CODEX
THEODOSIANVS
IACOBI GOTHOFREDI
IN SEX TOMOS DIVISVS.

IN HOC TOMO

LIBRI QVINQVE CONTINENTVR.

CODEX THEODOSIANUS

CUM

PERPETUIS COMMENTARIIS

IACOBI GOTHOFREDI

VIRI SENATORII ET IURISCONSULTI SUPERIORIS SECULI EXIMII.

PRÆMITTUNTUR

CHRONOLOGIA ACCURATIOR

CHRONICON HISTORICUM ET PROLEGOMENA

SUBIICIUNTUR

NOTITIA DIGNITATUM, PROSOPOGRAPHIA, TOPOGRAPHIA

INDEX RERUM ET GLOSSARIUM NOMICUM.

OPUS POSTHUMUM DIU IN FORO ET SCHOLA DESIDERATUM, RECOGNITUM ET ORDINATUM AD USUM CODICIS IUSTINIANEI

OPERA ET STUDIO

ANTONII MARVILLII

ANTECESSORIS PRIMICERII IN UNIVERSITATE VALENTINA

EDITIO NOVA

IN VI. TOMOS DIGESTA

COLLATA CUM

ANTIQUISSIMO CODICE MS. WURCEBURGENSI

ET LIBRIS EDITIS

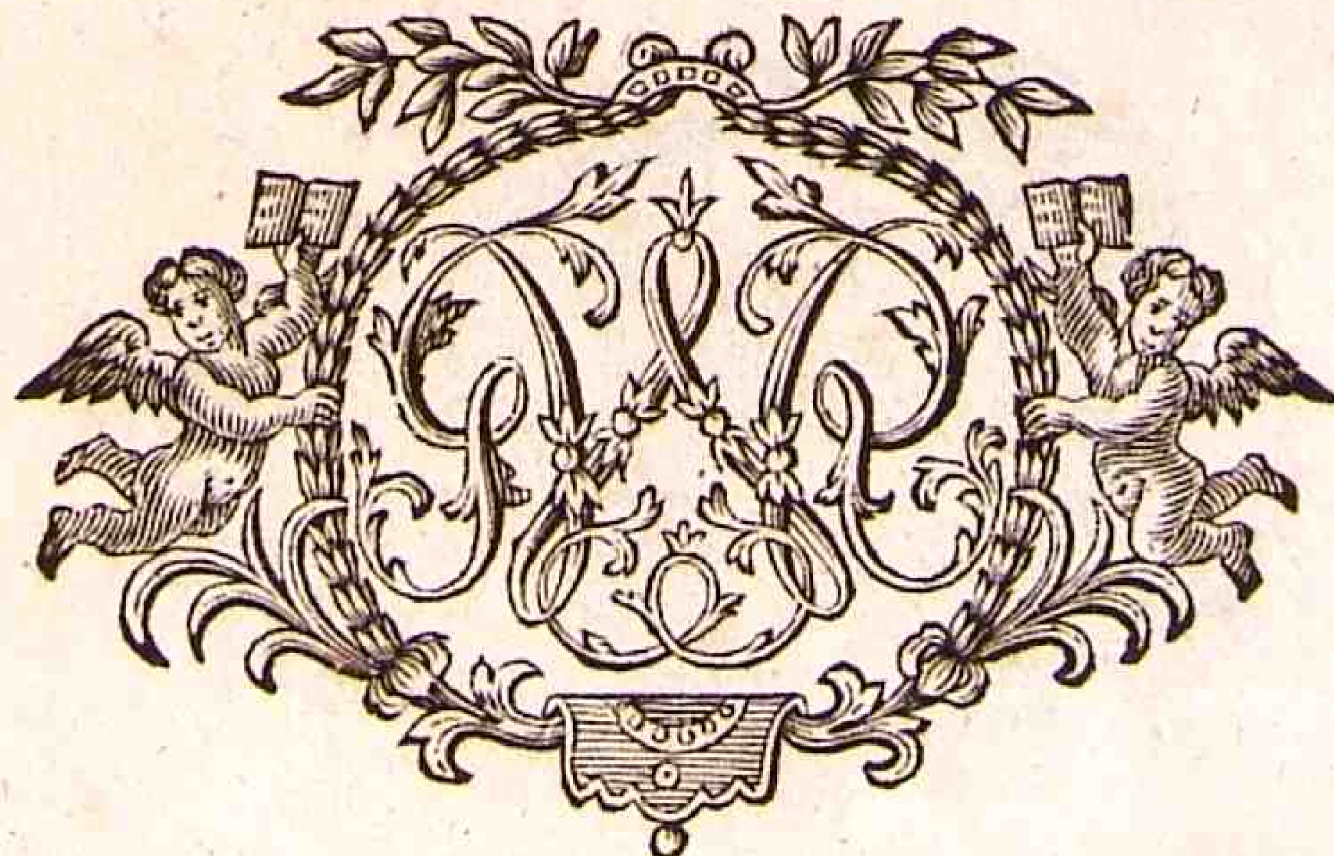
ITERUM RECOGNITA EMENDATA

VARIORUMQUE OBSERVATIONIBUS

AUCTA

QUIBUS ADIECIT SUAS

IOAN. DAN. RITTER, P. P.

LIPSIÆ

SUMPTIBUS MAUR. GEORGII WEIDMANNI

MDCCXXXVI.

CODEX THEODOSIANVS

CVM

PERPETVIS COMMENTARIIS

IACOBI GOTHOFREDI

VIRI SENATORII ET IVRISCONSVLTI SVPERIORIS SECVLI EXIMII.

PRÆMITTVNTVR

CHRONOLOGIA ACCVRATIOR

CHRONICON HISTORICVM ET PROLEGOMENA

SVBIICIVNTVR

NOTITIA DIGNITATVM, PROSOPOGRAPHIA, TOPOGRAPHIA

INDEX RERVM ET GLOSSARVM NOMICVM.

OPVS POSTHVMVM

DIV IN FORO ET SCHOLA DESIDERATVM

RECOGNITVM ET ORDINATVM AD VSVM

CODICIS IVSTINIANEI

OPERA ET STVDIO

ANTONII MARVILLII

ANTECESSORIS PRIMICERII IN VNIVERSITATE VALENTINA

EDITIO NOVA

IN VI. TOMOS DIGESTA

COLLATA CVM

ANTIQVISSIMO CODICE MS. WVRCEBVRGENSI

ET LIBRIS EDITIS

ITERVM RECOGNITA EMENDATA

VARIORVMQVE OBSERVATIONIBVS

AVCTA

QVIBVS ADIECIT SVAS

IOAN. DAN. RITTER, P. P.

TOMVS PRIMVS.

LIPSIÆ

SVMPTIBVS MAVR. GEORGII WEIDMANNI

MDCCXXXVI.

PROSPER AQVITANICVS

Priore libro Chronicorum.

Theodoſianus liber omnium legum legitimorum (id eſt Chriſtianorum) Principum in vnum Volumen Collecto-rum editus.

ISIDORVS HISPALENSIS

Originum lib. 5. cap. I.

Leges nouæ a Conſtantino Cæſare cœperunt, & reliquis ſuccedentibus, erantque permixtæ & inordinatæ; poſtea Theodoſius minor A. ad ſimilitudinem Gregoriani & Hermogeniani, Codicem factum Conſtitutionum a Conſtantini temporibus, ſub proprio cuiusque Imperatoris titulo diſpoſuit, quem a ſuo nomine Theodoſianum vocauit.

REVERENDISSIMO CELSISSIMOQVE
PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO
FRIDERICO
CAROLO

EPISCOPO BAMBERGENSI
ET WVRCEBVRGENSI
SACR. ROM. IMP. RINCIPI
AC
DVCI FRANCONIÆ.

INVICTISSIMI IMPERATORIS

CAROLI VI.

A CONSILIIS QVOCVM INTIMA CONFERT

AC SANCTIORA

ECCLESIÆ S. ALBANI PROPE MOGVN-
TIAM PRÆPOSITO REL.

PRINCIPI AC DOMINO

MEO CLEMENTISSIMO.

EPISCOPE REVERENDISSIME, PRINCEPS AC DOMINE CLEMENTISSIME,

Cui potius, quam TIBI, FRIDERICE CAROLE, PRINCEPS CLEMENTISSIME, hunc primum Tomum nouæ editionis *Codicis Theodosiani*, a IACOBO GOTHOFREDO, viro incomparabili, immensa fere opera, quondam illustrati, & post eius obitum, ab ANTONIO MARVILLIO, Iureconsulto Valentino, ex eius schedis in lucem euulgati, nunc vero Lipsiensibus typis,

meis ſumtibus, repetendi, eo quo par eſt, deuotiſſimo ſcilicet animi cultu, offerrem ac dedicarem? Si enim vetus illa & laudabilis conſuetudo, noſtra etiam aetate, iure quodam, retinetur, vt bonarum artium ſtudia, litteris mandata, & in libros redacta, Principibus offerantur, propterea quod nihil fauſti ſuſcipitur, niſi, poſt DEVM, Principes faueant: quis quaeſo eſt, qui mirabitur, me primum huius immortalis operis Tomum TIBI, Litteratiſſimo Principi, & inter Litteratiſſimos, quos Germania habet, Principes, principatum tenenti, ſubiectiſſima religione mentis, nuncupare?

Neque vero hæc ſola, qua inter alios Principes, inſtar eminentioris cuiusdam ſideris, conſpicuus es, prærogatiua, templo Memoriæ iamdudum inſculpta, me ad hanc demisſiſſimi mei, quo TE, EPISCOPE REVERENDISSIME, veneror, cultus teſtificationem inuitauit. Noſti, PRINCEPS SAPIENTISSIME, inter alia officia, a bono Principe requiri, vt litteris, omnium virtutum fundamentis, faueat, vt earum incrementa, pro virili ſua, ſemper promoueat, vt ſcholas, ſapientiæ ſedes, inſtauret, vt Bibliothecas, illas medicas animi officinas, aperiat, locupletet, vno verbo, vt omnia circumſpiciat præſidia, quibus cultura litterarum vel excitatur, vel promouetur, dum a flore litterarum ſalus & incolumitas reipublicæ quoque pendet.

Hæc vero officia, TV, CELSISSIME PRINCEPS, non modo noſti, ſed etiam in iis, quæ TIBI ſubiectæ ſunt, regionibus, prudentiſſime, cum ſempiterna Nominis TVI gloria ac laude, exſequeris, ad vnum omnia. Quam incomparabilem quidem TVAM prouidentiam, principali faſtigio dignam, paternamque curam ſtudia bonarum artium in Franconia TVA reſtaurandi, & amplificandi, loquentur perpetuo, ipſique æternitati conſecrabunt ambæ TVÆ Vniuerſitates, *Bambergenſis* & *Wurceburgenſis*, quæ ſub TVO imperio nouam, eamque pulcherrimam faciem, induerunt. Patere quæſo, DOMINE CLEMENTISSIME, vt EVMENII verba mea faciam, TIBIque & TVIS laudibus accommodem paullo immutata. TV, FRIDERICE CAROLE, *ſedes illas liberalium artium reparaſti, TV frequentiam honeſtiſſimæ iuuentutis, illuſtrato ſtudiorum honore, eis prouidiſti. Cui enim vnquam veterum Principum tantæ fuit curæ, vt doctrinæ atque optima ſtudia*

dia florerent, quantæ TIBI, OPTIMO ET INDVLGENTISSIMO DOMINO? TV *nobilissimam illam indolem Franconiæ* TVÆ *respicere dignatus*, TVO *potissimum iudicio præceptores ei moderatoresque tribuisti.* TV *inter imperatorias dispositiones, summis Reipublicæ gubernandæ prouisionibus occupatas,* LITTERARVM QVOQVE HABVISTI DELECTVM, *neque aliter quam si equestri turmæ, vel cohorti Prætoriæ consulendum foret, quos potissimum præficeres,* TVI *arbitrii esse duxisti, ne ii, quos ad spem omnium tribunalium, aut interdum ad stipendia cognitionum sacrarum, aut fortasse ad ipsa Palatii magisteria prouehi oporteret, veluti repentino nubilo, in mediis adolescentiæ fluctibus, deprehensi, incerta Docentium signa sequerentur.* Docentur vero, in vtraque Academia TVA, omnes fere scientiæ, historia quoque, ius publicum, Mathesis, Anatome, Botanica, coluntur horti Botanici, aperiuntur Bibliothecæ, præla in Typographiis perpetuo sudant, instituuntur subinde disputationes, &, ne præmia diligentioribus deesse videantur, honores Academici solemni ritu iis conferuntur: quæ quidem vtrum in aliis eiusmodi Vniuersitatibus inueniantur omnia, ego quidem non arbitror.

Neque incredibilis ille ardor, quo incensus es rei litterariæ promouendæ, intra Franconiæ TVÆ limites coërceri se patitur, EPISCOPE REVERENDISSIME. Iuuas enim, pro innata illa de singulis bene merendi gratia & munificentia, exterorum etiam hominum conatus litterarios, immo, quicquid fere præclari hæc noua Codicis Theodosiani editio habet, illud inusitatæ TVÆ clementiæ, & in litteras propensioni, acceptum referre debet. Factum enim est TVA, PRINCEPS CLEMENTISSIME, & Perillustrium Ecclesiæ Cathedralis Wurceburgensis Canonicorum, priscis gentium suarum imaginibus, suisque virtutibus exsplendescentium, indulgentia atque gratia, vt antiquissimi Codicis Theodosiani, qui in tabulario Ecclesiæ TVÆ cathedralis, instar cimelii, adseruatur, non solum inspiciendi, sed etiam cum exemplis, prælo excusis, conferendi, facultas concederetur. Quæ collationes Wurceburgensis Codicis quum haud exiguum huic nouæ editioni splendorem atque decus, sine omni dubio, sint conciliaturæ: ipsa sane pietas a me postulauit, vt liber ipse ad Te, CLEMENTISSIME PRINCEPS, vtpote CVI præcipuum suum debet ornamen-

tum, nec ſine deuotiſſimæ mentis meæ ſignificatione, deferretur. Ego vero non dubito, quin hunc Theodoſianum librum, eadem, id eſt, ſerena fronte, ſis excepturus, quemadmodum olim *Annales Ferdinandeos*, TIBI a me inſcriptos, Te excepiſſe recordor, perpetuoque recordabor. Quod reliquum eſt, IMMORTALI NVMINI, pro TVA incolumitate ac perpetuitate, FRIDERICE CAROLE, PRINCEPS, eo religioſius ſupplico, quo certius cum ea ſalutem litterarum, immo ſalutem Reipublicæ coniunctam eſſe noui

EPISCOPE REVERENDISSIME,

PRINCEPS AC DOMINE

CLEMENTISSIME,

TIBI

Lipſiæ ipſis Calend.
Febr. A.R.G. cIↃ IↃ CCXXXVI.

DEVOTISSIMVS

MAVRIT. GEORG. WEIDMANN.

LECTORI BENEVOLO

SALVTEM

IOAN. DAN. RITTER

IN ACADEM. LIPS. P. P.

HEODOSIANI CODICIS Tom. I. vides prodire, qui, si forte praeter tuam expectationem lucem adspicit serius, illa velim legas, quae ANTON. MARVILLIVS in fine praefationis adiectae monuit. Non enim aliquot mensium requirebatur spatium, quo lacunae relictae suppleri poterant, neque est minimi negotii opera, tot loca euoluisse, de iis iudicasse, aut ea omnino restituisse. Verum hac de re inferius. Alia supersunt, quae Te ignorare nolo. De Codicis historia nihil a me velim expectes: satis enim accurate disseruit in Prolegomenis GOTHOFREDVS noster, quibus ego addidi, quae forte ad maiorem rerum facere poterant elucidationem. Vnum doleo, nostrum nullibi iniecisse mentionem, vtrum Codex ille, qui *Theodosii Augusti* iussu fuerat confectus, integer hodie aut in publicis aut priuatis scriniis seruetur, an vero is tantum nobis relictus sit, quem *Alaricus* Rex, Romanis, qui sub Gothorum gemebant imperio, commendauerat. Edidit hunc IOHANNES SICHARDVS, atque huic editioni plus omnino tribuo, quam solent vulgo viri docti. Qui quidem liber multum diuersus est ab illo, quem postea edidit IOAN. TILIVS, IACOB. CVIACIVS & IACOB. GOTHOFREDVS noster: male tamen sentiunt, qui putant totum librum octauum desiderari apud Sichardum, atque ego quidem mihi persuaderem, eos Codicem hunc nunquam inspexisse, qui omnino constat Libris XVI, neglectis vero illis titulis, qui Gothis in Gallia dominantibus vsum nullum habere poterant. Hinc est, quod in hoc ipso Alariciano legum romanarum compendio, quod integrum omnino repraesentauit CL. SICHARDVS, libro octauo occurrant tantum tituli decem, neglectis nouem a Gothis, quibus *de numerariis, actuariis, scriniariis, de priuilegiis apparitorum, de cohortalibus, principibus cornicülariis, de tractatoriis &*

ſtatiuis, de diuerſis officiis & apparitoribus, de lucris officiorum, de concuſſionibus aduocatorum, de infirmandis pœnis cœlibatus, de iure liberorum, actum eſt. Ita & apud eundem *liber ſeptimus* vnico abſoluitur titulo, *de re militari*, cum alia omnia, quæ in corpore Theodoſiano occurrunt eodem libro, vt ſunt illa *de erogatione militaris annonæ, de ſalgamo hoſpitibus non præbendo, de tironibus, de burgariis*, & reliqua, romanum imperium, non Gothicum deſiderent, quod & obſeruandum eſt *libro ſexto*, in quem *Alaricus* Rex titulum vnicum, *vt dignitatum ordo ſeruetur*, recepit, cum in aliis officia domus Auguſtæ recenſerentur. De reliquis libris, idem recte feres iudicium: neque tibi perſuadeas velim, eſſe Theodoſianum Codicem, quem & Cuiacius & poſt eum noſter publicarunt, eundem omnino, qui olim ab Auguſto Theodoſio eſt editus, ſed dederunt Viri doctiſſimi Alaricianum Compendium, additis iis legibus, quas Gothi reiecerant, quasque lector primo ſtatim poterit internoſcere intuitu, quandoquidem Gothica interpretatione carent. Has autem leges, vtrum ex integro Codice adhuc ſuperſtite excerpſerint Cuiacius aut Gothofredus, an ex ſchedis, quas olim Iurisconſulti in Gallia aut alibi ad priuatos vſus collegerant, inueſtigare hactenus deficientibus antiquis MS. Codicibus non potui. Qui primus ſuppleuit Codicem IOHANNES TILIVS, integrum tamen eum habuiſſe, non videtur, quod video in epiſtola ad IOHANNEM BERTRANDVM data, ibi: *cæterum ſuperioribus his diebus, in manus meas inciderunt poſteriores integri libri magni illius Codicis Theodoſii Imperatoris.* Idem præfatione ad Lectorem: *quid poſteriores octo libros Theodoſii Auguſti Conſtitutionum, qui ſoli in manus noſtras peruenerunt* &c. Seruatur Codex antiquus Romæ in Bibliotheca EMINENTISSIMI CARDINALIS OTTOBONI, quem in itinere Italico contulit CL. BRENCKMANNVS, & nouellas quasdam conſtitutiones ex eo excerpſit, ineditas adhuc, quas & tecum L. B. communicaturus ſum, cum ſpes mihi facta ſit a viro inter Italos doctiſſimo, propediem & variantes, quas ſeruat Codex, lectiones, & alia, quæ ſunt notatu digna, ad me tranſmiſſum iri. Cum vero Codex hic inſcribatur, *Codex Theodoſianus*, & poſtea *Lex Romana*; non is alius eſt, quam quem Alarici Regis iuſſu confecere Viſigothi. Sed dabitur mihi forte occaſio, ceſſantibus belli ſtrepitibus, qui multum & operæ meæ, quam in conquirendis Codicibus adhibui, & curioſitati quoque obfuere, vt ex inſtructiſſimis Galliæ Bibliothecis pleniorem haurire valeam notitiam, certioremque Te facere poſſim. Intelliges tamen ex his, quid mouerit, ad *legem 2. de off. Rect. prouinc.* qua de pedaneis agitur iudiciis, quod dubius hæſerim. Abeſt enim hæc lex ab impreſſis omnibus & MSS. plerisque, quam poſtea noſter in nonnullis, & præſertim P. Danielis, ſe inueniſſe, teſtatur. Si Gothica fuere ad manus noſtro compendia, indubitatum id omnino eſt, legem a priuatis in Codices relatam, & quod mihi videtur, ex Codice Iuſtinianeo, in quo & elegantior longe lectio & accuratior eſt. De ipſius legis auctoritate nunquam dubitaui, verum, cum nondum conſtet ſatis de Codicis Theodoſiani integritate, difficillimum videbatur, affirmare, vtrum ex Theodoſii corpore, an Iuſtiniani potius eſſet, in primis cum & a Gothis *l. 3. de reparat. & appellat.* & *leg. vlt. de excuſat. artiſic.* quibus agitur de pedaneo Iudice, neglectas aduerterem. Sed ſatis coniecturarum.

De noua Codicis Theodoſiani editione quid ſperandum ſit, diſſerendum eſt. Prima cura fuit, vt cum antiquis conferri poſſet liber MSS. quorum ego quidem vnum tantum hactenus nactus ſum, fauente fortuna, qui tamen & antiquitate & præſtantia, aut omnino omnes, aut pleroſque ſuperat. Seruat hunc inter cimelia Archiuum Eccleſiæ Cathedralis Wurceburgenſis, cumque cum elegantiſsimis literis humaniorem etiam iuuare contenderent Iurisprudentiam, & *Reuerendiſſimus ac Celſiſſimus Princeps Epiſcopus Bambergenſis & Wurceburgenſis, Franciæ Orientalis Dux*, maximus literarum in Germania Reſtaurator, & *Canonici* generis ſplendore illuſtres, ſcientiarumque laude famaque per vniuerſam Europam clari, precibus mox locus datus eſt, & inſpiciendi eius poteſtas facta. Video memoraſſe vetuſtiſſimum hunc Codicem CL. ECCARDVM *Rer. Franc. Tom. I. Lib. XXIII. pag. 452. & 522.* FRIDR. SCHANNATVM *in conſpectu vetuſtiſſimorum Codicum*, annexo *Vindemiis literariis Collect. I pag 228.* GODEFRIDVM Abbatem Gotwicenſ. *Chron Gotwicenſ. Tom. I, p. 16. 33 34.* & HOFFMANNVM *hiſtor. Iur.* qui non perpendens accurate, quæ apud Schannatum *lib. cit. pag. 227.* ſcripta ſunt, duos fingit antiquiſſimos Codices, alterum Wurceburgenſem, Fuldenſem alterum, quem tamen fruſtra ibi quæſieris. Venit autem liber hic in pleniorem meam notitiam, quam debeo Viro Conſultiſſimo IOANNI ADAMO IKSTATT, in quo certant eruditio & mira

mira humanitas, quique cum magna nominis sui fama docet in alma Iulio-Fridericiana Wurceburgensium. Contulit hic cum impressis Codicem mira industria, collegitque, quæ videbantur notatu digniora, vt non potuerit non ab eruditis omnibus inire gratiam, me vero devinctissimum sibi reddere.

Habet Codex hic cum antiquissimis, quos vel *Vaticana*, vel *Florentina* vel *Augusta Vindobonensis* Bibliothecæ seruant, quoad formam commune, quod quarto quadrato constet, oblongus vero quodammodo sit, qualis est etiam *Codex Epistolarum S. Pauli*, qui in eodem Archiuo Wurceburgensis Capituli exstat. Tegulis cooperitur ex nudo crassoque assere querno ruditer confectis, quos hinc inde a tineis exesos videas. In dextri lateris externa parte asseri inscriptum a recentiori manu

Originalia legũ

Membranæ splendore carent, & impolitæ sunt, neque, quod in aliis obseruamus, pumice rasæ, ita vt in literis formandis librario multum temporis consumendum fuisse videatur. Literæ semiunciales, nulla vocum obseruata distinctio, sed vocabula inter se sine ulla interpunctione connexa; quod libri antiquitatem testatur, cum notum sit, interpunctionum vsum inualuisse Seculo VII. & VIII, & a Caroli M. inprimis temporibus, vt latius te docere poterit MABILLON *de Re diplomat. Lib. I. cap. n.* & AVCTOR *Chron. Gotwicens. Lib. I. pag. 22. 23.* Dolendum, præstantissimum opus hoc integrum ad nos non pervenisse: Prima enim folia, quibus continebatur *Index Theodosiani Codicis*, *Nouellarum Constitutionum*, *Institutionum Caii*, *Iulii Pauli Sententiar. Lib. I.* & *partis Lib. II.* temporis iniuria intercidere, quam iacturam quatuor esse foliorum obseruat Consultissimus Vir IOAN. AD. ICKSTATT. Pagina itaque prima Codicis incipit cum indice *Iulii Pauli*, in qua literæ, aut quod initio liber tegulis caruit, aut propter vetustatem, vix legi possunt. Habes hic æri incisum specimen, repræsentans paginam primam.

pag. 1. Cod. Wurceb. quæ incipit cum indice Jul. Paul. Lib. II. tit. 14.

Originalia Legum

De usuris

de mandati

pro socio

in medio paginæ primæ.

liber Sci Kyliani

hæc fere in fine pagin. I.

Expl. iulipauli sententiarum ad filium si

lib. II

Sub finem cuiusque libri, etiam in indice, legitur, *Explicit* &c. *Liber*, *Incipit Liber*, quod & in hac ipsa pagina animaduertere licet, quam paucissimi tituli ex *libro III. Iul. Pauli* absoluunt. Continuatur *Pauli* Index ad paginæ usque quartæ initium, vbi legitur: *Lib. V. Iul. Pauli Sententiarum explicit. Incip. Corporis Græg. Grægorianus Lib. I.* quem *Grægoriani Codicis Indicem* & ordinis caussa, & propter variantem lectionem, non possum non huc apponere.

Succedunt hac ipsa pagina quarta ea, quæ sequens specimen exhibet, habetque Codex Theodosianus in paginæ fine absque spatio intermedio initium, finito indice.

pag. 4. Cod. Wurceburgens.

papianus li lib. i Responsorum

i de pactis inter uirum et uxorem. Finiunt capitula

initium Cod. Theodos. ead. pag.

IIII De constitutionibus principum et edictis

Imp. Constan. A. ad Lusitanos si qua post hac edicta siue

pag. 5. Cod. Wurceb.

constitutiones sine die et consule fuerint deprae

hensa auctoritate careant dat. uiii cal. aug.

Sabariae probiano cons. Interpr.

quaecumque

Quamuis autem Index promittat fragmenta Gregoriani & Hermogeniani Codicis, item Papiani librum Responsorum, ea tamen temporis iniuria intercidere, & mutilus itaque Codex initio & fine.

De

De antiquitate eius iam dicendi locus. CL. ECCARDVS & SCHANNATVS hoc Codicis Theodosiani exemplar rarissimum, certare cum Pandectis Florentinis scribunt, quod videbunt, qui antiquos Codices inspexere. Ita ECCARDVS *Rer. Franc. Lib. XXIII. pag. 452. Seculo enim septimo literis quadratis scriptus est, Pandectis Florentinis aetate par, si non superior.* add. *pag. 522.* Obseruabit lector a manu recentiori additum *pag. 1. Originalia legum,* & in medio pagin. eiusdem, *Liber Sancti Kiliani:* Repetita enim a viro quodam Codicis lectio, qua de re paullo post. Posset autem ex hac nota quis concludere, *S. Kilianum* Codicem hunc Wurceburgum cum aliis libris attulisse, de quibus disserit AVCTOR *Gotwicensis Chron. Lib. I. pag. 34. seq.* Venit enim in Germaniam *S. Kilianus* anno 686, quod accurate probat ECCARDVS *Rer. Franc. Lib. XVI. pag. 277.* quo tempore Codex Theodosianus iam dudum a Visigothis in Gallia sedentibus in compendium fuerat redactus, idque auctoritate regia confirmatum. Codex autem Wurceburgensis non alius est, nisi ille, qui Alarici Regis iussu confectus fuit, quemque primus in lucem protraxit Sichardus ex Bibliothecis Germaniae. Lege etiam romana viuebant *Ecclesiastici homines*, qui &, cum collectio Gothica fieret, *in consilium adhibiti* sunt, ipsumque Breuiarium *Episcoporum selectorum prouincialium consensu* confirmatum fuit, de quo late noster in *Prolegomenis c. 5.* Hinc coniicit CL. ECCARDVS *loc. cit.* Burchardum Roma attulisse rarissimum illud Codicis Theodosiani exemplar, quod tamen mihi non videtur. Nullus enim huius Breuiarii fuit usus in Italia, sed Edictum Theodorici Regis obseruatum est, & si qua sunt exemplaria in Bibliothecis publicis aut priuatis Italorum, ea demum e Gallia in easdem sunt illata. Forte genuinum putauit & integrum Codicem Theodosianum *V. Cl.* qui in Italia olim introductus, & a Valentiniano Augusto auctoritate donatus, & *S. Kiliani* & *Buchardi* temporibus integer adhuc exstare potuit. Verum cum multum ab eo diuersum sit exemplar Wurceburgense, cuius in Gallia vsus potissimus, non fuit Roma petendum, quod a Francis haberi poterat. Nemo enim nescit, huius Breuiarii Francis dominantibus, & Visigothorum ab iis destructo regno, maximam fuisse auctoritatem. Tempus sane, quo Codex Wurceburgum translatus fuit, vix accurate quis definiet, quamuis enim *S. Kiliani* nomen in fronte appareat, inde tamen non concludes, ab eo librum in Germaniam translatum. Haec enim qui adscripsit, multo fuit tempore remotus a *S. Kiliano*, & forte significare voluit, librum pertinere ad Bibliothecam templi *S. Kiliani.* Ita enim solebant, qui mediis vivebant seculis.

Licet autem incertum tempus, quo in Ecclesiam Cathedralem Herbipolensem translatus Codex sit, de antiquitate tamen eius tanto confidentius iudicare quis poterit, quanto accuratius intuebitur in characterum figuras. Etenim non modo omnia hic conueniunt accuratissime cum *Pandectis Florentinis*, quod videbis vbi placuerit perlustrare specimen a CL. BRENCKMANNO *in histor. Pandect. Florent.* datum atque cum rarissimo *Euangeliorum Codice S. Kiliani*, qui est in Sacrario Eccles. Cathedral. Herbipolens. quem inter antiquissimos, quos seruat Germania, referendum esse, nemo dubitabit, quemque multis ornarunt ideo encomiis commendaruntque CL. ECCARDVS *Rer. Franc. T. I. Lib. 23 pag 451.* & *Venerabilis Abbas Gotwicens. Chron. Tom. I. pag. 34.* Sed, quod maximum est, hoc ipsum Codicis Theodosiani compendium imitatur Seculi V. scripturam romanam aetatis secundae, certatque, quod ad elegantiam attinet & accuratum literarum ductum, cum *Orosio Mediceo Laurentiano*, quem produxit CL. MABILLONIVS *Tom. I. Rei Diplomat. Tab. V.* Et, si quid ego video, hic Codex Pandectis Florentinis est superior aetate, quod affirmare CL. ECCARDVS non ausus est. Postquam autem accuratius examinaui omnia, nullum mihi dubium relinquebatur, quin pronunciarem liberrime, Alaricianum hoc compendium esse Seculi sexti, & exemplar quoddam authenticum, ex archiuo regio ad comitem quendam regni Visigothici missum, vt iuxta illud deciderentur caussae. Hinc est, quod character proxime accedat ad Seculum V. Equidem *exemplar commonitorii*, atque Referendarii regii *Aniani Subscriptio* non apparent: at haec nemo quaeret, qui meminisse voluerit, quod superius, scripsi prima nimirum atque vltima Codicis Wurceburgensis folia iniuria temporis intercidisse. *Commonitorium* enim *ad frontem* libri adscribebatur, cum *Subscriptio* occuparet *vltimam paginam*, qua de re ad Prolegomena dictum.

Multa occurrunt quidem in hoc Codice *literarum compendia*, quae *abbreuiationes* dicunt, eae vero antiquitati eius non derogant. Qui lapides vetustissimos inspexere in quibus cumulandis doctissimi laborarunt Viri, deprehendent vsum earum antiquissimum. Et quotusquisque est, qui non viderit *Notas Iuris a Magnone* collectas? Fuisse *Siglorum* captiones

nes & compendiosa ænigmata, satis manifestat Iustiniani Augusti *constitut. de concept. Digest.* §.13. quæ cum multas per se & suum vitium ἀντινομίας induxissent, textum ille, etiamsi numerus librorum significandus esset, aut aliud quidquam, *per literarum consequentiam* explanari iussit. Sed hæc ipsa constitutio nostro Codice est recentior. Obseruabis hic literarum contractiones in speciminibus superius exhibitis, quas vel temporis breuitas, vel spatium quandoque angustum nimis, postulabant. Nomina propria decurtata, vt THEVD. pro *Theodosio*, aut *Theodoro*, vti est in subscriptione *Leg. 8. de contrahend. empt.* atque in aliis, vbi *Theodori* nomen occurrit. Ita quoque in reliquis Impp. vrbiumque nominibus. Dignitates initialibus literis expressæ, vt *A. August.* hinc in subscriptione *Leg. 2. de nupt.* *PROP. VI. KAL. ATAS ROM. C. Cæsar. PO. Præfect. Prætor. VC. Vir clariss.* Sed inprimis mirus est ductus literarum, quo *Coss.* indicare voluit librarius, quem vide in addito specimine *Nouell. 1. Theodos.* a quo recedit & intricatior paullo est, quem vidi in *leg. 1. de manumiss. in Ecclesi.* Huc pertinent quoque, vbi per *bb* *heredes*, quod video in *leg. vn. de mulierib. quæ seru. propr.* ibi: *sint relictæ successionis heredes*, per *AD Augustus dixit*, per *KN Kar. Nob.* intellectum vult. Inspice, si placet, quæ subiecta in æs incisa tabula exhibet, & euolue *Prolegomena p. 212.* vbi occasione huius *Nouellæ 1. Theodos.* de nota X Ϛ latius disserui.

Finis Novell. I. Theodos.

quod restat f. loren. pr. a a int et mag at eius
amicum cui familiare est placere princib.
edictis propin omnium populorum in omnium
prouinciarum notitiam scita maiestatis augustae
nostrae faciat peruenire dat xϚ kal martias
constantp theud a xϚ a et c

Finis Novell. 4. Theodos.

florenti pr a a int itaque et mag ue
prouidentissime constitutae dictis
propositis id omnes prouincias per
ferri praecipiat: dat uiii id april constp
theud a xuii cons

Finis Novell. 5.

edictis propositis ab omnib. obseruari
praecipiat: dat uii id iul constantp
theud a xuii et festo uc cons

De Or-

De *Orthographia* Codicis, & quo modo vel permutatæ fuerint literæ, vel omiſſæ, laborarem, niſi viderem, iam ante ſeculum, & quod excurrit, virum doctiſſimum IOHANNEM PASSERATIVM id egiſſe, in libello, *de literarum inter ſe cognatione ac permutatione, Pariſ. 1606. 8.* edito, quem diu quæſitum mecum communicauit CL. KAPPIVS, qui ſingulari, qua pollet humanitate, nunquam intermiſit inſtitutum meum iuvare, aditumque ad Bibliothecam inſtructiſſimam liberrimum fecit. De ſcribendi ratione in variis Codicibus obuia inter recentiſſimos dixiſſe cumulaſſeque eruditorum virorum opiniones & varia loca auctorum, videbis etiam AVCTOREM *Chron Gottwicenſ. Tom. I. p. 27. ſeq.* quod de Codice Florentino Digeſtorum fecit ex inſtituto CL. BRENCKMANNVS. Hinc ego in re Criticis ſatis nota, nihil agam aliud, quam vt addam quædam, quæ per hunc Tom. I. obſeruata a me ſunt, a vulgari ſcribendi ratione abeuntia. Maxime autem circa *H* literam in Codice Wurceburgenſi diuerſa ſcribendi ratio. Ita video, *mægam* pro *mæcham*, *L. 1. de repud. Cleargo* pro *Clearcho*, *L. 2. de ſentent. ex pericul. recit. Eutyciano* pro *Eutychiano L. 3. de vſur. vmidas* pro *humidas*, *L. 1. de vſur. ypotheca* pro *hypotheca*, *L. 1. de long. tempor. præſcript. crehandis* pro *creandis*, vt in titul. *de curat. creand. hiisdem* pro *iisdem*, & aliis. Quando in editis eſt *Ave*, in Cod. Wurceb. *Habe* legi. Ita *paruolis L. 3. de tutor. Inluſtris inlicite* & *fedis* pro *fœdis L. 1. ſi cert. petat. de ſuffrag. obtauerint* pro *optauerint L. 2. de ſuffrag. Pigneribus* titul. *de pignorib. obtato* pro *optato*, *L. 4. de vſur. nubtias*, titul. *de nuptiis. Scebioris animi*, pro *ſæuioris L. 2. de ſecund. nupt. querella* pro *querela L. 4. de inoff. teſtament.* & ita etiam in Digeſt. Florent. in eo ipſo ſpecimine, quod in æs inciſum publicauit BRENCKMANNVS *pag. 155. hiſt. Pandect. ſententiæ querellam: anticum* pro *antiquum L. 2. de legit. hered. epiſtulis*, *L. 2. de teſtament. & Codicill. Triuiris* pro *Treuiris* vbique. In *L. 1 de poſtlimin.* vero loco *Remis*, legitur *Rimi*, & ita alios Codices habuiſſe perſuadet, quod eiusdem Legis in Cod. Iuſtinian. ſubſcriptio male præfert *Romæ*. Sed hæc ſufficiant, quæ ex antiquis poſt tantos viros vindicare non eſt animus. Non poſſum vero prætermittere ea, quæ inſignem librarii ignorantiam produnt aut oſcitantiam. Quorſum refero illud ſupra vbi THEVD. & *Theodoſium* & *Theodorum* ſignificat, & quod literas, interdum diuidendas paullulum, arctius contraxerit, vt in *L. 1. de his qui a non dom. A. V.* pro Auguſto quintum; [idem tamen & in rariſſimo digeſtorum exemplari ſæpius videas;] & quod integras omiſerit lineas, vt ad leges ipſas obſeruaui. Etiam ſpatium apparet hinc inde vacuum, vbi verba librarius forte legere non potuit, quod vidi in *L. vn. ſi quacunque prædit. poteſt.* Sed ita etiam ſolitus eſt librarius Florentinus. Neſcio quo referam, quando in *L. 1. de Heredit. petit.* inuenio, *omnem peculium* & *hæreditario controuerſiæ*, in *L. 2. de liberal. cauſſ. actusquæ* loco *actusque*, & in *L. vn. de inquilin. & colon. ſi quis colona*, & ibid. *diſſeſſiſſe* loco *diſceſſit*.

Iam de illo, qui repetiit lectionem Codicis, vti ſupra innui. Hunc ego puto Clericum fuiſſe Wurceburgenſem Seculo octauo aut initio noni viuentem, quo tempore Codex aut demum Wurceburgum translatus, aut, ſi ante hoc tempus adfuit, in magno habitus certe pretio non videtur. Mutilum vir ille bonus, quisquis demum fuerit, eundem accepit. Hinc cum titulus deeſſet, qui vulgaris apud Gothos *Lex Romana*, ille ſubſtituit *Originalia Legum*, addiditque, ad quod templum pertineat liber, hinc illud, *Liber S. Kiliani*, imo idem tegulis quamuis confectis ruditer pro ſeculi more, ornauit, quibus deinde recentior manus inſcripſit, quod ſupra vides in æs inciſum. Res omnis ita mihi videtur. Exemplar Wurceburgenſe miſſum olim ad Comitem quendam regni Viſigothici, poſtea Francis romanorum in Galliis reliquiis imperantibus, diu in foris romanorum, quos illi iure ſuo viuere permittebant, corporis legum auctoritatem obtinuit, verum nimio ſimul vſu, cum tegulis careret, quotidieque toties euolueretur, & folia nonnulla amiſit, & literæ per ducentos fere annos tantum a priſtino receſſerunt ſplendore, vt nonnullæ vix apparerent. Incidit poſtea in manus viri inter Wurceburgenſes Codex, qui multa cum perlegens cura literas reſtituit, ſi quando bene legi leges non poterant.

Qui inſpicit Codicem ipſum, magnam quidem obſeruare poterit differentiam, mox in oculos incidente atramenti diuerſitate, ſed qui de viri ætate ſcripturæque iudicat, literarum ductum formamque penſitet neceſſe eſt. Obſeruabis recentiorem manum, in *L. vn. de quinquen. præſcript. L. 2. de natural. filiis.* & ſupra in ſpecimine *pag. 5. Cod. Wurceburg. leg. 1.* de *Conſtit. princip. & Edict.* cuius potior pars occupat initium dictæ paginæ. Ibi vides exoleſcentes literas ab alio redintegratas; verum maxime in oculos incurrunt, quæ in fine Codicis addidit, ad *Iulii Pauli Lib. V. tit. 36.* qui eſt in Cod. Wurceb. *tit. 38.* vbi nota Ϛ ſenarium

narium indicat numerum, quod confirmat *Sichardus*, qui ex Codicibus aliis, Alarici compendium continentibus, quique eundem ordinem ſeruabant, ita edidit. Habes in ſubiuncto ſpecimine initium *Cod. Theodoſ. Lib. II.* antiquam repræſentans ſcripturam, & vltimæ paginæ verba, quæ, cum, quod dixi, legi vix poſſent, ab eo, qui relegit Codicem, reſtituta ſunt.

Initium Lib. II. Cod. Theodoſ.

EXPL. LIB. I. INCP. LIBS. II.

Tit. 38. Lib. V. Jul. Paulli. pag. Ult. Cod. Wurceb.

XXXVIII. POST PROVOCATIONEM QUID OPSERVANDUM EST

Quo genus porrerror appellat

Tit. 39. pag. ead.

XXXVIIII DE MERITIS ADPELLATIONUM

Omnimodo ponendum est ut quo genus iniuriae appellego praetendetur

Iuli pauli sententiarum ad filium explicit lib. V. φ en zı

Conuenit accuratiſſime character, cum illo quem dedit MABILLONIVS *Tom. I. Tab. IX.* & cum *Paſtorali S. Gregorii Papæ*, cuius ſpecimen ex Bibliotheca Tegernſeenſi publicauit AVCTOR *Chron. Gotwicenſ. Tom. I. pag. 36.* vbi obſerua inprimis *το ti*, vt hic in *pronunciatus, appellatio* & *quotiens*, in dicto Codice occurrere in *expetit, pertimeſcit.* Denique in antiquo *Moralium Libro S. Gregorii Papæ ſuper Iobum Prophetam;* quem habet Bibliotheca Abbatiæ Werdinenſis laudatque *cit. loc.* AVCTOR. *Chron. Gotwic.* eandem plane ſcripturam cum hac noſtra inuenies. Eſſe autem eam Seculi VIII, & viri doctiſſimi, quos citaui, probarunt, & illi ſibi facile perſuadebunt, qui antiquos Codices inſpexere. Iam iudices velim de ætate Codicis ipſius, qui cum Seculo VIII. quod in tot hominum manibus fuiſſet, aut in iudiciis ſæpius eſſet euolutus, literarum iam deſiderauit renouationem, non poteſt non inter antiquiſſimos, quos habet Germania, numerari, neque quis me temerarie quid ſenſiſſe aut affirmaſſe putabit, quando ſupra ſtatui, fuiſſe Codicem hunc inter ea exemplaria, quæ ex Archiuo regio edebantur. Vnum de correctore Wurceburgenſis Cod. ſi ita placet, addam, eum modicæ fuiſſe ſcientiæ & fere rudem in iure, quod vt credam, facit *L. 2. de liberal. cauſſ.* ad cuius interpretationem in fine, ibi: *hii vero, qui in annis maioribus conſtituti ſunt, ſcientes ſe eſſe ingenuos, vel libertinos, ſi vendi acquieuerint* &c. ſupra verbum *vendi*, adſcripſit *den*, vt *vendendi* legeres, quod tamen ſenſu plane caret. Hæc ſufficiant; ſi qua vero alia poſtea inueniam vel in hoc, vel aliis Codicibus, notatu digna, quæ non delectant modo ſed & prodeſſe poſſunt, de iis differere non intermittam.

Præter hunc Codicem Wurceburgenſem obſeruabis *Rubricas Codicis Theodoſiani* collatas cum MS. Cod. *Breuiarii* cuiusdam *Legis Romanæ*, quas ad me transmiſit ex Bibliotheca Guelferbytana VIR CONSVLTISSIMVS CAR. CONRADI Anteceſſor celeberrimus in Academia Iulia. Codex ſat antiquus eſt, & ſcriptura accedit ad Seculum VIII. in quo tamen nullæ Auguſtorum apparent Conſtitutiones, ſed ſola interpretatio Gothica, additis hinc inde aliis; vt liber a priuato quodam Iuriſconſulto ad vſus practicos aut iuſſu mona-

ſterii

sterii cuiusdam confectus esse videatur. Quisquis autem auctor eius fuerit, homo fuit barbarus, qui, omni legum romanarum cognitione, notitia dignitatum, officiorumque caruit. Poterit tamen ea collatio, cum Rubricæ ex antiquo debeant esse Codice Alariciano desumptæ, nonnullis arridere. Ex impressis ad manus habui editionem *Io. Sichardi*, qui primus *Compendium Alaricianum* in Germania publicauit, anno 1528. Basileæ, ex *Codicibus MSS. Argentoratensi, Moguntino Io. Cochlæi, & Morpacensi*; cuius copia beneficio *Bonif. Amorbachii* ipsi facta fuerat. Omnem tamen Codicis Theodosiani historiam ignorabat bonus Vir; nihilque ipsi constitit de facto Alarici Regis; forte quod Codices *Exemplar auctoritatis* siue *Commonitorium ad Iudices*, non agnoscebant. Hinc factum, vt statueret, quæ a Caio, Paullo, Hermogeniano & Gregoriano excerpta addita a Gothis fuerant, fuisse ea a Theodosio Augusto olim iam in vnum redacta corpus. Ita enim in epistola dedicatoria ad Ferdinandum Hungariæ Bohemiæque Regem: *quæ vero Caii, Pauli, Gregoriani, Hermogeniani adiecimus, ea coniunctim quoque in omnibus, quos in hanc diem vidimus Codicibus legebantur, quæ sunt haut dubie a Theodosio in vnum cumulum congesta hoc animo, vt esset quasi promptuarium, vnde Præfecti iudiciorum, si res postularet, haurirent, quæ in quauis causa ad dirimendas lites adferrent momentum. Maluit enim pudentissimus princeps aliena legi, quam hiis loco motis sua substitui. Cuius quidem exemplum si Iustinianus esset secutus, non foret, cur tot clarissimorum autorum vicem doleremus, quos decreto suo tanquam fulmine perpetuæ abdicauit abolitioni.* Cumque aduertisset, in Codice Argentinensi scriptorem omissis legibus magis sollicitum fuisse de interpretatione, de hac iudicans, principum etiam romanorum auctoritate confectam autumat, *quas interpretationes*, inquit, *non possumus equidem alias nobis in animum inducere, quam Principum auctoritate loco Paratitlorum adiectas fuisse, quorum in Edicto suo Iustinianus quoque meminit.* Sed quam hæc omnia longissime a veritate sunt aliena! Male tamen iudicauit CL. BRVNQVELLVS *dissertat. de Cod. Theodos. pag. 53.* de Sichardino labore, scribens: *sed non magnam hæc editio hodie affert vtilitatem, cum omnia ibi manca & mutila inueniantur.* Nihil enim hic mancum, nihil mutilum, sed integrum habes Compendium legum romanarum Visigothicum; quod & superius iam innui. Cum vero viderem, memoratos Sichardi Codices accuratissime repræsentasse interpretationem Gothicam, & maiori quidem cum sollicitudine, circa eam, quam Constitutiones ipsas romanorum principum librarios fuisse occupatos, quod de Argentinensi Codice Sichardus ipse fassus est, in quo sola erat interpretatio, adiectis subscriptionibus legum ipsarum, seu notis temporis, (de quo Codicum genere vide Nostrum in Prolegom. cap. 6.) Variantes addidi lectiones tanto lubentius, quanto maior erat earum conuenientia cum Codice Wurceburgensi. Neminem id offendere poterit, qui cogitat, restare inter Aniani lateres male interdum coctos lapillos quosdam, si quis non pigretur internoscere; recte ita iudicante Cuiacio. Est quidem latinitas interpretis æui cadentis, multum tamen differt a rustico sermone, de quo ex GREGORIO TVRONENSI disserit HIERON. BIGNONIVS *in præfat. ad Marculfi formul.* imo multos æui sui scriptores superat scriptor, quod videbit, qui euoluerit cum cura opera, quæ sæculo VI. lucem viderunt publicam.

Cum Sichardina Editione coniunxi, quam IO. CVIACIVS publicauit *Lugduni 1566. fol.* simul cum *titul. ex Corpor. Gregorian. & Hermogenian. Gaii Institutionib. Iul. Pauli Recept. Sentent. Titulis ex corpore Vlpiani, Volusio Mætiano de partib. Assis, Papiani Libro Responsor. & Magnonis Not. Iuris,* item *Valer. Probi.* Recusa ea *Lugdun.* apud *Francisc. Fabrum 1593 in 4to.* additis *collation. LL. Iudaicar. & Romanar. Consultatione veteris cuiusdam ICti, Magistratuum, dignitatum, cæterorumque officiorum & vocabulorum insigniorum, quæ in tribus Codicibus & Nouellis occurrunt, indice, Chronologia omnium constitutionum, seruata Consulum mensium ac dierum ratione, & indice rerum & verborum, quæ in Epitome Caii, Sentent. Pauli* &c. reperiuntur. Nitidissime autem prodiit *Cuiaciana editio Parisiis 1607. in fol.* aucta iterum, *XII. Tabular. Caii Institut. Pauli ex Lib. II. Institut. Modestini Lib. III. Regular. Dosithei Magistri fragmentis, & stemmate, quemadmodum hereditates lege redeant.* Ex harum prima notata videbis, quæ abeunt a lectione editionis Gothofredianæ. Auguror futuros, qui hæc inutilia aut nullius plane momenti esse, iudicabunt, & quorum forte iniquissimi mihi sermones erunt tolerandi, hos tamen velim male non habeat, si pronunciauero liberrime, abesse longissime ab his studiorum sacris atque ignorare eos, quid ad interpretationem auctorum faciat. Sapiunt enim cum vulgo profana pectora, oderuntque, quæ per

ignorantiæ quasi nebulas circumducti, capere non possunt: quibus, si iuris scientiam se profiteri iactitant, commendo, quæ AMMIAN. MARCELLINVS de Oratoribus forensibus sui æui reliquit *Lib. XXX. cap. 4.* Mitto literiones. Etenim

- - - non omnes eadem mirantur amantque

suntque sui duces seruo imitatorum pecori, quos venerantur multo studio ad insaniam usque; certe hi

- - - - quodsi
Pallerent casu, biberent exsangue cuminum.

Animo tamen meo prouidere & præsentire possum, futuros etiam æquissimos æstimatores, qui circa loci difficilioris restitutionem occupati, non sine delectatione atque vtilitate in consilium has ipsas Variantes aduocabunt, quod & a me factum est, vbi paullum a continuis licuit respirare laboribus. Addo: me in conferenda *Sichardina* atque prima *Cuiacii* editione vel ideo plurimum posuisse operæ, quod non ignorabam, in adornanda noua, eos potissimum consulendos libros, qui absque censura critica ex Codicibus descripti lucem primum adspexere. Et noster hinc inde ad hos prouocat, quod videbis ad *leg. 3. de incest. nupt.* vbi in notis, de diei diuersitate moniturus, *Parisinam* citat editionem de *anno 1566.* memoriæ tamen lapsu, cum *Lugdunensem* innuere voluit. Magnum etiam me tenuit desiderium videndæ conferendæque editionis, quam IOAN. BERTRANDVM *Parisiis 1550. in 8.* edidisse CL. BRVNQVELLVS *in histor. Iur.* ex *Biblioth. Duboisiana pag. 445.* refert, frustraneam tamen in ea quærenda collocaui operam. De *Tiliana* parum fui sollicitus, cum viderem, GOTHOFREDVM excerpsisse, quæ erant digna notatu, valdeque ego semper doluissem, reiectas in ea, nescio quo fato, interpretationes a Gothis subiectas legibus.

Et hactenus disserui de eo, quod ad Codicis editiones attinet; iam de *notis* & *Commentario*, quibus leges instruxit IACOB. GOTHOFREDVS, quid sentiam, libere exponendum est. Quantum Vir eruditissimus ingenio & arte valuerit, præter opuscula edita, quibus & πολυμαθέστατον se & Iurisconsultum ostendit absolutissimum, docere poterit hic ipse *Commentarius ad Theodosianum Codicem*, in quo adornando humanam superasse videtur industriam. Nihil enim vel Græcia vetus vel Latium, vel, vt verbo absoluam, totius orbis nationes habuere, quod non admiranda & stupenda plane diligentia ex antiquissimis auctoribus, Poëtis, Historicis, Philologis, & Iuris Consultis in vnum quasi congesserit cumulum, vt esset Iuris romani græcique interpretibus, historiarum scriptoribus, auctorum enarratoribus, & aliis, quod ad vsus conuerterent & admirarentur. In vno infelix noster, quod incomparabili & reconditæ eruditionis thesauro, morte præoccupatus, vltimam manum admouere non potuerit; hoc enim si licuisset, ita se palam ostendisset literatis legumque consultis omnibus, vt eius meritis nullæ a facundissimis & laudatis quidem viris laudes respondere valuissent, sed digito tantum ad eum intendere, non totum hominem, quantus erat, patefacere hominibus potuissent.

Fecit autem obitus Viri, vt multum diuersi appareant labores, quos in illustrando hoc Codice exercuit, ab aliis, quibus summa cum laude defunctus est. Inscripserat animaduersiones suas tumultuario ordine singulis schedis, obiterque excerpserat ex quibuscunque auctoribus, quæ ad Legum ornamenta facere poterant, spes fouens, superfuturum tempus, quo cuncta hinc inde sparsa ad iustum reuocaret locum, emendaret, corrigeret, perfectumque ederet opus. Satis id docuit CL. MARVILLIVS *in fine præfationis*; cui adde CL. AVCTOREM *Vitæ Maruillianæ*, sed & ipsa scribendi ratio, qua vsus est, persuadere poterit. Quam longe enim distat ab illa, quam præferunt libelli elegantissimi, qui eo superstite in publicam prodierunt lucem! Et hæc omnia cum pensitarem, facillime a me impetrabam, vt adderem Obseruationes virorum eruditione clarorum integras, quas legerat quidem Gothofredus, & ex iis notauerat in schedis, quæ videbantur institutum iuuare, verum nullo habito ordine & paullo confusius, quod deprehendes in *tit. de assessor. domest. & cancellar.* cum quo ideo quæ *de assessoribus* PETR. BVRGIVS, DESIDERIVS HERALDVS & SCIPIO GENTILIS, & *de cancellariis & domesticis* CASAVBONVS atque CL. SALMASIVS accuratissime tradiderant, coniunxi, quod grato agnoscent animo, qui vno quasi, quod aiunt, intuitu, certam rerum sibi parare præoptant notitiam. Cum & typographiæ pararem vexatissimum *Finium regundorum* titulum, admirari quidem satis non poteram nostri cognitio-

nem,

nem, qui longissime omnes superabat, qui de hac re ante eum disputauerunt: at cum WILELMI GOESII inspicerem ad has de re agraria leges Commentarium, quantum fugerit GOTHOFREDUM, quamque deprauati fuerint Codices, animaduerti, simulque iudicaui, me operæ facturum pretium, vbi *Obseruata Gœsiana* cum lectoribus communicarem, sine quibus non poterunt non hæsitare. Et quam vellem ad hos Codicis titulos Obseruationes plures addere licuisset, quod tamen mihi circa textum & Commentarium hærenti, & tot explenti lacunas, non erat integrum.

Iniurius certe non sum in Gothofredianas operas, cum asseram, singula, quæ ab eo adducta sunt loca bene prius a viris doctis esse expendenda, quam transscribantur, quod video tamen, quoties euoluo recentiores ICtos, sine præuio examine factum. Quæ enim Vir magnus ex auctoribus notauerat, sæpenumero tantum fugitiuo quasi inspecta sunt oculo, & si quid video, a MARVILLIO alieno etiam posita loco. Hinc cum tractarem *titulum de Cognitoribus & Procurat.* videremque nostrum ad *leg. 7.* sibi proposuisse semel *de cognitoribus* differere, dolebam, quod urgente prelo, ea quæ dudum obseruaueram, de schedis depromere non possem. Loca enim ibi Gothofredus nullo selectu habito cumulauerat. Ne vero temerarium quid me affirmasse putes, apponam huc, quæ de *cognitoribus* & *opera cognitoria* apud antiquos legi.

Cognitor autem secundum ASCONIUM *diuinat. c. 4.* est, *si præsentis causam nouit, & sic tuetur, vt suam.* FESTUS ita: *Cognitor est, qui litem alterius suscipit, coram eo cui datus est.* Antiquissimus est eorum vsus, at quo tempore dari primum cæperint, nemo indagabit. Vetera romanorum iura, quando accuratius quis pensitauerit, quibus permissum non erat, vt alterius nomine quis ageret, aut per extraneam sibi acquireret personam, mox ille sentiet, *cognitorum* vsum nullum in foro esse potuisse. Postquam autem populus victricia latissime circumtulisset arma, & in dies politior fieret, magisque respiceret æquum bonumque, Roma *cognitores* vidit, quod me docet locus insignis apud AUCTOR. *ad Herenn. Lib. II. cap. 13. Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior LX. annis, & cui morbus caussa est, cognitorem det.* Vides, concessos cognitores, at non promiscue olim omnibus, verum sexagenario, & quem a forensi strepitu excusabat morbus, cum olim ex *Leg. XII.* ægrotis iumentum daretur, secundum illa *Tab. I. Si morbus æuitasue vitium escit, quin ius vocabit, iumentum dato; si nolet, arceram ne sternito.*

Sequiori ætate maior eorum usus, cum recederent paullum Romani a rigore antiquissimæ legis, quod docet partim PAULLUS *Sentent. Lib. I. tit. 2.* partim *L. 7. hoc Cod. de cognitor. & procurat.* quo loco Theodosio *Cognitor litis* appellatur *minister*, adde interpretationem Visigothicam, ibi: *Cognitor est, cui sine mandato caussam suam agendam præsens præsente iudice litigator iniungit.* Etenim ea intercedit inter *Cognitorem* & *Procuratorem* differentia apud antiquos; quod ille præsentis, absentis hic caussam agat, vti probant loca supra excitata, quibus adde CICERONEM *pro Rosc. Comæd. c. 11. In hanc rem me cognitorem dedisti. Lite contestata, iudicio damni iniuria constituto, tu sine me cum Flauio decidisti.* Vide etiam, quæ ibi HOTOMANNUS & PASSERATIUS obseruarunt.

Sententia fuit GOTHOFREDI nostri, *cognitorem* adhibitum *in status controuersiis*, quem male sequuntur alii; nihil enim habent, quo probare & stabilire possent opinionem. Nam locus vulgatus apud DONATUM, quem adducit noster, & quem dabo inferius, longe aliud innuit, repugnant etiam, quæ prolata sunt ex AUCTORE *Libr. ad Herennium*, & illa CICERONIS *pro Roscio loc. cit. Panurgum hunc seruum communem Q. Flauius Tarquiniensis quidam interfecit, in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti* &c. quo loco alter ex sociis cognitor factus, vt percussorem iudicio persequeretur. IDEM *in diuinat. loc. cit. me defensorem calamitatum suarum, me vltorem iniuriarum, me cognitorem iuris sui, me actorem totius caussæ esse voluerunt.* At hic sermo de iudicio repetundarum. IDEM *orat. pro Cæcin. c. 5. cognitoris viduarum* facit mentionem. Iunge cum his QUINTILIANI verba *Instit. III. 6. Ita non est in translatione quæstio, sed in eo, propter quod transferuntur. Non debes apud Prætorem petere fideicommissum, sed apud consules: maior enim prætoria cognitione summa est. Quæritur, an maior summa sit: facti controuersia est. Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri non potuisti. Iudicatio est, an potuerit.* Et *Declamat. 361. Meæ pecuniæ accessio ad me pertinet. Quid si enim cognitor meus, quid si procurator hoc idem respondeat? denique quid si damnatus fur, non totum soluisset? nempe meum damnum erat. An iacturam debeam sentire,*

tire, accessionem non debeo? Ego enim a te recessi, cum iurasti. Iam cum fure mihi negotium est: hic quicquid soluerit, ad me pertinet. Quæ loca omnia nihil de status controuersiis, vti & verba *d. leg. 7. h. Cod.* nihil etiam ibi interpres, cuius tamen ego auctoritatem magni non facerem. In primis vero PAVLLVS consulendus esset *loc. cit.* apud quem tamen nemo inueniet, quod posset iuuare virorum doctissimorum sententiam.

Neque etiam probauit noster, quod sibi persuadent alii, *cognitores cum solemnitate aliqua, procuratores autem sine eiusmodi per mandatum fuisse constitutos.* Attende enim, quam hæserit dubius in *Commentar. leg. cit. Propter solennem quippe*, inquit, *actum procul dubio aliquem, qui in cognitoribus coram iudice constituendis interueniebat, cognitorum quoque mentio a Triboniano sublata fuit.* Ego certe de solemnitate nihil apud antiquos lego, & tacet CICERO *orat. pro Rosc.* in qua tamen *cognitoris* atque *cognitoriæ operæ* frequentissima mentio. Si quis autem locus, qui nostrum aliosque, qui sequuntur eum, iuuat, non est magis accommodatus, quam quem vidi apud THEOPHILVM *Instit. tit. per quos ager. possum.* §. 1. Ibi enim de procuratore differens, *Procurator*, inquit, *sic constituitur, si cui mandem, ut pro me litiget, nec vlla certorum verborum præscripta forma opus est*, ὀ δεομενος ἐν τυτῳ τυπικων ῥηματων, & postea: *Quibuscunque enim verbis procuratorem constituere possum.* Quibus innuere mihi videtur inter *cognitorem* atque *procuratorem* differentiam, quodque quædam in constituendo cognitore obseruanda fuerint solemnia. Hæc vtrum Tribonianum mouerint, quod GOTHOFREDVS voluit, vt omnem cognitorum mentionem in Digestis atque Codice negligeret, an aliud quid sollicitauerit, affirmare non audeo. POMPONII iam ætate, testante *L. 1. D. de procurat. & defens.* adinuenti sunt, qui cognitorem in re speciali tantum, in generali vero procuratorem constituendum, pronunciarunt, atque sequentibus temporibus, cum vetera tractandi iura ardor euanuisset, cognitorum vox vltimam redolens antiquitatem, vix audita est; quod forte mouere potuit iuris Iustinianei compilatores, vt vocabulum reiicerent, cuius vim eius æui paucos cœpisse, existimo.

Dispiciendum etiam, vnde nomen *Cognitores* habeant, triplexque vocis enarranda significatio, vt multa scriptorum antiquorum loca rectius valeant intelligi. Bene noster: *Cognitorem*, qualem iam descripsi, *a causæ seu litis alienæ cognitione* nomen habuisse, quod probat in primis verbis *l. 6. h. Cod. cit. tit.* ibi: *nec ad cognitionem alieni iurgii suffragator accedat.* Verum alia supersunt loca; atque obseruatum est a IOH. FRIDR. GRONOVIO *de pecun. veter. Lib. IV. cap. 3.* romani quid latere in Asconii verbis: *Aut cognitor, si præsentis caussam nouit;* recteque ibi statuit, eum *nosse caussam*, qui vt alioquin loquimur, *didicit.* Etenim *docet caussam*, cuius res agitur, quique pro se acturum instruit: *discit* autem atque *cognoscit*, qui reum defensurus est. Hinc illa: *discere, docere, cognoscere caussas*, quæ vide magno numero apud eundem collecta. A *cognoscendo* itaque *Cognitor*, qui easdem obiit partes, quas Iurisconsulti, quibuscum & iungit eum ASCONIVS, *loc. cit. qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est; aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico; aut procurator, si negotium suscipit; aut cognitor, si præsentis caussam nouit & sic tuetur vt suam.* Et ad hanc ipsam significationem trahenda loca omnia, superius a me excitata, quibus adde HORATIVM *Serm. Lib. II. Satyr. 5. v. 27. seq.*

Magna minorue foro si res certabitur olim,
Viuet vter locuples sine gnatis, improbus vltro
Qui meliorem audax vocet in ius, illius esto
Defensor. . . . . *ire domum atque*
Pelliculam curare iube, si cognitor ipse.

Ita recte locum restituit GRONOVIVS *loc. cit.* cum male peruertisset sententiam GIFANIVS, quem si accurate ceperis, probare videbis: *cognitori* etiam licuisse absentibus dominis caussam agere; quod recte animaduertit CL. HEINECCIVS *in Antiquit. Iur.* Similem autem hac de re locum non inuenio.

Neque prætermittendum est, honestiore *Cognitoris* nomine *delatores* quoque apud antiquos venisse, tanquam qui fisci caussas, atque ita populi principisque sponte susciperent ac tuerentur, cuius operæ pretium partem de proscriptorum bonis accipere solebant. Huc facit locus CICERONIS *Lib. III. in Verrem c. 60. Sponsio facta est, cum cognitore tuo Apronio, de fortunis tuis omnibus,* qui Apronius *cognitor* Verris, siue *delator aratrorum* erat, & quasi caussam eius suscipiebat in præda ac furtis agendis, extorquendo frumento & pecunia.

cunia. Notat hæc accurate GRÆVIVS *ad h. loc.* & sua laudatissimo GRONOVIO fert accepta, quem *loc. cit.* de hoc hominum genere erudite ex instituto disputasse videbis.

Cum vero & *Iudices* in cognoscendis potissimum caussis occupati sint, & hi *Cognitores* audiunt. *Cognitio* enim pro *iurisdictione extraordinaria* principis, aut quibus id negotii ille dederat, de quo sunt multa auctorum loca, & præsertim apud SVETONIVM, quem vide in *Tiber. c. 31. Neron. c. 15. Claud. c. 12. 15.* & PLINIVM inter alias *Epistol. VI. 31. X. 77. 97.*

Cognitores demum apud antiquos sunt, qui me measque res bene norunt atque cognitas habent, multum *diuersi a iudicibus, illis etiam, qui in foro suscipiebant partes,* quos tamen & noster & viri doctissimi continuo confundunt cum aliis. *Notores* olim dicti, de quibus locus classicus apud SENECAM *de mort. Claud. pag. 850. edit. Elzeuir. Ego te, fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis a me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus, mense Iulio & Augusto.* Γνωςηρας græci appellant, de quibus inuenio locum apud XENOPHONTEM *Cyropæd. VI. pag. 447. edit. Oxon.* ει δε τις χρηματων προσδεισθαι νομιζει εις εμπολην, γνωςηρας εμοι προσαγαγων και εγγυητας, η μεν πορευεσθαι συν τη στρατια, λαμβανετω ων ημεις εχωμεν. Eleganter hic historicus γνωςηρας και εγγυητας copulat: nemo enim *vas* erit, nisi qui alterum bene nouerit, quod tamen interpretes ibi vix cepisse videntur. Et huc pertinet CICERONIS locus *in Verrem Lib. V. c. 65. Homines tenues obscuro loco nati nauigant: adeunt ad ea loca, quæ nunquam antea viderunt: vbi neque noti esse iis quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt:* & paullo post: *Cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres. Si ignoraret, tum si ita tibi videretur, hoc iuris in omnes constitueres, vt qui neque tibi notus esset, neque cognitorem locupletem daret, quamuis ciuis romanus esset, in crucem tolleretur.* IDEM *in Verrem Lib. I. cap. 5. Credet iis equitibus romanis romanus populus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus ab isto ciuem romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt.* Addit hic ASCONIVS: *Hoc genus defensionis in iure cognitor dicitur, maxime cum de alicuius statu agitur;* quæ verba male intellexerunt Viri doctissimi, quorum in numero etiam est GOTHOFREDVS noster & GRONOVIVS *loc. cit.* Statuunt enim, *cognitores* in caussa status, cum quis pateretur controuersiam, an sit ex ciuibus, datos. Tuentur opinionem ex DONATO *ad Eunuch. Act. 4. Scen. 7. v. 35.*

- - - *Principio eam esse dico liberam*
ciuem Atticam, meam sororem.

Vbi ille: *In tria diuisit officium defensionis suæ, in Adsertoris: principio dico eam esse liberam, in Cognitoris: ciuem Atticam, in Fratris: meam sororem.* Ego ne somniarem quidem ex his elici posse, *Cognitores*, quos primo loco supra descripsi, datos in status controuersiis. Debebant viri docti reuocare in memoriam *liberale negotium*, vbi, si quis inopinatus in discrimen ingenuitatis fuerat adductus, necessario requirebantur *Cognitores* siue homines, qui ad seruitium addictos nouerant, *cognoscebant*, & asserere poterant in libertatem. Huius generis *cognitores* erant, quos dederat ciuis romanus Verri, qui docere possent, iure ciuitatis romanæ gaudere virum, quisquis ille fuerit; sed quem neglectis cognitoribus Verres in crucem sustulit, querente CICERONE *loc. cit.* Et quis ex antiquis *cognitorem*, loco *assertoris* posuit? aut quis tam ignarus antiqui iuris, qui in liberali caussa *cognitorem* non *assertorem* fuisse adhibitum, sibi aut aliis persuadeat? Neque quis captabit apud ASCONIVM & DONATVM *Defensionis* vocem; nam & *cognitor* & *frater* recte defendere dicitur, verum in iure *assertoris* nomine. Ita enim apud TERENTIVM fœminam assertuturus, dicit eam se nosse; ciuem Atticam & ingenuam, & sororem esse. Erat ergo *Cognitor* omnium optimus fœminæ, cui notus erat status, qui recte edoceret iudices, *ne perfusoriis assertionibus se decipi paterentur*, quod iniungebat Domitianus apud SVETONIVM *in Vit. c. 8.* Sed in iure non *cognitoris*, verum *assertoris* nomine veniebat. Locum explicabit optime *L. 1. h. Cod. de liberal. causs.* ibi: *si eos forte assertio defecerit, circumductio præbeatur, assertorem quæri titulo per literas indicante,* & paullo post: *ideoque sancimus, si quis assertore inops, atque ignotus, circumlustratis prouinciæ populis, desertus.* Nam qui prouocabat ad ingenuitatem, huic erant *cognitores* necessarii, quem ideo *Constantinus* per prouincias & populos duci iubet, vt adinuento homine, cui status vincti notus erat, siue qui erat *cognitor* eius, postea aut ipse dari posset assertor libertatis, aut alius, quem tamen eius testimonium

nium in iudicio iuuabat. Hinc factum, vt *popularis* assereret *popularem*, cum nemo melius nosse posset eum, aut *cognitor* esse, quam qui aut in eadem prouincia, aut vrbe fuerat educatus, quod præter laudatum TERENTII locum videbis apud PLAVTVM *in Pœnul. Act. IV. Scen. 2. v.77.*

Et ille qui eas vendebat, dixit se furtiuas vendere,
Ingenuas Carthagine aiebat esse.
v. 83. *Omnia memoras. quo id facilius fiat, manu eas asserat*
Suas populares, liberali caussa.

Iterum *Act. V. Scen. 2. init:*

Ain' tu, dixe Synceraslum, Milphio,
Has esse ingenuas ambas surreptitias
Carthaginiensis. MI. aio, &, si frugi esse vis,
Eas liberali iam asseres caussa manu.
Nam tuum flagitium 'st, tuas populares te pati
Seruire ante oculos, domi quæ fuerint liberæ.

Supersunt alia, in quibus eruendis Viri docti sedulum vtileque adhibuere studium, quod factum a CL. GERARDO NOODT *in Iulio Paullo*, vbi *cap. 5.* probauit, temere asseruisse nostrum ad *leg. vn. de his qui sanguinolent. not. a. legem 2. Cod. Iust. de patrib. qui fil. distrax.* a Triboniano ex hac deformatam esse. Nam vtraque lex quidem a Constantino data est: duplex tamen, altera ad Italos, ad Prouinciales altera: altera communis comparatorum filiorum seruorumque, a sanguine: altera propria venditorum filiorum a sanguine: & ita altera cum altera non per omnia conueniens. IDEM *eodem libro* & in *amica respons. ad Corn. van Bynckershoek,* multum dissensit a nostro ad *leg. 2. de liberal. causs. ad titt. de exposit. & de his qui sanguinolent.* quos iusto instruxit Commentario, qui cum longior esset, vt posset coniungi cum Gothofrediano, hoc loco eum commendasse sufficiat, in quo nihil intactum relictumque inuenies, quod de iure patrum in liberos ex antiquis auctoribus iurisque Consultis adduci poterat. Adde huic CORN. VAN BYNCKERSHOECK *Opusculum de iure exponendi, vendendi & occidendi liberos:* in hoc enim, quæ a nostro dicta fuerant, quasi denuo resuscitata obseruabis.

Locum sibi hic etiam vindicant, quæ GVIL. BEST ICtus in libello *de ratione emendandi leges*, de nonnullis Romanorum principum constitutionibus, quas continet hic Tomus, monuit. Hic, cum in TILIANA editione *leg. 2. de inoff. testament.* legisset, *filii...... doceant se. . . . vt naturæ ipsius religio flagitabat, disciplinam inlæsam inoffensamque seruasse, vt his probatis remoueant parentum voluntatem, testamenta,* suspicabatur *pag. 41. testamenta* esse glossema vocis *voluntatem*, quæ obscurior videbatur, aut forte legendum, *voluntatem & testamenta*, neque placuit ipsi GOTHOFREDI nostri emendatio, *vt his probatis remoueri parentum valeant testamenta;* quia nimis recedat a lectione vulgata. At scire debebat Vir doctus, nostrum non ex ingenio emendasse, sed ex fide Codicum. Seruabant enim hanc lectionem Codices, quos ex Germaniæ Bibliothecis contulerat *Sichardus*, qui ita ante *Tilium* edidit, & ii, quos ad manus habuit *Cuiacius* cuius editiones omnes hanc lectionem præferunt. Coniectura tamen CL. BESTII fecit, vt maiori cura hunc ipsum locum inspicerem. Obseruaui in notis additis, eandem, quam Tiliana editio exhibet, seruare lectionem Codicem Wurceburgensem, qui cum accuratione & antiquitate facile omnes superet, nihilque ibi a recentiori manu additum deprehendatur, *το testamentum*, glossema esse mihi non videtur, neque dubito, ipsam legem interpunctione addita ita restitui posse: *vt naturæ ipsius religio flagitabat, disciplinam illæsam, inoffensamque seruasse, vt hiis probatis remoueant parentum voluntatem. Testamenta tamen, si mater contra filii testamentum inofficiosi actionem instituat, inquiri diligenter iubemus, vtrum filius nulla iusta caussa læsus* &c. quam interpungendi rationem, cum non caperent librarii, Codicisque lectores mediis seculis, loco verborum, *remoueant parentum voluntatem. Testamenta tamen* &c. emendarunt, *vt hiis probatis remoueri parentum valeant testamenta. tamen* &c. quam lectionem ego omnino recentiorem iudico.

IDEM ad *leg. vlt. de Iurisdict. & vbi quis conuen. pag. 137.* cum *Tilio* legit: *sortito tamen ad iudicium vocabuntur, ne capite atque innocentia alterius iudicio electi iudicent,* fateturque, se horum verborum sensum non capere, nisi reponatur cum GOTHOFREDO primum *ne de capite,* & postea vox *alterius* bis adponatur, ita quidem: *ne de capite, atque innocentia alterius, alterius*

alterius iudicio electi iudicent, vt sensus hic sit: ne de capite atque innocentia senatoris iudicent, qui aliorum senatorum arbitrio sunt electi, ne vita virius ex Senatoribus pendeat a sola aliorum senatorum voluntate. Sed violentam hic κρισιν exercere mihi visus est Cl. Bestivs. Placet, quod cum Gothofredo legat *ne de capite*, vti & habuere *Sichardi Codices* & *Cuiacii*, cum *Wurceburgensis* cum *Tilio* faciat; sed displicet intrudi ab eo in textum *alterius*, sine auctoritate libri antiqui. Ego sensum legi constare existimo, si quis recte interpunxerit: *ne de capite atque innocentia, alterius iudicio electi, iudicent*: nimirum; sortito vocandos iudices ex senatorio ordine, ne iudicent de capite & innocentia, qui alterius Senatoris forte inimici iudicio electi essent. In *Leg. 2. de repudiis*, loco illorum, *accusationem repudiato marito, iure deferimus*, rectius legendum statuit, *accusationem repudiato, mariti iure, deferimus*. Scio in *titul. D. ad leg. Iul. de adulter.* occurrere saepe *iure mariti, viri, accusare*; vt *leg. 11.* §. 7. *leg. 13. init.* & §. 4. 6. 7. 8. & in *Cod. Iust. eod. tit. Leg. 1. 6. 7. 30. 33.* at ego tamen nihil hic mutari vellem, in primis cum *lex 35. Cod. Iust. ad leg. Iul. de adulter.* quae ex *d. l. 2.* desumpta est, hanc lectionem seruet confirmetque Cod. Wurceburg. neque insolens dictio, *iure quid alicui deferre*, quo modo in *leg. 33. cit. Cod. Iust. actio ciuilis, criminali, iure postponatur*.

Lege 4. de Sponsal. & ant. nupt. donat. legitur in *Tiliana edit. Patri aut puellae aut tutori, aut curatori*, vti & habet *Cod. Wurceburg. Edit. Sichard.* prima *Cuiacii*, & quae *in quarto* prodiit. In *vltima Parisina* erat editum, *patri aut matri puellae*, forte ex fide antiqui libri, quod in fronte editionis promissum. Cl. Bestivs putat *pag. 280.* nostrum in sua editione id suppleffe tacito pacto, doletque mutationis huius eum nullam fecisse mentionem. Sed quod antea in Cuiaciana, forte ex schedis Viri defuncti, apparebat, nostrum in MS. bonae notae quodam legisse putauerim, cum *not. d.* liberrime scripsit, *personae hae fere sunt, a quibus elocatae sponsae: pater, mater, tutor, curator, affinis*. Quamuis & mihi videatur *matri* esse ab alio additum, cum in interpretatione nulla eius mentio, quod nisi esset, admitterem lubens coniecturam Bestii, *patri, auo puellae, aut tutori, aut curatori*, &c. cum multo minori negotio vnica potuerit mutari litera, fierique ex *aui*, *aut*, quam integra vox, qualis est, *matri*, deleri. Ego auctoritatem secutus *Cod. Wurceburg.* & tot impressorum, restituendum puto, *patri, aut puellae tutori vel curatori, aut cuilibet eius affini non liceat*, quae lectio omnium accuratissime conuenit cum interprete, qui ita habet: *militans postquam sponderat, & cum patre, tutore vel curatore puellae, vel propinquis* &c. & *matrem* non neglexisset, si quidem in ipsa lege fuisset memorata; quod fecit *leg. 6, eod. tit.* cuius initium cum esset, *patri, matri, tutori, vel cuicunque ante decimum puellae annum* &c. accurate ille *matrem* tetigit, ibi: *pater vel mater puellae, aut si defuerit pater, tutor, curator vel aliquis ex propinquis*, &c. Sed negligentia aut ignorantia librariorum obscuram reddidit hanc legem 4, cum τo *aut* alieno loco apponerent. In *eadem lege*, verba, *quod si intra biennium vt perfidiae reus in insulam relegetur*, Gothofredvs redintegrari posse coniecit, *quodsi intra biennium fiat*, vel *fecerit*, *vt perfidiae reus in insulam relegetur*, Bestivs autem *dict. pag.* eleganter & facile ita posse emendari existimat: *quodsi intra biennium sit perfidiae reus, in insulam relegetur*. Eadem prorsus ratione, qua in Horat. *Lib. I. Od. 12.* pro *vt melius quicquid erit pati*, suspicatur esse legendum, *sit melius quicquid erit pati*. Placet haec emendatio. *Leg. 7. in fin. eod. tit.* MS. Tilii habebat *cum plerumque etiam ipsius familiae aduersus commoda propria inueniatur laborare consilium*, quam lectionem confirmat *Cod. Wurceburg.* Cl. Best vult *pag. 281.* nostrum ex *leg. 4. Cod. Iust. eod. tit.* edidisse, *feminae*, loco *familiae*, quod tamen fecit secutus Codices alios, qui hanc lectionem praeferebant, quam & in *Sichardina* & *Cuiaciana* obseruaueris. Valde tamen dubitat Vir doctissimus, an non commodius sit ita reponere; *cum plerumque etiam ipsius filiae aduersus* &c. quia haec vox in ipsius legis principio exstet, & in his dictionibus variatum alias sit, v. gr. in *l. 34. D. de negot. gest.* vbi Codices antiqui loco *familiam* legant *filiam*, & in *l. 37. D. de bon. libert.* vbi antiquus librarius ad marginem Florentini Codicis eandem vocem adscripserit. Et habet coniectura consentientem interpretem legis, qui in fin. scribit: *nec ipsi puellae suo consilio contra voluntatem patris aliud velle vlla ratione permittitur*, qua *puellae* voce & initio vsus loco *filiae* est. In *leg. vn. si quacunque praedit. potest.* exhibebat Editio Tiliana, *qui tamen contra latentem malitiam praeterea quasdam domos, vel quosdam parentes intelligimus muniendos, iubemus vt quicunque his, & quaecunque erit latentibus per iudicem promissis minisue tentata ad id matrimonium cui aspernatur praebere consensum* &c. legit ibi Vir doctissimus

pag.

pag. cit. cum nostro *quia tamen* loco *qui tamen*, & *pag. seq.* verba Tiliana, *vt quicunque his* &c. quæ etiam in Cod. Wurceburg. ita sunt, cum Gothofredus *iis* ediderit, sanari posse opinatur, *vt quicunque sit & quæcunque erit, laborantibus per iudicem promissis* &c. aut, *vt quicunque siue quæcunque erit*, aut denique, *vt quicunque ex his, & quæcunque erit*; nimirum, vt referatur *quicunque* ad parentes, *quæcunque* ad *domos* aut *filias*, quarum emendationum vltima est conuenientissima. Antecedentia *legis eiusd.* verba; *vt, si . . . . statuti nostri sanctioni parere noluerit, semper eam prouinciam, in qua sibi hoc vsurpauerit, habitare per iuge biennium non sinatur*, cum *semper* & *iuge biennium* nullo modo cohærere sibi viderentur, interpungenda ita statuit: *si . . . . statuti nostri sanctioni parere noluerit semper, eam prouinciam in qua sibi hoc vsurpauerit, habitare per iuge biennium non sinatur*, vt ita *semper* annectatur cum *parere*. Et certe verba sic lecta, intellectu erunt faciliora, quamuis auribus, posita ita oratio, non morigeretur: hinc putabam aliquando scriptum olim fuisse, *super eam prouinciam*, quod non infrequens est horum temporum Scriptoribus. Et tantum Cl. Best ad hunc Tomum primum notauit, quæ animaduertit alia, de iis, Deo dante, suo loco.

Denique vt iudicium de laboribus circa hanc editionem nouam melius fieri possit, & quid in ea sit præstitum post Ant. Marvillii operas, rectius discerni, nonnulla adhuc monenda sunt. *Chronologiam*, quam accuratiorem quidem dederat noster illa, quæ annexa erat editioni Cuiacianæ, accessionibus nouis auctam obseruabis. Consules enim fastorum auctoritate confirmati sunt, atque marmora addita, cum vtile sit, plura Consulum scire nomina, in lapidibus expressa, ex tribus quatuorue aut pluribus, quæ vnus habuit. Sæpe enim aliud nomen in fastis occurrit, aliud sæpe in marmoribus, quod tamen diuersum non facit virum, qua de re erudite disputat Hadrianus Relandus *in præfat. ad fastos Petri fratris.* Numeri etiam Consulatus, qui toties falso adscripti a librariis, sæpiusque neglecti sunt, non poterunt rectius confirmari, quam ex inscriptionibus veterum saxorum. Videbis Ant. Pagi, Petri Relandi aliorumque laudata nomina, quorum curæ fuerunt maximæ, Chronologiæ iuuare studium, quod quantam in omni legum cognitione præstet vtilitatem, ex instituto persecutus est Hen. Hahnius *oratione de vsu Chronol. & histor. in Iur. priuat.* Coniunxit noster cum Chronologia *Chronicon historicum*: id vero non tantum ad cognitionem constitutionum huius Codicis, quarum auctores sunt XIV. Augusti, sed & ad explicationem rerum, quæ ipsis imperantibus gestæ sunt, plurimum facere poterit. Sunt enim hæ ipsæ constitutiones instar Diplomatum, certioresque reddunt, in quibus prouinciis hoc vel illo anno versati sint Augusti atque Cæsares, in quas intrauerint vrbes, quas pro Republica curas publicas gesserint, & quæ sunt alia. Hoc ego Chronicon auxi ex Ant. Pagii *Critica ad Annal. Cardinal. Baronii*, quo libro tantum Vir ille præstitit, vt ante eum plerique cæcutiisse videantur: nihil tamen excerpsi, quod alienum paullulum tantum erat a Gothofredi instituto, sed obseruabis ibi omnia ita esse comparata, vt necessaria ad interpretationem legum iudicanda sint. Et Eminentissimi Cardinalis Baronii illustre nomen apparet, cuius ex *Annalibus Eccles.* ea transscripta sunt, sine quibus de Gothofredi nostri atque Ant. Pagii animaduersionibus iudicium quis ferre non poterat. Ipsis autem legibus in Chronologia citatis subtextæ sunt breues doctorum virorum animaduersiones, additis eorum nominibus, quo facilius a nostri dignoscerent lectores. Circa leges & obseruata Gothofredi alia hic nihil mutatum, sed expressa omnia ad fidem primæ editionis: aliud enim bibliopolæ in principio operis erat consilium. Sed dabitur iuuante numine aliquando occasio, vt *Chronologiam Legum omnium* accuratissimam, lapidum & historicorum fide munitam, & Magistratuum originibus, dignitatibus, muneribusque ornatam, quam dudum meditatus sum, cum orbe erudito communicare possim. Sunt enim in hac ipsa nostri Chronologia multa, quæ sub examen reuocari debent, & calculi errore nonnulla falsis adscripta annis, & alia dicta, quæ probari profecto nunquam poterunt, quale est illud, ad an. 351. in Chron. vbi *Gallum* Cæsarem, mox mutato nomine *Constantem* dictum tradit, quod repetit ad legem *2. de incest. nupt. not. c.* inscriptionem emendaturus. Sed *Idatius*, *Constantium* appellat, & sunt euidentia Socratis verba *lib. II. 28.* τοτε δε ὁ βασιλευς, Γαλλον μεν ανεψιον εαυτε Καισαρα καταστησας, τοτε οικειον θεις αυτω ονομα, εις την συριας αντιοχειαν επεμψε. *Per idem tempus imperator* (Constantius) *Gallum patruelem suum Cesarem nuncupauit: impositoque illi suo nomine, misit eum Antiochiam Syriæ*, & quæ alia cumulauit Cl. Lindenbrogius *ad Marcellin. Lib. XIV. cap. 1.* cui addatur Ant. Pagi *in Critica ad Annal. Baron. an. 351.*

Chrono-

Chronologiam sequuntur *Prolegomena*, quæ, per lacinias tantum disposita & quasi præparata a nostro, in XII. digessit capita MARVILLIVS; vellem maiori cum accuratione; plus enim aliquando capitum promittunt indices, quam in ipsis capitibus pertractatum est, cuius rei habes insigne exemplum *C. VII.* vbi *de Vsu Breuiarii Theodosiani* etiam *sub Longobardis per Italiam* differendum fuisset, de quo tamen altum ibi silentium. Et forte non difficile foret probare, Compendium Alarici Regis apud Longobardos obtinuisse auctoritatem. Hactenus ego nihil inueni apud coæuos, sed scio, CL. BRENCKMANNVM *in Histor. Pandect. Florent. c. 9. Lege Romana* etiam apud Pisanos ius redditum, scripsisse. Existimat Vir doctissimus, docere id Codicem MS. Bibliothecæ Strozzianæ, in qua *Pisanæ ciuitatis constitutiones* continentur. Rarissima quidem ipso fatente in his statutis *Legis Romanæ* mentio, sed est per simplicem *legis* commemorationem κατ' ἐξοχὴν *Romana* intelligenda. In constitutione quadam, quæ est in medio Codicis, hæc leguntur verba: *Pisana itaque ciuitas a multis retro temporibus viuendo lege romana, retentis quibusdam de lege Longobardorum sub iuditio legis, propterea conuersationem diuersarum gentium per diuersas mundi partes suas, consuetudines non scriptas habere meruit*, & in aliis sæpe ad *vsum legis* prouocatum videbis. Idem Ius Genuenses aliosque seruasse notat ibidem V. Cl. & non rari sunt in Bibliothecis Italiæ Codices MSS. Compendii Legum Alarici, quod vulgo *Lex Romana* audit, qua etiam Seculo XI. in Italia vixere, vti probauit CAR. SIGONIVS *Histor. de Regn. Ital. Lib. VIII. ad an. 1007. Illud*, inquit, *animaduersione dignum, cum horum etiam temporum consuetudo ferret, vt omnes ederent, qua quisque lege viuere vellent, romana, Longobarda an Salica, Bonifacium Longobardam esse professum, Mathildem vero Salicam: quod ex eorum tabulis, quæ plurimæ in Ecclesia Mutinæ asseruantur, cognoscitur. Quod in patre, & filio, non idem in viro, & coniuge obseruatum. Vnde in eodem tabulario per hæc tempora sic scriptum inuenitur. Maria, quæ professa sum lege viuere romana, sed nunc pro ipso viro meo lege Longobardorum viuere videor, qui professus est ex natione sua lege vivere Longobardorum.* Puto tamen non prius vsum habuisse Breuiarium Codicis Gothicum inter Italos, quam a Francis regno Longobardico destructo, qui legum Corpus, ex quo caussas inter romanas reliquias in Gallia decidere consueuerant, in Italiam etiam importarunt, introduxeruntque in fora. Quæ enim ante Francorum expeditionem, Longobardis adhuc in Italia potentissimis, de lege occurrunt romana, ea omnia intelligenda videntur, aut de *Theodosii* Augusti *Codice*, aut *Edicto Theodorici* Regis, aut quod maxime vellem, de *Iustiniani legum corpore*, in primis cum Exarchatus Rauennatensis Orientalium Principum scita sanctissime seruauerit. Faciunt hæc ad illustrationem eorum, quæ supra de antiquissimi Breuiarii translatione Wurceburgum scripsi, in qua vrbe eo iam fuisse videtur tempore, quo Franci in subiuganda superiore Italiæ parte erant occupati. Redeo ad nostri institutum. Duodecim his capitibus omnia absoluere voluit, quæ pertinebant ad historiam Theodosiani Codicis, & quamuis opusculum perficere non valuerit, obseruaui tamen neminem, qui ex recentioribus solidiora attulisset. Nostrum omnes communi consensu elegerunt ducem. Si qua vero ad illustranda GOTHOFREDI placita facere poterant, ea a me ex scriptis vel recentioribus vel antiquis adiecta sunt, de quibus iudicabunt humanissime lectores.

Succedunt ipsæ *Constitutiones principum* & *notis* & *commentario* a nostro instructæ. Bone Deus! quantus hic labor. Videbis omissa in textu addita, expletasque lacunas, quod certe per breue tempus non licebat. Tot se offerebant auctorum loca, tot leges, in quibus euoluendis detinebar. Scias enim, legem nullam occurrere vel ex Theodosii vel Iustiniani corpore, quæ lectione repetita non fuerit, aut emendata, quandoquidem sæpenumero falso adscriptæ erant notæ numerales. Si vero leges atque auctorum loca non innuebant id, quod intendebat noster, lineolis ea inclusa, & lectoris iudicio relictum est, de iis pronunciare. Addidi hinc inde notas, iisque atque variantibus ex libris editis & MS. Cod. si nomen meum adscriptum videris, nollem id tribueres arrogantiæ vel gloriolæ vanæ, a cuius captatione longe sum alienus, sed scias factum, hortantibus viris, quorum & iudicium & auctoritas multum apud me valebat, ideo quidem, ne confunderent lectores aliena cum Gothofredianis. Apparent enim obseruationes aliæ, quarum me non pœnitet, nomine tamen non addito, cum facile quis iudicare posset ab alio esse. Quam difficile negotium mihi fecerit in auctoribus euoluendis editionum varietas, dici non potest. In primis *Symmachus* variat, ex quo ego omnia loca restitui ad editionem, quæ *an. 1601, in 12. apud Eustath. Vignon* prodiit. Et *notæ Fr. Iureti* in tot editionibus integræ non apparent, quod moneo, ne putes nostrum male citasse. Græcis addita est interpretatio, quam tamen in nonnullis e *Chrysostomo* non videbis, cum a *Sauiliana*, in *Parisina*, *Commeliana*, *Francofurtensi* & *Benedictina*, ordo vbique diuersus sit ita quidem vt non sufficeret tantum temporis spatium, quantum requiri videbatur, ad afferendam versionem. Textus tamen græcus semper emendatus est. Patrum & aliorum mox nomina tantum & scripta indicata a nostro, v. gr. *Vid. Hieronymus in Prophetam, Seruius in Æneid.* &c. Nemo vero volet, vt perlegendo integra volumina de loco essem sollicitus, qui inuentus mediocriter sententiam stabilire posset. Sed omnino perlecti sunt auctores integri, si argumenti dignitas postulabat, quod feci in *Artemidoro ad p. Cod. 491.* in quo perlecto, locum tamen a nostro confuse allegatum, non inueni, qui adeo in mendo cubat. *Manlium Theodorum* Poëtam, quo noster nomine *Manilium* vocat, (rationem reddit in *not. ad l. 30. de Episcop.* quam miror tot Criticos non animaduertisse) hoc nomine vbique extuli, ne illud scrupulum faceret. An omnia noster probauerit, iudicabunt optime lectores, de multis ego dubito, inter alia de loco *Claudiani* in *fin. Commentar. ad leg. vtrum vi*, occasione Vincentii, de quo se dicturum promittit ad *leg. 140. de Decurion.* vbi tamen tacet; quod & obseruo ad *leg. 1. de hereditat. petit.* vbi scripsit, se ad *tit. de liberal. causs.* probaturum, Præfect. Vrbi patronis ius dixisse, sed fidem fallit. Res vero est notissima. Nolo plura. Superest, vt commendem lectoribus nobilissimum iuuenem *Car. Lud. Volhartum*, qui in euoluendis legibus & auctorum locis per bonam Tomi huius partem, sedulam adhibuit industriam; & doctissimum inter Geneuenses Virum, cui *vitam Maruillii* debeo, quam elegantissime concinnatam adieci. Quod nomen eius taceam, fecit viri summa modestia. Vale lector & meis faue studiis, spesque optimas concipe de noua Cod. Theod. editione. Dabam Lipsiæ MDCCXXXVI. Kal. Febr.

VITA
ANTONII MARVILLII, I.C.
IN VNIVERSITATE VALENTINA
ANTECESSORIS PRIMICERII.

DOctissimo Theodosiani Codicis illustratori IAC. GOTHOFREDO, qui iusta persoluerent, multi iam reperti sunt: insignis vero huius operis editori MARVILLIO, nemo adhuc parentauit; quare is nunc ab immerita obliuione nobis eximendus venit. Natus est ANTONIVS MARVILLIVS, in pago quodam Ambianorum, patre CLAVDIO *D. de Vignemonté*, matre Catharina *Piéce*, pridie idus Martias an. 1609. Primis litterarum elementis in paterna domo perceptis, solitum a tironibus peragi studiorum cursum absoluit in Ambianensi ciuitate: ibi enim larem fixerat pater ipsius, vtpote qui esset *ab actis præsidialis curiæ*, seu vt Galli vocant *Greffier en chef du Présidial.* Absumpto in humanioribus litteris sexennio, ad philosophiam perrexit, indeque Theologiæ sacrisque litteris dedit operam, non sponte quidem, sed parentibus morem gerens, qui eum a teneris vnguiculis ecclesiastico ordini alligare summopere studebant: onere enim alendæ educandæque prolis leuatum iri sperabant, si ANTONIVS noster ordini ecclesiastico insertus, & alicuius beneficii reditibus auctus, sibi ipsi, fratribusque minoribus natu, subsidia præbere posset. Hac spe inducti, hunc ab ineunte adolescentia, clericum fieri curauerant; deinde quatuor, quos minores vocant, ordines susceperat; mox etiam ad Subdiaconatum, aut Diaconatum, vt a quibusdam fide dignis accepi, promotus fuerat. Longe tamen MARVILLII propensio a parentum consilio distabat, & diuersum ei omnino erat consilium: quam auersus enim ab ecclesiasticis muneribus, & Theologia eristica animus, tam ad iuris scientiam pronus. Huic clam omnem addicebat operam: eo totus ferebatur. Cum tamen minime a patre impetrare potuisset, vt relicta Theologastrorum schola, liceret ad alteram iuris transire, tandem vis, quæ sibi fiebat, impatiens, in libertatem sese asserere aggressus est, arreptaque ex ædibus paternis fuga, Parisiorum Lutetiam se contulit, vbi ecclesiastica veste in laicam mutata, gentilitium quoque nomen occultare fategit. Vicus, in quo vitales primum auras hauserat, *Marteuille* nuncupatur, ex eo detrita, melius celandæ originis causa, media syllaba, *Maruille* vocari cœpit; & sub illo adscititio nomine latitans, iræ parentum se subduxit, legumque animaduersionibus in eos, qui sacris initiati, dein ad sæcularia remigrant. Nemini vero ad finem vsque vitæ verum vnquam nomen aperuit, Parisinus videri volebat, & ita scribi curauit ab amico suo Chorerio, in nobilium Delphinatum serie, quæ continetur *Tom. III. status politici Delphinatus.* Ibi genuinum matris nomen legere est, sed patrem Claudium Maruillium appellat, etsi nunquam sic nuncupatus fuerit: neque ipsi ANTONII MARVILLII posteri, gentilitium genuinum prodere ausi sunt, veriti ne status controuersiam paterentur.

Lutetiæ degens MARVILLIVS, opibusque, quibus se sustentaret, destitutus, nobilium quorumdam puerorum educationi se addixit, simulque pleniori iuris scientiæ comparandæ operam dedit. In Parisiensi iuris vtriusque facultate post quadriennium Doctorali pileo mactus est, & statim domesticam quandam iuris scholam aperuit, in qua dupondiis, cæterisque iuris tironibus, legum, quarum interpretationem in schola publica ab Antecessoribus audierant, faciliorem intellectum repetita enucleatione reddebat. Elapsis in his septem aut octo ad summum annis, Lutetiamque Ambianis proximiorem sæpius cogitans, quam vt diutius latere posset, timensque ne rursum in ordinem cogeretur, si ab affine quodam, aut conciue agnitus foret, longius secedendum duxit. Anno itaque 1640. Gratianopolim venit, ibique albo causidicorum statim adscriptus, parum tamen causis actitandis incubuit, siue necessariis ad hoc exercitationis genus subsidiis a natura minime instructus, siue, vt verius puto, iurisprudentiæ, quam vocant, scholasticæ magis addictus, quam forensi huic. Inclaruit tamen in hac Delphinatus Metropoli, repetitis de iure lectionibus, quibus præsidum, & senatorum filios instituebat, indeque sibi multorum huius prouinciæ optimatum amorem, & beneuolentiam conciliauit.

Defuncto Valentiæ Cauarum, vno ex Iuris Ciuilis Antecessoribus, doctrina sua, & amicorum præpotentium commendatione fultus in eius locum successit MARVILLIVS, ad hoc munus adscitus regio diplomate dato 15. Kalend. Mart. anni 1648. Sequenti vero anno obiit primarius eiusdem vniuersitatis Antecessor, cui successor destinatus est celebris I. C. CAROL. ANNIBAL FABROTTVS, multis voluminibus de iure, & litteris optime meritus. Lutetiæ Parisio-

Parisiorum morabatur tunc temporis Fabrottus, totusque erat in vertendis, illustrandis edendisque Historiæ Byzantinæ scriptoribus, qui paulo post e typographia regia prodire cœperunt. Itaque ne cœptis, & fere profligatis operibus deesset, nequaquam Valentiani migrare valuit; ne tamen emolumento, quod ipsi inde contigerat, penitus careret, non improbante regii sigilli per hæc tempora custode, pro certa pecuniæ summa transegit cum MARVILLIO, vt iste ipsius locum occuparet; tunc enim mos in Valentina Academia seruabatur, vt semper extraneo, qualis erat MARVILLIVS, ciui, nunquam primarius inter Antecessores locus tribueretur. Hunc itaque consecutus est litteris regiis datis prid. Kalend. Decembris an. 1649. Paulo ante vxorem duxerat *Ioannam Crozat* Valentinam; cumque hoc duplici vinculo se Valentinæ ciuitati adstrictum ad finem vsque vitæ perspiceret, cogitare cœpit de necessaria sibi tum ad discendum, tum ad docendum librorum supellectile comparanda, cuius rei intra paucissimos annos oblata est ei opportuna occasio. Obierat Geneuæ anno 1652. IACOBVS GOTHOFREDVS *Dionysii* filius, genuinæ illius, ac vere Romanæ Iurisprudentiæ alter post Cuiacium parens: huius prostabat Bibliotheca satis ampla, & spes erat omnes tum typis editos, tum manu scriptos Codices, breui distractum iri. Sed vbi primum ea res MARVILLIO innotuit, Geneuam accurrit, omnemque hanc tum librorum, tum codicum copiam, vna auctione ab heredibus Gothofredi redemit. Non alium certe Gothofredus ipse litterariæ suæ hereditatis emptorem, moriens optaturus fuisset, quiue melius ipsius famæ consuluisset: etenim per triginta & amplius annos, nihil fere aliud egerat I. C. eximius, nisi vt Codicis Theodosiani leges a mendis purgaret, commentariis instrueret, & diligenti temporum notatione exornaret: ad hunc scopum omnia studia, omnem ingenii vim intenderat: neque tamen præclaro operi superstes esse potuit, aut ei supremam manum imponere. Iacebat illud, & forsan etiamnum in quodam Bibliothecæ angulo iaceret, nisi deuenisset in manus MARVILLII. At iste, simul ac thesauri huius possessor effectus est, publico deberi, quæ luci publicæ Gothofredus destinarat, ratus, omne subseciuum a publico docendi munere tempus, parandæ illius Codicis editioni impendit, & tandem typis exire curauit anno 1665, hoc titulo. *Codex Theodosianus, cum perpetuis Commentariis Iacobi Gothofredi Viri Senatorii, I. C. huius sæculi eximii: præmittuntur Chronologia accuratior, cum Chronico Historico, & Prolegomenis: subiiciuntur Notitia Dignitatum, Prosopographia, index rerum, & Glossarium Nomicum; opus posthumum diu in foro & schola desideratum: ad vsum Codicis Iustinianei. Opera & studio Antonii Maruillii Antecessoris primicerii in vniuersitate Valentina. Lugdun. sumpt. Ant. Huguetan. fol. 6. vol.* Quantum laboris MARVILLIO exantlandum fuerit in edendo hoc opere, scient profecto illi, qui posthumorum operum edendorum curam aliquando susceperunt. Lituris scatebat MS. Codex Commentariorum Gothofredi, totusque fere in palimpsestis scriptus erat: notæ aliæ hinc inde in folia discerpta sparsæ, aliæ ad marginem allitæ erant exemplaris Cod. Theodosiani ex Cuiaciana editione; adeo vt, cum aliquando ostensum mihi fuisset Gothofredi autographum, folia sibyllæ mihi offerri protinus arbitratus sim. Toti operi vnum tenorem constituit MARVILLIVS, discerpta conglutinauit, luxata sedibus suis restituit, obscuris nitorem addidit, lacunas quam plurimas suppleuit, neque tamen supplendis omnibus parem se fuisse, modeste admodum professus est in præfatione Lugdunensi editioni præmissa. Ingens hoc opere edito, sed postuma Iacobi Gothofredi existimationi laus accessit, nec mediocris apud æquos rerum arbitros fama in editorem MARVILLIVM redundauit.

Viginti inde & tribus annis elapsis, MARVILLIVS, vt iis, qui iuri operam dare incipiunt, faciliorem aditum pararet, aliud opus in tironum iuris gratiam edidit, cuius titulum recito: *Selectæ sententiæ ex Institutionibus Ciuilibus, cum supplemento definitionum, diuisionum, & differentiarum iuris: ad vsum studiosæ legum iuuentutis. Valentiæ 1688. 12.* Chorerius loco supra citato ait, MARVILLIVM librum edidisse in centurias digestum de nobilitate; & verum quidem est, eum occasione quæstionis, quæ haberi cœpit aduersus eos, qui nobilitatem sibi falso asserebant, opus eiusmodi meditatum esse. At falsum omnino est hoc opus aut editum, aut vnquam absolutum fuisse. Oculis vsurpaui duo aut tria exemplaria obseruationum, quas de hoc argumento scribere manu propria cœperat, eaque lituris plena; sed aliis curis distentus MARVILLIVS, hoc opus omisit, & nunquam progressus est vltra mediam secundam obseruationum centuriam. Allardus *Bibliothecæ Delphinatis pag. 146.* hæc de MARVILLII operibus. „La nouvelle edition du Code Theodosien, un *Thesaurus* „*obseruationum iuris*, à l' exemple du *Thesaurus Criticus*, et quelques autres ouvrages en „droit dont le public lui à l' obligation, une dissertation latine, et autres productions de son „esprit ont été faites a Valence„. Quis sit ille *Thesaurus obseruationum iuris*, a fœneo scriptore memoratus, nunquam diuinare valui, hoc certo scio, neque librum hoc titulo a MARVILLIO in publicum emissum, neque inter posthumas huius schedas repertum. Latinam Dissertationem alteram non noui, præter eam quam de nobilitate aggressus fuerat, inchoatam quidem, sed nequaquam ad exitum perductam. Christina Suecorum quondam Regina, cum relicta Lutetia Romam pergeret, ad finem vergente anno 1650, Valentiam transiit, vbi eam Academiæ nomine publice prosphonetico prosecutus est MARVILLIVS, cuius oratio cum plausu excepta non ita multo post typis mandata est, sed eam nihilominus videre mihi non contigit.

Hactenus de litterariis MARVILLII operibus, de moribus plura dicenda superessent, sed sufficiat dixisse, eum fuisse mitissimum simul, & lenissimum, neque enim cum quoquam inimicitias exercuisse fertur, præter quam aliquandiu cum Iacobo Bouet eiusdem Academiæ Antecessore, cuius extat institutionum Iustiniani epitome pluries Valentiæ recusa, vbi tamen vtrumque pupugit cantiunculæ cuiusdam popularis aculeus, in qua alter desertor sacri ordinis, alter abdicatæ monasticæ professionis reus traducebatur: veriti ne molestis dissidiis & plebi & auditoribus exercendæ dicacitatis argumenta præberent, in gratiam redierunt. Nullo prætérea fastu turgebat MARVILLIVS noster, amicorum erat amantissimus, erga omnes mira comitate præditus, facillimisque moribus, ciuis denique optimus. Vnum ei defuisse videtur, quo plus in publicum emolumenti ex eius doctrina manaret, vsus forensis videlicet; namque cum fama ipsius permoti vicorum circa Valentiam dynastæ, ei certatim diiudicandarum inter vasallos litium munus contulissent, tam parum in his exercitatum se præbuit, vt litigantibus apud eum caussarum procuratoribus, quorum alius quindecim dierum dilationem poscebat, alter vero contendebat octo dies sufficere, rem nter eos componi posse credidit, inducias duodecimanas concedendo, cum dilationes, edictis regalibus constitutæ, per hebdomadas distributæ sint. Tandem transactis in publico docendi munere 44. & amplius annis, obiit pridie Kalend. Nouemb. ann. 1693, cum esset annorum 84, mensium 7, dierum 16, superstite filio vnico, & filiis duabus, e quibus nepotes ante obitum viderat. Funus eius solemni pompa prosecuta est Academia Valentina, eiusque imago reposita cernitur in aula facultatis iurium, iuxta imagines Iacobi Cuiacii, & Iulii Pacii, quorum cathedram tam diu occupauerat.

PRÆFA-

PRÆFATIO DE COMMENDATIONE CODICIS THEODOSIANI;

Ac de eius ordinatione ad vsum CODICIS IVSTINIANEI, *& de peritia Lucubrationum* D. IACOBI GOTHOFREDI *I. C. & V. Cl. Cum eius Elogio.*

PER ANT. MARVILLIVM I. C.

INTER vetustos Codices, quibus ius Ciuile augeri & locupletari potuit; hic sane Theodosianus Codex recenseri debet; qui edi debuit cum omni accessione eruditionis, qua opus absolutissimum illustraretur, ne pretiosa res post decennium ferme a morte Auctoris summo damno inter tot præsentes puræ & genuinæ Iurisprudentiæ amatores præscriptioni subiaceret; quippe authoritate fideque præcipuus & vtilitate nobilissimus est. Quamuis enim quædam Iurisconsultorum monumenta & scripta ad rerum actum, politicam artem & imperandi scientiam, ad vtramque historiam sacram & profanam conducant & lucem ipsi Iurisprudentiæ fœnerari possint: tamen cum iis defuerit authoritas, animus in iis suspensus manet & inter incerta fluctuans, assensum suum cohibet; eo quod non raro dubiæ fidei multa occurrunt, nonnulla contaminata fabulis, alia prauis & priuatis affectibus corrupta, quorum authores ad summum, loco testium esse possunt, non tamen omni exceptione maiorum. Sed dum agitur de publicis monumentis, quæ certam fidem & intemeratam obtinent atque inconcussam, longe alia ratio pensitanda est. In hoc censu pro Iure Ciuili fuere olim apud Romanos Acta populi & Senatus, Triumphalia vrbium, & Principum Annales, Fasti publici, Scrinia Imperatorum & Magistratuum, Regesta scribarum, Libri Elephantini linteique, Tabulæ Capitolinæ, Æra ad æternitatem fixa, columnarum Tituli, veteres Inscriptiones quibus continebantur fœdera; Leges, Plebiscita, Senatusconsulta, Edicta, Decreta, & constitutiones Principum: & pro iure Canonico seu Ecclesiastico, Acta synodalia Canonum & Conciliorum, veteres Godices qui in Ecclesiis asseruari solebant, & Patrum definita & dogmata: Quorum sane, si singula vel minima a tenebris vindicentur, felices se homines vtriusque iuris periti prædicent. Quanto maiore felicitatis in parte poni oporteat, si integer Codex seu liber Gestorum & Actorum publicorum edatur, quo totius æui historia aut disciplina seu politia contineatur? Quanto gaudio exiliere iuris studiosi, dum præ aliis libri Basilici e Bibliotheca illustrissimi Galliæ Cancellarii, nostris temporibus prodiere; quando doctissimus Cironius Compilationem Honorii III. Pontificis Max. pro iure Canonico absolutam; non per lacinias euulgauit? At dolendum omnino, quando Ciuilia quæ extabant monumenta, interpolata sunt & lacerata ab iis, qui sua veteribus commiscentes, fidem abrogant: vt vera a falsis vix discriminari queant. Quod priuati non tantum ausi sunt, verum Principum quoque vsurpata authoritate, compendiariam eruditionis viam contigisse sibi gratulantur, & iis quos erudiendos habent & instituendos, abblandiuntur.

Illud malum Iurisprudentiam Romanam, cæteris omissis scientiis & disciplinis, maxime afflixit: Posteaquam enim Iustiniano Imperatori visum est, selectas veterum Principum, vna cum suis, Constitutiones vno Codice includere, decerptas veterum Iurisconsultorum sententias & opiniones vnum in Pandectarum seu Digestorum corpus, ad sui æui vsum componere & vtrumque ad suum vbique sensum concinnare & accommodare, iam istam velut viuam & absolutissimam iuris imaginem spectandam sibi colendamque omnes ferme proposuere: In Oriente primum, deinde in Occidente, vbi hi libri vulgari cœpti sunt cum plenissima authoritate, peremptorio Imperatoris edicto, omnes obsecuti sunt &

vt numen quoddam, ea quasi sola quæ prolata vel proferri possent oracula, venerati sunt; insuper habitis, quæ vetustioribus libris continerentur; vetitumque, ne essent qui antiquiora & authentica, cum his interpolatis & deprauatis commiscerent, quamlibet certum esset, ea non inter se concinere: Additum etiam ne cuiquam fas esset, in foro leges alias laudare; iniecto litigantibus, Aduocatis, Iudicibusque, qui secus fecissent, finerentue, falsi crimine pœnisque seuerissimis: post hanc certe sanctionem nemo tam audax extitit, qui vetita in iudiciis recitare auderet; pauci etiam, qui ea quæ nunquam in vsu habituros sese crederent, addiscere vel sectari susciperent.

Non est abnuendum, Principis hoc institutum tum fuisse tolerandum, ne se imperante, tot inter superfluas, non necessarias, semiplenas seu imperfectas, & antiquatas; similes & dissidentes sibi leges & constitutiones, quas omnes a Codice suo abesse voluit, Iudicum priuatorum animi incerto iure agerent. Quare ἀνάκρισιν seu emendationem, vt fieri solet, cum ius in immensum excreuit & mole laborauit sua, vel vsu mutatum est, publice tum factam, nemo improbet: nam idipsum superioribus etiam Principibus nonnullis in mentem venerat, atque id Theodosius Iunior ipse re perfecerat, simili etiam sanctione addita, *Nulli concessam esse licentiam ad forum & quotidianas aduocationes ius principale deferre vel litis instrumenta componere, nisi ex suo Codice,* falsi pariter nota proposita. Hæc inquam, omnino non improbabiliter suo æuo Iustinianus, qui temporibus suis legem quam vellet, dicere potuit. Verum probari minime potest sententia existimantium, multis postea sæculis eandem sibi necessitatem impositam legemue dictam, vt ad alios prisci iuris commentarios & alia publica monumenta Reipublicæ vel Imperii Romani deflectere, curamque suam & industriam in foro vel in scholis eo conuertere integrum sibi, non putent. Quæ opinio plurimorum animis resedit & præiudicium fecit: quasi vero, quod Principi illi tum placuit, in omne deinceps æuum proque æterna lege apud omnes populos haberi oporteat; hodie potissimum cum Romani Imperii exigua vestigia extant, dum populi etiam ii qui olim Imperio Romano suberant, suis & diuersis longe legibus moribusque reguntur; quasi ipsæ illæ leges quas Iustinianus delegit vel interpolauit, vel etiam de nouo promulgauit, ad natiuum sui intellectum, nulla extrinsecus ope indigere possent, in tam obscura rerum verborumque illius æui caligine: postremum, quasi non & aliæ alibi alterius sæculi vel Principis Constitutiones occurrant, quæ iis hodie moribus, alicubi vel aliquando in vsum reuocari vtiliter queant. Tot scilicet inscitiæ illius seu erroris fontes sunt, tot gradus; Eorum, inquam, qui ad Iustiniani leges tanquam ad scopulum adhærescendum putant; sic vt ne suadela quidem, iis aliud persuadere valeat; adeo, ne de more suo decedant, errorem suum omnimodo tuentur. Enimuero quod ad primum errorem attinet, constat veteres principes ceu perpetuo valituras atque in æternum victuras leges suas promulgasse atque ita etiam appellasse: quasi æternitatem sibi suisque tribuissent. Sed enim eas velut δίκαιον ἀκίνητον, *Ius immotum & immortale* populis omnibus sæculisque fixas; quis eorum qui veram iuris siue diuini, siue humani & ciuilis vim animo complexi sunt, imo quis sani capitis existimet? ea si quidem est, (quod notissimum) iuris siue quod a natura vel potius diuina prouidentia manauit, prærogatiua, vis, & potestas, vt non vni populo aut ætati adstrictum; verum in omnes ætates omnibusque gentibus scriptum, æternum & immutabile maneat &, vt aiebat Tertullianus, *irreformabile esse:* sed iuris ciuilis, quod est positiuum, dos ea est propria, id ingenium, vt natura sua mortale sit & mutabile, inque annos diesque mutari se, verso rerum cardine, deposcat. Vtpote cum id non φύσει verum θέσει & ex instituto, ius sit in tempus plerumque latum, non perpetuæ vtilitatis gratia κατὰ τὸν καιρὸν ἀναγκαῖον καὶ χρειώδες. Vnde *experimentis illuminantibus* vel *ipso tempore bene consulta verti, vel male decreta, meliore prudentia mutari necesse est*, quod palam faciunt vel tot pugnantes inter se, seque mutuo destruentes leges eorumque Principum ipsorum, vel Iustiniani ipsiusmet, qui suas Constitutionum ἀνακρίσεις edidere, vel sub edicto perpetuo pendere voluerunt.

Iam, quod secundo errori opponendum est, fateri omnes necesse habent, cum ad leges quæ a Iustiniano, siue latæ, siue interpolatæ sunt, ventum est; aliis extrinsecus eas egere subsidiis, vt in bono lumine collocentur, atque a prauis interpretationibus, mox & applicationibus, quæ totum ius fœdarunt, vindicentur. Quod vtique haud aliter fieri ferme potest, quam in consilium adhibitis iis ipsis, quæ Iustiniani authoritate, vel in totum reiectæ, vel ex parte tantum retentæ fuerunt: earum inter se quippe collatione, de Iustiniani

niani primum ipsius mente iudicium fieri facile potest: quid aut quo fine ab eo mutatum, additum, detractum fuerit: quis obscurarum vel mutilatarum sæpe Constitutionum sensus sit; etiam ipsis legibus authenticis, vnde illæ translatæ sunt, inspectis, & coassatis rursum aliis, quæ inter se olim cohæserant, vel denique aliis eodem & ad eundem finem spectantibus, collatis etiam semiplenis, similibus, & contrariis.

Has vero vtilitates omnes, seu commoda egregie præstat Codici Iustinianeo nobilissimus hic omnium Codex Theodosianus, & lucubrationes atque locupletissimi commentarii viri eruditissimi sui sæculi, interpretum facile principis. Enimuero cum mille ferme constitutiones ex eo in Iustinianeum translatas numerare liceat: si quis eas cum iis, vt hoc Codice positæ sunt, conferat vel componat, Deus bone, quot Triboniani facinora ibi admissa notare licet, quot vulnera impacta, quot arcana ad illarum legum intellectum depromere fas est! Nulla pene lex est de earum numero: vbi non ille securim admouerit, Iustiniani præceptum secutus; Aientia ibi negantibus & retro mutata, constitutiones meliore sui parte mutilatæ, vna lex in plures distracta & retro plures in vnam conflatæ.

- - - - - *Lacerum crudeliter ora*

Ora, manusque ambas - - - - - -

Vt de Deiphobo apud Virgilium. Rationes sæpenumero vel argumentationes resectæ, quas etiam vel legum nexus & integritas suggerebat, aliquando verborum decor omnis detractus; denique mutatæ passim inflexæque leges anteriores ad posterioris iuris mentem, quod *in ipsis rerum argumentis obtinere vellet*. Est & vbi magna sese τῶν ὑπεραπιςῶν ἀβλεψία, & incogitantia quædam se prodit: dum neque integer legibus per eas sæpe sensus constat, neque sua constructio: tandem est, vbi notare licet, ne leges quidem ipsas satis eum assecutum videri, & ideo vel abdicasse, vel eas mutilasse; & post hæc omnia tamen Iustinianus eorum ipsorum principum seu Imperatorum titulos siue nomina legibus inscribi & ita Constitutiones has in suum Codicem transferri voluit: quasi ab initio ita scriptæ fuissent leges, etsi aliter fieret: Haud absimili facinore quam olim statuarum capita mutari solita, Dio Chrysostomus narrabat, vt refertur in prolegomenis, nisi quod in eo saltem excusabitur Iustinianus qui factum non negauit, imo palam professus est. At meliore longe fide Theodosius Iunior: qui ita vt ipsemet loquitur, *Nulli retro principum æternitatem suam detractam nulliusque latoris occidere nomen: Contra manere perpetuo gloriam memoriamque conditorum & authorum* voluit, *vt solam breuitatis lucem in titulum suum deriuaret*, id est, vt aliis omisis, necessaria tantum ad locum seu titulum & materiam præuia, iisdem tamen retentis, neque vllo infarto aut immutato, excerperet referretque. Coërcet diligentissimus Auctor manifestam Triboniani audaciam, qua fidem historicam totam conturbauit, dum ibi nescitur liquido, quid cuiusque Principis sit, quisque & adeo cuiusque iuris progressus, vel mutatio facta fuerit, ita vt ex hoc facto, hunc vel illum Principem Constitutionis alicuius authorem seu Conditorem securus hodie vix laudare possit iuris peritissimus, quem Codex Iustinianeus præfert: Idem circa Magistratuum nomina, ad quos Constitutiones emissæ seu datæ sunt, notat quædam aliquando a Triboniano legibus infarta, quæ ad illius Magistratus Iurisdictionem, vel notionem non pertinebant; in subscriptis consulibus & annis animaduertit idem plagium, quia sæpe inscriptis Imperatoribus non congruunt: quæ quidem omnia e Codice Theodosiano restituta atque emendata ab eo sunt: recte distinguit quando leges, quæ vel personales erant vel temporariæ, vel locales, ad certas personas, loca, temporaue adstrictæ, detractis circumstantiis, tanquam generalia & catholica decreta proponantur: inuita sæpe omni iurisprudentia, quæ vt prudentia omnis alia, prope περιςατικὴ est, seu pro occasionibus negotiorum: quo fit, vt nisi eadem omnia facias, fallaces omnino sint leges, haud aliter atque regula, si in aliquo retenta est, aut obstipa prauaque, officium suum perdit. Et hæc quidem de constitutionibus e Codice Theodosiano in Iustinianeum relatis, pro quibus quantam hic eximius interpres nauarit diligentiam & solertiam, comparatione habita ad aliorum interpretationem, ipsa lectio sufficiet & potissimum Tomi 1. p. 103. & tom. 4. p. 69.

Nunc de omisſis a Triboniano legibus, quæ in hoc Codice ſupplentur & explicantur, breuiter dicendum eſt: In quo ſane excuſabilior Iuſtinianus, quia id palam a ſe factum non diſſimulat. Hæ vero mille quadringentæ ferme abdicatæ, ſiue quia contrariæ, ſiue quia ſimiles, ſiue quia abrogatæ vel nullius amplius vſus & neglectæ, viderentur. Atqui & harum omnium vtilitas longe maxima eſſe poteſt. Quod ad contrarias enim ſibique inuicem derogantes vel nominatim abrogatas attinet, ea ſæpe exiſtunt tempora, quibus eæ, quæ prius cecidere, renaſci poſſunt: vt contra earum, quæ a Iuſtiniano latæ ſunt, non idem ſemper honos ſtare poteſt, viuaxque gratiá: adde quod iuxta ſe poſitæ contrariæ magis eluceſcunt. Similes etiam ſuam habent vtilitatem; quandoquidem in ſingulis ferme ſpeciale quid, & ſingulare occurrit: Vnde collatis in vnum ſimilibus omnibus, integra ſeu abſoluta iuris conſtitutio omnibus circumſtantiis aſſumptis confici egregie poteſt, quod ſi vel hæc abſint, ſimilia iuxta ſe poſita bene illuſtrantur. Quod attinet ad eas, quæ nullius auctoritatis vel inutiles eſſe dicuntur; ſemiplenarum etiam conſtitutionum vſus magnus ſæpe eſt: ex his quippe videre eſt quibuſnam gradibus, Principes paulatim ad plenum aſſecuti ſint, ſiue iuris, ſiue publicæ vtilitatis regulam & finem; quæ in deſuetudinem abiere. Quis dubitet eaſdem hodie, vt varia ſunt tempora, variæque rerum publicarum formæ, alicubi recte ſæpe vſurpari poſſe pro reipublicæ ſtatu: etſi non in omnia tempora, non omnibus formis conueniant. Deinde ex inutilibus illis & neglectis, ad ea quæ in vſu ſunt, fortisſima ſæpe argumentá & egregia exempla peti poſſunt; non minus ſaltem quam ex eo omni iure quod licet in Codicem Iuſtinianeum relatum, hodie tamen obſoleuit, ad ſimilia argumentando recte proceditur; quæ & præcipua nunc deciſionum iuris in tritura tribunalium materia eſt.

Hæc cum ita ſint, quis ferat amplius ita obtrudi Iuſtinianeam iuriſprudentiam, ac nominatim Conſtitutiones in Codicem ipſius relatas in ſcholis pasſim atque in foro ita vſurpari, velut vnicam iuris ideam, eamque abſolutam modis omnibus perfectamque & in omnibus æquisſimam? Quis ferat Anteceſſores etiam hac luce clarisſimos ita ſentientes, diſerteque non niſi ex Iuſtinianeis libris iuris Romani cognitionem hauriri poſſe: imo cætera nullo loco habenda? Quod ſane alienum eſt a ſententia ſummi interpretis Iacobi Cuiacii qui ad hunc Codicem, velut ad legum fontem recurrendum eſſe credidit, ſi de ſenſu vel lectione ipſa legis controuerſia eſſet; & nihili habendum eſt Amayæ Salmanticenſis Anteceſſoris in hac re iudicium, dum ait ſe ferre non poſſe eos qui pluris faciunt Theodoſiani Codicis lectionem quam Iuſtinianei, qui in manibus verſatur: in quo ſibi temperare debuit & ſupercilium remittere, ſicut dum in Obſeruationibus, Clarisſimum Virum Antonium Fabrum damnat agere carnificinam in coniecturarum libris & rationalium, vbi tamen modeſto admodum verbo hoc officium circa Iuriſprudentiam præſtare nititur: qui ſi integris Iuriſconſultorum reſponſis, ſicut Imperatorum reſcriptis, e Codice Theodoſiano frui potuiſſet, non id ius ſibi vſurpaſſet: cuius laboris nunquam circa Pandectas finis erit, qui magna ex parte Codici Iuſtinianeo, ex hoc ſubſidio videtur impoſitus; & ita hic Theodoſiani Codicis contemptor *αὐτοκατάκριτος* eſt.

Sic eas variaſque vtilitates perſtrinximus, quæ ex hoc Codice ad Iuſtinianeum, atque adeo ad fori vſum rerumque actum, redire poſſunt. Sequuntur, quæ etſi ad Iuriſprudentiam quoque conferant, vlterius tamen ſeſe porrigunt, ſiue ad aciem politicam, ſiue ad lumen hiſtoriæ: hic vero nunc ingens ſeſe ſylua commodorum aperit, ſi modo illud ſemel animo perceperimus, contineri hoc Codice certisſimas & incorruptas ſexdecim Imperatorum Conſtitutiones, e ſcriniis Principum petitas, per centum viginti ſeptem annorum ſpatia, ab anno videlicet Domini 312. ſeu a primo Conſtantini magni anno, quo is fidem Chriſtianam amplexus eſt, ad annum vſque 438. quo Theodoſius iunior triceſimum Imperii annum agens, hunc Codicem confici voluit. Vnde nobilisſimam epocham tum in Eccleſia, tum in ſæculo, quo iam Imperatores Chriſtiani erant, hic Author conſtituit; vnde nouis pasſim legibus locus factus ad laceratam vſque miſere Imperii faciem, eademque inſigni rerum varietate illuſtris: per quam, curam ſuam in omnes Reipublicæ partes, iuriſque articulos pro rerum occaſione intendentibus tot Principibus, facta tandem iſthæc eſt iuris publici priuatique congeries corpuſque. Neque enim ad iuſtam Operis iſtius commendationem ſufficiunt, quæ Theodoſius ipſemet pro eius authoritate olim ſcribebat, *Egimus,* inquit, *negotium temporis noſtri & diſcuſſis tenebris compendio breuitatis, lumen legibus dedimus,*

dedimus, electis viris nobilibus exploratæ fidei, famosæ doctrinæ, quibus delegata causa ciuilis officii, purgata interpretatione retro Principum scita vulgauimus; ne iurisperitorum vlterius seueritate mentita, dissimulata scientia, velut ab ipsis adytis expectarentur formidanda responsa, cum liquido pateat, quo pondere donatio deferatur, qua actione petatur hæreditas, quibus verbis stipulatio colligetur, vt certum vel incertum debitum sit exigendum, quæ singula prudentium detecta vigiliis in apertum lucemque deducta sunt, splendore numinis nostri radiante: Frigida hæc, inquam, hodie commendatio longeque infra Operis dignitatem posita, vt quæ priuatum modo ius iurisque super eo dicendi formam contineat ac quinque ferme priores libros tantum respiciat. Atenim potior ea pars quæ circa ius publicum occupata per vndecim ferme libros perque omnes Iuris publici partes decurrit, ac præterea per omnes libros sparsa, illorum temporum historica, & politica eiusque æui facies apparet. Quare maior etiam longe dignitas huius operis quam vel iuris olim Flauiani, quo priuatæ tantum legum actiones continebantur, cuius adeo gratum munus populo fuit, vt qui id prodiderat & Tribunus plebis fieret & Senator & Ædilis. Memoratur etiam Augusti Rationarium imperii, vt & eiusdem duo volumina, quorum vno indicem rerum a se gestarum complexus fuerat: cuius hodie pars quædam sub Lapidis Ancyrani nomine prostat: altero breuiarium totius imperii: quantum militum sub signis vbique esset, quantum pecuniæ in ærario, vectigalium residuis, seu vt Tacitus, opes publicæ, continebantur: quantum ciuium sociorumque in armis: quot classes, regna, prouinciæ, tributa aut vectigalia; necessitates ac largitiones. Sed quid vnius Principis res gestæ, vel nuda rei militaris fisciue tum ratio ad tantam omnis publici iuris sub tot Principibus congeriem? Vnius Vespasiani institutum non multum dispar, qui post incendium vrbis Romæ æricarum tabularum tria millia, quæ conflagrauerant, restituenda suscepit & vndique inuestigatis exemplaribus, instrumentum Imperii pulcherrimum ac venustissimum confecit, quo continebantur pene ab exordio vrbis senatusconsulta, plebiscita, de societate & fœdere, ac priuilegia cuicumque concessa; sed neque istud ad omnes Reipublicæ partes spectabat, vt hic Codex, cuius diffusior longe ratio est.

Habent igitur viri politici, vnde suæ Reipublicæ in tempore, inque omnes partes salutaria decerpere possint exempla: habent litterati, quo fugientem illorum temporum memoriam trabali velut clauo figere possint: habent quo illius æui scripta profana & Ecclesiastica illustrare & ad veri obrussam exigere queant; de præsentibus ex illorum temporum statu coniecturam facere & ex iis medelam corruptis moribus afferre. Iam primum totius imperii Romani faciem & scientiam illorum temporum exhibet hic Codex Theodosianus; quam late, inquam, diffusum id, sub quibus Imperatoribus, quænam eius diuisio: quæ diœceseon prouinciarumque ratio; qui tum hostes Imperii Romani, qui amici; quo milite, quibus castris classibusque limes defenderetur: quæ Magistratuum genera, quis Dignitatum ordo, quæ cuiusque munia, quæ officia Domus augustæ, quæ rei militaris castrorumque disciplina, quæ officialium Magistratibus parentium diuersitas, muniaque; quis cursus publicus, quæ criminum publicorum coërcitio, quæ iura fisci, qui annonarum reique tributariæ modus, quæ appellantium iura, quis curiarum & ciuitatum ornatus, quæ professorum & studiorum priuilegia, quæ professiones & artes publicæ, quæ vrbium præcipua corpora & collegia, quis operum publicorum ornatus publicus, quæ voluptates ludique.

Ad extremum quæ Ecclesiæ tum facies, quæ Principum per ea tempora circa fidem Catholicam & personas Ecclesiasticas leges; quæ Ecclesiarum & Ecclesiasticorum priuilegia, quomodo habiti tunc hæretici & schismatici, quomodo Apostatæ & Iudæi, & qualis fuerit eorum superstitio. Sic igitur nullam non iuris publici partem, hoc Codice contineri fatendum est; vnde non Iurisconsulti modo, quique iuri dicundo præsunt, sed qui ad claram ideam siue domi, siue militiæ, siue in consistoriis Principum, siue in ipsa republica positi, vel etiam quibus ciuitatum administratio commissa est; ac proinde hominum studiosorum nulli qui hoc Codice non indigere possint.

PRÆFATIO.

Habent eruditi in omni disciplina vnde scriptorum & historicorum illius æui veritatem auctoritate Imperiali firmare vel illustrare queant; neque aliunde celsius, quamcumque tandem Reipublicæ partem exornandæ illustrandæque quis in se suscipiat. Hic inuenientur præsidia & singularum obseruationum fontes, quibus officia domus augustæ, de comitiis, deque Imperatoris & Imperii Romani iuribus, id est de vectigalibus & tributis, necnon notitia dignitatum aperitur : nulla enim penus huius rei amplior quam ex hoc Codice.

Propone tibi eiusdem æui scriptores omnes & coætaneos, panegyristas, oratores, poëtas, historiæ Augustæ scriptores, Græcos, Latinos, itineraria, notitias magistratuum, & patriciorum: his illustrandis erit hic Codex fax accensa, quæ omnes tenebras discutiet & potissimum circa Amm. Marcellinum quem velut δᾳδοῦχον elegerat.

Propone tibi Ecclesiasticam historiam eiusque scriptores siue totam, siue partem, nulla certior Eusebio lux & Eminentissimo Cardinali Baronio in annalibus retexendis, quem imprimis commendat, nec leuia ad eius annales affert subsidia, vt videre est tom. 5. pag. 3. & 33. col. 1. Nam quæ Chronologiæ certior ratio, quam ex publicis his monumentis, vbi tam exactus temporum ordo, itemque ratio apposita? inde epochæ ex quibus Imperatorum initia & exitus; Magistratus ad quos leges datæ; subscriptionum, Consulum, annorum, dierumque series. Vbi neque illud omittendum ex topographia vel subscriptionum locis colligi, quid Principes pro Reipublicæ vsu, Ciuitatum, Vrbium, Municipiorum & Collegiorum ordinauerint.

Confert ad veterem Gallicam historiam, & vt sciantur mores populorum, diuisio prouinciarum, incolatus vrbium, quæ earum præstantia & dignitas: postremo Imperatorum character depingitur ex constitutionibus, quatenus pro diuersis affectibus potius in vnam quam in alteram Reipublicæ administrandæ partem inclinauerint, ad viuum repræsentatur.

Hæc spectant ad dignitatem & vtilitatem Codicis Theodosiani nudam & simplicem nullis auctam & ditatam notis & commentariis. Sed operæ pretium commendare vigilias, peritiam & dotes animi viri Clarissimi IACOBI GOTHOFREDI nec non elogium persequi, quantum Iurisprudentia & liberalibus disciplinis apprime imbutus fuerit. Ortum habet a clarissimo viro Dionysio Gothofredo Parisiensi ex illustri familia oriundo, inter præstantes sui sæculi senatus Aduocatos relato ab optimis scriptoribus, & postea celeberrimo in Germaniæ Vniuersitatibus Antecessore; qui Corpus ciuile integris Notis ditauit, vnde toti Iurisprudentiæ valde acceptum officium præstitit.

Ex hoc clarissimo patre nati sunt duo clarissimi filii Theodorus & Iacobus: ille Historiographus Regius, qui de patria bene meritus, pro tuendis Regum nostrorum iuribus & præcedentiæ super alios prærogatiua, accurata diligentia libros conscripsit, vetera Actorum & Codicum monumenta aliaque Opera indefessis studiis retexuit & demum Consiliarius Regius & Secretarius legationis Monasteriensis, laudabile munus compleuit, quique alterum Dionysium Historiographum Regium, successorem reliquit: qui paternis hærens vestigiis elegantissimos Regiarum cæremoniarum Galliæ libros euulgauit, necnon in iisdem lucubrationibus perseuerat.

Hic Iacobus patris professionem amplexus, Iurisprudentiæ se totum dedit & Antecessoris partes impleuit, tanta ingenii felicitate & studiorum progressu ac incremento, vt nullam iuris diuini & humani partem intactam reliquerit. Nam linguæ Latinæ & Græcæ Authores, Poëtas, Historicos, Politicos, Philosophos, & Philologos fere omnes eum perlegisse constat ex his vberrimis commentariis & proposito scribendi instituto circa hunc codicem, omnem ornatum aduocasse: sed & veteres iuris Interpretes ac recentiores consuluisse, atque melioris notæ rerum iudicatarum seu placitorum ad fori vsum compositores, enarrasse; nec non in prouectioribus studiis & solidioribus, diuinæ Scripturæ Interpretes, Patres Græcos & Latinos, Concilia & Synodalia acta examinasse, non perperam, non temere, sed exactissima sedulitate & solertia comprobatur, non tantum ex hoc diffuso opere, ad quod totas suas vigilias, & industriam destinauerat. Verum colligere est ex aliis Libris vel Opusculis ab eo editis, quorum nomenclatura in eius vita a Viro clarissimo suscepta indicabitur, in qua illius mores, virtutes, vrbanitas, functiones, munera & consuetudo

tudo cum Viris eruditissimis Galliæ, Italiæ, Germaniæ, Angliæ, Batauiæ, depingentur. Itaque prætereo impræsentiarum quæ laudabilia & viro longe eruditissimo ac de Iurisprudentia nostri æui meritissimo ad me peruenerunt, vt methodum siue ordinem huius operis breuiter exprimam & gustum præparem ad ea quæ contulit & quæ conatus sum supplere ad illustrandas Constitutiones in Codice Theodosiano contentas.

Prima apparet opera in Chronologia constitutionum longe priori emendatiore, & in Chronico historico Imperatorum, in quibus tantam solertiam & diligentiam adhibitam animaduertes vt omnes adæquasse, si non superasse, commendare opus sit: in qua re illustrissimi Cardinalis Baronii secutum se peritiam & iudicium profitetur, nec non fere omnes de emendatione & doctrina temporum scribentes æmulatus est, quæ plurimum conferre debent ad genuinam Constitutionum interpretationem & ad historiam quatuordecim illorum Imperatorum qui earum authores fuere. Vnde isti Codici fax ex historia, & retro historiæ ex Codice Theodosiano accenditur.

Secunda est in Prolegomenis, quæ per lacinias tantum disposita erant & præparata, quæ in duodecim capita digessi, quantum ex conciso & abrupto sæpe per sigla charactere præstari potuit: cum ea quæ ibi desunt ex amplissimis Commentariis suppleantur; vbi de Codicis Theodosiani compositione, authoritate, vsu, deque inscriptionum & subscriptionum arcanis & Compilatorum erroribus differitur.

Tertia est in Collatione Codicis Iustinianei cum Theodosiano; in qua propositi sunt singuli Codicis Iustinianei tituli & singulæ leges depromptæ ex Codice Theodosiano, quas ad Iustinianeum retuli, in vsum Iurisprudentiæ Romanæ; vt hic Commentarius elegans & præsens sit subsidium: primum quoad singulos titulos seu rubricas repetitas in vtroque Codice, deinde quoad leges iisdem verbis conceptas & ad eosdem Imperatores spectantes, nec non ad alias e Iustinianeo Codice memoratas & recensitas cum aliqua vberi explanatione, distincta nota *ad legem ipsam*, vt Codici Iustinianeo qui in tritura fori est & litium disceptandarum vsibus prodest magna sui ex parte succollet & præsidium afferat, cuius laboris suscipiendi necessitatem & vtilitatem proposuit tom. 6. p. 231.

Quarta est in Paratitlis ad singulos titulos compositis, quæ singulas leges sub titulo contentas breuiter retexunt & faciem siue subiectam materiem repræsentant, definitionibus, diuisionibus & differentiis rerum propositis; quibus maximum lumen cuique legi datur, quod ad præceptum Imperatoris Iustiniani factum est, nec non ipsorum Græcorum in Basilicis.

Quinta est in summariis singularum fere Constitutionum, quibus earum sensus aperitur & species ad verum legis intellectum assequendum, exhibetur.

Sexta est in Notis vnicuique constitutioni adiectis, quibus anni Domini, tempora & loca earum assignantur; vbi propositæ, publicatæ, datæ, acceptæ sunt, paucis exprimit: nec non Glossarium eorum verborum quæ peritiam requirunt: supplet & varias lectiones ex Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani Codicibus & an ipsa constitutio relata sit in Codicem Iustinianeum, in totum vel pro parte, mutilata vel interpolata sit aut omissa, & ad quas alias leges referatur ex aliis iuris partibus: næui textus emendantur & obscura quæque breuiter explicantur: nec non Orthographiam veterem in textu legum retentam ad vulgarem reuocat.

Septima est in Commentariis diffusissimis & absolutissimis, in quibus sedulo refert quæ ad scientiam iuris pertinent: & quæ ad fori praxim spectant, mutuatis omnibus Philologiæ & Historiæ ornamentis, coloribus & documentis, quæ ex authoribus illorum temporum desiderari poterant & colligi, tamquam flores gratissimi vel gemmæ pretiosæ, quibus Lectoris in iure tractando labor recreetur & subleuetur, tam in gratiam magistratuum qui in iure dicundo occupantur & iuris distribuendi conscientia premuntur, quam aduocatorum pro decorandis orationibus quæ elegantem & solidam eloquentiam redoleant.

Octaua est in Notitia Dignitatum, seu administrationum ciuilium & militarium in partibus Orientis & Occidentis, quæ singularum ferme iurisdictionem & potestatis subordinationem commonstrat & designat & in vnum, seruato temporum ordine, illæ compelluntur.

Nona

PRÆFATIO.

Nona est in Prosopographia, quæ index est omnium personarum, de quibus mentio fit in Codice Theodosiano, qua arcanum constitutionis detegi potest, ad quam iurisdictionem spectauerit & in quam causam rescriberetur : in qua re vix vllus est qui exactiorem operam contulerit.

Decima est in Topographia seu descriptione & diuisione Orbis Romani, Diœceseωn, Prouinciarum, & Vrbium notitia & de præstantia earum ac dignitate : quæ leges in iis datæ, quibus priuilegiis donatæ : quæ & quantum conferant ad assequendum earum legum sensum, pro subiecta occasione earum publicandarum, iudicium erit in centum huius Codicis articulis.

Vndecima est in Glossario Legum & rerum gemino, quod author imperfectum reliquerat & noua opera coaceruari debuit, vbi vocum secretioris significationis collectio & interpretatio exhibetur.

Superest, vt præuertam suspectæ cuiusdam incuriæ accusationes ; quæ ex hac editione moueri poterunt: quarum vna apud aliquos erit, quod loci Græci in Latinam linguam versi non sint, vt vsus huius Commentarii omnibus pateret, quæ silebit ex supplemento ad calcem operis. Altera quod lacunæ remanserint in quibusdam allegationibus quæ suppleri poterant; verum condonabis, si certior factus sis, manuscriptum Authoris sæpe ita concisum, mutilatum, ne dicam imperfectum fuisse, vt non vnius mensis vel anni opera in plurimis ad suum sensum vel ordinem reuocandis, suffecerit : cuius rei testis est Vir Clarissimus in epistola ad commentarios huius Authoris de Regulis iuris antiqui: quod contigit ob spem quam habebat opus suum relegendi dum ederetur. Indulgendum etiam Typographiæ erroribus qui omnes expurgari non possunt, si authores ante primam editionem demortui sint vel qui curam operis excudendi susceperit, præsentem non nauauerit operam, quam per absentiam legitimam præstare non potui. Nostro igitur studio qualicumque faue, quod lubenter contuli, secutus eruditorum vtriusque iuris exemplum, Scipionis Gentilis in edendis operibus Hugonis Donelli, Emundi Merillii circa Antonii Contii opera, & Hannibalis Fabroti in cura recudendorum operum Iacobi Cuiacii, & aliorum, quos prætereo; ne fatear me adductum fuisse præuia Authoris dum viueret admonitione in ciuitate Parisiensi, vt id officium præstarem, si ante excusum opus, e viuis decederet.

NOBI-

NOBILISSIMO ET ORNATISSIMO ET OMNI VIRTVTIS ATQVE ERVDITIONIS GENERE PRÆSTANTISSIMO VIRO

D. IO. REDINGERO

SILESIO,

IAC. CVIACIVS S.

* * * * * * * * *

NON dubito, nobilissime Redingere, quin tu in eadem erga me voluntate esse perseueres, in qua fuisti, cum hic nobiscum amicissime versarere: ego quidem certe eadem sum, qua fui ante, cuius modo collibuit animo meo hanc veterum Iuris conditorum συναγωγὴν tibi auctorem dare, rem lepidiorem forte quam si quid ex meis vel æqualium meorum lucubrationibus. Cui enim non gratiores sint veteres quam noui? Illi enim sunt nobis omnibus pro magistris, nos infimi discipuli, non quales in Græcorum prouerbio, πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων. Qui enim se in tantum hodie efferre possit sine rubore, nullus est, cum nec qui se illis æquare quidem. Et hoc potissimum nomine, nisi me mea opinio fallit, quamuis te semper studiosissimum habuerim mei morisque eius nostri, vt neque scribamus neque doceamus quod omnes scire existimemus, tamen hæc veterum Iuris auctorum, vt ita dicam, velut scripta foliis & sparsa, quæ manu legimus nostra, delectabunt te profecto magis, Iulii Pauli dico & Domitii Ulpiani & Volusii Mætiani & Caii, & si pateris etiam Papiani, non Papiniani illius omnium qui sunt, qui erunt, quique fuerunt Iurisperitissimi, sed paulo inferioris æui, quo Theodericus Italiæ imperabat, Papiani nec incauti nec inelegantis Iurisconsulti, cuius responsis multa quæ perierunt ex veteri iure salua suppetunt: quos ego accurate recollectos auctores ad fidem antiquæ scripturæ correxi, & exauxi, vt mihi quidem videtur, magno cumulo. Vnum modo succurrit, quod prætermissum in Papiano hac epistola reponam, de arboribus terminalibus quæ decoreas habent, quo loco debuissem correxisse, decurias, vt claris literis scriptum legi in Gotthorum, vt scribendum censeo in Boiorum legibus antiquis, vt Siculus Flaccus in profinium notatis arboribus decusses inueniri scribit. Et alterum de Gaii Institutionibus, Epitomem eam Institutionum esse Gaii ab Aniano Alarici consiliario confectam quantum quoque modo sui temporis vsus exigere videbatur, nec vero omnem propterea Caio dignitatem & elegantiam deperiisse, restare inter lateres Aniani male coctos adhuc lapillos quosdam, si quis non pigretur internoscere, e quibus veluti e culmo fruges & luculentius si reliquias eas adiunxerit, quæ Pandectis inspersæ sunt, quæque Iustiniani Institutionibus leguntur, quanti momenti, ponderis, artificii Gaii Institutiones fuerint æstimare possit. Porro his horum quos commemoraui, vt ita loquar, scopis dissolutis visum est adligare etiam ex Constitutionum ab Hermogeniano & Gregorio Iurisconsultis, animi, vt suspicor, gratia, non vlla principis auctoritate formato corpore, quæ extabant disiecta neglectaque membra. Magno mihi hæc diligentia omnis stetit. Sed desudauimus magis in eo Constitutionum

 corpore,

corpore, quod Imp. Theodosii nomine conditum est, male lacero quoad potuimus reficiendo & conglutinando, adiunctis veluti comitibus eiusdem Theodosii Nouellis & Valentiniani, Martiani, Maioriani, Seueri: vnde vix solus profecto quiuissem expedire me, & tot ad eam rem præstare quot desiderabantur adminicula, nisi me optimorum & doctissimorum virorum benignitas & in iuris studiosos propensissima voluntas adiuuisset, e quibus primam gratiam habeo Stephano Charpino homini mire studioso & erudito & probo, a quo inuenti & proditi sunt hi libri VI. VII. VIII. Constitutiones perelegantes de SC. Claudiano & Nouellarum quæ desunt notitiam, contulit vltro Petrus Pitheus ille qui ostensus a me sæpius, & ipse tandem monumentis suis ita se palam ostendit literatis legumque consultis omnibus, vt digitum ego tantum prius ad eum intendisse, non totum hominem quantus erat hominibus patefecisse videar. Nec erit quid secus de fratre Francisco Pitheo, in quo efflorescunt iam ingenii & doctrinæ laudes maximæ, vt plane memoria repetens & illas quibus excelluit in omni genere bonarum literarum pater, filiis talibus dignissimus, eam familiam seminarium esse doctorum virorum mihi liquido argumento persuadere possim, nec te digressionis istius pigeat nobilissime Redingere, nam vt cum de te incidit sermo, incidit autem sæpissime, a proposito digreditur, & in tuis virtutibus commemorandis libenter adquiescit animus meus, sic quoties vt de tui similibus habeam sermonem offert se occasio aliqua, facere non possum quin deerrem paulum ab re, & in eorum memoria recolenda me oblectem. Sed iam non abierim longius, redeo ad rem. Nouellas Maioriani, Antonio Loisello debemus doctissimo & suauissimo viro, & summi erga me officii summæque humanitatis: Cetera vel nos contulimus, vel iam ante Io. Tilius & Io. Sichardus præstantissimi dignitate & doctrina viri, veluti lege Rhodia iacturæ sarciendæ causa in commune contribuerant. Pene oblitus sum dicere Aniani interpretationes, vbi erant, non indignas existimasse me quæ apponerentur: & vbi non erant, quæ reponerentur. Hæc est συναγωγὴ veterum Iuris conditorum, quam initio dixi, in qua positum laborem cui offeram potius quam tibi qui ex amicis certis mihi certissimus es, non habeo, & vt suppetant nonnulli, tamen vel hoc tempore demum meo animo satisfactum oportuit, qui iampridem ex tot subinde recurrentibus laboribus malis quibus tota vita ingenium attriui meum, prius quam vnum emensus, tum mihi instante semper altero, tuæ nobilitati partem aliquam nobiliorem præcipue dedicare gestit. Munus erit animo tuo acceptissimum, scio, vel eo maxime quod id ego meis ponderibus totum examinauerim prius quam tibi deferendum censerem. Non est igitur quod te rogem aliud, quam vt me hominem tui nominis amantissimum vt facis, constanter ames: imo parum aduerti, ne hoc quidem supererat, nisi quia mos est ita rogandi. Fratrem Thomam, quo homine nihil potest fieri humanius, nihil amantius bonarum literarum omnium, cui ego sum adfixus non minus quam tibi, quod & beneuolentiam erga me tuam ac merita omnibus in rebus imitetur, saluere iubebis meo nomine. Vale Biturigis Kalend. Mart. 1566.

IO.

IO. TILIVS ENG.
IO. BERTRANDO
V. C. REGIS CONSILIARIO, ET SVMMÆ CVRIÆ PRÆSIDI. S.

SI vetusta monumenta tam diligenter exquiruntur, inuentaque tanto precio habentur, quod diuturnitas temporis id fere ad nos transmittat quod & perfectius & melius est, imprimis mihi videntur magnificienda, quæ præter pulchritudinem & inuentionis elegantiam, vtilitatem & fructum secum coniunctum habent: in quorum numero primum locum veteres doctorum hominum libros tenere puto, quanto magis ad Rempubl. tuendam valent. Prætermissis enim hac in re libris sacris de nostra religione rebusque diuinis, quibus primus honos debetur, quid commodius vtiliusque ad hanc vitam nostram, aut iucundius quam ista veterum monumenta, quæ vel sola secum nobis adferunt rerum præteritarum cognitionem, philosophiæque de moribus vsum, quem in politicarum rerum administratione maximi quique & sapientissimi hominum experti sunt, ac literis mandare studuerunt? Quemadmodum enim Rom. imperio nullum maius, nullum florentius vnquam fuit, ita & a viris ingenio iudicioque præstantissimis in rerum publ. gubernatione, & tractatum est & administratum. Verum enimuero infelicium temporum iniuria bona pars rerum earum nobis desideratur, scriptis veterum amissis, quorum jacturam nemo doctorum non deplorat, resarcirique magnopere exoptat. Cæterum superioribus his diebus in manus meas inciderunt posteriores integri libri magni illius Codicis Theodosii Imperatoris, quo eius aliorumque Rom. Imperatorum constitutiones, vt ille colligendas ac disponendas statuerat, continebantur: & ex cuius fontibus Iustinianus Codex fere totus confectus est & expletus. In hoc quidem præter quam quod leges multo sunt auctiores plenioresque, & non paucæ etiam integræ, tanquam in ipso fonte ac ipsa origine, inuenias & propemodum infinitas, quas omnino in nostris ingentibus voluminibus iuris non habemus: quæque multorum locorum tum in historiarum scriptoribus, tum in aliis veteribus auctoribus sensum intelligentiamque patefacient, & verborum innumerorum, formularum, atque magnarum & difficilium alioqui rerum, in quibus torquentur bona Iurisconsultorum ingenia, copiam suppeditabunt, vberemque suppellectilem. Nam & illic abunde res fisci tractantur: in quo genere multum sudantes, ne docti quidem sese hactenus possunt extricare, nec suo satisfacientes iudicio rem ad exitum certamque definitionem perducere. Ad finem quoque de rebus ecclesiasticis decreta statutaque dignissima cognitione habentur. Inuento igitur tanto thesauro, equidem qui ea semper religione fui, vt minime occulendum reseruandumque quod e Repub. sit, crediderim in meos solius priuatos vsus, quod plerique solent: quique hinc propter editionem in meis studiis nihil vel incommodi vel detrimenti passurum me spero, libros eos in lucem emittere constitui: tametsi mihi paratum magnum laborem videam, quantum eiusmodi veterum codicum restitutio requirit: ac huius quidem potissimum, cuius senio iam multis in locis erat species deformata, & pene deleta. Literis autem grandioribus liber erat descriptus, vt fere solebant, cum magnificiendum, dignumque iudicabant, in quo labor esset & opera diligentior ponenda. Quamquam autem tecum non magna mihi esset necessitudo, ac vitæ coniunctio, non propterea tamen non hoc, quicquid est, tibi dedicatum volui, apud me reputans id tibi imprimis deberi, tum propter doctrinam, qua in hoc aliarumque disciplinarum genere polles, tum propter eius loci dignitatem, quem apud Regem atque in summa Curia tenes. Accedit etiam quod E. Ranconetus, cum quo mihi a puero communia semper fuerunt studia, tecumque familiaritate & officiis coniunctus est, affirmauit opus tibi gratum fore. Quod autem ad me attinet, satis mihi factum existimabo, si in tuo nomine liber apparens placeat, tibique omnes studiosi legum debere concedant, quod ad eorum & tuenda & amplificanda studia pertineat. Vale Lutetiæ Parisiorum II. Kalend. Decemb. 1549.

Io. Tilius Engolis. Lectori.

QVIA posteriores octo libros Theodosii Augusti Constitutionum, qui soli in manus nostras peruenerunt, vt in lucem proferremus Io. Bertrandus V. C. Curiæ Parisiorum præses voluit, visum est eadem opera priores reliquias librorum, quos Alaricus Gotthorum rex olim contraxerat, vt mutilas partes integris membris adiungere. Cæterum hoc quicquid est, ex magno reliquum opere, cum antiquis manuscriptis exemplaribus diligenter collatum, magna ex parte correximus, & præstantius quam Germanica editio haberet, reddidimus. Porro autem Alaricus Gotthorum rex ex omnibus Rom. legibus quod commodum videbatur selegerat: nec is solum, sed studiosi plerique ex iisdem compendiis excerpserunt quæ vsui futura existimabant: vnde nata est ista in veteribus libris varietas. In hac autem nostra ordinatione (iis enim qui parum in antiquis huiusmodi reliquiis versati sunt, error obiici fortasse possit) antiquam secuti sumus orthographiam, ne quis prima inspectione erratum putet: id enim citra rationem factum non est, suosque habent singula quibus se tueantur auctores. Rescidimus præterea illas interpretationes, quas Alaricus, aut certe Anianus quidam eius Cancellarius, qui has leges componebat, adiecerat: quod parum vtiles visæ fuerint, aut aliis e locis repeterentur. Quamquam autem quicquid hoc est operæ a præcipuis nostris facrarum literarum studiis semotum est, speramus tamen nos edituros aliquando propter summum in bonas literas studium, adnotatiunculas quasdam non inutiles, cum in hac constitutiones, tum in ipsum Iustiniani Augusti codicem, quem longe integriorem quam adhuc erat, breui reddemus, vt post Florentinas pandectas his diebus publicatas, constitutiones itidem imperatorias in melius restitutas habere possis. Et si per ocium liceat, vna Consulum catalogum multo certiorem & instructiorem edemus, virorum doctorum exemplo, quos isthic operam & studium posuisse haud pœnituit. Nec vero hanc primam vetustissimi libri editionem prorsus erratis carere affirmare ausim. Si quæ erunt, optimus quisque ea æquo animo tolerabit. Hoc volumine veterum Imperatorum quod reliquum est, totum complexi sumus: alterum tibi de veterum Iurisconsultorum scriptis paramus. Vale

Lutetiæ Parisiorum xv. Kalend. Maias M. D. L.

CONSV-

CONSVLARIA THEODOSIANA,
SEV
CHRONOLOGIA NOVA
CONSTITVTIONVM
CODICIS THEODOSIANI,
CENTVM VIGINTI SEPTEM ANNORVM:
AB A. D. CCCXII.
AD A. D. CCCCXXXVIII.
SVB SEDECIM IMPERATORIBVS.
QVIBVS EXPLICANDIS, FIRMANDISQVE SVBIECTVM EST
CHRONICON HISTORICVM.
EODEM QVOQVE RELATÆ SVNT CONSTITVTIONES NONNVLLÆ
CODICIS IVSTINIANEI, QVÆ AD EANDEM EPOCHAM PERTINENT, QVÆQVE
PROCVLDVBIO INTEGRO CODICE THEODOSIANO OLIM CONTINEBANTVR,
ATQVE INDE DESVMPTÆ SVNT.

Tomus I.

ERRORES
SVPERIORIS CHRONOLOGIAE CODICIS THEODOSIANI.

1. *Consulatus* integer omissus A. 346.

2. Imperatorum initia, mutationes, ξυνωρίδες, finis, non recte notata.

3. Consulatus cognomines Constantini, Constantii, Valentiniani confusi.

4. In inscriptionibus locorum subscriptioni non additum vtrum ibi *datæ*, an vero *acceptæ*: vel PP. vel *Recitatæ*: tum de *eadem* ibi rescript.

5. Non duplices subscriptiones adscriptæ: sæpe enim alibi datæ, alibi acceptæ: vel P.P. diuersis: sæpe enim ab alio acceptæ, cum ad alium datæ essent.

6. In inscriptionibus omissa quædam: *Post alia*, & *inter cætera*, & *ad locum*: vt & de eadem, *recedit*.

7. Non Consulatuum diuersæ appellationes, velut *Post*, *&c.*

8. Nullum Chronicum.

9. Denique hæc plane noua sunt Consularia.

CONSVLES
CODICIS THEODOSIANI
ORDINE ALPHABETICO.

CHRONO-

CHRONOLOGIA
CODICIS THEODOSIANI.

CONST. M. CONSTANTIO CHLORO mortuo (eo ipso Constantio VI. & Maximiano VI. Coss.) CONSTANTINVS filius eius, tricesimo ætatis anno, Imperium *per Gallias, Hispaniam, Britanniam*, auspicatus est: Victor Schotti, Auctor vitæ Constantini *lib. 4. cap. 53.* Socrates *lib. 1. c. 1.* Idacii Consularia an. 306. & 333. &c. Idque VIII. Kal. Augusti vt testantur Idacii Consularia An. 306. & 335. sed quem ideo diem in Kalendario Heruagiano, *N.* id est *Natalis*, (imperii scil.) *D. Constantini* notatur. Proinde Decennalia eius incidunt in annum 316. A. D. 306.

MAXENTIVS, Maximiani F. eodem anno, Romæ, quarto post mense ineunte, Octobri videl. extremo V. Kal. Nouembris non vero VIII. Kalend. Octobr. (vt Onuphrius & Pantagathus voluere) consumpto sexennio seu senione Augustus appellatus est & filium Romulum Cæsarem fecit: Maxentius posteà sexto Tyrannidis anno exeunte, eo die ipso V. Kal. Nouemb. ipso die natalis sui A. D. 312. Constantino A. II. & Licinio II. AA. Coss. occisus fuit, de quo iterum ad eum annum.

LICINIVS 3. Id. Nouemb. à Galerio Maximiano Carnuti Imp. factus est A. D. 308. Idacius *in consularibus*, & Chronicon *Alexandr.* Iul. Capitolinus *in Gordian. III.* Zosimus *lib. II.* Eutropius *lib. X. 3.* Qui posteà infractus primum A. D. 314. tandem euictus profligatusque A. D. 323. A. D. 308.

CHRONOLOGIA LEGUM.
CONSTANTINO A. II. & LICINIO Coss. 312. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantinus II. & Licinius II.* Ita etiam Fast. Flor. min. Κωνσταντῖνος τὸ β' καὶ Λικίνιος τὸ β'. Fasti Idacian. *Constantino II. & Licinio II. Maxentio IV. solo.* Et anonymus de Præf. Vrb. Maxentio IV. Consule, qui sunt Constantino II. & Licinio II. Cum superioribus facit Prosper. Chron. Fast. anonym. Bucher. & Paschal. Latercul. Vid. ad h. an. Valesius in Not ad Eusebii Lib. IX. pag. 189. Norisius in diss. de Cenotaph. Pisan. Pagius in Crit. ad Annal. Baron ad An. 313. multum de Consulibus suffectis differens. add. *Petr. Relandus* in Fast. p. 288 seq.

Kal. Iul. DAt. AGRIPINAE *l.* * 1. *sine censu.* ad Antonium Marcellinum Præsidem Prouinciæ Lugdunensis primæ.

* Hæc lex, pariter vt lex 2. *Cod. Theod. de petitionibus*, perperam hactenus subnotatos habet *Constantinum* A. V. *& Licinium Coss.* id est, A. D. 319. committenda quippe ea cum Eumenii gratiarum actione: de quo *ad eam l.* Agrippinæ certe nomen huic l. subscriptum aperte ostendit, eam ad A. 319. referri non posse, quandoquidem eo anno Constantinus non in Gallia, verum in Pannonia vel in Dacia, Italiaque versatus est.

Kal. Decemb. Dat. & PP. in foro Traiani, *l.* * *de petitionibus & delatoribus.* Ad populum.

* Huc refero hanc l. quæ pariter vt lex 1. *sine censu* perperam subnotatos habet *Constantinum* A. V. *& Licinium Coss.* hanc enim legem ipsam indicari puto *l. 1. cod. tit. de petit. & delator.* quæ data est anno 315.

CHRONICON HISTORICVM.

Iulio. CONSTANTINVS M. in Galliis constitutus, & quidem *Agrippinæ* in Belgica, Gallicanum censum & hoc & superiore anno retractauit: indulgentiasque debitorum seu tributorum per Gallias, ac nominatim per *Lugdunensem primam* (in qua Augustodunum) tribuit. Quo nomine Eumenius Orator Augustodunensis peculiari Oratione ei gratias egit. Eodem vero refero *legem 1. Cod. Th. sine censu vel reliquis*: de quo *ad eam legem.*

Augusto. Septembri. Constantinus, septimum Imperii annum agens, teste Socrate *lib. 1. cap. 1.* & Cedreno adversus MAXENTIVM, sextum Imperii annum agentem (Victor Schotti auctor) è Galliis, mense Augusto, & Septembri in Italiam mouit: quo & peruenit mense Septem-

CONST. M. Septembri extremo, puta XXIV. Septembris.

INDICTIONVM, quarum mentio fit in Codice Theodosiano, initium ab his Coss. consurgit: quod diserte tradit auctor Chronici Alexandrini. Et quidem à mense Septembri, (VIII. Kal. Octobris) teste Ambrosio v. id & infr. an. 327. & 341. Ergo Indictionum initium inde à Constantini in Italiam appulsu, & indicto tum ei bello.

Octobri. MAXENTIVS sexto Tyrannidis anno expleto, iuxta pontem Miluium ad vrbem Romam à Constantino M. superatus, pontisque ruina oppressus ac demersus, periit. Incertus Orator, *panegyrico*, cuius initium, *Vnde mihi, cap.* 16. & 19. 20. Nazarius *panegyrico cap.* 33. Ecclesiasticæ historiæ scriptores, Zosimus *lib.* 2. Victor uterque Chronographi. Idque ipso Imperii sui natali, tertio post quam Roma prodiisset, die: dictus incertus Orator *cap.* 16. *V. Kal. Nouembr.* vt testatur Kalendarium Heruagianum Romanum: vbi ad eum diem diserte adscriptum, *Euictio Tyranni.*

Constantinus post deuictum Maxentium Romam ingressus postero statim die. Idem incertus Orator, & Nazarius, *panegyrico, cap.* 33. Zosimus, *lib.* 2. Chronicon Alexandr. aliique, *IV. Kal. Nouemb.* vt diserte testatur idem Kalendarium: vbi ad eum diem adscriptum *Aduentus Diui.* Ibidemque bimestri ferme egit: testis Nazarius *d. cap.* 33. puta, mense Octobri extremo, & Nouembri, potissimaque Decembris parte per dies munerum sacrorumque ludorum. (Nouembri. Decembri.) Idem incertus Orator *cap.* 19. (qui vtique mense Decembri celebrati.) Vnde in alio Kalendario, quod descriptum ex Fastis Ambrosii Nauidii Fracci Ferentinatis, adscriptum reperitur mense Nouembri, *Die* 9. *Constantinus dotat Ecclesiam, ædesque suas Templum facit, & die* 15. *Constantinus corbibus terram egerit.* A. D. 312.

Aradius *Rufinus* à Constantino tum Præfectus Vrbi iterum factus III. Kalend. Decembr. cui à Maxentio, cum is Roma prodiret VI. Kal. Nouembr. *Annius Anullinus* suffectus fuerat, teste auctore veteris Notitiæ Præfectorum vrbi quem Cuspinianus primus extulit.

Constantinus Romæ constitutus *Kalend. Decembris*, *delatores* repressit, qui, vt cœteroquin aliis Tyrannis deuictis, emergere soliti, ita & Maxentio deuicto emerserant, *l.* 2. *Cod. Theod. de petit. & delatoribus*, quam etiam initio anni proximi 313. iterauit, simulque censum retractauit, *l.* 1. *Cod. Th. de petition. &c. & l.* 1. *de censu.* Porro & antea Constantinus, ante Maxentianum, inquam, bellum, calumnias aboleuisse, delationesque prohibuisse testatur incertus Panegyristes *paneg.* 6. *cap.* 4.

Mediolanum, rebus vrbanis constitutis, Roma perrexit Constantinus M. vbi & Licinio mox sororem suam Constantiam in matrimonium dedit, Zosimus, *lib.* 2. *cap.* 17. Victor Schotti, & Chronicon Alexandr. Vide & vtriusque Constantini & Licinii edictum, apud Eusebium, *lib.* 10. *cap.* 5.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO A. III. & LICINIO III. Coss. 313. *

* Cassiodorus. *Constantinus III. & Licinius III.* Ita quoque Fast. Flor. min. Κωνσταντῖνος τὸ γʹ καὶ Λικίνιος τὸ γʹ. Fast. Idat. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragment. & Paschal. Latereul. *Constantinus III. & Licinius III.* Confirmatur Chronologia ab Optat. lib. I. adverf. Parmenian. Zosimo hist. lib. II. & Augustino c. Donatistas, quos excitat *Petr. Relandus* in Fast. p. 291.

xv. Kal. Feb. { PP. Romæ, *l.* * *de censu.* / PP .... *l.* 1. *de petitionib. & delat.* } ad populum Romanum scil.

* Huic legi hactenus perperam *Constantinus* A. IIII. *Coss.* adscribitur, etsi *Licinii* III. *Coss.* recte opponatur: est enim hæc lex coassanda cum *l.* 1. *de petitionib. Gothofr.* Pagius vero in Critica ad Annal. Baron. An. 311. negat auctoris nostri sententiam, putatque primum Licinii Consulatum, quia suffectus fuit, potuisse prætermitti vel numerari. Idem ad An. 312. ex subscriptione huius legis *XV. Kal. Febr. Rom.* conicit, Constantinum mense Januario huius anni Romæ adhuc fuisse, nisi P.P. pro *Dat.* legendum cum quibusdam editionibus. vid. *Petr. Reland.* in Fast. p. 290.

Non. Feb. Dat....... *l.* 5. *Cod. Iust. vbi causæ fiscales ad Vrsum.*.....

Hanc l. huc retraho ab A. D. 337. de quo dico ad *l.* 1. *de delationibus.*

VI. Id. Mart. * Dat. MED. *l.* 1. *de bonis vacantibus*, ad Æmilium. V. P. Rationalem.

* Male nonnulli reponunt Maii: quasi Constantinus hoc anno mense Martio in Germania contra Barbaros pugnauerit: quod erroneum est: in Galliam enim postea demum ex Italia profectus Constantinus.

IV. Id. Mart. Dat. (a) Adrumeti *l. maritus* 19. *Cod. de procuratoribus* ad concilium prouinciæ Africæ.

Subscriptio habet, *Constantino A. & Licinio Cæsare vtrisque* II. *Coss.* Quo sane tempore Constantinus Africa nondum potiebatur, verum Maxentius: Itaque repono *vtrisque* II. *Coss. Referri posset & ad A. D.* 315.

(a) Reddita.

Id. Mart. P. P........ *l.* * 2. *de censu*, ad Eusebium V. P. Præsidem Lyciæ & Pamphyliæ.

* Duobus Augustis recte tribuitur hæc lex, Constantino scil. & Licinio. Et vero lex hæc *Licinii* est, cui *Lycia & Pamphylia* parebant.

De hac lege vid Pagium in Critica ad An. 314. Gothofredus, quia *Kal. Jun. Constantino Aug. III. & Licinio III.* data est, & inscripta *iidem A. A.* putat ante Iunium contigisse Maximini interitum. Norisius an. 314. tantum Maximinum fuisse devictum, & legendum esse vult, *Constantino IV. & Licinio IV. Coss.* Pagius nihil mutat. Ita *Petr. Relandus* in fast. pag. 290.

HIATVS

CONST. M. A. D. 313.

HIATVS sex mensium integrorum, & amplius.

Aprilis. Maius. Iunius. Iulius & Augustus. September.

Kalend. Octobr. Dat. . . . . . . *l. 3. Cod. Iust. si contra ius*, ad Bassum PP.

Hac l. Constantinus puniri iubet iudices, qui vetuerint precum argui falsitatem. Forte referenda ad A. D. 319.

Prid. Kal. Nou. Dat. . . . . . *l. 1. de Episcopis, Eccl. & Clericis*. . . . . .

Kal. Nou. Dat. TREVIRIS { *l. 2. de annona et trib.* / *l. 1. de Exactionibus.* } ad Ælianum Proc. Africæ.

Hactenus hæ leges male referuntur ad *Constantinum IV. & Licinium IV. Coss.* id est, ad A. D. 315.

III. Non. Nou. Dat. Treueris { *l. 1. de pœnis.* / *l. 2. de Appellationibus.* / *l. 1. quorum appellat.* } ad Catulinum. (b) . . . . Acc. XV. Kal. Mai. (γρ Mar.) Hadrumeti, Volusiano & Aniano Coss.

(b) Consularem Byzacenæ.

VI. Id. Nou. Dat. { . . . . *l. 1. de concuss. aduocatorum.* / Treu. *l. 1. de aduocato fisci.* } ad Ælianum Proc. Africæ Acc. XV. Kal. Mar. Carthagine, anno videl. proximo 314.

Hactenus hæ leges male referuntur ad annum 315.

III. Kal. Ian. Dat. Treu. { *l. 1. de Relationibus.* / *l. 1. de Appellationibus.* } ad Claudium Plotianum Correctorem Lucaniæ & Brutiorum. Acc. VIII. * Id. Feb. Regio.

* Trigesimo nono post die.

CHRONICON HISTORICVM.

CONstantinus hoc circiter tempore constitutionem emisit ad *Anulinum Proconsulem Africæ* pro Cæciliano & Clericis: de *Immunitate Clericorum* ab omnibus omnino muneribus ciuilibus: Refert eam ipsam Eusebius, *lib. 10. cap. 7.* memorat eandem Anulinus relatione sua apud Augustinum *ep. 68.* & in *collat. Carthag. d. 3. numer.* 216. Hanc eandem indicat ipse Constantinus *l. 1. Cod. Theod. de Episcopis*, quæ data est hoc ipso anno. *prid. Kal. Nou.* Proculdubio & eodem tempore Ecclesiis immunitatem ab annonis & tributis tribuit Constantinus, quam & idem postea firmauit anno 315.

Delatores Constantinus hoc anno rursum repressit, *censumque* retractauit post Maxentium deuictum, (pariter vt superioris anni 312. fine) Eo pertinet lex *1. & 2. de censu, & lex 1. de petitionib.* Lactantius quoque in delatores odium suum hoc tempore testatus, de *ira Dei cap. 20.*

Aliquot hoc anno & proximo Constantini M. constitutiones occurrunt ad *Africam* pertinentes: E quibus nonullæ proculdubio ad statum eius erigendum pertinent, quem *Maxentius* Tyrannus adflixerat, de quo Nazarius, *panegyrico:* Victor *de Cæsar. cap. 40.* pars vero earum pro Catholicis & Cæciliano Ep. aduersus *Donatistas* latæ sunt. *Vrsus* Rationalis Africæ fuit hoc anno 313. Eius meminit Constantinus M. ep. ad Cæcilianum, apud Eusebium *lib. 10. cap. 6.* Martio.

Diocletianus hoc tempore adhuc superstes erat, vt discere est quoque ex *l. 2. Cod. Th. de censu:* mortuus quippe triennio demum post, A. D. 316.

MEDIOLANI Constantinus hoc quoque anno, ac nominatim mense Martio egit. v. sup. fine anni 312. vbi ideo data ab eo lex 1. *de bonis vacantib.* Aprili.

Anulinus, XVII. Kal. Maii, his Coss. Proconsul Africæ erat, vt docet eius relatio ad Constantinum & Licinium super Cæciliano & Donatistis in actis *collat. Carthag. die 3. num.* 216. 220. & apud Augustinum *ep. 68. ad Ianuarium.* Iulio & Augusto.

Constantinus rebus Italiæ constitutis, Mediolanoque digressus *in GALLIAM*, post annuam aduersus Maxentium expeditionem, postque Licinii & Constantiæ nuptias, ad inferiorem Germaniæ limitem, vbi *Treueris*, reuersus est; *Francorum* & Barbarorum ad Rhenum transitum inhibuit repressitque, testis incertus auctor panegyrici, *vnde mihi, cap. 21.* Zosimus, *lib. 2.* Anonymus, *apud Sirmondum.* Hinc igitur *Treuiris* postea datæ ab eo plures constitutiones hoc anno, mense Nouembri & Decembri. Octobri.

Romæ iussu Constantini (*Anulino* adhuc Proconsule Africæ existente) habita *Synodus*

CONST. M. *dus* sub Miltiade Ep. vbi Cæcilianus innocens pronunciatus, Donatistæ damnati, VI. Nonas Octobris. Optatus, *lib. 1.* Augustinus, *post collat. cap. 33. & ep. 152.*

Clericorum Catholicorum *immunitatem* à muneribus ciuilibus, hæreticorum factione interturbatam, de nouo confirmauit hoc anno Constantinus, mense Octobri extremo, *l. 1. Cod. Th. de Episcopis.*

Nouembri. *Treuiris* hoc tempore mense Nouembri & Decembri constitutus Constantinus, de quo *in superiore pag.* vide leges hic supra positas.

Ælianus post Anulinum hoc tempore, iam mense Nouembri, Proconsul Africæ erat. Meminit eius ipsemet Constantinus, *ep. ad Probianum*, eius successorem, apud Augustinum, *ep. 68. & lib. 1. contra Crescconium cap. 74.* Itemque Optatus Mileuitanus, *lib. 1.* vt & acta Felicis Aptungit. Hinc adeo ad eum datæ Kal. Nouembr. *lex 2. de annona & lex 1. de exactionibus:* & Idibus Nou. *l. 1. de concuss. aduocat. & l. 1. de aduocato fisci*, quæ vnius & eiusdem constitutionis partes sunt. A. D. 313.

Rufius *Volusianus* Præfectus vrbi factus est his Coss. VI. *Idus Decembr.* testis vetus Notitia Præf. vrbi.

Relationibus, seu Consultationibus, quæ a Iudicibus hæsitantibus in causis priuatorum ad Imperatorem fiebant, nouam formam & modum imposuit Constantinus M. hoc anno, *l. 1. de relationibus & l. 1. de appellationibus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VOLVSIANO * & ANIANO Coss. 314. (a)

* C. Ceionius Rufinus Volusianus in Fastis Capitol. *Gothofr.* Add. inscript. CCCLXXXVII. 5. apud Gruter. & Boisard. ant. Rom. Part. VI. pag. 13. C. CEIONIO. RVFIO. VOLVSIANO. &c. Patet inde error Anastasii, qui idem fecit, quod olim faciebant Romæ Consule Cæsare, per iocum testantes aliquid, subscribebant enim; *Iulio & Cæsare Coss.* quod Bibuli auctoritas esset nulla. Sueton. in Cæs. c. 20. add *Petr. Relandus* in Fast. qui probat ex marmoribus *Rufium*, non Rufum neque Rufinum scribendum. Confer. etiam Contelorius de Præf. Vrb. pag. 53. Pagii Crit. ad an. cit. qui ex inscriptione stabilit Fastos Idat. *Volusiano II.* recte scribentes.

(a) Cassiodorus. *Volusianus & Anianus.* Consentit Chron. Alexandr. Βολυσιανοῦ καὶ Ἀνιανοῦ, Fast. Flor. min. Βολυσιανὸς καὶ Ἀνιανὸς α'. Prosper. Chron. Fast. anonym. Augustin. contr. Donatist. Fast. Idat. habent *Volusiano II. & Aniano.* Paschal. Latercul. *Valeriano & Aniano*, & Anastas. in vit. Pontif. *Volusiano & Rufino Coss.* vid. *Petr. Reland.*

Kalend. Ian. PP. . . . . . *l. vn. ad l. Iul. maiestatis*, ad Maximum. PF. V. *

* γρ. PF. P.

XI. Kal. Febr. PP. Tribon (γρ Triber) *l. 10. de adquir. & retin. poss.* ad Maternum. . . . .

III. Kal. Febr. PP. . . . . . *l. vn. de curatore Kalend.* Loerio Verino suo salutem.

II. Non. Mart. Dat. . . . . . . *l. 1. de dilationibus* ad Vrsum Vicarium. *

* F. V. C. & Rationalem Africæ accipiam, de quo iam *anno superiore.*

XIV. Kal. Apr. Dat. . . . . . *l. 1. de nauiculariis.* ad Volusianum. *

* Adde P. V.

VII. * Kal. Apr. Dat. Treuiris. *l. 1. de administr. & periculo tutor.* . . . . . *

* al. VI. * Euphemianæ Cod. Iust.

Tribuitur hæc lex perperam *Constantino & Iuliano* Cæsari: rescribe *Constantinum & Licinium.*

Kalend. Apr. PP. . . . . *l. 1. ad SC. Claudianum.* ad Probum. *

* Siue *Probianum,* Eidem Probo inscribitur Cod. Iust. *lex 3. de seruis fugit.* quæ ad hunc annum referenda videtur.

VIII. Kal. Mai. * PP. Romæ. *l. vn. de Ingenuis qui tempore Tyranni seruierunt*, ad Volusianum. . . . . *

* al. Mar.

* Supple P. V. v. supra mense Maio *legem 1. de nauicular.*

Iungenda huic legi videtur *lex 2. Cod. Iust. de dignitatibus.*

IV. Kal. Mai. Dat. . . . . *l. vlt. Cod. Iust. de longi temporis præscript. quæ pro libert.* ad Dionysium Vicariam Præfecturam (al. vicem Præfectorum, al. vice Præfectorum.) agentem.

Tribuitur hæc lex recte Constantino & Licinio.

Idib. Maii. Dat. . . . . . . *l. placuit 8. Cod. de Iudiciis.* ad Dionysium.

Constantino & Licinio recte tribuitur hæc lex.

NOVA

NOVA Imperii seu Orbis Romani inter Constantinum & Licinium diuisio.

Inde iam constitutiones a Constantino M. extra Galliam & Italiam quoque datæ, & ad alias Imperii partes pertinentes, occurrunt.

IV. Kal. Nou.* Dat. Treueris *lex 1. de priuilegiis eorum qui in sacro pal.* Palatinis & bene meritis suis.

* Alterius mensis nomen, vel certe loci hic libens reponam.

CHRONICON HISTORICVM.

IN *Gallia* egit Constantinus aliquot huius anni mensibus.

Miltiade Ep. Romano mortuo III. Id. Ianuar. SYLVESTER Ep. Romanus factus est his COSS. pridie Kal. Februarii: vetus Notitia Epp. Romanorum.

Patibuli seu *Crucis* supplicium hoc tempore adhuc (vt & cum Lactantius scriberet Anno proximo 315. vel hoc ipso) in vsu erat: vt docet lex *vn. ad l. Iul. maiestatis. Verinus* vicarius Africæ erat hoc tempore, quo ipso *Ælianus* erat Proconsul Africæ. Meminit eius Constantinus ep. ad Probianum PC. (Æliani successorem) apud Augustinum *ep.* 68. & *lib.* 3. *contra Crescon. cap.* 70.

Ælianus Proconsul Africæ, quatuor ferme post synodum Romanam mensibus caussam Felicis Aptungitani his Consulibus iudicauit, eumque absoluit traditionis & Idololatriæ XV. Kal. Mart. Augustinus *ep.* 152. & *post collationem cap.* 33. In libello MS. eiusdem sententiæ & in ipsis actis Æliani PC. quibus in Felicis *vitam* inquisiuit, XIII. Kal. Septembr. dies inscribitur de hoc Æliano *v. sup.* 313. Huius successor Probianus: vide in anno 315. proximo. Sub *Maxentio* Tyranno acta quadam Romæ hoc adhuc tempore infirmat Constantinus M. mense Maio, anno & septem mensibus post eum cæsum. Quo pertinet *lex vn. de Ingenuis qui tempore tyranni.*

Rufius *Volusianus* Præfectus vrbi fuit hoc quoque anno integro, inde a VI. Id. Decembr. anni superioris: vt testatur vetus auctor Notitiæ Præfectorum vrbi. Hinc adeo ei inscribuntur his COSS. mense Martio & Aprili, *l. 1. de nauicularüs: lex vn. de Ingenuis qui tempore tyranni*, vt & anno proximo, *l. 1. quorum appellationes.*

Constantinus e Gallia relicto ibi filio Crispo, in Pannoniam aduersus Licinium mouet: vbi *Cibolense* bellum inter eos gestum his COSS. VIII. *Id. Octobris.* Idacius, *in Fastis consularibus:* quo die Licinius deuictus est. Indeque Constantinus, Cibali, (cuius situm Zosimus *lib. II. cap.* 18. describit) Sirmio, aliisque potitus, imo & Thraciam, & Philippos quidem ingressus: Tandem pace inita Constantini imperio cessit *Pannonia, Dardania, Dacia* (in qua Serdica & *Naissum* natalis ipsius patria,) *Mœsia, Macedonia* (in qua Heraclea & Thessalonica) *tractusque Danubii omnis, Illyricum totum, Græciaque seu Achaia.* Eutropius testis *lib.* 10. *c.* 4. Zosimus l. c. Sozomenus, *lib.* 1. *cap.* 2. & 7. de Achaia nominatim testis est quoque A. 319. *lex 2. de accusation. lex 1. de denunciat.* Licinio vero cessit Thracia, Mœsia minor, Scythia, Asia, Oriens, vlterius sitæ prouinciæ reliquæ. Zosimus, *d. loco* & Anonymus Sirmondi *a Cl. Valesio editus.* Id alii referunt ad annum 315. verum refutat eos Constantini M. lex 1. *de diu. offic.* quæ iam eo anno VIII. Id. Mart. *Thessalonicæ* data est, & sic post nouam hanc Imperii diuisionem.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO A. IIII. & LICINIO IIII. COSS. 315.*

* Cassiodorus. *Constantinus IV. & Licinius IV.* Ita etiam Fast. Flor. min. Κωνσταντῖνος τὸ δ' καὶ Λικίνιος τὸ δ', & Fast. Idat. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragment. & Paschal. Latercul. *Constantino IV. & Licinio IV.* Dissentit paullulum Chron. Alexandr. Κωνσταντίνυ Αὐγύστυ τὸ ε' καὶ Λικινίυ τὸ δ'. Confer. *Petr. Relandus* in Fastis p. 296.

XI. Kal. Febr. Acc. Caralis *l. 1. de cursu publico.* ad Constantium.*

* PF. P. Italiæ; vel Præsidem Sardiniæ sub quo Sardinia.

V. Kal. Mart. PP. Romæ *l. 2. quorum Appellationes.* ad Volusianum PP. V.

III. Non. Mart. Dat. HERACLEAE *lex 1. de actoribus & conductoribus rei priu.* ad Philippum Vicarium vrbis.

* Refertur perperam ad A. D. 313. Forte etiam recte referatur ad an. 319. Licinio male tribuitur ab Morino in hist. Const. p. 361.

VIII. Id. Mart.* Dat. THESSALONICAE *lex 1. de diuersis officiis.* ad Versennium Fortunatum Consularem Aquarum. (Romæ.)

* F. Mai.

CONST. M. Forte etiam recte referatur ad A. 319. A. D. 315.

XII. Kalend. Apr. Dat. Antiochiæ.* *l. 1. si petitionis socius.* ad Migdonium Castrensem S. Palatii.

* Si hæc subscriptio bene habet tum hæc lex *Licinio* tribuenda est. Sed forte hic reponendum *Antigoniæ*, quæ prope Stopis in Macedonia: vel Dat. pro PP. aut Redd. Acceptaue.

Dat. CABILLVNO. (a) *lex 2. de pœnis.* Eumelio.*

(a) V. quæ ad eam l. noto, puto Cabylan hic accipiendam, de qua Ptolemæus & Eutropius Lib. VI. c. 8. haud procul Byzantio.

* Vicario Africæ.

III. Kal. April. Dat. . . . . . *l. 1. de Thesauris.* ad Rationales.

IIII. Kal. Mai. Dat. . . . . . *l. 1. de cohortalibus.* ad Constantium PF. P.

VI. Id. Mai. PP. Carthag. *l. 2. de cohortalibus.* Edicto suo ad Afros.

III. Id. Mai. Dat. NAISSO *l. 1. de alimentis quæ inopes parentes.* ad Ablauium.*
* Videtur fuisse pro Præf. prætorio.

Hæc lex iubetur proponi per omnes *Italiæ* ciuitates.

Kal. Iun.* Dat. Treu. *l. 2. de Nauiculariis.* Amabiliano Præf. annonæ.

* γρ. III. Kal. Ian. vt ita iungatur hæc lex cum *l. 1. de appellationibus.* Certe Constantinus hoc tempore non in Gallia Treuiris constitit, verum in Mysia, Dacia, Pannonia.

III.* Non. Iun. Dat. SIRMIO *l. 1. de pignoribus.* ad vniuersos prouinciales.

* III. in Cod. Iust. & Aniano optimæ notæ.

XV. Kal. Iul. Dat.* . . . . . . *l. 1. de annona & tributis.* ad Proclianum. (b)

* Dicitur hæc lex *Constantinop.* data: male, si Constantino recte tribuitur, vt existimo, agitur enim in ea de Ecclesiis Catholicis, nondum enim Constantinopolis erat: errore nato ex sequenti voce, *Constantino A.* IIII. &c.

(b) An Probianum PC. Afr. vt mox *l. 2. de appellation.* Minime: Fit enim mentio in ea Arsacis Armeniorum Regis. Vide quæ ad eam l. dico.

XV. Kal. Aug. Dat. AQVILEIAE *lex 1. de maternis bonis.* Consulibus, Prætoribus, Tribunis plebis, Senatui salutem dicit. Recit. apud Vettium Rufinum P.V. in Senatu Non.* Septembr.

* Quinquagesimo post die.

Kalend. Aug. Dat. . . . . *l. VII. ad l. Fabiam.* ad Domitium Celsum Vic. Africæ.

IV. Id. Aug. PP. SIRMIO *l. 1. de testimoniali.* ad Rufinum PF. P. (c)

Hæc lex male refertur ad A. D. 313. Et Licinio male tribuitur a Morino in hist. Const. p. 2. p. 361.

(c) γρ. P. F. V.

VIII. Kal. Sept. Dat. ROM. (d) *l. 3. de appellationibus.* ad Probinum PC. Africæ.

(d) Ergo fuit hoc tempore Constantinus Romæ.

VI. Kal. Sept. PP. Carthag. *l. 1. de extraordinariis.* ad Catullinum PC. Africæ.

Hanc legem huc retraho ab anno 319. quo non Catullinus, sed Proculus PC. fuit.

IIII. Kal. Sept. PP. Romæ *l. 1. de diuersis rescriptis.* ad populum.

al. Martias.

Non. Sept. Recitata apud Vettium Rufinum P.V. in Senatu *l. 1. de maternis bonis.* Quæ data XV. Kal. Aug. Consulib. Prætorib. Tribunis plebis, Senatui salutem dicit.

Id. Sept. Dat. Rom. (e) *l. 1. de iure fisci.* Ad populum.

(e) *Constantinum & Cæsarem* inscriptio huius l. præfert. id est, *Constantinum & Licinium.* Conferat. Pagii Critic ad an. Bar. ad h. a. qui respectu Constantini Senioris Aug. Cæsarem Licinium dictum, autumat.

CONST. M. XIV. Kal. Octobr. Dat. NAISSO *l. 1. de Centonariis & Dendrophoris* ad Euagrium PF. P. Acc. VIII. (f) Id. Nou. A.D. 315.

(f) Die quinquagesimo & post.

Kalend. Octobr. Dat...... *l. 2. de decurionibus* ad Crispinum........

xv. Kal. Nou. Dat. MVRGILLO * *l. 1. de Iudæis* ad Euagrium. (g) ......

* *ve Marsille.*

(g) PP. in Cod. Iust. quomodo & præfert *lex 1. de Centonar.*

Prid. Id. Dec. Dat. SIRMI *l. vn. de frumento Carthag.* ad Catulinum PC. Africæ.

III. Kal. Ianuar. PP....... *l. 4. de Appellationibus.* Amabiliano PF. annonæ Africæ.

CHRONICON HISTORICVM.

RVfius *Volusianus* hoc quoque anno Præfectus vrbi fuit vsque ad XIII. Kal. Septembr. vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi: Hinc ad eum data his coss. v. Kal. Mar. *lex 2. quorum appellationes.*

Constantinus constitit hoc tempore in *Macedonia*, (vbi *Heraclea* & *Thessalonica*) quæ ei pace cum Licinio superioris anni fine inita cesserat: Quare ibi datæ ab eo *lex 1. de actorib. & conduct. lex 1. de diu. offic.* quas nonnulli perperam Licinio acceptas ferunt. Et in his Morinus *in histor. Constant. parte 2. p. 360. 361.*

Eumelius vicarius Africæ fuit & hoc anno, ad quem data XII. Kal. April. *lex 2. de panis:* & anno proximo Sabino & Rufino coss. quibus coss. IV. Id. Nouembr. Constantinus rescripsit de Cæciliani Ep. purgatione, tum in Synodo Arelatensi, tum in suo iudicio: vid. Augustinum, *in breuiculo collationis die 3. p. 589. post collationem. c. 23.* & *lib. 3. contra Cresconium cap. 71.*

Constantinus hoc anno complurima *in fauorem Christianæ religionis*, eiusque venerationem sanxit, vertendis ita quoque subditorum paulatim atque ad Christianam fidem traducendis animis: scilicet 1. *Crucis* supplicium sustulit; de quo Sozomenus *lib. I. c. 8.* H. E. Nicephorus *lib. VII. c. 46.* Victor de Cæs. *c. 41. L. vlt. Cod. de pag. sacrif. & templ.* 2. In *Fronte* (quæ tum quoque crucesignari solita, teste Lactantio, & auctore vitæ Constantini) inscriptionis pœnam *l. 2. C. Th. de pœnis*: quæ hoc anno diserte data est, vbi v. quæ dico. 3. Credo etiam tertium istud eodem tempore inductum, puta *Manumissiones in Ecclesia*: secunda enim iam e tribus super ea ab eo lata constitutio anno proximo 316. extat *l. 1. C. Iust. de his qui in Eccles. manum:* quæ data est ad Protogenem Ep. *Sardicensem.*

Tyranni, Maxentii scilicet acta quædam aboleuit hoc adhuc tempore Constantinus *l. 1. de cohortalibus.*

Constantinus, e Macedonia in Mysiam, Daciamque (vbi Serdica, & *Naissum*, quæ ipsa Constantini patria fuit) Pannoniamque superiorem (vbi *Sirmium* & *Marsella*) transiit hoc tempore. Hinc locis illis, datæ variæ ab eo constitutiones.

Alimenta inopibus parentibus e fisco reque priuata Principis tribui iussit Constantinus *l. 1. de alimentis*, &c. quo ita exponendorum liberorum, vel etiam occidendorum mori tum insolito occurreret; in quem hoc ipso tempore Lactantius inuectus est.

Rusticorum reique rusticæ fauore Constantinus boues & instrumenta olim rustica pignori capi vetuit Edicto suo *l. 1. de pignoribus.*

Ecclesiis Catholicis immunitatem ab annonis & tributis hoc anno tribuit Constantinus *l. 1. de annona & trib.* sic tamen, vt iam antea tributam indicare videatur.

Constantinus è Macedonia, Mysia, Dacia, Pannonia in Italiam redux hoc tempore *Aquileia* constitit: vbi data ab eo *lex 1. de maternis bonis.*

Vettius *Rufinus* Præfectus vrbi factus XIII. Kal. Septembr. his coss. vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi. Hinc in Senatu apud eum recitata Non. Septembr. *lex 1. de maternis bonis.* Eidem inscribitur mox *l. 1. de testimoniali.*

Domitius *Celsus* vicarius Africæ post Eumelium fuit hoc tempore: cui ideo mense Augusto inscribitur lex *vn. ad l. Fabiam:* fuit & anno proximo 316. Ad hunc Celsum Constantini M. & PP. epistolæ inter gesta purgationis Cæciliani & Felicis extant.

Probianus, Æliani successor, Proconsul Africæ fuit hoc tempore: cui inscribitur VIII. Kal. Sept. *lex 3. de appellationibus.* Ad hunc extat Constantini M. Maximiani & Licinii epistola de Felice Aptungensi & Cæciliano, apud Augustinum, *lib. 3. contra Cresconium cap. 70. & ep. 68. p. 324.* & breuicul. *collat. diei 3. p. 591.* In hunc est & Symmachi patris epigramma.

Romæ Constantinus M. hoc Consulatu aliquamdiu constitit; mense Augusto & Septembri, quo etiam Cæcilianum & Donatistas, qui a iudicio Arelatensi ad se appellauerant, euocauit. Quo cum Cæcilianus non occurrisset, *Mediolanum* mox venit, vbi Constantinus M. erat: Venerunt eo quoque Donatistæ. Ibique Imp. causa cognita vltimo iudicio Cæcilianum innocentissimum, Donatistas vero improbissimos iudicauit: vt scribit Augustinus *ep. 162.* Deque ea Cæciliani purgatione Constantinus scripsit ad Eunalium vicarium sequentibus coss. *Sabino & Rufino IV. Id. Nouembr.* biennio & mensibus

CONST. M. bus ferme octo post Felicis purgationem in iudicio Æliani: eodem Augustino teste, *post collat. c. 33.* A. D. 315.

Aconius *Catullinus* Proconsul Africæ fuit hoc tempore: cui & inscribitur *lex vn. de frum. Carthag.* Probiani in Proconsulatu successor.

Constantinus M. agit in Dacia *Naissi* & in Pannonia *Mursilli*, quæ in Pannonia superiore est prope Mursam (non longe à Cibali) *Mursillum*, id est, Mursa minor, vt vocatur in Itinerario *Peuting.* Huius meminit & Antoninus *in Itiner. p.* 146. & Itiner. Burdigal. vbi male *Mersella.* Inde *Sirmium* profectus. Sed quomodo tam propere Roma Naissum peruenire potuit?

CHRONOLOGIA LEGUM.

SABINO & RVFINO COSS. 316. *

* Cassiodorus. *Sabinus & Rufinus.* It. Chron. Alexandr. Σαβίνου καὶ Ῥουφίνου. Fast. Flor. min. Σαβίνος καὶ Ῥουφῖνος. Augustin. Lib. contr. Donatist. c. 33. *Sabino & Rufino Coss.* Fast. Idat. Prosper. Chron. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. *Sabino & Rufino.* Add. *Petr. Relandus* in Fast. pag. 298. Fleetwoodi sententiam, hujus anni Consulem *Proculum* esse, examinans.

x. * Id. Ian. PP. Romæ. *l. 10. de longi temporis præscriptione* ad Vettium Rufinum P. V.

* γρ. *Kalend. Ian.* vel *Iun.*

III. Id. Ian. * Dat. TREVER. *l. 1. de officio Iudicum omnium.* Ad Domitium Celsum Vicarium.

* IIII. *Id. Aug.* Cod. Iust. quod stare non potest.

VI. Non. Febr. Datum (a) Romæ. *l. 1. de feriis* ad Maximum P. V. Inter cætera, & ad locum.

Referenda hæc lex ad Seuerum & Rufinum Coss. id est ad. A. D. 323.
(a) Pro Redd.

III. Kal. Febr. Dat. { *l. 3. de Decurionibus.* / *l. 1. ad l. Corn. de falso.* } Mechilio Hilariano Correctori Lucaniæ & Brittiorum. Acc. Kal. Aug.

Sexto ferme post mense.

XII. Kal. Mai. Dat. Serdic. *l.* * *2. de donationibus.* Aconio Catullino. Proc. Africæ.

* Ad annum sequentem hæc lex forte referenda, coniungendaque cum *l. 1. ad L. Iul. de vi.* Cæterum errat Morinus in hist. Const. 361. qui hanc l. Licinio tribuit: Nam vt omittam alia, Serdica vbi data hæc lex, Africaque ad cuius Proconsulem ea emissa est, Constantinus potiebatur.

Kal. Mai. * Dat. Rom. (b) *l. 3. de donationibus.* ad Cassium PF. V. (c)

* γρ. Kal. Mart.
(b) Vel *data*, pro reddita aut proposita accipiendum: vel loco *Rom.* rescribam *Rem.* id est Remis: quæ à Treueris, Viennam & Arelaten tendenti interiacet.
(c) Hoc anno Vettius Rufinus P. V. adhuc erat: neque Cassium P. V. lego in Notitia Præfectorum vrbi hoc anno, verum post Vettium Rufinum, a pridie Nonas Augusti, Ouinium Gallicanum: Anno demum 318. *Iulius Cassius*, vice Bassi P. V. ex die 3. Id. Iulii in Idus Augusti cognouisse dicitur.

Prid. Non. Mai. Dat. VIENNAE *l. 1. de temporum cursu.* Iuliano V. C. Præsidi Tarraconensi.

Prid. Id. Mai. Dat. . . . . . *l. 2. de cursu publico* ad Tatianum.

VI. Id. Iun. * Datum . . . . . . *l. 1. Cod. Iust. de his qui in Eccles. manumit.* ad Protogenem Episcopum. (d)

* γρ. *Ian.*

(d) Serdicæ in Dacia.

Id. Aug. Dat. ARELATO *l. 5. & 6. de appellationibus.* Petronio Probiano suo salutem. PP. Id. Octobr. * Thebeste.

* Duobus post mensibus.

III. Non. Decembr. Dat. . . . . . . *l. Inter æquitatem 1. Cod. Iust. de legibus.* Basso PF. V. (e)

(e) al. PF. P. Certe Bassus anno tantum proximo 317. Præfectus Vrbi factus est. Eidem Basso PF. P. inscribitur sine die & Coss. *lex 7. Cod. de ordine cognitionum.*

Prid.

CONST. M. Prid. Non. Decembr. Dat. Serdicae *l. 1. de Accusationibus* ad Octauianum Com. Hispaniarum Acc. v.* Non. Mart. Cordubæ Gallicano & Basso Coss. id est anno proximo. 317. A. D. 316.

* Nonagesimo post die.

CHRONICON HISTORICVM.

Decennalia Constantini M. hunc in annum incidunt, vt docet lex *vn. de præscript. longi temporis*, quæ sane lex Indulgentiæ Decennalis species quædam est. De his decennalibus auctor vitæ Constantini, *lib. 1. cap. 41.* quæ in annum superiorem 315. referebat Baronius.

Vettius *Rufinus* P. V. his quoque coss. fuit vsque ad pridie Nonas Augusti, vt colligere licet ex Notitia Præfectorum vrbi: Hinc data his coss. ad eum, *lex vn. de præscript. longi temporis.*

His coss. Constantinus versatus est in Galliis, & quidem *Treuiris* initio huius anni.

Domitius *Celsus* vicarius Africæ hoc adhuc tempore erat, cui ideo inscribitur Constantini M. *lex 1. de Officio Iudicum omnium.* Constantini epistolam ad hunc Celsum vicarium Africæ aduersus Donatistas extulit Pithoeus: quam & hoc anno 316. recte consignat Baronius. Sed & finito concilio Arelatensi ad eundem Celsum vicarium Africæ sunt literæ *Petronii Aniani & Iuliani oblatæ 4. Kal. Maias Triberis.*

Matronarum verecundiæ consuluit hoc anno Constantinus, prohibitis iis ob quodcunque tandem debitum domo extrahi *d. l. 1.*

Constantinus in Gallia, Treuerica vrbe digressus, *Viennam* hoc anno sese confert: vbi ideo data ab eo *lex 1. de temporum cursu*: deinde *Arelatum*: vbi data ab eo *lex 5. & 6. de appellationib.* mense Augusto. Idque cum vxore sua Fausta: ex qua ibi (*Arelate*, inquam) natus tum Constantino M. filius Constantinus Iun. qui non multos post dies, sequentibus inquam coss. Kalendis Martiis Cæsar creatus est. Zosimus, *lib. 2. cap. 20.* Cur autem eo sese contulerit, diuinandum superest. Idem Constantinus dirutam Arelatem instaurauit, si fides antiquis monumentis ex MSS. & marmoribus, quæ in S. Marini rebus gestis expressa a Petro Sexio in hist. Pontificum Arelat.

Sed & Constantina dicta Arelas ab eodem Constantino, si fides libello Patrum Arelatensium ad S. Leonem M.

Constantinus e *Gallia* digressus: quo nunquam postea rediit.

Diocletianus his coss. diem functus est Salonæ die 3. Nonas Decembr. Idacius *in Fastis.*

Serdicæ in Dacia Constantinus fine huius anni egit: vbi & data ab eo *lex 1. de accusationibus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

GALLICANO & BASSO COSS. 317. *

* Cassiodorus. *Gallicanus & Bassus.* Ita & Fast. Idat. Prosper. Chron. Buchet. Fragm. Paschal. Latercul. *Gallicano & Basso.* Aliter Chron. Alexandr. γαλλικανῦ κῂ Συμμάχυ, & Fast. Flor. min. γαλλικὸς κῂ Βάσσος, Anonymus de Præf. superiores confirmat: *Consules quos jusserint DD. NN. Augg. ex die XIII. Kalendas Martii Gallicano & Basso.* Gallicano *Ouinii* prænomen fuisse probat *Petr. Relandus* ex Marmor. Fe-sin. pag. 299.

FLAVIO. VALERIO. CRISPO.
NOBILISSIMO. CAES. FILIO.
CONSTANTINI. MAXIMI.
ADQVE. INVICTI. SEMPER. AVG.
ET. NEPOTI. DIVI. CONSTANTI
OVINIVS. GALLICANVS. V. C.
PRAEF. VRB. ET. IVDEX. SACRARVM.
COGNITIONVM. DEVOTVS.
N. M. Q. EIVS.

XIV. Kal. Febr. PP...... *l. 4. de decurionibus* ad Octauianum Com. Hispaniarum.

V. Kal. Febr. Dat...... *l. 2. ad SC. Claudianum*.......

V. Non. Mart. Acc. Cordubæ *l. 1. de accusationibus*, ad Octauianum Com. Hispaniarum. Dat. Serdicæ superioribus Coss. Pridie Non. Decembr.

VI. Id. Mart. Dat. (a) Rom. *l. 2. ad l. Iul. de vi* ad Bassum PF. V.

(a) Pro *reddita*, vel, *proposita*: neque enim Constantinus hoc tempore Romæ erat.

Id. Mart. Dat...... *l. vn. de his qui se deferunt.* Rationali (b) Hispaniarum.

(b) Maximo Rationali Hispaniarum, ita *Cod. Iust.*

XV. Kal. Maii Dat. Serdicae *l. 1. ad l. Iul. de vi* ad Catullinum PC. Africæ.

Forte huic iungenda *lex 2. de donationib.* quæ alioquin anno superiori tribuitur.

VIII. Id. Iun. Dat. Sirmio *l. 7. de appellationibus* ad Bassum PF. V.

V. Kal. Iul. Dat...... *l. quicumque 4. Cod. Iust. de seruis fugitiuis,* ad Valerianum *

* al. Valentinianum.

XII. Kal. Aug. Dat...... { *l. 1. de Cæsarianis.* / *l. 5. de decurionibus.* / *l. 1. de murilegulis.* / *l. 3. de cohortalibus.* } ad Bithynos.

* Vel *Licinio* hæ leges tribuendæ, qui Bithynia potiebatur: vel ad alios Coss. referendæ eæ, & forte, *ad Gallicanum & Symmachum*, id est, ad A. D. 330.

CONST. M. XII. Kal. Aug. Dat. (c) Romæ *l. in exercendis 15. Cod. Iust. de fide instrumentorum.* Ad populum. A. D. 317.

(c) id est proposita.

VII. Kal. Aug. Dat. . . . . . *l. vn. si quis solidi circulum.* Leontio (d) P. P.

(d) V. & infr. A. 31, *l. 1. de Numerariis.* quæ dicitur PP. Hierapoli. Quare Licinio hæ leges adscribendæ videantur.

CHRONICON HISTORICVM.

CRISPVS (qui & anno proximo consul factus est) vt & CONSTANTINVS Iunior (non ante multos dies Arelate natus) Cæsares, à Constantino patre Serdicam reuerso, absente Licinio, creati, his coss. Kalendis Martiis. Chronicon Alexandrinum *bis coss.* v. idem & A. 337. Fasti Idacianii, Anonymus Sirmondi: ἀμφὶ τὴν τῦ πατρὸς δεκαετηρίδα, *decimo paterni imperii anno,* ait auctor de vita Constantini, *lib 4. cap. 40.* Quare & Nazarius, *panegyrico*, quinquennia horum Cæsarum inchoata cum quintodecimo Constantini anno componit: vid. & Panegyricum *Porphyrii.* Cum his vero & LICINIVS vel Licinianus Licinii F. (qui postea Cos. factus est A. 319.) Cæsar factus est. Baronius minus recte ad annum 315, id omne referebat.

Septimius *Bassus* Præfectus vrbis factus his coss. Idib. Maii, vt ait vetus Notitia Præfectorum vrbi. Hinc adeo ad eum data hoc tempore *lex 2. ad l. Iul. de vi,* &c. quæ tamen anteriorem diem præfert.

Serdicæ hoc tempore in Dacia constitit Constantinus, vt docet *lex 1. ad l. Iul. de vi*: & Anonymus ex parte apud Valesium, quæ Constantinum Serdicam reuersum ad firmandam pacem cum Licinio ait. Mox & *Sirmii* constitit, vt ostendit *lex 7. de appellationibus.*

Constantii natalis huic anno congruere videtur: & quidem Idib. Augusti, vt docet *lex 10. de Prætoribus*: vel VII. Id. Augusti, Kalend. Heruagian. in Illyrico, vt docet Iulianus *orat. 1.* vid. Valesf. in Am. Marcell. *p.* 202. & Blondellum *de primatu p.* 1184.

CHRONOLOGIA LEGVM.

LICINIO V. & CRISPO CAES. COSS. 318. (a)

(a) Cassiodorus. *Licinius V. & Crispus.* Chron. Alexandrin. Λικινίου τὸ ε΄ καὶ Κρίσπου Καίσαρος. It. Fast. Flor. min. Λικίνιος τὸ ε΄ καὶ Κρίσπος Καῖσαρ. Fast Idat. *Licinio V. & Crispo Cesare.* It. anonym. de Præf. Vrb. Conf. *Petr. Reland.* pag. 301.

VII. Id. Febr. Datum Sirmii *l. siue pars 3. Cod. Iust. de dilationibus.* Profuturo Præf. annonæ. *

* al. Pannoniæ, male.

V. Id. Febr. Dat. Sirmii *l. a procedente 4. Cod. Iust. de dilationib.* ad Catullinum* Proconsulem Africæ.

* al. Catullianum.

IV. Id. Apr. PP. . . . . . *l. 1. de Veteranis.* Floriano Præf.

*Referenda hæc lex ad alium annum, vt recte viderunt Sigonius, & post eum Petauius. Ego putem referendam ad A. D. 324.

De consulibus enim huic legi subscriptis ita *Petauius* Tom. II. Doctrin. Temp. Lib. XI. cap. 43. *Superest nodus, quem haut ita promptum est soluere L. I. Cod. Theod. de Veteranis, Constantinus IV. Eid. Aprilis Licinio V. & Crispo Cesare Coss. sanctionem edidit in gratiam veteranorum,* qui ex die quinta nonarum Iuliarum cum prima per Thraciam victoria vniuerso orbi inluxit, & qui postea apud Nicomediam (*nostram* hic alii inserunt) missionem meruerunt. *Consules isti conueniunt in annum Christi 318. qui quartus est a pugna Cibalensi At nondum per id tempus Nicomedia potiebatur Constantinus. Hanc enim profligatis Licinii copiis anno demum 324. in potestate habuit. Deinde cur primam vocat Thracicam illam victoriam, quandoquidem ultima potius dicenda fuit, si anno 318. legem illam tulit. Nam altera post ipsam nulla hactenus contigerat. Quo circa falso subscriptos illos Consules apparet: ac non ante an. 324. & ultimam victoriam legem illam a Constantino sancitam esse. Dubitationem pene omnem Idatius exiniit, qui secundam in Thracia pugnam V. Non. Iul. accidisse scribit Coss. Crispo & Constantino III. an. 324. At is ipse dies Thracicæ victoriæ Constantini lege notatus est.*

XI. Kal. Dec. Dat. . . . . . *l. vn. de parricidio* ad Verinum Vic. Africæ. Acc. Prid.*

Id. Mart. Carthagine Constantino A. V. & Licinio Cæs. Coss.

* Centesimo & sexto post die.

CHRONICON HISTORICVM.

SIrmii huius anni initio constitutus Constantinus, vt docet *lex 3. Cod. de dilationibus*: in qua agitur de feriis repentinis (cuiusmodi sunt ob res prospere gestas vel aduentum Principis: de quibus v. *l. 26. §. si feriæ π. ex quib. causis maiores. & l. 1. Cod. de feriis.*

Constantinum his coss. mense saltem Iulio & Augusto *Romæ non fuisse* docet vetustus auctor de Præfectis vrbi: quandoquidem ait is, Septimium Bassum P. V. Romæ (cui superiore anno 317. duæ leges inscribuntur) ad Imp. Constantinum profectum: ideoque illius vice Romæ cognouisse, ex die 3. Idus Iul. in *Idus Aug.* Iulium Cassium. Viceuersa inde colligat quis, *haud adeo longe saltem à Roma* Constantinum fuisse. Quare, vt omittam alia, grauis error est eorum qui hoc anno Constantinum M. in Oriente fuisse tradunt: hucque adeo referunt ea quæ circa Athanasium & Arium per Osium Constantinus tentauit, quæ omnino pertinent ad A. D. 324. & 325.

Verinus vicarius Africæ fuit hoc anno & proximo, vt docet *lex vn. de parricidiis*: fuit & duobus sequentibus 320. 321. vbi dicam.

CONST. M. A. D. 319.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO A. V. & LICINIO CÆS. COSS. 319. *

* Cassiodorus. *Constantinus V. & Licinius Cæs.* Fast. Flor. min. Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς τὸ ε′ καὶ Λικίνιος Καῖσαρ. Fast. Idat. Anonym. de Præf. & Prosper. Chron. *Constantino V. & Licinio Cæsare.* It. Fast. Anonym. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. Aliter paullo Chron. Alexandrin. Κωνσταντῖνυ Αὐγύςυ τὸ ς′ καὶ Λικινίυ τὸ ε′. Conf. *Petr. Relandus* in astis p. 305.

Id. Ianuar. Dat. . . . . . *l. 2. de accusationibus.* ad Ianuarium. . . . . . Acc. V. Kalend. * Aug. Corintho. (a)

Forte Iuniis.

* Septimo post mense: quod stare non potest.

(a) Hinc colligat quis, Ianuarium hunc Proconsulem Achaiæ fuisse.

Kal. Febr. * PP. Rom. *l. 1. de maleficis & Mathemat.* ad Maximum P. V.

* *ye. Sept.* vel *Nouembr.* Auctor quippe Notitiæ Præfectorum vrbi, a Kal. demum Septembris Præfectum vrbi fuisse his Coss. testatur.

Prid. Non. Febr. Dat. SIRMIO *l. 1. de denunciation.* ad Symmachum. (b). . . . . . Accepta VIII. * Id. Mart. Corintho.

(b) PC. Achaiæ, vt ex subscriptione loci colligo: ibi, *Acc. Corintho.*

* Trigesimo tertio post die.

Hæc lex Cod. Iust. *l. 2. si ex plurib. tutoribus: Constantino A. & Licinio* C. tribuitur.

IV. Id. Febr. Dat. Sirmio *l. 2. de relationibus.* Profuturo Præf. annonæ.

XVI. Kal. Mart. Dat. . . . . . *l. 5. Cod. de seruis fugitiuis* ad Ianuarium.

Iungenda huic, vt mihi videtur, *lex* 2. eodem *Cod. Iust. de agricolis & mancipiis dominicis,* quæ subscriptione caret: & in cuius inscriptione, PP. dicitur, id est, *Pro præfecto.*

XIV. Kal. Mart. Dat. Sirmio *l. 1. de filiis milit. apparit.* ad Octauianum. (c) Acc. VII. * Id. Apr. Regio.

* Quinquagesimo primo post die.

(c) Correctorem Lucaniæ & Bruttiorum, vt ex subscriptione apparet.

V. Id. Mart. Dat. Sirmio *l. 2. de bonis vacantibus,* ad Priscum Rationalem.

Prid. Id. Mart. Acc. Carthagine *l. vn. de parricidio.* ad Verinum Vic. Africæ. Dat. XVI. * Kal Dec. superioribus Coss.

* Centesimo decimo nono ante die.

XV. Kal. Apr. Dat . . . . & Acc. . . . . . *l. 1. de falsa moneta.* ad Verinum.
III. Kal. Apr. PP. Rom. *l. 8. de appellationibus* ad Bassum PF. V.
III. Kal. Apr. PP. Carthagine *l. 1. de famosis libellis.* ad Verinum Vic. Afric.
Id. April. Dat. Sirmio *l. 1. de inoff. testam.* ad Lucrium Verinum.
VII. Kal. Mai. Dat. . . . . . *l. 2. Cod. Iust. quæ sit longa consuetudo.* ad Proculum. (d)

(d) PC. Africæ.

V. Kal. Mai. Dat. Sirmio *l. 3. de priuil eorum qui in sacro pal.* ad Rufinum PF. P.

Forte Constantio tribuenda, & referenda ad A. 352.

Non. Mai. PP. Carthagine *l. 1. de itinere muniendo,* ad Proculum Proc. Africæ.
V. Id. Mai. Dat. * Rom. *l. 1. de emendat. seruorum.* ad Bassum. (e)

* id est, reddita.

(e) sup. le P. V.

III. Id. Mai. Dat. Sirmio. *l. 1. de sponsalibus,* ad Rufinum PF. P.

Meminit hac l. Imperator Patris sui. Forte Constantio hæc lex tribuenda, & ad A. D. 352. Confer. *Petr. Relandu.* pag. 305.

Id. Mai. Dat. . . . . . *l. 2. de maleficis.* ad populum.
X. Kal. Iun. * PP. Romæ in foro Traiani *l. 2. de iure fisci,* ad Seuerum Rationalem.

* al. XVI. Kal. Iul.

X. Kal. Iun. PP. * . . . . . . *l. 3. de nauiculariis.* Amabiliano PF. annonæ. (f)

* Constan-

* *Constantinop.* male; errore nato ex sequente voce *Constantino V.*

(f) Africæ *l.* 4. *de appellat.*

III. Kal. Iun. Dat. . . . . . *l. 3. de iure fisci.* ad Prouinciales.

V. Id. Iun. PP. Hierapoli *l. 1. de Numerariis,* ad Leontium. (g) . . . . . .

(g) PP. vt sup. A. 317. *l. vn. si quis solidi circulum.*

Cæterum subscriptio loci suadet hanc l. Licinio tribuendam.

XIII. Kal. Iun. Dat. . . . . . *l. Procuratoribus 12. Cod. de procuratorib.* ad Bassum P. Vrbi.

X. Kal. Iul. Dat. AQVILEIAE *l. 9. de Appellationibus,* ad Seuerum Vicarium. (h)

(h) Italiæ, vt existimo: cui inscribitur hoc ipso anno *lex 2. de bonis maternis.*

Kal. Iul. Dat. Aquil. *l. 6. de decurionibus.* Patroclo.
Dat. Agrippinæ,* *l. 1. sine censu,* ad Antonium Marcellinum Præsidem prouinciæ Lugdunensis primæ.

* *ye* Aquileiæ, verum hanc l ipse refero ad A. D. 312. quem annum consule.

Huius legis subscriptionem dat. Kalend. Iul. Agrippinæ Constantino A. V. & Licinio C. C. Coss. examinauit *Gothofredus* in Chronol. Cod. Theod. & putat transferendam ad annum 312. quo constat egisse Constantinum Agrippinæ, & legit Constantino II. & Licinio C. II Coss. Sed iam vidimus V. pro II. positum, quia non multum figura differt vtriusque numeri. Verum Pagius in Critica ad an. 313. scribit, Constantinum toto anno 312. in Italia egisse, & refert legem ad an. 313. copulandam cum Constantini Aug. III. & Licinii Consulatu. Ita *Petr. Relandus* pag. 302.

Id. Iul. . . . Prop. . . . . *l. 1. de his qui a non domino manumissi,* ad Bassum.*

* P. V. in Cod. Iust. male PP.

VIII. Kal. Aug. Dat. NAISSO *l. vn. de dolo malo,* ad Symmachum V. C. *

* *Vicarium*, in Cod. Iust. male.

VI. Kal. Aug. Dat. . . . . *l. 2. de priuilegiis eorum qui in sacro pal.* ad Proculum PC. Africæ.

Male refertur hæc lex ad A. D. 315.

III.* Kal. Aug. Dat. . . . . . *l. 3. de pœnis,* ad Festum Præsidem Sardiniæ.

* al. IIII.

Id. Aug. PP. . . . . . . { *l. 1. de pistoribus.* / *l. 1. de contrah. emptione.* } ad Profuturum PF. annonæ.

VI. Kal. Sept. PP. Carthag. *l. 1. de extraordinariis,* ad Catulinum Proc. Afric.

Refero hanc l. ad A. 315.

VII. Id. Sept. Dat. Med. (i) *l. 2. de bonis maternis.* Iulio Seuero, (k) Acc. Non. * Octobr.

(i) Hanc vocem reduco ad Acc.
(k) Hic idem Seuerus Vicarius, cui inscribitur supra hoc ipso anno *lex 9. de appellat.*
* Trigesimo primo post die.

Prid. Non. Octobr. PP. Romæ. *l. 3. ad l. Iul. de vi,* ad Bassum PF. V.

Non. Octobr. Dat. . . . . . *l. 4. de donationibus,* ad Bassum PF. V.

IIII.* Id. Octobr. Dat. AQVILEIAE *l.* 1. de tutoribus & curatoribus,* ad Bassum PF. P. (l)

* Constantino A. & Cæsari tribuitur hæc lex.

(l) PF. V. Cod. Iust. Cæterum alium mensem huic l. subscribi oportet, quandoquidem mense iam Octobri *Maximus* P. V. erat.

XVII. * Kal. Nou. Dat. . . . . . *l. 2. de sponsalibus.* ad Maximum PF. V. PP. VI. Kal. Septembres (m) Romæ.

* XVI. in Cod. Iust. & Aniano optimæ notæ.

(m) *ye Decembres*: & sic quadragesimo secundo post die.

XII. Kal. Nou. Dat. . . . . . *l. 2. de Episcopis,* Octauiano Correctori Lucaniæ & Bruttiorum.

VIII.*

CONST. M. A. D. 319.

VIII. * Kal. Nou. Dat. { SIRMIO *l. 2. de temporum cursu.* ad Felicem Præsidem Corsicæ. Post alia.
.... *l. vlt. Cod. de pœna Iudicis qui male iud.* ad Felicem.....

* Ita in MSS. & *l. 2. Cod. de pœna Iudicis*, &c. al. IIII.

XII. Kal. Dec. Dat. *l. 2. de exactionibus.* ad Pacatianum Vicarium Britanniarum.

VI. Kal. Dec. Dat. SERDICÆ *l. 1. de abolitionibus.* ad Ianuarium PF. * V.

* Maximus hoc tempore P. V. erat, non Ianuarius vel Ianuarinus: quem Vicariam tantum Præfecturam gessisse docet proximo anno *lex 3. de famosis libellis.* Quare hic reponendum *Pro Præf. V.*

Kal. Dec. Dat. SIRMIO *l. vn. de bonis decurionum.* Rufino PF. P.

Forte & hæc lex Constantio tribuenda referendaque ad annum 352.

Kal. Dec. PP. in foro Traiani *l. 2. de petitionibus & delatoribus.* ad populum.

Retraho hanc l. ad A. D. 312.

Id. Dec. . PP......... *l. 2. de diuersis rescriptis.* Crepereo (n) Donatiano.

(n) *al.* Crepereio.

VII. * Kal. Ian. Dat........ *l. vn. de re iudicata.* ad Proculum. (o)

* VI. C. Iust. (o) Proconsulem Africæ.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinus M. hoc anno & tribus proximis nunquam in Gallia constitit (quod Vales. lib. de gestis Trauorum p. 26. censuit) verum semper in Pannonia *Sirmii* aut *Sabariæ*, vel in Dacia *Serdicæ*, aut *Naisso* ferme: nisi si quando proximam Pannoniæ *Aquileiam* divertere libuit. Cum *Sarmatis* quippe hoc anno tribusque proximis Constantino M. res fuit, apud Camponam, Margum, Bononiam: quos & deuicit: testes Porphyrius Panegyrico, *c. 19. 22. 23.* Auctor vitæ Constantini, *lib. 4. c. 5. 6.* Zosimus *lib. 2.* Sozomenus, *lib. 1. c. 8.* Ad hoc vero bellum Constantinus filios veteranorum euocavit, vt docet *l. 1. de filiis milit. apparitor.* (quorum multi per Italiam militiam detrectauere) vt & proximo anno lex 2. *de veteranis*: quod & alias sæpe factum. Huius certe rei antiquissima hæc mentio occurrit.

Constantinus M. hoc anno 319. & tribus proximis, puta A. D. 320. 321. 322. *Mores populi Romani* in melius variis rationibus vertere, atque ad pietatem, humanitatem, pacemque & concordiam traducere instituit, tum Edictis *ad Populum* emissis, Romæque propositis, tum constitutionibus ad Bassum, *Maximumque*, Præfectos vrbi, datis, quæ in id consulendæ sunt omnes per hoc quadriennium. Cui alioquin rei fidem quoque faciunt Porphyrius, *Panegyrico carm.* 6. & Nazarius, *panegyrico. c. 38.* Inter alia vero Romæ (quæ veteris superstitionis retinentior erat) Aruspices priuatim consulendi potestatem inhibuit, publice consulendi potestate adhuc facta. Vnde tamen non recte colligas, Constantinum hoc tempore visum in deterius lapsum, quod Baronius credidit. Item id egit, vt domini potestate sua in seruos moderate vterentur *l. 1. de emendat. seruorum.* (quomodo & Lactantius seruos iam vt fratres a dominis haberi voluit.) Item vt seruis ad libertatem multiplex via pateret. *l. vlt. Cod. de his qui a non domino*: vt possessorum securitati aduersus violentos consultum esse posset *l. 3. ad l. Iul. de vi*: vt fraudulentis donationibus, occasio præriperetur *l. 4. de donationib.*

Verinus hoc quoque anno vicarius Africæ fuit.

Bassus his quoque coss. P. V. fuit, superiore anno a Constantini congressu reuersus, vsque in Kal. Sept. vt testatur vetus Notitia Præfect. vrbi. Hinc adeo plures ei hoc consulatu leges inscribuntur: quibus Constantinus mores populi Romani ad æquitatem & iustitiam vertere sategit. De quo, *initio huius anni.*

Proculus his coss. Proconsul Africæ fuit, cui & hoc anno inscribitur lex 1. *de itinere muniendo. lex 2. de priuil. eorum qui in sacro pal.* quin & lex 1. *de re iudicata*: *lex 2. Cod. Iust. quæ sit longa consuetudo.* in quibus dignitatis nomen omissum. Huius mentio apud Augustinum *breuiculo collat. die 3. c. 23.* Carmen quoque de hoc Proculo Symmachi patris, & inscriptio vetus p. CCCLXI. *n. 1. & 3.* Carmen vetus diserte, *Idem Libyæ Proconsul.*

Constantinus M. e Pannonia *Aquileiam* profectus: vbi & aliquandiu substitit, mense Iunio, Iulioque: quibus ibi datæ *lex 9. de appellationibus. l. 6. de decurionibus.*

Constantinus Aquileia mense Iulio in Daciam rediit, vbi & *Naissi* constitit (vbi ipse natus erat.)

Valerius *Maximus* Basilius, post Bassum, Præfectus vrbi fuit his coss. a Kal. Septemb. ait vetus Notitia Præfectorum vrbi. Hinc adeo ei his coss. mense Octobri inscribitur *lex. 2. de sponsalibus*, qua Constantinus in regendis populi Romani moribus vitiisque frangendis, de quo initio huius anni dixi, pergens, repudiorum quoque inter alia leuitati occurrit, sponsaliorumque sanctitatem Romæ sanciuit.

Constantinus hoc tempore modo in Pannonia *Sirmii*, modo in Dacia *Serdicæ* constitit, bello Sarmatico illigatus.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO A VI. & CONSTANTINO CÆS. COSS. 320. *

* Fast. Idat. & Anonym. de præf. Vrb. *Constantino VI. & Constantino Cæsare.* It. Bucher. fragm. & Paschal. Latercul. *Constantino VI. & Constantino.* Cassiodorus, *Constantinus VI. & Constantius Cæsar.* It. Fast. Flor. min. Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς τὸ ϛ' καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ. Aliter Chron. Alexandr. Κωνσταντίνου Αὐγούστου τὸ ζ' καὶ Κωνσταντίου Καίσαρος. Fast. anonym. *Constantino IV. & Licinio.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 308.

VI. Kal. Feb. Dat. SERDIC. *l. 3. ad SC. Claudianum.* ad populum.

III. Kal. Feb. Dat. Serdicæ. *l. vn. de heredit. petitione.* ad Maximum PF. V.

Ad hunc annum has duas leges retraho ab A. D. 326.

Prid. Kal. Feb. Dat. Serdicæ * { *l. vn. de commissoria rescind.* / *l. vn. de infirmand. pœn. cœl.* } ad populum PP. Kal. Apr. Romæ.

* *Vel*, Sardicæ.

Kal. Feb. Dat....... *l. 3. de exactionibus.* ad populum.

* *γρ. prid. Kal. Feb.* & superioribus legibus hanc iunge.

X. Kal. Mart. PP...... *l. 1. de Decurionibus.* ad Edictum.

V. Kal. Mar. PP. Karthagine *l. 2. de famosis libellis.* ad Helianum (a) Proc. Africæ.

(a) Ita quoque apud Augustinum & in actis *Collat. Karthag.*

Kal. Mar. Dat. in ciuitate VELOVOCORVM (b) *l. 2. de veteranis*......

(b) *γρ* in ciuitate *Velonorum*, quæ in Mœsia superiore; teste Ptolemæo *lib. 3. c. 9.* mediaque inter *Sardicam* (cui propior) *& Sirmium.*

Lata lex *Kal. Mart. in Ciuitat. Velovocorum* legitur, & Baronius propterea existimauit Constantinum hoc anno in Galliis fuisse. Velouocorum enim nomine Belouacorum in Gallia urbem, vt alii passim, intelligit. Verum auctor noster *Velanorum* loco *Velovocorum* legit, cui adstipulatur Pagius in Critica ad an. 320. Est ea vrbs in Mæsia superiore sita. Notauit etiam Gothofredus, subscriptionem hujus legis & aliarum, in quibus posterior Consul hoc anno *Constantius* appellatur, erroneam esse, quia secundus Consul *Constantinus* Cæsar, non vero *Constantius* frater, qui nondum Cæsar erat, intelligendus. Conf. *PETR. RELANDVS* pag 307.

VIII. Id. Mar. Dat. (c)....... *l.* (d) *1. de postulando.* ad Bassum PF. P. *

* *γρ* Pro P.

(c) Dicitur hæc lex data Constantinopoli: male, orto errore ibi ex voce sequente.

(d) Adsignatur *Constantino A.* III. (*γρ* VI.) *& Constantio* Coss. Forte referenda ad A. D. 326.

VII. Id. Mar. Dat. SIRM. *l. 1. de Prætoribus & Quæstoribus.* Æliano PF. V. *

* *γρ* Proc.

VIII. Kal. Apr. PP. in foro Traiani *l. 2. ad l. Cornel. de falso.* ad Maximum P. V.

Hanc l. huc retraho ab anno 326.

Kal. Apr. Dat. AQVIL. *l. 1. de raptu virginum.* ad populum.

Prid. Non. Apr. Dat. Aquil. *l. vn. si quis eam cuius tutor.* ad Bassum Vicarium Italiæ. Post alia.

Hæc l. huc forte retrahenda ab A. D. 326.

XIV. Kal. Iun. Dat. SERDICÆ *l. 4. de iure fisci.* ad Dometium Dracontium Magistrum rei priuatæ Afric.

XI. Kal. Iul. Dat. SIRMIO *l. 5. de accusationibus.* ad Maximum P. V. Acc. Romæ.

Et hanc l. huc retrahi oportet ab A. D. 326.

X. Kal. Iun. PP...... *l. 15. seu vlt. de priuil. eorum qui sacro Palatio.* ad Seuerum P. V. *

* *γρ Pro præf.* v. sup. A. 319. vel referenda hæc lex ad A. 326.

IV. Kal. Iun. * Dat. SERDICÆ *lex vn. de mulierib. quæ se seruis propr.* ad populum.

* al. Iul. Male hæc lex refertur ad A. 326.

XVIII. Kal. Iul. Dat....... *l. vn. Cod. Iust. de concubinis.* ad populum.

Hanc l. prædicat Porphyrius *panegyrico carm.* 6. &, vt puto, Nazarius, *panegyr. c. vlt.*

Prid. Kal. Iul. Dat. Serdicæ *l. 1. de custodia reorum.* ad Florentium Rationalem.

VIII. Id. Iul. Dat........ *l. 10. de appellationibus.* ad Crispinum.

XV. Kal. Aug. PP...... *l. 3. de Episcopis.* ad Bassum PF. P.

v. Kal.

CONST. M. v. Kal. Aug. Dat....... *l. vn. de errorib. aduocatorum.* Furio Felici (a) ....

(a) An Præsidi Corsicæ, vt *l. 2. de temporum cursu* A. D. 319. mense Octobri.

xv. Kal. Sept. Dat...... *l. 2. Cod. Iust. de adsessoribus.* ad Bassum. P. V. *

* vt PP. in ea l. agitur de Præsidibus.

Prid. Kal. Oct. Dat. *l. 1. de metallis.* ad Maximum Rationalem Africæ.

Consulatus ita subscriptus huic *l. Constantino A. V. & Constante Cæs.*

III. Id. Octob. Dat. (b) ..... *l. 3. de veteranis.* ad vniuersos Veteranos.

(b) *Constantinop.* malo, errore nato, vt & alibi ex voce sequente.

Prid. Non. Dec. PP. Rom. *l. 3. de famosis libellis.* ad Ianuarium agentem Vicariam Præfecturam.

xvi. Kal. Ian. Dat. Serd. *l. 1. de paganis.* ad Maximum (P. V.) Acc. viii. * Id. Mart. sequentibus Coss.

* Octuagesimo secundo post die.

CHRONICON HISTORICVM.

CONstantinus his quoque coss. vel in Dacia *Serdicæ*, vel in Pannonia *Sirmii*, vel in Mysia *ciuitate Velanorum* ferme constitit, Sarmatico bello illigatus: Certe Constantinus ipse *l. vlt. de priuil. eor. qui in sac. palatio*, itinerum suorum & expeditionum meminit: modo *Aquileiam* diuertit.

Valerius *Maximus* integro hoc Consulatu P. V. esse perstitit: vt docet Auctor Notitiæ Præfectorum vrbi, cui ideo variæ constitutiones hoc anno inscribuntur.

Constantinus M. hoc anno in regendis populi Romani moribus frangendisque vitiis pergens, vt & in rescindendis veterum calumniosis ambagibus & captandæ simplicitatis laqueis (quod Nazarius dixit de anno proximo) Edicto humanissimo ad populum emisso, Romæque proposito, varia sæuaque veteris Iuris iuga laqueosque a ciuium ceruicibus depulit: quod testantur eius Edicti partes, quæ sequuntur quatuor: *lex 3. ad SC. Claudianum: lex vn. de commissoria rescind.: lex vn. de infirmandis pœnis cœlibatus* (ad hanc *l.* vid. auctorem vitæ Constantini) *lex 1. de exactionibus.*

Ælianus seu *Helianus* Proconsul Africæ fuit his coss. cui ideo tres constitutiones inscriptæ reperiuntur: *lex 2. de famosis libellis: lex 1. de Pretoribus: l. 3. quorum appellationes.*

Alterum Edictum Romam mittit hoc anno Constantinus regendis populi Romani moribus frangendisque vitiis, cuius pars est *lex 1. de raptu virginum*, qua is coniugiorum sanctitati aduersus virginum raptum consultum iuit. Quod & ipsum indicat Nazarius, *fine panegyrici.*

Constantinus in regendis populi Romani moribus pergens, accusationum leuitati & temeritati, quibus accusatores inuoluebantur, occurrit *l. 2. ad l. Corn. de falso: l. 5. de accusationib.*

Aliud a Constantino M. Edictum frangendis populi Romani vitiis, his coss. emissum: quo coniugiorum sanctitati consultum iuit, contra vagis prauisque cupiditatibus contra iuit: *Concubinatui* inter alia fibula imposita. Aduersus quem Lactantius antea scripserat. Quo pertinent & Nazarii verba *panegyrico* (quem is dixit anno prox. 321.) & Porphyrii *carm.* 6.

Clericorum cooptationi modum hoc tempore adhibuit Constantinus M. vetitis iis qui diuites & obeundis publicis muneribus idonei essent, clericis fieri, sed fortuna tantum tenuibus *l. 3. de Episcopis Eccl. & Clericis.*

Amphitheatrum hoc anno Romæ fulmine tactum: deque eo Haruspices consulti: quorum denunciatio & interpretatio ad Heraclianum Tribunum & Magistrum officiorum a Maximo P. V. perscripta fuit, indeque ad Constantinum perlata: vt ipse docet *l. 1. de paganis*: qua *Haruspicina* vsum publicum adhuc indulget, citra tamen sacrificia domestica.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CRISPO II. & CONSTANTINO II. Cæs. Coss. 321. *

* Cassiodorus. *Crispus II. & Constantinus Cæs. II.* Chron. Alex. Κρίσπου τὸ β', καὶ Κωνσταντίνου τὸ β'. Augustinus contra Donatistas. *Crispo & Constantino iterum Coss.* add. Fast. Idat. Fast. anonym. Bucherii fragment. Paschal. Laterculus, Prosper. Chron. Anonym. de præf. Est etiam inscriptio apud GRVTERVM. f. CCCLXII. 2.

DD. NN. CRISPO. ET. CONSTANTINO
IVN. NOBB. CAESS. ITERVM. IN.
IDVS. MART. CONSS.
Et apud eundem inscript. CCCLXIII. 1.
& TOMASIN. de tesser. hospital. c. III.
DD. NN. CRISPO. ET CONSTAN
TINO. NOBB. CAESS. IT. COSS.
X. KAL. MAI
Confer. *PETR. RELANDVS* in Fastis. pag. 312. 313.

Prid. * Id. Ian. Dat. Sirmio { *l. 1. de Iudiciis.* / *l. 11. de appellationibus.* } ad Maximum...... P. V.

* al. IIII.

xiv. Kal. Feb. Dat. Sirmio *l. vn. de his qui numero liberorum.* Dalmatio. (a)

CONST. M. Subnotatus *Crispus* III. *Coss.* id est, A. D. 324. neque minus ad hunc annum referri potest. A. D. 321.

(a) Hic Dalmatius Censor est Constantini M. frater (cuius filius Dalmatius Cæsar postea factus) qui Antiochiæ postea egit v. & *l. 7. Cod. de repudiis.* A. 337. Add. Eutropius Lib. X. cap. 5. Victor de Cæs. cap. 41.

x. Kal. Feb. Dat. Sirmio *l. 1. de honorariis codicillis*, ad Seuerum (b) PF. V. Acc. Non. Apr.

(b) Vel reponendum hic *ad Maximum*: vel refe a hæc lex ad A. D. 326.

* Septuagesimo tertio post die.

VIII. Id. Feb. Dat. SERDICÆ *l. 2. de inofficioso testam.* ad Claudium Præsidem Daciæ.

III. Kal. Mart. Dat. Serdicæ *l. 1. de bonis proscriptorum*, Petronio Probiano. (c)

(c) Hic postea P. V. fuit A. 329. 330.

Non. Mart. Dat...... *l. omnes Iudices 2. vel 3. Cod. Iust. de feriis.* Elpidio......

VIII. Id. Mart. Acc. *l. 1. de paganis*, ad Maximum .... Data Serd. XVI. * Kal. Ian. superiorib. Coss.

* Octuagesimo secundo ante die.

Id. Mart. PP....... *l. 4. de priuil. eorum qui sac. pal.* ad Iulium Verum Vicarium Italiæ.

VII. Id. April. Dat....... *l. 1. de susceptoribus.* ad Edictum.

III. Id. Apr. Dat. SIRM. *l. 2. de operibus publicis.* Menandro......

Agitur hac l. de Iudicibus seu Rectoribus prouinciarum. Ad eundem Menandrum data quoque *lex 5. Cod. de vectigalib.* sine die & Coss.

XV. Kal. Mai. Dat. Sirm. *l. 1. de conlatione fundorum patrimonial.* ad Dometium Dracontium (d) Acc. XV. * Kal. Iun. Carthag.

(d) Magistrum rei priuatæ Africæ *l. 4. de iure fisci* sup. A. D. 320.

* Trigesimo secundo post die.

XIV. Kal. Mai. Dat...... *l. vn. de manumissis in Ecclesia*, Osio Episcopo.

XIII. Kal. Iun. Dat. Sirm. { *l. vn. si pendente appellat.* / *l. 3. de temporum cursu.* } ad Bassum PF. V. * (* vel PF. P.)

VI. Kal. Iun. Dat. VIMINACII, *l. 6. Cod. Iust. de ædificiis priuatis.* Elpidio agenti vicem Præfecti prætorio.

V. Non. Iun. PP. Caralis *l. 1. de feriis.* Helpidio.........

X. Kal. Iul. * Dat. AQVILEIÆ (e) *l. 3. de maleficiis.* ad Bassum PF. V. *

* al. Iun.

* Repone PF. P.

(e) Constantino A. & Cæsari tribuitur.

V. * Kal. Iul. Dat. *l. 1. de vectigalibus.* ad Iunium Rufinum Consularem Æmiliæ & Liguriæ, additum in Aniano And.

* in MSS. Kal. Iul.

V. Non. Iul. PP. Rom. *l. habeat vnusquisque 4. de Episcopis.* ad populum.

Kal. Aug. PP. * SIRM. *l. 1. de medicis & professorib.* ad Volusianum. (f)

* pro Data.

(f) PP. vt apparet vel ex illa ipsa l.

XVII. * Kal. Octob. Dat. Sirm. *l. vn. de sententiam passis & restitutis.* ad Maximum PF. V. (g)

* al. XVIII.

(g) Ita recte in Cod. Til. & Cod. Iust. male in aliis PF. P.

XII. Kal. Dec. Dat. (h) Rom. *l. 2. de falsa moneta.* ad Ianuarium. (i) ....

(h) id est, reddita, proposita, si ad hunc annum hæc lex recte refertur.

(i) Agentem Vicariam Præfecturam v. A. D. 320. *l. 3. de famosis libellis.* Postea hic Cos. fuit A. 328.

IIII. *

CONST. M. IIII. * Id. Dec. Dat..... *l. 3. de Iudæis.* Decurionibus Agrippinensibus. A. D. 321.

* al. III.

XIIII. * Kal. Ian. (k) PP. Rom. *l. 1. de legitimis hered.* ad Bassum PF. V.

* al. XXIII. *Iun.* in Aniano Rhemens.

(k) Vel reponendum PF. P. vel alios Coss. hæc lex referenda.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinus hoc adhuc anno Sarmatico bello illigatus, modo *Sirmii* in Pannonia egit, mox *Serdicæ* in Dacia, exin rursum *Sirmii*, mox *Viminacii*, quæ prope Margum (vbi prælia cum Sarmatis memorat Porphyrius, *cap. 22.*) indeque *Aquileiæ*, tandem rursum *Sirmii*. Valerius *Maximus* & hoc integro Consulatu Præfectus vrbi fuit, vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi: duæque constitutiones de huius anni initio fidem faciunt, puta *lex 1. de iudiciis, lex 11. de appellationibus*. Quare huic anno congruere non potest *lex vn. de his qui ven. ætatis*, quæ ad Verinum (P.V.) data est, verum anno 324.

Crispus Cæsar hoc tempore, bello Alamannico confecto e Galliis, cruda adhuc hieme, geluque intractabili itinere, immensum spatium niuibus infectum emensus, ad patrem Constantinum (in Pannoniam scilicet) profectus est. Nazarius testis *panegyrico* (quem hoc anno habuit) *c. 36.*

Quinquennalia Crispi & Constantini Cæsarum (inchoata a Kalendis Martiis) hoc tempore Romæ celebrata; vt testatur Nazarius *panegyrico*, quem is ea occasione habuit (qui & idem scribit *c. 2.* in quindecennalia patris ea incidisse) Constantino M. scilicet absente, & apud eum constitutis, *Crispo & Constantino filiis*. GOTHOFREDVS. Vid. ANTONIVS PAGIVS in *Crit. ad annal. Baron. an. 320.* Vbi de Quindecennalibus Constantini M. erudite disputat.

Christianæ religionis & Ecclesiarum Clericorumque veneratione his Coss. aliqua multa a Constantino constituta. *Dominicum* inter alia diem otio mancipauit, diebusque iudiciariis exemit, duabus constitutionibus hoc anno latis, idque per Sardiniam nominatim. *l. 3. Cod. Iust. de feriis.* & *l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* de eo vid. & auctorem vitæ *Constantini*.

Haruspicinæ vsum seu haruspices consulendi potestatem Romæ & quidem de fulguris tactu tum Senatui, tum priuatis hoc tempore fecit Constantinus *l. 1. de paganis sacrif. & temp.* citra tamen domestica sacrificia.

De *Manumissionibus in Ecclesia* tertiam hoc anno constitutionem edidit Constantinus M. ad *Osium* Ep. Cordubensem: vt videl. *Clerici* soli sine teste seruos manumittere possent: & quibuscunque verbis: exque ea manumissione directa plenaque libertas competeret, *l. vn. de manumiss. in Eccles.*

Donatistæ his Coss. III. Nonas Maias, post quartum exilii annum & mensem ferme sextum ab exilio relaxati a Constantino M. literis datis ad Verinum vicarium Africæ, K. Maii his Coss. *in collat. Carthag. die 3. c. 549.* apud Augustinum *in breuiculo collat. die 3. c. 22. post collation. lib. 1. c. 31. 33.* & *ep. 152.* Factum vero id coniicere licet, ob quindecennalia Constantini M. & quinquennalia liberorum suorum. GOTHOFREDVS. Conf. ANTONIVS PAGIVS *in Crit. ad annal. Baron. h. a.* & VALESIVS *dissertat. de Schismat. Donatist. c. 17.*

Magicas artes innoxias, vel etiam vtiles agriculturæ seu fructibus indulsit hoc adhuc tempore Constantinus M. *l. 3. de maleficis*, constitutione emissa ad Bassum P. P.

Ecclesiis Catholicis testamento quidlibet cuique relinquendi potestatem fecit his Coss. Constantinus M. edicto, quod ad populum Romanum emissum, Romæque propositum: puta *l. 4. de Episcopis.* Syluestro tum Episcopatum Romanum gerente. Hinc deinceps opes Ecclesiarum & inter alias Romanæ: Fecit & multum constitutio, vt deficientibus cognatis succederent Ecclesiæ, de qua Eusebius in Vit. Constant. II. 36.

Professorum medicorumque priuilegia, immunitates & salaria sanciuit his Coss. Constantinus M. Kal. Augusti *l. 1. de medicis & professor.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

PROBIANO & IVLIANO VV. CC. COSS. 322. (a)

(a) Cassiodorus. *Probianus & Iulianus.* Ita etiam Fast. Idat. Prosper. Chron. Fast. Anon. & Bucher. fragment. Paschal. Latercul. *Probiano & Iuliano.* Chron. Alexandr. Προβιανοῦ καὶ Ἰουλιανοῦ. Fast. Flor. min. Προβιανὸς καὶ Ἰουλιανός. GRVTERVS inscript. CCCLXIV. 1. & GRANGAEVS in not. ad Prudent. p. 130. seq.

PETRONIO. PROBIANO. ET. ANICIO.
IVLIANO. COSS. PRID. KALENDAS.
APRILES.

Conf. PETRVS RELANDVS in Fastis Consul. p. 314.

v. Id. Feb. PP...... *l. 3. de accusationibus.* ad Agricolanum.

VIII. Kal. Apr. PP. Romæ. *l. 5. Cod. Iust. de dilationibus.* ad Maximum Præfectum vrbi.

v. Kal. Mai. Dat....... *l. 2. Cod. Iust. de off. rector. prouinciæ.* ad Maximianum vel Maximum Præsid. pro.

x. Kal. Iul. Dat. Sirmio *l. 2. de denunciat.* ad Maximum PF. P. (b)

(b) PF. V.

Prid. Non. Iul. Dat.* Rom. *l. 2. de alimentis quæ inopes par.* Menandro.

* id est reddita: vel alius a Roma locus hic accipiendus.

VII. * Kal. Aug. Dat. SABARIAE. ** *l. 1. de constitutionib. Principum.* ad Lusitanos. (c)

* *Apr.* in nonnull. in *Cod. Iust. V.* in *Anian. Reg. VI.* ** Male in quibusdam Cod. Iust. *Samarie.*

(c) In quibusdam Iustin. *ad Bassum PP.*

XIII. Kal. Aug. Dat. Sirm. *l. 1. de liberal. causa.* ad Maximum PF. V.
III. Kal. Non. Acc. Romæ. *l. 1. de indulgentiis criminum.* ad Maximum PP. *

* f. PF. V.

XII. Kal. Ian. Dat. . . . . . *l. vlt. Cod. Iust. de prædiis & aliis rebus minorum.* ad Senatum. (d)

(d) ad Seuerum, vt in Haloandr. malim hanc l. referre ad A. 325. Ita veteres MSS. nonn.

CHRONICON HISTORICVM.

CONstantinus M. his Coss. (Sarmatico bello adhuc illigatus) in Pannonia *Sirmii*, mox & *Sabaria* constitit, vt ex constitutionibus ibi datis hoc anno apparet.

Valerius *Maximus* his quoque Coss. Præfectus vrbis fuit, vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi, & duæ leges ex his, quæ hoc anno ad eum datæ occurrunt, *lex 5. Cod. Iust. de dilationibus. lex 1. de liberali causa.* Forte idem & P. P. fuit hoc anno, quomodo præferunt duæ aliæ, puta *l. 2. de denunciat.* & *l. 1. de indulg. criminum.*

Crispus Cæsar, cum Helena (auia sua) a patre Constantino M. e Pannonia digressus, Romam venit. Quare, propter hunc Crispi atque Helenæ *paratum*, vel *apparatum* (ita enim repono) *indulgentiam* criminum Constantinus M. Romæ dedit, constitutione emissa ad Maximum P. V. (nam ita rescribendum) Romæ, quæ & ideo ibidem *accepta l. 1. de indulg. criminum.*

De *Sarmatis* Constantini M. victoriam huic anno & tempori adscribo, qua Sarmatæ in sua regione deuicti, occiso Rege eorum Rausimodo. v. Zosimum *lib. 2. cap. 21.* & Porphyrium *carm. 23.* Huc pertinent & *Ludi Sarmatici*, qui sex deinceps diebus agitati, extremo mense Nouembri, & initio Decembris, vt discere est ex Kalendario Heruagiano.

CHRONOLOGIA LEGVM.

SEVERO & RVFINO COSS. 323. (a)

(a) Cassiodorus. *Seuerus & Ruffinus.* Fast. Flor. min. Σεβῆρος καὶ Ρυφῖνος. Chron. Alexandrin. Σεβήρου καὶ Ρυφίνου. Fast. Idat. Bucher. Fragment. Prosp. Chron. & Fast. Anonym. *Seuero & Rufino.* Male Paschal. Latercul. *Seuero & Rufo.* Scimus id ex *GRVTERO* Inscript. CCIX. 2.

. . . . . . SACRO. DD. NN. CONSTAN
TINI. MAXIMI. VENERANDISSIMO
RVMQVE. CAESARVM.
. . . . VVLCEIANAE. CIVITATIS.
ACILIO. SEVERO. ET. VETTIO. RV
FINO. CONS. PETVRCI.

Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 316. *PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

III. Non. Feb. Dat. * Rom. { *l. 1. de pactis.* / *l. 2. de administrat. tutorum.* / *l. 1. de donationibus.* } ad Maximum P. V.

Ita *d. l. 1. de administr.* & *l. 1. de donat.* In *l. 1. de pactis.* male VI. * pro reddita.
Male hæ leges *ad Sabinum & Rufinum* Coss. referuntur. Referendæ enim sunt ad hos Coss. vt ex Notitia Præfectorum vrbis discere est. Imo & diserte in Cod. Iust. legi 25. *de donationibus*, quæ hoc Codice est *lex* ad. 1. *de donationibus.* hi Coss. Seuerus & Rufinus adscripti sunt.

XV. Kal. * Mart. Dat. THESSAL. *l. 2. de liberali causa.* ad Maximum.

* ita Cod. Cuiac. al. *Ian.* vel *Iun.* vt Cod. Iust. l. 1. *de patr. pot.*

Id. April. Dat. * . . . . . { *l. 12. de appellationibus.* / *l. 8. de decurionibus.* } ad Florentinum. (b) . . . . .

* Constantinop. male. (b) Al. Florentium, & forte Rationalem, vt sup. A. 320. *l. 1. de custodia reorum.*
* Quanquam Cod. Iust. habet in *l. 1. de magistratib. municipal.* Florentinum PP.

IV. Kal. Mai. Dat. . . . . . { *l.* (c) *1. de re militari* . . . . . . / *l. 1. de commeatu.* (d) . . . . . . } Agitur hac *l.* de *Barbarorum* incursione & deprædatione.

(c) Inscriptio huius l. præfert *Constantinum A. Cæs.*
(d) *Leontio PF. P.* Cod. Iust.

XII. Kal. Iun. Dat. . . . . . *l. 2. de extraordinariis.* ad Vlpium Flauianum Consularem Æmiliæ & Liguriæ. Lecta apud acta.

CONST. M. VIII. Kal. Iun. Dat. SIRM. *l. 5. de Episcopis.* ad Helpidium (e)...... A.D. 323.

(e) PP. Italiæ, vt censeo, arg. *l. 4. de nauiculariis.* anno prox. & *l. 1. de feriis.*

CHRONICON HISTORICVM.

IN Macedonia *Thessalonicæ* fuit hoc anno Constantinus, vt docet subscriptio legis 2. *de liberali causa*, bello scilicet Gothico illigatus, de quo mox.

Valerius *Maximus* his quoque coss. Præfectus vrbi fuit, ad Idus ferme Septembres vsque (quib. Lucer *Verinus* ei suffectus est) vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi. Hinc adeo plures ad eum constitutiones hoc anno & spatio datæ occurrunt.

Cum Constantinus *Thessalonicæ* esset, GOTHI, per neglectos limites erumpentes, vastataque Thracia Mœsiaque prædas agentes, Constantini M. metu his coss. repressi, captivos impetrata pace reddiderunt: ipsorumque captiui per vrbes distributi fuerunt: atque inde Constantinus Thessalonicam sese recepit. Anonymus Sirmondi, apud Valesium: Auctor vitæ Constantini, *lib. 1. c. 8.* Zosimus *lib. 2.* Id quod factum mense Februario, docent *Ludi Gothici*, qui ideo celebrati Romæ, vt docet Kalendarium Heruagianum. Eodemque refero e Porphyrii panegyrico *c. 22. & 23.* Exinde disciplinam militarem erecturus, custodiæque limitis Thracici & Mœsiæ aduersus Barbarorum incursiones & deprædationes deinceps prouisurus, qui negligentia militum limitaneorum proditus fuerat, constitutionem idem Constantinus emisit extremo mense Aprili: cuius partes sunt *lex 1. de re militari* & *lex 1. de Commeatu.*

Pagani hoc tempore *lustrorum* sacrificia quædam celebrauere, ad quæ Ecclesiasticos, ceterosque Catholicæ religioni seruientes compellere audebant. Quare id Constantinus prohibet *l. 5. de Episcopis.*

LICINIANVM inde bellum rupta pace secutum: Gothici videl. belli occasione, vt docet Anonymus Sirmondi; nempe quod Thraciam Mysiamque a Gothis vastatam, & sic alienos fines, contra pactorum fidem Constantinum vindicasse Licinius querebatur: cuius belli pars fuit quoque *Crispus*, vt docet idem Anonymus, & Zosimus, *lib. II. c. 29.* & Eusebius, *lib. 10. c. vlt.* De hoc bello Liciniano præter supra scriptos videndi Victor *de Cæsar* c. 41. Sozomenus, Idacius. Ad cuius apparatum, vt videtur, extraordinariæ indictiones factæ, quo referam *legem 3. de extraordinariis.* Ergo Licinius hoc anno fugatus profligatusque fuit: victoria primum obtenta in Thracia prope Hadrianopolim *V. Non. Iulii*, deinde in Bithynia apud Chalcedonem, mox & *Nicomediam* (navali & terrestri prælio) quo se receperat Licinius XIV. Kal. Octob. vt discere est ex *l. 1. Cod. Theod. de veteranis*, (quam refero ad annum proximum 324.) veteri Kalendario Heruagiano, Chronico Alexandrino, Idacio *proximis* coss. Socrate *lib. 1. c. 2.* Zosimo, *lib. 2. c. 26.* Sozomeno, *lib. 1. c. 7.* Cedreno in Annal. Hinc Constantinus Nicomediæ constitit: de qua Constantini apud Nicomediam mora Porphyrius *carm. 19.* & Constantinus ipse *ep. sua ad Alexandrum & Arium*, apud auctorem vitæ Constantini, & Socratem, *lib. 1. cap. 3.* vbi per quinque menses ferme moratur. Hinc anno proximo mense Aprili dicta *lex 1. de veteranis* lata, & vt existimo *PP. Cyzici*, vt & accepta lex Constantini ad edictum Chalcedonensium & Macedonensium (*γρ. Nicomediensium*) lex inquam 3. *de extraordinariis.* Et deinceps latæ leges, abrogandis Licinii legibus, puta lex 1. 2. *Cod. Theod. de infirmandis his quæ sub Tyrannis.* Patrato tandem hoc bello, Constantinus cum Licinio *Nicomedia* digressus in Macedoniam *Thessalonicam* repedauit: de quo anno prox.

Osium hoc tempore Constantino adhæsisse, & quidem Nicomediæ posito, discere est ex Constantini ep. ad Alexandrum & Arium.

HIATVS septem mensium.

MONARCHIA CONSTANTINI.

Prid. Kal. Ian. PP. Castulone *l. 1. de distrahendis pignoribus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

CRISPO III. & CONSTANTINO III. CÆS. COSS. 324. (a)

(a) Cassiodorus: *Crispus III. & Constantinus III.* Chron. Alexandrin. Κρίσπυ τὸ γ΄ καὶ Κωνσαντίνυ τὸ γ΄. Fast. Flor. min. Κρίσπος Καῖσαρ καὶ Κωνσάντιος Καῖσαρ. Fast. Idat. Prosper. Chron. Bucher. fragment. *Crispo III. & Constantino III.* Anonym. de Præf. Urb. *Crispo III. & Constantio III.* Sozomenus hist. Ecclef. Lib. I. 1. τῦ Κρίσπυ, καὶ Κωνσαντίνυ τῶν Καισάρων τρίτης ὑπατείας. *Crispi & Constantini Cæsarum Consulatu III.* GRVTERVS inscript. CCCLXII. 1. TOMASINVS de Tesser. hospital. c. 3.

DD. NN. CRISPO. ET. CONSTANTINO
IVNIORE. NOBILISSIMIS. CÆS. COSS.
IIII. KAL. SEP.

add. *PETR. RELANDVS* in fast. ex Almelouenio & aliis de inscriptione acute sentiens, & III. substituens, pag. 318.

XIV. Kal. Feb. Dat. SIRMIO *l.* (b) *vn. de his qui numero liber.* Dalmatio.

(b) Crispo III. & Constantino II. Coss. Quare possit non minus hæc lex referri ad A. 321. GOTHOFREDVS. Eadem quæ sententia etiam RELANDI est, l. c.

VIII. Id. Mart. Dat. THESSALONICÆ *l. 4. de nauiculariis.* Helpidio......

VI. Id. Apr. Dat. Thessalon. *l. vn. de his qui veniam ætatis.* ad Verinum. (c)....... PP.

(c) III. Kal. Iun. Rom. Crispo II. & Constantio II. Coss.

III. Kal. Iun. Rom. Crispo II. * & Constantino II. CC. Coss.

* male: rescribendum III. vt ad eam probo, argumento tum inscriptionis, tum subscriptionis.

PF. P.

CONST. M.

PF. P. Cod. Iust. sed restituendum *PF. V.* vt contextus totius legis ostendit: ac nominatim *vers. ita* A.D. 324. *vt Senatores*, &c.

* Quinquagesimo tertio post die.

IIII. Id. April. PP...... *l. 1. de Veteranis.* Floriano Præf.

Huc retraho hanc legem ab anno... emendata hunc in modum eius subscriptione *PP. IIII. Id. April. Cyzico Crispo C. III. Coss.*

Huc etiam retraho ab A. D. 326. legem 2. *de Suariis*, quæ Lucrio Verino inscribitur.

VIII. Kal. Mai. Acc....... *l. 3. de extraordinar.* ad Edictum Chalcedonensium & Macedoniensium.

Vid. Zosimum, *lib.* 2.

XVI. Kal. Iun. * PP........ *l. 1. de infirmandis his quæ sub Tyrannis.* ad Constantium PF. P.

* *F. Ian.*

VIII. Id. Iul. PP. Carthag. *l. 9. de Decurionibus.* ad Hilarianum Proc. Afric.

III. * Kal. Sept. Dat......... *l. 1. familiæ ercisc.* ad Verinum (d) ....

* al. IIII.

(d) P. V. male refertur hæc lex ad A. D. 321.

CHRONICON HISTORICVM.

THessalonicæ hoc tempore mense Martio & Aprili egit Constantinus M. (Nicomedia digressus) vt ostendunt duæ eius leges, puta *l. 4. de naucilariis & lex vn. de his qui veniam ætatis.* quo & Licinius abductus: vid. Zosimum *lib. 2.* & Anonymum Sirmondi. Quo vel vno satis refellitur narratio de Constantini Baptismo Romæ hoc anno: & insequuta post Constantini Baptismum, hoc ipso anno, mense *Maio, III. Kal. Iun.* Synodo Romana, & deinceps *Donatione*, quæ Constantino tribuitur.

Lucrius vel Luber *Verinus* Præfectus vrbi Romæ fuit his quoque coss. ab Idibus Septembr. anni superioris: vt testatur auctor de Præfectis vrbi: Hinc ad eum data mense Aprili coss. *d. lex vna, de his qui ven. ætat.* Non vero Calfurnius, quod ex actis Syluestri habet Baronius.

Licinii leges abrogat hoc tempore Constantinus *l. 1. de infirmandis his quæ sub Tyrannis.*

Hoc tempore, Constantinus, Orientis Imperio iam, Licinio profligato, potitus, componendis inter Alexandrum ARIVMQVE dissidiis, missis etiam ad eos literis per *Osium* Episcopum, incubuit; verum irrito conatu, vt videre est apud Epiphanium, *hæresi 69.* auctorem vitæ Constantini *lib. 2. a c. 63. ad 70.* Socratem, *lib. 1 c. 4. 5.* Id quod ad annum 319. a Baronio & a Petauio perperam omnino refertur: quandoquidem eo anno ad hoc vsque tempus, Licinius Ægypto totoque Oriente adhuc potiebatur, non vero Constantinus, ad cuius Imperium Ægyptus nec quicquam tum pertinebat.

CHRONOLOGIA LEGVM.

PAULINO & IULIANO VV. CC. COSS. 325. (a)

(a) Cassiodorus *Paulinus & Julianus.* Chron. Alexandr Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ. In Actis Concil. Nicen. sub his Consulib. habiti, hæc verba leguntur: Ἐν ὑπατείᾳ Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ, τῶν λαμπροτάτων ὑπάρχων, ἔτους ἑξακοσιοστοῦ τριακοστοῦ, ἕκτου ἀπὸ Ἀλεξάνδρου. *Consulatu Paulini & Juliani virorum clarissimorum anno 636. ab Alexandro.* PETR. RELANDVS in Fast. p. 320. ad græca loci huius verba commentatus est erudite, & ex Reinesii epist. 69. ad Rupert. omnia Paulini, ex Almelouenio vero Iuliani nomina edidit. add. Fast. Flor. min. Πρόκλος ἤτοι Παυλῖνος καὶ Ἰουλιανός. Fast. Idat. Prosper. Chron. Bucher. fragment. Paschal. Latercul. *Paulino & Juliano.*

Prid. Id. Feb. Dat... (b).. *l. 2. de infirmandis his quæ sub Tyrannis.* ad vniuersos Prouinciales.

(b) Puto hanc l. datam NICOMEDIÆ.

Pr. Non. Mar. Dat. (c) Treu. *l. 1. de his quæ ex publica conlatione.*

(c) Pro reddita: vel hic lateat Bithyniæ locus aliquis.

III. Kal. April. Dat........ *l. si qui aduocatorum 5. Cod. de postulando.* Helladio al. Palladio.

XV. Kal. Maias PP. Cæsareæ, *l. 1. de vsuris.* ad Dracilianum (d) agentem vices Præfecti prætorio inscribitur.

(d) Fit eiusdem mentio in ep. Constantini ad Macarium Ep. Hierosolymitanum super basilica resurrectionis Dominicæ prope Hierosolymam ædificanda apud scriptorem vitæ Constantini, *lib. 3. c. 30.* Ergo Vicarius Orientis fuit: vbi Palæstina fuit, cuius caput Cæsarea, vbi hæc lex proposita.

x. Kal.

CONST. M. x. Kal. Iun. Dat. NICIÆ. *l. 3. de diuersis rescriptis*. Seuero PF. P. (e) A. D. 325.

(e) al. *Seueriano PF. V.* In Aniano Rhem. & Cod. Iust. *Seuero PF. V.* recte.

PETR. RELANDVS in fast. pag. 318. de hac lege ita differit: Hæc lex inscripta est Seuero PF. P. at constat e l. de præfectis, Sigon. lib 4. de Imp. Occid. & Panuin. inscr. etiam l. 2. C. Th de iudiciis. III. Kal. Aug. iisdem Coss. Acilium Seuerum anno V C. 1077. Christi 325. fuisse præf. V. Consulem autem anno 323. Inscript. 2. p. CLIX. Reinesius epist. 27. ad Rupertum.

xv. Kal. Iul. PP. Antiochiæ *l. 4. de Veteranis*. ad Maximum PF. V. (f)

(f) γρ *Pro Præfecto* Orientis videl. vt exacte docet lex 12. *de decurionibus*.

v. Id. Iul. PP. Antiochiæ *l. 10. de decurionibus*. ad Maximum ......

xiii. Kal. Aug. { Dat. ..... *l. 2. de susceptoribus.* / PP. ..... *l. 1. de ponderatorib.* } ad Eufraxium Rationalem trium prouinciarum (i. Siciliæ, Sardiniæ & Corsicæ.)

iii. Kal. Aug. { Dat. ..... *l. 2. de Iudiciis.* ad Seuerum PF. V. / Dat. NICOMEDIÆ *l. 1. quemadmod. mun. ciuilia indic.* }

Hanc l. ab anno proximo huc retraho.

iii. Id. Aug. Dat. Nicomediæ Tiberiano Com. per Africam. *Cod. 15. de testam. milit.* ad populum.

Hanc l. huc retraho ab anno D. 334.

xv. Kal. Octob. { PP.* NICOMEDIÆ *l. 4. de accusationibus*. ad vniuersos prouinciales.
* pro Data.
Dat. Naisso *l. 1. de fide testium*. Aurelio Helladio. }

Kal. Octob. PP. Beryto *l. 1. de gladiatoribus*. Maximo PF. P. *

* id est, *Pro præfecto*.

Non. Octob. Dat ...... *l. 11. de decurionibus*. ad Constantium PF. P

xiv. Kal. Nou. Dat. AQVIS. (g) *l. 1. de erogat. milit. ann.* Habe Felix K. NB.

(g) Ibidem data A. 333. *l. 4. de diu. rescript.* *Aquæ* vero istæ videntur, quæ in Mysia erant, cui proxima Dacia, vbi Naissum, neque procul a Naisso quarum meminit Itinerar. Peuting. & Antonini. Erant & *Aquæ Calidæ* in Thracia, de quib. Itin. Peuting. Putet etiam quis hic Aplis legendum,

viii. Kal. Ian. PP ...... *l. 12. de decurionibus*. ad Maximum Vic. Orientis.

iii. Kal. Ian. Dat ...... *l. vlt. Cod. Iust. de prædiis minorum*. ad Seuerum .....(h)

(h) P. V. Hanc l. huc retraho ab A. D. 321.

CHRONICON HISTORICVM.

Licinius nouis rebus studens *Thessalonicæ* interemptus est, vt & Martinianus in Cappadocia; Eusebius *chronico*, Anonymus Sirmondi & Idacius in *Consular.* Zosimus, *lib. 2. c. 28.* Inde igitur Constantinus Licinii Iudicumque eius gesta abrogat *l. 2. de infirm. his quæ sub Tyrannis*.

Constantinus Licinio deuicto, postea & perempto, festoque ob victoriam de Licinio peracto, totius orbis atque adeo Orientis iam dominus, *Orientis* statum variis constitutionibus hoc anno erexit, & aliquam multos ibi prauos mores correxit. Inter cetera *vsuris* modum posuit per Palæstinam, paulo ante concilium Nicænum *l. 1. de vsuris*: (quæ PP. Cæsareæ, Palæstinæ metropoli.)

Dracilianus hoc tempore vices agebat Præfecti prætorio in Palæstina; vt docet d. *lex 1. de vsuris*: vt & in vicina Ægypti parte: vt anno prox. docet lex 1. *de hæreticis*: quæ eidem Draciliano inscribitur: fit eiusdem mentio in ep. Constantini ad Macarium Ep. Hierosolymitanum super basilica resurrectionis Dominicæ prope Hierosolymam ædificanda apud scriptorem vitæ Constantini *lib. 3. c. 30.* Ergo vicarius orientis fuit: vbi Palæstina fuit, cuius caput Cæsarea, vbi hæc lex proposita.

NICÆÆ his coss. mense Maio agit Constantinus M. vt docet *lex 3. de diuersis rescriptis*. Et vero ibi tum, Paulino inquam & Iuliano coss. vicesimo Constantiniani Imperii anno, vt testantur auctor vitæ Constantini, *lib. 3. c. 14. lib. 4. c. 47.* præsente Constantino M. habitum *concilium Nicænum*, celebrarique cœptum eo ipso mense Maio pridie eius diei, quo hæc lex data est, puta XI. Kal. Iun. Socrates, *lib. 1. c. 9. in f.* Chronicon Alexandrinum, Acta Synodi Nicænæ & Chalcedonensis. Notanda igitur subscriptio *d. legis 3.* velut singularis: vtpote cum ea & annum & mensem, quo ea synodus habita, egregie stabiliat: simul & præsentem ibi fuisse Constantinum ostendit. Quanquam in tomo conciliorum XIII. Kal. Iulias conuenisse hoc concilium dicitur.

Æilius *Seuerus* his coss. a pridie Non. Ianuar. Præfectus vrbis fuit, vt testatur Notitia Præfectorum vrbi. Inde igitur ad eum datæ his coss. mense Maio *l. 3. de diuersis rescriptis*: & Iulio lex 2. *de Iudiciis*.

Maximus hoc tempore Vicarius Orientis

CONST. M. tis fuit: sub qua diœcesi fuit & Syria Cœle, & in ea Antiochia sedes vicarii orientis: vbi ideo PP. dicitur lex 4. *de veteranis* & *lex* 10. *de decurionibus*, quæ Maximo isti inscribuntur: vt & Phœnice, cuius metropolis Berytus, vbi ideo PP. dicitur *lex 1. de gladiatoribus*; quæ eidem inscribitur. Et vero ita diserte vocatur Maximus vicarius orientis *l. 12. de decurionib.* quæ eidem inscribitur, pariter vt tres illæ.

Finis concilii Nicæni fine mensis Augusti VIII. Kal. Septembris: vt testatur Cresconii collectio.

Constantinus Edicto suo Nicomediæ PP. medio mense Septembri Accusatores Iudicum, Amicorum, Comitum suorum euocauit aurea constitutione *l. 4. de accusationib.*

Nicomediæ vicennalia Constantini his coss. edita: testis Hieronymus, *Chronico*, & Chronicon Alexandr. proculdubio ipso Constantino præsente: vbi his ipsis coss. post concilium Nicænum PP. data dicitur mense medio Septembri *d. lex 4. de accusationibus.*

Gladiatores in Oriente per Phœniciam nominatim a Constantino M. sublati his coss. *l. 1. de gladiatoribus*, eodem anno quo & concilium Nicænum habitum fuit: quo ipso anno, XXXVIII. A. D. 325. ferme post finitum id diebus, Beryti proposita ea lex & vicennalia Constantini celebrata Nicomediæ: teste quoque auctore Chronici Alexandr. aduersus quos *Lactantius* ante decennium grauiter inuectus fuerat.

Constantinus Nicomedia digressus in *Thraciam*, *Daciam*, *Mysiamque* pergit: quo situ *Aquæ* fuere, vbi data ab eo mense Octobri *lex 1. de erogat. mil. ann.*

CONSTANTIVS a patre Constantino Cæsar factus est, VI. Id. Nouemb. Kalendarium Heruagianum. Idacius *in Fastis*, Superioribus coss. (quo forte id referendum) Chronicon Alexandr. his coss. quibus concilium Nicænum habitum, & vicennalia celebrata, & gladiatores sublati. Chronicon Alex. vicesimo Imperii Constantini anno, auctor vitæ Constantini *lib. 4. c. 40.* & oratio habita *in laud. Constant.* Idacius, anno 324. Hieronymus A. 323. cui concinit & Marcellinus, quod forte est præferendum. Qui idem ait VI. Idus Octob. Mox idem Constantius in Gallia Barbaris oppositus. v. Iulianum *orat.* 1. v. Blondel. quoque de Primatu *p. 1183.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO A. VII. & CONSTANTINO * CÆS. COSS. 326.

* *Constantio* vel *Constante*: Ita in plerisque legibus.

Cassiodorus: *Constantinus VII. & Constantius IV.* Chron. Alexandr. Κωνσταντίνου Αὐγούστου τὸ θ' καὶ Κωνσταντίου Καίσαρος τὸ δ'. Fast. Flor. min. Κωνσταντῖνος τὸ ζ' καὶ Κωνστάντιος τὸ α'. add. Fast. Idat. Anonym. de Præf. Vrb. *Constantino VII. & Constantio Cæsare.* Prosper. Chron. Bucher. fragm. & Paschal. Latercul. *PETR. RELANDVS* in fast. pag. 324.

III. Non. Feb. Dat. HERACLEÆ { *l. 2. de custodia reorum.* ad Euagrium. (a) / *Iul. de adulteriis*, Africano V. C. }

(a) PP. V. infr. hoc anno duas leges l. 1. ad l.

XV. Kal. Mart. PP...... *l. 3. de cursu publ.* ad Acindynum PF. P.

Malim hanc l. referre ad annum 339. eamque Constantio tribuere.

Id. Mart. Dat. { SIRMIO. *l. 1. de integri restitutione.* / Dat...... { *l. lex quæ tutores 22. Cod. Iust. de administr. tutor.* / *l. vlt. Cod. Iust. quando decreto opus non est.* } } ad Populum.

Forte & lex 27. *Cod. Iust. de vsuris* ad Populum his legibus iungenda est.

Prid. Non. Apr. Dat. AQVIL. *l. vn. si quis eam cuius tutor.* ad Bassum Vic. Italiæ. Post alia.

Reducenda forte hæc l. ad A. D. 320.

III. Id. Apr. Dat...... *l. 2. de suariis.* Lucrio Verino. (b)

(b) P. V. Retraho hanc l. ad A. D. 324.

XIIII. Kal. Mai. Dat........ *l. 2. de emendat. seruorum.* Maximiliano Macrobio........

VII. Kal. Mai. PP. Nicomediæ *l. 2. ad L. Iul. de adulteriis*, ad Euagrium PF. P.

VI. Kal. Mai. PP. Carthag. *l. 3. quorum appellat.* ad Ælianum PC. Africæ.

Puto vitium in Consulib. admissum, & referam hanc l. ad A. D. 320.

XVI. Kal. Iun. Dat........ *l. 13. de decurionibus.* ad Euagrium PF. P.

XII. Kal. Iun. Dat...... *l. 2. de medicis.* ad Rufinum PF. P.

Referam

CONST. M. Referam hanc l. ad A. 354. A. D. 326.

x. Kal. Iun. PP...... *l. vlt. de priuilegiis eorum qui in sacro pal.* ad Seuerum P. V.

Kal. Ian. PP. *l. 6. de Episcopis.* ad Ablauium PF. P.

x. Kal. Iul. Dat...... *l. 4. de cursu.* Menandro.....

III. Kal. Iul. Dat...... *l. 3. de operib. publicis.* Secundo. (c) PF. P.

(c) V. & infr. A. 328 *l. 6. de accusationib.*

Prid. Non. Iul. Dat. MED. *l. 3. de falsa moneta.* ad Tertullum PC. (d) Afr.

(d) perperam editum P. V.

VIII. Id. Iul. Dat. ROM. *l. 3. de infirmandis his quæ sub Tyrannis.* Antiocho PF. Vigilum.

Id. * Iul. Dat.... *l. 4. de infirmandis his quæ sub Tyrannis.* ad Senatum.

* γρ. VIII. Id. vel in superiori l. delendum VIII.

III. Kal. Aug. * { Dat. Aquileiæ. *l. 2. de filiis milit. apparitorum.* ad Seuerum. Dat. Nicomediæ. *l. 1. quemadm. mun. ciuil. ind.* Tiberiano Com. per Africam. Huius l. data referenda ad annum superiorem. }

* γρ. April.

III. Non. Aug. Recitata in PALATIO. *l. 3. de bonis vacantibus.* ad Seuerum PF. V.

Kal. Sept. PP. Generasto. (e) *l. 1. de hæreticis.* ad Dracilianum. (f)

γρ. *Geræ asto.* In quibusdam MSS. Cod. Iust. *Geni casto*, in al. *Gerasti.* (e) V. quæ ad eam l. dico. Hæc vero lex male in Cod. Iust. præfert *Impp. Constantinum, Constantium, & Constantem.*

(f) in Cod. Iust. male *Pref. Vrbi.* supple; Agentem vices P. P. per Orientem, vt docet lex 1. *de vsuris. Anno superiore.*

XIII. Kal. Octobr. Dat...... *l. 5. de nauiculariis.* ad Ablauium PF. P.

x. Kal. Octobr...... *l. 11. Cod. Iust. de his quæ vi metusue causa.* ad Euagrium Præf. prætorio.

VIIII. * Kal. Octobr. Dat. SPOLETI. *l. 2. de hæreticis.* ad Bassum. (g).....

* *γρ. IIII. vel prid.*

(g) Vicar. Italiæ, vt hoc ipso anno *l. vn. si quis eam cuius tutor.*

Prid. Kal. Octobr. Dat..... *l. 3. Cod. Iust. de precibus Imp. offer.* ad populum.

x. * Kal. Nou. Dat. MEDIOL. (h) *l. 1. vnde vi.* Seuero. (i).....

(h) in Cod. Iust. male *Constantinop.*
(i) P. V.

v. Kal. Nou. Dat...... *l. 1.* (k) *de prædiis nauiculariorum.* ad Decretum Nauiculariorum.

(k) Perperam Constantio tribuitur.

III. Non. Nou. Dat. Arelato, *l. 2. de diuersis officiis.* ad Philippum PF. P.

Hæc lex referenda videri possit ad Constantium & ad annum 353. v. quæ dico ad *l. 20. de appellationibus.* Nisi malimus hic reponere Dat. Arelape.

VIII. Kal. Dec. Dat...... *l. 14. de decurionibus.* ad ..... PF. P.

XI. * Kal. Ian. Dat....... *l. 1. de testamentis*...... PF. V.

* al. V. Referenda forte hæc lex ad A. D. 354.

Prid. Kal. Ian. Dat. { SIRMIO. *l. 1. de iure fisci.* ad Volusiauum. (l) (m) PF. V.

(l) ex Cod. Iust. hoc transcriptum: nam Codex Theodos. id non habet.

(m) an *Anic. Iulianum*? Nullus enim talis hoc anno Volusianus P. V. fuit: verum A. D. 313. 314. 315. quo forte etiam hæc lex referenda. Nisi putemus hanc referendam ad A. 354. Quod non puto, propter loci adiectionem *Dat. Sirmio.*

.... *l. 2. de tutoribus & curator.* ad populum. }

xv. Kal...... PP. Lastronæ. * *l. 1. Cod. Iust. de hered. decur. & nauicul.*

* Vrbs Moesiæ secundæ. Refertur ad Consules Anni 354.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinus huius anni initio constitit in Thracia vel in Macedonia *Heraclea*; mox idem in Pannoniam *Sirmium* profectus: Inde igitur data ab eo *Heraclea III.* Non. Feb. *lex 2. de custod. reorum:* & *l. 1. ad l. Iul. de adulter.* & Id. Mart. Sirmii *lex 1. de integri restitutione.*

Constantinus *Minoribus* aduersus Tutorum & Curatorum fraudes, commenta, temeritatem enixius, consultius, melius quam prisco iure cautum fuerat, nouo prolixoque Edicto ad populum (V.R.) emisso, hoc tempore consultum iuit: Cuius edicti partes sunt tres quatuorue, leges hic supra positæ.

In Italiam e Pannonia pergit Constantinus Romam tandem: & quidem *Aquileiam* primum: vbi ab eo data mense Aprili lex *vn. si quis eam cuius tutor.* dein. *Mediolanum*: vbi data ab eo mense Iulio *lex 3. de falsa moneta:* tandem *Romam* eodem mense Iulio peruenit, de quo mox.

CRISPVM (vna cum aliis Amicorum) his coss. hoc tempore ferme, interfectos puto; etsi Chronici Alexandrini auctor id in superiores coss. referat: vt & Eusebius siue Hieronymus *in Chronico* anno Constantini XVIIII. Crispi Imperii nono. Argumenta hæc habeo 1. Idaciana consularia id in hos coss. diserte referunt, quibus iisdem Constantinum *Romæ* vicennalia edidisse scribunt. 2. Zosimus *lib. 2. c. 29.* scribit, id factum, ἐπεὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίκετο, id est, *vbi Constantinus Romam profectus esset:* quod sane his coss. factum docet *lex 3. de infirm. his quæ sub Tyrannis.* 3. Marcellinus, *Polæ* in Istria peremptum Crispum scribit: atquin Pola proxima *Aquileiæ*, vbi Constantinum hoc tempore positum fuisse testatur *d. lex vn. si quis eam cuius tutor.* 4. Tandem, quod Sidonius Apollinaris scribit *lib. 5. ep.* 8. de disticho ab Ablauio Cos. (qui scilicet postea Cos. fuit) clam Palatinis foribus appenso, hanc sententiam iuuat: quia his ipsis coss. *Ablauius PP.* reperitur: vt docet *lex 6. de Episcopis: & lex 5. de nauicular.*

Acilius *Seuerus* his quoque coss. Præfectus vrbi fuit vsque ad Idus Nouembres: testis Notitia Præfectorum vrbi. Hinc adeo ei inscribuntur hoc medio tempore *lex vlt. de priuil. eorum, qui in S. P. l. 2. de filiis milit. apparit. lex 3. de bonis vacantibus: l. 1. vnde vi.*

Ablauius PP. fuit hoc anno: cui ideo inscribuntur *lex 6. de Episcopis: l. 5. de nauiculariis.* Dixi plene de eo in *Prosopographia.*

Clericorum cooptationibus promiscuis ne in fraudem munerum publicorum cederent, modum imposuit hoc tempore Constantinus *d. l. 6. de Episcopis.* E Pannonia, Aquileiaque, Constantinus M. *Mediolanum* sese confert: vbi ab eo data mense Iulio *lex 3. de falsa moneta.*

ROMAM Constantinus hoc tempore Aquileia Mediolanoque digressus profectus est: vbi & constitit, cum SILVESTER Episcopus Romanus, Seuerus vero P. V. esset, ibidemque vicennalia magnifice edita teste Hieronymo, & Idacio, *in Chron.* ab eo ibi posito. Hinc adeo data ibi ab eo *lex 3. de infirm. his quæ sub Tyrannis.* VIII. Id. Iul. vide & Zosim. *lib. 2. c. 29.* & Chronicon Alexandrinum, quod metachronismo biennii peccat, et quidem circa *Idus Iulias*, quibus transuectio Equitum celebrata, teste eodem Zosimo. *l. c.* Hinc igitur lata *d. lex 3. VIII. Id. Iul.* hinc & recitata in Palatio, Constantino scilicet præsente tum, mense Augusto lex 3. *de bonis vacantibus*, quæ data est ad Seuerum P. V. Eodemque mense Augusto ibidem Romæ *Helena* mortua est, inter filii ac nepotum complexus, Augusti XVIII. ibidemque sepulta. Auctor vitæ Constant. *lib. 3. c. 46. & 47.* Id *quod ab* aliis ad A. D. 327. prox. male refertur. Atque hæc illa Constantini M. Romæ mora est & quidem vltima, quæ Senatum populumque Romanum Constantino M. inconciliauit, propter eradicandæ videl. in ea superstitionis Gentilitiæ studium. Hinc & postea de Constantinopoli excitanda consilium: hinc ornamentorum e Roma postea translatio: hinc populi Romani in eum conuitia; de quibus Libanius, *orat. ad Theodosium 13.*

Hierosolymitana Ecclesiæ excitandæ circa hoc tempus Constantinus M. animum adiecit post concilium Nicænum. Id quod ex *Draciliani* quoque nomine colligo, qui vt paulo ante concilium Nicænum vices P. P. egit in Palæstina vicinisque locis, quod docet lex 1. *de vsuris*, ita & hoc quoque anno ipso: cui ideo inscribitur *lex 1. de hæreticis.* Constantinus vero nominatim *ep. ad Macarium Ep. Hierosolym.* ait, sese Basilicæ illius excitandæ negotium huic Draciliano διέποντι τὰ τῶν ἐπαρχιῶν μέρη dedisse.

In *hæreticos* & schismaticos Constantinus M. constitutionem edidit *l. 1. de hæreticis:* qua priuilegia, Catholicis clericis concessa, ad hæreticos & schismaticos pertinere negat. Id vero ad Arianos & Meletianos pertinere recte iudicauit Baronius: qui vtrique hoc anno societatem coiere, cum Athanasius iam Ep. factus fuisset. Et vero eo quoque pertinet subscriptio *d. l. 1. de hæreticis.* PP. *Geræ asto* (nam ita repono) quæ vrbs in Mareotide Ægypti erat; vbi & Meletiani erant. V. Athanasium *Apol. 2.* de quo in *Commentar.*

Constantinus M. hoc anno, in fauorem annonæ vrbis Romæ, de nauiculariis multa constituit, *l. 5. de naucul. l. 1. de præd. naucul. l. 4. de infirm. his quæ sub Tyr. l. 1. Cod. Iust. de hæred. decur. & naucul.*

Constantinus Roma, (vbi constiterat trimestri ferme, Iulio, Augusto, Septembri) digressus V. Kal. Octobris (hanc enim *Profectionem Diui* ad eum diem adnotatam in veteri Kalendario Romano Heruagiano accipio: nisi quod hæc lex suadeat, verba illa, Profectio Diui non ad V. *Kal. Octobr.* verum ad VIII. *Kal.* relata fuerint. Denique nisi hic pro VIIII. reponamus *prid.*) Mediolanum atque inde in Pannoniam reuersurus, *Spoletum* prius venit: vbi ab eo data tum *lex 2. de hæreticis.*

Nouatianis suas Ecclesias suaque sepulchra hoc tempore Constantinus per Italiam relinqui ad eorum petitionem iussit, idque *l. 2. de hæreticis.*

Mediolanum, Roma, Spoletoque digressus, Constantinus perrexit, vbi data ab eo mense Octobri *lex 1. vnde vi.*

Ani-

CONST. M. Anicius *Iulianus* Præfectus urbi, post Acilium Seuerum (ad quem data adhuc mense Octobri *d. lex 1. vnde vi*) factus ab Idibus Nouembris: vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi.

Constantinus ex vrbe Roma Italiaque in Illyricum pergens, in *Pannoniam* primum *Sirmium* venit: vbi data ab eo fine anni *lex 5. de iure fisci*. A. D. 317

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO CÆS. V. & MAXIMO COSS. 327. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantinus V. & Maximus.* Chron. Alexandrin. Κωνσαντίυ Καίσαρος τὸ ε' καὶ Μαξίμυ. Aliter nomina leguntur in Fast Flor. min. Κωνσαντῖνος καὶ Μαξιμῖνος. Fast. Idat. *Constantino & Maximo.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Fast. p. 325.

III. Kal. Mar. Dat. THESSAL. *l. 2. sine censu vel reliquis.* Acacio Comiti Macedoniæ.

Prid. Non. Mar. Dat....... *l. 2. de Prætoribus & Quæstoribus.* Iuliano PF. V. Acc. Romæ.

XV. Kal. Apr. Dat........ *l. 7. Cod. Iust. comminationes, epistolæ*, &c. ad Bassum *Præf. prætorio.* (b)

(b) al. P. V.

Male huic subnotatum *Constant. A. VI. & Maxim. Coss.*

XI. Kal. Mai. PP. Karthag. *l. 15. de decurionibus.* ad Annium Tiberianum Comitem. (c)

(c) Per Africam, vt ex subscriptione loci apparet: & nominatim testatur superiore anno 326. *lex 1. quemad. mun. ciuil.*

XV. Kal. Iun. Dat. SERDICÆ *l. 4. de Exactionibus.* ad Afros seu *l. 1. Cod. de capiend. & distrah. pign. trib. causa.*

III. Id. Iun. Dat...(d).... *l. 2. de famil. hercisc.* ad Constantium PF. P.

(d) Constantinopoli, male vt alias sæpe, errore nato ex sequenti Cos. voce, *Constantino.*

XIII. Kal. Aug. Dat...... *l. 2. de dilationibus.* ad Iulianum PF. V. Prop. Romæ.

III. Non. Aug. Dat. HERACLEÆ. *l. 13. de appellationibus.* ad Iulianum PF. V.

Ab anno superiore hæc lex huc retrahenda, vel sane ad annum 329.

Prid. Kal. Aug. Dat...... *l. 14. de appellationibus.* Victori Rationali vrbis Romæ.

CHRONICON. HISTORICVM.

Constantinus in Macedoniam e Pannonia profectus *Thessalonicæ* egit huius anni initio: vbi data ab eo fine mensis Februarii *lex 2. sine censu.*

Annius *Iulianus* his quoque coss. Præfectus vrbi fuit, vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi. Quare huic inscribuntur duæ hoc anno constitutiones, puta *lex 2. de Prætoribus*: *lex 2. de dilationibus.* Imo & *lex 3. de appellat.* quæ ad hos coss. retrahenda, vna cum *l. 17. Cod. de appellat.*

Constantinus e Macedonia in *Daciam* profectus: vbi *Serdicæ* ciuitate ab eo data mense Iunio *lex 4. de exactionibus.*

Constantinus *Heracleæ* agit, siue Macedoniæ, siue Thraciæ quod malim; si modo ad hunc annum referenda est *lex 13. de appellationibus.*

SECVNDA INDICTIO Constantinianea hinc incipit: Vide supra A. D. 312. & infra A. D. 341. ex Athanasio.

CHRONOLOGIA LEGVM.

IANUARINO * & IVSTO COSS. 328.

* al. *Ianuario.* In Fastis Capitolinis, *Flauius Magnus Ianuarius.* *GOTHOFREDVS* Cassiodorus. *Ianuarius & Iustus.* Chron. Alexandrin. Ἰανυαρίυ καὶ Ἰέςυ. Fast. Flor. min. Ἰανυαρίνος καὶ Ἰέςος. It. Fast. Idat. & Prosper. Chron Sed Anonym. de præf. Vrb. Bucher. in fragment. & Paschal. Latercul. *Ianuarino & Iusto.* *PETRVS RELANDVS* pag. 326. inscriptionem ex Reinesio Class. XX. inscript. CCLVI. exhibet hanc in Fastis:

RORIS. DVLCI
IEDERE. BINOS. A
AVXENTIA. TIBI. QVIDQV
NIMVM. SATIS. DVLCIS. ET. AMA
SERENVS. FLENS. DEPRECOR. IPSE
ET. BEATA. BASILIA. VT. VOBIS. PROM
IVSTO. CON.

Kal. Mart. Dat. NICOMEDIÆ. *l. vn. de mensis olearis*, ad Cerealem PF. annonæ. Acc. VIII. * Id. April. Rom.

* Tri-

CONST. M. * Trigesimo septimo post die. A. D. 328.

VI. Id. Mai. Lecta Rom. *l. 4. de extraordinariis.* ad Æmilianum PP.

III. Non. Iul. Dat. YSCOI. *l. 5. de priuilegiis eorum qui in sacro pal.* ad vniuersos Palatinos.

XI. Kal. Nou. PP. Tyro. *l. 4. de famosis libellis.* ad Dionysium (a)......

(a) Comitem. V. infr. A. 339.

Kal. Dec. Dat...... *l. 6. de accusationibus.* Secundo (b) PF. P.

(b) v. sup A. 326. *l. 3. de operib. publ.*

IIII. Kal. Ian.* Dat. (c) Triuero. (d) *l. 5. de Veteranis.* Maximo (e)......

* Iun. C. Iust. (c) pro *reddita*, si Treuiris.

(d) Forte locus in Triballis vbi Yscoum, vel circa: quomodo & Triballis data lex 5. *C. de adoptionib.* (e) PF. P. Recte subscripta.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinus M. in Bithynia his coss. agit *Nicomediæ:* vbi Kal. Martiis data ab eo *lex vn. de mensis oleariis.* De hac ipsa Constantini mora Nicomediæ his coss. testis est auctor Chronici Alexandrini: accipiendus & Socrates, *histor. Eccl. lib. 1. c. 25. & 27. Gr.* Ibidem Ecclesiam Nicomediæ inquam, ædificauit, de quo auctor vitæ Constantini. *3. c. 49.* ibidem basilicam antiquam instaurauit: Vetus orbis descriptor *c. 32.* verum postea accidit. Ibidem in Bithynia Constantinus Drepanum vicum in Helenopolim ciuitatem mutauit. Quod quidem Chronicon Alexand. *Superiorib.* coss. 327. adscribit: pariter vt Hieronymus quoque *Chronico*, anno Imp. 21. & Socrates. Ibidem hoc tempore videtur Constantinus de Macarii & Athanasii causa cognouisse Nicomediæ, mox Psammathiæ Nicomediæ suburbano. de quo v. Athanas. Apol. 2. Socratem, *lib. 1. c. 20.* Anicius *Iulianus* hoc quoque anno P. V. fuit: vetus *Notit. Præf. vrbi.*

Constantinus M. hoc tempore in *Dacia* Ripensi agit; in qua *Oescoum*, seu οἶσκος Triballorum Ptolemæo *lib. 3. c. 10.* seu *Esco*, vt vocatur in Itinerario Peutinger. ab Esco seu Oisco fluuio; Isch hodie, *Oesce* in Notitia Imperii: *Oescon* in Itiner. Antonini: vbi data ab eo mense Iulio *lex 5. de priuil. eorum qui in S. pal.* Certe Chronici Alexandrini auctor diserte scribit his coss. *Constantinum sæpe Danubium traiecisse, pontemque illi lapideum imposuisse.* Neque dubito hoc tempore & anno sequente Constantino M. rem fuisse cum Gothis & Taifalis: Taifali enim ea parte fuere trans Oescum & Danubium in Valachia & Moldauia, Oescum in Bulgaria. GOTHOFREDVS. *Oescus* ciuitas, Antonino sic scripta & in notitia imperii: Ptolemæo οἶσκος Τριβαλλῶν, *Oescus Triballorum*, quia in Triballorum gente sita erat. Procopio de ædif. IV. 6. Ἰσκός, *Iscus*, qui a Danubio reduxit paulisper: in Tabula Peutingeriana *Escus* flumini *Esco* adposita, qui forte Plinii Lib. III. c. 26. *Escamus* amnis est. *Gruterus* Inscript. DLXVI. n. 9. NATVS MESIA INFERIORE DOMV ESCVM. Fluuius *Escus* siue *Oescus* vestigia nominis sui in *Isha* siue *Isca* reliquit. CELLARIVS. Not. O. A. L. II. c. 8. Sect. III. §. 64.

CONSTANTINOPOLITANÆ vrbis fundamenta his coss. iacta: teste Chronici Alexandr. *auctore*, & Cedreno. v. & Iulianum, *orat. 1.* idque XXVI. Nouembris eodem Cedreno auctore.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTINO A. VIII. & CONSTANTINO * C. IV. * COSS 329.

* al. *Constantio. Gothofredus*, Cassiodorus. *Constantinus* VIII. & *Constantius* VI. Chron. Alexandr. Κωνσταντῖνος Αὐγούστου τὸ δέκατον καὶ Κωνσταντίου Καίσαρος τὸ δ'. Fast. Hor. min. Κωνσταντῖνος τὸ η' καὶ Κωνστάντιος τὸ ς'. Fast. Idat. Fast. Anonym. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragm. & Paschal. Latercul. habent: *Constantino* VIII. & *Constantino Cæsare* IV. quod & confirmat Prosper. Chron. Vid. *Petr. Relandus* in Fast. p. 328.

* alicubi V.

III.* Non. Mar. Dat...... *l. 4. de falsa moneta.* Helpidio.....

* al. IIII.

XIII. Kal. Iul. Dat. SERDICÆ. *l. 18. de appellationib.* Anicio Iuliano P. V. PP. VI.* Kal. Aug. Romæ.

* Trigesimo nono post die.

Male refertur hæc lex ad annum D. 339.

XI. Kal. Aug. Dat. SIRMIO *l. 4. de operibus publicis.* Hanc Felix carissime nobis.

VIII.* Kal. Aug. Dat. NAISSO. *l. 2. de integri restitut.* ad Bassum (a)......

* al. VII. (a) PF. P. C. Iust.

IIII. Kal. Aug. PP. Carthagine. *l. 15. de appellationibus.* ad Concilium prouinciæ Africæ.

III. Non. Aug. Dat. HERACLEÆ. *l. 13. de appellationibus.* ad Iulianum PF. V.

Male

Const. M. | Male refertur ad A. 326. | A. D. 330.

xv. Kal. Sept. Prop. * Serdicæ. *l. vn. de his qui sanguinolentos.* Italis suis.
* al. Data rectius.

iii. Kal. Octob. Dat. Serdicæ. *l. 16. de decurionibus*......

viii. Kal. Nou. Dat. Heracleæ. *l. 17. de decurionib.* ad Lucretium Paternum......

vii. * Kal. Dec. Dat..... *l. 18. de decurionibus.* ad VV. CC. PF. P. post alia.
* al. xii.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinus M. his coss. in Dacia, vbi *Serdica*; in Pannonia, vbi *Sirmium*: & rursum in Dacia *Naissi*, *Serdicaque*: tandem & in Thracia *Heraclea* substitit: in quibus ciuitatibus ideo a Constantino hoc anno variæ leges datæ dicuntur.

Anicius *Iulianus* fuit quoque his coss. Præfectus vrbi, vsque in diem VII. Iduum Septembris: quo Publilius Optatianus ei suffectus est, & post trigesimum diem, viii. Id. Octobris, Petronius Probianus, vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi: Quare ante eam diem his coss. ad eum datæ lex 13. & 18. *Cod. Theod. de appellat.* quæ ad hunc annum retrahendæ sunt.

CHRONOLOGIA LEGVM.

GALLICANO & SYMMACHO COSS. 330. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Γαλλικανοῦ καὶ Συμμάχου. Fast. Flor. min. Γαλλικανὸς καὶ Σύμμαχος. Malala Chronogr. Part. II. p. 5. Γαλλικανοῦ καὶ Συμμάχου. Idem legitur in Fast. Idat. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. in fragm. & Paschal. Latercul. Aliter Cassiodorus: *Constantius VII. & Symmachus.* & Prosper. Chron. *Constantio III. & Symmacho.* Consul. *DODWELL.* in dissertat. de auct. peripli maris Euxin. Tom. I. Geograph. minor. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 329 quo loco Onuphrium emendauit. *CONTELORIVS* de Præf. Vrb. p. 54. ad Consulem *Gallicanum* refert hanc inscriptionem:

FLAVIO. VALERIO. CRISPO.
NOBILISSIMO. CÆSARI.
* * *
OVINIVS. GALLICANVS. V. C.
PRAEF. VRB. &c.

Non. Feb. Dat. Serdic. *l. 7. de Episcopis.* Valentino Consulari Numidiæ.

viii. Kal. Mar. Dat. (b).... *l. 1. finium regundorum.* ad Tertullianum V. P. (c) Comitem diœceseos Asianæ.

(b) Veronæ in *Cod. Iust.*
(c) id est, Virum Perfectissimum.
Hac l. agitur de locis datis seu assignatis (militibus scil. seu veteranis)

iiii. Kal. Mai. Dat...... *l. 3. de sponsalibus.* Valeriano agenti Vicariam Præfecturam.

xv. Kal. Iun. Dat..... *l. 1. de Aquæductu.* ad Maximilianum Consularem Aquarum.

xii. Kal. Iul. Lecta apud acta. *l. 2. finium regundorum.* ad Bassum PF. V. (d)

(d) An PF. P. vt anno proximo *l. 3. de liberali causa.* Nisi malit quis hanc l. referre ad Gallicanum & Bassum Coss. id est, A. D. 317. Fuit certe hoc anno non Bassus, verum Probianus P. V. teste auctore Notitiæ Præfectorum vrbi. Prius illud præfero.

xii. Kal. Aug Huc retraho ab A. D. 317. quatuor constitutiones, quæ datæ sunt ad *Bithynos.*

iii. Kal. Decemb. Dat. Constantinop. *l. 2. de Iudæis.* ad Ablauium PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Indictio Tertia: secunda πεντεκαιδεκαετηρίδος.

Constantinus M. huius anni initio in Dacia constitit *Serdicæ*: vbi ideo data ab eo mense Februario *lex 7. de Episcopis.*

Petronius *Probianus* his coss. P. V. fuit; vetus *Notit. Præf. vrbi.*

Donatistæ per Numidiam ab exilio reuocati ante nouennium A. 321. ab hoc ferme tempore, auctore Donato, exitiosius erumpunt, & exinde grassantur, adiuncta iam hæresi ad schisma, & Circumcellionibus institutis. De quo ita Hieronymus, *in Chronico. Donatus Hæresiarches sexto post Arium anno vnitatis vinculum rumpit.* Hinc adeo inter alia per hostium iniuriam, clerici saltem minores, Lectores videl. & Hypodiaconi ad Curias deuocati, quod ad similitudinem Orientis, inhibuit Constantinus *l. 7. de Episcopis*: quæ ideo data est ad Consularem *Numidiæ.* Quid in ipsos deinceps summosque magistratus ausi, vide infra A. 336.

Constantinopolis (cuius fundamenta, vt antea dixi, iacta A. 328.) his coss. dedicata: Encæniorum istorum dies V. Id. Maii, seu xi. Maii feria secunda, *Indictione* III. Schedæ vetustæ de Valente Astronomo apud Seldenum de iure naturali *lib. 3. p. 413.* Chronicon Alexandrinum, Consularia Idaciana, & Cedrenus, insigni loco. Hinc iam huius anni fine, extremo mense Nouembri, data a Constantino Constantinopoli *lex 2.*

CONST. M. A. D. 331.

lex 2. de Iudæis. Eodem porro menſe Maio ibidem a Conſtantino M. apertum lauacrum Zeuxippi, Circo & Palatio proximum: teſtis auctor Chronici Alexandrini. Ad cuius lauacri *Aquæductuum* tuitionem proculdubio pertinet *lex 1. de Aquæductu*, quæ eodem menſe Maio data eſt quarto poſt Encænia die.

CHRONOLOGIA LEGVM.

BASSO & ABLAVIO COSS. 331. (a)

(a) Caſſiodorus. *Baſſus & Ablauius.* Chron. Alexandr. Βάσσου καὶ Ἀβλαβίου. it. Faſt. Flor. min. Βάσσος καὶ Ἀβλάβιος, quod confirmant Faſt. Idat. Proſper. Chron. Anonym. de præf. Vrb. Bucher. fragm. Sidonius Apollinaris etiam Lib. V. ep. 8. Ablauium Conſulem habet & aliquot verſus eius in Conſtantinum citat. Videtur hic idem eſſe, de quo Zoſimus Lib. II. cap. 40. reliquit, interfectum a Conſtantio Conſtantini filio, cum τῆς αὐλῆς ὕπαρχος, *præf. prætor.* eſſet. Vid. *Petr. Relandus* in faſt. pag. 331.

Prid. Kal. Mar. Dat....... *l. 3. de liberali cauſa*, ad Baſſum PF. P. *

* al. PF. V. male.

XV. Kal. Mai. Dat. Conſtantinopoli *l. 1. de expoſitis.* ad Ablauium PF. P. *

* V.

III. Non. Dat...... { *l. 1. de repudiis.* / *l. 1.* (b) *de Epiſcopali iudicio.* (c) } ad Ablauium PF. P.

(b) Coſſ. in h. l. omiſſi.

(c) Hypobolimæa lex.

Kal. Iul. Dat. * Treueris *l. 2. de Numerariis*......

* pro reddita.

X. Kal. Aug. Dat...... *l. 2. Cod. Iuſt. vbi in rem actio*, ad vniuerſos prouinciales.

Kal. Aug. Dat........ { *l. 3. finium regundorum.* / *l. vn. de litigioſis.* / *l. 16. & l. 17. de appellationib.* / *l 1. de his qui per metum.* / *Pars Iudicis non appell.* } ad prouinciales, *vel* ad vniuerſos prouinciales. PP. Kal. * Sept. *vel* PP. Kal. Sept. Conſtantinopoli.

* Trigeſimo ſecundo poſt die.

Prid. Non. Aug. Dat...... { *l. 3. de filiis militar. apparit.* / *l. 19. de decurionibus.* } ad Euagrium.....

Prid. Id. Aug. Dat.... *l. 20. de decurionibus.* ad Euagrium PF. P.

Kal. Octob. * Dat..... *l. nemo poſt 4. Cod. Iuſt. de iurisdict. omnium Iudicum.* ad vniuerſos prouinciales.

* VI. Aug. vel Nouemb.

Hac l. fit mentio Præfecti Prætorio, & *Comitis Orientis*, & Spectabilium Iudicum.

XVI. * Kal. Nou. Dat....... *l. vn. de officio Præfect. prætorio.* ad Baſſum PF. P.

* XI. al. XV.

Kal. * Nouemb. * Dat. Conſtantinop. { *l. 1. de officio Rect. prouinciæ.* / *l. iuſtiſſimos. 3. Cod. Iuſt. de off. rect. prou.* } ad prouinciales.

* X. Kal. Nou. in An. opt. notæ.

Kal. Dec. Dat. Conſtantinop. *l. 4. de Iudæis Hiereis*, Archiſynagogis & Patribus Synagogarum, & ceteris qui in eodem loco deſeruiunt.

CHRONICON HISTORICVM.

CONſtantinus M. his coss. egit *Conſtantinopoli:* vbi & datæ tres ab eo conſtitutiones occurrunt; vide & quæ auctor Chronici Alex. ſcribit ſub *finem anni ſuper. 330.*

Petronius *Probianus* huius anni initio P. V. Romæ fuit: Pridie Idus April. ſuffectus ei Anicius *Paulinus.* Vetus Notit. *Præf. vrbi.*

Conſtantinus M. his coss. ampliſſimum Edictum emiſit ad vniuerſos prouinciales per Orientem, quod Conſtantinopoli propoſitum, de *Iudiciorum ordine, & ſanctitate:* aduerſus Iudicum, Officialium, & Priuatorum quoque poſſeſſorum prauitatem: Cuius Edicti partes ſex occurrunt: puta *lex 2. Cod. Iuſt. vbi in rem actio: lex 3. finium regundor. l. vn. de litigioſis: l. 16. & 17. de appellat. l. 1. de his qui per metum Iudicis.* Eodem pertinere, ſeu eiuſdem Edicti partes eſſe

CONST. M. esse videri quoque possint *l. 4. Cod. Iust. de prouinciæ*, & *l. iustissimos 3. Cod. Iust. de off. Iurisdict. omnium Iudic. l. 1. de officio Rectoris rectoris prouinc.* A. D. 332.

CHRONOLOGIA LEGVM.

PACATIANO & HILARIANO COSS. 332. (a)

(a) Cassiodorus. *Pacatianus & Hilarianus.* Nullo aliter, Πακατανῦ κὴ Ἰλαριανῦ in Chron. Alexandr. & Fast. Flor. min. Πακατανὸς κὴ Ἰλαριανός. Aliter iterum Prosper. Chron. *Pacatino & Hilariano.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Fastis. pag. 331.

III. Id. Apr. Dat....... *l. 4. de filiis militar. apparit.* ad Leontium PF. P.
Prid. Id. Apr. Dat. MARTIANOP. *l. 4. de sponsalibus.* ad Pacatianum PF. V. (b)

(b) PP. in Cod. Iust. vt etiam præfert lex 2. *de aduocat. fisci*; & *lex* 1. *de suariis.*

III. Iun. Dat....... *l. si idem 7. Cod. Iust. de codicillis.* ad Maximum PF. P.

VII.* Kal. Aug. Dat. (c) Coloniæ Agrippinæ. (d) { *l. 1. de libertis.* / *l. 3. de inoff. testam.* } ad Concilium Byzacinorum.
*al. VI.

(c) id est, reddita. (d) *γρ. Adrimittinæ.* Neque enim hoc tempore Constantinus M. in Galliis fuit: neque ei cum Francis tum ei res fuit, quod volebat nuper Valesius, *de gestis veterum Franc. p.* 25.

XV. Kal. Sept. Dat....... *l. 6. Cod. de seruis fugitiuis.* ad Tiberianum Comitem Hispaniarum.

VII. * Kal. Nou. Dat. { CONSTANTINOP. *l. 4. de liberali causa.* / .... *l. 1. de fugitiuis colonis.* ad Prouinciales. }
*al. III.

CHRONICON HISTORICVM.

GOTHI, Sarmatis implorantibus, his coss. victi ab exercitu Romano, per Constantinum Cæsarem, in terris Sarmatarum, mense Aprili die XII. Kal. Mai. Hieronymus, *Chronico* anno Constantini 25. Consularia Idaciana, & Anonymus Sirmondi. Eo certe ipso mense Aprili Constantinus M. *Martianopoli* egit, vt docet *lex 4. de sponsalibus*, quæ vrbs fuit Nysiæ II. in vicinia Gothorum & Sarmatarum: qua etiam ipsa l. agitur de milite sponso absente a sponsa per biennium expectando. Sed & eiusdem Constantini M. *lex 4. de filiis militar. apparitor.* eodem mense iam antea data III. Id. April. proculdubio ad apparatum istius belli Gothici pertinet: vtpote qua veteranorum filii ad militiam cogi iubentur. De cuiusmodi Edicto v. & Seuerum *c. 1. de vita S. Martini.*

Anicius *Paulinus* his quoque coss. Præfectus vrbi Romæ fuit: testis auctor Notitiæ Præfectorum vrbi: non vero Pacatianus.

Annona gratuita iam ab hoc Consulatu Constantinopolim inhabitantibus τοῖς πολίταις a Constantino M. data, vt testatur auctor Chronici Alex. de qua v. eundem A. 337. De hac annona iam dixi ad Philostorgii, *lib. 2. cap. 9.*

Constantinopolim ex Mysia, bello Gothico defunctus Constantinus reuersus: Hinc iam extremo mense Octobri data ab eo Constantinopoli *lex 4. de liberali causa.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

DALMATIO & ZENOPHILO VV. CC. COSS. 333. (a)

(a) Cassiodorus. *Dalmatius & Zenophilus.* Ita fere habent Fast. Flor. min. Δελμάτιος κὴ Ζηνόφιλος. Fast. Idat. Prosper. Chron. Fast. Anonym. *Dalmatio & Xenophilo.* Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. *Dalmatio & Zenofilo*, & Itinerar. Burdigalens. *Dalmatio & Dalmaticei Zenofilo cons.* quæ verba *Valesius* ad Ammian. ita legit: *Dalmatio F. Dalmatii & Zenofilo.* Multum ab his recedit Chron. Alexandr. Δαλμάτυ κὴ Ἀνικίυ Παυλίνυ, exhibens. Scriptionem Fast. Flor. min. defendit *Petr. Relandus* in Fast. p. 332. ex inscriptione apud *Sertor. Vrsat.* in mon. Patau. BELLO. DELMATICO. & fragmento marmoreo apud *Goltzium* in Fast pag. 235. DELMATIC. PRO. COS. DE. DELMATEIS. qui & Consulem huius anni vocat, *Fl. Valerium, Fl. F. Diui Constantii N. Delmatium, qui postea Cæsar appellatus est & M. Aurelium Xenophilum.*

XIII.* Kal. Mai. Constantinop. *l. 3. de administrat. tutorum* Felici...(b)...

(b) Videtur fuisse Proconsul Africæ.

III. Non. Mai. Dat. Constantinop. { *l. 2. de fide testium.* / *l. 5. de donationib.* } ad Seuerum Com. Hispaniarum.

III. Non. Mai. Emissa...... *l. 3. de Numerariis.* ad Maximum PF. P.
V. Kal. Octobr. PP. Constantinop. *l. 3. de Medicis & Professoribus.* ad populum.
III. Id. Nou. Dat. AQVIS. (c) *l. 4. de diuersis rescriptis.* Ad Barbarium Pompeianum Consularem Campaniæ.

(c) *Aquas* quæ in Mysia vel in Dacia accipio: pariter vt anno 325. *l. 1. de erogat. milit. ann.* vbi vid. quæ dixi: vel reponendum *Apris*, quod haud longe dissitum a Constantinopoli, in Thracia: vid. *Itin. Peutinger. Plinium, Paulum, Iustinum.*

CONST. M. Id. Nou. Dat. & PP. . . . . . *l. 5. de filiis militar. apparitorum.* Ablauio PF. P. A. D. 333.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinopoli hoc anno egit Constantinus M. vbi & datæ ab eo leges tres.

Templa & idola Gentilium celeberrima, vna cum superstitionis gentilitiæ ornamentis, hisce potissimum coss. a Constantino M. euerti iussa, & exinde euersa; *Opesque & Reditus* Templis detracta, de quo v. Iulianum *orat. 7.* Eunapium, *in vita Ædesii*, Libanium, *in orat. Apolog. 26.* & orat. *pro Templis.* Theodoretus, *lib. 5. cap. 10.* Hieronymus *Chronico*, & Cedrenus id nominatim factum aiunt, vicesimo quinto, sextoque & septimo Imperii Constantini anno, id quod his coss. congruit. Idque etiam diserte de *Sepulchrorum* nominatim seu monumentorum demolitione his coss. iudicium facit *lex 2. de sepulchris violatis.* Contra, Hierosolymis, atque alibi, Basilicæ passim excitatæ. v. Chron. Alex. *bis* coss. itineraque seu peregrinationes ad ea loca frequentatæ; vt discere est ex Itinerario Hierosolymitano; cuiusmodi sane iter his coss. confectum Auctor eius describit.

His coss. P. V. fuit initio Anicius *Paulinus*: a VII. Id. April. Publilius *Optatianus* in dies 32. a VI. Idus Maias, Ceionius Iulianus Kamænius. Not. Præf. vrbi.

Ad Constantinopolim multitudine hominum replendam, studiisque & literatis illustrandam, Constantinus M. his coss. *l. 3. de medicis & profess.* medicis & professoribus literarum, eorumque vxoribus & liberis, plenam ab omnibus muneribus immunitatem, iam antea Principum beneficiis sancitam, Constantinopoli promulgauit: quo pertinet inscriptio legis illius *ad populum:* & subscriptio *PP. Constantinop.*

CONSTANS his coss. a Constantino M. patre Cæsar factus est VIII. Kal. Ian. vna cum Dalmatio, & Annibaliano. Idacii *Consular.* Id quod auctor Chronici Alex. refert ad A. 335. pariter vt Idacius, de Dalmatio.

CHRONOLOGIA LEGVM.

OPTATO & PAVLINO COSS. 334. (a)

(a) Cassiodorus. *Optatus & Paulinus.* Fast. Flor. min. Ὀπτάτος καὶ Παυλῖνος. Consentiunt Fast. Idat. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragment. & Paschal. Latercul. Chronicon Alexandr. vero Optatum tacet, Paulinum, præcedenti anno adscriptum, habet. *PETR. RELANDVS* in Fast p. 334. nomina horum consulum ex marmoribus eruit integra, quorum alterum, *L. Acontius Optatus*; alterum *Anicius Paullinus*, audit. Vid. *BOISSARD.* antiq. Rom. Part. III. p. 103. *GRVTERVS* inscript. CCCCLXIII. 3. *MERVLA.* Cosmogr. Part. II. Lib. IV. p. 604.

L. RANIO. ACONTIO. L. F.
PVBL. OPTATO. VIR. CLAR.
COS. ORDIN. CVRATORI. REIP
NOLANORVM. &c.

Et *FLEETWOOD* Syllog. inscript. pag. 120.

DEDICANTE. ANICIO. PAVLINO.
IVN. V. C. CONS. ORD. PRAEF. VRB.

Add. *IDEM* pag. 142.

VII. * Id. Mart. Dat. (b) Rom. *l. 1. de suariis.* ad Pacatianum PF. P. (c)
* al. VIII.
(b) Pro Propos.
(c) al. PF. V. vid. & his ipsis Coss. *l. 2. de aduocat. fisci.* Agitur hac l. de *populo Romano.*

III. Kal. Apr. PP. Constantinop. (d) *l. 3. de maternis bonis.* ad Seuerum Com. Hispaniarum.
(d) Vel reponendum Cordubæ. vt *l. 1. de accusationibus*: vel *PP.* hic accipiendum pro *Data.*

III. * Kal. Mai. Dat. . . . . . *l. 1. de communi diuid.* Gerulo Rationali trium (e) prouinciarum.
* al. VII. *Kal. Iul.* (e) Siciliæ, Sardiniæ, Corsicæ.

XIV. Kal. Iun. * Dat. . . . . . { *l. 4. de Numerariis.* / *l. damus. de his quæ administr.* } ad Veronicianum * Vic. Asiæ.
* al. Ian.
* Benoricianum in *d. l. 4.* Eidem inscribitur A. D. 346. lex 6. *de extraordin. mun.*

XV. Kal. Iul. (f) Dat. CONSTANTINOP. *l. 2. de officio Iudicum omnium.* Andronico. . . . . . .
(f) *Iun.* An. Rhem. *Kal. Iul.* C. Iust.

III. Non. Iul. Dat. SINGINDVNO *l. 2. de aduoc. fisci.* ad Pacatianum PF. P.

III. Id. Aug. Dat. Nicomediæ *l. milites 15. Cod. Iust. de testam. mil.* ad populum.
Refero hanc l. ad A. D. 325.

VIII. * Kal. Sept. Dat. NAISSO *l. 3. de fide testium.* ad Iulianum Præsidem.
* al. VIII.

VII. * Kal. Sept. PP. Karthag. *l. 1. de excusationibus artificum.* } ad Felicem. (g)
* al. VI.
VII. Id. Sept. PP. Karthag. *l. 6. de Nauicularii.* } . . . .

(g) Sublimitatis titulus ei tribuitur *d. l. 1.* Africanarumque prouinciarum in ea fit mentio.

Kal.

CONST. M. Kal. Dec. Acc. . . . . . . *l. 7. de Nauiculariis.* Nauiculariis Orientis. A. D. 334.

CHRONICON HISTORICVM.

HOc tempore Ceionius *Iulianus Camenius* P. V. erat, vt docet Notitia Præf. vrbi: non Pacatianus.

Anicius *Paulinus* a v. Kal. Maii P. V. fuit, vetus Notitia Præf. vrbi.

Pupillis, viduis, aliisque miserabilibus personis litigantibus Constantinus M. hoc tempore id priuilegium contulit, vt ne extra forum suum ad Comitatum Principis euocari possent: ipsæ vero aduersarios suos euocare possent *l. 2. de off. Iudic. omn.*

Sarmatarum seruis contra dominos rebellantibus, qui Limigantes, postea *Arcaragentes* dicti (de quibus Limigantib. seruis vid. & Am. Marcellinum. *lib. 17. c. 13. & 19. c. 11.*) Constantinus M. pulsos dominos his coss. Optato & Paulino excepit: & amplius 300. millia hominum mixtæ ætatis & sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam, Italiamque diuisit, teste Anonymo Sirmondi, Hieronymo, Idacio & auctore vitæ Constantini, *lib. 4. c. 6.* Hinc igitur hoc tempore Constantinus M. in Mysia *Singiduni* constitit: mox & *Naissi* in Dacia quod docet subscriptio *legis 2. de aduocat. fisci. l. 3. de fide testium.*

Constantinopolitanæ vrbis commodis, ædificiis inquam & annonæ eius vrbis, enixe consuluit hoc tempore Constantinus M. Inde scilicet est, quod *l. 1. de excusat. artificum.* Architectis quamplurimis opus esse profitetur, atque inde adolescentes ad id studium per Africam impelli vult, simul & priuilegia his proponit. Inde de Nauiculariis, annonam vrbicam subuehentibus, multa cauit *l. 6. 7. de nauicular.* ac nominatim Nauiculariis Orientis *d. l. 7.* multa priuilegia indulsit: *Pro commoditate*, inquit, *vrbis, quam æterno nomine, iubente Deo, donauimus:* fauore scilicet annonæ vrbicæ, quæ etiam gratuita a Constantino iam inde ab A. D. 332. data, teste auctore Chronici Alexandr.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO & ALBINO COSS. 335. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantius & Albinus.* Ita quoque Fast. Flor. min Κωνσάντιος καὶ Ἀλβῖνος: Fast. Idat. Prosper. Chron. Fast. Anonym. Bucher. Fragm. & Paschal. Latercul. *Constantio & Albino.* Iterum dissentit Chron. Alexandr. exhibens: Κωνσαντίνου Καίσαρος ς´ καὶ Ἀλβίνου. Malala in Chronograph. Ἴλλου καὶ Ἀλβίνου, vbi docte animaduertit *PETR. RELANDVS* pag. 337. Ἴλλου, pro Ἰουλίου adpositum; alter Consulum enim *Iulius* Constantius audit, alter vero *Ceionius Rufius* Albinus. Hoc patet ex inscriptione apud Schelstrat. in Fast. Antiqq. Eccles. T. I.

CEIONIVM. RVFIVM. ALBINVM. V.
C. COS. FILOSOPHVM. RVFI. VOLV
SIANI. BIS. ORDINARII. CONS. FI
LIVM. SENATVS. EX. CONSVLTO.
SVO. QVOD. EIVS. LIBERIS. POST.
CAESARIANA. TEMPORA. ID. EST.
POST. ANNOS. CCC. LXXX. ET. I.
AVCTORITATEM. DECREVIT. FL.
M. IANVARIVS V. C. CVR. STA
TVARVM.

Iulii nomen (*Flauius Valerius Constantius* enim plerisque falso dictus) apparet in subscriptione epistolæ Marcoticorum hoc anno scriptæ, T. II. *Concil. general.* p. 458. ὑπατείᾳ Ἰουλίου Κωνσαντίνου (al. Κωνσαντίου legunt) τοῦ λαμπροτάτου πατρικίου, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσαντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ῥουφίνου Ἀλβίνου τῶν λαμπροτάτων Θὼθ δεκάτῃ. *Consulibus Iulio Constantio Illustrissimo patricio, fratre religiosissimi Constantini Augusti, & Rufino Albino, Clarissimis & Deo gratissimis, decimo die mensis Ægyptii Thoth.*

III.* Kal. Apr. Dat. CONSTANTINOP. *l. 3. de petitionibus.* ad Prouinciales.
* *al.* XI.

XV. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 1. de lucris officiorum.* ad Pacatianum PF. P.

Pr. Non. Aug. Dat. VIMINACIO *l. 21. de decurionibus.* ad Felicem PF. P.

Agitur hac l. de *Afris* curialibus.

GOTHOFREDVS in Chron. histor. ex hac lege colligit, Constantinum Magnum mense Augusto huius anni in Mysia Viminacii egisse: subscribitur enim *Prid. Non. Aug. dat. Viminacio.* At erroris eum arguit *Pagius* in Proleg. Dissert. hypat. §. 24. Et *τὸ dat* accipit pro *vedd.* i. e. *reddita. PETR. RELAND.* l. c.

XI. Kal. Nou. Dat. (b) CONSTANTINOP. { *l. 5. de Iudæis.* / *l. 1. ne Christianum mancip.* } ad Felicem PF. P. PP. VIII.* Id. Mai. Karthag. Nepotiano & Facundo Coss.

* Sexto post mense, & octodecim diebus.

(b) Consulatus, quo datæ hæ leges omissus.

X. Kal. Nou. Dat. Nicopoli. (c) *l. 4 Cod. Iust. de off. rector. prou.* ad Periclem Præsidem.

(c) An de Nicopoli ad Iatrum id accipiendum? Malim *Dat.* hic accipi pro *Redd.* Nicopoli: *Nicopolis* autem hic vel ea quæ metropolis *Pisidiæ* fuit, vel Nicopolis *Mysiæ*, de qua Am. Marcellinus *tribus locis.*

CHRONICON HISTORICVM.

CONSTANTINOPOLI hoc tempore agit Constantinus M. vbi & data ab eo mense Martio *lex 3. de petitionibus.*

SYLVESTER Episcopus vrbis Romæ fuit, vsque in diem Kal. Ianuariar. his COSS. quibus ibi diem functus. Vetus Notitia Episcoporum cui MARCVS successit.

Constantinus M. egit his COSS. mense Augusto in Mysia *Viminacii:* vbi data ab eo *lex 21. de decurionibus:* inde paulo post Constantinopolim reuersus.

Tricennalia Constantinus M. edidit his coss. magnifice Constantino VIII. Kal. Augusti *Idacius in Consular.* & Chronicon Alexandr.

Dalmatius Cæsar factus est 14. Kal. Octob. Idacius *Fastis Consul.*

REGEBATVR hoc tempore Imperium ita: Gallias Constantinus Iun. regebat: Orientem, Con-

Constantius (qui tamen Galliis antea puer adhuc præfuerat, teste Iuliano *orat. 1.*) Africam, Illyricum & *Italiam*, Constans: ripam Gothicam (imo Mesopotamiam, Chronicon Alex. *c. 337.*) *Dalmatius* tuebatur: Anonymus Sirmondi. Pontum, Cappadociam, Armeniam minorem, Hannibalianus Rex: Chronicon Alexandr. *bis* coss. Anonymus Sirmondi, & alter Victor. In *Iudæos* constitutionem hoc anno edidit Constantinus, qua Iudæos compescuit, e suis Christianos factos inquietantes: viceuersa Christiana mancipia circumcidentes: vtroque iuxta prohibito.

CHRONOLOGIA LEGVM.

NEPOTIANO & FACVNDO COSS. 336. (a)

(a) Alter Consulum in numis *Fl. Popilius* Nepotianus audit, de quo vid. Rupert. hist. Vniuers. pag. 432. Zosimus lib. II. c. 63. Νεπωτιανὸς ἐξ ἀδελφῆς Κωνσταντίου τεχθεὶς, *Nepotianus ex sorore Constantii genitus.* Cassiodorus. *Nepotianus & Facundus.* It. Chron. Alexandr. Νεποτιανοῦ καὶ Φακούνδου. Ita quoque Fast. Flor. min. Fast. Idat. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. Anastasius autem in Vit. Pontif. *Nepotianus ac Secundus*; procul dubio errore librariorum. Confer. *PETR. RELANDVS* in Fastis Consul. pag. 339.

Idib. Mar. Datum....... *l. 4. Cod. Iust. de ordine iudiciorum.* ad Calphurnium *al.* Calphurianum........

VIII. Id. Mai. PP. Karthag.* { *l. 5. de Iudæis.* / *l. 1. ne Christianum mancip.* } ad Felicem PF. P.* Dat. Constantinop. XI. Kal. Nou. superioribus Coss.

XIV. Kal. Iun. Dat........ *l. 8. de nauiculariis.* ad Seuerum. (b).....

(b) Comitem Hispaniarum. v. sup. A. 334.

Id. Iul. Dat. CONSTANTINOP. *l. 5. de sponsalibus.* ad Tiberianum Vic. Hispaniarum. Acc. XIIII.* Kal. Mai. Hispali.

* Decimo post mense.

XII. Kal. Aug. Dat. (c) Karthagine *l. 1. Cod. de naturalibus liberis.* ad Gregorium ..... (d) ....

(c) PP. P. (d) Id est, reddita vel propos. Et certe alii habent, *Lecta.*

XI. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 22. de decurionibus.* ad Euagrium PF. P.

VII. Id. Oct. Dat.. (e) ... *l. 3. de annona & tributis.* Gregorio PF. P.

(e) i.......

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinopoli his coss. egit Constantinus M. vbi ab eo data mense Iulio *lex 5. de sponsalibus*, & mense Augusto *lex 22. de decurionibus.* Ibidem, post Synodum Tyriam, cum Athanasius Constantinopolim ad Constantinum sese contulisset, Synodus in causa Athanasii habita: dixi iam ad *Philostorg.*

Tiberianus his coss. vicarius Hispaniarum fuit, vt docet *lex 5. de sponsalibus*: seu Propræfecto Galliarum per Hispanias: quem tamen Hieronymus *in Chronico*, hoc ipso 30. Constantini anno Præfectum Prætorio Galliarum facit. In Cod. Iust. exstat quoque A. D. 332. *lex 6. de seruis fugit.* ad Tiberianum Com. Hispaniarum. Huius denique Tiberiani mentio in Valentiniani *l. 1. Cod. Iust. de fundis limitrophis.*

IVLIVS Episcopus Romanus creatur.

Gregorius Præfectus Prætorio fuit his coss. ad quem exstant duæ constitutiones *l. 1. Cod. de naturalib. liber. & l. 3. de annona & trib.* vt & anno proximo 337. quo ei inscribitur *lex 2. de contrah. empt.* Hic vero Gregorius Præfectus ille est, quem Donatus per literas conuitiis proscidit, teste Optato Mileuitano, *lib. 3.* vt exinde colligi possit, vel in Donatistas seuerius quædam hoc tempore constituta actaque, vel saltem de Donati superbia hinc constat: de quo Baronius A. 331. Certe exinde liquido colligitur, Africam, sub Præfectura Gregorii istius fuisse: quod etiam confirmat subscriptio *d. legis 1. Cod. de naturalib. liberis. Dat. Karthagine:* vbi *Data*, pro *reddita*, vel *propos.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

FELICIANO & TATIANO COSS. 337. (a)

(a) *Ti. Fabius* Titianus alter Consulum audit Pagio in Critica, ex inscriptione Onuphrii. Volunt eundem esse cum *Titiano*, qui Præf. Vrb. fuit an. CCCXL. de quo auctor noster in Prosopograph. voc. *Titianus.* Cassiodorus: *Felicianus & Titianus.* It. Fast. Flor. min. Φηλικιανὸς καὶ Τιτιανός. Fast. Idat. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. in Fragment. *Feliciano & Titiano.* Chron. Alexandr. Φιλικιανοῦ καὶ Τατιανοῦ. Anastasius Vit. Pontif. *Feliciano & Maximo.* Vid. *PETR. RELANDVS* in Fast. p. 341.

Prid. Non. Febr. Dat. CONSTANTINOP. *l. 2. de contrah. empt.* ad Gregorium. (PF. P.)

Non. Febr. Dat...., *l. ad fiscum 5. Cod. Iust. vbi causæ fiscales.* ad Vrsum.....

Refero hanc l. ad A. 313. *GOTHOFREDVS.* Subscriptio hæc est: *Constantino Feliciano & Titiano Coss.* nomen *Constantino* natum est ex nomine vrbis *Constantinopolis*, vbi hæc lex data est: Quemadmodum & in L. 2. C. Theod. de contrah. emt. legitur *Constantinopoli. Feliciano & Titiano Conss.* In quibusdam editionibus omittitur hoc loco, & tantum legitur: *Feliciano & Titiano.* Ita etiam in *l. 15. C. de aduoc. diuers. iudicior.* legitur in fine: *Constantino Festo & Martiano*, in quibusdam editionibus. Vicissim *Constantinopolis* vox nata est aliquando ex *Constantino.* vid. subscriptionem *l. 2. C. Theod. de famil. ercifcund.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Fastis. Consul. p. 341.

CONST. M. XII. Kal. Iun. PP. Karthagine *l. 2. quemadm. mun. ciuil.* ad Concilium prouinciarum Afric. A. D. 337.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinopoli egit huius anni initio Constantinus M. vbi ab eo data mense Febr. *lex 2. de contrah. empt.*

Constantinus M. his coss. suscepta in Persas expeditione, (accepto, vt ferunt, a fratribus veneno) cum *Nicomediam* venisset, ibi (in suburbano Achyrona) Libanius *Basilic.* praesente vno ex filiis Constantio; Iulianus, *orat. 1.* vel saltem mox superueniente, Rufinus *lib. 1. c. 11.* obiit; XI. Kal. Iunii, id est, 22. Maii (alii dicunt 20. alii 21.) Socrates, *lib. 1. c. vlt.* Consularia Idaciana. P. Diaconus, *lib. 10.* Ipso Pentecostes die: Auctor vitae Constantini, *lib. 4. c. 14.* & Chronicon Alexandr. Anno aetatis 62. Imperii 32. Victor Schotti: vel vt Chron. Alex. anno Imperii 31. mens. 10. vide de his omnibus Dissertationes *in Philostorgium.*

CONSTANTINI Constitutiones sine die vel Coss.

III. Non. Mai. Dat. Constantinop. *l. 1. de Episcopali iudicio.* Ablauio PF. P.

. . . . *l. 1. de his quae administr.* . . . .

. . . . *l. 1. de Perfectiss. dign.* ad Paternum Valerianum.

l. 1. Cod. Iust. de officio Magistri officiorum. ad Agentes in rebus.

In quibusdam MSS. haec subscriptio reperitur: *PP. Romae in foro Traiani.*

l. vn. Cod. Iust. de off. Proconsulis. Aeliano Proconsuli Africae.

l. 1. Cod. Iust. de Eunuchis. Aurelio Duci Mesopotamiae.

l. 42. Cod. Iust. de liberali causa, ad Maximum PP. *

* al. P.V. Iungenda videtur haec lex legi *vel 2. Cod. Th. de liberali causa.*

Memorantur & aliae Constantini leges. *l. male agitur 2. Cod. de praescript. 30. vel 40. ann.*

l. 4. Cod. de feriis. ad Seuerum. . . . . .

Dat. Id. Apr. Sirmii.

l. 1. Cod. de Agricolis & mancip. domin.

l. 2. Cod. eod. tit. Ianuario PP.

l. 1. Cod. de fundis patrimonialib.

l. 1. Cod. de fundis rei priu.

In vno MS. ita inscriptio habet: *Imp. Constantini edictum ad Constantinopolitanos.*

Al. *Impp. Constantinus & Constans AA. ad Helicdorum.*

l. 1. C. de mancipiis & colonis patrimonialium.

Alii habent: *Impp. Valentinianus & Valens AA.*

l. 1. Cod. de omni agro deserto.

Vbi Imp. legis illius auctor. *Diuum Aurelianum Parentem suum* vocat.

l. 4. Cod. de legationibus.

l. 2. Cod. Iust. de dignitatibus. Volusiano PP. *

* γρ. P.V. & referenda ad annum 314. vel 315.

l. 3. eod. Cod. & tit. ad Numphidium. (a) PP.

(a) al. Rufiniano, al. Frusiano.

l. 2. Cod. de patrib. qui fil. Prouincialibus salutem.

CONSTANTIN. CONSTANTIVS ET CONSTANS.

CONSTANTINVS, CONSTANTIVS ET CONSTANS IMPP.

A. D. 337.

CHRONOLOGIA LEGVM.

FELICIANO & TITIANO COSS. 337.

IIII. Non. Aug. Dat...... *l. 2. de excusat. artific.* ad Maximum.....

Tribuitur hæc lex de Immunitate 35. artificum *Constantino M.* Quod si rectum est tum in mensem huic l. subscriptum error irrepserit, & sic reponendum alterius & anterioris mensis nobis nomen videatur, ita *IIII. Non. Apr.*

V. Kal. Dec. PP..... *l. 2. de honorar. codicillis.* Aconio Vicario Africæ. Accept. XVII. Kal. Iun. Thamugadi Vrso & Polemio Coss.

VIII.* Id. Dec. Dat. THESSAL. *l. 4. de annona & trib.*
* al. III.

Tribuitur hæc lex Constantio: cum tamen Constanti *Macedonia* (in qua Thessalonica) in Imperii diuisione cesserit, teste Victore & Zonara. Verum notandum, hoc tempore Constantium & Constantem eodem loci constitisse.

Prid. Id. Dec. Dat..... *l. 2. de distrab. pignor.* ad Egnatium Præsidem Bæticæ.

Tributur hæc lex Constantio: cum Constantino reuera tribuenda sit.

D...... Dat. NESSO *l. vxor. 7. Cod. Iust. de repudiis.* Dalmatio. (a).....

(a) V. sup. A. 355. Is ripam Gothicam tuebatur.

Tribuitur hæc lex *Constantino.*

CHRONICON HISTORICVM.

Constantinus, Constantius & Constans, Constantini M. filii *Augusti* nuncupati his coss. v. Idus Septembr. vt scribit Idacius *in Fastis Consular.* Constantius & Constans eodem loci aliquamdiu hæsere in Pannonia, transigendis quæ opus erant: v. Iuliani *orationem 1.* in Macedonia primum, *Thessalonicæ,* mox in Mysia, *Naissi* & *Viminacii*: tandem, & in Pannonia, (v. Iulianum, d. *orat. 1.*) *Sirmii.*

Imperium Constantini M. filii inter se partiti in Pannonia v. Orat. Iuliani I. In diuisione *Constantino* natu maximo cessit Gallia, Hispania, Britannia, & Africa Proconsularis ex parte: *Constanti* natu minimo, Italia, Africa reliqua, Illyricum, Macedonia, Græcia, Pontoque Euxino finitima: *Constantio*, Mysia (id enim addendum) Thracia, Constantinopolis, Asia, Ægyptus, Orientisque Imperium ab Illyrico ad Nisibin. Eunapius, in *Ædesio* Zosimus, *lib. 2. 40.* & Cedrenus in Annal. Quanquam hæc diuisio non omnino placide transacta, composita tamen a Constantio in *Pannonia*, vt prædicat Iulianus, *orat. 3.* vnde postea ipse in Syriam profectus, d. *orat. 1.* Quod anno demum prox. 338 accidit. Sed & de pertinente ad Karthaginem Africa Italiaque dissidium inter Constantinum & Constantem postea exortum: quod cum triennium totum fouissent, ipsi demum Constantino fatale extitit. v. *inf.* A. 340.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VRSO & POLEMIO COSS. 338. (a)

(a) Cassiodorus: *Vrsus & Polemius.* It. Chron. Alexandr. Ὀυρσου κὴ Πολεμίου, Fast. Flor. min. Ὄυρσος κὴ Πολέμιος, it. Fast. Flor. Mai. Fast. Idat. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher Fragm. & Paschal. Latercul. Aliter Malala Chronogr Ὀυρσου κὴ Πολυβίου. Sed repugnant marmora, quæ superiorum testimonia confirmant. V. *GRVTERVS* inscript. CCCCXVII. 4.

DEDIC. XVIII. KAL.
FEBR.
VRSO. ET. POLEMO.
COSS.

Add. *Ferretius* in Musis lapidariis pag. 125. *Mabillonius* in Supplement. Rei Diplomat. pag. 114. eodem charactere inscriptionem exhibet quo in lapide anno 1700 inuento in romano cæmeterio, expressa est, idem confirmantem. Add. ex eod. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 342. Illud etiam notandum *L. 1. C. de Oper. publ.* exstare: *Vrso Lupulo & Polemio Coss.* & hinc nonnullos concludere, Vrsum, *Lupulum* quoque appellatum, vid. *Almeloven.* in Fast. pag. 270. *PETR. RELANDVS* vero obseruat in subscriptionibus legum nonnisi vnum nomen Consulis exprimi, & hinc merito & hoc nomen suspectum esse, neque additum esse ad distinctionem huius Vrsi ab aliis, quia inter Consules alius *Vrsus* non fuerit.

XVII. Kal. Iun. Acc. Thamugadi. (b) *l. 2. de honorariis codicillis.* Aconio Vicario Afric. PF. (c) V. Kal.* Dec. (anno superiore.)

(b) Pro *Data.*

(c) In *Numidia.*

* Quinque mensibus, & viginti diebus ante.

Prid.

CONSTANTIN. CONSTANTIVS ET CONSTANS.

Prid. Id. Iun. Dat. VIMINACI *l. 4. de petitionibus.* Celsino PF. P. (d) A. D. 338.

(d) Italiæ, Illyrici & Africæ. v. anno prox. *l. 22. de decurionibus.*

XIV. Kal. Iul. Dat...... *l. 5. de famosis libellis.* ad Afros.

Tribuitur hæc lex Constantio.

VI. Kal. Aug. Dat. SIRM. *l. 5. de operibus publicis.* Hanc Catuline K. N. B.

Tribuitur hæc lex Constantio & Constanti.

V. Id. Octob. Dat. ANTIOCHIAE. *l. 23. de decurionibus.* ad Iulianum.......

Hæc lex Constantio recte tribuitur.

XV. Kal. Nou. Dat...... *l. 7. de accusationibus.* Domitio Leontio PF. P. (e)

Constantio hæc lex recte tribuitur.

(e) Orientis. v. & A. 343. 344.

V. Kal. Nou. Dat. EMESA. (f) *l. 25. de decurionibus.......*

(f) In Syria Phœnice Arabiæ vicina. v. Ptolemæum, Marcellinum, *lib. 26.* Libanium *ep. 756. ad Eusebium.* Stephanum *de vrbibus.* Perperam in Itin. Peutinger. scriptum *Nemesa.*

Kal. Nou. Dat...... *l. 26. de decurionibus.* ad Catulinum Vic. Afric.

Hæc lex Constantio & Constanti tribuitur.

Prid. Id. Dec. Acc. Karthagine *l. 24. de decurionibus.* Aconio Catulino Vic. Afric.

VI. Kal. Ianuar. Dat. & PP. ANTIOCHIAE *l. vlt. de temporum cursu.* ad Acindynum PF. P.

Hæc lex perperam *Constantino & Constanti* tribuitur: *Constantio* ea tribuenda est, cuius ibi nomen intercidit.

CHRONICON HISTORICVM.

T*Vmultus* quidam & *Seditiones* inter hæc Constantini, Constantii & Constantis initia exortæ, de quo Iulianus *orat. 1.* Libanius *Basilico.* Hinc forte & delatores emersere, quos Imperatores illi repressere *l. 4. Cod. Theod. de petitionibus*: vt & famosi libelli *l. 5. de famos. libel. Viminacii* in Mysia inferiore Impp. Constantius & Constans constitere. Hinc ibi mense Iunio data ad Celsinum PF. P. (Italiæ, Illyrici & Africæ) *lex 4. de petitionibus.* Ibi quoque primum congressus Athanasius cum Constantio, vt ipsemet scribit, *Apologia ad Constantium*: postea Cæsareæ, tandem & Antiochiæ, de quo vltimo congressu v. *inf.* A. 349.

Constans in Pannonia consistit: Hinc adeo *Sirmii* data mense Iulio extremo *lex 5. de operibus publicis.*

Constantius Imp. ex Pannonia, Imperio cum fratribus diuiso, aduersus *Persas* repente in Syriam profectus est: testis Iulianus *orat. 1.* Libanius *Basilico.* Hinc adeo *Antiochiæ* ab eo data his COSS. mense Octobri lex 23. *de decurionibus*: mox eodem mense *Emesæ* lex 25. *de decurionib.* & anni proximi initio Laodiceæ & Heliopoli, & rursum Antiochiæ, aliæ leges. Huic anno vel proximo congruit, quod Constantius a Spiridione Antiochiæ a morbo curatus dicitur XII. Septemb.

Constantius in Syria consistens, inter alia quæ in Persas molitus est, *Arabum* latrones per Legatos in Persas conuertit, teste Iuliano *orat. 1.* nempe *Emesæ* ipse constitutus, mox Laodiceæ & Heliopoli, vrbibus Syriæ Phœnices, Arabiæ vicinis. Hinc ab eo data ibi *lex 25. de decurionibus.* Ad hanc porro *Emesæ* moram pertinere videtur, quod narrat Libanius *orat. ad Theodosium 13.* Verum ibi legam potius *Edessam*, de quo *ad l. 8. de paganis.*

Constantius *Antiochiam* reuersus: vbi data ab eo, acceptaque ab Acindyno PP. lex *vlt. de temporum cursu.* Huc apprime conuenit, quod Augustinus scribit, *de sermone Dei in monte lib. 1. Sicut Antiochiæ factum esse perhibetur Constantii temporibus: Nam Acindynus tunc Præfectus, qui etiam Consul fuit,* &c. De hoc Acindyno, cui & inscribitur anno 340. *lex 3. de custod. reorum*, plura in Prosopogr.

CHRONO-

CHRONOLOGIA LEGUM.

CONSTANTIO II. & CONSTANTE AA. COSS. 339. (a)

(a) Cassiodorus: *Constantius II. & Constans.* Ita quoque Fast. Idat. Prosper. Chron. Fast. Anonym. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. *Constantio II. & Constante.* Aliter Fast. Flor. min. Κωνστάντιος τὸ β΄ καὶ Κώνστας τὸ α΄. Fast. Flor. Mai. Κωνσταντίου τὸ β΄ καὶ Κώνσταντος τὸ α΄. Et Chron. Alexandrin. Κωνσταντίνου νέου Αὐγούστου τὸ δ΄ καὶ Κώνσταντος Αὐγούστου τὸ ζ΄. Confer. *PETR. RELANDVS* in Fastis Consul. pag. 346.

VI. Id. Ian. Dat. TREV. *l. 27. de decurionibus.* Hanc Celsine K. N. B.

Hæc lex Constantium & Constantem præfert. Verum Constantino ea tribuenda. Fit ea l. mentio *Carthaginis & omnis Africæ. Gothofredus.* Idem obseruat *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 345.

X. Kal. Febr. Dat. ..... *l. 1. Cod. Iust. de formulis.* Marcellino Præsidi Phœniciæ.

Præfert hæc lex *Constantini* nomen, & in subscriptione *Constantium* III. & *Constantem* II. *AA. Coss.*

Kal. Febr.

Dat. LAODICEÆ *l. vt verborum vlt. Cod. Iust. qui admitti ad bonor. poss.* ad populum.

Hæc lex nullos subscriptos habet Coss.

Dat. Serdicæ (b) *l. quoniam 15. Cod. Iust. de testamentis.* ad populum.

Hæc lex perperam *Constantini* nomen præfert, quod Contius recte iam obseruauit, & inter alia refutant Consules hi huic l. subscripti (quos a Triboniano per errorem subscriptos nonnulli male opinantur) Quomodo & auctor vitæ Constantini *lib. 4. cap. 26. in fine.* alius ab Eusebio Cæsariensi hanc l. Constantino perperam tribuit: vt & Iustinianus *l. vlt. de curatore furiosi.* qui eam Constantinianam l. vocat.

(b) repone, *Laodiceæ.*

Dat. ..... *l. in legatis 21. Cod. Iust. de legatis.* ad populum. Constantini, Constantii & Constantis nomina recte præfert.

III. Non. Febr. Dat. ..... *l. 5. de annona & tributis.* ad Vranium. ....

Tribuitur hæc lex Constantio.

XV. Kal. Mart. PP. ..... *l. 3. de cursu publico.* ad Acindynum PF. P.

Ad hunc annum hanc legem retraho ab A. 326.

Prid. Id. Mart. PP.* Dat. HELIOPOLI *l. 4. de maternis bonis.* *l. 8. Cod. Iust. qui admtti ad bonorum poss.* ad Dionysium ..... (c)

Consulatus ita adnotatus: *Constantio A. & Constante Cæs. Coss.*

(c) Comitem. v. sup. A. D. 328.

Prid. Kal. Apr. Dat. ANTIOCHIÆ *l. 1. de incestis nuptiis.* ad prouinciales Fœnices.

Constantino & Constanti tribuitur male: sed & Coss. hi subnotati *Constantinus & Constans A. A.*

VIII. April. Dat. *l. 3. de Prætoribus.* ad Mecilium Hilarianum PF. P. (d)

Constantio tribuitur hæc lex. (d) γρ. PF. V.

IV. Kal. Iul. Dat. ..... *l. 4. de Prætoribus.* ad Mecilium Hilarianum PF. P.

Constantio tribuitur. (d) γρ. PF. V.

Id. Aug. Dat.

CONSTANTINOP. *l. 2. ne Christianum mancip.*

Constantino male tribuitur. Et Constantinus 2. Cos. male subnotatus.

.... *l. 6. de Iudæis.* post alia.

ad Euagrium .....

Constantio tribuitur recte. Huius l. meminit Sozomenus, *lib. 3. cap. 16.*

IV. Kal. Sept. Dat. ..... *l. 4. quorum appellationes.* ad Catullinum. ....

Constantio & Constanti tribuitur.

VI. Kal.

CONSTANTIN. CONSTANTIVS ET CONSTANS. — A. D. 339.

VI. Kal. Dec. Dat. . . . . { *l. 19. de appellationibus.* Constantio tribuitur. *l. 28. de decurionibus.* } ad Anatolium (siue Aconi-vm) Vic. Asiæ. *al.* Africæ.

Constantio & Constanti tribuitur.

CHRONICON HISTORICVM.

CONstantinus Iun. TREVIRIS agit. Ex ea quoque vrbe idem literas illas dedit, ad populum Ecclesiæ Alexandrinæ, quibus munitus Athanasius Alexandriam repetiit: ipso Athanasio teste *Apolog.* 2. & Socrate: *lib. 2. cap. 2.*

Constantius hoc tempore porro egit in Syria Phœniciæ: & quidem, Emesa digressus (vbi superiore anno erat) *Laodiceæ*; vbi (a Iurisconsultis Berytiensibus proculdubio edoctus) multa pristi prauique moris mutauit: ac nominatim inanium formularum verborumque captionem alicubi sustulit, *l. 1. C. Iust. de formulis. l. vlt. Cod. Iust. qui admitti ad bonor. poss. l. quoniam* 15. *Cod. Iust. de testamentis: l. in legatis 21. C. Iust. de legatis*: quas quidem quatuor leges omnes, vnius eiusdemque Constantii Imp. constitutionis ad Marcellinum Præsidem Phœniciæ & ad populum, hoc anno latæ, partes esse existimo. Idem & nuptias cum fratris sororisue filia, capitis pœna proposita per eandem Phœnicen hoc ipso mox anno, sed Antiochiæ in Syria Cœle interdixit: *l. 1. de incestis nuptiis.*

Superindictum seu oblatio quædam a Constantio Imp. imposita, ad belli Persici apparatum: vt testatur Iulianus *orat. 1. ad Constantium.* Quo pertinere videtur & *lex 5. de annona & trib.* sic vt nemo ab ea immunis esset. *d. l. 5.*

Heliopoli consistit Constantius, Emesa & Laodicea in eadem Phœnice digressus.

Antiochiam Syriæ-Cœles reuersus Constantius Imp. ex Syria Phœnice.

Mecilius Hilarianus Præfectus vrbi fuit ab Idibus Ianuariis anni superioris, vsque ad pridie Idus Iulias, quibus Apronianus ei suffectus his COSS. vt testatur Notitia Præfectorum vrbi: Hinc adeo mense Aprili Maioque datæ ad eum his COSS. lex *3. & 4. de Pratoribus.*

Iudæi vetiti a Constantio seruos Christianos vel ex alia secta comparare, vxoresque Christianas sibi adsciscere *l. 2. ne Christianum mancip.* & *l. 6. de Iudæis.* Prioris capitis meminit & Sozomenus, *lib. 3. c. 16.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

ACYNDINO & PROCULO COSS. 340. (a)

(a) Cassiodorus: *Acyndinus & Proculus.* It. Chron. Alexandr. Ἀκινδύνȣ κ϶ Πρόκλȣ. Fast. Flor. min. Ἀκίνδυνος κ϶ Πρόκλος. Fast. Flor. mai. Ἀκινδύνȣ κ϶ Πρόκλȣ. Obseruat *Petr. Relandus* in Fast. pag. 343. græcos τὸ V. ante L. Latinum abiecisse, scripsisseque Πρόκλος pro Πρόκυλος, vti fecerunt in Ἡρκλάνος pro *Herculanus*, Ἀσκληπιὸς pro *Æsculapius.* Fast. Idat. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. Vrb. & Paschal. Latercul. *Acyndino & Proculo.* Bucher. Fragm. *Aquindino & Proculo.* Male Fast. Anonym. *Aquilino & Proculo.* Integrum nomen Proculi seruat inscriptio in Castalionis Var. Lect. T. IV. Thes. Crit. *Gruter.* pag. 578.

L. ARADIO. VAL. PROCVLO. V. C.
CONSVLI. ORDINARIO.

Add. inscript. CCCLXIII. *Acyndinum* prædicat *Symmachus* Lib. I. Epist. 1. ad patrem:

Hic Consul clarum produxit *Acyndinus* æuum,
Quique dedit leges Orfitus Æneadis.

XIV. Kal. Febr. Dat. NAISSO *l. 29. de decurionibus.* Ordini ciuitatis Constantinæ (b) Cirtensium.

Constantio & Constanti recte tribuitur: & certe Constantem ea auctorem habet.

(b) Ita quoque Cod. Iust. minus recte *Ædesenæ*, Cuiacius: in *Numidia* porro hæc vrbs erat.

IV. Non. Febr. Dat. Naisso *l. 5. de petitionibus.* Callepio Rationali trium (c) prouinciarum.

(c) id est, Siciliæ, Sardiniæ, Corsicæ.

Non. Apr. Dat. . . . , *l. 3. de custodia reorum.* Acyndino PF. P.

V. * Id. April. * Dat. AQVILEIAE lex 3. *de dilationibus.*

* Ita *C. Iust.* & in MSS. & in *l. 3. de aduoc. fisci. al.* VI.

Constantino & Constanti tribuitur. In Cod. Iust. *Constantino, Constantio & Constanti.* Subscripta Aquil. *l. 3. de aduoc. fisci.* Constantio, & quidem vni adscribitur male. *Gothofredus.* Add. *Petr. Relandus* in Fast. Consul. p. 347. } ad Petronium Vic. Afric.

CHRONICON HISTORICVM.

COnstans Imp. in Dacia *Naissi* consistit mense Ianuario, vbi data ab eo *lex 29. de decurionibus*: & initio Februarii, lex 5. *de petitionibus.*

Constans Imp. his COSS. *Aquileiæ* constitit: vbi data ab eo ad Petronium vicarium Africæ constitutio, cuius partes sunt lex *3. de dilationibus & lex 3. de aduoc. fisci.* Ibidem mense Aprili Constantinus bellum fratri Constanti inferens ob Africam & Italiam, iuxta Aquileiam, inquam, occiditur; de quo Hieronymus *Chronico*: Philostorgius *lib. 3. cap. 1.* Socrates:

CONSTANTIVS ET CONSTANS. Socrates: *lib. 2. c. 4.* his coss. adsignatis. Sozomenus *lib. 3. c. 2.* Victor vterque: Zosimus, *lib. 2. c. 41.* Consularia Idaciana: Tertio Imperii sui anno. Zonaras ante III. Kal. Maii: Eo quippe iam die Constans Constantini fratris sui acta quædam rescindere videtur *l. 1. de immunitate concessa.* Imo & ante v. Id. April. quo Constantem *Africa* potitum (quod vtique factum fratre caeso) ostendunt *lex 3. de dilat.* & *lex 3. de aduoc. fisci.* De hac porro Constantini cæde peculiaris exstat μονῳδία, quam a me acceptam edidit Fr. Morellus. Ibidem, Aquileiæ inquam, & alias postea Constantem exstitisse, & vna cum eo Athanasium & quidem post concilium Sardicense A. 348. testatur Athanasius, *Apol. ad Constantium*, & *Apol. 2.* A. D. 340.

CONSTANTIVS, ET CONSTANS.

Iisdem Coss.

III. Kal. Mai. Dat. .... *l. 1. de immunitate concessa.* ad Marcellinum. (a) .....

Constantino male tribuitur.

(a) Comitem S. L. sub Constante. V. Zosimum *lib. 2. cap.* 42.

v. Id. Iun. PP. ..... *l. 20. de appellationibus.* Philippo PF. P.

Consulatus ibi ita notatus, *Post Consulatum Constantii* II. & *Constantis AA.* Referre malim hanc l. ad alium annum, puta ad A. D. 347.

VII. Kal. Iul. Dat. MEDIOL. *l. 1. de sepulchro violato.* ad Tatianum. (b) PF. V.

Hæc lex Constantio male adscribitur.

(b) γρ. *Titianum.*

III. * Kal. Iul. Dat. ..... *l. 3. de honorar. codicillis.* ad Marcellinum. PF. P.

* al. IIII.

Prid. Id. Aug. Dat. Acc. Capuæ *l. 1. de salgamo.* ad Prouinciales.

Constantio & Honorio tribuitur male. *Gothofredus.* Inscriptio est. *Impp. Constantius & Honorius AA.* Lege, *Impp. Constantius & Constans AA.* Vid. *Petr. Relandus* in Fastis. pag. 348.

Prid. Id. Aug. Dat. BESSAE *l. 30. de decurionibus.* Nemesiano Comiti.

v. Id. Sept. Dat. ANTIOCHIAE. *l. 5. 6. de Prætoribus.* ad Senatum.

Consulatus in subscriptione harum duarum legum ita notatus; *Post Consulatum D. N. Constant.* III. & *Constantis.*

III. Kal. Dec. Dat. *l. 21. de appellationibus.* ad Proculum Proc. Afric.

CHRONICON HISTORICVM.

Immunitatem quandam a publico suoque inimico datam abrogat Constans Imp. extremo mense Aprili, *l. 1. de immunitate concessa.* Quod de Constantino fratre recenter interfecto accipiendum videtur: de quorum inimicitiis supra dixi.

Marcellinus, Comes S. L. προεστὼς τῶ ταμιείυ fuit sub Constante, vt testatur diserte Zosimus *lib. 2. cap. 42.* Hic idem est, cui inscribitur d. *lex 1. de immunitate concessa.* Vbi de dignitate eius ex ipsius l. argumento coniecturam ducere licet.

Constans *Mediolani* consistit hoc tempore, Mense Iunio.

Titianus Præfectus vrbi Romæ fuit his coss. qui & III. Nonas Maias ad Imp. Constantem profectus est, posteaque Romam reuersus est IV. Idus Iunias: teste veteris Notitiæ Præfectorum vrbi auctore. Quare mox eodem mense Iunio extremo data ad eum a Constante Mediolani posito *lex 1. de sepulchro violato.*

Constans sepulchra dirui intra Præfecturam vrbis Romæ vetuit: Quo tempore IVLIVS erat Ep. vrbis Romæ, Romæque eo anno agebat prima vice Athanasius.

Constantius Bessæ in Thracia consistit: vbi ab eo data mense Augusto lex 30. *de decurionib.* Huius Bessæ mentio in Itinerario Antonini.

Constantius *Antiochiæ* consistit his coss. vbi & eo præsente postea anno proximo concilium Antiochenum habitum, teste Socrate *lib. 2. c. 5.* Sozomeno *lib. 3. c. 5.* Itaque ibi data ab eo mense Septembri *lex 5. & 6. de Prætoribus.*

CONSTANTIVS ET CONSTANS. A. D. 341.

CHRONOLOGIA LEGVM.

MARCELLINO & PROBINO COSS. 341. (a)

(a) *GOTHOFREDVS, in Chronologia Codicis Theodosiani huius anni CCCXLI. Consules vocat Constantium & Albinum; sed credo esse errorem typographi: nam in legibus, quas citat, datis his Coss. legitur: Marcellino & Probino, vt l. 5. C. Theod. quor. appell. non recip. & aliis. Adeo vt Constantio & Albino Coss. quod ad an. 351. pertinet, huc male translatum sit a typographo*, ceu adcurate obseruauit *Petrus Relandus* in Fastis Consularibus. p. 351. Cassiodorus; *Marcellinus & Probinus*. Chron. Alexandr. Μαρκελλίνε καὶ Προβίνε. Paullo aliter Fast. Flor. min. Μαρκελλῖνος καὶ Προβιανός. multum vero errant Fast. Flor. mai. Γρόνιος καὶ Προγίνε exhibentes.

INDICTIO XIV. his Coss. adsignatur apud Athanasium *lib. de Synodis*.

VII. Id. Apr. Dat. . . . . . *l. 5. quorum appellationes.* ad Albinum Vic. Hispaniarum.

VII. Kal. Iul. Dat. LAVRIACO { *l. 31. de decurionibus.* / *l. 1. de Tabulariis.* } ad Catullinum PF. P.

XVI. Kal. Sept. Dat. . . . . *l. 2. de decurionibus.* ad Hilarianum. . . .

VIIII. Kal. Ian. Dat. . . . *l. 6. de donationibus.* ad Celsinum. (b) . . . .

(b) PF. V. v. Chronicon suppositum.

Sine die, Acc. . . . . *l. 2. de paganis sacrif. & templis.* ad Magdalianum Agentem vicem PF. P.

Hæc lex vni *Constantio* male tribuitur: Constanti ea tribuenda.

CHRONICON HISTORICVM.

ET hoc anno Constantius *Antiochiæ* constitit: vbi & concilium Antiochiæ eo præsente habitum, & Dominicum a Constantino M. excitari cœptum Antiochiæ, dedicatum fuit: de quibus Encæniis celeberrimis, Hieronym. *Chron.* Socrates, *lib. 2. c. 5.* Sozomenus, *lib. 3. c. 5.* Athanasius *de Synodis*.

Constans mense Iunio extremo huius anni *Lauriaci* constitit: vbi ab eo data *l. 1. de Tabulariis:* quæ repetitur *leg. 31. de decurionib.* Porro cum *Lauriacum* non vnum fuerit, ad *d. l. 1. de tabular.* disquiro, de quonam istud accipiendum sit, & in *Batauia* quæ Francis opposita, id positum censeo. Ad Constantem porro vel hoc anno vel proximo in *Gallia* consistentem Eusebiani quartam fidei formulam e Synodo Antiochena misere, vt testatur Athanasius, *de Synodis*.

Aurelius *Celsinus* his COSS. Præfectus vrbi fuit a V. Kal. Martias ad Kalendas Apriles ferme anni proximi. Auctor Notitiæ Præf. Vrbi. Hinc adeo mense Decembri huius anni huic Celsino (etsi dignitate omissa) inscribitur *lex 6. de donationibus*.

Constans (non Constantius, vt quidam censent) *Gentilitiam* superstitionem & *Sacrificiorum* vsum aboleuit hoc tempore (Iulio Episcopatum Romanum gerente) *l. 2. de paganis* (ad quam l. sese quoque refert *l. 3. eod. tit.* anno proximo) v. & Sozomenum, *lib. 3. c. 16.* Atque hoc est, quod Firmicus, *de errore profan. religionum*, excidia Templorum *Constanti* tribuit, & post id hostes (Francos) deuictos, Constantemque in Britanniam transfretasse scribit: quorum prius factum anno proximo 342. posterius anno 343.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO III. & CONSTANTE II. COSS. 342. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantius III. & Constans II.* Socrates id confirmat Hist. E. II. 13. ἐν ὑπατείᾳ τῶν δύω Αὐγέσων, Κωνσαντίε τὸ τρίτον καὶ Κώνσαντος τὸ δεύτερον. *Duobus Augustis Consulibus, Constantio III. & Constante II.* It. Fast. Flor. min. Κωνσάντιος Σεβαςὸς τὸ γʹ, καὶ Κώνσας Σεβαςὸς τὸ βʹ. Ita quoque Fast. Flor. Mai. Fast. Idat. Anonym. de Præf. Vrb. & Paschal. Latercul. *Constantio III. & Constante II.* Paullo aliter Chron. Alexandr. Κωνσαντίε Αὐγέσε τὸ ϛʹ, καὶ Κώνσαντος Αὐγέσε τὸ βʹ.

Non. April. Dat. ANTIOCHIAE *l. 33. de decurionibus.* Rufino Com. Orientis.

VI. Id. Apr. Dat. Antiochiæ *l. 34 de decurionibus.* ad Auxentium Præsidem (b) Augustamnicæ.

(b) Præsidis Augustamnicæ mentio quoque fit in rebus gestis A. D. 348. apud Socratem, *lib. 2. cap. 18.*

V. Id. Mai. Dat. Antiochiæ *l. 6. quorum appellat. non recip.* ad Leontium. (c)

(c) PF. P.

Kal. Nouembr. Dat. . . . . *l. 3. de paganis sacrif. & templ.* ad Catullinum PF. V.

Male huic l. subnotati Coss. *Constantius* IIII. & *Constans* III v. quæ ad eam l. scripsi. *GOTHOFREDVS. Baronius* legem anno 346 datam existimat: verum subscriptione correcta secundum mentem auctoris, & apposito *Constantio III. & Constante Coss.* ad hunc annum eam referendam patebit. Nam Catullinus, cui lex inscripta est, Præfectus vrbi fuit anno 342. 343. & 344. non autem 346. vt liquet ex libello de Præf. Vrb. Lex etiam Constanti tribuenda vtpote Romam tenenti, non vero Constantio, qui in oriente imperabat. Conf. *Pagius* in Critic. Annal. ad an. 342.

CHRONICON HISTORICVM.

COnstantius his quoque COSS. *Antiochiæ* moratur: quod iuxta *l. 33. 34. de decurionib. l. 6. quorum appellat.* testatur Socrates, *lib. 2. c. 10.*

In excidiis Templorum pergit hoc tempore Constans, non quidem iis destrui iussis, verum vsu & ingressu eorum abolito, (idque Iulio Romæ Episcopo, & Athanasio ibi positis) *l. 3. de paganis.*

FRANCI deuicti & pacati hoc anno a Constante, secundo Consulatu suo.

Aconius *Catullinus* Philomatius P. V. fuit his

CONSTANTIVS ET CONSTANS. his coss. a pridie Non. Iul. vetus Notitia Præfectorum vrbi. Hinc adeo huic Catullino PF. V. inscripta Kal. Nouembr. *d. l. 3. de paganis*. A. D. 343.

CHRONOLOGIA LEGVM.

PLACIDO & ROMVLO COSS. 343. (a)

(a) Cassiodorus. *Placidus & Romulus*. It. Chron. Alexandr. Πλακίτȣ καὶ Ρωμύλȣ. Fast. Flor. min. Πλάκιτος καὶ Ρώμυλος. Fast. Idat. Prosper. Chron. Fast. Anonym. Bucher. Fragm. & Paschal. Latercul. *Placido & Romulo*. Aliter Fast. Flor. Mai. Πλακιανȣ καὶ Ρωμύλȣ. Confutat hos Vopiscus in Aureliano cap. 15. *Vidimus proxime Consulatum Furii Placidi tanto ambitu in circo editum, vt non præmia dari aurigis sed patrimonia viderentur*. Et inscriptio apud *Gruterum*. CCCCXXXIII. 4.

M. MAECIO. MEMMIO. FVRIO. BAL
BVRIO. CAECILIO. PLACIDO. C.V.
* * *
CONSVLI. ORDINARIO.
PATRONO. PRAESTATISSIMO.
REGIO. PALATINA.
POSVIT.

Apud *Reines*. Class. VI. inscript. LXXIV. pag. 431.

PLACIDO.
CONSVLE.

Add. pag. 956. & *Fabretti* Inscript. pag. 758. *Contelorius* ad an. 391. Præfectum Vrb. memorat *Flauium Pisidium Romulum*, retulitque ad ipsum inscriptionem, quæ sic desinit:

EXEQVENTE. FL. PISIDIO. ROMVLO.
V. C. PRAEFECTO. VRBIS.

Hinc factum, vt plerique *Romulum*, alterum huius anni Consulem, *Flauii Pisidii* nominibus minus accurate insigniuerint. Conf. *Petrus Relandus* in Fastis. p. 355.

VIII. Kal. Feb. Dat. BONONIÆ *l. 5. de extraordinariis*. ad Italicum....
Constantio male tribuitur hæc lex.

Kal. Febr. Dat..... *l. si quis 6. Cod. Iust. vbi causæ fiscales*. ad Italicum.....
Hæc lex Constantino male tribuitur: Et Coss. caret.

XII. Kal. Mart. Dat. ANTIOCHIÆ *l. 5. de falsa moneta*. Leontio. PF. P.

VI. Kal. Mart. PP. Cyzico *l. 22. de appellationibus*. ad Scyllacium (b).....

(b) Græciæ Proconsul Scyllacius occurrit apud Himericum. *in Biblioth. Photii*. Verum hic vel PF. fuit, vel Vicarius Ponticæ.
Lex est *Constantii & Constantis*. Conf. *Petr. Relandus*. l. c.

V. Kal. Iul. Dat. HIERAPOLI *l. 35. de decurionibus*. Leontio PF. P.

Prid. Kal. Iul. Dat. (c) TREVIRIS *l. 36. de decurionibus*. ad Titianum....
(c) Pro Acc.

IIII. Non. Iul. Dat. Hierap. *l. 1. de lenonibus*. ad Seuerum P. V. (d)

(d) γρ. PP. Nam neque vrbs Roma Constantio hoc tempore parebat, cuius hæc lex est: neque Seuerus P. V. fuit hoc anno, verum *Catullinus*.

VI. Kal. Sept. Dat..... *l. 8. de Episcopis*. Clericis salutem dicit. *Constantio* tribuitur hæc lex.

CHRONICON HISTORICVM.

TERTIÆ Indictionis initium, v. insr. A. D. 356. vel 357. l. 2. de legatis.

Constans post templorum excidia A. 341. & 342. post varios item cum Francis euentus A. D. 341. post deuictos tandem Francos anno 342. in *Britanniam* e Gallia aduersus Scotos & Pictos his coss. traiecit sæua hyeme: testis Libanius, *in βασιλικῷ*, Firmicus Maternus *lib. de errore profanar. religionum ad Constantium & Constantem*, quem librum Anno proximo 344. vel certe fine huius ipsius anni scripsisse videtur. Ammianus Marcell. *initio lib.* 20. Hinc igitur VIII. Kal. Febr. his coss. data a Constante *Bononia* lex 5. *de extraordin. muneribus*: Bononiæ, inquam, Galliarum, quæ antea Gessoriacum: quod iam a me notatum, *in Notis ad veterem orb. descr.* vnde videl. solemnis e Galliis in Britanniam transitus erat: v. inter alios Am. Marcell. *lib. 20. c. 1.* & *lib. 27. c. 8.* Itinerarium Peutingerii & Olympiodorum *apud Photium*. Ex eadem vero ipsa *l. 5. de extraordin. mun.* colligitur, Constantem ad expeditionem hanc Britannicam extra ordinem quid prouincialibus indixisse.

Aconius *Catulinus* his quoque coss. P. V. fuit: Not. Præf. vrbi.

Constantinus in Syria *Antiochia* primum hoc anno constitit, quod ex Socrate quoque liquet, *lib. 2. c. 10.* Sozomeno *lib. 3. c. 6.* vbi & data ab eo mense Februario *lex 5. de falsa moneta*: mox *Hierapoli*, vbi ab eo datæ mense Iunio & Iulio lex 35. *de decurionibus*: *lex 1. de Lenonibus*. Nempe quia bello Persico tum illigatus erat: ad quod veteranorum filios, qui sedecim annorum essent, ad militiam euocauit. *d. lege 35. de decurionibus*. De quo vel sane simili Edicto sensit Sulpitius in v. S. *Martini c. 1.*

Titianus vir eloquens Præfecturam Prætorianam Galliarum gessit hoc tempore, teste Hieronymo in *Chronico*, anno Constantis octauo, qui in sequentes coss. incidit. Huic proculdubio Titiano inscribitur his ipsis coss. *lex 36. de donationibus*. quæ & *Treueris Data* (forte Accepta) dicitur. De eo plura *in Prosopogr.* v. & *infra* anno 349.

Immunitas. Clericorum a nouis collationibus, a metati onere & a lustrali collatione firmata his coss. *l. 8. de Episcopis*.

CHRONOLOGIA LEGVM.

LEONTIO & SALLVSTIO COSS. 344. (a)

(a) Cassiodorus. *Leontius & Sallustius*. It. Chron. Alexandr. Λεοντίȣ καὶ Σαλλȣςίȣ, & Fast. Flor. Mai. Fast. Flor. min. Λεόντιος καὶ Σαλλȣ́ςιος. Fast. Idat. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. V. *Leontio & Salustio*. Bucher. Fragm. *Leontio & Sallustio*. Confer. *Petr. Relandus* in Fastis. p. 356.

v. Kal.

CONSTANTIUS ET CONSTANS. v. Kal. Iul. Dat. ..... *l. 37. de decurionibus.* ad Placidum (b) PF. P. A. D. 345.

Constanti hæc lex tribuenda.

(b) Hic superiore anno Cos. erat.

III. Kal. Iul. Dat. .... *l. 2. de concuss. aduocator.* Eubolidæ V. C. Vic. Africæ.

Constantio & quidem vni tribuitur, male: *Constanti* quippe accepta ferenda ea est.

Prid. Non. Iul. Dat. .... *l. 3. de excusat. artificum.* ad Leontium PF. P.

Constantio tribuenda est hæc lex, vna cum duabus sequentibus.

v. Id. Octobr. Dat. .... *l. 2. de salgamo.* Leontio. PF. P.

Consules omissi in huius l. subscriptione, quam tamen huc referendam censeo. v. quæ dixi *ad eam l.*

v. Id. Dec. Dat. .... *l. 7. quorum appellationes.* ad Hieroclem (c) Consularem Syriæ Cœles.

(c) Eidem inscribitur A. 348. *lex 6. de iure fisci.*

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius Imp. hoc quoque anno bello Persico illigatus fuit: Quare & *legem 2. de salgamo hospitibus non præbendo* ad exercitum seu militem Persis oppositum referam: quæ & inscribitur Leontio PF. P. qui P. P. Orientis fuit: vt docent superiore anno duæ constitutiones.

Mechanicis, Geometris & Architectis, vt & *Aquæ libratoribus* immunitatem a personalibus scilicet muneribus, hoc tempore tribuit Constantius Imp. vt ita alios docere possent. *l. 3. de excusat. artificum.* Proculdubio vero id pertinet ad opera publica, quæ hoc tempore Constantius excitauit plurima: & forte nominatim ad Thermas Constantianas, quas auctor Chron. Alex. ait anno proximo 345. excitari cœpisse: vel certe ad opera publica, priuataque, quæ Antiochiæ hoc tempore passim excitata & ad Antiochiam.

CHRONOLOGIA LEGVM.

AMANTIO & ALBINO COSS. 345. (a)

(a) Chron. Alexandr. Ἀμαντίȣ καὶ Ἀλβίνȣ. It. Fast. Anonym. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragm. & Paschal. Latercul. *Amantio & Albino.* Aliter Fast. Flor. min. Ἀμάντιος καὶ Ἀλμῶρς. Fast. Flor. mai. Ἀμαντίȣ καὶ Ἀλβιανȣ̃. Fast. Idat. *Amentio & Albino.* quos tamen corrigit inscript. apud *Gruterum* CCCCLXXVI. 7.

POST. AMANTI. ET. ALBINI. CONS.

Reinesius epist. 39. ad Rupert. ex inscriptione veteri scribit nomen esse prioris consulis *Creperium Amantium. Consul iste*, ait, *ab omnibus fastorum editoribus & historicis solo cognomine annotatus est. Omissum ab omnibus familiæ nomen; quod ex vnico hoc Saxo discimus.* Cassiodorus, qui sequitur Prosperum in Chron. Consulum seriem post Leontium & Sallustium hanc habet:

Constantius IV. & Constans III.
Amantius & Albinus.
P. C. Amantii & Albini.
Rufinus & Eusebius &c.

Conf. *Petr. Relandus* in Fastis, p. 357.

IIII. Id. Mai. Dat. NIZIBI *l. 5. de exactionibus.* Nemesiano V. P. Com. Larg.
Id. Mai. Dat. TREV. *l. 7. de petitionibus.* ad Eustathium Com. R. P.
VI. Non. Iul. PP. Rom. *l. 23. de appellationibus.* ad Rusticum PF. V.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius hoc anno *Nisibi* constitit mense Maio, quo ibi data ab eo *lex 5. de exactionibus.* Hoc vero anno, prælium a Constantio cum Persis gestum haud procul Nisibi apud *Singaram*, nocturnum, parum prosperum: de quo Iulianus, *orat. 1.* Sext. Rufus, *in Breuiario ad Valentem cap. 27.* Eutropius, *l. 10. c. 6.* Hieronymus, & Idacius *Chronicis.* Orosius, *l. 7. c. 29.* Quod quidem Iulianus hoc anno diserte factum docet: quandoquidem Magnentii Tyrannidem in Gallia sexto ferme post hoc prælium anno exortam diserte scribit *l. c.* Atquin cœpit ea A. 450. Quare perperam prælium id hactenus alii referunt ad A. D. 348.

Constans *Treuiris* agit hoc anno: vbi ab eo data *lex 7. de petitionibus*, ad *Eustathium* Com. R. P. qui proinde Eustathius Comes R. P. fuit sub Constante in occidente. Id vero omne diserte testatur Philostorgius, *lib. 3. histor. Eccl. c. 12.* ad quem v. quæ dixi.

Q. *Rusticus* Præfectus vrbis Romæ erat hoc tempore: cui III. Non. Iulias demum Probinus P. V. successit in Præfectura vrbana, vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi. Quare VI. Non. Iulias adhuc *lex 23. de appellationibus*, ad hunc Rusticum PF. V. data, proposita dicitur Romæ.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO IV. & CONSTANTE III. AA. COSS. 346.

Hic Consulatus in Chronologia Codicis Theodosiani hactenus edita penitus omissus fuerat: eum alii sic notant: *Post Consulatum Amantii & Albini*: veluti Auctor

CONSTANTIVS ET CONSTANS.

Auctor Notit. Præf. Vrbi, Fasti Capitolini, & Vetus Fragmentum Consulare, quo Cuspinianus vsus, quodque Bucherius edidit p. 2.0. *GOTHOFREDVS*. Secutus vero erat *Gothofredus* Chron. Alexandrin. in quo ita: Κωνσταντίου Αὐγούστου τὸ ς καὶ Κώνσταντος Αὐγούστου τὸ γ΄. Rectius tamen Fast. Flor min. Κωνστάντιος τὸ δ΄ καὶ Κωνστάντιος τὸ γ΄. Fast Flor. Mai. Κωνσταντίου τὸ δ΄ καὶ Κώνσταντος τὸ γ΄. Fast Idat. *Constantio IV. & Constante III.* Fast. Anonym. *Post Amantio & Albino*. Anonym. de Præf. Vrb. *Post Consulatum Amantii & Albini*. Paschal. Latercul. *Post Amantio & Albino. P.C. Amantii & Albini.* In actis Concil. Colonienſ. ab init. *Post Consulatum Amantii & Albini IV. Idus Maias quum consedissent.* A. D. 346.

Subnotat *Petr. Relandus* in Fast. pag. 359 *Ita solebat fieri, vt non ab imperatoribus, sed Consulibus Character temporis peteretur in actis conciliorum, & si consules noui nondum essent creati vel noti, scribebant* post consulatum *illorum qui anno præterito fuerant. Ita sanxerunt in Concilio Mileuitano, vti & quod ab Episcopis ordinati literas accipere deberent propria ordinatorum manu scriptas, non imperatorem, sed dein & Consulem continentes. Vid. Can.* 14. & 20.

Non. Mai. Dat. CONSTANTINOP. *l. 6. de extraordin. munerib.* ad Beronicianum (a) Vic. Asiæ.

(a) Huic eidem inscribuntur sub Constantino M. A. 334. Optato & Paulino Coss. *lex 4. de Numerariis & lex 2. de his quæ administr.*
Huic vero legi 6. diserte *Impp. Constantius & Constans AA.* inscribuntur.

VII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 10. de Episcopis.* Vniuersis Episcopis per diuersas prouincias.

Hæc lex dicitur data *Constantio VI. & Constante AA. Coss.*

X. Kal. Iun.* Dat. CAESENAE *l. 38. de decurionibus.* ad Anatolium PF. P.*

*Iul. Sigon. *Illyrici. v. Prosopogr.

XI. Kal. Iul. Dat. MEDIOL. { *l. 6. de annona & tributis.* / *l. 42 de decurionibus.* } { Ordini Cæsenatium salutem dicit. }

Referuntur hæ leges ad *Constantium A.* VIII. & *Constantem Cæs.* III. *Coss.* id est, ad A. 354.

Id. Iun. Dat....., *l. 4. de bonis vacantibus.* ad Iuuenalem Rationalem Numidiæ.

Constantino hæc lex tribuitur, perperam.

V. Kal. Aug. Dat..... *l. 1. ne conlationis translatio.* Philippo PF. P.
.... *l. 4. Cod. de dignitatibus.* Philippo.....

Hæc lex huc referenda videtur.

X. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 4. de fide testium.* Aurelio Mimenio.....
Id. Oct. Dat...... *l. 4. de pœnis.* Theodoro V. P. Præsidi Arabiæ.

Referenda hæc lex ad A. D. 352.

VIII. Id. Dec. Dat. THESSALON. *l. 7. de exactionibus.* Bibulenio Restituto Præsidi Sardiniæ.

Constantio & Constanti AA. tribuitur hæc lex. Item subnotati Coss. *Constantio VI. & Constante III. AA. Coss.* Quod stare non potest.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius his Coss. egit *Constantinopoli.*

Constans Imp. hoc tempore *Mediolani* constitit, ante concilium Sardicense, vbi & Athanasius ab eo Roma, quarto moræ ipsius ibi anno, euocatus, cum eo congressus est, vt testatur ipse *Apol. ad Constantium.* Itaque & ibi a Constante data mense Iunio *lex 6. de annona & trib. & l. 42. de decurionibus.*

Donatus Bagaiensis in Numidia, cum Macario bello congredi ausus furiosa turba conducta in prælio ipso cecidit vna cum Circumcellionibus: Quæ Macariana tempora sunt, de quibus Optatus *lib. 3.* Eo pertinere existimo *l. 4. de bonis vacantibus,* quæ data ad Rationalem Numidiæ.

Philippus hoc tempore PP. orientis fuit; cui inscribitur mense Iulio *lex 1. ne conlationis transl.* imo & *lex 4. Cod. de dignitatibus*, quæ die & coss. carens, huc referenda videtur. Fuit idem & A. D. 349. Præf. Prætorio, vt ibi videre est. De eo Marcellinus, *lib. 19. cap. 12.* Zosimus *lib. 2. c. 46. & seq.* Hic ille est, qui Constantii mandato Paulum Ep. Constantinopolitanum exturbauit, & Macedonium in ea sede constituit. Athanasius *Apol. ad solitar.* Hieronymus *Chronico.* Socrates *lib. 2. c. 12.* Theodoretus *lib. 2. c. 5.* Sozomenus *lib. 3. c. 8.* Plura in *Prosopogr.* Denique Præfectus Prætorio mihi fuisse videtur per quinquennium A. D. 346. 347. 348. 349. 350.

CHRONOLOGIA LEGUM.

EVSEBIO & RVFINO COSS. 347. (a)

(a) Cassiodorus. *Rufinus & Eusebius.* Chron. Alexandr. Ῥουφίνου καὶ Εὐσεβίου. Ita Fast. Flor. Mai. Fast. Flor. min. Ῥουφῖνος καὶ Εὐσέβιος. Fast. Idat. Prosper. Chron. Fast. Anonym. Anonym. de Præf. Vrb. Bucher. Fragm & Paschal. Latercul. *Rufino & Eusebio.* Locus etiam est apud Socratem H. E. II. 20. ὕπατοι ἦσαν Ῥουφῖνος καὶ Εὐσέβιος. *Coss. erant Rufinus & Eusebius.* Confer. de Rufino *Gothofredus* noster in Comment. ad L. 6. C. Th. de annon. & trib. & *Petr. Relandus* in Fast. pag. 360.

VIII. Id. Mar. Dat. ANCYRA *l. 8. quorum appellationes.* Theodoro Consulari Syriæ Cœles.

V. Id.

CONSTANTIUS ET CONSTANS. v. Id. Mai. Dat. HIERAPOLI *l. 1. de bonis militis.* ad Bonosum Magistrum Equitum. (b) A. D. 348.

(b) Militum in An. Rh.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius his coss. egit in Galatia *Ancyra:* vbi data ab eo *lex* 8. *quorum appellat.* mense Martio: mox, *Hierapoli* in Syria, vbi data ab eo mense Maio lex *vn. de bonis milit.*

Constans vero egit in Gallia, quo & Athanasius vrbe Roma transgressus: sed & Osimo ad concilium Sardicense profecturus, concessit, testis Athanasius *Apol. ad Constantium.*

SARDICENSE Concilium his coss. habitum.

CHRONOLOGIA LEGVM.

PHILIPPO & SALIA COSS. 348. (a)

(a) Cassiodorus. *Philippus & Sallia.* Chron v. 24. Alexandr. Φιλίππυ κὴ Σαλλα. Fast. Flor. min. φιλιππος κὴ Σαλλιας. It. Fast. Flor. Mai. Fast. Idat. Anonym. Prosper. Chron. Anonym. de Præf. V. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. *Philippo & Salia.* De Salia Prudentius præf. Cathemer.

Oblitum veteris me Saliæ consulis *arguens:*
Sub quo prima dies mihi.

Ex metro colligit *Petrus Relandus* in Fast. p. 361. *Salia* per vnum L scribendum, marmora tamen habent vtrumque; ita apud *Gruter.* inscript. MCLXII. 8. *Ferret. Musæ Lapid.* 249.

FLAVIO. PHILIPPO. ET. FLAVIO.
SALLEA. CONSVLIBVS. PATER.
SERVATIVS. FECIT.

Ita & apud *Reines.* Class. XX. inscript. XXI. p. 902 & Class. XX. inscript. LXXVII. p. 915. CCCVI. p. 968.

FILIPPO.
ET. SAL
LIA.
CONS.
FL. SEVERINAE. CO. SVAE. D. VIIII.
K. AVG.

Pag. 931. vero apud eundem per L. simplex in inscriptione nomen *Sallia* exhibetur:

POSITVS. EST. PETRVS. VIII. IDVS...
TIAS. QVI. VIXIT. ANNIS. XVIIII.
DEP. IN. PACE. PHILIPPO. ET. SALIA.
COSS. DVO. FRATRES.......
ANTIVS. LECTOR. DE. PALLACINE.
QVI. VIXIT. EP. XII. KAL. SEP.

De Consulatu *Philippi* multa habet *Valesius* ad Socrat. H. E. L. II. 16. & Am. Marcellin. XIX. 12.

VIII. Kal. Mai...... *l. 6. de iure fisci.* ad Hiroclem (b) Consularem Syriæ Cœles.

(b) Eidem inscribitur anno 344. *lex 7. quorum appell.*

XV. Kal. Iul. Dat. MEDIOL. *l. 2. si petitionis socius.* Orioni V. C......

Constantio male tribuitur hæc lex.

VI. Id. Nou. PP....... *l. 24. de appellat.* Procopio Præsidi Ciliciæ.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius hoc tempore *Edessa* egit: vt docet ipsius ep. apud Athanas. *Apol. 2.* & apud Socratem, *lib. 2. c. 18.*

Constans *Mediolani* egit hoc tempore: Athanas. *Apol.* ad Constantium, vbi data ab eo lex 2. *si petitionis socius:* Ibidem datus ei libellus ab Vrsacio & Valente, vt ex eorum ep. liquet apud Sozomenum, *lib. 3. c. 22.*

CHRONOLOGIA LEGUM.

LIMENIO & CATVLLINO COSS. 349. (a)

(a) Cassiodorus. *Limenius & Catulinus.* Fast. Flor. min. Λιμήνιος κὴ Κατυλῖνος. Chron. Alexand. Λιμηνίυ κὴ Καλυλλίνυ. Fast. Flor. Mai. Λιμηνίυ κὴ Κατυλίνυ. Fast. Idat. & Bucher. Frag. *Limenio & Catullino.* Prosper. Chron. Fast. Anonym. Anonym. de Præf. V. *Limenio & Catulino.* L duplex seruat Marmor Felsin. pag. 278.

FABIAE. ACONIAE. PAVLLINAE. C. P.
FILIAE. ACONIS. CATVLLINI. V. C.
EX. PRAEF. ET. CONSVLIS. ORDIN.
VXORI. VETTI. PRAETEXTATI. V. C.
PRAEF. ET. CONSVLIS. DESIGNATI.

Ex quo etiam patet, *Aconis* prænomen Catulino fuisse. Conf. *Petr. Relandus* in Fast. p. 364.

III. Non. Febr. PP...... { *l. 4. de cohortalibus.* / *l. 9. de filiis mil. appar.* } Antonio Duci Mesopotamiæ.

Prid. Id. Febr. PP..... *l. 6. de falsa moneta.* ad Limenium PF. P.*

* Italiæ: simul & P. V. v. Notitiam Præf. vrbi.

VIII. Id. Mart. Dat...... { *l. 1. de Iurisdictione.* / *l. 6. de exactionibus.* } ad Eustathium PF. P. (b) PP. Romæ.

(b) siue Comite R. P. v. *sup.* A. 345.

V. Kal. Apr. Dat...... *l. 2. de sepulchr. viol.* ad Limenium PF. P.*

* Italiæ: Agitur enim hac l. de vrbis Romæ Pontificibus.

Kal. Apr. Dat. ANTIOCHIÆ *l. 39. de decurionib.* ad Anatolium PF. P. (c)

(c) Illyrici. v. Ammianum Marcellinum, *lib. 19. & lib. 21.* Libanius in epistolis ad eum passim. v. plura, *in Prosopogr.*

VIII....... *l. 5. de maternis bonis.* ad Leontium Com. (d) Orientis.

(d) in C. Iust. *unde liberi l. 3.* male editum *ad Leontium com. R. P. Orientis:* recte vero vt hic *l. 19. Cod. de iure delib.*

CONSTANTIVS ET CONSTANS.

III. Id. Apr. Dat.... *l. 9. de Episcopis.* Seueriano Proc. Asiæ. (e) A. D. 349.

(e) al. Achaiæ: male.

VI. Kal. Iun. Dat. SIRMIO { *l. 2. de re militari.* Constantino male tribuitur. *l. 3. de diuers. officiis.* Constantio male tribuitur. } ad Siluanum Com. & Magistrum Equitum & Peditum.

III. Kal. Iun. Dat.... *l. 3. de re militari.* ad Titianum PF. P. (f)

(f) Galliarum. v. sup. A. 343.

X. Kal. Iul. Dat.... *l. 2. seu vlt. de longi tempor. præscript.* Argyrio Præsidi.

Constantino & Constanti tribuitur.

Kal. Aug. Dat.... *l. 3. de susceptoribus.* Claudio PF. annonæ Alexandriæ.

Constantio & Constanti recte tribuitur. vt & quatuor sequentes.

XII. Kal. Octobr. Dat.... { *l. 1. de dotibus. l. 1. & 2. de reuocandis donationib.* } ad Philippum PF. P.

V. Non. Octobr. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 6. de operibus publ. l. vn. de præbendo salar.* Constantino male tribuitur. } ad Marcellinum.

II. (g) Id. Nou. Dat.... *l. 2. de raptu virginum.* ad Tatianum. (h)....

(g) al III.

(h) γρ. *Titianum.* v. sup. *l. 3. de re militari.*

Constantio hæc lex male adscribitur.

V. Kal. Ianuar. Dat.... *l. 3. Cod. Iust. de hered. decurionum.* Rufino. (i) PF. P.

(i) v. infr. A. 352.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius bello Persico, in Mesopotamia illigatus veteranorum filios ad militiam euocauit *l. 4. de cohortal. & l. 6. de filiis mil. appar.*

Libanius hoc anno Basilicum scripsit ad Constantium & Constantem.

Vlpius *Limenius* sub Constante Imp. hoc quoque anno & Consul & Præfectus Prætorio, imo & Præfectus vrbis fuit, ad VI. Id. April. vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi.

Sepulchrorum Romæ violatores & destructores persequutus Constans Imp. mense Martio, *l. 2. de sepulchr. viol.*

Constantius his coss. mense Aprili constitit *Antiochiæ*, vbi & data ab eo *lex 39. de decurionib.* Ibidem & Athanasius ab eo reuocatus cum eo congressus est (qui quidem tertius congressus Athanasii cum Constantio fuit) quod ipsemet scribit, *Apol. ad Constantium.* & *ep. ad solitar*: & Sozomenus, *lib. 3. cap. 19.* Theodoret. *lib. 2. cap. 12.* Socrates *lib. 2. cap. 18.* vide & Epiphanium, *hæresi Meletian. 68.*

Athanasius hoc tempore sedi suæ restitutus est: eiusque clericis, cumque eo communicantibus, pristina immunitas a Constantio restituta: de quo v. ipsas Constantii literas & quidem binas apud Athanasium *Apologia 2.* apud Socratem, *lib. 2. cap. 18.* Sozomenum, *lib. 3. c. 20.* Eodemque traho *legem 9. de Episcopis*, quæ est de hac immunitate.

Constans *Sirmii* his coss. constitit: vbi ab eo data mense Maio extremo lex 2. *de re milit. l. 3. de diu. offic.* vide & Libanium, *basilico ad Constantium & Constantem.*

Constans rem militarem hoc tempore erigit, vt docent *lex 2. & 3. de re militari.*

Siluanus, Magister militum sub Constante hoc tempore exstitit, cui ideo inscribuntur mense Maio *d. l. 2. de re militari, & l. 3. de diu. offic.* Hic postea A. 355. ceu res nouas moliens Constantii iussu Vrsicini dolo interfectus fuit; de quo Victor Schotti, Am. Marcellinus *lib. 15. c. 5.* Hieronymus, *Chronico*, & Zonaras: de *Titiano PP.* (Galliarum scilicet) cui hoc anno inscribitur lex 3. *de re milit.* imo & lex 2. *de raptu virgin.* iam supra dixi A. 343.

De *Philippo* PP. (orientis) cui inscribitur *lex 1. de dotibus.* & *l. 1. 2. de reuoc. donat.* dixi iam A. 346. & plene in *Prosopogr.*

Constantius huius anni parte aliqua *Constantinopoli* egit: vbi & data ab eo mense Octobri lex 6. *de operib. publ. & l. vn. de præb. salar.* v. & inf. A. 350.

Rufinus PP. fuit: cui extremo hoc anno 349. inscribitur *l. 3. C. Iust. de heredit. decurion.* Hic anno proximo 350. a Magnentio & Veteranione ad Constantium missus fuit: teste Petro Patricio *in Eclogis Legat.* v. & inf. A. 352. 354. 356. De eo plura in Prosop.

CHRONO-

CONSTANTIUS ET CONSTANS. A. D. 350.

CHRONOLOGIA LEGUM.

SERGIO & NIGRINIANO COSS. 350. (a)

(a) Fast. Flor. min. Σέργιος καὶ Νιγρινιανός. It. Fast. Idat. Fast. Anonymi. Anonym. de Præf. V. Bucher. Fragm. Paschal. Latercul. *Sergio & Nigriniano.* Cassiodorus. *Sergius & Nigredianus.* Alii *Nigrianum* alterum Consulem appellant, ut Fast. Flor. mai. Σέργιος καὶ Νιγριανός, Prosper. Chron. *Sergio & Nigriano.* Socrates Hist. Eccles. Lib. II. 26. κατὰ τὴν ὑπατείαν Σεργίου καὶ Νιγριανοῦ, *Coss. Sergio & Nigriano. Nigriniani* nomen etiam exstat in inscription. *Fabretti* pag. 665.

ANTONIN....
V. C. PONTIF. ET. DECEMVIR. SA.
F. TAVROBOLIO. CONFECTO. III.
KAL. MAI. FL. ANICIO. ET. NI
GRINIANO. CON. ARAM. FELICITER
CONSECRAVIT.

Ad hanc notat Idem: *Fasti vulgati omnes cum Nigriniano non Anicium verum Sergium copulant: ita ut, ne erroneum hoc fragmentum putem, succurrit opinari inter plura hujus Anicii nomina (iuxta illorum præcise temporum consuetudinem, per quam unus Ammius Manius Cæsonius Nicomachus Anicius Paullinus, tot sex istis appellationibus apud Gruterum notatur pag. MXC. 19.) hic Anicium, alibi frequentius Sergii adhibitum.* PETR. RELANDUS in Fast. pag. 365. Videtur autem inscriptio ubi curate pensitaueris dignitates ritusque memoratos, his temporibus antiquior, & indigitare Consules suffectos, quos & in fastis numeratos scimus. Vid. *Gutherius* de Offic. dom. August. Lib. I. 13. *Hadr. Relandus* in Præfat. ad Fast Petri fratris. RITTER.

CONSTANTII ET CONSTANTIS constitutio sine die & Coss.
l. 4. Cod. Iust. de dignitatibus. Philippo. (b)

(b) PP. v. Prosopogr. ad A. 346. Forte referenda.

CHRONICON HISTORICUM.

Constantius hoc anno non Antiochiæ in Syria erat, ut Iulianus testatur, *orat. 1.* verum in Mesopotamia & quidem *Edessæ* propter bellum Persicum, ut testatur Philostorgius, *l. 2. c. 22.* & ex eo Nicephorus, *lib. 9. c. 28.* mox motu Persico composito *Constantinopoli:* unde postea in Pannoniam aduersus Tyrannos movit.

Constans Imp. in Gallia Castro Helenæ, in faucibus Pyrenæarum interficitur, decimo post mortem fratris Constantini anno, his coss. Victor *cap. 41.* Socrates *lib. 2. c. 22.* Cassiodorus, Consularia Idaciana, Chronicon Alexandrinum, Cedrenus: quarto post concilium Sardicense anno; Socrates & Sozomenus.

CONSTANTIUS AUG. Imp. solus.

CHRONOLOGIA LEGUM.

v. Kal. Iul. Dat..... *l. 4. de re militari.* ad Cretionem. V. C. Comitem. (c)

(c) Rei militaris per Africam.

CHRONICON HISTORICUM.

MAGNENTIUS XV. Kal. Febr. Tyrannidem assumit, Imperioque in Galliis & Italia Africaque potitur, VETERANIO in Pannonia Mursæ vel apud Sirmium Kal. Mai. NEPOTIANUS Romæ III. Non. Iun. Zosimus, *l. 2. c. 63.* Orosius *lib. 7. c. 29.* Hieronymus *Chron.* Socrates, Philostorgius, Chron. Alex. Consularia Idat. verum *Nepotianus* mox Romæ vicesimo post octauo die a Magnentianis occisus fuit, *Veteranio* VIII. Kal. Ianuar. in ordinem redactus est a Constantio apud Naissum. v. Consul. Idac.

Constantius milites dilapsos ad otium, ad numeros reuocauit *l. 4. de re militari.*

ANNO 351.

Nullæ editæ leges. (d)

(a) Cassiodorus. *P. C. Sergii & Nigridiani.* Socrates Hist. Eccles. II. 29. μετὰ τὴν ὑπατείαν Σεργίου καὶ Νιγριανοῦ, καθ᾽ ὃν ἐνιαυτὸν διὰ τὰς ἐκ τῶν πολέμων θορύβους οὐδεὶς ὕπατος τὰς συνήθεις ὑπατείας ἐπετέλεσε. *Post Consulatum Sergii & Nigriani, quo anno ob tumultus bellicos nemo Consul consulatum solennem iniit.* Chron. Alexandr. Σεργίου καὶ Νιγριανοῦ. Fast. Flor. Mai. Οἱ μετὰ ὑπατίαν Σεργίου καὶ Νιγριανοῦ. Fast Idat. *Post Conf. Sergii & Nigriniani.* It. Bucher. Fragm. & Paschal. Latercul. Fast Flor. min. τοῖς ἐμμένοις, & Prosper. Chron. *Post Conf Sergii & Nigriani.* Anonym. de Præf. Urb. *Magnentio & Gaisone.* Notandum autem quod PAGIUS in *dissertatione hypatica* monet; hoc & sequenti anno alios Consules in orbe romano, alios in Galliis, Italia atque Africa, fuisse propter Magnentii tyrannidem.

In orbe romano. 351.	In Galliis Africa & Italia.
Post Conf. Sergii & Nigriniani. 352.	*Magnentius.*
Constantius A. V. & Constantius Cæsar.	*Gaiso.*
	Decentius.
	Paullus.

CHRONICON HISTORICUM.

NULLI iusti COSS. hoc anno fuere. Sozomenus, *lib. 4. c. 5.* *Magnentius* enim & *Gaiso* a Tyrannis constituti fuere: quos memorat Auctor Notitiæ Præfectorum urbi v. & Socratem, *lib. 2. c. 24.* Quare hunc annum (*uti modo memorauimus*) alii ita notant, *Post Consulatum Sergii & Nigriniani:* veluti Socrates *lib. 2. c. 24.* Sozom. *l. 4. c. 5.* Consularia Idaciana, & Fragment. Conf. *apud Cuspinianum & Bucherium p. 251.*

Constantius hoc anno 351. in Pannonia consistit & quidem *Sirmii*, Sozom. *lib. 5. c. 3. & 5.* ubi & CONCILIUM Sirmiense coactum aduersus Photinum, teste Socrate, *lib. 2. c. 24. 25. 26.* & Sozomeno, *lib. 4. c. 5.* Eodemque præcipui Senatorum urbis Romæ se ad Imp. Constantium contulere. Iulianus *orat. 3.*

GALLUS, (mox mutato nomine CONSTANS dictus) a Constantio Imp. in Magnentium copias ducente post Veteranionem deiectum, ut Persis resisteret, Cæsar factus est A. D. 351. Idibus Martiis, Chronicon Alexandr. & Consular. Idaciana. Antiochiamque missus, Socrates, *lib. 2. c. 24.* v. & Zosimus, *lib. 2. c. 45.* Eo itinere Nicomediam, ubi Iulianus frater tum erat, venit, ut scribit Libanius *Oratione* ἐπιτάφιῳ ἐπὶ Ἰουλιανῷ.

CONSTANTIUS A. ET CONSTANS. C.

CONSTANTIVS A. & CONSTANS C. A. D. 352.

MAGNENTIVS Tyrannus e Gallia Italiaque Noricum, dein Pannoniam profectus, a Constantio in Pannonia *Mursensi* prælio ad Drauum fluuium profligatus est sub autumni exitum. Iulianus, *orat.* 1. & *orat.* 3. Socrates, *lib.* 2. *c.* 27. Sozomenus *lib.* 4. *c.* 6. Victor Schotti *cap.* 42. Chronicon Alexandr. Seuerus Sulpitius *lib.* 2. *c.* 38. IV. Kal. Octobris; Consularia Idaciana. *Sirmii* inde hoc tempore Constantius constitit, testis Socrates, *lib.* 2. *c.* 23. 24. 25. 27. vbi & anno proximo constitisse eum testes sunt aliquot eius constitutiones.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO A. V. & CONSTANTE CÆS. COSS. 352. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantius V. & Constans Cæs.* Fast. Flor. min. Κωνστάντιος Αὔγουστος τὸ ε καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ. Prosper. Chron. Fast. Idat. Bucher. Fragm. *Constantio V & Constantio Cæsare.* Paschal. Latercul. & Fast. Anonym. *Constantio V & Constantio Iuniore.* Chron. Alexandrin. Κωνσταντίου Αὐγούστου τὸ ζ καὶ Κώνσταντος (in margin. Κωνσταντίου) Καίσαρος. Fast. Flor. Mai. Κωνσταντίου τὸ ε καὶ Κωνσταντίνου ιαίου (l. νέου) τὸ ά. errore plane aperto. Confer. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag 368.

v. Kal. Mart. Dat. SIRMIO *l. Eunuchis* 5. *Cod. Iust. qui testamenta facere poss.* ad Rufinum PP.

III. Non. Mart. Dat. Sirmio *l.* 8. *de petitionibus.* ad Orionem Com. R. P.

Subscriptus huic legi Consulatus *Constantio A. VI. & Constante Cæs. Coss.* Male, eo quippe in Italia erat Constantius.

GOTHOFREDVS putat, huic legi, datæ Sirmio, male subscribi *Constantio A. VI.* eo quippe anno in Italia erat Constantius, & illam refert ad annum 352. Vti & *l.* 3. *C. Th. de priuil. eor. q. in sacr. palat.* & *l.* 1. *C. Th. de Sponsf.* ad hunc annum refert, licet subscriptæ sint *Constantino A. V. & Licinio Cæs. Coss.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 369.

VIII. Id. April. Dat. SABARIAE *lex* 6. *de petitionibus.* ad Eusebium (b) Com. R. P.

Refertur hactenus ad annum 342.

(b) De hoc v. Am. Marcellinum *lib.* 15. *c.* 3. Sozom. *lib.* 13. *c.* 1.

v. Kal. Mai. Dat. SIRMIO *l.* 3. *de priuil. eorum qui in sacro pal.* ad Rufinum PF. P.

III. Id. Mai. Dat. SIRMIO *l.* 1. *de sponsalibus.* ad Rufinum PP.

Hæ duæ leges perperam Constantino tribuuntur, & Coss. *Constantinum A. V. & Licinium Cæs.* subscriptos habent.

VIII. Kal. Iul. Dat. Sirmio *l.* 6. *de veteranis.* ad Helpidium Consularem Pannoniæ.

Male subnotatus Consulatus Constantii A. VII. & Constantis II.

Id. Octobr. Dat. .... *l.* 4. *de pœnis.* Theodoro V. P. Præsidi Arabiæ.

III. Non. Nou. Dat. MEDIOL. *l.* 5. *de infirmandis his quæ sub Tyrannis.* ad vniuersos prouinciales & populum.

Kal. Dec. Dat. SIRMIO *l. vn. de bonis decurionum.* Rufino PF. P.

Ab anno 319. huc forte retrahenda.

CHRONICON HISTORICVM.

DEcentius & *Paulus* hoc anno COSS. a Magnentio instituti. Notitia Præf. vrbi.

Constantius mense Februario & Martio his COSS. constitit *Sirmii*, vbi tum ab eo data lex *Eunuchis* 5. *Cod. Iust. qui testam. fac.* & *lex* 8. *de petitionib.* v. Socratem, *lib.* 2. *cap.* 24. 27. Sozomenum, *lib.* 4. *c.* 3. Themistium *orat.* 13.

De *Rufino* PP. cui inscribitur *d. l.* 5. iam supra anno 349. v. & *inf.* A. 354. 356.

Spadonibus & Eunuchis obnoxium per hæc tempora Constantium describunt veteres, & in his Marcellinus: cui rei argumentum quoque præbet *d. lex Eunuchis* 5. *Cod. Iust. qui test. fac. poss.* vbi v. quæ dico.

Constantius Sirmio *Sabariam* profectus: vbi data ab eo lex 6. *de petitionibus*: indeque *Sirmium* rediit.

LIBERIVS Ep. Rom. VIII. Maii creatur his COSS.

Veteranorum per Pannoniam priuilegia sanxit hoc tempore Constantius, ipse quoque in Pannonia constitutus *l.* 6. *de veteranis.*

Magnen-

CONSTANTIVS ET CONSTANS

Magnentius Tyrannus a Constantio in Pannonia profligatus, e Pannonia in Italiam vrbemque Romam sese contulerat, verum & ab ipso Constantio perrupta Aquileia (vt testatur Iulianus *orat. 1. & orat. 3.*) & a Ducibus Constantii imminentibus vrbe Italiaque fugere coactus est; & quidem, vt ex auctore Notitiæ Præfectorum vrbi colligo, mense *Septembri.* Hinc itaque eo mense Septembri iam a Constantio *Mediolani* constituto, data, si subscriptio vitio caret, *lex 5. de infirm. his quæ sub Tyrannis*, ad vniuersos prouinciales & ad populum vrbis Romæ, infirmandis his, quæ ab eo eiusque Iudicibus contra ius statuta fuerunt. A. D. 353.

CHRONOLOGIA LEGUM.

CONSTANTIO A. VI. & CONSTANTE CÆS. II. COSS. 353. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantius VI. & Constans Cæsar II.* Socrates Hist. Eccles. II. 31. Ἐν ὑπατείᾳ Κωνσταντίου τὸ ἕκτον καὶ Κωνσταντίου τοῦ Γάλλου τὸ δεύτερον. *Coss. Constantio VI. & Constantio Gallo II.* Plerique enim non *Constantem*, sed *Constantium* appellant. Ita Fast. Idat. Anonym. de Præf. V. Fast anonym. Paschal. Latercul. *Constantio VI. & Constantio II.* It. Prosper. Chron. Aliter Chron. Alexandrin. Κωνσταντίου Αὐγούστου τὸ η' καὶ Κώνσταντος Καίσαρος τὸ δεύτερον. Fast. Flor. min. vero: Κωνστάντιος τὸ ς' καὶ Κωνστάντιος Καῖσαρ τὸ η'. Fast. Flor. mai. Κωνσταντίου τὸ β' καὶ Κώνσταντος τὸ β'. *PETR. RELANDVS* in Fast. Conf. pag. 371. huc notat: *Ex collatione horum fastorum cum subscriptionibus legum videmus*, Constantium *Gallum Cæsarem a quibusdam* Constantem *dici. Et propterea hic annus non debet confundi cum an. 32c. qui in subscriptionibus legum dici solet* Constantino A. VI. & Constantino Cæs. Coss. *vbi sæpe pro posteriore Consule legitur* Constantio Cæsare *aut* Constante Cæs. Vid. etiam *GOTHOFRED.* ad h. a. & Chron. Histor. ad an. 351.

Kal Mai. Dat.... *l. 2. de Testimoniali ex Tribunis.* ad PF. P. post alia.

Prid. Non. Iul. Dat.... *l. 1. de tironibus.* ad PF. P. post alia.

Forte referenda ad A. prox. 354.

XII. Kal. Aug. Dat. RAV. *l. 4. de decurionib.* ad Taurum PF. P.

X. Kal. Aug. Dat.... { *l. 9. quorum appellat.* ad Cerealem PF. V. / *l. 41. de decurionib.* Ordini Karthaginensium. Malim hanc refere ad annum sequentem. }

VI. Kal. Aug. Dat.... *l. 3. Cod. Iust. ad SC. Tertull.* Catulino Proconsuli Africæ.

III. Id. Aug. Dat.... *l. 7. de veteranis.* Euagrio PF. V. (b)

(b) γρ. PF. P.

VIII. Id. Sept. Dat. LVGDVNI. *l. 2. de Indulgentiis criminum.* ad Cerealem PF. V.

Refertur perperam hæc lex ad annum 354. prox.

III. Non. Nouemb. Dat. ARELATO. *l. 2. de diuersis officiis.* ad Philippum PF. P.

Hæc lex hactenus Constantino tribuitur, & refertur ad *Constantinum A VII. & Constantium Cæs. Coss.* id est, ad A. D. 326 Nisi putet quis hic reseribendum *Arelate* pro *Arelopo*: quod si ita est, referri possit hæc lex ad A. D. 346. verum id non probo, quia huius l. auctor est Constantius: de *Philippo* porro hoc PF. dixi *in Prosop.* v. sup. A. 346. & 349.

VIII. Kal. Decemb. Dat.... *l. 5. de paganis.* ad Cerealem (c) PF. V.

(c) Huic suffectus VI. Id Decemb. Vitrasius Orphitus PF. V. v. *Notitiam Præf. vrbi.*

Kal. Decemb. Dat.... *l. 4. de paganis.* ad Taurum PF. P.

Tributur hæc lex hactenus *Constantio III. & Constanti II. Coss.* id est, A. D. 342. perperam: possis add. & ad annum proximum eam referre.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius bello adhuc aduersus Magnentium illigatus, multa circa rem militarem his COSS. constituit: vt docet lex 2. *de testimoniali*: *lex 1. de tironibus*: *lex 7. de veteranis.*

Neratius *Cerealis* Præfectus V. Romæ fuit a VI. Kal. Octobr. anni superioris, hoc quoque anno, vt testatur Notitia Præfectorum vrbi. Hinc adeo datæ ad eum his COSS. lex 9. *quorum appellationes*: *lex 2. de indulg. crimin.* *lex 5. de paganis.* Eiusdem *Cerealis* & temporis est inscriptio, quam Baronius quoque retulit hoc anno. *n. 9.*

Magnentius Tyrannus superioris anni fine ex Italia in Galliam profugus, postquam triennium & sex menses imperasset, ἔτη βασιλεύσας τρία, καὶ μῆνας ἔτι πρὸς τούτοις ἕξ, teste Zosimo, *lib. 2. c. 54.* & Eutropio: *lib. 10. c. 7.* a Constantio apud Cottias Alpes deuictus, teste Iuliano, *orat. 2.* apud Montem Seleucum, Socrates, *lib. 2. cap. 27.* Sozomenus, *lib. 4. c. 6.* tandem *Lugduni* sese interfecit IV. Idus Augusti, Chronicon Alexandr. vel III. Idus, vt habent Consularia Idaciana. XVIII. Kal. Septembr. Socrates, *lib. 2. c. 27.* his COSS. *ibid.* Aur. Victor. Epit. *cap. 42.* & Eutropius, *lib. 10. c. 7.* Decentius frater Magnentii apud Senonas laqueo sese suspendit XV. Kal. Sept. Consular. Idaciana. Eutropius, & Victor *l. l.* Hinc igitur *Lugduni* data a Constantio mox mense sequenti Septembri lex 2. *de indulgent. criminum*: qua indulgentiam delictorum Magnentianæ Tyrannidis tempore admissorum præbet. Sed & mense Nouembri Sacrificia nocturna a Magnentio Romæ permissa ab eodem prohibita *l. 5. de paganis.*

CONSTANTIVS ET CONSTANS. | A. D. 353.

AMMIANI MARCELLINI Historia superstes hic incipit, ad annum 379. vsque.

Constantius bello Magnentiano defunctus *Rhodani* ostia occupauit, teste Iuliano, *orat. 3.* vt & Pyrenæi iuga, missa eo classe, d. *orat. 3.* Hinc adeo ARELATVM sese contulit teste Athanasio, *ad solit. vit. ag.* & Am. Marcellino *lib. 14. c. 5. & 25.* vbi & Circenses edidit VI. Idus Octobr. (quos *Valesius* ad tricennalia referendos putat) eodem Marcellino auctore simul & *legem*, ni fallor, 2. *de diu. officiis* ad Philippum PP. (de quo sup. A. 346.) promulgauit. Ibidem & Synodus Arianorum a Constantio coacta: in qua damnatus Athanasius, & Paulinus Treuirensis in exilium missus. Athanasius *d. loco*: & Seuerus Sulpicius *l. 2. c. 39.*

Hoc anno, vel certe proximo, *Taurus* PP. Italiæ esse cœpit.

Constantius, bello Magnentiaco defunctus penitus, per vrbem Romam *Sacrificia* nocturna, ibi a Magnentio permissa (antea interdicta a Constante. v. sup. A. 341. 342.) aboleuit *l. 5. de paganis*: Perque Italiam nominatim *Templa* Gentilium vbique claudi, aditusque eorum, & *sacrificiorum* vsum præcludi iussit, *l. 4. de paganis.* Quod & per Orientem constituit. v. Libanium *orat.* pro *templis.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO A. VII. & CONSTANTE CÆS. III. COSS. 354. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantius VII. & Constans Cæs. III.* Fast. Flor. min. Κωνσάντιος τὸ ζ′ καὶ Κωνσάντιος Καῖσαρ τὸ γ′. Fast. Flor. Mai. Κωνσαντίυ τὸ ζ′ καὶ Κώσαντος τὸ γ′. Socrates Hist. Eccles. Lib. II. 33. Ἐν τῇ ἑβδόμῃ τῦ βασιλέως Κωνσαντίυ ὑπατείᾳ ἀνῃρέθη καθ᾽ ἣν καὶ αὐτὸς ὕπατος ἦν τὸ τρίτον. (*Gallus*) *interfectus est cum ipse Consul esset III. Constantius autem VII.* Fast. Idat. *Constantius VII. & Constantius III.* Ita quoque Prosper. Chron. Fast. Anonym. Bucher. Frag. & Paschal. Latercul. Male vero in Chron. Alexandr. Κωνσαντίυ Αὐγύσυ τὸ θ′ καὶ Κώνσαντος Καίσαρος τὸ τρίτον. Conf. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 574.

xv. Kal. Febr. Dat. Constantinop. (b) *l. 10. quorum appellationes.* ad Proclianum Proc. Africæ. Acc. xv.* Kal. Aug. Karthag.

* Sex post mensibus.

(b) Irreptitia hæc vox: erat enim hoc anno Constantius primum in Gallia, mox in Italia.

I

III. Kal. Mart. Dat. .... *l. 11. de Episcopis.* ad Longinianum Præf. Ægypti.

VIII. Id. Mart. Dat. .... *l. 1. de Agentibus in reb.* .... PF. P. post alia.

Prid. Id. Mart. Dat. .... *l. 7. de Prætoribus.* ad Orfitum PF. V.

Hæc lex male ad annum superiorem refertur.

Prid. Non. Mai. Dat. *l. 5. de cohortalibus.* } ad VV. CC. PF. P. post alia.

Prid. Id. Mai. Dat. .... *l. 4. de diuersis off.* } ad VV. CC. PF. P. post alia.

xi. Kal. Iun. Dat. MED. { *l. 6. de annona & tributis.* / *l. 42. de decurionibus.* } Ordini Cæsenatium salutem dicit.

Constantio & Constanti AA. tribuitur: Verum rescribendi *Constantius A. & Constans Cæs.* *GOTHOFREDVS.* Tollendum est AA. Cæsar enim erat, non Augustus, Consul posterior, & Augustus nunquam fuit, nam hoc anno occisus est. *PETR. RELANDVS* in Fast. p. 372.

xv. Kal. Iun. Dat. .... *l. 5. de diu. officiis.* ad PF. P.

x. Kal. Iul. Dat. CÆSENÆ *l. 38. de decurionibus.* ad Anatolium PF. P.

Forte huc retrahenda ab A. D. 346.

xii. Kal. Aug. Dat. RAVENN. *l. 40. de decurionibus.* ad Taurum PF. P.

Forte huc retrahenda ab anno 353.

viii. Kal. Aug. Dat. .... *l. 5. de cursu publico.* ad Musonianum PF. P.

Constantino perperam tribuitur.

vi. Kal. Aug. Dat. .... *l. matres 3. Cod. ad SC Tertull.* Catulino Proconsuli.

Kal. Aug. Dat. .... *l. 6. de Africæ cursu publico.* Magno agenti Vicariam Præfecturam.

Constantino & hæc lex tribuitur.

III. Non. Aug. Dat. Antiochiæ. (c) *l. 7. de cursu publico.* Olybrio Proc. Afric.

(c) Hoc suspectum: nisi ad alios Coss. hæc lex referenda, veluti ad A. D. 342.

xi. Kal. Sept. Dat. .... *l. 1. de raptu vel matrimon. sanctimon.* ad Orfitum. (d)

(d) P. V. v. supra *l. 7. de Pretorib. Constantii* solius nomen huic l. inscriptum.

xv. Kalend. .... PP. Lastronæ *l. 1. Cod. de hæredit. decur. nauiculariorum.* Mastichiano (al. Marciano PP.) Præf. annonæ. Forte referenda ad A. 326.

Prid. Non. Octob. .... *l. 6. de diu. off.* ad PP. post alia.

Forte hæc lex huc reuocanda ab A. D. 326.

v. Kal.

CONSTANTIVS ET CONSTANS. v. Kal. Nou. Dat....... *l. 1. de prædiis nauicular.* ad Decretum nauicul. A. D. 354.

Referam hanc l. ad A. D. 326.

CHRONICON HISTORICVM.

Arelate huius anni initio constitit adhuc Constantius Imp. Inde vero verno tempore *Valentiam* petiit moturus in Gundomadum & Vadomarium fratres Alamannorum, cum quibus mox fœdus iniit. Amm. Marcellinus, *lib. 14. c. 10.* Themistius quoque ipse *orat. 13.* Constantium hoc tempore in Galliis fuisse docet.

Immunitatem a muneribus curialibus non modo *Clericis*, sed & eorum filiis minoribus tribuit per Ægyptum Constantius Imper. *l. 11. de Episcopis.* Athanasianis & Catholicis paulo mitius consulens, vtpote a legatis Romanis Italisque Arelate emollitus.

Memmius Vitrasius *Orfitus* a IV. Id. Decembris anni superioris his quoque Coss. P. V. fuit, in quo & vetus Notitia Præfectorum vrbis desinit. Hinc adeo his Coss. non vna ad eum lex data occurrit, puta *lex 7. de Pretoribus* mense Martio, & *lex 1. de raptu vel matrim. sanctim.* mense Augusto. Eiusdem meminit hoc ipso anno Am. Mareellinus, *l. 14. c. 5.* & Valesius in not. De eo plura *in Prosopogr.*

Constantius icto fœdere cum Alamannis *Mediolanum* discessit, testis Am. Marcellinus *lib. 14. c. 10. lib. 15. c. 1.* Hinc adeo mense Maio Mediolani data constitutio, cuius partes sunt *lex 6. de annona & tribut.* & *l. 42. de decurionibus.* De hac quoque Constantii in *Italia* mora Themistius haud procul a principio *Orat. 13.* quam hoc ipso anno habuit, & Mediolani quidem, Philostorgius *lib. 4. cap. 1.* vbi & constitit, quo tempore Gallus C. interfectus fuit, Barbatione in id misso, eodemque perlatus nuncius de eo interfecto, eodem Marcellino teste, *lib. 15. cap. 1.*

Domitiano PP. Orientis necato a Gallo Cæs. *Musonianus* (qui & *Strategius* dictus, patria Antiochenus) PP. Orientis factus est: testis Am. Marcellinus *lib. 15. c. 13.* in gestis anni prox. 355. vel 356. & in gestis anni 357. *lib. 16. cap. 9.* Ei vero inscribuntur hoc anno 354. *lex 5. de cursu publ.* & anno 356. *l. 2. de legatis.* Eiusdemque mentio fit *l. 14. de nauiculariis.* De eo plura in *Prosopogr.* ex Athanasio & Libanio.

Gallvs Cæsar in Istria Constantii *Mediolani* constituti iussu Antiochia excitus occiditur prope Polam in insula Flauona. Am. Marcellinus, *lib. 14. c. 11.* Socrates, *lib. 2. cap. 27.* Sozomenus, *lib. 4. cap. 6.* Philostorgius, *lib. 5. cap. 1.* Idacii Consular. Historia miscella, Cedrenus. His Coss. testis Socrates, *lib. 2. cap. 27.* Sozomenus, *lib. 4. c. 6.* & Histor. miscella, vt recte eam emendauit Scaliger, cum quadriennio imperasset. Am. Marcellinus, *lib. 14. c. 11.* vbi quadriennium cœptum pro completo accipiendum est. Sane Victor vulgatus *c. 42.* in nonnullis Codicibus ait, Gallum imperasse *annos tres*, in plerisque aliis *annos IIII. GOTHOFREDVS.*

Constantii Galli Cæsaris cædes sub huius anni Consulibus recte a Socrate *lib. 2. c. 34.* Sozomeno *lib. 4. c. 7.* & Idacio in fastis consignata: *excessit e vita ætatis anno nono atque vigesimo, cum quadriennio imperasset*, inquit Ammianus in fine. *lib. 14.* Quibus ex verbis etiam liquet, Cæsares imperii participes fuisse, non vero tantum imperii successores designatos. Huius mortis nuntium ad Constantium, dum Mediolani esset, perlatum, vt scribit Ammianus initio *lib. 15.* Hoc anno ineunte Constantius Arelate constitit, indeque verno tempore Valentiam petit, moturus in Gundomadum & Vadomirium fratres, Allamannorum Reges, cum quibus mox fœdus pepigit, vt prodit Ammianus *lib. 14. c. 10.* qui capite sequenti subdit: *icto post hæc fœdere, Imperator Mediolanum ad hiberna discessit.* Tum Galli Cæsaris cædem recitare incipit, quæ ideo sub huius anni finem contigit. De ea legendus Philostorgius *lib. 4. c. 1. ANT. PAGIVS Crit. in Annal. Baron. h. a.* Vide etiam quæ obseruant *CL. SCHOTTVS in not. ad Victor.* & *VALESIVS ad Marcellin.* locis citatis.

CONSTANTIVS, iterum solus.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARBITIONE & LOLLIANO COSS. 355. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Ἀρβητίωνος καὶ Λυλλιανοῦ. Fast. Flor. min. Ἀρβιτίων καὶ Λυλιανός. Socrates Hist. Eeclef. Lib. II. 34. Ἀρβιτίωνος καὶ Λολλιανοῦ. Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Arbetione & Lolliano.* Paschal. Latercul. *Arbitione & Lolliano.* Cassiodorus autem, *Arbitrio & Lollianus.* In Actis Martyrii S. Eusignii pro *Lolliani* nomine substitutum est *Diocletiani.* ἐπὶ τῆς ὑπατείας Ἀρβιτίωνος καὶ Διοκλητιανοῦ ἀνῃρέθη Κωνσταντῖνος Καῖσαρ. *Consulibus Arbetione & Diocletiano occisus est Constantinus Cæsar.* Inscriptio apud *GRVTERVM.* MLV. hos Consules habet:

MIRAE. INNOCENTIAE. AC. SAPIEN
TIAE. PVERO. MARNATO. QVI. VI
XIT. A. IIII. ET. MENSES. IIII. DIES.
II. QVIESCIT. IN. PACE. D. PRID.
KAL. DEC. ARBETIONE. ET. LOL
LIANO. COSS. PARENTES.
FECERVNT. P.

Apud eundem tamen etiam inscript. CCLXXI. 4. *Cassiodori* verba confirmare videtur:

D. PRIDIE. KAL. IVNIAS.
ARBITRONI. ET. LOLLIANO.
COS.

SPONIVS in Miscell. pag. 129. inscriptionem adducit, in qua *Mauortius Lollianus* P. V. an. C. 342. memoratur. Add. *FABRETT.* inscript. p. 689. Ammianus Marcellin. XVI. 8. & ad eum Valesius. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 177.

CONSTANTIVS. Kal. Ian. Dat. MEDIOL. *l. 2. de his qui per metum iudicis.* ad Volusianum. PF. P. A. D. 355.

Constantii vnius nomen recte huic l. inscriptum.

XII. Kal. Mart. Dat. Mediolani. *l. 6. Cod. Iust. qui testam. fac. poss.* ad Volusianum * Præfectum Vrbi. **

* al. Volusium. ** *ve.* P. PF. id est, pro præfectum.

V. Non. Mart. Dat. * Sirmii. *l. 8. Cod. Iust. vbi causæ fiscales.* ad Taurum PF. P.

* Data pro Reddita: vel *Sirmii*, vox erronea est: Forte *Dat. Arimini.*

V. Kal. April. Dat. *l. 3. de reuoc. donationibus.* ad Orfitum PF. V. *

* in Cod. Iust. male PF. P.

VIII. Id. Apr. Dat....... *l. 2. de erogat. mil. ann.* ad Taurum......

In hac l. fit *Africæ* mentio, & ad milites per Africam pertinet.

VIII. Kal. Mai. Dat...... *l. 7. de donationibus.* ad Orfitum PF. V.

Prid. Kal. Mai. Dat. * Romæ. *l. 2. de incestis nuptiis.* ad Volusianum Vicarium Vrbis.

* pro reddita, vel accepta.

Tribuitur hæc lex perperam *Constantino, & Constanti AA. & Iuliano Cæs.*

Prid. Non. Iul. Dat. Mediol. *l. 2. de pistoribus.* ad Orfitum PF. V.

XVI. Kal. Aug. Dat. Med. *l. 43. de decurionibus.* ad Taurum PF. P.

XI. Kal. Aug. Dat. Med. *l. 1. de curiosis.* ad Lollianum PF. P. Accepta XII. Kal. Sept.

VIII. Kal. Aug. Dat. { MESSADENSI * *l. 25. de appellationibus.* ad Lollianum PF. P. PP. Capuæ.
.... *l. 11. quorum appellationes.* ad Lollianum PF. P. }

* Vrbe scil.

VIII. Kal. Aug. Dat. * Mediolano *l. 2. de iurisdictione.* ad Taurum PF. P.

In hac l. agitur de *militibus*, quemnam illi iudicem in prouincia sortiantur.

* f. pro reddita: vel dies alius huic l. subscribendus.

VI. Kal. Aug. Dat...... { *l. 12. quorum appellationes.* *l. 26. de appellationibus.* post alia. } ad Volusianum PF. P.

Kal. Aug. Dat. Mediol. * *l. 1. de legatis.* ad Taurum PF. P.

* f. pro reddita.

VI. Non. Sept. Dat. DINVMMÆ *l. 8. de exactionib.* ad Taurum PF. P. Acc. prid. * Id. Nou. Karthag.

* Septuagesimo secundo post die.

VIII. Kal. Octobr. Dat. Epistola.......... *l. 12. de Episcopis.* Seuero suo salutem. Acc. Non. * Octobr.

* Decimo quarto post die.

Prid. Kal. Nou. Dat. MEDIOL. *l. 6. de famosis libellis.* ad populum. *

* Vrbis Romæ.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius his Coss. *Mediolani* ferme constitit, teste Am. Marcellino, *lib. 15. c. 2. seq.* & Seuero Sulpitio, *lib. 2. cap. 39.* quod pariter testantur plurium hoc anno constitutionum subscriptiones. Ibidem his Coss. conciliabulum Mediolanense habitum, vbi inter alia Athanasius depositus, vt expresse consulatui huic id adscribit Seuerus Sulpitius, *c. l.* v. & Socratem, *lib. 2. c. 29.* Sozomenum, *lib. 4. c. 8.*

Orfitus his quoque Coss. Præfectus vrbi, ad quem tres constitutiones extant: puta *lex 3. de reuocandis donationib. lex 7. de donation. l. 2. de pistorib.* Quo tempore Volusianus Vicarius vrbis fuit, seu Propræfecto vrbi: *Taurus* vero PP. Italiæ & Africæ: vt & Lollianus (qui & Mauortius) & ipse PP. Italiæ, de quo in *Prosopog.*

Nuptiæ cum duabus sororibus, vel cum duobus fratribus successiuæ, hactenus licitæ, prohibitæ in Occidente, & quidem Romæ & per vrbis diœcesin a Constantio *l. 2. de incestis nuptiis.*

Constantius Lentiensibus Alamannis in dicto bello, ad eum procinctum Mediolano egressus, in *Rhetias Camposque Caninos* venit, exercitumque ad lacum Brigantiæ misit: Am. Marcellinus, *lib. 15. cap. 4.* Moxque prælio terminato Mediolanum ad hyberna reuertit. Cum in eo tractu esset Constantius, duæ ibi ab eo constitutiones editæ: *Messadensi*, inquam, seu *Messacensi* vel *Meslauensi*, quæ hodie *Misaucum*, *lex 25. de appellationibus*, mense Iulio: & *Dinummæ*, (f. *Bilumnæ* pro *Bilitione*) bimestri ferme post mense Septembri, *lex 8. de exactionibus.* De quibus locis *ad eas leges* plenius dico.

Legatos ad Principem mittendi, nullo impediente, facultatem per Africam tribuit hoc tempore Constantius *l. 1. de legatis.*

De *Foro Ecclesiastico* epistolam hoc tempore emisit Constantius, cuius pars est *lex 12. de Episcopis*, qua Episcopos in iudiciis accusari vetuit, verum apud Synodum Episco-

CONSTANTIVS. ſcoporum: in cuius l. cauſam hiſtoricam inquiro, *ad eam l.*

Mediolanum Conſtantius reuerſus eſt ex Rhetia campisque Caninis ad hyberna; Am. Marcell. *lib. 15. c. 4. fin.* vbi & data ab eo menſe Octobri extremo *lex 6. de famoſis libellis.* Eodemque venit ad eum ex Ionia ſeu Achaia accitus Iulianus, vt ipſemet teſtatur *ep. ad S. P. Q. Athen.*

Liberius ep. Rom. his coss. *Arbitione & Lolliano* ſub Leontio P. V. in exilium in Thraciam miſſus fuit teſte Am. Marcellino *lib. 15. c. 7.* Seuero Sulpitio, *lib. 2. c. 39.* & FELIX in locum ipſius ſuffectus. Hinc adeo anno ab hinc altero 357. extremo Felici iſti inſcribitur *l. 14. de Epiſcopis.* de Leontio, anno proximo.

IVLIANVS a Conſtantio Imp. Cæſar creatur Galliisque præpoſitus his coss. *Arbitione & Lolliano* VIII. Id. Nouemb. Am. Marcellinus *l. 15. c. 8.* Socrates, *lib. 2. cap. 27.* Conſularia Idaciana, (perperam id adſignat auctor Chronici Alexandrini VIII. Id. Octobr.) Idque in Italia factum teſte Zoſimo, *initio lib. 3.* Mediolani: vt diſerte Hieronymus in *Chronico* ſcribit: vbi ſane tum Conſtantius erat, de quo *ſupra.* Vnde etiam Kal. Decembris Iulianum in Gallias pergentem media hyeme (vt ipſe teſtatur *ep. ad S. P. Q. Athen.* & Libanius in Iuliani *Conſul.* & *in necem Iuliani*) Conſtantius deduxit, ad locum vsque duabus columnis inſignem, inter Laumellum & Ticinum: vnde mox Iulianus Taurinos peruenit. Marcellinus, *lib. 15. c. 8.* A. D. 355.

CONSTANTIVS A. & IVLIANVS C.

CHRONOLOGIA LEGUM.

CONSTANTIO A. VIII. & IVLIANO CÆS. I. COSS. 356. (a)

(a) Secutus eſt *GOTHOFREDVS* Faſt. Flor. min. Κωνςαντιος Ἄυγυςος τὸ ή΄ καὶ Ἰυλιανὸς Καῖσαρ τὸ ά. It. Faſt. Flor. Mai. Κωνςαντίυ τὸ ή΄ καὶ Ἰυλιανῦ Κέσαρος τὸ ά. Paſchal. Matercul. *Conſtantio VIII. & Iuliano I.* Sed Faſt. Idat. & Proſper. Chron. *Conſtantio VIII. & Iuliano Cæſ.* Chron. Alexandr. Κωνςαντίυ Ἀυγύςυ τὸ ή΄ καὶ Ἰυλιανῦ Καίσαρος. Clariſſime Ammian. Marcellin. Lib. XVI. 1. *Cæſar in collegium faſtorum a Conſule octies Auguſto adſcitus.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Faſt. pag. 380.

INDICTIO XV. l. 2. de legatis.

XVIII. Kal. Febr. Dat. MED. Indict. xv. *l. 2. de legatis.* Muſoniano PF. P.

XI. Kal. Mart. Dat. Med. *l. 6. de paganis.* . . . .

Subſcriptio legis eſt: *Conſtantio A. VIII. & Iuliano Cæſ. Conſſ.* Iulianus hic Cæſar appellatur: nam anno præcedente, Conſſ. Arbetione & Lolliano, leuatus erat Iulianus Cæſar, *die VIII. Id. Nou.* teſte Idatio, & anno 361 factus eſt Auguſtus, & *die III. Id. Decemb* Conſtantinopolin intrauit. Conſtantius mortuus erat Mopſucrenis *III. Non. Nouemb.* Conf. *PETR. RELANDVS* in Faſt. pag. 379.

VIII. Id. Mart. { Conſtantina *l. 1. ſi quis pecunias conſt.* ad Rufinum PF. P.
Dat. Med. *l. 2. de bonis proſcriptorum.* ad populum.

III. Id. Apr. Dat. Med. *l. 8. & 9. de Prætoribus.* ad Senatum. Lecta (b) a Braxio Proconſule VII.* Id. Mai. Senatus habitus VII. Id. Mai. 7.

(b) Sic & epiſtola eiusdem Conſtantii de Themiſtio Philoſopho anno ſuperiore 355. dicitur Lecta a Iuſtino Clariſſimo Proconſ. v. inter Themiſtii *orat.* 14.

* viceſimo nono poſt die.

VII. Id. Mai. . . . . *l. 10. de Prætoribus.* ad Senatum.

IIII. Kal.* Nou. Dat. Med. *l. 13. de Epiſcopis.* ad Leontium. . . . . (c)

(c) P. V. Male vero hæc lex refertur ad annum ſequ. 357.

Sine die PP. in foro (d) Traiani *l. 3. de ſepulcris viol.* ad Orfitum PF. V.

Referenda hæc lex videtur ad annum prox. 357. *GOTHOFREDVS.* Idem obſeruat *PETR. RELANDVS* in Faſt. pag. 378.

(d) De foro Traiani eo ipſo anno 357. Am. Marcellinus *lib.* 16. *c.* 10. v. & veterem orbis deſcript. *c.* 43.

CHRONICON HISTORICVM.

CONſtantius poſt deductum Iulianum in Gallias pergentem, *Mediolanum* rediit: teſtis Am. Marcellinus, *lib. 16. c. 6.* Hinc adeo datæ hoc anno ibi, inde ab initio anni plures conſtitutiones.

De *Axumitis & Homeritis*, deque Legatis ad hos miſſis vel mittendis, agit Conſtantius hoc anno *l. 2. de Legatis:* Quo ipſo anno Conſtantii epiſtolam ad Tyrannos Axumitarum refert Athanaſius, *Apol. ad Imp. Conſtantium*, v. quæ dixi ad Philoſtorgii *lib. 3. cap. 4. & 5.*

Muſonianus, de quo dixi A. 354. hoc adhuc tempore PP. Orientis erat: cui ideo inſcribitur *lex 2. de Legatis.* De eo agit hoc ipſo anno Marcellinus *fine libri 15.* Meminit & anno 356. proximo *lib. 16. c. 8. & 9. Sacrificia*, cultumque *ſimulacrorum* Conſtantius capitis pœna hoc tempore ſanxit, *l. 6. de paganis.* Multaque ſtatuit circa ſtatum vrbis Romæ, etiam Eccleſiaſticum, de quo poſtea: *Magiæ* item odium profeſſus *l. 2. de bonis proſcriptorum.* de quo vid. & Am. Marcellinum, hoc ipſo anno, *lib. 16. c. 8.* Et amplius adhuc anno prox. 357. *l. 4. & 5. de maleficiis.*

Iulianus C. VIII. Kal. Iulias Auguſtodunum ex Italia peruenit, Am. Marcellinus, *lib. 16. c. 2.*

Leon-

CONSTANTIVS ET CONSTANS. *Leontius Præfectus vrbis Romæ* fuit his quoque COSS. cui ideo inscribitur mense Octobri Mediolani *lex 13. de Episcopis*. Eiusdem meminit Am. Marcellinus *lib. 14. c. 11.* deque eo expresse agit in gestis anni super. 355. *lib. 15. c. 7.* Cæterum Constantius ea *l. 13.* Priuilegia Ecclesiæ vrbis Romæ & clericicis concessa antea, confirmauit: in cuius causas inquiro ad eam l. A. D. 356.

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO A. VIIII. & IVLIANO C. II. COSS. 357. (a)

(a) Cassiodorus. *Constantius IX. & Iulianus Cæs. II.* It. Fast. Flor. min. Κωνστάντιος Αὔγουστος τὸ θ' καὶ Ἰουλιανὸς Καῖσαρ τὸ β'. Fast. Flor. Mai. Κωνσταντίου τὸ θ' καὶ Ἰουλιανοῦ Καίσαρος τὸ β'. Fast. Idat. Prosper. Chron. *Constantio IX & Iuliano Cæs. II.* Ita & Paschal. Latercul. Chron. Alexandr. Consulat. iam XI. numerat. Κωνσταντίου Αὐγούστου τὸ ιά καὶ Ἰουλιανοῦ Καίσαρος δεύτερον. Verum superiores numerasse accurate, confirmat inscriptio apud *GRVTERVM* CCCIII. I.

CONSTANTIO. NONO. ET. IVLIANO. II.
CON. NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS.
V. C. P. P. ET. AVREL. VICTOR. AV
GENTIVS. V. OP. TRADIDERVNT.
LEONTICA. IIII. IDVS. AVG. FELIC.
ALIA. TRADIDERVNT. CONS. SV
PRA. S XVII. KAL. OCT. FELIC.

Conf. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 383.

VIII. Kal. Febr.* Dat. Mediol. *l. 4. de maleficis.* ad populum.

* ita editio in 4.

IIII. Non. Febr. Dat. Med. *l. 1. de operibus publ.* ad Flauianum Proc. Africæ. Acc. VIII.* Idus Iul.

* Centesimo & quinquagesimo septimo post die.

Ita hanc l. ad hunc annum retraho, & Constantio vindico, cum hactenus Constantino M. perperam tribuatur: Flauianus A. hic PC. ab hoc anno Africæ hoc tempore fuit. *v. Prosopogr.*

VI. Kal. Mart.

Expungenda est lex 1. *de decur.* v. R. quæ Constantinopol. data dicitur, vt docent omnes huius anni leges, quæ docent, Constantium hoc anno Mediolani primum, mox Romæ: dein Mediolani rursum: tandem fine anni Sirmii constitisse.

Kal. April. Dat. Mediol. *l. 8. de extraordinariis.* ad Taurum PF. P.
III. Non. April. Dat. Mediol. *l. 7. de extraordinariis.* ad populum.
XV. Kal. Mai. Dat. Mediol. *l. 2. de Curiosis.* ad Taurum.....
III.* Kal. Mai. Dat. Mediol. *l. 3. de Censu.* ad Dulcitium Consul. Æmiliæ.

* Retrosior aliquis Kalendarum numerus hic apponendus: nam Constantius iam Romæ erat IV. Kal. Maias. Nisi in subscript. huius l. pro *Data*, accipias *Reddita*. Quod non puto.

Prid. Non. Mai. Dat. ROMAE. *l. 5. de Numerariis.* ad Taurum PF. P.
Kal.* Iun. Dat. Rom. *l. 9. de nauiculariis.* Olybrio (b) PF. V.

* Numerus Kalendarum hic intercidit: nisi *data* hic, pro *reddita* accipias.

(b) *Orfito* reponendum videtur: Olybrius n. sub Valentiniano demum P. V. fuit.

Huc quoque retraho ab anno superiore legem 3. *de sepulchr. viol.* quæ data dicitur ad Orfitum..... & PF. in foro Traiani, sine die.

Id. Iun.* Dat. MEDIOL. *l. 4. de sepulchr. viol.* ad populum.

* F. Iul.

VIII. Kal. Iul. Dat. Mediol. *l. 8. de cursu publico.* ad Taurum PF. P.
VI. Kal. Iul. PP. Vallis (c) *l. 7. de iure fisci.* Verecundo Rationali summarum.

(c) in Africa. v. Itiner. Peuting. & Antonini.

V. Non Iul. Dat. Mediol. *l. 7. de Iudæis.* ad Thalassium PF. P.
III. Non. Iul. Dat. Mediol. *l. 5. de diuersis rescr.* ad Taurum PF. P.

Possit quoque referri ad A. D. 356. *GOTHOFREDVS.* Communis subscriptio legis est; *Constantino VI. & Iuliano Coss.* In aliis editionibus (nam sæpissime vt in legibus Codicis Iustinianei, ita etiam in Theodosiani, numeri Consulibus adscripti variant) legitur in huius legis subscriptione *Constantino A. IX & Iuliano Coss.* Ita edidit *Gothofredus*, in Codice Theodosiano, & notat alios pro A. IX habere A. VI. alios A. VII. alios A. VIII. Si IX legitimum sit, tum *Iuliano II.* monet mox scribendum esse, atque adeo hanc legem referendam ad A. D. 357. *PETR. RELANDVS* in Fast. p. 379.

Id. Iul. Dat..... *l. vn. qui petant tutor.* Hanc Orfite Carissime nobis.
Prid. (d) Id. Aug. Lecta...... *l. 11. de Prætorib.* ad Senatum.

(d) Hic dies erat, quo Senatus Prætorum designationibus vacabat *l. 10. eod. tit. de Pretorib.*

V. Kal. Sept. Dat..... *l. 3. de bonis præscriptor.* Cælestino Consulari Bæticæ.
VIIII. Kal. Octob. Dat. & Accepta. l.... *l. 3. de Iurisdictione.* ad Taurum PF. P.
XVI. Kal. Non. Dat.... *l. 2. de gladiatoribus.* ad Orfitum PF. V.
IV. Non. Decemb. Dat..... *l. 1. de lustrali conlat.* ad Taurum. PF. P. Acc. Romæ VIII.* Id. Febr. (e)

* Sexagesimo septimo post die.

Anno

CONSTANTIVS ET IVLIANVS. A. D. 357

(e) Anno proximo.

Prid. Non. Dec. Dat. Mediol. *l. 5. de maleficis.* ad populum.

VIII. Id. Dec. Dat. Mediol. *l. 14. de Episcopis.* Felici Episcopo. Lecta V. * Kal. Ian. apud acta.

* Vigesimo tertio post die.

VIIII. Id. Dec. Dat. Mediol. *l. 9. de cursu publ.* ad Taurum PF. P.

XV. Id. Kal. Ian. Dat. SIRMIO *l. 3. de erogat. mil. ann.* ad Taurum........

Agitur hac l. de Africa.

Dat. Sirmio l. 2. de inoff. dotib.

V. Kal. Ian. Lecta apud acta *l. 14. de Episcopis.* Fœlici Episcopo.

Sine die. Dat. Sirmio *l. 27. de appellationibus.* ad Taurum PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius huius quoque anni initio *Mediolani* constitit, ad finem ferme mensis Aprilis. Et hoc anno Taurus PP. Italiæ fuit, quo & plures eidem constitutiones datæ occurrunt. Constantius hoc anno multa circa statum vrbis *Romæ* constituit, & quidem circa Ecclesiasticum & Gentilitium; quod ex variis huius anni constitutionibus patet: Inter alia scilicet Constantius *l. 4. & 5. de maleficis.* quæ ad populum V. R. datæ sunt, I. *Magiam* diuinandique artem supplicio capitis sanciuit. II. *Ornamenta* vrbis seruari voluit, *Sepulchraque* adeo Romæ violari diruique vetuit *l. 3. & 4. de sepulchro viol.* III. *Voluptatibus* vrbis Romæ consuluit, sic tamen, vt ne in publicum præiudicium vergerent *l. 11. de Prætorib. l. 2. de gladiatoribus.* IV. *Clericis* vrbis Romæ concessa olim priuilegia, ac nominatim immunitatem a sordidis & extraordinariis muneribus, lustralique collatione modo imminuit, modo plenius reuexit. *l. 1. de lustrali collat. & l. 14. de Episcopis.* Quibus addatur & ara victoriæ ab eo Romæ posito sublata: cuius rei testis Symmachus, *Lib. 10. epist. 54.* & Ambrosius, *ep. 31. ad Valentin.* obeliscus tandem Romæ ab eo erectus sub Orfito P. V. II. Am. Marcellinus, *lib. 16. c. 11. & lib. 17. c. 4.* de quo Orfito mox.

Orfito secunda vrbis Præfectura a Constantio Romam pergente reddita. Am. Marcellinus, *lib. 16. c. 10. & lib. 27. c. 3.* cui ideo non vna lex, verum plures hoc & proximo anno inscribuntur.

Romam Constantius Imp. his Coss. (non superioribus, vt quidam censent) Mediolano digressus, ingressus est. Hieronymus *Chronico*, Chronicon Alexandrinum & Idacius *his Coss.* De quo Am. Marcellinus prolixe, *lib. 16. c. 10.* vid. & Themistium, *Orat. 13.* Meminit & Symmachus, *relatione ad Valentinianum. l. c.* & laudianus, *in VI. Conf. Honorii.* De hac quoque Constantii Romæ mora vid. Marium Victorinum. Ingressus porro Romam IV. Kal. Maias, teste Idacio in Fastis, idque cum Hormisda Persarum regali & Eusebia vxore, & Helena sorore sua, Iuliani C. coniuge, teste Marcellino *lib. 16. c. 10.* e quibus Eusebia iam antea quoque Romæ fuerat A. 355. de quo Iulianus, *Orat. 3. sub fin. in hanc Eusebiam.* Quo tempore FELIX Episcopatum Rom. tenebat. Indeque rursum XXX. post die Constantius digressus est IV. Kal. Iunias: Am. Marcel. *l. c.* & Idacius *Consul.* vbi pro *& edidit XXXV.* lego, *& egit dies XXX.* nisi septima quinquennalia ibi intelligamus, vt Valesius interpretatur. Auctor Chronici Alexandrini ait, eum nonnisi XIV. dies Romæ moratum. Sane de ipsius ibi mora fidem quoque facit mense Maio *lex 5. de Numerariis*: imo, vt existimo, lex quoque 9. *de Nauicular.* Quare Baronii aliorumque lapsus est, qui id ad superiores Coss. referunt, seu ad annum 356. contra Scaligeri error est, qui, quod Hieronymus de Constantii Romam ingressu his Coss. scripsit, id ad nouam Romam traduxit.

Constantius Roma IV. Kal. Iun. (vt dixi) digressus, mox *Mediolanum* reuersus est: quod etiam testatur Am. Marcellinus *lib. 16. c. 8.* Quare ibi datæ ab eo deinceps ad medium ferme mensem Decembrem vsque, variæ constitutiones.

Thalassius hoc tempore PP. & quidem Orientis fuit: cuius meminit & Am. Marcellinus in gestis Galli C. A. D. 353. *lib. 14. c. 1.* & anno 354. *c. 7.* Vt & Epiphanius *hæresi 71.* in negotio Photini, quo tempore Synodus Sirmii habita hoc anno ipso 357. quo ei inscribitur mense Iulio *lex 7. de Iudæis.*

Gladiatores in vrbe Roma adhuc fuisse testatur *lex 2. de gladiatoribus.*

FELICEM Episcopatum vrbis Romæ huius anni mense Decembri adhuc tenuisse testatur *lex 14. de Episcopis*: Liberius enim restitutus demum a Constantio cum Sirmii iam ageret, teste Philostorgio, *lib. 4. cap. 3.* & Sozomeno, *lib. 4. cap. 14.* & sic A. D. 358.

Constantius Mediolano, vbi adhuc constitit initio mensis Decembris, per *Tridentum* festinans in Pannoniam *Sirmium* Mysiamque profectus est, componendis Quadorum, qui Valeriam, Sarmatarum Limigantium, qui Mysiam superiorem & Pannoniam secundam populabantur, motibus: testis Am. Marcellinus, *lib. 16. c. 8. & lib. 17. c. 13.* vid. & Zosimum *lib. 3. c. 1.* Quod quando factum, docent duæ huius anni constitutiones (quarum prior medio mense Decembri Sirmii data dicitur) puta *lex 3. de erogat. mil. ann.* & *lex 27. de appellationibus.* Itaque Sirmii moratus Constantius, vt testatur quoque Am. Macellinus *c. l.* Sozomenus, *lib. 4. cap. 14.* Philostorgius, *lib. 4. cap. 3.* vbi & postea Anno prox. 358. Liberium ab exilio reuocauit.

Appellationes ex Sardinia, Sicilia, Campania, Calabria, Brutiis, Piceno, Æmilia, Venetia & ceteris ad Præfectum prætorio fieri oportere, non ad Præfectum vrbi constituit Constantius Sirmii positus, cum eo tempore Felix Episcopatum teneret, Taurus PP. Italiæ esset, Orfitus P. V. *l. 27. de appellationibus.*

Vrbicariarum seu *suburbicariarum* regionum initium & originem Italiæ regionibus & prouinciis oppositarum hinc ferme repeto: quarum primæ mihi omnium mentio occurrit anno abhinc altero 359. Eusebio & Hypatio Coss. vbi vid.

CONSTANTIUS ET CONSTANS. A. D. 358.

CHRONOLOGIA LEGVM.

DATIANO & CEREALE COSS. 358. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Δατιανῦ καὶ Κερεαλιῦ. Epiphanius hæref. 71. Δατιανὸν καὶ Κερεάλιον. Faſt. Idat. *Datiano & Cereale.* Proſper. Chron. Paſchal. Latercul. *Datiano & Cereale.* Caſſiodorus autem, *Titiano & Cereali*, & Socrates H. E. II. 39. Τατιανῦ quoque ſcripſit. In alterius Conſulis nomine variant Faſt. Flor. mai. Δατιανὸς καὶ Καράλλιος, & Faſt. Flor. min. Δατιανὸς καὶ Κερέλλιος. Male, quod diſcimus ex inſcriptione apud *FABRETTVM*, pag. 706.

NAERATIVS.
CEREALIS. V. C.
CONS. ORD.
CONDITOR.
BALNEARVM.

Et *SPONIVM* Miſcell. erudit. antiq. p. 295.

DECIANO. ET.
CEREALE. COSS.

Hic alter Conſulum *Decianus* audit; verum & *Datiani* nomen occurrit in marmoribus. Vid. *GRVTERVS* inſcript. MLXXXVII. 4. 5. *GVTHERIVS* de vet. Jur. Pontif. Lib. I. cap. 25.

DATIANO. ET. CEREALE.
CONS.
NONIVS. VICTOR. OLVMPIVS.
V. C. P. P. PER. AVR.
VICTOR. AVGENTIVS.
V. C.
TRADIDERVNT. PATRICA.
XIII. KAL. MAI.
FELIC.

Et *REINESIVS* Claſſ. XX. inſcript. CXXXI. pag. 929.

MVCIA. PAVLINA. LICINO. HERCLA
NIO. FILIO. BENEMERENTI.
QVI. VIXIT. ANNIS. XX. IN. PACE.
FECIT.
SVPRASCRIPTA. PAVLINA. IN. PACE.
REQVIEVIT. DI. XIIII. KAL. DECEM.
DAT. ET. CAER. CONS.

Add. *CONTELORIVS* de præf. V. p. 57. *AM. MARCELLINVS* XIV, 11. *PETR. RELANDVS* in Faſt. pag. 386.

Prid. Non. Ian. Dat. Sirmio *l. 4. de bonis proſcriptorum.* ad Taurum.....

XIII. Kal. Apr. Dat. (b) Mediol. *l. 2. de murilegulis.* ad Taurum. PF. P.

(b) id eſt, reddita: hoc enim tempore Conſtantius in Pannonia erat, & Sirmii ferme.

XI. Kal. Ian. Data Epiſtola Præfecto, cui hæc ſacra fuerat ante lata Mediolani *l. 6. de cohortalibus.* ad Taurum PF. P.

XI. Kal. Iun. Dat. SIRM. *l. 44. de decurionibus.* vel X. Kal. Iul. Dat. Sirm. *l. 45. de decurionibus.* } ad Martinianum Vic. Afric.

VIIII. Kal. Iul. Dat. Sirmio *l. 13. quorum appellat.* ad Probum Proc. Afric.

VIII. Kal. Iul. Dat. Sirmio *l. 4. de reuocandis donat.* ad Orfitum PF. V.

V. Kal. Iul. Dat. MVRSÆ *l. 46. de decurionibus.* ad Martinianum Vic. Afr.

III. Non. Iul. Dat. (c) Arimini. *l. 6. de maleficis.* ad Taurum PF. P.

(c) f. pro reddita: vbi & *Taurus PP.* anno proximo Synodo Ariminenſi interfuit teſte Sulpicio Seuero *lib. 2. c. 41.* Poſſit quis hic reponere *Acimincі*: vbi certe Conſtantius anno prox. fuit teſte Am. Marcellino *lib. 19. c. 11.* *GOTHOFREDVS.* L. 6. Cod. Theod. de Malef. & Mathem. data ad Taurum Præf. Præt. *Euſebio & Hypatio Conſſ.* Sic enim emendanda ſubſcriptio. *VALESIVS.* Huius legis ſubſcriptionem quoad Conſules ſollicitat H. Valeſius ad Ammian. l. 19. & ſequentis anni Conſulum, Euſebii & Hypatii, nomina illis ſubſtituit. Vellem rationes ſuæ emendationis addidiſſet; nullam video. Quamuis enim Ammianus lib. XIX. extremo, quo res Coſſ. Euſebio & Hypatio anno 359. geſtæ continentur, iuſſu Conſtantii quæſtiones cruentas habitas in oriente, in eos, qui quouis modo de fatis imperatoris & ſucceſſore ὁράσεις inſpexiſſe vel oracula interrogaſſe delati erant, & præcipue Alexandriæ ductos plurimos damnatosque narret, tamen eo referendam eſſe legem ſupra dictam, vt viſum Valeſio, h. e. exponendam de iſto ab Ammiano ſignato anno, & propterea mutanda eſſe in ea Coſſ. nomina, nihil cogit. Neque enim a tempore irrogati ſupplicii, ad legis promulgatæ tempus firmiter colligere licet, quum illud non confeſtim, ſed ex interuallo, interdum ſatis longo, has ſequatur. Ita ſcribit *REINESIVS* epiſt. 27. ad Rupert. Poſtea obſeruat pro *Arimini* legendum eſſe *Sirmii*, & miratur hoc Valeſium non notaſſe. Conf. *PETR. RELANDVS* in Faſt. p. 400.

VI. Kal. Nouemb. Dat. SIRMIO *l. 10. de curſu publico.* ad Flauianum PC. Afric.

Annus huic l. ita ſubnotatus. *Poſt Coſſ. Conſtant. A. VIII. & Iuliani Caeſ. II.*

XIV. * Kal. Ian. Dat. Sirmio *l. 1. de inofficioſis dotibus.* ad Maximum Præſidem Ciliciæ.

* al IV.

VI. Kal. Ian. * Dat. Mediol. (d) *l. 7. de diuerſis officiis.* ad Taurum PF. P. Acc. * Id. Iul.

* Ita quoque Cod. Iuſt. ſed reponendum. Iun.

(d) Vox hæc retrahenda ad *Mediol.* ibi ſcil hæc lex data, ſeu reddita.

VI. Kal. Ian. Dat. (e) Doridæ *l. 4. de erogat. mil. ann.* Helpidio.....

(e) Pro reddita: vel *Doris* in Macedonia accipienda, per quam, ſed anno prox. Conſtantius Conſtantinopolim profectus ſit. Forte fuerit quoque hic locus in Pannonia.

CHRONICON HISTORICVM.

SIRMII hoc anno Conſtantius, bello adverſus Quados & Sarmatas illigatus conſtitit: de quo Am. Marcellinus, *lib. 16. c. 10. lib. 17. c. 12. 13.* v. & Iulianum *ep. ad S. P. Q. Athen.* vbi & hoc ipſo anno Perſarum legati (qui VII. Kal. Mart. Conſtantinopolim ingreſſi fuerant, vt ſcribit Idacius) eum conuenere, teſte Marcellino, *lib. 17. c. 5.* & Zonara. Ibi data iam menſe Ianuario *lex 4. de bonis proſcriptorum.*

Taurus his quoque Coſſ. PP. Italiæ fuit: ad quem

CONSTANTIVS ET CONSTANS. A. D. 358.

quem ideo plures constitutiones datæ extant.

Sirmio digressus Constantius post æquinoctium vernum, vere adulto Danubium transgressus in Quados & Sarmatas mouit. Am. Marcellinus *lib. 17. c. 12.* Exinde mense ferme Iunio *Sirmium* reuersus: vbi datæ ab eo plures leges eo mense.

Orfitus hoc quoque anno secundam vrbis Præfecturam gessit, testis *lex 4. de reuoc. donat.* v. & infr. A. 359.

Mursæ in Pannonia, Sirmio digressus Constantius agit mense Iunio extremo: vbi ab eo data tum *lex 46. de decurionibus.*

Constantius in *Magos*, ac potissimum in eos, qui in comitatu suo vel Iuliani C. essent, constitutionem edidit seuerissimam *l. 6. de maleficis.*

Nicomedia terræ motu collapsa, his Coss. de quo Am. Marcell. *lib. 17. c. 7.* & Libanii monodia *peculiaris* & ep. ad Anatolium 534. his Coss. vt diserte testantur Aur. Victor de Cæs. c. 15. Socrates, *lib. 2. c. 31.* Idacius *in Fastis*: etsi Chronicon Alexandrinum id in sequentes Coss. referat. Diem Marcellinus, Socrates & Idacius addunt, IX. *Kal. Septemb.* μηνὶ ὑπερβερεταίῳ inquit Chron. Alex. Indicat hanc cladem Nicomediæ Libanius *ep. 258. lib. 3.* in editis Lat.

Persici motus initium ab hoc anno repeto: de quo Am. Marcellinus *lib. 17. c. 5. & 14. & lib. 18. c. 4.* Zosimus, *lib. 3. cap. 12.*

Constantius Mursa, Quadorum & Sarmatarum motibus compositis, *Sirmium* regressus est, Am. Marcellinus *lib. 17. c. 13.*

Hinc itaque datæ ab eo Sirmii mense Octobri & Decembri aliquot constitutiones. De hac Sirmii mora locus Sozomeni, *lib. 4. c. 15.*

Liberius vt & Osius his demum Coss. Sirmii agentes a Constantio sedibus suis restituti sunt; & Liberius quidem sedi Romanæ, cui adhuc fine anni superioris præerat Felix, vt docet lex 14. *de Episcopis*, de quo *ad Philostorgium* iam dixi *lib. 4. c. 3.*

Helpidius PP. Orientis fuit hoc anno & duobus proximis 359. 360. de eo v. quæ dico, *in Prosopogr.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

EVSEBIO & HYPATIO COSS. 359. (a)

(a) Cassiodorus *Eusebius & Hypatius.* Chron. Alexandrin. Εὐσεβίου καὶ Ὑπατίου. Fast. Flor. min. Εὐσέβιος καὶ Ὑπάτιος. Fast. Flor. mai. Εὐσέβιος καὶ Ὑπάτιος. Fast. Idat. Prosper. Chron. *Eusebio & Hypatio.* Inuertit ordinem Sozomenus H. E. III. 19. Ὑπατίου καὶ Εὐσεβίου ὑπατευόντων. *Hypatio & Eusebio Coss.* Idem tamen IV. 17. & 22. accurate: Εὐσέβιος καὶ Ὑπάτιος. Ammian. Marcellin. XVIII. c. 1. *Quum Eusebium atque Hypatium sublimarent vocabula Consulum.* Ex Socrate scimus, Eusebium *Flavii* nomen habuisse, H. E. II. 37. Φλαβίου Εὐσεβίου καὶ Ὑπατίου. *Flavii Eusebii & Hypatii.* Consules hos quoque seruauit inscriptio apud *CONTELORIVM.* de Præf. V. p. 58. & *GRVTERVM.* MCLXII. & *GANGRAEVM* in not. ad Prudent. pag. 131.

IVN. BASSVS. QVI. VIXIT. ANNIS
XLII. IN. IPSA. PRAEFECTVRA
VRBI. NEOFITVS. IIT. AD. DEVM.
VII. KAL. SEPT. EVSEBIO. ET.
YPATIO. COSS.

In operibus Hilarii pag. 1341. Epistola Constantii Aug. ad Episcopos Italiæ, qui in Concilio Ariminensi conuenerant, legitur, quæ est *data VI. Kal. Iunias Eusebio & Ypatio Conss.* Apparet etiam inscriptio alia apud *GRVTERVM* MLXXXVII. 5.

EVSEBIO. LIPPATIO. CONS.
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C. ET
AVREL. VICTOR. ARGENTIVS. V. C.
TRADIDERVNT. LEONTICA. V. IDVS.
MARTIAS. FEL.

Facile quis coniectura assequetur, huius anni Consules indigitari, atque *Lippatio* aut negligentia sculptoris expressum, aut iniuria temporis lineolas corruptas esse, quod sæpe accidit. Hinc & *DALENIVS* in differtat. de sacro Taurobolio pag. 12. rectius legit,

EVSEBIO. ET. HYPATIO. CONS.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fastis Consularibus. pag. 391.

VII. Kal. Mart. PP. Romæ *l. 9. de extraordinariis.* ad Taurum. PF. P.

Agitur hac l. de Africa, Italia, Vrbicariis regionibus & Sicilia.

Prid. Id. Mart. Dat. Constantinop. * *l. 5. de erogat. milit. ann.* Helpidio.

*PF. P.

VIII. Kal. Apr. Dat..... *l. 1. de calcis coctoribus.* ad Orfitum PF. V.

XI. Kal. Iun. Dat. SIRMIO *l. 14. 15. de Prætoribus.* ad Senatum.

XVIII. * Kal. Iul. Dat..... *l. 47. de decurionibus.* Cæciliano (b) PF. P.

*XIII. Kal. Iun. in Ani. Reg.

(b) Abest hæc inscriptio ab omnib. aliis editionib. præter Parisinam vltimam: Et vero inscriptis ita habuisse videtur. *Idem A. & Cæs. Iulianus.*

XIV. Kal. Iul. Dat. SINGIDVNO *l. 28. de appellationibus.* ad Taurum PF. P. PP. X. * Kal. Aug. Rom.

* Trigesimo sexto post die.

Prid. Kal. Nou. Dat..... *l. 5. de curiosis.* ad Agentes in rebus.

Prid. Kal. Dec. PP..... *l. 3. & 4. de curiosis.* ad Agentes in rebus.

III. * Kal. Ian. Dat.... *l. 16. de Prætoribus.* ad Senatum. (c)

* VI. *C. Iust.*

(c) Vrbis Constantinopol.

Huic legi cohæsisse puto legem *vlt. Cod. de prædiis minorum.* ad Senatum quoque, data XII. Kal Ianuar. substituta voce *Iuliani* C. pro *Constante* in inscript.

Item legem *cum appellatio. 23. C. Iust. de appellation.* ad Senatum (quæ die & COSS. caret.)

CHRONICON HISTORICVM.

VRBICARIARVM regionum prima mentio mihi occurrit hoc anno 359. *in l. 9. de extraordinariis*: & quatuor quidem, vt existimo *l. 1. de calcis coctoribus.* Vide, quæ dixi ad annum iam 357.

Taurus his quoque Coss. PP. Italiæ fuit: cui duæ leges inscribuntur mense Martio, *d. 9. de extraordin.* & mense Iunio *l. 28. de appellation.* Et vero Ariminensi Synodo his Coss. a mense Iunio hic idem Constantii iussu præsedit, teste Seuero Sulpitio, *lib. 2. c. 41.* & Hieronymo *adu. Lucifer.*

CONSTANTIVS ET IVLIANVS. A. D. 359.

Persici motus & apparatus hoc anno prima veris temperie: de quo Am. Marcell. *lib. 18. c. 5. 6.* Hinc contra expeditioni aduersus Persas annonæ militari & expeditionali consulit Constantius *l. 5. de erogat. mil. ann.* quæ huc proculdubio pertinet.

Orfitus secundam Vrbis Præfecturam hoc tempore adhuc administrabat: cui ideo inscribitur mense Martio *lex 1. de calcis coctoribus.* Hic vero postea successores habuit in ea Præfectura A. D. 360. 361. *Bassum, Tertullum, Maximum.* v. Am. Marcellinum *lib. 17. c. 4. lib. 19. c. 10. lib. 21. c. 12.* Symmachum, *l. 10. ep. 26. 47.*

Constantius *Sirmii* agit hoc quoque tempore, Quadorum & Sarmatarum motibus illigatus: quod testatur quoque Am. Marcellinus, *lib. 18. c. 4. & lib. 19. c. 11.* Socrates *lib. 2. c. 29.* Et quidem mense Maio: quo ibi data lex 14. & 15. *de Prætoribus.* XI. Kal. Iun. quo ipso die a SYNODO SIRMIENSI tertia, quæ tum ibi habita, fides scripta seu tertium symbolum, quo Filius per omnia Patri similis asserebatur: Quæ & hoc ipso anno mox Arimini edita firmataque. v. Athanasium *de Synodis.* Socratem *lib. 2. cap. 29.* Theodoretum. Sozomenum *lib. 4. cap. 16.* Hieronymum Dialog. *adu. Lucifer.* Philostorgium *lib. 4. cap. 8.* vbi v. quæ dixi *p. 211.*

Singidunum Mœsiæ primæ, Sirmio digressus hoc tempore Constantius: vbi ab eo data XIV. Kal. Iul. *lex 28. de appellationib.* Hanc Constantini moram Singiduni memorat quoque Philostorgius *lib. 4. cap. 10.* vbi & indictam ab eo Synodum Ariminensem indicat. Bello scil. ibi Quadorum & Sarmatarum illigatus erat Constantius, qui Pannoniam Mœsiamque superiorem incursabant: testis Am. Marcell. *lib. 16. c. 10. lib. 17. c. 12. 13. lib. 19. c. 11.* Huius expeditionis meminit ipsemet Constantius ep. ad Synodum Ariminensem apud Socratem, *lib. 2. c. 29.* & Sozomenum *l. 4. c. 16.*

Ariminensis Synodus, (cuius etiam mentio fit hoc Codice *l. vlt. de fide Cathol.* & anno prox. 360. *l. 18. de Episcopis*) his Coss. habita fuit, cui & Taurus PP. præsedit. v. Seuerum Sulpitium, *lib. 2. c. 41.* & Hieronymum, *adu. Lucifer.* Quæ & per septem menses durauit a Iunio ad Decembrem vsque. Eaque mox Constantinopoli firmata, anno prox. vt docet *d. l. vlt.* ibi constituto Constantio. In ea vero Synodo Ariminensi tractatus quoque habitus super Ecclesiarum & Clericorum priuilegiis, vt testatur *d. l. 15.*

Constantius ex procinctu aduersus Sarmatas limigantes ex Mysia in *Orientem* tandem pergit, & hyeme quidem mense Octobri *Nicæam* Thraciæ peruenit, de quo Zosimus, *lib. 3. c. 2.* Seuerus Sulpitius, *lib. 2.* Athanasius, *ep. ad Africanos:* gesta præuaricationis inter Hilarii fragm. *p. 26.* mox & *Constantinopolim*, vlterius videl. perrecturus, vt cladibus apud Amidam mederetur, impetusque Regis Persarum cohiberet. Am. Marcellinus, *lib. 19. c. 11.* Zosimus *l. 3. c. 3.* De hac vero Constantii Constantinopoli mora v. & Seuerum Sulpitium, *lib. 2. c. 45.* Fidem quoque facit de anno proximo *lex 1. de patrociniis vicorum: & lex 1. de decur. vrbis Romæ.* eo enim hæc lex referenda est. Eo ipso vero tempore Synodus Constantinopoli habita, qua Ariminensis fides firmata: de quo v. *l. vlt. de fide Cathol.* & dixi ad Philostorgium, *lib. 4. c. 12.*

PRÆFECTORVM *vrbis Constantinopolitanæ* initium hinc, a fine inquam huius anni 359. Eusebio & Hypatio Coss. consurgit. Primus scil. vrbis Constantinop. Præfectus a Constantio *Honoratus*, ex PP. Galliarum (quod etiam ex Libanii epistolis discimus) constitutus fuit; abolitis scil. Duumuiris, die III. Idus Decembris vel Septemb. v. Hieronymum, *Chronico;* Idacium, *consular.* Socratem, *lib. 6. cap. 41.* Sozomenum, *lib. 4. c. 22.* Chronicon Alexandrinum, de quo dico ad *l. 16. de Prætoribus.* De hac eadem Honorati Præfectura vrbis Libanius, *ep. 246.* Hac vero occasione Constantius, quidnam ad Præfecti vrbis Constantinop. & Prætoris ibidem *Iurisdictionem* pertineret, Oratione sua ad Senatum, definitum iuit, cuius tria fragmenta hic supra posita supersunt: ac nominatim *lex 16. de Prætoribus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO A. X. & IVLIANO CÆS. III. COSS. 360. (a)

(a) Cassiodorus: *Constantius X. & Iulianus Cæs. III.* It. Fast. Flor. min. Κωνστάντιος Αὔγουστος τὸ ι' καὶ Ἰουλιανὸς Καῖσαρ τὸ γ', & Fast. Flor. mai. Fast. Idat. Prosper. Chron. *Constantio X & Iuliano III.* Ammianus XX, 1. *Consulatu Constantii decies, terque Iuliani.* Sozomenus Hist. Eccles. IV, 26. Κωνσταντίου τὸ δέκατον καὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Καίσαρος τὸ τρίτον ὑπατευόντων. *Constantio X. & Iuliano Cæsare III. Coss.* Male Chron. Alexandrin. Κωνσταντίου Αὐγούστου τὸ ιβ' καὶ Ἰουλιανοῦ τὸ τρίτον. Est enim expresse L. 74. C. Th. de decurion. scriptum: *Qui intra annos 40. consulatus Constantii decimi & Iuliani III. amplissimi ordinis participasse collegium monstrabuntur.* add. Præfat. Schotti ad Aur. Victor. & *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 392.

Prid. Non. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 1. de prædiis vicorum.* Helpidio......

Agitur hac l. de Ægypto.

VI. Kal. Mar. Dat. Constantinop. *l. 1. de decuriis vrb. Rom.* ad Iulianum ..... Acc. Id. * Maii Rom.

* Octuagesimo primo post die.

Refertur male hæc lex ad A. D. 357.

XVI. Kal. Iun. Dat. HIERAPOLI *l. 6. de erogat. milit. ann.* Helpidio. PF. P.

Prid. Kal. Iul. Dat. (b) epistola Med. *l. 15. de Episcopis Eccl. & Clericis.* ad Taurum PF. P.

(b) id est, reddita.

VI. Id. Iul. Acc. Karthagine *l. 2. de lustrali collat.* ad Taurum PF. P.

XVI. Kal. Dec. Dat... Indictione IIII. *l. 11. de cursu publico.* Helpidio PF. P.

XV. Kal. Ian. Dat. Syrmio (f. Syrinio, prope Antiochiam) *l. 2. de inoff. dotib.* Pomponiano.

Forte ad hoc tempus hæc lex referenda. *GOTHOFREDVS.* Quod & *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 392. existimat.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius *Constantinopoli* aliquamdiu hoc anno moratus est, de quo iam dixi *fine anni super.* vbi & initio huius anni in Synodo Constantinopolitana Synodus Ariminensis firmata fuit: de quo dixi ad Philostorgium, *lib. 4. cap. 12. p. 224.* Quare ibi data mense Februario *lex 1. de patrocin. vic. & l. 1. de decuriis vrb. Rom.* Eo ipso tempore his Coss. XV. Kal. Martias eodem mense Februario, dedicata magna Ecclesia seu Dominicum, teste Hieronymo in *Chronico*, Socrate, *lib. 2. cap. 43.* Sozomeno, *lib. 4. cap. 25. in pr.* Consularia *Idaciana*, & Chronicon Alexandr.

CONSTANTIVS ET IVLIANVS. A.D. 360.

xandr. *p.* 682. *Helpidius* Orientis, *Taurus* Italiæ Præfecti Prætorio & hoc anno fuere. *Tertullus* hoc anno post *Bassum* P. V. fuit, testis Am. Marcellinus tribus locis: *lib.* 19. *c.* 10. *lib.* 21. *c.* 10. Cui postea successit Maximus.

Persica expeditio Constantii in hunc annum incidit: Scilicet post adultum ver, ducto itinere per Cæsaream Cappadociæ, Melitinam, Lacotenam, Samosatam & Edessam, vbi diu moratus, post æquinoctium tandem autumnale, in Persas mouit: teste Ammiano Marcellino, *lib.* 20. *c.* 11. *& sequ.* vid. & *lib.* 21. *c.* 7. Qui nullibi, Constantii iter istud describens, quod mirum, *Hierapoleos* meminit: Et tamen his Coss. mense Maio medio *Hierapoli* data dicitur *lex* 6. *de erogat. mil. ann.* GOTHOFREDVS. Miratur Gothofredus Ammianum, Constantii iter describentem, *Hierapoleos* mentionem non fecisse. Fecit autem omnino Lib. XXI. c. 13. postquam Persarum Regem cum suis ad propria reuertisse, scripsisset: *Lenitoque metu*, inquit, *reuocatis omnibus præter eos, quos consuetudo præsidio Mesopotamiæ destinarat, reuersus est Hierapolin.* Vltima hæc erat Constantii aduersus Persas expeditio, ad annum sequentem referenda, qua feliciter absoluta, reuocauit milites omnes Hierapolin, ibique non hoc, sed anno sequenti dedit *Leg.* 6. *de erogat. milit. ann.* quam Gothofredus, Consulum subscriptionem secutus, huc retulit. Verum duo faciunt, quo minus credamus, his Coss. legem datam; primo locus; secundo tenor legis. Nullibi enim memoratur, Constantium prius fuisse Hierapoli, quam absoluta vltima expeditione Persica. Ibi vero consistens flagrabat desiderio supprimendi Iulianum, quod ex oratione ad milites habita videmus; summo studio curabat apparatus bellicos, & de omnibus, quæ erant ad maturandam expeditionem necessaria, maxime erat sollicitus. Hinc lex, qua militibus prospexit. Accedit tempus, quo data lex, quod & nostram coniecturam mirifice iuuat. Mense Maio enim subscripta est; hinc discedens Hierapoli Constantius Antiochiam ingressus est, conscripsit milites & autumno iam senescente mouit aduersus Iulianum; Neque prius id facere poterat, si iter de vrbe in vrbem, apparatusque omnes bellicos consideraueris. Forte Consules falso adscripti a librario antiquo, qui & loco Constantii Constantinum adposuit. RITTER.

Immunitatem Ecclesiarum & Clericorum contra dispositionem Synodi Ariminensis, de consensu Episcoporum Italorum, Hispanorum & Africanorum, qui ad ipsum in Orientem venerant, infregit hoc tempore Constantius, *l.* 15. *de Episcopis.*

INDICTIONVM antiquissima mentio hoc Codice.

CHRONOLOGIA LEGVM.

TAVRO & FLORENTIO COSS. 361. (a)

(a) Cassiodorus: *Taurus & Florentius.* It. Chron. Alexandrin. ταύρου καὶ Φλωρεντίου. Fast. Flor. min. Ταῦρος καὶ Φλωρέντιος. Fast. Flor. mai. Ταύρου καὶ Φλωρεντίου. Fast. Idat. Prosper. Chron. *Tauro & Florentio.* Memorantur Consules a Marcellino Lib. XXII. c. 3. *Consulatu Tauri & Florentii, inducto sub præconibus Tauro,* ad quem locum plura H. Valesius. Socrates H. E. Lib. II. c. 45. 47. & Lib. III. 1. Ταύρου καὶ Φλωρεντίου meminit, & elegantissimus est locus Zosimi Lib. III. c. 10. Ταῦρος καὶ Φλωρέντιος οἱ κατ' ἐκεῖνον τὸν ἐνιαυτὸν ὕπατοι τῆς, Κωνσαντίου μερίδος ὄντες, ἅμα τῷ μαθεῖν ὅτι Ἰουλιανὸς ὑπερβὰς τὰς Ἄλπεις εἰς Παιονίαν ἀφίκετο, φυγῇ τὴν Ῥωμαίων ἀπέλιπον. φυγάδας μὲν αὐτοὺς ὑπάτους ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐκέλευε γράφεσθαι. *Taurus & Florentius istius anni Consules, erant a partibus Constantii, & simulac cognouerant, Iulianum Alpes transgressum in Pannoniam peruenisse, Roma fugerunt: quare illos in perscribendis instrumentis* Consules fugitiuos *nominari iussit.* Vtrumque *Flauii* prænomine insignitum fuisse, scimus ex REINESIO. Class. XX. CCCCXXXI.

FLAVIIS. TAVRO.
ET. FLORENTIO.
CONSS. VIII. KAL.
SEPT. DEP. IN. PACE.
Q. VIX. M. XI. D.
XXIII.

Confer. PETRVS RELANDVS. in Fastis Consularibus pag. 594.

XVI. Kal. Mart. Dat. ANTIOCHIÆ. *l.* 16. *de Episcopis.* ad Antiochenses.

V. Non. Mai. Dat. GYFYRÆ *l.* 12. *de Prætoribus.* ad Senatum.

De Themistio Philosopho agitur *hac l.*

V. Non. Mai. Dat. { ..... næ (b) *l.* 13. *de Prætoribus.*

(b) Ita editiones aliæ, sola Parisiensis habet *Veronæ*: Quod si verum, tum reponam *Veroeæ*, id est, Beroeæ; quæ vnius diei itinere abest ab Antiochia. Procopius 2. *Persic.* Etsi; Quid *Gefyræ* reponamus, vt in *l.* 12. de *Prætoribus*, quæ eodem die data est?

.... *l.* 1. *de Metatis.*

Perperam hæc lex *Constantino* tribuitur porro.

.... *l.* 7. *de annona & trib.*
.... *l.* 1. *de publica comparat.*
.... *l.* 48. *de decurionibus.*
.... *l.* 3. *de lustrali conlat.*
.... *l.* 1. *de protostasia.*
.... *l.* 7. *de operibus publicis.* } ad Senatum.

XIV. Kal. Iun. Dat...... { *l.* 4. *de inoff. testam.* / *l. vn. de inoff. donation.* } Olybrio......

III. Non. Aug. Dat...... *l.* 14. *quorum appellationes.* Ad Flauianum Proconf. Afric.

IIII. Kal. Sept. * Dat...... { *l.* 5. *de cohortalibus.* / *l.* 49. *de decurionibus.* / *l.* 4. *Cod. Iust. de Episcop.* } ad Taurum PF. P.

* f. Febr.

CONSTANTIUS A. ET CONSTANS. C.

A. D. 361.

CONSTANTII constitutiones sine die & COS.

l. 6. Cod. Iust. de dignitatibus. ad Orsitum..(c)...

(c) *ve* PF. V. v. Prosopogr.

l. 1. Cod. Iust. de quadriennii præscript. ad Orsitum P. V.

Perperam Constantino tribuitur.

CHRONICON HISTORICVM.

Constantius ingrauescente hyemis magnitudine, ex procinctu Persico *Antiochiæ* hyematurus rediit in Syriam fine anni superioris. Am. Marcellinus, *lib. 20. c. 11.* qui ab eo Antiochiæ gesta tum, & hoc anno persequitur, *lib. 21. c. 7.* v. & Socratem, *lib. 2. c. 34. inf. & 46.* Philostorgium, *lib. 5. c. vlt. & lib. 6. c. 4.* Hinc adeo data ab eo hoc anno mense Februario *Antiochiæ*, *lex 16. de Episcopis*, ad ipsosmet Antiochenses; vt & *Gyphyræ* mox data ab eo lex 12. *de Prætoribus*, mense Martio: quæ Gephyra ab Antiochia 22. lapide distabat: de quo v. quæ *ad eam l.* dico ex Ptolemæo, *lib. 5. c. 15.* & Itiner. *Peutinger.* Et exinde *Veronæ* (id est, *Veroea*) si vera est lectio Parisiensis *lex 13. de Prætoribus*, quæ vnius diei itinere abest ab Antiochia, teste Procopio, *lib. 2. Persicorum.*

Themistius Philosophus in magna apud Constantium gratia hoc tempore fuit: testis d. lex 12. *de Prætoribus*. vbi v. *dicta*.

Constantius hoc tempore in Syria constitutus, prolixam *Orationem* ad Senatum emisit de *Senatoriis* ludorum editionibus, & a quibus muneribus publicis senatores immunes essent vel non: cuius partes sunt leges nouem hic supra positæ: Qua Oratione testatum facit, quo studio Senatum & Senatores vrbis Constantinopol. prosequeretur.

Persica Constantii expeditio vltima in hoc tempus incidit: de qua Am. Marcellinus, *lib. 21. c. 7. 13. 14.*

Antiochiam mox reuersus ab expeditione Persica Constantius: vnde autumno iam senescente aduersus *Iulianum* mouit. Marcellinus, *lib. 21.*

Constantius aduersus Iulianum Antiochia mouens, & Constantinopolim tendens, Tarso Ciliciæ digressus, apud Mopsucrenas eiusdem Ciliciæ (quod etiam Libanius indicat, *orat. funebri Iuliani p. 288.* & Philostorgius, *lib. 6. c. 5.* Socrates *lib. 2. c. vlt.* Sozomenus *lib. 5. c. 1.* Theodoretus *lib. 2. c. vlt.*) autumno iam senescente obiit, his coss. Am. Marcellinus *lib. 21. c. 15.* Socrates, *lib. 2. c. vlt.* & *lib. 3. c. 1.* Chronicon Alex. *bis* coss. idque III. Nonas Octobris. Marcellinus, *ibid:* III. Nonas Nouembris. Socrates, Idaciana Consularia, Cedrenus & Chronicon Alex.

IVLIANVS.

IVLIANVS aduersus Constantium mouens Gallia digressus, post decursum Illyricum Pannonias, Daciam, cognita Naissi Constantii Imp. morte, Thraciam *Constantinopolimque* ingressus est: testis Mamertinus *panegyr. cap. 6. 7. 8. 9.* Am. Marcellinus, *lib. 21. c. 12.* Zosimus, *lib. 3. cap. 11.* Idque mense Decembri, Chronicon Alexandr. his Coss. puta, tertio Idus Decembris, Am. Marcell. *lib. 22. c. 2.* Socrates, *lib. 3. cap. 1.* & Consularia Idaciana: Ibique octo ferme mensibus egit, etsi Zosimus, *lib. 3. cap. 11.* dicat decem. Huius vero Iuliani Constantinopoli moræ meminit quoque Eunapius, *in vita Maximi p. 98.* Idem faciunt anno quoque proximo 362. complures constitutiones.

CHRONOLOGIA LEGVM.

MAMERTINO & NEVITTA COSS. 362. (a)

(a) Cassiodorus. *Mamertinus & Neuitta.* Chron. Alexandrin. Μαμερτίνου καὶ Νεβίττα. Ita fere Fast. Flor. mai. Μαμερτίνου καὶ Νεβίττας. Fast. Flor. min. vero: Μαμερτῖνος καὶ Νευέτας. Male Malala Chronograph. Μαμερτίου καὶ Νεβύτα. Ammianus Lib. XXI. 10. *Mamertino in Consulatu iunxit Neuittam.* Idem Lib. XXII. c. 7. *Quum Mamertini & Neuittæ nomina suscepissent paginæ consulares.* Consules etiam testatur inscriptio apud Vignolium Inscript. Select. pag. 328.

MAMERTINO. ET. NEBITTA. CO.
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C.
ET. AVR. VICTOR. AVGENTIVS.
TRADIDERVNT. LEONTICA.
KAL APRIL. FELIC.
ALIA. TRADIDERVNT. CON. SS
VI. IDVS. APR. FELIC. LEONT.
CONS. SS. TRADIDERVNT.
CRYPHIOS. VI. IDVS. APR. FELIC.

Neuittam natione fuisse Gothum, probat Valesius in not. ad Ammian. l. c. Confer. PETR. RELANDVS in Fastis. pag. 397.

Kal. Ian. * Dat. CONSTANTINOP. *l. 1. si certum petatur de suffrag.* ad populum.

* Ita in An. optimæ notæ, quod & Marcellinus confirmat: al. Kal. Feb. GOTHOFREDVS. Ammiani verba L. XXII. 6. hæc sunt: *Vnde velut æquitate ipsa dictante, lex est promulgata, qua cauetur, nullum interpellari suffragatorem super his, quæ eum recte constiterit accepisse.*

III. Id. Ian. Dat. *l. 7. de erogat. mil. ann.* Salustio PF. P.

XVI. Kal. Feb. Dat. Constantinopoli *l. 6. de numerariis*, ad Auxonium Correctorem Tusciæ.

Non. Feb. Dat. Constantinop. *l. 1. de exhibendis reis.* Salustio PF. P.

VIII. Kal. Mart. Dat. Acc. Syracusis. *l. 12. de cursu publico.* ad Mamertinum PF. P.

Kal. Mart. Dat....... *l. 7. de numerariis.* Secundo PF. P.

VIII. Id. Marc. PP. Rom. *l. 5. de bonis proscriptorum.* ad Felicem Com. S. L.

III. Id.

A. D. 362.

IVLIANVS.

III. Id. Mart. PP. Constantinop. *l. 4. de lustrali collat.* / *l. 10. de extraordinar.* / *l. 50. de decurionibus.* Secundo PF. P.
Dat. Constantinop. *l. 2. de protostasia.* Salustio PF. P.

Id. Mart. PP. Constantinop. *l. 1. de locat. fundorum iur. emphyt.* Secundo. PF. P.

Sine die & Coss. & sine loci subscript. *l. 1. Cod. Iust. de diu. præd. vrb.* Attico PF. P.
l. 2. Cod. eod. tit. Secundo PF. P.

Superiori iungenda videtur.

Agitur hac l. de *Pamphyliæ* ciuitatibus.

x. Kal. April. Pars actorum habitorum apud Imperatorem Constantinopoli in Consistorio *l. 5. de fide testium.* Adstante Iouio V. C. Quæstore, Anatolio Magistro officiorum, Felice Com. L. S.

Ita legitur: Pars actorum habitorum aput Imperatorem Iulianum Augustum Mamertino & Neuitta Coss. X. Kal. April. Constantinop. in consistorio: adstante Iouio viro clarissimo quæstore, Anatolio Magistro officiorum, Felice Com. S. L. &c. Imperat. Iulianus A. dixit. τηνικαῦτα γραμμάτια &c. Conf. PETR. RELANDVS in Fastis l. c.

v. Kal. April. Dat....... *l. 2. de conlat. fund. patrimonial* ......

III. Kal. Mai. Dat....... *l. 1. de auro coronario.* ad Salustium PF. P.

Prid. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 2. de immunitate concessa*......

IIII. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 4. de medicis.* ad Archiatros.

xv. Kal. Iul. Dat....... *l. 5. de medicis & professoribus* ...... Acc. Kal. Aug. Spoletio.

XII. Kal. Iul. Acc...... *l. 13. de cursu publ.* ad Mamertinum PF. P.

* Kal. Aug. Dat. NICOMEDIÆ *l. 8. de erogat. milit. annonæ.* Secundo PF. P.

* dies Cal. Aug. hic intercidit.

v. Kal. Aug. Dat. ANTIOCHIÆ *l. quædam* (b) *de officio Rector. prouinc.* Secundo PF. P.

(b) Cod. Iust. est *lex vlt. de pedaneis Iudicibus. GOTHOFREDVS.* Data fuit *V. Kal. Aug. Antiochiæ*; & Iulianus sub finem Iunii Antiochiæ fuisse creditur, vbi Adona celebrauit. Vid. Ammianum Marcellinum Lib. XXII. cap. 9. & Valesii commentaria. Alii putant Iulium pro Iunio apud Hieronymum esse legendum. Conf. *PETR. RELANDVS.* in Fastis l. c.

Kal. Aug. Dat. Antiochiæ a Iuliano *ep. 52.* ad Bostrenos.

xv. Kal. Sept. Dat. Antiochiæ *l. 1. de domesticis.* Secundo. PF. P.

v. Kal. Sept. Dat. Antioch. *l. 51. de decurionibus.* Iuliano Com. Orientis.

III. Non. Sept. Dat. Antiochiæ *l. 1. de dominio rei quæ poscitur.* Secundo PF. P. post alia.
l. 52. de decurionib. ad Iulianum Cons. Phœnicis. Acc. Id. * Octob. Tyro.

* Quadragesimo tertio post die.

v. Id. Sept. Dat....... *l. 14. de cursu.* ad Mamertinum PF. P.

XIIII. Kal. Octob. Dat. Antiochiæ *l. 53. de decurionibus.* ad Salustium PF. P.

x. Kal. Octob. Dat. Antiochiæ *l. 29. de appellationibus.* ad Homericum Vic. Vrbis.

VI. Kal. Octob. Dat. Antiochiæ *l. 1. de proximis Comitib. dispos.* ad Secundum PF. P. Acc. * Id. Nouemb. Naisis.

* Quadragesimo quinto post die.
Huius l. fit mentio *l. 7. eod. tit.*

VII. * Kal. Nou. Dat. Antiochiæ. *l. 2. de itinere muniendo.* / *l. 15. de cursu publ.* / *l. 7. Cod. Iust. de ædificiis priuatis.* / *l. 1. de indulg. debitor.* Acc. xv. * Kal. April. Karthag. *Iuliano & Sallustio* Coss. ad Anicianum.

* VI. *l. 7.*

* Quinto ferme post mense.
Vbi Coss. ibi adscripti *Iulianus & Sallustius* ad tempus acceptæ legis pertinent.

Sine die & Coss. & sine subscriptione *l. 1. Cod. de diuersis præd. vrb.* Attico......

Hæc lex forte superioribus iungenda, *Aniciani* nomine pro *Attici* in inscriptione reposito.

Kal. Nouemb....... *l. 54. de decurionibus.* ad Iulianum Com. Orientis PP. Byritho.

III. Non. Decemb. PP. * Antiochiæ. *l. 8. & l. 9. de operibus publicis.* Ecdicio PF. Ægypti.

* pro Dat.

VIII. Id. Decemb. Dat. Antiochiæ. *l. 3. de contrah. emptione.* ad Iulianum Com. Orientis.

IVLIANVS. VII. Id. Decemb. Dat. Aquil.* *l.* 10. *de operibus publ.* ad Rufinum. (c)... A. D. 361.

* f. *Aquis.*

(c) An hic Rufinus Aradius, qui Com. Orientis postea factus post Iulianum, v. *Prosopogr.* an potius Rufinus Valentius, de quo Marcell. *lib.* 21. vbi & de *Aquileia* agit.

Id. * Dec. Dat. & PP. in foro Traiani. *l. 4. ad SC. Claudianum* II. (d) PF. P.

* al. V. Id. (d) an Secundo PF. P.

XV. Kal. Ian. Emissa.... *l.* 30. *de appellationibus.* ad Germanianum PF. (e) P.

(e) De Germaniano PF. P. v. Marcellinum sub Iuliano *lib.* 21. in gestis anni 361. & sub Valentiniano *lib.* 26. in gestis anni 365.

Fit mentio in *h. l.* Comitis Orientis.

CHRONICON HISTORICVM.

IVlianus Septem ferme huius anni mensibus *Constantinopoli* commoratus, de quo in *fine anni superioris.* Hinc adeo ibi datæ ab eo hoc anno variæ constitutiones mense Ianuario, Februario, Martio, Aprili, Maioque.

Iulianus Edictum promulgauit initio huius anni, de his quæ *suffragatoribus* data fuerant non repetendis, quod continetur *l. 1. si certum pet. de suffragiis :* Quod memorat quoque Am. Marcellinus *lib.* 22. *c.* 6. Eodemque respexit & Libanius, *pro Aristophane p.* 22. 223.

Disciplinam & annonam militarem erexit hoc tempore Iulianus : quo pertinet *lex* 7. *de erogat. milit. ann.* vide quæ Am. Marcellinus scribit de corrupta disciplina militari sub Constantio, *lib.* 22. *c.* 4.

Sallustius PP. Orientis a Iuliano factus, qui idem & Secundus dictus : ad quem plures extant constitutiones per quinquennium A. 362. 363. 364. 365. 366. sub Iuliano, Iouiano, Valentiniano & Valente. v. *Prosopogr.* vbi plura.

Numerariorum fraudibus & versutiis occurrit hoc anno enixe Iulianus *l.* 6. & 7. *de Numerar.* Eoque traho Libanii locum, *in Iuliani necem p.* 295.

Iulianus in Oriente constitutus Imperii sui initio, Secundo Sallustio PP. quæstiones agitandas Chalcedone commisit, aduersus eos qui fratri *Gallo* sibique sub Constantio aduersi fuissent. Itaque exhibiti multi damnatique & proscripti : testis Marcellinus, *lib.* 22. *c.* 3. Eo vero referenda forte lex 1. *de exhib. reis.* quæ eidem Sallustio PF. P. hoc tempore inscribitur. Deque eodem iudicio agit idem Iulianus, *ep.* 23. ad Hermogenem Præf. Ægypti. Agitatum & simile iudicium in occidente, quo referenda lex 5. *de bonis proscriptor.*

Cursui publico, qui sub Constantio plurimum attritus fuerat, quod etiam ex Am. Marcellino discere est, statim vt Constantio Imp. mortuo, ipse Imperator in oriente fuit, hoc anno enixe consuluit Iulianus Imp. quatuor constitutionibus : puta, *l.* 12. 13. 14. 15. *de cursu publico.* Testatur id quoque Libanius, προσφωνητικῷ *ad Iulianum p.* 182. & *in Iuliani necem p.* 295. 296.

Ciuitatum commodis non vna ratione hoc tempore Iulianus consultum iuit : Inter cetera *vectigalia possessionesque* earum, locaque, quæ sub Constantino scilicet & Constantio occupata fuerant, his restitui iussit : quo pertinet *lex* 1. *de locat. fund. iuris emphyt.* vbi vid. quæ dixi etiam ex Ammiano Marcellino *lib.* 25. *c.* 4. vt & *Opera* seu *ædificia* publica *l.* 8. 9. 10. *de operib. publicis :* ac nominatim per Ægyptum & in vrbe Alexandrina, quo spectant *d. lex* 8. & 9. per Syriam, quo pertinet *d. l.* 10. Addantur his legibus *lex* 1. & 2. *Cod. Iust. de diuers. præd. vrb. & rusticis :* quarum vltima est de Pamphyliæ ciuitatibus.

Curiæ Ciuitatum idem Iulianus hoc tempore enixe consuluit, quod etiam testantur *lex* 4. *de lustrali collat. l.* 50. 51. 52. 53. *de decurionib.* ac nominatim Antiochenæ *d. l.* 51. Quod Iuliani in curias studium memorat quoque Libanius priore in Iuliani necem orat. *p.* 257. & altera *in Iuliani necem p.* 296. 297. Imo immodicum eius studium in augendis Curiis incusat Am. Marcellinus, *lib.* 22. *c.* 9. & *lib.* 25. *c.* 3. Fidem facit inter alia, quod Christianos seu Clericos ad curias reuocari iussit. *d. l.* 4. *de lustrali coll.* & *l.* 50. *de decurion.* de quo & Iuliani *ep.* 11. *ad Byzantios.* De quo *ad eas ll.* & ad Philostorgium, *lib.* 7. *cap.* 4. Et istud quidem in odium rei Christianæ.

Auri coronarii indictionem hoc tempore Iulianus remisit *l.* 1. *de auro Coron.* quod etiam Am. Marcellinus refert *lib.* 25. *c.* 4. & ipse indicare videtur *in Misopogona : p.* 102. ἀὸι ἐπεγράψαμεν τὸ χρυσίον. Fuit & hæc ipsius lex, ne plus quam 70. solidorum pondo coronæ aureæ deinceps mitterentur, vt scribit Libanius *in orat. funebri p.* 305.

Iulianus *immunitates* a tributis concessas firmauit, plenissimeque interpretatus est *l.* 2. *de immunit. conc.*

Iulianus *Medicis - Archiatris* sua priuilegia a veteribus Principibus indulta firmauit, *epistola sua* 26. cuius pars est *lex* 4. *de Medicis.*

De Delectu *Professorum* per ciuitates, quidque in his spectari vellet, a quibus & quomodo eligendi essent, quomodo denique a Principe confirmandi, Iulianus constitutionem edidit : puta *l.* 5. *de medicis & professor.* cuius sententia continetur Iuliani *ep.* 42. De huius vero l. fine ad eam l. dico : Eo in summam pertinet, quod Christianos liberalium artium doctores esse noluit.

Iulianus, cum octo ferme mensibus, (non decem, vt Zosimus scribit *lib.* 3.) Constantinopoli egisset, eamque maximis incrementis fulsisset, quod Am. Marcellinus scribit *lib.* 22. *c.* 9. de quo etiam Zosimus *l. c.* Antiochiam tendens per Chalcedonem, Libyssam, & *Nicomediam* transiit : vt testatur Am. Marcellinus *lib.* 22. *c. cit.* Et sic in Bithynia egit, de qua Iuliani in Bithynia mora & Libanius ep. ad Sopatrum

IVLIANVS. A. D. 362.

trum 22. *lib. 1.* Iulianus ipse *ep. 40.* & *lex 8. de erogat. mil. ann.* ibi ab eo data.

Iulianus Nicomedia digressus, per Nicæam, Ancyram, Pessinunta Phrygiæ (de quo vid. & Libanium, *in cos. Iuliani*) Pylas, Tarsum Ciliciæ, *Antiochiam* tandem venit. Am. Marcellinus, *lib. 22. bis* COSS. *c. 10.* Libanius, *in* πρεσβευτικῷ *ad Iulianum*, in προσφωνητικῷ *ad eundem*, & orat. *funebri in Iuliani obitum*, (vbi & multas leges, Antiochiæ tum conditas, βοηθούντων θεῶν, memorat) Zosimus, *lib. 3.* & Socrates, *lib. 3. c. 15.* Ingressus autem Iulianus Antiochiam mense Iulio extremo, vt docent leges eius hic inferius positæ: quod & ex Am. Marcellino *lib. XX. c. 9.* colligere licet, vbi ait, Iulianum Antiochiam ingressum *per Adoniam & Adonicos luctus*: vt Macrobius docet *lib. 1. Saturnal. c. 21.* quod sane in extremum Iulium mensem incidit: quo dies iam imminuti recte apparent, post diem VI. Kal. Augustarum, quo breuissima nox, vt est in veteri Kal. Astronomico, seu solstitium vulgare, postque æstatis dimidium, quod incidit in XVI. Kal. Aug. Quare Hieronymi vel librarii eius error est *in 8. Ezechielis*, qui mensi Iunio id adscribit.

Ibi vero constitutus varias Leges seu constitutiones edidit. Primo quidem, quæ Diis auxilium ferrent, seu quibus gentilitia superstitio erigeretur: meminit ipse Iulianus, vt dixi.

Secundo, *Antiochenæ* ciuitati Iulianus hoc tempore enixe consultum iuit. Tum *annonæ* ratione, vilitatem eius procurare omnibus modis annisus, teste quoque Am. Marcellino, & ipso Iuliano, *in Misopog.* Hinc & domesticorum præsentalium, qui cum ipso Antiochiæ versarentur, numerum accidit, ne alioquin incondita eorum turba annona Antiochena prægrauaretur *l. 1. de domesticis.* Tum Curiæ Antiochenæ respectu, cui nominatim replendæ incubuit: addici quippe ei eos quoque voluit, qui vel matre Curiali essent *l. 51. de decurionibus*, quam legem memorat & Zosimus, *lib. 3. c. 11.* & Leo, *l. 61. Cod. Iust. de decurionibus*, & ipse Iulianus in *Misopogone*, studium hac in re suum effert. His adde & vectigalia iis indulta. *l. c.*

Tertio, Iulianus Imp. Antiochiæ constitutus teste Libanio orat. *in Iuliani necem.* Marcellino, *lib. 22. c. 10.* hoc tempore multis legibus latis multa iura correxit in melius, ambagibus & dilationibus circumcisis, de quo locus est veteris scriptoris apud Suidam Inter alia igitur, litium finiendarum studio I. dilatoriam præscriptionem quandam a Constantino inuectam, abrogauit, reducto veteri iure. *l. 1. de dominio rei quæ posc.* II. Eodemque fine, intra XXX. dies post sententiam dictam acta omnia in prima instantia cum refutatoriis libellis ad se mitti iussit. *l. 29. de appellationibus.* III. Reparari item appellationum tempora his, qui competenti tempore non appellassent, vetuit *l. 30. de appellationibus.* Quibus adde & duo alia eodem fine constituta anno prox. *l. 1. de cognitoribus & procuratoribus* (cuius l. meminit & Symmachus *lib. 10. ep. 32.*) & *l. 12. Cod. Iust. de exceptionibus.* Mulierum item fragilitati, non vna ratione succurrit *l. 3. de contrah. empt.* & *l. 4. ad SC. Claud.*

Daphnæi Apollinis fanum, cum simulacro Iouis Olympii hoc anno exustum XI. Kal. Nouemb. Am. Marcell. *lib. 22. c. 13.*

Africæ seu Afris, qui nimiis oneribus prægrauabantur, succurrit hoc tempore Iulianus constitutione ad Anitianum Vicar. Africæ, (cuius meminit Am. Marcellinus *lib. 27.*) suscepta videlicet cura I. viarum publicarum, earumque munitioni iustissimo modo præstituto. *l. 2. de itinere mun.* II. item *cursus* publici *l. 15. de cursu publ.* III. *Ornatus* item publici *l. 7. Cod. Iust. de ædif. priu.* IV. Tandem & rei tributariæ indulgentia tributa *l. 1. de indulg. debitorum*: de qua inter alias sensit quoque Am. Marcellinus, *lib. 25. c. 4.*

Ecdicius Præfectus Ægypti fuit hoc tempore sub Iuliano: cui huius anni fine inscribuntur *lex 8. & 9. de operibus publicis.* Ad eundem extant Iuliani *epistolæ 6. & 9. 50. 56.* Hic idem indicari videtur ab Am. Marcellino, *lib. 23. c. 14.*

Iulianus Comes Orientis adhuc hoc tempore erat, post incendium Daphnense: de quo ad Philostorgium *lib. 7. cap. 10.*

PRÆFECTORVM vrbis Constantinopolitanæ prima mentio hoc Codice occurrit *l. 30. de appellationibus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

IVLIANO A. IIII. & SALLVSTIO COSS. 363.

Huius Consulatus sui quarti meminit Iulianus ipse *l. 2. de Agentibus in rebus*, & *Misopogone suo.* GOTHOFREDVS. Cassiodorus: *Iulianus IV. & Sallustius.* Ita etiam Chron. Alexandrin. Ἰουλιανοῦ Αὐγούστου τὸ δʹ καὶ Σαλουστίου. Fast. Flor. min. Ἰουλιανὸς τὸ δʹ καὶ Σαλούστιος. Idem confirmant Fast. Flor. mai. Fast. Idat. Male vero legitur in Prosper. Chron. *Iuliano III. & Salustio.* Recte Ammianus Lib. XXIII, 1. *Iulianus vero iam ter Consul, adscito in collegium trabeæ Sallustio Præfecto per Gallias, quater ipse amplissimum inierat magistratum: & videbatur nouum, adiunctum esse Augusto priuatum, quod post Diocletianum & Aristobulum nullus meminerat gestum.* Socrates H. E. III. 21. Ἰουλιανὸς ἐν τῇ τετάρτῃ ὑπατείᾳ ἣν ἅμα Σαλουστίῳ ἐδεδώκει. *Iulianus in Consulatu quarto, quem cum Sallustio dederat.* quo loco ad ludos Circenses respicitur, obseruante PETR RELANDO in fast. pag. 402. *Gothofredus* Sallustium *Secundum* in Prosopograph. apud *Fabrettum* autem Inscriptio pag. 113. *Flauium* nominat:

D. N. CL. IVLIANI. AVG. IIII.
ET. FL. SALLVSTI. CON.

add. pag. 237. & 740. *PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. ad an. 362. Locum Marcellini illustrat *H. Valesius.* Confer. *PETR. RELANDVS l. c.*

Prid. Non. Feb. Dat. ..... *l. 1. de cognitoribus & procuratoribus.* Secundo. PF. P. Lecta apud acta.

Huius l. meminit & Symmachus, *lib. 10. ep. 32.* De ea dixi *in Chronico* anni *super.* GOTHOFREDVS. In Codice Theodosiano a Gothofredo illustrato legitur in subscriptione huius legis *Iuliano A. III.* &c. sed in aliis *A. IV.* Conf. *PETR. RELANDVS* in fast. pag. 395.

Prid. Id. Feb. Dat. Antiochiæ *l. 5. de sepulchro viol.* ad populum.

XIIII. * Kal. Mart. Dat. Antioch. *l. 3. sine censu.* ad Secundum PF. P.

al. XIII.

IVLIANVS. A. D. 363.

Dat...... *l. 2. de dotibus.* ad Mamertinum. PF. P.

Dat. (b) Constantinop. *l. vn. de longa consuetudine.* ad Maximum.

IIII. * Kal. Mart.

Constantio hæc lex male tribuitur.

(b) f. pro Acc.

Dat..... *l. 4. sine censu* Edictum. Post alia.

Pridie Kal. Mart. PP. Beryto. *l. 2. de Agentibus in rebus.* ad Secundum PF. P.

Kal. Mart. Dat. Antiochiæ *l. 55. de decurionibus.* Leontio (c) Consuli Palæstinæ.

(c) Hunc intelligere videtur Marcellinus, *initio lib.* 13.

VII. *Id. Mart. Dat. Antiochiæ. *l. 12. Cod. Iust. de exceptionibus.* ad Iulianum Comitem Orientis.

* *ν ς* VII. Kal. Mart.

XV. Kal. April. v. anno super. 362. VII. Kal. Nouemb.

X. Kal. Apr. Dat..... *l. 31. de appellationibus.* ad Mamertinum PF. P.

VIIII. Kal. Mai. Dat. * Salonæ. (d) *l. 2. de ponderatoribus & auri illat.* ad Mamertinum P. F. P.

* id est, reddita.

(d) nisi *Sacronæ* legamus, quæ in Assyria. *GOTHOFREDVS.* Salonæ enim in Dalmatia aut Illyria esse non potuit Iulianus. *RELANDVS.*

IVLIANI constitutiones sine die & Coss.

l. 1. de diuersis præd. vrb. & rustic. Cod. Iust. Attico......

Hanc l. referendam puto ad A. 362.

l. 2. Cod. Iust. eod. tit. Secundo PF. P.

Et hanc l. eodem refero. Agit de *Pamphyliæ* ciuitatibus.

l. 9. Cod. Iust. de dignitatibus.....

Forte iungenda legi *1. de exhib. reis*: quæ data A. 362. ad Sallustium PF. P. vel legi 1. *de auro coronario*: quibus, pariter vt ea l. 9. agitur de Senatoribus.

IVLIANO quoque tribuuntur sequentes constitutiones his Coss. Iuliano III. & Sallustio per mensem, Octobrem, Nouembrem, & Decembrem: quo tempore sane IOVIANVS iam imperabat, vtpote Iuliano mortuo mense Iunio: vt proinde Iouiano *tribuendæ eæ sint.*

XI. Kal. Nou. Dat. ANTIOCHIÆ. *l. 2. de metallis.* ad Rufinum. Com. (e) Officiorum.

(e) f. Com. Orientis de quo Marcellinus, *lib.* 23. in fin. in huius ipsius anni gestis: qui Iuliano in Com. Orientis suffectus. *GOTHOFREDVS.* Hæc prima lex Iuliano adscripta. Sed cum III. Non. Mart. contra Persas Constantinopoli exisset Iulianus VI. Kal Iul. teste Eutropio Lib. X, c. 8. (qui interfuit expeditioni,) ex vulnere obiit. Quare Iouiano (cuius nomen vna litera discernebat a Iuliani Ammian. XXV, 5.) tribuenda. vid. *REINESIVS* epist. 27. ad Rupert. & *PETRVS RELANDVS* in fastis pag. 399.

Prid. Id. Nouemb. Dat. MAMPSYSTÆ. *l. 1. de conlat. donatar.* Aginatio Conf. Byzacenæ.

Iouianus certe Antiochia Ciliciam, in qua Mopsuestia, profectus, teste Am. Marcellino *lib. XXV, c.* 11. & Socrate.

VII. Kal. Decemb. Dat. ANTIOCHIÆ *l. 16. de cursu publico.* ad Mamertinum PF. P.

fit mentio hac l. Sardiniæ.

V. Kal. Dec. Dat. Epistula PF. P. Viminacio. *l. 8. de numerariis.* ad Mamertinum PF. P.

V. Id. Decemb. Dat. ANTIOCHIÆ. *l. 3. de suariis.* Aproniano (f) suo salutem.

(f) P. V.

XII. Kal. Ian. Dat. Antiochiæ. *l. 56. de decurionibus......*

CHRO-

CHRONICON HISTORICVM.

ANtiochiæ adhuc consistit his coss. Iulianus, vbi & quartum Consul processit, ad tertium Nonas Martias vsque, vt scribit Marcellinus, *lib. 23. c. 1. 2.* vid. & Libanium, *legat. ad Iulianum.*

Finiendarum litium studio, præscriptiones quasdam dilatorias, vt superiore anno, ita & hoc porro Iulianus sustulit *l. 1. de cognitoribus l. 12. Cod. de exceptionibus.*

Iulianus *Sepulchra* euerti, *funera* de die efferri vetuit Antiochiæ constitutus, *l. 5. de sepulchro violato*, quæ lex Gentilitiæ superstitionis plena est. Aduersus Emisenos qui Balilæorum sepulchra incenderant vid. quædam in *Misopogone Iuliani.*

Pro *consuetudine*, priscoque more & veteribus institutis multa hoc tempore sanxit Iulianus, (pariter vt anno super.) *d. l. 5. de sepulchro viol. l. 4. fine censu. l. 2. de dotibus l. vn. de longa consuetudine* vbi de hoc plene dico; vid. & Libanium *in Iuliani necem.*

Mamertinus PP. Italiæ, Illyrici, Africæ, & hoc quoque anno fuit sub Iuliano; etiam quo tempore is bello Persico illigatus erat: testis Symmachus *lib. 10. ep. 53.* hinc adeo circa id tempus Leges Iuliani ad eum plures datæ, *lex 2. de dotibus: l. 31. de appellationibus l. 2. de ponderatoribus.*

Iulianus Comes orientis hoc tempore adhuc erat: de quo ad Philostorgium *lib. 7. cap. 10.*

Iulianus Imp. hyeme exacta ineunte vere Antiochia digreditur ad bellum Persicum. Zosimus, *lib. 3. c. 12.* Sozom. *lib. 6. c. 1.* Tertio Nonas Martias, Marcellinus *lib. 23. c. 2.* Inde quinto die Hierapolim venit, Zos. *l. c.* vid. & Marcellinum: *Lib. XXIII, c. 2.* vbi triduo commoratus est: *l. c.* de qua sua Hierapoli mora ipse Iulianus *ep. 27.* Inde Osdroënam profectus, Batnas, mox Carras, vbi XIV. Kal. Apriles fuit, Marcellinus XXIII. 2. Inde Dauanam venit, mox Callinicum, vbi egit VI. Kal. April. Marcellin. *lib. cit. c. 3.* Inde V. Kal. profectus Id. l. c. Cercusium principio mensis Aprilis ingressus est, Id. XXIII, 5. mox & Assyrios fines *lib. 24. c. 1.*

Iulianus his coss. bello Persico, media æstate, teste Libanio, *in obitum Iuliani* VI. Kal. Iulii, telo vulneratus moritur. Am. Marcellin. *lib. XXV, cap. 3. 4.* Socrates *lib. 3, cap. 18.* Chronicon Alexandr. Consul. Idaciana *bis Coss.* VI. Kal. Maias, Farrago *Alexandr. GOTHOFREDVS.* Sublatus est Iulianus, VI. *Kalendas Iulias*, die nempe vigesima sexta Iunii, ut Ammianus, Socrates, Idatius in Fastis & auctor Chron. Alexandr. testantur. Socrates, qui anno tertio imperii eum occisum scribit, initium eius repetit Lib. XXV, 10. a tempore, quo Parisiis viuente adhuc Constantio, a militibus dictus est Imperator. Annum enim tantum ac menses octo inchoatos eum post Constantium imperasse certum est. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad An. Bar. p. 506.

IOVIANVS postero post Iuliani interitum die Imperator creatur V. Kal. Iulii. Am. Marcellinus *lib. 25. c. 4.* Consularia Idaciana.

Rufinus Aradius Comes Orientis, hoc anno: quem Iulianus Imp. in locum auunculi sui Iuliani recens defuncti legatum inter alios ab vrbe Roma ad se missum prouexerat: id quod Am. Marcellinus initio *lib. 23.* refert his Coss. Iuliano IV. & Sallustio. Hinc adeo ad eum data a Iouiano his Coss. *lex 2. de metallis.*

Vt Iulianus Antiochia digressus in *Ciliciam* profectus est, vbi Mopsuestia & Tarsus, teste Libanio *in legat. ad Iulianum*, ita & *Iouianus* teste Am. Marcellino & Socrate *l. c.*

Mamertinus PP. Italiæ (vbi *Sardinia*) Illyrici (vbi *Viminacium*) Africæque iam inde ab anno 362. & hoc anno 363. 364. 365. perstitit vid. *Prosopograph.* Et hoc quidem tempore nominatim sub Iouiano.

Iulianus Imp. agens per Syrias, superstes *Apronianum*, legatum inter alios ab vrbe Roma ad se missos, Romæ decreuerat esse Præfectum: id quod Am. Marcellinus *lib. 23. c. 1.* refert his Coss. Iuliano IIII. & Sallustio Coss. & firmat *lib. 26. c. 3.* Idem & 14. Kal. Apriles his Coss. Præfectus adhuc fuit sub eodem Iuliano: vt idem Marcell. testatur *lib. XXIII, 3.* Eo mortuo sub Iouiano quoque P. V. fuit, a quo ad eum data fine huius anni *lex 3. de suariis.* Imo & sub Valentiniano adhuc postea A. D. 364. Am. Marcellinus *d. lib. 26. c. 3.*

IOVIANVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

IVLIANO A. IIII. & SALLVSTIO COSS. 363.

V. Kal. Octob. Dat. ÆDESA. *l. 9. de erogat. mil. ann.* Secundo PF. P.

Subscripti huic l. perperam, *Iouianus & Varronianus Coss.*

Huc referendæ nonnullæ ex superioribus constitutionibus, quas paulo ante recensui.

CHRONICON HISTORICVM.

IOuianus, vt supra dixi, V. Kal. Iulii his coss. Imperator factus, post pacem cum Persis (Antiochiam pergens,) ÆDESSÆ in Osdroëna constitit: teste quoque Phi-

IVLIANVS. Philostorgio, *lib. 7. c. 6.* (ad quem dixi) vbi & data ab eo *lex 9. de erogat. mil. ann.* quæ coss. anni sequ. perperam subnotatos habet. Mox *Antiochiam* venit, testis Amm. Marcellinus *lib.25.c.10.* Zosimus, *lib.3.c.34.* Socrates *lib.3.c.21.* Theodor. *lib. 4. c. 4.* Sozom. *lib. 6. c. 5.* vbi paulisper moratus, sæuiente hyeme inde profectus Tarsum Ciliciæ venit, mox & Tyanam Cappadociæ, Aspunam & Ancyram Galatiæ: vbi Consulatum anni sequ. iniit, adscito filio Varroniano. Am. Marcellinus *d. lib. 25. c. 10.* & Philostorgius *lib. 6. c. 8.* Socrates *lib. 3. c. vlt.* A. D. 363.

CHRONOLOGIA LEGVM.

IOVIANO & VARRONIANO COSS. 364. (a)

(a) Cassiodorus. *Iouianus & Varronianus.* Ita etiam Chron Alexandr. Ἰοβιανῦ Κυγέσυ καὶ Βαῤῥωνιανῦ. Fast. Flor. mai. Ἰοβιανὸς καὶ Βαῤῥωνιανός. Græcos imitatur inscriptio ex Gudianis a *Relando* in Fast. pag. 408. excitata:

. . . . C. IOVIANO. ET.
FL. BARRONIANO. COS.

Male scribi in Fast. Flor. min. Ἰυλιανὸς Κυγυστος, καὶ Ὀυαρωνιανὸς, probant varia auctorum loca. Ita enim Ammianus Marcellinus Lib. XXV, c. 10. Et *cum introisset Ancyram Imperator, paratis ad pompam pro tempore necessariis, Consulatum iniit, adhibito in societatem trabeæ Varroniano filio suo admodum paruulo: cuius uagitus, pertinaciter reluctantis ne in curuli sella ueheretur ex more, id quod mox accidit, portendebat.* Socrates etiam H. E. III, 26. Ἐν ὑπατείᾳ τῦ αὐτῦ καὶ Βαρωνιανῦ, *Consulatu sui & Varroniani.* Theophanes in Chronogr pag. 46. corruptis paullulum nominibus hos etiam Coss. habet. Ἰοβιανὸς συν Ὀυρανιανῶ add. oratio Themistii Ancyræ habita Iouiano Consulatum ibidem ineunte, & Eutropius Lib. X, c. 10. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. l. c.

XI. Kal. Mart. Dat. * Antiochiæ *l. 2. de raptu vel matrim. sanctim.* ad Secundum PP.

* id est reddita: nam Iouianus hoc tempore iam Antiochia digressus in Galatia, mox Bithynia constitit, imo XI. Kal. Mart. mortuus est. Pessime in Cod. Iust. Coss. hi adscripti, *Gratiano A. III. & Merobaude Coss.* Nisi alia hæc Antiochia quam Syriæ est. *GOTHOFREDVS.* Vide de subscriptione huius legis Reinesium epistola 27. ad Rupertum, pag. 113. vbi non Antiochiæ, sed Ancyræ esse datam probat, nec XI. Kal. Martii. quia XIII. Kal. Martii obiit Iouianus Dadastanæ. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 405.

CHRONICON HISTORICVM.

S*acratas virgines* non tantum rapienti, sed vel attentanti matrimonii iungendi causa, inuitantiue, capitalem pœnam minatus Iouianus Imp. constitutione ad Secundum PP. emissa *l. 2. de raptu vel matrim. Sanctim,* quam memorat Sozomenus *lib. 6. c. 3.* & ex eo Nicephorus *lib. 10. c. 39.* Tripartitæ auctor, *lib. 7. c. 4.*

Iouianus, octauo Imperii mense, vt Zosimus refert *lib. 3. c. 35.* Sozom. *lib. 6. c. 6.* decimo ferme, vt Philostorgius *lib. 8. c.* Constantinopolim pergens, Dadastanæ in finibus Galatiæ & Bithyniæ mortuus est his coss. 17. Februarii seu XII. al. XI. Kal. Martii, Socrates *lib. 3. c. vlt. & lib. 4. c. 1.* Am. Marcellinus, Lib. XXV, 10. Philostorgius *lib. 8. c. 8.* Chronicon Alexandr. Consularia Idaciana, &c. *GOTHOFREDVS. Iouianus* decimo quarto Kalendas Martii, die nempe decima sexta mensis Februarii mortalitatem exuit. Maior enim fides Eutropio tunc uiuenti, illudque testanti habenda, quam Socrati, qui XIII. Kalend. aut Auctori Chron. Alexandr. qui XII. Kalend. aut denique Idatio in Fastis, qui XI. Kalend. Martii diem supremum obiisse *Iouianum* tradunt. Quod ex eo certum redditur, quod Ammianus Lib. XXVI. asserat, post Iouiani mortem, diebus decem nullum imperii tenuisse gubernacula. A die autem decimo quarto Kalendas Martias ad quintum Kalendas eiusdem mensis, quo ex Ammiano & Idatio laudatis, inauguratio *Valentiniani* contigit, decem dies intercedunt, bis VI. Kalend. (hic enim annus bissextilis est) numeratis. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad Annal. Baron. pag. 507.

VALENTINIANVS & VALENS.

IISDEM COSS.

Prid. Id. Mart. MED. *l. 17. de cursu publico.* ad Menandrum . . . . . (b)

(b) f. Nicomed. v. Chronicon infra. Porro Valentiniani & Valentis nomina præfert hæc lex: male, nisi alius mensis ueluti Maii in ea substituitur.

VI. Kal. April. Dat . . . . . *l. 1. de annonis ciuicis.* Iouio P. V. (c)

(c) Constantinop. Et hæc lex Valentiniani & Valentis nomina præfert: male, nisi alius, veluti III. Kal. Apr. dies substituitur.

VI. Id. April. Dat . . . . . *l. 1. de conditis in publ. horreis.* ad Volusianum P. V. (d) Romæ.

(d) f. ad Aponianum.

Iungendæ huic lex 1. *Cod. Iust. de off. P. V. & l. 1. Cod. de off. Apparit. Præf. ann.*

III. Id. April. Dat. CONSTANTINOP. *l. Princeps 3. de iis quæ administr.* ad Iouinum. (e) PF. V.

(e) Iouium.

XV. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 5. de lustrali collat.* Secundo PF. P.

X. Kal. Mai. Dat. ANTIOCHIÆ. (f) *l. 10. de erogat. milit. ann.* ad Symmachum PF. V. *

* Romæ.

(f) Insula *Antiochia* prope Constantinopolim; de qua istud accipiam. v. Itiner. Peutinger.

X. Kal. Mai. Dat. * Sirmio *l. 2. de Cæsarianis.* ad Mamertinum PF. P.

* pro *reddita,* nisi error sit in mense.

VI. Kal

VALENTINIANVS & VALENS. A.D. 364.

VI. Kal. Mai. Dat. *l. 2. de conlat. donatar.* ad Mamertinum PF. P.

III. Kal. * Mai. Dat. HADRIANOPOLI. *l. 5. de re militari* .....

* f. *Id.*

Non. Mai. Dat....... *l. 57. de decurionibus.* ad Mamertinum PF. P.

III. Id. Mai. Dat. Hadrianopoli. *l. 8. de cohortalibus.* *l. 58. de decurionibus.* ad Mamertinum PF. P.

l. 9. de exactionibus. ad Dracontium Vic. Afric. Acc. VIII. * Kal. Oct. Karth. ad Ampelium.

* Quinto post mense, & duobus diebus.

l. 10. de nauicularis. PC. Afric.

In huius l. subscriptione male editum III. *Id. Mart.*

Dat...... *l. 18. de cursu publico.* ad Mamertinum PF. P.

VIIII. Kal. Iun. * Dat. PHILIPPOPOLI *l. 19. de cursu publico.* ad Symmachum PF. V.

* Iul. hactenus.

VIII. Kal. Iun. Dat. PHILIPPIS. *l. 11. de operibus publicis.* ad Symmachum PF. P.

Huc quoque retrahenda est *l. 1. de Equestri dignit.* ad Mamertinum PF. P. quæ his Coss. data dicitur *Philippopoli*, addito perperam die *Prid. Kal. Nouemb.*

* Ian. hactenus Dat. BONA MANSIONE *l. 12. de erogat. mil. ann.* ad Victorem Mag. militum.

Kal. * Iun. Dat. Bonamansione *l. 1. de priuileg. corporat. v. R.* ad Symmachum PF. V.

PP. in foro Trajani.

* Numerus Kal. hic intercidit.

III. Kal. Iun. Dat. SERDICÆ *l. 3. de legatis.* ad Mamertinum PF. P.

Kal. Iun. * Dat. Mediolano *l. 4. de Iurisdictione.* ad Terentium Correctorem Tusciæ.

* Iulii in MS. Seld.

III. Non. Iun. Dat. NAISSO *l. 3. de pistoribus.* ad Symmaehum PF. V.

VIII. Id. Iun. Dat. Naisso. *l. 4. de pistoribus.* ad Symmachum PF. V.

VI. Id. Iun. Dat. Naisso. *l. 2. de calcis coctoribus.* *l. VII. de saccariis portus.* *l. 12. de operibus publicis.* *l. * 5. & 6. de pistoribus.* ad Symmachum PF. V.

* male in subscriptione huius *l.* VI. *Id. Ian.*

l. 1. de Canone frum. V. R.

* male in subscriptione huius l. VI. *Id. Iul.*

V. Id. Iun. Dat. Naisso. *l. 5. de pœnis.*.

III. Id. Iun. Dat. Naisso. *l. 6. de pœnis.* Arthemio (g) .....

(g) Correctori Lucaniæ & Brutiorum v. *Prosop.*

..... *l. * 6. de medicis.* ad Mamertinum PF. P.

* male in subscriptione huius *l.* III. *Id. Ian.* Perperam & illi qui hanc l. Iouiano tribuunt.

Id. Iun. Dat. Naisso *l. 8. de annona & trib.* ad Symmachum PF. V.

XIII. Kal. Iul. Da. MED. * *l. 13. de operibus publicis.* Tauromedi Duci Daciæ Ripensis. *

* id est *Medianæ*, quod suburbanum fuit Naissi.

III. Non. Iul. Dat. SIRMIO. *l. 7. de pactis.* Ampeliæ........

XIIII. * Kal. Sept. Dat. Mediol. *l. 2. & 3. de domesticis & protectoribus.* ad Seuerum. Com. domesticorum.

* al. III.

Referendæ hæ leges ad XIIII. *Kal. Decemb.* Nouembri enim demum mense Valentinianus Mediolanum peruenit.

VALENTINIANUS & VALENS. VIII. Kal. Sept. Dat. ARELAPE * *l. 2. Cod. Iust. de conditis in publ. horr.* Anthemio (h) Præfidi. A. D. 364.

(h) f. *Artemio.*

* vulgo male *Arelate.*

v. Kal. Sept. Dat. EMONÆ *l. 2. de auro coronario.* ad Mamertinum PF. P.

VII. Id. Sept. Dat. AQVILEIÆ *l. 4. de legatis.* ad Mamertinum PF. P.

VI. Id. Sept. Dat....... *l. 6. de lustrali collat.* ad Florentium Com. S. L.

v. Id. Sept. Dat...... *l. 7. de maleficis.* ad Secundum PF. P.

IIII. Id. Sept. Dat. Aquil. { *l. 59. de decurionibus.* / *l. 17. de Episcopis.* } ad Byzacenos.

Prid. Id. Sept. Dat...... *l. 20. de cursu publico.* ad Florianum Com. R. P.

Prid. Id. Sept. Dat. Aquil. { *l. 9. de petitionibus.* / *l. 60. de decurionibus.* / *l. 33. de appellationibus.* ad Dracontium Vic. Afric. Acc. XVIII. * Kal. Dec. Tacapis.

* Sexagesimo tertio post die.

Id. Sept. Dat. Aquil. *l. 3. de conlat. fund. patrim.* Prouincialibus Byzacenis.

XIII. Kal. Octob. Dat. Aquil. { *l. vn. de priuil. Apparitor. Magist. potest.* ad Artemium Correctorem. Post alia Acc. XV. * Kal. Nou. Salerni.

* Mense ferme post.

l. 6. de priuil. eorum qui in sacro pal. Hanc Anthemi (i) Cariſſime nobis.

(i) γρ. *Artemi.*

II. Kal. Octob. Dat. April. *l. 21. de cursu publico.* ad Artemium......

Kal. * Octob. Dat. Aquileiæ *l. 2. de off. Rectorum prouinc.* Hanc Arthemi. (k) K. N. B.

* dies Kal. intercidit.

(k) γρ. *Artemi.*

Prid. Kal. Octob. Dat. ALTINO *l. 1. quibus equorum vsus.* ad Mamertinum. PF. P.

III. Non. Octob. Dat. Altino. { *l. 2. quibus equorum vsus.* / *l. vn. quorum vsus interd.* } ad Buleforum Consul. Campaniæ.

VIII. Id. Octob. Dat. Altino { *l. 16. quorum appellationes.* Acc. XVI. Kal. Nou. / *l. vn. de nautis Tyberinis.* } ad Symmachum PF. V.

l. 7. de pistoribus. ad Viuentium (l) PF. V.

(l) γρ. *Symmachum*: vel Viuentius tum PF. annonæ fuit, non vero P. V.

l. 7. de pœnis. Artemio.......

Id. Octob. Dat. VERONÆ *l. 1. de reparat. appellat.* ad Mamertiuum PF. P.

v. Kal. Nou. Dat...... *l. 61. de decurionibus.* ad Terentium Corr. Tusciæ.

Prid. Non. Nouembr. * { Dat. MEDIOL. { *l. 32. de appellationibus.* / *l. 15. quorum appellat.* } Salutem dicunt Ordini Karthaginienſium. / Dat. MEDIOL. (m) *l. 8. de iure fisci.* ad Cæsarium Com. R. P.

* Ita in subscript. harum trium legum reponendum est: vulgo male *Prid. Non. Feb.*

(m) f. est *Mediana*, quod erat suburbanum Naiſſi.

xv. Kal. Decemb. Dat. Rom. * *l. 8. de veteranis.* ad vniuersos prouinciales.

* Non potest esse *Roma*: forte *Romesiana* prope Naiſſum; & sic Valenti hæc lex tribuenda videtur pariter vt *lex 8. de iure fisci.*

VII. Kal. Dec. Dat. Mediol. *l. de bonis proscriptorum.* ad Symmachum PF. V.

VI. Id. Dec. PP..... *l. 2. de cognitoribus.* Saluſtio PF. P.

v. Id. Decemb. * Dat. Naiſſo. *l. 2. de annonis ciuicis.* ad Mamertinum. PF. P.

* v. Iduum Iun.

IIII. Id.

VALENTINIANVS & VALENS. IIII. Id. Decemb. Dat. Mediol. *l. 62. de decurionibus.* ad Symmachum PF. P. A. D. 364.

Id. *Decemb. Dat. Triu. *l. 11. de erogat. mil. ann.* ad Mamertinum PF. P.

* vitium in die.

XVII. Kal. Ian. CONSTANTINOP. *l.* I. *ne quid publ. lætit.* ad Eugrammium....

V. Kal. Ian. Dat...... *l.* 5. *de legatis.* Victori Duci Ægypti.

CHRONICON HISTORICVM.

VALENTINIANVS Nicææ in Bithynia Imperator declaratur. Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 1, 2.* Eunapius *in excerptis legat.* Socrates *lib. 4. c. 1.* Philostorgius, *lib. 8. c. 8.* Zosimus *lib. 3. in f.* decimo post Iouiani mortem die, teste Marcellino, *lib. XXVI, 1.* duodecimo Philostorgius, Socrates septimo post die v. Kal. Martii, quem Imperii sui ortum indicat ipse *l. 21. de Episcopis.* Inde Kal. Martiis *Nicomediam* ingressus, Amm. Marcellinus, *lib. 26. c. 4.* Mox *Constantinopolim* progressus, VALENTEM fratrem Augustum creauit, Philostorgius, *lib. 8. c. 8.* v. Kal. April. Am. Marcellinus *lib. 26. c. 4.* vel IV. Kal. April. chronicon Alexandr. Consularia Idac 30. diebus post suam inaugurationem, Socrates, *lib. 4. c. 1.* GOTHOFREDVS. *Valentinianus* die vicesima quinta Februarii, seu VI. Kalendas Martias Imperator dictus, ipso nempe die intercalari: Sed eo tanquam infausto vitato, postridie, quinto nempe Kalendas Martias, seu die XXVI. Februarii imperium suscepit, vt docet Ammianus initio Lib. XXV. *ANTON. PAGIVS* in Crit. ad Annal. Baron. pag. 508.

Inter eos vero ita postea diuisum Imperium: Valentinianus scilicet occidentem sibi integrum seruauit (qui Constantino Iuniori & Constanti cesserat) puta totum Illyricum cum Macedonia (vid. *l. 7. de metallis*) Italiam, Africam, Gallias, Hispanias, Britannias; Valenti vero fratri reliquit omnem Orientem (quod etiam testatur d. *lex 7. de metallis*) Ægyptum vsque & Thraciam, Zosimus *lib. 4.* Philostorgius *lib. 8. c. 8.* Quæ Imperii diuisio mente tenenda est, vt ita deinceps norimus, quæ leges Valentinianum, quæ Valentem auctorem post diuisum Comitatum habeant.

Valentinianus & Valens Imperii sui initio religionum libertatem promulgauere: quod de se prædicat Valentinianus *l. 9. de malefic. & mathem:* vbi dico plene.

Valentinianus & Valens *Constantinopoli 30.* diebus consistunt. Auctor vitæ Athanasii *apud Photium p. 1447.* vbi ideo datæ mense Aprili *lex 3. de his quæ administr: & l. 5. de lustrali collat.*

Secundus, qui & Secundus *Sallustius*, hoc adhuc tempore PP. orientis fuit: teste quoque Am. Marcellino *lib. 26. c. 8.* & *Mamertinus* PP. Italiæ Illyrici & Africæ, eodem teste *ibid.* Præfecti vero vrbis Romæ *Symmachus:* Constantinopoleos, *Iouinus.* vid. Prosopogr.

Valentinianus & Valens postquam 30. diebus Constantinopoli constitissent, Thraciam percurrere, vid. auctorem vitæ Athanasii *apud Photium.* Hinc igitur *Hadrianopoli* versati mox: *Philippopoli* & *Bonamansione* (quæ inter Philippopolim & Serdicam erat, vt docet Itin. Burdegal. 40. mille passus supra Philippos in V. S. Alexandri martyris: vbi *Bonamosita* vocatur) vbi variæ hoc tempore constitutiones datæ.

Valentinianus vrbis Romæ annonæ operibusque publicis hoc tempore enixe consuluit, variis constitutionibus ad Volusianum primum datis, *l. 1. de conditis in publ. horr. l. 1. Cod. de off. P. V. l. 1. Cod. de apparit. Præf. ann.* dein ad Symmachum P. V. potissimum datis: sub quo Symmacho Romam otio copiisque, id est annona, abundantius solito fruitam, pontemque ab eo conditum diserte scribit Am. Marcellinus, *lib. 27. c. 3.* sane & ipse Valentinianus *l. 1. Cod. Iust. de off. P. V.* studium hoc suum aperte prodit: *Studentibus*, inquit, *nobis statam vrbis, & annonariam rationem aliquando firmare.*

Thracias hoc tempore diripiebant prædatorii globi Gothorum: Am. Marcellinus *lib. 26. c. 4.* vid. & ex eodem inf. A. 365. Quare & edicto suo Valentinianus, veteranorum filios ad militiam euouauit *l. 5. de re militari.*

Victor hoc tempore Magister militum porro fuit, sicut sub Iuliano, Zosimus *lib. 4.* Marcellinus *lib. 26. c. 5.* cui inscribitur *lex 12. de erogat. mil. ann.* vbi & Vrsicini Comitis mentio fit. Meminit eius in Valentis rebus Am. Marcell. *lib. 26. l. c. lib. 27. c. 5.* vid. plura in *Prosop.*

Valentinianus & Valens, percursis Thraciis in Daciam pergunt *Serdicam*, vbi data *lex 3. de Legatis:* mox & *Naissum*, Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 5.* Hinc igitur variæ ibi constitutiones datæ, ad statum vrbis Romæ ferme pertinentes.

Valentinianus Naissi in Dacia constitutus, vrbis Romæ annonæ & operibus publicis variis constitutionibus consulere pergit, constitutionibus ferme ad Symmachum P. V. datis.

Cum *Dacia* quoque hostis metueretur, Valentinianus per eam Turres limitaneas & veteres refici & nouas opportunis locis extrui iussit *l. 13. de operibus publicis.*

Valentinianus & Valens in suburbano Naissi (quod *Mediana* appellatum a ciuitate tertio lapide disparata) quasi mox separandi, ibi Comites, Numerosque militares partiti sunt; testis Am. Marcellinus *lib. 26. c. 5.* Hinc igitur data hoc tempore *Med.* id est vt interpretor *Medianæ* d. lex 13. *de operibus publicis.*

Valentinianus & Valens *Sirmium* ingrediuntur: Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 5.* Philostorgius, *lib. 8. cap. 8.* vbi & data mense Iulio *lex 7. de pactis.* Ibi iam diuiso palatio, & Imperio, vt potiori Valentiniano placuerat, Valentinianus Mediolanum, Valens Constantinopolim discessit. Am. Marcell. *d. l.*

Valentinianus Pannonia digressus, per *Arelapen* & *Emonam* Norici ciuitates Italiam tendit: inde igitur mense Augusto datæ Arelape lex 2. *Cod. Iust. de condit. in publ. horr.* Emonæ, lex 2. *de auro coron.*

Valentinianus ob Imperii primitias Aurum Coronarium exegit, data constitutione ad Mamertinum PP. Illyrici Italiæ & Africæ *d. l. 2. de auro coron.*

Valentinianus in Italiam tandem peruenit, & quidem *Aquileiam* primum; vbi mense

VALENTINIANVS & VALENS. mense Septembri & Octobri datæ ab eo decem constitutiones occurrunt.

Sacrificia nocturna at non & diurna prohibita ab Imp. Valentiniano *l. 7. de maleficis:* cuius l. meminit Zosimus *lib. 4. cap. 3.*

Byzacenis in Africa varia ratione attritis vexatisque, & quidem Curialibus, succurrit hoc tempore Valentinianus: puta attritis, mole tributorum, *l. 3. de conlat. fund. patrim.* petitorum inhiatione, *l. 9. de petitionibus.* religionis obtentu. *l. 59. 60. de decurionibus:* & *l. 17. de Episcopis.*

Valentinianus *Italiæ* statum hoc tempore variis rationibus & constitutionibus composuit, quæ sub Mamertino PP. erat; ac nominatim per *Lucaniam & Brutios*, cuius Corrector erat Artemius: per *Campaniam*, quæ sub Bulephoro Consulari erat: per *Tusciam*, quæ sub Terentio Correctore, cuius mentio apud Am. Marcellinum. *lib. 27. c. 3.*

Valentinianus Aquileia *Altinum* progressus: vbi constitutus tum Italiæ quieti publicæque securitati consuluit, & quidem aduersus latrones *l. 2. quibus equorum vsus:* & *l. 2. quorum vsus.* tum Annonæ vrbis Romæ. *l. 16. quorum appellationes: l. vn. de nautis Tyberinis: l. 7. de pistoribus: l. 7. de pœnis.*

Indulgentia criminum reis hoc tempore a Valentiniano data: cuius meminit *l. 7. de pœnis.* A. D. 364.

Valentinianus Altino digressus *Veronam* venit: vbi data ab eo mense Octobri *l. 1. de reparat. appellationum.*

Valentinianus tandem *Mediolanum* peruenit. Amm. Marcellinus, *lib. 26. c. 5.* mense, vt videtur, Nouembri.

Valens in Illyrico aliquamdiu adhuc agit. vid. Philostorgium *lib. 9. cap. 3.* & in Dacia.

Valens diuiso cum fratre palatio Sirmii (mense Iulio, vt docet *lex 7. de pactis.*) ex Illyrico Constantinopolim discessit; Amm. Marcell. *lib. 26. c. 5.* Philostorgius *lib. 9. cap. 3.*

Hinc igitur data fine huius anni ab eo Constantinopoli *lex 1. ne quid publ. lætitiæ.* De hac Valentis Constantinopoli mora vide & Zosimum, *lib. 4.* Socratem, *lib. 4. cap. 2.*

Valens Imp. mox appetente Consulatu suo, concussionibus, quæ a Consulatus sui nunciis aduersus prouinciales exerceri poterant, occurrendum credidit *d. l. 1. ne quid publ. lætitiæ:* pariter vt Valentinianus in Occidente inter initia Consulatus *l. 2. eod. tit.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO & VALENTE AA. COSS. 365. (a)

(a) Cassiodorus: *Valentinianus & Valens.* Ita etiam Chron. Alexandr. Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Valentiniano & Valente.* Fast. Flor. min. amisso ν in Valentis nomine, Οὐαλεντινιανὸς καὶ Οὐάλης Αὔγουστοι τὸ α΄. Ammianus Lib. XXVI, c. 10. *Consule Valentiniano primum cum fratre.* Idem Lib. cit. c. 5. *Principes,* (Valentinianus & Valens) *sumpserunt trabeas Consulares.* Socrates H. E; L. IV, 3. Κατὰ τὴν πρώτην ὑπατείαν τῶν δύω βασιλέων. *duobus Augustis primum Consulibus.* Ex his patet error Fast. Flor. mai. vbi legitur, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ β΄. Sextus Rufus in Breuiario, quod inscriptum est Valentem A. c. 2. hunc annum, quo Valentinianus orsus est imperium, post mortem Iouiani, ita describit: *Ab vrbe igitur condita in ortum perennitatis vestræ, quo prosperius imperium romanum sortitus es, anni numerantur mille centum decem & septem. Sub regibus, ducenti quadraginta tres: sub consulibus, quadringenti sexaginta septem: sub imperatoribus, quadringenti septem.* Hinc videmus hunc annum recte statui esse MCXVII. ab vrbe condita. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 414. & 415.

Kal. Ian. Dat. Med. *l. 14. de operibus publicis.* ad Mamertinum PF. P.

III. Id. Ian. Dat. Med. { *l. 11. de nauiculariis.* / *l.* * *2. præd. nauicul.* } ad Symmachum PF. V.

* Hæc lex *III. Id. Ian.* adnotatum habet.

III. Id. Ian. Dat. Med. *l. 2. ne quid publ. lætitiæ.* Prouincialibus salutem dicunt.

XVIII. Kal. Feb. Dat. { Med. *l. 8. de pistoribus.* / ...... *l. 8. de pœnis.* } ad Symmachum PF. V.

XV. Kal. Feb. * Dat. Med. *l. 1. de fide Catholica.* ad Symmachum PF. V.

* Dec. editum male.

XI. Kal. Feb. Dat. Med. *l. 2. de exhibendis reis.* Valentino Consulari Piceni.

VI. Kal. Feb. Dat...... *l. vn. ne colonus inscio domino.* ad Clearchum Vic. Asiæ.

V. Kal. Feb. Dat. * Romæ *l. 1. de pascuis.* ad Germanianum Com. S. L.

* pro reddita.
Forte referenda hæc lex ad A. D. 367.

III. Kal. Feb. Dat. { Med. *l. 18. de diuersis officiis.* / ...... *l. 70. de decurionibus.* } ad Mamertinum PF. P.

Prid. Non. Feb. Dat. Med. *l. 10. de petitionibus.* ad prouinciales Afros.

Forte referenda hæc lex ad A. D. 373. & ad delatores exortos occasione Firmi Tyranni & calumnias, quarum meminit quoque Marcellin. *lib. 29. c. 5.* Huic tamen coniecturæ renititur subscriptio. *Dat. Mediol. GOTHOFREDVS.*

In quibusdam Codicibus nulli Consules huic legi subscripti sunt, & inscriptio *Impp. Valent. Theod. & Arcad. A. A. A.* ostendit, ad hunc annum eam non pertinere. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 409.

VIII. Id. Feb. Dat...... *l. 3. de pactis.* Pompeio Fauonio (priuato homini) Alleg. Non. (vel Rom.)
Kal. Apr. in Basilica Thermarum Com.

A. D. 365.

VALENTINIANVS & VALENS.

xiv. Kal. Mart. Dat. Med. { *l. 15. de operibus publicis.* ad Dracontium. (b)..... (b) Vicar. Africæ. *l. 2. de reparat. appellat.* ad Symmachum PF. V.

xiv. Kal. Mart. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 7. de famosis libellis* ad * Edictum. * Hæc vox abest a C. Iust. *l. 9. de Numerariis.* ad Clearchum (c)..... (c) Vicar. Asiæ.

xii. Kal. Mart. Prolata * literis Rom. *l. 22. de cursu publico.* ad Volusianum PF. V. Accepta iv. * Kal. Apr. Venabri. * Prælata.

* Quadragesimo post die.

x. Kal. Mar. Dat. Med. *l. 3. de immunitate concessa.* ad Florentium Com. S. L.

Prid. Non. Mart. Dat. Treu. (d) *l. 9. de annona & trib.* ad Mamertinum PP.

(d) Error.

vii. Id. Mart. Dat. Med. *l. 9. de iure fisci.* ad Symmachum PF. V.

vi. Id. Mart. Dat. Med. *l. 23. de cursu publ.* Mamertino PF. P.

Id. Mart. Dat. SENIGALIA. (e) *l. 16. de operibus publ.* ad Mamertinum PF. P.

(e) in Vmbria.

xiiii. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 11. de extraordin.* Secundo PF. P.

xii. Kal. Apr. Dat...... *l. 4. de pactis.* Mamertino PF. P. inter cetera & ad locum.

viiii. Kal. Apr. Dat. MEDIOL. *l. 24. de cursu publ.* ad Buleforum Consul. Campaniæ.

viii. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 25. de cursu publ.* ad Symmachum Correctorem Lucaniæ & Brutiorum.

vii. Kal. Apr. Dat. Mediolani. *l. 1. de desertoribus.* Edicta duo per Italiam & Alpes.

iii. Kal. Apr. Dat. Mediol. *l. 10. de cohortalibus.* ad Dracontium Vic. Afric.

Prid. Non. April. PP........ { *l. 3. de annonis ciuicis.* ad Maximum (f) PF. annonæ. Referenda ad A. D. 368. (f) *γρ.* Maximinum. vid. Amm. Marcellinum, *lib. 28. c. 1.* *l. 4. eod. tit.* ad Mamertinum PF. P.

Id. Apr. PP. Beryti. *l. 7. de filiis milit. apparitor.* ad Petronium Patricium.

xiiii. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 1. de militari veste.* ad Mamertinum PF. P.

In hac l. fit mentio Africæ.

ix. Kal. Mai. Dat. Treuerini *l. 6. de re militari.* Mauris Sitifensibus.

vi. Kal. Mai. Dat....... *l. 26. de decurionibus publ.* ad Mamertinum PF. P

iiii. Kal. Mai. Alleg. Flauia Fenestri (*γρ* Fanestri) in Secretario *l. 5. de pactis.* ad Valentinianum (g) Consul. Piceni.

(g) Valentinum.

xvii. Kal. Iun. * Dat. Med. *l. 4. quibus equorum vsus.* ad Valentinum Consul. Piceni.

* Ianuar. male editum.

xvi. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 10. de annona.* ad Dracontium Vic. Afric.

xiii. Kal. Iun. * Dat. *l. 18. quorum appellationes.* ad Symmachum PF. V. post alia.

* Ian. male editum.

viii. Kal. Ian. Dat. Med. { *l. 11. de exactionibus.* ad Florianum Com. R. P. *l. 10. de numerariis.* Iouio Mag. Equitum.

v. Kal. Iun. Dat. Med. { *l. 6. de decurionibus.* ad Terentium Corr. Tusciæ. *l. 27. de cursu publico.* ad Fortunatum Consularem Panoniæ secundæ.

Prid. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 7. de re militari.* Iouio (h) Magistro Equitum & peditum.

(h) *γρ* Iouino.

VALENS & VALENTINIANUS. III. Id. Iun. Dat. Med. *l. 2. de prædiis nauiculariorum.* Post alia. *l. 11. de nauiculariis.* ad Symmachum PF. V. A. D. 365.

Male huic l. adsignatur III. *Id. Ian.*

XV. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 11. de annona & trib.* ad Dracontium Vic. Afric.

XIV. Kal. Iul. Dat.... *l. 4. de susceptoribus.* ad Mamertinum. PF. P.

V. * Kal. Iul. Dat. *l. 4. de iis quæ administr.* Senecæ. Terici * *l. 1. Cod. Iust. de defensoribus ciuit.*

* XV. Kal. Ian. d. l. 1.

* f. *Cyzici.*

III. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 3. de murilegulis.* ad Germanum. (i) Com. S. L.

(i) Germanianum.

IIII. Kal. Iul..... Med. *l. 18. de Prætoribus.* subscriptio ita habet. *Med...... IIII. Kal. Iul. Constantinop.* (k) *Valentiniano & Valente AA. Coss.* III. Kal. Iul. Dat. Mediol. *l. 67. de decurionibus.* ad Volusianum PF. V.

(k) Error manifestus.

IIII. Non. Iul. Dat. CÆSAREÆ. *l. 5. de susceptoribus.* ad Secundum PF. P.

Fit mentio hac l. Præsidis Ciliciæ.

XV. Kal. Aug. Dat..... *l. 6. de susceptoribus.* ad Mamertinum PF. P.

XIV. Kal. Aug. Dat. Mediolani. *l. 5. ad SC. Claudianum.* Felici Consulari Campaniæ.

XI. Kal. Aug. Dat. Med. *l. 2. de actoribus & procuratoribus.* ad Seuerum Vic. Vrbis.

VIII. Kal. Aug. Dat..... *l. 2. Cod. Iust. de præscript. 30. vel 40. ann.* ad Volusianum PF. V.*

* al. PF. P.

III. Kal. Aug. Dat. * Constantinop. *l. 8. de susceptoribus.* ad Secundum PF. P.

* f. pro reddita, nisi mensis alius substituendus.

III. Kal. Aug. Dat. Med. *l. 6. de pactis.* Æliæ Bauoniæ. Inter cetera.

Pridie Kal. Aug. Dat. Med. *l. 12. de annona & trib.* ad Fauentium Vic. Italiæ.

Prid. Non. Aug. Dat. * Sirmio *l. 7. de susceptoribus.* ad Mamertinum PF. P.

* pro reddita. An vero Sirmium hic peninsula, quæ in Benaco lacu ad Veronam, de qua Catullus Veronensis ipse *Carm.* 32.

VIII. Id. Aug. Dat. Med. *l. 3. de calcis coctoribus.* ad Volusianum V. C. Vicar.

IIII. Id. Aug. Dat. Mediolani *l.* * *2. de pactis.* Volusiano PF. V.

* Consulatus hic intercidit.

Prid. Id. Aug. PP.... *l. 1. tributa in ipsis speciebus.* ad Symmachum PF. V.

Prid. Kal. Sept. Acc. Constantinæ. *l. 9. de susceptoribus.* ad Dracontium Vic. Afric.

Kal. Sept. Dat..... *l. 1. de fisci debitoribus.* ad Auxonium. PF. P.

Referenda hæc lex ad A. D. 368.

III. Non. Sept. Dat. *l. vn. de secundo lapsu.* ad Volusianum PF. V.

VII. vel VI. Id. Sept. Prælata literis V. C. Vicarii VERONÆ. *l. 3. de off. rector. prouinc.* *l. 4. de custodia reorum.* Post alia. ad Valerianum Vic. Hispaniarum.

XV. Kal. Octob. Dat. (l) Romæ *l. 5. Cod. Iust. de precib. Imp. offerendis.* ad Volusianum PF. P. *

* γρ PF. V.

(l) pro reddita.

VIIII. Kal. Octob. Dat. LVCERIÆ *l. 2. de pascuis.* ad Rufinum PF. P. (m)

(m) Italiæ &c. in locum Mamertini. v. Am. Marcellinum, *lib.* 27.

VALENTINIANVS & VALENS. viii. Kal. Octob. Dat. (n) Heracleæ. *l. 8. de re militari.* ad Equitium, Com. & Magistrum militum. A. D. 365.

(n) f. pro reddita.

Dat. Med. *l. 2. Cod. de fund. patrim.* ad Germanianum Com. S. L.

v. Kal. Octob. Dat. AQVIL. *l. 11. de pistoribus.* ad Symmachum PF. V.

Kal. Octob. Dat. Aquil. *l. 13. de erogat. mil. ann.* ad populum.

Prid. Non. Octob. Dat. { VERONÆ *l. 67. de decurionibus.* ad Seuerum PF. V. (o)

(o) Pro præf. vrbi v. *l. 2. de actorib. & procurator.*

...... *l. 69. de decurionibus.* ad Auxonium Vic. diœceseos Asianæ.

...... *l. 17. de operib. publ.* ad Valentinianum (p) Consularem Piceni.

(p) Valentinum. }

x. Kal. Nou. * Dat. MED. *l. 2. tributa in ipsis speciebus.* ad Symmachum PF. V.

* γρ Sept.

xv. Kal. * Nou. Dat. PARISIS. *l.* (q) *13. de annona & tribut.* ad Dracontium Vic. Afric. Acc. xv. * Kal. Feb. Karthag.

* f. *Dec.* vel simpl. *Kal. Nou.*

Post consulatum Valentiniani & Valentis AA.

(q) Consulatus omissus quo hæc lex data.

* Nonagesimo tertio post die.

Prid. Kal. Nou. * Dat. (r) Rom. *l. 10. de susceptoribus.* ad Mamertinum PF. P.

(r) pro reddita vel proposita.

* alius & citerior mensis hic substituendus.

xv. Kal. Dec. Dat. (s) Hadrumeto. *l. 10. de iure fisci.* ad Dracontium Vic. Afric.

(s) pro reddita.

x. Kal. Dec. Dat ..... *l. 4. de censu.* ad Viuentium PF. P. Galliarum.

Referenda hæc lex ad annum 368. vel 370. Germanianus enim hoc tempore PP. Galliarum erat.

Prid. Kal. Decemb. * Dat ..... *l. vn. de emendatione propinquorum.* ad Senatum.

* Apr. C. Iust.

Kal. Dec. Dat ..... *l. 1. de iurisdictione.* ad Felicem Vicarium Macedoniæ.

Kal. Dec. Acc. CALCEDONE. *l. 14. de erogat. milit. annonæ.* Secundo PF. P.

iiii. Id. Dec. Dat. Parisis *l. 3. de metallis.* ad Cresconium Com. metallorum.

Prid. Id. Dec. Dat. Paris. *l. 11. de numerariis.* ad Rufinum. PF. P.

Ad hunc etiam annum refero

L. 16. C. Theod. *de erogat. militar. annon.*
L. 7. - - - *de metall. & metallar.*
L. 2. - - - *de fid. & jur. hast.*
L. 6. - - - *de annon. ciuic.*
L. 8. Cod. Iust. *de erogat. militar. annon.*

Sunt enim datæ ad Probum P. P. (Illyrici, l. vn. Cod. Theod. ne damn. prouinc. inflig. L. 2. C. ne rustican. ad vll. obseq.) cuius præfectura in hunc annum incidit, secundum Leg. 9. Cod. Theod. de cohortal. princip. &c. l. 28. Cod. Theod. de curs. publ. L. 5. Cod. Theod. de iis qui administr. L. 1. 2. Cod. Theod. si vag. petat. manc. l. 1. Cod. Theod. de his q. c. dispens. L. 3. Cod. Theod. de aur. coronar. L. 2. Cod. de defensorib. ciuit. L. 1. Cod. de his q. ex publ. ration. Gothofredus & præfecturam Probi, & consequenter leges ei inscriptas ad annum 368. refert. Conf. *PETRVS RELANDVS* in fast. pag. 414.

CHRONICON HISTORICVM.

VAlentinianus hoc anno Consulatum iniit *Mediolani.* Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 5.* vbi & constitit ad mensem Septembrem vsque: Valens vero *Constantinopoli* constitit.

His coss. Præfectus vrbis Romæ fuit *Symmachus*, cui ideo per eos coss. XIII. constitutiones inscribuntur: quibus vrbis Romæ statui annonæque Valentinianus prouidere pergit: *Seuerus* autem, Vicarius vrbis, Præfecti vero Prætorio fuere hoc anno, *Mamertinus*, PP. Italiæ, Illyrici & Africæ: *Sallustius*, Orientis: *Germanianus*, Galliarum. Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 5.*

Ob publicæ lætitiæ, veluti victoriæ vel nouorum Consulum nuntium, quidquam exigi vetuit huius anni initio Valentinianus *l. 2. ne quid publ. letit.* pariter vt Valens superioris anni fine *l. 1. eod. tit.*

Religionis paganæ libertatem, quam initio Imperii sui promulgauerat, infra contemptum religionis Christianæ patere vult Valentinianus *l. 1. de fide Catholica.*

Valentinianus Mediolani ferme constitutus Italiæ in commune, singulisque eius prouinciis consulere pergit: quo tempore, *Fauentius* Vicarius Italiæ erat: *Valentinus* Piceno præerat: *Bulephorus*, mox & *Felix* Campaniæ: *Terentius* Tusciæ.

Clearchus hoc tempore Vicarius Asiæ fuit: cui ideo inscripta mense Ianuario extremo, *l. vn. ne inscio domino.* & mense Febr. *l. 9. de numerariis:* Eius meminit quoque Eunapius, *in vita Maximi.* qui ostendit, eum eo quoque tempore, quo Procopius Tyrannidem arripuerat, Vicarium Asiæ fuisse, cumque Salustio PP. inimicitias gessisse: tandem a Valente Proconsularem Asiæ factum.

Querelæ hoc tempore Constantinopoli exortæ aduersus Valentis Imp. simul & *Petronii Patricii* soceri eius (cui inscribitur mox mense Aprili lex *7. de filiis mil. apparit.*) crudelitatem, cuius rei testis Am. Marc. *l. 26. c. 6.* Hinc igitur forte

VALENTINIANVS & VALENS. te famosi libelli, quos Valens Imp. Edicto reprimere annisus *l. 7. de famosis libellis.*

Quæ constitutiones ad *Volusianum P. V.* datæ sunt, eæ omnes ad A. D. 373. referendæ sunt: hoc quippe anno Symmachus P. V. erat.

Valentinianus Imp. Vectigalium vtilitati consulit: prohibitis & reuocatis omnibus immunitatibus, exceptis militibus *l. 3. de immunitate concessa.*

Valens Imp. prouincialium securitati hoc anno consultum iuit, superindictis prohibitis *l. 11. de extraordinariis*; quo pertinet eius elogium apud Am. Marcellinum *lib. XXXXI, 14.*

Valens Imp. consumpta hyeme Constantinopoli, in Syriam festinans, hoc tempore Bithyniam ingressus est, teste Am. Marcellino, *lib. 26. c. 6.*

Valentinianus *cursui publico* hoc tempore per Italiam nominatim consuluit *l. 23. 24. 25. 26. de cursu publico.*

Desertores per Italiam & Alpes hoc tempore multi: aduersus quorum occultatores Valentinianus duo edicta emisit, *l. 1 de desertoribus.*

Valens Imp. filios veteranorum ad militiam euocauit *l. 7. de filiis milit. apparit.* aduersus Persarum Regem videlicet Armeniis manus iniectantem, de quo Am. Marcellinus *lib. 26. c. 4. lib. 27. c. 12.* Si modo subscriptio huius l. recte habet: alioquin si ibi loco *Beryti, Perinthi* legamus, tum hæc lex referenda fuerit ad Gothorum excursum, qui hoc tempore Valente in Bithynia constituto timebatur: cuius causa Valens sufficiens peditum & equitum adiumentum mitti iussit ad loca in quibus Barbarici timebantur excursus, vt scribit Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 6.* Et certe huic fauere videtur Petronii Patricii nomen, cui hæc lex inscribitur, qui Constantinopoli & in Thracia absente Valente hæsisse videtur.

PROCOPIVS hoc tempore, cum exercitus aduersus Gothos mittendus esset, Valente ex vrbe Constantinopoli in Bithyniam transgresso, vlteriusque tendente in Syriam aduersus Persas, Tyrannidem *Constantinopoli* arripuit: de quo Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 6.* Themistius, *orat. 9.* Hieronymus, *Chronico*, Socrates, *lib. 4. c. 3.* Philostorgius, *lib. 9. c. 5.* Sozomenus, *lib. 6. c. 8.* Zosimus, *lib. 4. c. 5.* Fasti Idaciani *his* coss. Socrates perperam ait, id factum cum Valens in Syria esset, quo certe etiam non peruenit. Fasti Idaciani id IV. *Kal. Octob.* factum notant. Quod refutant ea quæ mox mense Iulio notabo, ad subscript. *l. 5. de susceptoribus.*

Iouinus hoc tempore, & deinceps quoque A. D. 366. 367. in Galliis Magister Equitum fuit: vid. quæ in *Prosopogr.* de eo plura.

Defensores ciuitatum hoc ferme tempore instituti videntur ad tuendam plebem: cuius officii formula exstat in *l. 4. de his quæ admin. & l. 1. Cod. Iust. de defensorib. ciuit.*

Valens Imp. per Bithyniam, vt antea dixi, Antiochiam profecturus (quo tamen non peruenit, quidquid Socrates & Sozomenus scribant) *Cæsareæ* Cappadocum constitit, testis Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 7.* in huius anni gestis: Idque etiam clare docet subscriptio legis 5. *de susceptoribus*: quo & respexit Libanius Orat. ad Antiochenses περὶ τῆς τοῦ βασιλέως ὀργῆς. Sane & Gregorius Nazianz. *in monodia Basilii* Valentem aliquando Cæsareæ constitisse testatur, quod tamen ad A. D. 370. referendum. In ea vero vrbe constitutus Valens, indeque iam profecturus, vt vaporatis æstibus Ciliciæ iam lenitis ad Antiochiam procurreret, de Procopii Tyrannide didicit. Qua re factum, vt Valens retro cederet, & quidem in Galatiam primum, teste eodem Marcellino *lib. 26. c. 7.* & Zosimo in partem, *lib. 4. c. 8.* Porro *d. l. 5. de susceptoribus* huic anno adserenda liquido: quandoquidem Secundus PP. hoc tempore fuit: & anno 368. Valens Marcianopoli Gothico bello illigatus agebat. A. D. 365.

Valentinianus Mediolano digressus, *Veronam*, inde *Lucceriam*, mox *Aquileiam* sese contulit.

Veteranorum filii ad militiam euocati hoc tempore *l. 8. de re militari*: per Illyricum videl. & Macedoniam, ob metum scilicet vel a Procopio, vel a Sarmatis & Quadis, vel (quod maxime præfero) a Gothis, qui Thracias & Illyricum diripiebant: vbi Illyriciano exercitui præerat *Equitius* Magister militum, vt testatur Marcellinus, *lib. 26. c. 5. 7.* in huius ipsius anni 365. & proximi 366. gestis, de quo in *Prosopagr.* plura: cui inscribitur *d. lex 8.* quæ & data dicitur (id est, reddita,) *Heracleæ*; siue ea Macedoniæ, siue Thraciæ est, vbi proculdubio tum Equitius erat: quomodo & paulo post Philippopoli occurrit, eodem Marcellino teste, *lib. 26. c. 10.*

Valentinianus Imp. ex Italia his coss. prope Kal. Nouembres *Parisios* venit: testis Amm. Marcell. *lib. 26. c. 5.* Inde igitur datæ ab eo tres hoc anno & tempore constitutiones: puta, *lex 13. de annona & trib. lex 3. de metallis: lex 11. de numerariis*: vbi & sequentis adhuc anni principio constitit, teste Am. Marcellino *lib. 27. c. 2.* Exstat & inter fragmenta Hilarii Fides apud Parisiam ciuitatem exposita, quam hoc tempore Valentiniano Parisiis constituto conditam existimo: etsi sint, qui Iuliano rerum potiente eam editam circa A. D. 362. censeant. Ex hac interim Valentiniani Imp. mora Parisiis, firmatur quoque Procopianæ Tyrannidis characterismus: argumento eorum quæ Am. Marcellinus scribit *lib. 26. c. 6.*

Mamertinus PP. ad vrbem Romam perrexit quædam ibi correcturus. Am. Marcellinus *lib. 27. c. 7.* quare & *lex 10. de susceptoribus* ad eum data hoc tempore dicitur *Dat.* (id est, reddita) *Romæ.*

Valens Imp. audito Procopii motu, Cæsarea Cappadociæ Bithyniam regressus, Nicomediamque profectus, *Chalcedonis* mox oppugnationi a Procopio occupatæ, de quo vid. & Socratem, *lib. 4. c. 8.* his coss. adulta hyeme institit, testis Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 8.* vnde & apud Chalcedonem data ab eo tum *l. 14. de erogat. mil. a.* Verum frustra: eius quippe suburbano digredi coactus, elapsusque tum propter commeatuum inopiam, tum propter obstinationem defensorum & imminentem Procopii exercitum. Itaque Bithynia in Procopii ditionem redacta & Valens ipse citis itineribus Ancyram Galatiæ reuersus, *d. l.* mox & Cyzicum a Procopianis oppugnatum *l. c.* & Philostorgius *lib. 9. c. 6.* Et hæc adulta hyeme his coss. gesta Marcellin. *Lib. cit. c. 9.*

CHRO-

A. D. 366.

VALENTINIANVS & VALENS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

GRATIANO NB. P. & DAGALAIPHO COSS. 366.

Gratiano A. I. ita notatur hic Consulatus *l.* 10. *de pœnis. l.* 2. *de canone frum. V. R. l.* 14. *de annona l.* 1. *de postliminio.* Gratiano Nob. Cæs. ita *l.* 8. *de accusationibus.* *GOTHOFREDVS.* Cassiodorus. *Gratianus & Dagalaiphus.* Ita quoque Ghron. Alexandrin. Γρατιανȣ̃ ἐπιφανεςάτȣ κὴ Δαγαλαΐφȣ. Fast. Flor. min. Γρατιανὸς ἐπιφανέςατος κὴ Δαγαλαΐφος. Prosper Chron. *Gratiano & Dagalaipho.* Parum accurate. Fast. Flor. mai. Γρατιάνὸς κὴ Δαγαλαις. & Fast. Idat. *Gratiano & Dalaifo*, quod discimus ex Marcellin. XXVI, 9. *Translato vero in Gratianum adhuc priuatum & Dagalaiphum amplissimo magistratu.* Et Lib. XXVII, 2. Socrat. H. E. IV. 5. ὑπατείαν Γρατιανȣ̃ κὴ Δαγαλαΐφȣ, *Consulatum Gratiani & Dagalaiphi.* Epistol. Valent. Ursacii & alior. ad Germinin. in oper. Hilarii pag. 1361. in cuius fine hæc leguntur: *xv. Calendas Ianuarias, Gratiano Nobilissimo P. & Dagalaifo Coss.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 418.

Prid. Non. Apr. Dat. TREVERIS * *l. 6. ad SC. Claudianum.* ad Secundum PF. P.

Valentiniano, Valenti & Gratiano AAA. tribuitur.

* Hanc subscriptionem stare non posse videtur, quandoquidem Valentinianus hoc anno Treuiris non constitit.

VII. Id. Apr. Dat. REMIS. *l. 9. de diuersis officiis.* ad Germanianum PF. P. (b)

(b) Galliarum. v. Am. Marcellinum & *Prosopogr.* & infra hoc anno *l.* 2. *C. Iust. de Magistr. munic.*

Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 14. de annona & tributis.* ad Modestum PF. P.

Hæc lex referenda ad *Gratianum A.* II. *& Probum Coss.* id est, ad A. D. 371. Nam neque Constantinopoli hoc tempore erat Valens, imo neque Constantinopoli potiebatur, verum Procopius: tandem neque Modestus PP. Orientis hoc tempore erat. *GOTHOFREDVS.*

Nomen Modesti Pr. P. lex inscriptum habet. Atqui Fl. Domitius Modestus Pr. V. Constantinopoli Imp. Iuliano Consul anno Dni CCCLXXII. Comes Orientis Imp. Constantio anno CCCLX. (secundum Ammianum Lib. XIX. 12.) successit Auxonio in Præfectum Prætoriana. Zosim. Lib. IV. Hic autem decesserat anno Dni CCCLXXI. Gratiano A. II. & Probo Coss. vel Modesti igitur vocabulum tollendum, aliudque, substituendum vel sigłæ PF. P. mutandæ sunt in PF. V. Modestus enim iste præfectus vrbi iterum uocatur ab Idatio in fastis, Consulatu Valentin. NB. P. & Victoris, qui incidit in annum Dni CCCLXIX. *Reines. epist. 27. ad Rupert.* Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani recenset quidem hanc legem inter leges anno CCCLXVI. datas: sed addit eam referendam esse ad ann. 371. quia Constantinopoli non potiebatur hoc anno Valens, sed Procopius: & quia Modestus P. P. Orientis hoc tempore erat. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 417.

XVI. * Kal. Iun. Dat. Rem. *l. 1. de postliminio.* ad Seuerianum Ducem.

* Ita in MSS. omnibus, non *Iul.* Et hæc lex prænotata habet nomina *Valentiniani, Valentis & Gratiani AAA.*

XIV. Kal. Iun. * Dat. Remis *l. 15. de annona & trib.* ad Probum PF. P.

* f. Ian. Forte ad alium annum referenda.

VIII. Kal. Iun. Dat ..... *l. 1. Cod. Iust. vbi de possessione.* Festo (c) Proconsuli Africæ.

(c) Eidem inscribitur anno prox. *l.* 3. *ad l. Corn. fals.*

XVIII. Kal. Iul. Dat. Rem. *l. 1. de canone frum. V. R.* ad Iulianum (d) PF. P. annonæ.

Gratiani nomen & huius l. inscriptio præfert.

(d) Eidem inscribitur *lex 2. Cod. de veteris numism. pot.* sine die & Coss. vbi male dicitur PP.

XV. Kal. Octob. Dat. MANTEBRI. *l. 11. de susceptoribus.* ad Florentium. Com. S. L.

VIII. Id. Octob. Dat. REMIS. *l. 10. de pœnis,* ad Prætextatum P. V.

Hæc lex referenda ad annum seq. 367. *GOTHOFREDVS.*

Verum est in Codice Theodosiano Legem 10. *De pœnis* datam *VIII. Idus Octob. Remis*, dirigi ad *Prætextatum P. V.* & subscribi *Gratiano A. I. & Dagalaifo Coss.* qui Consulatus in annum CCCLXVI. cadit. Verum error est in inscriptione, legendumque ad *ad Viuentium P. V.* Cum certum sit hunc dignitatem illam obtinuisse die prima Octobris illius Christi anni quando Damasus ordinatus est Pontifex Romanus; eam adhuc exercuisse initio mensis Maji anni CCCLXVII eodemque anno Prætextatum ei successisse. vidit. Gothofredus Legem illam 10. *de Pœnis* in aliqua parte mendosam esse; cum Gratianus dicatur Augustus, qui tamen anno tantum CCCLXVII. hunc honorem assecutus est, aitque mendum cubare in consulatu, legendumque *post Consulatum Gratiani & Dagalaiphi*, qua formula annus prædictus notatus fuit. At hoc pacto ordinem legum inuertit, & quæ est decima de pœnis rejicitur post vndecimam. Quare non dubium, quin error in inscriptione versetur, & quin litera illa *A.* ibi intrusa sit. *ANTON. PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. ad an. 372.

IIII. Id. Nou. Dat ..... *l. 12. de susceptoribus.* ad Rufinum PF. P.

XV. Kal. Dec. Dat. Remis. *l. 8. de accusationibus.* ad Maximinum Correctorem Tusciæ. Acc. Florentiæ.

VALENTINIANVS & VALENS. XII. Kal. Dec. Dat. Remis *l. 9. de accusationibus.* ad Valerianum PF. V. * A.D. 366.

* forte Pro *præf.* vel *Præf. Vicar.* dicitur enim Valerianus Vic. Hispaniarum anno superiore *l. 1. de off. rector. prouinciæ, & l. 4. de custod. reorum.* GOTHOFREDVS.

Reinesius Epist. 27. ad Rupertum obseruat, male in inscriptione huius legis scribi *Valerianum* P. V. quum Volusianus esse debeat. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 416.

VIII. Id. Dec. Dat. VERONÆ (e) *l. 9. de veteranis.* ad Dagalaiphum magistrum militum.

Et hæc lex *Gratiani* nomen præfert.

(e) An *Veron* en plaine, aut *Veruins* aut *Verdun*, quæ 39. millibus distat a Remis, v. Itin. Antonini. Istud putat Petitus *comm.* ad leges Atticas, quique adeo hic p. 39. reponebat *Viroduni*. Putet quis *Vironam* & *Virodunum* promiscue dicta. Verum de hoc ad eam l.

XIII. Kal. Ian. Dat...... *l. 2. Cod. Iust. de Magistratibus municipalibus.* ad Germanianum.......

CHRONICON HISTORICVM.

VAlens in Galatia & in Phrygia hoc tempore versatus. vid. Am. Marcellinum *lib. 26. c. 9.* Socratem, *lib. 4. c. 6.* Sozomenum *lib. 6. c. 8.*

Valentinianus Imp. Lutetia Parisiorum *Remos* progressus: Quod diserte prodit Am. Marcellinus *lib. 26. c. 5.* statuens nusquam extra Galliarum confinia moueri. Quare ibi datæ ab eo plures constitutiones: e quibus nonnullæ perperam in subscriptione præferunt *Rom.* loco, *Rem.* Hoc vero anno, vt & superiore 365. proximoque 367. exercitus magnus in Galliis oppositus erat aduersus Alamannos potissimum, qui & a Iouino Magistro militum deuicti apud Scarponam, prope Metim & Catalaunos, testis Am. Marcell. *initio libri 27. c. 2.* de quo Iouino anno prox.

Seuerianus Comes, qui apud Calidona (vel Calydona, *vg. Calibona*, puto esse *Caub.*) supra Bingium Diuitensibus præsidebat & Tungritanis & Dux (vt hæc lex testatur) Alamannis hoc tempore & quidem anni superioris fine oppositus erat, qui Gallicanos limites diu persultarunt: testis Am. Marcellinus, *lib. 27. c. 1.* Ad hunc itaque data hoc tempore a Valentiniano *lex 1. de post liminio* super captiuis ab Alamannis abductis & reuersis. Quomodo ad Germanianum (PP. Galliarum scilicet) *l. 6. Cod. Iust. de agricolis*, de fugitiuis colonis, &c.

Procopius Tyrannus his coss. victus in Phrygia Salutari ad Nacoliam interfectusque; Am. Marcellinus, *lib. 26. c. 9.* Zosimus, *lib. 4.* Socrates, *lib. 4. cap. 5. & 8.* Hieronymus *in Chronico.* Auctor Chronici Alex. his Coss. Fasti Idaciani his Coss. Idque VI. Kal. Iun. aiunt Fasti Idaciani: XII. Kal. Iulias, ait Chronic. Alex. Et sic duodecimo ferme Tyrannidis mense. Philostorgius *lib. 9. cap. 5.* ait, sexto.

Valentinianus Remis quandoque digressus in vicina, *Mantebrum* & *Veronam*, Remos regreditur.

Maximinus hoc tempore Corrector Tusciæ fuit. Meminit Ammianus Marcellinus *lib. 28. c. 1.* Cui inscripta his Coss. Valentiniani *lex 9. de accusationibus.*

Valentinianum hoc quoque tempore post Procopii caput ad se missum, *Parisiis* fuisse ostendunt ea quæ Am. Marcellinus scribit *lib. 27. c. 2.*

Dagalaiphus Magister militum per Gallias hoc tempore erat: cui inscribitur mense Decembri *lex 9. de veteranis.* Hic paulo ante, qua fine anni superioris, qua initio huius anni Parisiis aduersus Alamannos missus fuerat, teste Marcellino, *initio libri 27. c. 2.* vid. plura in *Prosopog.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

LVPICINO & IOVINO (a) COSS. 367.

Post Consul. Gratiani & Dagalaiphi. Ita hic Consulatus designatur *l. 3. de ponderatoribus*, & *l. 16. de annona & tributis.*

(a) Iouiano *l. 3. de indulg. crim. l. 11. de pœnis.* GOTHOFREDVS. Et *Iouiani* non Iouini nomen verum esse, contendit Brissonius ad L. Dominico. de Spectac. C. Theod. At Cassiodorus: *Lupicinus & Iouinus* Ita etiam Fasti Idat. & Prosper Chron. & Chron. Alexandrin. Λουπικίνου καὶ Ἰοβιανοῦ. Fast Flor. maior. Λουπικῖνος καὶ Ἰοβιανός. Socrates H. E. IV. 11. Λουπικίνου καὶ Ἰοβιανοῦ. Fast. Flor. min. male habent, Λουπίκιος καὶ Ἰουιανός. Iouini non Iouiani nomen habent marmora. *REINESIVS* Class. XX inscript. XXXVII. pag. 906.

ΕΝ. ΕΙΡΗΝΗ. ΑΝΕΠΑΗ. ΒΕΝΕΝΑΤΟϹ.
ΘΕΟΦΙΛΑ. ΕΠΟΙΗΣΑ. ΣΥΜΒΙΩ
BENENATO. TEOFILA. FECIT.
VXOR. EIVS.
LVPICINO. ET. IOVINO. COSS.

Ex *inscriptionibus Gudianis* ineditis vnam produxit *PETRVS RELANDVS* in Fast. ad h. a.

VI. IDVS. MAIAS. LVPICINO. ET.
IOVINO. VV. CC. COSS.

Vti *L. 3. de ponderat.* ita quoque in marmore Consulatus hic expressus est apud *FLEETWOODVM* in Syllog. Inscript. pag. 501.

DEPOSITA. A. IIII. ☉. KALENDAS.
MARTIAS. POST. CONSVLATVM.
GRATIANI. ET. DAGALAIFI.

Conferat *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 422.

VI. Id. Ian. Dat. Rom.* { *l. 4. de metallis.* / *l. 13. de susceptoribus.* } ad Germanianum Com. S. L.

* *vg. Rhem.* quod etiam monuit Doctissimus Petitus.

Huc

VALENTINIANVS & VALENS. A. D. 367.

Huc refero *l. 1. Cod. Iust. de veteris numism. potestate.* Germano * PP.

* *γρ.* Germaniano Com. S. L.

& *l. 2. Cod. eod. titulo.* ad Iulianum PF. P.

* *γρ PF. annonæ*, vt anno super. *l. 2. de Canone frum. V. R.*

Quæ die & Consule carent.

IV. Kal. Feb. Dat. Remis. *l. 9. de re militari.* ad Iouinum Magistrum Equitum.

XVI. Kal. Mar. Dat. Remis *l. 10. de re militari.* ad Iouinum Magistrum militum.

V. Id. Apr. Dat...... *l. 11. de pœnis.* ad Viuentium PF. V.

Referenda hæc lex ad annum superiorem, vt ad eam notaui: ibi enim consulatus ex superiore l. 10. adsignandus.

V. Kal. Mai. Dat. *l. 3. & 4. de tironibus.* ad Magnum Vicar. Vrbis Romæ.

IIII. Kal. Mai. Dat. Remis. *l. 4. de prædiis nauicular.* ad Dracontium Vicar. Afri. Post alia.

III. Non. Mai. Dat. * Rom. *l. 3. de indulg. crimin.* ad Viuentium PF. V.

* Vel *data*, pro reddita, vel reponendum pro *Rom, Rem.*

Hæc lex Gratiani A. nomen præfert. *GOTHOFREDVS.* Bene illustrat legem & reliquas huius & sequentis anni, itemque nomina Consulum adscripta *PETITVS in Commentar. ad Leg. Att.* pag. 38. cuius verba integra lectori damus. Ita vero ille. Titulus huius legis præfert nomen Gratiani, tanquam Augusti, sed falso: nondum enim erat Augustus Gratianus, leuatus enim est a patre Augustus nono Kal. Septembr. his Coss. *Lupicino & Iouino.* Secundo, quod datum dicitur hoc rescriptum *Rom.* id est, *Romæ*, verum non est; est quippe hoc rescriptum Valentiniani, qui tunc temporis non erat *Romæ*, sed in Galliis. Nam anno præcedenti, qui consules habuit *Gratianum NB. P. & Dagalaiphum*, VIII. Id. Octobr. erat *Remis*, vide legem XI. C. Theod. de pœnis. dat. VIII. Id. Octobr. Remis *Gratiano A. I. & Dagalaifo Coss.* Item quintodecimo Kalendas Decembris leg. 8. Cod. Theod. de accusationibus & inscriptionibus, *ad Maximinum Correctorem Tusciæ, dat. XV. Kalend. Decemb.* Remis, *Acc. Florentiæ, Gratiano Nob. Cæs. & Dagæleifo Conss.* & septimo earundem Kalendarum leg. 9. Cod. Theod. eod. *ad Valerianum P. V. dat.* VII. *Kalend. Decemb.* Remis, *Gratiano NB. P. & Dagaëleifo Conss.* At octauo Idus Decembreis *Veronæ* statuit subscriptio legis 9. Cod. Theod. de Veteranis *ad Dagalaïfum magistrum militum dat.* VIII. *Id. Decemb.* Veronæ, *Gratiano NB. P. & Dagalaipho Conss.* Sed *Veronæ* scriptam esse mihi non possum persuadere, nam toto eo tempore fuit in illo Lugdunensis aut Belgicæ Galliæ tractu: Quare rescribendum puto *Viroduni.* Hæc vrbs distabat *Durocortoro Remorum* triginta nouem millibus passuum. Itinerarium Antonini:

ITER A DVROCORTORO DIVODVRVM
VSQVE M. P. LXII.

Sic

Basilia M P. X.

Axuenam M. P. XII.

Virodunum M. P. XVII.

Anno sequenti, *Lupicino* atque *Iouino Coss.* quarto Kalendas Februarias erat *Remis* Leg. 9. Cod. Theod. de re militari, *ad Iouinum magistrum equitum, data* IV. *Kalendas Feb.* Remis, *Lupicino & Iouino Conss.* Vnde fit, vt putem corrigendam esse subscriptionem Leg. 4. Cod. Theod. de metallis & metallariis, quæ II. est Cod. eod. itemque Leg. 13. Cod. Theod. de susceptoribus, propositis. & arcariis, quæ est V. C. eod. vtraque est ad *Germanianum Com. S. L. dat.* VI. *Id. Ian. Rom. Lupicino & Iouino Coss.* Itaque *ἀντὶ τοῦ Romæ* rescribo *Remis*, quibus item in locis, vt iam vidimus, morabatur quarto Kalendas Februarias huius anni: Ibidemque etiam fuit sextodecimo Kalendas Martias, Leg. 10. Cod. Theod. de re militari, *ad Iouinum magistrum militum dat.* XVI. *Kal. Mart.* Remis, *Lupicino & Iouino Conss.* Fuit quoque quarto Kalendas Maii, Leg. 3. Cod. Theod. de prædiis nauiculariorum, *ad Dracontium Vic. Afric. dat.* IV. *Kal. Maii*, Remis. *Lupicino & Iouino Coss.* Non igitur *Romæ* fuit *tertio nonas Maii* huius anni: Quare *ἀντὶ τοῦ Rom.* lege illa 3. Cod. Theod. de indulgentiis criminum, reponendum est *Remis*: quibus in sedibus tunc erat, vt & quarto decimo Kalendas Iunias, Leg. 4. Cod. Theod. de aduocato fisci, *ad Rufinum P. F. P. dat.* XIV. *Kal. Iun.* Remis, *Lupicino & Iouino Coss.* Denique legem hanc tertiam Cod. Theod. de indulgentiis criminum, datam non credo *tertio nonas Maii*: nam quid fieri velint iis, quos ob reatum carcer includebat, cauent Imperatores *ob diem Paschæ*, nempe claustra illis dissolui. Atqui frustra id cauerent, celebritas enim Paschæ iam erat peracta: erat quippe hic annus, qui habuit Consules *Lupicinum atque Iouinum*, Christi Dionysianus trecentesimus sexagesimus septimus, Cyclo solis duodecimo, Lunæ septimo, litera Dominicali G. Terminus Paschalis tertio Kalendas Aprileis, feria sexta: Pascha celebratum est Kalendis Aprilibus; nec est quod quisquam obiiciat, ista caueri ab imperatore in sequentem annum: nam & quotannis hac de re rescribebant ad Præfectos atque magistratus, vt iam ante diximus, & præterea, quod caput est, habes rescriptum anni sequentis L. 4. Cod. Theod. eod. *Impp. Valens, & Gratianus A. A. A. &c.* Rescribendum itaque nullus dubito ad legem tertiam *dat. III. non. Mart. Remis, Lupicino & Iouino Coss.* Mirari autem satis non possum, legem quartam lectam fuisse tantum octauo Idus Iunias: Atqui annus erat Christi Dionysianus trecentesimus sexagesimus octauus, Cyclo Solis tertio decimo, Lunæ octauo, Litera Dominicali FE, Terminus Paschalis quartodecimo Kalendas Maias, feria sexta, Pascha duodecimo Kalendas Maias, *Valentiniano & Valente II. A. A. Coss.* Sed multo magis stupendum est, quod subscribitur Leg. 6. Cod. Theod. eod. *XII. Kal. Aug. Rom. Syagr. & Euch. Coss.* Annus hic erat Christi Dionysianus trecentesimus octogesimus primus, Cyclo Solis 26. Lunæ secundo, Litera Dominicali C. Terminus Paschalis octauo Kalendas Aprileis, feria quinta, Pascha quinto Kalendas easdem. Sequitur Lex 7. Cod. Theod. eod. *dat.* XI. *Kal. April. Med. Richomere & Clearcho Coss.* Hi Consules fuerunt anno Christi 304. Cyclo Solis primo, Lunæ quinto, litera Dominicali GF. Terminus Paschalis vndecimo Kalendas Aprileis, feria sexta, Pascha nono Kalendas easdem. Scripta hæc lex in ipso Paschali termino, hoc est, vndecimo Kalendas Aprileis die, ad Marcianum *Vicarium*, vt puto, Italiæ, qui Mediolani quoque erat, vt & Imperator. Vltimum huius argumenti rescriptum, quo iudices vult imperator, non expectato alio rescripto Principis, cum sæpius rescripta hæc, vt exemplis præcedentibus potest comprobari, tardius, adeoque post paschæ celebritatem, deferrentur, exequi, quod consueuerant imperarores, habetur L. 8. Cod. Theod. *Impp. Gratianus, Valentinianus &c.* Eadem hæc lex habetur leg. 3. Cod. de episcopali audientia: Sed finis ab his verbis, *his ergo tali sub adstrictione damnatis*, &c. petitur e leg. 6. Cod. Theod. de indulgentiis criminum: Subscriptio vero hæc, dat. Kal. Maii, *Arcadio A. & Bautone V. C. Conss.* emendanda est e Cod. Theodosiano, *dat. V. Kalend. Mart.* Annus erat Christi Dionysianus trecentesimus octogesimus quintus, Cyclo solis secundo, Lunæ sexto. Litera Dominicali E. Terminus Paschalis fuit quarto Idus Aprileis, feria quinta, Pascha Idibus Aprilibus. Quin etiam moribus romanis *abolitio publice fit ob diem insignem*, Leg. 8. D. ad SCtum Turpillianum. Quin etiam Honorius iussit, vt singulis Dominicis diebus rei de carcere educerentur, quo posset victualis substantia iis ministrari, & vt ad balneum prædictis diebus sub fida custodia ducerentur. l. vlt. Cod. Theod. *de Custodia reorum.*

VI. Id.

VALENTINIANVS & VALENS. VI. Id. Mai. Dat. MARTIANOP. *l. 1. si Curialis relicta ciuitate.* ad Tatianum PF. Ægypti. A. D. 367.

XIII. Kal. Iun. Dat. Remis. *l. vlt. de aduoc. fisci.* ad Rufinum PF. P. (b)

(b) Gratiano demum Augusto renunciato, Rufinus PP. factus, teste Am. Marcellino *lib. 27. c. 7.* Itaque hic reponam XIII. Kal. Ian.

III. Kal. Iun. Dat. Martianop. *l. 1. de equorum collat.* Alexandrino Comiti R. P.

III. Non. Iun. Dat. Remis. *l. 5. de censu.* ad Florentium. PF. P. Galliarum.

v. Id. Iun. Dat. Treu.* *l. 3. ad l. Corn. de falso.* ad Festum Proc. Afric.

* *γρ Rem.*

Prid. Non. Aug. Dat. NEMASIA (c) *l. 3. de ponderatoribus.* ad Dracontium......

De hoc dico, *ad eam l.*

In hac l. annus h. C. ita designatur: *Post Coss. Gratiani & Dagalaiphi.*

(c) Nemay prope *Remos.*

XV. Kal. Sept. Dat. AMBIANIS. *l. vn. de ingratis liberis.* ad Prætextatum PF. V.

Præfert hæc lex iam *Gratiani A.* nomen.

VALENTINIANI & VALENTIS
Constitutiones sine die & Coss. e Cod. Iust.

l. 2. Cod. Iust. de off. Præf. vrbi. ad Ampelium PF. V.

Referenda hæc lex ad annum 371. vel 372. quibus Ampelius P. V. fuit.

l. 2. Cod. Iust. de veteris numism. potestate. ad Iulianum. PP. (d)

(d) Iungenda videtur hæc lex cum *l. 2. Cod. Th. de canone frum. V. R.* A. 366. & in inscript. reponendum *PF. ann.*

l. 2. Cod. Iust. de apparitorib. Magistrorum militum. Mamertino PF. P.

Forte iungenda ea legi 8. *de cohortalibus.* A. 364. vel *l. 1. quibus equorum vsus.*

l. 3. Cod. Iust. de omni agro deserto. ad Mamertinum PF. P.

Forte iungenda hæc lex cum *l. 2. C. Theod. de conlat. donat.*

l. 5. Cod. Iust. de agricolis. ad Oricum. PP.

l. 7. Cod. Iust. de agricolis. ad Maximum.......

l. vn. Cod. Iust. de nundinis. ad Probum PF. P.

l. 1. Cod. Iust. ne rei dominicæ vel templorum. ad Probum Præfectum Prætorio Galliæ vel Galliarum.

l. 8. Cod. Iust. de agricolis. ad Probum........

Iungenda forte legi 2. *C. Th. si vagum pet. mancip.*

l. 1. Cod. Iust. de off. P. V. ad Volusianum PF. V.

Iungenda videtur legi 1. *C. Th. de conditis in publ. horr.*

l. 3. Cod. Iust. de fundis patrimonial.

l. 4. Cod. Iust. de collat. fundor.

l. 2. Cod. Iust. de fundis rei priuatæ.

l. 5. Cod. Iust. de cursu publico.

CHRONICON HISTORICVM.

VAlentinianus *Remis* in Gallia Belgica potissima huius anni parte consistit: Valens vero in Mysia Martianopoli, mox & Dorostoli, vt variarum legum subscriptiones testantur.

Valentinianus Imp. rem *Nummariam* seu *Monetariam*, & quidem Auri, hoc tempore disposuit, constitutionibus ad Germanianum Com. S. L. & Iulianum Præf. annonæ datis; Inter

VALENTINIANVS, & VALENS. A. D. 367.

Inter alia, æstimatione solidorum aucta, libraque adeo auri, ad 72. solidos redacta: Cuius dispositionis quatuor fragmenta supersunt, *l. 4. de metallis: l. 13. de susceptoribus: l. 1. & 2. Cod. Iust. de veteris numism. pot.*

Iouinus Magister militum seu equitum erat per Gallias hoc anno: cui ideo inscribuntur *lex 9. & 10. de re militari*, (quæ datæ sunt Remis, vbi tum Valentinianus erat, & ipse Iouinus ibidem templum ad corporis sui sepulturam fundauit, teste Flodoardo, *histor. Rhemensis lib. 1. cap. 6.*) Pariter vt anno 365. vt docet lex *7. de re militari*: & 366. vt ostendunt ea, quæ de gestis eius aduersus Alamannos & quidem anno super. 366. prope Scarponam primum (haud procul Metis) mox Catalaunum narrat Am. Marcellinus *initio lib. 27. c. 2.* Ceterum pacem cum Alamannis hoc tempore fuisse docet *d. lex 10.*

Viuentius P. V. Romæ fuit hoc tempore, idque mense Aprili & Maio: testis, iuxta *l. 11. de pœnis*, & *l. 3. de indulg. criminum*, Amm. Marcellinus, *lib. 27. c. 3.* sub quo tumultus Romæ ob iurgium, inter DAMASVM pro Episcopatu vrbis Romæ & Vrsicinum exortum, cædesque patratæ, efferataque DIV plebs, ægre postea delinita, vt *ibidem* testatur Marcellinus, & *lib. cit. c. 9.* Hic *Iuuentius* vocatur in optimis MSS. Marcellini: & sane Symmachus *lib. 10. ep. 43.* ad Valentinianum Iun. Iuuentium P. V. sub Valentiniano Sen. memorat.

Tironum delectus habitus his Coss. per Vicariam V. Romæ: cui ne fraus fieret, constitutione sua prouidit Valentinianus *l. 3. & 4. de tironibus.*

Indulgentia Paschalis criminum reis (atrocissimis tantum sex exceptis) a Valentiniano Romæ data *l. 3. de indulgent. criminum*, constitutione ad Viuentium siue Iuuentium P. V.

Tatianus Præfectus Augustalis seu Ægypti fuit hoc anno, cui ideo inscripta mense Maio lex 1. *si Curialis relicta ciuitate*. De quo auctor *Farraginis Alexandrinæ* scribit, eum his ipsis Coss. Alexandriam introiuisse primum Augustalium VI. Kal. Februar. eumque quadriennium integrum Præfectum Augustalem fuisse. Eiusdem meminit & auctor vitæ Athanasii, apud Photium. *n. 258.* vbi & mortem eius describit: & hæreticis fauisse, pariter vt Farrago *Alex.* Idem & postea Præf. Aug. secundum fuit.

Gothicum bellum, quod inter præcipua censendum ait Eunapius, *in Excerptis*, a Valente, pubescente vere susceptum, castris prope Daphnen munimentum metatis: mox & Istro transito. Am. Marcellinus, *lib. 27. cap. 4.* Quod & triennium durauit, idem testis, & Themistius, *Orat. 10.* Inde igitur mox hoc anno mense Maio & deinceps Valens Imp. in Mysia (vel Thracia) *Martianopoli* constitutus, vt docet iuxta Zosimum, *lib. 4.* & Philostorgium, *lib. 9. cap. 7. lex 1. si Curialis relicta ciuit. lex 1. de equorum collat.* (cuius l. argumentum ad apparatum aliquem bellicum pertinet, & procul dubio Gothicum.) Et fine anni, *Dorostori*, vt docet *lex 11. de iure fisci: lex 14. de susceptoribus:* & rursum anno prox. *Martianopoli.*

Censui Gallicano prouidit hoc anno Valentinianus, simul & Censitorum iniquitati occurrit *l. 5. de censu.*

Florentius hoc tempore fuit PP. Galliarum, ad quem data ea *lex 5. de censu:* cuius meminit cum laude, hoc ipso anno Valentiniano in Gallia posito Ambianis, Am. Marcellinus, *lib. 27. cap. 7.*

Prætextatus P. V. Romæ post Viuentium (seu Iuuentium) hoc tempore fuit, iam mense Augusto: quo ei ideo inscribitur lex *vn. de ingratis liberis*: De eo Am. Marcellinus, in huius anni, & proximi gestis *lib. 27. cap. 9.* Symmachus, *lib. 1. ep. 49.* Zosimus, *lib. 4.* cuius auctoritate, Vrsicino Roma pulso, quies Romæ firmata. Elogium eius vid. apud Marcellinum *l. c.* & apud Symmachum *lib. 10. ep. 23. 24. 25.* Hinc interim apparet, Damasi electionem, & exinde Vrsicini schisma, anteuertere eam æram, quæ hactenus iis adsignatur XV. Septembris his Coss.

Valentinianus Imp. Remis digressus per Nemasiam (Nemay hodie) *Ambianis* consistit mense Augusto; vt docet exerte *lex vn. de ingratis liberis*: vbi vid. quæ dico plura: cumque eo hoc tempore sese Valentinianus contulerit: ibique, Ambianis inquam, *Gratianus* (qui & ideo deinceps huic vrbi maxime studuit, teste Sigeberto, *Chronico.*) a Valentiniano patre Augustus creatus eo mense ipso Augusto, IX. Kal. Septemb. sexto post *dictam l. vn.* die: testis Am. Marcellinus *lib. 27. c. 6.* Hieronymus *Chronico:* Socrates, *lib. 4. cap. 10.* Chronicon Alexandr. & consularia Idaciana *his Coss.*

VALENTINIANVS, VALENS
ET GRATIANVS.

VII. Kal. Octob. Dat. DOROSTORI* vel DOROSTOLI. { *l. 14. de susceptoribus.* / *l. 11. de iure fisci.* } Alexandrino Com. R. P. INDICTIO X.

* Apud Ptolemæum quoque legitur δυρόστολον, etsi in Palatinis Codicibus δυρόστορον. In Mysia 2. id. v. Marcellinum. *Durostoro* in Itiner. Peutinger. *Durosdoro* in Itin. Antonini. *Durostoro* in Notitia Imperii. *GOTHOFREDVS.* Aliter certe, quam quidem vult Gothofredus, vrbis nomen citatis ab ipso locis legitur, nisi typographi error sit. *Dorostorum* dicit Antonini Itin. Notit. Imp. *Durostorum*; Tabul. Peutinger. vero *Durosteron.* Procopius *de ædif. Iust. IV, 7.* vulgatam Ptolemæi lectionem videtur confirmare scribens: ὀχυρώματα παρὰ τοῦ Ἴστρου ἠϊόνα Δοροστόλος καὶ Συκιδάβα, *munimenta ad Istri ripam sunt Dorostolus & Sucidaua.* Consule etiam *CL. CELLARIVM* in Not. O. A. Lib. II. c. 7. Sect. 3. §. 66. *RITTER.*

III. Kal. Octob. Dat...... *l. 5. de prædiis nauicul.* ad Aurelianum PF. annonæ,

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. A. D. 367.

VIII. Id. Octobr. Dat. REMIS { *l. 4. de suariis.* / *l. 10. de pœnis.* } ad Prætextatum PF. V.

III. Id. Octob. Dat. TREVERIS. *l. 2. Cod. Iust. de bonis libert.* ad Florianum Comitem rerum priuatarum.

VIII. Kal. Nou. Dat. NICOMEDIAE *l. 16. de annona & tributis.* ad Dracontium.* ....

* Vicar. Africæ. Quare locus huic l. subscriptus in Gallia fuerit necesse est, non vero Nicomediæ Bithyniæ. Consulatus vero huic l. pariter subscriptus, vt in *l. 3. de ponderatorib.* quæ data, pariter *Nemasia* in Gallia.

XIII. Kal. Decemb. Dat. TRIVERIS. *l. 7. de priuileg. eorum qui in sacro pal.* ad Prætextatum PF. V. Acc. v. * Id. Dec.

* Vicesimo secundo post die.

III. Non. Decemb. Dat. Triueris. *l. 29. de cursu publ.* ad Domnum Consularem Siciliæ. (Acc.) post Consul. Lupicini & Iouini.

CHRONICON HISTORICVM.

VAlens Gothico bello illigatus, Martianopoli digressus, Dorostorum pergit in eadem Mysia: vbi data ab eo extremo mense Septembri *l. 14. de susceptoribus* & *l. 11. de iure fisci.*

Paucis post Gratianum Augustum renunciatum diebus, *Rufinus* PP. factus, in locum Mamertini. Am. Marcellinus *lib. 27. c. 7.*

Valentinianus ab Ambianis Treueros festinans (teste Am. Marcellino, *lib. 27. c. 8.* Remos rursum progressus, atque inde *Treueros.*

ALAMANNI, *vt & Franci*, Saxonesque Gallicanos tractus his COSS. quo quisque erumpere potuit, terra vel mari, prædis acerbis incendiisque & captiuorum funeribus violarunt. Am. Marcellinus, *lib. 27. cap. 10.* Hinc illa iam Valentiniani in illo Galliarum tractu mora & discursatio Remis, Treuiris. Hinc & anno proximo idem *Agrippinæ* moratus.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO & VALENTE II. AA. COSS. 368.

Huius Consulatus mentio fit *l. 9. de Indulg. debit.* In Chronologia huius Cod. hactenus edita, duæ tantum constitutiones in hunc Consul. relatæ. *GOTHOFREDVS.* Cassiodorus. *Valentinianus II. & Valens II.* It. Chron. Alexandrin. Ὀυαλεντινιανȣ̃ Ἀυγȣ́ςȣ τὸ β' ϰαὶ Ὀυάλεντος Ἀυγȣ́ςȣ τὸ δέυτερον. Fast. Flor. min. Ὀυαλεντινιανὸς ϰαὶ Ὀυάλης Ἄυγȣςος τὸ β'. Fast. Idat. Prosper. Chron. & Paschal. Latercul. *Valentiniano II. & Valente II.* Elegans est inscriptio apud *BOISARDVM* Antiq. Rom. Part. III. pag. 114. quæ hos Consules seruat:

DOMINI. NOSTRI. IMPERATORES. CAESARES
FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX.
VICTOR. AC. TRIVMF. SEMPER. AVG.
PONTIF. MAXIMVS. GERMANIC. MAX.
ALAMANN. MAX. FRAN MAX. GOTH.
MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II.
PPP.
ET
FL. VALENS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR.
AC. TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF.
MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN.
MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX.
TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II.
P. P. P.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 430.

VIII. Kal. Feb. Missa Rom. *l. 1. de Tractoriis.* ad Rufinum PF. P.

Hæc lex perperam adscribitur anno 365. quo non Rufinus, verum Mamertinus PP. Italiæ &c. fuit, saltem non mense Ianuario.

III. Kal. Feb. Dat. Triu. *l. 8. de medicis & professoribus.* ad Prætextatum PF. V.

Hæc lex perperam refertur ad annum 370. eo quippe non Prætextatus, verum Olybrius P. V. fuit.

Prid. Kal. Feb. Dat. MARTIANOPOLI. *l. 2. de tironibus.* ad Fortunatianum. (a)....

(a) Com. R. P. vt A. 369. *l. 5. de metallis*: *l. 2. de Aquaductu*: & A. 377. *l. 3. de fisci debitor.* v. & Am. Marcellinum, *lib. 29. initio*, Zosimum, *lib. 4.*

Hæc lex male annum 365. subnotatum habet.

XIV. Kal. Feb. Dat. Triu. *l. 18. de Episcopis.* ad Claudium PC. Afr.

Hæc lex male refertur ad annum 365. pariter vt lex 12. *de pistoribus*, ad eundem Claudium PC. Afr. data. Quia eo anno Valentinianus Treueris versatus non est. Referri possit & ad A. 370.

VII.* Id. Mart. Dat. Martianop. *l. 2. de fide & iure hastæ.* ad Felicem Com. S. L.

* IIII. *C. Iust.*

Perperam & hæc lex adscribitur anno 365.

IIII. Id. Mart. Dat. *l. 1. de his qui cum dispensatore contrax.* ad Probum PF. P.

Et hæc lex male an. 365. adscribitur: nam neque tum Valentinianus Treueris erat, neque Probus PP. erat.

XIV.

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS.

A.D. 368.

XIV. Kal. Apr. Dat. Treu. *l. 3. de reparat. appellat.* ad Olybrium PF. V.

Et hæc lex male refertur ad annum 365. Possit & referri ad ann. 370.

XII. Kal. Apr. Dat. Treuer. *l. 1. si vagum mancipium.* ad PF. P.

Et huic l. male adsignatur annus 365. Possit & referri ad A. 370.

VIII. Kal. Apr. Dat. Triuer. *l. 9. de cohortalibus.* ad Probum PF. P.

Huic quoque legi male adscribitur annus 365. possit & referri ad ann. 370.

III. Kal. April. Dat. Triuer. *l. 9. de pistoribus.* ad Olybrium PF. V.

Perperam & hæc lex refertur ad ann. 365. Possit & referri ad an. 370.

III. Non. Apr. Dat. *l. vn. de mancipib. thermarum.* ad Olybrium PF. V.

Et huic l. male subnotatus annus 365. Possit & referri ad an. 370.

Die Non. Apr. PP..... *l. 3. de annonis ciuicis.* Maximo (b) PF. annonæ.

(b) *γρ.* Maximino.

Et hæc lex ab anno 365. huc retrahenda vel ad A. D. 370.

Prid. Non. Apr. Dat. ALTEIO. *l. 3. de actoribus & procurator.* ad Crescentem Vic. Africæ.

Et hæc lex ab anno 365. huc retrahenda: Forte etiam ad A. D. 370.

III. Id. Apr. Dat..... *l. 9. de pœnis.* ad Olybrium PF. V.

Hæc quoque lex huic anno non 368. advindicanda, vel certe anno 370.

XI. Kal. Mai. Dat. Treuer. { *l. 10. de exactionibus.* / *l. 1. de executoribus.* } ad Florianum Conf. Venetiæ.

Et hæ leges ab anno 355. huc retrahendæ.

VI. Kal. Mai. Dat. Triberis. *l. 5. de tyronibus.* ad Viuentium PF. P. Galliarum.

Ab anno 365. huc retrahenda hæc lex, vel certe ad ann. 370.

Prid. Non. Mai.* Dat. Triu. *l. 2. de metatis.* Remigio Mag. Officiorum.

* Martii *C. Iust.*

Male refertur ad an. 365. Possit & referri ad an. 370.

VIII. Id. Iun.* Lecta..... *l. 4. de indulgent. criminum.* ad Olybrium PF. V.

* f. Iduum Ma.

XV. Kal. Iul. Dat. Treu. *l. 2. si vagum petat. mancip.* ad Probum PF. P.

Et huic l. subnotatus male consulatus anni 365.

XI. Kal. Iul. Dat.* { Med. *l. 3. quibus equorum vsus.* Rufino PF. P. / Rauen. *l. 66. de decurionibus.* ad PF. P. }

* pro reddita.

His quoque legibus subscriptus ann. 365. quo pertinere non potest, nisi reponamus XI. *Kal. Ian.*

VIII. Kal. Iul. Dat.* Sabariæ. *l. 3. de auro coronario.* ad Probum PF. P.

* pro *Acc.* seu *reddita.*

Hanc l. huc retraho ab A. D. 365.

Non. Iul. Dat...... *l. 10. de pistoribus.* ad Olybrium PF. V. lecta in Pantheo.

Et hæc lex huic anno vindicanda, & ab anno 365. huc retrahenda.

Prid. Kal. Aug. Dat. VANGIONIBVS. *l. 3. de prædiis nauicul.* ad Musufilum Vic. Africæ.

Hæc lex male refertur ad an. 365. quo anno Dracontius Vicarius Africæ erat: vt & anno 367. Crescens vero an. 371.

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS.

Kal. Aug. Dat. Martianop. *l. 35. de appellationibus.* ad Modestum PF. P. (c) A. D. 368.

(c) Male ad an. 365. refertur, cum Valens an. 370. Martianopoli non fuerit; Modestus vero PP. tantum an. 369. factus sit, videtur hic reponendum PF. V. hunc enim Modestum P. V. & bis quidem, in anno 369. scribit Idacius.

III. Non. Aug. Dat.* Sirmio *l. omnis. de his quæ administrantibus.* ad Probum PF. P.

* id est, reddita: Ab an. 365. huc retrahenda.

IV. Id. Aug. Dat. Hierapoli. *l. 3. Cod. Iust. de defensoribus ciuit.* ad Senatum.

Hic Consul exerte huic l. subscribitur: verum, nisi loco Hierapoli, Martianopolim substituamus, congruit ea potius anno 370.

XVIII. Kal. Sept. Dat.* Altino (d) *l. 5. de reparat. appellationum.* ad Olybrium PF. V.

* Ad hunc annum retraho ab ann. 373. quo certe Olybrius non fuit PF. V.

(d) γρ. ALTIO vt *l. 3. de actorib. & procurator.* Nisi Alteio hic reponamus: tum enim etiam anno 370. vindicaretur.

XV. Kal. Sept. PP. Rom. *l. 19. quorum appellationes.* ad Olybrium PF. V.

Hic Consulatus in huius l. subscriptione exerte expressus.

XII. Kal. Sept. Accepta.* ..... *l. 2. de postulando.* Olybrio PF. V. (e)

* PP. x. Kal. Sept. C. Iust.

Quæ lex plenior extat *l. 6. Cod. eod.* & dicitur PP. x. Kal. Sept. ipsis AA. Coss. non adsignato Consulatus numero, pariter vt hic.

(e) al. PF. P. male.

Male hæc lex refertur ad A. D. 365.

Kal. Sept. Dat...... *l. 1. de fisci debitoribus.* ad Auxonium PF. P.

Ab anno 365. huc retrahenda.

VIIII. Kal. Octob. Dat..... *l. 30. de cursu publ.* ad Viuentium PP.

Male refertur ad ann. 365.

Prid. Kal. Octobr. Dat. AGRIPPINÆ. *l. vn. ne damna prouincialib.* ad Probum. PF. P. Illyrici.

Hæc lex male annum 365. notatum habet.

VI. Non. Octob. Dat..... *l. 11. de cohortalibus.* Festo Consulari Syriæ.

Et hæc lex ab A. D. 365. huc retrahenda: quod & Valesius, nescio vnde, recte fecit *in Marcell. lib. 29. cap. 2.*

III. Id. Octob. Dat...... *l. 29. Cod. Iust. de decurionibus.* Germano (f) PF. P. Galliarum.

Tribuitur hæc lex Valentiniano, Valenti & Gratiano.

Quare ab anno 365. huc retrahenda.

(f) γρ. *Germaniano.*

III. Non. Nou. Dat..... *l. 2. Cod. Iust. de defensorib. ciuit.* ad Probum. PF. P.

Male refertur ad annum 365.

Prid. Id. Nou. Dat. MARTIANOP. *l. 2. de patrociniis vicorum.* ad Auxonium. PF. P.

Hæc lex male refertur ad ann. 370. quo tempore Modestus iam post Auxonium PP. erat.

XIIII. Kal. Dec Dat..... *l. 2. de militari veste.* ad Auxonium PF. P.

Male refertur ad ann. 365.

X. Kal. Dec. Dat..... *l. 4. de censu.* ad Viuentium. PF. P. Galliarum.

Ab anno 365. huc retrahenda.

Kal. Dec. Dat. TRIV. *l. 12. de pistoribus.* ad Claudium Proc. Afric.

Perperam tribuitur anno 365.

IIII. Non.

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. A. D. 368.

IIII. Non. Dec. Dat. Triueris. *l. 29. de cursu publico.* ad Domnum Consul. Siciliæ.

Consulatus in h. l. ita notatus. *Post* Cos. *Lupicini & Iouini.* Verum ad diem, quo accepta ea, id referendum, quare anno superiori melius adscribitur.

Id. Decemb. Dat. Martianopoli. *l. 4. de murilegulis.* ad Auxonium PF. P.

Ab anno 365. huc retrahenda.

x. Kal. Ian. Directa Sirmio. *l. 28. de cursu publ.* ad Probum PP.

Refertur hæc lex male ad A. D. 365.

VI. Kal. Ianuar. Dat. . . . . *l. 1. Cod. Iust. de officio Comitis rei pr.* ad Honoratum Consularem Byzacii.

Hic Consulatus huic l. exerte subnotatus.

III. Kal. Ian. Dat. Treu. *l. 3. de relationibus.* ad Viuentium PF. P.

Ab anno 365. huc retrahenda.

CHRONICON HISTORICVM.

VAlentinianus huius anni initio quidem *Treuiris* constitit, at non & deinceps: vtpote aduersus Alemannos expeditione susceptâ. vid. Am. Marcellinum *lib. 27. cap. 10.*

Gothici belli, a Valente suscepti, hic annus secundus est, quid eo peractum vid. apud Am. Marcellinum *lib. 27. c. 5.* Itaque & eo anno Valens *Martianopoli* constitit: vbi ab eo datæ quinque leges occurrunt: Et ex his quidem lex 2. *de tironibus*, ad apparatum militarem, proculdubio Gothicum, pertinet.

Priuilegia Clericis vltimo vitæ suæ tempore a Constantio Imp. indulta, a Iuliano Apostata vero & sub eo abrogata, reddidit hoc tempore, & quidem per Africam Valentinianus Imp. *l. 18. de Episcopis.*

Probus PP. Italiæ, Illyrici, Africæ per hoc tempus factus in locum Rufini demortui, vid. Am. Marcellinum *lib. 27. cap. 11.* Iudicium eiusdem de eo vid. *lib. 30. cap. 5.*

Olybrius post Prætextatum Præfecturam vrbis iniit hoc anno 368. inque ea perstitit duobus annis proximis 369. 370. vid. Am. Marcellinum *lib. 28. c. 1. & 4.* vbi eius virtutes & vitia notat.

Hoc ipso tempore, quo Olybrius P. V. *Maximinus* PF. annonæ erat, Marcellin. *lib. 28. c. 1.* cui inscribitur *l. 3. de annonis ciuicis*, quæ forte ad hunc annum referenda. De quo prolixe Am. Marcellinus *d. lib. 28.* cuius narratio ad illustrationem multarum legum hoc tempore facit.

Remigius Magister officiorum fuit hoc tempore, cui ideo inscribitur *lex 2. de metatis.* Eius non vno loco meminit Am. Marcellinus *lib. 27. cap. 9. lib. 28. cap. 6. lib. 29. cap. 5. lib. 30. c. 2.*

Paschalem indulgentiam emisit Romam Valentinianus *l. 4. de indulg. crimin.*

Valentinianus Treuiris anni tempore iam recente digressus cum Gratiano filio, cumque Iouino & Seuero, Magistris militum, aduersus Alemannos, qui & Moguntiacum irrepserant, mouit, de quo Am. Marcellinus, *lib. 27. cap. 10.* vnde & *Vangionibus* data hoc tempore reperitur *lex 3. de prædiis nauicular.*

Aduocatos prolixa constitutione hoc tempore Romæ Valentinianus in ordinem redegit, vetitis quamplurimis, quæ ab his vsurpabantur admittebanturque, *leg. 6. Cod. de postul.* & *l. 2. hoc Cod. eod. tit.* cum quo concinit Ammiani Marcellini querela *lib. 30.* in anno 374.

Auxonius PF. Orientis in locum Sallustii factus a Valente (Martianopoli constituto, ait Zosimus) Eunapius *in vita Maximi.* Zosimus, *lib. 4. cap. 10.* Philostorgius *lib. 9. cap. 8.* hoc ipso tempore.

Valentinianus aduersus *Francos* quoque (de quorum incursionibus dixi *anno super.* 367.) mouit: hinc adeo *Agrippinæ* is versatus: vbi data ab eo lex *vn. ne damna provinc.*

Festus Consularis Syriæ fuit hoc tempore: & quidem antequam Valens Antiochiam veniret: vt diserte testatur Libanius *de vita sua.* De eodem Festo Consulari Syriæ Am. Marcell. *lib. 29. c. 2.* Hic postea PC. Asiæ fuit, de quo *iidem* & Zosimus *lib. 4. c. 15.* vid. & Suidam in Φῆσος.

Valens Imp. ab expeditione *Gothica* & quidem a Carporum vico, vbi statiua castra autumnum vsque emensum locauerat, *Martianopolim* rediit ad hyberna: Am. Marcellinus, *lib. 27. cap. 5.* Inde igitur datæ ab illo eo anno deinceps tres constitutiones: & in his quidem lex 2. *de milit. veste*, quæ ad rem militarem pertinet. De hac quoque Valentis Martianopoli mora Zosimus, *lib. 4. cap. 10.*

Viuentius PP. Galliarum fuit hoc tempore.

Valentinianus ab expeditione Alemannica, Francicaque, cum Gratiano *Treueros* rediit. Am. Marcellinus, *lib. 27. c. 10.* vbi ab eo datæ mox Leges.

VALENTINIANVS VALENS & GRATIANVS.

A. D. 369.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO NB. P. & VICTORE COSS. 369. (a)

(a) Cassiodorus. *Valentinianus N. P. & Victor.* Fast. Flor. min. Οὐαλεντινιανὸς καὶ Οὐίκτωρ. Fast. Flor. mai. Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐίκτορος. Fast. Idat. *Valentiniano Nob. & Victore.* Prosper. Chron. *Valentiniano N. P. & Victore.* Paschal. Latercul. *Valentiniano Nobiliss. & Victore.* Aliter Chron. Alexandrin. Οὐαλεντινιανοῦ Αὐγούστου γ' καὶ Οὐίκτωρος. Apud *FABRETTVM* inscriptio est pag. 419.

DEP. XIII. KAL. SEPT.
VALENTINIANO. N. P. ET.
ET. VICTORI. CONS.

ONVPHRIVS seductus ab alia inscriptione apud *GRVTERVM* X. pag. 1053

IVLIVS. FELIX. VALENTINIANVS.
V.C. ET. EX. SILENTIARIO. SACRI.
PALATII. COM. CONSISTORII. COM.
DOM. QVI VIX. AN LXVII. MENS.
IIII. D. XXV. DEP. IN. PAC. FL.
EVTARICHO. COLLEGA. V. C.
CONS.

huius anni Consulem *Iulium Felicem Valentinianum* nominat. Verum *CL. RVPERTVS in Obseruat. in Synops. Besold.* c. XV. pag. 349. eum supinæ negligentiæ reum facit hæc scribens: *Qui lapidem inspicere volet, obseruabit duo: primo* Iulium Felicem Valentinianum *nunquam Consulem fuisse. Recensentur enim dignitates omnes, quas habuit, dum viueret, & Consulatus ordinarius omittitur, quod nunquam esset factum si Consulatum gessisset. Secundo eum natum esse 82. anno post Consulatum Valentiniani & Victoris. Mortuus enim est, vt ex subscriptione patet*, Fl. Eutaricho. Collega. V. C. Conf. 67. *ætatis anno expleto. Eutharicus, Athalarici pater, Cos. A.V.* 1271. *cuius non vnam mentionem Cassiodorus facit.* Alterum Consulem *Victorem* putarunt *Onuphrius & Baronius* esse historicum Sext. Aur. Victorem; verum multum eos a vero aberrasse docuit *PAGIVS* in Crit. ad Annal. Baron. ad h. ann. Confer. etiam *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 435.

VII. Id. Ian. PF. Sabariæ. *l. 15. de susceptoribus.* Probo PF. P.
XIV. Kal. Feb. Dat.* Sirmio. *l. 7. de medicis.* Probo PF. P.

* id est, reddita, pariter vt anno prox. *l. 16. de erog. mil. ann.*

V. Kal. Feb. Dat. TRIV. *l. 2. de Centonariis.* ad Olybrium PF. V.
III. Non. Feb. Dat. Treu. *l. 6. de Legatis.* ad Claudium Proc. Afr.
Die Id. Feb. Missa a PP. Med. *l. 3. ne quid publ. lætit.* ad Mamertinum (b) PF. P.

(b) Atqui Mamertino Rufinus in PP. iam successerat fine anni 365.

X. Kal. Mart. Dat. Treu. *l. 1. ne operæ a conlatoribus.* ad Viuentium PF. P.
V. Id. Mart. Dat. MARTIANOPOLI. *l. 7. de falsa moneta.* ad Archelaum Com. S. L.
Prid. Id. Mar. Dat. Treuer. *l. 6. de fide testium.* ad Olybrium. PF. V.
III. Kal. Apr. Dat...... *l. 1. de incorporatione.* ad Florentinum Com R. P.
Kal. Apr. Dat. Treueris. { *l. 4. de off. rector. prouinc.* ad Viuentium PF. P. / *l. 5. eod. tit.* ad Probum PF. P.
Kal. Apr. PP. Karthagine. *l. 7. de lustrali coll.* ad Probum. PF. P.
VII. Kal. Mai. Dat. Treu. *l. 1. de fructibus & lit. exp.* Olybrio PF. V.
Prid. Kal. Mai. Dat. (c) Antiochiæ. *l. 5. de metallis.* Fortunatiano Com. R. P.

(c) id est, reddita, vel PP. id est, proposita, pariter vt fine huius anni *l. 2. de Aqueductu*, quæ eidem Fortunatiano Com. R. P. inscribitur. Nisi ANTIOCHIAM in Scythia hic accipias, de qua Stephanus; vel Antiochiam insulam in Propontide, de qua Plinius & Itin. Peuting.

V. Non. Mai. Dat. Martianop. *l. 15. de erogat. mil. ann.* ad Auxonium PF. P.
IV. Non. Mai. Dat. Tiberiade * *l. publicas 5. Cod. Iust. de feriis.* ad Olybrium......

* *ye. Triberis, ad diem.*

III. Non. Mai. Dat. Treu. *l. 7. de bonis proscriptor.* ad Probum PF. P.
VI. Id. Mai. Dat. Treu. *l. 4. de relationibus.* ad Apodemium......
Prid. Id. Mai. Dat. Treu. *l. 12. de nauiculariis.* ad Demetrianum PF. ann. Afric.

Legem 2. *de naufragiis.* quæ & ipsa ad Demetrianum P.F. ann. Afr. data est, sine die & Cos. cuiusque subscriptio ita habet *Acc. Aquil. Lecta actis*, illi iungendam puto.

XVI. Kal. Iun.* Dat. COMPLATI. *l. 10. de diu. offic.* ad Viuentium PF. P.

* *F. Iul.*

Kal. Iun. Dat. TRIV. *l. 13. de pistoribus.* ad Olybrium PF. V.
Pr. Non. Iun. Dat.* MARTIATICI. *l. 6. de metallis.* ad Probum PF. P.

* *ye. Mantiatici*, vt sit Manheim.

VIII. Id. Iun. Dat.* Sirmio. *l. vn. de oblatione equorum.* (d) ad Probum PF. P.

* pro, reddita. (d) militarium ad instructionem exercitus.

XIII. Kal. Iul. Dat. ALTARIPA. *l. 4. de reparat. appellat.* ad Olybrium PF. V.
V. Non. Iul. Dat. NEBIODVNI. *l. 1. de vestibus oloueris.* Archelao. Com. S. L. Acc. V.* Kal. Aug. Martianop.

* Vigesimo sexto post die.

III. Non. Iul. Dat. Nouioduno *l. 2. de fisci debitoribus.* ad Archelaum Com. OR.*

* *ye. S. L.*

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. A. D. 369.

VIII. Id. Iul. Dat.... *l. 20. quorum appellat.* ad Claudium (e) PF. V.

(e) *re. P. C. Afr.* scil. vt anno 368. sup. imo & hoc anno *l. 6. de legatis.* GOTHOFREDVS. Hæc lex præscriptum habet *Claudium P. V.* atqui Claudius hic L. Ampelli Antiocheni, qui vltimum PR. V. fuit Modesto & Arintheo Coss. an. 1124. successor. Fuerat autem Proc. Africæ Coss. dictis. Ita *REINESIVS* epist. 27. ad Rupertum. In Cod. Theodosiano Gothofredi legitur inscripta ad *Claudianum P. V.* & Gothofredus notat, rescribendum esse: *Claudio Proc. Afr.* vel *Olybrio P. V.* vel legem ad annum 374. referendam, quo anno Claudius fuit Præf. Vrb. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 432.

l. 1. de Quæstionibus. ad Olybrium PF. V.

Kal. Aug. PP. Rom. *l. 5. de annonis ciuicis.* ad populum.

III. Kal. Sept. Dat. BRISIACI. *l. 8. de priuil. eorum qui in sacro pal.* ad Probum PF. P.

Indictione XII. Dat...... *l. vn. de classicis.* Auxonio PF. P.

Prid. Id. Oct. TREV. *l. 2. de abolitionibus.* ad Probum PF. P.

III. Kal. Nou. Dat. * Antiochiæ. *l. 2. de Aquæductu.* Fortunatiano Com. R. P.

* Id est, reddita vel proposita: pariter vt supra hoc ipso anno *l. 5. de metallis*, quæ eidem inscribitur: sequente enim demum anno 370. Valens Antiochiam venit. Am. Marcellinus, *lib. 29.* Zosimus *lib. 4. cap. 13.*

III. Non. Dat. Treu. *l. 1. de fide & iure hastæ.* ad Viuentium PF. P.

IIII. Non. Dec. Dat. MARTIANOP. *l. 11. de petitionibus.** Alexandrino Com. R. P.

Vid. quæ de Valente Am. Marcellinus scribit, *lib. vlt.**

X. Kal. Ian. Dat. Triu. *l. 12. de veteranis.* ad Probum PF. P.

IIII. * Kal. Ian. Dat. CONSTANTINOP. *l. 2. de legitimis heredit.* ad Auxonium PF. P.

* al. III.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianum hunc nobilissimum Puerum, huius anni cum Victore Consulem, Valentis Imp. filium facit Themistius *Orat.* IX. eumque hoc tempore ait, vna cum patre in expeditione egisse ad Istrum & in media Scytharum hieme nutritum. *GOTHOFREDVS.*

Recte omnino Gothofredus noster sentit, quamuis alii Valentinianum hunc Valentiniani filium fuisse afferant, quorum rationes scire iuuabit.

Tres igitur Valentiniani filios habemus, *Gratianum & duos Valentinianos.* Sed alterum ex his natu maiorem, e priore matrimonio, hoc est, e *Valeria Seuera*, ad imperium non peruenisse constat, præmatura morte indubie interceptum. *Consul* tamen factus est nondum trimulus A. V. 1121. *collega Victore*; quod nemo negabit, qui *Themistii orat. VI.* (errore typographorum VI. adscriptum, cum orationem ordine nonam indigitet, qui error & in Gothofredi obseruat. occurrebat, vbi oratio XI. citabatur) legit, *ad hunc ipsum Consulem factum* scriptam. Ait ibi, *inuictissimorum parentum prolem, fratrem Gratiani, collegam viri, cui nomen a Victoria, natum paullo ante quam Procopius vinceretur.* Sub finem appellat *adolescentem ex Constantini prosapia oriundum*, scilicet per matrem. Hinc *Valeriæ Seueræ* nobilitas patet. An ex nomine coniicere licet, neptem esse *Fl. Valerii Seueri* Cæsaris, a Maxentio occisi A. V. 1069. & huius filium aut filiam coniugem habuisse e Constantini domo? Vnde ista Valeria Seuera progenita e Valentiniano seniore A. V. 1118. *Valentinianum* istum peperit Consulem A. V. 1121? *RVPERTVS in Obseruat. ad Besold. Synops. cap. 15. pag. 449.*

Valentiniano Iuniori, Valentiniani ex *Iustina* filio, post initum *Consulatum* hac oratione gratulatur. (*Themistius.*) Ac primum parentis ac patrui, quem patrem etiam vocat, illum exemplo ad omnem animi virtutem inflammat, suamque in eo constituendo atque informando operam ac diligentiam repromittit. Gessit autem Consulatum Valentinianus cum Aurelio Victore, anno CCCLXIX. cum natus esset anno CCCLXVI. Gratiano & Dagalaipho Coss. Socrates lib. IV. c. 9. *PETAVIVS* in not. ad Themist. orat. IX.

Fuit ille, cui Themistius Consulatum gratulatur, *Valentinianus NB. P.* in fastis hoc anno cum *Victore* adscriptus, non Valentiniani Senioris, sed Valentis ex *Dominica* vxore filius, alias *Galates* dictus; quod nomen ea re inditum ei est, quod in Galatia natus esset, cum pater eius aduersus Procopium decertaret: quamquam aliter hactenus creditum est ab eruditis, secutis scilicet Socratem & Sozom. qui Valentinianum vtrumque in vnum conflarunt. Huic igitur adhuc puero in castris versanti cum patre, & consulatum Kal. Ianuar. auspicanti, orationem hanc habuit Themistius, vel potius ipsi patri; vt nomine Senatus P. Q. CP. gratias ei ageret, (mos enim erat ita faciendi) ob consulatus honorem filio delatum; simul & rogaret, vti hunc e castris quamprimum in regiam vrbem cum Victore collega remitteret. Certe de Valentiniano Iuniore, Valentiniani senioris filio, a veritate prorsus abhorret, vt ad illum isthæc, quæ hic dicuntur, attinere vllo modo possint. Nam vel si a Themistii autoritate discesseris, cuius quidem testi-

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS.

testimonia & plurima numero & perspicuitate clarissima, vt quodque occurret, explicabuntur in notis, vel vna tamen temporum ratio plane rem conficere mihi videtur.

Primo: cum *Valentinianus Senior* diem obiisset, anno CCCLXXV. is, qui postea Augustus est appellatus, erat ferme quadrimus, vt scribunt diserte, Ammianus Marcellinus Lib. XXX. Victor, Zonaras: Zosimus vix quinquennem fuisse dicit. Ille, quem tabulæ omnes Chronologicæ post Idat. natum testantur anno CCCLXVI. nisi quid humanitus accidisset, debuisset tunc certe annum fere decimum attigisse.

Secundo: qui *Valentiniano Patri* successit, interfectus est an. CCCXCII. *Arcadio A. iterum & Rufino Coss.* cum adhuc pene puer esset, inquit Hieronymus ep. de exitu Nepotiani, hoc est, anno ætatis XX. vt ait Nicephorus Lib. XII. c. 38. vel imperii XVIII. inchoato, vt habet Ambrosius, orat. de eius obitu. Non igitur eum natum esse oportuit anno CCCLXVI. aut certe mortuum ætat. an. XXVI. necesse est.

Tertio: qui anno CCCLXVI. natus dicitur, atque idcirco oraculorum vice, vt ait Themistius, Valenti prædixisse Procopii exitium, quod eo ipso anno contigit, teste Idatio in fastis: is inquam, vt in confesso est apud omnes, Consulatum gessit cum Victore hoc an. CCCLXIX. Quare cum paullo post quam Imperator est salutatus, iterum Consulatum cum Valente gessit, iterum Consul dici debuit. At reclamant fasti omnes, in quibus annus ille *Valente Aug. V. & Valentiniano Iun. Aug. Coss.* tantummodo adsignatur. Hic duos distinguere Valentinianos, & quidem ambos Valentiniani senioris filios, (quod Hadriano Valesio in notis ad Ammianum, viro alioqui doctissimo, miror venisse in mentem) nemo est, qui non audax facinus esse exclamet.

Quarto: Denique hanc animaduersionem nostram confirmat aperte Idatius in fastis: *Gratiano Nob. & Dagalaipho Coss. natus est Valentinianus Iunior filius Augusti Valentis, die XV. Kal. Febr. & ipso anno idem hostis publicus & prædo (Procopius) intra Phrygiam salutarem, & in Nacoliensium campis ab Augusto Valente oppressus atque extinctus est die VI. Kal. Iun.* Scio equidem, in editione a Sirmondo nostro restituta, ita legi: *filius Augusti Valentiniani.* Verum in vetustissimo Cod. MS. huius nostri Collegii Parisiensis, quem Sirmondus in præfatione ad Idatium, Metensem vocat, & optimæ notæ esse prædicat, diserte scriptum lego, *filius Augusti Valentis;* quæ sane lectio cur neglecta sit, non video. HARDVINVS in not. ad Themist. Orat. IX.

Valentinianus his COSS. in Gallia Treuiris egit ad Iunium mensem vsque, vt docent complures constitutiones, quæque deinceps hoc adhuc anno notabo. Neque quidquam contra mouet subscriptio legis 15. *de susceptoribus*, PP. Sabariæ, id enim eo pertinet, quod lex illa ad Probum PP. Illyrici data est, vbi Sabaria, pariter vt *Sirmium*: vbi data, id est, reddita dicitur *lex 7. de Medicis*, quæ eidem Probo PP. inscribitur.

GOTHICI belli a Valente suscepti annus hic tertius & vltimus est. vid. Am. Marcellinum, *lib. 27. c. 5.* Quare Valens hoc quoque anno Martianopoli constitutus fuit: vbi data ab eo *lex 7. de falsa mon. & l. 15. de erogat. mil. ann.* quæ ad rem bellicam aperte pertinet. vid. & Zosimum, *lib. 4. cap. 10.* Themistium *oratione 10.* A. D. 369.

His COSS. Præfectus vrbis Romæ fuit *Olybrius*, Præfecti vero Prætorio, Orientis, *Auxonius:* Illyrici, Italiæ, & Africæ *Probus*: Galliarum, *Viuentius.*

Auxonius his adhuc COSS. PP. Orientis erat: ei substitutus anno proximo *Modestus.*

Valentinianus his COSS. *Rhenum* omnem a Rhetiarum exordio ad vsque Oceanum magnis molibus communiuit, castris altius & castellis, turribusque assiduis per habiles locos & opportunos, qua Galliarum extenditur longitudo, excitatis: nonnunquam etiam vltra Rhenum ædificiis positis subradens Barbarorum (id est, *Francorum & Alamannorum*) fines: testis Am. Marcellinus, *lib. 28. cap. 2.* in huius anni gestis: vbi & de munimento agit a Valentiniano excitato ad *Nicrum*, & altero in *monte Piri* frustra tentato. Hinc itaque iam est, quod Valentinianum, hoc anno Treuiris digressum, ex variis subscriptionibus legum constitisse discimus, *Complati, Martiatici, Altæ ripæ, & Brisiaci*: quæ in illis locis fuere. De *Complato* coniectura difficilis, nisi sit *Cambete*: pro *Martiatico*, forte *Mattiacum* reponas, vel *Mattiaticum*; Munimentum id a Traiano olim conditum, a Iuliano C. reparatum, teste Marcellino *lib. 17. cap. 1.* Et sane Valentinianus, biennio post, A. D. 371. Macrianum Buccinobantum Alamannorum R. contra Moguntiacum positorum, comprehensurus, iuncto nauibus Rheno Seuerum Magistrum peditum contra *Mattiacas aquas* primum præmisit, teste Marcellino, *lib. 29. cap. 4.* Forte *Martiaticum* a Martiensibus militibus, qui & Altæ ripæ erant, teste Notitia Imperii. Forte *Mantiaticum*, hodie *Manhemum*. *Altæ ripæ, Brisiacique* nomina vestigiaque hodienum superfunt: Illa inter Nemetes & Vangiones, haud longe supra confluentem *Nicri* in ripa Rheni, ad confluentem *Lutariæ* amnis, cuius & mentio in Notit. Imper. Istud in Alamannia trans Rhenum.

Valens tertio hoc vltimoque belli Gothici anno, per *Nouiodunum*, perrupto Barbarico, Grutungos adgressus, Athanaricum Iudicem eorum coegit in fugam, vt diserte Am. Marcellinus *lib. 27. cap. 5.* Inde igitur datæ ab eo mense Iulio huius anni Nouioduni lex 1. *de vestibus oloueris*, & *lex 2. de fisci debitoribus.* Hoc ipso, vt puto, tempore Valens *Tomos* profectus, de quo Sozomenus, *lib. 6. c. 20.* quod Baronius ad A. D. 371. refert non recte: eo quippe anno Valens vel Constantinopoli vel in Oriente erat.

Valens, Nouioduno cum omnibus suis *Martianopolim* rediit ad hiemem agendam, vt in illis tractibus habilem. Am. Marcellinus *lib. 27. cap. 5.* Inde igitur Martianopoli ab eo data mense Decembri lex 11. *de petitionibus.*

Gothicum bellum hoc tempore finitum, pace cum Athanarico facta, de qua Am. Marcellinus, *lib. 27. c. 5.* Themistius, *orat. 10.* Zosimus, *lib. 4. c. 11.* Themistius indicare videtur, eam factam media æstate. Inde pace facta Valens *Constantinopolim* rediit. Amm. Marcellinus, *lib. 27. cap. 5.* Zosimus *l. c.* Socrates, *lib. 4. cap. 13.* Hinc igitur data fine huius anni ab eo Constantinopoli, *lex 2. de legit. heredit.*

CHRO-

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. A. D. 370.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO & VALENTE III. AA. COSS. 370. (a)

(a) Cassiodorus. *Valentinianus III. & Valens III.* Ita quoque Chron. Alexandrin. Οὐαλεντινιανοῦ Αὐγούστου τὸ τέταρτον καὶ Οὐάλεντος Αὐγούστου τὸ γ'. Fast. Flor. mai. Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ γ'. Fast. Idat. Prosper. Chron. & Paschal. Latercul. *Valentiniano III. & Valente III.* Socrates H. E. IV, 14: ὑπατείᾳ Οὐαλεντινιανοῦ τὸ τρίτον καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον. Ammian. Marcellin. Lib. XXVIII. *Erupit Augustis ter Coss. Saxonum multitudo.* Neglecto *v.* in Valentis nomine Fast. Flor. min. Οὐαλεντινιανὸς καὶ Οὐάλης τὸ γ'. Consules huius anni confirmant marmora. Ita apud *GRVTERVM* inscript. XXVIII. 1. *ONVPHRIVM* descript. Rom. Lib. II. pag. 199. *BOISARDVM* Antiquit. Rom. Part. V. p. 34.

* * *

XVI. KAL. IVLIAS. DD. NN.
VALE N TINIANO. ET. VALENTE. AVGG.
III. COSS. ARAM. DICAVIT.

REINESIVS Class. XX. inscript. CCCCXXXIX. p. 999. & *FABRETTVS* inscript. pag. 507. marmor producunt, in quo ita legimus:

DEPOSITA. PRI. KALENDAS. DEC.
COSS. VALENT. ET. VALEN. III.

Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 438.

XVI. Kal. Feb. Dat....... *l. 11. de veteranis.* ad Iouinum Magistrum militum.

Hæc lex refertur ad annum 373. quæ huic anno potius aptari potest, de quo ad *eam l.*

XIIII. Kal. Feb. Dat......... *l. 17. de Prætoribus.* ad Olybrium PF. V.

Ab anno 365. hanc l. huc retraho.

X. Kal. Mart. Dat. TREV. *l. 1. ne sanctum baptisma.* ad Iulianum Proc. Afric.

Ab anno 373. hanc l. huc reduco.

VI. Id. Mart. Dat...... *l. 9. de medicis.* ad Olybrium PF. V.

IIII. Id. Mart. Dat. Triu. *l. 1. de studiis liberal. V. R.* ad Olybrium PF. V.

Kal. Mart. Dat. Treueris. *l. prouidendum 7. Cod. Iust. de postulando*, ad Olybrium PF. V.

XIV. Kal. April. Dat. Triueris. { *l. 7. de metallis*, ad Probum PF. P. / *l. 6. de annonis ciuicis.* ad Maximum. (b) }

Referuntur male ad annum 365. possint & referri ad A. D. 368. vti retulit hanc *l. 6.* Doct. Valesius, in Am. Marcell. Ita tamen eas huius Codicis conditores posuere, quasi ad hunc annum referendas, post annum inquam 369.

(b) γρ. *Maximinum.*

III. Kal. Apr. Dat. Triu. *l. 6. de censu.* ad Viuentium PF. P.

VI. Id. Apr. Dat. * Sirmio. *l. 16. de erogat. mil. ann.* ad Probum PF. P.

* id est, reddita Probo, qui Sirmii agebat, vt etiam ex Ausonio liquet, carmine subtexto epistolæ XVI. similiter v. anno sup. *l. 7. de medicis.*

Prid. Non. Apr. Dat. ALTEIO *l. 3. de actorib. & procurator.* ad Crescentem Vicar. Africæ.

Ab anno 365. huc forte retrahenda.

VIII. Kal. Mai. Dat. Treueris. { *l. 6. de re militari.* / *l. 64. de decurionib.* } Mauris Sitifensibus.

Huc retraho ab anno 365. vel etiam ab ann. 373.

VI. Kal. Mai. Dat. Triueris. { *l. 8. de lustrali collat.* ad Claudium PC. Afric. / *l. * 5. de Tironibus.* ad Viuentium PF. P. Galliarum. }

* Perperam refertur ad an. 365.

III. Kal. Mai. Dat...... *l. 10. de medicis & profess.* ad Principium PF. V.

Principii huius P. V. nulla apud Am. Marcellinum mentio, qui tamen Præfectorum vrbi recensum agit sub Valentiniano hoc ordine: *Symmachus, Lampadius, Iuuentius, Prætextatus, Olybrius, Ampelius.* Forte igitur hæc lex referenda ad an. 387.

III. Non. Mai. Dat. Treuer. { *l. 71. de decurionibus.* ad Amphilocium Cons. Campaniæ, siue ad Sophronium Cons. Piceni. / *l. 72. de decurionibus.* ad Olybrium Cons. Tusciæ. }

V. Kal. Iun. (c) Dat...... *l. vn. de Nuptiis Gentilium.* ad Theodosium Magistrum Equitum.

(c) male *Ian.* vt in aliis.

Perperam hæc lex anno 365. adseritur: possit & referri ea ad an. 373.

IIII. Id. Iun. Dat. CYZICO. *l. 17. quorum appellationes.* ad Modestum PF. P.

Male hæc lex refertur ad A. 365. nam & Modestus hoc primum anno PP. factus est.

Kal. Iun. Dat. Treu. *l. 2. de tabulariis.* ad Artemium Vic. Hispaniarum.

IIII. Kal. Aug. Lecta in Ecclesiis Romæ *l. 20. de Episcopis.* ad Damasum Episcopum vrbis Romæ.

Prid. Non. Aug. Dat. HIERAPOLI *l. vn. de iure Italico vrbis Constantinopol.* ad Clearchum PF. V. Constantinopol.

Male hæc lex refertur ad an. 365.

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. IV. Id. Aug. Dat. Hierapoli. *l. 3. C. Iust. de defensorib. ciuitatum.* ad Senatum. A. D. 370.
Male refertur ad an. 368.

XVIII. Kal. Sept. Dat. Triueris. { *l. 31. de cursu publ.* / ..... *l. 2. ne operæ a conl.* } ad Catafronium Vic. Italiæ.
Agitur hac l. de ponte *Liquentiæ*.

XIIII. Kal. Octob. Dat. Hierapoli. *l. 6. de tironibus.* ad Modestum PF. P.

XVI. Kal. Nou. Dat. Hierapoli. *l. 19. de Episcopis.* Modesto PF. P.
Male refertur ad ann. 365.

Prid. Kal. Dec. Dat. Treuer. *l. 73. de decurionib.* ad Symmachum PC. Afr.

II. Id. Dec. Dat. CONSTANTINOP. *l. 8. de maleficis.* ad Modestum PF. P.
Male refertur ad an. 365. Posset etiam referri ad an. 373.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianus his Coss. *Treuiris* in Gallia constitit.

Valentinianus *literarum* studiis & Sectatoribus Romæ enixe consuluit hoc tempore constitutione sua ad Olybrium P. V. puta medicis. *l. 9. de medicis.* studiosis. *l. 1. de studiis:* aduocatis *l. 7. Cod. de postulando.*

Maximinus Præfectus annonæ vrbis Romæ fuit eo tempore, quo Olybrius P. V. erat, teste Am. Marcellino, *lib. 28. c. 1. & 4.* Hieronymo *Chronico:* vt & Ampelius post Olybrium P. V. exstitit, eodem teste *lib. cit. c. 4.* qui sane fuit A. 371. quare hoc argumento *legem 6. de annonis ciuicis*, quæ ei inscribitur, huic anno vindicem: forte etiam *l. 3. eod. tit.* quam in annum 368. conieci.

In *murcos*, id est, in eos, qui ad fugiendam militiam digitos sibi truncabant, Valentinianus constitutionem edidit, ad Viuentium PP. Galliarum. *l. 5. de tironibus.*

Theodosius (Theodosii M. Imp. pater) e Britannia redux, in locum Valentis Iouini a Valentiniano *Magister Equitum* factus est, Ammiano Marcellino teste, *lib. 28. c. 3.* & quidem iam hoc anno 370. vt ex eodem colligo. *lib. 28. c. 5.* Hinc adeo ad eum data lex *vn. de nuptiis Gentilivm*, quam huic anno vindicari posse puto.

Modestus, post Auxonium, PP. Orientis factus his Coss. a Valente, (posteaquam is reuersus Constantinopolim post pacem cum Gothis initam, quæ sane pax facta fine anni super. 369.) testis Zosimus *lib. 4. c. 11.* & Philostorgius *lib. 9. cap. 11.* Socrates *lib. 4. cap. 13.*

Valens e Constantinopoli ad bellum Persicum tendens, *Nicomediam* primum venit. Socrates *lib. 4. c. 13.* & auctor vitæ Athanas. apud Photium. dein & *Cyzicum*: vbi data ab eo lex 17. *quorum appellat.* exinde Cæsaream Cappadociæ. Theodoretus *lib. 4. cap. 17.* Socrates *lib. 4. cap. 21.* Sozom. *lib. 6. cap. 15.* Eoque etiam respexisse videtur Philostorgius, cum de Cæsarea ageret *lib. 9. c. 12.* Mox Antiochiam venit. Am. Marcellinus, *initio lib. 29.* Zosimus, *lib. 4. c. 13.*

DAMASVS hoc tempore erat Episcopus vrbis Romæ, ad quem data Valentiniani lex, lectaque in Ecclesiis Romæ, de vita, honestate, conuersatione Ecclesiasticorum & continentium.

Valens Antiochia *Hierapolim* ad bellum Persicum pergit. vid. Zosim. *lib. 4. c. 13.* Itaque datæ ibi ab eo hoc anno mense Augusto, Septembri & Octobri quatuor leges: E quibus *lex 6. de tironibus*, ad apparatum belli Persici pertinet. Idem instante hieme rursus Antiochiam rediit. Zosimus *d. loco.*

Valente Antiochiæ constituto, Vrbi Constantinopolitanæ Ius Italicum reddit hoc anno & tempore Valens Imp. In *Mathematicos* consultoresque sæuitum, qui imperaturi post Valentem nomen quæsitum iuerant; cuius rei historiam vid. apud Am. Marcell. *lib. 29. c. 1.* Zosimum *lib. 4. c. 13.* Philostorgium *lib. 9.* Socratem, *lib. 4. c. 15.* Sozomenum, *lib. 6. c. 35.* Cedrenum, Nicephorum, *lib. 11. c. 45.* Eodemque pertinet huius anni fine *lex 8. de maleficis*, data ad Modestum PF. P. cui causæ cognitio delata fuit, teste Zosimo, *lib. 4. c. 14.* & Am. Marcell. *lib. 29. c. 1.* *GOTHOFREDVS.* Valens videns *Basilium* (quem tanquam catholicum Cæsareæ maxime impugnabat) neque potentia perfringi, neque labefactari minis, neque exorari promissis posse, petendæ Antiochiæ consilium mutauit, & Constantinopolin hoc anno rediit. Iam *Pridie Nonas Aug.* Hierapolin, quæ vrbs magna Phrygiæ, peruenerat; eo enim die emisit legem vnicam Cod. Theodos. *de Iure Italico vrbis Constantinopoleos.* Ibidem *IV. Idus Aug.* dedit legem 3. Cod. Iustinianei *de Defensoribus Ciuitatum.* Tum *XIV. Kal. Octobr.* Legem 6. Codicis Theodosiani *de Tironibus*, ad Modestum PP. Ac denique XVI. Kal. Octobr. legem 19. eiusdem Codicis *de Episcopis.* ad Modestum PP. Digressus Hierapoli Constantinopolin reuersus est, vbi *II. Idus Decemb.* currentis anni dedit legem 8. Cod. Theod. *de maleficis*, ad Modestum P. F. Quibus positis, quis sibi imposterum persuadere poterit, Valentem hoc anno, vel sequentis initio Antiochiam accessisse, Constantinopoli octingentis circiter passuum millibus dissitam. Illuc enim neque antequam Cyzicum veniret proficisci potuit; cum Cyzicum, vbi ineunte Iunio Imperator erat, non longe ab vrbe Constantinopolitana posita sit: neque etiam postquam Cyzicum reliquit, Antiochiam sese conferre potuit; cum hinc ad Cæsaream longissima sit via, per tres circiter menses Valens Hierapoli moratus fuerit, & mensis Decembris initio Constantinopoli iam fuerit. Perperam itaque Zosimus Lib. IV. c. 13. & Ammianus Marcellinus initio Libri XXIX. a Gothofredo in Chronologia Codicis Theodosiani hoc anno eam in rem adducti; vt anno CCCLXXII, quo Valens Antiochiam aduentauit, demonstrabimus. Neque enim *Hierapolis*, vbi memoratæ Leges emissæ, *Hierapolis Syriæ* est, vt explicat Gothofredus citatus, sed *Hierapolis Phrygiæ*, quod ostendit ipsemet Zosimus, quando ait, Valentem verno tempore Antiochia Hierapolin profectum esse, ideoque non hoc anno, quo tantum sub æstatis finem Hierapolin venit. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. ad h. an.*

Alamanni, qui & alias, pariter vt & *Quadi*, *Marcomanni*, Rhetias & Italiam, & in his *Venetiam* subinde infestabant, hoc quoque tempore metuendi erant: de quo Am. Marcellinus, *lib. 28. c. 5.* quos Theodosius Magister Equitum per *Rhetias* adgressus est, pluribusque cæsis, multos etiam captiuos abduxit. Quare & *operæ* in id ad prosecutionem equorum vel diuersarum aliarum rerum a prouincialibus Tabernariis exactæ, & pons *Liquentiæ* (qui in Venetia fuit inter *Opitergium* & *Aquileiam* (de quibus anno ab hinc altero 372.) pariter operis collatis reparatus, *l. 2. ne opera a collatorib.* Sed & cursus publi-

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS.

publicus agitatus, *l. 31. de cursu publ.* Idque *hostile bellum* videtur, quo Italiam arsisse, Symmacho in Africa constituto, refert Ambrosius.

Valens *Constantinopolim* reuersus ex oriente: vbi *lex 8. de maleficis*, ab eo data, mense Decembri. A.D. 370.

CHRONOLOGIA LEGVM.

GRATIANO A. II. & PROBO COSS. 371. (a)

(a) Cassiodorus. *Gratianus II. & Probus.* Ita Chron. Alexandrin. Γρατιανῦ τὸ β' καὶ Πρόβυ. Fast. Flor. min. Γρατιανὸς Αὔγυστος τὸ β' καὶ Πρόβος. Fast. Flor. mai. Γρατιανῦ τὸ β' καὶ Πρόβυ. Socrates H. E. IV, 20. Ἐν ὑπατίᾳ Γρατιανῦ τὸ δεύτερον καὶ Πρόβυ. *Gratiano II. & Probo Coss.* Fast. Idat. *Gratiano Aug. II. & Probo.* Paschal. Latercul. *Gratiano II. & Probo.* Prosper. Chron. *Gratiano & Probo.* Et in duabus quoque inscriptionibus numerus geminati Consulatus Gratiani deest apud *FABRETTVM* inscript. pag. 272.

GRATIANO. ET. PROBO. COSS.
TERT. NON. FEBR. EGO. &c.
ibid. pag. 737.
DVLCISSIME.
NICENI. QVE. VIXIT.
ANNOS. XXXII. ET. FECIT. CVM.
MARITO. ANNOS. VIIII. ET. M. X.
ET. D. VII. DEP. VIII. KAL. MAR.
GRATIANO. ET. PROBO. CONS.

Accuratius marmora apud *GRVTERVM* inscript. CLXIV, 4.

CONSVLATV. D. N. GRATIANI. AVG.
II. ET. PROBI. V. C.

& apud *FABRETTVM l. c.* pag. 271.

MERE. SAPIENTIAE.
AVGENDO. QVI. VIXIT.
ANN. PLVS. MIN. LXXII.
CVM VXORE. FECIT.
ANN. XXX. DEPOSITVS.
XIII. KAL. OCTOB. DN. GRA
TIANO. AVG. II. ET. PROBO. CON.

Consulatus a Probo gesti cum Gratiano mentionem etiam facit *Ausonius* epist. XVII. vbi ita de Probo: *Dico hunc* Senatus Præsulem Præfectum *eundem &* Consulem (*nam Consul æternum cluet*) Collegam Augusti *Consulis, Columen curulis Romulæ; Primum in secundis fascibus. Nam primus e cunctis erit Consul secundus Principi.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Conf. pag. 443.

Kal. Ian. Dat.* .... *l. de Equis curulibus.* ad Ampelium PF. V.

* f. pro Acc. vel Redd.

XVII. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 7. de censu.* ad Modestum PF. P.

XII. Kal. Feb. Dat....... *l. 2. Cod. Iust. de sententiis ex periculo recit.* ad Probum PF. P.

III. Id. Feb. Dat. TRIV. *l. 1. de scenicis.* ad Viuentium PF. V. (b)

(b) γρ. PF. P.

III. Id. Feb. Dat. Constantinop. *l. 14. de nauiculariis.* ad Modestum PF. P.

Dat. Constantinop. *l. 74. de decurionib.* ad Modestum PF. P. Post alia.

VII. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 1. de conlat. æris.* Modesto PF. P.

II. Id. Apr. Dat...... *l. 7. Cod. de seruis fugitiuis.* ad Felicem Consularem (c)

(c) v. Prosopogr.

Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 14. de annona & trib.* ad Modestum PF. P.

Refertur hæc lex ad Gratianum (NB. P. seu) A. I. & Dagalaiphum Coss. & sic ad A. 366. Male: reponendus Gratianus A II. & Probus Coss. Quod ex Modesti PP. nomine apparet, qui sane eo anno 366. non fuit PP. or.

XVI. Kal. Iun. Dat...... *l. 21. de Episcopis.* ad Ampelium PF. V.

XIV. Kal. Iun. Dat. Treu. *l. 5. de indulg. crimin.*
IIII. Kal. Iun. Dat. Treuer. *l. 9. de maleficis & math.*
} ad Senatum.

In alterutra harum legum mendum subest in diei subscriptione: sunt enim hæ duæ leges inter se coassandæ.

IIII. Kal. Iul. Dat. Treu. { *l. 5. de murilegulis.* Filematio Com. S. L.
l. 75. de decurionib. ad Viuentium PF. P.

III. Kal. Iul. Dat. CONTIONACI *l. 5. de custodia reorum.* ad Probum PF. P.

IIII. Id. Iul. Dat. Contionaci *l. 17. de annona & tributis.* ad Crescentem Vic. Afric.

III. Id. Iul. { Dat. ANCYRÆ. *l. 76. de decurionibus.* ad Modestum PF. P.
Dat....... *l. vlt. Cod. Iust. de operis libertorum.* ad Probum PF. P.

XVII. Kal. Aug. Dat...... *l. 1. de nuptiis.* ad Senatum.

IIII. Kal. Aug. Dat. Contionaci. *l. 2. de denunciatione.* ad Ampelium PF. P. (d)

(d) γρ. PF. V.

VII. Id. Aug. Dat...... *l. 7. Cod. Iust. qui testam. fac. poss.* Maximo......

XVIII.* Kal. Sept. Dat. Contionaci. *l. 1. de naturalibus filiis.* ad Ampelium PF. V.

* al. XVI.

VIII. Id. Sept. Dat. MAGONTIACI. *l. 2. de scenicis.* ad Iulianum (e) Proc. Afr.

(e) v. Am. Marcellinum *lib. 29.*

VIII. Id. Dec. Dat. TRIVER. *l. 2. de cursu publico.*
...... *l. 10. de maleficis.*
} ad Ampelium PF. V.

X. Kal. Ian. Dat...... *l. 11. de diuersis offic.* Seuero Magistro militum.

VALENTINIANVS VALENS & GRATIANVS.

CHRONICON HISTORICVM.

A. D. 371.

Valentinianus hoc quoque anno in Gallia potissimam partem *Treuiris* egit: aliquando etiam *Contionaci*, & *Magontiaci*: de quo, vbi eo ventum fuerit: Valens vero *Constantinopoli* ferme:. aliquando & Ancyræ.

Præfectus vrbis Romæ hoc anno fuit *Ampelius* post Olybrium, vt testatur Marcellinus, *lib. 28. c. 4.* cui proinde hoc anno & proximo plures leges inscribuntur: Præfecti vero prætorio fuere, *Modestus*, Orientis: *Probus*, Italiæ, Illyrici & Africæ; *Viuentius*, Galliarum.

De Senatoribus vrbis Romæ, *Maleficii* reis quamplurimis agitatæ hoc tempore quæstiones fuerant a Maximino Præfecto annonæ, eodemque Vicario vrbis Romæ: de quo Am. Marcellinus, *lib. 28. c. 1.* Eæ cum atrocius agitarentur, Legati a Senatu ad Imp. Valentinianum missi; Igitur modum ei adhibere visum ea constitutione, cuius duæ partes exstant. *l. 9. de maleficis*, & *l. 5. de indulg. crim.* Eodemque pertinet hoc ipso anno mense Decembri *lex 10. de maleficis*, quæ Ampelio P. V. inscribitur: cuius ipsius meminit in ea ipsa re Am. Marcell. *lib. 28. c. 1.* Quibus quidem legibus Valentinianus haruspicinæ vsum permisit.

Valentinianus Imp. Treuiris digressus, in Macrianum Buccinobantum (quæ contra *Magontiacum* gens erat *Alamanna*,) Regem mouit: teste Am. Marcellino, *lib. 29. c. 4.* vbi iuncto nauibus Rheno transgressus, ad vsque 50. lapidem terras hostiles inflammauit. Hinc igitur datæ ab eo hoc tempore, mense Iunio Iulioque & Augusto, quatuor constitutiones *Contionaci*, quæ procul dubio eo tractu fuit (forte *Cortionacum*, quæ hodie *Cruceniacum*, vel *Gentzingen*, ad Nauam) & *Magontiaci* mense Septembri *lex 2. de scenicis*. In huiusce vero rei historia observandum, Marcellinum meminisse non tantum Florentii *Magontiaci* Ducis, & aquarum Mattiacarum, verum etiam *Seueri* Magistri peditum: cui & mense Decembri huius anni inscribitur *lex 11. de diuersis offic.* & anno proximo, *lex 11. de re militari*: de quo plura *in prosopogr.*

Valens Constantinopoli Antiochiam tendens *Ancyram* venit: vbi data ab eo mense Iulio *lex 76. de decurionibus. GOTHOFREDVS.* Hoc anno tamen Antiochiam non peruenit. Ancyra, quo profectus fuerit, ignoramus; certum tamen est, neque Cæsaream, neque Antiochiam se contulisse. Vid. *ANTON. PAGIVS* in Crit. ad Annal. Baron. ad h. a.

Naturalibus liberis ius capiendi ex testamento patris sui amplius aliquod, quam quod Constantini legibus tributum fuerat, concessit Valentinianus *l. 1. de naturalibus filiis*: cuius constitutionis meminit quoque Libanius, *de vita sua*, & oratione *inedita* πρὸς Θρασύδαιον.

Valentinianus ex procinctu Alamannico *Treueros* rediit. Am. Marcellinus *lib. 29. c. 4.* quare ibi data ab eo mense Decembri lex 32. *de cursu publico.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

MODESTO & ARINTHEO COSS. 372. (a)

(a) Cassiodorus. *Modestus & Arintheus.* Chron. Alexandrin. Μοδέστου καὶ Ἀρινθαίου. Fasti Flor. min Μοδέστου καὶ Ἀρενθέου, qui hoc anno definunt. Fast. Flor. mai. Μοδέστος καὶ Ἀρίνθεος. Fast. Idat. & Paschal. Latercul. *Modesto & Arintheo.* Prosper. Chron. *Modesto & Alintheo*, errore librariorum. Confer. *PETRVS RELANDVS* in fast. pag. 445.

XV. Kal. Mart. PP. Rom. *l. 8. de filiis milit. apparitor.* ad Probum PF. P.

VIII. Kal. Mar. Dat. TREV. *l. 14. de pistoribus.* ad Vrsicinum (b) PF. ann.

(b) Postea Vicarius V. R. Am. Marcell. *lib. 28. c. 1.*

VII. Kal. Mart. Dat. Treu. *l. 77. de decurionibus.* ad Probum Vic. (c) Vrbis.

(c) Error in hac inscriptione, vel enim reponendum ad *Probum Vi. C. PF. P.* vel ad Maximinum Vic. Vrbis. v. Am. Marcell. *l. 28. c. 1.*

VI. Non. Mart. Dat. Treu. *l. 3. de hæreticis.* ad Ampelium PF. (d) V.

(d) al. PF. P. male. *GOTHOFREDVS.* Hæc lex tribuitur *Impp. Valentin. & Val.* data *Coss. Modesto & Arintheo*, id est, anno Christi 372. at quia Gratianus anno V. C. 1119. Chr. 367. a patre Valent. Augustus fuit appellatus ante diem XIII. Kal. Sept. Ambianis, huius nomen in fronte legis non fuit omittendum. *REINESIVS* epist. 27. ad Rupert. & ex eo *PETRVS RELANDVS* l. c.

Pr. Non. Apr. Dat. SELEVCIA. *l. vn. ne conlatio per logographos.* ad Modestum PF. P.

VII. Id. Apr. Dat. Triu. *l. 6. de prædiis nauiculariorum.* ad prouinciales Afros.

Id. Apr. Dat. ANTIOCH. *l. 19. de Prætoribus.* ad Senatum.

VIII. Kal. Mai. Dat. Triuer. *l. 11. de re militari.* ad Seuerum Magistrum militum.

VIII. Kal. Mai. Dat..... *l. 7. de annonis ciuicis.* Clearcho PF. V.

Hanc l. referendam puto ad VIII. *Id. Mai.* vt ita coniungatur cum *l. 2. de studiis liberalib.* & *l. 20. de Pretoribus.*

VII. Kal. Mai. Dat. Treu. *l. 1. de spectaculis.* ad Probum PF. P.

VIII. Id. Mai. Dat..... { *l. 2. de studiis liberalib. V. R. &c.* / *l. 20. de Prætoribus.* } Clearcho PF. V.

XVII. Kal. Iun. Dat. *Patauione. *l. 78. de decurionibus.* ad Probum PF. P.

*pro reddita: Nisi enim *Patauionem* istam in Gallia fuisse putemus & forte in BATAVIA eam ponamus, vbi tum Valentinianus *erat*, *Batauio* hæc fuerit Norici vrbs, teste Am. Marcell. *lib. 14.* Pannoniæ antea Ptolemæo. *Patauione* autem hic editum vt Ptolemæo πατάυιον & in nonnullis Antonini Itiner. Alii ferme *Puetauione*, vel *Petauione*, hodie *Pettare*; verum prius illud magis placet.

XVI. Kal.

VALENTINIANVS VALENS & GRATIANVS. A.D. 372.

XVI. Kal. Iun. Dat. . . . . . *l. 12. de cohortalibus.* ad Probum PF. P. Post alia.

Forte iungenda hæc lex superiori, emendato alterutrubi die.

V. Kal. Iun. Dat. . . . . . *l. 5. Cod. Iust. de officio rectoris prouinc.* ad Apronianum (e) Præf. Vrbi.

(e) γε Ampelium.

III. Kal. Iun. Dat. NASSONACI. *l. 12. de diuersis offic.* ad Iulianum Proc. Afr. Acc. VI. * Kal. Decemb.

* Sexto post mense.

Non. Iun. Dat. & PP. Beryti *l. 1. de naufragiis.* ad Modestum PF. P.

VI. Kal. Iul. Dat. TREV. *l. 2. de locatione fundorum iuris emphyt.* ad Probum PF. P.

V. Kal. Iul. Dat. . . . . . *l. 6. de murilegulis.* ad Modestum . . . . . .

III. Kal. Iul. Dat. . . . . . *l. 13. de diuersis officiis.* ad Romanum Com. Afric.

Prid. Kal. Iul. PP. Beryti. *l. 9. de lustrali conlatione.* ad Leontium Consul. Fenicis.

III. Non. Iul. Dat. NASSONACI.
- *l. 1. de Præf. Prætor.*
- *l. 1. de Quæstoribus.*
- *l. vn. de Magistris scrin.*
- *l. 1. de Comitib. rei milit.* Agitur h. l. de Comitib. rei militaris per *Transmarinas* prouincias.
- *l. 4. de honor. codicillis.*

ad Ampelium PF. P. Acc. * III. Non. Sept.

* Sexagesimo post die.

XII. Kal. Sept. Dat. Ciliciæ (f) *l. 7. de murilegulis.* ad Filematium Com. S. L.

(f) Ita quoque Cod. Iust. forte *Cyzici*, vel *Seleuciæ*, vt *l. vn. sup. ne conlatio:* si illud admittimus, tum *Data*, accipiendum, pro reddita vel proposita.

XI. Kal. Sept. Dat. Nassonaci. *l. 21. de Prætoribus.* ad Baponem PF. V.

Kal. Dec. Dat. Treu. *l. 22. de Episcopis.* ad Paulinum Præsidem Epiri nouæ.

CHRONICON HISTORICVM.

INDICTIO XV. v. l. 14. de nauicul.

VAlentinianus his Coss. ferme *Treueris* extitit, vel *Nassonaci:* de quo postea: Valens vero, vel *Antiochiæ*, vel *Seleuciæ*.

Præfecti vrbis Romæ fuere hoc anno *Ampelius*, & post eum a mense Augusto ferme *Bapo:* vrbis Constantinopolitanæ *Clearchus:* de quo Hieronymus, *Chronico A. 374.* Socrates, *lib. 5. cap. 4.* Præfecti vero Prætorio, Orientis, *Auxonius* : Italiæ &c. *Probus.*

Valens Imp. ANTIOCHIAM venit hoc anno. vid. & Libanium de vita sua *in f. GOTHOFREDVS.*

Valens Imperator huius tantum anni initio *Antiochiam* peruenit. Adeo enim intolerabilis in Cilicia, qua transeundum erat, æstus inualuerat, vt anno trecentesimo sexagesimo quinto *Valens* Antiochiam proficiscens, Cæsareæ constiterit, *donec vaporati æstus Ciliciæ iam leniti essent*, vt ait Ammianus Lib. XXVI, c. 7. Quam etiam in rem Quintus Curtius scribit : *Et tunc æstus erat, cuius calor non aliam magis quam Ciliciæ oram vapores solis accendit.* Denique Hieronymus in epist. ad Rufinum anno præcedenti scripta, ait: *Cum me Thracia, Pontus, atque Bithynia totum Galatiæ & Cappadociæ iter, & feruido Cilicum terra fregisset æstu, Syria mihi velut portus occurrit.* Ex quo penitus euertitur doctorum virorum sententia, quæ fert, anno CCCLXX, aut CCCLXXI. Valentem Antiochiam venisse : hoc enim pacto æstiuis caloribus Cilicia ei pertranseunda fuisset. Et tamen Valentem hieme Antiochiam peruenisse ostendit etiam Lex Cod. Theod. vnic. *Ne conlatio per Logographos celebretur*, data *Pridie Non. Aprilis Seleuciæ*, quæ haud procul Antiochia. Tum *Idibus Aprilis* Lex 19. eiusdem Codicis *de Prætoribus*, *Antiochiæ* emissa. Currentis itaque anni initio Valens Antiochiam ingressus est. Certe Libanius in vita sua se quinquagenarium fuisse Iouiano imperante testatur, pag. 46. postea pag. 48. annum ætatis octauum & quinquagesimum egisse se dicit, tum cum Valens Antiochiam venit. *Iouianus Augustus* Antiochiam profectus est sub finem anni trecentesimi sexagesimi tertii, teste Ammiano Lib. XXV. Quare, si eo anno Libanius quinquagenarius erat, præsenti quinquagesimum octauum compleuerat, ideoque non alio anno Valens Antiochiam aduentauit. Quod si iam antea ad eandem vrbem is accessisset, prioris illius aduentus mentionem Libanius fecisset. Interim obiter obseruandum, Imperatores non nisi per hiemem in Cilicia iter habuisse. Ammianus enim laudatus, vbi dixit, Iouianum Antiochiæ paullisper moratum esse, addit : *Flagrante hieme inde profectus, Tarsum vrbem Cilicum nobilem introiit & cum introiisset Ancyram Imperator Consulatum iniit*, Kalendis nempe Ianuariis anni CCCLXIV. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. ad h. a.*

Quæ Zosimus Lib. IV, c. 13. de *Valente* Imp. scribit, viris eruditis ansam dedere existimandi, eum & anno CCCLXX. *Antiochiam* venisse, & illuc postea anno præcedenti vel currenti rediisse. Verum enim vero non solum hoc Zosimus non insinuat, sed etiam nostram sententiam aperte confirmat. Hæc Zosimi verba : *Valens Imperator contra Persas in Orientem, quo tendebat initio, se parat; ac lente progressus* (annis

VALENTINIANUS. VALENS & GRATIANUS.

A. D. 372.

(annis nempe CCCLXX & CCCLXXI.) *oppidis legatos ad se mittentibus, vbi posceret vsus, opitulatur; aliaque multa rite administrat, aequa petentibus facile postulata concedens. Antiochiam cum peruenisset*, (praesenti sc. anno,) *omnino caute res bellicas administrat. Et hieme quidem in Antiochena regia commoratus, Hierapolim verno tempore proficiscitur:* (Hierapolim nempe Syriae, non longe ab Antiochia positam) *atque inde contra Persas ducens exercitus, instante rursus hieme, reuertitur Antiochiam. Ac bellum quidem Persicum in hunc modum extrahebatur.* Gothofredus in Chron. Codicis Theodos. eo Zosimi loco abutitur, vt ostendat, *Valentem* anno CCCLXX. Antiochiae fuisse, quia eo anno aliquas leges Hierapoli dedit, vt suo loco dixi. Verum leges illae Hierapoli Phrygiae, & quidem ante hiemem emissae. Quare cum ipsemet Gothofredus fateatur, *Valentem* sub finem anni CCCLXX. Constantinopolin rediisse, liquet, eum illo anno Antiochiam non venisse; & ex dictis, nec etiam anno CCCLXXI. illuc peruenisse. *IDEM.*

Valens Imp. Antiochia *Seleuciam* profectus, quae haud procul Antiochia: vbi ab eo data mense Aprili *lex vn. ne conlatio.* Am. Marcellinus quoque, *lib. 29. c. 1.* memorat, de Valente in nemoroso quodam loco inter Antiochiam & Seleuciam, post meridiem consopito, qui insidias aliquas ibi euaserit. Inde vero rursum *Antiochiam* reuersus Valens eodem mense Aprili: vbi data ab eo *lex 19. de Praetoribus.*

Valens Imp. *Antiochiae* constitutus his Coss. mense Aprili & deinceps: vbi Athanasii mors, statim eo mortuo Valenti nuntiata, vt testatur Socrates *lib. 4. cap. 20.*

Valentinianus hoc tempore rei militari consuluit per Gallias, aduersus Alamannos, emissa constitutione ad Seuerum Magistrum militum, (de quo superiore anno) *l. 11. de re militari.*

ATHANASIUS hoc anno VI. Non. Maii obiit. (Socrates ad Coss. anni superioris refert) Petrus illi a Catholicis suffectus, Lucius ab Arianis. Hinc iam motuum in Aegypto initium. *GOTHOFREDUS.*

Magna huc vsque de anno emortuali *S. Athanasii* controuersia fuit. Socrates Lib. IV. c. 20. eum *Gratiano iterum & Probo Coss.* praecedenti nempe anno, mortuum scribit, eumque Hermantius in Vita S. Athanasii & Papebrocius die secunda Maii in eiusdem Sancti Vita sequuntur. Imo Petauius in notis ad epistolam *Proterii*, Episcopi Alexandrini, quam in fine Tomi secundi de doctrina temporum recitat, eandem sententiam tuetur, & in differtat. de Photini damnatione c. 2. inquit, Socratem nunquam temere, aut falso notas Consulares adhibere. Sed Episcopatus *S. Basilii* initium anno suo redditum, & aduentus *Valentis* Antiochiam hoc anno consignatus, Socratis errorem manifestum faciunt, euincuntque, Sanctum Praesulem anno tantum sequenti ad Deum migrasse. Cum enim dies mortis eius certus sit, secundus nempe mensis Maii, quo colitur, ipseque Basilium Episcopum in suis operibus vocet, mors eius die secunda Maii anni trecentesimi septuagesimi primi contingere non potuit, siue Basilius die XIV. Iunii eiusdem anni Caesareae Episcopus dictus sit, siue alio die ordinatus fuerit; cum certum sit, eum nonum Sedis annum tantum inchoasse. Ad haec Socrates Lib. IV. c. 21. narrata Athanasii morte, ait: *Confestim igitur Ariani animos resumpsere ob imperatoris Religionem insolentia elati. Et absque mora Valenti, qui tunc Antiochiae versabatur, rem significarunt.* Quare cum currenti tantum anno Valens Antiochiam aduentarit, non potest dici, Athanasium anno praecedenti mortuum esse; constatque, fidem Socrati in morte Athanasii narranda adhibendam non esse, cum ipsemet fateatur, *Valentem* Antiochiae versatum esse, quando Ecclesia magnum illud numen amisit. *ANTON. PAGIUS in Crit. ad Annal. Baron. ad h. a.*

Recte itaque S. Proterius, vnus ex *successoribus* S. Athanasii, anno sequenti *Athanasium* mortuum tradit; quae Hieronymi & Theophanis in Chronicis sententia fuit. Proterius in Epistola, quam anno CCCCLIV. ad S. Leonem PP. scripsit de Paschate, inquit: *In octogesimo anno ab imperio Diocletiani superstite beatae memoriae Patre nostro & Episcopo Anastasio* (legendum Athanasio) *cum XIV. Luna Paschalis XXVIII. die mensis Phaminoth* (*id est, nono Kalendarum Aprilium*) *prouenisset, die Dominico, in subsequentem translatum est Dominicum, ita vt quinta die mensis Pharmoti* (*hoc est, pridie Kalendarum Aprilium*) *celebraretur Pascha Dominicum.* Quos characteres omnes annum CCCLXXIII. notare, nullus inficias ierit. Idem scribit auctor Historiae Patriarcharum Coptitarum, quam Abrahamus Ecchellensis latinam fecit & vulgauit: ait enim, obiisse S. Patriarcham *septimo Beschinas die Iouis.* Est mensis Aegyptiacus, cuius dies septimus cum die secunda Maii concurrit. Quare, cum anno trecentesimo septuagesimo tertio dies secunda Maii in feriam quintam inciderit (erat enim Litera Dominicalis F) S. Athanasii mors accurate in eo Chronico consignata. Respondet Papebrocius loco laudato, auctorem illum feriam ex suo calculo addidisse. Sed *Basilii* Episcopatus exordio, & *Valentis* Antiochiam aduentu exacte constitutis, manifestum est, illum anonymum ex veteri aliquo monumento eam feriam mutuatam esse. *IDEM.*

His accedit auctoritas D. Cyrilli, Alexandrini, in epistola prima ad solitarios, qui tradit, hunc Christi athletam integros, quadraginta sex annos Ecclesiam Alexandrinam moderatum esse: quod verum esse non potest, nisi vsque ad annum sequentem vitam produxerit. Vanaeque quaecunque horum verborum interpretationes, a contrariae sententiae assertoribus in medium adducuntur. Denique Theophanes non tantum anno Christi CCCLXXIII. Athanasium mortuum esse dicit; sed etiam addit, post gesti Episcopatus annos sex & quadraginta, quorum integros quadraginta in persecutionibus periculisque, pro fide & pietate susceptis, peregerat. Athanasius anno CCCLXVII. mense circiter Iunio in Ecclesiam suam reuocatus, vt anno CCCLXX. monstraui. Quare ab eo anno ad initium insequentis sex illi anni, quibus in tranquillitate texit Athanasius, sunt numerandi. *IDEM.*

Valens Imp. prolixa constitutione ad *Clearchum P. V.* Constantinopol. populi Constantinopol. commodis consuluit: tum oblectationi, inquam, populi *l. 20. de Praetoribus:* tum annonae populari. *l. 7. de annonis ciuicis.* Denique & studiis, bibliothecaeque *l. 2. de studiis liber. V. R.*

Quadi hoc tempore cum Marcomannis post varias hoc tempore irruptiones, & quidem etiam anno 370. Aquileiam diu obsident, *Opitergiumque* exscindunt, aliaque moliuntur, quae refert Am. Marcellinus, *lib. 29. c. 6.* Probo PP. tum *Sirmii* existente, vt *idem* ait: a qua haud procul *Paetouio*, quo Probus procul dubio properauit, ibique accepit datam ad se *l. 78. de decurionibus.*

Veteranorum filios militiae adscribi hoc tem-

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. | A. D. 372.

tempore iussit Valentinianus, vt testatur *l. 78. de decurionib.* & *l. 12. de cohortalibus.* De quo & ad Magistros Equitum & peditum scripsisse se ait, *d. l. 78.* in quibus fuit Equitius, de quo Marcellinus, *lib. 29. c. 6.*

Valentinianus mense Maio extremo, Iunio, Iulio & Augusto *Nassonaci* seu *Nasonaci* hoc anno constitit, vbi datarum ab eo constitutionum septem fragmenta supersunt. Si bene coniicio, videtur *Nasaniacum* esse ad Nasaniam in Neruiis Sylua Arduenna: vnde Ecclesia *Nasomensis* Leodicensis diœceseos in V. S. Mononis 18. *Octobris* haud procul Treueris.

Romanus Comes Africæ fuit hoc tempore, de quo Am. Marcellinus non vno loco, ac nominatim in gestis huius ipsius anni 372. & 373. *lib. 29. c. 5.* in narratione de Firmi motibus in Africa & Mauritania, vbi incensa ab eo Cæsarea: & Barbaris in prædam data (de quo vide & Symmachum *lib. 1. ep. 58.*) vid. & Orosium *lib. 7.* De eo quoque Zosimus *lib. 4. c. 16.*

Valentinianus Nasonaci constitutus in Gallia his coss. prolixam hoc tempore constitutionem edidit, ad *Ampelium* P. V. Romæ, super *Ordine* seu gradibus *Dignitatum*; cuius quinque fragmenta supersunt, hic supra posita.

Valentinianus Nassonaco *Treuerim* regressus fine huius anni: vbi data ab eo *lex 22. de Episcopis.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO & VALENTE IIII. AA. COSS. 373. (a)

(a) Cassiodorus. *Valentinianus IV. & Valens IV.* Ita quoque Fast. Idat. Prosper. Chron. & Paschal. Latercul. *Valentiniano IV. & Valente IV.* Fast. Flor. mai. Οὐαλεντινιανὸς καὶ Οὐάλης τὸ δʹ. Chron. Alexandrin. Οὐαλεντινιανοῦ τὸ εʹ καὶ Οὐάλεντος Αὐγούστου τὸ δʹ. male quod testantur marmora, Ita apud *GRVTERVM* inscript. MLXI. 7. & *FERRETVM* Mus. Lapid. pag. 204.

* * *

DIE. PRID. KAL. MAIAS. VALEN
TINIANO. ET. VALENTE. AVGG. IIII.

Et *FABRETTVM* inscript. pag. 507.

X. KAL. SEPT. VALENTINIANO
ET VALENTI IIII.

Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Conf. pag. 447.

Kal. Januar. PP. Byritho. *l. 63. de decurionibus.* ad Modestum PF. P.

Refertur male ad annum 365. Modestus enim non nisi medio ferme anno 370. PP. factus est. *GOTHOFREDVS. Valens* Imperator Lege 63. *De Decurionibus* definiuit, non posse omnino Curialem, conditionem Monachismo vitari: sed si qui e curialibus ad Monasticam vitam sese contulerint, erui eos oportere, & ad alterutrum adigendos, vel ad curiæ munia subeunda, vel ad cedendum bonis suis in eorum gratiam, qui loco illorum, patriæ, curiæque munera subituri sunt. Dicitur hæc lex *PP. Beryto Kalend. Ianuar. Valentiniano & Valente AA. Coss.* Vbi cum non adscribatur numerus Consulatus, eam refert Baronius ad annum CCCLXV, quo Valentinianus & Valens primum Consulatum gessere. Verum numerali nota omissa, Consulatus in ea lege, vt in quibusdam aliis, simpliciter editur; cum inscripta sit *ad Modestum PF. P.* qui eam dignitatem sub finem anni CCCLXIX iniit, & sequentibus aliquot annis continuauit, vt suo loco dictum. Quare ea an. CCCLXX, quo *Valentinianus & Valens* tertium Consulatum gessere, vel anno CCCLXXIII, quo quartum Consules processere, emissa est. Gothofredus ad vltimum istum Consulatum eam reuocat, quod existimet, Diuum *Athanasium* mortuum esse mense Maio anni trecentesimi septuagesimi secundi, & Valentem Monachis & Ægyptiis iis contrarium sese non ostendisse, quamdiu Athanasius vixit. Verum cum certum sit, anno vno tardius *Athanasium* deuixisse, mense scilicet Maio anni CCCLXXIII, lex hæc proposita *Kalendis Ianuariis*, quatuor scilicet mensibus ante Athanasii mortem, nihil commune habere potest cum persecutione, quæ mortuo Athanasio, Alexandriæ *aduersus Monachos* excitata est, præsertim, si eam Valens dedit an. CCCLXX, quod non parum verosimile. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. ad an.* 375.

XVI. Kal. Feb. Dat...... *l. 11. de Veteranis.* ad Iouinum Magistrum militum.

Hic Consulatus diserte huic l. subnotatus & tamen malim hanc l. referre ad ann. 368. vel 370.

XII. Kal. Mart. Prolata literis sub die XII. Kal. Mart. Rom. *l. 22. de cursu publico.* ad Volusianum PF. V. Acc. IV. Kal. Apr. Venabri.

Ab A. D. 365.

X. Kal. Mart. Dat. Treu. *l. 1. ne sanctum baptisma.* ad Iulianum Proc. Afr.

Et hic Consulatus huic l. adscriptus: Et tamen eam referam ad A. D. 370.

VIII. Kal. Mai. Dat. Treueris { *l. 6. de re militari.* / *l. 64. de decurionib.* } Mauris Sitifensibus.

Male referuntur hæ leges ad an. 365. Forte referendæ ad an. 370.

V. Kal. Iun. Dat.... *l. vn. de nuptiis Gentilium.* ad Theodosium (b) Magistrum Equitum.

Ab anno 365. ad hunc annum vel ad 370. retrahenda hæc lex.

(b) Patrem Theodosii post Imperatoris, qui hoc tempore Dux Mœsiæ erat. Am. Marcell. *lib. 29. in fin.*

V. Id. Iun. Dat..... *l. 22. de Prætoribus.* / Id. Iun. Lecta..... *l. 23. de Prætoribus.* } ad Senatum.

His legibus hi Coss. diserte adsignati.

XIII. Kal. Iul. Dat.* Apolloniæ *l. 1. de stratoribus.* ad Zosimum Præsidem Epiri nouæ.

* Pro reddita. Perperam vero hæc lex refertur ad an. 365. vt collatio legis 22. *de Episcopis,* cum *l. vn. ne Præfectianus,* euincit.

IIII. Kal. Iul. Dat. { *l. 18. de Prætoribus.* / Mediol. *l. 67. de decurion.* } ad Volusianum PF. V.

Ab anno 365.

VIII. Kal. Aug. Dat..... *l. 2. Cod. de præscript. 30. vel 40. ann.* ad Volusianum PF. V.

Ab anno 365.

Kal.

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. A. D. 373.

Kal. Aug. Dat. MARCIANOP. *l. 35. de appellationibus.* ad Modestum PF. P.
Ab anno 365. huc vel ad an. 370. referenda.

XVIII. Kal. Sept. Dat. ALTINO. *l. 5. de reparat. appellat.* ad Olybrium PF. V.
Hic Consulatus huic l. diserte adscriptus.

VIII. Id. Aug. Dat. Med. *l. 3. de calcis coctoribus.* ad Volusianum PF. V.
Ab anno 365.

IIII. Id. Aug. Dat. Mediol. *l. 2. de pactis.* sine Coss. ad Volusianum PF. V.

III. Non. Sept. Dat. Med. *l. vn. de secundo lapsu.* ad Volusianum PF. V.
Ab anno 365.

XV. Kal. Octob. Dat. Romæ. *l. 5. Cod. de precib. Imp. off.* ad Volusianum PF. P.
Ab anno 365.

Id. Nou. Dat. Martianop. { *l. 10. & 11. de accusationib.* / *l. 8. de famosis libellis.* } ad Florianum Com. Post alia.

His legibus hic Consulatus diserte adscriptus.

XIIII. Kal. Dec. Dat. MEDIOL. *l. vn. ne Præfectianus exactoris.* ad Zosimum Præsidem Epiri nouæ.
Huic legi hi Coss. diserte adscripti.

VI. Id. Dec. Dat. CONSTANTINOP. *l. 6. de reparat. appellat.* ad Modestum PF. P.
Huic legi hi Coss. diserte adscripti.

II. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 8. de maleficis.* ad Modestum PF. P.

Hæc lex ab anno 365. huc omnino referenda videtur sine die & Coss.

.... *l. 1. Cod. de off. P. V.* ad Volusianum P. V. ad hunc annum.

CHRONICON HISTORICVM.

VAlens Constitutionem edidit de *Monachis* factis ad curiam, seu *Militiam* suam reuocandis.

Valentinianum his coss *Mediolani* fuisse puto: Valens vero *Constantinopoli* constitit. *GOTHOFREDVS.*

Diu Valens Antiochiæ moratus est, vt insinuant Zosimus lib. IV. c. 20. Am. Marcell. Lib. 31. c. 11. Socrates & Sozomenus, ab anno nempe trecentesimo septuagesimo secundo, vsque ad currentem (377) nisi quod dum illic moraretur, modo Cæsaream, modo Edessam, modo in alias orientis vrbes se contulerit. Fallitur enim Gothofredus in Chronol. Cod. Theodos. vbi anno CCCLXXIII. ait, illum eo anno Constantinopoli constitisse, quod leges duæ (*l. 6. de reparat. appellat.* & *l. 8. de maleficis*) Cod. Theodos. eo anno Constantinopoli datæ dicantur; at in iis legibus per *data* intelligendum *accepta* vel *proposita*, vt ipsemet Gothofredus in variis aliis rescriptis verbum illud intelligendum docet. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. ad. an. 377.*

Volusianum hoc anno P. V. fuisse existimo: atque adeo Leges ad eum datas ab anno 365. huc retraho, quandoquidem eo anno Symmachus P. V. fuit: & Am. Marcellinus hos Præfectus vrbi inde ab initio Valentiniani hoc ordine refert, post Apronianum, *Symmachum, Lampadium, Iuuentium, Prætextatum, Olybrium, Ampelium:* vt proinde Volusianus non nisi post hos omnes P. V. esse potuerit.

Epirotarum, aliorumque variæ querelæ hac tempestate ad Valentinianum Sen. perlatæ: vt testatur quoque Am. Marcellinus, *lib. 30. c. 5.* Igitur hisce querelis mederi instituit Valentinianus. *l. vn. de stratorib.* & *l. vn. ne Præfectianus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

GRATIANO A. III. & EQVITIO COSS. 374. (a)

(a) Cassiodorus. *Gratianus III. & Equitius.* Ita etiam Chron. Alexandrin. Γρατιανῦ Κυϋτη τὸ γ' καὶ 'Αικυτίυ. Fast. Idat. *Gratiano III. & Equitio.* Prosper. Chron. & Paschal. Latercul. *Gratiano III. & Equitio.* Ammian. Marcellin. Lib. XXX. 3. *Gratiano adscito in trabeæ societatem Æquitio Consule.* Male Fast. Flor. mai. Γρατιανῦ τὸ δ' καὶ 'Εκυτίυ, quod videmus ex marmoribus. Ita apud *FABRETTVM* inscript. pag. 666.

DIIS. ANIMAE. SVAE. MENTISQVE.
CVSTODIBVS. ARAM. DICAVIT.
D. N. GRATIANO. AVG. TER. ET.
AEQVITIO. CONSS.

Nomina Æquitii omnia, quæ sunt *C. Æquitius Valens*, habet pars inscriptionis, quæ inter *Gudianas* est;

M. D. M. IDAEAE. ET. ATTINIS. MINO
TVRANI. ECDESTINI. XVII. KAL.
MAR. FL. GRATIANO. AVG. III.
ET. C. EQVITIO. VALENTE. V. C.
COS. L. AEMILIVS. MONTANVS.
AVGVR. VOT. PVBL. &c.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Conf. pag. 449.

VII. Kal. Feb. PP. Sirmio. *l. 18. de operib. publ.* ad Probum (b) PF. P.
(b) v. hoc ferme tempore Marcellinum, *lib. 29. c. 6.*

Non. Feb. Dat. MEDIOL. *l. 10. de lustrali collat.* ad Italicum Vic. Italiæ.

VII. Id. Feb. PP. Rom. *l. 1. ad l. Cornel. de sicariis.* ad Probum PF. P.

VALENTINIANVS, VALENS & GRATIANVS. A. D. 374.

xvi. Kal. Mart. PP...... { *l. 5. de relationibus.* / *l. 36. de appellationibus.* / *l. 21. quorum appellat.* } ad Eupraxium PF. V.

xiv. Kal. Mart. Dat. ANTIOCHIÆ. *l. 8. de murilegulis.* ad Tatianum Com. S. L.
iv. Non. Mart. Dat...... *l. 2. Cod. Iust. de infantibus expos.* ad Probum PF. P.
v. Id. Mart. Dat. Antioch. *l. 1. de fabricensibus.* Tatiano Com. S. L.
x. Kal. Apr. PP. Romæ. *l. 1. de his qui latrones.* Simplicio Vic.
xii. Kal. Iun. Dat. Antioch. *l. 8. de falsa moneta.* Tatiano Com. S. L.
xii. Kal. Iun. Dat. TREV. *l. 22. quorum appellationes.* ad Claudium PF. V.
xii. Kal. Iul.* Dat. Treu. *l. 4. de excusat. artificum.* ad Chilonem Vic. (c) Afr.

* *γρ. Iun.*

(c) Doct. Valesius in Am. Marcellinum, reponit *Procons. GOTHOFREDVS.* Chilo Vicarius Africæ dicitur in leg. 4. Cod. Theodos. de excusat. artific. Gratiano III. & Equitio Coss. sed mendosa est inscriptio, vt innumeris in locis Codicis Theodos. scribendumque est, *Chiloni Proconsuli Africæ,* vt patet ex inscriptione leg. 7. Cod. Theod. de prædiis nauicular. *VALESIVS ad Ammian. Lib. XXVIII. cap. 1.*

vi. Id. Iul. Dat. ROBORE. *l. 33. de cursu publico.* ad Constantium.
xviii. Kal. Dec. Dat..... *l. vlt. de raptu virginum.* ad Maximum (d) PF. P.

(d) *γρ. Maximinum.*

iii. Non. Dec. Dat. TREV. (e) *l. 1. de sententiis ex periculo recitatis.* ad Probum PF. P.

(e) in Cod. Iust. *Tribus*: cui si quid deferendum foret, *Tribucci*, seu *Trebocci* intelligendi videantur, qui Rauracis, vbi *Robur*, proximi: verum id non credo. v. Chronicon infra positum.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianus huius anni initio quoque *Mediolani* constitit: vbi data ab eo mense Februario *lex 10. de lustrali collat.* Valens vero hoc anno *Antiochiæ* moratus.

Eupraxius hoc tempore P. V. Romæ fuit, cuius meminit & Symmachus *lib. 10. ep. 45.* ad quem ideo data mense Februario constitutio, cuius tres partes supersunt. Hic idem antea Magister memoriæ, mox & Quæstor fuerat: teste Am. Marcell. *lib. 27. c. 6. lib. 28. c. 1.*

Simplicius Vicarius vrbis Romæ fuit hoc anno, cui ideo inscribitur mense Martio *lex 1. de his qui latrones.* Eius meminit & Am. Marcellinus, *lib. 28. c. 1.* e quo d. legis 1. argumentum illustrandum: fit quoque mentio in Gratiani rescripto apud Baronium. Post Maximinum vero & Vrsicinum eum Vicarium fuisse idem Marcell. scribit.

Claudius P. V. Romæ fuit hoc anno: cuius meminit & Am. Marcellinus, *lib. 27. extremo* in huius anni gestis.

Valentinianus ex Italia *Treueros* reuersus: vbi duæ ab eo datæ constitutiones.

Pictoribus ingenuis varias immunitates tribuit hoc tempore Valentinianus & ipse picturæ studiosus, idque per Africam *l. 4. de excus. artific.*

Maximinus, ex Præfecto annonæ, mox & ex Vicario V. R. (de quo anno 370. 371.) Præfectus Prætorio factus, testis Am. Marcellinus in huius anni historia *lib. 28. c. 1.* Huic proinde inscribitur lex *vlt. de raptu virginum*: cuius argumentum suppeditat Marcellinus *d. lib. 28. c. 1.* Porro eum iam anno 373. PP. fuisse idem docet *lib. 29. c. 3.* & *4.*

Gratiano, adscito in trabeæ societatem Equitio, Consule, Valentinianus post deuastatos aliquos Alamanniæ pagos, munimentum hoc tempore ædificauit prope *Basiliam*, quod appellant accolæ *Robur.* Amm. Marcellinus *lib. 30. c. 3.* vbi diserte hunc Consulatum adsignat. Hinc igitur data a Valentiniano mense Iulio ROBORE *lex 33. de cursu publico. GOTHOFREDVS.*

Absque Ammiano si esset, castelli huius situs ignoraretur: adeo nunc fere vna cum pulvisculo indicia cuncta periere, & mentio eius apud antiquos perrara. Quam tamen fieri video in L. 33. Cod. Theod. de cursu publ. in Constitutione Impp. Valentiniani, Valentis & Gratiani AAA. data Idib. Iul. *Robore*, Gratiano III. & Equitio V.C. Coss. qui ille ipse annus est, quo munimentum hoc a Valentiniano Imp. exstruebatur. *LINDENBROGIVS in not. ad Marcell. l. cit.*

Post fœdus prope Mogontiacum cum Macriano Alamannorum Rege impletum, autumno abeunte, vel initio hyemis, *Treueros* Valentinianus ad hyberna reuertit; Am. Marcellinus, *lib. 30. c. 3.* in gestis huius anni. Hinc igitur data a Valentiniano his Coss. mense Decembri *Treuiris* lex 1. *de sententiis ex periculo recit.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

POST COSS. GRATIANI A. III. & EQVITII V.C. 375. (a)

(a) Cassiodorus. *P. C. Gratiani III. & Equitii.* Ita quoque Fast. Flor. mai. τοῖς μετὰ τὴν ὑπατίαν Γρατιανῦ καὶ Ἐκυτίυ. Socrates H. E. IV. 31. Μετὰ τὴν ὑπατείαν Γρατιανῦ τὸ τρίτον καὶ Ἐκοιτίυ. *Post Consulatum Gratiani III. & Equitii.* Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Post Coss. Gratiani III. & Æquitii.* Paschal. Latercul. *P. C. Gratiani III. & Equitii.* Aliter vero Chron. Alexandrin. Γρατιανῦ Αὐγύστυ τὸ δ΄ καὶ Λικυτίυ τὸ β΄. Verum superiores fastos confirmant marmora. Apud *GRVTERVM* inscript. MXVIII. 8.

* * *

POST. CONSVLATVM. D. N. GRA
TIANI. AVG. ET. III..... ET.
EQVIT. OC. CONSVLIBVS.

REINESIVM Claſſ. XX. inſcript. CCCCXXXII. pag. 997.

. . . LIDAE. INNOCENT.

E. VIX. AN. P. M. VIII.

DIES. XV.

I. SEPT. POST. CONS. GRATIANI. III.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Faſt. Conſ. pag. 451.

v. Id. Apr. Dat. TREV. *l. 16. de ſuſceptoribus.* ad Chilonem *.....* Proc. Afr.

iv. Non. Iun. Dat. ANTIOCH. *l. 7. de tironibus.* ad Modeſtum PF. P.

iii. Non. Aug. Dat..... *l. 7. de prædiis nauicular.* Chiloni Proc. Afr.

Prid. Id. Aug. Dat. CARNVTI. *l. 12. de accuſationib.* Laodicio Præſidi Sardiniæ.

Hæc lex ad ſuperiorem Conſulatum male refertur, quo Gratianus A. III. & Equitius Coſſ. fuere: reſcribe: *P. C. Gratiani A. III. & Equitii.*

CHRONICON HISTORICVM.

VAlentinianus inter huius anni principia *Treuiris* conſtitit: Valens vero hoc anno *Antiochiæ* conſtitutus fuit.

Valentinianus Imp. his COSS. nouem ferme ante mortem menſibus, pubeſcente iam vere a Treueris *Illyricum* petiit, quod ſuperiore iam anno Sarmatæ, Quadi vaſtare cœperant, ac nominatim Pannoniam (de quo & Farrago Alex.) Am. Marcell. *lib. 30. cap. 5.* Zoſimus, *lib. 4. cap. 17.* Relicto Treuiris Gratiano: Marcell. *l. c.* De hac Illyrici vaſtitate ſentire videtur Ambroſius *lib. 2. offic. cap. 15.*

Valentinianus *Carnuti*, Illyriorum oppido, per continuos tres menſes æſtiuos, (Iunio, Iulio, Auguſto,) egit, arma parans & alimenta aduerſus Quados: vid. Am. Marcellinum *lib. 30. c. 5.* Hinc adeo Carnuti ab eo data Auguſto menſe *l. 12. de accuſat.* quæ perperam ad ſuperiores COSS. refertur: quod etiam recte notavit Doct. Valeſius *in Marcell.* Mox *Acincum*, vbi moratus autumno præcipiti, *Sabariam*; inde tandem *Bregetionem* perrexit: idem Marcellinus *d. l.*

Valentinianus Brigitione moritur anno Imperii XII. Philoſtorgius *lib. 9. c. 16.* centum diebus minus, vt exacte computat Am. Marcellinus, *lib. 30. c. 6.* & Zoſimus, *lib. 5. c. 17.* cum in Illyrico menſes nouem paucis diebus demptis commoratus fuiſſet: Zoſimus *d. loco*, His COSS XVII. Nouembris ſeu XV. Kal. Decembr. teſtes Am. Marcellinus, *lib. 30. c. 6.* Hieronymus, *Chronico.* Socrates exerte *lib. 4. cap. 26.* μετὰ τὴν ὑπάτειαν Γρατιανοῦ τὸ τρίτον καὶ Ἐκυιτίου περὶ τὴν ἑπτακαιδεκάτην Νοεμβρίου: *Poſt Conſulatum Gratiani III. & Equitii die decimo ſeptimo Nouembris.* quæ verba Interpres male accepit. vid. & Conſularia Idaciana. Farrago Alexandr. ait VII. *Id. Octobr.* *GOTHOFREDVS.* Idacius in Faſtis hoc anno habet: *Diem functus Valentinianus ſenior XV. Kal. Decembr. in Caſtello Virgitione. Et leuatus eſt Valentinianus Iunior Aug. filius Aug. Valentiniani ab exercitu in tribunali, die X. Kal. Decembr. in ciuitate Ancinco*, quam Cluuerius Budam eſſe autumat. Ammianus, *Lib. 30. cap. 6.* ait, mortuum eſſe Valentinianum *anno ætatis quinquageſimo quinto, Imperii, minus centum dies ſecundo & decimo.* Ex quo liquet Ammianum emortualem diem non excludere, ſcil. decimum ſeptimum Nouembris, quo tam Idatius, quam Socrates Valentinianum mortuum teſtantur; recteque Socratem IV. 1. ſcripſiſſe; *Valentinianum* die vigeſima quinta Februarii dictum eſſe imperatorem; cum a die XVII. Nouembris præſentis anni, quo is mortuus, ad viceſimum quintum Februarii anni ſequentis dies centum numerentur, die viceſimo quinto, quo *Valentinianus* electus, excluſo: ſequens enim annus bis ſextilis fuit. *PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. h. a.*

VALENTINIANVS Iunior, Gratiani frater, X. Kal. Decemb. ſexto poſt patris obitum die, Imperator ab exercitu in Pannonia, vbi moratus autumno præcipiti, declaratus, *Acinci* in Pannonia inferiore Auguſtus nuncupatur: Am. Marcellinus *extremo lib. 30.* Socrates, *lib. 4. c. 26.* Zoſimus, *lib. 4. c. 19.* Philoſtorgius, *lib. 9. c. 16.* Idacii Conſularia & Chronicon Alexandr. his COSS.

Imperium vero patris ita inter ſe partiti Gratianus & Valentinianus Iun. teſte Zoſimo *l. c.* Gratiano ceſſere Galliæ, Hiſpaniæ, Britanniæ: Valentiniano, Italia, Illyricum, Africa: Quod poſterius tamen factum, vt dicam infra A. 379. Et vero cum deinceps 37. exſtent conſtitutiones, per annum 375. 376. 377. 378. nullæ occurrunt, quæ Valentinianum auctorem habeant, verum ab anno modo 379. ex quo videlicet Theodoſius in Imperium adſcitus eſt.

VALENS, GRATIANVS ET VALENTINIANVS.

Non. Decemb. Dat. ANTIOCH. *l. 79. de decurionibus.* Modeſto PF. P.

Valentiniano, Valenti & Gratiano tribuitur.

CHRONICON HISTORICVM.

VALENS, GRATIANVS, & VALENTINIANVS. — A. D. 376.

GRATIANVS hoc tempore agebat *Treuiris*, vbi, profecturus, eum morari disposuerat pater. Am. Marcellinus, *extremo lib. 30.* Valens vero, *Antiochiæ.* Zosimus, *lib. 4. c. 20.* Gratianus porro, quamlibet frater eius Valentinianus Augustus proclamatus fuisset, quamdiu Valens superstes fuit, solus Imperium Occidentale administrauit: vt patet ex omnibus legibus ab eo Treuiris vel Magontiaci datis anno 376. 377. 378. quo tempore nullæ Valentiniani Iun. occurrunt.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTE V. & VALENTINIANO AA. COSS. 376. (a)

(a) Cassiodorus. *Valens V. & Valentinianus.* Idem habent Fast. Flor. mai. Οὐάλεντος τὸ έ καὶ Οὐαλεντῖνος νέος. Fast. Idat. *Valente Augusto V. & Valentiniano Iuniore Augusto.* Prosper. Chron. *Valente V. & Valentiniano.* Socrates H. E. IV. 35. Κατὰ τὴν ὑπατέιαν Οὐάλεντος τὸ πέμπτον καὶ Οὐαλεντινιανοῦ νέου τὸ πρῶτον. *Valente V. & Valentiniano Iuniore Coss.* Minus accurate legitur in Chron. Alexandrin. Οὐάλεντος Αὐγούστου τὸ έ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ Καίσαρος, & in Paschal. Latercul. *Valente V. & Valentiniano Cæsare.* In marmoribus enim *Augusti* nomine Valentinianus insignitus semper est. *GRVTERVS* inscript. XXVII, 4. *ALD. MANVTIVS* Orthogr. rat. voc. *Hecate.* *ONVPHRIVS* descript. Rom. L. II. pag. 212. *SELDENVS* de Synedr. III, 14. *FERRETIVS* Mus. Lapid. pag. 79.

DIS. MAGNIS.
VLPIVS. EGNATIVS. FAVENTINVS.
V. C. AVGVR. P. V. B. P. R. Q.
PATER. ET. HIEROCERYX. D. S. I. M.
ARCHIBVCVLVS. DEI. LIBERI.
HIEROFANTA. HECATAE. SA
CERDOS. ISIDIS. PERCEPTO.
TAVROBOLIO. CRIOBOLIOQVE.
IDIBVS. AVGVSTIS. DD. NN.
VALENTE. AVG. V. ET. VALENTINIA
NO. AVG. CONS. FELICITER.

GRVTERVS inscript. XXVIII. 2. *ONVPHRIVS* descrip. Rom. *l. c.* *MARMOR. FELSIN.* pag. 276. *WOWER.* ad Iul. Firm. Matern. pag. 54.

DD. NN. . . . . VALEN
TE. V. ET. VALENTINIANO.
IVN. AVGG. CONSS. IDIB.
AVGVSTIS.

GRVTERVS inscript. CXCII, 3.

DD. NN. VALENTE. V. ET. VALEN
TINIANO. AVGG. COSS. TVRCIVS. SECVN
DVS. ASTERIVS. VC. XV. VIR. S. F.
PONTIVS. ATTICVS. V. C.
SERVILIVS. AEDESIVS. V. C. P. P.
HIEROF. HEG.

IDEM inscript. MLXXX, 4.

D. D. N. N. VALENTE. V. ET.
VALENTINIANO. IVNIORE. PRIMVM.
AVGG. CONS. VI. IDVS. APRIL.
AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C.
P. P. FILIO. SVO. AEMILIANO. CORFONI.
OLYMPIO. C. P. ANNO. TRICESIMO.
CONSECRATIONIS. SVAE. TRADIDIT. CORACICA.
FELIC. CONS. S. S. OSTENDERVNT.
CRYFIOS. VIII. K. MAI. FELIC.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. p. 454. Ex hoc porro Consulatu manifestissime liquet Valentinianum Nobilissimum Puerum, qui anno CCCLXIX. Consul ordinarius fuit, quique anno CCCLXXI. obiit, ab isto diuersum fuisse, alioquin diceretur is Consul II. licet nullibi cum nota numerali edatur. Quare ille Valentis, hic Valentiniani senioris filius erat; quod primus omnium Valesius in notis ad Ammianum obseruauit. *ANTON. PAGI* in differt. Hypat. c 14. Vide etiam, quæ supra ex Harduino adduximus.

III. Id. Feb. Lecta in Senatu. *l. 13. de accusationibus.* ad Senatum. Post alia.

Agitur hac l. de Italia, suburbanis prouinciis & cæteris: item de Præfecto vrbis.

VI. Id. Mart. Dat. TRIV. *l. 3. de scenicis.* ad Hesperium Proc. Africæ.

Id. Mart. { Dat. . . . . . *l. 1. ne præter crimen maiest.* / PP. . . . . . *l. 2. eod. titulo.* } ad Maximum PF. P.

XVI. Kal. Mai. PP. Rom. *l. vlt. ad l. Cornel. de falso.* ad Maximinum. (b) PF P.

(b) Ita diserte habet editio Cuiaciana.

X. Kal. Mai. Dat. Treu. *l.* (c) 4. *de hæreticis.* ad Hesperium. PF. P.

(c) Numerus Consulatus Valentis in h. l. omissus.

XVI. Kal. Iun. Dat. Triu. *l. qui mos est 23. de Episcopis.* Artemio, Euridico, Appio,

VALENS, GRATIANUS & VALENTINIANUS.

Gerasimo & cæteris Episcopis. A. D. 376.

Agitur hac l. de *Synodis diœceseon.*

x. Kal. Iun. Dat...... *l. 11. de medicis & professoribus.* Antonio PF. P. Galliarum.

Agitur hac l. de Diœcesi Galliarum, & de ciuitate Treuirorum.

III. Kal. Iun. Dat. ANTIOCHIAE. *l. 24. de Prætoribus.* ad Senatum.

VI. Kal. Iul. Dat....... *l. 3. Cod. Iust. de officio Præfecti Vrbi.* ad Rufinum Præf. Vrbi.

Id. Aug. Lecta in Senatu. *l. 8. de metallis.* } ad Senatum.
Macedoniæ & Illyrici tractus fit mentio hac l.

...... Lecta in Senatu. *l. 19. de operib. publicis.* Post alia. }

Hæc lex die & mense caret.
Agitur hac l. de *vrbe Roma.*

XV. Kal. Octobr. Dat. Treu. *l. 2. de Quæstionibus.* ad Antonium PF. P. Galliarum.

Kal. Decembr. Lecta. * ...... *l. vn. ne in sua causa quis iudicet.* ad Gracchum PF. P. **

* *Dat. Valente VI. & Valentiniano II. AA. Coss.* Ita Cod. Iust.
** *Præfectum vrbi.* C. Iust.

CHRONICON HISTORICVM.

GRatianus his COSS. in Gallia *Treuiris* constitit, de quo *fine anni super.* vbi & datæ ab eo tres hoc anno constitutiones mense Martio, Maio & Septembri: Valens vero, *Antiochiæ:* Zosimus *lib. 4. cap. 20.* vbi data ab eo *lex 24. de Prætoribus.* fine mensis Maii.

Maximinus, siue *Maximus*, hoc adhuc tempore, mense Martio & Aprili, sub Gratiano PP. fuit: de quo, *anno 374. sup.* Verum hoc ipso Consulatu mox gladio iugulatus est. Huius vero ferociæ & iniquitati (quam Marcellinus pluribus exequitur *lib. 28. cap. 1.*) non vna ratione & constitutione Gratianus modum posuit: quo refero *legem 13. de accusationib. l. 2. ne præter crimen maiest. l. 2. de quæstionibus: l. vn. ne in sua causa.* Tandemque hoc ipso anno intoleranter se efferens gladio iugulatus est.

Professorum per *Galliæ* ciuitates, & quidem in ciuitate Treuerorum, ampliorem numerum definiuit hoc anno Gratianus: *l. 11. de medicis & professoribus.*

Antonius PP. Galliarum fuit hoc anno, vt & duobus sequentibus A. 377. 378. cui his COSS. duæ Gratiani leges inscribuntur. Ad quem extant & quinque Symmachi epistolæ *lib. 1.* ab *ep. 83.* Eum vero Ill. Scaliger perperam eundem cum *Auxonio* putauit, atque ita nomen eius refinxit. Notanda vero inter illas leges *lex 11. de medicis & professoribus:* in qua fit mentio clarissimæ ciuitatis *Treuerorum*, & Professorum in ea. Item, eo notanda, quod (vnica) *diœcesis* ibi PP. Galliarum tribuitur.

Gothi, siue *Scythæ*, ab Hunnis expulsi, a Romanis iussu Valentis suscepti, inque *Thracia* collocati sunt. Am. Marcellinus *lib. 31. cap. 4.* Eunapius, *in excerptis Legat:* Zosimus, *lib. 4. cap. 20.* Valente tum *Antiochiæ* constituto, teste Eunapio *d. loco:* Socrate, *lib. 4. cap. 28. 29.* Idacio, *Chronico* his COSS. Gothorum Duces erant Fritigernus & Athanaricus: qui deinde Lupicini & Maximi, Ducum Romanorum, auaritia commoti, Romanis bellum intulerunt, eorumque copias attriuerunt: Marcellinus, *d. lib. 31. c. 5.* aliique.

Romanæ vrbi & *Senatui* variis rationibus & orationibus Gratianus hoc tempore consultum iuit: quo pertinent præter quinque leges illas, quas supra indicaui, vbi de Maximino, *lex 8. de metallis. lex 19. de operib. publ.* Et oratio illa, quam a se in Senatu lectam Symmachus maximopere commendat *lib. 1. ep. 89.* & *lib. 10. ep. 2.* vt & Præfectura vrbana in excelsum fastigium ab eo euecta: de quo Symmachus *lib. 10. ep. 17.* & lex ipsius *3. Cod. Iust. de officio P. V.*

Præfecti hoc tempore sub Gratiano, vrbis Romæ fuere, *Rufinus*, cui ideo inscribitur d. lex 3. *Cod. Iust. de off. P. V.* de quo accipio & Symmachum, *lib. 7. ep. 16. ad Patruinum:* & post eum mox *Gracchus*, cui inscribitur *lex vn. ne in sua causa:* quomodo in Cod. Iust. recte expressum in inscript. illius l. ad *Gracchum Præfectum vrbi:* qui & anno proximo 377. P. V. quoque fuit. Huius vero meminit Hieronymus, *ep. ad Lætam. 7.* & Prudentius *lib. 1. adu. Symmachum:* Quare erratum est Em. Baronii, qui ea, quæ ab Hieronymo *ep. 7.* & Prudentio *lib. 1. adu. Symm.* de Graccho hoc dicuntur, ad annum 383. retulit. Nempe multa hoc tempore circa religionem paganam Romæ emendata sub hoc Graccho: nam & simulacra portentosa Romæ ab eo excisa, de quo sunt illa Hieronymi & Prudentii loca: vt & Ara victoriæ iussu Gratiani diruta.

CHRONOLOGIA LEGVM.

GRATIANO A. IV. & MEROBAVDE V. C. COSS. 377. (a)

(a) Cassiodorus. *Gratianus IV. & Merobaudes.* Ita quoque Fast. Flor. mai. Γρατιανὸς τὸ δ' καὶ Μεροβαύδης. Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Gratiano IV. & Merobaude.* Paschal. Latercul. *Gratiano (Gratiano IV.) & Merobaude.* Minus accurate in Chron. Alexandr. Γρατιανῦ Αὐγούστου τὸ ε' καὶ Μεροβαύδου. Marcellinus enim Lib. XXXI. 8. ita scribit: *Hæc Gratiano IV. & Merobaude Consulibus agebantur, anno in autumnum vergente.* Quod etiam confirmant inscriptiones apud GRVTERVM CCCLXX. 3. BOISSARDVM Antiq. Rom. Part. V. pag. 53.

DEDI-

VALENS, GRATIANUS & VALENTINIANUS. A.D. 377.

DEDICATA. III. KAL. MAIAS.
D. N. GRATIANO. IIII. ET. MERO
BAVDE. COS.

& *CVPERVM* in epist. fastis Almelouenii præfix. n. XIII.

TEMPLVM. SILVANO.
SANCTO.
EX. ORAT.
L. SAVFEIIVS. L. F. HEMVS.
MENSOR. AEDIFIC. PVB.
V. S. L. M. D. D.
XVII. KAL. IVL. D. N. GRATIA
NO. IIII. ET. MEROBAVDE. COS.

Add. *FERRETIVS* in Muſ. Lapid. & conf. *PETRVS RELANDVS* in Faſt. pag. 453.

Prid. Non. Ianuar. Dat. TREV. *l. 3. de quæſtionibus.* ad Gracchum PF. P. *

* *γρ.* P. V. dixi ad annum *ſuper.*

XIIII. Kal. Mart. Dat. Triu. *l. 15. de piſtoribus.* ad Gregorium V. C. Præf. an.

Agitur hac l. de *Præfecto annonæ, & de Piſtoribus* (vrbis Romæ ſcil.)

III. Kal. Mart. Dat. Triu. *l. 34. de curſu publico.* ad Heſperium PF. P. (b)

(b) Fit hac l. mentio *Proconſularis prouinciæ*, id eſt, Africæ. Certe Heſperius hic PC. Africæ fuit anno ſuper.

III. Non. Mart. Dat. ...., *l. 24. de Epiſcopis.* ad Catafronium.....

Prid. Non. Apr. Dat. ANTIOCHIAE. *l. 17. de erogat. milit. ann.* ad Modeſtum PF. P.

Prid. Non. Iul. Dat. HIERAPOLI. *l. 3. de fiſci debitoribus.* Fortunatiano Com. R. P.

V. Kal. Aug. Dat. MOGANTIACO.* *l. 6. de officio Rectoris prouinciæ.* ad Antonium PF. P.

* *Morantiaco* editum male.

V. Id. Aug. Dat. Hierapoli. *l. 3. de militari veſte.* Modeſto PF. P.

Fit in hac Valentis l. mentio præter alias diœceſes & prouincias, prouinciarum *Thraciæ, Scythiæ, & Myſiæ.*

XVIII.* Kal.... Dat. Hierapoli. *l. 1. de Senatoribus & glebali collat.....*

* XV. C. Iuſt. vnde deſumpta *l. Senator.* 11. *Cod. de dignitatibus.* ad Procopium.....

XV. Kal. Oct. Dat. TREV. *l. 3. tributa in ipſis ſpeciebus.* ad Probianum PF. V.

Agitur in hac l. de populo (*Rom.*) & de *Vrbicariis* regionibus.

VIII. Kal. Oct. Dat. ANTIOCH. *l. 14. de diuerſ. offic.* Titiano Com. S. L.

XVI. Kal. Nou. Dat. CP. (c) *l. 2. ne ſanctum baptiſma.* ad Flauianum Vic. Africæ.

(c) Iſtud ſtare non poteſt. *GOTHOFREDVS.* In oriente, vt indicat in Chron. Hiſt. Gothofredus, verſabatur Valens, &, pacta cum Perſis pace, ex vrbe Antiochenſi abiit, Conſtantinopolin profecturus; verum obſeruante Anton. Pagio *in Crit. ad Annal. Baron. ad h. a.* ad hanc vrbem non aduentauit ante diem tertium Kalendas Iunias anni ſequentis. Pro *Data* itaque legendum *accepta* vel *propoſita. RITTER.*

XIII. Kal. Nouemb. Dat. ...... *l. 8. ſingularum. Cod. de ædificiis priuatis.* Modeſto Præfecto Prætorio.

CHRONICON HISTORICVM.

GRatianus his COSS. in Gallia *Treuiris* maxime conſtitit, vbi quatuor ab eo leges datæ hoc anno occurrunt: Fuit & aliquando *Mogontiaci*, vbi data ab eo extremo Iulio menſe *lex 6. de off. rector. prouinc.* in qua perperam hactenus editum *Morantiaco.* de quo mox.

Heſperius (Auſonii filius) hoc anno & tribus proximis PP. fuit: cuius filii ſui Præfecturam memorat non vno loco Auſonius: de ea plura nos, in *Proſopogr.*

Præfecti prætorio, præter Heſperium hoc anno fuere: *Modeſtus*, PP. orientis: *Antonius*, PP. Galliarum.

Valens hoc anno modo *Antiochiæ*, modo *Hierapoli* fuit, propter *Perſas* & Armeniarum ſtatum: de quo Am. Marcellinus, *lib. 31. cap. 7.* cum quibus mox pacem fecit, Eunapius *in Excerptis.*

Gratianus *Mogontiaci* hoc tempore conſtitit, ſiue ad procinctum aduerſus Alamannos, qui iam menſe Februario Rhenum tranſierant, proficiſcens, ſiue inde rediens: His ſcilicet COSS. Gratianus Alamannorum XXX. circiter millia apud *Argentuariam*, oppidum Galliarum, ſtrauit, rege Priario capto interfectoque; Hieronymus *Chronico:* & Caſſiodorus, *his* COSS. Cuius victoriæ meminit & Ammianus Marcellinus, *lib. 31. c. 10.* & Victor alter.

Gratianus ab Argentuarenſi pugna ſeu victoria *Treueros* reuerſus eſt: vbi data ab eo menſe medio Septembri *lex 3. tributa in ipſis ſpeciebus.*

His COSS. anno in autumnum vergente, variis caſibus aduerſus Gothos pugnatum a Ducibus Richomere, Traiano & Profuturo. Am. Marcell. *lib. 31. c. 7.*

VALENS, GRATIANVS & VALENTINIANVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTE VI. & VALENTINIANO II. AA. COSS. 378.

Huius Consulatus fit quoque mentio *l. 121. de decurionibus.* *GOTHOFREDVS.* Socrates Hist. Eccles. IV. 38. Οὐάλης ἐν τῇ ἕκτῃ ἑαυτοῦ ὑπατείᾳ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ νέου τὸ δεύτερον. *Valens, Consulatu suo sexies & Valentiniani iunioris bis.* Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Valente VI. & Valentiniano II.* Cassiodorus. *Valens VI. & Valentinianus.* Fast. Flor. mai. Οὐαλεντινιανὸς τὸ ϛʹ καὶ Οὐαλεντῖνος νέος. male numerat auctor Chron. Alexandr. scribens: Οὐάλεντος Αὐγούστου τὸ ζʹ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ Καίσαρος τὸ βʹ. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 460.

Prid. Id. Ian. Dat. TREVER. { *l. vn. victum ciuiliter.* / *l. 7. de fide testium.* } ad Antonium PF. P.

III. Kal. Febr. Dat. Treuer. { *l. 23. 24. 25. quorum appellat.* Acc. VI.* Kal. Mai. / * Octuagesimo septimo post die. / *l. 37. de appellationibus.* } ad Thalassium Proc. Afr.

XII. Kal. Mai. Dat. Triu. *l. 35. de cursu publ.* ad Ausonium PF. P.

X. Kal. Mai. Dat. Treu. *l. 4. de hæreticis.* ad Hesperium PF. P.

VALENTIS, GRATIANI ET VALENTINIANI leges sine die & Coss.

L. 1. Cod. Iust. de officio Vicarii. Antonio PF. P.

Iungenda forte *l. 6. Cod. Theod. de off. rect. prouinc.* an. 377.

L. 2. Cod. eod. tit. ad Hesperium. PF. P.

L. 1. Cod. Iust. quæ res exportari. ad Theodorum (f. Theodosium) Magistrum militum.

Valenti & Gratiano hæc lex tribuitur.

VALENTINIANI, VALENTIS ET GRATIANI leges Cod. Iustin.

Sine die & Coss. nonnullæ etiam inscriptionib. mutilæ.

L. 29. 30. de decurionibus.
L. 6. de Cursu publico.

Iungenda hæc lex vel certe interpolata *ex l. 31. Cod. Theod. de cursu publ.* quæ data anno 371. ad Ampelium P. V.

L. 2. de priuil. dom. Augustæ. ad Claudium.....

Iungenda forte cum *l. 8. Cod. Theod. de lustrali coll.* an. 370.

L. 6. de Agricolis. ad Germanianum.

L. 2. de off. Vicarii. ad Hesperium PF. P.

L. 1. de fundis limitrophis. ad Licinium (al. Latinum) PP.

In hac l. fit mentio Tiberiani P. P. scil. Galliarum.

L. 4. de fundis patrim. ad Florianum Com. R. P.

Perperam Valens, Gratianus & Valentinianus inscribuntur.

CHRONICON HISTORICVM.

Gratianus hoc tempore, in Gallia *Treuiris* constitutus fuit, mensem vsque Maium sferme, vt docent hoc ipso tempore octo eius constitutiones.

Gratianus Valenti opitulaturus aduersus Gothos e Galliis in Illyricum festinauit, per Felicem arborem: Lauriacum, Bononiam, Sirmium, Martis castra (in Dacia Ripensi) præmisso ad Valentem Richomere. vid. Am. Marcellinum, *lib. 31. c. 7. & c. 10.*

Valens

VALENS, GRATIANVS & VALENTINIANVS.

A. D. 378.

Valens Antiochia digressus his Coss. *Constantinopolim* venit propter *Gothorum* rebellionem & incursiones Constantinopolim vsque III. Kal. Iunii; vbi duodecim tantum dies moratus est; de quo Marcellinus *lib. 31. cap. 11.* Eunapius *in excerptis.* Zosimus, *lib. 4. c. 21.* Socrates, *lib. 4. cap. vlt.* Philostorgius, *lib. 9. c. 17.* Idacii *Consular.*

Valens Imp. Constantinopoli digressus III. Idus Iunias, moto aduersus Gothos, qui populata Thracia Constantinopolim vsque processerant, exercitu, non exspectato Gratiano, eiusque copiis mox secuturis, octauo vel XII. ab *Hadrianopoli* lapide nusquam comparuit obiitque III. vel V. Id. Augusti. Socrates *lib. 4. c. vlt.* Hieronymus *Chronico.* Idacii *Consularia.* Chronicon Alex. Farrago Alexandr. & Am. Marcellinus, *lib. 31. c. 13.* qui historiam suam hic terminauit. v. Zosimum, *lib. 4. c. 24.* Philostorgium *lib. 9. c. 17.*

GRATIANVS ET VALENTINIANVS.

XVIII. Kal. Sept. Dat..... *l. 9. de metallis.* ad Vindicianum V. C. Vicarium.

Agitur hac l. de *Præfectis Galliarum & Italiæ.*

XV. Kal. Sept. Dat. * Rauennæ *l. 2. Cod. Iust. de aduoc. diuers. iudiciorum.* ad Antonium PF. P.

* id est, reddita. *GOTHOFREDVS.* Hæc lex XV Kal. Sept. data legitur, adeoque male habet inscriptum nomen Valentis, qui mense Augusto iam obierat, aut alius anterioris mensis Kalendæ deberent substitui. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 460.

VIII. Kal. Octobr. Dat..... *l. 1. de domibus ad rem priuat. pertin.* Com. Largitionum.

Agitur hac l. de *Augustensi Suitranea* (f. Zaugitana) *ciuitate.*

Prid. Kal. Dec. * Dat. Treu. *l. 12. de pœnis.* ad Antonium PF. P.

Agitur hac l. de *Campaniæ Consularibus.*

His quatuor legibus, Valentis quoque nomen inscriptum, qui tamen iam obierat.

* Forte alius mensis adscribendus.

CHRONICON HISTORICVM.

GOTHI, Valente mortuo, toto anno diœcesin Thraciarum, Scythiæ & Mysiæ deprædati sunt, ad portas vsque vrbis Constantinopol. cui & metum iniecere. vid. Eunapium *in Excerptis.* Zosimum *lib. 4. cap. 74.* Socratem, *lib. 5. cap. 1.* & Fastos *Idacianos.* vid. & Ambrosium *lib. 2. c. vlt. in fine.*

Gratianus in hac rerum perturbatione e Galliis in Pannoniam, Mysiam, Thraciasque (quo pertinet & quod Ambrosius scribit, fine *lib. 2. de fide*:) imo & Constantinopolim pergens (vt referunt Io. Antiochensis & Suidas) Orientem Danubiique limitem ordinauit, pacauitque, Theodosio M. in Imperium adscito. vid. Ausonium, *Gratiarum act.* Pacatum *Panegyrico, cap. 11.* Zosimum, *lib. 4. c. 24.*

Gratianus hoc ipso tempore *Sirmii* constitutus, rescriptum emisit, quo Hæreticis libertatem religionis fecit, exceptis tantum Manichæis, Photinianis & Eunomianis: vt ipsemet testatur, *l. 5. de hæreticis*: & Socrates, *lib. 5. cap. 2.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 1.* Ioannes Antiochenus, & Suidas, in γρατιανός.

GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

AVSONIO & OLYBRIO COSS. 379. (a)

(a) Cassiodorus. *Ausonius & Olybrius.* Socrates H. E. Lib. V. c. 2. Αὐσονίῳ καὶ Ὀλυβρίῳ. Fast. Flor. mai. Αὐσονίῳ καὶ Ὀλυβρίῳ. Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Ausonio & Olybrio.* Paschal. Latercul. *Olybrio & Ausonio.* Chron. Alexandr. minus accurate: Αὐσονίῳ καὶ Ἰσλυβρίῳ; Malala Chronogr. Part. II. p. 36. vero Αὐσονιανῷ καὶ Ἑρμογένει, in priori tantum nomine errauit, alter Consulum enim, *Q. Clodius Hermogenianus Olybrius* dicitur, quod marmor apud *MANILLIVM* in descript. villæ Boryhesiæ pag. 150. & *GRVTERVM* inscript. CCCLIII. 2. testatur:

TYR.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A.D. 379.

TYRRANNIAE. ANICIAE.
IVLIANAE. CF. CONIVGI.
Q. CLODI. HERMOGENIANI.
OLYBRII. V. C.
CONSVLARIS. AFRICAE.
PRAEFECTI. VRBIS.
PRAEF. PRAET. ILLYRICI.
PRAEF. PRAET. ORIENTIS.
CONSVLIS. ORDINARII.
FL. CLODIVS. RVFVS. V. P.
PATRONAE. PERPETVAE.

Consules huius anni memorat *Victor.* in Præfat. Paschal. Fest. *Ab Abraham*, inquit, *usque in sextum Valentis consulatum & Valentiniani secundum (anni) IICCXCV. ac deinde ab Ausonio Olybrioque consulibus, qui sequuntur, ad VIII. Valentiniani Augusti Consulatum & Anthimi VII. & LXX.* & inscriptio apud *REINESIVM* Class. XX. inscript. CCCLXXI. pag. 983.

BENEMERITO. POMPEIO.
QVI. VIXIT. MENSIBVS. XI.
D. VI. DEPOSITVS. IN. PACE.
DIE. XVI. KAL. SEPT. AVSONIO. ET.
OLYBRIO. CONSS.

Reliquit etiam *Ausonius* gratiarum actionem ad Gratianum Augustum, qui ipsum Consulatus honore ornauerat; & Epigrammate 144. annum hunc ab V. C. ita signauit:

Supputatio ab urbe condita in Consulatum nostrum.
Annis undecies centum coniunge quaternos
Undenos, unumque super trieterida necte.
Hæc erit æternæ series ab origine Romæ.

Epigr. 145:

Urbis ab æternæ deductam Rege Quirino
Annorum seriem cum Procule accipies:
Mille annos centumque & bis fluxisse nouenos
Consulis Ausonii *nomen ad usque leges.*
Fors erit ut lustrum cum se cumulauerit istis
Confectam Proculus signet Olympiadem.

Epocham Varronianam annis 13. præuertisse Ausonium, obseruatum est ab *ANT. PAGIO* in Crit. ad Annal. Baron. ad an. 302. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 464.

VI. Kal. Mart. Dat. SIRMIO *l. 1. de palatinis S. L.* Asellæ......

Non. April.* Dat. TREV. *l. 26. quorum appellat. non recipiuntur.* ad Hypatium PF. V.

* *yg.* Aug.

XV. Kal. Iul. Dat. THESSAL. *l. 12. de iure fisci.* Pancratio Com. R. P.

Agitur h. l. de *Alytarcha urbis Antiochenæ.*

VI. Non. Iul. Dat. AQVILEIAE *l. 2. de desertoribus.* } ad Hesperium PF. P.
III. Non. Iul. Dat. Aquileiæ. *l. 11. de lustrali conlat.* } ad Hesperium PF. P.

Hac l. fit mentio *Illyrici & Italiæ & Galliarum.*

Pr. Non. Iul. Dat. SCOPIS. *l. 2. de palatinis S. L.* Pancratio Com. R. P.

Agitur *in hac* l. de Comite domorum per *Cappadociam.*

XII. Kal. Aug. Acc. Constantinæ.* *l. 15. de nauiculariis.* ad Hesperium PF. P.

Agitur hac l. de nauiculariis & de præbitione equorum.

* An Constantina Cirtensium in Africa, de qua *l. 29. de decurionibus.*

III. Kal. Aug. Dat. (b) MEDIOLANI *lex 4. seu ult. Cod. Iust. quemad. testam. aperiantur.* ad Hesperium PF. P.

(b) f. pro reddita.

Prid. Kal. Aug. Dat..... *l. 6. de maternis bonis.* ad Hesperium PF. P. Acc. IV.* Kal. Sept.

* id est, trigesimo post die.

III. Non. Aug. Dat. Med. *l. 5. de hæreticis.* ad Hesperium PF. P. Acc. XIII.* Kal. Sept.

* id est, decimo octauo post die.

Prid. Non. Aug. Dat. TRIVERI *l. 1. de Princip. Agentium in reb.* ad Potitum Vicarium Vrbis. Acc. VII.* Id. Sept. Romæ.

* id est, trigesimo quinto post die.

IIII. Id.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS.

IIII. Id. Aug. Dat. VICO (c) AVGVSTI. *l. 4. de auro coronario.* Pancratio PF. V. (d) A. D. 379.

(c) *Vicus*, vrbs in Rhætia Ptolemæo.

(d) *γρ.* Com. R. P.

XIIII. Kal. Sept. Dat. BAVXARE *l. 3. de palatinis L. S.* Cateruio Com. S. L.

XVIII. Kal. Oct. Dat. TRIV. *l. 12. de medicis & professoribus.* Vindiciano...(e)...

(e) Comiti Archiatrorum.

X. Kal. Oct. Dat.* Rom. *l. vlt. de re iudic.* ad Potitum Vicarium. (f)

* pro *reddita*, vel *acc.*

(f) vrbis Romæ, vt sup. *l. 1. de princip. agent. in rebus.*

Kal. Octob. Dat..... *l. 2. de commeatu.* ad Syagrium Mag. Officiorum.

Prid. Id. Oct. PP. Romæ *l. 1. qui bonis ex l. Iul. cedere possunt.* ad Basilium Consulem. (g)

(g) *γρ. Com. S. L.* vt inf. an. 383. duabus constitutionibus.

VIII. Kal. Nou. Dat..... *l. 2. de exsecutoribus.* ad Potitum Vicar.

III. Non. Dec. Dat. Treu. *l. 7. de reparat. appellat.* ad Siburium PF. P.

Fit *h. l.* mentio hostium seu *perduellionum* depulsorum (proculdubio *Sueuorum* & *Alamannorum.*)

VIII. Id. Dec. Dat.* Sirm. *l. 4. de palatinis S. L.* ad Hesperium PF. P.

Eadem est sententia huius l. quæ legis 1. *eod. tit.*

* pro *reddita*, seu *acc.*

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Augustus a Gratiano Imp. infusis Imperio Barbaris, vt ait Ambrosius *fine orat. de obitu Theodos.* & prolixius Claudianus in IV. Cos. Honorii a v. 49. creatus his Coss. XIV. Kal. Februarias, seu XVI. Ianuarii, in Pannonia *Sirmii.* Socrates, *lib. 5. cap. 2.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 2.* Theodoretus, *lib. 5. cap. 5. 6.* Sidonius, *Carmine 5. v. 110.* Chronicon *Alexandr.* & farrago *Alexandr.* Marcellinus *Chronico*, Idaciana *Consularia*, &c. Et Theodosio cessit Oriens cum Thracia, inquiunt, Zosimus, *lib. 4. c. 24.* Orosius *lib. 7. cap. 34.* & ex eo Paulus Diaconus, *lib. 12.* male Illyricum iungit Sozomenus, *lib. 7. cap. 4.* Inter Gratianum vero & Valentinianum diuisum Imperium occidentale: Gratianoque cessere Galliæ, Hispaniæ, Britanniæ: Valentiniano Italia, Illyricum, Africa. Zosimus, *lib. 4. c. 19.* vid. sup. A. 375.

GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS.

GRatianus Imp. mense Ianuario & Februario his COSS. consistit *Sirmii:* vid. Ausonium *in Grat. act.* & *l. 5. de hæreticis.* Itaque data ibi ab eo VI. Kal. Mart. *lex 1. de palatinis S. L.*

Gratianus Imp. ex Pannonia Sirmio in Galliam reuersurus, per Venetiam (vbi *Aquileia*) & Liguriam (vbi *Mediolanum*) transiit. Ausonius *Gratiar. act.* Itaque datæ mense Iulio, Aquileiæ *lex 2. de desertorib.* & *lex 11. de lustrali conlat:* Eodemque mense Iulio extremo & Augusto Mediolani *lex 4. Cod. quemad. test. ap. l. 5. de hæreticis.*

Theodosius Imp. Sirmio digressus, *Thessalonicæ* in Macedonia constitit. vid. Zosimum *lib. 4. c. 25. 27.* Sozomenum *lib. 7. c. 4.* Iornandem, *de success. regn.* Hinc data ab eo ibi mense Iunio *lex 12. de iure fisci.* In hac vrbe postea anno proximo idem baptizatus fuit ab Acholio Ep. Socrates, *lib. 5. cap. 6.* Sozomenus, *lib. 7. c. 4.* Prosper, *Chronico.*

Theodosius Imp. Thessalonica *Sopos* in eadem Macedonia profectus: vbi data ab eo mense Iulio *lex 2. de palatinis S. L.* De hac vrbe dico, *ad eam l. 9.* & ad *l. 11. de decur.*

Hesperius, & *Siburius* in parte Imperii Gratiani Præfecti Prætorio fuerunt: quarum quisque diœceseon Præfectus Prætorio fuerit, disquiro *ad eas leges.*

Hæreticorum omnium, nullo excepto, cœtus vetuit hoc anno Gratianus Imp. *Mediolani* constitutus (vbi tum Ambrosius Episcopus erat) *l. 5. de hæreticis:* reuocato seu infirmato, quod apud *Sirmium* nuper emerserat, rescripto, firmatis viceuersa Valentiniani patris sui, suisque in contrarium iussionibus.

Gratianus Mediolano profectus, Liguriam, Venetiam, Galliam veterem, Rhetiam, Rheni accolas, Sequanos, Germaniam (primam scilicet) pertransiit teste Ausonio, *in Gratiar. act.* antequam *Treueros* veniret: Quo in tractu (*Triuerinum*, vel *Tridentinum*) & *Bauxara* fuerint necesse est, vbi datæ hoc tempore leges a Gratiano, de quibus locis *ad eas leges.* Hoc vero aduentu suo compescuit Gratianus *Sueuorum* & *Alamannorum* motus: testis Ausonius, *in Grat. act.* Socrates, *lib. 5. c. 6.* Sozomenus, *lib. 7. c. 4.* de quo accipio & legem *7. de reparat. appellation.*

Gratianus tandem emensis illis, quas supra dixi, summa celeritate regionibus & prouinciis, *Treueros* peruenit: vbi data ab eo mense Septembri ferme medio *lex 12. de medicis & professoribus.* Hinc est, quod Ausonius *in Gratiarum actione*, Treuiris hoc anno positus simul & Consul, ait, Gratianum, *quia interesse non potuerat primordiis dignitatis suæ per locorum interualla, ad solemnitatem condendi honoris* occur-

 occurrisse, beneficiis ne deesset officium, id est, circa finem Consulatus.

Vindicianus hoc tempore Comes Archiatrorum erat, ad quem exstat hoc anno Gratiani lex 12. *de medicis & professorib.* Cuius etiam exstat epistola inter opera medicorum.

Theodosius multis & ingentibus præliis commissis cum Gothis, Alanis, Hunnis, eos e Thracia expulit & victoriæ nunciatæ xv. Kal. Decembr. Zosimus *Lib. IV, c. 25.* Socrates, *Lib. V, c. 6.* Sozomenus, *Lib. VII. c. 4.* Marcellinus *Chronico*, & Idacii *Consular.*

Ab hoc Consulatu possessiones iuris ciuilis, & *agonothetica* passim donatæ (a Theodosio M. procul dubio) vid. Nouellam *Martiani 3.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

GRATIANO V. & THEODOSIO I. AA. COSS. 380.

Huius Consulatus fit mentio, *l. 35. de operib. publ.* GOTHOFREDVS. Marcellinus Comes. *Gratiano Aug. V. & Theodosio Aug. I.* Socrates H. E. V. 6. Ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ τὸ πέμπτον καὶ αὐτοῦ Θεοδοσίου τὸ πρῶτον. *Gratiano V. & Theodosio I. Coss.* Cassiodorus. *Gratianus V. & Theodosius.* Fast. Idat. *Gratiano Aug. V. & Theodosio Aug.* Prosper. Chron. & Paschal. Latercul. *Gratiano V. & Theodosio.* Male legitur in Chron Alexandr. Γρατιανοῦ Αὐγούστου τὸ ς′ καὶ Θεοδοσίου Αὐγούστου. & in Fast. Flor. mai. Γρατιανὸς τὸ β′ καὶ Θεοδόσιος τὸ δ′. Scimus id ex Edyllio VIII. *Ausonii*, cuius titulus: *Precatio Ausonii Consulis designati, pridie Kalendas Ianuarii fascibus sumptis*; vbi Poeta inter alia ita canit;

Iane, veni: nouus anne, veni; renouate veni Sol.
Aurea venturo Sol porrige gaudia Iano;
Fascibus Ausonii succedet Cæsar *in annum,*
Quintam *Romulei* prætextam *habiturus honoris.*
Ecce vbi se cumulat mea purpura (mitibus audi
Auribus hoc Nemesis) post me dignatur oriri
Augustus Consul. Plusquam conferre videtur
Me sibi, qui iussit nostros præcedere fasces.

Accedit testis *Victorius* in præfat. paschalis festi (in append. ad Petauii Tom. II. de doctrin. Temp.) ita scribens: *Sanctæ memoriæ Theophilus quondam Alexandrinus Antistes ad Theodosium Imperatorem datis epistolis ex primo ipsius & Gratiani quinquies Consulatu conditum Paschale direxit.* add. Sozomenus Hist. VII. 5. Confer. PETRVS RELANDVS in Fast. pag. 469. & ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. ad h. a.

VIII. Id. Ian.* Dat..... *l. 4. Cod. Iust. de modo multarum.* Eutropio. PF. P.

*malim, Iun. f. VIII. Kal. Iun.

XVIII. Kal. Feb. Dat. THESSAL. *l. 1. ad l. Iul. repetundarum.* Neotherio PF. P.

VII. Kal. Feb. Dat. Thessal. *l. 2. de thesauris.* ad populum vrbis Constantinopol.

IV. Kal. Feb. Dat.* Constantinop. *l. 8. de tironibus.* Edictum ad prouinciales.

* id est, reddita, vel proposita.

III. Kal. Feb. Dat. Thessal. *l. 12. de petitionibus.* Pancratio Com. R. P.

IIII. Non. Feb. Dat. Thessal. *l. 3. de tabulariis.* Neotherio PF. P.

VIII. Id. Feb. Dat. TRIV. { *l. 3. de naufragiis.* Nauiculariis Afris salutem. | *l. 16. de nauicular.* Corpori nauiculariorum. }

XV. Kal. Mart. Dat. Triberi. *l. 9. de priuil. eorum qui in sacro palatio.* ad Arborium PF. P.

III. Kal. Mart. Dat. Thessal. { *l. cunctos populos 2. de fide Catholica.* Edictum ad populum Vrbis Constantinop. | *l. 25. de Episcopis*....(a)... }

(a) In Cod. Iust. *l. 1. Cod. de crimine sacril.* Eutropio PF. P.

III. Kal. Mart. PP. Karthagine. *l. 9. de murilegulis.* ad Eucherium......

Consulatus in *h. l.* ita notatus: *Post Consulatum Auxonii & Olybrii.*

IV. Id. Mart. PP. Hadrumeto. *l. 2. de principibus agentium in rebus.* ad Probum PF. P.

Prid. Id. Mart. Dat. AQVIL. *l. 10. de murilegulis.* ad Hesperium PF. P.

Huic l. Consulatus ita subnotatus: *Post Consulatum Auxonii & Olybrii.*

XVI. Kal. Apr. Dat. { ..... *l. 80. de decurionibus.* } Iuliano PF. Ægypti.
{ Thessal. { *l. 20. de operibus publ.* }
{ *l. 81. 82. de decurionibus.* ad Neotherium PF. P.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A. D. 380.

xv. Kal. Apr. Dat. Treu. *l. 12. de extraordinar.* ad Theodorum (b) Com. R.P.

Fit hac l. mentio *P.P. Italiæ, & suburbicariarum partium.*
(b) Meminit Claudianus in *Consul. Theodori.*

vi. Kal. Apr. Dat. Thessal. *l. 4. de quæstionibus.* Albuciano Vicar. Macedoniæ.

viii. * Kal. Mai. Dat. Mediol. *l. 4. de scenicis.* ad Paulinum PF. V.
* f. IIII. id est, v.

vi. * Kal. Mai. PP. Antiochiæ. { *l. 3. de desertoribus.* / *l. 9. de tironibus.* } Neotherio PF. P.
* al. III.

v. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 5. de scenicis.* ad Paulinum PF. V.

Prid. Id. Mai. Scripta Damasco { *l. 9. de filiis mil. apparitorum.* / *l. * 83. de decurionibus.* } Petro Consulari Fenicis.

* Subscriptio huius l. ita habet: *Scripta Petro Consulari Fœnicis Damasco, Prid. Id. Mai. Constantinop.* (imo Thessal.)

viii. Kal. Iun. * Dat. Thess. { *l. 2. de Præfecto prætorio.* / *l. 2. de Quæstoribus.* } Restituto PF. V.
* al. Iul.

Prid. Id. Iun. Dat. Thessal. *l. 3. de locat. fund. iuris emphyt.* Pancratio Com. R. P.
Id. Iun. Dat...... *l. 16. de pistoribus.* ad Arborium PF. V.
xvii. Kal. Iul. Dat. Thessal. *l. 1. de Primicerio & Notar.* Eutropio PF. P.

xvi. Kal. Iul. Dat. Thessalonicæ. *l. 3. de Agentibus in rebus.* ad Florum Mag. officiorum.

xv. Kal. Iul. Dat. Thessalonicæ. {
L. 8. & 9. de bonis proscriptorum.
L. 2. ad l. Iul. repetundarum.
L. 6. de sponsalibus.
L. vn. si prouinciæ Rector.
L. vn. de vsuris rei iudicatæ. } Eutropio PF. P.
L. vn. si quacunque præditus pot. Neotherio PF. P.
L. quicumque. de iis quæ admin. Floro PF. P.
L. 3. Cod. Iust. de litigiosis. Tatiano PF. P.
Hæc lex *rursus* lata fine huius anni. }

xiiii. Kal. Iul. Dat...... *l. 38. de appellationibus.* ad Syagrium PF. P.
v. Kal. Iul. Dat. Aqvileiæ *l. 10. de priuil. eorum qui in sacro pal.* ad Probum PF. P.
Kal. Iul. Dat. Thessalonicæ. *l. 16. Cod. Iust. de testamentis.* Eutropio......

viii. Id. Iul. Dat. Thessal. *l. 10. de filiis milit. apparitor.* ad Felicem Com. Orientis.

iv. Id. Iul. Dat. Triu. *l. 17. de pistoribus.* ad Titianum * Vic. Afric.

* Fit hac l. mentio Iudicum *Africanorum & pistorum vrbis Romæ.*

Prid. Id. Iul. Dat. Thessal. *l. 8. de annonis ciuicis.* Restituto PF. V.

Id. Iul. PP. * Rom. *l. 4. de desertoribus.* ad Syagrium PF. P.

* Dat. in C. Iust.

vi. Kal. Aug. Dat. * Constantinop. *l. 7. de legatis.* Eutropio PF. P.

* id est, reddita: vel hic reponendum *Hadrianop.*

xvi. Kal. Septemb. Dat. Hadrianop. *l. 21. de operibus publicis.* Eutropio PF. P.
Prid. Kal. Sept. Dat. Thessal. *l. 13. de petitionibus.* ad prouinciales.
vi. Id. Sept. Dat. Sirmio *l. 11. de filiis milit. apparitorum.* Habe Neotheri K. N.
xii. Kal. Octob. Dat. Thessal. *l. 14. de petitionibus.* Pariorato Com. R. P.
xvi. * Kal. Dec. Dat. Thessal. *l. 15. de petitionibus.* Eutropio PF. P.
* al. xv.

xv. Kal. Ianuar. PP.... { *l. 1. Cod. Iust. de secund. nupt.* / *l. 4. Cod. Iust. ad SC. Tertyll.* } Eutropio PF. P.

xiii. Kal. Ian. Dat. Constantinopoli. *l. 3. Cod. Iust. de litigiosis.* Tatiano PF. P.
Huius l. subscriptio notanda: Nam cum mense iam Maio hæc lex lata fuisset, *rursus* ea lata hoc tempore dicitur.

iii. Kal. Ian. Dat. Constantinop. { *l. 3. de exhibendis reis.* / *l. 6. de custod. reorum.* } Eutropio PF. P.

GRATIANUS, VALENTINIANUS & THEODOSIUS.

A. D. 380.

CHRONICON HISTORICUM.

Theodosius M. hoc integro ferme anno *Thessalonicæ* constitit: vbi & morbo correptus, iisdem coss. ab Acholio Ep. baptizatus fuit: vt diserte testatur Socrates *lib. 5. c. 6.* Sozomenus *lib. 7. c. 4.* temporis characterismum haud adeo aperte prodit. De hoc alioquin Theodosii morbo Zosimus quoque, *lib. 4. c. 34.* Gregorius Nazianzenus etiam *de vita sua n. 71.*

ἐπὶ δὲ φῦλοις βαρβάρων, κακὸν φέρων
Ἄναξ ἑῷος ἦχεν ὁρμητήριον
Θεσσαλονίκην.

Orientis at cum Barbaris cladem ferens
Thessalonicam sceptriger, velut aggerem,
Teneret.

Gratianus potissimam huius anni partem egit *Treuiris.*

Theodosius his coss. quatuor constitutionibus, puta *l. 12. 13. 14. 15. de petitionibus*, petitorum, eorum scilicet, qui bona velut caduca, vacantiaque, vel etiam proscriptorum, a se impetrabant, auiditati enixe occurrit.

Supplementa militiæ hoc tempore a Theodosio M. agitata ex vagis veteranorum filiis, & ex vacantibus opportunis regionibus, docent lex 3. *de tabulariis*: & lex 9. *de tironibus: lex 3. de desertoribus: lex 11. de fil. mil. apparit.* quæ omnes leges ad Neotherium PP. datæ sunt.

Theodosius M. ex vrbe Thessalonica populum Orientis, ac nominatim Constantinopolitanum, variis hæresibus contaminatum (sic vt Ecclesia per 40. iam annos ab Arianis teneretur) inter hæc Imperii sui initia, ad Catholicam fidem traducere instituit: Edicto partim ad populum vrbis Constantinopol. partim ad Eutropium PP. emisso: Duobus in id præstitis: *Formula* videl. Catholicæ fidei proposita, additis duobus insigniorum Episcoporum, qui tum in fide manserant, Damasi videl. Ep. Romani, & Petri Alexandrini exemplis: Tum & charactere expresso, ad quem *Episcopi* & pastores eligendi essent: Cuius Edicti duæ partes supersunt etiamnum in famosa *l. cunctos populos de fide Catholica*, & in *l. 25. de Episcopis.* Eiusce vero legis meminit quoque Sozomenus, *lib. 7. c. 4.*

Valentinianus Iun. his coss. modo *Aquileiæ*, modo *Mediolani* constitit.

Præfecti Prætorio septem his coss. memorantur: quatuor sub Theodosio Imp. *Eutropius*, *Neotherius*, *Florus* & *Tatianus:* nam quæ leges ad eos datæ sunt, dicuntur datæ Thessalonicæ, Hadrianopoli & Constantinopoli, item PP. Antiochiæ: Tres alii sunt, *Probus*, *Hesperius & Syagrius*, ad quos quæ leges emissæ sunt, datæ dicuntur Aquileiæ, vel propositæ Romæ vel Hadrumeti.

Quadragesimam ante Pascha a criminum cognitione vacuam esse voluit Theodosius *l. 4. de Quæstionibus.*

Scenicarum in vrbe Roma professioni Valentinianus Iun. odium hoc tempore indixisse testantur *lex 4. & 5. de scenicis*, pariter vt anno prox. 381. *l. 8. 9. eod. tit.*

Dignitatum quarundam, & summarum quidem, & Magistrorum militum nominatim ordinem & præcedentiam hoc tempore definiuit Theodosius Imp. *l. 2. de Præfectis pratorio*, & *l. 2. de Quæstoribus:* Quibus forte socianda *lex 4. Cod. Iust. de modo multarum*, emendata eius subscriptione, vid. sup. VIII. *Id. Ian.* qua l. modus multarum, quas PP. imponere possent, definitur.

Theodosius hoc tempore constitutionibus suis, per totum orbem sibi parentem emissis ad Præfectos Prætorio, ac nominatim ad Eutropium PP. furtis, concussionibus, vexationibus, impressionibus Iudicum seu Rectorum prouinciarum potentiorumque, imo & Fisci enixe occurrit, vt videre est ex nouem legibus superius positis, quæ omnes eodem pertinent.

Theodosius Imp. Thessalonica digressus, *Hadrianopolim* venit: vbi data ab eo medio mense Augusto lex 21. *de operib. publ.* mense mox proximo Thessalonicam reuersus, vt ostendit lex 13. *de petitionib.*

His coss. *Sirmii* versati mense Septembri Valentinianus Iun. & Gratianus: a quo Ariani impetrarunt concilium *Aquileiense*, quod indictum in mensem Septembrem anni proximi 381. vid. Concilium Aquileiense in *Principio.* (Fortean & Theodosius eo venit: quod colligat quis ex *l. 11. de fil. mil. appar.* si modo Neotherius, ad quem ea lex data est, idem est cum Neotherio PP. quod existimo.)

Theodosius Imp. correctionem morum instituens, immaturis seu festinatis *secundis mulierum nuptiis*, violata luctus religione priori viro debita, grauissimas pœnas imposuit, constitutione ad Eunapium PP. emissa.

Theodosius Imp. Macedonia seu Thessalonica digressus post deuictos Barbaros, *Constantinopolim* venit. Gregorius Nazianzenus, *de vita sua n. 93.* duobus locis: Zosimus, *lib. 4. c. 33.* Idacius *Chronico* & Fasti Idaciani. Idque die XVIII. Kal. Decemb. aiunt Fasti Idaciani: verum male: ibi enim reponendum VIII. *Kal. Dec:* nam XV. vel, XVI. Kal. Decemb. Theodosius erat adhuc Thessalonicæ, vt docet *lex 15. de petitionibus.* Et vero Chronici Alex. auctor diserte Theodosium VIII. Kal. Decembr. Constantinopolim ingressum scribit. Certe fine huius anni Theodosium Constantinopoli fuisse docent tres leges hic supra positæ. Sed & ex Socrate, *lib. 5. c. 7. extremo*: Sozomeno, *lib. 7. c. 5.* Marcellino, *in Chronico* his coss. discimus, Theodosium Constantinopoli iam constitutum, mense Decembri his coss. Ecclesiam Arianis ereptam, Catholicis restituisse: de qua Ecclesiæ restitutione, Theodosio M. Constantinopoli constituto, Philostorgius quoque, *lib. 9. cap. 19.*

Exhibitioni & custodiæ reorum clementissime consuluit hoc tempore Theodosius M. *l. 3. de exhib. reis*, & *l. 6. de custodia reorum.*

CHRO-

A. D. 381.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

EVCHERIO & SYAGRIO COSS. 381.

In sedecim constitutionibus, ordine inuerso scripti hi Coss. *Syagrius & Eucherius.* GOTHOFREDVS. Hoc etiam ordine apud Cassiodorum legimus: *Syagrius & Eucherius.* In Chron. Alexandrin. Συαγρίε καὶ Εὐχερίε. Fast. Idat. Prosper. Chron. & Paschal. Latercul. *Syagrio & Eucherio.* Marcellinus Comes. *Eucherio & Syagrio.* vbi Sirmondus tamen edidit *Euagrio.* Fast. Flor. mai. vero Εὐχέριος καὶ Εὐάγριος τὸ ά. Ita quoque Socrates H. E. Lib. V. c. 8. Ἐν ὑπατείᾳ Εὐχαρίε καὶ Εὐαγρίε. *Consulibus Euchario & Euagrio.* Notatur autem in præfat. ad Tom. II. Oper. Sirmondi, scribendum esse *Syagrio* in fastis & apud Socratem, cum ob literarum similitudinem Συάγριος mutatum sit in Εὐάγριος. Idem statuendum forte de loco in actis Concil. Constantinopolitan. hoc anno habiti: Ἐν ὑπατείᾳ Φλαβίε Εὐχερίε, καὶ Φλαβίε Εὐαγρίε τῶν ἐκλαμπροτάτων. *Flauio Eucherio & Flauio Euagrio clariss. Coss.* vid. Nessel. *in Catalog. Bibl. Cæsar. Part. V. pag.* 103. Vtrumque Consulem *Flauii* nomine insignitum, & locus iam allegatus, & testamentum D. Gregorii Nazianzeni, a Baronio an. 389. num. XXIV. editum testatur. In secunda vero editione huius testamenti, quam accuratiorem dedit Dan. Papebrocius *in Vit. D. Gregorii die 9. Maii. cap. 14.* perperam scriptum etiam est: *Flauius Euagrius.* Certe *Syagrii* nomen non *Euagrii* habet Ammian. Marcellinus Lib. XXVIII, c. 2. *Syagrium tunc notarium, postea præfectum & Consulem.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 472.

Erratum est a Baronio in Annalibus, Caluisio in opere Chronolog. & Gothofredo in Prosopographia Codicis Theodosiani, qui priorem *Syagrium* cum posteriore (anni sequentis) confundunt: quasi idem Syagrius bis Consul duobus annis coniunctis processerit. Quem in errorem nos induxit Onuphrius, qui scribit, auctorem Chronici Alexandrini & Cassiodorum an. 382. Syagrium cum numerali nota efferre. Quod quidem de auctore Chron. Alexandrini verum, sed de Cassiodoro falsum. Sed alii Fastorum scriptores, & leges Codicis Theodosiani in eo anno datæ, Syagrium sine iterationis nota edunt. Præterea *Syagrius*, qui Antonio Collega Consul fuit, *Afranius* vocabatur, vt nos docet Sidonius in libri primi epistola sexta. Erratum etiam ab eodem Onuphrio & a Caluisio, qui Syagrium hunc perperam postremum vocant. Solet enim Onuphrius, vt a Sirmondo in notis ad laudatum Sidonii locum obseruatum, nomina, quia semel in vno quopiam coniuncta inuenerit, in omnibus, quos eorum aliquo affectos videt, copulare. Neque enim verum est, quod idem Onuphrius scribit, *Syagrium*, qui Præfectus Prætorio fuit, vt videre est apud Gothofredum in Prosopographia, verbo *Syagrius*, vocatum fuisse *Posthumum*, vt ibidem ostendit Sirmondus. Denique peccatum ab eodem Onuphrio, qui ex eo, quod in inscriptione, quam refert, legatur: *Fl. Annius Eucharius Epiphanius Præfect. Vrbi &c.* perperam deducit, *Eucherium* dictum etiam fuisse *Eucharium & Epiphanium.* Et quia ea inscriptio Romæ exstat, eum fuisse Consulem occidentalem. Eucherius enim qui anno 381. Consul fuit, alius est ab *Euchario* Epiphanio etiam dicto, annoque Christi 412. Vrbi præfecto, & ab *Euchario*, qui eodem anno 412. Proconsul Africa fuit, vt cidere est in Chronologia Codicis Theodosiani, eiusque Prosopographia, in quibus eo anno 412. aliquæ leges Euchario Proconsuli Africæ, aliquæ Epiphanio Præfecto Vrbi inscribuntur. Quare Gothofredus laudatus Epiphanium, Eucharium & Eucherium recte distinxit. *ANTONIVS PAGIVS* differt. Hypat. proleg. n. 27.

IIII. Id. Ian.* Dat. CONSTANTINOP. *l. 6. de hæreticis.* Eutropio PF. P.

* f. Iun.

XVII. Kal. Feb. Dat..... *l. 5. de desertoribus.* Neotherio PF. P.

III. Non. Feb. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 6. de curiosis.* ad Florum Mag. offic. / *l. 11. de priuil. eorum qui in sacro pal.* Eutropio PF. P. }

XV. Kal. Mar. PP. Karthag. *l. 84. de decurionibus.* ad Camenium Vic. Afr.

III. Kal. Mart. Dat...... *l. 36. de cursu publ.* ad Syagrium PF. P.

XV. Kal. Apr. PP. Karthag. *l. 39. de appellationib.* ad Macedonium Com. S. L.

IIII. Kal. Apr. Dat. { MEDIOL. } { *l. 5. de honor. codicillis.* / *l. 2. de proximis.* } ad Valerianum PF. V.

...... *l. 2. de Primicerio & Not.*

Acc. XII.* Kal. Mai.

* Vigesimo tertio post die.

Prid. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 26. de Episcopis.* ad Tuscianum Com. Orientis.

X. Kal. Mai. Dat. AQVIL. *l. 2. de Equis curulibus.* ad Valerianum PF. V.

VIII. Kal. Mai. Dat. TRIV. *l. 6. de scenicis.* ad Valerianum PF. V.

* Atqui Roma Valentiniano cesserat? Et Valentiniani leges occurrunt ad PV. imo ad eundem Valerianum supra? Quid igitur? an *Trid.* id est, Tridentum hic reponendum? Non Roma: scil. in commune relicta erat inter Gratianum & Valentinianum.

VI. Non. Mai. Dat. Constantinop. *l. 1. de apostatis.* ad Eutropium PF. P.

VIII. Id. Mai. Dat. { Constantinop. *l. 7. de hæreticis.* Eutropio PF. P. — Hac l. agitur de *Manichæis.* / ...... *l. 7. de scenicis.* / Aquilæ * *l. 8. de scenicis.* } ad Valerianum PF. V.

* Aquileia.

III. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 1. de secundis nuptiis.* Eutropio PF. P.

III. Non. Iun. Dat. Constantinop. *l. vbi pactum 40. Cod. Iust. de transactionibus.* Eutropio PF. P.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A. D. 381.

Prid. Non. Iun. Dat. Constantinop. *l. 1. de Censitoribus.* Eutropio PF. P.

III. Kal. Iul. Pars actorum habitorum in consistorio Constantinopoli. *l. 8. de fide testium.*

XIIII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 8. de hæreticis.* ad Elicherium Com. Orientis.

XII. Kal. Aug. Dat. HERACLEAE { *l. 2. de his qui cum dispens. contr.* Palladio Com. S. L. / *l. 85. & 86. de decurionibus.* Eutropio PF. P. }

XII. Kal. Aug.* Recitata Romæ. *l. 6. de indulgent. criminum.* ad Antidium V. C. Vicarium.
*f. Apr.

III. Kal. Aug. Dat. Heracleæ { *l. 6. de sepulcro violato.* Pancratio PF. V. / *l. 87. de decurionibus.* ad Florum PF. P. / *l. 3. de fide Catholica.* ad Auxonium Proc. Asiæ. }

V. Kal. Sept. PP. Karthag. *l. 9. de scenicis.* Herasio Proc. Afric.

VIII. Non. Sept. Dat. . . . . *l. 1. Cod. Iust. ne fideiussores dotium.* Cynegio PF. P.

Hæc lex vel *Cynegio PP.* perperam inscribitur, vt qui non nisi anno 384. factus fuerit PP. vel annus emendandus ibi est.

Non. Sept. Dat. HADRIANOPOLI. *l. 10. de tironibus.* Eutropio PF. P.

IV. Kal. Octobr. Dat. CONSTANTINOPOLI. *l. vlt. Cod. Iust. qui dare tutores.* Eutropio. . . . .

VII. Id. Octobr. Dat. . . . . *l. 15. de diuersis officiis.* ad Syagrium PF. P.

Prid. Id. Oct. Dat. TREVERIS. *l. 2. vnde vi.* ad Potitum Vicarium Vrbis.

Prid. Kal. Dec. PP. Byrito. *l. 3. de his qui cum dispens.* Palladio Mag. Officiorum.

Id. Dec. Dat. Constantinop. { *l. 3. de Primicerio & Notar.* / *l. 6. de honorariis codicillis.* } Floro PF. P.

XIII. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 7. de paganis.* Floro PF. P.

VII. Kal. Ian. Dat. AQVIL. *l. 18. de annona.* ad populum.

CHRONICON HISTORICVM.

HIS COSS. Gratianus & Valentinianus *Mediolani* vel *Aquileiæ* constitere, Theodosius Imp. *Constantinopoli* ad medium ferme Iulium mensem vsque.

Theodosius cum rescripto a se impetrato ab hæreticis paulo frigidior visus fuisset (de quo Gregor. Nazianz. *de vita sua*, & *ad Arianos*, & Sozomenus *lib. 7. c. 16.*) recollecto nunc animo legem 6. *de hæreticis* emisit: qua Nicænæ Catholicæque fidei formula proposita, hæreticorum (veluti Photinianorum, Arianorum, Eunomianorum) cœtus intra oppida prohibuit: cassatis rescriptis, quæ per fraudem elicita fuerant: de qua l. sensisse videtur Sozomenus, *d. c. 16.*

Athanaricus, Rex Gothorum, Constantinopolim ad Theodosium (haud ita pridem morbo liberatum, ait Zosimus *lib. 4. c. 34.*) venit his coss. III. Idus Ianuarias, eodemque mense obiit VIII. Kal. Febr. Zosimus, *l. c.* Prosper, Marcellinus, Idacius *Chronicis* & in *Fastis Consular.*

De Dignitatum ordine, constitutionem promulgat Gratianus Imp. ad Valerianum P. V. Romæ, vnde tria fragmenta superius posita supersunt. Eiusdem constitutionis meminit Valentin. Iun. frater eius *l. 13. de priuil. eor. qui in sacro pal.*

Præfecti Prætorio his Coss. sub Theodosio Imp. memorantur *Eutropius*, *Neotherius*, *Florus*. Præter hos memoratur & *Syagrius* sub Valentiniani imperio.

Valentinianus Imp. his Coss. voluptati vrbis Romæ ludicrisque spectaculis, infra tamen contemptum religionis Christianæ consuluit *l. 6. 7. 8. de scenicis*: pariter vt per Africam *l. 9. eod. tit.*

Theodosius M. constitutiones promulgat mense Maio in Apostatas, puta *l. 1. de Apostatis*, & in Manichæos *l. 7. de hereticis.*

CONCILIVM Constantinopolitanum, secundum Oecumenicum ex indictione Theodosii hoc tempore habitum, a mense Maio, ad VII. Id. Iulias, quibus clausum id; idque potissimum aduersus Macedonianos, Spiritum sanctum negantes.

Theodosius Imp. *Eunomianis*, *Arianis*, *Aëtianis*, per Orientis diœcesin Ecclesiarum in ciuitatibus vel agris fabricandarum potestatem ademit his Coss. mense Iulio post finitum concilium Constantinopol. *l. 8. de hæreticis.*

Theodosius Imp. vrbe Constantinopol. digressus, *Heracleam* Thraciæ scilicet mense Iulio, vbi ab eo datæ variæ leges. Scilicet cum Scythis, Carpo-Dacis, Hunnisque Theodosio hoc tempore res fuit, quos & suas sedes repetere compulsit; testis Zosimus *lib. 4. c. 34.*

Indulgentiam Paschalem emisit hoc anno Romam Valentinianus Iun. quæ extat *l. 6. de indulgent. crim.*

Theodosius post Synodum Constantinopolitanam, & ad eius præscriptum eodem mense Iulio, per diœcesin Asiæ fidem Catholicam lege lata insinuatum iuit, nominatim aduersus Macedonianos; Ecclesiis tradi iussis Catholicis, hæreticis contra inde pelli iussis: idque prælato vndecim tum temporis Episcoporum Catholicorum exemplo: sicvt eos Catholicos censeri vellet, qui iis communicarent. Ea lex est lex 3. *de fide Catholica*, data ad Auxonium Proc. Asiæ: Quam legem memorat quoque Sozomenus, *lib. 7. cap. 9.*

AQVI-

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A. D. 382.

Aquileiensis Synodus habita his Coss. mense Septembri, vbi & Impp. constitere hoc anno *l. 2. de equis cur. l. 8. de scenicis. l. 18. de annona & trib.*

Theodosius Heraclea *Hadrianopolim* profectus: vbi data mense Sept. ab eo *lex 10. de tironibus*, quæ est de delectu militari, deque murcis, qui amputatione digitorum declinabant vsum armorum. Atque exinde *Constantinopolim* reuersus eodem mense Septembri, vbi & deinceps egit.

Theodosius Imp. *in Paganos* constitutionem edidit his Coss. *l. 7. de paganis*, prohibitis per Orientem *sacrificiis* diurnis, nocturnis: nominatim, ad consulenda incerta seu futura.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ANTONIO & SYAGRIO VV. CC. COSS. 382.

Consulatus hic in *l. 8. de Legatis* & *l. 13. de extraordinar. l. 89. de decurion.* ita designatur: *Post Consulatum Syagrii & Eucherii.* GOTHOFREDVS. Cassiodorus. *Antonius & Syagrius.* Ita etiam Fast. Idat. Marcellin. Com. & Prosper. Chron. *Antonio & Syagrio.* Fasti græci priorem Consulem *Antoninum* dicunt. Ita Fast. Flor. mai. Ἀντωνίου καὶ Συαγρίου. Pessime tamen Chron. Alexandr. alterum etiam Consulem cum numerali nota exhibet, Ἀντωνίου καὶ Συαγρίου τὸ β', & Paschal. Latercul. *Euagrium* nominat. *Antonio & Euagrio.* quod patebit ex iis, quæ ad antecedentem annum cum lectore communicauimus. Prosper Aquitanus Consulatus horum annorum ita digerit:

382. *Syagrio & Eucherio.*
383. *Antonino & Syagrio.*
384. *Merobaude II. & Saturnino.*

Exstat Fastorum Laterculus editus e Colbertino Codice post Chron. Alexandrin. & a Consulatu Ausonii & Olybrii incipit, in quo Coss. horum annorum ita adscripti sunt:

Syagrio & Eucherio.
Antonio & Siagrio.
Merobaude II. & Saturnino.

Syagrium autem huius anni Consulem *Afranii* habuisse nomen, ex Pagio iam adnotauimus. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Conf. pag. 476.

Prid. Id. Ian. Dat. CONSTANTINOP. *l. 1. de habitu, quo vti oportet intra Vrbem.* ad Pancratium PF. V.

VII. * Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 6. de diuersis rescriptis.* Floro PF. P.

* al. VIII.

VIII. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 90. de decurionib.* Proculo Com. Orientis.

XII. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 4. de Agentibus in reb.* Palladio Mag. Officiorum.

VIII. Kal. Apr. PP. Karthag. *l. 8. de Legatis.* ad Seuerum P. V. (a)

(a) γρ. PP.

Huic l. Consulatus ita subscriptus: *Post consulatum Syagrii & Eucherii*, pariter vt *l. 13. de extraordinar.*

III. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 12. de numerariis.* Omnibus Rectoribus prouinciarum.

III. * Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 2. de vestibus oloueris.* } Floro PF. P.

*f. II.

Prid. Kal. Apr. Dat. Constantinop ...... *l. 9. de hæreticis.* } Floro PF. P.

Kal. Apr. Dat ...... *l. 4. de calcis coctoribus.* ad Seuerum PF. V. (b)

(b) γρ. PP. F.

IV. Non. Apr. PP. Rom. *l. 6. de desertoribus.* ad Seuerum. PF. P.

III. Non. Apr. Dat. MED. *l. 13. de cohortalibus.* ad Seuerum PF. P.

Pr. Non. Apr. Dat. Constantinop. *l. 3. de cognitoribus.* Pancratio PF. V.

V. Id. April. PP. Karthag. *l. 88. de decurionibus.* ad Syagrium PF. P. Post alia.

Consulatus huic l. subnotatus, vt *l. 8. de Legatis.*

Id. Apr. Karthag. *l. 13. de extraordinariis.* ad Hypatium PF. P.

... April. Dat ..... *l. vn. de Consulibus.* ad Senatum (c) P. V.

(c) f. ad Seuerum PF. P.

VIII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 38. de cursu publ.* Floro PF. P.

VI. Id. Mai. Dat. BRIXIÆ *l. 9. de Legatis.* ad prouinciales.

Prid. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 37. de cursu publ.* ad Palladium PF. August.

Id. Mai. Dat. Tyro Metropoli. *l. 11. de tironibus* ..... PP. Byrito.

XVI. * Kal. Iun. (d) Dat. Constantinop. *l. 2. de sententiis ex periculo recit.* Clearcho PP. V. (e)

* deest in Aniano opt. not.

(d) ita in An. opt. notæ: vulgo *Ian.*

(e) in Cuiacii edit. *PF. P.*

XV. Kal. Iun. * Dat. Constantinop. *l. 3. de abolitionibus.* Floro PF. P.

* f. Iun.

XIII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 16. de petitionibus.* Nebridio Com. R. P.

VIII. * Kal. Iun. Dat. MEDIOL. *l. vn. de superindicto.* ad Proconsules, Vicarios, omnesque Rectores.

* al. VII.

Prid.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A. D. 382.

Prid. Id. Iun. Dat. Constantinop. *l. 3. de L. Iul. repetund.* Matroniano Duci & Praesidi Sardiniae (f)

(f) An Sardinia igitur Theodosio paruit?

XII. Kal. Iul.* Dat. PATAVI. *l. vn. de mendicantib. non inualid.* ad Seuerum PF. V. (g)

* f. Iun. (g) γρ. PF. P.

x. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 5. de Aquaeductu.* Clearcho. PF. V.

III. Non. Iul. Dat.* Viminacio. *l. 89. de decurionib.* ad Syagrium. PF. P.

* f. pro reddita.

Et huic l. Consulatus ita adscriptus: *Post Consulatum Syagrii & Eucherii.*

XVII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 39. de cursu publ.* Floro PF. P.

x. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 40. de cursu publ.* Floro PF. P.

Kal. Aug. Dat....... *l. 2. de lucris officior.* ad Seuerum PF. V.

VIII. Id. Aug. Dat. Constantinop. *l. 91. de decurionibus.* Dario Conf. (h)

(h) f. Com. S. L. pariter vt *l. 1. qui bonis ex l. Iul. cedere possunt. ad Basilium Consulem,* pro Com. S. L.

XV. Kal. Sept. Dat. VERONAE lex *si vindicari 13. de poenis.* Flauiano PF. Illyrici & Italiae.

Referenda haec lex videtur ad A. D. 390. vt ad eum annum dicam, & ad eam l. plene. *Valentiniano IV. & Neotherio Coss.*

x. Kal. Sept. Dat. { Constantinop. *l. 3. de sentent. ex periculo recit.* Clearcho PF. P.* (* γρ. PF. V.) / .... *l. 4. ad L. Iul. repetund.* Floro PF. P. }

IIII. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 10. de metallis.* Floro PF. P.

III. Kal. Sept. Lecta Capuae. *l. 14. de extraordinar.* ad Syagrium PF. P.

XVIII. Kal. Oct. Dat. Constantinop. { *l. 13. de Numerariis.* / *l. Numerarii, de his quae administr.* } Floro PF. P.

XII. Kal. Oct. PP. Byrito *l. 41. de cursu publico.* Filagrio Com. Or.

x. Kal. Nou. Dat..... *l. 92. de decurionibus.* Floro PF. P.

VII. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 17. de petitionibus.* Panellino Conf. Lydiae.

VII. Kal. Dec. Dat...... *l. 39. de decurionib.* Clearcho PF. P. (l)

(l) γρ. PF. V.

Prid. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 8. de paganis, sacrif. & templis.* Palladio Duci Osdroënae.

v. Id. Dec. Dat........ *l. 15. de extraordin.* ad Hypatium PF. P.

Agitur h. l. de *limite Rhaetico, & de expeditione Illyrica.*

XVIII. Kal. Ian. Dat. PATAVI. *l. 3. de proximis Comitib. dispos.* ad Hypatium PF. P.

VI.* Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 2. de secundis nuptiis.* Floro PF. P.

* in opt. notae Aniano XV.

Forte iungenda huic *lex 3. de abolitionibus*, cui dies subscriptus XV. *Kal. Iun.*

III. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 42. de cursu publico.* Constantiano Vicario dioeceseos Ponticae.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Imp. his Coss. porro *Constantinopoli* constitit: vt docent variae constitutiones: Eo vero anno ipse Theodosius corpus Valentiniani Augusti in Sarcophago deposuit IX. Kal. Martias, teste Idacio, in *consul.* & Marcellino, *in Chronico.*

Vestium genus Senatoribus, Officialibus, seruis Theodosius designauit his Coss. quibus scilicet Constantinopoli vti possent vel deberent sue vid. conditioni propriis. *l. 1. de habitu, &c.*

Praefectus Praetorio his Coss. fuit sub Theodosio, *Florus*: Sub Gratiano & Valentiniano, *Seuerus, Syagrius, Hypatius.*

Proculus his Coss. (vt & anno prox.) & sic bis, Comes orientis fuit, sub Theodosio Imp. ad quem ideo data Martio mense *lex 90. de decurionibus*: Cuius & multa mentio apud Libanium. vid. *Prosopogr.*

Theodosius M. in *Manichaeos* solitarios, Encra

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS.

cratitas Saccoforos, Hydroparastas, & in vnum Paschæ diem non consentientes, seueram constitutionem edidit *l.9. de hæreticis*: inter alia, inquisitoribus in id dari iussis, denunciatoribusque & delatoribus euocatis.

Valentinianus Iun. his Coss. modo *Mediolani* egit, vbi data ab eo mense Aprili *lex 13. de cohortalib.* modo *Brixiæ*, vbi data ab eo mense Maio *lex 9. de Legatis 3.* rursum *Mediolani*: eodem mense lex *vn. de superindicto.* 4. inde *Pataui*, vbi data mense Iunio *lex vn. de mendicantibus*, & mense Decembri *lex 2. de proximis Comitibus*, vt & *Veronæ*: propter Alemannorum, Marcomannorum in Rhætiam & Italiam proximam incursus; v. quæ noto ad mensem Decembrem huius anni.

Palladius hoc tempore Præfectus Augustalis seu Ægypti fuit: cui mense Maio inscripta Theodosii lex 37. *de cursu publ.* Eius meminit & Farrago Alexandrina, verum in anno 377. sub Valente.

Mendicantes validi vrbe Roma, qui magno ibi numero erant, vt expellerentur egit Valentinianus Iun. *l. vn. de mendicantibus non inual.*

Ex *Aquæductu* publico Constantinopoli eroganda seu deriuandæ aquæ in priuatas domos seu lauacra modum præscripsit his Coss. mense Iunio Theodosius, *l.3. de Aquæductu.* constitutione ad Clearchum P. V. data: qui idem ille Clearchus est, qui sub Valente, ante decennium circiter, Aquæductum illum Constantinopolim induxerat, teste Hieronymo *in Chronico*, & Socrate, *lib.4. cap.8.*

DAMASVS Ep. Romanus obiit mense Octobri his Coss. Marcellinus *in Chronico.*

Agitur in Valentiniani Iun. *l. 15. de extraordin. munerib.* de *Rhætico* limite, qui ex more includitur parauerdis & parangariis, item de *Illyricianæ* expeditionis pro necessitate vel tempore vtilitate: pariter vt mentio fit Equorum collationis ad militare subsidium, paulo ante hoc tempus indictæ a Valentiniano Iun. Imp. *lege 3. de Proximis Comitib. dispos.* Vnde colligitur, hoc tempore Marcomannos & Quados, Iuthungos Alamannos Rhætiæ & Illyrico infestos fuisse.

CHRONOLOGIA LEGVM.

MEROBAVDE ITERVM & SATVRNINO COSS. 383. (a)

(a) Cassiodorus. *Merobaudes II. & Saturninus.* Ita quoque Fast. Idat. & Prosper. Chron. *Merobaude II. & Saturnino.* Marcellin. *Merobaude II. & Saturnino.* Sozomenus Hist. Eccles. VII. 2. Μεροβαύδης τὸ δεύτερον καὶ Σατορνῖνος. Reliqui græci omnes variant. Chron. Alexandrin. Μεροβαύδου καὶ Σατορνίνου. Socrates Hist. V. 11. Ἐν ὑπατείᾳ Μερογαύδου καὶ Σατορνίνου. *Merogaude & Saturnino Coss.* Fast. Flor. mai. *Saturnilum* alterum Consulem dicunt; Μεροβαύδου τὸ β΄ καὶ Σατορνίλου τὸ α΄. Malala in Chronograph. Part. II. pag. 41. Ἐπὶ τῆς ὑπατείας Μηροβαύδου καὶ Σατορνίνου. *Merobaude & Saturnino Coss.* Pessime Paschal. Latercul. *Saturno & Syagrio.* Confirmantur Consules huius anni in inscriptione apud *FABRETTVM* pag. 666.

NONIS. APRIL. FL. MEROBAVDE.
V. C. ITERVM. ET. FL. SATVRNINO.
V. C. CONS.

Simul etiam prænomina (vterque enim *Flauius* dicitur) horum Consulum discimus; quæ & marmor apud eundem pag. 659. seruat:

ARAM. DICAVIT. NON. APRIL.
FF. LL. MEROBAVDE. ET. SATVRNINO. CONSS.

Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. p. 480.

IV. Id. Ian. Dat. . . . . *l. 2. de Senatoribus.* ad Hypatium. . . . .

XV. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 4. de locat. fund. patrim.* / . . . . *l. 2. Cod. Iust. de locat. præd. ciuil.* } Nebridio Com. R. P.

IV. Kal. Feb. Dat. MEDIOL. *l. vn. si per obreptionem.* ad Probum PF. P. (b)

(b) *Italiæ, Illyrici & Africæ*, vt docet *d. lex vn.*

Prid. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 94. de decurionib.* Constantiano Vic. diœceseos Ponticæ.

IIII. Non. Feb. Dat. Constantinop. *l. 4. ne quid publ. lætitiæ.* Floro PF. P.

XI. Kal. Mart. Dat. Mediolani *l. 3. de legitim. hered.* ad Hilarium (c) PF. P.

(c) *ad Hilarianum P. V.* Cod. Iust. Forte ad Hypatium.

IV. Kal. Mart. Dat. Med. *l. 95. de decurionibus.* ad Eusignium Proc. Afric.

III. Kal. Mart. Dat. . . . . { *l. 8. de desertoribus.* / *l. vlt. de his qui latrones.* / Post alia. } ad Flauianum PF. P.

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A. D. 383.

III. Non. Mart. Constantinop. *l. 96. de decurionib.* Floro PF. P. Prouinciæ Mysiæ fit mentio. *l. 12. de priuil. eorum qui in sacro palatio.* ad Cynegium Com. S. L.

III. Non. Mart. Dat. Med. *l. 8. de censu.* ad populum.

VIII. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 97. de decurionibus.* Cynegio Com. S. L.

Prid. Non. Apr. Dat. Mediol. *l. 5. ad l. Iul. repetund.* Hanc Marcelline K. NB.

VIII. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 15. de bonis proscript.* *l. 98. de decurionibus.* Postumiano PF. P.

XIIII.* Kal. Mai. Dat. Mediol. *l. 99. de decurionibus.* ad Hypatium PF. P.

* XVIII. vel XVII. C. Iust.

XIII. Kal. Mai. Dat. Mediol. *l. 100. de decurionibus.* ad Hypatium PF. P.

III. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 17. de susceptoribus.* Habe Hypati K. NB. Post Consulatum Antonii & Syagrii.

VI. Non.* Mai. Dat. Med. *l. 4. de contrahenda emptione.* ad Hypatium PF. P.

* *Kal.* C. Iust. *l. 15. de resc. vendit.*

V. Non. Mai. Dat..... *l. 12. de exactionibus.* Constantino Vic. Ponticæ.

VIII. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 27. quorum appellat. non recip.* Hypatio PF. Augustali.

VI. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 18. de susceptoribus.* Flauiano Proc. Asiæ.

XIII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 2. de Apostatis.* Postumiano PF. P.

XII. Kal. Iun. Dat. PATAVI. *l. 3. de Apostatis.* ad Hypatium PF. P.

Meminit hac l. Valentinianus Iun. genitoris sui Valentiniani.

V. Kal. Iun. Dat. Pataui. *l. 5. de inoff. test.* ad Hypatium PF. P.

III. Id. Iun. Dat. Constantinop. *l. 22. de operib. publ.* Hanc Procule K. NB.

XVI. Kal. Iul. Dat. Rom. (d) *l. 101. de decurionibus.* ad Basilium Com. S. L.

(d) γρ. *Veron.*

XV.* Kal. Iul. Dat. VERONAE.* *l. 1. de mandatis Principum:* seu, *l. 1. Cod. eod. tit.* ad Eusignium Procos. (e) Africæ. Accepta pridie Kal. Aug.

* al. XVI. vt & Cod. Iust.
Quadragesimo quinto post die.
* *Heracleæ* C. Iust. male.
(e) *Præfectum Pretorio* C. Iust. male.

XII. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 10. de hæreticis.* Constantiano Vic. diœceseos Ponticæ.

Prid. Non. Iul. Dat. Constantinop. *l. 14. de cohortalibus.* ad Proculum Com. Orientis.

IV. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. 7. de desertoribus.* Constantiano Vic. diœceseos Ponticæ.

XIV. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 1. quid probare debeant.* Postumiano PF. P. *l. 102. de decurionibus.* Postumiano iter. PF. P.

VIII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 11. de hæreticis.* Postumiano PF. P.

X. Kal. Aug. Dat. (f) Salamariæ, (g) *l. 103. de decurionibus.* ad Proculum Com. Orientis.

(f) pro *reddita.*

(g) γρ. *Solaramie;* quæ & *Haliaromia,* de quo ad eam l.

Kal. Aug. Dat.... *l. 1. Cod. Iust. de canone largit. tit.* Iuliano.....

Sine die. Pars actorum habitorum in Consistorio Gratiani Aug. Gratianus Augustus (Dixit) *l. 3. de officio Iudicum omnium.* Actum in Consistorio.

GRATIANI,

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS. A. D. 383.

GRATIANI, VALENTINIANI, & THEODOSII constitutiones sine die & Coss. e Cod. Iustin.

L. nemo 5. Cod. Iust. de dignitatibus. ad Clearchum (h)......

(h) P. V. Prohibetur hac L Præfectus vrbi, vlli muneri subiugare Senatorem.

Perperam hæc lex *Constantio* tribuitur. Tribuenda ea vel *Valenti* vel *Theodosio*, sub quibus Clearchus P. V. fuit. v. *Prosopogr.*

L. 4. Cod. Iust. de agricolis & mancip. dom. ad Florum.

Recte inscriptos habet, *Gratianum*, *Valentin. Theodosium.*

L. 8. Cod. Iust. de fundis patrimonial. Clearcho PF. P.

Tribuitur recte hæc lex *Gratiano*, *Valentiniano* & *Theodosio.*

L. 5. Cod. Iust. de fundis rei priu. ad Nebridium.....

Tribuitur solis *Gratiano* & *Valentiniano*, male.

L. 8. & 9. Cod. Iust. de vectigalibus. Palladio Comiti sacrar. largit.

Recte tribuuntur *Gratiano*, *Valentiniano* & *Theodosio.*

L. 2. Cod. quæ res venire non poss. Toriobando Duci Mesopotamiæ.

Gratiano, *Valentiniano* & *Theodosio* tribuitur.

L. 6. Cod. de fundis patrimonialibus.

Agitur *h. l.* de Asiana & Pontica diœcesi.

L. 3. Cod. de veteris numism. pot.....

L. 3. Cod. de mancipiis.....

L. 4. Cod. de metallariis..... Agitur *h. l.* de Macedonia, Dacia Mediterranea, Mysia, Dardania: deque hostili metu.

L. 2. Cod. de filiis mil. off.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Imp. his Coss. *Constantinopoli* moratus: Valentinianus Iun. Imp. *Mediolani*, ad mensem Maium vsque: exinde *Pataui* vel *Veronæ*.

Præfecti prætorio his Coss. sub Theodosio fuere *Florus*, & *Postumianus*; sub Valentiniano Iun. *Probus* Pf. Italiæ, Illyrici & Africæ *Flauianus*, & *Hypatius*: Comes vero Orientis fuit hoc quoque anno *Proculus*, de quo Libanius. vid. *Prosopogr.*

Arcadivs Constantinopoli a patre suo Theodosio Augustus creatus his Coss. xvi. Kal. Febr. Socrates, *lib. 5. cap. 10.* Chronicon Alex. *his Coss.* & Marcellinus. Sozomenus, *lib. 7. cap. 12.* Idacius *Consular.* Paulus Diaconus, *lib. 12.* Huius natalis sui Imperii meminit ipsemet Arcadius, *in l. 29. de Pretoribus. GOTHOFREDVS.*

Arcadius a Theodosio patre Augustus renunciatus *XIV. Kal. Febr.* seu die XIX. Ianuarii, vt habent auctor Chron. Alexandrini & Miscella. Quare errant Theodorus Lector in fine Libri II. vbi hoc factum scribit die decima septima Ianuarii; Socrates ac Idacius in fastis, qui id factum tradunt die decima sexta Ianuarii. Dies XIX. electus, quia Theodosius Magnus eodem imperium acceperat. Sic Arcadius Theodosium Iuniorem filium *IV. Idus Ianuarii*, quo Honorius eius frater Imperator dictus fuerat, Imperii consortem fecit, vt infra videbimus. Si iam vsus inualuisset, vt diebus Dominicis, aut solemnioribus festis huiusmodi nuncupationes fierent, errores, qui in numeros irrepsere, facilius detegerentur; sed hoc subsidio deficiente, ad coniecturas recurrendum. Porro, eam inaugurationem currenti anno peractam, ex Arcadii numis & Themistii *oratione XVI.* quæ est *de pace & Consulatu Saturnini*, huius anni initio recitata, certum redditur. Cangius Lib. de *Familiis Byzantinis Augustis*, duos Arcadii numos producit, in quorum postica legitur: CONCORDIA AAAA. quæ quatuor vltimæ literæ quatuor Augustos denotant; nimirum. *Gratianum*, *Valentinianum iuniorem*, *Theodosium* & *Arcadium*. Hæc enim numisma-

GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS.

mismata post præsentem annum, quo Gratianus mense Augusto occisus est, cudi non potuere. Parte alia, ante currentem annum Arcadius eam dignitatem non obtinuit: Themistius enim loco citato Theodosium laudans, quod Saturninum in hunc annum Consulem designasset ait: *Cum in potestate esset tua, si nondum tibi tempestiuum illum honorem* (nempe Consulatum) *indicares, vnicum tuum designare filium; hunc, inquam, cum pro te renuntiare liceret; (quod & antiquis & recentioribus Imperatoribus solenne fuit, vt illud tanquam futuri Principatus initium, liberis suis ante purpuram traderent) cum hæc facere tibi omnia liceret, noluisti tamen.* Nondum itaque huius anni initio, quo ea oratio dicta, Arcadius Imperator erat. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. an. 383.*

Publicæ lætitiæ, veluti belli finiti, pacis, victoriæue nuncios: sacrarum etiam imaginum gerulos, quidquam exigere a prouincialibus vetuit his Coss. mense Februario Theodosius Imp. *l. 4. ne quid publ. lætitiæ.*

Latronibus & desertoribus occurrit his Coss. Valentinianus Iun. occultatoribus eorum pœna indicta, constitutione sua ad Flavianum PF. P. cuius partes duæ supersunt, *l.8.de desertorib.* & *l.2.de his qui latrones.* Symmachus certe quoque ad hunc ipsum Flauianum scribens *lib. 2. ep. 22.* indicat, hoc tempore suburbanitatem latrociniis intutam fuisse.

Hypatius fuit his Coss. Præfectus Augustalis seu Ægypti, ad quem data mense Maio *lex 27. quorum appellat.* Eiusdem meminit & *Farrago Alexandr.* sed Consulatu falso adscripto anni 380.

* Valentinianus Iun. Imp. Mediolano digressus, *Patauium*, mox & *Veronam* profectus: Itaque datæ ab eo mense Maio Pataui *l. 3. de Apostatis*, & *l. 5. de inoff. test.* quarum priorem Baronius male Gratiano tribuit A. 383. *num. 20. 21.* quem & subscriptum legi illi *Patauium* refellit, & inscriptus Hypatius PP. qui sane Italiæ, Illyrici & Africæ PP. fuit, quæ Valentiniano parebant, non Gratiano. *GOTHOFREDVS.*

Idem obseruatum est a *PAGIO in Crit. ad annal. Baron. an.382.* qui addidit, liquere ex *Legg. Cod. Theod. 13.* & *15. de extraordinariis*, directis ad Hypatium PF. P. & Carthagine propositis, Hypatium PF. P. Africæ fuisse.

Concilium Constantinopolitanum habitum his Coss. mense Iunio. Socrates, *lib. 5. cap. 10.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 12.* Gregorius Nazianzenus, *ep. 71. al. 68. 72.* e quibus illa *ad Postumianum PP.* scripta est.

Mandatis secretis Principum fidem haberi, ea a Principe missis allegantibus, vetuit hoc tempore per Africam Valentinianus Iun. *l. vn. de Mandatis Principum.*

Theodosius Imp. constitutionem edidit adversus *Tascodrogitas* per Ponticam, eodem mense Iunio, quo concilium Constantinop. habitum fuit *l. 10. de hæreticis.* A. D. 383.

In Desertorum vel Latronum occultatores, vt superioribus annis, ita & his Coss. idque per Ponticam, constitutionem edidit Theodosius Imp. *l.7.de desertoribus.*

Idem Theodosius Imp. post Concilium Constantinopolitanum, ad eius mentem, duas constitutiones in hæreticos dedit, puta *legem 11. & 12. de hæreticis.* idque ad Postumianum PP. qui idem ille est, cui negotium antea datum, vt pacem Eccles. in ea Synodo promoueret. vid. Gregor. Nazianz. *ep. 71. al. 68.*

Ad *Syriarchiæ* munus cogi quemquam vetuit his Coss. Theodosius Imp. mense Iulio *l.103. de decurionibus:* cuius l. meminit quoque Libanius, *Orat.* περὶ ἀγγαρειῶν.

Gratianus Imp. in Galliis *Parisiis* Merobaudis (Mellobaudis) Magistri militum proditione superatus, fugiensque apud *Lugdunum* occisus est his Coss. VIII. Kal. Septemb. Socrates, *lib. 5. cap. 11.* Marcellinus *Chronico*, & Alexandrinæ Farraginis auctor. Perperam Prosper id in sequentes Coss. refert. Zosimus, *lib. 4. cap.35.* id Sigiduni factum perperam scribit. Sane & Philostorgius, *lib. 10. cap. 5.* eum in Galliis sublatum scribit. Et Hieronymus *ep.3.* Lugduni, & Rufinus, *lib. 2. cap.14. GOTHOFREDVS.*

Gratianus VIII. Kal. Septembr. hoc anno occisus, vt inquit Marcellinus in Chronico, non vero anno sequenti, vt perperam Prosper in Chronico, vbi asserit id factum *Merobaudis Magistri militum* proditione. Legendum enim, vt obseruat Hadrianus Valesius Lib. II. Rerum Francicarum, *Mallobaudis, Magistri militum proditione.* Merobaudes quippe, qui bis Consulatum gessit, fidem ad vltimum Gratiano præstitit, eoque ab exercitu suo deserto ac prodito, *Maximi* Tyranni iussu sibi mortem consciuit, vt docet Pacatus in Panegyrico c. 28. Nec refert, quod Ammianus Lib. XXX, 3. *Mallobaudem* regem appellet; cum idem auctor Lib. XXXI, 10. prodat, Gratianum Mallobaudem Francorum regem renunciasse Domesticorum comitem, anno nempe Christi trecentesimo septuagesimo septimo, & Comites seu rectores Domesticorum, equitum & peditum Præfectorum & magistrorum militiæ auctoritati proximi fuerint, ideoque dignitate eminuerint. Natus erat *Gratianus* die decima octaua mensis Aprilis anni Christi trecentesimi quinquagesimi noni, vt testatur quoad annum Hieronymus in Chronico, & anno CCCLXVII. ostendimus. Vixit itaque *annis quatuor ac viginti*, vt habet Socrates Lib. V. 11. aut annos circiter quatuor ac viginti, vt habet Sozomenus

VALENTINIANVS II. THEOD. & ARCADIVS. A. D. 383.

Lib. VII, 13. Accurate vterque: Vixit enim Gratianus annos viginti quatuor & aliquot menses. Baronius tamen Socratem hallucinatum contendit, quod Ammianus Lib. XXVII. 6. loquens de euectione Gratiani ad imperium, quæ anno CCCLXVII. contigit, scribat, *Gratianum adulto iam proximum* fuisse, eumque annos sedecim imperasse constet. Addere poterat Baronius Victorem in Epitome, qui ait, *Valentinianum* sibi socium in imperio asciuisse *Gratianum* filium, *nec dum plene puberem.* Verum huiusmodi loquendi formulæ facile in errorem inducunt, vt passim similes, quæ ætatem exprimunt, in hoc opere explicantes ostendimus. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. an. 383.*

Imperii eius annos Victor in Epitome recte distinxit: *Imperauit*, inquit, *cum patre Valentiniano annos octo, dies octoginta quinque* (die scilicet emortuali excluso) *cum patruo & fratre tres:* (post mortem sc. Valentiniani patris) *cum eodem fratre ac Theodosio quatuor: & cum his omnibus accedente Arcadio, menses sex;* vbi vtrumque extremum mensem incompletum Victor prætermittit: alioquin scribere debuisset, *menses septem & aliquot dies*; cum, vt mox visuri sumus, *Arcadius* die XIX. mensis Januarii Augustus dictus sit. *IDEM.*

MAXIMVS exinde Tyrannus Gratiani imperium obtinuit, Gallias, Britanniam & Hispaniam ad annum vsque 388. per quinquennium ferme, quo demum anno a Theodosio Imp. deuictus est. Hinc adeo nullæ amplius ad eum annum 338. vsque constitutiones occurrunt, ad Gallias pertinentes.

VALENTINIANVS II. THEODOSIVS ET ARCADIVS.

Nota, sequentes omnes huius anni Constitutiones, vt & omnes anni 384. (vnica *l. 1. de expensis ludorum* excepta) bonam item partem anni 385. *Gratiani, Valentiniani & Theodosii* nomina præferre.

III. Kal. Sept. Dat...... *l. 18. de petitionibus.* Nebridio Com. R. P.

Prid. Kal. Sept. Dat...... *l. 40. de appellationibus.* ad Basilium Com. S. L.

Huius Basilii Comitis S. L. meminit Symmachus anno prox. 384. *lib. 10. ep. 47.*

III. Non. Sept. Dat. CONSTANTINOP. *l. 12. de hæreticis.* Postumiano PF. P.

V. Non. Octob. Dat..... *l. 19. de susceptoribus.* Postumiano PF. P.

V. Id. Octob. Dat. Constantinop. *l. 5. de palatinis S. L.* Nebridio Com. R. P.

VII. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. 104. de decurion.* Postumiano PF. P.

X. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 28. quorum appellat.* Euchario Proc. Palæstinæ.

XVII. Kal. Ian. PP...... *l. 41. de appellat.* ad Ammianum Com. R. P.

VI. Kal. Ian. * Dat. PATAVI *l. 14. de accusationib.* ad Marinianum Vic. Hispaniarum.

* an *Iun.*

IV. Kal. Ian. * Dat. Constantinop. { *l. 1. vt dignitatum ordo.* ad Clearchum PF. V. / *l. 7. de honorariis codicillis.* Postumiano PF. P. }

* an *Iun.*

III. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 1. de Calumniatoribus.* Hellebico Com. & Magistro vtriusque militiæ.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Imp. Gratiano cæso *Constantinopoli* porro moratus hoc anno, vt docent sex ibi constitutiones ab eo datæ.

Præfectus Prætorio Orientis ad extremum huius anni porro fuit *Postumianus*, ad quem quatuor constitutiones datæ occurrunt.

Theodosius Imp. *hæreticorum*, ac nominatim Eunomianorum, Arianorum, Macedonianorum, Apollinariorum cœtus vbique intra vrbes, agros, villasque, vt & Sacerdotum ab his ordinationes inhibuit hoc tempore sub grauissimis pœnis: eosque, qui doctrinam vel mysteria exercerent, alio commeantes, ad suas terras redire iussit mense Septembri *l. 12. de hæreticis*, data constitutione ad Postumianum PP.

Dignitatum ordinem hoc anno Theodosius Imp. constituit: editis constitutionibus ad Clearchum P. V. & Postumianum PF. P.

Ellebichus, Magister militum, & quidem vtriusque militiæ, sub Theodosio Imp. fuit hoc tempore: De eo ex Libanio, Gregorio Nazianzeno, Chrysostomo, & Theodoreto dico, *in Prosopogr.*

VALENTINIANVS II. THEOD. & ARCADIVS.

A. D. 384.

CHRONOLOGIA LEGVM.

* RICHOMERE & CLEARCHO VV. CC. COSS. 384. (a)

(a) Cassiodorus. *Ricomer & Clearchus*. Fast. Idat. *Ricomere & Clearcho*. Ita Marcellin. ex editione Sirmondi: *Richomere & Clearcho*. in Scaligeriana vero legitur: *Recimere & Clearcho*. Chron. Alexandr. Ριχομήρου καὶ Κλεάρχου. Fast. Flor. mai. Ριχομήρου καὶ Κλεάρχου. Variant reliqui. Prosper Aquitanus. *Recimere & Clearcho*. Paschal. Latercul. *Ricomede & Clearcho*. Latercul. Colbert. *Ricomede & Cliarco*. Socrates Hist. V. 12. Ριχομήλου καὶ Κλεάρχου. *Richomele & Clearcho*. Philostorgius vero Lib. X. 8. Ρυχομήρις scribit. *Ricimer* audit in marmore apud *FLEETWOOD*. pag. 442.

LOCVS. MACEDONIES. QVAE. VIXIT.
ANNOS. P. M. XXX. DEPOSITA. PRID.
ID. MAR. FL. RICIMERE. CONSS.

nisi quis mallet hanc inscriptionem referre ad annum 459. quo *Patricius* & *Ricimer* Coss. fuere. De Richomere vero plura inueniet lector ad leg. 13. C. Theod. de re militar. Clearchum etiam memorat inscriptio apud *FABRETTVM* pag. 270.

OSAE. EVDOXIAE. CASSIMAE. FEMINA.
XVI. ET. FECIT. CVM. VIRCINIO. SVO.
AN...... ET. CLEARCHO. CONSV
LIBVS. HO.

Confer. *VALESIVS* in not. ad Socrat. Hist. IV. 8. *GOTHOFREDVS* noster in Prosopogr. & *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 483.

XV. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 5. de auro coronario.* / *l. 23. de operib. publicis.* } Cynegio PF. P.

XII.* Kal. Febr. Dat. Constantinop. *l. 13. de hæreticis.* Cynegio PF. P.

* f. XV.

Prid. Kal. PP. *vel* Dat. Byritho { *l. 4. tributa in speciebus.* / *l. 2. de publica comparatione.* / *l. 19. de annona & tributis.* / Post alia. } ......

Kal. Febr. Dat..... *l. 43. de cursu publico.* ad Neotherium PF. P.

Prid. Non. Febr..... *l. 3. de Episcopali iudicio.* ad Optatum PF. Augustalem.

Hæc lex Consule caret sed in Codice Aniciensi adnotatum habet diem *Prid. Non. Februarias.* Quare ad hunc annum ea referenda foret, nisi ea hypobolimæa esset.

Id. Febr. Dat...... *l. 2. Cod. de officio diuers. Iudic.* ad Principium P.V.*

* mallem. *P. P.*

VI. Non. Mart. Constantinop. *l. 44. de cursu publ.* Cynegio PF. P.

III. Id. Mart. Dat. MEDIOL. *l. 12. de lustrali conlat.* ad Atticum PF. P.

XI. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 7. de indulgent. crimin.* ad Marcianum Vic.... (b)

(b) Vrbis: proculdubio.

Prid. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 42. de appellationibus.* ad Agrestium Proc. Palæstinæ.

IV. Id. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 12. de re militari.* / *l. 45. de cursu publ.* } Cynegio PF. P.

Prid. Non. Mai. Dat. Constantinop. *l. 105. de decurionibus.* Cynegio PF. P.

XII. Kal. Iun. Dat. Mediolani. *l. 2. vt dignitatum ordo.* ad Prætextatum PF. V. (c)

Meminit *h. l.* Valentinianus Iun. *Genitoris sui Valentiniani.*

(c) γρ. PF. P.

IIII. Id. Iun. Dat. HERACLEAE. *l. 8. de palatinis sacr. largitionum.* Trifolio Com. S. L.

Plenior hæc lex extat Cod. Iust. *l. 7. eod. tit.*

VIII. Id. Iul. Dat. Heracl. *l. 106. de decurionibus.* Cynegio PF. P.

VIIII. Kal. Aug. Dat. Heracl. *l. 11. de murilegulis.* Trifolio Com. S. L.

VIII. Kal. Aug. Dat. Heracliæ { *l.* * *1. de expensis ludor.* / *l. vn. Cod. Iust. de Senatusconsultis.* } ad Senatum.

* Recte hæc lex *Valentinianum, Theodosium & Arcadium* inscriptos præfert; Perperam vero *d. l. vn. Gratianum, Valentinianum & Theodosium.*

Prid. Kal. Sept. Dat. VERONAE.* *l. 107. de decurionib.* Cynegio PF. P.

* γρ. VEROEÆ, id est, *Beroea.*

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

.... Sept. Dat. CONSTANTINOP. *l. 3. de Senatoribus, & glebali coll.* Clearcho PF. P.* A. D. 384.

* *al.* PF. V. Agitur hac l. de Senatu Constantinopol.

Iungenda huic videtur *l. 5. Cod. de dignitatib.* Clearcho...... Quæ *Constantino & Constanti* tribuitur: in aliis *Valeriano & Gallieno.*

v. Id. Sept. Dat. AQVILEIÆ. *l. 5. Cod. Iust. de modo multarum.* ad Prætextatum Præfectum Prætorio.

xvi. Kal. Octob. Dat. Constantinop. *l. 3. de metatis.* Palladio, Magistro Officiorum.

xv. Kal. Octob. Dat. Constantinop. *l. 4. de Tabulariis......*

x. Kal. Octob. Acc. REGIO *l. 5. de contrah. empt.* Cynegio PF. P

iii. Non. Octob. Dat. CONSTANTINOP. *l. 11. de metallis.* Cynegio PF. P.

xiii. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 43. de appellationibus.* Merobaudi Duci Ægypti.

x. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 25. de Prætoribus.* ad Senatum.

vii. Kal. Nou. Dat. MED. *l. 6. de Palatinis S. L.* ad Probum PF. P.

Post Conf. Merobaudis secundo & Saturnini. Ita Consulatus huic l. subscriptus.

viii. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. 108. de decurionibus.* ad Cynegium PF. P.

vii.* Id. Nou. Dat..... *l. 13. de lustrali conlat.* Hanc Postumiane Kar. NB.

* al. vi.

iii. Kal. Dec. Dat. Med. *l. 44. de appellationibus.* ad Symmachum PF. V. Post alia.

Kal. Dec. Dat. Mediol. *l. 4. de sententiis ex periculo recit.* ad Symmachum PF. V.

Hæc lex data est Mediolani Kalend. Decembr. & *l. 44. de appellat.* data pariter Mediolani sub Consulibus Clearcho & Ricimere, anno 384. quamquam non repugnat, missam esse ad L. Aurelium Auianum Symmachum, vrbis etiam Præfectum. *CONTELORIVS* de Præf. Vrb. pag. 61.

xiii. Kal. Ian. Dat. { Constantinop. *l. vn. de his qui plebem.* / .... *l. 9. de fide testium.* } Florentio PF. Augustali.

v. Kal. Ian. Dat. Mediolani. *l. disputare 2. Cod. Iust. de crimine sacrilegii.* ad Symmachum PF. V.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius M. his COSS. *Constantinopoli* ad Iunium mensem vsque constitit: Quo tempore & Legati Persarum Constantinopolim venerunt, pacem a Theodosio petentes: *Marcellinus, Idacius.*

Cynegius PP. Orientis fuit hoc anno, & quinque sequentibus: de quo plene *in Prosopogr.*

Portum & Aquæductum hoc anno Constantinopoli instaurauit Theodosius Imp. vt docet *lex 23. de operib. publ.* de quo ad *eam l.*

Theodosius Imp. hæreticos sacerdotes, ministros Eunomianorum, Macedonianorum, Arianorum, Apollinariorum, initio huius anni vrbe Constantinop. pellere iussit, constitutione ad Cynegium PP. data *l. 13. de hæreticis.*

Tributariæ rei, collatorumque indemnitati consuluit hoc anno Theodosius M. idque per Phœnicen, constitutione, cuius tria fragmenta supersunt hic præposita.

Valentinianus his COSS. *Mediolani* constitit mense Martio & Maio: mox profectus.

Indulgentiam Paschalem hoc tempore emisit Valentinianus Iun. mense Martio xi. Kal. April. *l. 7. de indulgent. criminum.*

Prætextatus hoc anno PP. fuit Italiæ sub Valentiniano Iun. cui ideo mense Maio & Septembri duæ constitutiones inscribuntur. De hac eius Præfectura Prætoriana hoc anno ipso testis quoque Symmachus, hoc eodem anno Præfectus vrbi *lib. 10. ep. 34.* & Hieronymus, & vetus lapis. Hoc anno ipso vel certe proximo mortuus. vid. Symmachum, *lib. 10. ep. 23. 24. 25.*

Theodosius Imp. Constantinopoli *Heracleam* (Thraciæ) mox & *Berœam* profectus: indeque rursum Constantinopolim reuersus.

Senatusconsultum a Senatu vrbis Romæ hoc tempore factum super modo, forma *Senatoriarum editionum largitionumque*, quo maiorem ne facere liceret. Id Senatusconsultum, ad se missum, Theodosius M. Imp.

VALENT. II. THEOD. & ARCAD.

M. Imp. confirmauit ea constitutione, cuius partes sunt *lex 1. de Expensis ludor. l. vn. C. Iust. de Senatusconsultis*: quam constitutionem memorat quoque Symmachus, huius anni Præfectus vrbi, (*lib. 10. ep. 21.*) de quo mox.

Theodosius Imp. Heraclea digressus *Berœam*, quæ inter Heracleam & Hadrianopolim, profectus: ita enim reponendum in *l. 107. de decurionibus*: loco *Verona*.

Valentinianus Iun. Mediolano *Aquileiam* profectus est: vbi data ab eo mense Septembri *lex 5. Cod. de modo multarum*. Forte hic procinctus est, de quo Symmachus *lib. 10. epist. 34.*

Honorius Imperatori Theodosio ex Flaccilla coniuge natus his Coss. mense Septembri V. Id. Marcellinus *Chronico*; Idacius *Consul.* & Socrates, *lib. 5. cap. 12.* Farrago Alex. Claudianus in IV. Honorii Consf. *v. 153. & seqq.* & *v. 372.* id referre videtur ad A. proximum 358. *GOTHOFREDVS.*

Auctor Chronici Alexandrini sub huius anni Consulibus ait: *Eodem anno natus est Honorius, germanus frater Arcadii Aug. mense Gorpiæo seu Septembri, V. Idus Septembres.* Idem habent Socrates Lib. V. 12. & Idacius in Fastis. Mater eius fuit *Placilla* prima Theodosii M. vxor, ex qua tres liberos suscepit (Gratianum scil. Arcadium, & Honorium) vt testatur Nyssenus in oratione funebri de huius Reginæ laudibus. *Gothofredus* hoc anno, in Chronologia Codicis Theodosiani dicit, Claudianum in quarto Honorii Consulatu v. 153. & v. 372. referre hoc natale Honorii in annum sequentem. Sed qui Claudiani versus accurate expenderit, hunc tantum obscure locutum fuisse comperiet. *Honorius* non multo post natiuitatem *Nobilissimus*, atque vna Consul designatus fuit, vt testatur Theophanes. Vnde Idacius in Fastis sub huius anni Consulibus habet: *Ipso anno natus est Honorius Nob. in purpuris die V. Id. Sept.* *PAGIVS in Crit. ad Annal. Baron. h. an.* A. D. 384.

Theodosius Imp. Constantinopoli *Regium* profectus (quod XII. lapide inde aberat) vbi data ab eo mense Septembri *lex 5. de contrah. empt.* Mox *Constantinopolim* reuersus: vbi & reliquum huius anni egit.

Valentinianus Iun. Aquileia *Mediolanum* reuersus mense iam Octobri.

Probus hoc quoque anno PP. Italiæ fuit sub Valentiniano Iun. ad quem data Mediolano *lex 6. de Palatinis S. L.* Eiusdem Probi PP. Italiæ meminit hoc ipso tempore sub Valentiniano Iun. Paulinus *in v. Ambrosii*, & Socrates, *lib. 5. cap. 11.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 13.*

Symmachus P. V. Romæ fuit his Coss. Theodosio M. in longinquis partibus consistente, vt ipse testatur *lib. 10. ep. 16.* cui inscribuntur tres Valentiniani Iun. constitutiones, mense Nouembri & Decembri Mediolano datæ: puta *lex 44. de appellation. l. 2. de sent. ex periculo*: & *lex disputare 2. Cod. de crim. sacrilegii* (quæ lex emissa videtur ad Symmachi epistolam 40. *lib. 10.* de quo dico ad *l. 4. de denunciat.* vel etiam *ep. 30.* aut 34.) Fuit vero is P. V. iam mense Iulio, vt ex *ep. 21.* collata cum *l. 1. de expens. lud.* & cum *l. vn. C. Iust. de Senatusconsultis*, colligere licet. Hic Symmachus P.V. his Coss. Valentiniano libellum obtulit pro restituendo Deorum cultu; quem Ambrosius Ep. Mediol. refutauit & postea quoque Prudentius: idem in inuidiam apud Imp. vocatus, quod obtentu delegati sibi muneris & inquisitionis alicuius, circa fana seu mœnia cultu spoliata, Christianos tormentis excruciasset: Sed Damasi quoque Ep. literis adiutus, se apud Imp. purgauit *lib. 10. ep. 34.* Verum de hoc Symmacho plura in *Prosopogr.*

Florentius hoc tempore fuit Præf. Augustalis seu Ægypti: cuius meminit & Farrago Alexandr. *anno prox.* 385.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARCADIO A. I. & BAVTONE COSS. 385. (a)

(a) Ita Fast. Flor. mai. 'Αρκαδίου Αὐγούστου τὸ ά καὶ Βαύδωνος. absque numerali nota Cassiodorus: *Arcadius & Bauto.* Chron. Alexandrin. 'Αρκαδίου Αὐγούστου καὶ Βαύτωνος. Fast. Idat. *Arcadio A. & Bautone.* Paschal. Latercul. & Prosper. Aquitanus: *Arcadio & Bautone.* Laterculus Colbertinus corrupte: *Arcadio & Bacone*, quod testatur etiam epistola Papæ *Siricii* Tom. II. Concil. gen. pag. 1023. *III. Id. Febr. Arcadio & Bautone viris clarissimis consulibus.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 486.

XI.* Non. Ian. Dat. CONSTANTINOP. *l. 4. Cod. Iust. de defensoribus ciuit.* Theodoro Defensori.

* *vel.* II. vel IV.

Kal. Febr. Dat. MEDIOLANI. *l. 5. Cod. Iust. de diuers. rescript.* ad Nicentium Præfectum (Prætorio) annonæ.

De hac l. v. quæ dico ad *l. 4. de denunciat.*

III. Non. Febr. Dat. Constantinop. *l. 24. de operibus publicis.* Cynegio PF. P.

XV. Kal. Mart. Med. { *l. 4. de appellationibus.* Agitur h. l. de transmarinis appellationib. *l. 29. de appellat.* } ad Pelagium Com. R. P.

V. Kal. Mart. Dat. Med. *l. 8. de indulg. crimin.* ad Neotherium PF. P.

III. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 8. & 9. de palatinis S. L.* Trifolio Com. S. L.

V. Id.

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. — A. D. 385.

v. Id. Apr. Dat. Med. *l. 46. de cursu publ.* Cynegio. (b) PF. P.

Agitur h. l. de societate consortioque Laurentum, & de decuria Herculea. (b) f. *Neotherio.* Recte hæc lex *Valentiniano*, *Theodosio* & *Arcadio* tribuitur.

xviii. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 16. de extraordinar.* ad Neotherium PF. P.
vi. Kal. Mai. Dat..... *l. 109. de decurionibus.* Cynegio PF. P.
iii. Kal. Mai. Dat..... *l. 10. Cod. vbi causæ fiscales.* ad Polemium. (c) PF. P.

(c) Fuit an. 390. PP. Illyrici & Italiæ.

Prid. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 15. de accusationibus.* Cynegio PF. P.
Prid. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 6. de Iurisdictione.* Neotherio PF. P.

Perperam tribuitur hæc lex *Gratiano*, *Valentiniano* & *Theodosio.*

iiii. Non. Mai. Dat. PP..... *l. 2. ne conlationis transl.* ad Neotherium PF. P.

Et hæc perperam *Gratiano* quoque tribuitur.

viii. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 2. de calumniatoribus.* Menandro Vic. Asiæ.

Agitur hac l. ni fallor, de crimine quasi in Principem admisso.

viii. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 9. de paganis.* Cynegio PF. P.
v. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 110. de decurionibus.* ad Neotherium PF. P.
Kal. Iun. Dat..... *l. 14. de pœnis.* ad Principium PF. P.
Prid. Id. Iun. Dat. Mediol. *l. 15. de cohortalibus.* ad Neotherium PF. P.
xv. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 47. de cursu publ.* Cynegio PF. P.
xiii.* Kal. Iul. Dat. Med. *l. 4. de denunciat.* ad Romulum Consularem Æmiliæ & Liguriæ.

* al. xiiii.

x. Kal. Iul. Dat..... *l. 3 seu vlt. Cod. vbi in rem actio.....*
viii. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 10. de scenicis.* Cynegio PF. P.
vi. Id. Iul. Dat. Med. *l. vlt. quid probare deb.* ad Neotherium PF. P.
iiii. Id. Iul. Dat. Treu.* *l. 1. vt intra annum criminal. actio.* Desiderio Vic. Asiæ.

* Perperam: est enim hæc lex Theodosii, & Treuiri incubabat hoc tempore Maximus Tyrannus.

xvi. Kal. Aug. Datum..... *l. 3. seu vlt. Cod. Iust. de crimine sacrilegii.* Eutropio PF. (d) P.

(d) Puto hic erratum: neque enim hoc anno Eutropius PP. erat, verum Cynegius.

viii. Kal. Aug. Dat..... *l. 10. de fide testium.* Paulino PF. Augustali.
vii. Kal. Aug. Dat..... *l. 4. finium regundorum.* Neotherio PF. (e) P. C. N.

(e) id est, *Præfecto Pretorio Carissimo nobis.*

viii. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 4. de fisci debitoribus.* Florentio Proc. Palæstinæ.
Prid. Kal. Sept. Dat. AQVIL. *l. 10. de palatinis S. L.* ad Principium PF. P.
xv. Kal. Octob. Dat. Aquil. *l. 13. de Iure fisci.* ad Messianum Proc. Africæ.
xiii.* Kal. Octob. Dat. Aquil. *l. 16. de diuersis offic.* ad Principium PF. P.

* al. xviii.

xviii* Kal. Octob. Dat. Aquileiæ. *l. 1. Cod. de fundis limitrophis.* ad Licinium.* PP.

* γρ. viii.

* γρ. *Principium.*

viii. Kal. Octob. Dat. Aquil. { *l. 7. de diuers. rescript.* Repetita. *l. 20. de annona & trib.* } ad Principium PF. P.

vi. Kal. Octob. Dat. Aquil. *l. 12. de murilegulis, &c.* ad Principium PF. P.
Prid. Non. Nou. Dat. VERONÆ. *l. 14. de lustrali conlatione.* ad Principium PF. P.
Non. Nou. Dat. AQVIL. *l. 7. de Legatis.* Principio PF. P.

vii. Kal. Dec. Dat. Aquil. { *l. 46. de appellation.* *l. 30. quorum appellat.* } ad Florentium, *vel* Florentinum Com. S. L.

v. Id. Decemb. Dat. Cap. (f) *l. 3. Cod. de off. PP. Orientis & Illyrici.* Tatiano PF. P.

(f) γρ. CP.

iii. Id. Dec. Dat. Aquil. *l. 17. de diuersis offic.* ad Principium PF. P.
ii. Id. Dec. Dat. Aquil. *l. 17. de extraordin.* ad Principium. PF. P.

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. III. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 4. ad L. Iul. de adulteriis.* Cynegio PF. P. A. D. 385.

x. Kal. Ianuar. Dat. Constantinop. *l. 21. de annona & tributis.* Cynegio PF. P.

Agitur hac l. de limitaneorum annona.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius M. Imp. his Coss. *Constantinopoli* moratus est: Valentinianus vero *Mediolani*, ad mensem ferme Septembrem vsque.

Præfecti Prætorio his Coss. fuere sub Theodosio in Oriente, *Cynegius*: sub Valentiniano Iun. *Neotherius*, & *Principius*.

Indulgentiam Paschalem hoc tempore emittit Valentinianus Iun. Mediolano ad Neotherium PP. *l. 8. de indulg. crim.* qua & illud cauet, ne Iudices deinceps, Paschales indulgentias, tardiores fortassis exspectent, verum vltro exequantur, quæ indulgere consueuit.

Theodosius Imp. his Coss. *Sacrificia* per Orientem prohibuit: mandata eius rei cura Cynegio PF. P. vt iuxta *l. 9. de paganis*, testantur Zosimus, *lib. 4. c. 33.* Idacius *Chronico* & *in Consular.* Dico prolixius ad *eam l. 9.*

Paulinus hoc anno & proximo Præf. Augustalis seu Ægypti fuit; cui ideo inscribitur mense Iulio *lex 10. de fide test.* Meminit eius *Farrago Alexand.* verum Consulatu male adscripto, & Ausonius, *Parentalib. epist. 24.* Ante hoc vero tempus fuit Optatus Præf. Augustalis, ad quem data est Theodosii lex *vlt. de Episcopali iudicio*, quæ die & Cos. caret.

Valentinianus Iun. Mediolano *Aquileiam* his Coss. profectus, idque mense iam Augusto: vbi & substitit ad finem anni: nisi quod aliquando *Veronæ* fuit, vt docet *lex 14. de lustrali conlat.* Procul dubio autem tum ibi constitit, quod Iuthungi hoc tempore Rhetias populabantur & aduersus Iuthungum Hunnus adscitus est, teste Ambrosio, *ep. 27.*

Messianus hoc tempore *Proconsul Africæ* fuit; cuius mentio apud Augustinum contra Petilianum, *lib. 3. cap. 25.* ita quidem, vt hoc anno ipso *Bautone* Cos. eum Proconsulem fuisse clare testetur: sed & ex gestis ostendat, eundem & anno prox. 386. *Post Cos. Bautonis*, Manichæos audiuisse, sententiamque in eos protulisse.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO NB. P. & EVODIO COSS. 386.

Huius Consulatus sui primi meminit Honorius *l. 3. de indulg. debitor.* *GOTHOFREDVS.* Cassiodorus. *Honorius N. P. & Euodius.* Fast. Idat. *Honorio Nobilissimo & Euodio.* Prosper Aquitanus. *Honorio N. P. & Euodio.* Fast. Flor. mai. Ὀνωρίυ Ἐπιφανεςάτυ κὴ Εὐοδίυ. Chron. Alexandrin. Ὀνωρίυ Καίσαρος κὴ Εὐοδίυ. Paschalis Latercul. *Honorio & Euodio.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 490.

Huius anni Consulatus in epistola Papæ Siricii, in Concilio Romano, hoc anno celebrato, scripta ita signatur: *Post Consulatum Arcadii Augusti & Bautonis Virorum clarissimorum Consulum.* *CL. PAPEBROCIVS in Conatu Chron. Hist. ad Catalog. veter. Pontif.* ideo de integritate epistolæ huius dubitat, ita scribens: *Insolens formula, eoque difficilius recipienda, quod annus per priorem Consulatum signetur, quo tamen anno magistratum illum iniuisse sciebantur* Honorius N. P. & Fl. Euodius: *quanto enim maior fuit huius Consulatus letitia per imperium, tanto minus debuerunt hec nomina sileri. Neque dubites, vtrum Romæ sciri tam cito potuerit, quinam Constantinopoli declarati fuerint Consules, cum soliti fuerint pluribus mensibus antea nominari & publicari, qui erant cum nouo anno magistratum inituri; ex eoque die glorioso designati Consulis titulo honorari.* Leuis hæc coniectura. Iam diu enim hæc formula in vsum vocata erat; & quia in occidente initio anni sæpe sciri non poterat, qui Consul in oriente designatus fuisset, & vice versa, in cuiusque arbitrio relictum vti hac formula *Post Consulatum*, vel solius occidentalis Consulis nomine acta publica signare in occidente, vel solius Consulis orientalis in oriente, vt in dissertatione Hypatica ostendi. Præterea, quando qui anno præcedenti Consulatum gesserant, illustriores erant præfata formula sæpe vsurpata. Quare, cum *Arcadius* Augustus esset, non mirum, si in Concilio Romano ea formula adhibita fuerit. Denique valde incertum, an Romæ Honorii designatio huius anni initio innotuerit: tardius enim Consules creati videntur, quod in tractatione pacis Theodosium ac Valentinianum inter, & Maximum Tyrannum conuentum fuerit, vt Euodius, qui præfecturam Galliarum sub Maximo gerebat, Consul in oriente procederet. Ex ea itaque subscriptione inferendum, pacta fœderis, anno præcedenti in finem vergente, transacta esse, eamque ob rem Consules, qui in hunc annum designati fuerant, tardius nuntiatos. Ex hoc dubio aliud Papebrocio natum, quod nempe epistola interpolata fuerit; sed illo sublato, istud negotium facessere non potest. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. an.*

Perperam *Marcellinus*, quem sequitur Petauius in Chronico, Honorium *Cæsarem* profitetur: Nobilissimi enim insignibus quidem Cæsares erant, at non potestate, vt ex Zosimo deducitur. Neque in omnibus legibus hoc anno datis alio, quam *Nobilissimi Pueri* titulo Honorius exornatur. Theophanes ad annum Christi CCCLXXXIV. habet: *Theodosius filium Honorium illustrissimum atque vna Consulem designauit*; vbi interpres male vertit hanc vocem Ἐπιφανέςατον, quæ eo in loco, vt recte aduertit Iacobus Goar in notis ad Theophanem, *Nobilissimum* significat. Eum etiam in errorem identidem incidit Raderus in versione Chronici Alexandrini. *IDEM dissert. Hypat. c. XIV.*

XIIII. Kal. Febr. Dat. CONSTANTINOP. *l. 9. de famosis libellis.* Cynegio PF. P.

x. Kal. Febr. Dat. Med. { *l. vlt. de fide catholica.* / *l.* 1. de his qui super relig.* } ad Eusignium PF. P.

*Est hæc lex 1. pars *d. l. vlt. de fide cathol.* Itaque perperam in eius subscript. legitur *Dat. Constantinop.*

VIII. Kal. Febr. Dat..... *l. 1. de defensorib. ciuit.* Eusignio PF. P.

Alias refertur ad annum proximum post Consul. Honorii NB. P. & Euodii.

VALENTNIAN. IV. THEOD. ARCADIUS. — A.D. 386.

VII. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 47. de appellationibus.* Cynegio PF. P.

III. Kal. Feb. Constantinop. *l. vn. de honorat. vehiculis.* Nebridio PF. V.

XV. Kal. Mart. Dat. TICENI. *lex II. de Legatis.* ad Eusignium PF. P.

IIII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. vlt. de sepulchro viol.* Cynegio PF. P.

Prid. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 3. de Princip. agent.* Cynegio PF. P.

IIII. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 48. de cursu publico.* Cynegio PF. P.

III. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 5. de agentibus in reb.* Cynegio PF. P.

X. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. vlt. de sententiis ex periculo recit.* Timasio Comiti & Magistro Equitum.

VI. Kal. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 2. de censitoribus.* Cynegio PF. P.* *Legem 10. Cod. Iust. de agricolis.* huic l. iungendam puto. }

III. Kal. Apr. Dat. .... *l. 16. de accusationibus.* Tatiano PF. P.

Vel reponendum *Cynegio PF. P.* vel ad alios Coss. hæc lex referenda.

XVIII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 15. de lustrali conlat.* Cynegio PF. P.

XII. Kal. Mai. Dat. AQVIL. *l. 17. de nauicularijs.* ad Principium PF. P.

VIII.* Kal. Mai. Dat. .... *l. 2. qui bonis ex l. Iulia cedere.* Apud acta Imp. Theodosius A. dixit.

* Cod. Iust. *Kal. Mai.*

Prid. Kal. Mai. Dat. Constantinop. { *l. III. de decurionibus.* *l. 4. de proximis Comit.* } Cynegio PF. P.

Non. Mai. Dat. Constantinop. *l. II. de palatinis S. L.* Proculo Com. S. L. Acc. a Valerio Com. S. L.

XIII. Kal. Iun. Dat. HERACLIÆ. *l. 2. de spectaculis.* Rufino PF. P.

Atqui Rufinus demum PP. factus A. 392. Quare putem, referendam hanc l. ad A.D. 394.

VII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 7. Cod. Iust. de officio Rectoris prouinciæ.* Cynegio PF. P.

VIII. Id. Iun. Dat. MEDIOL. *l. vn. de petitorib. & desistentibus.* ad Gorgonium Com. R. P.

III. Id. Iun. Dat. Mediol. { *l. 2. de decuriis V. R.* *l. 18. de pistoribus.* } ad Salustium PF. V.

XVI. Kal. Iul. Emissa Constantinop. *l. 112. de decurionibus.* Florentio PF. Augustali.

X. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 6. ad l. Iul. repetundarum.* Edictum ad prouinciales.

Perperam huic l. quatuor Augustorum nomina inscribuntur, ita: *Iidem AAA. & Arcadius A.*

III. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. vn. de ædilitio edicto.* Nebridio PF. V.

Prid. Non. Iul. Dat. Mediol. *l. 13. de priuil. eorum qui in sacro palatio.* ad Pinianum PF. V. Acc. IIII.* Kal. Sept.

* Quinquagesimo quinto post die: nisi malimus hic reponere IV. *Kal. Sept.* & sic vigesimo secundo post die.

Prid. Non. Iul. Dat. Constantinop. *l. vn. de his qui ad statuas confug.* Cynegio PF. P.

Prid. Id. Iul. Dat. Mediol. *l. 18. de diuersis officiis.* ad Eusignium PF. P.

Non. Aug. Dat. .... *l. vlt. curator. Kalend.* ad Hellenium Vic. Vrbis.

Non. Aug. Dat. Constantinop. *l. 8. Cod. Iust. de officio Rectoris prouinciæ.* Cynegio PF. P.

III. Non. Sept. Dat. VALENTIÆ* { *l. 22. de annona & tributis.* Cynegio PF. P. *l. 113. de decurionibus.* Vniuersis Com. & Magistris Equitum & Peditum. }

*re. MELANTIÆ

VIII. Kal. Nou. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 2. de vsuris.* *l. 2. de fugitiuis col.* } Cynegio PF. P.

VI. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 20. de susceptoribus.* Cynegio PF. P.

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. D. 386.

III. Non. Nou. PP.* AQVIL. { *l. 3. de executoribus.* Acc. VIII.* Kal. Decemb. Rom. * Vicesimo secundo post die. * pro Dat. *l. 13. de exactionibus.* } ad Principium PF. P

Hæc lex eadem est cum *d. l. 3.*

XIV. Kal. Dec. Dat. MEDIOL. *l. vn. si de momento fuerit appellatum.* ad Eusignium PF. P.

VIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 1. de prædiis & mancipiis curialium.* Cynegio PF P.

IIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 21. de susceptoribus.* Cynegio PF. P.

Prid. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 22. de susceptoribus.* ad Paulinum PF. August.

III. Non. Dec. Dat. Mediol. { *l. 4. de executoribus.* *l. 114. de decurionibus.* } ad Eusignium PF. P.

.... *l. 4. Cod. Iust. de metallariis.* ad Eusignium PF. P.

Hanc l. huc referendam puto: vbi de Macedonia & Dacia agitur, deque hostili metu.

Prid. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 115. de decurionibus.* Cynegio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius his Coss. ad mensem ferme Iulium vsque *Constantinopoli* moratus: Valentinianus vero *Mediolani* huius anni initio.

Præfecti Prætorio fuere hoc anno: sub Theodosio *Cynegius:* sub Valentiniano Iun. *Principius* Italiæ: vt colligere licet ex subscriptione *l. 3. de executoribus.* & *Eusignius.*

Valentinianus Iun. Mediolani positus, Iustinæ matris impulsu, firmato Ariminensi concilio Arianis conueniendi in συνάξεις seu Ecclesias, non minus quam Catholicis Orthodoxis, potestatem fecit his Coss. indicta capitis pœna his, qui contra aliquid turbarum molirentur, velut seditionis auctoribus, læsæque maiestatis reis. *l. vlt. de fide catholica:* cuius pars quoque relata in *l. 1. si quis super religione.* Cuius constitutionis meminit quoque Rufinus, *lib. 2. cap. 16.* Sozomenus, *lib. 17. cap. 13.* Gaudentius, *in præfat. Sermon.* In eam, vt & ea quæ eam præcessere vel insecuta sunt, multis inuectus Ambrosius Ep. Mediol. duabus epistolis in id expressis, *ep. 32. & 33.* Sed & *Orat. ad populum Mediol.* Eandem biennio post Valentinianus Theodosii Imp. consilio abrogauit, *l. 15. de hæreticis.* GOTHOFREDVS.

Diui *Ambrosii* persecutio, a *Iustina Augusta*, Valentiniani iunioris matre, excitata biennio durauit, eaque anno præcedenti cœpta, currentique continuata, vt ostendit lex 4. Cod. Theod. *de fide catholica*, quæ præsenti anno *X. Kal. Feb.* Mediolani data est, qua *Valentinianus* Imperator Arianis conuentus agendi potestatem fecit. Anno itaque trecentesimo octogesimo quinto, *Iustina Augusta*, quæ Arianam sectam amplectebatur, egit cum Diuo Ambrosio, vt Basilicam Arianis concederet, vbi suos & ipsi conuentus celebrarent. *Ambrosius* nullis promissis, aut minis ad id flecti potuit. Vnde in oratione *de non tradendis Basilicis*, quam anno secundo persecutionis suæ recitauit, ait: *Quasi vero superiori anno, quando ad Palatium sum petitus, cum, præsentibus Primatibus, ante Consistorium tractaretur, cum Imperator Basilicam vellet eripere, ego tunc aulæ contemplatione Regalis infractus sim, constantiam non tenuerim sacerdotis, aut imminuto iure discesserim.* Hinc Iustina impotens ira, auctrix Valentiniano fuit, vt legem illam huius anni initio publicaret. Quare Prosper in Chronico Imperiali initium persecutionis S. Ambrosii recte anno præcedenti, quemadmodum & Sigebertus in Chronico, consignarunt. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Valentinianus Iun. Mediolano *Ticinum* his Coss. profectus: vbi data ab eo mense medio Februario *lex 11. de legatis.*

Valentinianus Iun. Ticino *Aquileiam* profectus hoc tempore: vbi data ab eo mense Aprili *lex 17. de nauicular.* eadem procul dubio ratione, qua anno superiore.

Valentinianus Iun. Aquileia *Mediolanum* reuersus mense iam Iunio.

Sallustius P. V. Romæ fuit sub Valentiniano Iun. his Coss. mense Iunio: ad quem datæ duæ leges hic præpositæ. Ad eundem Valentiniani Iun. epistolam de construenda & amplificanda B. Pauli basilica via Ostiensi eruit e Codice Vaticano Baronius hoc anno 386. *num. 29. 30. 31.*

Archierosynæ munus, seu templorum, solemniumque templorum curam Christiani per Ægyptum obire veriti a Theodosio M. *l. 112. de decurionib.*

Pinianus P. V. Romæ hoc tempore factus (post Sallustium, qui mense Iunio adhuc huius anni P. V. erat) cui inscribitur prid. Non. Iul. lex 13. *de priuil. eor. qui in S. Pal.* In qua Præfectura perstitit & anno prox. 387. Ad eundem Valentiniani Iun. iuris rescriptum de Siricii ordinatione, eruit e Codice Vaticano, Baronius; quod vna cum Siricii ordinatione ad hunc annum referendum videatur, non ad A. 385.

Scythæ *Grothingi* hoc tempore Thraciam infestant, hostilisque hic metus Macedoniam quoque & Illyricum peruasit, vt docet lex 4. *Cod. de metallariis*, quam fine huius Consulatus indidi.

Theodosius Imp. Thraciam ab hostibus *Grothingis*, Gothunnis, Duce Odotheo victis & expugnatis hostibus his Coss. vindicauit. Claudianus in IV. Cos. Honorii a v. 621. ad 635. qui id haud obscure huic Consulatui Honorii adscribit: Marcellinus, *Chronico* his Coss. Idacius Sirmondi, *anno Theodosii VII.* Consularia Idaciana *his* Coss. Historiam ipsam vid. apud Zosimum, *lib. 4. c. 35-38.* Hinc adeo mense Septembri Theodosius extra Constantinopolim in Thracia constitutus, & quidem *Melantiæ*, (ita enim repono) qui locus in Thracia XVIII. lapide a Constantinopoli: vid.

VALENTINIANI IVN. THEOD. & ARCADIVS. — A. D. 387.

vid. vtrumque Itinerarium *Pentinger.* & *Antonini.* Ibi scilicet datæ a Theodosio *lex 22. de annona & tribut.* ad Cynegium PP. Orientis, & *lex 113. de decurionibus.* ad vniuersos Comites & Magistros equitum & peditum: Quarum etiam legum argumentum omnino pertinet ad procinctum militarem. De hac ipsa porro victoria sensit Chrysostomus, *homilia 6. εἰς τὰς ἀνδριάντας.*

Theodosius Imp. cum victoria & triumpho cum Arcadio filio Constantinopolim ingressus, testis Zosimus, *lib. 4.* & Marcellinus *Chronico.* Idacius *Consular.* IV. Idus Octobris, vt testantur Idacii Consularia. Hinc igitur fine Octobris data a Theodosio *lex 2. de vsuris.* & *l. 2. de fugit. col.* & *lex 20. de susceptoribus.* *GOTHOFREDVS.*

Idacius in Fastis diem etiam, quo Constantinopolin Theodosius rediit, annotauit: *His Conss.* inquit, *victi atque expugnati, & in Romania captiui adducti gens Grothingorum a nostris. Theodosio & Arcadio deinde cum victoria & triumpho ingressi sunt Constantinopolim die IV. Idus Octob.* Marcellinus in Chronico tantum ait: *Victorque cum Arcadio filio suo vrbem ingressus est.* Neque enim vere hoc anno Theodosius triumphauit, sicuti nec anno CCCLXXX; licet Marcellinus in Chronico eo anno scribat: *His Coss. Theodosius Magnus, postquam Scythicis gentibus triumphauit, Ecclesias orthodoxis restituit.* Semel enim Theodosius, idque de Maximo Tyranno triumphauit, & Pacatus in Panegyrico, quem tunc Theodosio dixit, hunc alias triumphasse non memorat; licet de Scythicis victoriis numero XXII. mentionem faciat, Scythicos triumphos non prætermissurus, si vere ducti fuissent. Huiusmodi itaque loquendi formulis aliud non denotant scriptores, quam Imperatorum solennem in vrbem introitum post insignem aliquam victoriam reportatam. Veri enim triumphi aut cum Decennalibus, & id genus festis fuere coniuncti; vel si aliis annis acti, Imperatores Consulatum capessiere, vt sæpius iam dixi. Cesta porro contra Grothingos narrat Zosimus L. IV. c. 35. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO A. III. & EVTROPIO COSS. 387. (a)

(a) Cassiodorus. *Valentinianus III. & Eutropius.* Paschal. Latercul. *Valentiniano III. & Eutropio.* Prosper. & Marcellin. *Valentiniano III. & Eutropio.* Fast. Flor. mai. Οὐαλεντινιανῦ τὸ γ´ καὶ Εὐτροπίυ. Male vero Chron. Alexandr. Οὐαλεντινιανῦ τὸ δ´ καὶ Εὐτροπίυ, & Fast. Idat. *Valerio III. & Eutropio.* Docet hoc nos inscriptio apud *GRVTERVM.* MCII. 2. & *VAN DALE* de *Sacris Taurobol.* pag. 8.

DEDICATA. KAL. FEBR.

DN. FL. VALENTINIANO. AVG. III.

ET. EVTROPIO. CONSS.

Item apud *ADOLPH. OCCONEM* inscript. Hispan. XXVI. 4.

EX. OFFICINA.

HOMONI. VTE

RE. FELIX. VAS

CONI. IN.

X

PROC. TIBERIA

NO. FACTVS.

EST. HORREVM.

D.N. VALENTI

NIANO. AVG.

TER. ET. EVTRO

PIO. V.C. CONS.

SCRIB. ELEFANTO.

AMBROSIVS MORALES Hist. Hispan. Lib. X. c. 44. accuratius legit: PRO. C. TIBERINO. FACTVM. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Conf. pag. 492.

XI. Kal. Febr. Dat. MED. *l. 13. de medicis & professoribus.* ad Pinianum PF. V.

VIII. Kal. Feb. Dat...... *l. 1. de defensorib. ciuitatum.* Eusignio PF. P.

Consulatus huic l. ita subscriptus: *Post Consulatum Honorii NB. P. & Euodii V. C.*

IIII. Kal. Mart. Dat..... *l. 3. de itinere muniendo.* ad Eusignium PF. P.

XVI. * Non. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. 19. de petitionibus.* ad Senatores Ciuitatis Alexandrinæ.

* error.

Fit hac l. mentio Cynegii Præfecti Prætorio.

Prid. Non. Mart. Dat. Med. *l. 4. de domesticis & protector.* ad Eusignium PF. P.

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

vi. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 14. de medicis & professs.* Cynegio PF. P. A. D. 387.

vi. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 116. de decurionibus.* Cynegio PF. P.

Die Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 117. de decurionibus.* Cynegio PF. P.

xviii. Kal. Mai. Dat. Med...... *l. 3. ne conlat. transl.* ad Eusignium PF. P.

xiiii. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 48. de appellationibus.* ad Eusignium PF. P.

xviii. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. vlt. de auro coronario.* Gaddanæ Satrapæ Sofanenæ.

v. Non. Iul. Dat. Constantinop. *l. 2. Cod. Iust. ne rei dominicæ vel templorum.* Dextro Com. R. P.

Prid. Non. Iul. Dat. Constantinop. *l. 118. de decurionibus.* Cynegio PF. P.

vi. Id. Sept. Dat. Med. *l. 4. de Principib. agentium in rebus* ad Pinianum Præf. (b)

(b) supple, V.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianus Iun. his Coss. egit *Mediolani:* Theodosius vero *Constantinopoli*, vsque quo vterque Thessalonicam sese contulit.

Quinquennalia Arcadii his Coss. xvii. Kal. Febr. celebrata; Marcellinus, & Idacius *Consular.* In Chronico Idacii male anno Theodosii VIII. *GOTHOFREDVS.*

Idacius *in Fastis* scribit: *His Conss. Arcadius Aug. propria cum Theodosio Aug. patre suo editionibus, ludisque celebrauit XVII. Kal. Febr.* id est, die XVI. Ianuarii, quo & eum Imperatorem factum iam scripserat. Quare Idacius in errore perstat; Quinquennalia enim die natali Imperii de more acta. Eadem verba recitat Marcellinus *in Chronico*, die tantum omisso. Difficultatem faciunt illa verba ab vtroque prolata, *propria cum Theodosio Aug. patre suo.* Inde enim sequi videtur, Theodosium hoc anno Decennalia etiam exhibuisse. Verum ea anno CCCLXXXIX. edita, infra ostendimus. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Idacius *in Fastis* habet: *His Coss. Quinquennalia Arcadius Aug. propria cum Theodosio Aug. Patre suo, editionibus, ludisque celebrauit XVII. Kal. Febr.* Eadem pene verba habet Marcellinus *in Chronico*, nisi quod diem omittit, in quo & Idacium errasse ex dictis colligitur. Alter Idacius in Chronico eodem anno tantum habet: *Arcadii Quinquennalia celebrantur.* Gothofredus *in Chronologia Codicis Theodosiani*, ait, male anno Theodosii octauo ea consignare Idacium. Sed annus Abrahami & Olympiadis eum a Marcellino, alteroue Idacio non dissentire euincit. Præfata verba, ni valde fallor, ostendunt, Theodosium etiam Decennalia sua, quæ in annum sequentem cadebant, in quo & iuxta II. Regulam Consulatum cœpit, edidisse. *IDEM in dissert. Hypat. c. XIV.*

Antiochiæ tumultu quodam sæuitum hoc anno in statuas Imperatorias, puta Theodosii ipsius, filiorumque eius Arcadii & Honorii, vxoris item Placillæ, quæ mortua A. 386. imo & Theodosii Senioris, de quo & Libanius *de vita sua.* & Orat. in *Ellebichum* & Orat. *XIII.* ad Theodos. occasione Indictionis, exactionis ἀπαιτήσεως tributariæ, ad exercendam partim in milites liberalitatem Arcadii F. quinquennalibus, suisque decennalibus: quod diserte testatur Libanius *Orat. in Ellebichum.* quod etiam Valesius in Marcellinum indicauit Lib. XXVI. c. 3. De quinquennalibus certe Arcadii hoc anno 387. celebratis, testes, vt dixi, Marcellinus & Idacius. Id vero accidisse diserte hoc anno 387. non 388. ex Libanio & Chrysostomo discimus. I. Quo tempore Theodosius non Antiochiæ, verum *Constantinopoli* consistebat: quod etiam indicat, Orat. ad Cæsarium 20. Orat. ad Theodos. 12. *in pr. Orat. 21. in laud. Ellebichi*, & Chrysostomus indicat. Orat. 3. & Orat. 6. & Orat. 20. Anno prox. Theodosius Thessalonicæ fuit. II. Post *Barbaros* (Grothingos videlicet deuictos, quod factum A. 380.) testis Chrysostomus, *homilia 6. ad populum.* & Libanius ad Theodos. Orat. 12. III. *Post Placillæ* item *obitum*, idem Chrysostomus, *homilia 20.* & Theodoretus, *lib. 5. cap. 9.* IV. Eo tempore, quo Theodosius sese aduersus *Maximum Tyrannum apparabat.* Chrysostomus, *d. homilia 20.* V. *Hyberno* tempore, ante *Quadragesimam*, & Pascha. Chrysostomus, *homilia 2. & 3. 4. ad populum*; *homil. 20.* quas habuit in quadragesima. Quin & ante Pascha indulgentia missa huius criminis a Theodosio, teste Chrysostomo *homil. 20.* de hac Indulgentia Ambrosius quoque *ep. ad Theodosium ipsum 29. in fin.* VI. Cum vnus tantum Arcadius scil. ex filiis eius Augustus esset (ergo ante annum 393. cuius anni mense Ianuario Honorius alter filius Augustus factus est) Libanius Orat. 13. VII. Missusque in hoc negotio Antiochiam a Theodosio *Cæsarius*, Magister officiorum (cui alioquin inscribitur A. 389. (vel 386.) *lex 49. de cursu publico.*) Theodoretus, *lib. 5. cap. 19.* Chrysostomus ἀνδριαντ. 17. ad quemeundem Cæsarium Magistrum super hac ipsa re exstat Libanii *Oratio 20*; vt & Ellebichus Magister militum, vt testatur Chrysostomus *Orat. 21.* &c. Theodoretus, *lib. 5. cap. 19.* de quo & Libanius *Orat. 21. de Ellebicho* (qui sane A. 383. Magister militum fuit. vid. *l. 1. de calumniat.*) Eodemque pertinere existimo eiusdem Libanii ad Ellebichum, *ep. 764. GOTHOFREDVS.*

Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani ex verbis Libanii in oratione ad Ellebichum, vbi caussam seditionis Antiochenæ affert, deducit eam hoc anno, non sequenti, vt communiter Chronologi cum Baronio consignant, contigisse: *Principi*, inquit Libanius, *ob necessitatem Imperii pecunia opus fuit,*

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. *fuit, maxime cum ipsi quidem decimus, filio autem quintus imperii annus procederent: quo tempore solent Imperatores aurum militibus largiri.* At ex iis contrarium potius colligitur; decimus enim Theodosii annus, anno tantum sequenti mense Ianuario cœptus. Contra vero Valesius in notis ad Sozomenum Lib. VII. cap. 23. ex iis deducit, decennalia Theodosii anno sequenti celebrata fuisse, & seditionem Antiochenam contigisse, quod Libanius, inquit, dicat hanc caussam fuisse seditionis, quod Imperator, cum pecuniis opus haberet, quas militibus suis donaret in Decennalibus imperii sui, & Arcadii filii Quinquennalibus, magnam auri vim indixisset curiæ Antiochensium. Sed Libanius non de Decennalibus Theodosii, aut Quinquennalibus Arcadii loquitur, sed de decimo prioris & quinto posterioris anno. Hæc eius verba: Χρημάτων ἐδέησε βασιλεῖ πρὸς τὴν ὅλων σωτηρίαν. καὶ μάλιστα δὲ τῷ μὲν ἔτος δέκατον, τῷ παιδὶ δὲ πέμπτου τῆς βασιλείας προϊόντος, νόμος δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις χρόνοις χρυσὸν ἰέναι παρὰ τῶν κρατούντων τοῖς στρατιώταις εἰς χεῖρας, quod si de Decennalibus & Quinquennalibus loqui voluisset Libanius, δεκαταετηρίδος, & πενταετηρίδος nominibus vsus fuisset. Præterea cum Arcadius hoc anno Quinquennalia egerit, eo solemnia anno sequenti caussam seditioni præbere non potuerunt. Quare licet ea seditio anno sequenti excitata videatur, ad id tamen probandum perperam ad Theodosii Decennalia, & Arcadii Quinquennalia recurritur. Melius ex illis verbis colligi posse arbitror, quando Decennalia anticipabantur, non ideo Quinquennale stipendium ante præstitutum tempus solutum fuisse; cum ex Idacii & Marcellini verbis, vti diximus, videatur deduci, hoc anno Theodosium Decennalia sua anticipasse: & tamen anni sequentis initio adhuc collectam fuisse pecuniam, quæ militibus ob eadem Decennalia, & filii Quinquennalia danda erat. ANTONIVS PAGIVS *in dissert. Hypat. cap. XIV.*

Seditio Antiochena, in qua Theodosii filiorum ac Placillæ vxoris iam demortuæ, statuæ deiectæ sunt, ad annum hunc reuocanda, vt recte vidit *Gothofredus* in Chronologia Codicis Theodosiani. Argumentum tamen, quod a Quinquennalibus Arcadii, & Theodosii M. Decennalibus deducit, rem non euincit; eoque etiam ad suam opinionem confirmandam vtitur Baronius. Libanius in oratione ad Ellebichum ait, seditionem motam occasione exactionis tributariæ ad exercendam liberalitatem in milites, in Quinquennalibus Arcadii & Theodosii Decennalibus. Quare, cum Arcadius anno præcedenti Quinquennalia dederit, eo pariter anno illa seditio orta. Ita *Gothofredus.* Verum Libanius non de Quinquennalibus Arcadii, & Decennalibus Theodosii, sed de anno quinto Arcadii, decimoque Theodosii loquitur. Hæc Libanii verba: *Principi ob necessitatem imperii pecunia opus fuit, maxime cum ipsi quidem decimus, filio autem quintus Imperii annus procederent. Quo tempore solent Imperatores aurum militibus largiri.* Decimus Theodosii annus die XIX. Ianuarii currentis Christi anni inchoatus, eodemque die & anno sextus Arcadiani Imperii annus cœptus est: neque vllo modo quintus Imperii Arcadii annus cum decimo Theodosii concurrere potest, vt numeranti patet. Quare error in numeros irrepsit, ideoque nihil ex eo loco concludi potest, nisi circa Quinquennalia Arcadii, & Decennalia Theodosii tumultum illum ortum esse.

Secundum Gothofredi argumentum, a nobis magis corroboratum, istud est, motam esse seditionem eo tempore, quo *Theodosius* non Antiochiæ sed Constantinopoli consistebat; quod indicat Libanius in orat. ad Cæsarium XX. in orat. ad Theodosium XII. in priori oratione XXI. in laudem Ellebichi; anno 388. vero Theodosius Thessalonicæ fuit, idque ab anno præterito, quo Valentinianus sibi a Maximo Tyranno timens, *nauem ingressus, Thessalonicam abiit, socia nauigationis Iustina matre,* inquit Zosimus Lib. IV. c. 43. Addit Zosimus, *Theodosium*, cum hæc accepisset, cum nonnullis e Senatu Thessalonicam se contulisse, ibique communi decreto statutum, *vt a Maximo patrata facinora* punirentur, & Theodosius Gallam, Iustinæ Augustæ filiam, vxorem duceret. Deinde subiicit Zosimus, post illas nuptias Theodosium apparando bello totum incubuisse: *Ob eam caussam*, inquit, *mortuo in itinere Cynegio Præfecto Prætorii, cum ex Ægypto reuerteretur; quemnam Præfectum Prætorii constitueret, dispiciebat. Accersitum itaque Aquileia Tatianum, Prætorii Præfectum in patria declarat. &c.* Denique ait postea Zosimus, Theodosium cum exercitu per superiorem Pannoniam Aquileiam contendisse. Ex quibus consequens est, seditionem Antiochenam anno 388. contingere non potuisse; quia, vt recte Baronius, ante Quadragesimam & Pascha ea suscitata, & quidem dum Theodosius Constantinopoli erat. Hic autem vltimis huius anni mensibus Thessalonicæ fuit. Vltima lex Codicis Theodosiani anno hoc a Theodosio lata, nempe 118. *de decurionibus*, data est *Prid. Non. Iul. Constantinop.* Prior autem eiusdem Codicis ab eo Imperatore anno 388. data est *VI. Id. Mart. Thessal.* nempe lex 14. *de hæreticis.* Lex vero 2. eiusdem Codicis *de nuptiis.* & lex 5. *ad L. Iul. de adult.* dicuntur datæ *Prid. Id. Mart.* Hinc colligere est, Theodosium (quem hoc anno Italiam contra Maximum Tyrannum pugnaturum accessisse docet Marcellinus in Chronico, quemque Thessalonicam, Macedoniæ vrbem, quo Valentinianus, Iustina & Galla venerant, se contulisse, ibique Gallam vxorem duxisse, mox diximus) 388. anni initio, seu mense Ianuario ac Februario Constantinopoli non fuisse; alioquin dicendum esset, eum sub huius anni exitum Constantinopolim venisse, & anno 388. sæuiente hieme, Thessalonicam, vbi initio mensis Martii anni 388. erat, rediisse. Quod nec Zosimus dicit, nec vllo modo verosimile est, siue Valentinianum, Iustinam & Gallam Thessalonicæ reliquisse, siue easdem secum Constantinopolin duxisse velis.

A. D. 387.

Præterea ex Cynegii Præfecti Prætorio obitu intelligimus, *Theodosium* prioribus anni 388. mensibus Constantinopoli non fuisse. Nam Idacius in Fastis sub dicti anni Consulibus scribit: *Defunctus est Cynegius Præfectus Orientis in Consulatu suo Constantinopoli. Hic vniuersas Prouincias, longi temporis tabe deceptas, in statum pristinum reuocauit, & vsque ad Ægyptum penetrauit, & simulacra gentium euertit. Vnde cum magno fletu populi ciuitatis deductum est corpus eius ad Apostolos die XIV. Kal. April. & post annum transtulit cum matrona eius Achantia ad Hispanias pedestre*, quia, vt inde colligere est, natione Hispanus erat. Mortuus est itaque Cynegius die XIX. Martii, aut aliquot ante diebus, idque *in itinere, cum ex Ægyto reuerteretur*, inquit, Zosimus laudatus, & iam Constantinopolin peruenisset, vt tradit Idacius loco citato, ideoque dum Theodosius ab vrbe Constantinopolitana aberat. Cynegius

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. A. D. 388.

gius enim Præfectus Prætorio ad Theodosium apparatibus bellicis incumbentem ex Ægypto veniebat; sed ante quam Thessalonicam, vbi Imperator erat, eius mortis tempore peruenisset, *in itinere*, Constantinopoli nempe, supremum diem obiit. In eius locum *Tatianus* vir strenuissimus subrogatus est, idque *in patria sua*, vt habet Zosimus loco laudato, ideoque in Lycia, Asiæ minoris prouincia, natus non erat, vt a Gothofredo perperam creditum; qua de re infra. Porro, hanc seditionem ante Quadragesimam & Pascha hiberno tempore contigisse, recte ex D. Chrysostomo notauit Baronius; sed inde discere poterat, rem anno hoc, quo prioribus eius mensibus Theodosium Constantinopoli fuisse certum, peractam esse. Contrariæ sententiæ fauere videtur Chrysostomus *Homilia XX. ad populum*, vbi ait: *Flauianum* Episcopum Antiochenum, cum a Theodosio Antiochensibus veniam impetrasset, ab eo petiisse, vt filium Antiochiam mitteret; eique Theodosium respondisse: *orate hæc auferri obstacula, hæc bella extingui; & ego veniam omnino.* Insuper Chrysostomus *Homilia XVII. ad populum*, loquens de literis, a solitariis in fauorem Antiochenorum ad Theodosium scriptis, ait: *literis nunc lectis in castris omnes ipsorum magnanimitatem admirabantur.* Et infra de sacerdotibus, qui animi magnitudinem in eadem caussa ostenderant, inquit: *& alius quidem in castra se contulit, paratus, nisi Regi persuaderet, mori.* Vnde inferri posse videtur, seditionem Antiochenam anno 388. contigisse, dum bellum aduersus Maximum Tyrannum pararetur. Verum, cum varia bella Theodosius gesserit, præfata loca de alio quopiam bello, quam de eo, quod contra Maximum gestum, intelligenda sunt. Cum nullus Historicus qui extet, Theodosii vitam scripserit, quod bellum anni 387. initio gestum fuerit, scire non possumus. Certe exercitus, quem *Theodosius* aduersus *Maximum* duxit, non Constantinopoli, sed Thessalonicæ coactus fuit, vt ex Zosimo laudato liquet. Et tamen *Flauianus* statim post seditionem Antiochenam ad Theodosium venit, vt ostendit Baronius, eumque Constantinopoli allocutus est, & gratiam Antiochensibus impetrauit, vt testatur Chrysostomus *Homilia XX. ad populum.* Sic quæ mox adducta ex literis Solitariorum, intelligenda de castris, quæ prope Constantinopolin erant, non vero de iis, quæ Thessalonicæ extabant. ANTONIVS PAGIVS *in Crit. ad annal. Baron. an. 388.*

Præfecti Prætorio hoc anno fuere sub Theodosio *Cynegius*: sub Valentiniano *Eusignius*.

Valentinianus Iun. hoc anno mense Septembri adhuc *Mediolani* constitit, vt docet lex 4. *de Princip. agentium in reb.* verum pauló post Maximus Tyrannus in Italiam irrupit: qua causa Valentinianus cum Iustina matre, Gallaque sorore ad *Theodosium* in Illyricum Thessalonicam confugit. Zosimus, *lib. 4.* Socrates, *lib. 5. cap. 11. in fin.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 13. in fin.* Theodoretus *lib. 5. cap. 12. 14. 15.* Philostorgius *lib. 10. cap. 8.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. II. & CYNEGIO V. C. COSS. 388.

Huius Consulatus sui II. Theodosius ipse meminit *l. 121. de decurionibus.* GOTHOFREDVS. Chron. Alexandrin. Θεοδοσίυ, Αὐγύστυ τὸ β' κỳ Κυνηγίυ. Ita etiam Socrates Hist. V. 13. Θεοδοσίυ τὸ δεύτερον κỳ Κυνηγίυ. Cassiodorus: *Theodosius II. & Cynegius.* Quod modo & legimus in Prosper. Chron. Paschal. Latercul. & Fast. Flor. mai. Θεοδοσίυ τὸ β' κỳ Κυνηγίυ. Fast. Idat. *Theodosio Aug. II. & Cynegio.* FABRETTVS inscript. p. 252. iungit Merobaudis Consulatum tertium cum secundo Theodosii. Primus Consulatus Merobaudis fuit anno C. 377. alter anno 383. atque ita tertius hoc anno 388. fuisset. Inscriptio est in via Ostiensi ad aquas Saluias:

HIC. POSITA. EST. ANIMA. DVLCES.
INNOCA. SAPIENS. ET. PVLCHRA.
NOMINE. QVIRIACE. QVE. VIXIT.
ANNOS. III. M. III. D. VIII. DP. IN.
PACE. IIII. ID. IAN. CONSS. D. N.
TEVDOSIO. AVG. II. ET. MEROBAV
DE. V. C. III.

IDEM inscript. pag. 576. iterum hanc inscriptionem exhibet, sed marmorarium falsum putat, qui Cynegium collegam Theodosii iterum Consulis respicere neglexit, nisi forte *Merobaudes*, binis prioribus anni mensibus Consulatum ordinarium gesserit, *Cynegius* autem a Kalendis Martiis suffectus fuerit, quoniam in Codice Theodos. leges, quæ Theodosium II. & Cynegium Consules memorant, a V. Idus Martias initium sumunt. PETRVS RELANDVS in Fast. pag. 494.

VI. Id. Mart. Dat. THESSAL. *l. 14. de hæreticis.* Cynegio PF. P.

Prid. Id. Mart. Dat. Thessal. { *l. 2. de nuptiis.* / *l. 5. ad l. Iul. de adulter.* } Cynegio (a) PF. P.

(a) Mortuus hoc anno XIV. Kal. Apr. Idacius *Consul.*

Prid. Kal. Mai. Dat. Thessal. *l. vn. de priuati carceris custodia.* Erytrio Præf. Augustali.

XVIII. Kal. Iul. Dat. STOBIS. *l. 15. de hæreticis.* Trifolio PF. P. (b)

(b) Italiæ. v. *l. 3. de decuriis Vrbis Romæ.* anno prox 389.

XVI. Kal.

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

XVI. Kal. Iul. Dat. Stobis. *l. 2. de his qui super relig. contendunt.* Tatiano PF. P. A. D. 388.
XI. Kal. Iul. Dat. SCVPIS. *l. 119. de decurionibus.* Tatiano PF. P.
V. Id. Aug. * Dat. Constantinop. *l. 16. de hæreticis.* Cynegio PF. P.

* Error hic hæret.

XII. Kal. Sept. Dat ...... *l. 6. seu vlt. Cod. Iust. de modo multarum.* Messalæ (c) PF. P.

(c) Si hæc lex recte refertur ad hos Coss. tum reponendum fuerit alterius PP. nomen, nam in ea l. agitur de Comite Orientis, & de PF. Augustali: atqui Messala PF P. Italiæ fuit, & quidem non sub Theodosio M. sed sub filio eius Honorio, ab A. D. 396. vnde & illi l. inscripti *Arcadius & Honorius*: verum & hæc lex de earum numero est, quæ Triboniani manum passa, & non ex vna l. conflata est.

X. Kal. Octobr. Dat... AQVILEIA. *l. 6. de infirmandis his quæ sub tyran.* Trifolio PF. P.
VI. Id. Octobr. Dat. MEDIOL. *l. 7. de infirmandis his quæ sub tyrannis.* Trifolio PF. P.
XV. Kal. Nou. Dat........ *l. 2. de fabricensibus.* Tatiano PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

IN hunc annum Theodosii Decennalia incidunt; quæ tamen in annum sequentem dilata fuisse, Theodosii triumphus, eo anno ductus, existimandi locum præbet: triumphi enim cum Decennalibus de more coniuncti, aut Consulatus ab Imperatoribus sumptus iis annis, quibus exhibiti. Præterea natali die imperii, scil. die XIX. mensis Ianuarii, quo de more ea solennia peragebantur, Theodosius *Constantinopoli* non erat, sed *Thessalonicæ*, quo anno præcedenti se contulit: vbi accepit, Valentinianum & Iustinam matrem eo ex occidente accessisse, vt testatur Zosimus Lib. IV. Quare, cum Decennalia a mense Ianuario ad alium mensem Theodosius transtulisset, & postea Maximum Tyrannum debellasset, tam Decennalia, quam triumphum in annum sequentem distulit. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Theodosius Imp. Arcadio filio Constantinopoli relicto, in Macedoniam *Thessalonicam* sese contulit, eodemque & Valentinianus, vt paulo ante dixi. Testes, Ambrosius, Socrates, *lib. 5. cap. 12.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 13. & 14.* Zosimus, *lib. 4. c. 43.* Theodoretus, *lib. 5. cap. 14. & 15.* Hinc igitur datæ his Coss. a Theodosio M. mense Martio & Aprili Thessalonicæ quatuor constitutiones, puta lex 14. *de hæreticis. l. 2. de nuptiis, l. 5. de adulteriis. l. vn. de priuati carc. custod.*

Theodosius Imp. Thessalonica aduersus Maximum mouens, in eadem Macedonia *Stobis* iter promouit; vbi datæ ab eo, & a Valentiniano Iun. mense Iunio lex 15. *de hæreticis.* & *lex 2. de his qui super religione.* Indeque *Scupis*, vbi data ab eo eodem mense *lex 119. de decurionibus.* De his vero vrbibus dico *ad eas l.*

Præfecti Prætorio his Coss. fuere: sub Theodosio *Cynegius*, mox eo defuncto *Tatianus*, sub Valentiniano Iun.

Tatianus, Cynegio PP. defuncto, in suo ipsius Consulatu, cuiusque corpus ad Apostolorum templum deductum die XIV. Kal. April. teste Marcellino *Chron.* a Theodosio Imp. PP. Orientis factus est, Zosimus *lib. 4. cap. 45.* Idacius *Consular.* his Coss. qui postea A. 392. in patriam suam Lyciam relegatus fuit, vt & filius eius Proculus P. V. Zosimus *lib. 4. cap. 52.*

Ariani, Theodosio absente, Constantinopoli animos resumpsere, quod iuxta Socratem *lib. 5. cap. 13.* Sozomenum *lib. 7. cap. 14.* Ambrosium *ep. 29.* his ipsis Coss. docet *lex 16. de hæreticis.*

Theodosius ab Oriente, festinatis itineribus, post Macedoniam emensa Pannonia Noricoque (vbi duobus præliis, vno Sisciæ, altero Pœtauione eos, qui Maximi partes tuebantur, deuicit, Hemonamque vltro se dedentem accepit) in Italiam sese contulit aduersus MAXIMVM Tyrannum. vid. Zosimum, *lib. 4. c. 45.* Marcellinum, *Chronico*, (qui id in superiores Coss. perperam coniicit.) Qui Maximus, relicta Gallia superatisque Alpibus Cottiis ad Iulias Alpes sese contulerat, vid. Pacatum *Paneg. cap. 30.* (in Italia, teste Pacato *in Paneg. cap. 24.*) cum intra *Aquileiam* amissa omni spe imperii quasi amens resedisset, quinto tyrannidis anno, teste Pacato, inter claustra reductus, vt ait Claudianus *in IV. Cos. Honorii v. 80.* Tandem tertio milliari apud *Aquileiam* a Theodosio M. debellatus, capiteque truncatus fuit, de quo Pacatus, *in panegyrico:* Sulpitius Alexander *lib. 3. historiæ* αὐτόπτης ipse, de quo scriptore vid. Symmach. *lib. 9. ep. 25. & 67.* Claudianus, *non vno loco;* Ausonius, *in Aquileia:* Ambrosius, *lib. 5. ep. 29.* Zosimus, *lib. 4. c. 46.* Marcellinus & Prosper, *in Chronicis.* Socrates, *lib. 5. cap. 24.* Idque V. Kal. Septembris; Socrates *d. cap. 14.* V. Kal. Augustas, aiunt Idacius Sirmondi & Idaciana *Consular.* Hinc igitur, deuicto iam Maximo, data ab Imperatoribus *Aquileiæ* mense Septembri X. Kal. Octobris, *lex 6. de infirm. his quæ sub tyr.* qua Maximi Tyranni acta per Præfecturam Prætorianam Italiæ infirmatum iuere: mox & iterum *Mediolanum* progressi *lege 7. eod. tit.* (cuius hoc tempore Mediolani moræ meminit & Paulinus, *in vit. Ambrosii*) vt & anni sequentis initio per Præfecturam Prætorianam Galliarum. *l. 8. eod. tit.* Exinde Theodosius postea in triennium mansit, ad finem ferme anni 391.

CHRONOLOGIA LEGVM.

TIMASIO & PROMOTO COSS. 389. (a)

(a) Cassiodorus. *Timasius & Promotus.* Chron. Alexandr. Τιμασίυ καὶ Προμώτυ. Fast. Flor. mai. Τιμασίυ καὶ Προμότυ. Fast. Idat. & Paschal. Latercul. *Timasio & Promoto.* Vtriusque mentionem facit Zosimus Hist. IV. 45. Τοῖς στρατιώταις, ἱππεῦσι μὲν Πρόμωτον, πεζοῖς δὲ Τιμάσιον ἐπέστησεν, *militibus vero, equitibus Promotum, peditibus Timasium præfecit.* Seruat & inscriptio huius anni Consules apud GRVTERVM pag. CCCCLXII. 1.

DEDICATA. VIII. KAL. SEPT.
FL. TIMASIO. ET. FL. PROMOTO.
VV. CC. CONSS.

Conf. *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 497.

VALENTI-NIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. — A.D. 389.

XVIIII. Kal. Feb. Dat. MEDIOL. *l. 8. de infirmandis his quæ sub tyrannis.* Constantiano PF. P. Galliarum.

XIIII. Kal. Feb. Dat. Med. *l. 3. de decuriis V. Romæ.* Trypholio PF. P.

X. Kal. Feb. PP. * Mediol. *l. 2. de testamentis.* Proculo PF. V.

* *Data,* in Cod. Iust. rectius *l. vlt. Cod. ad L. Corn. de falso.*

V. Kal. Mart. Dat. Mediolani. *l. 4. de legitimis hereditatibus.* Constantiano PF. P. Galliarum.

IV. Kal. Mai. Dat. Med. *l. vlt. ne quid publicæ lætitiæ.* Habe Tatiane K. NB.

VI. Non. Mai. Dat. Mediolano *l. 5. de denunciatione.* ad Claudium Tusciæ Consularem.

III. Non. Mai. Dat. Mediol. { *l. 17. de hæreticis.* / *l. 16. de cohortalib.* } Tatiano PF. P.

VI. Kal. Iun. Dat. Mediolani *l. 3. de tutoribus.* Proculo PF. PP. V.

XVIII. * Kal. Iul. Dat. * Treueris. *l. 3. vnde vi.* (b) ad Messianum Com. R. P.

* *XVII. Kal. Iun.* Cod. Iust.

* pro *Tradita,* vel *Reddita:* pariter vt *lege 5. de proximis.* hoc ipso anno.

(b) Hinc desumpta ea lex *si quis in tantum 7. Cod. Iust. vnde vi.*

XV. Kal. Iul. Dat. ROMÆ. *l. 18. de hæreticis.* Albino PF. V.

V. Kal. Iul. Dat....... *l. 17. de cohortalibus.* Cynegio (c) PF. P. per Orientem.

(c) vel reponendum *Tatiano,* vel alii Consules.

V. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 9. de falsa moneta.* Hanc Tatiane K. NB.

XVI. Kal. Aug. Dat. Rom. *l. 25. de operibus publ.* Proculo PF. V. Constantinop.

VIII. Kal Aug. Dat. Rom. { *l. 49. de appellationibus.* / *l. vlt. Cod. Iust. de seruis fugitiuis.* } Albino PF. V. Rom.

VII. Kal. Aug. Dat. Romæ. *l. 9. de annonis ciuicis.* Proculo PF. V. Constantinop.

VII. Id. Aug. Dat. Romæ. *l. 2. de feriis.*
XVI. Kal. Sept. Dat. Romæ { *l. vn. de mancipibus.* / *l. 11. de maleficis.* }
XV. Kal. Sept. Dat. Romæ *l. 5. de suariis.*
VIII. Kal. Sept. Dat. Romæ *l. 6. de suariis.*
V. Kal. Sept. Dat. Romæ *l. 5. de aquæductu.*
} Albinus PF. V. Romæ.

III. Non. Sept. Dat. VALENTIÆ. (d) *l. 49. de cursu publico.* Cæsario Mag. Officiorum.

(d) Quid si hæc lex referatur ad A. D. 386. iungaturque cum *l. 22. de annona & trib. & l. 113. de decurion.* quæ ibidem data, *Valentiæ* inquam, eodemque die, III. *Non. Sept.*

VIII. Id. Sept. Dat. FORO FLAMINI. *l. 5. de quæstionibus.* Tatiano PF. P.

VI. * Id. Nou. Dat. * Triueris. *l. 5. de proximis.* Constantiano (e) PF. P. (f)

* *V.* Cod. Iust.

* pro *Reddita.* (e) *Constantio* editum: male.
(f) Galliarum. Hinc interpolata lex *vlt. Cod. de off. diu. Iudic.*

VI. Kal. Dec. Dat. MED. *l. 19. de hæreticis.* Tatiano PF. P.

IIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 23. de susceptoribus.* Cynegio PF. P.

Non potest hæc lex huic anno conuenire: Cynegius enim iam obierat: nisi *Tatiano* ea adscribatur: vel nisi *Dat.* pro *Redd.* accipiamus. *GOTHOFREDVS.* Atqui exstant ad *Cynegium PP.* l. 23. Cod. Th. *de suscept. præpos. & arcariis,* Coss. Timasio & Promoto IV. Kal. Decembris: & lex 5. Cod. Theod. *tributa in ipsis speciebus inferenda esse,* XV. Kal. Ian. iisdem Coss. Vnde quia ad Tatianum iisdem Coss. lex 17. Cod. Theod. *de hæret.* III. Non. Mai. lex 9. *de falsa moneta,* V. Kal. Iul. lex 5. *de quæstion.* VIII. Id. Sept. & l. 120. *de decurionib.* XVI. Kal. Ian. datæ sunt; etiamnum viuo Cynegio lectum fuisse PP. *Tatianum* colligitur. Quid? quod anno præcedente *Theodosio II. & Cynegio Coss.* ad eundem fit lex 2. C. Th. *de fabricensibus,* XV. Kal. Nou. & *Coss. Honorio NB. P. & Euodio,* anno 386. l. 16. C. Th. *de accus. & inscript.* *REINESIVS.* in not. ad Zosim. Hist. Lib. IV cap. XLV. ed. Cellar.

XVI. Kal. Ian. Dat. Med. *l. 120. de decurionibus.* Tatiano PF. P.

XV. Kal. Ian. Dat. * Constantinop. *l. vlt. tributa in ipsis specieb.* Cynegio PF. P.

* Idem de hac l. dicendum, quod de *l. 23. de susceptorib.*

VI. Kal. Ian. Dat. Mediolani. *l. 3. de tutorib.* Proculo PF. V.

VIII. ..... Dat. * Constantinop. *l. 4. de aquæductu.* Pancratio PF. V.

* pro *Reddita.*

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Imp. & Valentinianus Iun. his Coss. *Mediolani* consistunt post Maximum Tyrannum deuictum cæsumque: vbi antiquare pergunt *Maximi* acta, vt superiore anno per

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

per Præfecturam Prætorianam Italiæ, ita nunc inter initia huius anni per P. Prætorianam Galliarum *l. 8. de infirm. his quæ sub tyr.* cæso videlicet iam quoque Maximi filio VICTORE in Galliis a Comite Theodosii, Arbogaste scilicet, de quo Sulpitius Alexander, libro quarto historiæ, (*quem auctorem eiusque historiam ex solo Gregorio Turonensi novimus, apud quem Libro II. c. 9. fragmentum legitur, quod egregie probat, quæ a Gothofredo hic allata sunt.*) Zosimus, *lib. 4. c. 47.* Idacius, *Consular.* Processum etiam ad publicationem bonorum: quo pertinere censeo *l. 3. unde vi.*

Præfecti Prætorio his COSS. fuere, *Tatianus*, Orientis: Galliarum, *Constantinus*: Italiæ, *Typholius.*

Præfecti vrbis Romæ, *Albinus*: Constantinopoleos, *Proculus*, Tatiani videlicet filius, de quo Zosimus, *lib. 4. c. 45.*

Codicillis & epistolis fideicommissariis, etsi per quæstiones veris & comprobatis, sibi fuisque relicta Theodosius Imp. his COSS. repudiavit *l. 2. de testamentis*: quam constitutionem memorat & commendat pluribus Symmachus, *lib. 2. ep. 13. ad. Flavianum.*

Publicæ lætitiæ seu gratulationis nomine iuxta anteriorem constitutionem suam, nihil ab inuitis provincialibus exigi decreuit Theodosius, *l. vlt. ne quid publ. lætitiæ.* procul dubio ob victoriam de Maximo Tyranno, eiusque filio Victore.

Claudius (patet scilicet Rutilii Claudii Numatiani) hoc anno Consularis Tusciæ fuit, *l. 5. de denunciat.* Meminit filius eius, *Itinerarii lib. I. v. 579.*

Eunomianis faciendi testamenti vel ex testamento quidquam capiendi ius ademit hoc anno Theodosius Imp. *l. 17. de hæreticis*: quæ postea abrogata A. 394. *l. 23. eod. tit.*

Theodosius Imp. vna cum Valentiniano Iun. & Honorio filio suo, post Maximum Tyrannum deuictum, *Romam* profectus est, vt testatur quoque Pacatus, *sub finem panegyrici* (quem hoc ipso anno ibi dixit) & Socrates *lib. 5. cap. 14.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 14.* Prudentius, *lib. 1. adu. Symmachum*: Claudianus, *in VI. Cos. Honorii. a v. 53.* & rursum a *v. 422.* Philostorgius, *lib. 10. cap. 9.* Alludere quoque videtur Libanius *ep. ad Richomerem 762.* Idacius Sirmondi, *anno Theod. II.* Idque mense Iunio, his COSS. Marcellinus, *Chronico*: Chronicon Alexandrinum his COSS. indicat quoque Claudianus, *in VI. Cos. Honorii v. 393.* Die Iduum Iuniarum; Idacius, *in Consular.* Id vero docent quoque variæ eius constitutiones; ita quidem, vt & illud ostendant, trimestri ferme ibi eos egisse, mense videlicet Iunio, Iulio & Augusto. Quo quidem tempore Theodosius & Valentinianus vrbi Romæ plurimum consuluerunt, teste quoque Pacato, *in fin. paneg.* idque etiam variis constitutionibus ad Albinum P. V. editis: tum in negotio religionis *l. 18. de hæreticis*: *l. 2. de feriis*: qua dierum feriatorum in foro numerum determinarunt, tum in ciuilibus: partim iudiciorum ordinem spectantibus, *d. l. 2. de feriis. l. 49. de appellationib.* partim in criminalibus, *l. 11. de maleficis.* (quod etiam testatur Socrates, *lib. 5. cap. 18.*) partim ad annonam & ornatum vrbis spectantibus. *l. vn. de mancipib. l. 5. 6. de suariis*: *l. 5. de aquæductu.* Ex his iam apparet, duas leges, quæ hoc anno Treuiris datæ dicuntur, non ibi datas sed acceptas. Illud addo: videri Eucherium hoc tempore Stiliconi Romæ natum Theodosio ibi præsente: quod colligo ex Claudiani III. de laud. Stil.

A. D. 389.

Theodosius Imp. Roma (postea quam ibi trimestri ferme egisset) digressus est Kalendis Septembris, vt diserte scribit Marcellinus *Chronico*, his COSS. vnde *Valentiam* (Italiæ vrbem non in Brutiis, verum forte ea, quæ in Itiner. Hierosolym. *Valentia* prope Brundusium, *Balentia* in Peutinger. de qua v. Cluuer. *lib. 4. Ant. Ital.*) venit, vbi data ab eo mox lex 49. *de cursu publ.* atque inde *Forum Flaminii*, vbi data ab eo *lex 5. de quæstionibus*: & exinde Mediolanum concessit: de quo mox.

Cæsarius hoc tempore Magister officiorum fuit in Oriente, ad quem data his COSS. mense Septembri lex 49. *de cursu publ.* Hic ille Cæsarius Magister officiorum est, qui in negotio seditionis Antiochenæ a Theodosio Imp. Antiochiam missus fuit: de quo Chrysostomus *Orat. ἀνδριάντ. ιζ.* Libanius super hac ipsa re *ad ipsummet Cæsarium, Orat. 20.* Theodoretus, *lib. 5. cap. 19.*

Theodosius Imp. cum Valentiniano Iun. Roma, Valentiaque, & Foro Flaminii digressus, *Mediolanum* peruenit.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VALENTINIANO A. IV. & NEOTHERIO V. C. COSS. 390. (a)

(a) Cassiodorus. *Valentinianus IV. & Neoterius.* Fast. Flor. mai. Οὐαλεντινιανοῦ τὸ δ΄ καὶ Νεωτερίου. Paschal. Latercul. Marcellin. & Prosper. *Valentiniano IV. & Neoterio.* Nomen alterius Consulis in variis libris corrupte legitur. Fast. Idat. habent: *Valentiniano IV. & Neuterio.* Chron. Alexandrin. Οὐαλεντινιανοῦ τὸ δ΄ καὶ Νεωτερίου. Latercul. Colbertin. supra memoratus, *Eutavio* legit; in legibus nonnullis Codicis nostri scribitur *Neotherius*, quod & Gothofredo placuit. Locus est etiam apud Ammian. Marcellinum Hist. XXV. c. 5. *Neotherium postea Consulem tunc Notarium.* vbi P. Castellus adposuit *Vulterium*, quem multi secuti sunt. Cum vero in Codicibus MS. Tolos. & Colbertin. distincte scriptum esset *Neuterium*, VALESIVS ex Fast. Idat. qui *Neuterium* Consulem huius anni appellant, *Neotherium*, partim & auctoritate Codicis, partim quod νεοθήριος vox græca esset, substituit. Marmora vero adspirationem non habent. SPONIVS in miscell. erud. antiq. p. 20.

D. N. VALENTINIANO
AVG. IIII. ET.
NEOTERIO. COS.
ARAM. CONSECRAVIT.

GRVTERVS Inscript. XXVIII. 5. post alia

ET. CONSECRAVIT. X. KAL. IVN.
D. N. VALENTINIANO. AVG. ET.
NEOTERIO. CONSS.

Animaduertit hoc *VALESIVS*; hinc in obseruat. ad Marcellin. *Præstat igitur*, inquit, *hanc scripturam sequi: vt sit græce νεωτέριος, vt Proterius, Deoterius, & similia.* Inscriptionem habet *IDEM* ad Marcell. XXIII. 1. *DALENIVS* differt. de Sacro Taurobol. p. 122. *IOS. CASTALIO* Var. Lect. c. XV. & *PETR. RELANDVS* in Fast. pag. 499.

XVIII. Kal. Feb. Dat. MEDIOL. *l. 12. de palatinis S. L.* Seuero Comiti & Castrensi.
XVII. Kal. Feb. Dat. Mediol. *l. 26. de operib. publ.* Polemio PF. P. Illyrici & Italiæ.
XII. Kal. Feb. Dat. Mediol. *l. vlt. de tutorib. & curator.* Tatiano PF. P.
Prid. Non. Feb. Dat. Mediol. *l. 4. de exhib. reis.* Drepanio Proc. Afr.
XV. Kal. Mart. Dat. Mediol. *l. 17. de accusationib.* PF. P. Post alia.
XII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 18. de nauiculariis.* Alexandro PF. Augustali.
Kal. Mart. Dat...... { *l. 2. Cod. vbi Senatores.* / *l. 8. Cod. de incolis.* } ad Senatum.
VI. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 3. de thesauris.* Neotherio PF. P.
Prid. Non. Mart. Dat. Med. *l. vlt. ad l. Iul. de vi.* ad Albinum PF. V.
VIII. Id. Mart. Dat. Med. *l. 3. de fabricensibus.* Rufino Magistro Officiorum.
Prid. Non. Apr. Dat. Med. { *l. 27. de operibus publicis.* Albino PF. V. Rom. / *l. 28. eod. tit.* Polemio PP. Illyrici & Italiæ. }
Prid. Id. Maias Prop. Romæ in Atrio Mineruæ *l. non patiamur, de stupratorib.* Apud auctor. coll. Legum Mosaic. *tit. 5.* ex Codice Theodosiano. Eadem lex est cum *l. 6. C. Th. de adulter.*
V. Kal. Iun. Dat...... *l. 7. de curiosis.* Neotherio PF. P.
Prid. Non. Iun. Dat. Med. *l. vlt. ad l. Iul. repetundarum.* Seuerino Com. R. P.
XV. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 121. de decurionibus.* Tatiano PF. P.
XV. Kal. Iul. PP. * Triueris *l. 50. de cursu publ......* PF. P.... (b)

* i. e. *redd.* (b) Galliarum scil.

XI. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 27. de Episcopis.* Tatiano PF. P.
III. Non. Iul. Dat. Med. *l. 18. de extraordinar.* Tatiano PF. P.
VIII. Id. Aug. * PP. in foro Traiani *l. omnes 6. ad l. Iul. de adulteriis.* Orientio Vic. Vrbis Romæ.

* v. sup. *Prid. Id. Maias:*

Prop. Romæ Prid. Id. Maias in Atrio Mineruæ: ita *in coll. legum Mosaic.*

XV. Kal. Sept. Dat. VERONÆ. *l. si vindicari 13. de pœnis.* Flauiano PF. P. Illyrici & Italiæ. (c)

(c) *f. post alia.* Ad hunc annum hæc lex retrahenda videtur ab A. D. 382. Antonio & Syagrio Coss.

X. Kal. Sept. Dat. Veronæ. *l. 28. de Episcopis.*
IV. Non. Sept. Dat. Veronæ. *l. 122. de decurionibus.*
III. Non. Sept. Dat. Veronæ *l. 1. de monachis.*
VI. Id. Sept. Dat. Veronæ *l. 19. de nauiculariis.* } Tatiano PF. P.
VI. Kal. Decemb. Dat. MED. *l. 6. de agentibus in reb.* Proculo PF. V.
X. Kal. Ian. Dat. Med. *l. 9. Cod. Iust. de officio Rectoris prouinciæ.* Polemio PF. Illyrici.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Imp. cum Valentiniano Iun. *Mediolani* constitit ad mensem ferme Augustum vsque.

Præfecti prætorio his COSS. fuere, Orientis, *Tatianus*: Illyrici & Italiæ, *Polemius*, mox & *Flauianus* & *Neotherius*.

Rufinus fuit hoc anno Magister officiorum in Oriente: cui ideo inscripta mense Martio *lex 3. de fabricensibus*. Huius Rufini Magistri mentio fit in ea historia, quæ legi *si vindicari*, occasionem præbuit apud Theodoretum *l. 5. c. 17.* & ex eo apud Cedrenum. Eiusdem Rufini Magistri officiorum meminit Zosimus *lib. 4. c. 51.* in gestis anni proximi 391. & Ambrosius *ep. 53.* qui eum Magistrum officiorum Consulem factum, & in Consulatu suo ex Magistro officiorum Præfectum Prætorio creatum scribunt, quod vtique factum A. D. 392. vt proinde tamdiu Magistrum officiorum fuisse eum appareat, nempe anno 390. 391. & initio anni 392.

De *Diaconissis*, earumque ætate, conditione, bonaque sua in fraudem liberorum alienandi potestate, his adempta, item contra feminas, quæ *crinem* instinctu persuasæ possessionis *abscindunt*, constitutionem edidit hoc tempore Theodosius M. *l. 27. de Episcopis.* Huius l. meminit quoque Sozomenus, *l. 7. c. 16.* Eandem idem mox pro parte abrogauit hoc ipso anno *l. 28. de Episcopis.*

Scelus nec nominandum Romæ ignis supplicio expiari iussere his COSS. Valentinianus Iun. & Theodosius M. *l. 6. ad l. Iul. de adulter.* & apud auctor. coll. Legum Mosaic. *tit. 4.*

Theodosius Mediolano *Veronam* profectus, ibi Augusto mense Septembrique egit.

Cum *Thessalonicenses* Boterichum Magistrum militum per Illyricum occidissent, Theodosius Imp. iratus magnam ibi cædem patrari iusserat, Rufino Magistro officiorum τοσαύτης μιαιφονίας γενομένω συμβούλω, *huius cædis consiliario*. Quare ob id sacris exclusus ab Ambrosio (quod etiam refert Paulinus, *in v. Ambrosii.*) legem tulit, *Vt iussa eius extraordinaria in 30. semper diem differrentur:* teste Rufino, *l. 2. c. 18.* Sozomeno, *lib. 7. cap. 24.* & Theodoreto, *lib. 5. cap. 17. 18.* Ea vero lex est lex *si vindicari, de pœnis*, quæ data est ad Flauianum PP. Illyrici & Italiæ: Quam ab anno 382. ad hunc annum, vel ad

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

A.D. 391.

ad proximum, quinque potissimum argumentis retrahendam censeo: Primum, argumento subscriptæ vrbis *Veronæ*, vbi & aliæ hoc tempore constitutiones datæ: Deinde, argumento inscripti *Flauiani* PP. Illyrici & Italiæ, qui sane etiam anno proximo 391. fuit. Tertio, argumento Præfecturæ Prætorianæ Illyrici & Italiæ: cuiusmodi Præfectura non nisi ab anno 387. occurrit: de quo dixi ad *l. 2. sup. de constit. Princ.* Quarto, argumento *Rufini* Magistri officiorum, cuius in hac historia mentionem fieri iam supra dixi, cum Cæsarius anno superiore adhuc 389. Magister officiorum fuisset. Quinto, eo argumento, quod Theodosium hoc tempore ferme *Mediolani*, post Maximum Tyrannum deuictum, constitutum fuisse omnes docent: vbi & ab Ambrosio Ecclesia exclusus fuit. *GOTHOFREDVS.*

Argumenta tamen Gothofredi non sufficiunt, quod ex iis patebit, quæ ad leg. 3. *de pœnis.* ex Antonio Pagio addimus. *RITTER.*

Theodosius M. Imp. hoc tempore oppidorum ingressu *monachis* interdixit *l. 1. de monachis*, quæ data est ad Tatianum PF. P. Quo tempore monachi in templa paganorum impetum faciebant: teste Libanio hoc ipso, vt puto, anno, *Orat. pro Templis.*

Theodosius Imp. *Mediolanum* Verona rediit.

CHRONOLOGIA LEGVM.

TATIANO & SYMMACHO VV. CC. COSS. 391. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Τατιανῦ καὶ Συμμάχυ. Socrates H. E. V. 18. Τατιανῦ καὶ Συμμάχυ. Fast. Flor. mai. Τατιανῦ καὶ Συμμάχυ. Fast. Idat. & Paschal. Latercul. *Tatiano & Symmacho.* In Latercul. Colbertin. *Taciano* exstat, apud Cassiodorum vero, *Titianus & Symmachus*, & ita quoque apud Prosper. *Titiano & Symmacho.* *SIRMONDVS* vero in edit. Marcellini loco Titianus *Tatianus* substituit. In descriptione villæ Borghesiæ, cuius *IACOBVS MANILLIVS* auctor est, pag. 49. *Titani* Consulis in lapide veteri mentio facta.

FABIVS. TITANVS.

V. CONSVL.

PRAEF. VRBI.

CVRAVIT.

Et *CL. CONTELORIVS* de Præf. Vrb. p. 55. ad Tatianum hunc siue Titianum (nam putat esse eundem) aliquot refert inscriptiones, in vna exstat

TITVS. FABIVS. TITIANVS. V. C. CONS.

ORD. PRAEF. VRB. CVRAVIT.

Verum videtur nobis Contelorius confidentius asseruisse rem multis dubiis inuolutam. Etenim ignoramus, *Titianum* fuisse Consulem, *Tatianum* vero Præf. Vrb. & Gothofredus noster in Prosopographia accurate distinxit *Titianum* Præf. Vrb. *sub Constante an. CCCXL* & *Tatianum* Consulem huius anni, qui antea Præf. Ægypti & Comes S. L. fuit, quod ex variis legum inscriptionibus patet. Nec absurde quis statueret, inscriptiones Romæ inuentas, dudum mortuo Titiano in eius honorem factas, ignarumque sculptorem *Tatianum* Consulem confudisse cum Titiano, attribuisseque adeo gesti Consulatus honorem. Certe eundem errorem errarunt quoque Cassiodorus & Prosper, vt supra ostensum. Ad Symmachum occidentalem Consulem *CL. FLEETWOOD* pag. 158. hanc inscriptionem refert:

Q. AVRELIO. SYMMACHO. V. C.

. . . . &c COS. ORDINARIO.

Q. FABIVS. SYMMACHVS. V. C.

PATRI. OPTIMO.

Symmachos varios, Præfectura, Patriciatu aut Consulatu claros, vide apud *CL. SIRMONDVM* in not. ad Ennodii epist. VII. 25. Confer etiam *PETR. RELANDVM* in Fast. pag. 553.

III. Kal. Mart. Dat. MEDIOL. *l. 10. de paganis.* ad Albinum * PF. P.

* PF. V.

V. Id. Mart. Dat. Mediol. *l. vn. de patribus qui filios.* Tatiano PF. P.

XI. Kal. April. Dat. Mediol. *l. 19. de extraordinariis.* Tatiano PF. P. Orient.

V. Id. Mai. Dat. CONCORDIÆ. { *l. 11. de fide testium.* / *l. 4. 5. de apostatis.* } Flauiano PF. P.

XIIII. Kal. Ian. Dat. * Rom. *l. 20. de hæreticis.* Exemplum sacrarum literarum.

* id est, *redditum* vel *propositum.*

VI. Kal. Iun. Dat. VINCENTIÆ *l. 13. de re militari.* Richomeri Com. & Magistro vtriusque militiæ.

VI. Kal. Ian. Dat. Vincentiæ. { *l. 2. de constitution. Princip.* / *l. 6. de contrah. empt.* } Flauiano PF. P. Illyrici & Italiæ.

XVI. Kal. Iul. Dat. AQVIL. *l. 11. de paganis.* Euagrio PF. Aug. & Romano Com. Ægypti.

XVI. Kal. Iul. Dat. Aquil. *l. 1. de possessione ab eo qui bis prouoc. transfer.* Proculo PF. V.

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

XIII. Kal. Iul. Dat. Aquil. *l. 3. seu vlt. de fide & iure hastæ.* ad Magnillum Vic. Africæ. Acc. Id. * Ian. Hadrumeti post Coss. Tatiani & Symmachi VV. CC. A. D. 391.

* Vicesimo quinto supra sextum mensem die.

Consulatus in h. l. omissus, quo hæc lex data est.

Kal. Iul. Dat...... *l. 2. ad L. Corn. de sicar.* ad Prouinciales.
Prid. Id. Iul. Dat. Aquil. *l. 2. de priuil. corpor. V. R.* ad Alypium PF. V.
xv. Kal. Aug. Dat. CONSTANTINOP. *l. 123. de decurion.* Tatiano PF. P.
xv. Kal. Sept. Posit & huc quoque referri *lex si vindicari, de pœnis.*
xv. Kal. Oct. Dat. Constantinop. *l. 5. sine censu.* Tatiano PF. P.

Perperam tribuitur hæc lex *Theodosio, Arcadio & Honorio.*

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Imp. huius anni initio *Mediolani* constitit, vbi tres leges datæ occurrunt.

Præfecti Prætorio his Coss. fuere *Tatianus*, Orientis: *Flauianus* PP. Illyrici & Italiæ.

Sacrificia Paganorum templorumque aditum, cultumque simulacrorum in vrbe Roma & finitimis inhibuere hoc tempore Imperatores sub seuerissimis pœnis, etiam iudicibus eorumque officiis propositis *l. 10. de paganis.* ad Albinum PF. V.

Theodosius Imp. in Orientem rediturus, *Concordiam* Mediolano profectus, vbi datæ mense Maio tres constitutiones: indeque *Vincentiam*, vbi tres pariter constitutiones eodem mense Maio datæ.

In *Apostatas, hæreticorumque* cœtus tres hoc tempore constitutiones emissæ.

Richomer FRANCVS Comes & Magister vtriusque militiæ, hoc tempore fuit, ad quem data mense Maio lex 13. *de re militari*: de eo v. *Prosop.* & quæ dico ad *d. l. 13.*

Theodosius Imp. in Orientem rediturus Mediolano, Concordia, Vincentia digressus *Aquileiam* peruenit: vbi datæ ab eo & a Valentiniano quatuor constitutiones mense Iunio Julioque.

Sacrificia per Ægyptum, templorumque aditum, omnemque per sacrificia Deorum cultum, hoc tempore inhibuit Theodosius M. Aquileiæ constitutus *l. 11. de paganis*: dato eius rei exequendæ negotio *Euagrio PF. Augustali*, seu Ægypti, & *Romano Comiti Ægypti.* Quin imo & postea ab his ipsis, Euagrio inquam & Romano, Theophilo Ep. Alexandrino satagente, Serapium Alexandriæ dirutum: testes Eunapius, *in v. Ædesii*, Hieronymus, Marcellinus in An. 389. & Prosper *Chronico*, Idacius in anno 388. Zosimus. *lib. 4. c. 37.* Socrates, *lib. 5. cap. 16.* Sozomenus, *lib. 7. cap. 15.* Theodoretus, *lib. 5. c. 22.* *GOTHOFREDVS.*

Marcellinum in Chronico secutus est Baronius, quando scripsit, *Serapidis* templum, totius Ægypti pulcherrimum, *Theodosii Magni* iussu anno 389. euersum fuisse. Verum illud anno tantum trecentesimo nonagesimo primo factum. Sozomenus enim Lib. VII. c. 16. de *Serapio*, templo nempe illo nobilissimo loquens, ait: *Erat tunc temporis Dux militum in Ægypto Romanus: Euagrius vero Præfectus Augustalis erat Alexandriæ.* Socrates Lib. V. c. 16. de eiusdem templi euersione disserens inquit: *Præfectus Alexandriæ & Dux militum Ægypti Theophilo* (Episcopo Alexandrino) *suppetias tulere.* Quare cum Lex II. Cod. Theod. *de paganis.* data *XV. Kalend. Iul. Aquileiæ, Tatiano & Symmacho Coss.* anno sc. præsente, qua *per Ægyptum* sacrificia aditusque templorum interdicuntur, inscripta sit, *Euagrio PF. Augustali & Romano Comiti Ægypti*; non videtur dubium, quin *Serapii* excidium ad illum annum reuocandum sit. Præterea Prosper in Chronico Imperiali recitat hanc demolitionem anno VIII. Theodosii Magni post Gratiani necem imperantis. Is autem occisus anno CCCLXXXIII, mense Augusto: ideoque octauus ille annus, anno Christi CCCXC. inchoatus, sequentique absolutus.

Denique Ammianus in Lib. XXII. de *Serapeo*, vt adhuc stante, loquitur, & tamen in Libr. XXVI. *Neotherii* Consulis meminit: hunc autem magistratum gessit *Neotherius* an. CCCXC. Non dubito itaque, quin Marcellinus in Chronico, vbi toties in Chronologia peccat, hallucinatus fuerit. Neque audiendus Valesius in notis ad Lib. V. Socratis c. 16. dicens, *Cynegium* Præfectum Prætorio, cum an. CCCLXXXVIII. in Ægyptum missus fuisset, in mandatis accepisse, vt templa Gentilium euerteret, quemadmodum scribit Zosimus Lib. IV. c. 37. & Idacium in fastis eo anno tradere, id Cynegium exsequutum fuisse. Nam accidere potuit, vt *Cynegius* anno CCCLXXXVIII. demortuus, omnia templa euertere non potuerit, vel seditionem timens ab isto disturbando abstinuerit. Præterquam quod Idacius tantum habet: *Simulacra gentium euertit*, id est, statuas, vel denique multa templa, sed non omnia. Certe si omnia Cynegius disturbasset, constitutione II. *de paganis*, opus non fuisset. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. an. 389.*

Milites Barbari Romanis legionibus permixti, qui inde ab A. D. 388. a Theodosio defecerant, & Macedoniam Thessaliamque deinceps infestarant, Theodosio bello aduersus Maximum illigato, reuertente nunc eo, paludibus noctu digressi grassationes suas hoc tempore peragebant, itineraque infestabant, teste Zosimo *lib. 4. c. 48.* Quare his resistendi, eosque interficiendi potestatem prouincialibus (Macedoniæ & Daciæ) Edicto suo Theodosius fecit *l. 2. ad l. Corn. de sicariis.*

Theodosius Imp. ex Italia, vbi triennio ferme constiterat, *Constantinopolim* rediit his Coss. cum Honorio filio suo. Socrates, *lib. 5. cap. 18. in fin.* Marcellinus, *Chronico his COSS.* & quidem IV. Idus Nouemb. Socrates. *d. loco.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARCADIO A. II. & RVFINO COSS. 392. (a)

(a) Cassiodorus: *Arcadius II. & Rufinus.* Chron. Alexandrin. Ἀρκαδίου τὸ β' καὶ Ῥουφίνου. Fast. Flor. mai. Arca-dio

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. — A. D. 392.

δὶς τὸ β' καὶ Ρουφίνου. Prosper. Chron. & Marcellin. *Arcadio II. & Rufino.* Fast. Idat. *Arcadio A. II. & Rufino*, & Paschal. Latercul. *Arcadio Aug. II. & Rufino.* Varios Rufinos vide in Prosopographia, huius vero mentionem facit Zosimus L. IV. c. 52. αὐτὸς μὲν Ρουφῖνος, ὕπατος ἀνεδείκνυτο. *Rufinus Consul designatur.* Erat hic natione Celta, fueratque antea Palatinorum ordinum magister, & Theodosii intimus, τούτῳ γὰρ πάντα ὁ βασιλεὺς κατεθάῤῥει, τῶν ἄλλων ὀλιγωρῶν. *Huic enim princeps omnia credere, nec reliquos magni estimare solebat.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 507.

Id. Ian. Acc. Hadrumeti *l. vlt. de fide & iure hastæ.* ad Magnillum Vic. Afric. Post Consulatum Tatiani & Symmachi. Data Aquil. (superiorib. Coss.) XIII. Kal. Iul.

IIII.* Kal. Febr. Dat. CONSTANTINOP. *l. 7. de iurisdictione.* Martiano (b) Comiti Orientis.

* III. *Id. Nouemb.* in MS. opt. notæ.

Hæc lex Cod. Iust. bis repetita, & auctior etiam.

L. vlt. Cod. de incolis.
L. 13. Cod. de dignitatibus. & quidem sub hoc die IIII. Kal. Febr.

(b) Ita in his legib. omnib. at in *l. vn. fideiuss. dat. Martiniano.*

XV. Kal. Mart. Constantinopoli. *l. 21. de nauiculariis.* Apodemio PF. P. Illyrici & Africæ. (c)

(c) v. quæ *ad eam l.* noto.

XI. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 12. de metallis.* Romulo Com. S. L.

In hac l. fit mentio *Ponticæ & Asianæ* diœceos.

III. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 15. de pœnis.* Tatiano PF. P.

In hac l. fit mentio *Comitis Orientis & Præfecti Augustalis.*

Idib. Mart. Dat. . . . *l. 1. Cod. Iust. si secundo nupserit.* ad Tatianum PF. P.

III. Non. Apr. Dat. Constantinop. *l. 124. de decurionibus.* Filoxeno. Vic. Thraciarum.

Tribuitur *Theodosio, Arcadio & Honorio.*

VI. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. vlt. de defensorib. ciuit.* Tatiano PF. P.

Valentiniano, Theodosio & Arcadio tribuitur.

VI. Id. Apr. PP. . . . *l. 20. de petitionibus.* Flauiano PF. P.

Theodosio, Arcadio & Honorio tribuitur.

V. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 31. quorum appellat.* } Hypatio PF. P. Augustali.

Theodosio, Arcadio & Honorio tribuitur.

Prid. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 20. de nauiculariis.* } Hypatio PF. P. Augustali.

Valentiniano, Theodosio & Arcadio tribuitur.

XV. Kal. Mai. Dat. Constantinop. { *l. 2. de monachis.* *Valentiniano, Theodosio & Arcadio.* *l. 8. de Iudæis.* } Tatiano PF.

Theodosio, Arcadio & Honorio tribuitur.

VIII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. { *l. 8. de reparat. appellat.* *Theodosio, Arcadio & Honorio* tribuitur. *l. 125. de decurionibus.*

Theod. Arcad. & Honorio tribuitur.

III. Non. Mai.* Dat. Constantinop. *l. 2. de defensorib. ciuitatum.* Potamio PF. Augustali.

* *Mart.* editum.

Valentiniano, Theodosio & Arcadio tribuitur.

VALENTINIANI, THEODOSII ET ARCADII leges sine die & Coss.

L. qui contra 4. Cod. de incestis nupt. ad Andromachum Com. R. P.

L. cum

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS. *L. cum antea* 10. *Cod. de agricolis.* Cynegio PF. P. A. D. 392.

Ad *Valentin. Valentem* & *Gratianum* perperam refertur. Porro ad A. 387. vel 386. hæc lex referenda.

L. 1. *Cod. de colonis.* Cynegio PP.
L. fratris 5. *Cod. de incestis nupt.* Cynegio.*

* al. *Vincio PP.*

L. 1. *Cod. de apparitor. Proconsulis.* ad Flauium Proconsulem Africæ.

In nonnullis Cod. *Imp. Constantino* hæc lex tribuitur.

L. nemo 2. *Cod. de off. Magistri officior.* ad Patricium Magistrum Officiorum PP. Hadrumeti.
L. publici 14. *Cod. de cursu publico.* Potamio.
L. omnia 4. *Cod. de officio Præfecti vrbi.* Seuerino Com. S. L.

Etiam sine inscriptione *personæ.*

L. 1. *Cod. de colonis Illyricianis.*
L. qui agros 8. *Cod. de omni agro deserto.*
L. 1. *Cod. de fugitiuis colonis.*
L. 1. *Cod. de fundis & saltib. rei dom.*
L. dominicos 5. *Cod. de agricolis & mancip. dom.*

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Imp. his Coss. *Constantinopoli* egit.

Præfecti prætorio hoc anno fuere, Orientis, *Tatianus*, ad mensem Iulium vel Augustum vsque, post eum *Rufinus*, de quo postea: Illyrici vero, *Apodemius.*

Reos supplicio addictos per *Clericos* pœnæ eripi quacunque tandem ratione vetuit hoc anno Theodosius Imp. *l.* 15. *de pœnis.*

Latrociniis cohibendis, puniendis, per Orientem incubuit hoc tempore Theodosius M. *l. vlt. de defensorib. ciuit.*

Hypatius Præf. Augustalis fuit hoc anno: Idem fuerat & anno 383.

Theodosius Imp. *monachis*, ademptum ante biennium a se vrbium ingressum, reddidit hoc anno *l.* 2. *de monachis.*

Iudæos a Primatibus suis proiectos, vi Iudicum vel Rescripti auctoritate in sectam suam, inuitis Primatibus, reponi vetuit hoc anno Theodosius Imp. *l.* 8. *de Iudæis*: relicta Primatibus Iudæorum sua de religione sententia.

Potamius Præfectus Augustalis factus post Hypatium.

Defensorum (per Ægyptum nominatim) officium hoc tempore a Theodosio M. definitum *l.* 2. *de defensorib.*

Valentinianus Iun. decimo octauo Imperii sui anno, vt testatur Ambrosius, *Orat. de eius obitu*, apud *Viennam* (quod etiam ex eadem Ambrosii oratione discimus) laqueo periit Arbogastis Comitis factione, & EVGENIVS in Imperium euectus, die Sabbathi vigilia Pentecostes, xv. Maii; de quo est insignis locus Epiphanii, *de mensuris & ponderib.* Marcellin. *Chronico* (vbi male editum *Idib. Martiis*) adde & Prosperum *Chronico.* Et quidem his Coss. Epiphanius, Prosper, *dictis locis.* Marcellinus enim male superiorem in annum id refert. Hinc igitur, nullæ amplius constitutiones ad Imperium occidentale pertinentes occurrunt, vtpote *Eugenio* ei incubante, ac nominatim Galliis. *GOTHOFREDVS.*

HARDVINVS, Vir eruditissimus, *in not. ad orat. XV. Themistii*, quæ est, *de Regia virtute ad Theodosium*, singularem de Valentiniano iuniore opinionem habet; ait enim: *Etsi nomen ille quidem Augusti interdum gessit, dum tamen Gratianus superstes fuit, occidente toto huius vnius dominatu omnia tenebantur. Confirmat egregie hanc nostram animaduersionem vetus inscriptio, quæ Romæ exstat, affertur que a GRVTERO pag.* MLXXX. 10. *ex apographo Sirmondi nostri.*

VALENS. ET. GRATIANVS.
PII. FELICES. AC. TRIVMPHATORES.
SEMPER. AVGG.
PORTICVS. AREASQ. MACELLO.
LIVIAE. AD. ORNATVM. VRBIS.
SVAE. ADDI. DEDICARIQ.
IVSSERVNT.

Item & alterum inscriptionis fragmentum, Romæ apud S. Anastasium eidem pariter Patri Sirmondo visum, ab eodem GRVTERO relatum pag. MLXXXVI. 10.

. . . .
LIBERTATIS. D. N. FL. GRATIANO.
FORTISSIMO. INVICTISSIMO-
QVE. PRINCIPI. SEMPER. AVGVS
TO.
FLAVIVS. MAXIMVS. V. P.
PRAEF. VIG. D. N. M. Q. EIVS.

Et vero Valentiniano iuniori non plus esse delatum honoris ac potestatis, minime mirum videri debet. Primus omnium ille exstitit, quem a militibus Cæsarem appellatum, Cæsar alter viuere passus sit. Ante hæc tempora simile factum odiis tam exitialibus prosequi soliti erant, vt illa Gratiani pietas erga fratrem, illius æui scriptoribus, ethnicis saltem, vt Ammiano Lib. XXX. nimia visa sit, in recenti præsertim memoria Constantii, qui nec Gallum, nec Iulianum, nedum alios ferre potuerit. Hæc *HARDVINVS.*

At Gratianum, Valentiniani fratris electionem, paucis postquam facta est diebus, ratam habuisse, & Valentinianum, sub Iustinæ matris tute-

VALENTINIAN. IVN. THEOD. & ARCADIVS.

A. D. 392.

tutela & Gratiani patrocinio, Italiam & Illyricum supremo iure administrasse, semperque Augusti nomen tulisse, certum. Nam ipso imperii initio, ac postea in Quinquennalibus Consulatum ordinarium gessit, & Valentis patrui in sexto eius Consulatu Collega fuit, omnibusque honoribus & prærogatiuis, quibus alii Augusti, potitus est. Nec refert, quod in præfatis, similibusque inscriptionibus, in quibus Gratiani, Valentis & Theodosii mentio fit, nomen eius prætermittatur; cum multæ supersint in Seueri Imp. honorem exaratæ, in quibus patris nomen omittitur. Sic imperante Valeriano variæ inscriptiones *Gallieno* filio dedicatæ, quæ adhuc supersunt, in quibus Valeriani nomen tacetur. Imo non desunt, in quibus tam *Gratiani*, quam *Valentiniani* & *Theodosii* nomen legitur. Sponius *pag. 276. Miscellan. erudit. antiquit.* vnam exhibet, quæ Romæ in horto Barberino exstat, cuius hoc initium:

SALVIS. DDD. N. N. N.
GRATIANO. VALENTINIANO. ET THEODOSIO.
VICTORIBVS. SEMPER. AVGVSTIS.

Idem Sponius iam *pag. 157.* aliam epigraphen produxerat, quæ trium horum Imperatorum nomina etiam præfert. Nullæ quidem ante Theodosii M. inaugurationem, annumque CCCLXXIX. Codicis Theodosiani leges *Valentiniani* nomine inscribuntur; sed hinc inferri ad summum potest; *Gratianum* solum imperium occidentale, vsque ad Theodosii ad imperium euectionem administrasse, ob summam videlicet Valentiniani pueritiam, qui quadrimus imperium acceperat; vel id Collectoris errori adscribendum. Certe ab anno CCCLXXIX. ad CCCLXXXIII. quo Gratianus occisus, trium Imperatorum nomina in legum fronte, leguntur. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

THEODOSIVS ET ARCADIVS.

XVII. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 21. de hæreticis.* Tatiano PF. P.

Valentiniano, Theodosio & Arcadio perperam tribuitur.

x. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 126. de decurionibus.* ad Potamium PF. Augustalem.
VII. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 10. de annonis ciuicis.* Proculo PF. V.
Prid. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 127. de decurionib.* Tatiano PF. P.
XV. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 3. de his qui super religione contendunt.* Potamio PF. Augustali.

Valentiniano, Teodosio & Arcadio perperam tribuitur.

v. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 12. de legatis.* Apodemio PF. P. per Illyricum.

Theodosio, Arcadio & Honorio perperam tribuitur.

III. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 51. de cursu publ.* Potamio PF. August.

Valentiniano, Teodosio & Arcadio male tribuitur.

Prid. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 128. de decurionibus.* Abundantio Com. & Magistro vtriusque militiæ.
VII. Kal. Sept. * Dat Constantinop. *l. 2. de tractoriis.* Rufino PF. P.

* f. *Octobr.*

IIII. Id. Sept. Dat. Constantinop. *l. 13. de legatis.* Apodemio PF. P.

Theodosio, Arcadio & Honorio, male tribuitur.

IIII. Id. Sept. Dat. Constantinop. *l. 1. de crimine peculatus.* Rufino PF. P.
XVIII. Kal. Octob. * Dat.... *l. 25. Cod. Iust. de procuratorib.* Tatiano PP.

* menda hic hæret.

XV. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 1. de his qui ad Eccl.* Romulo Com. S. L.
VI. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. 12. de paganis.* ad Rufinum PF. P.
Prid. Non. Nou. Dat. Constantinop. *l. vlt. finium regundorum.* Rufino PF. P.

Et hæc lex *Theodosio, Arcadio & Honorio* male tribuitur.

III. * Id. Nou. Dat. Constantinop. { *l. 7. de iurisdictione.* / *l. vn. de fideiussor. dot.* } Martiano, *vel* Martiniano Com. Orientis.

* Ita quoque habet *lex 7. de iurisdict.* in Aniano optimæ notæ.

Hæ leges tribuuntur *Valentiniano, Theodosio & Arcadio.*

x. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 129. de decurionibus.* Rufino PF. P. post alia.
VII. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 7. ad l. Iul. de adulteriis.* Rufino PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Imp. post Valentiniani Iun. cædem quoque *Constantinopoli* his Coss. constitit.

Proculus, Tatiani filius, & hoc anno fuit Præfectus vrbi Constantinopol. cui ideo inscribitur mense Iunio *lex 10. de annonis ciuicis,* qui mox hoc ipso anno Decembri mense capite plexus fuit.

Fidem Catholicam & populum (per Ægyptum

THEOD. & ARCADIVS. ptum) turbantes deportatione plecti iussit Theodosius. *l. 3. de his qui super religione.* A. D. 391.

Rufinus, Tatiano in Præfectura Prætoriana Orientis, in suo ipsius Consulatu suffectus fuit. Ambrosius, *ep. 53.* Zosimus, *lib. 4. cap. 52.* idque iam mense Augusto, si vera est subscriptio *legis 2. de tractoriis.*

Rufino a Theodosio Imp. iudicium committitur de Tatiano & Proculo filio eius, tanquam peculatus seu spoliatarum prouinciarum reis: Zosimus, *lib. 4. cap. 52.* cuius rescripti partem puto, *l. 1. de crimine peculatus*, qua crimen hoc, quod etiam verbis ibi exaggerat, capitale esse atque animaduersione seuerissima coërceri iubet: cum tamen illi, si Zosino fides ἀδωρότατα & castissime sese gessissent. *GOTHOFREDVS.*

Impense laudat Zosimus Tatianum, tanquam Ethnicum & orthodoxorum persecutorem. Vide de eo plura in Prosopographia. *RITTER.*

Sacrificia non tantum omnia, verum omnis præterea alius Deorum cultus & cærimoniæ, τὸ λιβανωτὸν *thurificatio* seu fumigatio, (hactenus ferme permissa adhuc teste Libanio *pro Templis*) a Theodosio Imp. nunc inhibita his Coss. mense Nouembri, constitutione ad Rufinum, recenter Cos. factum, emissa *l. 12. de paganis:* vid. & Ambrosium, *Orat. de exitu Theodosii*, procul dubio post Tatianum, quem Gentiles indulgentiorem habuerant, & filium eius Proculum, gradu deiectos, ad Rufini ipsius suggestionem. *GOTHOFREDVS.*

Theodosius M. hoc anno, Arcadii filii sui Decennalibus celebri, emisit *legem 12. Codic. Theodos. de paganis*, qua sacrificia omnia, omnisque alius Deorum cultus personis omnibus & locis per orientem vniuersum interdicuntur: vno verbo omnis idolorum cultus, omnes cærimoniæ gentilitiæ. Et hæc quidem Theodosius hac lege, sicuti *Lege 11. de paganis*, anno superiori data; cum antea neque templorum aditu, neque alio Deorum cultu interdixisset, ac nominatim non igne, non nidore seu thure. Anno trecentesimo octogesimo primo templis quidem bellum indictum, vt testatur Zosimus *Lib. IV.* Sed *lege 8. de paganis.* anno CCCLXXXII. & *lege 9.* anno CCCLXXXV. emissis, sacrificia per orientem inhibentur; at non etiam templorum aditus & thurificatio. Hic itaque gradus ad abolendam gentilitiam superstitionem sub *Theodosio Magno* notandus est: primum enim sacrificia prohibita, insignioraque templa vel diruta, vel donata, confiscataue. At ceteri Deorum cultus, thurificatio, templorumque aditus non ideo inhibiti; neque ornamenta his detracta: quod secundo, tertioue pedato factum. Postremum tandem, templa quoque in pagis, seu agris passim diruta, vbi cultus diutius hæsit. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Tatianus PP. capitali primum sententia damnatus, verum clementia Theodosii seruatus, in exilium missus fuit in patriam Lyciam: filius vero eius *Proculus* capite plexus. Asterius *homilia in festum Kalend.* Claudianus I. *in Rufinum.* Zosimus, *lib. 4. c. 52.* Et quidem hic capite plexus VIII. Idus Decembris, teste Chronici Alexandr. auctore (qui id ad sequentes Coss. refert.) Hinc anni sequentis initio Tatiani acta rescissa. *l. 12. 13. de bonis proscriptor. lex 23. de annona & tributis. l. 131. de decurionibus:* & deinceps Proculi data occasione fine anni proximi. *l. 12. de annonis ciuicis.* Lyciaque prouincia (vnde Tatianus erat) infamata: cuius famam restituit quadriennio ferme post Arcadius A. 396. *l. 9. de indulg. crim. GOTHOFREDVS.*

Tatianum non e Lycia, sed e Macedonia ortum fuisse, errasseque Gothofredum, quod hæc asseruerit ad *cit. leg.* ex *ANTONIO PAGIO* probatur.

THEODOSIO A. III. & ABVNDANTIO COSS. 393. (a)

(a) Cassiodorus. *Theodosius III. & Abundantius.* Chron. Alexandr. Θεοδοσίου τὸ γʹ καὶ Ἀβουνδαντίου; ita quoque Fast. Flor. mai. & Canon. Eccles. African. Ἐπὶ Θεοδοσίου Αὐγούστου τὸ τρίτον καὶ ἐπὶ Ἀβουνδαντίου τοῦ λαμπροτάτου ὑπάτου. Fast. Idat. *Theodosio Aug. III. & Abundantio.* Paschal. Lattercul. *Theodosio Aug. III. & Abundantio.* Ita quoque apud Prosper. & Marcellin. vbi tamen in Scaliger. edit. *Habundantio* legitur. Mentionem Abundantii facit Zosimus V. 10. eumque ex Scythia ortum, & sub imperio Theodosii maximos honores, Præturam & Consulatum, adeptum refert. Vterque Consul in Oriente fuit, in Occidente enim Arbogastis factione Eugenius, vti dictum supra, imperium inuaserat. Consulatum vero *Eugenii*, quem & fasti & historici tacent, innuunt Arcadius & Honorius A A. in l. 9. Cod. Theod. *de infirm. his quæ sub tyran.* quod notauit *CL. ALMELOVENIVS* in fast. h. l. ex Reinesii inscript. p. 1021. Add. *CL. SIRMONDVS* in not. ad Apollinar. Sidon. carmin. vbi Coss. ex inscriptione veteri iunguntur.

THEODOSIVS. AVG. III. ET. EVG. P. N.

& *REINESIVS* inscript. in append. XVI.

THEODOSIVS. AVG. III. ET. EVG.

P. N. COSS.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. p. 512.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Imp. his Coss. *Constantinopoli* moratus.

Honorivs a patre Theodosio his Coss. Augustus creatus IV. Idus Ianuarias; Socrates *l. 5. cap. 24.* Marcellinus, *Chronico his Coss.* & Prosper. Claudianus quoque de hoc agit, *panegyr. in IV. Cos. Honorii v. 170. & sequ.* qui idem quoque Constantinopoli id factum indicat. *v. 177. GOTHOFREDVS.*

Honorius IV. Idus Ianuar. a Theodosio patre Augustus nuncupatus, vt Socrates & Miscella docent. Sed quoad diem Petauius *Lib. XIII. de doctrin. temp.* & Hermantius *in vita S. Ambrosii VIII. 5.* Socratem deceptum putant, remque *mense Nouembri* gestam scribunt, quod Prosper *in Chronico* tradat, *Honorium* Imperatorem factum, cum *hora tertia tenebræ factæ sint*, quæ verba etiam Marcellinus *in Chronico* habet: *Et quidem*, inquit Petauius, *sol defecit Nouembris XX. feria prima:* quo die Honorium Augustum esse salutatum, ambos illos Chronologos indicare arbitratur. Sed sine dubio fallitur; eodem enim quarto Iduum Ianuariarum die *Theodosius iunior* postea Augustus

THEOD. ARCAD. & HONOR. | A. D. 393.

gustus dictus, argumento Honorium patruum eo die eandem dignitatem obtinuisse. Nihil itaque aliud Prosper & Marcellinus volunt, quam eo anno, quo Honorius Augustus appellatus, deliquium solis accidisse. Nec refert, quod Philostorgius *Lib. II. cap. 2.* scribat: *Theodosius alteri quidem filiorum Honorio imperatoriam coronam imposuit, tota vero hieme, quae ad bellum facerent, ipse praeparauit. Vere autem illucescente expeditionem parauit aduersus Tyrannum, & ad Alpes promotus, potitus iis est proditione.* Nam Philostorgius de hieme, & vere anni insequentis intelligendus; cum leges hoc anno a Theodosio datae, eaeque magno numero & diuersis mensibus, Constantinopoli subscriptae sint. Imo leges anno sequenti a Theodosio Magno emissae, vsque ad finem Maii, eandem subscriptionem habent. Quare recte Marcellinus *in Chronico* anno sequenti scribit, *Theodosium* aduersus *Eugenium Tyrannum* properasse. Ceterum Hieronymus quidem *in epistola contra Iohannem Hierosolymitanum*, meminit tenebrarum in festo Pentecostes; sed in Pentecosten nunquam incidit, nec plenilunium, nec nouilunium; & latitudo lunae circa hoc tempus in vere plane refragatur, vt obseruat Caluisius hoc anno *in opere Chronologico.* Haec inauguratio *Quindecennalium* Theodosii indicium. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

Prid. Id. Ian. * Dat. CONSTANTINOP. *l. 12. & 13. de bonis proscriptor.* Drepanio Com. R. P.

* *Iun.* vulgat. in l. 12.

Prid. Id. Ian. * Dat. Constantinopoli *l. 23. de annona & tributis.* Rufino PF. P.

* *Iun.* in vulg.

Prid. Id. Febr. Dat. Constantinop. { *l. 1. quis in gradu.* / *l. 13. de metallis.* } Rufino PF. P.

Haec lex perperam *Gratiano, Valentiniano & Theodosio* tribuitur.

Prid. Id. Febr. Dat. Constantinop. *l. vn. de officio militarium Iudicum.* Comitibus & Magistris vtriusque militiae.

III. Kal. Mart. Dat. Constantinop. { *l. 3. de constitut. Principum.* / *l. 1. de praediis Senatorum.* / *l. 26. de Praetoribus.* / *l. 130. 131. de decurionibus.* / *l. 29. 30. de operib. publ.* } Aureliano PF. V. In *l. 131. de decur.* PF. P.

III. Id. * Mart. Dat. Constantinop. *l. 132. de decurionib.* Aureliano PF. P.

* *f. Kal.*

XVII. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 14. de metallis.* Paterno ..... Com. S. L.

Haec lex perperam tribuitur *Gratiano, Valentiniano & Theodosio.*

VII. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 52. de cursu publ.* Rufino PF. P.

VI. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 133. de decurionib.* Siluano Duci & Correctori limitis Tripolitani.

III. Non. Apr. Dat. Constantinop. *l. 3. de censitoribus.* Rufino PF. P.

Prid. Non. Apr. Emissa Constantinop. *l. 50. de appellationib.* Victorio Proconsul. Asiae.

Valentiniano, Theodosio & Arcadio perperam tribuitur.

Prid. Id. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 134. de decurionibus.* / *l. 14. de exactionibus.* } Rufino PF. P.

VI. * Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 11. de annonis ciuicis.* Aureliano PF. V.

* *III. Kal. Mart.*

Die Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 11. de bonis proscriptorum.* Rufino PF. P.

XII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. vn. de quadrimenstruis breuibus.* Rufino PF. P.

Prid. Non. Iun. Dat. Constantinop. *l. 135. de decurionibus.* Rufino PF. P.

V. Id. Ian. Dat. Constantinop. *l. 51. de appellationib.* Apodemio PF. P. Illyrici.

Et ita *Valentiniano, Theodosio & Arcadio* perperam tribuitur.

THEOD. ARCAD. & HONOR. xv. * Kal. Iul. Dat. Constantinopoli { *l. 4. de cognitoribus.* / *l. 5. de reuoc. donat.* } Victorio Proc. Asiæ. A. D. 393.

* *V.* in *l. 5.* & apud veteris consultationis auctorem.

VIIII. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 136. de decurionib.* Rufino PF. P.
IIII. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. vlt. de falsa moneta.* Rufino PF. P.
VIIII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. vlt. Cod. de tutoribus & curatoribus Illustrium.* Aureliano PF. V.
VII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 15. de medicis & profess.* Rufino PP.
IIII. Kal. Aug. Dat. Constant. { *l. 3. de salgamo.* / *l. 18. de erog. mil. ann.* } Abundantio, Stilichoni & ceteris Comitibus vtriusque militiæ.

Valentiniano, Theodosio & *Arcadio* perperam tribuuntur, vt & duæ sequentes.

III. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 20. de erogat mil. ann.* Rufino PF. P.
Prid. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 19. de erogat. mil. ann.* Tatiano (a) PF. P.

(a) Retrahenda hæc ad initium legis ita, *a Tatiano PF. P.*

v. Id. Aug. Constantinop. { *l. vn. si quis Imp. maled.* / *l. 137. de decurionibus.* } Rufino PF. P.
XII. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. vlt. de constitutionib. Principum.* Victorio Proc. Asiæ.
Prid. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 4. de Senatoribus.* ad Aurelianum PF. V.

Valentiniano, Theodosio & *Arcadio* perperam adscribitur: pariter vt prox. sequ.

III. Non. Sept Dat. Constantinop. *l. 22. de nauiculariis.* Rufino PF. P.
XI. Kal. Oct. Dat. Constantinop. *l. 11. de scenicis.* Rufino PF. P.
VII. * Kal. Oct. Dat. Constantinop. *l. vlt. de liberali causa.* Rufino PF. P.

* γϱ. IIII.

Valentiniano, Theodosio & *Arcadio* perperam adscribitur: pariter vt prox sequ.

IIII. Kal. Oct. Dat. Constantinop. { *l. 52. de appellationib.* Hanc Rufine K. NB. / *l. 5. de cognitoribus.* / *l. vn. de Carbon. edicto.* } Rufino PF. P.
III. Kal. Oct. Dat. Constantinop. *l. 9. de Iudæis.* Addeo Com. & Magistro vtriusque militiæ per Orientem.
VI. Kal. Non. Dat. Constantinop. *l. 4. de metatis.* Theodoto Magistro Officiorum.
XII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 12. de annonis ciuicis.* Aureliano PF. V.
III. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 4. de censitoribus.* Rufino PF. P.
Prid. Non. Dec. Dat. Constantinop. *l. 8. ad l. Iul. de adulteriis.* Rufino PF. P.
VI. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 138. de decurionib.* Aureliano PF. P.
III. Id. Dec. Dat..... *l. 23. de nauiculariis.* Rufino PF. P.

Valentiniano, Theodosio & *Arcadio* perperam tribuitur.

III. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 9. ad l. Iul. de adulteriis.* Gildoni Comiti & Magistro vtriusque militiæ per Africam.
[III. Kal. Ianuar. Dat..... *l. nemo Iudæorum 7. Cod. Iust. de Iudæis.* Infantio Comiti Orientis.]
Prid. Kal. Ian. Dat. Constantinop. { *l. 5. de domesticis.* Addeo Com. domesticorum. / (*l. 4. Cod. Iust. de off. Præf. prætorio Orientis.* Addeo Comiti & Magistro vtriusque militiæ.) }

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Imp. duplici consorte fultus. Claud. *in IV. Cos. Honorii. v. 204.*

Theodosius Imp. Honorio Augusto creato, porro his Coss. *Constantinopoli* hæsit.

Tatiani, de quo superioris anni fine, gesta quædam huius anni initio rescissa a Theodosio Imp. *l. 12. 13. de bonis proscriptorum: l. 23. de annona & tributis: l. 131. de decurionibus:* pariter vt Proculi filii eius fine anni *l. 12. de annonis ciuicis.*

Rufinus his quoque Coss. Præfectus Prætorio Orientis fuit, *Apodemius* PP. Illyrici & Italiæ.

Aurelianus, Præfectus vrbi Constantinopol. in locum Proculi suffectus.

Theodosius Imp. prolixa constitutione ad Aurelianum P. V. emissa, *Senatorium* ordinem vt & Curialium, variis rationibus erectum iuit: simul & ciuitatum decori consuluit, abrogatis nonnullis, quæ Tatianus hac parte perperam inuexerat. Cuius constitutionis septem vel octo fragmenta superius posita.

Annonis ciuicis, quæ gratuitæ ciuibus Constantinopolitanis præbebantur, ex Constantini M. & Constantii instituto, ita consuluit hoc anno, seu Indictione VI. Theodosius Imp. *l. 11. & 12. de*

THEOD. ARCADIVS. & HONOR. — A.D. 393.

12. *de annonis ciuicis*, vt insuper nouum Canonem περίττευμα seu incrementum in id adiecerit, CXXV. diurnorum modiorum frumenti. *l. 2. Cod. Iust. de annonis ciuilib.* Cuius noui canonis, a Theodosio instituti, meminit filius eius Arcadius, *l. 13.* & *14. de annonis ciuicis*; & Theodosius Iunior nepos eius, *l. 2. de frumento vrbis Constantinopol.*

Stilicho hoc tempore Magister militum erat in Oriente sub Theodosio Imp. vt docet *lex 3. de salgamo.* & *lex 18. de erogat. mil. ann.* quod etiam ex Claudiano, *lib. 1. in Rufinum*, & planissime ex *lib. 1. in laudes Stilichonis* discere est, & ex Zosimo, *lib. 4. cap. 57.* Eum vero Theodosius sibi mox anno proximo 394. adsciuit, aduersus Eugenium mouens, Zosimus *l. c.* belloque Eugeniano defunctus, eundem apud Honorivm reliquit militum per Gallias magistrum, Zosimus *l. 4. c. 59.* anno 395. vbi & deinceps perstitit, *v. ann.* 398. 399. 400. *&c.* Erat autem hoc tempore Stilicho in Thracia occupatus aduersus *Gothos* post Promoti cædem: de quo vid. Claudianum *lib. 2. in Rufinum.* & *lib. 1. in laud. Stilich. v. 186.* vide & ad aliquid Zosimum, *lib. 4. cap. 50.* & Sulpitium Alexandrum, apud Gregor. Turon. *lib. 11. cap. 9.*

De *Processu* & *ordine Iudiciario* hoc tempore Theodosius M. constitutionem edidit: cuius partes sunt *lex vlt. de liberali causa. l. 52. de appellation. l. 5. de cognitorib. lex vn. de Carbon. ed.*

Iudæorum Synagoga Callinici in Osdroëna auctore Episcopo hoc tempore, cum incensa fuisset anno superiore 392. vt existimo ad relationem Comitis Orientis, Theodosius Synagogam ab ipso Episcopo ædificari, in ceteros vero vindicari iussit: qua de re videndus Ambrosius, *ep. 29.* & Paulinus, *in v. Ambrosii*; & Ambrosius quidem, qui id multis suggillat. Eoque pertinet *lex 9. de Iudæis*, data ad Addeum Com. & Magistrum militum per Orientem, qua Theodosius iubet, nimietatem eorum, qui sub Christianæ religionis obtentu Synagogas destruebant & exspoliabant, cohiberi. Vnde apparet, male huius rei historiam a Baronio referri ad A. D. 388.

Theodosius Imp. tota hieme bellum aduersus *Eugenium* apparauit. vid. Claudianum, Zosimum & Sozomenum: & nominatim Philostorgium *l. 11. cap. 2.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARCADIO III. & HONORIO II. AA. COSS. 394. (a)

(a) Cassiodorus. *Arcadius III. & Honorius II.* Chron. Alexand. Ἀρκαδίυ τὸ γ' καὶ Ὀνωρίυ τὸ β'. Fast. Flor. mai. Ἀρκαδίυ τὸ γ' καὶ Ὀνωρίυ τὸ β'. In actis Concil. Adrumetini Canon. Eccles. African Ἐπὶ τῶν ἐνδοξοτάτων βασιλέων Ἀρκαδίυ τῷ τρίτῳ καὶ Ὀνωρίυ τῷ δευτέρῳ τῶν Αὐγύςων ὑπάτων, Fast. Idat. *Arcadio Aug. III. & Honorio Aug. II.* ita & Paschal. Latercul. in Colbertino vero est, *Arcadio III. & Honorio.* negligentia librarii, sequitur enim mox *Honorio III*, quod satis indicat, hic legendum esse *Honorio II.* Facit etiam huc inscriptio apud *FLEETWOODVM* Syllog. inscript. p. 376.

DEPOSITVS. III. ID. NOVEMB.

CONS. DD. NN. ARCADI. ET. HONOR.

AVGG.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Cons. p. 513.

XVI. Kal. Mart. Dat...... *l. 5. de censitoribus.* Herodi......

III. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 14. de re militari.* Theodoto Magistro Officiorum.

IIII. Non. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. 2. si certum petatur de suffragiis.* Rufino PF. P.

XVII. * Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 22. de hæreticis.* Victorio Proc. Asiæ.

* x. al. VII.

III. Kal. Iun. Dat. { HERACLIÆ *l. 18. de cohortalibus.* / Constantinop. (b) *l. 139. de decurionibus.* } Rufino PF. P.

(b) *vg. Heraclie.*

XV. * Kal. Iul. Dat. HADRIANOP. *l. 23. de hæreticis.* Rufino PF. P.

* XII. in *Til.*

III. Kal. Iul. * Dat. HERACL. *l. 12. de scenicis.* Rufino PF. P.

* *vg. Iun.*

III. Non. Iul. Dat. CONSTANTINOP. *l. 31. de operib. publ.* Rufino PF. P.

VII. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. 24. de hæreticis.* Rufino PF. P.

Arcadii hæc lex est: ea quippe constitutiones paternas (Theodosii scil.) in hæreticos allegat.

VIII. Id. Nou. Dat. * Tyro *l. 9. Cod. Iust. de omni agro deserto.* Rufino PP.

* f. Dat. *Athyræ*, vel Dat. *Theræ*, vel *Dat.* pro *PP. Reddita.*

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius *Constantinopoli* adhuc agit mense Ianuario, Februario & Martio, in apparatu belli Eugeniani: ad quem apparatum pertinere quoque videtur *lex 14. de re milit.*

Rufinus his Cos. quoque PP. Orientis fuit.

Herodes hoc tempore, Arcadio ter & Honorio iterum Coss, PC. Africæ fuit: testantur acta concilii Bagaiensis apud Augustinum, *lib. 3. contra Cresconium cap. 56.* Quare huc retrahenda ab anno 396. *lex 5. de censitoribus*, quæ huic *Herodi* inscribitur. Idem anno proximo successorem habuit Theodotum *d. cap. 56.*

Hæreticis Episcoporum faciendorum vel confirmandorum potestatem ademit hoc anno

no per Asiæ Proconsulatum Theodosius Imp. *l. 22. de hæreticis.*

Theodosius Imp. Constantinopoli verno tempore aduersus *Eugenium* mouens, teste quoque Philostorgio, *lib. 11. cap. 2.* relicto Constantinopoli Arcadio, *Heracleam* & *Hadrianopolim* progreditur: vbi & tres constitutiones ab eo datæ occurrunt. *GOTHOFREDVS.*

Theodosius Magnus Constantinopoli verno tempore aduersus *Eugenium* mouit, vt anno præcedenti dictum, relicto Constantinopoli vtroque filio, vt Claudianus *in III. Consulatu Honorii* testatur. Claudiano Rufinus *lib. 11. cap. vltimo.* Socrates & Sozomenus suffragantur. Quare non videntur audiendi Marcellinus *in Chronico*, & Zosimus *lib. 4.* qui aiunt, Theodosium secum *Honorium* duxisse. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Eunomianis testamenti factionem actiuam & passiuam ante biennium ademptam reddidit hoc tempore Hadrianopoli constitutus, & aduersus Eugenium mouens, *l. 23. de hæreticis.*

Arcadius *Constantinopoli* relictus a Theodosio patre, in Eugenium mouente, quasdam constitutiones condidit: cuiusmodi duæ occurrunt superius positæ, quæ Arcadium omnino auctorem habent, Constantinopoli datæ; & tertia adhuc data *Athyræ*, vel *Theræ*.

Eugenius Tyrannus a Theodosio Imp. victus cæsusque fuit ad Frigidum amnem prope *Aquileiam* VIII. Id. Septembr. Socrates, *l. 5. c. 24.* Chronicon Alexandr. *bis* Coss. vbi male loco *εὐγένιος* expressum *λιγένης*. Huc respexit & Claudianus *in Conf. Olybrii & Probini v. 74. 75.* & *105.* & *139.* & *lib. 2. in Rufinum v. 389. 390.* & plenius adhuc *in III. Cos. Honorii:* & *in IIII. Conf.* vbi aperte huic secundo Honorii Consulatui id adscribit a *v. 633.*

OLYBRIO & PROBINO VV. CC. COSS. 395. (a)

(a) Cassiodorus. *Olybrius & Probinus.* Ita Chron. Alexandr. Ὀλυβρίε καὶ Προβίνε. Fast. Flor. mai. Ὀλυβρίε καὶ Προβίνε. Fast. Idat. *Olybrio & Probino.* & Paschal. Latercul. *Olybrio & Probino.* Socrates Hist. VI. 1. Ὀλυβρίε καὶ Προβίνε. Sozomenus vero Hist. VIII. 29. male Probianum vocat, Ὀλυβρίε καὶ Προβιανῦ τῶν ἀδελφῶν ὑπατευόντων. *Olybrio & Probiano fratribus Coss. CVRTIVS PICHENA* enim in præfat. notar. ad Taciti. Annal. se in Codice MS. legisse memorat: *Ego Sallustius legi & emendaui Romæ felix Olybrio & Probino Consulibus, in foro Martio, controuersias declamans oratori Endelechio, rursus Constantinopoli recognoui Cæsario & Attico Coss.* Et marmora *Probinum* nobis exhibent; ita enim apud *GRVTERVM* inscript. CCCLII. 5.

ANICIAE. FALTONIAE.
PROBAE. AMNIOS. PINCIOS.
ANICIOSQVE. DECORANTI.
CONSVLIS. VXORI.
CONSVLIS. FILIAE.
CONSVLVM. MATRI.
ANICIVS. PROBINVS. V. C.
CONSVL. ORDINARIVS.
ET. ANICIVS. PROBVS. V. C.
QVAESTOR. CANDIDATVS.
FILII. DEVINCTI.
MATERNIS. MERITIS.
DEDICAVERVNT.

Apud eundem inscript. CCCLII. 6. & *CL. BOISSARDVM* antiq. Rom. Part. III. p. 75. *Olybrius* memoratur.

ANICIAE. FALTONIAE.
PROBAE. FIDEI. NOBILITA
TIS. ANTIQVAE. ORNA
MENTO. ANICIANAE.
FAMILIAE. SERVANDAE. ET.
DOCENDAE. CASTITATIS.
EXEMPLO. CONSVLVM.
PROLI. CONSVLVM. MATRI.
ANICIVS. HERMOGENIANVS.
OLYBRIVS. V. C.
CONSVL. ORDINARIVS.
ET. ANICIA. IVLIANA. C. F.
EIVS. DEVOTISSIMI. FILII.
DEDICARVNT.

Alias *Sexti Petroni Probi* Consulis dignitates illustrantes, a filiis factas inscriptiones, damus in Prosopographia. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 518. & *REINESIVS* epist. 69. *ANTON. PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a. vbi altera inscriptio corrigitur, ostenditurque Reinesio *Iulianam* non Probæ filiam, sed nurum, coniugemque Olybrii fuisse.

Theo-

THEOD. ARCAD. & HONOR.

A. D. 395.

Theodosius Imp. post victoriam de Eugenio, *Mediolanum* (Zosimus ait Romam *lib. 5. c. 59.*) profectus, teste Philostorgio. *lib. 11. cap. 2.* Sozomeno *lib. 7. cap. 24.* deque reditu Constantinopolim cogitans, *Mediolani* mortuus est quinquagesimo ætatis anno, vt Victor: sexagesimo, vt Socrates: sexagesimo quinto, vt Chron. Alex. his Coss. xvi. Kal. Febr. filio Honorio præsente, cuius e Thracia, post victoriam de Eugenio, ad patrem aduentum describit Claudianus *in III. Honorii Cos.* a *v. 111.* & *in VI. Consulatu* a *v. 88.* Ambrosius *Orat. de exitu eius.* Zosimus, *lib. 4. in fin.* Socrates, *lib. 5. cap. vlt.* & *lib. 6. cap. 1.* Sozomenus, *lib. 7. cap. vlt.* Theodoretus, *lib. 5. cap. 25.* Claudianus, *in III. Consul. Honorii.* Marcellinus, Prosper, Chronicon Alexandr. Idacius *Consular. GOTHOFREDVS.*

Philostorgius *lib. XI. cap. 2. Eugenii* Tyranni morte narrata, ait: *Post hæc Imperator Mediolani constitutus filium suum Honorium accersiuit, eique totum Occidentem commisit.* Item tradunt Socrates *in fine lib. 5.* Sozomenus *in fin. l. 7.* & Zosimus *lib. 4.* Baronius tamen existimat, tam *Arcadium*, quam *Honorium*, a Theodosio patre euocatos esse, quia Diuus Ambrosius *de Diuersis 3.* scribit, Theodosii filios ad eum venisse; quod etiam insinuare videtur Paullinus *in vita S. Ambrosii.* Præterea auctor Chronici Alexandrini asserit, *Arcadium* Roma profectum, ibi *Honorium* fratrem reliquisse: At certum videtur, *Honorium* solum in Occidentem venisse, non tantum, quia auctores supra citati id diserte affirmant, sed etiam, quia Claudianus *in tertio Consulatu Honorii*, huius iter describens, nullam *Arcadii* mentionem facit, licet statim post eam descriptionem, *Theodosium* vtrumque filium *Stiliconi* commendasse tradat. Quare quando Paullinus *in vita S. Ambrosii* ait: *De filiis nihil habebat nouum quod conderet, quibus totum dederat, nisi vt eos præsenti commendare Parenti:* loquitur de Stilicone, cui Theodosius filios, etiam absentes commendare potuit. Quo pacto D. Ambrosius de vno *Honorio* & *Placidia* eius sorore locutus videtur. Chronici Alexandrini auctoritas per Theodosii M. tempora parui facienda. Denique Rufinus *lib. 2. c. 34.* scribit, Theodosium Honorivm ad se euocantem Arcadio mandasse, vt imperii Orientalis, cui iam diu præfectus esset, curam ageret & D. Ambrosius *oratione in funere Theodosii habita*, diserte dicit: *Arcadium* funeri non interfuisse. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad h. a.* Idem probat ex Claudiano, errasse Zosimum, vbi scribit, Theodosium post debellatum *Eugenium* Romam venisse.

ARCADIVS ET HONORIVS.

CHRONOLOGIA LEVGM.

v. Id. Ian. Dat. CONSTANTINOP. *l. vn. ne quid oneri publ. imponatur.* Rufino PF. P.

Hæc lex *Arcadio & Honorio* tribuitur, quod stare non potest, nisi alius mensis adsignetur: Theodosius quippe *V. Id. Iun.* adhuc viuebat. Forte reponendum *Iun.*

xii. Kal. Feb. Dat..... *l. 140. de decurionibus.* Theodoro PF. P.
iii. Non. Mart. Dat. MEDIOLANO *l. vn. de oblatione votorum* Basilio PF. V.
iii. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 25. de hæreticis.* Rufino PF. P.

Theodosium M. hoc tempore iam mortuum fuisse hæc lex testatur, ibi *Diuæ recordationis Genitoris nostri.* Quare *Theodosii* quoque nomen in inscriptione eius l. perperam additum.

xv. Kal. Apr. Dat. Mediolano. *l. 53. de cursu publico.* Dextro PF. P.
x. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 29. de Episcopis.* Hierio Vic. Africæ.
ix. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 2. de indulg. debitor.* Dextro PF. P. Campaniæ hac l. mentio fit.
iii. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 26. de hæreticis.* Rufino PF. P.

Theodosii, Arcadii & *Honorii* nomina male præfert. Meminit Arcadius hac l. *Diui Genitoris sui.*

Prid. Id. Apr. Dat. Mediol. *l. 2. seu vlt. si quis pecunias consl.* Dextro PF. P.
xi. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 9. de infirm. his quæ sub tyrannis.* Andromacho PF. V.
vi. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 54. de cursu publ.* Dextro PF. P.
vi. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 10. de infirm. his quæ sub tyrannis.* Eulogio Com. R. P.
xvii. Kal. Iun. Dat. Mediol. *l. 5. de executoribus.* Dextro PF. P.

xvii. Kal. Iun. Dat. Mediol. { *l. 53. de appellationibus.* — *Theodosii* quoque nomen male inscriptum. — *l. 141. 142. 143. 144. 145. de decurionibus.* } Ennoio Proc. Africæ.

xv. Kal. Iun. Dat. Mediol. *l. 11. de infirmand. his quæ sub tyrannis.* Andromacho PF. V.
xii. Kal Iun. Dat. Constantinop. *l. 5. de Principib. agentium in rebus.* Theodoro PF. V.
viii. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 54. de appellationibus.* Andromacho PF. V.

Theodosii quoque nomen præfert perperam hæc lex.

vii. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 24. de nauiculariis.* Prouincialibus Afric.

ARCAD. & HONORIVS. VI. Kal. Iun. * Dat. Constantinop. *l. 7. de agentib. in rebus.* Osio Magistro Officiorum. A. D. 395.

* f. *Ian.*

IIII. Kal. Iun. PP. Constantinop. *l. 6. de aquæductu.* Africano PF. V.

Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 8. de curiosis.* Marcello Mag. Offic.

Prid. Non. Iun. * Dat. Med. *l. 3. seu vlt. de commeatu.* ad Andromachum PF. V.

* f. *Iul.* vt *l. 6. de cognitorib.*

VI. Id. Iun. * Dat. Mediolani. *l. 7. de iurisdictione.* Pasiphilo suo salutem.

* ita habet *lex* 8. *Cod. vnde vi*, inde desumpta.

XVII. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 6. de executoribus.* ad Prouinciales & ad Proconsules.

XVII. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 146. de decurionib.* Dextro PF. P.

XVII. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 20. de extraordinar.* Messiano Com. R. P.

XV. Kal. Iul. Dat. *l. 12. de infirm. his quæ sub tyrannis.* Eusebio PF. P.

XI. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 32. de operib. publicis.* Eusebio Com. S. L.

VIII. Kal. Iul. * Dat. Constantinop. *l. 27. de hæreticis.* Cæsario PF. P.

* f. *Ian.*

III. Non. Iul. Dat. Med. *l. 3. de operibus publicis.* Hanc Vincenti K. Nobis.

Prid. Non. Iul. * Dat. Mediolani *l. 6. de cognitoribus.* Andromacho * PF. V. post alia.

* f. *Iun.* vt *l. 3. de commeatu.*

* al. *Andronico PF. P.* male.

Prid. Id. Iul. Dat. Med. *l. 7. de executoribus.* Andromacho PF. V.

Hæc lex coniungenda est *legi 6. de cognitorib.* proinde alterutrius legis dies vitiosus: imo & cum *l. vlt. de commeatu.*

VI. Kal. Aug. Dat. Mediolani *l. vn. quorum bonorum.* Petronio, Vicario Hispaniarum.

VII. Id. Aug. Dat. Constantinop. *l. 13. de paganis.* Rufino PF. P.

III. Non. Sept. Dat. Constantinop. *l. 28. de hæreticis.* Aureliano Proc. Asiæ.

XVIII. Kal. Oct. Dat. ...... *l. 5. de Senatorib. & glebali collat.* Florentio * PF. V.

* *ʒg. Florentino.* v. Symmachum, *lib. 4. cap. 50. & sequu.* & inf. *l. 6. de maternis bonis.*

IIII. Kal. Octob. Dat. Med. *l. 148. de decurionib.* Theodoro PF. P.

Prid. Kal. Octob. Dat. ...... *l. 3. de patrociniis vicorum.* Heracliano Com. Ægypti.

V. Non. Octob. Dat. Constantinop. *l. 6. de domesticis.* Addeo Com. & Magistro vtriusque militiæ.

V. Id. Octobr. Dat. Constantinop. *l. si quis maior 8.* seu *vlt. & transact. de pactis.* Rufino PF. P.

Id. Octobr. Dat. Med. *l. 7. de maternis bonis.* Florentino PF. P.

Kal. Nou. Dat. BRIXIÆ *l. 27. de Prætoribus.* Dextro PF. P.

XVIII. Kal. Dec. Dat. MEDIOL. *l. 2. de incorporat.* Eulogio Com. R. P.

VIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 29. de hæreticis.* Marcello Magistro Officiorum.

IIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 13. de palatinis S. L.* Osio Com. S. L.

Prid. Kal. * Dec. Dat. Constantinop. *l. vn. de grege dominico.* Cæsario PF. P.

* *XII.* vel *VII. Kal.*
Ian. *vel* Iun. Dat. Mediol. { *l. 24. de annona & trib.* / *l. 149. de decurionibus.* / *l. 25. de nauiculariis.* } Ennoio * suo salutem.

* Ian. *vel* Iun. (quod probo.)

* Ennodio *d. l. 25.*

VIII. Kal. * Ian. Dat. Mediolani *l. 8. de iurisdictione.* Pasiphilo suo salutem.

* Ita recte in *l. vn. Cod. Iust. de abigeis.* GOTHOFREDVS.

Lex VIII. C. Theod. de iurisdictione Impp. Arcadii & Honorii data esse scribitur VIII. Id. Ian. Mediolani, Olibrio & Probino Consulibus. At cum Theodosius ante XVII. Kal. Febr. iisdem Coss. obierit, vt probat Baronius sub anno 395. nomen Theodosii eidem legi simul præfigendum est: vel certe in subscriptione τὸ *Ianuarii* mutandum in *Iunii*, quorum mensium nomina sæpissime permutari a notariis obseruaui. *REINESIVS* epist. 27. ad Rupertum.

VI. Kal. Ian. * Dat. Constantinop. *l. 7. de agentib.* Osio Magistro Officiorum.

* vulg. *Iun.*

IIII. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 150. de decurionibus.* Cæsario PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

ARcadius annorum circiter 17. & *Honorius* annum vndecimum agens Theodosii M. filii patri succedunt: sic, vt Orientis Imperium Arcadio Seniori cesserit, Honorio, Occidentis: quod etiam Philostorgius scribit, *lib. 11. cap. 1.* in quo quidem Occidente Illyricum quoque (Occidentale scilicet) erat, vt testatur Olympiodorus, *apud Photium.* Italia item, Galliæque & Hispaniæ, Britanniaque & Africa. Zosimus, *l. 4. in fin.* Ceterum Arcadius hoc tempore, *Rufini*, Honorius vero *Stilichonis* arbitrio regebatur.

Arcadius hoc Consulatu *Constantinopoli* hæsit, Honorius, *Mediolani*: quod postremum testatur quoque Ambrosius, initio *Orationis de obitu Theodosii Imp.*

Præfecti Prætorio his Coss. fuere: *Rufinus*, Orientis: *Dexter*, Italiæ: *Theodorus*, Galliarum: de quo posteriore vid. Claudianum, *in Cos.*

ARCAD. & HONORIVS. A. D. 395.

Cos. huius Theodori: Praefectus vero *vrbis* fuit *Basilius.*

In *haereticos* constitutionem edidit Arcadius statim post mortem patris Theodosii mense Martio, puta *l. 25. de haereticis:* qua poenas in eos a patre statutas renouauit: in *Eunomianos* speciatim, militandi, testamentique factionis iure his adempto, specialibus beneficiis reuocatis.

Ecclesiarum & clericorum priuilegia, a retro Principibus concessa, Honorius Imp. paulo post mortem patris confirmauit, & quidem per Africam, mense Martio. *l. 29. de Episcopis.*

Indulgentiam debitorum, seu tributorum, certo iugerum, quae inspectores deserta & squallida per *Campaniam* esse retulerant, numero tribuit hoc tempore Honorius *l. 2. de indulg. deb.* quae procul dubio pars est indulgentiae illivs, quam a Theodosio patre destinatam & impetratam scribit Ambrosius, hoc ipso tempore, *Orat. de obitu Theodosii.*

In *haereticos*, paulo post mortem patris, & ad eius exemplum Arcadius alteram constitutionem edidit eodem mense Martio, puta *l. 26. de haereticis:* qua coetus eorum inhibuit, eosdemque Episcopi vel alterius Ecclesiastici ordinis nomen vsurpare vetuit.

Sub tyrannis, *Eugenio & Maximo*, quaenam gesta valere deberent, duabus constitutionibus definitum iuit Honorius. *l. 9. & 10. de infirm. his quae sub tyr.* Sed & his, qui tum militauerant, vel dignitatem aliquam gesserant, militiam & dignitatem neque obesse neque prodesse debere *l. 11. & 12. eod. tit.* Quae omnes hoc anno datae sunt.

Aquaeductuum Constantinopoli integritati consuluit hoc tempore Arcadius Imp. *l. 6. de aquaeductu.*

Marcellus Magister officiorum sub Arcadio: ad quem data his Coss. *lex 8. de curiosis.* & *lex 29. de haereticis.* Huius Marcelli Magistri officiorum Theodosii A. liber *de medicamentis ad filios* extat.

Eunomianis testamenti factionem reddidit hoc tempore Arcadius. *l. 27. de haereticis.*

Paganos templorum aditu, sacrificiorumque vsu interdixit rursum Arcadius hoc tempore propositis & in hos & in *haereticos* poenis, tam sua, quam Theodosii patris sui constitutionibus comprehensis. *l. 13. de paganis.*

Euresium (in Asia Luciferianum) haereticorum in numero habendum, proposita haereticorum definitione constituit Arcadius *l. 28. de haereticis.*

Iurisiurandi religionem in pactis & transactionibus, variis poenis propositis, sanciuit hoc tempore Arcadius Imp. *l. si quis maior. vlt. de pactis & transactionibus:* cum iam iniurata pacta nullo amplius loco haberentur; teste Chrysostomo, *λόγῳ β in acta Apostolorum, tomo Sauil. 4. p. 661. 662. 663.*

Haereticos in Palatio militare vetuit hoc anno & tempore Arcadius, iussis iis, qui militarent non modo militia, verum etiam vrbe Constantinopolitana expelli. *l. 29. de haereticis.*

Rufinus PP. (qui imperium Orientale triennio & amplius pro libitu suo administrauerat) tyrannidis affectatae, Gothorumque & Hunnorum in Orientem, & in his Armeniam, immissorum reus, Arctoi Martis stimulator, vt ait Claudianus, *lib. 2. in Rufinum.* a militibus ante portam Constantinopol. occisus fuit V. Kal. Decembris his Coss. vt testatur Zosimus, *lib. 5. cap. 7.* Socrates, *lib. 6. cap. 1.* Sozomenus, *lib. 8. cap. 1.* Orosius, *lib. 7. cap. 36.* Marcellinus & Chronicon Alexandr. *his Coss.* vide & super hoc facto Symmachum, *lib. 6. ep. 14.* Asterium, *homilia de festo Kalend. sub fin.* Claudiani *libros duos in Rufinum.* Philostorgium, *lib. 11. cap. 3.* Hinc adeo Rufini bona publicata, vt iuxta Symmachum, & Zosimum *d. locis.* docet anno proximo 396. Id. Febr. *l. 14. de bonis proscriptorum.*

Caesarius PP. Orientis in locum Rufini factus, quod etiam prodit Philostorgius, *lib. 11. cap. 5.* Hinc adeo data ad eum tertio post Rufini caedem die *lex vn. de grege dominico.*

Osius Magister officiorum fuit sub Arcadio parte huius anni, (vt & A. 397. 398.) cuius meminit & Claudianus, *lib. 2. in Eutropium.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARCADIO IV. & HONORIO III. AA. COSS. 396. (a)

(a) 399. in Martyrio Paulino. *GOTHOFREDVS.* Cassiodorus. *Arcadius IV. & Honorius III.* Ita etiam Chron. Alexandrin. Ἀρκαδίυ Αὐγύστυ τὸ δ´ καὶ Ὁνωρίυ Αὐγύστυ τὸ γ´. Fast. Flor. mai Ἀρκαδίυ τὸ δ´ καὶ Ὁνωρίυ τὸ γ´. Fast. Idat. & Paschal. Latercul *Arcadio Aug. IV. & Honorio Aug. III.* Prosper & Marcellinus. *Arcadio IV. & Honorio III.* Consules habet inscriptio antiqua apud *VIGNOLVM* inscript. Select. p. 332.

HIC. REQVIESCET. QVOD. VVLT.
DEVS. HONESTE. RECORDATIONES.
VIR. QVI. VICXIT. ANNOS. L.....
DEPOSITVS. IN. PACE. DIE. V. IDVS.
OCTOBRES. CONSS. DD. NN. ARCA
DIO. AVG. QVATER. ET. HONORIO.
AVG. TER. CONSVLIBVS.

Obseruat tamen idem auctor, vocem CONSVLIBVS. aut CONSS. in inscriptione abundare, & minus accurate legi REQVIESCET & RECORDATIONES. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 523.

XVI. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 4. de militari veste.* Martiniano Com. S. L.
XV. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 14. de palat. S. L.* Martiniano Com. S. L.
XV. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 6. de proximis Comitib.* Osio Magistro Officiorum.
VII. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 8. de agentibus in rebus.* Osio Magistro Officiorum.

ARCAD. & HONORIVS. Prid. Kal. Feb. Emissa Constantinop. *l. 9. de agentibus in rebus.* Osio Magistro Officiorum. * A. D. 396.

* Perperam hæc lex habet subscriptum *Honorium IV. Consulem* in Codice typis expresso, cum MS. notante Gothofredo numerum ternarium recte exhibeat. Subscriptionem etiam annotauit Relandus. *RITTER.*

Non. Febr. Dat. Constantinop. *l. 1. de Alexandrinæ plebis primatibus.* Gennadio PF. Augustali. PP. Eutycheo.
Id. Febr. Dat. Constantinop. *l. 14. de bonis proscript.* Cæsario PF. P.
XVI. Kal. Mart. Dat. Constantioop. *l. 7. de proximis.* Cæsario PF. P.
XVI. Kal. Mart. Dat..... *l. 5. de censitoribus.* Herodi.....

Referenda hæc lex ad A. D. 394.

XV. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 8. de proximis.* Claudio PF. V.
XII. Kal. Mart. Dat. MEDIOLANI *l. 55. de cursu publ.* Florentino PF. V.
XII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 15. de re militari.* Remistheo Duci Armeniæ.
VI. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. vlt. de administr. tutorum.* Euthychiano PF. P.
V. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 19. de cohortalib.* Euthymio Vic. Asiæ.
IIII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 10. de agentibus.* Cæsario PF. P.
IIII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 10. de Iudæis.* ad Iudæos.
V. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 30. de hæreticis.* Clearcho PF. V.
XIII. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 6. de censitoribus.* Hilariano. *

* PF. P. *Culminis Tui.*

XII. Kal. Apr. Dat..... { *l. 3. de testamentis.* / *l. * penult. de fide test.* } Æternali PC. Asiæ.

* Perperam hæc lex habet subscriptum *Arcadium VII. Consulem.*

X. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 6. de apostatis.* Cæsario PF. P.
IX. Kal. Apr. Dat...... *l. 34. de operib. publ.* Cæsario PF. P.
V. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 15. de iure fisci.* ad Paulum * ......

* *Paulinum* Com. dominicæ rei, *l. 3. Cod. ne rei domin.* & *l. 2. Cod. de fundis & saltibus.* quæ leges hinc desumptæ sunt.

IIII. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 7. de censitoribus.* Eusebio PF. P.
III. Kal. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 8. de diuers. rescript.* / *l. 7. de contrah. empt.* } Remigio PF. Augustali.
XV. * Kal. Mai. Dat...... *l. 21. de erogat. mil. ann.* Cæsario PF. P.

* al. *XVI.*

XIIII. Kal. Mai. Dat. Mediol. *l. 3. de testimoniali.* Florentino PF. V.
XI. * Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 31. de hæreticis.* Cæsario PF. P.
X. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 32. de hæreticis.* Cæsario PF. P.

* Alterutrubi dies emendandus.

VIII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 21. de petitionib.* Laurentio Com. R. P.
VIII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 11. de Iudæis.* ad Claudianum, Com. Orientis.
VII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 1. de Maiuma.* Cæsario PF. P.
VI. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 9. de desertoribus.* ad populum.
III. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. vn. de dilat. ex consensu.* Africano PF. V.
Non. Mai. Dat. Med. *l. 151. de decurionibus.* Petronio Vic. Hispaniarum.
VIII. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 1. de iure liberorum.* ad Cæsarium PF. P.
XIIII. Kal. Iun. Dat...... *l. 55. de appellationibus.* Messalæ PF. P.
III. Kal. Iun. * Dat. Med. *l. 22. de erogat. mil. ann.* Hilario PF. P.

* *f. Ian.* vt iungatur *legi 2. de conlat. æris.*

XVI. Kal. Iul. Dat...... *l. 23. de erogat. mil. ann.* Hilario PF. P.
Prid. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 3. de protostasia......* Præsidi Frygiæ Palæstinæ. *

* *vg. Pacatianæ.*

VII. Id. Iul. Dat..... *l. 19. de pistoribus.* Eusebio PF. P.
XI. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 56. de appellationib.* Nebridio Proc. Asiæ.
III. Kal. Aug. PP. Constantinop. *l. 13. de annonis ciuicis.* Africano PF. V.
III. Non. Aug. Dat. Constantinop. *l. 18. de accusationib.* Maximo PF. P.
III. Non. Aug. Dat. Constantinop. *l. 15. de bonis proscript.* Cæsario PF. P.
III. Non. Aug. PP. Constantinop. *l. 152. de decurionib.* Africano PF. V.
IIII. Id. Aug. Dat. Med. *l. 32. quorum appellationes.* Apollodoro Com. R. P.

Prid.

ARCAD. & HONORIVS. — A. D. 396.

Prid. Id. Aug. Dat. Constantin. { *l. 2. de prædiis Senatorum.* Cæsario PF. P. / *l. 3. eod. tit.* Africano PF. V. } De eadem re.

Pr. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 9. de indulgent. criminum.* ad Cæsarium PF. P.

Pr. Non. Oct. Dat. Constantinop. { *l. 5. de legitimis heredit.* / *l. vn. vnde liberi.* } Aureliano PF. V. *vel* PF. P.

VI. Kal. * Dec. Dat. Constantinop. *l. 3. de incestis nuptiis.* Eutychiano PF. P.

* *VI. Id.* C. Iust. & in Paris. edit. an. 1566.

VI. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 14. de paganis.* Cæsario PF. P.

XVIII. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 2. si curialis relicta ciuitate.* Eutychiano PF. P. Post alia.

XV. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 56. de cursu publico.* Simplicio Magistro militum.

XV. Kal. Ian. Dat. Mediolani. *l. 4. vnde vi.* Arriano Consulari Liguriæ.

XII. Kal. Ian. Dat. ...... *l. 4. de protostasia.* Euthymio Vic. Asiæ.

X. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 28. de Prætoribus.* Simplicio PF. P. Post alia.

X. Kal. Ian. Dat. Med. *l. 26. de nauicular.* Eusebio PF. P.

VIII. * Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. vn. de vsu sellarum.* Claudio PF. V.

* al. *VII.*

VI. Kal. Ian. Dat. Med. *l. 2. de conditis in publ. horreis.* Florentino PF. V.

V. Kal. Ian. * Dat. Med. *l. 2. de conlatione æris.* Hilario......

* *f. Iun.* vt iungatur *legi 22. de erogat. mil. ann.*

IIII. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 29. de Prætoribus.* ...... PF. V.

Prid. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 30. de Prætoribus.* Eutychiano PF. P.

Sine die PP. Regio. *l. 35. de operibus publicis.* Cæsario PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

ARcadius his Coss. *Constantinopoli* egit: Honorius *Mediolani.*

Gennadius fuit hoc tempore Præfectus Augustalis, cui inscribitur *lex 1. de Alexandr. pleb. primat.* Ad hunc Gennadium Præf. Augustalem, extat Claudiani epistola: de eodem vid. & Synesium *ep. 73. & initio καταστάσεως.*

Claudius P. V. Romæ hoc tempore fuit (qui anno 389. Consularis Tusciæ fuerat.) Ei inscribitur hoc anno *l. 8. de proximis.* & *l. vn. de vsu sellar.* Claudii Præfecturam memorat quoque filius eius Rutilius Claudius Numatianus, *in Itinerario. Lib. I. v. 585.*

Rem militarem in *Armenia* hoc tempore erexit Arcadius, vt docet *lex 15. de re militari:* vtpote quam paulo ante Hunni, immittente, vt credebatur, Rufino, vexauerant: teste Socrate, *lib. 6. cap. 1.* Sozomeno, *lib. 8. cap. 1.* Eodemque spectare censeo hoc ipso anno mense proximo *legem 34. de operibus publicis.*

Eutychianus PP. Orientis ab hoc tempore fuit: de quo dixi iam ad *l. quisquis.* & ad *l. celebrandis.*

Iudæis rerum suarum venalium pretia æstimanda, discutienda, moderanda relinquit Arcadius *l. 10. de Iudæis.* exteris a religione Iudæorum facultate ea adempta.

Hæreticis in vrbe Constantinopol. omnes Ecclesias, Diaconica item vel decanica adimi iussit hoc anno Arcadius, eorumque clericos vrbe expelli: Sed & eos ad litaniam faciendam intra vrbem coire vetuit. *l. 30. de hæreticis.*

Peræquationem, hoc tempore necessariam, fieri, & caste fieri voluit Honorius *l. 6.* & *7. de censitoribus.*

Apostatis testandi in alienos facultatem hoc tempore ademit Arcadius *l. 6. de apostatis.*

Muros singularum vrbium per PP. Orientis, vel nouos fieri, vel veteres renouari ab ordinibus & incolis vrbium iussit hoc tempore Arcadius *l. 34. de operib. publ.*

Eunomianorum doctores auctoresque, clericos maxime e ciuitatibus pelli hoc tempore iussit Arcadius Imp. *l. 31.* & *32. de hæreticis.*

Patriarchas Iudæorum ab iniuriis & contumeliis vindicauit hoc tempore Arcadius per Comitiuam Orientis, *l. 11. de Iudæis.*

Maiumæ lætitiam prouincialibus reddidit hoc tempore Arcadius, salua honestate & verecundia. *l. 1. de Maiuma.*

In *Desertores* constitutionem edidit Honorius. *l. 9. de desertor.*

Ne prouinciales obtentu collationis in militares vsus attererentur, prouidit hoc tempore Honorius, *l. 22. 23. de erogat. mil. ann.* firmata in eo Valentiniani Senioris constitutione, quibus addenda & *lex 2. de conlatione æris.*

Annonis ciuicis nouis (a patre suo Theodosio Constantinopoli institutis) eos demum potiri debere definiuit hoc tempore Arcadius, qui in vrbe domos haberent, vel intra sex menses instruerent. *l. 13. de annonis ciuicis.*

Reos *diuturno carcere* vexari, verum celeriter iudicari iussit hoc tempore Arcadius *l. 18. de accusationibus.*

Proscripto aliquo, *vxorem* eiusque bona, vt & fratres, sorores, propinquos, adfines a metu pœnaque alienos esse debere, definiuit hoc tempore Arcadius *l. 15. de bonis proscriptorum.* Procul dubio autem id pertinet ad Rufinum, eiusque vxorem & cognatos: vide, quæ Zosimus scribit, *lib. 5. cap. 8.*

Lyciæ prouinciæ, per Tatiani offensionem (anno 392.) infamatæ, pristinam famam meritumque restituit hoc tempore (quadriennio ferme post) Arcadius *l. 9. de indulg. crim.*

GILDO Comes & Magister vtriusque militiæ per Africam, his Coss. sub finem autumni veniente hyeme teste Claudiano, *de bello*

ARCAD. & HONORIVS.

A. D. 397.

bello Gildonico, Tyrannidem arripuit. Vnde inter alia grauissima fames exorta Romæ, de qua mox.

Consobrinorum nuptias damnauit hoc tempore Arcadius (Theodosii videl. patris sui exemplo) sic tamen, vt pœnam tantum a Patre statutam temperaret. *l. 3. de incestis nupt.* Idem vero postea, mutato consilio A. D. 405. *l. celebrandis.* nuptias illas prorsus pro illegitimis habuit.

Honorius, extremo quoque huius anni, mense Decembri, *Mediolani* constitit.

Annonæ defectus seu fames Romæ, ob occupatam a Gildone Africam hoc tempore fuit. v. Claudianum, *de bello Gildonico a v. 17.* & *lib. 1. in Stilichon.* & *lib. 1. in Eutrop.* & Symmachum, *non vno loco.* Indicio quoque sunt hoc anno mense Decembri datæ *lex 26. de nauicul.lex 2. de condit. in publ. horr.* (cui legi respondet Symmachi *ep. 54. lib. 4.* eidem Florentio P. V. inscripta) & longe plures anno prox.

Arcadius Imp. hoc anno aliquando *Regii* fuit, XII. ab vrbe Constantinop. lapide, vt docet *lex 25. de operib. publ.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

CAESARIO & ATTICO COSS. 397.

Huius Consulatus fit mentio *l. vlt. de patroc. vicor.* GOTHOFREDVS. Cassiodorus. *Cesarius & Atticus.* Chron. Alexandrin. Καισαρίȣ καὶ Ἀττικȣ. Fast. Flor. mai. Καισαρίȣ καὶ Ἀττικȣ. Paschal. Latercul. *Cesario & Attico.* Prosper. *Cesario & Attico.* Præponitur Atticus in Fast. Idat. *Attico & Cesario*, & a Gregorio Turonens. Hist. Franc. Lib. I. c. 46. *Arcadii & Honorii secundo imperii anno Martinus Turonensis Episcopus . . . . . transiit ad Christum media nocte, quæ Dominica habebatur, Attico Cesarioque Coss.* Verum id minus accurate factum, patet ex Canon. Eccles. African. Ἐπὶ Καισαρίȣ καὶ Ἀττικȣ τῶν λαμπροτάτων ὑπάτων. etiam ex lapide apud REINESIVM Class. XX. inscript. CXCVI. p. 943.

SVSANNA. COMPARA
VIT. MEMORIAM. QVIE
VIT. DIE. VII. KAL. AVGVSTAR
CONSS. CAESARIO. ET. ATTICO.

Idem probat marmor, quod produxit FABRETTVS inscript. pag. 269.

SANCTAE. CONIVGI. COELESTINAE.
QVAE. VIXIT. ANN. XX. MENSEM. D. XXII.
FECIT. CVM. AMPLIATO. MARITO.
ANNIS. IIII. D. XXI. B. M. IN. PACE.
DEPOSITA. III. NON. IVL.
CAESARIO. ET. ATTICO. COSS.

Cæsarius integro nomine audit *Clodius Hermogenianus Cesarius*, quod probamus *in Prosopographia.* Attico alii *Nonii*, alii *Pontii* prænomen tribuunt, probare vero non possunt. Confer. PETRVS RELANDVS in Fast. Consul. pag. 527.

Kal. Ianuar. Dat. MEDIOL. *l. vn. Cod. Iust. de officio Comitis S. P.* Mineruio Com. R. P.

v. Id. Ian. Dat. Mediolani. *l. 12. Cod. Iust. de sententiis & interloc. iudicum.* Iuliano Proconsuli * Asiæ.

* *Africæ.*

Prid. Kal. Febr. Dat. Med. { *l. 21. de extraordinariis.* / *l. 30. de Episcopis.* } Theodoro PF. P.

xv. Kal. Mart. Med. *l. 7. de suariis.* Florentino PF. V.

XIIII. Kal. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. 1. ad l. Iul. de ambitu.* ad Cæsarium PF. P.

XI. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. vn. de argenti pretio.* Eutychiano PF. P.

v. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 57. de cursu publico.* Remistheo Duci Armeniæ.

Hac l. agitur *de Legatis diuersarum gentium*, ad Imperatorem proficiscentibus.

Prid. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 1. de superexactione.* Cæsario PF. P.

XVI. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 3. quemad. mun. ciuil.* Probino Proc. Africæ.

XV. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 3. de priuil. corpor. V. R.* Florentino PF. V.

Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 33. de hæreticis.* Eutychiano PF. P.

{ ...... Dat. & PP. Rom. in foro Diui Traiani. *l. 2. de habitu quo vti oportet intra vrbem.*
...... Dat. & PP. Romæ ...... *l. vn. de campo Martio vrbis Romæ.* Post alia.
VII. Id. Apr. Dat. & PP. Romæ .... *l. 3. seu vlt. de gladiatoribus.* Post alia. *l. vn. quibus militantibus ad vrbem accedere.* Post alia. } ad Populum.

ARCAD. & HONORIVS. vi. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 9. de proximis.* Cæsario PF. P. Inter alia. A. D. 397.

xvii. Kal. Mai. Dat. Mediol. { *l. 27. de nauiculariis.* / *l. 3. Cod. Iust. quæ res venire non poss.* / *l. 5. de naufragiis.* / *l. 3. de canone frum. V. R.* / *l. 6. 7. de Senatoribus.* / *l. 31. de Prætoribus.* / *l. 24. * de susceptoribus.* } ad Senatum & populum.

* *XII. Kal. Mai.* adnotatus huic legi.

iii. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 8. de Senatoribus.* Cæsario PF. P.
viiii. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 1. de collegiatis.* Gracco Cons. Campaniæ.
Prid. Id. Iun. Dat. Med. *l. 22. de extraordinar.* Theodoro PF. P.
xv. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 12. de Iudæis.* Anatolio PF. P. Illyrici.
xv. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 2. de his qui ad Eccl.* Archelao PF. Aug.
xv. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 12. de tironibus.* Hyperechio Com. R. P.
ix. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 10. de proximis.* Cæsario PF. P.
Kal. Iul. Dat....... *l. 13. de Iudæis.* Cæsario PF. P.
iii. Non. Iul. Dat. Med. *l. 11. de proximis.* Hadriano Mag. Offic.
vii. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. vlt. de conditis in publicis horreis.* Anatolio PF. P. Illyrici.
iii. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. 8. de his quæ administr.* Cæsario PF. P.
vi. Kal. Iul. * Dat. Nicomediæ. *l. 32. de Prætoribus.....* Acc. Prid. Kal. Aug. Constantinop.

* *vel. Aug.*

xii. Kal. Aug. Dat. Mediolani. *l. 1. Cod. Iust. vbi quis de curiali.* Floro * PF. P.

* *f. Florentino PF. V.*

Prid. Non. Sept. Dat. Ancyra. { *l. vlt. de prædiis Senatorum.* / *l. vlt. ad l. Corn. de sicariis,* seu *l. Quisquis Cod. ad l. Iul. Maiestatis.* } Eutychiano PF. P.

viii. Kal. Octob. Dat. Patavi. *l. 13. de tironibus.* Theodoro PF. P.

Agitur h. l. de Senatu V. R.

vi. Kal. Octob. Dat. Constantinop. *l. 4. de testamentis* (seu *l. 18. C. eod.*) Africano PF. V.

Kal. Nouemb. Dat....... { *l. 36. de operib. publ.* / *l. 7. de aquæductu.* } Asterio Com. Orientis.

vi. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. 3. ne præter crimen maiestatis.* Eutychiano PF. P.
Prid. Id. Nou. Dat..... *l. 14. de tironibus.* Mineruio Com. R. P.

In hac l. fit mentio æternæ vrbis & Senatus.

viiii. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 3. de vsuris.* Eutychiano PF. P.
viii. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 9. de iurisdictione.* Archelao PF. Augustali.
xvi. Kal. Ian. Dat. Mediol. *l. 14. de iure fisci.* Hyperechio Com. R. P.

Lex 14. Cod. Theodos. de iure fisci, *Impp. Grat. Valent. & Theodosio* tribuitur, & data tamen est *XVI. Kal. Ian. Cæsario & Attico Coss.* anno Christi 397. Atqui Gratianus ante annos XIII. Valentinianus ante annos IV. Theodosius ante biennium obierat, & Impp. tum *Arcadius & Honorius*, quorum tituli præfigendi propterea sunt. *REINESIVS* epist. 27. ad Rupertum.

xv. Kal. Ian. Dat. Mediolano. *l. 5. vnde vi.* Petronio Vicario Hispaniarum.

xii. Kal. Ian. Dat. Mediol. { *l. 2. de Comitib. rei milit.* / *l. 19. de diuers. officiis.* / *l. 153. 154. 155. 156. de decurionib.* } Florentino PF. V.

vii. Kal. Ian. Dat. Mediolani. *l. 9. de Senatoribus & glebali coll.* Florentino PF. V.

Agitur in hac l. de Senatoribus, qui in vrbe sacratissima degunt.

v. Kal. Ianuar. Dat. Mediolani. *l. 5. C. Iust. de iurisdictione.* Vincentio PF. P. Galliarum.

CHRONICON HISTORICVM.

Arcadius Imp. his Coss. *Constantinopoli* egit: Honorius vero *Mediolani.*

Præfecti Prætorio sub Arcadio in Oriente fuerunt *Cæsarius & Eutychianus:* sub Honorio, *Theodorus* Italiæ, *Vincentius* Galliarum. *Felix* hoc anno Quæstor scribendis Honorii legibus operam nauabat: testis Symmachus, *lib. 5. ep. 54. Iudices*, tam Latina, quam Græca lingua, in Asia sententias proferre posse, statuit hoc tempore Arcadius. *l. 12. Cod. Iust. de sententiis.* Ecclesiarum & Clericorum, imo & Episcopi V. R. priuilegia, ac nominatim ab extraordina-

ARCAD. & HONORIVS. ordinariis oneribus immunitatem, confirmauit hoc tempore Honorius *l. 21. & 22. de extraordinar. & l. 30. de Episcopis.*

Honorius his Coss. Martio quoque mense & Aprili, Iunioque *Mediolani* constitit: Neque quidquam contra faciunt constitutiones hic superius positæ, quæ etsi præferant *Dat. & PP. Rom.* tamen id tantum significant, *redditas* eas *propositasque* Romæ.

Apollinariorum doctores Constantinopoli fugauit hoc tempore Arcad. *l. 33. de hæreticis.*

Honorius Imp. his Coss. mense Aprili, vrbis *Romæ* commodis, qua maiestati eius, qua annonæ securitatique pacique & quieti publicæ, prolixo edicto ad populum V. R. consultum iuit, cuius edicti quatuor fragmenta supersunt hic supra posita: Hinc otiosi & peregrini formidandique homines, Vrbe Roma Senatorumque seruitio submoti: quo pertinet *lex vlt. de gladiatoribus.* & *lex vn. quibus militant.* & *lex vn. de campo Martio.* Peregrinæ item barbaræque vestes Romæ prohibitæ. *l. 2. de habitu quo vti oportet intra vrbem.*

Annonæ difficultati Romæ mederi hoc anno instituit omni ope Honorius, Mediolani constitutus: quo pertinent ferme leges hic præpositæ. De hoc sensit quoque Claudianus, *lib. 1. in laud. Stilichonis*, vt ad eas ll. dicam. vide eundem & *lib. 1. in Eutropium*, vbi canonem frumentarium suppletum ait ex Transalpina Gallia, Hispaniaque: quod & rursum de Gallia testatur *lib. 2. in laud. Stilich.* a *v. 391.* & *lib. 3.* Sed & inter hæc eundem populum Romanum ludis & voluptatibus oblectare instituit: quo pertinent *lex 6. & 7. de Senatorib. lex 31. de Prætoribus.*

Iudæos eorumque Synagogas ab iniuria violentiaque vindicauit hoc tempore Arcadius *l. 12. de Iudæis*: vt & priuilegia Archisynagogorum, Patriarcharum, Presbyterorum & ceterorum *l. 13. de Iudæis*: vti contra eosdem Iudæos Christianæ fidei simulatione non ideo a criminibus vel debitis liberari debere definiuit, eodem die *l. 2. de his qui ad Eccl.*

In apparatu belli Gildonici, tironumque adeo delectu, hoc tempore Honorius Imp. occupatus erat: quo pertinet *lex 12. de tironibus*, qua id definit, cum publica vtilitas suaserit iuniores in arma conscribere, ne rem priuatam quidem Principis ab hoc immunem esse & *l. 13. 14. eod. tit.* quinque videlicet mensium spatio, a mense Iunio ad Nouembrem. De hoc vero apparatu accipiendus Honorius apud Claudianum, *de bello Gildon.* a *v. 271.*

Quæcunque meo gens barbara nutu
Stringitur, adueniat, Germania tota feratur
Nauibus, & socia comitentur classe Sicambri,
Pallida translatum iam sentiat Africa Rhenum.

Et quæ deinceps de legionibus Romanis subiicit, de Herculea & Iouia cohorte, de Neruiis, de Felici & Augusta legione, de Inuictis, de Leonibus. Eodemque pertinent, quæ idem scribit, *lib. 1. in laudes Stilichonis* a *v. 307.* agens de hoc apparatu: A. D. 397.

Veteres firmare cohortes:
Explorare nouas.

Et mox a *v. 316.*

Vnde rudis tanto TIRONE iuuentus
Enituit, senioque iterum vernante resumpsit.
Gallia bis fractas Alpino vulnere vires?
Non ego delectu, Tyrii sed vomere Cadmi
Tam subitas acies concepto dente draconis
Exhibuisse reor.

Arcadius Imp. hoc tempore in Bithynia constitit: & quidem *Nicomediæ*, vbi data ab eo *lex 32. de Prætoribus*: mox & in Galatia *Ancyræ*, vbi data ab eo mense Septembri constitutio ad Eutychianum P F. P. cuius duo fragmenta supersunt, *lex vlt. de præd. Senator.* & famosa *lex Quisquis. Cod. ad l. Iul. maiest.* vide, quæ ad eam l. notaui.

Coniurationes seu factiones validæ hoc tempore passim initæ aduersus illustres viros, qui consiliis & consistorio Arcadii Imp. intererant, vt & Senatores, aliosque Principi militantes, vel in prouinciis dignitates gerentes, ob eorum videl. indignitatem criminaque. Quare his factionibus reprimendis Arcadius seuerissimam legem *Quisquis* promulgauit, Eutropio videlicet suasore, qui passim indignos sibique tantum deuotos subuexerat, Arcadii animum quo vellet, vertens.

Honorius Imp. Mediolano *Patauium* profectus est, vbi data ab eo mense Septembri VIII. Kal. Octobr. *l. 13. de tironibus.* quomodo & ibidem biennio post A. 399. extitit, propter Rhetiæ tuitionem. v. quæ noto ad A. 398. Arcadius ex Galatia Bithyniaque Constantinopolim reuersus est hoc anno iam fine Septembris, vt docet subscriptio *l. 4. de testamentis.*

Viarum, Pontiumque & Aquæductuum tuitioni & perfectioni prouidit hoc tempore per Comitiuam Orientis Arcadius *l. 36. de operib. publ. l. 7. de aquæductu.*

In apparatu *belli Gildonici* adhuc mense Nouembri fuisse Honorium, indicio est *lex 14. de tironibus.*

Exercitus Honorianus aduersus *Gildonem* mouit in Africam, vel huius anni fine, vel initio sequentis; certe hyeme, quod ex Claudiano liquet *de bello Gildonico*, *v. 488.* ibi: *Soluite iam socii*, &c. & *Lib. I. in laudes Stilichonis v. 281.* ibi: *Tales vtrimque procellæ cum fremerent*, &c.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO A. IV. & EVTYCHIANO COSS. 398. (a)

(a) Cassiodorus. *Honorius IV. & Eutychianus.* Chron. Alexandr. Ὀνωρίυ Αὐγύςυ τὸ δ′ καὶ Εὐτυχιανῦ. Fast. Flor. mai. Ὀνορίυ τὸ δ′ καὶ Εὐτυχιανῦ. Fast. Idat. & Paschal. Latercul. *Honorio Aug. IV. & Eutychiano.* Socrates Hist. VI. 2. ὑπατείᾳ ἣ ἐπετέλυν ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ ὁ βασιλεὺς Ὀνώριος, ἐν δὲ τῇ Κωνςαντίνυ πόλει Εὐτυχιανός. *Consulatum quidem Romæ gerente Honorio Imperatore, Constantinopoli autem Eutychiano.* Consules huius anni confirmant marmora. Ita apud *GRVTERVM* inscript. MLX. 6.

ID. SEPT. DN. HON. AVG. IIII. CONS.

MONTFAVCON Diar. Ital. pag. 161.

....NTIA-

ARCAD. & HONORIVS. A. D. 398.

....NTIANI. ET. EPINICENIS.
....III. ET. FL. EVTYCIANO. VV.
CC. COS. XVI. KAL. OCTOBR. DE
POSITVS. EST. IACIS. QVI. VIXIT.
ANNOS. P. M. LXV.

FLEETWOOD Syllog. inscript. pag. 492.

DP. D. ID. SEPT. D. N. HON.
AVG. IIII. CONS.

Conf. *PETRVS RELANDVS*, in Fast. Consul. p. 332.

Kal. Ian. Dat. MED. *l. 37. de operibus publ.* Theodoro PF. P.
v. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 16. de re militari.* Theophilo Vicario Asiæ.
Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 17. de re militari.* Romuliano. PF. V.
III. * Non. Feb. Dat. Constantinop. *l. 10. de iurisdictione.* ad Eutychianum PF. P.

* *VI.* Cod. Iust.

Iungenda videtur *l. si qui ex consensu 7. Cod. de Episcopali aud.* Eutychiano PP. Dat. VI. Kal. Aug. Mediol. Contius hanc ex illa sumptam putat.

VIII. Id. Feb. Dat. Constantinop. *l. 5. de metatis.* Osio Magist. Offic.
Id. Feb. Dat. Med. *l. 157. de decurionibus.* Theodoro PF. P.
XVI. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 1. si secundo nupserit mulier.* Asterio Com. Orientis.
XII. Kal. Mart. Dat. Mediol. { *l. 58. de cursu publ.* / *l. vn. de Burgariis.* } Vincentio PF. P.

Hac l. fit mentio Hispaniarum.

IIII. Non. Mart. Constantinop. *l. 34. de hæreticis.* Eutychiano PF. P.
II. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. vlt. ad SC. Claudianum.* ad Anatolium PF. P. Illyrici.
Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 8. de censitoribus.* Eutychiano PF. P.
v. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 3. de pascuis.* Simplicio Comiti & Magistro vtriusque militiæ.

Hac l. militum equos a pratis Antiochenis abstinere iubet Arcadius.

III. Id. Mart. Dat. Med. *l. vlt. de calumniatoribus.* Victuro Proc. Africæ.
VIII. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 24. de erogat. mil. annonæ.* * ......

* supple, ad ...... PF. P.

IIII. Kal. Apr. Dat. Mediol. *l. 10. de Senatorib. & glebali collat.* Felici PF. V. *

* f. PF. P. (Galliarum scil. Hispaniarum enim fit *h. l.* mentio) vide Symmachi *epistolam 62. lib. 4.* quæ ad *hanc l.* omnino facit.

Prid. Id. Apr. Dat. Med. { *l. vn. de pretio panis Ostiensis.* / *l. 4. de canone frument. V. R.* } Theodoro PF. P.

VII. Kal. Mai. Dat. Med. { *l. 20. de pistoribus.* / *l. 31. de Episcopis.* } Theodoro PF. P.

Iudicum Africanorum & Comitis Africæ fit hac l. mentio.

III. Kal. Mai. Dat. Med. *l. vn. qui conduct. rei pr.* Eulogio Com. R. P.
x. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 25. de erogat. militaris annonæ.* Eutychiano PF. P.

VIIII. Kal. Iun. Dat. Med. {
l. 11. de iurisdictione. Theodoro PF. P. post alia.
l. 4. seu vlt. de conlat. fundor. patrim. Firmino Com. S. L.
Onerum Rheticorum fit hac l. mentio.
*l. * in fiscalibus Cod. Iust. de exactor. tributorum.* Theodoro PF. P.
* subscriptus huic l. VIII. *Kal. Iul.*
}

IIII. Kal. Iul. Dat. NICIÆ *l. 14. de numerariis.* Seuero PF. V.
v. Non. Iul. Dat. CONSTANTINOP. *l. 38. de operib. publ.* Eutychiano PF. P.
VII. * Kal. Aug. Dat. ...... *l. 32. de Episcopis.* Cæsario ** PF. P.

* *vr. VI.*

** *vr. Eutychiano:* est enim hæc lex iungenda cum quatuor sequentibus: imo contexta ea est ex fine *l. 16. de pœnis.*

VI. Kal.

ARCAD. & HONORIVS. A.D. 398.

VI. Kal. Aug. Dat. MINIZO. *	*l. 16. de pœnis.* *l. 3. de his qui ad Eccleſ.* *l. 57. de appellationibus.* *l. ** 33. de Epiſcopis.*	Eutychiano PF. P.

* Ita editum in *d. l.* 33. in cæteris *Mnizo*, vel *Mnyzo*.

** Male ſubnotatus huic legi *dies III. Kal. Aug.*

Iungam his legibus *l. ſi quis ex conſenſu. Cod. de Epiſcop. aud.* quæ eodem die data ad eundem Eutychianum PP.

Id. Septemb. Dat. Med. *l. 158. de decurionibus.* Theodoro PF. P.

Apuliæ & Calabriæ fit hac l. mentio, vt & legis cuiuſdam in oriente latæ, in occidente non obſeruandæ.

VI. Kal. Oct. Dat. Med. *l. vlt. de filiis mil. apparit.* Stilichoni Comiti & Magiſtro vtriuſque militiæ.

V. Id. Oct. Dat. CONSTANTINOP. *l. 39. de operib. publ.* Seuero PF. V.

Huc referendam cenſeo *l. 33. de Prætoribus.* Seuero PF. V. quæ ſubſcriptione caret.

VIII. Kal. Nou. Dat. Conſtantinop. *l. 159. de decurionib.* Eutychiano PF. P.
VI. Kal. Nou. Dat. Med. *l. 22. de petitionibus.* Firmino Com. R. P.
Kal. Nou. Dat. Med. *l. 2. de domib. ad rem priuatam pertinent.* Firmino Com. S. L.
Id. Nouemb. Huius diei fit mentio, *l. 160. de decurionib.*
VIII. Kal. Dec. Dat. Conſtantinop. *l. 161. de decurionibus.* Optatio PF. V. poſt alia.
VIII. Id. Dec. Dat. Conſtantinop. *l. 9. de diuerſ. reſcr.* Eutychiano PF. P.

Perperam huic l. *Theodoſii Iunioris* nomen adiicitur. GOTHOFREDVS. Nomen *Theodoſii* in titulo huius legis inducendum, quia *Theodoſius Iunior* eo anno natus nondum erat, & Honorius cum Arcadio imperabat. REINESIVS epiſt. 27. ad Rupertum.

XVIII. Kal. Ian. Dat. Conſtantinop. *l. 4. de fabricenſibus.* Oſio Magiſtro Officiorum.

XII. Kal. Ian. Dat. Mediolani	*l. 37. de operibus publ.* *l. 1. Cod. Iuſt. de ſtatuis.*	Theodoro PF. P.

Huc retrahenda.

Sine die PP. in programmate Vari V. C. Vicarii V. R. *l. 25. de annona & trib.* Minervio Com. R. P.

CHRONICON HISTORICVM.

ARcadius Imp. his Coss. *Conſtantinopoli* ferme hæſit: quod etiam colligere licet ex Claudiano *de bello Gildonico* a *v. 225.* Honorius *Mediolani* pariter, vbi & Conſulatum auſpicatus eſt.

Præfecti Prætorio fuere his Coss. Italiæ, *Theodorus:* *Vincentius*, Galliarum: Orientis, *Eutychianus:* Illyrici, *Anatolius.*

Tribigildi in *Phrygia*, Piſidia & Pamphylia motus primi huic anno congruunt, ad quos ſedandos pertinere puto pleraſque hoc anno Arcadii conſtitutiones *de re militari.*

Iudæos, extra ſuperſtitionem ſuam, communi iure Romano viuere iuſſit hoc tempore Arcadius, atque adeo ſolemni more iudicia adire in cauſis, quæ ad forum & leges pertinent. Compromiſſis interim in Iudæos vel Patriarchas in ciuilibus cauſis non vetitis. *l. 10. de iuriſdictione.*

Ioannes Chryſoſtomus his Coss. XXVI. Februarii factus fuit Ep. Conſtantinopolitanus. Gregorius *in v. Chryſoſtomi. num. 20. in fin.*

Gildo in Africa verno huius anni tempore debellatus eſt. Claudianus, *de bello Gildonico, v. 16.*

Quem veniens induxit hyems, ver perculit hoſtem.

v. Marcellinum *Chronico*, & Zoſimum, *lib. 5. cap. 11.* Hinc adeo Africa Honorio reddita: ad cuius ideo Proconſulem Victurum tertio iam Id. Martias data inſcribitur *lex vlt. de calumniatoribus.* Gildoque publicus hoſtis dictus, vt docet anno proximo *lex 7. de metatis.* Eiuſque bona, vt & ſatellitum, fiſco vindicata. *d. l. 7.* & *9. de metatis: l. 16. 19. de bonis proſcriptor. l. 19. de pœnis.* Cæterum, cum plures iam delatores emergerent, vt fieri ſolet cæſis tyrannis, Honorius eos repreſſit *d. l. vlt. de calumniatorib.*

Annonæ vrbis Romæ proſpectum iuit Honorius Imp. ſtatim vt Gildo debellatus, Africaque pacata: vt teſtatur Symmachus, *lib. 7. ep. 38.* Eo vero pertinent tres Honorii conſtitutiones, puta *lex vn. de pretio panis Oſt. l. 4. de canone frum. V. R. l. 20. de piſtoribus.* v. & Claudianum *lib. 1. in Eutropium.*

In *Eccleſias Catholicas* quenquam irruere, quod tamen per Africam fiebat, ibique ſacerdotibus & miniſtris vel ipſo cultui locoque aliquid importare iniuriæ, enixa conſtitutione vetuit *l. 31. de Epiſcopis.*

Militibus annonam militarem a menſe Nouembri de nouello vino iuſſit præberi *l. 25. de erogat. mil. ann.*

Rectorum prouinciarum & *Rationalium* iuriſdictionem & officium circa rem tributariam nominatim diſtinxit Honorius ea conſtitut. cuius tria fragmenta ſuperius poſita: ad *Rhetiæ* tuitionem hoc tempore quædam collata, oſtendit *lex 4. de conlat. fund. patrim.*

Arcadius Imp. Conſtantinopoli in *Bithyniam* hoc tempore transfretauit, & quidem vrbem *Nicæam:* vbi data ab eo menſe Iunio extremo *lex 14. de numerariis.*

Horreis publicis conſultum iuit hoc tempore Arcadius Imp. dirui iuſſis ædificiis priuatis, quæ coniuncta iis fuerant. *l. 38. de operib. publicis.*

Clericos ex monachorum numero potius ordinari iuſſit Arcadius *l. 23. de Epiſcopis.*

Arcadius Imp. Nicæa Bithyniæ in Galatiam profectus, & quidem *Minizo:* vbi data conſtitutio, cuius quatuor fragmenta ſuperſunt hic ſupra

ARCAD. & HONORIVS. A. D. 399.

pra posita. Minizi huius seu Mnysi Episcopus Armatius fuit in concilio Galatiæ primæ.

Addictos supplicio, vel publicis priuatisque rationibus inuolutos, a *clericis* vel *monachis* vindicari vel teneri, vel defendi vetuit hoc tempore Arcadius constitutione, cuius quatuor partes supra appositæ supersunt.

Iudæos quoque, qui quolibet modo curiæ tenentur obnoxii, per Apuliam & Calabriam nominatim, improbata contraria lege, quæ in Orientis partibus lata fuerat, ad complenda curiæ munia teneri definiuit hoc tempore Honorius *l. 158. de decurionib.*

Parapetasia, aliaque opera, publicis operibus sociata vel priuatis, vnde incendium vel insidiæ reformidantur, vel spatia platearum angustantur, &c. Constantinopoli dirui iussit hoc tempore Arcadius. *l. 39. de operibus publicis.*

Stilicho, qui antea sub Theodosio M. in Oriente Magister militum fuerat, vbi a Theodosio semel in occidentem abductus fuit, sub Honorio deinceps in occidente, & quidem per Gallias (vid. Claudianum *lib. 2. in Eutrop. v. 539.*) Magisterium militum gessit, non hoc modo anno, sed & deinceps anno 399. 400. &c.

Statuas æneas, vel argenteas vel marmoreas, iudices, in administratione positi, citra imperiale beneficium accipere vetiti ab Honorio sub grauissima pœna. *l. 1. Cod. de statuis & imaginib.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODORO V. C. COSS. 399. (a)

(a) Chron. Alexandr. Θεοδώρυ μόνυ. Latercul. Colbertin. *Theodoro V. C.* Fast. Flor. mai. Εὐτροπίυ καὶ Θεοδώρυ. Paschal. Laterc. *Eutropio & Theodoro.* Marcellinus. *Theodoro & Eutropio Eunucho Coss.* Male Cassiodorus *Manlius & Theodorus.* Fast. Idat. *Manlio & Theodoro V. C.* In canonibus Ecclesiæ African. annus hic nomen habet a Consulibus anni proxime antecedentis: μετὰ τὴν ὑπατείαν τῶν ἐνδοξοτάτων βασιλέων Ὁνωρίυ Αὐγύςυ τῷ τετάρτῳ καὶ Εὐτυχιανῦ τῦ λαμπροτάτυ. Eutropii nomen erasum est ex fastis, ipseque in magistratu occisus: hinc nomen eius plurimæ leges non habent, quod iam obseruauit I. C. Cuiacius *Obseruat. III. 19.* Rem ita narrat Socrates Hist. VI. 5. Εὐτροπίυ μὲν ὖν τότε τὴν ὕπατον ἀξίαν ἐγχειρίζοντος διά τινα πταίσματα ὁ βασιλεὺς τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι ἐκόλευσεν· ἐκ δὲ τῦ καταλόγυ τῶν ὑπάτων περιῃρέθη τὸ ὄνομα καὶ μόνυ τῦ συνυπατεύσαντος Θεοδώρυ ἐγέγραπτο. *Eutropio tunc Consulatum gerenti ob facinora quædam imperator caput præcidi iussit: nomen quoque eius ex fastis Consularibus erasum est, & solum Theodori collegæ eius relictum.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 536.

COSS. Fl. Mallius Theodorus, Occident & *Eutropius*, Orient. Prior tam a Baronio, quam a Patribus Benedictinis *in editione operum S. Augustini*, Mallii amici, vbi non semel memoratur, vt videre est in locis a Baronio laudatis, perperam vocatur *Manlius*, in Fastis Idatianis *Manlius*, & ab aliquibus antiquis fastorum conditoribus nomen eius etiam corruptum. Sed cum *Fl. Mallium Theodorum* nuncupatum fuisse, demonstrant tam Onuphrius, quam Rubenius *in dissertat. de Vit. Fl. Mallii Theodori, Quæstoris S. Palatii, Comitis sacrarum largitionum, ac Præfecti Prætorio Galliarum, Italiæ & Africæ*, quam Græuius, vir in antiquitate versatissimus, nuper Vltraiecti publicauit. Contentus ero hic referre verba celebris inscriptionis a *GRVTERO* pag. CCCXCIX. recitatæ

DEDICATA. V. EIDVS. NOVEMBRIS. COS.
FL. MALLIO. THEODORO. V. C.

Quia vero *Eutropius* e fastis erasus fuit, & solius Collegæ nomen eisdem adscriptum, in quibusdam Fastorum auctoribus legitur: *Mallius & Theodorus*, & idem Consul nomine atque cognomine, quasi in duos diuisus, nominatur. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron h. a.

XVI. Kal. Febr. Dat. CONSTANTINOP. *l. 17. de pœnis.* Aureliano PF. P.
IIII. Kal. Feb. Dat. RAV. *l. 15. de paganis.* Macrobio PP. Hispaniarum & Procliano * Vic. quinque prouinciarum.

* id est, *Pro præfecto.* v. *l. 61. de cursu publ.*

XIIII. Kal. Mart. Dat. MED. { *l. 8. de prædiis nauicular.* / *l. 28. de nauiculariis.* Post alia. } Messalæ PF. P.

VI. Id. Mart. Dat. Constantinop. *vel*, Prid. Mar. { *l. 4. de patrociniis vicor.* / *l. 1. de nauib. non excus.* } Eutychiano PF. P.

XVII. Kal. April. Dat. Med. *l. 11. de agentibus in rebus.* Hadriano Magist. Officiorum.
XV. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 25. de susceptoribus* Firmino Com. S. L.
Non. Apr. Dat. Med. *l. 9. de censitoribus.* Messalæ PF. P.

Fit hac l. mentio terrarum Læticarum.

III. Id. Apr. Dat. Med. *l. 14. de Iudæis.* Messalæ PF. P.
III. Kal. Mai. Dat. Med. *l. 4. de itinere muniendo.* Messalæ PF. P.
VIII. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 16. de lustrali.* Clearcho PF. V.
XVI. Kal. Iun. Dat. Med. *l. vlt. de his quæ ex publ. collat.* Messalæ PF. P. post alia.
XVI. Kal. Iun. Dat. Med. *l. 35. de hæreticis.* Dominatori Vic. Afric.
VIII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 5. de patrocin. vicor.* Eutychiano PF. P.
Prid. Non. Iun. Dat. Med. *l. 7. de lustrali collat.* Ianuarino Cons. Numidiæ.
VIII. Id. Iun. Dat. BRIXIÆ. *l. 3. de habitu quo vti oport.* Flauiano PF. V.
VII. Id. Iun. * Dat. Med. *l. 58. de appellationibus.* Theodoro PF. P.

* γρ. *Ian.*

Neque enim hoc tempore Mediolani Honorius Imp. erat: neque Theodorus PF. P. erat, sed Messala iam ei suffectus fuerat.

ARCAD. & HONORIVS. Prid. Id. Iun. * Dat. VERONA. *l.59. de appellationibus.* Simplicio Præſidi Trip. A. D. 399.

* *ve. Iul.*

XIII. Kal. Iul. * Dat. Med. *l.26. de annona & trib.* Vincentio PF. P. Galliarum.

* *ve. Iun.*

VII. Kal. Iul. Dat. BRIXIÆ. *l.34. de Episcopis.* Sapidiano Vic. Afric.
Prid. Non. Iul. Dat. Conſtantinop. *l.36. de hæreticis.* Eutychiano PF. P.
III. Id. Iul. Dat. * Damaſco. *l.16. de paganis.* Eutychiano PF. P.

* pro *Propoſita*, vel *reddita*.

XIII. Kal. Aug. Dat....... *l. vn. de Saturianis & Sub-Afrenſibus.* Meſſalæ PF. P.
XIII. Kal. Aug. Dat. Conſtantinop. *l.18. de pœnis.* Eutychiano PF. P.

XIIII. Kal. Sept. Dat. PATAVI. *l.1. de religione.*
XIII. Kal. Sept. Dat. Patauio. *l.17. de paganis.*
Huc quoque *l.18. de paganis*, quæ ſubnotatum habet *III. Kal. Sept.* retrahenda eſt.
} Apollodoro Proc. Africæ.

XII. Kal. Sept. Dat.........
{ *l.6. de quæſtionibus.*
l.8. de contrah. empt. Poſt alia.
l. * *161. de decurionibus.* Poſt alia. }
Meſſalæ PF. P.

* Male huic l. ſubnotatum *XVI. Kal. Sept.*

III. Kal. Sept. Dat. Pataui. *l.18. de paganis.* Apollodoro Proc. Africæ.

Retrahenda hæc lex, vt dixi, ad *XIII. Kal. Sept.*

Prid. Non. Sept. Dat. ALTINO. *l.3. de canone frumentario V. R.* Meſſalæ.......

Huc retrahendam puto ab A. D. 406. *legem* 30. *de annona & trib.* Sapidiano Vic. Africæ.

Id. Sept. * Dat. Mediol. *l.1. de excoctione & translat. annon.* Stilichoni Comiti & Mag. vtriuſque militiæ.

* *f. Dec.*

Id. Sept. * Dat. Mediol. *l. vn. de centurionibus.* Vincentio PF. P.

* f. *Dec.*

VII. Kal. Octob. Dat. Conſtantinop. *l. vn. de Comitibus conſiſtorianis.* Seuerino PF. V.

IIII. Kal. Octob. Dat. Altino.
{ *l.6. de canone frum. V. R.*
l.15. de exactionibus. }
Meſſalæ PF. P.

VI. Non. Octob. Dat. Conſtantinop. *l. vlt. de Maiuma.* Aureliano PF. P. Poſt alia.
VIII. Kal. Nou. Dat. MED. *l.12. de agentibus in rebus.* Theodoro PF. P.
Prid. Id. Nou. Dat....... *l.6. de princip. agentium.* ad Anatolium PF. P. Illyrici.
XII. Kal. Dec. Dat....... *l.4. ſeu vlt. de dilationibus.* Meſſalæ PF. P. Poſt alia.

De *Tranſmarina dilatione*, id eſt, Africa agitur h. l.

XII. Kal. Dec. Dat. Mediol. *l.16. de iure fiſci.* Apollodoro *.......

* PC. Africæ.

Kal. Dec. Dat. Med.
{ *l.162. de decurionibus.*
l. vlt. quibus equorum vſus. }
Benigno Vicario Vrbis Romæ.

Kal. Dec. * Dat. ALTINO. *l.16. de bonis proſcriptor.* ad Peregrinum Com. & Procuratorem diuinæ domus.

Hac l. agitur de poſſeſſionibus *Gildonis*.

III. Id. Dec. Dat....... *l.163. de decurionibus.* Eutychiano PF. P.
XI. Kal. Ian. Dat....... *l.16. de palatinis S. L.* Meſſalæ PF. P.
X. Kal. Ian. Dat. MED. *l.17. de palatinis S. L.* Longiano * Com. S. L.

* *ve. Longiniano.*

V. Kal. Ian. Dat. Med. *l.8. de aquæductu.* Meſſalæ PF. P.
V. Kal. Ian. Dat....... *l.164. de decurionib.* Eutychiano PF. P.
III. Kal. Ian. Dat......... *l.165. de decurionib.* Eutychiano PF. P.

Theodoſio A. I. & Rumorido Coſſ. C. Iuſt.

XIII. Kal. Dat.......... Conſtantinop. *l.15. de palatinis S. L.* Conſtantio Com. S. L.

CHRO-

CHRONICON HISTORICVM.

ARCAD. & HONORIVS. A. D. 399.

IN hunc Manlii Theodori Consulatum extat Claudiani *panegyr.*

Arcadius imp. hoc anno *Constantinopoli* constitit: *Honorius* Mediolano digressus *Rauennæ*, mox rursum *Mediolani*, &c.

Eutropius Eunuchus Præpositus S. Cubiculi, cum hoc anno Consulatum iniisset cum Theodoro, omnibus honoribus exutus, bonisque spoliatus in Cyprum relegatus fuit mense Ianuario medio: de quo est expressa *l. 17. de pœnis.* ad Aurelianum PP. emissa, qui vnus ex iis fuit, qui de Eutropio cognouere, teste Philostorgio *lib. 11. cap. 16.* qui triplicem illam pariter pœnam memorat: de qua & Claudianus *præfat. lib. 2. in Eutropium.* De hoc Eutropii casu aliorum scriptorum testimonia *ad eam l.* cumulo.

Hoc ferme tempore Honorius Mediolano digressus *Rauennæ* constitit, paulatimque sedem suam simul & imperii ibi figere cœpit: quod factum A. D. 402.

Honorius, etsi Gentilitios ritus & *Sacrificia* per Hispanias & quinque prouincias, id est, Aquitanicam primam & secundam, Lugdunensem Senoniam (in qua Parisii) secundam & tertiam, (in qua Turones) abolitos vellet, attamen *ornamenta publicorum operum* destrui vetuit his Coss. mense Ianuario *l. 15. de paganis.*

Honorius Rauenna Mediolanum rediit, vbi & constitit ad mensem Iunium vsque.

Potentiorum patrocinia in necem publicam, puta ad clientelam rusticorum, nauiumque excusationem, hoc tempore per Ægyptum nominatim inhibuit Arcadius. *l. 4. & 5. de patrocin. vicor.* & *l. 1. de nauibus non excus.*

Læticarum terrarum, id est earum, quæ gentibus seu Gentilibus, ad Romanum imperium sese conferentibus, administrandæ dabantur, maiorem, quam oportebat, partem occupantibus eripi iussit Honorius *l. 9. de censitoribus.*

Apostolatum, vt vocabant, ad Iudæorum Patriarcham ex Occidente mitti vetuit hoc tempore Honorius *l. 14. de Iudæis.* quam anno 404. abrogauit *l. 17. eod. tit.*

Ab *itinerum* instauratione neminem excusari voluit Honorius, ne quidem illustres viros, imo nequidem domos Principis. *l. 4. de itinere muniendo.*

In *Manichæos* constitutionem edidit hoc tempore Honorius, & quidem per Africæ diœcesim. *l. 36. de hæreticis.*

Honorius Imp. his Coss. Mediolano, *Brixiam, Patauium, Altinum* concessit, mense Iunio, Iulio, Augusto, Septembri.

Barbarum habitum seu vestem intra *vrbem Romam* inhibuit hoc tempore Honorius; prohibitis ragis & tzangis, *l. 3. de habitu quo vti oport.*

Rem tributariam per *Gallias* constituit hoc tempore Honorius, antiquatis omnibus priuilegiis immunitatum *l. 26. de annona & tribut.*

Ecclesiæ priuilegia per Africam ab Honorio confirmata, contra impetratis antiquatis *l. 34. de Episcopis.*

Eunomianis testamenti factio reddita hoc tempore ab Arcadio, cœtibus eorum interdictis *l. 36. de hæreticis.*

Templa in agris dirui hoc tempore iussit sine turba ac tumultu Arcadius, idque nominatim per Syriam Phœnicen, *l. 16. de paganis.*

Saturianorum (γρ. *Asturianorum*) & *Sub-Afrensium* coniuratio & latrocinium armis repressa ab Honorio Imp. mox & aduersus eorum occultatores Edictum emissum his Coss. *l. vn. de Saturianis & Sub-Afrensibus.*

Iurisdictionem Ecclesiasticam a sæculari hoc tempore per Africam distinxit Honorius Imp. *l. 1. de religione.*

Paganorum festos conuentus, voluptatum editiones, festa conuiuia, profanis tantum ritibus prohibitis, per publica vota concessit hoc tempore per Africam Honorius *l. 17. de paganis.*

Templa euerti prohibuit hoc tempore idem Honorius per Africam: sacrificiis tantum prohibitis, & idolis rebusque aliis illicitis deponi detrahique iussis. *l. 18. de paganis.* Augustinus tamen *lib. 18. de ciuitate Dei. cap. vlt.* scribit, hoc Consulatu Gaudentium & Iouium, Comites in Africa Carthagine Deorum templa subuertisse & simulacra fregisse Honorii iussu XIIII. Kal. Aprilis.

Canoni frumentario vrbis Romæ consuluit hoc tempore Honorius Altini positus. *l. 6. de canone frum. V. R.*

Maiumæ spectaculum antea concessum hoc tempore prohibuit Arcadius Imp. aliis ludicris concessis. *l. 2. seu vlt de Maiuma.*

Pastores per Valeriam & Picenum equis vti (ad prohibenda videlicet ibi latrocinia) vetiti ab Honorio Imp. *l. vlt quib. equorum vsus.*

Quinam *Clerici* intra hoc duodecennium facti, Curiali originis Curia liberentur, definiuit hoc tempore Arcadius *l. 163. de decurionib.*

Ex *aquæductu* in Campania sumptu publico reparato, quæ *Augusta* forma dicebatur, quidquam aquæ deriuare vetuit hoc tempore Honorius *l. 8. de aquæductu.*

Iudæos, Curiæ obnoxios, Curiæ mancipari iussit Arcadius *l. 165. de decurionib.*

Stilicho hoc tempore agit in Italia Mediolani. vid. Claudianum *lib. 2. in laud. Stilic. v. 274. 275.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

STILICHONE & AVRELIANO COSS. 400. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Στελίχωνος καὶ Αὐρηλιανοῦ. Socrates Hist. VI. 6. Στελίχωνος καὶ Αὐρηλιανοῦ. Prosper & Marcellinus. *Stilicone & Aureliano.* Male legitur in Fast. Flor. mai. Ιτελίχωνος καὶ Αὐριλλινοῦ, & apud Malal in Chron. Στελίχωνος καὶ Ἀβριλιανοῦ. Quamuis enim in quibusdam legum subscriptionibus *Auriliani* legatur, vitio tamen id librariorum fa[illegible]um, atque a Gothofredo nostro vbique emendatum. Diserte *Aurelianum* nominat Synesius Epist. 61. Αὐρηλιανὸν φίλον ἄνδρα καὶ ὕπατον ἀφεὶς ἀπροσαύδητον. *Aurelianum Virum amicum & Consulem insalutatum relinquens.* Zosimus etiam Hist V 18. Αὐρηλιανὸς ὁ τὴν ὕπατον ἔχων ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει τιμήν. *Aurelianus, qui illo anno Consul erat,* (Gaini traditur.) Est etiam Epigramma de hoc Aureliano in Anthologia Lib. IV. cap. 4.

Οὗτος ὁ κοσμήσας ὑπάτων θρόνον, ὅν τριέπαρχον
Καὶ πατέρα βασιλῆες ἑὸν καλέσαντο μέγιστοι,
Χρύσεος ἕστηκεν Αὐρηλιανός. Τὸ δὲ ἔργον
Τῆς βυλῆς, ἧς αὐτὸς ἑκὼν κατέπαυσεν ἀνίας.

Hic, qui ornauit Consulum thronum, quem ter praefectum
Et patrem suum maximi Imperatores appellarunt,
Aureus stat Aurelianus. *Opus vero est*
Senatus, cuius dolores ipse lubens sedauit.

In Fast. Idat. legitur: *Stilicone V. C. consule.* etiam subscripta *lex vn. C. Th. de his qui potentior. nom. Stillicone V. C. Coss.* Gothofredus vero notat, in MS. cum vnico L. *Stilicone* legi. Verum diversimode nomen hoc scriptum esse, testantur marmora, in quibus *Stilicho, Stellico* & *Stilico* exstat. *FABRETTVS* inscript. pag. 852.

CALEVIVS. BENDIDIT. AVIN.
TRISOMVM. VBI. POSITI. ERANT.
VINI. ET. CALVILIVS. ET.
LVCIVS. IN. PA. COS. STIL.

IDEM pag. 739.

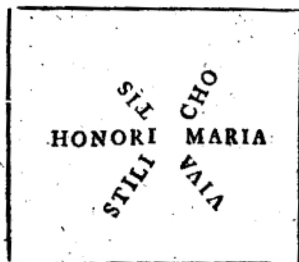
FL. STELLICONE. V. C. SVB. DIE. X. KAL.
SEPTENBRES. EMIT. SOTERES. SE.
VIVA. ET. MARITO. SVO.
VERNACOLO. CONPARI. SVO. EMIT.
A. CELERINO. FOS.

Ex inscriptionibus *GVDIANIS* hanc habet *PETRVS RELANDVS* in Fast. pag. 540.

* * *

DEDIC. E.
XIII. KL. DIC.
FL. STILI
CHONE. V. C.
COS.

CL. BARTHIVS ad Stat. Thebaid. IX. v. 894. gemmae refert inscriptionem, in qua etiam *Stilicho* scribitur.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. l. c.

XVI. Kal. Feb. Dat. MED. *l. 6. de metatis.* Vincentio PF. P.
XI. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 8. de metatis.* Aemiliano Mag. offic.

Hac l. fit mentio Comitis & Magistri militum per Orientem, & Antiochenae ciuitatis.

IX. Kal. Feb. PP. Romae in Foro Aproniani. *l. 29. de nauiculariis.* Flauiano PF. V.
III. Kal. Feb. Dat. Med. *l. 12. de veteranis.* Stilichoni Magistro vtriusque militiae.
Prid. Non. Feb. Dat. RAV. *l. 35. de Episcopis.* Hadriano PF. P.
Prid. Kal. Mar. Dat. Rau. *l. 37. de haereticis.* Hadriano PF. P.
Prid. Id. Mar. Dat. ...... *l. 2. de superexaction.* Apollodoro Proc. Afric.
XIIII. Kal. April. Dat. MED. *l. vlt. de re militari.* Stilichoni Magistro militum.
VI. Kal. Apr. Dat. ALTINO. *l. vn. de patronis horr. Portuensium.* Messalae PF. P.
XVI. Kal. Iun. Dat. MED. *l. 10. de desertorib.* Vincentio PF. P. Galliarum.
Kal. Iun. Dat. Med. *l. 60. de appellationib.* Pompeiano PP. * Afr.

* *γρ. P C.*

VI. Id. Iun. Dat. Med. *l. 7. de metatis.* Pompeiano Proc. Afric.
VI. Id. Iun. Dat. Med. *l. 36. de susceptorib.* Benigno Vic. vrb. Rom.
XVII. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 30. de nauicular.* Pompeiano Proc. Afric.
III. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 1. 2. 3. de his qui condit. propr.* Vincentio PF. P. Galliarum.
Prid. Kal. Iul. * Dat. Med. { *l. 166. de decurionib.* / *l. 18. de lustrali conlat.* } Pompeiano Proc. Afric.

* f. *Iun.* vel *Ian.*

III. * Id. Iul. Dat. Med. *l. vn. vtrum vi,* Vincentio PF. P. Galliarum. Post alia.

* f. *III. Kal. Iul.*

ARCAD. & HONORIVS. VIII. Id. Aug. Dat. RAVENN. *l. 10. de indulg. crimin.* Romulo PF. P. A. D. 400.

Male in inscriptione additum *Theodosii* nomen.

XIV. Kal. Sept. Dat. BRIXIAE. *l. 61. de appellation.* Flauiano PF. V.
III. Kal. Octob. Dat. AQVILEIA. *l. vn. de Consularib. & Praef.* Messalae PF. P.
III. Non. Octob. Dat. RAV. *l. 3. de conlat. donatar.* Hadriano PF. P.
VI. Id. Nou. Dat. MED. *l. 9. de aquaeductu.* ad Flauianum PF. V.
Id. Nou. Dat. RAV. *l. 27. de annona & trib.* Saluino Com. R. P.
XV. Kal. Dec. Dat. . . . . . *l. 59. de cursu publico.* Messalae PF. P.
VI. * Kal. Dec. Dat MED. *l. 5. de locatione fundorum.* Messalae PF. P.

* f. *V.*

v. Kal. Dec. Dat. Med. { *l. 60. de cursu publico.* / *l. 2. de discussoribus.* / *l. vn. de his qui pot. nom.* } Messalae PF. P.

VI. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 1. de adsessoribus.* Caesario PF. P.
v. Id. Dec. Dat. Med. *l. 61. de cursu publico.* Vincentio PF. P.

Prid. Kal. Ian. Dat. Med. { *l. 3. de concuss. aduocator.* / *l. 28. de annona & trib.* / *l. 2.* * *ad l. Iul. de ambitu.* } Pompeiano Proc. Afric.

* Subnotatus dies *Prid. Kal. Ian.* perperam.

l. 27. de susceptoribus. Pompeiano suo salutem.

CHRONICON HISTORICVM.

Stilicho Romae, v. Claudianum *in laud. Stilic. & in VI. Honorii Cos.* a *v. 429.* vbi Consulatum auspicatus est.

Honorius Imp. his Coss. primum *Mediolani* egit: Arcadius Constantinopoli.

Constantinopolitanae vrbis Asiaeque status hoc anno valde turbatus fuit, per Gainam & Gothos: vnde duae non nisi hoc anno Arcadii constitutiones ad Magistratus Orientis datae occurrunt: prior, initio anni *lex 8. de metatis*, posterior, fine eiusdem anni *lex 1. de adsessoribus.*

Bellum cum *Gaina* his Coss. gestum, Duceque Frauitta profligatum: dixi de eo iam ad Philostorgii *lib. 11. cap. vlt.*

Laetos, Gentiles, Alamannos, Sarmatas, filiosque veteranorum aut cuiuslibet corporis dilectibus obnoxios, veteranos factos ante tempus per testimoniales, vel militia dimissos extra causariam vel honestam missionem, vel etiam clericos factos vel copiatas, ad militiam hoc tempore reuocari iussit Honorius, constitutione ad Stilichonem Magistrum militum emissa. *l. 12. de veteranis.*

Honorius his Coss. Mediolano digressus, *Rauennam*, *Brixiam*, *Aquileium* profectus est: indeque postea Mediolanum regressus.

Episcopatu semel legitime in Synodo detrusos, sacerdotium repetentes, neque beneficio Principis restitui posse, definiuit hoc tempore Honorius: imo & iuxta legem Gratiani vltra centesimum ab vrbe illa lapidem exulare eos iussit *l. 35. de Episcopis.*

Aduersus *Donatistas* constitutionem edidit Honorius *l. 7. de haereticis*, qua, ad ostendendam Donatistarum perfidiam, iussit rescriptum, quod a Iuliano Imp. Donatistae impetrauerant, vna cum gestis, quibus eorum preces continebantur, proposito programmate celeberrimis in locis proponi.

Transferri milites a numeris ad numeros vetuit hoc tempore Honorius, constitutione ad Stilichonem Magistrum militum emissa. *l. 18. de re militari.*

Gildonis bona, vt & satellitum eius, in aerarium Principis relata, eodem iure, quo ceteras res priuatas Principis a metato immunes esse iussit Honorius *l. 8. de metatis.*

Conditionis suae desertores, qui passim per Gallias erant, in dispendium ciuitatum vel priuatorum, puta Curiales, Collegiatos, Burgarios, colonos, ad conditionem suam retrahi iussit hoc tempore Honorius, sub certa tamen temporis praescriptione. *l. 1. 2. 3. de his qui condit. propr. & l. 1. vtrum vi.*

Legatus ex Africa hoc Consulatu missus ad Honorium Mecilianus: ad cuius legationem emissa constitutio ad Pompeianum PC. Afr. cuius partes sunt *lex 166. de decur. l. 18. de lustrali conlat.*

Indulgentiam criminum omnibus reis deputatis, relegatis, in metallum damnatis, in insulam locaue deserta pulsis, hoc tempore mense *Iulio* tribuit Honorius Imp. *l. 10. de indulg. criminum.*

Aqua Claudia Romae tuitioni consuluit hoc tempore Honorius Imp. *l. 9. de aquaeductu.*

Prouinciales a variis damnis praedisque liberatum iuit Honorius ea constitutione ad Messalam PP. cuius partes tres hic superius positae.

Iudices sibi *Adsessores* ex prouincia, quam administrabant, non nisi per quatuor menses, interea videlicet, dum sibi aliunde prospiciunt, adsciscere seu retinere prohibiti hoc tempore ab Arcadio *l. 1. de adsessoribus.*

Vicariis cursus publici euectiones faciendi potestas adempta ab Honorio Impp. per PP. Galliarum, occasione *Macrobii*, Vicarii Hispaniarum & quinque per Galliam prouinciarum, qui id praesumpserat, multamque ideo temeritatis excepit. *l. 61. de cursu publ.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VINCENTIO & FRAVITTA COSS. 401.

Hic Consulatus *l. 28. de susceptorib. & l. 36. de Episcopis*, ita designatur: *Post Consulatum Stilichonis & Aureliani. GOTHOFREDVS.* Fast. Flor. mai. Βικεντίῳ καὶ Φραβίττα. Prosper & Marcellinus. *Vincentio*

ARCAD. & HONORIVS. — A. D. 401.

centio & Frauita. In Chron. Alexandr. male legitur: Βικεντίου καὶ Φλαβίου. Ita & in Canon. Eccles. African. Ἐπὶ Βικεντίου καὶ Φλαβίου τῶν λαμπροτάτων ὑπάτων. *Vincentio & Flauio VV. CC. Coss.* Huc & pertinet locus Sozomeni Hist. VIII. 4. Φλαβίτας καὶ Βικέντιος. Codices tamen alii habent: Φραίτας. Expresse Zosimus Hist V. 19. Φραΐτον nominat atque ab Imperatore Consulem creatum scribit, postquam Gainam rebellem vicerat. Fast. Idat. *Vincentio & Frauito*, exhibent; in Latercul. Colbertin. vero compte *Fabrito* audit. Cum Zosimo fere facit Socrates Hist. VI. 6. ὑπατείαν ἐδόθη Φραυΐτος· Γότθος μὲν αὐτὸς τῷ γένει. *Consul fuit Frauitus, Gothus quidem natione.* Et inter variantes Codicis Chifletiani, quæ in Marcellini Chronico notatæ sunt in editione Sirmondi, exstat etiam *Frauito* pro *Frauita*, accuratioremque esse hanc lectionem, fidem nobis facit lapidis inscriptio apud *CL. FABRETTVM* pag. 571.

VINCENTIO. ET. FRAVVI
TO. CONSVL. V. IDVS. SEPTEMB.
DEPOSITA. GAVDENTIA. IN.
PACE.

Confer. etiam Suidas in voce: Φράβιτος & *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 543.

XIIII. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 17. de bonis proscriptorum.* — Studio Com. R. P.

Hæc ipsa lex repetita *l. 23. de petitionibus.*

III. Non. Febr. Dat. Constantinop. *l. 62. de cursu publico.* Cæsario PF. P.
Id. Febr. Dat. MED. *l. 2. de equorum conlat.* Pompeiano Proc. Afric.
IIII. Kal. Mart. Dat. Med. *l. 28. de susceptoribus.* Pompeiano Proc. Afric.
IIII. Kal. Mart. PP. Med. *l. 11. de Senatoribus.* Troino * Com. S. L.

Consulatus huic l. perperam subnotatus, *Vincentio & Auito.*

* γρ. *Troilo.* v. Synesium *ep. 26.* &c.

III. Kal. Mart. Dat. Mediol. *l. 11. C. Iust. de annonis.* Hadriano * PF. P.

* al. *Eutychiano*, male.

XII. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 3. de equorum conlat......* PF. P. & Com. S. L.
VIII. Kal. Apr. Dat. Med. *l. 5. de tabulariis.* Hadriano PF. P.
V. Kal. Apr. Dat...... *l. 1. de indictionibus.* Pompeiano Proc. Afric.
Prid. Kal. Sept. Dat. Mediol. { *l. 26. de erogat. mil. ann.* / *l. 63. de cursu publico.* / *l. 29. de annona & trib.* } Prouincialibus prouinciæ Proconsularis.
VII. Kal. Iul. Dat. Med. *l. 3. de indulgent. debitor.* Andromacho PF. V.
IIII. Non. Iul. Dat. Med. *l. 41. de operib. publ.* Hadriano PF. P.
III. Id. Iul Dat. Med. *l. 11. de bonis proscriptor.* Bathanario Com. Afric.
III. Id. Dat. Med. *l. 16. de exactionibus.* Hadriano PF. P.
Prid. Id. Iul. Dat. Med. *l. 36. de Episcopis.* Pompeiano Proc. Afric.
VI. Kal. Aug. Dat...... *l. 6. de locatione fundor. patrimonial.* Nestorio Com. R. P.
Prid. Id. Sept. Dat. Constantinop. *l. 12. de proximis.* Clearcho PF. V.

Hæc lex ex parte abrogatur *l. 12. de Senatoribus.* A. D. 414

III. Kal. Octob. Dat. ALTINO. *l. vn. de officio Vicarii.* * ....

* Suppleo: *Hadriano PF. P.* vt dico ad *illam l.*

ARCADII & HONORII constitutiones sine die & Coss.

L. 2. Cod. de apparitorib. Proconsulis. Dominatori Proc. Afric.
In aliis codd. *Imppp. Valentinianus. Valens & Gratianus* inscribuntur.
L. fundos 10. Cod. de fundis patrimonialib. Eutychiano PP.
L. excusationem 24. Cod. de excus. tutor. Flauiano PF. P.
L. seruos 12. Cod. de agricolis. Florentino.
L. locorum 11. Cod. de omni agro deserto. Hadriano PF. P.
L. si quis 11. Cod. de vectigalibus. Lampridio PP.
L. nullum 10. Cod. de off. Rector. provinc. Limenio Comiti S. L.
L. coloni 2. Cod. in quib. caussis coloni censiti. Nebridio Comiti Asiæ.
L. vectigalia 10. Cod. de vectigalibus. Rufino PP. *

* al. *Anthemio.*

L. glebam 2. Cod. de Prætoribus. ad Senatum.
L. quia nonnunquam 3. Cod. quæ res venire. ad Senatum & populum.

Imo

 Imo & sine nomine personarum, ad quas eæ emissæ.

L. 1. Cod. de collat. fundor. fiscal.
L. in proconsulari 3. Cod.
L. 1. Cod. de cupressis.
L. originarios 11. Cod. de agricolis.
L. cura 3. Cod. qui militare possunt.
L. vniuersi 9. Cod. de fundis patrim.
L. per Illyricum 11. Cod. de cohortalib.
L. eos qui 4. Cod. de diu. præd. vrbanis.
L. 2. Cod. de apparit. Præf. annonæ.
L. per omnes 5. Cod. de collatione fundorum.

CHRONICON HISTORICVM.

ARcadius his Coss. *Constantinopoli* egit, Honorius *Mediolani.*

Gainas superiore anno a Frauitta profligatus fugatusque (ob quam rem Frauitta hoc anno Consul factus est) cum per Thraciam Istro transito in patriam reuerti cogitaret ab Hulde, Hunnorum Duce, tandem cæsus fuit, caputque eius Constantinopolim transmissum allatumque huius anni initio III. Nonas Ianuarias: testis Zosimus, *lib. 5. cap. 20.* Marcellinus *Chronico his Coss.* Chronicon Alexandr. *his Coss.* Socrates *lib. 6. cap. 6.* Philostorgius *lib. 11. cap. vlt.* Inde in bona eius satellitumque itum, qui & antea hostis declaratus fuerat. Ad hanc vero bonorum proscriptionem referri posse videtur *l. 17. de bonis proscriptor. seu l. 23. de petitionib.*

Annonæ militari, equorumque militarium in pretio exactioni, vt & parauer edorum & parangariarum per Africam Proconsularem, Numidiam, Mauritaniam Byzacenam & Tripolim enixe prospectum iuit hoc tempore Honorius Imp. Februario Martioque mense *l. 2. & 3. de equorum collatione. l. 28. de susceptoribus. l. 1. de indictionibus. l. 26. de erogat. mil. ann. l. 29. de annona & trib. l. 63. de cursu publ.*

Indulgentiam debitorum seu tributorum præteriti temporis ad A. 386. vsque tribuit Honorius: ab A. D. 386. ad 395. suspendi eorum exactionem voluit, vsque quo id, quod ea l. continetur, factum fuisset: ab A. D. 395. sine dilatione solui. *l. 3. de indulg. debitor.*

Theodosivs Iunior, huius Codicis conditor, patre Arcadio his Coss. natus est IV. Id. April. Socrates, *lib. 6. cap. 6. in fine.* Sozomenus, *lib. 8. cap. 4.* Marcellinus & Chronicon Alexandr. *his Coss.* Huius vero natalis sui postea meminit ipse *l. 17. de proximis Comit. disp. Loca vacantia* seu *areas vacantes*, in ciuitatibus posita, quæ nullum vsum vel ornatum ciuitatibus præbent, vel ædificia *iuris templorum* a Principe Curialib. vel collegiatis concessa, penes impetrantes sub pensione manere voluit Honorius *l. 42. de operib. publ.*

Marcharidi cuiusdam per Africam proscripti sit mentio *l. 18. de bonis proscriptor.*

De Clericorum immunitate a lustrali collatione lata lex ab Honorio *l. 36. de Episcopis.*

Honorius Mediolano *Altinum* sese contulit.

ARCADIO & HONORIO AA. V. COSS. 402. (a)

(a) Fast. Idat. *Arcadio V. & Honorio V.* Marcellinus. *Arcadio V. & Honorio V.* Fast. Flor. mai. Ἀρκαδίȣ τὸ ε καὶ Ὀνωρίȣ τὸ ε. Chron. Alexandrin. Ἀρκαδίȣ Αὐγȣ́στȣ τὸ ε καὶ Ὀνωρίȣ Αὐγȣ́στȣ τὸ ε. Latercul. Colbertinmale. *Arcadio II. & Honorio II.* Ad finem Cod. MS. Persii legitur: *Flauii Iul. Trif. N. N. Sabini Vi. Protector domesticus temptaui emendare sine antigrapho & adnotaui Barcellonæ Coss. DD. NN Arcadio & Honorio quinquies.* Ad finem etiam Nonii Marcelli exstat: *Iun. Trifon. Sabin. Protector Dominic. Legi Q. cum DD. NN. Arcad. & Honor. quinquies Coss. prout potui sine magistro emendans annotaui anno ætatis XXX. & militiæ quarto in ciuitate Tolosa.* Vid. de his PETRVS RELANDVS in Fast. Consul. pag. 544.

THEODOSIVS Iunior, huius Codicis conditor, superiore anno natus, ab Arcadio Patre huius Consulatus initio Augustus creatus est: Sozomenus, *lib. 8. cap. 4. in fine.* IV. Id. Ianuar. Chronicon Alexandr. *his Coss.* qui & ideo Quinquennalia sua finiente iam quinquennio celebrauit III. Id. Ian. A. D. 407. idem Chron. Alexandr. GOTHOFREDVS.

Chron. Alexandrinum quidem habet: *His Coss. Theodosius iunior Constantinopoli ad Hebdomum in Tribunali ab Arcadio patre mense Audynæo IV. Idus Ianuarias creatus est Augustus*, verum, cum ANTONIVS PAGIVS *dissert. Hypat. Cap. II. §. VIII. can. IV.* obseruauerit: *Quinquennalia* (quorum meminit hic Gothofredus) *a Cæsaribus, vel Augustis die Imperii natali anni quinti, vel sexti ineuntis, vel etiam die natali Collegarum in eodem anno quinto ineunte vel completo, de more celebrata, sed aliquando in similem alterius mensis diem translata, adeo vt exempli caussa, qui quinto Kalendas Nouembris Imperium obtinuerat; si ea die ac mense ea solemnia repræsentare non posset, non nisi quinto Kalendas alterius mensis eiusdem anni eadem celebraret;* non potuit non idem *Cap. XIV. §. IV. an. 402.* annotare, diem nuncupationis Theodosii Iunioris III. Id. Ianuar. fuisse, legendumque in Chronico Alexandrino loco IV. Idus Ian. *III. Idus Ianuar.* Nam idem Chron. dum ad an. 406. Quinquennalia Theodosii Iun. memorat ait ea celebrata, *μηνὶ Αὐδυναίῳ πρὸ γ´ ἰδῶν ἰανȣαρίων*, *mense Audynæo tertio Idus Ianuarias*, & iterum de Quindecennalibus Theodosii ad annum 415. scribit: *His Coss. Theodosius iunior Augustus Quinquennalia* (loco Κυϊνκεννάλια, legendum Κυϊνδεκεννάλια, i. e. *Quindecennalia*, obseruante Cl. Pagio) *Constantinopoli, mense Audynæo, tertio Idus Ianuarii peregit.* Iterum ad annum 443. habet: *His Coss. dedicatæ sunt Thermæ Achilleæ mense Ianuario III. Idus Ianuarii.* Cum enim ipso die natali Theodosii Imperatoris thermæ illæ dedicatæ videantur, liquet eum in eis ædificandis, ac dedicandis ad huiusmodi solemnia respexisse (nam hoc anno Quinquennalia septima post patris mortem egit) verumque esse, Thermas, ceteraque id genus opera publica in similibus festiuitatibus constructas, vel dedicatas fuisse. Ex his

ARCADIVS HONORIVS & THEOD. his locis itaque, superiore obseruata regula, colligitur, Theodosium, non *IV. Idus Ianuarii*, vt mendose in vno Chronici Alexandrini loco scriptum est, sed *III. Idus* eiusdem mensis, Augustum nuncupatum esse. *RITTER.* A. D. 402.

ARCADIVS, HONORIVS ET THEODOSIVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

XI. Kal. April. Dat. CONSTANTINOP. *l. 14. de annonis ciuicis.* Clearcho PF. V.
VIII. Id. Decemb. Dat. RAV. *l. 15. de tironibus.* PF. V.

His duabus constitutionibus addendum in inscriptione *Theodosii* (Iunioris scilicet) nomen.

CHRONICON HISTORICVM.

Arcadius hoc tempore *Constantinopoli* egit, Honorius *Rauennæ:* de qua Honorii Rauennæ mora vid. & Claudianum *in VI. Cos. Honorii. v. 495.*

Ab hoc vero tempore Honorius, Mediolano ferme derelicto, *Rauennæ* sedem constituit deinceps. Indeque iam Rauenna vrbs Regia, Imperatorum Regumque sedes extitit.

Gothi Alarico duce Pannonia, Norico, Rhetiaque superatis, in Italiam brumæ tempore summa celeritate penetrarunt. Prudentius, *lib. 2. adu. Symmachum:* Claudianus, *de bello Getico*, & *in VI. Cos. Honorii.* Aduersus hanc irruptionem tirones honoratis indicti *l. 15. de tironibus.* cuius indictionis meminit etiam anno proximo Honorius *l. 14. de desertorib. l. 3. de agentibus.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. I. & RVMORIDO COSS. 403. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Θεοδοσίου νέου Αὐγούστου καὶ Ρυμορίδου. Fast. Flor. mai. Θεοδοσίου τὸ α´ καὶ Ρομορίδου. Codex Canon. Eccles. African. Θεοδοσίου τοῦ Αὐγούστου καὶ Ρυμορίδου. Malala Chronogr. Θεοδοσίου καὶ Ρομορίδου. Fast. Idat. *Theodosio & Rumorido.* Marcellinus. *Theodosio iuniore & Rumoriao Coss.* Prosper. *Theodosio Augusto I. & Rumorido.* Male Latercul. Colbertin. *Theodosio IV. & Rumorido.* Seruat Consules inscriptio apud *FABRETTVM* pag. 387.

HIC. REQVIESCET.
AIO. IN. PACE. QVI.
VIXSIT. IN. SECVLO.
P. M. AN. XL. RECES
SIT. DE. SECVLO. DI
E. III. IDVS. NOVENB.
CONS. THEODOSI
O. AVG. PRIMVM
ET. ROMORIDO
V. C. CONS.

Apud *GRVTERVM* pag. MLII. 10.

D N. THEODOSIO. AVG. ET.
FL. RVMORIDO. V. C. CONSS.

Confer. etiam *FERRETIVS* in Mus. Lapidar. pag. 75. & *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 546.

XV. Kal. Mart. Dat. RAV. *l. 19. de susceptoribus.* Septimino Procons. Afric.
VI. Kal. Mart. Dat. Rau. *l. 11. de desertoribus.* Hadriano PF. P.
VIII. Id. Mart. Dat. Rau. *l. 21. de pistoribus.* Vitali PF. ann.
VII. Kal. Apr. Dat. Rau. { *l. 64. de cursu publ.* / *l. 19. de lustrali conl.* } Septimino Proc. Afric.
III. Kal. Iun. Dat. Rau. *l. 3. ad l. Iul. de ambitu.* Strategio Vic. Africæ.
Kal. Iul. Dat. Rauen. *l. 13. de agentibus in rebus.* Hadriano PF. P.
VIII. Kal. Aug. Dat. Rau. *l. 12. de desertoribus.* Hadriano PF. P.
VI. Non. Octob. Dat....... *l. 13. & 14. de desertoribus.* Hadriano PF. P.
VI. Kal. Ianuar. Dat. Mediolani. *l. 3. Cod. Iust. de adsessoribus.* Messalæ PF. P.

Hæc lex huic tempori conuenire non potest.

CHRONICON HISTORICVM.

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD. — A.D. 403.

HOnorius Imp. his Coss. agere pergit *Rauennæ*.

Mœnia seu muri vrbis Romæ metu aduentantis Alarici instaurati. Claudianus *in VI. Cos. Honorii v. 331. & 336.* & vetus inscriptio Romæ, quo tempore Longinianus P. V. erat. Alludit & idem Claud. *de bello Getico v. 96. seqq.* *GOTHOFREDVS.*

Hoc ipso anno, qui præcessit sextum Honorii Consulatum, Alaricus Rex Gothorum magno comparato exercitu descendens in Italiam, apud *Pollentiam* vincitur a Stilichone: id quidem hoc anno accidisse colligitur ex Claudiano & aliis, vt inferius patebit. Ex quibus corrigendum sit Cassiodori Chronicon, vbi anno superiore ponitur, & inuersa sententia, Stilicho habetur a Gothis fuisse superatus. Æstuabat Alaricus desiderio potiundæ vrbis, semper id animo & ore versans. Quamobrem iusto timore perculsi Honorius & qui in vrbe erant Senatores, ad auertendam imminentem cladem, nouis mœniis Romam circumdant: de quibus Claudianus *in VI. Cons. Honor.* his versibus, a *v. 341.*

Addebant pulchrum noua mœnia *vultum,*
Audito perfecta recens *rumore Getarum.*
Perfecitque opifex decori timor; & vice mira
Quam pax intulerat, bello discussa senectus.
Erexit subitas turres, cinctosque coëgit
Septem *continuo* montes *iuuenescere* muro.

Exstat de eiusmodi erectione murorum vetus inscriptio super Portuensem portam trans Tiberim, quæ sic habet apud Smetium pag. 8. n. 1.

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS. PRINCIPIBVS. ARCADIO. ET.
HONORIO. VICTORIBVS. ET. TRIVMPHATORIBVS. SEMPER. AVGG.
OB. INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE. MVROS. PORTAS. AC. TVR
RES. EGESTIS. IMMENSIS. RVDERIBVS. EX. SVGGESTIONE. V. C. ET.
INLVSTRIS.
MILITIS. ET. MAGISTRI. VTRIVSQ. MILITIAE. STILICHONIS. AD. PER
PETVITATEM. NOMINIS. EORVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT.
CVRANTE. FL. MACROBIO. LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS.
D. N. M. Q. EORVM.

Nomina vero Stilichonis & Fl. Macrobii abrasa exstant, ita tamen, vt legi possint. Nam proditione Stilichonis detecta & capitis pœna punita, factum SC. vt publica quæque atque priuata monumenta, quæ in eius honorem fuissent erecta, penitus disiicerentur; vnde etiam dicatis statuis exturbatis, titulis appositum eius nomen abrasum fuit: quod quidem pluribus exemplis antiquæ eiusdem Stilichonis docent inscriptiones, quæ adhuc exstant, & expuncto leguntur nomine Stilichonis. *BARONIVS in annal. Eccles. ad an. 403. & 408.*

In *desertores* militiæ eorumque occultatores per PP. Italiæ variis constitutionibus, pœnis & rationibus insurrexit hoc tempore Honorius *l. 11. 12. 13. 14. de desertorib.* partim, vt latrociniis occurreret, partim aduersus Gothorum irruptionem.

Septiminus his Coss. Proconsul Africæ fuit, ad quem variæ extant constitutiones. In *actis collat. Karthag. die 3. c. 173.* recitatur libellus, quem Catholici his Coss. Id. Septemb. Karthagine huic Septimino obtulerunt, aduersus Circumcelliorum violentiam. Mox & responsum subiicitur ad eum libellum eiusdem Septimini Proconsulis.

Honorius Imp. post *Polentinam* de Alarico seu Gothis victoriam, quæ festo Paschatis congruit, vt testatur Orosius, *lib. 7. cap. 37* primis messibus, inquit, Claudianus, *de bello Getico v. 152.* Post alteram item *Veronensem*, a Romanis expetitus, Rauenna digressus itinere ducto per totum littus maris Hadriatici per Fanum Fortunæ, Metauro transito, Petra pertusa, Iouis delubro, per Apenninum, Clitumnum, Narniam, (quod iter describit Claudianus, *paneg. in VI. Cos. a v. 499.*) ROMAM venit: de quo mox anno *prox.* plura. *GOTHOFREDVS.*

Iornandes lib. de rebus Geticis, postquam narrauit, Gothos Alaricum Regem sibi consuluisse, ait: *Mox vt ergo antefatus Alaricus creatus est Rex, cum suis deliberans, suasit eis suo labore quærere regna, quam alienis per otium subiacere: & sumpto exercitu per Pannonias, Stilicone & Aureliano Coss. & per Sirmium dextro latere, quasi viris vacuam, intrauit Italiam: nullo penitus obsistente ad pontem applicuit Condiniani, qui tertio milliario ab vrbe erat regia Rauennate.* Vbi Iornandes vno tenore refert, quæ ab anno CCCLXXXII. quo *Alaricus* dictus est Rex, vsque ad annum CCCC. inter Gothos gesta sunt. Hæc breuius narrant Prosper & Cassiodorus in Chronicis ad Consulatum Stiliconis & Aureliani anno CCCC. gestum. Tum ad Consulatum Arcadii V. & Honorii V. seu ad annum CCCCII. Prosper scribit: *Aduersus Gothos vehementer vtriusque potentiæ partis clade pugnatum est.* Idem ad eum annum referunt Cassiodorus & Iornandes citatus, qui aiunt, pugnam habitam esse *ad Polentiam*, quod oppidum erat Liguriæ apud Tanarum fluuium, nunc excisum. Sed genti suæ vterque nimium fauens Gothos victores exstitisse scribunt. Pugnatum fuisse die Paschatis, qui anno elapso in diem VI. Aprilis incidit, Orosius Lib. VII. c. 25. insinuat, dum ait: *Taceo de infelicibus illis apud Polentiam gestis, cum barbaro & pagano duce, hoc est, Saule, cui summa belli commissa est, cuius improbitate reverendissimi dies, & sanctum Pascha violatum est: cedentique hosti propter religionem, vt pugnaret extortum est*, &c. Alia postea prælia habita tam *Hastæ*, quæ vrbs est Liguriæ, quam *Veronæ*, vt prodit Claudianus in sexto Consulatu Honorii, imo & in aliis oppidis, vt tradit Iornandes citatus. Ad hoc bellum refert Gothofredus leg. 15. Cod. Theod. *de ti-*

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD.

ronibus, qua honorarii tirones indicti fuere. Quæ lex anno superiori emissa. Refert etiam ad hanc Gothorum irruptionem leges eiusdem Codicis 11. 12. 13. & 14. *de desertoribus* datas, partim, vt latrociniis Honorius occurreret, partim aduersus Gothorum irruptionem, quemadmodum & legem 13. eiusdem Cod. *de agentibus in rebus*, latam ad tironum indictionem. Quæ omnes leges hoc anno emissæ indicant, currenti anno bellum adhuc durasse. Baronius num. L. vt hanc irruptionem ad hunc annum referret, motus est his versibus Claudiani de *de bello Getico v. 485.* vbi vnum ex Alarici ducibus ita loquentem inducit:

Si numero non fallor, ait, tricesima *currit*
Bruma *fere*, *rapidum postquam tranauimus Istrum,*
Romanamque manum tantis eludimus annis.

Quibus indicari arbitratur Baronius, nondum fuisse annos triginta ab egressu Gothorum, quem contigisse putat anno CCCLXXVI. Addit, Ammianum Lib. XXX. scribere, Gothos transmisso Istro inuasisse Thracias anno CCCLXXIII. & si addantur triginta, plenum hunc ipsum annorum numerum a Claudiano signatum inueniri. Verum Claudianus annos illos triginta, ab anno CCCLXXIII. deducit, eosque vtrinque incompletos intelligit, quod vt magis exprimat, ait: *Tricesima currit bruma fere.* Infra vero *v. 630.* aduerbium illud omittit:

Vnoque die Romana rependit
Quicquid ter denis *acies amisimus* annis.
O celebranda mihi cunctis Pollentia saclis!

Idem habet Prudentius aduersus Symmachum agens *Lib. II. v. 714.*

Illic, ter denis *gens exitiabilis* annis
Pannoniæ, pœnas tandem delata rependit.

Gothi itaque Danubium primum traiecere anno Christi CCCLXXIII. vt eo anno ostendimus, & ex laudatis Claudiani ac Prudentii versibus confirmatur. Ab eo autem Christi anno ad CCCCII. anni triginta nondum completi fluxere, ideoque vterque Poëta confirmat quid Cassiodorus & Prosper citati tradidere, anno scilicet superiori Gothos inter & Romanos ad Pollentiam pugnatum. A. D. 403.

Alterum argumentum deducit Baronius ex erectione murorum vrbis Romæ ad auertendam imminentem cladem Marici, de quibus nouis mœniis loquitur Claudianus *de sexto Consulatu Honorii*, extatque Romæ vetus inscriptio recitata a Baronio, in qua dicitur, eam murorum instaurationem factam esse *Curante Fl. Macrobio Longiniano V. C. Præf. Vrbis.* Ait denique Baronius S. Paulinum in natali VIII. Sancti Felicis alludere ad hanc murorum vrbis constructionem; quod quidem verum est: cum Paulinus inter alia de Deo scribat:

Ipsa intra muros turris tibi, qui sine muris
Murus erit.

Et certe illud Natalitium in medio belli tumultu, & incursionum Barbarorum, & nominatim *Gothorum* metu conscriptum esse, eius lectio manifeste ostendit. Sed cum primum carmen natalitium Paulini ad annum trecentesimum nonagesimum quartum pertineat, Natalitium carmen VIII. scriptum est die XIV. Ianuarii festo S. Felicis sacra, anni quadringentesimi primi, ideoque Gothorum irruptio & murorum vrbis instauratio pertinent ad annum quadringentesimum. Imo ex hoc natalitio carmine, quod a præfato anno remoueri non potest, liquet, primum cum anno trecentesimo nonagesimo quarto alligandum esse. Si enim conueniret in annum CCCXCIII. vt contendit Baronius anno CCCXCVII. num. XIV. & alibi, octauum cecinisset Paulinus mense Ianuario anni quadringentesimi, sicque Romani anno CCCXCIX. sibi ab Alarico timuissent, & ad eum reprimendum noua mœnia construxissent; cum tamen eo anno nondum Romani sibi metuerent ab eo. Ex octauo itaque S. Felicis Natalitio aliorum chronotaxis pendet, patetque, Baronium contra principium a se statutum hoc carmen in præsentem annum distulisse. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO A. VI. & ARISTAENETO COSS. 404. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Ὀνωρίυ Αὐγύϛυ τὸ ϛ΄ καὶ Ἀριϛαινέτυ. Fast. Flor. mai. Ὀνωρίυ τὸ ϛ΄ καὶ Ἀριϛαινέτυ. Prosper. *Honorio VI. & Aristeneto.* & ita Marcellinus. *Aristæneti* mentionem etiam facit Synesius epist. 32. χθὲς καὶ πρώην ἐπὶ τῶν ἔναγχος ὑπάτων, ὧν ἅτερος ἐϛιν Ἀριϛάινετος· τὸν γὰρ συνάρχοντα ἀγνοῶ. *Nudius tertius nouis Consulibus, quorum alter est Aristænetus: collegam enim ignoro.* Cum enim vnus Consulum Romæ & alter Constantinopoli crearetur, aliquando vnus tantum in oriente notus erat, aut etiam in occidente, alterius vero notitia nondum eo peruenerat ob itineris longinquitatem. vid. Procopius Hist. Arcan. c. XXVI. *Aristænetus* scribi a plerisque videt lector, *lex* tamen 31. *Cod. Theod. de nauicular. Aristheneto* habet, pro quo edidit Gothofredus *Aristineto.* Male Fast. Idat. *Honorio IV. & Aristone.* Latercul. Colbertin. *Honorio VII. & Aristone.* In Cod. Can. Eccles. African. vero *Honorius* solum memoratur: Ὀνωρίῳ Αὐγύϛῳ τῷ ἕκτῳ ὑπάτῳ. Sed & hoc factum in marmoribus. Ita apud *FLEETWOOD* Syllog. inscript. pag. 393.

DEPOSITVS. D. VIIII. KAL. SEPTEMBR.
DOMINI. HONORI. AVG. VI. COSS.

& *REINESIVM* inscript. 291. class. XX. p. 965.

HIC. POSITVS. EST. BENEMERITVS. EL....
VESTITOR. IMPERATORIS. QVI. VIX.
DEPOSITVS. D. VIIII. KAL. SEPTEMB.
DOMINI. HONORI. AVG. VI. COSS.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Cons. pag 548.

IIII. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 4. de his qui super religione.* Anthemio Magistro officiorum.

III. Non

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD. A. D. 404.

III. Non. Feb. Dat. Constantinop. *l. 15. de Iudæis*. Eutychiano PF. P.
IIII. Kal. Mart. Dat. ROM. *l. 65. de cursu publico*. Hadriano PF. P.
IX. Kal. Apr. Dat. Rom. *l. 2. de excoct. & transl.* ad Hadrianum PF. P.
VI. Id. Apr. Dat. . . . . *l. 4. Cod. Iust. de adsessor.* ad Cæcilianum Vicarium.
X Kal. Mai. Dat. Romæ. *l. 16. de Iudæis*. Romuliano PF. P.
Prid. Kal. Iul. * Dat. Constantinop. *l. 14. de agentibus*. Anthemio Magistro Officiorum.

* *Iun.* C. Iust.

VIII. Id. Iul. Dat. Rom. *l. 4. de decuriis V. R.* Exsuperantio, Iulio, & ceteris decurialibus.
Prid. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. 42. de operib. publ.* Eutychiano PF. P.
VIII. Kal. Aug. Dat. Rom. *l. 17. de Iudæis*. Hadriano PF. P.
III. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 5. de fabricensibus*. Anthemio Magist. Officiorum.
XV. Kal. Sept. Dat. . . . . *l. 31. de nauicular*. Hadriano PF. P.
IIII. Kal. Sept. Dat. Constantinop. { *l. 37. de Episcopis.* / *l. 15. Cod. de Episcopis.* } Studio PF. V.
III. Id. Sept. Dat. Constantinop. *l. 5. de his qui super religione*. Studio PF. V.
XIV. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. vlt. de his qui super relig.* Eutychiano PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius Imp. vt dixi anno superiore, Rauenna ROMAM venit, vbi & sextum Consulatum auspicatus est; quo nomine Claudianus, expresso in id panegyrico, *in hunc VI. Consul.* vrbi Romæ gratulatur. Hinc igitur iam quinque constitutiones Honorii, hoc anno a mense Februario ad Augustum ferme, *Romæ* datæ occurrunt. Hoc vero ipso anno ludi gladiatorii ab Honorio ibi posito sublati videntur. Certe Claudianus, *d. paneg.* simulacra tantum ludorum gladiatoriorum exhibita tum describit.

Ioannis Chrysostomi occasione tumultus hoc anno *Constantinopoli* excitatus, schismaque in Ecclesiam inuectum, ob Eudoxiæ odium in Ioannem, eo quod in statuæ ipsius erectionem publice superiore anno inuectus fuisset. Quare & euocati Constantinopolim Episcopi ac nominatim Theophilus Alexandrinus, ad eum de sede deturbandum, quod & factum substituto ei Arsacio, eiectoque eo in exilium Cucusum. Hinc iam populi tumultus: contra Arcadius (Eudoxiæ coniugi obnoxius) Ioannitarum cœtus prohibuit: quo pertinent quatuor huius anni constitutiones, inde a fine mensis Ianuarii, puta *lex 4. 5. 6. de his qui super religione.* & *l. 37. de Episcopis*. Sed & *incendium* Constantinopoli exortum eiecto Ioanne Chrysostomo, his COSS. XII. Kal. Iul. quo & Ecclesia (postea reparata A. 415. teste Marcellino *Chronico*) & Senatus conflagrauere. Zosimus, *lib. 5. cap. 23. 24.* Socrates, *lib. 6. cap. 16.* Sozomenus, *lib. 8. cap. 24.* Marcellinus *Chronico his Coss.* Chronicon Alexandrinum, *his Coss.* Palladius, *in dialogo*. Georgius *in vita Chrysostomi*, etiam apud Photivm *num. 96.* Huius incendii mentio in *l. 37. de Episcopis*, quæ data duobus ferme post mensibus. Eodemque pertinet biennio post *lex 44. de operibus publicis*. Incendium porro istud Ioannitis, id est, Ioannis Chrysostomi sectatoribus ab inimicis eius imputatum: Ioannitis vicissim id in aduersarios referentibus. vid. Zosimum, Socratem, Sozomenum, Chronicon Alexandr. Quare quæstiones super eo agitatæ excruciatique nonnulli primum a Studio P. V. vt docet *d. lex 37. de Episcopis.* & deinceps etiam ab Optato P. V. teste Socrate & Sozomeno, quem P. V. reperio anno proximo 405. vt docet *lex vlt. de vsuris.* cui quæstioni modum & finem adhibere Arcadius *d. l. 37.* necesse habuit. Nihilominus bellum ciuile Constantinopoli fuit ex die III. Kal. Sept. (id est, postero post hanc l. die) vt testantur Idacii *Consularia*. Quare & Arcadius Ioannitarum conuentus magis magisque disturbare conatus: prohibitis inter alia seruis & corporatis vrbis miscere sese Ioannitarum cœtibus *l. 5. de his qui super relig.* quæ data est III. Id. Sept. neque tantum in vrbe, verum etiam per prouincias: Ioannitis redire iussis ad communionem Arsacii (qui hoc anno VI. Kal. Iul. Ioanni Chrysostomo deposito Cucusumque relegato, suffectus fuerat) & Theophili Alexandrini, Porphyriique Antiocheni *l. 6.* seu *vlt. eod. tit.*

De *Iudæis* tres exstant hoc anno constitutiones: vna Arcadii, qua priuilegia Patriarcharum eorumque, qui ab his præpositi, confirmauit *l. 15. de Iudæis*. Duæ Honorii Romæ datæ: quarum priore *l. 16. de Iudæis*, Iudæos omni militia priuauit, altera, puta *l. 17. de Iudæis*, Apostolatus ex Occidente in Orientem mittendi facultatem restituit, abrogata l. sua lata A. 399. *l. 14. eod. tit.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

STILICHONE II. & ANTHEMIO COSS. 405. (a)

(a) Chron. Alexandrin. Στελίχωνος τὸ β' καὶ Ἀνθημίου. Fast. Flor. mai. Στελιχόνος τὸ β' καὶ Ἀνθημίου τὸ ά. Codex Canon. Eccles. African. Ἐπὶ Στελίχωνος πάλιν καὶ Ἀνθεμίου τῶν λαμπροτάτων. Socrates Hist. VI. 20. Στελίχωνος τὸ δεύτερον καὶ Ἀνθεμίου. *Stilicone II. & Anthemio.* Imitatur græcos Latercul. Colbertin. in quo *Stelicone* legimus. Fast. Idat. *Stilicone II. & Anthemio.* Prosper. *Stilicone II. & Anthemio.* Male vero in Scaligeriana Marcellini editione, *Stilicone III. & Anthemio*, quem errorem emendauit Sirmondus. Stiliconis Consulatum secundum memorant etiam lapides, apud *GRVTERVM* MLIII. 4.

CONSVLATV. M. F. STILICHONIS.

SECVNDO. CC. DEPOSITVS. ETC.

apud eundem MLIV. 5.

STILICONIS. CONS. II.

& *FABRETTVM* inscript. pag. 734.

IIII. NON. DECB. STILICONE.

CONS. II.

BOISSARDVS antiq. Rom. Part. III. pag. 138. inscriptionem exhibet, in qua nomen Stiliconis erasum est, & postea legitur:

VIRO. BIS. CONSVLI. ORDINARIO.

MAGISTRO. VTRIVSQVE. MILITIAE. &c.

Confirmat lapis hic quæ supra ex Baronio de eraso Stiliconis nomine dedimus. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 551.

Prid. Non. * Feb. Dat. RAVENNAE *l.* * *2. de Episcopali iudicio.* Hadriano PF. P.

* Hypobolimæa hæc lex.

Prid. Id. Feb. Dat. Rauennæ { *l. 38. de hæretic.* / *l. 3. ne sanctum bapt.* } Edictum.

Prid. Id. Feb. Dat. Rauennæ. *l. 4. & 5. ne sanctum baptisma.* Hadriano PF. P.
III. Non. Mart. Dat. Rau. *l. 2. de religione.* Diotimo Proc. Afric.
XII. Kal. Mai. Dat. Rau. *l. 19. de bonis proscriptor.* Vrsicino Com. S. L.
Prid. Id. Iun. Dat. NICIAE. *l. vlt. de vsuris.* Optato PF. V.
Ante Iulium. Dat...... *l. celebrandis 19. Cod. de nuptiis.* Eutychiano PF. P.
VI. Id. Iul. Dat. ANCYRAE. *l. 1. ne quis in Palat. man.* ad Anthemium PF. P.
XI. Kal. Aug. Dat. Rau. *l. 62. de appellationib.* ad Diotimum Proc. Afr.

Hac l. fit mentio *Gentilium.*

X. Kal. Aug. Dat. Ancyræ. *l. vn. de mensorib.* Æmiliano Magistro Offic.

Prid. Id. Aug. Dat. Ancyræ. { *l. 28. de palat. S. L.* / *l. 18. Cod. de rescind. vend.* } Nestorio Com. R. P.

VIII. Kal. Octob. Dat. Rau. *l. 43. de operib. publ.* Hadriano PF. P.
VIII. Id. Nou. Dat....... *l. 24. de petitionib.* Anthemio PF. P.
Id. Nouemb. Dat....... *l. 2. C. de naturalib. lib.* Anthemio PF. P.
VI. Id. Decemb. Dat. Rau. *l. 39. de hæreticis.* Diotimo suo salutem.
Id. Decemb. Dat...... *l. 5.* seu *vlt. Cod. de off. PP. Orientis.* Anthemio PF. P.
XIIII. Kal. Ian. Dat. CONSTANTINOP. *l. 63. de appellationib.* Anthemio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

HOnorius Roma digressus, his Coss. *Rauennæ* egit.

Equitii Hipponæ Diaretorum *Episcopi* de sede sua depositi occasione, simul & ad Patrum Africanorum superiore anno legationem seu petitionem (vt docet canon. 93. Cod. Africani) Honorius Imp. Episcopum ob culpam aliquam Episcopatu depositum, Episcopatum repetentem, vltra centesimum ab vrbe miliarium pelli iussit *l. 2. de Episcopali iudicio.*

Henoticum, seu Edictum de *vnitate* per Africam ab Honorio Imp. emissum his Coss. pridie Idus Febr. quo & *Donatistis* pœnæ denunciatæ, ad Patrum Africanorum superiore anno legationes & querelas aduersus Donatistarum furorem, vt videre est can. 93. Cod. Afr. vbi mandata Legatorum continentur, Edicto Honorii congruenti omnino. Cuius Edicti mentio fit apud Idacium *in Consularib. his Coss.* in *l. 2. de religione*, & canone 94. & 99. Cod. Afric. Eius vero partes duæ supersunt *l. 38. de hæreticis*, & *l. 3. ne sanctum baptisma.* Ei porro exequendo eodem die specialia ab Honorio Imp. mandata emissa ad Hadrianum PP. quæ continentur *l. 4. & 5. eod. tit. ne sanctum bapt.* mox & ad Diotimum Proconsulem Africæ. *l. 2. de religione.* qua iubet, vt Edictum de vnitate per Africanas regiones per diuersa proponat, ad quem altera quoque *l. 39. de hæreticis*, sub finem anni data, pœnas aduersus Donatistas exerceri iussit.

Possessiones ex *bonis Gildonis*, a priuatis possessas, cum fructibus restitui iussit Honorius, *l. 39. de bonis proscript.*

Arcadius Constantinopoli *Nicæam* Bithyniæ profectus est: vbi mense Iunio data ab eo *lex vlt. de vsuris.*

Senatoribus dimidias centesimas *vsuras* hoc tempore, antea penitus ademptas, concessit Arcadius *d. l. vlt.*

Optatus P. V. Constantinop. fuit: de quo in rebus Chrysostomi. v. quæ dixi *super. anno.* Meminit inter alios Socrates *lib. 6. cap. 16. in fin.*

Consobrinorum nuptias hoc ferme tempore legitimas esse iussit Arcadius *l. celebrandis.*

Arcadius e Bithynia *Ancyram* Galatiæ hoc tempore profectus: vbi datæ ab eo mense Iulio & Au-

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD.

& Augusto *l. 1. ne quis in Palat. l. vn. de mensoribus. l. 18. de palatinis S. L.*

Anthemius PP. ab hoc tempore esse cœpit ad annum vsque 416. de quo ex Chrysostomo, Synesio, Sidonio, Socrate, Chronico Alexandr. in A. 406. Socrate in anno 408. *in Prosopogr.*

Donatistas pœnas, antea lege statutas, persolvere iussit Honorius *l. 39. de hereticis:* id est, mulctam denarum auri librarum: quod etiam anno superiore 404. Patres Africani ab Honorio statui petierant. v. *can. 93. Cod. Afric.* Forte hæc lex lata ad legationem Africanam, quæ ex concilio Carthag. post Henoticum ab Honorio emissum, mense Augusto habito, missa est hoc ipso anno. v. *can. 94. Cod. Afric.* A.D. 406.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARCADIO A. VI. & PROBO COSS. 406. (a)

(a) Fast. Idat. *Arcadio VI. & Probo.* Prosper. *Arcadio VI. & Probo.* Ita etiam Marcellinus, & Fast. Flor. mai. Ἀρκαδίῳ τὸ ϛʹ καὶ Πρόβῳ. Socrates Hist. VI. 20. Ἀρκαδίῳ τὸ ἕκτον καὶ Πρόβῳ. Zosimus Hist. VI. 3. Ἕκτῳ τὴν ὕπατον ἔχοντος ἀρχὴν Ἀρκαδίῳ καὶ Πρόβῳ. *Arcadio VI. & Probo Coss.* Male Latercul. Colbertin. *Arcadio VII. & Probo.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 553

Sextus Anicius Petronius Probus anno CCCLXXI. Consul ordinarius, pater exstitit trium Consulum ordinariorum, *Anicii* scil. *Probini, Anicii Hermogeniani Olybrii,* qui anno CCCXCV. Consules processere, & *Anicii Probi,* qui hoc anno fastis nomen dedit. *Arcadius* propter quinta Quinquennalia imperii, viuente patre initi, Consulatum suscepit. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

III. Id. Ian. Dat. RAV. *l. vlt. de nauib. non excus.* Longiniano PF. P.
V. Id. Febr. Dat. Rau. *l. 10. de censitorib.* Longiniano PF. P.
IX. Kal. Apr. Dat. Rau. *l. 15. de desertorib.* Longiniano * PF. P.

* Perperam *Longiano.*

XV. Kal. Mai. Dat. Rau. *l. 16. de tironibus.* ad Prouinciales.
XIII. Kal. Mai. Dat. Rau. *l. 17. de tironibus.* ad Prouinciales.
IIII. Kal. Mai. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de famosis libellis.* Anthemio PF. P. & Patricio.
V. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 13. de murilegulis.* Filometori Com. S. L.
V. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 44. de operib. publ.* Æmiliano PF. V. *

* Cod. Iust. *PF. P.* male.

XIII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 6. de denuntiat.* Æmiliano PF. vrbis.
Prid. Non. Sept. Dat. ALTINO. *l. 30. de annona & trib.* Sapidiano Vic. Afric.

Hanc l. referendam existimo ad A. D. 399. & coniungendam cum *l. 5. de canone frum. V. R.*

III. Non. Oct. Dat. Constantinop. *l. 167. de decurion.* Anthemio PF. P.
XI. Kal. Nou. * Dat. Constantinop. *l. 45. de operib. publ.* Æmiliano PF. V.

* *γρ. Dec.*

XI. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 46. de operib. publ.* Æmiliano PF. V.
V. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 1. ne Comitib. & Tribunis.* Anthemio PF. P.
Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. vn. de priuil. dom. Aug.* Anthemio PF. P.
VII. Id. Dec. Dat. Rau. *l. 33. quorum appellationes.* Nestorio Com. & Duci.

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius his Coss. *Rauennæ* porro constitit: Arcadius Constantinopoli.

Longinianus hoc tempore PP. Italiæ fuit: de quo ex Symmacho, (vbi male *Longimanus* editum) & ex Zosimo, *in Prosopogr.*

Radagaisus Scytha cum 200. vel 400. millibus suorum, totam Italiam inundauit: Orosius *lib. 7. cap. 37.* Marcellinus, *Chronico his Coss.* quare magno apparatu huic contra itum: veluti I. Tironibus ab Honoratis in pretio exactis, cuius rei meminit *lex 18. de tironibus.* II. Serui item etiam fœderatorum & deditiorum contra hostiles hos impetus præmio libertatis & pulueratico binorum solidorum insuper promisso ad militiam inuitati *l. 16. de tironibus.* III. Ingenui vero præmio decem solidorum, tribus repræsentatis, *l. 17. de tironibus.* *GOTHOFREDVS.*

A Christo nato cum annus ageretur quadringentesimus sextus, auspiciis nouorum Consulum *Arcadii Aug. sextum & Anicii Probi: Quo* (inquit Marcellinus) *Theodosius iunior Quinquennalia edidit: & Rhadagaysus Paganus, natione Scytha, cum ducentis millibus suorum totam Italiam inundauit. Cum Huldin & Saurus (Sarus) Hunnorum Gothorumque Reges, Rhadagaysum continuo confecerunt, ipsiusque capite amputato, captiuos eius singulis aureis distrahentes.* Hæc ipse, & quidem paucis & obscure. At res tanta digna quidem est, quæ omni ex parte elucidetur, ac fusius explicetur. Atque in primis quod ad rei gestæ tempus spectat: scimus S. Prosperum *in Chronico*, hæc accidisse affirmare anno superiori, *sub Consulatu Stilichonis secundo & Anthemii.* Vt autem Marcellino potius adsentiamur, *Honorii* Imperatoris rescripta hoc anno ad Prouinciales data persuadent. Etenim ob ingruens tanti belli periculum iubet etiam armari seruos *l. 16. de tiron. Cod. Theod.* Sed & iterato rursum edicto, ingenuis militantibus stipendium auxit, *l. 17. de tironib. Cod. Theod.* *BARONIVS in Annal. ad h. a.*

Radagaisus anno superiori in Italia occisus, non vero currenti, vt habet Baronius ex Marcellino *in Chronico*, vbi perperam etiam scribit, Theodosium iuniorem *Quinquennalia* edidisse.

(X) 3 Prosper

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD. Prosper enim *in Chronico, Stilichone & Anthemio Coss.* anno scilicet superiori scribit: *Radagaisus in Tuscia multis Gothorum millibus cæsis, ducente exercitum Stilichone, superatus & captus est.* Secundo, Isidorus *in Chronico Gothorum* habet: *era CCCCXLIII, anno imperii Honorii & Arcadii X, Rex Gothorum Radagaisus, genere Scytha, cultui idololatriæ deditus, barbaricæ immanitatis feritate sævissimus cum CC. armatis Sarmatarum millibus Italiæ partes vehementi vastatione aggreditur, spondens in contemptum Christi, Romanorum sanguinem Diis suis libare, si vinceret. Cuius exercitus ab Stilichone Duce Romano in montuosis Tusciæ locis circumclusus, fame potius quam ferro consumptus: ipse postremum Rex captus & interfectus est.* Era enim CCCCXLIII. cum præcedenti Christi anno concurrit. Nec curandum de anno X. Honorii & Arcadii ab Isidoro memorato, quia is in annis imperatorum cum annis eræ coniungendis plerumque peccat. Tertio, Pseudo Prosper *in Chronico Imperiali anno X. Imperii Honorii Imp.* ait: *Radagaisus, Rex Gothorum, Italiæ limitem vastaturus transgreditur.* Tum *anno XI. eiusdem Imperatoris: Multis ante vastatis vrbibus Radagaisus occubuit,* &c. Quare Radagaisus, quem hic auctor *Radagaium* corrupte vocat, anno CCCCIV. in Italiam ingressus, anno CCCCV. cæsus & profligatus est, vt Baronius ex Orosio *Lib. 7. cap. 37.* pluribus narrat. Denique Paulinus *Carmen Natalitium XIII. de Sancto Felice*, scripsit die decima quarta mensis Ianuarii anni currentis, cuius titulus apud Dungalum, qui huius Natalis XIII. fragmentum nobis conseruauit, his verbis conceptus est: *De Gothorum exercitus cum suo Rege interitu.* Quare mense Ianuario huius anni iam cæsus erat Radagaisus, eiusque exercitus deletus, cum Paulinus S. Felici Natalem XIII. caneret. Sed secundum Baronium, qui fragmentum illud recitat num. VII. Natalis ille ad annum Christi CCCCV. ineuntem pertinuit: inde consequens esset, victoriam de Gothis reportatam, ad annum CCCCIV. referri debuisse, quod veterum scriptorum nemo adseruit, vt recte Chiffletius *Part. II. Paulini illustrati c. 9.* obseruauit. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.* A. D. 406.

L. 16. & 17. Cod. Th. *de tironibus*. Baronii atque Gothofredi nostri opinionem, quod Radagaisus hoc anno omnem Italiam cum exercitu inundauerit, non iuuant. Serui enim ad militiam inuitati sunt, non aduersus *Radagaisum*, qui iam deletus erat, sed vt bello Illyriciano, quod meditabatur *Honorius*, adessent. Dicemus hac de re ex Pagio ad *citat. leg. 16.* *RITTER.*

Æmilianus his Coss. sub Arcadio P. V. Constantinopoli fuit, cui hoc anno inscribuntur *lex 44. 45. 46. de operib. publ.* & *l. 6. de denuntiat.* Eius meminit *hoc ipso anno* Chronicon Alexandrin.

Finiendarum litium studio Arcadius hoc tempore varias causas & septem quidem definiuit, in quibus denunciationum ambages seruari noluit *l. 6. de denunciatione.*

Incendium Constantinopoli VIII. Kal. Nouembris exortum, quo conflagrarunt porticus Circi vna cum adiacentibus & superstructis. Chronicon Alexandr. *bis Coss.* quibus instaurandis mox mense Nouembri incubuit Arcadius *l. 45. & 46. de operibus publicis.*

Vandali & Alani traiecto Mogontiaci Rheno Gallias pridie Kal. Ianuarias ingressi sunt. v. Prosperum *bis Coss.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO VII. & THEODOSIO II. AA. COSS. 407.

Consulatus huius fit mentio *l. 8. & 9. de indulg. debit.* *GOTHOFREDVS.* Prosper. *Honorio VII. & Theodosio II.* Ita etiam Marcellinus. Socrates Hist. VII. 6. Ὁνωρίȣ τὸ ἕβδομον καὶ Θεοδοσίȣ Αὐγȣ́στȣ τὸ δεύτερον. Zosimus Hist. VI. 2. Βασιλεύοντος Ἀρκαδίȣ, καὶ ὑπάτων ὄντων Ὁνωρίȣ τὸ ζ' καὶ Θεοδοσίȣ τὸ β'. *Imperante Arcadio, Coss. Honorio VII. & Theodosio II.* Codex Canon. Eccles. African. Ἐπὶ τῶν ἐνδοξοτάτων βασιλέων Ὁνωρίȣ τὸ ἕβδομον καὶ Θεοδοσίȣ τὸ δεύτερον. Paulo post tamen tertium Theodosii Consulatum cum Honorii VII. minus accurate iungit, Ὁνωρίȣ τὸ ἕβδομον καὶ Θεοδοσίȣ τὸ τρίτον. Apud Photium in Bibl. pag. 178. etiam locus est, anni huius Consules exhibens: ἀπὸ τῆς Ὁνωρίȣ τῆς ὑπατείας τὸ ζ' καὶ Θεοδοσίȣ τȣ̃ δευτέρȣ. At in epistola Papæ Gregorii T. V. Concil. p. 542. ex Codice citatur constitutio, quæ ita subscripta est: *Data Kalendis Aprilis, Honorio septies & Theodosio tertio Coss.* Constitutio sancit, *nemini licere confugientes ad Sacrosanctas Ecclesias abducere*, verum valde deprauata est; legitur enim L. 12. Cod. *de his qui ad Eccles. conf.* & in fine, *Data X. Kal. April. Constant. & Const.* neque *Iouio*, vt in epistol. Gregorii, sed *Iouino*, inscripta est. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 555.

VIII. Kal. Feb. Dat. * CONSTANTINOP. *l. 13. de proximis Comitib. disp.*

* * * * *

VIII. Kal. Mart. Dat. ROM. *l. 40. de hæreticis.* Senatori PF. P. *

* *PF. V.* Cod. Iust.

XVI. Kal. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 20. de cohortalibus.* / *l. 8. de maternis bonis.* } Anthemio PF. P.

XI. Kal. Apr. Dat. ...... { *l. 18. de tironib.* Stilichoni Comiti & Magistro militum. Huic l. male adscribitur *Coss. Honor. IIII.* / ROM. *l. vlt. de veteranis.* Stilichoni Comiti & Magistro vtriusque militiæ. }

Male refertur ad *Honorium VIII. & Theodos. III. Coss.*

VI. Id. Apr. Dat. Rau. * *l. 5. de decuriis V. R.* Curtio PF. P.

* *γρ. Rom.* nisi *Dat.* pro *reddita* hic accipimus.

III. Kal. Mai. Dat....... *l. vn. de officio Com. S. L.* Limenio * Comiti.

* De hoc v. *Prosop.* Comiti scil. S. L. v. *l. 10. Cod. de off. rector. prou.*

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD. IIII. Non. Mai. Dat. Constantinop. *l. 29. de erogat. mil. ann.* Anthemio PF. P. A. D. 407.

Honorio & Theodosio tantum hæc lex tribuitur. Quare referenda ea forte ad A. D. 409.

III. Id. Iun. Prælata literis viri Inlustr. Com. sacrarum largitionum. *l. vn. de immunitate.* Basilio Com. S. L.

IIII. Non. Aug. Dat. Constantinop. *l. vlt. de cursu publ.* Anthemio PF. P.

VII. Id. Octob. Dat. Rau. *l. * 14. de proximis Comitib. disp.* Epiphanio P. V.

* Referenda hæc lex ad A. 412. & iungenda *l. vn. de Comitib. vacantib.*

XVII. Kal. Dec. Dat. Rom. { *l. 38. de Episcopis.* / *l. * 41. de hæreticis.* } Porphyrio Proc. Afr.

* Proposita Carthagine in foro sub programmate Porphyrii Proconsulis Nonis Iunii Basso & Philippo Coss.

IX. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 2. ne quis in Pal. man.* Anthemio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

OLympiodorus Thebanus Paganus (cuius meminit & Zosimus, *lib. 5. cap. 27.*) ab hoc Consulatu Historiam suam orsus fuit, perduxitque ad annum 424. *GOTHOFREDVS.*

Memoriam atque fragmentum historici huius nobis conseruauit Photius in Bibliotheca qui ita de eo Num. LXXX. Ολυμπιοδώρου ἱστορικοὶ λόγοι κβ΄. Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ὁνωρίου τοῦ βασιλέως Ῥώμης, τῆς ὑπατείας τὸ ζ, καὶ Θεοδοσίου τὸ β΄. Κατέρχεται δὲ μέχρις ὅτου Βαλεντινιανὸς ὁ Πλακιδίας καὶ Κωνσταντίου παῖς, εἰς τὴν βασίλειον τῆς Ῥώμης ἀνεῤῥήθη ἀρχήν. Οὗτος ὁ συγγραφεὺς, Θηβαῖος μὲν ἐστιν, ἐκ τῶν πρὸς Ἀίγυπτον Θηβῶν τὸ γένος ἔχων· Ποιητὴς, ὡς αὐτὸς φησι, τὸ ἐπιτήδευμα· Ἕλλην τὴν θρησκείαν. Καὶ πρὸς Θεοδόσιον τὸν βασιλέα, ὅς ἀνεψιὸς ἐχρημάτιζεν Ὁνωρίου καὶ Πλακιδίας, Ἀρκαδίου δὲ παῖς πρὸς τοῦτον τὴν ἱστορίαν ἀναφωνεῖ. *Olympiodori Historiarum libri sunt XXII. Incipit autem ab Honorii Imperatoris Romani Consulatu VII. & Theodosii II. historiamque deducit ad id vsque tempus, quo Valentinianus, Placidiæ & Constantii filius, Romanus Imperator declaratus est. Est autem scriptor iste Thebanus, ex Ægyptiacis Thebis ortum ducens: studiorum genere poëta,* (operator chymicus, quod Reinesius vult *Var. Lect. II. 5.*) *vt ipse ait: religione paganus. Historiam vero suam nuncupauit Theodosio Imperatori; qui Honorii & Placidiæ e fratre nepos fuit, Arcadii Imperatoris filius.* Fragmentum etiam Olympiodori ex bibliotheca Franc. Pithoei cum versione & notis suis Fridr. Sylburgius Tom. III. Script. Rom. hist. min. inseruit. *RITTER.*

Arcadius his Coss. *Constantinopoli* egit, Honorius vero *Romæ:* (Innocentio tum Ep. vrbis Romæ) quod præter leges, ab eo Romæ his Coss. datas, docet quoque Zosimus *lib. 5. cap. 27. & 29.*

Honorius Romæ constitutus aduersus Manichæos, Phrygas & Priscillianistas constitutionem edidit *l. 40. de hæreticis.*

Stilicho Comes & Magister militiæ in Italia hoc anno erat, cuius hoc ipso anno meminit & Zosimus, *lib. 5. cap. 28. 29.* vbi ostendit, Stilichonem post Radagaisnam inuadationem, hoc tempore sese ad *Illyricianam* expeditionem accinxisse: Quo forte pertinet *lex 18. de tironib.* & *l. vlt. de veteranis,* quæ ad eum datæ sunt.

Constantius Tyrannus, (Zosimus & Sozomenus *Constantinum* nominant,) Honorio Romæ posito, & Stilichone in Italia locato, e Britannia in Gallias Bononiam transiit, sibique Gallicos & Aquitanicos exercitus conciliauit. Olympiodorus, Zosimus, *lib. 5. cap. 28. 31.* & *lib. 6. cap. 2.* Sozomenus, *lib. 8. cap. 35.* & *lib. 9. cap. 11.*

Ioannes Chrysostomus obiit his Coss. XIV. Nouembr. Socrates *lib. 6. cap. 19.* alii aiunt XIV. Septembr. *GOTHOFREDVS.*

Chrysostomum die XIV. mensis Septembris ad Deum migrasse, certissimum esse, scribit *PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.* Sozomenum etiam corrigit *BARONIVS in annal. ad h. a.* memorans, Scriptores omnes diem XIV. Sept. ponere, prætereaque tabulas Ecclesiasticas id affirmare. *RITTER.*

Honorius *Romæ* constitutus sub Innocentio Ep. vrbis Romæ per Africam *Ecclesiarum* & clericorum priuilegia confirmauit, nouaque insuper adiecit, ac nominatim vt Defensores Advocatos constituere Ecclesiæ possint: id quod ad petitionem Concilii Africani hoc anno habiti Idib. Iunii in *Cod. Afr. c. 97.* constituit. *Hæreticis* vero ad Catholicam fidem vel sero conversis indulgentiam proposuit, constitutione ad Porphyrium Proconsulem Africæ emissa, cuius duæ partes supersunt: *lex 38. de Episcopis.* & *lex 41. de hæreticis.* De huiusmodi conuersis post Henoticum Honorii hoc ipso anno v. *canonem 99. Cod. Afric.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

BASSO & PHILIPPO COSS. 408. (a)

(a) Prosper. *Basso & Philippo.* Fast. Idat. *Basso & Philippo.* Et ita Marcellinus. Fast. Flor. mai. Βάσσου καὶ Φιλίππου. Socrates Hist. VI. 23. Sozomenus Hist. IX. 8. & Chron. Alexandrin Βάσσου καὶ Φιλίππου. Codex Can. Eccles. African. Ἐπὶ Βάσσου καὶ Φιλίππου τῶν λαμπροτάτων ὑπάτων. Zosimus lib. V. cap. 34. Βάσσου ὑπατεία καὶ Φιλίππου καθ' ἣν καὶ Ἀρκάδιος ὁ βασιλεὺς ἔτυχε τῆς εἱμαρμένης, τῇ δὲ πρὸ δέκα καλανδῶν Σεπτεμβρίων ἡμέρᾳ. *Bassi & Philippi Consulatu, quo & Arcadius Imperator fato functus est a. d. X. Kal. Septemb.* Idem Lib. V. c. 28. Τριβέντος δὲ τοῦ Φθινοπώρου καὶ τοῦ χειμῶνος ἐπιλαβόντος ὕπατοι μὲν ἀναδεδείχθησαν Βάσσος καὶ Φίλιππος. *Exacto autumno, quum hiems cœpisset, Bassus & Philippus Consules designati sunt.* Seruat Consules & nomina eorum integra lapis apud *FABRETTVM* inscript. pag. 268.

DEPO-

DEPOSITA. SVSANNA. IN. PACE. DIE.
XCII. KALENDAS. NOBENBRES.
CONSVLATV. ANICI. BASSI. ET.
FL. FYLIPPI. VV. CC.

Ad *Flauium Philippum* Consulem *CL. CONTELORIVS* de Præf. Vrb. inscriptionem hanc quoque refert, quæ est in hortis Barberinis:

FLAVIVS. PHILIPPVS. VIR. CLAR.
PRAEF. VRBI. NYMPHEVM.
SORDIDVM. SQALORE. FOEDATVM.
ET. MARMORVM. NVDITATE. DEFORME.
AD. CVLTVM. PRISTINVM. REVOCAVIT.

Præfectura vrbana itaque insignem fuisse Consulem huius anni, autumat auctor laudatus, & *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad h. a. Præfectum etiam Prætorio Illyrici anno CCCCXXI. factum, Theodosiumque Iun. leg. 45. Cod Theod. *de Episcopis*. eidem inscripsisse, statuit. De his coniecturis *in Prosopographia*. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 558.

XVIII. Kal. Feb. Dat. ROMÆ. *l. 8. de suariis*. Hilario PF. V.

Arcadii & Honorii solorum nomina perperam huic l. inscripta & in Cod. Th. & in C. Iust.

XVII. Kal. Febr. * Dat. Rom. { *l. 43. de hæreticis.* / *l. 19. de paganis.* } Curtio PF. P.

* vulgo *Dec.*

XVI. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 19. de palatinis S. L.* Monaxio PF. P. *

* *γρ. PF. V.*

VI. Kal. Feb. Dat...... *l. 30. de susceptoribus.* Lucio Com. S. L.
III. Non. Feb. Dat. Romæ. * *l. vn. de officio iudicum ciuilium.* Curtio PF. P.

* *Rauennæ*, Cod. Iust. male.

XV. Kal. Mart. Dat...... *l. vlt. de annonis ciuicis.* Monachio * PF. V.

* *γρ. Monaxio.*

III. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. vlt. de equorum conlat.* Herculio PF. P.

Hæc lex præfert tantum *Honorii & Theodosii* nomina. Male: nisi mensis in subscriptione mutetur. Certe repetita ea, etsi paulo aliter, A. 411. *l. 49. de operib. publ.*

V. Kal. Mai. * Dat. Constantinop. *l. vlt. de quæstionibus.* ad Anthemium PF. P.

* *Mart.* C. Iust.

Et hæc lex præfert tantum *Honorii & Theodosii* nomina. Forte recte, reposita in subscript. *Datum*, vel *Data Kal. Maii.*

ARCADII, HONORII, & THEODOSII
constitutiones sine die vel Consule.

L. in pecuniariis 26. Cod. de procurator. Datum prid. Id. Octob......
L. 2. Cod. de alluuionibus. Cæsario PP. Agitur de inundatione Nili.

Videtur *Theodosii* nomen expungendum.

CHRONICON HISTORICVM.

HOnorius his quoque Consulibus *Romæ* constitit, vt iuxta *l. 8. de suariis. l. vn. de off. iud. ciuil.* testatur Zosimus, *lib. 5. cap. 30.* vnde postea *Bononiam* & *Ticinum* sese contulit, eodem auctore: & exinde Mediolanum: Arcadius vero *Constantinopoli* egit, mox & obiit.

In hæreticos, Paganos, Cœlicolas constitutionem edidit hoc tempore Romæ constitutus Honorius.

Constantinus Tyrannus in Galliis hoc tempore Arelate constitit, Zosimus *lib. 5. cap. 31.* vbi & vltimum cæsus. vid. Olympiodorum, Frigeridum. Zosimum, Orosium, Philostorgium. *GOTHOFREDVS.*

Frigeridus ex solo Gregorio Turonensi nobis notus, fragmentumque eius, in quo de Constantino Tyranno, breue admodum apud auctorem laudatum Hist. Francor. Lib. II. c. 8. 9. legitur. *RITTER.*

Monaxius fuit hoc anno P. V. Constantinop. pariter vt anno prox. cuius eo anno meminit Chronicon Alex.

De necessitatibus *Illyricianis* agitur *l. vlt. de equorum conl.* qua ad constructionem murorum, & comparationem transuectionemque specierum vniuersi sine vllo priuilegio coarctari iubentur.

Isaurorum latrocinia hoc quoque anno durabant: de quibus agitur *l. vlt. de quæstionibus.* v. & Sozomenum *lib. 8. cap. 25.* De his dixi iam ad Philostorgium.

Arcadius Imp. obiit his COSS. Constantinopoli:

ARCADIVS, HONORIVS & THEOD. A. D. 408.

poli: teste Zosimo, *lib. 5. cap. 34.* Prospero & Marcellino, *bis Coss.* Socrate, *lib. 6. cap. vlt.* & *lib. 7. cap. 1.* Sozomeno, *lib. 9. cap. 11.* De die & mense quæritur. Illud constat, nondum Aprili eum mortuum, vnde vitium aliquod hæret *in l. vlt. de equorum coll.* & *l. vlt. de quæstionibus*, quæ Arcadii nomen non præferunt eo mense. Kalendis Maiis, ait Socrates: at Theophanes, XI. Kal. Sept. Hac de re vide Petauium, *de doctrina. temp. lib. XIII. h. a.* & Petitum, *in leges Atticas p. 53.* Prior sententia hoc Codice magis comprobatur. GOTHOFREDVS.

Arcadium Imperatorem hoc anno vitam cum morte commutasse, inter omnes conuenit, sed de die ac mense mortis eius controuersia versatur: Zosimus enim *lib. V. cap. 34.* ait, mortem eius accidisse *ante diem X. Kalend. Septemb.* Theophanes *XI. Kal. Septemb.* Verum standum omnino Socrati, tam *in fine lib. VI.* quam *initio libri VII.* Theodoro Lectori *in fine lib. II.* & Auctori Miscellæ, qui eum *Kalendis Maii* vita functum tradidere. Quod & ex Theophane deducitur, qui ait, *Arcadium* post patris Theodosii obitum *annis XIV. tribus mensibus & diebus XIV.* tenuisse imperium, *postquam cum patre iam annis duodecim potestatem exercuisset.* Vbi si loco, *annis XIV.* legas, *annis tredecim*, vt non dubito Theophanem scripsisse, habebis eum prima die Maii currentis anni supremum diem obiisse; cum die XVII. mensis Ianuarii anni CCCXCV. Theodosio Magno patri successerit, & Theophanes diem eius emortualem, vt sæpe fit, excluserit. Quare hæc nota temporaria *XI. Kalend. Septembr.* in Theophanem intrusa, & Zosimus, quæ ad Stiliconem, *X. Kal. Septemb.* mortuum, attinent, Arcadio perperam tribuit. Socrates, qui *lib. 6. cap. 23.* refert, Arcadium post patris obitum annis XIV. imperasse, vltimum annum incompletum pro completo numerat. *Theodosium filium octennem reliquit ad imperii consortium ante sex annos ascitum. Theodosio in imperatorem accepto, soror eius Pulcheria, quindecim annorum virgo, Dei consiliis ac ductu, publicas res egregie administrabat*, inquit Theophanes, sed quod ait de Pulcheria, ad sequentes annos referendum. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

HONORIVS & THEODOSIVS IVN.

III. Kal. Iun. * Dat. CONSTANTINOP. *l. 18. de Iudæis.* Anthemio PF. P.

* *vg. Ian.*

Id. Septemb. Dat. MED. *l. 4. de indulg. debitor.* Theodoro PF. P.

XIIII. Kal. Oct. Dat. Constantinop. *l. 14. de legat.* Anthemio PF. P. & Patricio.

VIII. Kal. Octob. Dat. Med. *l. 20. de bonis proscriptor.* Theodoro PF. P.

XVII. Kal. Nou. Dat...... *l. quisquis 16.* seu *pen. Cod. Iust. si cert. pet.* Theod. PF. P.

VIII. Kal. Nou. Dat...... *l. 21. de bonis proscriptor.* Theodoro PF. P.

III. Id. Nouemb. Dat...... *l. 19. de pœnis.* Donato Proc. Africæ.

XVIII. Kal. Dec. Dat. RAV. *l. 42. de hæreticis.* Olympio Mag. Officiorum, & Valenti Comiti Domesticorum.

XVII. Kal. Dec. * Dat. ** Rom. { *l. 43. de hæreticis.* / *l. 19. de paganis.* } Curtio PF. P.

* f. *Feb.* ** f. pro *Redd.*

Nam *Theodorus PP.* erat mense Nouembri, non *Curtius*: & Honorius hoc tempore *Romæ* non erat, sed *Rauennæ.*

X. Kal. Dec. Dat. Rau. { *l. vlt. de testimoniali.* / *l. 22. de bonis proscript.* / *l. 20. de pœnis.* } Theodoro PF. P.

Huic l. male subnotatur *dies X. Kal. Octob.*

VIII. Kal. Dec. Dat. Rau. *l. 44. de hæreticis.* Hanc Donate Karissime Nobis.

Ad hanc l. v. Augustini *ep. 127.*

VIII. * Kal. Dec. Dat. Rauennæ. *l. vlt. de off. Rectoris prou.* Theodoro PF. P.

* *VI.* Cod. Iust.

Forte huic iungenda *l. 3. Cod. de commerciis.* Theodoro PF. P. quæ die & Cos. caret.

VII. Kal. Dec. Dat. Rau. *l. 19. de tironibus.* Com. * S. L.

* *vg. Comitibus.*

V. Kal. Dec. Dat. Rau. *l. 45. de hæreticis.* Theodoro PF. P. II. *

* v. quæ noto ad *l. vlt. ad l. Iul. de ambitu.*

III. Kal. Dec. Dat. Rauennæ. *l. 1. Cod. Iust. vt nemo priuatus titul.* Flauiano. * PP.

* f. *Flauio Manlio, Theodoro* sc. GOTHOFREDVS. Rubenius in Vit. Theod. pag. 87. hanc legem refert ad annum 431. argumento inscriptionis & leg. 36. Cod. Theodos. *de annon.* Obseruat id PETRVS RELANDVS in Fast. Consul. pag. 556.

Kal. * Dec. Dat. Rauennæ ** *l. 39. de Episcopis.* Theodoro PF. P.

* *X. Kal.* in An. Regio. ** ita in Cod. Anic.

VII. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 17. de exactionibus.* Anthemio PF. P.

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. | A. D. 408.

IIII. Id. Dec. Dat. Rau. { *l. 1. de littorum & itin. cust.* / *l. 2. de petitionibus.* / *l. vlt. de postliminio.** / *l. 3. Cod. Iust. de commerciis.* } Theodoro PF. P.

* Huic l. perperam subscripti *Honorius VIII. & Theodosius III. Coss.*

Id. Decemb. Dat........ *l. 8. Cod. Iust. de Episcopali audientia.* Theodoro PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius hoc tempore *Constantinopoli* constitit: Honorius Roma digressus *Mediolanum* profectus, mox *Rauennam* rediit, quam imperii sui sedem iam ab A. D. 402. delegerat & porro semper habuit.

Stilicho hostis publicus, seu prædo publicus, qui Barbaros in orbem Romanum immiserat his Coss. interfectus est Rauennæ X. Kal. Sept. Zosimus, *lib. 5. cap. 34.* Quare statim Italiæ annonariæ functionis & glebalis pensionis ab Honorio indulgentia tributa, quæ scilicet attrita fuerat ab impositis exercitibus ad Radagaisum & Alaricum propulsandos. *l. 4. de indulg. debitor.* Et reliquis huius anni mensibus proscripta passim Stilichonis, vt & satellitum eius bona. *l. 20. 21. 22. de bonis proscriptorum:* quo etiam refero *l. 1. Cod. Iust. vt nemo priuat. tit.* actusque eius nonnulli damnati, veluti perniciosa littorum itinerumque custodia, ne ex Oriente auxiliis pateret accessus *l. 1. de littorum & itin. cust.* Et fomites factioni subducti, interdicto ad Comitatum Principis & ad vrbem Romam accessu, non modo proscriptis ipsis. *l. 20. de pœnis*, verum etiam his, qui proscriptorum suffragiis testimoniales Tribunorum & Protectorum impetrauerant. *l. vlt. de testimon. Extribunis.*

Iudæi vetiti a Theodosio Iun. quadam festiuitate sua Aman incendere, & simulatam Crucis speciem exurere *l. 18. de Iudæis.*

Gildonianas adhuc reliquias per Africam insecutus Honorius *l. 19. de pœnis.*

Olympius hoc tempore Magister officiorum erat sub Honorio, cui inscripta *lex 42. de hæreticis.* Cuius opera interfectus Stilicho: Zosimus, *lib. 5. cap. 52.* Olympiodorus, *apud Photium num. 80.* Philostorgius, *lib. 12. cap. 1.* vbi iam de eo dixi. Hic Christianus fuit, quem ideo Zosimus & Olympiodorus perstringunt. Contra, Catholicum eum valde fuisse indicat satis *d. l. 42.* Sed & Augustinus *binis* ad eum datis *literis*, puta *124. 129.* eum laudat.

Valens Comes Domesticorum Honorii fuit: ad quem data quoque *d. lex 42.* qui mox Magister vtriusque militiæ fuit, teste Olympiodoro, de eo & Zosimus A. 409. *lib. 5. cap. 45. 48.*

Honorius, ad instantiam quoque patrum Africanorum & superiore iam anno. v. *canonem 106. Cod. Afric.* & hoc anno XVI. Kal. Iulias Olympii Magistri officiorum constitutiones a se in *paganos* & *hæreticos* latas, quas velut a Stilichonis tantum animo profectas vna cum ipsius actibus irritas esse debere illi iactabant, huius anni fine proximeque sequentis initio confirmauit: quo pertinent *lex 43. 44. 45. de hæreticis:* Imo & additis nonnullis: prohibitis inquam paganis & hæreticis intra Palatium militare. *l. 42. de hæreticis:* cuius l. meminit quoque Zosimus, *lib. 5. c. 46.* Imo & nonnullis aliis, quæ antea patres Africani viuo Stilichone impetrare non potuerant, vt docet *canon. 58. 60. 61. Codicis Africani.* Certe annonas templis detrahi in vsus militum, & ludos conuiuiaque gentilium tolli, & templa alicubi destrui hoc anno iussit, & simulacra, quod & antea iusserat, districtius euerti. *l. 19. de paganis.*

Hæreticorum cœtus inhibuit hoc tempore Honorius, locaque ipsa confiscari iussit, ipsosque in exilium detrudi *l. 45. de hæreticis.*

Captiuis, ingenuis, redemptis in *Illyrico* tempore irruptionis Gothorum in Illyricum, pristinum statum, postliminiique ius, concessit hoc tempore Honorius. *l. 25. de petitionib.* & *l. vlt. de postliminio.*

ROMA ab Alarico obsessa, auroque & obsidibus datis liberata. *GOTHOFREDVS.*

Annus, quo primum *Roma* ab Alarico Gothorum Rege obsessa, annusque, quo postea deuastata, & in prædam data, hactenus in magna controuersia fuere, præsertimque posterior; sed ex iis quæ mox dicam, hoc anno eam obsessam, sequentique direptam, certo constabit, & plurimi, qui inoleuere errores, tandem euertentur. Baronius vrbis obsidionem anno 408. & anno 409. *Eucherii* Stilichonis filii interitum refert. Verum Eucherius paullo post patrem occisus, & *Serena* huius mater, & Stilichonis coniux interfecta, vt asserit Olympiodorus, & liquet ex iis, quæ habet Philostorgius, quem Baronius non viderat *Lib. XII. num. 3.* Ibi enim non tantum tempus obsidionis indicat; sed etiam cædis Eucherii: *Interfecto Stilichone* (anno nempe CCCCVIII, die XXIII. Augusti) *Barbari, qui vna cum illo erant, assumpto eius filio statim abscesserunt, cumque Romam appropinquassent, huic quidem permiserunt, vt in templum quoddam, quod iure asyli fruebatur, confugeret. Ipsi vero cuncta, quæ circa vrbem erant, vastarunt: tum vt Stilichonem vlciscerentur, tum quod fame pressi erant. Vbi vero literæ ab Honorio missæ iure asyli potentiores, Eucherium morte multarunt. Post hæc Barbari Alarico iuncti eum ad expugnandam vrbem Romam incitarunt*, quod anno 408. post mensem Augustum contigit.

Ad hæc Zosimus *Lib. V.* Bassi Philippique Consulatu, hoc anno gesto, ac morte Stilichonis eiusque filii narratis, vrbis obsidionem referre incipit, aitque, *Alaricum* Romam versus promotis castris obuia castella cuncta cum oppidis diripuisse; tum eam obsidione cinxisse, ac occupato Tiberi flumine, subministrationem commeatus e portu impedisse. Deinde exponit, quibus conditionibus pax sancita fuerit, barbaris pecunia numerata, ac obsidio soluta. Quibus narratis *cap. 42. in fin. mediocre iam laxamentum hoc malorum esse videbatur, quo tempore Honorius Imper. Rauennæ Consulatum inibat, octies honorem hunc consecutus, in Oriente Theodosius Aug. iam tertium Consul.* Quare cum Kalendis Ianuarii anni 409. Honorius & Theodosius Consulatum illum inierint, anno 408. sub finem vergente, iam vrbs ab Alarico obsessa fuerat, & ea quæ ex Zosimo recitauimus, acciderant. Addit Zosimus, pace cum Alarico nondum confirmata, quod Imperator nec obsides

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. | A. D. 409.

fides dedisset, nec postulatis omnibus satisfecisset, a Senatu Rauennam legatos missos *Cæcilianum, Attalum & Maximianum, qui deploratis rebus aduersis, quæ Vrbi accidissent, & eorum multitudine, qui periissent, tragicum in morem amplificata, nihil his rebus perfecerunt.* Honorius dimissis ita Legatis, *Theodoro Præfectura Vrbana deiecto, Cæciliano eam tradidit; & Attalum fisco præesse iussit*, inquit Zosimus: Sed loco, *Præfectura Vrbana*, vertendum, *Præfectura Prætorii*, vt textus græcus habet. Hæc prima Senatus legatio etiam euincit, obsidionem vrbis hoc anno peractam. Eo enim *Theodorus* Præfectus Prætorio Italiæ fuit, vt liquet ex legibus Codicis Theodos. & lex 48. eiusdem Cod. *de hæreticis*, data sub 409. anni Coss. *Rauennæ XVIII. Kalend. Febr.* inscripta est quidem Theodoro Præfecto Prætorio, sed lex vlt. eiusdem Cod. *de fide testium*. lex vlt. *de exhibendis reis*. lex vlt. *vt intra annum*, aliæque Cod. Theod. anno 409. *XII. Kal. Februarii Rauennæ* datæ, *Cæciliano* Præfecto Prætorio directæ sunt. Quibus inscriptionibus fidem Zosimo adstruentibus, non tantum manifestum fit, vrbem hoc anno ab Alarico obsidione cinctam esse, sed etiam eam exeunte anno factam, & ante illius finem pacem quidem cum Alarico compositam, sed nondum confirmatam; quod Honorius postulatis omnibus non satisfecisset. Liquet etiam, Cæcilianum post diem XV. Ianuarii, quo Theodorus adhuc Præfecturam gerebat, & ante diem XXI. eiusdem mensis, quo tres citatæ leges ei inscriptæ, Præfectum Prætorio constitutum esse; cumque is vnus e tribus Legatis in prima legatione ad *Honorium* missus fuerit antequam ad Præfecturam illam eueheretur, manifestum est, primam vrbis obsidionem, quæ eam legationem præcessit, cum hoc anno copulandam esse. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. ad an. 409.*

Ab *Episcopali* iudicio electo appellari non posse definiuit hoc tempore Honorius Imp. *l. 8. C. Iust. de Episcop. aud.* ad petitionem patrum Africanorum, scilicet anno superiore Idib. Iunii. v. *can. 96. in Cod. Afric.* v. & *can. 100.* & *can. 104.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO VIII. & THEODOSIO III. AA. COSS. 409. (a)

(a) Fast. Idat. *Honorio VIII. & Theodosio III.* Prosper. *Honorio VIII. & Theodosio III.* & ita quoque apud Marcellinum fuit, vbi tamen partim iniuria temporis, partim librariorum incuria *Honorii* nomen abest; legitur enim: . . . . . . *& Theodosio iuniore III.* Chron. Alexandrin. Ὀνωρίου τὸ η' καὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου τὸ γ'. Fast. Flor. mai. Ὀνωρίου τὸ η' καὶ Θεοδοσίου τὸ γ'. Zosimus Lib. V. cap. 42. Ἐν τῇ Ῥαβέννῃ πρόεισιν ὁ βασιλεὺς Ὀνώριος ὕπατος ὀκτάκις ἤδη τῆς τιμῆς ταύτης τυχὼν κατὰ δὲ τὴν ἑῴαν Θεοδόσιος τὸ τρίτον ὁ βασιλεύς. *Rauennæ quidem Imperator Honorius octauum Consulatum init, & in Oriente Theodosius III.* Codex Can. Eccles. African. Ὀνωρίου τὸ ὄγδοον καὶ Θεοδοσίου τὸ τέταρτον. Confirmat Consules etiam lapis apud *CL. REINESIVM* Class. XX. Inscript. 156.

BENEMERENTI. IN. PACE. PROCLO.
QVI. BIXIT. ANNVS. XVI. DEPOSITVS.
VI. IDVS. OCTOBRIS. DD. NN. HO.
NORIO. AVGVSTO. VIII. ET.
THEODOSIO. CC. SS.

Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. p. 563.

In Gallia *Honorius VIII. & Constantinus*, qui anno superiore tyrannidem arripuerat, præsenti nomen dedere. Circa Tyrannorum Collegas autem illud obseruandum, eos non tantum se Consules ordinarios designasse; (vt liquet ex nummis Postumi, qui Galliarum imperium Gallieni Augusti tempore inuaserat; in quorum aliquibus Postumus dicitur Cos. II. in aliis Cos. III. in aliis Cos. V. vt videre est apud Tristanum, Occonem & alios, ac ex iis quæ diximus de Eugenio, differt. hypat. Part. I. c. VIII. num. VI. & ad an. 393. qui occiso Valentiniano iuniori imperium vsurparat) sed & eosdem nonnunquam Augustos, qui imperio potiebantur, Collegas sibi in Consulatu adsciuisse. Quod patet ex inscriptione Treuirensi, quam refert Scaliger Lib. V. de emendat. tempor. quæ his verbis notatur, ὑπατείᾳ Ὀνωρίου τὸ Η, καὶ Κωνσταντίνου τὸ Α. id est, *Honorio VIII. & Constantino Primum Coss.* Eundem Scaligerum valde hic Constantini Consulatus torsit, qui non aduerterat, Tyrannos, cum Imperium alicubi per vim occupassent, Consules duos, aut eorum saltem alterum legisse, quorum nominibus fasti signabantur iis in regionibus, in quibus dominabantur. Constantinus, vt notat Prosper in Chronico anno 407. imperium in Britannia arripuit, indeque in Galliam transiit. Zosimus Lib. V. scribit, misisse eum legatos ad Honorium, qui promitterent, se partes eius fideliter tuiturum, quod Caluisius & Petauius in Chronico in annum 409. conferunt. Sed eiusdem *Constantini Consulatus* Honorio VIII. Collega hoc anno gestus ostendit, eam legationem anno 408. missam fuisse; eo magis, quo idem Zosimus addat, Honorium regiam purpuram illi misisse: quæ in caussa fuit; cur in annum sequentem se ipsum Constantinus eodem Honorio Collega, saltem in prouinciis sibi subiectis, Consulem designarit. *ANTONIVS PAGIVS* differt. Hypat. Part. II. c. VIII. n. 3.

Cl. Scaligerum, qui, cum Theodosium (non vero Constantinum, vti erat factum in inscriptione græca) iungi videret in fastis cum Honorii Consulatu VIII. sibi persuaserat, desiderari in fastis aliquot Consulum paria, etiam reprehendit *PETAVIVS* de doctrina temp. Tom. II. Lib. XI. c. 48. Statuit hic, Constantinum tyrannum Galliis iam potitum Consulatum sumpsisse, & iunctum a Gallis Treuirensibus cum Honorio Consule VIII. En ipsa verba eius. Nam & alias sæpe, cum tyranni imperium alicubi per vim occupassent, Consules duos, aut eorum saltem alterum legebant, quorum nominibus fasti signabantur iis in regionibus, in quibus dominabantur. Quod ex Idatii fastis apparet. In iis enim gemina nonnunquam Consulum paria ponuntur. Velut aera 346, qui est annus Christi 308. *Diocletiano X. & Maximiano VII. Coss.* Alterum par Consulum additur, *Maxentius & Romulus*, qui videlicet a Maxentio tyranno creati fuerant, quod & annis quatuor consequentibus factum ibidem legitur, vsque ad æram 350. hoc est, annum Christi 312 quo Maxentius interfectus est, qui tum quarto suo Consulatu, eoque solo annum aperuerat, cum legitimi Consules essent Constantinus II. & Licinius II.

Inscriptionem græcam, quæ Constantini Consulatum seruat, integram lectori damus ex *CL. BROWERIO in proparasceu. annal. Treuirens. pag. 63.*

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN.

A. D. 409.

ΖΗCΑC.

ΜΙΚΡΟ. ΠΡΟCΕΤΩΝ. ΙΕ. ΤΙΠΑΤ

ΙΑ. ΟΝΩΡΙΟΤΟ. Η. ΚΑΙ. ΚΩCΤΙΩΝΙ

ΝΟΤ. ΤΟ. Α. ΜΗΝΙ. ΠΑΝΗΜΟΤ.

Subiicit *IDEM*: En tibi Constantium cum Honorio nullis veterum fastis agnitum, qui vindicandus inscriptione (hac) basilicæ Paullinianæ. Monendum tamen, accuratius alios loco ΚΩCΤΙΩΝΙΝΟΤ legere ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΤ, ne quis errorem typographi putet.

XVII. Kal. Feb. Dat. RAV. *l. 46. de hæreticis.* Theodoro PF. P. II. Post alia.

XV.* Kal. Feb. Dat. Rauennæ. *l. 8. Cod. Iust. de defensor. ciuit.* Cæciliano PF. P.

* f. XII.

XIIII. Kal. Feb. Dat. ..... *l. 32. de nauiculariis.* Anthemio PF. P.

XII. Kal. Feb. Dat. Rau.
- *l. vlt. de fide testium.*
- *l. vlt. de exhib. reis.*
- *l. vlt. vt intra annum.*
- *l.* 3. de superexactionib.* (* XI. *Kal. Feb.* Cod. Iust.)
- *l. vn. ne pastorib. dentur.*

Cæciliano PF. P.

X. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 11. de censitorib.* Anthemio PF. P.

VIII.* Kal. Feb. Dat. Rau.
- *l. vlt. de abolitionibus.* Arcadius & Honorius huic l. male inscripti.
- *l. vlt de maleficis & mathem.*
- *l.** 7. seu vlt. de custod. reor.* (** VII. *Id. Feb.* Cod. Iust.)

Cæciliano PF. P.

* f. XII.

Kal.* Feb. Dat. Rau. *l. vn. si nuptiæ ex rescripto.* Theodoro PF. P.

* f. XVII. vel XVI.

VIIII. Kal. Mar. Constantinop. *l. 47. de operib. publ.* Monaxio PF. V.

V. Kal. Mar. Dat. Constantinop. *l. vlt. de expensis ludor.* Anthemio PF. P.

X. Kal. April. Dat. Constantinop. *l. 30. de erogat. mil. ann.* Anthemio PF. P.

Kal. Apr. Dat. Rau. *l. 19. de Iudæis.* Iouio PF. P.

VI. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 1. de frumento vrbis Constant.* Monaxio PF. V.

III. Kal. Mai. Dat. Rau. *l. 1. de terris limitaneis.* Gaudentio Vicario* Africæ.

* f. VI CL. Comiti.

XV. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 168. de decurion.* Anthemio PF. P.

XIIII. Kal. Iun. Dat. ..... *l. 4. ne conlat. transl.* Anthemio PF. P.

VI. Kal. Iul. Dat. Rauennæ.
- *l. 47. de hæreticis.* Post alia.
- *l. vlt. de denunciat.*

Iouio PF. P.*

* In Edit. in 4. *Iouiano.*

XIIII. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 33. de nauicular.* Anthemio PF. P.

XIII. Kal. Aug. Dat.
- .... *l. vn. de auri publ. prosecut.*
- Constantinop. *l. 2. de off. ciuil. iudicum.*

Anthemio PF. P.

VII. Kal. Aug. Dat. Rauennæ
- *l. 20. de Iudæis.*
- *l. 3. & vlt. de fer.* post alia
- *l. 8. de executor.* post alia

Ioanni PF. P.

Hæ leges referendæ sunt ad A. D. 412.

VIII. Id. Aug. Dat. Constantinop. *l. 3. de spectaculis.* Anthemio PF. P.

VIII. Id. Aug. PP. Karthagine. *l. 9. de metatis.* Sapidiano......

Ad alium annum hæc lex referenda est.

X. Kal. Oct. Dat.
- Constantinop. *l. vn. de Nili agg.*
- .... *l. vlt. quis in gradu.*

Anthemio PF. P.

VII. Kal. Octob. Dat. Rauenn. *l. vlt. de decuriis V. R.* Bonosiano PF. V.*

* Eidem inscribitur A. D. 411. *lex* 48. *de operibus publ.* ad quem ipsum annum malim hanc l. referre.

V. Kal. Octob. Dat. Constantinop.
- *l. 169. de decurionibus.* Agitur h. l. de ciuit. Antioch.
- *l. 18. de exactionibus.*

Anthemio PF. P.

Agitur hac l. de Legatis Achiuorum.

Prid. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 31. de erogat. mil. ann.* Anthemio PF. P.

Agitur h. l. de oriente & Ægypto.

VII. Id.

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. VII. Id. Dec. Rau. *l. 171. de decurionib.* Dardano PF. P. Galliarum. A. D. 409.

Forte referenda hæc lex ad A. D. 412.

IIII. Id. Dec. Dat. Rau. *l. vlt. de postliminio.* Theodoro PF. P.

Referenda hæc lex ad A. 408. & coniungenda cum *l. 25. de petitionib.* & *l. 1. de litorum & itin. custod.*

III. Id. Dec. Dat....... *l. Christian. 5. 11. Cod. Iust. de Episcopal. audientia.*
VIII. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. vn. de Hirenarchis.* Anthemio PF.P.
Sine die. Dat..... *l. vlt. Cod. Iust. qui dare tutores.* Monaxio P. V.
Sine die. Dat..... *l. quisquis censib. 16. C. Iust. de Episcop.* Anthemio PF.P.

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius his Coss. *Rauennæ*, vbi & Consulatum iniit teste Zosimo, *lib. 5. c. 42.* Theodosius Constantinopoli egit.

Legati a Senatu Romano missi ad Honorivm, & in his Cæcilianus nondum PP. ad deplorandum vrbis statum. In ea legatione Honorius Cæcilianum loco Theodori PP. fecit. Zosimus *lib. 5. c. 44.*

Honorius iterata iussione constitutiones in *Donatistas*, *Iudæos*, *Hæreticos*, *Paganos* latas ratas esse iussit initio huius anni. *l. 46. de hæreticis.*

Defensores ciuitatum, qui quomodo ordinandi sint, quod eorum officium sit, definiuit Honorius *l. 8. de defensorib. ciuit.* multaque alia de eorum officio constituit, quæ infra habes.

Anthemius hoc quoque anno PP. Orientis exstitit. Huius dispositiones quædam circa naucleros, & translationem commeatus frumentarii ex Alexandria ad vrbem.

Cæcilianus hoc anno mense iam Ianuario dimidiato ferme PP. in Theodori locum suffectus, quod iuxta leges huius anni testatur Zosimus, *lib. 5. cap. 44.* de eo plura in *Prosop.*

De *processu criminali*, prolixam ad Cæcilianum PP. Italiæ constitutionem hoc tempore emisit Honorius Imp. partim ad reorum defensionem, inque hos humanitatem: partim ad accusatorum inhumanitatem & calumniam coërcendam: partim ad miserorum provincialium tutelam a superexactionibus, & latrociniis.

Legatio secunda ad Honorium Imp. cuius pars fuit Innocentius Ep. Romanus. Zosimus *lib. 5. c. 45.* Sozom. *lib. 9. cap. 7.*

Mathematici hoc tempore mense Ianuario extremo ab Honorio vrbe Roma aliisque ciuitatibus in errore persistentes pelli, eorumque libri comburi iussi. *l. vlt. de maleficis.* &c. forte ea occasione, quam narrat Zosimus *lib. 5. cap. 41.*

Palatio vrbis Constantinopol. Arcadius hoc tempore prouidit: iussis omnibus, quæ in eo ædificata fuerant, subrui. *l. 47. de operibus publicis.*

In *Cælicolas* Honorius constitutionem edidit *l. 19. de Iudæis.*

Fames seu panis penuria hoc tempore Constantinopoli fuit, quæ ideo populum in Monaxium P.V. concitauit: testis auctor Chronici Alexandr. & Marcellinus *Chronico.* Eoque pertinet *lex 1. de frum. V. Constantinopol.*

ROMA ab Alarico hoc tempore, Honorio & Innocentio Ep. Romano Rauennæ constitutis (Orosius *lib. 7. cap. 39.*) prima vice capta, Attalusque Romæ a Gothis Imp. factus est: vbi in ea mimum egit, modo Imperator, modo restitutus. Hinc contra Honorium ad Rauennam castra metatus est, de quo Olympiodorus, Zosimus, Philostorgius, Sozomenus, Procopius. Ad eum missus inter alios Iouivs PP. & Patricius, pacis ergo, teste Zosimo, *lib. 5. cap. 48.* Sozomeno & Olympiodoro. Eidem porro Iouio PP. hoc anno inscribitur *lex 19. de Iudæis. l. vlt. de denunciat. l. 47. de hæreticis.* Tandem ad Attalum is defecit, eodem Olympiodoro teste. De eo vide & Sozomen. *lib. 9. cap. 7.* & Zosimum *lib. 6. cap. 8. 9.*

De *negotiis Ecclesiasticis* constitutionem hoc anno mense Iunio extremo ferme edidit Honorius, ad Iouium PP. Italiæ, qua statuta aduersus *hæreticos*, non obstante adnotatione Principis, executioni tradi iussit *l. 47. de hæreticis*: contra *Ecclesiæ* negotia, defensoribus Ecclesiarum ea peragentibus, celeriter a iudicibus disceptari, finiri, oportere, *l. vlt. de denunciat.* quod ad petitionem patrum Africanorum ab eo statutum, de quo *ad eam l.*

Iudæis sua priuilegia constare voluit Honorius: Quare violari eorum synagogas vetuit, dieque Sabbathi reliquisque eorum festis diebus conueniri seu exigi.

De *Nili* fluentis, cum intra XII. tantum cubitum excreuit, quidquam aquæ vsurpari, ruptis aggeribus, sub ignis pœna vetuit hoc tempore Arcadius. *l. vn. de Nili aggerib.*

Vandali Alanique, cumque his Sueui, a FRANCIS, qui hoc anno pedem in Galliis fixere, in Belgica attriti, peragrata Aquitania Hispanias inuasere his Coss. III. Id. Octobr. vel IV. Kal. Octobr. videndus Orosius, Saluianus, Prosper, Sozomenus, Idacius & Cassiodorus *Chronicis.*

Dardanus PP. Galliarum fuit hoc tempore: cui inscribitur *lex 171. de decurionib.* ad quam l. de eo dixi plura.

Hirenarchas, qui scilicet non ex prouincialibus sumebantur, & cum prouincialium tutelam simularent, ipsi pacem & quietem stare non patiebantur, radicitus aboleri iussit Arcadius *l. vn. de Hirenarchis.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VARANE V. C. COSS. 410.

In nonnullis legibus, *Varana.* Varone alibi: Barone in *l. 3. de religione.* GOTHOFREDVS. Prosper. *Flauio Varane V. C. Cons.* Marcellinus. *Varano solo Cos.* ex edition. Scaliger. verum in operi-

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. — A. D. 410.

operibus Sirmondi Tom. II. *Varane* legitur. Latercul. Colbert. *Varone* habet. Chron. Alexandrin. Ὀυαρανᾶ μόνυ. Fast. Flor. mai. Ὀυαράνυ τῦ λαμπροτάτυ. In Fast. Idat. satis confuse: *Honorio IX. & Varari quod fuit Tertullo*, & mox, *Honorio IX. & Theodosio XII.* Quidam tamen fastorum confectores duos huius anni Consules faciunt, *Flauium Tertullum & Flauium Varanem.* Tertullus enim ab Attalo, quem Alaricus Augustum Romæ dixerat, Consul factus, de quo Zosimus Lib. VI. 8. καὶ ἐπὶ τῇ τῦ Τερτύλλυ ὑπάτυ τιμῇ σφόδρα εὐφραινόμενοι. *& insignem ex Tertulli Consulis honore voluptatem caperent.* scil. Romani. Nulla vero mentio eius in legum subscriptionibus, quod a tyranno constitutus erat, qua de re Orosius Hist. VII. 42. eum etiam *Consulem vmbratilem* nominat. De eo mox plura ex Pagio. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consf. p. 565.

Coss. *Fl. Varanes & Tertullus*, primus in Oriente creatus, cuius mentio in Chron. Alexandr. sub Consulibus anni CCCCVII. vbi eum magistrum militum, in Oriente sc. appellat; alter vero in Occidente, cuius tamen nulla mentio in subscriptionibus legum, tam ab Honorio quam a Theodosio datarum, sed solius *Varanis*, quem Prosper in Chronico, *Flauium & Consulem Orientalem* appellat. Sed de Tertullo mox. In aliquibus fastis Varanes *Varares* appellatur, sed manifesto errore, cum Zosimus Lib. V. 36. loquens de gestis ab Alarico anno CCCCVII. dicat, *Honorium* Imperatorem copiis pedestribus *Varanem* præfecisse, ideoque cum auctore Chronici Alexandrini conueniat. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

VI. Id. Feb. Dat. Rav. *l. 20. de tironibus.* Machedonio Com. R. P.
Prid. Id. Feb. Dat. Rau. *l. 11. de indulg. crimin.* Gaisoni Com. & Magistro officiorum. Post alia.

Ad hanc legem, itemque leg. vltim. *de indulgent. crim.* vide, quæ ex Pagio damus, qui Gothofredum nostrum refutat. *RITTER.*

VIIII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 48. de hæreticis.* Anthemio PF. P.
Kal. Mart. Dat. ...... { *l. 49. de hæreticis.* Anthemio PF. P. / *l.* * *50. de hæretic.* ad Strategium Com. R. P. De eadem re, addito. }

* Sola Paris. edit. præfert hanc l. datam *Rau.* quod illegitimum est.

Prid. Non. Apr. Dat. Constantinop. *l. 21. de cohortalib.* Anthemio PF. P.
VIII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 2. de litorum & itin. custod.* Anthemio PF. P.

Forte huic l. iungenda *l. mercatores 4. Cod. Iust. de commerciis.* Anthemio PF. P. quæ die & Coss. caret: Ego tamen non existimo.

VIIII. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 172. de decurion.* Herculio PF. P. Illyrici.
VIII. Kal. Iun. Dat. ..... *l. 20. de lustrali conl.* Anthemio PF. P.
VIII. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 5. ne conlat. transl.* Herculio PF. P. Illyrici.
VII. Kal. Iul. Dat. Rau. *l. 6. de indulg. deb.* Macrobio Proconf. Africæ.
VIII. Id. Aug. Dat. Rau. *l. vlt. de indulg. crim.* Palladio PF. P.
XVIII. Kal. Sept. Dat. Rau. *l. 34. de nauicular.* Faustino PF. P. Post alia.
VIII. Kal. Sept. Dat. ...... *l. 51. de hæreticis.* Heracliano Com. Afric.

Repetita hæc lex A. D. 415. *l. 56. dict. tit.*

VII. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 173. de decurionib.* Anthemio PF. P.
Prid. Non. Sept. Dat. ...... *l. 23. de iure liber.* Isidoro PF. V.
VII. Kal. Octob. Dat. Rau. *l. 7. de princip. agentium.* Palladio Proc. Afric.
IIII. Id. Octob. Dat. Rauennæ. *l. vlt. de religione.* Marcellino suo salutem.
XVI. Kal. Dec. Dat. Rau. *l. 15. de proximis Comitib. dispos.* Melitio PF. P.
VII. Kal. Dec. Dat. ...... *l.* * *5. de indulg. debitor.* Honoratis & possessoribus per Africam.

* Consulatus in h. l. ita notatur: *Post Consul. Honorii VIII. & Theodosii III. AA.*

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius hoc anno *Rauennæ* fuit: testis Zosim. *lib. 6.* Theodosius Iun. Constantinopoli.

Cum *Roma* iam inde ab anno superiore 409. ab Attalo Tyranno Alarici seu Gothorum auxilio occupata fuisset, ob hoc solus fuit Varanes hoc anno partium Orientalium Consul. (quod & sequenti anno obseruatum) Prosper *hoc anno.* Ideo & hic annus, in *l. 5. de indulg. debitor.* ita notatus, *Post Consulatum Honorii VIII. & Theodosii III. AA.* Inde & mense Februario iam *l. 20. de tironibus*, mentio fit *Italiæ* & soli vrbis a Barbaris vastati: itemque *l. 11. de indulg. crimin.* agitur de tyrannide & tyrannica præsumptione, deque iis qui exinde ad obsequium redierunt: Et mox mense Augusto, de liberata republ. tyrannidis iniuria *l. vlt. dicto tit. de indulg. crimin.*

In hæreticos, Montanistas & Priscillianistas aliosque, vt & Eunomianos insurgit hoc tempore Theodosius Iun. *l. 48. 49. & 50. de hæreticis.* sic quidem, vt illos militia palatina exclusos, non ideo tamen curiis vel officiis liberari voluerit, contra quam in Occidente constitutum. Hos vero testamenti factione, donationumque capiendarum iure priuauerit.

Theodosius Imp. inito cum Honorio patruo suo, propter tyrannicum furorem *Attali*, & Barbaricam feritatem *Alarici* seu Gothorum, consilio, vetuit, quenquam in Imperium Orientale ex Occidente admitti, nisi qui literas ad se ab eo adferret, vel ad alium scriptas ostenderet. *l. 2. de litor. & itin. custod.*

Indulgentiam debitorum publicorum Africæ, ob deuotionem eius, de qua Zosimus *lib. 6. c. 11.* vsque in initium indictionis quintæ concessit hoc tempore mense iam *Iunio* Honorius *l. 5. & 6. de indulg. debitor.*

Attali tyrannide hoc tempore mense *Augusto* liberata iam respublica fuit; vt docet *l. 12.*

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. *de indulg. criminum:* De eius hoc anno Arimini depositione Zosimus, *lib. 6. cap. 12.* Atque ideo Honorius ea l. omnes omnium criminum reos relaxari præcepit.

Commeatui annonario, Romam subuehendo ex Africa, incumbit Honorius mense Augusto *l. 34. de nauicul.*

ROMA ab Alarico vastata IX. Kal. Sept. ait Theophanes: vnde sexto die post digressus XXVI. Augusti, ait Cedrenus. *GOTHOFREDVS.*

Romanam vrbem, non hoc anno, sed superiori deuastatam, aliquot argumentis ostendendum; cum ab hac Epocha, huc vsque incerta, multa magni momenti pendeant. *Primum* desumitur ex *Iouii* Præfectura. Is Præfectus Prætorio Italiæ de fœdere cum Alarico pangendo tractauit, & *Alarici* postulata Imperatori significauit, vt Zosimus *Lib. V.* Sozomenus *Lib. IX.* & Olympiodorus produnt. Quæ tamen tractatio irrita fuit, quod *Honorius* vtriusque militiæ magisterium ab Alarico petitum nunquam concedere voluit. Porro, *Iouius* anno superiori Præfectus Prætorio Italiæ fuit, vt patet ex *legibus Cod. Theod. 19. de Iudæis. vlt. de denunciatione, & 47. de hæreticis,* quarum prior *data Kal. April. Rauennæ,* duæ posteriores *VI. Kal. Iul. Iouius* autem hoc anno Præfectus Prætorio non fuit. Quare Zosimus, Sozomenus & Olympiodorus de tractatione pacis hoc anno facta nullo pacto explicari possunt. Vim huius argumenti sensit Gothofredus *in Chronol. Cod. Theod.* qui cum aliis multis magnis viris opinionem Baronii tuetur, &, vt illud eluderet, eam pacis tractationem ad primam vrbis obsidionem retulit. Sed frustra: cum auctores laudati diserte asserant, eam habitam post primam Alarici irruptionem, proximeque ante posteriorem.

Secundo, Zosimus *Lib. VI. cap. 7.* docet, cum nulla vrbi e portu suppeditaretur annona, Romanos *Alarici* iussu *Attalum,* Præfectum Vrbis, Imperatorem creasse, & *Attalum* postridie in Senatum ingressum, *Tertullum* Consulem designasse, quod anno CCCCIX. sine dubio factum; cum, vt supra ostendimus, initio anni CCCCIX. Attalus fisco præpositus fuerit, ac non multo post Præfecturæ vrbanæ. Præterea Prosper *in Chronico* expresse testatur, Attalum anno CCCCIX. Imperatorem dictum, & Cassiodorus *in Chronico* præsenti anno *Varanem & Tertullum,* quemadmodum & Idacius *in Fastis,* Consules exhibet. Quare cum Consules anno antequam magistratum inirent, designari soliti fuerint, nec tardius *Tertullus* ab Attalo, quam anno CCCCIX. designari potuerit (vno enim eodemque anno imperium *Attalo* datum & abrogatum, vt inter omnes conuenit) liquet, anno præcedenti eum Consulem in præsentem annum designatum, vrbemque tunc ab *Alarico* direptam. Cum enim ea direptio *mense Augusto,* vt mox videbitur, contigerit, & *Tertullus* cum oppugnaretur vrbs, Consul dictus fuerit, si mense Augusto præsentis anni Roma deuastata fuisset, *Tertulli* Consulatus in annum CCCCXI. caderet, quod nullus dixerit. Vnde inconsulte Cassiodorus *in Chronico* currenti anno vrbis direptionem sub Varanis & Tertulli Consulatu narrat, quasi Consulatus ille & secunda vrbis obsidio ad vnum eundemque annum pertinerent; miror que recentes Chronologos non aduertisse, hæc duo simul stare non posse, vt *Tertullus* hoc anno Consul fuerit, eodemque *Roma* in prædam Alarico cesserit. Agnouit difficultatem Onuphrius *in Fastis,* Tertullumque circa Kalendas Iulias præsentis anni Consulem creatum, scripsit; sed sine teste, & eo tantum fine, vt vim illius rationis declinaret. A. D. 410.

Tertium argumentum deducitur a *legibus* hoc anno datis, & in *Codice Theodosiano* recitatis. In *lege 20. de tironibus.* VI. Id. Febr. data, mentio fit Italiæ & vrbis Romæ a barbaris vastatæ; de qua deuastatione loquuntur etiam Zosimus, Sozomenus, Philostorgius & alii. Quare ea anno præcedenti contigerat, cum Roma *mense Augusto* capta fuerit. Insuper Honorius *VII. Kal. Iul. & VII. Kal. Decemb.* considerans Africam in suo obsequio aduersus *Attalum* stetisse, omnium reliquorum indulgentiam eidem concedit. *l. 5. & 6. de indulgentiis debitorum.* Præterea duas alias *leges* emisit, scilicet *11. & 12. de indulgentiis criminum,* primam *Idibus Febr.* alteram *VIII. Idus Augusti.* quibus legibus tyrannide Attali penitus profligata, omnium criminum reis per tyrannidis occasionem admissorum indulgentiam tribuit imperator; quibus rerum in Italia anno CCCCIX. gestarum seriem intueri datur; & quonam tempore *Attalus* in ordinem prorsus redactus fuerit, ac proinde quando Roma ab *Alarico* capta sit; quod omnes post *Attalum* imperio deiectum, factum tradunt. Nam cum die vicesima quarta mensis Augusti vrbs ab Alarico expugnata sit, Auctore Miscellæ & Theophane testibus, triduoque direpta, vt testatur Orosius, & insinuant Cedrenus & Zonaras, dum excidium eius accidisse tradunt die XXVI. mensis Augusti, quæ illius tridui vltima est, quomodo præsenti anno deuastari potuit; cum alioquin indulgentia crimen præcessisset, & mense Augusti præsentis anni die sexta respublica *liberata tyrannidis iniuria* ab Honorio Imp. in præfata *leg. 6. de indulgentiis criminum,* diceretur: licet tum, cum maxime ea inualuisset, & vrbs die XXIV. eiusdem mensis in prædam data fuisset? Quare perperam *ex iisdem legibus* a Gothofredo *in earum Commentariis*, & ab aliis deductum, vrbis excidium eo anno contigisse, quo illæ emissæ; imo posteriorem eodem mense datam; cum ex iis contrarium prorsus euincatur, pateatque, anno CCCCIX. vrbe capta, *Honorium* anno currenti has duas leges tulisse; quarum priori militibus pristinam dignitatem seruauit, qui inter initia tyrannidis assumptæ ad obsequium rediissent; posteriori vero post tres menses data, omnium criminum reis per tyrannidis occasionem admissorum indulgentiam tribuit. Profligatis enim anno superiori hostibus, reipublicæ consulere debuit Imperator: quod his Italiam vastantibus facere non potuit.

Orosius, qui hoc tempore viuebat *Lib. VII. c. 28.* secunda vrbis obsidione narrata, ait: *Interea ante biennium Romanæ irruptionis, excitatæ per Stiliconem gentes Alanorum, vt dixi, Sueuorum, Vandalorum, multæque cum his aliæ Francos proterunt,* &c. Hæ gentes Pridie Kal. Ianuarii anni CCCCVI. Gallias ingressæ sunt. Quare manifestum est, loqui Orosium de prima vrbis obsidione: ab ingressu enim barbarorum in Gallias ad eam obsidionem, si anno CCCCVIII. contigerit, anni duo, exceptis aliquot mensibus, fluxere; & si *Orosius* biennium illud repetat ab anno Christi CCCCVII. illud incompletum numerat: in sententia vero aduersariorum anni tres præter aliquot menses numerantur. Quod si velint aduersarii, Orosium de secunda *Alarici* irruptione intelligendum esse, in eorum sententia triennium & vltra transactum fuerit ab ingressu barbarorum in Gallias; in nostra vero biennium & aliquot menses ab Orosio neglecti. Scaliger quidem *Lib. V. de emendat. tempor. pag. 517* & Petauius *Lib. II. de doctrina tempor. cap. 47.* qui hanc controuersiam fuse examinarunt, Romamque secunda

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN.

secunda vice currenti anno obsessam perperam concluserunt, obseruant, Orosium *loco laudato* tradere, vrbem direptam esse anno eius conditus, *millesimo centesimo sexagesimo quarto*, qui secundum putationem Varronianam congruit in annum Christi CCCCXI. indeque Scaliger infert, Orosium eam expugnationem illo anno male consignasse; Petauius vero asserit, nihil certi inde deduci posse, cum *Orosius* in annis vrbis numerandis varias putationes sequatur, raroque sibi constet. Verum cum *Orosius* eam, quæ Varroniana biennio prior est, plerumque vsurpet, non dubium, quin eandem loco laudato adhibuerit, & quod iam de anno prioris irruptionis scripserat, confirmarit, cum alioquin sibi in eodem capite contradiceret. Orosio Isidorus & Idacius *in Chronicis* suffragantur: prior enim vrbem direptam scribit, *anno imperii Honorii quinto decimo, Era quadringentesima septima*, anno nempe Christi CCCCIX. Posterior, qui hoc seculo floruit, *anno Abrahami bis millesimo quadringentesimo vicesimo quinto*, qui Kal. Octobris anni Christi CCCCVIII. inchoatur, hanc secundam obsidionem collocat. Sectatores contrariæ sententiæ citant Prosperum, Cassiodorum & Marcellinum *in Chronicis*, tanquam illius patronos, sed illos, præsertim duos postremos, in notatione temporum falli, eorumque auctoritatem aduersus argumenta ex publicis monumentis deducta nullam esse, omnes norunt; præterquam quod Cassiodorus *in Chronico* Prosperum exscribere solitus est.

Sed non tantum *leges Cod. Theod.* hoc anno ab Honorio Imp. emissæ demonstrant, *Romam* anno superiori prædæ datam; sed etiam illæ, quæ eo anno ab eo datæ sunt. Cum enim *Attalus* Romæ ageret, exercitum in Africam misit, vt eam inuaderet, Duce *Constantino* quodam, qui ibidem interfectus est, *Heracliano* Africam pro Honorio fortiter tenente, nec cum copiis satis firmis Constantino veniente, vt produnt Zosimus *Lib. VI. cap. 7.* ac Sozomenus *Lib. IX. cap. 8.* vbi hic scribit, factum id fuisse tanto terrore *Honorio Imp.* iniecto, vt nauibus iam paratis in animum induceret imperio decedere, atque in Orientem confugere, si *Attalo* expeditio feliciter cederet. Verum profligato mox Attali exercitu, acrior ab *Heracliano*, Comite Africæ, portuum & littorum Africæ custodia habita est. At ea anno Christi CCCCIX. peracta ostendit *lex Cod. Theod. de terris limitaneis*, inscripta *Gaudentio Vicario Africæ*, dataque *III. Kalend. Maii, Rauennæ, Honorio VIII. & Theodosio III. Coss.* In eius enim fine mentio fit de timore ob exercitus Attali aduentum iniecto; cum in ea iubeat Honorius, vt quibus terræ limitaneæ concessæ fuerant, easdem munirent ac defenderent: *Vt hac*, inquit, *prouisione seruata, fossati limitisque nulla in parte timoris possit esse suspicio.* Cum hæc itaque in Africa gesta sint in secunda vrbis obsidione, testibus Zosimo & Sozomeno, ea non nisi anno præcedenti contigit. Currenti quidem *Heraclianus* adhuc Africæ Comes erat, vt discimus ex *lege 51. Cod. Theodos. de hæreticis*, sed eum anno superiori in Africam missum, præter Zosimum & Sozomenum asserit Orosius *Lib. VII. c. 29. Heraclianus*, inquit, *Africæ Comes, missus, cum Attalus vmbram gestaret imperii.* Vnde cum anno CCCCIX. Attalus imperator dictus sit, & quidem ante *III. Kal. Maii*, quo laudata *lex de terris limitaneis* emissa, non dubium, quin eodem anno ad Africam aduersus *Attalum* tuendam *Heraclianus* destinatus fuerit. Denique Sozomenus citatus refert, Gentiles & Arianos moleste tulisse, *Attalum* imperio deiectum fuisse; quod Gentiles sperarent, eum superstitionem suam palam amplexurum esse; Ariani vero Ecclesiarum potestatem iterum se adepturos putarent. Quæ res *Honorium* mouit, vt *legem 47. Cod. Theod. de hæreticis* VI. Kalend. Iul. anno CCCCIX. emitteret, qua statuta aduersus hæreticos, non obstante adnotatione Principis, exercitioni tradi iussit. Hac constitutione hæreticorum & paganorum spes *Honorius* reprimere voluit, vt recte vidit Gothofredus *in eius Comment.* Mitto leges alias, tam hoc quam superiori anno datas, ex quibus clare deducitur, *Romam* an. CCCCVIII. primum ab Alarico, annoque CCCCIX. iterum ab eodem obsidione cinctam fuisse, quia id ex dictis luce clarius constat, & ex dicendis passim confirmabitur, vt communis opinio ex omnium animis tandem euellatur. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

A. D. 410.

Hæreticorum per Africam conuentus, abolito rescripto, quod per obreptionem impetrauerant, quoque libertas religionis induita fuerat, inhibuit hoc tempore Honorius Imp. recollecto animo *l. 51. de hæreticis:* procul dubio ad petitionem patrum Africanorum hoc ipso anno. v. *Codicem Africanum.*

Heraclianus Comes Africæ fuit hoc anno: de quo v. *Prosop.* & Zosimum *lib. 6. cap. 11.*

Legem Iuliam & Papiam decimariam, iure liberorum omnibus tributo, aboleuit hoc tempore Honorius, *l. 2. & 3. de iure liberorum.*

Ad *collationem Carthaginensem* inter Catholicos & *Donatistas* (quæ octo post mensibus anno proximo 411. habita fuit) missus ab Honorio Imp. *Marcellinus* Tribunus & Notarius, cognitor: de quo acta collat. Karthag. Augustinus & *l. 55. de hæreticis.* Idque cum mandatis, quæ integre exstant in actis collat. Karthag. Pars eorum est *lex vlt. de religione.* Gesta vero sub hoc Marcellino in prædicta collatione, quadriennio quoque post A. D. 414. ab Honorio firmata: *d. l. 55. de hæreticis.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

POST CONSVLATVM VARANÆ V. C. 411. seu THEODOSIO IIII. COS.

Ita enim Prosper, Marcellinus & Tabulæ Capitolinæ hunc annum designant. Recte. *GOTHOFREDVS.* Prosper habet: *Theodosio Augusto IV. consulatu suo.* Marcellinus: *Theodosius IV. Cos.* Edidit quidem Sirmondus *Honorio IX. & Theodosio IV. Coss.* sed ad marginem notatur; aliis, *Theodosio IV. solo*, quod & legimus in Latercul. Colbert. Fast. Idat. *Theodosio Aug. IV.* Chron. Alexandrin. ὀνωρίῳ τὸ θʹ καὶ Θεοδοσίῳ τὸ δʹ. & Fast. Flor. mai. ὀνωρίῳ τὸ θʹ καὶ Θεοδωσίῳ τὸ δʹ. minus accurate, vt patet ex iis, quæ Pagius notat. In actis Collat. Carthaginens. exstat: *Post Consulatum Varanis V. C.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 566.

COSS. *Theodosius Aug. IV.* absque Collega in Oriente Consulatum gessit, nullo in Occidente Consule anno superiori designato, vt testatur Prosper in Chronico. Caussam Consulatus a Theodosio initi docet nos Marcellinus in Chronico, vbi hoc anno habet: *Theodosius Iunior Decennalia, Honorius Romæ Vicennalia dedit*, vterque imperii viuente patre suscepti. *Honorius* tamen Consulatum in annum sequentem distulit. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

v. Kal.

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. v. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. vn. de Lusoriis Danubii.* Constanti Magistro militum per Thracias. A. D. 411.

Hæc l. forte huc referenda, cui subscriptus Coss. *Theodosius A. V. & qui fuerit nuntiatus.*

VII. Kal. Octob. Dat. Rauen. *l. vlt. de decur. V. R.* Bonosiano PF. V.

Hanc l. ab anno 409. huc retraho.

IIII. Kal. Dec. Dat. RAV. *l. 48. de operib. publ.* Bonosiano PF. V.

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius hoc anno *Rauennæ* egit: Theodosius *Constantinopoli.*

Iouinus hoc anno, interea dum Constantinus Tyrannus Arelate obsidetur, & ipse tyrannidem Mogontiaci arripuit. Olympiod. apud Photium, Frigeridus apud Gregorium Turonens. *Lib. II. 9.* Idacius.

Constantinus Tyrannus post quinquennium inuasæ tyrannidis ab Honorii Duce Constantio apud Arelatem cæsus est, caputque eius allatum XIV. Kal. Octob. Marcellinus, Idacius, *in Consul. & Chron.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO IX. & THEODOSIO V. AA. COSS. 412. (a)

(a) Prosper. *Honorio IX. & Theodosio V.* Fast. Idat. *Honorio IX. & Theodosio V.* Ita etiam in epist. Innocentii ad Rufum Tom. IV, Concil. p. 1701. *Honorio IX. & Theodosio V. Augg. Coss.* Socrates Hist. VII. 7. ὁνωρίυ τὸ ἔννατον καὶ Θεοδοσίυ τὸ πέμπτον. Marcellinus. *Theodosio V. & Honorio IX. Coss.* In Sirmondi operibus vero Tom. II. est: *Theodosio Imp. V. solo*, quod & inuenitur in Chronico Alexandrino. autem, Latercul. Colbertin. *Honorio VIII. & Theodosio V* & Fast. Flor. mai. ὁνωρίυ τὸ ιγ καὶ Θεοδωσίυ τὸ ε, male habent. Theodosius autem propter *Quinquennalia* Imperii post mortem patris suscepti, & *Honorius*, quia anno præcedenti, quo *Vicennalia* dedit, Consulatum distulerat, hoc anno Consules prodiere. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 568.

v. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. I. de frumento Alexandrin.* Anthemio PF. P.

v. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. vn. de Lusoriis Danubii.* Constanti Magistro militum per Thracias.

Consul huic l. ita subnotatur: *Theodosio A. V. & qui fuerit nuntiatus.* Forte *A. IV.*

III. Feb. Dat. RAV. *l. 52. de hæreticis.* Seleuco PF. P.

Prid. Kal. Feb. Dat. Rau. *l. 31. de annon. & trib.* Seleuco PF. P.

Subscriptus male *Honorius VII. Coss.*

Agitur h. l. de *Africano* possessore.

xv. Kal. Mart. Dat. Rau. { *l. vn. qui a præbit. tiron.* Male subnotatus *Honorius VIII. & Theodosius III.* Coss. *l. vlt. de extraordinar.* Post alia. } Melitio PF. P.

XVI. Kal. Mart. Dat. Rau. *l. vlt. de diu. rescr.* Ioanni PP. post alia.

Referenda ad annum 413.

Prid. Kal. Mart. Dat. Rau. { *l. 32. de annona & trib.* Agitur de *vrbe Carthaginiensi.* *l. 9. de curiosis.* *l. 19. 20. 21. de exactionib.* *l. 31. de susceptoribus.* *l. 23. de cohortalibus.* } Euchario PC. Afric. *seu* Euchario suo salutem.

Prid. Kal. Mart. Dat. Rau. *l. 22. de cohortalibus.* Seleuco PF. P.

Prid. Kal. Mart. Dat. Rau. *l. 24. de cohortalibus.* Probo Com. S. L.

Prid. Kal. Mart. Rau. *l. 17.* seu *vlt. de desertoribus.* Constantio Magistro militum.

Hac l. agitur de *Africa.* Quid si hæc lex referatur ad A. D. 409.

Prid. Non. Mart. Dat. Rau. *l. 35. de nauiculariis* Seleuco PF. P.

Prid. Non. Mart. Dat. Med. *l. 53. de hæreticis.* Felici PF. P.

VI. Id. Mart. Dat. Rau. *l. 174. de decurionib.* Euchario Proc. Afric.

XVI. Kal. Apr. Dat. Rau. { *l. 36. & 37. de nauiculariis.* *l. 6.* seu *vlt. de naufragiis.* } Nauiculariis per Africam.

XIV. Kal. Apr. * Dat. Rau. *l. 2.* seu *vlt. de expositis.* Melitio PF. P.

* al. *XV.* al. *XX.*

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. IIII. Kal. Apr. Dat. Rau. *l. 4.* seu *vlt. de priuilegiis corporatorum V. R.* Palmato PF. V. A. D. 412.

v. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 49. de operib. publ.* Herculio PF. P. Illyrici.

xv. Kal. Iun. Dat. Constantinop. { *l. 6. de fabricensibus.* Anthemio PF. P. / *l. 175. de decurionibus.* Lupiano Com. & Magistro mil. per Orient. }

VIII. Kal. Iun. Dat. Rau. *l. 40. de Episcopis.* Melitio PF. P.

VIII. Id. Iun. Dat. Rau. *l. 12. de censitoribus.* Ioanni PF. P.

x. Kal. Iul. Dat. Rau. *l. vlt. de secundis nuptiis.* Ioanni PF. P.

VIII. Kal. Aug. Dat. Rauennæ { *l. 3.* seu *vlt. de feriis.* / *l. 8. de executoribus.* / *l. 20. de Iudæis.* } Ioanni PF. P.

Duæ priores leges male referuntur ad A. D. 409.

VIII. Id. Aug. Dat. Constantinop. *l. 21. de Iudæis.* Philippo PF. P. per Illyricum.

Refero ad A. D. 418.

VI. Id. Aug. Dat. Rau. *l. vlt. de concuss. aduocat.* Euchario Proc. Africæ.

XVI. Kal. Sept. Dat. Constantinop. *l. 32. de erogat. milit. ann.* Leontio viro inlustri PF. P. Illyrici.

Id. Octobr. Dat. Rau. *l. 64. de appellationibus.* Iuliano Proc. Afric.

Id. Octobr. Dat. Rau. { *l. vn. de comitibus vacantibus.* / *l. 14. de proximis comitibus.* } Epiphanio PF. V.

Refertur hæc lex male ad annum 407.

VII. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 5. de itinere muniendo.* Anthemio PF. P.

IIII. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 50. de operib. publ.* Isidoro PF. V.

v. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. 10. de curiosis.* Synesio..... * ......

* Com. S. L.

VI. Kal. Dec. Dat. Rau. { *l. 25. de cohortalibus.* / *l. 170. de decurionibus.* / Male hactenus subnotati *Honor. VIII. & Theod. III.* / *l. 2. de collegiatis.* } Liberio PF. P.

VII. Id. Dec. Dat. Rau. *l. 15. de agentibus.* Namatio Magistro Officiorum.

III. Id. Dec. Dat. Rau. *l. 41. de Episcopis.* Melitio PF. V.

VI. Kal. Ian. Dat. ...... *l. 12. Cod. Iust. de off. rector. prouinc.* Monachio * PF. P.

* *γρ. Monaxio.*
Referenda hæc lex ad A. 415.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Iun. hoc anno *Constantinopoli* egit: Honorius *Rauennæ.*

Dispositionem Anthemii PP. circa frumentum, quod ad ciuitatem Alexandrinam conuehebatur, firmauit Theodosius *l. 1. de frum. Alexandrin.*

In *Donatistas & Circumcelliones* nominatim seuerissimam constitutionem promulgauit hoc tempore Honorius, *l. 52. de hæretic.*

Immunes quæ dignitates essent ab extraordinariis muneribus, & a tironum præstatione, sigillatim expressit hoc tempore Honorius, *l. 1. qui a præbit. tiron. l. vlt. de extraordin.*

Africæ Proconsulari variis rationibus attritæ, & quidem circa tributorum illationem exactionemque, variis modis hoc anno consuluit Honorius, constitutionibus datis ad Seleucum PP. & ad Eucharium Proc. Africæ.

Africæ quoque in eo consuluit Honorius, quod inquisitores vagorum & desertorum per Africam sustulit, qui sub huiusmodi professione prouinciam vastarent *l. 17. de desertor.*

Constantius, Magister militum per Africam hoc tempore erat, vt docet *d. lex 17.* seu *vlt. de desertor.* An hic, quem *Constantinum* vocat Zosimus, *lib. 6. cap. 7.* Orosius quoque *lib. 7. cap. 42.* scribit, hoc Constantio adiuuante pacem & vnitatem per vniuersam Africam Ecclesiæ Catholicæ redditam esse, imposita exequutione Marcellino Tribuno: Quod factum anno super.

Iouianum (Iouinianum) *hæreticum*, qui conuentus suos extra muros vrbis Romæ agitabat, vna cum participibus & ministris, ad querelam Episcoporum, in exilium mitti iussit Honorius his Coss. & Iouianum quidem in insulam Boam, mense Martio *l. 53. de hæreticis.*

Annonæ vrbicæ & expeditionali consuluit hoc anno Honorius: firmatis partim *nauiculariorum* priuilegiis, partim iis, qui huic functioni obnoxii erant, ad eam reuocatis, partim iis spoliari quacunque ratione prohibitis: tandem iisdem naufragii periculo iusta ratione subductis.

Expositos a se collectosque præsentibus testibus & sub Episcopi subscriptione, domini patroniue repetere vetiti ab Honorio, *l. vlt. de expositis.*

Ad constructionem murorum, & comparationem transuectionemque specierum in partibus *Illyricianis* omnes sine vllo priuilegio coartari iussit Theodosius, *l. 49. de operib. publ.*

A quibus necessitatibus seu muneribus *Ecclesiæ immunes* esse deberent, distincte præscripsit hoc

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. A. D. 413.

hoc tempore Honorius *l. 40. de Episcopis, Eccl. & cler.*

Compulsorum genera omnia ex *Africanis* prouinciis pelli iussit hoc tempore Honorius *l. vlt. de concuss. aduocator.*

A *viarum* munitione seu reparatione cæterisque eiusmodi muneribus, per *Bithyniam* cæterasque prouincias neminem immunem esse voluit Theodosius *l. 5. de itinere mun.*

Thermæ Honorianæ, porticusque ad eas *Constantinopoli*, occupatis quoque priuatorum locis, his Coss. excitatæ: concessis inuicem permutationis vice priuatis vetusta Basilica, Theodosii constitutione *l. 50. de operibus publicis.*

Synesius hoc tempore Comes S. L. fuit, cui inscribitur *lex 10. de curiosis*. Meminit eius & Chron. Alexand. A. 409. & *l. vlt. de murilegulis.* & Synesius Ep. Cyrenes *ep. 18.* & *35.* de eo ad *eam l.*

Curiales, Collegiatos, *Vitutiarios*, *Nemesianos*, *signiferos*, *Cantabrarios*, & *Corporatos*, Apparitores ad sua quoque munia reuocari iussit Honorius *tribus legib.* hic superius positis.

Clericos non nisi apud Episcopos accusari iussit hoc tempore Honorius *l. 41. de Episcopis.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

POST CONSVLATVM HONORII VIIII & THEODOSII V. *seu*, LVCIO COSS. 413. (a)

(a) Secutus est Gothofredus Fastos Idat. in quibus est: *Post Consulatum Honorii IX. & Theodosii V. Lucio Cos.* quamuis in priori editione errore typographorum *Honorii VIII.* legatur; quam subscriptionem etiam habet L. 3. Cod. *de commeatu.* Accuratior est Lex 5. Cod. *de metatis: Post Consulatum Honorii VIIII. & Theodosii V. AA.* Marcellinus. *Lucio solo Cos.* Latercul. Colbertin. *Lucio V. C. Cos.* Ita etiam Chron. Alexandrin. Λουκίυ μόνυ, & Fast. Flor. mai. Λουκίυ τῦ λαμπροτάτυ. Prosper habet: *Luciano* (leg. Lucio, vt omnes habent) *Viro Clarissimo Consule. Huius Collega in Consulatu Heraclianus fuit, qui nouarum in Africa rerum reus & honorem amisit & vitam.* Heracliani huius eiusque Consulatus etiam mentio fit apud Orosium Lib. VII. cap. 42. *Heraclianus interea Africæ Comes missus, cum idem Attalus vmbram gestaret imperii, Africam strenue aduersus Iudices ab eo missos tutatus Consulatum assecutus est.* Subiicit idem auctor, rerum successu elatum tyrannidem affectasse & tandem a militibus interfectum fuisse. Detestandum hoc facinus fecit, vt nomen eius ex fastis eraderetur, quod alias factum, supra vidimus. Exstant hanc in rem Honorii Imp. rescripta. Ita l. 21. *de pœnis.* Cod. Theodos. hostis publicus iudicatur, & pœna in eum statuitur. L. 13. Cod. Theod. *de infirmand. his quæ sub tyrann.* ita sancitum: *Heracliani vocabulum nec priuatim nec publice vlla memoria teneat.* Plura vide in Chron. Histor. & apud Baronium in annal. h. a. Confer. etiam PETRVS RELANDVS in Fast. Consul. pag. 571.

VI. Kal. Feb. Dat. Rau. *l. 176. de decurionib.* Iuliano II. Proconf. Afric.

VI. Id. Feb. Dat. Rum. * *l. vlt. de scenicis.* Diogeniano V. C. Tribuno Voluptat. Acc. X. ** Kal. Karthagine Constantio V. C. Coss.

* *vel. Rom.*
** Anno ferme post.

XVI. Kal. Mart. Dat. Rauennæ. { *l. vlt. de diuers. rescript.* (Tribuitur *Honorio VIIII. & Theodosio V. AA. Coss.*) *l. vlt. de iure liberorum.* *l. 6. de inoffic. testam.* *l. omnium 19. Cod. de testam.* } Ioanni PF. P.

Subscriptus dies *XII. Kal. Mart.*

XII. Kal. Apr. Dat. CONSTANTINOP. { *l. vn. de Comitibus & Tribunis.* *l. vlt. de Comitib. rei milit.* *l. vn. de Comitib. & Archiatris.* *l. vn. de Comitib. qui prou. reg.* *l. vn. de Comitib. ordinis prim.* *l. vn. de Comitib. qui inlustr.* } Prisciano PF. P.

Male subscriptum *XV. Kal. Apr.*

IIII. Kal. April. Dat. Constantinop. { *l. 6. ne sanctum baptisma.* (Male subscriptum *XII. Kal. April.*) *l. 7. eod. tit.* } ad Anthemium PF. P.

Prid. Non. Apr. Dat...... *l. 51. de operib. publ.* Anthemio PF. P.
XVII. Kal. Mai. Dat....... *l. vn. de pretio piscis.* Anthemio PF. P.
XVI. Kal. Mai. Dat. Constant. *l. 177. de decurionib.* Leontio PF. P. Illyrici.
V. Kal. Mai. Dat...... *l. Magisteriæ 6. C. Iust. de iurisd. omn. iud.* Anthemio PF. P.
VIII. Id. Mai. Dat. Rau. *l. 7. de indulg. debitor.* Ioanni PF. P.
VIII. Id. Iun. Dat. Rau. *l. 16. de proximis.* Faustino PF. P.
VII. Id. Iun. Dat. Rau. *l. 20. de palatinis S. L.* Ioanni PF. P.

Prid. Id. Iun. Dat. Rau. { *l. 16. de desertoribus.* Gaisoni Com. & Magistro militum. *l. 10. de metatis.* Ioanni PF. P. }

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. III. Non. Aug. Dat. Rau. *l. 21. de pœnis.* Honoratis & Prouincialibus Africæ. A. D. 413.

III. Non. August. Dat. Rum. * *l. 13. de infirmandis his quæ sub tyrannis.* Hadriano PF. P.

* *f. Rau.* vel *Rom.*

VIII. Id. Octob. Dat. ...... *l. 16. de agentibus.* Anthemio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Heraclianus Comes Africæ (vt docet quoque inscriptio *legis 51. & 56. de hæreticis*, itemque Orosius, *lib. 7. cap. 42.*) qui aduersus Attalum Tyrannum Africam strenue tutatus, Consulatumque hoc anno adeptus fuerat, ad res nouas assurrexit, tyrannidemque arripuit, retenta annona Africæ. v. Orosium, *lib. 7. cap. 42.*

Honorius hoc anno varias legum subtilitates sustulit, nouasque rationes, nouaque iura iis sublatis constituit: constitutione emissa ad Ioannem PP. cuius quatuor capita hic præposita.

In *Eunomianos*, *Rebaptizantes*, *Nouatianos*, *Protopaschitas*, constitutionem hoc tempore edidit Theodosius, cuius duæ partes supersunt, *l. 6.* & *7. ne sanctum bapt.*

Nouus murus Constantinopoli prolato pomœrio excitatus cura & dispositione Anthemii PP. testis Socrates, *lib. 7. cap. 1.* & ex eo Nicephorus, *lib. 14. cap. 1.* Qui quidem murus per priuatorum terras ductus est, quibus ideo Theodosius Imp. inuicem turrium eius muri vsum deputauit *l. 51. de operibus publicis.* GOTHOFREDVS.

Gothofredus *in Chronologia Codicis Theodos.* hoc anno scribit, nouum murum Constantinopoli prolato pomœrio excitatum fuisse, cura & dispositione *Anthemii PP.* qua de re Socrates *Lib. VII. cap. 1.* & ex eo Nicephorus *Lib. XIV. cap. 1.* Qui quidem murus, cum per priuatorum terras duceretur, iis Theodosius Imperator in vicem turrium eius muri vsum deputauit, *l. 51. de operib. publ.* Sed ex ea lege deducitur, non hoc, sed superioribus annis, murum illum inchoatum, ideoque anno 411. quo Theodosius Decennalia celebrauit. Ipsemet enim Gothofredus fatetur, eo anno Anthemium Præfectum Prætorio fuisse. Verum quidem est, Imperatores iis annis, in quos Decennalia, & id genus festa cadebant, eadem aliquando fecisse, quæ præstitissent, ac si ea non distulissent, aut anteuertissent; sed ex præfatæ legis dispositione liquet, murum illum ante hunc annum cœptum. ANTONIVS PAGIVS *dissertat. hypat. Part. II. Cap. XIV. n. V.*

Illyrico vastato consuluit hoc tempore Theodosius *l. 177. de decurionibus.*

Campaniæ, Tusciæ, Piceno, Samnio, Apuliæ, Calabriæ, Brutiis, & Lucaniæ indulgentiam quandam debitorum tribuit hoc tempore Honorius *l. 7. de indulg. debit.*

Rei militari consuluit hoc tempore non vna constitutione Honorius Imp. inter hæc definitis, qui a tironum præstatione immunes essent *l. 20. de palat. S. L.* pœna indicta his qui sine commeatu abessent *l. 16. de desertorib.* Metati iure definito *l. 10. de metatis.* quæ & indicatur initio anni prox. *l. 11. eod. tit.*

Heraclianus cum 700. nauibus ex Africa exercitum mouens aduersus Honorium, & ad vrbem Romam tendens, occursu Marini Comitis territus, *Ocriculi* primum superatus, mox in fugam versus, arrepta naue solus Karthaginem rediit, ibique post hostis publicus iudicatus, capiteque plecti iussus, in æde Memoriæ per Honorium a percussoribus interfectus est. Orosius, *lib. 7. cap. 42.* Marcellinus, Idacius & *in Chronico* & *in Fastis Consul.* Mox & in satellites eius bonaque itum, gestaque sub eo infirmata, Consulatus erasus Honorii legibus: puta *l. 21. de pœnis*, & *l. 13. de infirmandis his quæ sub tyrannis.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

CONSTANTIO & CONSTANTE (a) VV. CC. COSS. 414.

(a) Constantinopolitanus hic Cos. seu a parte Theodosii Iun, v. Olympiodorum apud Photium. GOTHOFREDVS. Marcellinus. *Constantio & Constante Coss.* Chron. Alexandrin. Κωνσταντίου καὶ Κώνσταντος. & ita quoque Fast. Flor. mai. Male Latercul. Colbertin, *Constantino & Constante.* Prosper. *Constantio V. C. Cos.* & Fast. Idat. *Constantio V. C.* Plura de vtroque vide in Prosopographia. Conf. PETRVS RELANDVS in Fast. Consul. pag. 572.

IIII. Id. Ian. Prælata literis ad Eutychianum Præf. Vrbi. *l. 11. de metatis.* Probo Com. S. L. Post alia.

x. Kal. Febr. Accepta Karthagine. * *l. vlt. de scenicis.* Diogeniano V. C. Tribuno Volupt.

Dat. Rom. VI. Id. Feb. [superiore Consulatu.] * *f. Rau.* vel *Rom.*

v. Non. Mart. Dat. Rau. { *l. 33. de erogat. milit. ann.* / *l. 12. de metatis.* Huius l. inscriptio vitiosa. / *l. 11. de curiosis.* Post alia. } Hadriano PF. P.

Prid. Non. Mart. Dat. Rau. { *l. 3. de integri restitut.* / *l. vlt. vnde vi.* } Iuliano II. Proc. Africæ.

x. Kal. April. Dat. ...... *l. 2. Cod. Iust. de his qui ad Eccl. confug.* Iouino * PF. P.

* al. *Iobio*, al. *Ioanni.*

III. Non. Apr. Dat. Rau. *l. 8. de indulg. debitor.* Seleucho PF. P.

v. Id.

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. v. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 9. de indulg. debitor.* Anthemio PF. V. A. D. 414.

De eadem re scriptum Edictum ad populum, ad Marcianum Com. S. L. Musellio Præposito sacri cubiculi, de titulis ad sacram domum pertinentibus, & ad Rectores Prouinciarum: Et de metallariis Edictum ad populum per Prouincias Illyrici, & ad Rectores Prouinciarum.

XIIII. Kal. Mai. Dat....... *l. 22. de pœnis.* ad Anthemium PF. P.
VI. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 12. de Senatoribus.* ad Monaxium PF. V.
XIII. Kal. Iun. Dat....... *l. 1. de venatione ferarum.* Mauriano Com. Domesticorum & vices agenti Magistri milit.
VI. Id. Iun. Dat........ *l. 8. Cod. Iust. quæ res pignori.* Probo Com. S. L.
XV. Kal. Iul. Dat. Rau. *l. 54. de hæreticis.* Iuliano Proc. Africæ.
VI. Id. Aug. Dat. Rau. { *l. 2. Cod. de offic. Com. S. P.* seu *l. vlt. C. de off. Com. R. P.* } Vrsacio Com. R. P.
III. Kal. Sept. Dat. Rom. * *l. 55. de hæreticis.* Iuliano Proc. ** Afric.

* f. *Rau.* ** extensis literis recte in Cod. Iust. *Proconsul.*

XV. Kal. Octob. Dat. Rau. *l. 38. de nauiculariis.* Albino PF. V.
XIII. Kal. Dec. Dat....... *l. 34. de erogat. mil. ann.* Constantio Magistro militum.
Prid. Kal. Dec. Dat. Constantinop. { *l. 16. de medicis.* Monaxo PF. P. ; *l. 17. de medicis.* Helioni Magist. Offic. }
VI. Kal. Ian. * Dat. Rau. *l. 7. de domesticis.* Epifanio P. V.

* f. *Iun.*

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius his Coss. egit *Rauennæ*: vbi Constantius ab Honorio Consul creatus: Olympiodorus *apud Photium.* Theodosius *Constantinopoli.*

Africæ variis modis afflictæ, Honorius hoc tempore consuluit: inter alia, Flauiano & Cæciliano VV. ILL. constitutis, qui querelas prouincialium audirent, militaremque annonam indagarent, quæ intra Africam militibus erogatur, ne quid præterea adderetur: curiosis remotis; apparitoribus fræno iniecto, ne curiales, nauicularios, aliaque corpora deprædarentur: infausta item hospitalitatis præbitione submota.

Ecclesiarum asylum hoc tempore firmauit Honorius, maiestatis crimine proposito, si quisquam confugientes ad Ecclesiam abduxisset. *l. 2. Cod. Iust. de his qui ad Eccles.*

Indulgentiam quandam debitorum nauiculariis per Africam tribuit hoc anno Honorius *l. 8. de indulg. debitor.* vt & Theodosius aliquam *l. 9. d. t.* per omnes prouincias Orientis. *GOTHOFREDVS.* Indulgentiam autem debitorum tribuit Honorius occasione suorum *Vicennalium*, quæ post Theodosii patris mortem in hunc annum incidunt. Annonæ vrbis Romæ etiam propterea consuluit, vt mox indicat Gothofredus. Annis enim huiusmodi solemniis dicatis Imperatores ciuitatibus, populisque gratias largiri soliti erant, obseruante id *CL. PAGIO in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Leonum occidendorum, at non & venandi venundandique licentiam omnibus tribuit hoc tempore Theodosius Iun. vt puto *l. 1. de venat. ferarum.*

Donatistas nominatim per Africam secuta constitutione persequitur hoc anno Honorius *l. 54. de hæreticis,* vt & *l. 55. eod. tit.*

Pulcheria Augusta renunciata his Coss. IV. Nonas Iulias. Chron. Alex. Meminit huius Pulcheriæ Augustæ germanæ suæ Theodosius A. 418. *l. 21. de lustr. coll.* *GOTHOFREDVS.* *Pulcheriam* Augustam dictam anno sequenti. ex Marcellini Chronico probare nititur Cardinalis Baronius in annal. At animaduertit *CL. PAGIVS in Crit. in annal. ad h. a.* eum mendoso huius Chronici exemplari vsum; Codices enim accurati Marcellini faciunt cum Chron. Alexandrin. in quo ita: *His Coss. Pulcheria soror Theodosii Iun. Nobilissima Augusta dicta est, mense Panæmo, IV. nonas Iulias. Eodem anno dedicata sunt tria stataria seu pectoralia in Senatu* (id est, pectorales imagines, seu statuæ Principum) *Honorii & Theodosii Augustorum, & Pulcheriæ Augustæ ab Aureliano iterum Præfecto Sacrorum Prætoriorum ac Patricio, mense Appellæo III. Kal. Ianuarias. RITTER.*

In Collatione Carthaginensi A. D. 411. gesta notione & sollicitudine Marcellini, inque publica monumenta translata, perpetuam habere firmitatem definiuit Honorius *l. 55. de hæreticis.*

Albinus hoc tempore P. V. fuit, cui mense Septembri medio inscribitur *lex vlt. de nauicular.* qua annonæ vrbis Romæ Honorius consuluit. Huius Albini P. V. meminit Rutilius Claudius Numatianus, *Itiner. lib. 1. a v. 466.* & Olympiodorus *apud Photium in Bibl.* Mentio & in *veteribus inscriptionibus.* Vid. *Prosopographiam.*

Constantius Magister militum per Gallias erat hoc tempore, ad quem scripta *lex 34. de erogat. mil. ann.* Ab eo anno ab hinc altero 416. Adaulphus coactus relicta Narbona Hispanias petiit: & Vallia Adaulphi successor pacem cum eo iniit. v. plura in *Prosop.* & sup. A. 412.

Professorum & *Medicorum* priuilegia sanxit Theodosius.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO X. & THEODOSIO VI. AA. COSS. 415. (a)

(a) Prosper. *Honorio X. & Theodosio VI.* Fast. Idat. *Honorio X. & Theodosio VI.* Ita & Marcellinus. Chron. Alexandrin. & Fast. Flor. mai. Ὀνωρίῳ τὸ ιά καὶ Θεοδοσίῳ τὸ ς΄. male, quod testatur etiam l. 5. Cod. de

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. *de diverſ. offic. & apparitor.* quæ ſubſcripta : *Honorio X. & Theodoſio VI. AA. Conſſ. Honorius* propter *Vicennalia* anno ſuperiori, vt diximus, exhibita ; *Theodoſius* vero propter *Quindecennalia* imperii viuente patre ſuſcepti, Conſulatum hoc anno, adnotante Cl. Pagio auctoritate Chron. Alexandrini, ſumpſere. Confer. etiam *PETRVS RELANDVS* in Faſt. Conſul. pag. 575. A. D. 415.

VI. Id. Ian. Dat. RAVENN. *l. vlt. de curioſis.* Palladio PF. P.
XII. Kal. Feb. Dat. Rau. *l. 178. 179. de decurionib.* Seleucho PF. P.
XIII. Kal. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de contrah. empt.* ad populum.
XIII. Kal. Mart. Dat. Conſtantinop. *l. 26. de cohortalibus.* Anthemio PF. P.
III. Non. Mart. Dat. Conſtantinop. *l. vlt. de crim. pecul.* Aureliano PF. P. II.
XVI. Kal. Apr. Dat. Conſtantinop. { *l. 16. de numerariis.* Hypatio Magiſtro militum per Orientem. *l. 2. Cod. Iuſt. de off. Magiſtri militum.* huic iungenda eſt. }
X. Kal. Apr. Dat. Conſtantinop. *l. 8. de donationib.* Aureliano PF. P. II.
VIII. * Kal. Iun. ** Dat. Conſtantinop. *l. 4.* ſeu *vlt. de inceſtis nupt.* Aureliano PF. P. II.

* al. XVII. ** *Ian.* editio anni 1566.

V. Id. Iul. Dat. Conſtantinop. *l. 10. de indulg. debitor.* Aureliano PF. P.
VIII. Kal. Aug. Dat...... *l. 26. de petitionibus.* Maximo Com. R. P.
VIII. Kal. Aug. Dat. Rau. *l. 20. de diuerſis offic.* Graccho PF. V.
VIII. Kal. Sept. Dat........ *l. 56. de hæreticis.* Heracliano Com. Afric.
V. Kal. Sept. Dat. Rau. *l. 65. de appellationib* Symmacho Proc. Afric.
III. Kal. Sept. Dat. Rau. *l. 20. de paganis........*
Non. Sept. Dat........ { *l. 4. de paſcuis.* Aureliano PF. P. & Patricio. *l. 5. de paſcuis.* Comitibus & Magiſtris militum. }
V. Id. Octobr. Dat. Rau. *l. 27. de petitionib.* Largo Proc. Afric.

Referenda hæc lex ad A. D. 418.

XIII. Kal. Nou. Dat. Conſtantinop. *l. 22. de Iudæis.* Aureliano PF. P. II.
Prid. Kal. Nou. Dat. Conſtantinop. *l. 57. de hæreticis.* Aureliano PF. P. II.
Prid. Kal. Nou. Dat. Conſtantinop. *l. 1. de decurionib. & ſilentiariis.* Vrſo PF. V. & Aureliano Com. * Orientis, & Strategio PF. P. Illyrici.

* *ye.* PF. P.

VIII. Id. Nou. Dat. Conſtantinop. *l. 58. de hæreticis.* Aureliano. PF. P. II.
VIII. Id. Nou. Dat. Rau. *l. 3. ne Chriſt. mancip.* Annáti Didaſcalo & Maioribus Iudæorum.
III. Id. Nou. Dat. Conſtantinop. *l. 17. de agentibus.* Helioni Magiſtro officiorum.
III. Non. Dec. Dat...... *l. 6.* ſeu *vlt. de patrociniis vicor.* Aureliano PF. P.
III. Id. Dec. Dat. Rauen. *l. 5. Cod. Iuſt. de adſeſſorib.* Seleuco PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

HOnorius his Coss. *Rauennæ* conſtitit : Theodoſius *Conſtantinopoli.*

Curioſos per *Dalmatiæ* littora omneſque *inſulas*, qui prædas agebant de his, qui ibi conſiſtebant, vel eo commeabant, quique id efficiebant, ne aliqui *acerbitate temporis cogente* ad loca tutiora ſuccederent, Honorius Imp. ſuſtulit.

Aurelianus PP. Orientis fuit ſecundum, ſimul & Patricius his Coſſ. quod & Chronicon Alexandr. & ſuperioribus COSS. & his teſtatur. Hinc adeo plures hoc anno conſtitutiones ad eum datæ : ſic quidem, vt clare *PP. II.* dicatur : vt & Patricius *l. 4. de paſcuis.* Vnde emendanda venit *lex 1. de decur. & ſilentiar.* vbi *Com. Orientis*, loco *PP. Orientis* vocatur.

Nuptias cum defunctæ coniugis ſorore, cumque mariti defuncti fratre, inceſtas eſſe definivit Theodoſius *l. 4. de inceſtis nupt.* Quo tempore Atticus Ep. Conſtantinopol. erat.

Indulgentiam debitorum ſuperiore anno datam hoc anno confirmauit, & a fraude vindicauit Theodoſius *l. 10. de indulg. debitor.*

Vt ludos *Gentilitios* ſacerdotales hoc adhuc tempore & quidem Karthagine & in Africa Honorius permiſit, ita & erroribus omnique errandi illecebræ enixe occurrit *l. 20. de paganis.*

Prata ſeu paſcua priuatorum a militibus vexari, depaſcique vetuit hoc tempore Theodoſius Iun. duabus conſtitutionibus *l. 4.* & *5. de paſcuis.*

In *Iudæos*, & nominatim quoque in *Gamalielem* Patriarcham, qui codicillis honorariæ Præfecturæ donatus fuerat, conſtitutionem edidit Theodoſius *l. 22. de Iudæis.*

Montaniſtarum cœtus inhibuit, eorumque Eccleſias, Eccleſiis orthodoxis adiici iuſſit hoc tempore Theodoſius *l. 57. de hæreticis.*

Vrſus P. V. Conſtantinopol. fuit his Coſs. & proximo anno 416. quod etiam teſtatur Chronicon Alex. *bis annis.*

In *Eunomianos* conſtitutionem edidit Theodoſius *l. 58. de hæreticis.* vt & in Iudæos Honorius *l. 2. ne Chriſt. mancip.*

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN.

CHRONOLOGIA LEGVM.

A. D. 416.

THEODOSIO A. VII. & PALLADIO COSS. 416. (a)

(a) Prosper. *Theodosio VII. & Palladio.* Ita etiam Marcellinus & Fast. Idat. Chron. Alexandrin. Θεοδοσίε νέε Αὐγέσε. τὸ ζ' καὶ Παλλαδίε. Fast. Flor. mai. Θεοδοσίε τὸ ζ' καὶ Παλλαδίε. *CL. SIRMONDVS* Propemt. Lib. II. de reg. suburbic. ex MS. subscriptiones duas epistolarum Innocentii Papæ habet, quæ Consules huius anni referunt: *Data VI. Kal. Februarii. P. C. Theodosii Aug. VII. & Iunii Quarti Palladii V. C.* Notauit idem, errasse *SALMASIVM* qui putauit *Iunium Quartum Palladium* non esse nomina vnius viri. Neque id sibi Cardinalis *BARONIVS* persuadere potuit, qui in annal. ad an. CCCCXX. num IV. recitans Edictum Præfectorum Prætorio, vitiosa etiam interpunctione *Iunium Quartum*, distinguit a Palladio, quem ideo errorem *CL. PAGIVS* in Crit. ad h. a. & ad an. CCCCXX. corrigit. Omnem remouent dubitationem lapides. Ita apud *REINESIVM* Class. VI. inscript. LIV. pag. 422.

IVNIVS. QVARTVS.

PALLADIVS.

V. C. COS. ORD.

Et lapis vetus, quem iam *CL. ONVPHRIVS* descripsit, & adducit *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 577.

IVNIVS. QVARTVS. PALLADIVS.

V. C. COS. ORD.

Plura de Palladio in *Prosopographia.*

VII. Id. Ian. Dat. RAV. *l. 2. de indictionibus.* Palladio PF. P.

XIII. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 18. de agentib. in rebus.* Helioni Magistro officiorum.

III. Kal. Feb. Dat...... *l. 21. de tironibus.* Hadriano PF. P.

VIII. Id. Febr. Dat. Constantinop. *l. 17. de proximis Com. disp.* Eustathio viro inlustri Quæstori, & Helioni viro illustri Magistro officiorum.

VI. Id. Febr. Dat. Constantinop. *l.* * *1. de Castrensianis.* Narsi viro spectabili Comiti & Castrensi S. P.

* Consulatus ita subscriptus: *Theodosio A. VII. & qui fuerit nuntiatus*

XIV. Kal. Mar. Constantinop. *l. 180. de decurionibus.* Vrso PF. V.

Kal. Mar. Dat. Rau. *l. vlt. de infirmandis his quæ sub tyrannis.* Constantio Com. & Patricio.

III. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 5. de testamentis.* Edictum ad populum vrbis Constantinopolitanæ, & omnes prouinciales.

Id. Mar. Dat. Rau. *l. vlt. ad l. Iul. de ambitu.* Palladio PF. P.

V. Non. Mai. Dat. Rau. *l. 181. de decurionibus.* Palladio PF. P.

VI. Id. Mai. Dat...... *l. vlt. de Salgamo hosp.* Aureliano PF. P. II.

III. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 21. de Palatinis S. L.* Anysio Com. S. L. & Tauro Com. R. P.

IIII. Non. Iul. Dat. Rau. *l. 13. de censitoribus.* Vrsacio Com. R. P.

X. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 2. de frum. V. Constant.* Vrso PF. V.

VII. Kal. Sept. Dat. EVDOXIOPOLI. { *l. 182. de decurionibus.* Monaxio PF. P. / *l. 4. de sacros. Eccles.* Niceno PF. P. }

Subscriptum habet Coss. *Honorium VIII.*

.... *l. 5. Cod. de commerciis.* Aëtio PF. P.

VI. Kal. Sept. Dat........ *l. 2. Cod. de off. milit. iud.* Monaxio PF. P.

III. Kal. Sept. Eudoxiopoli. *l. 23. de pœnis.* Monaxio PF. P.

V. Id. Sept. Dat. HERACLEÆ. *l. 11. de indulg. debitor.* Monaxio PF. P.

V. Id. Sept. Dat. Rau. { *l. 6. de relationibus.* / *l. 147. de decurionib.* } Palladio PF. P.

X. Kal. Oct. Dat. Rau. *l. 9. de executoribus.* Palladio PF. P.

VIII. Kal. Oct. Dat. Rau. *l. 23. de Iudæis.* Annati didascalo & Maiorib. Iudæor.

III. Kal. * Oct. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 42. de Episcopis.* Subnotatus dies *III. Kal.* / *l. 15. de legation.* Subnotatus dies *III. Non.* } Monaxio PF. P.

* vel *Non.*

Agitur his legibus de Alexandria & de PF. Augustali.

Prid. Non. Nou. Dat. Constantinop. *l. vn. de Decanis.* Helioni Comiti & Magistro officiorum.

III. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. vn. de præpositis laborum.* Monaxio PP.

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. III. Id. Nou. Dat...... *l. 6. Cod. Iust. de precibus Imp. offer.* Isidoro PP. al. P.V. A. D. 416.

Forte referenda ad an. 410.

VII. Id. Dec. Dat...... *l. 21. de paganis.* Aureliano PF. P. post alia.

Prid. Id. Dec. Dat. Rau. *l. 4. de habitu quo vti oportet.* Probiano PF. V.

XV. Kal...... Dat. Constantinop. *l. 8. de domesticis.* } Monaxio PF. P.

XV. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 9. de domesticis.* } Monaxio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius his Coss. *Rauennæ* egit: Theodosius, ad Augustum ferme mensem vsque, *Constantinopoli.*

Vrsus & his quoque Coss. *P.V.* Constantinopoli fuit, vt testatur quoque Chronicon Alexandr. his Coss. Hinc adeo duæ hoc anno ad eum datæ constitutiones.

Constantius Patricius & Comes seu Magister militum hoc tempore fuit: cui inscribitur Honorii *lex vlt. de infirm. his quæ sub tyrannis:* per Gallias scilicet, vbi hoc anno Adaulphus Gothorum Rex ab eo coactus fuit relicta Narbona Hispanias petere. Idacius *Chronico.* Quare Gothis Gallia iam exactis, & sic clade Barbaricæ depopulationis quoque hac parte cessante, infelicibus populis indulgentiam ea l. Honorius tribuendam credidit.

Testamenta iure scripta Theodosius non ideo conuelli voluit, quod testes quidam exi sterent, qui dicerent, Imperatorem vel potentiorem aliquem suprema voce institutum. *l. 5. de testamentis.*

Annonam ciuicam domos in vrbe Constantinopol. habentibus, præstitutam primum a Constantino M. deinceps vero auctam a Theodosio M. non in frumento, verum in pane cocto præberi voluit Theodosius Iun. *l. 2. de frum. V. Const.*

Theodosius Constantinopoli *Eudoxiopolim* profectus: vbi datæ ab eo mense Augusto aliquot constitutiones.

Theodosius Imp. Constantinopoli, mox & Eudoxiopoli digressus *Heracleam* venit: vbi data ab eo mense Septembri *lex 11. de indulg. debitor.* Quod testatur quoque auctor Chronici Alexandrini, *his ipsis* Coss.

Indulgentiam generalem debitorum a se factam ad primipili quoque reliqua pertinere definiuit hoc tempore Honorius *l. 11. de indulg. debitor.*

Iudæos, ad euitationem tantum criminis vel aliarum necessitatum ad Ecclesiam accedentes, ad propriam legem remeare iussit hoc tempore Theodosius *l. 23. de Iudæis.*

Theodosius Imp. Heraclea hoc ipso anno *Constantinopolim* reuersus, vt testatur Chronicon Alex. idque mense Septembri pridie Kal. Octobr. aurea corona ornatus ab Vrso P. V. & Senatu. Hinc eo circiter tempore datæ rursum ab eo constitutiones Constantinopoli, puta *lex 42. de Episcopis*, & *lex 15. de legationibus. GOTHOFREDVS.*

Auctor Chronici Alexandrini sub huius anni Coss. scribit: *Celebrati sunt ludi theatrales ab editore Vrso Præfecto Vrbi ob victoriam de Attalo Tyranno reportatam mense Dæsio, IV. Kalendas Iulias. Acti item ludi Equestres in Circo ob eandem victoriam mense Panemo, Nonis Iuliis. Eodem anno Dominus Theodosius Iunior Heraclea Constantinopolin reuersus in foro Theodosiano aurea corona ab Vrso Præfecto Vrbi & Senatu, mense Septembri, pridie Kalendas Octobris, die Sabbati ornatus est.* Theodosius aurea corona ornatus est ob sua *Quindecennalia*, indeque in *lege 15.* citata *de legat.* coronarii auri præstationi a Curia Alexandrina formam certam præstituit; aurum enim coronarium ad Imperatores per legatos mitti solebat, vt testatur Ammianus de Tripolitanis *Lib. XXVIII.* & quidem annis, quibus huiusmodi solemnia exhibebant, vt innumeris exemplis liquet. *ANTONIVS PAGVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Legatio ad Imp. *Alexandria* hoc tempore missa fuerat, inter alia postulans, vt Ep. Alexandrinus nuspiam vrbe exire posset, idque terrore *parabolanorum:* ad hanc legationem Theodosius, minus eam adprobans, inter alia formam legationum deinceps præstituit, & vt ne cuiquam *libera legatio* decerneretur constituit; & deinceps parabolanis Alexandrinis modum non vnum imposuit, ad obserandos seditionum aditus Alexandriæ: puta numero eorum coarctato, electionisque forma præstituta: spectaculorum, Curiæ, iudiciorumve ingressu eis interdicto, omni denique in eos iure Præfecto Augustali, non Ep. Alexandrino tributo *l. 15. de legationib.* & *l. 42. de Episcopis.*

Maiores *crines*, & indumenta *pellium* etiam seruis in vrbe Roma vicinisque regionibus interdixit hoc tempore Honorius, *l. 4. de habitu,* &c.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO A. XI. & CONSTANTIO II. COSS. 417. (a)

(a) Prosper. *Honorio XI. & Constantio II.* Fast. Idat. & Marcellinus Comes. *Honorio XI. & Constantio II.* Chron. Alexandrin. Ὀνωρίυ τὸ ια´ καὶ Κωνσαντίυ τὸ β´. Paschasini Epist. ad Leonem I. Papam, *anno Consulatus Honorii Aug. vndecies & Constantii secundo.* Olympiodorus apud Photium num. LXXX. ὕπατος ὁ βασιλεὺς Ὀνώριος προελθὼν τὸ ἑνδέκατον καὶ σὺν αὐτῷ Κωνσάντιος τὸ δεύτερον. *Consul procedens Honorius XI, & cum eo Constantius iterum.* Male legitur in Fast. Flor. mai. Ὀνωρίυ τὸ ιβ´ καὶ Κωνσαντος τὸ β´. Videtur etiam ad hunc annum referenda græca inscriptio, quam profert *CL. GRVTERVS* inscript. MLII. 6.

ΕΝ. ΥΠΑΤΕΙΑ. ΟΝΩΡΙΟΥ. ΤΟ. Η.

ΚΑΙ. ΚΩΝϹΤΑΝΤΙΝΟΥ. ΤΟ. Α, &c.

Prodit ea sculptorem Chronologiæ maxime incuriosum. *Honorius* enim VIII. Consulatum gerens

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. — A. D. 417.

rens Collegam habuit *Theodosium Aug. III.* neque vnquam cum *Constantino* quodam processit. *Constantium* itaque cum *Constantino* confusum videt lector, numerosque male additos. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 580.

(xv. Kal. Feb. Regestum. RAVENNA, *l. 19. in appendice Cod. Theod.* ad Constantium V. inlust. Patricium.)

Prid. Id. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de donationib.* Monaxio PF. P.

IIII. Id. Apr. Dat. Constantinop. *l. 4. ne Christ. mancip.* Monaxio PF. P.

Prid. Id. Maii. Dat. Rau. { *l. 7. de locat. fundor.* Vrsacio Com. R. P. Post alia. / *l. 13. de Senatoribus.* / *l. 9. de prædiis nauicular.* / *l.* * *14. 15. 16. de censitor.* } Sebastio Com. primi Ordin.

* His tribus legibus subscriptus dies *Prid. Id. Mar.*

v. Kal. Aug. Dat. Constantinop. *l. 2. ne Comitib. & trib. lauacra.* Monaxio PF. P.

Hac l. agitur de Duce limitis Eufratensis.

v. Kal. Octob. Dat. Constantinop. *l. 2. de venatione ferarum.* Monaxio PF. P.

Hac quoque lege agitur de eo.

VIII. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 16. de numerariis.* Vitaliano Duci Libyæ.

v. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 19. de agentib.* Helioni Magistro officiorum.

VII. Kal. Ian. Dat. Rau. { *l. vlt. de pistoribus.* / *l. 9. de suariis.* } Palladio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

HOnorius Imp. his COSS. *Rauennæ* egit: Theodosius *Constantinopoli.*

Constantius ipso, quo Consulatum iniit, die conciliante Honorio Imp. Placidiam vxorem duxit. Olympiodor. *apud Phot.* *GOTHOFREDVS.*

Constantius anno CCCCXVII. Placidiam vxorem duxit. Scribit enim Olympiodorus: *Honorius Augustus XI. & Constantius iterum Consules creati, Placidiæ nuptias conciliant. Sed has ipsa nuptias cum vehementer detrectaret, effecit, vt ipsius famulis indignaretur Constantius. Tandem nihilo minus ipso, quo Consulatum iniit, die, manu ipsam arreptam Honorius Imperator frater eius inuitam Constantio in manum tradit, nuptiæque splendide celebrantur.* Quare Prosper, quando sub Coss. anni CCCCXVI. tradit, *Placidiam* a Wallia (Gothorum Præfecto) Honorio redditam, eiusque nuptias *Constantium* promereri, res duobus annis gestas, Epitomatorum more vno tenore recitat, sicuti & Idatius *in Chronico*, qui anno Abrahami 2432. & mortem Ataulphi (Gothorum Regis, cuius coniux Placidia fuerat) & coniugium Placidiæ cum Constantio recitat. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. in annal. Baron. ad an. 415.*

Iudæi Christianum mancipium adquirere quocunque titulo vetiti a Theodosio *l. 4. ne Christ. mancip.*

Peræquatores in prouincias hoc tempore ab Honorio missi, iisque formula præscripta, quæ legibus hic superius positis continetur.

Eufratensi prouinciæ, & *Hieropolitanæ* in ea ciuitati consuluit hoc tempore Theodosius: prohibitis Ducibus quoque lauacra seu pro his pecuniam a prouincialibus exigere. *l. 2. ne Comitib.* &c. præstituto item tempore, per quod feræ, quæ ad Comitatum a Ducibus limitum transmittuntur, eorumque prosecutores in singulis ciuitatibus morari possunt. *l. 2. de venat. ferarum.*

Annonæ vrbis Romæ hoc tempore Honorius consuluit, constitutione ad Palladium PP.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO XII. & THEODOSIO VIII. AA. COSS. 418. (a)

(a) Prosper. *Honorio XII. & Theodosio VIII.* Fast. Idat. & Marcellinus. *Honorio XII. & Theodosio VIII.* Chron. Alexandrin. Ὀνωρίυ τὸ ιβ' καὶ Θεοδοσίυ νέυ Αὐγύςυ τὸ η'. Codex Can. Eccles. African. ὑπάτων Ὀνωρίυ τὸ δωδέκατον καὶ Θεοδοσίυ τὸ ὄγδοον. Male Fast. Flor. mai. Ὀνωρίυ τὸ ιγ' καὶ Θεοδωσίυ τὸ η'. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 581.

II. Non. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 43. de Episcopis.* Monaxio PF. P.

VI. Id. Mart. Dat. RAV. *l. 24. de Iudæis.* Palladio PF. P.

XV. Kal. Maii Dat. Constantinop. *l. 183. de decurionib.* Monaxio PF. P.

X. Kal. Iul. Dat. Rau. *l. 6. de testamentis.* Palladio PF. V. *

* γρ. PF. P.

XII. Kal. Sept. Dat. . . . . . *l. 21. de lustrali conl.* Monaxio PF. P.

v. Id. Octob. Dat. Rau. { *l. 3. de incorporatione.* / *l. 27. & 28. de petitionib.* } Largo Proc. Afric.

HONORIVS & THEODOSIVS IVN. — XVII. Kal. Dec. Dat. Rau. *l. 12. de indulg. debitor.* Palladio PF. P.

A. D. 418 419 420

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Imp. his Coss. *Constantinopoli* egit: Honorius *Rauennæ.*

Parabolanorum, qui ad curanda debilium corpora deputati erant, Alexandriæ numerum auxit hoc tempore Theodosius *l. 43. de Episcop. Eccl. & cler.*

Iudæos militia Palatina, armata, interdixit hoc tempore Honorius Imp. aduocatione, & Curiali functione his indulta *l. 24. de Iudæis.*

Testamenta decennii lapsu infirmari voluit hoc tempore Honorius Imp. *l. 6. de testam.*

Pulcheriæ Augustæ germanæ suæ, & *Nobilissimarum sororum* suarum, id est Arcadiæ, Marinæ & Flacillæ meminit hoc anno Theodosius *l. 21. de lustrali conlat.* qua cauet, vt neque illarum res, quæ lustrali conlatione tenentur, ab ea sint immunes.

Indulgentiam quandam debitorum *Campaniæ*, quam hostium vastauerat incursio, *Piceno* item & *Tusciæ* suburbicariis regionibus tribuit hoc tempore Honorius *l. 12. de indulg. deb.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

MONAXIO & PLINTA COSS. 419. (a)

(a) Marcellinus. *Monaxio & Plinta.* Socrates Hist. Eccl. VII 17. Ἐν ὑπατείᾳ Μοναξίου καὶ Πλίνθα. Chron. Alexandrin. Μοναξίου καὶ Πλίνθα. & ita quoque Fast. Flor. mai. Fast. Idat. *Monaxio & Plenta*; corrupte autem Prosper. *Maximo & Plinta.* De Plinta in Prosopographia plura. In Canonib. Eccles. African. annus hic ita signatus: Μετὰ τὴν ὑπατείαν τῶν ἐνδοξοτάτων βασιλέων Ὁνωρίου τὸ δωδέκατον καὶ Θεοδοσίου τὸ ὄγδοον τῶν Αὐγούστων. *Post Consulatum gloriosissimorum Imperatorum Honorii XII. & Theodosii VIII. Augustorum.* Probat Consules lapis apud *GRVTERVM* inscript. M L. 7.

MONAXIO. ET. PLENTAE.

VV. CC. CONSS.

Vid. etiam *CL. FLEETWOOD* in Syllog. p. 347. & *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 583.

VIII. Id. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. 66. de appellat.* Monaxio PF. P.
IV. Non. Mai. Dat. Constantinop. *l. 22. de palatinis S. L.* Anysio Com. S. L.
VI. Kal. Iul. Dat. RAVEN. { *l. vn. de inquilinis.* Palladio PF. P. / *l. mulier 16. Cod. de agricolis.* Palladio.
IV. Kal. Aug. Dat. Rauen. *l. vlt. de suariis.* Palladio PF. P.
VIII. Kal. Octob. Dat. Constantinop. *l. vlt. de pœnis.* Monaxio PF. P.
IV. Non. Octob. Dat. Constantinop. *l. vlt. de calcis coctoribus.* Aëthio PF. V.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius his Coss. *Constantinopoli* egit: Honorius *Rauennæ.*

Naues conficiendi peritiam hoc tempore e Romanis quidam *Barbaros* docuerant, ideoque carcere mancipati fuerant: verum *Asclepiades Chersonesitanæ ciuitatis Ep.* pro his intercessit. Itaque Theodosius eos pœna & carcere liberauit, capitali supplicio proposito, si quid deinceps tale factum fuisset *l. vlt. de pœnis.*

Aëtius hoc anno P.V. fuit Constantinopoli, cui ideo mense Octobri *lex vlt. de calcis coctor.* inscribitur. Eius hoc anno meminit Chron. Alex. Eidem inscribitur & *lex pen. de commerciis*, quæ die & Cos. caret. Hic idem biennio post anno 421. cisternam construxit, teste Marcellino *Chron.*

Fornaces calci coquendæ inter Amphitheatrum & Iuliani portum Constantinopoli, propter salubritatem vrbis, & Palatii vicinitatem tolli iussit hoc tempore Theodosius *l. vlt. de calcis coctor.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. VIIII. & CONSTANTIO III. COSS. 420. (b)

(b) Prosper, Marcellinus & Fast. Idat. *Theodosio IX. & Constantio III.* Chron. Alexandrin. Θεοδοσίου νέου Αὐγούστου τὸ θ′ καὶ Κωνσταντίου τὸ γ′. Fast. Flor. mai. vero Θεοδοσίου τὸ θ′ καὶ Κωνσταντος τὸ γ′. minus accurate. Apud *BROWER.* Annal. Treuirens. pag. 283. hæc est inscriptio:

H. IACET. FILIVS. (f. Flav.)
CONSTANCIVS. VIR.
CONSVLARIS. COMES. ET.
MAGISTER. VTRIVSQVE.
MILITIAE. ATQVE. PATRICIVS.
ET. SECVNDO. CONSVL. ORDI
NARIVS.

CL. FLEET-

HONORIVS, & THEODOSIVS IVN. A. D. 420.

CL. FLEETWOOD in Syllog. pag. 378. legit: ELIVS CONSTANTINVS, addens, Fl. Constantium, qui secundum Consul fuit anno 417. patrem fuisse Valentiniani, sed quis fuerit Elius Constantius, se non inuenire. Quod si dignitates in lapide memoratas intuemur, conuenire eas omnes cum Constantio, qui hoc anno III. Cos. & postea Augustus factus, videntur. Consentiunt enim l. vlt. *de desertor.* & lex vlt. *de infirm. his quæ sub tyrannis.* At falsum est, eum in secundo Consulatu anno 417. viuere desiisse; mors enim eius incidit in an. 421. Tacet præterea inscriptio honorem Augustalem, quod facit rem magis dubiam. Sed videant hæc alii. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 584.

III. Non. Mai. Dat. CONSTANTINOP. *l. 10. C. de ædific. priuatis.* Monaxio PF. P.

VIII. Id. Mai.* Dat. RAV. { *l. 44. de Episcopis.* / *l. vlt. de raptu vel matr. sanctimon.* } Palladio PF. P.

*vel *Mar.*

XIIII. Kal. Octob. Dat. Constantinop. *l. vlt. de littor. & itin. custod.* Eustathio PF. P.

Consulatus ita huic l. subscriptus: *Theodosio A. VIII. & qui fuerit nuntiatus.*

V.* Kal. Octob. Dat. Rau. *l. 6. de legitim. hered.* Maximo PF. P.**

* XV. Cod. Iust. ** *ye.* P. V. v. *Prosopogr.*

III. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. vlt. de iure fisci.* Patricio Com. R. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius his Coss. *Constantinopoli* egit: Honorius *Rauennæ.*

Aduersus metum a *Persis*, quo Constantinopolis quoque ipsa, vbi tum Theodosius morabatur, commota, teste Socrate *lib. 7. cap. 18.* cum quibus & hoc quoque anno proximoque bellum gestum, victoriaque obtenta, tandem pax inita anno 422. teste Socrate *d. lib. 7. cap. 18.* Marcellino & Chronico Alex. duo hæc Theodosius hoc anno constituit. Primum, vt per prouincias limitaneas limiti Persico obiectas, puta Mesopotamiam, Osdroënam, Eufratensem aliasque priuatis liceret murali ambitu fundos suos vallare. *l. 10. C. Iust. de ædif. priuatis:* Secundo, ne *merces* inlicitæ ad nationes barbaras deferrentur. *l. vlt. de littorum & itin. custod.* Sane & Socrates, *lib. 7. cap. 18.* notat, Persici huius belli inter alia causam fuisse, quod Persæ Romanis mercatoribus merces abstulerant.

Sacrarum personarum honestati hoc tempore consuluit Honorius: prohibitis clericis, *extranearum* mulierum consortio. *l. 44. de Episcopis:* & sacrarum virginum raptoribus pœna proposita. *l. vlt. de raptu vel matrim. sanct.*

EVSTATIO & AGRICOLA COSS. 421. (a)

(a) Marcellinus. *Eustathio & Agricola.* Chron. Alexandrin. Εὐςάθιυ καὶ Ἀγρικόλα. Postponunt Eustathium Fast. Idat. & Prosper. *Agricola & Eustathio*, in Laterculo vero Colbert. est: *Agrecula & Eustathio.* Eustathius in quibusdam legibus etiam *Eustasius* & *Eustachius* dicitur. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 585.

Constantius, Comes & Magister militum Patriciusque, Illyrius genere, qui optimam iam inde ab A. D. 411. operam Honorio in debellandis tyrannis Barbarisque per Galliam diu nauauerat, post triplicem Consulatum, Placidiamque Honorii sororem vxorem ductam, in *imperium* adscitus est ab Honorio. Olympiodorus, Philostorgius &c. Idacius ait, eum *Monaxio & Plinta*, id est, A. 419. Imperatorem factum. *GOTHOFREDVS.*

Baronius *Constantium* anno 420. Consulem ab Honorio ex Cæsare Augustum factum esse asserit, eamque in rem Prosperum in Chronico laudat. Verum præterquam quod Prosper non dicit, eum ex Cæsare Augustum creatum, certum est, *Constantii Augusti* nuncupationem pertinere ad annum 421.; in titulo enim legum Cod. Theodos. anno 420. emissarum leguntur tantum nomina *Honorii & Theodosii Impp.* & in subscriptione: *Theodosio IX. & Constantio V. C. COSS.* contra vero anno 421. quatuor constitutiones in eodem Codice recitantur, in quarum titulo habetur: *Impp. Honor. & Theod. & Constant. AAA.* præterea Theophanes non solum annum, sed etiam diem eius inaugurationis nos edocet. Anno enim Incarnat. secundum Alex. CCCCXIII. qui Kalend. Septemb. anni Christi CCCCXX. inchoatur, ait: *Hoc anno Constantius Valentiniani pater Imperium obtinuit sexto Idus Februarias: quarto vero Nonas Septembriles occisus est.* Quare Constantius anno sequenti, & imperium obtinuit, & illud cum vita reliquit. Philostorgius *Lib. XII. n. 10.* de Constantio scribit: *Honorius Imperator Constantium magistrum militum ob affinitatis honorem ad imperialem thronum adsciuit, cum iam Placidia ipsi Valentinianum filium edidisset, cui & Nobilissimi dignitatem Honorius tribuit. Ceterum Constantii imagines (vt moris erat iis, qui ad imperium recenter promoti erant, agere) mittuntur in Orientem. Verum Theodosius inaugurationi non acquiescens eas non suscepit. Quare cum Constantius sese ob hanc iniuriam ad bellum pararet, mors vitam, curasque sistens, mutationem præbuit, cum imperasset menses sex.* Olympiodorus vero in Excerptis: *Constantius Honorii in Augustali imperio Collega fit, ab illo quidem ipso, pene repugnante constitutus. Placidia quoque Augusta a fratre & marito dicta est: deinde ad Theodosium, qui fratre Honorii genitus Orientis partibus Augustus imperabat, de Constantii Imperatoris electione nuncius mittitur, minimeque receptus est. Hinc morbum Constantius contraxit, suscepti pœnitens imperii, quod non iam, vt antea, eundi redeundique quo & quando vellet, libertas esset: neque ludicris, vt moris eius erat, operam dare iam Imperatori permitteretur. Igitur septimo imperii mense (quemadmodum & insomnium sic indicauerat, Sextus abiit Septimus inchoatur) pleuritide extinctus est. Extincta simul cum ipso in Orientem ira, atque expeditione, quam, quod ad imperii societatem admissus non esset, animo agitabat.*

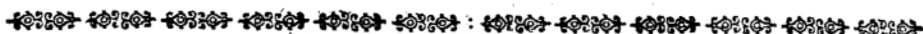
Ex quibus liquet I. *Constantium* anno tantum 421. Augustum renuntiatum, idque die

HONORIVS & THEODOSIVS IVN.

A. D. 421.

octaua mensis Februarii, eodemque anno die secunda mensis Septembris e viuis excessisse, sicque imperasse menses septem, exceptis diebus septem; & Philostorgium, qui ei menses tantum sex assignat, ideo vltimum non memorasse, quia incompletus fuit. Liquet II. *Constantii* inaugurationem legitimo tempore peractam esse; anno enim 421. *Theodosius Quindecennalia* exhibuit: ad eam autem dies dominicus non electus, quia id nondum vsus ferebat. Liquet III. *Constantium* ex Cæsare Augustum dictum non esse, vt putauit Baronius. Extat quidem apud Stradam pag. 209. nummus Constantii, ex eo a Mediobarbo relatus, in quo legitur: D. N. CONSTANTIVS. NOB. C. in postica, VOT. Verum nummus ille in honorem Constantii Cæsaris Constantini Magni filii percussus, vt & alii multi a Mediobarbo recitati, qui eadem antica insigniti sunt. Sed Antiquarii, sicuti nummos vnius Valentiniani alteri perperam attribuunt; ita & nummos vnius Constantii ad alium eiusdem nominis referunt. Liquet IV. Garnerium in dissertatione 3. de Constitut. Impp. editis in caussa Pelagianorum, aliosque viros doctos hallucinatos esse, qui autumarunt, *Placidiam* dictam Augustam, quando *Constantio* in coniugem tradita est; cum Olympiodorus diserte asserat, eam a fratre & marito Augustam appellatam, nullusque ex antiquis contrarium scribat. Liquet denique, *Prosperum* in Chronico non raro contra Chronologiam peccare, cum *Constantium* anno 420. Augustum creatum scripserit. Porro deceptus est *Theophanes* in eo quod tradidit, *Constantium* morte violenta sublatum; cum Olympiodorus & Philostorgius, qui hoc tempore vixere, contrarium doceant. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. in annal. Baron. ad an. 420.*

Honorius hoc anno *Rauennæ* constitit, vt testatur quoque Olympiodorus.

HONORIVS, THEODOSIVS ET CONSTANTIVS.

Constantii nomen præferunt quatuor Constitutiones.

CHRONOLOGIA LEGVM.

VI. Id.* Mart. Dat. Rau. *l. 4. de repudiis.* Palladio PF. P.

* *XII. Kal. Mart.* Cod. Iust. *l. 35. Cod. ad l. Iul. de adult.*

VII.* Kal. Iul. Dat. Rauennæ. *l. 3.* seu *vlt. C. de requir. reis.*
* VIII. Id. Iul. *l. 29. de petit.* vnde hæc *lex vlt.* interpolata est.

VIII. Id. Iul. Dat. Rau.
- *l. vn. de quinquennii præscr.*
- *l.* * *23. de bonis proscriptor.*
- *l. 29.* & *30. de petitionib.*

(all the above:) Palladio PF. P.*

* Cod. Iust. male *Palladio PF. P. Orientis.*

Prid. Id. Iul. Dat. . . . . . *l. 45. de Episcopis.* Philippo PF. P. Illyrici.
V. Kal. Aug. Dat. Rauennæ. *l. vn. si cert. petat. de chirographis.*

CHRONICON HISTORICVM.

HOnorius hoc anno *Rauennæ* egit.

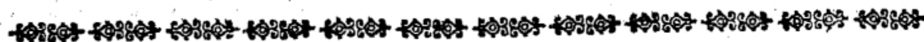
Aduersus *repudiorum* leuitatem constitutionem edidit Honorius Imp.

Competitorum, id est eorum, qui vacantia, caduca, vel proscriptorum bona peterent, auiditati enixa & prolixa constitutione occurrit Honorius hoc tempore, cuius quinque fragm. supersunt hic superius posita.

Vetustatem & *canones* pristinos Ecclesiasticos per omnes Illyrici prouincias seruari, & si quid dubietatis emersisset, id Synodo non absque scientia Ep. *Constantinopolitani* reseruari iussit hoc tempore Theodosius *l. 45. de Episcopis.*

Victoria de *Persis* hoc anno P. Id. Septembris renunciata. Chronicon Alexandrinum, & Marcellinus *Chronico.*

Constantius Imp. septimo imperii mense moritur, Olympiodorus, *apud Phot.* cum imperasset menses sex. Philostorgius, *lib. 12. cap. 10.* idque Rauennæ. Idacius, qui male ait tertio suo Consulatu, vnius anni prochronismo.

HONORIVS & THEODOSIVS.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HONORIO XIII. & THEODOSIO X. AA. COSS. 422. (a)

(a) Fast. Idat. & Prosper. *Honorio XIII. & Theodosio X.* Socrates Hist. VII, 20. Ἐν ὑπατείᾳ τῶν δύο Αὐγούστων, Ὁνωρίου τὸ τρισκαιδέκατον καὶ Θεοδοσίου τὸ δέκατον, *duobus Augustis Coss. Honorio XIII. & Theodosio X.* Epistola etiam Bonifacii Papæ ad Episcopos Thessalos a Cl. Holstenio in Collection. Rom. p.66. recitata, data est: *Honorio XIII. & Theodosio X. Augg. Coss.* Chron. Alexandrin habet: Ὁνωρίου τὸ ιγʹ καὶ Θεοδοσίου Αὐγούστου τὸ ι. Male vero Fast. Flor. mai. Ὁνωρίου τὸ ιδʹ καὶ Θεοδωσίου τὸ ι. & Marcel-

HONORIVS, & THEODOSIVS. — A. D. 422.

Marcellinus ex edit. Scaliger. *Honorio XIII. & Theodosio XI.* Sirmondus tamen *Theodosio X.* legit. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 587.

Prid. Id. Ian. Dat. CONSTANTINOP. *l. 2. de Castrensianis.* Scholastico viro spectabili Com. & Castrensi S. Palatii.

x. Kal. Mart. Dat. RAV. *l. 13. de indulg. debitor.* Venatio Com. R. P.

v. Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 13. de metatis.* Eustathio PF. P.

x. Kal. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 3. de postulando.* De re necessaria ad locum. *l. 2. de adsessorib.* Post alia } Eustathio* PF. P.

* Eustasio *in d. l. 2.* male.

III. Kal. Maii. Dat. Constantinop. *l. 23. de palatin. S. L.* Asclepiodoto Com. S. L.

XIII. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 27. de cohortalib.* Eustathio PF. P.

v. Id. Iul. Dat. Rau. { *l. vn. de action. ad pot. transl.* Post alia. *l. vn. de peculio.* *l. vn. de pecuniæ sequestr.* *l. vn. quod iussu.* *l. 10.* seu *vlt. de executoribus.* *l. 2. de pignoribus.* *l. 17. Cod. de agricolis.* quæ die & Coss. caret. } Ioanni PF. P.

VIII. Kal. Sept. PP. in foro Traiani. *l. 31. de petitionibus.* Proculo Com. R. P.

III.* Non. Nou. Dat. Rau. { *l. 7. de sponsalib.* *l. vlt. de dotibus.* *l. 4. Cod. de secund. nupt.* } ad Marinianum PF. P.

* al. IIII.

VIII. Id. Nou. Dat. Constantinop. *l. vn. de præposit. sacri cubiculi.* Florentino PF. V.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius his Coss. *Constantinopoli* egit: Honorius *Rauennæ.*

Per *Africam* Proconsularem, & per *Byzacenam* indulgentiam quandam debitorum hoc tempore dedit Honorius *l. 13. de indulg. debit.*

Pax cum Persis facta his Coss. Socrates, *lib. 7. cap. 20.* & Marcellinus, *Chronico his Coss.* Inde quoque *l. 13. de metatis.* fit mentio militum ex procinctu Constantinopolim redeuntium: quæ lex data est mense Martio huius anni.

Adsessoribus & *Aduocatis* velut castrense peculium, exemplo militum, tribuit hoc tempore Theodosius Iun. *l. 3. de postul.* & *l. 2. de adsessoribus.*

Multiplici *creditorum* voracitati & iniquitati occursum iuit hoc tempore Honorius prolixa constitutione, cuius septem fragmenta hic præposita extant.

Castinus, Magister militum, cum magno exercitu & auxiliis Gothorum ex Gallia in Hispaniam missus: Hieronymus, Idacius *Chronico.*

De re *vxoria*, deque sponsalitiis pactis, dotibus, donationibus prolixam hoc tempore constitutionem edidit Honorius.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ASCLEPIODOTO & MARINIANO COSS. 423. (a)

(a) Marcellinus. *Asclepiodoto & Mariniano.* Chron. Alexandrin. Ἀσκληπιοδότου καὶ Μαρινιανοῦ. Paullo aliter efferunt Asclepiodoti nomen Fast. Flor. mai. Ἀσκλπιοδότου καὶ Μαρινιανοῦ. Inuertunt ordinem Fast. Idat. Prosper & Latercul. Colbertin. *Mariniano & Asclepiodoto.* Latercul. Colbert. præterea sequitur Fast. Flor. & *Asclipiodoto* habet. Apud Socratem Hist VII. 22. exstat: Ἀσκληπιοδότου καὶ Μαριανοῦ, pro *Mariniano.* Ita etiam subscripta L. 2. Cod. *de fund. limitroph.* L. 1. vero Cod. *de his q. accus. n. poss. Asclepiodoto & Marciano Conss.* At *Marinianum* Cos. huius anni dictum fidem facit inscriptio a *GRVTERO* pag. CCCCLXIV. 8. & *BARONIO* in annal. an. CCCCXLVIII. recitata, quam *Rufus Prætextatus Postumianus*, filius Mariniani, citato apud Baronium anno Coss. Patri fieri curauit.

POSTVMIANVS. V. C. FILIVS.

MAGNIFICI. VIRI. MARINIANI.

PRAEFECTI. PRAETORIO.

ET. CONSVLIS. ORDINARII.

Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 590.

VI. Id. Febr. Regesta. RAV. *l. 14. de indulg. debit.* Rufino Com. S. L.

XII. Kal. Mar. Dat. CONSTANTINOP. *l. 35. de erogat. mil. ann.* Asclepiodoto PF. P.

XV. Kal. Mart. Dat. Constantinop. { *l. vlt. de itin. mun.* *l. 25. de Iudæis.* } Asclepiodoto PF. P.

v. Kal.

HONORIVS, & THEODOSIVS. v. Kal. Mart. Dat. Rauennæ. *l. vn. de rei vindicat.* Crispino.* A.D. 423.

*al. *Crispinio. vel. Castino* Com. & Magistro Equitum.

Non. Mart. Dat. Constantinop. *l. 2. de terris limitaneis.* Asclepiodoto PF. P. & Cons. ordinario.
VII. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 5. de militari veste.* Asclepiodoto PF. P.
VII. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. 2. de decurion. & sil.* Venantio PF. P.

III. Kal. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 2.* seu *vlt. de fruct. & lit. exp.* / *l. 67. de appellationibus.* / *l. vlt. de repar. appellationum.* } Asclepiodoto PF. P.

v. Id. Apr. Dat. Constantinop. { *l. 59. de hæreticis.* / *l. 26. de Iudæis.* / *l. 5. ne Christ. mancip.* / *l. 22. de paganis.* } Asclepiodoto PF. P.

XVII. Kal. Mai. Dat. Constantinop. *l. 184. de decurionib.* Asclepiodoto PF. P.
XV. Kal. Iul. Dat. Rau. *l. 10. de prædiis nauicul.* Proculo PF. P.

Est hæc lex de Africa.

XV. Kal. Iun. Dat. Constantinop. { *l. 18. de priuil. eor. qui in S. P.* / *l. 28. de cohortalibus.* } Asclepiodoto PF. P.

XIIII. Kal. Iun. PP. in foro Traiani. *l. 4. de conlat. donat.* Trygetio Com. R. P.
Prid. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 3.* seu *vlt. de adsessorib.* Asclepiodoto PF. P.

VI. Id. Iun. Constantinop. { *l. 27. de Iudæis.* / *l. 23.* & *24. de paganis.* / *l. 60. de hæreticis.* } Asclepiodoto PF. P.

Male subnotatus dies VI. *Id. Iul.*

VII. Id. Aug. Dat. Rauennæ. { *l. vlt. de iurisdictione.* / *l. vlt. de accusationib.* / *l. 2. de liberis.* / *l. vlt. ne prætor. crim. maiest.* ad Senatum. } Consulibus, Prætoribut, Tribunis plebis, Senatui suo salutem dicunt.

Male huic subnotatus dies VII. *Id. Aug.*

VI. Id. Aug. Dat. EVDOXIOPOLI. *l. 61. de hæreticis.* Asclepiodoto PF. P.
v. Id. Aug. Dat. Eudoxiop. *l. 2. de præd. & mancip. Curial.* Asclepiodoto PF. P.

HONORII ET THEODOSII constitutiones sine die & Coss. certo.

L. Curialibus 4. seu *vlt. Cod. de lucris aduocatorum.* Adriano PP.

Forte iungenda cum *l. 16. de exactionib.*

L. Cessante 5. Cod. de commerciis. Aëtio PF. al. P. V.
L. 4. Cod. de commerciis. Anthemio PP.
L. 17. Cod. de dignitatib. Arcadio PF. P.

In nonnullis Codd. *Zenoni*, in aliis *Anastasio* tribuitur hæc lex.

L. Ne frumentum 4. Cod. quæ res venire. Fausto* PP.

* al. *Faustino.*

L. Quidquid 12. Cod. de vectigalibus. Gaisoni Comiti S. L.
L. si quis 16. Cod. de omni agro deserto. Hermocrati PP. al. Hermogeni.
L. 2. Cod. de off. Magistri milit. ad Hypatium Magistrum militum per Orientem.
L. 17. Cod. de agricolis. Ioanni PP.
L. 2. Cod. vlt. de ratiociniis. Macedonio Magistro militum.
L. si quis inclytus 6. Cod. de commerciis. Maximo Comiti S. L.
L. 13. Cod. de omni agro deserto. ad Probum.
L. 1. Cod. de off. Com. S. P. Simplicio Proconsuli Asiæ.
L. 5. Cod. de executoribus. Volusiano PP.

Item sine Personæ ad quam, adscriptione.

L. Ius emphyteutici 11. Cod. de fundo patrim.
L. 3. Cod. de fugitiuis.

HONORIVS, & THEODOSIVS. *L. 15. Cod. de agricolis.* A. D. 423.
L. 3. Cod. de locat. præd. ciuil.
al. *Arcadius & Honorius AA. Adriano PP.*
L. 1. C. de priuilegiis vrbis Const.
L. 3. Cod. de fund. dom. Aug.
L. 6. Cod. de naufragiis.
L. 4. Cod. de veteranis.

CHRONICON HISTORICVM.

Honorius his Coss. *Rauennæ* egit: Theodosius vero Constantinopoli ad mensem Augustum vsque.

Indulgentiam debitorum quandam *vrbicariis* antea regionibus concessam, ampliauit Honorius *l. 14. de indulg. debitor.*

A *viarum munitione*, pontiumque & stratarum neminem immunem esse, ne quidem domos Principis vel *Ecclesias*, constituit Theodosius *l. 6. de itinere mun.*

Iudæis synagogas ereptas, vel incensas, vt & donaria, si nondum sacris ministeriis dedicata essent, his restitui iussit, vel certe pro his alia loca, pretiaue rependi, Theodosius *l. 25. de Iudæis.*

Super *appellationum* iure prolixam hoc tempore constitutionem edidit Theodosius, cuius tria ἀπόμοιρα hic præposita.

In *paganos*, *Iudæos*, *hæreticos* iam antea sancita confirmauit hoc tempore Theodosius, constitutione, cuius quatuor fragmenta supersunt.

Domesticos & Cancellarios adsciscere sibi vetiti a Theodosio Iun. Rectores prouinciarum: inque prouincia post depositam a iudice administrationem agere iussi: tandem & quæstioni subiici, ad detegenda iudicum flagitia *l. vlt. de adsessor. domest.*

In *paganos*, *Iudæos*, *hæreticos* rursum iam antea constituta Theodosius hoc tempore firmauit, constitutione, cuius tria fragmenta supersunt.

De *criminali* iudicio eiusque ordine prolixam hoc tempore constitutionem edidit Honorius, e qua quatuor fragmenta supersunt, quæ hic præposita.

Theodosius hoc anno mense Augusto *Eudoxiopoli* fuit: vbi datæ ab eo duæ constitutiones.

Eunomianos, hæreticosque alios militare quidem non posse, verum cohortali ideo militia non liberari definiuit Theodosius.

Honorius Imp. his Coss. (non superioribus, vt Philostorgius male, *lib. 12. cap. 11.*) mortuus est: teste Socrate, *lib. 7. cap. 23.* Prospero & Marcellino *Chronico* & Fastis *Idac.* idque, Rauennæ. Idacius *Chronico*, & Fasti *Idaciani* (male Theophanes, Romæ.) De die variant quoque scriptores. Socrates ait, *XVIII. Kal. Sept.* Theophanes, *XV. Augusti:* Olympiodorus, *VI. Kal. Sept.* *GOTHOFREDVS.*

Honorium, Occidentis Imperatorem, *Asclepiodoto & Mariniano Coss.* mortuum esse, tradunt Prosper, Marcellinus, ac Cassiodorus in *Chronicis*, & Socrates *Lib. 7. cap. 22.* qui addit, mortem eius contigisse die decima quinta mensis Augusti, cui Theophanes *in Chronico* quoad diem consentit. Quare apud Olympiodorum loco, *VI. Kalend. Septembris*, legendum, *XVIII. Kalend. Septembris*; in eo enim auctore describendo librarii non semel errarunt. Idem Olympiodorus, Cedrenus & Philostorgius *Lib. 12. n. 13.* cum *aquæ intercutis* morbo obiisse produnt. Mortuus est, non *Romæ*, vt Theophanes & auctor Miscellæ, quem Baronius secutus est, scribunt, sed *Rauennæ*, vt tam *in Fastis* Idacii, quam in *Chronico* legitur, idque leges Codicis Theodosiani hoc anno mense Augusto Rauennæ ab eo datæ manifestum faciunt; cum nullæ Romæ hoc anno ab eo emissæ legantur. Natus erat *Honorius* anno CCCLXXXIV. die IX. Septembris, ideoque vixit, non annos triginta nouem, & mensem vnum expletum, vt habet Baronius, sed annos triginta octo, menses vndecim & dies septem. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

THEODOSIVS solus.

III. Kal. Octob. Dat....... *l. Mœniana 11. C. Iust. de ædif. priuatis.* Seuerino Præfecto Prætorio.*

* *ye.* PF. V. v. anno proximo *l. 2. de operib. publ.*

Huic l. inscripti adhuc *Honorius & Theodosius.* Hanc l. esse censeo, quæ *titulo 24. lib. 4.* intercidit.

CHRONICON HISTORICVM.

Mœnianis in vrbe Constantinopol. quæ Græcis ἐξωσταὶ, modum certum posuit hoc tempore Theodosius Iun. Nempe a priuatis ædificiis seu mœnianis, alia decem pedum spatio distare voluit: quindecim, ab horreis publicis *l. Mœniana 11. Cod. de ædif. priuat.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

VICTORE V. C. COS. 424.

Castino & Victore Coss. vt habetur *l. 1. & 2. Cod. de off. Quæstoris.* *GOTHOFREDVS* Fast. Idat. & Prosper.

THEODOSIVS solus. A. D. 414.

Prosper. *Castino & Victore.* Inuertunt ordinem Marcellinus: *Victore & Castino.* & Chron. Alexandrin. Βίκτωρος καὶ Καστίνου. Latercul. Colbertin. non nisi *Castinum* huic anno Consulem dat: *Castino V. C. Cons.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 591.

Christi annus quadringentesimus vigesimus quartus *Castini & Victoris* Consulatu describitur, ipsi priori Consuli *Castino* funestus: etenim nescio qua ex causa profugus factus, in Africam nauigans, apud Bonifacium Comitem, ibi cum copiis Gothorum agentem, quæsiuit sibi salutem. Magna quidem diuini iudicii dispensatione factum est, vt ad eum coactus sit confugere, quem sub se militantem despexit, & vt ab exercitu recesserit, & in Africam venerit, compulit, quod anno superiori factum. Expunctum e fastis Consularibus *Castini* nomen, inde possumus intelligere, quod rescripta Imperat. Theodosii hoc anno data, absque *Castini* Consulis nomine, *Victoris* tantum Collegæ Consulatu notata leguntur, vt L. 36. *de erogat. militar. annon.* L. 14. *de collat.* L. 15. *de donat.* & aliæ. *BARONIVS* in annal. ad h. a.

COSS. Castinus & Victor, ille in occidente, vbi supra diximus fuisse magistrum militum, hic in oriente, vt ostendunt leges Theodosii hoc anno datæ, & eius solius Consulatu notatæ; vt enim sæpius monuimus, in oriente, si in actis publicis vnius tantum Consulis mentio fieret, orientalis memorabatur, & vice versa; quod cum *Baronius* non animaduertisset, existimauit *Castinum* e fastis fuisse expunctum; cum tamen anno tantum sequenti e gratia Theodosii Imp. exciderit. Prosper enim in Chronico ad Consulatum *Mariniani & Asclepiodoti* anno superiori gestum, scribit: *Honorius moritur; & regnum eius Ioannes occupat, conniuente, vt putatur, Castino. qui exercitui magister militum præerat.* Tum ad Consulatum *Theodosii XI. & Valentiniani,* ad annum nempe sequentem, postquam tyrannum profligatum fuisse narrauit, ait: *Castinus in exilium actus est; quia videbatur Ioannes sine conniuentia ipsius non potuisse præsumere.* Quare cum anno tantum sequenti aperte imperatori ingratus fuerit, & in exilium missus, Consulatus eius omni perturbatione vacauit. Neque nomen eius fastis erasum verisimile est; cum *Castinus* ab Honorio Imperatore occidentis Consul creatus fuerit; & hoc anno *Ioannes* in occidente dominatus sit. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad h. a.

V. Id. Ian. Dat...... *l. 52. de operibus publ.* Seuerino PF. V.

Honorio & *Theodosio* male tribuitur.

XVII. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. 3. de vestibus oloueris.* Maximino Com. S. L.

VI. * Kal. Mart. Dat. Constantinop. { *l. vlt. de testamentis.* / *l. 7. de inoff. test.* } Asclepiodoto PF. V.

* al. *VII.* vel *XIII.* vel *XV.* vel *XVI.* γρ. PF. P.

X. Kal. Maii Dat. Constantinop. *l. 4. de spectaculis.* Isidoro PF. P. Illyrici.

VI. Kal. Maii Dat. Constantinop. *l. 1. Cod. de off. Quæstor.* Salustio Quæstori.

III. Kal. Maii Dat....... *l. 2. Cod. de off. Quæstor.* Helioni Comiti & Magistro officiorum.

III. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 5. de conlat. donatarum.* Asclepiodoto PF. P.

V. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. 15. de metallis.* Maximino Com. S. L.

VI. Id. Octob. Dat. Constantinop. *l. 33. de annona & trib.* Isidoro PF. P. Illyrici.

Sine die & Cos. & sine subscriptione *l. vlt. Cod. de commerciis.* Maximino * Com. S. L.

* al. male *Maximo.*

Ad hunc annum vel prox. hæc lex referenda.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius his Coss. *Constantinopoli* egit.

De porticibus *Zeuxippi* Constantinopoli, & domibus in his cum officinis suis, exstat hoc tempore Theodosii constitutio *l. 52. de operib. publ.* qua id statuit, vt reditus harum domorum & officinarum, cedant ad luminaria & sarta tecta *lauacri Zeuxippi.*

Olouerarum vestium vsum omnibus interdixit hoc tempore Theodosius *l. 3. de vestibus oloueris.*

Curiales per Illyricum, ac nominatim Delphis, cogi vetuit Theodosius ad spectacula in vrbe Constantinopol. edenda *l. 4. de spectaculis.*

Minoris laterculi dignitates omnes ad sollicitudinem quæstoris reuocauit hoc tempore Theodosius *l. 1. & 2. Cod. de off. quæstoris.*

IOANNES tyrannidem Imperii occidentalis Romæ hoc tempore occupauit: de quo iam dixi *ad Philostorgium.* Idque mense *Maio,* vt puto.

Tributorum per Illyricum, ac nominatim per Macedoniam & Achaiam, modum hoc tempore definiuit Theodosius Iun. Imp. firmata Thessalonicensis Ecclesiæ immunitate *l. 33. de annona.*

VALENTINIANVS Constantii & Placidiæ F. Nobilissimus & Cæsar, a Theodosio Iun. hoc tempore factus: Thessalonicæque ab *Helione Mag. officiorum* Cæsaris veste indutus est, teste Olympiodoro aliisque, de quo *ad Philostorg.* cuius 30. deinceps constitutiones huic Codici insertæ occurrunt, quæ pleræque tamen non minus Theodosio recte adscribuntur. *GOTHOFREDVS.*

Valentinianus Cæsar nuncupatus est, post diem decimam Octobris currentis anni; *lex* enim *33. Cod. Theod. de annona & tributis,* eo die Constantinopoli data, Theodosii duntaxat nomen præfert, ideoque post eum diem Valentinianus, qui iam in occidentem missus fuerat, Cæsarea veste indutus, dum Thessalonicæ esset. *ANTON. PAGIVS in Crit. ad annal. Bar. h. a.*

THEODOSIVS A. & VALENTINIANVS CÆS.

XVII. Kal. Nou. Dat. Constantinop. *l. 14. de murilegulis.* Maximino Com. S. L.

XVIII.

THEOD. & VALENT. CÆS. A.D. 425.

XVIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop.	*l. vlt. de cognitoribus.* *l.* * *vn. de actionib. certo tempore finiendis.*	Asclepiodoto PF. P.

* *Theodosii* tantum nomen huic l. inscribitur. Consulatus vero in *d. l. vn.* ita subscriptus: *Victore V. C. & Symmacho Coss.*

III. Non. Dec. Dat. Constantinop. *l. 36. de erogat. mil. ann.* Procopio Magistro militiæ per Orientem.

V. Id. Dec. Dat. Constantinop. *l. 3. de conlat. æris.* Maximino Com. S. L.

Theodosii tantum nomen huic l. inscribitur.

CHRONICON HISTORICVM.

PRotrahendarum litium, siue in possessorum, siue in procuratorum necem, semina hoc tempore præcisum iuit constitutione sua Theodosius Iun. Hinc adeo *Præscriptionem triginta annorum*, qua vniuersales in rem personales & hypothecariæ actiones eliderentur, inuexit: *l. vn. de actionib. certo temp. finiendis.* mortuoque procuratore, siue actoris siue rei, heredes eius vltra laborem protendere vetuit. *l. vlt. de cognitorib. & procurator.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. XI. & VALENTINIANO CÆS. COSS. 425. (a)

(a) Prosper, Marcellinus & Fast. Idat. *Theodosio XI. & Valentiniano.* Socrates H. E. VII, 25. Θεοδοσίου τὸ ἑνδέκατον καὶ Οὐαλεντινιανοῦ Καίσαρος τὸ πρῶτον. Chron. Alexandr. Θεοδοσίου Αὐγούστου τὸ ιά καὶ Οὐαλεντινιανοῦ Καίσαρος. Fast. Flor. mai. Θεοδώσιος τὸ ιά καὶ Οὐαλεντινιανὸς Καῖσαρ. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 593.

COSS. Theodosius Aug. XI. & Valentinianus Cæsar, vt recte in fastis Heraclii Imp. a Dodwello publicatis legitur, & in legibus Cod. Theod. mense Ianuario & deinceps datis. Ille propter *quinta Quinquennalia* imperii cum patre administrati, vt ex eius Vicennalibus & Tricennalibus certum fit; *Valentinianus* vero ob imperium Cæsareum anno superiore susceptum. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

X. Kal. Febr. Dat. CONSTANTINOP. *l. vn. ne sine iussu Princ.* ad Hierium PF. P.

Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. dominico vlt. de spectaculis.* Asclepiodoto PF. P.

III. Kal. Mart. Dat. Constantinop.	*l. vlt. de operibus publ.*	Constantio PF. V.
	l. vlt. de studiis liberalibus. V. R. & Constantinop.	

Eidem Constantio P. V. inscribitur sine die & Coss. *l. vlt. Cod. de off. P. V.* vbi tamen *Constantino* editum.

Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. vn. de professoribus qui in vrbe Constantinopol.* Theophilo PF. V.

III. Non. Mai. Dat. .... *l. vn. de imaginibus imperialibus.* Aëtio PF. P.

III. Id. Mai. Dat. Constantinop. *l. 32. de petitionib.* Valerio Com. R. P.

VIIII. Kal. Iun. Dat. .... *l. 15. de murilegulis.* Maximino Com. S. L.

Prid. Non. Iul. Dat. AQVIL. *l. 46. de Episcopis.* Georgio PC. Africæ.

XVI. Kal. Aug. Dat. Aquil. *l. 62. de hæreticis.* ad Faustum PF. V. *

* *Romæ*: Roma ergo iam tum in potestate Valentiniani Cæsaris erat.

Prid. Non. Aug. Dat. Aquil. *l. 63. de hæreticis.* Georgio PC. Africæ.

VIIII. Id. Aug. * Dat. Aquil. *l. 64. de hæreticis.* Basso Com. R. P. Post alia.

* *Iul.* in Cod. Anic.

X. Kal. Octob. Dat. TOPISO *	*l. vlt. de primicerio & notar.* *l. vlt. de honorar. codicillis.*	Hierio PF. P. Orientis.

* *Topiro.*

VIII. Id. Octob. Dat. Aquil. *l. vlt. de Episcopis.* Basso Com. R. P.

In h. l. agitur de tyranno, Ioanne scil.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Iun. hoc anno *Constantinopoli* egit mense Ianuario, Februario, Martio, Aprili, Maio.

Dominico die, & natali Epiphaniorum, Paschæ etiam & quinquagesimæ diebus spectacula theatrorum vel Circensium edi vetuit hoc tempore Theodosius Iun. *l. dominico vlt. de spectacul.*

Academiæ Constantinopolitanæ in melius augendæ erigendæque hoc tempore incubuit Theodosius Iun. lata in id constitutione, cuius tres partes supersunt. I. Scilicet Professoribus, qui tum erant, Comitiuam primi ordinis tribuit, vt & in posterum iis, qui viginti annis docuissent. *l. vn. de professor.* II. Munus numerumque Professorum instruxit & definiuit. *l. vlt. de studiis liberalib.* III. Auditoria Professori-

THEOD. VALENT. CÆS. & fessoribus adsignauit in Capitolio, & quidem in porticibus eius, earumque exedris. *l. vlt. de operib. publicis.*

Statuas vel *imagines imperatorias*, seu simulacra erigi vel proponi ludis, sine adoratione seu cultura excedente hominum dignitatem, vetuit hoc tempore Theodosius Iun. *l. vn. de imaginib. imperialib.*

Valentinianus moto aduersus IOANNEM tyrannum cum Ardaburio & Aspare exercitu, *Aquileia* potitus est per Ardaburium & Asparem; Philostorgius, *lib. 12. cap. 11.* Socrates *lib. 7. cap. 23.* eoque mox Ioannes tyrannus Rauennæ captus missus est, dextraque prius amputata capite plexus: Philostorgius, *d. loco.* Procopius, *lib. I. c. 3. de bell. Vandal.* etsi Idacius *Chronico* eum Rauennæ cæsum scribat. Hinc igitur datæ hoc tempore a Valentiniano Cæs. quatuor constitutiones *Aquileiæ* hic superius locatæ: & ex his *lex vlt. de Episcopis*, vbi de tyranno Ioanne diserte agitur. Mox & *Roma* potitus mense iam Iulio, vt docet *lex 62. de hæreticis.*

Valentinianus, Ioanne tyranno cæso, variis constitutionibus *Ecclesiarum clericorumque privilegia* firmauit, & *hæreticos* insectatus est, non tantum per Africam (quæ per Bonifacium in fide manserat aduersus Ioannem tyrannum,) verum etiam Romæ & in Italia, vbi contraria a Ioanne inuecta fuerant, *l. 46.* & *l. vlt. de Episcopis. l. 62. 63. 64. de hæreticis.*

Theodosius Iun. Imp. profecturus in Italiam, vt Valentinianum Augustum declararet, Italosque in obsequio firmaret, *Thessalonicam* profectus, morbo, ne longius progrederetur, impeditus fuit, Socrates *lib. 7. cap. 24. 25.* atque ideo Constantinopolim reuersus est. Hinc igitur *Topiso* vel *Topiro* ab eo data mense Septembri hoc anno *lex vlt. de primicerio & not.* & *lex vlt. de honor. codicil.* quæ Macedoniæ vrbs erat inter Constantinopolim & Thessalonicam, de quo ad *eas ll.* GOTHOFREDVS.

Baronius *in annal. Eccles. h. a. num. 1.* tradit, Socratem scribere, *Valentinianum* Constantinopoli venientem ægritudine Thessalonicæ detentum fuisse, ibique per *Helionem* imperii coronam accepisse, ac morbum illum anno superiori accidisse. At Socrates, non *Valentinianum*, sed *Theodosium* Thessalonicæ ægrotasse refert, illumque per Helionem, quem Theodosius in Italiam misit, veste imperiali indutum esse; ac deinceps non *Valentinianum*, sed *Theodosium* Constantinopolim rediisse. ANTONIVS PAGIVS *in Crit. ad annal. Baron. h. a.* A. D. 425. 426.

Valentinianus, cæso Ioanne tyranno, receptaque ab Helione Magistro Officiorum & Patricio vrbe Roma, Rauennam primum, mox *Romam* ipse ingressus est: vbi & septennis iam Augustus creatus, imperatoria veste a prædicto Helione indutus fuit *X. Kal. Nouembris:* testes Olympiodorus, *fine Decadis 2.* Frigeridus *lib. 12. histor.* apud Gregor. Turonens. *Lib. II. c. 8.* Socrates, *lib. 7. cap. 24.* Marcellinus, Prosper, Idacius, Chronicon Alexandrin. ibique per quadrimestre egit, fine huius anni & initio anni sequentis GOTHOFREDVS.

Diem natalem imperii Augustei *Valentiniani* notauit auctor Chronici Alexandrini sub huius anni Coss. vbi ait: *His COSS. Valentinianus Iunior a Theodosio creatus est Augustus, mense Hyperberetæo, X. Kalendas Nouembris;* quod confirmat Laterculus Sylvii ad Bollandum, *in præfatione ad vitas SS. mensis Ianuarii pag. 43.* vbi eius fragmentum habet: *X. KL. Nou. Natalis Valentiniani purpuræ.* Quare *Valentinianum* die XXIII. mensis Octobris Augustum appellatum, certum est. Difficultatem tamen facit Socrates, qui *lib. VII. c. 25.* scribit: *Nunciata est nuncupatio Augusta Valentiniani Iunioris die X. Kalend. Nouembres*, iuxta Valesii versionem, ex quibus vir doctissimus deducit, non auctori Chronici Alexandrini, sed Socrati standum, qui eam nuncupationem *X. Kalend. Nouemb.* apud vrbem Constantinopolitanam nunciatam dicit. Verum Socrates aliud non designat, quam non multo post Attici (Episcop. Constantinopol.) exequias, & ingressum Theodosii in vrbem regiam, significatam fuisse nuncupationem Augustam Valentiniani Iunioris, *die X. Kal. Nouemb.* Romæ factam, ita vt dies ille non ad diem, quo ea in vrbe regia nunciata, sed quo Romæ facta fuerat, referatur. Eam enim inaugurationem *Romæ* peractam, affirmant Philostorgius & Olympiodorus citati, ac præterea Prosper *in Chronico imperiali*, ac Idacius *in Chronico.* Quare falluntur Marcellinus *in Chronico*, & Iornandes *de regnor. successíon. cap. 97.* qui scribunt, Valentinianum *Rauennæ* Imperatorem factum. ANTONIVS PAGIVS *in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

THEODOSIVS & VALENTINIANVS AA.

XV. Kal. Dec. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de palatinis S. L.* Hierio PF. P.

Hæc lex adhuc præfert *Theodosii & Valentiniani Cæs.* nomina.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Iun. Thessalonica & Topiro *Constantinopolim* reuersus est, teste Socrate, *lib. 7. cap. 24. & 25.* Quare ibi data ab eo mense medio Nouembri *lex vlt. de palatinis S. L.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO XII. & VALENTINIANO II. AA. COSS. 426.

Prosper: *Theodosio XII. & Valentiniano II. Augg.* Ita habent Marcellinus, Fast. Idat. Chron. Alexandrin. & Fast. Flor. mai. Socrates H. E. VII. 26. Θεοδωσίῳ τὸ δωδέκατον καὶ Οὐαλεντινιανῷ τῷ νεωτέρῳ Αὐγούστῳ τὸ δεύτερον. *Theodosio XII. & Valentiniano Iuniore Augusto II. Coss.* CL. SIRMONDVS in not. ad Apollinarem Sidonium pag. 1194. habet, in hunc annum incidere *Consulatum Iohannis Augusti*, qui Honorio Imp. Rauennæ mortuo an. 425. inuaserit imperium, & anno proximo Consulatum sumpserit. Legitur enim in Diui Paulli Basilica, Datiuæ & Basillæ sororum epitaphium, in quo eæ depositæ dicuntur: CONSVLATV. IOANNIS. AVGVSTI. licet hic Consulatus in nullis fastis exstet. *Eodem ex fonte*, addit Sirmondus, *paria Consulum interpolari non-nunquam*

THEOD. & VALENT. — A. D. 426.

nunquam & vni Consuli collegam hic vnum, alibi alium, copulari videas. At cum clarum sit, Ioannem iam anno antecedenti a Valentiniano cæsum, Consulatus eius etiam, quem Epitaphium memorat, in annum illum incidere debet, quod & *ANTONIVS PAGIVS* in dissert. Hypat. Part. I. cap. vlt. & Part. II. c. XIV. n. 7. obseruauit. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 595.

III. * Non. Ian. Dat. Rom. { *l. 3. de cond. & hom. dom. Aug.* *l. 23. de petitionibus.* Male subnotatus dies *VI. Kal. Ian.* *l. 14. de Senator. & gleb.* } ad Senatum Vrbis Romæ. Recitata in Senatu per Theodosium Primicerium Notariorum.

Male subscriptum *VI. Kal. M. & Arcadii* nomen in inscript. additum.

X. Kal. Feb. Dat. Constantinop. *l. 24. de bonis proscriptor.* Hierio PF. P.
IIII. Kal. Febr. Dat. Romæ. *l. 6. de legitim. hered.* Albino PF. V.
VII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 16. de murilegulis.* Acacio Com. S. L.
Prid. Non. Mart. Dat. Rav. *l. 1. de conductor. & hominib. domus Aug.* Basso PF. P.
III. Kal. April. Dat. Rauennæ. *l. vlt. de libertis.* Basso PF. P.

Huius l. fit mentio A. 428. *l. vlt. in fin. de natural. lib.*

VII. Id. Apr. Dat. Rau. *l. 7. de apostatis.* Basso PF. P.
VI. Id. Apr. Dat. Rau. *l. 28. de Iudæis.* Basso PF. P.
Kal. Iun. Dat. Nicomediæ. *l. vlt de legatis.* Hierio PF. P.
X. Kal. Iul. Dat. Nicomediæ *l. 21. de diuersis officiis.* Hierio PF. P.
Kal. Iul. Dat. Nicomediæ. *l. 22. de diuersis officiis.* Theophilo PF. V.
Kal. Iul. Dat. Nicomediæ. *l. 23. de diuersis officiis.* Acacio Com. S. L.

VII. * Id. Nou. Dat. Rau. (* al. *VIII.*) { *l. vn. de responsis prud.* *l. 2. & 3. Cod. de legibus.* Huic l. subscriptus male annus præcedens. *l. pen. Cod. si contra ius.* *l. rescripta 7. Cod. de precib. Imp. off.* *l. vn. de cretione.* *l. 8. de legitim. hered.* *l. pen. & vlt. de maternis bonis.* *l. vn. de bonis quæ filiifam.* *l. vlt. de reuoc. donat.* *l. * si infanti 18. Cod. de iure delib.* } ad Senatum Vrbis Romæ.

* *VI. Id. Nouemb.*

XVIIII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. * vlt. de paganis.* Isidoro PF. P.

* *Theodosio XII. & Valentiniano IIII.* subscripti Coss.

VII. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. vlt. de proximis.* Acacio Com. S. L.
X. Kal. Ian. Dat. Constantinopoli. *l. 20. de agentib.* Helioni Patricio & Magistro Officiorum.
X. Kal. Ian. Dat. Constantinopoli. *l. 21. de agentibus in rebus.* Hierio PF. P.

Hæ duæ leges sunt de eadem re.

VII. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 5. Cod. Iust. de aduoc. diu. iudicior.* Cyro PF. V. *
* al. PP.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianus mense Ianuario huius anni *Romæ* porro constitit: de quo iam superiore anno monui: Theodosius vero huius anni initio *Constantinopoli* egit.

Valentinianus Romæ constitutus, turbatum vrbis *Romæ* statum partim priuatum seu oeconomicum, partim vero Senatus Romani erexit, delatoribus inter alia repressis, pacemque adeo publicam stabiliuit: quin & vrbi ipsi instaurandæ studuit, prolixa ad Senatum vrbis Romæ *oratione*, cuius tria fragmenta supersunt hic præposita.

Valentinianus tertius Roma *Rauennam* regressus iam mense Martio.

Valentinianus tertius quatuor hominum genera hoc tempore in ordinem redegit constitutionibus ad Bassum PP. emissis: qui scil. hoc tempore ceruices erigebant, partim in sæcularibus negotiis, *conductores* scilicet, *hominesque domus Augustæ*, *libertinæ conditionis homines*: partim in Ecclesiasticis, *apostatas*, & *Iudæos*.

Theodosius Iun. Constantinopoli in Bithyniam, & Nicomediam quidem transgressus, *Nicomediæ* egit mense Iunio, Iulioque: vbi datæ ab eo quatuor constitutiones.

Theodosius Iun. Nicomediæ constitutus, imperatoriam auctoritatem vindicauit aduersus vsurpationes summorum alioquin magistratuum, in legationibus ciuitatum audiendis, in Officialibus Præfectorum prætorio & Præfecti vrbis, in Comitibus thesaurorum diœceseos prouehendis, consecrandis *l. vlt. de legatis. l. 21. 22. 23. de diu. offic.*

Valentinianus tertius hoc tempore octennis prolixa

THEOD. VALENT. & prolixa ad Senatum vrbis Romæ oratione, partim iurisprudentiæ, (iuris inquam & constitutionum imperatoriarum, iurisconsultorum item) ἀνάκρισιν seu repurgationem quandam instituit; quænam videlicet tum constitutiones, tum iurisconsultorum scripta in iudiciis legi, allegari, citari, ad causarum decisionem possent; quo pertinent *lex vn. de respons. prudentum. l. 2. 3. Cod. de legibus. l. pen. Cod. si contra ius, lex 7. Cod. de precib. Imp. off.* Partim vero de iure patrio & materno diligentius cauit, quo pertinent septem aliæ leges, quæ hic superius positæ sunt.

Theodosius Iun. Nicomedia *Constantinopolim* rediit: vbi mense Nouembri & Decembri quinque ab eo constitutiones datæ occurrunt. A. D. 427. 428.

Paganorum sacrificia arceri, templaque eorum destrui, *crucisque* conlocatione expiari, hoc tempore iussit Theodosius Iun. *l. 25. de pagan. sacrif. & templis.*

Aduocatis in foro Præfecti vrbis eadem priuilegia tribuit hoc tempore Theodosius Iun. quæ antea concesserat aduocatis in foro Præfecti Prætorio Orientis.

CHRONOLOGIA LEGVM.

HIERIO & ARDABVRE COSS. 427. (a)

(a) Prosper. *Hierio & Ardabure.* Socrates Hist. Eccles. VII. 28. Ἱερίου καὶ Ἀρδαβουρίου. Chron. Alexandrin. & Fast. Flor. mai. Ἱερίου καὶ Ἀρδαβουρίου. Marcellinus. *Hierio Ardaburio*; in edit. Sirmondi vero: *Ardabure*. Latercul. Colbertin. *Hierio & Ardabura*; valde corrupte in Fast. Idat. *Pierio & Artabu.* Consulem alterum *Ardaburium*, non *Ardaburem*, nominant Olympiodorus apud Phot. n. LXXX. Philostorgius lib. 12. n. 11. & Iornandes de Reb. Get. c. 33. quod omnino accuratius videtur. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 596.

COSS. Hierius & Ardaburius, vterque orientalis; Hierius enim memoratur his verbis in Chron. Alexandrin. *His Coss. instauratæ sunt Thermæ olim dictæ Constantinianæ, nunc autem Theodosianæ, perficientibus opus Hierio iterum Præfecto & Ardaburio Consulibus, mense Hyperberetæo, V. Nonas Octobris*; vbi in græco *Ardaburii* nomen deest omissione librarii, & Hierius dicitur Præfectus Vrbi, errore Raderi & Ducangii in suis versionibus. Hierium enim hoc anno Præfectum Prætorio fuisse liquet ex legibus Cod. Theodos. eidem hoc anno a Theodosio inscriptis. & vox Ἔπαρχος tam Præfectum Vrbis, quam Præfectum Prætorio significat, vt ipsemet Ducangius ex aliis ostendit in Glossario mediæ græcitatis. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

XII. Kal. Mart. Dat. .... *l. 1. Cod. vnde vir & vxor.* Hierio PF. P.

XVII. Kal. Apr. Dat. ...... *l. 10. de domesticis.* Hierio PF. P.

X. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 17. de murilegulis.* Valerio Com. S. L.

XII. Kal. Iun. Dat. ...... *l. vn. Cod. nemini licere signum Saluatoris.* Eudoxio PF. P.

X. Kal. Iul. Dat. Constantinop. *l. 14. de metatis.* Helioni Patricio & Magistro Officiorum.

XIIII. Kal. Sept. Dat. ...... *l. 18. de medicis & profess.* Helioni Magistro Officiorum.

Prid. Id. Octob. Dat. Constantinop. *l. 2. Cod. de officio eius qui vicem alterius iudicis.* Mandata Imperatorum missa Antiocho cæterisque Præfectis Prætorio per Referendarium, quæ sic habent.

Sine die & Cos. .... *l. 2. Cod. de cupressis ex luco Daphn.* Eudoxio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Iun. his Coss. *Constantinopoli* constitit.

Hierius hoc anno Consul & Præfectus Prætorio fuit, vt docent huius anni constitutiones. Et vero his Coss. ab eo instauratæ seu dedicatæ fuerunt Constantinopoli thermæ Theodosianæ, vt testatur Chronicon Alexandr. *his Coss.* Agit & de his thermis dedicatis his Coss. Marcellinus *Chronico.* *GOTHOFREDVS.*

De thermis Constantinianis plura habet Ducangius in Constantinopol. Christian. *lib. I. §. 27. n. 5.* ostenditque, opus illud inceptum fuisse a Constantino M. absolutum a Constantio eius filio, & de suo nomine *Thermas Constantianas* appellatum. Sed cum eis *Constantius* extremam manum non apposuisset, tandem sub Theodosio Iun. confectæ sunt, & de illius nomine *Theodosianæ* appellatæ. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Crucis signum in solo vel in silice vel in marmoribus humi positis sculpere vel pingere vetuit hoc anno Theodosius Iun. *l. vn. Cod. nemini licere signum.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

FELICE & TAVRO COSS. 428. (b)

(b) Prospet. *Felice & Tauro.* Et ita quoque Fast. Idat. atque Marcellinus. Socrates H. E. VII. 29. & Chron. Alexandr. Φήλικος καὶ Ταύρου. Fast. Flor. mai. Φήλικος καὶ Ταύρου. Liberatus Diaconus, Scriptor Secul. VI. *in breuiar. causs. Nestorian. & Eutychian. c. 11.* scribit: *Propterea in Epitoma Chronicorum Lucentius hoc ponit & dicit; Felice & Tauro consulibus Nestorius Constantinopolitanus episcopus nouum ecclesiis molitur errorem inducere.* Idem *cap. 4. Ordinato Nestorio, die primo mensis Aprilis, Consulatu Felicis & Tauri.* Marmora alterum Consulem *Felicem* nobis seruarunt. Etenim est apud *CL. GRVTERVM* lapis inscript. MLXXVI.

FL. FELIX V. C. &c.

CONS. ORD.

Et

Et apud *REINESIVM* Class. XX. inscript. 436.

HIC. REQVIESCIT.
IN. PACE. QVI. VIX. ANN. FL.....
FL. FELICE. V. C. CO.

Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 598.

Prid. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. { *l. vlt. de Senatoribus.* / *l. 22. de agentibus.* } Proculo PF. V.

x. Kal. Mart. Dat. Constantinop. { *l. vn. de omissa act. impet.* / *l. vlt. de sponsalibus.* / *l. vlt. de nuptiis.* / *l. vlt. de dotibus,* / *l. vlt. de natur. fil.* / *l. vlt. de legit. hered.* / *l. 2. Cod. de bonis quæ lib.* / *l. 11. Cod. de hered. instit.* * } Hierio PF. P.

* *XI. Kal. Mart.*

v. Kal. Mart. Dat. RAV. *l. vlt. de tironibus.* Volusiano PF. P.

x i. Kal. Maii. { Dat........ *l. 2.* seu *vlt. de lenonibus.* Florentio PF. P. / Dat........ *l. 29. Cod. de donationib.* Hierio PP. }

Refero ad *X. Kal. Mart.*

III. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. 65. de hæreticis.* Florentio PF. P.

v. Id. Iun. Dat. Constantinop. { *l. vn. de impon. lucr. descr.* / *l. 1. Cod. quando & quib. quarta.* / *l. 2 Cod. de prædiis Curial.* } Florentio PF. P.

VI. Id. Iul. Dat. Constantinopoli. *l. 29 de cohortalibus.* Florentio PF. P.

III. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. 19. de medicis & professor.* Proculo PF. V.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Iun. hoc tempore *Constantinopoli* egit: Valentinianus *Rauennæ*.

Præfecti Prætorio hoc anno fuere per orientem *Hierius* & *Florentius*: in occidente *Volusianus*.

Theodosius Iun. prolixa constitutione veteres & scrupulosas actionum, nuptiarum, dotium, donationum sponsalitiarum *formas* & *formulas* solemnes, multasque alias scrupulositates hoc anno sustulit, & qualiacunque iam verba, qualescunque ritus sufficere in his actibus voluit: Cuius constitutionis octo fragmenta hic supra posita supersunt, vt cæteroquin Princeps hic (quod ipsemet profitetur *l. vlt. de donationib.*) obseruationem iuris contrahendam censuit. Atque istud etiam quodam modo præludium fuit iuris ἀνακρίσεως, a Theodosio Iun. postea faciendæ, qua etiam illi, quæ a Valentiniano facta fuerat A. 426. lucem intulit.

Africæ proconsularis *Sacerdotes* a tironum præstatione immunes esse definit Valentin. *l. vlt. de tironibus.* Forte pertinet ea lex ad Vandalorum in Mauritaniam superiore anno transfretationem. *GOTHOFREDVS.*

Verum quidem est, *Valentinianum* hoc anno *legem 22. Cod. Theodos. de tironibus*, V. Kalend. Martii dedisse, qua Africæ proconsularis Sacerdotes, a tironum præstatione immunes esse definit, & Gothofredum *in Chronologia Cod. Theod.* scribere: *Forte pertinet ea lex ad Vandalorum in Mauritaniam superiore anno transfretationem.* Verum ex ipso legis tenore contrarium deducitur: huius enim priuilegii sacerdotibus paganis concessi duas rationes affert Imperator. Prima est, quia proconsularis prouincia, in qua Carthago sita, *omnium intra Africam prouinciarum obtinet principatum.* Secunda, quia huius prouinciæ sacerdotes maioribus fatigantur expensis, & in vno prægrauatus in alio releuari debet. Quod si *Vandali* iam anno superiori Africam inuasissent, non vnius prouinciæ sacerdotibus illud priuilegium concedendum fuisset, sed extendendum ad sacerdotes aliarum prouinciarum, quas hostis occupare non potuerat. Diœcesis enim Africæ sex prouinciis constabat, vt Rufus *in Breuiario* & Notitia imperii docent. Quare ex hac lege liquet, currenti anno, mense Februario, omnia in Africa adhuc tranquilla fuisse, (sequenti enim anno demum Vandalorum in Africam irruptio facta:) Huius autem legis emittendæ occasio, quæ Gothofredum fugit, fuere *Quinquennalia* a Valentiniano edita: annis enim huiusmodi solemniis dicatis, tam vrbibus ac prouinciis, quam & priuatis hominibus ac peculiaribus ordinibus priuilegia de more concessa. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron. h. a.*

Aduersus *lenones* patres & dominos constitutionem edidit Theodosius Iun. *l. vlt. de lenonibus.*

Theodosius Iun. *hæreticos* lege lata insectatus est hoc tempore, puta *l. 65. de hæreticis:* sic tamen, vt non omnes eadem austeritate plectat, & inter alia quidem quoad ius Ecclesiarum seu conueniendi, tribus gradibus constitutis. Nempe, Arianos, Macedonianos & Apollinarianos, intra ciuitates Ecclesias habere vetuit: II. Nouatianos & Sabbatianos præter solitum aliquid vsurpare. III. Eunomianis & Manichæis in Romano solo conueniendi orandique facultatem penitus denegauit: imo & Manichæos de ciuitatibus expelli iussit. Et hic quidem hæreticorum sub Theodosio Iun. status obseruandus.

CHRONOLOGIA LEGVM.

POST COS. FELICIS & TAVRI 429. seu FLORENTIO (a) & DIONYSIO COSS.

Vt a mense Maio iam in *l. 29. de Iudæis.* & *l. 4. Cod. de legibus.*

(a) Florentii quoque huius Cos. mentio in *Nou. Theodosii* 33. *GOTHOFREDVS.* Chron. Alexandrin. Φλωρεντίȣ καὶ Διονυσίȣ. Prosper. *Florentio & Dionysio.* Ita quoque Marcellinus Comes, & Fast. Idat. Fast. vero Flor. mai. Φλωρεντίȣ καὶ Διονύσȣ. sine dubio librariorum errore. Plura in Prosopographia de his Coss. damus. Superest lapis, quem profert *CL. RVPERTVS* epist. ad Reines. pag. 565. in quo annus hic nomen habet a Consulibus anni antecedentis, quod & in nonnullis legibus factum, vt Gothofredus obseruauit. En lapidem ipsum.

D. O. M.

S. MICHAELI. ARCHANGELO. POST.

CONSVLATVM. FELICIS. ET. TAVRI.

ANNO. VERO. SAL. HVM. CCCCXXVIII.

HOC. TEMPLVM. DICATVM. &c.

Qui vero accurate inscriptionem inspexerit, iudicabit facile, recentiori æuo eam fuisse confectam, quod animaduertit etiam *CL. PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 600.

XVI. Kal. Mart. Dat. Rav. *l. 35. de annona & trib.* Volusiano PF. P. Post alia.

v. Kal. Mart. * Dat. Rau. { *l. 68.* seu *vlt. de appellationibus.* / *l. 34. de annona & tributis.* } Celeri ** suo salutem.

* *f. Maii.* ** PC. Africæ *l. 185. 186. de decur.* hoc ipso anno. v. & August. *ep.* 237.

III. * Kal. Mart. Dat. Rau. *l. 32. de susceptor.* Volusiano PF. P. Post alia.

* *f. XVI.* vt ita iungatur cum *l. 35. de annona & tributis.*

v. Id. Mart. Dat. .... *l. 4. Cod. de heredit. decur.* Florentio PF. P.

VI. Kal. April. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. Cod. de precib.* Florentio PF. P.

v. Kal. Maii Dat. Rau. *l. 185. & 186. de decurionib.* Celeri PC. Afric.

III. Kal. Iun. Dat. Constantinop. *l. vlt. de Iudæis.* Ioanni Com. S. L.

[III. Id. Iun. Dat. Rauennæ. *l. 4. Cod. Iust. de legibus.* ad Volusianum PF. P.]

CHRONICON HISTORICVM.

VAlentinianus tertius *Rauennæ* his Coss. egit: Theodosius Iun. *Constantinopoli.*

Volusianus his quoque Coss. PP, fuit sub Valentiniano, cuius ad eum tres constitutiones extant.

Celer his Coss. fuit *Proconsul Africæ*, ad quem datæ extant quatuor leges hoc anno: duæ *epp.* Augustini, *210. 237.* ad hunc extant, qui anno proximo obiit.

Ad *legationem* quoque ex Africa proconsulari, Bubulci Comitis, Valentinianus *Africæ proconsulari* circa rem tributariam consuluit, variis constitutionibus, partim ad Volusianum PP. datis, partim ad *Celerem Proconsulem Africæ*, quæ quidem sex numero hic occurrunt.

Apostolatum seu anniuersarium canonem, qui etiam ex occidente Patriarchis Iudæorum conferebatur, largitionibus Principis inferri iussit Theodosius, *l. vlt. de Iudæis.*

Valentinianus *ciuilitatis* suæ & modestiæ insigne documentum dedit hoc anno, *in l. 4. Cod. de legib.* & *in l. 68.* seu *vlt. de appellationib.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO XIII. & VALENTINIANO III. COSS. 430. seu THEODOSIO XIII. & qui fuerit nuntiatus. (b)

(b) Marcellinus, Fast. Idat. Chron. Alexandrin. Fast. Flor. mai. & Prosper. *Theodosio XIII. & Valentiniano III.* Socrates H. E. VII. 30. Θεοδοσίȣ τὸ τρισκαιδέκατον καὶ Οὐαλεντινιανȣ τὸ τρίτον. Ita quoque in actis Concilii Ephesini Part. I. c. 30. At L. 34. C. Th. *de petit. & vltr.* dat. *Theodosio Aug. III. & qui fuerit nuntiatus.* Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 601.

COSS. Theodosius Aug. XIII. & Valentinianus Aug. III. Sumptus ab vtroque Consulatus, quia ille in oriente *Tricennalia* imperii viuente patre suscepti; hic vero in occidente Augustei imperii *Quinquennalia* dedit. De Theodosio sub huius anni Consulibus scribit Marcellinus: *Theodosius Imp. Tricennalia gessit.* Exstat nummus huius Imperatoris, in cuius antica visitur Theodosius cum his verbis circum: DN. THEODOSIVS. PF. AVG. id est, *perpetuus Augustus.* In postica repræsentantur duæ figuræ habitu Consulari indutæ, & circum hæc verba leguntur: VOT. XXX. MVLT. XXXX. infra CON. OB. id est, *Constantinopoli obsignata*, nempe moneta. Cum itaque duæ illæ figuræ Consulares Theodosium & Valentinianum exhibeant, liquet, non solum vtrumque hoc anno præfata solemnia edidisse; sed etiam ex illis ea, quæ tam præcedentibus, quam subsequentibus annis data sunt, dirigenda esse. Porro nummus ille aureus Theodosii repræsentatur Tom. I. Musei Farnesiani. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a. *IDEM* in differt. Hypat. Part. II. c. XIV. n. 7. Baronium corrigit, qui ad an. 394. eundem nummum adducens, duas in postica figuras, geminos esse Apostolos, Ioannem atque Philippum, habitu exornatos sacerdotali, statuerat; quem errorem etiam detexit *NORISIVS* differtat. de numismat. Licinii c. III.

THEOD. & VALENT. XV. Kal. Mart. Dat. Rav. *l. 33. de susceptoribus.* Theodosio PF. P. A. D. 431. 432.

Agitur h. l. de prouincia Byzacena & Proconsulari.

VIII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 34. de petitionibus.* Thalassio Com. R. P.

VIII. Kal. Mart. Dat. Constantinop. *l. 15. de metatis.* Ioanni Comiti & Magistro Officiorum.

Forte referenda hæc lex ad A. 435.

Prid. Kal. Ian. Dat. Constantinop. *l. 9. de conlat. donatarum.* Antiocho PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianus his Coss. *Rauennæ* egit: Theodosius *Constantinop.*

Ephesina Synodus his Coss. indicta XIII. Kal. Decembr. in Pentecosten sequentis anni.

CHRONOLOGIA LEGVM.

BASSO & ANTIOCHO VV. CC. COSS. 431. vel ANTIOCHO COS. simpliciter.

Prosper. *Basso & Antiocho*; ita etiam Fast. Idat. & Latercul. Colbertin. Socrates H. E. VII. 34. & 37. Βάσσε κὰ Ἀντιόχε. Postponunt Bassum Marcellinus: *Antiochio* (Antiocho est in edit. Sirmondi) *& Basso.* Fast. Flor. mai. & Chron. Alexandrin. Ἀντιόχε κὰ Βάσσε. Verum id minus accurate factum, lapis fidem facit apud *CL. FABRETTVM* inscript. pag. 736.

BASSO. ET. ANTHIOCO. COS.

Lex 3. Cod. Iust. *de his qui ad ecclef. confug.* subscripta est: *Antiocho V. C. Cons. & qui fuerit nuntiatus.* In actis autem Concilii Ephesini, quod hoc anno conuocatum est, sæpius annus præsens ita signatur: Μετὰ τὴν ὑπατείαν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Φλαυΐε Θεοδοσίε τὸ τρισκαιδέκατον κὰ Φλαυΐε Οὐαλεντινιανε̃ τὸ τρίτον. *Post Consulatum DD. Fl. Theodosii XIII. & Fl. Valentiniani III.* Consul prior occidentalis erat ex gente *Anicia*, quæ tunc temporis Romæ inter clarissimas fuit: posterior in oriente prodiit, vbi tam anno superiori, quam currenti Præfecturam Prætorii gessit, quod clarum ex legibus Cod. Theod. eidem inscriptis. Vocatur in actis Concilii Ephesini pag. 70[illegible] edit. Labb. [illegible] Plura de eo in Prosopographia dicimus; tres enim Antiochos & Baronius in annal h. a. & Gothofredus noster confundunt. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 602.

x. Kal. April. Dat. Constantinop. *l. 4. & 5. de his qui ad Eccles.* Antiocho PF. P.

III. Kal. Mai. Dat. Rav. *l. 36. de annona.* Flauiano PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius his Coss. *Constantinopoli* egit: vid. & Marcell. *Chron.* Valentinianus *Rauenna.*

Serui quidam *barbari* Constantinopoli domini sæuitiam fugientes, in *Ecclesiam* cum armis profugi maximum tumultum his Coss. Basso & Antiocho excitarunt, Ecclesiæ sanctitate violata: cuius rei historiam exequitur Socrates, *lib. 7. cap. 33.* & ex eo Nicephorus: tangit & Marcellinus, *Chronico his Coss.* Quare hac occasione Ecclesiastici asyli sanctitati consultum iuit Theodosius constitutione, quæ integra extat ad calcem Concilii Ephesini: duæ vero inde partes coniectæ in *l. 4. & 5. de his qui ad Eccl.*

Ephesina Synodus habita his Coss. X. Kal. Iul.

CHRONOLOGIA LEGVM.

AETIO & VALERIO COSS. 432. seu VALERIO & qui fuerit nuntiatus.

Vt *l. 6. de his qui ad Eccl.* GOTHOFREDVS. Prosper. *Aëtio & Valerio.* Inuertunt ordinem Marcellinus. *Valerio & Aëtio.* Chron. Alexandrin. Οὐαλερίε κὰ Ἀετίε. Fast. Flor. mai. Οὐαλλερίε κὰ Ἀετίε L. [illegible] Cod. Iust. *de his qui ad Eccles. confug.* subscripta, *Valerio & Aëtio Conss.* Vtrumque Consulem marmora nobis exhibent. Ita apud *FLEETWOODVM* syllog. inscript. pag. 443.

IV. IDVS. IVNIAS. AETIO. CONSL.

& *FABRETTVM* inscript. pag. [illegible]33.

VALERIO. V. C. COS.

Plura vide in Prosopographia; duos enim *Valerios* iterum Gothofredus inter se confundit. Confer. etiam *PETRVS RELADVS* in Fast. Consul. pag. 603.

IX. Kal.

THEOD & VALENT. IX. Kal. Apr. Dat. RAV. *l. 3. de decurionib. & silent.* Flauiano PF. P. A. D. 433. 434.

III. Id. Iun. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de domesticis.* Heliodoro P. V. Constantinopolitanæ.

V. Kal. Apr. Dat. Constantinop. *l. 6. seu vlt. de his qui ad Eccles.* Hierio PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Valentinianus his Coss. *Rauennæ* egit: Theodosius Iun. *Constantinopoli.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. XIV. & MAXIMO COSS. 433. (a)

(a) Prosper. *Theodosio XIV. & Maximo.* Et ita Marcellinus, Fast. Idat. Chron. Alexandrin. Fast. Flor. mai. & subscriptio epistolæ Sixti III. Papæ ad Iohannem Antiochenum, quæ legitur apud Baronium in annal. Eccles. h. a. Socrates Hist. Eccles. VII. 39. Ἐν ὑπατείᾳ Θεοδοσίῳ τὸ τεσσαρεσκαιδέκατον καὶ Μαξίμῳ. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 604.

COSS. Theodosius Aug. XIV. & *Fl. Anicius Petronius Maximus*, in occidente creatus, qui postea tyrannidem arripuit anno CCCCLV. Hic *Theodosii* Consulatus eum Tricennalia imperii post patris mortem suscepti celebrasse demonstrat, qui ideo anticipauit quinta Quinquennalia eiusdem imperii, vt ex serie consulatuum ab eo initorum colligitur. Edidit & *Valentinianus* imperii Cæsarei *Decennalia*, vt ostendit nummus prægrandis apud Ducangium in dissertat. de inferioris æui numismat. num. 61. cuius antica repræsentat eius vultum cum solita inscriptione: D. N. PLA. VALENTINIANVS. P. F. AVG. in postica cernitur *Maximus* Consulari habitu in sella sedens, volumen dextra, læua scipionem cum aquila tenens, nomine hinc inde adscripto, PETRONIVS. MAXIMVS. V. C. CONS. qui cum bis Consul fuerit, hoc scilicet anno annoque CCCCXLIII. Ducangius hæret, an nummus ille ad priorem vel ad posteriorem eius Consulatum referendus sit. At hoc anno illum percussum, minime dubitandum; non solum, quia numeralis nota in eo non legitur, quæ hoc tempore, quo rarissime iteratus Consulatus concedebatur, omissa non fuisset; sed etiam, quia quando imperatores inferioris æui non inito Consulatu Decennalia, & id genus festa exhibebant, Consules ordinarios secum in nummis quandoque exprimi curabant, vt in Part II Dissert. Hypat. cap. VII. num. 17. monstraui. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

X. Kal. Mai. Data....... *l. 16. de indulg. debitor.* Tauro PF. P.

V. Non. Iul. Dat. CONSTANTINOP. { *l. 17. de numerariis.* / *l. 9. Cod. de adsessor.* } Tauro PF. P.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius Iun. his Coss. egit *Constantinopoli.* *Indulgentiam* quandam debitorum his Coss. emisit Theodosius *l. 16. de indulg. debitor.* *Taurus* PP. Orientis.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ARIOVINDO (b) & ASPARE COSS. 434.

(b) al. Hariobindo. *GOTHOFREDVS.* L. 15. Cod. Theod. *de indulgent. debit. Hariobindo & Aspare Conss.* Marcellinus: *Ariobinda & Aspare.* Chron. Alexandrin. Ἀρεοβίνδα καὶ Ἄσπαρος. Fast. Flor. mai. Ἀρεοβίνδα καὶ Ἄσπαρος. Præponunt Asparem Prosper: *Aspare & Areobinda.* Fast. Idat. *Aspare & Ariouindo*, & inscriptio apud *CL. FABRETTVM* pag. 568.

ASPARE. ET. ARIOBINDO. VV. CC.

Memorat Consules etiam Socrates Hist. Eccles. VII. 40. scribens: *Maximianus Episcopus Constantinopolitanus obiit, Areobindo & Aspare Coss.* Vid. Prosopographia & *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 605.

XII. Kal. Iul. Dat. CONSTANTINOP. *l. 15. de indulgentiis debitorum.* Tauro PF. P. & Patricio.

V. Kal. Dec. Dat. Constantinop. *l. 3. de frumento vrbis Constantinop.* Leontio PF. V.

XVIII. * Kal. Ian. ** Dat....... *l. vn. de bonis clericorum & monachorum.* ad Taurum PF. P. & Patricium.

* *XIIII.* C. Iust. ** *Iun.* in An. Rh.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius *Constantinopoli* egit his Coss. *Indulgentiam* quandam tributorum hoc tempore emisit Theodosius *l. 15. de indulg. debitor.*

Taurus

THEOD. & VALENT.

A. D. 435.

Taurus P. P. orientis fuit hoc adhuc anno.

Certam auri quantitatem, puta 651. librarum auri ad coëmptionem frumentariam perpetuo dedicauit Theodosius Constantinopoli, *l. 3. de frum. vrbis Constant.*

Episcoporum, Clericorum, &c. Monachorum ab intestato decedentium, sine parentibus vel liberis, agnatis, cognatis, vxore, bona Ecclesiæ vel monasterio, cui erant destinati, addici iussit Theodosius *l. vn. de bonis cleric. & mon.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. XV. &* qui fuerit nuntiatus COSS. 435.

* Et Valentiniano IV. Ita subscript. *l. 6. Cod. de hæreticis* & *l. 5. Cod. de apostatis.* GOTHOFREDVS. Recte omnino citatæ leges subscriptæ, quod testantur Marcellinus, Fast. Idat. Chron. Alexandr. & Prosper, in quibus legimus: *Theodosio XV & Valentiniano IV.* Fast. Flor. mai. Θεοδόσιος τὸ ιε´ καὶ Οὐαλεντινιανῦ τὸ ιδ´. male; Lapides enim fidem faciunt, in superioribus accurate scriptum esse. Ita apud *CL. FLEETWOODVM* Inscript. pag. 401. marmor habet:

DEPS. FELIX. DIAC. V. ID. MARTIAS.
THEODOSIO. XV ET. PLD. VALEN
TINIANO. IIII. AA. VV. CC. CONSS.

Apud eundem pag. 495.

HIC. REQVIESCIT. S. THEODORVS.
EPISCOPVS. QVI. DEPOSITVS. EST.
III. ID. MAIAS. CONS. THEODOSI.
XV. ET. VALENTINIANI. IIII.

Gothofredus vero in anno hoc designando secutus est subscriptionem legum Codicis Theodosiani. Confer. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 606. *COSS. Theodosius Aug. XV. & Valentinianus Aug. IV.* ille propter *septima Quinquennalia* imperii viuente patre suscepti, (anno vno anticipata) vt ex eius Tricennalibus & octauis Quinquennalibus manifeste liquet; hic propter Augustei imperii *Decennalia*, ad quæ referendus nummus, qui exstat apud Ducangium in Constantinopoli Christian. in quo legitur: D. N. PLA. VALENTINIANVS. AVG in postica: VOT. X. MVLT. XX. R. V. CONOB. Visitur imperator habitu consulari sedens, dextra globum, sinistra sceptrum tenens. Aliud numisma aureum in museo Farnesiano refertur, in cuius postica legitur: VICTORIA. AVGVSTORVM. in area vero: VOT. X. MVLT. XX. infra CONOB. id est, Constantinopoli obsignata moneta. *ANTONIVS PAGIVS* in Crit. ad annal. Baron. h. a.

IIII. Kal. Feb. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de principibus agentium.* Valerio Magistro officiorum.

Eodem exemplo Isidoro PF. P. Regino Illyrici PF. P. Leontio PF. V. Theodoro Com. Ægypti. Abtharito Comiti Orientis, Cleopatro Præfecto Augustali, Hesychio Proconsuli Achaiæ, Eustathio Vicario Asiæ, Nectario Vicario Ponticæ.

Pridie Kal. Feb. Dat. . . . . . *l. 5.* * *Cod. de apostatis.* Flauiano PF. P.

* Ad alium annum referenda.

IIII. Id. Mart. Dat. Constantinop. *l. vlt. de metatis.* Valerio Magistro officiorum & ex Cons. Ordinario.

XVI. Kal. Maii Dat. Constantinop. *l. vlt. de agentibus in rebus.* Paulino Magistro officiorum.

Hanc l. ita malo ad hunc annum 435. referre, quam vt vulgo *Theodosio A. IIII.* ad annum 430.

III. Non.* Aug. Dat. Constantinop. *l. vlt. de hæreticis.* Leontio PF. V.

* *Kal.* C. Iust. GOTHOFREDVS. Vtraque subscriptio vero mendosa videtur, quod ad h. l. monstramus.

VII. Id. Octob. Dat. Constantinop. *l. vlt. de bonis vacantibus.* Hiericocrati Com. R. P.

Agitur h. l de Achaia & de Proconsule Achaiæ.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius *Constantinopoli* egit his Coss. *Notitia & ordo dignitatum* obseruanda, quæ in subscriptione Theodosii Iun. legis *vlt. de princip. agent. in rebus.* continetur: quæque committenda cum Notitia Imperii.

Isidorus & Reginus his Coss. Præfecti Prætorio fuere: ille Orientis, hic Illyrici sub Theodosio Iun. ad quem data quoque *d. l. vlt. de princip.* Horum edictum de *Nestorii libris* non legendis extat inter acta concilii Ephesini *parte 3. c. 46.*

THEOD. & VALENT. Theodosius Imp. Constantinopoli constitutus, in *Nestorianos* edidit hoc anno *legem vlt. de hæreticis.* quæ integra extat in actis concilii Ephesini: tribus in eos constitutis: puta I. vt Nestoriani *Simoniani* vocarentur; II. vt libri eorum comburerentur; III. vt ne vllibi conuenirent, ac nominatim, ne in vrbe Constantinop. Eoque pertinet, quod Idacius scribit *in Chronico*, vndecimo post Honorii mortem anno, (id est, hoc ipso anno 435.) de concilio habito sub præsentia Theodosii ad destruendam Hebionitarum seu *Nestorii* hæresim. A. D. 436.

CHRONOLOGIA LEGVM.

ISIDORO & SENATORE COSS. 436. (a)

(a) Prosper. *Isidoro & Senatore.* Ita etiam Fast. Idat. & Latercul Colbertin. Marcellinus: *Isidoro & Sanatore.* Sirmondus tamen *Senatore* edidit. Chron. Alexandrin. Ἰσιδώρȣ καὶ Σενάτορος. Fast. Flor. mai. Ἰσιδόρȣ καὶ Σινατόρȣ, & Socrates Hist. Eccl. VII. 44. Ἰσιδώρȣ καὶ Σινάτορος. Ex Gudianis inscriptionibus Consules huius anni profert *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 608.

CC. SENATORE.

ET. ISIDORO. VV. CC.

Confer. Prosopographia.

VIII. Id. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de murilegul.* Apollonio Com. S. L.

IV. Non. Apr. Dat. Constantinop. *l. 21. Cod. Iust. de Episcopis,* Thomæ* PF. P.

* γϱ. *Isidoro.* Iungenda hæc lex duabus seqq.

III. Non. Apr. Dat. Constantinop. { *l. vlt. de cohortalib.* / *l. 187. 188. de decur.* } Isidoro PF. P. Eodem exemplo Eubulo PF. P. Illyrici.

Prid. Non. Iun. Dat. Constantinop. { *l. vlt. de frum. Alexandr.* / *l. vlt. de Alexand. pl. prim.* / *l. 3. de indictionibus.* / *l. 189. 190. 191. de decurion.* } Isidoro PF. P.

Prid. Id. Iul. Dat. Constantinop. *l. vlt. de indulg. debitor.* Isidoro PF. P.

Prid. Non. Aug.* Dat. Constantinop. *l. vlt. de decurion.* Isidoro PF. P.

* γϱ. *Iun.*

v. Kal. Sept. Dat. APAMEAE* { *l.*** *vlt. de annona & trib.* / *l. vlt. de indictionib.* } Dario PF. P.

* vel *Apamiæ.*

** Cyri Afrodisiensium Episcopi in Caria fit h. l. mentio.

CHRONICON HISTORICVM.

Theodosius *Constantinopoli* egit his Coss. ad finem ferme mensis Augusti.

Isidorus hoc adhuc anno fuit Præf. prætorio Orientis.

Nestorio exilium irrogatum his Coss. a Theodosio Imp. vt colligere licet ex eius constitutione seu mandato, quod ad Isidorum ἔπαρχον πραιτωρίων καὶ ὕπατον περὶ τῆς ἐξορίσεως, *gloriosissimum Præfectum Prætorio & Consulem ordinarium*, datum est, quod extat inter acta concilii Ephesini *parte 3. cap. 15.*

Ægypto & *Alexandrinæ ciuitati annonæque* variis rationibus consuluit hoc tempore Theodosius Iun. prolixa constitutione, cuius sex fragmenta superius posita sunt: imo & septimum, quod continetur *l. vlt. de decur.*

Indulgentiæ cuiusdam speciem tribuit hoc tempore Theodosius Iun. *l. vlt. de indulg. debitor.*

Theodosius Imp. *Apameæ* siue Bithyniæ (quod malo) siue Phrygiæ, quæ cognomento Cibotos, hoc tempore egit: vbi data ab eo constitutio, cuius duæ partes hic superius positæ. Quæ Apamea *Cyzico* proxima erat, quo, Cyzicum inquam, hoc anno Theodosium nauibus petiisse, multaque ei ciuitati præstitisse scribit his Coss. Marcellinus, *Chronico.*

CHRONOLOGIA LEGVM.

Post COSS. ISIDORI & SENATORIS. 437. (a)

(a) Gothofredus noster iterum sequitur subscriptionem citat. *l. vlt. de decur. & silent.* ex fastis vero scimus, hoc anno *Fl. Aëtium II. & Sigisbuldum* Coss. fuisse. Verum cum vterque occidentalis fuit, forte nondum innotuerat Constantinopoli, cum dicta lex a Theodosio daretur, quinam in occidente Coss. processissent. Marcellinus: *Aëtio II. & Sigisbuldo.* Chron. Alexandrin. Ἀετίȣ τὸ β′ καὶ Σιγισβάλδȣ. Fast. Flor. mai. Ἀετίȣ τὸ β′ καὶ Σιγισβάλδȣ. Prosper. *Aëtio II. & Sigisuulto.* Fast. dat. *Aëtio II. & Segisuuldo.* In Latercul. Colbert. est *Segisuulto*, & in Paschasini epist. ad Papam Leonem I. *A Consulatu Etii iterum & Sigismildi.* Plura in Prosopographia. Conf. *PETRVS RELANDVS* in Fast. Consul. pag. 609.

XVIII. Kal. Apr. Dat. CONSTANTINOP. *l. vlt. de decurion. & silent.* Dario viro inlustri PF. P. orientis.

CHRONICON HISTORICVM.

THeodosius Imp. *Constantinopoli* agit his Coss. quo iam mense Octobri anni superioris ex Asia redierat, quoque Valentinianus eodem anno XII. Kal. Nou. profectus fuerat, ducendæ Eudociæ Theodosii filiæ causa: Socrates, *lib. 7. cap. 43.* Continuator Eutropii, Prosper, Marcellinus, & Chronicon Alex. id male referunt ad hunc annum. *GOTHOFREDVS.*

Non solum Prosper, Marcellinus & Cassiodorus in *Chronicis*; sed etiam auctor Chronici Alexandrini sub huius anni Coss. tradunt, nuptias *Valentiniani* Imperatoris cum *Eudoxia* filia Theodosii Imp. celebratas. Imo auctor Chron. Alexandrin. rei gestæ mensem & diem memorat, quos ex actis publicis desumpsisse non dubitandum: *His Coss. Valentinianus Iunior mense Octobri, XII. Kal. Nouemb. ingressus Constantinopolim, nuptias celebrauit, accepta in vxorem Eudoxia Theodosii & Eudociæ Aug. filia, mense Octob. IV. Kal. Nouemb. Suscepit ex ea geminas filias Eudociam & Placidiam.* Gothofredus in *Chronologia Cod. Theod.* & Valesius in *not. ad Lib. VII.* Socratis *cap. 44.* contendunt, maiorem fidem hac in re adhibendam esse Socrati, has nuptias ad Consulatum Isidori & Senatoris anno præcedenti gestum referenti. Quod confirmat Valesius ex Iornande in *lib. de success. regn. c. 97.* vbi, postquam locutus est de stupro, quod *Honoria* cum Eugenio Procuratore suo commiserat, (anno sc. CCCCXXXIV.) subdit: *Post hæc tertio anno Valentinianus Imperator a Roma Constantinopolim ob suscipiendam in matrimonium Eudoxiam, Theodosii Principis filiam, venit, dataque pro munere socero suo tota Illyria, celebratis nuptiis ad sua regna cum vxore recessit.* At Iornandes non dissentit a Prospero aliisque eiusdem sententiæ, secundum quos is interpretandus. Scire enim non possumus, an auctores his loquendi formulis, *anno tertio, triennis post*, & similibus, annos integros vel incompletos intelligant, nisi vel ex circumstantiis, vel ex aliis scriptoribus æqualibus eadem referentibus; & parte alia Socrates, etiam quando res a se narratas nota consulari consignat, sæpius errat, quam Prosper; præterquam quod auctor Chronici Alexandrini rem ex actis publicis descripsit. *ANTONIVS PAGIVS in Crit. ad annal. Baron.* h. a.

CODEX THEODOSIANVS his Coss. compositus.

CHRONOLOGIA LEGVM.

THEODOSIO A. XVI. & qui fuerit nuntiatus 438. (b)

(b) Sumpsit Consulatum *Theodosius* hoc anno propter septima Quinquennalia imperii post patris mortem initi, vt liquet ex eius Tricennalibus. Solemnia hæc celeberrima reddidit Codicis promulgatione. Non solus tamen processit Consul: Collegam enim habuit in occidente *Faustum*, de quo in Prosopographia dicimus. Ita Chron. Alexandr. Θεοδοσίȣ Αὐγȣ́στȣ τὸ ις′ καὶ Φαύστȣ. Fast. Flor. mai. Θεοδοσίȣ τὸ ις′ καὶ Φαύστȣ. Socrates Hist. VI. 6. Ἐν τῇ ἑξκαιδεκάτῃ ὑπατείᾳ τȣ̃ νέȣ Θεοδοσίȣ ἣν ἅμα Φαύστῳ ἐπετέλει. *Theodosio iuniore gerente Consulatum XVI. cum Fausto.* Idem vero auctor Lib. VII. c. 45. currentem annum a solo Theodosii Consulatu denominat, vt in Nouella I. factum: Τῇ ἑξκαιδεκάτῃ ὑπατείᾳ τȣ̃ βασιλέως Θεοδοσίȣ. *Imperatore Theodosio Consule XVI.* Fast Idat. & Marcellin. *Theodosio XVI. & Fausto.* Latercul. Colbert. *Theodosio XVI. & Fausto.* Male Prosper. *Theodosio XVII. & Fausto*, vitio sine dubio librariorum, qui annum hunc confuderunt cum sequenti, quo *Theodosio Cos. XVII.* cum *Festo* Collega processit. Pertinet huc lapis, quem exhibent *CL. FLEETWOODVS* pag. 343. & *REINESIVS* inscript. pag. 899. in quo Coss. huius anni apparent.

THEOD. & VALENT. A.D. 438.

ANASTASIO. BENEMERENTI. IN.
PACE. VIRO. HONESTO. QVI. VI
XIT. ANNIS. P. M. LX. REQVIE
VIT.DIE. NONAS. OCTOBRES. CONS.
D. N. THEODOSI. AVG. XVI. ET.
FAVSTI. V. C.

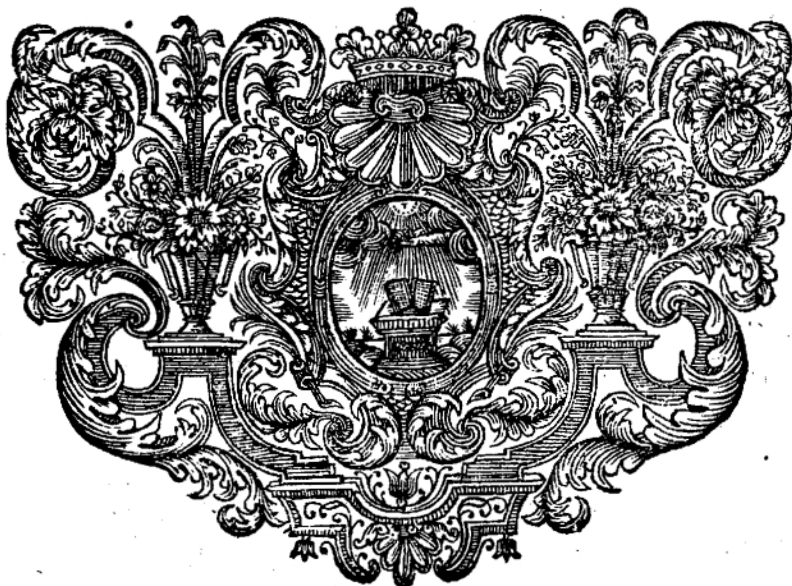
XV. Kal. Mart. Dat. CONSTANTINOP. *Nouella* 1. de THEODOSIANI Codicis auctoritate ad Florentium PF. P. orientis.

CHRONICON HISTORICVM.

CODEX THEODOSIANVS his Coss. confirmatus fuit mense Februario a Theodosio Iun. eius conditore, *Nouella* 1. Hoc inquam anno confirmatus hic Codex. Male enim Nouella illa subscriptum habet *Theodosium A. XV. Consulem*, id est, annum 435. quo fit, vt hodie passim confirmatus hic Codex a Theodosio credatur eo anno 435. cum tamen XX. constitutiones occurrant hoc Codice Nouellæ illius characterismo posteriores: verum de hoc plenius *Prolegomenis Cap.* 1.

Florentius hoc tempore fuit PP. orientis, vt & anno prox. de quo vid. *Prosopogr.*

Finis Chronologiæ Codicis Theodosiani.

INDI-

INDICTIONVM XXIV.

LATERCVLVS,

Quarum mentio ſit diſerte in Codice Theodoſiano.

Sub CONSTANTIO.

IND. I. A. D. 342. v. mox IND. XV.

Ind. XV. CONSTANTIO A. VIII.* & IVLIANO CAES. COSS. 356.

* f. VIIII. & Iuliano C. II.

Conſtantii Imp. *lex 2. de legatis.* data ad Muſonianum PF. P. X VIII. Kal. Feb. Med. Indictione XV.

Ind. IV. CONSTANTIO A. X. & IVLIANO C. III. COSS. 360. Concordat Chronicon Alexandr.

Conſtantii Imp. *lex 11. de curſu publico.* data ad Helpidium PP. (Orientis) dicitur *data XVI. Kal. Decemb. Indictione IIII.*

Sub VALENTINIANO, VALENTE & GRATIANO.

Ind. X. Orient. LVPICINO & IOVINO COSS. 367. Concordat Chronicon Alexandr.

Valentis Imp. *lex 11. de iure fiſci.* data prædictis Conſulibus VII. Kal. Octobr. Doroſtori, ad Alexandrianum Com. R. P. Indictionem hanc decimam memorat, velut præſentem: eaque lex repetita ferme exſtat *l. 14. de ſuſceptorib.*

Ind. XI. Orient. VALENTINIANO & VALENTE II. COSS. 368. Concordat Chronicon Alexandr.

Theodoſius Iun. diſerte huius Indictionis, ceu huic Conſulatui reſpondentis, meminit *l. 9. & 10. de indulg. debitorum.* quam & vndecimam VALENTIACAM nominat in *d. l. 9. & 10.*

Ind. XII. Orient. VALENTINIANO NB. P. & VICTORE COSS. 369. Concordat Chronicon Alexandr.

Valentis Imp. *lex vnica de claſſicis.* ad Auxonium PP. (Orientis, qui ſane PP. fuit A. D. 368. 369. 370.) data dicitur *Indictione XII.* non adſcripto Conſulatu.

Ind. XIV. Orient. GRATIANO II. & PROBO COSS. 371.

Meminit huius præſentis Indictionis Valens *l. 14. de nauiculariis.*

Ind. XV. Orient. MODESTO & ARINTHEO COSS. 372. Concordat Chronicon Alexandr.

Valens in *d. l. 14. de nauiculariis.* quæ data eſt III. Id. Feb. ſuperiore Conſulatu Gratiano II. & Probo COSS. A. 371. huius Indictionis XV. tanquam proxime futuræ meminit.

Sub VALENTINIANO, THEODOSIO & ARCADIO.

Ind. XV. Italica. HONORIO NB. P. (& EVODIO) COS. 386. IND. XIV. in Chron. Marcellini & Alex.

Honorius Imp. *l. 8. de indulg. debitorum* (quæ data eſt anno 401. ad Andromachum P. V.) diſerte

diserte Indictionem hanc quintam decimam componit cum primo suo (Honorii) Consulatu.

Ind. XIV. Karthagin. VALENTINIANO III. & EVTROPIO COSS. 387. IND. XV. in Chron Marcellini & Alex.

Honorius Imp. *l. 8. de indulg. debitorum.* (quæ data est A. 414. ad Seleuchum PP.) in qua agitur de *Africa*, diserte quartam decimam Indictionem componit cum hoc Consulatu. Mox eadem computatione Consulatum suum VII. & Theodosii iterum quartam Indictionem facit.

Scaliger in *d. l. 8.* reponebat XIII. mox XV.

Ind. I. Italica. Post Consulatum HONORII (id est VALENTINIANO III. & EVTROPIO COSS.) 387. IND. XV. vt *sup.*

Idem *Honorius* Imp. *l. 3. de indulg. debitor.* (quæ data est ad Andromachum P. V.) diserte Indictionem primam componit cum Consulatu, qui secutus est Consulatum eius primum.

Sub ARCADIO & HONORIO.

*Ind. IX.** Italica. OLYBRIO & PROBINO COSS. 395. IND. VIII. in Chron. Marcell. & Alex.

Honorius Imp. *d. l. 3. de indulg. debitor.* ad Andromachum P. V. diserte hanc Indictionem nonam componit cum Olybrii & Probini Consulatu.

* In Oriente Indictio nona congruit anno 396. v. Martyrium Paulini.

Ind. XII. Africanæ diœces. VINCENTIO & FRAVITTA COSS. 401. IND. XIV. in Chron. Marc. & Alex.

Honorius Imp. *l. 3. de equorum collatione*, quæ data est his COSS. duodecimam hanc Indictionem præsentem indigitat. Agitur autem hac *l. de diœcesi Africa*.

Ind. IV. Karthag. HONORIO VII. & THEODOSIO ITERVM. 407. IND. V. in Chron. Marc. & Alex.

Honorius Imp. *l. 8. de indulg. debitorum.* quæ data est ad Seleuchum PP. quaque agitur de *Africa*, hanc Indictionem quartam diserte componit cum hoc Consulatu.

Ind. V. Orientalis. HONORIO VII. & THEODOSIO ITERVM. 407. Concordat Chr. Marc. & Alex.

Theodosius Iun. *l. 9. de indulg. debitorum.* quæ data est ad Anthemium PP. vt & *l. 10. ead. tit.* quæ data est ad Aurelianum PP. huius Indictionis meminit: & diserte *d. l. 9.* eam cum hoc Consulatu componit.

Sub HONORIO & THEODOSIO Iun.

Ind. (FVSIO Karthag.) *V.* BASSO & PHILIPPO COSS. 408. IND. VI. in Chr. Marc. & Alex.

Honorius Imp. *l. 6. de indulg. debitorum.* quæ data est VII. Kal. Iul. A. 410. ad Macrobium Proconsulem *Africæ*, & in qua agitur de *Africa*, huius Fusionis quintæ meminit.

Ind. VI. Orientalis. BASSO & PHILIPPO COSS. 408. Concordat Chr. Marc. & Alex.

Theodosius Iun. *d. l. 9. de indulg. debitorum.* quæ data est ad Anthemium PP. (Orientis) huius *Indictionis sextæ* meminit, ibidemque *Indictionem duodecimam* adsignat Constantio & Constante COSS. id est A. D. 414.

Vt & *l. 16. eod. tit.* ibidemque vndecimam, quæ congruit anno 428. memorat, sic quidem, vt ab hac Indictione sexta vsque ad vndecimam illam viginti annos recte computet.

Ind. VIII. Orientalis. VARANE V. C. COS. 410. Concordat Marcell. & Chr. Alex.

Theodosius Iun. *l. 173. de decurionibus.* quæ data est VII. Kal. Sept. ad Anthemium PP. hoc Consulatu, hanc octauam Indictionem *instantem* vocat.

Ind. X. Italic. P. C. VARANE V. C. COS. 410. IND. VIII. in Chron. Alex. & Marc.

Honorius Imp. *l. 7. de indulg. debitorum.* quæ data est ad Ioannem PP. Italiæ VIII. Id. Maii anno 413. huius Indictionis decimæ meminit.

Ind. XII. Oriental. CONSTANTIO & CONSTANTE COSS. 414. Concordat Chr. Marc. & Alex.

Theodosius Iun. *d. l. 9. de indulg. debitor.* quæ data est his Coss. duodecimam hanc Indictionem *præsentem* vocat diserte.

Ind. I. Oriental. HONORIO XII. & THEODOSIO VIII. COSS. 418.

Theodosius Iun. *l. 2. de præd. Curial. non alien.* hanc primam Indictionem indicat.

Sub

Sub THEODOSIO Iun. & VALENTINIANO Tertio.

Ind. VIII. Orientalis. THEODOSIO XI. & VALENTINIANO C. COSS. 425. — Concordat Chr. Marc. & Alex.

Theodosius Iun. *l. 33. de annona & tribut.* quæ data est ad Isidorum PP. Illyrici superiore Consulatu, hanc Indictionem octauam tanquam proxime secuturam memorat.

Ind. X. Orientalis. HIERIO & ARDABVRE COSS. 427. — Concordant pariter.

Theodosius Iun. *l. vlt. de indulg. debitorum.* quæ data est A. 436. hanc decimam Indictionem memorat, nullo Consulatus indicio.

Ind. XI. Orientalis. FELICE & TAVRO COSS. 428. — Concordant pariter.

Theodosius Iun. *l. 16. de indulg. debitor.* quæ data est A. 433. hanc vndecimam Indictionem *nuper transactam* vocat: & viginti & vno annis distare ostendit ab Indictione VI. anni 408.

Ind. XIV. Orientalis. ANTIOCHO & BASSO COSS. 431. — Concordant pariter.

Theodosius Iun. *l. vlt. de conlat. donat.* quæ data est vltimo die anni superioris 430. hanc *quartam decimam Indictionem futuram feliciter* memorat.

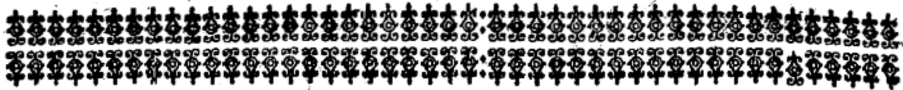
OBSERVATIO de Indictionum computatione.

Ad Valentinianum & Valentem Impp. vsque, in Oriente & Occidente, eadem fuit Indictionum computatio.

Ab his vero Impp. quadruplicem Indictionum varietatem notare licet.

1 *Italica*, consurgit ab A. D. 312.
2 *Orientalis*, ab A. 313.
3 *Proconsularis Africa*, ab A. 314.
4 *Africana diœceseos*, ab A. 315.

KALEN-

KALENDARII ROMANI
PARS E CODICE THEODOSIANO.

IANVARIVS.

Kal. Otio sancitus dies, *l. 2. de feriis.*
Consules auspicabantur, *l. 13. de inf. his quæ sub tyr.*
Prætores Magistratum inibant, *l. 20. de prætor.*
Manumissionum solemnia, *l. 13. de infirm. his quæ sub tyr.*
VOTORVM oblatio, *l. vn. de oblat. votor.*
XIV. Kal. Febr. NATALIS Imp. Arcadii.
Ludi scenici eo die, *l. 29. de prætor.*

FEBRVARIVS.

Kal.
v. *l. 15. de agentibus in rebus.*

MARTIVS.

Kal. Nominationes ad Duumuiratum, aliosque honores, *l. 28. de decur.*
Ex Kal. Martiis tertia pars canonis fundorum priuatorum, sexta emphyteuticorum per Africam præstabatur, *l. 18. de exactionib.*

APRILIS.

Kal. Susceptionibus specierum fiscalium adplicatus hic mensis ex Kal. Aprilibus *l. 3. de naufrag.* in diem Kal. Octobris.
Vestium canon omnis, *l. 2. de milit. vest.* ante hunc diem illatus.
IV. Id. Natalis genuinus Theodosii Iun.
Proximi scriniorum eo die Comitivam suam inchoabant ex *l. 17. de proximis.*
Primicerii itidem officii Com. S. L. & R. P. *l. 21. de palatinis S. L.*
XI. Kal. Mai. Natalis Romæ.
Feriatus dies, *l. 2. de feriis.*

MAIVS.

v. Id. Mai. Natalis Constantinopoleos.
Feriatus dies, *l. 2. de feriis.*
x. Kal. Iun. Constantinus NICEÆ, *l. 3. de diu. rescript.*

IVNIVS.

IVLIVS.

Kal. Ex Kal. Iuliis duæ reliquæ ex tribus canonis fundorum priuatorum partes: quinque partes e sex emphyteuticorum per Africam præstabantur, *l. 19. de exactionibus.*
v. Non. Iul. Constantini M. prima per Thraciam de Licinio victoria, *l. 1. de veteran.*

AVGVSTVS.

Kal. Capitatio, seu Capitum ex Kalendis Augustis militibus præstabatur, *l. 1. de erog. mil. ann.*
Idib. Natalis Constantii A. *l. 19. de prætor.*
SENATVS legitimus designationibus Magistratuum, *d. l. 10.*

SEPTEMBER.

Kal. INDICTIONIS principium, vt colligi posse videtur ex *l. 2. de mil. veste.*
Vestium canon ex his Kal. ad Kal. April. largitionibus inferebatur, *d. l. 2. de mil. veste.*
Ante has Kal. *Gynæciarii prodendi* ex Constantii *l. 2. de murilegulis.*
v. Id. NATALIS genuinus Honorii.
LVDI eo die, *l. 30. de praetorib.*
Proximi Scriniorum Comitiuæ officium suum inchoabant, ex *l. 11. de proximis.*

OCTOBER.

Kal. In hunc diem vsque susceptio specierum fiscalium, *l. 3. de naufrag.*
Id. Nauigationi & transuectioni specierum fiscalium ex Africa Romam. Mare clausum, *l. 3. de naufrag.*

NOVEMBER.

Kal. Vinum nouum ab hoc die militi præbitum, *l. 25. de erog. mil. ann.*
Nauigatio Nouembri mense subtracta, *l. 3. de naufrag.*
Nouembri mense completo indictionis sequentis annonarum pretia soluenda, *l. 31. de erog. mil. ann.*
x. Kal. Dec. Ex hoc die, in prid. Kal. Ianuar. Aurum ab emphyteuticariis possessoribus olim inferebatur, *l. 3. de conl. fund. patr.*

DECEMBER.

LATERCVLVS

FERIARVM FORENSIVM ROMÆ, *ex Theodosii M. & Valent. Iun. l. 2. de feriis.*

Feriæ Æstiuæ, dies XXX.
Feriæ Autumnales, dies XXX.
Kal. Ianuar. dies III.
Natalis vrbis Romæ, dies I.
Natalis vrbis Constant. dies I.
Paschæ dies XV.
Natales Impp. IV.
Solis dies circiter XLI.

Subducendi enim sunt de Paschalibus tres: de feriis æstiuis & autumnalibus octo: supersunt de 52.

41.
11.

52. in vniuersum.

FERIATI dies CCXV. Reliqui CCXL. ἐμπρακτοι.

PROLEGO-

PROLEGOMENA
AD CODICEM THEODOSIANVM.

CAPVT I.

De Historia & Compositione Codicis Theodosiani.

QVod communiter & in omni republica vsu venire solet, vt postea quam leges in molem aliquam pro reip. necessitate temporumue vtilitate latæ excreuere, vel eædem neglectæ in obscuro latere cœperunt, vel abrogatæ inutiles redditæ sunt, earum collectio siue ἀνάκρισις quædam desideretur, siue ea priuato studio suscipiatur, siue publica auctoritate instituatur; idem in rep. Romana euenisse animaduertimus. Vt vetustiora omittam tempora, quibus ius ciuile, siue publicari eque tenebroso carcere elici, siue in arctum & modum aliquem redigi contigit, vel etiam redigere multi cogitarunt: de Imperatorum saltem constitutionibus videre operæ pretium est. Certe, etsi singulorum Imperatorum constitutiones in vnum corpus collectas olim scimus, veluti Diuorum fratrum a Papyrio Iusto, (a) attamen qui veterum aceruatim ad sua vsque tempora Imperatorum Romanorum constitutiones, nobilis alicuius saltem epochæ, vnum in codicem compingeret ante Diocletiani & Maximiani vel Constantini M. tempora neminem reperimus. Per ea vero demum duo Codices (b) editi emersere, Gregorianus & Hermogenianus; qui etsi temporum iniuria interciderint, eorum tamen etiamnum rara quædam fragmenta supersunt, ab eadem manu, qua Theodosianus, decurtati. Quibus integris vsus olim, B. Augustinus *lib. 2. ad Pollentium de adulterio cap. 8.* vbi nobilem quandam constitutionem Antonini e Gregoriano memorat, quæ in Codice Iustinianeo prætermissa est: vsus est & auctor collationis legum Mosaicarum passim, in cuius æuum postea inquiremus: vsus est & Tribonianus; at breuiario eius tantum vsi veteris consultationis auctor & Papianus *libro responsorum*, aliique deinceps. In hos vero Codices relatæ fuerunt Imperatorum constitutiones ab Adriano Imperatore in tetrarchiam Diocletiani vsque: certe, Tusco & Anulino Coss. i. A. D. 295. In Hermogeniano refertur *lex 2. de calumniatoribus*, & exinde memoratur a veteris consultationis auctore: ex Gregoriani vero *libro 5. de nuptiis* laudatur nobilissima Diocletiani lex ab auctore collationis legum Mosaicarum *tit. 6. de incestis, nuptiis* cuius pars extat *l. 7. C. Iustin. eod. tit.* Imo ex eodem Gregoriano refertur *lex 32.* adnotato consulatu Diocletiani, qui congruit A. D. 296. qui decennio Constantini M. initia præcurrit. Et hæc quidem de duobus illis codicibus certa sunt, vt mirer. Cuiacium scribentem, (c) diuersarum epocharum & principum constitutiones horum Codicum auctores sibi proposuisse. Illa, imo eadem vtrique epocha proposita fuit, vt vel ex superioribus constat. At enim de pluribus aliis circa hos Codices nondum liquet: veluti publica ne, an priuata auctoritate ii scripti fuerint; quomodo certe Paullus Ægineta *in præfat.* testis, aduocatos huiusmodi Codices sibi priuatim confecisse: τὰς ῥήτορας τοῖς συντόμοις τε καὶ συνεκδήμοις ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζομένοις χρῆσθαι δικανικοῖς συντάγμασιν. (d) Deinde incertum, qui eorum auctores sint. De Hermogeniano equidem ita censeam, ab Hermogeniano iurisconsulto eum conscriptum, qui & iuris Epitomen sex libris edidit: nam & hac eum ætate scripsisse mox ostendam, etsi Eugenius Hermogenianus PP. nescio quis memoratur paulo ante sub Diocletiano & Maximiano ex actis Sabini apud Baronium *A. 301. num. 18.* (e) Quod Gregorianum attinet, forte is a Gregorio PP. conscriptus, qui sub Constantino M. A. D. 336. fuit: (f) cuius memoria extat *in l. 3. C. Theod. de annona & tributis. l. 2. eodem C. de contrahenda emptione.* & *l. 1.*

(a) ICti huius in indice Florentino memorantur Constitutionum βίβλια ἔικοσι, *libri viginti.* Accurate eum a *Papyrio Frontone* Responsorum auctore distinguit, atque sub Diuis fratribus & Marco floruisse, colligit *CL. GROTIVS de vit. ICtor. Lib. II. c. 9. §. 13.* add. *IACOB. CVIACIVS Obseruat. Lib. I. 4. & c. IOAN. BERTRANDVS de Iurisperit. Lib. I. c. 24. ECKIVS in Princip. D. Tit. de Origin. Iur. §. 31.*

(b) Imperialium Constitutionum collectiones nomine Codicis insignitæ sunt a Gregorio siue Gregoriano, Hermogeniano, atque postea Theodosio & Iustiniano AA. Distincti autem olim a voluminibus Codices, atque ita appellati libri forma quadrata vel quadrangula ordinarie. (triangulæ quoque formæ mentio apud Eustathium in *Dionys. Perieget. p. 36.*) Vulgari tamen vsu libri omnes voce Codicis accipiuntur, teste Vlpiano *L. 52. pr. D. de Legat. 3.* ac sic græcos βίβλια vocare omnia, quæ recipere possunt scripturam, docet *CL. SALMASIVS de mod. vsur. c. 10.* Conf. *CL. SCHVLTINGIVS ad Paull. L. III. tit. 4. § 87.* multa quoque de Codicis appellatione leguntur apud *IACOB. CVIACIVM princip. paratit. Codicis.*

(c) Hic enim *princip. Paratitl. Cod.* scriptum reliquit, Gregorianum Codicem in Valeriani & Gallieni constitutionibus desiisse, perperamque illos facere, qui huic adscribant quasdam Diocletiani & Maximiani constitutiones, cum fuerint omnes in Codice Hermogeniano.

(d) Obseruatum id a *IACOB. CVIACIO Obseruat. VI, 10.*

(e) *GVIDO PANCIROLLVS de claris LL. Interpret. Lib. I. cap. 66.* hunc Hermogenianum fuisse auctorem Codicis, statuit. *REINOLDVS* etiam *in Dissertat. de Obseruat Cod. præmiss. p. 19.* eandem videtur fouisse sententiam; errare enim putat Gothofredum & alios, qui Hermogenianum, cuius fragmenta ex libris Epitomarum iuris in digestis exstant, collectorem dicti Codicis existimarunt. Verum conciso scribendi genere rem non euicit, quamuis id videatur *WIELINGIO Iurispr. restit. Indic ICt. p. 79.*

(f) Codicem Gregorianum Hermogeniano facit recentiorem *GVIDO PANCIROLLVS l. c.* existimatque eius auctorem fuisse *Gregorium* sub Valente & Gratiano Impp. annonæ Præfectum & Africæ Proconsulem, cuius mentio fit *l. 15 Cod. Theod. de pistor.* Verum non video, quibus argumentis id nobis persuadere possit. Neque de nihilo est coniectura Gothofredi nostri, quando locis allegatis probat, primo loco semper poni Codicem Gregorianum, postponi Hermogenianum, quod & obseruatum est *CL. SCHVLTINGIO*

l. 1. C. Iustin. de naturalibus lib. de quo est etiam locus Optati Mileuitani *lib. 3.* vbi Donati in eum conuitium memorat, quæ quidem animi mei in incerto coniectura est, sicut neque illud liquido dixerim, vter alterum præcesserit, quod tamen nonnulli colligi posse putant, nempe Gregorianum antevertisse, ex collocatione seu argumento ab ordine literæ *tit. de nouo Codice faciendo*, & *de Iustin. C. confirmando* & ex Harmenop. *Prochiri lib. 1. tit. 1. §. 7.* De illo quoque quæri possit, cur ab Adriano initium illi duxerint, neque altius assurrexerint. Putem ego, quod Adrianus nouæ cuiusdam Iurisprudentiæ auctor extiterit: (g) condito inter alia Edicto perpetuo, cuius materia ordoque deinceps pro cynosura archetypi iuris fuere, quod nobilissimum fuit corpus iuris Romani & vniuersæ iurisprudentiæ, quæ nobis relicta est, caput, atque ad eam formam imprimis relati ii, quos nunc legimus: Et vero Hermogenianus ipse libris epitomarum eius ordinem secutum sese profitetur *l. 2. D. de statu hominum.* Sed & officia publica & palatina, nec non & militiæ, in eam formam ab eodem Adriano statuta, quæ paucis per Constantinum immutatis postea perseuerauit, teste altero Victore seu Victorino in *Adriano c. 14.* haud aliter atque Theodosianus codex postea ceu nouæ cuiusdam iurisprudentiæ, de quo mox, corpus constitutionum fundusque constitutus est. Quare in re obscura ita sentiam, codices illos continuatos, cum ad Constantinum M. Imp. eiusque filios deuentum fuisset, a iurisconsultis gentilibus, (h) vt ita veteris iurisprudentiæ gentilitiæ corpus quoddam exhiberetur, quæ sub Christianis imperatoribus passim nouis legibus immutabatur.

Sane Hermogenianum Iurisconsultum sub Constantini M. liberis scripsisse (i) haud inani coniectura ducor: nam & Præfectorum prætorio meminit, a quibus appellari non posset (quod & Arcadius Charisius Iurisconsultorum nouissimus scribit *l. vn. D. de off. PP.*) quod vtique Constantinus M. sanxit *l. 16. C. Th. de appellat.* (k) Meminit idem & Correctorum *l. 10. D. de off. præsidis*, qui sane nunc instituti, & quidem per Italiam: (l) Idem iuris noui meminit in *l. 25. D. de manum. vind.* quod a Constantino M. vel eius liberis inuectum fuit, argumento eorum quæ scribit auctor vitæ Constantini, *lib. 4. cap. 26. in f.* quæque sanciuntur *l. 15. C. de testam. l. 21. C. de legat. l. 1. C. de formulis.* Tandem ipse satis innuit non vno loco, plures tunc in imperio Romano Principes seu Imperatores fuisse: puta *l. 41. D. de excusat. l. 10. D. de publicanis. l. 46. de iure fisci:* quod de Constantini liberis accipiam. (m)

Eundem Hermogenianum Gentilem fuisse colligi potest ex *l. 17. D. de manumiss.* perperam enim in contrarium adducitur *lex 60. §. 1. D. de donat. int. vir. & vxor.* vbi agitur de diuortio propter sacerdotium: nam quod recte a Ræuardo *l. coniect. 2.* animaduersum est, Tertullianus quoque non vno loco osten-

---

GIO ad Tit. I. Cod. Gregor. Dubius tamen hæret ibidem magni nominis ICtus, *Gregorius* an *Gregorianus* auctor collectionis dicendus sit, tum ob verba Augustini *ad Pollentium Lib. II. 8. legi apud Gregorianum*, tum quod auctor Collationis Mosaicarum & Romanarum legum *Tit. I. 6.* scribat: *Item Gregorianus libro IV. ad legem Corneliam de sicariis & veneficis, talem constitutionem ponit*, & *Tit. VI. 4. Gregorianus libro quinto de nuptiis*, & similiter *Tit. X. 8. Tit. XV. 3.* citari enim putat Gregorianum his locis, non vti librum, sed veluti auctorem. Verum placent, quæ *CL. HEINECCIVS in Hist. Iur. Rom. Lib. I. §. 303.* monuit, nimirum subaudiri hic posse substantiuum Codex, atque ita κατ' ἐξοχὴν audiisse Gregorianum, vt apud Romanos olim *Duodecim.*

(g) *LATINVS PACATVS in Panegyr. ad Theodos. c. 11.* principem hunc ideo *imbuisse legibus Rempublicam* dixit. Conf. *RENAT. BOTTEREAV Hadrianus Legislat.* & *ANTONIVS PAGIVS dissert. hypat. Part. II. cap. XI. n. 14.*

(h) Faciunt huc verba *CL. SCHVLTINGII ad Tit. I. Cod. Gregor.* quæ integra transcribimus. Verosimile vero, inquit, si non vtrumque auctorem, saltem alterutrum Codicem suum perduxisse eo vsque, vnde incipit Theodosianus, siue ad annum Christi CCCXII. ex hisce enim duobus omnes desumptas esse constitutiones, quæ Codicis Theodosiani epocham præcedunt, satis aperte indicat Iustinianus *constitutionibus de nouo Codice faciend. & de Iustinian. Cod. confirmand.* dum hos tantum fontes illarum laudat: adeoque vlterius, quam ad annum CCXCV. aut CCXCVI. peruenisse; quamuis id non placeat Iacobo Gothofredo; qui tamen postea putat, hos Codices a Iureconsultis gentilibus esse continuatos. Verum cur non dicemus, illos Codices ipsos, vel alterutrum saltem, eo vsque perductum fuisse: adeoque hinc desumptam *l. vlt. C. de tutor. vel curator. qui sat. non dedit.* quæ edita est anno CCCVI. & *l. 1. Cod. de feriis* quæ paullo tantum priori est antiquior? Hactenus ille.

(i) Fuerunt, qui ICtum hunc a Consiliis fuisse Alexandro Seuero Imp. statuere, quorum in numero est *GVIL. BVDAEVS de asse eiusque part. Lib. V.* & *IACOBVS CVIACIVS, Obseruat. Lib. II. 27.* mouebat eos auctoritas Ælii Lampridii in *Vit. Alexandri Seuer.* vbi catalogus multorum Iureconsultorum exhibetur. Hinc & *CL. REINESIVS*, quem itidem hic locus deceperat, non poterat non ad *Inscript. pag. 70.* negare, eum fuisse Codicis auctorem, maluitque eundem *Q. Clodio Hermogeniano Olybrio P. V.* anno Christi CCCLXV. aut patri vel patruo eius, adscribere. Verum docuit *CLAVDIVS SALMASIVS in not. ad Lamprid.* plerosque ICtos, quorum mentio fit apud Lampridium, ab aliquo sciolo iuris semidoctore per vim, perque inscitiam infultos & intrusos esse, qui putaret iuris omnes illos prudentes, qui in Pandectis leguntur, & nominantur, vna eademque ætate vixisse, quæ Alexandri Seueri fuit, quod videret nempe Paullum & Vlpianum, τῶν νομικῶν coryphæos, sub illo Imperatore claruisse. Accedit, veteres membranas plerosque non agnoscere, quorum in numero & est *Hermogenes*, vti mendose *h. c.* legitur, cum *Hermogenianus* in D. audiat, quod vidit *IACOB. GVTHER. de Offic. Dom. Aug. Lib. I. cap. 18.* displicent enim coniecturæ eorum, qui volunt, Hermogenem *Hermogenianum* fuisse dictum, vti Diadumenum ab Herodiano *Diadumenianum*, & Diogenem a Tzetze, *Diogenianum.* Nam quo tempore ICtus hic viuebat, *Hermogenianorum* familia erat Romæ clarissima, estque arcto vinculo cum *Anicia* connexa, quod patet ex *REINESIO l. c.* & lapide in *Chronol. Cod. Theod. ad an. 395.* Quæ vero Gothofredus de ætate Hermogeniani protulit, arrisere omnibus, neque quid obstet video, quo minus credamus hunc Codicem condidisse, in primis, cum rei probabili nullum ex antiquis monumentum opponi possit. Certe *ANTON. AVGVSTINVS de nomin. prop. Pand. pag. 195.* id sibi persuasit, & *GVTHERIVS*, qui loco supra allegato, scribit, coniecturam eius destruere Hermogeniani Codicis fragmenta, in quibus solæ fere Impp. Diocletiani & Maximiani leges referantur, parum hoc argumento efficit, cum ex fragmento de operis integritate nobis iudicare non liceat. Videtur tamen *REINOLDVM*, de quo paullo ante, hoc dubium etiam a sententia Gothofredi reddidisse alienum. Confer. *AEGID. MENAGIVS Amœn. Iur. c. 11. IOANN. STRAVCHIVS in Vit. Hermogen.* inter Program. p. 22. *ANTON. SCHVLTING. l. c.*

(k) In editione priori est, *quod Constantini M. liberi sanxerunt.* Hic non quod pueri in faba se inuenisse putat *GREGOR. MAIANSIVS* ICtus Hispanus, qui *Epistol. IV. 11.* scribit, in huius legis inscriptione lapsum Gothofredum, virum alioqui oculatissimum, cum Constitutio adducta *Constantini* sit, idque apparere etiam ex *l. 19. Cod. Iust. de appellat.* & vtrobique legi, *Data Constantinop. Basso & Ablauio Coss.* qui fuit annus 331. Verum ICtus hic, non Gothofredus noster, lapsus est; poterat enim adire Chronologiam Codicis ad an. cit. ipsamque denique legem adductam, quæ est *Tomo IV.* adspicere, & animaduerteret, auctorem nostrum vtroque loco eam *Constantino M.* non vero liberis eius tribuisse, vt itaque error vel typographorum vel correctoris incuria in textum admissus sit, quem & hic restituimus.

(l) Minus firmum est argumentum, quod correctorum meminit *l. 10. D. de off. Præs.* cum horum quoque mentionem inueniamus in antiquioribus scriptis & legibus. Certe Diocletianus & Maximianus Correctorem memorant *l. 4. Cod. de iur. & fact. ignorant. l. 3. C. quib. non obiicit. long. temp. præscript.* & Papinianus *l. 20. D. de off. Præs.* nec non Vopiscus correctorem Lucaniæ nominat, *Aurelian. c. 39.* Ita *SCHVLTINGIVS l. c.*

(m) Quod numero plurium de principibus loquatur *l. c.* & *l. 10. D. de publican. & vectigal.* nihil probat, nam ita etiam loqui potuit tempore Diocletiani & Maximiani aliorumque ipsos secutorum, quod *IDEM* obseruat *l. c.*

(n) Chri.

ostendit, inter Gentiles propter sacerdotium diuortia solemnia fuisse *lib. de monogamia extrem. exhortat. ad castit. extrem.* & *lib. 1. ad vxorem.* (n) Stylus etiam intricatus, horridus, & barbarus Hermogeniani, longe a veterum Iurisconsultorum stylo recedens iudicium facit de sæculo eius. Idem denique, vt omittam alia, meminit muneris camelasiæ *l. 1. §. 2. ff. de munerib.* cuius nulla mentio nisi eo sæculo occurrit etiam apud Arcadium Charisium *l. vlt. §. 11. ff. de munerib.* & apud Am. Marcellinum *lib. 17. cap. 4.* (o)

Ergo & Gregorius & Hermogenianus eandem operam nauauere, ita quidem, vt alter alterius operæ & industriæ quid adiecisse, velut æmuli videatur. Certe in nonnullis dissensisse eos discimus ex auctore collationis legum Mosaicarum *tit. 6.* & ex vetere consultore: diuersas enim illi constitutionum subscriptiones ex illis duobus Codicibus afferunt. (p) Superioribus addendum, quod scribit Sedulius *in præfat. Euangelicæ prosæ*, Hermogenianum doctissimum Iurislatorem *tres editiones sui operis* confecisse. (q) Quod Codicum denique illorum auctoritatem attinet, pene ex Augustino & auctore collationis legum Mosaicarum, & Triboniano ipso satis colligimus, publice eos receptos fuisse. Sed & interpres Codicis Theodosiani ad *l. vnic. C. Theod. de respons. prudent.* auctoritatem his datam constitutione aliqua docet. (r)

II. Et hæc quidem quasi ἐν προθεωρίᾳ de Codice Gregoriano & Hermogeniano dicta volui, ad horum enim exemplum sæculo ferme post integro Codex Theodosianus editus est. In quem iam coniectæ fuerunt Imperatorum Christianorum constitutiones, a Constantino M. videlicet, qui primus veneranda Christianorum religione imperium muniuit. Vbi venit primo disquirendum, quis eius auctor fuerit, quoue is anno conscriptus fuerit, quando nonnulla a vulgi erroribus hac parte vindicanda sunt, illustrari alia deposcunt.

Prosper igitur Aquitanicus huius Codicis a Theodosio Iun. conditi meminit his verbis, priore libro Chronicorum: *Theodosianus*, inquit, *Liber omnium legum legitimorum principum in vnum collectarum editus.* Vbi Prosper *legitimos principes*, Christianos vocat, (s) qui scilicet vera fide legeque Christiana imbuti erant: quomodo etiam legis appellatione Christiana veraque religio iam olim designabatur, de quo in *Glossario*. Meminit eiusdem & Isidorus Hispalensis Originum *lib. 5. cap. 1.* *Leges*, inquit, *nouæ a Constantino Cæsare cœperunt & reliquis succedentibus, erantque permixtæ & inordinatæ. Postea Theodosius minor eas ad similitudinem Gregoriani & Hermogeniani Codice facto constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cuiusque Imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocauit.* Quo Isidori loco leges nouæ duplici sensu dicuntur. Primo, quæ constitutionibus Gregoriano & Hermogeniano comprehensis posteriores erant; qua causa etiam auctor collationis legum Mosaicarum *tit. 14. in fin.* *Nouellas constitutiones* eas vocat. Vti vice versa constitutiones hoc Codice posteriores μεταγενέςεραι *Nouellæ* dictæ, veluti Theodosii ipsiusmet, Valentiniani tertii & similivm: pariter vt quæ post Codicem Iustinianeum promulgatæ, quod etiam Paulus Warnefridus notavit *in Iustiniano*, & *lib. 1. historiæ Longobardicæ cap. 21.* Secundo, nouas leges dixerit Isidorus, quæ noua iam reipublicæ forma & iurisprudentia a Christianis Imperatoribus inuecta editæ fuissent: vti contra ius antiquum dicitur *l. vnic. C. Theod. de domin. rei quæ poscitur*, & ius vetus *in l. 3. Cod. Theod. de contrah. empt.* quod Constantinum præcessit. Et certe Constantinus Magnus is est, qui nouis legibus rem Christianam erexit, vetereſque mores vertere cœpit, iusque adeo priscum ciuile mutare. Quare Nazarius panegyrico ad Constantinum Magnum A. D. 321. *cap. 38.* *Nouæ leges*, inquit, *regendis moribus, & frangendis vitiis constitutæ, veterum calumniosæ ambages recisæ, captandæ simplicitatis laqueos perdiderunt.*

(n) Christianum fuisse *BERTRANDVS de Iurisperit. I. 38.* auctoritate citat. *l. 60. de donat.* asseuerare audet. Hæc legis verba: *Diuortii caussa donationes inter virum & vxorem concessæ sunt, sæpe enim euenit, vt propter sacerdotium vel etiam sterilitatem.* Concludit ex his, veteres Christianos, qui vxorem habentes ad sacerdotium vocabantur, diuortisse ab vxoribus, vxoresque Episcoporum viuentium, appellatas fuisse viduas. Verum id quidem, sed inde non probatur Hermogenianum fuisse Christianum. *Sacerdotii* vocem a manu Triboniani esse, vt nonnulli volunt, non dixerim, cum antiquitas doceat, de sacerdotio paganorum accipiendam. Nonnulli enim ex paganis sacerdotibus non tantum sacrificii caussa abstinuerunt a Venere, sed & matrimonio. Ita Tertullianus loco laudato *de castit. Noueram & continentes viros; & quidem Tauri illius Ægyptii Antistites: feminas vero Cereris Africanæ; cui etiam sponte abdicato matrimonio, adsenescunt.* & *de Monogam. Cereris Sacerdotes viuentibus etiam viris & consentientibus, amica separatione viduantur.* Conf. *MENAGIVS* & *STRAVCHIVS l. c. GROTIVS Vit. ICt. II.* 12. Gentilem fuisse ego non negauerim, fatendum tamen ingenue & auctorem nostrum & alios nihil habere, quo id probare possint, quod & animaduertit *SCHVLTINGIVS l. c.*

(o) Ex eo, quod meminit muneris camelasiæ, de ætate eius iudicare non possumus, quoniam nondum constat, id non fuisse antiquius, obseruante id *CL. SCHVLTINGIO l. c.* Allegatus Marcellini locus etiam in mendo cubat, *camelasii* enim nomen P. Castellus per summam audaciam intrusit, quod respuunt MS. Codices omnes, notante *VALESIO in not.*

(p) Potest quidem inde confici, in vtroque Codice exstitisse leges aliquas illorum principum, non vero vtrumque Codicem omnes easdemque Constitutiones ab Hadriano ad Constantinum M. comprehendisse. Cum etiam in Codice Hermogeniano *Diocletiani & Maximiani* constitutiones tantum reperiantur, præter tres primas, quæ *Aurelio* tribuuntur, (quo nomine tamen *ANTONIVS SCHVLTINGIVS ad Tit. I. Cod. Herm.* etiam aut Diocletianum aut Maximianum indigitari existimat, cum primus C. AVRELIVS. VALERIVS. DIOCLETIANVS. in duabus inscriptionibus apud *GRVTERVM* p. CCLXXIX. & MLXXIX. posterior vero M. AVRELIVS. VALERIVS. MAXIMIANVS. in nummis variis apud *FRANCIS. MEDIOBARBVM* & in inscript. apud *GRVTER.* p. CLIX. & pag. CCLXXIX. audiat. *Sirmii* præterea vrget subscriptionem, ex qua Pannoniæ vrbe plurimæ horum Imperatorum Constitutiones emanaverint, suspicantur multi, Codicem Hermogenianum non nisi supplementum Codicis Gregoriani fuisse, adeoque præter ea, quæ a Gregorio omissa erant, superiorum principum rescripta Diocletiani solum & Maximiani, vt & eius successorum constitutiones vsque ad ann. Christi CCCXII complexum, neque adparere rationem, cur Hermogenianus post Gregorium actum agere voluerit. Vid. *SCHVLTINGIVS l. c. I. G. HEINECCIVS Antiquit. proœm. § 19.*

(q) Idem legimus apud *CL. FABROTTVM enarrat. Paratit. Cuiac. princip.* Verum non satis liquet, an per *opus* Sedulius intelligat Codicem, cuius tamen magis collector fuit, quam auctor; an aliud opus, libros nempe sex Epitomarum, quorum sæpenumero in D. facta mentio; an aliud adhuc nobis ignotum. Vid *SCHVLTINGIVS l. c.*

(r) Ordinem quod attinet, quem in his Codicibus seruarunt ipsius auctores videri potest is ad Edictum perpetuum accommodatus fuisse, quatenus constitutiones continebant eo pertinentes: quod & in Iustinianeo Codice obseruare licet: vti notatum cum aliis, tum præcipue *IACOBO GOTHOFREDO in manual. ser. Digest. & Cod.* In Gregoriani certe fragmentis id sæpe videmus, illa eodem ex libro citari & titulo, in qualibus etiam in Iustinianeo collocatæ sunt. Aliquando tamen constitutiones ita proferuntur, quasi non eo ordine collocatæ: Codicis Hermogeniani libros ita non video laudari posse. Hæc *ANTONIVS SCHVLTINGIVS l. c.*

(s) Hæc hactenus communis fuit opinio, *legitimos Principes* esse, qui Christianorum sacris addicti fuerint. Verum quid tunc fiet Iuliano Apostatæ, cuius tamen constitutiones in Codicem Theodosianum receptæ sunt? Monuit itaque *CL. HEINECCIVS Hist. Iur. Lib. I. §. 311.*

derunt. (t) Cui rei fidem faciunt innumeræ constitutiones Constantini M. hoc Codice Theodosiano: vide saltem eas, quæ occurrunt A. D. 319. 320. 321. 322. (v) Et Iulianus ideo, auctore Marcellino, *lib. 25. c. 4.* Constantini memoriam, vt nouatoris turbatorisque priscarum legum & iuris antiquitus recepti, multis conuitiis vexauit: quod etiam eiusdem leges testantur.

Conditus igitur hic Codex, non a Theodosio Magno, verum a Theodosio Iun. vel Prosperi & Isidori testimonio: de quo alioquin fidem faciunt duæ ipsiusmet Theodosii Iun. nouellæ: prior de Theodosiani Codicis auctoritate: posterior de confirmatione Nouellarum Theodosii ad Valentinianum Tertium: & huius nouellæ inter Valentinianas 35 fidem faciunt tot Arcadii, Honorii, Constantii, Valentiniani Tertii, Theodosii Iun. post Theodosii Magni diu mortem, constitutiones in hunc Codicem relatæ. Quare insigni næuo laborat Idacii vulgati Chronicon, cum id tribuit Theodosio Magno: *vndecimo*, inquit, *anno Theodosius regni sui Romam cum filio Honorio ingressus, legesque Romanorum integra emendatione edidit.* Quod postremum tamen abest ab Idacii Chronico nuper vulgato. Et viri tamen quoque docti nonnulli hac tempestate, Idaciani Chronici auctoritate abrepti, id tradidere; tracto etiam eo Claudiani loco *lib. I. in Rufinum. v. 56.*

Iustitia insultat, vitiisque a stirpe recisis
Elicit oppressas tenebroso e carcere leges.

Quod tamen nego ab Idacio aut a Claudiano eo sensu dictum. Illud equidem verum, Theodosium Magnum A. D. 389. post deuictum Maximum tyrannum, Romam ingressum cum filio suo Honorio, multas leges edidisse; emendandis prauis moribus, qui tum inoleuerant, vt testatur Socrates *lib. 5. cap. 18.* & videre est quoque ex legibus, tum ab eo latis, quæque hoc Codice occurrunt, puta *l. 2. de feriis. l. 18. de hæreticis. l. 11. de maleficis. l. vnic. de mancipib. l. 5. 6. de sicariis. l. 5. de aquæductu.* Quod emblematis illius Idaciani auctori forte errandi materiam præbuit: sed eundem Theodosium Magnum integra emendatione leges Romanorum edidisse, id vero falsum est. Et hæc de huius Codicis conditore seu Imperatore, cuius auspiciis conditus est anno ætatis eius 38. (natus enim Theodosius Iun. A. D. 401.) Nunc de tempore, seu anno.

III. Quo anno conditus is fuerit, tertio loco dispiciendum est: nam & hac parte vulgo hactenus ab omnibus non parum erratur; ob mendam, quæ in subscriptione Nouellæ de Theodosiani Codicis auctoritate etiamnum hæret: vnde factum, vt eam Nouellam, primus Chronologiæ Theodosianæ auctor in annum D. 435. retulerit (quam referre debuit in annum 438.) & deinceps ita quoque Chronologi omnes eam retulere. Verum in ea Nouella pro Theodosio A. XV. reponendum clare XVI. (x) idemque error tollendus est in subscriptione *l. 5. Cod. Theod. de apostatis*, & *Nouellæ 4.* Sic igitur conditus & promulgatus hic Codex fuit Theodosio A. XVI. Cos. & qui fuerit nuntiatus, A. D. 438. idque quatuor argumentis. Primum, superiore testimonio Prosperi, qui id diserte refert in annum Theodosii Iun. post Honorii Imp. mortem decimum quintum: Atquin mortuus Honorius circa extrema A. D. 423. a quo ad A. 438. quindecim

---

Principes legitimos tyrannis opponi, qui inde a temporibus Constantini imperium affectauerant; veluti sub Constantino M. *Maxentius, Licinius, Valens, Martinianus*: sub eius filiis, *Magnentius*, natione Francus, *Vetranio, Decentius, Nepotianus, Siluanus*: sub Valentiniano & Valente *Procopius*: sub Theodosio M. *Maximus, Victor, Eugenius*: sub eius filiis *Attalus, Constantinus, Constans, Iouinus & Sebastianus*, quorum mentio facta est in Chronologia. Et harum constitutiones, quæ passim ab historicis memorantur, neglexi: Theodosius, tanquam a principibus minime legitimis profectas.

(t) Confirmat hæc *EVSEBIVS in Vit. Constant. M. IV*, 26.

(v) Leges Constantini M. & Ecclesiasticas & Ciuiles collegit quidem *FRANCISC. BALDVINVS in Constantino* suo, caue tamen eidem vbique adscribas fidem. Nam vt erat vir fingendi studio deditissimus, ita & Constantino M. sæpenumero adscripsit constitutiones, quæ dudum post fata eiusdem a liberis emissæ sunt. Notatur ideo ab *ANTONIO CONTIO Lib. II. cap. 20. Lection. subseciv.* & *GOTHOFREDO* nostro inferius.

(x) In Codice MS. antiquissimo Würceburgensi Nouella ita subscripta: *Dat.* XVI Kal *Martias, Constantinop. Theud. A.* XVI *a* Cal Et forte hæc nota numeralis etiam adscripta fuit in Codice, quo Gothofredus vsus est; sed iis temporibus, quibus scripsit noster, nondum conuenit inter eruditos, an figura ς τὸ ἐπίσημον siue numerum senarium denotauerit. *CL. SALMASIVS* certe *ad Solin. Polyhist. pag.* 9 2. *ed. Par.* τὸ κόππα siue nonagenarium numerum hac figura efformatum statuit, quam opinionem etiam tuetur *BERN. DE MONTFAVCON Palæograph. Gr. Lib. IV. cap.* 10. *REINESIVS* vero signum ς numeri quinarii symbolum fuisse vult. Testatur id *Inscript. Class. XX. n. XI.*

ANNELLA. QVE. VIX. AN. IIII.
MXDς. DEP. XII. KAL. DEC.

ad quam hæc notat: *Litera* ς *iacet pro C: hæc autem pro V, quæ quinarii nota est.* Dς. *id est, DIES. QVINQVE. crebro occurrit in lapidibus sæculi quarti & quinti.* Tuetur sententiam *Class. XX. n. LXVIII. LXXXI. & XCVIII.* Fortasse confuderunt eum minutæ numerorum notæ Arabum, quas *cifras* dicimus, de quibus *HADRIAN. RELANDVS in Præfat. ad Fast. Consul.* fratris sui, erudite differuit; inter istas enim figuræ ς & numeri quinarii locum occupant, quod & obseruari potest apud *MABILLONIVM de Re Diplom. p.* ... ib. enim numeri 13ςς. explicantur per 1355. *IDEM* vero auctor probauit *lib. II. cap. 2. n. 2. it. Oper.* ex veterrima Conciliorum collectione exarata ante annos mille & centum numero ς sex significari. Nam percurrendo seriem capitum numericam animaduertit, adhibitam fuisse hanc notam ad designandum sextum numerum. Imo non tantum in hoc Cod. MS. scriptura Romana constante, sed & in alio eiusdem fere æui, literis Franco-Gallicis descripto, in quo Hieronymi & Gennadii libri de scriptorib. Ecclesf. continentur, idem numerus adhibitus. Addit ibidem: *Hæc nota sine dubio est ipsum* ἐπίσημον ς *græcum, quo sex significatur, quale est apud Nicolaum Alamannum in Notis ad Procop. Anecd. p.* 12. *& apud eruditum Cangium in famil. Byzant. pag. 89. seqq. IDEM Lib. V. Tabell. 9. n. I p. 36*... ex antiquo Calendario Corbeiensi sententiam probat. Legitur in eo: ς11. *Kal. Ian. Natiuitas Domini Saluatoris* Ergo prima nota numerica significarunt VI; colitur enim Natiuitas Domini *VIII. Kal. Ian.* Confer. etiam *Lib. V. Tabell. III. f. 349. n. 3.* Rem magis adhuc probauit *RAPH. FABRETTVS in Explicat. Inscript. Antiq. cap. VII.* Hic ex schedis Barberinis hanc habet inscriptionem:

DOMINO. NOSTRO. VALENTINIANO. AVG. ςI ET
ABINIO COS.

Fuit autem Consulatus Valentiniani cum Auieno (qui hic Abinius) in ordine septimus, ergo concludit, hunc numerum in lapide hoc exprimi per notas ςI. *IDEM pag. 558. n. 68.* monumentum produxit, in quo est

IVSTINO PP AVG ANI ς ND. V.

Vid. quæ *PHILIPPVS A TVRRE Differt. Apologet. ad ... Faustin. pag.* 114. ad hunc lapidem obseruauit. *CL. NORISIVS* etiam *Differt. de Cycl. Rauennat. c. III. p.* 175. prodidit, in eo numerum sex non binis numeralibus Romanorum literis VI, verum ita sæpenumero designari, vt nota senarii sit veluti G, inferius tamen insinuata. Addimus coniecturam *FABRETTI pag* ..., nusquam post notam ς, plures quam tres vnitates iunctas conse-

tim anni sunt. (y) Secundo, id efficitur apertissime ex tot legibus, & quidem quindecim numero, quæ per annum 435. 436. 437. latæ, in Codicem Theodosianum relatæ, posteriorem diei & consulum notam præferunt. Tertium argumentum ex inscripto illi Nouellæ Florentii PP. Orientis nomine: Anno enim demum 438. Florentius Præfecturam Prætorianam Orientis gessit, quam Isidorus per annum 435. & 436. adhuc gerebat, & post Isidorum Darius parte vltima anni 436. & anno 437. post Darium tandem anno 438. Florentius, vt docet de Isidoro *lex 8. de princip. ag. lex vlt. de cohortalibus. l. 187. 188. 189. 190. 191. 192. de decurion. l. vlt. de frum. Alex. l. vlt. de Alex. pleb. primatib. l. vlt. de indulg. debitor. l. 3. de indictionib.* de Dario *lex vlt. de annona & trib. l. vlt. de decur. & silent.* De Florentio quoque Isidori successore in Præfectura Prætoriana Orientis testis Theodoretus *ep. 47.* ad Proculum Ep. Constantinopol. Postremo argumentum istud habeo, quod Theodosius Iun. ea Nouella, Valentinianum filium suum vocat, pariter vt *d. l. vlt. de decur. & silentiariis*, quæ data est A. D. 437. quæque omnium vltima est earum, quæ in Codicem Theodosianum relatæ sunt, constitutionum. Quod vtique facere non potuit ante A. D. 436. eo quippe demum anno Isidoro & Senatore Coss. Valentinianus Theodosii filiam vxorem duxit, teste Socrate, *lib. 7. cap. 44.* Quod & ipsum in sequentem annum referunt Prosper, Marcellinus, & Chronicon Alexandrinum. (z) Inde vero enata inter eos parentis & filii appellatio. Quare tam fœdo deinceps errore liberentur Chronologiæ omnes, Codicisque Theodosiani æra conditi adscribatur anno Domini 438.

IV. Quonam vero consilio, qua caussa hunc Codicem condi voluerit Theodosius Iun. nunc porro videndum est. Id vero ipsemet ex parte prodit Nouella illa sua, qua eum firmauit. Nempe, queritur ipse initio statim *quod tam pauci ætate sua* proximaque (nam id ita accipio) *extiterint, qui iuris Ciuilis scientia ditarentur, & soliditatem veræ doctrinæ receperint.* Mox huius rei caussas adscribit, immensam videlicet librorum copiam, actionum diuersitatem, molemque constitutionum Diualium, quæ velut sub crasso caliginis & obscuritatis vallo demersæ, sui notitiam humanis ingeniis intercluserint. Hoc igitur consilio adductum se ait, ne iurisperitorum vlterius seueritate mentita, dissimulata scientia velut ab ipsis aditis expectarentur formidanda responsa, reuelatisque adeo legibus inuenta maiorum obscuritatis iniuria vindicaret. Nempe, vt hæc illustrentur, vetus & sincera iurisprudentia iam diu in vrbe Rom. ferme decoxerat, siue quia in paucos e plebe iuris scientia reciderat, siue quia seueritate mentita a Iurisconsultis responsa dabantur velut oracula ex aditis: siue quia, quod addendum, mutata iam reipublicæ forma, inde a Constantino Magno iurisque adeo disciplina, abolitisque inter alia plerisque veterum solemnitatum, constitutionum nominatim memoria fugeret, paucis eorum notitiam sibi vindicantibus, & venditantibus. Quo pertinent frequentes hoc sæculo querelæ: Mamertinus in gratiarum actione pro Consulatu ad Iulianum. *c. 20. Iuris Ciuilis scientia, quæ Manlios, Scæuolas, Seruios in amplissimum gradum dignitatis extulerat, libertorum artificium dicebatur.* Cui Mamertini loco congruit quoque, quod Asterius Amasen. Episcopus circa ann. D. 400. apud Photium *Homilia 7. in seruum Centurionis, quem Dominus sanauit*, scribit de seruo quodam Scytha, empto a ciue quodam Antiocheno, cuius & ipse discipulus fuerit, qui etiam iurisprudentiam professus sit, καὶ νόμων ὤφθη διδάσκαλος. De immensa vero Iuris librorum mole testis quoque Eunapius *in vita Ædesii p. 72. edit. Commelin.* qui eos scribit tum fuisse ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus.* De contrarietate legum, & ex eo collapsa iuris scientia, tum & de mentita Iurisconsultorum seueritate ingens est Amm. Marcell. querela *lib. 30. exp. 4.* vbi inter alia: *Secundum est genus eorum, qui iuris professi scientiam, quam repugnantium sibi legum aboleuere dissidia, velut vinculis ori impositis reticentes, iugi silentio vmbrarum sunt similes propriarum. Hi velut fata natalitia præmonstrantes aut Sybillæ* ORACVLORVM *interpretes, vultus grauitate ad habitum composita tristiorem, ipsum quoque venditant quod oscitantur. Hi, vt altius videantur iura callere, Trebatium loquantur & Cascellium & Alphenum, & Auruncorum Sicanorumque iam diu leges ignotas cum Euandri matre ab hinc sæculis obrutas*

qui: quodsi vero quinarium numerum notasset, facillime potuisset contingere, vt quatuor vnitates ad nouenum numerum significandum copularentur. Conf. etiam *CL. SCHWARZIVS dissert. de antiqua numeri Senarii nota*, vbi de doctissimorum virorum opinionibus erudite sentit. Iam vero patet subscriptionem in Cod. Wurceburg. ita legendam esse: *dat. XVI. Kalend. Mart. Constantinop. Theud. A. XVI.* Et ita quoque legendum fuisset Gothofredo, vbi Codex eius, quod tamen ignoramus, hanc numeralem notam habuit. Desunt etiam verba in Cod. Wurc. *& qui fuerit nuntiatus.* Confirmat autem coniecturam Gothofredi Codex alter MS. qui Romæ seruatur in Bibliotheca Ottoboniana. Subscripta enim in eo nouella, *Theodosio A. XVI. Consul.* Dies tamen differt; est enim in Gothofred. *Dat. XV Kalend. Martii*, in Ottobon vero *Dat prid. Kal. Febr* Obseruauit id *HENRICVS BRENCMANNVS epistol. de Consul. Petri Relandi Fast. adnexa pag.* 860. qui in Itinere Italico Codicem hunc circa annum M. a Christo nato scriptum, vt putat, consulit. Ex eo habent *B. H. REINOLDVS dissert. cit. pag. 25.* & *I. S. BRVNQVELLVS Hist. Iur. Part. I. cap* 11. Sed nescio, quid sit, quod vterque clamitet, Gothofredum quidem annum promulgationis Codicis restituisse, subscriptionem vero nouellæ dictæ non correxisse. Etenim non aliter poterat noster; aut enim ita legebant Codices eius, aut persuasum fuit tunc temporis plerisque notam ς notare V. Hinc ille Critici officium accurati intelligens, pro lubitu & arbitrio absque librorum auctoritate non potuit Consulem alium subscribere. Sufficit omnibus fidem fecisse in mendo cubare nouellam, annumque restituisse ex genuinæ interpretationis regulis, quas iam ex Codicum fide firmamus.

(y) Annus 438. *Tricennalibus* Theodosii post patrem imperantis dicatus erat, quorum mentio est in nummo eius, qui ab Occone inter numismata Theodosii senioris perperam relatus est. In eo legitur: VOTIS. XXX. MVLT. XXXX. Postquam enim imperatores Christiani habenas imperii Romani regere cœperunt, ea, quæ ad religionis Christianæ, reipublicæ decus & splendorem, & propriæ famæ immortalitatem maxime facere videbantur, aut *imperii initio*, aut *Quinquennalibus*, aut *Decennalibus*, & id genus festis aliis curabant, quod partim ex hoc ipso Codice Theodosiano, partim ex veterum aliis monumentis eruitur, inprimis post obseruatum Ethnicorum imperatorum morem, qui in iisdem solemniis falsorum Deorum cultum promouerant, templa, thermas, pontes, porticus, aquæductus, & alia opera publica construxerant. Ex antiquis quidem nemo hoc docuit, verum cum vir elegantissimus *ANTONIVS PAGIVS* animaduerteret, anno quinto aut decimo imperii, siue ineuntis siue exacti, ea vtplurimum facta, non potuit non id colligere sententiamque magis magisque postea stabilire & orbi exponere in *Dissert. Hypat. Part. II c* 4. Magnam certe ex Decennalibus Codex Theodosianus lucem accipit, (quod & hinc inde Gothofredo venit in mentem) vt ad Constitutiones ipsas docebitur: Imo & annus, quo confirmatus est, horum beneficio illustrari potest. Cum enim constantissime obseruatum sit, ea quæ de nouo constituebantur, vtpote magis memorabilia, iisdem annis fuisse addicta, non fuit magis accommodatum tempus, quam in quod incidebant Theodosii Tricennalia, i. e. an. 438. Certe Iustinianus exemplo Theodosii, anno 531. qui quintus erat eius imperii, Codicem suum promulgauit.

(z) Vide Chronologiam Cod. Theod. ad h. a,

tas multis. Et si voluntate matrem tuam finxeris occidisse, multas tibi suffragari absolutionem lectiones reconditas pollicentur. si te senserint esse nummatum Et mox: *E quibus ita sunt rudes nonnulli, vt nunquam se Codices habuisse meminerint. Et si in circulo doctorum auctoris veteris inciderit nomen, piscis aut edulii peregrinum esse vocabulum arbitrantur.* Et mox: *vtque peruulgati iuris proferatur lectio vana, septem vendibiles introitus praeparant*, &c. Valentiniani quoque tertii, Theodosii nostri in imperio occidentali collegae, ante duodecennium ferme *lex vn. Cod. Theod. de responsis prudentum*, haud obscure indicat, quantopere vetus Iurisconsultorum iurisprudentia in Occidente collapsa fuerit, cuius ἀνάκρισιν & ipse quoque oratione illa sua ad Senatum instituere necesse habuit: de quo mox. At procul dubio non minus in Oriente Iurisprudentia conciderat: etsi ante duodecennium Theodosius Academiae Constantinopolitanae in melius augendae erigendaeque incumbens, duos Iurisconsultos, qui iuris ac legum formulas panderent, in Constantinopolitana Academia instituisset *l. vlt. Cod. Theod. de studiis liber. V. R. & Constantinop.* eiusmodi etiam nominatim Leontium Iurisperitum memorat *l. vn. de professor. qui in vrb. Const.* quae illi socianda est. Ergo tandem ad hunc Codicem animum adiecit Theodosius Iun. vt constitutiones ab obscuritatis iniuria vindicarentur, earumque repurgatio fieret, discussisque tenebris & compendio breuitatis, lumen legibus daretur. Et sic, quod ipse ait: *detersa nube velaminum, in quibus multorum nihil explicantium aetates attritae sunt, compendiosam Diualium constitutionum scientiam ex Diui Constantini temporibus* (b) *roborauit: sanctione addita, ne cui liceret ad forum & quotidianas aduocationes ius principale deferre vel litis instrumenta componere, nisi ex his libris*, &c. Denique in hoc opere duo haec praestitit Theodosius Iun. Leges renouauit, atque instaurauit, lucemque breuitatis his intulit: aduersus obscuritatis hinc iniuriam, inde aduersus molem librorum.

Neque id etiam abrupte Theodosius praestitit, verum cum & Valentinianus III. iam ipsius in imperio collega, vel per eum potius ipsemet Theodosius A. D. 426. in Occidente, prolixa ad Senatum Vrbis Romae oratione, iurisprudentiae, iuris inquam & constitutionum Imperatoriarum, Iurisconsultorum item ἀνάκρισιν singularem seu repurgationem quandam instituisset *l. vn. Cod. Iust. si contra ius. l. 7. Cod. eod. de precibus Imp. off.* & ipse biennio post A. D. 428. prolixa constitutione veteres & scrupulosas actionum, nuptiarum, dotium, donationum, sponsalitiorum formas & formulas, multasque alias scrupulositates sustulisset, cuius constitutionis octo fragmenta supersunt, vt caeteroquin Princeps hic, quod ipsemet testatur *l. vlt. C. Th. de donat.* obseruationem iuris contrahendam censuit. Haec igitur quodam modo huius Codicis praeludia fuere, & ἀνακρίσεως.

V. Tenemus Exemplum, Auctorem, Aeram, Consilium & praeludia huius Codicis conficiendi. Adiutores huic operi consummando delegit sibi Theodosius Iun. octo viros nobiles, vt ipse ait, exploratae fidei, famosae doctrinae, iure omnibus veteribus comparandos: tres videlicet inlustres, quinque spectabiles, quorum nomina & dignitates apponit in dicta Nouella. Quod nomina eorum attinet (reliquorum memoria latet) vnius tantum Antiochi ex-Praefecti Praetorio & ex-Coss. qui & primus velut ἀρχηγὸς in hoc opere memoratur, mentio alibi quoque extat. Nempe duae illi leges eiusdem Theodosii Iun inscribuntur, anno 430. *lex 6. C. Theod. de conlatione donatar.* & anno 431. *lex 5. de his qui ad Eccles. confug.* Eiusdem meminit & Marcellinus in Chronico A. D. 448. Meminit & iam mortui Theodosius ipse *Nouella sua 33.* qua *d. lex 6. de conlat. donat.* indicatur. Agit & de eo Suidas *in voce* Ἀντίοχος, *v.* Εὐνοῦχος & *in v.* Θεοδόσιος. Imo ad hunc extat quoque Theodoreti *epistola 56.* Quod dignitates horum octo virorum attinet, quibus vel functi illi iam erant vel fungebantur, omnes sane singularem iuris & constitutionum cognitionem desiderabant. I. *Praefectura Praetoriana* scilicet summam iudiciorum & iuris tenebat. II. Quaestores palatii, vt ipsemet Theodosius loquitur, Cassiod. *V. Variar. 4.* eminentes omni genere literarum & Principis fidi interpretes, imo legum interpretes, & a quibus legum peritia postulabatur & toti se legibus & responsis prudentum tradebant: ac nominatim Palatii precum arbitri erant, legum conditores, & exculti condendarum sanctionum vsu; armarium legum, vox legum, Principis mentem loquebantur & arcana; quam in rem notissima sunt Symmachi, Claudiani, Cassiodori, Corippi loca, quorum multa iam collegit Iuretus in Symmachum *lib. 2. ep. 8.* III. Comites quoque Consistoriani Spectabiles, de quibus est Arcadii *lex vnic. Cod. Iust. de Comitib. consistor. l. vn. qui a praebit. tir. l. 15. 18. de extraord. siv. sord. l. vnic. qui conductores rei priu.* Sacri Consistorii arcanis interesse poterant *l. 28. Cod. Theod. de Praetorib.* atque intra Consistorii arcana admitti merebantur, & actibus interesse, & principis audire responsa *l. vlt. de honor. codicillis.* IV. *Magister memoriae*, vt ex Notitia Imperii discimus, annotationes principis omnes dictabat & emittebat, & precibus respondebat. V. Magister libellorum, cognitiones Principis & preces tractabat. Vnde apparet, ex eo hominum genere delectos ad hunc Codicem conficiendum, qui Iuris scientia maxime praestabant. Sane vt de postremo hoc adhuc agam, Iulius quoque Paulus I. C. dum esset a libellis Antonini Caracallae, sex libros decretorum seu Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum composuit. (c) Tandem & Iustinianus ipse postea ad ἀνάκρισιν suam eadem ipsa ferme hominum genera adsciuit, vt docent constitutiones eius super hac re. Non est etiam praetereundum hic elogium, quod Maximino ex-Quaestori tribuitur, *Eminenti omni genere literarum.* Vt forte hic ille sit, qui eiusdem Theodosii Iun. *l. vn. de professorib. qui in vrbe Const.* Maximus Sophista vocatur. Et vero in quibusdam codicibus in *d. Nouell. 1. Maximus* hic vocatur. Et haec quoque de adiutoribus.

VI. Neque dubium mihi, quod sextum, communicato cum Valentiniano tertio, suo in imperio collega, consilio, ad id accessisse Theodosium. Quod certe colligere est ex vers. *his adiicimus dict. Nouell. 1.* & *ex Nouell. 2.* & sic ex compacto opus hoc susceptum. Certe Valentinianum sua quoque Occidentis scrinia Theodosio eiusque adiutoribus dedisse apparet: imo suas quoque constitutiones idem contulit, quae triginta numero hoc Codice continentur, tum Aquileiae, tum Romae,

---

(b) Patet ex his, illustrum *EZECH. SPANHEMIVM* longissime aberrasse a veritate, quando in *Orbe Rom. p. 253.* statuit, Codicem Theodosianum e Principum ab Hadriano vsque ad Theodosium iuniorem constitutionibus ac responsis conditum esse.

(c) Quales hi libri fuerint, disputant, *CVIACIVS Obseruat. II. 26.* & *MERILLIVS Obsernat. II. 26.* de Paullo autem, quem alii *Patauinum*, alii *Tyrium*, *Graeculum* alii, *Romanum LAVR. PIGNORIVS Epist. Symb. I 41.* fuisse existimant, vide etiam *AVR. VICTOREM c. 24. LAMPRIDIVM in Alex. c. 26. & 68. MODESTINVM l. 13. §. 2. D. de excusat.* De secta cui adhaeserit, agit *EVERH. OTTO in Papinian. XIII, 9. MASCOVIVS de Sect. VIII, 8. 2.* De studio eius dissentiendi ab Vlpiano & Papiniano conf. laudatus *MERILLIVS Obseru. I. 33.* & illustris *CORN. VAN BYNKERSHOEK ad L. Lecta c. 19.*

Romæ, tum Rauennæ ab eo datæ, inde ab A. D. 425. & in his *d. l. vn. de responsis prudentum*, quæ iuris & Iurisconsultorum ἀνάκρισιν continet, vt dixi.

VII. Quantum vero temporis in hoc Codice conficiendo insumpserint Conditores isti, non liquet: cum nullum extet hac de re Theodosii mandatum, nulla formula, quale extat Iustiniani ad suos adiutores: verum sola operis iam consummati confirmatio *Nouella 1.* qua is confecto Codici vires auctoritatemque tribuit, vt ipsemet loquitur *Nouella 2.* Sane non minus eos hoc opus præcipitasse, quam Iustinianei Codicis conditores, liquebit ex iis, q[illegible]oxi-mo capite notabimus.

VIII. Illud tandem videndum est, quidnam hac parte in constitutionibus hunc in Codicem referendis adiutoribus his licere voluerit Theodosius, quidque adeo illi præstiterint. Id vero his verbis ipse indicat: *Verum exegimus negotium temporis nostri & discussis tenebris compendio breuitatis lumen legibus dedimus, electis nobilibus viris exploratæ fidei, famosæ doctrinæ, quibus delegata causa ciuilis officii; purgata interpretatione, retro scita Principum vulgauimus.* vbi notandum obiter, *ciuile officium* legislationis & legum repurgationes hic vocari pariter, vt apud Anonymum, cuius verba antea protuli, ad differentiam militaris officii & bellici. Et mox: *Quamobrem detersa nube voluminum, in quibus multorum nihil explicantium ætates attritæ sunt, compendiosam Diualium constitutionum scientiam ex D. Constantini temporibus roboramus.* Tandem: *Manet igitur, manebitque perpetuo elimata gloria Conditorum, nec in nostrum titulum demigrabit, nisi lux sola breuitatis,* &c. Ergo datum hoc adiutoribus negotium, non tantum, vt leges, quæ in abdito erant, ab obscuritatis iniuria vindicarent, & in vnum corpus colligerent, compingerent; verum etiam, vt eas purgarent, compendiose referrent, breuitate qua fieri posset: & sic negotium datum purgandarum inque compendium redigendarum constitutionum, quæ Epitomæ vel Eclogæ lex est (non vero mutandarum, cuius ἄκραν ἐξουσίαν suis adiutoribus dedit postea Iustinianus:) resecatis videlicet præfationibus nihil explicantibus, singulisque legibus seu sententiis in suos titulos relatis. Qui exemplum luculentum videre volet huius Eclogæ, stante nihilominus eadem sententia, componat is vel *legem 4. Cod. Th. de his qui ad Eccles. confug.* cum integra Theodosii Iunioris constitutione, quæ extat inter acta Concilii Ephesini. Item *l. 2. Cod. Theod. de religione*, cum integris mandatis, quæ occurrunt in collatione Karthaginensi. Quod quidem Theodosii factum & consilium ob fidem veri longe præstabilius, quam Iustiniani, qui summo iure sibi & adiutoribus suis dato omnem rei fidem & historiæ veritatem inuertit: sic, vt ibi Principibus sæpe ea tribuantur, quæ in mentem eis numquam venerunt, neque sæculo eorum satis conueniunt, de quo postea. Tandem, quænam quantaque huius Codicis conditorum religio fuerit, circa leges in hunc Codicem referendas, postea viderimus.

CAPVT II.

De Materia huius Codicis, seu de Constitutionibus in eum relatis. deque næuis & erroribus Conditorum eius.

INgens profecto Christianorum Imp. constitutionum sylua erat, ob quam vtriusque imperii Scrinia excutere huius Codicis conditoribus necesse fuit, hinc adeo & hæc ingens per sexdecim libros sparsa & diffusa. Nam si tempora spectes, centum viginti septem annorum epocha est ferme a Constantini temporibus, vt ipsemet Theodosius ait ab A. D. 312. ad 438. si Imperatores, sedecim; quorum constitutiones hic continentur, ii sunt: *Constantinus M.* tresque eius filii, *Constantinus, Constantius, Constans, Iulianus, Iouianus, Valentinianus, Valens, Gratianus, Valentinianus Iunior, Theodosius M. Arcadius, Honorius, Theodosius iunior, Constantius, Valentinianus tertius.* Si species constitutionum quæras, hic occurrunt non edicta tantum, sed & rescripta varia ad consultationes Magistratuum emissa; epistolæ item, seu litteræ ad Magistratus, orationes ad Senatum, pragmaticæ, acta habita in consistoriis Principum, itemque in Principiis, mandata denique data Rectoribus prouinciarum, Censitoribus, peræquatoribus missis, cognitoribus futuris in collatione de religione. Huc inquam congesta omnia illa, quæ aliquam iuris sententiam & definitionem continerent. Neque vlla iuris siue priuati siue publici pars hic intacta, quod vel titulorum recensus & librorum argumenta testantur. De constitutionibus ad priuatum ius spectantibus, quæ quinque priores ferme libros occupant, ita quoque ipse Theodosius Codicem suum commendat, *Nouell. 1. Cum liquido pateat, quo pondere donatio deferatur, qua actione petatur hereditas, quibus verbis stipulatio colligetur, vt certum vel incertum debitum sit exigendum.* Quod publicum ius attinet, hic officia Magistratuum describuntur, dignitatum notitia explicatur, res militaris disponitur, officialium munera diriguntur, criminales actiones stabiliuntur, iura fisci declarantur, annonæ & tributa disponuntur, curiis ciuitatum consulitur, professiones & politia, vt vocatur, vrbium disponuntur, suæ quoque sunt leges positæ operibus & ornamentis publicis & spectaculis; pacis item & tranquillitatis cura habetur: tandem ecclesiastica negotia definiuntur; vt proinde nulla publici iuris pars hic intacta maneat.

Ipsorummet porro Principum tituli seu nomina hic intacta non relicta, quod & ipse Theodosius Iunior pluribus contestatur nouella sua. *Nulli*, inquit, *retro principum æternitas sua detracta est, nullius latoris occidit nomen: imo lucis gratia mutati, claritudine consultorum augusta nobiscum societate iunguntur. Manet igitur manebitque perpetuo elimata gloria conditorum, nec in nostrum titulum demigrabit, nisi lux sola breuita[illegible]. Et quamuis nostris auspiciis totius operis instauratio deberetur, attamen magis Imperatorium, magisque credidimus gloriosum, si fugata inuidia perennitatis iure, memoria remaneret auctorum: nobis ad fructum bonæ conscientiæ abundeque sufficit, reuelatis legibus, inuenta maiorum, obscuritatis iniuria vindicasse.* Ita quidem Theodosius, qui satis habuit inuidiæ sese subducere. At enim publice id quoque perquam vtile, cuiusque Constitutionis auctorem tenere, appositis etiam personarum, locorum, temporum caracterismis, de quo in posterioribus prolegomenis. Hæc egregia omnia & gloriosa: At enim fatendum, haud pauca ab huius Codicis conditoribus admissa, quæ siue apud rigidos censores, siue apud æquos etiam notam merentur: in tam exiguo præsertim opere, cui tot tamque præstantes Iurisconsulti incubuere, quibus sui etiam sæpe sæculi constitutiones integræ obuersabantur.

I. Miretur quis, tot omissas ab iis de iure constitutiones, quæ tamen alibi occurrunt: non de iis nunc dico, quæ in Codice Iustinianeo occurrunt eiusdem Epochæ, seu eorumdem Imperatorum: procul dubio enim eæ integro Codice Theodosiano comprehensæ fuerant: de iis nunc loquor, quæ ab aliis scriptoribus memorantur: veluti eam, cuius meminit D. Ambrosius *ep. 32.* Iouiniani Imp. Theodoretus *lib. 4. cap. 4.* Valentis apud Hieronymum *II. aduersus Iouinianum*, Valent. *in cap. 4. 11. 9. 1.* Honorii *79 distinct. cap. 51. duæ 8. & 97. distinct. c. 2.*

II. Nolo etiam in Conditoribus adeo notare nimiam sæpe breuitatis rationem in excerpendis iuris sententiis, vt omni luce sæpe eas priuauerint, & cum eas ab obscuritatis iniuria vindicare debuerint, obscurissimas reddiderint; concisis adeo verbis, omnique sæpe veste detracta; expunctis & reiectis, hinc proc-

prooemiis, inde connexis & cohærentibus, quæ magnam vim habent ad intellectum legum; omissa eadem atque a corpore suo diuulsa summam obscuritatem pariunt.

III. Nolo etiam adeo hic vrgere leges totidem ferme verbis repetitas, sub eodem etiam titulo velvti *l. 143. 144. de decurionibus:* vel sub diuersis titulis, quarum indiculus hic esto, pariter vt repetitarum constitutionum in libris iuris Iustinianei indiculum alii confecere, inter quos Pancirolus *I. Var. 78.*

Nempe *lex 7. de diuersis rescriptis*, repetita *l. 20. de annona & tributis.*

Lex 2. de nuptiis, in *l. 5. ad l. Iul. de adult.*
Lex vlt. de testam. in *l. vlt. de inoff. testam.*
Lex 1. de tabulariis, in *l. 31. de decurionib.*
Lex vlt. de cohortalibus, in *l. 188. de decurionibus.*
Lex 1. de militari veste, in *cap. 4. de susceptoribus.*
Lex 1. de executorib. in *l. vlt. de feriis.*
Lex 1. de donationib. in *l. 2. de adu. tut.*
Lex 16. de pœnis, in *l. 57. de appellat.*
Lex 17. de bon. proscript. in *l. 23. de petitionibus.*
Lex 11. de iure fisci, in *l. 14. de susceptorib.*
Lex 50. de decurion. in *l. 4. de lustrali collat.*
Lex 49. de operibus publ. in *l. vlt. de equorum collat.*

Id inquam repetitionis vitium his obiectare adeo nolim, cum vtilitatem suam quandam id habeat, & paratitlorum instar exhibeat: nisi quod ancipitem hæc Conditorum animum arguunt, hærentium, quonam potissimum quidque referendum esset, quæ ideo repetere maluerunt quam perire.

IV. Renouatas etiam leges repetitasque in eandem sententiam vel ab eodem Imp. vel a posterioribus Principibus nolim hic ideo carpere. Nempe relatæ ab eodem Imp. leges rursum, vsurpatis prioris legis verbis. Ex *l. 140. lex 148. de decurionibus.* ex *l. 157. finis legis 158. eod.* ex *l. 4. l. 9. de scenicis.* ex *l. 15. l. 18. de scenicis.* ex *l. 30. de Episcop. lex 22. de extraord.* ex *l. 35. de Episcop. pars legis 2. de Episcop. iud.* ex *l. 2. de honor. codicill. lex 24. de decurionib.* paucis additis; vt, *l. 50. 56. 64. de hæreticis.* paucis mutatis; vt, *l. 21. 22. de diuers. offic. l. 12. 13. de bon. proscriptor.*

V. Contrarias quoque tot leges, se se inuicem destruentes abrogantesque hic positas haud ideo reprehendere velim: cuiusmodi plures occurrunt, *tit. potissimum de decurionibus*, & *tit. de hæreticis, in negotio Eunomianorum l. 17. 23. 25. 27. 36. 49. 58.*

VI. Nolim etiam arguere tot similes in sententiam eandem: nam & suam hæ hodie summamque vtilitatem habent ad historiam iuris probe noscendam: & contrariæ leges pro vsu reip. sæpe aptari possunt: & in singulis quamlibet similibus, singulare quid fere semper occurrit, singulisque adeo sua quasi condimenta ferculis conueniunt, non vt in Æsopi patinam omnia. Ab vtroque certe quantum potuit sibi postea cauit Iustinianus, cui id facilius erat, cum omnia ad suam mentem refingeret, & tamen nec quicquam cauit, quin multæ similes & contrariæ exciderint.

VII. Nolim & eas quoque leges hic notare, quæ plurimæ extant chronicæ aut locales: quæ in certum tempus vel certo loco latæ atque ad perpetui iuris formam pertinent: quas Tribonianus ideo vel in totum omisit vel aliquid ex iis detraxit, ratione loci, temporis vel personarum.

A posterioribus vero Principibus priorum Principum leges renouatæ & in nouum transfusæ situm, vt ex *l. 7. de filiis mil. apparit, lex 83. de decurionibus*, ex *l. 7. C. 12. de desertorib.* ex *l. 5. lex 17. de nauicul.* ex *l. 7. de fil. mil. apparit.* pars *l. 9. eod.* ex *l. 10. de accusat. l. 16. eod.*

VIII. Nolo etiam rubricas nigro latiores notare, veluti *tit. de mancipibus thermarum & subuectione lignorum.* Ecquis enim scit, an eo titulo lex aliqua interciderit?

IX. At sequentia in huius Codicis conditoribus quis ferat? primo quidem, quod impias leges plures in eum retulerunt: cum tamen huius Codicis condendi studium ideo in se receperint, vt inde ad forum & quotidianas aduocationes iura peterentur, in iure proferrentur, vim legis obtinerent. Non illud iam vrgeo, quod in illis Iulianum Diui appellatione dignari videmus: Item quod conditores, eiusdem Iuliani passim constitutiones haud obscure Christianorum Principum constitutionibus & instituto contrarias, huc retulerint. Verum illas nunc constitutiones vrgeo, quæ expressam impietatis notam hodie continent: vt Constantini M. *l. 1. de paganis, de licito haruspicinæ vsu:* vt & Valentiniani senioris *de cuius[illegible] religionis libertate.* eiusdemque haruspicinæ tole[illegible], *l. 2. 3. 9. de malef. & mathem.* quæ etsi tum, cum ferrentur, tolerabiles erant, nondum re Christiana in solio solidoque prorsus locata, postea tamen verso rerum statu, expunctas eas oportuit, & ab eo codice abesse, qui ad vsus publicos & forenses proponeretur, firmata iam re Christiana. Multo magis quis non damnet Conditorum operam, cum Iuliani *leges 4. 6. de sepulchris violatis*, gentilitiæ superstitionis plenas eodem retulerunt? Quis ferat Valentiniani Iun. *legem vlt. de fide Catholica*, ibidem legi pro Ariminensi Synodo? Quis ferat ibidem Arcadii *leges 1. 4. 5. 6. de his qui super religionem*, quæ & ipsæ Catholicis aduersæ erant, & aduersus Chrysostomum & Ioannitas latæ? Nisi quod hæ innoxiæ videntur, historica causa ignorata: & superiores omnes hodie nos seruatas nobis gratulamur, quæ tamen solatii species a Theodosii proposito aliena erat, neque ad eius defensionem quidquam facit.

X. Sequuntur fugitiuæ leges, eæque in triplici genere. Primum enim integræ quædam leges, quæ etsi non alieno prorsus titulo positæ sint, commodiore tamen loco stare poterant, vt ecce *lex 4. de constitut. Principum*, melius posita fuisset *sub tit. de immunitate concessa: l. 1. de nupt.* aptius sub *tit. de secund. nupt. lex 58. de re militari* & *lex 1.* sub *tit. de filiis milit. apparit.*

Secundum fugitiuarum legum genus est earum, quæ integræ nullo modo iis titulis, sub quibus positæ sunt, conueniunt, sed ob homonymiam vocis tantum in eos relatæ sunt, vt sunt complures leges *sub tit. de Principibus agentium in rebus*, quæ conueniunt *titulo de Principibus cornicular.* &c. item *l. 1. 6. de palatinis S. L.* quæ ad Palatinos omnes pertinent. Complures item leges *libro 7.* quæ non ad militiam armatam pertinent, verum ad officialium militiam: item *l. 4. 5. de quæstionibus*, exerrant eo titulo, & in titulum *de pœnis* referri debuerunt.

Postremæ leges fugitiuæ sunt, quarum pars tantum titulo, sub quo positæ, conuenit, pars alia vero in titulos alios coniici debuit, vt ecce pars *legis 3. finium regundorum:* pars *legis 6. de re militari:* pars *legis vnicæ de Burgariis:* pars *legis 2. de veteranis.*

Pars *legis 9. & 11. de curiosis:* pars *legis 4. de adulteriis:* pars posterior *legis 2. tributa in ipsis speciebus:* pars potissima *legis 1. de expensis ludorum:* pars *legis 24. de paganis.*

XI. In hoc potissimum censu ponendæ sunt leges a se inuicem ita diuulsæ, distractæ, dilaniatæ, vt nullum certum sensum habeant, imo quandoque etiam constructionis ibi ratio non constet, veluti *lex 48. de operibus etiam publicis: lex 1. de priuileg. eorum qui in S. pal.* quare omni ope annitendum, vt ea rursum quasi dissecta & lacerata Virbii membra copulentur: in quibus etiam relatiuæ voces supersunt. Huiusmodi vero, præter *d. l. 48.* & *d. l. 7.* duodecim occurrunt, vbi nullus scilicet sensus constat integer, imo ne constructio quidem *in l. 3. de postulando:* nisi iungatur cum *l. 6. de assessoribus.* Ita pariter iungi debet, vt sensus ei constet

Lex 3. de inoff. cum *l. 1. de libertis.*
Lex 6. de inoff. testam. cum *l. vlt. de iure liberorum & cum l. vltima de diuersis rescriptis.*
Lex vn. de peculio, cum *l vn. quod iussu.*
Lex vlt. de testimon. cum *l. 2. de pœnis.*

Lex

Lex 64. de decur. cum *l. 6. de re militari.*

Lex 184. de decur. cum *l. 14. de priuil. eor. qui in S. P.* & cum *l. 28. de cohortalibus.*

Lex 2. de collegiatis, cum *l. 25. de cohortalibus.*

Lex vn. de professoribus qui in vrbe Constantinop. cum *l. 3. de studiis liberal. V. R.*

Lex vlt. de operibus publicis, cum *d. l. 3. de stud. lib. V. R.*

Lex 1. de his qui super. relig. cum *l. vlt. de fide catholica.*

Lex 24. de paganis, cum *l. 23. eod. tit.*

XII. In hunc censum quoque referenda est *lex 25. de nauicul.* quæ nihil omnino ponit aut definit.

XIII. *Præposterationis* quoque næuo laborat alicubi hic Codex. Nam cum Imperatorum & Consulum ordinem in disponendis legibus sequi in animo habuissent conditores, sæpius tamen ab hoc scopo suo exciderunt. Exemplum in *l. 7. de pactis. l. 12. 13. 14. 15. 16. de prætorib. l. 1. de veteranis. l. 14. 15. de iure fisci. l. 63. 147. 182. de decurion. l. 1. 2. de suariis. l. 20. 21. de naulcul. l. 56. de hæreticis.*

XIV. Vitium quoque frequens in *inscriptionibus* & *subscriptionibus* legum, veluti in Imperatorum nominibus adscribendis vel omittendis: in consulatibus item non recte aut plene designandis: quod videre est in Constantinianeis, Constantianis & Valentinianeis: vnde ea *Chronologia* confusio enata, quam restituere hodie operosum sæpe videatur: vti *lege 1. de veteranis. lege 5. 6. de cursu public. l. 13. de pœnis.* Quanquam pro Conditoribus dici possit, in eos partim errores illos iam antea admissos incurrisse, vel partim post demum a librariis commissos fuisse.

CAPVT III.

De vsu & auctoritate Codicis Theodosiani quinti sæculi decursu & ingressu sexti per orientem & occidentem; Etiam in Italia sub Ostrogothis, & sub Vandalis in Africa.

Statim vt Codex hic consummatus fuit & confectus, publice quoque promulgatus fuit & receptus per orientem & occidentem pariter: a Theodosio primum ipso, eius auctore, edita in id Nouella, quæ omnium prima est, *de Theodosiani Codicis auctoritate*, emissa *ad Florentium PP. orientis*, qua constituit, vt nulli post Kalendas Ianuarias concessa sit licentia, ad forum & quotidianas aduocationes ius Principale deferre vel litis instrumenta componere, nisi ex his libris, qui & ideo in sacris scriniis haberentur: Item, vt nullam constitutionem inposterum velut latam in partibus occidentis alioue in loco a Valentiniano proferri liceret, vel vim legis aliquam obtineret, nisi hoc diuina pragmatica ipsi intimarent, idque ipsum obseruaretur in his quoque, quæ ipso Theodosio auctore promulgarentur: addito falsitatis nota damnanda, quæ ex tempore definito in Codicem non referrentur: exceptis tantum, quæ haberentur apud militum Principia, vel de titulis publicis expensarum allarumque rerum gratia, quæ in Regestis diuersorum Officiorum relata essent. Tandem iubet, vt edictis propositis, in omnium populorum prouinciarumque notitiam scita hæc sua faciat peruenire. Cuius confirmationis & Nouellæ idem meminit decennio ferme post, *Nouella 2.* occasione Nouellarum, quæ per id decennium, post Codicem, tamen promulgauerat: (d) & hæc Theodosius.

Idem vero Codex per occidentem quoque statim receptus fuit. Nam vt maxime nulla expressa Valentiniani super hoc constitutio occurrat, qua is hunc Codicem in imperio suo obtinere iusserat, attamen recipi is & firmari eum indubie voluit. Nam & sic decennio post A. D. 448. idem Imper. Nouellarum Theodosianarum corpus seu Codicem, quæ post Theodosianum prodierant, expressa Nouella (quæ est inter Valentinianeas 13.) (e) firmauit, addita ratione, *vt sicut vterque orbis indiuiduis ordinationibus regitur, iisdem quoque legibus temperetur*: idque ad Theodosii ipsius iussionem, iure patris, *Nouella sua 2.* (f) Nempe enim Valentinianus Cæsar primum, mox Augustus a Theodosio creatus, dein & in generum adscitus fuerat, vnde patris filiique nomina iuraque inter hos vsurpata, sic vt Valentinianus Theodosio tanquam parenti iam pareret. Et vltro Valentinianus eadem *Nouella 13.* Codicis Theodosiani velut in orbe suo recepti meminit. *Gloriosissimus Principum dominus Theodosius clementiæ meæ pater leges, a se, post Codicem numinis sui latas, nuper ad nos, sicut repetitis constitutionibus cauerat, prosequente sacra præceptione direxit*, & generali illa, quam dixi, clausula eam Nouellam claudit: *vt sicuti vterque orbis indiuiduis ordinationibus regitur, iisdem quoque legibus temperetur.* Idem & A. D. 446. *Nouella sua 4.* allegat firmatque Honorii *legem 19. C. de testam.* quæ hodie quoque extat in Cod. Theodosiano. *Nouella 8. de 30. an. præscriptione*, Theodosii Iun. constitutionem *de 30. an. præscriptione*, quæ extat *l. vn. C. Theod. de actionibus certo temp. fin.* non tantum firmat, sed & explanat. Eandemque Nou. Honorii legem, quæ est *lex vnica Cod. Theod. de inquilinis & colonis*, confirmat pariter *in Nou. 12.*

Sed quid clarius duabus eiusdem Valentiniani Nouellis, in quibus ad decisionem sententiamque firmandam, leges e Theodosiano corpore ῥητῶς allegat; nempe A. D. 451. *Nou. 19. de confirm. iis quæ administr. cum lex*, inquit, *Diui Honorii ad Palladium PP. missa in Theodosianum reducta corpus, hanc copiam talibus legatur dedisse personis*: & anno 452. *Nouella de Episcopali iudicio 12. Quoniam constat Episcopos & Presbyteros forum legibus non habere, nec de aliis causis secundum Arcadii & Honorii diualia constituta, quæ Theodosianum corpus ostendit, præter religionem posse cognoscere.* Sed & tertiam quoque Gratiani legem indidem repetit Valentinianus *Nouella sua* inter Theodosianas 45. *de honoratis & quis in gradu præferatur.* Ergo mature Valentinianus Codicem Theodosianum intra orbem suum recepit. Neque huic obstat, quod legem de 30. annorum præscriptione, intra Gallias ante nescitam (si lectio hic bene habet) circa Asterii Consulis ferme, i. e. A. D. 449. tempo-

(d) En iterum exemplum, proposita fuisse *Decennalibus*, quæ de nouo constituebantur ab Augustis: quod & ex paullo post dictis patet

(e) *Theodosianas* 35. in prior. edit.

(f) Inscripta est Nouella: *Domino Valentiniano* &c. *semper Augusto filio Theodosius PP. Augustus Pater.* In Nouella autem 8. inter Valentinianeas, quam excitat *GOTHOFREDVS* noster, legitur: *Ad quam beneuolentiam præcipue nos hortata est lex Domini patris Clementiæ meæ, Theodosii perennis Augusti.* *IACOBVS CVIACIVS* dum in *Obseruationum* opere *Lib. XVIII. 26.* de auctore præscriptionis XXX. annorum disserit, auctorem eius facit Theodosium M. hancque nouellam fundamenti loco ponit, in qua hoc ius tribuerit Valentinianus Theodosio Patri suo. *Non ergo*, inquit, *collegæ Theodosio, sed Theodosio M. Nam Impp. solent antecessores suos patres appellare, vt Alexander Antoninum l. vlt. C. iust. de eden. & idem Valentinianus in eadem Nouell. Honorium, qui ei fuit auunculus, non parens.* At licet negari non possit, Imperatores antecessores appellasse *Patres*, vt multis probat exempiis *EZECH. SPANHEMIVS Orb. Rom. c. 25.* hic tamen Valentinianus vel ideo Theodosium iuniorem indigitare debuit, quod Theodosius M. de præscriptione XXX. annorum legem non emisit. Certe, vt probant ea, quæ Gothofredus attulit, *patrem* appellatum fuisse Theodosium a Valentiniano, ita & magis confirmant sententiam nouellæ duæ, altera *de Episcopal. iud.* inter Valentinian. 12. ibi: *diuæ memoriæ patris nostri lege.* & Nouell. *de reddit iur. armor.* inter Theodosian. 20. ibi: *inuictissimi principis Theodosii patris nostri* &c. Consule etiam *CL. SIRMONDVM ad Sidon. p. m. 85.*

tempora & ſic vndecim annis ibi proquiritatam, Sidonius Apollinaris ſcribit *lib. 8. ep. 6.* atqui Theodoſii Iun. ſuper eo lex lata iam A. D. 424. in Codice Theodoſiano extat *d. l. vn.* Verum dicendum eſt, non de Theodoſiana Sidonium illa poſteriore, verum de Valentiniani lege ſenſiſſe, quæ Theodoſiana adhuc expreſſior eſt, quæque fuit ab ipſo lata A. D. 449. & exinde paulo poſt proquiritata per Gallias, ſicut antea prope fuerat Romæ in foro Traiani. Sic liquet, in vtroque orbe receptum firmatumque Codicem Theodoſianum; cuius auctoritas vtrobique etiam deinceps ſtetit, neque enim tantum *Martianus Imp.* in oriente mox A. D. 454. & 455. varias inde, procul dubio Conſtantini aliorumque Imperatorum conſtitutiones allegat, *Nouella 4. & 5.* verum ſubſecutis Principibus orientis & occidentis, inque iudiciis & cognitionibus Principum conſtitutiones inde allegari ſolitæ. *Maiorianus* primum occidentis Imp. *Nouella 1.* A. D. 458. præcedentium legum auctoritatem firmat, quod interpres ibi de lege, quæ in corpore Theodoſiani Codicis ſcripta extabat, recte interpretatur: Leonis potiſſimum Imperatoris orientis *Nouella de bonis vacantib. 3.* inter Anthemianas, quoque data eſt A. D. 468. triginta ſcil. annis poſt Codicem Theodoſianum editum, huic rei fidem facit, prolatas videlicet conſtitutiones tum in oriente, tum in occidente in vtroque imperio, vt loquitur Sidon (*l. ep. 9*) e Codice Theodoſiano, in cognitionibus principum, & apud ampliſſimos conſultores, in controuerſiis obortis. Ibi quippe quandam conſtitutionem ex eo Codice memorat, de cuius ſententia ab Anthemio imper. occidentis ad Leonem Imp. orientis fuit relatum, quæque adeo cognitione conſtitutioneque illa Leonis interpretatione donatur, & ex titulo ſeu rubrica coarctatur. *Pius*, inquit, *ac triumphator Imper. Auguſtus filius noſter Anthemius occidentis Imperator, licet diuina maieſtas & noſtra creatio pietati eius plenam imperii commiſerit poteſtatem, tamen prudenti, & cauta qua pollet, æquitate per ſacros adfatus nos credidit conſulendos, adſerens, in Italiæ partibus multa exorta negotia ex donationibus, quas de alienis rebus Principes contra legum cauta fecere, vtrum*, &c. *Nam cum de huiuſmodi controuerſiis ab Ampliſſimis Cognitoribus tractaretur, prolata eſt conſtitutio* de Codice Theod. *ſub titulo de bonis vacantibus, qua D. Conſtantinus cauit*, &c. & mox: *cum & ipſe titulus ſupra prædictæ conſtitutionis, vnde conſulta eſt noſtra clementia, de vacantibus tantum, non de omnibus bonis atque ſubſtantiis euidenter loquatur.* Tandem: *hanc igitur conſtitutionem in cauſa etiam Domninæ & Fortunati illuſtrium perſonarum, quæ huic legi præſtitit occaſionem, valere præcipimus.* Sic teſtimonium luculentum habemus, quo firmatur in Italia quoque ſub Anthemio Imp. Codicis Theodoſiani auctoritas: ſub eodem Anthemio Imp. per Gallias quoque & in Aruernis quidem, qui tum adhuc Romani erant, teſtis eſt Apollinaris, *lib. 2. epiſt. 1.* Scribens quippe ad Ecdicium Comitem & Magiſtrum militum Anthemii per Gallias, agenſque de Seronato quodam ex Aturribus Aquitaniæ, quæ in poteſtate Gothorum erant, in Aruerniam reduce, (quemque Romæ capitis damnatum alibi teſtatur *lib. 7. ep. 7.*) velut de certiſſima patriæ ſuæ peſte & incubatore, contrariaque omnia, quam oportebat iuſque erat, eius geſta commemorans, inter cætera ait: *Exultans Gothis, inſultans Romanis: illudens Præfectis colludenſque numerariis: Leges Theodoſianas calcans, Theodoricianaſque (id eſt Gothicas) proponens, veteres culpas, noua tributa requirit.* Mox poſtea quam Ecdicium hortatus eſt ad opem ferendam patriæ, ſubiicit: *ſi nullæ a republica vires, nulla præſidia, ſi nullæ, quantum rumor eſt, Anthemii principis opes: ſtatuit te auctore nobilitas ſeu patriam dimittere ſeu capillos.* Vbi clare vides, ſub Anthemio Imperatore, qui ab A. D. 462. imperauit, per Gallias quoque, quæ tum Romanis reliquæ erant, Codicis Theodoſiani auctoritatem vſumque receptum. In Africa quoque vſu receptus; cuius rei teſtimonium eſt omnino apud Victorem Vticenſem *lib. 3.* qui ſcripſit A. D. 486. Priuati quoque nonnulli ad eas leges prouocauere, ſcriptiſque ſuis nonnullas ex his indidere.

Memorat auctor collationis legum Moſaicarum, (quem Io. Tilius *Licinium Rufinum* credidit coniectura ne, an potius ex veteris libri fide, (h) incertum) *tit. de ſtupratoribus*, conſtitutionem e Theodoſiano & quidem ampliorem, quam quæ ibi hodie extat. Incertum tamen, quando ſcriptor ille vixerit. P. Pithœus coniiciebat, eum vixiſſe Theodoſii Iun. temporibus, paulo poſt conſulatum ipſius xv. (dic xvi.) quo Codex editus cognoſcitur, (i) a quo vnicam illam retulit conſtitutionem: non omiſſurus, inquit, vt veriſimile eſt, *de homicidio non voluntario* Valentiniani legem, ſi tum quoque edita, aut in certum Nouellarum corpus redacta fuiſſet. Hæc ita Pithœus, quod neque ipſe ſatis credam.

Quare de eo amplius quærere hac occaſione libet, de quo, & Freherus *Parerg. Lib. I. 9.* (k) Primo, Chriſtianum ſcriptorem fuiſſe ipſa ſuſcepti argumenti ratio, eque Moyſe ſacraque ſcriptura ductæ ſententiæ clare oſtendunt, quod & Cuiacius iam indicavit *VII. obſ. 2.* Secundo, profeſſione *Iuriſconſultum* non fuiſſe, colligat quis ex *præfatione tituli 7.* cum ita Iuriſconſultos alloquitur: *Scitote*, inquit, *Iuriſconſulti, quia Moyſes prius hoc ſtatuit*; prodens, ſe in eorum numero non fuiſſe. Quod ſtilum eius attinet, arguit is, in paucis admodum, quæ ibi de ſuo intexuit, ſæculum inclinantis æui: veluti cum Moyſen, *Dei ſacerdotem* vocat *tit. 1. §. 1.* contra quam Iuriſconſulti, *Iuris ſacerdotes* dicebantur: & cum *eodem tit. §. 5.* ait, *Moyſes legaliter dicit.* quomodo Caſſiodorus eadem voce ſæpe vtitur: vt *lib. 6. form. 8. proximos defunctorum nobis legaliter anteponis:* & *lib. 4. ep. 37. prouocaſſe legaliter*, & *legalem antiquitatem* vocat *lib. 9. ep. 18. Legale compendium I. Var. 19.* cum eodem *tit. §. 3.* ait, *modo ipſe loquitur Vlpianus: modo*, pro, *nunc.* cum *tit. 5. §. 2.* hoc addit: *hoc quidem Iuris eſt, mentem tamen legis Moyſis Imperatoris conſtitutio ad plenum ſecuta cognoſcitur.* Vbi *ius* & *conſti-*

(h) Certe *PETR. PITHOEVS*, cui libellum hunc debemus cum aliis multis, quique antiquiſſimo libro vſus eſt, nihil de Rufino; incertum præterea fatetur, cur *TILIVS* eum auctorem ſtatuerit. Imo in Codice Pithœano vulgatus titulus *Moſaicarum & Romanarum Legum Collatio*, etiam deerat, & dubitationi locus relictus, an ab ipſo ſit auctore, quamuis optime libello conueniat. Non defuerunt tamen, qui *TILII* opinionem ſequi voluerunt, quorum in numero eſt *IO. BERTRANDVS de Iurisperit. Lib. I. c. 3.* & *IACOB. CVIACIVS Obſeruat. XIV. 4. XXI. 11. & alibi.* Licinium Rufinianum *IDEM obſeruat. XII. 35.* vocat, & Chriſtianum fuiſſe putat *Lib. VII. Obſeruat. 2.* nec diuerſum ab eo, qui Paullum conſulit *L. 4. D. quib. ad libertat proclamar non lic.* ad quam legem etiam pluribus id deducit *in Recitat. ad Paull. Quæſt. XII.* Sed hæc ſtare non poſſunt: vixit enim pariator ille poſt editum Codicem Theodoſianum, quem citat *tit. 5.* & ex eodem Cod. conſtitut. Nouell. *tit. 14.* Is vero Codex annis plus quam ducentis demum editus eſt, poſtquam *Licinius* ille *Rufinus*, qui fuit Alexandri Seueri temporibus, & *Paullus*, quo cum habuit ille commercium literarium, ſcripſere. Vid. *GOTHOFREDVS* noſter *Manual. Iur. in Bibl. Iur. Ciu. C. II. §. 12. ÆGID. MENAGIVS Amœnitat. Iur. Ciu. c. 7.* & *ANTON. SCHVLTINGIVS ad Tit. I. Collat.* in *Iuriſprud. Anteiuſt.* Si forte *IO. TILIVS* in Codice quodam vidit adſcriptum *Licinii Rufini* nomen, (quod crediderim) patet ex dictis, hunc, quisquis ille fuerit, fuiſſe longe diuerſum & remotum ab illo, de quo iam mentio facta. Id quoque ſuccurrit, nonnullos hanc collationem ipſi *P. PITHOEO*, a quo ſuppoſita fuerit, adſcripſiſſe, quod tamen honeſtiſſimus viri grauiſſimi animus, & Codices diuerſi refellunt.

(i) In priori edit. legitur *cogitur*, quod ſtare non poteſt. Poterat etiam quis ſubſtituere cum *SCHVLTINGIO creditur.*

(k) Hic Monachum fuiſſe, qui hanc collationem compoſuit, exiſtimat, verum nihil habet, quo probare poſſit ſententiam.

constitutio opponuntur, vt passim in interpretationibus, quæ Aniano tribuuntur: item *ad plenum* pro *plene*: item *secuta cognoscitur*, pro *secutam apparet*, vel *secuta est*, quomodo interpres Codicis Theodosiani sæpe. Cum *tit. 6. §. 4.* ait: *Exemplum literarum Diocletiani & Maximiani Impp. talem coniunctionem grauiter puniri commemorat.* cum *tit. 1. §. 8.* & *9.* ait: *talem constitutionem ponit.* cum *§. 10. tale rescriptum dedit*: cum *tit. 6. §. 6. adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita iisdem adstipulantibus sancirentur.* Item cum ibidem ita scribit: *quos diuina & humana sententia consona voce damnauit.* quomodo Cassiodorus *IX. Var. 9. consonam voluntatem*, dixit: cum initio *tit. 7.* ait: *Moyses prius hoc statuit, sicut lectio manifestat*: qua *lectionis*, hoc sensu, voce, etsi antea quoque vsurpata, & Cassiodor. quoque passim vtitur de diuinis seu sacræ scripturæ textibus *IV. Var. 39. X. Var. 16. 17.* vide & Synodum Turonensem II. sub Cheriberto A. D. 570. *can. 1.* Cum *titulum 13. de terminia mota* inscribit: cum *titulo 14. §. 3.* ait, *supra relatis speciebus*: cum fine *tit. 14. §. 3. Nouellas constitutiones* vocat: (pariter vt Theodoricus Ostrogothorum in Italia Rex fine edicti sui, de quo postea) Christianorum Imperatorum ac nominatim Constantini legem intelligit de plagio, quæ est *lex 1. C. Theodosiano ad leg. Fab.* cum *tit. 14. §. 3 plagiatorem* dicit, *pro plagiario*, quod certe nemo dixit, nisi Africanus, vti Tertullianus, vel senescentis æui & Theodoricianus aliquis; v. edictum Theodorici: cum denique *l. 81.* initio ferme *tit. 16. §. 2.* scribit, *Caium sic legitimas ordinare successiones.* Hæc vtut sint, illius tamen adhuc sæculi scriptorem agnoscas, quo veterum Iurisconsultorum scripta integra adhuc extabant, quo tres Codices, & Theodosianus quidem integrior adhuc quam hodie. Agnoscas etiam accuratam viri diligentiam in eo, quod non libros modo, sed & titulos ipsos, sub quibus leges singulæ seu sententiæ, quas excerpit, positæ erant, adnotauit: Item in eo, quod Hermogenianum & Gregorianum Codicem inter se componit, dissensumque inter eos notat, *tit. 6. §. 4.* in die videlicet & consulibus Diocletiani & Maximiani adscribendis. Quare eo mens inclinat, vt credam, circa decursum sexti sæculi scriptorem hunc vixisse, ante Iustiniani tempora: quod etiam Freherus putauit, (l) quo tempore Codex Theodosianus forte nondum a barbaris delibatus fuerat; & Cassiodori proinde coæuum putem. Eo ferme animo scripsisse existimo, vt a Romana Iurisprudentia, veterumque Iurisconsultorum scriptis Imperatorumque constitutionibus homines ad sacram scripturam, ceu fontem iuris traduceret: & forte etiam, vt Iurisconsultorum fastum reprimeret, qui tam prudenter constitutis humanisque legibus, posthabitis diuinis, vectabantur seque efferebant: vt ex Cassiodoro quoque discimus, *lib. IV. Var. 41.* Huic certe concinit, quod idem Cassiodorus *VII. Var. 46.* scribit: *Institutio diuinarum legum humani iuris ministrat exordium; quando in illis capitibus legitur præceptum, quæ duabus tabulis probantur adscripta: sacer enim Moyses diuina institutione formatus Israëlitico populo inter alia definiuit*, &c. *hoc prudentes viri sequentes exemplum.* Concinit & quod idem non vno loco iura diuina & publica iungit, vt *II. Var. 11.* Item quod sacerdotibus Moysis exemplum ingerit *IV. Var. 31.* videri cupio *canonem 21.* Turonensis Concilii sub Cheriberto A. D. 570.

Succedunt Reges Italiæ Gothici atque adeo Cassiodori Senatoris tempora, qui passim verba constitutionum vsurpat, totasque ferme e Cod. Theod. Certe Gothorum Reges inde a Theodorico, ante Iustiniani tempora, Romanas leges in Italia vigere voluere; atque adeo Codicem Theodosianum, quem tamen Senator nusquam laudat: probauere simul & Nouellarum Theodosii & Valentiniani corpus, & Theodoricus quidem ipse libris quinque apud Senatorem: hinc adeo passim iudicibus leges inculcant (Romanas scilicet) Reges ipsi, *III. Var. 43. Delectamur*, inquit, *iure Romano viuere, quos armis cupimus vindicare*, & *IV. Var. 22.* de hoc loco v. Dominicum *de Allodiis p. 61.* vbi duæ leges ex Theodosio citantur. Atque ita sentio, neque accedo Frehero *parergon. c. 9.* Item, *nescimus a legibus discrepare*, *IV. Var. 22.* vt *& iura veterum ad nostram cupimus reuerentiam custodiri*: *IV. Var. 33. veterum regulas seruamus IV. Var. 42.* Item *X. Var. 7. velle nostrum antiquorum Principum est voluntas*: *XI. Var. 8. Nunc sufficiens laus est conscientiæ, veterum decreta seruare. Earundem legum peritiam in quæstoribus X. Var. 6. 7. inque aliis IV. Var. 12. exigere*; Anastasius certe Imp. Theodoricum frequenter hortatus dicitur, vt leges gratanter amplecteretur apud Senatorem *I. Var. 1.* (m) Hinc & tot speciales constitutiones ab his allegatæ, quæ in Codice Theodosiano extabant, itemque in Nouellis Valentinianeis: veluti vt secundum leges ablata restituantur a peruasoribus *I. Var. 17.* vt contractus initi cum feminis, quæ maritos vitiatæ dereliquerunt, cassentur *II. Var. 10.* de coniugii nexu & vinculo *II. Var. 11.* de curialibus, ne derelicta origine, ad officia publica seu ad honores trahantur *II. Var. 18.* & *IX. Var. 4.* de priuilegiis Iudæorum in veteribus synagogis tuendis, vt non & nouis excitandis *II. Var. 27. IV. Var. 33.* & *V. Var. 37.* de priuilegiis Exprincipibus scholæ tributis *II. Var. 28.* de Comitis primi ordinis ex principe priuilegiis *II. Var. 28.* de tricennii præscriptione *III. Var. 31.* de iudicio quinquevirali in caussa Senatorum magiæ reorum *IV. Var. 22.* & *23.* de contractibus minorum eorumque restitutione *IV. Var. 35.* De triduanis tantum annonis tribuendis iudicibus in eorum discursu *V. Var. 14.* de caducis fisco competentibus, *V. Var. 24.* In adulteros *V. Var. 33.* & homicidas, *V. Var. 39.* de potestate patria soluenda per patriciatum, *VI. Var. 2.* de Præfecti

(l) Nescio, quid sibi hæc velint. Iustinianus enim iam ante decursum seculi VI. anno DLXV. excessit e viuis; ergo pariator hic ante eius tempora viuere non potuit. Excuso tamen nostrum, putarem enim errorem in describendo admissum, voluisseque GOTHOFREDVM ante decursum seculi V. scribere, quod Chronologiæ & menti eius magis consentaneum, vti obseruat CL. SCHVLTINGIVS ad hæc auctoris verba, quæ præmisit *Collation. Leg. Mosaic. & Roman.* & I. S. BRVNQVELL. *in dissert. de Cod. Theod. cap. II. §. 3.* Ad tempus, quo Collatio conscripta est, pertinere videri posset, quod in margine Codicis IOS. SCALIGERI manu descripti e regione verborum *Paulus quoque* additum est, XP. DXCIII. quod tamen fieri potuit, vt a librario vel libri possessore primum profectum sit: adeoque inde non potest colligi, eo anno hoc opusculum conscriptum fuisse: ac tum temporis alibi ius Iustinianeum, alibi Alaricianum corpus vsitatum erat: nec proinde integra veterum opera adducere, vt hic factum, moris erat, Vid. laudatus SCHVLTINGIVS *ad Tit. I, Collat. Leg. Mos. & Rom.*

(m) Plurimum certe poterat *Anastasii* Augusti auctoritas apud *Theodoricum* Regem, quod patet ex hoc loco, vbi Rex sequentibus Imperatorem verbis alloquitur: *Vos enim estis regnorum omnium pulcherrimum decus, vos totius orbis salutare præsidium, quod ceteri dominantes iure suspiciunt, quasi in vobis singulare aliquid inesse agnoscunt, nos maxime, qui diuino auxilio in Republica vestra curam didicimus, quemadmodum Romanis æquabiliter imperare possumus. Regnum vestrum, imitatio vestra forma est boni propositi, vnici exemplar imperii, qui, quoniam vos sequimur, tantum gentes alias anteimus. Hortamini me frequenter, vt diligam Senatum, leges Principum gratanter amplectar, vt cuncta Italiæ membra componam. Quomodo potestis ab Augusta pace diuidere, quem non optatis a vestris moribus recedere.* Romanos enim Theodoricus mores in aula Zenonis Augusti didicerat, a quo cum variis esset honoribus affectus PROCOP. *de bell. Goth. Lib. I. cap. 1.* AVCTOR. *hist. Miscell. Lib. XV. pag. 99. Tom. I. Script. Rer. Ital.* imo per arma adoptatus, IORNANDES *de Reb. Get. c. 57.* PETR. PITHOEVS *Aduers. l. 1.* continuo Romanis eorumque legibus fauit, imo morti proximus, comitibus suis in mandatis dedisse dicitur apud IORNANDEM *de Reb. Geth. c. 59. vti senatum populumque Romanum amarent, Principemque orientalem placatum semper propitiumque haberent.* Vide si placet, quæ notaui *in dissertat. de Amalasuenta OstroGothorum Regina.*

Præfecti Vrbis diœcesi intra C. milliarium *VI. Var. 4.* de æquali Comitis rerum priuatarum cum Præfectis Prætorio honore *VI. Var. 8.* de codicillis vacantibus *VI. Var. 10.* de Comitiua primi ordinis tribuenda Comitianis, *VI. Var. 13.* de vicario vrbis, ne fine chlamyde falutetur *VI. Var. 15.* de rectoribus prouinciarum, vt annui fint, *VII. Var. 2.* de tributorum exactione ad iudices pertinente, *VII. Var. 20.* de principe officii, cui totus iudicis genius creditus *VII. Var. 24.* de matrimonio illegitimo, inæquali, à principe confirmando *VII. Var. 40.* De venia ætatis *VII. Var. 41.* de cenfus releuatione ob fterilitatem agrorum *VII. Var. 45.* de confobrinorum nuptiis, vt a Principe peti poffint *VII. Var. 46.* De prædiis curialium fine decreto non alienandis *VII. Var. 47.* & *IX. Var. 2.* de Præfecto Prætorio patre Imperatoris: *VIII. Var. 20.* de peruaforibus fanctio Valentiniani *IX. Var. 18.* de titulis prædiis non affigendis a quoquam, *IX. Var. 18.* de donationibus *IX. Var. 18.* de ecclefiarum immunitate *XII. Var. 13.* de coniugum inter fe fucceffione *V. Var. 24.* de officio & poteftate rectoris prouinciarum *VI. Var. 21.* & fimiles fi quæ aliæ; quæ ferme in Codice Theodofiano & in corpore Nouellarum Valentiniani, Theodofii, Maioriani aliifque, quæ eis iunctæ funt, continentur.

Ergo apud Oftrogothos in Italia id ius obtinuit, nulla legum σωματοποιΐα de fuis confecta. Nam & Theodorici edictum, quod 154. capitibus conftat, totum ferme exinde collectum eft, vt ipfemet teftatur fine eius: *Quæ*, inquit, *ex Nouellis legibus ac veteris iuris fanctimonia pro aliqua parte collegimus:* (p) & Gelafii PP. *ep.* in decreto Iuonis, *parte 4. c. 180.* ad Theodoricum: *Certe eft magnificentiæ veftræ, leges Romanorum principum, quas in negotiis hominum cuftodiendas effe præcepit, multo magis circa beati Petri Apoftoli fedem pro fuæ felicitatis augmento velle feruari:* fub Theodorico viguit lex Romana, *Can. 12. Dift. 10.*

Ac proinde quamuis ex Gothis & Romanis conftaret, vt videre eft apud Caffiodorum *I. Var. 17. 28. II. Var. 16. 19. III. Var. 13. 24. 48. IV. Var. 47. V. Var. 5. VII. Var. 25. 39. VIII. Var. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 27. IX. Var. 9.* & *14. XI. Var. 1.* feu eadem lex erat Gothis & Romanis: vt ex prædicto Theodoriciano edicto apparet, & variis apud Caffiodorum Senatorem locis, velut *II. Var. 16. III. Var. 13. VII. Var. 3.* Illa tandem iura funt, quæ vfualia publicaque dixere apud Caffiodorum *IX. Var. 18.*

Atque ita liquet de Codicis Theodofiani vfu tum in oriente, tum in occidente, qui eft integer tum habitus vfque quo a Iuftiniano is in oriente, in occidente vero per Gallias delibatus fuit, neque eadem ratione: de quo Codicis Theodofiani fato nunc agendum eft, & primo quidem de Iuftinianeo, etfi tempore paulo pofterior fit.

CAPVT IV.

De Iuftiniani inftituto & Triboniani facinoribus circa Codicem Theodofianum in oriente.

De Iuftiniani inftituto res nota eft, qui Codicem fuum e tribus, quos dixi, Codicibus, & in his e Theodofiano, 90. poft annis & ex fecutis deinceps legibus, per decemuiros ad id delectos, prima editione concinnauit, & anno abfoluit, promulgauitque A. D. 528. 529. deque repetita eiufdem poftea prælectione A. D. 534. Notum etiam, quantam poteftatem his dederit in interpretandis conftitutionibus: Nos de iis nunc faltem agemus, quæ Theodofiano continebantur.

Et quanquam perpetuam in notis noftris collationem καθ' ἕκαςα inftituerimus ad fingulas conftitutiones, prout & in vtroque Codice habentur: interpolationis tantæ genera dein & incommoda hic fummatim ἐν κεφαλαίῳ repetere iuuat. Quod prius attinet, vel fuperflua, & in his præfationes & hiftorica, feu quæ ad hiftoriam pertinent, detracta: vel χρονικὰ & τοπικὰ fublata: vel antiquata omiffa, veluti crucis fupplicium, vide Contium *1. fubfec. c. 13.* vel obfcura quæ videbantur, illuftrata, notioribusue immutata: in eadem fententia repetita multa: omiffa, addita feu inferta multa. Hæc quidem omnia, vt ad æui fui forique vfum accommodaret.

Quod quidem non adeo improbum pro inftituto fuo, tum &, vt cum nouo iure omnia conuenirent: Nifi effent vbi lucem detraxiffet: nifi occurrerent, vbi propofitum fuum non tenuit; nifi effent, per quæ ignorantiam fuam proderet; nifi denique, vbi falfi genus non vnum admifit: nifi in omnibus veritati fucum feciffet. Lucem, inquam, detraxit, dum hiftorica refecuit: dum leges difcerpfit: nam cum *legem 8. Cod. Theod. de iurifdict.* in tres difcerpferit, puta *in l. 8. Cod. vnde vi, l. penult. de accufat. l. vn. de abigeis*; nondum tamen integram illius mentem expreffit. (q) Item, cum *l. vn. Cod. Theod. ne in fua caufa*, in duas difceperet, *in l. vn. C. eod. tit.* & *l. 10. de teftibus*, argumenti elegantiam fuftulit. (r) Propo-

(p) Habetur edictum hoc apud *CL. LINDENBROGIVM Cod. Leg. antiq. p. 239.* & *in Edit. Oper. Caffiodori Niuell'an. Parif. 1579. in f.* In cuius *præfat.* Theodoricus ita: *Se iuffiffe præfentia edicta pendere faluu iuris publici reuerentia & legibus omnibus cunctorum deuotione feruandis, quæ barbari Romanique fequi debeant, fuper expreffis articulis præfentibus euidenter cognofcant.*

(q) Magno iam ante noftrum ftudio difcerptas has leges obferuauit, maximi nominis ICtus *IACOB. CVIACIVS*, in primis in eruditiffimo *Obferuationum* opere, & alibi, quarum nos nonnullas huc tranfcripfimus, vt lectori vno intuitu innotefcerent, quæ fparfim alias in hoc Codice funt quærendæ. Ita *l. 3.* Cod. Theod. *de dotibus* diuifa in *l. vlt.* Cod. *folut. matrim. quemadm. dos petat*, & *l. vn.* Cod. *fi dos conftant. matrim. l. 7.* Cod. Theod. *de teft. & codicill.* fecta eft in *L. vlt.* Cod. *de codicill.* & *L. 2.* Cod. *de bonor. poff. contr. tabul. lib. L. 2.* Cod. Theod. *de liberal. cauff.* etiam in partes duas difcerpta, quarum prior exftat *L. vlt.* Cod. *de patr. poteft.* pofterior *L. vlt.* Cod. *quib. ad libert. proclam. n. licet.* Obferuat id *GOTHOFREDVS* nofter ad has leges, & ex eo aliifque *I. S. BRVNQVELL. differt. de Cod. Theod. p. 65.*

(r) Mutilatæ conftitutionis exemplum præbet *L. 12* Cod. *de iuris & fact. ignor.* quæ defumpta eft ex *L. 2.* Cod. Th. *de conftit. princip.* refectis quinque prioribus verbis. *L. 6.* Cod. *de dilationibus.* eft defumpta ex *L. 3.* Cod. Theod. *eod. tit.* verum potiffima parte truncata. *L. 2.* Cod. *de his, qui ven. ætat. impetr.* eft ex *L. 1.* Cod. Theod. *eod. tit.* fed abfunt elegantiffimæ partes. *L. 6. de inceft. nupt.* confecta eft ex *L. 3.* C. Theod. *eod. tit.* fex vero locis mutilata. *L. 15.* Cod. *de donat. ant. nupt.* confcripta ex *L. 2.* Cod. Theod. *de fponfal. & ant. nupt. donat.* dimidia tamen pars deeft. *L. 24.* Cod. *de adminiftr. tut. & curat.* haufta ex *L. 4.* C. Theod. *de adminiftr. & peric. tutor.* multis etiam in locis mutilata. Ita pars prior *L. 3.* Cod. Theod. *de teftam. & codic.* abiit in *L. 17.* Cod. *de teftam. & quemadm. teftam. ordin.* refecta funt reliqua. *L. vlt.* Cod. *quor. bonor.* fontem habet *L. 1.* Cod. Theod. *eod. tit.* amputata vero funt verba priora. *L. 4.* Cod. *de SCto Orphit.* collecta & interpolata ex *L. 3.* Cod. Theod. *de legit. hered.* Alium plane fenfum Codicis Iuftinianei compilatores multis etiam conftitutionibus affinxerunt, quod docet *L. 4.* Cod. *de diuerf. refcript.* quæ eft ex *L. 1.* Cod. Theod. *de conftitut. princip.* Loquitur autem hæc conftitutio de omnibus edictis & conftitutionibus generalibus, compilatores tamen eam ad beneficia tantum perfonalia certis conceffa perfonis applicarunt, reieceruntque ad alium titulum. *L. 2.* Cod. Theod. *de tempor. curf. & reparat. denunciat.* cuius hæc funt verba: *Si petitores probauerint, interpellantes fe fæpius effe dilatos, atque ita lapfum temporis incurriffe per negligentiam atque defidiam grauitatis tuæ, audientiam differentis, indemnitas petitorum pro modo litis, quæ in altercationem fuerit adducta, de tuis facultatibus farciatur*, translata eft in *L. 2.* Cod. *de pœna iudicis, qui male iudicauit*, at peffime deformata, & falfiffime ad iudicem, qui vel pretio vel gratia corruptus perperam iudicauit, traducta *L. 2.* Cod. *de fponfal. & arrhis fponfalit.* defumpta ex *L. 4.* C. Theod. *de fponfal. & ant. nupt. donat.* Ibi Conftantinus militi defponfato poteftatem fecit, poft biennium a fponfalibus alterius conditionis quærendæ caufa recedere, verum compilatores Iuftinianei Codicis, hanc legem ad præfentem applicarunt fponfum, his verbis: *Si fponfus in eadem prouincia degens.* Etiam *L. 27.* Cod. *de inoff.*

Propositum non tenuit: nam cum hanc legem sibi dixisset, vt quæ in præteritum respiciunt, omitteret, attamen huiusmodi nonnulla retinuit, vt constat ex collatione *l. 18. de operibus publ.* & *l. 51. Cod. Theod. eod. tit.* Ignorantiam suam prodidit, vt in *l. 1. de veteranis*, ibi *perfruantur.* Falsi genus non vnum admisit, vt pluribus probatur in *Comment.*

Quoad materiam; vt *l. 6. de hæreticis, l. 9. de Episcop. & cleric. l. 3. C. de apostatis.*

Quoad formam, ex duabus vnam legem sæpe conflauit; sic vt inscriptionem vnius tantum seruarit, at subscriptionem vtriusque retinuerit, vt in *l. 3. C. Iustin. de aquæductu.* quæ conflata est ex *l. 5. 6. C. Th. eod. tit.* in *l. vn. venat. ferar.* quæ conflata ex *l. 12. C. Theod. eod. tit.* (s)

Quandoque complures in vnam contrahit siue eorumdem siue diuersorum Imperatorum, & posteriori subscriptionem adscribit, interdum etiam ex superiore seu priore, vt *l. 1. C. de superexact.* quæ conflata est ex *l. 1. 2. C. Theod. eod. tit. l. nemo. l. paschal. de indulg. l. 3. C. de episc. audient.* (t)

Quandoque addit, quæ inscriptioni repugnant, vt cum *l. 5. C. de operibus publ.* addit veterem & nouam: cum tamen *lex 11. Cod. Theod. eod. tit.* ad vrbem Romam veterem tantum pertineat. (v)

Vnde apparet, quot modis hodie fucus ea re fiat, quamque periculosum sit ex Cod. Iustinian. leges allegare: imo quot in errores inducti fuerint, qui fidem Triboniani sequuntur, non inspecto Cod. Theodosiano. Exemplum in Alexandro P. *C. 5. X. de præscriptionibus:* cum 40. annorum præscriptionis auctorem facit Theodosium Iun. exemplum in Petauio, qui *legem vn. C. de priuileg. V. Constant.* a Theodosio Iun. confirmare ius Italicum scribit *in Iuliano pag. 326.* (x) qui si *legem & ad 45. Cod. Theod. de Episcopis*, legisset, id non dixisset.

Quid denique profuit Triboniano, retento nomine Imp. constitutiones edere, cum iis aliam sententiam affigit; sic vt potius Iustiniani iam sint quam illorum Imperatorum, & quarum primus auctor extitit?

Melius Codicis Theodosiani Conditores, qui ita nullius conditoris nomina occidere voluerunt, vt solum breuitatis lucem inferrent, non vt alienam sententiam affigerent: recisæ enim tunc ibi cæteræ, non versæ: quod videre est ex illis legibus, quæ adhuc integræ alibi occurrunt.

Quare nemo de vero sensu constitutionum e Cod. Theodos. in Iustinian. Cod. insertarum certus esse potest, nisi Cod. Theodosiani fidem secutus vtrumque contulerit.

CAPVT V.

De Breuiario Codicis Theodosiani, quod vulgo Aniani *perperam dicitur, in occidente.*

HActenus in oriente versati sumus, vbi Codex Theodosianus a Iustinianeo obliteratus fuit. In occidentem reuertamur, quanquam & de Italia iam supra vidimus: Quare de Galliis nunc videndum est, vbi iam exteræ nationes, Franci, inquam, Visigothi, Burgundiones, & Romani adhuc alicubi rerum domini occurrunt. Sane quæ Galliarum pars adhuc Romanis parebat, & quamdiu ea paruit, Theodosianis ea legibus regebatur, quod ex Sidonio Apollinari iam supra confecimus. Quæ vero prouinciæ, ciuitates, in exterarum nationum iura migrauerunt, duplici iure regebantur: nam Romani, qui his immixti erant, Romano porro iure seu Theodosianis legibus vtebantur. Fuit enim hæc exterarum illarum nationum humanitas, vt suas deuictis, vel sponte transgressis leges seruarint; (y) ipsi vero, qui exteræ gentis erant, rerumque iam domini, suo proprioque iure regebantur. Nam etsi Visigothi v. g. Theodoricianis aliisque scriptis insecutorum

---

inoff. test. est ex *l.* 3. C. Theod. *eod. tit.* & *L. vlt.* Cod. *fin. regund.* ex *L.* 3. Cod. Theod. *eod. tit.* Sed in alium plane sensum vtraque detorta. Vid. *I. S. BRVNQVELL. dissert. cit.*

(s) Huc etiam facit *L. 2.* Cod. *de infantib. exposit.* cuius pars prior vsque ad vocem *subiacebit*, est *Valentiniani, Valentis* atque *Gratiani*, posterior autem *Honorii & Theodosii*, quod videmus ex *L. 2.* Cod. Theod. *de expositis*, & obseruauit *LVD. RVSSARDVS in not. marginal. ad d. l.* & *GERARD. NOODT in Iul. Paullo, siue de partus expositione & nece apud veteres c. 6.* Etiam *L. 7.* Cod. *de feriis*, est ex *L. 2.* Cod. Theod. *de feriis*, addita tamen sunt multa ex *L. vlt.* Cod. Theod. *de spectacul.* & *L. 13.* eod. Cod. *de exaction. L. 27.* Cod. *de inoff. testam.* conflata est ex *L. 1.* & 3. C. Theod. *eod. tit. L. vlt.* Cod. *fam. ercisc.* est confecta ex *L. 1.* C. Theod. *eod. tit.* & *L.* [illegible] *de testam. L. vlt.* Cod. *quod cum eo, qui in alien. potest.* est ex *L. vn.* Cod. Theod. *quod iussu, L. vn. de pecul.* Vid. *BRVNQVELL. l. c.*

(t) His indigitare voluit, *legem de Paschali indulgentia* 8. quæ incipit, *Nemo*, itemque *legem* 6. Cod. Theod. *de indulgent. crimin.* relatas esse in *legem* 3. Cod. *de episcopal. audient.*

(u) *L. vn.* Cod. *si curial. relict. ciuit.* inscribitur *Constantino M.* restitui debet ex *L. 1.* Cod. Theod. *eod. tit.* vbi recte *Arcadio & Honorio* tribuitur. *L. 1.* Cod. *de hæret.* inscripta est, *Constantino, Constantio & Constanti*, corrigenda est ex *L. 1.* Cod. Theod. *eod. tit.* vbi *Constantino M.* tribuitur, qui dedit hanc constitutionem contra Arianos & Meletianos. *L. 21.* Cod. *de procurat.* nomen *Constantini* præfert, sed prior tantum pars eius est, posterior *Impp. Theodosii, Arcadii & Honorii*, vti ex *L. 4.* C. Theod. *de cognit. & procurat.* clarum. *L. 2.* Cod. *ne liceat potent. patrocin. litig. præstare*, lata est anno CCCXXII. inscribiturque *Arcadio, Honorio & Theodosio*, cum tamen Arcadius iam anno CCCCVIII Constantinopoli decesserit, ergo restituenda ex *L. vn.* Cod. Theod. *de exactione a potent. transferend. L. vlt.* Cod. *si aduers. venditor.* tribuitur *Constantini M. liberis*, est tamen *Constantini M.* qui minoribus aduersus tutorum curatorumue fraudes hoc edicto ad populum V. R. emisso anno CCCXXVI, consultum iuit quod patet ex *L. 1.* Cod. Theod. *de integr. restitut.* Vid. laudatus *BRVNQVELLVS l. c.* Addimus, in Codice Iustinianeo hinc inde constitutionum voces ita deprauatas apparere, vt aut sensus elici non possit, aut si posset, longe sit ille ab intentione legislatoris alienus. Exemplum est in *L. 2.* Cod. *de abolit.* in qua legitur: *Sin autem per depectionem, vel pecuniis a reo corruptis ad postulandam abolitionem, res immutata est.* Quid hic depectio? Restituenda lex ex *L. 1.* Cod. Theod. *de abolit.* & pro depectionem, *deceptionem* reponendum, quod vidit *IAC. CVIACIVS Obseruat. II. 15.* & *GERARD. NOODT, in Diocletian. & Maximian. seu de transact. & pagtion. crim. c. 13.*

(x) Edit. Paris. 1630. in 4.

(y) Exteræ enim pleræque nationes Imperatores Romanos venerabantur, quod illi suis auspiciis regnare eas in terris ad imperium iure pertinentibus patiebantur, quum viderent, armis expelli non posse. Hinc nemini mirum, quod barbaræ hæ gentes & ipsæ nonnulla ex Romanorum iure adsciuerint, & prouincialibus leges suas permiserint. Legimus apud *PROCOPIVM de bell. Goth. III. 33.* Francos terrarum a se occupatarum possessionem non satis stabilem existimasse, antequam ea tabulis ab Imperatore consignatis confirmaretur, & *GREGORIVS TVRONENSIS Lib. II. hist. Francor. c. 38.* habet Chlodovæum ab Anastasio Augusto Consularia insignia accepisse, *Igitur*, inquit, *Chlodouæus ab Anastasio Imperatore codicillos de consulatu accepit, & in basilica beati Martini tunica blatea indutus est & chlamyde, imponens vertici diadema*, &c. Sequentia magis probant, ab hoc demum tempore eius maiestatem apud prouinciales maiora sumpsisse incrementa. Vid. etiam *CL. ECCARDVS in præfat. origin. Habsb.* In Ostro-Gothorum Regum numis certe capita Imperatorum & tituli cusi sunt. conf. *IDEM Epist. de num. quibusd. sub regim. Theodor. Gothor. reg. in honorem Impp. Zenonis & Anastasii cusis.* & Burgundiones vti legimus apud *PROSPERVM in Chron. ad an. 443.* Valentiniani Augusti beneficio sedes obtinuerant, Wisigothis autem Honorius partem Galliæ & Hispaniæ concesserat ea lege, *vt sua solatia Romanæ Reipublicæ, vbi vsus exigeret, non negarent*, teste *IORNANDE de Reb. Get. c. 32.* Et hæc omnino clientelarem nexum arguere existimat *CL. HEINECCIVS hist. iur. lib. II. §. 13.*

cutorum regum legibus regerentur, attamen Romanis adhuc legibus locus erat Romanorum respectu, quos suo iure viuere permisere. Hinc adeo Alaricus Rex Romanarum legum collectionem instituit, quibus Romani inter se disceptarent, eamque hic nominis auctoritate insigniuit, ac potissimum ex Cod. Theodosiano, tum ex Gregoriano, Hermogeniano, Pauli Sententiis, Caii Institutis atque ex Novellarum corpore, quod vulgo Aniani Breuiarium audit: de quo plenius nunc agendum est. Vbi primo spectanda est nobis auctoritas seu commonitorium, quod illi præmissum est: *Authoritas*, inquam: Nunc ita inscribitur *exemplum*, vel vt MS. nonnulli præferunt: *In nomine Christi incipit authoritas Alarici regis.* Auctoritas est sanctio & quidem generalis seu præceptio, vt ibidem mox vocatur. Quo sensu auctoritatis vox quoque accipitur, *l. vn. Cod. Th. de centurionibus*, *l. 4. de cohortalibus*, *l. 31. de petitionibus*, *l. 1. de his qui condit. propr. l. 14. de indulg. debitor.* & Symmachus quoque eodem sensu vsurpat, *lib. 7. ep. 1. 12.* & *lib. 10. ep. 83.* & inclinanti adhuc magis sæculo apud Victorem Vticensem *lib. 3. de persecut. Vandal.* Cassiodorum *variis locis*, Gregorium Turonensem *lib. 9. 30.* & *41.* Anastasium *in vita Liberii & Hermisdæ.* hinc & *titulo de diuinis rescriptis* additum in Tilii Codice, & apud veterem consultationis auctorem, id est, *authoritatibus*, hoc sensu auctoritatis vox accipitur in interpretatione *legis vn. C. Th. de responsis prudentum.*

Eadem vero & *Commonitorium* dicitur, nempe quia ad specialem iudicem illa directa est: ad Timotheum, inquam, comitem ciuitatis alicuius: quo scilicet iubet, vt in foro suo nulla alia lex, neque iuris formula proferatur vel recipiatur. *Commonitorium* nempe, vt in commune, est mandati genus omne in scripturam redactum, etiam quod a priuatis datur: de quo plene *ad l. 2. C. Th. si certum pet. de suffrag.* ita nominatim est speciale principis, vel alicuius in auctoritate positi mandatum & epistola, qua quis officii admonetur; vt ex Suida quoque patet. Ita Amm. Marcellinus *lib. 28. cap. 1. Commonitorium cum Augusti litteris tradidit*: (z) vnde & in Glossario Cyrilli & glossis Nomicis Κομμονιτώριον, ἐπιςολὴ ἀπεςαλμένη εἰς χώρας: vel ἐπιςολὴ ἀπεςαλμένη μετὰ προςάξεως.

Primum igitur ex hac *Authoritate* siue *Commonitorio* discimus, Alarico Visigothorum Rege Tolosæ regnante (vnde & Alaricus Rex Tolosæ vocatur in subscriptione) eoque præcipiente, hoc Breuiarium seu hunc Codicem, de Theodosiani legibus & sententiis iuris diuersisque libris selectum, editumque. Et quidem, quod *secundum*, compositus hic Codex XX. (a) regni ipsius anno i. e. A. D. 506. *Messala & Areobindo coss.* anno regni sui penultimo: insequente quippe anno a Clodoueo Rege Francorum profligatus, occisus fuit, inque eo defecit regnum Tolosæ, quo ipso consulatu & Agathensis Synodus habita.

Tertio ex eodem *Commonitorio* discimus, hanc collectionem susceptam, in consilium adhibitis *sacerdotibus ac nobilibus viris*: quomodo & postea, roborata ea *Episcoporum selectorum prouincialium adsensu*; nempe hi tum Regum Gothorum, tum Francorum comites consistoriani fuere: Episcopi, (b) inquam, & electi prouincialium seu nobiles viri, proceresque & optimates, vt discimus ex Capitularib. Annalib. veterib. Francorum, formularum scriptoribus, de quo V. C. Bignonius in *Marculphum p. 510. 511.*

IV. Caussam finemque adeo huius collectionis discimus ex principio dictæ auctoritatis: nempe ait Alaricus, se vtilitates populi sui tractantem, id etiam, quod in iure iniquum videbatur, corrigere in animum induxisse, vt ita omnis *legum Romanarum & antiqui iuris obscuritas* in meliorem lucem & intelligentiam redigeretur, nihilque dubii relinqueretur, quo litigantes diu inter se iurgarentur: quin contra ea collectione negotia discingerentur, & iuxta eius seriem caussæ deciderentur, addita sanctione, ne quidquam aliud in disceptatione vel in foro proferretur, vel reciperetur, proposita pœna acerbissima. (c) Hinc & interpretatio *ad l. vn. de resp. prud.* ait: *quæ necessaria caussis præsentium temporum videbantur, elegimus* (vnde apparet quoque, eundem conditorem Codicis Alarici & interpretem esse.)

V. Ex eodem Commonitorio discimus, Alarici regis præcepto interpretationes huic Codici adspersas, ibi *vel clariori interpretatione composita*: item in inscriptione, ibi, *& sicut præceptum est explanata.* De quibus interpretationibus suo capite postea. Certe inde factum, vt in pluribus libris locisque sola extet interpretatio, subiecta illi diei & Coss. nota eius constitutionis, quæ ibi exponitur: nam & ab ea expositione enucleatum ius Rom. & *in lucem melioris intelligentiæ* deductum in hoc ipso Commonitorio dicitur.

VI. Discimus, factum *id ordinante viro illustri Comite Goiarico*, qui procul dubio Alarici si non Quæstor, ita nos hodie vocamus, Cancellarius fuit. Certe, quod malim, Comes Palatii erat, cuius muneri hoc omnino conueniebat. Hinc adeo in MS. Regio N. XCVII. in totius libri vmbilico Aniani subscriptio hæc quidem tenebat: *de prudentium solertia, Aniani V. S. ex præceptione domini nostri gloriosissimi Regis Alarici ordinante vero viro magnifico illustri Goiarico Comite, hunc Codicem legum iuris*, &c. ad Comites Palatii illustres. v. Chlotarii iudicium apud Bign. in *Marculph. p. 510.* Vt ex Eginard. *in vita Caroli* & Hincmaro *ep. 3. cap. 21.* ad Episcopos Franciæ discimus. Goiaricus, inquam, haud aliter atque Tribonianus huius operis ἐργοδιώκτης fuit. Quare in ipso Commonitorio legam *a Goiarico Comite*, quod etiam nonnullis in memoriam venit. Nempe idem & ἐργοδιώκτης fuit, iussusque e thesauris seu scriniis Regis hunc Codicem ad Comites & Iudices destinare.

VII. Nam, quod *septimo*, hinc discimus, statim vt Codex Alaricianus compilatus fuit, exemplaria eius ad Comites vniuersos regni Alariciani missa fuere, vt iuxta eum caussæ iudicarentur. Quo numero fuit & Timotheus vir spectabilis, Comes ciuitatis, seu regionis alicuius, ad quem Commonitorium hoc dirigitur.

VIII. Muniri voluit Alaricus huius Codicis exemplaria, ne scilicet variatio accideret, subscriptione Aniani viri spectabilis, cuius etiam subscriptio hic addita cum solemni formula, *Edidi atque subscripsi*: item, *Recognouimus*: Et expressius vel planius adhuc in MS. Regio in fine libri: *Anianus V. S. hunc Codicem legum iuris secundum authenticum subscriptum &*

(z) *ZONAR. in Synod. Carthag. can.* 1. Τὸ Κομμονιτώριον, ἤγουν τὸ ἔγγραφον ὑπομνημάτων προαχθέντων καὶ λαληθέντων. -- ἢ Κομμονιτώριον τὴν ἐντολὴν τοῦ πάπα. φησὶ δὲ ἧς ἐντετείλατο ἐγγράφως τινά ὤφειλεν ζητηθῆναι. *Commonitorium, seu scriptis mandatus commentarius eorum, quæ facta & dicta sunt; vel commonitorium, Papæ mandatum, per quod in scriptis mandauerat, quænam quæri deberent.* Add. *IDEM ibid. can.* 101.

(a) Anno regni XXII.

(b) Laudibus ideo Alaricus Rex extollitur a Cardinale *BARONIO Annal. Eccles. an.* 506. quod seculares leges non promulgauerit, nisi ab Episcopis prius adprobatas.

(c) Hanc indicant verba sequentia Commonitorii; *Prouidere ergo te conuenit, vt in foro tuo nulla alia lex neque iuris formula proferri vel recipi præsumatur. Quod si factum fortasse constiterit, aut ad periculum capitis tui, aut ad dispendium tuarum noueris facultatum.*

& in thesauris editum, *subscripsi & edidi sub die 3. Nonas Februarii A. 22. regnante Domno nostro Alarico Rege; ex præceptione domni nostri gloriosissimi Regis Alarici, ordinante viro magnifico & illustri Goiarico Comite*. Et quidem infertur, Anianum Referendarium omnino fuisse, de quo v. Bignonium in *Marculph. p. 512.* nam Referendarius subscriptionem Regiis litteris apponebat; Cassiod. *VI. Var. 17.* Vide Glossar. Pithoei. (d)

IX. Hic Codex de Theodosianis legibus est electus, *Aduris* anno XXII. Alarici *editus atque subscriptus dicitur.* Quod quidam hactenus ita accipiunt, quasi Codex hic Aduris confectus fuerit. Ego potius putem id significari, Aduris eum ab Aniano editum & subscriptum. Aduris vero, id est, Aturribus in Nouempopulania: quorum Aturrensium, vt omittam alia, mentio quoque apud Sidonium *dicta ep. 2. lib. 1.* qui cum tota Aquitania in potestate Gothorum erant, Anthemii iam tempore sub Theodorico, qui ibi quoque sedem aliquando fixit, vt ex eadem epistola colligitur. Et sane sunt viri docti, qui hunc Codicem compositum Tolosæ tradunt, ex eo, quod in MS. nonnullis fine Commonitorii hæc leguntur: *Data secundo Nonas Februarii anno vigesimo Tolosæ regnante Alarico Rege.* Neque tamen id inde recte colligas: nam id pertinet non ad locum, vbi hic Codex conditus, verum ad designandum regnum, cuius Rex erat Alaricus: quomodo hic quoque post Aniani subscriptionem additum *dat. sub die IIII. Non. Feb. anno XXII. Alarici Regis Tolosæ.*

Nos ad Anianum redeamus. Ex hoc igitur Commonitorio liquet, eum huius Codicis neque Breuiatorem neque vel interpretem fuisse, sed recognitorem tantummodo & subscriptorem: quanquam & Sigebertus *de Eccles. scriptoribus cap. 70. Anianus vir spectabilis iubente Alarico R. volumen vnum de legibus Theodosii Imp. edidit: & monente Orantio Episcopo librum Ioannis Chrysostomi in Matthæum de Græco in Latinum transtulit.* (e)

Hæc vero collectio, quæ textu legum & interpretationibus subiectis constat, variis nominibus designata, modo *Corpus Theodosianum* (f) dictum, modo *lex Theodosiana*, modo, vt hic, *lex Romana*, (g) atque ita sæpe allegat Papianus *Resp. 2.* & formularum veterum auctores, quæ totæ secundum legem Rom. factæ sunt, e quibus loca postea consignabo, tandem & *Scintillas* dictas ait Sirmondus *in præfat. Appendicis Codicis Theodosiani.* Quare quæcumque medii æui scriptores a legibus Theodosianis vel e corpore Theodosiano vel e lege Romana laudant, ea ex eo Breuiario desumpta sunt.

Habes hic L. B. Exemplar auctoritatis, quam Alaricus Rex Compilationi Legum suarum præfixit.

In hoc corpore continentur leges siue species iuris de Theodosiano & diversis libris electæ, & sicut præceptum est explanatæ, anno XXII. regnante domino Alarico Rege, ordinante viro inlustri Goiarico Comite. EXEMPLAR AVCTORITATIS. *Commonitorium Timotheo V. S. Comiti.*

VTILITATES populi nostri propitia diuinitate tractantes hoc quoque quod in legibus videbatur iniquum, meliori deliberatione corrigimus, vt omnis legum Romanarum, & antiqui iuris obscuritas, adhibitis sacerdotibus ac nobilibus viris, in lucem intelligentiæ melioris deducta resplendeat, & nihil habeatur ambiguum, vnde se diuturna aut diuersa iurgantium impugnet obiectio. Quibus omnibus enucleatis atque in vnum librum prudentium electione collectis, hæc quæ excerpta sunt, vel clariori interpretatione composita, venerabilium Episcoporum, vel electorum prouincialium nostrorum roborauit adsensus. Et ideo subscriptum librum, qui in (h) tabulis habetur collectus, Goiarico comiti pro distringendis negotiis nostra iussit clementia destinari, vt iuxta

---

(d) Erat Referendariorum officium Principi supplicum recitare desideria, atque mandata eius insinuare iudicibus. Sunt Referendarii inter spectabiles, quod & ex Commonitorio, & ex *L. 2. Cod. de officius, qui vic. alicui. iud. vel. Præsid. obtin. Nouell. 10. Nouell. 113. cap. 1. Nouell. 124. c. 3. PROCOPIO Pers. II. 23.* patet. Retinuere autem Wisegothi dignitates Romanis vsitatas, quod faciebant Ostro-Gothi in Italia constituti, vti ex *CASSIODORI Libr. Varior.* liquet. Fuit etiam apud Francorum Reges stirpis primæ Referendarius, cui annuli Regii erat commissa cura quique Diplomatibus subscribebat. Huc facit locus *GREGORII TVRONENS. Hist. Fr. Lib. V. c. 3. Sigo Referendarius, qui annulum Regis tenuerat. AIMOIN Lib. IV. c. 41.* de Audoëno, *qui Referendarius ideo dictus est, quod ad eum vniuersæ publicæ deferrentur conscriptiones, ipseque eas annulo Regis siue sigillo sibi commisso muniret seu firmaret.* Confer. *MABILLON de Re Diplomat. Lib. II. c. 11. DV CANGE Glossar. med. & infim. Latin. v. subscrib* & *ANT. SCHVLTINGIVS Præfat. ad Iurispr. Anteiust.*

(e) Sigeberti testimonium minus recte reiicere nostrum scribit *SCHVLTINGIVS l. c.* id vero non videtur, cum manifestum sit, *τὸ edere* ibi longe alia significatione acceptum esse, quam quidem debet in Commonitorio, vbi non aliud innuit, quam legem Principis *publicare, confirmare* & *commendare iudicibus*, quod erat Referendariorum, vti paullo ante. Sed hoc fugiebat Sigebertum. Et certe videtur etiam hic impegisse *SCHVLTINGIVS*, quando ex his Commonitorii, *edidi atque subscripsi*, euincere vult, Anianum breuiarii Theod. Cod. auctorem fuisse, quod nemo probabit. Quamuis non negauerim, Anianum cum aliis viris nobilibus, quorum in numero Goiaricus Comes fuit, ab Alarico Rege quoque ad opus perficiendum adhibitum. Hic autem quod illud edidit, factum est, vt ab ignaris pro auctore solo venditaretur, cum tamen compilatio, modo eodem, quo Iustinianei Codicis, tractata fuerit. Sed & hic vnus Tribonianus in ore.

(f) *Nou. Collect. form. apud BALVZIVM form. 16.*

(g) Vid. *IDEM* in Edict. Clotar. *Capitular. p. 7. 10. Addit. IV. Capitular. c. 45. 160.* & *CAR. DV FRESNE in Glossar. med. & inf. Latin. voc. Lex Roman.*

(h) *Qui in thesauris nostris habetur oblatum tibi pro. GOTHOFREDVS.*

iuxta eius seriem vniuersa causarum sopiatur intentio: nec aliud cuilibet aut de legibus, aut de iure liceat in disceptationem proponere, nisi quod directi libri & subscripti viri spectabilis Aniani manu, sicut iussimus, ordo complectitur. Prouidere ergo te conuenit, vt in foro tuo nulla alia lex neque iuris formula proferri vel recipi præsumatur. Quod si factum fortasse constiterit, aut ad periculum capitis tui, aut ad dispendium tuarum noueris facultatum. Hanc vero præceptionem directis libris iussimus cohærere, vt vniuersos ordinationis nostræ & disciplina teneat, & pœna constringat. *ANIANVS vir spectabilis ex præceptione D. N. Gloriosiss. Alarici Regis hunc Codicem de THEODOSIANI legibus atque sententiis iuris vel diuersis libris electum, Aduris anno XXII. eo regnante edidi atque subscripsi. Recognouimus. Dat. sub die IV. Non. Feb. anno XXII. Alarici Regis Tolosæ.* (i) *Et iterum anno XX. regnante Karolo Rege Francorum & Longobardorum & patricio Romanorum.*

CAPVT VI.

De interpretationibus, quæ subiectæ sunt legibus Codicis Theodosiani, iudicium.

ILlud de his interpretationibus monendum, non in omnibus MSS. easdem interpretationes occurrere: Item illud, duas interpretationes sæpe ad vnam legem proponi, vt *l. 7. de diu. rescript. l. vn. de mandat. princip. l. 6. de off. rect. prou. l. 1. de off. Iud. om.* e quibus posteriores, breuiores & elegantiores, quæ tanti momenti postea visæ sunt, vt non tantum velut ipsius Codicis Theodosiani pars haberentur, verum eæ solæ legum Theodosianarum nomine citarentur & auctoritate censerentur, de quo mox. Medii proinde æui scriptores, quæ e legibus Theodosianis laudabant, interpretationes ferme erant, quod a Sauarone in Sidon. *l. 2. ep. 1.* recte notatum. Hinc adeo quod ex legibus Theodosianis laudat Iuo Carnotensis circa A. D. 1092. *ep. 212.* id habet ex interpretatione *ad Paul. V. sent. 11.* quod Concilium Nannetense *can. 8.* ex interpretatione ad *l. 5. C. Theod. de cognitoribus:* quod Gratianus *Can. 22. C. 2. Qu. 6.* id ex interpretatione in *V. Pauli sentent. tit. de cautionib. & pœn. appellat. §. 1.* imo tanti momenti visæ, vt librarii nonnulli solas interpretationes exscriberent, vt indicio sunt tot earum membranæ, in quibus, prætermisso legum ampliore contextu, solæ supersunt interpretationes, quibus etiam subscriptiones ipsarum legum seu notæ temporis adiectæ sunt. Ita paulatim fucus factus est incauto lectori; sicque Codicis legumque Theodosianarum nomine venisse ipsum Codicis Theodosiani breuiarium & interpretationes nudas vides: quæ, vt dixi, pro legibus obtrusæ sunt a Monacho collectæ breui, cuius hic etiam præfatio in quibusdam legitur. *Quisquis opportuna vacatione minime perfruitur, aut capacitate sensus vel prudentia plene imbutus non inuenitur, vt iura Romanorum,* id est, leges Romanorum, *plenissime perscrutetur, hoc quod a nobis plenum volumen, quasi de magnis siluis surculum abscissum, integre perlegere non abhorreat: & videbit sibi non paruum in huius operis breuitate inesse compendium, cum sublatis pragmaticis vel longissimis assertionibus, tamen omnes earum definitiones in hac nostra reperiantur schedula. Volumus etiam omnia capitula legis huius integra admonitione contexere, vt si quando aliqua requirenda sunt, absque mora de hoc Breuiario nostro possis in auctorem voluminis transire. Dignum videtur, vt hæc nostra exemplaria quasi edita soboles suam matrem imitetur: Et si cui hæc forte, quæ a nobis sunt quasi in enchiridium adscripta, displiceant, aut ad plenissimum iuris se conuertat laborem, aut si excerpta ei placuerint, ipse propria manu, vt libet, adscribat, & hoc nobis imputet, imprudenter & in vanum laborasse, cum ipse ex suo labore conferet. Et tamen nec ego ingenii vi fretus, aut temeritate propria hæc scribenda arripui, sed obedientia Abbati meo obsecutus, etsi ignauiter, tamen vt potui, adimplere curaui.* Hoc vero Breuiario fere posteriores vsi sunt.

Et has tamen interpretationes in editione sua Tilius omisit, quas Ant. Augustinus post *de nominibus pandect. pag. 27.* non ineptas vocauit, restituit Cuiacius recte. Nos quoque occasione ἀνάκρισιν & censuram earum iam egimus. De interpretationibus porro illis videamus, quidnam eæ habeant, quod notatu vel nota dignum sit: nam quod stilum & glossas attinet, quas exhibemus proprio capite inter indices, de sæculo auctoris coniectura indubie fieri potest. Quoad res, certe multa in his deprehendo quæ laudem, plurima quæ notam merentur. Quare recte factum a Sichardo, qui primus eas edidit, vna cum ipsis constitutionibus; non ita recte Tilivs, qui eas rescidit, quasi parum vtiles, quod ipse præfatur; velut quæ aliis e locis repeterentur. Restituit postea Cuiacius. Nos hic ea, quæ dixi, summatim colligemus.

Initio hic notanda veniunt quæ interpres de suo instituto & collatione addit & aspergit ad *leg. vnicam de responsis prudentum. l 6. de legit. hered. l. 3. ad leg. Iul. de vi. l. vnic. si ex rescripto.* Secundo obseruan-

(i) Hæc alieno plane loco posita. Desinit Commonitorium in verbis, *& pœna constringat*; quæ vero sequuntur reliqua ad calcem compilationis legum Alaricianæ pertinent. Ibi enim locus subscriptionis, & ita quoque antiqua exemplaria, quæ inspexit Cl. Sirmondus, habent. Præterea Codex Bibliothecæ Reg. Paris. accuratius legit: *ANNIANVS V. S. ex præceptione domni nostri gloriosissimi regis Alarici, ordinante viro magnifico & illustri Goiarico Comite, hunc Codicem legum iuris secundum authenticum subscriptum, vel in thesauris editum, subscripsi & edidi sub die III. Nonas Februarii, anno XXII. regnante domno nostro Alarico Rege.* Hæc autem adnotatio plane nihil attinet ad auctoritatem Alarici, cuius propria est subscriptio; *Data sub die IV. Nonas Februar. anno XXII. regnante Alarico Rege, Tolosæ.* Verum librarii rudes non intellexere exemplaria, quæ ad iudices mittebantur, Referendariorum manu ad finem subnotata fuisse, hinc Aniani subscriptionem coniunctam cum ipso Commonitorio in multis Codicibus vides, quales & fuere sine dubio Cuiacii, & Gothofredi nostri. Iuuat hæc obseruatio etiam auctorem nostrum, quando putat, Anianum neque Collectorem fuisse, neque interpretem legum Alarici. Subscriptio enim abunde docet, hoc in negotio eius inprimis partes fuisse, vt libros iuxta authenticum, qui in regis palatio seruabatur, descriptos ederet, fideique & auctoritatis caussa subnotaret, vti obseruat laudatus *I. SIRMONDVS ad Quæst. de Leg. celebrand.*

seruandum, addita complurima præter textum, seu quæ ipso textu non continentur; (& si non opportune semper, certe aliquando non inutiliter) vt, *l. 5. de diuersis rescriptis*, additum, data secundum leges. Item in *l. vn. de iis qui non a domino*, vel in Ecclesia: in *l. 2. de officio iudicum omnium*, per Rectorem prouinciæ: in *l. vlt. de def. ciuit.* per negligentiam suam aut venalitatem: in *l. vnic. de heredit. petit.* intercedente culpa: in *l. 1. in fine de testament.* additis versiculis vltimis, cæterum, &c. in dicta *l. 5. de inoff. test.* de morte defuncti: in *l. 10. de fide instr.* suæ professionis memorari: in *l. 2. de offic. rectoris prouinciæ*, aut in quibuscunque angulis: in *l. 5. de contrah. empt.* non ante legem datam id fuerat statutum: in *l. vn. si quacumque præditus potestate.* quæ Principis auribus hoc possit intimare: in *l. 8. de sponsalibus.* cum die & tempore: in *l. 1. de iurisdictione.* nullo contradicente patrimoniorum nostrorum ordinatore. in *l. vn. quod iussu.* sicut huc vsque fiebat: in *l. 1. de off. iudic. omnium*, sed circa eam pro sexus reuerentia conuentio honeste seruetur: in *l. 3. de inoff. test.* salua tamen libertate: in *l. 2. de defens. ciuitatum.* de innocentibus: in *l. 2. de inoff. test.* sic legitima filiorum & matris, puta quarta: in *l. 1. de repudiis*, pro leui, vt assolet, iurgio: in *l. 4. de test.* addita sententia de reliquis regionibus, cum tamen ea lex sit de sola vrbe Constantinopolitana: in *l. 8. de iurisd.* ad mediocres iudices, &c. in *l. vn. qui petant.* luctuosa hereditas: *l. 1. de cognitoribus*, solum est, *l. 3. de tutoribus*, versicul. de his vero: *l. 2. de repudiis.* vt solet fieri, morum leuitate displiceat: *l. vn. qui petant tutores*, paternas quam maternas: ex aliis legibus: in *l. 2. de interrogationibus. l. vn. de responsis prudentum*, de Codice Gregoriano, Hermogeniano, item de Collectore suo & de constitutione quadam sub titulo, de constitutionibus Principum. Et obseruationes de suo addit. Additæ & legum rationes alicubi, veluti *l. 2. de off. iud. omnium*, quorum fatigationi consulimus: Item in *l. 1. de dotibus: l. 1. si petat. socius.*

Expressi quoque casus conuersi, qui ipsa sententia legis continentur, tamen non dissensum ibi exprimunt: velut *l. 5. de iurisd.* ibi de negotiis religionis.

Additæ *definitiones*, *descriptiones*, *explicationes*: veluti, quid sit aruspex, *l. 4. de malef.* quid sit agnationis ius amittere *l. vn. de hered. petit.* quid sit agnoscere voluntatem defuncti *l. vlt. de inoff. test.* quid aduocati fisci. *l. 1. de aduoc. fisci*: quid adsessores sint *l. 2. de adsessoribus*: auctor, *l. vlt. fine censu.* Aduocati *l. 1. de postulando.* Adoptiui filii *l. 2. de legitimis hereditat.* quid sit agnationem durare *l. 1. de inoff. test.* consanguineus frater agnatus *l. 2. de inoff. test.* & *l. 2. de legitimis hereditat.* Calumniator *l. vlt. de calumniatorib.*: Cognitor *l. vlt. de cognitoribus*: Compulsor *l. 5. de off. rectoris prouinciæ*: Commissoriæ cautiones *l. vn. de commissorio rescripto*: Condictio contra bonos mores *l. 1. de donationibus*: Delator *l. 2. de petitionibus*; Doli mali *l. vn. de dolo malo*: Decretum *l. 1. de denunt.* & *l. 3. de contrah. empt. l. 1. de defensoribus ciuitatum*: Donatio *l. 1. de donationibus*: Emphyteuticarii iuris possessio *l. 3. de administratione tutorum*: fruges humidæ *l. 1. de vsuris*: quid sit in foro suo *l. 1. de accusationibus*: Germani fratres *l. 1. de inoff. test.* Infamia *l. 1. de inoff. test.* Intercessor *l. 1. de pignoribus.* Ius liberorum *l. 1. de legitimis hereditatib.* De moribus actio *l. 1. de dotibus*: mediocres Iudices *l. 8. de iurisdictione.* Quibus extra ordinem subuenitur; *l. 6. de iurisdictione.* Officiales qui ingrediuntur secretarium *l. 8. de iurisdictione*: Politici *l. 2. de discuss.* Præcincti, *l. vlt. de postulando*: Procurator *l. vlt. de cognitoribus*: Præscriptio peremptoria, moratoria, *l. 3. de diuersis rescriptis*: Participes & donatiui *l. vn. si prouinciæ Rector.* Præcipuum *l. 7. de maiori loco*: Patroni *l. 1. de liberis*: *l. 1. ad l. Corneliam de sicariis*: Serui, necessarii heredes instituti *l. 3. de inoff. test.* Tabernæ domorum *l. 1. ad legem Iuliam de adulteriis*: Tabularii *l. vlt. de tabulariis* & *l. 1. de censu*: vterini fratres, *l. 1. de inoff. test.* Vectigalia *l. vn. de vectigalibus.*

Exempla item & species, & casus apposite additi: *l. vlt. de integri restitutione. l. 14. de metallis. l. 2. de Episcopis l. 2. de fideiussoribus.* Est & vbi explicationem addit & remittit ad ius, id est, ad veterum Iurisconsultorum libros; vt *l. 2. de dotibus. l. 2. de reuocandis donationibus. l. vlt. de denunciationibus, l. 3. de legitimis hereditatibus. l. 2. vt dignitatum ordo. l. 2. de inoff. test l. 2. de repudiis*, hæc nominatim ad Pauli responsa & sententias: *l. 2. de dotibus*, & *l. 2. de repudiis*; addito etiam titulo, ibidem: remittit ad Nouellas *l. vlt. de test. l. vn. de actione certo temp. fin. l. vn. de inquilin. l. 1. 2. de maternis bonis.* Remittit & ad alias leges; sic vt rationem reddat, cur aliquæ leges inseruiant collationi suæ *l. 1. de maternis bonis l. 6. de legit. hered. l. 3. ad l. Iuliam de vi. l. vn. si nuptiæ ex rescripto. l. 1. de test.* Adsumit, & recte quidem, ad legis intellectum ex inscriptione *l. vn. de off. iud. milit.*

Quasdam leges sine interpretatione transmittit, & transmittere se sæpe ait, quasi eam minus requirant: quod, vt perperam sæpe ait, ad eas leges quæ etiam interpretatione plurimum egebant, ita omissæ interpretationis rationem specialem aliquam reddit *l. 2. de natural. fil.* vt & omissæ alicuius partis interpretationis *l. vn. de cretionib. l. 1. de matern. bon.*

Ex æui sane sui vsu non tantum verba adsumit, de quo alibi dixi, verum sensum: vt, cum *l. 2. de legit. hered.* ait gesta ante curiam facta: cum Honorii *l. vn. de off. iud. ciuil* ex curiæ corpore explicat: cum centesimam vsuram, tres siliquas in anno interpretatur *l. 2. de vsuris*: cum vetera esse abolita ex sui æui vsu putat *l. 4. 5. 6. de denunciat.* cum *l. 3. de tutoribus*, primos patriæ cum iudice eligere debere scribit: cum *l. 1. in fin.* & *l. 6. de donat.* Magistratum curiam interpretatur: cum *l. 4. de testam. l. 1. ad l. Corneliam de falsis*, ait, Tabellionem, qui Admanuensis nunc vel Cancellarius dicitur: cum ex iure Gothico, seu secundum leges Visigothicas interpretatur & deformat *legem 2. de feriis*: cum ad *l. vn. de his qui veniam ætatis*, addit ex sui æui vsu, ex consensu curialium. Nam quod quidam notavit, interpretationibus his plerasque Codicis Theodosiani constitutiones emendatas & inuicem Gothicas leges iunctas, falsum est. Intactam & aliquando partem legis reliquit, ratione non addita *l. 2. de off. Rect. prou. l. 47. de decurion.* forte, quia non intellixit.

Tandem leges multas eum vel non omnino intellexisse apparet, quas male interpretatur seu explicat, veluti, præter multas additiones incommodas, *l. 3. 4. 6. de diu. rescript. l. 2. de feriis. l. vn. de act. cert. temp. finiend. l. 2. 5. de off. Rect. prou. l. 3. in pr. de testam. l. 2. qui bonis ex l. Iulia. l. 10. de Iurisd. l. 1. de dilat. l. 1. 2. vt dignit. ordo l. 9. 32. de operib. publ. l. 6. de inoff. testam* Quanquam excusatione dignus, eo quod lex illa imperfectum sensum habeat *l. 3. de adsess.* vbi male interpretatur sub fide gestorum electos: *l. 2. de inoff. dotibus. l. 23. de Episcop.* quam interpretatur de diœcesanis presbyt. cum ea sit de Synodis diœceseon; *l. vlt. de def. ciuit.* vbi male interpretatur, defensores, iudices: *l. vn. de omni act. impet.* vbi non recte exprimit vel explicat, quid sit non impetratæ actionis exceptio, *l. vlt. de cognit.* versf. *si procuratore*, vbi contrarium ait eius, quod l. continetur: *l. 2. de testam.* vbi opponit hæc duo testamento, aut nuncupatione, cum in ipsa l. opponatur testamentum per scripturam & per nuncupationem: *l. 6. de iurisd.* nam in versic. *nisi*, per modum exceptionis proponit, id quod in ipsa l. contrarium casum continet: Eadem *l. Primores officii* male interpretatur, qui consiliis suis adhærent. *Discussores* quid essent non intellixit *l. 21. quorum appellat. l. 2. de inoff. test.* item *l. 3. ad SC. Claudian.* ibi & seruorum liberi & spurii liberorum: *l. vn. de off.*

off. iud. ciuil. quam de aliorum caussis, quam honoratorum accipit: *l. 2. de testam.* vbi necessitudines principis, male explicat propinquos vel amicos eius: *l. vlt. de adm. tut.* vbi male explicat defensores officii: & publicis, pro defensore cum officio suo, *l. vlt. de iurisd.* vbi vim eius non intellexit, quæ specialiter est de Senatoribus reis: *l. vn. si quacumque prædit. potest.* vbi non recte cœpit vltimam eius partem: *l. 6. de denunciat.* vbi versic. *quam rem*, vocem, *etiam*, ponit extensiuam.

Ex quibus omnibus apparet tum de interpretis instituto ad suum institutum omnia accommodantis, tum de sæculi infelicitate, quo tot perperam ab eo intellecta.

CAPVT VII.

De vsu Theodosiani Breuiarii per Gallias & Hispanias sub Visigothis, Burgundionibus, & Francorum Regibus primæ stirpis, & sub Longobardis per Italiam.

Sic historiam tenemus Breuiarii, quod vulgo Aniani dicitur, seu Codicis Theodosiani a Gothis in Aquitania epitomati in vsus Romanorum, quomodo & Codex Theodosianus abbreuiatus sub Burgundionibus & Francis receptus per Gallias & Hispanias fuerit: sicut Breuiarium Codicis Theodosiani pro fundo iuris Romani ibi habebatur. Hinc adeo circa A. D. 570. sub Chlotario Rege Francorum iuuentutem Galliarum eius studio initiatam discimus ex Gregorio Turonensi *lib. 4.* historiæ Francicæ *cap. 47. Andarchius*, inquit, *Facilis*, (alias Fœlicis) *Senatoris seruus fuit, qui ad obsequium domini deputatus, ad studia litterarum, cum eo positus, bene institutus emicuit: nam de operibus Vigilii, (Virgilii) legis Theodosianæ libris, arteque calculi ad plene eruditus est: hac igitur scientia tumens, despicere dominos cœpit & se patrocinio Lupi ducis, quum ad vrbem Massiliensem ex iussu Regis Sigiberti accederet, commendauit:* vbi tria numerantur, per quæ iuuentus ducebatur, & in his quoque calculatoria seu Arithmetica, quæ infantia Grammaticæ fuit, iuxta August. *l. 2. contra Academ.* Idem patet circa A. D. 650. ex vita S. Boniti Aruernensis Episcopi, vt habetur in MS. Biblioth. Sauaronis, quod in Suriana editione omissum est, qui vixit circa finem Merouingiorum; *postea vero quam natus adoleuisset, & esset præfata cum parentibus in vrbe Aruerna constitutus, Grammaticorum imbutus initiis, nec non Theodosii edoctus decretis, cæterosque coætaneos excelleret, a Sophistis prælatus est.* (a) Nunc per singulas gentes quæ Gallicanum imperium tenebant, decurrendum est, apud quas huius Breuiarii Theodosiani, seu iuris legisue Romanæ vsus porro constitit. Ac primum de Visigothis videndum est.

De his vero iam liquet, ab Alarico Breuiarium hoc iuris Romani confectum, quo Romani, qui sub ipsius imperio erant per Aquitaniam Nouempopuloniam Narbonensem, vterentur: quin imo & post Alaricum deuictum sub Gothico imperio, quod alicubi adhuc per Gallias supererat, *au bas Languedoc*, & per Hispanias, Romani hoc iure regebantur, centum quinquaginta post annis, vsque quo Chindus Windus legis Romanæ vsum interdixit, suumque Codicem omnibus subditis suis proposuit *l. 9. tit. 1. lib. 2. legum Visigothicar.* (b) Idem vero repetitum a filio eius Reciswindo, procul dubio cum nondum legis Romanæ seu Theodosianæ vsus penitus exoleuisset: *nullus*, inquit, *prorsus ex omnibus regni nostri præter hunc librum, qui nuper est editus, atque secundum seriem huius omnimodo translatum, alium librum quocumque negotio in iudicio offerre pertentet*, & *in l. 1. eiusdem tit.* idem designat annum regni sui, quo legum illarum seu Codicis vsum sanxit, An. 2. *regni nostri 12. Calend. Nouembr.* Et hic vsus legis Romanæ ex Gothia abolitus non nisi An. D. 657. Reciswindus quippe 13. An. post mortem patris regnauit, mortuusque est An. 672. exinde igitur apud Gothos legis Romanæ vsus exoleuit, etiam in illa Galliarum parte, quæ ipsis reliqua facta fuerat, vulgo *le bas Languedoc, excepté Tholose & Vzez* vsque quo 160. annis post a Saracenis in Gallia Hispaniaque protriti deuictique fuere, quos inde excepere Franci, de quibus postea.

Burgundionum eadem per Gallias ratio fuit. (c) Gundebaldus Rex. legum suarum initio, quæ editæ die IV. Kal. Apr. Lugduni, vt videre est in legibus Burgund. *tit. 60. §. 1.*

Extat Sigismondi Regis Burgundionum edictum de collectis, quod edidit Sirmondus, quo ad suggestionem Genesti Vasensis Episcopi statuit, vt inter Romanos in hoc negotio legis Romanorum ordo seruetur: inter Romanos vero & Burgundiones exortum tale ligium finiatur secundum leges eius. Idem Sigismondus Rex in additamento legum Burgundio. *tit. 1. cap. vlt.* de seruitutibus luminis vel aëris scribit constitutum, vt inter priuatorum fabricas, decem pedes; inter publicas, quindecim dimittant secundum legem Theodosii, quæ quidem lex hodie desideratur.

Franci rerum totiusque Galliæ domini, subactis tandem Gothis An. D. 507. & Burgundionibus An. D. 532. sub manum veniunt, & hi cum Salicis legibus Francos suos regi vellent, suas non tantum ipsis Gothis & Burgundionibus, sed & Romanis reliquere leges, & ea ipsa parte, quæ ipsorum victoriis primum cesserat, & iis ipsis, quæ Gothis & Burgundionibus antea cesserant: atque ita quadruplici iure cum Gallia regebatur.

Clodouæus igitur filiique eius, etsi horum expressæ in id constitutiones non occurrant, attamen legibus Romanis seu Theodosianis locum reliquere, (d) qui-

(a) De studio iuuentutis Gallicanæ circa Codicem Theodosianum imperante Chlotario testatur *SIDONIVS APOLLINAR. Epist. II, 1.* loco sæpe citato. Scimus etiam a multo tempore Romam, *legum domicilium*, copiose adiisse, quotquot ex prouincialibus iuris prudentia imbui cupiebant. *FR. IVRETVS ad Symmach. Epist. IX. 38.* qui mos & obtinuit in Gallia, quod videmus apud *CONSTANTINVM in Vit. S. German. Cap. I.* & *RVTIL. Itiner. I. v. 209.*

(b) *Alienis*, inquit, *legibus ad exercitium vtilitatis imbui & permittimus & optamus: ad negotiorum vero discussionem & resultamus & prohibemus, quamuis enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus hærent, nolumus siue Romanis legibus, siue aliis constitutionibus a modo amplius conuexari.* Imo iudicibus imperauit, vt aliarum legum libros disrumperent, obseruante *CL. CIRONIO Obseruat. Iur. Can. V. c. 4.*

(c) *GREGORIVS TVRONENS. Hist. Franc. II, 33.* de Gundobado (siue Gundebaldo) hæc reliquit: *Ipse vero regionem omnem, quæ nunc Burgundia dicitur, in suo dominio restaurauit. Burgundionibus leges mitiores instituit, ne Romanos opprimerent.* Ipse Rex *præfat. LL. Burgund. inter Romanos vero, sicut a parentibus nostris statutum est, Romanis legibus præcipimus iudicari*; & loc. a Gothofredo hic excitato: *Ceterum si quis posthæc barbarus vel testari voluerit, vel donare, aut romanam consuetudinem, aut barbaricam esse seruandam sciat.* add. *Tit. 6. c. 3. de Fugitiu. Tit. 15. c. 1. Tit. 55. c. 2.* Huc pertinet *PAPIANI liber Responsorum*, quem, vti coniicit *CL. HEINECCIVS Hist. Iur. Lib. II. §. 17.* iussu Gundebaldi Regis & auspiciis confecit, quo infelicibus Romanorum reliquiis pro norma esset. Confer. *GOTHOFREDVS* noster *Manual. Iur. Biblioth. Iur. Ciu. Rom. c. 2. §. 11. CL. LINDENBROGIVS Præfat. Cod. Leg. Alaman.* & *ANTON. SCHVLTINGIVS Iurisprud. Anteiust. p. 827.* qui librum recusum dedit. Ad locum autem Turonensis allegatum notat *CL. RVINART*, leges Gundobadi etiam nunc ab institutore nomen in Gallia habere, dicique vulgo *les Gombettes.*

(d) quibus Romani, aliis permixti a Ducibus, Patriciis, Comitibus regerentur, nam & Romani ab aliis veluti a Francis distincti. v. leges Salicas *tit. 16. §. 34. tit. 43. §. 4. in recapitulatione §. 30.* (e) Imo ipsimet Reges, Romanorum quoque sese Principes & Romanæ terræ Imperatores dixere, apud And. de quercu *(du Chesne) tom. 1. historia Franciæ.* In excerptis vitæ sancti Martini Abbatis, *Rex Dagobertus Francorum & Romani populi sese principem* vocat, (f) & *eod. tom.* auctor vitæ sanctæ Odiliæ Virginis, de Childerico II. agens, *temporibus*, inquit, *Childerici Imperatoris* Romanæ & Franciæ terræ, &c.

Certe diserte Chlotarius An. D. 560. constitutione sua, quæ extat *tom. 1. concil.* Galliæ (g) præcipit, *inter Romanos negotia causarum Romanis legibus terminare.*

CAPVT VIII.

De Inscriptionibus singularum constitutionum & Imperii diuisionibus obseruandis, & de Magistratibus, ad quos leges datæ sunt & in quanam Imperii parte Officium gesserint.

Inter varia arcana, quibus ex ipsa constitutione petitis, ad distinctum, clarum plenumque sensum perueniri sæpe potest, sunt singularum legum inscriptiones. Vbi occurrunt primo loco Imperatorum seu Legislatorum nomina, quæ quidem de auctore seu legislatore inspectio, non, vt vulgo creditur, nudæ tantum curiositatis est, verum eo quoque pertinet, vt ex auctoris postea moribus, imperiique, cui is præfuit, statu, non inanis coniectura duci possit de causis historicis & politicis propositæ alicuius constitutionis. Contra, hæc inquisitio insuper habita, grauissimos errores hactenus parere solet: cuiusmodi veteres quoque admisere & Iustinianus, qui Constantino M. tribuunt leges quasdam, quæ Constantini liberis tribuendæ sunt. *v. l. 15. C. de testam. l. 4. quorum appellationes* & *Nouell. Iustin. 134. cap. 10.* Crassissimus vero est Balduini, qui in Constantino suo plures Constantino assignat, quæ sunt aliorum: de quo Contius de falsis Constantini legibus, quod etiam Libanius testatur de vita sua. Illæ etiam, quæ vulgo omnes promiscue leges in Codicem Iustinianeum relatæ, Iustiniani, si deo placet, incondite audiunt: vel etiam quæ in Theodosianum, Theodosii: aduersus *expressum eorum institutum*, qui (vt hic quidem ait) *nulli retro Principum æternitatem suam detrahi, nullius latoris occidere nomen voluerunt: contra manere voluerunt perpetuo elimatam gloriam conditorum, & perennitatis iure memoriam manere auctorum.* Quod quidem ab iis factum, non euitandæ tantum fugandæque inuidiæ causa, ne alioquin cum his componerentur (de quibus etiam Dio Chrysostomus *Oratione peculiari*) qui alienis statuarum capitibus demptis sua imponebant, verum probabili cum maxime, imo necessario instituto, ne alioquin mutatis aut ignoratis conditorum seu auctorum nominibus fides & veritas historica nutaret. Ergo auctorem propositæ alicuius constitutionis teneri probe, plurimum interest. Qua quidem parte procliue est de cuiusque constitutionis auctore iudicium, quoties videlicet ea vnius tantum Imperatoris nomen præfert. At enim anxius sæpe labor incurrit, vbi duorum pluriumue Impp. nomina constitutionum inscriptionibus indita reperiuntur. Moris quippe olim erat, vt cum plures eodem tempore, diuisis quamlibet imperii partibus, imperarent, atque adeo quamlibet ab vno tantum Imperatore reuera scripta lex esset, ex æquo tamen omnivm nomina præferret. Quomodo etiam in operibus publicis omnium Imperatorum nomina inscripta, cum tamen opus ab vno tantum positum esset.

At enim recte iam olim suis auctoribus distincte accepto latæ: sic distincte *l. 7. de proximis. l. 9. de maleficis. l. 90. 105. de decurionibus:* sic Valentinianus tertius *nouella 8.* de vero soloque auctoris nomine Honorii legem allegat, quæ est *l. 2. C. Theodos. de inquilinis & colonis;* certe Theodoretus in hoc quoque fœde lapsus est circa famosam *L. 1. C. de sum. Trinit.*

Exemplum quoque huius vtilitatis ad corrigendum errorem, qui irrepsit, nisi de vero conditore liqueat, in nouellas Theodosii, quibus passim immistæ Valentinianeæ, quæ ita separandæ sunt vt id obiter moneam: Theodosii scilicet sunt nouellæ viginti septem *1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 43. 44. 48.* Valentiniani sunt nouellæ viginti & vna *19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 45. 46. 47.* Exemplum quoque esto *in l. vltima C. Theod. de fide catholica*, quæ etsi Theodosii nomen quoque præferat, si tamen ei accepta feratur, insignis iniuria ei inferretur: est enim ea Valentiniani iunioris principis Ariani, vt ex subscriptione quoque patet.

Videamus igitur, quo *κριτηρίω* internosci possint Conditores legum, qui ex aliis scriptoribus raro disci

(d) Fidem faciunt nobis formulæ ea ætate in iudiciis vsitatæ, & in gratiam eorum, qui lege Romana vtebantur, compositæ ex Codicis Theodosiani interpretatione, quas *STEPHAN. BALVZIVS, HIERONYM. BIGNONIVS, IACOB. SIRMONDVS & MABILLON. Analect. T. IV. & de re Diplomat. Append. T. II.* publicarunt. Ita in formulis *MARCVLFI* monachi *apud Baluz. T. II.* sæpenumero est; *lex Romana exposcit*, it. *quod secundum legem Roman. actum, vt nullatenus reuocetur.* In formulis Sirmondicis *Tit. XI. si quis infantem a sanguine emerit* &c. est ex interpret. *L. vn.* Cod. Theod. *de his, qui sanguin. Tit. XIX.* ex *L. 1.* Cod. Theod. *de reoud. Tit. XXV.* ex *L. 6.* Cod. Theod. *de pact.* quod obseruat *HIERON. BIGNONIVS in not.* & ex eo *BRVNQVELLVS differt. de Cod. Theod.* §. 13. Non omittenda testamenta inter Francos plane ad normam iuris Romani facta. En S. Remigii Remorum ciuitatis Episcopi, ex *FLODOARDO Hist. Remens. Eccles. Lib. I. cap. 18.* quod incipit: *In nomine Patris & Filii, & Spiritu S. Gloria Dei, Amen. Ego Remigius Episcopus ciuitatis Remorum, sacerdotii compos testamentum meum condidi iure prætorio, atque id codicillorum vice valere precepi, si ei iuris aliquid videbitur defuisse. Quandoque ego Remigius Episcopus de hac luce transiero, tu mihi heres esto sancta & Venerabilis Ecclesia Catholica vrbis Remorum* &c. Integrum exstat simul cum alio Hadoindi Cenomanensis Episcopi, cuius mentio fit *citat. Flodoard. Lib. II. c. 5.* apud *BARN. BRISSONIVM de formul. Lib. VII.* Commentario autem instruxit *COLVENERIVS in schol. ad Flodoard.* Aliud anno 621. conditum ab Alredo Abbate, vide apud *MABILLON. Analect. Tom. II. pag. 48.*

(e) id. quoque *MARCVLFI form. 40. Lib. I.* & incerti auct. *form.* 8. Ciuitas certe, quæ viuebat secundum legem Romanam, *Romana* audiebat, quod patet ex *form. 56.* cit. auct. incert. & obseruat *INNOCENT. CIRONIVS Obseruat. Iur. Can. Lib. V. c. 7.* quo loco & verba *EGINHARDI in Vit. Carol. M. Nam Franci [illegible] habent leges pluribus in locis valde diuersas*, intelligenda esse de *lege Romana & Salica* existimat.

(f) Sub hoc Rege ius secundum leges Romanas in Gallia fuisse dictum legimus apud *AIMONIVM Hist. Dagobert. IV, 25.*

(g) Vid. eam etiam apud *STEPH. BALVZIVM Capitular. T. I. pag. ..* Addimus, Regum Francorum Capitularia passim ex iure Romano aliquid traxisse cuius rei insigne exemplum vide apud *HIERON. BIGNONIVM in not. ad Leg. Sal. pag 813* imo Carolum Magnum legem Romanam conseruasse, quod partim patet ex subscriptione Commonitorii Alariciani, partim ex Capitulari secundo an. 813. ab eo condito, in cuius initio legimus: *Constituit* (Karolus) *ex lege Salica, Romana atque Gundobada capitula ista in Palatio aquis* &c. Plura habes in nitida Capitularium editione *Baluzii*, qui fontes cuiuslibet capituli notauit ad marginem.

disci possunt: ex ipsis legibus operose sæpe. Triodio igitur ad id perueniri ferme potest. Primum præceptum est, vt exacte norimus imperii diuisiones inter plures in imperio collegas & Augustos: item qui, quo tempore, tyranni exorti fuerint, quando Imperatores collegas habere desierint atque ita soli imperare cœperint. Quæ singula etsi exhibeat *Chronologia Theodosiana*, attamen & hic paucis & sub vnum conspectum exhibere operæ pretium puto. Prima imperii diuisio inter Constantinum & Licinium occurrit: quorum hic Orienti vicinisque prouinciis præpositus, verum mox idem Constantinus Pannonia, Dardania, Dacia, Mæsia, Macedonia, Illyrico toto, Græciaque potitus, Thraciam, Mæsiam minorem, Scythiam, Asiam & alias adiecit; Eutrop. *lib. 10.* Zosimus *lib. 2.* & tandem, Licinio deuicto, Monarchiam tenuit.

Secunda imperii diuisio est, quæ inter Constantini magni liberos facta fuit: ita Constantino natu maximo cessit Gallia, Hispania, Britannia, & Africa proconsularis ex parte: Constanti natu minimo Italia, Africa reliqua, Illyricum, Macedonia, Græcia, Pontoque Euxino finitima; Constantio, Mysia (id enim addendum) Thracia, Constantinopolis, Asia, Ægyptus, Orientisque imperium ab Illyrico ad Nisibim, teste Eunapio *in Ædesio*, Zosimo *lib. 2.* & Cedreno.

Constantino cæso, Constanti cessit quoque pars illa imperii, quæ Constantino paruerat.

Tertia diuisio imperii est inter Valentinianum & Valentem: Valentinianus scilicet Occidentem sibi integrum seruauit (qui Constantino iuniori & Constanti cesserat) puta, totum Illyricum cum Macedonia (v. *l. 7. Cod. Theodos. de metallis.*) Italiam, Africam, Gallias, Hispanias, Britannias; Valenti vero fratri (quod etiam testatur dicta *l. 7. de metallis*) Ægyptum vsque & Thraciam. Zosimus, *lib. 4.* Philostorgius *lib. 8. cap. 8.*

Quarta diuisio imperii Occidentalis inter Gratianum & Valentinianum iuniorem, nempe anno Domini 379. teste Zosimo *lib. 4.* Gratiano cessere Galliæ, Hispaniæ, Britanniæ; Valentiniano iuniori Italia, Illyricum, Africa; & post Valentem a Gratiano adscitus Theodosius Imp. Orientis.

Quinta diuisio, Gratiano Imperatore cæso A. 383. Maximus tyrannus Galliam, Britanniam & Hispaniam tenuit ad A. vsque 388. quo eæ Valentiniano restitutæ.

Sexta diuisio, Valentiniano iuniore cæso Occidenti præfuit Eugenius tyrannus, ac nominatim Galliis; quo cæso, in Theodosium magnum fuere transmissæ.

Septima diuisio inter Arcadium & Honorium, illi imperium Orientis cessit, huic Occidentis, vbi Illyricum erat Occidentale sub Italia, Galliæ, Hispaniæ, Britanniæque & Africa, teste Zosimo *lib. 4. in fine.* Philostorgio *lib. 2. cap. 2.* Olympiodoro, *apud Photium.*

Octaua diuisione, mortuo Arcadio, Theodosio iuniori cessit Oriens, qui Arcadio patri paruerat.

Nona diuisione, Honorio Occidentis Imperatore mortuo A. D. 423. Theodosius iunior solus rerum potitus: anno proximo Valentinianus tertius, Ioanne tyranno profligato, Occidenti præpositus fuit.

Hoc ita posito, tria spectari oportet, ex quibus iudicari potest, cuinam lex aliqua tribuenda sit. Primo Magistratus, ad quem lex dirigitur, spectari debet, cui diœcesi, cui prouinciæ præfuerit: quod vt sæpe additum, sæpe etiam omissum. Exempli caussa *lex 11. de Medicis & Professoribus*, quæ Valentis, Gratiani & Valentiniani nomina præfert, inscripta est Antonio Præfecto Prætorio Galliarum, Gratiano proinde lex illa tribuenda est, vtpote cui in diuisione imperii Galliæ cessere. Secundo, spectari oportet, num in ipsa lege loci alicuius, prouinciæ, diœceseos, vel ciuitatis mentio fiat, vt certe *lex 9. de annona & tributis*, quæ Valentiniani & Valentis nomina præfert, suburbicariarum regionum & Italiæ meminit: quare Valentiniano ea tribuenda est, vtpote qui in diuisione imperii Occidentem & sic Italiam sibi seruarat. Postea vero spectanda loci subscriptio, vbi lex data vel accepta, vel proposita dicitur.

CAPVT IX.

De subscriptionibus cuiusque legis & loci notatione.

Loci notatio multiplex, ac primo vbi, vel vnde Princeps legem aliquam dedit: ac proinde notitia loci, vbi Princeps tum erat, cum legem aliquam daret, cuius rei magna vtilitas.

Prima, quod ex eius loci ratione statui potest, quis ex inscriptis Impp. legis auctor sit. Exemplo sit *lex 19. de annona & tributis*, dicitur ea data Byritho: quare Theodosio ea tribuenda est, vtpote cui Oriens cessit, in quo Phœnicia, eiusque vrbs Berythus. Exemplo sit *lex 5. Cod. Iust. ad Leg. Iul. Maiest.* quæ data dicitur Ancyræ; ea vero tribuenda est Arcadio, vtpote cum Ancyra in Orientis imperio sit.

Secunda vtilitas est, quod huius rei argumento variæ æræ aliquando firmari possunt: vt ecce data dicitur a Constantino Magno *lex 3. de diuersis rescriptis*, Nicææ X. Kal. Iun. A. D. 323. Paulino & Iuliano CC, quod vtique notandum; nam eo Consulatu, vicesimo Constantini imperii anno, præsente Constantino habitum fuit Concilium Nicænum, celebrarique cœptum mense Maio pridie eius diei, quo lex illa data est XI. Kal. Maii. Ita A. D. 316. Idib. Aug. datæ dicuntur Arelate *lex 5. & 6. de appellat.* vbi tum natus Constantino M. filius Constantinus, qui proximi anni initio Kal. Martii Cæsar cum Crispo factus est: tertium exemplum de Ambianis infra.

Tertia vtilitas est, quod itinerum, quæ pro reipub. vsu Impp. obibant, ratio hinc colligi potest, indeque certa itinerarii Principum series confici, non ad historiæ tantum alicuius vsum, verum & historicorum seu eius æui scriptorum. Exemplum ponamus in Valentiniano; ex subscriptionibus multarum constitutionum discimus, Valentinianum Gallias pro reipub. vsu discursantem, A. D. 365. Parisiis constitisse mense Nouembri & Decembri *l. 13. de ann. & tribut. l. 3. de metallis. l. 11. de numerariis.* Anno 366. Remis, *l. 9. de diuers. off. l. 1. de postliminio. l. 15. de annona & tributis. l. 1. de canone frument. vrb. Rom. l. 8. de accusat.* inde Viuonæ (quod cum Viroduno idem facit) *l. 9. de veteranis.* A. D. 367. iterum Remis, *l. 4. de metallis. l. 13. de susceptoribus. l. 9. 10. de re militari. l. 3. de præd. nauicul. l. vlt. de aduoc. fisci:* inde eodem anno Ambianis *l. vn. de ingratis liber.* (vbi & tum Gratianus a patre Augustus creatus) rursus Remis, *l. 4. de suariis. l. 10. de pœnis:* inde Treuiris, *l. 2. Cod. de bon. libert. l. 6. de priuil. eorum qui in sacro palat. l. 29. de cursu publ.* vbi & constitit anno proximo 368. ad mensem Iul. vsque; inde Vangiones profectus *l. 3. de præd. nauicul.* tum Agrippinam, *l. vn. ne donat. prouincial.* Inde rursum Treuiros fine A. 368. & A. 369. & exinde Complurum *l. 10. de diuers. off.* Martiaticum *l. 6. de metallis*, Altam Ripam *l. 4. de rep. appellat.* Brisiacum *l. 6. de metallis. l. 8. de priuileg. eor. qui in S. Palat.* cum quo itinerario congruunt, quæ Am. Marcellinus scribit *lib. 26. 27. & 28.*

Ergo loca constitutionibus subscripta, vbi eæ datæ, idque non vno formulæ genere: Data passim pro reddita, accepta vel proposita, *l. 1. de pactis. l. 15. de de iure fisci. l. 19. de annona & tribut. l. 7. de murileg. l. 6. de cohortalib. l. 2. de donat. l. 5. de proximis.* Missa *l. 1. de tractorib.* Emissa *l. 9. de agentibus, l. 30. 50. de appellat. l. 3. de numerar. l. 1. 2. de decurion.* Scripta *l. 9. de fil. milit. app. l. 83. de decur.* Directa *l. 28. de cursu publico.* Subscripta *l. 3. de aduoc. fisci*, quod idem sonat, quod data, vt apparet ex coniun-

ctione *l. 3. de dilation.* & hæ quidem subscriptionum formulæ rescriptis, edictis subnotatæ. At cognitionibus Imperatorum hæc formula aptata, *Actum in consistorio*, *l. 3. de offic. iud. omn.* de quo iam supra.

Cæteræ omnes formulæ pertinent ad eas personas, vel ad ea loca, ad quas dirigebantur, vel vbi proponebantur, legebantur. Huc pertinet formula *accepta*, annotato mense & die, idque omisso loco, vbi accepta, variis legibus: vel loco nominatim addito: vnde iam discere licet, quibus locis Magistratus illi constiterint, imo sæpe quænam administrationum, diœceseon, prouinciarum, metropolis fuerit. Hinc demum *accepta* dicitur Capuæ *lex de salgamo*, vel data ad prouinciales, Campaniæ scilicet. Chalcedone *l. 14. de erog. milit. annon.* quæ data ad Secundum P. P. Caralis *l. 1. de curs. pub.* ad Constantium præsidem Sardiniæ. Corinth. *l. 2. de accusat.* ad Ianuarium: *l. 1. de denunciat.* ad Symmach. Cordubæ *l. 1. de accusat.* ad Octauian. Comitem Hispaniarum. Constantinæ *l. 9. de susceptor.* ad Vicar. Africæ. Constantinæ *l. 15. de nauicul.* ad Hesper. Constantinæ *l. 1. si quis pec. conf.* ad Rufin. PP. Florentiæ *l. 7. de accusat.* ad Maximum correctorem Tusciæ. Adrumeti *lex 1. de pœnis. l. 2. de appellat. l. 1. quorum appellat* ad Catullian. *l. vlt. de fide & iure hastæ.* ad Vicarium Africæ: de qua re plurima exempla occurrunt & facile subiici poterunt.

CAPVT X.

De temporis characterismo & Consulum annotatione.

IN subscriptionibus notanda temporis adnotatio seu Consules, quibus datæ vel acceptæ leges; nam regulariter omnis historiæ portio de temporis adnotatione fidem meretur; contra, de fide nulla non periclitari solet, quæcumque certo temporis characterismo destituitur: denique temporis adnotatio est veluti λύχνος ἐπὶ λυχνίας. κἂν τȣ̃το ἀνέλῃς, ἀνεῖλες τὸ φῶς, καὶ πάντα σκότȣς καὶ πολλῆς ἐνέπλησας ταραχῆς, quod Chrysostomus dicebat, *instar candelæ super candelabrum: quod si tollas & lumen sustuleris, omniaque tenebrarum & confusionis plena feceris:* & idem rursum καθάπερ ὅροι καὶ ςῆλαι ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰς ἀρȣ́ρας ȣ̓κ ἐῶσι συγχεῖσθαι· ȣ̔́τως οἱ καιροὶ τὰ πράγματα ȣ̓κ ἐῶσιν ἀλλήλοις συμπίπτειν, ἀλλὰ διείργοντες ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ καὶ κατὰ τὴν προσήκȣσαν ἕκαςα διατιθέντες τάξιν, πολλῆς ἀπαλλάττȣσιν ἡμᾶς ταραχῆς, id est, *quemadmodum termini finesque in agris fundos misceri non patiuntur: ita & tempora res inuicem confundi non sinunt: verum ab inuicem ea separantia & secundum debitum ordinem ea disponentia, magna confusione nos liberant.* Quod apposite Chrysostomus scribit *homil. 2. de Osia.* ex verbis illis: *vidi dominum*, circa finem *Tom. Sauilian. V. p. 137.* quibus similia quoque occurrunt apud Libanium in eadem re. (de Consulatus inquam adiectione) *panegyrico in Iuliani Consulatum.* Atque vt cæteroquin characterismus temporis varium vsum habet in constitutionibus sane plurimum confert, tum ad falsas earum causas, quæ afferri possunt, refutandas, vice versa ad veras eruendas: ita ad conciliationes legum, ex mutatione temporum, tum ad coniunctionem legum, quæ ex eadem constitutione desumptæ sunt. Hac de causa & hæc obseruata satis diligenter *in Commentariis.*

CAPVT XI.

De legum coniunctione, συνθέσει.

ETsi Conditores huius Codicis egregiam operam nauarint in capitibus & sententiis excerpendis ex prolixioribus constitutionibus, quas sub suis quasque titulis posuere, detractis, quæ ad rem minus facere videbantur, veluti præfationibus, aliisque, quæ non legis modo concepta erant: seruatis contra, quæ plenam & absolutam ferme sententiam efficerent, paucis exceptis, quæ supra notauimus: attamen fatendum, discerptas ita leges multum lucis amisisse, quæ si integræ extarent, singulis sententiis plenior quoque certiorque sensus constaret: vti ferme, nisi tota lege perspecta, de vna aliqua eius particula proposita iudicare vel respondere arduum, imo quoque inutile est. Quod & alias euenire solet in corporibus quibusque ἡνωμένοις ἐμψύχοις, quæ vno velut spiritu continentur: quæ per frustra concisa atque a toto corpore suo diuulsa & separata considerata, venustatem & gratiam amittunt, qua sola anima corpori conciliatur: quod de historiæ corpore dixit Polybius *lib. 4. init.* Diodorus *lib. 2.* Neque dissimile est apud Ciceronem *in Oratore*, *Phidiæ clypeum dissoluere:* neque item illud, quod Longinus disputat de iis, ex quibus constat orationis sublimitas. Exempla proponi possunt in *l. vn. de respons. prudentum. l. 2. 3. C. de legib. l. penult. si contra ius. l. 7. Cod. de precib. Imp. off. l. vn. de omissa act. nup. l. vlt. de sponsal. l. vlt. de nupt. l vlt. de dotib. l. vlt. de natural. fil. l. vlt. de legit. hered. l. 2. C. de bon. quæ lib. l. 11. de heredib. instit.* & alia, quæ obseruantur *in Comment.*

CAPVT XII.

De serie librorum & titulorum & de legum sub singulis titulis dispositione in Codice Theodosiano.

PRimo loco integra huius Codicis œconomia spectanda venit, atque adeo series materiarum, librorum & titulorum, quos *aras* in Breuiario Alariciano dixere, vid. Pithœum ad *LL. Mosaic. tit. 12.* Neque enim aliter credere par est, quam certo inter se ordine hæc cohærere. Certe Gregoriani Codicis ordinem ferme secutos conditores huius Codicis deprehendo: neque ab eo semper recedit Iustinianus. Hoc notabile inter cætera discrimina, quod constitutiones Ecclesiasticæ ibi primo loco positæ, hic vero in vltimum librum coniectæ sunt.

Igitur primo libro agitur de duabus speciebus iuris, quatuor primis titulis: *tit. 1. 2. 3. 4.* de magistratuum officiis, *tit. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.*

Secundo libro tractatur de ordine iuris sui persequendi & præparatoriis iudiciorum, titulis quatuordecim: I I. de restitutionibus in integrum, *tit. 16. 17. 18.* Tertio de ordinatione iudicii *tit. 18.* Quarto de primo iudiciorum & actionum fonte, quod est dominium *tit. 19. 20. 21. 22. 23.* de secundo actionum fonte, qui ex rei ipsius natura descendit, i. e. de tribus actionibus mixtis *tit. 24. 25. 26.* de tertio, puta de actionibus, quæ descendunt ex rebus creditis, seu ex obligatione, re contracta *tit. 27. 28 29. 30. 31. 32. vlt.*

Libro tertio, de his, quæ descendunt ex obligationibus ex consensu, puta de emptione, venditione, *tit. 1. 2. 3. 4.* de nuptiis *tit. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16.* de tutelis *tit. 17. 18.*

Libro quarto, de prætoriis successionibus seu bonorum possessionibus *tit. 1. 2. 3.* de testamentis *tit. 4.* de litigiosis *tit. 5.* de naturalibus filiis *tit. 6.* de liberali causa & de manumissionibus *tit. 7. 8. 9. 10. 11.* de vectigalibus *tit. 12.* de præscriptionibus *tit. 13. 14. 15.* de re iudicata *tit. 16. 17. 18. 19.* de cessione bonorum *tit. 20.* de interdictis *tit. 21. 22. 23.*

Libro quinto, de legitimis successionibus *tit. 1. 2. 3. 4.* de causa status *tit. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.* de vi consuetudinis *tit. vlt.*

Liber sextus continet notitiam, ordinem & distinctiones dignitatum.

Liber ſeptimus integer eſt de re militari.

Octauus, de executione rerum ad vtilitatem publicam pertinentium: puta de officialibus & de curſu publico *tit. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.* de donationibus *tit. 12. 13.* de ingrati vitio *tit. 14.* de ſecuritate prouincialium quoad eorum bona aduerſus adminiſtrantes *tit. 15.* de iuribus maritorum & liberorum *tit. 16. 17. 18. 19.*

Nonus, criminum perſecutionem continet.

Decimus, eſt de iuribus fiſci.

Vndecimus, de annonis & tributis & de appellationibus.

Duodecimus, de Senatoribus & muneribus municipalibus.

Decimus tertius, de profeſſionibus publicis ciuitatum, annonam & mores publicos ſalutemque iuvantibus.

Liber decimus quartus, de corporatis & collegiis; denique de politia præcipuarum in orbe Romano ciuitatum.

Libro decimo quinto agitur de operibus publicis, de ſpectaculis, de armorum vſu.

Liber vltimus continet, vt dixi, conſtitutiones de rebus Eccleſiaſticis.

Hæc, inquam, totius Codicis Theodoſiani œconomia eſt, hæc librorum titulorumque ſeries: vbi, quod interſit inter eum & Iuſtinianeum, quilibet per ſe videre poteſt.

Vt certo porro materiarum ordine libri titulique poſiti ſunt, ita & *conſtitutiones* ſub ſingulis titulis hoc Codice poſitæ *ſeruato temporum* & *Conſulum ordine*, quem ordinem tenuit quoque antea Gregorianus & Hermogenianus Codex: idque eſt ſecutus Tribonianus in ſuo Codice conficiendo, quod quidem apprime vtile ad notandum iuris progreſſum & immutationem, atque adeo legum conciliationem, & tamen hac parte conditores ſæpe hæſiſſe oſtendimus, ob confuſa Imperatorum & Conſulum, cognominum ferme nomina, quæ res intricatam chronologiam facit.

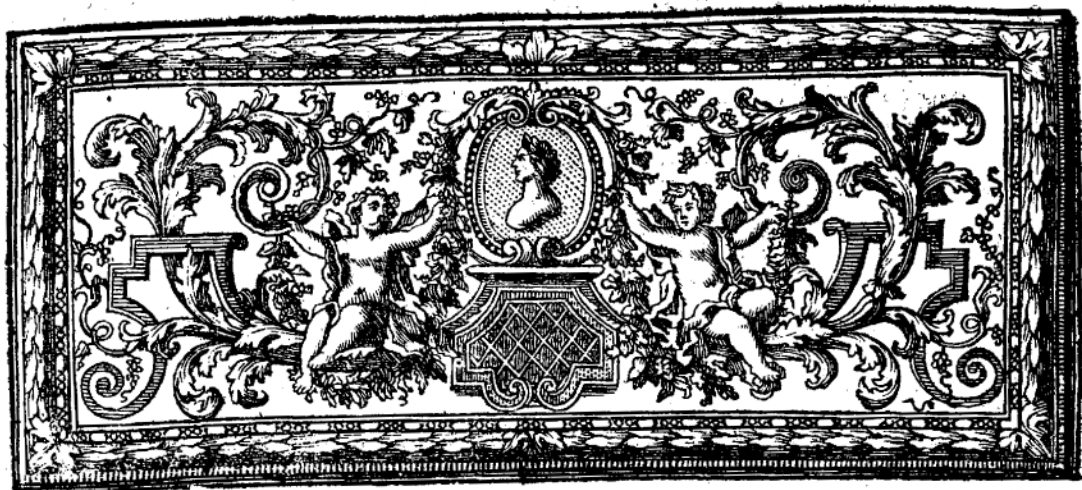
Finis Prolegomenon.

ANTONIVS MARVILLIVS

AD LECTOREM.

OPus hic habes, AMICE LECTOR, quod licet poſthumum & parenti ſupereſtes, eo tamen maiorem promeretur laudem, quod in illo per annos triginta elaborando & adornando, Operi ſimul & vitæ finem Auctor poſuerit. Qua vero antiquitatis notitia, qua Iuris & Legum perceptione; poſtremo quam acri iudicio, quam æquo & veri ſeu veriſimilis vbique ſtudioſo, in id incubuerit, malim id tu ex illius lectione quam ex cuiuſquam prædicatione intelligas. Hæc te monitum volebam. Fruere & Vale.

CODICIS THEODOSIANI

LIBER PRIMVS,

QVO AGITVR DE DVOBVS.

I. De IVRIS ſpeciebus, *quatuor titulis prioribus.*

II. De MAGISTRATVVM officio, eorum Adſeſſoribus & domeſticis, &c. *titulis ſequentibus.*

HVIVS LIBRI TITVLI.

DE

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM ET EDICTIS.

TITVLVS I.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XIV. *de Legibus & Constitutionibus Principum & Edictis.*

PARATITLON.

CONSTITVTIONES Principum, *rubrica huius tituli, & passim alibi hoc Codice:* dicuntur eædem passim & leges: Item, Constituta, *leg.3. hoc tit. l.6. de legitim. hereditat. l.20. de pagānis. l.12. de iure fisci. l.26. de petitionib.* Designantur & appellationibus, seu *synonymis* sequentibus: Apices sacri, *l. 24 de erog. mil. ann.* Auctoritates, *l.1. de rei vindicat. l.22. de Prætorib. l.1. de Consulib. l.33. de oper. publ. l.vn. de Centurionib. l.35. de nauicular. l.35. de hæreticis. l.4. de decur. V.R.* (Vnde & de his dicitur, Auctoritas competens, *l.54. de hæreticis.* Auctoritas Edicti, *l.vn. de Saturianis. l.vn. quibus milit.* Auctoritas Legis, seu Legum, *l.5. de agentibus. l.10. de curiosis. l.vn. de infir. pœn. cœlib. l.60. de appellat. l.15. de oper. publ. l.38. de Episcopis.* Auctoritas præcepti, *l.1. & vlt. de Prætorib. l.13. de operib. publ.* Auctoritas Sanctionis, *l.31. de nauicular.* Auctoritas statuti, *l.4. de cohortalib.* Auctoritas oraculi, *l. vn. si per obreptionem.*) Consultum, *l.22. de Episcopis.* Decretum, *l.3. de testam. l.1. ne Comitib. & Trib. l.4. de tironib. l.vn. de Saturianis. l.8. de appellat.* Definitio, *l.1. si secund. nupt. l.1. de rei vindicat.* (vnde & Legis definitio, *l.vn. si nupt. ex rescripto.*) Dispositio, *l.57. de cohortalibus. l.33. de annona & trib. l. vlt. de fide cath. l.11. de inf. his quæ sub tyr.* Disposita, *l.3. de erogat. mil. ann.* Forma, *l. vlt. de his quæ admin. l.11. de erogat. mil. ann.* Iussa, *l.5. de cursu publ.* Iussio, *l.7. de numerar. l.6.7. de cursu publ. l.4. in f. de donat. l.1. qui conduct. l.11. de extraord. l.3. de spectaculis. l.9. de decurionib. l.vn. ne præfectianus. l.2. de censu. l.10. de infir. his quæ sub tyr. l.5. de hæreticis.* Instituta, *l.4. de donationib.* Iudicium, *l.14. de Medicis, & Profess.* Norma, *l.30. de erogat. mil. ann.* Placita, *l.vn. de præb. salario.* Præceptio, *l. vlt. de curiosis. l.10. de murilegulis. l. vlt. de immunit. conc. l.25. de cohortalib. l.3. de decur. & silent. l.126.185. de decurionib. l.5. de decur. V.R. l. vlt. de canone frum. V.R.* Præceptum, *l. 4. de testam. l.3. vt dignit. ordo. l. vn. de off. iudic. ciuilium. l. 2. de postliminio. l.4. 22. de Prætoribus. l.6. de domest. & protect. l. 12. de pistorib. l. 6. de suar. l.10. de priuil. eor. qui in S.P. l.3. de veteranis. l.19. 20. de cohortalib. l.45. de cursu publ. l. vlt. de exhib. reis. l.1. ne Comites. l.123. de decurionib. l.3. de habitu.* Prouisio, *l.2. de exact. l. 2. tributa in ipsis spec.* Sanctiones, v. vel *l.24. de erog. mil. ann.* Scita, *l.12. de re militari. l.7. de donat. l.14. quorum appellat. l.vn. de mancip. therm.* Statuta, *l.1. de sentent. ex peric. l.vn. si quacunque præd. pot. l.3. de sponsalib. l.7. de legit. her. l. vn. de his qui sanguin. l. vn. de Comitib. vac. l.34. de decur. & silent. l.14. de proximis. l.14. de palatinis. l.4.9. de cohortalib. l.30. de erog. mil. ann. l.8. de donat. l.vlt. de custod. reor. l.9. de metallis. l.5. de appell. l.168. de decurionib. l.2. de decur. V.R.* Oracula *l.1. de rei vindic.* Senatusconsulta, de quo mox. Item Sacra absolute, *l.6. de cohortalib.* de quo mox. Et hactenus quidem *Synonyma.*

Sequuntur *Epitheta*, quibus constitutionum veneratio hoc æuo elata, & obseruantia inculcata. Nempe, *Sacri* appellatio his tribuitur: Hinc & Apices Sacri, *d.l.24. de erog. mil. ann.* Leges Sacræ, *l.21. de Prætoribus. l.6. de censu.* Sanctio Sacra, *l.vlt. de cursu publ.* Constitutio Sacra, *l.vlt. de Medic. & Profess.* Sacratissima, *l.2. de diu. offic.* Sacratissimæ leges, *l.vlt. de sec. nupt.* Iudicium Sacrum, *l.14. de Med. & Profess.* Præceptio Sacra, *l.5. de decur. V.R.* Præceptum Sacrum, *l.1. ne comitibus.* Sacræ Literæ, de quo mox: Imo & *Sacra* absolute, vt modo dixi, *l.6. de cohortalib.* Sanctionibus consecrata, *l.22. vers. quod si quisquam, de Prætoribus.* Itemque Oracula, *l.1. de rei vindicat. l.1. de Senatorib. l.vn. si per obreptionem. l.10. de extraord. l.18. de Med. & Profess. l.17. de hæreticis. l.vlt. de immunit. concessa.* Oraculum cœleste, *l.1. de Senatoribus.* vt & *Diuini* appellatio tributa: Hinc Diuales Sanctiones, *l.29. de petition. l.30. de erog. mil. ann l.10. de agentib.* Diuina præcepta, *l.2. vt dignit. ordo.* diuino arbitrio decreta, *l.13. de Iudæis.* Diualia beneficia, *l.17. de proximis.* Diuale præceptum, *l.6. de domest. & protect. l.12. de pistoribus. l.6. de suariis.* Lex diualis, *l.2. ne sanctum bapt.* Diualia Scita, *l.30. de erog. mil. ann. l.48. de hæreticis.* Diualia statuta, *l.vlt. de decur. V.R.* Dicuntur & Leges Venerabiles, *l.7. de Prætoribus.* Venerandæ, *l.2. de bonis quæ filiis fam.* Item Leges Salubres, *l.4. de suariis.* Sanctio Salubris, *l.17. de Palatinis.* Oracula Salubria, *l.vlt. de immun. conc.* Dispositio Salubris, *l 8. de operib. publ.* Leges Saluberrimæ, *l.vn. si sec. nupt.* Sanctio Saluberrima, *l.3. de litor. & itiner. cust.* Statuta Saluberrima, *l vlt. de custod. reor.* Præceptio Saluberrima, *l.185. de decurionibus.* Ordinata Salubriter, *l.20. de exactionibus.* Saluta-

Salutaria Statuta, *l.30. de erog. mil. ann.* Definitio Salutaris, *l.16. de Palatinis.* in *Notitia Imperii Theodosiana*, Leges salutares dicuntur: item Leges Consultissimæ, *l. 20. de cursu publ. l. vn. vt intra annum.* Definitio consultissima, *l.11. de agentibus.* Sanctio prouida, *l.24. de erog. mil. ann.* Præceptio iustissima *l. 185. de decurion.* Dicuntur & ad perpetuam temporis obseruantiam, Leges perpetuæ, *l.2. de honor. codicill.* æternæ, *l.22. de Prætorib. l.11. de muril.* Firmæ, *l.2. de reuoc. donat.* Perennes Sanctiones, *l.3. de proximis.* Perpetuum decretum. *l.vlt. de conlat. æris.* Sanctio æterna, *l. vn. de mancip. thermar.* Perpetuo mansura sanctio, *l.vn. quorum bonorum.* Auctoritas mansura in æternum, *l. vlt. de tironibus.* Mansurum in æternum iudicium, *l.14. de Medic. & Profess.* Victura in æternum iussio, *l.5. de hæreticis.* In perpetuum seruanda forma, *l.2. de Fabricensibus.* Quo pertinet & illud; In perpetuum decernimus, *l.2. de iure liber.* & *l.20. de lustrali collat.* Quam maturo etiam consilio ederentur, voce *perpensi* indicatur, *l.2. h.tit. l.11. de testibus. l.29. de annona & trib. l.3. de metallis. l.5. de susceptorib. l.1. de frum. V. Const.* Postremum, ratione Personarum, velut ab omnibus obseruandæ, dicuntur Publica iura, *l.1. de diu. rescr.* Generalia statuta, *l.1. de sentent. ex periculo.* Generalia decreta, *l.13. de priu. eor. qui in S. Pal. l.vlt. de conlat. æris.* Generalis auctoritas, *l.1. de rei vindicat.* Generalis Sanctio, *l.vn. de annona & trib. l.46. de appellat. l.59. de hæreticis.* Generalis lex, *l.22. de erog. mil. ann. l.115. de numerar. l.vlt. de tabular. l.vlt. ne conl. transl. l.181. de decur. l.3. de his qui sup. relig. l.3. de Iudæis l.13. de t...... l.1. de frum. Vrb. Constant.* Hinc & illud: Promiscua generalitate decernimus, *l.vn. ne quis in sua causa.* Generaliter edicimus, *l.11. de pistoribus.* p. 3.

Species Constitutionum, quæ hoc Codice memorantur, & ex quibus hic Codex conflatus est, variæ erant. Primo, Edicta, *rubr.* & *l.1. hoc tit.* & *l.3. de diu. rescr. l.vlt. de priuil. eor. qui in S. Pal. l.17. de tironib. l.8 9. de desertorib. l.vn. de Saturianis. l.1. de veteranis. l.12. de filiis mil. apparit. l.7. de iure fisci. l.3. de appellat.* Vnde & Lex edictalis, *l.vn. quod iussu.* quæ scilicet vel ad populum, vel ad prouinciales quosdam, vel ad prouinciales vniuersos emittebantur, *l.vn. de stratoribus. l.17. de tironibus.* quod & ipsæ inscriptiones Legum præferunt, quas omnes colligo *secundo prolegomenon.* Secundo, fuerunt Rescripta ad Consultationes Magistratuum, quorum plenus est hic Codex, quomodo & ad preces priuatorum nonnullæ. Tertio, erant & Epistolæ, *l.2. de veteranis. l.8. de numerariis. l.6. de cohortalib. l.12. & 15. de Episcopis.* quarum index est in inscriptione vox *salutem:* seu Literæ *l.7. de Prætoribus.* veluti ad Præfectos Prætorio, & Magistros militum, similesque emissæ, *l.3. & 4. de Prætorib.* iuncta *l.7. & l.1. de pascuis. l.19 de petition. l.9. de metallis. l.11. de murileg. l.6 de cohortalib.* ad Consules, Prætores, Tribunos plebis, Senatum, *l.vlt. de accusat l.1. de accusat. l.1 de bonis maternis.* Vnde & sacræ literæ, *l.8. de metatis l.20. de hæreticis.* Quarto, ad Concilia quarundam prouinciarum, *l.3. de inoff. test. l.1. de libertis & eorum lib.* Quinto, erant & *Orationes* ad solum Senatum, quibus Senatusconsulta confirmabantur, vel quæ ad vocem & postulationem Senatus scribebantur, *l.4. de Senatorib. l.1. de Prætoribus,* cuiusmodi sunt leges hoc Codice complures ad Senatum missæ, vel ad Senatum & Populum, quas colligo *Secundo Prolegomenon.* Sexto, memorantur & Pragmatica, *l.3 de decur. & silent. l.36 de annona & trib. l.52. de hæreticis.* Septimo, Constitutionum quoque Principalium speciem constituunt Acta habita in Consistorio, quorum exempla extant *l. vlt. de off. iudic. omn.* (vbi dicam) *l.1. de his quæ admin. l.5. 8. de fide testium. l.vlt. qui bonis cedere* in quibus Princeps ipse de causa cognoscens interloquebatur. Octauo item, Acta in Principiis, *l.2. de veteranis.* Nono tandem, & Mandata, partim Rectoribus prouinciarum data, *l.80. de decurionib. l.20. de operib. publ.* partim Censitoribus, Inspectoribus, Peræquatoribus, missis in prouincias, vt *tit. de censitoribus.* partim iis, qui collationi de religione iussu Imperatoris præsiderent, cuiusmodi est *l.3. de religione.* Tandem Tribunis, & Notariis aliis negotii alicuius conficiendi causa missis, de quo v. *tit. de mandatis Principum.*

Posteaquam scriptæ Constitutiones erant, ferebantur eæ, vnde leges latæ, *l.3. de iure nupt. l.7. ad SC. Claud. l.vlt. de legit. hered. l.8. de Senatoribus.* Nempe emittebantur in prouincias, quo pertinet vox, *Emissa*, in subscriptionibus multarum constitutionum. Mox notione Principis officii, *l.6. de Princip. agentium.* publicabantur: vnde Publicatum Edictum, *l.8. de desertorib.* intimabantur prouincialibus cunctis, *l.6. de cursu publ.* promulgabantur, *l.3 de incest. nupt. l.3. de liber. causa. l.vlt. de pascuis. l.6. de diu. offic. l.6. de iure fisci. l.vlt. de petitionib. l.60. de appellat l.14. de decurionib. l.2. de prædiis & mancip. Curial. l.28 de Episcopis. l.23. 58. 66. de hæreticis.* proponebantur: vnde in subscriptionibus vox hæc *Proposita*, vel *PP.* Id quod vltima ferme Constitutionum clausula iubebatur, publicari scilicet eas: *l.2. quemadm. mun. ciuil.* Intimari a Præfecto prætorio omnibus Iudicibus prouinciarum, *l.vlt. de itinere mun.* Proposito programmate celeberrimis in locis anteferri, *l.37. de hæreticis.* Edictis propositis Præfecti prætorio diuulgari, vel vt ad omnium notitiam peruenirent facere, *l.26. de cohortalib. l.vlt de decur. & silent.* Prælata Oraculi auctoritate firmare, *l.vn. si per obreptionem*: vbi v. quæ dico. Prouinciarum Iudicibus innotescere. *d. l.26. & l.9 de indulg. debitorum.* Propositis edictis minimos maximos monere, *l.vn. de grege Dominico:* Indicare Rectoribus, seu de his eos monere, *l.13. 61. de cursu publ. l.6. de diu. offic* vt & Proconsules, Edictis propositis per omnes prouincias diuulgare. *l.14 de bonis proscript.* prælata iussione prouinciarum Rectores commonere, *l.7. de cursu publ.* per cunctas diœceses sibi creditas publicare Edictis, in *l.2. de Episc. iud.* proposito programmate anteferre, *l.37. de hæreticis.*

reticis. Hinc adeo Data dicitur Epistola PP. cui hæc sacra fuerat antelata, *l. 6. de cohortalib.* prælata, *l. 3. de off. Rector. prou.* prælato legis tenore, *l. 31. de Episcop. in f.* Prælata literis, ad P. V. *l. 11. de metatis.* Prælata literis Vicarii, *l. 4. de custod. reor.* Prælata literis, *l. 22. de cursu publ.* Prælata literis Comitis S. L. *l. vlt. de immunit. conc.* PP. in programmate Vicarii V. R. *l. 25. de annona & trib.* Missa a PP. *l. 2. ne quid publ. lætitiæ.*

Figebantur & quandoque Constitutiones ad æternam memoriam, *l. 11. de murilegulis.* & quidem in tabulis æneis, *l. 4. de priu. eorum qui in sacro pal. l. 1. de alim. quæ inopes. l. 4. de*
p.4. *suariis. l. vlt. de frum. V. Constantinop. l. vn. de iure Italico. l. 2. quemadm. mun. ciuil.* Quandoque tabulis, vel encausto, vel cerussa scribi permittebantur, *l. 1. de veteranis.* vt ad eas, quasi ad præsentia remedia perfugium daretur, *d. l. 4.* Quandoque etiam per omnem annum pendere iubebantur, *l. vn. in f. si certum pet. de chirogr.*

Proponebantur autem in ciuitatibus celeberrimis, de quo prolixe in *Prolegomenis:* idque celeberrimis in locis, *d. l. 37. de hæreticis*, prout res esset, veluti Romæ, in foro Traiani: cuiusmodi vndecim occurrunt, *l. 4. ad SC. Claud. l. 2. ad l. Corn. de fals. l. 6. de adult. l. 3. de sepulchro viol. l. 4. de iure fisci. l. 4. de conlat. donatar. l. 1. de priuil. corpor. V. R. l. 2. de habitu quo vti. l. 2. 31. de petitionib. l. vn. de campo Martio.* In foro Aproniani, *l. 29. de nauiculariis.* in foro suario, *l. 4. de suariis*, in atrio Mineruæ, *l. 3.* seu *vlt. tit. V. de stupratorib.* apud Auctor. *coll. Leg. Mos. & Rom.*

Neque publice tantum proponebantur, sed & allatæ allegabantur in iudiciis, puta in Secretariis Iudicum, *l. 6. de pactis*, vel in Basilicis, *l. 3. de pactis.* In regesta referebantur, *l. 14. de indulg. debitor.* seu legebantur, *l. 4. & 14. de extraordin. l. 11. 23. de Prætoribus. l. vn. ne quis in sua causa. l. 4. de indulg. crim.* Apud acta, *l. 1. de cognitor. l. 2. fin. regund. l. 2. de extraord. mun. l. 14. de Episcop.* seu in actis, *l. 2. de naufrag.* in Senatu, *l. 8. de metallis. l. 13. de accusat. l. 19. de operib. publ. l. 8. 9. de Prætoribus.* idque a Viris Spectabilibus, veluti a Proconsule, *d. l. 8. & 9. de Prætoribus.* per Primicerium Notariorum, *l. 14. de Senatoribus & gleb. coll.* In Pantheo, *l. 10. de pistoribus.* in Senatu recitabantur apud P. V. *l. 14. de Senatoribus. l. 14. de maternis bonis. l. 3. de conductorib. dom. Aug. l. 33. de petition.* in Palatio quandoque, *l. 3. de bonis vacantib.* Legebantur & Constitutiones Imperatorum in Ecclesiis, veluti Romæ, quæ de rebus Ecclesiasticis erant, *l. 20. de Episcopis.*

Eodem etiam sæpe exemplo mittebantur Constitutiones de eadem re ad diuersos Magistratus: Exempla *in l. 8. & vlt. de Princip. agentium. l. 17. de Medicis. l. 51. de hæreticis. l. 71. de decurionib. l. 9. de indulg. debitorum. l. vlt. de cohortalib. l. 11. de diu. offic. l. 187. de decurionib.* seu paria scripta dirigebantur, *l. vlt. de veteranis.* Cætera inscriptionum & subscriptionum arcana habes *in secundo Prolegom.* Hactenus historica.

Nunc succedant *regulæ de vi Constitutionum*, quæ *hoc Codice* continentur. Primo igitur, sine die & Consule, auctoritate carere iubentur *l. 1. h. t.* Secundo, vim eæ sumunt ab earum promulgatione, *l. vn. de Præpos. S. Cubiculi.* Tertio, non præteritis calumniam faciunt, sed futuris regulam imponunt: *l. 3. h. t.* & *l. 3. de Episcopis.* non ad transacta negotia pertinent, verum ad post futura, *l. 4. in f. de donat.* Quo pertinent variæ voces legibus additæ: velvti, *posthac*, vt *l. 1. h. t. In futurum*, vt *l. 9. eod.* Quandoque tamen, vt in præteritum vim suam porrigerent, constitutum; vt *l. vn. de commissur. rescind. l. 3. in f. de incest. nupt. l. 1. ad SC. Claudianum. l. 1. de actionib. certo temp. fin. l. 4. de bonis vacantibus. l. 7. 17. de hæreticis. l. 5. de canone frum. V. R.* Quarto, quod ad pendentia negotia attinet, eo quoque porrectæ leges, vt *l. 7. de legit. hered.* & *l. vn. de bonis Clericorum*, vers. *ita vt: l. 6. vnde vi.* Quinto, ignorare Constitutiones, vel dissimulare, nulli licet, *l. 2. h. t.* Sexto, Principes quoque iis teneri se professi sunt, seque subiecerunt, *l. vlt. de conduct. & hom. domus Augustæ. l. vn. si per obreptionem.* Septimo, Iudices rigorem legum mollire non possunt, *l. 8. de appellat.* Octauo, Officiales Iudicum eas Iudicibus ingerere debebant; & ni id facerent, plectebantur: de quo sunt plures leges, inter alias vid. *l. 15. de pœnis. l. 8. de appellat. l. 12. de pistoribus.* Nono, anteferendæ Constitutiones generales beneficiis specialibus seu rescriptis, *l. 3. h. t.* de quo v. plenius Paratitlon *de diu. rescriptis.* Decimo, sacrilegi, & sacrilegium admittere dicti, qui eas temerarent, *l. 2. vt dignit. ordo. l. 9. de curiosis. l. 13. de priuil. eor. qui in S. P. l. 30. de erogat. mil. ann. l. 24. de petitionib. l. 5. de relationib. l. 6. de appellat.* Vid. & Vegetii *præfationem lib. 2. de re militari.* Vndecimo, tyrannorum leges & rescripta, his deuictis, infirmata, quæ contra ius scilicet scripsissent, non vero legitima, *l. 1. 3. 5. de infirm. his quæ sub tyr.* & *l. 1. de cohortalibus.* Duodecimo, quod nominatim posterioribus Constitutionibus mutatum non est, id nec abrogatum censetur, *l. 54. de appellat.*

DE

P. 5.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM ET EDICTIS.

De DIE & CONSVLE *in Edictis & Constitutionibus necessario.*

I.* Imp. CONSTANTINVS A. ad Lusitanos. (a)

SI qua (b) posthac Edicta, siue Constitutiones, sine die & Consule fuerint deprehensa, (c) auctoritate careant. Dat. VII. (d) Kalendas Aug. Sabariæ, (e) Probiano & Iuliano VV. CC. COSS. (f) (A. D. 322.)

INTERPRETATIO. *Quæcunque leges* (g) *sine die & Consule fuerint prolatæ,* (h) *non valeant.*

NOTAE.

(*) *Lex 4. Cod. Iust. de diuersis Rescriptis*, hinc miro flagitio a Triboniano interpolata est: & ita quoque deinceps in Decreto relata, seu canonizata, *Can. 16. C. 25. Qu. 2.* & apud Burchard. *lib. 2. c. 27.* *GOTHOFREDVS.*

(a) *Lysitanos* : Cod. Iust. vbi & Codices nonnulli præferunt, *ad Bassum PP. IDEM.* Non male *Lysitanos* in Cod. Iustin. *Lysitania* enim *L. 8. D. de Censib.* scribitur, & L. Andreas Resendius in Commentar. ad Vincent. hanc lectionem ex Stephano *de Vrb.* & inscriptionibus marmorum defendit. Vide V. C. Schottum in Obseruat. ad Pompon. Melam *de sit. Orb. Lib. II. c. 6. init.* *RITTER.*

(b) *Si qua beneficia personalia sine die*, &c. ita Cod. Iust hæc interpolauit, de quo mox. *GOTHOFRED.*

(c) *Deprehensa* : ac proinde prolata, vt interpres; in iudiciis scilicet. *IDEM.*

(d) *VI.* in Aniano Regio : *V.* Cod. iust. & in Til. edit. *IDEM.*

(e) *Sabaria*, Pannoniæ vrbs, & quidem primæ. v. Notitiam Imperii sub Comite S. L. per Occidentem : in qua prouincia sæpe versatus est Constantinus M. per hos annos, & hoc nominatim anno Sarmatico bello inligatus, vnde & victoriam retulit hoc ipso anno. Vide *Consularia Theodosiana nostra*, seu *Chronologiam.* Vt & Constans quandoque ibi egit: vide *l. 6. infr. de petitionib.* & Valentinianus Sen. teste Ammiano Marcellino, *lib. 30. c. 5.* Ibidem proposita dicitur eiusdem Valentiniani constitutio, quæ data est ad Probum PP. *lex 15. infr. de susceptoribus.* Male vero in *Cod. Iust.* hic habetur *Samariæ.* *IDEM.*

(f) In Cod. Wurceburg. abest Iulianus, legiturque, *Probiano Cons.* *RITTER.*

(g) *Leges* : *hic*, & *l. prox.* Edicta, Constitutiones, in *ipsa l.* v. Paratitlon. *GOTHOFRED.*

(h) Cod. Wurceb. *delatæ.* Si quis ex antiquis ita, non displiceret. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

DIEI & CONSVLIS characterismo, siue DATA, (vt hodie in vsu loqui mos est) carentes Constitutiones, Edictaque Principum *deprehensa*, inque iudiciis prolata (vt Interpres, qui male Anianus perhibetur) auctoritate *posthac* carere oportere definit hoc Edicto, ad Lusitanos emisso, Constantinus M. Ad hanc quoque sane mentem, vt omittam, quæ eleganter Libanius in panegyrico Iuliani Imp. & generaliter de Consularis nominis adiectione, & dignitate in Actis publicis, priuatis, conficiendis scribit post Constantinum M. Chrysostomus, de verbis Hieremiæ, *non est in homine via eius, serm. 1. tom. V. Sauil. edit. p. 172.* seu *tom. III. editionis Parisiens. p. 915.* Καὶ νόμον μὲν ὐδεὶς ἀναγνώσεται βασιλικὸν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ᾽ ἂν μὴ τὸν χρόνον εἴπῃ, καὶ τὸν θέντα ἐπιδείξει, καὶ ὑγιῆ, καὶ ὁλόκληρον αὐτὸν παράσχηται, κολάζεται, καὶ δίκην δίδωσι τὴν ἐσχάτην, id est, *Et Constitutionem Imperatoriam nemo simpliciter & temere recitabit, verum nisi tempus dixerit, & auctorem designauerit, & integram atque illibatam proposuerit, punitur, & grauissimam pœnam luit.* Qui locus etiam, vt id obiter moneam, illustrat Modestini *legem vlt. D. ad leg. Corn. de falsis.* *Si quis falsis Constitutionibus, nullo auctore habito, vtitur, lege Cornelia aqua & igni ei interdicitur.* Neque enim standum est βασιλικῶν, seu Græcorum interpretationi, qui eam *legem* interpretantur de Constitutionibus nondum approbatis, vel *Glossæ*, quæ de nondum subscriptis, vel signatis id accipit: Imo enim *Constitutiones nullo auctore habito*, sunt Constitutiones, quarum nullus auctor habetur, de quibus fides fieri non potest, certo & indubitato comperto auctore earum, demonstrato, probato. Quam in rem sane fit quoque probatio ex *Data.* Ennodius quoque Episcopus Ticinensis (qui circa An. D. 508. scribebat) *lib. 1. epist. 5.* de Consule agens; *Deus bone*, inquit, *quantum est vnius vocabulum hominis, impensum in dictandis* LEGIBVS *laborem vel stabilire posse, vel* SOLVERE? Ab eadem certe mente est veterum illa olim in foro religio, circa diem & Consulem accurate adsignandum in Constitutionibus Imperatorum legendis, allegandis, recitandis. Quod ostendit *Consultatio* veteris cuiusdam Iurisconsulti, in qua is, ad fidem iis, quæ profert, faciendam, Constitutiones adscripto die & Consule exactissime refert, ita quidem etiam, vt varios ex variis Codicibus Gregoriano & Hermogeniano alicubi adsignet. Quin imo & Rescriptis olim diem & Consulem subiici solitos, apparet ex antiquissimo libello, quo corporum fictili sarcophago ad tempus commendandorum Prin-

Principalis auctoritas postulatur: nam post verba Rescripti statim adiungitur: *Iubentius Celsus Promagister subscripsi III. Non. Noemb. Antio Polione & Opimiano Kos. ordinariis, Seuero & Sabiniano Cos.* Exstat id in Gruteri *Corpore Inscript. p. 607. num. 1.* Ergo dies & Consul necessario requisitus a Constantino M. *h. l.* in Constitutionibus. At enim post Constantinum M. seu post hanc legem, non vsquequaque hanc constitutionem stetisse, fidem faciunt
P. 6. sequentia. *Primo* quidem, hunc quoque in Codicem Theodosianum constitutiones nonnullæ relatæ extant, quæ die & Consule carent: veluti *lex vn. inf. de perfectissimatus dignitate*, nisi potius ibi Consules excidisse quis putet.

Secundo, sub Honorio Imp. de Rescriptis, imo & de Constitutionibus in genere, quod ea sine die & Consule nihilominus valerent, fidem faciunt Acta Collationis Karthaginiensis, quæ habita fuit post Consulatum Varanis A. D. 411. Nam, quod cognitionis ibi Tertiæ capitula sex edocent, puta *524. 525. 526. 527. 528. 529.* cum super Rescripto quodam ipsiusmet Constantini controuersia inter Catholicos & Donatistas exorta tum fuisset, interlocutio Marcellini Tribuni & Notarii, in ea Collatione cognitoris, definiuit, *Imperiale rescriptum, cui desit Consul & dies, in dubium reuocari non posse.* Quod B. Augustinus, *in Breuiculo collationis istius die tertio, tomo VII. p. 593.* (a) ita quoque plenius adhuc effert: *Cognitor interlocutus est, euidentissimis* LEGIBVS *definitum esse, Imperialia* CONSTITVTA, *etiamsi Consules non legerentur, in dubium non vocari.* Quod & ipsum paulo post sic rursum effert: *Etiamsi Consul desit, non impediri Imperialis* CONSTITVTI *veritatem.* Vbi vides etiam, leges ῥητῶς huic nostræ Constantinianeæ directe contrarias laudari.

Tertio, Iustinianus quoque disertis verbis iussit, Constitutiones sine die & Consule in Codicem nominis sui relatas, seu authentico volumine & *Corpore Iuris* (vt loquuntur) inclusas, nihilominus valere: abrogata in eo tacite hac lege, *constitutione de nouo Codice faciendo, §. 2.* verb. *& si quæ earum:* & *de Iustinianeo Codice confirmando, §. 3.*

Quarto, Tribonianus hanc Constantini legem, quæ est de Edictis, seu de Constitutionibus generalibus, ad beneficia nominatim personalia, seu ad Rescripta, vt loquuntur, gratiosa, seu gratiæ, certis specialiter concessa personis, Codici non inserta, interpolatione sua retulit, eamque adeo alium in titulum, puta titulum *de diuersis Rescriptis* coniecit. Cuius rei ratio hæc a nonnullis redditur; ideo in Rescriptis diem & Cos. requiri, quod anno finiantur seu exspirent. Quæ & falsa hoc iure, & inanis ratio est. (b) Et certe, cur non idem in non personalibus, quæque ius commune continent, obtinere debeat? non videre se, *ibidem* Accursius recte notauit; cuius sententiam sequuntur Cynus & Albericus, quorum sententiæ firmandæ argumentum certissimum ex hac lege nostra integra, & incorrupta, nunc adiici velim: Quanquam id fecisse videtur Tribonianus propter varias, vt modo dixi, constitutiones, sine die, & Consule in Codicem suum relatas, quas nihilominus valere voluit. Ad legis nostræ mentem redeamus; non possum quoque omittere, post Iustinianum, Imperatoris Lotharii legem, *Longobard. lib. 3. tit. 38.* (c) de Scripturis sine mense, & die. *Auditu comperimus, in finibus Tusciæ talia scripta esse prolata, quæ sunt absque mense, & die mensis: de quibus volumus, vt si deinceps prolata fuerint, nullum habeant vigorem.* Vide & legem Alamannorum similem *titulo 43.* Tandem, in praxi super hac quæstione, num Data necessaria sit in legibus, seu an leges valeant sine die & Consule? vide Bartolum, *ad §. penult. de nouo Cod. faciendo:* & ad constitutionem Henrici Imp. *Extrauagant. Tit. I.* ad illa verba, *Data Pisis:* & latius per Glossam *ibid. Tit. II.* verb. *data.*

Quænam autem huiusce *legis* ferendæ *Occasio*, quæ *Caussa*, Constantino M. fuerit, quonam proinde hæc vocula POSTHAC respiciat? videre pretium operæ est. Super eo vero tres mihi coniecturæ siue sententiæ sub manum nascuntur: *Primo* videri cui possit, Constantinum M. *hac l.* retro latas constitutiones, etsi die & Consule carentes, confirmare, quæ videl. in scriniis Memoriæ plures ita adseruabantur; quod ipse minime admitto. *Secundo* putet quis, eas nominatim constitutiones sine die & Consule a Constantino *hac l.* confirmari, quæ in Codicem Gregorianum & Hermogenianeum coniectæ fuerant: cui argumentum præbeat, quod interpres, *ad l. vn. inf. de responsis prudentum*, scribit, Gregorianum & Hermogenianeum confirmari ex *lege* priori *huius tituli.* Quanquam verosimilius ex his interpretis verbis colligas, ante *hanc leg.* vnam* saltem constitutionem in integro Codice Theodosiano fuisse: in hoc vero *Gothico* quinque priorum librorum *breuiario* desiderari: qua scil. Codices illi duo confirmati fuerint. Verum neque hæc mihi interpretatio placet: verum ista relata voce *posthac*, ad verba illa, *fuerint deprehensa*, id est, prolata: videl. fidem deinceps abrogandam omnibus Edictis & Constitutionibus Principum, etiam ætate superiorum, quæ hoc tempore passim in foro circumferebantur, inque iudiciis proferebantur, nullo certo die aut Consule adscripto, nulla certa auctoritate, nullo auctore habito, quæque proinde suppositæ esse poterant: nempe cum de eo querelæ ad Constantinum M. perlatæ fuerunt. Et certe non temere est, quod hæc lex, *ad Lusitanos* emissa dicitur, i. e. ad Concilium Lusitanorum: qui cum de rebus ad salutem suam pertinentibus in Concilium coissent, (pro more tum recepto, de quo *infr. lib. 12. de Legatis, & decretis Legationum*) missis ad Constantinum M. Imp. Legatis, & decretis, inter cætera quoque de incondita incertaque edictorum & constitutionum turba, questi videntur, ac nominatim, quod constitutiones Principum in iudiciis sæpe sine die & Consule iactarentur, allegarentur, legerenturque (de quo more legendarum, allegandarum iuris constitutionum in iure, dico *ad l. vn. inf. de responsis prudentum*: eiusque moris exempla passim occurrunt apud Symmachum *lib. 10.*) Cui rei hoc rescripto suo ad Lusitanos emisso remedium Constantinus adfert: iusso, vti POSTHAC, *deinceps*, Edicta omnia, seu constitutiones Principum, deprehensa, prolata in iudiciis, auctoritate carerent. Et certe ratio huius rei manifestissima est: ad præcidendam, inquam, falsi materiam id ita constitutum: quia vt Glossa quoque ait ad *Can. 16. C. XXV. Qu. 2.* vix aliter probari falsum potest. Nempe, vt temporis characterismus dieique proinde & Consulis adiectio cæteroquin in omni instrumentorum genere instar lucernæ est: de quo extant elegantes loci Chrysostomi & Libanii; ita contra, si dies & Consul constitutionibus non addantur, haud difficile est constitutiones ementiri: Quarum alioquin etiam falsitas falso temporis seu Datæ characterismo facillime detegitur: cui rei hodie complurium monumentorum ψευδεπιγράφων Data argumento esse potest. Securitatibus ita quoque, i. e. apochis quæ a susceptore aurario dabantur, dies, Consul, & mensis inseri debebant; *l. 173. de decurionib.* quo & descriptionis æquitas illustraretur, & descriptus documentis euidentibus fulciretur. Et hæc quidem ad *hanc legem* sufficiant, de die & Consule in Constitutionibus

(a) Edit. Basil. de an. 1569. In edit. Benedict. Parif. 1694. Breuicul est T. IX.

(b) IAC. CVIACIVM refutat, qui hanc opinionem tuetur in *Paratit. ad Cod. Tit. XXIII.*

(c) Apud LINDENBROGIVM *Cod. LL. Antiq.*

tionibus requisito: ἐκ παρέργυ hic nonnulla addamus adfinia, & quidem numero sex.

Primo, de priuatorum actibus & negotiis, ac nominatim de testamentis, vtrum ibi dies & Consul requirantur? dicam ad *leg. 6. infr. de testam.* & ad *l. 9. de infirmand. his quæ sub tyrann.* ex Modestini
P.7. libro *Regularum*, Chrysostomo *homilia 2. de Osia*, & verbis illis, *Vidi Dominum* &c. *circa fin.* & *homilia 9. ad Coloss. edit. Comel. p. 1381.* Libanio *orat. Panegyrica in Consulatum Iuliani.* Nouella *Iustiniani 107. cap. 1.* *Secundo*, de pactis, item & de testamentis, vide quoque Visigoth. *lib. 2. t. 5. l. 1. 2.* *Tertio*, quod fidei formulas seu ἐκθέσεις attinet, alia olim earum ratio habita; eas quippe sine die & Consule esse vult Athanasius *de Synodis Arimini & Seleuciæ.* *Quarto*, de iudicialibus actis, videnda est *Nouella Iustiniani 47.* *Quinto*, de ecclesiasticis gestis & decretis, vtrum his dies & Consul addi debuerint, videnda acta collationis Karthagin. *die 3. c. 351. 353. 354. 384. 385. 393. 397. 401. 436. 437. 438. 529.* *Postremum*, Episcoporum *Ordinationi* Consulem & diem addi voluerunt patres Mileuitani, A. D. 401. *canone 89.* Codicis Africani: *Vt qui deinceps Episcopi ordinarentur, literas ab ordinatoribus acciperent, manu eorum subscriptas, & Consulem atque diem continentes.* Nempe, quia inter eiusdem prouinciæ Episcopos id obseruabatur, vt qui prior ordinatus esset, priorem quoque & potiorem locum obtineret.

IGNORARE vel DISSIMVLARE *nulli Constitutiones licere.*

II.* Imppp. VALENTINIANVS, & THEODOSIVS, & ARCADIVS AAA. (a) Flauiano (b) PF. P. Illyrici & Italiæ. (c)

PERPENSAS (d) Serenitatis nostræ longa deliberatione Constitutiones (e) nec ignorare quemquam, (f) nec dissimulare permittimus. D. VI. Kal. Iunii, Vincentiæ, (g) Tatiano & Symmacho Coss. (391.)

INTERPRETATIO. *Leges nescire nulli liceat, aut quæ sunt statuta contemnere.*

NOTAE.

* L. 12. *Cod. de iuris & facti ignorantia*, ex *hac leg.* translata est, amputatis quinque prioribus vocibus. Neque male in illum *Cod. Iustin.* titulum hæc *lex* relata est: *Iuris* enim nomen etiam Constitutiones complectitur: imo *Ius* sæpe pro Constitutionibus κυρίως: alias *Iura* & Constitutiones opponi videas, vt *l. 25. infr. quorum appellat. non recip.* Coniungenda autem huic *legi*, est famosa *lex 6. infr. de contrah. empt.* Meminit *huius* quoque *leg.* Hincmarus *ep. 7. c. 27.* *GOTHOFREDVS.*

(a) In Cod. Wurceb. desunt AAA. nomina. *RITTER.*

(b) *Flauiano* huic PP. inscribuntur variæ constitutiones per annum 391. & 392. Quin & *lex 13. infr. de pœnis*: De hoc Flauiano plene ago in *Prosopogr.* ex Symmacho, *lib. 2. & 3.* Sozomeno, Paulino, Rufino. *GOTHOFRED.*

(c) De hac *Præfectura Prætoriana Illyrici & Italiæ*, dicam mox. *IDEM.*

(d) Alias, *Perpensa*: quomodo & apud Am. Marcellinum, & *l. 3. inf. de metallis*, locis quæ mox proferam. Ego vero malim hic retinere *perpensas constitutiones.* *IDEM.* Cod. Wurceb. *perpensa*: miror nostrum hanc lectionem non recepisse, quam tamen tot loca similia confirmant. *RITTER.*

(e) *Principum* additum Cod. Iust. *GOTHOFRED.*

(f) Contrahentes forte: *arg. d. l. 6. de contr. empt.* *IDEM.*

(g) Ibidem, *Vincentiæ* inquam in Italia, Venetiarum ciuitate, data eodem die *lex 13. inf. de re militari*: vbi Theodosius ex Italia in Orientem rediturus hoc anno fuit: vid. *Chronol.* Fuit alia ab hac Vincentia Valeriæ, quam memorat *Notitia imperii.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IGNORARE, vel DISSIMVLARE Principum constitutiones vt cæteroquin nulli licet, *l. 2. inf. vt dignitatum ordo*: seu promulgatas nescire, *l. vn. in f. infr. si certum petat. de chirograph.* neque earum ignorantia se quisquam excusare potest: *l. vn. inf. de act. certo temp. fin.* Visigoth. *lib. 2. tit. 1. l. 3.* (quo perperam refertur *lex 9. Cod. de legib.* desumpta ex *Nouella* Martiani *de matrimoniis Senatorum*, *tit. 4.* cuius longe alia sententia est) ita suas nominatim constitutiones ignorari, vel dissimulari non patitur *hac lege* siue Valentinianus Iun. siue Theodosius M. est enim hæc lex de earum numero, quæ Theodosio M. in Occidente posito, *Theodosio-Valentinianeæ* dici possunt: suas, inquam, constitutiones, *longa*, vt ait, *deliberatione perpensas*, id est, noua Edicta: quæ verba Tribonianus recidit: est enim hæc lex proprie de nouis Constitutionibus accipienda, quas scilicet magna deliberatione, seu maturitate, habito tractatu in Consistorio suo Imperator, promulgat. *Perpensa* scilicet, vt in commune dicuntur quæ fiunt maturo consilio (quomodo etiam Mamertinus *Panegyr. c. 29.* Nec sane potest imperitorum in confusa multitudine quidquam esse PERPENSVM) ita a Principibus solemni verbo dicuntur ea, quæ ipsi in Consistorio suo, causa plene deliberata, maturo tractatu, sententiarumque munimine, decernunt, vt loquitur alioquin *lex 1. infr. de frumento vrbis Constantinopol.* non, vt aliquando fieri adsolet, & vt Ammianus Marcellinus loquitur, transeunter, velutique per transennam, ad vnius forte desiderium, negligenter, aut præcipitanter. Ita certe quoque idem Marcellinus *lib. 14. c. 1.* *Quidquid Cæsaris implacabilitati sedisset, id veluti fas IVSque PERPENSVM confestim vrgebatur expleri.* Idem *lib. 22. cap. 9.* *Omnibus quæ res diuersæ poscebant, & tempora,*

pora, PERPENSA DELIBERATIONE *dispositis.* Et *lib. 30. cap. 5. Quibus sæpe eadem iterantibus hactenus perpensa deliberatione respondit.* & non semel alibi. Omitto alia exempla: vide saltem (*leg. 11. in pr. inf. de pœnis:* (a) *l. 13. de testibus*) *l. 29. de annona & trib. l. 3. de metallis*, seu *l. 1. Cod. Iust. eod.* vbi Valentinianus pariter, *perpensa deliberatione duximus sanciendum*, nouam ibi rationem inuehens, qua aurum abundare posset. Ita & *l. 5. de susceptor. Perpenso prospeximus studio.* Ita & *l. 1. inf. de frumen. Vrb. Const.* de affectata nouo quodam instituto pecunia coëmptioni frumentariæ agens: *Nec cuiquam liceat, hæc* PERPENSA *vllo pacto conuellere, ne non modo tot sententiarum violare munimina videatur, sed & familiari dispendio quatiatur.* Valentinianus Tertius quoque *Nouella, inter Theodosianas 19. de inuasoribus, l. 2.* vt *si quid in legibus ferendis post impetum primum deliberatio properata deliquerit, hoc Consilio* PERPENSIORE (ita reponen-
P.8. dum, loco *propensiore*) *reuocetur.* Sic & Marcellinus *in coll. Carth. I. cap. 30. perpensa enim Clementissimus Imperator moderatione constituit.* Glossæ quoque, *perpensas δοκιμαϑείσας ; σαθμηϑείσας*: & *perpensa σαθμητία*: quæ Glossarum illarum auctor ex iure mutuatus est, cum alioquin vox ipsa mutuata sit *ἀπὸ τῆς σαθμητικῆς*: vbi & apud Agrimensores *perpensum ferramentum* dicitur, ad perpendiculum & libram positum: & *perpensus rigor*, qui ad perpendiculum fune extento dirigitur. Ad rem. Huiusmodi igitur constitutiones ignorare nulli licet. Non idem proinde de *rescriptis* dicendum est, quæ vtique ignorare multi iure possunt: iis tamen adhuc rescriptis exceptis, quæ corpore iuris inclusa, seu in Codicem relata sunt complurima; generalium quippe illa vim Edictorum nihilo secius obtinent. Quæ causa forte Triboniano fuit, in *l. 12. Cod. Iust. de iuris & facti ignor.* quæ hinc alioquin desumpta est, expungendorum horum verborum, *perpensis Serenitatis nostræ longa deliberatione*, &c. Cæteroquin sane ignorantia *iuris* neminem excusari notissimi iuris est, *κἂν ἀμαθέςατον*; de quo sunt Patrum quoque loca: Athanasius inter alios, *νόμȣς Ῥωμαίων ἀγνοεῖν ἀκίνδυνον ȣ̓δενὶ*: *leges Romanorum ignorare nemini tutum:* Gregorius Nazianzenus, *orat. de laudibus Athanasii 21. πῶς γὰρ ȣ̓κ ἄτοπον, Ῥωμαιων μὲν νόμον μηδενὶ ἀγνοεῖν ἐξεῖναι, μηδ᾽ ἂν σφόδρα ᾖ τις ἀγροικίας, καὶ ἀμαθέςατος. Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico & indocto, ignorare liceat.* Alludit & Chrysostomus *hom. 26. ad Rom. ἔςι γὰρ ἔςι καὶ ἀγνοίας δȣ̃ναι δίκην ὅταν ἡ ἄγνοια ἀσύγγνωςος ᾖ*: *Erit enim, erit inquam, quando & ignorantiæ pœnas dabimus, quando scilicet & ipsa ignorantia veniam non habebit.* Milites tantum, quod protritum, propter armatæ militiæ simplicitatem; mulieres, ob sexus fragilitatem; minores, propter ætatis imbecillitatem quandoque excusantur; vide *l. vlt. inf. de integ. rest.* & *l. 3. inf. de sponsalibus.* Omitto his similia, quia obuia; & in genere v. titulum *de iur. ignorantia.*

At enim non æque illud obuium hactenus vel cognitum, quanam occasione hoc ita nunc a Valentiniano Iun. vel Theodosio M. constitutum fuerit, quæque adeo genuina species huic legi aptanda veniat. Sane argumento celeberrimæ *l. 6. inf. de contrah. empt.* cui hæc coassanda venit, inducor omnino, vt credam, legem hanc proprie ad illius speciem pertinere, quam vtique nouam, longaque deliberatione perpensam Valentinianus Iun. & Theodosius M. promulgauere; vt proinde legis huius ad hypothesim illius aptatæ, hic sensus esse possit: Proximum & consortem, venditurum alii extraneo rem suam, proximum & consortem vendere sibi, seque adeo in venditione iure *προτιμήσεως* præferre deinceps inuitum adigentem, ignorantia legis illius non excusari: atque hoc fuerit, quod lex ait, *nec ignorare:* ignorare, inquam, faciendo, vt Oldradus, & cogendo, vt in specie *huius leg.* Quin imo proximum & consortem proximo & consorti rem suam vendituro, qui hac veteri nænia seu superstitione teneatur, quasi integrum sibi non sit, extraneum proximo vel consorti in emptione præferre, illius *legis 6.* beneficium ignoranti suggerere debere, non vero dissimulare, dissimulantem alioquin & celantem puniri: atque hoc fuerit illud, quod lex ait, *nec dissimulare permittimus.* Quam *dissimulandi* vocem hic *Iustinianei Codicis* interpretes plerique omnes expendere, vti par erat, dissimulant hactenus; nisi quod Oldradus in genere *prætermittendi* verbo expressit. Neque vetus etiam *huius legis* interpres eam recte accepit, cum *contemnendi* voce eam expressit. Quanquam & simplicius *dissimulare* hic pro negligere accipi possit: quo sensu vox *dissimulandi* & *dissimulationis*, apud Symmachum passim hoc tempore effertur. Et vid. *l. 34. inf. de Episcop. Ecc. & Cler. si priuilegia cuiusquam fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta.* Sic igitur in *huius leg.* specie, priuatus quoque dissimulans punitur, vt in aliis compluribus causis dissimulantis pœna est: vide vel *l. 1. § 1. & l. 13. in pr. D. de act. empti. l. 1. C. Iust. de peric. tutor. l. vn. inf. de ingenuis qui tempore tyranni.* pariter vt iudicis iura dissimulantis in sp. *l. 2. Cod. Iust. de legibus.*

Cæterum, quod de suis nominatim constitutionibus Imperatores *hac leg.* constituunt, id iam de omnibus Principum constitutionibus promulgatis, ex *huius Codicis* quoque conditorum mente accipiendum est, & ita Tribonianus quoque accipi voluit: quod & Ioannes vetus interpres recte notauit. Tandem notandum, Hincmarum *cap. 27. ep. 7.* hanc *legem* cum *Can. 4. dist. 38.* conferre, in quo idem PP. de *Canonibus* scribit.

Posteaquam de *huius leg.* sententia egimus, superest de singulari eiusdem inscriptione videamus, quandoquidem quæ eius occasione semel dixerimus, ad multarum deinceps aliarum constitutionum illustrationem factura sunt. Notandum igitur in ea, quod *Flauianus* signate *Præfectus Prætorio Illyrici & Italiæ* dicitur. Huiusmodi vero Præfecti Prætorio, qui ita designantur, sequentes mihi occurrunt. *Primo* quidem sub Valentiniano Iun. Theodosio & Arcadio occurrit mihi *Prætextatus* An. D. 387. in *veteri inscriptione*, quæ Romæ extat, vbi diserte *PP. II. Italiæ & Illyrici* vocatur, in *corp. inscript. Gruter. p. 1102. n. 2.* quanquam idem in *altera inscriptione, p. 486. num. 3.* dicitur conuerso ordine & auctius *Illyrici, Italiæ & Africæ* Præfectus. II. *Polemius* An. D. 390. in *l. 26. & 28. infr. de operibus publicis.* (quanquam in *Cod. Iustin. l. 9. de off. Rectoris prouinciæ*, simpliciter *PP. Illyrici* vocatur:) III. *Flauianus* hic noster A. D. 390. & 391. *hac l. & d. l. 6. infra de contrah. empt.* quæ huic, vti dixi, coassanda est. Eandemque inscriptionem præfert & lex. *13. de pœnis*, quæ annum 382. perperam præfert. Exinde sub Theodosio M. occurrit A. D. 392. & 393. *Apodemius*, PP. Illyrici & Ital. *l. 51. inf. de appellat.* qui tamen etiam simpliciter *PP. per Illyricum* vocatur, *l. 12. & 13. infra de Legatis*, & vitiose in *l. 21. inf. de nauicular.* dicitur *PP. Illyrici, & Africæ.* Et hi quidem Præfecti Prætorio Illyrici, & Italiæ speciales mihi occurrunt. Quanquam & hoc ipso temporis spatio Præfectus Prætorio per Illyricum absolute memoretur in Theodosii M. *l. 17. de cohortalib.* A. D. 389. At enim antea sub Iuliano, Valentiniano Sen. & sub Gratiano, & postea sub Honorio, Præfectus Prætorio vnus idemque tribus diœcesibus præfuit, puta, *Italiæ, Illyrico, & Africæ:* vt de illis temporibus agam. Ammianus Marcellinus diserte *lib. 21. cap. 12.* Mamertinum sub Iuliano

(a) Sine dubio est intelligenda *L. 11. D. de pœn.* vbi legitur, *sed perpenso iudicio.* Alteram legem allegatam frustra quæsieris. Placuit hinc lineolis vtramque includere.

liano A. D. 362. & sub Valentiniano A. D. 364. & 365. *lib. 26. cap. 5.* Præfectum Prætorio Italiæ, Illyrici & Africæ fuisse testatur. Idque ipsum etiam constitutiones ad eundem Mamertinum datæ ostendunt: de vrbe Roma testis est *lex 1. inf. de equestri dignit. l. 12.* & *4. de annonis ciuicis:* de suburbicariis regionibus, *lex 9. de annona & tributis:* de Italia, *lex 1. inf. quibus equorum vsus.* & *d. lex 9. de ann. & trib.* de Sicilia & Sardinia, *lex 12.* & *16. inf. de cursu publ.* de Illyrico, *lex 8. de numerariis.* de Africa, *lex 1. de militari veste,* & *lex 4. de susceptoribus.* Mamertino *Rufinus* in ea Præfectura Prætoriana Italiæ, Illyrici, Africæ successit, teste Am. Marcellino *lib. 27. cap. 7.* ad quem alioquin plures extant constitutiones per A. D. 366. 367. nulla Præfecturæ designatione addita. Rufino successit *Probus* in eadem Præfectura Prætoriana, eodem Marcellino teste, *lib. 27. cap. 11.* ad quem datæ sunt variæ constitutiones: quarum vna etsi nominatim præferat *P. P. Illyrici,* puta *lex 1. inf. ne damna prouinc.* ex aliis tamen pluribus liquido colligere
P. 9. est, eum Italiæ, Illyrico, Africæque simul præfuisse: de Illyrico quippe & Italia Romaque fidem facit *lex 28. de cursu publico,* quæ ad A. D. 368. referenda est. *l. 8. de filiis milit. appar. l. 1. ad leg. Corn. de sicar. l. 15. de susceptor. l. 16. de oper. publ. l. 6. de metall.* item de Illyrico & de Macedonia, A. D. 370. *lex 7. de metallis.* de Africa, *lex 7. de lustrali collat.* A. D. 369. In veteribus quoque inscriptionibus idem Probus Præfectus Prætorio *Italiæ, Illyrici, Africæ,* dicitur apud *Gruterum p. 450. n. 2.* sic tamen, vt addita Galliarum diœcesi, cui & idem præfuit, *Præfectus Prætorio* quater dicatur: de quo v. & alteram *inscript. eadem pag. 450 num. 1.* sed magis confusam. Claudianus pariter in Probini, filii eius, & Olybrii Consulatum, *v. 57.*

Acta Probi narrare queam, quot in ordine gentes
Rexerit, ad summi QVOTIES *fastigia iuris*
Venerit, ITALIAE *late cum frena teneret,*
ILLYRICOSQVE *sinus, & quos arat* AFRICA *campos.*

Et post, *v. 167.*

Vt pigeat meminisse Probi quo iudice, vram
Vidimus Hesperiam, fessasque resurgere gentes.

Exinde sub Gratiano & Valentiniano iun. A. D. 377. 378. 379. 380. reperio *Hesperium* PP. quem Africæ præfuisse docet *lex 34. de cursu publ.* Illyrico & Italiæ, *lex 11. de lustrali collatione.* vbi tamen etiam de Galliis agitur. *Ausonium* item, qui se *Præfectum Gallis, & Libyæ & Latio* vocat: & alibi *Protreptico ad Nepotem, Præfecturam* se *duplicem* gessisse dicit: & nominatim *in gratiarum actione ad Gratianum, Galliarum* sese *Præfectum* fuisse diserte ait. (a) Item reperio A. D. 378. *l. 7. de metallis,* Illustres viros Præfectos Galliarum, & Italiæ: Italiæ inquam, & sic totius Præfecturæ Prætorianæ Italiæ. Tandem reperio, sub extremis Gratiani Imp. Merobaude II. & Saturnino Coss. i. e. A. D. 383. in *l. vn. si per obreptionem.* Probo PP. cui ea lex inscribitur, Italiam, vrbicarias regiones, Africamque & Illyricum paruisse. *Igitur sinceritas tua id ipsum per omnem Italiam, tum etiam per vrbicarias Africanasque regiones, ac per omne Illyricum, prælata huius oraculi auctoritate firmabit.* Quæ cum ita sint, iam apparet, cum antea vni Præfecto P. paruissent Italia, Illyricum & Africa, (quod & postea rursum obtinuit) post Gratianum demum, sub Valentiniano iun. Præfecturam Prætorianam Italiæ immutatam, turbatamque. Maximus videl. tyrannus, qui Galliis iam incubabat, Italiæ quoque & Illyrico imminebat, ab eo videlicet tempore, ad id vsque tempus, quo post Valentiniani iun. cædem, Eugenio altero tyranno cæso, Theodosius vniverso orbe Romano potiri cœpit: & exinde ad veterem formam reditum.

Cæterum quod & ipsum hic semel notandum est, cum Illyricum Italiæ sociari per hæc tempora videmus, ante Arcadium, & Honorium ferme; de vtroque Illyrico, seu vniuerso id accipiendum est, quod vtique sub eodem occidentis Imperatore, & sub eadem administratione coniunctum erat: sub Constante primum, dein sub Valentiniano Seniore. tandem & sub Valentiniano iun. & Gratiano. De Valentiniano testes Zosimus, *lib. 4. c. 3.* Philostorgius item, *lib. 8. cap. 8. lex 7. inf. de metallis.* Argumentum etiam præbet Sextus Rufus Festus, qui sub Valentiniano & Valente scribens, vnum Illyricum constituit, eiusdemque septendecim prouincias enumerat, & in his quoque Macedoniam & Dacias. De Gratiano idem Zosimus, *lib. 4. c. 24.* Orosius *lib. 7. cap. 34.* & ex eo Paulus Diaconus *lib. 12.* male enim Sozomenus, *lib. 7. cap. 4.* Theodosio M. *Illyricum* cessisse scribit in partem imperii: quod sane ei non nisi post Valentinianum iun. cessit. Exinde demum Illyricum, in orientale, & occidentale diuisum fuit: de hoc vero Illyrico, quomodo vtrumque eidem Præfecto P. paruerit, mox quando orientale peculiarem suum Præfectum Prætorio habere cœperit, vide adhuc, quæ dico ad *legem l. 7. inf. de metallis.*

(a) Ausonius de Præfectura sua in Gratiar. Action. ad Gratian. *& tui tantum Præfectura beneficii.* De duplici autem Præfectura in Protrept. ad nepot. Ausonium, *v. 92.*

Vt Præfecturam duplicem, *sellamque curulem,*
Vt trabeam, pictamque togam, mea præmia, Consul
Induerer.

Iterum in Mosella *v. 407.* in numero plurali,

Aut Italum populos, aquilonigenasque Britannos
Præfecturarum titulo *tenuere* secundo.

Primam enim Præfecturam Italiæ adeptus est, quam tamen non diu tenuit, vt postea dicit, *v. 409.*

Quique caput rerum Romam, populumque, patresque,
Tantum non primo rexit sub nomine: quamuis
Par fuerit primis.

Nam illud *Tantum non* hoc est, μονονουχὶ, vt docet *IOS. SCALIGER. Lection. Ausoniar. II 17.* ostendit, non diu eam tenuisse, & tamen se parem fuisse primis; hoc est, tam illi imputari hanc præfecturam, quam si ea plene perfunctus esset. Nam *primi Præfecti,* sunt Præfecti Prætorio Italiæ. Eam autem non diu tenuisse ipse post declarat, cum præfecturam vocet, *v. 412.*

libataque supplens
Præmia.

Hanc autem rexit *Valentiniani & Valentis Consulatu primo,* vt ex Constitutionibus Principum patet. At secunda cumulate data est, & plene eam rexit. Nempe Præfectura Prætorii Galliarum, a qua ad Consulatum peruenit. Vtramque etiam Præfecturam complexus est in Epigrammat. ad Syagr. *v. 36.*

Præfectus Gallis & Lybiæ & Latio.

Nam Latium & Lybia sub vna Præfectura Italiæ comprehenduntur, vt Galliæ & Britanniæ sub vna præfectura Galliarum. Et superius intellexit Præfecturam Galliarum per *Aquilonigenas Britannos.*

FVTVRIS, *non præteritis Constitutiones ferri.*

III. (a) Iidem (b) AAA. Aureliano PF. V. (c)

OMNIA Constituta, non præteritis calumniam faciunt, sed (d) futuris regulam imponunt. Dat. III. (e) Kal. Mar. Constantinopoli, Domino Theodosio Aug. III. & Abundantio V. C. Coss. [393.]

INTERPRETATIO. *Omnes leges, non ea, quæ anteriore tempore acta sunt, damnant, sed in futurum obseruanda constituunt.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* sunt enim ibi plures aliæ similes eandem in sententiam leges, & in his nominatim *lex 7. C. de legibus.* Et in Anastasii tamen lege hæc ipsa totidem pene yerbis inserta occurrit, in *l. 65. Cod. Iust. de decurionibus.* Coniungendæ autem huic legi sunt septem præterea aliæ, puta *l. 26. inf. de Prætoribus. l. 1. inf. de prædiis Senatorum. lex 130. & 131.* imo & *lex 132. inf. de decurionibus. lex 29. & 30. inf. de operibus publicis.* GOTHOFRED.

(b) Male: tribuenda enim hæc lex THEODOSIO, *Arcadio & Honorio.* vt temporum ratio euincit, quam habet *Chronol. nostra Toeodos.* sed & omnes illæ præterea leges, quibus hæc coassanda venit, ostendunt. *IDEM.*

(c) Ita MSS. meliores, & ita quoque ad marg. Til. edit. additum, non *PF. P.* (hoc enim tempore Rufinus PF. P. orientis scil. erat.) Idque etiam ita præferunt, *d. l. 130. inf. de decurion. d. l. 29. & 30. inf. de operib. publicis. d. l. 1. de prædiis Senatorum.* & *d. l. 26. inf. de Prætoribus,* quibus hæc coniungenda est: Imo & *l. 11. & 12. de annonis ciuicis,* quæ hoc ipso anno ad eundem Aurelianum PF. V. datæ sunt: quarum posterior vt ad infirmanda decessoris ipsius, puta Proculi P. V. acta pertinet, ita & hæc eodem spectat: itemque *lex 4. de Senatoribus,* & *lex vlt. Cod. Iust. de tutoribus & curatorib. illustrium.* Idem vero error residet in *l. 130. 131. 132. 138. de decurionibus.* *IDEM.*

(d) *Antithesin* elegantem obserua; quam & interpres quoque recte imitatus est. *IDEM.*

(e) Ita MSS. meliores, vt & in supra dictis legibus omnibus, male alias, IIII. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

p. 10.

FVTVRIS, non vero præteritis negotiis Constitutiones & Edicta, vt cæteroquin feruntur, quod in tanto concordantium legum cumulo docet inter alias *lex 20. Cod. Iust. de testamentis.* & Anastasii *lex 65. Cod. Iust. de decurionibus,* ita id ipsum nunc Theodosius M. *hac leg.* definit, A. D. 393. &, vt eleganti antithesi hic dicitur: *Omnia constituta non præteritis calumniam faciunt, sed futuris regulam imponunt:* pariter vt *d. l. 65.* apertissima huius leg. imitatione, *cum conueniat, leges futuris regulas imponere, non præteritas calumnias excitare:* Vbi forte etiam non male legas, *præteritis.* Rursum idem Theodosius, non minus eleganter *l. 7. inf. de hæreticis. Ordo cælestium* (i. e. imperialium) *statutorum secuturis post obseruantiam sacratæ constitutionis indicit, neque actis obesse consueuit.* v. & *l. 3. inf. de Episcopis.* & *l. vn. inf. de Præpos. S. Cubiculi.* & *l. 7. Cod. Iust. de legibus.* Eoque etiam pertinent variæ formulæ, quas in *Paratitlon* iam conieci: vt & solemnis illa olim, *quicumque post hanc legem rogatam. l. 1. in pr. D. ad leg. Falcid.* Præter Ciceronem quoque *orat. pro Rabirio,* Plinius *X. ep. 116.* vt *in futurum lex Pompeia obseruaretur, cuius vim si retro quoque velimus custodire, multa necesse est perturbari.* Cuius rei rationem hanc reddebat Cato Vticensis, οὔτε γὰρ ὅπου στήσεται τὰ προημαρτημένα ζητεῖν ὁρίσαι ῥᾴδιον: ἐάν τε νεώτερα γράφεται τῶν ἀδικημάτων ἐπιτίμια, δεινὰ πείσεσθαι τοῦτον ὧν οὐ παρέβαινον, οὔτ' ἠδίκουν νόμον κατὰ τοῦτον κολαζόμενοι, id est: *Neque enim definiri facile, quousque extendere se debeat in præterita inquisitio: & si nouæ statuantur ante commissorum pœnæ, fore vt inique cum iis agatur, qui punientur ex lege, quam nec violarunt, nec ex parte læserunt.* Et hæc quidem regulariter: At enim quandoque ad præterita quoque seueritatem vel dispositionem legum Principes porrexere, *d. l. 7. Cod. Iust. de legibus.* cuius exempla quoque *hoc Codice* plura occurrunt, *l. 3. de incest. nup. l. 1. de act. cert. temp. fin. l. 5. de canone frum. V. R. l. vn. inf. de Præpositis S. Cubiculi. l. 1. inf. ad SC. Claudianum. l. 7, 17. de hæretic. l. 4. de bonis vacantibus. l. vn. de commissoria rescindend.* siue nouæ prorsus leges ferantur, siue veteres nouis sanctionibus renouentur. Quare & Imperatores, ne sibi abolitionem, vel indulgentiam veteris facti, qui aduersus eas admisissent, pollicerentur, speciatim & hos pœnis comprehendere: quod præstat idem Theodosius M. *l. 7. de hæreticis,* elegantissimis verbis ibi post alia: *Seueritatem præsentium statutorum non tantum ad constituenda, sed (&) ad* VLCISCENDÆ *legis sanximus exemplum, ita, vt nec defensio temporis prosit.* Ad causas quoque pendentes sæpe *leges* porrectæ, vt *l. 7. in fin. infr. de legitimis hereditatib.* Et hæc quidem vel Dupondiis iam nota sunt. At illud nondum, quonam huius *leg.* species referenda sit? Enimuero iam *in notis* dixi, *hanc leg.* partem esse constitutionis Theodosianæ prolixioris, ad Aurelianum P. V. Constantinopol. emissæ, cuius septem præterea ἀποσπασμάτια, *hoc Cod.* supersunt, quibus hæc coassanda venit, & quidem velut clausula aptanda. Ea vero Constitutione Theodosius M. Senatorium potissimum ordinem, vt & Curialium per ciuitates statum, variis rationibus erectum, simul & ciuitatum decori enixe consultum iuit: abrogatis, quæ Tatianus PP. & Proculus P. V. filius eius paulo ante proscripti, hac parte perperam inuexerant: de quo plenissime dicetur *l. 12. 13. inf. de bonis proscriptor. l. 23. de annona & trib. l. 12. de annonis ciuicis,* quæ lex, vna cum *l. 11. eiusdem tituli* eidem Aureliano P. V. inscribitur. Quare cum in eo esset Theodosius M. prolixæ Constitutioni suæ, ad Aurelianum hunc Proculi in Præfectura vrbana successorem directæ; hanc clausulam generalem siue sententiam, quæ *hac l.* continetur, subiecit, ne alioquin putaret is, præteritis calumniam faciendam. Contra, vti sciret, futuris tantum regulam impositam. Quæ sententia, seu taxatio, vt cæteroquin tralatitia est, ita nominatim in Iudicum seu Magistratuum proscriptorum tyrannorumque actis rescindendis varie, prout res erat, olim habita fuit: de quo, *titulo de infirmandis his quæ sub tyrannis.*

SPECIALIBVS PRIVILEGIIS *Generalia Edicta potiora esse.*

IIII. (a) Iidem (b) AAA. Victorio (c) Proconsuli Asiæ.

GENERALE præceptum, Beneficio (d) speciali anteferendum est. Dat. XII. (e) Kalen. Sept. Constantinopoli, Theodosio Aug. III. & Abundantio V. C. Cos. [A. D. 393.]

INTERPRETATIO. (f) *Legem* (g) *quæ communiter* (h) *omnes tenet, vnius persona, vel vna causa non vacuet.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. cuius facti causas mox dicam. Hanc vero legem hoc titulo fugitiuam esse mox ostendam. *GOTHOFREDVS.*

(b) Scilicet, qui *legi* 3. aptandi sunt, puta, THEODOSIVS *Arcadius & Honorius*, non vero iidem, qui *leg.* 2. vid. Chronolog. Theodos. *IDEM.*

(c) *Victorius* Proconsul Asiæ sub Theodosio M. Ad eundem datæ sunt hoc ipso anno 393. *lex* 50. *de appellation. l.* 4. *de cognitorib. lex* 5. *de reuoc. donat.* & anno superiore 392. *lex* 125. *de decurionibus. lex* 8. *de reparat. appellat.* & anno prox. 394. *lex* 22. *de heretic. IDEM.*

(d) Immunitatis scil. a tributis. vid. & *l. vlt. de senatoribus.* & *l.* 63. *de annona & trib.* verum de hoc mox plura. *IDEM.*

(e) Al. XI. in Cuiac. edit. *IDEM.* Cod. Würceburg. *XI. Kal. Sept. RITTER.*

(f) Abest a *Sichardi* editione. *GOTHOFRED.*

(g) *Legem* interpretatur iuxta titulum, sub quo *hæc lex* posita est. *IDEM.*

(h) *Nos communiter*: ita al. *generaliter omnes. IDEM.* Cod. Würceburg. *quæ omnes communiter tenet. RITTER.*

COMMENTARIVS. P. II:

PRIVILEGIIS specialibus generalia Edicta potiora esse definit seu iubet hac sententia Theodosius M. & vt Interpres eius vim, quantum in se, expressit, *Legem, quæ communiter omnes tenet, vnius persona, vel causa non euacuet.* Quæ constitutio siue regula, vt tralatitia est, ita innumeris aliis *legibus* firmatur, quas ex *Paratitlo* proxime *sequentis tituli* repetere licebit.

At, inquies, id perpetuum non esse: esse enim priuilegia, iuraque singularia quamplurima, quæ ius publicum seu regulare infringunt: sæpe etiam priuilegia personalia a Principibus quibusdam vel alicubi indulgeri? Verissima hæc omnia. Verum lex hæc speciatim accipienda est, de singulari quodam priuilegii seu beneficii specialis genere, quod a Principe licet impetratum, obtinere non debet. *Beneficii* scilicet *specialis* appellatione hic intelligere oportet non quodlibet priuilegium aduersus leges, seu veniam quamlibet & indulgentiam, vt specialia quoque præcepta dixit, seu speciale oraculum Symmachus, *lib.* 10. *ep.* 40. verum κυρίως priuilegium immunitatis a tributis: quo sensu pariter *l.* 9. *inf. de lustrali collat.* dicitur, *beneficium quibusdam datum, plebis iniuriam esse.* Et initio *l.* 18. *de extraordinar. Extraordinariorum munerum beneficia* dicuntur: & *l.* 26. *de annona & tribut. Omni amoto priuilegio beneficiorum possessoris Sublimitas Tua præcipiat vniuersis muneribus adstringi.* Eodem sensu fineque titulus Nouellæ Valentiniani, quæ inter Theodosianas 24. numeratur, concipitur: *In damnum publicum non valere rescriptum, nec specialia beneficia generalibus præferenda.* Denique, *Beneficii* vox propria est, de singulari Principis indulgentia in possessionibus siue donandis, siue a tributo releuandis, adærandis, transferendis: quo sensu etiam vox hæc quater vsurpatur in *l.* 5. *inf. de collatione donatar.* quinquies *in l. vlt. eod. tit.* Eoque pertinebat etiam olim peculiare scrinium *beneficiorum*, sub Comite R. P. cuius mentio fit in *notitia imperii*, & de quo accipienda quoque est *lex* 4. *eod. tit. de collat. donat.* Contra *Generale Præceptum* hac l. vocatur, quod alias *delegatio* dicitur (seu edictum, *l.* 34. *inf. de annona & trib.*) delegatoria *l.* 15. *inf. de exactionibus.* solemnis expressio, *l.* 3. *tributa in ipsis speciebus.* inlationis forma omnes tenens, *l.* 7. *inf. tit. prox. de diu. rescript.* de tributis videlicet ab omnibus ex æquo pensitandis: quo ipso sensu accipienda sunt imperialia præcepta, *l. vn. inf. de superindicto.* Libanius *oratione*, quam extuli, περὶ ἀγγαρειῶν, vocat τὰ καθ' ἕκαστον ἔτος γράμματα, ἐν οἷς ἃ δεῖ φέρειν ἐστίν. Huius itaque legis eadem sententia fuerit, quæ *d. legis* 7. *inf. tit. prox.* & *l.* 20. *inf. de annona & trib.* quin & totius tituli, *de immunitate concessa.* itemque tituli, *si per obreptionem fuerit impetrata.* nempe, immunitates tributorum munerumque publicorum aliquibus speciatim concessas, nullius esse momenti: de quo alioquin in sede sua locis illis fusius. Atque ita genuina hæc *huius leg.* sententia fuerit, quam neque interpres omnino intellexit, neque Tribonianus in suum Codicem retulit: siue quod similes ei plures aliæ occurrerent, siue quod periculosa ei falsaque hæc lex non bene intellecta videretur. Vnde quoque patet, a nonnullis ad hanc leg. ceu similes perperam referri *legem* 3. §. 5. *D. de sepulchro viol. l.* 15. *inf. de petitionib. & Nouellam* 7. *c.* 9.

Possis haud absurde quoque argumento *l.* 22. *inf. de hæreticis.* quæ septem mensibus post hanc l. data est, eidemque Victorio Proconsuli Asiæ inscribitur, huius l. speciem aptare ad priuilegia, quæ nonnulli *hæreticorum* aduersus generalia præcepta a Principibus sæpe impetrabant: quæ sane beneficia specialia non valere iussit idem Theodosius M. *l.* 6. 14. & 16. *de hæreticis.* vt & filius eius Arcadius *l.* 25. *in fin. eod. tit.* vbi *beneficium speciale* pariter vocatur: & Honorius alter filius eius, *l.* 47. *eod. tit.* nempe enim, vt dicitur *d. l.* 25. *in fin. omnibus commune damnum esse debet, quibus est communis religionis furor.* Et ita quidem visum Theodosio M. illis, quas dixi, legibus circa hæreticos: at enim eadem *lex* 25. ostendit, Theodosium aliquando huiusmodi beneficia indulsisse, & indulta valere voluisse, prout spem correctionis hæreticorum nonnulli facerent. Tandem huic constitutioni prout res est, vel prout tempora sunt, modo locus est, modo non est.

Potest tandem, imo debet hæc lex extra hypothesin suam, quæque illa sit, trahi generaliter ad alia complurima beneficiorum specialium genera, in præiudicium generalium sanctionum concessa: vt est illud, de quo tractat Symmachus ad Valentinianum iun. ante decennium *lib.* 10. *ep.* 40. vbi pariter committit inter se *Decreta* seu *Leges*, & *Diualia Scripta*, seu *Sanctiones*, cum *Speciali Oraculo*, seu *Nouo beneficio*, denique cum *Specialibus Præceptis*: & ideo ambiguus Symmachus inter vtrumque ad Principem referendum credidit, vt ipse de scitis Diualibus iudicaret.

P.12.

DE DIVERSIS RESCRIPTIS.*

TITVLVS II.

* *Item de Auctoritatibus* in Til. edit. *GOTHOFREDVS.* In Cod. Würceburg. *De diuersis Rescriptis, id est, auctoritatibus. RITTER.*

LIB. I. COD. IVST. TIT. XXIII. De diuersis Pescriptis & Pragmaticis Sanctionibus. Adde & quatuor præcedentes titulos, 19. 20. 21. & 22.

PARATITLON.

RESCRIPTA, *Rubr.* & *l. 1. 2. 3. 5. 6. 9. 10.* seu *vlt. h.t. Rubr.* & *l. 3. 5. de denunciat. vel ed. rescr. l. 1. de dilationib. Rubrica, si nuptiæ ex rescripto. l. 1. de re iud. l. 2. de fructibus. l. 2. si vagum. l. 15. de exactionib. l. 1. de fide test. l. 132. de decur. l. 37. de hæreticis.* Affatus perennitatis, *l. 8. de indulg. crim.* Rescriptiones, *l. 3. de immun. conc.* Sacra rescripta, *l. vn. de act. certo temp. fin.* sequentibus synonymis exprimuntur. Sacra auctoritas, *l. 2. de collegiatis.* Sacri Affatus, *l. 3. de stud. lib. V. R. l. 2. quis in gradu.* Auctoritas, *l. 3. de re militari.* Beneficia, *l. 5. de denunciat. l. vlt. de Senatoribus. l. 14. de metatis,* bis: *l. 29. de cohortalib. l. 44. de cursu publ. l. 2. si vagum. l. 26. de annona & trib. l. 9. de lustrali coll.* Beneficia specialia, *l. vlt. sup. de constit. Princip. l. 32. in f. l. vlt. de annona & trib.* beneficiorum Imperialium decreta, *l. 5. de denunciat.* Sacra auctoritas, *l. 2. de collegiatis.* Indulgentia, *l. 1. de temp. cursu. l. 10.* seu *vlt. h. t.* Indultum Sacrum, *l. 2. si vagum.* Indultum maiestatis nostræ oraculum, *l. 26. de cohortal.* Iussio, *l. 99. 102. de decur. l. 16. de hæreticis.* Sacra iussio, *d. l. 102.* Lenitatis nostræ iudicium, vel Serenitatis nostræ, *l. 2. de off. iudic. omnium.* Oraculum; *l. 9. de iurisdict. l. 5. de denunciat. l. 2. quis in gradu. l. 51. de hæreticis. d. l. 26. de cohort.* cœleste Oraculum, *d. l. 9.* & *d. l. 2.* Responsum, *l. 4. de denunciat.* Responsum Imperiale, quod supplicatio litigatoris obtinuit, *l. 5. vnde vi. l. 31. de Prætoribus. l. 4. de relationib.* perennitatis nostræ, *d. l. 3.* tranquillitatis nostræ, *d. l. 31.* Imperiale, *d. l. 5.* diuale, *l. vn. de castrensianis.* Responsiones, *l. 8. de appellat.* Sanctiones, *l. 3. de immunit. conc.* elicitæ suffragio Sanctiones, *d. l. 3.* Ea vero impetrata, *l. 1. de re iud.* elicita, *l. 6. de denunciat.* variis modis, *l. 2. hoc tit.* & ad varios fines; atque adeo diuersæ Rescriptorum species fuere. Vnde Rubrica hæc, *de diuersis rescriptis.* Alia enim ad Consultationes & Relationes emissa, *l. 9. h. t.* quorum plenus est hic Codex: quando videl. Princeps de iure consultus rescribebat, *l. vn. in f. si nuptiæ ex rescripto.* Vnde responsionibus decisæ causæ, *d. l. 8. de appellat.* ad prosecutionem verbis factam, *l. 4. de re militari.* ad suggestionem, *l. 12. de erogat. mil. ann.* ad postulationem ordinum, *l. 25. de erog. mil. ann.* ad preces, *l. 4. 8. 9. hoc tit. l. 6. de pactis. l. 1. si nupt. ex rescr. l. vn. de act. certo temp. fin. l. 2. vnde vi.* seu supplicationem, *l. 3. h. t. l. 5. vnde vi,* de quibus precibus, earum vi & veritate, vid. *l. 4. 8. 9. h. t.* & *l. 1. de dilationibus.*

Rursum, erant rescripta vel simplicia, *l. 27. de petitionibus.* vel adnotationes speciales, de quibus *l. vn. de off. P. P. l. 1. de secund. nupt. l. vn. si nupt. ex rescr. l. vlt. de Senatorib. l. 14. 29. de cursu. l. 12. 15. 18. de palatinis. l. vn. de bon. vac. l. 3. 4. de agentibus. l. vn.* vers. *nec sufficiat, de act. certo temp. fin. l. 29. de cohortal. l. 27. de pœnis. l. vlt. de annona & tributis. l. vlt. de collat. æris. l. 25. 41. de operib. publ. l. vlt. de aquæductu. l. vlt. de scenicis. l. 47. 52. de hæreticis.* seu oraculum sacrum, *d. l. vlt. de conlat. æris.* Adnotatio manus Principis, *l. 14. de cursu.* Affatus Principis, vel sacri, *l. 41. de operib. publ. l. 2. quis in gradu. l. 37. de Episcopis. l. 8. de indulgent. crim. l. 2. de litor. & itin. cust.* sacri apices, *l. 24. de erog. milit. ann.* sacræ literæ, *l. 35. de cursu. l. 2. de litor. & itiner. cust.* Manus Principalis, *l. 21. 22. de diu. off.* Dextera Principalis, *l. vlt. eod.* sacra scripta, *l. 7. de priuil. eor. qui in S. P.* Et hæc quidem maiorem vim regulariter obtinebant: exceptis casibus, in quibus nihilo plus valebant, vt in *dictis legib.*

Cum quis rescriptum impetrasset, id edere debebat, de quo titulus *inf. de denunciat. vel edit. rescripti.* vbi vide Paratitlon: vulgare, *l. 2. vnde vi.* allegare, *l. 2. 10.* seu *vlt. h. t. l. vn. de act. certo temp. fin* vers. *nec sufficiat. l. vlt. de Senatorib.*

P.13. De vi eorum hæ regulæ notentur. (1.) Iudices multari, qui ea contempserint, aut distulerint, *l. 5. hoc tit.* (2.) Heredes impetrantis ea allegare posse, *l. 2. 10.* seu *vlt. h. t.* (3.) Iis tantum negotiis opitulari, quibus effusa docentur, *l. 9. h. t.* (4.) Ita intelligenda, vt competentibus actionibus viam minime occludant, *l. 6. de inoff. test.* (5.) Qui rescripti auctoritate nititur non ideo propriæ executionis ius habet, *l. 2. vnde vi.* (6.) De veritate precum post rescriptum impetratum inquiri oportere, etiam ab executore, *l. 4. h. t.* (7.) Ad precum mendacia probanda dilationem dandam, *l. 1. de dilation.* (8.) Tyrannorum rescripta contra ius, his devictis irrita, legitima vero rata, *l. 2. 3. & 5. de infirm. his quæ sub tyr.* Tandem non valere, non admitti, non posse vires sortiri; contra rescindi rescripta, etiam specialis adnotationis, damnabili

bili ſubreptione impetrata, *l. 9. h. t.* Subreptitia, *l. 1. de rei vindicat.* obreptitia, *l. vnic. ſi nupt. ex reſcr. l. 4. de immunitate conc.* aduerſus ius ſcil. honeſtatem, iudiciorum ordinem, in fraudem publicam vel priuatorum: vt in innumeris ſpeciebus, quæ proponuntur, *l. 1. 3. 6. 7. h. t. l. 2. de off. iudicum omnium,* ſeu *l. vn. Cod. Iuſt. quando Imperat. inter pupill. vel vid. l. 4. de denunciat. l. 1. de off. præf. præt. l. 1. de temp. curſu. l. 2. de fructib. & lit. exp. l. 2. de iudiciis. l. 1. de rei vind. l. vnic. ſi nuptiæ ex reſcr. l. 1. de ſecundis nuptiis. l. 1. de re iud. l. 5. vnde vi. l. vn. de act. certo temp. fin. l. vlt. de Senatorib. l. 31. de Prætoribus. l. 2. de comitib. rei milit. l. 3. de agentib. l. 7. de honor. codicillis. l. 14. inf. de metatis. l. 15. de petition. l. 20. de cohortal. l. 15. de iure fiſci. l. vlt. de falſa mon. l. 18. 20. de diu. offic. l. 3. ad l. Iul. de ambitu. l. 1. de fide & iure haſtæ. l. vlt. de locat. fund. l. 1. 20. 26. 30. de annona & trib. l. 10. de exactionib. l. 3. de immunit. conceſſa. l. vn. ſi per obreptionem. l. 3. de protoſtaſia. l. 29. de cohort. l. 32. inf. de petition. l. vlt. de conlat. æris. l. 10. 13. 17. 33. 35. 37. 101. 102. 139. 156. 167. de decurionib. l. 3. 25. 27. de ſuſceptorib. l. vn. de mancipibus. l. 9. 20. de luſtrali collat. l. 13. de Medicis & Profeſſ. l. 3. 22 de nauicul. l. 6. 18. 20. de piſtoribus. l. 9. de ſuariis. l. 2. de collegiatis. l. 3. 4. 5. de canone frum. V. R. l. 10. 22. 25. 43. de operib. publ. l. 4. 5. de itin. mun. l. vlt. de aquæductu. l. vlt. de ſcenicis. l. 5. 16. 25. 37. 47. 51. 52. 58. 65. de hæreticis. l. 15. de paganis.* Denique reſcripta Principum non intelligi remittere iuris ordinem, definitur *l. 2. vnde vi. l. 6. de inoff. teſt. l. 4. de iure liberorum.*

De Reſcriptis IVRI *contrariis.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Populum. (b)

CONTRA ius (c) reſcripta non valeant, quocunque modo fuerint impetrata. (d) *Quod* enim *publica iura præſcribunt, magis* (e) *ſequi Iudices debent.* P P. IIII. Kal. Septemb. (f) Romæ, Conſtantino Aug. IIII. & Licinio IIII. Coss. [315.]

INTERPRETATIO. *Quæcunque contra leges a Principibus fuerint obtenta, non valeant.*

NOTAE.

(a) Abeſt *hæc lex* a *Cod. Iuſt.* quia plures aliæ ibi in eandem ſententiam occurrunt, veluti *lex 3. & 7. Cod. de precib. Imp. offerend.* GOTHOFREDVS.

(b) Vrbis Romæ ſcilicet: vnde & *Romæ Propoſita* hæc lex dicitur in ſubſcriptione. *IDEM.*

(c) Ita pariter *d. l. 7.* iuri contraria *d. l. 3.* contra id, quod publica iura præſcribunt, *h. l.* mox. *IDEM.*

(d) Etiam per adnotationem ſpecialem, Principis ſcilicet. *IDEM.*

(e) *Magis* hic poſitum θετικῶς: pariter vt *l. 6. inf. de aquæductu.* Vid. Gloſſ. *Theodoſ.* vel certe συγκριτικῶς reſpectu reſcriptorum, quæ plerumque gratia vel fauore impetrantur contra ius & æquum. *IDEM.*

(f) Al. *Martias*: in Andeg. *Februarias.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IVRI *publico* contraria Principum reſcripta, *quocumque* modo, i. e. etiam per adnotationem Principis ſpecialem (quæ alioquin maiorem vim obtinet, de quo conſule *Paratitlon*) impetrata, iudices ſequi non debere conſtituit hoc edicto Conſtantinus M. Quam in ſententiam vide, quæ in Paratitlon congeſſimus, plura: conſule etiam *l. 4. ſuper. tit. l. 1. inf. de fide & iure haſtæ. l. 5. vnde vi. l. 4. inf. de denunciat. l. 2. de fructib. & lit. expenſ.* Quæ & ipſa Valentiniani tertii diu poſt ſententia quoque fuit, *l. 7. Cod. de precibus Imper. offer.* cum ſolemni oratione ad Senatum emiſſa (cuius pars eſt quoque inter alias plures *lex vn inf. de reſponſis prudentum*, itemque *lex 5. Cod. ſi contra ius, vel per mendacium,* vbi pariter agitur de reſcripto per mendacium elicito, vt hic, contra ius) totius iuris ἀνάκρισιν inſtitueret: de quo ad eam *l. vn.* Eademque Theodoſii iun. ſententia eſt paſſim, ac nominatim *Nouella 15. de nauibus non excuſ.*

Cæterum, argumento inſcriptionis & ſubſcriptionis *huius leg.* vbi ea *ad populum* emiſſa, *Romæque propoſita* dicitur, A. D. 315. ſimul & argumento ſtatus horum temporum, facile inducor, vt credam, hoc edictum pertinere ad reſcripta Maxentii tyranni, qui Romæ incubuerat, contra ius impetrata: nam & *lex 1. 3. 5. 7. &c. inf. de infirmand. his quæ ſub tyrannis,* id euidenter oſtendunt: deuictis & oppreſſis tyrannis ab his contra ius reſcripta vel ſtatuta, Principes p. 14.
vel ſtatim, vel certe haud ita multo poſt, data occaſione infirmare ſolitos. Quod profecto vt ab aliis Principibus factitatum, ita & a Conſtantino ipſomet huius edicti auctore, Licinio quoque deuicto, vt docet *d. lex 1.* Quare & poſt Maxentium deuictum, hoc edicto id pariter ſtatuere potuerit. Quæ tamen coniectura tantum eſt: potuit enim alia quoque huius edicti occaſio fuiſſe.

De HEREDIBVS *impetrantis Rescriptum.*

II. (a) Idem A. Crepereo (b) Donatiano. (c)

RESCRIPTA, quibus vsi non fuerint, qui in fata concedunt, (d) heredes possunt allegare, vt congrue impetrata successoribus emolumenta (e) conquirantur. (f) PP. (g) Id. Decemb. Constantino Aug. V. & Licinio V. C. Coss. [319.]

INTERPRETATIO. *Beneficia Principum, quæ illi, qui meruerunt, interueniente morte, non fuerint consecuti* (h) *successoribus eorum exequi liceat, vt beneficia heredes ab auctoribus* (i) *suis impetrata percipiant.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* pariter vt *lex vlt. h. t.* quæ ei concordat: de cuius rei ratione ad *d. l. vlt.* GOTHOFREDVS.

(b) Al. *Crepereio*, vt ad marginem edit. Tilianæ. IDEM.

(c) Non est hoc Sectæ nomen: etsi *Donatistæ*, *Donatiani* quoque vocarentur: & vero ita sese nonnulli vocari mallent: testis Hieronymus, *Chronico:* & Augustinus, *contra Crescon. um lib. 2. cap.* 1. verum gentilitium id nomen est. *Donatiani* porro multi hoc nomine occurrunt: & in his Donatianus Episcopus Galliæ, qui Synodo Sardicensi interfuit, apud Athanasium, *Apol.* 2. vt & Ep. Africanus in concilio Carthaginensi, apud Augustinum *ep.* 50. IDEM.

(d) Cod. Würceburgens. *concidunt.* RITTER.

(e) *Et successoribus eorum exequi liceat.* ita Cod. Tilianus. GOTHOFREDVS.

(f) Al. *conquirant.* IDEM.

(g) *Dat.* in *Cod. Til.* IDEM.

(h) *γρ. exsecuti*, vt mox, *exequi.* IDEM.

(i) i. e. a quibus ius habent: De hac *auctorum* voce eiusque significatu, vid. Gloss. IDEM.

COMMENTARIVS.

HEREDES quoque impetrantis, Rescripto a Principe indulto vti, seu Rescriptum ALLEGARE posse; etsi is qui impetrauit (quem *Auctorem* recte vocat interpres) eo, per mortem forte, vsus non sit, definit hac constitutione Constantinus M. pariter, vt Honorius, simili *l. vlt. hoc ipso tit.* vbi de eo dicam adhuc plenius.

Hic tantum notandum, quod & ipsum *d. l. vlt.* dicitur, de *Allegatione Rescripti:* scilicet olim qui rescriptum a Principe impetrauerat, id coram iudice allegare solebat & debebat in ipsius Secretario, seu apud acta iudicis: pariter, vt rescriptum, quod ad iudicis relationem seu consultationem processerat, iudex ipse super negotio conuentus allegabat. Quo pertinet quoque singularis subscriptio *legis 5. inf. de pactis.* quæ, cum ad Consularem Piceni data sit, hanc subscriptionem præfert: ALLEG. *Flauia Funestri in Secretario:* item illa, *in l. 3. eod. tit.* ALLEG. *in Basilica Thermarum Com.* De hac porro intimatione seu allegatione rescripti, testes sunt hoc Codice variæ leges, quas in *Paratitlon* conieci.

Illud interim verosimile cui videatur, & *hanc leg.* pertinere ad causam tributorum, seu ad rescriptum & beneficium singulare super immunitate aliqua ab annona & tributis, quandoquidem *emolumentorum* vox, quæ hic vsurpatur, ea in re propria est: vt docet *lex 1. de annona & trib.* & *lex 1. inf. sine censu.* Verum, neque hæc *κυρία δόξα* est.

De SVPPLICATIONE *aduersus Rescriptum Principis.*

III. (a) Idem A. Seuero PF. V. (b)

QVOTIES Rescripto nostro præiudicium (c) vel moratoria præscriptio remittitur, (d) aditus supplicandi (e) pandatur: Quod (f) autem totius negotii cognitionem (g) tollit, & vires principalis negotii exhaurit, sine graui partis alterius dispendio, conuelli (h) non potest. (i) Nec præscriptionis (k) igitur peremptoriæ relaxatio petatur, nec (l) contra Edictum supplicetur. Dat. X. Kal. Iun. Nicæ, (m) Paulino & Iuliano VV. CC. Coss. [325.]

INTERPRETATIO. (n) Moratoria *præscriptio dicitur, quæ causam prolongat, id est, quando induciæ a litigatore petuntur a Principe:* Peremptoria, *quæ causam principalem tollit, id est, si litigator beneficio Principis*

pis sine iudicio causam velit extingui. Et ideo moratoria præscriptio per rescriptum Principis supplicantibus concedi potest, peremptoria concedi non potest, & si concessa fuerit a Principe, non valebit.

NOTAE.

p. 15.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de precibus Imperatori offer.* GOTHOFREDVS.

(b) Ita quoque recte Cod. Iust. in Til. & Cuiac. edit. Al. *Seuerino.* al. *Seueriano P. V.* male: vt & male editio postrema Parisiensis *Seuero PF. P.* Hic enim *Acilius Seuerus* est, qui Præfectus vrbis Romæ fuit a pridie Nonas Ianuarias A. D. 325. ad Idus Nouembr. 326. vt testatur vetus Notitia Præfectorum Vrbis, quam primus fastis suis particulatim indidit Cuspinianus: dein manuscriptam ab Amplissimo Peyrescio totam accepit: tandem ita quoque Bucherius edidit. Eidem Seuero P. V. inscribitur hoc ipso anno *lex 2. de iudiciis.* vid. plura in *Prosopogr.* IDEM. Cod. Würceburg. *Seuerino*, legit. Recte vero Gothofredus hanc lectionem reiicit. Est enim hic idem *Seuerus*, qui anno 323. Consul fuit cum Rufino, quod testatur inscriptio apud Gruterum, quam vide in Chronologia, & obseruant Pagius *in Crit. an.* 323. atque Reinesius *epist. 27. ad Rupert.* RITTER.

(c) *Præiudicium v. l.*: has duas voces induxit Tribonianus in *d. l. 2.* earumque nullam rationem habuit interpretationis *huic l.* subditæ auctor: easque abundare quidam opinantur. MSS. etiam nonnulli hic habent, *post iudicium.* Til. edit. *præiudicio.* De quo mox. GOTHOFREDVS.

(d) *Permittitur*: ita editum *Cod. Iust.* de quo mox: Quanquam & Accursius in secunda, quam adfert, interpretatione, legisse quoque videatur in Cod. Iust. *remittitur.* IDEM.

(e) *Supplicanti.* Cod. Iust. alio plane sensu, mox vt patebit: *supplicandi* autem accipe aduersus Rescriptum: quomodo & in fine leg. *nec contra edictum supplicetur.* IDEM.

(f) *Rescriptum* scilicet mox vt ostendam. ID.

(g) *Conditionem.* Cod. Iust. male. ID.

(h) Glossa hic interpretatur, *concedi*: male. ID.

(i) *Peremptoria relaxatio petatur.* Hæc add. Cod. Til. inconcinne. ID.

(k) Et rescriptionis. ID.

(l) Hæc, *nec contra edictum supplicetur*, ab interpretationis auctore, & Triboniano omissa sunt: In Tiliano vero Codice vna voce auctiora leguntur ita: *N. contra edictum (sublimium) supplicetur.* Male: Loci enim huius sensus alius est, quem mox eruam. Triboniani sane in eo quoque ἀβλεψία fuit, quod cum hæc posteriora abradaret, vocem tamen *nec* in superiore sententia retinuit. ID.

(m) Ita in MSS. omnib. *Nicea*, quæ Græce Νίκαια, *hac l.* & *l. 14. de numerariis*, & *Nicea* promiscue dicitur, teste quoque Prisciano, *lib. 2.* In Cod. Iust. hæc habetur *Nicææ.* *Nicia* quoque vocatur in Antonini *Itinerario.* Sic promiscue *Apamia*, & *Apamea*, quæ Græce Απάμεια: *Laodicia*, & *Laodicea*, quæ Græce Λαοδίκεια: *Cesaria*, & *Cesarea*, Καισάρεια: in *Alexandria* & *Antiochia* idem obseruat Priscianus. Cæterum singularis hæc admodum subscriptio est, vtpote quæ æram *Niceni Concilii* (cui interfuit Constantinus) egregie firmet: de quo in *Chronolog.* ID.

(n) Abest a nonnullis. ID.

COMMENTARIVS.

DE SVPPLICATIONIBVS aduersus Rescriptum Principis ab aliquo prius impetratum, vel etiam aduersus Edictum, est hæc, vt famosa, ita obscura hactenus Constantini M. Constitutio, in qua quæritur, quando aduersus huiusmodi Rescriptum vel Edictum supplicari *denuo* possit? Et quoad Rescriptum, distinctione quæstio hæc absoluitur. Nempe *moratoria* præscriptione, vel *præiudicio* alicui per Rescriptum Principis seu eius cognitione quæsito, partem aduersam supplicare *adhuc* aduersus id posse, seu supplicandi aditum ei pandi, & vt rescriptum istud conuellatur, relaxetur, peti *adhuc* posse? vt vero *peremptoria præscriptio* Principis rescripto vel cognitione semel quæsita conuellatur, eiusque adeo relaxatio indulgeatur, peti DENVO non posse: pariter vt contra Edictum supplicari non potest. Hæc inquam est obscurissima hactenus constitutionis huius Constantinianeæ sententia. Quam neque Græci, neque Latini Interpretes intellexere, Græcorum certe hæc Summa est. *libro 1. Basil. 1. cap. 5.* μόνην τὴν τεμπωραρίαν ἀναιρείτω παραγραφὴν ἡ τοῦ βασιλέως ἀντιγραφὴ, μὴ μὴν διηνεκῆ, ἢ τὸ πᾶν καταλυέτω τοῦ πράγματος. Ea vero vt recte firmari possit, ipsæ primum voces expendendæ veniunt. *Moratoria* in genere præscriptio dicitur omnis moratoria dilatio, *l. 1. inf. quorum appellat.* frustratio, *l. 3. eod. tit.* prouocatio, *l. 4. dicto tit.* quæ causam prolongat, & vt Interpretationis *huic legi* subditæ auctor recte hactenus, quæ iudicium definitiuum: quæ actionem, exactionem, & executionem moratur. Quæ quidem, si obligationem spectes, ex quatuor fontibus manat: vel ex pactione, veluti si actor ipse inducias indulserit: vel ex ipsa obligationis & actionis natura; vel ex beneficio legis, vt quæ condemnatis datur; vel denique ex Principis indulgentia, vt ad *hanc leg.* idem interpres agnoscit, ὑπερημερία, προθεσμία. Si iudicia vero spectes, moratoria præscriptio est omnis exceptio temporalis dilatoria, quæ iudicium & sententiam definitiuam moratur, quæ ad tempus nocet, & temporis dilationem tribuit, vt vel *institutiones* monent. Exempli gratia, præscriptio seu exceptio dilatoria ex personis iudicium constituentibus, & in his etiam procuratorum seu procuratoria, aliaque quæ iudicii diem diffindunt & morantur: Itemque omne *præiudicium*, quod ordinem cognitionis spectat, & ad constituendi principalis negotii causam pertinet. Vnde & *moratoria* præscriptio, & *præiudicium*, hic παραλλήλως ponuntur, quoties videlicet aliud quoddam iudicium necessario definitiuam sententiam præcedit. Quo in genere est quoque causa possessionis seu momenti, de quo Symmachus quoque *lib. 10. ep. 29. & 51.* Contra, *peremptoria* præscriptio, τὸ πᾶν καταλύων τοῦ πράγματος, (cuius etiam mentio fit *l. 2. 37. inf. de appellationib.* & *l. 23. 24. inf. quorum appellationes.* quæ quidem tres leges velut vnius eiusdemque constitutionis partes, inter se coniungendæ sunt) est ea, qua totius negotii cognitio, & vires principalis negotii tolluntur, vt *hac l.* dicitur: quæ causam principalem tollit, vt interpres *ad hanc leg.* quæ eandem vim cum definitiua sententia obtinet, puta vim vel consumptæ causæ, vel non admittendæ, vt eleganter ferme loquitur *d. lex 37. inf. de appellationibus*: quomodo & Symmachus quæstionem indicationibus sacrisque *responsis consummatam* dixit, *lib. 10. ep. 62.* quæ semper agentibus obstat, & rem, de qua agitur, peri-

perimit, §. 9. *Inst. de exceptionibus*, veluti doli, quod metus causa, pacti conuenti, ne omnino pecunia peteretur. Ita quoque peremptorium edictum dicitur Tertulliano, *lib. de pudicitia*: *peremptorium vocabulum*, in Nouella Valentiniani 8. nempe vocabulum *Omnia*, & similia: quibus Theodosius iun. omnes lites tricennio perimi voluit: *Peremptoriæ* item rubricæ Sidonio Apollinari, *lib. 8. ep. 6.* vbi de eadem re & præscriptione agit.

His ita distinctis, de huius constitutionis sensu nunc videamus, eumque deinceps, quem initio indicauimus, stabiliamus, aduersus communes hactenus interpretationes. Enim vero duæ ad *hanc leg.* interpretationes adferri solent, & vero ab Accursio afferuntur. Prior est, eaque communi ferme opinio-
61. ne recepta eorum, qui induciarum, & dilationum hodie vsitatarum, seu moratoriarum, quæ a Principe debitori supplicanti *concedi* solent, fundamentum in *hac l.* ponunt: & sic qui in *debitore* huius leg. speciem fingunt, hoc sensu: debitori moratoriam præscriptionem, seu *inducias*, vt loquitur interpres, rescripto Principis concedi posse: videl. vt ne intra hoc vel illud tempus exigi a creditore debitor possit: At præscriptionem peremptoriam, qua scil. debitor debito exuitur & liberatur, relaxari ei non posse; *relaxari*, i. e. concedi; & concessam non valere. Et ita quidem hanc legem interpres eius accepit, & ceu veriorem Glossa quoque prætulit, & communis opinio firmauit. Quo fit, vt constitutio hæc iam fundus hodie sit, & fundamentum tractatus, *de rescriptis*, seu *literis dilatoriis*, & *moratoriis induciis*. Alii vero, & in his veteres interpretes, & post eos τῆς νομικῆς Φάος Cuiacius *II. obseruat. 10.* speciem *huius leg.* in *creditore* ponere malunt, hoc sensu: Moratoriam præscriptionem seu dilatoriam debitori competentem, veluti pacti conuenti, *ne intra hoc vel illud tempus conueniatur*, creditori suum persequenti ante diem relaxari remittique rescripto Principis quandoque posse, sic vt eius præsidio debitorem ante diem, non obstante moratoria præscriptione, exigere possit: At peremptoriam exceptionem debitori competentem creditori rescripto remitti non posse, sic vt debitor ea non vtatur, vt puta pacti conuenti exceptionem, *ne vnquam petatur*. Verum, quod recte & subtiliter Antonius Faber, *de erroribus pragmaticorum, decade 25. Errore 3.* animaduertit, posterior hæc interpretatio admittenda non est: & hac quidem, quam ipse prætulerim, ratione, quod eam ipsa æquitas auersetur. Nulla quippe iuris vel æquitatis ratio patitur, vt Princeps rescripto suo vel moratoriam exceptionem, pone ex pacto, misero debitori competentem adimere possit. Scilicet, vt ad liberandum proniores sumus, ita si de dilatoria præscriptione misero debitori concedenda quæratur, sane humanitatis sæpe ratio Principem inuitare potest, vt eam, & sic ὑπερημερίαν πρὸς περίθαλψιν, indulgeat: at enim vt debitori competentem aliquo casu in fauorem creditoris adimat, nulla iuris ratio, nulla æquitas patitur; quod indicatur quoque *l. 3. §. 3. D. quod quisque iuris.* Nam & si mihi de fuga consulentem pedemue struentem debitorem fingas, vel ante diem, solutioni præstitutum, decoquentem, ordinario iuris remedio creditori consultum esse potest, neque Princeps eo nomine adeundus venit. Certe, cum omnia anxie circumspicio, etsi de Iustiniani seu Triboniani mente facile concedam, eum *hanc leg.* accipi voluisse de *induciis debitori* rescripto Principis indulgendis, vti Triboniani ingenium fuit, qui etiam non integris constitutionibus Imperatoriis inspectis, verum, vt in anterioribus Codicibus legebantur, transeunter transumptis, sæpe ipse lapsus deprehenditur, neutra superiorum interpretationum huic legi congruit. Neque tertia quoque, quam ingeniosissimus alioquin Antonius Faber prædicto loco attulit, scopum omnino assequitur; nempe, præscriptionem ad constituendi iudicii causam pertinentem, litigatori *suo iure* competentem, a Principe adimi posse, vel certe hanc *l.* referendam ad eas dilationes, quæ iudicatis seu condemnatis indulgentur, iuxta *l. 21. D. de iudiciis.* & *l. 2. Cod. Iust. de vsur. rei iud.* Quid igitur? Est hæc lex, vt dixi, de *supplicatione aduersus rescriptum Principis* alicui concessum, qua id ipsum *denuo* conuelli, reuocari nouo Principis rescripto petitur. Et definitur, si rescriptum ad iudicis forte consultationem seu relationem emissum fuerit, quo præiudicium seu moratoria præscriptio continetur, parti concedatur, deferatur, aduersus huiusmodi adhuc rescriptum, vt videlicet conuellatur, relaxetur, supplicare iterum partem aduersam posse: si vero rescriptum totius negotii cognitionem tollat, & vires principalis negotii exhauriat, non posse *denuo* aduersarium aduersus huiusmodi rescriptum Principi supplicare, & præscriptionis istius relaxationem petere. Quare, contra huiusmodi rescriptum, seu contra huiusmodi præscriptionem rescripto Principis aduersæ parti semel quæsitam supplicare *hac ipsa leg.* æquatur seu componitur cum supplicatione *contra edictum*. Rescripti scil. huiusmodi causæ decisorii seu peremptorii eadem vis & auctoritas est, quæ edicti generalis, quod vtique peremptorium est, itaque ius facit, vt nemini priuato aduersus id supplicare fas sit: veluti aduersus edictum generale de re tributaria: nam & ita *edicti* appellatio quoque accipitur, *l. 34. infra de annona & tributis.* Et ita quidem hanc *leg.* accipiendam apertissima quoque *legis* verba euincunt, quæ id ingerunt omnia & singula: agi nempe in sp. *huius leg.* de rescripto, quod præcesserat, deque supplicatione contra id, atque adeo de eo per nouum rescriptum conuellendo, relaxando: priusque adeo præsupponitur rescriptum Principis præcessisse, deinde supplicationem aduersus id factam. Quod quinque argumentis probatur.

Primo ait lex: *Quoties rescripto nostro præiudicium vel moratoria præscriptio remittitur, aditus supplicandi pandatur:* vbi obiter *remittitur* dictum pro rescripto tribuitur: *Remittendi* vox pro deferendi, tribuendi, concedendi, apud Papinianum quoque, *(l. 22. D. de adulteriis)* & Ouidium non vno loco, hoc inter alia, *Metamorphos. XI. v. 376.* (a)

Sed mora damnosa est, nec res dubitare remittit.

Vetus auctor in Origene gentis Romanæ, *c. 9. Achiuorum Principes remisisse, vt reuerterentur domum.* Et interpres Irenæi *lib. 1. c. 1. remitte, mortuos sepelire mortuos suos.* vbi in Euangelio est ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι, pro quo in vulgari, *dimitte* siue *finito*. Et locis aliis, quos alia occasione congesserunt Cuiacius *XXI. obs. 29.* & Iuretus ad Symmach. *lib. 9. ep. 1.*

Secundo ait lex: *Quod autem* (rescriptum) *totius negotii cognitionem tollit, & vires principalis negotii exhaurit, sine graui partis alterius dispendio* CONVELLI *non potest.* Vides rursum rescriptum præcessisse, de quo *denuo* conuellendo actum quæsitumque fuerit. Non *conuellitur* rescriptum, nisi quod præexistit: similiter omnino idem Constantinus *l. 11. inf. de appellat. Neque vllus querimoniæ locus dabitur, nec occasio* SVPPLICANDI, *vt* CONVELLI *labefactarique iubeamus, quæ ad relationem* SANXIMVS.

Tertio ait lex: *nec præscriptionis igitur peremptoriæ* (rescripto scil. tributæ) RELAXATIO *petatur. Relaxatio* scilicet est eius, quod antea iniunctum fuerat

(a) Apud eundem *Metamorph. X. v. 329.*

& quod natura remittit.

Ita Tacitus *Annal. Lib. I. cap. 8. Remisit Cæsar adroganti moderatione.* Confer. ad h. l. *CL. LIPSIVS. GRONOVIVS Obseruat. IV. 2. BVRMANNVS ad Quintil. Declamat. 2. 1. pag. 39. DRACKENBORGIVS ad Sil. Ital. 17. v. 367.* Papiniani vero, quam noster adducit, legem frustra ibi quæsieris.

rat remiſſio, ſeu indulgentia, atque adeo in ſp. *huius l.* eius, quod reſcripto iam conſtitutum fuerat, reuocatio.

Quarto ait lex, *nec contra edictum ſupplicetur.* Hic vides æquari ſupplicationem aduerſus reſcriptum, quo peremptoria præſcriptio quæſita fuerat, & ſupplicationem contra edictum, & ſic agi de beneficio & reſcripto vel edicto Principis, quo aliquid iam tributum fuerat.

Quinto, vt eo redeam, initio quoque legis de *præiudicio* agitur, idemque cum moratoriæ præſcriptionis remiſſione ſeu conceſſione & reſcripto coniungitur, vt alias præſcriptio & præiudicium coniunguntur quoque *tit. D. de exceptionibus, præſcriptionib. & præiudiciis. Quoties reſcripto noſtro* Præiu-
P.17. dicium, *vel moratoria præſcriptio remittitur, aditus ſupplicandi pandatur.* Quam alioquin *præiudicii* vocem interpres hic inſuper habuit, & Tribonianus expunxit, & nonnulli hodie perperam abundare credunt, quæ tamen ad nouum noſtrumque hunc ſenſum egregie facit. Nempe enim reſcripto in ſp. huius *leg. præiudicium*, vel moratoria præſcriptio remiſſa fuerat, id eſt, principali cauſa dilata, aliquid prius iudicandum ad iudicem reſcripto remiſſum fuerat, vel ſane reſcripto præiudicatum fuerat extra negotium principale: & ſic impedimentum tantum futuro iudicio ſeu cauſæ obiectum fuerat, vt Papias (a) *præiudicium* definiebat. Id enim eſt *præiudicium*, ſiue iſtud reale ſit, ſiue perſonale: de quo omni Ræuard. *lib. duob. de præiudiciis.*

His ita conſtitutis, *Rationem* huius Conſtitutionis eruamus: nempe id egit *hac l.* Conſtantinus M. vti Magiſtratus vice ſacra iudicantes, cuiuſmodi erat *Præfectus Vrbis*, cui hæc lex inſcribitur, noſſent quid & quatenus deferre deberent litigatoribus, ſupplicaturos ſeſe Principi allegantibus aduerſus ea, quæ iam reſcripto deciſa fuerant, atque in iudiciis allegabantur: nempe deferre quidem poſſe, & ſic ſupplicationem partis ad Principem referre poſſe, *ſupplicandi aditum pandere*, ſi aduerſus præiudicium, vel moratoriam præſcriptionem tantum reſcripto ſtatutam, ſupplicatio dirigatur, non vero, ſi aduerſus peremptoriam reſcripto definitam ſupplicare velint: & ideo hoc caſu, vt & ſi aduerſus edictum ſupplicetur, non obſtante allegatione ſeu ſupplicatione ad executionem procedi oportere. Eſt igitur hæc *lex* remedium partim aduerſus litigatorum fruſtrationes, qui caſſæ ſupplicationis Principi præſentandæ obtentu, vim reſcriptorum eludebant, diemque ducebant, &, vt Symmachus alicubi loquitur, *denuo cineres negotii obreptiua ſupplicatione refouebant in flammam, lib. 5. ep. 66.* & idem *lib. 10. ep. 62. quæſtionem iudicationibus ſacriſque reſponſis conſummatam repetebant.* inde vero aduerſus timidos Magiſtratus, qui facta *ſupplicationis* mentione, illico partes ſuas ceſſare oportere putabant, atque adeo quibuſlibet ſupplicationibus deferebant. Summa proinde huius legis hæc eſt, ſupplicari non poſſe Principi, neque ſupplicationes partium ad Principem referre debere iudices, ſi reſcripto cauſa deciſa ſemel, ſeu negotium conſummatum fuerit, vel ſi aduerſus edictum ſupplicetur. Et vero, vt aliunde exempla aduocem, hoc illud ipſum eſt, quod idem Conſtantinus M. quatuor aliis conſtitutionibus conſtituit, poſt fundatam videlicet a ſe relationum ad Principem formam (de quibus ſuo titulo *de relationibus*, imo & *tit. de appellationibus*) terminatam, conſummatam, deciſam, reſcripto Principis, ad conſultationem vel relationem, cauſam, nullo iuris ſuffragio, nullo contrario reſcripto refricari, retractarique poſſe, *ſupplicandique* aduerſus id aditum, quo videlicet id *conuellatur*, omnem præcluſum eſſe, *l. 6. 8. 9. 11. inf. de appellationibus.* Eadem proinde ſententia huius l. eſt, quæ in Symmachi paſſim relationibus ad Imperatorem ferme Valentinianum iun. *lib. 10. epiſtolarum*, inter alia *lib. 10. ep. 62.* cum initio dixiſſet, *quæſtionem iudicationibus, ſacriſque reſponſis conſummatam repeti: adiecta eſt*, inquit, *alia plena iuris atque rationis defenſio, quod poſt crebras cognitiones, & reſcripta ad relationem numeroſa, pœnam legis inciderint, qui* denvo *contra vetitum* svpplicarvnt. *Extant quippe ſententiæ, quas cum prouocatio tentaſſet inhibere, conſultus relatione diuus genitor Clementiæ veſtræ*, Finem posvit Qvæstioni. Qui & illud ſcribit *lib. 10. ep. 55. Executorum praua interpretatio, dum ſupplicantibus fauet, plerumque iuſſa corrumpit.* Ad eundem quoque modum, ſi ab vnius præſcriptionis peremptoriæ excluſione ad Principem appellatum ſemel fuerit, & reſponſum a Principe redditum fuerit, ab alterius præſcriptionis peremptoriæ in eodem negotio excluſione, appellari non poteſt. *l. 24. quorum appellat.*

Atque ita deinceps liquebit, hanc conſtitutionem non recte ab interpretibus & pragmaticis *ad litteras moratorias ſeu dilatorias*, quas *reſpirationes* vocant, vel inducias quinquennales debitoribus concedi ſolitas hactenus referri (etiam ab iis, qui ex profeſſo *de reſcriptis moratoriis ſeu induciis quinquennalibus* commentati ſunt,) quod Antonius Faber quoque recte vidit, at non ideo veris rationibus, neque vera huius leg. ſpecie & ſententia perſpecta. Eademque liquebit, voces *conuellendi*, & *relaxationis* hac leg. vt & *remittendi*, proprio, quem dixi, ſignificatu, non vt interpretes detorquent, accipiendas: illud paulo melius interpretes ad *hanc l.* tractant, vtrum ius alteri quæſitum Princeps tollere poſſit?

Tandem igitur hæc lex eo quoque deinceps nomine illuſtris erit, ob nouum videlicet intellectum, quæ & alioquin altero adhuc iam nomine illuſtris eſt, ob ſubſcriptionem eius, videlicet, *Dat. X. Kal. Iun.* Niciæ, *Paulino & Iuliano VV. CC. Coſſ. 1. A. D. 325.* qua egregie firmatur æra concilii primi œcumenici Nicæni: de quo iam *in Notis* dixi, & *in Chronico* noſtro.

(a) In Elementario ſiue Lexico.

De Precvm *fide ſeu veritate an executor cognoſcere poſſit.*

IIII. (a) Idem A. ad Barbarum (b) Pompeianum, Conſularem (c) Campaniæ.

ETSI, non *Cognitio*, (d) ſed *Executio* (e) mandatur, (f) de veritate precum inquiri oportet, vt ſi fraus (g) interuenit, (h) de omni negotio cognoſcatur. (i) Dat. III. Id. Nouemb. Aquis, Dalmatio & Zenophilo VV. CC. Coss. [333.]

Interpretatio. *Quicquid non vera, ſed falſa petitio a Principe obtinuerit, quia fraus interuenit, non valebit.*

NOTAE.

NOTAE.

(a) *Lex 4. Cod. Iust. si contra ius.* & inde *can. 16. C. 25. Qu. 2.* Hanc etiam l. imitatus est Pontifex *in cap. 5, X. de sent. & re iud.* GOTHOFREDVS.

(b) Prænomen hoc omissum Cod. Iust. *IDEM.*

(c) *Proc.* in aliis: male. *IDEM.* Cod. Würceb. *Proconsularem* etiam exhibet, sed scimus ex notitia dignit. *Virum Clarissimum Consularem Campaniæ*, de quo suo suo loco. Conf. *IACOBVS GVTHERIVS de offic. dom. Aug. Lib. I. 6. RITTER.*

(d) De causæ ipsius merito. *GOTHOFREDVS.*

(e) Tantum. *IDEM.*

(f) Tibi rescripto nostro. *IDEM.*

(g) Id est, si falsis & mendacibus precibus Principi obreptum sit. *IDEM.*

(h) *Interuenerit.* Cod. Iust. *IDEM.*

(i) A quo? dicam mox. *IDEM.*

P. 18. (k) *Aquæ* hæ videntur, quæ in Mysia & Dacia erant: pariter, vt *l. 1. infr. de erogat. mil. ann.* vbi vid. & quæ dico. Nisi hic legendum putet quis *Apris*, quod haud longe dissitum a Constantinopoli, (vbi hoc anno Constantinus erat) in Thracia. v. Plinium, Iustinum, Ptolemæum, & Itiner. Peutinger. &c. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IN PRECVM Principum oblatarum, ad quas Rescriptum Principis processit, veritatem seu fidem executor, cui Rescripti Principis executio tantum mandata est, non cognitio, inquirere adhuc potest & debet, ex hac Constantini M. constitutione. Executio inquam eius, quod rescripto comprehensum, non vero rei iudicatæ: de priore enim est hæc lex, non de posteriore, quod male vulgo ex *hac leg.* admissum fuit, indeque creditum ex *hac ipsa leg.* executorem rei iudicatæ, opposita falsi præscriptione rursus posse de omni negotio iudicare. Quem errorem recte reiicit PP. *cap. 5. de sent. & re iudic.* hæc enim lex non est de executione rei iudicatæ, verum de executione rescripti alicuius, quod lite pendente, id est, ante rem iudicatam, seu definitiuam sententiam, vel post interpositam appellationem, quæ iudicatum suspendit, sæpe impetratur, vt quid celeriter reformetur, puta vt restituatur possessio, vt in speciebus, quas tractat Symmachus in epistolis, de quibus mox. Ergo iudex executionis rescripti huiusmodi, habet quoque hoc casu cognitionem obreptionis, vt Baldus egregius legum summator loquitur: num videlicet is, qui rescriptum etiam adnotationis meruit, seu impetrauit; de quo est insignis Nouella Valentiniani, 3. in specie, *de homicidiis casu factis*, per dolum sciens falso aliquid allegauit (vt ad Iulianum generalius loquentem Marcellus notat *l. 75. D. de iudiciis*) num ex gestis quædam in precibus omisit, *l. 1. Cod. Iust. si contra ius:* num in facti narratione, num in tacendo mendacium admissum sit, *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* breuiter, num precum falsitas argui possit, *l. 3. Cod. Iust. eod. tit.* frausque adeo interuenerit, *hac leg.* & *l. 4. Cod. Iust. eod. tit.* conscientiamque Principis quis fefellerit, vt loquitur *lex vn. inf. de his qui a non domino:* Præscriptione scilicet mendaciorum & fraudis opposita, probataque, rescripta impetranti prodesse non possunt *hac leg.* & *d. l. Cod. Iust.* & *l. 1. D. de appellationib.* & iam olim Paulus *lib. 1. sent. 13. §. 6.* Quod etiam Augustinus *in Ioannem*, ex *Iure* notauit. *Iuris est forensis, vt qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit, quod impetrauit.* Hinc & tralatitia illa & solemnis olim in rescriptis ipsis cautela, *si vt proponis, si vt dicis, si vt allegas, si vt adseueras*, & expressius adhuc, *si preces veritate nituntur*, *l. 7. Cod. de diuersis rescriptis:* item, *si vera sunt quæ precibus complecteris*, *l. 13. Cod. de transactionibus*, similesque aliæ formulæ, quas omnes congessit V. C. Brissonius. Quin imo & hæc nominatim addita, *si allegationibus tuis fidem adesse iudex perspexerit*, *leg. 3. Cod. Iust. qui morbo se excus. leg. vlt. Cod. Iust. si aduersus fiscum. leg. 3. Cod. Iust. de fideiussor.* aliæque id genus. Quare & iudices puniuntur, qui vetuerint precum argui falsitatem. In eum vero finem libelli vna cum rescriptis ad iudicem mittebantur, *l. 6. D. ad leg. Iul. de vi publ. leg. 33. D. de re iudic. l. 3. D. de alimen. leg.* Quomodo & in collat. Donatistarum, *petitum videmus, legantur & preces, vt* CAVSA *possit audiri.* Denique hæc cognitio præiudicialis est, *cap. 2. X. de rescript.* Executor igitur, cui rescripto mandata est executio, qui de iudicato cognoscit (nam ita eum describit Iulianus *l. 75. D. de iudiciis*) in precum veritatem inquirere nihilominus potest & debet; *vt* [ita] *si fraus interuenerit, de omni negotio cognoscatur*, ait Constantinus *hac leg.* Quæ verba cum impersonalia sint, quærunt interpretes, vtrum idem ille, cui executio demandata est, de negotio cognoscere possit? Quod censent Cynus & Fulgosius. Contra Placentinus, non executorem, sed ordinarium cognoscere oportere. Alii medii inter hos distinctionem adhibent. Verum in *huius leg.* specie frustra id quæritur: nam idem & executor & ordinarius erat, puta Consularis Campaniæ. Apud eum scil. cum lis forte iam aliqua agitata fuisset, parsque altera pendente lite, vel missione in bonorum possessionem seruandi debiti causa, preces Principi obtulisset pro dilatione forte aliqua impetranda, vel super præscriptione, aut momenti beneficio, Princepsque id ei indulserat, executionemque eius rescripti ad eas preces Consulari isti Campaniæ demandauerat: mox pars aduersa precum mendacium arguere cœpit: mendacium inquam in causa non quidem principali (nam de eo non est *hæc lex*) verum in ea quam precator adhibuit, vt pendente lite, dilationem, vel tale quid impetraret. Simile vero prorsus exemplum, quodque sensum *huius legis* egregie exprimit, suppeditat Symmachus *lib. 10. ep. 32.* *Dehinc petitore properante, vt ex constitutione numinis vestri, seruandi debiti causa in materna corpora mitteretur, quod aduersaria æstimationem bonorum conuenta facere noluisset, responsum est, de* SVPPLICATIONIS FIDE *prius esse tractandum. Id quod probabile videbatur* ADMISI. *Facto igitur* ADITV DE PRECIBVS DISPVTANDI, *defensor Clarissimæ Feminæ Martianæ, notare sibi visus est* MENDACIVM SVPPLICANTIS: *quod cum Priscæ matris suæ testamento neptes eius ex Placidiano genitas hereditatem cepisse dixisset, non omnes neptes ab ea scriptas probaret heredes: Responsum est, de his tantum, quas Auia heredes instituit,* SVPPLICATVM: *Nec vnquam factam omnium mentionem, sed earum quibus fuerat delata successio.* Hactenus Symmachus, vbi vides, cum rescripto Imperatoris iussus fuisset Symmachus P. V. petitorem, non facta bonorum æstimatione ab aduersaria in corpora materna seruandi debiti causa mittere, & sic executio eius rescripti ei mandata fuisset, mox & apud eum obiectum de precum seu supplicationis fide & mendacio fuisset: Symmachum

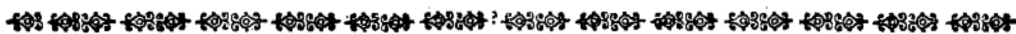
chum huic rei, non obstante Rescripto cognitionem suam impertiuisse. Eodemque pertinet, quod idem scribit *lib. 10. ep. 46.* etsi alia species sit: *Turbatæ possessionis querelam* RESCRIPTO *obsecutus audiui. Et quia Theodosium iudicio non interfuisse constabat, quo sibi demptas questus est facultates, nec vlla* PRECVM MENDACIA *Constantius detegebat*, EXECVTVS *sum circa germanum supplicatoris heredem cœleste iudicium, reformato statu, quem claruit, mox proposita appellatione, defensum.* Eodem denique pertinet, quod Valentinianus diserte in *d. Nou. 3.* scribit: *Postquam tamen ad cuiuscunque* COGNITORIS *tribunal adnotatio nostra peruenerit*, EXAMINARI FIDEM PRECVM *diligenter iubemus, vt si homicidium vel casu, vel vitandæ mortis necessitate constiterit admissum, venia tribuatur orantibus: deprehensos vero in* MENDACIIS, *illico pœna percellat.*

Igitur cum *hac l.* nil commune habent leges nonnullæ, quæ ceu similes adnotantur. Non *lex vn. infr. de litigiosis*, vel *lex 6. C. Iust. de execut. rei iudic.* ne-
P.19. que enim de Rescripto Principis ibi a parte impetrato agitur: verum de executore rerum solemniter iudicatarum dato: qui vtique executor iudicis sibi partes vindicare non potest, vt contra statuta aliquid pronunciet. Alia item species est *capit. 5. X. de sentent.* quod hinc alioquin imitatione quadam transsumptum est: nempe agitur ibi de *sententia præsentibus partibus* lata a Pontifice, cuius executor de toto negotio cognoscere prohibetur. At in *hac l.* agitur de Rescripto tantum Imperatoris ad vnius partis preces emisso. Sed & in eo quoque falluntur interpretes, & in his Baldus, in *huius l.* specie ponenda, cum executionem sententiæ antea latæ a Principe demandatam aiunt, fraudemque in eo impetrantis fuisse, quod Principi precibus suis dixisset, sententiam latam, cum non esset. Nam in *huius l.* specie nil tale vertebatur: Princeps scilicet ad preces alicuius rescripserat: & rescriptum hoc suum ad iudicem, Consularem videlicet Campaniæ, direxerat, executioni mandandum.

Ergo, vt ad sententiam legis redeamus, executor Rescripti de precum seu supplicationis fide & veritate inquirere potest & debet, etsi cognitio ei mandata non fuerit, sed executio tantum: de rescripti vero ipsius *iure* & æquitate, vel de re ipsa a Principe iudicata haud item. Eodem etiam pertinet *lex 5. inf.* alioquin enim erunt illa sæpe lusoria. *d. l. 75. D. de iudiciis.* vbi simile quid definitur. Denique executor *Rescripti*, iudicis & *Cognitoris* partes sibi vindicare non potest, nisi de precum veritate, si rescripto quid executioni mandari iussum fuerit. Excepto etiam eo, si quæ contra ius & vtilitatem honestatemue publicam processerint, de quo vid. *Paratitlon:* quo casu etiam iudex ad Principem referre necesse habet.

Additur, (quæ secunda *huius l.* pars est) *si fraus interuenit*, (id est, vbi de precum falsitate constiterit) *de omni negotio cognosci oportere.* Nempe de principali negotio, quod dilatum in sp. *huius l.* fuerat obtentu precum & Rescripti: de quo scilicet Consularis Campaniæ cognoscebat, cuiusque cognitio dilata hoc obtentu fuerat: eam igitur, detecta falsitate precum, repetere hic iubetur: *de omni negotio*, id est, de principali negotio, quod suspensum fuerat.

Et hæc quidem *huius l.* sententia est: a qua diversæ sunt, quæ tamen a nonnullis confunduntur, species *legis 1. & 2. Cod. Iust. si contra ius:* in iis quippe principis rescripto COGNITIO alicui delata fuerat *d. l. 1.* seu datus iudex fuerat, qui cognosceret. *d. l. 2.* Cæterum cum cogniturus is esset, pars aduersa ei, qui rescriptum impetrauerat, opponebat in precibus quædam omissa, *d. l. 1.* seu præscriptionem mendaciorum opponebat, siue in iuris narratione, siue in facti, siue in tacendi fraude (hæc triplex solum mendacii species) *d. l. 2.* atque ideo manum ei iniiciebat, quasi integrum ei non esset, *contra allegata iudicare*, quærebaturque adeo, an opposita hac præscriptione mendacii iudex ideo minus *pro tenore veritatis* iudicare posset? Quod negandum videbatur, quasi Rescripto, quod ad preces datum fuerat, id velatum fuisset. Et contra tamen definitur *d. l. 1. & 2. non idcirco minus iudicare posse*, scilicet *pro tenore veritatis, non pro deprecantis affirmatione: & secundum hoc de causa conuenire iudici ferre sententiam.* Igitur in illarum duarum legum specie cognitio delata fuerat: non in specie *huius leg.* sed executio tantum Rescripto mandata. Deinde in illis legib. quæritur, vtrum eo in cognitione procedere pro tenore veritatis possit, non attenta falsa precatoris affirmatione, seu falsis allegationibus. Et effectu ipso tamen hac ipsa l. exæquantur hæc duo, sic, vt non minus eis, cui *Executio* mandatur, quam is, cui cognitio, de veritate precum inquirere possit, & si fraus interuenit, de omni negotio cognoscere debeat, verum in sua quaque & diuersa specie.

De IVDICIBVS *Rescripta non exequentibus.*

V. (a) Idem (b) A. & Iulianus Cæsar, ad Taurum PF. P. (c)

MVLTABVNTVR Iudices, (d) qui Rescripta contempserint, aut (e) distulerint. Dat. III. Non. Iul. Mediolani, (f) Constantino A. IX. (g) & Iuliano Coss. [357.]

INTERPRETATIO. *Feriantur Iudices damno, qui data secundum leges Principis præcepta contempserint, aut conludio quocumque distulerint.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iustin. quod multis casibus ea vitietur. Recitat eam quoque veteris Consultationis Auctor. *c. 8.* GOTHOFREDVS.

(b) Male *idem A.* etsi id ita quoque præferat Consultationis Auctor. Reponendum enim hic CONSTANTIVS A. quod & Iuliani Cæsaris, vt & Tauri PP. nomina in inscriptione addita ostendunt, & Consules subscripti. Eodem sane errore & alias sæpe *Constantini* nomen loco *Constantii* irrepsit, vt *l. 1. infr. de iurisdict. l. 2. infr. de re militari. l. vn. de præbendo salar. l. 1. de lenonibus.* IDEM.

(c) De hoc *Tauro PP.* Italiæ v. *Prosopogr.* Athanasium, Ammianum Marcellinum, & Sulpitium Seuerum, &c. IDEM.

(d) *Iudices*, id est, Rectores Prouinciarum. v. Gloss. Theod. *IDEM.*

(e) *Aut iurgio rixæ conludio quocumque distulerint.* ita plenius Cod. Til. quomodo & interpres postrema addidit, vnde hoc in *leg.* translatum, *quocunque conludio. IDEM.*

(f) *Mediolano* in And. *IDEM.* Abest *Mediolani* vox a Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(g) *vi. Constantio.* Porro, pro A. IX. habent alii VI. vt in Tiliana edit. al. VII. vt est in veteri Consultatione. In Aniano Put. Rhemensi, And. VIII. Si IX legitimum est, tum *Iuliano II.* scribendum mox fuerit, atque adeo lex hæc referenda ad A. D. 357. si VIII. tum nil mutandum, referendaque hæc lex fuerit ad A. D. 356. *GOTHOFREDVS.* Cum Auctore Consultat. veter. facit etiam Cod. Wurceb. in quo est, *Constantino A. VII. RITTER.*

COMMENTARIVS.

IVDICES, id est, Rectores prouinciarum, Rescripta non sedulo exequentes, multandos ait *hac l.* Constantius Imp. hic enim *huius leg.* seu sanctionis & sententiæ auctor est, vt ostendi iam *in Notis:* non exequentes, inquam, sedulo, vel *contemnendo* ea, penitus scilicet, vel eorum executionem *differendo* seu contando. Hæc duplex scilicet iudicum contumacia *hac l.* notatur, rescripta vel omnino contemnentium, vel in executione *contantium* seu differentium, quam & ideo Constantius multandam minatur, idque constitutione ad *Præfectum Prætorio* emissa, sub cuius videl. dispositione iudices & Rectores prouinciarum erant: eo scilicet fine, vt per hunc iudicibus hæc lex innotesceret, isque eos officii sui commonefaceret. Huc vero pertinet, quod Symmachus, P. V. *lib. 10. ep. 49.* scribit: *Dies noctesque sollicitor, vt* PROMPTO *obsequio Diuinæ Clementiæ vestræ iussa promoueam, siquidem non licet longa comperendinatione* DIFFERRI *iustitiæ ac legibus amica decreta, D. Imperator. Vnde cautò opus est, ne existimationem meam per alios allata præceptis* TARDITAS *deuenustet. Nam cum,* &c. Additur tamen hic recte, non quidem in *ipsa l.* verum ad *hanc l.* limitatio ab interprete, *si data rescripta secundum leges fuerint:* nam quæ contra ius emissa sunt, *contemnere* ea iudices & respuere omnino possunt, imo iubentur *l. 4. sup. tit. 1.* & *l. 1. h. t. sup.* & *l. 20. inf. de Cohortalibus.* vel etiam si fraude aut mendacio fuerint extorta, de quo ad *l. superiorem:* vt & *differre,* in *sp. l. 13. C. Th.* & *l. 20. C. Iust. de pœnis.* His accedat Caroli VII. R. Franciæ constitutio *A. 1453. art. 66.*

P. 20.

De DILATORIIS *Rescriptis in re Tributaria.*

VI. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus & THEODOSIVS AAA. Floro PF. P. (b)

VNIVERSA Rescripta, quæ in debitorum causis (c) super præstandis dilationibus impetrata sunt, rescindantur, cum sint (d) acerbius perurguendi, (e) qui mansuetudinis nostræ pudore (f) fatigato, non quod vtilitatibus publicis, sed quod suis fraudibus conueniret, aspexerint. (g) Data VII. (h) Kal. Martias, Constantinopoli, Antonio & Syagrio VV. CC. Coss. [382.]

INTERPRETATIO. (i) *Si cuiuslibet rei debitor conuictus, propter differendam solutionem a Principe inducias (k) impetrauerit, beneficium quod obtinuerit non valebit, sed cautionem (l) suam implere cogatur.*

NOTAE.

(a) L. 4. *Cod. Iust. de precibus Imperatori offer.* hinc alium prorsus in sensum interpolata est, de quo mox: quomodo & canonizata est *C. 13. 14. 15. C. 25. qu. 2. GOTHOFREDVS.*

(b) *Florus* hic ex Magistro officiorum Præfectus Prætorio fuit in Oriente sub Theodosio M. A. D. 380. 381. 382. 383. Ex *l. 96. de Decurionib.* apparet, sub eius dispositione Mysiam fuisse. vid. *Prosopogr.* Male hic in Cod. Iust. editum *Floriano. IDEM.*

(c) *Debitorum*, id est, tributorum, de quo mox. *IDEM.* Cod. Wurceb. *in debitorum causam. RITTER.*

(d) *Cum sit acerbius perurgendus*, & in fine *leg. dispexerit* in nonnullis MSS. *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. etiam: *cum sit acerbius perurgendus*, in fine vero *adspexerit. RITTER.*

(e) *Perurguere*, hæc scriptura est Cod. Theod. *GOTHOFREDVS.*

(f) *Pudore*, recte: in Til. edit. male *pondere*, etsi ad marg. additum *pudore. IDEM.*

(g) *Aspexerint*, pro respexerint, attenderint. *IDEM.*

(h) Al. VIII. vt habetur quoque Cod. Iust. & ad marginem a Tilio additum. *IDEM.*

(i) Interpretatio hæc falsa est. *IDEM.*

(k) *Inducias* hic vocat Interpres, vt & *l. 3. sup.* dilationem, vt & Nouella Maioriani *de indulg. reliquorum.* In eadem relaxitatem vocat Constantinus *l. 4. inf. de Exactionib.* laxamentum Am. Marcellinus *lib. 16. c. 5. IDEM.*

(l) *Cautionem*, id est, promissionem: de hac voce vide V. C. Bignonium *in veteres formulas p. 572. IDEM.*

COM-

COMMENTARIVS.

TRIBVTARIA in re *dilationem* seu inducias Rescripto Principis datas, & sic Rescriptum istud non valere definit *hac l.* Theodosius M. vt & Valentin. Iun. *l. 7. prox. inf.* & *l. 4. inf. de exactionib.* Hæc inquam huius leg. sententia est de re tributaria, deque debitoribus fisci, vel tributorum, duobus argumentis ex *ipsamet l.* desumptis. Primo quidem ex voce DEBITORVM. Ea scilicet signate passim tributa intelliguntur: veluti rubrica *de indulgentiis debitorum.* & *l. 3. 4. 5. 9. vlt. eius tit. l. 15. 19. 31. 34. inf. de annona & trib. l. 1. 3. 7. de exactionib. l. 1. de distract. pignor. l. 1. de patrociniis vicorum. l. 26. de erogat. milit. ann. l. 14. 39. de appellationib. l. 4. de Palatinis S. L. l. 54. 186. de Decurionib. l. 6. quorum appellat. l. 9. de numerariis. l. 1. de ponderatorib. l. 9. de executorib. l. vlt. de præd. Senatorum. l. vn. de priuil. domus Augustæ.* imo & in *l. 2. Cod. Iust. ex quibus caussis infam.* In *hac* inquam *l. 2.* vt id obiter inculcem ad legis illius illustrationem, ibi, *qui cum plus debito nomine debitorum exegisset*, vox, *debitorum*, pro *tributorum*, seu debitorum publicorum accipienda est. Quod etiam dubitandi ratio, quæ initio leg. illius indicatur, aperte demonstrat: ibi, *neque* PECVLATVS *damnatus intelligi potest.* Videbatur scilicet in sp. *illius l.* is, qui superexegerat, peculatus crimen incurrisse, eo quod cum publicæ pecuniæ obtentu aliquem depeculasset, exactum in publicum non redegisset. Verum, decidendi ratio isthæc ibi est, quia scilicet in ea sp. reus non publicam pecuniam interuerterat (quod vtique peculatus crimen est) verum publico nomine perperam exactam in publicum non redegerat. Quare nil necesse est in ea leg. *tributorum* vocem substituere, quod Haloander alioquin quoque volebat. Contra, non admittenda est CL. Salmasii in *ea l.* substitutio *de trapezitico fœnore, p. 490. qui cum plus debiti nomine debitorem exegisset.* Eodem pariter sensu *debitorum* vocem accipio, & *l. 4. Cod. Iust. comminationes, epistolæ.* Eodem sensu Am. Marcellinus *lib. 17. cap. 3.* agens de Iuliano, & de tributorum & *capitationis* calculo, ratiociniis ab eo in Gallia dispensatis: *Quo leuati solatio cuncti, nec interpellati, ante præstitutum tempus* DEBITA *contulerunt.* Sic & *debitores* absolute, pro tributorum & fisci debitoribus, *l. 1. 7. 16. inf. de exactionib. l. 1. de discussorib. l. 3. 9. 11. 14. de indulg. debitorum. l. 30. inf. quorum appellationes.* Secundo, *vtilitatis publicæ* in *h. l.* nomen ad tributariarum functionum causam manifeste pertinet, & rem annonariam seu tributariam significat: pariter vt *l. 3.*
P.21. *Cod. Iust. de primipilo. l. 1. Cod. Iust. de offic. Com. S. L. l. 4. Cod. Iust. de off. Rectoris prouinc.* Eodemque sensu accipiendus est titulus Codicis Iustinianei: *Si contra ius vel vtilitatem publicam fuerit aliquid impetratum.* Hæc cum non attenderet interpres, imo & Tribonianus, hanc leg. de priuatis debitoribus perperam acceperunt, quasi etiam determinantem *legem 3. supr.* Perperam omnino, & interpres, inquam, vtpote qui moratoriam præscriptionem seu inducias a Principe litigatoribus concedi posse, supra probabat ad *d. l.* quod tamen interpretatione sua hic iterum improbat: & Tribonianus, qui miro ideo flagitio hanc leg. interpolauit, & ad sensum suum, a primigenio suo, quem dixi, plane alienum, inflexit, maleque intellectæ legi *quoties*, hanc leg. ceu limitationem eodem titulo sternendam credidit, ne alioquin pugnantia hac parte quoque contra legem, quam sibi dixerat, in *Codicem* suum referret: sed & modum adhuc quendam de peculio suo illi attexuit. *Lex* ibi ita habet: *Vniuersa Rescripta, quæ in debitorum caussis super præstandis dilationibus promulgantur, non aliter valeant, nisi fideiussio idonea super debiti solutione præbeatur.* Eademque ita refertur seu canonizata exstat *cap. 13. 14. 15. C. 25. Qu. 2.* Quod quidem luculentum est Tribonianeæ ςρεψοδικοπανεργίας argumentum. Nunc ad rem. Dilationes igitur seu induciæ debitoribus fisci, & tributorum *hac l.* non dantur manifestis scilicet & confessatis, vel *conuictis*, qua alioquin voce hic in sua specie vtitur interpres: At enim quasi debitoribus tantum conuentis, ad probationes requirendas certi temporis dilationes dantur, *l. 3. inf. de dilationibus.* Ergo singulare istud est in re fiscali & tributaria, vt ne dilatio debiti seu tributi Rescripto vtiliter tribuatur: cuius rei rationem, quæ in aperto satis est, eaque indicatur *fine legis*, vide quoque apud Am. Marcellinum *dicto loco*: quemadmodum & cum manifestum est debitum istud, ad prouocationis seu appellationis auxilium conuolare non licet, vt docent multæ leges *infra tit. quorum appellationes.*

Tandem *hac l.* notari cupio illa: *mansuetudinis nostræ pudore fatigato*, quæ Theodosii M. characterem moresque arguunt, quamque res hæc ei curæ fuerit. Nempe pudor boni principis fatigatur, & mansuetudine eius abutuntur multi, vbi non quod vtilitatibus publicis conuenit, rescribere importunis precibus adigitur Princeps: quare & Valentinianus Iun. ab eadem mente, *l. prox. damnabilem* hanc *subreptionem* vocat.

De Rescriptis in fraudem rei TRIBVTARIAE.

VII. (a) Iidem (b) AAA. Principio PP. (c)

IN fraudem annonariæ rei ac deuotionis (d) publicæ, elicitum damnabili (e) subreptione (f) Rescriptum, manifestum est, iure non posse vires sortiri: Circa omnes igitur par atque æqualis (g) inlationis forma teneatur. Dat. VIII. Kalend. Octob. Aquil. (h) Arc. A. I. & Bautone V. C. Coss. [385.]

INTERPRETATIO. *Si quis Principis beneficio impetrauerit, vt cum reliquis possessoribus tributa non soluat, hæc impetratio penitus non valebit: Circa omnes enim possessores leges æqualem inlationis formam seruare* (i) *præcipiunt.*

ALITER. *Ne quis possessor Principis beneficio soluere tributa recuset.*

NOTAE.

(a) Lex 7. *Cod. Iust. de annonis & tributis.* Repetitur vero hæc *lex* totidem verbis, *l.* 20. *inf. de annona & tributis.* iungendaque ei, (mox vt ostendam) *lex* 1. *Cod. Iust. de fundis limitrophis.* Aberat *hæc lex a Cod. Tit.* GOTHOFREDVS. Abest etiam lex a Codice Wurceb. *RITTER.*

(b) Male, & hic & *d. l.* 20. iam enim Gratianus A. D. 383. interfectus fuerat. Quare repone: VALENTINIANVS, *Theodosius & Arcadius.* GOTHOFREDVS.

(c) *Principius* hic sub Valentiniano Iun. PP. Italiæ fuit: v. Prosopogr. & quæ dico ad *l.* 12. *inf. de murilegulis, l.* 3. *de executoribus.* IDEM.

(d) De hac *Deuotionis* voce mox. IDEM.

(e) V. quæ dixi ad *l. super.* IDEM.

(f) Vel obreptione: vt *inf. tit. si per obreptionem.* & *l. vlt. inf. de immunitate concessa.* IDEM.

(g) *Æquanimitas* inde hoc sensu *l. vn. d. tit. si per obreptionem,* & indifferenter, *l.* 36. *inf. de annona & tributis.* IDEM.

(h) *Aquileia* Valentinianus Iun. hoc tempore constitit. A. D. 385. V. Chronologiam, Ambrosium, & Zosimum. IDEM.

(i) *Seruari.* IDEM.

COMMENTARIVS.

IN tributorum seu rei annonariæ fraudem elicita Rescripta vt aliis constitutionibus, viribus inania esse iubentur, proxima *l.* 6. *sup.* & *l.* 25. *inf. de susceptoribus.* veluti si dilatio detur. *d. l.* 6. si canon mutetur, aut remittatur, *l.* 3. *infra de canone frum. V. R. l.* 30. *inf. de annona:* si in arbitrium alicuius conferatur vt vel species ipsas vel pecuniam inferat, *l. vlt. inf. de collat. æris:* si immunitas concedatur, *l.* 1. *inf. de annona. l. vlt. sup. tit. prox. toto tit. inf. de immun. concess.* & *tit. si per obreptionem:* si inlationis forma Rescripto mutetur in alicuius gratiam, spreta pari atque æquali inlationis forma. Idemque iuris est in publicarum specierum transuectione, de quo est nouella Theodosii 15. *de nauib. non excus.* de quo & *tit. inf. de nauib. non excus.* Ita & hac constitutione Valentinianus Iun. id ipsum cauet, quæ repetita extat totidem verbis *l.* 20. *inf. de annona & trib.* & idem iterum *l. vn. inf. si per obreptionem.*

Hæc cum perspicua sint, quatuor tamen ad *banc l.* adhuc notanda veniunt. Primo obseruandum hic semel, *deuotionem* pro re tributaria, & deuotione seu obsequio, quod ab omnibus debetur speciatim in tributis soluendis, passim accipi, vt hic, ita & *l.* 20. 22. 29. 32. 34. 35. *inf. de annona & trib. l.* 19. *inf. de lustrali conlat. l.* 1. *inf. de patrociniis vicorum:* quomodo & deuota mens, *l.* 2. *inf. de publica comparat.* Indeque
P.22. & *deuoti, deuotissimique* prouinciales & principales, *l.* 10. *inf. de metatis. l.* 4. *de naufragiis. l.* 5. *de annona. l.* 126. 186. *de decurionibus,* qui scilicet fisco quod debent soluunt, qui tributa inferunt. Contra, *indeuota desidia,* pro mora facta in inlatione tributorum, *l. vn. inf. de officio vicarii. Deuotio,* scilicet est καθοσίωσις erga rempubl. & *deuotus* καθοσιώμενος, qui, quod fisco debet, præstat. Alioquin in genere *deuotio* sumitur pro fide, quæ debetur & præstatur Principi & reipubl. in quocunque tandem munere publico. Hinc & *deuoti, deuotionis,* & *deuotissimi* appellatio de militibus, deque militari obsequio: *l.* 10. *inf. de re militari. l.* 6. 7. *inf. de tironib. l.* 17. *de erogat. milit. ann. l.* 13. *de metatis. l.* 28. *de susceptoribus. l.* 3. *de equorum conlat. l.* 19. *de paganis. l.* 2. *de exact. vel translat. ann.* Valerianus quoque iam olim apud Treb. Pollionem *in Claud. virum deuotissimis quibusque ac fortissimis viris præferendum.* Et Nemesianus *in Cynegetico. v.* 85.

Et fidos ad bella duces, & milite multo
Agmina, queis fortes animat deuotio mentes.

Augustinus *lib.* 2. *contra epistolam Parmeniani. Neque vllo modo per deuotum militem.* Omitto alia, quæ in *Gloss. Theod.* (a)

Secundo obseruandum, *banc leg.* coassandam seu coniungendam cum *l.* 1. *Cod. Iust. de fundis limitrophis,* imo hanc illi velut clausulam subiiciendam: emendata illius tantum inscriptione ex hac nostra. Perperam enim inscriptio ibi ita habet: *Imppp. Valentinianus, Valens, & Gratianus AAA. ad Licinium PP.* quod vel subscripti alioquin Consules satis euincunt: emendandum enim vt hic: *Valentinianus, Theodosius, & Arcadius.* & rursum, loco *ad Licinium PP.* reponendum ibi *ad Principium PP.* ad quem plures exstant hoc anno Constitutiones, cuius *Principii* nomen in *Licinii* nomen ibi facile migrauit ex soni similitudine. Legis illius verba apponere iuuat: *Tiberianus ad possibilitatem singulorum quorumcunque locorum intuens, statuit certas possessiones, quæ ad limitem* FRVMENTVM *conueherent. Quocirca generali lege censemus, Tiberiani dispositionem oportere obseruari, amouentes quidquid vel potentia cuiuscumque elicuit, vel* FVRTIVA DEPRECATIO, *addentesque nihilo minus, in futurum nulli licere aduersus vtilem vetustatem & præsentem legem nostram importuna & respuenda reposcere. Dat. XVIII.* (γρ. *VIII.*) *Kalend. Octobr. Aquileia Arcadio A. & Bautone Coss.* Vides ibi congruere omnia cum hac *leg.* nostra, ac nominatim argumentum illius. Ea scilicet improbatur elicitum a nonnullis per potentiam, vel per furtiuam importunamque deprecationem Rescriptum, aduersus annonæ, seu frumenti ad limitem conuectionem, cuius alioquin legis substantia concordat cum *l.* 9. 11. 21. & 22. *infr. de annona & trib.* & *l.* 15. *de erogat. milit. ann.* nempe, annonam conuehi oportere a prouincialibus ad limitem pro loci proximitate, seu a proximis, qui ad id deputati iam olim, possessoribus & possessionibus, seu fundis, qui & inde *limitrophi* dicti, quod scilicet ex iis conuecta annona limitaneus miles, qui in limite imperii aduersus hostes & barbaros prætendebat, aleretur: neque Rescripto hanc necessitatem in fraudem rei annonariæ quacunque tandem arte euitari, seu mutari posse: quæ & ipsa *huiusce leg.* sententia est, vt & *l.* 8. 13. *Cod. Iust. de fundis patrimonialib.*

Tertio obseruari semel oportet, *banc l.* & *superiorem* 6. vna cum aliis pluribus, quæ de re tributaria agunt, ad *Præfectum Prætorio* emissas: nempe quia annonaria seu tributaria res ad eius curam pertinebat, quod & Am. Marcellinus *lib.* 14. *c.* 7. & Zosimus non vno loco testantur, & hic quidem *lib.* 2. *cap.* 33. *lib.* 4. *c.* 10. *lib.* 5. *c.* 48: de quo infra plenius *l.* 11. *de annona & tribut.* Hinc & Hieronymus *commentario in Prophetam,* eum *Præfectum annonarium* vocat. Hinc adeo *Tiberianum* quoque illum, cuius dispositio circa conuectionem annonæ ad limitem *illa lege* stabilitur, Præfectum Prætorio fuisse censet Accursius, & post eum Cuiacius. Certe non fuit

(a) Conf. quæ notat CLAVD. SALMASIVS in not. ad *Treb. Pollion. Gallien.* & IS. CASAVBONVS ad *Pollion. eiusd. Claudium* in fin.

fuit is Magister militum, quod tamen voluit nuper Amaya *ad eam leg. num. 27.* Limitis quippe tuendi cura etsi ad Magistrum militum pertineret (quo argumento vtitur Amaya) attamen annonæ militaris cura ad Præfectum Prætorio pertinebat, vt & ad Vicarium ipsius, vel etiam ad Proconsulem, vbi summum is imperium habebat, vt in Hispania aliquando euenit, quam paulo ante hoc tempus regebat Proconsul; cuiusmodi erat Tiberianus ille siue Vicarius, siue Præfectus prætorio, siue Proconsul: de quo in *Prosopogr.* & ad *l.14. inf. de accusat.*

Tandem, quantopere hæc res curæ fuerit Valentiniano Iun. ostendunt illa, *damnabili subreptione,* qua & rei meritum & atrocitatem facti ingerit. Execranda scil. & damnabilia maxime sunt, quæ rem tributariam seu annonariam, in qua salus reipubl. neruusque militaris consistit, morantur, attentant, & labefactant.

De PRECVM *Principi oblatarum vi & effectu ad perpetuandam actionem.*

VIII. (a) Impp. (b) ARCADIVS & Honorius AA. Remigio PF. P. (c) Augustali. (d)

DVBIVM non est, *Contestationem* (e) intelligi etiam, (f) si nostræ fuerint tranquillitati preces (g) oblatæ, (h) easque (i) aduersus hæredem quoque eius, in quem porrectæ sunt, vel ab hærede eius, qui meruerit, (k) exerceri: nam, (l) sicut ex (m) causis numerosis (n) etiam hæc (o) actio transmittitur ad hæredem, quæ (p) testatori competiisse monstratur, sic & e diuerso, iuris definitione, Consultorum (q) omnium consona responsione, firmatur, *ab hærede actionem non incipere, quæ non competierit testatori.* Data III. (r) Kal. April. Constantinopoli, Arcadio (s) IIII. & Honorio III. AA. Coss. [396.]

INTERPRETATIO. *Si quis Principi de negotio suo preces obtulerit, litem contestatus esse cognoscitur. Et si defunctus fuerit is qui preces obtulerit, vel is contra quem obtulit, actio & hæredibus defuncti & contra hæredes* P.23.
pulsati (t) *salua permaneat: Quia causa actione contestata, ea quæ competebat defuncto, competit & hæredi. Si vero auctor* (v) *quolibet ordine* (x) *repetitionem suam præsens non publicauerit,* (y) *hæres eius vnde auctor actionem non proposuit, agere prohibetur.*

NOTAE.

(a) Lex 1. *Cod. Iust. quando libellus Principi datus,* &c. Iungenda huic *lex 7. inf. de contrab. empt.* Fugitiua porro videri possit hæc lex hoc titulo, nisi eo ipso quod de Rescriptis hoc titulo agitur, de precibus quoque, ad quas Rescripta emitti solent, agi debere videatur. Melius certe Cod. Iust. hæc lex alium in titulum coniecta est, quandoquidem de Rescripto nihil in ea agitur. *GOTHOFREDVS.*

(b) Iidem AA. in Cod. Til. Iidem porro, qui *l. 6.* nam *in l. 7.* ibi abest. *IDEM.* In Cod. Wurceb. ita vt in Tiliano est. *RITTER.*

(c) Inducenda hæc nota singularis, pariter vt *d. l. 7.* quod & Cuiacius iam recte notauit VIII. *Obseruat.* 21. neque enim Præfectus Augustalis de Præfectorum Prætorio numero fuit, quanquam *l. 2. Cod. de off. Præfecti Augustalis,* Præfectus Prætorio *Augustalis* vocatur. *GOTHOFREDVS.*

(d) Abest hoc a Cod. Iust. male: (quod etiam ostendit *d. lex 7.*) vnde fit, vt iam inscriptio ibi præferat, *Remigio Præfecto Prætorio.* etsi ad marginem ibi recte additur al. *Augustali.* *IDEM.*

(e) *Litis,* additum Cod. Iust. *IDEM.*

(f) Sic locus hic interpungendus: hactenus male, *intelligi, etiam si:* etiam in Cod. Iust. *IDEM.*

(g) Δεήσεις ἱκετηρίαν ἀξιώσεις, vocant Græci. *IDEM.*

(h) In nonnullis *sublatæ,* vt a Tilio adnotatum, male. *IDEM.*

(i) Preces. *IDEM.*

(k) Ita quoque Cod. Iust. *meruit:* quod stare non posse videtur, quia hic de nudis precibus agitur, deque earum Principi oblatarum vi, non vero de rescripto ad eas impetrato. Igitur reponat quis *mæruerit,* id est, precibus apud Imp. conquestus fuerit: quomodo *precum miseratio* dicitur *l. 4. inf. de cohortalib.* & *deflendi* vox eodem sensu vsurpatur, *l. 186. inf. de decurionibus,* & *l. 9. inf. de Legatis.* Nisi *meruerit,* preces scilicet offerre, suppleamus, id est, cui contigerit preces offerre. *IDEM.*

(l) Sequentia omnia recidit Tribon. quæ sane etiam non ita aperto vinculo cum superioribus cohærent. Forte pro *Nam,* legendum *Nunc,* vel *Iam.* *IDEM.*

(m) Id est, inter, vel propter: sed prius malo. *IDEM.*

(n) *Numerosum*, v. Gloss. Theodos. *IDEM.*

(o) *Et*, male in Til. edit. *IDEM.* Cod. Wurceb. *& actio. RITTER.*

(p) Quæ? Temporalis scilicet per oblationem libelli perpetuata. *GOTHOFREDVS.*

(q) *Consulti* ἁπλῶς pro iurisconsultis *h. l.* & in interpret. *l. vn. inf. de responsis prud.* Horatius *II. ep. 2. v. 160. Quædam, si credis* CONSVLTIS, *mancipat vsus. IDEM.* Recte omnino, quæ obseruat noster, sese habent, verum hoc loco a librario sine dubio *Iurisconsultorum* vox separata, quod confirmat Cod. Wurceb. in quo legimus: *& e diuerso definitione Iurisconsultorum omnium consona responsione firmatur. RITTER.*

(r) Al. XIII. quod a Tilio ad marginem notatum. *GOTHOFRED.* Cod. Wurceb. *XIII. Kal. RITTER.*

(s) Ita recte, quod etiam a Tilio ad marginem notatum, apud quem alioquin male *Gratiano IIII. & Theodosio III. GOTHOFREDVS.*

(t) *Pulsati* vox passim pro reo conuento. vid. Gloss. Theod. *IDEM.*

(v) *Auctor* passim, a quo ius promanat, vid. Gloss. Theod. *IDEM.*

(x) Id est, non apud acta contestatus sit. *IDEM.*

(y) Id est, cuius rei nomine. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

LIBELLVM quoque seu PRECES Principi oblatas, litis contestatæ vim & potestatem obtinere seu æquiualere, hac Arcadii constitutione definitur: ad eum scilicet effectum, vt actiones temporariæ, tempore alioquin periturae, in tutum redigantur, vt loquitur Paulus *l. 24. D. de liberali causa*, id est perpetuentur heredi & in heredem, *h. l.* hic enim notissimus inter alios litis contestatæ effectus est. Non idem vero obtinebat in libello oblato Præfecto Prætorio, *l. 1. Cod. Iust. de officio PP. Orientis.* etsi dignitas hæc alioquin Imperatoriæ proxima esset & contigua, &, vt Sex. Aurelius Victor loquitur *c. 9. Honos hic alter ab Augusto imperio* foret, ἀπόρφυρος βασιλεία, vt eam vocat Eunapius, *in v. Proæresii*, ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα νομιζομένη, Themistio *Orat. 9.* ἀρχὴ μεγίστη μετὰ τὴν βασιλικήν: de quo plura ad *l. 18. infr. de Prætorib. l. 3. de Primicerio & Notariis.* Nempe hoc vnum inter cætera, quæ Principi reseruata erant, fuit: videl. vt sola libelli oblatio ei facta, loco contestationis cederet, actionemque perpetuaret. Quod quidem accipiendum non est de actionibus illis, quæ perpetuæ alioquin dicuntur, vel quæ longioris temporis, id est triginta annorum præscriptione perimuntur, *l. vn. inf. de action. certo tempore finiendis:* quomodo & diserte Iustinianus hac leg. ad Prætorias & annales eam restrinxit, *l. 2. Cod. Iust. quando libellus.* Quare sensus *huius leg.* hic est, temporarias actiones vt litis contestatione, ita & libelli oblatione Principi facta perpetuari, & ad heredes transmitti. *Speciem* porro, atque adeo genuinum totius huiusce legis sensum, hanc ad diem minus perspectam, argumento *legis 7. inf. de contrahenda empt.* cui hæc coaffanda venit, ita constituo: Titius fundum vendiderat, post venditionem factam multo post decesserat, querela quidem intra tempus præstitutum aduersus venditionem interposita, verum neque lite in iudicio contestata, neque vllis Principi precibus oblatis: heres eius, tum obtentu pretii vilioris (quæ vtique iusta rescindendæ venditionis causa non est, nisi vltra dimidium læsio sit) tum causis aliis, & forte propter querelam defuncti, etsi non in iudicio, neque apud Principem factam, hanc venditionem rescindi postulabat, eo, vt dixi, potissimum obtentu, quod dolorem suum de venditione perperam facta defunctus testator aperuisset. Verum rescribit Imp. *d. l. 7.* id heredem non iure postulare, quandoquidem defunctus super eo intra tempora præstituta nunquam litem contestatus fuisset (quod vtique regulariter requiritur, vt lis perpetuetur, de quo *ad l. 2. inf. de integr. restit.*) nunquam etiam vel libellum Principi super eo obtulisset, quod vtique litis contestatæ vim obtinet, de quo contestationis effectu in hoc ipso argumento rescindendæ venditionis, vide Harmenopulum *lib. 3. t. 3. §. 83.* Ergo in proposito casu, heredem *hanc actionem* exercere non posse, cum alioquin *etiam hac actio*, nempe ad rescindendam venditionem, ad heredem transmittatur, *ex causis numerosis*, vt ait hæc lex: veluti si defunctus litem *contestatus* sit; si libellum Principi obtulerit: item ex aliis causis compluribus, veluti, vt hoc addam, si per vim metumue venditio facta fuerit: nam & heredi hæc actio, licet lis a defuncto contestata non fuerit, competit: *l. 3. Cod. Iust. de his quæ vi metusue causa. l. 1. Cod. Iust. de rescind. vendit.* Harmenopulus, *lib. 3. t. 3. §. 78.* Extra has & similes causas, *ab herede actio incipere non potest, quæ testatori non competiit.* Quam quidem iuris regulam hic allegat Imperator, vbi eam vocat *Iuris definitionem, Consultorum omnium consona responsione firmatam. Definitio* scilicet iuris est, Consultorum omnium conso- P. 24.
na responsione firmata regula, cum quid generaliter a plerisque vel omnibus prudentibus definitum est, *l. vn. inf. victum ciuiliter agere. Definitio*, quod notissimum iam, est regula, *l. 202. D. de regulis iuris.* & *l. 1. de regula Catoniana* &c. vnde & Papiniani olim *Definitionum libri duo*, id est Regularum, & Q. Mucii Scæuolæ *libri* ὅρων. Prudentum igitur consona responsio Definitiones facit: vt *hac l.* Prudentum auctoritas regulas constituit, vt idem Papinianus ait *lib. 2. Definitionum, l. 36. D. de statu liberis.* Sic & apud Rufinum *lib. 2. Regularum, in l. 74. D. de heredibus instituend.* auctoritas Galli Aquilii Regulam fecit. Quare neque hac ratione putet quis in Codice Tiliano huius tituli rubricam sic male conceptam, *de diuersis Rescriptis, item de Authoritatibus:* quomodo etiam hunc titulum laudat veteris Consultationis Auctor: variæ quippe iuris antiqui regulæ hoc titulo confirmantur, puta *l. 7. 8. 10.* quarum etiam regularum hæ notæ sunt: Manifestum est, *l. 7.* dubium non est, *hac l. 8.* nulli habetur ambiguum, *l. 10.* seu *vlt. Authoritates* certe sunt Iurisconsultorum sententiæ, definitiones, regulæ: *l. vlt. inf. de integr. restit. l. 2. inf. de pignoribus.* Quandoque etiam *Authoritas* pro lege, imo & pro *rescripto* accipitur: vt *l. vn. inf. de Centurionib. l. 31. inf. de petitionib. l. 3. de re militari*, quo forte sensu potius huic titulo additum fuerit *de Authoritatibus*, quando & eo quoque ita vsi Gothi: vnde *Exemplum Authoritatis*, quod huic Codici præfixum: de qua voce alibi plene. Verum ad rem. Ex his igitur iam patet, qua connexione tota hæc lex inter se cohæreat, quæ sit eius ἀλληλουχία, ἀκολουθία obscura alioquin; quæ causa forte fuit Triboniano, postremam & potissimam *huius leg.* sententiam & partem resecandi. Non quod postremam illam regulam, quam *fine l.* inculcat, *ab herede videl. actionem non incipere, quæ non competierit testatori* (quæque continetur etiam *l. 32. §. 1. D. ad l. Falcid.*). Iustinianus in sp. *huius l.* improbauerit, *l. vn. Cod. Iust. vt actiones ab heredibus.* (quod tamen vulgo traditur) nam & ea iure Iustinianeo in sp. *huius l.* obtinet. Quid igitur? Eam regulam Iustinianus

tantum

tantum improbauit, quod ipsemet expresse profitetur, stipulationum, cæterarumque causarum post mortem conceptarum contemplatu. Et sic liquet, *hanc l.* ab Accursianis & a Baldo, nullo modo intellectam, qui eam ipsam illi sententiam affingunt, quæ est *leg. 2. sup.* & *l. vlt. infra*, atque adeo in specie *huius l.* Rescriptum emanasse perperam putant; & sic preces non tantum oblatas, sed & obtentas, vt Oldr. & Alber. *hic.* Est enim hæc lex, non de vi Rescripti, verum de vi & potestate libelli tantum Principi oblati: quod ostendit alioquin satis vel ipse titulus Codicis Iustinianei, sub quo hæc lex posita est: nempe titulus, *quando libellus Principi datus litis contestationem faciat*, etsi *lex 2. eod. tit.* sit non tantum de libello Principi oblato, verum etiam de Rescripto ad eum dato. Est interim hæc quoque inter alias lex, exemplum ἀβλεψίας & oscitantiæ huius Codicis conditorum, qui verba relatiua *etiam* Hæc *actio* ad integram constitutionem, vnde hæc lex desumpta est, hic retinuerunt, quæ ideo per se posita nullum certum sensum habent, sed coassata tantum cum *l. 7. inf. de contrah. empt.* intelligi queunt. Tandem Bugnyonius huic legi locum non esse obseruat in Gallia, *lib. 1. num. 75.*

Num ad ALIA NEGOTIA *vis Rescriptorum, ad Consultationem Iudicum emissorum, porrigi possit.*

IX. (a) Imppp. ARCADIVS, Honor. & Theod. (b) AAA. Eutychiano PP. (c)

RESCRIPTA ad Consultationem emissa, vel emittenda, in futurum iis tantum negotiis opitulentur, quibus effusa (d) docebuntur, &c. Dat. VIII. Id. Decemb. C. P. Honorio A. IIII. & Eutychiano Coss. [398.]

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iustin. propter varias exceptiones, quibus *huic l.* locus non est. Abest etiam a Til. edit. GOTHOFREDVS. Abest quoque à Cod. Wurceb. RITTER.

(b) Inducenda hæc: *& Theodos. A.* Quadriennio quippe post demum Theodosius Iun. ab Arcadio Patre Augustus creatus fuit: nempe A. D. 402. v. Chronolog. GOTHOFRED.

(c) De *Eutychiano* hoc PP. Orientis A. 396. 397. 398. 399. & rursum A. D. 404. 405. dixi iam ad *l. 5. Cod. Iust. ad leg. Iul. Maiest.* & *ad leg. 19. Cod. Iust. de nupt.* v. & *Prosopogr. Theodos.* IDEM.

(d) *Effusa* dicuntur Rescripta, & *effundi*, quomodo & preces *fundi*: *l. 5. Cod. Iust. de ædif. priu. l. 19. C. Iust. de donat. l. 30. Cod. Iust. de transact. l. 19. Cod. Iust. de lib. causa.* IDEM.

COMMENTARIVS.

AD ALIA NEGOTIA vim Rescriptorum, ad consultationes (iudicum videl. de quibus mox) emissorum, porrigi vetat *hac leg.* Arcadius A. D. 398. pariter vt Valentinian. III. Placidiæ filius postea solemni Oratione emissa ad Senatum, qua is iuris ἀνάκρισιν instituit *l. 2. & 3. Cod. Iust. de legibus*, quæ inter alias coassandæ sunt cum *l. vn. inf. de Responsis Prudentum.* cum tamen ante hanc leg. aliquando leges, ad Relationes promulgatæ, generale ius facerent, omnium personarum & negotiorum similium respectu, vt docet *lex 13. inf. de Medicis & Professorib.* *Consultationes hac leg.* sunt Relationes iudicum ad Principem de grauioribus causis, quotiescunque illi cunctarentur, vel ambigerent & dubitarent, quidnam super negotiis, quæ iuridica sententia definire ipsi non possent, statuere deberent, de quibus erit infra titulus peculiaris, *de Relationibus, lib. 11.* vbi plene dicetur, & ad *tit. de Appellationibus & Consultationibus.* & *ad l. 1. inf. de iudiciis.* Cuius generis Relationes seu Consultationes continent libri epistolarum vltimi Plinii, Proconsulis Bithyniæ, & Symmahi Præfecti Vrbis: de quibus Aristides quoque *Oratione de vrbe Roma.* Veluti si inter ius & æquitatem interpretatio seu pugna esset, *l. 1. Cod. Iust. de legib.* Ea quippe lex, quod hactenus ignoratur, ad Relationes pertinet, vt
P. 25. ostendam pluribus ad *d. l. 1. inf. de iudiciis.* allatis etiam similib. Symmachi locis, *lib. 10. ep. 40. & 52. in pr.* Ad has igitur Consultationes, Rescripta ad alia negotia porrigi, in futurum vetat *hac lege* Arcadius, pariter vt Valentinianus III. quæcunque tandem Rescripta, quascunque interlocutiones, *d. l. 2. & 3. Cod. de legibus*, in quarum *l. 2.* similia legi nostræ verba occurrunt. *Nec generalia iura sint, sed leges faciant his* DVMTAXAT NEGOTIIS *atque personis, pro quibus fuerunt promulgata.* Et in *l. 3. satis est expressius continere, quod Principes censuerint ea, quæ* IN CERTIS NEGOTIIS *statuta sunt, similium quoque causarum fata componere.* Igitur Rescripta generalium vim iurium non habent, nisi, quæ prima exceptio addenda est, Princeps ea *Edict.* nomine donauerit: vel, quæ secunda exceptio est, nisi nominatim similium causarum fata componere ea voluerit, *d. l. 3.* cuius rei exemplum appositissimum præbet *lex 4. inf. de iure liberorum*, quam coniungendam legi proxime sequenti *10. h. t.* mox ostendam. Addatur & tertia exceptio, nisi Consultatio non ad vnum casum, seu ad hypothesim certam adstricta sit, verum ad thesim dirigatur, verbisque generalibus concipiatur. Et hæ vero causæ sunt, cur *hanc leg.* Tribonianus a suo Codice abesse voluerit. Occasio autem *huius leg.* ferendæ hæc fuit, vt mihi quidem videtur: Nempe posteaquam Constantinus M. nouam & exactam Consultationum seu Relationum, ac proinde & Rescriptorum ad eas, rationem excogitasset, *l. 1. inf. de appellat.* auctoritatemque auxisset, *l. 6. inf. d. tit. de appellation.* (sic vt refricari quæstio ita terminata non posset, cum olim posset, *l. 1. §. 1. D. de appellat.* de quo dixi ad *l. 3. sup. h. t.*) in maius eorum auctoritas magis magisque augeri cœpit, sic vt eorum auctoritates ad alias causas subinde proferrentur, haud aliter atque leges generales & Edicta, vt docet *lex 1. infr. de Medicis & Professoribus.* Itaque

id tanquam periculosum, Arcadio nunc prohibere visum, vt & Valentiniano III. postea peculiari, vt dixi, iuris ἀνακρίσει: de quo v. quæ dixi plura *ad l. 6. infr. de appellat.* Neque absimile omnino consilium olim fuit Macrini Imp. non quidem circa Rescripta ad Consultationes Iudicum, quo proprie *hæc lex* pertinet; verum circa Rescripta ad libellos priuatorum (a) (quod alterum Rescriptorum genus est) emissa. Sic enim de eo Capitolinus *c. 13. Fuit in iure non incallidus, adeo vt statuisset, omnia* RESCRIPTA *veterum Principum tollere, vt iure, non Rescriptis ageretur: nefas esse dicens, Leges videri Commodi & Caracalli, & hominum imperitorum voluntates, cum Traianus* LIBELLIS *nunquam responderit,* NE AD ALIAS CAVSAS *Facta præferrentur, qua ad Gratiam composita viderentur.* Quo loco, quod nemo adhuc obseruat, FACTA sunt omnino sententiæ iuris & Rescripta. Ita Pauli *sententiarum* seu *Factorum* libri sex in veteri Indice Florentino. Sic & *Factum Fl. Constantini ad Agricolam PP. Galliarum.* V. Cl. Salmasius eodem sensu accepit illud Capitolini *in Gordianis cap. 5. Nam cum quodam die Factum* (b) *Imperatorium legeret, atque a Proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum est, Nouo Scipioni, vero Scipioni Gordiano Proconsuli.* Quo loco tradit, *Facta* sibi eadem videri cum Pragmaticis Rescriptis seu sanctionibus, quod scilicet pluribus verbis, & longo tractatu habito concepta essent, remque enarrarent: quo sensu Græcis πραγματικὰ, & διηγηματικὰ, Glossæ *Facta* τὰ διηγηματικὰ: Eodemque sensu post Cuiacium, *XVI. Obs. 9. facta causarum* dici, *l. 1. Cod. Iust. de officio ciuil. iud.* & *l. 3. Cod. Iust. de Aduoc. diuers. iudic.* τὰ διηγηματικὰ τῶν δικῶν. De quo v. & Cuiacium *XVI. Obseruat. 9.* In iisdem Glossis, *Facto conceptas*, διηγηματικῶς. De Capitolini loco rectum mihi Salmasii iudicium videtur. Nempe enim Gordianus Proconsul Africæ Imperatoris Edictum publice legisse ibi indicatur, cumque id legeret, ad commendationem eius multa adiecisse, Scipionum etiam exemplis adnotatis. In cæteris, Salmasii sententiæ minus accedo, nam *Fata causarum*, non *facta causarum*, in illis duabus legibus retinendum censeo. His omnibus addo *leg. vlt. inf. de relat.* vbi *generale factum*, hoc sensu dicitur, v. quæ *ibi* dicam.

(a) Mitius hic auctor sentit, quam quidem in *Diatriba de Cenotoph. Tom. III. Thes. Otton. pag. 335.* facit enim ibi cum *CVIACIO Obseruat. Lib. VII. c. 23.* & *FRANCISC. HOTOMANO Antitribonian. c. 9.* quibus rescripta & constitutiones omne ius Romani populi perturbasse visum est. Hinc multi sunt in laudibus Macrini Imp. quem statuunt iussisse aboleri omnia Principum rescripta: sed errant. Capitolinus enim, tantum *statuisse*, non vero *iussisse* Macrinum id reliquit. Quod autem attinet ad hanc Gothofredi opinionem, nimirum cogitasse eum de tollendis illis rescriptis, quæ ad priuatorum libellos emissa erant, ei quidem fauere videtur, quod de Traiano memoriæ traditur, nunquam libellis eum respondisse. Nam id de Epistolis a magistratibus datis nullo modo potest intelligi, sed de solis priuatorum libellis accipiendum est. Verum reliqua Capitolini verba repugnant. En diserte ait, *omnia rescripta*, additque Imperatorem voluisse, vt tantum ex iure ageretur non ex rescriptis, nefasque, esse dixisse, Imperatorum quorundam imperitorum voluntates leges videri. Videt itaque lector auctoris nostri opinionem locum habere hic non posse. Mirabitur præterea Macrini propositum, qui certe si per longius tempus Romanam tractasset rempublicam, effectuique dedisset, quod sibi proposuerat aut animo voluebat, neque reipubl. Roman. neque nobis bene consulisset. Mihi videtur propterea *in iure valde incallidus* fuisse; vbi enim quis considerauerit Iurisprudentiæ statum, qui sub Macrino fuit, mox ille intelliget, ex rescriptis, quæ tunc exstabant, plurima vel obseruanda, vel conuertenda fuisse in edicta, non vero tollenda. Pensitemus innumera illis temporibus obuia negotia, de quibus neque legibus, neque Senatusconsultis, neque iuribus aliis satis pleneque cautum erat. Quid ergo Magistratus & iudices facerent? Necessum erat, aqua hæreret, multæque obducerentur tenebræ subducta luce. Scripta præterea ICtorum præclarissima, magna ex parte cum rescriptis, quibus erant referta, vti testantur in Digestorum volumine & alibi reliquiæ, fatalem tunc habuissent terminum. Et quis ignorat controuersias ICtorum veterum per rescripta sæpenumero diremptas, quæ sane sublatis rescriptis denuo fuissent agitandæ? Nonne etiam magis conueniens videtur, vt, quando de quibusdam negotiis casibusque recens emergentibus lex dari non potest, iurisperitorum vagam indeterminatamque interpretationem Princeps rescripto definiat? Viderunt id Imperatores, qui non edictis tantum sed & rescriptis his fecere medelam, imo multa in veteribus legibus, prout præsens exigebat vtilitas, eleganter emendarunt, qua de re vid. *TERTVLLIANVM Apologet. c. 4.* & *ANTONIVM SCHVLTINGIVM differt. pro Rescript. Impp. Rom.* qui cit. Capitolini verba docto instruxit Commentario.

(b) Pertinet huc Constitutio, qua sanctum est, vt septem prouinciarum Galliæ conuentus Arelatæ agerentur. Primus eam *NICOL. DE CVSA Lib. III. Concord. Cathol. 35.* & postea *IOS. SCALIGER Lect. Ausonian. Lib. I. 24.* publicarunt. Eius constitutionis inscriptionem in scripta scheda *FR. IVRETVS ad Symmach.* a Salmasio l. c. laudatus, hanc fuisse testatur: FACTVM FL. CONSTANTINI AD AGRICOLAM PRAEF. PRAETORIO GALLIARVM. *CL. SIRMONDVS* quidem *obseruat. ad Sidon. Apollinar. carm. XVI. v. 152.* probat inscriptionem falsam esse, ex antiquissimo Arelatensi Codice, constitutionemque datam ab *Honorio & Theodosio AA.* monuit tamen eandem in Codice Autisiodorensi FACTVM appellari, ab Hincmaro *in epist. VI.* EDICTVM.

De HÆREDIBVS *Rescriptum impetrantis.*

X. (a) Impp. HONORIVS & Theodosius AA. Ioanni PP. (b) Post alia. (c)

NVLLI habetur ambiguum, etiam ab hæredibus, & pro hæredibus, posse Rescripta (d) Nostri Numinis allegari: nec excludi temporibus, (e) nec aboleri casibus (f) impetratum, (g) &c. Dat. XVI. (h) Kal. Mar. Rau. Honorio VIIII. (i) & Theod. V. AA. coss. [412.]

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Til. edit. & a Cod. Iustin. pariter vt lex 2. *sup.* quæ huic concordat. Coniungenda autem ea *legi vlt. inf. de iure liberorum*, & *legi 6. inf. de inoff. testam.* & famosæ *l. 19. Cod. Iust. de testamentis.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *Ioanni* huic PP. inscribuntur hoc triennio plures leges, puta anno 412. *lex vlt. de feriis*, *lex 8. de executoribus l. 20. de Iudæis*, *lex 12. de censitoribus*, *l. 3. de secund. nupt.* anno 413. præter tres superiores *lex 20. de Palatinis*

S. L.

S. L. l. 10. *de metatis.* l. 7. *de indulg. debitorum:* An. 414. l. 2. *Cod. Iust. de his qui ad Eccles.* vide *Prosopogr.* vbi ostendo pluribus, cuinam Præfecturæ is præfuerit. *IDEM.*

(c) Quæ continentur *d. l. vlt.* *IDEM.*

(d) V. quæ dixi ad *l. 2. sup.* veluti, de iure communium liberorum, *d. l. vlt.* de institutionibus coniugum orborum firmandis, *d. l. 6. de inoffic. test.* *IDEM.*

(e) Veluti longi temporis silentio. *IDEM.*

(f) *Casus* hic pro *morte*, vt expresse *d. l. vlt.* Casus, inquam, pro morte, *hic* & *l. 6. inf. de legitimis hered.* & apud Symmachum *lib. 4. ep. 58. lib. 9. ep. 103. lib. 10. ep. 25.* Ammian. Marcellinus *lib. 25. cap. 3.* *Intellexit occisum, grauiterque amici casum ingemuit.* Item, de obitu Iuliani Imp. (*post casum gloriosi Rectoris.*) v. Iuretum *Symmach. lib. 4. ep. 58.* *IDEM.* Non capio auctorem nostrum. De *casu* enim *d. l. vlt. de iur. liber.* nihil; nisi quis maluerit ibi: *in simili causa*, substituere *casu*, quod tamen audax esset facinus. Si quis locus iuuat nostrum, ille est, quem adducit ex *leg. 6. de legitim. heredit.* vbi legitur, *auiarum successio casu interueniente*, cuius loco Tribonianus expresse *l. 10. Cod. Iust. de suis & legit.* substituit *morte.* Apud Symmachum *lib. 4. ep. 58. lib. 9. ep. 109.* de casu altum silentium, neque *Iuretum* video aliquid notasse, nisi hic editionum varietas fucum mihi fecerit. Certe persuasum habeo, locum alterum Symmachi *lib. 10. ep. 25.* *probate casibus aduersus gloriam nihil licere*, vti & verba *Marcellini l. c.* aliter longe interpretanda. *RITTER.*

(g) Veluti, ius liberorum. *GOTHOFREDVS.*

(h) Hinc emendanda subscriptio *d. l. 19. Cod. Iust. de testam.* *IDEM.*

(i) γρ. in *hac l.* & *d. l. vlt.* ex *d. l. 6.* & *d. l. 19.* *Post Consulatum Honorii 9.* &c. i. e. A. D. 413. Ad quem annum referenda proinde *d. l. 19.* non ad A. 409. vt vulgo, vel 410. vt nuper Vir doctus volebat. *IDEM.*

P. 26

COMMENTARIVS.

HEREDIBVS quoque Rescriptum impetrantis id prodesse, neque id temporis lapsu, vel morte impetrantis finiri, ac proinde in iudiciis allegari posse, definit *hac leg.* Honorius Imper. pariter vt Constantinus M. *l. 2. sup.* & Claudius, *l. 2. Cod. Iust. de diu. rescript.* qui in genere definit, Rescripta perennia esse debere. Est autem hæc lex pars prolixioris constitutionis Honorianæ super Rescripto nominatim *de iure liberorum*, e qua tria adhuc fragmenta supersunt, puta *lex vlt. inf. de iure liberor. l. 6. de inoff. test.* & famosa *lex 19. Cod. Iust. de testamentis*, quibus hæc nostra coaptanda venit, emendata subscriptione, vt iam *in Notis* indicatum est. Ex his vero legibus inter se iunctis species, quæ huic legi occasionem præbuit, hæc repetatur. Catulinus V. C. vxorque eius, cum liberos non haberent, atque adeo ius solidum capiendi ex testamentis ipsorum inter se iure antiquo ex *lege Iulia Papia Poppæa* (cuius fragmenta iamdudum addimus) velut orbi non haberent, precibus ab Honorio Imp. ius communium liberorum postularunt, mox & Rescripto eius impetrarunt, quo scilicet solidum inter se capere possent: iisdemque etiam precibus *inseruerant*, contestatique mutuo fuerant, sese velle mutuo sibi heredes esse, quod eo ipso solemne testamentum est, *d. l. 19. Cod. Iust. de testamentis*, quæ huic, vti dixi, inter alias coniungenda est, quæque etiam indicatur a Valentiniano Tertio *Nouella de testamentis 4.* Quid inde fit? Cum Catulini vxor decessisset, Catulinus aliquamdiu superstes Rescriptum illud in iudicio ipse non allegauerat, (quod alioquin fieri mos erat, de quo ad *l. 2. sup.* quæ huic omnino concordat) mox & decesserat, successori eius id non obesse Honorius constituit, *d. l. vlt. inf. de iure liberorum.* regula, quæ *hac l.* continetur, pro ratione subiecta. Et tamen additur *d. l. 6. de inoff. testament.* hæc siue limitatio, siue taxatio: *salua liberis vxoris, si quos reliquerit, inofficiosi querela.* Cui omnino congruit dicta Nouella Valentiniani *de testamentis 4.* Ita quoque *d. l. 19.* hæc eadem limitatio additur: *si alia ei nocere non possunt.* Ita quoque Theodosius Iun. *lege 2. inf. de iure liberor.* qua communium liberorum ius omnibus, coniugibus scilicet, vt ad eam *leg.* ostendam, simul & semel indulsit, hanc exceptionem & taxationem addit: *Nisi forte lex alia minuerit derelicta.* Et ita quidem quatuor hæ leges inter se coniungendæ sunt, optimoque inter se nexu cohærent. Nempe definitio ipsa seu decisio continetur *l. vlt. inf. de iure liberorum.* ratio decisionis *hac leg.* Applicatio & Ampliatio, *d. l. 19.* Limitatio tandem *d. l. 6. de inoff. testament.* & *d. l. 19. inf.* Quæ postrema deinceps in Codice Iustinianeo celebrata, lucem hinc haud exiguam, genuinamque deinceps interpretationem acceptura est, quæ alioquin turbide hactenus a multis explicatur. Ex qua interim *lege*, cum hac nominatim coniuncta, illud colligimus, duo in specie proposita heredibus opposita fuisse. Primo, quod defunctus Rescriptum non allegasset, id quod *hac leg.* refellitur: Secundo, quod hæc mutua coniugum institutio seu declaratio (non interrogatio, vt interpretes ferme) precibus seu supplicationi Principi oblatæ facta, pro solemni & legitima institutione habenda non videretur, maxime quod Imperator Rescripto suo nullam eius dispositionis & institutionis mentionem fecisset, eamue corroborasset, etsi Rescripto suo ius communium liberorum tribuisset, quod *d. l. 19.* refellitur. Rescribitur adeo, satis esse, huiusmodi institutionem *insertam* mera fide precibus, Imperatoreque medio & toto iure *teste* factam, Principis auribus *intimatam, designatum* successorem, seu oblatis precibus declaratum, quæ omnia verba sunt *illius legis.* Hinc quoque seu ex hac legum commissione patet, procatarcticam illius l. caussam non repetendam ex perturbato imperii statu, quasi ideo tum relaxandæ fuerint testamentorum solemnitates, verum exinde simpliciter, quod coniuges ex facti contingentia, qui communium liberorum ius impetrauerant, simul precibus addiderant mutuam sui institutionem: Vnde iam ad generalem constitutionem Honorius assurrexit. Ad legem nostram redeamus, qua dicitur: *Rescripti vim non excludi temporibus, nec aboleri casibus*, vt olim certe nonnullis videbatur (sed falso) auctoritatem Rescriptorum deuoluto anni spatio firmitatem suam non obtinere, vt docet, simul & improbat *d. lex 2. Cod. h. t.* Ita in Gallia certe hodie Rescripta omnia anno finiuntur, neque valent, nisi secundo Rescripto prorogentur: quo pertinent, quas vocant, *Lettres de Sus-an*, neque ad successores porriguntur, si contra defunctum citatio nulla facta sit, quod etiam Iure Canonico obtinet. *c. 23. & c. 36. X. de rescriptis.* Alioquin de hac quæstione, vtrum Rescriptum impetratum ad heredes & successores impetrantis transeat? vid. Nicol. Noalium *de transmissione, casu 52.* Certe dubitari iure possit, num iure Iustinianeo id obtineat, quandoquidem ibi *hac lex*, & *lex 2.* absunt: etsi perennia esse debere ibi definiantur, *d. l. 2.* ad excludendam scilicet præscriptionem annalem, quæ quibusdam placebat.

P. 27.

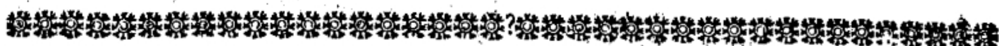
DE MANDATIS PRINCIPVM.

TITVLVS III.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XV. Et ſic ibi titulus hic ſuperiorem præcedit.

PARATITLON.

MANDATA Principum, *hoc tit.* ſunt præcepta, (quomodo vocantur in Interpretatione) quæ Viris in dignitate poſitis, veluti Tribunis & Notariis *h. l.* & *l. 3. inf. de religione.* & *l. 55. de hæreticis.* Peræquatoribus, Comitibus ordinis primi, qualia fuerunt illa, quorum partes ſunt *lex 13. inf. de Senator. l. 9. inf. de prædiis Senatorum. l. 14. 15. 16. inf. de Cenſitoribus.* vel Comitibus Conſiſtorianis, extra ordinem in prouincias miſſis, a Principibus ſcripta dabantur: γράμματα προστάξεως Athanaſio.

SECRETIS *ſeu non ſcriptis Principis Mandatis fidem non habendam.*

I. (a) Imppp. Gratianus, VALENTINIANVS & Theod. AAA. ad Euſignium (b) Proconſulem Aphricæ. (c)

SI quis aſſerat, *cum Mandatis noſtris* (d) *ſe venire* (e) *ſecretis*, omnes ſciant, nemini quicquam, niſi quod ſcriptis probauerit, eſſe credendum, vec vllius Dignitate terreri, (f) ſiue ille Tribuni, ſiue Notarii, ſiue Comitis præferat (g) poteſtatem, (h) ſed ſacris (i) Noſtris Literis eſſe credendum. (k) Dat. XV. (l) Kal. Iul. Veronæ, (m) Accepta Prid. Kalend. Aug. (n) Merobaude iterum & Saturnino Coss. [383.]

INTERPRETATIO. *Si quis aſſerat, cum mandatis Dominorum* (o) *ſe venire ſecretis, omnes ſciant, minime quicquam, niſi quod ſcriptis probauerit, eſſe credendum, nec vllius dignitate terreri, ſed in omnibus ſcriptis Principis eſſe credendum.*

ALITER. *Nulli debere credi, qui ſecreto ſibi aliquid dicit a Principe eſſe mandatum, ſi Principis præcepta non dederit.* (p)

NOTAE.

(a) *Lex 1. Cod. Iuſt. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Euxenium* in An. Put. *Tuſcium* habet Tiliana editio male; etſi ad marginem additum: *Euſignium*, vt & male Codice Iuſtinianeo: *ad Euſignium Præfectum Pretorio.* Eidem Euſignio Proconſuli Africæ inſcribitur hoc ipſo Anno *lex 95. inf. de Decurionib.* Poſtea certe A. D. 386. & 387. PP. Italiæ fuit. vid. *Proſopogr.* & Symmachum. IDEM.

(c) Africæ. IDEM.

(d) *Dominorum*, in MS. vt in Interpret. IDEM.

(e) *Veniſſe*, Cod. Iuſt. Hoc noſtrum melius propter illa, *ſi quis aſſerat.* IDEM.

(f) Scilicet oportere omnes ſciant. IDEM.

(g) *Proferat*, Cod. Iuſt. male. IDEM.

(h) *Poteſtatem* vocat, quia hi cum poteſtate & imperio in prouincias miſſi. Et tamen loco huius vocis Cod. Iuſt. habet, *dignitatem*, vt ſupra, *nec vllius dignitate terreri.* IDEM. Verba, *ſiue ille Tribuni* &c. *præferat*, abſunt a Cod. Wurceburg. & certe videntur ex Cod. Iuſtinianeo deſumpta. RITTER.

(i) *Sed ſacras noſtras literas eſſe querendas.* ita Cod. Iuſt. quod ἐξηγητικὸν equidem eſt, at noſtrum hoc elegantius. In Cod. Put. & Reg. *ſed in omnibus, ſcriptis Principum eſſe credendum.* vt in interpret. GOTHOFREDVS. Cod. Reg. lectionem ſeruat etiam Cod. Wurceburg. Verum placet altera, quæ fere cum Iuſtinianeo Cod. conuenit. RITTER.

(k) Tantum ſcilicet. GOTHOFREDVS.

(l) Al-

(l) Al. XVI. vt Cod. Iust. & ad marg. Til. edit. Alii habent VIII. *Kal. Mai. Constantinop. Antonio & Saygrio Coss.* vt ad marg. quoque Til. ed. notatum. *GOTHOFREDVS.* Et dies & consul absunt a Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) *Heracleæ*, Cod. Iust. male: nam & Valentiniano Iuniori hæc lex tribuenda, vt ex Africæ mentione in inscript. liquet. *GOTHOFREDVS.*

(n) Karthagine scilicet. *IDEM.*

(o) *Dominorum*, ita passim Interpres Breuiarii Anianei, qua voce Reges Gothorum, Francorum, indicat. *IDEM.*

(p) Id est, ediderit, exhibuerit. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

SECRETA Principis Mandata, vel vt simpliciter Græci *in Basil.* σεκρέτον, vel vt eadem habent ἄγραφον κέλευσιν habere se dicentibus, qui se a Principe missos, verboque sibi mandata quædam dicunt, fidem haberi vetat *hac leg.* Valentinianus
P.28. Iun. A. D. 383. pariter vt Iustinus & Iustinianus, vno casu excepto, *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* & *Nouella 17. de Mandatis Principum, cap. 4.* vers. *si quis autem:* & in partem *Nouella 124. cap. 4.* Et quidem in specie huius leg. per Africam, quamcunque tandem (quæ ampliatio hic additur) *Dignitatem* seu *Potestatem* illi præferant, qui hæc mandata secreta obtendunt, quique cum his sese missos a Principe aiunt. *Mandatorum* Principalium, quæ & θεῖα commonitoria, ἐντολαὶ, παραγγέλματα, duo olim genera obseruare licet, quæ quidam pessime confundunt, vnum quidem eorum, quæ Magistratibus seu Rectoribus prouinciarum in prouincias proficiscentibus de more a Principe dabantur, quibus videlicet ea omnia, quæ muneris eorum officiique erant, continebantur: de quibus accurate Brissonius, *lib. 3. Formularum*, deque his est inter alia elegantissima illa Iustiniani *Nouella 17.* cuiusmodi nonnulla etiam hoc Codice contineri existimo, *in l. 80. inf. de Decurionibus. l. 6.* & *20. de operibus publicis. l. vn. de præbendo salario.* De hoc vero mandatorum genere non est *hic titulus*, seu *hæc lex vn.* quod quidam censent. Alterum mandatorum προστάξεως, κελεύσεως, genus est istud, de quo *hac l.* agitur: nempe extraordinarium, quod videlicet necessitate aliqua vel occasione publica extra ordinem vrgente de Palatio ab Imperatore in prouincias missis vel Legatis dabantur; quorum meminit quoque Ammianus Marcellinus, *lib. 15. cap. 5. Arbitione auctore Apodemius* (Agens in rebus) *ad eum vocandum cum* LITERIS *mittitur, qui incidentia paruipendens*, (ita recte Doctiss. Valesius) *cum venisset in Gallias, diffidens a* MANDATIS *conuentis, quæ proficiscenti sunt data, nec viso Siluano, nec oblatis scriptis, vt veniret admonito remansit:* vbi *Mandata conuenta* sunt, de quibus inter Imperatorem, Arbetionem & Apodemium conuenerat. Idem & *commonitorium* dicitur *l. 27. de erogat. milit. ann.* & Amm. Marcellino *lib. 28. cap. 1. Quidam est repertus Gallus audax ad usque insaniam, cui commonitorium cum literis Augusti tradidit. Epistolæ* vero aliæ ab his sunt, de quibus elegans est alioquin Chrysostomi locus *in poster. ad Thessalon.* λογ. γ. ἐν ἠθικῷ. *p. 234. tomo 4. Sauiliano.* vnde & *Epistolarii*, de quibus Saluianus: hæ enim erant, quæ ad ipsos prouinciales emittebantur. *Entolina* certe hæc nostra vocantur apud Luitprandum, nos *instructiones* vocamus. Et hæc de mandatis ipsis.

Nunc secundo loco videndum est de iis, quibus ea data. Missis scilicet a Principe hæc mandata dabantur, cuiusmodi fuere inter alios, vt hæc lex docet, hi tres, puta *Tribuni, Notarii, Comites*, de quibus suis alioquin titulis. De Tribunis quoque fidem facit Amm. Marcellinus, *lib. 15. cap. 5.* & *lib. 20. cap. 4.* de Tribunis & Notariis simul multa exstant exempla. Ita *Marcellinus* Tribunus & Notarius ad collationem Carthaginiensem inter Catholicos & Donatistas ab Honorio Imp. cognitor missus cum mandatis A. D. 410. quæ integra exstant in actis collationis istius, quorum etiam pars quædam exstat *l. 3. inf. de religione.* Ita A. D. 386. *Dalmatius* quoque Tribunus & Notarius ad Ambrosium a Valentiniano Iun. cum mandatis missus, collationis cum Auxentio Ariano instituendæ causa, teste ipsomet Ambrosio *ep. 32. Dalmatius me Tribunus & Notarius* MANDATO, *vt allegauit, clementiæ conuenit Tuæ, postulans*, &c. Et in *Oratione*, quæ illi epistolæ proxima: *Per Tribunos me vidistis, aut audistis, Imperiali* MANDATO *esse conuentum, vt quo vellem abirem, hinc & si qui vellent, sequendi potestatem haberent.* Ita ab eodem missus in eodem negotio Notarius cum mandatis, qui & mandatum intimauit, eodem teste *ep. 33.* Ita Diogenius vel Diogenes & Hilarius Notarii cum Palatinis a Constantio imp. missi cum mandatis aduersus Athanasium, vt ipsemet testatur, *ep. ad solitariam vitam agentes, p. 828. 829.* & *843. T. 1. ed. Colon.* & *Apologia 2.* Ita Dulcitius Tribunus & Notarius ab Honorio missus ad leges suas exequendas cura perficiendæ vnitatis: de quo Augustinus *contra Gaudentium*, & *Retractationum lib. 2. c. 59.* Ita Aristolaus Tribunus & Notarius eodem fine βασιλικαῖς συλλαβαῖς missus a Theodosio Iun. teste Cyrillo, *ep. ad Acacium* Melitenæ Episcopum & Ioanne Ep. Antiocheno *ad Cyrillum*, inter opera Cyrilli: & Cyrilli Ep. ad Donatum. Ex quibus apparet, Tribunos hos & Notarios in negotio nominatim religionis cum mandatis a Principibus emitti solitos: quomodo & aliis passim necessitatibus explicandis mittebantur, veluti reis apprehendendis, cuius rei exempla multa apud Am. Marcellinum, veluti si cunei militares aliunde abstrahendi, Amm. Marcellinus *lib. 20. cap. 4.* vagis & militibus desertoribus conquirendis, *l. 17. de desertoribus.* vt necessitatibus vrgentibus subuenirent, vt gesta quædam scrutarentur, vt militi stipendium debitum, vel donatiuum soluerent, vt apud Amm. Marcellinum *lib. 28. cap. 6.* (vbi de Palladio Tribuno & Notario, in id in Africam misso) Marcellinum Comitem *Chronico*, *Patricio & Hypatio Coss.* vbi de Paulo Tribuno. Item ad tuitionem eorum, qui ad Ecclesias confugerant, vt exemplo Ioannis Tribuni & Notarii patet apud Paulinum *in vita Ambrosii.* Iisdem & nouorum operum cura delegata, teste Symmacho *lib. 10. ep. 39.* Iidem Notarii, frumentarii commeatus vrgendi causa missi, idem testis, *lib. 10. ep. 31.* quo etiam spectat *lex 37. inf. de nauiculariis.* Quin imo & ad Reges exteros iidem Tribuni & Notarii missi cum Imperatoris scriptis. Exemplum in Spectato Tribuno & Notario, apud Am. Marcellinum *lib. 17. cap. 5.* & Ioanne apud Zosimum *lib. 5. c. 40.* vt non adeo absimiles hac parte videantur Tribuni hi & Notarii iis, quos sequior ætas *Missos Dominicos*, qui scilicet in prouincias mittebantur a Regibus, vocauit. De quibus alioquin Tribunis, Notariis, & Comitibus suis *titulis*, quorum etiam apud Am. Marcellinum, & Ambrosium, non vna mentio, etiam *ep. 64.* Nicentii, ex-Tribuni, & Notarii. Et hæc de Tribunis Notariis: sed & Notariis simplicibus hac in re ipsa vsi Principes, vt hæc lex ostendit, *siue ille Tribuni, siue Notarii*, &c. & Symmachus, *d. lib. 10. ep. 31.* & Am. Marcellin. *lib. 14. cap. 5.* de quo ad *l. 1. inf. de Primicerio & Notariis.*

Ad *legis* sententiam redeamus. Ergo huiusmodi quoque viris, quamlibet Tribunis & Notariis, ac nominatim a Principe missis fidem haberi vetat *hac l.* Valentinianus Iun. nisi mandatis scriptis instructi, muniti sint, *sacris literis*, vt *hac l.* dicitur, quarum certa & solemnis forma erat in scriniis Principis, & vt hodie loquuntur, *Bullatis* & *Sigillatis* bulla vel sigillo Principis: & nisi mandata hæc *allegauerint*, quæ vox hac in re propria apud Ambrosium *ep. 31. Dalmatius me Tribunus & Notarius* MANDATO, VT ALLEGAVIT, *Clementiæ conuenit Tuæ, postulans*, &c. vt & *intimandi*, idem *ep. 33. Per Tribunos me vidistis, aut audistis, Imperiali* MANDATO *esse conuentum.* Quorum priore loco *Allegandi* voce indicatur, quid scriptura exhibitum. Quæ vtraque Epistola sub eodem Valentiniano Iun. vel ad ipsummet data est A. D. 386. triennio post hanc ipsius *legem.* De quo tamen dubitatum videtur, de Tribunis in-
P.29. quam, & Notariis, vtrum & hi mandata scripta exhibere tenerentur, quandoquidem dignitas hæc, seu honor Tribuni & Notarii hoc æuo non nisi egregiis viris dabatur, & *ad Imperiale* SECRETVM *tales eligebantur, in quibus reprehensionis vitium nequiret inueniri*, vt diserte Cassiodor. *I. Var. 4.* de Patre suo agens. Verum & hos quoque mandata *scripta* exhibere vult Valentinianus Iun. SIVE *ille Tribuni*, inquit, SIVE *Notarii, siue Comitis præferat potestatem.* quamlibet SECRETORVM Principis participes essent: de quo idem Cassiodor. *VI. Var. 16.* & quidem huiusmodi secretorum, quæ non essent ante scienda, nisi cum fuerint perfecta, vt idem ait. Generaliter igitur secretis Mandatis credi vetat Imperator. *Secreta* Mandata *hac l.* sunt, quæ scriptis nullo modo probantur, quæ *ἁπλαὶ προφάσεις* Athanasio, *Apolog. ad Constant. T. 1. p. 689. ed. Colon. an. 1686.* quæ *verbo mandantur*, vt in epistola Faustinæ ad Marcum, *in vita Cassii, p. 44. φάσει μόνῃ*, vt rursum Athanasius. *l. c. p. 690.* Tacito *lib. 2. c. 43. annal.* dicuntur *occulta mandata.* (a) Iustinus & Iustinianus *d. l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* quem Cuiacius ex *Basilicis* restituit, vocant *Iussionem diuino verbo* factam *sine scriptis*, *θείῳ ῥήματι, ἄγραφον θείαν κέλευσιν.* Græci hæc absolute, *σεκρέτον εἴτις ἐν σιωδήποτε σεκρέτῳ παραγεύηται.* Item secreta Mandata sunt, quæ largiora quam quæ scripta, quomodo Symmachus *lib. 6. ep. 18. largiora Mandata scriptis* opponit. Alio vero sensu *secreta Mandata*, quæ scripta quidem, sed ad tempus clausa: quo sensu apud Suetonium *Tiberio, cap. 52.* nonnulli reponunt & accipiunt: *ἀπόῤῥητα καὶ κρυπτὰ παραγγέλματα.* Huic porro legi conuenit omnino Athanasii locus *Apologia ad Constantium, p. 688.* vbi, cum inimici eius iactarent, Diogene *Notario*, qui in id missus dicebatur, & Syriano Duce Ægypti, eum detrectasse ad mandatum Imperatoris Constantii ad eum proficisci, mandata scripta, *γράμματα τῆς προστάξεως* literasque exegit, professusque est, se secretis mandatis fidem non habiturum, *ἁπλαῖς προφάσεσι*: etsi postea subiiciat, sese reuerentia Imperatoris ductum, si ii, qui venisse cum mandatis dicerentur, vel secreta mandata haberent, verbisque ederent, fidem habiturum. Locus est insignis, quique nisi prolixior esset, hic apponendus foret, cum omnibus huic legi concinat, etiam his verbis: *ὥστε παρὰ μηδενὸς μεταράττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελόντων ἡμᾶς πτοεῖν*, *ne quis me turbaret, vtque ego negligerem aliorum terrores*, quæ omnino congruunt his huius leg. verbis: *nec vllius dignitate terreri.* Simile exemplum quoque habet Amm. Marcellinus *lib. 21. cap. 4.* vbi ait, Philagrium Notarium missum a Iuliano ad Vadomarium R. *signata chartula et tradita:* mox cum Vadomarium adprehendisset, *textum ei iussorum legisse.* Simile tandem exemplum mandati, quod *γράμματα* requirebat, vid. *c. 13. Ancyrano:* de quo in *Diatrib. de Chorepiscopo.*

Cur autem, seu qua ratione secretis mandatis fidem haberi vetat *hæc lex*, ipsorum scilicet prouincialium respectu? Nempe quia magnis sæpe dignitatibus suffulti nonnulli potestatem præferentes, vt *hac l.* dicitur, qui prouincialibus terribiles esse solent, (quod etiam illis, quæ modo dixi *huius leg.* verbis, *nec vllius dignitate* TERRERI, indicatur: his item, *siue ille Tribuni, siue Notarii, siue Comitis præferat potestatem.*) hoc secretorum mandatorum velamento ad prouinciales deprædandi spoliandique vel vexandi vel etiam occidendi licentiam abuterentur. Itaque *hac l.* pariter vt a Iustiniano *illis*, quæ dixi, *locis* huic rei obuiam itum, ne vaga scilicet & libera, vt in simili prorsus re loquitur Symmachus, *lib. 9. Epistolarum, 10.* potestas quæstum præstaret licentiæ. Et hæc quidem vera huiusce legis ratio est. At si ipsosmet illos, qui a Principe missi sunt, respiciamus, tum hæc altera ratio fuerit; nempe cum huiuscemodi Tribuni, Notarii, Comites, in prouincias mitterentur, alicuius negotii publici peragendi gratia, sane ne quisquam eorum auctoritatem defugeret, mandatis instructos eos esse oportuit, ad eam formam quoque, qua a Procuratore mandatum exigitur. Et vero eo fine quoque nonnunquam publice proposita huiusmodi mandata: veluti a Marcellino Tribuno & Notario, de quo *sup.* ad collationem Carthaginiensem misso, vt ipsa collationis illius acta edocent. Exemplum quoque vetus apud Pausaniam, *lib. 7.* in Marcello, cum aliis Legatis in Græciam misso, vt de iniuriis quas Thessali & Epirotæ quidam Philippo obiiciebant, cognosceret: enim vero Achiui pernegarunt ipsi aliiue cuilibet concilium daturos sese, qui super qua re a Senatu missus esset, decretum non attulisset, & vero promendum ei fuit decretum. Adde & hanc causam, ne ipsis, qui quid mandato secreto fecissent, postea fides abrogaretur, *ἵνα μὴ γιγνόμενον ἢ ἀκατασήμαντον*, *ne dein cædis imperatæ nullum relinquatur argumentum*, vt Herodian. *l. 3. c. 11.* Omitto alios casus ab huius legis specie alienos, vbi diploma & mandatum requiritur, quacunque quis dignitate sit, vel Principe iubente festinare sese dicat, vt in sp. *l. 2. inf. de curiosis.* Huc quoque pertinent mandata seu codicilli, breuia & libelli, quibus de more cædes mandata, de quibus Tacitus *lib. 1. cap. 6.* Sueton. *in Tiber. c. 52.* Vopiscus *in Aureliano:* de cuius rei causis vide Herodianum *l. c.* vbi de Tribuno, qui a Plautiano de cæde Seueri facienda appellatus libellum postulauit. Ac non & *lib. 7. c. 6.* vbi Tribuno (*quæstori prouinciæ*) ad Vitaliani cædem misso,

(a) Mandatorum alia sunt Commonitoria, alia secreta, quæ Tacitus *Annal. II. 43.* vocat *occulta.* Ille de Pisone: *Credidere*, inquit, *quidam data & a Tiberio occulta mandata, ad spes Germanici coërcendas.* Qui & audire se meminit ex senioribus, *Lib. III. Annal. c. 16. visum sæpius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgauerit, sed amicis eius dictitasse, literas Tiberii & mandata in Germanicum continere, ac destinatum promere apud Patres.* Atque id quidem cum Piso criminis reus fieret. *Nam putarunt quidam*, ait Suetonius *Tiber. c. 52. mandata prolaturum, nisi ea secreta obstarent.* Hunc Suetonii locum corruptum Lipsius putat *in not. ad Tacit.* Torrentius ex vno libro emendat, *nisi ea secreto obstarent.* Quare legendum fortasse putat, *ni Seianus secreto obstaret.* Casaubonus agnoscit nihil veteres Codices variare, sed sententiam postulare, *nisi ea secreto ablata forent.* Omnes quidem hæ emendationes veram & elegantem Suetonii lectionem interuertunt. Nam cum ait: quidam putarunt Pisonem mandata prolaturum, *nisi ea secreta obstarent:* hoc intelligit, quod cum secreta mandata essent, & occulta illa resoluere, insignis perfidiæ crimen esset, & grauiore supplicio puniendum. Mandata ergo, quod secreta erant & occulta obstabant & impedimento erant, ne ea Piso proferet, & fidem frangeret, crimenque alio crimine cumularet. IACOB. GVTHERIVS *de Offic. Dom. Aug. Lib. I. c. 33.*

missō, datæ sunt literæ: literæ enim ad Vitalianum perferendæ ibi indicantur. Addi potest quadamtenus & *lex 5. Cod. Iust. de iure fisci.* de bonis alicuius quasi fisco locum fecerit, a Cæsarianis non occupandis, sine literis & mandato Principis. Illud per excessum addo, quemadmodum a Principe delegatis vel Legatis, ita viceuersa Legatis ad Principem missis a prouincialibus, fidem non habendam, nisi mandata literarum auctoritate demonstrent, vt ab eodem Valentiniano Iun. cautum *l.11. inf. de Legatis.* & a Theodosio Iun. *l. 15. dicto tit. de Legatis.* sed & interpretes certatim Bartolus, Baldus, Innocentius, alii, de Legato a latere, & Nuncio Sedis Apostolicæ tractant, vtrum iis credatur, si non habeant literas? In Gallia certe, sua tamen & peculiari ratione, Legato Papæ nullum iam olim exercendæ legationis suæ ius fuit, nisi *facultatibus* (vt vocant) prius exhibitis & disquisitis. Et excipiunt tamen Canonistæ casus quosdam, in quibus sine mandatis creditur, veluti Cardinali, & Prolegato in partibus: de quo *ad hanc l.* plene Doctores, & *ad cap. 3. dist. 97.* Nos ad legem nostram redeamus. Sic itaque concludendum, in publica causa & Principis, vel ad Principem Legatis, legationem *liberam* hoc sensu nulli committendam, vt loquitur *dicta lex 15.* neque credi iudici extra ordinem delegato, nisi de eius commissione constet: de quo vid. Guidonem Papæ, *decis. 322.* Quo ferme sensu libera legatio, quæ nulla certa formula mandatis adstricta erat, verum *laxa* dicebatur: cuiusmodi fuit eorum in Græcia, qui αὐτοκράτορες dicti, cum videl. mandatis nil aliud continebatur, quam *vt Legatus vti facto opus esset, ita quoque ageret.* Nos vocamus, *Lettres de creance, ou de cachet en faueur*, seu literas credentiales. Hæc mandata *libera* dicta Liuio *lib. 38. cap. 8. Legati ab Aetolis cum mandatis liberis ad Consulem venerunt.* Tacitus *lib. 1. Annal. Nullis satis certis mandatis, ex re consulturum.* De qua libera legatione plura ad *d.l.15.* allatis ibi pluribus ex Conciliis Africanis. Verum neque hæc secreta mandata proprie sunt, verum scripta, nullo tantum certo fine, modoue. Alio quoque sensu *libera* legatio dicta, quæ olim in re priuata vsurpata, legitimaque fuit: quando videl. quis rei suæ ergo seu rerum priuatarum causa sine mandatis (vt Cicero *3. de Legibus,* & *orat. in Rullum*, loquitur,) legationem obibat. Alio denique sensu *Secreta mandata* dicuntur in *l. vlt. in f. inf. de accusation.* Quæ quidem omnia moneri a me oportuit, imo distingui, quod hæc mandatorum & secretorum quidem genera non pauci commiscere soleant, quomodo & perperam species *d. l. 2. Cod. Iust. hoc titulo*, cum *huius l.* specie commiscetur. Est enim hæc lex de personis cum mandatis extraordinariis a Principe alio missis, alicuius negotii ergo: at *d. lex 2.* est de mandatis extraordinariis ad iudices ordinarios missis. Omitto tandem hic congerere, quod faciunt interpretes, de casibus, quibus necessario scriptura requiritur, in quibus est & hic ipse, qui *h. l.* continetur. P. 30.

DE RESPONSIS PRVDENTVM.

TITVLVS IV.

Huic Titulo respondet Titulus Codicis Iustinianei, *De veteri Iure enucleando, & de auctoritatibus Iurisprudentum, qui in Pandectis referuntur.* Cæterum recte hic Titulus superiori cohæret, post *Responsa* scilicet Principum (quomodo & Rescripta dicuntur) *Responsa* Prudentum sequuntur.

Cassiodorus *X. Variar. 6.* Patricio cuidam Quæsturam conferens: *Totum in Legibus, totum te* RESPONSIS *trade* PRVDENTVM: *sic nobis optime consulueris, si priscorum seruias constitutis.*

PARATITLON.

RESPONSA Prudentum, Rubr. (latius *hic* accepta, vt & in Theodosii *Nouella de repudiis 17.* & apud Cassiodor. *X. Var. 6.* quæ Consultorum responsiones dicuntur *l. 8. sup. de diuers. rescript.* Responsa veterum, *l. 2. de postlim.*) sunt scripta, opera, scientia, tractatus, libri Prudentum: Prudentum, inquam, qui & iuris Conditores dicuntur *l. 1. inf. de Cognitorib.* & Interpreti *ad hanc l.* Consulti, *l. 8. sup. de diuers. rescript.* & apud Interpretem *ad hanc leg.* Iurisconsulti, *l. 3. inf. de testamentis.* Iurisconsultores, *d. l. 3.* & Interpreti *ad hanc leg.* Auctores, *h. leg.* ibi, *potior numerus vincat Auctorum.* De horum auctoritate agitur *l. vn. huius tit.* quamnam videlicet, & quorum scripta auctoritatem in iudiciis obtineant.

RECENSVS *veterum Iurisconsultorum quorundam, quorum scripta certis tamen legibus velut Authentica in iudiciis allegari voluit Valentinianus III.*

I. (a) Impp. Theod. & VALENTINIANVS AA. ad Senatum vrbis Romæ. Post alia.

PAPINIANI, *Pauli*, *Gaii*, (b) *Vlpiani* atque *Modestini*, scripta vniuersa firmamus ita, vt *Gaium*, atque *Paulum*, *Vlpianum*, & (c) cæteros (d) comitetur auctoritas (e) Lectionis, quæ ex omni (f) opere recitatur. Eorum quoque scientiam, quorum tractatus (g) atque sententias prædicti omnes suis operibus miscuerunt, ratam esse censemus, *vt Scæuolæ*, *Sabini*, *Iuliani*, atque *Marcelli*, omniumque, quos illi celebrarunt. Si tamen eorum libri, propter antiquitatis incertum, codicum collatione firmentur. Vbi autem diuersæ sententiæ proferuntur, (h) potius (i) numerus vincat Auctorum: Vel, si numerus æqualis sit, eius partis præcedat auctoritas, in qua excellentis (k) ingenii vir Papinianus emineat: qui, vt singulos vincit, ita cedit duobus. *Notas* (l) etiam Pauli atque Vlpiani, in Papiniani corpus (m) factas [sicut dudum (n) statutum est] præcipimus infirmari. Vbi autem pares eorum sententiæ recitantur, quorum par censetur auctoritas, quod sequi
P.31. debeat eligat moderatio (o) Iudicantis. Pauli (p) quoque *Sententias* semper valere; *& cætera.* Dat. VII. (q) Id. Nouemb. Rauennæ, DD. NN. Theodosio XII. (r) & Valentiniano II. AA. Coss. [426.]

INTERPRETATIO. *Hæc lex ostendit, quorum Iuris conditorum* (s) *sententiæ valeant. Hoc est, Papiani*, (t) *Pauli*, *Gaii*, *Vlpiani*, *Modestini*, *Scæuolæ*, *Sabini*, *Iuliani atque Marcelli: quorum si fuerint diuersæ prolatæ sententiæ, vbi maior numerus vnum senserit, vincat. Quod si forsitan æqualis numerus in vtraque parte est, eius partis præcedat auctoritas, in qua Papianus cum æquali numero senserit: Quia vt singulos* (v) *Papinianus vincit, ita & cedit duobus. Scæuola, Sabinus, Iulianus atque Marcellus in suis Corporibus non inueniuntur, sed in præfatorum opere tenentur inserti. Gregorianum* (x) *vero & Hermogenianum ideo Lex* (y) *ista præteriit, quia suis auctoritatibus* (z) *confirmantur* ex lege priore; (a) sub titulo, de Constitutionibus Principum & Edictis. *Sed ex his omnibus Iuris Consultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano, Gaio, Papiano, & Paulo*, (b) *quæ necessaria causis præsentium temporum videbantur, elegimus.* (c)

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust vtpote bonam partem abrogata, & temporaria: de quo mox viderimus. Coniungendæ vero huic sunt vndecim præterea leges, de quo *in Commentario.* GOTHOFREDVS.

(b) *Caii* in Til. edit. IDEM.

(c) Forte, *vt:* de quo mox. IDEM.

(d) *Cunctos*, alii MSS. Papinianum & Modestinum. IDEM.

(e) V. Commentarium. Alii ita: *comitetur authoritas; lectionesque ex omni eorum opere recitentur.* IDEM.

(f) Malit quis, *ex omnium opere:* verum istud sustineri potest, *ex omni opere*, id est, ex quocunque opere publice probato: vel, id est, ex quibuscunque eorum operibus. Male Til. ed. *ex omni eius opere.* IDEM Cod. Wurceb. *firmamus ita, vt Caium, quæ Paullum, Vlpianum & cunctos comitetur auctoritas, lectionesque ex omni eius opere recitentur.* quæ tamen lectio locum habere nequit: Etenim lex non in Gaii solum fauorem data, sed & ICtis reliquis, quorum mentio facta, auctoritatem conciliat. Videtur vero librarius priorem amplexus sententiam, seductus claritate nominis, qua inter Gothos Gaius exsplendescebat. RITTER.

(g) *Tractatus & tractandi* vox propria de Iurisconsultis *h. l.* & *l. 1. D. de calumniator. l. 17. D. de iure patron. l. 1. D. de extraord. cognit.* Am. Marcellinus *lib. 28. c. 4. Periti iuris altrinsecus adsciscuntur, repugnantia tractaturi.* Vetus Iuuenalis Scholiastes ad *I. Satyr. v. 128. Iuxta Apollinis templum Iurisperiti sedebant & tractabant.* Tractare denique est, de iure controuerso in vtramque partem disserere. v. Tullium, *pro Muræna.* & innumeras leges *Digestorum.* GOTHOFREDVS. Pertinet huc locus elegantissimus Suetonii in *August. c. 35.* vid. etiam, quæ notat ibid. *Casaubonus* & *Valesius* ad cit. Marcellin. locum. RITTER.

(h) Pro-

(h) Proferentur. GOTHOFREDVS.

(i) *Potior:* quanquam & illud defendi posse scio. IDEM. Cod. Wurceb. *potior numerus.* RITTER.

(k) Elogia Papiniani apud Cuiacium v. *in Papinianum.* GOTHOFREDVS.

(l) Bertrandus, *in Bionomicis*, existimabat, transpositum seu loco motum hunc versiculum, & præponendum vers. *vbi autem pares.* Verum sustineri potest hic ordo, nempe versiculus hic superiori recte ita quoque cohæret: Duobus cedit Papinianus, non tamen Paulo & Vlpiano, ipsum notantibus. IDEM.

(m) *Corpus* Papiniani. IDEM.

(n) Quando id factum? In id mox inquiro. IDEM.

(o) De hac *Moderationis* voce mox. IDEM.

(p) De *Pauli sententiis* hæc huius Constitutionis verba laudat veteris Consultationis Auctor *c.* 7. IDEM.

(q) Al. VI. al. VIII. IDEM.

(r) Sic est in An. Put. & And. in Til. & Cuiac. VII. IDEM. In Cod. Wurceb. deest *Rauenna.* RITTER.

(s) Al. *consultorum.* GOTHOFREDVS.

(t) Librarius huius Interpretationis satis imperite tribus locis *Papinianum* cum *Papiano* miscuit, eundemque credidit, nempe, quod Papiani *responsa*, cum Pauli *Sententiis*, Codice *Gregoriano* & *Hermogeniano*, vno corpore ambularent. Et idem tamen, si recte id expressum, hac ipsa Interpretatione alicubi *Papinianum* diserte vocat. IDEM.

(v) Cod. Wurceb. *singulus*, & ita quoque in ipsa lege supra, *singulus vincit.* RITTER.

(x) Duæ sequentes sententiæ, I. de Codice *Gregoriano* & *Hermogeniano.* II. de Codice *Alariciano*, ad *huius leg.* interpretationem seu sententiam non pertinent, verum ad integri *Codicis Alariciani* Breuiarium, de quo in *Prolegomenis.* GOTHOFREDVS.

(y) Hæc vero *lex* intercidit, de qua aliquid dixi ad *leg.* 1. *de constitutionib.* IDEM.

(z) Id est, Principum nominibus præscriptis, hi enim Codices a priuatis confecti fuere: at constitutiones, quæ iis continentur, propria auctoritate firmantur. IDEM.

(a) Vlpiani hic non meminit, eius tamen titulos ex libro singulari *Regularum* inter hæc Excerpta esse, Tilius ait, nec tamen iis Interpretem manum admouisse verisimile est: adeo pura puta sunt Vlpiani. IDEM.

(b) Hinc apparet, eundem harum *Interpretationum* auctorem esse, qui & *Codicis Alariciani* auctor est. vid. Alciatum *II. parerg.* 25. IDEM.

COMMENTARIVS.

QVorumnam famosissimorum IVRISCONSVLTORVM priscorum, qui e viuis dudum excesserant, scripta in iudiciis, velut authentica, ad auctoritatem legi, proferri, recitari, allegari æuo suo possent, recensum *hac l.* instituit Valentinianus Tertius Placidiæ F. Quæ quidem lex pars est prolixioris Valentinianeæ orationis, emissæ ad Senatum vrbis Romæ A. D. 426. vnde duodecim in totum fragmenta supersunt. Ea oratione Imp. hic de duobus egerat: de *iuris*, inquam, *recensu*, deque *iure patrio & materno.* Ad posterius istud caput pertinent septem leges, puta *lex vn. inf. de cretione. l.* 8. *de legitimis heredit. lex pen.* & *vlt. de maternis bonis. lex vn. de bonis quæ filiisf. l. vlt. de reuoc. donat. l.* 18. *Cod. Iust. de iure deliberandi.* Ad prius vero illud caput pertinent quinque leges, præter hanc scilicet: *lex* 2. & *l.* 3. *Cod. Iust. de legibus. l. penult. Cod. Iust. si contra ius. l.* 7. *Cod. Iust. de precib. Imp. off.* Ea vero parte, totius iuris, Constitutionum, inquam, Imperatoriarum, tum Iurisconsultorum repurgationem, seu ἀνάκρισιν Imperator hic instituerat, quænam videl. constitutiones, quæ Rescripta Principum, quæ iuris prudentum scripta, responsa, in iudiciis proferri, legi, allegari, recitari æuo suo ad causarum decisionem possent, atque adeo vim in iudiciis obtinere deberent? Quænam, inquam, constitutiones: Hinc adeo *d. l.* 2. & 3. *Cod. de legibus*, definitum fuit, & quidem notis seu signis appositis, quænam leges, vt generales, ab omnibus æqualiter in posterum obseruari atque in iudiciis allegari deberent, & ad generalitatis obseruantiam pertinere, vt loquitur *d. l.* 3. (quæ quidem lex a Cod. Theodosiano hodie abest, contra quam prodidere nonnulli.) Atque ex eo nominatim numero expunguntur Rescripta ad relationes, & interlocutiones in vno negotio emissæ; (de quo iam quoque dictum *ad l.* 9. *sup. de diuersis Rescriptis.*) Eadem igitur oratione P. 32. Rescriptorum quoque, impetrantium ipsorum respectu, recensum instituit Valentinianus Tertius, eo inter alia constituto, vt etsi legibus consentaneum Rescriptum mendax precator meruerit, mox & attulerit seu allegauerit, impetratis tamen penitus careat, *d. l. penult. Cod. si contra ius:* item eo constituto, vt Rescripta, contra ius elicita, ab omnibus iudicibus refutentur, *d. l.* 7. *Cod. de precibus Imp. offerendis.* Et hæc quidem de Constitutionum & Rescriptorum ἀνακρίσει, quamque auctoritatem fidemque in iudiciis prolata facere debeant, quatuor illis legibus, quibus hæc nostra, vti dixi, coassanda venit. At enim *Iurisconsultorum* quoque veterum, qui e viuis dudum excesserant, recensum seu ἀνάκρισιν eadem Oratione Valentinianus Tertius facere instituit, quæ *hac lege* continetur, quam & Theodosius Iun. eius in imperio collega, probatam sibi in *hunc Codicem* retulit, qui & ipse alioquin *Nouella sua de repudiis* 17. testatum facit, quantum ipsi *Prudentium Rescripta* placuerint, vtpote ad quæ exigi iura repudiorum iubeat. Et hæc quidem, quæ iam notauimus in genere, de Valentiniani Imp. Oratione, cuius hæc pars est, deque aliis legibus exinde petitis, quæ huic nostræ coassandæ veniunt, deque eius scopo in vniuersum facem omnino præferunt ad verum & genuinum *huius l.* intellectum adsequendum. Quibus hactenus incognitis, vel non perspectis, euenit, vt non vnus ad *hanc leg.* error admissus fuerit, neque rectum de ea iudicium vbique fecerint omnes. Nos ad Valentiniani ἀνάκρισιν redeamus de Iurisconsultorum scriptis, vbi quinque hac parte ab eo constituuntur.

Primo QVINQVE veterum Iurisconsultorum, *Papiniani*, inquam, *Pauli*, *Gaii*, *Vlpiani*, & *Modestini*, scripta *hac l.* confirmat Valentinianus, eaque in iudiciis recitari & obtinere iubet. Id enim est, quod his verbis significatur: *Comitetur auctoritas lectionis, quæ ex omni opere recitatur.* Quomodo & mox: *Vbi autem pares eorum sententiæ recitantur.*

Recitari

Recitari ſcilicet, proferri (vt *hac* quoque *lege* dicitur) non Principum modo conſtitutiones, leges, ſeu iura publica, vt ex Paulo liquet *V. Sentent. 25. §. 5.* ſed & Iuriſconſultorum probatorum publice reſponſa, ſeu Prudentum edicta, in iudiciis mos erat: quod *hac lex* quoque probat, quorum videlicet auctoritatem iudices in iudicando ſequerentur. De quo more Caſſiodorus quoque non vno loco, ac nominatim *lib. 6. Var. 8. Et appellabatur abuſiue iudicium, vbi non allegabantur a partibus dicta Prudentium.* Hanc proinde conſtitutionem, & ſi quas ſimiles huius æui, intellexit Iuſtinianus, cum in *§. 8. Inſt. de Iure Natur. Gent. & Civ.* ſcripſit: *Iuriſconſultorum ſententias & opiniones eam auctoritatem tenuiſſe, vt iudici recedere a reſponſis eorum non liceret*, hoc addito: *vt eſt conſtitutum*, & vt Theophilus hæc verba effert, ὥσπερ καὶ βασιλέως θεῖα διάταξις. *Conſtitutum* ait, non ab Auguſto, quod Cuiacius aliique voluere, cuius vtique nulla ea de re conſtitutio proferri poteſt, quodque totius iuris hiſtoria eierat, (a) verum a Valentiniano Tertio *h. l.* quæ a Theodoſio Iuniore quoque inter alios probata eſt, quando eam huic Codici ſuo inſeri paſſus eſt, & ab aliis forte paulo anterioribus Imperatoribus, qui ſuperſtitibus quoque nonnullis νομοθετικὴν δύναμιν quandam tribuerunt, vt de Innocentio quodam, Chryſanthii auo, memorat Eunapius *in vita Chryſanthii.* Eo ſcilicet paulatim deventum per gradus, vt veterum Iuriſconſultorum quorundam celeberrimorum ſcripta, quæ paſſim Imperatores ipſi conſtitutionibus ſuis allegare ſequique ſoliti, (quod de Diocletiano Imp. iam oſtendi ad *l. 8. Cod. Iuſt. de teſtamentis.* & patet quoque ex *l. 3. in f. inf. de teſtam.* vbi Scæuolæ auctoritas cum elogio adhibetur,) collapſa iam Iuriſprudentia, vel ad ſummum euecta, in iudiciis allegarentur. Quo quidem in cenſu quinque Iuriſconſulti *hac l.* memorantur, *Papinianus*, inquam, *Paulus, Gaius, Vlpianus*, & *Modeſtinus*, ita quidem, vt ſi in *h. l.* pro *& cæteros*, legamus *vt cæteros*, quod mihi aliquando in mentem venit, exinde colligatur, ante Valentinianum iam duorum Iuriſconſultorum, Papiniani videl. & Modeſtini ſcripta probata fuiſſe, atque in iudiciis paſſim pro auctoritatibus & authenticis allegari ſolita, cæterorum vero trium nondum adeo. De Papiniano certe fidem facit iam *lex 14. Cod. Iuſt. de præd. & aliis reb. minorum.* Nempe nulli maiorem inter Iuriſconſultos famam hoc æuo meruere, quam Papinianus & Modeſtinus, vt ex eorum elogiis paſſim colligas, quorum hic vltimus verorum & γνησίων Iuriſconſultorum & conditorum reuera fuit, poſt eum nullus. Verum hæc coniectura tantum eſt; nam & cæteri quoque in Conſtitutionibus laudati, inque iudiciis recitati, etſi haud æqua omnes auctoritate, de quo mox. *Lectionis* auctoritas *h. l.* eſt dignitas, auctoritas ſcriptorum, reſponſorum, quæ in iudiciis legi ſolita, *l. 43. D. de action. empti. l. vlt. D. ad l. Corn. de falſis. l. 5. D. de probationib. Lectio* hac tempeſtate pro περικοπῇ, textu, allegatione, auctoritate, teſtimonio, ſectione, vndecunque decerpta, quæ adducebantur, recitabantur, in iudiciis, ſcriptis, & in Eccleſia quoque. Ex innumeris pauca ad rem propiora notare ſufficiet. Sic infra *l. 9. de infirmandis his quæ ſub Tyrannis. Funeſtorum tantum Conſulum nomina iubemus aboleri, ita, vt his reuerentia in* LECTIONE *recitantium tribuatur, qui tunc in Oriente annuos Magiſtratus victuris perpetuo ſunt faſcibus auſpicati.* Symmachus *lib. 10. ep. 45. Orta præſcriptio eſt, quæ aſſereret, nouari tempora poſſeſſore mortuo debuiſſe. Nam conſtabat, non modo Flauianum, qui propoſitam legibus quæſtionem primus exceperat, ſed etiam ſucceſſorem eius finem feciſſe viuendi. Ad hæc præmiſſa eſt* LECTIO, *veluti probatur indiciis, nouationem tantum petitoris hæredi eſſe decretam: quod verbo quidem aſſertum, ſed ſanctionibus improbatum, contraria* LEGIS RECITATIONE *compreſſum eſt.* Ammianus Marcellinus in inſigni illa παρεκβάσει de Cauſidicis illius æui, eorumque rapinis, *lib. 30. c. 4. Vtque prouulgati* IVRIS *proferatur* LECTIO *vna, ſeptem vendibiles introitus præparant, dilationum examina*

(a) Notum eſt, conſtitutionem nullam proferri poſſe, qua Auguſtus reſpondendi de iure facultatem quibusdam tantum ex ICtis beneficii loco conceſſerit; verum non video, qua ratione adductus noſter velit, totius quoque iuris hiſtoriam nihil memorare, cum tamen infra de Auguſti conſtitutione ipſe diſſerat. Rem paucis videamus. Pomponius *L. 2. §. 47. D. de Origin. Iur.* habet: *Et vt obiter ſciamus, ante tempora Auguſti publice reſpondendi ius non a principibus dabatur:* & paullo poſt: *Primus Diuus Auguſtus, vt maior iuris auctoritas haberetur, conſtituit, vt ex auctoritate eius reſponderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit.* Pomponium autem nobis non impoſuiſſe, teſtantur hiſtoriæ. Maxima enim erat Auguſti cura, vt legiſlatoriam poteſtatem ſuam faceret, Romanorumque leges, antiquitatem redolentes, Iureconſultorum ope corrigeret & ad præſentem ſtatum accommodaret. Tacitus *Annal. Lib. I. c. 2.* tradit; cœpiſſe eum *inſurgere paullatim, munia Senatus, magiſtratuum, legum in ſe trahere, nullo aduerſante.* Intelligebat, antiquas leges reipublicæ, a ſe conſtituendæ, nullo modo eſſe conuenientes: hinc opus erat noua interpretatione, qua recentis licet priſcis vocabulis, cuncta ad arbitrium flecti poſſent. Hanc vero committere magiſtratibus, erat minus tutum; ſibi vero vindicare, & plenum inuidia & cum moleſtia coniunctum. Supererant ICti, ad expediendum hoc negotium vel ideo magis apti, quod ſtante libera Republica penes eos fuerat munus interpretandi leges. Sed quæ erat antiquis temporibus de iure reſpondendi promiſcua, licentiam Auguſtus ſuſtulit, eamque facultatem conceſſit paucis, quos ipſe ſelegerat, ſibique obnoxios ſciebat. Et hos iuſſit reſpondere auctoritate publica, quo facto legum interpretatio ab ipſo pendebat; imo ne quis intercederet poſſet, cauit, ne iudices ab his reſponſis diſcederent. Senſit calliditatem ICtus ſummus illorum temporum Antiſtius Labeo, vir incorrupta libertate, quique nihil ratum habebat, niſi quod iuſtum ſanctumque Romana antiquitas pronuntiarat. Hunc Auguſtus ſibi conciliaturus Conſulem creare voluit, quem tamen Labeo honorem recipere nolebat. Hinc Atteius Capito eius æmulus, cuius obſequium dominantibus magis probabatur, hoc honore auctus eſt ab Auguſto, vt Labeonem Antiſtium ſtudiis ciuilibus præcellentem, dignatione magiſtratus anteiret, iudicante Tacito *Annal. III. c. 75.* adde, quæ habet Gellius *Noct. Att. XIII. 12.* Suetonius *de Illuſtr. Gram. XXII.* & Cl. Salinerius *ad cit. Tacit. loc.* Ita Auguſtus huius ICti aliorumque opera leges ad arbitrium ſuum flectebat, conceſſo de iure reſpondendi beneficio, quod & ſequentes Imperatores nonnullis dedere. Vid. *CL. HEINECCIVS Antiquit. Iur. Lib. I. Tit. 2. §. 38. ſeqq.* qui rem acu tetigit. Supereſt, vt diſpiciamus, quam intelligat conſtitutionem Iuſtinianus, vtrum Valentiniani, quod Gothofredo, an Auguſti, quod magis probabile. Non vrgeo, quod Inſtitutionum Compilatores in titulo *de Iur. Nat. Gent. & Civ.* concinnando multum reſpexiſſe videantur ad *Tit. D. de Orig. Iur.* neque *Cæſaris* vocem, qua appellatione Auguſtus venit apud Tacitum *Annal. I. 2. ne Iulianis quidem partibus niſi Cæſar Dux reliquus.* Verum integræ verba *Inſtit. l. c. quibus a Cæſare ius reſpondendi datum eſt, qui Iureconſulti appellabantur*, aperte docent, Iuſtinianum non hanc Valentiniani, ſed antiquiorem quandam conſtitutionem Auguſti indigitare. Valentinianus enim ſcripta ICtorum tantum firmauit atque lectiones, quæ ex operibus eorum recitabantur. Certe reſpondendi ius, de quo hic Juſtinianus, mortuis dare non poterat; verum Cæſar Auguſtus hoc beneficium in illos, qui ipſi erant obnoxii, & ſucceſſores eius contulere. Facile vero patet, his reſponſis a variis varie datis, ius valde incertum factum, hinc medelam facturi Valentinianus & Theodoſius AA. ſcripta tantum ICtorum illorum valere iuſſerunt, quorum nomina hæc conſtitutio refert. His poſitis, clarum eſt, errare noſtrum, quando in fine Commentarii ſcribit, reſponſa ICtorum, Imperatorum temporibus vim legis non habuiſſe. Innuunt enim id ſatis & Iuſtiniani verba, & hæc ipſa conſtitutio. Non enim his reſpicienda ſunt tempora liberæ Reipublicæ.

examina longissima contexentes. Idem paulo ante: *Si voluntate matrem finxeris occidisse, multas tibi suffragantes absolutionem* LECTIONES *& reconditas pollicentur, si te nummatum senserint.* Apud Optatum Afrum Mileuitanum sæpissime, præsertim *lib. 4. & 5.* Ambrosius, *in oratione de exitu Theodosii*, habita A. D. 395. *Quid doceat* LECTIO *consideremus.* Et mox: *Hæc ergo sequenda solemnitas, quam præscribit* LECTIO. vid. eundem *oratione in Auxentium*, quæ media est inter *epist. 32. & 33. & d. epist. 33. & lib. 2. de virginibus p. 101. & lib. 3. pag. 106. 112. 113. ed. Froben. an.* 1538. Eodem sensu & in actis collationis Carthag. sæpe. Apud Augustinum item, inter alia post collat. *cap. 31. Quæ* LECTIO *cum magis contra eos recitaretur.* Epistola 152. *Et verbis suis &* LECTIONIBVS *a se prolatis ipsi etiam confirmauerunt.* Et sub finem: *Nos enim duas* LECTIONES *pro illo sufficere putaueramus, illi autem quatuor protulerunt.* & *cap. 34. Tot a se probatis* LECTIONIBVS *sic adiuuarent causam nostram.* & *serm. de luctat. Iacob. sermone 2. in die Pentec. sermone 6. in Epiphan.* Maximus Taurinensis *homil. 2. in Epiphan.* Petrus Chrysologus *serm. 9. & 16.* Macrobius quoque horum temporum scriptor *lib. 1. Saturnal. cap. 8. Verum Apollodori* LECTIO
P. 33. *sic suggerit.* Item *lib. 7. cap. 7. Licet vrendi corpora defunctorum vsus nostro sæculo nullus sit,* LECTIO *tamen docet, eo tempore quo igni datis mortuis honor habebatur,* &c. & *lib. 7. cap. 13. Hæc sunt, quæ* LECTIO *Pontificalis habet.* Apud Auctorem quoque *collationis Legum Mosaicarum*, hæc vox hoc sensu occurrit, *tit. 7.* Eodem sensu *in l. 5. C. Iust. de bon. quæ liber.* diuersæ iuris *lectiones.* Sic & veteris Consultationis Auctor, quod aliis locis dixit, textum legum quid contineret, leges subternexas testari, testimonium legum sequentium attendendum, auctoritatem alicuius legis declarare; alibi sic exprimit: *Legem infra scriptam euidenti* LECTIONE *declarare.* Item, *proferre se* LECTIONEM *Iurisconsulti, & legem Principum infra* LEGI. Ita Marius Victorinus libros Ciceronis de Inuentione *in 176. lectiones* diuisit, vt patet ex Codice MS. & editione Pithoeana: ipse *lectiones* vocat. Verum hæc plus satis. Huc etiam pertinent legum subscriptiones, LECTA, hisque similes, de quibus alibi. Sic passim, vt iam vidimus, apud Patres *lectio* pro textu S. Scripturæ κείμενον, sic ea quæ in Ecclesiis populo legebantur, Patribus *lectiones* περικοπαὶ. Item ἀναγνώσματα iam apud Origenem *lib. 3. contra Celsum*; Athanasium non *vno loco*, Epiphanium *hæresi 64. sect. 29.* Item ἀναγνώσεις, Gregor. Nyssenus *orat. 2. de resurr. Chr.* Hinc *orat. de Proph. Simeone*, & apud Amphilochium *de eodem argumento.* Ad hanc vero rem constitutum fuit ἀναγνωστῶν, siue *Lectorum* munus, de quo Croius nuper *obseruat. in Nouum Testam.* Illi, quorum in *Lectionibus* fit mentio, dicuntur παραναγνωσθῆναι, παραναγνωσθέντες, παραναγνωσθέντα.

Secundo *huius legis* capite confirmantur pariter quatuor Iurisconsultorum anteriorum, puta *Scæuolæ*, *Sabini*, *Iuliani*, *Marcelli* nominatim, aliorumque scripta, quorum scientiam, tractatus & sententias superiores illi Quinqueuiri operibus suis miscuerunt, eosque celebrarunt. Quæ quidem scripta hoc adhuc æuo extabant, sed suo iam æuo Galliam intra regnumque Tholosanum intercidisse, Interpres *huius legis* testatur: at non in Oriente sub Iustiniano, vt pote e quorum postea scriptis Tribonianus in Pandectas suas complurima retulit. Quod *Scæuolam* attinet, Arcadius quoque iam *l. 3. de testamentis supr. cit.* Scæuolam auctorem prudentissimum Iurisconsultoremque vocauerat, eiusque sententiam ibi sequutus comprobauerat.

Tertio capite continentur iam *Cautelæ*, seu Leges certæ, quibus Iurisconsultorum illorum scripta tuto in iudiciis legi, recitari, allegari possent. Nempe iubet Valentinianus, scripta eorum ad Codices emendatos exigi, vt ita lectio ex his seu auctoritas desumi tuto possit, *propter antiquitatis*, inquit, *incertum*; nempe, quod inemendati passim Codices circumferrentur, librariorum stupore causisque aliis. Qua in re non abs re fuerit notare, hac ipsa etiam ætate vel doctissimorum hominum olim negotium fuisse, vt Cassiodorus ait, vt ab Antiquariis (de quibus *l. 2. inf. de studiis liberalib. V. R.*) vel a se scripta, per otium cum aliis castigarent, emendarent, παραγράμματα seu vitia scripturæ notarent: vel etiam docti Viri & Grammatici hanc clarissimis Viris rogantibus operam nauarent. Cuius operæ testimonia in antiquis Codicibus obuia sunt. Vnum atque alterum hic apponam. In Liuii exemplaribus: *Nicomachus Dexter V. C. emendaui ad exemplum parentis mei Clementiniani, ab vrbe condita.* Item: *Victorianus V. C. emendabam Dominis Symmachis.* Et alio loco: *Emendaui Nicomachus Flauianus V. C. Præfectus V. apud Hermam, ab vrbe condita.* Ad finem Persii: *Flauii Iul. Trif. NN. Sabini Vi. Protector Domesticus temptaui emendare sine Antigrapho & adnotaui Barcellonæ Coss. DD. NN. Arcadio & Honorio Quinquies.* Ad finem Nonii Marcelli: *Iun. Trifon. Sabin. Protector Dominic. Legi Q. cum DD. NN. Arcad. & Honor. Quinquies Coss. prout potui sine Magistro emendans annotaui Anno ætatis XXX. & militia quarto in ciuitate Tolosa.* In sacræ quoque Scripturæ libris & Lectionibus vt perniciosius errari imponi solet, ita magni quoque Viri in his emendandis curam gessere solicitam. De Luciano testis Suidas πόνον τῇ ἐπανορθώσει πλεῖστον εἰσενεγκάμενος. *Plurimum laborem in eorum emendationem contulit.* Quod & de Patrum scriptis sentiendum. Hinc est, cur Irenæus librarium adiuret per Dominum Nostrum Iesum Christum, & gloriosum eius aduentum, quo iudicaturus est viuos & mortuos, *vt conferat, postquam transcripserit, &* EMENDET *ad exemplar, vnde descripsit*: quam κατάκρισιν, seu obtestationem retulit Eusebius, *Histor. Eccl. lib. 5. cap. 19.* & Hieronymus, *initio Chronici* Aponius similiter *comment. in Canticum Canticorum. Obtestor* &c. *vt ad ea exemplaria, de quibus transtulit, diligenter emendet, ne tanti laboris solertia librariorum dormitatione vilescat.* Hinc adeo & D. Augustini consilium *de doctrina Christiana, lib. 2. cap. 12. & 14. Nonnullas obscuriores sententias plurium Codicum inspectio sæpe manifestauit.* Rursum: *Codicibus emendandis primitus inuigilare debere solertiam eorum, qui scripturas* (diuinas) *nosse desiderant, vt emendatis non emendati cedant.* Sed & Hieronymi dictum: *Mihi meisque permittant pauperes habere schedulas, & non tam pulchros Codices, quam emendatos.* Denique emendationis huius vsus iam olim vt cæteroquin in aliis libris vtilis & accuratus, vnde Ouidius *1. de Ponto, eleg. 6.* emendationem scriptione difficiliorem dicit; ita nominatim in S. Scripturæ, & Iuris ac Constitutionum libris maxime necessarius visus, vtpote ad quorum ferme præscriptum controuersiæ in Ecclesia, & in foro, definiendæ essent. Et si iam olim collationis istius & emendationis vsus necessarius visus est, quid mirum, si *emendationes iuris* hodie quoque post tot sæcula, ad antiquissimos potissimum Codices, vel etiam ex ingenio, sed bona fide, Viri Docti pollicentur, dummodo docti. De hac tandem Critices parte vid. quæ habet accuratissimus Vossius *lib. I. artis Gramm. cap. 6.*

Quarto *huius legis* capite Valentinianus definit, quid facto opus sit, si diuersæ Iurisconsultorum sententiæ proferantur, quatuor in id sententiis. Primo ait, in hac sententiarum diuersitate, *potiorem Iuris Auctorum numerum vincere*, seu præferri oportere. *Numerari* igitur, non *ponderari* Iurisconsultorum sententias voluit Imperator. Quod & iure Romano in dubiis quæstionibus quandoque obtinuit: quo certe pertinet, quod Vlpianus scribit

(*l.8. de adoptionibus,*) (a) item quod Gaius *l. 18. D. de in ius vocando.* Sic in quæstione illa, vtrum seruus proprius institui recte sine libertate posset, secundum plurium sententiam in negatiuam concessum fuit, vt docet *princ. Inst. de heredib. instit.* cum Atilicino vni iam olim aliter videretur. Sed enim mens alia meliorque Iustiniano quoque postea sedit, qui vt æquiorem in illa, quam modo dixi, quæstione Atilicini vnius sententiam amplexatus est, ita hanc nominatim Valentiniani Tertii constitutionem hac parte suggillat *l. 1. §. 5. Cod. Iust. de veteri iure enucl.* Etsi non negem, si de veteri illa iurisprudentia quæritur, eorum, qui iuris conditores auctoresque fuere, in dubio ferme potiorem numerum iure apud posteros prælatum: magnum enim istud de consensu concentuque potioris partis præiudicium est. At enim, qui hodie inoleuit, perditus mos, ille est, quo *Communes opiniones*, auctorumque congeries, imo nubes, pro omni ferme ratione obtenditur. De plurium sententia in iudiciis & suf-
P. 34. fragiis sequenda, de qua agitur *l. 36. D. de re iudicata,* ab hac lege aliena iam quæstio est. Et hæc quidem Valentinianus, vbi inæquali numero disparesque sententiæ essent. Quid vero si pares existant? Hic iam *Papiniano* hanc prærogatiuam tribuit, vt si numerus æqualis sit, eius partis præcedat auctoritas, in qua excellentis ingenii vir Papinianus eminet, seu a qua ipse stat, qui vt singulos vincit, ita cedit duobus: hoc altero πρoνoμίῳ insuper addito, vt Pauli & Vlpiani notæ in Papiniani corpus factæ, sicut & antea dudum statutum fuerat, infirmentur. Quæ quidem omnia de Papiniano, præterquam quod is Primus ceu Quinqueuiralis, (de quo supra,) Collegii Præsul & ἔξαρχος ponitur, singularia admodum decora & πρoνόμια sunt. Primum Papiniani πρoνόμιoν istud est, quod æquali inter se dissentientium seu dissidentium numero, ea sententia præualere iubetur, in quam Papinianus inclinauit: ἄλλoς ȣ̉τoς Ἡρακλῆς. Quæ & ipsa prærogatiua Bartolo quondam in Hispania & Lusitania decreto Regio tributa fuit, si verum est, quod refert Ioannes Baptista de Gazalupis de S. Seuerino, *in tractatu de modo studendi in vtroque iure,* qui subiectus est Vocabulario Iuris, *p. 254.* Similis, & maior etiam Ioannis Chrysostomi prærogatiua fuit: nam in interpretandis Scripturis, ita felici diuinoque adeo ingenio creditus est, vt quamuis cæteri Ecclesiæ Patres communibus suffragiis locum aliquem Scripturæ secus quam ipsi visum esset, interpretarentur, contra omnes vnius præponderaret sententia. Quam consuetudinem in Orientali Ecclesia, & semper antea, & suo tempore obtinuisse scribit Auctor incertus vitæ ipsius *c. 37.* vt taceam in Occidentali magni ponderis fuisse interpretationes eius, cuius rei testes sunt Hieronymus & Augustinus: ipsisque adeo Britannicis insulis, ἐν ταῖς τῶν Ὠκεανικῶν νήσων ἐσχατιαῖς, solum ex omnibus antiquis Interpretibus lectitatum, in summaque habitum admiratione multis ante suam ætatem sæculis refert Gregorius. Nec minor eius in dogmatibus stabiliendis auctoritas. Testes plerique *Conciliorum Canones* in eius facti sententiam & verba. Testis libellus, quem in Bibliotheca Cæsarea Cl. Henricus Sauilius vidisse se ait, Archiepiscopi Mitylenæi, qui propositis non ita pridem a Viro magno fere omnibus in religione controuersis nunc capitibus, ad singula pene ex vno Chrysostomo respondit. Quæ superiora omnia, a Viro illo Clarissimo *præfatione in Chrysostomum* notata, huc referre visum. Neque multum abhorret Emanuelis Comneni constitutio *cap. 6.* ex qua, quoties pares sunt sententiæ, eorum vincit sententia, cui iudicii Præses consenserit. Sed & antiquitus in Gallia, constitutione Philippi Pulchri edita A. D. 1294. cuius meminit & Budæus *in l. vlt. D. de Senatoribus,* vbi Senatores diuersa censebant, Primores Curiæ ex qualitate & grauitate censentium, quod eis videbatur æquum, determinabant. At enim & hoc ipsum pariter Iustiniano displicuit: nam sententiæ prærogatiuam illam Papiniano (iudicii sui immemor ipse, quod etiamnum extat in *l. 30. Cod. Iust. de fideic.*) ademit. Secundum Papiniani *hac l.* πρoνόμιoν istud est, quod Valentinianus *notas Pauli & Vlpiani in corpus Papiniani* factas (hi enim duo Iurisconsulti, Papiniani ipsius discipuli, eiusque in Præfectura prætoriana Adsessores, ad Papinianum notas scripserunt,) infirmari præcipiat, addito: *sicut dudum statutum est.* vbi dubium est, quando id statutum, & dudum quidem fuerit. Constantinus M. certe in ea quæstione, qua de agitur *l. vn. infr. de sententiam passis.* remotis Pauli atque Vlpiani notis, Papiniani sententiam prætulerat; at non ideo, quod Valentinianus *hac l.* adstruit, hac in re paulo liberalior, infirmatæ penitus notæ illæ omnes fuerunt. Et melior iterum in hoc tertio mens Iustiniano sedit, qui eas notas non statim, neque promiscue respui voluit, verum probatas seligi, Papinianeisque etiam Responsis & Quæstionibus subiici, *d. l. 1. §. 6. Cod. Iust. de veteri iure enucl.* Cuiusmodi Pauli ad Papinianum octo notæ referuntur *l. 1. in f. D. de off. eius cui mand. iurisd. l. 16. D. de Publiciana. l. 72. in f. D. de contrah. empt. l. 1. §. 2. D. de vsuris. l. vlt. de his quæ in testam. del. l. 42. in pr. D. de bonis libertorum. l. 116. in pr. D. de verb. obl. l. 8. in pr. D. de stipul. Prætor.* Vlpiani *vnica,* quod sciam, *l. 31. §. 2. D. de negot. gest.* Neque immerito, id enim præstant notæ illæ, vt commoda interpretatione, vel rationibus Papiniani dicta vtiliter firment, vel ex eodem æquitatis fonte, & ex iisdem iuris principiis similes, vel contrarios casus decidant, extensionibus vel exceptionibus appositis, quod & alii fecere, qui ad veterum Iurisconsultorum libros notas scripserunt, exemplo aliorum Criticorum, quorum optimi & antiquissimi Græci, Latini non tantum obelis falsa, suspecta, dubia configere soliti, sed etiam χρήσιμα lectori præmonstrare. Quanquam neque a vero abest, sæpe inique & mordaci dente nimium iis notis Papinianum perstringi, vt exemplo esse potest *lex 116. D. de verbor. obligat.* collata cum *l. 98. §. 5. D. de solutionibus.* Et forte etiam sensisse potuit hic Valentinianus, de huiuscemodi notis, quibus a Papiniano abirent illi, non vero de his, quæ iidem subiecere, adminiculandæ, vel sufflaminandæ Papiniani sententiæ. Et hæc de Papiniani prærogatiuis, & illa quidem, vt dissidentibus sententiis, ea vinceret, a qua Papinianus staret.

Quid si vero pares Iurisconsultorum sententiæ sint, quorum par quoque censetur auctoritas? Iudici iam eligendi potestatem tribuit Valentinianus hac lege: *quod sequi debeat, eligat moderatio iudicantis.* Et sic *arbitrarium* id, seu inter casus arbitrarios censeri vult. *Moderatio,* id est, iusta & æqua æstimatio, & quidem in sp. *huius legis* Moderatoris, seu Rectoris Prouinciæ, vel alterius iudicis: ita enim *moderationis* vox passim accipienda, *hic & l. 20 de cursu publ. l. 119. de Decurionibus.* Tandem fine huius legis, *Pauli* quoque sententiæ semper valere præcipiuntur. Quo quid opus erat, cum iam *initio legis,* Pauli *Scripta* (exceptis in Papinianum notis) *vniuersa* firmentur? Certe Viri cuiusdam doctissimi interpretatio hic minus placere debet, quasi superius in genere Pauli *Scriptis* iuris auctoritas tributa sit; his vero postremis verbis, peculiariter *libris eius Sententiarum* hæc auctoritas tribuatur, vt hi vincant omnes auctores, omnesque libros iuris, & per hoc ipsum etiam Papinianum,

(a) Locus deprauatus. Nam neque *Titulus VIII. Corpor. Vlp.* qui est *de adoptionibus,* neque *L. 8.* aut alia *D. de adopt.* sententiam probat. Rescriberem ego *L. 6. D. de his qui sui vel alien. iur.* vbi & Iuliani & Scæuolæ mentio fit.

num, & libros Papiniani: idque indicatur his verbis: *semper valere*, quæ extensionem habeant ad omnes casus, in quibus libri hi *Sententiarum* aut soli producerentur, aut iuncti cum libris aliorum auctorum, aut ab illis disiuncti ac dissidentes. Quod prærogatiuis supra Papiniano tributis plane aduersatur. Quid igitur? Ego haud absurde crediderim, id a Gothorum manu esse, quibus tantopere *Paulus*, id est *Pauli Sententiæ* placuerunt, vt inde quoque Corpus suum *Alaricianum* conficerent, vt ex fine interpretationis, *huic legi* subditæ, apparet, vbi & duo ab Interprete addita, de quibus nihil in contextu *legis* habetur, de quibus nos *in Prolegomenis*.

Ex *hac* interim integra *lege* liquet, quonam iurisprudentia Romana hoc tempore prolapsa fuerit, vt quæ non tantum nullos iam amplius Papinianos dederit, nullos hominis alicuius seu læ-
P.35. tioris famæ eximiosque Iurisconsultos (quo pertinet etiam querela Theodosii Iunioris, duodecim post hanc orationem annis, *Nouella 1. de Codicis Theodosiani auctoritate*, & *Nouella Valentiniani 10. de confirmandis his* &c. vers. *notum est.* vbi diserte ait: *Tam gnaros Iuris & Legum, aut raro, aut minime repertos.* & *Nouell. 16. de Aduocatis.*) verum etiam quæ exiguam satis veterum Iurisconsultorum rationem vel notitiam habuerit. Sane & Mamertini de collapsa iam ante Iulianum iurisprudentiæ dignitate huc referenda querela est, *in gratiarum actione pro Consulatu: Iuris Ciuilis scientia, quæ Manlios, Scæuolas, Seruios in amplissimum gradum dignitatis extulerat, libertorum artificium dicebatur.* Cui Mamertini loco congruit etiam, quod Asterius, Amasiæ Episcopus circa A. D. 400. *homil. 7. in seruum Centurionis, quem Dominus sanauit*, apud Photium *Biblioth. n. 271.* scribit, de seruo quodam Scytha, empto a quodam ciue Antiocheno, cuius & ipse discipulus fuerit, qui etiam iurisprudentiam professus sit, καὶ νόμων ὤφθη διδάσκαλος. Ammiani tandem Marcellini iudicium huc facit *lib. 30. cap. 4. Iuris scientiam*, inquit, *repugnantium sibi legum aboleuere dissidia.* Etsi quantum in se Theodosius Iun. Valentiniani Collega, iurisprudentiam excitatam, excultam voluerit: nam & duos Iurisperitos, qui iuris ac legum formulas panderent in Academia Constantinopolitana cæteris Professoribus adiunctos, *l. vlt. de studiis liber. V. R. & Constantinop.* & post viginti annorum stipendia Comitiua primi ordinis ornatos voluit, initio tum facto a Leontio Iurisperito, *l. vnic. de Professorib. qui in V. C. docentes ex lege meruerunt Comitiuam.*

Huius *legis* sententia ita perspecta, apparet liquido, eam Responsorum seu Iurisconsultorum confirmationem, de qua *hoc tit.* agitur, longe aliam esse ab ea, qua Diuus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur, constituit, vt Iurisconsulti ex auctoritate eius reponderent: superstitibus enim id *respondendi* tantum ius ab Augusto datum. Et quidquid illud est, quod datum fuit, non vim legis Responsis Prudentum tribuit: quomodo & antea ex Cicerone patet, *orat. pro Cæcinna*, pro *C. Plantio*, & pro *L. Muræna c. 13.* Prudentum responsa atque decreta sæpe euersa. Etsi fatendum, magnam fuisse horum Responsorum ante hæc tempora iam olim dignitatem, eaque priuata religione paulatim pro iure ferme habita, vid. Senec. *ep. 94.* At nostrum istud maioris iam αὐθεντίας, atque expressa constitutione datum scriptis quorundam Iurisconsultorum, qui iam e viuis decesserant, vt ita liqueret iudicibus in tanta scriptorum librorumque copia, (quam Iustinianus quoque memorat *orat. ad Antecessores*, §. 1. & *l. 2. §. 13. C. de vet. iur. enucl.*) quorum auctoritatem sequerentur.

Tandem neque illud omittendum, errorem esse Marani, scribentis, Anianum in interpretatione *huic legi* subdita, Codicem Gregorianum & Hermogenianum in Responsis Prudentum ponere. Nihil enim aliud illa interpretatione continetur, quam recensus librorum, ex quibus Codex Alaricianus confectus fuit.

DE OFFICIO PRÆFECTORVM PRÆTORIO. (a)

TITVLVS V.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XXVI. *de officio Præfecti Prætorio Orientis & Illyrici.* & TIT. XXVII. *de officio Præfecti Prætorio Africæ, & de omni eiusdem Diœceseos statu.* Vid. & infr. *lib. 6. tit. 6.* & *7.*

(a) *Prætorii*, in Til. *GOTHOFREDVS.* Ita etiam est in edit. Sichardi; in Cuiacian. *Prætorio.* In Cod. MS. Breueriarii Legis Roman. Guelferbytan. quod homo valde barbarus delineauit, titulus est: *De officio Supradictorum Præturio. RITTER.*

PARATITLON.

PRÆFECTI PRÆTORIO, de quibus plene *in Notitia Dignitatum vtriusque Imperii* ex Codice Theodosiano, vt varias sub dispositione sua Diœceses & Prouincias habuere, ita & Prouinciarum illarum, & Diœceseon Iudices sub se habebant, *l. vn. hoc tit. l. 108. infr. de Decurionibus. l. 4. 6. infr. de Palat. S. L. l. 2. 3. 16. 18. 20.* & *21. de oper. publ.* Hos proinde admonere, atque his imminere, legesque iis insinuare, actibus denique eorum inuigilare debebant, vt ex innumeris Legibus docent *lex 12. de agentibus.*

l. 18. 23. de pœnis. l. 4. 5. 7. 13. de cursu publ. l. vlt. de Aduoc. fisci. l. 108. de Decurionib. l. 20. de petitionibus. l. 16. de diuersis offic. l. 12. de cohortalibus. l. 4. de extraord. l. 18. de exactionibus. l. vlt. de itinere muniendo. l. 2. 3. 34. de operibus publ. l. 11. de Censitoribus. l. 12. de Iudæis. l. 1. de Centonariis. l. 31. de appellationibus. l. 5. de susceptoribus. l. 4. de spectaculis. l. 1. 2. de pascuis, &c. Quare & Rectores ipsi ad Præfectos Prætorio referebant, hosque in dubiis consulebant, *l. 13. de accusationib. l. 5. de Veteranis. l. 41. de operib. publ. l. 7. 8. de extraordinar.* Tandem ab his ad Præfectos Prætorio appellabatur, de quo *l. vn. hoc tit.* & *l. 17. 57. de appellat.*

P. 36. APPELLANTIVM *iniuste a Rectoribus prouinciarum ad Præfectum Prætorio, vel* RESCRIPTO *Principis iudicium eorum iniuste retractari postulantium pœna.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Bassum. PF. P. (b)

SVPER his, qui a Præside, vel a quolibet alio (c) Iudice, sententiam dictam infirmari deposcunt, sub eo fine (d) *Sublimitatis* (e) Tuæ succedat examen, vt si, internis (f) negotii (g) vsquequaque decursis, (h) ex (i) euidenti claruerit, *sententiam* (k) *a iure iustitiaque discedere*, ea penitus explosa, (l) controuersia de æquitate terminum capiat. Quod si consentanea sit legibus iam prompta (m) sententia, eius pronuntiationis improbus (n) oppugnator, si patrimonio circumfluat, (o) biennio in insulam relegatione plectatur, eiusque bonorum media (p) portio fiscalibus compendiis addicta cedat: quod si agrestis vitæ sit, aut etiam egentis, ad biennii (q) tempus in metallum retrudendus (r) est. Quam legem in Annotationibus (s) quoque nostris, de (t) *iterando post sententiam iudicio*, custodire debebis. Dat. XIII. (v) Kal. Nouemb. (x) Basso & Ablauio Coss. [331.]

INTERPRETATIO. *Quicunque causa dicta, discussoque negotio, a quocunque fuerit superatus, & hanc ipsam litem postea reparare tentauerit, si pro ipso, qui antea addictus* (y) *est, fuerit legibus lata sententia, prius iudicium non valebit. Nam si &* (z) *apud alium Iudicem fuerit superatus, si digna idoneaque persona sit,* (a) *biennio in exilium* (b) *deputetur, & media* (c) *facultatum suarum fiscus acquirat. Si vero indigna & pauperior persona est, in metallum biennio deputetur.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* quod eam improbaret. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Bassus* PP. sub Constantino M. fuit (ex-Vicario Italiæ) non vno anno. vid. *Prosopogr.* nominatim anno 331. quo præter *hanc leg.* data ad eundem *lex 3. inf. de liberali causa. IDEM.*

(c) Ordinario scilicet Iudice, vel Consulari, Correctore. *IDEM.*

(d) Id est, sub hac conditione, immo comminatione pœnaque. *IDEM.*

(e) *Sublimitatis* titulus iam sub Constantino M. Præfectis Prætorio tributus A. D. 331. *IDEM.*

(f) *Interna negotii* hic, vt *interna causæ*, *l. 1. infr. vnde vi. & l. 2. si vagum pet. mancip. IDEM.*

(g) Male, qui *negotiis* hic reponunt. *IDEM.* In edit. Sichard. est: *Vt si inter negotia vsque quaque decursa.* noster vero Cuiacian. sequi maluit. *RITTER.*

(h) Similiter, *textus negotii decursus, & cognitio decursa*, Ambrosio *ep. 24.* v. alia *in Gloss.* *GOTHOFREDVS.*

(i) *Ex euidenti*, pro *euidenter. IDEM.*

(k) *Sententia* in Til. *IDEM.* In edit. Sichard. etiam *sententia. RITTER.*

(l) Sic Symm. 10. *ep. 52. obiectu legis explosa est. GOTHOFREDVS.*

(m) Emissa, prolata: *Promi* sententia dicitur hic & *l. 1. de Episcop. iud.* vt & *depromi*, in *l. 46. de appellat.* Male etiam in Til. *prouida*: etsi & hoc admittat. *IDEM.* Edit. Sichard. *Quod si consentanea sit legibus prouida vel iam prompta sententia. RITTER.*

(n) *Im-*

(n) *Improbi* vox hic propria, v. *Glossar.* GOTHOFREDVS.

(o) *Circumfluere patrimonio*, est abundare, diffluere, v. Gloss. IDEM.

(p) Id est, dimidia. IDEM. Edit. Sichard. *Vna portio.* Verum optimi Cod. *media*, & ita quoque sæpius scriptores histor. August. Capitolin. in Antonin. Pio, *c.* 4. *Et aurum coronarium, quod adoptionis suæ caussa oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit.* Notat Casaubonus noue quidem *medium* pro alicuius rei dimidio hoc loco dictum, sed ita solere hos auctores, vt in Marco, *media pars* pro dimidia. RITTER.

(q) Alioquin *decennii* ferme tempus præfinitum *lege* in metallum damnationi, *l.* 22. 23. *D. de pœnis.* GOTHOFREDVS.

(r) Detrudendus, trudendus. IDEM. Edit. Sichard. *detrahendus est.* Verum Codex Wurceb. optimæ notæ Gothofredi confirmat lectionem, & similis occurrit locus apud Sulpicium Seuer. *Vit. Martin. c.* 4. *Martinus in custodiam retrudi iubetur.* RITTER.

(s) De Adnotationibus his v. Paratitl. *sup. de diuersis rescript.* GOTHOFREDVS.

(t) In Sichardi edit. male *dexterando*; vnde quidam male *detestando* efficiebat. IDEM.

(v) Al. XI. al. XV. IDEM. Cod. Wurceb. *XIII. Kal. Nou.* RITTER.

(x) Al. *Decemb.* vt quoque adnotatum a Tilio. GOTHOFREDVS. Notatum quoque a Cuiacio. Edit. Sichard. habet: *Dat. VI. Kal. Nouemb. Basso & Albino Coss.* additur tamen in margine, *Decemb. & Ablauio.* RITTER.

(y) Edit. Sichard. *antea dictus.* Cuiac. *antea victus.* quod forte accuratius. RITTER.

(z) Edit. Sichard. *Nam etsi.* IDEM.

(a) Cod. Wurceb. *persona est.* IDEM.

(b) *In exilio* habet Cod. Wurceb. IDEM.

(c) *Et medietatem* in Edit. Sichard. & Cuiacian. IDEM.

COMMENTARIVS.

INIVSTAE, seu improbæ sententiarum ab ordinariis iudicibus dictarum retractationi, siue per appellationem ad Præfectum Prætorio, siue per Rescriptum Principis, occurrit *hac lege* Constantinus M. proposita in id grauissima pœna.

Quod vt intelligatur, ex *hac l.* & ad eam notandum est primo, a iudicibus ordinariis, Præsidibus inquam, aliisque quibuslibet iudicibus ordinariis, Consularibus puta & Correctoribus, eorumque sententiis, ad Præfectos Prætorio appellari solitum: de quo ad *titulum de appellationibus.* Erant enim hi sub dispositione Præfectorum Prætorio, de quo in *Paratitlo* iam, & plena manu in Notitia Dignitatum nostra ex *hoc Codice* collecta. Vnde & ὑπάρξοντες vocantur Synesio, *ep.* 73. vbi perperam prima Interpretatio habebat, *Præfecti loco præponendos*, melius iam altera, *sub Præf. Prætorio præfecturas obituros.*

Secundo obseruandum, duplici ratione rem iudicatam retractari, vel per Appellationem, vel Rescripto seu Adnotatione Principis; quod quando fieri id olim potuerit, mox dicam.

His ita positis, de sententia *huius legis* nullo negotio liquere potest. Nempe Constantinus M. iniuste prouocantes ad superiorem Magistratum, vel etiam ad Principem, ad retractandam sententiam, vitilitigatorum odio, pœna grauissima persequitur *hac l.* pariter vt *l.* 16. *inf. de appellationib.* hoc ipso anno, quæ proprie est de appellantibus iniuste a sententia eorum, qui vice sacra iudicant, vbi eos litis damno & infamia multari iubet: quomodo hic appellantibus temere ab ordinariis iudicibus ad Præfectos Prætorio, biennii relegationis pœnam, si diuites sint, imponit, si egeni, metalli pœnam ad biennium pariter. Quæ quidem grauissimæ pœnæ ostendunt, quantum Constantinus vitilitigatoribus istis odium indixerit. Nam vt iudicum iniquitatem variis legibus insequendam putauit *tit. inf. de appel-*
P. 37. *lationib.* appellationes admittere nolentium: ita contra improbitatem & petulantiam litigantium, hoc ipso sententias iudicum temere oppugnantium, hoc ipso anno Edicto suo variis legibus insecutus est, *hac* videl. & *l.* 16. 17. *inf. de appellat. l.* 1. *de his qui per metum Iud. l.* 4. *Cod. Iust. de Iurisdict. omnium Iud.* quæ leges omnes inter se coassandæ sunt velut vnius & eiusdem Edicti Constantinianei partes, vna cum *l.* 1. *inf. de off. Rector. prouinciæ.* & *l.* 3. *Cod. Iust. de off. Rectoris prouinciæ.* quibus ipsis forte & hæc iungenda est. Nam, vt animi mei coniecturam prodam, & hæc ipsa lex mihi pars videtur Edicti illius Constantinianei, vere aurei, cuiusque membra seu Leges, quæ hoc Codice occurrunt, indicaui, quo Constantinus iudicum & iudiciorum sanctitati, integritati, reuerentiæ, ordinique summa ope, enixoque studio consultum iuit. Nam & argumentum plane respondet, & Consules congruunt, imo & dies congruit in MSS. puta *XI. Kal. Nou.* qui & subscriptus legi 1. *inf. de off. Rector. prouinc.* & *l.* 3. *Cod. Iust. de off. Rectoris prouinciæ.* Etsi hæc lex non ad prouinciales, verum ad Bassum PP. data sit, quo more scilicet ad diuersos eædem Leges dari eodem exemplo olim solitæ, de quo *in Prolegomenis.* Certe multæ ex illis de Præfectis Prætorio, eorumque iurisdictione, dignitate, & officio agunt, de quo ad *l.* 16. 17. *inf. de appellat.* Ad rem. Quod pœnas vero ipsas attinet, quæ *hac l.* proponuntur, de his *suo titulo:* nisi quod hinc quoque notandum, metalli pœnam relegatione multo grauiorem fuisse, egenisque illam impositam, cum diuitibus relegatio imponeretur.

Cæterum, vt initio dixi, quod de temeraria appellatione, *huius leg.* initio statuitur, id extremo capite de his quoque, qui iniuste Rescripto Principis sententiam dictam conuelli postulassent, statuitur. Scilicet & hac via, vt initio dixi, iudicium post sententiam iterabatur; non promiscue tamen, vt id addam, quodque etiam probat *d. l.* 17. *inf. de appellation.* & *d. l.* 1. *inf. de his qui per metum Iudicis.* Nempe, vt ex harum legum collatione cum hac nostra liquet, inferiorum seu ordinariorum Iudicum sententiæ citra appellationem ex adnotatione Principis iterari potuerunt, quod ex *hac l.* discimus: non vero Comitum, cæterorumque qui vice sacra iudicabant, vt docet *d. l.* 17. collata cum *l.* 16. *eod. tit.* & *d. l.* 1. *de his qui per met.*

Et hæc de sæcularis iudicii iteratione, quod *huius leg.* proprium est. De Ecclesiastici iudicii iteratione ex Principis adnotatione, seu Rescripto, sub hoc ipso Constantino, præter notissimum Donati-

starum exemplum luculentum in rebus Athanasii, de quo & hic locus occurrit apud Sulpitium Seuerum *lib. 4. Sacræ Historiæ, cap. 36.* vbi de Athanasii condemnatione: *Imperatorem eo vsque compellunt, vt Athanasius exulatum ad Gallias mitteretur: mox in Ægypto 80. Episcopi congregati Athanasium iniuste condemnatum esse pronuntiant. Res ad Constantinum refertur, iubet ex toto Orbe apud Sardicam Episcopos congregari, atque omne iudicium, quo Athanasius damnatus fuerat*, RETRACTARI. Vbi tamen non vnus error a Seuero admissus est, quos alibi efferam. Et hæc quidem Constantini M. mens fuit *hac l.* vt vitilitigatores cohiberet. Verum displicuit hæc Triboniano, nempe, vt coniicere est, quod ita Appellationum vsus nimium cohiberetur, iniecto hoc metu, ac per hæc fibulam iudicibus ordinariis nimio plus laxaret.

DE OFFICIO VICARII.

TITVLVS VI.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XXXVIII. A Tilii & Cuiacii porro editione Titulus hic aberat.

PARATITLON.

VICARII (qui & Vicarii Præfectorum, Agentes Vicariam Præfecturam, Agentes vices Præfecti Prætorio, vice Præfectorum cognoscentes, & de quibus nos plene *in Notitia Dignitatum*) Diœceses integras regebant, *l. 69. 94. de Decurionibus. l. 6. 31. de cursu publico. l. 12. de exactionibus. l. 10. de hæreticis. l. 7. de desertorib. l. 9. de legatis. l. 1. ne quis in Palatio. l. 4. de proxim. Comit. disp.* Iudicibus, seu Rectoribus Prouinciarum imminebant, *l. vn. hoc tit. l. 1. de officio Iudicum omnium. l. vn. si quacunque præditus potestate.* ac nominatim collationis, & transmissionis cura eos constringebat, *h. l.*

De TRIBVTARIAE *rei cura ad* VICARIOS *pertinente.*

(a) Impp. Arcad. & HONORIVS A.A. .... (b)

VIRVM Spectabilem (c) Vicarium, quem totius (d) conlationis (e) ac transmissionis (f) cura constringit, Iudicibus (g) volumus imminere,
P. 38. vt, quantum singulis quibuscumque mensibus (h) conlatum sit, quidue transmissum, maiore cautione disquirat, in eos procul dubio vindicaturus, quorum fuerit deuota (i) desidia excitata. (k) Dat. III. Kal. Octob. Altino, (l) Vincentio & Frauitta Coss. [401.]

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a *Cod. Iust.* Aberat & a Tiliano, & Cuiaciano. GOTHOFREDVS. Abest etiam a Cod. Wurceb. RITTER.

(b) Suppleo: *ad PF. P.* quod ipsum legis argumentum ostendit, vt & quod de Vicario ibi statuitur. Imo & fidenter suppleo: *Hadriano PF. P.* quomodo etiam præfert *lex 11. Cod. Iust. de annonis & tributis.* quæ hoc ipso anno data est, & huic omnino congruit, atque ad eundem finem collineat. GOTHOFREDVS. Auctor noster *Hadriani* nomen ex Cod. MS. suppleuit: in vulgatis Cod. Iust. editionibus *lex 11.* citata inscripta est *Eutychiano PF. P.* Verum hanc dignitatem tenuit ille in Oriente anno 398. vbi & Consul fuit. Vid. *Chronolog. & Prosopograph.* & subsequentibus quoque annis hoc fuit honore auctus. At *Vincentio & Frauitta Coss.* videmus in legibus *PF. P. Orientis Cæsarium.* Recte vero nostrum *Hadrianum* in duabus his legibus restituere, sentient illi, qui & *Mediolanum & Altinum*, vrbes occidentales, *Eutychianum* vero virum, qui semper partes orientales imperii administrauit, considerauerint, quod & in *Commentario* vrgetur. RITTER.

(c) *Spectabilium* numero erant Vicarii. vid. *Notitiam Dignitatum.* GOTHOFREDVS.

(d) Per Diœcesin scilicet sibi commissam. IDEM.

(e) *Collationis* vox de conlatione seu illatione tributorum, v. *lib. XI.* & Gloss. Theod. IDEM.

(f) *Transmissio* annonarum ad horrea, vel ad limitem, v. *inf. tit. de annona & trib.* IDEM.

(g) *Iudicibus*, i. e. Rectoribus prouinciarum. IDEM.

(h) Dicam mox. IDEM.

(i) Forte *indeuota*, de quo mox. IDEM.

(k) *Excitata*, id est, comperta, cognita, explorata. IDEM.

(l) Vid. *Topograph. cap. de Vrbibus.* IDEM.

COMMEN-

COMMENTARIVS.

TRIBVTARIAE rei curam, id est, tributorum conferendorum, mox & transferendorum ad horrea, vel ad limitem, vbi miles agebat, sollicitudinem Vicariis per Diœceses sibi creditas incubuisse, præter *hanc leg.* probant variæ leges, hoc adhuc libr. *lex 1. de officio Iudicum omn.* & passim Lib. XI. (qui bonam partem est de re tributaria) *lex 10. 11. 12. 13. 17. 30. de annona & trib. l. vn. de superindicto. l. 2. 9. 12. de exactionib. l. 2. ne opera a conlator. l. 6. de extraordinar. siu. sord. mun. l. 4. de protostasia. l. 1. de discussor. l. 1. de indulg. debitor.* Lib. XIII. *lex 10. de lustral. collat. l. 4. de excusat. artificum. l. 3. 4. de præd. nauicul.* Lib. XIV. *lex 6. de Decuriis vrbis Romæ. l. 3. de calcis coctorib. v.* & *l. 1. de annona. l. 13. 18. 31. 33. 40. de cursu publ.* Testatur & Symmachus *lib. 2. ep. 27.* vbi de Flauiano & ad Flauianum ex-Vicario Africæ, *quo apparatu instruxeris mansiones, & quantum in exigendis fiscalibus tua cura promouerit.* Ideo & Vicarii iudicibus seu Rectoribus prouinciarum singularum in Diœcesi sua constitutarum eo fine imminere *hac l.* iubentur: sic igitur vtrique, & Vicarii & Iudices, tributis profligandis incumbebant, Vicarii, dum Iudicibus imminerent, Rectores, exactoribus. Hinc adeo hoc eodem anno 401. Honorio, vtrorumque officium excitare visum: Vicariorum *hac l.* Rectorum, *l. 11. Cod. Iust. de annonis & tributis*, quæ in nonnullis Codicibus perperam Eutychiano PP. inscribitur, melius in aliis *Adriano PP.* est enim ea lex Honorii, vtpote data Mediolani, non Arcadii, sub quo Eutychianus PP. erat. Verba legis illius hæc sunt: *Iudices, quos circa profliganda ærarii nostri compendia negligentes ac* DESIDES *fuisse constiterit, omnia, quæ in administratione positi perceperunt, emolumenta reddere compellantur. Dat. III. Kal. Mart. Mediolani, Vincentio & Frauitta Coss.* Hac scilicet lege *Iudices*, id est, Rectores prouinciarum, exacto administrationis tempore, (quod annuum ferme erat) ad ratiocinia vocantur, sic, vt, *qui desides fuerint in profligandis*, id est, exigendis annonis & tributis (quæ *Ærarii compendia* vocantur) *percepta emolumenta*, id est, annonas seu salaria a se percepta reddere compellantur, vbi vides quoque DESIDIAE vocem, pariter vt *in hac l.* occurrere. Et parum abesset, quin crederem, hasce leges inter se coniungendas, nisi loci & mensis subscriptiones differrent, re certe ipsa fineque optime inter se conueniunt. Eadem alioquin hac in re *Desidiæ* vox vsurpatur, *l. vn. Cod. Iust. de off. Comitis S. L.* Nos ad hanc legem ipsam redeamus.

Diximus, Vicariis incubuisse, vt Rectoribus imminerent circa rem tributariam. Eo vero fine duo *hac l.* ab Honorio constituuntur. Primo quidem disquirere eos iubet, idque *maiore cautione*, id est, diligenti inquisitione, quantum singulis quibusque mensibus conlatum sit, quidue transmissum: singulis inquam mensibus, cum tamen collationis quadrimenstrui breues fuerint, de quo est *inf.* peculiaris titulus, id est, collatio singulis quaternis mensibus fiebat, *l. 3. inf. de conlat. fundorum patrimon. l. 15. 16. de annona & trib. l. 15. inf. de susceptorib. l. 11. de exaction.* vt argumento hoc forte putet quis, hic quoque legendum, *singulis quaternis mensibus*, quod non probo. Nam & quocunque tandem mense canonem seu tributum inferre collatores poterant, quod docet *lex 15. 35. de annona & trib. l. 2. 32. inf. de susceptoribus. d. l. 3. inf. de conlat. fund. patrim.* & quædam etiam quandoque singulis mensibus exigebantur, vid. & *l. 173. de Decur.*

Secundo, iubetur Vicarius in eos Rectores prouinciarum vindicare, *quorum fuerit deuota desidia excitata*: vbi malim *indeuota desidia excitata*, id est, cognita, perspecta, explorata, *indeuota* desidia, id est, mora in tributis contra deuotionem publico debitam, exigendis, transferendis. (a) Quemadmodum *Deuotio* proprie est καθοσίωσις in publicum, ac speciatim in tributis soluendis, de quo dixi *ad l. 7. sup. de diuersis rescript.* sic contra, *indeuotio* pro *fuga munerum* accipitur, *l. 119. inf. de Decurionib.* Sic & Ambrosius *lib. de Helia & ieiunio, cap. 17. Quid obtestationes potantium loquar? quid memorem sacramenta, quæ violare nefas arbitrantur. Bibamus, inquiunt, pro salute Imperatorum, & qui non biberit, sit reus* INDEVOTIONE: (malim, *indeuotionis*) *videtur enim non amare Imperatorem, qui pro salute eius non biberit. O piæ deuotionis obsequium!* Liberatus in *Breuiario c. 18. Accusatur in aperto tanquam* INDEVOTVS *Principi, mittens populum in rebellionem.* Ἀκαθοσίωτος *indeuotus* in Glossis Cyrilli, & apud Epiphanium *hæresi 59.* & in Actis conciliabuli Ephesini in *relat. ad Theodos. Imp. de Cyrillo Alexandrino.* Possit tamen quis & hic *deuota desidia* retinere, deuota desidia, id est, veræ & diligentis loco, fixaque: sic sane & *deuotionis nota* dicitur, *l. 10. de re militari*, pro *indeuotionis.*

Tandem quod occasionem *huius l.* attinet, Honorio huiusce *Legis* ferendæ occasionem præbuisse videtur ordinariorum iudicum, seu Rectorum prouinciarum contumacia, ad concussiones accedens, sic vt aduersus Vicarios, qui integras Diœceses regebant, ceruices erigerent. Quare Vicarii *hac l.* his imminere, eosque ad ratiocinia compellere maiore cautione, imo & indeuotos desidesque punire iubentur. Quare, hac etiam de causa, *hanc l.* abdicasse videtur Tribonianus.

(a) Certe non intelligo *indeuotam desidiam.* Hominem animumque *indeuotum* legimus, imo & *indeuotum donatorem L. 35. §. 5. Cod. Iust. de Donat. Deuota* vero *desidia* hic idem innuit, quod locus apud Suetonium *in Caligul. c. 30. Equestrem ordinem vt scenæ harenaque deuotum assidue proscidit.*

P. 39.

DE OFFICIO RECTORIS PROVINCIÆ.

TITVLVS VII.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XL.

PARATITLON.

RECTORIS Prouinciæ, *Rubrica*, seu Iudicis, *l. 1. 2. 3. 4. hoc tit.* Iudicis ordinarii, *l. 6.* Præsidis, *dict. l. 1.* Iudicantis, *d. l. 1.* Prouinciæ Præsidentis, *l. 4. 5.* Moderatoris Prouinciæ, *l. 7.*) Officium, *Rubr.* industria, *l. 1.* cura, *l. 2.* Primum, in audiendis discingendisque litibus consistebat, puta ciuilibus, criminalibusque controuersiis: de statu hominum vel patrimoniorum, *d. l. 2.* Hunc in finem, ne congruæ vltionis animaduersio aliqua ratione cohiberetur, præcipua hæc illi cura imposita, vt apertis Secretarii foribus intro vocatis omnibus & pro tribunali, *l. 2.* non in secessu domus, *d. l. 2.* non postquam domum se recepisset, *l. 3.* & ab officii conspectu atque oculis publicis recessisset, *d. l. 3.* non domi pomeridianis horis, *l. 6.* controuersias audiret, sententias proferret, *l. 2.* pronunciaret, *l. 3.* imo, ne quidem libellos acciperet oblatos, *dict. l. 3.* Ad finiendas item lites, & actus publicos, & illud cauebatur, ne spectaculis, & ludicris nimium curæ tribueret, sed seriis potius actibus vacaret, *l. 2. in fin.* Debebant & hanc Rectores curam gerere, ne damna Prouincialibus infligerentur ab Officialibus, *l. 1.* a Compulsoribus, *l. 5.* a Potentium procuratoribus, *l. 7.* Itaque & certo anni tempore ciuitates Prouinciæ obire debebant, atque in his locis, quibus præsto esse possent omnibus, sedem constituere, prouincialiumque querelas excipere, *l. 4.* Quin imo per omnium villas sensim atque vsitatim vicos discurrere debebant, rimaturi a singulis, quid quisque insolenter egisset, aut cupide, *l. 5.* Hæc ad huius tituli *Paratitlon* sufficiant. Cætera enim de Rectoribus Prouinciarum cumulata reperies in nostra *Dignitatum Notitia.*

Aduersus OFFICIALIVM *concussiones, litigatores deprædantium, seuerum Constantini M. Edictum.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad (b) Prouinciales.

CESSENT iam nunc (c) rapaces Officialium (d) manus, cessent inquam: nam si moniti non cessauerint, (e) gladiis (f) præcidentur. Non sit venale (g) Iudicis velum, (h) non ingressus (i) redempti, non infame licitationibus (k) Secretarium, non visio ipsa Præsidis cum precio: æque aures (l) iudicantis pauperrimis ac diuitibus referentur. Absit ab inducendo (m) eius, qui Officii Princeps dicitur, deprædatio. (n) Nullas litigatoribus (o) Adiutores eorundem Officii Principum concussiones adhibeant: Centurionum, aliorumque Officialium, parua magnaque poscentium, intolerandi impetus oblidantur, (p) eorumque, qui iurgantibus Acta restituunt, inexpleta auiditas temperetur. Semper inuigilet industria Præsidalis, ne quicquam (q) a prædictis generibus hominum de (r) litigatore sumatur. Qui si de ciuilibus causis quicquam putauerint esse poscendum, aderit armata censura, (s) quæ nefariorum capita ceruicesque detruncet, data copia vniuersis, qui concussi fuerint, vt Præsidum instruant notionem. Qui si dissimulauerint, super eodem (t) conquerendi vocem omnibus aperimus, apud Comites (v) cunctos prouinciarum, aut apud Præfectum (x) Prætorio, si magis fuerit in vicino, vt his referentibus edocti super talibus latrociniis, (y) supplicia referamus. (z) Data Kal. (a) Nouemb. Constantinopoli, Basso & Ablauio VV. CC. Coss. (b) [331.]

INTER-

INTERPRETATIO. *Officiales omnium Iudicum venales esse non audeant, neque precium de* introitu *occurrentium*, (c) *aut litigantium, vel* egressu *requirant. Et interpellantes* (d) *tam diuites, quam pauperes sine vllo præmio audiantur. Quod si rapaces esse voluerint, gladio puniantur, aut certe de eorum rapacitate Dominicis* (e) *auribus referatur.*

P. 40.

NOTAE.

(a) Abest hæc elegantissima lex a Cod. Iust. veluti temporaria, seu κατὰ τὸν καιρὸν ἀναγκαῖα. Iungenda, autem isti *lex 3. Cod. Iust. de officio Rectoris prouinciæ.* imo & lex præterea aliæ iungendæ videri possint, puta *lex 6. 17. inf. de appellationibus. l. 1. de his qui per metum Iudicis. l. vn. de litigiosis. l. 3. finium regundorum. lex 2. Cod. Iust. vbi in rem actio.* Sed & *lex 4. Cod. Iust. de Iurisdict. omn. Iudicum.* Data mensis restituta, quod non temere tamen adsero. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Edictum* istud est ad prouinciales emissum. *IDEM.*

(c) *Iam nunc.* De hac voce, eiusque vi mox dicam. *IDEM.*

(d) *Officialium* edit. Sichard. & Cuiac. male. *RITTER.*

(e) Cod. Wurceb. *nam nisi moniti non cessauerint.* *IDEM.*

(f) *Manus* amputandas indicare videri possit, quod non probo. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Venalis* in Cod. Til. male. Cassiodorus *III. Var. 24. cur ad monomachiam recurritis, qui venalem Iudicem non habetis?* *IDEM.* Codex tamen Wurceb. *Venalis* etiam habet. *RITTER.*

(h) id est, ingressus ad Iudicem, vt mox sequitur; male, qui *verbum* hic substituunt. De *Velo* hoc in Commentario *GOTHOFREDVS. Verbum* loco *velum* legimus in edit. Sichard. *RITTER.*

(i) Nec *pretium de introitu occurrentium*, &c. *requirant.* Interpres. *GOTHOFREDVS.*

(k) *Licitationis* in Tiliano, male. *IDEM.* Edit. Sichard. *Non infamet litigationibus Secretarium.* Cod. Wurceb. vero *infame licitationis*, errore scribentis. *RITTER.*

(l) *Auctores*, Cod. Wurceb. *IDEM.*

(m) Sunt, qui substituant, vt in Cuiaciana ad marginem, *ob inducendum*, male: ab inducendo, id est, ab eo qui in Secretarium Iudicis admitti, induci postulabat. Hac voce quoque vtitur Am. Marcellin. *lib.* 30. Sic & inductus reus eidem, *lib.* 14. *Introducendi* quoque vox hac in re, *l.* 4. *inf. de Princip. agentium.* *GOTHOFREDVS.*

(n) *Predatio*, in Til. *IDEM.* Edit. Sichard. *Predatio vlla litigatoribus*, male: & quæ sequuntur, fere sensu carent. *RITTER.*

(o) *Litigatores* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(p) *Oblidere* impetus: sic oblidere gulam, fauces, fœtus: male in nonnullis, *obligentur.* *GOTHOFREDVS.*

(q) *Nec quisquam* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(r) *De*, pro *a*: sic & *l. 1. de aqueduct.* *GOTHOFREDVS.*

(s) *Censura* armata, vt censura vltrix legis, *l. 5. ne sanct. bapt.* v. *Gloss.* *IDEM.*

(t) Edit. Sichard. male *super eandem.* *RITTER.*

(v) De *Comitibus* Prouinciarum his, rei militaris scilicet, dicetur *inf. tit. 12. lib. 6.* *GOTHOFREDVS.*

(x) *Prefectos* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(y) Ita interpunxi. *GOTHOFREDVS.*

(z) *Proferemus* in Til. *Referre* supplicia, id est, digna supplicia rependere: quo sensu, *referre* vicem, gratiam, talionem, dicimus. *IDEM. Proferamus* legit etiam Cod. Wurceb. *RITTER.*

(a) *XI. Kal. Nouemb.* in Aniano optimæ notæ: quamquam istud seruat quoque Codex Iustin. in *d. l.* 3. Sex leges, quæ huic forte iungendæ, habent *Kal. Aug.* Septima, *Kal. Octob.* *GOTHOFREDVS.*

(b) Edit. Sichard. male *Albino*, & in margine *Albio.* In Cod. Wurceb. deest Dies & Consul. *RITTER.*

(c) *Occurrentes* sunt Interpreti *hic* litigantes, in Secretaria Iudicum ingredientes. *GOTHOFREDVS.*

(d) Edit. Sichard. & Cuiac. *sed interpellantes*, forte accuratius. *RITTER.*

(e) *Dominicis* auribus, id est, Regum Gothorum, Francorum, &c. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

OFFICIALIVM, litigatores variis deprædantium modis hoc æuo suo, rapacitati occurrit *hac lege* Constantinus M. quæ pars est maioris *Edicti*, ad Prouinciales emissi, e quo superesse videantur alia multa fragmenta, quæ in *Notis* iam cumulaui: inter alia certissime elegantissima *lex 3. Cod. Iust. eod. tit. de officio Rectoris prouinciæ*, huic nostræ coassanda venit. Eo vero Edicto, vere aureo, Constantinus M. iudiciorum sanctitati & integritati summo studio consultum iuit. Inter alia cauit sollicite, vt iudices ipsi seu Rectores prouinciarum iustissimi & vigilantissimi essent: quo pertinet elegantissima *lex* illa 3. cum alias, Rectorum quoque improbitate, sæculum Constantini Scriptores veteres differant, Lampridius *sub finem vitæ Alexandri Seueri cap. 65. 66.* Sex. Aurelius Victor, & Auctor *vitæ Constantini.* Item, vt Officiales seu Apparitores casti essent, non nummarii, neue miseros litigatores concuterent, de quo est hæc lex, post varias scilicet prouincialium de his querelas: idque

idque enixissimo studio, quod arguunt voces nonnullæ, non suauitate tantum insignes, verum enixi studii ipsius testes, veluti pleonasmo quodam: *Iam nunc*, duabus vocibus *παραλλήλαις ἰσοδυναμούσαις*, quæ & alias enixi, seduli, seriique studii index est, non tantum apud Ciceronem, Propertium, sed & præterea rem præsentaneam, sine dilatione, aut frustratione indicat, *Lib. 2. inf. de veteranis. l. 9. de lustrali collat. l. 17. de tironibus. l. 2. de Palatinis.* Virgilius:

Votis IAM NVNC *assuesce vocari.*

& vt omittam alia, Apuleius *Lib. V. pag. 271. edit. Wower. Sed* IAM NVNC *sedulo periclitabor, an oppido forti animo singularique prudentia sis prædita.* Sic Iulianus apud Am. Marcellinum *lib. 23. cap. 5.* ad milites in Persas ituros, *quocirca erigite* IAM NVNC *quæso, erigite animos vestros.* Sic & Marcellinus Tribunus & Notarius *in coll. Carth. die 3. c. 141.* Quomodo & viceuersa, *nunc iam*, simili schemate. Arguit secundo repetitio *ἀναφορὰ, δίπλωσις*: *ἀναφορικαὶ* vocis *cessent, cessent, inquam, nam si admoniti non cessauerint*, &c. In simili argumento parem geminationem, & enixæ voluntatis studiique argumenta alia in eiusdem Constantini M. *l. 4. inf. de accusationibus.* Sic & Constantius *l. 15. inf. de Prætoribus. Debuerat profecto res ista, debuerat alios etiam commonere.* Sic & Iulianus superiore loco. Istudque interim obseruetur velut eo pertinens, quod vulgo dicitur, verba geminata maiorem deliberationem inducere, & magis operari: *L. 32. D. ad SC. Trebell.* de quo Bertazol. *de clausul. instrum. clauf. 4 glos. 2. tit. 4. concl. 26. num. 2. & tit. V. concl. 158.* Arguit tertio & verborum atrocitas, quibus has Officialium deprædationes confodit, I. *non sit*, inquit, INFAME *licitationibus Secretarium.* II. *Absit ab inducendo eius, qui Officii Princeps dicitur*, DEPRÆDATIO. III. *Nullas* CONCVSSIONES *adhibeant.* IV. *Intolerandi* IMPETVS OBLIDANTVR. V. *Inexpleta* AVIDITAS *temperetur.* VI. *Quæ* NEFARIORVM *capita ceruicesque detruncet.* VII. *Super talibus* LATROCINIIS. Arguit quarto, accurata illa Officialium commemoratio; arguunt distincti illi prædarum sinus, quas singulos exercuisse recensfet. Arguit pœnæ seuerissimæ comminatio: arguunt tot tamque multiplices rationes, quibus hoc malum comprimatur. Nos de his postremis quatuor accurate nunc agamus, quando & quæ dicturi sumus, ad complurimarum aliarum legum deinceps lucem factura sunt.

De *Officialibus* primum, deque diuersis eorum generibus. Quod *Officiales* in genere attinet, de his erit pars bona libri Octaui. Erant hi, vt obiter tantum dicam, qui Rectorum seu Iudicum iussis parebant, ministri eorum & Apparitores, quomodo etiam vocabantur. Glossæ Philoxeni: *Officium*, *ὑπηρεσία*: *Apparitores*, *ἀποδικταὶ. εἰσὶν δὲ ὑπηρέται τοῖς ἄρχουσιν προσεδρεύοντες.* Ἐκβιβασαί. Inter hos vero Officiales seu in singulis Rectorum officiis, & cohortibus (*τάξεις* vocant Græci) erat, qui Princeps Officii dicebatur, vt hic dicitur: de quo suo titulo *inf. lib. 8. de cohortalibus, principibus*, &c. & titulo, *de princip. agentium in reb.* Meminit & Cassiodorus *II. Variar. 28.* qui idem habet & formulam principis, *lib. VII. Var. 24.* vt & formulam ad commendandos Comiti principes, *VII. Var. 25.* qui & Primates officii, *l. vlt. inf. de assessor.* seu Capita, *l. 5. inf. de proxim.* Primores, *l. 6. inf. de Iurisd.* Primicerios posterior ætas vocauit, quasi *προγεγραμμένους τῶν ἄλλων*. Horum inter alia muneris erat,
P. 41. litigatores & Aduocatos in Secretarium admitti cupientes, inducere, vt ex *hac l.* discimus, & *l. 5. 6. infr. de proximis*, & *d. l. 4. 5. infr. de Princip. agent. C'estoit donc ques l'Huissier Audiencier.* De his & sequentibus est & Libanii locus in insigni illa ad Iulianum Imp. *Oratione, κατὰ τῶν προσεδρευόντων τοῖς ἄρχουσιν*, id est, *contra eos, qui præstolantur, assiduique sunt apud Iudices*, qua oratione inuehitur in litigatores, qui assidua cum iudicibus conuersatione, *διὰ τὰς ὁδοὺς, εἰσόδους*, iudices corrumpere satagebant, & inter cætera, qui a diluculo statim sese in Secretaria, seu Prætoria Iudicum conferebant, vt præconis vocem emerent & emercarentur ad inductionem: *ὅτι τῆς τοῦ κήρυκος δέονται φωνῆς, ἣν εἰσιόντων ἀφίησιν ἐκεῖνος πρὸ τῶν θυρῶν. οἱ γὰρ ἀκούσαντες ἅπαντες, ἐπὶ τὴν ἐκείνων καταφεύγουσιν ἰσχὺν, λυσιτελεῖ δὲ αὐτοῖς εἶναι τοὺς δεομένους αὐτῶν*, id est, *quia præconis voce egent, quam ipse inducendis ante fores emittit: hac enim audita omnes ad eorum* (præconum) *vim seu auctoritatem confugiunt: & prodest eis esse, qui eis supplicent.* II. Post Principem, erant *Adiutores*, qui scilicet Principe vel valetudine impedito, vel multitudine negotiorum obruto, opem ferrent, de quibus Symmachus quoque non vno loco, & *Notitia Imperii*, & *coll. Karthag.* & *l. vlt. Cod. Iust. de off. P. V.* de quibus dicam plene ad *l. 10. inf. de cohortalibus.* hi & *Boëthi* Græco vocabulo dicti, *l. vlt. Cod. Iust. de Tabulariis.* III. Post hos erant Constantini æuo *Centuriones*, quorum nulla mentio fit in *Notitia Imperii.* IV. Erant *Exceptores*, qui scilicet acta excipiebant, & iurgantibus acta restituebant, de quibus *lib. 8.* quorum mentio quoque fit in actis *Collationis Carthagin.* Hi igitur omnes, aliique Officiales, miseros litigatores variis modis concutere solebant: nam & Princeps Officii, eiusque Adiutores pro ipso introitu in Secretarium Iudicis, pro *introductione* causarum *d. l. 4. inf. de princip. agentium*, (vbi dicam) aliquid poscebant. Poscebant & Centuriones, aliique Officiales aliquid a litigatoribus: poscebant & Exceptores pro actorum restitutione: scilicet litigantibus per Officialium deprædationes, neque in Secretarium Præsidis gratis introduci seu ingredi fas erat, neque in eo gratis consistere, neque eo gratis exire, vel certe gratis inde quidquam asportare, & vt recte Interpres, *pretium de introitu vel egressu requirebatur*, seu, vt ipsemet Constantinus loquitur, *venale Iudicis velum* erat, *ingressus redempti, infame licitationibus Secretarium, visio Præsidis cum pretio: inducendi deprædatio: inducti concussiones.* Vbi de tribus adhuc videndum est, de *Secretario*, inquam, deque *Velo*, & de *Introductione in Secretarium.* Igitur *locus, in quo Iudex seu Rector Prouinciæ ius reddebat*, SECRETARIVM dicebatur, cuius vt alibi multa mentio, ita hoc Codice præter hanc l. *l. 2. hoc tit. l. vlt. inf. de denunciat. l. 5. de pactis. l. 5. & 7. inf. de proximis. l. 20. inf. de exactionibus.* locus scilicet in quo considebat Iudex, *d. l. 5. & 7. & 16. eod. tit. de proximis.* pro tribunali locatus ad controuersias seu lites audiendas seu discingendas, *d. l. 2. hoc tit.* Hinc *secretaria publica præstolari*, pro cognitionem iudicis expetere, *d. l. vlt. inf. de denunciat.* iudicum quoque Secretaria, in *can. 97. Codicis Africani.* Eadem vox in *coll. Carthag.* & *l. 3. Cod. Iust. vbi Senatores. l. 16. Cod. Iust. de accus. Publica* simpliciter quoque dicuntur Ambrosio *Serm. 19. Aures*, inquit, *Iudicum &* PVBLICA *inquietant*: nam & mox in sequentibus *Pratoria* ea vocat. Secretum quoque *l. 14. C. Iust. de testibus*, *σήκρητον* Eusebio *lib. 7. hist. Eccl. c. 31.* & apud Am. Marcell. *lib. 15. c. 7.* Hesichius *σέκρετον Συνέδριον*: quomodo & *in d. can. 97.* & apud Suidam in *στήλη*. De Secretario Episcoporum ad sæculi imitationem, v. Doctiss. Valesium ad Marcellinum *lib. 15. cap. 7.* Breuiter, quod erat Principis Consistorium, id erat Iudicis Secretarium, *d. l. 5. de Proximis.* Huius Secretarii foribus (quarum etiam mentio *l. 2. prox.*) apertis, licet *Vela*, *περιπετάσματα*, prætendebantur, quibus turba excludebatur: vnde, *velo levato* causæ de submersis nauibus cognosci iubentur, *l. vlt. inf. de naufragiis. patente velo*, dixit Lampridius in

in *Alexandro Seuero cap. 4. Cum amicis tam familiariter vixit, vt communis esset ei sæpe consessus, iret & ad conuiuia eorum: aliquos autem haberet quotidianos etiam non vocatos; salutaretur vero quasi vnus de Senatoribus*, PATENTE VELO, *admissionalibus remotis, aut solis iis, qui ministri ad fores fuerant. Alleuato velo*, Seneca *ep. 80.* vnde in hac lege *velum iudicis* pro ipsa admissione & ingressu ad iudicem: nempe enim illa, *non ingressus redempti*, sunt ἐξηγητικὰ proxime præcedentium, *non sit venale iudicis velum.* Ad hæc vela foresque Secretarii Officiales remanebant, iudice in Secretariis sedente. Seruii locus singularis ad *Æneid. Ducuntur Iudices vsque ad Secretarii fores, ibidemque Officium remanet: illi vero ingressi solium ascendunt & sedent.* (Iidemque tamen ex Officio Secretarium ingrediebantur, *l. 8. inf. de Iurisdictione.* qui scilicet negotia intromittebant, vt Interpretes *hic*, de quo ad *d. l. 8.* vt & Exceptores.) Post hæc ita sigillatim discussa, verbaque singula expensa, illud iam obiter in vniuersum spectandum venit, quod ἐκ ἀντιδιαστολῆς hic indicatur, de Officio Iudicis, quidque ad eius partes & integritatem pertineat: nempe vt aditus in Secretario faciles habeat, vtque aures omnibus præbeat. Huc pertinet geminus apud Cassiodorum *XI. Variar. 32.* locus: *Non est hæsitationis metus, vbi non est Iudicis venalis auditus:* vbi Fornerius male pro *auditus*, legebat, *aditus*, id enim ipsum vult Cassiodorus, quod *hac l.* dicitur: *Æque aures iudicantis pauperrimis ac diuitibus reserentur.* Imo Cassiodori locus alter occurrit, quo *huius l.* sensum & verba expressisse videtur, *XI. Variar. 8.* in Edicto per prouincias a se Præfecto Prætorio per prouincias misso. *Primum, quod maxime Iudicem dehonestat, nundinatio a me fœda nescietur. Non enim verba mea, more vestium suspensa* VENDVNTVR. Et post: PATEBVNT *Deo propitio* AVRES *nostræ ad suscipienda* DESIDERIA *supplicantium: auctor causæ suis nos* OCVLIS *sub libertate* VISVRVS *est: non* REDEMPTA *sed propria lingua loquetur.* Et post: PRÆTORIA *nostra nullus turpis actus intrabit.* Tandem: *Iudicem me obseruans inueniet, quocunque respexerit.* Sic & Cicero ad Quintum Fratrem *lib. 1. ep. 1. Laudat, patere aures tuas querelis omnium.* quemadmodum & in *l. 9. §. 4. D. de off. Proconsulis.* iubetur Proconsul *omnium desideria audire, ne forte dum honori postulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres sua desideria non proferant.* Qui locus etiam illis explicandis facit, *non sit infame licitationibus Secretarium:* nempe qui plus præberent, & sic licitarentur, his ingredi potissimum dabatur, vnde *Mediocres* excludebantur, neque desideria sua perferebant, vt *illa l.* dicitur: non æque aures iudicantis *pauperrimis ac diuitibus reserabantur*, vt hic loquitur Constantinus.

Nunc de *Introductione in Secretarium*, seu de *Inductione* & *Ingressu*. Præter hanc l. de ea agitur & *l. 4. infr. de Principibus agentium in rebus.* quæ lex eo titulo fugitiua est. Est & Ammiani Marcellini locus insignis in illa de Aduocatorum prauitate ἐκβάσει *lib. 30. cap. 4.* quem hic adscribere libet, vt eum partim illustrem, partim & emendem: *Et si quem semel intra retia ceperint, cassibus mille impedicant, per morborum simulationem vicissim consulto cessantes: vtque peruulgati Iuris proferatur Lectio vana, septem vendibiles* INTROITVS *præparant, dilationum examina longissima contexentes. Et cum nudatis litigatoribus dies cesserint, & menses, & anni, tandem* P. 42. *obtrita vetustate controuersia*, INTROMISSA *ipsa capita splendoris ingressa, alia secum Aduocatorum simulacra* INDVCVNT. *Cumque intra Cancellorum venerint septa, & agi cœperint alicuius fortunæ, vel salus*, &c. Vbi postrema illa obscura sunt, neque vitio carent, *Intromissa ipsa capita splendoris ingressa, alia secum Aduocatorum simulacra inducunt.* Nempe id vult, *Capita* ipsa, aduocationis scil. intromissa, Secretariique fores ingressa, alios secum Aduocatos, sed mutos & simulacris similes secum inducere. Quare ibi pro *splendoris* reponam *secreti foris:* de quibus Secretarii foribus alioquin agitur *l. 2. prox.* vel potius *splendidas foris*, pro *fores:* quomodo Cassiodorus lucidas fores, *XI. ep. 6. in formula Cancellarii: Respice, quo nomine nuncuperis: latere non potest quod inter* CANCELLOS *egeris, tenes quippe* LVCIDAS FORES, *Claustra patentia, fenestratas Ianuas.* Chrysostomus *in Matth. cap. 17. hom. 56. pag. 360. edit. Sauil. homil. 57. p. 505. ed. Comel.* καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῖς δικασταῖς ὅτ' ἂν δημοσίᾳ κρίνωσι, τὰ παραπετάσματα συνελκύσαντες οἱ παρεστῶτες πᾶσιν αὐτοὺς δεικνύουσιν, οὕτω, &c. id est, *quemadmodum enim cum publice sententiam Iudices prolaturi sunt, velamina statores contrahunt, vt ab omnibus videantur; sic*, &c. In caussis grauioribus, & præcipue criminalibus, quæque ampliorem deliberationem exigerent, vela obtendebantur, vt ita a conspectu litigantium reorum, & reliqui vulgi, iudices separarentur: qua de re est insignis locus Basilii M. *ep. 79. ad Eustathium Sebastiæ Episc.* εἰ γὰρ οἱ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχοντες ὅτ' ἂν τινα τῶν κακούργων θανάτῳ καταδικάζειν μέλλουσιν, ἐφέλκονται τὰ παραπετάσματα, καλοῦσι δὲ τοὺς ἐμπειροτάτους πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν ὑποκειμένων σκέψιν, id est, *si enim, qui rerum in hoc mundo potiuntur, quando facinorosum aliquem morti sunt adiudicaturi, velamenta obducunt, & Expertissimos quosque ad causæ tractationem aduocant;* &c. In eandem sententiam *lib. 2. Constit. Apostol. cap. 56. Per plures dies quæstiones exercent cum multorum consilio & Velo interiecto.* Hincque lucem accipit Chrysostomus *homil. 5. in 2. ad Timoth.* οἱ λῃσταὶ ἐν μὲν τῷ δεσμωτηρίῳ ζῶντες, ἀδεῶς ζοῦσιν· ὅταν δὲ παρὰ τὸ πέτασμα ἀγαγών τις στήσῃ αὐτοὺς διαλύονται τῷ φόβῳ, id est, *Latrones quamdiu in carcere viuunt, absque metu degunt: vbi vero ad Velum sisti cœperint, soluuntur metu*, &c. *Ad velum sisti*, hic nihil aliud est, quam *coram iudice in iudicio sisti.*

Nunc de variis rationibus, atque adeo de pœna quoque, quibus tam multiplicibus huic malo obuiam ire studuit hoc Edicto Constantinus M. quæ quinque sunt. Primo, huic Officialium deprædationi occurri iubet Præsidis vigilantia, seu nobili officio, *oblidique* hos *impetus*, & *auiditatem temperari*: *Semper inuigilet industria Præsidalis, ne quidquam a prædictis generibus hominum de litigatore sumatur.* Secundo, vniuersis, qui concussi fuerint, permittit *hac lege*, vt Præsidum instruant notionem, & sic conquerendi apud iudicem potestatem de Officialibus facit, imo hortatur. Tertio, Iudice dissimulante, super eodem conquerendi vocem, seu facultatem omnibus aperit, vel apud Comites cunctos Prouinciarum, vel apud Præfectum Prætorio, si magis fuerit in vicino: *vbi Comites cuncti Prouinciarum*, sunt Comites rei militaris, quique manum armatam habebant: cuiusmodi fuit Comes Orientis, cuius etiam mentio fit *d. l. 4. Cod. Iust. de iurisd. omn. Iudic.* quæ huic forte coniungenda est, aliique in genere Comites, de quibus *d. l. 16. infr. de appellat. l. 1. de his qui per metum Iud.* imo & *d. l. 3. Cod. Iust. de off. Rectoris prou.* quæ huic indubie coassanda est. Ergo apud vtrumuis, Comitem inquam, vel Præfectum Prætorio, querelas suas Prouinciales proponere potuerunt. Quomodo & postremum istud vtrisque commune est, quod ab his ad se Constantinus super his querelis de Officialibus referri iubet, pariter vt *d. l. 3. Cod. Iust.* quam hic tandem totam apponere iuuat. *Constantinus A. ad Prouinciales. Iustissimos & vigilantissimos Iudices publicis acclamationibus collaudandi damus omnibus potestatem, vt honoris eis auctiores proferamus processus. Et e contrario, iniustos, & maleficos* QVERELARVM VOCIBVS *accusandi, vt censuræ nostræ vigor eos absumat. Nam si veræ voces sunt, nec ad libidinem* per

per clientelas effusæ diligenter inuestigabimus, PRÆFECTIS PRÆTORIO & COMITIBUS, *qui per Prouincias constituti sunt*, *Prouincialium nostrorum voces ad nostram scientiam* REFERENTIBUS. *Dat. Kal. Nouemb. Constant. Basso & Ablauio. Coss.* Et de his ipsis tamen Comitibus querelæ apud Præfectos Prætorio deponebantur, vt docet *d. l. 16. infr. de appellat.* & *l. 1. Cod. Iust. de his qui per metum Iudicis.* Verum de his Comitibus adhuc *l. 4. inf. de accusat.*

Sequitur vltimo loco *pœna*, quam his Officialibus comminatur tribus locis Constantinus, nempe supplicium seu pœnam capitis, seu gladii. *Cessent iam nunc rapaces Officialium manus: cessent, inquam, nam si moniti non cessauerint, gladiis præcidentur.* Mox, *aderit armata censura, quæ nefariorum capita ceruicesque detruncet.* Tandem, *vt edocti super talibus latrociniis supplicia referamus.* Quorum priore loco videatur Constantinus manuum amputationem minari, vt qua parte corporis quis deliquisset, ea plecti voluisse videatur Constantinus. Quod non puto, de decollatione enim id accipiendum potius: quod etiam sensit P. Faber *1. Semestr. 4.* cum capitis pœnam exerte postea minetur: nisi putet quis, manus quoque simul amputari iussas. De qua alioquin manuum amputationis pœna, vid. quæ nuper Doctiss. Freinshemius *ad Curtii lib. 5. cap. 5. n. 6.* & *lib. 3. c. 8. n. 15.*

PEDANEOS *Iudices ad humiliora negotia a Rectoribus Prouinciarum dari posse.*

(a) Idem (b) AA. Secundo PP. (c)

QUÆDAM sunt negotia, in quibus superfluum est, Moderatorem (d) expectari (e) Prouinciæ; ideoque Pedaneos Iudices, hoc est, qui negotia humiliora disceptent, (f) distituendi (g) damus Præsidibus potestatem. Dat. v. Kal. Aug. Antiociæ (h) Mamertino & Neuitta Conss. [362.]

P.43.

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. de pedaneis Iudicibus.* Porro hanc *legem* nunc primum *huic Codici* reddidi ex MSS. nonnullis, ac nominatim ex MS. P Danielis. *GOTHOFREDUS.* Abest lex ab edit. Sichard. & Cuiacian. item Codice Wurceb. Et certe videtur a iuris studiosis ad vsus priuatos, in eos Codices, quos vidit noster, e Codice Iustinianeo relata. Quid enim Gothis cum iudicibus Pedaneis? In genuino Codice Theodos. legem olim exstitisse, non dubito: Potuit etiam ex hoc exscribi, si quidem vetusti sunt Codices, e quibus Gothofredus habet, quod tamen mihi vix est probabile. Verum, vnde demum illa sit, semper præferenda est Iustinianei Codicis lectio, multo accuratior. Id adhuc monendum, duas Valentiniani Constitutiones, quæ allegantur in Commentario, nihil facere potuisse, vt mutarem sententiam. Qua de re alibi dicendi locus. *RITTER.*

(b) *γρ.* IULIANUS A. vt etiam habet *Cod. Iust. GOTHOFREDUS.*

(c) *Secundus* PP. Orientis sub Iuliano. v. *Prosopogr. IDEM.*

(d) *Moderatorem*, i. e. Iudicem, Rectorem prouinciæ, v. *Gloss. Th. IDEM.*

(e) *Exspectare*, Cod. Iust. *IDEM.*

(f) *Disceptant*, Cod. Iust. *IDEM.*

(g) Ita MS. Cod. Iust. habet, *constituendi*. P. Pithœo placebat *substituendi*. Tentet alius *destinandi*. Malit quis *instituendi*, sublata lit. d. quæ ex superiori voce irrepsisse videtur. *IDEM.*

(h) Ita MS. *Antiochiæ* hoc tempore fuit Iulianus Imp. v. *Chronolog. IDEM.*

COMMENTARIUS.

PEDANEOS *Iudices*, de quibus est quoque Valentiniani, triennio post, *lex 3. inf. de repar. appellat.* & duodecim post annis *lex vlt. de accusat. artific.* hoc est, *Iudices qui humiliora negotia disceptent*, dandi potestatem facit hac constitutione Iulian. Imp. Rectoribus Prouinciarum. *Pedanei Iudices* quinam fuerint, vt aliunde notum est, ita vel ex hac lege perspicue discimus: at de dandis iis, vel non, a Rectoribus prouinciarum, res nondum bene explicata est, quam nunc illustrare iuuat, simul & lucem immittere *legi 2. Cod. Iust. de pedaneis Iudicib.* quam hactenus e difficillimis totius Codicis putant omnes.

Igitur sciendum, ante eam *legem*, tria causarum genera distingui solita: vnum causarum humiliorum, in quibus Rectores prouinciarum Iudices pedaneos dare *cogebantur*, quia inferiores eæ causæ videbantur, quam vt ad has sese Rectores demitterent. Secundum genus erat earum, in quibus Rectores ex officio suo *cognoscere* debebant *ipsi*, neque Iudices dare poterant. Tertium, in quibus pro arbitrio suo vel cognoscere ipsi, vel Iudices dare poterant. At enim, vbi ad Diocletianum & Maximianum, Galerium & Constantium Tetrarchas ventum est, a quibus instituti sunt *Vicarii* Præfectorum Prætorio, de quo alibi, Rectorum contra dignitas accisa fuit, atque ideo imposita iis cognoscendi super omnibus causis necessitas, iudicumque dandorum facultas penitus iis adempta fuit *ea l. 2. Cod. de pedaneis Iudicibus.* his tantum casibus exceptis; puta propter occupationes publicas in humilioribus causis, vel propter causarum multitudinem, *d. l. 2.* Extra hos casus, Rectores prouinciarum etiam in humilioribus causis Iudices dare vetiti fuere. Verum *hac l.* Iulianus Imp. in humilioribus causis promiscue Iudicum dandorum facultatem iis tribuit, & rationem adsignat: quia talia sunt negotia ista, vt in his superfluum sit Rectorem prouinciæ expectari, id est, causas illas non eius esse momenti, vt iudicium Rectoris deposcant: frustra denique Rectoris in his expeti cogni-

cognitionem. Tria igitur tempora, ac proinde & iura notentur circa humiliores causas: vnum, ante Diocletiani *l. 2.* quo de his Rectores prouinciæ cognoscere non poterant, sed Iudices dare tenebantur: Secundum ex *ea l. 2.* quo ipsi cognoscere tenebantur, neque Iudices dare poterant: Tertium, ex *hac l.* quo pro arbitrio suo vel cognoscere ipsi, vel Iudices dare potuerunt.

I. SENTENTIAM *publice in Secretario a Iudice, seu Rectore Prouinciæ ferendam.* II. *Immodicum dein* SPECTACVLORVM *studium illi vitandum.*

II. (a) Impp. VALENTINIANVS & Valens AA. Haue (b) Anthemi (c) Carissime Nobis.

IVDEX sibi hanc præcipuam curam in audiendis ac discingendis (d) litibus impositam esse non ambigat, ita vt, non in secessu domus, de statu (e) hominum vel patrimoniorum, sententiam referat, (f) sed apertis Secretarii, (g) foribus, intro vocatis omnibus, aut pro Tribunali locatus, & ciuiles, & criminales controuersias audiat, ne congruæ vltionis animadversio cohibeatur. II. Absit autem, vt Iudex popularitati (h) & (i) spectaculorum editionibus mancipatus, plus ludicris (k) curæ tribuat quam seriis actibus. Dat. (l) Kalend. Octob. Aquileiæ, (m) Diuo Iouiano & Varroniano Coss. (n) [364.]

INTERPRETATIO. *Iudex hanc sibi præcipuam curam in audiendis litibus impendendam esse cognoscat, vt litigantium causas iugiter,* (o) *adhibita æquitate, discutiat: Sciturus, non se in secretis domus, aut in quibuscunque angulis, finitiuam* (p) *sententiam prolaturum: sed apertis domus* (q) *suæ ianuis, intromissisque turbis, vt neminem lateat, quidquid secundum legum,* (r) *vel veritatis ordinem fuerit iudicatum.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iustin.* Coniungenda ei forte *lex 6. infr. de priuil. eorum, qui in Sacro Pal. & lex vn. inf. de priuil. apparitor. Magisteriæ pot. l. 21. de cursu publico.* GOTHOFREDVS.

(b) Vel *Habe*, vt in Aniano Putean. De hac inscriptione semel dixi alibi. *IDEM.* Edit. Sichard. simpliciter, *Anthemio charissimo nobis.* RITTER.

P.44. (c) Ita quoque *in d. l. 6. & l. 2. Cod. Iust. de condit. in publ. horreis.* sed reponendum *Arthemi:* quod confirmat hoc ipso anno præter leges ferme superius allegatas, *lex 6. & 7. de pœnis.* Porro *Corrector* hic vocatur in inscript. *d. l. vn. de priuil. apparit. Magist. potest.* Præses, *in d. l. 2. Cod. de condit. in publ. horreis.* Correctorem porro Lucaniæ & Brittiorum accipio, vt docet subscriptio, *d. l. vnic. de priuil. appar. Mag. pot.* vbi *lex* illa dicitur ACC. SALERNI. GOTHOFREDVS.

(d) *Discingi* lites passim dicuntur: vid. *Gloss. Theod.* Alii habent hic, *distinguendis.* Male qui substituunt, *discernendis & decernendis.* IDEM. Edit. Sichard. corrigit noster, in qua est, *discernendis.* RITTER.

(e) V. *l. 3. & l. vlt. inf. de Dilationibus.* GOTHOFREDVS.

(f) *Ferat*, Til. *Referre* sententiam est, proferre, pronuntiare, *l. 3. inf.* IDEM.

(g) De *Secretario* Iudicis, foribus eius, veloque ante eas, dixi ad *l. 1. hoc tit.* IDEM.

(h) *Popularitate*, in Til. & Cuiac. male. IDEM. Ita quoque est in edit. Sichard. RITTER.

(i) *Et*, pro, *seu.* GOTHOFREDVS. Abest & ab edit. Sichard. RITTER.

(k) Edit. Sichard. *plus lucris curæ tribuat, quam feneris actibus.* IDEM.

(l) X II. *Kal. Octobr. d. l. 6. & d. l. vn.* GOTHOFREDVS.

(m) ACC. XV. *Kal. Nouembr. Salerni.* Hoc additum *d. l. vn.* IDEM.

(n) Edit Sichard. *Diuo Iuliano & Vrsino*, & in margine, *Iouiniano & Barbariano.* RITTER.

(o) *Iugiter*, pro *publice:* nisi hunc locum non satis expresserit Interpres. GOTHOFREDVS.

(p) *Finitiua* pro definitiua. IDEM. In Edit. Sichard. & Cuiacian. *definitiua.* RITTER.

(q) *Domus*, pro Secretario. GOTHOFREDVS.

(r) In margin. Edit. Sichard. *legem*, & in Cuiacian. *legis.* RITTER.

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Senioris quatuor constitutiones ordine sequuntur, quibus Officium, ac nominatim Integritatem, Curam & Diligentiam Iudicum, seu Rectorum Prouinciarum instructum iuit. Et hac quidem primum lege, (cui coassandæ videntur *lex 6. inf. de priuil. eorum qui in sacro Pal. l. vn. inf. de priuil. apparit. Magist. pot.* imo & *lex 21. inf. de cursu publ.*) Et quidem ipsiusmet Artemii (Correctoris scil. Lucaniæ & Brittiorum, vt ostendi iam in *Notis*) sic quidem etiam vt eum aperte carpat *d.l.6. Mirati*, inquit, *admodum sumus, te non consideratis priuilegiis Palatinorum, quosdam ex eorum numero susceptoribus velle coniungere, cum id minime legis nostræ sententia comprehendat.* Duo vero ad eum, quem dixi, finem *hac l.* Valentinianus Rectori Prouinciæ inculcat. Primo capite, Iudicem publice de causis cognoscere & decernere iubet, pariter vt a Caro Imp. iubetur *l. 6. Cod. Iust. de Sententiis & interlocut.* Publice inquam, & vt hic ait, *apertis Secretarii foribus intro vocatis omnibus* (pro quo Interpres, *intromissis turbis*) *pro Tribunali palam, admissis volentibus*, vt loquitur Amm. Marcellin. *lib. 18. cap. 1.* pro tribunali locatus, vel vt dicitur *l.3. inf.* sub officii conspectu, & sub oculis publicis, vel vt *d. l. 6.* Officio eius præsente. Non vero in secessu domus, *hac l.* postquam se partes receperint *d. l. 3. inf.* in secreto loco *d.l.6.* occasione Secreti, *l. 6. inf.* in Secretis domus, vel in quibuscumque angulis, *Interpres ad hanc legem:* Officio denique non præsente, *d. l. 6.* Sententiam proinde proferre Iudex publice debet, quod & Francisci I. Regis Franciæ constitutione sancitum *an. 1535. art. 12.* v. Interp. Imberti, *p. 2. 3.* idque (quæ prima ampliatio hic notanda est) siue in Ciuili, siue in Criminali causa. Rursum, quæ secunda extensio hic exprimitur, siue de statu hominum, siue de statu patrimoniorum agatur, quæ alioquin diuisio notanda est priuatarum controuersiarum, vel, vt *l. 3. prox.* dicitur, super alienis causis vel statu, vel vt *l. vlt. inf. de dilationib.* de statu vel patrimonio.

Et *Rationem* eius rei reddit Valentinianus: *Ne congruæ vltionis animaduersio cohibeatur*: quod ita Interpres accipit: *vt neminem lateat, quidquid secundum legum vel veritatis ordinem fuerit iudicatum.* Nos ita exprimimus, ne Iudex ab officio suo, & a congrua vltione vel animaduersione, denique a tramite iuris abducatur, dum videlicet priuatim gratiæ vel otio litat, a publicis oculis semotus. Quo pertinet alioquin notissimum illud Antonii, Macedonum Regis, responsum, fratri Marsiæ, cum is rogaret iud... litemque suam domi agi, *Melius*, inquit, *in foro erit, vbi nihil iniuste agimus*, vt refert Plutarchus *in Apophtegmatis.* Ita & Alexander Severus *apud Lampridium cap. 35. solus post meridiem vel matutinis horis idcirco nunquam aliquos videbat, quod ementitos de se multa cognouerat.* Id vero *hac lege* enixe admodum Iudicibus inculcatur, his verbis: *Iudex sibi hanc* PRÆCIPVAM CVRAM *impositam esse non ambigat.* Alioquin ob hoc ipsum sententia, si inquam in secreto lata sit, ipso iure nulla est, *d. l. 6. Cod. Iust. de sententiis. Exceptio* tamen ad hanc legem addenda venit, ad id scilicet, quod Iudex *pro tribunali locatus* sententiam ferre iubetur; sunt enim quædam, quæ a Iudice vel procedente, vel de plano expediri possunt, & cum hac lege nil commune habent: de quo pluribus nunc agere supersedeo. Hanc certe quoque ob causam Tribonianus hanc legem repudiasse videtur, tum etiam quia eandem in sententiam iam dictam legem prætulisset.

Secundo *huius legis* capite, quod ab Interprete omissum est, Valentinianus Iudicem ab *immodico* SPECTACVLORVM *studio* dehortatur, quod hac tempestate nimio plus inualuerat, atque adeo iudicibus passim ceu φιλοθεώροις vitio versum, coarctatumque vt *hac lege*, ita & *l. 2. 3. inf. de spectacul.* & damnauere e Gentilibus quoque nonnulli. Libanius sub Theodosio M. *orat. quam extuli*, περὶ τῶν δεσμωτῶν, *pag. 63.* vbi inter cætera sic scribit: πόθεν δὴ τοῦτον τὰ μὲν ἠμέληται, τὰ δὲ ἐν σπουδῇ μεγάλῃ δόξα τις πονηρὰ τοὺς ἄρχοντας κατέχειν, id est, *vnde igitur ex his quidem illa negliguntur, hæc vero summo studio perficiuntur, gloria quadam praua Magistratum detinente.* Quæ etiam vltimis *huius legis* verbis omnino congruunt. Sed & Patres potissimum, in his Gregorius Nazianzenus *ep. 74.* vel *71.* Celeusium Rectorem prouinciæ cuiusdam ab hoc spectaculorum studio dehortatur, cum scribit: καθάρευσον τὸ δικαστήριον, ἵνα μὴ δυοῖν ἓν ἢ γίνῃ κακὸς, ἢ νομίζῃ. τὸ προτιθέναι θέας αἰσχρὰς, ἑαυτόν ἐστι θεατρίζειν, id est, *purga tribunal tuum, ne duorum alterum tibi accidat, vt aut malus fias, aut existimeris: fœda spectacula proponere, se ipsum traducere est.* IMMODICVM vero *spectaculorum studium hac l.* est, si plus curæ ludicris Iudex tribuat, quam seriis actibus, vt hic dicitur; τρυφῇ μᾶλλον ἢ πράξεσι σπουδαίαις ἐκδεδόμενος, *magis voluptatibus, quam seriis negotiis deditus*, vt de Antiocheno alioquin populo in vniuersum loquitur Zosimus *lib. 3. cap. 11.* Et ratio huius interdicti quoque indicatur, ne videlicet Iudices spectaculis intemperate seruientes φιλοθεάμονες publicæ vtilitatis priuatorumque curam abdicent, denique a seriis actibus abducantur.

Cæterum ait lex, *Popularitati & spectaculorum editionibus Iudicem mancipatum*: vbi voeula, ET, ἐξηγητικὴ videatur, vel certe eodem pertinere hæc duo indicat, de quo mox. *Popularitatis* enim voce spectaculorum editiones & voluptates plaususque indicantur. Eodem pertinet vox *popularium*, in *l. 1. §. 12. D. de officio Præfecti vrb.* vbi pariter, *Quies popularium, & disciplina spectaculorum*, iunguntur. Eodem quoque sensu in eiusdem Valentiniani Sen. *l. 2. Cod. Iust. de officio Præfecti vrbis. homines populares Almæ Vrbis seditioni obnoxii* dicuntur, & officialibus Præfecti Vrbis sociantur; vbi malim loco *seditioni, editioni.* Eodem, in Theodosii M. *l. 4. Cod. d. tit. de off. P. V. Ciues ac populares* iunguntur. Ex quibus *tribus* interim *legibus* discimus, populares hos in P. 45.
vtraque vrbe Roma ad peculiarem Præfecti Vrbis sollicitudinem pertinuisse, ne videlicet per eos quies turbaretur, sic vt hos Præfectus Vrbis pariter vt Officiales suos, neque alios, ex prouincia euocare posset. Quo sane numero *Factionarii* fuere, e quatuor scilicet factionibus Circensibus, de quibus superiora ferme loca accepit Cuiacius *Paratitlo Digest. de officio P. V.* & *lib. VIII. Obseruat. 28.* sic, quod idem notauit, & populares turbas δημοσίαν ἀταξίαν *Nouella 13.* Iulianus Antecessor de factionibus istis Circensibus accepit: sic & *Nouella 17.* δῆμοι τῶν πόλεων, pro factionibus hisce, & *lib. 5.* Αντολογ. πολλάκις δήμους ἤλλαξατο, id est, *diuersarum sæpe factionum fuit.* Et tamen non hactenus *popularium* vox exaudienda *in d. legib.* de Circensibus puta factionariis, verum de omnibus omnino, qui omnis generis editionibus obnoxii erant, veluti munerarii, scenici quoque plebeii, de quibus infra, *l. vn. de vsu sellarum.* aliisque huiuscemodi; Gladiatores etiam, denique omnes, ex quibus populus voluptatem capiebat, ex quibus populares plausus δημώδεις κρότοι captabantur. Eo quippe quoque sensu in eadem re *populares plausus* dicuntur, *l. 1. & 3. inf. de spectaculis*, vbi Iudices pariter inhibentur *popularem plausum alienis spoliationibus captare; & alienis*

alienis plausibus intemperate seruire. Popularis fauor, *l. 2. infr. de expens. lud.* vbi Iudicibus permittitur, vt *intersint festiuitatibus, & oblectamentis fauorem eliciant populorum,* (vel *popularem.*) vbi v. quæ dixi. Qui fauor plebis in hac re *lib. 6. ep. 42.* Symmacho, & alioquin *popularitas* δημαγωγία omnis. Am. Marcellinus *lib. 21. cap. 16.* de Constantio: *Imperatoriæ auctoritatis cothurnum vbique custodiens,* POPVLARITATEM *elato animo contemnebat & magno.* Pacatus ad Theodosium *cap. 2. Auras omnes plausuum publicorum ventosa* POPVLARITATE *captantem mendax assentatio titillabat.* Ergo, vt eo redeam, Iudex popularitati & spectaculorum editionibus mancipare sese immodice prohibetur, siue in editionibus suis popularem plausum captet, siue ipse alienis editionibus adplausum præbeat: quo forte etiam sensu *popularitas, & spectaculorum editiones,* hic separantur. Quod alias quasdam personas attinet, quibus spectaculis interdictum, veluti Clericis, vxoribus, studiosis, de his *alibi.*

LIBELLOS *Rectori prouinciæ vbi offerri, & ad eos quid decerni vbi oporteat.*

III. (a) Iidem AA. ad Valerianum, Vicarium (b) Hispaniarum.

LIBELLOS Iudicibus, postquam se receperint, (c) vetamus offerri, ne super alienis causis vel statu (d) pronuntient, quando ab Officii (e) conspectu, atque ab oculis publicis recesserint. Prælata (f) VII. (g) Id. Septemb. Veronæ (h) Valentiniano & Valente AA. Coss. [365.]

INTERPRETATIO. *Iudices, postquam se de consessu publico in domum suam* (i) *receperint, libellos a litigatoribus non accipiant, nec sine Officio suo de causis alienis vel de* (k) *statu aliquid cognoscant.* (l)

NOTAE.

(a) Abest & *hac lex* a Cod. Iust. Coniungenda vero ei *lex 4. inf. de custodia reorum.* GOTHOFREDVS.

(b) Ita literis expansis in An. Put. *Agentem Vic.* Cod. Til. i. e. Agentem vices Præfecti Prætorio per Hispanias. In An. Reg. *Agentem Vicariam Hispaniarum.* vide *Notitiam Dignitatum nostram.* IDEM. Edit. Sichard. *Valerianum V. C.* Cuiacian. *Vic.* Cod. Wurceb. *Agentem Vicarium.* RITTER.

(c) In Secretum suum, seu *domum suam*, vt recte Interpres. GOTHOFREDVS.

(d) Vid. *l. 2. sup.* vbi iam dixi, & *l. vlt. inf. de Dilationibus.* IDEM.

(e) Officio non præsente *l. 6. Cod. Iust. de sententiis & interlocut.* sine Officio suo, Interpres. IDEM.

(f) *Dat.* Cuiac. ed. in Til. *Prælata, Data.* Prælata *Literis V. C. Vicarii*: hoc amplius habetur in *d. l. 4.* quod huc transferendum. Similis subscriptio in *l. 25. inf. de annona & trib. PP. in programmate Vari Viri Clarissimi Vicarii vrbis Romæ.* De hac subscriptione & similibus, v. Paratitl. *de constit. Princip.* & quæ semel noto *ad l. vn. inf. si per obreptionem.* IDEM.

(g) *VI. dict. l. 4.* & apud Til. & in An. Reg. & And. Porro dies hic pertinet ad diem, quo lex lata, seu data est, non quo prælata. IDEM. Cod. Wurceb. hac lege *VII. Id. Sept.* habet. RITTER.

(h) *Veronæ* hoc tempore erat Valentinianus, vbi præter *hanc leg.* & *d. l. 4.* quæ huic coniungenda est, data ab eo *l. 68. de Decurionibus.* GOTHOFREDVS.

(i) Edit. Sichard. & Cuiac. *domos suas.* RITTER.

(k) Abest ab edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(l) Cod. Wurceb. *agnoscant.* IDEM.

COMMENTARIVS.

LIBELLOS Iudici seu Rectori prouinciæ offerri, & ad eos quidquam decerni, cum se ex Secretario publico in secretum vel domum suam recepit, extra Officialium suorum conspectum & ab oculis publicis semoto, vetat *hac lege* Valentinianus Sen. Quæ quidem lex pars est constitutionis prolixioris Valentinianeæ, vnde alterum præterea fegmentum seu fragmentum superest, puta *lex 4. inf. de custod. reorum*, quæ proinde huic coassanda venit. Qua quidem constitutione Valentinianus, (vt ex *hac l.* & *altera illa l. 4.* ita inter se iunctis colligere licet) in vniuersum iudiciorum integritati consuluit, cuius pars etiam est temerariis accusationibus, custodiisque reorum occurrere: quo spectat *lex* illa *4.* vt & illud, quod *hac l.* continetur, ne videlicet Iudices posteaquam se de consessu publico in domum receperunt, vt Interpretatio quoque hic subdita habet, libellos accipiant, neue sine Officio suo de causis alienis vel statu aliquid cognoscant. Cui adfinia iam ad *l. 2. sup.* notabamus. Istud vero quoque in foro obtinet: *Sequeste doit estre presentée au Iuge en pleine Cour.* Huc vero pertinent omnino tria Libanii Oratoris Antiocheni loca: ac primum *Oratione*, quam extuli, κατὰ τῶν εἰσιόντων, *aduersus ingressus in Iudicum domus*, p. 83. & 84. vbi agit de quodam, qui libello Iudici in balneo oblato, decretum inde reportauerat: τὸ βιβλίον P. 46 ποσε-

εἰσενεγκὼν, καὶ μέλαν, καὶ κάλαμον, διὰ γέλωτος οὐκ ἄπρακτος ἀπῆλθεν, ἀλλ' ἐκφέρων ἅμα ἱδρῶτι γράμματα. id eſt, *Libellum intulit & atramentum & calamum; ſic per riſum non indonatus abiuit, ſed vna cum ſudore decretum extulit* Secundus locus eſt in *altera eiuſdem argumenti Oratione*, *κατὰ τῶν προσεδρευόντων τοῖς ἄρχουσιν*: vbi Imperatorem hortatur ad legem ferendam contra eos, qui cum iudicibus familiaria commercia agitabant, ſeu cum his adſidui erant: interque cætera numerat & literarum ſeu libellorum commercium, *p. 114.* *Βλαβεραὶ δὲ καὶ αἱ τῶν οὐκ ἀφικνουμένων ἐπιστολαί. καὶ νὴ διά γε καὶ μειζόνως. ᾧ γὰρ οὐκ ἀφικνοῦνται (τοῦτο δὲ ἐστὶ μέγεθος σχήματος) τούτῳ, καὶ τὸ μηδενὸς ἀτυχεῖν ἔχουσι. πλέον γὰρ καὶ ἐνίοτε δύναται γραμματεῖον διθύρων* (*γρ. δίθυρον*, de quo v. not. *ad l. 1. inf. de expenſ. ludorum.*) *πολλῶν, καὶ μακρῶν λόγων ἐγγύθεν λεγομένων*, &c. *Noxiæ vero etiam eorum, qui non adeunt,* LITERÆ, *& per Iouem, multo magis: nam hoc ipſo, quod non adeunt (id vero fit propter apicem dignitatis) hoc obtinent, vt nulla re excidant: etenim quandoque plus valet* LIBELLVS *vel epiſtola bipatens, quam prolixi ſermones cominus habiti.* Mox: *Τούτων τοίνυν τῶν τηλικούτων, ἄμφω κεκωλῦσθαι φημὶ δεῖν τάτε γράμματα, καὶ τὰς ὁδοὺς*, &c. id eſt, *cum igitur hæc talia ſint, vtraque prohiberi oportere aio, & literas, & introitus.* Tertius eiuſdem locus eſt *Oratione 23. ad Euſtathium*, *περὶ τῶν τιμῶν p. 562. ed. Morell.* *τοῦ γὰρ νόμου καθ' ὃν οὐκ ἔξεστι τοῖς ἄλλοις εἰς τὰς τῶν ἀρχόντων καταγωγὰς βαδίζειν, ἥκοντός τε καὶ κρατοῦντος καὶ τὰς εἰσόδους κωλύοντος, τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἐκεῖσε γραμματεῖα καθ' ἑκάστην φέρεται τὴν ἡμέραν, γιγνομένων ἀντὶ τῆς γλώττης τῶν γραμμάτων*; id eſt, *etenim cum lex, per quam fas non eſt aliis ad Magiſtratuum ædes accedere, vigeat, & vim ſuam obtineat, quæ introitus etiam vetat; aliorum tabularia illinc per ſingulos dies feruntur, vbi pro lingua literæ adhibentur.* Quibus locis Libanius, ſicut prouinciales familiari atque intra ſecretum congreſſu cum Iudicibus arceri ait, ita pariter Libellos his ad domum mitti offerrique vetari cupit. Vnde iam, vt & ex *hac l. & l. vlt. inf. de naufragiis*, apparet, Iudices per literas & libellos aditos.

De TRANSITV, *ſeu* DISCVRSV *Rectoris Prouinciæ per Prouinciam, & vbi tum ſedem conſtituere debeat.*

IIII. (a) Imppp. VALENTIN. Valens & Grat. AAA. ad Viuentium PP. (b)

VNVSQVISQVE Iudex (c) in his locis ſedem (d) conſtituat, in quibus oportet omnibus preſto eſſe Rectorem, non deuerticula delicioſa (e) ſectetur. Addimus ſane, vt quiſque (f) Prouinciæ Præſidentem (g) propria poſſeſſione ſuſceperit, ager, quem diuerſorium (h) habuerit prædictus in *Tranſitu*, (i) fiſci viribus (k) vindicetur: ita enim Iudices Manſiones (l) inſtruere, (m) & inſtaurare nitentur. Dat. Kal. Apr. Treu. Valent. N. P. & Victore Coss. [369.]

NOTAE.

(a) Aberat *hæc lex* a Cod. Til. Abeſt a Cod. Iuſtin. Iungenda vero ei *lex prox. 5.* etſi ad alium emiſſa ſit. *GOTHOFREDVS.* Abeſt etiam ab edit. Sichard. & Cod. Wurceb. *RITTER.*

(b) *Viuentius*, PP. Galliarum, ſcilicet ſub Valentiniano Sen. vt diſerte præferunt *lex 4. inf. de cenſu. l. 5. de tironibus. l. 1. de fide & iure haſtæ.* v. plura *in Proſop.* *GOTHOFREDVS.*

(c) Diſcurrens per prouinciæ ſuæ ciuitates, loca: *faiſant ſes chevauchées*: in tranſitu, vt mox dicitur. *IDEM.*

(d) *Tienne ſes aſſiſes.* *IDEM.*

(e) al. *religioſa*, de quo mox. *IDEM.* Edit. Cuiac. *religioſa.* *RITTER.*

(f) *Quiſque*, pro *quiſquis.* v. exempla plura apud Iuretum in Symmachum *lib. 1. ep. 53.* & *Gloſſ. Theod.* *GOTHOFREDVS.*

(g) *Præſidens* prouinciæ *hic & l. 5. prox.* *IDEM.*

(h) *Diuerſorium*, de hac voce mox. *IDEM.*

(i) *Tranſitus* vox propria hac in re, de quo mox. *IDEM.*

(k) *Vires* fiſci. v. *Gloſſ. Theod.* *IDEM.*

(l) *Manſiones* hic quid? dicam mox. *IDEM.*

(m) *Inſtruendi* vox hic propria, vt & *l. 21. inf. de annona & trib. l. 28. inf. de ſuſceptoribus.* ſimiliter Symmachus ad Flauianum (PP.) *lib. 2. ep. 27.* *Quo numero animalia collocaris, & quo apparatu inſtruxeris manſiones.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE TRANSITV Iudicum, ſeu Rectorum prouinciarum ab vna prouinciæ Ciuitate ad aliam diſcurſu, de quo eſt quoque *lex prox. 5.* vt & *lex. 2. inf. ne quis in palat. man.* & *Nouella Maioriani 1. & 4.*

a verb.

a verb. *habenda sane ratio.* vt & Iustiniani *Nou. 17. cap. 9. Nouell. 28. c. 5. Nouell. 128. c. 22.* & Cassiodori locus, *V. Var. 14.* est hæc e Valentinianeis hoc titulo, super diligentia & integritate eorum, tertia ordine constitutio, pariter vti quarta eiusdem de eodem transitu, puta *d. lex 5. prox.* quæ huic coniungenda est, vtpote eodem Consule, dieque data, & si ad alium, puta Probum PF. P. Italiæ emissa sit, vti hæc data est ad Viuentium P. P. *Galliarum* scilicet. De *Transitu*, inquam, *Iudicum* hæc lex est (*des Cheuauchées*) quæ propria hac in re vox est, *h. l.* & *l. 1. inf. ne quis in palatio man.* Eodem vero sensu DISCVRSVS *Iudicum* dixit Cassiodorus. *V. Var. 14.* & *Rectores discurrere* dicuntur *d. l. 5. Nouella Maioriani de indulg. reliquorum 4.* verb. *habenda sane ratio* περιοδεύειν, (*l. vlt. Cod. de metallis.*) Quod etiam *aduentus* appellatione significatur in *Nouella Maioriani cap. illud quoque:* Rectores scilicet prouinciarum hieme ferme tota in Metropolibus prouinciarum iuri reddendo consistebant, vt docet quoque *lex 6. Cod. Iust. de off. Rector. prouinc.* æstate vero, vt commodius prouincialium desideria audire, rei frumentariæ prospicere, publicas exactiones curare, præsentia sua vrgere (vid. *Nou. Maior. 4.*) malis hominibus prouincias purgare, & si quæ prouinciæ, & prouincialium vulnera essent, sanare possent, alias prouinciæ suæ ciuitates, alia loca & oppida obire, & ab vno ad aliud transire, seu commeare, perque prouinciam discurrere solebant. Æstate inquam, vnde data hæc lex,
P.47. & proxima ante æstatis ingressum, *Kal. April.* quibus forma, lexque huic discursui ponitur, tanquam metatoria. Strabo olim sub Tiberio Imper. *lib. 3. p. 254. edit. Almelou.* de Consulari Hispaniæ ὁ ἡγεμὼν, inquit, *διαχειμάζει μὲν ἐν τοῖς ἐπιθαλαττίοις μέρεσιν, καὶ μάλιστα τῇ Καρχηδόνι καὶ τῇ Ταρακῶνι δικαιοδοτῶν· θέρους δὲ περίεισιν ἐφορῶν ἀεί τινα τῶν δεομένων ἐπανορθώσεως*, id est, *ipse Rector in maritimis hiemare solet ius dicendo, maxime Karthagine vel Tarracone: per æstatem autem obit prouinciam explorans semper ea quæ emendationem desiderant.* Et ante eum Cicero *Lib. V. in Verrem: Cum vero æstas summa esse iam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ semper Prætores in itineribus consumere consueuerunt.* Et infra: *æstate summa, qua ceteri Prætores obire prouinciam & concursare consueuerunt.* Liuius quoque *Lib. XXXIV. cap. 47. Eodem hoc anno Tit. Quintius Elatiæ, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus iure dicundo consumpsit.* Quem morem Theophilus quoque, etsi nonnullis falso inspersis, adumbrauit *Tit. qui & ex quib. caus. manumitt.* Ad hunc vero Transitum & Discursum obeundum Iudices *cursu publico* vtebantur, *l. 12. & 16. inf. de cursu publ.* & *Nouella Maioriani 1.* verb. *nec hanc partem ducimus negligendam.* quotiens videlicet eos commeare per prouinciam necessitas publica persuaderet, *d. l. 16.* cuius cursus publici modum definit *ea Nouella sua* Maiorianus, sed & trium dierum annonas, non vltra, in singulis ciuitatibus a Curialibus & Negotiatoribus exigere poterant pro hoc *Aduentu* suo, ex *dicta* Maioriani *Nouella 1. sub finem*, quam quinquaginta ferme post annis Theodoricus Rex apud Cassiodorum intellexit, *d. ep. 14.* his verbis: *Iudex Romanus propter expensas prouincialium, quæ grauare pauperes suggeruntur, per annum in vnumquodque municipium semel accedat, cui non amplius quam triduanæ præbeantur annonæ, sicut* LEGVM CAVTA *tribuerunt. Maiores enim nostri* DISCVRSVS *Iudicum non oneri, sed compendio prouincialibus esse voluerunt.* Idem Cassiodorus *XII. Variar. 15. Pulueratica quoque Iudicis funditus amputantes, Trium tantum etiam dierum Præsulibus annonas præberi secundum vetera constituta decernimus, suis expensis facta tarditate vecturæ. Legis enim administrantes remedio, non oneri esse voluerunt.* Et hæc quidem in genere de Transitu seu Discursu Rectorum per prouinciam dicta sufficiant.

Nunc de *Officiis Iudicis per prouinciam discurrentis*, quorum vnum *hac l.* continetur, alterum vero *l. prox. 5.* Igitur *hac l.* iubet Valentinianus, Iudices discurrentes in his locis sedem constituere, vbi omnibus præsto esse possint; quod quidem de *Mansionibus* mox *fine l.* intelligi vult, non vero diuerticula deliciosa sectari: & rationem etiam hanc reddidit: *ita enim Iudices mansiones instruere, & instaurare nitentur.* Eadem ratione (a) Anastasii *l. vlt. Cod. Iust. de off. Rector. prou.* vetantur Iudices, qui prouincias regunt, in ciuitatibus, in quibus Palatia aut Prætoria sunt, his relictis, priuatorum sibi domos ad habitandum veluti Prætoria vindicare: sed modis omnibus inhabitare Palatia seu Prætoria iubentur, vt *hac necessitate compellantur eorum reparationi prouidere. Mansiones*, erant publica diuersoria, ἀλλαγαὶ, in quæ Principes iter facientes, vt & Rectores, quin & Milites expeditionis tempore, vt & alii cursu publico vtentes diuertebant. In his ideo species annonariæ asseruandæ condebantur, *l. 9. inf. de annona & trib.* vbi dicam plenissime. Quare & mensuras ponderaque ibi non minus quam in ciuitatibus publice collocari voluit Theodosius M. *l. 21. infr. de susceptorib.* Harum proinde Mansionum instructio, & instauratio Rectoribus prouinciarum incumbebat, vt præter *hanc l.* docet *d. l. vn. ne quis in pal.* vt & Symmachus *lib. 2. ep. 27.* Mansionum igitur instauratio ad officium Rectoris prouinciæ pertinebat, vbi & horrea erant, quorum reparatio nominatim ad Rectoris curam pertinebat, & vero inculcatur *l. 17. 37. inf. de operib. publ.* Quanquam hac lege *Mansionum* appellatione Prætoria quoque Iudicum intelligenda quis existimet, de quibus *l. 3. inf. de Offic. Iudicum omn.* nam & ita compositio seu instructio eorum ad Rectorem pertinebat, *l. vlt. inf. de off. Iud. omn. l. 1. in f. inf. de domib. ad rem priu. pertin.* & Prætoria quoque Iudicum *Mansiones* vocantur, *d. l. 1. de domibus ad rem priu. pert.* item domus iudiciariæ *l. 8. inf. de operib. publ.* Verum mens mihi ea, de Mansionibus proprie ita dictis hanc legem accipiendam. Et has igitur Mansiones Iudices rebus necessariis instruere tenebantur, & in his, prouinciam circumcursantes ad querelas prouincialium excipiendas, morari debebant, *h. l.* & *d. l. 1. & 2. inf. ne quis in Palat. man.* Contra prohibentur iidem per prouinciam discurrentes *diuerticula deliciosa sectari*, vbi alii Codices habent: *religiosa.* Diuerticula religiosa essent, quæ religionis, voti forte soluendi prætextu, abiecta publicæ rei cura, Rectores adierint, arg. *l. 15. D. de officio Præsidis.* quomodo & Decuriones, desertis ciuitatum muneribus, solitudines ac secreta captare specie religionis prohibentur, *l. 63. inf. de Decurionib.* Verum spreta voce, *religiosa*, rectius hic legitur *delitiosa:* diuerticula delitiosa, mox *diuersoria* vocantur. *Diuersoria*, vt & *Agri*, *hac l.* pro secessu amœno & delitioso: quo sensu hoc ipso æuo apud Symmachum *lib. 1. ep. 1. & lib. 9. ep. 81.* Ammian. Marcellinus *lib. 22. cap. 16. Locus* DIVERSORIIS *lætus auris & salutari temperamento perflabilis.* Item: *Impendio locus sanis &* DIVERSORIIS *lætis extructus.* & *lib. 23. cap. 6.* DIVERSORIA *Regum ambitiosa & decora.* & *lib. 24. cap. 6. Diuersorium opacum & amœnum.* (b) Et antea quoque apud Apuleium Milesianum initio *lib. 5. Metamor. Iam scires ab introitu primo, Dei cuiuspiam luculentum & amœnum videre te* DIVERSORIVM. Proinde diuerticula delitiosa, & diuersoria *hac lege* Prætoria priuata sunt voluptati deseruientia, vt ea vocat *lex 198. D. de verb. signif.* vnde & amœnitas Prætorii apud Cassiodorum *VII. Variar. 5.* quæ & ideo villis iunguntur, *l. 12. D. de vsu & habitat.* Græcis non tantum καλύμματα, sed & ἡβητήρια, vel ἐνηβητήρια, quæ & ἐνευωχητήρια Suidas interpretatur, apud Herodot. *lib. 2.* Plutarchum *in Pompeio*, & Dionem *lib. 61.* Haud adeo vero absimile est, quod Zeno voluit *l. vn. Cod. Inst. vt omnes Iudices.* omnes Iudices post officium depositum, *publice, non*

(a) Lex enim male in Cod. *Leoni Aug.* tribuitur.
(b) Vid. quæ notat ibid. C. V. Valesius. Diuersorium quid antiquis fuerit habet Manutius ad *Ciceron. Epist. fam. VI. 19.*

domi, vel intra sacrosanctos terminos, vel regiones, aut potentes domos latitantes, sed in celeberrimis locis, ante omnium, quos nuper gubernauerant, ora versari. Quo loco pro *regiones* repone *Regios*. (c)

Pœnam quod attinet, *hac lege* comprehensam, in eos, qui transeuntibus Iudicibus diuersorium in agro suo præbuerint, puta vt his locus fisco vindicetur, tralatitia est in eos, qui in agris suis prohibita vel prohibitos admittunt: videndus vel titulus *infra*, *de hæreticis*, item, *de falsa moneta*. Tandem omittere non possum, Valentinianum his ipsis Coss. quibus hæc lex & *proxima 5.* emissæ sunt, Valentiniano, inquam Nob. Puero, & Victore Coss. i. e. A. D. 369. multos Iudices seu Rectores prouinciarum iniustos & rapaces ἀδικήσαντας καὶ παραδικάζοντας e medio sustulisse, & in his *Rhodanum*, Palatii Præpositum, vt testatur Auctor *Chronici Alexandrini*, de quo vide & Suidam. Quare inter alia hoc ipso anno, & *hac* & *proxima lege*, Valentinianus eos in ordinem redigere voluit. Cæterum, sicut *hac lege* Iudex seu Rector prouinciæ, per ciuitates discurrens, sese publice sistere præbereque iubetur: ita viceuersa Iudici, per prouinciam discurrenti, Actores & Procuratores rei Dominicæ, & Clarissimorum seu Senatorum & Potentium, sui facere & exhibere præsentiam, & *tamdiu* (ita legendum) publicis inhærere conspectibus, quamdiu in eodem oppido morari viderint Rectorem prouinciæ, iussi a Maioriano *Nouella 4. cap. habenda sane ratio.* eo quod in tributis soluendis sese contumaces præberent. P. 48.

(c) Si quid mutandum, scriberem mox *regias*, quod & forte nostro venit in mentem. Mihi placet *regiones*, cum in antecedentibus *Zeno* innuat, iudicibus in illustrioribus ciuitatibus diœceseos versandum esse. Patet etiam vel ex hac lege, non ineptam esse multorum Codicum lectionem, qui *diuerticula religiosa* exhibent.

De DISCVRSV *Rectorum per Prouincias suas, ad Compulsorum nominatim insolentias detegendas.*

V. (a) Iidem AAA. ad Probum PF. P. (b)

PROVINCIIS Præsidentes, (c) per omnium villas, (d) sensim atque vsitatim, (e) vicosque (f) cunctos, discurrant, & vltro rimentur (g) a singulis, *quid vnusquisque Compulsor* (h) *insolenter egisset, aut cupide.* (i) Is (k) enim, de quo aliqua ad nos querela peruenerit, ad vltimam (l) pœnam rapietur. Dat. Kal. Aprilis, Treueris, Valentiniano N.P. (m) & Victore V.C. Coss. [369.]

INTERPRETATIO. *Iudices Prouinciarum operam dare debebunt, vt per singulos agros & loca solicita inquisitione discurrant, &* (n) *per se, qualiter in solutione publici debiti cum possessoribus agatur, agnoscant. Cuius* (o) *rei curam si implere neglexerint, querelam ciuium non dubitent in se seuerissime vindicandam.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex *a Cod. Iust.* causam dixi *ad leg. 4. sup.* quæ *huic* iungenda est, vt ibi iam indicaui. GOTHOFREDVS.

(b) *Probus* PP. Italiæ, Illyrici & Africæ. v. *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Præsidentes* Prouinciis: sic quoque *d. l. 4.* IDEM.

(d) De *Villis* vid. & *l. 12. 21. & 66. de hæreticis.* IDEM.

(e) De hac voce *vsitatim*, mox. IDEM.

(f) De *Vicis*, & Vicanis v. *Geogr. & Topogr. Part. 1. n. 6.* IDEM.

(g) *Rimari*, exquirere accurate. v. *Gloss. Theod.* IDEM.

(h) *Compulsus* edit. Sichard. male. RITTER.

(i) *Cupide*, i. e. auare, propria hac in re voce: vid. & *l. 1. inf. de superexact. l. 6. inf. ad L. Iul. repetund.* & *Gloss. Theod.* GOTHOFREDVS.

(k) *Is enim*, nempe compulsor, de quo mox. IDEM.

(l) *Vltima* pœna, capitis sc. *hic* & in *iure* passim, & apud alios Scriptores. v. *Gloss. Theod.* & Cuiacium, *III. Obs. 36.* IDEM.

(m) Edit. Sichard. *Valentiniano VII* * *VC. Coss.* Animaduerto vbique librarios in Codicibus describendis, quibus Vir ille vsus est, magis de interpretatione Gothica, quam legibus Romanorum Principum sollicitos fuisse. RITTER.

(n) *Vt per se* Edit. Sichard. in margin. vero *&*. Cuiacius etiam *vt* exhibet, quod est accuratius. IDEM.

(o) Erroneum istud, de quo mox. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

DE DISCVRSV seu *Transitu* Iudicum seu Rectorum prouinciæ per prouincias, est hæc altera iam hoc titulo Valentiniani lex, iisdem Consulibus, dieque & mense, & ex eadem vrbe data, ad alterum tamen Præfectum Prætorio. Quod ostendit, quantopere *Discursus* hos Valentin. per vniuersum imperium suum ad curam suam reuocauerit: partim ipsis Iudicibus in officio continendis, quo pertinet lex superior: partim querelis miserorum prouincialium excipiendis, & *hac*, & *superiore lege*, ac nominatim aduersus *Compulsores*. *Compulsor*, de quo plura ad *l. 34. de annona & trib.* erat, qui solutioni publici debiti possessoribus instabat,

stabat, vt *hic* Interpres. Specialius vero, qui post Exactorem canonicarium, id est, ordinarium canonis seu tributorum Exactorem e Palatio Principis in prouinciam ad profligandam instantia sua pensitationem siue fiscalis tituli exactionem mittebatur: *d. l. 34. de annona. l. 186. de decurionib. l. 3.* & *4. de concuss. Aduoc. l. 4. ne conlat. transfat. post. l. 7. de executorib. Nouella Maioriani 4.* & *l. vlt. Cod. Iust. de exact. tributor.* Græce, ἐξεπελευςής. Denique, qui compellebat, cogebat prouinciales negligentes ad solutionem tributorum. De horum vero Compulsorum deprædationibus, insolentia, cupiditate, seu auaritia, & concussionibus, frequentes admodum querelæ subinde exortæ, quibus etiam id effectum, vt Compulsores ex Africanis primum prouinciis in vniversum Honorii constitutione pellerentur, *l. 3.* & *4. de concuss. Aduocat. seu Apparit.* mox & vniuersa Præfectura Prætoriana Italiæ, *Nouella Maioriani 4.* At Anastasii Imp. constitutione inductum postea fuit, vt Compulsores non prouincialibus ipsis, verum Iudicibus, eorumque Officiis & Canonicariis imminerent, *dict. l. vlt. Cod. de exactor. tributor.* Iustiniani tandem constitutione nouissima sublati sunt penitus Compulsores *Nouella 128. c. 6.*

At enim *hac lege* duo de his, imo in hos a Valentiniano constituuntur. Primo, iubentur Rectores prouinciarum ad detegendas Compulsorum iniurias seu deprædationes, *per omnium villas sensim atque vsitatim, perque vicos cunctos discurrere*, &c. Nempe Rectorem prouinciæ discurrentem per prouinciam non contentum esse iubet aggere publico, vel, vt loquebantur, Canali seu Canalio; verum remotas eum vias decurrere, perambulare, quod & ipsum ostenditur *l. 2. inf. ne quis in palat. man.* villasque & vicos perreptare, id est, *agros & loca*, vt Interpres hic, possessorum, vbi miseri prouinciales, possessores rustici, agitabant, idque *sensim & vsitatim*, pro quo Interpres *solicita inquisitione*, vsitatim vero, vt celatim, confusim, & id genus alia, id est sensim sine sensu, vt aduentus sui indicia præuertat, neque expectatus superueniat. *Vsitatim*, id est frequenter, identidem, de more, subinde. Etsi aliquando hic coniiciebam, *mussitatim:* (a) notum enim, quid *mussitare*. *Mussitator* quoque in Glossis μεσίτης, & in excerptis Pithœanis *mussitanter, leniter*. Am. Marcellin. certe in simili re dixit *lib. 14. c. 1. peragranter & dissimulanter*. Huic vero discursui non absimilis illa cura, quæ iniungitur Curiosis, *l. 6. de Curiosis*, quam vide. Imo & *vltro* rimari eum vult Imperator a singulis, quid vnusquisque Compulsor insolenter egisset aut sordide: *vltro*, id est & si possessores non conquerantur, & sic eorum querelas Iudicem anteuertere vult, quas Compulsorum procul dubio metu facere veriti; *insolenter*, id est, per vim, *cupide* per sordes, & auaritiam. Alterum *hac lege* est, pœnæ in Compulsores comminatio. Nempe ait, eum, Compulsorem scilicet, de quo aliqua ad se Principem querela peruenerit, ad vltimam pœnam rapiendum: ita enim vltimus *huius l.* versiculus, de Compulsoribus accipiendus est, non vero de Iudicibus, qui rei superius sibi demandatæ curam implere neglexerint, quod Interpres tamen credidit. P. 49.

(a) Neque *vsitatim*, neque etiam *mussitatim* verba obuia. Primum tamen constanter seruant Codices.

INGRESSV *domus Iudicis seu Rectoris prouinciæ, seu* CONGRESSV, *horis pomeridianis prouinciales arcendos.*

VI. (a) Imppp. Valens, GRATIANVS & Valentinianus AAA. ad Antonium (b) PP.

NE quis (c) domum Iudicis Ordinarii postmeridiano tempore, ex occasione secreti, ingredi familiariter affectet, eiusdem duntaxat prouinciæ: siue notus Iudici, siue etiam ignotus gestet (d) tamen honoris auctoritatem præferens. Dat. V. Kal. Aug. Morantiaco (e) Gratiano A. IIII. & Merobaude COSS. [377.]

INTERPRETATIO. *Ne quis notus aut ignotus, eius tamen prouinciæ homo, meridianis horis aut secretis iudicem videat.* (f)

ALITER. *Vt meridianis horis suggerentum* (g) *iudex causas non præsumat audire.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. pariter vt lex altera, qua parte huic concordat. Aberat etiam a Cod. Til. Concordat porro illi *lex vn.* verb. *nec meridianis, inf. tit. prox. de officio Iudic. ciuil.* GOTHOFREDVS. Abest etiam lex a Cod. Wurceburg. & edit. Sichard. RITTER.

(b) *Antonius PP.* Ad hunc data quoque anno super. 376. *l. 11. de Medicis & Professorib. lex 2. de Quæstionibus.* anno prox. 378. *l. vn. victum ciuiliter. l. 7. de fide testium. l. 12. de pœnis. l. 2. Cod. Iust. de Aduoc. Iud. l. 1. Cod. Iust. de off. Vicarii.* Ad hunc ipsum extant quinque Symmachi epistolæ, *lib. 1. ab ep. 89.* Fuit hic PP. Galliarum A. 376. vt diserte præfert inscriptio *d. l. 11. de Medicis.* & *d. l. 2. de Quæstionib.* PP. Italiæ fuisse An. 378. docet *d. lex 12. de pœnis.* Grauis vero error est Scaligeri *in Ausonianis lectionib. lib. 2 c. 17. Antonii* huius nomen in *Ausonii* vbique mutantis: cui geminus error est eorum, qui *Auxonium* & *Ausonium* confundunt, de quibus vid. *Prosopogr.* GOTHOFREDVS.

(c) Litigator, *l. vn. inf. tit. prox.* suggerens, *Interpreti.* IDEM.

(d) *γρ. extet, tametsi:* de quo mox. IDEM.

(e) *ye. Mogantiaco.* Gratianus scilicet hoc anno 377. in Galliis constitutus Mogontiaci aliquando etiam substitit, siue ad procinctum aduersus Alemannos, quos hoc ipso anno apud Argentuariam ingenti prælio vicit, proficiscens, siue inde rediens. vid. *Chronicon nostrum.* Iocularis lapsus est eorum, qui *Monmorenciacum* hic reperisse se putant, etiam acerrimi alioquin ingenii Vir *de primatu in Ecclesia, p. 716. IDEM.*

(f) *Videndi* vox hac in re propria: vid. & *l. vnic. de Offic. Iudicum ciuil.* & Lamprid. *in Alex. Seuero. cap. 31 & 35. Salutandi* voce expressit Interpres *ad d. l. vnic. IDEM.* Abest hæc interpretatio ab edit. Cuiacian. *RITTER.*

(g) *Suggerentes*, pro litigantibus, & supplicantibus. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

DOMVM Iudicis ordinarii, seu Rectoris provinciæ, pomeridiano tempore prouincialium quenquam familiariter ingredi, eiusque Secretum & *συνουσίαν* petere, quod Græci, ac nominatim Libanius, *προσεδρεύειν* vocant, vetat hac constitutione Gratianus Imp. A. D. 377. pariter vt Honorius, *l. vn. inf. de off. Iudicum ciuil.* In quo ipso argumento versantur duæ insignes Libanii orationes, quas partim primus extuli, partim etiam commentariis illustraui: vna quæ inscribitur, *κατὰ τῶν προσεδρευόντων τοῖς ἄρχουσι*, id est, *aduersus adsiduos apud Magistratus:* altera, *κατὰ τῶν εἰσιόντων εἰς τὰς τῶν ἀρχόντων καταγωγάς*, i. e. *aduersus ingredientes Magistratuum domos.* quibus Libanius Theodosium Imp. Orientis hortatur ad legem ferendam aduersus hos Ingressus, *εἰσόδους*. Quæ duæ orationes totæ accurate inspiciendæ sunt. Sed & duo præterea eiusdem loca eodem pertinent: *Oratione XVII. ad Icarium, p. 459. edit. Morel.* vbi præcepta bene administrandæ Reipublicæ Icario Comiti Orientis suggerit: & *Orat. XXIII. ad Eustathium περὶ τῶν τιμῶν, de Honoribus, p. 562.* vbi expresse quoque meminit legis super hoc latæ, imo & Edictum memorat a Cynegio P.P. promulgatum aduersus hos ingressus, *Orat. κατὰ τῶν εἰσιόντων.* Nos de *hac lege* nostra videamus, deque eius partim *ampliationibus*, partim *limitationibus*, tandem *de his* quoque, *quæ cum hac lege perperam miscentur.*

Est igitur huius constitutionis interdictio amplissima. Primum enim *Omnes* indistincte domo Iudicis seu Congressu pomeridianis horis interdicuntur: *ne Quis* inquit: procul dubio non tantum litigatores, seu suggerentes, vt habet Interpretatio altera, etsi potissimi hi, quomodo id de litigatoribus nominatim cautum ab Honorio, *l. vn. inf. tit. prox. de officio Iudicum ciuilium.* verum etiam alii quicumque, qui quid forte vel indicatum Iudici, vel ab eo impetratum vellent, isto *συνουσίας* & congressus obtentu, *secretique occasione*, vt *hac ipsa lege* dicitur. Quod certe & Libanii orationes illæ ostendunt, nempe & priuatos, quasi de republica aliquid monituros, vel edocturos arcendos: v. saltem *Orationem κατὰ τῶν εἰσιόντων, in tertia obiectionis refutatione, p. 88. 89.* & *orationem κατὰ τῶν προσεδρευόντων, in refutatione quartæ obiectionis, p. 119. 120.* (a)

Secundo, omnibus hoc prouincialibus interdicitur, *siue noti Iudici, siue etiam ignoti sint:* cum tamen videretur, ignoto saltem id permittendum, vtpote apud quem Iudex gratiosus esse nollet. Verum id *hac l.* etiam ignoto interdicitur: cum multa scilicet sint, quibus etiam ignotus adsiduo secretoque congressu Iudicem corrumpere possit, facileque hoc obtentu fraus *legi* fieri. Et vero ad hoc ipsum pertinet egregie Libanii locus, ex ea, quam dixi, *Oratio-*
P. 50. *ne*, vbi hoc argumentum ex professo tractans, *κατὰ τῶν προσεδρευόντων τοῖς ἄρχουσι. p. 119.* Imperatoremque exhortans ad *Legem* sanciendam aduersus hos ingressus pomeridianos, hanc ipsam quoque de *incognitis* saltem Iudici, ad hos congressus admittendis, dubitationem seu hæsitationem ita refutat: Ἀλλ' εἰσὶν οἷς εἰσελθοῦσι προσειπεῖν ἀπόχρη· ἐγὼ δὲ οὐκ οἶδα μὲν τοῦτον τὸν ἄνθρωπον. Ἔστω δὲ εἷς, ἢ εἰ βούλει γε δύο φαινέσθω καὶ τρίτος. πόθεν οὖν κάλλιον μετὰ τῶν τοιούτων εἴργεσθαι καὶ τούτους, ἢ τούτων ἕνεκα καὶ τοῖς τὰ δικαστήρια καρπουμένοις ἃ κεκλεῖσθαι χρῆν, ἀνεῷχθαι; ἄλλως δὲ ὅτε τοῖς μὲν οὐκ εἰσιοῦσιν οὐδὲν βλάβος· οἱ δ' ἂν εἰσιόντες βλάπτοιεν· εὑρήσεις δὲ ἐπὶ τῷ νόμῳ τούτῳ τοὺς μὲν οὐκ ἀχθομένους τοὺς ὀλίγους, οὐδενὸς αὐτοῖς ἀπολλυμένου, τοὺς δ' ἀποπνιγομένους τοὺς πολλοὺς πολλῶν αὐτοῖς ἀπολλυμένων. τί οὖν δεῖ τὴν πρὸς ἐνίους τιμὴν τοσούτοις ἀφορμὴν δοῦναι κατὰ τῆς τῶν δικαίων μερίδος; id est, *Atqui sunt, quibus ingressis hæc dicere sufficit: ego vero hunc hominem* NON NOVI. *Esto sane, vnus, vel etiam, si vis, duo exstent, imo & tertius. Vtrum ergo præclarius fuerit vna cum talibus & hos arceri, an vero horum gratia etiam iis, qui iudicia captant, patere, quæ claudi oportuit? Imo iis, qui non ingrediuntur, nullum damnum fit, at enim, qui ingrediuntur, officere possunt: & comperies, paucos illos ob hanc Legem non dolentes, vt pote cum nihil ipsis depereat, dolore vero confectos plerosque, vt pote cum multa ipsis pereant. Quid igitur opus est, honorem in nonnullos* (vel paucos) *collatum ansam dare tot incommodis aduersus id quod iustum est?* Hactenus Libanius. Igitur ex Libanii quoque mente, vt & *hac* Gratiani *lege* non tantum iudici noti, verum etiam ignoti a Iudicum domibus & congressu horis pomeridianis arcendi sunt.

Tertia ampliatio est, quod cuiuscunque conditionis homines prouinciales, domo Iudicis arceri velit Gratianus, *etsi honoris auctoritatem præferant.* Ita enim hic locus legendus & intelligendus est, *siue notus Iudici, siue etiam ignotus exstet, tametsi vel etiam honoris auctoritatem præferens.* Neque enim V. CL. Cuiacio assentior, qui *Lib. VI. Obs. 34.* reponit, *ignotus est, & tum,* &c. quasi Honoratis tantum litigatoribus *hac l.* vt & *l. 1. inf. tit. prox.* domo Iudicum interdicatur. Quod a Gratiani mente penitus alienum est, qui peremptoriis verbis omnes arceri voluit, notos, ignotos, ignobiles seu plebeios & in dignitatibus positos: vt & ab Honorii *dict. l. 1.* vbi interdictionem τῶν εἰσόδων non intra Honoratos stare voluit, verum ad omnes litigatores porrexit. Eademque mens est Libanii, *in prædicta oratione, p. 114.* vbi agit de commercio per literas seu libellos, per eos qui dignitatem honoris, & *σχῆμα* seu gestamen præferrent, ᾧ γὰρ οὐκ ἀφικνοῦνται (τοῦτο δὲ ἐστὶ μέγεθος σχήματος) τούτῳ καὶ τὸ μηδενὸς ἀτυχεῖν ἔχουσι, id est, *nam hoc ipso, quod non adeunt, (id vero fit propter apicem dignitatis) hoc obtinent, vt nulla re excidant.* Et mox: οὗτοι δὲ καὶ ἔρχονται ποτὲ καὶ οὐδέποτε, τὸ πρότερον μὲν παρὰ τοὺς ἐν λαμπροτέρᾳ τάξει, τὸ δεύτερον δὲ παρὰ τοὺς ἐν ἐλάττονι. Τούτων τοίνυν τῶν τηλικούτων ἄμφω κεκωλῦσθαι φημὶ δεῖν, τά τε γράμματα καὶ τὰς ὁδούς. id est, *hi vero, est vbi pergunt, est vbi non item: prius illud, eunt inquam ad eos, qui Illustrioris ordinis sunt; posterius vero ad eos, qui inferioris. Cum igitur hæc talia sint, vtraque probiberi oportere aio,*

(a) *Edit. Gothofred.* In *edit. Morelli* ordine *quinta* est.

aio, & literas, & introitus. Vides culpari vtrumque a Libanio in his, qui honores gestarent, & quod introirent nonnulli in Iudicum domos, & quod alii libellos mitterent, & illud quidem eo more, quo alii.

Omnibus igitur domum Iudicis ex occasione Secreti ingredi familiariter *hac l.* interdictum: *ex occasione secreti*, id est, horis secretis, vt Interpres, *hic*, id est, postquam sese recepit ex Secretario publico Iudex, *l. 3. sup.* in secessu domus, *l. 2. sup.* in secretis domus, Interpres ad *d. l. 2.* in secreto loco, *l. 6. Cod. Iust. de sententiis & interlocut.* Officio non præsente, *d. l. 6.* denique captata occasione Secreti. Errant enim, qui hæc ita interpretantur, quasi hæc ampliationis cuiusdam vim obtineant, & quasi his verbis vetet Gratianus iis domo Iudicum interdici, qui quid ad Rempubl. pertinens secreto Iudici dicendum vel committendum habere se obtendant. *Occasio* enim hic non est πρόφασις, seu prætextus, verum ἀφορμὴ: & *Secretum* non est id, quod secreto committendum, verum locus secretus. Quare non continetur his verbis ampliatio vlla, verum indicatur moris improbi & improbati occasio, quod videlicet Secreti huius occasione Iudices a iusto abducerentur. Illa ampliatio vltro admittenda, prouinciali scilicet domo Iudicis interdici, ob quamcunque tandem causam, siue ciuilem, siue criminalem causam is habeat: quod etiam Libanius expresse complectitur etiam eo loco, quem paulo post consignabo. Etsi antea *lege Iulia iudiciaria*, ab Augusto lata, cautum tantum fuisset, ne reus vel accusator domum Iudicis ingrederetur, *l. 1. §. 4. D. ad l. Iul. de ambitu.* idem de actore & reo, si ciuilis causa esset, præceptum tum non fuerat, etsi eadem lege indistincte cautum fuerat, ne Iudices domos alienas introirent, vt testatur Dion *lib. 54. pag. 533. edit. Wechel.*

Postmeridiano porro signate tempore, δείλης, *h. l.* & *d. l. 1. tit. prox.* ingressus hi prohibiti in domum Iudicis, seu meridianis horis, vt loquitur *d. l. 1. inf. tit. prox.* & Interpretatio vtraque *ad hanc legem.* Antemeridianis quippe horis Iudex in Secretario litigatoribus operam dabat, vt etiam Auctor *ad Herennium, lib. 2. c. 13.* testatur. At pomeridianis horis iura foraque silebant, neque ius dicere fas erat. Proinde mane vtraque pars adesse poterat per se, vel per alium, sic vt Iudices sub publicis oculis constituti iam gratiæ nihil darent: cum contra, pomeridianis horis, perque *secretos congressus*, & vt hic exerte dicitur, *secreti occasione*, facile corrumpi possent. Quæ quidem huius interdicti ratio est, quam pluribus egregie inculcat Libanius *Orationibus illis*, e quibus vel vnum locum huc adduxisse sufficiet, cæteris prætermissis, quæ & iam nos peculiari commentario illustrauimus. Locus est ex Oratione κατὰ τῶν προσεδρευόντων τοῖς ἄρχουσι, id est, non vt perperam antea versum, de *Assessoribus*, quod vtique factum oportuit, si titulus illi fuisset κατὰ τῶν παρέδρων; verum in *præstolantes* seu *adsiduos apud Iudices*, qui scilicet assiduis & secretis suis congressibus, εἰσόδοις, adde & literis, conuiuiisque Iudices corrumpere ita satagebant, *p. 110. 111.* Τούτους τοίνυν εἰ καὶ λίαν εἶεν βέλτιστοι, καὶ βούλοιντ' ἂν ἀμύνειν τοῖς δικαίοις, ἐστὶ τὸ κωλῦον καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἀφαιρούμενον. Τί τοῦτο; Πολλοὶ τὰς τῶν ἀρχόντων καταγωγὰς ἀξιοῦσιν αὐτοῖς ἀνεῷχθαι, καὶ τὰς αὐτῶν οἰκίας ἀφέντες, ἐν ἐκείναις διατρίβουσιν εὐθὺς ἠριστηκότες ἐκεῖσε χωροῦντες, ἀποσειόμενοι τὸν ὕπνον, ὃν τὸ ἠριστηκέναι ποιεῖ. καὶ οἱ μὲν ἔτ' ἀριστώντων ἥκοντες κάθηνται, κάτω χαλοῦντες, οὕτως ὥστε ἐκείνους αἰσθάνεσθαι. τοῦτο δὲ ἐστὶν ἢ προεξαναστῆναι τοῦ τέλους, ἢ σὺν ἀηδίᾳ μέχρι τοῦ τέλους ἐλθεῖν, καὶ πρόσεστιν ὕπνου στέρησις. οἷς δ' ὑπῆρξε καὶ ὕπνου τι δέξασθαι, βοαῖς ταῖς τῶν ἡκόντων ἀφυπνίζονται μᾶλλον, ἢ ταῖς παρὰ τῶν παιδαγωγῶν οἱ παῖδες. οὕτως ἀνέστραπται τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸ ἄρχειν τῶν ἀρχομένων ἐστὶν· ἑσπέρα καὶ λύχνος, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀπέρχονται, ἀλλὰ καὶ λουτρὸν τῶν ἀρχόντων αὐτοῖς, ὡς ἐκείνοις μηδὲ πρᾶξαί τι τῶν ἀναγκαίων ἐνεῖναι· ἔπειτα ἕωθεν ἧκον, πρόφασιν μὲν ἐπὶ τῇ προσρήσει, τῇ δ' ἀληθείᾳ, τὰ συμφέροντά σφισι τῶν δικαίων δυνατώτερα ποιήσοντες. ὑπὲρ γὰρ ὧν τῇ προτεραίᾳ δείλης ἦσαν διειλεγμένοι ταῦθ' ἧκον ἀπαιτήσοντες. Τὰς τοίνυν εἰσόδους ταύτας ἁπάσας, ὦ Βασιλεῦ, νόμιζε κατὰ τῶν νόμων εἶναι· καὶ διὰ ταύτας πολλοὺς μὲν δικαίως διώκοντας ἡττᾶσθαι, πολλοὺς δὲ ἀδίκως κεκρατηκέναι, ἐν δὲ P. 51. τούτοις βοσκήματα, ἀνδράποδα, γῆ, δανείσματα, δεσμοὶ, δεσμῶν λύσεις. καὶ γὰρ εἴ τις ἐστὶν ἄρχων, οἷος αἰδεῖσθαι τὸ δίκαιον, πολλὰ ἂν ποιήσειεν ἄνθρωπος πολὺν χρόνον προσκαθήμενος, καὶ μακρὰς ἐπῳδὰς ἐπᾴδων, καὶ χειρῶν, καὶ γονάτων ἁπτόμενος, καὶ ἐπαίνους ὑπισχνούμενος, καὶ κακῶς ἐρεῖν ἀπειλῶν· εἶθ' ὁ μὲν ἐν μέσῳ κάθηται κατὰ τὸν νόμον, οἱ δὲ ἔνθεν καὶ ἔνθεν οὐκ ἐῶσιν εἶναι δικαστήν· πῶς γὰρ ἂν εἴη δικαστὴς, νυττόμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ὅπως ἡ χάρις ἔχοι πλέον τοῦ νόμου; &c. id est, *Hos igitur, etsi maxime optimi essent, iurique opitulari vellent, est tamen quod illos prohibeat, quodque integritatem intercipiat. Quidnam vero istud est? Multi sibi Magistratuum ædes patere cupiunt, domibusque suis relictis, in illis agitant, statim videlicet vbi prandium sumpserunt, eo proficiscentes, excusso somno, quem prandium conciliare solet: & ex his quidam adhuc prandentibus* (Magistratibus) *superuenientes assident, ita submisse sese insinuantes, vt illi* (non) *sentiant. Inde fit, vt vel ante finem exurgant, vel cum iniucunditate vsque ad exitum morentur, vnde accedit somni auersio. Quibus autem contingit aliquid somni capere, clamoribus venientium excitantur magis quam pueri pædagogorum. Ita rerum vices immutantur, & imperium subditi exercent. Vbi vespera & lychnus* (venit) *non ideo tamen abscedunt: imo & ad lauacrum Magistratuum pergunt, sic vt his nihil eorum, quæ necessaria sunt, peragere liceat. Inde diluculo veniunt prætextu quidem salutationis, sed reuera vt sibi vtilia iusto potentiora efficiant: nam quæ pridie sub vesperam tractauerant, ea veniunt exacturi. Hos igitur introitus omnes, o Imperator, puta contra leges esse, ac propter eos multos quidem iure subnixos causa cadere, multos vero iniuria superiores euadere: cum interea agatur de pecudibus, mancipiis, fundis, rebus creditis, vel vsuris, vinculis, & liberationibus a vinculis. Nam etsi aliquis Magistratus sit, qui ius reuereri norit, multo tamen longo tempore aliquis assidens effecerit, & multa carmina occinens, & manus genuaque contrectans, & laudes pollicens, & maledicta minitans. Inde hic in medio sedet iuxta Legem, qui vero hinc inde sunt, non sinunt Iudicem esse: nam quomodo Iudex esse possit, qui hinc inde trahitur, sic vt gratia lege præualeat?* &c. Hactenus Libanius, ex quo & illud discimus, non ipsos tantum, quorum intererat, hos aditus & introitus sectatos, verum etiam horum nomine alios mercede redemptos, veluti Curiales, Milites, Adsessores, Doctores, Professores, Medicos (vtpote apud Rectorem seu Iudices ferme gratia præualentes,) quibus ex æquo hos introitus prohiberi vult. Et vero generali huius legis interdicto; & hi quoque comprehensi: extra Medicos, *ne quis*, inquit, &c. *ingredi familiariter affectet.* Eaque proinde ampliatio superioribus addenda venit.

Sequitur *Limitatio* huius legis & interdicti, nempe enim eiusdem duntaxat prouinciæ prouincialis domo Iudicis Ordinarii pomeridiano tempore interdicitur: vbi *Iudex ordinarius* est, Rector Prouinciæ Clarissimus, qui Præses ferme, quod præter alias

alias leges innumeras, probat quoque *lex vn. inf. si quacunque præd. pot. lex 7. inf. de honorar. codicillis.* & expressissime definit Valentinianus III. *Nouella 23.* inter Theodosianas, his verbis: *Ad has prouincias præter Ducem, vel Consularem & Præsidem, qui vetustatis priuilegio Ordinariorum Iudicum nomen obtinent.* Ordinarias potestates vocat, & Castrensibus opponit Am. Marcellinus *lib. 21. c. 16.* eamque vocem Synesius quoque retinuit *ep. 143.* περὶ τῦ Κόμητος, inquit, ἐγεγράφεις, λέγω δὲ τῦ τυχόντος ἀρχῆς τῶν ϛρατιωτῶν, &c. γράμματα πρός τε αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν Ὀρδινάριον ἄρχοντα, id est, *De Comite scripseras: eum autem intelligo qui militum præfecturam est sortitus* (ac velut conficiendæ rei tesseram a nobis petebas) *literas* nimirum, &c. *tam ad ipsum, quam ad Ordinarium Magistratum.* De quo plura *in Gloss. Theod.* Illius igitur prouinciæ Rectores duntaxat prouinciales suos in ædes pomeridianis horis admittere vetiti, pari ratione, qua multa alia iam olim Rectoribus prouinciarum interdicta cum prouincialibus suis, connubium, commercium, fœnebrisque pecunia, de quo alibi: nempe quod ab his duntaxat periculum sit, ne corrumpantur donis, pollicitisue, imo & minis. Illud quæri possit, num *huius l.* interdictum porrigi quoque possit, & vere olim porrectum fuerit ad alios Iudices quam Ordinarios, puta Spectabiles, veluti Proconsules, Comites, Vicarios: vel etiam Illustres, Præfectos Prætorio, qui Diœcesibus, non singularibus prouinciis præerant? Certe Libanius *Oratione XVII. ad Icarium*, Comitem Orientis, *p. 459. edit. Morel.* id ipsum ei inculcat, quo loco etiam Interpres male vertit δείλης sub *crepusculo*, loco, *meridiano tempore.*

Ex his iam de variis ad *hanc l.* erroribus patet. Primo quidem de Interpretatione altera *huic l.* subdita, quasi Iudex causas AVDIRE *meridianis horis* prohibeatur: imo enim ADIRI is in totum prohibetur, seu VIDERI, vt melius habet prima Interpretatio. Secundo cum *hac l.* perperam commiscetur, quod & olim vlterior familiaritas qualibet Rectori prouinciæ cum omnibus prouincialibus Mandatis interdicta erat: istius enim interdicti ratio fuit ad tuendam dignitatem, ne videlicet ex conuersatione æquali contemptus dignitatis nasceretur, *l. 19. inf. D. de officio Præsidis.* huius autem interdicti ratio ad Iudiciorum integritatem tuendam spectat. Tertio, neque cum hoc interdicto confundendum est, etsi proximum, quod reus vel accusator domum Iudicis ingredi vetiti per legem Iuliam iudiciariam, sub ambitus pœna, *l. 1. §. 4. ad l. Iul. ambitus.* Quarto & illud, licet vicinum, cum hoc Interdicto perperam miscetur, quod Iudices post epulas, seu post meridiem spectaculis operam dare prohibiti, *l. 2. inf. de spectaculis.* Istud enim ad pacem & tranquillitatem publicam sanciendam pertinet. Quintus error est & grauis Langlæi, qui his verbis, *meridianis horis*, in *l. vn. inf. tit. prox.* prandii tantum tempus intelligendum credidit. Est enim non minus illa lex quam hæc generalior, vbi diserte *Postmeridianis horis* dicitur, cum quo idem valet *meridianis horis:* Græci, & in his Libanius δείλης. Nam & sextus error est eius, vt & aliorum, qui cum altero interdicto miscent, quo conuiuia cum prouincialibus, ita & litigatoribus interdici quoque voluit Libanius *vtraque Orat.* κατὰ τῶν εἰσιόντων, & κατὰ τῶν προσεδρευόντων τοῖς ἄρχουσι, & vero interdictum a complurimis Regum Franciæ, & in his Philippi VI. edicto, de quo prolixe Rupanus, *de Parlamentis Franciæ, lib. 8. c. 41.* Etsi eodem fine id prohibitum, quo εἴσοδοι, de quibus hic agitur. Septimo & ab hac specie alienum, etsi propius, quod Codinus Curopalates *libr. de Officiis Constantinopol. c. 5.* scribit, mane tantum Imperatore procedente & equitante, tubarum signo facultatem datam adeundi Principis, atque ad eum querelas deferendi; at non etiam post epulas, κατὰ τὸ γεῦμα: sed hac iam ratione, ἵνα μή τις μεθύων ἀτάκτως καὶ προπετῶς προσέλθῃ τῷ βασιλεῖ. *Ne quis ebrius incomposite, & temere ad Imperatorem accedat.*

P. 52. POTENTIVM *Procuratores a Rectore prouinciæ cohibendos.*

VII. (a) Impp. HONORIVS & Theodosius AA. (b) Theodoro PF. P. (c)

MODERATORES Prouinciæ (d) curam gerere iubemus, ne quid Potentium Procuratores perperam illiciteue (e) committant. Dat. VIII. (f) Kalend. Decemb. Rauennæ, Basso & Philippo VV. CC. Coss. [408.]

INTERPRETATIO. *Iudices Prouinciarum summam* (g) *solicitudinem habere debent, ne Actores* (h) *potentum aliquid circa inferiores personas illicite iniusteque committant.*

NOTAE.

(a) L. 11. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Male additum in Cod. Iust. *Arcadii* nomen: iam enim is obierat, vid. *Chronicon nostrum.* IDEM.

(c) *Theodorus* PP. sub Honorio, Italiæ scilicet: v. *Prosopogr.* & Zosimum, *lib. 5. cap. 44.* in anni 409. gestis. IDEM.

(d) *Prouinciarum* Cod. Iust. verum hoc non mutandum. *Moderatores prouinciæ*, id est, cuiusque prouinciæ. IDEM.

(e) *Iniusteue*, Cod. Iust. etsi alii habeant *illiciteue.* Interpres ad *hanc l.* vtrumque coniunxit. IDEM.

(f) *VI. Kal. Decemb.* Cod. Iust. *IX.* alii: alii *VII.* IDEM. In edit. Sichard. & Cuiacian. *IX.* Verum *VIII.* Cod. Wurceb. RITTER.

(g) Istam

(g) *Istam* habet Cod. Wurceb. *IDEM.*

(h) In margin. Edit. Sichard. *Prouinciarum potentum.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

POTENTIORVM Procuratores ne quid perperam admittant circa inferiores personas, addit Interpres minus plene, de quo mox, Rectores prouinciarum curam gerere iubentur *hac l.* Honorii Imp. Procuratores erant, qui possessionibus dominorum, eorumque familiæ præerant, reditus colligebant, qui & alias *Actores*, (quomodo etiam Interpres *hic* eos vocat, Defensores *l. 6. §. 2. D. de offic. Præsid.* quomodo & Defensor domus Principis dicitur, *l. 3. inf. de actor. procur. rei pr.*) de quibus videndus quoque non vno loco Symmachus. Sunt & de his innumeræ leges *hoc Codice*, quas habes in *Indice huius Cod.* Huiusmodi Actores, procuratores erant vt priuatorum, & in his potentiorum, veluti Senatorum, de quibus vid. etiam *l. 5. de Senatorib.* ita & domus Augustæ, seu rei priuatæ, vid. *tit. 4. lib. X.* &c. Ad rem. Igitur quemadmodum potentioribus ipsis, eorumque insolentiæ, Rectores prouinciæ modum imponere debent, *l. 2. Cod. de offic. Rect. prouinc.* & vt loquitur *lex 6. inf. de pact.* sub quodam potentiæ terrore infimos fatigari, ad Iudiciorum, id est Iudicum, spectat inuidiam, vel vt dicitur *l. 6. §. 2. D. de off. Præsidis*, ne potentiores, humiliores iniuriis afficiant, ad religionem Præsidis pertinet: denique, vt ait *lex 9. §. 5. D. de off. Proconsulis*, opprimi aliquem per alterius potentiam ad inuidiam eius, qui prouinciæ præest, spectat: ita quoque eorum Procuratores, qui itidem dominorum suorum potentia fisi hoc æuo passim ceruices erigebant, quod ex variis huius Codicis constitutionibus discere est, & ex elegantissima Maioriani *Nou. de indulg. reliquorum 4.* compesci a Rectoribus iubet *h. l.* Honorius. Nempe hoc illud sæculum fuit, quo humiliores personæ, & vt ait hic Interpres, *inferiores*, a potentioribus maxime opprimi solitæ, quæ etiam haud postrema, imperii hoc ipso tempore mox ruituri labes causaque extitit: de quo triginta ferme post annis Saluiani querelæ extant. Quare & ipsis, & eorum procuratoribus modus subinde positus, & illis quidem inter alia ideo Negotiatione ab eodem Honorio interdictum constitutione ad eundem Theodorum PP. emissa, puta *l. 3. Cod. Iust. de commerciis*, ratione expressa, *vt inter plebeios & negotiatores facilius sit emendi vendendique commercium.* Quæ lex, die & Consule carens, paritate inscriptionis, & argumenti similitudine, huic haud improbabiliter coassanda videatur. Et quoniam ibi sumus, in argumento inquam Negotiationis, ita quoque Negotiatores a potentioribus defendi, quo minus lustralem collationem soluant, vetantur *l. 15. inf. de lustrali collat.* Porro quod Procuratores potentiorum *perperam illiciteue* multa hoc tempore commisisse *hac l.* indicantur, id non tantum priuatarum inferiorumque personarum respectu, quod Interpres hic credidit, accipiendum est, verum etiam publicæ rei, veluti rei tributariæ, aliorumue similium respectu, in quibus sese contumacees præbebant. Hinc igitur armata Iudicum in hos Procuratores & Actores censura, de quo v. & *tit. de Iurisdict.* siue aduersus priuatos sese erigerent, quod variis modis facere soliti, vel fines alienos vsurpando, v. Symmachum *lib. 4. ep. 72.* vel aliter tanquam soluti legibus viuendo, v. Symmach. *lib. 9. ep. 6.* imo & tributa fisco soluere detrectando.

P. 53.

DE OFFICIO IVDICVM CIVILIVM.

TITVLVS VIII.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XLV.

I. *A* CONSESSV *Iudicum Honoratos litigatores arcendos,*
II. *ab eorundem* CONGRESSV *pomeridianis horis, omnes litigatores.*

I. (a) Imppp. Arcadius, HONORIVS, & Theodosius AAA. Curtio PF. P. (b)

HONORATI, qui lites (c) habere noscuntur, his horis, (d) quibus causarum (e) merita (f) vel facta (g) panduntur, (h) residendi cum Iudice (i) non habeant facultatem: Nec Meridianis horis (k) a litigatoribus Iudices videantur. (l) Quina (m) itaque pondo auri, tam Iudici, quam eius Officio, (n) & Honoratis parem multam adscribendam esse cognoscas,

gnoscas, (o) si quis contra præceptum huiusmodi venire tentauerit. Data III. (p) Non. Feb. Romæ (q) Basso & Philippo VV. CC. Coss. [408.]

INTERPRETATIO. *Honorati prouinciarum (id (r) est, ex* Curiæ *corpore) si & ipsi in lite sunt* (s) *constituti, tempore quo causæ aliorum* (t) *a Iudicibus ventilantur, cum Iudice non resideant: & litigatores meridianis horis Iudicem non salutent.* (v) *Si aliud præsumpserint, multam suprascriptæ legis exoluant.*

NOTAE.

(a) Lex 1. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc desumpta est, retento videlicet primo tantum *huius l.* capite *de consessu*, resecatis cæteris. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Curtius* PP. sub Honorio. Eidem inscribitur superiore anno 407. *lex* 5. *de Decur. V. R.* & hoc ipso anno 408. *lex* 43. *inf. de hæreticis. l.* 19. *de paganis.* Anianei quidam Codices hic pro PP. male præferunt, *Cons. IDEM.*

(c) *Litem* Cod. Iust. istud melius, cum de *Honoratis* in plurali agatur. *IDEM.*

(d) *Vel temporibus*, additum Cod. Iust. quo nil opus erat: sic & inf. *meridianis horis. IDEM.* Edit. Sichard. *his temporibus. RITTER.*

(e) Suarum scilicet. *GOTHOFREDVS.*

(f) *Merita causarum*, v. *Gloss. Theod.* & quæ noto ad *l.* 5. *inf. vnde vi. IDEM.*

(g) *Facta* hic tuetur Cuiacius *XVI. Obs.* 9. διηγηματικά, arg. etiam *l.* 2. *Cod. Iust. si per vim, vel alio modo.* quod etiam pluribus tuetur Cl. Salmasius *ad Iul. Capitolin. Gordian. cap.* 5. Alioquin certe *fata causarum* ambigua, *l.* 14. *Cod. Iust. de Aduoc. diu. Iudicior. fata* disceptationis, *l.* 41. *inf. de appellat.* v. & Fornerium *VI. Quotid.* 9. *IDEM.* Cod. Wurceb. *fata* legit, & in plerisque etiam *Codicib. Iust. l.* 1. *hoc tit.* habes *vel merita vel fata.* Scio etiam esse, qui *fata* defendant; at ego non video quam accurate. Certe hic nemo sibi persuadeat, *fata & merita causarum* pandi posse, recte panduntur *facta caussæ.* Neque etiam locum habere possunt *dict. l.* 14. *fata ambigua causarum*, quia ibidem innuitur, aduocatos *dirimere* eadem. At quis *fata* dirimeret? Certe *facta ambigua* dirimuntur. Ita scio Ciceronem dixisse, *dirimere controuersiam.* Nil magis obuium, quam *facta* & *fata* a librariis confusa videre, quod obseruat etiam Cl. Burmannus ad *Quintil. declamat.* 338. & Drackenborgius ad *Sil. Ital. I.* 277. *RITTER.*

(h) *Pandi* merita & facta causarum dicuntur *h. l.* & *l.* 5. *inf. vnde vi*, vbi dicam, & plura similia in *Gloss. Theod. GOTHOFREDVS.* Male edit. Sichard. *penduntur. RITTER.*

(i) Rectore prouinciæ: Ciuili, vt in *Rubrica. GOTHOFREDVS.*

(k) Vid. quæ notaui *sup. ad l.* 6. *de offic. Rect. prou. IDEM.*

(l) Male quidam *adeantur: videndi* vox hac in re propria, qua vtitur hac in eadem re Interpres *ad l.* 6. *sup. de off. Rector. prouinciæ:* vtitur & Lampridius *in Alexandro Seuero c.* 31. & Iul. Capitolinus *in Maximin. c.* 8. quam in rem multa Cl. Salmasius ibi, & ad *Capitolin. c.* 17. *IDEM.*

(m) Al. *quinquaginta*, al. *quinque. IDEM.* Edit. Sichard. *quinque pondera. RITTER.*

(n) Id est, Officialibus. *GOTHOFREDVS.*

(o) Tu qui Præfectus Prætorio es, quique Rectoribus prouinciarum præes. *IDEM.* *Cognoscat* edit. Sichard. non male. *RITTER.*

(p) *IV.* in Cuiac. *GOTHOFREDVS. IV.* etiam in edit. Sichard. verum *III.* notatur in margine. *RITTER.*

(q) *Rauennæ* Cod. Iust. male: recte hic, *Dat. Romæ:* ibi enim quoque Honorius A. D. 408. constitit, vt docet præterea *lex* 8. *de suariis.* & Zosimus, *lib.* 5. *c.* 30. & forte etiam *lex* 43. *de hæreticis*, & *lex* 19. *de paganis*, quæ eidem Curtio PP. vt dixi, inscribuntur, si modo mensis ibi emendetur. *GOTHOFREDVS.* Abest nomen vrbis ab edit. Sichard. & Cuiacian. & certe coniectura omnia nituntur, quæ hic noster adstruit. De posterioribus legibus aliter etiam sentit in *Chronologia.* Iuuant tamen eum, quæ ibidem ex Cl. Pagio annotata inuenies. *RITTER.*

(r) Ineptum hoc, & ex vsu æui sui Interpres. *GOTHOFREDVS.*

(s) *Sint* in edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(t) Et hoc erroneum. *GOTHOFREDVS.* Edit. Sichard. & Cuiac. *eo tempore quo caussæ illorum*, quod est accuratum. *RITTER.*

(v) *Videant* in textu, & ad *l.* 6. *sup. de off. Rector. prou.* Videre, est salutare; quamquam non nuda salutatio, verum ἄσοδος & προσεδρία vetantur. *GOTHOFREDVS.* Edit. Sichard. *Si aliter*, in margine autem *aliud* *RITTER.*

COMMENTARIVS.

IVDICIORVM, IVDICVMQVE per prouincias hinc Reuerentiam, inde Integritatem a litigantium, qua contemtu, qua corruptelis vindicat hac constitutione Honorius Imp. interdicto, ad priorem scilicet finem, Honoratis considendi iure eo tempore cum Rectore seu Iudice, pariter vt aliis litigatoribus, ad posteriorem vero finem, interdicto pariter Litigatoribus Iudicum congressu, seu domos eorum ingrediendi meridianis horis, cumque his συνουσίας, & προσεδρίας facultate. HONORATI, quorum mentio fit *hac l.* & *l.* 2. 3. *inf. ne quid publ. lætitiæ. l.* 1. *inf. de honorariis codicillis. l.* 9. *de priuil. eor. qui in S. pal. l.* 20. *inf. de tironib. l.* 6. §. 5. *Cod. Iust. de postulando.* Nouella Theodosii 45. *de Honoratis, & quis in gradu præferatur.* & apud Ambrosium *lib.* 2. *off. c.* 29. & *lib.* 3. *c.* 7. & *ep.* 33. *it. de obit. Valent.* (qui quidem etiam, non per prouincias tantum, verum & in vrbe Roma erant: vid. *tit. inf. de honorat. vehiculis.*) non erant ex Curiæ corpore, vt hic Interpres putauit, de quo

P.54. quo postea, verum qui administratione defuncti, vt dicitur *l. 2. inf. de Medicis & Professoribus*, emerito iam honore pollebant, *l. 1.* iuncta *l. 2.* & *3. inf. ne quid publ. læt. l. 1. de militari veste.* quos Emeritos honor a plebe secernit, *l. 13. inf. de Legatis.* Idque non ciuilium tantum, sed & militarium dignitatum, vt expresse dicitur *l. vn. inf. de honoratorum vehiculis.* Quibus & per prouincias Curiales, seu Decuriones, gradus honore, & in conlationibus honestate functionis finitimi erant, *d. l. 1. ne quid publ. læt.* Vnde sæpe iungi videas *Honoratos* & *Decuriones* seu Curiales, & in Veteribus Inscriptionibus, & *l. 6. inf. ad leg. Iul. repetund.* & *l. 43. inf. de Episcopis.* seu Honoratos & in vrbibus suis eminentes, *d. l. 3. ne quid publ. læt.* vt hac forte de causa Interpres *ad hanc legem* eos ex Curiæ corpore fecerit. Et quidem Honorati & Principales iunguntur *l. 1. inf. de militari veste. l. 4. inf. de susceptoribus.* vt apud Am. Marcellinum *lib. 14. cap. 5.* Honorati & Primates. Honorati & Locupletiores apud Ambros. *lib. 3. Off. c. 7.* Imo & cum Senatoribus iidem iunguntur *l. 1. inf. quib. equorum vsus.* Sociantur denique & cum Possessoribus seu prouincialibus, *l. 5. de indulg. debitor. l. 21. de pœnis*, (in *Nouella* Valentiniani inter Theodosianas *24.*) Prouinciales scilicet ex his quatuor ordinibus ferme constabant, Honoratis, Decurionibus, Possessoribus, & Colonis, quod docet *d. lex 6. inf. ad l. Iul. repetundarum.* v. & Cassiodorum *II. Var. 17. III. Var. 49. IV. Var. 8. VIII. Var. 29.* Græcis ἀξιωματικοὶ. v. Glossarium Meursii: Item οἱ ἐν ἀρχαῖς γεγενημένοι, οἱ ἄρξαντες, οἱ ἐπ' ἀξίας ἐπὶ τῶν ἀρχῶν (qui & πολιτευομένοις coniunguntur & opponuntur) apud Libanium *Oratione XII. ad Theodosium de seditione Antioch.* & *Orat. XXI. in laudem Ellebichi p. 530. edit. Morel.* & *ep. 187. ad Modestum PP* Gregorium Nazianzenum *in Oration. 1.* quæ στηλιτευτικὸς inscribitur, quod recte notauit Valesius ad Marcellinum *l. c.* Iidem *Primates* vocantur *leg. 12. inf. de Legatis*, seu *qui Primatum honorantur insignibus:* quo etiam numero fuere Præfectorum aliqui, qui Præfectura Prætoriana functi erant, *d. l. 12.* Horum Honoratorum alii Officiis ac ministeriis perfuncti merito stipendiorum consecuti fuerant dignitates, *l. 1. de militari veste*, & *l. 4. inf. de susceptorib.* seu iusta his priuilegia suffragabantur, *l. 15. inf. de tironibus.* Denique militiæ prærogatiua ad honorem peruenerant, *l. 18. eod. tit.* post probatos labores: veluti in Palatio, *l. vn. de Comitibus vacantib.* vbi *Honorabiles* vocantur. Item, post administratam prouinciam Honoratorum auctoritate fulciebantur, *l. 9. de priuil. eor. qui in sacro palatio.* Dicuntur & in Notis Probi *Honoribus vsi*, & a plebe distincti. PLEBS VRB. ET HON. V. id est, *plebs urbana, & honoribus vsi:* vbi tamen interpreter ego potius *Honorabiles Viros*, vel *Honoratos Viros.* Deque his Honoratis accipiendus quoque Lampridius in Alexandro Seuero *cap. 40. Diuitiis nullius inuidit. Pauperes iuuit*, HONORATOS, *quos pauperes vere, non per luxuriam, aut simulationem vidit, semper multis commodis auxit, agris, seruis, animalibus, gregibus ferramentis rusticis.* Nempe Alexander Seuerus honoribus functos, qui pauperes honoribus digrederentur, qui inculpate honores gessissent, opibus iuuit. De iisdem accipiendus est & alter eiusdem Lampridii locus, in eadem vita *cap. 28. Quum*, inquit, *quidam ex* HONORATIS *vitæ sordidæ*, & *aliquando furtorum reus per ambitionem nimiam ad militiam adspirasset, idcirco quod per Reges amicos ambierat admissus, statim in furto præsentibus patronis detectus est*, &c. Nempe hoc vult Lampridius, quendam olim, cum militiam quandam seu honorem gereret, repetundarum reum factum, mox honore defunctum seu Honoratum per ambitum ad militiam seu officium rursum adspirasse. Atque ita obiter locus ille interpretandus est, lectioque eius defendenda aduersus Casaubonum, qui ibi *in honoratis* legebat. Horum ipsorum Honoratorum mentio quoque apud Ammianum Marcellinum *lib. 14. cap. 1. Hi peragranter & dissimulanter Honoratorum circulis adsistendo.* & *cap. 5. Si quis enim Militarium, vel* HONORATORVM *nobilis inter suos, rumore tenus esset insimulatus, fouisse partes hostiles* (Magnentii): vbi *militares* sunt signate Tribuni, Duces, Comites rei militaris, & Magistri militum: quomodo & mox eadem vox effertur *eodem capite*, vbi conferenda sunt verba *in fin. Et instabat, vt eum quoque cum Tribuno & aliis pluribus.* quanquam & Veterani milites, militia functi, militares dicti, quo sensu *militarium* vox effertur *l. 18.* & *32. inf. de Decurionibus.* Honorati vero dignitate functi. Idem *lib. 14. c. 7. Nec* HONORATIS *parcens, nec vrbium Primatibus, nec Plebeis.* Et *lib. 22. c. 9. Quo adorare adesseque officio inter Honoratos prohibito.* Idem *lib. 29. c. 1. Virum præstabili scientia literarum abundeque* HONORATVM: *Asiam quippe paulo ante rexerat pro-Præfectis.* De iisdem Honoratis est hic Sidonii locus *lib. 1. ep. 11.* vbi de Pœonio. *Solus inuentus est, qui ad Gallias administrandas fascibus prius quam Codicillis ausus accingi, mensibus multis Tribunal Illustrium Potestatum Spectabilis Præfectus ascenderet: anno peracto militiæ extremæ terminum circa vix* HONORATVS, *Numerariorum more, seu potius Aduocatorum, quorum cum finiuntur actiones, tunc incipiunt dignitates. Igitur iste sic* PRÆFECTORIVS, *sic Senator*, &c. Et hæc de primo Honoratorum genere. Alii vero Honorati erant, & dicebantur, qui honorarios, & imaginarios tantum codicillos, siue administrationes consecuti fuerant, de quibus *inf. lib. 6. tit. de honorariis codicillis*, & *Nouella* Valentiniani, inter Theodosianas, *48. de Honoratis.* seu qui legitimas dignitates beneficiis consecuti fuerant, *d. l. 15. de tironibus.* Vtrique porro Honoratorum generi quædam pro rerum necessitate iniungebantur: de prioribus est *lex 2. de Medicis & Professorib.* de posterioribus plures aliæ, quibus sane nominatim Tironum seu Iuniorum præstatio pro rerum necessitate iniungebatur, *l. 2. de Decurionib. & silent. l. 13. de Agentib. in reb. l. 7. 15. 18. 20. de tironibus.* vt & equorum, *d. l. 2.* & *l. 3. de proximis Comit. disp.* Publica etiam munera his iniungebantur, *d. l. 20. de tironib.* veluti susceptio vestium, *d. l. 1. de militari veste.* & *l. 4. de susceptoribus.* Item ab his vt & a Curialibus conlationes quædam factæ, *l. 1. 2. 3. ne quid publ. lætit.* Vicissim Honoratis complurima Priuilegia competebant: nam & dignitatis suæ vehiculis semper intra vrbem vti poterant, *l. vn. inf. de honorat. vehiculis.* Item Senatum aliosque huiusmodi Conuentus frequentabant, *l. vn. de Comitib. ordinis primi:* v. & *l. 1. inf. de Præf. prætor.* Contra pariter vt Curiales, a quibusdam muneribus arcebantur, veluti a parabolanorum sollicitudine Alexandriæ, *l. 43. de Episcopis.* Denique, vt ad legem nostram deueniamus, Honoratis istis in prouinciis *considendi* cum Iudicibus seu Rectoribus prouinciarum in Secretario, cum de causis cognosceretur, ius erat, *hac l.* & *l. vlt. Cod. Iust. de officio diuers. Iudicum.* & *l. 1. inf. de Præfectis Prætorio.* aliisque nonnullis legibus, de quo honore adhuc ad *l. 5.* & *7. inf. de proximis.* quæ non sunt de his Honoratis, verum de simili Scriniariorum priuilegio; consdendi inquam Honoratis cum Rectore prouinciæ ius erat, non ideo tamen iudicandi, quod perperam credidit Ranchinus, *III. Variarum, 16.* nudus enim his consessus honor & societas erat, vt probat quoque *lex 6. §. vlt. Cod. Iust. de postulando. Droict de seance par honneur.* Quomodo & Præfectoriis viris, id est, Præfectura functis ius sedendi erat in Senatu: de quo fidem facit quoque Sidonius Apoll. *lib. 1. ep. 7.* præter P.55.
d. l. vn. inf. de Comitib. ordinis primi. Et hac tamen adhuc lege excipiuntur (quod primum *huius l* caput est) Honorati, qui ipsi lites habebant: eo quippe tempore, iis horis, quibus ipsorummet (non aliorum, vt perperam hic Interpres) causæ in Secretario tractabantur, agitabanturque, considendi cum Iudice facultas iis denegata erat, pariter vt cæteris litigatoribus. Quare & hac etiam de causa Sidonius Apollinaris, Aruandum PP. Galliarum, reum læsæ Maiestatis, impudentiæ notat, quod cum Præfectoriis ius sedendi oblatum

oblatum in Senatu Romæ fuisset, ipse se concito gressu mediis prope Iudicum sinubus ingessisset, *lib. 1. epistola 7.* Et Zeno tamen postea Honoratis, qui administrationibus reuera functi fuissent, reis factis, potestatem fecit sedendi in aliqua Secretarii parte, quæ tamen Iudicibus inferior, altercantibus vero superior esset: cæteris, qui honorariis tantum codicillis decorati essent, ea sedendi facultate denegata, *l. vlt. Cod. Iust. vbi Senatores, vel Clarissimi.* Sane & in Parlamentis Franciæ id obseruatur, vt cum Honoratorum, quibus ius est in iis sedendi, etiam Principum causa agitur, quisquis is sit, etiam Princeps, de summo in ima transeat subsellia, tamque diu in his sit, dum de causa pronuncietur: de quo vid. Rupanum *de Parlamentis*, & D. Le Prestre *aux Arrests de la 5. des Enquestes. p. 73.* Cæteris igitur litigatoribus Honorati hac parte exæquantur, pariter vt Honorati causidici seu causam alienam orantes, ius sedendi non habebant, ex Valentiniani constitutione *l. 6. §. 6. Cod. Iust. de postulando.* cuius pars est *lex 2. inf. de postulando.* Et hæc de prima sententia *huius leg.* vbi iam apparet, quam male Interpretes nonnulli hanc *Honoratorum* vocem, & sententiam de Aduocatis accipiunt, in eamque quæstionem se se diffundunt, an Aduocati stantes, vel sedentes orare debeant? Male etiam Pancirolus qui *I. Var. 32.* Honoratos interpretatur Iudices, qui intermisso patrocinandi munere ob gestum Magistratum, ad pristinum officium volunt reuerti.

Secundo *huius legis* capite, litigantes Iudices seu Rectores prouinciarum meridianis horis videre, domosque eorum ingredi vetantur: de quo plenissime iam semel ad *l. 6. sup. tit. prox.* vbi dicta huc arcessi debent. Et hic vero tandem sensus est huius constitutionis, quam & Tribonianus altero capite mutilam exhibuit, & alio sæpe allegari perperam videmus.

DE OFFICIO IVDICVM MILITARIVM.

TITVLVS IX.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XLVI.

TVITIONEM *vel* EXECVTIONEM *militarem priuatorum negotiis non tribuendam.*

I. (a) Imppp. THEODOSIVS, Arcadius, & Honorius AAA. Comitibus, (b) & Magistris (c) vtriusque (d) militiæ.

NVNQVAM omnino negotiis (e) priuatorum, (f) vel tuitio militaris, (g) vel executio (h) tribuatur. Dat. pridie Idus (i) Febr. Constantinopoli, Theodosio A. III. (k) & Abundantio V. C. Coss. [393.]

INTERPRETATIO. *Nec Comes, nec Miles, nec Magister in ciuilibus causis inter negotia priuatorum exactor, nec executor esse præsumat.* (l)

ALITER. *Nulli penitus in ciuilibus causis, militaris vel tuitio, vel exsecutio deputetur.*

NOTAE.

(a) Lex 1. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Comitis* dignitas addita Magistris militum. vid. *Notitiam.* IDEM.

(c) Veluti *Abundantio, Stilichoni,* aliisque, quos quinque & eo plures in Imperii sui parte Theodosius M. instituerat. Zosimus testis, qui & de eo conqueritur *lib. 4. c. 27.* v. & *Notitiam Imperii*, quæ sub Theodosio Iun. nepote eius conscripta circa A. D. 427. vt ipse supputo. IDEM. In edit. Sichard. legitur, *Magistratibus*; sed confirmat receptam lectionem Cod. Wurceburg. RITTER.

(d) *Peditum*, vel *Equitum.* Hæc *vtraque militia* dicitur. GOTHOFREDVS.

(e) *In negotiis,* Cod. Iust. quo nil opus erat. IDEM.

(f) *Priuatorum*, de huius vocis significatu mox dicam. IDEM.

(g) *Militis,* in Cod. Wurceburg. errore librarii. RITTER.

(h) *Intercessio* dicitur in *l. 1. inf. de lucris officiorum.* v. quæ noto ad *l. 1. inf. de pignoribus.* GOTHOFREDVS.

(i) In edit. Sichard. & Cuiacian. *Cal. Febr.* in margine tamen *Idus* notatur; & ita quoque legit Cod. Wurceb. RITTER.

(k) *IIII.* edit. Sichard. male. IDEM.

(l) Abest hæc interpretatio a Cod. Wurceb. & edit. Sichard. In Cuiaciana vero desideratur altera. IDEM.

COMMEN-

COMMENTARIVS.

TVITIONEM, vel EXECVTIONEM *militarem* Comites Ducesque rei militaris, imo & Magistri militum vtriusque militiæ (siue Peditum, siue Equitum) quibus hæc lex inscribitur, priuatorum negotiis quibuscumque tribuere, præbere, *hac l.* prohibentur a Theodosio M. A. D. 393. quod etiam Interpres non male vidit, adscita in consilium Legis inscriptione, vbi de tribus videndum est: *de tuitione, & executione militari; de priuatorum negotiorum appel-*
P.56. *latione*; tandem, *quis huius legis sensus sit.* TVITIO est, legitimum præsidium, quod iuste timentibus a potentiorum violentiis, & impressionibus, officio Iudicis dabatur, securitas, ἀσφάλεια; vnde & Tuitionis præsidium *l. 36. inf. de nauiculariis, Sauuegarde:* de cuiusmodi Tuitionibus Cassiodorus multa *Lib. II. ep. 29. III. ep. 27. IV. ep. 27. V. ep. 37. & 39. in fin. lib. VII. ep. 39.* quæ a Principe Iudiceue priuatis, Ecclesiis, Iudæis, aliisque subinde concedebantur, qui & formulam eius proponit, *d. lib. VII. ep. 39.* de qua etiam *ad d. l. 36.* EXECVTIO MILITARIS Tuitioni proxima est, quam Iudex ipse Ciuilis extra ordinem implorabat, cum Ciuile Officium aduersus vim quorundam præualiturum non videbatur, *h. l. & l. 31. inf. de Episcopis*, vbi ea graphice describitur, & *l. vlt. Cod. Iust. de his qui latrones. l. 1. Cod. Iust. de Off. Præf. August.* quæ & militare, seu militum auxilium dicitur, *d. l. 1. Cod. Iust. de Off. Præf. Augustalis*, & *d. l. vlt.* armatæ apparitionis præsidium, *d. l. 31.* deque eadem re est *lex 8. Cod. Iust. de offic. Rector. prou.* Cum hac vero *militari executione* non est confundenda *Manus militaris*, etsi ad eundem finem comparata, quod tamen hactenus fit, cuius mentio fit in Digestis: cui locus fuit, cum restituere iussus quis Iudici non pareret, *l. 68. D. de rei vindicat.* Item ad inducendum aliquem in possessionem, vel ad eiiciendum aliquem a possessione, *l. 1. § 2. D. si ventris nomine.* Illis locis quippe manus militaris, vel ministrorum, est ipsius Iudicis ciuilis armata cohors, eodemque sensu militaris intercessio dicitur, *l. 1. inf. de lucris officiorum.* Hæc vero, qua de nunc agimus, & de qua insuper *trib. illis legib.* agitur, est extraordinaria alterius Iudicis armati seu militaris, non sufficiente Ciuili, tuitio, vel executio, *Confortemain.* Secundo loco *hac l.* videndum, quid per *priuatorum negotia* exaudiendum sit: est enim *priuatorum* appellatio ambigua. *Priuati* modo omnes, Imperatoribus oppositi, quantauis etiam dignitate præditi, vt *l. 1. de expensis ludorum. l. 3. de metatis, l. 5. de operib. publ. l. 54. de cursu publico.* Modo priuati, positis in dignitate opponuntur, vt *l. 44. de cursu publ.* sicut & apud Libanium ἰδιῶται *fine orationis* κατὰ τῶν εἰσιόντων. Chrysostomus πρὸς τὸν Θεόδωρον ἐκπεσόντα, *ad Theodorum lapsum Parænes. 2. T. IV. Oper. pag. 588. edit. Antw. Royeri de Nommeceio.* καὶ ὁ χθὲς ἄρχων, σήμερον ἰδιώτης. *Et qui paullo ante iudex erat, fit repente priuatus.* Modo priuati militibus oppositi, qui alias pagani, vel etiam πολῖται vt in *leg. 3. ad leg. Corn. de sicariis. l. 2. de falsa moneta. l. 5 de testamentis. l. 3. de immunitate concessa. l. 2. de terris limit. l. 21. de pœnis.* quo sensu & Lamprid. *Alexand. Seuero c. 58.* & Ambrosius *in passion. Agnetis Orat. 90. T. III. Opp.* (a) Quomodo & Græci ἰδιώτην & στρατιώτην opponunt: Vid. Iulianum *Orat. ad S. P. Q. Ath.* Synesium *ep. 143.* Chrysostomum non vno loco, inter alia, *homilia 61. in Matth.* De quo plura dixi in Discursu historico *ad d. l. 3. ad L. Cornel. de sicar. num. 8.* Et hoc sensu Interpres *ad hanc l.* priuatorum negotia per ciuiles causas explicasse videtur: nam & ita ciuilis pars militari opponitur, *l. vn. qui a præbitione tironum.* Negotium ciuile Am. Marcellino *lib. 21. c. 16.* Et Symmachus *lib. IX. ep. 106.* Vegetius *lib. 1. cap. 5. Tunc plures militiam sequebantur armatam: necdum enim ciuilis pars florentiorem abduxerat iuuentutem.* Sidonius Apollinaris *Panegyrico Maioriani. v. 565.*

Qui cum ciuilis dispenset partis habenas
Sustinet armati curas.

Et hoc vero sensu *priuatorum negotia* accipienda hic sunt, imo & opposite quoque ad *publica*, & sic κατ' ἀντιδιαστολὴν causarum, & negotiorum publicorum. Vetat scilicet *hac lege* Theodosius M. tuitionem, vel executionem militarem a Comitibus, Tribunis, Magistris militum præberi, vbi priuatorum negotium geritur in lite priuata, vt loquitur *lex 10. inf. de palat. S. L.* in re haud absimili, suo quippe Marte ea decurrere debent, iisque Iudicum ordinariorum apparitio sufficit, alioquin si militaris hic admitteretur, omnia susque deque facile ferrentur. In publicis igitur tantum negotiis tuitionem, vel executionem militarem admittit *hac lege* Theodosius. Quod & aliæ leges comprobant, in quibus de negotiis tantum publicis, præbendaque in his tuitione, vel executione militari agitur: veluti ad defendendos ab iniuria Nauicularios, qui annonæ publicæ subuehendæ seruiebant, *l. 36. de nauiculariis*, quæ proinde cum *hac l.* neutiquam pugnat, quod hactenus visum. Item, si latrones in possessionibus degentes seu latitantes erui oporteat, *d. l. vlt. Cod. de his qui latrones.* Ad solutionem item tributorum, *l. 1. Cod. de officio Præf. Augustalis.* quæ & ipsa est Theodosii M. Ad Ecclesiarum securitatem, in specie *d. l. 31. inf. de Episcopis.* cuius hæc sunt verba: *Quod si multitudo violenta ciuilis apparitionis executione, & adminiculo ordinum possessorumue non potuerit præsentari, quod se armis aut locorum difficultate tueatur, Iudices Africani armatæ apparitionis præsidium, datis ad Virum Spectabilem Com. Africæ literis, prælato legis istius tenore deposcant, vt rei talium criminum non euadant.*

Et ita quidem *hac lex* accipienda est, intraque terminos suos coërcenda: & idem Theodosius tamen antea anno 386. absolute vetuerat *l. 8. Cod. de off. Rector. prou.* militem, intercessorem, id est, executorem a Iudicibus prouinciarum, cuiuscumque litigatoris petitione, in quolibet siue priuato siue publico negotio tribui. Nam quod de iurisdictione militarium Iudicum in ciuilibus negotiis prohibita dicitur *l. 2. & 9. inf. de Iurisd.* vt & quod de prohibita in priuatos, id est, non militantes iurisdictione, definitur *d. l. 9. & l. 1. Cod. Iust. de off. Magistri mil. l. 2. Cod. de off. milit. Iudicum.* ea ad *hanc legem* proprie non pertinent. Vtroque forte sensu Am. Marcellinus *lib. XXI. cap. 16.* dixerit: Constantium *non permisisse Magistro Equitum ciuile negotium contingi*; Theodosiano sæculo tacite id exprobrans.

(a) Vid. quæ notat ad *Lampridii* locum Casaubonus, & adde verba ex orat. Iuliani ad milites apud *Marcellin. Lib. XXI. cap. 5. Obseruate, ne impetu gliscentis ardoris in priuatorum damna quisquam vestrum exsiliat.* Item *Lib. cit. c. 12. Nec priuatorum vtilitates in tempore afflagranti despiciens.*

P. 57.

DE OFFICIO IVDICVM OMNIVM.

TITVLVS X.

LIB. I. COD. IVST. TIT. XLVIII. *De officio diuersorum Iudicum.*

MATREMFAMILIAS *domo ſua non extrahendam.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Domitium Celſum (b) Vicarium. (c)

NEMO Iudex, Officialem (d) ad eam domum, in qua Materfamilias agit, (e) cum aliquo Præcepto (f) exiſtimet eſſe mittendum, vt eandem in publicum protrahat: cum certum (g) ſit, debita (h) eius, quæ intra domum, conſiderato ſexu, ſemet contineat, domus eius, vel cuiuſcunque rei habita diſtractione, publicis neceſſitatibus (i) poſſe ſeruari. (k) Quod ſi quis in publicum matremfamilias poſthac crediderit protrahendam, inter maximos reos, citra vllam indulgentiam, capitali pœna, vel exquiſitis (l) potius exitiis, ſuppliciiſque, plectatur. Dat. III. (m) Id. Ianuar. Treueris, Sabino & Rufino Coss. [316.]

INTERPRETATIO. *Nullus Iudicum matronam in domo ſua reſidentem, per quemcunque Apparitorem ad publicum æſtimet* (n) *protrahendam, ſed circa eam, pro ſexus reuerentia, conuentio honeſta ſeruetur: cum ſi quid eam debere conſtiterit, conſtrictis eius auctoribus poſſit exolui. Nam ſi quis contra fecerit, ſummo ſupplicio ſe afficiendum eſſe cognoſcat.*

NOTAE.

(a) Lex 1. *Cod. Iuſt. eod. tit. de Officio diuerſorum Iudicum.* *GOTHOFREDVS.*

(b) Male in Til. *ad Domitium, vel Celſum* VV. CC. Quaſi ad duos hæc lex emiſſa ſit. *Domitio* huic *Celſo* inſcribitur Anno ſuperiore 315. *lex 1. ad l. Fabiam de Plagiariis.* vbi nominatim *Vicarius Africe* vocatur. Ad eundem Domitium Celſum Vicarium Africæ extat Conſtantini M. epiſtola aduerſus Donatiſtas, vt & altera ad eundem, Petronii PP. quas a P. Pithœo elatas refert Baronius *Anno* 314. *num.* 66. & *num.* 70. *IDEM.*

(c) Ad *Vicarium* cura rei tributariæ reſpiciebat. vid. *l. vn. ſup. de Off. Vicarii.* *IDEM.*

(d) *Aliquem* addit Cod. Iuſt. quo nil opus erat. *IDEM.* Edit. Siehard, *ex Officialibus.* *RITTER.*

(e) *Degit* Cod. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

(f) *Preceptum* Iudicis ſcil. *IDEM.*

(g) Id eſt, cum omnino poſſint. Eadem formula *in l. 19. D. de in ius voc.* *IDEM.*

(h) *Debita*, publica ſcil. id eſt, *Tributa*, mox vt oſtendam: dixi iam ad *l. 6. ſup. de diuerſ. reſcriptis.* *IDEM.*

(i) *Neceſſitates* publicæ, ſunt debita ſeu tributa publica. *IDEM.*

(k) Id eſt, exigi, haberi. *IDEM.*

(l) Iſta, *vel exquiſitis potius exitiis ſuppliciiſque*, recidit Tribonianus. *IDEM.*

(m) *IIII. Id. Aug.* Cod. Iuſt. male. *IDEM.* *Sabiniano* pro *Sabino* eſt in Edit. Cuiacian. *RITTER.*

(n) Edit. Sichard. atque Cuiacian. *in publicum exiſtimet*, quod accuratius eſt. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

MATREMFAMILIAS, id est, honestam feminam, domo extrahi, etiam ob publicum debitum, Iudicis præcepto, vetat *hac l.* Constantinus M. A. D. 316. idque per Africam, proposita grauissima pœna, de qua mox: de ipsa enim primum prohibitione, & vt rem a fonte arcessam, Iure equidem Attico, reus, cum latitabat, de domo in ius vocari extrahique poterat: verum apud Romanos, vt maxime is, qui domi erat, in ius vocari posset, de domo tamen extrahi non potuit, *l. 18. 19. 20. 21. D. de in ius vocando. l. 103. D. de regulis iuris.* (a) Id ius cum postea abrogatum fuisset, vel saltem ei derogatum, nihilominus Matribusfamilias seu Matronis (qua voce vtitur Interpres) antiquum ius seruauit Constantinus M. *hac l.* verecundissimus Principum, ob matronalem videl. verecundiam, *quæ intra domum considerato sexu semet contineat*, vt ipsemet ait. Matronarum, inquam, maiestati, vt loquitur Afranius *in suspecta* apud Nonium Marcellum *voce, Sanctitudo*, & Liuius *lib. 34. cap. 2.* seu, vt Græci loquuntur, matronali verecundiæ τῇ αἰδῷ. Nam & cæteroquin pudor, verecundia feminarum intra domum *considerato sexu* semet continere debet, vt *hac l.* dicitur: neque in publico conspici, quomodo Iustinianus non ineleganter *l. 6. Cod. Iust. de receptis arbitris.* mulieres *suæ pudicitiæ memores*, & operum quæ eis natura permisit, & a quibus eas iussit abstinere, ab omni iudiciali agmine separari voluit. Imo idem Constantinus feminas *in contumeliam matronalis pudoris* irreuerenter irruere, & conuentibus virorum vel iudiciis interesse noluit, *l. 21. Cod. Iust. de procuratoribus*, quæ pariter, vt hæc nostra, ad Africam pertinet. Eademque ratio est, cur viduæ incuriæ & negligentiæ gratia fiat in *sp. l. 4. inf. de falsa moneta.* quæ & ipsa Constantinum auctorem habet. Quare & tributum iam istud olim *matronali verecundiæ, ne in ius vocanti matronam, corpus eius attingere liceret, vt inuiolata manus alienæ stola tactu relinqueretur*, vt Valerius Maximus scribit, *lib. II. cap. 1. n. 5.* vt domus sua cuique sacra est, ita matronæ stola, quomodo & virgini prætexta. De domo igitur sua materfamilias seu matrona extrahi *hac l.* prohibetur, ea quoque ratione, quæ hic redditur; cui
P. 58. respondet omnino illa in *l. 19. D. de in ius vocando. satisque pœnæ subire eum si non defendatur & latitet*, CERTVM EST *quod mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius.* Porro id singulare est, quodque hic ampliationis vicem obtinet, quod *huius l.* species ad publica debita proprie pertineat: atque adeo id statuatur, ne ob publica quidem debita Iudicis præcepto matremfamilias domo extrahi oportere. Id enim ostendit, non tantum vox *debita*, ibi, *cum certum sit, debita eius:* quæ vox ad publica debita quoque & signate sæpe pertinet; de quo fuse semel, *ad l. 6. sup. de diuersis rescriptis.* verum illa expressissime, *Publicis necessitatibus*, quod Glossa etiam agnouit. Quare erroneum iam est, quod Baronius *Annalium Ecclesiasticorum tomo III. anno 316. num. 71.* notat, huic Legi occasionem dedisse Tyrannorum & Iudicum libidinem in Christianas potissimum feminas furentium, easque passim magna contumelia e domorum penetralibus per Apparitores ad sæua Iudicum tribunalia trahentium. Primum enim huic legi occasionem dedit, non Christianæ religionis fauor vel respectus, verum in vniuersum matronarum quarumcunque verecundia. Secundo, non Tyrannorum libido huic legi occasionem dedit, verum summa dubitandi ratio in specie proposita, a tributorum inquam seu debitorum publicorum fauore, qui id suadere videbatur, vt tum saltem materfamilias domo extrahi posset. Tertio, neque etiam Tyranni amplius vlli ab hinc quadriennio in Africa erant, ad quam hæc lex pertinet. Quapropter nihil ea ad Ecclesiasticos Annales facit, nisi quatenus ea matronalis reuerentia etiam Gentilium sancitur, cuius præcipua cura esse debet ex præscripto religionis Christianæ. Sane & ita Iustinianus matronam ex causa debiti seu tributi carcerem pati, seu custodiæ tradi vetuit, *Nouella 134. c. 9.* quod tamen hodie non vsquequaque obtinet: v. de eo Robertum *rerum iudicatarum 6.* Neque tamen hæc lex nostra, quod vulgo credunt Interpretes, ad incarcerationem pertinet, id est, non vetat matremfamilias incarcerari, sed tantum domo extrahi.

Duo supersunt ad *hanc leg.* discutienda. Quid sibi primum velit Interpres his verbis: *cum si quid eam debere constiterit, constrictis eius auctoribus possit exolui:* ad explicationem videl. eorum, *cum certum sit, debita eius*, &c. *domus eius, vel cuiuscunque rei habita distractione, publicis necessitatibus posse seruari.* Fuit tempus, cum crederem hic restituendum, *distractis eius auctione rebus.* verum nil opus. Interpretis quippe verba ex sæculi eius vsu accipienda sunt, quo, scilicet si mulier conueniretur, per virum suum, aut per quam voluisset personam respondere poterat, remque transigere. Atque hi illi sunt *Auctores* mulieris. Quod ius etiam probauit Iustinianus *Nouella 134. cap. 9.*

Alterum est, *Pœnæ acerbitas*, quam Constantinus M. minitatur Iudici matremfamilias e domo sua extrahenti. *Inter maximos*, inquit, *reos citra vllam indulgentiam capitali pœna, vel exquisitis potius exitiis suppliciisque plectatur.* Quibus postremis verbis Constantinus *ignis supplicium* comminari videtur, Tribonianus vero de crucis supplicio accepit: qua causa ea repudiauit, & in totum quantopere facinus istud auersatus sit Constantinus, quatuor rebus ostendit. I. Inter *maximos* scil. *reos*, id facientem habendum ait: II. & *Capitali pœna* plectendum: III. imo *exquisitis exitiis suppliciisque:* IV. Tandem *indulgentiæ* omnis spem præcidit. Fuit hoc scil. & alias Constantini ingenium, vt pœnarum acerbitatem intenderet, vt aliis exemplis *hoc Codice* palam fiet.

(a) Aut sunt intelligenda recentiora tempora, aut errat noster. *Leges* enim *Duodecim* abunde testantur, olim fuisse domo extractos, & historia Romanæ Reipubl. exemplis id confirmat.

De EVOCATIONIBVS *causarum, & personarum, e foro ordinario, ad Principem.*

II. (a) Idem A. Andronico. (b)

I. SI contra pupillos, viduas, (c) vel morbo (d) fatigatos, & debiles, impetratum fuerit Lenitatis nostræ Iudicium, (e) memorati a nullo nostrorum Iudicum compellantur Comitatui (f) Nostro sui copiam facere:

cere: Quinimo intra prouinciam, in qua litigator, (g) & testes vel instrumenta sunt, experiantur iurgandi (h) fortunam: (i) atque omni (k) cautela seruetur, ne terminos (l) prouinciarum suarum cogantur excedere. II. Quod si pupilli, vel viduæ, aliique fortunæ iniuria (m) miserabiles, Iudicium nostræ Serenitatis orauerint, præsertim cum alicuius potentiam perhorrescant, (n) cogantur eorum aduersarii Examini Nostro sui copiam facere. Dat. XV. Kal. Iul. (o) Constantinopoli, Optato & Paulino Coss. [334.]

INTERPRETATIO. *Quicunque* (p) *aduersum pupillos, viduas, & ægrotos*, (q) *nostra præcepta meruerit, eos de locis suis commouendi, vel extra Prouinciam suam vsquam penitus protrahendi, licentiam submouemus, vt* (r) *ibi causam suam dicant, vbi instructiores* (s) *esse, & testimonia possint facilius inuenire. Sane si ipsi, quorum fatigationi consulimus,* (t) *nos crediderint expetendos, huic voluntati eorum veniendi aditum non negamus; ita vt aduersarii eorum sub præsentia Principis adesse per Rectorem prouinciæ compellantur.*

NOTAE.

(a) Lex *vn. Cod. Iust. quand. Imperator inter pupillos*, &c. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Andronici* huius nulla alibi mentio occurrit hoc Codice. *IDEM.*

(c) *Vel viduas*, Cod. Iust. ἀσυνδέτως, per ἀπαρίθμησιν elegantius *pupillos, viduas*, &c. *IDEM.*

(d) *Diuturno morbo*, Cod. Iust. quo nil opus erat. *Morbo fatigati* dicuntur, qui diuturno morbo fatigantur, vexantur. Hæc enim vis est vocis, *fatigandi*: cuius rei exempla varia v. *in Gloss. Theod.* Am. Marcellino, & Symmacho. *IDEM. Fatigatas* in edit. Sichard. & Cuiac. quod recte noster reiicit, confirmat etiam lectionem receptam Cod. Wurceb. *RITTER.*

(e) *Iudicium* Principis *hic* & rursum *inf.* pro Rescripto, vel certe pro examine, vt *in fine leg.* Cæterum & hoc exemplum innumeris aliis connumerandum, quibus Principes Rescriptis suis deferri noluerunt: quæ collecta exhibet P. 59. Paratitl. *de diu. Rescriptis. GOTHOFREDVS.*

(f) *Comitatus* est, vbi Princeps est: de quo in *Gloss. Theod.* Et sic Comitatui nostro, id est, præsentiæ nostræ, mox & examini, vt *infr.* non vero eorum, quibus Princeps delegauit, quod Accursius hic perperam adiecit. *IDEM.*

(g) *Litigatur* edit. Sichard. id vero stare non potest. *Litigator* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(h) *Iurgandi* vox, pro *litigandi*, v. *Gloss. Theod. GOTHOFREDVS.*

(i) *Fortuna, fatum*, id genus alia de causis. *IDEM.*

(k) *Omnis*, Cod. Iust. male: *omni cautela*, id est, quibuscunque cautelis: Iocularis enim lapsus est Accursii, qui hoc de cautela iudicio sisti accepit. *IDEM.*

(l) *Termini* Prouinciarum *h. l.* & *l.* 10. 16, *infr. de accusationib.* regulariter non transgrediendi. *IDEM.*

(m) De hac voce mox. *IDEM.*

(n) *Perhorrescunt*, Cod. Iust. melius hic, *cum perhorrescant*, causaliter. *IDEM.*

(o) *Iun.* Anianus Rhem. *Kal. Iul.* Cod. Iust. *IDEM.*

(p) *Si quicunque*, Cod. Wurceburg. incipit. *RITTER.*

(q) Al. *infirmos. GOTHOFREDVS.* Ita legit Edit. Sichard. & Cuiacian. *RITTER.*

(r) *Sed*, edit. Sichard. & Cuiacian. quod rectius. *IDEM.*

(s) *Instructores*, edit. Sichard. id non absonum esse, patebit etiam ex iis, quæ a nostro ad legis antecedentis interpretationem obseruata sunt. *IDEM.*

(t) *Consulemus* in Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

EVOCARI e longinquo, exhiberi, extra forum suum ordinarium ἐλκεσθαι εἰς τὴν ὑπερορίαν non posse Principis Rescripto, ad Comitatum eius, ad causam videlicet coram Principe disceptandam, hæc tria personarum genera, *pupillos*, *viduas*, *fortunæ iniuria miserabiles*, id est morbo fatigatos, & debiles, definit *has l.* Constantinus M. Contra, ab his aduersarios ad Comitatum, & Curiam examenque Principis euocari posse: trahere scilicet possunt, non trahi. Euocari scilicet olim quandoque extra forum suum & competens, seu extra prouinciam suam extra ordinem, causæ, seu litigatores Rescripto Principis poterant, petente scilicet altero ex litigatoribus, iusta aliqua probabilique de causa: veluti propter potentiam aduersarii, quam quis perhorrescat, vt *hac ipsa l.* indicatur, & *Nouella Martiani 1.* vel Iudicis inimicitiam, Am. Marcell. *lib. 27. cap. 7.* de Valentiniano Imp. *Ad hanc inclementiam illud*

illud quoque accedebat dictu dirum, & factu, quod si quis eum adisset, Iudicium POTENTIS INIMICI *declinans, aliumque sibi postulans dari: hoc non impetrato, ad eundem, quem metuebat, licet multa prætenderet iusta, remittebatur.* Idque dupliciter. Primo quidem, causa quandoque euocabatur, remittebaturque ad alium Iudicem & extraordinarium, idque varie adhuc, quomodo explicabo ad *l. 9. inf. de Iurisdict.* vt præter Paulum, *lib. V. senten. tit. 5. §. 1.* docet *d. lex 9. inf. de Iurisdict. l. 4. 5. de denuntiat. vel edit. rescripti. l. 1. de dilationibus. l. 7. de nauicularíis.* exceptis nonnullis personis, quibus id priuilegii datum, ne ad extraordinarium Iudicem ex Rescripto euocari possent, seu ne vltra terminos ciuitatis suæ iuberentur sui præsentiam exhibere: veluti Nauicularii Orientis, *d. l. 7. de nauiculariis.* vt & Sacerdotes & Curiales, *l. 60. inf. de Decurionib.* Nonnullis item negotiis exceptis. Accusationes enim & criminalia iudicia peregrina extra prouinciæ terminos prohibita, *l. 10. 16. inf. de accusat.* Sed & continentiam causæ diuidi extra fines ciuitatis vetitum, *l. 2. inf. de Iudiciis.*

Altera euocationis ratio erat, de qua proprie est hæc lex, ad Principis videlicet Comitatum, præsentiam, & examen, sic vt Princeps causæ examen, iudiciumque sibi vindicaret, Partesque prouinciæ suæ terminos excedere cogerentur, & Principis Comitatui, seu examini sui copiam facere, ibique iurgandi fortunam experiri. Cuius moris & euocationis ad Comitatum Principis varia exempla occurrunt in epistolis Theodorici R. apud Cassiodorum. Et hæc quidem sic, vt petentibus tantum id tribueretur, non vero quisquam eo protinus adigeretur, de quo hic locus est *IV. Var. 40. Vestris intentionibus responsurus occurrat, seu ad Comitatum venire, seu in competenti foro iurgare maluerit, quia nullis necessitatem longinquitatis imponimus, nisi qui suis hoc commodis expedire cognoscunt. In locum siquidem beneficii nostram præsentiam damus; & ideo non decet inuitis imponi, quod meretur optari.* Id, inquam, sæpe fiebat, probabili aliqua de causa, & pro conditione personarum. Quo spectat æquissima, humanissimaque hæc Constantini M. constitutio, quæ Euocationis huius ad Principem vsum indulget pupillis, viduis, morbo fatigatis, debilibus, & sic fortunæ iniuria miserabilibus personis, (de quibus v. quæ tractat Rebuffus *tract. de sententiis prouisionalibus art. 3. glos. vlt.*) puta vt ex Rescripto Principis e foro competenti aduersarios suos ad Principis Comitatum seu examen euocare possint. Cuius euocationis in pupillorum fauorem exemplum exhibet quoque Theodoricus Rex apud Cassiodorum *IV. Var. 9.* vbi & hæc ratio redditur, quod scilicet multorum iniuriis expositi sint pupilli, eorumque adolescentia peruia videatur incommodis, cum facile possit subrepi iuuenibus destitutis. Huic vero rationi proximum est, quod idem scribit *I. Var. 8. Sic æquitatis libra seruabitur, si auxilium largiamur imparibus, & metum nostri, pro paruulis, insolentibus opponamus. Fortuna minor Principem quærit.* Verum totam hic *epistolam 8. Lib. IV.* sterni oportet: *Innocentiæ professio est, nostram elegisse præsentiam, vbi nec* VIOLENTIÆ *locus datur, nec auaritiæ vitia formidantur. Maurentius atque Paula, patris auxilio nudati, multorum se* INIVRIIS *testantur exponi: quorum* ADOLESCENTIA PERVIA *videtur* INCOMMODIS, *cum facile possit subrepi vel iuuenibus destitutis: & ideo nostrum merentur præsidium, a quibus se calliditas non abstinet improborum. Proinde Sublimitas vestra tenorem præsentis iussionis agnoscens, supra memoratos adultos, si quis iurgantium pulsare voluerit,* AD NOSTRVM COMITATVM *nouerit* DIRIGENDOS, *vbi & innocentia perfugium, & calumniatores ius possunt inuenire districtum.* At non item ipsi Rescripto Principis euocari possunt. Cuius rei seu differentiæ ratio isthæc a Græcis redditur, quod inhumanum sit huiusmodi personas σκέλλεσθαι ταῖς ὁδοῖς, id est, *vexari, & fatigari itineribus.* Imo hæc verior ratio reddatur, argumento horum verborum in *hac l. præsertim cum alicuius potentiam perhorrescant:* quæ verba etsi implicent casum minus dubitabilem, & magis fauorabilem, attamen ordinariam hanc causam euocationis extraordinariæ indicant. Nempe quod non sicut ætas, & conditio eorum, aliorum iniuriis & potentiæ exposita est, ita & ipsi iniuriæ & potentiæ suæ terrorem aduersariis obiicere possint. Pupilli, & viduæ potentiam perhorrescere nemo potest, aliorum vterque potest. Et vero propter ipsam hanc rationem, cum Marcianus *cit. Nouella 1.* prohiberet aliquem de prouincia ad Comitatum exhiberi, hanc tamen nominatim speciem excepit, *propter potestatem aduersarii.* Sic sane & olim in Gallia, pupilli, & viduæ aduersarios suos ad *Curiam Christianitatis*, vt vocabant, id est, ad Curiam Ecclesiasticam euocare poterant: quod abrogatum, *Petro de Cuneriis*, acerrimo iurium Regiorum vindice fiscique Aduocato. Circa hanc materiam etiam ex Hispanorum iure, circa casus inquam, quos vocant, *Casos de Corte*, multa Couarruuias *pract. qu. 6. 7.* Illud sub finem addo, *miserabiles* fortunæ iniuria personas *hac l.* vocari, quomodo & vocantur ab Honorio *in cap. 15. X. de foro competenti*, id est, quod initium *huius legis* ostendit, debiles, & valetudinarios, morbo fatigatos, adde & pauperes, de quo studio in pauperes, vide quæ noto *in Diatriba de Chorepiscop. ad can. 11. Chalced.* Ad huius *legis* tandem illustrationem & praxim, vide quæ Menoch. *de arbitr. casu 66. & 77.* Grat. *discept. for. cap. 182.* & Couarruuias *dictis quæst. 6. 7.* P. 60.

De PRAETORII *iudicialis instructione.*

III. (a) Imppp. GRATIANVS, Valentinianus, & Theodosius AAA. Pars Actorum, (b) habitorum in Consistorio (c) Gratiani Aug. Gratianus Augustus dixit. (d)

DET operam Iudex, (e) vt Prætorium suum ipse (f) componat. (g) Cæterum Comiti, (h) neque Rectori Prouinciæ plus aliquid præstabitur, (i) quam nos concessimus in Annonis, seu Cellariis, &c. Actum in Consistorio, Merobaude II. & Saturnino Coss. [383.]

INTERPRETATIO. *Iudicem Prætorium suum de proprio* (k) *debere componere, & nihil a Prouincialibus aliquid amplius petere, quam ei in Annonis, vel Cellariis a Principe fuerit deputatum.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* quia non satis expressa, & quia temporaria. *GOTHOFREDVS.*

(b) De hac inscriptione dicam mox. *IDEM.*

(c) *Consistoriani* inde Comites, de quibus *infr. suo tit. & ad l. 3. ad L. Corn. de Sicar. cap. 9. IDEM.*

(d) *Dixit*: ita recte Til. Abest a Cuiac. & Paris. *IDEM.*

(e) Quicumque, ciuilis, militaris: nam mox sequitur, *Comiti, neque Rectori Prouinciæ. IDEM.*

(f) *De proprio*, Interpres. *IDEM.*

(g) *Componat*, id est, rebus necessariis instruat. *IDEM.*

(h) *Neque Comiti*: ita in *An. Reg. IDEM.* Cod. Wurceb. *ceterum neque Comiti neque Rectori*; & edit. Sichard. *ceterum nullus comiti, neque Rectori prouinciæ plus aliquid præstabit. RITTER.*

(i) A Prouincialibus, scil. vt recte Interpres addidit. *GOTHOFREDVS.*

(k) Librarius in Cod. Wurceb. *Prætorium suum* memoria tenens, scripsit oscitanter quoque *de proprium. RITTER.*

COMMENTARIVS.

PRÆTORIVM suum necessariis rebus, *Iudicem* militarem, ciuilem, seu Comitem & Rectorem prouinciæ ipsum, de suo scilicet seu de proprio, vt Interpres recte, ex annonis & cellariis sibi *concessis*, decretis, constitutis, *componere*, i. e. instruere debere; non vero eo nomine a Prouincialibus aliquid amplius petere, (quod Interpres hic recte suppleuit) posse, definit Gratianus Imp. *hac leg.* quæ pars est Actorum habitorum in Consistorio eius. Quomodo & Constantinus M. *l. 4. inf. de cursu publico*, vetuit, Præsides, Rationales, cæterosque, quibus propterea Respublicæ annonas, eorumque pecoribus alimenta subministrabant, agminales seu paraueredos exigere: *Extra functionem* scilicet *publicam*, vt Interpres in Cod. Rhem. *ad hanc l.* notat, id est, præter solemnia sibi deputata nihil a prouincialibus Iudices exigere debent. De quo *pluribus huius Codicis Legib.* & nominatim *lib. 7. tit. 9. de Salgamo hospitib. non præb.*

Ad pleniorem *huius legis* intellectum, de quatuor videndum est: de *Prætorio*, & *Compositione eius*, de *Annonis* & *Cellariis*, tandem singularis *huius legis inscriptio* illustranda erit. I. PRÆTORIA igitur Iudicum publica, (quorum etiam mentio fit *Matthæi 27. Marc. 9. Ioan. 19.* & de quibus plenius *l. 8. 35. vlt. de operib. publ.*) in prouinciis erant, idque ferme in ciuitatibus ad aggerem publicum, *l. 2. inf. ne quis in palat.* in quibus Iudices non tantum ius reddebant (de quo dictum quoque *l. 4. sup. de off. Rectoris prouinc.*) verum etiam habitabant, vt docet quoque *l. 6. de metatis. l. 2. ne quis in Palat. man. l. vlt. Cod. Iust. de off. Rectoris prouinciæ. Nouella Iustin. 24. init.* Quare & rebus ad vitam necessariis, puta annonis & cellariis, instruebantur, quæ Iudices, seu Rectores prouinciarum de publico quoque consequebantur, vt hæc lex quoque testatur.

II. ANNONÆ vero & CELLARIA *hac l.* sunt species, quas accipiebant viri in Dignitatibus constituti (Rectores puta prouinciarum, & Comites rei militaris, *h. l.* & *l. 32. inf. de erogat. mil. ann. l. 3. de cursu publ.* Rationales, cæterique, *d. l. 3.*) a Rebuspublicis *d. l. 3.* & quidem ex Rescripto Principis, seu pro modo concessionis a Principe factæ, vt hæc ipsa lex probat: cuius rei exempla plura apud Historiæ Augustæ Scriptores occurrunt. *Cellaria* autem proprie consistebant in vino & frumento, breviter in speciebus, quæ ad esum & potum pertinebant. Ita Constantius *l. 6. inf. de annona & trib. Vinum, quod ad Cellarii vsus ministrari solet.* Synopsis Basilicon, *Lib. II. Tit. 2. cap. 43. de Verb. Signif.* τῷ τῆς τροφῆς ὀνόματι, καὶ τὰ βρώσιμα, καὶ τὰ πόσιμα περιέχεται. *Nomine victus & esculenta & potulenta continentur.* In Glossis, Κελλάριον, & Κελλαρικόν, *Penum* & *Penarium.* Quanquam Servius Honorat. in illud *Æneid. I. v. 708. Cura penum struere*, subtiliter inter *Penum* & *Cellarium* distinguit: quod *Cellarium* sit paucorum dierum, vnde & in Cellam dicitur imperatum frumentum: *Penus* vero longioris temporis. Asconius Pædianus ad ea verba Ciceronis *in Diuinat. in Cæcilium c. 10. frumentum in* CELLAM, interpretatur *Annonas Prætoris, quæ in frumenti certo numero præbebantur a prouincialibus.* Et post: *Frumentum decretum Prætori in* CELLAM, *hoc est in vsus cellæ.* Et recte vetus Interpres Lucæ *cap. 12. v. 24.* ταμεῖον *Cellarium* vertit. Hinc & *Cellarii*, qui hæc adseruabant, quod notum: sed & *Cellarienses* species, *d. l. 32. de erogat. mil. ann. l. 16. de indulg. debitorum.* adde & *l. 9. eod. tit. Cellariorum* fit quoque mentio *Nouella Martiani de indulg. reliquorum, 2.* vbi *Cellaria*, & *debita Cellariis*, ponuntur medio loco inter debita sacro ærario, & debita priuatæ rei & Dominicæ domui. *Annonæ* vero consistebant in cæteris omnibus speciebus, veluti auro, argento, vestibus, capite animalis, ministeriis, ligno, aliisque, de quo omni Historiæ Augustæ Scriptores. Sic igitur *Annonarum* & *Cellariorum* appellatione veniebant omnes sumptus & salaria Iudicum. Quæ P. 61.
& ipsa dabantur iis, quos Princeps ad Comitatum suum, vel alio publicæ rei alicuius ergo euocaret, siue in itinere per mansiones singulas, siue in eo ipso loco, in quem euocabantur. Insignis de eo locus apud Sulpitium Seuerum Aquitanicum scriptorem tersissimum, *historia sacra lib. 2. cap. 41*, quam is scripsit A D. 400. Quo loco de Episcopis Occidentalis Imperii a Constantio Imp. ad Synodum Ariminensem euocatis agens, *Missis*, inquit, *per Illyricum, Italiam, Africam, Hispanias, Galliasque Magistri* (non *Magistris*) *Officialibus, acciti numeratiue quadringenti, & aliquanto amplius, Occidentales Episcopi Ariminum conuenere; quibus omnibus* ANNONAS & CELLARIA *dare Imperator præceperat: Sed id nostris, id est Aquitanis, Gallis ac Britannis indecens visum, repudiatis* FISCALIBVS, *propriis sumptibus viuere maluerunt. Tres tantum ex Britannia, inopia proprii* PVBLICO *vsi sunt, cum oblatam a cæteris collationem respuissent: sanctius putantes,* FISCVM *grauare, quam singulos. Hoc ego Gaudidium Episcopum nostrum quasi obtrectantem referre solitum audiui: sed longe aliter senserim, laudique attribuo Episcopos tam pauperes fuisse, vt nihil proprium haberent, neque ab aliis potius*

quam

quam FISCO *sumerent*, *vbi neminem grauabant: ita in vtrisque exemplum egregium.* Erat & alterum *Cellarii* genus, cuius meminit *lex 6. infr. de annona & trib.* ad Principis videl. vsus, quod ad alendum Imperatorem ab Italis ex annonariis regionibus praebebatur, de quo ad *eam legem* plenius.

III. COMPONERE igitur PRÆTORIVM ex Annonis & Cellariis sibi concessis Iudex *h. l.* iubetur, seu de proprro, vt recte Interpres. *Componere* non est Prætorium ornare, quod Cuiacius minus pense prodidit, *ad tit. Cod. de off. diuers. Iudic.* verum rebus necessariis instruere, quod ex *hac l.* liquido claret, puta ex posteriore eius versiculo: quæ alioquin ipsa *instruendi* vox hac in re propria est, *l. 21. inf. de annona & trib. l. 28. de susceptoribus. l. 4. sup. de off. Rectoris prouinciæ.* vbi etiam *instruere* & *instaurare* diserte separantur. Ambrosius *orat. de obitu Valentiniani: Ecce literæ de instruendis Mansionibus, inuectio ornamentorum Regalium, quæ ingressurum Imperatorem significant. Parandi* quoque vox hac in ipsa re propria: vnde Mansio *parata* apud eundem Ambrosium *sermone 5. in Psalm. 118.* & sequiore sæculo *Parata.* Ergo Iudex *hac l.* rebus necessariis Prætorium suum componere, seu instruere de suo iubetur, idque vnum *hac l.* cauetur. Quare & in eo iterum lapsus Cuiacius, cum putauit duas hac constitutione sententias, duo capita contineree; nempe enim posterior eius periodus nil aliud quam explicationem prioris continet: & hæc de Compositione, seu Instructione Prætorii. Alia vero ratio est *refectionis* Prætorii, eo quippe casu a Prouincialibus eo nomine aliquid exigi potuisse testatur *lex 1. inf. de domib. ad rem priu. pertinentibus.* vbi plura. De Cura etiam Prætorii v. *l. vn. inf. de Comitib. & Tribunis schol.*

IV. Nunc de *Inscriptione h. leg.* simul & *Subscriptione* eius videndum est. Dicitur scil. ea *Pars actorum habitorum in consistorio Gratiani Aug.* item *Actum in Consistorio.* Est hæc scilicet lex Cognitionalis & Consistorialis, quam Gratianus Imp. ipse expressit ore suo, pronunciauit, cognoscens super negotio quodam in Consistorio seu cum Comitibus suis Consistorianis. Cuiusmodi similes inscriptiones plures occurrunt: puta *l. 2. inf. qui bonis ex l. Iul. cedere. l. 1. inf. de iis quæ administr. l. 5. 8. de fide testium.* quibus addendæ e Cod. Iustin. *lex 2. de excusat. muner.* & *l. 12. de pœnis.* Hæ scilicet leges omnes partes sunt Actorum, seu rerum gestarum dictarum in Consistorio Principis, eo cognoscente & pronunciante: vt cæteroquin *Acta* sunt commentaria rerum gestarum, ὑπομνήματα: *Consistorium* vero (quod notissimum iam) locus, vbi cum Consilio suo Imp. vbicunque tandem id fit, consistit, & exinde agit, deliberat, decernit; etiam in Theatro, vt forte in specie *d. l. 12. Cod. Iust. de pœnis.* de quo plenius ad *d. l. 5. inf. de fide test.* De huius ipsius certe Gratiani Consistorio locus est Ausonii in Gratiarum actione *cap. 19. In illa vero sede, vt ex more loquimur,* CONSISTORII, *vt ego sentio, Sacrarii tui, nullus vnquam superiorum aut dicenda pensius cogitauit, aut consultius cogitata disposuit, aut disposita maturius expediuit.*

DE DEFENSORIBVS CIVITATVM. (a)

TITVLVS XI.

LIB. I. COD. IVST. TIT. LV. vide & *Nouellam Maioriani 5. de Defensor. ciuit.*

(a) Id est, *Plebis.* Alii quippe erant Defensores Senatorum, de quibus *l. 2. 3. inf. de prædiis Senator.* Ecclesiarum, de quibus *l. 38. infr. de Episcopis.*

PARATITLON.

DEFENSORES, *l. 1. 2. 3. h. t. l. 4. de periculo & admin. tutor. l. 7. de censu. l. 12. de re militari. l. 12. 13. de paganis. l. 40. 45. 65. de hæreticis. l. 9. de Censitorib. l. 2. de lenonib. l. 3. de indictionib. l. vlt. de superexact. l. 12. de exactionib. l. 19. de annona & trib. l. 59. de cursu publ. l. 23. de susceptoribus.* vel plenius, Defensores ciuitatum, *Rubr. huius tit.* & *l. 3.* seu *vlt. inf. de his qui propr. condit. l. 5. de exhibend. reis. l. 12. de exactionib. l. 4. infr. ne sanctum bapt. l. vlt. de fabricensibus.* & *d. Nouell. Maioriani 5.* cuiusmodi Defensores ciuitatum memorat quoque Symmachus *lib. 1. ep. 71.* & *lib. 9. ep. 37.* item, Defensores plebis *l. 8. infr. de donation.* Defensores locorum, *l. vlt. de litorum & itin. custod.* vindices vniuscuiusque ciuitatis, *l. vn. si quacunque præd. pot.* P. 62.

His tribuitur solertia *l. vlt. de superexact.* spectata fidelitas, *l. 12. de exaction.* probatissimi atque districtissimi eligebantur, *l. vlt. h. tit.* Hi constituti erant in ciuitatibus, *dict. l. 8. de donation.* quæ habitantium frequentia celebres erant, *Nouella Maioriani 5.* vt & in oppidis, *d. l. 8.* antiqua ordinatione, ait Maiorianus *d. Nouell. 5.* Eum scilicet in finem, vt adessent disciplinæ, & quotidianis actibus præessent, vt loquitur *lex 3. hoc tit.* id est, vt vnumquemque ciuium ab improbitatibus insolentium vindicarent, *d. Nou. 5.* puta, vt plebem vel Decuriones ab omni improborum insolentia & temeritate tuerentur, *l. 2. h. t.* vt naucleros siue mercatores commeantes, *l. vlt. de litorum & itin. custod.* ab insolentia, inquam, seu temeritate Magistratuum, seu Rectorum prouinciæ, *l. vn. si qua-*

quacunque præd. pot. publicum munus agitantium, *l. 4. de iis quæ administr.* (Quæ *lex* Valentiniani & Valentis iungenda est *legi 1. Cod. Iust. de defensor. ciuit.* & antiquissimam, quantum quidem mihi occurrat, *Defensorum* mentionem continet:) Militum item, *l. 12. de re militari.* Lætorum, *in spec. l. 9. de Censitorib.* Litorum custodum, *d. l. vlt. de litor. & itin. custod.* Compulsorum, *d. Nouel. 5.* Exactorum, vnde factum etiam, vt Defensores ipsimet, minores possessores, id est tenuiores (opposite ad potentiores) exigerent, *l. 12. de exaction.* Eorundem curæ incumbebat, vt prædelegationes celeberrimis in locis per bimestre ante illationem tributorum ad omnium peruenirent notitiam, *l. 3. de indictionib.* Item ab insolentia *Susceptorum*: exempli gratia, ne maioribus mensuris & ponderibus subiectis graui possessores damno afficerentur, *l. vlt. de superexaction.* (quæ lex *Cod. Iustin.* sub *hoc ipso titulo* collocata est *penultima*) ideo etiam his præsentibus Susceptores modum iugationis & illationum species perscribere oportebat (apochis scilicet) *l. 23. de susceptoribus.* vt & his præsentibus aurum solui, *l. 19. de annona & trib.* Denique a lenonum *l. 2. infr. de lenonib.* latronum, homicidarum, adulterorum vesania & insania, *l. 3. hoc tit. l. 5. de exhib. reis. l. 12. de re militari.* remotis eorum patrociniis *d. l. 3. h. t.* In hunc finem Prouinciales apud eos iniurias suas contestabantur, gestaque & acta de his conficiebant, *l. 3. de superexact. l. 5. de exhib. reis. l. vn. si quacunque præditus potest. l. 7. de censu.* Et hæc tamen omnia hactenus, vt ne reos in carcerem mittere possent, *l. 5. de exhib. reis.* vt ne multæ dicendæ ius haberent, nullasque exercerent quæstiones, *l. 2. h. t.* verum vt reos tantum cum gestis ad Iudices deferrent, & dirigerent, *l. 5. de exhib. reis. l. 3. de superexact. l. 12. de paganis. l. 59. de cursu publico.* vel ad Principem referrent, *l. 12. de re militari.* vid. & *l. vlt. de litorum, & itiner. custod.* Ad Defensorum quoque curam pertinebat, inspicere, ne Curiæ, vel Collegia vacuarentur, *l. 3.* seu *vlt. qui cond. prop. l. vlt. inf. de fabricensibus.* ne quis cursum publicum sine euectione præsumeret, *l. 59. de cursu public.* Inuentaria quoque rerum pupillarium coram iis conficiebantur, *l. vlt. de admin. tutor.* & denuntiationes litium fieri poterant, vtpote quibus actorum conficiendorum ius erat, *l. 2. de denunciat.* iuncta *interpretatione*: apud eos donationes insinuabantur, si Magistratus non essent in ea ciuitate, *l. 8. de donation.* Acta apud hos conficiebantur, si Rector Prouinciæ abesset, cum Fabricensium consortio quis iungi sese postularet, *d. l. vlt. de fabricensibus.* Postremum iniuncta his cura hæreticorum cœtus inhibendi, *l. 40. 45. 65. de hæreticis. l. 4. ne sanctum baptisma. l. 12. infr. de paganis.*

Cæterum eligebantur hi Ciuitatum Decretis, *l. 1. h. t.* probatissimi, *l. 3. h. t.* spectata fidelitate, *l. 12. de exactionib.* probi (ita *γρ.*) moribus, honestate, prouidentia viri, *dict. Nouell. Maioriani 5.* iudicio Vniuersitatis electi, a municipibus, honoratis, plebeque, adhibito tractatu atque consilio, *dict. Nouella Maioriani 5.* non Iudæi, non Samaritæ, *Nouella Theodosii 3.* Quinquennale vero munus id fuisse docet *lex 4. Cod. Iust. hoc tit.* quare sunt, qui Quinquennales hos dici existimant, *in l. 1. de Medicis & Professoribus.* quod minus probandum ad *eam leg.* docebo. Tandem eos a Principe confirmari voluit Maiorianus, *d. Nouell. 5. Cod. Iust. hoc tit.* Et hactenus quidem de Defensoribus Ciuitatum. Alii quippe fuerunt per Ciuitates *Defensores Senatus*, de quibus *l. 2. 3. de præd. Senatorum.* Fuerunt & *Defensores* alicubi *Ecclesiarum*, *l. 38. de Episcopis.* Alii quoque ab his *Patroni Ciuitatum*, de quibus *l. 61. de Decurionib.*

P. 63.

ELIGENDORVM *Defensorum ratio seu forma.*

I. (a) Imppp. VALENTINIANVS, Theodosius, & Arcadius AAA. Eusignio (b) PF. P. (c)

HI potissimum (d) constituantur Defensores, quos Decretis (e) elegerint ciuitates. (f) Quod si quis ad locum Defensionis ambitione peruenerit, confestim (g) Sinceritas Tua reiectum quinque libras auri fisci vtilitatibus cogat inferre. Dat. VIII. (h) Kal. Feb. Post (i) Consulatum Honorii N. P. & Euodii V. C. [387.]

INTERPRETATIO. *Hi instituantur ciuitatum Defensores, quos consensus ciuium, & subscriptio vniuersorum elegisse cognoscitur. Quod si quis Defensorum ad hanc rem cupiditate propria, non interueniente Decreto, peruenisse probabitur, pro hac præsumptione quinque libras auri fisco inferre cogatur.* (k)

NOTAE

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. quia expressior adhuc ibi est de eligendorum Defensorum forma, *lex 8. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Euxinio*, Til. male. IDEM. Ita quoque legit editio Sichard. RITTER.

(c) *Eusignius* hic PP. Italiæ fuit A. 386 & 387. vid. *Prosopogr.* ex Symmacho quoque. GOTHOFREDVS.

(d) *Potissimum*, non συγκριτικῶς, pro *maxime*, verum θετικῶς, pro *omnino*, *prorsus*: quomodo & Symmachus *lib. 6. epist.* 12. IDEM.

(e) Decreta Curiarum municipalium intelligo, de quibus *infra, lib.12. tit. 12. de Legatis, & Decretis legat.* IDEM.

(f) *Ciuithtis*, Cod. Wurceb. antiquum hoc quidem, sed hic incuriam librarii arguit. RITTER.

(g) *Confestim eum*, Cod. Wurceb. eleganter. IDEM.

(h) Al. III. GOTHOFREDVS.

(i) Ita Til. & Paris. at Cuiaciana, *Honorio NB. P. & Euodio V. C. Coss.* IDEM. In edit. Sichard. *Honorio Aug. & Euodio V.C.Coss.* Verum in Cod. Wirceburg. *PC. Honori NOBP. & Euodi VC. Coss.* RITTER.

(k) Cod. Wurceb. *cogetur*. IDEM.

COMMENTARIVS.

De electione, seu Constitutione Defensorum, eiusque forma, est hæc Valentiniani Iunioris constitutio; Valentiniani, inquam, Iunioris, vtpote cum ea data sit ad Eusignium PP. qui sane PP. Italiæ fuit An. 386. & 387. de quo in *Prosopographia*, ex Symmachi quoque *Epistolis*, quæ vtique Italia Valentiniano Iuniori patebat. Vult igitur *hac lege* Valentinianus Iun. Defensores Ciuitatum eligi, seu constitui Ciuitatum Decretis. Interpres explicat, consensu Ciuium, & subscriptione vniuersorum, conuocatis scilicet municipibus Honoratis, & Plebe, adhibito tractatu atque consilio a municipibus Honoratis, & Plebe, & Curialium Decreto; quod Honorius etiam, *l. 8. Cod. Iust. h. t.* voluit, qui Episcopos, & Clericos his omnibus adiungit (atque ideo hac lege omissa Iustinianus *d. legem 8*, velut pleniorem prætulit) Maiorianus *Nouell. 5. de Defensoribus.* Anastasius *l. 19. in f. Cod. Iust. de Episcopali aud.* Iustinianus *Nouella 8.* At non etiam per Ambitum Defensores eligendi *h. l.* & Maiorianus *d. Nou. 5. inf.* Nempe sicut Tutorum, & Defensorum Ciuitatis munus idem est, ita & eadem quoque ratio, Tutores nempe pupillis defendendis, Defensores plebi tutandæ constituuntur, de quo plene *Paratitlon*: quare affectatio, seu ambitus in vtroque iuxta suspecta, reiicique ideo vtrumque oportet, quod *hac l.* de Defensore expresse cauetur. Addita insuper *multa* ambitori, qui inquam ad locum Defensoris ambitione peruenerit, quinque Librarum auri, *Ambitione*, id est, emendicatis suffragiis, ambitiosisque Decretis: male enim Interpres explicat *cupiditate propria, non interueniente Decreto.* In *huius* enim *legis* specie Decretum interuenerat, verum ambitione, vel ambitu redemptum. Porro *hac lege* in constituendis Defensoribus, non aliud requiritur quam Decretum Ciuium, Præfecto Prætorio potestate data reiiciendi, qui ad munus Defensoris ambitione peruenerit. Sic sane & Honorius *l. 8. Cod. Iust. eod. tit.* de Defensorum ordinatione, ad Præfectum Prætorio referri voluit, *vt literis eius eorum auctoritas solidetur*, id est, confirmetur. Maiorianus *dict. Nou. 5.* Electorum nomina, & Decreta Ciuitatum ad se Imperatorem perferri voluit, vt videlicet compertis eorum moribus & personis, quos præter Ambitum dignos tali ministerio & honore iudicatos Imperatoris confirmatio constituat. Sub Gothis quoque Defensorem ad Ciuium supplicationem auctoritate Regis concessum ostendit Cassiodorus *VII. Var. 11. in formula Defensoris cuiuslibet Ciuitatis.* Et hæc quidem ad *huius legis* intellectum sufficiant. Illud in ingressu *huius tituli*, in genere de Defensoribus Ciuitatum semel monendum puto, haud antiquiorem mihi *Defensorum* istorum mentionem *hoc Cod.* occurrere, quam sub Valentiniano Seniore, Valentiniani huius Iun. patre, & Valente, A.D. 365. in *l. 1. Cod. Iust. de Defensoribus Ciuitat.* cui iungenda etiam est *lex 4. inf. de iis qua administrant.* Ita quidem, vt hæ leges indicare videantur, nouum per id tempus Defensorum nomen & munus fuisse, quandoquidem iis continetur formula officii Defensorum. Et tamen meminit quoque Paulus (a) *leg. 16. D. de muneribus, & honoribus*, & Arcadius Charisius *leg. 18. §. 13. eodem tit.* Defensionis Ciuitatis, seu Syndici, vbi inter personalia ciuilia munera id ponitur.

(a) *Hermogenianus* in priori editione; male.

P. 64. *De* Officio *Defensorum, quidque ab his alienum sit.*

II. (a) Iidem AAA. Potamio Præfecto Augustali. (b)

Defensores nihil sibi insolenter, nihil indebitum vindicantes, *nominis sui* tantum fungantur officio: nullas infligant multas, nullas (c) exerceant quæstiones: (d) Plebem (e) tantum vel (f) Decuriones, ab omni improborum insolentia & temeritate tueantur, vt (g) id tantum quod esse dicuntur, esse non desinant. Dat. III. Non. Mar. (h) Constantinopoli Arcadio A. II. & Rufino V. C. Coss. [392.]

INTERPRETATIO. *Defensores secundum suum nomen, Curiam, vel plebem sibi commissam cum omni iustitia & æquitate defendant: nullum de innocentibus, aut condemnare, aut verberare præsumant.*

NOTAE.

(a) *Lex 5. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Potamio* huic Præfecto Augustali (id est, Ægypti) inscribuntur tres præterea constitutiones hoc ipso Anno 392. *lex* inquam 126. *de Decurionib. l. 3. de his qui super religione. l. 51. de cursu publico.* IDEM.

(c) *Seniores non exerceant quæstiones,* ita Tribon. immutauit. IDEM.

(d) *Quæstiones*, id est, tormenta. v. *tit. de Quæstionib.* IDEM.

(e) *Plebs*, hinc & *Defensores plebis* quoque dicti, *l. 8. de Donationib.* de quo mox plura. IDEM.

(f) *Vel* pro & v. plura in *Gloss. Theod.* IDEM.

(g) Abest hæc vox, *vt*, in nonnullis Codd. Iust. Alii pro ea hic habent, &. IDEM. *Et* in Cod. Wurceb. & hæc lectio omnino admittenda est, quod patet ex antecedentibus. RITTER.

(h) *ve. Maii:* Hypatius enim adhuc mense Aprili, & sic post 3. Non. Mart. Præf. Augustalis erat, (cui Potamius successit,) vt ostendit *lex 31. inf. quorum appellat.* & *l. 20. inf. de nauiculariis.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. duæ de Defensoribus Ciuitatum constitutiones sequuntur, de *Officio* videlicet eorum: præter quas sunt & aliæ complures eiusdem Principis *hoc Codice* super iis leges, de iis videlicet, quæ a Defensoribus vel coram his fieri oporteret, puta *lex 12. de exactionibus. l. vn. si quacunque præditus pot. l. 19. de annona & trib. l. 23. de susceptoribus.* Quibus addenda omnium elegantissima & plenissima de *officio Defensorum* eiusdem Theodosii *lex 4. Cod. Iust. eod. tit.* quæ hanc nostram ibi præcedit, & ad Defensorem quendam data est. Ex quibus omnibus de Theodosii M. instituto satis liquet, qui ad miseræ Plebis & Decurionum Defensionem, si quis alius Principum, Defensorum officium maxime excitauit, passimque eos actibus & negotiis ideo interuenire voluit. Nempe interuenire & intercedere voluit nuptiis prohibendis, quas potestate præditi extorquebant, *d. l. vn. si quacunque præditus pot.* Minores etiam possessores ab his ad solutionem tributorum compelli voluit, non ab Officialibus Rectorum prouinciarum, *d. l. 12. de exaction.* sed & sub horum oculis Apochas a Susceptoribus tributa soluentibus dari voluit ad vitandas superexactiones, *d. l. 19. de annona.* & *l. 23. de susceptoribus.* Tandem plenissima est *d. lex 4. Cod. Iust. h. tit.* Viceuersa his quoque Defensoribus Theodosius M. est vbi modum quoque posuit. Et *hac* quidem *lege* A. D. 392. cum iam modum aliqua egrederentur: imo insolenter agerent, & indebita sibi vindicarent, inter alia, multas exigerent, quæstiones exercerent, id quod vtrumque a Theodosio *hic* inhibetur, tuendæ tantum plebis, Decurionumque ab omni improborum insolentia & temeritate vindicandorum cura iniuncta, inque id, reuocatis iis ad nominis sui considerationem: vt id tantum quod esse dicuntur, esse non desinant. De singulis istis nunc videamus.

Quod *Multæ* infligendæ ius attinet, certe & alias quoque regula iuris est certissima, multæ dicendæ ius his tantum esse, quibus publice iudicium est, *l. 2. §. vlt. D. de iudiciis.* Quare neque Curator Reipublicæ, neque Procurator Cæsaris, multæ dicendæ ius habebant, *l. 2. 3. Cod. Iust. de modo multarum.* Pariter igitur neque Defensores ciuitatum, neque enim Magistratuum numero hi erant, verum vt Iustinianus loquitur, ἀρχικῆς σεμνότητος μίμημα tantum habebant, vicem parentis plebi & Decurionibus exhibentes, eosque liberorum loco tuentes, vt idem Theodosius M. eleganter *l. 4. Cod. Iust. eod. tit.* vnde & Iustinianus pariter *Nouella 15. in pr.* eos Defensores vocari τῇ πατρῴᾳ φωνῇ, *paterna voce*, ait: quanquam alius quoque horum verborum sensus esse potest. Quæstiones item vllas exercere hic vetantur, vel vt Tribonianus supposuit, sæuiores: id est, tormentis subiicere quenquam vetiti in totum, non modo innocentem, quod credidit Interpres, ad inuestigationem veritatis. Forte etiam hac voce intelliguntur cognitiones criminales, quomodo sæpe *Quæstionis* vox effertur: sane nec reos in carcerem mittere poterant, *l. 5. inf. de exhib. reis.* quod aliquatenus immutatum, *l. 22. Cod. Iust. de Episcop. aud.* Nunc de eo quod Defensores officii sui monentur, & quidem solo nominis contemplatu, seu vt Interpres, secundum suum nomen; nempe vt quod dicuntur esse, id tantum esse non desinant. Quomodo apud Cassiodorum quoque, *lib. VII. Var. epistol. 11. Defensorem te illius Ciuitatis nostra concedit auctoritas, vt nihil venale, nihil improbum facere velis, qui* TALI NOMINE *nuncuparis.* Officii sui scilicet, & Religionis compendiosissime, & efficacissime sæpe monetur, qui nominis sui, quod præfert, memor esse iubetur: quam in rem est quoque elegans illa Iustiniani *Nouella 15.* Hoc exemplo Episcopi Episcopalis solicitudinis, seu ad opus Episcopatus, τὸ ἔργον, *officium*, admonentur ab Ambrosio *de dignitate Sacerdotali, cap. 3.* ab Augustino & aliis. Ita Clerici, ab Hieronymo, *ep. ad Nepotianum, de vita Clericorum;* Philosophi, ad pecuniarum contemptum, *l. 7. de Professorib. & Med.* aliisque locis, quæ ad *eam l.* notabo: Christiani, ad Christo placentem vitam, a Gregorio Nysseno, *lib. περὶ τελειότητος* &c. a D. Ambrosio *sermone in Dominica de Abrahamo:* Saluiano, *lib. 4. de Gubernat. Dei.* P. 65. Monachi tandem, ad vitandam vrbium frequentiam, & solitudines sequendas, de quo ad *l. 1. inf. de monachis.* Hieronymus *ep. 13. ad Paulinum: Si cupis esse quod diceris Monachus, id est, solus, quid facis in vrbibus, quæ vtique non sunt solorum habitacula, sed multorum.* Qui locus etiam canonizatus est *can. 5. Caus. 16. Quæst. 1.* Faciunt igitur ad ciuilem sæpe rationem nominum appellationumque origines & rationes: vt cæteroquin a nomine vtiliter arguitur, de quo *ad hanc l.* Interpretes. Denique breuis monendi via est, cum quis monetur, vti Φερώνυμος esse velit. Illis porro, quæ de Defensorum officio hic dicuntur: *vt plebem & Decuriones ab omni improborum insolentia & temeritate tueantur*, apprime respondent illa Maioriani *Nou. 5. de defensor. ciuit. Qui vnumquemque ciuium ab improbitatibus insolentum antiquæ ordinationis studio vindicare consueuerant.* Et mox: *auctoritatem tuenda in ciuitatibus suis plebis accipiant.* Neque abludunt, quæ Libanius περὶ προστασιῶν *scribit p. 7.* ad quem locum aliquid dixi. Tandem conuenit maxime *lex 4. Cod. Iust. eod. tit.* Illud ad historiam obseruan-

seruandum, *hanc legem*, pariter vt *legem penult. inf. de indictionibus*, ad Ægyptum pertinere, vbi Defensoribus maxime opus erat. Longum sit, veterum testimonia cumulare de prono in seditiones, tumultus, violentias, Ægyptiorum ingenio: qua de re multa & elegantia Philo, *non vno loco*, Trebellius Pollio *de trigint. tyran. numer. XXI. in vita Æmiliani*, & passim Historici omnes, etiam Ecclesiastici: quod & confirmat *lex vn. inf. de his qui plebem audent contra publicam colligere disciplinam*. & *l. 31. inf. Quorum appellation.* quæ etiam (quod obseruandum) eodem anno, quo hæc nostra, data est. Omitto quoque Ammianum Marcellinum *lib. 22. c. 16.* Herodianum, *lib. 4. c. 9.* Plinius in Panegyrico *cap. 38. ventosam & INSOLENTEM nationem*, vocat. Ausonius tam de Antiochia, quam de Alexandria, *v. 4.*

Vitiorum turbida vulgo
Vtraque & amentis populi male sana tumultu.

Hadrianus *Epistol. ad Seruian. Cos.* apud *Vopiscum in Vit. Saturnini: c. 8. Genus hominum seditiosissimum, vanissimum, iniuriosissimum.* Et ipse Vopiscus *ibid. Sunt Ægyptii viri ventosi, furibundi, iactantes, atque adeo vani, liberi, nouarum rerum vsque ad cantilenas publicas cupientes, Versificatores, Epigrammatarii, Mathematici, Aruspices.* Denique mens mihi ea, hanc legem caput esse mandatorum, quæ a Theodosio M. Potamio, recens ad Præfecturam Augustalem, id est, Ægypti, promoto, inque Hypatii locum suffecto, data fuerunt, quæ vtique mandata pro vsu rerum concipiebantur. Igitur cum querelæ de Defensoribus ad Theodosium perlatæ fuissent, caput istud mandatis Potamii Præfecti Augustalis inseruit, quo videret is, ne Defensores quid insolitum facerent, vel indebitum quid sibi vindicarent.

Aduersus LATROCINIA, *eorumque patrocinia Defensorum Officium.*

III. Vlt. (a) Idem AAA. Tatiano PF. P. (b)

PER omnes Regiones, (c) in quibus fera, & periculi sui nescia Latronum feruet insania, probatissimi quique (d) atque districtissimi (e) Defensores adsint disciplinæ, & cotidianis actibus præsint: qui non sinant crimina impunitate (f) coalescere. (g) Remoueantur (h) *Patrocinia*, quæ *fauorem reis & auxilium scelerosis* (i) *impertiendo*, (k) *maturari scelera fecerunt.* Dat. VI. (l) Id. April. Constantinopoli, (m) Arcadio A. II. & Rufino V. C. Coss. [392.]

INTERPRETATIO. *Per omnes prouincias tales pro studio disciplinæ Iudices* (n) *ordinentur, vt cum omni solicitudine in reos & Latrones, remotis potentum* (o) *patrociniis, districtionem* (p) *debitam exercere non differant: ne per negligentiam suam aut venalitatem* (q) *crimina, quæ debent puniri, proficiant.* (r)

NOTAE.

(a) Lex 6. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) De *Tatiano* hoc PP. Orientis sub Theodosio M. ad annum vsque 392. v. *Prosopogr.* prolixe. IDEM.

(c) Regiones *h. l.* & *l. 2. inf. de integri rest. l. 10. de curiosis. l. 8. & 34. de cursu publ.* non sunt prouinciæ (quo & ipsæ Regiones quandoque dictæ,) verum tractus terræ χώραι, a quibus Chorepiscopi. IDEM.

(d) *Probatissimi quoque*, in Cod. Wurceb. quam lectionem omnino præfero. RITTER.

(e) *Districtissimi*, id est, Seuerissimi, vt Interpres mox, *Districtionem debitam. Districtionis* vox de seueritate, & accuratione. Ita *destricta ferro* Iudicum seueritas, *l. 3. inf. de petitionib.* GOTHOFREDVS.

(f) *Impunita*, Cod. Iust. hoc nostrum sententiosius. IDEM.

(g) *Seu conualescere*, additum in edit. Sichardin. quod glossam sapit. RITTER.

(h) *Remoueant*, Cod. Iust. hoc nostrum absolute prolatum maiorem emphasim habet, & ad ipsius quoque Præf. Prætorio officium pertinet. GOTHOFREDVS.

(i) *Scelerosis, h. l.* & *l. 4. de pœnis. v. Gloss. Theod.* IDEM.

(k) *Impartiendo*, Cod. Iust. IDEM.

(l) *V.* Cod. Iust. IDEM. Legitur in Cod. Iust. *V. Id. Apr.* quam lectionem etiam confirmat Codex Wurceb. RITTER.

(m) *Omissum*, Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(n) Male istud Interpres. IDEM.

(o) Recte, de quo mox. IDEM.

(p) *Districtio*: de quo sup. IDEM.

(q) *Venalitas.* IDEM. Puto scripsisse nostrum *vilitas*, quod & notatum est in edit. Sichardin. RITTER.

(r) *Proficiant*, eleganter. v. *Gloss.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

LATROCINIIS cohibendis, comprimendis, quæ partim impunitate, partim vero patrociniis hoc tempore per varias Orientis regiones coalescebant, maturabanturque, proficiebant, seu grassabantur, Defensores inuigilare summa districtione iubentur *hac l.* a Theodosio M. A. D. 392. quod ad historiam temporum horum facit. Sane enim superiore quoque Anno *lex 2. inf. ad l. Corn. de sicariis*, ab eodem Theodosio M. lata est, profligandis per Macedoniam latrociniis: de quo ex Zosimo, *lib. 4. cap. 48.* ad *eam leg.*

P.66. Multa porro *hac l.* eleganter & sententiose dicta occurrunt, quæ arguunt omnia, quantopere res hæc Theodosio M. curæ fuerit. Primo scilicet *feram & periculi sui nesciam Latronum insaniam* vocat, eamque *feruere* ait: quod quidem non ad Latronum potentiam pertinet, vt quidam opinantur, de qua Augustinus *lib. de patientia, cap. 5.* verum ad proscribendum eorum furorem, qui ferarum instar, cœcoque impetu, periculi sibi imminentis nescii ῥιψοκύνδυνοι in hæc latrocinia ruerent: periculi inquam, quod ipsis immineret, per exitia & supplicia. Quomodo etiam *vitæ suæ immemores* eodem sensu quidam dicuntur *l. 19. inf. de Iudæis.* Secundo, probatissimos & districtissimos Defensores disciplinæ adesse & quotidianis actibus præesse iubet: quo simul indicat, quinam ad hoc munus eligendi sint, simul quid eorum muneris sit, quotidie scilicet, & assidue publicæ disciplinæ incumbere. Est porro Interpretis ad *hanc leg.* error, qui *Defensores* hic pro *Iudicibus* accepit, a quibus plurimum differunt, quod ex *Paratit.* plene videre est. Tertio duæ gnomæ hic observandæ sunt: nempe *crimina impunitate* (ita enim hic recte, minus recte in Cod. Iustin. *impunita*) *coalescere.* Item, *Patrociniis scelera maturari.* Nempe hi duo sunt vel maxime fomites, quibus crimina coalescunt & maturantur, & vt eleganter Interpres, *proficiunt: Impunitas*, quæ parcens crudelitas est, & *Patrocinia.* Quæ similibus sententiis exornare supersedeo, ob quæ alioquin tantum *hac lex* ab Interpretibus inter notabiles habetur. (Vide saltem, quæ de *Impunitate* congerit Scholiastes *Institut. Imberti lib. 3. cap. 1.*) Illud *certe adhuc* notandum, male id, quod de Patrociniis *hac lege* dicitur, in scholis & in foro de *Aduocatis* accipi, vel ad Aduocatos & ad Aduocatorum patrocinia applicari, hoc sensu, quod Iudex pati non debeat aliquem Aduocati munere fungi pro latrone insigni & grassatore: quod senserunt *huius legis* auctoritate Angel. Aretinus *tract. de malefic.* & Hippolyt. *in practica crimin.* Felin. *in cap. dilectus extra de Simon.* & alii, quos refert Farinac. *quæst. 39. n. 107.* Patrocinia enim *hac lege* sunt potentiorum, vt recte quoque Interpres, patrocinia: cuiusmodi sunt patrocinia vicorum, de quibus *suo tit.* Patrocinia item, de quibus *tit. de actionib. ad potentes transf.* & *tit. de his qui potent. nom.* Decurionum & principalium nominatim, de quo ad *l. 13. Cod. Iust. de fideiussor.*

DE ASSESSORIBVS, DOMESTICIS ET CANCELLARIIS. (a)

TITVLVS XII.

LIB. I. COD. IVST. TIT. LI. vide & *Titulum XV. lib. VI. Cod. Theod. de Comitibus, qui Illustribus agentibus adsederunt.*

(a) *Iudicum*, additum *Cod. Iust.* GOTHOFREDVS. Cod. Wurceb. *de Adsensoribus.* In Breuiario legis Roman. Guelferbyt. *de Ascensoribus.* RITTER.

PARATITLON.

I. ADSESSORES *Rubr.* & *l. 2. h. t. l. 5. infr. de iis quæ administrantibus. l. vn. de Comitib. qui Illustr. adsid.* seu Consiliarii, *l. 1. h. t.* sunt, quos Iudices *d. l. 1.* seu Administratores, *l. 2. h. t.* administrantes, *d. l. 5. de iis quæ admin.* etiam Illustres Viri in actu positi, siue in prouinciis, siue in sacro Comitatu, *dict. l. vn. infr. de Comitib. qui Illustr.* Agentes, *in dict. Rubr.* sibi suisque actibus attribuunt, seu adsciscunt *l. 1. h. t.* vt consiliis propriis se adiuuent, *l. 2. h. t.* vt consilia sua iuuent, *d. l. vn.* Hinc & administrantium socii atque participes, & quædam vniuscuiusque portio videri dicuntur, *d. l. 5. de iis, quæ admin.* Participes absolute, *l. vn. inf. si prouinciæ Rector.* item in Consilio esse, *l. 6. de iis quæ adm.* Tam filiifamilias porro quam patresfam. adsidere poterant, *l. 2. h. t.* non ciues eius prouinciæ, in qua adsidebant, verum peregrini tantum *l. 1. h. t.* Quod præmia eorum attinet, licita his quædam & honesta lucra coadunare licuit, *l. 2. h. t.* eaque filiifamilias Adsessores post patris obitum, velut Castrense peculium vindicabant, *dict. l. 2.* Illustrium nominatim Adsessores vna cum militia primi Ordinis Comitiua decorabantur, & post militiam quoque depositam inter Ex-Vicarios habebantur, *d. l. vnic. de Comitib. qui Illust.* Viceuersa interdicta nonnulla his erant in ea prouincia, in qua adsidebant. Nempe in ea nihil comparare poterant, *d. l. 5. de iis quæ admin.* nihil donato accipere, *l. 6. eod. tit.* vt nec in ea prouincia vxorem ducere, *l. vn. infr. si prouinciæ Rector.*

II. DOME-

II. Domestici, qui hoc titulo Adsessoribus iunguntur, vt & *d. l. vn. infr. si Rector prouinciæ.* & *l. 6. de iis quæ administr.* & Cancellariis, *l. 3. h. t.* vbi de his dixi, Iudicum scilicet, etiam militarium, puta Ducum, *l. 16. inf. de Numerariis. l. 3. ad leg. Iul. repetundarum.* imo & Principis agentium in rebus, *l. vlt. de Princip. ag.* erant genus ministerii, *l. 5. Cod. Iust. hoc tit.* obseruationis *d. l. 5.* actus solicitudinis, *l. 6. dicto tit.* officii, *l. 3. eod.* quod Magistratuum officiis connumerabatur, non vt publicis actibus, seu necessitatibus (ab his enim arcebantur, *l. 4. Cod. Iust. eod. tit.*) verum vt priuatis Magistratus actibus sese immiscerent; quomodo & Principes ex Agentibus officiorum Domesticos in suis actibus habere dicuntur, *d. l. vlt. de Princip. agent. in reb.* Pleraque vero his & Adsessoribus communia erant. Vtrique in prouincia quidquam emere vel donato accipere vetiti, *l. 5. & 6 de iis quæ administr.* Vtrique prouincialem vxorem ducere prohibebantur, *dict. l. vn. si Rector prouinciæ.* Vtrorumque furta in quadruplum restitui oportebat, *l. 3. ad L. Iul. repetund.* Verum vt officiis inter se differebant, ita & in aliis plerisque. Domestici quippe non ipsius Magistratus arbitrio eligebantur, quemadmodum Adsessoressores, verum sub fide gestorum Primatum officii periculo ex eodem officio electi Magistratui dabantur, *l. 3. hoc tit.* sed & actu hoc semel completo, eundem eis repetere non licuit, *l. 16. de Numerariis.* Excepti tantum hac parte Domestici Principis officii ex Agentibus in rebus, qui a Principe ipso eligebantur, idemque munus repetere poterant, *dict. l. vlt. infr. de Principibus agentium in rebus.*

P.67.

III. De Cancellariis, qui *Rubrica* Adsessoribus & Domesticis Iudicum iunguntur, est *lex 3.* seu *vlt. hoc tit.* vbi de his dicam.

AdsciscI *a Iudicibus vnde possint Assessores, debeantue.*

I. (a) Impp. Arcad. & Honor. AA. Cæsario (b) P. P.

Si quis Iudicum, vel ciuem (c) prouinciæ, quam reget, vel certe peregrinum, (d) Consiliarium (e) sibi voluerit adsciscere, tantum quatuor sibi menses ad retinendum eum, quem (f) ex eadem prouincia sumpserit, tributos (g) esse cognoscat, donec ab aliis euocatum locis, (h) suis actibus adtribuerit: Ita vt emensis quatuor mensibus crimini detur, si quis vltra hoc tempus Consiliarium crediderit retinendum. Datum VI. Idib. Decembr. CP. Stilicone & Aureliano Coss. [400.]

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iustin.* prælata *l. 10. Cod. eodem tit.* ceu perspicua magis, & expressiore; vbi tamen hanc ipsam indicat. GOTHOFREDVS. Abest etiam a Cod. Wurceb. & edit. Sichard. RITTER.

(b) *Cæsarius* PP. Orientis sub Arcadio Imp. v. *Prosopogr.* GOTHOFREDVS.

(c) *Ciuis*, totius prouinciæ respectu hic dicitur, & *l. 9. de indulg. crim.* nonnulli hic exhibent, *vel eius prouinciæ.* IDEM.

(d) *Peregrinus* hic, alterius Prouinciæ ciuis, & alterius incola: v. quæ dicam ad *l. 10. de accusat.* & mox in *Commentario.* IDEM.

(e) *Consiliarius*, pro Adsessore Iudicis passim, *leg. 5. D. de Offic. Adsessor.* apud Marcellinum, Sidonium, Cassiodorum. IDEM.

(f) Siue ciuem, siue peregrinum. IDEM.

(g) Per Constitutionem hanc. IDEM.

(h) V. g. Beryto, vnde Adsessores euocati, vt testatur vetus Orbis descriptor, sub Constantio & Constante, *cap. 17.* de quo mox. IDEM.

COMMENTARIVS.

Vnde sibi Iudices Adsessores adsciscere possint, debeantue, definit hac Constitutione Arcadius Imp. ad Cæsarium PP. Orientis emissa, quam inter alias indicat Theodosius Iun. filius eius *in l. 10. Cod. Iust. eod. tit.* qua idem cauetur; exceptione tantum addita, quæ causa quoque, cur eam Tribonianus huic prætulerit. Regulariter scilicet non nisi peregrinus, alterius prouinciæ ciuis adsciscí potuit, & prisco quidem iure, vt docet *lex 3, & pen. D. de Off. Adsessor. l. 37. 38. D. ex quibus causis maiores.* & *d. l. 10. Cod. Iust. de Adsessorib.* ex Pescennii videlicet Nigri instituto, cuius, vt scribit Spartianus *in Vita eius c. 7.* illud fuit, *vt nemo adsideret in sua prouincia:* Sic quidem, vt ciuem retinere Iudex non posset sine crimine, *d. l. 38.* & *hac* & *d. l. 10.* sane Libanius quoque præbet *ep. 338.* exemplum Tusciani e Phrygia ab Anatolio PP. Illyrici Adsessoris euocati. Præesse equidem prouinciæ suæ iam ante Pescennium Nigrum nemo poterat

sine

sine speciali, & vltroneo Principis beneficio: de quo est quoque *l. vlt. Cod. Iust. de crim. sacril.* & *tit. Cod. Iust. vt nulli patriæ suæ administratio.* Idque ab Antonino Philosopho cæso Cassio constitutum fuisse testatur Dio, *in Epitom. Iob. Xiphilin. pag. 371. edit. Sylburg.* ἐνομοθετήθη δὲ τόδε, μηδένα, ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον ἐςὶν, ἄρχειν, *constituit autem, vt nemo cum imperio esset apud eam gentem, ex qua ortus esset.* Sed & fiscale officium in prouincia sua administrare pariter vetitum, teste Paulo *lib. 5. sentent. tit. 12. de iure fisci.* De Adsessoribus nondum quidquam ante Nigrum cautum fuerat, is vero primus id cauit: qui etiam in hoc altero Adsessores Præsidibus æquauit, quod cum Augustus Præsidibus instituto salario cauisset, at non & Adsessoribus; ipse primus Consiliariis salaria addidit, de quo ad *l. prox.* Ratio autem, cur Præses & Adsessor nemo in prouincia sua esse possit, duplex in Præside est. Prior quidem respectu publico, ne videlicet statum publicum hac ratione facilius turbet, seu ne quid aduersus imperii securitatem moliatur, clientelis forte & adfinitatibus in sua prouincia subnixus: quam rationem Dio *in Epit. Iohan. Xiphilin. p. 371.* adsignat his verbis: ὅτι ὁ Κάσσιος ἐν τῇ Συρίᾳ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐχούσῃ ἡγεμονεύων ἐνεόχμωσε, id est, *quod Cassius in Syria, vbi patria eius erat, Imperium obtinens, res nouas molitus fuerat.* Alteram vero rationem, priuatorum vtilitatem spectantem ingerit aperte pluribusque Synesius, horum ipsorum Arcadii temporum Scriptor, *ep. 73.* vbi de quodam agit, qui etiam aduersus recentem Arcadii constitutionem, Libyæ patriæ suæ præerat, quod & ipsum luget *superioris epistolæ 72. fine.* Elegans admodum locus ille est, & ideo consulendus. Similiter etiam Cassiodorus *I. Variarum 3.*
P. 68. hanc rationem ingerit; *Gloriosum est*, inquit, *in patria sua Præsidatu fungi præclare, vbi necesse est, vt vel gratiam cognitio prouocet, vel odium longa contentiones exasperent.* Eandemque & Paulus attingit. *lib. 5. sentent. tit. 12.* in eo qui fiscale officium administrat, cum ait: *Ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videatur.* Eademque ratio & in Adsessoribus militat, ex quorum consilio Magistratus, seu Præsides iura reddebant. Prouidendum scilicet fuit, vt non alius Adsessor esse posset, quam qui omni fauoris aut odii suspicione careret, qua certe non caret, qui in sua prouincia suos inter adsidet. Inde etiam est, vbi hodie peregrini Magistratus, Ducesue summi quæruntur, vt apud Venetos, & Genuenses: quam etiam Sinarum legem esse audimus. Ergo in sua prouincia Adsessori esse non licuit, siue eius prouinciæ ciuis originarius esset, siue peregrinus, in eadem tamen prouincia habitans (ita enim hanc legem *initio eius* accipio, quæ alioquin dissidere sibi videretur) & quatuor tamen, primorum scilicet mensium, laxamentum *hac l.* Iudici tribuitur, pariter vt *d. l. 10. Cod. Iust. eod. tit.* quibus Præses eiusdem prouinciæ Adsessorem sibi retinere potest, interea dum sibi prospicit ex aliis locis. Nempe (quam rationem addo) quia Rectores prouinciæ sæpe subito nec opinanter prouinciis præficiebantur, vt proinde aliis ex locis euocare sibi Adsessores tam festino non possent: præsertim cum non tanta Iurisperitorum hoc æuo copia, quos etiam per Orientem (quo pertinet *hac lex*) *Beryto* ferme euocari mos erat, quæ Iurisconsultorum ferax erat, & Adsessorum proinde nutricula. De quo singularis est locus apud veterem Orbis descriptorem sub Constantio & Constante, *c. 17. §. 3.* quem ipse extuli: *Iam Berytus ciuitas valde delitiosa, & auditoria legum habens, per quam omnia Iudicia Romanorum. Inde enim Viri docti in omnem orbem terrarum* ADSIDENT *Iudicibus, & scientes leges custodiunt prouincias, quibus mittuntur legum ordinationes.* Ad quem locum plura iam olim notabamus.

Postremum vero istud, vt videlicet Iudex Adsessorem ex eadem prouincia, cui præest, per quatuor primores menses retinere possit, num ex Pescennii Nigri constitutione descendat quæritur? Burgius *I. Electorum 9.* id probabat arg. *d. l. 37. D. ex quib. causis maiores.* & *d. l. 10.* quandoquidem & *d. l. 10.* id legibus antiquis tribuitur: & *in d. l. 37.* sub Pauli nomine id proponitur, vel indicatur. Verum ita ipse potius sentio, vel anterioribus si forte legibus id indefinite constitutum, vt interea dum Iudex ab aliis euocaret locis Adsessorem, prouincialem interea retinere posset. Verum huic rei modum *hac l.* poni, indultis TANTVM quatuor in id mensibus: vel certe quod malim, simpliciter, hoc laxamentum hac primum constitutione ab Arcadio tributum: TRIBVTOS *esse cognoscat*, inquit, a se scilicet. Etsi non abnuo, etiam in veteri iure firmando, hanc eandem formulam vsurpari: vt *l. 16. Cod. Iust. ad leg. Corn. de falsis.* de quo etiam aliquid dixi ad *l. casus maioris, p. 42.* Peregrinum ergo prorsus Adsessorem sibi hoc saltem tempore transacto, seu emenso, Iudex adsciscere debet: peregrinum, id est, ex altera prouincia euocatum. Quomodo & peregrina iudicia dicuntur, *l. 10. inf. de accusat.* & apud Symmachum *lib. 10. ep. 62.* & in *epistola 3. §. 2. Fabiani Pontificis, Tom. I. Concil. Harduin. p. 129.* quæ scilicet alterius prouinciæ sunt: quo eodem sensu peregrini commeatus dicuntur, *l. 161. inf. de Decurionib.* vt & peregrini Episcopi & Clerici, *l. 37. de Episcopis.*

Illud interim ex *hac* quoque *lege* discimus, Iudices sibi Adsessores suos *adsciuisse*, suis *actibus attribuisse.* Quod ab Augusto constitutum teste Dione *lib. 53.* Quo pertinet Macarii locus, *homilia 15. §. 42.* ὅταν γένηται ἄρχων, λαμβάνει ἑαυτῷ βοηθὸν τὸν συγκάθεδρον. *Si principatum adeptus fuerit, adiutorem sibi sumit adsessorem.* De quibus etiam Adsessoribus plura dicam ad *l. 5. inf. de iis quæ administr.* & *l. vn. si prouinciæ Rector.* ex Libanio quoque. In quo Adsessores a Domesticis & Cancellariis Iudicum differunt, *l. 3. infra*, vbi de ratione differentiæ videbimus: vt & a Stratoribus *l. 4. §. 1. D. de offic. Proconsulis.* & in genere ab Officialibus.

Tandem obseruari cupio, perfracta hoc æuo identidem sub Theodosio M. & Arcadio, Iuris istius & interdicti repagula, quo scilicet vetiti Iudices & Adsessores in sua prouincia præesse vel adsidere: nam vt *hac l.* ab Arcadio recentata prohibitio circa Adsessores, ita & circa Iudices, paulo ante a Theodosio M. *l. vlt. Cod. Iust. de crimine sacrilegii.* mox & sub Arcadio, Anthemio PP. suasore & auctore: cuius legis meminit Synesius *ep. 73.* μὴ, δέομαι, μὴ γένοιτο τῶν Ἀνθεμίου τοῦ μεγάλου καιρῶν ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν ἐκ μέσης ἀνῃρῆσθαι τῆς διοικήσεως· εἰπὲ πρὸς αὐτὸν, εἰπὲ πρὸς τῶν λόγων· οὐ σὺ καταπεμφθῆναι τὸν νόμον γέγονας αἴτιος, ἐπὶ τοῖς πάλαι τὸν πρόσφατον, ὃς ἀνατείνεται πολλὰ, καὶ χαλεπὰ τοῖς μνηστεύουσι τὴν τῆς ἐνεγκούσης ἀρχὴν, &c. id est, *ne, quæso, ne hoc magni Anthemii temporibus eueniat, vt Romana prouincia media ex diæcesi funditus pereat. Dic illi, dic per scientias obtestor: non tu nouæ supra veterem mittendæ legis Auctor extitisti, quæ lex multa & acerba minitatur iis, qui patriæ suæ imperium ambiant*, &c. Et tamen sub eodem Arcadio violatam eam in prouincia Ægypti *Lybia* (male *Africam* & *Afros* Interpretatio habet) multis *ea epistola* conqueritur idem Synesius, sed & *fine epistolæ superioris 72.* Quare & a Theodosio Iun. filio eius, interdictum hoc renouatum, *d. l. 10.* Est denique peculiaris de hoc Interdicto, *titulus 41. lib. 1.* Codicis Iustinianei, *vt nulli patriæ suæ administratio sine speciali Principis permissu permittatur:* vbi tamen constitutiones ipsæ, si modo plures fuerunt, interciderunt. Pœnam porro huius postremi vide in *d. l. 10.* pariter vt *hac l.* id *criminis* genus esse designatur, indefinita oratione, vt alias sæpe. Exceptio tandem hic notanda, quæ additur *d. l. 10.* nisi Principis aut Præfecti prætorio indultu.

DE

P. 69.

De PECVLIO quasi Castrensi Adsessorum.

II. (a) Impp. Honorius, & THEODOSIVS AA. Eustasio (b) PF. P. post (c) alia.

VELVT Castrense peculium filiifamilias Assessores (d) post patris obitum (e) vindicent, (f) qui consiliis propriis Administratores adiuvare consueuerunt, si quid (g) licitis honestisque lucris coadunare (h) potuerint. Data X. (i) Kal. April. Constantinopoli, DD. NN. Honorio XIII. & Theodosio X. AA. Coss. [422.]

INTERPRETATIO. *Si quis viuo patre, cuiuscunque Iudicis consilio adhæserit, quicquid ex iustis & bonis caussis acquisierit, hoc sibi sic vindicat, sicut & ille filius, qui aliquid viuo patre in armis constitutus acquisierit.* (k)

NOTAE.

(a) Lex 7. *Cod. Iust. eod. tit.* iungendaque huic est *lex vlt. infr. de postulando.* GOTHOFREDVS.

(b) γρ. *Eustathio*, quomodo habet quoque hic *Cod. Iust.* habent & aliæ *leges* huius Anni 422. habet & MS. Put. And. Similis error *in l. 1. de iurisdictione*: vide *Prosopogr.* IDEM. In Cod. Wurceb. est, *ad Eustasium Pref. Prat.* Ex Codicibus etiam, quos vidit Sichardus, vnus *Asclepiodoti* nomen prætulit, quod ad marginem in eius editione notatum, librarii id factum errore. Cod. Iust. *Eustachio.* RITTER.

(c) Abest a *Til. & Cuiac.* GOTHOFREDVS. Abest etiam a Cod. Wurceb. & edit. Sichard. RITTER.

(d) Vocem *etiam* addidit hic Tribonianus, quo nil opus erat. GOTHOFREDVS. Cod. Wurceb. *Adsensores* habet. RITTER.

(e) *Pracipuum*, vt est *in d. l. vlt.* GOTHOFREDVS.

(f) *Proprio dominio*, vt est *in d. l. vlt.* IDEM.

(g) *Ex huiusmodi professione, vel eius occasione, d. l. vlt.* IDEM.

(h) In Til. *condonare*, addito ad marg. *coadunare. Coadunandi* vox hic propria: *conquirendi* voce vtitur *d. l. vlt.* Alioquin ita quoque coadunatæ summæ in vnam *l. 9. §. 1. D. de pactis.* IDEM. *Condonare* est etiam in edit. Sichard. recte *coadunare* Cod. Wurceb. RITTER.

(i) *Kal. April.* Til. & ad marginem, *Id. August.* GOTHOFREDVS. Ita etiam in edit. Sichard. est, & porro, *Domno Honorio IIII. & Theodosio Coss.* Cod. Iust. *Kal. April.* sed facit cum nostro Cod. Wurceb. RITTER.

(k Ita Sichardi & Cuiac. Ed. Paris. vlt. *acceperit.* Quod etiam ad marg. Sichardus addidit. GOTHOFREDVS. In Cod. Wurceb. *acceperit.* RITTER.

COMMENTARIVS.

PECVLIVM, quod filiusfam. Adsessor, licitis honestisque lucris coadunare potuerit, id est, quod *ex huiusmodi professione, vel eius occasione* ἐκ τῆς συνεδρίας, inquiunt Basilica, conquisiuit, id velut castrense peculium (id est, vt Interpres ait, *sicut ille filius, qui aliquid viuo patre in armis constitutus acceperit*) post patris obitum velut *præcipuum* vindicare *proprio dominio*, atque adeo conferre non teneri, definit *hac l.* Theodosius Iun. Quod & ipsum de Advocatis idem statuit *l. vlt. inf. de postulando.* quæ huic nostræ coaссanda venit, velut vnius eiusdemque constitutionis Theodosianæ pars, imo & ductim huic illa subiicienda est, sicquidem, vt cum ea semiplenum sensum habeat, ex hac omnino lucem mutuari necesse habeat. Ex his vero duabus legibus discere quoque licet iuris istius processum & incrementum circa peculium quasi Castrense. Primum enim, & ante Theodosium Iun. concessum fuit peculium quasi Castrense *Præcinctis*, ob Cinguli prærogatiuam, vt *dict. l. vlt. de postul.* dicitur, id est, (vt ibi Interpres recte accipit) iis, qui Iudiciariam potestatem meruerant: de quo vid. & *l. vlt. Cod. Iust. de inoffic. testam.* & §. *vlt. Inst. de milit. testam.* Præcincti sunt cincti omnes, vt ad *eam l.* dicam, qui cum potestate publica sunt, non militiæ tantum: quomodo Auidius Cassius in Epistola Veri, apud Gallicanum *in Vit. Cassii cap. 1. inter Præcinctos habitus* dicitur, id est, Dux. Postea mox & *Aduocatis* in foro Præfecti Prætorio ante Theodosium Iuniorem, pariter peculium quasi Castrense concessum fuit, quod *d. l. vlt.* indicatur, vt cæteroquin, qui PP. P. vel sub iis erant, præcipuo quodam iure fuere, de quo ad *l. 11. inf. de Numerar.* & *l. 188. inf. de Decurion.* vid. & Cassiodorum *VI. Var. 12.* vbi de Consiliariis Præfectorum. Tandem & Adsessoribus, Aduocatisque omnium iudiciorum id a Theodosio Iun. *hac l.* & *dict. l. vlt.* tributum: verum de hoc plura adhuc ad *eam legem vlt.*

Cæterum his verbis, *qui consiliis propriis Administratores adiuuare consueuerunt*, non tantum Adsessorum officium describi putandum est, de quo multa loca occurrunt quoque apud Libanium, quæ iam *ad eum* notaui *pag. 28.* & *ad l. quisquis.* verum etiam indicari rationem, cur Adsessoribus quoque Magistratuum æquum visum sit, peculium quasi Castrense tribui exemplo ipsorum Iudicum: nempe quia (quod & clarius dicitur *l. 6. inf. de iis quæ administr.* & *l. vnic. inf. si prouinc. Rect.*) Adsessores Administrantium socii atque participes sunt, & quædam eorum portio videntur: de quo ad *eas leges.*

Licitorum porro & *honestorum lucrorum* numero *h. l.* sunt salaria, quæ sane de publico Adsessores accipiebant, de quo videndus *tit. Cod. Iust. de annonis & capit. Administrantium, & eorum Adsessorum:* quamquam serius id factum, vt Adsessores in ærarium

rium referrentur, ſeu in Commentarium Principis inter eos, qui ſalarium de publico ferebant: Nam Auguſtus, qui primus Præſidibus prouinciarum ſalaria de publico conſtituerat, teſte Dione *lib.* 53. de Adſeſſoribus tamen ſeu Conſiliariis nihil cauerat: ipſi quippe Magiſtratus ſalaria Adſeſſoribus præſtabant. Verum a Peſcennio Nigro primum addita ſunt Conſiliariis ſalaria, ne eos grauarent, quibus adſidebant, addita hac ratione, *Iudicem nec debere dare, nec accipere:* teſte Spartiano *in eius vita c.*7. Quod ius num Iuriſconſultorum noſtrorum, Papiniani, Vlpiani, Pauli temporibus, id eſt, ſub Antonino Caracalla, paulo poſt Peſcennium obtinuerit, ambigi video. Cuiacius putat, Burgius *1. Elector.* 9. negat, qui prolixe hoc tractat: manſitque id interfecto quamuis Peſcennio, vt alia illius, vt fidem facit Papinianus (qui per ea ipſa tempora ſub Seuero & Antonino Impp. ſcribebat) *in l.* 4. & 6. *D. de Offic. Adſeſſor.* Itaque quod Lampridius *in Alexandr. Seuero cap.* 46. ait: *Alexandrum Seuerum Adſeſſoribus ſalaria inſtituiſſe*; non ita accipi oportet, quaſi Lampridius exiſtimauerit, Alexandrum primum ſalaria Adſeſſoribus conſtituiſſe, verum *inſtituendi* verbo, pro *conſtituendi*, Lampridius vſus videtur. Neque enim Lampridium erraſſe facile inducor: De hac tamen re plenius videndus Burgius *1. Elector.* 9. (a)

(a) *PETRVS BVRGIVS Elector. I.* 9.
Plerique magiſtratus *adſeſſorum* ſolatium requirunt. *Adſeſſores* autem, ſeu *Conſiliarii*, ſeu *Comites*, (ita enim multis Pandectarum locis dicuntur) Iuris ſtudioſi ſeu *Iuriſconſulti* erant auctore Paullo in *leg.* 1. *D. de off. adſeſſor.* & *leg.* 1. *D. de var. & extraordinar. cog.* Sic Celſus dicitur in conſilio fuiſſe Duceni Veri Conſulis, *l.* 29. *D. de leg.* 2. & Vlpianus & Paullus in conſilio Papiniani Præfecti Prætorio apud Spartianum & Lampridium. Vt innuit *L.* 40. *D de reb. cred.* Vlpianus quoque ſe Prætori alicui adſediſſe teſtatur, *l.* 9. §. 3. verſ. *ſed ex facto, D. quod metus cauſſa.* In prouinciis autem adſeſſores ſumebantur, vel etiam ex vrbe in prouincias deducebantur. Poſtea autem prouincialibus adſeſſura in prouincia ſua interdicta eſt, vt auctor eſt Spartianus in *Peſcennio Nigro c.* 7. *Huius,* inquit, *illud fuit, vt nemo adſideret in prouincia ſua:* ſcilicet vltra quatuor menſes. Et ita *conſtitutionum* verbum de conſtitutione Peſcennii, quæ (vt veriſimile eſt) ab imperatoribus, qui poſt eius tyrannidem rerum potiti ſunt, comprobata & confirmata eſt, accipiendum videtur in *l.* 37. *D. ex quib. cauſ. maior.* quod ius etiam comprobatum eſt ab Arcadio & Honorio *l.* 1. *Cod. Theod. de adſeſſ.* Deinde etiam a Theodoſio & Valentiniano *l.* 10. *Cod. Iuſt. eod. tit.* In qua *l.* hæc verba, *conſtitutiones antiquas*, ad Peſcennii conſtitutionem a ſubſequentibus imperatoribus confirmatam videntur referenda; hæc autem, *diuorum retro principum*, ad conſtitutionem Arcadii atque Honorii. Adſeſſoribus vero *ſalaria* a magiſtratibus ipſis olim præſtabantur. Primum autem (vt Spartianus tradit *in ei. vit. d. c.* 7.) a Peſcennio addita ſunt conſiliariis ſalaria, ne eos grauarent, quibus adſidebant: dicebatque Peſcennius: *iudicem nec dare debere, nec accipere.* Hoc tamen ius tunc non obtinuit, vt ex ſequentibus manifeſtum fiet. Itaque ex conſtitutione Antonini Pii dicuntur iuris ſtudioſi, ſeu adſeſſores ſalaria petere poſſe; ſibi ſcilicet a magiſtratibus, quibus adminiſtrationis tempore adſederunt, promiſſa *d. l.* 4. *D. de var. & extraordinar. cog. l.* 1. §. *ſed & ſi comites* 8. *eod. tit.* Et ſecundum hoc adſeſſorum ſalarium exceptorum mercedi comparatur, *l.* 19. § *vlt. D. locat.* & mercedibus profeſſorum *d.* §. *ſed & ſi comites* 8. Quæ ſcilicet diuerſæ ſunt a ſalariis; & ab iis diſtinguuntur, *l.* 6. *Cod. de Profeſſ.* & illo Auguſtini loco *Lib. I. Confeſſion.* vbi de Profeſſoribus agit, *cum hoc*, inquit, *publice in foro ageretur conſpectu legum, ſupra mercedem ſalaria decernentium.* Mercedes enim a ſingulis: ſalaria autem de publico præſtabantur Profeſſoribus: vt in *l.* 4. *D. de decret. ab ord. fac.* & apud Caſſiodorum & Symmachum. Honoris tamen cauſſa etiam id, quod conſiliariis ſuis a magiſtratibus præſtabatur, *ſalarium*, non merces dicebatur; vt & quod Aduocatis, *honorarium.* Sane etiam in *d.* §. *ſed & ſi comites* 8. & *d. l.* 4. fruſtra, inepteque quæreretur, vtrum ſalaria, quæ ex ærario, vel fiſco adſeſſores conſequerentur, peti poſſent. Nec enim ea mercedis loco habenda quiſquam dixerit. Quæ tamen vnica dubitandi ratio eſt iis duobus locis. Aut certe (quod abſurdiſſimum eſt) eadem ratione magiſtratus mercenarii habendi eſſent: cum & eis ſalaria ſeu annonæ præſtentur: vt patet ex *Tit. Cod. de annon. & capit.* Superiorem autem ſententiam valde confirmat *d. l.* 4. in qua, cum fiat mentio conſtitutionis Pii (qui longe ante Peſcennium imperauit) apparet, quæ de adſeſſorum ſalariis dicuntur in *ſupra dict. legib.* de iis intelligenda, quæ ab ipſis magiſtratibus eis præſtabantur. Et de eiuſmodi etiam ſalariis eſt accipiendum Papiniani reſponſum in *l.* 4. *D. de off. adſeſſ.* quod citatur *in d. l.* 19. §. *vlt. D. locat.* eiuſque reſponſi hæc eſt ratio: quia qui operas ſuas ad certum tempus locauit, totius temporis mercedem petere poteſt, ſi per eum non ſteterit, quo minus eas præſtaret, *l.* 38. *D. locat.* Quod autem in mercede veluti exceptorum iuris eſt: idem & ad honoraria aduocatorum porrigitur, *d. l.* 38. *D. in fin.* & ad ſalaria adſeſſorum *d. l.* 4. & *d. l.* 19. §. *vlt* Sic & in aliis cauſis mercedes veluti profeſſorum, & honoraria aduocatorum, & ſalaria adſeſſorum, eiuſdem iuris cenſentur, vt in *d. l.* 1. *D. de var. & extraord. cognit.* *Præſtitutum* autem *legatis tempus* dicitur in *d. l.* 4. quod ſcilicet ab imperatoribus præſtitutum eſt. Hæc enim erat inter Proconſules, & Legatos Cæſaris differentia: quod Proconſulatus annuus erat (vt notum eſt ex variis auctoribus Præſidatus autem pro Cæſarum arbitrio, modo breuior, modo longior; vt patet ex Dionis *lib.* 53. Tandem vero prouinciis omnibus ad Cæſarum curam reuocatis, vt Proconſulatus, ita & Præſidatus plerumque annuus fuit, vt patet ex Præſidatus formula apud Caſſiodorum. Nec vnquam obtinuit, & in legis vigorem tranſiit, quod Auguſto ſuadet Mecænas apud Dionem *lib.* 52. ne breuiores triennio Proconſulatus, aut Præſidatus eſſe patiatur: nec quod ad Marcum & Commodum ſcripſiſſe Peſcennium, refert Spartianus, vt *nulli ante quinquennium ſuccederetur prouinciæ Præſidi ſiue Legato ſiue Proconſuli.* Sed ad rem. Olim igitur a Præſidibus ipſis ſalaria adſeſſoribus præſtabantur. Poſtea autem, vt Lampridius auctor eſt *in vit. Seuer. c* 46. *pr.* adſeſſoribus ſalaria inſtituit Alexander Seuerus. Quam Alexandri conſtitutionem ignorauit Papinianus auctor ad *d. l.* 4. cum Caracallæ facinore ſublatus ſit. Ignorauit & Vlpianus auctor *d. l.* 19. *D. locat.* & *d. l.* 1. *D. de var. & extraord. cognit.* & Paullus auctor *d. l.* 4. *eod. tit.* vterque enim, & Vlpianus & Paullus ſcripſerunt imperante Caracalla. Vnde paſſim in eorum libris reperias: *& ita imperator noſter cum diuo patre ſuo reſcripſit.* Nec obſtat *L. vlt. D. de off. adſeſſ.* in qua Papinianus *publici ſalarii* meminit. Nec enim ibi *ſalarium publicum* accipiendum eſt de ſolatiis & annonis, quæ iis præſtabantur, qui in ærarii, vel fiſci commentarium relati erant; ſed de ſalario a ciuitatibus præſtari ſolito. Sic & *publici* appellatio ad ciuitates plerumque refertur, quæ & *reſpublicæ* etiam dicuntur. Ea igitur eſt Papiniani in ea lege ſententia: ius, quod obtinebat, ne quis in prouincia ſua adſideret, ad conſiliarios curatorum ciuitatis non pertinere, quia publico ſalario non fruuntur, id eſt, nulla commoda capiunt a ciuitate, cuius curatori adſident. Vix autem quiſquam ſine commodorum ſpe e municipio ſuo in alienam ciuitatem conſilii præſtandi cauſſa elici poſſit. Quaſi diceret Papinianus (cuius plerumque rationes grauitate, breuitateque ſimul inſignes ſunt) ius, quo vetantur prouinciales in ſua prouincia adſidere, in Præſidum adſeſſoribus locum habere; quia facile ſit prouinciarum rectoribus ex aliena prouincia conſiliorum participes ſibi adſciſcere, cum eis ſalaria præſtent. Idem autem non eſſe dicendum in adſeſſoribus eorum, qui municipales honores gerunt, veluti curatorum Reip. quia nec ab ipſis curatoribus, nec de publico ſeu a ciuitatibus, quarum curatores ſunt, adſeſſores commoda vlla conſequuntur. Hinc fit, vt municeps curatori ciuitatis ſuæ poſſit adſidere. Dixi autem *de publico*, quia ciuitates quibuſdam ſalaria erogabant, vt ſupra oſtendi ex *l.* 4. *D. de decr. ab ord. fac.* Sane in hac cauſſa æquius eſſet, ſi qua ſalaria adſeſſores curatorum Reipubl. haberent, ea de publico ſeu a ciuitatibus præſtari, quam a curatoribus ipſis, quibus eiuſmodi officium oneri potius eſt, quam honori. Non igitur nota fuit Vlpiano & Paullo Alexandri conſtitutio, qua ſalaria adſeſſoribus inſtituta ſunt. Poſterioribus autem ICtis nota fuit: vt Modeſtino, qui ad Gordiani tempora peruenit, vt indicat *l.* 5. *Cod. ad exhib.* & Hermogeniano, qui ad Diocletiani tempora peruenit, vt patet ex Codice Hermogeniano. Qua ratione Modeſtinus in *l.* 32. *D. ex quib. cauſſ. maior.* proponit legatorum Cæſaris, ſeu Præſidum comites, ſiue adſeſſores in commentarium principis referri ſolitos. Nam quod de ærario dicit, referendum eſt ad Proconſules Legatosque eorum: ita vt Proconſules & Legati eorum in ærarium Reip. Præſides & comites eorum, itemque Procuratores Cæſaris in Commentarium fiſci deferrentur. Proconſulares enim prouinciæ ad populi, præſidiales ad principis curam pertinebant; & ærarium populi fiſcus principis erat. Simili quoque ratione Hermogenianus, *l.* 41. §. 1. *D. de excuſ. tut.* proponit Comites intra ſtatutum numerum, ſcilicet ex quo in commentarium fiſci relati erant, & annonas a principe conſequebantur. Certa enim

enim debet esse annonarum ratio; certus personarum, quibus præstantur, & definitus numerus, ne expensæ publicæ in immensum excrescant. Hinc fit, vt in notitia subiecta, *l. 1. Cod. de off. Præf. Præt. Afr.* adsessor vnus ducibus, eique certa pecunia pro annonis & capitu tribuatur. Ex eo autem, quod post Alexandri constitutionem salaria adsessores a principe, non etiam a Præsidibus consequebantur, hoc ius sequitur: vt Reipubl. non sui commodi caussa abesse intelligantur, ideoque in integrum restituantur *d. l. 32.* & a publicis muneribus excusentur: vt a tutela, *d. l. 41. §. 1.* quod non obtinet in iis, qui mercedem, non etiam annonas percipiunt. Nec enim iis restitutio competit, cum sui commodi, non etiam Reipubl. caussa abesse intelligantur, *l. 36. D. ex quib. caus. mai.* Tales erant *exceptores*, qui notis scribebant acta Præsidum, *l. 33. eod. tit.* Sic in *d. l. 19. §. vlt.* proponitur exceptor quidam Antonio Aquilæ (Præsidi forte) operas suas locasse. *Exceptores* igitur *mercenarii* erant, nec vllas a fisco annonas accipiebant, *l. 5. Cod. de numerar.* Exceptorum tamen scholæ a Iustiniano tribuuntur in notitia subiecta *l. c. Cod. de off. Præf. Præt. Afr.* Nec ei, quod dixi, exceptoribus annonas non præstari, aduertatur, quod apud Plinium proponitur *Lib. IV. ep. 12.* Scribæ quæstorio salarium ex ærario præstitum. Scribæ enim quæstorii diuersi sunt ab exceptoribus. Illi rationes quæstorias scribebant, & tractabant, erantque ex cohorte rectoris prouinciæ, & eorum frequens mentio fit in veteribus inscriptionibus; Exceptores autem acta Præsidum excipiebant, vixque cohortalem militiam sustinebant, vt ait *d. l. 5. Cod. de numerar.* & proinde nullas a fisco consequebantur annonas. Quoniam tamen ministrabant Præsidibus, vt & alia officia, in officio Præsidis, & inter Cohortalinos, licet improprie, annumerantur, in *Notitia seu Breuiario Romani imperii.*

DESIDERIVS HERALDVS de Rer. iudicat. auctor. Lib. I. cap. 8.

Assumebantur *adsessores* a magistratibus e iurisperitorum ordine, qui ius sibi, quod sæpius ignorabant, suggererent, quod eleganter notat Iosephus libro *contra Appionem 2.* vbi differit, quanta esset inter Hebræos, & alios populos differentia, ad hanc rem quod attinet. Locus exscribendus est: Κάλλιστον, καὶ ἀναγκαιότατον ἀπέδειξε παιδευμάτων τὸν νόμον, οὐκ εἰσάπαξ ἀκροασαμένους, οὐδὲ δὶς, ἢ πολλάκις, ἀλλ' ἑκάστης ἑβδομάδος τῶν ἔργων ἀφεμένους ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν τοῦ νόμου ἐκέλευσε συλλέγεσθαι, καὶ τοῦτον ἀκριβῶς ἐκμανθάνειν. οἱ δὴ πάντες οἱ νομοθέται ἐοίκασι παραλιπεῖν, καὶ τοσοῦτον οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἀπέχουσι τοῦ κατὰ τοὺς οἰκείους ζῆν νόμους, ὥστε σχεδὸν αὐτοὺς οὐδ' ἴσασιν, ἀλλ' ὅταν ἐξαμάρτωσι, τότε παρ' ἄλλων μανθάνουσιν ὅτι τὸν νόμον παραβεβήκασιν· οἵτε τὰς μεγίστας, καὶ κυριωτάτας ἀρχὰς διοικοῦντες ὁμολογοῦσι τὴν ἄγνοιαν. ἐπιστάτας γὰρ παρακαθίσανται τῆς τῶν πραγμάτων οἰκονομίας, τοὺς ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν νόμων ὑπισχνουμένους. ἡμῶν δ' ὁντιν' οὖν εἴτις ἔροιτο τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντα, ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. *Legislator noster optimam ac maxime necessariam ducens legum cognitionem iussit coire nos, & congregari, non semel, aut bis, aut sæpius, sed septimo quoque die, operibus omnibus relictis, ad audiendam legis lectionem, vt quisque eam accurate discat; quod a ceteris omnibus legislatoribus video prætermissum. Ad ceteros autem populos quod attinet, tantum abest, vt plures eorum ex præscripto legum vitam instituant, quin eas ne sciunt quidem, & postquam deliquerunt, aut in iure errarunt, tunc ab aliis monendi sunt, in legem se offendisse. Sed nec ii ipsi qui summos magistratus gerunt, ignorantiam suam confiteri verentur. Adsciscunt enim sibi homines legum peritiam confitentes, quibus rerum iudicialium administrationem mandant. Nostrorum autem hominum aliquem, si quis de nostris legibus interroget, citius de iis responderit, quam de suo nomine.* Argumentum, quo vtebatur Iosephus, vt efficeret, apud ceteras gentes paucos reperiri, qui legum notitiam haberent, quia magistratus ipsi ignorantiam suam profitebantur, cum adsessores sibi adsumerent, quorum ex consilio omnia facerent in iudiciis, est fortissimum; atque ea machina magistratuum Romanorum, Prætorum, Præsidum, Proconsulum & similium ignorantiam pulsabat. Ignorantiam dico iuris ordinarii: nam quæ ad magistratus sui vim, & administrationem pertinebant, ea nec ignorabant, nec ignorare debebant. Iuris ordinarii scientiam non profitebantur; si qui reperiebantur ea scientia præditi, facile patiebatur Pop. Roman. facile patiebantur postea Principes; sed cum eos diligerent, velut reipublicæ villicos, quod ait Cicero alicubi, virtutem tantum & innocentiam ab iis exigebant. Cum essent igitur sæpius viri militares, aut principis ministri negotiis publicis occupati, πολλαῖς περιεχόμενοι φροντίσιν, ἃς ὑφ' ἡμῖν ἔχουσιν, dicebat Iustinianus *Nouell. 82. multis vndique curis, quas circa nos sustinent, impliciti,* adsessores assumebant, qui ius sibi suggererent, τὰ ἐκ τῶν νόμων τοῖς ἄρχουσιν ὑφηγουμένους, καὶ τὰς ἀσχολίας ἀναπληροῦντας αὐτῶν, ait ibidem Iustinianus: *qui legum placita magistratibus suggererent, & quod non poterant per occupationes consequi, supplerent;* imo & quorum periculo ipsi ius dicerent.

De dolo igitur tenebatur magistratus, non de imperitia iuris, quæ illius adsessori nocebat, non ipsi magistratui, *l. 2. D. quod quisque iur.* Nam quod vir iuris doctrina instructissimus Antonius Faber tollenda existimabat verba ista ex ea lege, *sed ipsi assessori*, non possum ei assentiri. *Atqui verba edicti alium non coërcent, quam qui ius iniquum statuit, vel impetrauit, quorum neutrum de assessore dici potest*, inquit ille. Sane quoniam magistratus nonnisi de assessoris consilio pronuntiat, assessor videtur ipse pronuntiare; denique quod in alterius persona æquum esse credidit, id in sua quoque ipsius persona valere pati debet; quæ est edicti ratio. Atque hic vetus verbum locum habet, ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. Atque id satis significat Vlp. *l. 1. in princ. eod. tit.* his verbis: *quis enim aspernabitur idem iudex sibi dici quod ipse aliis dixit*, VEL DICI EFFECIT? Nullius item momenti est, quod idem vir doctus addit, legem non loqui de dolo adsessoris, sed de imprudentia tantum. Nam imprudentia etiam in iudice coërcetur, quod dicebamus supra. Cum igitur adsessores essent iuris studiosi, *L. 1. D. de off. adsess.* & scientiam iuris præ se ferrent, ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν νόμων ὑπισχνούμενοι, inquit Iosephus, eam præstare tenebantur, non ipsi magistratus, qui eos ibi sociabant consiliorum participes, *L. 1. Cod. eod.* Atque iis de suo salaria olim magistratus dabant, antequam Pescennius Niger auctor esset, vt de publico iis darentur salaria, ne eos grauarent, quibus assidebant, inquit Ælius Spartianus: quod & Alexander Seuerus postea secutus est, quamuis existimaret, *eos esse promouendos, qui per se rempublicam gerere possent, non per adsessores, addens militares suos habere administrationes: habere literatos; & ideo vnum quemque agere debere, quod nosset;* quod ait Lampridius, *in eius vita c. 46.* Non probabat igitur sapientissimus Imperator iudicandi munus iis permitti, qui iuris, & iudiciorum imperiti, aliorum consilio regerentur, & regerent, non dico, quorum consilio opus haberent. Nam peritissimi quique & prudentissimi aliorum ope, & consilio subleuantur; quare Vlpianum, & Paullum in Præfecti Prætorio Papiniani consilio fuisse Spartianus & Lampridius scribunt; sed nolebat eos nihil per se scire, & propter imperitiam cogi assessores assumere sibi, ἐπιστάτας τῆς τῶν πραγμάτων οἰκονομίας, quod exprobrabat Iosephus.

Quod autem institutum erat ab Alexandro, id alios Imperatores sequutos non esse, ostendunt tum verba Novell. 82 supra a nobis exscripta, tum *L. 1. Cod. de adsess.* vbi Diocletianus & Maximianus statuunt, *studiorum laborem mereri, vt qui in publicis administrationibus constituti sociari sibi consiliorum participes cupiant, spe præmiorum atque honorificentia sua prouocent eos, quorum prudentiam sibi necessariam esse putant, non metu terribili, & necessitate incongrua libertati.* Vbi *honorificentiam* interpretor munificentiam, vt ita expresserint φιλοτιμίαν, qua passim vtebantur hoc sensu; vt in Nouellis & alibi. Quare B. Augustinus *Lib. 8. Confess. cap. 6. Mecum erat Alipius otiosus ab opere iurisperitorum post assessionem tertiam, expectans quibus iterum consilia venderet.* Tandem autem annonæ iis attributæ, *l. vn. Cod. de ann. & cap. adm. & eor. adsess.* & *Nouell. 17. de mand. Princ. c. 5. §. 2.*

Cum igitur ii ius magistratibus suggererent, qui legum peritiam præ se non ferebant, ideo si quid per imprudentiam, & ignorantiam iuris perperam erat iudicatum, imputabatur id non magistratui, sed eius adsessori, vt in eum locus esset edicto Prætoris, *Quod quisque iuris.* Nam etsi priuati erant, nec ius dicebant, ab eorum tamen sententia vix, ac ne vix quidem magistratus recedebant; quod clare significat idem B. Augustinus *Lib. 6. eiusdem operis cap. 10.* his verbis: *Tentata est quoque eius indoles, non solum illecebra cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romæ assidebat Comiti largitionum Italicarum. Erat eo tempore potentissimus Senator, cuius & beneficiis obstricti multi, & terrori subditi erant. Voluit sibi licere nescio quid, ex more potentiæ suæ, quod esset per leges illicitum. Restitit Alipius. Promissum est præmium. Irrisit animo. Pretentæ minæ. Calcauit, mirantibus omnibus, inusitatam animam, quæ hominem tantum, & innumerabilibus præstandi, nocendique modis ingenti fama celebratum, vel amicum non optaret, vel non formidaret inimicum. Ipse autem iudex, cui consiliarius erat, quamuis & ipse fieri nollet, non tamen aperte recusabat; sed in istum caussam transferens, ab eo se non permitti asserebat, quia & reuera, si ipse faceret, iste discederet.* Ergo etsi priuati erant, vt ne libellis quidem, cum abesset magistratus, possent subscribere, nec eodem absente caussas audire, *l. 2. l. 13. l. penult. C. de adsess.* multum tamen poterant, siquidem ex eorum suggestione ius dicebat magistratus: quare & eorum periculo, si magistratus legum scientiam præ se non ferrent. Nam si magistratus ipsi iuris erant periti, sententia contra sacras constitutiones dicta ipsis etiam nocebat, non solum assessoribus aut Consiliariis. Quare ait *d. l. 2.*

d. l. 2. Si adsessoris imprudentia ius aliter dictum sit. Potest enim eo casu fieri, vt non adsessoris imprudentia ius dicatur, sed imprudentia ipsius magistratus. Sed ad rem.

Etsi igitur adsessor non ius dicebat, nec pronunciabat, quoniam tamen de eius consilio ius dicebatur, sententia contra ius dicta ei nocebat. Nam quanquam priuatus esset, in statuendo tamen non erat minimi momenti eius sententia, imo erat summa, & quam magistratus iuris ignarus vt plurimum, vel pene semper sequebatur. Quare & quinquaginta dies post depositam administrationem in prouincia residere tenebantur, quemadmodum summi quique magistratus, *L. 3. C. de adsess. & domest.* Quo pene iure ipsos etiam Athenienses vsos video. De Archonte enim, & Polemarcho scribit hoc *Aristoteles apud Harpocrationem*: Λαμβάνουσι δὲ παρέδρους, ὅτε Ἄρχων καὶ ὁ Πολέμαρχος, δύο ἑκάτερος, οὓς ἂν βούληται. καὶ οὗτος δοκιμάζονται ἐν τῷ δικαστηρίῳ πρὶν παρεδρεύειν, καὶ εὐθύνας διδόασιν, ἐπὰν παρεδρεύωσιν. Addendum, καὶ ὁ βασιλεὺς ex Polluce, & ex Demosthene *contra Neæram.* Nam Rex sacrorum suos etiam habebat adsessores, vel suum adsessorem. Quandoque enim vnum tantum adsessorem fuisse adscitum ab Archonte colligi videtur ex Demosthene *orat. ead.* vbi etiam caussam reddit, quare Archontes adsessores quandoque sibi adsumpserint, iure Romano plane consentaneam, nempe magistratuum imperitiam, vnde colligitur, & id ipsum ostendit Demosthenes *eodem loco*, non semper, neque necessario fuisse adsessores ab Archontibus adscitos. Verba Demosthenis sunt: λέγων ὅτι διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πραγμάτων, καὶ τὴν ἀκακίαν τὴν ἑαυτοῦ, τοῦτον πάρεδρον ποιήσαιτο, ἵνα διοικήσῃ τὴν ἀρχήν, ὡς εὔνουν ὄντα. *Propter imperitiam rerum dicens, suamque simplicitatem, istum adsessorem sibi adsciuisse tanquam beneuolum, vt is magistratum administraret.* Quare & filius patrem quandoque adsumebat sibi adsessorem. Demosthenes *contra Midiam*: καὶ κατεχειροτονήσατ' αὐτοῦ παρεδρεύοντος ἄρχοντι τῷ υἱῷ, ὅτι θέαν τινὸς καταλαμβάνοντος ἥψατο, ἐξείργων ἐκ τοῦ θεάτρου. *Eumque filio suo tum pretori adsidentem condemnastis, quod quendam qui inspectantis locum occuparat, prehensum theatro exegisset.* Vlpianus in hæc verba, παρεδρεύοντος ἄρχοντι τῷ υἱῷ. Συμπονοῦντος, inquit, καὶ συμπαρόντος τῷ παιδὶ, μήπω τι ὡς νέος ἁμάρτῃ κατὰ τὴν ἀρχήν. πάρεδροι γὰρ ἐδίδοντο τοῖς νεωτέροις οἱ νῦν καλούμενοι σύγκαθεδροι. ἐπειδὰν γὰρ ὁ ἄρχων πάσας τὰς ὀρφανικὰς, καὶ κληρικὰς ἐδίκαζεν, ἐνίοτε δὲ διὰ τὴν ἡλικίαν ἀπείρως εἶχε τοῦ διακρίνειν, ἐδίδοτο αὐτῷ πάρεδρος ὁ συνδικάζων. *Cum adesset filio, & eum adiuuaret, ne quid homo adolescens in pretura delinqueret. Adsessores enim dabantur iunioribus, qui nunc* συγκάθεδροι *dicuntur. Nam cum pretor siue Archon de omnibus pupillaribus, & hereditariis caussis cognosceret, atque interdum per ætatem diiudicandi peritiam non haberet, dabatur ei adsessor, qui iudicando eum adiuuaret.*

Quod ait eo loco Vlpianus Demosthenis scholiastes, datos iunioribus Archontibus παρέδρους, qui eos iuuarent, non omni ex parte verum est. Neque enim vlli dati sunt iis adsessores, sed ab iis adsciti, quum libitum est; quod vel locus ille Demosthenis *contra Neæram*, a nobis modo allatus, satis demonstrat. Quare & expellere eos poterant & exauctorare, quum iis placebat. Demosthenes *eadem oratione*: ὡς δὲ κατέβη ἐξ Ἀρείου πάγου ὁ Θεογένης, εὐθὺς τήν τε ἄνθρωπον τὴν παῖδα ταύτης Νεαίρας θυγατέρα ἐκβάλλει ἐκ τῆς οἰκίας, τόν τε Στέφανον τὸν ἐξαπατήσαντα αὐτὸν τοῦτον ἀπελαύνει ἀπὸ τοῦ συνεδρίου. *Vt vero ex Areopago descendit Theagenes, statim & mulierem Neeræ filiam domo expellit, & Stephanum, a quo deceptus fuerat, consessu mouet.* Quo iure vtebantur & Romani. Nam adsessor a magistratu, cui adsidebat, capiebatur & optabatur, siue vt loquitur *l. 1. C. D. de adsessor.* particeps consilii sociabatur; vt *l. 12. eod. tit.* adiungebatur; & expellebatur, quum ei videbatur, *Nouell. 17 de mandat. c. 5. §. 2.* Dicit eodem loco Vlpianus eos ipsius tempore συγκαθέδρους fuisse appellatos, nempe a græcis, qui adsessores magistratuum Romanorum ita appellabant: atque sic appellantur a Modestino, *l. οὐ μόνον, 17. D. de excusat.* Glossæ optimæ, συγκάθεδρος, *adsessor.* συγκαθέζομαι, *adsideo, consideo.* Nempe erant *Consiliarii & in consilio.* Nam adsessor & Consiliarius idem est. Quare *Consiliarii Principis* dicebantur etiam *Principis adsessores.* Ergo πάρεδροι magistratuum Atheniensium erant veluti adsessores & consiliarii magistratuum Romanorum. In multis tamen differebant. Nam paredri magistratuum Atheniensium erant quasi magistratus, & multo verius pars magistratus, quam adsessores, quomodo appellabantur. Quare παρέδρου munus ἀρχὴν appellabat Demosthenes *contra Neæram*: καὶ τὴν ἀρχὴν παρ' αὐτοῦ πριάμενος πάρεδρος γενόμενος. Et alio loco a nobis supra exscripto dicebat πάρεδρον ἀρχὴν διοικῆσαι. Quare & adibatur quandoque πάρεδρος pro Archonte. Demosthenes *contra Theocrinem*: προσκαλεσάμενος τὸν Πολύευκτον, ἀποφέρει γραφὴν κατ' αὐτοῦ κακώσεως, πρὸς τὸν ἄρχοντα, καὶ δίδωσι πρώτην λῆξιν Μνησαρχίδῃ τῷ παρέδρῳ. *Arcessit Polyeuctum male tractationis, accusationis libello pretori oblato, primaque sortitione data Mnesarchiadæ assessori.* Sed & idem πάρεδρος poterat multare τοὺς ἀκοσμοῦντας, & petulantiam eorum, qui apud se agebant, vel coram ipso immodeste se gerebant, coercere; quam ad rem ὑπηρέται, apparitores & seruientes, vt nos loquimur, parebant. Demosthenes *in Midiana*, vbi is, qui a paredro ipso pulsatus erat in theatro, & e loco vbi sedebat excitatus, ita conqueritur: εἰ κατελάμβανον, ἄνθρωπε, θέαν, εἰ μὴ τοῖς κηρύγμασιν, ὡς σύ με φῄς, ἐπειθόμην, τίνος ἐκ τῶν νόμων εἶ κύριος, καὶ ὁ ἄρχων αὐτός; τοῖς ὑπηρέταις ἐξείργειν εἰπεῖν, οὐκ αὐτὸς τύπτειν, οὐδ' οὕτω πείθομαι ἐπιβολὴν ἐπιβάλλειν. πάντα μᾶλλον, πλὴν αὐτὸς ἅψασθαι τῇ χειρί. *Heus tu, si occupaui locum; si (id quod tu mihi obiicis) preconiis non parui, quid tibi, atque adeo ipsi Pretori leges licere volunt? vt ministris & apparitoribus eiicere me iubeas, non autem verberes. Si ne sic quidem pareo; vt multam mihi dicas, & quidlibet agas, modo ne manu me attingas.* Cum igitur tanta esset παρέδρου potestas, etsi is ab Archonte capiebatur, muneri tamen suo immittere se non poterat, nisi δοκιμασθεὶς, probatione morum in iudicio facta, quod docet Aristoteles apud Harpocrationem, loco supra citato.

Vt autem ad magistratuum Romanorum Assessores reuertamur, cum ii iuris scientiam profiterentur, si ea in re peccabant, magistratibus, qui eandem scientiam non profitebantur, id non erat fraudi, sed assessoribus ipsis, quorum periculo ius dicebant; quare nec ex eo litem suam faciebant, sed ex dolo tantum. Sed nec ipsi assessores, vt opinor, cum ipsi ius non dicerent; verum sententia, quæ per imprudentiam & ignorantiam iuris contra sacras constitutiones dicta erat, habebatur nulla; non autem si simpliciter in iure erratum esset. Neque etiam omnis error iuris castigabatur, aut sententiam faciebat nullam, sed qua de legibus ipsis, & aduersus leges pronunciatum erat, vt dicebamus supra.

SCIPION. GENTILIS Origin. ad Pandect. libr. singul. cap. dimissor. Liter.

Modestinus libro singulari de Præscriptionibus, *l. dimissoriæ 106. D. de verbor. sign. Dimissoriæ lit ræ dicuntur, quæ vulgo Apostoli dicuntur. Dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.* Sic & Apostoli (vox Liuio vsurpata) ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν. Ex qua voce manauit opinor illa nostra, qua cursum veredariorum significamus, *Posta*, illaque vulgaris locutio, qua dicimus mittere aliquem *a posta*, id est, cum expressis mandatis. Nam & epistola interdum mandatum significat, vt apud Platonem *in Timæo*, μεμνημένοι γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς ἐπιστολῆς. Huiusmodi literis autem siue Apostolis conscribendis & mittendis *Adsessores* olim præfuisse, recte notant interpretes, *l. 1. D. de offic. adsess.* qui adsessores iidem & consiliarii dicebantur. Paulus, *l. 5. D. eod. Consiliarii eo tempore, quo adsident*; prorsus vt Homerus λ. ω v. 650.

μή τις Ἀχαιῶν
Ἐνθάδ' ἐπέλθῃσιν βουληφόρος, οἵτε μοι αἰεὶ
Βουλὰς βουλεύουσι παρήμενοι, ἣ θέμις ἐστί.

ne quis Achiuorum
Huc adueniat consiliarius, qui mecum assidue
Consilia conferunt assidentes, vt fas est.

Hinc *adsessus* pro *consilio* ponitur, teste Fulgentio. Propertius, *lib. 4. el. 11. v. 50.*

Turpior adsessu non erit illa meo.

Sed vsum quidem Adsessorum, vt turpissimum, & legum inscitiæ indicem valide in Græcis ac Romanis præsidibus vituperat Flau. Iosephus *contra Appionem lib. 2. Nostrorum vero, inquit, si quis leges interrogetur, facilius quam nomen suum recitet.* Præclare! Cui gemina de ineruditis iudicibus tradit Imp. Iustinianus *Nou. 82.* cuius illa verba digna, quæ non ibi solum legantur, *in proœm.* Πῶς οὐ μέγιστον τοῦτο ἐλάττωμα πολιτείας ἂν εἴη, τὸ μὴ τοῖς αὐτόθεν τὸ πρακτέον ἐπισταμένοις παραδοῦναι τὰς δίκας, ἀλλ' ἐᾶν αὐτοὺς ζητεῖν ἑτέρους παρ' ὧν ἔξεστι μανθάνειν ἅπερ αὐτοὺς ἐν τῷ κρίνειν φθέγγεσθαι δεῖ. *Quomodo non maximum vitium erit reipublicæ, non eis, qui ex se quod agendum sit, sciant, literas tradere, sed sinere eos quærere alios, a quibus liceat discere, quæ ipsos in iudicando eloqui decet.* Cui oppido quam similis illa sententia C. Marii de imperitis ducibus apud *Sallustium in Iugurtha c. 85. Vt in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorem sui officii. Ita plerumque euenit, vt quem vos imperare iussistis, is sibi imperatorem alium quærat.*

DE

P.70. *De* DOMESTICIS *&* CANCELLARIIS *Iudicum, deque eorum Electione, & Flagitiis ipsorum, vt & Iudicum, per eos detegendis.*

III. (a) Iidem AA. Asclepiodoto PF. P. (b)

NVLLVS Iudicum (c) ad prouinciam (d) sibi *commissam* quenquam secum (e) ducere audeat, cui (f) *Domestici* vel *Cancellarii* nomen imponat, nec profectum ad se vndecunque suscipiat, ne famæ nota cum bonorum publicatione plectatur: Periculo enim Primatum (g) Officii Cancellarios, sub fide gestorum (h) electos, (i) Iudicibus applicari (k) iubemus, ita vt post (l) depositam administrationem, per (m) continuum triennium nec militiam deserant, & Prouincialibus præsentiam sui exhibeant, quo volentibus sit accusandi eos facilitas: (n) Si enim idonea causa exegerit, ad detegenda Iudicis flagitia, & Quæstioni eos subdi oportet, &c. Dat. pridie Kal. Iun. (o) Constantinopoli, Asclepiodoto & Mariniano VV. CC. Coss. [423.]

INTERPRETATIO. *Omnes Iudices euidenter agnoscant, nullum in prouinciam* (p) *sibi commissam, de eadem, de qua venit, prouincia, vel alia regione, sibi Cancellarium, aut Domesticum fortasse* (q) *coniungere, nisi qui ei publice fuerit* ciuium electione *deputatus, Ita vt postquam* (r) *fuerit Iudex ille remotus, is qui Consiliarii* (s) *vel Domestici gessit officium*, triennio (t) *sub alio Iudice de prouincia non discedat, vt si quis accusator fortasse extiterit, reddat accusantibus rationem. Et si forte facta Iudicis celare vsquequaque voluerit, subdatur publicæ quæstioni.*

NOTAE.

(a) *Lex* 8. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Asclepiodotus* PP. Orientis scilicet, sub Theodosio Iun. vid. *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Iudicum*, id est, quibus prouincia commissa, mox vt dicitur: & sic Rectorum prouinciæ. IDEM.

(d) *Ad patrocinia vel prouinciam* in edit. Sichard. RITTER.

(e) De hac voce vid. *Glossar.* GOTHOFREDVS.

(f) Abest hæc vox a Cod. Wurceb. RITTER.

(g) *Primatium*, in Til. GOTHOFREDVS. Cod. Wurceb. *periculorum primatium*, sine dubio errore librarii. Sichardus *periculum enim*, pro quo ille maluit *priuatum* substituere, nescio qua ratione inductus. RITTER.

(h) De eadem, de qua venit, prouincia, vel alia regione, Interpres recte. GOTHOFREDVS.

(i) *Ex eodem Officio*, add. Cod. Iust. IDEM. *Electis iudicibus* edit. Sichard. RITTER.

(k) *Applicare* Til. male. GOTHOFREDVS. *Applicare* etiam edit. Sichard. accurate autem Codex Wurceburg. receptam lectionem seruat. RITTER.

(l) Abest *Post* a Cod. Wurceb. IDEM.

(m) *Per continuum triennium*: hæc verba absunt a Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(n) *Facultas*, Cod. Iust. IDEM. *Facultas* etiam in edit. Sichard. & Cuiac. Cod. vero Wurceb. *facilitas*. RITTER.

(o) *Iul.* Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(p) *In prouincia* Cod. Wurceb. quod accuratius. RITTER.

(q) *Fas esse.* GOTHOFREDVS.

(r) *Ita vt postea* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiacian. vero: *Ita vt si postea*, quam lectionem præfero. RITTER.

(s) *γρ. Cancellarii.* GOTHOFREDVS.

(t) *Triennium* Cod. Wurceburg. RITTER.

COMMENTARIVS.

De Domesticis & Cancellariis tria *hac l.* a Theodosio Iun. constituuntur aduersus fraudes Iudicum, & ad eas detegendas. Primum caput est de Electione eorum: nempe Iudicibus Domesticos & Cancellarios sibi adsciscendi, coniungendi, vt Interpr. ius adimit hac lege Theodosius Iunior. Verum periculo Primatum officii eis assignari, *applicari*, vt *hic* dicitur, seu deputari, vt Interpres, sub fide gestorum electos iubet, *ex eodem officio*: quod Tribonianus recte addidit, & Basilica quoque probant, *Lib. VI. Tit. I. §. 17.* ἀπὸ γὰρ τῆς τάξεως ὀφείλουσιν εἶναι, id est, ex Officialium, seu Apparitorum numero, qui perpetui in prouincia erant, *l. 34. D. si cert. petat.* & *l. 59. infr. de appellat.* Male Interpres proinde hic, *ciuium electione*, hos eligi vult. Et hæc quidem ita circa Iudicum Domesticos. At enim Principibus officiorum ex Agentibus in rebus id datum postea ab eodem Theodosio Iun. *l. vlt. inf. de Princip. agen.* vt Domesticos in suis actibus habere his liceret eos, quorum fidem, industriamque probatam sibi æstimarent. Et hæc quidem de primo *huius l.* capite; de cæteris postea. De Domesticis enim, & Cancellariis prius videndum est.

De Domesticis docuit iam satis Paratitlon, quidnam ii essent, quodue ministerii genus apud Iudices tam ciuiles, quam militares gererent; de quibus sunt *hoc Codice* septem constitutiones, puta *lex 3. hoc tit. l. vn. inf. si prouinciæ Rector. l. 5. & 6. de iis quæ administr. l. vlt. de Princip. agentium in rebus: l. 16. 17. de Numerariis. l. 3. ad l. Iul. repetundarum.* Exterorum Scriptorum testimonia de his nunc accedant. Helladium οἰκεῖον τοῦ ἐπάρχου, *Domesticum Præfecti*, (cuius apud Præfectum magna auctoritas,) memorat Basilius, *ep. 285.* Memorat Ammianus Marcellinus *lib. 15. c. 6.* Siluani Magistri militum Domesticum, & *lib. 28. c. 6* Romani Comitis Africæ Domesticum, & *lib. 30. c. 2.* Cæsarium Remigii Magistri officiorum Domesticum, postea Notarium Principis. Symmachus quoque, *lib. 3. ep. 67. Firmum Domesticum suum* memorat, vt & *lib. 2. ep. 71.* Cyriacum Domesticum suum. Isidorus Pelusiota quoque scribit ad Sozomenum Δομέστικον τοῦ ἐπάρχου, *ep. 300. lib. 1.* retenta voce Latina: vetus Glossarium, *Domestici sunt, ex quibus pro magna parte consilium pendet.* Hi, vt dixi, Adsessoribus iunguntur, & *rubr. huius tituli*, & *l. vn. inf. si Rector prouinciæ. l. 6. de iis quæ administr.* seu Consiliariis, quomodo apud Marcellinum *prædicto loco.* Item docuit Paratitlon, Iudicum quoque militarium Domesticos fuisse, & vero Marcellini loca sunt, de Magistri, & Comitis rei militaris Domesticis, vt & *lex 3. inf. ad l. Iuliam repetund.* de Domestico Ducis. Horum vero magna fuit apud Iudices, & Magistratus auctoritas. Vnde & Domesticus Manipulario, ac ministro opponitur *d. l. 3.* Idemque ex superiore Basilii loco discimus: vnde & Heraclianus Comes Africæ Sabinum Domesticum suum generum sibi elegisse dicitur ab Orosio, *lib. 7.* & quia Consiliorum participes erant, etiam periculorum socii erant, vt ex Marcellino quoque clarum *lib. 30. c. 2.* vbi de Cæsario, & ex Malcho, *in historia Bizantina.* (a) P.71.

Et hæc de Domesticis, a quibus *Cancellarii* hic separantur, quos tamen viri docti commiscent. Domesticos vero hos caue, ne cum Domesticis & Protectoribus commisceas, de quibus *lib. 6.* & cum Domesticis, de quibus Procopius. *Cancellarii* tum in Domo augusta seu apud Imperatorem, tum in officio Iudicum, seu Magistratuum fuere, nomenque id officii *l. 3. h. t.* seu obseruationis & ministerii erat, *l. 5. Cod. Iust. eod. tit.* Magistratuum, inquam; qua vrbanorum, qua prouincialium, qua Illustrium, veluti P. P. *l. 1. §. 8. Cod. Iust. de off. P. P. Afr.* qua Spectabilium vel Clarissimorum *h. l.* sic vt hac ætate, non dicam mediocris, verum omnino nulla eorum esset dignitas. Itaque Vopiscus, cum *in vit. Carini c. 1.* dixisset: *Carinum Amicos optimos quosque relegasse, pessimum quemque elegisse, aut tenuisse*; dixissetque *Carinum, Præfectum Vrbi, vnum ex Cancellariis suis fecisse*, subiicit, *quo fœdius nec cogitari potuit aliquando, nec dici*: (b) nempe quia summa tum Præfecturæ Vrbanæ dignitas erat, Cancellariorum nulla penitus, sed ministerii tantum genus. Hæc inquam est Vopisci mens,

---

(a) Vid. quæ habent Valesius & Lindenbrogius ad Marcellini locum *Lib. XV. cap. 6.*

(b) *CASAVBONVS ad loc. Flau. Vopisci.*
Duplex ex his verbis fœditas intelligenda: in persona, quia non dubium est spurcissimis moribus fuisse hunc Carini cancellarium, quem tantopere ipse amaret. Altera fœditas in re ipsa & conditione personæ, nam *præfectura vrbis* fuit dignitas summa. In *leg. 1. Cod. de Praef. Praet. vel vrb.* aiunt Imperatores, *præfectum Vrbi & Præfectum Prætor. ac magistros equitum ac peditum, pares atque indiscretas esse dignitates*: constat vero Præfecturæ Prætorianæ potestatem regiæ proximam fuisse, vt iure dixerit Eunapius, eam esse βασιλείαν ἀπόρφυρον. Atqui *præfectus vrbi* in nonnullis etiam supra Præfectum ipsum prætorii fuit. *Princeps* enim quodammodo *Senatus* erat, sedebatque in curia ante patricios, consules, consulares, præfectum Præt. magistros militum & cæteros illustres, vt est in *Nouella LXII.* itaque *leg. 3. Cod. de Praef. Vrb. præfectura Vrbis*, inquiunt Impp. *cunctis quæ intra Vrbem sunt, antecellat dignitatibus.* At *cancellariorum* ea ætate, non dicam mediocris, sed omnino *nulla* erat *dignitas.* Neque enim publici muneris adhuc id *nomen* fuit, verum *ministerii in aulis Principum*, & aliorum *procerum.* Erat moris, vt Principum & magistratuum *secreta*, (ita vocarunt loca, vbi de negotiis pro ratione muneris quisque sui tractaturi conueniebant) in aditu primo *vela*, & deinde *cancellos* haberent: Græci hos vocant κιγκλίδας, δρυφάκτους, Polybius *Hist. XV.* θύρας δικτυωτὰς διαφανεῖς, vt & Cassiodorus, *fenestratas ianuas.* Qui *vela* seruabant, *velarii* dicti: vt in veteri lapide, VELARII. DE. DOMV. AVG. qui *cancellos*, *cancellarii.* Vox non admodum antiqua, nec multo ante Vopisci tempora cœpta vsurpari: nam in Digestis nullam Cancellariorum mentionem factam inuenio, nisi fallit me tamen memoria; in *Codicis* vero *titulo de Assessoribus*, & alibi, *ministerium cancellariorum* sæpius leges. Id vero cuiusmodi fuerit, luculenter describit *Agathias.* Narrat ille *libro primo*, Narsem Ducem Iustiniani, qui in Italia contra Gothos bellum gerebat, Rauennam aliquando venisse, solis famulis suis comitatum ac satellitibus, & iis, inquit, ὅσοι τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ὑπηρέται ἐτύγχανον ὄντες &c. Vides appellari ὑπηρέτας & ministros τῆς ἀρχῆς: præcipuumque fuisse eorum munus, vt ad cancellos hærerent, admissiones curarent, & ne quid tumultus, vt fieri amat in turba, audiretur, prospicerent. Simillimum munus hodie in curia eorum, qui *huissiers* siue *ostiarii* dicuntur. Quare etiam vt re sic & nomine conueniunt, quod acceperunt hi *ab ostio*, illi a cancellis, qui pro ostio erant. Hæc prima institutio & munus antiquissimum cancellariorum: vt non sine graui caussa pronuntiet hic Vopiscus, rem indignam & fœdam fuisse, quod Carinus vnum e suis cancellariis in illustrissimo loco Reipublicæ collocasset: quod quid aliud erat, quam veteris comœdiæ prouerbium tollere?

ὃ νῦν μὲν οὐδείς, αὔριον δ' ὑπερμέγας.

Accessit postea aliquid dignitatis huic generi hominum, sed multo post Carini & Vopisci tempora. Nam Cassiodorus in *formula Cancellariatus lib. XI.* sic munus hoc describit, vt appareat, ipsius ætate cancellarium, non vt olim, ostiarii solum munus sustinuisse, verum ex parte etiam eorum, qui hodie in aulis principum a secretis nominantur & a libellis supplicibus: adhuc tamen, vt ibi dicitur, *fores tenebat & claustra patentia*: adhuc *iudicum iussionibus obsecundabat.* Sic passim apud scriptores citimæ vetustatis leges, fuisse in obsequiis imperatorum, regum & maiorum vtriusque imperii magistratuum cancellarios, quorum ministerio varie vtebantur. Sed de his plura discere est e lucubrationibus præstantissimorum virorum Iacobi Cuiacii & Petri Pithœi.

CLAVD. SALMASIVS ad eund. loc.
De *Cancellariis*, quis non aliquid dixit, aut cui non cantatus hic

hic Hylas? Tam multa sane de his iam dicta sunt, vt quædam etiam malim non dicta ab eruditissimis viris. Inter quæ illud est, *cancellariorum* nomen *vetus* non esse admodum, nec multo ante Vopisci tempora cœptum vsurpari, rationem hanc addunt: nullam enim in Digestis cancellariorum factam mentionem inueniri: in *Codice* vero *titulo de assessoribus iudicum*, & alibi: *ministerium cancellariorum* non raro legi. Hæc ratio plane sine ratione est. An quia nulla in Digestis cancellariorum mentio, ideo Iurisconsultorum illorum ætate, e quibus Pandectæ compilatæ sunt, nulli prorsum fuere cancellarii? Immo & cogniti tunc temporis *cancellarii*, quia & *cancelli* etiam tunc in vsu fuere, quo tempore vixere Iurisconsulti, & multo ante illorum ætatem. Tam *vetus* igitur *cancellariorum nomen*, quam & *cancellorum*. Nam *cancellarii* dicti, qui *a cancellis* erant, vt *velarii*, qui *a velis*. An & velarios vocem non admodum antiquam esse dicemus, quod nulla eorum in Digestis mentio occurrat? nulla profecto hodie velariorum vspiam exstaret mentio, nisi eorum nobis memoriam conseruasset vna aut altera inscriptio vetus, quæ *velariorum domus Augustæ* meminere. Atqui domus iam olim Augusta haut minus cancellarios suos habuit, quam suos velarios. In aliorum quoque magnatum ac principum ædibus, quæ cancellos, & vela foribus obtenta habebant, cancellariorum & velariorum ministerium notum & vsitatum fuisse oportet. Cancellorum velorumque iunctim meminit Iurisconsultus *leg. 41. D. de legat. 1. sed si cancelli sunt vel vela, legari poterunt*. *Cancellos* autem in veterum ædibus, *fores* fuisse *cancellatas*, & *translucidas* ex lignis reticulatim compositis textas, nemo paullo humanior ignoret: δικτυωτὰς θύρας græci dicunt, hoc est *reticulatas fores*. κιγκλίδας vna voce eiusmodi fores iidem Græci, sed veteres appellant: nam recentiores etiam καγγέλλους & καγγελοθύρια vocarunt. De his foribus elegans exstat *Epigramma græcum* in *quarto Anthol.* ἐς κάγκελλον τῆς οἰκίας.

Ἢν κλείσῃς μ' ἀνέῳγα, &c.

Igitur qui ad huiusmodi cancellos stabant, *ostiarii cancellarii* dicebantur, vt *velarii*, qui ad vela, quibus fores obtendebantur. Tertullianus *in Scorpiaco: quas mihi potestates ianitrices affirmas iuxta romanam superstitionem, Carnam quandam, & Forculum & Limentinum, quas a cancellis ordinas potestates?* Cancellariorum nomen ætate Tertulliani fuisse vsitatum de his ministris, qui cancellos seruabant, hæc eius verba satis indicant. *Carna*, *Forculus* & *Limentinus* ostiorum Dii fuere apud Romanos, qui cardinibus, foribus & liminibus præsidere existimabantur. Hos eleganter Tertullianus *potestates ianitrices*, & *potestates a cancellis*, vocat. *Serui a cancellis*, vno verbo vocabantur *cancellarii*, vt *custodiarii*, qui a custodiis erant: *scriniarii*, qui a scriniis: *argentarii*, qui ab argento: *arcarii*, qui ab arca: *Bibliothecarii*, qui a Bibliothecis: *quæstionarii*, qui a quæstionibus: *cubicularii*, qui a cubiculo. *Cancellariorum*, hoc est ostiariorum, qui a cancellis erant, meminit *Epitome Dionis in Seuero* his verbis: καὶ αὐτὸν εἰσιόντα οἱ θυρωροὶ οἱ ἐπὶ τῶν κιγκλίδων μόνον ἐσεδέξαντο, ὅθ' ἅπασαν οὐδένα αὐτῷ συνεισελθεῖν. Vbi θυρωροὶ οἱ ἐπὶ κιγκλίδων ad verbum sunt, *ostiarii ad cancellos*. Horum *munus* & ministerium fuit, principem adire volentes *admittere*, aut *repellere*. κιγκλίδες sunt *cancelli*. Hesychius: κιγκλίδες, θύραι ἃς ἡμεῖς καγκελλωτὰς λέγομεν. Sic cancellarii in domo Augusta fuere iam olim, vt & velarii: *nec* adeo *recens* est *cancellariorum nomen*, vt paullo ante Vopisci ætatem vsurpari cœpisse putandum sit, quod admodum sibi persuasere doctissimi viri. Nam si res ipsa, ac munus eorum ministeriumque iam antiquitus in vsu notitiaque fuit, quis de nomine, quin veteribus quoque cognitum fuerit, dubitabit? Ex his domus suæ cancellariis, vnum Carinus vrbi Præfectum fecit. Quod valde pudendum, dictuque ac cogitatu fœdum visum esse tunc, scribit Vopiscus, vt homo infimi loci, vilisque in aula ministerii seruus, repente & vno saltu ad summam dignitatem eueheretur. *Cancellarii* enim illi nihil aliud fuere, quam *meri ianitores* & *ostiarii*. Præter hos cancellarios, qui in domo Augusta, aliorumque procerum ædibus, pro foribus cancellatis, vel cancellis stabant, & admissiones curabant, fui etiam fuere *iudicibus cancellarii*, qui ex *Codice* noti sunt, *Tit. de Assessoribus & cancellar. Iud.* Nam *in tribunalibus septa*, quibus arcebantur turbæ, *cancellos* dicebant: Græci δρύφακτα. Vetus Scholiastes Aristophanes σανιδώματα δικαστηρίου interpretatur, διὰ τὸ ἐκ σανίδων καὶ ξύλων τῶν ἐκ δρυὸς εἶναι κατεσκευασμένα. Idem σανιδωτὰ quoque vocat, hoc est, *tabulata & septa*. Idem etiam θώρακας ξυλίνους, hoc est *ligneos pluteos* exponit: δρύφακτοι, ξύλινοι θώρακες, τὰ διαφράγματα ἢ τὰ περιτειχίσματα. θώραξ vel θωράκιον *pluteum* vel *loricam* significat. Vitruuius in descriptione testudinis, *pluteum* thoraculæ similitudine *ornatum* reddit: quod in græco scriptore θωράκιον dicitur, legitur apud Vitruuium, *turriculæ similitudine*: quod nec valde improbarim. Nam & turres ligneas, quæ elephantorum dorso imponebantur, θωράκια vocat Ælianus *in libr. de hist. animal.* θωράκια apud *Polybium* sunt plurei *Lib. VIII.* ταύτης ἑκατέραν τὴν πλευρὰν δρυφακτώσαντες, καὶ σκεπάσαντες ὑπερπετέσι θωρακίοις, hoc est, *prealtis pluteis vel loricis*. Hinc δρυφάκτους, θώρακας ξυλίνους interpretantur. Etymologicum magnum: δρυφάκτους, ξυλίνους θώρακας, ἢ τοὺς νῦν καλουμένους καγκέλλους. Pollux: τὴν κιγκλίδα, καὶ τὸν δρύφακτον, partes esse vult τοῦ δικαστηρίου. Τῶν δὲ, inquit, τοῦ δικαστηρίου μερῶν, ἐστὶ καὶ ἡ κιγκλὶς καὶ δρύφακτος. Δρύφακτος igitur & κιγκλὶς differebant. Δρύφακτος enim proprie dicebatur *totum fori* iudicialis *conseptum*, quod ex tabulis compactum erat, & pluteis vndiquaque munitum. *Parquetum* hodie vocamus diminutiue. Nam *parquum* περίβολον, hoc est, septum appellamus. κιγκλίδες autem erant, *reticulatæ* vel *cancellatæ fores* τοῦ δικαστηρίου. Grammatici κιγκλὶς, ὁ τῶν δικαστηρίου κάγκελλος. κάγκελλον Græci latina voce dixerunt ianuam cancellatam, vel ex cancellis factam. Cancellos quoque proprie Latini eiusmodi fores appellarunt. *Lucidas fores* appellat Cassiodorus, *claustra patentia*, *fenestratas ianuas*. Sic κιγκλίδες sunt proprie *cancelli*. οἱ ἐπὶ κιγκλίδων, *cancellarii*. Κιγκλίδα Græci, τὴν τοῦ δικαστηρίου θύραν passim interpretantur. Latini tamen cancellos non tantum fores τοῦ δικαστηρίου, sed etiam omne conseptum appellant. Græci quoque, δρύφακτον & κιγκλίδα sæpe confundunt, & δρυφάκτους, καγκέλλους passim exponunt. Nam δρύφακτοι, vt dixi, proprie sunt septa iudicialium secretorum. Hinc cancellorum septa vocat Ammianus Marcellinus *lib. XXX. de aduocatis: Cum intra cancellorum venerint septa, & agi cœperint alicuius fortunæ vel salus. Fori cancellorum* mentio alicubi apud Ciceronem. Glossæ veteres: *Caules, cancelli tribunalis, vbi sunt aduocati*. Pro *caules* legebam aliquando *canales*. Nam *fori cancelli* etiam *canales* videntur esse dicti. Inde *canalicolæ*, forenses homines dicti, quod circa canales fori consisterent, inquit Festus. Gellius*: qui iurabat cauillator quidam & canalicola & nimis ridicularius fuit*. Canalicolæ sunt, οἱ παρὰ τῇ κιγκλίδι ζῶντες, ἀεὶ περὶ τὸν δρύφακτον ποιούμενοι τὸν βίον. Tertullianus *de pallio, & pro pallio; Iam & de negotio prouocat*. Ego, inquit, *nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo, nihil officio aduigilo, nulla rostra præoccupo, nulla prætoria obseruo, canales non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, caussas non latro*. Ita enim ex veteri Codice legendum conieci, in quo planis & apertis literis scriptum reperi, *carnales non adoro*. Sed plura nos ad illum Tertulliani locum de fori canalibus. Nunc in illis glossis *caules* retinemus, & caulas esse putamus. Sic *furcilles* & *furcillas* dicebant, & alia ad hunc modum sexcenta. *Caulæ* proprie erant *munimenta*, & *septa ouium*. Inde & ad alias res traducta hæc vox. *Caulas corporis, caulas palati, caulas ætheris* passim dicit Lucretius. *Caulæ* quoque pro *septis* siue *cancellis tribunalium* vsurpatæ. Optimæ glossæ, quæ in Bibliotheca doctissimi P. Puteani seruantur: *caula, cancellum ante iudicem, vel ingressus*. Seruius*: caulæ, munimenta & septa ouium. Est autem græcum nomen, a detracto. Nam græci αὐλὰς vocant animalium receptacula. Vnde in sacris ædibus, & in tribunalibus septa, quæ turbas prohibent, caulas vocamus*. Græci quoque αὐλὰς & ἀρχεῖα tam in sacris ædibus, quam in tribunalibus huiuscemodi septa siue caulas prohibendis turbis, vocare consueuerunt. Suidas: αὐλὴ τὸ νῦν ἀρχεῖον καλούμενον. Idem: ἀρχεῖα, τὰ χωρία κριτῶν. *Secretaria* scilicet *iudicum*, & *tribunalia*. Ἀρχεῖα quoque in templis dicebantur. Pollux de templo: ἀρχεῖον σεμνὸν, ἀρχεῖον θεῖον. *Principia* quoque *in castris*, vbi iura tribuni reddebant, ἀρχεῖα appellata. In templis *cancelli* etiam facti ad prohibendas turbas. Intra quos cancellos solis licebat clericis stare. *Capitularia Caroli M. VII. c. CCXCI. Vt nulla fœmina ad altare præsumat accedere, aut presbytero ministrare, vel intra cancellum stare, aut sedere*. Eod. *Libr. c. CCIII. pars illa, quæ cancellis versus altare diuiditur, choris tantum psallentium pateat clericorum*. Cancellum etiam numero singulari dicebant recentiores Latini. Vnde illæ glossæ supra nobis citatæ, caulam, cancellum ante iudicem exponunt. Sic *caula*, & *cancellum* in sacris ædibus & in secretariis iudicialibus appellabatur conseptum, quo turbæ discludebantur. In summis Galliæ tribunalibus huiusmodi cancellum, vulgo *barrellum* vocitamus: nam *barræ* in idiomate nostro sunt repagula. Hinc & *barellos* dicimus, clathros ferreos in fenestris. Ab his cancellis, quibus iudicum secreta muniebantur, & claudebantur, *cancellos* etiam dixerunt agrorum limites & terminos agrorum. Iordanes *libr. de success. regn.* cancellos Tusciæ dixit, pro limitibus Tusciæ. Fragmentum vetus ex veteri scheda, quam nobis commodauit Francis. Iuretus, cancellos, vocat terminos, hoc est, lapides quibus agri limitantur, quibus olim sacra faciebant pagani. *Nullus Christianus ad fana vel ad petras, aut ad fontes, vel ad arbores, aut ad cancellos, vel per triuia luminaria faciat, aut vel reddere præsumat*. Hinc *cancellatio* pro limitatione vel metatione apud Sæculum Flaccum, & apud Hyginum *regio cancellata* pro limitata. *Cancellare* proprie est *delineare*, & *lineas transuersum & in obliquum ducere*. *Lineares* autem *limites* vocabantur, qui in obliquum erant discreti, & agros per centurias siue per iugera diuisos, coërcebant. Hi & minores dicebantur, vt scribit Seruius

ad

mens, non quam Marcilius affingit *in Titum cap. 6.* (c) ideo etiam a Constantino Imp. *in l. 1. inf. de agentibus in reb.* Largitionalibus, & Officialibus iunguntur, vt & in auctoritate Aproniani Præfecti Vrbis inter Officium, & Scribam collocantur. PRÆDA DAMNATA, QVAM TRIBVNVS OFFICIVM, CANCELLARIVS, & SCRIBA DE PECVARIIS CAPERE CONSVERANT. Ex quo etiam apparet, Cancellarium distingui a *Scriba*, vt proinde minus sint audiendi, qui Cancellarii nomine Secretarium, Scri-

ad Georg. I. inde formam & typum agrorum ita delineatorum, & per centurias diuisorum, cancellationem agrimensores appellabant, & *centuriationem* & *perticam*. Siculus Flaccus: *Et quamuis vna rei sit forma, alii dicunt perticam, alii centuriationem, alii cancellationem, alii typum.* Inde *regio cancellata*, quæ ad hunc modum delineata, & per centurias ac iugera diuisa esset. Hyginus: *Si vniuersa regio, quæ cancellata erat, coloniæ iurisdictioni accederet.* Inde & cancelli pro terminis. *Deliniare* etiam pro eodem dicebant. Frontinus: *Quicquid autem secundum hanc conditionem in longitudinem est deliniatum, per strigas appellatur: quicquid in latitudinem per scamna.* Libri ibi habebant *delimatum*, ex quo nos fecimus *deliniatum*. Et falluntur, qui aliter putant legendum. Apud eosdem agrimensores ex libro Balbi: *omne territorium prouinciæ Piceni deliniatum est per rationem arcarum & riparum* &c. sic & deliniationem in iisdem auctoribus legi pro determinatione, & cancellatione. *Delimatio* tamen fere vbique cum vitio scriptum legitur, eodem plane errore, quo *collimare* quidam hodie scribunt ἀντὶ τοῦ *colliniare*. Sic *subliniatum os* apud Symmachum legendum, vbi libri omnes *os sublimatum* præferebant scriptum. *Deliniare* igitur & *cancellare* idem in re agrimensoria. At *cancellare* apud Iurisconsultos aliud est. *Cancellatum* enim *instrumentum*, vel testamentum vocant, quod inductum est, & multis decussatim tractis lineis conscribillatum. *Cancellare* idem quod *inducere*. Significat etiam *concerpere* & *concidere* instrumentum, scissuris in decussem scalpello factis. Isidorus in glossis: *cancellat, concidit, battuit.* Græci recentiores περικλεισίζειν dixerunt Titulus est in Synopsi Basilicῶν, περὶ τῶν ἐν διαθήκῃ χαραγέντων, ἢ περικλεισθέντων, ἢ ἀπαλειφθέντων. In Digestis idem titulus ita concipitur: *De his quæ in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur.* Τὰ περικλεισθέντα vocant auctores græci, quæ inducta sunt in testamento. Scribit Iureconsultus *prim. leg. eod. tit. Id vero quod non iussu domini scriptum, inductum, deletumue est, pro nihilo est.* Hæc græci βασιλικῶν auctores ita reddiderunt: τὰ χαραγέντα ἢ παρασφραγισθέντα, ἢ ἀπαλειφθέντα, εἰ μὲν κατὰ πρόθεσιν ἢ εἴδησιν τοῦ διαθεμένου, ἄκυρα ἔσω. Τὰ παρασφαγισθέντα vocant, quæ inducta sunt: περικλεισθέντα in titulo dixerant pro eodem. Glossæ βασιλικῶν περικεκλεισ μένη, καταχαραγέντος. περικεκλεισμένον, & περικλεισθὲν nihil aliud significat, quam cancellatum & inductum. Κλωβὸς græcis *cavea* est: recentiores κλουβὸς & κλούβιον dixere. Nicetas: κλουβία, δικλεισμοι ὀρνίθων. Sic κυνώπια pro κωνώπια dicebant: λῶρον pro ὧρον, λώρικον pro λωρίκιον, κυδώνια pro κωνώνια. Ita igitur & κλουβὸς pro κλωβός. Tzetzes *in Chiliadibus*: ἰσοτιμῶν καὶ τῷ αὐτῷ κλουβῷ συνεμβιβάζων: hoc est, *æquo in honore habens, & in eandem caueam compingens.* Frustra igitur sunt, qui κλουβὸν *sigillum* interpretantur. Quod autem illæ auicularum caueæ ex virgis decussatim inter se connexis cancellorum in morem contextæ essent, inde κλουβίζειν & περικλουβίζειν pro cancellare. Sed ad nostros *cancellos cancellariosque* iudicum redeamus. Hi nomen habuerunt a *cancellis*, id est, *foribus secretarii iudicialis*, quæ cancellatæ erant, & in modum retis factæ. Græci κιγκλίδας appellant, & tales vt plurimum in iudicialibus secretis fieri solitas fores adnotant Grammatici, quod omnium facillime aperirentur, & clauderentur, propter frequentes ad iudicem ingressus & egressus. Κιγκλὶς ἡ καγκελλόθυρὶς &c. Etymol. magn. Elegans porro illud ænigma in græco epigrammate, quod paullo ante adduximus de cancello: *Si claudis me aperior* &c. Cancelli enim quum claudebantur, nihilominus tamen quodammodo aperti manebant. Nam διαφανεῖς erant, & visum transmittebant. At vbi reuera aperiebantur, tunc vel intra septa reducti, vel ad parietem reclinati, non amplius apparebant, aut pariete opposito visum non amplius transmittebant, & sic quodammodo clausi erant. Simile est quod dicit Cassiodorus *de cancellario*: *tenes quippe lucidas fores* &c. *Cancellarii* igitur, qui ab his *cancellis* denominabantur, admissiones & ingressus ad iudicem, vt sine confusione, & tumultu fierent, curabant, iudici præsentandos admittebant, responsa iudicum executioni mandabant, & idem plane officium sustinebant, quod hodie solent in curiis regiis, qui *ostiarii* dicuntur. Agathias de cancellariis: οἷς δὴ τὰ ἀρχεῖα ἐπεφρόντιστο &c. hæc verba Agathiæ ad hunc locum Vopisci produxit vir doctissimus, iam ab aliis eruditis hominibus passim citata. Sed errat in eo, quod istis cancellariis aliquid dignitatis accessisse post Vopisci & Carini tempora existimat. Idque colligit ex Cassiodoro in formula Cancellariatus, vbi hoc munus ita describit, vt manifestum sit eius ætate cancellarios, non meros fuisse ostiarios, sed ex parte muneris idem administrasse, quod hodie solent, qui a secretis nominantur, & supplicum libellorum magistri. Nam perperam confundit *cancellarios domus Augustæ* aliorumque procerum, qui solum munus ostiariorum sustinebant, cum *cancellariis iudicum*, qui præter officium admissionis, quod ipsorum curæ incumbebat, totius *secreti iudicialis* curam gerebant, vt ex Agathia constat & Cassiodoro. Nam & expediendis iudicum iussis, edictis & epistolis dictandis signandisque, relationibus formandis operam dabant, & responsis portandis, & sic iidem plane cum secretariis erant. Hinc passim apud infimæ vetustatis scriptores, *cancellarios* pro scribis vel dictatoribus legas, quos Græci ἀντιγραφεῖς vocant. *Secreta* custodiebant *cancellarii*. Cassiodorus in formula Cancellarii: *vt consistorii nostra decreta fideli integritate custodias*; & sub finem: *esto potius conceptaculum, quod audita custodias* &c. Erant igitur a secretis cancellarii iudicibus. Sic qui Græcis ἀντιγραφεῖς, Latinis fuere cancellarii. Vetus edictum Turci Aproniani præfecti vrbis, quod inter antiquas inscriptiones a Grutero nostro relatum est: COMMODIS. OMNIBVS. ET PRAEDA DAMNATA. &c. Cancellarius & scriba, ἀντιγραφεὺς καὶ γραμματεύς. Glossæ Isidori: *antigrapheus, cancellarius.* Antigrapheus plus erat quam scriba. *Nouella XI.* Constantini Porphyrogennet. ὁ ἀκριβὰς ὑποβέβηκε τῶν ἀντιγραφέων. Eiusdem Constantini *Nouella X.* cancellarios a *notariis* distinguit, & digniores facit. Hi in apertione testamentorum, quæ apud Quæstorem aperiebantur, colligebant & exhibebant testes, & heredes ab intestato & legatarios, aliosque omnes, qui quacunque de caussa adesse debebant. Vnum igitur solidum primo cancellario dari iubet illa Nouella, & duobus notariis vnum pro aperiendo testamento. In *legibus* quoque *Longobardorum* Cancellarii separantur a notariis, *Lib. II. tit. 40. Volumus vt nullus cancellarius pro vllo iudicio aut scripto aliquid amplius accipere audeat, nisi dimidiam libram argenti de maioribus scriptis: de minoribus autem infra dimidiam libram.* Et paullo post: *notarii autem hoc iurare debent, quod nullum scriptum falsum faciant.* *Cancellarius* est ἀντιγραφεύς, *notarius* γραμματεύς. *Cancellarium* tamen etiam passim ætas illa *pro tabellione* vsurpauit, qui manu sua publica instrumenta, & priuata conscribit. Anianus *ad Leg. Corn. de fals. Cod. Theod. Leg. 1. Tabellio vero, qui amanuensis nunc, vel cancellarius dicitur.* Hinc passim in legibus Longobardorum, & Capitularis Caroli M. & aliis antiquis legibus mentio *chartarum publicarum priuatarumque, manu cancellarii scriptarum vel firmatarum.* Sic qui olim in scriniis memoriæ, epistolarum & libellorum, peragendis signandisque responsis principum militabant, qui & notarii secretorum dicebantur, citima ætas cancellarios appellauit. Hi & *Referendarii* aliquando dicti sunt. Nam *Referendarius*, secundum Sigebertum *ad annum* 637. dicebatur, *ad quem publicæ conscriptiones referrebantur, vt per eum annulo seu sigillo regis confirmarentur.* Atque inter hos principis secretarios & referendarios, qui principem locum obtinebat, primum & summum regni cancellarium maiores nostri appellarunt, & etiam nunc appellamus. Hic sub se omnes secretarios vel notarios secretorum habebat. Hincmarus: *cui*, apocrisiario, *sociabatur summus Cancellarius, qui a secretis olim appellabatur, erantque illi subiecti prudentes & intelligentes ac fideles viri, qui præcepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate scriberent, & secreta illis fideliter custodirent.* Summum itaque cancellarium dicebant, primum & principem cancellariorum, hoc est, secretariorum Regis. Cancellarium hodie κατ' ἐξοχὴν vocamus. Græci recentiores μέγαν λογοθέτην τῶν σεκρέτων vocabant. Vnde λογοθετεῖν τοῖς σεκρέτοις, cancellarium agere apud Nicetam, & λογοθέτης τῶν σεκρέτων passim apud eundem pro cancellario. Καγγελλάριον etiam alicubi vocat, & λογοθέτην interpretatur, λογοθέτης ἀντιγραφεὺς τῶν λόγων, est quem Latini contrascriptorem rationum, dictatorem & cancellarium dixere.

(c) Refutat Marcilium, & salse ridet CASAVBONVS omnem eius Commentarium Obseruat. *ad cit. Vopisc. locum.* Verum quo magis pateant errores Marcilii, subiicimus eius verba. Ita vero ille: Persuasi aliqui *Quæstorem sacri palatii*

Scribam, ſeu Grapharium, vt hoc ſæculo vocantur; vel ἀντιγραφέα intelligunt: quaſi qui intra Cancellos ſcribendis epiſtolis, iuſſionibus, *Edictis*, Relationibus, reſponſis, ſententiis Iudicum operam darent. Coniunguntur & hoc titulo *domeſticis Iudicum:* Rurſum non Epiſtolas, non libellos, non admiſſiones, tractaſſe Cancellarios, tum ex *l. 1. Cod. de off. Præf. Prætor. Africæ*, tum ex Notitia Imperii (quæ quadriennio ferme poſt *hanc l.* conſcripta fuit) conſtat: *ſub diſpoſitione*, inquit, *Viri Illuſtris Magiſtri Officiorum ſchola agentium in rebus, ſcrinium memoriæ, ſcrinium diſpoſitionum, ſcrinium Epiſtolarum, ſcrinium libellorum, admiſſiones, Cancellarii.* Interim tamen vt Cancellarii ex Officii, ſeu miniſterii ſui neceſſitate, Secreta Conſiſtorii in domo Auguſta auribus hauriebant, quod ex Caſſiodoro liquet; ita & Cancellarii Iudicum, Prætorii Secreta, in foro Iudicum. Verum cuiuſmodi hoc miniſterium fuerit, luculenter diſcimus ex duobus Scriptoribus, Agathia ſcilicet & Caſſiodoro. Agathias *lib. 1. hiſtor. pag. 31. edit. Pariſ.* ita Cancellarios deſcribit: ὅσοι, inquit, τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ὑπηρέται ἐτύγχανον ὄντες, οἷς δὴ τὰ ἀρχεῖα ἐπεφρόντιστο, τῆς ἄλλης ὀυκοσμίας πέρι, καὶ ὅπως μὴ χύδην ἅπασι τοῖς βουλομένοις ὡς αὐτὸν εἰσιτητέα εἴη. τούτους δὲ ἔθους Ρωμαίοις ἐκ τῶν κιγκλίδων ἐπονομάζειν, καὶ τῆς ἐν τούτοις ἐπιμελείας, id eſt: *Quotquot eius Magiſtratus erant miniſtri, quibus Secretaria & Prætoria curæ erant vt ornarentur, & ne omnibus temere ad eum aditus pateret, &c.* Rem igitur omnem hinc tenemus. Primum Cancellarios, ὑπηρέτας, miniſtros τῆς ἀρχῆς fuiſſe. Et vero *lex 5. Cod. Iuſt. h. t.* miniſterium vocat. Secundo, Secretarium Iudicis eis commiſſum fuiſſe: id enim volunt illa verba, οἷς δὴ τὰ ἀρχεῖα ἐπεφρόντιστο. Ἀρχεῖα ſcilicet ſunt τὰ χώρια κριτῶν, vt etiam Suidas interpretatur: Ad turbam videlicet ſubmouendam, & ne qui tumultus, vt fieri amat in turba, audiretur, & ne promiſcue cuiuis volenti ingredi in Secretarium poteſtas eſſet. Breuiter τῆς εὐκοσμίας, in Secretario obſeruandæ cuſtos Cancellarius erat: vnde munus Secreti Iudicialis accepiſſe dicitur, apud Caſſiodorum *XI. Var. 27.* Item Conſiſtorii Prætoriani Secreta cuſtodire apud eundem *XI. Variar. 6.* De iiſdem vid. & *I. Var. 35.* Tertio ex *eodem* Agathiæ *loco* conſtat, vnde nomen eis Cancellariorum inditum fuerit, nempe quod omnis eorum opera, *in Cancellis* Secreti, ſeu Secretarii eſſet, & ad Cancellos hærerent: Secretariorum quippe aditus, ſeu veſtibula, non tantum velis (de quibus dictum fuit *ad l. 1. ſup. de off. Rector. prouin.*) verum etiam trans vela Cancellis (*Barreaux*) ſepiebantur; & Conſiſtorii fores velis prætendebantur: proximaque huic ſtatio Cancellis ſepta clauſaque erat, intraque velum admiſſi, Comites, & Participes conſilii. Satellites vero intra Cancellos, & vela, ferme ſubſtitere. Vnde Sidonii illud, *lib. 1. ep. 2. Circumſiſtit ſolam comes armiger, pellitorum turba Satellitum ne abſit admittitur; ne obſtrepat, eliminatur: ſicque pro foribus immurmurat excluſa velis, incluſa Cancellis.* Addatur & Corippi locus *lib. 3.* quo oſtenditur, Protectores extra velum conſtitiſſe. (d) Igitur vt a velis *Velarii* dicti ſunt, ita a Cancellis *Cancellarii.* Horum vero Cancellorum, & velorum, iunctim meminit *lex 41. §. 10. D. de legat. 1.* & Ammianus Marcellinus *lib. 30. cap. 4.* & Sidonius *dicto lib. 1. Epiſt. 2.* Et Iulianus Architectus apud Harmenopulum *lib. 2. tit. 4.* & Caſſiodorus non *vno loco:* inter cætera *lib. XI. ep. 6.* vbi Cancellos *Lucidas fores, clauſtra patentia, feneſtratas Ianuas vocat*; quemadmodum e Græcis Polybius *lib. 15. c. 28.* eos vocauit θύρας δικτυωτὰς διαφανεῖς, *fores reticulatas, translucidas.* Cæteri vocant κιγκλίδας. Grammatici quoque Græci, eas ita deſcribunt *in Etymol. magn.* Κιγκλὶς ἡ καγκελλοθυρὶς, θύρα δικτυωτὴ, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων αἱ τοιαῦται ἦσαν, ἵνα ταχέως ἀνοίγωνται καὶ κλείωνται. συνεχῶν γὰρ εἰσῄεσαν, καὶ ἐξῄεσαν. id eſt. *Cancelothyris ianua Cancellata, qualis erat in Secretariis, vt cito aperirentur, clauderentur continuo enim inibant, exibant.* Eo pertinet elegans Ænigma Græcum *lib. 4.* Ανθολογ. *c. 32.* εἰς σκεύη. Ἐς κάγκελλον τῆς οἰκίας.

Ἦν

latii recte nominari, qui hodie *Cancellarius* eſt. Sic enim *V. C. Cuiacius* notauit ad *Tit. XII. Cod. Lib. X.* Sed longe differunt. Cancellarii enim honor, omnium dignitatum apex hodie: quæſtura vero ſacri palatii æditus primus ſiue ianua quædam ad honores. Hinc Aurel. Caſſiodori *epiſt. 14. Lib. VIII. Quæſtura quaſi ianua, per quam venientium dignitatum culmina exeunt.* Et *eiuſdem Libr. ep. 13. Quæſtura fons omnium dignitatum.* Et *epiſt. 19. Quæſtura mater Senatoris.* Et *form 5. Lib. VI. Quæſtura genetrix omnium dignitatum.* Sic Auſonius Protrept. ad Nepot. quibus honorum quaſi gradibus adſcenderit, recenſet hoc modo. Primum Gratiani A. Pædagogus ſiue magiſter. Deinde quæſtor tum Præfectus Prætorio, primum Italiæ, deinde Galliæ, poſtremo Conſul. Etiam Tribonianus primo Quæſtor, deinde Coſ. *§. cumque hoc Deo. Proœm. Inſtit.* Et *princip. orat. de confirm. Digeſt.* Ergo qui Cancellarius hodie, idem hoc nomine & olim, ſed non pari dignitate, ritu veteris Romæ. *Cancellarius* nempe *Palatinus*, qui ſacri conſiſtorii ſecreta cuſtodit. Aurel. Caſſiodor. *form. VI. Lib. XI.* Alii cancellarii prouinciales ſiue de palatio emiſſi, vt eſſent quaſi Epiſcopi & inſpectores ſiue correctores iudicum, vice principis, vt Caſſiodorus *Form. I. Lib. XII. Faſces tibi iudicum parent*, &c. Et *epiſt. III. lib. XII.* Sic *Cancellarius Samnii, epiſt. XXXVI. Cancellarius Campaniæ epiſt. XXXV. Campaniæ & Brutiorum epiſt. XXXIX. Lib. XI. Cancellarii prouinciarum diuerſi epiſt. I. & X. lib. XII. Cancellarius Calabriæ & Apuliæ epiſt. XXXV. lib. I.* Sic nouæ Romæ varii λογοθέται ſed aliis omnibus vnus excellens, ὁ μέγας λογοθέτης, magnus Logotheta, vt Niceph. Gregor. *Lib. VIII.* Vt hodie magnus Franciæ cancellarius. Diſertim vero Nicetas *in Annalibus* καγκελλάριον eſſe admonet, qui græcis λογοθέτης. Atque vt Caſſiodori cancellarius, conſiſtorii ſecretorum cuſtos: ſic nouæ romæ in palatio λογοθέτης τῶν σεκρέτων, *Logotheta ſecretorum. L. Codinus de offic.* Nec vero recens cancellarii nomen, ſed iam olim Romæ veteri vſurpatum. Flau. Vopiſcus *in Carin. Præfectum Prætorii vnum ex cancellariis ſuis fecit, quo fœdius nec cogitari potuit aliquando nec dici.* Sed ſcripſerat Vopiſcus, *quo fœdior.* Nec enim hoc intelligi vult, fœdum ex cancellario fieri præfectum Prætorio, ſed cancellarium illum talem fuiſſe, vt fœdior vnus nemo aut cogitari poſſit aut dici.

En etiam quæ *Caſaubonus* monuit. Ita vero ille: Cum Iacobus Cuiacius ſcriberet Quæſtorem ſacri palatii eum eſſe quem in aula Cancellarium vocamus, non dignitates ille inter ſe comparabat, verum vtriusque muneris officia ac partes ſpectabat: quare veriſſimam eius ſententiam eſſe nemo negabit. Neque obſtat, quod hodie Cancellarii ſuprema dignitas ſit: Quæſtoris Palatii olim modica. Sunt enim res diuerſæ munus ipſum & dignitas muneri attributa. Nouum vero & incredibilis ſtuporis argumentum, quod affirmare Marcilius non erubeſcit, Cancellarium hodie re & nomine eundem eſſe cum veteris Romæ cancellario. Certe ita ſummus Franciæ cancellarius de ſummo loco, vbi regiæ maieſtati proximus ſedet ad cancellos ſecreti regii vel curiæ retrahitur. Committit Marcilius ei fores tenendas, & collegas dat, rem hactenus inauditam, non vnum & alterum ſed numero prope infinitos. Nam ita fuit olim; cum & principes & omnes poteſtate præditi in obſequiis ſuis plures haberent cancellarios. Hunc errorem hauſit acutus criticus ex verbis Caſſiodori male intellectis, quorum mentem aperiunt ſatis quæ antea diximus. *Nicetam* vero *Choniatem* ſcriptorem adeo recentem, ab eo laudari, qui de veteris romæ ritu diſerte promiſerit ſe dicturum, ſtuporem neſcio dicam an amentiam. De Vopiſci emendatione, cuius hunc locum obtorto collo in ſuam ſententiam trahit, quid iudicii faciendum ſit, nemo expectet iam vt dicam.

(d) Sirmondus ad cit. Sidon. locum verba, Corrippi citat, quibus Iuſtini minoris conſiſtorium deſcribitur his verſibus:

Nobilitat medios ſedes Auguſta penates,
Quatuor eximiis circumuallata columnis.

Et poſt alia:

Vela tegunt poſtes: cuſtodes ardua ſeruant
Limina, & indignis intrare volentibus obſtant,
Condenſi numeris faſtu nutuque tremendi.

Ἦν κλείσῃς μ', ἀνέῳγα, καὶ ἢν οἴξῃς, κλείσεις με·
Τοῖος ἐὼν, τηρεῖν σὸν δόμον οὐ δύναμαι. i. e.
Si claudas me, aperior; sin aperias, clausus sum:
Talis cum sim, qui possim domum vestram tutari?

Ideo & Cassiodorus vbi de istis Cancellis, & Cancellariis *lib. XI. ep. 6. quamuis studiose claudas, necesse est, vt te cunctis aperias.* Liban. *orat. 13. ad Theodos. p. 407. edit. Morell.* προσπίπτουσι μὲν οὕτω σφοδρῶς τῇ τοῦ ἄρχοντος κιγκλίᾳ, (κιγκλίδι) καὶ ταῖς μετ' ἐκείνην θύραις ὥστε δεῖσαι τοὺς ὑπηρέτας μὴ καὶ ῥήξαντες αὐτὰς ἀποκτείνωσιν αὐτὸν, οἷα τοιοῦτοι καιροὶ πεποιήκασι πολλαχοῦ, id est: *adeo vehementer irruunt in Prætoris Cancellos, seu repagula, & alias posteriores ianuas, vt ministri vererentur, ne his effractis interficerent dominum; vt per eiusmodi tempora sæpenumero factum est.* Idem in *epist. ad Gaianum 114.* Adsessorem vel Aduocatum in MS. Regio has κιγκλίδας memorat. σὲ μὲν εἶχε τὸ δικαστήριον. Mox: ἔδραμον ἐπὶ τὰς ὑμετέρας κιγκλίδας διψῶν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ τέμνον μετὰ θορύβου εἶτα σοῦ μὲν οὐχ' ὑπῆρχον ἀκούειν. Glossæ Basilicorum. Κάγκελλον ἀντὶ τοῦ δικτύσκου, ἔνθεν καγκελλάριοι οἱ ἐν αὐτῷ ἑστηκότες: δύο δὲ οὗτοι μόνον. id est: *Cancellum pro reticula: vnde Cancellarii qui in Cancello stant: Hi autem duo tantum fuere:* vbi tamen loco δύο legendum δυοκαίδεκα: vid. *Heraclii Nouellam*; vid. & *Etymolog.* in κιγκλὶς Pollucem *lib. 8. c. 5.* Hesychium κιγκλίδες θύραι ἃς ἡμεῖς καγκελλωτὰς λέγομεν. Et Aristophanis Scholiastes *in Vespas ad v. 124.* κιγκλὶς ἡ θύρα τοῦ δικαστηρίου ἣν καὶ καγκελωτὴν καλοῦσι; id est: *Cinclis ianua Secretarii, quam vocant Cancellatam*; Cancellorum septa; Ammiano Marcellino *lib. 30. c. 4.* vbi de
P. 72. Aduocatis. *Cumque intra Cancellorum venerint septa, & agi cœperint alicuius fortunæ, vel salus.* Glossæ veteres, *Caulæ, Cancelli Tribunalis, vbi sunt Aduocati:* vel vt aliæ, *Caulæ, cancelli ante Iudicem, extra caula foris versus atria.* Cancellarii igitur hoc ipsum fuere, quod Ostiarii, quos *Huissiers* vocamus; quare etiam vt re, sic & nomine conueniunt, quod nomen acceperunt hi ab *ostio*, illi a *Cancellis*, qui pro ostio erant: Potestates Ianitrices, & *a Cancellis Potestates* dixit, Carnam, Forculum, & Limentinum, Deos Gentilium, Tertullianus, *in Scorpiaco.* Erat autem inter hos Cancellarios, collapso iam imperio, vnus qui dignitate præeminebat, & πρωτοκαγκελλάριος dicebatur: vide Constantini Porphyrogen. *Nouell. 10. c. 1. apud. Leunclau.* De horum annonis vide *l. 1. Cod. de off. Præfecti prætor. Afr. §. 8.*

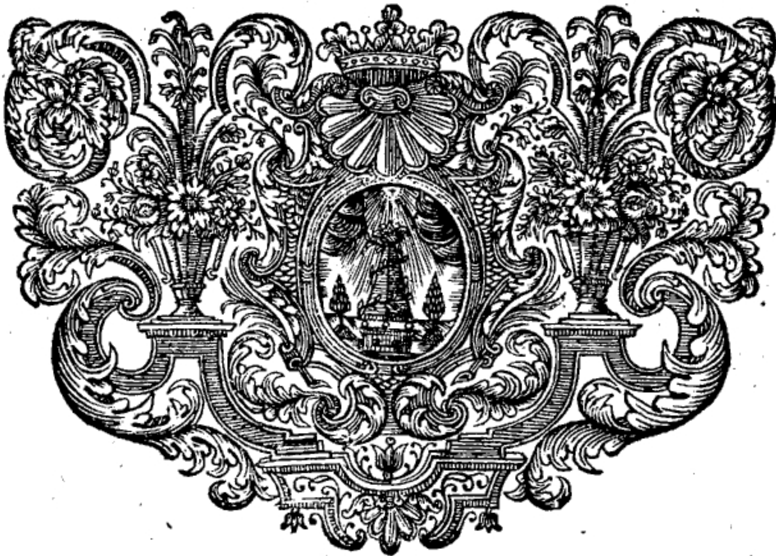
Agathiæ loco iam pluribus discusso, succedat nunc alter, qui superiori illi cumprimis respondet, Cassiodori locus, *lib. XI. ep. 6. ad Ioannem Cancellarium*, de Cancello Principis. *Hoc igitur*, inquit, *laudabile præiudicium, sententiam gratiosam, militiam Domesticam a duodecima indictione*, CANCELLORVM *tibi decus attribuit: vt Consistorii nostri Secreta, fideli integritate custodias: per te præsentandus accedat, per te nostris auribus desiderium supplicis innotescat. Iussa nostra sine studio venalitatis expedias, omniaque sic geras, vt nostram possis commendare iustitiam.* Mox: *Quia talem vnusquisque ad* RESPONSA SVA *videtur eligere, qualem se cunctis (custos) decreuerit æstimari.* Item: *Sic miles ad Secreta Iudicis proximatus, Præsulis sui famam aut ornat, aut maculat.* Et deinceps; *Respice quo nomine nuncuperis: Latere non potest, quod inter Cancellos egeris: tenes quippe lucidas fores, claustra patentia, fenestratas ianuas, & quamuis studiose claudas, necesse est, vt te cunctis aperias: nam si foras steteris, meis emendaris obtutibus; si intus ingrediaris, obseruantium non potes declinare conspectus. Vide quo te Antiquitas voluerit collocari, vndique conspiceris, qui in illa claritate versaris; proinde ad nostra monita, aures animumque conuerte, fige menti omnia, quæ iubemus.* Tandem: *Esto potius conceptaculum, quod audita custodias, quod suscepta non fundas: quia nihil proderit, si auribus tuis transitura placeant, & in cordis finibus se omnia non defigant.* A Cancellis igitur, Cancellarii dicti, vnde & *Cancellos* agere dicuntur apud eundem Cassiodorum *lib. XII. Var. 1. in fin.* Item a *Cancellis* apud Erricum Monachum *lib. 6. de vita Sancti Germani.* Et vero milites, seu apparitores modo intra Cancellos in Secretario, modo foris stantes, modo accedentes in Secretarium, vel Consistorium inducebant, Iudici supplicantium desideria, & retro responsa Iudicis, vel Principis referebant. Hæc de Cancellariorum munere, seu militia Cassiod. qui alioquin Cancellariorum singularum Prouinciarum & Rectorum meminit, & ad eos scribit, qui erant quasi Iudicum adiuuæ, & inspectores: *lib. I. ep. 35. lib. XI. Var. 6. 27. 36. 37. 39. lib. XII. ep. 1. 3. 10. 12. 14. 15.* vbi *ep. 1. Cancellorum pompa decoratum, & gloriosa grauitate præcinctum* vocat, eumque monet iniuncta morali compulsione procurare; addito: *persona tua refugium sit oppresso, infirmo defensio, præsidium aliqua calamitate concluso: sic enim proprie nostros Cancellos agitis, si læsorum impia claustra soluatis.* Et sunt tamen, qui Cassiodori æuo auctum iam Cancellarii munus aliquantum ex ipsomet notant. Argumentum aliquod præbere videtur *lib. XII. Var. 1. & 3.* Quod equidem ipse non video, non magis quam apud Agathiam. Certe postea Cancellariorum nomen ad varia flecti cœpit; inde factum, vt eo censerentur Scriba, Antigrapheus, vt in *Glossis* Isidori: de iis deinceps, & eorum munere, vid. Constantini *citat. Nouell. 10.* & leges Longobardorum *lib. 2. tit. 40.* imo vide & Interpretem *ad l. 1. inf ad l. Cornel. de fals.* Tandem tractum hoc nomen ad summum Secreti Magistrum, & summum Quæstorem in Consistorio, seu Aula Regia; verum non a *Cancellis*, sed a *Cancellando.* Vet. Gloss. *Cancellarius est, qui habet officium, scripta, responsaque Imperatoris atque mandata inspicere, & male scripta Cancellare, & bene scripta signare.* Qui tamen in eo peccat, quod Cancellationem ad male scripta restringit: nam *Cancellare* est omnino delineare, lineas ducere in obliquum, & transuersum; vnde *Cancellari*, & Cancellandi nomina in disciplina fin. regundor. pro Limitibus, terminis, & Limitatione. Hinc iam patet, quam inepta sit Azonis, & post eum Hotomanni (qui id εὕρημα tamen sibi tribuit) sententia, qui *Cancellarium* Actuarium interpretantur: indeque ductum nomen censent, quod eius *officium*, id est (vt inquit hic) cellula, in qua scribere consueuit, Cancellis munita sit: idque ita sensit admonitus forma cellæ actuariorum, quam illi *Cancellariam*; quomodo & Turnebi error est, qui 11. *Aduersar.* Vopisci locum de his postremis Cancellariis accepit, appellant. Accursius etiam *Cancellarios* per *Notarios* explicauit.

Hi igitur Cancellarii, vt ad *huius leg.* sententiam redeam, non minus quam Domestici erant, velut quotidiani & assidui speculatores, & curiosi eorum quæ agerentur a Iudice, seu Rectore prouinciæ in Secretario scilicet: qua causa etiam hæc tria de vtrisque *hac constitutione* a Theodosio Iun. constituta sunt. Primum vt Iudices ipsi huiusmodi Cancellarios sibi adsciscere non possent, verum his publice electi applicarentur *ex eodem officio*, addit Tribon. in *Cod. Iust.* Alioquin si ipsimet Cacellarios adsciscerent, bonorum publicatione multarentur, cum famæ nota, quasi adscito eo, quem fraudibus suis collubentem, & colludentem scirent. Alia ratio Adsessorum fuit; Hos enim, quia non tam actuum Iudicum obseruatores sunt, verum consiliis suis tantum eos iuuant, ius suggerunt: hos, inquam, ipsi Iudices sibi adsciscere possunt: vid. *l. 1. sup.* Item alia ratio Domesticorum, quos Principes agentium in rebus sibi adsciscere poterant, *l. vlt. inf. de Principibus agent. in reb.*

Secundo constituitur, vt post depositam administrationem, per continuum triennium militam non deso-

deserant, sed in prouincia maneant, quo scilicet volentibus eos accusare, vel Iudicis flagitia detegere facultas pateat. Nempe & hi Domestici Cancellariique damna prouincialibus ingerebant, deque horum excessibus querelæ subinde ortæ, de quo & Cassiodorus *IX. Var. 13.* de Domesticis, inquam. Ait vero lex *per continuum triennium*, quod etiam probat Interpres, quod tamen omissum est in *Cod. Iustin.* & perperam a Cuiacio sollicitatur. Iudices equidem administratione perfunctos, ad excipiendas Prouincialium querelas quinquaginta dies in Prouincia facere tenebantur, *l. vn. Cod. Iust. vt omnes Iudices tam ciuil. quam mil.* & *Nouell. Iust. 8. c. 9. Nouell. 95. 128. cap. 23.* & *161. c. l.* (nisi quod aliquando constitutum reperio, vt Africæ Iudices ante exactum trimestre, prouincia excedere non possent, *Nouell.* Valentin. *inter Theodosianas 23. in fi.* vbi & hæc elegans ratio subiicitur: *Vt coram positus bene acta rei fruatur laudibus, aut certe si direptionis alicuius docebitur conscius, discessus celeritate se non subtrahat.*) Item & illud scio, Cancellarios, & Domesticos, aliquando non plures quam L. dies exemplo Rectorum in Prouincia post depositam administrationem facere debuisse *l. 3. Cod. Iust. de Adsessor. & Domest.* Verum id a Triboniano est, de quo dicam ad *l. 3. inf. ad l. Iul. repetund.* Verum legitima nihilominus est *huius leg.* lectio. Certe ita quoque reperio (quod
73. huic legi vicinum) Numerarios, siue Tabularios ex constitutione Iuliani pariter post depositum actum, annum in prouincia agere ad excipiendas querelas oportuisse, *l. 6. inf. de Numerar.* Imo & Valentis lege, biennium *l. 9. eod. tit.* Et hæc quidem dicta volui, ad lectionem *huius legis* tuendam.

Quod rem ipsam attinet, eius iuris progressum notare quoque distincte nunc libet, quem nondum omnes liquido obseruant: de mora, inquam, aliqua facienda ab his, qui in prouincia actum aliquem gesserunt. Igitur I. Initium huius moris repeto a Numerariis, seu Tabulariis: hos scilicet Iulianus Imp. *l. 6. inf. de Numerar.* mox & Valens *l. 9. d. tit.* certo temporis spatio, ille anno, hic biennio, post actum depositum in prouincia manere voluit. II. Exinde de *Domesticis & Cancellariis* Iudicum quid cautum ab Honorio primum, *l. 3. Cod. Iust. de Adsessor. & Domest.* mox a Theodosio Iun. *hac lege nostra*, vt post depositum aut abactum munus, tempus aliquod in prouincia facerent, vt ex his quæstio, si quando opus, haberetur: cui adde, quod idem Theodosius Iun. cauit *l. 9. Cod. Iust. de Adsessoribus & Domesticis.* Vt si post depositam administrationem, Iudicum præsentiam, vel exhibitionem Domesticorum querimonia prouincialium vel Curialium, vel aliqua necessitas postulauerit, per eosdem administratores, quorum Domestici fuerint, iudicio, legibusque tradantur. III. Tandem Valentinianus Tertius, *Nouella, inter Theodosianas, 23.* ipsosmet Iudices deposita administratione, & sic priuatos iam, tempus aliquod excipiendis prouincialium querelis, intra prouinciam facere voluit; vetitis Iudicibus Africæ, ne ante trimestre exactum prouincia excederent, ratione addita, quam superius modo expressi. Postea a Zenone iussi omnes Iudices, tam ciuiles, quam militares, L. dies in prouincia facere, *l. vn. Cod. Iust. Vt omnes Iudices.* Et hæc de Secundo *huius l.* capite. Tertio, & illud *hac lege* a Theodosio Iun. constituitur, vt ad detegenda Iudicis flagitia, quæstioni quoque huiusmodi Cancellarii, & Domestici subdi possent; quod & ipsum, si quod aliud, arguit. quam vile fuerit Cancellariorum munus, imo ministerium, quæ eorum vilitas, vt in simili loquitur *d. lex 6. in fin. inf. de Numerariis.* Quam vilis eorum conditio fuerit, *d. l. 9. eodem tit.* nempe *Conditionales* & ipsi, vt alii dicebantur, erant.

P. 74.

CODICIS THEODOSIANI LIBER SECVNDVS.

QVO AGITVR DE SEPTEM: Puta,

I. De Iuriſdictione, deque Iudicibus, *duobus prioribus Titulis.*

II. De Præparatoriis Iudiciorum, deque perſonis Iudicio interuenientibus, *duodecim titulis:* puta *Tit. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13.* & *14.*

III. De Reſtitutionibus in integrum *tribus titulis:* puta, *Tit. 15. 16.* & *17.*

IV. De Iudiciis, *Tit. 18.*

V. De Actionibus, ſuper Dominio Vniuerſali, *Tit. 19. 20. 21.* & *22.* Super Dominio ſingulari, *Tit. 23.*

VI. De Actionibus tribus, ex rei ipſius natura deſcendentibus, *Tit. 24. 25.* & *26.*

VII. De Actionibus, ſi certum petatur, *Tit. 27. 28. 29. 30. 31. 32.* & *33.*

HVIVS LIBRI TITVLI.

P.75.

DE IVRISDICTIONE ET VBI QVIS CONVENIRI (a) DEBEAT.

TITVLVS I.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. & XXVI.

(a) *Conuenire*, errore librarii legitur in Cod. Wurceb. In Breuiario autem Leg. Rom. Guelferbyt. Titulus auctus: *De iurisdictione, & vbi quis conueniri debeat de criminosis omnibus.* RITTER.

PARATITLON.

IVRISDICTIO, est Iudicis, *l. 1.* & *2. h. t.* seu Magistratus, vel Rectoris, *d. l. 2.* Cognitoris, *l. 4.* & *10.* propria notio, *l. 2.* & *6.* potestas, *l. 8.* iudicium, *l. 8. 9. 10. 12.* qua is partim ex potestate sua, nullo interposito, vel expectato, noxios exhibet, reosque latebris portrahit, *l. 11.* partim vero, confligentibus litigatoribus, *l. 4.* & *5.* inferentibus, seu mouentibus, & excipientibus, *l. 2.* & *10.* litigantibus, *d. l. 10.* lites *l. 5.* & *6.* iurgia, *l. 2.* & *6.* causas *l. 2. 8. 9. 10.* quaestiones, *l. 2.* litigia, *d. l. 2.* actiones, *l. 4. 10.* siue ciuiles, siue criminales, *d. l. 2.* audit, *l. 6.* disceptat, *l. 4.* inquirit, *l. 2.* cognoscit, *d. l. 2.* iudicat, *l. 8.* terminat, *d. l. 2.* sententiamque super iis decernit, *l. 5.*

Caeterum hoc titulo definitur, qui & in quos Iurisdictionem habeant; propriam enim singuli notionem habent, *l. 2.* nec quodlibet forum competens est, *l. 4. 6. 7. 10.* Hinc adeo sequentia definiuntur, Primo, *Rei priuatae Principis homines*, & actores contra disciplinam publicam aliquid committentes, sub eodem Iudice prouinciae, sub quo prouinciales, iisdemque poenis teneri, *l. 1. h. t.* Secundo, *Agentes* etiam *in rebus*, & cuiuslibet conditionis, direptionis vel pudicitiae violatae reos, sine fori praescriptione pariter plecti, *l. 3.* Tertio, Et domus rei priuatae latebris noxios, a Iudicibus ordinariis protrahi posse, non interposito, vel expectato Actore, vel Rationali, *l. 11.* Quarto, De re priuata Principis Rationali praesente controuersiam agitari debere, *l. 5.* Quinto, *Militantes* ciuilibus in causis Rectorem prouinciae Iudicem habere, *l. 2.* & *9.* vt & in criminalibus, si actores sint; si vero rei, militarem Iudicem, *d. l. 2.* excepto adulterii crimine, *l. vlt. inf. ad leg. Iul. de adulteris.* Sexto, *Senatores*, si rei sint, Praefectum vrbis Iudicem habere, *l. 4. hoc tit.* ac nominatim in criminalibus causis quinqueuirale iudicium sortiri, *l. vlt hoc tit.* & *l. 13. inf. de accusationib.* Septimo, *Mulieres* forum ex maritorum persona sortiri, *l. 7. hoc tit.* Octauo, *Criminales* causas non omnes apud Rectorem prouinciae disceptari, verum illas tantum, in quibus inscriptio requiritur, *l. 8. hoc tit.* Nono, *Iudaeos* in causis ad eorum superstitionem non pertinentibus, Iudices ordinarios habere, *l. 10. hoc tit.* Decimo, in hoc argumento regula iuris est certissima: Actorum sequi forum rei, *l. 2.* & *4. hoc tit.* Tandem, ad altioris Iudicis notionem venire nemo potest, nisi in proprio foro prius iurgauerit, mox appellauerit: excipe, nisi cognitor fastidio, aut gratia, litem audire noluerit, vel protraxerit, *l. 6. hoc tit.* Et haec quidem hic titulus sufficit: alia enim ad Iurisdictionum materiam pertinentia suppeditant tituli aliquot supra *lib. 1. de officiis Magistratuum:* titulus item *de appellationibus:* vt & *de Decurionibus*, vbi de Duumuirorum potestate: vt & quae de fori praescriptionibus, *l. 65. inf. de appellat.* quae de foro Ecclesiastico, *inf. tit. de Episcopis.* Quae de fori translatione ad extraordinarium, & peregrinum Iudicem, *l. 7. 12. de nauicul.*

In ACTORES *quoque aliasque personas* REI PRIVATAE *Principis delinquentes, Rectores prouinciarum Iurisdictionem habere.*

I. (a) Imp. Constantinus (b) A. ad Eustasium (c) PF. P.

IVDICES (d) prouinciarum volumus vim debitae auctoritatis (e) assumere, vt vna (f) *Actores* (g) *caeterosque* (h) *rei priuatae* (i) *nostrae*, (k) quae (l) Prouincicales, (m) teneat disciplina: Sceleratos conuictosque carceres teneant, tormenta dilacerent, gladius vltor (n) interimat: Eo enim modo licen-
P.76. tia inueteratae desperationis inhibetur, (o) si intelligant, vno sibi ac pari studio

 dio

dio viuendum esse cum cæteris, &c. Dat. VIII. Id. Mar. (p) Limenio (q) & Catulino Coss. [349.]

INTERPRETATIO. *Quicunque in prouinciis Iudices ordinati sunt, hoc sibi sciant esse permissum, vt si aliquos rei dominicæ seruos vel colonos reatus involuerit, sicuti & priuatos, comprehendendi eos, & puniendi, vt culpa exegerit, nullo contradicente patrimoniorum nostrorum Ordinatore,* (r) *habeant liberam potestatem.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* quia aliæ ibi similes occurrunt, puta *lex* 8. 9. *Cod. Iust. vbi causæ fiscales.* præ quibus hæc Triboniano fors nimis cothurnata visa, vel non satis expressa. Iungenda autem illi *lex* 6. *inf. de exactionibus.* Concordat & huic *lex* 11. *inf. h. t.* GOTHOFREDVS.

(b) Reponendi hi Imperatores, *Constantinus* & *Constans*, quod ostendunt Consules subscripti. Idem vero error & alius sæpe admissus, vt in *l.* 5. *sup. de diuersis rescriptis. l.* 2. *inf. de re militari. l. vn. inf. de præb. salario.* IDEM.

(c) *Ostasium*, ad marg. Til. edit. male. *Eustathium* repone. Similis error in *l.* 2. *sup. de adsessorib.* Eustathius hic ex Comite R. P. (de quo *l.* 7. *inf. de petitionib.* Philostorgius *lib.* 3. *c.* 12.) factus PP. vid. *d. l.* 7. *de petitionib.* vbi dicam. Eidem inscribitur *d. lex* 6. *de exactionib.* IDEM. *Ostasium* etiam Cod. Wurceb. RITTER.

(d) Id est, Rectores prouinciarum. v. *Gloss.* GOTHOFREDVS.

(e) Non mutandum istud in *austeritate*: sic etiam habet *d. lex* 6. *de Exactionibus.* quæ huic iungenda est, *debiti vigoris auctoritate.* Plura v. in *Gloss. Theod.* IDEM.

(f) Id est, vna eademque, seu par, vt in fine: *vno ac pari studio.* IDEM.

(g) *Actores*, &c. Hic locus ita recte in An. Regio. IDEM. *Auctores*, Cod. Wurceb. *Vna autoritas*, edit. Sichard. & Cuiacii, qui tamen ad marginem notat, *Actores* legendum esse. Accuratamque & genuinam hanc esse lectionem deprehendimus ex interpretatione. Neque mirum barbaros librarios *auctores* scripsisse, cum *actoris* significationem pauci caperent. RITTER.

(h) Colonos, seruos rei dominicæ, vt recte Interpres GOTHOFREDVS.

(i) *Dominicæ*, Interpr. IDEM.

(k) In Til. ed. *nostro*, male: rursum male, qui *nostros* hic reponebant. IDEM. *Nostros* Cuiacius ad marginem notat. RITTER.

(l) Lex hæc valde deprauata est a librariis. Sed videamus, quo modo restituere valeamus. Editio Sichardi & Cuiacian. habent: *Vt vna autoritas, quæ cæteros rei priuatæ, nostro quoque prouinciales teneat. Tormenta disciplinæ sceleratos conuictosque carcere teneant* &c. Cod. Wurceb. *Auctores cæterosque rei priuatæ nostræ qua & prouinciales teneant disciplina adceleratos conuictosque carcer teneat.* Ex his conicio sic legendum: *Actores, cæterosque rei priuatæ nostræ, quæ & prouinciales, teneant disciplinæ; ac sceleratos conuictosque carcer teneat* &c. IDEM.

(m) *Sicuti & priuatos*, Interpres recte: ac nominatim priuatorum actores. v. *l.* 7. 12. *inf. de desertorib.* GOTHOFR.

(n) *Gladius vltor*: sic & *l.* 3. *inf. ad l. Iul. de adulteris. l.* 10. *de famosis libellis. l.* 2. *de bonis proscriptor. l.* 4. *de maleficis. l.* 3. *ne præter crimen maiest. l.* 4. *de paganis.* v. *Gloss. Theod.* IDEM.

(o) F. *inhebebitur.* IDEM.

(p) *P. P. Rom.* Hoc amplius habet subscriptio *d. legis 6. de exaction.* IDEM.

(q) Cod. Wurceb. & edit. Sichard. *Liminio.* RITTER.

(r) *Ordinator* Principis patrimonii hoc loco & *l.* 5. *inf.* Interpreti est (Rationalis vel) Actor, Procurator rei priuatæ. Hoc vero desumptum ex *l.* 11. *inf.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

IN ACTORES *cæterosque rei priuatæ* (ita enim hic retinenda est lectio, vt manifeste quoque docet *lex 6. de exactionibus.* de qua mox, imo & Aniani codex Rhemensis) id est, procuratores, conductores, colonos, seruos rei priuatæ Principis seu *dominicos* (vt recte quoque habet hic Interpres, de quibus infra *lib.* 10. *t.* 4. & *vlt.*) quamuis alias sub dispositione & Iurisdictione Rationalium agerent, & sub Comite R. P. *l.* 5. 6. 7. *Cod. Iust. vbi causæ fiscales.* Attamen aduersus disciplinam publicam quid perpetrantes Iudices seu Rectores prouinciarum, iurisdictionem & potestatem suam exercere hac vt elegantissima, ita & seria admodum constitutione iubentur a Constante Imp. nihilo secius atque in alios: pariter vt a Constantino M. *l.* 1. *inf. de actor. conduct. rei priu.* quæ lex *Codice Iustin.* perperam Valentiniano & Valenti tribuitur, *l.* 9. *Cod. Iust. vbi causæ fiscales.*) a Constantio sexennio post gemina germana *l.* 8. *Cod. Iust. eod. tit.* Rationali tamen præsente, de quo *ad l.* 5. *inf. h. t.* & *vlt. inf. de actorib. & procuratorib.* Dixi, *hanc legem Constanti* tribuendam. Ei scilicet rei argumentum præbet *Eustathii Præfecti Prætorio* nomen, ad quem hæc lex data est: quem sane antea sub Constante Comitem R. P. fuisse ostendit *lex 7. inf. de petitionib.* quæ vtique cum Treueris data dicatur, non nisi Constantem auctorem habere potest. Imo id diserte testatur Philostorgius, quem nos edidimus, *Hist. Eccl. lib.* 3. *cap.* 12. ὅτι φησὶν Ἀθανάσιος πρὸς τὸν ἑσπέριον ἀφικόμενος βασιλέα, καὶ δώρων τοὺς αὐτῷ παραδυναστεύοντας ὑπαγαγὼν ἀφθονίᾳ, μάλιστα δὲ Εὐστάθιον, ὃς Κόμης ἦν τῶν λεγομένων πριβάτων, καὶ τῷ βασιλεῖ πιθανώτατος, ἐπιστολὴν πρὸς Κωνστάντιον κομίζεται. *Ait Philostorgius, Athanasium, cum ad occidentalium partium imperatorem venisset, eiusque palatii proceres, ac præcipue Eustathium comitem rerum priuatarum, qui auctoritate plurimum valebat apud principem, donis ac muneribus sibi conciliasset, literas a Constante ad Constantium attulisse.* Quocirca sub eodem Constante idem Præfectus Prætorio fuisse videtur. Quod quidem etiam exerte docet *d. l. 6. de exactionib.* quæ *huic legi* coniungenda est, dicitur enim ea lex *PP. Romæ:* atquin Romæ imperabat Constans Imp. Hoc primum.

Al-

Alterum hic notandum est, nempe vt modo strictim indicaui, coassandum huic legi *legem 6. infra de exactionibus.* vbi dicam adhuc, quæ & in eodem argumento versatur, & ex vtraque inter se coniuncta discimus, Actores istos, procuratores, &c. rei priuatæ sub Constante Imp. non vno genere graues fuisse, extraque plantam euagatos, Principis videl. nomine tumidos: & quidem in duobus nominatim. Nam & de illorum admissis querelæ exortæ, cum videl. non vno sibi ac pari studio cum cæteris provincialibus viuendum esse præsumerent, verum peccandi commeatum sibi facerent, ex inueterata etiam desperatione, quo pertinet hæc lex: forte etiam Rationalibus vel Procuratoribus rei priuatæ eos sibi subinde vindicantibus, & sic per colludium elabentibus, vt præter *banc l. & d. l. 8. Cod. Iust. vbi causæ fiscales. & l. 1. infr. de actorib. & procur.* (vnde *lex 9. Cod. Iust. vbi causæ fiscales.* desumpta est.) docet quoque *lex 11. inf.* vbi dicam, quod & Interpres ad *hanc l.* recte vidit. *Nullo*, inquit, *contradicente patrimoniorum nostrorum Ordinatore:* vbi *Ordinator* pariter vt in Interpr. *l. 5.* est Rationalis, vel Procurator rei priuatæ, vt docet quoque apertissime Interpretatio *legis 5. sup. de diu. rescript.* collata cum ipso legis textu. Exortæ item querelæ de Actorum illorum, &c. rei priuatæ indeuotione & contumacia in annonis & tributis soluendis, quo pertinet *d. lex 6. de exactionibus.* vbi dicam. Quare & *hac l.* & *d. l. 6.* ad cæterorum prouincialium instar & exemplum reuocantur, Iudicibusque seu Rectoribus prouinciarum eadem in illos atque in cæteros prouinciales potestas & Iurisdictio tribuitur: pariter & *d. l. 8. & 9. Cod. Iust vbi causæ fiscales. & l. 1. & vlt. inf. de actor. procurat. & conduct. R. P.* v. & *l. 7. 12. inf. de desertorib.* Et quia, Iudices seu Rectores prouinciarum Actoribus istis obsistere iam verebantur, *hac l. vim debitæ auctoritatis aduersos eos sumere* monentur, iubentur, seu *debiti vigoris auctoritate* eos coërcere, vt habet *d. l. 6. de exactionib.* id est competentem potestatem & iurisdictionem in eos exercere: dilute enim Interpres hic *Iudicibus permissum* esse ait. *Debita auctoritas*, seu *debiti vigoris auctoritas*, vt & infra *l. 3.* competentes vigoris aculei, est potestas iudiciaria, Iurisdictio, coërcitio, & quidem cum necessitate coniuncta. Quare & CL. Cuiacii lapsus est, cum in *d. l. 6. debiti vigoris auctoritatem*, manum militarem nominatim interpretatus est. Ergo auctoritatem suam Iudices exercere iubentur quibuscumque tandem modis suppliciisque in huiusmodi Actores, pari ratione, qua *duabus legibus proximis*, in Milites, inque Agentes in rebus: quæ sane tria hominum desperatorum ferme genera in prouinciis tanquam legibus soluta agebant, fiducia Principalis nominis, militiæque, *licentia inueteratæ desperationis*, vt hic dicitur. Quare ad æquale cum prouincialibus studium eos subinde reuocari oportuit & *h. l.* & *d. l. 8. & 9.* Imo Constantinus M. grauiores in Actores & procuratores pœnas aliquando constituendas duxit, vtpote qui præ cæteris Principis mandata custodire deberent, velut ad Principis ius spectantes, *l. 1. inf. de Actorib. & conduct. rei priuatæ.* vbi plura. Certe viuicomburii pœna in hos sancitur *d. l. 9. Cod. Iust. eod. tit.* Cæterum, vt *hac l.* Iudices vim debitæ auctoritatis adsumere iubentur in homines rei priuatæ, quod facere sæpe veriti, ita & ipsismet prouincialibus facta fiducia, sine aliqua trepidatione ad Rectorem prouinciæ conuolandi, *d. l. 1. inf. de Actorib. & procurat. & conductor. rei priu.* si quis ab Actore fuerit vexatus, super eius calumniis vel deprædationib. deferre querimoniam NON DVBITET: quæ Tribonianus iusto emblemate auctiora ita effert *d. l. 9. Cod. Iust. vbi causæ fiscales: Vniuersi* FIDVCIAM GERANT, *vt si quis eorum ab Actore rerum priuatarum*, sc. *vexatus fuerit iniuriis*, &c. *deferri querimoniam sinceritati Tuæ, vel Rectori prouinciæ* NON DVBITET, *& ad publicæ Sententiam vindictæ* SINE ALIQVA TREPIDATIONE *conuolare.* P. 77.

De foro MILITARI *in Milites Iurisdictionem quando habeant Rectores Prouinciarum.*

II. (a) Idem A. (b) ad Taurum PF. P. (c)

DEFINITVM est, (d) *prouinciarum Rectores* (e) *in ciuilibus causis litigia terminare, etsi Militantes exceperint* (f) *iurgia, vel mouerint.* Ne igitur vsurpatio iudicia legesque confundat, aut Iudicibus Ordinariis adimat propriam (g) notionem, ad Prouinciarum Rectores transferantur (h) iurgia ciuilium quæstionum. In criminalibus etiam causis, si miles poposcerit (i) reum, Prouinciæ Rector inquirat: Si Militans (k) aliquid admisisse firmetur, (l) is cognoscat, cui Militaris rei cura mandata est. Data VIII. Kal. Aug. Mediolani, Arbitione, & Iuliano (m) Coss. [355.]

INTERPRETATIO. *Etsi ciuilia negotia ad Prouinciarum Rectores* (n) *iussimus pertinere, tamen quoties criminalis accusatio* (o) *intercesserit inter illos, qui armis nostris militant, atque priuatos.* (p) *Si militans* (q) *priuatum in iudicio prouocauerit,* (r) *Rector Prouinciæ audiendi & iudicandi habeat potestatem. Si vero priuatus seruientem nobis in armis, vel Militantem forte pulsauerit,* (s) *ille causam audiat, ad cuius ordinationem* (t) *is respicit, qui militat, vel cui* (v) *arma tenuerit.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* propter *legem 6. eodem Cod. Iust. de Iurisdict.* GOTHOFREDVS.

(b) CONSTANTII *hæc lex* est, pariter vt *lex prox.* vt ex Tauri PP. nomine & ex subscriptis Coss. liquet. IDEM.

(c) *Taurus*

(c) *Taurus* PP. Italiæ fuit sub Constantio, cui & *lex prox.* inscribitur: v. de eo prolixe in *Prosopogr.* IDEM.

(d) *Definitum* est iam antea, scilicet legibus, certique adeo & indubitati iuris est, vide *Gloss. Theod.* IDEM.

(e) *Rectoribus* Cod. Wurceburg. male. RITTER.

(f) Id est, siue rei sint, siue actores. GOTHOFREDVS.

(g) *Propria notio*, Iurisdictio alicui competens. IDEM. *Propriam ordinationem* edit. Sichard. RITTER.

(h) *Transferri*, pro *deferri*. GOTHOFREDVS.

(i) *Poscere* reum, est reum agere. IDEM. *Si militaris poposcerit res* edit. Sichard. RITTER.

(k) *Si militaris* Cod. Wurceb. & edit. Cuiacian. quod placet. RITTER.

(l) *Firmetur*, pro adfirmetur: vt *l.* 1. *de his qui per metum. l.* 19. *de Decurionib.* GOTHOFREDVS.

(m) Emendandum *Lolliano*: quomodo etiam diserte habet MS. Seldenianus. IDEM. *Tulliano* edit. Sichard. *Iuliano* Cod. Wurceb. Recte *Lolliano* edit. Cuiacian. RITTER.

(n) *Rectoribus* iterum Cod. Wurceb. IDEM.

(o) *Actio* Cod. Wurceb. IDEM.

(p) *Priuatus* pro pagano, non milite; v. *Gloss.* GOTHOFREDVS.

(q) *Militaris* Cod. Wurceb. RITTER.

(r) *In iudicium vocauerit* edit Sichard. & Cuiacian. & ita quoque Cod. Wurceb. IDEM.

(s) *Pulsare* passim, pro conuenire iudicio, GOTHOFREDVS.

(t) *Ordinatio* pro Iurisdictione. IDEM.

(v) Id est, sub quo militat. IDEM. *Vel qui* in Edit. Sichard. & Cuiacian. RITTER.

COMMENTARIVS.

CONSTANTII duæ constitutiones, ad Iurisdictionis materiam pertinentes, quaque FORI PRÆSCRIPTIONI locum non esse definitur, sequuntur. Hæc prior est de foro MILITVM: qua id definitur, in causis ciuilibus, militantes, siue ii actores sint, siue rei, Rectorum, seu Iudicis ordinarii iurisdictioni subesse, eumque Iudicem sortiri; vt & in criminalibus causis, si Miles priuati seu pagani accusator sit: Iudicem tantum militarem sortiri, si ipse criminis accusetur, seu reus sit. Ciuiles scilicet causas a Iudicibus Militaribus contingi noluit Constantius, quod, præter hanc eius constitutionem, testatur quoque exerte Ammianus Marcellinus, *lib. 12. cap. 16.* (sub Constantio,) inquit: *nec occurebat Magistro Equitum prouinciæ Rector, nec contingi ab eo ciuile negotium permittebat.* Quod & ipsum Arcadio quoque Imperatori postea placuit, *l. 9. inf. hoc tit.* vbi multa singularia hac in re continentur, & nos quoque ibi notabimus. In tantum vero vtrique id placuit, vt Constantius *hac l.* ciuiles militum causas ad ordinarios Iudices pertinere voluerit, etsi miles reus esset, cum alias actor forum rei sequatur. Idque *definitum* dicitur, id est certum, iamque antea variis constitutionibus constitutum,
P.78. quod etiam ostenditur *d. l. 9.* quomodo & *l. 28. 123. de Decurionibus.* denique hunc iudiciorum ordinem esse. Et vero Constantio id recentare visum, quod Iudices militares hanc sibi notionem alicubi vindicarent, vsurparent: quo pertinent illa *huius leg. Ne igitur* VSVRPATIO *Iudicia* LEGESQVE *confundat.* Et hæc de causis ciuilibus: quibus addendum est, multo minus Iudices militares in priuatæ conditionis homines, id est, non milites, iurisdictionem seu potestatem habuisse. Quod sæpe quoque prohibitum, *l. 9. inf. h. t.* & *l. 1. Cod. Iust. de officio Magistri militum. l. 2. eod. Cod de off. milit. Iudicum.* Fauore tantum militiæ criminum cognitio, si miles in prouincia criminis reus esset, militaribus Iudicibus delata fuit, vt *hac l.* ita & *l. 2. inf. de exhibendis reis*; (vnde desumpta est *lex 1. Cod. Iust. eod. tit.*) ad quam plenius. Et ciuilium tamen etiam causarum cognitio militaribus Iudicibus delata, inter militares scilicet viros, vel inter priuatum actorem & reum militarem, *l. 6. Cod. Iust. de Iurisdictione*, & *l. 17. Cod. eod. de Iudiciis.* hac ratione videl. quod Magistratus militares, etsi iuris cognitionem non habeant, habeant saltem rerum peritiam ex vsu quotidiano: ac maxime cum possint ex corpore Togatorum & studiosorum iuris Adsessores & consiliarios sibi adsciscere, qui periti sint νόμων καὶ πείρας, legumque & forensis trituræ: haud aliter atque ciuiles Magistratus, qui & ipsi plerumque Legum ignari cum essent, Adsessores sibi Iurisperitos adsciscebant, *l. 2. D. de officio Adsessorum. l. 2. D. quod quisque iuris.* de quo suo peculiari titulo *sup. de Adsessoribus.* vbi multa quoque ex Libanio notaui.

In AGENTES *in rebus quoque, aliosque in Actu* Palatino *versantes criminum reos, Iudices ordinarios Iurisdictionem habere.*

III. (a) Idem A. & Iulianus Cæsar, ad Taurum PF. P. (b)

NON solum in Agentes in rebus, sed in alios etiam, cuiuslibet hominis conditionis competentes (c) vigoris aculei (d) exerantur, si modo fuerit declaratum (e) delicto eos obnoxios detineri. Quicunque igitur aliquid improbe (f) turpiterque commiserit, aut libidinis macula (g) forte

te polluerit pudicitiam, debet ad (h) eum vltio seueritatis congruæ propagari: Cum tamen (i) direptionem videantur esse conquesti, qui grauia testantur (k) admissa, quæ obnoxios claruerit inuasisse, in duplum restituere compellantur. Data & *Accepta (l) VIII. (m) Kal. Octob. (n) Constantino A. IX. (o) & Iuliano Cæs. II. Coss. [357.]

INTERPRETATIO. *In omnibus personis, quas etiam* præsentiæ (p) nostræ *dignitas comitatur, hanc volumus obseruari sententiam: Vt si quis cuiuscunque pudicitiam violauerit, pœnam statutam iure suscipiat. Et quicunque direptionem admiserit, in duplum violenter præsumpta restituat.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iustin.* quia temporaria est, & historica. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Tauro* huic PP. Italiæ inscripta & *lex* 2. *sup.* de eo in *Prosopogr. IDEM.*

(c) *Competens* Cod Wurceb. Male. *RITTER.*

(d) *Vigoris* aculei. *Vigor* de Iudiciario. v. *Gloss. Theod. GOTHOFREDVS.*

(e) *Declaratum*, i. e. comprobatum: quomodo & *inf. in fin. claruerit. IDEM.*

(f) *Improbe*, de furto ferme: *turpiter*, de adulterio. v. *Gloss. Theod. IDEM.*

(g) *Macula* libidinis. v. *Gloss. Theod. IDEM.*

(h) *Ad aliquem vltio propagari*, i. e. extendi. *IDEM.*

(i) *Cum autem*, in MS. Seldeni. *IDEM*

(k) *Esse admissa. IDEM.* Et ita eleganter in Cod. Wurceb. legitur. *RITTER.*

(l) Mediolani scilicet, vbi tum Constantius erat, cumque eo Taurus PP. vide *Chronol. GOTHOFREDVS.*

(m) Al. *VIIII.* al. *VIII.* Til ed. *IDEM.*

(n) *Kal. Octobr.* in MS. Seldeni. *IDEM.*

(o) *vg. Constantio. IDEM.* Cod. Wurceb. *Constantio A. VIII.* Abest lineola incuria librarii, quem video nunquam *IX.* sed vbique *VIIII.* scribere. *RITTER.*

(p) Recte, de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

IN PALATINO quoque actu aliquo versantes, ac nominatim AGENTES *in rebus* (de quibus est titulus peculiaris 27. *inf. lib.* 6. cum prox. *tit.* 28. *de Principib. Agentium in rebus*, & tertio *de curiosis*.) neque minus in cæteros, cuiuslibet conditionis homines, etiamsi eos *præsentiæ Principis dignitas comitetur* (vt ex æui sui vsu loquitur Interpres *ad hanc l.*) & sub cuiuslibet alioquin Magistratus Palatini dispositione positi sint delinquentes in prouinciis, plecti posse: inque eos Iurisdictionem seu coërcitionem Ordinarios Iudices seu Rectores prouinciarum habere, iubet Constantius Imp. (quemadmodum & in Curiosos, qui ex Agentibus in rebus erant, Præfecti Prætorio habuere, ex eiusdem Constantii *l.* 3. *inf. de curiosis.*) Idque in hypothesi *huius leg.* ad querelam quandam de Agentibus ad Principem perlatam, vt docent extrema *legis*. De quo tamen agitatum videtur, (quæ *dubitandi* ratio notanda,) eoque etiam nomine Agentes in rebus peccandi sibi commeatum faciebant. Quandoquidem illi sub Magistri officiorum dispositione essent, ex cuius officio pro rerum necessitate in prouincias emittebantur: de quo *suo*, vt dixi, *titulo*, & Ambrosius, Am. Marcellinus, atque Notitia Imperii sub Theodosio Iun. & Valentiniano III. scripta. Verum hanc fori præscriptionem repel-
P. 79. lit *hac l.* Constantius, adimitque adeo Agentibus in rebus, vt & aliis omnibus in actu aliquo Palatino versantibus: Quod & ipsum Theodosio Iun. placuit *Nouella XIV. de amota militantibus fori præscriptione l.* 1. 2. 3. & Leoni *l. vlt. Cod. Iust. de agent. in reb.* circa centenariorum personas: vbi Ius vetus in id allegat, qui de Agentium numero erant. Pariter vt Constans Actoribus, cæterisque rei priuatæ hominibus ademit *l.* 1. *sup.* itemque Constantius militibus *leg.* 2. *sup.* & Constantinus M. Senatoribus *l.* 1. *inf de accusationib.* Duo interim Agentium in rebus nominatim, cæterorumque Palatinorum crimina hic perstringi videmus; furta videl. seu concussiones, & Adulteria: *Quicunque igitur*, inquit, *aliquid improbe turpiterque commiserit, aut libidinis macula forte polluerit pudicitiam*: Et in sequentibus, *cum tamen direptionem videantur conquesti*. Hæc scilicet duo ferme crimina in Agentibus in rebus frequentia fuere, deque iis frequentes admodum querelæ hoc quoque tempore obortæ, (vt hæc lex testatur, deque eo plenius *titulo de agent. in reb.* maxime *ad l.* 4.) & quidem hoc ipso anno 357. vt docet altera præterea *lex* 2. *inf. de Curiosis*. De eorum sane quoque direptionibus memorat hoc Iuliani dictum Ammianus Marcellinus *lib.* 16. *cap.* 5. *Rapere, non accipere sciunt Agentes in rebus.* Neque omittendum, quod idem Marcellinus *d. lib.* 16. *cap.* 8. scribit de duobus Agentibus in rebus anno superiore 356. ac nominatim de malignitate cuiusdam Agentis in rebus in Hispania. Ergo his cæterisque occursum *hac l.* a Constantio, adempta eis fori Magisteriani officiorum præscriptione, *pœnæ* insuper grauitate addita: scilicet ad propositum aliquem casum, & querelam ad se delatam, super *direptione* quorundam. Id *hac l.* cauet Constantius, vt Agentium in rebus cæterorumque direptiones, furta, non iam simpli, verum dupli pœna vindicentur: Quo quidem omni Constantius suum in hæc odium; contra, in prouinciales studium egregie testatur. Sic sane & quadrupli pœnam curiosis, qui ex Agentibus in rebus erant, idem minitatus hoc ipso anno 357. *l.* 2. *in f. inf. de curiosis.* Cæterum in functionibus quoque, seu debitis publicis, & conductionibus postea idem statutum a Theodosio Iun. *l. vn. Cod. Iust. in quib. causis milit fori præscriptione vti non possunt*: puta ut Agentes in rebus, domestici, aliique in his causis Rectorib. prouinciarum responderent, submota fori præscriptione.

De SENATORVM Foro in causis ciuilibus.

IIII. (a) Impp. VALENTINIANVS & Valens AA. ad Terentium (b) Correctorem Tusciæ.

ACTOR rei forum sequatur: (c) Ita, vt si *Senatores* aliquid a Prouincialibus poscunt, (d) eo (e) qui Prouinciam regit, cognitore confligant: Si vero Prouincialis non suscipiat, sed inferat actiones, Præfecto Vrbis disceptante decertet. Dat. Kal. Iun. (f) Mediolan. Diuo Iouiano, & Varroniano Coss. [364.]

INTERPRETATIO. *Si quis alium crediderit lite pulsandum, apud prouinciæ illius Iudicem, vbi is habitat quem pulsat, negotium suum nouerit proponendum.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iustin.* prælata *l. 2. Cod. vbi Senatores.* GOTHOFREDVS.

(b) *Terentii* huius Correctoris Tusciæ sub Valentiniano meminit Ammianus Marcellinus, *lib. 17. cap. 3.* de quo postea. Eidemque inscribitur altera lex hoc ipso anno, *lex 61. de Decurionib.* & tertia adhuc anno prox. 365. *lex 65. de Decurionib.* IDEM.

(c) Hæc sententia inserta est epistolæ 2. *Felicis I.* IDEM.

(d) Poscant. IDEM.

(e) Atque adeo te Correctore. IDEM.

(f) *Iulii* in MS. Selden. *Id. Iun.* in Til. ed. & Cuiac. vbi & ad marg. *Kal. Decemb. Med.* quomodo habet & An. Reg. IDEM. Cod. Wurceb. *Kal. Decembr. Iouian. & Valeriano Coss.* RITTER.

COMMENTARIVS.

DE Foro SENATORVM in causis ciuilibus est hæc Valentiniani Sen. constitutio: & quidem per Tusciam: vbi generalem & notissimam alioquin Iuris Regulam, qua *Actor rei forum sequi* iubetur, pro fundamento substernit. Idque nominatim in causis ciuilibus Senatorum, vt, præter illam ipsam Regulam, quæ certe de causis ciuilibus concepta est, ostendit vox *poscendi*, ibi: *si Senatores aliquid a prouincialibus poscunt:* item illa, *si vero prouincialis non suscipiat, sed inferat actiones, Præfecto vrbis disceptante decertet.* Igitur definit Valentinianus, Senatorem in prouincia Tusciæ, nominatim si actor sit, forum rei sequi oportere: si vero reus sit, & a prouinciali conueniatur, coram Præfecto vrbis conueniendum eum esse. Vnde Symmachus *l. 2. ep. 33.* ad Flauianum (PP.) *Relatio viri spectabilis fratris nostri Vicarii, indignitatem deprehensi sceleris eloquetur.* Et mox: *Fama est, Ampelium, & quosdam alios de* SARDINIA, *vt asseritur,* SENATORES *in crimen adductos,* FORVM COMPETENS *obseruare præceperis. Hos nunc audio* AD ALIVD IVDICIVM *esse translatos. Quare si ipse ita a te reminisceris iudicatum, æquum esse arbitror, vt statutis tuis adesse digneris.* Fuit hoc scilicet Senatorum forum, Præfecturæ vrbanæ: non modo si Romæ constituti essent, verum & si in vicina vrbi regione: Tuscia, inquam, quo pertinet hæc lex: Est enim ea data ad *Terentium Correctorem Tusciæ*, cui duæ aliæ insuper *hoc Codice* eiusdem Valentiniani constitutiones inscriptæ occurrunt, puta *lex 61. & 65. inf. de Decurionibus*; Eiusdemque meminit Ammianus Marcellinus *lib. 27. cap. 3. Hoc tempore,* inquit, *vel paulo ante, noua portenti species per* ANNONARIAM *apparuit* TVSCIAM, *idque quorsum euaderet, prodigialium rerum periti penitus ignorarunt. In oppido enim* PISTORIENSI *prope horam diei tertiam, spectantibus multis, asinus tribunali ascenso audiebatur destinatius rugiens: & stupefactis omnibus qui aderant, quique didicerant referentibus aliis, nulloque coniectante ventura, postea quod portendebatur, euenit.* TERENTIVS *enim humili genere in vrbe natus & pistor, ad vicem præmii, quia peculatus reum detulerat Orsitum ex Præfecto,* P. 80. *hanc eandem prouinciam* CORRECTORIS *administrauerat potestate. Eaque confidentia deinceps inquietius agitans, multa in Nauiculariorum negotio falsum admisisse conuictus, vt ferebatur, periit carnificis manu, regente Claudio Romam.* (i. A. D. 374.)

Hac vero occasione, de eo quærere nunc lubet, quod alibi quoque tractatum memini, cuinam Tusciæ Terentius hic Corrector præfuerit. Fuit enim duplex Tuscia suburbicaria, cuius mentio *l. 12. inf. de indulg. debitor.* vbi dicam plura: alia Annonaria, cuius meminere Gaius & Theodosius *inter auctores limitum, p. 260.* & Pelagius I. Ep. Rom. *in ep. ad Gaudentium & alios, per Tusciam annonariam,* apud Baronium *Annal. Tom. VII. ad ann. 556. n. 31.* & Iornandes *de regnor. success. sub finem.* Ammianus equidem Marcellinus, Terentium Annonariam Tusciam Correctoris potestate administrasse scribit: verum non ita, quasi non omni Tusciæ præfuerit, verum quia de portento quodam intra Annonariam ibi agebatur: Ecce enim in tribus Valentiniani constitutionibus, Terentius hic absolute *Corrector Tusciæ* vocatur, ac proinde omnis Tusciæ, quæ hoc tempore sub vno Correctore agebat: cum alias *suburbicaria* aliquando suum peculiarem consularem habuisse deprehendatur, vt liquet ex *Nouella Maioriani de adulteriis:* vti crebras in Italiæ regionibus, earumque Magistratibus mutationes obseruare licet. Sic & in Notitia quoque Imperii *Tusciam* simpliciter sub Vicarii Vrbis dispositione fuisse, & Consularem vnum vtramque habuisse, comperimus: quod etiam post nos Hieronymus Aleander agnouit, *dissert. 1. de regionib. suburbicariis, cap. 3.* Nunc non quæro quinam suburbicariæ & Annonariæ Tusciæ fines fuerint; illud saltem ex superioribus liquet, Terentium hunc Correctorem vniuersæ Tusciæ fuisse, non vero Annonariæ tantum, quod ex Marcellini loco perperam colligebat Sirmondus, *Propemptici de suburbicar. reg. lib. 1. cap. 6.* qui ex eo id tantum cum tribus Valentiniani legibus collato colligere debuerat, sub Terentio isto fuisse quoque Annonariam Tusciam: inque ea fuisse oppidum *Pistoriense* quod hodie *Pistria:* Quomodo sub eodem fuisse vrbem *Vulsiniensium*, seu Vulsinios

(qui

qui ab vrbe 72. millibus distabant, vt ex Itinerario Antonini discimus) testatur vna e tribus Valentiniani ad eum legibus *d. lex 61. inf. de decurionibus:* vbi demum disquiremus, num Vulsinii ad suburbicariam Tusciam, an vero ad Tusciam Annonariam pertinuerint. Nos enim ad alia nunc properamus.

Ergo per omnem Tusciam Senator reus non apud Rectorem prouinciæ, qui Corrector erat, verum apud Præfectum vrbi conueniendus erat, atque adeo Senatorem vrbani fori præscriptione vti posse *hac l.* definit Valentinianus: vnde apparet, proprium Senatorum forum fuisse Præfecti vrbis Romæ; nam & cæteroquin, quod Symmachus scribit *lib. 10. ep. 62. Præfectura vrbana proprium negotium erat, senatorum iura tutari.* Sane & Gratianus postea vel Valentinianus Iun. Valentiniani filius Oratione sua ad Senatum *l. 2. Cod. Iust. vbi senatores vel Clariss.* quam huic prætulit Tribonianus, rem hanc sub hac distinctione ita constituit: nempe, Senatores, si in vrbe vel suburbanis regionibus seu locis degerent, in iudicio vrbicariæ Præfecturæ respondere: si vero in prouinciis larem fouerent, vel assidue ibi versarentur, coram prouinciæ Iudice. Quæ forte & ipsa, certe huic proxima est Valentiniani *hac l.* dispositio, quæ de Senatoribus in Tuscia constitutis nominatim est, sic tamen vt ex annonaria quoque Tuscia, quæ sub vno cum suburbicaria Correctore agebat, Senator fori vrbani præscriptionem haberet. Quæ forte etiam dubitandi in hypothesi *huius l.* ratio esse potuit, quod temere non adsero, sed coniicio. Et hæc quidem de ciuilibus seu pecuniariis Senatorum in prouinciis degentium caussis: de quibus est *huius l.* hypothesis, vt & *d. l. 2. Cod. Iust. vbi Senatores.* In Criminalibus quoque caussis cum Senator in prouincia criminis reus intra prouinciam in qua facinus perpetrasset, ex Constantini lege indistincte publicis legibus subiugaretur, nec fori præscriptione vti posset, *l. 1. inf. de accusationib.* (nisi ad Hispaniam similesque prouincias longinquas eam legem restringendam putemus:) certe, ex Gratiani *l. 13. inf. de accusationib.* ita ius fuit, vt si Senator in prouincia criminis reus accusaretur, Iudex prouinciæ de causa cognosceret, nihil tamen de capite decerneret; verum vel ad Principem referret, vel ad Præfectum vrbis ex suburbanis prouinciis, de cæteris autem ad Præfectum Prætorio: de quo dicam ad *eas leges*, & ad *l. vlt. h. t.* vbi in genere de criminali iudicio agetur Romæ super capite Senatorio, de quo est alioquin quoque *lex 10. inf. de pœnis.*

De RE PRIVATA *Principis controuersiæ quis Iudex sit, quæque Iudicii forma.*

V. (a) Iidem AA. ad Felicem Vicarium Macedoniæ. (b)

SI quis *rem nostram* cœperit (c) lite pulsare, (d) Rationali præsente confligat: quo defensante (e) & controuersia omnis (f) agitetur, & Iudex eam sententiam decernat, quam Iuris æquitas postulauerit. Dat. Kal. Decemb. Valentiniano & Valente AA. Coss. [365.]

INTERPRETATIO. *Quoties a fisco nostro aliqua repetuntur, res apud prouinciæ Iudicem, sub præsentia nostri Ordinatoris* (g) *agatur: vt illo præsente, quidquid iustitiæ ordo suaserit, iudicetur.*

NOTAE.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* quia scilicet causas fiscales sub Rationali agitari voluit. *GOTHOFRED.*

(b) *Felix* Consularis Campaniæ hoc ipso anno 365. dicitur, ad quem data lex 5. *inf. ad SC. Claudianum.* vbi dicam. *IDEM.*

(c) *Occœperit*, in MS. Seldeniano. *IDEM.*

(d) De hac *Pulsandi* voce v. Gloss. *Theod.* *IDEM.*

(e) *Defensare* h. l. & multis aliis, quas v. in Gloss. *Theod.* *IDEM.*

(f) Abest hac vox ab edit. Sichard. *RITTER.*

(g) De hac *Ordinatoris* voce dixi, *ad l. 1. sup.* *GOTHOFRED.*

COMMENTARIVS.

ETSI cum RES PRIVATA Principis appetatur in prouincia, eius controuersiæ quoque Iudex sit Rector prouinciæ, id est, etsi quis rem a fisco repetat (vt recte Interpres *ad hanc l.*) res seu controuersia isthæc apud prouinciæ Iudicem agitari definirique debeat, *Rationalis* tamen adhuc præsentia hoc casu requiritur ex *hac lege*. Quomodo & requiritur a Constantio *l. 8. Cod. Iust. vbi causæ fiscal.* si videlicet colonus aut seruus rei priuatæ contra disciplinam publicam aliquid perpetrasse dicatur: nam & tum *præsente Rationali, vel Procuratore domus, inter eum & accusatorem causa tractari, l. 1. sup. debet.* (Non ita *l. 11. inf.*) Et a Valentiniano *l. vlt. inf. de actor. & procur. rei pr.* statutum, *in ciuili causa defensor domus adesset.* Hic scilicet legitimus hac in re contradictor est eoque *defensante*, vt hæc lex loquitur, controuersia omnis agitari debet. De *re priuata* Principis, agetur *toto libro Decimo*, vt & de *Rationalibus* rei priuatæ: Paucis interim. *Rationales* (quos *Ordinatores Principis*, vel *Principis matrimonii* vocat Interpres *ad hanc l.* & *ad l. 1. sup.*) erant ferme quos *Procuratores Cæsaris* prior ætas vocauit. Vnde παραλληλισμὸς tituli Digestorum *de officio Procuratoris Cæsaris vel Rationalis:* quomodo & pro eodem ponuntur apud Lampridium *in Alexandro Seuero c. 12.* Capitolinum *in Albino c. 2.* & *in Gordianis c. 7.* quibus scilicet rei priuatæ Principis cura, defensio & ordinatio

P. 81. dinatio commissa erat, quod vel ex *hac l.* liquet, quique ad fiscum pertinentes causas decidebat, *l. 5. C. Iust. vbi causæ fiscales:* Cuiusmodi Rationales in singulis quibusque prouinciis erant, vt docet *lex 1. inf. de incorporatione:* Idque diserte videre est in Notitia Imperii, *sub Comite R. P.* Et vero hæc nostra ad Rationales per Diœcesin Macedoniæ pertinet, cuius vicario hæc lex inscribitur, si modo inscriptio vitio caret, quam controuersam facere videtur *lex 5. inf. ad SC. Claudianum.*

MEDIO *omisso causam extra forum ordinarium, recta ad altiorem Iudicem trahi non posse.*

VI. (a) Impp. Gratianus, (b) VALENTINIANVS, & Theodosius AAA. Neoterio PF. P. (c)

EXCEPTIS his, quibus extra ordinem (d) subuenitur, omnes iacturam litis incurrant, qui non ante in proprio foro iurgauerint: (e) Si (f) quidem possint venire ad altioris Iudicis notionem, cum iudicatum quod displicet appellatio (g) excluserit: Ita, vt si quis litigator se vel fastidio (h) vel gratia Cognitoris, aut non auditum, aut dilatum docuerit, & eius litis quæ protracta est æstimationem fisco nostro Iudex præstet, & in primores (i) Officii pœna deportationis illico depromatur. (k) Dat. pridie Kal. Maii. (l) Mediolani, Arcadio A. I. & Bautone V. C. Coss. [385.]

INTERPRETATIO. *Quicunque apud alium, & non apud suum Iudicem negotium quod habuerit in* (m) *initio litis crediderit proponendum, exceptis ætate minoribus, quibus lege consultum est, litis ipsius de qua agitur actione damnetur: nisi forsitan contra sententiam, quæ aduersus eum dicta fuerit, crediderit appellandum, vt apud maioris dignitatis* (n) *Iudices audiatur. Sane si quis causam habens, a Iudice suo, se vel per* (o) *superbiam, vel propter amicitiam aduersarii sui probauerit non auditum, Iudicem tantum, quantum res de qua agitur valuerit, fisco nostro iubemus exoluere: & qui consiliis suis adhærent, exilii pœnam pro districtione* (p) *sustineant.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* de cuius rei ratione mox. GOTHOFRED.

(b) Reponendi hi Imperatores, VALENTINIANVS, *Theodosius & Arcadius:* Gratianus enim hoc tempore iam mortuus erat, viceuersa Arcadius iam Augustus factus fuerat. vide *Chronol.* IDEM. Cod. Würceb legit: *Valentinian. Gratianus & Theudos. AAA. Neotheurio.* RITTER.

(c) *Neotherius* hic PP. sub Valentiniano Iun. fuit. quod etiam ex *huius leg* subscriptione colligitur, pluriumque aliarum, quæ *Mediolani* datæ dicuntur, vbi tum Valentinianus erat, Theodosio Constantinopoli hoc anno 385. constituto. v. *Chronol.* & *Prosopogr.* GOTHOFREDVS.

(d) An rescripto, an vero restitutionis beneficio? de eo mox. IDEM.

(e) *Iurgare.* v. Gloss. IDEM.

(f) Id est, cum possint, quam ratiocinationem non cepit Interpres. IDEM.

(g) *Appellatione excluserint,* in MS. Seldeniano: male. *Appellationis vis hæc & definitio:* de quo mox. IDEM. Cod. Würceb. *appellatione excluserit.* Edit. Sichard. cum MS. Seldeniano conuenit; Edit. Cuiac. *appellatio excluserint.* RITTER.

(h) *Per superbiam, vel amicitiam,* Interpres de *Fastidii* voce, v. Gloss. GOTHOFREDVS. Edit. Sichard. *semel fastidio.* RITTER.

(i) *Primores Officii* male interpretatur, *Qui consiliis suis* (Iudicis) *adhærent.* GOTHOFRED. *Primoris Officii* Cod. Würceb. & edit. Cuiac. male vero Sichard. *primoris officii pœnam deputatio.* RITTER.

(k) *Deprometur* Cod. Würceb. & edit Sichard. IDEM.

(l) *Mart.* in An. Regio. GOTHOFRED.

(m) Abest hæc vox ab edit. Sichard. & Cuiacian. RITTER.

(n) *Maiores dignitate iudices* Cod. Würceb. eleganter. IDEM.

(o) *Superbia* Edit. Cuiac. in Sichard. *si vel superbia, vel &c. se probauerit non auditum,* errore scribentis. IDEM.

(p) *Destrictione* Cod. Würceb. IDEM.

COMMEN-

COMMENTARIVS.

MEDIO omisso, spretaque *Ordinarii Iudicis* cognitione, ad altiorem Iudicem, recta seu ἀμέσως iri, vetat *hac l.* Valentinianus Iun. propositis interea remediis aliis aduersus iniquitatem & Fastidium ordinariorum Iudicum: Cui concordat in summam Constantini M. *lex 4. Cod. Iust. de Iurisdictione omnium iudicum: Nemo*, inquit, *post litem contestatam ordinariæ sedis declinet examen: nec prius Præfecti Prætorio, aut Comitis Orientis, vel alterius spectabilis Iudicis imploret auxilium, sed appellatione Legibus facta ad sacrum Auditorium veniat.* Vides quam omnia congruant, atque adeo hanc leg. illustrent, etiam in remedio appellationis proponendo aduersus Iudicum iniquitatem: Inque altiorum Iudicum designatione, de quibus duobus mox. Quare manifestarium in ea Triboniani facinus cubat in illis quæ de suo peculio addidit, *post litem contestatam:* Nempe enim legem illam traxit, traduxitque ad casum legis, 16. *Cod. Iust. de Iudiciis*, sic vt eius legis iam sensus sit, non licere amplius post litem contestatam Iudicis examen declinare seu recusare Iudicem ordinarium: verum ante litem contestatam tantum recusationi locum esse posse: quam ipsam etiam Tribonianus absolutis *huius leg.* verbis prohiberi credidit, atque ideo eam a Codice suo abesse voluit: Et sic neque hanc intellexit, & illam emblemate corrupit.

P.82.

Nos ad huius sententiam redeamus, quæ talis est: Non posse, non debere quenquam (exceptis his quibus extra ordinem subuenitur, quo sane numero sunt ii, qui iustas recusandi Iudicis causas habent, de quo mox) præterito & protrito, proprio & ordinario, *primæque instantiæ*, vt nos loquimur, Iudice, ad altiorem & *secundæ instantiæ* Iudicem recta ire: denique ordinem instantiarum turbari, vel negligi non posse, propriumque forum declinari. *Proprium* forum est, ordinarii cuiusque Iudicis, & Rectoris prouinciæ qui Clarissimus, in qua quis larem constituit, qui proinde primus Iudex adeundus est: *Altior* vero *Iudex* est, qui & vice sacra iudicare dicebatur, (de quo alibi plane) secundæ instantiæ Iudex, siue Illustris vt *Præfectus Prætorio:* siue spectabilis, qui videlicet diœcesi ex pluribus prouinciis conflatæ Magistratus præerat, veluti Comes Orientis, quæ diœcesis ex variis prouinciis constabat, vt testatur Notitia Imperii, de qua infra plenius, *lib. 11. tit. de appellationib.*

Ratio autem prohibitionis huius hæc est: & gemina quidem: nempe, quod factum istud, proprium forum seu Iudicem primæ instantiæ prætereuntis geminam iniuriam contineat, & Iudicis ipsius & Adversarii: Illius scilicet manifesta iniuria est & contemptus, cum nulla iusta de causa cognitio eius tanquam improbi, vel vt spreti Iudicis, qui in id alioquin publice positus est, declinatur: quod forte an facere soliti illustri loco nati apud sordidæ alioquin originis Iudices: cuiusmodi haud pauci hoc æuo fuere: veluti Terentius ille Tusciæ Corrector ex Pistore, de quo ad *l. 4.* modo dicebamus. Continet & hæc res aduersarii iniuriam, cum extra proprium forum trahitur ad longinquum forte Altioris Iudicis, cum magno sumptu & vexatione, quod fieri non oportet: quæ & causa est, cur Euocationum quoque ad Principem rarus vsus fuerit: de quo ad *l. 2. sup. de off. Iudic. omnium.* vbi plenius dixi, adducta in id etiam Novella Martiani 1. & Iustiniani 53. & 69.

Sequitur *pœna* ei qui non ante in proprio foro iurgauerit proposita, nempe litis iactura, quæ & aliis quamplurimis casibus imposita, iudiciorum ordinem statumque cursum interturbantibus. *Exceptio* tamen initio statim *leg.* additur, nempe ab *huius leg.* sanctione excipi *hos, quibus extra ordinem subuenitur.* Quod quidem duplicem sensum accipere videatur. Primo quidem certas personas esse, quibus, etsi proprium forum declinantibus altioremque Iudicem protinus adeuntibus ignoscatur: vt sunt ætate minores, mulieres, aliique similes. Regula quippe iuris est certissima, minoribus & mulieribus, in his, quæ vel prætermiserunt, vel ignorauerunt, succurri, consulique: *l. 3. inf. de integri restitutione.* Et ita hanc exceptionem accepit Interpres ad *hanc leg.* Possit tamen & hic sensus videri, neminem præterito proprio foro inter initia statim ad altioris Iudicis notionem venire posse, nisi extra ordinem ei subueniatur, id est, nisi de earum personarum numero sit, quibus Princeps id extra ordinem concessit, de quo *l. 2. sup. de off. Iudicum omnium.* Malim ego tamen cum Interprete priori interpretationi adquiescere. Vtrouis modo id accipias, huc pertinet Symmachi locus *lib. 4. ep. 69.* ad Eusignium, PP. Italiæ; *Quid enim tam familiare iustitiæ, quam vt circumscriptor Clarissimæ & laudabilis fœminæ parentis meæ, astutiæ suæ priuetur effectu, ne commodis illudat alienis, prouincialium patronorum fretus auxilio? Quorum impudentia compulit, vt matrona litium fugitans, ad iudicium Prætoriani culminis convolaret.*

Postremo iam loco, sequuntur *hac l.* duo *Remedia*, quæ Valentinianus proponit, aduersus primorum istorum & ordinariorum Iudicum siue iniquitatem, siue Fastidium: quæ duo Iudicum alioquin vitia sunt, quæ etiam forte his qui proprio foro contempto ad altiorem Iudicem recta ibant, obtentui erant: Nempe ait primo *Appellationis* remedio, sententiæ eorum iniquitatem emendari posse: quod & ipsum habet *d. lex 4. Cod. Iust. de Iurisdict.* seu vt *hac leg.* eleganter dicitur, *iudicatum quod displicet, appellatione excludi.* Quam elegantem ratiocinationem Interpres hic non cepit: vbi obiter quoque Appellationis effectus graphice describitur, de quo plene ad *tit. de appellationibus inf. lib. 11.* sic & Symmachus *lib. 10. ep. 36. Sententiæ, quam iam Bassus post luctamen partium protulisset, prouocatio non* REMOVIT. Secundo, fastidio Iudicum grauissimam pœnam imponit: nempe si litigator docuerit Iudicem ordinarium vel fastidio, vel gratia, id est, vt Interpres ait, per superbiam, vel amicitiam aduersarii, vel non auditum, vel dilatum, litis protractæ æstimationis fisco præstare oportere, quæ certe litis æstimationem pœna imposita pariter *l. 2. inf. de temporum cursu, & reparat. denunc.* sic tamen vt ibi non fisco, verum actori ea adplicetur. Neque tantum Iudici multam hanc imponit Valentinianus Iun. verum etiam Primoribus officii deportationis pœnam interminatur: *Primoribus*, inquam, *officii*, id est, non vt Interpres male accepit, Iudicis consiliis adhærentibus, verum Primoribus apparitorum Iudicis, Principibus officii, eorumque Adiutoribus, de quibus *ad l. 1. sup. de off. Rectoris Prouinciæ* dicebamus: quorum inter alia muneris erat, in Secretarium Iudicis causas inducere, vt docet *d. l. 1.* & *l. 5. inf. de proximis:* & *lex 8. infr. hoc tit.* Ergo, vt tandem finem summum *huius leg.* complectamur, Valentinianus Iun. *hac Constitutione*, occursum voluit & contumeliæ litigatorum: (quod præcipuum *hac l.*) Ordinarios Iudices spernentium, & Iudicum fastidio litigatoribus notionem suam, seu audientiam non præbentium, vel certe protelantium. Idque emissa ad Præfectum Prætorio constitutione: sub cuius dispositione Iudices ordinarii erant. Sane quod postremum istud attinet, & Iustinianus quoque *in l. 13. §. 8. Cod. Iust. de Iudiciis*, simili Iudicum fastidio occurrendum putauit, pœna etiam grauissima proposita: *si inquam litem protelauerint, vel propter amicitias, vel inimicitias, vel turpissimi lucri gratia, vel propter aliud quodpiam vitium, quod miserrimis animis huiusmodi Iudicum innasci potest.*

P. 83.

De MVLIERVM foro.

VII. (a) Imppp. Valentin. (b) THEODOS. & Arcadius AAA. Martiano (c) Comiti Orientis.

MVLIERES honore maritorum erigimus, genere nobilitamus. Iisdem (d) forum ex eorum persona statuimus, & domicilia mutamus. Dat. IIII. Kal. Febr. (e) Constantinopoli, Arcadio II. & Rufino Coss. [392.]

INTERPRETATIO. *Fœminas, secundum honorem, quem viri earum meruerunt, volumus appellari, vt ad cuius* domum nupta *transierit,* (f) *eius proficiat* (g) *dignitate, & pro negotiis suis in eodem foro, vbi est maritum secuta, respondeat.*

NOTAE.

(a) Lex hæc relata est in *Cod. Iust.* duobus locis: puta *l. vlt. Cod. Iust. de incolis, & vbi quis domicilium.* & *l. 13. Cod. Iust. de dignitatibus.* idque non male: nempe enim vtroque spectat *hæc lex,* & ad *domicilii* rationem, de quo *tit. de decurionib.* & ad *dignitatum* rationem. Etenim tertio loco *hic* posita, nempe sub *tit.* qui pertinet ad *forum* competens. Concordat & huic legi, *lex 12. inf. de Nauiculariis.* Iungenda vero eidem *lex vn. inf. de fideiussor. dotium.* GOTHOFREDVS.

(b) Tribuenda *hæc lex* (expuncto *Valentiniani* nomine) THEODOSIO & *Arcadio* solis: vide, quæ ad subscriptionem notabo. *IDEM.*

(c) Ita quoque *Cod. Iust. in d. l. vlt. de incolis.* & *l. 13. de dignitatib.* At *in d. l. vn. de fideiuss. dot.* Martiniano: & ita MSS. nonnulli habent. Ad hunc extat Libanii. *ep. 7. in Cod. var. 9. in Paris.* *IDEM.* In Cod. Würceb. *Martiniano* quod præfero. *RITTER.*

(d) *Hisdem* Cod. Würceb. *IDEM.*

(e) *Al.* III. Id. *Nouemb.* vt habet MS. optimæ notæ, & *d. lex vn.* vel IIII. vt MS. Selden. Itaque Valentiniani nomen in inscriptione expungendum, vtpote iam Idib. Maii interfecti. *GOTHOFRED.* Cod. Würceb. etiam, *IIII. Id. Nouembr. Constantinop. Arcad. Aug. II. &c.* *RITTER.*

(f) Vxor in domum mariti transit. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Proficiat,* id est, increscat, augeatur, inclarescat. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

MVLIERES & honorem seu Dignitatem, & Nobilitatem, & Forum, domiciliumque ex maritorum persona sortiri, definit *hac l.* Theodosius M. Et sic quatuor mulieribus per viros communicari ait, dignitatem, nobilitatem, forum, & domicilium: qua causa lex hæc *Codice Theodosiano,* & *Iustinianeo* tribus locis posita est pro ratione subiecti. *Hoc* inquam *Codice* ratione *fori,* sub titulo de *Iurisdictione: Codice* vero *Iustin.* duobus titulis, titulo de *Dignitatibus,* propter honores: tit. de *incolis,* propter domicilium. De tribus illis, quæ ad hunc titulum non pertinent, nunc non agemus, quæ aliunde etiam protrita sunt: vide vel *l. 31. D. de Legibus. l. 6. §. vlt. D. de iure fisci. l. 22. D. ad municipal. l. 8. D. de Senatoribus. l. 10. Cod. Iust. de nuptiis.* Sidonium Apollin. *lib. 5. ep. 16.* & *Carm. 16.* & *Nou. Iustin. 22. c. 36.* de Foro saltem videamus, tum de scopo *huius leg.* in vniuersum. Forum igitur mariti, & vxoris quoque forum est, & vt non male Interpres hic, pro suis negotiis in eodem foro, vbi est maritum secuta, respondeat. Id quod ipsum definitur compluribus aliis legibus: *l. 19. D. de Iurisdict. l. 5. D. de ritu nupt. l. 5. Cod. Iust. de donat. ante nupt. l. 22. §. 1. l. 32. l. pen. §. vlt. D. ad municipalem. l. pen. Cod. Iust. de silentiariis. l. 6. Cod. Iust. de fabricensibus.* Id vero obtinet in litibus causisque priuatis, seu vt hic Interpres, *pro negotiis suis:* litem enim ibi mulieres excipiunt, vbi & mariti, *l. 12. inf. de nauicular.* At enim (vt enantiophano cuidam occurratur) alia ratio est publicarum necessitatum seu functionum munerumque. In his quippe pristinam vxoris, non mariti originem spectari oportet, *d. l. 12.* (vbi plura, deque eius differentiæ ratione) & *l. vn. inf. Cod. Iust. de mulieribus in quo loco munera agnoscant.* adde & *l. 19. D. de iurisdict.* verum & hæc iam vulgata & protrita sunt. At non & illud, quod nunc ipse obseruo, & cum maxime obseruandum, *hanc legem* partem esse prolixioris Theodosii M. constitutionis, vnde desumpta est quoque *lex vn. inf. de fideiussore dotium,* quæ *huic* nostræ omnino coniungenda venit, restituta huius nostræ subscriptione, tum ex MSS. optimæ notæ, tum ex *d. l. vn.* vt iam in *Notis* indicauimus. Quæ quidem *lex vnica,* si de marito accipienda est, a quo fideiussor dotis exigi non possit, tum haud absurde dici possit, *hac l.* contineri rationem inter alias plures, & reciprocæ quidem æquitatis eius, quod *ea l. vn.* statuitur: cur, inquam, fideiussores dotis reddendæ a marito exigi non debeant, nempe, quod viceuersa mulieres tot commoda per maritos consequantur, honorem videlicet, nobilitatem, forumque; cum, inquam, & genere nobilitentur, & honoribus erigantur, & forum sortiantur nobilius & vtilius plerumque. Quare satis indecens & inhumanum visum iri ab iis cautiones exigi, per quos tot præcipuis beneficiis & προνομίοις mulieres dotantur ac donantur, & vt Interpres hic ait, *proficiunt.* Si vero *lex illa vn.* de muliere accipienda est, tum duarum istarum Legum inter se coniunctarum sensus hic fuerit: quemadmodum mulieres æqua dignitate, nobilitate, foroque cum maritis censentur, æquo pariter iure in cæteris censeri oportere, atque ideo fideiussores quoque dotis soluendæ, seu præstandæ maritum ab vxore exigere non posse, exactosque non obligari. Verum de eo ad *dict. l. vn.* vbi probabimus, priorem sensum *illi legi* aptandum.

CRIMI-

P. 84.

CRIMINALES *causæ quænam apud Rectorem prouinciæ disceptari debeant.*

VIII. (a) Impp. Arcadius, & HONORIVS AA. Pasiphylo (b) suo Salutem.

CAVSAS plurimi (c) de fugaci (d) seruo, aut manifesto furto, aut non manifesto, direpti etiam animalis, serui, vel (e) rei mobilis (f) instituentes, vel vi raptorum (g) bonorum, paruulæ etiam terræ fimi, (h) vt & paruulæ casæ, (i) sub specie criminis tuum pulsant (k) Iudicium: Momentariæ (l) etiam possessionis interdictum, quod non semper ad vim publicam pertinet, (m) vel priuatam, vt mox audiri, interdum etiam sine inscriptione mereatur: (n) abacti (o) etiam animalis (p) causa proponitur. (q) Cum igitur de his rebus paruis ac minimis, Tuæ sit iniuria Potestatis iudicare, decretum (r) est, eas, (s) tantum causas criminales a Synceritate (t) Tua audiri, quas dignus & meritus horror (v) inscriptionis (x) impleuerit: quæ magnitudinem videlicet criminis, tempusque designat, (y) vt alterutram partem digna legum tenere possit austeritas: (z) Quod statutum si fuerit forte contemptum, hi qui ex Officio (a) ingrediuntur Secretarium, quinque librarum auri condemnatione feriantur. (b) Data VIII. (c) Id. Ianuarii, Mediolani, Olibrio (d) & Probino Coss. [395.]

INTERPRETATIO. *Quoties de paruis* (e) *criminibus, id est, vnius serui fuga, aut sublati iumenti, aut modicæ terræ, seu domus inuasæ, vel certi furti, id est, detenti aut peruenti,* (f) *sub criminis nomine actio fortasse processerit,* (g) *ad mediocres Iudices, qui publicam disciplinam obseruant, id est, aut defensores aut assertores pacis,* (h) *vindictam eius rei decernimus pertinere. Ad Rectorem vero prouinciæ illud negotium criminale perueniat, vbi de personarum inscriptione* (i) *agitur, vel maior causa est,* (k) *quæ non nisi ab Ordinario Iudice, recitata legis* (l) *sententia debeat terminari. Quod præceptum si fuerit prætermissum, Officiales, qui negotia intromittunt,* (m) *quinque libras* (n) *auri se nouerint esse damnandos.*

NOTAE.

(a) Vide, quæ mox dicam de *huius leg.* laciniis in *Cod. Iustin.* translatis. *GOTHOFRED.*

(b) *Possibo filio suo,* Til. Cod. vitiosissime. Rectorem hunc prouinciæ alicuius fuisse oportet, quod & sequentia illa ostendunt: *a synceritate tuá audiri,* vide *infr.* An vero is est, cui Palladius Æmilianus carmen suum *de re Rustica* inscripsit: Palladii Rutilii Tauri Æmiliani *de Insitione* liber ad Pasiphilum Virum, Doctissimum? Ita censet Doct. Valesius *in Am. Marcellino, lib.* 29. *cap.* 1. *IDEM.* Cod. Würceb. legit: *Passifilio salutem.* Et nomen ignotum facile a librariis poterat corrumpi. Codices certe quos Sichardus vidit præferunt, *Passibo filio suo. RITTER.*

(c) Cod. Würceb. *Caussas plurimis instituentes de fugaci &c.* Non male, si *plurimi* legas. *IDEM.*

(d) Et recepto, quod addendum. *Fugaci,* pro fugitiuo, hic & apud Ennodium *lib.* 3. *ep.* 16. & 19. Gregorium Turonen. *lib.* 6. *cap.* 31. *GOTHOFREDVS.*

(e) *Seu,* MS. Seld. *IDEM.*

(f) *Ac mouentis,* in MS. Selden. & Til. forte *mouentis,* pro *mouentes. IDEM.* *Rei mouilis ac mouentis* Cod. Würceb. *mouentis* pro *mouentes* legendum coniicit Gothofredus, quod & locum habere forte posset, nisi *τὸ ac* obsisteret. Videtur mihi a glossatore adiectum. *RITTER.*

(g) *Bonorum raptorum,* C. Til. *GOTHOFRED.* Cum Til. facit Cod. Würceb. Male est in edit. Sich. *veluti bon. rapt. RITTER.*

(h) Al. *finium,* vt in MS. Selden. Reg. & Til. edit. de quo mox. *GOTHOFRED.* Cod. Würceb. *paruolæ etiam terræ finium.* Edit. Sichard. *parum etiam terræ, fimi, & paruulæ causæ:* & ita in edit. Cuiac. quæ tamen *casæ* legit. *RITTER.*

(i) *Causæ,* in MS. Selden. male. *GOTHOFRED.*

(k) De hac *pulsandi* voce, vide *Gloss.* *IDEM.*

(l) *Lex* 8. *Cod. Iust. vnde vi.* hinc desumpta est. *IDEM.*

(m) *Perti-*

(m) *Pertinent*, Cod. Wurceb. edit Sichard. *momentariæ etiam possessiones, interdictum, quod non semper ad vim publicam pertineat vel priuatam, mox audiri, interdum etiam si inscriptionem non mereantur.* RITTER.

(n) *Meretur*, Cod. Wurceb. IDEM.

(o) *Abiecti*, C. Til. male. GOTHOFREDVS. Ita quoque Edit. Sichard. RITTER.

(p) *Lex vnic. Cod. de Abigeis*, hinc desumpta est. GOTHOFREDVS.

(q) *Proponetur*, Cod. Wurceb. RITTER.

(r) *Decretum est*, hic & *l. 5. inf. de denunciat.* a nobis: seu nos decernimus: vt *sup. l. 2.* definitum est. GOTHOFR.

(s) *Lex 16. seu penult. Cod. Iust. de accusationib.* IDEM.

(t) *Sinceritas tua.* Hoc titulo compellati ab Impp. Rectores Prouinciarum *h. leg.* & *l. 33. de cursu.* IDEM.

(v) *Earum horror inscriptiones*, ita C. Til. Omissa hæc a Triboniano. IDEM.

(x) Vid. quæ dicam *inf. tit. de accusation. & inscriptionib.* IDEM.

(y) *Designant*, Cod. Wurceb. in Cod. Iust. *designent.* RITTER.

(z) Austeritas legum, *hic*, vt Austeritas vigoris publici, *l. 3. de calcis coctorib.* al. *Auctoritas*: quomodo etiam habet MS. Selden. & Cod. Iustin. hic: *terrere possit Auctoritas.* GOTHOFREDVS. *Tenere possit autoritas*, Edit. Sichard. RITTER.

(a) De his *qui ex officio ingrediuntur Secretarium*, dixi *sup. ad l. 1. de offic. Rect. prouinc.* GOTHOFREDVS.

(b) *Ferientur*, in MS. Selden. IDEM. Cod. Wurceb. *Feriuntur.* RITTER.

(c) *VI. Id. Iun. d. l. 8. & d. l. vn. VIII. Kal. Ian.* quod præfero: Theodosius quippe XVI. Kal. Febr. huius anni obiit. GOTHOFREDVS.

(d) *Olybrio* Cod. Wurceb. accurate. Ita enim habent marmora, vid. *Chronol. ad h. a.* & *Codex Iustin. dict. legibus.* RITTER.

(e) Cod. Wurceb. *prauis criminibus*, transpositione literæ. IDEM.

(f) *Peruenti.* GOTHOFREDVS. Ad margin. edit. Sichard. notatum *Superuenti*, utrumque barbarum. RITTER.

(g) *Procedere*, actio dicitur. GOTHOFREDVS.

(h) *Assertores pacis* sunt Irenarchæ. IDEM.

(i) *Scriptione*, Edit. Sichard. RITTER.

(k) Ita etiam legebat Cod. Argentoratens. quem vidit Sichard. reliqui, quos sequutus est, *Vel si major.* Cod. Wurceburg. *vel majore caussa est*, quod non displicet. IDEM.

(l) *Recitata legis sententia*, terminari causa dicitur. GOTHOFREDVS.

(m) Dixi supra ad *l. 1. de offic. Rect. prouinciæ.* IDEM.

(n) *Librarum*, Edit. Sichard. RITTER.

COMMENTARIVS.

CRIMINALES causæ quænam apud Rectorem prouinciæ disceptari debeant, hac *Honorii* constitutione ad *Pasiphilum* prouinciæ alicuius Rectorem emissa definitur. Quæ quidem lex discerpta & distracta est a Triboniano in tres lacinias, seu *leges*: puta in *l. 8. Cod. vnde vi. l. pen. Cod. de accusationib.* & *l. vn. Cod. de abigeis.* Neque sic tamen integram eius sententiam expressit, verum nonnulla penitus abiecit. Ergo eas tantum causas apud Rectorem prouinciæ disceptari iubet *h. leg.* Imperator, in quibus inscriptio in crimen requiritur: cuius inscriptionis etiam vis hic eleganter describitur, & de qua dicam *suo proprio titulo*, *lib. 9. inf. de accusationib. & inscriptionib.* P. 85. Maiora proinde crimina, at non etiam *parua*, vt interpres *hic* nominatim loquitur. Contra ad *mediocres Iudices* ea pertinere definit Honorius, *qui publicam disciplinam obseruant*, id est ad *Defensores aut Assertores pacis*, vt rursum recte notauit Interpres: Cuius rei ratio *hac l.* redditur: Nempe, quod magnos Iudices non paruarum, seu minimarum rerum, verum magnarum cognitiones deceant: & vt *hac l.* dicitur, *quod de his rebus paruis ac minimis iudicare potestatis Rectoris prouinciæ iniuria sit*, opinionemque adeo μικρολογίας metuere seu vitare oporteat. Voluit scilicet Honorius Imp. Pasiphilo prouinciæ Rectori, eiusque auiditati omnium promiscue criminum cognitionem & introductionem sibi vindicanti, fibulam imponere: Quo ipso alioquin colore Valentem Imp. a simili studio reuocaturus Modestus PP. apud Ammianum Marcellinum, *lib. 30. cap. 4.* adserebat, rebat, *Quod infra Imperiale culmen priuatarum causarum minutiæ essent.* Et ita fidem habuit Valens, exindeque *arbitratus ad humiliandam celsitudinem potestatis negotiorum examina spectanda instituta esse.* Quibus similia v. & apud eundem, *lib. 29. c. 1.* Itaque humaniter errant, & in his quoque V. CL. Iacobus Cuiacius, cum hanc *huius l.* Sententiam esse putauit, Rectorem prouinciæ de humilioribus causis ipsummet non iudicare, verum alios Iudices dare debere: Cui repugnat & hæc lex, & ratio ipsa, quin & Interpretatio huic legi subdita: Non enim agitur *hac l.* de eo, quasnam criminales causas Rector delegare possit, verum quænam criminum species ad eius Iurisdictionem non pertineant, seu eius cognitione indignæ sint: Opponuntur denique *hac l.* Magistratuum municipalium cognitio, & Rectoris prouinciæ notio. *En vn mot, ceste ordonance est vn Reglement de luges.* Verum id Iustiniano postea displicuit, relicta minimorum etiam criminum cognitione Præsidis Iurisdictioni. Et vero hæc causa est, cur Tribonianus integram *huius legis* Sententiam in codicem suum non retulerit, ac nominatim versiculum, *cum igitur*, ab eo abesse voluerit; cum tres tamen in eum lacinias & sententias ex *hac l.* referret.

Minimæ porro huiusmodi causæ criminales Rectoris cognitione indignæ hic *hac lege* numerantur. Prima est, *de fugaci seruo*, recepto videl. quod vtique supplendum est: *Fugax* alioquin seruus est, seruus fugitiuus; quo sensu etiam accipitur apud Ennodium, *lib. 3. ep. 16. & 19.* & Gregorium Turonensem, *lib. 6. c. 31.* Sequentia crimina sunt *Furtum*, siue manife-

nifestum, siue non manifestum, etiam animalis vel serui, vt & vi raptorum bonorum, idque tam rei mobilis, quam immobilis: veluti paruulæ terræ; fimi, vt & paruulæ casæ: *Fimi*, inquam, quod præfert vulgata lectio: vbi tamen *finium* præferunt MSS. quidam, & in his *Seldenianus*, quod & ipsum prætulit *Cuiacius*, idque auctoritate *Nouellæ* Iustiniani 69. *c.1.* & ego prætulerim, argumento aliarum specierum, *terræ* inquam, & *paruulæ casæ*, inter quas medio loco hæc finium, seu de finibus actio recte interiacet: Etsi nescius non sim, minimarum quoque huiusmodi sæpe rerum occasione crimina enasci, exindeque actiones proditas esse, neque iuris Auctores metuere, vt Plato ait *lib. 5. de legibus*, opinionem, *μικρολογίας*: veluti, de vmbra, vt in specie *l. 1. §. 8. de arboribus cædendis*, & de fimo, subrepto puta: qua de re specialis etiam actio Attico Solonis iure prodita erat; quæ dicebatur *βολίτȣ δίκη*: testatur vetustissimus Aristophanis Scholiastes *ἐν ὑππεῦσι*, ad *v. 655. κἄκωγ', ὅτε δὴ 'γνων, τοῖς βολίτοις ἡττήμενος. Cum me viderem bubulo victum stercore.* Καὶ παροιμία. βολίτȣ δίκην. πρὸς τȣ̀ς ἐπὶ ΜΙΚΡΟΙΣ δίκας ὑπέχοντας ὁ γὰρ Σόλωνος νόμος καὶ τȣ̀ς βόλιτον ὑφελομένȣς κολάζει: quem locum Suidas quoque in *Lexicon suum* transscripsit: Meminerunt huius quoque actionis *βολίτȣ* Auctor prouerbiorum Iambicorum *v. 1659.* & alter e Vaticana bibliotheca erutus ab Andrea Schotto *v. 24.* Et alioquin fimi seu stercoris occasione complurimæ actiones iure ciuili proditæ sunt, quas repetere licet ex *l. 17. §. 2. D. si seruitus vindic. l. 7. §. 6. & l. vlt. §. 3. D. quod vi aut clam: l. vlt. D. de via publ. l. 2. §. 28. D. ne quid in loco publ. & l. 13. inf. de re militari:* & in *antiqua lege* apud Frontinum, *de Aquæductibus.* Quæ quidem in eorum gratiam notaui, qui *fimi* vocem hic retinere vellent. *Finium* enim vox *hic* præferenda propter adiectam quoque *paruulæ casæ* appellationem. De qua Cassiodorus quoque ita *III. Variar. 52. Finalis orta contentio est: ita vt terminos* CASARVM *suarum non legibus, sed viribus crederent vindicandos.* De *casis* in litore positis, habes textum in *Instit. Casæ* quoque, & *Casales mensuræ*, & *casalia*, passim in disciplina finium regundorum occurrunt: *Casarumque* mentio alibi quoque apud Cassiodorum, vt *IV. Var. 14. & V. Var. 12. VII. Var. 45. XII. Var. 8.* Parumque abest, quin hæc de *paruula casa* a Gothis hic adiecta putem. Tertium iudicium Rectoris prouinciæ cognitione indignum memorat Honorius, *Interdictum momentariæ possessionis:* quod quidem interdictum est iuris suffragium ad redintegrandam vel recuperandam possessionem, qua quis vi, alioue, quo modo deiectus est, quod mox audiri, dari, reddi, expedite debet, sine vlla procrastinatione & dilatione: vnde momentariæ possessioni & momenti beneficio nomen, de quo suo titulo *inf. vnde vi:* item *tit. si de momento fuerit appellatum.* Nempe enim, quæ ratio *hac l.* redditur, possessio alicuius non semper vi mouetur, turbatur, aufertur, sed etiam alio modo: quod ostendit etiam *titulus* Codicis, Iust. *si per vim, aut alio modo absentis perturbata sit possessio:* alio modo, puta si errore, vel per iniuriam domini, ab alio possessio *σχολάζȣσα*, vt Græci loquuntur, occupata fuerit, *leg. 1. infr. finium regundorum*, vnde alioquin *lex 5. Cod. Iust. vnde vi*, desumpta est: præsentis scilicet, nam quomodocumque absentis possessio turbata sit, ista quidem vis est: *l. 5. inf. vnde vi: & l. vlt. Cod. Iust. vnde vi.* Momentaneæ igitur possessionis causa non semper grauibus adnumeratur, non vim semper continet; non in Leges Iulias semper incurrit, non exigit semper inscriptionem, non semper pœnam meretur. Quarto, *Abacti animalis crimen* leuioribus criminibus Præsidis cognitione indignis connumeratur: Abacti quippe animalis causa nonnunquam sine inscriptione proponitur, & vt Saturninus dicebat, ad examinationem ciuilem pertinebat, *l. 1. §. 4. D. de abigeis:* ad forum, Paulus *5. sentent. Tit. 17. §. 2.* id est, ad ius ordinarium, *l. vlt. D. de priuatis delictis:* Abigeus non semper vt abactor, sed & velut fur punitur: Abactorem enim facit locus vnde abegit, puta ex pascuis, vel armentis, *l. 1. §. 1. D. de abigeis:* Item, studium quasi artem exercentis *d. §. 1.* vt & mala fides, non etiamsi iustis rationibus ductus, quis sua pecora putauit, *d. l. 1. §. 4.* Denique numerus pecorum: si vnam forte capram abegerit, vt fur tenetur actione in duplum, vel quadruplum. Quare fallitur Hotomannus, qui hanc Legem ineptiæ accusat, quasi subrepti animalis, & abacti animalis eadem causa esset, atque adeo frustra *hac l.* idem repeteretur. Tandem, ad eam criminalium negotiorum quæ *hac l.* fit, distinctionem, puta inter crimina, in quibus inscriptio requiritur, & in quibus non requiritur, spectat gemina eiusdem Honorii constitutio *l. 61. inf. de appellationib.* data ad Præfectum vrbi, cuius hic verba apponere iuuat, vt ita mutuam sibi lucem leges istæ præstent: *Quotiens vir spectabilis Vicarius venerandæ Vrbis negotium aliquod præmissa inscriptione cognoscit, atque ab eius sententia fuerit prouocatum, ad Nostram Clementiam referri decernimus: sin vero huiusmodi examen arripuerit, in quo sine vllo legis vinculo non tam crimen obiicitur, quam cuiusdam criminis conflatur inuidia, lataque sententia appellatione suspenditur, Inlustrem sedem tuam editis ex more Apostolis sacra vice audientiam præbere sancimus.* P. 86.

Vnum *hac leg.* superest, de his qui *ex officio ingredi* dicuntur *Secretarium*: quibusque quinque librarum auri multa imponitur. Ex iis quæ supra dicta sunt ad *l. 1. de offic. Rector. prouinc.* & ex *ipsamet illa lege* iam liquet, ex Officialibus nonnullos fuisse, qui ad velum Secretarii stantes, causas & litigatores in Secretarium Iudicis introducebant; per quos leuato velo, ingressus & inductio ad Præsidem, visioque eius præstabatur. His igitur merito *hac leg.* pœna imponitur, si videl. causas Rectoris prouinciæ cognitione indignas in Secretarium eius introduxerint. In praxi tandem *hæc lex* in argumentum duci potest, cum quæritur, quæ causa parua, vel leuis sit? in quo versatur alioquin circa leues scilicet causas ciuiles *Tractatus* Menochii *de Arbitrar. lib. 2. c. 72.* vbi tamen *hac lex* non memoratur: Nos hic versamur in causis criminalibus, quænam illæ paruæ sint, vel magnæ? Et recte idem *sub fin. d. cap. 72.* causam momentaneæ possessionis inter leues & minimas recenset: quod & ipsum inculcat *de recuperand. possess. remed. 15. n. 413.* post Curtium sen. *in l. admonendi, num. 223.*

Civilem *causam ad militare iudicium sine Rescripto trahentis Actoris simul, & Aduocati, pœna.*

IX. (a) Iidem AA. Arcelao (b) Præf. Aug.

Si quis, neglectis Iudicibus Ordinariis, (c) sine cœlesti oraculo, (d) causam ciuilem ad Militare Iudicium crediderit deferendam, præter pœnas

nas ante promulgatas, intelligat ſe deportationis ſortem excepturum. Nihilominus & Aduocatum eius decem libris (e) auri condemnatione (f) feriendum. Data VIII. Kal. Decemb. Conſtantinop. Cæſario, & Attico Coss. [397.]

INTERPRETATIO. *Quiſquis* (g), *contempto prouinciæ Iudice, ad illos qui armatis præeſſe noſcuntur, cauſam ſuam crediderit transferendam, exilio ſe deputandum eſſe cognoſcat, & eum qui cauſam illius ſuſceperit* (h) *proponendam, x. lib. auri eſſe damnandum.*

NOTAE.

(a) Abeſt *hæc lex* a *Cod. Iuſtin.* quia ſimilis ibi iam alia extat, puta *lex 5. Cod. Iuſt. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Ad *Archelaum* hunc Præf. Auguſtalem data eſt hoc ipſo anno lex *2. inf. de his qui ad Eccl. conf.* Eiuſdem meminit Hieronymus ad Pammachium *adu error. Ioann. Hieroſol.* IDEM. Cod. Wurceb. *Archelao* rectius, quod probat *lex cit.*... RITTER.

(c) *Ordinariis* Iudicibus, ideſt, Rectoribus prouinciarum: de quo iam *ſuperiore libro:* & in *Gloſſ. Theod.* plene. GOTHOFREDVS.

(d) *Cæleſte* oraculum *h. l. & l. 2. quis in gradu præf.* pro Principis reſcripto, v. *Gloſſ. Theod.* Eadem porro occurrunt in *l. 5. §. 1. Cod. Iuſt. eod. tit* cuius idem argumentum eſt. v. *l. 1. inf. de dilationib. & tit. inf. de denunciat. vel edit. reſcr.* ac nominatim *l. 5 illius tituli.* IDEM.

(e) *Librarum*, in MS. Selden. IDEM. *Libras* Cod. Wurceb. RITTER.

(f) *Condemnatio*, pro multa: v. *Gloſſ. Theod.* GOTHOFREDVS.

(g) In Cuiac. edit. *ſi quis*, vbi tamen *ad marg.* adnotatum, *Quiſquis.* IDEM. Ita etiam habet edit. Sichard RITTER.

(h) *Suſcipere* cauſam dicitur Aduocatus: quomodo & *ſuſceptus*, pro *cliente* vide *Gloſſ. Theod.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

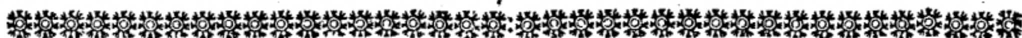
MILITARES Iudices, de ciuilibus cauſis Iudices ſeu cognitores eſſe prohibentur *hac l.* ab Arcadio Imp. pariter vt prohibiti iam fuere a Conſtantio, ante 42. ferme annos *l. 2. ſup. hoc tit.* imo variis admodum conſtitutionibus quod & illa *lex 2.* ſatis innuit, ibi *definitum* eſt, rurſum: *Ne igitur vſurpatio iudicia Legeſque confundat:* & hæc noſtra, ibi *præter pœnas ante promulgatas.* Quod & ipſum continetur *l. 5. §. 1. Cod. Iuſt. eod. tit. de Iuriſdict.* quæ Honorii nomen præfert: Prohibitum & enixe a Marciano Imp. *Nouella 1. verb. his additur.* Subinde ſcilicet hanc prohibitionem recentari oportuit, cum militares Magiſtratus, Comites, Duceſque, imo & Tribuni cornua efferrent, quod Theodoſii M. tempore in Oriente paulo ante *hanc leg.* fecere, & vero feciſſe eos tacite carpit καὶ ἀντικρυς Amm. Marcellinus, ante ſeptennium ferme ſcribens, *lib. 21. c. 16.* loco quem ad *d. l. 2.* iam laudaui: Quare huic vſurpationi, & quidem per Ægyptum nominatim *hac l.* occurſum iuit Arcadius: per quam etiam cæteroquin Comites, Duces militares hac tempeſtate ſibi alia multa vſurpabant, & quidem in præiudicium Iudicum ordinariorum.

Tria porro, præter ea quæ iam in genere dicta ſunt, in *hac l.* ſingularia occurrunt. Primo quidem *Exceptio*: nempe enim Reſcripto Principis quandoque, neglectis Iudicibus ordinariis, cauſam ciuilem ad Militare iudicium deferri poſſe indicat, ibi, *ſine Cæleſti Oraculo:* Quod & ipſum *d. l. 5. §. 1. Cod. Iuſt.* excipitur ſub iiſdem verbis, *ſine cæleſti oraculo:* vt alias ſcilicet ad extraordinarium Iudicem quandoque Reſcripto Principis iudicium deferri poterat, ſolebatque, *l. 4. 5. inf. de denunciat. vel editione reſcripti, & l. 1. inf. de dilationibus & l. 7. infra de nauiculariis.* Ac vt omnes hic *Euocandæ*, ita per Reſcriptum Principis, cauſæ ad alterius cognitionem ſpecies cumulem ſimul & diſtinguam: Reſcripto Principis quandoque cauſa ad Principem ipſum euocabatur, de quo *l. 2. ſup. de off. Iudicum omnium:* modo ad peregrinum Iudicem alterius prouinciæ, de quo *ad leg. 1. inf. de dilat.* modo omiſſo medio, ad altiorem Iudicem: de quo ad *l. 6. ſup. hoc tit.* modo (quæ quarta & propria *huius l.* ſpecies eſt,) in eadem prouincia, ad alterius generis Iudicem, a ciuili inquam ad militarem. P. 87.

Secundum ſingulare in *h. l.* eſt, quod Arcadius pœnas ante huc rei, translationi inquam cauſarum ciuilium ad militare Iudicium, impoſitas fuiſſe indicat, quæ alibi non occurrunt: & nunc præter antea promulgatas, deportationis quoque pœnam comminatur, ſcilicet parti ſeu litigatori cauſam ciuilem ita transferenti, vel transferri patienti: Quod vtique oſtendit quantopere hanc rem ad curam ſuam reuocauerit, ne videlicet Iuriſdictionum confuſio generaretur, neue militarium Iudicum criſtæ erigerentur.

Poſtremum vero omnium maxime ſingulare, quod *Aduocato* quoque eius, qui ita cauſam ciuilem ad militare iudicium transtulerit, quique adeo in hanc translationem conſenſerit, decem librarum auri multam imponit. Tam atrox videl. hoc factum viſum Arcadio, vt & Aduocatum pœna perfundere vellet: cuius vtique partes ſunt, (hæc enim ratio eſt) fori præſcriptiones ſuſceptis ſuis, ſeu clientibus inſinuare, inculcare, neque pati Iuriſdictionum terminos confundi. Huc quadrare videtur ſingularis Ammiani Marcellini locus, *lib. 30. c. 4.* in ingreſſu digreſſionis de Iudicum Aduocatorumque prauitate ſub Valente: *Laxauitque rapinarum fores, quæ roborantur in dies, Iudicum, Aduocatorumque prauitate ſententium paria: qui tenuiorum negotia Militaris rei Rectoribus, vel intra Palatium validis venditantes, aut opes, aut honores quæſiuere præclaros.* Per Aduocatorum igitur culpam hæc Iuriſdictionum Iudicumque confuſio fiebat. De quibus procul dubio intellexit quoque Marcianus *Nouella 1. Neminem exhiberi de prouinc. His additur aliud maius, quod innocentes præcipue hactenus conterebat. Nonnulli namque ſuis allegationibus diffidentes, vexare ſuos aduerſarios tantummodo cupientes, non iure cum hiis ſed arte pugnabant, & per ſermonem fucatum & phalerata verba, nonnunquam legibus arte confuſis, ad aliena eos Iudicia pertrahebant, ita vt hinc ſæpius eueniret, vt & miles in ciuili, & priuatus in militari, ſed ſibi incongruo peregrinaretur iudicio.* Vbi *ſermo fucatus*

catus & phalerata verba nonnunquam Legibus arte confusis, proculdubio sunt Aduocatorum & Iurisconsultorum verba, fraudesque, de quibus egregie Am. Marcellinus *d. lib. 30. c. 4.* Igitur Aduocatis pœna hic imposita, quorum culpa hæc extraordinarii Iudicii confusio fiebat: Pariter omnino vt a Valentiniano Tertio, *Nouella de Episcopali Iudicio 12. Pœna Defensoribus negotii qui in eodem Extraordinario Iudicio adfuerint, atque egerint, huiusmodi constituta, vt Causidicum officii amissio, Iurisconsultum existimationis & interdictæ ciuitatis damna percellant.* Quo loco obseruandum, Causidicum a Iurisconsulto separari, pœnaque etiam distingui: quomodo etiam *prædicto* Marcellini *loco*, Iuris professi scientiam ab Aduocatis aliis separantur. Et Libanius *ep. ad Anatolium 329.* de Theodoro, qui Beryti iuris scientiam assecutus fuerat, non ideo tamen Oratoriæ deseruerat, δύω λιμίοι τὰς εἰς αὐτὸν καταφέυγονται ἐδέξατο, νόμων τε ἀναγνώσει, καὶ ῥητορικῆς ἰσχύϊ. Quanquam huius loci sensus alius esse possit. Ergo ciuilis causa ad militare Iudicium transferri non potuit: cui maxime vicinum vel certe simile est, quod & Magistris militum omnis in prouinciales potestas interdicta a Valentiniano Iun. *l. 1. Cod. Iust. de off. Magistri militum:* & a Theodosio Iun. Arcadii filio, ne curiales, vel priuatæ conditionis homines ad militare exhiberentur iudicium, vel contra se agentium actiones in se exciperent, vel litigare in eo cogerentur, pœna 50. librarum auri Comitis rei militaris officio imposita: *l. 2. Cod. Iust. de off. Militarium Iudicum.* Denique huic vicinum maxime est, quod a Theodosio M. Arcadii patre prohibitum, ne vnquam negotiis priuatorum, vel tuitio militaris, vel executio tribueretur: *l. vn. sup. de officio Iudicum militarium.* Quod & ipsum cauetur *l. 5. §. 1. Cod. Iust. de Iurisdict.* Illud tantum concessum a Theodosio Iun. *l. 6. Cod. Iust. de Iurisdictione:* Magistris militum, vt inter militares viros, vel priuatum actorem & reum militarem, etiam ciuilium quæstionum audiendi facultatem haberet.

De IVDÆORVM *foro.*

X. (a) Iidem AA. ad Eutichianum (b) PF. P.

IVDÆI, Romano (c) & communi iure (d) viuentes, (e) de (f) his causis, quæ non (g) tam ad superstitionem eorum, quam ad forum & leges (h) ac iura pertinent, adeant (i) solemni iure (k) iudicia, omnesque Romanis legibus inferant (l) & excipiant actiones: postremo sub legibus nostris sint. Sane, (m) si qui (n) per compromissum ad similitudinem arbitrorum apud Iudæos (o) vel Patriarchas, (p) ex consensu partium, (q) in ciuili duntaxat negotio, putauerint litigandum, sortiri eorum iudicium iure publico non vetentur: Eorum etiam sententias prouinciarum (r) Iudices exequantur, tanquam ex sententia Cognitoris arbitri fuerint attributi. (s) Data III. (t) Non. Febr. Constantinopoli, Honorio Aug. IIII. & Eutichiano V. C. Coss. [398.]

INTERPRETATIO. *Iudæi omnes, qui* (v) *Romani esse noscuntur, hoc solum apud Religionis suæ Maiores* (x) *agant, quod ad religionis eorum pertinet disciplinam,* (y) *ita vt inter se, quæ sunt Hebræis* (z) *legibus statuta, custodiant: Alia vero negotia, quæ nostris legibus continentur, & ad forum respiciunt, apud Iudicem Prouinciæ, eo quo omnes iure confligant. Sane si apud Maiores, legis suæ consentientes ambæ partes,* (a) *de solo tamen ciuili negotio, audiri voluerint, quod interueniente compromisso, arbitrali iudicio terminatur, tale sit, quasi ex præcepto Iudicis fuerit definitum.* (b)

NOTAE.

(a) *Lex* 8. *Cod. Iust. de Iudæis.* Huic *legi* respondet etiam *lex 7. Cod. Iust. de Episcop. aud.* quæ hoc ipso Anno ad eundem Eutychianum PP. data est. Concordat vero huic legi *l. 15. Cod. Iust. de Iudæis.* Hac porro lege auctiores reddi possunt Annales Ecclesiastici, quæ abest hactenus a Baronianis hoc anno 398. GOTHOFREDVS. P. 88.

(b) *Eutychianus* PP. Orientis, de quo iam *ad l. 3. ad Cornel. de Sicar. & ad l. 19. Cod. Iust. de nupt.* vide & plene *in Prosop.* IDEM. *Euticianus* Cod. Wurceb. ita etiam marmor habet, quod vide in Chronolog. RITTER.

(c) *Communi Romano,* ita Cod. Iust. Hoc nostrum elegantius. GOTHOFREDVS.

(d) *More* in MS. Seld. & *Cod. Iust.* Sed malo hoc nostrum. IDEM.

(e) De huius loci sensu mox. IDEM.

(f) *In*, C. Iust. & in MS. Seld. Et hoc tamen præferam. IDEM. *In* etiam in edit. Sichard. RITTER.

(g) Abest hæc negatiua a *Cod. Iust.* quam hinc ibi restituere Fornerii: Pater *in Cassiodorum. II. Variar. 27.* & Filius *II. Quotid. 4.* GOTHOFREDVS.

(h) *Et legis Iura* edit. Sichard. RITTER.

(i) *Habeant* edit. Sichard. male. *IDEM.*

(k) *More*, C. Iust. & in MS. Seld. *GOTHOFREDVS.*

(l) *Conferant* C. Iust. male: propria quippe vox *Inferre actiones: conferre actiones* nemo dixit, neque nisi absurde diceret. *IDEM.*

(m) *Si qui vero*, &c. Ita C. Iust. At enim hic nexus quem seruauit quoque Interpres elegantior, & exceptionis cuiusdam & συγχωρήσεως vice, non vero oppositionis. *IDEM. Sane si quis* legit Cod. Wirceb. *RITTER.*

(n) *Iudai:* quare non male additum hic a Tribon. ἐξηγήσεως χάριν, *ex his. GOTHOFREDVS.*

(o) *Si qui vero ex his communi pactione ad similitudinem*, &c. nempe verbis his *communi pactione* substitutis loco illorum, *per compromissum*: quæ tamen alibi non recidit Tribonianus: proculdubio propter sublatam hac quoque parte consuetam stipulationem & subtilem imo magis superuacuam obseruationem, *l. 4. §. vlt. Cod. Iust. de receptis arbitris. IDEM.*

(p) Hæc, *vel Patriarchas* resecauit Tribon. de his dicam ad *tit. de Iudæis. IDEM.*

(q) *Ex consensu partium.* Hæc omisit Tribon. propter illa iam supra addita, *communi pactione. IDEM.*

(r) *Prouinciarum* vox sublata Cod. Iust. tracta hac leg. ab hypothesi ad thesin. *IDEM.*

(s) *Dati* Cod. Iust. *Attribui* Arbitri dicuntur. v. Gloss. *Th. IDEM.*

(t) VI. Cod. Iust. *IDEM. IV.* Edit. Sichard & Cuiac. *RITTER.*

(v) Error hic interpretis est, de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(x) De *Maioribus* Iudæorum infra *suo titulo. IDEM.*

(y) *Disciplina* Cod. Wirceb. *RITTER.*

(z) De suo hoc recte Interpres. *GOTHOFREDVS.*

(a) *Elegerint* hic additum in edit. Sichard. *RITTER.*

(b) Neque hic sensum legis expressit Interpres. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

DE foro IVDÆORVM est hæc solemnis admodum Arcadii Imp. constitutio, data ad Eutychianum PP. *Orientis* A. D. 398. quæ in *Annales Ecclesiasticos* referri meruerat, quod tamen a Baronio factum non est: Eaque etiam variis modis a Triboniano interpolata, vt in *Notis* iam ostendimus, ab Interprete vero *huius l.* non vno loco minus expressa, a Recentioribus tandem Interpretibus, aliisque scriptoribus, miscellionibus, in alium omnino sensum non vno loco contorta: a quibus omnibus næuis ea repurganda nobis & paucis tamen venit: quem in finem, explicationem eius ita adgredimur. Iudæi qui in orbe Romano erant sub Imperatoribus Christianis, partim Romanis legibus agere debebant, partim vero *proprio iure*, seu Hebræis legibus (vt hoc recte Interpres) regebantur: τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς κατὰ τὸν πατρῷον αὐτὸν νόμον, Vt iam olim sub Augusto, teste Iosepho *L. 16. Antiqu. Iud. c. 10.* Exceptis quippe iis quæ *ad superstitionem eorum* pertinebant, Romanis legibus in commune tenebantur: Et refractarios tamen hanc in partem sese Iudæi sæpe præbuere, Romanis scilicet legibus teneri sese negantes: Quomodo & alias, præter Tacitum, Iuuenalis quoque *satyra 14. v. 100.* verum de Religione eorum.

ROMANAS *autem soliti contemnere* LEGES,
Iudaicum ediscunt, & seruant, ac metuunt Ius,
Tradidit arcano quodcumque volumine Moses.

Ambrosius deserte, paucis ante *hanc l.* annis, ad Theodosium Imp. scribens, *lib. 5. ep. 29. Ipsi*, inquit, ROMANIS LEGIBVS *teneri se negant, ita vt crimina* LEGES *putent.* Quare variis subinde constitutionibus Iudæis hanc in partem occursum oportuit, & quidem ab ipsomet Theodosio M. A. D. 393. lata *lege, 7. Cod. Iust. de Iudæis*, de qua etiam lege vide Contium *lib. 2. subcess. cap. 1.* qua cauetur, vt nemo Iudæorum in coniunctionibus seu nuptiis morem suum retineret, nec iuxta legem suam nuptias sortiretur: sed, vt Græci *lib. 60. Basilicon, tit. 39.* addunt, iuxta leges communes: nempe quia, vt recte ab Accursio notatum est, ipsi statuerant, vt quasdam personas ducere liceret, quas iure Romano duci non licebat; cui non absimile est quod centum annis ante præcessit A. D. 295. Diocletiani & Maximiani Edictum aduersus incestas nuptias; quod integrum refert Auctor collationis Legum Mosaicarum *tit. 6. de incestis nuptiis*, datumque refertur *Damasio*: vbi hæc verba notanda sunt legi nostræ similia: *sed & posthac religionem, sanctitatem in connubiis copulandis volumus ab vnoquoque seruari, vt se ad disciplinam* LEGESQVE ROMANAS *meminerint pertinere, & eas tantum sciant licitas esse, quæ sunt* ROMANO IVRE *permissæ.* Et nunc igitur quoque Arcadius Imp. Iudæos Romanis legibus agere iubet: Ratione etiam verbis illis quæ *initio huius leg.* habentur, indicata seu præmissa: *Iudæi*, inquit, *Romano & communi iure viuentes, de his causis, &c.* Vbi vox, *viuentes*, accipienda videtur pro *fruentes*: quomodo & *l. 7. inf. de hæreticis, viuendi iure Romano facultatem*, id est, *fruendi.* Nempe his verbis ratio continetur, cur inquam Iudæi Romanis legibus agere debeant, scilicet quia Romano & communi iure κοινῇ πολιτείᾳ fruantur: quasi diceret, æquum esse eos secundum leges Romanas viuere, qui earum beneficio in commune fruuntur, quibus ἰσονομίας & ἰσοτέλεια tributa esset: quæ sane his iam olim concessa. v. Ioseph. 16. *antiq. Iudaic.*

Haud absimiliter Chrysostomus *orat. 1. aduers. Iudæos, tom. 6. pag. 314. edit. Paris. tom. 1. pag. 405.* ὁ Πέρσης οὐ τὰ Περσῶν φρονεῖ; ὁ βάρβαρος, οὐ τὰ βαρβάρων ζηλοῖ; ὁ τὴν Ῥωμαίων χώραν οἰκῶν, οὐ τὴν ἡμετέραν μέτεισι πολιτείαν, &c. ἂν φανῇ τις παρ' ἐκείνοις, τοῖς ΡΩΜΑΙΩΝ ΧΡΩΜΕΝΟΣ ΝΟΜΟΙΣ, οὐ τοῦτο αὐτὸ πείσεται πάλιν. *Qui Persa est, nonne quæ Persarum sunt curat? Barbarus, nonne barbarorum ritus æmulatur? Qui habitat in ditione romanorum, non utitur nostris legibus &c. Et si quis aqud istos exstiterit qui romanis utatur institutis, nonne rursus idem perpetietur?* Quanquam videri quoque possit, hæc verba limitatiue hic posita, quasi dixisset Imp. eos Iudæos qui Romano & communi iure viuunt: ad excipiendos videl. eos Iudæos, qui Romano iure non viuunt, etsi Romanis subditi. Nam & Theodoretus *Sermone 9. de Legibus*, scribit, multos *eorum qui seruitutis Romanæ frænum acceperunt, viuere tamen illorum legibus* recusare, & exempla addit: *Neque enim Æthiopes (Ægyptiis Thebis conter-*

termini) neque Ismaëlitica plures gentes, neque Lazos, Sannos, Abasgos, non cæteros Barbaros, qui Romanorum gaudent dominatu, ex Romanis legibus conuentiones mutuas ineunt. Πολλοὶ δὲ τὸν τῆς δυλείας δεξάμενοι χαλινὸν, βεοτεύειν κατὰ τὺς τύτων ὐκ ἀνέχονται νόμυς: ὔτε γὰρ Αιθίοπες, οἱ Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ὁμοτέρμονες, ὔτε τὰ πάμπολλα φῦλα τῦ Ισμαὴλ, ὐ λάζοι, ὐ Σάννοι, ὐκ Αβασγοὶ, ὐχ οἱ ἄλλοι Βάρβαροι ὅσοι τῶν Ρωμαίων ἀσπάζονται δεσποτείαν, κατὰ τὺς Ρωμαίων νόμυς τὰ πρὸς ἀλλήλυς ποιῦνται ξυμβόλαια.

P. 89. Ergo, (quæ Secunda *huius legis* sententia est) iubentur Iudæi ea quæ ad forum, & leges, ac iura pertinent, obseruare; ac proinde solemni iure seu more Iudicia adire, omnesque Romanis legibus inferre & excipere actiones: postremo sub legibus Romanis esse. Quibus verbis indicatur, causas eorum forenses apud ordinarios Iudices pariter vt aliorum tractari oportere, siue ciuiles, siue criminales eæ sint, siue actores siue rei: quod etiam habet *lex 22. infr. de Iudæis* seu *l. 15. Cod. Iust. d. tit.* nulla fori Iudaici præscriptione opposita: & ideo Iudicum notionem euitare non posse. Hodie sane in decisoriis vel ordinatoriis iudicii, quatenus huic legi locus sit, vid. Cyriacum *controuers. foren. 240.* Excepto eo, (quæ tertia iam est *huius leg.* sententia) si in negotio ciuili per compromissum ex communi consensu ad similitudinem arbitrorum apud Iudæos vel Patriarchas litigandum putauerint: Nempe Iudæis id *hac l.* permittitur, vt in Ciuili tantum negotio, non etiam in Criminali, possint sibi Arbitros deligere Iudæos in commune, vel Patriarchas in specie: & quidem hoc ipsum *iure publico:* Nempe enim & hoc in *iure Romano & communi* positum est, vt litigatores in ciuilibus causis, forensi strepitu posthabito, in Arbitros compromittere possint: In tantum vero (quæ quarta est *huius l.* sententia) vt huiusmodi arbitrorum sententias Iudices exequi cogantur, non secus ac si ipse Iudex Arbitros *attribuisset*, id est, dedisset, addixisset: Iudæis, inquam, id *hac l.* permittitur ab Arcadio, vt in Patriarchas suos compromittere possint: non vero Christianis id *hac l.* permittitur, vt in Iudæorum Patriarchas compromittant, quod nonnulli perperam censent: atque inde iam falso colligunt ex hac indefinita Patriarcharum appellatione, qua vtique Iudæorum Patriarchæ intelligendi sunt, nullos dum inter Christianos hoc tempore Patriarchas fuisse, neque enim Imperatorem ita hic locuturum, si iam tum & hi fuissent: Quod vt ex *hac l.* nullo argumenti genere recte colligi potest, quæ vtique est de Iudæis in Patriarchas compromittentibus, ita & Patriarcharum appellatio secundum subiectam materiam accipienda est: manifestissimusque adeo paralogismus est: Iudæorum Patriarchæ *hac l.* nominantur, vel indicantur; ergo nulli alii quam Iudæorum Patriarchæ fuere. Tandem Christianos hoc tempore Patriarchas habuisse alibi doceo ad *l. 1. de Iudæis.*

Porro vti Iudæis in Patriarchas compromittere *hac l.* permittitur, ita similiter prorsus hoc ipso Anno 398. & constitutione ad eundem Eutychianum PP. data, (si modo Tribonianus fucum non facit: nam Triboniano non vbique tam facile fidem habemus, nam & potius videri possit *legem* illam ex *hac* nostra deformasse,) idem Arcadius *Christianis* indulsit, vt videlicet Laici in ciuili tantum negotio, non item in criminali, in Episcopos pariter compromittere possent: cuius constitutionis verba hæc sunt, *legis nostræ* verbis plane gemina, in *l. 7. Cod. Iust. de Episcopali audientia*, quam etiam Baronius in *Annales suos* recte retulit, hac prætermissa, *A. D. 398. num. 63. Si qui ex consensu apud sacræ legis Antistitem litigare voluerint, non vetabuntur, sed experientur illius* IN CIVILI DVNTAXAT NEGOCIO *more arbitri sponte residentis, iudicium.* Quod & ipsum Honorio quoque Imperatori collegæ eius & fratri placuit, *l. 8. Cod. Iust. de Episcopali audientia.*

Illud interim obseruandum, vt *hanc legem*, ita & *d. l. 7. & 8.* esse de voluntaria Iurisdictione, ex consensu partium: Vt proinde errare videantur qui Iudicandi auctoritatem inter Laicos, suo quodam iure, imo & Apostoli præcepto, Episcopis inde vindicant: quos neque refutare pluribus attinet. Eadem sane opera, eademque collectione & Patriarchis Iudæorum iudicandi auctoritatem in Laicos ex *hac l.* causis vindicare possis: quod ineptissimum est.

Et hæc quidem de causis forensibus. Earum vero causarum, quæ ad cultum Iudæorum pertinent, cognitionem Maioribus Iudæorum, (vt recte Interpres *ad hanc l.* & de quibus ad *d. l. 1. inf. de Iudæis*) relinquit *hac l.* Arcadius. Suos scilicet Iudæi de cultu suo Iudices habuere sub Christianis Imperatoribus. Qua ipsa sane ratione salux quoque illis erant Sabbathorum suorum, Neomeniarum, cæterarumque solemnitatum suarum feriæ: *l. vlt. inf. de feriis. l. 8. inf. de executorib. l. 20. inf. de Iudæis.* vt & veterum synagogarum refectio integra eis erat, de quo *suo titulo.* Idque etiam sub Paganis Imperatoribus obtinuisse testatur, vt omittam alia, *lex 15. §. 6. D. de excusationib.* *αἱ γὰρ διατάξεις ἐκείνοις μόνοις ἀνενοχλήτυς αὐτὺς εἶναι κελεύυσιν δι᾽ ὧν ἡ θρησκεία χραίνεσθαι δοκεῖ*, id est, *Constitutiones enim, quod ad ea sola attinet per quæ cultus eorum lædi videtur, sine molestia eos esse iubet.* Quanquam Imperatores quosdam Iudæis infestiores eorum libertatem plerumque restrixisse constat ex *Nouella 146.* Iustin. & Nouella Leonis 55. constabit plenissime ex iis quæ *titulo de Iudæis* notabuntur. Ea propter etiam *initio huius legis*, ibi, *quæ non tam ad superstitionem eorum*, &c. Negatiua, *non* Cod. Iustinianeo omissa cui videatur; quasi Iustinianus iam voluerit etiam de iis quæ ad superstitionem Iudæorum pertinent, Iudices, seu Præsides adiri: contra quam Arcadio *hac leg.* placuit, vnde tamen *lex* illa 8. interpolata est. Nisi quis potius existimet Negatiuam ibi excidisse Librariorum errore: quæ sententia fuit Forneriorum, patris *in Cassiodorum*, filii *II. Quotidian. 4.* Certe non debuit passim illam lectionem negatiua detracta Arcadio tribuere Doct. Petitus: vnde tamen tam multa efficiebat quæ aduersus historicam *huius leg.* veritatem pugnant. In tres certe errores graues lapsus est Doct. Petitus *II. Var. 10.* Primo, cum Codicis Iustinianei lectione inductus putauit, Arcadium Iudæorum Primatibus iudicium ademisse de his causis, quæ ad superstitionem eorum pertinent: quinimo antiquatam *hac leg.* legem 10. *infr. de Iudæis:* quod inanissimum est; quandoquidem *lex* illa non pertinet ad Iudicia, seu ad causas forenses, verum ad æstimationem pretii *rerum forensium* & venalium. Secundus eiusdem error est, quod ante hanc *legem*, Primates in his quæ ad forum & leges ac iura pertinent, Iudæis suis ius dixisse affirmat, quod nunc primum *hac leg.* his adimatur. Grauis, inquam, hic error est: neque enim id iure ipsis licebat, vel datum erat; verum id vsurpare conabantur: cui vsurpationi *hac leg.* occurritur. Quod in sententiam quoque suam aduocare nititur *leg. 13. inf. de Iudæis, in fin.* ibi, *pareantque legibus suis:* postremus error est, quem *ibi* refutamus. Sed & illa obseruatio inanis est alterius cuiusdam, qui ex *hac lege* colligi putat, *Religionis esse Religionem non cogere:* quod ab *huius leg.* specie alienissimum est. Ex *hac* tandem *lege* apparet quis Iudæorum hac tempestate sub Arcadio status fuerit: & inter alia, quænam his cultus sui, seu superstitionis libertas constiterit: Quo loco item, hinc Patriarchæ eorum, inde Maiores, seu Proceres tum extiterint: Quod docent quoque eiusdem Arcadii quinque aliæ leges, puta *lex 10. 11. 12. 13. & 15. inf. de Iudæis.*

P. 90. *In reos, in* PRIVATIS *Principis fundis latitantes, Rectoris Prouinciæ potestas.*

XI. (a) Iidem AA. Theodoro PF. P. (b) Post alia.

MINIME (c) Prouinciæ Rector expectet in reos (d) criminosos (e) Actorem (f) dominicum, sed habeat exhibendis (g) noxiis (h) potestatem: vtatur legibus, (i) nullo interposito Rationali: latebris (k) reus potestate Ordinarii (l) Iudicis protrahatur, *ne per conludium* Actorum, *iudicii (m) fiat dilatio.* Dat. IX. Kal. Iun. (n) Mediolani, Honorio Aug. IV. & Eutichiano Coss. [398.]

INTERPRETATIO. *Si quis in domibus dominicis criminosus potuerit inveniri, Prouinciæ Iudex præsentiam non expectet Actoris, sed mox reum comprehensum, ne aliquo conludio effugiat, subdi iubeat (o) publicæ disciplinæ.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iustin.* Iungenda autem illi *lex vlt. inf. de collat. fundor. patrimonial.* lex 6. *Cod. Iust. de exactorib. tributorum:* etsi illa ad alium dirigatur: Concordat autem huic, *lex 1. sup. hoc tit.* vna cum interpretatione *illi legi* subdita; itemque *lex vlt. de actorib. & procur.* GOTHOFRED.

(b) *Theodorus* hic PP. Italiæ fuit hoc anno 398. vide *Prosopogr.* & Claudianum Panegyrico *in eius Consulatum.* IDEM. Cod. Wurceb. *Theudoro Præf. Vrb.* RITTER.

(c) *Neminem* edit. Sichard. IDEM.

(d) Colonos rei priuatæ, aliosue in fundis rei priuatæ latentes. GOTHOFREDVS.

(e) *Criminosus,* vide Collat. Carthag. & Gloss. Theod. IDEM.

(f) *Actor* dominicus: de quo *titulus* 4. *lib.* 10. *de Actoribus & procuratorib. & conductoribus rei priuatæ:* & *l. vlt. inf. de collat. fund. patr.* IDEM.

(g) *In exhib.* C. Til. De *exhibendis reis* est infra *lib.* 9. *titulus* 2. IDEM. Edit. Sichard. *exhibendi noxios potestatem.* Cod. Wurceb. *in exhibendis obnoxiis,* quod ego prætulerim. RITTER.

(h) *Obnoxiis:* ita MS Selden. GOTHOFREDVS.

(i) *Vti legibus* est leges exercere, potestatem suam secundum leges exercere, punire. IDEM.

(k) Domum dominicam, recte Interpres. *E latebris* MS. Seld. aliique. IDEM.

(l) *Ordinarius* Iudex, pro prouinciæ Rectore. v. Gloss. *Theod.* IDEM.

(m) *Iudiciorum.* MS. Seld. IDEM. Ita etiam habet Cod. Wurceb. RITTER.

(n) Edit. Sichard. *Calend. Ianuar.* & in margine *VIII. Non. Iun.* IDEM.

(o) *Subiiciat.* Cuiac. edit. vbi ad marg. *subdi iubeat.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

REORVM, e PRIVATÆ rei fundis, seu domibus, vltro protrahendorum, mox & puniendorum, non expectato Actoris dominici interuentu, plenam potestatem facit Honorius Imp. Rectoribus prouinciarum *hac lege:* Quæ quidem pars est prolixioris Honorianæ constitutionis, vnde duo adhuc supersunt fragmenta, puta *lex 6. Cod. Iust. de exactoribus tributorum,* & *lex vlt. inf. de conlat. fundorum patrimonialium.* (etsi illa ad aliam personam emissa dicatur) quæ proinde huic nostræ coassandæ veniunt. Ea vero constitutio, quæ in vniuersum de Rationalibus agit, & nil aliud est, quam definitio *Potestatis* Iudiciariæ seu Rectorum prouinciarum, & Rationalium, *C'est vn reglement de Iuges.* Nempe Honorius Canonis rei priuatæ exactionem Rationalibus relinquit, *d. l. vlt. inf. de conlat. fundor. patrim.* Contra, species annorias, cæterosque titulos ad Arcam (Præfecti prætorio) pertinentes, non Rationales, verum Rectores prouinciarum exigere iubet. *d. l. 6. Cod. Iust. de exactoribus tributorum:* Tandem *hac l.* non exspectato Actoris interuentu reos e latebris fundorum rei priuatæ a Rectore prouinciæ vltro exhiberi, protrahi, punirique posse definit. Ordinarius scilicet Iudex adeo de reis cognoscere potest, seu Iudex competens est, quiqui illi sint, siue coloni rei priuatæ, (quod & ipsum a Constantino definitum *l. 1. sup. h. t.* vbi vide iam dicta,) siue alii, vt & eruere eos e fundis rei priuatæ & protrahere vltro possit, non expectato Actore *Dominico:* deque his cognoscere, imo punire eos: *hac l.* & *d. l. 1. sup.* vbi interpres quoque recte addidit ex hac proculdubio leg. *nullo contradicente, patrimoniorum nostrorum ordinatore.* Et Ratio *hac l.* hæc redditur, ne per conludium Actorum iudicii fiat dilatio: id est, ne hoc alioquin obtentu præsentiæ inquam, vel consensus Actorum rei priuatæ, iudicia de reis differantur, & eludantur. Nempe enim Actores & Rationales ferme huiusmodi reis in priuatæ rei fundis latentibus latebram præbebant, vel eosdem patrocinio suo defendebant: ideo armari potestatem & auctoritatem Rectorum prouinciæ hac parte oportuit. Et sane cum antea id iuris fuisset, vt etsi in ciuili causa colonorum vel conductorum rei priuatæ Rationalem adesse oporteret, de quo ad *l. 5. sup.* attamen in negotio criminali vbi reorum exhibitio, seu repræsentatio posceretur, Rationales & reos exhibere exigerentur, & eorum præsentia in hoc iudicio non desideraretur, *l. vlt. inf. de actorib. & procurator. & condu-*

conductor. rei priu. rebus ipsis compertum fuit Actores (vel etiam Rationales) id non facere: quare id Rectoribus nunc conceditur, vt non expectato Actore (vel etiam Rationali) reos e latebris domus rei priuatæ vltro protrahere possent ipsi. Et ita quidem subsidio dictæ *legis vltima de actorib. & cond. rei pr.* occasionem huius l. Historicam tenemus.

De foro Senatorvm *in criminibus, deque Quinqueuirali in id iudicio.* P. 91.

XII. (a) Impp. Honorivs, & Theodosius, AA. Consulibus, (b) Prætoribus, Tribunis (c) plebis, Senatui suo, Salutem dicunt. Post alia.

IN criminalibus (d) causis Senatus, (e) statuta (f) iamdudum (g) Quinqueuiralis (h) Iudicii forma seruabitur. (i) In quo (k) cum perfacile esse credamus, optimos legere de summis, sortito (l) tamen ad iudicium vocabuntur, (m) *ne de* (n) *capite atque innocentia alterius iudicio* (o) *electi iudicent:* &c. Dat. VIII. Id. Aug. Rauennæ, Asclepiodoto & Mariniano Coss. [423.]

Interpretatio. *Cum pro obiecto crimine aliquis audiendus est, Quinque nobilissimi* (p) *viri Iudices de reliquis sibi similibus missis sortibus eligantur: Ne* (q) studio *videantur electi, & de capitali re,* (r) *aut* (s) *innocentia alterius, videantur* facile *iudicare.* (t)

NOTAE.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iustin.* Iungendæ *huic* sunt *lex vlt. inf. de accusationib. l. vlt. ne præter crimen maiest.* Tandem *huic l.* concordat *lex* 13. *inf. de accusationib.* quæ *h. l.* indicatur & firmatur. Gothofredvs.

(b) De hac inscriptione mox. Idem.

(c) Abest hæc vox ab edit. Sichard. Ritter.

(d) De ciuilibus Senatorum causis *l.* 4. *sup.* Gothofred.

(e) *Senatus,* id est, Senatorum. Idem.

(f) *Statuto* in MS. Selden. male. Idem.

(g) Iamdudum, ante quinquaginta ferme annos, *d. l.* 13. *inf. de accusationib.* Simile *in l.* 19. *d. tit. de accusat.* Idem. *Et Quinqueuiralis* edit. Sichard. Ritter.

(h) *Decemuirali* in tutoribus dandis Iudicio, *l.* 3. *inf. de tutorib. & curator. creandis.* Gothofred.

(i) *Seruabuntur* Edit. Sichard. Ritter.

(k) *Qua,* edit. Sichard. Idem.

(l) *Sortiti* edit. Sichard. ad marginem vero *sortito.* Idem.

(m) *Vocabantur,* Cod. Wurceb. Idem.

(n) *Studio.* Interpres: *sponte, d. l.* 13. *de accusationib.* Gothofred. *Ne capite* Cod. Wurceb. Ritter.

(o) Aberat a C. Til. Gothofredvs. *Iudicium* edit. Sichard. Ritter.

(p) *Nobiles* Cod. Wurceb. Idem.

(q) *Aliquo studio* Edit. Sichard. & Cuiac. Idem.

(r) *Reatu.* Edit. Sichard. Idem.

(s) Abest vox ab edit. Sichard. Idem.

(t) *Videatur facile iudicare* Edit. Sichard. *Videatur facile iudicari* Cod. Wurceb. & ita habet Edit. Cuiac. Idem.

COMMENTARIVS.

DE foro Senatorvm in causis criminalibus Romæ, deque iudicii istius forma est hæc Honorii Imp. constitutio. A. D. 423. quæ pars est Orationis Honorianæ ad Senatum prolixæ, de causis criminalibus earumque iure & ordine: vnde tria adhuc fragmenta supersunt, *in l. vlt. inf. de accusationibus. l. 2. inf. de libertis, l. vlt. ne præter crimen maiest.* quæ proinde omnes huic nostræ coassandæ veniunt, eiusdemque cum hac nostra Honorianæ constitutionis ad senatum &c. partes sunt, sic vt ex his omnibus vna pene integraque Oratio confici possit. Inscripta porro hæc Oratio non *ad Senatum* simpliciter, vt complurimæ aliæ leges, & inter alias *l. 13. infra de accusationibus,* quæ *hac l.* indicatur confirmaturque,

turque, verum enumeratione quoque trium Magistratuum addita, seu expressione facta, qui in vrbe Roma præcipui erant, quique senatus capita erant, *Consulibus*, inquam, *Prætoribus, Tribunis plebis, Senatui suo salutem dicunt.* Cui similis quoque inscriptio occurrit in Constantini M. *lege 1. inf. de maternis bonis:* & in *tribus illis Legib.* quæ *huic* consociandæ veniunt. Huic ipsi Magistratuum vrbanorum recensui conuenit hic Capitolini locus, *in Gordianis, c. 11. Non legitimo sed indicto Senatus die, Consul iam domi conuentus cum Prætoribus, Ædilibus & Tribunis plebis venit in Curiam.*

Nos de *hac ipsa l.* videamus. Est igitur hæc lex, de iudicio Romæ in caussis criminalibus *Senatorum:* In *criminalibus caussis senatus*; (nam ita interpungendus hic locus est) ait lex, id est, quæ mouentur aduersus aliquem e Senatu, seu Senatorem; Quod Interpres ad *hanc l.* aliique non cepere, cum generalem eam de criminalibus caussis promiscue credidere, quæ mouentur aduersus alios quam Senatores. Quod præter cætera omnium euidentissime quoque demonstrat *lex 13. infra de Accusationibus*, quæ *hac l.* vt dixi indicatur, firmaturque: Nempe, qui *huius l.* sensus est, forma Iudicum criminalis, de Senatorio capite, *ea l.* a Gratiano ante quinquaginta ferme annos instituta, confirmatur: & quidem sub eadem lege vt videlicet in iudicio illo Quinqueuirali iudicent *sorte ducti, non sponte delecti*; de quo omni nos ad *eam l.* vtpote fundamentalem. Cum hoc vero quinqueuirali iudicio nil commune habet quod Plinius scribit *H. N. lib. 29. c. 1.* vbi de exilio agitur: non magis quam quod Cicero scribit *Orat. in Pisonem sub f.* (a) vt recte monuit Cuiacius *ad l. 2. §. 6. D. de iure fisci.* At hoc ipsum quinqueuirale iudicium de capite Senatorum probauit quoque Theodoricus Rex apud Cassiodorum, IV. *Variar. 22.* ad Argolicum P. V. *Magnitudinis itaque tuæ relatione comperimus, Basilium atque Prætextatum artis sinistræ iam diu contagione pollutos, in accusationem tui examinis personarum intentione deductos*, &c. *Nos præsenti auctoritate decernimus, vt Quinque Senatoribus, id est, Magnificis & Patriciis Viris, Symmacho, Decio, Volusiano, atque Cæciliano, nec non Illustri viro Maximiano, hanc caussam legitima examinatione pensetis.* Et *epist. 23. prox.* de eadem re. *Eos te præcipimus vbicunque repertos ad iudicium Quinqueuirale ducere, quod in præsenti negotio nostra delegauit auctoritas.*

Hic duo singularia adhuc quæ *d. l. 13.* non occurrunt, notare iuuat. Primo quidem, quod ait Honorius *credere se, perfacile esse optimos legere de summis:* his videlicet verbis continetur Elogium Senatus Romani, ordinisque senatorii: nempe quod hic summis Viris constaret: cui adiici potest simile elogium Symmachi *lib. 1. ep. 52.* vbi *melior pars generis humani* vocatur: & Nazarii istud panegyr *cum ex omnibus prouinciis Optimates viros Curiæ tuæ* (Roma) *pignoraueris, vt Senatus dignitas non tam nomine quam re esset illustrior, cum ex totius Orbis flore constaret.* Omitto quæ apud Ennodium & Cassiodorum plura his similia. Vnius Ammiani Marcellini elogium adiiciendum *lib. 16. c. 10.* vbi *Asylum mundi totius* vocat, præponitque *in vnum coactæ multitudini Regum:* vbi *Asylum totius mundi* vocat, quo vi- P. 92.
delicet tanquam ad patens asylum confluebat quidquid summum in orbe Romano erat: alio enim olim sensu Senatus Populorum, Nationum, Regum portus, ac refugium dictus Ciceroni *2. de officiis c. 8.* quidquid enim humani generis floris erat, id habebat curia; patebatque peregrinæ laudi, vt Rutilius Numatianus dixit, inter alia Senatus elogia *lib. 1. Itinerarii. v. 13.*

Religiosa patet peregrinæ Curia laudi
Nec putat externos quos decet esse suos.

vbi peregrinam LAVDEM vocat, quidquid extra Romam laudabile est: *laus*, pro laudabili.

Alterum singulare in *hac l.* est, *ratio*, quam addit Honorius, cur sortito ad Iudicium Quinqueuirale de capite Senatorio Iudices vocari velit: *ne*, inquit, *de capite atque innocentia alterius iudicio electi iudicent:* Interpres ita effert, ne studio videantur electi, & de capitali re aut innocentia alterius videantur facile iudicare: FACILE, id est, temere & cupide: quomodo *facile* decernentis impetus dicitur *l. 22. §. vlt. D. ad l. Iul. de adulteriis*, id genus alia: scilicet id vult Honorius, sorti id rectius committi quam iudicio: siue ad affectationem vitandam, siue ad suspicionem amoliendam: qua sane ratione Quæstionis Iudicem sorte ductum olim, notum est. Quod tamen in hoc ipso casu non vsquequaque obseruatum testatur Cassiodorus *IV. Variar. 22.* vbi vt iam dixi Theodorici R. auctoritate, in causa Basilii atque Prætextati Senatorum maleficii reorum, quinque Senatores nominatim decernuntur, designantur, delegantur. Verum de hoc omni ad *d. l. 13 de accusat.* Alia certe ratio fuit cognitionis, de excusatione Senatoris ad Præturam designati: Ibi quippe Præfectus vrbis cum electis ex ordine candidato iudicabat, *l. 22. inf. de Prætorib.*

(a) Ita Cicero: *Ecquid vides, ecquid sentis, lege iudiciaria lata, quos posthac iudices simus habituri? Non æque legetur, quisquis voluerit: nec quisquis noluerit, non legetur. Nulli conicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem coniicietur. Iudices iudicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit.*

NE IN SVA CAVSA QVIS IVDICET.

TITVLVS II.

LIB. III. COD. IVST. TIT. V. Vbi in Rubrica additum, *vel sibi ius dicat*, pariter vt in contextu Legis ipsius a Triboniano insertum. In Codice Til. hic male additum, *aut testimonium dicat*, (a) quæ a MSS. & in And. nominatim desunt: de quo *ad ipsam legem mox.*

NEMI-

NEMINEM *prorsus in sua causa Iudicem esse posse.*

I. (b) Imppp. Valens, GRATIANVS, & Valentinianus AAA. ad Gracchum (c) PP. (d)

PROMISCVA (e) generalitate decernimus, *Neminem* (f) *sibi esse Iudicem* (g) *debere:* Cum enim omnibus (*) in se propriam (h) dicendi testimonii iura facultatem submouerint, iniquum (i) admodum (k) est, licentiam tribuere sententiæ. Lecta (l) Kal. Decemb. Valente V. & Valentiniano (m) AA. Coss. [376.]

INTERPRETATIO. Omnes *præceptio nostra constringat,* (n) *vt nullus in sua causa Iudex sit: quia sicut testimonium vnusquisque pro se dicere non potest, ita nec pro se poterit iudicare.*

NOTAE.

(a) In Edit. Sichard. etiam additum, *aut testmonium dicat,* quæ non agnoscit Cod. Würceburgens. neque leguntur in Breuiario Leg. Roman. Guelferbyt. quod rubricam hanc præfert: *Non in sua caussa quis iudicet.* RITTER.

(b) Diuisa hæc lex, *Codice Iustinianeo,* in duas: puta *in l. vn. Cod. Iust. eod. tit.* & *l. 10. Cod. eod. de testibus:* de quo mox. Hanc vero indicat Papianus, *Responsorum tit. 42.* GOTHOFREDVS.

(c) *Gre um* C. Til. & Cuiac. vbi tamen *ad marg.* additum, *Gracenum.* IDEM. *Grecum Pref.* etiam edit. Sichard. accurate autem Cod. Wurceb. *Valens Valentin. & Gratianus ad Graccum.* RITTER.

(d) Ita quoque *in l. 3. inf. de Questionibus:* & *l. 10. Cod. Iust. de dignitatibus.* At enim in Cod. Iust. *dict. duab. legib. P. V.* recte: de quo mox. v. & *Prosopogr.* & quæ dico *ad d. l. 3. de quæstionib.* GOTHOFREDVS. Cod. Wurceb. *Graccum P. V.* RITTER.

(e) *Generali lege:* ita Cod. Iustin. immutatum; at istud ἐμφατικώτερον: *Omnes,* ait Interpres, *præceptio nostra contingat.* GOTHOFREDVS.

(f) Etiam Præfectum Prætorio, vel Præfectum vrbi. IDEM.

(g) *Vel ius sibi dicere.* additum Cod. Iust. hic pariter vt *in Rubrica.* IDEM.

(*) Hinc iam desumpta est *d. lex 10. Cod. Iust. de testibus,* IDEM.

(h) *In re propria.* Cod. Iust. *d. l. 10.* & *d. l. vn.* f. *in rem propriam.* IDEM. Cod. Wurceb. *in se propria dicendi testimonia facultatem iura submouerint.* RITTER.

(i) Hac eadem voce hac in re vtitur *lex 17. D. de Iudiciis.* GOTHOFREDVS.

(k) *Ammodum* Cod. Wurceb. RITTER.

(l) *Lecta* hæc *lex* dicitur, quæ subscriptio & alibi sæpe occurrit: sed non additur hic, vbi ea lecta fuerit: Lectam oportet, vel *in Senatu,* vel *apud acta Præfecti vrbis.* In MS. Selden. Data. GOTHOFREDVS. Male in edit. Sichard. *sententiæ electæ.* RITTER.

(m) Valente VI. *& Valentiniano II. AA. Coss.* ita Cod. Iust. *d. l. vn.* GOTHOFRED. Dicta *l. 10. Cod. Iust. de test. Valente V. & Valentiniano Iun. Coss.* Cod. Wurceb. *Valente & Valentin. Coss.* RITTER.

(n) *Precepta nostra constringant* Edit. Sichard. ad marginem vero *præceptio.* IDEM.

COMMENTARIVS.

PROPRIA in re Iudicandi potestatem omnibus omnino interdicit *hac l.* Gratianus Imp. A. D. 376. exemplo etiam seu argumento desumpto a testimonii dictione: Iudicandi inquam, *nemini* ait *sibi esse* IVDICEM *debere:* qua voce etiam illud comprehenditur, quod Tribonianus exprimere maluit, & in
P. 93. *Rubrica* & in *ipsa l.* hinc *desumpta,* quo nil adeo opus erat, *ius dicere:* Iudicandi scilicet & Iudicis, verbum ad Magistratum quoque pertinet qui Iurisdictionem habet, æque ac ad Iudicem pedaneum & delegatum: imo hac tempestate proprie ad illum: de quo v. plura exempla in *Glossario.* In hanc vero sententiam Chrysost. quoque *homil. 22.* inscripta de simultate siue ira, quæ incipit πρὸς τὸ τέλος: *edit. Francf. a. 1723. tomo 1. p. 252.* vbi post alia εἰ τοίνυν ἐπ' ἀνθρώπων ἐκ ἀσφαλὲς ἑαυτὲς ἐκδικεῖν. *Si igitur in rebus humanis nemo sibi tuto ius dicit, & pro arbitrio vltionem dispensat.* Ait autem lex *sibi,* mox, *in rem propriam,* ita enim forte hic reponendum, quomodo in Cod. Iust. *in re propria:* quomodo & *l. 10. D. de testibus,* in re sua, & de re sua, *l. 6. D. de receptis, qui arbitr.* & apud Ciceronem *pro Roscio* de sua re: apud Interpretem huius leg. *in sua causa.* Sic & Symmachus dixit, *lib. 10. ep. 55. testimonio suo suam iuuare causam.* Huiusmodi vero Iudex qui in causa sua iudicat, *sui periculi Iudex* vocatur a Cicerone, *pro Deiotaro, c. 2.* & post eum ab Am. Marcellin. *lib. 31. cap. 4.* de quo dico ad *l. 2. inf. de sent. ex per. recit.* rerum suarum Iudex, Quintiliano *lib. 4. cap. 1. de exordio.* Ait lex *promiscua generalitate:* pro quo dilutius Tribonianus *generali lege.* Quare neque Curiales aut Collegiati a Principe sibi concessa sponte præsumere possunt: *l. 41. de operib. publ.* (quanquam non proprie id huc pertinet) neque vllus cuiuscunque dignitatis Iudex, vel Magistratus, quamlibet sublimis sit, in re propria Iudex esse potest, etsi Præfectus forte Prætorio, aut vrbis. Videntur scilicet illi, ob potestatis suæ apicem, & Præfecti Prætorio nominatim, quod hæc δευτέρα μετὰ βασίλειαν potestas esset, imo ἀπόρφυρος βασίλεια (de quo sæpe *hoc Codice*) eo quoque exemplo, quo ab eorum sententiis appellare non licebat, de quo *lib. 11. de appellatio-*

nib. id quoque sibi aliquando vel certe quidam arrogasse, vt sibi ius dicerent: quasi non haberent a quo iudicarentur ἀνυπεύθυνοι ipsi omnium Iudices: *Promiscua* igitur *generalitate*, id est, nullo excepto: *promiscuum* est, quod ad omnes ex æquo pertinet, quod omnes tenet, cuius vis ad omnes redit. Et sane factum id omnino videtur (vt ad historiam *huius l.* descendamus) a Maximino PP. vel sub eo saltem, de cuius ferocia multa Ammianus Marcellinus, *lib. 28. cap. 1. l. 29. c. 2.* & *l. 30. c. 2.* Tangit & Symmachus, *lib. 10. ep. 2.* Hieronymus, *Chronico*, *a. 371.* Nam & res, & tempora, & Gracchi quoque cui *hæc lex* inscribitur, nomen omnino congruunt. Huius scilicet Maximini ferociæ & iniquitati Gratianum hoc ipso anno nõn vna ratione vel constitutione modum posuisse deprehendo: eoque in censu pono *legem 13. inf. de accusationibus. l. 1. 2. ne præter crimen maiestatis. l. 3. inf. de Quæstionibus.* & hanc ipsam Legem nostram: ac nominatim Gracchо, cui *hæc lex* inscribitur ad Præfecturam vrbanam, quæ Romæ dignitatibus omnibus & potestatibus superior erat, admoto: ita enim rescribendum in inscriptione huius legis, *ad Gracchum P. V.* quomodo etiam habet Cod. Iustin. *in l. vn. Cod. eod. tit. ne quis in sua causa:* Et de cuius Præfectura vrbana agit Prudentius, *lib. 1. v. 562. adu. Symmachum*, qui cum *plebicolam.* vel *poblicolam* vocat, Præfectum vrbis indicat, qui scilicet plebem, vel populum vrbis Romæ curaret, coleret: & Hieronymus *ep. ad Lætam 7.* Ergo tum modus Maximini PP. ferociæ a Gratiano impositus: proculdubio ad eius relationem: vt multa alia Romæ eodem Graccho P. V. agente emendata: veluti simulacra portentosa Romæ excisa, de quo Prudentius & Hieronymus *dictis locis:* vt & Ara Victoriæ in Senatu Gratiani iussu diruta. Quod ad istud omnino tempus Præfecturæ Gracchi referendum esse, *alibi* pluribus doceo. Æquitas porro promiscuaque generalitas huiusce legis, vel interdicti, quæ indicatur quoque vocibus INIQVVM *admodum*, trahi quoque potest hodie ad Imperatores & Reges ex æquo contendentes: de quo vide egregium Menochii consilium *2. in controuersia inter Genuenses, & Marchionem Finarii:* Aliud, si cum subditis sibi res sit, & priuatis extraneis. Eiusdem vero æquitatis est, quod iure Feudorum, etiam dominus feudi inter duos Vassallos de feudo litigantes Iudex non est, quando causa ipsum dominum aliquo modo, vel principaliter vna concernit: de quo sunt tres Textus *in vsibus Feudorum: de inuestitura in maritum facta. 2. t. 15. de lege Corradi vers. si autem inter pares 2. t. 34. an apud Iudicem vel curiam 2. t. 46.* Et in hoc consentiunt omnes Feudistæ. Et tamen vt ad *hanc leg.* redeam, Quintilianus *lib. 4. cap. 1.* duo exempla memorat Iudicum rerum suarum, seu in re sua: nam quoad exempla quæ vel *hoc ipso Codice* occurrunt, vbi se, publicamque disciplinam vindicare licet, *l. 10. de metatis. l. 14. de desertoribus. l. 2. ad leg. Iul. de sicar.* vel non licere definitur, *l. 21. de Iudæis*, id non ad *iudicia* pertinet, de quo hic titulus est: Quare & Tribonianus cautius titulum *Cod. 27. lib. 3.* ita confecit, *Quando liceat vnicuique sine Iudice vindicare se, vel publicam deuotionem.*

Illud monendum quoque, Tribonianum *hanc leg.* in duas lacinias dissecando, elegantissimam eius ratiocinationem & argumentationem sustulisse: a testimonii videlicet dictione, ad sententiæ dictionem: Argumentum ab illo ad hoc valet: Testis qui esse non potest, neque Iudex esse potest, imo & multo minus: de quo videndi sunt qui locos Legales tractant, in quibus præcipuus *Nicolaus Euerardus.* Imo & illud hac occasione adhuc monendum, in Tilii Codice *in Rubrica huius tituli* male additum, *aut testimonium dicat:* Nam neque id Gratiano hic propositum fuit, de testimonii dictione quidquam decernere, verum inde tantum argumentum desumere: neque id etiam tituli nostri series patitur. De Testimonii alioquin dictione in sua causa iam olim vetita prisco *iure*, etiam Attico, res nota est. De eadem legibus & nouis hoc ipso æuo prohibita, locus est insignis apud Symmachum, *lib. 10. ep. 55.*

P. 94.

DE OMISSA ACTIONIS IMPETRATIONE.

TITVLVS III.

LIB. II. COD. IVST. TIT. LVIII. Vbi ita conceptus est titulus, *De formulis & impetrationibus actionum sublatis:* Quanquam non tam impetrationes actionum *hac lege* tolluntur, quam necessitas impetrationis remittitur, & omissæ impetrationis exceptio, concurrentibus videlicet illis quæ *hac l.* requiruntur, eliditur.

IMPETRANDÆ *actionis necessitas remittitur a Theodosio Iun.*

I. (a) Impp. THEODOSIVS, & Valentinianus AA. Hierio PF. P. (b) Post alia.

NVLLI prorsus (c) non (d) impetratæ actionis, in maiore vel in minore iudicio agenti, (e) opponatur exceptio, si aptam rei & proposito negotio

gotio competentem eam esse constiterit, & cetera. Dat. X. Kalend. Mar. (f) Constantinopoli, Felice & Tauro Coss. [428.]

INTERPRETATIO. (g) *Nullus per hoc præiudicium negotii videatur incurrere, quod in cuiuscumque audientia* (h) *causæ suæ actio non peruenerit ad effectum. Solum est, vt vox sua rationabilis cum proposuerit, approbetur.*

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de formulis & impetrat. act. subl.* Iungendæ sunt huic *septem leges*: puta *lex vlt. inf. de sponsalibus: l. vlt. de nuptiis: lex vlt. de dotibus: l. vlt. de naturalib. filiis: l. vlt. de legitimis hered. lex 2. Cod. Iust. de bonis quæ liberis: l. 11. Cod. eod. de hered. inst.* GOTHOFREDVS.

(b) *Hierius* hic PP. Orientis fuit sub Theodosio Iun. vt nominatim etiam præfert *lex 4. inf. de Primicerio. v. Prosopogr.* Meminit & Chronicon Alexandrinum A. D. 427. vbi δὶς ἔπαρχος *iterum præfectus*, vocatur. *IDEM.* Vide etiam quæ notata sunt *in Chronolog.* ad an. 427. *RITTER.*

(c) Quibusdam tantum id antea concessum fuerat, de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Nostris* Edit. Sichard. vitiose. *RITTER.*

(e) *Agendi.* in MS. Selden. vitiose. *GOTHOFR.* Cod. Wurceb. *In maiorem vel minorem iudicio agendi.* Verum de actione contra maiorem vel minorem hac lege non disponi, patet ex interpretatione. Edit. Sichard. corruptissime legit: *in maiore vel in minore iudicio agendi opponatur. Excepto, si apta re & proposito negotio &c.* *RITTER.*

(f) *Maii*: Cod. Iust. male. *GOTHOFREDVS.*

(g) Inepta vndique hæc interpretatio. *IDEM.*

(h) *Audientiam* Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

ACTIONIS impetrandæ necessitatem, seu exceptionem *non impetratæ actionis* simul, & formulas solemnes abolet prorsus *hac. l.* Theodosius Iun. Olim scilicet quod vulgatum iam prouocans ad iudicium non ilico aut temere ad id prosiliebat, verum Magistratu prius adito actionem postulare, petere, impetrare tenebatur: *l. vn. inf. de dolo malo:* etiam is qui de inofficioso acturus erat, *l. 1. inf. de inoff. testam. & l. 9. inf. de infirmandis his quæ sub Tyrannis:* vnde & præiudicium sanguinis postulari dicitur in *l. 19. inf. de Episcopis:* Ita quidem, vt cui actionem Prætor non dedisset, sola non impetratæ actionis exceptione ab aduersario, si iudicio contenderet, repelli posset: quo pertinet etiam tit. Digestorum, *quarum rerum actio non detur.* In eaque re verba τυπικὰ seu formulæ certæ erant. Verum ab hoc iure paulatim recessum: Primum enim, nisi me fallit animus, hæc ipsa lex indicare videtur, illud inductum, vt in *Minore Iudicio* acturo nil opus esset actionem impetrare: Tandem Theodosius Iun. hac constitutione omnibus *prorsus* in quocunque iudicio acturis id remisit: sic vt nulli prorsus exceptio non impetratæ actionis, siue in Minore, siue in Maiore iudicio opponi amplius posset: si modo quis rei & proposito negotio aptam actionem proposuerit: *Maius iudicium* hac l. accipio, etiam inscriptionis *huius l.* argumento, iudicium Præfecti prætorio, item Proconsulum, Vicariorum, omnium denique vice sacra iudicantium Illustrium, spectabilium: *Minus* vero *iudicium*, Rectorum prouinciarum, Iudicum ordinariorum, puta Præsidum, Consularium, Correctorum, Aliorumque Clarissimorum vel Perfectissimorum. Hoc sensu (ne de superiorum sæculorum disciplina nunc agam, quinam inquam tum maiores, minoresque Iudices dicerentur: de quo Asconius Pedianus *in diuinat.* Quæ item maior cognitio, maior causa, animaduersio, maius auditorium, de quo Ræuardus aliquid *II. de præiudiciis 7.*) Valentinianus Sen. minorem & maiorem Iudicem dixit: nempe Præfectum v. g. annonæ minorem, Præfectum vrbi maiorem, *l. 5. Cod. Iust. de off. Rector. prou.* Nunc ad rem. Nempe recedente paulatim ab vsu formulæ, seu actionis impetrandæ vsu, velut maioris Imperii iudiciique insigne, hoc sibi seruasse aliquamdiu videntur Maiores Iudices, ne coram se agendi potestatem facerent, nisi iis qui id specialiter a se prius impetrassent: Sed enim *hac. l.* id in totum

P. 95.

aboletur, formulæ inquam seu actionis impetrandæ necessitas.

Est vero *hæc lex* pars prolixæ admodum Theodosii Iunioris constitutionis, qua is veteres & scrupulosas Actionum, Nuptiarum, Dotium, Donationum, sponsalitiarum formas & formulas solemnes, multasque alias scrupulositates antiquauit: & qualiacunque iam verba, qualescunque ritus sufficere in his actibus voluit: cuius constitutionis, præter *hanc l.* septem insuper fragmenta occurrunt, *l. vlt. de sponsalibus: l. vlt. de nuptiis: l. vlt. de dotibus: l. vlt. de naturalibus filiis, l. vlt. de legitimis hæredit.* Item *l. 2. Cod. Iust. de bonis quæ liberis: l. 11. Cod. eod. de hæredib. instit.* quæ proinde omnes huic nostræ coassandæ veniunt, velut unius eiusdemque constitutionis partes, atque eodem spectantes, ad formarum videlicet formularumque veterum scrupulositatumque aliarum abrogationem: quæ hactenus obtinebant. Constantinus enim longe ante in testamentis, seu testamentarias tantum formulas sustulerat, si fides adhuc Auctori *vitæ Constantini* habeatur *lib. 4. c. 26. inf.* si fides inquam; liberorum enim eius hactenus, non vero Constantini hac de re constitutiones exstant in *l. 15. C. Iust. de Testamentis, & l. 21 C. eod. de legatis:* & verborum, seu formularum subtilitatem Constantinus in testamentis tantum parentum inter liberos sustulit, quod docet lex 1. *inf de famil. ercisc.* Sed enim ingentem Lectori fucum facit Tribonianus, cum sub Constantini, vel Constantii nomine, in *l. 1. Cod. Iust. de formulis*: omnes omnino iuris formulas ab alterutro horum Principum *cunctorum actibus insidiantes radicitus amputatas* proponit: id enim non a Constantino, non a Constantio, verum a Theodosio Iun. nunc demum factum ex superioribus omnibus constat. Sub quo eodem Principe testamentorum per æs & libram vsum euanuisse videri, ostendam ad *l. 1. inf. de testamentis.* Denique hic Imperator, quod ipsemet palam profitetur, *l. 9. infra de Donationibus*, obseruantiam iuris contrahendam censuit, de quo *ad eam l.* quoque. Atque hæc illius fuit prima quodammodo Iuris ἀνάκρισις quam decennio post secuta est huius Codicis editio. Ad quam iuris ἀνάκρισιν hoc ipso tempore Auctor de rebus bellicis subditus Notitiæ Imperii, eum hortabatur *cap. vlt.* quod inscribitur, *de Legum, vel Iuris confusione purganda.*

DE DENVNTIATIONE, (a) VEL EDITIONE RESCRIPTI. (b)

TITVLVS IV.

Titulus hic abest a Codice Iustin. de quo *initio l. 1. h. t.*

(a) Actionis de qua *l. 1. 2. 3. 4. 6. h. t.* De Denunciatione reparatæ appellationis, v. *infr. lib.* 11. *de reparat. appellat. Tit.* 31. *GOTHOFREDVS.*

(b) De Editione Rescripti est, *l. 4. & 5. h. t.* & *l. 2. & 5. inf. vnde vi. IDEM.* Titulus hic in Breuiar. Leg. Roman. Guelferbyt. ita conceptus est; *De Denonciationibus vel edicione rescripti*; male in Edit. Sichard. *vel edictione rescripti. RITTER.*

PARATITLON.

LITEM, seu ACTIONEM (impetratam olim, hodie non impetratam) alteri illaturus *l. 1. h. t.* qui quæstionem mouere *d. l. 1.* actionem dirigere, vel intendere, *l. 6.* alium ad Iudicem producere, *d. l. 1.* conuenire, *l. 3.* litem instituere, *l. 9. inf. de infirmandis his quæ sub Tyrannis,* volebat: Item cum quis Rescriptum a Principe impetrauerat, *l. 4. h. t. & l. 2. inf. vnde vi:* actor, seu petitor, *l. vn. infr. de dolo malo* (etiam fiscus, *l. vlt. inf. de Aduocat. fisci.*) reo litem *hoc tit.* litigium, *Nouella Valentiniani inter Theodosianas 19.* aduersario suo denunciare, *Rubr. & l. 2. 3. 4. 6. h. t. dict. l. vlt. de Adu. fisci*, intimare, *l. 1. h. t.* insinuare, *leg. ead.* debebat: Aut si Rescriptum impetrasset, Rescriptum edere, (vnde Editio rescripti, *Rubr. & l. 4. 5 h. t.* vulgare, *l. 2. inf. vnde vi:* & aduersario intimare debebat, *leg. ead.* Et hæc quidem solemni more, *l. 1. h. t.* solemniter, *d. l. 2. vnde vi:* (vnde solemnia denunciationis dicuntur, *l. vn. inf. vtrum vi:*) celebrata, *l. 4.* non priuata testatione, verum per publicam conuentionem; Interpres ad *d. l. 4.* apud Iudicem ipsum per scripturam, Interpres *ad d. l. 4. h. t.* puta apud Rectorem prouinciæ, *l. 2. h. t.* vel eos quibus actorum conficiendorum ius erat, *d. l. 2. h. t.* id est apud Defensores in prouinciis, vt Interpres *ad eam l.* notauit: In vrbe autem, apud Magistrum census, vt dicam ad *l. 4. inf. de testam.* in iudicio, *l. 1. inf. de cognitoribus.* Denique *apud*, vel *ad acta*, vt emendandum videtur *l. 4. h. t.* Quæ denunciatio dicebatur, *Rubr. & l. 2. 3. 4. 6. h. t. l. vn. inf. de dolo malo: l. 6. inf. de iis quæ administr.* Item testatio, *l. 2. h. t.* & plenius, testatio super instituenda lite, *d. l. 9. inf. de infirmandis his quæ sub Tyrannis*: contestatio, Interpreti *ad l. 3. h. t.* lis contestata, *ad l. 4.* conuentio, *l. vlt. inf. vnde vi:* causa in iudicio publicata, *l. 1. inf. de cognitoribus.* Itaque aduersario in ius,
P. 96. seu ad Iudicem vocato, seu reo, exigendæ denunciationis ius erat; *l. 3. h. t.* Hinc denunciationum ambages, *l. 6. h. t.* denunciandi necessitas, *l. vn. inf. de dolo malo:* Et post hanc demum denunciationem litis exordium auspicari dicebatur, *l. 4. h. t.* lis initiata, *l. vlt. inf. vnde vi: & l. 1. inf. de tutoribus & curatorib. datis:* lis inchoata, *l. 1. inf. de cognitor. & procur.* quomodo & post editionem Rescripti, negotium exordium sortiebatur, *l. 5. h. t.*

Neque tamen adhuc post denunciationem hanc celebratam, *l. 4. h. t.* vel editionem Rescripti factam, *l. 4. & 5. h. t.* litigatores statim coram Iudice rationem suam exprimebant, suasque allegationes proponebant, *l. 6.* non celeri iuris disceptatione negotium finiebatur, *l. vlt. h. tit.* verum cognitio protelabatur, seu suspendebatur; *l. 5.* Certa quippe temporis curricula, *l. 4.* moræ, *l. 5.* cursus, *l. 1. & 5.* termini, *l. vlt. inf. de temporum cursu*, post denunciationem inchoabantur, *l. 1.* defluebant, *d. l. 5.* obseruabantur, *l. 6.* vtrique parti concedebantur: Et quidem si priuatus fisco actionem intenderet, quatuor mensium, si priuato fiscus, sex mensium, *l. 3. inf. de dilationib.* Post quæ tempora demum allegationes vtrinque proponebantur, *l. 6.* controuersia in Iudicio agitabatur, *l. 1. inf. de tutorib. & curatorib.* De quo peculiari suo titulo *6. inf. de temporum cursu.*

Excipiebantur tamen olim ab hac Denuntiationis necessitate temporumque cursu, quamplurimæ causæ: puta, momenti beneficium, *l. 5. & 6.* fideicommissi petitio, & interdicta, *d. l. 6. & l. vn. inf. vtrum vi:* Inofficiosi querela, tutelæ, negotiorum gestorum actio, modicæ causæ intra summam centum solidorum consistentes, *d. l. 6.* actio si certum petatur de chirographis, *l. 3. & 6. h. t.* actio de dolo *l vn. inf. de dolo:* repetitio eorum quæ administrantibus, vel officium publicum gerentibus donata sunt: *l. 6. de iis quæ administr.* Denique Ecclesiasticæ causæ & actiones: *l. vlt. hoc tit.* Omnes quippe causæ istæ celeri Iudicantium disceptatione finiri, *l. vlt h. t.* nullis temporum moris eludi, *l. 5 h. t.* nullis denunciationum temporumque obseruationibus differri debebant, *l. 6. h. t.* Notandum postremo, denuntiationem litis sub Tyranno quoque factam valere, *l. 9. de infirm. his, quæ sub. Tyr.*

PVPIL-

Pvpillo, *vel* Advlto *si lis sit, a quo & cui lis denuncianda sit.*

I. (a) Imp. Constantinus Aug. (b) ad Symmachum. (c)

SI quando minoribus, (d) vel adultis, inferenda lis erit, vel ab ipsis minoribus vel adultis cuidam quæstio mouenda sit, non alias cursus (e) temporis inchoëtur, nisi ab vniuersis quos officii sollicitudo constringit, Hoc est, Tutoribus, siue testamento, siue decreto dati sint, (f) vel Curatoribus, per quos minores defenduntur, vel iisdem omnibus solenni more lis fuerit intimata. (g) Quod si (h) diuisim (i) administrationis periculum per prouincias sit, his tantum omnibus insinuari (k) conuenit, & ab ipsis inferri litem, qui in ea prouincia tutelæ vel curæ officium sustinent, ne (l) aliis (m) de prouinciis defensores minorum (n) ad iudicia producantur. (o) Dat. Pridie Non. Febr. Sirmio. (p) Accepta VIII. (q) Id. Mar. Corintho, (r) Constantio Aug. V. & Licinio (s) Coss. [319.]

Interpretatio. *Si quis contra eos, qui in annis minoribus constituti sunt, litem forte commouerit, aut si a parte ipsorum reus aliquis arguatur, ex eo tempora* (t) *computanda sunt, ex quo Tutor siue Curator minoris aut per Iudicem, aut per Curiam* (v) *intulerit, seu exceperit actionem: ita tamen vt si in diuersis prouinciis istius officii homines sunt, id est, Curatores vel Tutores, qui minorum causas tueantur, qui in eadem prouincia fuerint, vbi intentio nata probatur, ipsi aut ingerant, aut excipiant actiones: quia nolumus, vt ad aliam prouinciam defensores minorum pro audientiæ necessitate ducantur. Hoc* (x) *de* Ivre *adiectum est.*

NOTAE.

(a) Huius *legis* suæ meminisse mihi omnino videtur; fine huius Anni, ipsemet Constantinus, *l. 1. inf. de tutorib. & curatorib. creandis. GOTHOFREDVS.*

(b) *Et Licinius* C. Hoc amplius habet Codex Iustin. *l. 2. si ex plurib. tutoribus:* (de qua mox.) Neque id male: vide *Chronolog. IDEM.*

(c) *Symmacho*, huic eidem inscribitur hoc ipso Anno *lex vn. inf. de dolo malo:* quæ & ipsa agit *de denunciatione litis:* vbi additur, *V. C* id est, Virum Clarissimum: pro quo in Cod. Iust. *Vicarium*, male. Certe, cum hæc *lex* ad eum data, dicatur *Acc. Corintho*, Proconsulum Achaiæ fuisse oportet, de quo ad subscriptionem adhuc. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Symmacum.* Edit. Sichard. *ad Symmachum Barroniatum.* Hoc quid sit, non capio. *RITTER.*

(d) *Minoribus*, id est pupillis, quibus adulti hic opponuntur: v. *Gloss. GOTHOFREDVS.*

(e) De hoc *Cursu* temporum, v. *leg. 4. & 5. h. t. & tit. 6. hoc libro:* & Victoris locum, de quo mox. *IDEM.* Edit. Sichard. *alius cursus*, *RITTER.*

(f) *Datis*, ita MS. Selden. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Intimare*, pro insinuare, vt mox: v. Gloss. *Theod. IDEM.*

P.97. (h) *Lex 2. Cod. si ex pluribus tutorib.* hinc desumpta est: v. quæ dicam mox. *IDEM.*

(i) *Diuisum* Edit. Sichard. & Cuiac. & ita etiam Cod. Iust. accuratius id est. *RITTER.*

(k) *Insinuari*, id est, intimari, *sup.* denunciari, *toto tit. GOTHOFREDVS.*

(l) Al. *nec. IDEM.*

(m) *De alienis*, in MS. quodam. *IDEM.* Cod. Wurceb. *ne de alienis. RITTER.*

(n) Vide notata ad *l. 3. inf. de Tutorib. & Curatorib. GOTHOFREDVS.*

(o) *Pertrahantur*, in MS. Seldeniano: *perducantur*, Cod. Iust. *IDEM.* Cod. Wurceb. *perducantur. RITTER.*

(p) *Firmio* vitiose edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(q) *VII.* Edit. Sichard. *IDEM.*

(r) *Corinthi* accepta hæc lex: quæ Achaiæ metropolis erat: Chrysostomus *in argumento epistolæ ad Corinthios*, Κόρινθος ἐστὶ μὲν νῦν πόλις τῆς Ἑλλάδος ἡ πρώτη: vnde coniicere liceat, Symmachum cui *hæc lex* inscribitur, Proconsulem Achaiæ fuisse. Similis porro subscriptio hoc ipso Anno, *l. 2. inf. de accusationib.* quæ data est ad Ianuarium. *GOTHOFREDVS.*

(s) *Cæsare*, additum in nonnullis MSS. *IDEM.*

(t) *Tempore* vitiose edit. Sichard. *RITTER.*

(v) Istud ex iure Gothico. *GOTHOFREDVS.*

(x) Verba hæc Interpretis, quæ absunt a nonnullis & optimis quidem Codicibus, quibus similia occurrunt ad *l. 6. inf.* quem sensum habent? Videri possit, his innui, vltimam saltem *huius l.* sententiam, seu rationem *hac l.* comprehensam non fuisse, verum additam ab eo ex Iure. Verum, cum eadem illa contineatur in *l. 2. Cod. Iust. si ex plurib. tutoribus*, quæ ex *hac l.* desumpta est, alium horum verborum sensum esse oportet. *IDEM.* Cod. Wurceb. legit: *De Iure adiectum est*; quæ etiam verba non vno cum interpretatione contextu scripta, sed in medio paginæ maioribus literis conspiciuntur. Absunt autem ea ab edit. Sichard. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

Antequam Legum huius tituli Interpretationem adgrediar, de Litis seu Actionis Denunciatione, quæ alibi occurrunt, testimonia præmittere haud abs re puto. *Originem* denuntiandæ litis a Marco Antonino Philosopho repetit Sextus Aurelius Victor, Constantii æqualis, *c. 15.* his verbis: *Legum ambigua mire distincta, vadimoniorumque solemni remoto,* DENVNTIANDÆ LITIS, *operiendaque ad diem, commode ius introductum.* Ita enim locus ille insignis restituendus & interpungendus venit, non vt alii aliter. Meminit quoque huius denunciationis, imo & exceptionis non denunciatæ litis Donatus in illud Phormionis, *Actu 1. sc. 2. Et tibi scribam dicam: a Denuntiatione*, inquit, *in personam: ne diceret, non mihi denunciasti.* Meminit & Firmicus *6. cap. 34. Aut nouarum*, inquit, *faciet litium denuntiatione turbari.* Et *c. 39. litesque ex noua denunciatione decernit.* Meminit & Symmachus, *lib. 10. ep. 45. Theodorus ex Protectore, ab Anniana quadam in re sua procurator factus, iam pridem Clarissimo atque emendatissimo Viro Cuprasio* (al. *Eupraxio*) *vrbanis tribunalibus præsidente, Flauianum quendam* DENVNCIATA *lite pulsauit: sed diem legitimum causæ lapsus excessit*: Et mox, *cum lis alteri* DENVNCIATA *aliam personam temporibus exactis tenere non posset.* Notum & illud Dupondiis ab hoc denuntiandæ litis more, actiones in personam condictiones appellatas dici, teste Triboniano, *§. 15. tit. de actionibus*: vbi & Theophilus plenius, πάλαι ὁ ἔχων δίκην πρός τινα παρήγγελε αὐτῷ, ὅτι ἐλθὲ τῇδε τῇ ἡμέρᾳ ὡς δικασόμενος μετ' ἐμοῦ. Sic & in Glossis Cyrilli: παραγγελία *denunciatio*: item συνταγὴ μετὰ παραγγελίας condictio. Paulus quoque in Epitoma Festi, *Condictio, est in diem certam eius rei, qua de agitur, denunciatio.* Augurali etiam iure olim *condictio* significabat denunciationem, cum videlicet denunciabatur, vt ante diem tertium quis ad inaugurandum adesset, vt prodit Seruius in illum Virgilii locum *3. Æneid. v. 117.*

Tertia lux classem Creteis sistet in oris.

Denique videndus Martianus Capella *extremo lib. 1.*

Illud quoque monendum, quia desitæ huiusmodi litium, seu actionum denuntiationes erant Iustiniani æuo, (quod ipsemet testatur *l. vlt. Cod. Iust. de interdictis: & d. §. appellamus 15. Inst. de interdictis*, & Theophilus *ibid.*) ideo titulum hunc & Leges omnes hoc titulo comprehensas a Codice Iustinianeo abesse: Eademque de causa suppressa huius Denunciationis in Digestis & in Codice mentio, vt etiam apparet ex collatione legis vn. *inf. de dolo malo*, cum l. vlt. *Cod. eod. tit.* Nisi quod, vt in tanto opere, tres loci Triboniano exciderunt ad hunc Denunciationis morem pertinentes, in *l. 7. D. de inoff. test. l. 20. §. 11. D. de hæredit. petit. l. 2. Cod. Iust. si ex plurib. tutoribus.* Propter hanc ipsam causam, huius tituli Leges, qua parte de Denunciationibus agunt, a Triboniano omissæ fuerunt.

Nunc de hac lege videamus: quæ ad quæstionem generalem pertinet, *Quibus, & A quibus denuntiatio fieri debeat*, ad specialem vero de PVPILLO, vel ADVLTO: vbi Constantinus M. in genere præsupponit, statuitque, si pupillo vel adulto lis fit, non ipsis, vel ab ipsis litem denunciari oportere, non est scilicet legitimus litigator minor indefensus, de quo *ad l. 4. inf. hoc tit. & l. vlt. inf. vnde vi: & l. 1. inf. de tutoribus & curatoribus*, qua hæc lex, vt existimo ab ipsomet Constantino memoratur ibi, *vt iuxta præcedentia nostræ prouisionis statuta, legitime initiatæ litis agitatæ in iudiciis controuersiæ finiantur*; verum eorum tutoribus & Curatoribus, & ab ipsis. Et hæc quidem in genere. Quid vero si plures Tutores sint, vel Curatores, eiusdem pupilli, vel adulti? Hoc casu distingui vult Constantinus inter indiuisam tutelam seu curam, & diuisam: Priore casu, si inquam inter tutores indiuisa tutela sit, tum ab omnibus, & omnibus denunciatio facienda est: licet (vt hoc addam) vnus tantum ex iis postea defensionem suscipiens admittatur: *l. 1. Cod. Iust. si ex pluribus tutoribus*: quemadmodum vnus ex tutoribus auctoritatem præstans admittitur: vt testatur Vlpianus *in frag. t. 11. §. 26. & lex vlt. Cod. Iust. de auctoritate præst.* Cuius differentiæ inter denuntiationem & defensionem ratio hæc est, quod cum administrationis indiuisæ periculum commune sit, sane quod omnes respicit, omnibus denunciari, & ab omnibus debeat: vtilitas contra pupillorum id exigat, vt vnus saltem ad eorum defensionem admittatur, si qua ei iusta defendendi ratio videtur: ne alioquin cæteris defensionem pupilli posthabentibus, negligentibus, eius vtilitas deseratur: *l. 3. D. de administrat. tutorum.* Posteriore vero casu, id est, si tutela curaue per Prouincias *diuisa* sit, ei tantum, & ab eo solum lis denunciari debet, qui videl. in ea prouincia tutelæ vel curæ officium sustinet: ne alioquin hinc defensores minorum, id est, Tutores vel Curatores ex aliis prouinciis ad Iudicia producantur, vt ait Constantinus *hac l.* Pupillorum scilicet interest, tutores ab ea prouincia non abduci, in qua tutelam administrant: Et hæc quidem ita Constantinus M. de denuntiationibus & causis, in quibus solemnis Denuntiationis mos requiritur. At in cæteris causis, in quibus lis citra Denunciationem ordinatur, veluti si pupillus ex euidenti chirographo a creditore conueniatur, aliud obseruandum est: potest enim hoc casu creditor, cum quo velit ex tutoribus, non obseruata tutelæ diuisione, experiri: potest rursus ab vno tutorum conuentus compensationem debiti, ratione bonorum quæ alter in alia prouincia administrat, obiicere: Diuisio scilicet tutelæ modum quidem administrationi facit, interque ipsos tutores locum habet: at enim cum pupillo experiri volentibus, obstare non debet; vt eleganter Papinianus, vt alia omnia, in *l. 36. D. de administr. tutor.* Creditores denique diuisioni tutelæ non adstringuntur, Tutores tantum tenentur: & ideo vice versa, si vnus tutorum ex causa ad partem quam administrat non pertinente agat, exceptione submouebitur. Sic igitur statuamus, diuisa inter tutores tutela, denunciari illis tantum a creditore pupillari, qui in ea prouincia officium sustinent, experiri tamen cum quo libet, eundem posse. Et ita quidem, neque aliter conciliari oportet dictam legem 36. cum *l. 2. Cod. Iust. si ex pluribus tutor.* quæ ex hac deformata est, & ad denunciationem litis pertinet: quod etiam *insinuandi* verbum ibi indicat, quod vtique denunciationem significat. Quare Tribonianeæ oscitantiæ exemplum istud est, qui cum denunciationis litium memoriam abolere voluerit, eius tamen vestigium istud reliquit, quod duobus præterea locis, vt antea dixi, ab eo admissum est. P. 98.

VBI & APVD *quem denunciatio facienda sit.*

II. (a) Idem Aug. (b) ad Maximum PF. P. (c)

DENVNTIARI, (d) vel apud Prouinciarum Rectores, (e) vel apud eos quibus Actorum conficiendorum ius est, decernimus: ne priuata testatio, (f) mortuorum, aut in diuersis terris absentium, aut eorum qui nusquam gentium sint, scripta nominibus, falsam fidem rebus non gestis affigat. (g) Dat. X. Kal. Iul. (h) Sirmio, Probiano & Iuliano COSS. [322.]

INTERPRETATIO. *Contestari apud Rectores Prouinciæ, vel Defensores,* (i) *aut omnes apud quos gesta conficiuntur, litem, iubemus, ne* (k) *vllus nomen absentis, aut mortui, vel qui non potuerit* (l) *inueniri, in litis contestatione* (m) *recipiat, ne falsitatis inueniatur occasio.*

NOTAE.

(a) Abest *& hæc lex* a *Cod. Iustin.* GOTHOFREDVS.

(b) *Imp. Constant. A. ad Maximum.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) Ita quoque *in l. 1. inf. de indulgentiis criminum.* At enim, & *in MSS. nonnullis, & in l. 1. inf. de liberali causa: & l. 5. Cod. Iust. de dilationibus*, editum P. V. vt & anno prox. 323. *l. 2. inf. de liberali causa*: ne ad alios annos superiores adsurgam. Fuit certe Maximus hic, P. V. a Kalendis Septembris A. D. 319. ad Idus Septembres anni 323. vt testatur insigne antiquitatis istius monumentum, vetus Notitia Præfectorum vrbi, quam Cuspinianus primus edidit. Forte idem hic Maximus & P. V. & PP. fuit, quod sæpe euenisse eadem Notitia testatur. *Hac lege*, certe agitur de prouinciarum Rectoribus, qui ferme sub PP. egere. *GOTHOFREDVS.*

(d) Litem, vt recte quoque Interpres. *IDEM.*

(e) *Rectoribus* vitiose Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(f) *Priuata contestatione mortuorum* Edit. Sichard. *RITTER.*

(g) *Affingat.* In MS. Selden. male, *affligat:* male *affigant*, vel *affingant*, in Til. & Cuiac. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Iun.* in MSS. nonnullis *IDEM.* *Iun.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(i) V. quæ dico *ad l. prox.* *GOTHOFREDVS.*

(k) Non cepit Interpres *huius l.* sensum. *IDEM.*

(l) *Poterit* in nonnullis. *IDEM.* *Poterit* etiam Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) *Contestatio*, hic & *l. prox.* pro denuntiatione: quæ testatio super lite instituenda dicitur, *l. 9. inf. de infirm. his quæ sub Tyr.* v. Paratitlon. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

VBINAM & APVD QVOS denunciatio litis facienda sit, definit *hac l.* Constantinus M. nempe apud Rectorem prouinciæ, vel apud eos, quibus Actorum conficiendorum ius est, non vero priuata testatione: Publica igitur conuentione, & apud Iudicem ipsum, in iudicio, *l. 1. inf. de cognitorib. l. 4. inf. de testam.* & Interpres *ad l. 4. h. t.* Quomodo & in vrbe Roma, apud Magistrum census: *d. l. 4. de testam.* At in prouinciis, vel apud Rectorem ipsum, seu Præsidem, vel apud eos quibus Actorum conficiendorum ius est. Quibus verbis intelliguntur primo Magistratus municipales: hi enim conficiendorum actorum potestatem habebant, *l. vlt. Cod. Iust. de magistr. municip.* Defensores item ciuitatum, vt recte Interpres *ad hanc leg.* His enim actorum conficiendorum ius erat: de quo plene *Paratitl. sup. de defensorib. ciuitat.* Inter alias leges, id firmat lex 3. *de superexact. l. 5. de exhib. reis: l. vn. si quacunque præd. pot. l. 7. de censu: l. 8. de donationibus: l. vlt. de fabricensibus: l. vlt. de admin. tutor.* Nempe enim prouinciales apud eos iniurias suas contestabantur: Inuentaria rerum pupillarium coram iis conficiebantur, donationes insinuabantur, Acta denique gestaque de his conficiebantur, aliisque *ad certam deinceps rerum fidem & memoriam.* Ergo apud eos quoque denunciationes fieri poterant, pariter vt apud Rectores prouinciarum, ad perpetuam testationem: non vero priuata testatione: *Ratio* vero hæc a Constantino redditur: *Ne priuata* inquit *testatio mortuorum, aut in diuersis terris absentium, aut eorum qui nusquam gentium sunt, scripta nominibus, falsam fidem rebus non gestis affigat:* Cuius hæc in summam sententia est, vt recte istud Interpres, *ne falsitatis inueniatur occasio*: nempe enim si priuata testatio hic admitteretur, itaque obtineret, vt denunciatio hæc valeret, atque adeo cursus temporis, quod post denunciationem partibus tribuitur ad allegationes proponendas, seu controuersiam in iudicio agitandam (de quo v. *Paratitlon*) exinde computaretur, facile quis temporis lapsum incurreret cum summa iniuria, falsaque fides rebus non gestis affingeretur, prolata videlicet priuata tantum testatione, scripta forte nominibus eorum qui mortui sunt, vel qui in diuersis dissitisque terris absentes sunt, vel etiam qui nusquam gentium sunt: atque adeo testatio falsa facile concinnari posset. Non igitur testibus, vel testimoniis priuatis denunciatio probari potest, verum gestis actisque publicis, & sic testationibus publicis. Cum quo nihil commune habet species legis *inter chartulas, inf. & Cod. Iust. de fisci debitoribus.* Illud igitur ex *hac l.* notetur ad *praxim* vtiliter: priuatam videlicet testationem facile P. 99.
falsitatis occasionem præbere: ex his tribus causis, quod sæpe nomina his scripta contineantur, vel mortuorum, vel absentium, vel eorum qui nuspiam gentium sunt. Atque adeo eam haud facile admittendam, neque promiscue, in actis videlicet quæ Iudicii temporumque cursum spectant.

Huic

Huic porro *legi* coniungendam omnino censeo *alteram*, quæ in veteri Exemplari Codicis Theodosiani *ad fin.* inter alias habetur, quæque in *hoc Codice* non reperitur.

Imp. Constantinus A. ad Maximum P.V. ad locum.

Eum qui sciens iudicio adesse neglexerit, vt contumacem Iudex multabit. Dat. 10. Kal. Iun. Sirmii, Probiano & Iuliano Coss.

Huius scilicet *legis* iidem characterismi qui *legis* nostræ sunt, vno excepto, quod ibi habetur *X. Kal. Iun.* quanquam & MSS. nonnulli ita quoque habent. Certe & argumentum ipsum conuenit: nam & vtraque lex ad *processum iudiciarium* pertinet: & ita ius est in multis causis, vt qui denunciatione legitime facta, & sic sciens iudicio adesse negligit, vt contumax a Iudice multandus veniat.

Tandem ratio *huius leg.* quam supra excussimus, aptari quoque recte possit aduersus tabellaria testimonia, quæ ab absentibus per epistolas præstantur, non *αυτοπροσώπως*: de quo Fornerius *III. Obseruat. 1.*

CHIROGRAPHVM *vbi euidens est, denunciationem non requiri.*

III. (a) Imppp. VALENTINIANVS, Valens, & Gratianus (b) ad Ampelium PF. P. (c)

EXIGENDÆ denunciationis locus non est, cum quis ad luendum debitum euidenti chirographo (d) conuenitur. Dat. IIII. Kal. August. Contionati, (e) Gratiano Aug. II. & Probo Coss. [371.]

INTERPRETATIO. *Contestatio (f) locum habere non potest, quando aliquis ad soluendum debitum certa cautione (g) conuincitur.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex, ea quam dixi ratione, a Cod. Iust. Concordat & *lex 6. inf.* *GOTHOFRED.*

(b) Adde AAA. vt etiam habent MSS. nonnulli. *IDEM.* Ita & est in Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) *χρ. PF.V.* quomodo habent MSS. nonnulli. *Ampelio* isti P.V. inscribuntur variæ constitutiones hoc anno 371. & 372. v. *Prosopogr.* vbi plura. Eius meminit quoque Ammianus Marcellinus *lib. 28. cap. 4.* in huius ipsius anni 371. gestis. *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. *Ampelium PF. V.* *Empelium* Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Cirografo* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(e) *Contionatum* vel potius *Contionacum* istud fuerit oportet inter Treueros & Mogontiacum in Gallia, vel circum circa, vbi Valentinianus hoc anno egit, vid. *Chronol.* Ibidem vero datæ hoc ipso anno tres aliæ constitutiones: puta *lex 5. de custod. reorum. l. 17. de annona & trib. l. 1. de naturalib. filiis.* Forte quod hodie *Gentzingen* ad Nauam: vel *Kreutzenach*, *Contionacum*, vel *Crotionacum*, hic legamus. *GOTHOFREDVS.* *Contionaci* rectius legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) *Contestatio* dixi *sup. ad l. 2.* *GOTHOFREDVS.* Vox hæc ab alia manu, sed antiqua, ad marginem Codicis Wurceb. adscripta quam librarius omiserat. *RITTER.*

(g) *Ratione* adiectum in margin. Edit. Sichard. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

EX CHIROGRAPHO euidenti si quis conueniatur, denunciationis necessitatem cessare definit *hac l.* Valentinianus Sen. Exceptio scilicet seu Præscriptio olim reo conuento non vna competebat, quæ actionis initium infringebat, vt de præscriptione communi in criminalibus loquitur *lex 9. inf. de hæreticis.* Inter has vero erat exceptio non impetratæ actionis, de qua *tit. super.* Item, exceptio seu præscriptio Denunciationis non factæ, de quo est *hic titulus:* de qua & Donati quoque locus: *Narratio a denunciatione in personam, ne diceret,* NON MIHI DENVNCIASTI. Nempe enim, si qui alium conueniret, exigendæ denunciationis ab eo locus erat. Et ab hac tamen regula, seu ab hoc exigendæ denunciationis iure, seu faciendæ eius necessitate, excipiebantur causæ & actiones quædam, quæ enumerantur *l. 6. infra hoc tit.* & in his quidem actio si certum petatur de chirographis, de qua alioquin est *infra* titulus peculiaris *hoc eodem libro*, 27. id est, actio creditæ pecuniæ, cum quis ex euidenti chirographo conuenitur: quod vt *hac l.* ita & *d. l. 6. inf.* cauetur his verbis: *Si quis debiti, quod ex quolibet titulo in literarum obligationem facta cautione translatum est, actionem dirigat.* De quorum verborum sensu *ad eam leg.* Chirographum scilicet euidens denunciationis necessitatem non requirit: quam *certam cautionem* vocat *hic* Interpres: *certam scripturam*, Idem ad *d. l. 6.* veluti chirographum confessatum, *vne cedule connuë.* De quo plura ad *d. l. 6.*

TEMPO-

TEMPORIS *cursum ad litem contestandam post denunciationem factam, & post Rescriptum editum, præstitutum, Rescripto prorogari non posse.* P. 100.

IIII. (a) Imppp. VALENTINIANVS, Theodosius, & Arcadius AAA. ad Romulum (b) Consularem Æmiliæ & (c) Liguriæ.

POST celebratam (d) denunciationem, seu edicto, (e) siue editione rescripti (f) [quod tamen iure sit impetratum] litis (g) exordium auspicatur [inter iustas videlicet legitimasque personas.] (h) Et si quis Perennitatis Nostræ pendentibus temporibus Responsa (i) protulerit, non modo tempora, quorum erunt (k) curricula, non dilatentur, sed & quicquid elicitum fuerit, friuolum iudicetur. (l) Dat. XIII. (m) Kal. Iul. Mediolano, Arcadio Aug. I. & Bautone, V. C. (n) Coss. [385.]

INTERPRETATIO. *Posteaquam per scripturam lis fuerit contestata, & per* (o) *publicam conuentionem,* (p) *quisquis ille est qui pulsatur, agnouerit, tunc lis inchoata dicatur,* (q) *si tamen litigantium perfectæ probantur ætates. Nam si quis Principis beneficio contra rationem legis causæ suæ tempora sperauerit* (r) *prolongari, quicquid pro hac re meruerit, non valebit.*

NOTAE.

(a) Et *hac lex* abest a *Cod. Iust.* propter denunciationes sublatas. *GOTHOFREDVS.*

(b) De hoc forte Præfecto sensit Ambrosius *initio ep.* 33. *IDEM.* Ad *Romolum Consulem Emiliæ* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) *Æmilia* suum aliquando peculiarem Consularem habuit, suum *Liguria*: vt constat ex *l.* 4. *inf. vnde vi.* Diuisæ scilicet modo: modo iunctæ nonnullæ prouinciæ administratione fuere: v. Dionem *lib.* 53. sic Tusciæ modo vtramque complexa, annonariam & suburbicariam: de quo ad *l. sup. de Iurisdict.* Exemplum & in *Piceno* annonario, quod Flaminiæ administrationi aliquando iunctum fuit, vt ex Notitia Imperii liquet: quandoque suum & specialem Consularem Picenum habuit, vt docet *lex* 2. *inf. de exhib. reis. l.* 5. *inf. de pactis. l.* 17. *inf. de operib. publ. l.* 4. *inf. quibus equorum vsus. l.* 71. *inf. de Decurionib.* Imo & Piceni Annonarii Consularis mentio fit in veteri Inscriptione. *GOTHOFRED. Consularem Armeniæ* Edit. Sichard. vitiose. *RITTER.*

(d) *Celebrata* dicitur denunciatio, quia solemni more, & solemniter fiebat publica testatione apud acta: vid. *Paratitlon. GOTHOFRED.*

(e) *Edicta* in Cuiacii editione, verum de huius loci restitutione, mox. *IDEM.* Edit. Sichard. *Sive edicta. RITTER.*

(f) Cod. Wurceb. *Editione rescripti,* Edit. Sichard. & Cuiac. *siue edictionem rescripti. IDEM.*

(g) *Lis* in MS. Seld. & alio: alioquin, si *litis* hic retinemus, *auspicatur*, verbum passiuo significatu accipiendum fuerit. *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceburg. *Lis exordium auspicatur* recte: *bis exordium* &c. Edit. Sichard. male. *RITTER.*

(h) Cod. Wurceb. *inter istas videlicet legitimamque personas. IDEM.*

(i) *Responsa* pro Rescriptis, vid. *sup. paratitlon de diuers. rescript.* passim quoque apud Symmachum, vt *lib.* 10. *ep.* 45. quæ versatur in eodem argumento de temporis lapsu post denunciationem. *GOTHOFREDVS.*

(k) Forte, *eunt*, id est currunt. vid. *inf. tit.* 6. *de temporum cursu:* defluunt, *l.* 6. *prox. IDEM.* Edit. Sichard. *non modo temporum quærant, curricula non dilatentur. RITTER.*

(l) Cod. Wurceb. *elicitum, erit friuolum iudicatum. IDEM.*

(m) *V. Kal. Iun.* An. Rhemensis: & Seldenianus, aliique XIV. vt ad marginem quoque C. Til. add. *GOTHOFRED.*

(n) *V. C.* abest a Cod. Wurceb. *RITTER.*

(o) *Post*, in MSS. nonnullis. *GOTHOFREDVS.*

(p) *Contestationem*, in An. Put. *IDEM.*

(q) *Quia tunc lis inchoata dicitur* Edit. Sichard. *RITTER.*

(r) *Supplicauerit*, in MS. *GOTHOFRED. Supplicauerit* etiam Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

TEMPORA post denuntiationem semel factam, vel post editionem rescripti, ad litem contestandam præscripta, seu legitima, & fatalia, Rescripto Principis prorogari non posse, definit *hac leg.* Valentinianus Iun.

Hoc vt melius intelligatur, duo notanda sunt. Primo

Primo quidem post denunciationem factam, pariter vt post editionem Rescripti, certa temporis curricula, moras, cursum, terminos, vtrique parti concessa, intra quæ litem contestarentur; *h. l.* & *l. 1. sup. l. 5. inf. l. vlt. inf. de temporum cursu.* Meminit & Symmachus *lib. 10. ep. 45.* quæ tota in hoc ipso argumento de temporis lapsu post denunciationem, eiusque reparatione versatur, scriptaque est A. D. 384. vel hoc ipso anno 385. *Theodorus iampridem Flauianum quendam denunciata lite pulsauit: sed* DIEM LEGITIMVM *causæ lapsus excessit.* Et mox: *cum lis alteri denunciata, aliam personam* TEMPORIBVS EXACTIS *tenere non posset.* Et Sex. Aurelius Victor, in singulari illo loco de Denunciationum harum auctore Marco Antonino Philosopho, *cap. 15. Vadimoniorum*, inquit, *solemni remoti, denuntiandæ litis*, OPERIENDÆQVE AD DIEM, *commode ius introductum.* Et hic vero *temporum cursus* est, eaque *reparatio denunciationum*, de quibus *titulus* mox *proximus*: vbi plura.

Secundo notandum *hac l.* quod post celebratam denunciationem, vel editum rescriptum, exordium litis iam tum æstimabatur; seu vt *hac l.* dicitur, *litis exordium auspicari*, vel *lis exordium auspicari* dicebatur: seu negotia exordium sortiebantur, *l. 5. prox.* Litis proinde contestandæ exordium erat post denunciationem factam: at contestatio, litis iam ipsius initium. Quare & illi quoque recte statuunt, qui Citationem instituendæ actionis, litis vero Contestationem, litis ipsius exordium appellant: quorum sententia hoc denunciationis exemplo egregie iuuatur: nam etsi citatio, vel denunciatio, nec pars nec initium sit iudicii, proprie loquendo, quia nulla adhuc controuersia est, ad eum tamen finem eæ fiunt, vt intra certum tempus lis contestetur. Denique aperte sola quoque conuentione & denunciatione lis initiata, iurgium initiatum dicitur *l. 1. inf. de tutorib. & curator. creand. l. vlt. inf. vnde vi.*

Nunc ad ipsam *huius l.* Sententiam reuertamur. Igitur Valentinianus Iun. definit *hac l.* post denunciationem vel editionem Rescripti, pendentibus temporibus illis legitimis, seu dum temporum illorum curricula *eunt*, (ita enim manifestis rebus reponendum est, vt iam *in Notis* ostendi:) non posse supplicari Principi vt ea dilatentur; rescriptumque super eo elicitum *friuolum* iudicari oportere. Est igitur hæc lex non de temporum seu denunciationum reparatione *post lapsum cursum*, (quod argumentum est *tituli sexti*,) verum de *dilatandis* temporibus, seu prorogandis pendentibus temporibus, quorum eunt curricula. Quomodo & alias causa pendente supplicare non licet: *l. 6. inf. de appellat. & tit. Codicis Iust. vt lite pendente*: Nempe temporum cursum hunc interrumpi nulla ratione, ne Rescripti quidem auctoritate, voluit Valentinianus Iun. verum suo Marte ea decurrere: vno tantum casu excepto, si videlicet aut Rescriptum, editum licet, non iure sit impetratum, aut litigantes quibus lis denunciata est, iustæ non sint & legitimæ personæ, vt a contrario ex *hac l.* colligitur: id est, vt Interpres recte, si perfectæ non sint ætatis; nam vt minoribus & adultis denunciatio non recte fit, *l. 1. sup. h. t.* ita his temporum curricula dum eunt, adhuc rescripto Principis prorogari possunt; *h. l.* vide & quæ dicentur *infra, ad l. vn. inf. vnde vi*: Et hæc quidem *huius l.* Sententia est: in qua adhuc nonnulla attendenda vel emendanda.

P. 101.

Ait lex: *post celebratam denunciationem seu Edicto, siue editione Rescripti*, quibus iam verbis denunciandæ litis lato significatu duplex ratio indicatur: per ipsam, inquam, litis denunciationem, proprie sic dictam, & per editionem Rescripti: nam & qui Rescriptum edit, denunciat; & negotia ex Rescriptorum pariter auctoritate sortiuntur exordium, vt *lex 6.* diserte ait. Ambiguum hic tamen, quid sibi velint illa, *Seu Edicto*: pro quo Cuiaciana etiam editio habet, *siue Edicta*, nonnulli MSS. Anianei habent *seu edictione litis.* Fuit tempus, cum hæc verba irreptitia ex sequentium quoque vocum occasione crederem: modo reponebam *Secundum Edictum*, vel *ceu dictum*, vt ita hæc verba relatiua essent ad alterum huius Constitutionis caput, vnde hoc diuulsum fuerit. Verum nunc tandem restituo, *seu ad acta*, loco *seu Edicta*: vel omissa voce (seu) *ad acta, siue editionem Rescripti.* Denunciationem scilicet apud acta fieri oportuisse docuit *sup. lex 2. Denuntiari*, inquit, *vel apud Prouinciarum Rectores, vel apud eos quibus Actorum conficiendorum ius est, decernimus.*

Nunc postremo loco, occasione *Editionis Rescripti* hic nonnulla adnotare iuuat, quandoquidem prima hæc eius mentio hoc titulo nobis occurrit. Non repetam quæ ex Paratitlo repeti possunt, de huiusmodi Rescriptorum quæ ad iudicia pertinent, deque negotiis & causis seu litibus existunt, editione; certe & alia quæcunque Rescripta edi apud acta *promulgarique* mos fuit: veluti Rescripta super Administrationibus & dignitatibus: Quo pertinet omnino hoc ipso anno 385. *lex 5. Cod. Iust. de diuersis Rescriptis: Sacrilegii*, inquit, *instar est, super quibuscumque administrationibus, vel dignitatibus* PROMVLGANDIS, *diuinis obuiare beneficiis*: Ita enim hic locus interpungendus & intelligendus est. Nempe enim agitur *ea l.* de Beneficiis seu Rescriptis singularibus Principis, super Administrationibus seu Dignitatibus, certis personis concessis, collatis, quæ vtique Rescripta *promulgari* oportebat, seu *vulgari*: (vt loquitur *lex 2. inf. vnde vi*:) apud acta, edique δημοσιεύεσθαι: *presenter & faire enteriner ses lettres.* Quare eiusce legis sensus hic est: Non posse, non debere quemquam impedire, quominus Codicilli seu Beneficia & Rescripta Principum, quibus Administrationes vel Dignitates quædam certis personis conferuntur, promulgentur, atque adeo quin vim suam ea obtineant: imo sacrilegii instar esse, si quis huiusmodi promulgationi, atque adeo beneficiis Principis sese opponat vel obuiet: pari prorsus ratione formulaque, qua idem Valentinianus Iun. anno superiore 384. ad Symmachum P. V. scribebat, *l. 2. Cod. Iust. de crimine sacrilegii: Disputare de principali* IVDICIO *non oportere, & sacrilegii instar esse dubitare, an is dignus sit, quem* ELEGERIT *Imperator.* Quæ quidem mihi omnino lex emissa videtur ad Relationem Symmachi P. V. *lib. 10. ep. 40.* in qua agitur de impetratione specialis beneficii seu præcepti, quo Ioannes Medicus Epicteti Archiatri locum tunc adhuc superstitis a Principe impetrauerat, (quas vocamus *Lettres de suruiuance*:) quo tamen non obstante Valentinianique Sen. Lege cogente, qua cautum erat, vt primi eiusdem Artis de nouorum scientia IVDICARENT, ordoque successionis inter Medicos obseruaretur, ad summates seu Collegium Medicorum *in examen* accitus fuerat: Cumque de eo *dubitatum* fuisset, vtrum is eum locum obtinere deberet, quem Rescripto impetrasset, Symmachus neque Valentiniani Sen. sanctionem rumpere ausus, neque specialibus præceptis, seu beneficiis Valentiani Iun. *obuiam venire*, ad Valentinianum ipsum, de eo referendum credidit, *quod soli* scilicet *Principi fas esset, de* SCITIS DIVALIBVS IVDICARE. Quare ad hanc Symmachi hæsitationem, *ea l. 2.* Valentinianus rescripsit, *Disputare de Principali* IVDICIO *non oportere: & sacrilegii instar esse,* DVBITARE *an is dignus sit, quem* ELEGERIT *Imperator.* Ait lex *Elegerit*: non tantum ad Magistratum, vel dignitatem, vt *in sp. d. l. 5. de diuersis rescriptis*: verum etiam in ordine seu Collegio quocunque, vt *in sp. d. l. 2.* vt ita is, cui extraordinarium locum Princeps speciali beneficio in aliquo ordine seu collegio adsignauit, examinandus vltra non veniat, multo minus locus eius, seu gradus impugnandus. Quod ad vsum vtiliter traduci potest, perspecta iam leg. illius sententia, quæ extra terminos suos ab Interpretibus vulgo, non intellecta eius Historica

storica occasione, trahitur. Atque ita interea duas illas leges Codicis Iustinianei, vna cum Symmachi epistola, haud parum illustrasse mihi obiter videor. Quanquam & illud hucaddendum, quod idem Symmachus scribit ad eandem mentem *lib. 10. ep. 34.* de se Præfecto vrbis: *Nam qui summi loci Iudices decolorant*, SACRI *testimonii facilitatem videntur incessere*, &c. quibus subiicit ad Valentinianum, vt aduersus æmulos suos, *suum tueatur* IVDICIVM. Neque prætereunda etiam *ep. 30.* quæ & ipsa est de eligendis IVDICIO Principis bonis viris, industriis, melioribus ad minora officia Romæ.

Ad hanc tandem Rescripti editionem pertinere mihi videtur in Athalarici R. edicto apud Cassiodorum *IX. Var. 18.* versiculus, *si quis autem de nostris scriniis*, &c.

P. 102. *In* MOMENTI *causis cursum temporum non obseruari.*

V. (a) Iidem AAA. ad Claudium (b) Tusciæ Consularem.

VNIVERSA quidem negotia, quæ ex Rescriptorum auctoritate sortiuntur exordium, (c) ad cursum temporum pertinere, (d) decretum (e) est. Ante omnia vero (f) procurandum est, ne peruasionibus (g) improborum (h) protelandæ cognitioni (i) præbeatur occasio: Idcirco, si quis possessione deiectus, auxilium nostri poscat Oraculi, nullis eum temporum, quæ ex Rescriptorum editione defluunt, (k) moris, esse ludendum (l) hac (m) lege decernimus, ne iuris suffragium, quod in celeri reformatione (n) consistit, beneficiorum Imperialium decreta suspendant. Data VI. Non. Maii, (o) Mediolano, Timasio (p) & Promoto Coss. [389.]

INTERPRETATIO. (q) *Licet in negotiis, quæ per* actionem elicitam *inchoari* (r) *videntur, legitimus ad respondendum temporum semper cursus obseruandus sit, specialiter eos, qui aliqua peruaserint, non patimur per quamcunque occasionem differre negotium. Ideoque cum ille qui fuerit de possessione deiectus, audientiam impetrauerit, iuxta* (s) *iuris ordinem intra annum ad recipienda quæ perdidit, nullatenus differatur.* (t) *Nec aliqua peruasori dilatio concedatur, etiamsi pro hac* (v) *re differenda beneficium Principis potuerit obtinere.* (x)

NOTAE.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* iam *supra* indicata sæpius ratione. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Claudius* hic Tusciæ Consularis, pater fuit Rutilii Claudii Numatiani, cuius extant Itinerarii libri duo: sic enim filius; *Lib. I. a v. 579.*

Namque Pater quondam TYRHENIS *præfuit aruis,*
Fascibus & senis credita iura dedit.
Narrabat memini multos emensus honores,
TVSCORVM *regimen plus placuisse sibi.*
Nam neque opum curam, quamuis sit magna, sacrarum:
Nec ius Quæsturæ grata fuisse magis.
Ipsam si fas est postponere Præfecturam,
Pronior in TVSCOS *non dubitabat amor, &c.*

Quod Præfecturam eius vrbanam attinet, fidem quoque facit *lex* 8. *inf. de proximis, & l.* 1. *inf. de vsu sellarum.* A. D. 396. *IDEM.* Confer. Sitzmannus & Barthius *in animadu. ad Rutil. loc. cit.* *RITTER.*

(c) Id est, post editionem Rescriptorum. *Actionem elicitam* vocat Interpres, qui tamen *huius l.* sensum non expressit. *GOTHOFREDVS.*

(d) Id est, in his temporum cursum obseruari. Dixi de hoc ad *superiorem leg.* 4. *IDEM.*

(e) *V. l.* 8. *de Iurisdict.* *IDEM.*

(f) *Vero*, pro *tamen*. *IDEM.*

(g) *Peruasionis* vox *hac l.* & *l. prox.* hac in re propria. v. *Gloss. Theod.* *IDEM.*

(h) *Improborum* quoque vox hac in re propria, in peruasionibus videlicet possessionum agrorum *hac l.* & *l.* 4. *finium regund.* vbi dicam. *IDEM.*

(i) *Cognitionis* in C. Til. & MS. Selden. Nostrum illud præfero. *IDEM.* *Cognitionis* legit Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(k) *Defluunt* hic vt sup. *l. 5.* eunt, currunt *tit. de temporum cursu.* GOTHOFR.

(l) Al. *eludendum.* IDEM. Edit. Sichard. *motibus esse claudendum.* RITTER.

(m) *Ac* Cod. Wurceb. IDEM.

(n) *Reformationis* vox hac in re propria. v. *Gloss. Th.* GOTHOFRED.

(o) *Mart.* in An. Reg. & aliis. IDEM. *Mart.* ad marginem edit. Sichard. RITTER.

(p) *Crinatio* Edit. Sichard. & ad marginem *Timasiano*, vtrumque male. IDEM.

(q) Friuola & nullius momenti ferme, initio tantum excepto. GOTHOFREDVS.

(r) *Incori* Cod. Wurceb. Vides τὸ *a* neglexisse librarium. RITTER.

(s) Nihil hæc ad *huius l.* sententiam: Eo vero pertinent, quod interdictum recuperandæ possessionis intra annum moueri oportuit, quod rursum repetit ad *l. prox.* GOTHOFREDVS.

(t) Et hoc ab *huius l* sententia alienissimum: vbi agitur de Momenti beneficio seu rescripto, non vero de Rescripto Principis quo cognitio differatur. IDEM.

(v) Abest hæc vox ab edit. Cuiac. RITTER.

(x) *Non valeat* insuper additum in edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

IN causis MOMENTI seu recuperandæ possessionis temporum cursum, quod, post editionem alioquin Rescripti tribuitur ad protelandam cognitionem seu suspendendam, de quo *in Paratitlo* plene, & ad *superiores leges*, non obseruari definit *hac l.* Valentinianus Iun. Finge, possessione aliquem deiectum, Principem adiisse, Rescriptumque impetrasse, quo momenti beneficium ei tribuebatur: de cuiusmodi Rescripto agitur quoque *l. 2. & 5. inf. vnde vi:* vbi notabo plura, ex Symmacho quoque *lib. 10. ep. 46.* Certe regulariter vbi Rescriptum a Principe impetratum est, negotiumque ex Rescripti auctoritate exordium sortitur, post editionem eius, (vulgari enim saltem, aduersarioque solemniter intimari hoc Rescriptum debet *l. 2. inf. vnde vi:*) certus temporum cursus tribuitur ad proponendas allegationes, cognitioque adeo interim protelatur seu suspenditur, vt iam dixi: at enim hoc casu id fallit; nam si quis possessione deiectus auxilium Principis poposcerit pro recuperanda possessione, nullis temporum quæ ex rescriptorum editione defluunt, moris lædendus est: non protelanda cognitio, non beneficii Imperialis decretum suspendendum est. Scilicet quemadmodum temporum cursus denuntiatione facta in causis momenti non obseruatur: *l. prox. 6.* & *l. vn. inf. vtrum vi:* ita nec post editionem Rescripti. Momenti scilicet beneficium non suspenditur: est enim id *iuris suffragium*, *quod in celeri reformatione consistit:* Quare, *peruasionibus improborum protelandæ cognitioni præbenda non est occasio.* Quod vtrumque eleganter hic dictum. Actio momenti quæ datur possessione intercepta, inuasa, erepta, P. 103.
peruasa, vel perperam occupata, celeriter audiri & expediri debet, spoliatusque statim restituendus venit, *h. l.* & *l. prox.* & *l. vn. inf. vtrum vi:* vnde momenti beneficium dictum, *de quo inf. tit. si de momento fuerit appellatum:* celeris redhibitio, *l. 4. inf. vnde vi:* celeris reformatio, *h. l.* & *d. l. vn. vtrum vi:* celeris executio, *l. vn. inf. de inquilinis.* Axioma tandem generale hinc conficias, Rescripto Principis actionis naturam non immutari.

CAVSÆ *septem, in quibus denunciationum tempora non obseruantur.*

VI. (a) Imppp. ARCADIVS, Honorius, & Theodosius AAA. Æmiliano PF. (b) Vrbis.

SI quis debiti [vel (c) quod ex fœnore, vel mutuo data pecunia sumpsit exordium, vel ex alio quolibet titulo, in literarum obligationem (d) facta cautione translatum est] seu fideicommissi dirigat (e) actionem, aut momentariam possessionem peruasione (f) violatam, vel quodlibet (g) interdictum efflagitat, (h) seu inofficiosum arguat testamentum, vel tutelæ, seu negotiorum (i) actionem intendat, ruptis (k) denuntiationum (l) ambagibus, (m) inter ipsa cognitionum auspicia, rationem (n) exprimere, ac suas allegationes iubeatur proponere, denunciatione (o) & temporum obseruatione remota: Quam (p) in cæteris ciuilibus causis, quarum tamen æstimatio centum solidorum summam excedat, (q) volumus custodiri. Dat. XIII. (r) Kalend. August. Constantinopoli, Arcadio A. VI. (s) & Probo V. C. Coss. [406.]

INTERPRETATIO. *Pro repetendo* (t) *debito, vnde* certa *scriptura profertur,*

fertur, seu de eo quod alicui fideicommissum est, vt daretur, aliquis agat, aut aliquid sibi alleget fuisse peruasum, aut quodlibet intra annum beneficium (v) *momenti requirat, aut testamentum dicat non esse legitimum, vel de tutela aliquid proponat* (x) *non expectetur, vt prius quod repetit apud acta proponat, aut ordo ipsius causæ petatur scriptus, sed mox apud Iudicem, sine vlla temporum mora, quæ per hoc videtur afferri, causam suam proponat, & omnes partes suæ probationis* (y) *exhibeat. Quam rem etiam in* (z) *ciuilibus negotiis præcipimus obseruari, quæ tamen minus quam centum solidorum summam valere constiterit.* [*Hoc de* IVRE *adiectum est.* (a)]

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* potissima sui parte propter denunciationes sublatas. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Æmiliano* huic P.V. Constantinopol. hoc ipso anno inscribuntur *leges* 44. 45. 46. *inf. de operib. publ.* Meminit eius Auctor Chronici Alexandrini his ipsis Coss. A. 406. Male in *l. vlt. Cod. de interdictis.* PF.P. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Emiliano P.V. RITTER.*

(c) *γρ. quod vel.* Et ita habent MSS. nonnulli. *GOTHOFREDVS.* Abest *vel* ab edit. Sichard. & in Cod. Wurceb. loco *ex fænore*, est *ad fænore. RITTER.*

(d) *Obligatione* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(e) Recte *dirigat actionem.* v. Gloss. *Theod.* MS. Selden. habet *actionem inferat. GOTHOFR.*

(f) *Peruasionis* vox, *hic, & l. super.* propria: & *l. 2. vnde vi.* v. Gloss. *IDEM.* *Persuasione peruasam, siue violatam, vel quolibet interdicto efflagitat* Edit. Sichard. *RITTER.*

(g) *Lex vlt. Cod. Iust. de Interdictis*, hinc deflorata, imo interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Efflagitet*: in MS. Seld. & aliis, quod & ad *marg. C. Til.* adnotatum: melius. *IDEM.* *Efflagitet* habet Cod. Wurceb. *RITTER.*

(i) *Negotiorum* actio absolute, pro *negotiorum gestorum* actione. Etsi ex negotiorum alienorum gestione oriantur etiam actiones mandati, tutelæ, funeraria, de in rem verso, aliæque; attamen hæc sola sibi vindicauit negotiorum gestorum nomen, imo negotiorum simpliciter. Quomodo & in antiquissimo Institutionum Codice, §. 1. *Inst. de obligat. quasi ex contr.* absolute positum *negotiorum*, sublata voce *gestorum. GOTHOFREDVS.* In antiquissimo etiam Theophili Codice abesse vocem gestorum notat ad *h. t. Cl. Fabrottus. Charondas* etiam alios Codices producit, nostri opinionem confirmantes. *RITTER.*

(k) Hac voce quid significetur, mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(l) Hanc *Denunciationum* vocem suppressit Tribon. eiusque loco in *d. l. vlt.* reposuit, *veteribus*: eademque de causa sequentia illa submouit, *denunciatione & temporum obseruatione remota. IDEM.*

(m) De hac *Ambagum* voce mox. *IDEM.*

(n) *Actionem* in Cod. Iust. *d. l. vlt.* v. Cuiacium, *recitat. ad l. 3. C. de edendo. IDEM.*

(o) *Denunciationi* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(p) *Quam rem etiam* Edit. Sichard. *IDEM.*

(q) *Excedit* in MS. Seld. *GOTHOFREDVS.*

(r) XIV. MS. Seld. *IDEM.*

(s) Male in edit Sichard. *IX. RITTER.*

(t) *Explendo* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. *pro reparando vel repetendo. IDEM.*

(v) *Beneficio* Cod. Wurceb. & ita etiam Sichard. Edit. legit. *IDEM.*

(x) Cuiac. Edit. *requirat. GOTHOFREDVS. Requiratur* edit. Sichard. sed ad marginem in vtraque *proponat*, quod & est in Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(y) *Promissionis* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(z) *Etiam &* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(a) De hoc iam ad *l. 1 sup. GOTHOFREDVS.* Absunt hæc ab edit. Sichard eorumque loco est in Cod. Wurceb. *Hic de Iure addendum est. RITTER.*

COMMENTARIVS.

CAVSÆ, siue casus singulares varii hac Arcadii constitutione, emissa ad Præfectum vrbis Constantinop. A. D. 406. enumerantur, in quibus denunciationum tempora obseruari non debent, quæ eleganter *Denunciationum Ambages* vocantur: Tribonianus suppressa denunciationum mentione, *veteres ambages* substituit in *l. vlt. Cod. de interdictis*, quæ ex *hac lege* desumpta & interpolata est, relicta diuinatione, imo cruce Lectoribus & Interpretibus fixa, quænam illæ *veteres ambages* sint: quod ex *hac l.* manifestum est. Quare eam quoque legem non intellexit, & perperam omnino accepit Notarum quarundam Auctor, cum putauit, *ambagum* nomine *ea l. vlt. de interdictis*, innui formulas & conceptiones verborum, quibus antequam actionem daret, Prætor vtebatur: male omnino; denunciationum enim ambages ibi intelliguntur. Quo exemplo liquet, quam male sibi consulant in Codice Iustinianeo interpretando, qui ad Codicem hunc ceu fontem eius, oculos non intendunt, neque eum consulere

lere fas putant. Quod Auctori Notarum factum: P.104 cuius illud proinde παρόραμα, *hallucinatio* est quod *dicta legis vlt.* eandem Sententiam esse prodidit, quæ Iustiniani alioquin est §. *vlt. Inst. de interdictis.* *Ambages* porro has denunciationum, *frustrationum* quoque appellatione indicari nonnulli putant; *l. vn. inf. quorum bonorum:* Certe non aliæ illæ sunt, quam moræ, vt vocantur, quibus cognitio protelabatur, suspendebatur: *l. 5. sup.* seu cursus, *l. 1. & 5.* termini, *l. vlt. inf. de temporum cursu.* Ambages, est cunctatio omnis & scrupulositas: sic & Nazario, *veterum calumniosæ ambages:* plura in *Gloss. Theod.* Ergo denunciationum ambages hæ, seu moræ, in sequentibus causis remouebantur, seu rumpebantur, *rumpique* oportebat: qua voce hæc lex vtitur: *ruptis*, inquit, *denunciationum ambagibus:* id est, moris omnibus amputatis, & vt mox dicitur, *denunciatione & temporum obseruatione remota.* Fallitur enim Hotomannus & Doctiss. Iuretus, *notis ad Symmachum lib. 8. ep. 41.* qui vocem *ruptis* ita *hac l.* interpretantur, quasi denunciationum ambages *ea l.* a se rumpi dicat Arcadius Imp. sic & illud, *Rumpe moras*: & in *l. vn. inf. de dominio rei quæ posc. incorruptis artificiosis obstaculis.* Nunc ad rem.

Septem igitur causæ *hac. l.* enumerantur, in quibus nullo, vt ille ait, sufflamine litis, rem agitari oportet: & vt *hac l.* dicitur, *inter ipsa cognitionum auspicia*, partes *rationes exprimere, ac suas allegationes proponere* debent, *remota denunciatione & temporum obseruatione.* Prima causa est, *Debiti:* Quod quidem in triplici genere ponit. Aliud scilicet est quod ex fœnore sumpsit exordium, vt eleganter loquitur, id est, credita ab initio sub vsuris expressa conuentione pecunia: Aliud mutuo data pecunia, id est, pecunia gratuito mutuo data: Mutuum scilicet natura sua & initio gratuitum est; etsi vsurarium fieri & ipsum possit ex mora, quamuis ex fœnore non sumpserit exordium: & in eo differt a fœnore. Tertium debiti genus est, quod ex quolibet alio titulo, id est, ex alio contractus vel debiti genere, in literarum obligationem cautione facta translatum est. Qui quidem hodie locus velut ad literarum obligationem (de qua Caius in *Institut.* Tribonianus *tit. de liter. obligat.* & *ibi* Theophilus) pertinens, a Viris doctis notatur, quamque velut nouationis cuiusdam speciem, vel etiam delegationis, factæ ῥήμασι καὶ γράμμασι τυπικοῖς, illi describunt: Viri clari, de scriptura mensæ accipiunt. Alii expensi lationem putant: Sed perperam omnino: Nempe enim hisce verbis, *quod in literarum obligationem facta cautione translatum est*, nihil aliud indicatur, quam chirographaria pecunia: *Translati* scilicet verbo non significatur nouatio aliqua. vel transfusio vnius contractus in alium, vel etiam delegatio, verum in chirographi scripturam redactio. Quo eodem sensu gesta *translata in publica monumenta* dicuntur *l. 55. inf. de hæreticis.* Et alias dicitur *in l. 5. Iust. Cod. de non numer. pec. ex præcedente causa debiti in chirographum quantitas redigi.* Item illa, *Ex alio quolibet titulo in*, &c. originem cautionis seu chirographi significant, non mutationem. Denique his verbis nihil aliud significatur quam chirographaria pepecunia, ex quocumque tandem contractus, vel tituli genere cauta. Sensusque adeo horum verborum non alius est, quam legis 3. *sup.* cum generatim & indefinite ait, *exigendæ denunciationi locum non esse, cum quis ad luendum debitum euidenti chirographo conuenitur.* Idque etiam Interpretatio huic legi subdita agnoscit: *Pro repetendo*, inquit, *debito vnde certa scriptura profertur.* Pariter vt interpretatio subdita dictæ legi, ita habet *quando aliquis ad soluendum debitum certa cautione conuincitur.* Literarum obligatio & *cautio* pro eodem. *Literæ* passim apud Veteres pro scriptura & pro chirographo, Syngrapha, cautione, συμβολαίῳ vt recte probauit, alia in re, Cl. Salmasius, *lib. de vsuris. cap. 6. p. 137. 138.* sic certe passim apud Iulianum antecessorem *in Nouella 66.* Imo sic iam olim Cicero pro Flacco: *Cum ciuitate mihi res est acerrima & conficiendarum literarum diligentissima, in qua nummus moueri nullus potest, sine quinque Prætoribus, tribus Quæstoribus, quatuor mensariis qui apud illos a populo creantur.* Literæ ibi sunt συμβόλαια, γράμματα, γραμματεῖα: sic Firmicus *lib. 4. c. 4.* Tabelliones ita describit, *qui his literis quærunt vitæ subsidia:* quomodo Suidas ταβελλίονα definit, τὸν τὰ τῆς πόλεως γράφοντα συμβόλαια, ἅπαντα ἐπιτελῶντα τὰ τῶν πολιτῶν γραμματεῖα. *Tabellio: qui ciuitatum contractus scribit, vel qui omnes ciuium tabulas conficit.* Denique *literarum obligatio hic* est obligatio in scripturam & chirographum seu cautionem redacta: qua *scripturæ* voce vtitur Honorius, *l. vn. inf. si certum pet. de chirogr.* Quod *cautionis* vocem attinet, notum vel Dupondiis ea passim chirographum vel syngrapham significari: & *caueri* proprie pecunia credita in chirographis. Desinant igitur deinceps Viri docti hunc locum ad *literarum obligationem* quæ per mensæ scripturam fiebat, referre; vel ad nouationem obligationum. Quid vero Tribonianus per literarum obligationem intelligi voluerit in Institutionibus, quid Gaii fragmenta, quid Theophilus, & quam recte? alius erit tractandi locus. Ad rem. Tria igitur chirographarii debiti genera *hac l.* memorantur seu indicantur: quæ omnia *euidentis chirographi* appellatione designantur a Valentiniano Sen. *l. 3. sup.* certæ scripturæ ab Interprete *ad hanc legem*, certæ cautionis, *ad d. l. 3.* Secunda causa, vbi denunciationum ambages obseruari non debent, neque exiguntur, est *Fideicommissi* actio: quod notandum, fideicommissa scilicet olim meliori iure erant & pinguiora quam legata, propter meram videl. hæredis veluti boni viri fidem, arbitrium, religionem electam absque vllo teste δίχα μαρτύρων, vt Hesychius ait: atque ideo nullam hæc actio moram admittit: vt cæteroquin in boni viri arbitrio mora nulla est. Tertia causa est, *Interdictum* omne, seu quodlibet, ac nominatim momentaneæ possessionis, de quo iam *ad l. super.* & de quo *infra tit. vnde vi:* item Interdictum Quorum bonorum, *l. vn. inf. quorum bonorum:* Interdictum Vtrubi, *l. vn. inf. vtrum vi:* In interdictis, scilicet omnibus frustrationibus amputatis, in petitorem corpora transferuntur, *d. l. vn. inf. Quorum bonorum.* Quarto loco *Inofficiosi querela* hic excipitur a denunciationum ambagibus, quæ ipsa actio & hoc alterum singulare habebat, vt auxilium Prætoris non requireret; id est, vt actionem hanc impetrari a Prætore non oporteret, verum ipso iure competeret: *l. 1. inf. de inoff. testam.* de qua impetratione actionis alioquin fuit *tit. superior.* Etsi denunciationem in hac ipsa actione quandoque fieri solitam, ostendere videtur *lex 7. D. de inofficioso testam.* Quinta actio est, *Tutelæ*, quod, vt pleraque alia, pupillorum fauore introductum est. Sexta est, *Negotiorum* (gestorum scilicet) actio: quæ actio & alia multa singularia habet, propter probabiles videl. sumptus factos absentis gratia. Postremo loco, *modicæ* causæ ciuiles a denunciationum ambagibus excipiuntur: modicæ, id est, centum solidorum summam non excedentes. Et hæc quidem *huius l.* sententia est, in argumento desito & antiquato Denunciationum: cuius tamen exemplum in praxin recte deduci potest, sic vbi celeritati consuli æquitas suadet: aduocata P.105 harum septem causarum enumeratione. Tandem vero septem casibus *huius l.* addendi sunt duo alii in *l. prox. inf. & l. 6. inf. de iis, quæ administr.*

ECCLESIASTICA *negotia & actiones celeriter audiri, & definiri a Iudicibus oportere.*

VII. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius AA. Iouio (b) PF. P. Post alia.

QVÆCVNQVE forte Ecclesiæ Venerabilis (c) negotia sunt, vel esse poterunt (d) actiones, celeri (legum ordine (e) seruato) Iudicantum disceptatione finiantur: Nec enim decet, Defensione loci nominisque Venerabilis suscepta, publica diu secretaria (f) præstolari (g) Dat. VI. Kal. Iul. Rauennæ, Honorio VIII. (h) & Theodosio III. AA. Coss. [409.]

INTERPRETATIO. (i) *Ecclesiarum negotia, pro reuerentia* (k) *sanctitatis ac fidei, oportet, cum ad publicum prolata* (l) *fuerint, sine aliqua dilatione finiri. Nec debent Defensores* (m) *loci venerabilis vlla tarditate* (n) *suspendi.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Meminit eius obiter Baronis his Coss. *A. D.* 409. *n.* 12. Iungenda vero illi *lex* 47. *inf. de hæreticis.* GOTHOFREDVS.

(b) *Iouino* in MSS. nonnullis: Huius certe nomen varie effertur apud Veteres. v. *Prosopogr.* Hic vero Iouius PP. Italiæ fuit sub Honorio hoc anno 409. simul & Patricius. Eidem hoc ipso anno inscribuntur præter d. legem 47. *de hæreticis:* lex 19. *de Iudæis.* & *l.* 12. 13. *Cod. Iust. eod. tit.* Eiusdem meminit Olympiodorus apud Photium: Zosimus, *lib.* 5. *c.* 47. 48 51. (qui & hoc ipso anno 409. eum cum Honorio RAVENNÆ constitisse scribit, quod ad *huius l.* subscriptionem facit) & *lib.* 6. *c.* 8. 9. 12. & Sozomenus *lib.* 9. *c.* 7. qui diserte quoque ait, eum PP. Italiæ fuisse. IDEM. *Iabio* habet Edit. Sichard. RITTER.

(c) *Venerabili* Edit. Sichard. IDEM.

(d) *Potuerint* in MS. Seld. GOTHOFREDVS. Ita etiam legimus in Cod. Wurceb. RITTER.

(e) *Legum ordinatione seruata.* MS. Seld. GOTHOFREDVS.

(f) De *Secretariis* Iudicum dixi ad *l.* 1. *de off. Rectoris prou.* IDEM.

(g) Vel passiue, vel supplendum *quem.* IDEM.

(h) VII. in An. Regio: quod est anno 407. IDEM. *Honorio IX. & Theodos. A. A. Coss.* Edit. Sichard. RITTER.

(i) Hæc Interpretatio in V. C. habetur cum hac inscriptione, *Imp. Theodosius dixit ad Episcopos.* GOTHOFR.

(k) *Reuerentiam* Cod. Wurceb. RITTER.

(l) *Prolatæ fuerint causæ* in V. C. GOTHOFREDVS.

(m) Defensores Ecclesiarum Scholastici. v. *l.* 2. *inf. de concuss. aduoc. lib.* 38. *inf de Episcopis.* IDEM.

(n) *Tarditate* in V. C. IDEM.

COMMENTARIVS.

ECCLESIASTICIS in causis & negotiis, denunciationum ambages temporumque cursum cessare oportere, definit *hac l.* Honorius Imp. Hæc inquam *huiusce legis* sententia est, ex huiusce Codicis Theodosiani conditorum mente, qui hanc leg. ideo hunc in titulum *de denunciation.* coniecerunt. In Ecclesiasticis videlicet causis non lenta fori pugnari arena, neque rem atteri longo sufflamine litis oportere: vt de militaribus alioquin causis scribit Auctor Satyræ, *de felicitate militum.* At enim primigenia Honorii Imp. *huiusce legis* Auctoris sententia, alia omnino fuit: neque enim is *hac leg.* ad denunciationum ambages respexit, verum ad quascunque tandem dilationes, moras, ἀναβολὰς per Iudicum frustrationes: quibus Defensores Ecclesiarum negotiaque adeo actionesque Ecclesiarum differebantur: Quod generalis huiusce legis ratio ostendit, & totus eius contextus arguit, & *Negotiorum* appellatio ingerit, tandem & *Defensionis susceptæ*, seu Defensorum, & *Secretariorum Iudicum* mentio propalam ostendit.

Vt id clarius adhuc demonstretur, duo notari oportet: Primo, *hanc legem*, partem esse prolixioris constitutionis Honorianæ, ad Iouium PP. Italiæ emissæ, hoc anno 409. super Negotiis Ecclesiasticis, vnde alterum adhuc fragmentum superest puta *l.* 47. *de hæreticis*: quæ proinde huic coassanda venit: Nempe *d. l.* 47. iubet Honorius, statuta aduersus hæreticos pro vtilitatibus Catholicæ sacrosanctæ Ecclesiæ, non obstante Principis adnotatione, executioni tradi. Hac pariter lege vtilitatibus Ecclesiarum consulturus statuit, vt Defensores Ecclesiarum a Iudicibus cito expediantur. Secundo obseruandum est, Honorium Imp. per hæc tempora duo in fauorem defensionis causarum & negotiorum Ecclesiasticorum constituisse: prius, quod continetur *l.* 38. *inf. de Episcopis*, puta, vt ex corpore Aduocatorum, deque foro, Defensores Ecclesiarum constituere liceret, qui Iudicum videlicet Secretaria ingrederentur: de quo *ad eam leg.* plene: posterius, quod *h. leg.* constituitur; puta vt Defensores Ecclesiarum non diu publica Secretaria præstolentur, imo statim intromittantur, atque adeo quoties eis libuerit, & negotia Ecclesiastica poposcerint, in ea ingrediantur, sine vlla dilatione: Iubenturque adeo Iudices, negotia Ecclesiastica actionesque celeri disceptatione finire: vbi *negotia* & *actiones* separantur, quo-

quomodo & in canone Carthaginiensi, de quo mox, *necessaria suggerere*, & *obsistere obrepentibus*, distinguuntur: Possunt enim esse quædam Ecclesiæ negotia præter actiones, de quibus apud Iudicem agere necesse sit, vbi denunciationum nullus vsus est. Vtrumque vero, quod modo dixi, constitutum primum ad postulationem Concilii Carthaginiensis, quod habitum est ante biennium Honorio VII. & Theodosio II. Coss. Idib. Iun. A. D. 407. quæ postu-
P.106 latio continetur *canone* 97. Codicis Africani: *Placuit etiam vt, petant, ex nomine prouinciarum* OMNIVM, *Legati perrecturi Vincentius & Fortunatianus a gloriosissimis Imperatoribus, vt dent facultatem* DEFENSORES *constituendi scholasticos, qui in actu sunt vel in munere defensionis causarum: vt more sacerdotum prouinciæ iidem ipsi qui* DEFENSIONEM ECCLESIARVM SVSCEPERINT, *habeant facultatem pro* NEGOTIIS ECCLESIARVM, QVOTIES *necessitas flagitauerit; vel ad obsistendum obrepentibus, vel ad necessaria suggerenda*, INGREDI *Iudicum* SECRETARIA. Vbi vides, quam apposite *Canonis illius* verbis, respondeant *huius l.* verba: quæ serius forte etiam ad iteratam Patrum Africanorum postulationem, hoc demum anno 409. lata fuerit. Quare hic iam exemplum habemus, detortæ ab huiusce Codicis Theodosiani conditoribus alium in sensum, quam quo initio scripta fuerat, constitutionis. *Rationem* porro *huius leg.* non est quod altius, vel vlterius repetamus: quam ingerunt illa satis, *Ecclesiæ* VENERABILIS *negotia*: & mox: *Nec enim* DECET: pariter vt *d. l. 47. inf. de hæreticis*, quæ huic legi iungenda est, *vtilitates Catholicæ & sacrosanctæ Ecclesiæ* obtendit. *Limitatio* tandem huic leg. addita obseruanda, ibi, *Legum ordine seruato.* Nempe, negotia Ecclesiastica hactenus celeriter finiri oportet, vt tamen Legum ordo in his seruetur: qui & alias sæpe *hoc Codice* inculcatur. Symmachus quoque *lib. 5. ep. 64.* quam scripsit circa A. D. 397. ad Paternum: *Peruestigat ista legum ordine Rector priuati Ærarii.*

DE DOMINIO REI QVÆ POSCITVR, VEL (a) CONSORTIBVS AB EO CVI DENVNCIATVM FVERIT, POSTVLANDIS. (b)

TITVLVS V.

LIB. IV. COD. IVST. Tit. XL. *De Consortibus eiusdem litis.*

(a) Reliqua absunt a Cuiac. edit. GOTHOFREDVS. Absunt etiam a Cod. Wurceburg. & Edit. Sichardin. loco *poscitur* legit *petitur*. RITTER.

(b) *Nominandis* in MSS. nonnullis. GOTHOFREDVS. Ita præfert etiam Edit. Sichard. RITTER.

CONSORTII *Dilatoriam præscriptionem a Constantino M. inuectam, abolet Iulianus Imp.*

I. (a) Imp. IVLIANVS Aug. Secundo. PF. P. (b) Post alia.

EXPLOSIS (c) atque reiectis præscriptionibus, (d) quas litigatores sub obtentu consortium, studio protrahendæ disceptationis, (e) excogitare consueuerunt, siue vnius fori omnes sint, siue in diuersis (f) prouinciis versentur, nec (g) adiuncta præsentia consortis vel consortium, agendi vel respondendi iurgantibus licentia pro parte (h) pandatur: Et, amputata * Constitutione Constantini (i) Patrui (k) mei, quæ *super consortibus* promulgata est, *antiquum ius*, (l) quantum pertinet ad huiusmodi disceptationes, cum omni firmitate seruetur, vt interruptis artificiosis obstaculis, possidentum astutia comprimatur. (m) Dat. III. (n) Non. Sept. Antiochiæ (o) Mamertino, & Neuitta Coss. [362.]

INTERPRETATIO. *Remotis obiectionibus, quibus consortes se ad respondendum inuicem excusabant,* (p) *vt si non in vna prouincia, vel sub vno Iudice omnes essent, dum præsentiam suam non simul esse causantur, repetentes* (q) *videbantur inludere: vnde dilationem hanc remouentes, quam Patruus noster Constantinus consortibus in hac parte præstiterat, iubemus secundum antiqui iuris ordinem, quicunque pulsatus fuerit, pro sua parte, vel persona respondeat, nec diutius sub hac occasione repetentem differat ille qui possidet.*

NOTÆ.

NOTAE.

(a) *L. I. Cod. Iust. de consortibus eiusdem litis.* Iungenda vero huic est *lex 52. inf. de Decurionibus*, vtpote eodem die, & Consule data, etsi Inscriptio variet. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Secundus* PP. Orientis sub Iuliano. v. *Prosopogr.* *IDEM.*

(c) Sic Augustinus, quem proferam ad *l. 1. inf. tit. prox. explosa & conuicta praescriptio.* Et Symmachus *lib. 10. ep. 52. Obiectu Constantinianeae legis explosa est.* *IDEM.* *Expulsis* legit Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Praescriptiones* sunt exceptiones, de quo iam ad *l. 3. sup. de diuersis rescriptis.* *GOTHOFREDVS.* Edit. Sichard. *perscriptionibus* & ad marginem *obiectionibus.* *RITTER.*

(e) *Descriptionis* male in Edit. Sichard. *IDEM.*

(f) Vide *d. l. 52. de decur.* *GOTHOFREDVS.*

(g) *Nec*, pro *non*: vel pro *etiam non*: *IDEM.* *Ne* Edit. Sichard. *RITTER.*

(h) Sua scilicet. *GOTHOFREDVS.*

(*) Sequentia omnia recidit Tribonianus, etsi superiora in Codicem suum transfuderit: de cuius rei caussa, mox. *IDEM.* *Et postposita Constitutione* Edit. Sichard. *RITTER.*

(i) *Constantini M.* lex haec nuspiam occurrit. *GOTHOFREDVS.*

(k) Sic rursum eum vocat *l. 3. inf. de contrah. empt.* de quo mox. *IDEM.*

P. 107 (l) *Antiquum* pariter ius reuocat Iulianus *d. l. 3.* quod a Constantino M. pariter abrogatum fuerat, de quo mox. *IDEM.*

(m) Al. *opprimatur.* Sed illud rectius. *IDEM.*

(n) IV. An. Reg. *IDEM.*

(o) Iulianus *Antiochiae* hoc tempore constitutus erat, vide *Chronol.* *IDEM.*

(p) *Dilatabant.* An. Put. *IDEM.*

(q) *Repetenti* Edit. Sichard. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

CONSORTII praescriptionem dilatoriam, Constantini M. constitutione inductam, abrogat *hac l.* Iulianus Imp. A. D. 362. Praescriptionem, inquam, dilatoriam seu moratoriam, quae iam continuo ordine quinta *hoc libro* proponitur: Prima scilicet fuit Incompetentiae, *tit. 1.* Secunda, Propriae caussae, *tit. 2.* Tertia, non impetratae actionis, *tit. 3.* Quarta, denunciationis non factae, *tit. 4.* Quinta haec iam est exceptio, *Consortii* videlicet quam Iulianus *hac l.* antiquat: quam Constantinus M. inuexerat: de quo postea. Atque hic quidem nexus est *huius l. vn. & tituli cum superiorib.* cum in Codice Iustin. stet in censu titulorum *communi diuidundo, & familiae ercifcundae.* *Consortes* sunt, participes quibus res in iudicium deducta communis est, quoquo titulo pro indiuiso: qui Graecis, ac nominatim Aeschyli interpreti, σύνδικοι dicuntur, seu quibus patrimonium commune est, σύγκληροι Glossis. Sic fratres dicuntur consortes eiusdem litis, *l. 31. §. vlt. D. de excusationib.* Denique *consortes* sunt, cum de iudicio agitur, qui simul eandem litem mouent, vel mouere possunt agendo, vel excipiendo, de quo vide adhuc, quae noto *ad l. vn. inf. si petit. socius, lib. 10.* & ad *l. 6. inf. de contrah. empt.* Ergo antiquo iure, quod in Digestis hodie superest, si vni consortium collibuisset, poterat is sine voluntate caeterorum pro parte sua experiri: & vicissim vnus ex consortibus conuentus pro parte sua defendere sese cogebatur, licet etiam cum omnibus iam lis contestata fuisset: *l. 44. D. de Iudiciis*: Quare consors litis pro parte sua debitorem haereditarium conuenire poterat: *l. 31. D. de iudiciis.* item, vnus ex pupillis posteaquam pubuerat, non exspectata consortium suorum pubertate tutorem conuenire poterat, *l. 39. §. penult. D. de administ. tutor.* Idemque cernitur in *sp. l. 9. D. de liberali caussa.* Firmicus certe quoque sub Constantini extremis, *lib. 5. cap. 4.* *Cum in omnibus caussis ipsis sententiae proferantur, ac sine consortibus litigarint, tunc enim prosperos habebunt euentus in omnibus.* Tandem in homagio quoque seu fide praestanda, seorsim ab vno pro parte sua, eadem aequitas cernitur. Verum id ius a Constantino M. (non Constantino Iuniore, vt quidam perperam) abrogatum fuisse, testatur Iulianus *hac leg.* cuius constitutionis nulla praeterea alibi mentio, aut vestigium mihi occurrit. Constantinum certe consortibus duo insuper alia priuilegia contulisse comperio, quale illud est quod continetur *l. 1. inf. si petitionis socius*: Item illud quod memoratur & aboletur *l. 6. de contrah. empt.* Huic etiam iuri simile est quod in Britannia minore olim obtinebat, quodque *Fimport* dicebatur, de quo vid. *consuetud. Britann. art. 153.* & *ibi* Argentraeum.

Abrogatum vero ius antiquum, vt quidem puto, eo casu ῥητῶς, si in diuersis prouinciis consortes versarentur, puta vt tum consortii praescriptioni locus esset: neque enim, vt hactenus creditum, indistincte ius vetus a Constantino M. abrogatum fuit, seu praescriptio consortii inuecta, verum sub ea quam dixi distinctione, vt ex *hac l.* colligere licet: vbi Iulianus distinctione istam tollit, *siue vnius fori omnes sint, siue in diuersis prouinciis versentur*: & Interpretatio quoque habet, ibi, *vt si non in vna prouincia vel sub vno Iudice omnes essent*: Imo & argumento aliquo *legis 52. de Decurionibus*, quae huic nostrae iungenda est, etsi ad alium ea emissa sit: ibi scilicet statuitur, vt incolae, etsi iam ALIBI Decuriones sint, ad aliam nihilominus Curiam ratione incolatus vocari possint, non tamen ratione nudae possessionis. Proinde hoc casu nouum a Constantino M. praescriptionis seu dilationis ἀναβολῆς genus inductum fuerat, puta vt si vnus ex consortibus illis ageret, *Quod ageret non adiuncta persona consortis*: viceuersa, si vnus ex consortibus vel possessoribus conueniretur, *Quod consortes haberet.* Verum id a Iuliano nunc abrogatur, ac nominatim in postrema specie rei videlicet seu possessoris conuenti, vt ex *fine legis* colligitur, ibi, *possidentum astutia comprimatur*, Veteri iure reuocato: vt alias ferme Iulianus proprio quodam instituto veterum Legum recentator fuit, abolitis Nouis, quae latae fuerant, siue a Constantino M. siue a Constantio, quibus ipse odium indixerat secundum Christum, (& vt in illo erat χι & κάππα) Quod praeter aliarum Legum complurium argumenta, exerte docet Libanius *Oratione 10. in Iuliani necem, p. 297. 298. ed. Morell.* ἀλλὰ μὴν νόμους βασιλέας θεῖναι

θεῖναι μὲν ῥάδιον· ἔξεστι γάρ. συμφέροντας δὲ οὐ ῥάδιον· φρονήσεως γὰρ ἤδη τοῦτό γε: ὁ δὲ τοιούτους μὲν ἔθηκεν οἷς εὗρεν, ὥστε μεγάλα τοὺς πρὸ τούτων γενομένους ἀνθρώπους ἐζημιῶσθαι: τοὺς δὲ τούτοις μὲν ἐοικότας ΠΑΛΑΙ ΚΡΑΤΟΥΝΤΩΝ, ΛΕΛΥΜΕΝΟΥΣ δὲ αὐθαδείᾳ δυνάστου, πάλιν κυρίους ἀπέφηνε. τὸ τοῖς εὖ ἔχουσι συμφέρεσθαι, τοῦ μάτην τῶν κειμένων ἐπιλαμβάνεσθαι, κάλλιον εἰς φιλοτιμίαν ὑγούμενος. id est: *Veruntamen leges Regibus constituere facile est, (sed enim integrum est.) at conducibiles non itidem facile est; namque istud plane prudentiæ munus est. Hic vero tales constituit quales inuenit, ita vt homines ante hunc nati grauem acceperint iacturam: sed pares his leges quæ iamdudum inualuerant, Principis superbi peruicacia solutas, denuo ratas declarauit: cum multo præclarius ad gloriæ studium esse censeret, recte sancitis conferre, quam frustra culpare conditas, iisque temere derogare.* Ac nominatim litium terminandarum studio *hanc leg.* tulit Iulianus, quod eius studium testantur complures aliæ eius Leges, de quo in *Chronico Theodosiano*: imo studium eius in Dilationibus iudiciariis rescindendis, nominatim memorat incertus Auctor, apud Suidam *in Vit. Iulian.* Ἐπὶ τὸν Ἰουλιανὸν πολλαὶ δίκαι ἐχώρουν χανδὸν ἐμφορουμένων τῶν ἀνθρώπων τῆς δικαιοσύνης τοῦ κρίνοντος. ΑΝΑΒΟΛΑΙ τε οὐκ ἦσαν ἐπ' αὐταῖς ὅσαι νόμιμον ἐκ τῶν συνήθων γραμμάτων τὸ ἄδικον ἴσχουσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἀδικούντων καὶ προειληφότων, ἀλλ' ἢ παραχρῆμα ἔδει τὸ ἴσον ἐλέγχεσθαι κατὰ φύσιν, ἢ τὸ μέλλον καὶ διωθούμενον εἰς τὸν χρόνον ὕποπτον ἦν. *Ad Iulianum multæ causæ deferebantur, quod homines affatim illius iudicis æquitate fruerentur. Neque enim dilationibus eiusmodi locus erat, quæ lege sancitam e consuetis scriptis haberent iniquitatem, & hominibus iniustis alienaque detinentibus auxiliarentur; sed aut statim æquitas naturæ consentanea demonstranda erat, aut mora & procrastinatio suspecta habebatur.* Exhibent & hoc eiusdem Iuliani institutum leges aliæ, puta *lex 29. 30. 31. infr. de appellationib. lex 1. infr. de cognitorib. & procurator.* Et post Iulianum tamen id ius in Gallia non vsquequaque obtinuisse Sidonii Apollinaris æuo, patet ex iis quæ scribit *lib. 4. ep. 24. Non est*, inquit, *cur dicere incipias: Habeo consortes, necdum celebrata* DIVISIO *est; auarius constat me esse tractatum quam* COHÆREDES, *frater & soror sub annis adhuc tutelaribus sunt, sorori necdum maritus, fratri necdum Curator, Curatori necdum satisdator inuentus est. Quod quidem totum creditoribus bene, sed malis dicitur.* Sidonius Apollinaris igitur agnouit *præscriptionem* p.108 *consortii* iure creditoribus obiici: Contra, lex hæc Iuliani a Papiano probata fuit *tit. vlt. Responsorum*, saluis scilicet actionibus & exceptionibus suis, quem scriptorem seu Iurisconsultum sub Regibus Francorum Burgundiæ imperantibus vixisse, *alibi* probo.

Rationem porro huius præscriptionis Consortii iure explosæ hanc admitto, quod non debeat alterius collusione vel inertia alterius ius corrumpi, vt eleganter ait, (restitutis in hunc modum verbis) Gaius in *l. 9. D. de liberali causa*: tum quia præsentium ius discerni & æstimari potest, vt Papinianus *l. 44. D. de iudiciis*, loquitur: & retro absenti ius suum illæsum seruari.

Cæterum notandum, Tribonianum priore *hujus l.* parte retenta, posteriorem, in qua Constantini, eiusque constitutionis mentio fit, reuocasse: siue quia prioris sententia per se perfecta esset: siue quia Iuliani aduersus Constantinum M. animi indicium hoc, & vestigium suppressum voluit: Constantinum M. inquam: nam de hoc lex hæc accipienda est, cum *patruum* eum vocet: pater quippe Iuliani Constantini M. frater erat, nomine Constantius: ergo Constantinus M. patruus eius, quomodo *hic* eum vocat, & rursum *l 3. inf. de contrah. empt.* vbi alteram eiusdem Constitutionem abrogat. Vt proinde erratum sit Mornacii nuperi scriptoris, qui de Constantino Iuniore id accepit, (qui Iuliani patruelis fuit, non patruus) atque adeo somnia nescio, quæ sibi fingit de Constantino Iun. consortis impatiente. De Iuliani alioquin in Constantinum, eiusque res, gestaque, animo, plura alibi.

DE TEMPORVM CVRSV ET REPARATIONIBVS DENVNTIATIONVM. (a)

TITVLVS VI.

Abest & *hic titulus* a *Codice Iustinianeo*, propter Denuntiationes videlicet sublatas.

(a) De Reparationibus appellationum est *lib. 11. tit. 31.* quem cum hoc omnino contendi seu conferri oportet: est enim omnino similis. Multa vero huius Reparationis mentio apud Symmachum, qui & *Nouationem* vocat, *lib. 10. ep. 45.* quomodo & *l. vlt. h. t. Tempora renouari* dicuntur.

PARATITLON.

TEMPORIS, (certi scil.) cursum, nam ita vocatur *Rubr. & l. 3. 4. h. t.* post litis denunciationem, vel editionem Rescripti factam, ad litem ipsam contestandam vtrique parti concessam fuisse, paratitlon *tit. 4.* docuit: quo Lectorem remitto. Huius rei effectus erat, vt si alterutra pars intra illum litis terminum, *l. 4. h. t.* rationes suas non expressisset, vel allegationes suas non proposuisset, temporis præscriptione submoueretur: quod dicebatur, *lapsum temporis incurrisse*: *l 2. hoc tit.* seu negotium ipsum temporibus exemptum fuisse: *l. 1. hoc tit.* vnde & *causæ lapsus*, Symmacho, *lib. 10. ep. 45.* Et quandoque tamen indulgentia Principis redintegratio præstabatur, *l. 1. h. t.* cursus temporis reparabatur, *l. 3. h. t.* vnde Reparatio-

parationes denunciationum, *Rubr. h. t.* tempora renouabantur, *l. vlt. h. tit.* puta, si necessitate, vel casu aliquo id accidisset: *l. 1. h. t.* vel si alter ex litigatoribus in lite defunctus fuisset: *l. 3. h. t.* Non etiam, si cognitoris negligentia seu desidia dies exiisset, cum litigator sæpius eam interpellasset: hoc enim casu non tempora reparabantur, verum Iudex litem suam faciebat: *l. 2. hoc tit.* Reparato porro cursu, intra quatuor menses iudicantis arbitrium, non vltra, litigatoribus præberi oportebat: sic vt post secundum hunc lapsum, nulli amplius reparationi locus esset. *d. l. 1. h. t.*

P. 109. ## ITERATO, *seu Bis in eadem causa reparationem peti, Rescriptoque concedi non posse.*

I. (a) Imp. Constantinus Aug. Iuliano (b) V.C. Præsidi Tarraconensi. (c)

CVM (d) semel negotium (e) vel necessitate, vel casu, temporibus fuerit exemptum, (f) ac postea per indulgentiam (g) Clementiæ nostræ redintegratio præstetur, intra quatuor (h) menses Iudicantis arbitrium, non vlterius, (i) litigatoribus præberi (k) oportet, etiamsi per obreptionem aliquid a nobis iterata supplicatione meruerit. (l) Dat. Pridie Non. Maji, Viennæ, (m) Sabino (n) & Rufino Coss. [316.]

INTERPRETATIO. *Quando aliqua causa, necessitate intercedente vel casu, promissum* (o) *tempus excesserit, & principali beneficio eam litigator meruerit reparare, non amplius ad definiendum* (p) *negotium Iudices, quam quatuor menses litigatoribus præstent. Quibus exactis, etiamsi aliud Dominorum beneficio* (q) *obtinuerint,* (r) *nullatenus audiantur.* (s)

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* propter Denunciationes sublatas, quo *hic titulus* quoque pertinet. Eius meminit Symmachus *lib. 10. ep. 52.* GOTHOFREDVS.

(b) Al. *Iulio Vero* in MSS. nonnullis, vt adnot. in *Cod. Til.* & vidi in Reg. & And. in Put. proxime *Nilio Virio.* IDEM. Cod. Wurceb. *Iulio Vero.* RITTER.

(c) Præsidem Tarraconensem nota. GOTHOFREDVS.

(d) *Si cum* legitur in Edit. Sichard. RITTER.

(e) Primæ Instantiæ: ad reparationes enim secundæ instantiæ pertinet *lib. 11. tit. 31. de Reparationib. appellation.* GOTHOFREDVS.

(f) *Exceptum* Edit. Sichard. RITTER.

(g) Supplicationis remedio, rescripti humanitate, extra ordinem Symmachus *d. epist. 52.* GOTHOFREDVS.

(h) Idem in reparatione appellationis, *l. vn. inf. si pendente appell.* vbi dicam, v. & Symmachum *lib. 10. ep. 32.* IDEM.

(i) Imo v. *l. 2. inf. de reparat. appellat.* IDEM.

(k) *Præbere.* in An. R. in Cuiac. *pateat.* IDEM. *Pateat* etiam Edit. Sichard. RITTER.

(l) *Meruerint:* vt habent MSS. nonnulli. GOTHOFREDVS. Habet & ita Cod. Wurceb. RITTER.

(m) Inde *Arelatum* Constantinus concessit, v. *l. 5. 6. inf. de appellationibus.* Dixi in *Chronico huius anni.* GOTHOFREDVS. *Vianæ* est in Cod. Wurceb. RITTER.

(n) *Seuero* C. Til. GOTHOFRED. *Ambrosio & Rufo* Edit. Sichard sed ad marginem *Sabino & Rufino.* RITTER.

(o) *Præmissum* Cod. Wurceb. *permissum* Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(p) *Finiendum* in Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(q) *Beneficium* edit. Cuiac. quod & ad marginem Sichard. notatur. IDEM.

(r) *Obtinuerit* Cod. Wurceb. & edit. Sichard. IDEM.

(s) *Auditur* Cod. Wurceb. *audiatur* edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

QVATVOR MENSIVM induciæ, reparata semel denunciatione, de qua iam satis, *in Paratitlo* ad litem contestandam, nulla postea amplius reparationis spe reliqua, hac Constantini M. constitutione conceduntur: pariter vt *l. vn. inf. si pend. appel. mors interv.* quæ lex cum *l. 3. infra h. t.* iungenda est. Cuius rei meminit quoque Symmachus *lib. 10. ep. 52.* vbi etiam huius constitutionis occasione de quæstione illa

illa & specie ad Principem refert, quæ ad l. prox. pertinet. *Num reparato semel extra ordinem Principis indulgentia temporum cursu, si non vitio impetrantis, sed per cognitorem quatuor menses exierint, secundus hic lapsus reparari possit:* de qua quæstione ad legem *proximam* dicetur. Verba Symmachi, huius constitutionis mentem plene exprimentis, hæc sunt: *Musa* (inquit) *multis prouocationibus, variisque tracta iudiciis, intra metas iusti temporis nequiuit exequi propositas actiones: vt res monebat, amissum beneficium remedio supplicationis integrauit. Sed idem mulierem casus etiam Rescripti humanitate fraudauit; Siquidem* MENSIVM QVATVOR *dilata curriculis, summo die temporis impetrati excidit: Cognitorem namque* (ita hunc locum restituo) *Successor adueniens, præmisso interdicto, potestate priuauerat. Posthæc, cum vellet infelicem causæ lapsum reparatione sarcire, obiectu legis* CONSTANTINIANÆ, *explosa est, quæ extra ordinem temporibus indultis, longiorem negauit excursum. Secuta est prouocatio iudicatum, vbi ventum ad sacræ sedis examen, eadem Constitutio a Faustino hærede Acholii curatoris rursus ingesta est. Pars procuratoris, cui actiones Musa mandauerat, non suo vitio causam cecidisse, temporibus approbabat. Ad hoc parentum Numinis vestri Diuorum Principum protulit sanctiones, quæ inter reliquas exceptiones reparationem iurgantibus tribuunt, si per Cognitorem causa labatur.* Et mox: *Cum igitur & in* CONSTANTINIANA *lege* (sic enim & hic legendum, non *Constantiana*, vt & superius *Constantinianæ*, non *Constantianæ*) *qua reparatio adimitur temporibus extra ordinem datis, casus iste* CESSANTIS *Disceptatoris non sit exceptus, & recentiora scita Diuorum Principum cunctis negotiis reparatione subuenerint, si forte a Iudice deserantur; facilis in alteram partem esse non potui.* Hactenus Symmachus. Eodemque pertinet & hic alter Augustini locus, contra Donatistas *post Collationem tom. 7. cap. 25. Quanto pretio emere possemus, quod ipso timore turbati, redire ausi sunt etiam ad illius temporis præscriptionem, vbi dixerunt, lapsam iam esse causam, &* QVATVOR MENSIBVS *euolutis, agi iam omnino non posse.* Et mox: *Reuocatur explosa & conuicta præscriptio, diem causæ agendæ iam transisse clamatur.* Ergo secundum lapsum reparari non posse definit *hac l.* Constantinus M. de quo ipso vid. & *leg. vn. inf. de secundo lapsu.*

Porro causæ, ex quibus causæ reparatio concedebatur, hæ *hac l.* notantur, (quæ & ipsæ in reparationibus appellationum obtinent, vt ex *tit. de reparation. appellat.* apparet.) Puta, si necessitate vel casu tempora præstituta, seu, (vt loquitur Symmachus *lib. 10. Ep. 45.*) dies legitimus excesserit; *necessitate*, inquam, quam Iudex vel litigator differre non potest, *l. vlt. de reparat. appell.* eaque vel publica, *l. 3. d. t.* puta actuum publicorum occupatione *d. l. vlt.* vel Reipubl. interueniente negotio, *l. 2. eod. t.* vel priuata, veluti si copiam litigatori ad iudicia veniendi hostis obsepserit, *l. 7. d. t.* vel si valetudine, morbo sontico, tempestate, aut vi fluminis prohibitus, vel a Magistratu retentus fuerit; quæ ipsæ legitimæ olim deserendi vadimonii (in cuius locum denunciatio successit, teste S. Aurelio Victore) causæ fuerunt. Hinc illa lex XII. Tab. *tabula 2. l. 2. Extra quam, si morbus sonticus, votum, absentia Reipubl. ergo, aut status dies cum hoste intercedat: nam quid horum fuat vnum Iudici arbitroue reoue, eo die diffensus esto:* casu, puta ægritudine Iudicis, *l. 2. inf. de reparat. appellat.* aut occupatione, *l. 4. eod. tit.* Adde, & si Iudex successorem accepit, seu successor adueniens cognitorem præmisso interdicto potestate priuauit, vt apud Symmachum *dicto loco:* Vbi quæri potest, quid sit *præmisso Interdicto?* Putet quis morem illum significari, quo successor notum faciebat aduentum suum decessori, & quidem potestate priuato, ne in officio pergeret: Cui adfine est, quod & cæteroquin olim Prouinciæ Rector *Edictum* de aduentu suo decessori suo mittebat, significabatque qua die fines prouinciæ esset ingressurus: *l. 4. §. 3. 4. D. de off. Proconsul.* alioquin in aduentu successoris ius dicebat, *l. 10. D. eod. tit.* Verum, malim ego id interpretari de Imperatoris literis, & interdicto, quo Iudex officio priuatur seu interdicitur; quod sane præmittebatur, successore ei destinato. P. 110.

De IVDICIS *pœna, cuius culpa temporis lapsus contigit.*

II. (a) Idem A. ad Felicem Præsidem Corsicæ. (b) Post alia.

SI petitores probauerint, interpellantes (c) se sæpius esse dilatos, atque ita lapsum (d) temporis incurrisse per negligentiam (e) atque desidiam Grauitatis (f) Tuæ, audientiam differentis, indemnitas petitorum pro modo litis, quæ in altercationem (g) fuerit adducta, de tuis facultatibus sarciatur. (h) Dat. † IIII. (i) Kal. Nouemb. (k) Sirmio, Constantino Aug. V. & Licinio Cæs. Coss. [319.]

INTERPRETATIO. *Si repetentem Iudex per negligentiam vsque eo distulerit, vt causam suam transactis legitimis temporibus perdat, omnia quæcunque in illius iudicio iuste potuit (l) vindicare, ei de ipsius Iudicis facultatibus, habita æstimatione, reddantur.* (m)

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de pœna Iudicis qui male iudicauit*, hinc deformata est. Memorat autem eam, simulque confirmat Valentinianus. *l. vn. infra de secundo lapsu.* GOTHOFRED.

(b) *Corsicæ* Præsidem nota. Male *hic* in An. Put. *Tusciæ.* IDEM.

(c) *Interpellato* Edit. Sichard. male. RITTER.

(d) *Labsum* Cod. Wurceb. & paullo post *neglegentiæ*, quomodo & vbique *quattuor aliut* &c. IDEM.

(e) V. &

(e) V. & *l. 6. sup. de Iurisdictione.* fastidio vel gratia, *d. l. 6.* GOTHOFREDVS.

(f) *Grauitatis* titulus Præsidi seu Rectori prouinciæ tributus MSS. nonnulli *hic* ita habent, *Grauitate Tua audientiam præbente.* IDEM. Cod. Wurceb. *grauitate tua audientiam differente*, quæ lectio videtur accuratior. RITTER.

(g) *Altercatione* Cod. Wurceb. sunt enim lineolæ superinductæ vocalibus sæpenumero vetustate obliteratæ. IDEM.

(h) *Sarcietur:* ita MSS. nonnulli. GOTHOFREDVS. Et ita legitur in Cod. Wurceb. RITTER.

(i) VIII. ita MSS. omnes, & Codex Iustin. *d. l. 2.* & ita adnot. ad marg. Cod. Cuiac. GOTHOFREDVS. Cod. Wurceb. *data VIIII. Kal. Nouemb.* RITTER.

(k) MS. nonnulli *Decembr.* GOTHOFREDVS. Ad marginem Edit. Sichard. notat, *Non. Iul. Firmio.* RITTER.

(l) *Potest* Cod. Wurceb. IDEM.

(m) *Reddatur* male in Edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

IVDICIS NEGLIGENTIA atque desidia, culpa denique Iudicis, legitimo tempore, quod post denunciationem ad litem contestandam præfinitum est, elapso, litem a Iudice ipso sarciri iubet *hac l.* Constantinus M. negligentia inquam seu desidia Iudicis, vel vt loquitur *lex 6. sup. de Iurisdictione* fastidio vel gratia cognitoris: *Sarciri* inquam, id est, litis in actionem deductæ æstimationem actori præstari, si is interpellans sæpius dilatus fuerit: Iudicem denique si eius culpa, siue primo, siue secundo lapsu causa labatur, seu vt *hac l.* dicitur, si petitor lapsum temporis incurrerit. Quam Constantini M. constitutionem memorat simul & confirmat Valentinianus Sen. *l. vn. inf. de secundo lapsu.* cuius hæc verba sunt; *Si culpa Iudicis gemino lapsu causa fuerit euoluta, iuxta Diui Constantini præceptum, ipse ad redhibitionem eius æstimationis quanto res valet, de qua iurgium est, debet adtineri.* Non igitur denunciatio vel reparatio ita lapsa hoc casu reparabitur; quæ certe repararetur, si per Iudicis non culpam, sed ægritudinem aut mortem causa labatur; vel si successor ei datus, quod ἐκ διαγολῆς *ex hac leg. & l. vn. inf. de secundo lapsu* satis colligi posset. Verum expressa insuper de hoc est Valentiniani lex ad Symmachum P. V. patrem Epistolographi, puta *l. 2. inf. de repar. appell.* quam Valentiniani constitutionem memorat Symmachus filius eius, & ipse P. V. *lib. 10. ep. 52. ad Valentinianum Iuniorem*, verbis quæ consignaui *ad leg. superior.* Vbi mirum, Symmachum hæsitare potuisse in re tam clara, tamque aperta *Exceptione:* vt ipsemet eam vocat.

Cæterum æstimationem litis hoc casu nostro actori a Iudice sarciri, præstarique vult *hac l.* Constantinus M. quam Valentinianus Iun. fisco inferri voluit, in *sp. d. l. 6. sup. de Iurisdictione.* Quomodo vero hanc leg. Tribonianus interpolauerit, & ad Iudicem, qui pretio vel gratia perperam iudicauit, traduxerit; videnda est *lex 2. Cod. Iust. de pœna Iudicis qui male iudicauit*, quæ hinc deformata est.

MORTVO *alterutro ex litigatoribus, causam reparari oportere.*

III. (a) Idem A. ad Bassum PF. V. (b)

ALTERO (c) ex litigatoribus in lite defuncto, cursum temporis reparandum esse, latis (d) iam dudum Legibus (e) continetur. Dat. XIII. (f) Kal. Iunii, Sirmio, Crispo II. & Constantino II. C. (g) Coss. [321.]

INTERPRETATIO. *Si vnus ex litigatoribus, siue pulsatus, siue petitor,* (h) P. III. *intra constitutum per* scripturam (i) *tempus* (k) *de hac luce fortasse defecerit, tempora quæ fuerant statuta,* (l) *successoribus renouentur.*

NOTAE.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* causa iam sæpius indicata. Iungenda vero huic est lex vn. *inf. si pendente appell. mors interuenerit.* Concordat tandem *huic legi*, lex proxima 4. GOTHOFREDVS.

(b) *γϱ.* *PF. P.* quomodo etiam habent MSS. nonnulli: neque enim in veteri Notitia Præfectorum Vrbis hoc anno 321. Bassus PF. V. memoratur, verum Valerius Maximus: idemque error admissus *d. l. vn. si pendente appellat.* & *l. 3. de maleficis. l. 1. de legitim. hæredit.* IDEM. Accurate legit Edit Sichard *Bassum PF. P.* RITTER.

(c) Alterutro, siue pulsatus, siue petitor is sit, vt Interpres recte. GOTHOFREDVS.

(d) *Datis* Cod. Wurceb. RITTER.

(e) *Leges* de reparando cursu temporis, alterutro ex litigatoribus in lite defuncto, iam dudum latæ ante A. D. 321. GOTHOFREDVS.

(f) MSS. nonnulli XVI. IDEM. *XII.* ad marginem edit. Sichard. RITTER.

(g) Abest litera *Cæsaris* dignitatem significans a Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(h) *Petitus* Cod. Wurceb. & in margin. edit. Sichard. *repetitor.* IDEM.

(i) *Præscriptumque.* Ita & recte in Cuiac. edit. GOTHOFREDVS. Et ita legitur in edit. Sichard. RITTER.

(k) Verba *de hac luce* absunt a Cod. Wurceb. IDEM.

(l) *A success.* Edit. Sichard. male. IDEM.

COMMENTARIVS.

MORTVO alterutro ex litigatoribus, cursum temporis reparandum esse seu renouandum successoribus (vt recte Interpres) veteribus iam legibus iamdudum latis (quæ quidem alibi non occurrunt) definitum ait Constantinus M. *hac leg.* quod & *l. proxima* firmatur, Constantii scilicet filii eius, constitutione. Hoc inquam ita memorat *hac l.* Constantinus, quæ pars est prolixioris Constantinianeæ Constitutionis, vnde desumpta est quoque *lex vn. inf. si pendente appellatione mors interuenerit*, quæ proinde huic coassanda venit: vbi etiam idem iuris statuitur, porrigiturque ad iudicium secundæ instantiæ. In huiusmodi porro reparatione integros quatuor menses innouari, nouaque tempora prorsus prorogari oportere, definit Constantinus *ea ipsa l. vn.* (pariter vt definierat iam *l. 1. sup.*) vbi de eo dicam plenius. Cæterum ait lex diserte, ALTERO *ex litigatoribus in lite defuncto*: pariter vt totidem verbis, *d. l. vn. si pend. appell.* quæ huic coniungenda est: Nempe obtinet hæc lex & in petitore seu actore, & in possessore seu reo: puta, vt mortuo hoc vel illo, successoribus eius tempora reparentur: quod etiam Interpres *hic* recte notauit, *siue pulsatus*; inquit, *siue petitor.* Et de eo tamen postea apud Symmachum P. V. sub Valentiniano Iun. dubitatum A. D. 384. vel 385. ostendit eius relatio, seu consultatio *lib. 10. ep. 45.* quæ ad huius legis argumentum omnino pertinet. *Theodorus*, inquit, *ex-Protectore* (*al.* ex protectoribus) *ab Anniana quadam in re sua procurator creatus, iampridem clarissimo atque emendatissimo Viro Cuprasio*, (*al.* Eupraxio) *vrbanis tribunalibus* (*al.* tribulationibus) *præsidente, Flauianum quendam* DENVNCIATA LITE *pulsauit: sed diem legitimum* CAVSÆ LAPSVS *excessit: Longo interuallo petita a me reparatio, cum partes ad necessariam contraxisset examen, post multas allegationes, quas iudicia vt inualidas respuerunt, orta præscriptio est, quæ assereret*, NOVARI TEMPORA POSSESSORE MORTVO *debuisse: Nam constabat, non modo Flauianum, qui propositam Legibus quæstionem primus exceperat, sed etiam* SVCCESSOREM *eius finem fecisse viuendi. Ad hæc præmissa est* LECTIO (id est, recitatio seu textus Legis & sanctionis: v. quæ dixi *ad. l. vn. sup. de responsis Prudentum.*) *veluti probatur indiciis*, NOVATIONEM *tantum petitoris hæredi esse decretam. Quod verbo quidem assertum, sed sanctionibus non probatum, contrariæ Legis recitatione compressum est. Secutus igitur scita manifesta, & nullis Principum vacuata responsis, cessare processum negotii iudicaui: cum lis alteri denunciata, aliam personam temporibus exactis tenere non posset. Tunc oblatis prouocationis etiam* NOVATIONIS *libellis, suspensa sententia: Cuius meritum Perennitas vestra, lectis gestis ac refutatoriis cohærentibus, æstimabit. Ego in referendo prolixus esse non debui, cum pene in ipso actionum vestibulo repulsa legibus causa constiterit.* Vbi vides, quam omnia egregie cum *hac leg.* conueniant: sic vt quod de contrariæ Legis recitatione memorat Symmachus, qua apud se ostensum ait, vtriusque litigatoris hæredibus temporum cursum reparari oportere, de *hac ipsa* forte lege nostra, & *d. l. vn. si pend. appell.* accipiendum sit, vel de alia simili. Nam diserte in *vtraque Lege* dicitur ALTERO (id est, alterutro) *ex Litigatoribus in lite defuncto.* Et lex *proxima* 4. *inf.* quæ Constantium Auctorem habet, id ipsum quoque in thesi ponit; *Si quis* IVRGANTIVM inquit *ante litis terminum vltimum diem obierit*, &c. etsi legis illius hypothesis versetur proprie in petitore qui decessisset: vt ostendunt illa; *Ita tamen vt ea res non lateat* POSSIDENTEM: Cuiusmodi forte hypothetica constitutione nitebantur illi apud Symmachum, qui petitoris tantum hæredi nouationem decretam esse, decernique posse contendebant. Quo exemplo iam scire possumus, quantum intersit hypotheticas constitutiones ita expendere, vt ne ideo ad alios casus & personas eadem æquitate nixas, non extendi eas posse arbitremur.

A QVO TEMPORE, *mortuo litigatore, cursus temporis reparari debeat.*

IIII. (a) Impp. Constantinus & Constans AA. (b) ad Acindinum PF.P. (c)

SI quis Iurgantium (d) ante litis terminum vltimum diem (e) obierit, non, vt ante statuimus, (f) a decedentium primo die cursus (g) temporis obseruari oportet, si successor ligitimæ ætatis sit, sed ex die petitæ bonorum possessionis, vel aditæ hæreditatis ei tempora renouari, (h) ita tamen, vt ea res non lateat possidentem, nec (i) damnum aut fraudem tempori faciat, pertentetur. (k) Quod si successor minoris ætatis sit, postquam datus tutor siue curator solennia susceptæ definitionis (l) impleuerit, tempus dinumerari (m) conueniet. Dat. & PP. VI. Kal. Ianuar. Antiochiæ. (n) Vrso & Polemio Coss. [338.]

INTERPRETATIO. *Si quis de litigatoribus ab hac luce discesserit, hæredi eius non ex die qua ille defunctus est, sed ex quo hæreditatem acceperat,* P.112. *actionis tempora, quæ auctori ad litem constituta fuerant, renouentur: ita tamen, vt fraus tempori, ex quo res est possessa, non fiat, sed sciat se rem tenere, qui petitur. Quod si hæres in annis sit minoribus constitutus, tutori vel curatori ex eo tempora supputentur, ex quo pro minore firmam personam defensionis accepit, & rem tenuit.*

NOTÆ.

NOTAE.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iustin.* indicata iam sæpius ratione; propter denunciationes sublatas. *GOTHOFR.*

(b) Reponendum *Imppp. Constantinus*, CONSTANTIVS, & *Constans*; addito videlicet eius, qui reuera huius leg. Auctor est, nomine. v. *Chronol. IDEM.*

(c) Al. *Acyndinum* in C. Til. *Aquindinum.* de hoc *Acindino PP. Orientis* sub Constantio. vid. *Prosopogr.* Symmachum *lib.* 1. *ep.* 1. vbi diserte eum PP. Orientis fuisse ait.

Auroræ in populis Regum Prætoria rexi.

Augustinus quoque 1. *de sermone Dei in monte*, vbi *Antiochiæ* meminit, vbi Acyndinus erat: quod *huius l.* subscriptioni conuenit: *Sicut Antiochiæ*, inquit, *factum esse perhibetur ante* 50. *ferme annos*, *Constantii temporibus. Nam Acindynus tunc Præfectus, qui etiam Consul fuit, cum* &c. *IDEM.*

(d) Et sic alteruter litigantium, de quo *ad l. super.* etsi species *huius leg.* in petitore sit ponenda, vt docent illa, *Vt ea res non lateat possidentem. IDEM.*

(e) *Ultimo die* Edit. Sichard. male. *RITTER.*

(f) Lex Constantii: quam alibi non reperio. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Cursum*, in nonnullis. *IDEM. Cursu* Cod. Wurceb. sed videtur lineola superinducta deleta. *RITTER.*

(h) *Renouari*, quod alias *reparari*: sic & apud Symmachum *lib.* 10. *ep.* 45. *nouari* & *nouatio*, pro reparatione. *GOTHOFR. Renouabit* male in Edit. Sichard. *RITTER.*

(i) *Nec clam vt fraudem tempori faciat, pertentetur:* ita in MSS. nonnullis. *GOTHOFREDVS.* Notata etiam hæc lectio ad marginem edit. Cuiac. Cod. Wurceburg. *nec clam aut fraudem aut tempori faciat pertemptetur. RITTER.*

(k) γρ. *Pertentator* vel *retentator* potius, id est possidens, de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(l) γρ. *Defensionis*, quod & res imperat, & interpres quoque habet: & ad *marg. Cuiac. edit.* adnotatum. *IDEM.*

(m) *Denumerari* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(n) *Antiochiæ* hoc tempore fuit tam Constantius, de quo v. *Chronol.* vnde *Data* hæc lex Antiochiæ: quam Acindynus, vnde *PP.* quoque *Antiochiæ* hæc lex, quæ ad eum data. *GOTHOFREDVS. PP.* abest ab edit. Sichard. vbi & alter Consul *Palemius* & ad marginem *Paullinus* male dicitur, de quo vid. *Chronolog. RITTER.*

COMMENTARIVS.

MORTVO alterutro ex litigatoribus, temporum cursum reparari ad quatuor menses, ex Constantini lege superiore vidimus, idque a se quoque statutum Constantius indicat *hac leg.* Hic vero quæritur, a quo tempore quatuor hi menses, hæredi renouati seu reparati ad litem contestandam, computandi sint: Enimuero Constantius *hac l.* indicat, anteriore quadam constitutione sua, cuius nullibi præterea mentio exstat, a se ita definitum, vt hæredi tempus computaretur statim a morte litigatoris. Verum id ab eodem nunc immutatur, sub hac distinctione; nempe ita definit: Si hæres legitimæ ætatis sit, tempora computari oportere a die petitæ ab eo bonorum possessionis, vel aditæ hæreditatis: si vero minor sit, ex eo die, quo Tutor vel Curator tutelam vel curam suscepit. Quod alioquin extra hunc denunciationum vsum, & alias obtinet, puta vt tempora hæredi non computentur, nisi a die aditæ hæreditatis, vel bonorum possessionis: minoribus vero, nonnisi a die Tutelæ vel curæ.

Cæterum, quia videbat Constantius fraudem fieri posse huic nouæ constitutioni suæ tum a parte impetrantis; tum a parte aduersarii: ab illo, dum impetratam reparationem aduersario possessori non statim denunciat: ab hoc, dum sese, ne ex reparatione conueniatur, subtrahit: ideo hæc addidit, quæ Interpres non intellexit; *Ita tamen, vt ea res non lateat possidentem: nec damnum aut fraudem tempori faciat pertentator*, vel potius *retentator:* ita enim hic reponam, id est, possidens, vt modo dixit, seu possessor. Eodem sensu *retentator* in *l.* 3. *inf. vnde vi: l.* 8. *de Censitorib. l. vn. qui bonis ced.* Maioriani *Nouel.* 7. *de bonis caduc.* Ennod. *lib.* 1. *ep.* 7. Cassiod. *I. Var.* 8. & 22. *lib. II. ep.* 10. Similis vero reparatæ appellationis ratio: vbi gemina fraus hæc quoque admitti potest. Ad priorem pertinet *lex* 3. 4. 5. 6. 8. *inf. de reparat. appellat.* vbi pariter iubetur is qui reparationem appellationis impetrauit, *in aduersarii notitiam eam perferre*, intra idem tempus, seu denunciare sine dilatione: Ad posteriorem *lex* 9. *eod. tit. de repar. appellat.* ibi; *Et in omnibus reparationum generibus formam custodiri, quam super his dedimus, qui se, ne non conueniantur, ex reparatione subtraxerint.*

DE DILATIONIBVS.

TITVLVS VII.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XI.

PARATITLON.

DILATIONES, *Rubr.* & *l.* 1. 2. 3. 4. quas *Inducias* Interpres vocat *ad d. l.* 1. 2. 3. interdum post denunciationem vel editionem factam, (de hoc enim dilationum genere proprie hoc titulo agitur) reo, seu ei qui in iudicium vocabatur, *l.* 1. & 2. causa cognita, seu causa adserta, *l.* 2. si hoc commoditatis ratio postularet, *l.* 3. petenti, *l.* 2. 3. postu-

P.113. postulanti, *d. l. 2.* dabantur, tribuebantur, deferebantur: ac nominatim si ad extraordinarium Iudicem Rescripto causa vocaretur, *l. 1. h. t.* non etiam actori, seu petitori, *d. l. 1.* & *2.* puta ad probanda precum mendacia, vel ad proferenda aliqua instrumenta seu testes, *l. 1.* ad requirendas probationes, *l. 2.* Hinc dilationum suffragia, & dilationum moræ, *l. 2.* Variæ porro secundum moderamen locorum dilationes dabantur: Transmarinas certe, nouem mensium spatio includi oportebat, *l. vlt.* De Dilationibus in causa criminali, *v. l. 2. inf. vt intra annum.* De dilationibus ex consensu, est *tit. infra 33. lib. II.* De dilationibus (quæ iam alia dilationum species est) in causis tributorum, ne rescripto quidem concedendis, *l. 6. de diu. rescr. l. 4. de exactionib.*

Ad EXTRAORDINARIVM *Iudicem Rescripto Principis causa euocata, cui dilatio dari possit.*

I. (a) Imp. Constantinus A. ad Vrsum (b) Vicarium. (c)

SI quando quis Rescriptum ad Extraordinarium (d) Iudicem reportauerit, dilatio ei penitus deneganda est: Illi autem, qui in iudicium vocatur, danda est, ad probanda (e) precum mendacia, vel proferenda aliqua instrumenta, vel testes: quoniam (f) *instructus esse non potuit, qui præter spem ad alienum* (g) *Iudicem* (h) *trahitur.* Dat. II. Non. Mart. Volusi. & Anniano Coss. [314.]

INTERPRETATIO. *Quando ab aliquo Principe præceptio fuerit sperata, vt ad alium Iudicem quam cui commissus* (i) *est, aduersarium suum pertrahat audiendum, sicut ille qui petitor est, inducias si petierit, accipere non debet, ita illi qui ad iudicium adducitur, dilatio petita non negetur, vt facilius aut per scripturam, aut per testes probare valeat, illum a quo pulsatus* (k) *est, falsa supplicatione meruisse quod petiit.*

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. eod. tit.* Aberat a *Cod. Til.* Interpretatio nuda extat in *Cod. Basil.* GOTHOFR. Abest etiam hæc lex a Cod. Wurceb. & nuda quam vides interpretatio in *Cod. Basil.* Sichardi, est ex Codice Argentoratensi antiquo descripta. *RITTER.*

(b) De hoc *Vrso* mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(c) Rescribam hic *Vi. Clarum*: i. Virum Clarissimum: qui error non infrequens *hoc Codice. IDEM.*

(d) *Alienum* inf. *in f.* peregrinum *l. 10. de accusation.* & Symmacho *lib. 10. ep. 62.* GOTHOFREDVS.

(e) *Improbanda:* Cod. Iust. quasi vox *probanda* ambigua videretur, quæ pro *approbanda* quandoque accipitur; Male: nam qui *probat* mendaces esse preces, eum in finem probat vt improbet. *IDEM.*

(f) Ratio hæc repetitur *l. prox inf. IDEM.*

(g) *Alienus* Iudex hic qui sup. *extraordinarius*: alibi, *peregrinus.* GOTHOFREDVS.

(h) *Iudicium.* C. Iust. *impetrata. IDEM.*

(i) *Proprius* Iudex, cui quis commissus est. *IDEM.*

(k) *Pulsandi* vox propria. v. Gl. *Th. IDEM.*

COMMENTARIVS.

AD EXTRAORDINARIVM seu alienum & peregrinum Iudicem Rescripto Principis causa ciuilis tracta vel translata (de quo euocationis genere fuit iam quoque *lex 9. sup. de Iurisdictione: l. 4. 5. sup. de denunc. vel ed. rescr.* agitur & *l. 7. inf. de nauicularii*s) is qui Rescriptum huiusmodi impetrauit, post editum aduersario suo Rescriptum (de qua Rescripti editione *suo tit. sup.*) dilationem impetrare non potest: aduersarius eius potest ex hac Constantini M. constitutione: addita differentiæ ratione, quæ & *proxima* quoque *leg.* repetitur, cui respondet omnino vulgata illa quam Gaius tradit in *l. 42. D. de Regulis Iuris:* Quæ ipsa ratio facit, vt actori in criminalibus non tot dari debeant dilationes, quot reo: *l. vlt. D. de feriis & dilationib.* Eademque ratio efficit, vt actio de dolo certo tempore finiatur, exceptio vero de dolo perpetua sit: *l. 5. D. de doli mali except.* Eadem facit, vt reo seu accusato qui e longinquo acciendus est, 30. dierum laxamentum tribuatur, ad componendos mœstos penates suos, & ordinandam domum suam, non etiam accusatori: *l. 3. & l. vlt. inf. de exhib. reis.*

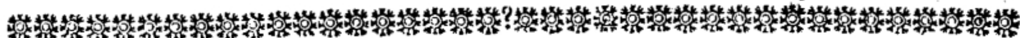
Extraordinarium porro Iudicem in specie *huius leg.* fuisse puto Rationalem, quomodo & in *sp. l. 18. inf. de appellationib:* Ita enim censeo, *Vrsum*, cui hæc lex inscribitur, hunc illum Vrsum videri, qui καθολικὸς τῆς Ἀφρικῆς fuit, cuius mentio fit anno superiore 313. *in ep. Constantini ad Cæcilianum*, apud Euse-

Eusebium, *lib. 10. c. 6.* cuius hæc verba sunt: Ἐπειδήπερ ἤρεσι κατὰ πάσας ἐπαρχίας τάς τε Ἀφρικὰς ϗ τὰς Νυμιδίας ϗ τὰς Μαυριτανίας ῥητοῖς τισὶ τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐνθέσμου ϗ ἁγιωτάτης καθολικῆς θρησκείας εἰς ἀναλώματα ἐπιχορηγηθῆναί τι, ἔδωκα γράμματα πρὸς ΟΥΡΣΟΝ τὸν διασημότατον Καθολικὸν τῆς Ἀφρικῆς, ϗ ἐδήλωσα αὐτῷ ὅπως τρισχιλίους φόλεις τῇ σῇ στερρότητι ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ. *Quoniam visum est nobis per omnes prouincias Africæ, Numidiæ & Mauritaniæ certis quibusdam legitimæ & sanctissimæ religionis catholicæ ministris in sumptus communes aliquid suppeditare, literas ad Vrsum virum nobilissimum Quæstorem nostrum in Africa dedi, & ei significaui, vt tria milia* φόλεις *tuæ grauitati numeranda curaret.* Ea scilicet epistola Constantinus notum facit, sese Vrso Viro Clarissimo Rationali Africæ in mandatis dedisse, vt certam pecuniæ quantitatem Cæciliano Episcopo adnumeraret. Ad eundum Vrsum est & *lex 5. Cod. Iust. vbi causæ fiscales*: quæ sic habet:

Imp. Constantinus A. ad VRSVM.

Ad fiscum pertinentes causas RATIONALIS *decidat, omnibus concussionibus prohibendis. Dat. Non. Feb. Constantino Feliciano & Titiano Coss.* vbi rescribo, *Constantino & Licinio Tertio Coss.*

Quare in inscriptione *huius l.* reponendum fuerit P. 114.
ad *Verum vi. Clarium*: id est, Virum Clarissimum: quomodo & idem error non semel *hoc Codice* admissus; vt iam præmonui *supr.* Possit tamen alicui videri, reponendum in inscriptione *ad Verum Vicarium:* vt ita hæc lex referatur ad id quod Ælianus Proconsul Africæ extra ordinem causam Felicis Aptuagitani diiudicandam suscepit, cum Verus Vicarius per Africam incommoda valetudine teneretur, & sic partibus eius fungeretur: vt testatur Constantini M. epistola *ad Probianum Proc. Africæ*, apud Augustinum *ep. 68.* sane tempora congruunt: nam & XV. Kal. Martias in causa illa Ælianum pronunciasse testatur Augustinus, *post collat. c. 33. & ep. 152.* verum priori sententiæ potius adhærendum censeo.

TERMINANDO IVDICIO *præfinitum tempus dilatione ab Actore petita prorogari non posse: a reo, posse.*

II. (a) Idem A. ad Iulianum P.V. (b)

PETENDÆ in integrum restitutionis temporibus, (vt iam (c) constitutum (d) est,) obseruatis, si dilatio ab *Actore* petatur, quæ intra metas Lege comprehensas (e) valet arctari, eandem, quocunque (f) flagitante, causis cognitis tribui oportebit: Sin vero eiusmodi postulantur curricula, quæ intra spatium Lege (g) receptum angustari nequeunt (quippe si in confinio legitimi temporis petantur, & eius terminos prorogabunt) dilationem petitori denegari conueniet: *in eius* enim *arbitrio fuerat, tunc inferre litigium, cum petitæ dilationis mora superstite* (h) *spatio posset includi.* Quod si defensio *Possidentium* (i) dilationis suffragia postulauerit, (k) eandem, adserta (l) causa, citra obstaculum temporis, deferri (m) sancimus: quia *nequaquam steterat in ipsius potestate, quando litigio pulsaretur.* (n) Dari igitur debet, etsi impetrata dimensio (o) sese vltra Constitutionis (p) regulam (q) proferat. Qua dilatione, si a possessore (r) impetratur, etiam Actor in requirendis probationibus vti minime prohibetur. (s) Dat. XIIII. Kal. Aug. Prop. Romæ, (t) Constantino Cæs. v. & Maximo Coss. [327.]

INTERPRETATIO. *Licet quatuor* (v) *mensibus constitutum sit, vt petentibus pro requirenda omni restitutione* (x) *induciæ concedantur; Vnde si illud spatium requiratur quod indultum est, id est, quod quatuor menses non possit excedere, præstari conuenit. Si vero tales petantur induciæ, quæ tempus lege constitutum excedant, petitori debet dilatio negari, quia scire debuit actionem suam constituto tempore finiendam. Quod si ille spatium, qui rem possidet, fortasse petierit, dari sine mora temporis quod petentibus datum est omnino debet: quia scire non potuit, quando* (z) *ab aduersario prouocaretur ad causam, & ideo possessor spatium, vt respondere possit, accipiat. Petitor etiam suis partibus necessaria poterit prouidere.*

NOTAE.

(a) *Lex 6. Cod. Iust. de temporibus in integrum restitut.* Hæc *lex* abest a *Cod. Til.* sola eius Interpretatio extat in *Cod. Basil. Sichard.* GOTHOFREDVS.

(b) *Iulianus* hic pleniore nomine Anicius Iulianus sub Constantino M. P. V. fuit ab Idibus Nouemb. A. D. 326. ad 7. Id. Septemb. anni 329. vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi. Symmachi in hunc quoque epigramma exstat. Eidem inscribitur *lex 13. de appellation. & lex 2. de Pretoribus.* vide *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Vt iam constitutum est.* Hæc absunt a Cod. Iust. velut temporaria. IDEM. Absunt etiam ab Edit. Cuiac. RITTER.

(d) Constitutio hæc quænam? GOTHOFR.

(e) *Lege comprehensas.* Harum duarum vocum relatiuarum loco in Cod. Iust. positum generaliter *restitutionis.* Quod non oportuit, vt ostendam mox. IDEM.

(f) Aduocato etiam, & hærede Actoris. IDEM.

(g) *Lege*, hæc vox etiam omissa *Cod. Iustin.* IDEM.

(h) *Superstes*, spatium pro reliquo quod superest. IDEM.

(i) *Rei*, Cod. Iust. IDEM.

(k) *Suffragium*, C. Iust. IDEM.

(l) Id est, causa iusta probata. IDEM.

(m) *Differri.* Cod. Iust. male. IDEM.

(n) De *Pulsandi* voce iam sæpe. v. *Gloss.* IDEM.

(o) *Dimensio* scilicet temporis, idest, dilatio. IDEM.

(p) *Temporis definitionem:* ita Cod. Iust. IDEM.

(q) *Regula* constitutionis, id est, definitio, quomodo Tribon. IDEM.

(r) *A reo.* Cod. Iust. vt ita generalior hæc *lex* esset. IDEM.

(s) *Prohibebitur*, Cod. Iust. IDEM.

(t) Hinc quoque patet, Iulianum P. V. cui hæc lex inscribitur, Præfectum vrbis Romæ fuisse. IDEM.

(v) Repone: *Licet constitutum sit, vt petentibus quatuor mensium*, &c. IDEM.

(x) *Instructione* Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(z) Verba hæc *ab aduersar.* vsque *& ideo*, inclusiue absunt ab Edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

QVemadmodum *Inchoandæ* actioni; ac nominatim petendæ in integrum restitutioni, certa tempora legibus præstituta, puta annum vtilem (quod ab ipsomet Constantino M. biennio post mutatum, *l. 2. inf. de integri restitutione*,) seruari iubet *hac l.* obiter Constantinus M. ita & tempora quoque TERMINANDÆ exequendæque actionis præstituta vt obseruentur, neue temere dilationibus prorogentur, hac eadem constitutione plenissime
P. 115. cauendum credidit: ne alioquin, quod Iustinianus dixit, lites fiant pene immortales, & vitæ hominum modum excedant. Quodnam autem legitimum istud tempus terminandis causis ciuilibus Constantini M. temporibus lege comprehensum, seu lege receptum fuerit, quænam spatia, quæ metæ, qui termini, quænam denique illa constitutionis regula fuerit, haud adeo liquido definiri potest: etsi legitimi alioquin temporis mentio fiat, *l. 32. D. de Iudiciis. & l. 18. §. penult. D. de dolo malo.* Sane, quæ Iustiniani ex mente fuerint, docet *lex. 13. Cod. Iust. de iudiciis.*

Ad eum igitur, vt dixi, finem, ne tempora actionibus terminandis præstituta temere prorogentur, definit *hac l.* Constantinus, distinctionemque inter actorem & reum adhibet, nempe, dilationem Actori ita tribui posse lite pendente, causa cognita *si dilatio ab actore petatur, quæ intra metas lege comprehensas valeat arctari*, id est, sic vt ne dilatio hæc legitimum tempus terminandæ causæ præstitutum egrediatur. Finge enim *in confinio legitimi temporis* constitutam causam, id est, ad finem ferme præstituti temporis decurrere, eoque tempore actorem dilationem petere, quæ *terminos legitimi temporis prorogabunt*, id est, terminum causæ terminandæ lege præstitutum egressuræ sunt: Huiusmodi dilatio petitori deneganda erit. Alia vero possessoris seu rei ratio est: nam si *defensio possidentium, dilationis suffragia postulauerit*, id est, si rei ad sui defensionem dilationis beneficium implorauerint, his ea *adserta causa*, id est, iusta causa adprobata, *citra obstaculum temporis*, id est, etsi tempus legitimum terminandæ causæ præstitutum egrediatur, incunctanter *deferri*, tribui potest: denique dari debet, *etsi impetrata dimensio*, id est, dilatio, sese *vltra constitutionis modum* seu terminum constitutione positum, *proferat* & extendat.

Ratio differentiæ, vt per se aperta est, quam & ingerit *lex 125. D. de Regulis Iuris*, & *lex 1.* (quæ & ipsa Constantini M. est,) *supra, hoc tit.* & lex *vlt D. de feriis*; & specialius adhuc *lex 42. D. de Regulis iuris. lex 2. Cod. Iust. de annali exceptione: lex. 5. §. finali, D. de dol. mali exceptione*, ita diserte *hic* a Constantino redditur: quod *in actoris arbitrio fuerit tunc inferre litigium, cum petitæ dilationis mora superstite spatio posset includi*: hoc sensu, actorem sibi imputare debere, qui non citius egerit, vel saltem præmeditatis omnibus egerit, denique tum dilationem non petierit, cum eo quod superest reliquum temporis spatio, ea dilatio includi potuit: Rei vero alia ratio est, *quia nequaquam steterat in ipsius potestate, quando litigio pulsaretur.* Quibus similia omnia occurrunt præsertim *d. l. 42. & d. l. 5. §. finali.*

Et tamen, quod tertium est, & vltimum *huius l.* membrum, si reo dilatio illa concessa fuerit, poterit etiam actor ad requirendas probationes ea dilatione vti. Vnde recte colligit Glossa, singulare id esse, *vt per alium quis quid habeat, quod per se habere non potest.* Quod in Brocardicum euasit, multisque aliis exemplis vulgo firmatur.

His ita defunctis, nobis de variis & Triboniani, & In-

& Interpretis ad *hanc leg.* & Interpretum Codicis Iustinianei erroribus constare potest: de Triboniani inquam errore, qui initio *huius l.* inductus, *hanc l.* ad restitutiones in integrum *restringit*, atque adeo in titulum *de temporibus in integrum restitutionis* eam retulit: quæ melius & velut generalior hoc Codice sub hoc titulo *de dilationibus* collocata est. Exempli enim tantum causa, vel ex facti contingentia, restitutionis in integrum mentio *hic* fit Interpretesque adeo *in sp. huius l.* hallucinati sunt, & in eo maxime, quod nesciuerunt id omne quod *hac l.* constituitur, priore tantum versiculo excepto, non ad tempora & dilationes instantiæ inchoandæ seu petendæ restitutionis pertinere, verum ad tempora iudicii cœpti terminandi; quæ ut in breue iterum *hanc leg.* coniiciam, dilatione ab actore petita prorogari non possunt; a reo possunt: Quo certe proprie pertinet *dilationis* vox. Postremum Interpretatio *huic legi* subdita in spongiam incumbat, qui *hanc leg.* traxit ad speciem *legis sequentis*, deque quatuor mensibus inepte inculcat.

De FISCALIBVS *causis: deque Temporum cursu, & dilationibus in iis.*

III. (a) Impp. Constantinus & (b) CONSTANS AA. ad Petronium (c) Vic. Africæ.

INTER priuatos & fiscum, si priuatus actionem intendat, quatuor mensium tempora custodienda sunt: Cum (d) vero fiscus priuato inferat (e) aliquam quæstionem, sex mensium curricula seruentur. (f) 2. Vtrique parti petendæ dilationis per defensores (g) suos copia non neganda, si hoc commoditatis (h) ratio (i) postulauerit. Dat. (k) VI. (l) Id. April. Aquileiæ, (m) Acindino & Proculo Coss. [340.]

INTERPRETATIO. *Quando inter fiscum & priuatum possessorem de repetitione aliqua fuerit orta contentio, si priuatus fiscum repetat, quatuor menses ad respondendum actor fiscalis habebit inducias: si vero fiscus aliquid a possessore crediderit repetendum, sex mensium ad respondendum dilatio non negetur, dummodo* (n) *ad præstandas inducias iusta ratio cognoscatur.*

NOTAE.

(a) *Lex 6. seu penult. Cod. Iust. eod. tit.* vbi tamen potissima sui parte truncata est, ab his verbis, *si priuatus*, ad ea vsque, *vtrique parti.* de quo mox plura. Iungenda porro huic legi, *lex 3. inf. de Aduocato fisci.* Hæc lex in *Cod. Tilii* & An. Put. & Reg. quinta est seu vlt. *superioris tit. de temporum cursu.* GOTHOFREDVS. In Cod. Wurceb. lex hæc etiam superioris titul. quinta est; de causa vide nostrum in Commentario. *RITTER.*

(b) *Constantii*, & solius quidem, nomen præscribitur in *d. l. 3.* male: In Codice vero Iustin. *Constantini*, *Constantii*, *& Constantis*, non ita male. Sed enim *Constantius*, (& quod habent MSS. nonnulli) hic reponendum, & CONSTANS addendus: de quo mox occasione subscriptionis. *GOTHOFREDVS.*

(c) *Petronianum* Edit. Sichard. vitiose. *RITTER.*

(d) *Si* Edit. Sichard. *IDEM.*

P.116. (e) *Inferet.* in MSS. nonnullis. *GOTHOFREDVS.*

(f) *Seruetur* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(g) *Defensores*, i. e. Aduocatos: & quidem si de fisco quæritur, Aduocatos fisci. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Commoditas*, pro necessitate: vnde rerum necessitas, *l. 1. Cod. Iust. de dilat.* rerum vrgentissima ratio, *d. l. 1.* necessariæ dilationes, *l. 2. Cod. Iust. vt intra certum tempus.* *IDEM.*

(i) *Actio* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(k) Subscripta. *d. l. 3. de aduoc. fisci.* *GOTHOFREDVS.*

(l) V. *d. l. 3.* & in *Cod. Iust.* & in MSS. Anianæis. *IDEM.* *Dat. V.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) De hoc dicam mox. *GOTHOFREDVS.*

(n) Vitiosa hæc interpretatio. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE FISCALIBVS causis: deque Temporum cursu, & Dilationibus in iis, est hæc Constantis Imp. constitutio, data A. D. 340. & in Africam missa: Quæ pars est prolixioris constitutionis, cuius alterum quoque segmentum extat *l. 3. inf. de Aduocato fisci:* huic proinde legi coassandum: qua constitutione enixe, neque vna ratione fiscalibus causis consultum iuit, vt videl. eæ & mature seu pense & incorrupte iusteque terminarentur. Huius sane legis argumentum cum in genere ad denunciationem litium seu causarum fiscalium pertineat, duo tamen adhuc capita ad eum quem dixi finem continet: Ad denun-

denunciationem, inquam, pertinet *hac lex*: quæ causa est, cur Tribonianus ipsam in codicem suum prima sui parte mutilatam retulerit: & in Aniani Codicibus nonnullis hæc lex sub titulo superiore *de temporum cursu & reparatione denunciationum*, collocata appareat, etiam in *Sichardi* editione.

Duo vero capita vt dixi ea continentur, quod Interpres minus assecutus est: de quo paulo post. Primum scilicet caput est de *Temporis cursu* seu spatio, post denunciationem ad litem contestandam præstituto: (de quo alioquin in genere iam *superioribus titulis 4. 5. 6.*) in causis videl. fiscalibus; cum lis inter priuatum & fiscum intercedit: Igitur definit Constans Imp. si priuatus agat contra fiscum, quatuor menses post denunciationem ad litem contestandam ei competere: Quod & alias legitimum spatium fuit, quod & ipsum in reparata causa obseruabatur, de quo *superiore titulo, de temporum cursu & reparationib. denunciationum*: Contra, fisco agente, sex menses fisco concedi vult *hac l.* Constans Imp. quod & alias legitimum spatium fuit ad litem fiscalem ab ea contestata terminandam: *l. vlt. Cod. Iust. de iure fisci*: cuius etiam mentio fit *in libro Eustathii*, περὶ χρονικῶν διαστημάτων. *tit. de sex mensibus.* Quare & causæ fiscales excipiuntur a Iustiniano in *l. 13. Cod. Iust. de iudiciis.* Priuilegium hoc interim fisci inter alia notandum est, quo videlicet fisco agenti maius spatium ad litem contestandam post denunciationem tribuitur, quam priuato agenti aduersus fiscum.

Alterum caput *huius l.* est de *Dilationibus*, idque commune iam ex æquo priuatis & fisco inter se agentibus: nempe vt vtrique parti petendæ dilationis per Aduocatos suos ius sit, & copia tribuatur. Quod quidem caput a superiore, vt iam patet, diuersum est: cum tamen Interpres vnicum *huius legis* caput putauerit.

Et hæc quidem de eius sententia, quæ Historica quoque obseruatione inter solemnes habenda est, ex subscriptione loci desumpta: pariter vt *lex 3. sup. de diuersis rescriptis lex 5. inf. de extraordin. munerib.* aliæque innumeræ. Dicitur scilicet hæc Constantis Imp. lex *Data* AQVILEIÆ, *Acindyno & Proculo Coss. VI.* vel *V. Id. April.* vel, vt habet, *d. lex. 3. inf. de aduocato fisci*, quæ huic coassanda est subscripta Aquileiæ. Nempe enim hoc tempore Constantinus frater apud Aquileiam cæsus dicitur his ipsis Coss. Acindyno & Proculo, referente Hieronymo *chronico*, Philostorgio *lib. 3. c. 1.* Socrate *lib. 2. c. 4.* Sozomeno *lib. 3. c. 2.* Victore vtroque, Zosimo *lib. 2. c. 41.* Id vero nos ex *hac l.* præterea factum discimus ante V. vel. VI. Idus Aprilis, quo die hæc lex data vel subscripta dicitur *Aquileiæ* a Constante: Imo & ante 3. Kal. Maii id discimus ex *l. 1. inf. de immunitate concessa.* Plura hanc ad rem vide in *Chronico nostro.*

De TRANSMARINIS *dilationibus.*

IIII. (a) Impp. Arcadius, & HONORIVS (b) AA. Messalæ P.F.P. (c) Post alia.

DE (d) statu (e) atque patrimonio litigantibus, in Transmarina etiam dilatione mensium IX. spatium (f) creditur posse sufficere; &c. Dat. XII. (g) Kalend. Decemb. (h) Theodoro (i) V.C. Cos.

INTERPRETATIO. *Quoties de statu ingenuitatis, vel de patrimoniis, causa vertitur, si necessaria negotii in Transmarinis partibus litigatores habere se dixerint, nouem mensium spatium* (k) *indubitanter accipiant.*

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. eod. tit. de dilationibus.* Concordat huic *lex 1. verf. in Transmarina, C. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS. Abest hæc lex ab Edit. Sichard. *RITTER.*

(b) *Honorius & Arcadius* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(c) *Messala* hic PP. Italiæ fuit sub Honorio An. 396. 398. 399. 400. vide *Prosopogr.* GOTHOFREDVS.

(d) Quomodo *hac lex* immutata fuerit a Triboniano in *d. l. vlt.* paulo post dicam. *IDEM.*

(e) *Ingenuitatis*, addit Interpres, V. *l. 2. 3. sup. de off. Rectoris prouinciæ*: vbi dixi. *IDEM.*

(f) *Nec de statu*, &c. *mensium nouem spatia egredi concedatur*: Ita *Cod. Iust. IDEM.* Cod. Wurceb. *in transmarina etiam dilationis mensium nouem spatia creditæ posse sufficere. RITTER.*

(g) Eodem die data *lex 16. inf. de iure fisci*, ad Apollodorum (Proconsulem scil. Africæ) vnde in *hac lege* addendum *Mediol.* GOTHOFREDVS.

(h) Sic constanter omnes MSS. sic Codex Iustin. quare nil mutandum. *IDEM.*

(i) *Eutropio & Theodoro Coss.* in Cod. Iust. neque id adeo male v. quæ dicam ad *l. 17. inf. de pœnis.* Hic tamen rectius omissum: Eutropii quippe nomen ex Consularibus expunctum, soliusque Theodori nomen remansit. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Theod.* V.C. *RITTER.*

(k) *Spatia*, in nonnullis. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

P. 119.

DE TRANSMARINIS dilationibus est hæc Honorii Imp. constitutio. *Transmarinæ* dilationes sic dictæ a transmarinis prouinciis, hoc sæculo, eorum respectu qui in Italia agebant (vbi hoc tempore Honorius ipse huius constitutionis Auctor agebat, & Messala quoque qui PP. Italiæ erat) vel in

Gallia,

Gallia, Africanæ ſcilicet prouinciæ: *h.l.* & *l.13. inf. de iure fiſci. l.26. inf. de petitionib. l.41. inf. de appellationibus.* & *Nouella* Valentiniani 3. *inter Theodoſianas 23.* Vt viceuerſa tranſmarinæ prouinciæ eorum reſpectu qui in Africa erant, omnes erant ferme trans Africam Europæ regiones, ac nominatim Italia, Galliæque: quarum hoc ſenſu frequens mentio occurrit in Conciliis, & apud ſcriptores Africanos. v. Codicem *Canonum Eccl. Afric.* & Auguſtinum *variis locis.* Speciatim vero Italiæ regiones, vt cum de Legationibus ad tranſmarina, vel Appellationibus agitur. Nunc de *huius l.* Sententia.

Ait igitur Honorius, etiam in Tranſmarinis dilationibus, ad petendas videlicet ex tranſmarinis prouinciis ſeu requirendas probationes inſtrumentorum vel perſonarum gratia, ad inſtructionem exhibendam (hic enim dilationum vſus ſeu finis eſt: v. vel *l.1. 2. in f. ſup.* & *l.1. Cod. Iuſt. de dilationibus.*) nouem menſes ſufficere, id eſt, cum de probationibus, inſtrumentis, ex tranſmarina prouincia petendis in cauſa aliqua agitur. Iudicem non vltra nouem menſes dilationem ad id faciendum præſtare debere. Quod & ipſum definitur *l.1. Cod. Iuſt. de dilationib.* Quæ in tranſmarinis ſcilicet prouinciis, vel potius e tranſmarinis prouinciis agenda, petendaue ſunt, maiorem & alias dilationem requirunt, propter incerta videlicet maris & nauigationis, veluti in cauſis appellationum, & quidem ſex aliquando menſium vt in *ſp. d. l. 41. inf. de appellationib.* & *d. l. 13. de iure fiſci*: Anni, in *ſp. d. l. 26. de petitionibus.* quæ eiuſdem Honorii eſt: Nouem menſium in *ſp. huius l.* & *d. l. 1. Cod. Iuſt.* Idoneum id ſcilicet tempus muniendæ congrue tractatibus litis eſt, vt ait *d. l. 26.* vel vt hæc lex, *ſufficiens*: In quibuſcunque cauſis, ſiue de ſtatu agatur, ſiue de patrimonio. Hæc duo ſcilicet ſunt priuatarum cauſarum genera, de ſtatu, inquam, hominum & de patrimonio: quod & ipſum dicitur *l. 2.* & *3. ſup. de off. Rectoris prouinciæ.* Neque vlla priuata ciuilis controuerſia eſt, quæ non ad horum alterutrum referatur. Proinde verba iſta, *de ſtatu atque patrimonio litigantibus*, idem valent, ac ſi dixiſſet Imp. in omnibus cauſis ciuilibus priuatis: forte ad differentiam cauſarum fiſcalium, vbi vidimus etiam annuam dilationem tribui e tranſmarinis prouinciis: vel cauſarum criminalium. Quare Triboniani euidens ſtupor eſt, cum hanc leg. ita refinxit: NEC *de ſtatu ac patrimonio litigantibus in tranſmarina etiam dilatione, menſium nouem ſpatia egredi concedatur.* Extenſio quippe quæ *hac l.* continetur, non actionum genera reſpicit, ſed locorum diuerſitatem & interualla. *In tranſmarina* ETIAM *dilatione*, ait lex: Nam imo, ſi ampliatiuo modo hæc lex concipienda fuiſſet, tum ita conceptam oportuit, *neque in cauſis criminalibus, neque in fiſcalibus, vltra nouem menſium ſpatium tribui oportere.*

DE FERIIS.

TITVLVS VIII.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XII.

PARATITLON.

FERIÆ *Rubr.* feriarum dies, *l. 2. h. t.* feriati dies, *l. vlt. inf. de nauiculariis.* Feſti dies, *l. 1. h. t.* communibus diebus opponuntur, *l. vn. inf. de Imagin. Imp.* Sunt qui altercantium iurgiis & noxiis partium contentionibus non occupantur, *l. 1. h. t.* qui iuridici non ſunt, ſed otio mancipati; *d. l. 2. h. t.* quibus iura differri debent, *l. ead.* nemo conueniri, *l. 3. h. t.* non fiſcalia commoda, non litigia exerceri debent, *l. ead.* non exactiones fieri, *l. 10. 13. inf. de exactionib. l. 8. infr. de executorib.* Duum porro generum feriæ hæ erant: aliæ diuinæ, aliæ humanæ. Iſtæ dicuntur deuotionum dies, *d. l. vlt. de naucul.* diuinæ venerationis, *l. 2. inf. de ſpectaculis,* ſupplicationum tempus, *l. vlt. d. tit. de ſpectac.* quibus, virtutibus Dei Omnipotentis ac meritis vniuerſi orbis obſequium impenditur: *l. ead.* Erant vero hæ: dies Solis, ſeu Dominicus, de quo ſeptem conſtitutiones occurrunt hoc Codice, *lex 1.* & *2. h. t. l. 10. 13. inf. de exactionib. l. 8. inf. de executor. l. 2.* & *l. vlt. de ſpectaculis.* Natalis, & Epiphaniorum, *d. l. vlt. de ſpectaculis.* Paſcha, ſeu Paſcharum dies *l. 2. hoc tit. l. vlt. de Quæſtionib. l. 3. 4. 6. 7. 8. inf. de indulg. criminum. d. l. vlt. de ſpectaculis.* Paſchæ dies, dies quindecim qui ſepteno vel præcedunt numero, vel ſequuntur: *l. 2. h. t.* Pentecoſtes, *d. l. vlt. inf. de ſpectaculis.* Suæ etiam Iudæis feriæ hoc tempore relictæ: Sabbathi, inquam, aliique, quibus cultus ſui reuerentiam ſeruant, *l. vlt. hoc tit.* in quibus & feſtiuitatis ſolemne in memoriam Amanis, *l. 18. inf. de Iudæis.* De Paganorum feſtiuitatibus, *infra tit. de Paganis.* Aliæ vero humanæ ſunt feriæ: Natales Principum ſuo tempore imperantium, qui vel lucis auſpicia, vel ortus Imperii protulerunt, *l. 2. h. t.* Æſtiui quoque & Autumni gemini menſes, & Kalendæ Ianuariæ, & Natalitii dies vrbis Romæ & Conſtantinopoleos, *l. eadem.*

P. 118. Et his tamen diebus quædam agere & exercere licuit; Emancipare, inquam, & manumittere, & ſic quæ maxime votiua ſunt complere licuit die Solis, *l. 1. h. t.* Super nauiculariorum item diametro, inquiſitio diebus feriatis & deuotionum abſque vlla obſeruatione peragi potuit, *l. vlt. inf. de naucul.* in Iſaurorum denique latronibus nullum Quadrageſimæ, nec venerabilem Paſcharum diem excipere Iudices debebant: *l. vlt. de quæſtionib.* Illud notandum, Principes quandoque feriarum dies conſtitutionibus ſuis recenſere oportuiſſe, vt ſciretur qui Iuridici eſſent, quod Valentiniano Iuniore factum Romæ, *l. 2. h. t.*

DOMINICO *die emancipare & manumittere licere.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS Aug. Helpidio. (b)

SICVT indignissimum videbatur, (c) diem Solis, (d) venerationis (e) suæ celebrem, altercantibus iurgiis (f) & noxiis (g) partium contentionibus occupari, ita gratum ac iocundum (h) est, eo die quæ sunt maxime votiua (i) compleri: Atque ideo emancipandi (*) & manumittendi die festo cuncti licentiam habeant, & super his rebus actus (k) non prohibeantur. PP. (l) V. Non. Iunii. (m) Caralis, (n) Crispo II. & Constantino II. Coss. [321.]

INTERPRETATIO. *Quamuis sancta die Dominica (o) omnes lites ac repetitiones quiescere iusserimus, (p) emancipare tamen ac manumittere minime (q) prohibemus, & de his rebus gesta confici pari ordinatione permittimus.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* de quo mox. Inseruit eam quoque Baronius Annalibus suis, *A. D.* 321. *n.* 11. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Helpidius* hic num Præses Sardiniæ fuit? Dicitur enim hæc lex *Proposita Caralis*, quod vtique Sardiniæ oppidum erat. An potius *agens vicem Præfecti Prætorio*, vt habet nominatim inscriptio legis 6. *Cod. Iust. de ædif. priuatis*, quæ hoc ipso anno ad eum data est. Istud vero præfero. Ad eundem quoque Helpidium data est hoc ipso anno 321. præter *hanc l.* & *d. l.* 6. *lex* 3. *Cod. Iust. hoc eod. tit. de feriis.* & A. D. 323. *lex* 5. *inf. de Episcopis.* A. D. 324. *lex* 4. *inf. de nauicular.* vbi agitur de portu Romæ. Eundem postea Præfectum Prætorio fuisse docet *lex* 5. *inf. de erogat. militar. annon.* & Hieronymus testatur *in Vita Hilarionis: Aristæneta*, inquit, *Helpidii, qui postea Præfectus Prætorio fuit, vxor*, &c. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Elpidio*, quod & præfert *d. l.* 6. *Cod. Iust. de ædif. pr.* Edit. Sichard. *Heluidio.* *RITTER.*

(c) *Videbatur*; pro erat. v. Gloss. *Theod.* *GOTHOFREDVS.*

(d) *Solis dies.* Ita quoque vocatur *l.* 1. 3. *inf. de executor.* *l.* 10. 13. *inf. de exactionib.* Seldenus *lib.* 3. *de iur. natur. gent. & ciu. cap.* 19. notat hic inserta in MS. Guillelmi Monachi Malmesburiensis, *quem Dominicum dicimus.* *IDEM.*

(e) *γρ. Veneratione sui* vt etiam in MS. quodam postea vidi: & Seldenus ex suo notat *de iur. nat. gent.* &c. *d. lib.* 3. *c.* 19. Venerationis autem vox hac in re propria. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Veneratione sui celebrem.* Edit. Sichard. *vt diem solis venerationis suæ celebrent.* *RITTER.*

(f) Ouidius *Fastorum* 1. *v.* 73. de Feriis.

- - - - *Insanaque protinus absint*

IVRGIA, *differ opus liuida turba tuum.* *GOTHOFREDVS.*

(g) *Noxiæ* partium contentiones. *IDEM.* Edit. Sichard. *in noxiis* &c. *occupati.* *RITTER.*

(h) *Iucundum* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(i) Votiua, quæ votis maxime expetuntur. Sic votiua festiuitatis solemnitas, *l.* 2. *inf. de expens. ludor.* votiua Curialium numerositas, *l. vlt. inf. quemadm. mun. ciuil.* votiua proles, *l.* 27. *inf. de Episcop.* Editorum, quos votiui sumptus designarit electio, *l.* 31. *inf. de Prætorib.* Gloss. εὐκταῖος, *optabilis, votiuus.* Tertullianus *lib.* 1. *ad Nat. cap.* 9. si votiua vastauit, de frugibus vindemii, prouentu agrorum. Pollio *Gallienis c.* 3. *votiuumque illi fuisse quod non haberet*, &c. Apud Symmachum passim hanc vocem vsurpatam reperies, vt *lib.* 2. *ep.* 64. votiua & felicia negotia præparationis Consulatus: *lib.* 2. *ep.* 78. votiua expensio in Quæstorium munus: *lib.* 2. *ep.* 83. votiua officia in consulatu alieno: *lib.* 4. *ep.* 31. votiua causa officii consulatus: *lib.* 5. *ep.* 19. votiua candidati negotia & Quæstoris apparatus; *lib.* 5. *ep.* 44. causa votiua euocari ob Quæstorium scil. munus: *lib.* 6. *ep.* 52. & 63. votiua legatio: *lib.* 7. *ep.* 59. votiua largitas ad ludorum exhibitionem: *lib.* 7. *ep.* 82. votiua officia, in adornanda Prætura aliena: *lib.* 8. *ep.* 11. Votiua de sanitate: *lib.* 9. *ep.* 12. Votiua domus, seu Prætura editionis functio: *lib.* 9. *ep.* 18. & 19. eodem sensu, votiua occasio & caussa. *lib.* 9. *ep.* 20. votiua editio: *lib.* 9. *ep.* 102. Votiua oblatio de sportula nuptiali: *lib.* 9. *ep.* 126. votiua causa Præturæ: *lib.* 10. *ep.* 54. votiua potentia. *GOTHOFREDVS.*

(*) *Legi* 8. *Cod. Iust.* de feriis, hæc postrema sententia infarta est. *IDEM.*

(k) Acta, in *d. l.* 8. & in MSS. nonnullis: quomodo & Interpres hic, *gesta.* Verum *Actus*, rectum est: nempe actum legitimum Emancipationis & Manumissionis intelligit: de quo mox. *IDEM.* *Acta* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(l) Data in MSS. male: in Aniano Regio, *Publicata Nonas Iulias:* errore ibi & in aliis communi, quo has notas *PP.* per *Publicata* exprimunt. *GOTHOFREDVS.* *Data* etiam legit Edit. Sichard. *RITTER.*

(m) *Iulii*, vel *Iulias*: ita in MSS. nonnullis, & quidem in Regio. *GOTHOFREDVS.* *Iul.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(n) *Caralis*, &c. *GOTHOFREDVS.* Videtur hic lacuna esse. Etenim in Topographia ad *h. l.* se de hac vrbe eiusque dignitate dicturum promisit, quod tamen in *not. b.* non deprehendo. Dabo in *Topograph.* nonnulla, quæ huc facere possunt. *RITTER.*

(o) *Sancto die dominico*, Cod. Wurceb. *IDEM.*

(p) *Iussimus* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(q) *Neminem* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMEN-

COMMENTARIVS.

DE SOLIS die, seu Dominico, est hæc Constantini M. constitutio: cuius de eodem altera, verum prior tempore ad eundem Helpidium hoc ipso anno extat *Cod. Iustinianeo lex 3. hoc tit.* De quo in vniuersum sex præterea leges occurrunt *hoc Codice:* puta Valentiniani Sen. *lex 1. inf. de executorib.* quæ repetitur *l. 1. inf. de exactionibus:* Valentiniani Iun. *lex 3. inf. de executorib. l. 13. de exactionibus. lex 2. hoc tit.* Theodosii M. *lex 2. inf. de spectacul.* Theodosii Iun. *l. vlt. eod. tit. de spectaculis.* Nos de hac Constantini M. lege videamus.

Igitur, die Solis, vt maxime lites cessare vel quiescere iam antea voluerit, & nunc porro velit Constantinus M. attamen emancipandi & manumittendi eo die licentiam, superque his rebus *actus* celebrandi, potestatem *hac l.* facit A. D. 321. *Actus* inquam
P.119. *celebrandi*, id est, solemnia agitandi, quæ in emancipationibus & manumissionibus interueniebant: Perperam enim Tribonianus vocem istam in *acta* mutauit, & Interpres eodem errore *gesta* interpretatus est. Discrimen igitur facit Constantinus inter actus contentiosæ & voluntariæ Iurisdictionis: nempe enim veneratio diei Solis non infringitur iis quæ maxime *votiua* sunt, quibusque altercantium iurgia, noxiæque partium contentiones non intercedunt.

Hæc perspicua *huiusce legis* sententia est: ad cuius pleniorem tamen intellectum sequentia obseruanda sunt. *Primo* quidem tenendum, Constantinum M. primum Dominicæ diei religionem hac veneratione sanciuisse, vt videlicet Iuridicis diebus ἐργασίμοις actibusque contentiosis priuatorum eum eximeret: Præterquam quod enim vel ipsa superiorum temporum, imo tempestatum & persecutionum ratio & conditio id satis euincit, huius instituti originem non vlterius seu altius quam a Constantino M. repeti posse, vtpote qui primus stata deinceps Ecclesiæ halcyonia quæsiuit, primusque Imperatorum veneranda Christianorum fide muniuit Imperium, id sane disertis verbis testatur, præter Auctorem vitæ Constantini, *lib. 4. cap. 18.* Sozomenus, *lib. 1. cap. 8.* his verbis: τὴν κυριακὴν καλουμένην ἡμέραν (ἣν Ἑβραῖοι πρώτην τῆς ἑβδομάδος ὀνομάζουσιν, ἕλληνες δὲ ἡλίῳ ἀνατιθέασι) καὶ τὴν πρὸ τῆς ἑβδόμης ἐνομοθέτησε, δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων σχολὴν ἄγειν πάντας, καὶ ἐν εὐχαῖς καὶ λιταῖς τὸ θεῖον θεραπεύειν. ἐτίμα δὲ τὴν Κυριακὴν, ὡς ἐν ταύτῃ τοῦ χριστοῦ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν: τὴν δὲ ἑτέραν, ὡς ἐν αὐτῇ σταυρωθέντος: *Legem etiam tulit, vt tum die dominico (quem Hebræi appellant primum diem hebdomadæ, Græci autem solis nomine nuncupant) tum die Veneris omnes a iudiciis dandis, & aliis obeundis negotiis vacarent, precibusque & obtestationibus Deum colerent. Diem autem dominicum veneratus est, vtpote in quo Christus resurrexit a mortuis: diem Veneris, vtpote in quo cruci suffixus fuerit.* Scilicet imperati a Deo otii die Sabbathi, cui Dominicus dies substitutus, memor Constantinus M. quia & cum Gentiles quoque feriis suis quas Diis consecrauerant, iurgia amouissent, diebusque ἑορτασίμοις τὰς ἱεροποιίας μετὰ ἀνέσεως ἑορταστικῆς ποιεῖσθαι voluissent, vt scribit Strabo *lib. 10. p. 716. edit. Almeloveen.* INDIGNISSIMVM ei visum, vt ipsemet *hac leg.* loquitur, diem Dominicum altercantibus iurgiis & noxiis partium contentionibus occupari. Ante Constantinum equidem faustus hic inter Christianos dies habitus, quod ipse etiam Constantinus ait, *l. 10. inf. de exaction. & l. 1. inf. de executor.* iam inde a primis nascentis Ecclesiæ primordiis, & vt frequens opinio est ab Apostolis Sabbatho substitutus ad cultum Dei, vt colligunt ex tribus scripturæ locis, *Act. Apostolorum cap. 20. v. 7. 1. Corinth. 16. v. 1.* & *2.* & *Apocal. 1. v. 10.* quod tamen de ipsis Apostolis quidam controuertunt, de quo est peculiaris dissertatio Gomari *cap. 6.* εἰς μνήμην τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως, quia in eo Saluator noster a mortuis excitatus est, teste Ignatio & Iustino *fine Apolog. 2.* in cuius etiam Resurrectionis fidem & memoriam stantes, neque de geniculis eo die adorare Christiani solebant: Tertullian. *de corona milit. cap. 3.* & *Can. 20. seu vlt. Concilii Nicæni.* Hieronymus *aduersus Luciferianos:* & Augustinus *ep. 119. ad Ianuar.* Author *resp. ad Orthodox. 115.* Verum eo fine tum stetit, stareque oportuit inter Christianos sanctitas diei Dominicæ, vt eo die ad preces vndique conuenirent, lætitiamque & otium curarent, diesque ea καταπαύσιμος esset, Iustino teste *Apologia 2.* & Tertulliano *cap. 13. lib. 1. ad Nationes, & cap. 16. Apologet.* At ἐργασίμοις & Iudiciariis diebus tum eximi non potuit; quod a Constantino demum factum est. Atque ita hæc inter se conciliari oportet, non quasi iam antea ἐργασίμοις hæc dies detracta fuerit, verum sub Constantino M. id male obseruatum fuerit, & a Paganis infractum: quomodo nonnulli censent.

Quando vero id a Constantino factum primum fuerit, in obscuro est: Nam quod ferme censent, id hac primum constitutione factum, id omnino vel *hac lex* ipsa refutat. *Lex* enim hæc, non sancientis primum religionem diei Dominicæ, verum (quod verba eius aperte ingerunt) quosdam actus a sancita iam eius diei religione secernentis est: hisce signate verbis; *Sicut indignissimum* VIDEBATVR, *diem Solis veneratione sui celebrem altercantibus iurgiis & noxiis partium contentionibus occupari;* ITA *gratum ac iocundum* EST, *eo die quæ sunt maxime votiua compleri:* ATQVE IDEO *emancipandi & manumittendi die festo cuncti licentiam* HABEANT, *& super his rebus actus* NON PROHIBEANTVR. Ac si diceret Constantinus M. etsi diem Solis Iuridicis actibus & contentiosis occupari indignissimum mihi paulo ante visum fuerit, non ideo tamen votiua eo die compleri interdictum quis putare debet. Verius igitur id a Constantino M. ante *hanc leg.* factum, & quidem paulo ante, ea ipsa Constitutione quæ extat *Codice Iustinianeo:* puta *l. 3. Cod. Iust. de feriis,* quæque hoc ipso anno mense Martio data est ante trimestre, & ad eundem *Helpidium.* Verba eius hæc sunt: *Omnes Iudices,* inquit, *vrbanæque plebes & cunctarum artium Officia venerabili die Solis* QVIESCANT: *ruri tamen positi agrorum culturæ libere libenterque inseruiant, quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta sulcis, aut vineæ scrobibus mandentur, ne occasione momenti pereat commoditas cælesti prouisione concessa:* Vbi etiam vides, alteram, maxime votiuorum, speciem excipi: quæ scilicet votis omnium deposcitur, puta frugum & vindemiarum prouentum; (quæ sane Tertullianus *lib. 1. ad Nationes, cap. 9.* speciali *votiuorum* appellatione ideo designauit, vbi de ea Gentilium calumnia agit, qua Christiani dicebantur calamitatum omnium causæ Auctoresque: *Omnis* inquit, *cladis publicæ vel iniuriæ nos causas esse vultis: si Tyberis redundauerit, si Nilus non redundauit, si cælum stetit, si terra mouit, si* VOTIVA *vastauit, si famis afflixit, statim omnium vox Christianorum fatum;* verum de hac *votiuorum* appellatione plura *in Notis.*

Quare sic statuo *legem 3. Cod. Iust. de feriis* illam, esse Constantini M. constitutionem, qua primum religionem diei Dominicæ otio sanciuit: addita exceptione speciei cuiusdam Votiuorum, actuum inquam necessariorum ἀροτριάσεως & ἀμπέλων γεωργίας. Quibus iungatur & species *legis vlt. in f. inf. de nauicular.* Et hoc ipsum etiam non sine exemplo Iurisprudentiæ Gentilitiæ, de quo nota sunt Virgilii, Macrobii, & aliorum loca. At cum moxmox dubitari cœpisset, de altera *votiuorum* actuum specie, puta de Manumissionibus & Emancipationibus, Constantinus ad eundem Helpidium super eo *hanc legem* dedit. Atque ita hic distinguo.

Tertio

Tertio loco, veniant nunc ſub manum duæ illæ Votiuorum ſpecies, quæ *hac l.* excipiuntur. Sane eodem quoque pertinet embolimæa *lex 2. Codice Iuſtinianeo eod. tit.* quæ incipit, *vt in die Dominico:* quam Codex ille hodie exhibet, verum a vetuſtis Codicibus recte abeſt; eo quippe illa e Gothico iure, ſeu Theodoriciano infarta eſt: Et traductum iſtud *l. 8. Cod. Iuſt. de feriis*, ad dies 15. Paſchales ex *hac noſtra*, a Triboniano: & ad alium quemcunque diem feriarum. Theophilus *de libertinis*, δύναται δίδοσθαι καὶ ἐν ἀπράκτῳ ἡμέρᾳ, vt habet editio Vigeliana. Neque Conſtantino M. quoque hac parte exemplum defuit a Iuriſprudentia Gentili: nam vt omittam alia opera quæ ἑοργασίμοις, ſeu feſtis diebus fieri poterant, de quo Virgilius Georgicor. 1. *v. 268. ſq.* Columella *de re ruſtica 2. cap. 22.* Seruius, *ad Georg. Virgil.* Vmber, Scæuola, alii apud Macrobium *lib. 1. Saturnal. cap. 16.* Emancipatio quoque quocunque die
P.120. feſto, ſeu feriato fieri iam olim potuit, teſte Paulo *lib. 2. ſent. 25. §. 2.* Neque diſpar Manumiſſionis ratio, publicæ vtilitatis cauſa: etſi ſummo alioquin iure die nefaſto manumiſſus, vitio manumiſſus dicebatur, vt ſcribit Varro, *lib. 5. de lingua Latina*, vbi de *nefaſtis diebus*. Diſpar vero ratio eſt ſpectaculorum & ludorum, etſi hæc ipſa vel maxime votiua eſſent, vnde & *votiua feſtiuitatis ſolemnitas*, de his ludis dicitur, *l. 2. inf. de expenſis ludor.* Item Editorum, quos votiui ſumptus deſignarit electio: *l. 31. inf. de Prætoribus.* Qua etiam *Votiui* appellatione paſſim vtitur Symmachus cum de ludis & feſtiuitatibus agit, vt *in Notis* iam indicaui; nempe quod his diuina veneratio & ſolemnitas confundatur, quod a Theodoſio M. iterata etiam conſtitutione prohibitum *l. 2. inf. de ſpectaculis*, & a Theodoſio Iun. *l. vlt. eod. tit.* vt eſt a Leone & Anthemio, *l. vlt. Cod. Iuſt. de feriis.* Idque etiam Patres Africani ab Honorio Imp. per Africam ſanciri petierunt, A. D. 401. *canone 61. Codicis Africani.* Quæ ſi quis attendat, idem quoque ſuſpicetur, iſtud a Conſtantino M. exerte non prohibitum, vel certe a populo id impetrare non potuiſſe: ac maxime inductus, *d. l. 2. inf. de ſpectaculis.* vbi ita Theodoſius M. *Illud etiam præmonemus, ne quis in legem noſtram quam dudum tulimus, committat: nullus Solis die populo ſpectaculum præbeat, nec diuinam venerationem confecta ſolemnitate confundat.* Neque inanis forte ſuſpicio ſit Conſtantinum *hac l.* his verbis, *quæ ſunt maxime votiua*, reſpexiſſe ad ludos & ſpectacula, præ quibus Emancipatio & Manumiſſio votiua magis eſſet, atque adeo Solis die multo magis permittenda quam Ludos. Et ſi antiquo Eccleſiæ iam ante Conſtantinum inſtituto, Chriſtiani eo die ab omnibus mundialibus voluptatibus abeſſent, & lauacrum quoque eo die ſubtraherent, teſte Tertulliano *lib. 1. ad Nationes, cap. 13.* quem ipſe e *Codice Agobardi* primus extuli. Etſi rurſum Sozomenus dicat ipſum Conſtantinum ſanxiſſe, vt omnes ab omnibus negotiis δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων eo die quieſcerent, precibuſque vacarent: id enim ad Artium officia pertinere indicat ipſamet Conſtantini M. *lex 3. Cod. Iuſt. de feriis.*

Quarto iam loco obſeruetur in *hac* Conſtantini M. *lege* Solis diei appellatio: Dominicum diem ſcilicet, *Solis idem* etiam Chriſtiani dixere: neque Principes tantum, Conſtantinus, Valentinianus, vterque Theodoſius *hac l.* & *l. 2. inf.* & *l. 1. 3. inf. de execut. l. 10. 13. inf. de exact. l. 12. inf. de ſpectaculis:* verum etiam Patres ipſi: Iuſtinus, *Apolog. 2.* Tertullian. *Apologetic. c. 16.* & *lib. 1. ad Nationes, c. 13.* Quod Gregor. Turonenſis, *lib. 3. hiſtor. Franc. c. 15.* reprehendit: *Ecce*, inquit, *dies Solis adeſt, (ſic enim Barbaries diem Dominicum vocitare conſueta eſt:)* Et Maximus quoque Epiſcopus *in ſermone de Pentecoſte: Dominicum Diem ab hominibus ſæculi diem Solis diem appellari* ſcribit. Quomodo & Auguſt. *in Pſal. 93.* de Mercurii die. *Quarta ſabbathorum*, inquit, *Quinta feria, qui Mercurii dies dicitur a Paganis & a multis Chriſtianis.* Baronius exiſtimat *Annal. Eccleſ. tomo 3. A. D. 321. num. 11.* Conſtantinum *hac l.* diem Solis more Gentilium ea de cauſa appellaſſe, quod eum non Chriſtianis ſolum, ſed Gentilibus quoque ſcripturus, peculiari illis nomenclatura vti voluerit: Ego putem Rationem nullam aliam vſurpandæ Conſtantino appellationis iſtius fuiſſe, quam quod hæc vulgi appellatio foret, atque etiam in Eccleſia vſurpata, cuiuſmodi alias in Eccleſiæ piorumque Patrum vſum tranſgreſſas liquet.

Quinto obſeruandum, deſiderari hodie eam Conſtantinianeæ conſtitutionis partem, quam memorant Auctor vitæ Conſtantini, & Sozomenus, qua Conſtantinum τὴν πρὸ τῆς ἑβδόμης, id eſt, diem Veneris ſeu παρασκευὴν religione quoque vt diem Dominicum ſanciuiſſe narrant in memoriam crucifixionis. Et mirum nullam eiuſce rei memoriam vllibi præterea occurrere: quid dico memoriam, imo ne leue quidem eius argumentum, vt proinde de vtriuſque fide non inani coniectura quis ambigat; verum de fide eſtote ſecuri o boni Scriptores; Proculdubio hoc vult is, a Conſtantino M. diem Veneris non quidem eadem prorſus religione ſancitum, vt eo iudicia & officia penitus quieſcerent; verum proxima, videlicet vt & hic dies publicarum precum & conuentuum eſſet: Et hoc quidem vetuſtiſſimo Eccleſiæ Chriſtianæ inſtituto, quo dies Veneris nominatim, & vt loquebantur, feria ſexta, προσάββατον, παρασκευὴ, Stationum & ſemiieiuniorum, id eſt, conuentuum in Eccleſiam ad Nonam vſque horam de numero erat, & quidem ea ipſa ratione qua illi Conſtantinum M. motum tradunt, vt nominatim tradit Petrus Alexandrinus & Tertullianus *aduerſus Pſychicos, cap. 2. 10. 14.* & Epiphanius *in compendio doctrinæ Chriſtianæ & aduerſus Arrium.* Socrates *lib. 5. cap. 22.* Philoſtorgius *lib. 10. cap. 12.* Quod vtique a Conſtantino M. *expreſſa l.* ſancitum, & ſub lege præcepti, cum id antea ex arbitrio obiretur: quod Tertullianus teſtatur *aduerſus Pſychicos.* Atque hoc voluerint Auctor vitæ Conſtantini & Sozomenus: & ille quidem, id eſt, Auctor vitæ Conſtantini, apertis verbis; τοῖς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν πολιτευομένοις, ἅπασι σχολὴν ἔχειν ταῖς ἐπωνύμοις τοῦ Σωτῆρος, ἡμέραις ἐνουθέτει: ὁμοίως δὲ καὶ τὰς πρὸ τοῦ σαββάτου τιμᾶν, μνήμης ἕνεκεν μοι δοκεῖν τῶν ἐν ταύταις τῷ κοινῷ σωτῆρι πεπρᾶχθαι μνημονευομένων, *Vt cuncti romano imperio parentes, diebus de Seruatoris nomine nuncupatis ab omni opere feriarentur: vt etiam dies, qui ſabbatum antecederent, venerarentur: ob memoriam, vt mihi videtur earum rerum, quæ iis diebus a communi omnium noſtrum Seruatore gerebantur.* Vides Diem Dominicum otio mancipatum a Conſtantino M. diem Veneris cultu conſecratum, & publica prece, publico conuentu. Atque hac diſtincta iam & clara obſeruatione, Hiſtoriam Eccleſiaſticam exornaſſe mihi videor.

Non abs re quoque puto, omnium ſeptem conſtitutionum, quæ de die Dominica ſeu de die Solis *hoc Codice* occurrunt, & octauæ præterea quæ extat *Codice Iuſtinianeo*, breue quaſi Chronicon ſubiicere.

Constantinvs M.

Ante menſem Iun. A. D. 321. menſe Martio	Otio diem Solis mancipauit, & Iuridicis diebus actibuſque priuatorum contentioſis exemit: *l. 3. C. Iuſt. de feriis*; quam & hæc lex indicat. *Agricultura* tantum excepta, *d. l. 3.*
Ipſo menſe Iunio A. D. 321.	*Voluntariæ* quoque Iuriſdictionis actus excepit, ſeu Emancipationes, & Manumiſſiones *hac l. 1.*

VALENTINIAN. Sen. A.D. 368. *Exactiones* eo die prohibuit a Christianis *l. 1. de executorib.* quæ repetita *l. 10. de exactionib.*

VALENTINIAN. Iun. A.D. 386. Generaliter & indistincte omnes omnino lites, omnia negotia quiescere iussit, etiam ob debitum publicum, etiam apud Arbitros compromissarios, sub pœna sacrilegii: *l. 3. infr. de executor.* & *l. 13. de exactionib.*

P. 121.

A. D. 389. Iuridicis iterum diebus eum exemit *l. 2. h. t.*

THEODOSIVS M. A. D. 379. *vel mox postea.* *Spectacula* die Solis edi vetuit: quod indicat, *l. 2. in fin. inf. de spectaculis.*

A. D. 386 Et iterata iussione *d. l. 2. de spectac.*

THEODOSIVS Iun. A. D. 425. Et hic spectacula Solis die edi per vniuersas vrbes vetuit, *l. vlt. inf. de spectaculis.*

Denique & hic illud obseruari cupio, Constantinum M. hoc potissimum anno CCCXXI. pro Christianæ religionis reuerentia & maiestate plurimum laborasse: tribus his inter alia intra trimestre ferme constitutis. *Manumissionibus*, inquam, in Ecclesia plenissima constitutione firmatis, *l. vn. de manumiss. in Ecclesia.* 2. *Dominicæ* diei veneratione duabus constitutionibus sancita, puta *l. 3. Cod. Iust. de feriis*, & *hac l. 3.* *Testamenti* factione passiua seu ex testamento capiendi, plenissima Ecclesiis, ac nominatim Ecclesiæ vrbis Romæ, libertate facta. *l. 4. inf. de Episcopis Eccles. & Cler.*

Ex superioribus interim omnibus, & ex *hac l.* nominatim constat, quam grauis sit error Menochii, qui *de arbitr. lib. 2. cap. 3. num. 18.* scribit Theodosium omnium primum iussisse dies Dominicos celebrari.

FORENSIVM *feriarum numerus Romæ, ex Theodosii M. & Valentiniani Iun. constitutione, eorumque tempore.*

II. (a) Imppp. VALENTINIANVS, (b) THEODOSIVS, & Arcadius AAA. Albino PF. P. (c)

OMNES dies iubemus esse Iuridicos. Illos tantum manere feriarum dies, fas erit, quos, *geminis mensibus*, (d) ad requiem (e) laboris indulgentior (f) annus accepit, (g) æstiuis (h) feruoribus mitigandis, & autumnis (i) fœtibus (k) decerpendis. *Kalendarum* quoque *Ianuariarum* consuetos dies otio sancimus. (l) His adiicimus *Natalitios* dies *Vrbium Maximarum* [Romæ, atque Constantinopolis] quibus (m) debent iura deferre, (n) quia & ab ipsis quoque (o) nata sunt. Sanctos (p) quoque *Paschæ* dies, (*) qui septeno vel præcedunt numero, vel sequuntur, in eadem obseruatione numeramus. Necnon & dies *Solis*, qui repetito in se calculo reuoluuntur. Parem necesse est haberi (q) reuerentiam nostris etiam diebus, qui vel *lucis auspicia, vel ortus Imperii* protulerunt. Dat. VII. Id. Aug. Romæ, Timasio (r) & Promoto Coss. [389.]

INTERPRETATIO. *Causas per anni spatium omnibus diebus secundum leges audiri præcipimus. Et licet lex quatuor menses ad fructus colligendos indulserit, sed* (s) *ita pro prouinciarum qualitate, & præsentia* Dominorum, *credidimus faciendum, vt* (t) *a die VIII. Kalendarum Iuliarum vsque in Kalendas Augusti messiuæ feriæ concedantur, & de Kalendis Augusti vsque in X. Kalend. Septembris agendarum causarum licentia tribuatur. A X. autem Kalend. Septemb. vsque in Idus Octobr. vindemiales feriæ concedantur. Dies etiam Dominicarum qui feriati sunt, ab audiendis negotiis, vel exigendis debitis sequestramus. Sanctos etiam Paschæ dies, id est septem qui antecedunt,* (v) *& septem qui sequuntur. Necnon* (x) *& dies Natalis domini nostri, vel Epiphaniæ, sine forensi strepitu volumus celebrari. Natalem etiam Principis, vel initium* (y) Regni *pari reuerentia conuenit obseruari.*

NOTAE.

(a) *Lex 7. Cod. Iust. eod. tit.* hinc & ex duabus præterea aliis *hoc Codice* constitutionibus mire a Triboniano conflata est: nempe ex *l. vlt. inf. de spectaculis*, & *l. 13. inf. de executor.* siue *l. 13. inf. de exactionibus.* Huius leg. meminit quoque Baronius. *A. D. 389. n. 62.* GOTHOFREDVS.

(b) Valentiniano Iun. non magis, quam Theodosio hæc lex accepta ferenda est: de quo mox. *IDEM.*

(c) *31. PF. P.* (Romæ scil.) Et ita quoque habet Codex Iustin. *d. l. 7.* habent & MSS. Anianei. Idque etiam euincunt quamplures aliæ constitutiones hoc ipso tempore ad eundem datæ: Valentiniani & Theodosii Romæ positorum constitutiones: puta *lex 49. inf. de appellationib. l. 8. Cod. Iust. de seruis fugit. l. vn. de mancipib. l. 11. de maleficis. l. 5. 6. de suariis, l. 5. de Aqueductu:* de quo mox plura. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Albino P. V.* *RITTER.*

(d) De horum verborum sensu mox. *GOTHOFREDVS.* In edit. Sichard. vitiose legitur: *quos velphas iusserit, vel quos* &c. *RITTER.*

(e) v. Nouellam *Theodosii* 8. *GOTHOFREDVS.*

(f) *Indulgentius.* C. Til. Cyprianus *ep. 1.* cum indulgente vindemia, solutus animus in quietem solemnes ac statas anni fatigantis inducias sortitur. *IDEM.* *Indulgentius* legit Edit. Sichard. *RITTER.*

(g) *Excepit.* C. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Æstiuos.* C. Iust. vt mox. *Autumnos,* relatione ad menses. Hoc nostrum verius & elegantius. Symmachus similiter *lib. 5. ep. 95. vt mitigatis Autumni æstibus ad suburbana concedam.* *IDEM.*

(i) *Autumni* fœtus recte pro *Autumnales.* Sic *Autumnum tempus,* Manilio, pro Autumno simpliciter: sic *Autumnum frigus:* Ouidio, *lib. 3.* Metam *v. 729.* *Autumna tempestas* Gellio: *lib. 19. cap. 7.* Cyprianus etiam ad Demetrianum: nec adeo arboreis fructibus Autumna fœcunda sunt. Tertullianus *de resurrect. carnis: Et Verna & Autumna suis vicibus, moribus, fructibus.* *IDEM.*

(k) *Fetibus* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(l) *Mancipamus,* C. Iust. & ita quoque est in C. Til. Aniano Regio & MSS. aliis. *GOTHOFREDVS.* *Mancipamus* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. *dies octo sancimus.* *RITTER.*

(m) *In q[illegible]us* C. Iust. quo nil opus erat, imo hoc elegantius. *GOTHOFREDVS.*

P. 122. (n) *Differri,* C. Iust. & in Aniano Regio; Græci quoque & quidem Basilica, *lib. 7. tit. 17.* habent ἀργῦν τὰ δικαστήρια. Quanquam & istud sustineri potest, hoc sensu: iura tamdiu cedere debere, eumque illis diebus honorem deferre præstare oportere. *IDEM.* Edit. Sichard. *deferri.* *RITTER.*

(o) Vox, *quoque,* abest a *C. Iust.* quæ *hic* eleganter inserta. *GOTHOFRED.*

(p) *Sacros.* Cod. Iust. & in MSS. nonnullis. Proprium magis *sanctos,* & hic & *l. 8. inf. de indulg. crim.* *IDEM.* *Sacros* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(*) Hinc hypobolimæa *lex 2. Cod. Iust. de feriis,* maximam partem conflata est: de quo postea. *GOTHOFRED.*

(q) *Habere,* Edit. Sichard. *RITTER.*

(r) *Ermano,* & ad marginem *Timotheo* vitiose habet Edit. Sichard. *IDEM.*

(s) *Item.* *GOTHOFREDVS.*

(t) Ita quoque *d. l. 3.* At in An. Put. *Kal.* *IDEM.*

(v) *Qui accedunt* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(x) Et hoc extrinsecus additum ex *l. vlt. inf. de spectaculis:* vnde & Tribonianus *legi 7. Cod. Iust. hoc tit.* quæ hinc alioquin desumpta est, hæc ipsa addidit. Porro Recisuindus præter Natalem & Epiphaniam, addit diem Circumcisionis, & Ascensionis. *GOTHOFREDVS.*

(y) *Æditium* errore librarii in Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

NVMERVM, seu Laterculum, feriarum forensium, seu dierum in foro ἀπράκτων, nefastorum, hac constitutione definiunt & coarctant Impp. Valentinianus Iun. & Theodosius M. & quidem Romæ, vt inscriptio *legis* ostendit, ipsique *Romæ* positi quod subscriptio *legis* docet. Post Maximum videl. Tyrannum superiore A. D. 388. deuictum, Theodosius & Valentinianus Impp. Romam hoc ipso anno 389. profecti sunt, & quidem mense Iunio, quod pluribus ostensum in *Chronico Theodosiano:* fidemque faciunt complures constitutiones hunc in Codicem relatæ, de hac Theodosii & Valentiniani *Romæ* mora, per trimestre ferme, mense Iunio, Iulio & Augusto: puta *lex 18. inf. de hæreticis. l. 25. de operib. publicis. l. 49. inf. de appellationib. lex 9. de annonis ciuicis. lex vn. de mancipibus. l. 11. de maleficis. l. 5. 6. de suariis. l. 5. de Aquæductu:* quarum pleræque ad eundem *Albinum P. V. Romæ.* cui hæc lex inscribitur, datæ sunt. Cæterum eo tempore Romæ constituti Valentinianus & Theodosius, eidem Vrbi in quamplurimis consultum iuere, teste quoque Pacato, *fine Panegyrici,* & quidem variis in id constitutionibus ad Albinum, vt dixi, P. V. Romæ, datis: tum in negotio Religionis (non sine consilio proculdubio Syricii Papæ) *l. 18. de hæreticis:* & *hac* quoque *leg.* ex parte: tum in his, quæ ad annonam & ornatum Vrbis spectarent, *l. vn. de mancipibus. l. 5. & 6. de suariis. l. 5. de Aquæductu.* tum in criminalibus, *l. 11. de maleficis.* tandem in his quæ ad Iudicia, eorumque ordinem pertinent, quo spectat *lex 49. de appellationib.* Et hæc potissimum lex nostra: qua dierum feriatorum numerus subducitur, & præter hos reliqui omnes Iudiciarii ἐμπρακτοι esse iubentur: quod hac tempestate necessitas exigebat, cum iam plures adhuc Iudiciariis diebus Romæ eximerentur. Nam, vt in multis olim Rebuspublicis, veluti Atheniensi, Tarentina, aliisque euenisse legimus, vt crescente variis occasionibus dierum nefastorum numero, tandem plures voluptatibus otioque dicati dies reperirentur, quam negotiosi & Iuridici: Idem & in Romana quoque Republica, imo ipsamet vrbe Roma potissimum sæpius euenit iam ante Augusti tempora, quod non vna Ciceronis *in Verrinis* querela declarat: Itaque Augustus, teste Suetonio, *in vita eius, cap. 32.* huic malo medicinam fecit, triginta amplius diebus, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodatis. Factum & simile quid a Claudio, narrante eodem Suetonio, *in eius Vita, cap. 23.* & Dione *in eius vita:* sub Nerone apud Tacitum 13. *Annal. cap. 41.* Cassius, *oportere diuidi sacros & negotiosos dies, quibus diuina colerentur, & humana non impedirentur.* Similiter Antoninus Philosophus, referente Capitolino, *in eius vita, cap. 10. Iudiciariæ,* inquit, *rei singularem diligentiam adhibuit; fastis dies Iudiciarios addidit, ita vt ducentos triginta dies annuos rebus agendis, litibusque disceptandis constitueret.* Quod non temere ab eo scriptore notatum: vix enim alio tempore, si anti-

antiquissima excipias, tot dies Iudiciarii in anno Romano fuere. Potest iniri ratio ex veteri Kalendario, quod hodieque exstat, & ex historiis: quod & Casaubonus iam recte notauit. Vide hanc ad rem quoque Orationem V. C. Bretii *lib. 2. decis. 6.* Similis igitur nunc Valentinianum Iun. & Theodosium Romæ positos cura incessit, coarctandi videlicet dies feriatos, paucis tantum in id designatis, cæteris proinde omnibus rerum actui destinatis, cum antea plures longe feriarum forensium dies essent: quod apertissime indicant, cum aiunt: OMNES DIES IVBEMVS *esse Iuridicos*: *illos* TANTVM MANERE *feriarum dies* FAS ERIT.

Ergo in vniuersum Nouem tantum ferias Iudiciariis diebus Imperatores isti exemere, e quibus quatuor non singulorum dierum fuere, verum *σύστημα* quoddam sunt plurium inter se eadem vel relaxatione vel religione iunctorum: puta Æstiuæ & Autumnales feriæ, Paschæ dies & Kalendarum Ianuariarum. Nos Omnium istorum dierum feriatorum numerum hic subducamus.

LATERCVLVM dierum feriatorum, seu feriarum forensium *Romæ* ex Valentiniani Iun. & Theodosii M. constitutione, tempore Papæ *Syricii* A. D. 389.

Feriæ Æstiuæ.	Dies XXX.
Feriæ Autumnales.	Dies XXX.
Kalend. Ianuar.	Dies III.
Natalis Vrbis Romæ.	Dies I.
Natalis Vrbis Constant.	Dies I.
Paschæ.	Dies XV.
Solis.	Dies XLI. circiter: subducendi enim tres de Paschalibus, octo de Æstiuis & Autumnalibus feriis.
Natales Imp. Valentiani, & Theodosii.	Dies IV.
IN VNIVERSVM,	DIES CXXV.

Reliqui CCXL. *ἔμπρακτοι* FERIATI, seu feriarum forensium.

Iudiciarios igitur reliquos omnes dies esse voluerunt Valentinianus & Theodosius M. qui numero supersunt CCXL. decem tantum (quod notandum) auctiores, quam Marcum Philosophum constituisse refert Capitolinus, *loco* quem *supra* attulimus. De singulis illis feriatis diebus nunc videndum est.

Primo loco feriati dies hic memorantur, *Geminis mensibus*; id est, feriæ Æstiuæ & Autumnales, quas eleganter ita describit: *Dies quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accepit, æstiuis feruoribus mitigandis, & autumnis fœtibus decerpendis.* Quorum etiam verborum fidem in *Notis* iam adstruximus. Gemini igitur menses hic feriatis dieb. adsignantur: vnus videl. messium, alter Autumni seu vindemiarum, & sic sexaginta dies in vniuersum; quomodo in iure passim triginta dies in mensem computabantur, de quo *alibi*. Quare
P.223. falleretur admodum Interpres *huius l.* si ita hunc locum acciperet, quod vulgata editio præfert, quasi duo menses messibus, totidem vindemiis, atque adeo quatuor in vniuersum hic tribuuntur: Verum non ita est, & hunc ab eo næuum & MSS. melioris notæ submouent, & ipsa computatio quæ mox subiicitur. Sed & Basilica *lib. 7. t. 17.* δύο μῆνες καθ' ἕκαστον ἔτος, &c. τουτέστιν ὁ τῶν θερισικῶν καὶ ὁ τῶν τρυγητικῶν. Harum porro feriarum mos & obseruatio in vrbe Roma vetus admodum fuit: Neque tamen adhuc Oratione primum Diui Marci cuius meminit Domitius Vlpianus *l. 1. 2. 7. D de feriis* inductum id fuit: Nam & ante, Statius Papinius *lib. 4. syluar.* ad Marcellum sub Domitiano. *ep. 4. v. 39. seq.*

Certe iam Latia non miscent iurgia leges.
Et pacem piger annus habet messesque reuersæ
Dimisere forum: nec iam sibi turba reorum
Vestibulo, querulique rogant exire cliente:
Cessat centeni moderatrix Iudicis hasta.

Vt & Plinus *lib. 8. ep. 21. ad Arrianum.* Gellius *lib. 9. cap. 15.* Earundem alioquin meminit quoque Minutius Felix *in Octauio.* Igitur a Marco mos ille tantum certius ordinatus constitutusque fuit. Neque in foro tantum, verum etiam in scholis ferias has obseruatas, testis Augustinus *lib. 9. Confessionum, cap. 2.* Cæterum statæ hæ feriæ non fuerunt, verum ex consuetudine cuiusque loci Præsides prouinciarum has ferias statuebant, teste Paulo *lib. 1. ad Edictum*, quo is Edicta de in ius vocando executus fuerat *in l. 4. D. de feriis.* Idque ostendit etiam computatio illa quam Interpretatio huic legi subdita habet, Theodoriciana scilicet, quam & hypobolimæa lex, *2. Cod. Iust. de feriis*, inde habet: sed & Reciswindi Regis constitutio, quæ continetur *lib. 2. legis Visigothorum tit. 1. l. 11.* qua quidem duo menses de die ad diem his feriis constituuntur.

Quod computationem ipsam attinet, diuersa, vt dixi, fuit hæc pro prouinciarum diuersitate seu cuiusque loci consuetudine computatio: quod Interpres quoque huic legi addidit, *pro prouinciarum qualitate.* Et idem Messiuas ferias computat a VIII. Kal. Iul. ad VIII. Kal. Augustas. Aliter paulo Reciswindus *Visigothic. lib. 2. tit. 1. l. 11. Nec non*, inquit, *pro messiuis feriis a XV. Kal. Augusti vsque ad XV. Kal. Septembris: in Carthaginensi vero prouincia propter locustarum vastationem assiduam a XV. Kal. Iul. vsque ad XV. Kal. Augusti Messiuas ferias præcipimus obseruandas.* Vindemiales vero ferias computat hic Interpres a X. Kalend. Septembr. vsque in Idus Octobr. at Reciswindus *a XV. Kalend. Octobr. vsque ad XV. Kal. Nouembr.* Addit Interpres *etiam pro præsentia dominorum* computationem fieri: vbi Regum Gothorum ordinationem intelligit. *Domini* passim in his Gothi Interpretis interpretationibus pro Regibus Gothorum intelliguntur: de quo vid. Gloss. *præsentia*, pro *ordinatione*: nisi hic legendum putemus, *præcepto*, vel *præceptione.* Tandem vero sublatæ fuerunt hæ feriæ ab Ottone *lib. 2. tit. 49. legis Longobardorum.*

Tertio iam loco, *Kalendarum Ianuariarum dies consueti* feriati in foro esse iubentur: non ipsarum scilicet tantum Kalendarum Ianuariarum, verum etiam *pridie Kalendarum*, quod antiquo Iure iam obtinuit, vt testatur Vlpianus *in l. 5. D. de feriis:* & colligere quoque est ex descriptione Kalendarum Libanii, *inter Progymnasm. T. II. edit. Morell. pag. 178. 179.* His adde & diem tertium Nonarum, quo vota pro salute Principis suscipiebantur: teste Gaio, *l. 233. §. 1. D. de verb. signif.* & vetus Kalendarium Romanum Heruagianum, sub Constantio scriptum, ante hos 30. ferme annos; vbi ad *III. Non. Ianuar.* adscriptum, *Votorum nuncupatio.* Quare & hic procul dubio dies inter *consuetos* Kalendarum Ianuariarum dies fuit: nisi si & plures fuere qui Kalendas sequebantur, vt ex eodem Libanio colligas. In ipsam certe Kalendarum Ianuariarum obseruationem per hæc tempora inuecti passim Patres quique, & in his Tertullianus *lib. de Idololatria*, Ambrosius *sermone 17.* Asterius Amasen. Episcopus, *homilia in id expressa*, inter *Rubenianas*: Chrysostomus *non vno loco:* Augustinus quoque *epist. 64.* & *sermone in id speciali*: Chrysologus *sermone 155.* Variaque Concilia. Quod vero attinet feriatos hos in foro Kalendarum Ianuariarum dies, de eo quoque est Libanii locus in orat. inedita εἰς τὰς Καλάνδας, καὶ δὴ καὶ δίκας ἀνέβαλλον, καὶ γραφὰς, καὶ τιμωρίας, κλείσασαι δικασηρίοις μὲν θύρας; κατηγόρει (γρ. κατηγόρον) δὲ τὰ σόματα.

Quarto & Quinto, duos dies Natales Vrbium Maximarum *Romæ* scilicet & *Constantinopoleos*, feriatos

riatos manere iubent *hac leg.* Valentinianus Iunior & Theodosius; quæ vtraque sui Orbis Metropolis erat: illa Occidentalis, hæc Orientalis. Nempe hæ duæ ciuitates βασιλίσσαι βασιλίδες, seu Regnantes erant; vt eas quoque vocat Theodosius Iun. *nouella* 11. *l.* 1. *sub fin.* vbi videre est iucundum aliud harum Regnantium Ciuitatum προνόμιον. Itaque harum Vrbium Natales celebritate transacti, non minus quam Natales Principum: illius, iam inde ab antiquo; huius postea prioris exemplo & de imitatione, vt loquitur Ausonius in *Gratiarum actione*, in non absimili argumento. Quo pertinet insignis Sozomeni locus *lib.* 5. *hist. Eccles. cap.* 16. ἐπεὶ γὰρ καιρὸς παρῆν βασιλέα δωρεῖσθαι στρατιώταις, γίνεται δὲ τοῦτο ὡς ἐπίπαν ἐν ταῖς Ῥωμαίων ἱερομηνίαις, καὶ βασιλέων, καὶ βασιλίδων πόλεων ἐν γενεθλίοις ἡμέραις, id est, *vbi tempus aduenit, vt Imperator dona militibus elargiretur, quod quidem Kalendis apud Romanos, & diebus Natalitiis tum Imperatorum, tum Regiarum Vrbium fieri solet.* Exæquatæ scilicet hac quoque parte hæ duæ Vrbes. Cæterum *Palilia*, idest, Vrbis Romæ Natalem, in diem XI. Kal Maias incidere, præter Plinium 18. *c.* 26. Solinum *c.* 2. Eutropium *lib.* 1. *c.* 1. Veterem Authorem Commentarii *in Arati Phænomena*, Plutarchus *in Romulo* scribit, ἡ κτίσις ἡμέρᾳ γένοιτο τῇ πρὸ ἕνδεκα Καλανδῶν Μαΐων ὁμολογεῖται, καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην ἑορτάζουσι Ῥωμαῖοι γενέθλιον τῆς πατρίδος ὀνομάζοντες. Festus igitur hic dies, & summa festiuitate transactus; non tantum sub Gentilibus (quod testatur quoque Auctor *Panegyrici*, qui dictus est Maximiano, hoc initio, *Cum omnibus festis*) sed & sub Christianis quoque Principibus. Quod præter hanc *legem*, & Sozomenum testatur quoque Symmachus *lib.* 6. *ep.* 40. Neque tantum eo die dona militibus a Principe erogari solita, vt ex Sozomeno iam vidimus, sed & ludi Circenses exhibiti: testimonium eius in Cassiodori Chronico *sub Philippo Imp.* Constantinopolis autem Natalis & Encœnia incidunt in diem V. Idus Maias, idest, vndecimum Maii; testes Marcellinus Comes, Cassiodorus, Cedrenus, Chronicon Alexan. & Zonaras. Ratio porro horum Natalium Vrbis Romæ & Constantinopoleos cur feriati, inquam, sint, & non iuridici, hæc assignatur; ideo iura his deferre (vel differri) debere, quia & ab ipsis quoque nata sunt: Vt omittam quæ adfero ad *l.* 1. *inf. de studiis liberalib. Vrb. Romæ.* Huc facit inter alia quoque locus Claudiani, *Panegyr.* 3. *Stilichonis, v.* 136. vbi de Roma agens:

Armorum, LEGVMQVE *parens, quæ fundit in omnes*
Imperium, primique dedit cunabula IVRIS.

Et altero, in *Consul. Olybrii & Probini, v.* 126 Theodosius ita Romam alloquitur.

P. 124 ——*O Numen amicum*
Dux ait, & LEGVM GENITRIX.

Et tertius eiusdem in 6. *Honorii Cos.* v. 428. sic ait.

O Dea, nec LEGVM *fas est occurrere* MATRI.

Sexto, *Sancti Paschæ dies* feriati manere iubentur Paschæ, inquam, dies, id est quatuordecim, quorum septem, diem Paschæ præcedebant (de quibus etiam Basilius homilia 14. κατὰ μεθυόντων, totidem sequebantur: nam ipse Paschæ dies sequente mox Solis diei appellatione satis comprehenditur, vtpote cum Solis die celebraretur: Imo & duo præterea dies e quatuordecim, seu singuli e septenis satis ipso die Solis comprehenduntur, vt reuera non nisi sex dies Antepaschales fuerint, sex Postpaschales μεθέορτοι. Sane iam olim, cum ieiunii Quadragesimalis nondum stata ratio esset, circa A. D. 260. sex tantum dies Antepaschales ieiunio transacti; quod videre est ex Dionys. Alex. Ep. apud Zonaram & Balsamonem, μηδὲ τὰς ἓξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως, μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένοντες: quem locum perperam nonnulli ita afferunt, quasi antepaschalem hanc septimanam e pluribus antepaschalibus *vltimam* dixerit Dionysius. Hac ipsa etiam tempestate, sex duntaxat diebus maioris huius Hebdomadæ antepaschalis Xenophagiam Christianis imperatam, docet Epiphanius *in expos. fidei p.* cum alibi aliter. Ergo reuera duodecim tantum dies Paschales *hac leg.* Iuridicis diebus exprimuntur. Computatis vero in vniuersum diebus, quibus fora silebant circa Paschæ diem, quindecim fuere. Hinc adeo Græci hunc locum ita reddiderunt, τὰς ιε Πασχαλίας ἡμέρας ἀργείτωσαν αἱ θέαι. id est, *quindecim diebus Paschalibus cessent spectacula.* Sed & Papianus *lib. respons. tit.* 13. *Paschalibus etiam*, inquit, *XV. diebus.* vt & Resciswindus Visigoth. *lib.* 2. *tit.* 1. *l.* 11. De his Quindecim diebus Paschalibus qui feriati a Iudiciis erant, locus est etiam Augustini *sermone* 19. inter eos quos nuper Sirmondus extulit, *p.* 229. 230. *Peracti sunt dies feriati: succedent iam illi conuentionum, exactionum, litigiorum; videte quomodo in his viuatis, fratres mei: de vacatione dierum istorum mansuetudinem debetis concipere, non ingeniorum consilia meditari: sunt enim homines qui propterea vacauerunt per dies istos, vt cogitarent malitias quas exercerent post dies festos. Petimus vos, vt ita viuatis, tanquam qui Deo rationem reddituros vos sciatis de tota vita, non de solis istis* QVINDECIM DIEBVS. Et mox, *Dies qui sequuntur, iam exactiones etiam pecuniæ permittuntur iure forensi & publico.* Synesius tamen *epistola* 42. quo loco de his Quindecim diebus Paschalibus agere mihi videtur, iis Ius nihilominus dici vult. Lex quoque Constantini M. apud Scaligerum memoratur *lib.* 7. *de Emendat. tempor. in Computum Romanum, p.* 776. τὰς Πασχαλίας δύο ἑβδομάδας ἀπράκτους τελεῖν: τήν τε πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ τὴν μετ' αὐτό. De posteriore sane hebdomade nominatim est sexagesimus sextus Canon Patrum in Trullo; *Tom. III. Concil. Harduin. p.* 1686. ἀπὸ τῆς ἁγίας ἀναστασίμου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας, μέχρι τῆς καινῆς Κυριακῆς τὴν ὅλην ἑβδομάδα ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις σχολάζειν δεῖ ἀπαραλείπτως τοὺς πιστοὺς ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. *A sancta Christi Dei nostri resurrectionis die vsque ad nouam dominicam, tota septimana in Ecclesiis vacare fideles iugiter oportet Psalmis, & hymnis & spiritualibus Canticis.* Sed & Antepaschalem Hebdomadam προεόρτιον Iuridicis diebus exemptam, seu induciis iudicialibus deputatam ab Imperatore Theodosio, vel Arcadio, expressa in id constitutione; cuius verba etiam consignat Chrysostomus *tom.* 5. *Sauiliano, p.* 541. *sermone in illam Magnam Hebdomadam:* οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον ταύτην τιμῶμεν τὴν ἑβδομάδα, ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, οὐχ ὡς ἔτυχεν αὐτὴν τετιμήκασιν, ἐκεχειρίαν πᾶσι δόντες τοῖς τὰ κοινὰ τῶν πόλεων πράττουσι πράγματα, ἵνα τῆς ἐκεῖθεν ἀπολαύσαντες σχολῆς, τὰς ἡμέρας ταύτας ἁπάσας τῇ πνευματικῇ προσέχωσι θεραπείᾳ. διὰ τοῦτο καὶ τῶν δικαστηρίων τὰς θύρας ἀπέκλεισαν: ἀργείτω, φησί, πᾶσα ἀμφισβήτησις, καὶ μάχης εἶδος καὶ τιμωρίας ἀναπαυσάσθωσαν μικρὸν τῶν δημίων αἱ χεῖρες: κοινὰ τὰ κατορθώματα τοῦ δεσπότου γέγονε: γενέσθω δή τε καὶ παρ' ἡμῶν τῶν δούλων ἀγαθόν. Mox in sequentibus de Indulgentia Paschali agit, quo loco notandum, constitutionis cuiusdam verba recitari, quibus proxima sunt quæ continentur *l. vlt. Cod. de feriis.* Verum de die Dominico, eiusdem Chrysostomi alter eadem de re locus extat *hom.* 30. *in cap.* 11. *Genes.* καὶ γὰρ καὶ οἱ βασιλεῖς, δι' ὧν ποιοῦσι καὶ αὐτοί, δηλοῦσιν ὅσον ἔχουσι τὸ θαῦμα τούτων τῶν σεπτῶν ἡμερῶν, κελεύσαντες ἐκεχειρίαν ἅπαντας ἔχειν τοὺς τὰ πολιτικὰ οἰκονομοῦντας πραγ-

πράγματα, καὶ τῶν δικαστηρίων τὰς θύρας ἀποκλείειν, καὶ πᾶν εἶδος μάχης, καὶ φιλονεικίας ἐλαύνεσθαι, ἵνα μετὰ πολλῆς ἡσυχίας καὶ γαλήνης ἐξῆ πρὸς τὸν τῶν πνευματικῶν κατόρθωσιν ἐπείγεσθαι. *Enimvero imperatores ipsi gestis suis declarant quam venerabiles illos dies habeant mandantes vt omnibus sint induciæ & feriæ iis, qui ciuilibus funguntur negotiis, utque claudantur fores iudiciorum & eliminentur omnes litium & contentionum species, quo magna tranquillitate ac quiete liceat ad spiritualia recte perficienda festinare.*

Ergo duodecim Paschales dies, an Quatuordecim aut Quindecim dicas, hac parte nihil interest. De iisdem accipio quod Ambrosius de Valentiniano hoc ipso scribit, eum in causa quadam respondisse: *Vt nihil cruentum* SANCTIS *præsertim diebus statueretur.* De ipso alioquin Paschatis die dicam *infr. ad tit. de indulg. crimin.* De Quadragesima, *infr. ad l. 4. de Quæstion.* Duæ igitur Hebdomadæ Paschales: vna Ante-Paschalis; altera Post-Paschalis, feriatæ fuere. Sane & in Ecclesia peculiaris religio fuit Antepaschalis Hebdomadæ, quæ ὑστέρα ἕβδομας ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ vocatur *canone 50. Laodicen.* ἁγία τοῦ Πάσχα ἕβδομας. *Pseudocan. Apostol. lib. 5. cap. 12.* ἕβδομας τοῦ Πάσχα, ἕβδομας ξηροφαγίας, quia strictiore ieiunio ea transigebatur, vt docet Chrysostomus: Solemnia Paschæ dixisse videtur Tertullianus *ad vxorem lib. 2.* De iisdem vid. *canonem African. 51.* quem produco ad *l. 5. inf. de spectacul.* Et accedo Viro docto, existimanti, Parasceves illos dies Tertulliano dici c. 14. aduersus Psychicos, *Cum stationibus quartam & sextam sabbathi dicamus; & ieiuniis Parasceues.* Neque ideo tamen, quod nonnulli faciunt, ex hinc recte colligas, ieiunium Antepaschale & Romæ quidem non nisi septem dierum fuisse. Sed & postea Socrates diserte *lib. 5. cap. 22.* Romæ Antepaschale ieiunium trium tantum Hebdomadarum fuisse testatur: Etsi *Leo I.* sua tempestate quadraginta iam dies numeret. De his vero septem diebus est quoque Epiphanii locus *hæresi Quartadecimanorum 50. num. 3.* vbi de Ecclesia Catholica agens, ait; eam non solum XIV. diem, *κέχρηται γὰρ οὐ μόνον τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ,* verum etiam *ἀλλὰ καὶ τῇ ἑβδομάδι τῇ κατὰ περίοδον ἀνακυκλουμένῃ τάξει τῶν τοῦ Σαββάτου ἑπτὰ ἡμερῶν: ἵνα κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου γενόμενα κατὰ τὸ πρωτότυπον εἴη ἀνάστασίς τε καὶ εὐωχία,* i. e. *Nam non solum diem XIV., obseruat, sed & hebdomadem; hoc est, septenos illos sabbati dies, qui perpetuo circuitu ac reuolutione redeunt, vt ad eorum exemplar, quæ sunt a Domino gesta, resurrectio epulæque celebrentur.* &c.

Tandem notandum illud, Dominicam vltimam quindecim dierum Paschalium, seu *μεθέορτον κυριακὴν* peculiari quoque festiuitate transactam, & *καινὴν Κυριακὴν*, imo & Encœnia dictam: de quo est Gregorii Nazianzeni *oratio 43. & Canon. 66. in Trullo*, cuius verba *supra* retuli.

Septimo, Solis dies 52. numero, annui feriati manere iubentur: de quo die affatim *ad leg. 1. sup.* Illud tantum hic notandum, quod dicitur, *dies Solis repetito in se calculo reuolui.* Sic Isidorus 5. *originum cap. 32. Octauus autem dies, idem primus est ad quem reditur, & a quo rursus hebdomadæ series orditur.* Beda:

Octauum instaurat reuolubilis orbita solem.

Eadem formula Cassiodorus 1. *variar.* 10. de denario Numero: *Iuuat inspicere quemadmodum denarius Numerus more cœli &* IN SEIPSVM REVOLVITVR,
P.125 *& nunquam deficiens inuenitur: crescit noua conditione* PER SE REDEVNDO, *addita sibi semper ipsa* CALCVLATIO. &c.

Octauo, & Nono. Natales suos Valentinianus & Theodosius M. feriatos esse iubent, nempe non tantum Natalem quo in lucem editi; verum & quo Imperium adepti: hic scilicet Natalis *Imperii*, ille *Genuinus* dictus, *l. 11. & 17. inf. de prox. Comit. dispos.* Genethliacus apud Capitol. *in Pertinace c. 15.* Theodosius *felicem* vocat in *l. 6. inf. de Curios.* Venerabilis dicitur *l. 21. inf. de palat. S. L.* transactique hi Natales summa festiuitate & lætitia: hinc Natalium festiuitates, *l. 30. inf. de Prætorib.* & de eo locus est insignis apud Maximum Episcopum *serm. de Natal. Domini*, qui est inter *Ambrosianos 15.* Scenicæ quippe voluptates populo iis diebus præbitæ, *l. 29. & 30. inf. de Prætorib.* Circenses editi, teste Symmacho *ep. 8. lib. 4.* & Ambrosio *in Oratione de Obitu Valentiniani: l. vlt. Cod. de feriis.* Circensium Natalitiorum quoque mentio fit apud Spartianum *in Adriano, c. 8.* Capitol. *in Pertinace c. 15.* vid & Dionem *lib. 54.* & Eusebium *lib. 8. c. 16. histor. Eccles.* vid. & *l. 2. inf. de spectacul.* Ortum *Imperii* dicit Valentinianus hac leg. quemadmodum Author Panegyrici scribit, *Constantinum Britannias* Nobiles illic ORIVNDO fecisse; quod de ortu Imperii accipiendum est, non de ortu lucis, quod ideo moneri oportuit, quia etiam Baronius ea verba ad ortum lucis transtulit. Eo sensu idem antea dixit, Orientem Imperatorem. Et alius ad Constantium, *diuinus ille Maiestatis vestræ ortus.* Leo & Anthemius *l. 11. Cod. Iust. de feriis; si in nostrum ortum aut Natalem celebranda solemnitas inciderit, differatur.* Cæterum Valentiniani huius Iun. Natalis genuinus incidit in XV. Kalend. Febru. vt ex Fastis Consularibus Idacii constat: at Natalis Imperii in X. Kalend. Decembr. eodem authore, & Socrate *lib. 4. cap. 26.* Theodosii M. vero Natalis Imperii incidit in XIV. Kal. Februarias: de quo vid. *Chronicon nostrum.* Et hactenus quidem recensus dierum Romæ feriatorum.

Illud mirum videri cui possit ex feriatis religionis Christianæ diebus, Solis tantum dies & quatuordecim Paschales tantum Iuridicis diebus eximi; at non etiam Natalem Domini, Epiphanium, Pentecosten, quos tamen Interpres in interpretatione sua *huic leg.* subdita, non omisit: sed neque Tribonianus in *l. 7.* quæ ex *hac l.* potissima sui parte desumpta est, cum tamen constat hos dies in religiosissimis numeratos fuisse, vt docebit famosa Theodosii Iun. *lex 5. inf. de spectacul.* Adeo quidem vt Chrysostomus Natalem Domini, *Omnium festorum Metropolin* vocet, in *Oratione de Beata Phylogonio*; sed & *sermone 16.* inter *Ambrosianos* dicitur Natalem Domini *Nouum Solem* vulgo etiam a Gentilibus vocari solitum: Sane de *Epiphaniorum* festiuitate in Galliis celebrata mense Ianuario sub Iuliano Imp. apud Ammianum Marcellinum quoque *lib. 21. c. 2.* testimonium extat: Vt igitur quod sentio dicam: Etsi Natalis quoque Domini, Epiphaniarum, & Pentecostes solennitas apud Christianos, vt feriarum dies celebritate religiosa iam peragerentur, nondum tamen Iuridicis diebus in Orbe Romano hoc tempore exempti fuere; Quod ex *hac l.* liquet, vbi Paganorum etiam Iudicum multitudo adhuc magna erat, & quidem in ipsa vrbe Roma: Inter hæc scilicet initia satis visum, si inter festos Christianorum dies, *Paschales dies*, diesque *Solis* Iuridicis eximerentur, veneratione Christianæ Religionis, ac non etiam alii, quantumlibet feriati Christianorum dies, qui in diem Solis non inciderent; Sane spectacula hisce quoque diebus exhiberi, non minus quam Dominica, aut Paschatis, vetitum postea a Theodosio Iuniore in *d. l. vlt. inf. de spectaculis*, vbi plura de die Natalis Epiphaniorum & Pentecostes. Quare, qui Natalem Domini & Epiphania hic memorari nusquam videt, non ideo in *hac l.* deesse quidquam putare debet: licet Interpretatio *huic legi* subdita horum meminerit, & *l. 7. Cod. Iust. hoc tit.* quæ hinc alioquin desumpta est, siquidem ex sui æui vsu id ita Interpretationis illius Auctor, & Tribonianus scripsere.

IVDÆOS *feriis suis, neque a priuatis, neque fisci nomine, conueniendos.*

III. (a) Impp. HONORIVS & Theodosius AA. Ioanni (b) PF. P. Post alia.

DIE Sabbati, (c) ac reliquis, sub tempore quo Iudæi cultus sui reuerentiam seruant, neminem (d) aut facere aliquid, aut vlla ex parte conueniri debere præcipimus: cum Fiscalibus commodis, & litigiis priuatorum, constat (e) reliquos dies posse sufficere; (f) &c. Dat. VII. (g) Kal. Aug. Rauennæ, DD. NN. & Honorio VIII. & Theodosio III. AA. Coss (h) [409.]

INTERPRETATIO. *Die Sabbati nullum Iudæorum, aut pro Fiscali vtilitate, aut pro quolibet negotio volumus conueniri. Quia religionis eorum dies non debet actione aliqua perturbari.*

NOTAE.

(a) *Leg.* 13. *Cod. Iust. de Iudæis.* & repetitur totidem verbis *lib.* 8. *in tit.* 8. *leg.* 8. *inf. de executorib.* sed & sententia eadem *in l.* 20. *inf. de Iudæis.* quæ eidem Ioanni inscribitur, & eodem die data proponitur, sic vt emendatis, qui *huic* & *d. legi* 8. subscribuntur Consulibus, lex illa huic omnino coniungenda videatur. Hanc sane legem omisit Baronius. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Iouio* in *Cod. Iust.* in Tiliano Cod. *Iouiano*: de quo mox. *IDEM. Iouiano* Edit. Sichard. *RITTER.*

(c) Sabbato *d. l.* 8. *inf. de Executoribus. GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. *Sabbata, ac reliqua RITTER.*

(d) Iudæorum scilicet, vt recte Interpres supplet. *GOTHOFREDVS.*

(e) *Constet*: *d. l.* 8. *inf. de executorib.* & ita quoque hic exhibent MSS. nonnuli. *IDEM.*

(f) Inseritur in Cod. Iust. hoc loco sententia: de qua mox. *IDEM.*

(g) Al. VIII. *IDEM.*

(h) De hac subscriptione mox viderimus. *IDEM. Honorio VII. & Theodosio IV.* Edit. Sichard. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

P.126 IVDÆOS feriis suis, quibus cultus sui reuerentiam seruant, seu exhibent, neque a priuatis, neque fisci nomine vllo modo conueniri oportere, & vt olim loquebantur, *Vadimonium promittere* definit *hac l.* Honorius Imp. quæ quidem repetita extat *l.* 8. *inf. de executoribus*: cui concordat & lex 20. *inf. de Iudæis.* Antequam vero constitutionem ipsam adgredior, monendum prius est, videri *huic l.* omnino coniungendam *d. l.* 20. *de Iudæis*: quæ non tantum argumento, vt dixi, congruit, verum etiam ad eundem Ioannem PP. data est, eodemque die & loco: Diuersitas tantum in Coss. intercedit: hæc nostra quippe subnotatos habet, Honorium VIII. & Theodosium III. Coss. id est, A. D. 409. *d. l.* 8. vero Honorium VII. & Theodosium IV, at dicta lex 20. Honorium IX, & Theodosium V. Coss. id est. A. D. 412. Certe si *Ioannis* nomen hic recte inscriptum est, non potest hæc lex ad annum 409. referri: Ioannes quippe non fuit PP. A. 409. verum anno demum illo 412. post Meletium. Quare ex *d. l.* 20. Consules hic emendandi videantur. Et retro tamen, anno 409. vindicanda fuerit, si vera est inscriptio Codicis Iustin. in *l.* 13. *Cod. de Iudæis*, quæ hinc desumpta est: ibi enim *Iouio PP.* inscribitur, quomodo & in Tiliano Codice *Iouiano* editum: cæterum Iouius fuit PP. A. 409. Sed malim ipse, vt dixi emendatis *hic* & *d. l.* 8. Consulibus hanc leg. referre ad A. 412. eandemque adeo coassare cum *d. l.* 20. Quod si verum est, tum ex his duabus legibus inter se coniunctis id efficietur, Honorium Imp. constitutione sua, vnde vtraque lex desumpta est, Iudæorum & feriis & Synagogis consuluisse, ne violarentur, turbarenturue. Nos ad *leg.* nostram videamus: ac primum illud expendamus, quod Iudæi præter Sabbathum, seu diem sabbathi, alios quoque dies, alia tempora feriata hac etiam tempestate habuerint, eosque habere siuerint Christiani Imperatores, quibus cultus sui reuerentiam seruarent, impenderent. Certe de his quæ in Sacra Scriptura memorantur tribus solemnibus Iudæorum festis, Paschatis, Pentecostes, & Tabernaculorum res nota est: Insignis inter alios quoque Clementis Alexandrini locus, *Stromatum* 6. *c.* 5. ex Petri concione quadam hæc Iudæorum festa memorantis: Σάββατον τὸ λεγόμενον πρῶτον, νεομηνίαν, ἄζυμα ἑορτὴν, μεγάλην ἡμέραν: *Sabbatum quod vocant primum, neomeniam, azyma festum, magnam diem*, de quo loco vide quæ Petauius, *ad Epiphanium p.* 64. 65. Synesii quoque locus *ep. ad Euoptium* 4. de Parasceue: ἡμέρα μὲν οὖν ἦν, ἥν τινα ἄγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι παρασκευήν· τὴν δὲ νύκτα τῇ μεθ' αὐτὴν ἡμέρᾳ λογίζονται, καθ' ἣν οὐδενὶ θέμις ἐστὶν ἐνεργὸν ἔχειν τὴν χεῖρα, ἀλλὰ τιμῶντες διαφερόντως αὐτὴν, ἄγουσιν ἀπραξίαν, id est. *Erat tum dies, quam Iudæi Parasceuen vocant, cuius noctem cum sequenti die computant, qua die nulli manum licet operi admouere, sed eam sanctissime venerantes ab omni labore feriantur.* Inter hos quoque dies erat festiuitatis solemne in memoriam Amanis, de quo *l.* 18. *inf. de Iudæis*: hoc vero festum *Purim* fuit, id est sortium, quod & *Megilla* vocabant, ab Estheris videlicet lectione, qui liber ipsis dicitur *Megilla*: de quo plura *ad eam leg.* Verum qui de Iudæorum festis plura volet, legat is operis Talmudici librum *Seder Moed*, qui totus est de sacris Festis, & habet libros duodecim, & Sigonium *de Republ. Hebræorum*

rum lib. 6. De ſententia nunc legis iſtius. Ergo Iudæi feſtis ſuis neque facere quidquam, neque a quoquam, etiam a fiſco ſeu fiſci nomine conueniri debere præcipiuntur: vbi *faciendi* verbo Græci & in his Photius, *Nomocanonis tit. 7. cap. 4.* munus corporale recte intelligunt: ὅτε, inquit, σωματικῶς λειτουργοῦσιν. De hoc ipſo vero iam olim Auguſti decretum fuit, referente Ioſepho 16. *Antiq. Iudic. cap. 10.* ἐγγύας τε μὴ ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἐν Σάββασιν, ἢ τῇ πρὸ ταύτης παρασκευῇ ἀπὸ ὥρας ἐννάτης: *neue cogerentur ad uadimonia præſtanda Sabbatis, aut quæ ante hæc fuerit præparatio ab hora nona:* vt & Agrippæ, ἵνα σάββασι μηδεὶς ἀναγκάζῃ Ἰουδαῖον, ἐγγύας ὁμολογεῖν: *ne quis Iudæum Sabbatis compellat ad vadimonia præſtanda.* Quibus locis, vt & apud Plutarchum, eſt vadimonium promittere de iudicio ſiſtendo. Eodem proinde priuilegio hac parte Iudæi vſi, quo Chriſtiani die Dominico, de quo *l. 1 ſup. hoc tit.* Eſt autem hæc lex proprie de *Iudæis*, ne hi feriatis diebus ſuis vel facere, vel pati quidquam cogantur. Viceuerſa neque a Iudæis Chriſtianos iis diebus conueniri poſſe Tribonianus in *d. l. 13. Cod. Iuſt. de Iudæis*, (quæ hinc alioquin deſumpta eſt) addi voluit: *Ita tamen vt nec illis detur licentia eodem die Chriſtianos orthodoxos conuenire, ne Chriſtiani forte ex interpellatione Iudæorum ab Officialibus, præfatis diebus aliquam ſuſtineant moleſtiam.* In ſummam igitur Iudæus feſto aliquo Iudæorum, neque a quoquam quocunque nomine conueniri, & retro neque ipſe Chriſtianum conuenire poteſt ex Iuſtiniani ſententia. At non & retro ſemper Iudæi die Dominica non exigi potuere, imo pro publicis debitis exigi potuiſſe eos, innuere videtur lex *1. inf. de executorib.* & *l. 10. inf. de exactionibus*, vbi dicam.

DE PACTIS ET TRANSACTIONIBVS, TITVLVS IX.

IN COD. IVST. *Peculiaris eſt titulus de Pactis, & peculiaris* de Tranſactionibus *lib. 2. tit. 3. & 4.*

PARATITLON.

PACTA, *Rubr.* & *l. 2.* & *4.* & *vlt. hoc tit.* ſeu pactiones, *l. 1.* & *6. h. t. l. 9. inf. de infirm. his quæ ſub Tyr.* item placita, *l. 5.* & *vlt. h. t.* ſunt conuentiones inter aliquos de negotiis quibuſdam inita. De his hæ *Regulæ* hoc *tit.* proponuntur: Valere ea, ſi cum legibus conſentiant *l. 1. h. t.* non valere, ſi contra ius factæ ſint; *l. 2. h. t.* ſi contra vtilitatem publicam,
P. 127 vt *in ſp. l. 1. 2. 3. inf. ſine cenſu.* Bona item fide liberoque arbitrio & voluntate confici debere, factaque ita valere, *l. vlt. hoc tit.* Etiam ſub Tyrannis, inita *l. 5. 8. 9. inf. de infirm. his quæ ſub Tyr.* Non valere vero pacta dolo elicita, *l. 3. h. t.* vel aliquo cogentis imperio inita, *d. l. vlt. h. t.* puta per oppreſſionem, *l. 2. h. t.* per vim & metum, *l. 4. h. t.* ſub quodam potentiæ terrore, *l. 6. h. t.* per potentiam extorta *l. vlt. inf. de contrah. empt.* non ſubſiſtente cauſa, ſed imprudentia, *l. 6. h. t.* Secundo, paciſci poſt ſententiam non licere: *l. 2. h. t.* Tertio, ſecunda conuentione a prima pactione diſcedi: *l. 6. h. t.* Quod *Formam* pactorum attinet: fiebant ea ſic plerumque, vt pœna ineſſet: *l. 2. h. t.* ſeu insereretur, *l. vlt. h. t.* in quam reſtituendam ſeu præſtandam ſe paciſcentes obligabant, ſi aduerſus pacta venirent, *d. l. vlt.* ſi a fide placiti receſſiſſent, *l. 5. h. t.* quo caſu alter pœnam recte petebat, etiamſi literas familiares ad eum poſt fidem ruptam miſiſſet, *d. l. 5.* Fiebant & inuocato nomine Dei omnipotentis, vel iureiurando per ſalutem Principis, & vt loquitur *l. 8. ſeu vlt. h. t.* ſalutem Principum confirmationem initarum eſſe iurabant pactionum; quibus caſibus aduerſus pacta venienti, promiſſa non implenti, infamia inuri, actio tolli, quod ex pacto conſecutus fuerat, eripi; idque omne alteri, qui intemerati pacti iura ſeruaſſet, addici iuſſa: *d. l. vlt.* Quæ de pactis dicta ſunt, eadem & de Tranſactionibus dicenda ſunt, *Rubr.* & *l. 6. 7. d. l. vlt. h. t.* de qua v. & *l. 32. in f. inf. de petitionib.* Eſt autem Tranſactio, qua aliqui inter ſe colloquendo, *l. 6. h. t.* negotium componunt & lis ſopitur, *d. l. 32.* veluti hæredes, *l. 7. h. t.* quæ & inſtrumento ferme fiebat, *l. ead.*

LEGIBVS *conſentientes tantum pactiones valere.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum (b) P. V. Inter (c) cætera, & ad locum.

PACTIONES (d) eas valere volumus, ſi (e) cum legibus conſentiant: *& reliqua.* (f) Datum (g) VI. (h) Non. Feb. Romæ Sabino (i) & Rufino Coss. [316.]

NOTÆ.

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Tiliana edit. & a Cod. Iustin. quia similes ibi sententiæ plures occurrunt. Refert eam veteris consultationis Auctor *c.* 9. Iungenda vero ei lex 1. *inf. de donationib.* (vnde desumpta est lex. 25. *Cod. Iust. eod. tit.*) & *lex* 2. *inf. de administr. & periculo tutorum.* GOTHOFREDVS. Septem priores huius tituli leges absunt a Cod. Wurceb. & edit. Sichard. RITTER.

(b) *Maximus* hic P. V. Romæ fuit sub Constantino M. a Kalendis Septembris A. D. 319. ad Idus Septembres anni 323 Seuero & Rufino Coss. vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbis: & variæ leges huius Codicis: quas v. in *Prosopogr.* vnde subscripti huic legi Consules emendandi veniunt: de quo mox. GOTHOFREDVS.

(c) *Inter cætera, & ad locum.* De hoc vide *Prolegomena*: v. & *l.* 4. *h. t.* IDEM.

(d) Veluti donationibus adiectas: de quo mox. IDEM.

(e) *Quæ.* IDEM.

(f) *Et reliqua.* De hoc quoque vide *Prolegomena.* IDEM.

(g) *Datum* pro *redditum.* IDEM.

(h) Reponendum III. vt *d. l.* 1. *de donat.* vid. & *d. l.* 2. *de administr.* IDEM.

(i) Reponendum *hic* & *d. l.* 1. & *d. l.* 2. *Seuero & Rufino*, i. A. D. 323. quibus Coss. vt antea dixi Maximus P. V. fuit non vero *Sabino & Rufino*, i. A. D. 316. Et certe *d. lex* 25. *Cod. Iust. de donationibus*, quæ desumpta est, ex *l.* 1. *inf. de donationib.* quam huic coniungendam dixi, exerte præfert *Seuero & Rufino Coss.* IDEM.

COMMENTARIVS.

LEGIBVS consentaneas, at non etiam contrarias, pactiones valere iubet Constantinus M. *hac l.* quæ ad Maximum P. V. Romæ emissa est, A. D. 323. (vt iam in *Notis* ostendi) Quæ quidem lex prolixioris constitutionis Constantinianeæ membrum est; quod vel illa in inscriptione, *Inter cætera, & ad locum:* vt & illa in subscriptione, *& reliqua* (de quibus in *Prolegomenis*,) ostendunt. Sed enim testatum faciunt duo insuper alia ex ea constitutione apanthismata in *l.* 1. *inf. de donationib.* & *l.* 2. *inf. de administr. & periculo tutor.* quæ & ipsa ex priore deflorata est, quæ proinde huic nostræ coassandæ veniunt: ex quibus etiam discimus, quænam species huic legi aptanda sit: nempe in pactionibus donationi additis: nam & in *d. l.* 1. *de donationib.* ita Constantinus, formam donationibus præscribens; *Donatio*, inquit, *sub hac debet fieri obseruatione, vt quas* LEGES *indulgent actiones, Conditiones,* PACTIONESQVE *contineat.* Vbi Interpres quoque non male; *Quæ omnes donationes si modum excesserint* LEGE *conscriptum, vnde possint certæ personæ de immodica donatione proponere, hoc est si Quartam sibi facultatis suæ donator non reseruauerit, non valebunt: sed præterea illa donatio contra* LEGEM *est, si quis rem in lite positam quæ repetitur, aut (haud) recto ordine donet, aut conditionem contra bonos mores, hoc est, causam cuiuslibet criminis donator in donatione conscribet.* Verum ad *eam l.* plura.

P. 128.

POST REM IVDICATAM *pactum non valere.*

II. (a) Impp. Valentinianus, & Valens AA. Volusiano P. V. (b)

POST sententiam pacisci non licere, iuris (c) ordine præcauetur: (d) Vnde, cum supplicans, *inique se oppressam*, (e) *& post sententiam Sacri Auditorii* (f) *depactam* (g) *esse* commemoret, Volusiane Parens Karissime (h) atque Amantissime, amota pœna, (i) quam pacto, contra ius facto, Serenitas (k) Tua inesse præuiderit, legum auxilio consulat supplicanti. Dat. IV. Id. Aug. Mediolani. (l)

NOTAE.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iust.* quia similes *ibi* & in *Digestis* plures occurrunt in eandem sententiam. Refert eam veteris consultationis auctor, *cap.* 9. verum perperam ibi ex *Corpore Hermogeniani* desumpta dicitur, qui forte Librarii, non Auctoris error est. GOTHOFREDVS.

(b) *Volusiano* P. V. inscribuntur anno 365. (de quo postea) lex 22. *inf. de cursu publico*: *l.* 18. *de Pretoribus.* *l.* 67. *de Decurionib.* *l. vn. de secundo lapsu*: *l.* 2. *C. Iust. de prescript.* 30. *vel* 40. *annor.* Eidem inscribitur & anno superiore 364. lex. 1. *de condit. in publ. horr.* sine die & Coss. pariter lex 1. *Cod. Iust. de off. P. V.* Imo & lex 3. *de calcis coctorib.* vbi male *V. C.* editum. Eiusdem Volusiani P. V. mentio in veteri inscript. apud Gruter. *p.* 286. *n.* 1, 2. IDEM.

(c) Iuris ordinem allegat, id est, veteris iuris obseruantiam, de qua mox. IDEM.

(d) *Præcaueri*, id est, antea iam cautum esse, vt *l.* 2. *inf. de hæreticis. prædamnatos*, id est, ante iam damnatos. IDEM.

(e) *Oppressum*, in veteri consultatione. IDEM.

(f) *Sacrum Auditorium* Præfecti Vrbis: de quo plene *ad l.* 11. *inf. de appellationib.* & in Notit. Dignitatum. IDEM.

(g) *Depactum*, in veteri Consultat. De hac porro voce v. & *l.* 1. *infr. de postulando*: vbi dicam. IDEM.

(h) *Parens Karissime atque Amantissime.* De hac compellatione in *Prolegomenis.* IDEM.

(i) *Pœna*

(i) *Pœna* pacto inserta *h. l. & l. 5. & l. vlt. inf.* IDEM.

(k) *Serenitatis* titulus Præfecto vrbis hic tribui videatur; verum perperam: est enim hic titulus Imperatorius, vt etiam Iulianus Patritius testatur, *Nouella* 115. quare hic reponendum *sinceritas*: quod etiam ostendit lex 18. *inf. de Pretoribus*, quæ ad eundem Volusianum P. V. data est. Et vero hic Præfecti V. titulus est. v. plura in *Notitia nostra dignitatum.* IDEM.

(l) Supplendus hic Consulatus, *Valentiniano & Valente AA. Coss.* id est, A. D. 365. quo varias alias leges ad hunc Volusianum P. V. emissas occurrere diximus: quoque Valentinianus mense *Augusto Mediolani* extitit. v. *Chronol.* Non vero referenda ad annum superiorem 364. quod etiam Blondellus prodidit, *de primatu p.* 128. quandoquidem Valentinianus mense Augusto anni illius, nondum Mediolani erat, verum in Pannonia, vel in Norico. v. *Chronol.* IDEM.

COMMENTARIVS.

Post sententiam seu rem iudicatam, pactum, sua quoque hac constitutione damnat Valentinianus Sen. Quod & alioquin, vt ipsemet ait, *iuris ordine præcauetur*, id est, iure iam satis antiquo cautum fuerat, iurisque adeo indubitati & contestatissimi est Principum anteriorum constitutionibus & rescriptis: Quomodo pariter dicitur *l. 32. Cod. Iust. de transact. non esse opinionis incertæ*; item, *vsitatum hunc legum morem esse*. Adeo quidem, vt in proposita facti specie, cum quidam post rem iudicatam pactum sese apud Imperatorem questus fuisset, supplicari sibi eo nomine nil necesse fuisse indicet, cum supplicanti iam satis *Legum auxilio*, vt rursum subiicit, consultum esse posset; Et sane huiusmodi pactum improbant complurimæ leges anteriores. Paulus 1. *sentent. 1. lex 7. 11. D. de transactionib. lex 23. §. 1. D. de condict. indeb. l. 12. 32. Cod. Iust. de transactionibus: l. 4. 5. Cod. Gregoriano de pactis: l. 7. eodem Cod. in incertis: l. 3. Cod. Hermogen. eod. tit.* Intelligendum vero istud, de pacto vel transactione decidendi causa initis: donationis quippe causa pactum initum, vel transactio facta post rem iudicatam omnino valet: Paulus *lib. 1. Sentent. tit. 1. in fin.* Imo & decidendi causa, si videl. qui victus est adhuc appellauit, vel appellare potuit: *d. l. 7. D. de transact.* aliove, quo remedio dicta sententia attemperari potuit, *d. l. 23. §. 1.* veluti restitutione in integrum postulata, *l. 32. Cod. Iust. de transaction.* vel etiam si negetur iudicatum esse vel ignorari possit. *l. 11. D. de transaction. & l. 23. §. 1. D. de condict. indeb.* Et vero hac de causa in *hac l.* proponitur *sententia sacri Auditorii*, id est, res iudicata ab eo qui vice sacra cognoscebat, & nominatim a Præfecto vrbis, a cuius scilicet sententia appellandi ius, hoc tempore non erat, de quo dicam ad *l. 11. inf. de appellationib.* Alioquin vbi litis adhuc alicuius metus post sententiam subesse potest, transactio post rem iudicatam valet: *d. l. 11. D. de transactionibus.* Denique, vt iuri huic locus esse possit, sententiam & *indubitatam*, & in sacro auditorio *iudicatam* seu suprema instantia, oportet. Illud porro *hac l.* summopere notandum est, quod dicitur, eum qui in *sp. huius leg.* post sententiam pactus fuerat, *inique se oppressum* commemorasse: His enim verbis plane continetur iuris istius ratio, cur inquam, post rem iudicatam seu sententiam indubitatam in sacro Auditorio, a qua appellatum non fuit neque appellari poterat, pactum non valeat: quia scilicet si tale pactum ponas a priuato initum, vt in *sp. huius leg.* nonnisi per oppressionem extortum id credi potest, vtpote cum nullo amplius litis metu subsistente, non tam pactus quis, quam *depectus*, imo *deceptus* dici debeat: quo proprie pertinet *depaciscendi* vox: *depacisci*, est turpiter pacisci, de qua voce vid. quæ dicam ad *l. 1. de postulando.* Si vero ponas, Administratorem ciuitatis vel Ordinis alicuius de re iudicata transegisse, non nisi per *gratiam* id & *ambitiose* in fraudem ciuitatis & Ordinis factum dicendum est, atque adeo nullius momenti est, vt ostendit diserte lex 12. *Cod. Iust. de transaction.* & lex 5. *Cod. Gregor. lib. 1. tit. 4. de pactis* (vnde lex illa 12. desumpta est.) Pacisci denique seu pactione remittere iudicatum in vltima instantia, seu supremo iudicio, vel in totum, vel in partem remittere, nemo citra vim, metum, aut oppressionem, vel ambitionem & gratiam culpandam, potest: cum nulla amplius *paciscendi substantia* subsit, vt lex 6. eleganter loquitur, id est, nulla causa, ratiove: At donare, seu liberalitate remittere rem sibi adiudicatam, quisque rem velut suam iam potest.

P. 129.

DOLO *elicitam pactionem, remouendam.*

III. (a) Idem AA. Pompeio Fauonio (b)

HÆREDITATEM, quam tibi competere iure confirmas, (c) negotii merito (d) discusso, approbatis allegationibus, restitui (e) tibi Legum fonte demanans (f) sententia Iudicantis (g) efficiet: (h) remota videlicet pactione, quam dolo patuerit (i) elicitam. Dat. VIII. Id. Febr. Alleg. (k) Kal. Apr. in Basilica (l) Thermarum Com. ipsis AA. Coss.

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. quia similes *ibi* plures occurrunt. Et hanc constitutionem laudat veteris Consultationis Auctor *cap.* 9. Eius eadem prope sententia est, quæ Legis 6. *inf.* GOTHOFREDVS.

(b) Priuatus hic: Paucis vero admodum priuatis hoc Codice Principum rescripta inscribuntur: de quo in *Prolegom.* IDEM.

(c) *Confirmas*, pro *affirmas.* IDEM.

(d) *Meritum* negotii. v. Gloss. *Theodos.* IDEM.

(e) Pro *restitui efficiet*, in veteri consultatione est *restituet*: in Cuiac. edit. *restitue legum*, &c. IDEM.

(f) *Dimanans sententia ex legum fonte*, id est ad legum præscripta, seu secundum leges. *IDEM.*

(g) Prætoris aut Præfecti vrbis in *sp. huius l. IDEM.*

(h) Aberat a Cuiac. edit. *IDEM.*

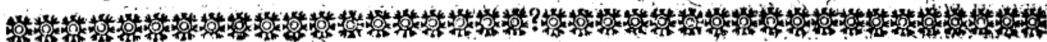
(i) *Patuerit*, recte: neque mutandum in *paruerit. IDEM.*

(k) *Alleg. Non.* Ita habet vetus Consultatio: vnde efficio *Alleg. Rom. IDEM.*

(l) De hac subscriptione mox dicam. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DOLO elicitam pactionem infirmari iubet hoc Rescripto Valentinianus Sen. Quæ alioquin protrita iuris sententia est. Et hæc tamen singularis est in eo, quod species eius pertinet ad pactionem super HÆREDITATE, cum falso forte hærede, vel cohærede, initam: In qua eadem specie versatur lex 6. *inf.* & lex 36. *inf. D. familiæ erciscundæ: l. 51. §. 1. l. 52. D. de pactis: l. 65. §. 1. D. de condict. indeb.* Obtinet vero, quod hic secundo notandum, hæc sententia, non tantum si per dolum aduersarii huiusmodi pactio inita fuerit, vt *hac leg.* vel per fallaciam aut calumniam hæredem se falso venditantis, vt in *sp. d. l. 65. §. 1.* siue per impudentiam & potentiæ terrorem, vt *l. 6. inf.* verum etiam si per errorem & ignorantiam propriam cum eo quem hæredem esse putabat, vt *d. l. 36. inf. famil. ercisc. l. 51. §. 1. l. 52. D. de pactis:* Vtpote nullis, his casibus, *paciscendi causis* subsistentibus, seu pactione nullam substantiam habente, vt loquitur d. lex 6. *inf.* de quo *ad eam leg.* Ambrosii interim locus hic apponendus *lib. 3. offic. c. 10. Quid autem loquar de contractibus cæteris; ac maxime de Coëmptione prædiorum, vel transactionibus atque pactis? Nonne formulæ sunt, dolum malum abesse, eumque, cuius dolus fuerit deprehensus, duplici pœnæ obnoxium fore?* &c. vbi & de venditione dolo facta, quæ doli actione vacuatur. Atenim Symmachi locus ad hanc speciem omnino pertinet, *lib. 10. ep. 52.* vbi agit de *Musa* quadam *annos egressa legitimos, quæ in partem rerum paternarum Syntrophium querebatur admissum, quem veluti adultæ suæ fratrem dolus Acholii curatoris asciuerat*, ideoque *restitutionem in integrum iuris suffragio acceperat.* Et hæc quidem de *huius leg.* sententia: Cuius tertio loco singularis subscriptio spectanda superest. Dicitur ea *Allegata in Basilica Thermarum Com.* (id est, Commodianarum) vbi tria notanda sunt de Thermis Commodianis primum ipsis. Harum certe Thermarum meminit quoque Lampridius *in vita Commodi. c. 17. Opera*, inquit, *eius, præter lauacrum, quod Cleander nomine ipsius fecerat, nulla extant.* Meminit eiusdem λουτροῦ δημοσίου a Cleandro extructi Herodianus *lib. 1. c. 12. in vita Commodi*: Mentio & in veteribus descriptionib. vrbis Romæ, P. Victoris, Sex. Rufi Festi, & Tertii, qui præfixus Notitiæ Imperii, *in regione 1.* Ad has Thermas (quod secundum) Commodianas *Basilicam* fuisse docet hæc lex: quomodo & ad alias fuere, in quibus videl. ius dicebatur: de quibus Basilicis ad ius dicendum Romæ, vide Vitruuium *lib. 5. cap. 1.* sic & *Secretarium* legimus *Karthagine in Thermis Garfilianis*, vbi & collatio Carthaginensis habita inter Catholicos & Donatistas sub Honorio post consulatum Varanis A. 411. Ita & Vopiscus *in Aureliano c. 10.* refert, Valerianum *publice apud Byzantium in Thermis sedisse.* Ergo (quod tertium) cum hoc rescriptum Pompeius Fauonius a Valentiniano impetrasset, id ibi allegauit, vt necesse erat, in cognitione, quæ in ea Basilica tum sumebatur, a Prætore proculdubio vrbano; vel certe a Præfecto vrbi, cognoscente inter Pompeium Fauonium & eius aduersarium.

VI, METV *extortam pactionem, nullam esse.*

IIII. (a) Iidem AA. Mamertino PP. (b) Inter (c) cetera, & ad locum.

PACTA quidem (d) per vim & metum apud omnes satis constat cassata viribus, (e) respuenda. Dat XII. Kal. April. ipsis AA. Coss.

NOTAE.

(a) Et hanc *leg.* recitat, vetus illa Consultatio, *d. c. 9.* Abest a *Cod. Iust.* quia similes *ibi* plures. *GOTHOFREDVS.* P. 130

(b) *Mamertinus* hic PP. Italiæ, Illyrici, Africæ fuit sub Valentiniano Sen. *v. Prosopogr. IDEM.*

(c) *Inter cætera & ad locum.* De hac inscriptione v. & *l. 1. sup. IDEM.*

(d) Hæc vox relatiua hic a conditoribus omitti debuit. *IDEM.*

(e) *Cassata viribus, respuenda:* Ita hic locus interpungendus est: v. Gloss. *Theod.* de hac voce, *cassata. IDEM.*

Hæc lex reuera Interpretatione non eget: v. saltem *frag. Cod. Gregor.*

I. POENAM *pacto adiectam, familiaribus literis post fidem non præstitam, acceptis, remissam non ideo videri:* 2. *neque* PRÆSCRIPTIONEM *temporis in* FINALIBVS *controuersiis locum habere.*

V. (a)

V. (a) Iidem AA. ad Valentinianum (b) Consularem Piceni.

NON dubium est, eum *a fide* (c) *placiti* (*d*) *recessisse*, qui quæ promiserat implere noluit, Valentiniane Karissime: Proinde, si, aduersario suprasedente (e) quominus explicaret (f) ea quæ spoponderat, fides placiti vacillat, (g) familiares literæ, quas ad se missas dicit, supplici (h) magnopere non oberunt. Fines * etiam, quos temeratos (i) adseuerat, amota præscriptione temporis, hi qui peruaserunt, (k) vt ratio iuris est, redhibere (l) cogantur. Alleg. IIII. Kalend. Maii, Flauia Fenestri (m) in Secretario, ipsis AA. Coss. [365.]

NOTAE.

(a) Et hanc *leg.* recitat veteris Consultationis Auctor *eodem c. 9.* Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* de quo mox. GOTHOFR.

(b) *Valentinum* præfert lex 2. *inf. de exhib. reis:* & *l. 4. inf. quibus equorum vsus*; quæ ad eundem datæ sunt: Sed lex 17. *inf. de operibus publicis*, præfert quoque *Valentinianum*, vt *hic*. v. de hoc Valentino *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Fides* placiti *hic* & mox rursum. Symmachus *lib. 7. epist.* 108. *Aduersum fidem placiti rupta concordia.* v. plura in *Gloss.* IDEM.

(d) *Placitum* id est, pactum. v. *Gloss.* IDEM.

(e) *Superfedente* habet vetus Consultatio, & melius; id est, *morante.* IDEM.

(f) *Explicare*, est perficere, exequi, præstare. IDEM.

(g) *Vacillare fides placiti.* vid. *Gloss.* IDEM.

(h) *Supplex*, de quo mox. *Exuperio.* hoc supplicis nomen hic addit veteris Consultationis Auctor. Quod si rectum est, de huius scriptoris fide inde iudicium fieri oportet. IDEM.

* Fugitiua hæc *huiusce leg.* pars videri possit, & in titulum *finium regundorum* potius coniicienda. Verum in hunc titulum recte relatam mox ostendam. IDEM.

(i) *Temerati* fines. v. *Gloss. Th.* IDEM.

(k) *Peruadendi* vox propria. v. *Gloss.* IDEM.

(l) *Redhibere*, id est, reddere, restituere, v. *Gloss.* IDEM.

(m) *Allegata* dicitur hæc lex in Piceno prouincia, in *Secretario*, vt superior Romæ in Basilica: de quo *in Prolegomenis*, & ad *l. 2. sup. de diuers. rescriptis.* De hoc mox *in ipso Commentario.* IDEM.

COMMENTARIVS.

DE FIDE pacti non impleta, deque FINIBVS temeratis est hoc Valentiniani Imp. rescriptum. Duæ scilicet sunt *huius legis* partes: quæ quidem est Rescriptum, seu responsum Valentiniani Imperatoris ad consultationem Valentini Consularis Piceni, simul & libellum priuati cuiusdam, consultationi illi inditum, super duabus exceptionibus, seu præscriptionibus, coram se in quodam negotio ab vno ex litigatoribus oppositis: in quibus cum hæreret Valentinus, ad Imp. Valentinianum referendum duxit: de quo in commune *Relationum* seu Consultationum more peculiaris infra titulus est, *lib. 11. tit. 29. de Relationibus.* scilicet, cum de finibus agrorum inter duos ageretur, Actorque in pacto intentionem suam fundaret, quo videlicet agri olim diuisi fuerant, quoque conuentum fuerat, vt reus aliquid impleret, forte, vt de agri parte decederet, idque pœna pacto addita, *si a fide placiti recederetur*, a cuius tamen fide a parte rei recessum fuerat: Contra reus duabus sese exceptionibus tueretur; Primo quidem, exceptione literarum familiarum post fidem fractam scriptarum, deinde & præscriptione temporis: Iudex hic animi pendens, ad Imp. retulit: Qui neutri præscriptione deferendum *hac l.* rescripsit. Primo scilicet ait, fide pacti semel fracta, pœnam exinde commissam *Familiaribus literis* postea scriptis, non ideo remissam censeri: neque ei qui placitis stetit, *magnopere obesse*. Quod quidem duplicem sensum admittere videatur. Primo quidem species ponenda videatur in *Actore*, qui familiares literas ad fœdifragum misisset: vt proinde hic sensus fuerit, non induci statim pœnæ remissionem, quod is cui pœna quæsita est, eam non statim exegerit, quinimo familiarius deinceps ad fœdifragum scripserit. Et ita quidem *hanc leg.* intelligendam suadere videatur Iudicis hæsitatio: nam si fœdifragus ad actorem familiares literas scripsisse poneretur, nulla hæsitandi ratio subesse videatur: Atqui aliquam & magnam quidem fuisse lex testatur. Ergo si hic huiusce legis sensus esset, tum ex ea id efficeretur, ad praxin, non ideo pœnam sibi commissam remisisse censeri, qui ad obnoxium sibi familiares epistolas scripsit. Familiares certe literæ alicuius ad alium velut principalem, aut sororem, non impediunt quominus de statu eorum quæri possit; *l. 13. Cod. Iust. de probationibus*; *l. 41. pen. Cod. eod. de liberali causa.* Item familiares literæ commendatitiæ obligationem non inducunt, in *sp. l. vn. inf. quod iussu*: vbi dicam. Quare vt familiares literæ obligationem, vel probationem plenam non inducunt, ita nec pœnæ petendæ ius extinguere videantur. Iniuria certe dissimulatione aboletur, si non statim quis eam ad animum reuocauerit. *l. 11. §. 1. D. de iniuriis*: & *§. vlt. Inst. eod. tit.* puta si quis eadem familiaritate qua prius cum iniuriante v[illegible] fuerit: de quo v. Capellam Tolosanam *decis. 233.* & Aufrerii *ibi* notas, & Bellouisanum 1. *cap. 3. num. 86.* Verum, multum interesse videtur inter *iniuriam*, & *pœnam*: illa proculdubio familiaribus literis aboletur: huius, vt videtur, semel quæsitæ petitio seu exactio haud æque. Et ita quidem hæc lex alicui intelligenda videatur. Sed tamen verius est, in specie huius legis, non acto- P. 131.

rem, sed fœdifragum ad eum qui placitis steterat, familiares literas scripsisse, quas is admiserat, neque respuerat: vnde fœdifragus, vel certe hæredes eius, pœnam remissam inferebant, atque a iure suo illum recessisse intendebant: Expressa scilicet hæc verba sunt: *Familiares literas quas* AD SE MISSAS *dicit, supplici magnopere non oberunt*. Ergo qui familiares literas fœdifragi ad se missas admittit, non ideo quidquam iuri suo derogat: atque ideo pœnæ sibi semel commissæ petitionem non eo minus habet. Quod in priori specie contradicendum mihi videtur, vbi videlicet ipse ad fœdifragum epistolas familiares scripsit: eo quippe casu haud improbabiliter pœnæ remissio inducatur: Ratio differentiæ hæc fuerit: quod facere nemo possit, quin epistolam ab alio accipiat; at vt ipse ne scribat, sibi imperare potest: denique voluntatis & motus principium hanc rem distinguit. Et hæc de priore exceptione in specie *huius legis*.

Altera exceptio rei qua is a finibus temeratis, atque adeo ab actione finium regundorum sese tutabatur, erat *Præscriptio temporis*. Verum huic præscriptioni locum non esse definit Valentinianus *hac leg.* quia non obstante præscriptione temporis, eos qui fines peruaserunt, temerarunt, fines redhibere cogi: quæ & ipsa sententia fuit Valentiniani Iun. *l. 4. inf. tit. finium regund.* Et quidem vtrique id placuit circa omnem finalem quæstionem, non tantum intra quinque pedes, vt & Theodosio Iun. *l. vn. infr. de action. certo temp. fin.* Quid Theodosius M. *l. vlt. inf. fin. regund.*? Is sane quoque de spatio quinque pedum agens cauit de eo spatio SINE OBSERVATIONE TEMPORIS Arbitros iudicare oportere: sed an ad exclusionem controuersiæ de loco? ad *eam leg.* dicam. Atque hæc quidem est *huius leg.* sententia & hypothesis singularis: quam Tribonianus forte totam non intellexit, & ideo abdicauit.

Superest singularis *huiusce legis* subscriptio, *Alleg. Flauia Fenestri in Secretario:* de cuiusmodi alioquin subscriptionibus, quibus Leges *Allegatæ* dicuntur, & quidem in *Secretario*, iam *supra* & in *Prolegomenis* semel: de *Flauia Fenestri* nunc tantum; vbi *Fanestri* scribendum. Nempe, id est, quod alias *Fanum* Fortunæ, hodie etiam *Fano* dicitur. Quomodo & olim simpliciter sine adiectione *Fanum* dictum, de quo accurate Cluuerius, *Italiæ antiquæ lib. 2. cap. 5.* Eadem *colonia Fanestris* dicta, apud Vitruuium *lib. 5. cap. 1.* Melam *lib. 2. cap. 4.* Frontinum, *de coloniis*: & in veteribus *inscriptionibus* haud semel: indeque oppidani ipsi *Fanestres*, Aggeno *lib. de controuersiis agrorum*. Et hæc quidem iam notata: At non & illa duo æque nota: hanc *Flauiam* cognominatam, *Picenique* vrbem hoc æuo fuisse. De priore prius. Hanc coloniam olim *Iuliam* Fanestrem dictam, ex Vitruuio liquet, *d. lib. 5. cap. 1.* & ex tribus inscriptionibus veteribus: at enim nemo *Flauiam* dixit: quod *hac l.* fit. Proculdubio *Flauiæ* nomen ei inditum, obliterato *Iuliæ* nomine, de Flauii Constantini M. nomine, vel Constantii. Nam & sic *Flauia Heduorum* vrbs Augustodunum, apud Eumenium *in Gratiarum actione, in f.* sic & *Flauia Constantia*, aliæque. Iocularis vero lapsus est Gutherii, qui *Flauiam, Fenestri* cuiusdam vxorem, *hic* somniabat. Hactenus de nomine. Alterum est de situ huius *Flauiæ* Fanestri, nempe hæc lex docet, eam in *Piceno* fuisse hoc tempore: quæ in Vmbria olim erat: certe sub Piceni Consulari egisse, qui & veterem Vmbriam illam administratione sua complectebatur, quæ inter Anconam & Ariminum erat: sic vt Piceni nomine iam Vmbria illa veniret: Non quidem sub Antoninis iam Imperatoribus, Scæuolæ ætate, quod pessime Viri alioquin docti, sed non iuris, colligunt ex *l. 45. §. 2. de legatis. 3.* vbi *regio Vmbriæ Tusciæ in Piceno*; mox *Vmbria in Piceno* memoratur: neque enim ibi regio prouinciæ publicæ nomen est: verum regionis agrique priuati: cuiusmodi regiones nomina pro lubitu Dominorum sortiebantur, vt ex complurimis aliis discere est. Neque etiam *Vmbria - Picenum* vt volunt illi, in veteri inscriptione dicitur, apud Gruterum *p. 1090. num. 13.* verum idem Iuridicus fuisse indicatur PER FLAMINIAM ET VMBRIAM PICENVM. Hinc etiam quoque probabiliter colligimus *Flauiam Fanestri* hoc tempore Piceni metropolim fuisse: quandoquidem ibi allegata hæc lex dicitur in Secretario Flauiæ Fanestri, vbi scilicet Consularis sedens ius dicebat: vel certe nisi metropolis ea fuerit, e primariis saltem vnam hanc fuisse necesse est: Ego certe de metropoli sententiam non muto, eo quoque quod ea medio commodoque situ inter Anconam & Ariminum erat: Cæterum quod de *Piceno* hic dicitur, de Annonario id intelligendum fateantur omnes necesse est: a quo diuisum erat Picenum suburbicarium, vt appellatione, sic & administratione.

POTENTIÆ *terrore extortam pactionem non valere.*

VI. (a) Iidem AA. Æliæ Bauoniæ. (b) Inter cætera. (c)

ET (d) sub quodam potentiæ (e) terrore infimos fatigari (f) ad Iudiciorum (g) spectat inuidiam: (h) Vnde si aduersarium tuum, longe a filii tui successione positum, hæc in te quæ precibus texuisti (i) excogitasse constiterit, Rector prouinciæ hominis, qui nec paciscendi nec conloquendi (k) de negotio *substantiam* (l) habuit, impudentiam submouebit: (m) reddique faciet quidquid claruerit vsurpatum: *ne impudentia*
P. 132. *vindicet, quod concedere leges & iura non possunt.* Maxime, cum memores, nec a prima pactione, quæ substantiam non habebat, secunda conuentione discessum; & (n) inaniter resedisse, quod non iam pactio, sed quædam *vsurpatio*, (o) iustis non *subsistentibus causis, in moderatione*, (p) doceatur. Dat. III. Kalend. Aug. Mediolani, ipsis AA. Coss.

NOTAE.

(a) Et hanc *leg.* recitat vetus Consultationis Auctor *d. c. 9.* Eademque eius sententia est quæ legis 3. *sup.* Abest vero a Cod. Iust. quia plures *ibi* & aperte similes. GOTHOFREDVS.

(b) *Priua-*

(b) *Priuatæ* fœminæ, & ad supplicem eius libellum: pariter in *d. l. 3. sup.* v. *Prolegom.* IDEM.

(c) *Inter cætera*: v. de hac formula *Prolegom.* IDEM.

(d) In veteri consultatione hæ duæ voces præmittuntur, *Lites trahi*: quod rursum Auctoris illius fidem arguit. Certe, quædam huic legi præmittenda demonstrat vox initialis, *Et.* IDEM.

(e) V. *l. vlt. inf. de contrab. empt.* IDEM.

(f) *Fatigandi* vox *hic* propria. v. *Glossar.* IDEM.

(g) *Iudiciorum* id est Iudicum. v. *Gloss.* & vt mox dicitur, *Rectorum prouinciæ.* IDEM.

(h) *Expectat inuidia*: vitiose in veteri illa consultat. & in *Cuiacii edit.* IDEM.

(i) *Intexuisti*: inseruisti, vel nexuisti. IDEM.

(k) Id est, *transigendi*: ab antecedenti, consequens: sic *l. vlt. Cod. Iust. de feriis*: *transactiones loquuntur.* IDEM.

(l) *Substantia* hic & mox rursum, pro iure, titulo, causa: vnde & fine legis, *non subsistentibus causis.* IDEM.

(m) *Submoueat* in veteri Consultat. quomodo & mox *faciat*, pro *faciet*: item, *nec*, pro *ne.* IDEM.

(n) *Sed etiam inaniter*: vetus Consultatio: minus recte. IDEM.

(o) *Vsu patitiis* inemendate in veteri Consultat. IDEM.

(p) *Immoderatio.* in veteri Consultatione. Vnde legam *immoderatione*: vel *in moderatione*, pro *apud Moderatorem.* IDEM.

COMMENTARIVS.

POTENTIÆ terrore, solaque impudentia extortum a falso cohærede pactum seu transactionem non valere definit hoc Rescripto Valentinianus Sen. cui simile iam fuit eiusdem rescriptum *lege 3. supra*, in eadem specie de hæreditate pactoque super ea inito: vbi & Symmachi locum attuli. Peculiaria tantum duo habet hæc nostra. Primum, quod in eius specie non per simplicem aduersarii dolum vel calumniam, vt *in d. l. 3. & in l. 65. §. 1. D. de condict. indeb.* extorta fuerat pactio, verum *potentiæ terrore*, seu a potente metu iniecto, *infima* persona, muliercula inquam, eo adacta fuerat, quod longe grauius, & a parte vim intentantis, & a parte patientis. Alterum, quod species *huius leg.* pertineat proprie *ad Senatusconsultum Tertullianum*, seu ad matris successionem in bonis filii. Ex Constantini scilicet constitutione, quæ his temporibus obtinebat, Agnati cuiuscunque gradus etiam remotissimi cum matre in filii successione concurrebant, si videlicet mater ius liberorum non haberet: At si haberet, patruus tantum eiusque filius & nepos, non vlteriores agnati, cum ea concurrebant: *l. 1. inf. de legitimis hæredit.* In *huius* igitur *legis* specie quidam ex potentioribus, cum se defuncti adgnatum diceret, cum tamen reuera non esset, vel certe non eius gradus qui cum matre in successione filii eius concurrere deberet, de hæreditate defuncti cum matre eius pactus est, cum paciscendi ius, causam, titulum nullum haberet, & vt hæc lex eleganter loquitur, *substantiam* seu *subsistentes causas nullas.* Qua de re cum questa fuisset apud Imperatorem mulier seu mater, ad eius querelam rescribit Valentinianus Imp. hac elegantissima & æquissima constitutione, huiusmodi pactum nullius esse momenti, datumque ex eo repeti, condici posse, vtpote sine causa datum, nullis subsistentibus causis. Ac maxime, quæ sententia est *huius leg. in fine*, si non mulier secunda conuentione & spontanea iam a priore recessit: Alioquin enim & ex conuerso, metus, vis præsumptionem elidit, vitiumque eluit ratihabitio, & geminata conuentio, nouus denique consensus siue expressus, siue tacitus: *h. l.* & *l. 2. 4. Cod. Iust. de his quæ vi metusque causa.* Elegantissimæ inter hæc duæ Iuris γνῶμαι hic obseruandæ sunt: Prima *sub quodam potentiæ terrore infimos fatigari, ad Iudiciorum*, id est, Iudicum, *spectare inuidiam*: cui congruit similis, imo gemina *lex 9. §. 5. D. de officio Proconsulis. Ad inuidiam eius qui prouinciæ præest spectat, opprimi aliquem per aduersarii potentiam.* Altera γνώμη, non permittendum, *vt Impudentia vindicet, quod concedere Leges & iura non possunt.*

Inter HÆREDES *factæ transactioni stari oportere.*

VII. (a) Iidem AA. Ampeliæ. (b)

EA quæ *Hæredes* inter se transactione interposita composuerint, firma illibataque perseuerabunt; & ideo secundum fidem instrumenti competens tibi portio a possessoribus cum fructibus restituetur, per V. C. Proconsulem (c) Africæ amicum (d) nostrum, fide gestorum diligenti examinatione comprobata. Dat. III. Non. Iul. Sirmio, (e) Diuo Iouiano & Varroniano Coss. [364.]

NOTAE.

(a) Et hanc *legem* memorat vetus Consultatio, *eodem cap. 9.* Cæterum hic parachronismus admissus ab huius Codicis conditoribus: est enim hæc lex tempore prior *lege 2. 3. 4. 5. 6. sup.* & debuit *secunda* ordine poni. GOTHOFREDVS.

(b) Priuatæ cuidam personæ: pariter vt *lex 3. & 6. sup.* IDEM.

(c) *Proconsularem*, male in veteri Consultatione. IDEM.

(c) *Amicum*

P.133. (d) *Amicum nostrum:* Nota hunc titulum quo Imp. Proconsulem Africæ dignabatur. *IDEM.*

(e) *Sirmii* Valentinianus hoc tempore cum fratre Valente agit; testis Am. Marcellinus *lib.* 26. *cap.* 5. Philostorgius, *lib.* 8. *cap.* 8. v. Chronol. *Theod.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE HÆREDVM inter se transactione super portionibus hæreditariis est hoc Valentiniani Imp. rescriptum ad libellum supplicem priuati cuiusdam personæ emissum. Quo definit, huic transactioni standum esse: conditione *primum* tamen addita: inde vi & effectu eius ostensis: *Conditio* hæc est: si hæc transactio *fide gestorum diligenti examinatione comprobata fuerit, si fides instrumento fiat:* Vbi quæri potest, num instrumenti ita mentio fiat, vt & instrumentum præcise requiratur? Quod non puto; propter generalia etiam verba illa quæ dixi, quæ *fine legis* continentur: *Instrumenti* scilicet mentio fit, quod de his scripturæ fieri soleant & instrumento ferme interposito hæ transactiones fiant: non quod fides gestorum non aliunde comprobari possit. Quod etiam diserte in hac ipsa specie, de pacto inquam, seu transactione inter hæredes constitutum a Diocletiano & Maximiano, *l.* 17. & 21. *Cod. Iust. de pactis.* & *l.* 9. *Cod. eod. de fide instrum.* vt & in transactione cum hærede tutoris: *l.* 5. *Cod. Iust. de transactionib.* Effectus porro (quod *hac leg.* præcipuum) huius transactionis legitime probatæ hic est, vt competens ex huiusmodi transactione portio a possessoribus cum fructibus restitui debeat; exinde scilicet, seu ab eo tempore, quo res præstari secundum conuentionem debuit: vt cæteroquin a tempore moræ possessor, fructus restituit. Quod tralatitii iuris est.

IVRATAM *aduersus pactionem, vel transactionem venientis, & sic* PERIVRI ἐν συςατικοῖς συναλλαγματικοῖς *quatuor pœnæ seuerissimæ.*

VIII. (a) Impp. ARCADIVS (b) & Honorius AA. Rufino PF. P. (c)

SI quis (d) maior annis (e) aduersus (f) pacta vel transactiones, (g) nullo cogentis (h) imperio, sed libero arbitrio & voluntate confecta, (i) putauerit (k) esse veniendum, vel interpellando Iudicem, vel supplicando Principibus: vel non implendo promissa ea, quæ (l) inuocato nomine (m) *Dei Omnipotentis*, eo auctore (n) solidauerit, (o) non solum inuratur (p) infamia, verum etiam actione priuatus, restituta (q) pœna, quæ pactis probatur inserta, earum (r) rerum & proprietate careat, & emolumento, quod (s) ex pacto (t) vel transactione illa fuerit consecutus. Quæ (v) omnia mox eorum commodo deputabuntur, qui intemerati (x) pacti iura seruauerint. Eos etiam huius litis (y) vel iactura dignos iubemus esse, vel munere, qui Nomina (z) Nostra placitis inserentes *Salutem Principum* confirmationem initarum esse iurauerint (a) pactionum. Datum V. Id. Octob. Constantinopoli, Olibrio & Probino (b) Coss. [395.]

INTERPRETATIO. (c) *Si quis post XXV. ætatis suæ annum aduersus pactionem, vel definitionem suam, quam nulla potestate* (d) *constrictus emisit, sed voluntate propria fecisse dignoscitur, aut interpellare Iudices, aut Potestatum* (e) *animos contra hoc quod fecit precibus adire præsumpserit, aut implere neglexerit ea, quæ sub sacramenti interpositione definitionis* (f) *suæ scriptura testatur, non solum ex hoc facto pronuntietur infamis, sed nec causam ipsam agere permittatur, & pœnam quam in pacto constituit, cogatur exoluere: Et quidquid partibus suis per eandem scripturam fuerit deputatum, illis continuo conferatur, qui emissæ pactionis definitionem sine aliqua contrarietate seruauerint. Illos quoque præcipimus similis pœnæ conditione constringi, qui* Dominorum, (g) *nomina coniurant*, (h) *placitis inserentes*, (i) *definita implere neglexerint: quod illis pro munere conseruatæ pactionis accrescat, qui sacramenta &* (k) *definita seruauerint.*

NOTAE.

NOTAE.

(a) *Lex* 41. *Cod. Iust. de transactionib.* ad quam *legem* præter alios, Fulgosium, Cagnolum, prolixe scripsit & docte Alciatus. Repetiit eam Bertazius *in fine tractatus sui de clausulis instrum.* Meminit *huius leg.* Vetus Consultatio, *cap.* 2. & Papianus, *Responsorum. tit.* 38. GOTHOFREDVS.

(b) *Arcadius* huius l. auctor est, vt ex Rufini PP. nomine inscripto apparet, & ex subscripta Constantinopoli, licet pro more Honorii Collegæ in Imperio nomen additum quoque sit, de quo more semel in Proleg. IDEM.

(c) *Rufinus* PP. Orientis scil. sub Arcadio: de quo plene in *Prosopogr.* IDEM.

(d) An &, *si quæ?* IDEM.

(e) *Viginti quinque* additum Cod. Iust. quod etiam Interpres ad *hanc leg.* supplet: Quo tamen nil opus erat: *Maior* absolute dicitur, qui maior est 25. annis. IDEM.

(f) *Aduersum*, ita MSS. quidam. IDEM.

(g) *Transactionis* φιλικοὶ διαλύσεις Chrysostomo *de pœnitent.* 8. IDEM.

(h) *Cogente* Cod. Iust. & Cod. Til. præ quo hoc nostrum præfero: *Cogentis*, veluti *potestatis*, vt Interpres ad *hanc leg.* potentiæ terrore, *l.* 6. *sup.* IDEM. *Cogentes* Cod. Wurceb. RITTER.

(i) *Confectas* Cod. Iust. hoc nostrum Latinum magis. GOTHOFREDVS.

(k) *Putauerit veniendum* cum effectu scilicet, & sic *venerit*: qui huius sæculi stylus est: idque triplex contrauentionis actus ostendit. IDEM.

(l) *Eas autem.* Cod. Iust quo nil opus erat. *Eaque*; ita Til. In Cuiac. *Et quæ* male. IDEM. *Et quæ* Edit. Sichard. RITTER.

(m) *Inuocato Dei omnipotentis nomine*, ita MSS. nonnulli. GOTHOFREDVS.

(n) *Actore* Cod. Wurceb. RITTER.

P.134. (o) *Solidare*, est firmare, βεβαιῶσαι. GOTHOFREDVS.

(p) *Inuratur*, id est *notetur*, quod in Cod. Iust. substitutum: forte propter *l.* 2. *inf. de pœnis.* Atenim nostrum illud elegantius, & ad morem priscum magis. IDEM. *Minoratur* Edit. Sichard. aperto librarii errore. RITTER.

(q) *Restituta*, id est præstita: Interpres ideo *exoluendi* voce vtitur. v. *Gloss. Theod.* GOTHOFRED.

(r) *Et rerum proprietate.* ita C. Iust. Hoc nostrum verius. IDEM.

(s) *Quas.* IDEM.

(t) *Pactione* Cod. Iust. Quasi vero *pactum* non id signet. IDEM.

(v) *Itaque* Cod. Iust. Ita pro more suo Tribonianus, periodos longiores per relatiuas voces contextas in plures resoluens. IDEM. *Quæ omnia eorum morum commodo*, vitiose. Edit. Sichard. RITTER.

(x) *Intemerata*, Cod. Iust. vtrumque rectum: malim tamen *intemerati*, pacti scil. GOTHOFREDVS. *Intemerate* Edit. Sichard. RITTER.

(y) *Legis.* Cod. Iust. Nostrum hoc rectum est: sic supra, *actione priuatus*: *Lis* est res quæ in controuersia est: *Varro.* GOTHOFREDVS.

(z) *Nomina* Principum, pro ipsis Principibus: sic *l. vn. inf. si quis Imp. maled.* v. & *Gloss.* IDEM.

(a) *Iure* Cod. Wurceb. RITTER.

(b) *Paulino* Cod. Wurceb. & Codices quos vidit Sichardus, *Priminio & Prouintio.* IDEM.

(c) Hanc Interpretationem sequitur Formularum secundum legem Romanam Auctor, *form.* 26. GOTHOFRED.

(d) Dixi *sup.* ad vocem *cogentis.* IDEM.

(e) *Potestates*, sunt Principes. IDEM.

(f) Hoc addit Interpres. IDEM.

(g) Id est Regum. IDEM.

(h) *Coniurant*: pro adiurant: iureiurando complectuntur. IDEM. Abest hæc vox a Cod. Wurceb. RITTER.

(i) *Et* additum in Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(k) Abest & ab Edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

DE PERIVRII pœnis aduersus iusiurandum, quod pacto vel transactioni insertum est, cuiusque religione firmata est pactio, τὸ συνάλλαγμα, est hæc singularis famosaque Arcadii Imp. constitutio, quam ab aliis licet pluribus illustratam, meo marte κατὰ πόδας antequam explico; celebratam quæstionem de *pœna periurii* veteri iure Romano breuiter ἐν προθεωρίᾳ excutere libet. Non iam quæro de Republ. Romana, sub qua certe Censoris ea de periuriis notio fuit, sic vt de nulla alia re diligentius iudicarent quam de periurio, teste Cicerone, *lib.* 3. *cap.* 31. *de officiis.* Quod pœnam vero attinet, eodem teste, periurii pœna diuina, exitium; humana dedecus erat: quomodo & alias Censoris iudicium nil nisi ruborem damnato adferebat, eodem Cicerone auctore *libris de Republica*, apud *Nonium voc. Ignomin.* De Iurisconsultorum igitur nostrorum, & Imperatorum eiusdem æui, temporibus quæritur. In genere Paulus *in l.* 22. *D. de dolo*, pœnam periurii memorat, quam in sp. illa quam tractabat, sufficere ait. Vlpianus speciatim, in *l.* 13. §. 6. *D. de iureiurando*, periurium fustibus castigandum cum elogio scribit. Modestinus libro singulari de pœnis in *l. vlt. D. stellionatus*, exilii ad tempus meminit. Et Alexander tamen Imp. in *l.* 2. *Cod. Iust. de rebus creditis & iureiur.* iurisiurandi contempti religionem satis Deum vltorem habere definit: idem-

idemque *l. 2. Cod. Iust. ad l. Iul. maiest.* maiestatis crimen non sustinere eum, qui seruo suo iratus esse non perseueret, quod semper se facturum inconsulte iurauerat. Vera equidem est eorum sententia, qui nullam certam pœnam periurio positam fuisse aiunt: sed tamen ἐναντιοφανὲς ita non soluitur. Conciliatio in procliui: per calorem admisso periurio pœnam non imponi: *d. l. 2. de reb. cred.* & *d. l. 2. ad l. Iul. maiest.* imponi iudiciali seu in iudicio admisso, *d. l. 22. de dolo. l. 13. §. 6. D. de iureiurando.* vt & si in instrumento falsum iusiurandum admissum fuerit, *d. l. vlt. stellionatus.* In qua specie versatur quoque *lex 4. Cod. Iust. si minor se maiorem:* Nulla vero lex occurrit de pœna periurii admissi aduersus iusiurandum, quod de re aliqua præstanda vel facienda, *pacto vel transactione* comprehensum fuerat: etsi hoc casu iurisiurandi religionem obseruandam Alexander quoque Imp. inculcet etiam minori 25. annis *l. 1. Cod. Iust. si aduersus venditionem*, atque adeo impleri fidem contractus velit. Hactenus scilicet stetit iurisiurandi de aliquo obseruando, præstando, vel faciendo religio. Nulla vero tum adhuc pœna statuta, si quis hac parte peieraret.

At enim hac demum Arcadii nunc constitutione periurio huiusmodi, παρορκία inobseruantiæ pacti iurati, variæ & atroces admodum pœnæ imponuntur: cuius hæc summa est. *Aiurato pacto vel transactione legitime initis recedentem maiorem 25. annis, quatuor pœnis subiici: nam & infamia eum notari, & actionem amittere, & pœnam promissam luere, & accepta sibiue data restituere; eaque omnia ei qui dictis mansit, adquiri:* Hæc inquam causæ coniectio est huiusce constitutionis, quæ *Arcadium* authorem habet, non Honorium, non Theodosium, quod perperam nonnulli tradunt: quod ex *Rufini PP.* nomine, ad quem ea lex data est, qui vtique PP. Orientis fuit sub Arcadio; vt & ex vrbis *Constantinopol.* vbi hæc lex data, nomine, *Olybrio & Probino Coss.* apparet: Quo tempore Theodosio M. iam defuncto, Honorius in Occidente imperabat, Mediolanique versabatur. Nunc ad rem. Hac igitur constitutione continetur ius plane NOVVM, quod Arcadius inuexit, pactorum iuratorum ita fidem religionemque multiplici pœna sancire volens. Nouum, inquam, ob nouas tamque multiplices potissimum pœnas: nos de singulis videamus.

Prima pœna est *Infamiæ.* Certe periurus olim non fiebat infamis ex Edicto Prætoris, etsi infamia apud bonos laboraret, humanaque periurii pœna, vt dixi, dedecus esset, Censoresque pudorem hactenus suffunderent: Excepto si in iudicio peieratum esset, vt in specie *d. l. 13. D. de iureiur.* Secunda pœna est, quod periurus *actione priuetur*, nempe pristino omni iure illo & actione quæ pacto & transactioni alioquin causam præbuerat. Tertia pœna est, *pœnæ promissæ præstatio*, quod videlicet periurus pœnam in stipulatum deductam (quo altero vinculo pactum vel transactio solidatum firmatumque fuerat,) soluere cogatur. Postrema pœna est, quod si quid ex pacto illo acceperit, reddere teneatur. Qui quidem nouus est tot pœnarum concursus: ac nominatim pœnæ præstationis, simul & restitutionis rei. Quare recte censent, qui etsi quoad obseruantiam Iurisiurandi hanc leg. fauorabilem esse dicant, attamen quoad pœnas extensione vel interpretatione non iuuandam esse decernunt, velut rigorosam & duram, quæ in practica non seruatur. Etsi suas ipsa quasdam habeat *Extensiones*, vti retro suas habet & suppeditat ipsamet *Limitationes*, seu limites certos, intra quos ea coarctanda venit, expressis ferme in ea verbis: vlterius enim commentationem nostram non producimus.

De *Limitationibus* prius videamus, quæque adeo omnia concurrere oporteat, vt huius rigorosæ constitutionis pœnis periurus subiiciatur: quæ quidem sex sunt in vniuersum, quorum vnum si deficiat, proculdubio & legis dispositio deficit. Primum igitur habet hæc lex signate locum, in iureiurando quod *insertum pacto vel Transactioni*; ἐν ὁμολογίαις, seu sacramento, ἐν συμβολαίοις γραμματείοις, ἐν συναλλάγμασι, vbi videlicet accepto aliquo a lite P. 135.
mota mouendaue receditur. In his enim ferme iurisiurandi religio interponi solet (non vero adeo in contractibus, veluti depositi, mandati, societatis, venditionis, locationis: &c.) Qua etiam appellatione veniunt sponsiones, stipulationes, nam & his sacramentum interponi solet: V. *Nouellam* Theodosii 4. *in f.* & Chrysostomum *homilia 9. in Acta.* Huc etiam pertinet Gregorii Nazianzeni locus, *orat. 40. in sanctum Baptisma:* εἰ γὰρ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμολογίας ἐμπεδοῖ Θεὸς μέσος παραληφθεὶς, πόσος ὁ κίνδυνος, ὧν πρὸς αὐτὸν ἐθέμεθα τῶν Θεῶν συνθηκῶν, τούτων παραβάτας εὑρίσκεσθαι. *Nam cum ad mutua hominum pacta si manda Deus medius adhiberi soleat, quantum quæso periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur.* Secundo requiritur, vt periurus *Maior sit annis* (26. scilicet) vt diserte *hac l.* dicitur: & quidem vt Bartolus recte censet, vere maior, non qui ficte tantum iurisue interpretatione pro maiore habetur. Minori proinde etsi periuro ad pœnas *huius leg.* euitandas ignoscetur: hactenusque res stabit, vt iuriiurando stare cogatur, quod vtique iam antea cautum fuit *l. 1. Cod. Iust. si aduersus venditionem*, cui subiecta est quoque *Auth. sacramenta puberum*, quod ius etiam in Gallia seruatur. Tertio requiritur, vt pactum, vel transactio *libero arbitrio & voluntate nullo cogentis Imperio confecta fuerit*; & sic spontanea voluntate inita: ὑπὸ μηδενὸς ἀναγκαζόμενος, *Basil. Nullo cogentis imperio*, id est, vt non per potentiam & oppressionem pactio vel transactio elicita sit, & vt Interpres hic non male, si nulla potestate constrictus quis transegit: cuiusmodi sane potestatis abusu, potentiæque terrore infame sæculum hoc fuit, & quidem in pactionibus, quod docuit iam *lex 6. sup.* imo & vel Rufinus ipse, cui hæc lex inscribitur, Suida teste. Quarto requiritur vt *Iusiurandum* interpositum pactumque seu transactio iureiurando solidata fuerint, tandem vt iureiurando confirmatæ fuerint pactiones solemniter inuocato nomine Dei Omnipotentis, vel per salutem Principum, de quo duplici iurisiurandi genere postea. In quem morem inuehitur non vno loco Chrysostomus: sic vt hanc ipsam iurisiurandi ἐν συναλλάγμασι interpositionem, haud aliter credituro factam, cuidam necessitati adscribat, & cogentis imperio, quod tamen in *hac l.* abesse debet: v. vel homiliam eius 9. *in acta Apostolorum.* Quinto requiritur, vt *aduersus* huiusmodi pacta vel Transactiones *veniatur facto* scilicet aliquo, interpellato inquam aduersus iuratam pactionem Iudice, vel supplicatione Principi aduersus id oblata, vel non implendo promissa (de quo triplici contrauentionis genere postea:) Id est, vt substantiam, soliditatem, firmitatem pacti vel transactionis impetierit, testata voluntate fidei fractæ. Neque enim si nudam forte solutionem distulerit, & moratus fuerit, id ad *hanc leg.* pertinet, quod recte Petrus Besueus defendit: Legis enim huius hic vnicus scopus est, vt intemerati *pacti* IVRAT iureiurando solidata confirmata seruentur. Quare iam de ea quæstione iudicium fieri potest, num locus sit in sp. *huius l.* purgationi moræ; Quod ad euitandas *huius l.* pœnas incunctanter dicendum est, non tantum quia purgatio moræ ex æquitate inducta est, *l. 91. D. de verbor. obligat.* & sic iusta causa excusat a mora, & in eius sequelam a periurio: *l. 2. D. si quis cautionib. l. vlt. D. qui satisdare cog.* verum quia id in *hac l.* requiritur, vt ipsa pacti substantia percellatur facto aliquo. Sexto desideratur, vt aduersarius ex sua parte intemerati pacti iura seruauerit: cui & ideo *hac l.* Munus id (vt exerte vocatur) defertur, vt actionis ipsius, vt pœnæ, vt datorum lucrum

lucrum faciat: & sic triplici *munere* donetur. Et hactenus quidem Limitationes, huiusce Legis. In practica sane rarissime ea practicatur, & quælibet levis causa facit eam cessare: Denique in dubio iudicatur illi locum non esse, & nunquam recipitur quotiescunque cessat læsio seu interesse partis, & dolus.

Extensiones retro suas habet, & *Ampliationes* nonnullas continet, quamlibet noua & rigorosa hæc constitutio. Primo quidem *Omnes* Maiores 25. annis *hac l.* comprehenduntur: *si quis*, inquit, *maior annis*. De cuius verbi latissima significatione & Iurisconsultus ipse, & Interpretes *l. 1. D. de verborum signif.* De Muliere & Rustico potissimum hic quærunt interpretes: quam quæstionem nos hic in medio relinquimus. Hactenus Ampliatio respectu Personarum.

Secunda ampliatio est respectu Negotii: *Aduersus pacta vel transactiones*, inquit lex, id est, aduersus omnis generis συμβόλαια, siue in scripturam redacta, siue non scripta, quam in rem Gregorius Nazianzenus *epistola* de qua mox: etsi scribi ea ferme mos esset, tutiusque.

Tertia est, ratione iurisiurandi: Nempe, huic constitutioni suæ locum esse vult Arcadius, siue inuocato nomine Dei omnipotentis, eoque auctore solidatum fuerit pactum vel transactio: siue paciscentes Principis nomina placitis inserentes, salutem Principum confirmationem initarum esse iurauerint pactionum: id est siue per Deum, siue per Principis salutem iuratum fuerit. Hæ scilicet duæ iurisiurandi species fuere; hoc quoque æuo: sic vt non inuocato tantum Dei nomine, verum etiam iureiurando per salutem Principis pactiones solidarentur: cuius posterioris vis hæc erat, vt indicaretur, futuras eas adeo ratas, vti salus Principis eis curæ atque inter vota esset: Christiani nempe iam olim per salutem Principum, vt Pagani frequentius per Genium, iurare non verebantur. Tertulliani in id locus iam notus *cap. 32. n. 2. Apologetici: Sed & iuramus*, inquit, *sicut non per Genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus Geniis.* (a) Per Genium Principis iurare Christiani nolebant: atque hoc inter cætera obstinationis Christianæ crimen erat, quod præter alios docet primus eiusdem Tertulliani liber *ad Nationes cap. 7.* quem nos primi eruimus. Quare etiam, sicut Christiani Diis immolare, ita per Cæsaris genium iurare sub Persecutoribus iubebantur, cogebantur, vt in agone Polycarpi notat Eusebius, *lib. 4. histor. Ecclesiastica, cap. 14.* & constat ex actis Proconsularibus Martyrum Scyllitanorum: eamque in rem solemnis erat hæc formula; *Tantum iura per Genium Cæsaris:* At *per salutem* Principis iurare Christiani haud verebantur, quippe quem saluum & incolumem votis expeterent omnibus. Ita Syrianum Ducem Ægypti ab Alexandrinis Athanasii nomine conuentum precibus eorum assensisse reperio, idque iureiurando per salutem Principis addito, διεβεβαιώσατο μαρτυρόμενος τὴν σὴν θεοσέβειαν, *tuam salutem contestatus*, *pollicitus est*, vt refert Athanasius *Apol. ad Constantium. c. 24.* Ita lego Marcellinum Tribunum & Notatarium Cognitorem in Edicto suo, quo ad Collationem Carthaginiensem Catholicos & Donatistas A. D. 411. inuitabat, hoc sese sacramento velut religiosissimo deuinxisse: *Per admirabile mysterium Trinitatis, per Incarnationis dominicæ sacramentum, & per salutem Principum.* Et publice igitur seu in publicis actibus hoc sacramenti genus solemne fuit, & in priuatis negotiis, cuius rei exemplum quoque §. *1. Inst. de fideicom. hæred.* Cæterum hoc iusiurandi genus ita Patres accipiebant, vt non tam iusiurandum esset, quam obtestationis genus quoddam quo hominum & auditorum animi conciliarentur & confirmarentur. Eleganter Basilius, *Homilia in Psalmum 14.* θεράπειαν πρὸς τοὺς ἀκούοντας vocauit. P. 136. εἰσὶ δέ τινες, inquit, λόγοι, σχήματα μὲν ὅρκων ἔχοντες, οὐχ ὅρκοι δὲ ὄντες: ἀλλὰ θεράπεια πρὸς τοὺς ἀκούοντας, ὡς ὁ Ἰωσὴφ, τὸν Αἰγύπτιον οἰκειούμενος ΝΗ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑΝ ὤμνυε Φαραώ, &c. *Sunt autem sermones quidam, qui speciem quidem iuramentorum præ se ferunt, nec tamen iuramenta sunt, sed quædam erga auditores obseruantia. Sic Ioseph, vt Ægyptii sibi gratiam conciliaret, iurauit per Pharaonis sanitatem.* Id quod *fine huius l.* eleganter describitur: *Qui*, inquit, *Nomina nostra placitis inserentes, salutem Principum* CONFIRMATIONEM *initarum esse iurauerint pactionum.* Validissimum sane per hæc ipsa tempora iurisiurandi genus hoc fuisse testantur ea, quæ Zosimus, *lib. 5. cap. 49.* (in A. D. 409.) & Sozomenus, *lib. 9. cap. 7.* narrant, de Iouio PP. Italiæ, eum, vt suspicionem omnem elueret, *per salutem Honorii* iurasse, aliosque Magistratus ad id adegisse, *nunquam se pacem cum Alaricho facturos.* Zosimus ait, κατέλαβον ὅρκοις ὀνόριον· ὤμνυ δὲ καὶ αὐτὸς ὅρκον, τῆς βασιλείας ἁψάμενος κεφαλῆς. *Honorium sacramentis obstrinxit. Simul & ipse principis tacto capite iusiurandum præstat.* At Sozomenus Christiane πρὸς τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως αὐτὸς ὤμοσε. Addit Zosimus, *cap. 51.* cum æquiores mox pacis conditiones Honorius Alarico offerret, Iouium & cæteros ob iurisiurandi religionem obstitisse. εἰ μὲν γὰρ, inquiebant, πρὸς τὸν θεὸν τετυχήκει δεδομένος ὅρκος, ἦν ἂν ὡς εἰκὸς παριδεῖν, ἐνδιδόντας τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ τὴν ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ συγγνώμην· ἐπεὶ δὲ κατὰ τῆς τοῦ βασιλέως ὀμωμόκεσαν κεφαλῆς, οὐκ εἶναι θεμιτὸν αὐτοῖς εἰς τὸν τοσοῦτον ὅρκον ἐξαμαρτεῖν. τοσοῦτον ἐφύλαττεν ὁ νοῦς τῶν τότε τὴν πολιτείαν οἰκονομούντων, θεοῦ προνοίας ἐστερημένων, id est, *Quippe si per Deum præstitum fuisset iuramentum, fortasse negligi posse, permittendo benignitati diuinæ impietatis condonationem: sed quando per Caput Imperatoris iurassent, fas non esse sibi contra tam graue iusiurandum delinquere.* Vsque adeo cauta mens illorum erat, qui Dei cura destituti Rempubl. id temporis temperabant. Imo tantum profecerat hoc sæculo sub Christianis Principibus adulatio; haud aliter atque iam olim sub Gentilibus, & sæuissimis: de quo Taciti, Tertulliani & Minucii loca obuia sunt. Melius saltem hæc *lex*, qua primo loco periurium per Dei nomen plectitur, mox quæ secunda religio est, secundus titulus Maiestatis, idem ad periurium per Principum salutem seu per Principis nomen porrigitur. Sic enim hac lege legendum *Nomina nostra:* sicut *in l. vn. inf. si quis Imperat. maledix.* Ita Tacitus 1. *Annal. cap. 73. Rubrio crimini dabatur, violatum periurio* NOMEN *Augusti*; Et notum illud *Horatii: Ep. II. ep. 2. v. 16.*

Iurandasque tuum per NOMEN *ponimus aras.*

Quamuis Græci hic *Numina* legisse videantur: Sic enim vertunt, ὅιτινες τὴν ἡμετέραν θειότητα τοῖς συμφώνοις ἐντιθέντες. Etsi scio *Numinis* appellationem Principes Christianos sibi vindicasse in rescriptis iuris, & constitutionibus, quod iure damnat Prosper *lib. de promissionibus & prædictionibus, cap. 7.* Etsi sciam quoque frequenti Librariorum errore hæc nomina commutari, *Nominis*, inquam, & *Numinis*.

Quarta Ampliatio est respectu *Contrauentionis:* nempe nil interest, quis contra Pacta vel Transactiones iuratas putauerit esse veniendum, vno ex his tribus modis, siue interpellando Iudicem, siue supplicando Principibus, siue non implendo promissa: Quæ triplex contrauentionis ratio notanda est: & quidem sine citatione partis, quod Alexander & alii recte censent, contra Castrensem & Iasonem: nam & Interpellatio Iudicis & supplicatio Principi fit μονομερῶς. Vbi illud quoque nouum æque, pœnas hac

(a) Vid. quæ ibi notat doctissimus *Lud. de la Cerda.*

hac l. constitutas, eum sustinere qui restitutionem aduersus pacta sua iurata a Magistratu vel a Principe postulauit: non minus quam qui directo, factoque ipso promissa non impleuerit. Nefas itaque supplicare hac in re siue Iudici, siue Principi: Quæ sane Gregorii quoque Nazianzeni sententia fuit (qui ante septennium ferme deuixit) *epistola ad Theodorum 219.* vbi inuehens in eos, qui iusiurandum tantum *in tabulas seu membranas redactum*, τὺς κατὰ τῶν ἀρνῶν (ita enim rescribo) προκειμένυς ὅρκυς, seu τῶν χρεῶν χειρόγραφον, *debitorum chirographum*, aliquo loco ducebant; at non etiam ἁπλὴν ὁμολογίαν *nudum & simplex pactum*, seu ὅρκυς ἀγράφυς (ita enim rescribo) δίχα τῶν δερμάτων, *iuramenta non scripta, sine membranis*, subiicit mox quæ ad *hanc l.* appositissima sunt, diluitque adeo duas obiectiones, quæ pro contraria sententia allegabantur: priorem, ὐ μὴν ὐδὲ τὸ βεβιάσθαι φάσκειν, Νικανὸν εἰς παραίτησιν. ἡ βία γὰρ ἦν, ὁ νόμος ὃν ἔδησεν: *Hautquaquam tamen vi adactum fuisse Nicanum dictitat ad deprecationem: vis enim fuit ei, quem lex ligauit.* In quo a Iurisconsultis & ab *hac l.* diserte abit Gregorius, cum etiam pactum vi extortum seruare vult posteriorem, ὐδὲ ἐν τῷ δικαςηρίῳ ὕςερον ὑπερέχειν: αὐτὸ γὰρ τὸ δικάσασθαι παρορκίας: *Nec eo quod in prætorio postea superior caussa fuit. Etenim ipsum litigium iuramenti violatio est.* Nempe ait, nequaquam idoneam satis fore excusationem, si quis dicat *vi* sese adactum, neque si quis ad iudicium prouocauerit, iudicioque vicerit aut obtinuerit, vt pactum rescinderetur: nam & hoc ipsum, inquit, iudicio certare, periurium est. Verum ita pro more suo Gregorius Nazianzenus velut Episcopus, & Romanis legibus, Christianas, & Ecclesiasticas passim opponens, *epist. 176. 181. 198. 211.* εἰσὶ νόμοι Ῥωμαίων, εἰσὶ καὶ ἡμέτεροι, *Romanis suæ leges sunt: nobis item nostræ*, inquit *d. epist. 198.* & *ep. 176.* ὃ τοῖς ἡμετέροις ἀπαρέσκει πάντως νόμοις κἂν οἱ Ῥωμαίων ἑτέρως κρίνωσι. *Quod legibus nostris prorsus improbatur, etiamsi Romanæ aliter decernant.* Et hæc quidem de *huius leg.* sententia.

Nunc indaganda nobis venit *Historica & secreta* huius *leg.* ratio, atque adeo causa tam atrocis vt vulgo creditur, Constitutionis. Videri igitur alicui possit, speciosam *hanc leg.* obtentui tantum ab Arcadio, firmandisque Rufini spoliis latam: atque adeo nec frustra fuisse Alciatum, cum *hanc leg.* a Rufino, cui ea inscribitur, extortam subodoratus est. Argumenta hæc ipse Alciato commodare possim. Primum, ex ipsa Rufini, cui hæc lex inscribitur persona, moribusque: Nempe & apud Claudianum, *libris in Rufinum*, & apud *Suidam* lego, siue ex Eunapii χρονογραφίᾳ, siue ex alio quodam vetusto Auctore, de Rufino inter alia, possessiones resque priuatorum ad eum passim translatas metu calumniarum litiumque: quas per emissarios suppositasque personas passim intentaret. Inde igitur processerint pacta, & transactiones illæ, de quibus *hac l.* Secundo, cum in *hac l.* tot vinculis, tot cautelis munitas proponi videat quis pactiones, transactiones, neque pœnali tantum stipulatione, verum & religione iurisiurandi, & quidem per salutem Principis munitas, tum ita colligat quis, videri hæc muniendis tantum iniustis pactionibus quæsita: Nam ita ferme euenit, vt & nimia cautela fraudis suspicionem inducat: & Principalis nominis obtentu, atque adeo adulatione in Principem, iniustas actiones suas multi muniant. Tertium argumentum sumat quis ex eo, quod Iudices eo nomine interpellatos ex *hac l.* discere licet, imo ipsi Principi supplicatum, cum iam aliud subsidium non suppeteret, de violentia querentibus: si non aperta vi, saltem potentiæ ratione obiecta, potestate denique constrictis, vt Interpres *ad hanc l.* recte. Quartum argumentum duci possit ex eo, quod Arcadius tam auide hunc religionis iurisque iurandi per nomen Dei suamque salutem prætextum arripiens, tot extraordinariis & inauditis pœnis periurium istud confossum eat. Quintum ex eo, quod violentiæ suspicionem inuidiamque amoliri videatur, his verbis, *nullo cogentis imperio confecta.* Sextum quod hæc lex Rufino ipsi tanquam harum caussarum *Iudici* inscribitur: de quo præter Claudianum, vetus Auctor apud *Suidam voc. Rufinus*, iniuria affectos eum ipsum Iudicem habuisse, qui ipse reuera iniuriæ auctor fuisset: Καὶ ὁ ἀδικύμενος ἠδικεῖτο τῦ ἀδικῦντος κρίνοντος: *Ita is, cui fiebat iniuria condemnabatur, auctore iniuriæ sententiam dicente.* Et mox: δίκαι τε πᾶσαι παρ' αὐτοῖς καὶ ἐξυσίαν ἐκρίνοντο, *omnesque causæ pro arbitrio ab ipsis diiudicabantur.* Denique πᾶσαν τῆς ἀρχῆς δύναμιν κατὰ ἑωτὴν αν, *omnem imperii potestatem in Oriente* Rufino fuisse, & ad arbitrium eius Arcadium leges sanxisse, improbumque legum venditorem fuisse testantur passim Veteres. Claudianus *lib. 2. in Rufinum*: Zosimus *lib. 5. initio*, & Suidas ex eo: Philostorgius *lib. 11. cap. 2.* de quo iam ad *l. 3. ad leg. Cornel. de Sicar. §. 10.* Postremum & tempora conueniunt: hoc enim illud omnino tempus est, quo Tyrannicus Rufini furor ad extrema decurrens impotentissime dominabatur, atque ad summum processerat: Imo postrema omnium hæc lex est ex iis quæ Rufino inscribuntur, neque vltra mensem supplicium eius dilatum. Quare vt verbo dicat quis, speciosa quidem hæc lex fuerit, atenim re tum inanis; haud aliter atque cæso iam Rufino, spolia eius in ærarium comportata inani pariter obtentu. *l. 14. infr. de bonis proscriptorum*: Nam & ea ipsa *lex* spoliatis grauis est. Sic igitur his duabus legibus inter se collatis conficiatur, & viuo Rufino, & mortuo, spoliatis ab eo spem omnium bonorum suorum recuperandorum ab Arcadio præcisam. Hæc si ita haud prorsus inanibus coniecturis sese habent, tum iudicium fieri poterit de iis & innumeris quæstionibus, quæ ad *hanc leg.* a Doctoribus, Alciato potissimum & Fachinæo *lib. 1. controuers.* mouentur: frustra inquam pleraşque omnes moueri, quando horum temporum rationi adstricta videatur sæua admodum, seueraque lex: quare & Tribonianus penso minus eam consilio, tanquam ad perpetuum ius pertinentem in Codicem Iustinianeum retulerit: Denique dura hæc lex odiique irrationabilis vere fuerit.

Verum re accuratius perpensa: etsi non abnuam, & illam quoque, quam dixi, Rufini Arcadiique cogitationem hic intercedere potuisse; atenim ex Chrysostomo peruestigasse mihi videor, veram huius legis sanciendæ occasionem. Testatur Chrysost. paucis post hanc leg. annis scribens, ac nominatim *sermone 9. in c. 3. Actorum Apostolorum*, in quem abusum venerint tum iuramenta, puta vt pacta passim conuentionesque σύμβολα γραμματεῖα iuramento sancirentur, solidarentur; (quod ipse etiam damnat) eo prolapsa hominum perfidia, vt iniurata nullo loco censerentur: v. *tomum Sauilianum 4. p. 661. 662. 663.* Qui alioquin scriptor in totum a iuramentis abstineri volebat; quod argumentum etiam est omnium fere eius orationum περὶ ἀνδριάντων aliarumque passim eius homiliarum. Quare cum fides pactaque hominum hactenus ferme starent, id est ex sola ferme Iurisiurandi religione penderent, visum iure Arcadio *hac l.* non sine Episcoporum consilio, vel sic fidem religionemque Iurisiurandi inter homines pactaque conuenta, propositis pœnis sancire: ne alioquin perfidia iurisiurandi etiam religionem, quo vno septo fides hominum tum tenebatur, perrumperet, infringeretque. Iam igitur apparet, num *hac lex*, quod ferme volunt Interpretes, nimis rigorosa & dura sit: imo apparet quam iusta hæc *falx volans* sit δρέπανον πετόμενον, & ἄφυκτον τῆς τιμωρίας, sanciendæ fidei & religioni iurisiurandi.

DE POSTVLANDO.

TITVLVS X.

LIB. II. COD. IVST. TIT. VI. Addatur Titulus proximus *de Errorib. Aduocator.* & *lib* 8. *Tit.* 10. *de concussionib. Aduocator.* & quartus *lib.* 10. *tit.* 15. *de Aduocato Fisci.*

PARATITLON.

ADVOCATI (a quibus Aduocatio, *l. 46. 98. 189. de Decurionib.*) qui & Togati dicuntur, *l. vlt. de Senatorib. l. 10. de Metatis*, *l. 152. inf. de Decurionib.* & Scholastici, *l. 2. inf. de concuss. Aduocator.* Causidici item *l. 2. h. t.* Defensores, & Patroni, *leg. ead.* Patroni Forensium quæstionum, *dict. l. 46. de Decurionib.* Causarum Patroni, *l. 4. de Princip. Agent. l. 3. de accusat.* dicuntur postulare, *Rubr. huius tit.* postulationem introducere, *dict. l. 4 de Princ. Agent.* id est causas agere, *l. 2. h. tit.* causidicinam profiteri, *l. vlt. de cohortalib.* & *l. 188. de Decurionib.* causas perorare, *l. 116. de Decurionib.* causis studere, *d. l. 116.* causarum actionibus se mancipare, *l. 87. de Decurionib.* Aduocatione fungi, *l. 189. de Decurionib.* operam dare negotiis perorandis, *d. l. 46. de Decurionib.* suæ opis egentes iure causæ tractato defendere, *l. 1. h. t.* defensionem causarum suscipere, *d. l. 2. de concuss. Aduocat.* vnde & *Suscepti*, pro clientibus, de quo vid. *Gloss. Theod.* in Iudiciorum conspectu, *l. 1. h. t.* quo introducebantur nonnisi sciente Principe officii, *d. l. 4. de Princ. Agent.* in foro & iudiciis Magistratuum, *l. vlt. h. t.* Horum certum Corpus in quoquo foro erat, *l. 152. de Decurionibus.* Consortium, *l. 46. de Decurion. Nouell. Theod. 16.* Matricula, *ibid.* certo numero, seu cœtu, *Nouell. Valent. inter Theodos. 34.* Neque Aduocati ad priuatarum tantum causarum defensionem erant, sed peculiares quoque Aduocati Fisci, de quibus *tit. de Aduoc. Fisci:* vt & causarum Ecclesiasticarum, de quibus Aduocatis seu defensoribus Ecclesiarum est lex vlt. *sup. de denuntiat.* & lex 38. *inf. de Episcopis.*

Aduocatorum porro *officium* laudabile, qua causa & ipsi Aduocati laudum atque industriæ amore duci dicuntur, *d. l. 116. de Decurionib.* Cœtus eorum, cœtus honestorum, *l. 1. h. tit.* Et Iudæi tamen liberalibus studiis initiati, Aduocati esse poterant, *l. 24. de Iudæis.*

P. 158

Prærogatiua Aduocationis, *l. 77. de Decurionib.* non vna fuit. Honoraria scilicet intra modum his accipere licuit, *l. 2. de concuss. Aduocat.* ex huiusmodi professione, vel ipsius occasione conquirere, *l. vlt. hoc tit.* sic vt filiif. Aduocati id post patris obitum præcipuum veluti peculium castrense proprio domino valeant vindicare: *d. l. vlt.* Inter eos præcipua dignatione fuerunt, singularibusque priuilegiis supra cæteros fruiti aliquando Aduocati fori Præfectorum prætorio, *l. vlt inf. de Senatoribus: d. l. 188. de Decurionibus: l. vlt. hoc tit.* & *l. 5. Cod. Iust. de Aduoc. diuers. iudiciorum*, *l. vlt. de cohortalib.* & Præfecti vrbis, *d. l. vlt. de Senatoribus: d. l. 188. de Decurionib.* & *d. l. 5.* Leges vicissim his quædam dictæ: Ex consortio suo inter alia Sacerdotes prouinciæ dabant: *l. 46. de Decurionib.* Prohibiti quoque prouinciales functiones, etiam sponte, suscipere, *d. l. 152. de Decurionibus:* Alexandrinis item principalibus etsi aduocati fungerentur, nihilominus peregrinationis, id est, Legationum onus incumbebat, nec cura publica nisi in sua tantum ciuitate committi poterat, *d. l. 189. de Decurionib.* Neque Aduocationis obtentu Curiali nexu, seu ciuilibus patriæ muneribus liberari poterant, *l. 46. 77. 87. 98. 116. 188. de Decurionibus:* & *l. 2. Cod. Iust. de aduoc. diu. iudicior.* Imo ex solo vt dixi Aduocatorum corpore, sacerdotem prouinciæ per Africam dari voluit Constantius, *d. l. 46.* Vicissim, vetiti nonnulli causidicinam profiteri vt cohortales, *l. vlt. inf. de cohortalib.* *Vitia* postremum Aduocatorum quoque Legibus emendata. 1. *Errores* scilicet eorum: puta ne litigatoribus ii præiudicent; de quo est *titulus*, *lexque vnica*, *de erroribus Aduocatorum.* 2. vt & concussiones turpesque depectiones, aduersus quas est *lex 1. hoc tit.* & *lex 2. de concuss. Aduocator.* qua quidem etiam duum generum ibi designantur. Pœna vero his proposita, vt ab honestorum cœtu, iudiciorumque conspectu segregentur, *d. l. 1.* Et in commune Iudicibus iniunctum, ne iniurias hasce inultas transire permittant: *dict. l. 2. de concuss. adv.* Tertio etiam quædam Aduocatorum fraus perstringitur, *l. 4. inf. de Princip. agentium.* Sed & illud quarto loco prohibetur, ne ignorante Principe officii vllam postulationem introducant, *d. l. 4.* Quinto, ne causam ciuilem clientis sui patiatur neglectis Iudicibus ordinariis ad Militare iudicium transferri, *l. 9. sup. de Iurisdictione.* Postremo, non omnes causas suscipere moniti: Inter alia ne respectu compendii fœminas securitate forsitan sexus, in actionem illicitam, puta accusationem criminalem, irruentes, susciperent, *l. 3. inf. de accusat.* Tandem ideo Aduocatus & Iudex in eodem negotio esse non potuit, *l. 2. h. tit.*

In PACTIONES *turpes Aduocatorum, Constantini M. constitutio.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS Aug. ad. Bassum PF. P. (b)

ADVOCATOS, (c) qui consceleratis (d) depectionibus (e) suæ opis (f) egentes (g) spoliant atque denudant, (h) non iure causæ, (i) sed fundorum, pecorum, & mancipiorum qualitate (k) rationeque (l) tractata, dum eorum præcipua poscunt coacta sibi pactione transcribi, (m) ab (n) honestorum (o) cœtu, iudiciorumque conspectu segregari præcipimus. PP. (p) VIII. Id. Mart. Constantinopoli, Constantino Aug. III. (q) & Constantio (r) Coss.

INTERPRETATIO. *Aduocati, (id est, causas agentes,) qui per iniquam cupiditatem susceptos,* (s) *quorum causas agunt,* (t) *prius cogunt* (v) *de rebus suis taliter scriptura intercedente pacisci, vt omnia quæ meliora sunt in agris, aut mancipiis, aut in pecoribus, ad eos sub promissa defensione perueniant. Et ideo qui tam scelerati in eos, quibus patrocinium promittunt, fuerint deprehensi, & a conuentu honestorum virorum, & iudiciorum communione* (x) *præcipimus segregari.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iustin. sed similis extat sub eiusdem Constantini M. nomine lex 5. *Cod. Iust. eod. tit.* A. D. 325. Inseruit hanc leg. Annalibus suis Baronius *A. D. 326. num. 97.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *P. V.* in MSS. nonnulis. *Basso* PP. hoc ipso anno 320. si eo hæc lex referenda est, inscribitur lex 3. *inf. de Episcopis:* & lex 2. *Cod. Iust. de Adsessorib.* vbi tamen *P. V.* male editum. Si vero hæc lex referenda ad A. D. 326. tum Pro-Præfectis, id est vicarius accipiendus. v. *Prosopogr.* Prius magis placet. *IDEM.*

(c) *Aduocatus* edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Quicunque sceleratis*, in An. Regio. Neque tamen istud spernam, *consceleratis.* *GOTHOFREDVS.* *Qui cum sceleratis* edit. Sichard. *RITTER.*

(e) *Depectio est hic, & l. 2. sup. de pactis*, turpis pactio: de quo mox. *GOTHOFREDVS.* *Depactionibus* edit. Sichard. *RITTER.*

(f) *Sue opere* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(g) Susceptos vt Interpres: ad quem mox. *GOTHOFREDVS.*

P.139. (h) *Nudandi* vox *hic* propria, qua vtitur in eadem re Am. Marcellinus *lib. 30. c. 4.* *IDEM.* *Nudant* legit Cod. Wurceburg. *denudat* Edit. Sichard. *RITTER.*

(i) *Iurate Cause* Edit. Sichard. *IDEM.*

(k) *Qualitas* fundorum, mancipiorum, pecorum. *GOTHOFR.*

(l) Vox hæc ridicula irrepsit vt in aliis multis constitutionibus, ex occasione vocis sequentis. *IDEM.*

(m) Edit. Sichard. *dum eorum precipua poscit, in quo acta sibi pactione transcripsit.* *RITTER.*

(n) *Ex* Edit. Sichard. *IDEM.*

(o) *Honestorum* cœtus, cœtus Aduocatorum, de quo *mox.* *GOTHOFREDVS.*

(p) *Dat.* An. R. *IDEM.*

(q) *γρ.* VI. id est A. D. 320. vel VII. vt habet MS. quidam, id est anno 326. Prius prætulerim. *IDEM.*

(r) *Cæs.* adde in MSS. *IDEM.* *Constantio C. Coss.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(s) *Susceptorum*, in Cuiac. edit male. *Suscepti*, pro *clientibus.* sic & *l. 4. de Princip. agent. in reb* vbi plura Seruius *6. Æneid. v.604. clientes, quos nunc susceptos vocamus,* Am. Marcellinus *lib. 30. c. 4.* in excursu de Aduocatis: *ad defendendam causam admissi quod raro contingit, suscepti nomen & vim negotii sub ore disceptatoris inter ipsos conflictuum articulos instruuntur.* Ita apud Symmachum *lib. 5. ep. 39.* Sæpe apud Augustinum. v. plura apud Doctiss. Iuretum ad *d. ep. 39.* *GOTHOFREDVS.*

(t) *Acturi sunt*, ita MSS. quidam. *IDEM.* *Acturi sunt* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(v) *Conantur* Iuretus *d. loco:* cogunt, rectum est, vt in textu, *coacta sibi pactione transcribi.* In Cuiac. *cogantur,* male. *GOTHOFREDVS.* *Cogantur* Edit. Sichard. *RITTER.*

(x) *Communione* iudiciorum segregari. *GOTHOFR.*

COM-

COMMENTARIVS.

TVRPIBVS Aduocatorum PACTIONIBVS & rapacitati seu auaritiæ occurrit hac elegantissima constitutione Constantinus M. & vt ipsemet ait *conſceleratis*, vel *ſceleratis*, *depectionibus*. Propria voce: est enim *depectio* non quælibet pactio, verum turpis, scelerata, & aduersus iuris ordinem: veluti per oppressionem extorta: *l. 2. sup. de pactis*, (*cum ſupplicans*, inquit, *inique ſe oppreſſam & poſt ſententiam ſacri Auditorii depactam eſſe commemoret*.) vt ab accusatione desistatur, *l. 1. inf. de abolition. Si* inquit, *abolitio poſtuletur, cauſa nouæ miſerationis debet inquiri, vt ſi citra depectionem id fiat, poſtulata humanitas præbeatur: ſin aliquid ſuſpicionis extiterit, quod manifeſtus reus depectione celebrata legibus ſubtrahatur, redemptæ miſerationis vox minime admittatur.* Etsi *depecti* vox quandoque etiam in bonam partem accipitur, *l. 1. de raptu virginum*: Litium sane depector eodem sensu apud Apuleium *Apolog. 2.* Depectiones igitur *h. l.* sunt turpes pactiones: & quidem Aduocatorum cum clientibus suis. Et hæc quidem in *huius l.* specie *cum*, (vt legis verba retineam, quibus nil elegantius dicere possim, *Aduocati non Iure cauſæ, ſed fundorum, pecorum, mancipiorum qualitate rationeque tractata, ſuæ opis egentium præcipua poſcunt coacta ſibi pactione tranſcribi*: Hanc vero pactionem Constantinus, non tantum atrocitate verborum confodit, dum vt dixi, & *conſceleratam depectionem* vocat: quomodo Plinius *lib. 5. ep. vlt.* fœdissimam pactionem, qua res pulcherrima turpissime vænit, & *ſpoliandi atque denudandi* verbo vtitur, & *ius cauſæ non tractari* ait; verum hac insuper pœna persequitur, vt Aduocatis aduocatione foroque interdicatur. Pariter, vt simile alterum de quota videl. litis eadem pœna prosequitur idem Constantinus M. famosa leg. 5. *Cod. Iuſt. eod. tit.* simile, inquam,: errant enim grauiter, qui putant & hoc pactum quod *hac. l.* proscribitur, pactum esse de quota litis. Pactum de quota litis est, quoties Aduocatus suspensa lite societatem FVTVRI emolumenti paciscitur, vt eleganter loquitur Vlpianus in *l. 1. §. 12. D. de extraord. cognit.* vbi & pactum *de lite* vocatur. Atenim pactum, quo de *hac l.* agitur, est, cum Aduocati bonorum PRÆSENTIVM clientis præcipue sibi transcribi adigunt coacta pactione. Illud vero est, cum ex *ipſis negotiis* quæ tuenda susceperunt Aduocati, emolumenta sibi certæ partis poscunt, paciscunturque. Vbi pariter pactum istud *deprædationis* & *ſcæuitatis* appellatione proscribitur: *ſcæuitatis* inquam, nam ita ibi legendum, (non *ſæuitate*): de qua voce multa in *Gloſſario Theodoſiano*: Vsurpata ea & Ammiano Marcellino *lib. 30. c. 4.* in eodem argumento, in illa super Aduocatorum sutelis παρενθέσει seu digressione: *quarum artium*, inquit, *ſcæuitate vt Tullius adſeuerat, nefas eſt religionem decipi Iudicantis.* De pacto de quota litis seu ex euentu, est quoque *lex 6. §. vlt. & lex 7. D. mandati vel contra.* Aduersus hanc fœdissimam pactionem de qua *hac leg.* agitur, SConsulta olim facta & Edicta commonitoria emissa, de quibus Plinius *lib. 5. ep. vlt.* vbi ostendit, & *omnes qui quid negotii haberent, iurare prius quam agerent, iuſſos, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe*: vid. & Dionem *lib. 54.* Peculiaris quoque infra titulus est *de concuſſionib. aduocat.* Tandem obseruandum, in scholasticorum seu Aduocatorum auaritiam, modum in honorariis excedentium, esse alteram Constantis legem *2. inf. de concuſſ. aduocat.* Pœnam porro huic facto vtrique Constantinus M. & *hac l.* & *d. l. 5.* imponit, vt Aduocatus ab hac professione, id est, aduocatione penitus arceatur, vt dicitur *d. leg. 5.* vel vt hæc lex eleganter loquitur, *ab honeſtorum cœtu, iudiciorumque conſpectu ſegregetur*: Vbi *Honeſtorum cœtum* proprie vocat Aduocatorum Ordinem: quomodo & Symmachus *lib. 9. ep. 30.* eundem *honeſtum Ordinem* dixit: quanquam & cœtus honesti, quibus Donatistæ arceri iubentur *l. 54. infr. de hæreticis*, generalius accipiendi sunt. Quod pœnam istam attinet interdictionis foro, præter *leg. 9. D. de pœnis*, aliasque, notum quoque ex Symmacho *lib. 5. ep. 39. & lib. 9. ep. 30.* & ex iis etiam quæ congessit Doctiss. Iuretus *ad eam Epiſtolam.*

His ita constitutis, apparet & hanc constitutionem in NOVARVM Constantini legum, quas ab eo regendis moribus, frangendisque vitiis constitutas, proximo anno 321. scribit Nazarius *panegyrico*, censum referri posse.

P. 140. # IVDICEM & ADVOCATVM *in eodem negotio neminem eſſe poſſe.*

II. (a) Impp. VALENTIN. & Valens AA. Olibrio PF. V. (b)

QVISQVIS (c) vult esse Causidicus, ipsam solam sumat in causis agendis (d) personam; nec idem in eodem negotio Defensor (e) sit, & Quæsitor (f): quoniam aliquem inter Arbitros, & Patronos oportet esse delectum. Accepta (g) XII. Kal. Septembr. Ipsis AA. Coss. (h)

INTERPRETATIO. *Quicunque cauſas ſuſcipere vel agere voluerit alienas, hoc ſibi nouerit vindicandum, ne velit in eo negotio, quod ſuſceperit, & Iudicis, & Aſſertoris* (i) *habere perſonam.*

NOTAE.

(a) Legis 6. *Cod. Iuſt. eod. tit.* principium & finis hinc desumpta sunt, & interpolata. Forte iungenda huic, lex 19. *quor appellat.* GOTHOFREDVS.

(b) *PF. V.* ita recte MSS. non vt alii habebant *PF. P. Olybrius* enim hic sub Valentiniano Sen. post Prætextatum, Præfecturam vrbis iniit anno 368. inque ea porro perstitit biennio proximo A. 369. & 370. v. *Chronol.* & *Proſopogr.* & Amm. Marcellinum *lib. 28. c. 1.* & 4. vbi virtutes eius & vitia notat. IDEM.

(c) *Si quis* edit. Sichard. RITTER.

(d) Quidam tentabat *agentis*, perperam: *Causas agunt* Aduocati: vide similes formulas *in Paratitlo.* GOTHOFR.

(e) *Defensor*, pro Aduocato: vid. *Gloss. Theod.* & apud Amm. Marcell. lib. 19. *c.* 12. &. Symmachum sæpe, lib. 8. ep. 17. lib. 9. ep. 30. lib. 10. ep. 32. Ideo Tribonianus *hic* vocem *Aduocati* substituit. IDEM.

(f) Loco horum *Defensor*, & *Quæsitor*, habet Codex Iustin. *Aduocatus & Iudex.* Hoc nostrum aptius, de quo mox. IDEM.

(g) *PP. X.* Cod. Iust. XV. *d. l.* 19. vbi add. PP. Rom. IDEM.

(h) *Supplendum II. Coss.* id. est A. D. 368. in quem annum incidit vt dixi Olybrii Præfectura vrbis. IDEM. Abest subscriptio a Cod. Wurceb. RITTER.

(i) *Assertor*, pro Aduocato, Patrono, Causidico. GOTHOFREDUS.

COMMENTARIUS.

IUDEX idem & Aduocatus eodem in negotio esse prohibetur, hac Valentiniani Sen. constitutione; quæ data est ad Olybrium P. V. Quæ quidem Valentinianeæ constitutionis prolixioris pars est, de *Aduocatis vrbis Romæ*, (de quibus alioquin est quoque lex 4. *infr. de Princip. agent.*) quæ multis capitibus auctior exstat, in *l. 6. Cod. Iust. eod. tit.* qua varia præterea continentur, quibus Aduocatis vrbis Romæ interdicitur non eo tantum scilicet quod hic continetur, verum sex præterea aliis; puta, 1. ne in *Conuiciandi* licentiam prorumpant, §. 1. *d. l.* 6. Item 2. ne vllum cum litigatore contractum seu *pactionem* ineant, *§. 2. d. l. 6.* 3. ne *aspernanter* habeant, quod sibi officii causa libero arbitrio cliens obtulerit, §. *3. d. lib. 4.* ne ex industria iurgium *protrahant* §. *4.* 5. ne *Honorati* Romæ Aduocati munere fungentes, compendium aliquod, vel stipem, lucrumque aut pecuniam aliquam exinde capiant: *§. 5.* 6. ne denique *sedendi* eo tempore ius Honorati illi habeant, §. *6. seu vlt.* Quibus adde septimum istud quod hic continetur. Quæ quidem omnia viuam illius æui Iurisprudentiam, stylumque spirant, forique Romani statum commonstrant: & componenda seu committenda omnia sunt cum prolixa Ammiani Marcellini digressione de Aduocatorum vitiis in Oriente sub Valente A. C. 374. *lib.* 30. *c.* 4. vbi inter alia quoque de conuiciandi licentia agit.

Eodem igitur in negotio *hac l.* Iudex idem & Aduocatus esse prohibetur. *In eodem* negotio ait lex diserte: In diuersis quippe causis, siue separatis penitus negotiis in eodem foro idem Iudicis modo, modo Aduocati personam sustinere non prohibetur: & sic, nil vetat, quominus qui ex numero Iudicum est, postulare queat: Quomodo & Honoratis idem multo magis licet, *d. l. 6. C. Iust. eod. tit.* quæ vt dixi huic iungenda est. Quod vt iure veteri proculdubio obtinuit, vti constat ex Plinii *ep. 4. & 9. lib. 3.* ita etiam noua iure perstitit. Quare, manifestarius lapsus est V. C. L. Cuiacii, qui *paratitlo Codicis tit. de postulando*, Ius nouum hac parte a veteri distinguebat: quasi olim qui ex numero Iudicum erant, prohibiti non fuerint postulare; ex *hac* vero *lege* postulare non possint. Nullum enim hac parte discrimen inter ius Vetus, & Nouum constituendum est; verum inter negotia: nempe in eodem negotio nemo vtriusque personam sustinere potest: in diuersis, hanc modo, modo illam subire licet. Quod hæc lex aperte definit. Neque aliud etiam ratio huic legi subdita suadet: quæ vtique iuxta speciem & principium legis exaudienda est; quod & Interpres recte vidit; ibi, *in eo negotio quod suscepit:* vidit quoque Ranchinus *III. Variarum 16.* In tantum vero id obtinet, vt etiam qui consessus tantum (non & suffragii, seu voti) ius inter Iudices habent, honorarium ius consessus eo tempore amittant, quo vel suam ipsi causam agunt: *l. vn. sup. de off. Iudicum ciuil.* vel alienam, *d. leg. 6. C. Iust.* §. *vlt.* Vice versa, qui ex Aduocato Prouinciæ Rector factus fuit, deposita administratione iterum Aduocatus esse, seu causas orare potest: *l. 9. Cod. Iust. de aduoc. diuers. iudicior.* Et tamen vt verum fatear, tutius fore existimem, si Iudices in eodem foro seu auditorio, quamuis non in eodem negotio, Aduocati munere non fungantur. Arceri certe a postulando Iudicum liberos, fratres, parentibus vel fratribus sedentibus, etsi sint quæ suadere nonnunquam videantur, acerbum tamen nimis, cuius tamen prohibitionis exemplum teneo in senatu Camberiacensi. Et hæc de Iudicibus, eorumque liberis.

Adsessoribus certe Iudicum, quo tempore adsessores sunt, absolute interdictum aduocatione pro aliis a Iustiniano *l. vlt. Cod. Iust. de adsessor.* sed alia ratione, *Ne cum ad vtrumque munus festinant, neutrum rite peragant.* Suum sane negotium tractare potest adsessor in alieno auditorio, non in suo, *l. 5. D. de offic. adsessor.*

Nos ad legem nostram redeamus, quæ est de *eodem negotio*, vbi sane dubium est durante officio, P.141.
quem in eodem negotio Iudicem & aduocatum esse non posse, quæ propria *huius legis* species est. Sed quid si Iudex in aliqua causa quis fuit, an finito saltem officio, in ea poterit esse aduocatus? Bartolus, aliique id censent, quasi in *hac leg.* non prohibeatur. Ego censeo non tantum honestius esse si abstineat, quod & notat Speculat. *de Iudic. deleg.* §. *superest videre: vers. quid ergo:* & *de aduocat.* §. *1. vers. item qui fuit:* & Albericus ad *d. leg. vlt. Cod. de adsess.* verum (quod verba generalia & ratio *huius legis* suadent) id omnino non licere censeo, 1. *ipsam* SOLAM *sumat in causis agendis personam.* 2. *Nec idem in* EODEM *negotio defensor sit, & quæsitor.* 3. *Quoniam aliquem inter arbitros & Patronos oportet esse delectum.* Retro certe siquando inopia Iudicum Aduocati ad iudicandam causam aliquam adsciscuntur, prius ab iis iusiurandum exigi æquum est, quod in ea causa patrocinium vel consilium non præstiterint. Quod etiam cautum reperio Regum Franciæ constitutionibus, Philippi sexti A. D. 1344. & Francisci I. an D. 1535. *cap. 12. art. 10.*

Porro *Quæsitoris* vox hac l. quam Tribonianus repudiauit, suadere videatur, eius speciem proprie ad Iudicium Criminale pertinere: Erat enim Quæsitor Iudex & Inquisitor criminis, seu qui rebus capitalibus præerat. Manilius *Astronom. 5. v. 405.*

Quæsitor scelerum veniet vindexque reorum.

Moschopulus: *Κοιαισίτωρ ὁ ἐπ᾽ ἐγκλίμασι τημωρός* Apud Amm. Marcellinum *lib. 14. c. 9.* Quæsitores subdititii. Claudian. *lib. 2. in Rufin. v. 476.*

—— *Quæsitor in alto*

Conspicuus solio pertentat crimina Minos.

In *leg.* quoque 3. *inf. de naufragiis*, soleri Quæsitor dicitur quæstiones agitare. Et Symmachus *lib. 10. ep. 51. Et ipsum Quæsitorem crimini dedit cum executione vindictæ.* qui alioquin etiam *lib. 5. ep. 74.* (& *lib. 10. ep. 4.*) Quæsitores vocauit *Discussores operum publicorum*; vt & *Quæsitores glebæ senatoriæ, lib. 4. ep. 62.* Plura non congero. Quare videatur hæc lex pertinere ad quæstiones illas criminales, quas apud Olybrium P. V. cui hæc lex inscribitur hoc ipso anno agitatas scribit Ammianus Marcellinus, *lib. 28. c. 1.* & ad quas pariter pertinent leges aliquot anni proximi 369. & quidem *lex 1. inf. de Quæstionibus*, quæ

quæ eidem Olybrio P. V. inscribitur. Etsi non nego, *Quæsitoris* vocem pro omni Iudice, Cognitore, *hic* accipi posse: quomodo & cætera quæ de Aduocatorum munere decernuntur *d. l. 6. Cod. Iust. eod. tit.* ad quascumque tandem causas, non Criminales modo, sed & Ciuiles pertinent. Et certe, qui *initio huius leg.* Quæsitor dicitur, idem *fine leg.* Arbiter vocatur. Illud certum est vt docet inscriptio *leg.* pertinere hanc leg. ad Quæsitores seu Arbitros datos in vrbe Roma; ab ipso etiam forte Præfecto vrbi, vel aliis Iudicibus qui Romæ erant.

De PECVLIO *quasi castrensi Aduocatorum, Theodosii Iun. lex.*

III (a) Impp. Honorius & THEODOSIVS AA. Eustasio PF. P. (b) De re necessaria ad locum. (c)

ALTERO (d) beneficio, non solum per Forum Tuæ Magnitudinis, sed in vniuersis Iudiciis (e) valituro, vt filii familias, (f) quicquid ex huiusmodi professione, vel ipsius occasione, conquisierint, (g) id (h) post patris obitum præcipuum, (i) veluti peculium castrense, (k) proprio dominio valeant vindicare: Sub tali forma, qua (l) militantibus, ex iure præcinctis, (m) cinguli prærogatiua detulit. Dat. X. Kal. Aprilis Constantinopoli, DD. NN. Honorio XIII. & Theodosio X. (n) AA. Coss. [422.]

INTERPRETATIO. *Quicquid viuo patre filius Aduocatus de causarum susceptione acquisierit, sibi nouerit vindicandum, sicut castrense peculium, quod in armis constituti filii probantur acquirere, vel illi* (o) *qui* iudiciariam *viuis parentibus meruerint* potestatem.

NOTAE.

(a) Lex 4. *Cod. Iust. de Aduocatis diuers. Iudiciorum* hinc desumpta est. Et iungenda huic legi, *lex 2. sup. de adsessoribus.* GOTHOFR.

(b) γρ. *Eustathio*: quomodo habent MSS. quidam, habet Codex Iustin. *hic*, & *l. 7. de adsessor.* Habent & aliæ leges huius anni 422. Similis error in *l. 2. sup. de Iurisdict.* De hoc Eustathio PP. sub Theodosio Iun. v. *Prosopogr.* IDEM.

(c) Male hactenus in Til. Cuiac. Paris. hæc verba initium contextus legis occupabant: quæ ad inscriptionem, vt feci, retrahenda sunt. De hac vero formula, quæ excerpti, seu ἀπανθίσματος nota est, seu deflorati capitis singularis, ex prolixiore constitutione, plene ago in *Prolegomenis*: vid. & *Nouellam Maioriani* 2. Collationem legum Mosaicarum, *tit* 14. & Capitolinum *in Maximinis*, *c.* 13. Idem error in Nouella Maioriani *de Episcopali iudicio.* Simili autem formula vtitur Augustinus *lib. 3. adu. Cresconium cap.* 27. IDEM.

(d) Hæc pendent *a l. 2. sup. de adsessoribus.* De quo mox. IDEM. *Alterius* edit. Sichard. male, quod *d. l. 2.* demonstrat. RITTER.

(e) Apud vniuersos Iudices in foro quorumcunque Iudicum. GOTHOFREDVS.

(f) *Filii filias* Cod. Wurceb. compendio scribendi. RITTER.

(g) *Quæsierint.* Cod. Iust. hoc nostrum elegantius. *in d. l. 2. de adsessoribus*, coadunare. GOTHOFREDVS. Cod. Wurceburg *quæsitura conquisierunt.* RITTER.

(h) *Id etiam.* Cod. Iust. de quo mox. GOTHOFR.

(i) *Peculium* Cod. Wurceb. RITTER.

(k) *Ad exemplum militum*: Hæc inseruit Tribonianus hoc loco: quod factum non oportuit, si vltima *huius l.* verba retinere voluisset, quæ elegantiora & ad rem magis: de quo mox. GOTHOFREDVS.

(l) γρ. *Quam.* IDEM. *Quam* recte legit Cod. Wurceb. RITTER.

(m) Est qui restituebat *procinctus*: vt ad marg. Cuiac. ad additum. Pessime: de quo mox. GOTHOFREDVS. *Ex iure procinctus, cinguli prorogatiua detulit*, Cod. Wurceb. RITTER.

(n) Abest denarius numerus a Cod. Wurceb. IDEM.

(o) Recte istud interpres de quo mox. GOTHOFR.

COMMENTARIVS.

PECVLIVM, quod filiifamilias Aduocati, cuiuscumque tandem fori, non tantum Præfecti Prætorio, ex professione sua, vel ipsius occasione, adquisierunt, P. 142. exemplo militantium, præcipuum post patris obitum habere constituit *hac leg.* Theodosius Iun. A. D. 422. Pariter, vt quod filiifamilias Adsessores, priore eiusdem Constitutionis capite, quod exstat *l. 2. supra, de Assessoribus*: quæ huic coassanda, imo cui hæc ductim subiicienda venit: sic vt hæc ab illa omnino pendeat. *Alterum* scilicet, vt diserte *huius leg. initio*

initio dicitur *beneficium*: Sed simile Theodosius Iun. hoc capite Aduocatis concedit, quod ibi Adsessoribus. Nos de isto Aduocatorum priuilegio videamus, & quatuor quidem circa id, seruato ipsius Legis ordine. Vbi prius dixerimus, hoc æuo ob Literarum reuerentiam, seu Literatæ militiæ contemplatione, Theodosium Iun. *huius legis* & priuilegii authorem, varia priuilegia Aduocatis tribuisse. Quomodo, & Valentinianus III. eius in Imperio Collega, vt testatur Nouella sua inter Theodosianas *de postulando 34.* vbi inter alia hoc ipsum priuilegium tribuit, elegantibus verbis. Nos de hoc Theodosii Iun. priuilegio videamus, deque *Nouella 34.* inter *Theodos.* Primum Aduocatos ipsos respicit. Nempe priuilegium istud tribuere sese dicit Theodosius Iun. Aduocatis, *non solum per forum Præfecti prætorio, sed in vniuersis Iudiciis.* Quibus verbis indicare videtur, beneficium istud, peculii, inquam, quasi castrensis, Aduocatis fori Præfecti prætorio, iam antea competiisse, nunc vero primum ad omnes, omnium Iudiciorum Aduocatos id a se extendi: quæque adeo *huius leg.* ferendæ occasio fuisse videatur; vel simpliciter nihil præcipui hac in re habere, se illos existimare debere, vt alias. Aduocati Præfecti prætorio, seu in foro eius aliquamdiu singularibus priuilegiis supra cæteros euecti, decoratique fuere: quod docet *l. vlt. inf. de Senatoribus, l. 188. inf. de decurionib. l. 5. Cod. Iust. de. Aduoc. diuersorum Iudiciorum:* & post hos Aduocatis in foro Præfecti Vrbis *d. l. vlt. de senatoribus, & d. l. 188. & d. l. 5.* Quod de vtrisque etiam testatur Valentinianus III. *Nouella de postulando inter Theodos. 34.* Et inter Valentinianeas *Nouell. 10. cap. In diuersis. In diuersis*, inquit, *prouinciis vacuas curias derelinquunt, qui certatim ad* PRIVILEGIA *causidicis Illustris Prætorianæ sedis atque vrbanæ* DELATA *festinant.* Quomodo & alias qui sub Præfectis Prætorio erant, præcipuo quodam iure habiti sunt, de quo ad *l. 11. inf. de numerariis, 188. inf. de decurion.* vid. & Cassiod. *VI. Var. 12.* Verum paulatim eadem priuilegia, ad alios quoque Aduocatos porrecta: quomodo & *hac l.* peculii quasi castrensis beneficium non solum Aduocatis Præfecti Prætorio, verum etiam reliquis tribuitur. De quo alioquin quasi castrensi Aduocatorum peculio videnda est *lex 8. Cod. Iust. de Aduocat. diu. iudicior.* & *d. Nouella Valentiniani III.* inter *Theod. 34. inf.* vbi hoc priuilegium peculii quasi Castrensis Aduocatis a Valentiniano III. pariter tribuitur.

Secundum quod in *hac l.* spectandum, *peculium* ipsum, eiusque materiam respicit: nempe, ait lex, *quidquid ex huiusmodi professione, vel ipsius occasione conquisierint*: pariter vt *d. l. 2. supra de Adsessoribus, si quid licitis, honestisque lucris coadunare potuerint:* vbi quod ex professione adquiri dicitur, honorarium est, quod Græcis συνηγορικὸν, de quo *l. 2. inf. de concuss. Aduocatorum, l. 5. Cod. Iust. de postulando, l. 1. §. 10. 12. 13. D. de extraordin. cognit. &c.* Denique *quod labore proprio adquiritur*, vt loquitur *lex vlt. in fin. infr. de priu. eor. qui in S. P.* Atenim alterum illud quod *ipsius professionis occasione* ab Aduocatis conquisitum dicitur, ad omne aliud solatii, & emolumenti genus pertinet, quod his extrinsecus tanquam Aduocatis adquiritur. Quo in numero sunt etiam, tamdiu quæsita illa, *puncti solatia*, in Anastasii *l. 4. Cod. Iust. de Aduoc. diu Iudicum.* Ita enim ibi retinenda est lectio; neque quomodo Cuiacius tentabat, *XIII. Obseru. 2.* reponendum, *pacti solatia*: Neque, vt Ramiretus, ad Martialem *lib. 1. ep. 26.* qui in Musambertum incurrit *p. 38. solatia punctis consequi*, id est. suffragiis, & communi consensu, vt ille vult, *deputata*: Neque etiam quod Musambertus ipse voluit, *solatia puncti*, oratorie, pro *punctorum solatia*. Neque quod alii Codices habent, vt Cuiacius indicauit, *puncta solatia*: Neque quod Gutherius ariolabatur *puncti*, id est, manu, vt ipse ait, Principis notati, signatique, quibus Princeps solatia constituat huc trahendi: Neque quod alii *puncti solatia*, id est, adprobati, & admissi alicuius, vt contra, *expuncti* dicuntur: Neque quod alius, *puncta*, id est solatia, quo sensu dicimus *appunctari*, cui solatium est constitutum: Desperatius illi, qui vocem *puncti* expungunt, vel eius loco publica substituunt: Denique nec *pacta solatia* admittenda, quandoquidem ea solatia non a conuentione proficiscebantur; verum a liberalitate Principis, vt lex illa 4 manifestissime ostendit: & vt loquitur lex vlt. *inf. de priuil. eorum qui in sacro Pal.* a donis, meraque dignatione Principis, certo scilicet, & solemni die, certa quadam solemnitate, ac nominatim solemni festiuitate Kalendarum Ianuariarum, vt testatur lex illa, Principes in solio sedentes munera quædam, seu donatiuum (διανομὴν, vel νομὰς vocabant, sequiore sæculo *Rogas*, quo numero est & *Augustaticum*, cuius meminit Marcellinus Comes *in Chronico:*) seu Strenas *l. 11. inf. de palatinis S. L.* elargiri solebant Palatinis, *d. l. vlt. inf. de priuil. eorum qui in sacro palatio: & d. l. 11. inf. de palatinis:* & in his Agentibus in rebus, de quo est egregius Am. Marcellini locus *lib. 16. c. 5.* Militibus v. *Nouellam Theodosii 31. in fin.* Togatis, seu Aduocatis fisci, in foro Præfectorum Prætorio, vt diserte testatur *d. l. 4. Cod. Iust.* Eoque etiam pertinet Theodoreti locus, *lib. 3. cap. 16.* in *Iuliani* rebus: & Sozomeni *lib. 5. cap. 16.* qui exerte quoque Kalendis Ianuariis, & Natalitiis Principum, Natalibusque Romæ, & Constantinop. id factum prædicat: ἐπεὶ γὰρ ΚΑΙΡΟΣ παρῆν βασιλέα δωρεῖσθαι στρατιώταις, ἐγένετο δὲ τοῦτο ὡς ἐπίπαν ἐν ταῖς Ρωμαίων ἱερομηνίαις, καὶ βασιλέων καὶ βασιλίδων ἐν γενεθλίοις ἡμέραις. *Vbi enim tempus aduenit, vt imperator milites remuneraret quod quidem Calendis apud Romanos & diebus festis natalibus, tum imperatorum, tum primarum urbium imperii omnino fieri solet.* Cassiodorus quoque in formula Comitiuæ S. L. *lib. VI. Var. 7. Supplicum per te fortunas erigimus, Kalendis Ianuariis affatim dona largimur, & lætitia publica militia tua est.* Hæc igitur illa sunt, tamdiu a Viris Clarissimis quæsita, nuspiam inuenta, *Puncti* Solatia; *Solatia*, id est, commoda: *vt l. penult. inf. de palat. S. L.* ac sæpe etiam *solatia* pro commodis publice statutis, seu salariis, vt in hoc ipso Aduocatorum, sed fisci, tractatu, *l. 15. Cod. Iust. de adu. diu. Iudiciorum. l. 3. & 4. C. eod. de adu. diu. Iudicum:* de quo in *Glossar. Theodos.* Cur autem *puncti?* An suffragii approbationis, laudatæque virtutis præmium. Quomodo exerte in hac re *d. Nouella* Theodosii 31. *Quotannis, mense Ianuario in sacro Consistorio, significare nobis procures, vt vniuscuiusque, tam industria, quam desidia nostris auribus intimata, & strenui digna præmia consequantur, & in dissimulatores competens indignatio proferatur, &c. An puncti solatia*, quod puncto illo, tantum & momento Kalendarum Ianuariarum, aliorumque dierum in id solemnium hæ διανομαὶ procederent, seu fierent? Sane de momento temporis περὶ καιροῦ *punctum* vsurpari notum est: vide vel *l. 15. C. l. de Agricolis.* Ergo *puncti solatium*, quod eo die, & momento temporis, donatiuum illud procederet, & *puncto tempore*, quomodo Lucretius non semel *lib. 2. v. 263. 455. lib.* p. 143
4. v. 214. lib. 6. v. 229. enallage substantiui: vnde & Suetonius scribit *in vita Tiberii, cap. 34.* Tiberium aliquando prohibuisse, *ne strenarum commercium vltra Kalendas Ianuarias exerceretur*: cuius edicti mentio fit quoque apud Dionem *lib. 57. in anno V. C. 770.* Alterutrum igitur verum. Atque hactenus de puncti solatiis ἐν παρόδῳ: nisi quod illud adhuc obseruandum, Gothorum Reges eundem morem tenuisse, vt singulis annis certo die, militibus, aliisque, donatiuum, seu regalia dona elargirentur: v. Cassiodorum *V. Variar. 26. 27.* quibus locis continetur eorum Euocatoria in id. Hæcque commoda, *Donatiui, & Donatiua* dicuntur apud eundem, *lib. IV. ep. 24. V. Var. 16.* & *VII. Var. 42.*

Tertio

Tertio loco notandum in *hac l.* ad quod *exemplum* quasi castrense Aduocatorum peculium inductum dicatur: *Sub tali forma, qua* (γρ. *quam*) *militantibus ex iure præcinctis cinguli prærogatiua detulit.* Quæ verba ita contrahenda putauit Tribonianus, *exemplo militum*, repudiata hac periodo elegantissima. Neque tamen ex vero, aut ad plenum; *Præcincti* scilicet sunt *hic* cinguli honore præditi, siue ii Milites siue Magistratus sint: Verus *in epistol.* apud Vulcatium Gallicanum *in vit. Cassii c. 1. cum tales inter Præcinctos habeas, quales milites libenter audiunt.* Sic apud Ammianum Marcellinum, *lib. 31. c. 12.* Traianus præcinctus dicitur, quanquam malim *ibi* cum Doct. Valesio *recinctus*. Traiano enim huic paulo ante dimisso, Sebastianus substitutus fuerat in Magisterio armorum seu peditum, *c. 11.* Theodoretus *lib. 4. c. 29.* Si enim alibi *recinctus* dicitur qui militiæ alicui redditur, ab eodem Marcellino *lib. 26.* Rursum cinctus, *l. 38. §. 1. D. de test. mil.* Ad rem. Ζώνη seu cingulum, vt militum, ita & Magistratuum παράσημον fuit: vt & Ζώνη, & στρατεία pro eodem. Chrysostomus, oratione ὅτι χρήσιμος ἡ τῶν γραφῶν ἀνάγνωσις, *tomo Sauiliano 8. p. 115.* qua Sacerdotium Apostolatus cum Regia & Iudiciaria potestate componit. Ἀπὸ τῆς ζώνης δὲ δοκιμάζομεν τὸν ἄρχοντα, ἀπὸ τῆς τοῦ κήρυκος φωνῆς, ἀπὸ τῶν ῥαβδούχων, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀπὸ τοῦ ξίφους. ταῦτα γὰρ πάντα ἀρχῆς σύμβολα. Et mox. Εἶδες οἷαι τῶν δικαστῶν τούτων αἱ ζῶναι; αἱ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν δικαστῶν ἀσθενεῖς: κἂν γὰρ ἐπιτάξει τις ἐκείνων, ὁ δὲ διακονῶν μὴ ὑπηρετήσῃ, διεκόπη τὸ προσαχθέν. & p. 117. βούλει μαθεῖν καὶ τὴν ζώνην αὐτῶν: καὶ γὰρ ἐζωσμένους (PRÆCINCTOS) αὐτοὺς ὁ Χριστὸς ἔπεμψεν, οὐχὶ ἐν δέρματι, ἀλλ᾽ ἐν ἀληθείᾳ. Tandem εἶδες ζώνην ἐζωσμένους. Et alibi. οὐκ ἐν τῇ χλαμύδι καὶ τῇ ζώνῃ, οὐδὲ ἐν τῇ φωνῇ τοῦ κήρυκος ἄρχων, ἀλλ᾽ ἐν τῷ τὸν πεποιηκότα ἀνακτᾶσθαι. Gregorius quoque Nazianzenus *ep. ad Africanum prouinciæ Rectorem 65.* Episcopalem potestatem a ciuili distinguens: ὁ ἄρχων, inquit, κἂν τὴν ἀναίμακτον ἀρχῇ ἀρχὴν καθάπερ ὑμεῖς, κἂν τὴν μετὰ ξίφους καὶ τελαμῶνος: *Præses, siue incruentum imperium gerat, vt nos, siue id, quod gladium & lorum iunctum habet.* Vbi τελαμὼν est cingulum. Beatus Ambrosius sermone 7. *Non tantum de his militantibus scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis MILITIÆ SVÆ cingulo vtitur, dignitatis suæ miles adscribitur. Atque ideo hæc sententia potest dici, verbi gratia, militibus Protectoribus, cunctisque RECTORIBVS, & cuicumque qui stipendia sibi decreta consequitur.* Verum quid aliunde testimonia conquiro; *cingulum* de omni dignitate ciuili, militari, passim, vel hoc Codice: *Præcincti* igitur Magistratus quoque in diuersis dignitatibus, & administrationibus, in actu positi, ἔμπρακτοι, quibus opponuntur ἄζωσοι honorarii, qui Sidonio Apollinari simpliciter *Cincti lib. 1. ep. 9. lib. 5. ep. 7.* v. & Ambros. *serm. 14.* Theodor. R. apud Cassiodorum *I. Var. 4. lib. VI. Var. 2.* vbi de Patriciatu, *cum fuerit hoc honore præcinctus.* Antea dixerat. *Honor & ipse cinctus est, cum vacaret nihil iurisdictionis habens, & Iudicantis cingulum non deponens.* Et *lib. III. Var. 24.* vbi de Sirmiensis Pannoniæ Rectore; *proficiscere illustris cinguli dignitate præcinctus.* Idem & *lib. VI. Var 12.* in formula comitiua primi ordinis vacantis; *ociosi cinguli, honore præcinctam dignitatem dixit*, v. & Cassiodorum *ad Psal. 29.* Hique illi sunt, quos enumerat Iustinianus *in l. vlt. Cod. Iust. de inoff. test.* vbi de quasi castrensi peculio agit. *In tali igitur peculio, quod quasi castrense appellatur, quibusdam personis licentia conceditur quidem testamento, sed non quasi militibus, quo voluerint modo, sed communi, & licito, & consueto ordine obseruando, quemadmodum constitutum fuerat, in Proconsulibus, & Præfectis legionum* (*forte regionum*, vt sic intelligat, Præfectum Augustalem & similes) *& Præsidibus prouinciarum, & omnibus generaliter, qui in diuersis dignitatibus vel administrationibus positi a nostra consequuntur manu, vel ex publicis salariis quasdam largitates.* Hoc igitur tandem voluit Theodosius Iun. postremis illis *huius l.* verbis, Aduocatos ita eodem exemplo, eadem forma quasi castrense peculium præcipuum & proprium habere, quemadmodum in dignitatibus positi habent. Quod & Interpres recte hic intellexit: *Sicut castrense peculium quod in armis constituti filii probantur adquirere, vel illi qui IVDICIARIAM viuis parentibus meruerint potestatem.*

Atque vt rem totam & argumentum hoc de *Quasi Castrensi peculio* clare exequar, iuris progressus hic obseruandus est: Primo *Præcinctis* omnibus i. Administratoribus prouinciarum, Proconsulibus, Præfectis Regionum (nam ita legendum censeo) Præsidibus prouinciarum & omnibus generaliter, qui in diuersis dignitatibus vel administrationibus positi sunt, & publicum salarium a Principe consequuntur, peculium quasi castrense tributum, quod præcipuum haberent, & de quo testari possent: quod vt Iustinianus testatur *l. vlt. v. in tali. Cod. Iust. de inoff. testam.* ita & hæc Theodosii Iunioris constitutio ostendit: vbi sane (quod modo ostendi) *militantes, præcincti, & cinguli prærogatiua* nil aliud sunt, quam in Dignitatibus & administrationibus positi; quod etiam Interpres agnouit. Et hoc est quod Tribonianus profitetur §. *vlt. Inst. de militari testam.* ad exemplum castrensis peculii tam anteriores leges quam Principales constitutiones QVIBVSDAM quasi Castrensia dedisse peculia: Vnde apparet, antiquum hoc ius esse, & Iurisprudentum quoque scriptis comprehensum, veteribusque Constitutionibus Principum ante Constantinum M. sancitum: id enim est quod per *Anteriores Leges* intellexit Tribonianus: Id rursum est quod Theodosius Iun. *h. l.* ait, *militantibus* EX IVRE *præcinctis cinguli prærogatiuam peculium velut castrense detulisse*: Ex iure i. veteri Iure, Iurisprudentia: Id denique est quod *l. 1. §. 15. D. de collat. bonor.* dicitur. *Nec castrense nec quasi castrense peculium fratribus confertur: hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus continetur:* In tantum vt diserte de hoc peculii genere testari filiosf. (quosdam saltem) potuisse, doceat *lex. 3. §. 5. D. de bonor. possess. l. 1. §. 6. D. ad SC. Trebell.* Quare Tribonianum erroris perperam arguunt hac parte nonnulli, quasi Tribonianus Anteriorum Legum appellatione indicauerit Leges anteriores Constitutionibus Principum, atque adeo Leges speciales ad populum latas sub Republ. libera, cuiusmodi nullæ sunt: In Iurisconsultorum itaque scriptis videre est, iam huius quasi castrensis peculii (in Dignitate videl. positorum) mentionem fieri, *d. l. 1. §. 15. D. de collat. l. 3. §. 5. D. de bon. possess. l. 1. §. 6. D. ad Trebell. l. 7. §. vlt. D. de donat.* p. 144
Vt proinde rursum peccent, qui id quod iis legibus de quasi castrensi peculio dicitur, vbique a Triboniani manu esse putant: quasi nullum quasi castrense peculium fuerit ante nouas Constantini M. Theodosii Iun. & Leonis constitutiones: Imo iam olim fuisse quasi castrense peculium in Dignitate positorum, vti hæc lex, ita *d. l. vlt. Cod. Iust. de inoff. testam.* & dictæ Leges quatuor euincunt. Quid igitur? Vt Ius paulatim crescere solet, ita vlterius quoque progressum hac parte & quoad personas, & quoad ius circa peculium istud. Quoad personas: Nempe aliis quasi castrensis peculii prærogatiua concessa. Nempe Constantinus M. Palatinis omnibus id concessit. *l. vlt. inf. de his qui in S. Pal.* seu *l. un. Cod. Iust. de castrensi omnium Palatinor. peculio.* De quo Palatinorum quasi castrensi peculio est quoque hic Hieronymi locus, *epitaphio Nepotiani Epist. 3. ad Heliodor. Referret alius, quod in* PALATII MILITIA *sub chlamyde & candenti lino, corpus eius cilicio tritum sit: Quod stans* ante

ante sæculi potestates, lurida ieiuniis ora portauerit: quod adhuc sub alterius indumentis, alteri militauerit: & ad hoc habuerit cingulum, vt viduis, pupillis, orphanis, miserisque subueniret: Mox. *Sub alienis signis deuotus miles fuit.* Postea, *Baltheo posito habituque mutato, quidquid* CASTRENSIS PECVLII *fuit, in pauperes erogauit.* Aduocatis quoque Præfectianis seu Præfecti Prætorio id iam ante Theodosium Iun. concessum, *huius legis initio* indicatur; scilicet posteaquam Præfectorum Prætorio dignitas in immensum aucta fuit, sic vt ἀπύρφορος quædam βασιλεία foret, id Aduocatis Præfectianis tributum: vt cæteroquin ii qui sub P. P. operam nauarent, priuilegia singularia habuere præ cæteris; veluti Officiales Præfectiani, veluti Numerarii, *l. 11. inf. de Numerar. l. vlt. Cod. Iust. de castr. pecul.* Aduocati, *h. l.* & *l. 188. inf. de decurion.* At mox Theodosius Iun. id priuilegium omnibus Aduocatis omnium Iudiciorum, itemque Adsessoribus concedendum credidit *h. l.* & *d. l. 2. de offic. Adsessor.* Nempe Adsessoribus ideo, quod, vt ipse ait, consiliis propriis Administratores adiuuare consueuerunt: vt proinde eodem hac parte eos priuilegio frui æquum sit, quorum socii atque participes sunt, & quædam eorum portio videntur, vt loquitur diserte *lex 1. inf. de his quæ admin.* & *l. vn. inf. si prou. Rect.* Aduocatis vero omnibus ideo, propter militiæ castrensis & quasi castrensis comparationem, de qua v. solennem *l. 14. Cod. Iust. de aduoc. diu. iudicior.* Imo & idem Theodosius Iun. postea *l. vlt. Cod. Iust. de castr. pecul. milit. & Præfectianorum,* Præfectianis Officialibus peculium quasi castrense tribuit, exemplo legionis primæ Adiutricis, id est, quemadmodum militiæ armatæ præcipuum Principis præsidium in prima illa legione, ita in ciuili militia præcipuum adiumentum Præfectianorum Officialium: Et hæc de personis. Nunc, quod vnum superest, de iure testandi scilicet; Etsi præcipuum hoc quasi castrense peculium tributum fuerit superioribus personis, non tamen omnibus iis testandi ius in patria potestate constitutis, ante Iustinianum datum est: sed post patris tantum obitum præcipuum habuere: Hinc adeo *hæc lex* diserte & *d. l. 2. sup. de adsessor:* & *Nouella* Valentin. *de postulando 34. inter Theodos.* de Præcipui iure tantum agunt: Hinc & Iustinianus *d. l. vlt C. Iust. de inoff. test. &* §. *vlt. Inst. de mil. testam.* cum dixit concessum tam anterioribus legibus quam constitutionibus, quibusdam personis quasi castrense peculium fuisse, subiicit; horum quibusdam permissum fuisse etiam in potestate degentibus testari: sua vero constitutione id latius extendente permisisse omnibus in huiusmodi peculiis testari, sedtamen iure communi. Imo diserte *d. l. vlt. Sed prior quæstio erat, si omnes, qui quasi castrense peculium haberent, testari in hoc possint, quia non omnibus passim, sed quibusdam personis hoc priuilegii loco concessum est, quia militibus quidem & veteranis testamenta facere in castrensi peculio vndique concessum fuerat, sed militibus quidem in expeditione constitutis iure suo; veteranis autem iure communi. De aliis autem personis omnibus, quæ non per speciale priuilegium hæc acceperunt, si possint testari, dubitatum fuerit, vt puta Viris disertissimis Patronis causarum, Virisque deuotissimis memorialibus, & Agentibus in rebus, nec non Magistris studiorum liberalium, Archiatris quoque & aliis omnibus, qui salaria vel stipendia percipiunt publica: In his itaque omnibus sancimus,* &c. Iustinianus igitur tandem omnibus, qui quasi castrense peculium haberent, filiisfam. testandi ius dedit, *d. l. vlt.* & *l. vlt. C. Iust. qui test. facere* & *d.* §. *vlt. Inst. de militari testam.* Quod quibusdam tantum datum fuerat: de quibus accipienda est *lex 3. §. 5. D. de bonor. poss. lex 1. §. 6. D. ad Trebellianum:* nisi ibi quasi castrensis peculii mentionem de suo peculio Tribonianum addidisse putemus, propter d. legem *vlt. Cod. Iust. de inoff. testam.* Quidquid huius postremi sit, illud certum *hac l.* & *d. l. 2. sup. de adsessorib.* præcipui tantum ius tribui, at non & testandi: quo etiam pertineant illa taxatiuo modo accepta: SVB TALI FORMA *qua,* &c. Nempe ita præcipuum peculium suum quasi castrense habere aduocatos & Adsessores, vt tamen de eo testari non possint patre superstite in cuius familia sunt, non magis quam Præcincti, seu Cincti, & in dignitatibus constituti, quibus neque ipsis testandi ius hoc tempore competierit. Quod postea immutatum: qua causa Tribonianus, ne ius istud & beneficium seu priuilegium ad id tempus tantum referretur, quo pater mortuus est, verum etiam viuo patre de eo testandi ius eis competere indicaret, vocem ETIAM complexiuam *hic* addidit: ibi *id* ETIAM *post patris obitum præcipuum,* &c. *valeant vindicare.* Quin & illa eadem de causa inseruit, *ad Exemplum militum.*

DE ERRORIBVS ADVOCATORVM.

TITVLVS XI.

LIB. II. COD. IVST. TIT. X. *De Errore Aduocatorum, vel libellos seu preces concipientium.*

ERRORES *Aduocatorum litigatoribus non præiudicare.*

P. 145. I. (a) Imp. Constantinus A. Furio Felici. (b)

ADVOCATORVM errores in (c) competenti Iudicio litigatoribus non præiudicant. Dat. v. Kalend. Aug. Constantino. (d) A. VI. & Constantio (e) Cæs. Coss [320.]

INTERPRETATIO. *Aduocatus, si in suscepti (f) causa aliquid in præiudicium*

cium per errorem dixerit, præiudicare ei, a quo adhibitus est, nullatenus debet: si (g) continuo de ipso errore fuerit reclamatum.

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* exstant enim eandem in sententiam plures *eod. tit.* & speciaIiores adhuc. GOTHOFR.

(b) *Felix* hic, an ille qui superiore anno *Præses Corsicæ* dicitur, *l. 2. sup. de temporum cursu?* IDEM.

(c) Abest hæc vox in MSS. nonnullis in Til. edit. *sine*, male. IDEM. *Sine competente* Cod. Wurceb. RITTER.

(d) *Constantinopoli* male edit. Sichard. IDEM.

(e) *vel Constantino.* GOTHOFREDVS.

(f) In aliis editionib. *suscepta*. Hoc melius; quod & Doctiss. Turetus probauit. De hac vero voce iam *supra ad l. 1. de postul.* IDEM.

(g) Hæc aliunde Interpres attexuit ex *l. vlt. Cod. Iust. eod. tit.* IDEM.

COMMENTARIVS.

ERRORES Aduocatorum litigatoribus non nocere definit *hac l.* Constantinus M. quam in rem sunt tres aliæ, anteriorum Principum constitutiones, relatæ in *Cod. Iust.* sub *hoc titulo*, quas hac præterita, velut speciaIiores magis Tribonianus prætulit. Et certe Interpres quoque *hic* Limitationem addit, *si continuo de ipso errore fuerit reclamatum:* Nempe enim si præsens litigator non reclamauerit, si non contradixerit ex continenti, error Aduocati nocet *l. vlt. Cod. Iust. eod. tit.* vbi *ex continenti* explicatur, id est, triduo proximo: quod tamen a Synopsi Basilicorum abest. Et certe legi illi vix congruit: requiritur enim *ea l.* vt litigator 1. PRÆSENS 2. PALAM 3. EX CONTINENTI contradixerit; Atquin quod intra triduum fit, neque a præsente tum fit, neque palam, neque ex continenti. Quare, nisi ab alterius quam a Triboniani manu hoc fit, ineptum istud emblema fuerit. Quod non ita est in *sp. l. vlt. Cod. Iust. de iudiciis*: sunt enim actus quidam, vbi vox *In continenti* cum aliquo spatio accipi potest, & debet: vt *l. 1. §. 8. D. ad leg. Falcid.* verum hanc quæstionem nunc non ingredior: videndus Albericus *ad eam leg.* Additur autem *hac leg. in competenti Iudicio*: indubie enim, vt acta quæcunque, ita errores Aduocatorum in incompetenti iudicio non præiudicant: Neque de hoc dubium erat, vel esse poterat. Est porro hæc constitutio de Erroribus Aduocatorum circa ipsum causæ meritum: Aliud enim ab hoc, *erroris* Aduocatorum genus, nempe inconsultus sermo, causidicorum figura, & obliqua dicta, & conuiciandi licentia, de quo Symmachus quoque *lib. 5. ep. 39.* & *lib. 9. ep. 30.* & *l. 6. Cod. Iust. de postulando.*

DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS.

TITVLVS XII.

LIB. II. Cod. IVST. TIT. XIII. vbi titulus ita simpliciter conceptus: *De Procuratoribus*, omissa *Cognitorum* mentione, de quo postea. De *Cognitoribus* his dico ad *l. vlt.*

PARATITLON.

COGNITOR est præsentis procurator *l. vlt. h. tit.* seu ad cognitionem alieni iurgii suffragator, *l. 6. h. t.* PROCVRATOR vero est, qui ad agendum negotium mandato vtitur accepto, *l. 3. h. t.* seu procuratione emissa, *l. 4. h. t.* procuratione mandata, *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr.* cui per mandatum causa permittitur, id est committitur, Interpres ad *l. vlt. h. t.* Id vero mandatum in principio quæstionis inquiri debet, alioquin iudicium non est *d. l. 3. h. t.* Finesque mandati etiam maritus diligenter custodire debet, *l. 4. h. t.* Et præsens tamen commu-
P. 46 ne sibi cum aliis negotium absentibus aliis agere vel defendere sine mandato potest, cautione rem ratam alios habituros vel iudicatum solui præstita, *l. 2. h. t.* Communia Cognitoribus & Procuratoribus hæc sunt: vtrique litis ministri ordinantur, *l. vlt. h. t.* defensionem suscipiunt, *l. 1 h. t.* agunt, *l. 2. h. t.* pro aliis personis interueniunt *l. 5 h. t.* (quanquam ea lex proprie de Cognitoribus est) defensores causarum sunt, *l. 6. h. t.* Vtrique esse prohibentur, fœminæ, *l. 5. h. t.* & militantes, *d. l. 6. h. t.* Postremo obseruandum procurationem sub Tyrannis quoque mandatam valuisse, *l. 9. h. t. de infirm. his quæ sub Tyr.*

MORTE *mandantis* PROCVRATORIVM *ad lites mandatum, causa semel inchoata, non extingui.*

I, (a) Imp. Iulianus (b) A. Secundo (c) PF. P.

NVLLA dubitatio (d) est, post causam in iudicio publicatam, (e) vtpote dominum litis Procuratorem effectum, etiam post excessum eius qui defensionem (f) mandauerat, posse inchoatam litem (g) iurgiumque finire. Quippe cum & Procuratorem posse eum (h) instituere, & ad hæredes suos inchoata transmittere, (i) Veteres (k) iuris voluerunt (l) Conditores (m) Lecta apud acta, (n) pridie Non. Feb. Iuliano A. III. & Sallustio Coss. (o) [363.]

INTERPRETATIO. *Qui Dominus & Procurator de cuiuslibet rei (p) petitione fuerit institutus, & susceptam litem viuo mandatore per actionem repetendo fuerit contestatus, etiam si ille qui ei mandatum tale fecerat, de hac luce discedat, liceat ei rem, quam repetendam susceperat, sibimetipsi defensare, (q) & alium Procuratorem in hac causa, si voluerit, qui repetat vt dominus ordinare, atque actionem ad hæredes suos successoresque transmittere: Quia sicut in rebus quæ possidentur, Procuratores tantum aduersus pulsantes (r) nec non & domini possunt firmiter ordinari: Ita in rebus quæ repetuntur, dominos Procuratoresque facere is qui pulsat ac repetit, iure permittitur. Solum (s) est, vt mandatum ad vicem donationis (t) factum, actis habeatur insertum.*

NOTAE.

(a) Lex 23. *Cod. Iust. de procuratoribus.* Meminit quoque huius constitutionis Symmachus *lib.* 10. *ep.* 32. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Valentinianus.* in An. Put. male. *IDEM.*

(c) De *Secundo* hoc PP. sub Iuliano v. *Prosopogr. IDEM.*

(d) His verbis: *Nulla dubitatio est:* indubitata consequentiæ ratio indicatur. *IDEM.*

(e) *Agitatam* C. Iust. Interpres, *contestatam:* de quo mox. *IDEM.*

(f) *Agendam, vel defendendam litem*, ita Tribon. Quo nil opus erat: *Defensionis* vox vtrumque complectitur: vt & *defensoris. IDEM.*

(g) *Causam*, loco *litem* habet Cod. Iust. Atqui vox *litis* propria & antiqui commatis. *IDEM.*

(h) V. *l.* 4. § *vlt. D. de appellat.: l.* 11. §. 7. *D. de except. rei iud. l.* 11. *D. de doli except. Reum* videtur legisse interpres. *IDEM.*

(i) Abest hæc sententia à Cod. Iust. abrogatur enim *l. vlt. inf.* vbi dicam. *IDEM.*

(k) *Veteris* C. Iust. hoc nostrum melius. *IDEM*

(l) Abest hæc vox a Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) *Conditores* Iuris veteres, sunt Iurisconsulti. v. *Gloss. Th. GOTHOFREDVS.*

(n) *Lecta* hæc lex apud *acta.* De hoc. v. *Prolegomena. IDEM. Dat. Prid* additum in Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(o) Cod. Wurceb. *Iul. A. IIII. & P. Sallustio.* In edit. Sichard. & Cuiac. etiam *Iulian. IIII. RITTER.*

(p) Omissa vox in Cod. Wurceb. *IDEM.*

(q) *Defensare* v. *Gloss. Th. GOTHOFREDVS.*

(r) *De* hac *pulsandi* voce *Gloss.* Cuiaciana editio habet *aduersus pulsatos manent, non domini, &c.* ad marginem adnotatum *ye. pulsantes, nam non & domini possunt. IDEM.* Cod. Wurceb. *pulsatos, nam non & domini,* Edit. Sichard. *pulsatos manent, non domini possunt. RITTER.*

(s) Hoc de peculio suo Interpres. *GOTHOFR.*

(t) v. *inf. de Decurionib. IDEM.*

COMMENTARIVS.

MANDATVM Procuratorium ad litem, post litem semel inchoatam, morte mandantis non extingui, definit hac lege Iulianus Imp. Hæc inquam principalis seu finalis huius constitutionis causæ coniectio est: cum de hoc in aliqua causa dubitatum fuisset: Hanc vero decisionem seu conclusionem suam Iulianus, duobus argumentis ædificat; seu ex duobus principiis repetit: vno quidem generali,

rali, quod videl. Procurator, post litem inchoatam dominus litis efficiatur: de quo noti sunt textus iuris: v. & Symmachum *lib. 10. ep. 32.* Altero vero specialiore, a subalternis speciebus similibusque exemplis: nempe, quod Procurator quoque post litem inchoatam possit Procuratorem instituere, & ad hæredes suos inchoatam litem transmittere: Quod vtrumqe Iuris consulti veteres voluerint, definierint: v. *l. 8. §. 3. D. mandati. l. 11. inf. Cod. Iust. de procur.* cui tamen contraria videtur lex 4. §. *vlt. D. de appellat.* His præiudiciis iam suam conclusionem Iulianus quam dixi, adstruit & educit, velut indubitatam. *Nulla* inquit, *dubitatio est: vtpote,* &c. *quippe cum.* Est proinde hæc constitutio tota Logica, meraque ratiocinatione constat, cum alias leges iubere non disputare soleant; Ac proinde Dialecticum Iuliani Imp. acumen redolet: quod & aliæ eius constitutiones spirant: frequentibus etiam gnomis perspersæ, & exinde consectariis eductis, veluti *l. 5. de medicis & professor. Magistros studiorum, Doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia:* SED QVIA &c. *l. 1. de proximis. In rebus prima militia est, secundus in literarum præsidiis pacis ornatus,* P. 147. IDEOQVE. Videatur cum primis lex *5. inf. de sepulchr. violat.* quæ tota mera ratiocinatione constat: videatur & lex vn. *de longa consuetud. Venientium est temporum disciplina, instare veteribus institutis.* Ideoque &c. Et ita quidem hæc lex a nobis diiudicanda diuidendaque venit; quam alii diuiderent, imo diuidunt in scholis in quatuor capita siue *Conclusiones, & Axiomata:* Nos vnicam conclusionem efficimus, verum tribus argumentis suffultam, scopo videlicet eius vnico spectato. Superioribus & illud addimus, hanc constitutionem ab eo Iuliani animo profectam videri, quem describit incertus Auctor apud Suidam; quo eum ad terminandas lites amotis dilationibus procliuem maxime fuisse scribit: cuius verba iam supra retuli *ad l. vn. sup. de dom. rei quæ posc.* Cui rei fidem quoque faciunt aliæ nonnullæ Iuliani constitutiones, puta lex 29. 30. 31. *inf. de appellationib. d. lex vn. sup. de dominio rei quæ poscitur.* Nunc ad legem ipsam redeamus: Huius constitutionis meminit Symmachus, *lib. 10. ep. 32.* *Successit,* inquit, *aliud, vt obitu Martianæ C. F. mandatum diceretur extinctum: sed contra venerabilis* IVLIANI SANCTIO *stare Procuratorum iussit officia, causarum dominis viuentibus inchoata.* Et subiicit Symmachus: *Ergo cum & reparationem superstite Martiana* (domina) *& conuentionem partis aduersæ super æstimandis bonis Liberius* (procurator) *impetrasset, pronunciauimus, Non perisse mandatum.* Quod ius etiam Visigothorum iure probatur *lib. 2. t. 3. l. 8. Antiqua.* Vnicum superest, quid sit *hac l. post causam in iudicio publicatam.* Tribonianus substituit *agitatam.* Interpres *contestatam hac l. & l. vlt. inf. h. t.* inchoata lis *hac ipsa l.* dicitur, vt & apud Symmachum. Quæ omnia effectu ipso eodem pertinent: Proprie tamen *publicata in iudicio causa* est denunciata: de qua *suo titulo sup. de denunciat.* etsi nondum contestata: post denunciationem quippe litis exordium auspicari olim dicebatur, *l. 4. d. t. de denunciat.* lis initiata *l. vlt. inf. vnde vi. l. 1. inf. de tutoribus.* inchoata *h. l.* Verum quia denunciationes sublatæ iam erant, ideo, *agitatam* supposuit Tribonianus, *contestatam* vetus Interpres. Quod praxim *huius leg.* attinet, v. Manticam, *de conuention. ambig. & tacitis, lib. 7. t. 23. a num. 22. ad 30.*

Consors Commvne *negotium consortibus absentibus qua lege agere possit.*

II. (a) Impp. Valentinianus, & Valens AA. Sallustio PP. (b)

Commvne negotium (c) & (d) quibusdam absentibus (e) agi (f) potest, si præsentes Rem *ratam dominum habiturum* cauere parati sunt: vel, si quod (g) ab his petitur *Iudicatum solui* satisdatione firmauerint PP. (h) VI. Id. Decem. Diuo Iouiano & Varroniano Coss. [364.]

Interpretatio. *Communes causas absentibus consortibus alii consortes agere possunt, si illi qui præsentes fuerint, caueant acceptum esse illis qui absentes sunt, quidquid fuerit iudicatum. Aut in præsenti fideiussorem dederint, vt* (i) *omnia quæ definita fuerint, implere non differant.*

NOTAE.

(a) *L. 2. Cod. Iust. de consortib. eiusdem litis.* Refert huius legis verba, ex hoc ipso *libro 2. Codicis Theodosiani,* veteris Consultationis Auctor, *cap. 3.* GOTHOFREDVS.

(b) Abest a Cuiaciana Edit. & Til. additum ex Cod. Iust. de hoc *Sallustio PP.* sub Valente. v. *Prosopogr.* IDEM. Abest etiam *Sallustii* nomen a Cod. Wurceb. RITTER.

(c) *Et,* id est etiam. GOTHOFREDVS.

(d) *Post litem legitime ordinatam.* hæc Tribonianus hic addidit, de quo mox. IDEM.

(e) *In solidum agi:* ita Tribon. Neque male. IDEM.

(f) *Agi sine mandato:* ita Tribon. neque male. IDEM.

(g) *Quid* C. Iust. IDEM.

(h) Ita in An. R. & Cod. Iust. *V. Dat.* in Til. IDEM. Cod. Wurceb. *Prop. VI. Idi. Decembr.* Edit. Sichard. & Cuiac. *Dat. V. Id.* RITTER.

(i) *Aut* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

COMMVNE negotium CONSORS præsens absentibus aliis agere potest, in solidum scilicet & sine mandato: (quod vtrumque a Triboniano additum ad clariorem intellectum) præstita cautione de rato, si actor sit; iudicatum solui, si reus. *Consors* scilicet de quo *l. vn. sup. de dominio rei quæ poscit.* vt pro parte sua absentibus aliis agere & conueniri potest: *d. l. vn.* ita & retro, si velit, illis conditionibus & cautionibus commune negotium in solidum, absentium quoque nomine exercere. Regulariter alioquin sine mandato nemo alieno nomine recte agit, de quo *ad l. prox. 3.* exceptis personis certis. *l. 35. D. de Procurator.* quibus Consors ex *hac l.* addendus venit: sub eadem videlicet conditione qua cæteri illi. Porro *post litem legitime ordinatam* id fieri oportere addidit Tribon. *Ordinata lis*, non est lis contestata; verum cum constituta est persona Actoris & Rei & Iudicis, seque partes præmuniunt, *l. 8. §. 1. & 2. D. de inoff. testam.* Itaque, quod *in l. 20. D. de probationib.* est, *ordinabatur*, id in *l. 7. §. vlt. D. de liberali causa*, est *præparabatur*. Et Festus recte partes *ordinato iudicio litem contestari*. Sententia igitur hæc est; Consortem cauere post litis ordinationem antequam litem contestetur: *l. 40. §. 3. D. de procuratorib.* Nos dicamus, secundum ius quod *hoc Codice* continetur, post denunciationem.

P. 148. MANDATVM *initio litis inquiri oportere, alioquin nullam esse sententiam.*

III. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus, & THEODOSIVS AAA. Pancratio (b) PF. V. (c)

IN principio quæstionis, persona (d) debet inquiri, & (e) vtrum ad agendum negotium Mandato vtatur accepto. Quibus rite & solemniter constitutis, potest esse sententia: Præteritis autem his, nec dici *controuersiæ* solent, nec potest esse iudicium, (f) &c. Dat. pridie (g) Non. April. Constantinop. Antonio & Syagrio Coss. [382.]

INTERPRETATIO. *Cum primum ad Iudicem causa fuerit intromissa, personarum firmitas* (h) *requiratur, vt is qui causam alterius prosequitur, mandatum eius, cuius causam agendam susceperat, proferre procuret.*

NOTAE.

(a) Lex 24. *Cod. Iust. de procuratoribus*, hinc a Triboniano interpolata est: de qua interpolatione mox. Refert *huius leg.* verba vetus Consultationis Auctor *c. 3.* GOTHOFREDVS.

(b) *Pancratio* huic P. V. Constantinopol. inscribitur hoc ipso anno 382. lex 1. *inf. de habitu quo vti oport. intra vrb.* & anno 379. *l. 4. de auro Coronario*, nisi ibi potius reponendum Com. R. P. & A. 381. *L. 6. de sepulcbr. viol.* IDEM.

(c) Ita Cod. Iust. & An. Put. At in Til. & Cuiac. *PF. P.* vbi tamen ad marginem adnotata varians, *P. V.* vetus Consultatio habet *PP.* male. IDEM. *PF. P.* etiam præfert edit. Sichard. RITTER.

(d) Procuratoris scilicet. GOTHOFREDVS.

(e) Vox hæc & omissa in *Aniano Regia.* de quo mox. IDEM.

(f) *Earum* additum in Edit. Sichard. RITTER.

(g) *II. Kal. April.* Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(h) *Firmitas* personarum. IDEM.

COMMENTARIVS.

PERSONAM procuratoris & num Mandatum is habeat, initio statim quæstionis inquiri oportere definit *hac l.* Theodosius M. vbi duo inculcari cuipiam videantur: puta vt de persona procuratoris quæratur, num ei procuratori esse liceat? tum vtrum mandatum acceperit? Quod tamen ipse non credo: verum totam hanc legem de mandato vnice agere existimo. Quod etiam MSS. nonnulli probare videntur, vbi vocula, ET, ibi *& vtrum ad agendum*, &c. abest, quæ alterius quæstionis & rei index ferme est: verum hoc non nitor etiam, sed, vt dixi *hac l.* nonnisi de vnica re, de mandato inquam exhibendo a procuratore agat puto, vocula ET, pro, *id est*, quod & alias fieri solet, accepta: illisque quæ de *persona* procuratoris initio dicuntur, eodem relatis: quomodo & apud Symmachum, loco quem mox laudaturi sumus. Ergo mandatum initio litis exhiberi iubet *hac l.* Theodosius M. *in principio quæstionis*, ait, id est, ante litem contestatam, vel vt Symmachus loquitur, *lib. 10. ep. 32.* in ipso quæstionis limine. *In ipso limine quæstionis cum procuratio quam C. F. senior Martiana mandauerat, inualida diceretur*, &c. *defensio partis aduersæ negauit* STARE PERSONAM, *cuius procurationem superioris gesta Iudicii non tenerent: Contra*, NEQVE EXACTAM PRIVS MANDATI RECITATIONEM *aiebant.* Et mox. *Sed quia procuratio legebatur Prætoris allegata iudicio, hac* PRÆSCRIPTIO *conquieuit.* Præscriptio seu obiectum cassæ procurationis, vt idem Symmachus loquitur, *d. epist.* seu Exceptio procurato-

ratoria initio litis opponi debet: Est enim ea dilatoria, EX PERSONA descendens. In tantum vero, (qui finis est & *effectus* huius rei) hæc exceptio proponi, atque adeo mandatum exhiberi initio quæstionis oportet, vt eo demum exhibito, iudicium dici possit, sententiaque sit: contra non exhibito eo, nec controuersia dici debet, nec potest esse iudicium. Finge igitur non propositam hanc præscriptionem initio, causamque iudicatam? vtique nulla erit sententia, si appareat eum sine mandato egisse: Quare ne inane cassumque iudicium sit & processus inanis, initio mandatum exigi iubet Theodosius M. non quasi non etiam sententia dicta opponi ea possit (*Exceptio enim falsi procuratoris quandocumque obiici potest, & iudicium reddit retro nullum;*) sed ne litigatores Iudexque in cassum laborauerint. Ita enim hæc lex intelligenda est, quam si recte cepisset Tribonianus in eum quem fecit modum, eam mutare nil adeo necesse putasset: Cæterum multa in hanc sententiam ipsam occurrunt in *coll. Carthag. d. 1. cap. 34. 49. 68. 71. 72.*

Illud sub finem addere libet, tres præscriptiones circa mandatum Procuratorium respectu procuratoris ipsius versari, quas omnes Symmachus *d. epistola 32.* expressit: Prima est illa, quam diximus *Cassæ procurationis*, id est, non factæ vel certe reuocatæ: Secunda, *mandati non exhibiti* gestis non allegati: Tertia, *extincti mandati* per mortem mandantis, quam ibi repellit Symmachus, auctoritate sanctionis Iulianeæ, id est, *Legis 1. sup. h. t.*

P. 149 MARITVM *quoque procuratorem mandati fines seruare oportere.*

IIII. (a) Imppp. THEODOSIVS, Arcadius, & Honorius AAA. Victorio (b) Proconsuli Asiæ.

PROCVRATOR, licet maritus sit, id solum exequi debet, quod procuratio emissa præscripserit. Dat. XV. (c) Kal. Iul. Theodosio A. III. & Abundantio V.C. Coss. [393.]

INTERPRETATIO. (d) *Qui uxoris suæ negotium fuerit prosecutus, quamuis maritus sit, nihil aliud agat, nisi quod ei agendum per mandatum illa commiserit.*

NOTAE.

(a) *Legis 21. Cod. Iust. hoc tit.* pars posterior hinc desumpta est, quam & pro more suo Tribonianus eidem Constantino tribuit, cuius prior illius legis pars est. Refert quoque *huius l.* verba veteris Consultationis Auctor, *c. 9.* Iungendaque huic *lex 5. inf. de reuoc. donat.* Quinimo & iungendam putet quis *legem 50. inf. de appellat.* GOTHOFREDVS.

(b) *Victurio* in MSS. nonnullis. *Victorio* huic Proconsuli Asiæ sub Theodosio M. inscribitur præterea hoc ipso anno 393. lex 4. *sup. de constit. Principum*, anno super. 392. lex 125. *de Decurion. l. 8. de reparat. appell.* & anno prox sequ. 394. lex 22. *de hæreticis. IDEM. Victori* Cod. Wurceb. negligentia librarii, recte enim ad *cit. leg.* 4. nomen expressum in eod. Codice. RITTER.

(c) V. in *d. l. 5. de reuoc. donat.* & apud veteris Consult. Auctorem. GOTHOFR.

(d) Hanc Interpretationem formulæ *suæ* 20. indidit Formularum secundum legem Romanam Auctor. IDEM.

COMMENTARIVS.

FINES mandati, etiam *Maritum*, vxoris suæ procuratorem, seruare oportere definit *hac l.* Theodosius M. Quæ quidem lex pars est prolixioris constitutionis Theodosianæ ad Victorium Proconsulem Asiæ emissæ: cuius pars altera quoque extat *l. 5. inf. de reuoc. donationib.* (quæ & ipsa de marito agit) quæ proinde huic coassanda venit. Ex quibus ita inter se coniunctis colligo, pertinere omnino hanc legem, imo constitutionem integram Theodosianam, vnde *hæc*, & *d. lex 5.* desumtæ sunt, ad *Mutuas petitiones inter maritum & vxorem soluto matrimonio:* & *hanc* quidem ad Retentiones ob vtiles impensas a marito in rem vxoriam factas: *dictam* vero *legem 5.* ad retentiones ob donationem. Notum ex Iustiniani *l. vn. §. 5. Cod. Iust. de rei vxoriæ actione*, maritum olim vtiles impensas in rei vxoriæ actionem non deduxisse, id est, partem dotis ob illas impensas non retinuisse, nisi QVATENVS MANDATO seu voluntate mulieris eas fecisset: Cuius rei vestigium extat quoque *in l. 8. D. de impensis in res dotales factis:* Quare, si mandati fines excesserit maritus, expensas repetere quas fecit, maiores non potest: quas vtique repeteret, si mandatum secutus, eas fecisset: Quomodo & cæteroquin mandator omnis & expensas & pœnas mandati sui nomine sufferre tenetur: pœnas inquam, vt in specie *Legis 50. inf. de appellation.* quæ & ipsa huic Legi coassanda videatur: nam & in *ea l.* agitur de procuratore, cui a parte mandatum fuit, vt ante sententiam aduersum se latam appellaret: qua causa præjudicialem multam mandator soluere tenetur: de quo vide quæ *ad eam l.* plura. Proinde huius legis sensus hic fuerit, maritum soluto matrimonio ob vtiles impensas in res dotales factas, retentione dotis vti non posse: nisi *Quatenus eas mandato vxoris fecit.* Et hæc quidem de *huius leg.* sententia, quam Tribonianus postremo loco attexuit, seu inseruit *Legi 21. Cod. Iust. hoc tit.* sub falso Constantini nomine, qui alioquin prioris partis legis illius, auctor est. Tandem obseruetur, Auctorem *formularum* iuxta legem Romanam exhibere formulam mandati, *qualiter maritus negotium vxoris persequatur? formula 20.* vbi & Interpretationem *huic legi* subditam totidem verbis consignauit.

FOEMINAS *nonnisi pro se, non pro aliis agere, vel interuenire posse.*

V. (a) Iidem AAA. Rufino PF. P. (b)

NVLLO pacto Fœminæ, aut amplius quam sibi competit, agere, aut pro aliis possunt interuenire personis. Dat. IV. Kal. Octob. Constantinopoli, Theodosio A. III. & Abundantio V. C. Coss. [393.]

INTERPRETATIO. (c) *Nulla ratione fœminæ amplius quam* (d) *suas agendi causas habeant potestatem: Nec alicuius causam a se nouerint prosequendam.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* cuius rei causam mox edam. Iungendæ porro huic, *lex vn. inf. de Carbon. edicto*: *lex 52. inf. de appellationib.* Imo & lex *vlt. inf. de liberali causa*, emendato *ibi* die. GOTHOFREDVS.

(b) De *Rufino* hoc PP. Orientis, iam supra: plene, *in Prosopogr.* IDEM.

P. 150 (c) *Interpretatio* hæc sub *Legis Theodosianæ* nomine inserta Concilio Nannetensi canone 8. quod Concilium habitum videtur anno 658. IDEM.

(d) *Quam suas causas agendi*: ita MSS. quidam. IDEM.

COMMENTARIVS.

FOEMINAS pro se tantum agere, non vero pro aliis agere, vel interuenire posse definit Theodosius M. *hac lege.* Quæ quidem pars est prolixioris constitutionis Theodosianæ, *de ordine & processu Iudiciario*: vnde desumptæ sunt tres præterea leges *hoc Codice*: puta lex *vn. inf. de Carboniano Edicto: lex. 52. inf. de appellationibus*: *lex vlt. inf. de liberali causa*: quæ proinde omnes huic nostræ coassandæ veniunt. Nos de hac nostra nunc videamus.

Agere igitur pro se mulier potest *h. l.* seu in rem suam agere, vt loquitur lex 4. *Cod. Iust. eod. tit.* Paulus *lib. 1. Sentent. tit. 2. de cognitoribus. 2. Fœminæ in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.* Exempla hæc sint; veluti si de matrimonio eius agatur, si subiecti partus arguatur, vel adulterii, *l. 1. §. vlt.* & *l. 13. D. de Carbon. edicto.* Ad quam *speciem* commode referri potest hæc lex arg. *l. vn. inf. de Carboniano Edicto*, quæ inter alias huic, vt dixi, coniungenda est. Contra, pro aliis agere mulier nullo pacto potest: *l. 54. D. h. tit.* ne quidem pro filio impubere seu pupillo, *l. 18. Cod. Iust. hoc tit. de procuratorib.* quare nec Carboniani Edicti beneficium filio impuberi postulare potest: argumento rursum dictæ *legis vn. de Carboniano Edicto.* Id quod etiam hisce legis illius verbis indicatur, *Carbonianum Edictum* SVB PERSONIS LEGITIMIS *defertur* &c. Denique in eodem argumento vel quæstione Carboniani Edicti, *nullo pacto fœminæ* AMPLIVS QVAM SIBI COMPETIT AGERE *possunt:* vt *hac l.* dicitur, non vltra, pro iure filio impuberi competente: verum pro iure & honore suo, veluti si filius subiectus, vel ex adulterio conceptus dicatur, materque rea postuletur: quo casu & cognitio in tempus pubertatis non differtur, vtpote matre integra fide & maiore constantia causam defensura recenti tempore, vt eleganter ait Vlpianus *l. 1. §. vlt. D. de Carboniano Edicto*, vid. & *l. 2. 3. §. 7. l. 7. §. 3. l. 13. eod. tit.*

II. INTERVENIRE pariter fœmina pro aliis personis nullo pacto potest, vt *hac l.* dicitur. Exemplum poni potest in causa liberali, arg. *l. vlt. inf. de liberali causa*, quæ & ipsa huic coassanda venit; ita vt nec adsertorem se præbere in ea causa mulier possit: *Interuenire* hic est cognitoriam operam præstare. Denique mulier, vt nonnisi pro se agere, vel postulare potest, ita nonnisi in rem suam cognitor procuratorue fieri: quod & Paulus superiore loco expresse ait. Eo pariter omnino sensu Vlpianus, famosa *leg. 2. D. de regulis iuris*, definit. *Fœminas ab omnibus officiis ciuilibus vel publicis remotas esse: nec Iudices esse posse, nec Magistratum gerere, nec postulare, nec pro aliis* INTERVENIRE, *nec procuratores existere.* Vbi qui *interueniendi* verbum de intercessione muliebri & beneficio S. C. Velleiani hactenus accipiunt (& in his quoque Græci & Cuiacius) largiter falluntur: non vno argumento verum quatuor. 1. Nam & de publicis vel ciuilibus OFFICIIS ibi agitur, cuiusmodi sane non est intercessio fideiussoria. 2. Et *Interueniendi* verbum, medio loco inter *postulare*, & *procuratores existere*, positum, manifeste satis ostendit, de cognitoria interuentione ibi agi: quomodo *hic* seu *hoc Codice* post titulum *de postulando*, titulus hic, seu tractatus *de Cognitoribus & Procuratoribus* positus est: pariter vt apud Paulum *in Sententiis* titulus *de Cognitoribus*, titulo *de Procuratoribus* proxime cohæret. Et hac ipsa quoque lege de iure *agendi*, & *interueniendi* pro alio simul agitur. 3. Eodemque etiam sensu *Interueniendi* vox occurrit *l. 11. §. 2. D. de iniuriis*: *l. 10. §. vlt. D. de in ius vocando* 4. Denique hæc huiusce legis & vocis sententia, argumento, vt dixi, earum legum quæ huic coassandæ sunt, optime stabilitur: sunt enim leges illæ omnes *de ordine & processu iudiciario*, siue primæ, siue secundæ instantiæ, deque personis iudicio interuenientibus, veluti de procuratoribus, actoribus, adsertoribus: quæ cum opera fideiussoria nil commune habent. Cæterum neque Interpres *huius l.* vim eius adsecutus est: cuius tamen Interpretatio laudatur in concilio Nannetensi, *canone 8.* idque sub *legis Theodosianæ* nomine: de quo in *Prolegomenis.* Omissa postremum hæc lex a Triboniano videtur, eo quod fœminis interdum causa cognita pro parentibus agere permittitur: *l. 41. D. de procuratoribus.*

MILITANTES, *Aduocati, vel Procuratores Cognitoresue esse vetantur.*

VI. (a) Impp. Arcadius, & HONORIVS AA. Andronicacho, (b) PF. P. Post alia.

NEMO militantium (c) fiat susceptor, defensorue causarum, nec ad cognitionem alieni iurgii suffragator accedat, &c. Dat. pridie Non. Iul. (d) Mediolani, Olybrio & Probino Coss. [395.]

INTERPRETATIO. *Militantes non permittuntur legibus lites suscipere alienas, nec Procuratores fieri possunt.*

NOTAE.

(a) *Legis 7. Cod. Iust. de procuratoribus* verba quædam hinc mutuata videntur. Iungenda porro huic *lex vlt. inf. de commeatu*: Imo & *lex 7. inf. de Executoribus.* *GOTHOFREDVS.*

P.151. (b) *Andronico* in Til. & Cuiac. vbi tamen ad marg. recte adnotatum *Andromacho.* Et ita habent Aniani MSS. Reg. Put. *Andromacho* huic PF. V. vt quoque habent MSS. (alii hic habent PF. P.) inscribuntur hoc quoque anno 95. *lex 9.* & 11. *de infirm. his qua sub Tyr. lex 54. de appellationib.* & anno 401. *lex 3. de indulg. debitorum.* Sed malim vbique reponere *PF. P.* *IDEM.* Cod. Wurceburg. legit, *Andromaco P. K.* *RITTER.*

(c) Sic & *l. 3. seu vlt. inf. de commeatu.* *GOTHOFREDVS.*

(d) Iun. *d. l. vlt. de commeatu.* Pridie idib. Iul. *d. l. 7. de Execut.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

MILITANTES Aduocati & Procuratores esse *hac* Honorii *lege* vetantur; idque etiam per commeatum, *l. vlt. inf. de commeatu*, quæ huic legi coaßanda venit, ceu eiusdem Honorianæ constitutionis pars: cuius hæc verba sunt. *Hi qui vacationem temporariam vt sæpe adsolet, impetrarint, nihil sibi necessitatis vsurpent, nullorum* ACTIBVS *misceantur: quorum si quis post exactum diem indultum beneficium morando corruperit, nihil* AGERE *intra prouinciam possit*: Quod & alias tralatitium est compluribusque aliis Legibus firmatur veluti *l. 5. Cod. Iust. de condict. ob causam. l. 31. Cod. eod. de locato l. 7. & l. 9. Cod. eod. de procuratoribus. l. 54. D. eod. tit. de procurator. §. 11. Inst. de exceptionib.* Ambrosii quoque locus hanc in rem solemnis, *lib. 1. officiorum, cap. 36. Is qui Imperatori militat a* SVSCEPTIONIBVS LITIVM, ACTV NEGOTIORVM FORENSIVM *venditione mercium, prohibetur humanis Legibus*: vbi nota illa signate a *susceptionibus litium*, quomodo & hac l. *susceptor causarum*, dicitur. Additur autem *h. l. nec ad Cognitionem alieni iurgii suffragator accedat*, quibus verbis cognitor circumscribitur: de quo plene ad *l. prox. sequ.* Grauis certe error est eorum, qui *huius l.* hunc sensum esse putant, prohiberi milites suffragii præstandi causa Principem accedere. Et sic eam de suffragiis accipiunt: de quibus *l. 2. infr. si cert. pet.* vt sic hæc exceptio sit legis illius. *Rationem* porro huius interdicti reddit Leo Imper. *d. l. 31. Cod. Iust. de locato*; adumbrat & *d. lex 7. in f. & d. l. 9. in pr. Cod. Iust. de procuratorib.* nempe *vtilitatem publicam* hoc non permittere: *inoffensa disciplina* hoc fieri seu admitti non posse. Sed & Theophilus quoque, *ad d. §. 11.* recte reddit: *ϛρατιώτης γὰρ οἷα τοῖς ὅπλοις σχολάζειν ὀφείλων*; Chrysostomus quoque de Negotiatione militibus prohibita, *1. ad Timoth.* *ϛρατιώτης προσανέχων πραγματείαις, καθάπερ τὶς λιποτάκτης κρίνεται.* Est & altera ratio ne videlicet cinguli militaris terrore obiecto impediant, ne lites suo Marte decurrant. Possit vero hæc lex, cum eam propius intueor, vna cum *d. l. vlt. inf. de commeatu, & l. 7. inf. de executorib.* quæ huic legi coniungendæ sunt, etiam de Militia Palatina & officiali accipi, deque omni qui militiæ alicuius cingulo vtitur, etsi non armata militia, quique dignitatis suæ miles adscribitur, de quo ad *l. vlt. sup. de postulando*: Nempe Honorius constitutione sua ad Andromachum, cuius hæ tres leges partes sunt, id prolixe egisse videtur, vt Palatinorum & Officialium *ἀλλοτριοπραγμοσύνη* occurreret, id est, vt ne alienis sese officiis actibusque immiscerent: & cinguli sui terrorem obiicerent. Qui sane *militantum* appellatione, quæ hic occurrit, comprehenduntur.

MORTVO *Procuratore vel Cognitore post litem contestatam, litem ad eius hæredes non transire.*

VII. (a) Imp. THEODOSIVS A. & Valentinianus Cæsar Asclepiodoto (b) PF. P.

SI lite contestata Procuratorem vel Cognitorem, qui litis (c) minister est ordinatus, mori contigerit, minime eius quærantur (d) hæredes: neve superuacua (e) dominio (f) causæ laboris occasio protendatur, sed statim ad eum migrent omnes, qui dominus causæ fuerat, actiones. Et successo-

cessoribus Procuratoris nulla super eo petitio relinquatur, nisi tantum expensarum nomine, vel factorum litis causa sumptuum. Nec sane videtur (g) incongruum Cognitori, cum manifestum sit, (h) si Cognitor, vel (i) præsentis Procurator, vsus fuerit in iudicio prosperiore fortuna vel eadem reclamante (k) deuictus, iudicati actionem sine vlla cunctatione (l) in dominum dari, vel domino. Et hæc quidem in Actoris persona de litis (m) ministro edixisse sufficiat. Cæterum in rei (n) quoque (o) idem licere (p) non dubium est: Quamuis abunde (q) Legum veterum (r) obseruatione munita sit: Quæ, (s) si in rem quoque suam Cognitor vel Procurator quis fuerit ordinatus, simili modo nihil noui requirere patiuntur, &c. Dat. XVIII. (t) Kalend. Decemb. Constantinopoli, Victore V. C. Coss.

INTERPRETATIO. Procurator *est, cui per mandatum causa committitur. Cognitor est, cui sine mandato causam suam agendam præsens præsente Iudice litigator iniungit. Si Procurator aut Cognitor tantummodo, non dominus & Procurator effectus, post litem contestatam quolibet casu de hac luce discesserit, demandato sibi negotio ad suum nihil transmittit hæredem: nisi tantum sumptuum, vel expensarum repetitionem, quam auctorem suum in suscepta causa fecisse probauerit: Lis vero ad mandatorem redit. Si præsentis Procurator vincatur, aut vincat, in dominum vel domino,* (v) *non in Procuratorem vel Procuratori actio tribuetur iudicati. Idem est & in pulsati* (x) *possessoris Procuratore seruandum, si aut vincatur aut vincat. Et si in rem suam quis factus fuerit dominus & Procurator, & Procuratorem ipse pro sua vtilitate iam fecerit, similiter exitus rei iudicatæ dominum respiciet, non actorem.*

NOTAE.

P.152.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Iungenda vero ei lex *vn. de actionibus certo tempore fin.* cui ex hac lege in inscriptione *Valentiniani Cæsaris* nomen red.iendum est: quod & temporum ratio firmat. *GOTHOFRED.*

(b) *Asclepiodotus* PP. Orientis sub Theodosio Iun. v. *Prosopogr. IDEM.* Cod. Wurceb. negligentia librarii habet: *Valentini & C. Asclepiodoto. RITTER.*

(c) *Litis*, id est actionis: de cognitore quippe & Procuratore Actoris est prima *huius l.* pars. *GOTHOFRED.*

(d) Ad persequendam litem, ne molestentur litis persequendæ causa. *IDEM.* *Requirantur* edit. Sichard. *RITTER.*

(e) Ne *superuacuum*: C. Til forte aduerbialiter. *GOTHOFREDVS.* *Ne de superuacuum* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. *neue Superuacuum. RITTER.*

(f) Id est, prætextu dominii causæ: quod scilicet lite contestata ad auctorem eorum transferat, *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. *domino laboris occasio protendatur.* Edit. Sichard. *domino. RITTER.*

(g) *Videtur*, id est videri debet: Forte autem hic intercidit vox *id. GOTHOFREDVS.*

(h) *Manifestum si sit*, Cod. Wurceb. *RITTER.*

(i) Forte: *Cognitor præsentis, vel procurator. GOTHOFREDVS.*

(k) *Reclamante* fortuna, id est aduersa, inprospera: MSS. nonnulli *hic* exhibent, *reflante. IDEM.* *Non flante* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(l) *Causatione* ad marginem notat Sichard. Edit. *IDEM.*

(m) *Delictis* Edit. Sichard. vitiose & in margine *& litis. IDEM.*

(n) *Iure ei quoque*: ita vitiose in Til. *GOTHOFREDVS.* Idem legitur in Edit. Sichard. verum Cod, Wurceb. exhibet, *in re ei quoque. RITTER.*

(o) Persona scilicet ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. *GOTHOFREDVS.*

(p) Forte *liquere*, vel *dicere*, vel *edicere. IDEM.*

(q) *Habendæ* Cod. Wurceb. pro *habunde* vti solet. *RITTER.*

(r) *Vel nostrarum* additum in Edit. Sichard. quod glossam Gothicam sapit. *IDEM.*

(s) Leges scilicet. *GOTHOFREDVS.* *Quod si* Edit. Sichard. *RITTER.*

(t) XVII. An. Reg. *GOTHOFR.* Eundem diem præfert Cod. Wurceb. sed edit. Sichard. & Cuiac. *XVIII. RITTER.*

(v) *Vel in domino* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(x) *Vel* additum in Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

COMMEN-

COMMENTARIVS.

Mortvo Procuratore, vel Cognitore, siue Actoris siue Rei, post litem contestatam, etsi is dominus litis seu causæ quoad alios effectus fuerit, (de quo ad *l. 1. sup.*) ad hæredes tamen eius litem vel causam persequendam nōn transire, verum ad dominum causæ redire oportere, constituit *hac l.* Theodosius Iun. Institutam scilicet a Cognitore vel Procuratore litem, hæredes eius exequi neque tenentur, neque possunt. Quod tamen iure veteri aliter obtinuisse docet *lex 1. sup.* sic tamen vt inter cognitorem seu Procuratorem Actoris & rei veteri iure differentiam hac parte fuisse, manifeste hæc lex indicet: vt videlicet ad Procuratoris Actoris hæredes actio transiret, non vero ad hæredes Rei: *Cæterum in rei quoque* (persona) *idem licere non dubium est: quamuis abunde Legum veterum obseruatione munita sit.* Et dubitandi ratione submota, decidendi rationem addit ibi: *neue superuacua dominio causæ laboris occasio protendatur:* Nempe, etsi post litem contestatam Procurator vel Cognitor dominus litis vel causæ efficiatur, dequo ad *l. 1. supr.* attamen, iniquum esse *laborem protendi* in hæredes, satis scil. est, superstitem amici labore rebus amici consuluisse, quam vt eo hæredes quoque adigantur. Argumento etiam adducto, nempe quod ratione, quam dixi, dubitandi nil obstante, sententia dicta, iudicati actio sine vlla cunctatione domino detur, vel in dominum: Parem proinde rationem esse oportere, si lis non quidem cognitione Iudicis, verum morte procuratoris finita fit.

Illud vero cum primis hic obseruandum, *hanc leg.* seu caput hoc prolixioris Theodosianæ constitutionis, cohæsisse alteri illi, quod continetur in famosa *l. vn. inf. de actionib. certo tempore finiendis*, seu *l. 3. Cod. Iust. de præscriptione 30. vel 40. ann.* Quibus inter se sociatis, coniunctisque apparet, Theodosio Iuniori *constitutione illa sua* studium id fuisse, vti litium protrahendarum semina intercideret: id est, vt ne lites *protenderentur*, qua voce etiam vtitur in vtraque lege; Quo sane, vt pertinet apertissime *d. lex vnic.* qua scilicet per præscriptionem 30. annorum, etiam vniuersales in rem, personales, & hypothecarias actiones elidi voluit: ita *hac leg.* id agit, *ne superuacua dominio causa laboris occasio protendatur*, vt diserte ait; verum *vt statim ad eum migrent omnes, qui dominus causæ est, actiones.* Et extensionem *fine legis* addit: cuius hunc sensum existimo: Nempe mortuo quoque Cognitore, vel Procuratore, qui in rem suam fuerat ordinatus, similiter ad hæredes eorum litem cœptam transire: neque quidquam noui hic admittendum: Veritatem enim rei (vt hoc explicem) vtrobique præualere oportere: & superiore casu, vbi fictione tantum iuris procurator vel cognitor post litem contestatam dominus efficitur: & hoc, quia reuera, etsi procurator vel cognitor ab alio datus sit, de re ipsius agatur: quare illo non transire cœptam litem ad hæredes procuratoris: hoc transire. Et hoc esse puto quod dicit: *Quæ* (Leges) *si in rem quoque suam Cognitor vel Procurator quis fuerit ordinatus, simili modo nihil noui requirere patiuntur.* Quare erronea est hic Interpretis veteris Interpretatio.

Superest nunc vt de *Cognitore* hic semel agamus: cuius diserte *hoc Codice* hac tantum lege præter Rubricam mentio fit: deque eodem accipienda est lex *super. 6.* Hunc vero *litis ministrum* pariter vt procuratorem vocat hæc lex. Interpres diserte ad *hanc l.* eum ita describit: *Procurator est, cui per mandatum causa permittitur,* (id est, mandatur;) *Cognitor est, cui sine mandato causam suam agendam præsens præsente Iudice litigator iniungit.* Festus iam olim, *Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram eo cui datus est.* Et Asconius, in diuinatione, *c. 4. Cognitor, si præsentis causam* novit, *& sic tuetur vt suam: Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum Defensorem.* Et forte ita quoque *hac leg. vers. nec sane*, cui legendum videatur *si cognitor præsentis vel procurator.* Sed nil opus: nam imo forte παραλλήλως hic & ἐξηγητικῶς dicta cognitor, vel præsentis procurator. De eodem accipienda & illa *lex super. 6. nec ad cognitionem alieni iurgii suffragator accedat.* Proprie vero hic *interuenire* dicebatur, *l. 5. sup. h. t.* vbi dixi. Addit alibi Asconius *ad Ciceron. orat. 6. in Verrem c. 6. Cognitorem dici, maxime cum de alterius statu agitur:* Quod etiam Donatus *in Eunuch. Act. IV. Scen. 7. ad v. 35.* agnoscit: *In tria*, inquit, *diuisit officium defensionis suæ: in Assertoris, principio, eam dico esse liberam: in Cognitoris, ciuem Atticam: in fratris, meam Sororem.* Meminit vero eius & Cicero *pro Roscio, Comœd. c. 18. Alteri nemo potest petere, nisi qui Cognitor est factus.* De his etiam est apud Paulum *lib. 1. sentent. Tit. 3.* titulus peculiaris, titulum *de Procuratoribus* immediate præcedens, quomodo & *huius Tituli* Rubrica, Cognitor Procuratori præmittitur. Atenim Iustiniani tempore cognitores non fuerunt: quare & Pandectarum & Codicis titulus *de Procuratoribus* tantum conceptus est; Cognitorumque nomen erasum in *l. 28. §. 2. D. de pœnis*, quæ alioquin ex Pauli Sententiis *lib. 5. tit. 25. §. 7.* desumpta est, vbi cognitoris fit mentio. Iocularis autem est nupera Viri docti coniectura, ideo Cognitorum nomen, a Triboniano sublatum existimantis, quod forte crederet, Cognitorum, id est, Iudicum a Principe delegatorum, seu constitutorum, dignitati id derogare. Quasi vero non hac tempestate Iudices *Cognitores* passim dicerentur, seque citra dignitatis contemptum ita vocari paterentur. Quasi vero συνωνυμία vocis, cum contemptu coniuncta esset, & non diuersa plane, longoque dissita interuallo, eodem sæpe nomine, suo tamen sensu censeantur. Propter solennem quippe actum, proculdubio, aliquem, qui in cognitoribus, coram Iudice constituendis interueniebat, cognitorum quoque mentio a Triboniano sublata fuit. Ab his vero cognitoribus, *cognitoria opera* dicitur, Paulo *d. lib. 1. tit. 2. §. 2.* de quibus hæc speciatim, Paulus *illo tit.* Cognitores non potuisse fieri infames, *d. tit. 2. §. 1.* fœminas in rem suam fieri potuisse, *d. §. 2.* Neque omittere possum, grauiter peccare, qui in Nouella Valentin. 23. *de tributis fiscal.* inter Theodosianas, hæc verba, *quoniam decreti antiquitus Cognitoris cessat officium*, de hoc cognitore accipiunt; Cognitor enim qui ibi decretvs antiquitus cessasse dicitur, est Proconsul Africæ, vt locus ille aperte ostendit. Et hæc speciatim de cognitoribus Paulus. In commune vero idem de Procuratoribus, & Cognitoribus, sequentia habet: In rem suam cognitorem, procuratoremue fieri posse, qui pro omnibus postulat, *d. lib. 1. tit. 2. §. 3.* ex die accepti Iudicii *duplos fructus præstari*, stipulatione, comprehendi quoque procuratores cognitorumque personas, itemque sponsores, *lib. 5. tit. 9. §. 2. de stipulationibus.* Tam procuratorem, quam Cognitorem, si Instrumenta litis aduersario prodiderint, humiliores in metallum damnari, honestiores, adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegari, *lib. 5. tit. 25. ad leg. Cornel. testam. §. 7.* vnde desumpta est *l. 28. §. 2. D. de pœnis.* Quintilianus quoque *lib. 3. institut. orator. cap. 6.* cognitoris meminit, & quidem illius aduersus eum, exceptionis; *Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri non potuisti. Iudicatio est, an potuerit.* Denique, & Quintilianus *declamat. 361.* cognitoris meminit, eumque a procuratore separat. Et ex his tamen nullus est, qui, præter vnum istud, quod videlicet cognitor præsentis sit, aliquid nos doceat, cur inquam, cognitor dictus fuerit, quodque vlterius discriminis inter Cognitorem, & Procuratorem fuerit? certe *Superiore l.* ita describitur, *ad cognitionem alieni iurgii suffragator accedere.* Vnde apparet, dictum eum *a cognitione alieni iurgii.* Ergo *cognitor* dictus litis pro præsente procurator, a causæ,

causæ, *seu litis alienæ cognitione*, cui ipse accedat suffragator: *suffragator* scilicet, id est, βοηθὸς. Quæ formula quoque extat *in l. 7. Cod. Iust. de procuratoribus*, ibi vel *quasi suffragatorem accedere*, quæ hinc mutuata videntur. Errat vero Donellus 18. *com. 11.* qui per *suffragatorem*, ibi intelligit, eum qui in criminalibus causis ad excusationes absentiæ interuenit. De suffragatorum genere alia vid. *inf. tit. si certum pet. de suffrag. cognoscendi* verbum hic proprium, haud aliter atque *consciendi* in XII. Tab. apud auctorem Libr. ad Herennium *lib. 2.* & Gellium *lib. 17. cap. 2. Rem vti pacunt, orato: Ni ita pacunt in comitio, aut in foro ante meridiem* CAVSAM *conscito, cum perorant ambo* PRÆSENTES; ergo vt *conscire*, & *cognoscere*, atque inde *cognitor* Iudex dicebatur, qui præsentibus partibus cognoscebat: ita & conscire, cognoscere, & cognitor suffragator dicitur, qui causam pro præsente defendit, & cognitam facit; Glossæ Cyrilli συγγιγνώσκω σύνοιδα *conscio*. Philoxeni; συγγιγνώσκει *Consciscit*.

DE ACTIONIBVS AD POTENTES TRANSLATIS.

TITVLVS XIII.

LIB. II. COD. IVST. TIT. XIV. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.* Est autem *hic Titulus* contra *Actores*, seu Creditores; *proximus* vero contra *Reos*.

(*) In Breuiario Leg. Rom. Guelferbyt. Titulus est. *de accionibus ad potentes tribuendis.* RITTER.

HONORII *Constitutio aduersus Creditores, suas in potentes actiones transferentes.*

I. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius (b) AA. Ioanni PF. P. (c) Post alia.

SI cuiuscunque modi cautiones (d) ad potentum (e) fuerint delatæ (f) personas (g) debiti creditores iactura multentur: Aperta enim credentium videtur esse voracitas, (h) qui alios actionum suarum redimant (i) exactores: &c. Dat. V. (k) Id. Iul. Rauennæ, DD. NN. Honorio XIII. (l) & Theod. X. AA. Coss. [422.]

INTERPRETATIO. *Qui cautiones exigendas potentibus dederint, omnes debitum perdant. Quia vbi potest esse repetitio, potestas* (m) *ad exigendum non debet a creditoribus inuitari.*

NOTAE.

P154. (a) *L. 2. Cod. Iust. ne liceat potentioribus.* Quænam *leges* huic iungendæ sint, mox dicam. GOTHOFREDVS.

(b) Perperam in *d. l. 2. Cod. Iust.* inscripti *Arcadius, Honorius, & Theodosius*: iam enim ante XIV. annos Arcadius obierat, ann. videlicet 408. IDEM.

(c) *Ioannes* hic PP. Italiæ fuit sub Honorio Imp. v. *Prosopogr.* IDEM.

(d) *Actiones*, in Cod. Iust. vt & mox *actionum*: At *cautionum* vocem retinuit Theodoricus *Edicti c. 122.* & Interpres *ad hanc leg.* Et vero mutari non debuit. IDEM.

(e) Sic & *l. vn. tit. prox. potentium tituli.* In Cod. Iust. hic *potentiorum*: quod eodem redit: sic tit. prox. *de his qui potentiorum nomina.* IDEM.

(f) Id est translatæ, exigendæ scilicet vt Interpres notat: vnde & *Exactores actionum* mox dicuntur. IDEM.

(g) *Personam* Cod. Wurceb. RITTER.

(h) *Voracitas* vocatur proprie & σημαντικῶς, malitia, generaliori voce, *l. vn. inf. de vsuris rei iudic.* dolus in simili re, *l. vn. prox.* GOTHOFREDVS.

(i) *Redimunt* Cod. Iust. & in Aniano Regio & Til. edit. De *redemptis*, & *redemptoribus.* v. *Gloss. Theod.* IDEM. *Redimunt* Cod. Wurceb. RITTER.

(k) *VI.* Edit. Sichard. IDEM.

(l) Vitiosa

(l) Vitiosa est Consulum subscriptio in Cod. Iustin. quæ hinc emendanda est. GOTHOFREDVS. Vitio etiam laborat subscriptio in Edit. Sichard. RITTER.

(m) *Potestas*, id est, in potestate aliqua positus. v. *Gloss. Th.* sic quoque ἐξουσία Græcis. GOTHOFRED. *Potestatis* Cod. Wurceb. lego *potestates non debent*, RITTER.

COMMENTARIVS.

ACTIONES suo Marte vt decurrerent, exercerenturque, non vero quæsitis aut redemptis interpositisque potentiorum opibus, nominibus, vel actionibus in eos translatis, aduersus perniciosum & voracem ACTORVM seu CREDITORVM hac parte morem, hac constitutione occurrit Honorius Imp. Quæ quidem maioris prolixiorisque Honorianæ constitutionis, qua in vniuersum variæ admodum CREDITORVM voracitati, EXECVTORVMQVE iniuriæ occursum iuit, ad Ioannem PP. Italiæ datæ pars est; a qua sex præterea fragmenta exstant; puta *lex vn. inf. de pecuniæ sequestr. l. vn. inf. quod iussu: lex vn. inf. de peculio: l. vlt. de executoribus; l. 2. de pignoribus, & lex 17. Cod. Iust. de agricolis.* Nempe, 1. Petitam a creditoribus pecuniam, priusquam debitor conuictus fuerit, sequestrari prohibet: *d. l. vn. de pec. sequestr.* 2. Creditores qui alienis seruis, colonis, conductoribus, procuratoribus possessionum alienarum pecuniam crediderint non iubentib. dominis, vel fideiussoribus non acceptis, eam amittere vult. *d. l. vn. inf. quod iussu* 3. Inuitoque inscioue domino illos pecuniam mutuam accipiendo nexum prædiorum facere, aliterue præiudicium possessioni imponere vetat: *d. l. 2. de pignoribus*, & *l. 17. Cod. Iust. de agricolis:* relicta in hos tamen de peculio actione: *l. vn. de peculio.* 4. Denique possessionem alterius pro alienis debitis siue publicis siue priuatis conveniri vetat, *l. vlt. inf. de executorib.* Quæ quidem continentia seu summa est sex illarum legum ex eadem constitutione desumptarum, quæque adeo huic nostræ coassandæ veniunt. Et hoc igitur capite Honorius Imp. *creditorum voracitati* (vt proprie eam vocat) cuidam occurit: creditores scilicet quidam, vt debitores suos fatigarent, cautionum, seu actionum suarum exactores potentes aliquos redimebant; *potentes*, id est, qui honoribus, & dignitatibus pollebant, præcellebant, quomodo etiam Interpres *hic* recte accepit *Potestatis* nomen. Interpretes Codicis Iustinianei, *potentes* ratione officii interpretantur: adde, etiam sine officio. Neque enim quod post Glossam Cuiacius quoque putauit, in specie historica *huius leg. potentes* accipiendi omnes, qui opibus, & gratia pollent, quique in aliquo fastigio diuitiarum, vel popularis æstimationis sunt. *Potentes* scilicet, *h. l.* sunt, δυναστεύοντες huius temporis stylo: quanquam & in illis quoque *huius l.* sanctio iure obtinet, qui terrorem aduersariis obiicere possunt. De quo *terrore* ad *tit. prox.* Id vero quod *hac leg.* damnatur, creditores duplici ratione faciebant, vel enim in potentes actiones transferebant, cessione in ius eorum facta, vt eas scilicet proprio iam nomine potentes illi exercerent, & exigerent; vel ita tantum, vt procuratorio nomine, potentius tamen exercerent: De vtroque satis commode hæc lex accipi possit: priorem sensum ingerere videtur Rubrica *de actionibus ad potentes translatis.* Neque eo minus tamen posteriorem sensum quis admittat, tum argumento situs huius tituli post *tit. de Aduocatis*, & *de procuratoribus*; illis tum inductus, DEBITI *creditores* IACTVRA *multentur:* vt & illis, *alios actionum suarum redimant exactores.* Quæ sane creditorum voracitas seu malitia magna erat, qui videlicet potentes vel aduersarios. vel sane procuratores aduersariis suis obiicerent. Eleganter quippe dictum in *l. 3. D. de alienatione iudicii mutandi causa. Potentioribus pares nos esse non posse.* Pindarus quoque: *Nem. I. Od. 10. v. 135.* Χαλεπὰ δ᾽ ἔρις, ἀνθρώποις ὁμιλεῖν κρεσσόνων *Difficilis autem contentio, hominibus negotium habendo cum potentibus.* Et Hesiodus *Oper. & die. v. 208.* ἄφρων δ᾽ ὅς κ᾽ ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν: *Imprudens autem, quicunque velit cum potentioribus contendere.* Itaque res ea variis subinde Principum constitutionibus repressa, puta Diui Claudii primum, mox Diocletiani & Maximiani, *l. 1. Cod. Iust. ne liceat potentior.* idque eadem pœna proposita, iacturæ videlicet litis & debiti. Quod ius etiam probatum Gothorum iure, v. Visigothicarum *lib. 2. t. 3. l. 9.* & Theodorici Edictum *cap. 122.* Perperam vero Græci 7. *Synops.* Βασιλικῶν *tit. 9.* hanc leg. ita acceperunt, quasi ad eum pertineat, qui cum mutuum dat, vel alio modo contrahit, suo & proprio nomine recusat vel cautionem accipere, vel nomen, vel instrumentum, sed sub nomine potentis alicuius cautionem siue instrumentum conscribi curat: Quod ab hoc titulo & lege alienissimum est, vt sententia eius a nobis iam expressa arguit. Neque minus erronea est Interpretum quorundam post Bartolum communis sententia, qui hanc *leg. 3.* & interdictionem ad reos quoque pertinere putant, quod, vt post Glossam Cuiacius recte 8. *Obs 31.* refutauit, ita præter *Creditorum* & *cautionis. hac leg.* mentionem, & *tituli huius* cum *proximo* mox collationem, vel Rubrica *huius tituli* aperte arguit, *de actionibus ad potentes translatis*, quam si Tribonianus non mutasset, de vera *huius l.* sententia nemo dubitasset: vnde apparet, quam vtilis huius codicis inspectio & cum Iustinianeo collatio sit, ad verum Legum intellectum.

P. 155.

DE HIS QVI POTENTIORVM NOMINA IN LITE PRÆTENDVNT, AVT TITVLOS [*] PRÆDIIS ADFIGVNT.

TITVLVS XIV.

LIB. II. Cod. IVST. TIT. XV. Vbi Titulus ita inuerso more conceptus: *De his qui potentiorum nomine Titulos prædiis affigunt, vel eorum*

 nomine

nomina in litem prætendunt. Quod a Triboniano factum ideo quoque quod maius crimen videatur, *Titulos affigere* alienos, quam *nomina in litem prætendere.* Cæterum vt superior titulus ad Creditores, ſeu Actores pertinet, ita hic ad *Reos.*

(*) Potentiorum ſcilicet nomine ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. *GOTHOFREDVS.* Breuiarium Leg. Rom. Guelferbyt. *De his qui potentiorum nomina lite prætendunt.* Cod. Wurceburg. de *hiis*, quomodo vbique fere legitur: & ita quoque habent Edit. Sichard. & Cuiac male tamen in priori, *nomina illicite prætendunt*, quod ad marginem ex alio Codice emendatum. *RITTER.*

HONORII *conſtitutio aduerſus* REOS *potentiorum nomina Tituloſque obtendentes.*

I. (a) Impp. Arcadius, & HONORIVS AA. Meſſalæ PF. P. (b)

ANIMADVERTIMVS, plurimos, iniuſtarum deſperatione (c) cauſarum, Potentium titulos, & Clariſſimæ (d) priuilegia dignitatis, hiis a quibus in ius (e) vocantur, opponere. (f) At ne, (g) in fraudem legum, aduerſariorumque terrorem, hiis nominibus abutantur & titulis, qui (h) huiuſmodi dolo ſcientes conniuent, (i) adficiendi ſunt publicæ ſententiæ nota. (k) Quod ſi nullum in hac parte conſenſum præbuerint, vt libelli aut tituli eorum nominibus, ædibus adfigantur (l) alienis, eatenus in eos qui fuerint vindicetur, vt affecti plumbo (m) perpetuis metallorum ſuppliciis deputentur. Quiſquis igitur lite pulſatus, cum ipſe & rei ſit poſſeſſor & iuris, & titulum (n) inlatæ (o) ſolenniter pulſationis (p) exceperit, contradictoriis libellis, (q) aut titulis, alterius nomen crediderit inſerendum, (r) eius poſſeſſionis, aut cauſæ, quam (s) ſub hac fraude aut retinere, aut euitare (t) tentauerit, amiſſione multetur: nec repetendæ actionis, etiamſi ei (v) vel (x) probabilis (y) negotii merita ſuffragentur, (z) habeat facultatem. (a) Eos ſane, qui ſe ſponte alienis litibus inſeri patiuntur, cum hiis neque proprietas, neque poſſeſſio competat, veluti famæ ſuæ prodigos, (b) & calumniarum redemptores (c) notari oportebit. Dat. V. (d) Kal. Decemb. Mediolani, Stillicone (e) V.C. (f) Coss. [400.]

INTERPRETATIO. *Cognouimus multos cauſas ſuas per potentium perſonas excuſare vel proſequi, ita vt libellos vel titulos eorum nominibus, qui dignitate præclari ſunt, quo facilius terreant poſſeſſores, (g) in hiis domibus quæ ab eis repetuntur, affigant. Aut certe ſi aliquid repetatur, nomine (h) magnorum & Clariſſimorum virorum prolatis libellis contradictoriis ſe ſpecialiter excuſare. Quod ſi ex eorum voluntate factum fuerit, quorum nomina libelli teſtantur publice, debet dignitas eorum pro omni vilitate notari. Illi vero qui cauſas ſuas tali fraude agere præſumpſerint, plumbatis cæſi, in metallum (i) damnati perdurent. Vnde quicumque de re conuentus, (k) in qua dominus eſſe dignoſcitur, ſi alterius nomine ſe voluerit defenſare, aut alium alterius nomine inquietare præſumpſerit, cauſam perdat: Et rei (l) de qua agitur, ſeu poſſeſſionem ſeu repetitionem amittat, quamuis boni meriti negotium poſſit habere.*

NOTAE.

P.156. (a) *L. vnica Cod. Iuſt. hoc titulo:* Iungenda vero huic legi *lex 2. inf. de diſcuſſoribus. l. 60. inf. de curſu publico.* Forte & *lex 59. de curſu, & lex 5. de locatione fundorum.* *GOTHOFREDVS.*

(b) De hoc *Meſſala* PP. Italiæ ſub Honorio v. *Proſop.* *IDEM.*

(c) De

(c) De hac *desperationis* voce mox. *IDEM.*

(d) *Clarissimæ*, id est Senatoriæ. v. *Gloss. Theod.* *IDEM.*

(e) *Injuste* male præfert Edit. Sichard. *RITTER.*

(f) Titulos illorum nomine rebus affigendo, vt recte Græci, vel famam spargendo rem ad potentis personam pertinere: vt iidem. *GOTHOFREDVS.* *Apponere* edit. Sichard. *RITTER.*

(g) *Ac ne*, Cod. Wurceb. Edit. Sichard. *actione hac ne in fraudem*, vitiose. *IDEM.*

(h) *In* additum in edit. Sichard. *IDEM.*

(i) *Conniuerint*, Cod. Iust. quo nil opus erat. *GOTHOFREDVS.* *Conibent* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(k) *Neuo* præferebat Cod. antiquus, quod notatum in margin. Sichard. *IDEM.*

(l) *Affigerentur*, Cod. Iust. quo iterum nil opus erat. *GOTHOFREDVS.*

(m) De *Plumbi*, seu *plumbatarum* pœna *ad l. 2. inf. tit. de quæstionib.* *IDEM.*

(n) *Titulus*, hic est causa, seu genus litis: sicut & in causa tributorum; *Titulus* est causa, seu genus tributi. v. *Gloss.* *IDEM.*

(o) *Introlatæ* Edit. Sichard. *RITTER.*

(p) *Pulsatio* est conuentio: sic & sup. *lite pulsatur.* v. *Gloss. Theod.* *GOTHOFRED.*

(q) *Contradictorii* libelli: de his mox. *IDEM.* Cod. Wurceb. *contradictoriis possessoris aut titulis.* *RITTER.*

(r) *Inserendum*: recte: Cod. Iust. *ingerendum.* *GOTHOFREDVS.*

(s) *Sibi* hic additum in Edit. Sichard. *RITTER.*

(t) *Vel hereditare*, intrusum hic in Edit. Sichard. *IDEM.*

(v) Abest hæc vox a Cod. Wurceb. *IDEM.*

(x) *Vel*: vox hæc abest a Cod. Iust. quam omitti non oportuit: *vel*, id est quantumuis, quamlibet. *GOTHOFREDVS.* *Vel* abest etiam ab Edit. Sichard. *RITTER.*

(y) *Probabile* negotium est iustum, certumque: v. *Gloss. Theod.* recte Interpres, *boni meriti negotium*, ἐ καὶ δικαίως τινὰς ἐν τῷ πράγματι τύτῳ δικαιολογίας. Græci. *GOTHOFRED.*

(z) *Suffragantur* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(a) *Potestatem* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(b) *Prodigi* famæ: sic & *l. vlt. inf. de raptu vel matrim. sanct. si quis dicatam Deo virginem* PRODIGVS SVI *raptor ambierit.* *GOTHOFREDVS.* *Prodigus* legit Cod. Wurceb. oscitantia librarii. *RITTER.*

(c) *Redemptores* calumniarum. Eadem forma causarum concinnatores & redemptores in *l. 9. §. 2. D. de off. Proconf.* In simili casu redemptor litis, *l. 6. §. vlt. D. mandati*: redemptores litium alienarum, *l. 22. Cod. Iust. mandati.* ἐργόλαβον τῆς συκοφαντίας Græci. vid. *Gloss. Theod.* *GOTHOFR.* *Redemptoris* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(d) XV. *C. Iust.* pariter vt *l. 59. infr. de cursu publ.* *GOTHOFRED.*

(e) *Stilicone* cum vno *l.* in MSS. *IDEM.* *Stilicone* præfert etiam recte Cod. Wurceb. *Stilichone* Cod. Iust. Consule *Chronolog.* *RITTER.*

(f) *Et Aureliano*, hoc addendum: quod etiam Cod. Iust. habet *d. l. vn. hoc tit.* *GOTHOFREDVS.*

(g) Erronea Interpretatio: de qua postea. *IDEM.*

(h) *Nomini* male Cod. Wurceb. *RITTER.*

(i) *Metallo* Edit. Sichard. *IDEM.*

(k) *Quacunque de re conuictus* Edit. Sichard. Vbi recepta lectio ad marginem notatur. *IDEM.*

(l) *Rem* edit. Sichard. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

ADuersus prauum REORVM morem (similem illi, qui in *Actoribus* superiore titulo damnabatur) est hic titulus, seu hæc lex vnica; *Reorum* inquam, ita enim hic titulus a superiore distat, vt initio statim æstum Interpretum componamus hic tumultuantium; vt expressa legis verba ostendunt: ibi, *his a quibus in ius vocantur opponere*: item ibi; *Quisquis igitur lite pulsatus, cum ipse & rei sit possessor & iuris, & titulum inlatæ solemniter pulsationis exceperit, contradictoriis libellis, aut titulis, alterius nomen crediderit inserendum, eius possessionis, aut causæ, quam sub hac fraude aut retinere aut euitare tentauerit.* Ecce apertis verbis ponitur, *in ius vocatus, lite pulsatus, rei possessor, pulsationem excepisse, possessionem retinere* hac fraude, & *causam euitare*: Tandem *contradictoriis libellis* hanc fraudem admitti: *Contradictorii* libelli sunt, quibus reus contradicebat, respondebat libello actoris, quem is post denuntiationem simul dabat, *l. 7. D. de inoff. testam.* Qui & alias *refutatorii*: de quibus infra *lib. 11.* Quare manifestarius error est Interpretis ad *banc leg.* aliorumque nonnullorum Codicis Iustinianei, cum de Actore quoque eam accepit. Quid quod ipsum fraudis genus id demonstrat, quod vtique Rei admittere solebant, *iniustarum desperatione causarum*: qua simili formula alioquin Symmachus lib. 10. ep. 45. *Difficile est, vt bona causa sit, cuius actio in ius alterius* DESPERATIONE *transfertur.* Græci ita recte vertunt, μηδαμόθεν ἐλπίζοντες τὸ νικᾶν. *Diffidentiam negotii* idem Symmachus vocat *lib. 2. ep. vlt. in f.*

De ipsa nunc fraude illa, quæ in fraudem legum fiebat, & in aduersariorum *terrorem*: quam in rem iam nonnulla *ad tit. super.* nempe *terror* aduersario obiicitur, potentiore opposito. Quod etiam indicat Arius Menander *in l. 4. §. 8. D. de re milit.* ibi; *vt sub obtentu militiæ pretiosiorem se aduersario faceret*: vbi vox *pretiosiorem* per quamcunque interpretatio-

tationem stare non potest. Neque audiendi, qui *speciosiorem*, aut *gratiosiorem* reponunt, ego rescribam *pertæsiorem*, a *pertæsus*, id est molestiorem; vel *periculosiorem*. De hoc eodem *terrore* Heraldus in *l. 1. Cod. Iust. ne liceat potentiorib.* verba illa, *hoc proposito metu*, accipit; & ideo, *post propositum metum*, ibi reponit. Male, id enim vult *ibi*; Imp. Claudium *proposito* iacturæ causæ *metu*, hæc potentiorum patrocinia inhibere voluisse. Idem tamen recte ad προσδικίαν hanc κακȢ, metum hunc & terrorem a potentiore, locum Senecæ *ep. 14.* affert. In ius vocati scilicet seu lite pulsati, reique, & possessores, sæpe iniustarum causarum desperatione, id est, cum iniusta sese possessione tuentes conuentique victoriam spectare non possent; vt causam euitarent, & possessionem fraude retinerent, in fraudem Legum, aduersariorumque terrorem, Potentium, Clarissimorum, *qui dignitate præclari erant*, vt Interpres ait, titulos his, a quibus in ius vocabantur, liteque pulsabantur, dolo opponebant, nominaque in litem prætendebant: Idque duplici ratione. Primo quidem contradictoriis libellis rem petitam ad Potentem aliquem pertinere adserebant, quod Græci ἐπιφημίζειν vocabulo exprimebant; Secundo, prædiis ipsis, seu fundis possessionibus ædibusque *Titulos* potentiorum nominibus affigebant. De quo more insignis quoque exstat Augustini locus *in enarratione Psalmi 21.* aduersus Donatistas. *Diuidis*, inquit, *vnitatem*, POSSESSIONES *tuas quæris: & quare habent* NOMEN *Christi? Quid ad* DEFENSIONEM POSSESSIONIS *tuæ*, TITVLOS *Christi posuisti? Nonne hoc faciunt in* DOMO *sua, ne domum ipsius inuadat aliquis potens*, (forte *petens*, id est, petitor seu actor) *ponit ibi* TITVLOS POTENTIS, TITVLOS MENDACIS (id est mendaces) *ipse vult esse* POSSESSOR, *frontem* DOMVS *suæ de* TITVLO ALIENO MVNIRI: *vt cum Titulus lectus fuerit*, CONTERRITVS *quis* POTENTIA *nominis abstineat se ab inuasione.* Nempe Tituli ædibus, & prædiis affigebantur, legitimorum Dominorum, possessorum nominibus adnotatis: postibusque nominatim, affixos testatur lex II. *inf. de bonis proscriptorum.* De Titulis speciatim fiscalibus, velis Regis signisque, quæ nos *Penonem* vocamus, dicetur *l. 1. inf. de incorporat. l. 11. 20. inf. de bonis proscript. l. 4. inf. de Aquæductu, & Nouella Valentiniani, inter Theodosianas 23.* quorum meminit etiam Zosimus, non *vno loco*, & Chrysostomus ἀνδριάντων 13. Nos de priuatis potentiorum Titulis agimus, quorum, morisque adeo, qui *hac l.* damnatur, multa mentio apud Augustinum, *enarrat. in Psal. 21.*
P.157. etiam his verbis: *Videte fratres, quando aliquis potens inuenerit* TITVLOS *suos, nonne iure rem sibi vendicat, & dicit, non poneret* TITVLOS *meos nisi res mea esset*, TITVLOS *meos posuit, mea res est: vbi* NOMEN *meum inuenio, meum est.* Et Petr. Chrys. *ser. 164. Dominos prædiorum affixi* TITVLI *proloquuntur: ita Nomina ipsa sæpe functorum merita indicant, testantur insignia.* August. rursum in concione de gestis cum Emerito tomo *7. ed. Basil.* ad hos Titulos allusit. *In domo illa, id est, in re discordia habitabat, & in limine Titulos pacis figebat; agnosco Titulos, sed quæro habitantem.* Et mox: *Plane laborato, adiuuante Domino, eiicere Discordiam male possidentem, & introducere Pacem tanquam legitimum possessorem.* Ex his interim saltem locis id apparet, ius fuisse moremque priuato titulum suo fundo, de suo nomine imponere, quo testaretur se Dominum eius prædii esse. Prohibentur enim tantum priuati vel Regios titulos, vel alienos Potentiorum suis alienisque fundis imponere. Quare & iam olim Senec. *ep. 98. Quidquid est, cui Dominus inscriberis, apud te est, tuum non est.* Neque id vnquam vetitum priuatis, vt ne sua prædia suis titulis insignirent; Non ab Honorio *l. 1. Cod. Iust. vt nemo priuatus titulos*, &c. Nam quod *initio l.* dicitur, *Regiæ Maiestatis esse*, *vt Principis tantum domus, & patrimonia* TITVLORVM *inscriptione legantur*, id de Titulis Principis accipiendum, sequentia mox ostendunt: *omnes igitur intelligant, publico iuri esse deputandum id, cui nomen* DOMINICVM *præscribitur.* DOMINICVM enim *ibi* nomen, est Imperatorium, non Domini priuati. *Tituli* proinde *ibi*, & in *ipsa Rubrica*, pro Imperatoriis accipiendi. Ac proinde *illa l. 1.* illud ipsum prohibetur, quod *aliis legibus*, ne quisquam Imperatorum Titulos suis prædiis imponat. Quod & ipsum *Nouella* Valentiniani Tertii, inter *Theodosianas 23. de tributis fiscalibus verb. desideriis vero*, prohibetur: *& l. 2. C. Iust. eod. tit. vt nemo priuatus:* & ab Athalarico apud *Cassiodor. IX. Var. 18.* Prohibiti tantum priuati, Potentiores, vel Potentiorum priuatorum Titulos apponere. Quod & ipsum vetuit Iustinianus *Nouell. 30. c. 8.* quomodo etiam Iulianus Antecessor recte explicat *const. 22.* & *Nouella 17. c. 15.* & Iulianus *const. 21.* quo & Theodorici Edictum pertinet, *l. 45.* Quare error est Viri Doctissimi, qui Honorium *d. l. 1.* id vetuisse vult, ne vlli priuato liceret Titulos etiam suos prædiis suis apponere. Et hæc quidem dicta sint de Titulis, & libellis priuatorum, qui adfigi soliti ædibus a priuatis, ac proinde de Titulis & Tabulis priuatorum, a quibus diuersæ sunt tabulæ, de quibus *l. 22. D. quod vi, aut clam*: quod CL. Salmasius recte ostendit *de mod. usur.* a *p 637.* Diuersæ item tabulæ, quibus adfixis, vel adpensis, proscribebantur ædes alienæ. Item diuersi tituli bonorum nexorum, de quibus interim vide Harpocrationem *in voce* ὅρος, quo etiam pertinet locus Senecæ *lib. 6. de beneficiis, cap. 4.* de quibus multa Salmasius *de modo vsurar. cap. 15.* vt & de Titulis ad adsertorem quærendum dicetur *l. 1. inf. de liberali causa.*

Nunc de *huius leg.* Sententia. Igitur, fraudem hanc Honorius hac pœna plectit, tum aduersus reum seu possessorem id facientem, nempe iactura litis, seu causæ, etiamsi is probabilem forte causam tueatur, id est, etsi in possessione sua iuste fundatus sit: tum aduersus Potentem, nomen suum in id commodantem, qui scilicet sponte αὐτομάτως nomen suum litibus alienis inseri passus est, cum ei neque proprietas, neque possessio rei in iudicium, vel controuersiam deductæ, competeret, *quem publicæ sententiæ nota adfici iubet*, *vers. atne:* (id est, ἀτιμοῦσθαι, vt Græci,) seu *notari* (infamia scilicet) veluti (quod additur *fine l.*) *famæ suæ prodigum*, *calumniarumque redemptorem* ἐργολάβον συκοφαντίας Græci. Imo & reum id facientem præter iacturam litis, plumbatis cædi vult: de quo pœnæ genere *inf. ad l. 2. de Quæstionib.* Illud tantum hic monendum, Græcos, Basilica inquam, & scholion ad ea, quod extulit V. CL. Labbeus amicus noster vetus, male plumbata, seu plumbea vincula, quibus Reus constringebatur *in h. leg.* interpretari, cum de plumbatarum ictibus id accipiendum esse vel vox AFFECTI clare ostendat; Nempe, vt *ad finem huius leg.* descendamus, quemadmodum idem Imp. Honorius Actorum actiones Marte suo decurrere voluit, actionibus ad Potentes transferri prohibitis, *l. vn. sup. tit. prox.* ita & Reorum quoque defensiones, seu exceptiones *hac l.* quæ prolixioris Honorianæ constitutionis pars est, vnde supersunt præterea, seu desumptæ exstant *lex 2. inf. de discussorib. lex 60. inf. de cursu publico:* forte etiam lex 59. *d. tit. de cursu publ.* & *lex. 5. inf. de locat. fundorum*: quæ proinde huic coassandæ veniunt. Qua quidem constitutione Honorius in vniuersum prouinciales a variis damnis, prædisque liberatum iuit, in quo genere est & illud quod *hac. l.* prohibetur, seu vindicatur, puta si qui Potentioris nomine, tituloque obiecto ius alicuius infringere laboret, eique timorem incussum eat. Quod quidem hoc æuo familiare fuit, vt Potentiorum videl. nominibus, vel inuidia miseris prouincialibus, terrorque obiiceretur, quod complures Constitutiones *hoc Codice* testantur: vel publicæ rei; quo in genere

æ ſunt quoque Patrocinia Vicorum, in perniciem publicam, de quo ſunt *infra* duo tituli, *lib. 11. tit. 24. de patrocinis vicorum*, & *lib. 13. tit. 7. de nauibus non excuſandis*, vt & Libanii *Oratio*, quam ineditam primi nos edidimus, περὶ τῶν προστασιῶν. Ab his diuerſa eſt, etſi ad eundem finem collinet, alienatio iudicii mutandi cauſa facta, cui occurſum Edicto Prætoris. Diuerſa quoque eſt ſpecies *legis 4. §. 1. inf. D. de alienat. iud. mutandi cauſ.* cum quis tanti habuit re carere, ne propter eam ſæpius litigaret, hæc enim verecunda cogitatio eius qui lites execratur, non eſt vituperanda; ſed eius tantum qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, vt moleſtum adueſarium pro ſe ſubiiciat. Ad quam ſpeciem accedit omnino ea, de qua Baſilius (*ep. 84. ad Sophronium Magiſtrum*,) vbi agit de Gregorio Ep. qui ſubſtantiæ ſuæ reliquias ærario, ſeu fiſco cedere paratus erat, vt a litibus redimeretur. ἡδέως ἐξίςαται τῶν λειψάνων τῆς ὀυσίας ἀυτȣ̃ τῷ ταμείῳ, ὥςε ὑποδεχθῆναι μὲν ἀυτȣ̃ τὴν ὀυσίαν, τὸν δὲ συνήγορον τοῦ ταμείȣ λέγειν τε πρὸς τȣ̀ς ἐπιφυομένȣς, καὶ ἀπαιτεῖν τὰς δείξεις, διὸ τὸ ἡμέτερον πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀνεπιτήδειον.

DE DOLO MALO.

P.158.

TITVLVS XV.

LIB. II. COD. IVST. TIT. XXI. Vid. & *l. 9. inf. de infirm. his quæ ſub Tyr.*

De TEMPORE *&* MODO *Impetrandæ, exercendæ, finiendæque actionis de dolo.*

I. (a) Imp. Conſtantinus A. ad Symmachum (b) V. C. (c)

OPTIMVM (d) duximus, non ex eo die, quo ſe quiſque admiſſum dolum didiciſſe memorauerit, neque intra anni vtile (e) tempus, ſed potius ex eo die, quo adſeritur commiſſus dolus, intra continuum tempus anni, (f) reis (g) quibus eſſe (h) decertandi (i) ius inuenitur, (k) huiuſmodi actionem cauſa (l) cognita deferri. (m) Ita vt, ſi forte is contra quem res agitur, (n) longius vllo genere diſceſſerit, nec denuntiandi (o) neceſſitate (p) petitor oneretur, nec eius qui aberit præſentia poſtuletur: Nec tamen aſſiſtere (q) ſi velit quiſquam prohibeatur examini, contra quem decernenda intentio (r) huiuſmodi fuerit expetita: (s) Ita vt impetrata (t) doli actione, lis ad ſuum Iudicem translata, intra biennii ſpacium (v) decidatur, ratione temporis cuſtodita, cum legitime fuerit apud ſuum Iudicem cœpta, exemplo litium ceterarum. Perpetuo (x) vero ſilentio conquieſcat, niſi ex die quo impetrata fuerit actio, intra continuum biennium (y) quod ſequitur, omnis lis fuerit (z) deciſa. Omnes igitur ſciant, neque incipiendæ (a) poſt biennium, neque ante completum biennium cœptæ, poſt biennium finiendæ doli actionis conceſſam licentiam. Dat. VIII. Kal. Aug. Naſſo, (b) Conſtantino A. V. & Licinio Cæſ. Coss. [319.]

INTERPRETATIO. Dolus malus (c) *eſt, quoties per aliquam ſcripturam vel fraudem ea quæ definita ſunt, per ſcripturæ argumenta mutantur. Vel ſi quis per chartarum ſuppoſitionem, aut* (d) *ſubreptionem aliquam id quod contra ſe futurum ſit, vt* (e) *conſentire videatur,* (f) *inducitur, vel cum his ſimilia diſcutiente Iudice probantur admiſſa. Et ideo ille qui queritur doloſe* (g) *fuiſſe grauatum, intra biennium ſuas & incipiat, & definiat actiones: vltra ſibi nec ad inchoandum, nec ad definiendum tempus nouerit eſſe conceſſum. Nam ſi aut illum, qui dolum* (h) *admiſiſſe dicitur, aut illum qui pertulit, abſentem eſſe contigerit, a tempore quo apud Iudicem agere cœperit, biennium ad definiendam actionem ſciat ſibi eſſe permiſſum.*

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. hoc eodem titulo* hinc interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Symmacho* huic, hoc ipso anno, inscripta lex *1. sup. de denunciat.* quae in eodem argumento denunciandae litis versatur, deque temporum cursu. Quam dignitatem is gesserit, *ibidem* disquiro. *IDEM.*

(c) *Vicarium* Cod. Iust. & in Aniani Codicibus male: v. quae dixi *ad d. l. 1. IDEM.* Cod. Wurceb. *Vic.* & ita etiam habet Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Optimum* duximus: De huius formulae vi mox. *GOTHOFREDVS.*

(e) *Vtilis.* C. Iust. & in MSS. nonnullis istud nostrum quoque rectum: vt mox, *continuum tempus anni. IDEM.*

(f) *Biennium* substituit Tribon. Item: *De dolo actionem moueri siue absfuerit, siue praesto sit is qui dolum se passum esse conqueritur.* Ita Cod. Iustin. expunctis omnibus quae sequuntur ad vltimum vsque legis versiculum, qui incipit *Omnes,* &c. Id quod a Triboniano factum propter impetrationes actionum & denunciationes, quarum hic mentio fit, eius aeuo abolitas. *IDEM.*

(g) *Reis:* an pro petitoribus, vt mox vocantur? An potius reponendum *eis*? *IDEM.*

(h) *Est* male praefert Edit. Sichard. *RITTER.*

(i) *Decertare*, id est agere: decertatio, pro actione, etiam apud Symmachum *lib. 9. ep. 26. in fin.* *GOTHOFR.*

(k) *Imminetur* Cod. Wurceb. librarii culpa. *RITTER.*

(l) Causa cognita actio de dolo dabatur, Edictoque ipso dari iubebatur, *l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 30. D. de dolo. GOTHOF.*

(m) *Deferri*, id est petentibus dari: *Petitionis* scilicet & *impetrationis* actionis vestigium hoc est, vt mox in illis *contra quem decernenda intentio huiusmodi fuerit expetita.* De hac impetratione *sup. tit. 3. IDEM.*

(n) *Si forte is, qui contra quem* Cod. Wurceb. quod stare non potest. *RITTER.*

(o) *Denunciationis* litis hoc vestigium, de qua *suo tit. sup. 4. GOTHOFREDVS.*

(p) *Necessitatem* male legit Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(q) *Adsentire* Cod. Wurceb. & ad marginem Edit. Cuiac. *ascentire. IDEM.*

(r) *Intentio* pro actione. v. *Gloss. Theod. GOTHOFR.*

(s) *Appetita* Edit. Sichard. & in margin. *expetita. RITTER.*

(t) Ad *Impetrationem* actionis hoc rursum pertinet. *GOTHOFR.* *Aut impetrata* Edit. Sichard. *RITTER.*

(v) *Spatia* in MSS. quibusdam. *GOTHOFR.* *Spatia* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(x) *Perpetuum* Edit. Sichard. sed recte *perpetuo* ad margin. *RITTER.*

(y) *Continuum* tempus est, quod continuo sequitur: contra *vtile*, quo experiundi Iudicisque adeundi facultas est. *GOTHOFREDVS.* *Quotidiano biennio* ridicule Codices quos vidit Sichard. pro quo ille maluit *continuato RITTER.*

(z) *Litis* male edit. Sichard. *IDEM.*

(a) *Neque incipiendam post biennium, quod sequitur, neque ante biennium finienda doli actionis,* &c. Edit. Sichard. *IDEM.*

(b) Constantinus Aquileia mense Iulio in Daciam rediit, vbi *Naissi* constitit. *GOTHOFREDVS.* *Naisso* recte legit Cod. Wurceb. male *Narso* Edit. Sichard. *RITTER.*

(c) *Doli mali* descriptio haec notanda, & discutienda. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Per* addit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(e) Abest haec vox a Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) *Vel* additum in Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(g) *Se* eleganter additum in Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(h) *Malum* addunt Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IMPETRANDAE, EXERCENDAE, FINIENDAEQVE actionis de dolo malo Tempora modumque veteri iure antiquato hac constitutione coarctat
P.159. Constantinus M. Nempe olim actio de dolo malo *impetrari* poterat intra annum vtilem: Secundo, annus is exinde *computabatur*, ex quo quis dolum admissum didicerat: Tertio, vt ex *hac leg.* colligitur, *denunciari* hanc actionem omnimodo necesse erat, etiam absenti aduersario. Tandem, *finiendae* actioni aliud & longius tempus praestitutum fuisse videtur. Verum haec quatuor hac Constantini M. constitutione immutantur, finiendarum litium studio: quod initio indicatum voluit, his verbis: *Optimum duximus*, i. e. aequissimum. Primum igitur Constantinus hanc de dolo actionem *peti* seu *impetrari* vult, non intra annum vtilem, verum intra continuum. Sane idem Constantinus in alia quoque specie petendae restitutionis vtilem annum sustulit, *l. 2. inf. tit. prox. de integri restitut.* Eo videl. quod incerta sit seu lubrica atque adeo difficilis anni vtilis computatio: quo rursum pertinent illa; *Optimum duximus.* Secundo, annum hunc continuum exinde computari vult Constantinus, ex quo dolus admissus dicitur, id est, ex die doli admissi, non ex die scientiae: ne alioquin hoc obtentu actio haec infamis alterius capiti perpetuo intonaret immineretue, cuius tempora Imperator hic praecidi, coarctarique *optimum* duxit. Eo breuiore scilicet tempore constringenda quaeque actio est, quo grauior & atrocior ea est: optimeque grauis quaeque actio breuitate temporis constringitur. Tertio, *denuncianda* litis huius absenti necessitatem remittit, atque adeo etiam parte absente hanc actionem impetrare decernique posse. *vers. ita vt:* quod & ipsum breuitatis studio san-

sancire *optimum duxit* Constantinus M. vbi interim casus hic addendus est iis, in quibus denunciationis necessitas remittitur, quos in paratitlon *de denunciationibus* congessimus: vt & iis quibus actio absente parte impetrari potest: alioquin certe qui præsens est, si velit iudicio assistere, potest cum actio postulatur. *vers. nec tamen.* Postremo, *finiri* hanc actionem de dolo iubet Constantinus M. a die impetratæ actionis intra biennium, præcisa omni vlteriore protrahendæ vlterius huiusce litis spe, siue intra id tempus ea cœpta fuerit, siue non: id quod & hac parte *optimum duxit*: Exemplo quoque cæterarum litium, vt hic dicitur: quibus & sua fatalia tempora præstituta sunt, certique vitæ fines adsignati, vt docet vel lex 18. §. 4. *D. de dolo*: *lex 32. D. de iudiciis*: Et quidem biennii (quod triennio postea immutatum a Iustiniano, *famosa leg. 13. Cod. Iust. de Iudiciis.*) Quod ex *hac l.* clare discimus: ibi *lis intra biennii spatium decidatur*, EXEMPLO *litium cœterarum.* Et maius tamen olim ante *hanc leg.* tempus aliquod finiendæ de dolo actioni præstitutum ex *hac ipsa leg.* colligimus, quod *hac. l.* ad exemplum litium cœterarum reducitur. Et hæc quidem ad *huius leg.* intellectum sufficiant: nam quæ de *petitione* & *impetratione* actionis, vt & de *denunciatione* litis *hic* sparsim adduntur, ea satis interpretationem accipiunt ex suis titulis *supra 3. & 4. de omissa actionis impetratione*, & *de denunciatione vel editione Rescripti*: vt & quæ *hic* obiter perstringuntur de doli actione *causa cognita* danda, ea aliunde notissima sunt.

DE INTEGRI RESTITVTIONE.

TITVLVS XVI.

LIB. II. COD. IVST. TIT. XXII. *De in integrum restitutione*: de qua & sequentibus titulis viginti duobus.

Breuiarium Legis Rom. Guelferbyt. *De integris restitutionibus*: & ita titulus in Sichardin. Edit. conceptus. *RITTER.*

PARATITLON.

INTEGRI RESTITVTIO, *Rubr. & l. 2.* in integrum restitutio *l. 1. h. t. & l. 16. de Prætoribus*, *& l. 2. sup. de dilationibus* est legum, seu sanctionum præsidium, *l. 1.* & *2. h. tit.* beneficium, *d. l. 2. h. t.* auxilium, *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyran.* quo causis probatis, interposito decreto a Prætore, *d. l. 16. de Prætorib.* cauetur, seu prospicitur, *l. 1. h. t.* consulitur, *l. vlt. h. t.* certis personis; puta minoribus, *l. 1. 2. vlt h. t.* & *l. 3.* & *vlt inf. de sponsalibus*, ætate videlicet infirma lapsis, *l. 3. inf. ad SC. Claudian.* ob iuris ignorantiam, *d. l. 3. & vlt. de sponsalib.* in his quæ prætermiserunt, vel ignorauerunt, *l. vlt. h. tit.* Quod ideo ætatis auxilium dicitur, *l. vlt. inf. de testam.* iisque ideo extra ordinem subueniri dicitur, *l. 6. sup. de Iurisdict.* Quare etsi prætermisso primo proprioque Iudice, ad altioris Iudicis notionem directo venerint, pœna non tenentur, *leg. ead.* si tamen venditio a fisco solemniter facta fuerit, prætextu minoris ætatis, ea retractari non potest, *l. 1. de fide, & iure hastæ*: Item errore improuido, vel simplici ignorantia lapsis, *d. l. 3. ad SC. Claudianum*, puta mulieribus, *l. vlt. h. tit.* partim aduersus commenta, insidias, & fraudes aliorum, *l. 1. h. t.* partim aduersus ea, quæ ipsi prætermiserunt, vel ignorauerunt, *l. vlt. h. t.* veluti si omisso primo, & proprio Iudice, ad altioris illico Iudicis notionem prosilierint, *d. l. 6. sup. de Iurisdict.* si mulier minor donationem, ante nuptias insinuari non fecerit, *l. 3. inf. de sponsalibus.* contestationem videlicet interponentibus, persequentibus, exponentibus, *l. 2. h. t.* idque intra statutum tempus, *d. l. 2. h. t.* & *d. l. 2. supra, de Dilationibus*, *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyran.* Notandum porro, in integrum restitutionis auxilium etiam sub Tyranno petitum valere, *d. l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr.*

P. 160 MINORIBVS, *aduersus fraudulentas Tutorum alienationes, duplici remedio cautum esse.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS (b) A. ad Populum. (c)

IN integrum restitutione (d) Minoribus (e) aduersus commentitias venditiones, & aduersus Tutorum (f) insidias, Sanctionum (g) præsidio cautum esse non dubium est: Ac (h) si quid forte idem (i) de suo in fraudem tutelæ alienasse docerentur, (k) fraudatorio interdicto prospectum esse minoribus declaratur. (l) Dat. Id. Mart. Sirmio, ipso A. VII. & Constantino (m) Cæs. IV. Coss. [326.]

INTERPRETATIO. *In annis minoribus constitutis multum legibus constat esse prospectum. Et ideo aduersus Tutorum fraudes, vel venditiones, quas minoribus aliquibus commentis extorserint, aut quicquid sub tutelæ nomine iniuste egerint, nouerint legis beneficio reuocandum.*

NOTAE.

(a) *L. vlt. Cod. Iust. si aduersus vendit.* Quænam leges huic iungendæ sint, mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Constantinus, Constantius, & Constans*, perperam in Cod. Iust. vbi & subscriptio vitiata est. Recte vero Constantino tribuitur *d. l. 22. & d. l. vlt.* & nominatim quoque *d. l. 3.* de quibus vid. *Commentar. IDEM.*

(c) Vrbis Romæ. *IDEM.*

(d) *Integram restitutionem*, &c. & inferius, *cautum esse*, Edit. Sichard. *RITTER.*

(e) *Minoribus*, id est, pupillis vel adultis, v. quæ notabo *ad l. 1. inf. de tutorib. GOTHOFREDVS.*

(f) *Seu Curatorum*: additum C. Iust. Et generali tamen *Tutorum* appellatione Curatores continentur. *IDEM.*

(g) Leges veteres obserua, aduersus commentitias venditiones, & Tutorum insidias. *IDEM.*

(h) Sequentia omnia recidit Tribonianus. *IDEM.*

(i) γρ. *Iidem. IDEM.* Male *eidem* edit. Sichard. *RITTER.*

(k) *Docentur* Edit. Sichard. *IDEM.*

(l) Sanctionibus videlicet. *GOTHOFREDVS.*

(m) Abest *Constantini* nomen a Cod. Wurceb. vbi ita lex subscripta: *ipso A. VII & C Coss.* quomodo & Sichardi Codices habuere. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

MINORIBVS aduersus Tutorum Curatorumue fraudes, commenta, temeritatem, insidias, enixius, consultius melius quam prisco iure; nouo, prolixoque Edicto ad populum vrbis Romæ emisso, consultum iuit Constantinus M. A. D. 326. Cuius quidem Edicti lex hæc ἀπόμοιρον est: vt & tres præterea constitutiones: *Codice Iustinianeo* puta famosa lex, *22. Cod. Iust. de administr. tutorum, lex vlt. Cod. eod. quando decreto opus non est* (quæ desumpta & interpolata ex *d. l. 22.*) & *l. 25. Cod. eod. de vsuris*, quæ subscriptione caret, quæ proinde huic nostræ coassandæ veniunt omnes. Imo & quintum præterea huius Edicti caput fuisse puto, illud quod memorat simul & abrogat Iulianus Imp. *l. 3. inf. de contrah. empt.* quæ quidem etiam capita omnia eo ipso ordine quo iam recensui, ibi posita fuisse videantur. Et hoc quidem quod *hac leg.* continetur, primum omnium quæ memorat & præfatur Imp. in quibusdam veteri iure Minoribus aduersus tutores recte consultum fuisse: Nempe in duobus *hoc capite* recte consultum ait: tum Restitutionis beneficio aduersus commentitias & insidiosas rerum ad Minores pertinentium venditiones a Tutoribus factas: tum fraudatorio Interdicto, ad reuocandas alienationes: quas Tutores de bonis suis in fraudem tutelæ fecerunt. Hæc duo inquam recte veteri iure constituta præfatur simul & comprobat Constantinus *hac l.* quæ nudam enunciationem, & comprobationem veteris iuris continet. At non & illud, quod de rerum pupillarium venditionibus etsi non commentitiis vel insidiosis, haud satis cautum antiquis legibus fuerat: quas & ideo ceu minorem vtilitati aduersas abrogat *dicta l. 22. de admin. tutor.* Nos hanc Edicti istius Constantinianei partem imo præfationem nunc expendamus. *Commentitiæ* venditiones *h. l.* initio, dicuntur rerum pupillarium venditiones fraudulentæ: rerum inquam pupillarium; posterior quippe *huius l.* pars est de rerum ad tutores ipsos pertinentium venditione, quas scilicet de suo in fraudem tutelæ fecerunt.

Commentitia vt rem exemplis commonstrem, rerum pupillarium venditio *hic* fuerit, quæ a tutore fit per suppositam, seu subiectam alterius (puta imaginarii emptoris) personam, *l. 20. inf. de Episcop.* & *l. 58. inf. de hæreticis. l. 9. D. de reb. eorum qui sub tut.* quæque fit sub imagine alterius personæ, vt loquuntur Imperatores *in l. 10. Cod. Iust. de distract. pignor.* quæ venditio simulata dicitur, *l. 33. inf. de decurion.* seu titulus venditionis imaginariæ. *d. l. 58.* veluti si tutor cum ipse res pupillares emere non posset, alium emptorem supposuerit, vt *d. l. 9. D. de reb. cor. qui sub tut.* vbi pariter *commentum callidum* vocatur: Quo forte etiam referas legem XII. Tabb. qua tutoris dolus vindicabatur: Sic enim de ea Cicero *lib. 3. offic. c. 15. Quod si Aquiliana definitio* (doli mali) *vera est, ex omni vita simulatio, dissimulatioque tollenda est, ita nec vt* EMAT *melius, nec vt* VENDAT, *quicquam simulabit aut* DISSIMVLABIT *vir bonus, atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, vt tutela XII. Tabulis, & circumscriptio adolescentium lege Lætoria.* Atque hoc sensu etiam Interpres *commentitias venditiones* hic recte accepit.

Insidiarum autem nomine non tantum commentitiæ venditiones *hic* intelliguntur; verum & aliæ fraudes dolique tutorum in vendendis rebus pupillaribus: puta sordes & euidens gratia tutorum, *vt l. 7. §. 8. inf. D. de minoribus.* quæ & colludia vocant *in l. 2. inf. vnde vi.* Et notæ alioquin omnis generis Tutorum vt & Curatorum fraudes, dolique, & perfidia multiformis quæ in varias se frequenter artes vertit; de quibus quatuor loca exstant apud Symmachum *lib. 5. ep. 52. lib. 6. ep. 6. lib. 7. ep. 65.* & *lib. 10. ep. 52.* Proditionem vocat *l. 3. inf. de administr. & pericul. tutor.* Et hæc de priore *huius præfationis* seu *legis* parte.

Secunda pars huius legis est de Bonis Tutoris ipsius alienatis in fraudem Tutelæ: nempe si Tutor *de suo* quid in fraudem tutelæ, id est actionis tutelæ, P. 161. Minori competituræ, alienauerit, fraudatorio edicto id reuocatur; cuius interdicti fraudatorii meminit etiam Papinianus, *l. 96. D. de solutionib.* & Valens *in l. 67. D. ad SC. Trebellianum.* De aliis fraudatoriis interdictis aliæ sunt leges & tituli: v. vel *l. 1. Cod. Iust. de magistr. conven.* (*l. 9. D. de solution.*) Et hæc quidem *Legis* istius seu *Præfationis* sententia est, qua, vt dixi, ius antiquum memoratur simul & firmatur. Atenim quid deinceps eo Edicto Constantinus M. aduersus temerarias bonorum ad Minores pertinentium venditiones statuerit, dicam ad *d. l. 3. inf. de contrah. empt.*

De

De TEMPORE *petendæ in integrum restitutionis Constantini M. lex.*

II. (a) Idem A. ad Bassum. (b)

PLACVIT, post completum XX. & V. annum, (c) ex eo (d) quo vicesimi & sexti anni dies illuxerit, ad interponendam contestationem (e) in *Vrbe Roma* vsque ad anni tricesimi extremum diem spatia prorogari, & intra *centesimum* Vrbis Romæ miliarium, si tamen ab hiis Iudicibus, qui Romæ sunt, (f) fuerit Iudicandum: Per omnem vero *Italiam* vsque ad finem anni vicesimi & noni: In ceteris omnibus *prouinciis* vsque ad completum annum vicesimum & octauum. Quo transacto tempore, manifeste omnes sciant, legum sibi deinceps præsidia denegari. Quandoquidem contestationis necessitate depulsa, finiendas integri restitutionum (g) decidendasque causas certo genere clauserimus. Eandem * autem custodiri temporum conuenit rationem, si forte quis Beneficio Nostro ætatis veniam fuerit consecutus, ex eo die, quo Indulgentia Nostra (h) in iudicio competenti fuerit intimata, eique administratio rei propriæ reseruata, (i) vt (k) ad persequendas in integrum restitutiones, (l) finiendasque causas iuge (m) tempus habeat præstitutum. ** Si quando (n) sane in Minoris iura successerit (o) minor, minime prohibeatur, cum quintum (p) & vicesimum annum ætatis suæ transierit, integri restitutionis (q) beneficio vti tempore illibato: Quod si maioris fuerit minor iura nactus, (r) quantum ad eas pertinet actiones, (s) quas ex persona maioris fuerit consecutus, tantum temporis ad exponendas integri restitutiones, (t) decidendasque (v) causas accipere debebit, quantum defuncto, cuius hæres aut bonorum possessor docebitur extitisse, reliquum (x) fuerat. Cum vero maior successionem fuerit adeptus minoris, siquidem ciuili iure ab intestato vel ex testamento successerit, mox cum creta (y) fuerit vel adita hereditas; si vero honorario iure, ex quo bonorum possessio fuerit accepta, examinando (z) integri (a) restitutionis negotio, solida sine vlla diminutione tempora supputentur, quæ *** non pro locis, regionibus (b) atque prouinciis, in quibus morantur, qui hæredes aut bonorum possessores sunt, obseruari iubemus, sed in quibus defuncti domicilia collocauerant. (c) Dat. VII. (d) Kal. Aug. Naisso PP. Romæ, Non. Octob. Constantino A. VIII. & Constantio Cæs. (e) Coss. [329.]

INTERPRETATIO. *Iustum videtur, vt post XXV. annum, vbi XXVI annus fuerit ingressus, deposita apud Iudicem contestatione* (f) *petat, qui* (g) *sibi voluerit, ea* (h) *quæ in annis minoribus aut per se, aut per Tutores vel Curatores vitio* (i) *male acta sunt, salua & integra pro ætatis infirmitate* (k) *restitui. In hiis duntaxat prouinciis, vsque ad XXVIII. annum, si contestatus fuerit, integra ei,* (l) *saluo principali negotio, quæ male amiserat, reformentur. Nam &* (m) *qui Serenitati nostræ pro venia ætatis crediderit supplicandum, hoc sibi nouerit esse concessum, vt sine præiudicio indulgentiæ nostræ, quod in sequenti lege comprehensum est, vsque ad constitutum superius tempus liberum habeat in rerum, quas male gesserat, proprietatem restitui.* (n) *Quod si forsitan minor annis* (o) *in illius hæreditate successerit, qui & ipse in annis minoribus ab hac luce discessit, non prohibendus est, cum ad XXVI. annum peruenerit, vt sibi vnde illi competebat, reparationem* (p) *agendarum rerum interposita contestatione requirat.* (q) *Sin vero minor hæreditatem illius, qui plena & integra ætate defecit, acce-*

ceperit, mox in integrum fuerit reſtitutus, ea tempora in negotiis (r) *proſequatur, quæ defuncto maiori* (s) *legibus competebant. Cum autem maior minori, ſeu ex teſtamento, ſeu ex quocunque iure ſucceſſerit, cum primum ad eum hæreditas defuncti peruenerit, quicquid pupillo potuit pro integri reſtitutione competere, in illius tranſeat actionem: Ita vt illius prouinciæ forum ſequatur, in qua defunctus minor habitaſſe dignoſcitur.*

NOTAE.

(a) Omiſſum *huius l.* principium in *Cod. Iuſt.* Nempe, quia abrogatum nominatim Iuſtiniani conſtitutione *l. vlt. Cod. Iuſt. de temporib. in integr. reſtit.* Cætera de his qui veniam ætatis impetrarunt, & de minoribus in minorum vel maiorum, & de maioribus in minorum iura ſuccedentibus referuntur, *l. 5. C. eod. d. t.* GOTHOFREDVS.

(b) *PF. P.* Ita in Cod. Iuſtin. Italiæ ſcilicet quod ex ipſa l. ſimul & eius ſubſcriptione colligere licet. *IDEM.*

(c) *Poſt XX & V. annos expletos*, Edit. Sichard. *RITTER.*

P.162. (d) Ex quo. *GOTHOFREDVS.*

(e) Implorandum reſtitutionis auxilium. *IDEM.*

(f) An, qui Romæ ſubſunt? Non. Qui Romæ ſunt: An igitur Prætoribus, *v. l. 16. inf. de Pretoribus.* Dicam mox. *IDEM.*

* *Lex 5. Cod. Iuſt. de tempor in integr. reſt.* hinc deſumpta eſt. *GOTHOFR.*

(g) *Finiendæ ſint in integrum reſtitutiones*, Edit. Sichard. *RITTER.*

(h *Indulgentiæ noſtræ* male Edit. Sichard. *IDEM.*

(i) *Permiſſa*, Cod. Iuſt. γρ. *reſerata*, vt etiam in MSS. nonnullis poſtea vidi. *GOTHOFREDVS.* *Reſerata* legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(k) Hæc vox, *vt*, abeſt a C. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

(l) *Reſtitutionum* C. Iuſt. *IDEM.*

(m) *Iure*, C. Iuſt. male; vt & Baſilica νομίμως. Verum ſtudio fortaſſis id ita a Iuſtiniano immutatum, vt ſibi pro more ſuo, quod iam ab alio Imperatore conſtitutum fuerat, vindicaret, puta continui temporis definitionem. *Iuge* porro, id eſt continuum: vt colligere quoque licet ex *l. vlt. Cod. Iuſt. de tempor. in integr. reſt* *IDEM.*

** Hæc deinceps a Triboniano addita: *Ita tamen vt minoribus viginti quinque annis conſtitutis, de his quæ ante impetratam veniam ætatis geſſerunt, auxilium in integrum reſtitutionis denegetur.* *GOTHOFREDVS.*

(n) *Si quis* Edit. Sichard. & Cuiac. in utraque varians *Si quando* ad marginem notata. *RITTER.*

(o) *In minoribus iura ſucceſſerint, minor minime probetur* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(p) *Quartum* Edit. Sichard. *quintum* in margine, ubi & *tranſegerit* loco *tranſierit* videas. *IDEM.*

(q) *In integrum reſtitutionis*, Cod. Iuſt. & infra rurſum. *GOTHOFR.* *Integra reſtitutionis* Edit. Sichard. *RITTER.*

(r) *Nanctus* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(s) *Cauſas* Cod. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

(t) *In integrum reſtit.* Edit. Sichard. *RITTER.*

(v) *Dicendaſque* ad margin. Edit. Sichard. *IDEM.*

(x) *Relictum* notat in margin. Sichardus. *IDEM.*

(y) Hæc vox ſublata eſt a Triboniano propter cretiones ſublatas, de quibus ſuo tit. inf. lib. 4. tit. 1. *GOTHOFR.* Edit. Sichard. *mox concreta accepta fuerit*, omiſſis reliquis de iure honorario, quæ tamen exhibet *Cod. Auguſtenſis*, quem Sichardus vidit, in quo legitur: *mox concreta fuerit vel adita hæreditas.* *RITTER.*

(z). *Ac terminando*, hoc additum in C. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

*** Reliqua abſunt eadem ratione, qua & principium *huius legis*, a Cod. Iuſt. *IDEM.*

(a) *In integris reſtitutionibus* Edit. Sichard. *RITTER.*

(b) Obſeruandus hic inſignis locus, quo *Loca, Regiones & Prouinciæ* diſtinguuntur, cui reſpondet geminus hic Scriptoris incerti Chriſtiani, *de Menſuris. Maiores*, inquit, *Orbem in partes, partes in PROVINCIAS: prouincias in REGIONES: Regiones in LOCA: loca in territoria; territoria in agros diuiſerunt.* De locis dicam ad *l. 11. inf. de Pretorib. l. 4. inf de Principibus Agent. & l. 12. inf. de pœnis.* De regionibus & Prouinciis dicam ad *l. 10. inf. de Curioſis.* *GOTHOFREDVS.* *Religionibus* Edit. Sichard. rectius ad marginem ex libro antiquo, *aliis regionibus.* *RITTER.*

(c) *Conlocantes* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(d) VIII. An Reg. *GOTHOFREDVS.* *VIII. Kal Aug. Naiſſo Prop. Rom.* Cod. Wurceb. Barbare in Sichardin. *Dat. VII. Cal. Aug. Miſſa PF. P. Accepta Non. Octobr.* *RITTER.*

(e) Male ſe habet *ſubſcriptio Coſſ.* in omnibus Codicibus. *Conſtantinus* enim *Cæſar* reponendus. Græci equidem, quos in *Chronolog. ad h. an.* adduxi, & omnes leges *Cod. Theodoſ.* hoc ipſo anno emiſſæ, quas vide in *Chronolog. cit.* *Conſtantium* præferunt, ſed ſunt eæ emendandæ ex Latinis Faſtorum confectoribus. Miror etiam noſtrum in *ordin. alphabet. Conſul.* ſcripſiſſe *Conſtantino VIII. & Conſtantio IV.* (*alias V.*) quod notat *Pagi diſſert. hypat h. a.* cum leges, quæ *Conſtantin. Cæſ. V.* exhibent, pertineant ad annum 327. quo cum *Maximo* is prodiit. & nota numeralis *V.* male ſit addita. Male præterea in nonnullis huius Codicis legibus *Conſtantius* is audit, forte librariorum negligentia. Denique hic *Conſtantius* longe fuit alius, a *Cæſare* huius nominis, nempe vel filius Conſtantini, fratris Conſtantini M. quod volebat *Onuphrius*, vel ipſemet *Conſtantini M.* frater, quod eſt apud Zonaram,

ram, & persuasum fuit *Valesio* in notis ad *Marcellin. Lib. XIV. c.* 1. nihil de eo traditum ab auctoribus. Qui vero hoc anno prodiit Consul *Constantinus*, is fuit *Constantini M.* filius, (frater Constantii atque Constantis) qui anno 317. *Cæsar* cum *Crispo* & *Licinio* factus est; Consul fuit a. 320. & *Constantinus A. VI.* Vid. *Chronolog. Anno* 321, *Cos. II.* cum *Crispo Cæsare*, *vid. Chronolog. Anno* 324. *Cos. III.* cum eodem *Crispo*. Cum autem *Constantinus A.* septimum Cos. prodiret *anno* 326. collega fuit *Constantius* Cæsar, vbi male noster *Constantinum* sine numerali nota cum *Baronio* & *Calvisio* adposuit, cum tamen multæ leges & huius & Iustinianei Codicis *Constantium* referant. Neque poterat hic *Constantinus Cæsar* sine nota numerali proferri, cum hic quartus eius Consulatus fuisset. Sed in *fastis Theonis* Dodwelli, siue vt vocat Relandus, *Florentinis minoribus* accurate scriptum: Κωνσταντῖνος τὸ ζ καὶ Κωνστάντιος τὸ α, *Constantinus VII. & Constantius I.* Fuit itaque quartus *Constantini Cæsaris* Consulatus hoc ipso anno, quo cum *Constantino A. VIII.* prodiit. Et Constantinum etiam cum nota numerali *IV.* profitentur, *Idatius*, *Fast. anonym. anonym. de Præf. Vrb.* & quos adduximus in *Chronolog.* Confer. *Pagius l. c.* & in *Crit. ad Annal. Baron.* Hinc ergo omnes huius anni leges emendandæ veniunt. Male habet Edit. Sichard. *Constantino A. V. C. VIII. & Constante A. Coss.* & Cuiacian. *Constantin. A. VIII. & Constantio V. Coss. IDEM.*

(f) *Depositam apud iudicem contestationem*, Cod. Wurceb. *IDEM.*

(g) *Quæ* Edit. Sichard. *IDEM.*

(h) *Et quæ* Edit. Sichard. *IDEM.*

(i) *Tutoris vel curatoris vitium*, Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(k) *Integra proprietatis firmitate* Edit. Cuiac. *IDEM.*

(l) *Integrata salvo* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(m) *Hic etiam* Edit. Sichard. in margin. *nam &. IDEM.*

(n) *Gesserit proprietate restitui* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(o) *Maior annis* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(p) *Reparatione* Edit. Sichard. & Cuiac. *preparationem* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(q) *Contestationem recipiat vel requirat* Edit. Sichard. *contestationem requirat*, Cuiac. *IDEM.*

(r) *Tempora negotiorum* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(s) *Maioris* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

TEMPVS petendæ in integrum restitutioni tum a minoribus tum ab iis qui veniam ætatis consecuti sunt; denique & ab Hæredibus eorum; *hac* Constantini M. *constitutione* aliter & laxius, quam antea præfinitur. I. MINORIBVS scilicet XXV. annis tempus petendæ restitutionis, post completum XXV. annum Prætoris edicto olim vtilis annus præstitutus erat, de quo accipio & legem 2. *sup. de dilationib.* quæ ante triennium lata est. Verum *hac* Constantini M. *lege* continuum tempus petendæ restitutioni præfinitur; sublato in hac quoque specie temporis vtilis computatione, quæ & lubrica, & difficilis est; quemadmodum idem in actione de dolo mouenda annum vtilem sustulit, *l. vn. inf. de dolo malo*: Primum hoc. Alterum est quod pro locorum differentia varia quoque restitutioni petendæ tempora Constantinus *hac l.* præfinit. Nam si Romæ restitutio petatur, vt & si intra centesimum vrbis Romæ miliarium, quinquennium statuit, vbi tamen hæc taxatio additur, *si tamen ab iis Iudicibus qui Romæ sunt, fuerit iudicandum.* Si in Italia, quadriennium: in cæteris prouinciis, triennium, id est, intra XXVIII. annum: quod etiam ab Interprete hic recte adnotatum *ad l. Pauli sent. 9. §. 3.* Qua parte complurima notanda veniunt: videlicet quatuor his appellationibus, puta, *vrbis Romæ, Centesimique miliarii, & Italiæ cæterarumque prouinciarum* appellationibus, totum Imperium Romanum comprehendi: atque adeo & Italiam a cæteris Prouinciis & centesimum vrbis miliarium ab Italia distinctum fuisse: denique Romæ centesimum ab vrbe miliarium connexum fuisse. Erat enim hæc propria vrbis Romæ diœcesis, atque adeo & eorum Iudicum qui Romæ erant (vt *hæc lex* loquitur) ac nominatim Præfecti Vrbis, vt testatur Vlpianus *in l. 1. §. 4. D. de officio Præf. Vrbi.* Et Cassiodorus *VI. Variar. in formula præfecturæ vrbanæ 4.* Et *oratione* Mecænas apud Dionem *lib. 52.* Et Vlpianus rursum *apud Auctorem Collationis Legum Mosaicarum tit. 14. de plagiariis.* Et *lex 62. inf. de hæretic.* Ideoque hoc *Vrbis solum* vocatur *l. 20. inf. de tyronib.* Ob hanc etiam causam Senatores vrbis Romæ vltra centesimum ab vrbe lapidem tutelam gerere non cogebantur, *l. 21. §. 3. D. de excusat.* Propter eandem causam Schismatici in vrbe Roma extra centesimum lapidem relegabantur, *d. l. 62.* vbi dicam plenius. Cæterum cum intra eum tractum plures essent regiones, (quæ & ideo *solitæ Præfecti Vrbis regiones* vocantur, *l. 1. §. 13. D. de off. Præf. Vrbi.*) ideo *suburbicariæ*, *suburbanæ*, & *vrbicariæ* vocabantur, nempe quia vrbi subessent, & connexæ forent; atque adeo vrbis diœcesin constituerent: de quibus videnda lex 9. *inf. de annona & tribut, lex 12. & 14. inf. de indulg. debitor. lex. 13. inf. de accusat. lex. 9. inf. de extraordin. muner. lex. 3. inf. quib. equorum vsus. l. 3. inf. tributa in ipsis spec. l. vn. inf. si per obrept.* Videnda & lex 2. *Cod. Iust. vbi Senatores*: Et Symmachus (*lib. 1. Epist. 84.*) Et *lib. 2. Epist. 74.* Et Notitia Imperii *in Comite rerum priuatarum.* Et Nouella Valentiniani *inter Theodosianas 41. l. 2.* vt & Gaius & Theodosius *in corpore de limitibus. p. 260. edit. Rigalt.* Et duæ Valentiniani denique Sen. constitutiones, quas Baronius ex Bibliotheca Vaticana eruit. Suburbicariæ igitur regiones & centesimum miliarium pro eodem sumuntur, quod euicisse mihi videor, primæ dissertationis *de suburbicariis Regionibus, cap. 4. & 5.* Et Vindiciæ *primæ cap. 4.* Suburbicariæ proinde Regiones ab Italia specialiter sic dicta separabantur, vt constat *ex l. vn. inf. si per obrept.* & *l. 9. inf. de extraord. mun.* & *l. 9. inf. de annona & tributis.* Et ex *Notitia Imperii*; quomodo *hac l.* centesimum miliarium ab Italiæ appellatione disertis verbis distinguitur. Sed & apud Dionem *lib. 52. Italiæ* quippe appellatio per hæc tempora complectebatur cæteras omnes vltra centesimum vrbis Romæ Italiæ Prouincias: Duæ scilicet erant in Italia generaliter accepta diœceses; vna Romæ & centesimi miliarii; altera Italiæ specialiter acceptæ, cuius Metropolis erat Mediolanum; vt illius Roma metropolis erat. De Suburbicariis Ecclesiis locisque, quarum mentio apud Rufinum & veterem Interpretem Vaticanum canone Nicæno VI. alius dicendi locus est, imo de aliis iam multi scripsere. Et hæc de centesimo ab Vrbe miliario, & Italiæ speciali diœcesi.

Sequi-

Sequitur illud, Italiam a cæteris prouinciis hic separari. Nam etsi ab initio prouinciæ nomen Augusti temporibus & aliquot post eum seculis tota Italia inauditum fuerit, & regiones tantum in Italia fuerint, non prouinciæ, ideoque Italiam a prouinciis distinctam in iure passim & apud alios plerosque Scriptores legimus, a proprio tamen prouinciæ nomine recessum postea fuit, regionumque & prouinciarum nomina commutata deprehendere licet, sic vt prouincia omnem omnino regionis administrationem significaret, neque de eo inter harum rerum peritos hodie amplius dubitatur: etsi Cuiacius 27. *obs. cap.* 2. se inde extricare non potuerit: de quo *Vindiciarum cap.* 2. plenius; idque euincit *l.* 13. *inf. de accusation.* & *Nou.* Valentiniani 41. *de Tyronibus*. Notandum porro quod *hac l.* dicitur, *& intra centesimum vrbis Romæ miliarium; si tamen ab iis Iudicibus qui Romæ sunt, fuerit iudicandum.* Ex quo nuperus scriptor *Miscell.* 3. *cap. vlt.* colligebat, hinc patere, nullum tum fuisse in suburbicariis regionibus Magistratum præter municipales, id est, nullum Correctorem, aut Consularem, aut Præsidem qui de omnibus cognosceret, & iudicium redderet, sed suburbicariarum regionum Iudices Romæ fuisse. Quod inane est. Nam imo his verbis indicatur, restitutionum causas intra centesimum, nonnullas a Rectoribus per centesimum constitutis iudicatas; alias vero v. g. si de Senatore, vel Equite Rom. ageretur, a Præfecto Vrbis & Præfecto Vigilum, &c. vt argumentum præbet *lex vn. proxim. de his qui veniam ætatis.* Quinimo & hæc taxatio ad alios quoque Iudices pertinet qui Romæ erant: quique ab Imperatore constituebantur, de quib. Symmach. *lib.* 10. *ep.* 30. vbi ea, *officia Intramurana*, vocat.

P. 163.

II. VENIAM ÆTATIS qui impetrauit, de quo *Tit. prox. inf.* tempora restitutionis ei computantur a die intimatæ a iudicio veniæ.

III. SVCCESSORI ex persona eius cui successit, beneficium restitutionis quoque competit. Sed quænam ei tempora ad impetrandam restitutionem competere possint, *hac l.* definitur. Igitur si Minor minori successerit, idem tempus ei, quod defuncto competit, quadriennium videlicet, vel quinquennium, vel triennium a die maioris ætatis: Si Minor maiori succedat, tantum rursus tempus habet, quantum maiori reliquum fuerat a die maioris seu legitimæ ætatis: Denique si Maior minori succedat, a die aditæ vel cretæ hereditatis solidum quinquennium, quadriennium, vel triennium, pro locorum, regionum atque Prouinciarum diuersitate habet: sic tamen vt hac parte non ipsius successoris, sed eius, quod defunctus habuit, domicilii ratio habeatur: Nam si in Italia fortassis domicilium habuerit minor defunctus, successor autem eius qui maior est, Romæ domicilium habeat, ad petendam restitutionem non quinquennium, sed quadriennium tantum competet: Defuncti minoris domicilium sequitur maior heres in petenda restitutione ex persona defuncti. Verum hæc locorum differentia Iustiniano postea displicuit, qui vbique quadriennium continuum introduxit, numerandum ex die a quo olim vtilis annus currebat, *l. vlt. Cod. Iust. de temporib. in integr. restit.* & huius suæ constitutionis meminit in *l. vlt. C. Iust. de repud. heredit.* Neque in hoc tantum restitutionum tractatu locorum differentiam sustulit Iustinianus, sed etiam in casu *legis vn. Cod. Iust. de rei vxor. actione §.* 15. *legis vn. Cod. eod. de vsucapione transformanda: legis vlt. eod. Cod. de ædific. priuatis. legis vlt. eod. Cod. in quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.*

MVLIERVM & MINORVM *adæquatio in negotio restitutionis in integrum.*

III. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius AA. Iuliano II. (b) Proconsuli Africæ

ET Mulieribus (c) & Minoribus in hiis quæ vel prætermiserint, vel ignorauerint, (d) innumeris auctoritatibus (e) constat esse consultum. Dat. Prid. Non. Mart. (f) Rauennæ, Constantio V. C. (g) Cos. [414.]

INTERPRETATIO. *Minoribus mulieribus, sicut & viris, ita in causis omnibus subuenitur. Maioribus vero mulieribus pro fragilitate sexus in multis* (h) *rebus, quas per ignorantiam prætermiserint, sicut lex ipsa loquitur, iubet esset consultum; Id est, vt si fideiussores pro quibuscunque accesserint, pro ipsa fideiussione non teneantur obnoxiæ. Et si in difficilioribus causis ius vel leges nescientes, mandati chartulam pro negotiis* (i) *subscripserint, vt earum cui mandauerint negotium exequantur, & ille in charta non solum procuratorem, sed & dominum se* (k) *scripserit, deceptis per hanc fraudem mulieribus subuenitur. Reliqui autem contractus, quos firma ætate publice & solennibus scripturis gesserint, in sua firmitate perdurent.*

NOTAE.

(a) *Lex* 8. *Cod. Iust. de in integrum restitut. minor.* Recitat *hanc leg.* Veteris *consult.* Auctor, *cap.* 9. Et iungenda huic *lex vlt. inf. vnde vi:* quæ etiam de *Minoribus* agit. GOTHOFREDVS.

(b) Id est Secundum, vt in *Anianeo Regio* habetur: seu *bis*, vt in *Altero Anianeo.* Abest à veteri *Consult.* Vide quæ dico ad *l. vlt. inf. ad leg. Iul. de ambitu:* Ad eundem Iulianum II. P. C. Africæ, sunt & aliæ *leges*, quas repete ex *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Et mulieribus, &*, Omissa hæc in Cod. Iust. de quo mox dicam. IDEM.

(d) Vsur-

(d) Vsurpantur hæc ipsa verba *l. vlt. Cod. Iust. de iuris & facti ignor.* qua hæc lex restringitur. IDEM.

(e) *Auctoritatibus*, id est Legibus & Responsis Prudentum, seu Sententiis ICtorum: vide quæ dixi ad *l.* 8. *sup. de diuers. rescriptis. & Glossarium nostrum.* IDEM. *Actoribus* male præfert Cod. Wurceb. RITTER.

(f) *Maii* in Cod. Iust. male. GOTHOFREDVS. In eodem Cod. *Pridie* abest, & in Sichardina legitur *IIII. Non.* RITTER.

(g) Addendum *& Constante*, quod & *d. l. vlt. vnde vi.* ostendit. GOTHOFREDVS.

(h) *Reliquis* additum hic in Edit. Sichard. RITTER.

(i) *Satis forte* additum in Cod. Wurceb. puto *fuis forte*, vti legitur in Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(k) *Esse* intrusum hic in Edit. Sichard. non male. IDEM.

COMMENTARIVS.

MVLIERES & MINORES quando pari passu ambulent, quando non, si forte læsi fuerint, *hac l.* & *l. vlt. inf. vnde vi:* quæ huic est coniungenda, ab Honorio Imp. A. D. 414. & quidem per Africam definitur. Scilicet de priore est *hac lex*, quando videlicet mulieres & minores pari iure censeantur & defendantur: De posteriore vero, quando non, *d. l. vlt.*

Vt Minores igitur si quid prætermiserint vel ignorauerint, in integrum restituuntur: Si *prætermiserint*, inquam; veluti si prætermisso primo proprioque iudice ad altioris iudicis illico notionem prosi-
P164. lierint, *l. 6. inf. de interdict.* Si donationem ante nuptias Minor mulieri insinuari non fecerit, *l. 3. inf. de sponsalib.* Si inofficiosi querelam prætermiserint, *l. 1. Cod. Iust. de in integr. restit. minor.* Si hereditatem vel bonorum possessionem omiserint, *l. 1. & 2. Cod. Iust. si vt omissam hereditat.* aut quod aliud emolumentum, *l. 44. D. de minor.* Rursum, si *ignorauerint* minores, restituuntur: ius enim ignorare eis permittitur, *l. 9. D. de iuris & facti ignor.* veluti si edictum de alterutro ignorauerint, *l. vlt. de testam.* vbi dicam. Ita & hæc omnia de *Mulieribus quamlibet maioribus*, hac leg. generaliter statuuntur. Et id tam Anianus emollit, & Tribonianus penitus omisit, propter *l. vlt. Cod. Iust. de iuris & facti ignor.* & quia non in omnibus æquo vel pari iure Mulieres, & Minores in his quæ prætermiserunt, vel ignorauerunt, censentur: Mulier non per omnia habenda est loco Minoris circumscripti, *l. 32. D. ad SC. Velleian.* In lucro quippe feminis ius ignorantibus subueniri non solet, *l. 3. inf. de sponsalib.* & *l. 8. D. de iur. & fact. ignor.* Minoribus solet; *d. l. 3.* Imo neque passim in damno versantibus subueniri postea voluerunt Impp. *in l. vlt. Cod. Iust. de iur. & fact. ignor.* si quid prætermiserint, vel ignorauerint, *hanc leg.* nominatim (eius verbis incorporatis,) restringentes: siquidem statuunt, si per ignorantiam iuris damnum aliquod passæ fuerint, in his tantum casibus eis subueniendum, in quibus præteritarum legum suffragaretur auctoritas: qui casus certe notantur etiam in *l. 9. in pr. D. de iuris & facti ignor.* Non igitur subuenitur mulieribus, in quibus delictum obuersatur, vt in *specie legis 26. §. 5. D. de noxal. actionib. & legis 110. §. vlt. D. de R. I.*

Et hæc de Mulierum & Minorum exæquatione, quæ *hac l.* fit ab Honorio. Atenim in eo differre idem indicat *d. l. vlt. inf. vnde vi:* quæ huic coniungenda est, quod legitima mulieris persona sit in iudicio, atque adeo cum ea initiatum iurgium recte initiatum videatur, non etiam cum Minore, vbi vide quæ dicam plura.

DE HIIS QVI VENIAM ÆTATIS IMPETRARVNT.*

TITVLVS XVII.

LIB. II. COD. IVST. TIT. XLV.

* Breuiarium Legis Roman. Guelferbyt. habet: *De his qui veniam ætatis impetrarunt per rescriptum principis.* RITTER.

PARATITLON.

VENIA ÆTATIS *hoc tit.* & *l. 2 supr. de integri restit.* & auxilium Imperiale, seu beneficium Principale *hac l.* & *d. l. 2.* indulgentia, *d. l. 2.* decretum, *l. 1. infr. de tutor. & curator. creand.* quo honestate morum prædití adolescentes, maiores XX. annis, fœminæ XVIII. ius ætatis legitimæ consequuntur, *hac l. 1.* administrationem rei priæ *d. l. 2.* (vnde venia ætatis dicitur, administrandi patrimonii gratia in *d. l. 1. infr. de tutorib.*) seu ius paternam frugem, vel maiorum patrimonia, vrbana vel rustica conuersatione gubernandi *hac l.* in vniuersis litibus iustam habendi personam, *d. l. 1. infr. de tutorib.* Et in omnibus contractibus tale tantumque ius habendi, obtinendi, quantum legitimæ ætati defertur, *hac l.* nulla amplius restitutionis ob ætatem minorem spe, in his quæ gesserunt post impetratam veniam, excepta tantum prædiorum sine decreto alienatione: *hac l.* Porro impetrata ætatis venia, quod facto opus sit, *hac leg.* edocetur. Exinde, seu hoc facto, tempora restitutionis in integrum petendæ aduersus ea quæ ante impetratam veniam minor gessit, computantur, *l. 2. sup. de integr. restit.*

De VENIA ÆTATIS *Constantini M. lex.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Verinum. (b)

OMNES *Adolescentes*, (c) qui honestate morum præditi paternam frugem vel maiorum (d) patrimonia, vrbana (e) vel rustica conuersatione, (f) rectius (g) gubernare cupiunt, & Imperiali (h) auxilio indigere cœperint, ita demum ætatis veniam impetrare audeant, cum vicesimi anni (i) clausa ætas Adolescentiæ, patefacere sibi ianuam cœperit ad firmissimæ (k) Iuuentutis ingressum. Ita vt post impetratam ætatis veniam, iidem ipsi principale beneficium allegantes, (l) non solum præscriptorum (m) annorum numerum probent, sed etiam testibus (n) aduocatis, honesta aut simili (o) aut potiore dignitate præditis, morum suorum instituta probitatemque animi, testimonio (p) vitæ honestioris edoceant. Quod cum (q) P.165. ea condicione effecerint, in alienatione (r) prædiorum ius tantum ætatis (s) obtinebunt, quantum per annorum dimensiones ac temporum legis natura (t) singulis quibusque deferre consueuit. *Feminas* quoque, quarum (v) ætas biennio viros non sera (x) pubertate præcedit, seruato etiam in hoc temporis interuallo, decem & octo annos egressas, ius ætatis legitimæ mereri (y) posse sanximus: Sed eas, quas morum honestas, mentisque solertia, & certa fama (z) commendat. Has vero propter pudorem & verecundiam in cœtu publico (a) demonstrari (b) testibus non (c) cogimus: Sed percepta ætatis venia, annos tantum (d) probare tabulis, (e) vel testibus, misso Procuratore, concedimus: Vt etiam ipsæ in omnibus contractibus (f) tale ius habeant, quale viros (g) habere præscripsimus. (h) Ita (i) vt Senatores, apud Grauitatis tuæ (k) Officium de suis moribus & honestate perdoceant: Perfectissimi, (l) apud Vicariam Præfecturam: (m) Equites Romani, & ceteri, apud Præfectum Vigilum: (n) Nauicularii, apud Præfectum Annonæ. Cui (o) ætati, quoniam inter plenam perfectamque Adolescentiam, & robustissimam Iuuentutem media est, *Firmatæ* (p) ætatis appellationem imponimus: Vt prima ætas, *Pueritiæ* (q) sit; sequens, *Adolescentiæ*; *Firmata*, hæc tertia; quarta, *legitima*; quinta, *Senectus* (r) habeatur. In (s) ipsis etiam contractibus hac appellatione consignanda: vt non nudum nomen venditoris (t) inseratur (v) tabulis emptionum: Sed, ab *Illo, qui firmatæ ætatis,* (x) *& honestus vir habeatur, emisse Illum* significetur, & *Venditorem esse firmatæ* (y) *ætatis.* Ita tamen, vt [quia (z) spes adempta perfidiæ est] & in vendendis prædiis diligentiores esse persistant: qui beneficium meruerunt Principale, nec prædia sine decreto alienent. Dat. VI. (a) Id. April. Thessal. (b) PP. III. Kal. Iun. Romæ, Crispo II. (c) & Constantio (d) II. CC. Coss.

INTERPRETATIO. *Adolescentes, qui honestis moribus esse probantur, & ad gubernandas facultates suas idoneam cupiunt habere personam, oportet eos primum, antequam ad legitimam ætatem perueniant, id est, vbi vir XX. annorum esse cœperit, auxilium Principis implorare, & accepto huius rei beneficio, eo ordine apud testificationem publicam allegare, vt probent se XX. annorum implesse curricula, & honesta conuersatione* (e) *transigere, & sic* (f) *prædia sua in aliena iura cum decreti tamen interpositione, transferre, liberam habeant potestatem. Feminæ vero, sicut biennio in pubertate minores sunt, ita & transacto biennio, vbi ad XVIII. annum peruenerint, eas tamen, quas morum & honestatis commendat* opinio, (g) *non in* publico annos probare

bare ſuos cogendæ *ſunt, ſed miſſo Procuratore per ſcripturam annos eos, quos ſuperius diximus, ſe habere demonſtrent, & ſimilem, quam viri in contractibus habeant facultatem. Ita vt qualis, vel quam digna perſona ſit, apud talem Iudicem hæc quæ dicta ſunt debeat approbare. Ergo cum fuerint poſt adoleſcentiam hac ætate firmati, in ipſis quoque ſcripturis, vel venditionum inſtrumentis,* honeſtos *ſe* & firmatos ætate *conſcribant. Hoc tamen illis liceat, qui beneficium, vt diximus, Principis pro confirmanda ætate meruerint, ne* (h) *prædia ſua ſine iuſſu Iudicis, vel decreto [quod ex præcepto Iudicum, vel conſenſu Curialium datur] alienare præſumant.*

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iuſt. eod. tit.* hinc interpolata eſt, & elegantioribus ſententiis mutilata. *GOTHOFREDVS.* Mutila etiam legitur hæc lex in Cod. Wurceb. vbi §. 2. verba, *ita vt poſt* ad vſque *teſtibus aduocatis*, deſiderantur. *RITTER.*

(b) *Præfectum Prætorio* additum Cod. Iuſt. Male: *Præfecto vrbi* quippe reponendum. Eidem *Verino* inſcribitur *lex 4. inf. famil. erciſc.* quæ pariter referenda ad annum D. 324. Huius Lucrii Verini P. V. meminit vetus Auctor Conſularium, in quibus nomina Præfectorum vrbis ſub ſingulis Conſulibus notantur, cuius verba poſtea apponam. *GOTHOFREDVS.*

(c) *Adoleſcentes* Cod. Wurceb. & ita vbique. *RITTER.*

(d) Imitatio Poëtica. Horatius *Epod. II. v. 3. Paterna rura bobus exercet ſuis. Auorum,* Cod. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

(e) *Vrbana vel ruſtica conuerſatione rectius:* hæc ſuſtulit Τριβον. *IDEM.*

(f) *Conuerſatio* eſt adminiſtratio, negotiatio, cuius pars eſt contractus & alienatio, *h. l.* & *l. 2. inf. de ſuariis, l. 11. inf. de luſtrali contat. l. 1. inf. de conlat. æris. l. 2. inf. ſi quis pecun. conſt. l. 72. inf. de Decur. l. 3. inf. de ſuariis. l. 48. inf. de hæreticis,* ἀναστροφὴ διαγωγὴ *Gloſſis. IDEM.*

(g) *Rectius*, pro ſimplici, *recte*, pariter vt *l. vlt. inf. vnde vi. IDEM.*

(h) *Imperialis* ſcilicet beneficii fuit venia ætatis *h. l.* & *l. 2. ſup. de integr. reſt.* quæ & ipſa eſt Conſtantini M. & *l. 1. 3. 4. Cod. Iuſt. de his qui ven. æt.* Quod Nouella *Leonis* 28. *in fin.* immutatum: is enim omnibus Magiſtratibus hanc poteſtatem fecit, veniæ ætatis dandæ. Additum autem *hic* a Trib. *ſuper hoc. IDEM.*

(i) *Cum viceſimi anni metas impleuerint.* Ita Cod. Iuſt. ſequentibus inductis, quæ elegantiſſima ſunt, quæque diſcrimen adoleſcentiæ & Iuuentutis continent: de quo mox plura. *IDEM.*

(k) Inde *firmata ætas*, mox vocatur. *IDEM.*

(l) *Per ſe* additum Cod. Iuſt. non male. *IDEM.*

(m) *Per ſcripturam*, ita Cod. Iuſt. male: de quo mox. *IDEM.*

(n) *Idoneis.* add. a Τριβον. quo nil opus erat, ſi ſequentia mox non induxiſſet. *IDEM.*

(o) *Similia* Cod. Wurceb errore librarii, quod patet ex voce ſequenti. *RITTER.*

(p) *Et teſtimonium.* Ita C. Iuſt. quod probandum non eſt. *GOTHOFREDVS.*

(q) Integra hæc ſententia a Tribon. omiſſa eſt: qua tamen Ætas legitima, & ius illius eleganter admodum deſcribitur. *IDEM.*

(r) Cum decreto tamen, vt *fine l.* conſtat: Quod etiam ab Interprete recte *hic* notatum. *IDEM.*

(s) *Legitime* hic additum in Edit. Sichard. *RITTER.*

(t) Forte inuerſo more melius *lex naturæ*, vt in loco Tertulliani mox: vel *lex & natura:* MSS. nonnulli exhibent, *Leges &. GOTHOFREDVS. Legis & natura* Cod. Wurceb. *legis* loco *leges* antique, quod in pleriſque obſeruo. *RITTER.*

(v) Hæc ſententia omiſſa a Triboniano, vt & voces illæ, *& certa fama. GOTHOFREDVS.*

(x) *Non ſera*, pro maturiore, vt in Macrobii loco quem mox conſignabo *fœmina maturius*, &c. contra, *a duobus amplius annis*, apud Tertullianum, id eſt ſerius. *IDEM.*

(y) *Mereri*, pro impetrare. v. *Gloſſ. IDEM.*

(z) *Certa* fama: *h. l.* Interpres *Honeſtatis opinionem* vocat: v. *Gloſſ. IDEM. Quas certa fama* Cod. Wurceb. lego *quaſi*, quomodo eſt in Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(a) *Cœtui publico*, ita Tribon. inducta etiam voce *teſtibus:* de cuius mutationis ratione mox. *GOTHOFREDVS.*

(b) Male *demonſtrare* in Edit. Sichard. *RITTER.*

P. 166. (c) *Non cogimus*, hic pro vetamus, vt mox *concedimus*, pro iubemus: & ſup. *non ſera*, pro maturiore: *rectius*, pro recte. *GOTHOFREDVS. Cogemus* legit. Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Annos tantum ætatis probari poſſe teſtibus quinque vel inſtrumentis.* Ita Tribon. De cuius mutationis ratione mox. *GOTHOFREDVS.*

(e) In MSS. nonnullis, *tabellis:* male. *IDEM. Tabellis* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) *Negotiis.* Cod. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Et mares*, Cod. Iuſt. *IDEM.*

(h) *Perscripsimus* male Cod. Wurceb. *RITTER.*

(i) Hæc sententia ita a Triboniano immutata fuit, *sed Senatores quidem Clarissimi Viri in hac Regia vrbe commorantes apud Sublimitatem tuam, cæteri vero apud Prætorem, in prouinciis autem omnes apud earum Rectores de suis moribus & honestate perdoceant.* De cuius immutationis ratione mox. *GOTHOFREDVS.*

(k) Id est apud te Præfectum vrbi; vt etiam subscriptio Legis docet, & cæterorum Magistratuum nomina, quæ *h. l.* memorantur: tandem & ratio, de qua mox. *IDEM.*

(l) De *Perfectissimis*, infra suo titulo *libro* 6. vt & de Equestri dignitate *suo tit. IDEM.*

(m) Id est *Vicarium V. R. IDEM.*

(n) *Præfectum Vigilum* sustulit postea Constantinopoli Iustinianus, *d. Nou.* 13. *IDEM.*

(o) Sequentia omnia absunt a Cod. Iust. De quo mox. *IDEM.*

(p) Et hoc mutuatum a Virgilio *Ecl.* 4. *v.* 37.
Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas. GOTHOFREDVS.
Firmitate ætatis Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(q) *Pueritia* Edit. Sichard. & ita porro nominatiu. casu. *IDEM.*

(r) *Senectutis* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(s) Omissa & hæc sententia Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(t) *Vendentis.* MSS. nonnulli. *IDEM. Vendentis* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(v) *In tabulis* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(x) *Sit.* Add. in MSS. *GOTHOFREDVS.* Et ita legitur in Cod. Wurceb. *RITTER.*

(y) *Firmitate* Edit. Sichard. ad margin. ex alio Cod. *firmatæ. IDEM.*

(z) Et hæc ratio abest a Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(a) *γϱ. V.* vt postea quoque in MSS. nonnullis vidi. *IDEM. V.* habet Cod. Wurceb. *RITTER.*

(b) V. *l.* 4. *inf. de Nauicul.* & quæ noto ad *l.* 2. *infr. de suar. GOTHOFREDVS.*

(c) *γϱ. Crispo III. & Constantino III. Coss.* id est A. D. 324. pariter vt *l.* 1. *inf. famil. ercisc.* Nam & Constantinus hoc anno Thessalonicæ versatus est, (vbi *hæc lex* data) non illo: vt docet quoque *lex* 4. *inf. de nauiculariis.* Sed & Lucer Verinus (cui hæc lex inscribitur hoc anno 324. *P. V.* fuit: teste Notitia PP. vrbis. *Seuero & Rufino Coss. Idibus Septembrib. Lucer Verinus Præfectus vrbi. Crispo III. & Constantino III. Coss. Lucer Verinus Præfectus vrbi.* Itaque, vt *huius leg.* ita & *d. l.* 1. subscriptio emendanda venit. *IDEM.*

(d) *Constantino.* in MSS. quibusdam. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Crispo II. & Constantio II. VV CC. COSS. RITTER.*

(e) *Honestam conuersationem* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(f) Male hic in Cod. Wurceb. *Si prædia*, & paulo post, *aliena jure. IDEM.*

(g) *Opinio*, id est existimatio, fama, v. Sauar. *in Sidon. lib.* 1. *ep.* 5. Cassiodorum in hac ipsa re veniæ ætatis *VII. Var.* 41. *Ne cum* OPINIONI *præstare volumus, vtilitatem publicam* (vel *supplicis*) *lædere videamur. GOTHOFR.*

(h) Male *nec* Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

DE VENIA ætatis a Principe minoribus concedenda, & concessa, est hæc accurata & diligens admodum Constantini M. constitutio, data ad Præfectum vrbis, (nam ad vrbem Romam proprie species eius pertinet) stylo elegantissimo, & Poëtico continuata, & elegantissimarum iuris obseruationum plenissima: Quam Tribonianus miris modis deformauit, detractis, mutatis, additis quamplurimis. *Ea* igitur *leg.* Constantinus M. accuratam formam præscribit veniæ ætatis, modumque ei ponit, ne aut temere, aut cum ipsorummet adolescentum detrimento ea a Principe concederetur: In quo antiquitas parum cauisse videbatur: etsi & olim iam Vlpianus scripserit, *l. 3. D. de minoribus. Principes perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulgere solitos.* Quinque igitur *hac l.* præstat Constantinus M.

Primo quidem ÆTATEM definit, a qua, non ante, venia ætatis impetrari possit: nempe in masculis annum vicesimum ætatis exactum requirit, quia hic adolescentiæ iam finis est, & Iuuentutis ingressus (de quo postea:) In fœminis vero octauum decimum: Seruato etiam in hoc argumento veniæ ætatis interuallo, vt ipse loquitur, (id est, proportione ætatum inter masculos & fœminas) quod in pubertatis æstimatione iniri solet: nempe vt fœminarum ætas, biennio viros non sera pubertate præcedat, vt eleganter idem loquitur. De qua pubertatis æstimatione, vel Institutione, Nostri abunde monent. Congruit omnino Macrobii locus *in somnium Scipionis l.* 1. *c.* 6. *Fœminæ maturius biennio legibus liberantur:* & Tertullianus *de Virginib. velandis, cap.* 11. *circa f. Tempus etiam Ethnici obseruant, vt ex lege naturæ iura sua ætatibus reddant: nam fœminas quidem in duodecim annis, masculum vero a duobus amplius ad negotia mittunt.* Quo loco, *ad negotia mittunt*, id est, negotiorum gerendorum seu conuersationis potestatem faciunt: seu vt idem Tertullianus loquitur, *lib. de anima, cap.* 38. *agendis rebus attemperant.* Denique cursus muliebris prudentiæ familiaris celerior est, quam virilis. Accius Ægistho apud Nonium *c.* 4. §. 66. *Melius quam viri callent mulieres.* Ergo ab hac demum ætate veniam ætatis impetrari posse definit Constantinus, cum proculdubio hactenus citius impetrari posset, quod adolescentum ipsorum damno cedebat. Cæterum, hanc l. omnino intellexit Cassiodorus, in formula veniæ ætatis 41. *lib.* 7. *Atque ideo si id tempus constat elapsum, quo ad hanc veniam accedi* IVRA *voluerunt, nos quoque probabilibus desideriis licentiam non negamus: vt in foro competenti ea quæ in his causis reuerenda* LEGVM *dictat Antiquitas, solemniter actitentur.* Et hæc de prima *huius leg.* sententia.

Impetrata vero a Principe ætatis venia, quæ iam *secunda* huius leg. *pars* est, *quid facto opus sit*, definit Constantinus, variis cautionibus inductis, quibus & adolescentibus ipsis cautum esse possit, neque temere venia ætatis concedatur, aut concessa teneat.

Igitur *primo* veniam ætatis impetratam *intimari* seu *insinuari* vult in iudicio seu foro competenti, & *hac l.* & *l. 2. sup. de integri restit.* quod & hinc habet Cassiodorus: vt cæteroquin impetrata Principum Rescripta Iudiciis insinuari, edi, intimari oportuit: de quo *suo tit.* Imperat. *de denunciat. vel edit. res.* Secundo, intimato rescripto, Ætatem probari vult: Secundo, intimato rescripto, Ætatem probari vult: idque vel Tabulis, vel Testibus. Hæc gemina scilicet ætatis probandæ ratio est: vel Testibus, vel Tabulis seu instrumentis (vt *hic* mutauit Tribon.) veluti natiuitatis scriptura, *l. 2. §. 1. D. de excusat.* seu tabulis (vt *hic* vocantur) veluti professionibus, *l. 13. D. de probation.* tabulis professionum oblatis *l. 1. Cod. Iust. si minor se maiorem dix.* natali professione, *l. 6. Cod. eod. de fide instrum.* libris actorum, de quo decantatus Iuuenalis locus & iocus *Satyr. IX. v. 84.* vbi etiam Scholiastes: *propter professionem*, inquit, *quia apud ærarium patres natorum deferebantur filiorum, vel nominum notitiem deuulgare contestatione publica.* Græci παιδογραφίας vocant. Cæterum, *Testium numerum* non definit *hic* Constantinus, vt proinde duo sufficere videri possint: *arg. l. 12. D. de testibus.* Quanquam Tribonianus quinque testes requirit. *Tertio*, mores, probitatem animi, vitam honestiorem eius qui veniam ætatis impetrauit, probari vult: & quidem a masculo in ipso iure testibus aduocatis, & talibus quidem qui simili aut po-
P.167. tiori dignitate prædíti sint. Vbi duo singularia notanda. 1. Ipsummet adolescentem per se (quod recte additum a Trib.) non per procuratorem, sub iudicis & testium oculis morum honestatem probare oportere. 2. Testes hic requiri, eiusdem, vel potioris dignitatis, quod a Tribon. omissum C. Iust. *idoneos* hactenus requirens. Nempe idonei non videntur hac in re inferioris dignitatis testes, ad deponendum de morum honestate potioris adolescentis. Quare notetur hic casus quo dignitas in teste certa requiritur. Aliud vero est, quod dicitur *l. 9. Cod. Iust. de testibus*, ab eodem Constantino, *honestioribus potius testibus fidem adhibendam.* Nempe in concursu cum sequioris vitæ testibus. Et hæc quidem de Masculis. *Quarto* quippe *loco*, Fœminas quidem eas veniam impetrare posse definit, quas morum honestas mentisque solertia, & certa fama commendat; item annos probare tabulis, vel testibus oportere: verum propter pudorem & verecundiam in cœtu publico testibus demonstrari non cogi sed misso Procuratore annos probare. Quod & ipsum notetur; fœminæ procuratores mittendi libertatem tribui, neque iudicio se sistere cogi, propter pudorem & verecundiam sexus scilicet; qua causa & complurima alia singularia iura fœminis tributa: ne videlicet *in cœtu publico demonstrare se testibus cogantur.* Quibus verbis sunt qui indicari putant, fœdum illum antiquorum morem, quo mulierum pubertas fœda corporis inspectione probabatur; de quo est etiam Seruii locus *in Virgilium;* Quicquid contra Cuiacius. Quasi Constantinus M. *hac l.* id mulieribus remittat: idque etiam Iustinianus indicare videatur, *initio tituli quib. mod. tut. finitur;* vbi ait, inspectionem corporis in fœminis, antiquis impudicam esse visam. Verum hic error est: neque enim Constantinus his *huius l.* verbis eo respexit: verum ad pudorem & verecundiam, quibus mulieres cœtui publico se miscere prohibentur, & in cœtu publico testium oculis subiici, testibus demonstrari: *demonstrari*, inquam, non (vt illi volunt) fœdo corporis aspectu, verum sola corporis præsentia: Cui omnino conuenit, quod scriptum extat, *l. 1. §. 5. D. de postul. l. 21. Cod. Iust. de procurator.* & quæ *Nou. Leonis 48.* & Harmenopulus. Quodque olim mulieribus Comitiorum nulla communio erat; de quo Gellius *Noct. V. 19.*

Tertio *huius leg.* capite definit Constantinus M. apud quosnam MAGISTRATVS adolescentes de suis moribus & honestate perdocere debeant, in vrbe Roma, eo enim proprie pertinet hæc lex, quam Tribonianus interpolatam ad V. Constantinop. & omnes prouincias produxit. Quatuor magistratibus designatis, & quinque adolescentum generibus. Nempe *Senatores* adolescentes apud Præfectum vrbis: Verinum quippe, cui hæc lex inscribitur, & *lex 1. inf. famil. ercisc.* P. V. fuisse iam ex *Notitia Præfectorum Vrbis* ostendi. Et vero quæ mox sequuntur de Vicario V. R. de Præfecto Vigilum, & Præfecto annonæ, id quoque ostendunt. Denique & ratio; quia proprium Præfecti vrbi, negotium fuit, iura Senatorum tueri, vt testatur Symmachus *lib. 10. ep. 62.* Præfectusque adeo vrbis, Præsul Senatorum fuit, teste Cassiodoro, *VI. Var. 4.* de quo dixi iam *ad l. 4. sup. de iurisdict.* & ad *l. 13. inf. de accusationibus.* Et hæc de Senatoribus. *Perfectissimos* vero, de quibus titulus est peculiaris *infra lib. 6.* de moribus suis & honestate perdocere vult apud Vicarium vrbis Romæ: vbi duo notanda: Primo hoc tempore iam Vicarium vrbis Romæ fuisse: Imo fuisse eum iam A. D. 313. docet lex 1. *inf. de actorib. & procur. dom. Aug.* de cuius origine & instituto *alibi* dixi: Secundo, Vicarium hunc peculiarem Perfectissimatus dignitatis vindicem, & Perfectissimorum Iudicem in vrbe Roma fuisse: quod etiam docet inscriptio Legis *vn. inf. de perfectissimatus dignitate*, collata cum inscriptione *legis 3. inf. de sponsalibus:* vtraque enim eidem *Valeriano agenti* scilicet *Vicariam Præfecturam* inscribitur. Et hæc de Perfectissimis qui Vicario vrbis *hac l.* supponuntur, vt Senatores Præfecto vrbi; vt mirer Virum doctum scribentem *hac l.* Vicario cognitionem de Senatoribus tribui. *Equites* autem Romanos cæterosque apud Præfectum Vigilum de moribus suis & honestate perdocere iubet Constantinus: nam & ipse Præfectus Vigilum olim creabatur ex Equitibus seu Equestri ordine, teste Dione *lib. 55.* verum de hoc plura *ad l. 3. inf. de infirm. his quæ sub Tyrannis.* Tandem *Nauicularios*, de quibus suis titulis *inf. lib. 13.* apud Præfectum Annonæ id facere iubet: sub cuius scilicet dispositione erant, vt docet quoque *lex 2. 3. 12. 36. 38. inf. de nauicular. l. 1. 5. inf. de prædiis nauiculariorum, l. 2. de naufrag.* Præerat enim Præfectus annonæ omnibus iis qui annonæ Vrbi seruiebant, de quo & *tit. de pistoribus.* Et hæc quidem ita Constantinus M. Atenim Tribonianus, traducta hac leg. ad vrbem Constantinopol. vbi nullus Vicarius erat, vt alibi ostendi, & ad prouincias, in vrbe quidem soli Prætori & Præfecto vrbis hanc notionem tribuit, etsi Præfectus Vigilum ibi quoque esset: Quemadmodum etiam tutoris datio ad hos solos pertinebat, *l. 3. inf. de tutorib.* Prætori, inquam Vrbano: sic vt Clarissimi apud Præfectum vrbi de moribus docerent, cæteri apud Prætorem illum: non vero apud Prætorem plebis, qui in Præfecti Vigilum locum postea demum post Codicem Iustinianeum institutus fuit: quod tamen Cuiacius censuit.

Quarto capite, Differentias nominis *Ætatum* quinque proponit, non extra rem, verum eo fine, vt iam fidem faciat, veniam ætatis illi demum ætati recte tribui, quam ipse initio præscripsit. Ergo quinque hominis ætates constituit: Primam, *Pueritiam.* Prima ætas pueritia est vsque ad pubertatem, quo sensu *prima ætas* quoque vocatur *l. penult. Cod. Iust. de impub. & aliis substit.* & *l. vlt. Cod. eod. §. 3. de bonis quæ liberis.* apud Senecam quoque *consol. ad Marciam cap. 20. Intra quatuordecim quædam annos defatigantur, & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima.*

Secunda ætas *Adolescentiæ:* quomodo etiam vocatur *l. vlt. Cod. Iust. §. 1. de bonis quæ liberis, & Nou. 72. init. (& 115.)* cum alias *prima ætas*, Infantia dicatur, videlicet Isidoro XI. *origin. cap. 2. Infans homo primæ ætatis dicitur:* & pueritia secunda ætas, *Nou. Iustin. 72. in prin.* Septimum namque quemque

que annum ætati signum & nomen imprimere Veteres, & quidem Stoici crediderunt: Seneca 7. *de beneficiis, cap. 1.* Censorinus *de die natali, cap. 14.* Seneca *ep. 12.* Artemidorus *lib. 2. cap. 75.* Plutarchus *lib. 2. de placitis Philos. cap. 24.* Vnde primam, secundam, & deinceps hebdomadam annorum dicere solebant, teste Censorino, & Plutarcho *dictis locis*, & Macrobio *Somn. Scip. lib. 1. cap. 6.* Quod sumptum ex Solonis elegiis quæ sunt apud Clementem *στρωμάτων 6. pag. 685. edit. Sylburg.* & Philonem *κοσμοποιίας.* Mitto distinctionem Serui Tullii apud Gellium 10. *cap. 28.* & illam Vlpiani *l. 8. §. 10. D. de transact.* Ergo Constantino Secunda ætas Adolescentia cuius terminos ponit ab anno quintodecimo ad vicesimum annum: cui tribuit plenam perfectamque adolescentiam.

P.168. Exinde tertiam ætatem iam constituit *Firmatam* scilicet post vicesimum annum, quo proinde iam veniam ætatis adulti consequi possint. Quomodo & Virgil. *Eclog. 4. v. 37.* Firmatam ætatem dixit: *Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas.* Quem alioquin Virgilium non vno loco Constantinus M. vel Quæstor eius imitatus est *hac l.*

Quartam ætatem constituit Constantinus, legitimam seu robustissimam Iuuentutem. Firmatam igitur ætatem, quæ veniæ ætatis sufficit, a legitima separat. Quare & Iustinianus postea eum, qui veniam ætatis impetrasset, *Legitimæ ætatis* appellatione non venire expresse definiuit: *l. vlt. Cod. Iust. hoc eod. tit.* De Legitima alioquin ætate dicam ad *l. 2. inf. de donationib.*

Quintam iam ætatem, Senectutem facit Constantinus; Adeo autem Constantino M. firmatæ ætatis modus placuit, vt id simul definiat, vt si is qui veniam ætatis impetrauit, contractum aliquem inierit, venditionis forte aut emptionis, tabulis contractus id expresse inseratur, Emptorem vel venditorem *firmatæ ætatis honestumque virum esse.* Vbi notanda tabularum emptionis formula: Quod a Constantino M. ideo constitutum, vt ne postea is qui veniam ætatis impetrauit, restitutionem postulare posset.

Atque id est, quo Constantinus *quinto huius leg. capite* collineat, nempe vt is qui veniam ætatis impetrauit, *liberos contractus* habeat, vt loquitur Cassiodorus, & si quem deinceps contractum inierit, in integrum restitui non possit, *l. 1. Cod. Iust. hoc tit.* seu *spes* ei *perfidiæ* adempta sit, vt *hæc lex* loquitur; qua ipsa *perfidiæ* voce in re simili vtitur *leg. 1. Cod. Iust. si aduersus vendition.* & *perfidiam* dicit, cum quis a contractu solemniter seu rite celebrato resilire, & aduersus eum restitutionem postulare audet. Cui simile est quod Cassiodorus *d. formula* habet: *Professio maturitatis acerbum locum denegat actioni, quando multo grauior est culpa quam suæ promissionis impugnat auctoritas.* Et sic quidem hac parte legitimæ ætatis viris comparantur qui veniam ætatis impetrarunt, cum alias quod antea dixi appellatione separentur, vt & hoc altero, quod prædia alienare sine decreto non magis quam alii Minores possint: quod quidem ter a Constantino M. *hac l.* inculcatur, *vers. quod cum ea: vers. vt etiam ipsæ: vers. vlt. Ita tamen.* Quod Cassiodorus quoque habet in formula veniæ ætatis, *lib. 7. form. 41.* *Ita*, inquit, *vt in alienandis rusticis, vel vrbanis prædiis* CONSTITVTIONVM *seruetur auctoritas. Ne cum opinioni præstare volumus, vtilitatem publicam (supplicis) lædere videamur.* Quod Iustinianus ad hypothecam quoque extendit, *l. 3. Cod. h. t.*

Postremo loco hic notandum, Leonem *Nouella sua* 28. in duobus huic legi derogasse: primum in eo quod ætatem spectari non vult; sed prudentiam: Deinde quod a Magistratu quoque veniam tribui posse definit.

DE IVDICIIS.

TITVLVS XVIII.

LIB. III. COD. IVST. TIT. I. al. *De Iudicibus.*

De OFFICIO *Iudicis in caussis cognoscendis.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Maximum. (b)

IVDICANTEM (c) oportet cuncta rimari, (d) & ordinem rerum plena (e) inquisitione discutere: interrogandi ac proponendi, adiiciendique patientia (f) præbita (g) ab eo: vt (h) ibi actio (i) partium limitata (k) sit, (l) contentiones, (m) non occursu (n) Iudicis, sed satietate altercantium metas compresserint, (o) sæpius requiratur, (p) & crebra Interrogatione (q) Iudicis frequentetur, (r) *Num* (s) *quid noui resideat, quod annecti allegationibus* (t) *in iudiciaria contentione conueniat*; cum ad alterutrum hoc proficiat, siue definienda sit causa per Iudicem, siue ad nostram scientiam referenda. (v) Nec ad nos mittatur aliquid, quod plena instructione indiget. Dat. Prid. (x) Id. Ian. Sirmio, Crispo II. (y) & Constantino II. Coss. [321.]

INTERPRETATIO. *Iudex cum causam audire ceperit, litigatorum assertiones,*

tiones, vel responsiones patienter accipiat, & omnia plena discussione perquirat. Nec prius litigantibus sua sententia velit obuiare, nisi quando ipsis (z) *peractis omnibus, iam* (a) *nihil amplius in contentione habuerint quod proponant: &* (b) *tamdiu actio ventiletur, quousque rei veritas perueniatur.* (c) *frequenter interrogari oportet, ne aliquid prætermissum fortasse remaneat; Quia si apud ipsum finienda causa est, totum debet agnoscere. Sin vero ita res exigit, vt ad Principis notitiam deferatur, plena discussis omnibus data relatione debet esse suggestio, &c.*

NOTAE.

(a) *Lex 9. Cod. Iust. eod. tit.* hinc a Triboniano in pauca contracta, neque parum immutata est. Infarta & huius l. priora Eleutherii Papæ epistolæ ad Galliæ prouincias, (qui centum plus annis Constantinum præcessit, vt recte notauit Contius 1. *Lectionum subcesiu.* 10.) vnde desumptus est a Gratiano canon 11. *Caus.* 30. *q.* 5. vt & Iulii epistolæ 2. *cap.* 31. Inseritur quoque Capitularium *lib.* 5. *c.* 246. Iungenda autem *huic legi* est *lex* 11. *inf. de appellationib.* quæ elegantissima pariter est, & eodem pertinet quo hæc nostra. *GOTHOFR.*

P,169. (b) *Maximus* hic integriore nomine *Valerius Maximus*, P. V. fuit hoc anno, vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbis. Sane in d. *l.* 11. *sublimis* dicitur, & *cognitionibus Principis vicem repræsentare, & imaginem Principalis disceptationis accipere*, quod tam Præfecto vrbi, quam Præfecto prætorio commune est. *IDEM.*

(c) Ita *hanc leg.* immutauit Tribonianus, *Iudices oportet in primis rei qualitatem plena inquisitione discutere, & tunc vtramque partem sæpius interrogare, num quid noui addere desideret, cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat*, &c. vsque ad *referenda.* *IDEM.*

(d) *Rimandi* vox hac in re propria: de qua mox in *Commentario.* *IDEM.*

(e) *Plena* Iudicis inquisitio hic requiritur. De quo mox in *Commentario.* *IDEM.*

(f) Vid. *l.* 9. §. 2. *D. de offic. Proconsulis.* *IDEM.*

(g) Male *probita* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(h) *γρ. &.* *GOTHOFREDVS.* *Vt vbi* Cod. Wurceb. edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(j) *Actio* partium, id est, contestatio. *GOTHOFREDVS.*

(k) Id est *terminata* & *finita.* *IDEM.*

(l) *Fuerit.* *IDEM.*

(m) *γρ. & contentiones.* *IDEM.*

(n) Occursus Iudicis est & dicitur, cum Iudex litiganti silentium imponit, & *metas comprimit*, vt *hac leg.* dicitur. *Obuiare* ait Interpres. *IDEM.*

(o) *Cumpresserint* Cod. Wurceb. *vel contempserint* additur in Sichardin. quod aliunde in contextum arrepsisse, notatur in margine. *RITTER.*

(p) *Requirantur* Cod. Wurceb. & paullo post *frequententur.* *IDEM.*

(q) Similiter Gellius *lib.* 4. *c.* 2. Quanquam alio pertinent *interrogationes*, de quibus eo loco agit. *GOTHOFR.*

(r) *Frequentetur*, id est, iteretur: *Frequentare* est συνεχῶς crebro & instanter quid agere vel dicere. Sic apud Symmachum *literis*, aut *literas*, vel *operam scriptionis frequentare*: Ita *fides historica frequentari* dicitur apud Vopiscum *in Aureliano*; & Spartianus *in Vero* dixit; *illa frequentantur a nonnullis.* Et apud Vopiscum rursus in *Aureliano: Nos bene scimus, & postei frequentabunt.* *IDEM.*

(s) *Ne quid noui:* ita Cuiaciana editio, & forte melius: licet, *Num quid*, habeat Cod. Iust. & Til. edit. Et certe id ad veterem formulam magis accedit. *IDEM.* *Num quid nobis resideat* Cod. Wurceb. rectius Sichardina, *ne quid noui.* *RITTER.*

(t) Vide Symmachum passim. *GOTHOFREDVS.*

(v) *Ad maiorem potestatem.* Cod. Iust. de quo mox. *Relationes ad Principem*, de quibus *suo titulo.* *IDEM.*

(x) *Prid.* ita recte Til. & MSS. Cuiac. IV. *IDEM.* *IV.* etiam Edit. Sichard. in margine *II. Prid.* *RITTER.*

(y) in C. Iust. hi Consules adnotantur, *Licinio V. & Crispo Coss.* *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. *Crispo II. & Constantio II. VV. CC. Coss.* male *Constantio*, quomodo & *leg.* 24. *Cod. Iust. de donat. int. Vir & Vxor.* & *Cod. eod. L.* 4. *de malef. & mathemat.* & *l.* 3. *eod. tit. hoc Cod.* scriptum est. At *VV. CC.* additum videas etiam *L.* 2. *de Oper. publ.* *RITTER.*

(z) *Ipsi* Edit. Sichard & Cuiac. *IDEM.*

(a) *Si iam* Edit. Sichard. *IDEM.*

(b) Hæc, usque ad *ventiletur* absunt a Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(c) Pro, *ad rei veritatem perueniatur.* *GOTHOFREDVS.* *Inueniatur* Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

DE OFFICIO Iudicis in causis cognoscendis est hæc Constantini M. lex INQVISITIONEM causæ scilicet seu rei in iudicium deductæ, inter partes a Iudice plenissimam fieri iubet. Triaque hunc in finem Iudici iniungit. Primo vt cuncta *ipse rimetur*, & ordinem rerum plena inquisitione discutiat: vbi *Rimandi* vox hac in re propria, iudiciaria inquam inquisitione, *hac leg.* & *l.* 2. *infr. si vagum pet. mancip.* *l.* 5. *sup. de offic. Rect. prou.* *l.* 9. *infr. de hæreticis.* Saluianus *lib.* 2. loquens de Dei iudicio: *Vt probaret,* inquit,

inquit, *nihil ab eo negligi quem ostenderet vniuersa rimari.* Manilius *Lib. 5. Astronom. v. 415.*

Quæsitor scelerum veniet, vindexque reorum,
Qui commissa suis rimabitur argumentis,
In lucemque trahet, tacita latitantia fraude.

Plena item Iudicis inquisitio *hic* dicitur, & requiritur vt plena adsertio litigatorum, *d. l. 11. de appellat.* plena instructio in Relationibus, quod *vid. eo tit.* plena sententia, *l. 2. 3. inf. de sentent. ex peric. recit.* vid. quæ dicam ad *d. leg. 3.* Secundo, vt *partibus patientiam* præbeat interrogandi, proponendi, adiiciendi, quæ ad rem controuersam pertinent; (quomodo etiam Vlpianus ait *in l. 9. §. 2. D. de offic. Proconf.* circa Aduocatos Proconsulem patientem esse oportere, neque occursu suo partibus aliquid allegaturis obuiet: Tandem vt idem sæpius *Interroget* partes, *Num quid noui adiicere velint:* A quo non abludit Plinii locus *lib. 6. Ep. 2. Equidem quoties* IVDICO, *quantum quis plurimum postulat aqua, do: etenim temerarium existimo diuinare, quam spatiosa sit causa inaudita, tempusque negotio finire, cuius modum ignores: præsertim cum primam religioni suæ* IVDEX PATIENTIAM *debeat, quæ pars magna Iustitiæ est,* &c. Non abludit etiam Apuleii locus *Apolog. p. 237.* Et hæc quidem omnia ita Constantinus (quod ipsemet profitetur) non tantum ad pleniorem sententiam dicendam, & vt Tertullianus loquitur *lib. 1. ad Nation. cap. 2.* ad causam dispungendam, ad satiandam cognitionem, (quomodo etiam hic *satietas altercantium* dicitur) verum (qui *huius legis* alter, & potissimus finis est) vt si Iudex animi pendeat, atque ad Principem referre necesse habeat, plenam instructionem mittere possit. Præcedere scilicet debet sententiam vel Relationem plena inquisitio, ac nominatim quidem relationem; semiplena quippe relatione Principis fatigari sese noluerunt, de quo *tit. de Relationib. inf. & l. 1. 5. 6. 9. 11. inf. de appellat.* Ac nominatim *d. l. 11.* quæ huic nostræ iungenda est; sunt enim hæ duæ leges, partes prolixioris constitutionis Constantineæ, qua Constantinus id agit, vt Cognitio Principis ad Iudicum Relationes vel litigatorum appellationes tota integritate ac libertate procedere possit; inter alia, plena relatione ad se mitti iussa, contra refutatoriis inseri re aliqua vetita, quæ in Iudicio agitata non fuisset: In eum igitur finem, ne & partibus iniuria fieret, & plena Relatio ad Principem fieri posset, plenam inquisitionem a Iudice fieri, seu cognitionem eius satiari, gestaque omnia transmitti iubet Constantinus M. *h. l.* & *d. l. 11.*

Porro notandum, Tribonianum hanc leg. valde interpolasse: 1. Subductis iis; quæ de interrogandi, proponendi, adiiciendi facultate partibus tributa adiiciuntur. 2. Subducta mentione Relationis ad Principem (quo potissimum hæc lex spectat) atque adeo loco illorum *ad nostram scientiam referenda,* positis his *ad Maiorem potestatem referenda.* Adversus Constantini quoque Constantinianique sæculi mentem: Relationes quippe ad se solum fieri voluit Constantinus, *h. l.* & *l. 1. 2. inf. de relat.* Imo & *l. 1. Cod. Iust. de legib.* data A. D. 316. quæ & ipsa Constantini M. est, & ad has omnino Relationes, quod hactenus ignoratur, pertinet: Ea sic habet: *Imp. Constantinus A. Basso P. V. Inter æquitatem iusque interpositam interpretationem* NOBIS SOLIS & *oportet & licet inspicere:* Est hæc lex valde solennis, & ideo maxime solennis, quia cum aliis legibus vulgo concurrere creditur, quibus & consuetudo legum Interpres dicitur, & Iudices æquitatem præ oculis habere monentur: Quæ tamen nullo modo cum iis legibus pugnat; Sciuissent tantum Antinomiarum vel Εναντιοφανῶν scriptores dictam *l. 1.* ad *Relationes* pertinere, non adeo se torsissent: scilicet, cum Iudices Iuridica sententia quid definire non possent, & in controuersiis altero æquitate, altero iure nitente, Iudicum labaret vel hæreret consilium, ad Principem referre solebant & tenebantur, de quo vide & Symmachum *lib. 10. Ep. 52.* cumque iam Maiores quoque potestates imaginem principalis disceptationis præferentes: seu vice sacra iudicantes vt Præfectus Prætorio (quod docet diserte *lex 2. Cod. Iust. de officio vicarii:*) Præfectus item vrbi, cui lex illa 1. inscribitur, huiusmodi Relationum vsum sibi vindicarent, Constantinus voluit *ea l.* Relationes ad se SOLVM fieri: Relationum scilicet ius inter Regalia & reseruata Principi prorsus est, vbi videlicet extrinseca adhibetur interpretatio, & adhibenda est inter Ius & Æquitatem, id est, si ex noua æquitate aliqua ius scriptum infringendum videatur: Nam ea est *illius leg.* sententia. Quare quod *ea l.* dicit Constantinus, NOBIS SOLIS, id ad differentiam summorum quamlibet Magistratuum dicit: Item quod de Æquitate *ea l.* dicitur, id accipiendum est de Æquitate obuersa fronte cum iure scripto pugnante, quam vtique Iudices præferre iuri scripto & aperto non possunt, verum de ea ad Principem referre necesse habent, quo pertinet etiam geminus ille Symmachi locus ad Valentinian. Iun. *(Theodosium) lib. 10. ep. 52.* cuius hæc verba sunt. *Facit plerumque ratio aut fortuna causarum, vt in controuersiis alter* ÆQVITATE, *alter* IVRE *nitatur. Tunc humano labante consilio, deliberatio Cognitoris* AD CLEMENTIÆ VESTRÆ RECVRRIT ORACVLVM. *Quod etiam præsentis negotii qualitas deposcit.* Et sub finem: *Facilis in alteram partem esse non potui: sed quod vnum remedium conuenit rebus* AMBIGVIS, *fortunam curiosi luctaminis Augustissimis legum arbitriis reseruaui.* Altera alioquin dignitatis species est, quæ in vno forte casu ob circumstantias nonnullas iuris stricti scriptique temperamentum est & æquamentum: cui Iudices ipsos litare idque sequi oportet, *l. 8. Cod. Iust. de Iudiciis.* P. 170.

De CONTINENTIA *causæ non diuidenda.*

II. (a) Idem A. ad Seuerum (b) PF. V.

NVLLI prorsus audientia præbeatur, qui causæ continentiam (c) diuidit, (d) & ex Beneficii (e) prærogatiua id quod in vno eodemque iudicio poterat terminari, apud diuersos (f) Iudices voluerit ventilare: pœna (g) proposita, si quis contra hanc supplicauerit sanctionem, atque alium super possessione, alium super principali (h) quæstione Iudicem postulauerit, vt * rei quæ petebatur (i) integra æstimatione subducta, quintam portionem Reipublicæ eius Ciuitatis inferat, in cuius finibus (k) res, de qua agitur,

agitur, constituta est. PP. (l) III. Kal. August. Iuliano & Paulino (m) Coss. [325.]

INTERPRETATIO. *Nullus penitus audiatur, qui vnius causæ propositionem apud duos Iudices partiri voluerit, vt apud vnum de negotio principali proponat, & ab alio sibi momenti beneficio rem postulet consignari: Quod si quis hoc facere fortasse præsumpserit, eiusmodi pœna se nouerit condemnandum, vt nec illud quod repetit vlla ratione recipiat, & quintam portionem facultatum suarum, dequantum* (n) *ibi possederit* (o) *Reip. ciuitatis illius cedat, in cuius finibus res, de qua agitur, fuerit constituta.*

NOTAE.

(a) *Lex 10. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Seueri huius P. V. meminit his ipsis Consulibus Auctor *Consularium, seu notitiæ de Præf. vrbis. Paulino,* inquit, *& Iuliano Consulibus pridie Non. Ianuarii. Achilius Seuerus Præfectus Vrbi.* Ad eundem data est sequente anno *lex 1. inf. vnde vi.* quæ & ipsa de possessione agit. IDEM.

(c) V. *tit. D. de quib. reb. ad eund. Iud. eatur.* IDEM.

(d) *Diuides,* Cod. Iust. Tentet quis *diuidi.* Sed nil opus. IDEM. Male *dicit* Cod. Wurceb. RITTER.

(e) *Beneficii,* id est, priuilegii Principalis a Principe impetrati, v. *Glossarium:* Male enim Codicis Iustinianei Interpretes nonnulli *hic* intelligunt militarem prærogatiuam: Id quod etiam confirmant sequentia: de quo mox. GOTHOFREDVS.

(f) Et peregrinos. IDEM.

(g) *Pœna ex officio Iudicis imminente ei, qui contra hanc,* &c. Ita Cod. Iust. IDEM.

(h) V. quæ noto *ad l. 1. infr. vnde vi.* IDEM.

* Sequentia omnia absunt a Cod. Iud. IDEM.

(i) *Petatur in æstimatione subducta* Cod. Wurceb. RITTER.

(k) Fines Ciuitatis *h. l.* vid. *Geograph.* GOTHOFREDVS.

(l) Ita in Aniani Codd. in Cod. Til. & Cuiaciano, *Dat.* IDEM. *Prop.* Cod. Wurceb. *Dat.* edit. Sichardin. RITTER.

(m) Inuerso ordine in Aniani Codd. & in Iustinianeo, *Paulino & Iuliano.* GOTHOFREDVS.

(n) *Quantum* Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(o) *Possidere poterit* Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

COMMENTARIVS.

CONTINENTIAM causæ diuidi, & coram diuersis Iudicibus tractari, *hac l.* famosissima, vetat Constantinus M. litium fugitans, vexationisque omnis osor; etiam *ex beneficii prærogatiua,* id est, ex Rescripto Principis, quod non tantum hæc huius l. verba aperte significant illa: *Si quis contra hanc* SVPPLICAVERIT *Sanctionem:* & rursum, *alium Iudicem* POSTVLAVERIT: verum etiam *principio* statim *legis* indicat, *ex beneficii prærogatiua.* Beneficium scilicet est Rescriptum Principis aduersus ius commune, de quo v. *Paratitlon de diuers. rescript.* Vt proinde errent qui de priuilegio fori ex aliquo capite *hanc legem* accipiunt; quo numero est quoque Antonius Faber 20. *coniect.* 7. Ad rem; *Continentia causæ* est vnius causæ propositio, vt Interpres, quoties vna lis, vna causa, plures quæstiones, plures species, seu plura capita continet inter se connexa, ad rem proxima, seu connexa: Continentia causæ, est tenor causæ, συνοχὴ, περιοχή. Ita Scripturæ continentia *in l. 3. infr. de testamentis:* id est, Scripturæ tenor: ita continentia venditionis *in l. 29. in fin. infr. de petition.* Ita edicti continentia *in l. 40. Cod. Iust. de liberali causa,* & vt Græci illo loco vertunt ἀκολουθία, *Continens* pro *continuo,* & *contiguo;* ita & *continentes* prouinciæ Italiæ, sunt contiguæ, connexæ. *Continentia* igitur causæ, est
P. 171. tenor, & connexitas causæ; vt ecce si lis sit de proprietate, & possessione, vna est lis, vna causa, sed quæ duo habet capita continua. Diuidere vero *continentiam causæ,* est id quod in vno eodemque Iudicio poterat terminari, apud diuersos Iudices ventilare, vt *hac l.* dicitur; vel, vt Interpres, vnius causæ propositionem, apud duos Iudices partiri: Continentes porro huiusmodi causæ sunt, possessionis, & proprietatis. Et in vniuersum Matthæus de Afflictis *decis. 134. num. 13.* quinque species huiusmodi continentiæ causæ enumerat: quod & Bartolus attigerat. Igitur non potest quisquam, quisquis ille sit (*nulli prorsus,* inquit lex, *audientia præbeatur*) huiusmodi causam scindere, seu eius tenorem distrahere, ne quidem ex Rescripto Principis, vt scilicet alius possessionis, alius proprietatis Iudex sit. Possessionis scilicet & proprietatis Iudex vnus esse debet, quod etiam D. Gregorius *lib. 7. cap. 100.* (*cap. 1. X. de caussa possession. & proprietat.*) ex hac procul dubio lege refert. *Legali* inquit *prouisione decretum est, tam momenti, quam proprietatis causam in vno, eodemque Iudicio debere cognosci.* vid. & eundem *cap. 43. 44. 101.* & Cassiodorum *IV. Variar.* 44. vbi cum interpretatione *huic legi* subdita, Momenti causam, recte vocat causam possessionis. Quare etiam Iudex de possessione tantum petitus, de lite quoque proprietatis, quæ emersit, cognoscere potest, si velit: quo pertinet constitutio, cuius meminit Symmachus, *lib. 10. Ep. 41. Sed hoc cum ad proprietatis causam dicerem pertinere, Recitata est,* inquit, *a defensoribus constitutio, quæ Iudicibus tribuit copiam, non imponit necessitatem, vt quoties de possessione successionis Iudicant, continuo si casus tulerit, etiam de Iure cognoscant.* De *iure,* id est, de proprietate, seu (vt hæc lex loquitur) super *principali quæstione;* & Interpres, *super principali negotio:* quo ipso sensu, *principalis causæ* Symmacho, d. ep. 41. in

principale negotium, pro causa proprietatis sumitur, in *l. 1. inf. vnde vi. l. 3. inf. ad l. Iuliam de vi. l. 15. inf. de appellat.*

Porro quod *hac leg.* statuitur, vt idem Iudex sit possessionis, & proprietatis, non illud significat, vno eodemque Iudicio, seu simul possessionis, & proprietatis causam terminari oportere: Imo iure ciuili, possessionis causam priusquam proprietatis definiri oportuit; Et vt Symmachus loquitur, ipseque fecit, principalem causam futuro examini reseruari; Et vero quod possessionis causam, Imperator *hac l.* præmittit, haud temere est. Nam etsi continentes causæ sint, possessionis, & proprietatis, prior tamen semper est Momenti quæstio, de quo alio loco. Iure sane Canonico statutum, vt possessorium, & petitorium vno eodemque Iudicio terminari possit, *cap. 3. 4. 5. X. de causa poss.* quod & arbitrio Iudicis relictum est, vt si velit vtrumque definiat *cap. 36. X. de Testibus*, aut separatim *c. 1. de sequest. poss. c. 2. de capell. monach.*

Pœna porro causæ continentiam diuidenti, *hac l.* a Constantino M. hæc statuitur, vt rei in Iudicium deductæ, & æstimationis eius quintam partem de suo inferat Reipublicæ, in qua res in Iudicium deducta constituta est. Hæc enim huius legis sententia est, falliturque Interpres, qui longe aliter *hanc legem* explicauit. At Iustiniano pœna arbitraria placuit, ex officio Iudicis imponenda; quæ causa illi fuit huius leg. interpolandæ, & postremæ huius legis sententiæ abdicandæ. Cur autem Constantinus M. pœnam hanc *Reipublicæ* viribus inferri voluerit, cum alias fisco multæ inferantur, causa hæc videtur, quia continentia causæ ita diuisa, & ad alios Iudices & peregrinos causa forte proprietatis tracta, Iurisdictionum confusio fiebat, & sic hoc facto, non adversarius tantum distrahitur, quæ communis alioquin ratio est, ex qua continentia causæ diuidi prohibetur, verum omnino Reipubl. ipsimet iniuriam inferre is videtur, qui extra fines eius Reipublicæ, rei in eius finibus sitæ Iudicium alio, seu ad alium Iudicem, & peregrinum trahere nititur. Sic alioquin etiam idem Constantinus biennio ante, A. D. 323. *l. 5. inf. de Episcop.* eos qui Christianos ad Lustrorum sacrificia adegissent, si honoratiores essent, graui multa plecti voluit, *quæ rebus publicis vindicaretur.* Sic & alias quandoque destinatæ speciatim multæ Entechæ populi Romani, *l. 12. inf. de operib. public.* Publicis item operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, *l. 5. Cod. Iust. de modo multarum.* Pauperibus *l. 20. inf. quorum appellat.* Quare tandem, *continentiam causæ ex Rescripto diuidere* in *hac l.* est, in vna ciuitate de possessorio agere, & precibus Principi oblatis, apud alterius ciuitatis Iudicem, de petitorio agere velle: quam speciem Accursianorum nemo qui ad *leg. 10. Cod. Iust. de Iudiciis*, (quæ hinc alioquin interpolata) scripsere, intellexerunt. Denique est hæc lex de Iudicibus ordinariis, non vero de Pedaneis, seu datis; & peregrinis Iudiciis occurritur. Similis est *lex 10. 16. inf. de accusation.* quibus pariter peregrina Iudicia prohibentur, ad euitandam Iurisdictionum confusionem. Quare, grauis error est eorum, qui vt de priuilegio fori, ex aliquo capite *hanc leg.* accipiunt (de quo *supra*) ita præsupponunt, iure ciuili, ex priuilegio aliquo fori, causam possessionis in vno foro agitari potuisse: in alio vero proprietatis. Id enim Iurisprudentiæ ciuili incognitum est.

P. 172.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITVLVS XIX.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXVIII.

PARATITLON.

INOFFICIOSVM testamentum est, nouissima voluntas *l. 2. h. t.* Iudicium, *l. 5. & 6. h. t.* elogium, *l. 4. inf. de legit. hæredit.* & *l. 28. inf. de Iudæis.* iniurendum, *d. l. 4. inf. de legit. hæredit.* iniustum, *l. ead.* quo parentes, *l. 2. h. t.* filii, *d. l. 2. 4. 5. 6.* nepotes ex filio, filiaue, *d. l. 4. infr. de legit. hæred.* fratres certis casibus, *l. 1. & 3. h. t.* nulla ex iusta causa læsi, *l. 2. h. t.* perperam, *l. 3. h. t.* pios liberos, *d. l. 2. & 4. h. t.* parentes, *d. l. 2. h. t.* vel fratres lædunt: & fratres quidem germanos tantum non vterinos, *d. l. 1. h. t.* turpibus personis duntaxat eorum loco institutis, *l. ead.* & *3. h. t.* & agnatione durante, *d. l. 1. h. t.* parentes autem & liberos quibuscunque aliis hæredibus institutis, *d. l. 1. h. t.* & legitima portione illis non relicta, *l. 2. & 4. h. t.* Breuiter, si alieni facti fuerint, *l. 3 h. t.* si ab hæreditate semoti, *d. l. 4. infr. de hæredit.* si præteriti aut exhæredati, *l. ead.* Hoc igitur nomine his nouissima læsis voluntate, *d. l. 2. h. t.* competit inofficiosi actio, *l. 1. 2. 3. 5. h. t.* & *l. 9. inf. de infirm. his quæ sub Tyran.* & *l. vlt. infr. de testam.* & *l. 3. infr. de Apostatis*; seu querela, *l. 4. h. t.* petitio, *l. 1. h. t.* id est, inofficiosum testamentum arguere licet, *l. 6. sup. de denunciat.* idque aduersus institutos hæredes *d. l. 1. h. t.* & quidem sine Prætoris auxilio, *l. ead.* Item, licet liberam testandi inter se coniugibus potestatem Princeps fecerit, *l. 6. h. tit.* intra certa præfinita tempora, *l. 2. h. t.* id est, intra quinquennium, scil. *l. 5. h. t.* & *d. l. 3. infr. de Apostat.* & Interpres *ad l. vn. infr. de inoffic. donat.* vt scil. testamenta remoueantur, *l. 2. h. t.* sibique successio deferatur, *l. ead.* & præualeant in facultatibus omnibus defuncti occupandis, quos voluerat ad alios pertinere, *l. 3. h. t.* Ita tamen nisi defuncti voluntatem iam agnouerint, *l. vlt. h. t.* & *l. vlt. infr. de testam.* Porro vt cæteræ actiones, ita & hæc postulabatur, *d. l. 9. infr. de infirm. his quæ sub tyran.* Sic tamen vt a necessitate denunciationis & temporum cursu hæc actio exciperetur, *d. l. 6. de denunciat.* Hæc tandem actio, etiam sub Tyrannis postulata, profligato Tyranno seruabatur, *d. l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr.*

FRATRI-

FRATRIBVS *quando inofficiosi querela competat.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Lucrium Verinum. (b)

FRATRES (c) vterini ab inofficiosis (d) actionibus arceantur: & germanis (e) tantummodo fratribus, aduersus eos duntaxat institutos heredes, (f) quibus inustas constiterit esse notas (g) detestabilis turpitudinis, agnatione durante, (h) sine * auxilio Prætoris, petitionis (i) aditus reseretur. Dat. Id. April. Sirmio, Constantino A. V. (k) & Licinio Cæs. Coss. [319.]

INTERPRETATIO. *Fratribus vterinis, id est (l) diuersis patribus & vna matre natis, non liceat de inofficioso contra testamentum fratris agere. Sed germanis fratribus prætermissis, id est vno patre natis, si turpibus personis, id est infamibus fuerit hæreditas derelicta, hoc est aut pro libidine meretricibus, aut pro inhonesto affectu naturalibus aut certe thymelicis,* (m) *vel de* (n) *libertis suis, agendi contra testamentum licentia reseruatur. Si tamen is ipse germanus non pro crimine suo exilio fuerit deputatus, aut per captiuitatem fuerit seruus effectus, aut per emancipationem successionis vel actionis iura perdiderit.*

NOTAE.

(a) *Lex 27. Cod. Iust. eod. tit.* hinc & ex *lege 3. inf.* interpolata & conflata est. Ad *hanc l.* vide Merlinum, *de Legitima. lib. 8. t. 2. quæst. 13.* GOTHOFR.

(b) *Lucrio Verino* huic inscribitur hoc ipso anno 319. dignitate pariter omissa *lex 1. infr. de falsa moneta,* & *lex 1. infr. de famosis libellis* Vicarium sane Africæ hoc anno 319. & 31-. expresse præfert *lex vn. de parricidio,* quæ & Acc. Karthagine dicitur, pariter *d. l. 1. de famosis libellis.* Huius etiam mentio *in ep. Constantini ad Probinum Proc. Afr.* Imo ad eum eiusdem Constantini epistola extat. v. *Prosopogr.* Nonnulli MSS. hic male habent *Lucretium,* vel *Lucritium.* IDEM.

(c) *Vel sorores,* add. Cod. Iust. de quo mox. IDEM.

P.373. (d) Ita quoque scriptum, *l. 5. infr. & l. 3. de Apostatis.* At Codex Iustinian. in *d. l. 27.* habet *inofficiosi.* Quod hic prætulerim: Agitur enim *hac l.* tantum de actione inofficiosi testamenti: non de aliis actionibus inofficiosis. IDEM.

(e) *Consanguinei:* ita Tribon. de Germanis fratribus mox. IDEM.

(f) Querela inofficiosi testamenti *contra heredes* scriptos proprie instituitur: bonorum possessio contra *ipsum testamentum, l. 4. in pr. D. de bonor. poss. contr. tab.* contra *signum, l. 19. D. eod. tit.* IDEM.

(g) Vid. *legem 1. inf. de secundis nuptiis.* IDEM.

(h) *Vel non;* hoc additum a Tribon. differentiis videlicet agnationis & cognationis iam a Iustiniano sublatis. IDEM. *Hac notatione durante* Edit. Sichard. RITTER.

* Sequentia omissa in Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(i) Id est, postulandæ inofficiosi actionis, *l. 9. infr. de infirm. his quæ sub Tyrannis,* de quo *suo tit. sup. de impetratione actionis.* IDEM.

(k) Abest nota numeralis à Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. male etiam est in Cod. Iust. edit. nonnullis *Sirmii, Constantinop. A. V.* errore typographico, vt puto. RITTER.

(l) *De* hic additum in Edit. Sichard. IDEM.

(m) *Temelicis* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *timelicis* Cuiac. IDEM.

(n) Abest *de* ab Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. tres ordine constitutiones *de inofficioso testamento* sequuntur: e quibus duæ pertinent ad querelam inofficiosi *fratribus* competentem: tertia, quæ ordine secunda est, ad competentem *Matri.* Vnde scire possumus, quis Constantini M. sensus fuerit, circa querelam inofficiosi testamenti. Nos de ista nunc videamus. FRATRES igitur tribus tantum concurrentibus inofficiosi actionem aduersus fratris testamentum mouere posse, definit *hac l.* Constantinus M. quæ emissa est ad Lucrium Verinum (Vicarium scilicet Africæ, vt modo ostendi) puta Germanos tantum, non etiam vterinos: Turpi item persona tantum instituta: denique agnatione tantum durante: & Fratres quidem nominatim, non etiam sorores, quod tamen additum a Triboniano *huic legi, & l. 21. Cod. eod.* De singulis ordine.

Solos igitur fratres *germanos* ad hanc querelam admittit Constantinus, non vterinos, ὁμοπατρίυς, non ὁμομητρίυς: pariter vt Theodosius M. in specie *l. 2. inf. de Apostatis.* Germani fratres sunt, eodem germine nati, vt testatur Seruius *in 5. Æneid.* etsi non eadem matre nati: iidem proinde cum consanguineis. Quare recte Interpres ad hanc leg. *germanos* fratres vno patre natos interpretatur: quomodo

modo & *ad l. prox.* consanguineos vno patre natos: & tamen quia ex Veteribus nonnulli, & in his quidem Varro eodem Seruio teste, germanum de eadem genitrice manantem interpretabantur, ideo Tribonianus tollendæ ambiguitati *consanguinei* appellationem hic substituit. Germanos igitur tantum fratres seu ὁμοπατρίας ad hanc querelam admisit Constantinus, non vterinos ὁμομητρίας: quos recte hic describit Interpres: illi scilicet legitimi successores censiti, non vero hi, quod *d. lex 2.* ostendit. Ostendit insignis quoque Ambrosii locus *ep. 66.* ad Paternum: *Vterini fratres, id est diuerso patre, sed eadem matre geniti, cum agnationis ius habere non queant, sed cognationis tantum titulo sibi connexi sint, &c.* Cognati igitur erant, non agnati Vterini. Quod quidem agnationis & cognationis discrimen hæret etiamnum in Cod. Iust. *in ea l 27.* quæ hinc alioquin ex parte interpolata est: At secuti postea Græci, & in his Thalelæus, hanc fratrum differentiam hac parte non obseruauere.

Secundo, *Turpi* tantum persona a fratre instituta, fratribus germanis querelam inofficiosi competere vult *hac l.* Constantinus: & sic, si *improbum* esset testamentum: id enim *improbum* proprie dicitur in quo turpes personæ institutæ sunt, teste Cicerone *in Pratura vrbana lib. 1. in Verrem cap. 42.* Iure equidem veteri inofficiosi querela fratribus competebat, vt docet *lex 6. in princ. lex 8. §. 5. lex 24. D. tit. de inoff. testam. l. 21. Cod. eod. tit.* verum ita demum, si seruus, vel extraneus, aut non municeps institutus fuisset, id est, si is institutus fuisset qui in commune pro nullo habebatur, vel municipii communionem non habebat: & sic seruus, qui in commune pro nullo censebatur: qui extraneus vel peregrinus, qui in ciuitate nullus, id est non municeps, vt indicium omnino præbet ἐκ διαςολῆς *lex 31. §. 1. D. hoc tit.* *Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentum querelam pertinet, nihil interest quis sit hæres scriptus, ex liberis an extraneis, vel municipibus.* Atque si diceret Iurisconsultus, quantum ad inofficiosi fratrum querelam, multum interesse, quis sit hæres institutus. Eodem pertinet *lex 24. D. eod. tit.* *Circa inofficiosi querelam euenire plerumque adsolet, vt in vna atque eadem causa diuersæ sententiæ proferantur. Quid enim si* FRATRE *agente*, HÆREDES SCRIPTI *diuersi iuris fuerint? Quod si fuerit: pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videbitur.* Nempe in specie *illius leg.* liber cum seruo, ciuis cum peregrino, municeps cum non municipe institutus fuerat, præterito fratre. Fallitur enim Accursius qui ad *eam leg.* exemplum apponit ex hac constitutione Constantinianea in hæredibus institutis, quorum vnius persona erat infamis, altera inhonesta: etsi ex Triboniani mente speciem quoque illam hodie poni posse fatear. Fallitur item Antonius Faber, qui legem illam a Triboniano, vel imperito interprete corruptam putat. Igitur olim, transferri bona in seruos extraneos, non municipes, posthabitis fratribus æquum visum non fuit. Atenim Constantino iam aliud visum: solam scilicet familiæ, vel communis municipii rationem non tantam habendam, vt non frater hæredem extra familiam & municipium quærere sibi posset. Quid igitur; Solam honestatis rationem haberi voluit, a qua si frater testamento suo recederet, fratri querelam detulit, tribus vt dixi concurrentibus. Quinam vero illi sunt, quibus Constantinus hic ait, *iniustas esse notas detestabilis turpitudinis?* Ipsemet Constantinus *l. 3. inf.* ita quoque explicat, *cum infamia vitiis hæres institutus adspergitur: cum institutus per turpitudinem, aut aliquam leuem notam capere non potest.* De iis certe dubitari non potest, qui infamiæ iuris laborant, quos vtique turpitudinis vel Infamiæ, vel detestabilis turpitudinis nota iniustorum appellatione designauit *hac l.* & *d. l. 3.* De aliis quæri potest, qui infamia facti tantum laborant. De his certe accipio illa *dicta legis 3. aut aliquam leuem notam.* Interpres ad *hanc l.* huiuscemodi quatuor enumerat. *Meretrices* scilicet addita ratione, *pro libidine*: Pro inhonesto vero affectu, *Thymelicos* (de quibus *inf. tit. de Scænicis* etiam ex Chrysostomo & Aristæneto) Theophilus quoque §. *1. Instit. eod. tit.* οἷον ἡνίοχοι, μῖμοι κυνηγοί, καὶ οἱ ἀπὸ αἰσχρᾶς μίξεως ἐγνωσμένοι: Nempe, *agitatores, mimos, arenarios, & ex turpi vulgarique consuetudine natos:* τουτέστιν αἱ ἀπὸ πορνείας, καὶ ἀπὸ ἀθεμιτογαμίας, *ex vulgari & nefario coitu quæsiti*, vt ibi recte Scholiast. Item *Libertos, & Naturales liberos seu spurios.* Quod omne ex hac expressa Constantini M. mente non est, verum ex alia parte *eiusdem l. 3. h. t.* cum iam de iis dubitari cœpisset, vnde etiam habet Tribonianus adsumentum, quod *legi 27. Cod. Iust. eod. tit.* hinc alioquin desumptæ, addidit, ad *quam l.* dicam plenius, & quidem de Naturalibus, spuriis & libertis. His omnibus addendi sunt multo magis *serui* non necessarii. Verum de his paulo plenius agit qui de Legitima nuper scripsit Merlinus *lib. 1. t. 2. q. 13.*

Sequitur tertium requisitum in querela fratrum: Nempe *agnatione* tantum durante eam his tribuit *hac leg.* Constantinus, non etiam si soluta ea vel amissa sit: cuiusmodi amittendæ adgnationis modos tres, Interpres ad *hanc l.* notauit, Exilium, Captiuitatem, Emancipationem: de quo vel Institutiones satis docent. Hic proinde amissæ agnationis effectus hoc iure notetur: cui similis alter occurrit *l. vn. inf. de hæreditatis petitione.* Et ita quidem sub tribus his conditionibus, fratribus querelam relaxat *hac l.* Constantinus, & *l. 3. inf.* & nominatim quidem fratribus, at non & sororibus: Quod eis tamen postea tributum *§. 1. Inst. eod. tit.* vnde *d. l. 27.* additum a Triboniano, *vel sorores.* Quare inspectis his omnibus, eorum sententiæ lubens accedo, qui ius prorsus nouum hac constitutione inductum à Constantino M. credunt: vtpote cum veteri iure, vt fratrum præteritorum, it; & extraneorum hæredum institutorum distinctiones, quæ *hac l.* inducuntur, non obtinuisse suadeant *lex 1. D. hoc tit.* & *l. 21. Cod. Iust. eod. tit.* P. 174.

Cæterum vt tribus illis, quas edisserui, conditionibus fratrum querelam coarctauit Constantinus *hac leg.* ita viceuersa quartam *hac eadem leg.* his relaxauit; nempe *auxilii Prætorii*, petendi scilicet necessitatem, id est, vt fratri inofficiosi querelam moturo impetrandæ possessionis contra tabulas necessitas relaxetur: quæ veteri alioquin iure requirebatur, vt testatur Valerius Maximus, *lib. 7. cap. 7.* & Plinius, *lib. 5. ep. 1.* de qua videndus quoque Interpres *ad l. vn. inf. de cretione, vel bonor. poss.* Legitimis quippe successoribus petendæ bonorum possessionis necessitas relaxata fuit, *l. 1. inf. de legitimis hæreditatibus.* & *d. l. vn.* Quod beneficium ad fratres quoque *hac leg.* extenditur. Neque ideo tamen quod nonnulli opinantur, Centumuirale iudicium hac parte a Constantino M. *hac l.* abrogatum fuit: Centumuirale, inquam, in quo Prætor præsidebat, & a quo bonorum possessio impetranda erat. Cum etiam hæc lex non ad vrbem Romam pertineat, verum ad Magistratum Africæ, Lucrium inquam Verinum Vicarium Africæ ea emissa sit; vbi certe nullum erat Centumuirale iudicium, verum Romæ tantum.

De MATRIS *querela.*

II. (a) Idem A. ad Claudium Præſidem Daciæ. (b)

LICET (c) Legum auctoritas, *Filiorum* potius, (d) quam Matrum perſonis, voluit laborem incumbere, vt de inofficioſo agentes, intra præfinita (e) tempora doceant, (f) *Nullo* (g) *ſuo vitio factum, nec offenſionem ſe Parentibus præſtitiſſe, ſed iugiter obſecutos; vt naturæ ipſius religio* (h) *flagitabat, diſciplinam illæſam, inoffenſamque ſeruaſſe*, vt hiis probatis remoueri (i) parentum valeant teſtamenta: tamen ſi *Mater* contra filii teſtamentum inofficioſi actionem inſtituat, inquiri diligenter iubemus, vtrum filius nulla iuſta cauſa (k) læſus, matrem nouiſſima læſerit voluntate, nec luctuoſam (l) ei, nec legitimam reliquerit portionem, vt teſtamento remoto (m) matri ſucceſſio deferatur [ſi (n) tamen defuncto conſanguinei Agnati (o) non ſunt ſuperſtites] an mater inhoneſtis factis, atque indecentibus votis (p) filium forte obſedit, inſidiiſque eum, vel clandeſtinis, vel manifeſtis adpetiit, vel inimicis eius ſuas amicitias copulauit, (q) atque in aliis ſic (r) verſata eſt, vt *inimica* potius quam *mater* crederetur: vt hoc probato, inuita etiam adquieſcat filii (s) voluntati. Dat. VIII. Id. Febr. Serdicæ, Criſpo Cæſ. II. (t) & Conſtantio II. CC. (v) Coss. [321.]

INTERPRETATIO. *Quamuis leges filiis, ſi prætermiſſi teſtamento fuerint, maiorem quam matribus agendi dederint poteſtatem, vt de inofficioſo matris teſtamento proponant, id eſt, ſi quarta debitæ portionis ſuæ filio dimiſſa non fuerit: ita tamen, ſi probare potuerint, quod matris in nullo læſerint pietatem, ſed ſe obſequium, vt decuit, præſtitiſſe: ſic teſtamentum matris, in quo prætermiſſi fuerint, non valebit. Nam ſi mater contra teſtamentum filii, quod inofficioſum dixerit, agat, debet diligenter requiri, ſi contra filium mater nihil egiſſe probatur, aut ſi nullis inſidiis, vel publice, vel ſecrete eum lædere fortaſſe tentauerit. Ne forſitan conſilium aduerſus filium inimicis ſuis,* (x) *quod impium eſt, auxiliumque præſtiterit. Quod ſi factum non fuerit, poteſt remouere prætermiſſa mater, quia ei quartam de rebus ſuis portionem filius non dimiſit, quod filius fecerat teſtamentum: ſi tamen filio fratres conſanguinei agnati,* (y) *id eſt vno patre nati, aut eorum filii per virilem ſexum non eſſe probantur. Nam ſi mater, vt ſuperius dictum eſt, pro manifeſtis inimicitiis ſuis prætermiſſa docebitur, inuita adquieſcat læſi filii voluntati.*

NOTAE.

(a) *Lex* 28. *Cod. Iuſt. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Daciæ* Præſidem nota: in qua etiam Dacia, Serdica erat, vbi data hæc lex: in An. R. pro *Daciæ*, habetur, *Achaiæ*, IDEM. *Dachiæ* legit Cod Wurceb. inde *Achaiæ* vox effecta. RITTER.

(c) Immutata penitus hæc ſententia a Triboniano, quæ tamen huius leg. dubitandi rationem continet. GOTHOFR.

(d) *Potius*, abſolute, non comparate: & ſic, *filio. um, non Matrum perſonis.* IDEM.

(e) *Quinquennii l.* 5. *inf.* IDEM.

(f) *Doceant*, id eſt, probent: vt *infr. de hiis probatis.* Vid. & *l.* 3. *l.* 5. §. 1. *D. de inoff. teſtam.* IDEM.

(g) *In nullo* male Cod. Wurceb. RITTER.

(h) *Pietatis religio l.* 18. *Cod Iuſt. eod. tit.* in examine Iudicis. GOTHOFREDVS.

(i) Locus hic in Til. valde corruptus erat, *remoueant parentum voluntatem, teſtamenta.* IDEM. Tilii lectionem ſervat Cod. Wurceb. RITTER.

P.175. (k) *Formulæ* hinc ſolemnes in hoc iudicio, *Exhæredatum iuſtas offenſionis ſeu offenſæ cauſas præſtitiſſe videri, vel non videri, l.* 20. 22. 23. *Cod. Iuſt. eod. tit.* vel vt Plinius loquitur, *lib.* 5. *epiſt.* 1. *iuſtas iraſcendi cauſas.* GOTHOFREDVS. *Nulla ex iuſta cauſſa*, legit Cod. Wurceb. Iuſtin Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(l) *Luctuoſa* portio: de hac mox. GOTHOFREDVS.

(m) *Reſciſſo.* Cod. Iuſt. Sed ſupra quoque *remoueri valeant parentum teſtamenta.* IDEM.

(n) Omissum istud a Triboniano: de causa mox viderimus. *IDEM.*

(o) Male Sichardin. *ac nati.* *RITTER.*

(p) De *votis* his indecentibus matrum mox. Tribonianus vocem, *machinationibus* substituit. *GOTHOFREDVS.* Male Sichardin. *indigentibus votis.* *RITTER.*

(q) *Copulauit*, id est, iunxit, sociauit. *GOTHOFREDVS.*

(r) *Si* male hic Cod. Wurceb. *RITTER.*

(s) *Lesi filii* Edit. Sichard. quod ex interpretatione irrepsit in textum. *IDEM.*

(t) *Crispo K.* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(v) *γε. Constantino II.* & recte est in Cod. Wurceb. *Constantino II. C.* male vero se habet subscriptio in Cod. Iustin. *Crispo II. & Constantino Caes. I.* Vid. quae noto ad subscriptionem *leg. 2. supr. de integr. restitut.* *IDEM.*

(x) *Et quod impium est, auxilium quoque* Edit. Sichard. & Cuiac. quae lectio omnino praeferenda. *IDEM.*

(y) Cod Wurceb. *Si tamen filius fratris consanguinei agnati.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE MATRIS querela aduersus testamentum Filii, est haec Constantini M. constitutio: quae in Codicem quoque Iustinianeum relata est a Triboniano; verum non vna ratione interpolata: & inter alia quidem, dubitandi ratione, quam *huius l.* series & filum exhibet, insuper habita, quae vel praecipua alioquin eius inserta est. Quaestio erat, de Matre siue praeterita, siue exhaeredata a filio, vel etiam cui legitimae minus relictum fuerat, denique laesa eo testamento, & quidem nulla ingratitudinis causa expressa, quam hoc aeuo exprimi nil necesse erat, vti postea id necesse fuit, *Auth. non licet, Cod. Iust. de liber. praeter.* Denique cui luctuosam filius nec legitimam reliquerat portionem: Hic haeredes scripti contendebant pro filio defuncto praesumi, ideoque matrem probare debere nullas iustas fuisse causas filio, cum se laederet testamento: vel saltem in id inquiri oportere. Mater contra remoto testamento velut inofficioso simpliciter successionem sibi deferri postulabat: non aliud enim hic *inquiri* oportere seu spectandum, quam quod filius legitimam portionem sibi non reliquisset. Et tuebatur sese mater *Legum auctoritate* seu praeiudicio, saeuaque verborum praerogatiua, quod scilicet filiorum personis qui de inofficioso querebantur, id laboris, id est oneris & probationis incumberet per Leges, vt de inofficioso agentes docerent; *Nullo vitio suo factum, nec offensionem parentibus praestitisse sed iugiter obsecutos, vt naturae ipsius religio flagitabat, disciplinam illaesam inoffensamque seruasse*: Atenim nil tale de parentibus, atque adeo de Matre cautum reperiri: nil tale ei indici, vel laboris aut oneris imponi, nil tale proinde inquiri oportere. Et sic mater differentiam hanc inducere oportebat. Hac de re Claudius Praeses Daciae ad Constantinum Imp. referendum credidit: Ad eam vero relationem emissum est hoc Imperatoris Rescriptum, quo statuitur; etsi Legibus id cautum non reperiatur, attamen idem quoque videtur inquirendum in Matre, num iustas filius causas habuit? Et sic in summa, adaequatur mater filio. Male enim Bartolus aliique summam *huius l.* ita conficiunt, liberos exhaeredatos praesumi ingratos nisi probent se gratos: parentes vero praesumi gratos, nisi probentur ingrati: vtroque enim casu *h. l.* inquisitio fieri iubetur, & pro testatore praesumitur: *Modus* tantum inquisitionis diuersus inducitur. Filiis enim hic *labor incumbat*, vt contra scriptos haeredes de pietate illaesa fidem facere debeant: Atenim, vbi mater laesa est, Inquisitionem adhuc fieri oportere in matre, INQVIRIQVE adeo diligenter a Iudice debere, num filius iusta causa irritatus aduersus matrem fuerit. Ergo non differentia quaedam subtilis hic continetur, quoad praesumptionem seu probationem inter matrem & filium: imo contra in hoc exaequantur: quodque Legibus ῥητῶς de filiis cautum fuerat, id ad matres *hac l.* extenditur; sed tantum in modo agendi differre eos. Quae cum ita sint, apparet, Tribonianum *hanc l.* minus intellexisse, atque ideo cum eam non intelligeret, varie interpolasse. Primo quidem, differentia illa, quam dixi, inter filium & matrem proposita: Secundo: exceptione hac addita, *nisi scripti haeredes ostenderé maluerint ingratos liberos contra parentes extitisse*: quae sane exceptio inepte subiicitur, si ea *initio huius l.* sententia fuit, filio probationem incumbere, non vero scriptis haeredibus: Adeone vero stulti haeredes, vt se probatione onerare velint, cum filius per Leges probationis onere grauetur, atque adeo eo nil praestante, proculdubio haereditas penes ipsos mansura sit? Tertio & illud ineptum, quod vltimam legis sententiam, particula aduersatiua efferat. *Si tamen mater*, &c. quae alternatiue concipienda erat, vt & *hic* concipitur: *an mater inhonestis factis*, &c. *an*, pro; *an vero.* Quare iam haec huiusce legis summa fuerit, *Matre quoque querelam inofficiosi aduersus testamentum mouente, in causas ingratitudinis inquiri oportere.* Nunc singularia quae in *hac l.* multa sunt & elegantia, sublegamus.

Notari primum cupio elegantem illam formulam; *Nullo vitio suo factum, nec offensionem se parentibus praestitisse, sed iugiter obsecutos, vt natura ipsius religio flagitabat, disciplinam illaesam inoffensamque seruasse.* Quibus exprimitur non vna ratione pietatis parentibus debitae officium.

Secundo notentur illa de *luctuosa portione matris.* Luctuosa nempe portio parentibus est ea quae iis ex liberorum haereditate debetur: sic *luctuosa successio* dicitur *l. vlt. Cod. Iust. de institutionibus: luctuosa haereditas* Interpreti *ad l. vn. inf. qui petant*: *tristis successio, §. 2. Inst. de S. C. Tertulliano: triste lucrum. l. vlt. Cod. Iust. communia de successionib. bonorum solatium, l. 1. infr. de cretione, vel bonor. poss. durum fortunae solatium, l. 4. Cod. Iust. ad S. C. Tertull.* propter turbatum videlicet mortalitatis ordinem, praeter votum parentum, & naturalem erga filios charitatem, vt eleganter Papinianus loquitur in *l. 15. D. de inoffic. testam.* & Papiniani ipsius monumentum, quod ipsi Papiniano parentes condiderunt, *praeter praeposteritatem naturae, qua infelicissimus parens filio tumulum condit*, vt habet vetus quaedam Inscriptio: male iudicantibus fatis, vt Horatius loquitur: Quam ordinis praeposterationem, praeter Papinianum, notant Seruius, *in 11. Aeneid.* & Ausonius, *in Epitaphiis Heroum cap. 7.* & antiqua inscriptio: *Mors immatura fecit, vt facerent filio parentes contra ordinem,* Itaque & *retrogradus ordo* dicitur in altera inscriptione. Luctuosa igitur portio est quae non naturali ratione debetur, *l. 7. §. 1. D. unde liberi*: & *l. 7. D. de bonis damnatorum*: sed ratione tantum miserationis; *d. §. 1.* Basilius *orat. de Elis.* αὐτὴ γὰρ ἀκολουθία τῆς φύσεως, ἵνα τὰ τέκνα προπέμπῃ

τοὺς

τὺς τέκοντας: i. e. *Hæc est natura, vt filii conuenientia parentes prosequantur.* Omitto innumera alia. Tertio notetur limitatio, *si tamen defuncto consanguinei agnati non sunt superstites.* Quæ omissa a Tribon. Est hoc iuris scilicet prisci, & SC. Tertulliani vestigium, quo scilicet fratres consanguinei existentes matrem excludebant, quod ius a Iustiniano temperatum fuit, *l. vlt. C. Iust. ad SC. Tertull.* de quo dicam adhuc ad *l. 2. inf. de legitimis hæreditat. & l. 2. infr. de secundis nupt.*

Quarto *Causæ legitimæ* exhæredandæ matris hæ quatuor notentur: 1. si inhonestis factis atque indecentibus votis filium forte obsedit. 2. si insidiis eum
P.176 vel clandestinis vel manifestis adpetiit. 3. si inimicis eius suas amicitias copulauit. 4. si denique in aliis ita versata est, vt inimica potius quam mater crederetur: vbi *inhonesta facta & indecentia vota*, quibus filium mater obsedisse dicitur, variam explicationem recipiunt. Possit enim hoc accipi de scelesto filii complexu, quo mater filium adigere assidue voluit: possit accipi de deuotionibus, defixionibus, & magicis susurris & apparatu, de quibus *ad titulum de maleficis*: possit accipi de votis scelestis, quibus filium sublatum volebat, contra *votum pietatis*, vt est in *script. veteri*: etiam forte mathematicis consultis: de cuiusmodi alioquin votis, sed filiorum, de Matris, alteriusue proximi funere; Iuuenalis *satyra 3. v. 43. & 6. v. 565. seq.* Persius *satyra 2. v. 10. seq.* & Petronius. Hanc vero *votorum* appellationem hic sustulit Tribonianus, & vocem *machinationib.* substituit. Notanda & inter cæteras exhæredandæ matris causas, hæc; *si inimicis filii, suas amicitias copulauit.* Quod Interpres ita accepit, *si consilium aduersus filium suum inimicis suis, quod impium est, auxiliumque præstiterit.* Ea vero quoque amittendi feudi causa iusta est, si Vasallus cum inimicis Patroni sui amicitias iungat conspiretque, vt recte *hic* Gloss. & Bald. *conf. 250. vol. 2.* & vid. *2. Feudorum, tit. 57.* Similiter liberti cum inimicis contra Dominos conspirantes, metalli pœna afficiuntur, *l. 1. §. 10. D. de officio P. V.* Et sic amicus inimici mei, hac ratione & parte inimicus meus est: vbi scilicet agitur de personis ita naturali vel ciuili nexu coniunctis. Atenim vt Castrensis *hic* recte ait, si de coniungenda tantum amicitia agatur, secus in extraneis qui nullo nobis obsequii vinculo deuincti sunt: quin alioquin humanæ societatis vinculum hac ratione diffuas, quæ iubet respondere in amore iis a quibus prouocere.

Fratres, *quibusnam personis institutis, de inofficioso agere possint.*

III. (a) Idem A. ad Concilium (b) Bizacinorum. (c)

Servus necessarius hæres instituendus (d) est, quia (e) non magis patrimonium, quam infamiam (f) consequi videtur. Vnde claret, (g) actionem inofficiosi fratribus relaxatam, (h) cum infamiæ aspergitur (i) vitiis is qui hæres extitit, (k) omniaque fratribus tradi, quæ per turpitudinem, aut aliquam leuem (l) notam capere non potest institutus: Ita (m) in hac quoque parte, si quando Libertis hæredibus institutis fratres fuerint alieni, (n) inofficiosi actione proposita, præualeant in omnibus occupandis facultatibus defuncti, quas ille perperam (o) ad Libertos voluerat pertinere. Dat. VII. (p) Kalend. Aug. Coloniæ Agrippinæ (q) Pacatiano & Hilariano Coss. [332.]

Interpretatio. *Si seruo pro necessitate (r) debiti a domino cum libertate hæreditas fuerit dimissa, quia huiusmodi persona videtur infamis, germanis fratribus, qui prætermissi sunt, agendi contra testamentum datur facultas: vt remota infami persona, salua tamen quam meruit libertate, hæreditatem germani fratres ad se debeant reuocare. Nam & si prætermissis fratribus liberti per testamentum hæredes fuerint instituti, simili modo germani defuncti eos a bonis fraternæ hæreditatis excludent, (s) sibique omnia quæ reliquerit (t) vindicabunt.*

NOTAE.

(a) *Legis 27. Cod. Iust. eod. tit.* postrema pars hinc interpolata est, & in contrarium plane sensum detorta. Iungenda autem huic est *lex 1. inf. de libertis, & eorum liberis.* GOTHOFREDVS.

(b) Ad *Concilium* Byzacenorum. Similem inscriptionem v. *l. 15. inf. de appellationib.* dicam in Prolegom. IDEM.

(c) Byzacenorum *d. l. 1.* de Byzacena Africæ prouincia, v. & *l. 12. infr. de diu. officiis: l. vlt infr. de susceptorib. l. 59. 60. inf. de Decurionib. l. 29. inf. de annona & trib. l. 1. infr. de conlat. donat.* IDEM. *Baianorum* Edit. Sichard. & ad margin. *Bizantinorum.* RITTER.

(d) De huius loci lectione & sententia mox. GOTHOFREDVS.

(e) Male *qui* Edit. Sichard. RITTER.

(f) Ex venditione bonorum. de quo mox: GOTHOFREDVS.

(g) Hu-

(g) Huius consequentiæ vim *in Commentario* eruo. *IDEM.* *Vt declares* vitiose Edit. Sichard. *RITTER.*

(h) *Relaxatam*, id est permissam, liberam, licitam, competere, v. *Gloss. Theod.* *GOTHOFREDVS.*

(i) *Respergitur* Edit. Sichard. *RITTER.*

(k) *Existit.* *GOTHOFREDVS.*

(l) In hoc respondet *d. lex* 1. *inf. de libertis*, quæ huic coniungenda est: ibi, *si LEVIS offensæ contraxerint culpam.* *IDEM.*

(m) *Itaque.* vel *Item.* *IDEM.* Abest hæc vox ab edit. Sichard. *RITTER.*

(n) Id est, præteriti, protriti, exhæredati. *GOTHOFR.*

(o) *Qui perperam & non bene merentes maximisque beneficiis suum Patronum adsecuti, instituti sunt.* Ita Tribonianus *d. l.* 27. de qua interpolatione mox. *IDEM.*

(p) *d. l.* 1. *de libertis*, *VI.* *IDEM.*

(q) *γρ. Adrimitinæ:* de quo mox. *IDEM.*

(r) *Per necessitatem* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. quod accuratius. *RITTER.*

(s) *Excludant* Edit. Sichard. *IDEM.*

(t) *Reliquerint* male Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

FRATRES, haud aliter quam infami persona instituta, LIBERTIS quoque hæredibus institutis, defuncti fratris hæreditatem per querelam inofficiosi euocare posse, definit Constantinus M. *hac l.* Quæ quidem lex pars est prolixioris Constantineæ constitutionis de *Libertis* ad Concilium Byzacenorum emissæ, redditæque *Coloniæ Adrimitinæ* cuius pars adhuc altera exstat in *l. 1. inf. de libertis*, quæ huic nostræ proinde coassanda venit: Dixi redditam *Coloniæ Adrimitinæ*, ita enim repono in subscriptione *huius l. & d. l. 1.* loco *Coloniæ Agrippinæ.* Nam cum certum sit, eo anno quo hæc constitutio data est, id est, A. D. 332. Constantinum, non in P.177 Gallia, verum longo inde interuallo, vel Marcianopoli, vel Constantinopoli egisse, vt docet lex 4. *inf. de liberali causa*, & *l. 4. inf. de sponsalib.* denique constet, Constantinum in Oriente versatum eo anno, non autem in Gallia (quo post Annum Domini 316. nunquam accessit) necesse est hic aliud quid reponamus. Igitur restituendum omnino *Coloniæ Adrimitinæ* (quæ hodie *Machomedia*) nomen: vbi hæc lex *data*, ibi est reddita fuerit. Hæc scilicet Byzacenæ prouinciæ, *ad* cuius *concilium* hæc constitutio emissa est, metropolis fuit. Cyprianus quoque *ep. 45.* nominatim *Coloniam Adrimetinam* appellat. Et in Itinerario Peutingeriano quod circa hæc ipsa tempora scriptum est; *Colon. Hadrumeto.* In Itinerario Antonini frequens quoque eius mentio, *p. 52. 56. edit. Wesseling.* vbi pariter vocatur *Hadrimetum colonia.* Fit & mentio *in Itinerario maritimo*, *p. 211.* Æthicus *in Cosmographia*, *p. 47. Byzacium*, *vbi eius* METROPOLIS *ciuitas Hadrumetus sita est.* Procopio *Adrametum*, quam Iustinianus muro muniuit, & a se Iustinianam appellauit, *l. 6. c. 6.* περὶ κτισμάτων. Caue autem ne hanc confundas, quod faciunt nonnulli, cum *Hadramitto Asiæ*, prope Pergamum. Quæ cum ita sint, probanda non est Valesii sententia *in gestis veterum Francorum*, *lib. 1.* qui ex *huius leg. & d. l. 1. inf. de libertis* subscriptione colligebat, Constantinum, Gallias, etsi filiis alii post alium commissas, non raro inuisisse, ac inspexisse; & hoc quidem etiam Consulatu, seu A. D. 332. Coloniam Agrippinam petiisse, & quidem vt ipse censet, vt cum Francorum Regibus colloqueretur, quos ab Agrippina Rhenus diuidebat: quæ omnia falsa sunt. Nunc ad rem, seu legem ipsam: cuius summam initio expressimus. In ea vero multa obscura occurrunt. 1. Quæ, inquam, sententia sit primi versiculi, qui est *de necessario seruo* instituenda. 2. Quæ item ἀκολουθία sequentium, seu quo ratiocinationis vinculo cætera, cum illa cohæreant, quæ alioquin verbis illis exprimitur, *vnde claret.* 3. Item quomodo cohæreant illa, *ita in hac quoque parte.* 4. Denique obscurum esse possit, num hæc lex de libertis omnibus indistincte accipienda sit, an vero de ingratis tantum? Hanc vltimam quæstionem excutere primo loco libet, ex qua, cæterarum decisio, vel illustratio pendebit. Igitur ita censeat quis, de Ingratis libertis *hanc leg.* accipiendam, & quatuor quidem argumentis. Primum, *argumento d. l. 1. inf. de Libertis*, quam huic coassandam ostendimus: Agitur quippe *ea leg.* de Libertis ingratis ob leuem etiam offensam sub Patroni imperium & ditionem reuocandis, quæ verba etiam huius leg. verbis respondent. Secundo, argumento extremorum *huius leg.* verborum: *quas ille* PERPERAM *ad libertos voluerat pertinere.* Tertio, generali illa ratione, qua fratribus querela aduersus fratris testamentum tribuitur, si videlicet hæres institutus aliqua NOTA vel INFAMIA adspergatur; nota, inquam, vel leui, puta Ingratitudinis. Postremo, argumento eorum quæ *initio huius leg.* dicuntur, de seruo necessario hærede instituendo: hoc forte sensu; scilicet, quemadmodum huiusmodi hæredi infamiæ conditio quædam implexa est (vtpote cum ex bonorum venditione infamiam consecuturus sit, famam suam pro defuncto exponendo, distractis bonis, non defuncti, verum suo nomine) eique frater si velit hæreditatem auocare potest, salua tamen libertate, vt Interpres hic addit, vtpote cum licet in præsens nondum infamis sit, quo tempore hæreditas ei defertur, futurum tamen est, vt venditione subsecuta infamis fiat: *Huiusmodi persona*, inquit Interpres, *videtur infamis.* Quare & hac quoque parte, vbi de libertis ingratis quæritur, idem statui oporteat: Nam etsi, quo tempore hæreditas eis defertur, infamiæ nota non adspergantur, futurum tamen est, vt ingratitudinis causa probata, infames fiant. Proinde si hæc interpretatio admittitur, harum legum inter se coniunctarum species & sententia hæc fuerit. Quærebatur, an Liberto hærede instituto fratri permittendum esset ad auocandam per inofficiosi querelam, fratris hæreditatem, ostendere, docere, seu probare, libertum institutum etiam ex leui aliqua offensa aduersus defunctum ingratum fuisse? Respondere igitur videatur Imperator, libertos ingratos iure ciuili exosissimos esse: sic vt ob leuem etiam offensam in seruitutem rursus reuocari possent; *d. l. 1.* (quæ cum hac coniungenda est.) Quanto magis hæreditatem eis Patroni ob ingrati vitium auocari posse? Proinde permittendum vel illud fratribus, vt probato ingrati vitio per querelam inofficiosi fraternam hæreditatem sibi vindicent, qui libertos in seruitutem reuocare amplius non possunt: v. *Nou. Valentin. 6.* seu salua libertate. Itaque singulare hoc admodum

fuerit

fuerit. Primum, vt ingrati actio ei competat, qui libertatem non contulit: deinde, vt ingrati actio instituatur non ad libertatem reuocandam, sed libertate salua, ad hæreditatem saltem auocandam. Verum hæc omnia gratis dici puto, eaque mihi sententia magis probatur, quæ etiam Interpreti placuit, & ad *hanc. l.* & ad *l. supra*, hac lege a Constantino M. indistincte, indefinite, Liberto a patrono suo hærede instituto, etsi non ingrato, fratrem aduersus fratris testamentum querelam ad auocandam hæreditatem tribui: Primo quidem generalibus *huius leg.* verbis: *si quando*, inquit, *libertis hæredibus institutis fratres fuerint alieni:* &c. Secundo, argumento oppositionis quæ fit, serui hæredis necessarii instituti, primis *huius l.* verbis, quorum sensum hunc puto, tum demum instituto quamlibet infami hæreditatem auocari non posse, si institutus necessarius hæres sit, & per hoc infamis exinde fiat: Illud inquam, quod de Necessario seruo hærede instituto *huius leg. initio* præmittitur recte intellectum, hanc vt dixi sententiam omnino confirmat. Recte, inquam, intellectum: Non vt Interpres & post eum Viglius id perperam intellexit contrario plane sensu, sed vt a Triboniano paulo clarius expressum est *fine d. legis*, 27. Nempe fratrem seruo necessario hæredi instituto, per querelam inofficiosi fratris hæreditatem auocare non posse: Ac si diceret, ne frater possit auocare hæreditatem a Liberto, necesse est, vt institutus necessarius hæres sit, perque hæreditatem infamis fiat. Neque placet omnino Græcorum ratio (apud Viglium & Cuiacium 17. *Obs. vlt.*) a re pecuniaria desumpta, hoc ideo inductum, quod frustra permitteretur fratri querela inofficiosi testamenti, vbi hæreditas soluendo non est: vera enim ratio est, quæ *hac l.* redditur, *quia seruus necessarius hæres institutus non magis patrimonium quam infamiam consequi videtur.* Tertio, ipsa Ratione confirmatur hæc sententia, quod permittendum non fit, libertum non modo nulla sanguinis necessitate defuncto coniunctum fratri præferri; verum & qui in fratris familia olim seruus fuit: Atque ita qui serui exinde nota adhuc aspergitur. Nam & ita Constantius, Constantini M. filius, donationem bonorum a Patrono liberto factam propter adgnationem liberorum reuocari, & ab eo auocari voluit, famosissima *l. 3. inf. de reuoc. donationib.* Quæ vtique non auocabatur, si alii donatio facta fuisset, vt docet Augustinus *de vita Clericorum*, de quo plenius *ad eam leg.* Iniquum scilicet foret, præferri in his bonis libertum
P.178 Patroni liberis: Inimicum nempe cæteroquin hoc sæculum valde libertis fuit, & Constantinus M. nominatim, etsi non ingratis, de quo dicam ad *d. l. 3.* Vt ex his intelligatur multo facilius reuocari beneficium collatum in libertos, quam in alios extraneos. Quare & lex hæc accipienda multo magis fuerit de Orcinis, seu de testamento manumissis libertis, quos scilicet testator mera voluntate liberos & hæredes in testamento, cum soluendo esset, præteritis fratribus instituit. Quo casu certe Græci, *notis ad d. l. 27.* (quæ ex *hac lege* partim desumpta est) notant, præteritum fratrem huic seruo, εὐπόρου οὐσίας ὄντος (neque enim locus ille sollicitandus, vt fecit Cuiacius 17. *Obs. vlt.*) præferri, exemplo substituti, *l. vlt. Cod. Iust. de necess. hæred. inst.* Et hac ratione quod seruilis conditionis atque adeo notæ calens sit & recens in his memoria; heri videlicet serui, hodie liberi, & vt Persius loquitur; *hesterni Quiritis.* Tandem hoc est quod ex veteri iure Constantinum retinuisse iam antea ostendi ad *l. 1. sup.* leui denique adhuc nota libertos aspergi fatendum est, ac maxime Latinos libertos, quos idem Constantinus *l. 3. inf. ad SC. Claudianum* spurios liberorum eleganter vocauit. Quarto loco & hæc ratio addatur, ex fine siue scopo Constantini, qui fuisse videtur, vt *blanditiis* & aucupiis huiusmodi libertorum qui apud patronos in deliciis erant, & ab his nihil non impetrabant, occurreret. Accedat & quinto loco Interpretis ad *hanc. l.* & *l. 1. sup.* præiudicium, qui omnino in hac sententia est, etsi in interpretatione primæ sententiæ de seruo necessario hærede, labatur. Sexto loco, Tribonianeæ quoque interpolationis argumento id confirmari potest, qui & ipse admittit, vt Liberto frater hæreditatem auocare possit: Duobus tantum casibus exceptis (cum *hac l.* vnus tantum vt dixi excipiatur.) Primo, si libertus sit necessarius hæres institutus. Secundo (quod sub Constantini nomine perperam allegatur) si libertus maximis beneficiis suum Patronum adsecutus fuerit, vbi *beneficii* vox retinenda est, proprioque significatu accipienda, non vero mutanda in *Veneficiis*, vel accipienda pro maligna fraude, malis artibus & delictis, vt Viris doctis visum: Nempe enim secunda *ibi* exceptio indicatur seu secundus casus, quo frater liberto instituto fraternam hæreditatem auocare non potest. Septimum argumentum peto ab huius sæculi genio, quod, vt dixi, libertis maxime inimicum fuit, atque in eorum fauorem, sanguine & necessariis fraudandis facta, de facili reuocare instituit, vt ex *d. l. 3. inf. de reuoc. donat.* liquet. Vid. & *l. 2. inf. de natural. fil.* Postremo de eo iure, quod Constantinum M. præcessit id obtinuisse, colligi possit ex *lege 31. §. 1. D. de inoff. testam.* *Quantum* inquit, *ad inofficiosi liberorum vel parentum querelam pertinet, nihil interest, quis sit hæres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus.* Ac si diceret Iuris Consultus, κατ' ἀντιδιαστολὴν quantum ad inofficiosi fratrum querelam attinet interesse quis sit hæres scriptus, liberne, an seruus, extraneus, & sic libertus quoque, an ex familia & adgnatus. At inquies adhuc, *lex 1. inf. de libertis* (quæ huic coniungenda est) de *ingratis libertis* nominatim agit? Esto; Nempe integra Constantini M. constitutione, quæ in Libertos fuit, duo capita comprehensa fuerunt: vnum de ingratis libertis; alterum, de libertis indistincte & in commune. Illud, ad reuocationem libertatis, istud ad reuocationem bonorum eis in præiudicium sanguinis relictorum. Ingratitudo mense requiritur, vt libertas eorum reuocetur: at vt bona eis relicta a germanis fratribus Patroni adimantur, sufficit vel eorum status, id est, eos libertos esse, hodie liberos, nuper seruos. Rursum inquies, ipsum Constantinum M. *l. 1. h. t.* Fratri tum demum querelam tribuisse, si hærede instituto inustæ essent notæ detestabilis turpitudinis, cuiusmodi libertus non est. Nempe hæc tum illi mens fuit, atenim & in hunc censum nunc Libertos referri; oportere credidit.

Ex *hac* interim quoque *leg.* in illis verbis, *aut aliquam leuem notam:* sed & argumento nominatim spuriorum liberorum (id est, Libertorum Latinorum) firmiter defendi hodie posse puto, Naturali seu *spurio* a fratre instituto querelam inofficiosi fratri competere: nam & sic, etsi non infamia prorsus laboret, qui & ad Decurionatum (in defectum legitimorum) admittitur *l. 3. §. 2. l. 6. D. de Decurion.* attamen LEVI NOTA, seu leuis notæ macula & infamia facti, quæ stat nexa in vulgi pectoribus, de qua *l. 13. Cod. Iust. ex quib. caus. infam. l. 2. D. de obseq. par. & patr.* proculdubio adspergitur, neque integra prorsus & legalis eius persona est, non quidem vllo facto suo, verum ob natales illegitimos de quo est quoque Plutarchi locus περὶ παιδ. ἀγωγ. c. 2. Et vero, qui Principes Remp. inhonestis viris liberatam semel voluere, vt de libertate, ita de naturalibus liberis *eadem constitutione* de vtrisque cauendum duxere, vt Valentinianus III. quod probat lex *vlt. inf. de libertis & eorum liberis*, collata *cum lege 2. inf. de natural. fil.* Quinimo vel Constantini sectam spectanti, cui non hoc probetur, cum illegitimarum coniunctionum & naturalium liberorum odium alibi tam aperte prodat: Imo qui capiendi ius, si non omne, saltem fratribus existentibus naturalibus ademit: de quo *l. 1. inf. de naturalib. fil.* De qua in vniuersum quæstione videndus Gabr. Palæotus *de no-*
this

this spuriisque fil. c. 55. & Merlinus, *de legitima, lib. 1. t. 2. quaest. 13.* Harprectus, *in notis ad Clarum q. 50. n. 1. vsque ad 18.* Thesaurus *decis. 126. n. 5.* Rota *decis. 271. num. 17.*

LEGITIMAM *arbitratu boni viri suppleri si testator iusserit, inofficiosi cessat querela.*

IV. (a) Imp. CONSTANTINVS (b) A. & Iulianus (c) Cæsar Olybrio. (d)

CVM scribit moriens, *Vt* (e) *arbitratu Boni viri, si quid minus filiis sit* (f) *relictum quam modus quartæ* (g) [*quæ per successionem bonis tantum liberis debetur,*] *efflagitat, id ipsum ab hærede* (h) *eisdem in pecunia compleatur,* manifestum est, (i) nullam iam prorsus nec super testamento, nec super donationibus, (k) querelam remanere; (l) præsertim, cum vniuersa eadem, (m) repellat & reprimat, quæ ad pecuniam rediit, (n) taxatio iusta. Dat. XIIII. (o) Kal. Iun. Tauro & Florentio Coss. [361.]

P. 179 INTERPRETATIO. *Quoties pater filiis* (p) *per testamentum de facultatibus a se dimissis quartam dari præceperit portionem, & hoc in nummo* (q) *fieri bonorum virorum arbitrio crediderit committendum, seu hoc testamento siue donatione conscripserit, nullam contra voluntatem patris filius habeat actionem, dummodo quartam portionis suæ, quam erat* (r) *habiturus de omnibus, quæ tempore mortis suæ pater reliquerit, consequatur in nummo.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* ea ratione quam mox dicam. Iungenda porro illi lex *vn. inf. de inofficiosis donationib.* ad quem titulum hæc lex quoque referri potuit, propter illa, *nec super donationibus.* GOTHOFREDVS.

(b) *Constantii* nomen & *hic,* & *d. l. vn.* reponendum est, quomodo etiam MSS. exhibent. IDEM.

(c) Abest a Til. & Cuiaciana editione. IDEM. Abest etiam a Cod. Wurceb. & Sichardin. RITTER.

(d) *Olybrius* hic P. V. erat v. *Prosopogr.* GOTHOFREDVS.

(e) Cod. Wurceb. *Cum scriptus moriens, aut* &c. male. RITTER.

(f) Cod. Wurceb. *Si quid minus filiis suis relictum.* Edit. Sichard. *siquidem minus.* IDEM.

(g) *Portionis* hic additum in Sichardin. videtur ex interpretatione in textum abiisse. IDEM.

(h) Extraneo: nam si frater cohæres fuerit, etiam hac clausula non addita, ad supplementum agitur. Vide locum Pauli mox. GOTHOFREDVS. Errore librarii hic in Sichard. *id ipsum ad heredem de eisdem in pecunia impleatur.* RITTER.

(i) *Manifestum* est, id est, manifestum esse debet: & vt ait *d. l. vnica,* illud omnino dubitare non conuenit. GOTHOFREDVS.

(k) Inofficiosis scil. de quibus *d. l. vn.* IDEM.

(l) *Querellam removere* Cod. Wurceb. RITTER.

(m) Id est, querela & super testamento, & super donationibus: nisi malit quis *vniuersam.* GOTHOFREDVS. *Vniuersam eandem* legit Cod. Wurceb. RITTER.

(n) *Redegit* Cod. Wurceb. *redigat actio iusta* Edit. Sichard. & ad margin. *taxatio* ex libro alio. IDEM.

(o) Ita quoque ad marg. Cod. Cuiac. al. *XII. Kal. Iul.* GOTHOFREDVS.

(p) *Filiis familias* Sichard. RITTER.

(q) *Nummum* Edit. Sichard. *numero* in margin. IDEM.

(r) *Quarta* definitio recta. GOTHOFREDVS

COMMENTARIVS.

CONSTANTII Imperatoris (non Constantini, vt perperam præfert *huius leg.* inscriptio, & *l. vn. inf. de inoff. donat.*) hæc lex est: quæ pars est prolixioris constitutionis Constantii Imp. ad Orfitum (P. V. scilicet) datæ A. D. 361. super Querela Inofficiosi: siue testamenti, siue donationis: vt patet ex *hac ipsa leg.* ibi, *nec super donationibus:* & ex *d. l. vn.* quæ inde desumpta, huicque coassanda venit. Ea vero constitutione Constantinus querelam inofficiosi id vniuersum, velut odiosam, coarctatum iuit, non vno genere: nos de *hac lege nostra* videamus. Quartam scilicet seu Legitimam, si testator arbitratu boni viri suppleri iusserit, querelam inofficiosi cessare oportere, definit *hac l.* Constantius. Quartam, id est

est, quartam portionem eius, quam filius habiturus erat, ex iis quæ tempore mortis suæ defunctus reliquit, vt recte Interpres definit, (est enim quarta legitimæ partis, seu ab intestato successionis, *l. 8. 31. Cod. Iust. eod. tit. Nouel. 1. cap. 1. §. 1.* & Theophilus *ibidem*) legitimam olim fuisse, seu νόμιμον μέρος ποσιμόριον notum est: quare si quartam illam quis habeat ex iudicio defuncti, querelam mouere non potest. Singularis in id iam olim quoque Plinii locus *lib. 5. Ep. 1. Si mater inquam te ex parte quarta scripsisset heredem, num queri posses? Quid si heredem quidem instituisset ex asse, sed legatis ita exhausisset, vt non amplius apud te quam quarta remaneret?* Hæc inquam ita quoque iure veteri obtinebant. Igitur si minus quarta relictum liberis fuisset, testamentum illi per querelam inofficiosi euertere poterant: vno iam olim casu excepto; puta si fratres cohæredes essent, vt testatur Paulus *lib. 4. sentent. tit. 5. §. 7.* Atenim secundus nunc, nouusque *hac l.* casus inducitur, puta si defunctus aliquid filiis suis relinquens adiecerit, caueritque, *si id, quod reliquit, quartam non impleat, eam arbitratu boni viri suppleri, ab herede in pecunia.* Cui tamen contrarium dicendum videbatur, hac dubitandi ratione, nempe quod legitima, neque conditionem, neque moram admittat, certamque eam esse oporteat: quod in hoc casu, certa non videatur: imo incerta per conditionem, & moram ei iniectam. Verum rationem hanc dubitandi refellit Constantinus, ratione decidendi subiecta, *fine legis*, cuius hanc sententiam existimo: Hoc casu scilicet patrem ita cauentem, legitimam, & certam quidem reliquisse videri, vtpote ea ad *pecuniam* iusta *taxatione* redacta, id est, legitima relicta, qualem vir bonus arbitratu suo taxaret. Certum scilicet & alias dicitur, purumque, & præsens viri boni arbitrium, & id quod viri boni arbitrio subiicitur: Quam in rem solemnis est Vlpiani sententia *l. 1. §. 1. D. de legatis 2. Cum ita legatum sit pupillo, vel pupillæ, Arbitrio Tutorum, neque conditio inest legato, neque mora; cum placeat in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro viri boni arbitrio accipi: quæ enim mora est in boni viri arbitrio, quod iniectum legato, velut* CERTAM QVANTITATEM *exprimit, pro viribus videlicet patrimonii?* Quibus omnino respondent illa legis nostræ: *præsertim cum vniuersa eadem.* (Nempe & querelam inofficiosi testamenti, & inofficiosæ donationis, vt expresse superiora testantur, & argumentum certissimum coniunctionis legis vn. *inf. de inoffic. donat. cum hac lege*) *repellat, & reprimat, quæ ad pecuniam redit* TAXATIO IVSTA. Relictum igitur quid boni viri arbitrio, seu arbitratu, retro & in instanti, certum quoque & præsens creditur, & in hoc casu nostro, ex iudicio defuncti filius Quartam seu Legitimam habere. Et hæc quidem de *huius l.* sententia. Atenim Iustinianus postea, qui querelam inofficiosi non vna alias ratione accepit, hoc ipsum quod *h. l.* statuitur, non tam immutauit, quam ampliauit, l. 30. *Cod. Iust. de inoff. testamenti* cuius etiam sententia repetita *§. 3. Inst. eod. tit.* Voluit enim is, etsi in testamento adiectum non fuisset, *Quartam boni viri arbitratu debere compleri*, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ μεσιτείᾳ ἀναπληρωθῆναι: attamen si quid relictum fuisset, ad supplementum seu expletoria semper agi. Quare certo certius est (quidquid contra dicat Commentarii in Institutiones nuperus Auctor *p. 520*,) a Triboniani manu ex *d. l. 30.* Vlpiani legi, *25. D. eod. tit.* infartum fuisse, quod ibi de Quarta replenda legitur: Vlpiani quippe temporibus, cuius ea lex est, ita ius erat, vt querelæ inofficiosi locus esset, si minus Quarta relictum proponeretur, vt constat ex *l. 8. §. 8. D. eod. tit.* Ex his iam apparet de progressu huius iuris, quomodo & alias ius paulatim crescere solet.

Illud vero quoque monendum, quemadmodum *hac l.* non distinguitur, quo titulo minus Quarta relictum fuerit, ita nec Iustinianum distinguere *in d. l. 30.* vt proinde falsum sit, quod quidam scribunt *dictam legem 30.* ad eum tantum casum pertinere, quo testator, qui minus Quarta reliquit, Legitimæ tamen titulo id reliquit: & ideo post *illam* adhuc *legem*, si pater simpliciter quid reliquerit, querelæ inofficiosi locum esse. Falsum, inquam; p. 180
nam vt hæc lex generalis est & indistincta, ita & illa, quæ ad hanc respicit, ratione etiam generali addita; quæ vtique notanda: nempe ait, sese constitutionem illam introduxisse *ad verecundiam naturæ*. Inuerecundum scilicet fuerit, filium iudicium patris ob modicum aliquid quod Quartæ deest, euertere seu conuellere, eiusque memoriam sollicitare, pudorem suggillare prægraui & odioso iudicio, quo is neglecti officii, pietatisque violatæ, imo & furoris ferme, improbitatis & dementiæ arguitur: *præsertim* cum pater filio aliquid relinquendo affectum eius abs se non abdicasse liquido probetur: sic vt mendo potius aliquo, vel errore, quam odio Legitima minus filio relictum a patre credi par sit.

Tempus *mouendæ querelæ, quinquennium esse, etiam liberorum respectu.*

V (a) Imppp. Gratianus, & Valentinianus, & Theodosius AAA. Hypatio (b) PF. P.

Intra quinquennium, (c) quod de (d) inofficiosis (e) actionibus constitutum est, liberis quoque (f) parentum iudicia (g) inofficiosa causantibus, eadem temporis curricula præstituta sunt. Dat. V. (h) Kal. Iun. (i) Pataui, Merobaude II. & Saturnino Coss. [383.]

Interpretatio. *Intra quinque annos a die mortis defuncti, quicunque inofficiosum dicere voluerit testamentum, inchoandæ actionis licentiam se nouerit habiturum. Quod temporis spatium etiam filii sibi, si contra parentum testamenta ac voluntatem* (k) *agere voluerint, agnoscant esse concessum. Quo transacto, si repetitio inchoata non fuerit, omnium personarum de inofficioso intentio conquiescat. Cæterum* (l) *intra quinquennium inchoata, vsque ad tricennium obtineat actionem.*

 NOTAE.

NOTAE.

(a) Abest & *hæc lex* a *Cod. Iustin.* Est autem hæc *lex* desumpta ex *l. 3. inf. de Apostatis.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *Hypatius* hic PP. fuit sub Valentiniano Iun. cuius meminit quoque Ammianus Marcellinus, *lib. 29. c. 2.* de eo vide *Prosopogr.* *IDEM.*

(c) *Iuge*, additum *d. l. 3.* *IDEM.*

(d) *De* abest a Cod. Wurceb. Sichardin. & Cuiac. *RITTER.*

(e) *Inofficiosis actionibus.* Ita quoque *d. l. 3. & l. 1. sup.* vbi dixi: malim, *inofficiosi.* *GOTHOFREDVS.*

(f) Nota hanc vocem, *quoque*: nam de eo dubitatum. *IDEM.*

(g) *Iudicia*, id est testamenta: v. *Gloss. Theod.* & quæ dicam *ad l. proxim. inf.* *IDEM.*

(h) XII. *d. l. 3.* VI. in Ann. And. *IDEM.*

(i) *Ianuar.* in MSS. nonnullis, Reg. & And. *IDEM.*

(k) *Vel voluntates* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(l) Hæc de suo peculio Interpres. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

TEMPVS mouendæ querelæ *Inofficiosi*, liberis quoque aduersus parentum testamenta, quinquennium, neque laxius, præstitutum esse definit Valentinianus Iun. *hac l.* Quæ quidem pars est prolixioris Valentinianæ constitutionis, *de Apostatis*, cuius pars potissima exstat *l. 3. inf. de Apostatis.* vbi & priora *huius leg.* verba continentur; at non & posteriora, quæ proculdubio integra illa constitutione continebantur. Notissimum est, tempus ad mouendam inofficiosi querelam vetustissimo iure, biennium fuisse. Id quod etiam ex Plinio discimus, *lib. 5. ep. 1. ad Seuerum*, vbi de inofficiosi querela agens: *cum cæteris*, inquit, *subscripsit Centumuirale Iudicium, mecum non subscripsit*: Et post alia: *scis te non subscripsisse mecum, & iam* BIENNIVM *transisse, omniaque me vsucepisse.* Verum quinquennio id mutatum postea, quod præter *hanc l. & d. l. 3. inf. de Apostatis*, testatur quoque lex 8. *§. 17. & l. 9. D. eod. tit.* & *l. 16. inf. Cod. Iust. eod. tit.* & *lex 2. Cod. eod. in quib. causis restit. in integr. necess. non est*: Quod vtique tempus constitutionibus inductum videtur. Idque etiam iuge fuit, id est, continuum (a morte testatoris videl. quod & ipsum hic additum ab Interprete) vt dicitur *d. l. 3.* In tantum vero quinquennio hæc querela circumscripta fuit, vt non fratribus tantum vel parentibus id præstitutum fuerit, verum & LIBERIS QVOQVE aduersus parentum testamenta: De quo tamen dubitatum fuisse hinc colligimus: nempe quod & alias querela inofficiosi quæ liberis competit singularia plura habeat: neque æquum videatur, tam breui temporis spatio liberos coarctari, cum hi naturali ratione seu iure ad parentum bona vocentur, illi vero miserationis ferme. Quare naturæ ius vt potentius, ita & diuturnius videri: vt alioquin vulgatum inter Interpretes, maiore ratione liberis Legitimam deberi, quam parentibus: *l. 7. §. 1. D. vnde libert: l. vlt. D. de bonis damnat.* (*l. 1. §. benignius de success. dicto*:) *l. 11. D. de liberis & postumis.* Atque hæc omnino dubitandi ratio *huic legi* occasionem præbuit. Verum ea non obstante parem omnium hac parte rationem, & sic liberorum esse QVOQVE hæc lex iubet, neque vllum hac parte discrimen esse: atque adeo pietatis læsæ & hac parte vtrobique parem rationem esse: vt cæteroquin est in hoc tractatu de inofficioso, & materia officiorum: vt Quintil. *lib. 7. cap. 4.* has causas de inofficioso vocat; & ne bona ad infames personas perueniant.

Abest autem hæc lex a C. Iustin. ideo forte, quia liberos indistincte nimis hæc lex post quinquennium ab inofficiosi querela submouet, cum certum sit, liberis quinquennium non currere pupillaris ætatis, aut adolescentiæ tempore, verum impleta, demum legitima ætate, *d. l. 2. Cod. Iust. in quib. causis in integr. restit. necess. non est.* Sed & P.181.
quia ex magna quoque & iusta causa etiam post quinquennium inofficiosi querelam moueri posse docet *d. l. 8. §. 17.*

Notanda autem duo apud Interpretem. Primum, quinquennium istud continuo a die mortis defuncti computari, quæ certe Modestini Iurisconsulti sententia fuit: vt contraria Vlpiani sententia quinquennium a die aditæ hæreditatis computantis, (vt testatur quoque lex 8. *§. 10. D. eod. tit.*) Iustiniano placuit in *l. 36. §. 2. Cod. Iust. eod. tit.* Ante aditam hæreditatem non nascitur querela. Alterum in Interpretatione notandum, querelam inofficiosi cœptam, præparatam tricennio durare.

LIBERA TESTANDI *facultate a Principe indulta, non ideo querelam inofficiosi impediri.*

VI. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius AA. Ioanni PF. P. (b)

ADVERSVS iudicium (c) omnibus integris atque (d) seruatis, quibus inofficiosi actio, aut de immodicis donationibus, (e) cœperit forte competere, vel qui se præteritum esse testatur; Nos enim (f) ita huiusmodi (g) institutiones firmandas esse censuimus, (h) vt competentibus actionibus viam minime clauderemus. (i) Dat. XII. (k) Kal. Mart. Rauennæ, post Consulatum Honorii VIII. (l) & Theod. V. AA. [413.]

INTERPRETATIO. (m) *Contra voluntatem defuncti ita omnia quæ superiore*

riore lege *sunt statuta seruentur, vt & de inofficioso agere liceat, & si quis se præteritum dixerit, audiatur. Sed ita hæc omnia obseruari præcipimus, vt si qua alia propositio fuerit de testamento, vel donatione, quæ possit opponi, in omnibus audiatur.*

NOTAE.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* siue quia imperfecta, & iuris antiqui & antiquati reliquias in se vi ipsa continet: iuris inquam, communium liberorum a Principe coniugibus indulti, ad solidi inter se capacitatem; siue quia Iustiniani ipsius vt elegantissima ita apertissima hac de re constitutio extat *l. 35. Cod. Iust. de inoff. test.* Et iungenda huic legi *lex vlt. sup. de diuersis rescript.* & *lex 4. infr. de iure liberorum.* Item *lex 19. C. Iust. de testam.* absque quibus, si foret, sensus huic nullus constaret. Cæterum *has ll.* Auunculi sui Honorii, nepos eius Valentinianus III. *Nouella de testam. 4.* indicat & confirmat. *GOTHOFREDVS.*

(b) Italiæ, v. *Prosopogr. IDEM.*

(c) *Iudicium*, id est, testamentum, vt *supra l. 5.* & *l. 4. de Episcopis*, seu *institutio*, vt mox vocatur: vel etiam *supremum iudicium*, vt in hac eadem specie loquitur Valentinianus, *Nou. de testam. 4.* deficientis iudicium, *l. 9. inf. de infirm his quæ sub tyrannis. IDEM.*

(d) *Æque*, ad marg. *Cod. Cuiac. IDEM.*

(e) Quæ de capiendi iure lege Iulia & Papia inter coniuges cauentur, ea ad donationes quoque inter viuos, quæ morte confirmantur, pertinent; *hac l.* & *l. 1. infr. de bonis proscript.* vbi dicam, & *ad l. 2. infr. de inoffic. dotib. IDEM.*

(f) *Etiam*, ad marg. *Cod. Cuiac.* male. *IDEM.*

(g) Iure liberorum a Principe impetrato, a coniugibus factas. *IDEM.*

(h) *Concessimus.* ita MSS. quidam. *IDEM.* Ita etiam legitur in Cod. Wurceb. Edit. Sichard. *censemus. RITTER.*

(i) *Clauserimus* Edit. Sichard. *IDEM.*

(k) *γρ.* XVI. vt Til. recte exhibet, & notatum quoque ad marg. C. Cuiac. *GOTHOFREDVS.* Recte in Cod. Wurceb. legitur. *Dat. XVI. Kal. Mart. Rauennæ PC. RITTER.*

(l) *γρ.* VIIII. & ita est in An. Regio, & aliis nonnullis, recte *etiam in d. l. 19. GOTHOFR. Honorio VIIII.* legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) Nullius momenti hæc Interpretatio. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

LIBERA quamlibet TESTANDI, Coniugibus inter se in specie *huius leg.* facultas, seu potestas, Principis beneficio contra ius commune facta, imo etsi iisdem precibus Principi oblatis coniuges mutuo sese hæredes instituerint, declarauerint, neque id testamentum Princeps refutauerit, non ideo tamen querelam inofficiosi id impedit, ex *hac* Honorii *lege*, quæ pars est prolixioris Honorianæ constitutionis *de iure testandi & quidem inter coniuges*, deque Rescripto Principis super eo: vnde desumpta sunt quoque tria alia capita, seu leges, puta lex vlt. *supra de diu. rescriptis. lex 4. inf. de iure liber.* & *lex 19. Cod. Iust. de testamentis*, quæ proinde huic nostræ coassandæ veniunt. Vt hoc intelligatur, sciendum est, lege Iulia, & Papia, coniuges solidum inter se capere ex testamento mutuo non potuisse, nisi liberis interuenientibus, communibus scilicet, vt docet Vlp. *in fragm. tit. 16.* & *lex 7. inf. de nauicul.* vel nisi liberorum communium ius impetrassent: veteri quidem iure, a populo, vt testatur Dio. *lib. 55.* Postea, Principis rescripto, Vlp. *fragment. tit. 16.* Quo pertinet rescriptum, cuius mentio fit *in l. vlt. inf. de diuers. rescript.* quæ huic vt dixi coniungenda est; quo rescripti genere, (vt hæc lex loquitur) *institutiones* (coniugum forte) *firmantur*, Vnde Isidorus quoque *5. Orig. c. 25. Ius liberorum*, inquit, *est coniugum sine liberis inuicem pro loco pignorum, hæreditatis alterna conscriptio*, de quo dicam plenius, *inf. tit. de iure liberorum.* Nunc finge προθεωρίας vice, coniuges, orbos, illiberos, ius communium liberorum a Principe petiisse, quo scilicet solidum inter se ex testamento capere possent, quo institutiones mutuæ firmæ essent? sane testamentum id optimo iure valet. Vel etiam finge, precibus Principi oblatis coniuges testatos mutuis affectionibus, (vt loquitur Papinianus, in *l. 70. D. de hæredib. instituend.*) simili affectu, & simplici religione (vt loquitur Valent. *Nouel. de testam. 4.*) *velle se scilicet mutuo sibi hæredes esse:* Sane & hæc institutionis, & testamenti, quod Princeps non repudiando admisisse eo ipso videtur, etsi Rescripto nullo id firmauerit, quod & *Libellaricum* vocare possis, forma valet, vt docet *d. lex 19. Cod. Iust. de testam.* (quæ & ipsa huic nostræ cum aliis nonnullis coniungenda est,) & *d. Nou. Valentin. 4.* qua illa ipsa lex indicatur & confirmatur; *Iamdudum*, inquit, *quidem Diuus Auunculus noster testamentorum compendia generali lege complexus, formulam iuris antiqui & inanem verborum conquisitionem non necessariam iudicauit, validissimam statuens voluntatem, cum de nostris altaribus* CONIVGES *petant, vt decedenti prius succedat superstes. Sed quoniam Leonius V. SP. munitus veteribus constitutis nostram supplex maluit expectare sententiam, occasionem nouandæ legis amplectimur, &c.* Atque hæc interim genuina est legis, *19. Cod. Iust. de testament.* species & sententia, quæ hanc ad diem ad speciem suam non recte aptatur, & turbide tractatur: quam & ideo hac occasione illustrare iuuat. Primum hinc liquet, hypothesin *eius leg.* proprie esse de mutua coniugum inter se institutione, seu ἀλληλοκληρονομία. Secundo liquet, in *illa lege*, verbis his, *insertum mera fide, precibus*, indicari institutionem precibus Principi oblatis insertam, citra solemnitatem aliam Iuris, citra inanem verborum conquisitionem, citra formulam iuris. Et quidam *Mera fide* vt ibi dicitur, id est non vt quidem volunt, sinceriter, seu sincera fide, non vt alii, fiducia de Principali auctoritate, qua testator speret voluntatem suam posthabitis aliorum testium vel solemnitatum ambagibus, qualemcunque confirmandam, securumque adeo de hærede esse. Verum plena, solida fide, quæ plenam fidem meretur, plenissima animi contestatione, vice omnium solemnitatum, stabili proinde, vt mox, *stabile sciat esse quod fecerit.* P. 182

Quo ipso sensu mera fide dicitur in *l. 12. inf. de Censitoribus*, quæ eiusdem Imp. Honorii est, & ad eundem Ioannem PP. data: pro plenissima, certissima fide probatione, & *integra veritate*, vt *ibidem* subiicitur: quomodo & *integra fide* eodem *sensu* dicitur *l. 2. si certum pet. de suffragiis*. Sic *mero* die, id est, solido die. Denique *merum* est, solidum, integrum, perfectum, absolutum. Sic *merum* gaudium, *mera* causa, modestia *mera*, Symmacho. Tertio liquet, quid sit, quod ait, *inter tot nobiles probatasque personas, etiam conscientiam Principis tenet:* Et mox; *Qui nobis mediis, & toto iure, quod in nostris est scriniis constitutum, teste succedit:* Tandem *fine legis; Cum idoneis testibus possit approbare.* Nempe hic indicantur preces Principi oblatæ in Consistorio consideuti inter Consistorianos Comites, in quibus erat & Quæstor, sub cuius dispositione erant leges dictandæ, & Preces innotescebant: id enim est *conscientiam* Principis *tenere*, seu auribus Principis intimari, vt mox *ibid.* dicitur: sic contra, *conscientiam fallere* Principis, *l. vn. de his qui à non domino.* Quæque adeo preces tractabantur & asseruabantur in scriniis Principis, libellorum & memoriæ. His inquam verbis indicantur, scrinium tum libellorum, cuius Magister preces tractabat & cognitiones, tum scrinium memoriæ, eiusque scrinii scriniarii, in quo & a quibus preces agitabantur, & precibus respondebatur: cuius Magister adnotationes omnes dictabat, & emittebat, & precibus respondebat, vt testatur *Notitia Imperii.* Ergo in his scriniis tractabantur & asseruabantur preces seu supplicationes, vna cum Constitutionibus & rescriptis Imperatorum: *toto iure*, inquit lex, *quod in scriniis nostris est constitutum.* Quomodo etiam Plinius, *lib. 10. ep. 71.* Edicta & Epistolas Imperatorum in his scriniis seruata testatur. Sed & Theodosius Iun. hunc Codicem suum in sacris scriniis haberi voluit Nou. *de Theod. Cod. confirm.* Quarto hinc liquet, quid sibi velint illa; *Si rescripta nostra nihil de eadem voluntate responderint.* Nempe in specie *illius legis*, Principem ad huiusmodi coniugum mutuam institutionem precesque nihil rescripsisse, verum preces tantum accepisse, admisisse, atque ita in scrinia eius relatas: Quare ex his liquet, quam multa in *eius leg.* explicatione vulgo peccentur, quamque remotarum quæstionum nebulæ & formidines capiendis Imperatorum animis ad eam cumulentur: veluti de Principis præsentia, & actibus in eius præsentia factis, de solius Principis conscientia, de duobus testibus requisitis ad comprobandum huiusmodi testamenta, quod Fulgosius, Castrensis, Iason, recte refutarunt; & Mynsingerus *6. obs. 29.* & Fachin. *lib. 6. cap. 86.* De consulatione, quomodo de rebus suis disponere debeant; de rescripto ad consultationem. Verum e diuerticulo in viam, imo ad legem nostram, quæ nil aliud est quam limitatio singularis & extraordinarii iuris testandi a Principe facti. Finge vxorem impetrato iure communium liberorum, vel testamento reciproco seu mutuo apud Principem ita condito, precibusque inserto, decessisse, relictis parentibus, vel etiam liberis ex altero coniugio: Quæri potuit, an ius communium liberorum, atque adeo libera testandi facultas, seu solidi capacitas, a Principe, seu Principis rescripto concesso facere posset, quo minus parentibus, vel liberis querela inofficiosi competeret: Verum edicit Honorius *hac l.* non posse. Cui simile plane est, quod a Theodosio Iun. *in l. 2, in f. de iur. liber.* cauetur; *Eos qui ius liberorum habent, solidum ex suis testamentis capere posse, Nisi forte lex alia minuerit derelicta.* Simillimum vero est, imo ex *hac l.* traductum, quod Valentinianus III. *Nou. de test. 4.* de indulto pariter a Principe coniugibus liberorum iure, mutua in precibus Principis oblatis institutione, agens, & sic in eadem specie versans cauet; *Ne tamen*, inquit, *hoc testamenti genus plus iusto muniisse credamur, si quis sibi, vel inofficiosi querelam, vel præteriti competere duxerit actionem, hanc vtramque secundum iuris & legum statuta seruamus.* Eodemque pertinent quæ in *d. l. 19. Cod. Iust. de testam. in f.* pro modo adiiciuntur, *si ei* (hæredi) *alia nocere non possint.* Beneficia scilicet Principum ita accipienda sunt, vt ne ad alterius iniuriam pertineant, *l. 2. §. 10. & 16. D. ne quid in loc. publ. l. 3. Cod. Iust. de emancip. liber.* & in eodem testamentorum argumento, *Tit. 10. C. Hermogen. de testam.* Traianus apud Plinium, *Lib. 10. ep. 110. priuilegia iniuria priuatorum a me dari non solere.* Item vt ne ad Iuris euersionem, Iustinianus *l. 35. Cod. Iust. de inoffic. testam.* quæ hanc in rem expressissima est & elegantissima; & vt hæc lex loquitur, *ne competentibus actionibus via claudatur.* vid. quæ dicam *ad leg. 2. inf. vnde vi.* Denique hoc est quod Doctores volunt, vitia essentialia Principem indefinita & generali appellatione, & concessione non confirmare. Item inhabilem ad actum celebrandum dispensatum, ea sub forma dispensatum videri, vt seruare habeat, quæ alias regulariter & necessario ad celebrationem explicationemque actus exiguntur; iuxta nobilem textum *d. l. 35.* vid. Menoch. post alios, *de recuper. possess. remed. 6. n. 23. & seqq.* vide & quæ dicit ipsemet, *de arbitrariis, lib. 1. quæst. 7. a num. 36.*

Et ita quidem hæc lex intelligenda est, triplici subsidio, partim *legis vlt. inf. de iur. liber.* cui hanc nostram coniungendam esse dixi: quæ alioquin vel semiplenum, vel nullum, si sola legatur, sensum habet, de quo dicam plenius *in Prolegomenis in cap. de erronib. conditorum Cod. Theod.* partim ex *d. Nouel.* Valentiniani III. *de testam. 4.* qua hoc Edictum repetitur & confirmatur, partim ex *l. 19. Cod. Iust. de testam.* quæ huic quoque coniungenda est.

Ad quam legem simul & ad nostram vt redeamus, P.183
notandum præterea primo eas intra hypothesin quam dixi, puta preces & testamenta coniugum (de quibus alioquin integra constitutione Honorii actum est) non consistere; verum generaliter accipiendas, & vere conceptas de nouo singulari & extraordinario *quibuscunque* tandem personis testandi modo, iureque indulto; precibus, inquam, quibus inserta huiusmodi institutio Principi oblatis, intimatis, inque scrinia eius relatis: quod quidem testandi genus pro omni solemnitate cedere vult Honorius Imp. imo omnium testamentorum solemnitatem superare. Cui tamen, vt & impetrato iuri liberorum, limitatio *hac leg.* & *d. l. 19. Cod. Iust. de test.* comprehensa, subiicienda est; & vero subiecta fuit *hac leg.* relatiuis etiam ad illas verbis, sine quibus mutilus alioquin est *huius leg.* sensus. HVIVSMODI, inquit, *institutionis*, nempe de quorum iure actum, *d. l. 19. & d. l. 4. de iur. liber.*

Secundo notandum ab Honorio singulare istud testandi genus institutum exemplo aliorum testamentorum apud acta publica publicatorum, vel etiam coram priuatis solemni testium numero conditorum, quorum illud etiam hactenus iam receptum fuisse hinc colligimus, quo plerique referunt proxime præcedentem *leg. 18. Cod. Iust. de testam.* quæ est *lex 4. inf. eod. tit.* Ergo, quod etiam Valentinianus de *hac. leg. 19.* diserte ait, id ita constitutum ab Honorio propter testamentorum compendia aduersus formulas iuris antiqui & inanem verborum conquisitionem, quam non necessariam iudicauit. Haud aliter scilicet atque in hac quoque ipsa specie *d. l. 19.* bonorum possessionis petendæ necessitatem relaxauit. Denique hic idem ille Imp. Honorius est, qui antiqui iuris subtilitatibus bellum & alias indixit, easque valere iussit & remisit: vt proinde non aliunde *eius leg.* procatarctica causa repeti possit, quam ab Honorii genio; non vero quasi afflictissimo tum Reipub. statu relaxandæ fuerint amplius testamentorum solemnitates, & facilior testandi ratio indulgeri debuerit: aliter atque *legem sextam inf. de testam.* afflictus etiam inter alia tum Reipub. status extorsisse videtur.

AGNITA

AGNITA *semel defuncti voluntate, querela inofficiosi agi non posse.*

VII. (a) Imp. Theodosius A. ad Asclepiodotum (b) PF. P.

SI quis defuncti agnouerit voluntatem, de inofficioso agere prohibetur. Dat. VII. (c) Kal. Mart. Constantinopoli, Victore (d) Cos. [424.]

INTERPRETATIO. *Qui per testamentum sibi aliquid derelictum acceperit aut vendicauerit, & voluerit contra voluntatem defuncti agere, licentiam penitus non habebit.*

NOTAE.

(a) Hæc lex desumpta est ex *l. vlt. inf. de testam.* GOTHOFREDVS.

(b) *Asclepiodoto* Cod. Wurceb. quomodo & est *d. l. vlt.* de testam. RITTER.

(c) Et hic & *in d. l. vlt.* reponunt omnes manuscripti Aniani meliores notæ VI. GOTHOFREDVS.

(d) Add. V. C. vt in MSS. IDEM. Cod. Wurceb. *Victore VC COS. vid. Chronol. ad h. a.* RITTER.

COMMENTARIVS.

AGNITA semel seu APPROBATA defuncti voluntate querela cessat: seu qui semel agnouit voluntatem defuncti, a querela inofficiosi excluditur: veluti si testamento sibi aliquid relictum acceperit aut vindicauerit, vt recte Anianus *ad hanc l.* notauit, idque comprobat lex 10. §. 1. *D. de inoff. testam.* siue suo nomine legatum percepit, siue eius nomine, qui in eius potestate erat, *l. 12. in pr. D. d. tit.* Item si cum hæredem scriptum testator conditioni parere iussisset in filii persona, filius sciens acceperit, *l. 8. §. 10. D. d. tit.* si hæreditatem vel res aliquas hæreditarias sciens ab hærede emit vel conduxit, *l. 23. §. 1. D. d. tit.* si in testamento post mortem patris consentire se adscripserit, *l. 31. §. vlt. D. d. tit.* si cauerit vel pactus fuerit, quod contentus esset relicta sibi parte *l. 35. §. 2. Cod. Iust. eod. tit.* si legatum petenti ex testamento aduocationem præbuit, aut procurationem percepit *l. vlt. in pr. D. d. tit.* Ita Patronus liberti muneribus electis & operis contra tabulas bonorum possessione repellitur: Quod exemplum suggerit *d. lex vlt. inf. de testam.* vnde hæc nostra desumpta est: aliaque præterea, quæ inde repetenda sunt. Hæc quippe *sententia* nostra non ad specialem aliquem casum, qui decisionem aut constitutionem Imperatoriam tum desiderabat, pertinet: verum huius tantum sententiæ argumento, decisio *d. l. vlt.* firmatur; denique hæc sententia in argumentum adsumitur. Cæterum hæc *lex* emendatur pro parte *d. l. 35. Cod. Iust. initio §. 2.*

P. 184

DE INOFFICIOSIS DONATIONIBVS.

TITVLVS XX.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXIX. Concordat Nouella Iustin. *de immensis donationib. in filios factis 92.* vnde desumpta *Auth. vnde &, Cod. Iust. de inoff. test.*

PARATITLON.

INOFFICIOSÆ Donationes *hoc tit.* quæ dicuntur & immodicæ donationes, *l. vn. huius tit. & l. 6. sup. tit. prox. & l. 9. de infirm. his quæ sub tyran.* quæ ab iisdem personis in earundem personarum nexum, a quibus, & in quorum inofficiosa testamenta condi *superiore tit.* diximus, fiunt. Quæ & ideo pariter rescinduntur, *d. l. 9.* euacuantur, Interpres *ad hanc l. in fin.* querela *hac l.* & *l. 4. supra tit. prox.* seu actione *h. l.* & *d. l. 6.* ad similitudinem inofficiosi testamenti, sic vt actionis vtriusque vna causa sit & similis, eodemque tempore duret, & iisdem moribus æstimetur.

INOFFICIOSÆ *donationis cum inofficioso testamento adæquatio.*

I. (a) Imp. Constantinus (b) A. & (c) Cæsar Olybrio. (d)

ILLVD (e) omnino dubitare non conuenit, quod immodicarum donationum omnis (f) querela ad similitudinem inofficiosi testamenti Legibus (g) fuerit inducta, & (h) sit in hoc (i) actionis vtriusque vel vna causa, vel similis æstimanda; (k) vel idem (l) temporibus & moribus. (m) Dat. XIV. Kal. Iun. (n) Tauro & Florentino (o) Coss. [361.]

INTERPRETATIO. *Certum est, quod donatio facta de inofficioso testamento querelæ similis iudicatur, (p) contra quam similiter prætermissus, (q) etsi ei minus, cui hæc actio competit, quam quartæ portionis suæ modus est, dimittatur, intra quinquennium superius constitutum agere permittitur. Et sicut de inofficioso testamento, (r) ita potest agere vt donatio euacuetur.* (s)

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. eod. tit.* & Iungenda huic *lex 4. supr. de inoff. testam* vt ad eam iam monuimus. GOTHOFREDVS.

(b) Et *hic*, & *in d. l.* 4. reponendum *Constantius*, vt recte etiam in Cod. Iust. editum est: & præferunt MSS. nonnulli. *IDEM.*

(c) *Iulianus*, hoc addi oportet, & additum sane *in d. l.* 4. vt & *in d. l. vlt. Cod. Iust. hoc tit. IDEM.*

(d) *P.F.V. IDEM.*

(e) *Non conuenit dubitare*, ita Cod. Iust. *IDEM. Dubitari* legit Cod. Wurceb. quomodo & in nonnullis exemplaribus Cod. Iust. editum. *RITTER.*

(f) *Omnibus*, in C. Iust. *Omnis*, id est, prorsus quanta quanta ea est. Quare nec admitto Ant. Fabri 1. *coniect.* 17. emendationem reponentis, *in omnibus. GOTHOFREDVS.*

(g) Quibus? mox dicam. *IDEM.*

(h) *Vt* in *Cod. Iust. IDEM.*

(i) Nempe de quo agitur *d. l. 4. IDEM.*

(k) *Existimanda* Cod. Iust. *IDEM.*

(l) Excerpta quædam tentant, *de iisdem temporibus*: quod minus probo. Forte *vt & iisdem temporibus*, &c. pro *iisdem. IDEM.* Cod. Wurceb. *vel idem & moribus & temporibus datur. Datur* errore scribentis, quem confundebat vox sequens. Edit. Sichard. *idem tempore & moribus. RITTER.*

(m) Ergo in totum immodica donatio reuocatur? De quo tamen quærunt Interpretes. GOTHOFREDVS.

(n) XIIII. *Kal. Iul.* in Cuiac. ed. melius, ad marginem, & in Til. edit. XIIII. *Kal. Iun. IDEM.*

(o) Male editum hic *Florentino*; recte legit Cod. Wurceb. *Florentio*, & ita edidit Sichardus & Cuiac. *RITTER.*

(p) Cod. Wurceb. *Facta de inofficiosi testamento querella similis* Edit. Sichard. *facta de inofficiosi querela ad similitudinem inofficiosi testamenti iudicatur. IDEM.*

(q) Etiam ad intestatos, *v. l. 3. C. Iust. eod. tit. Prætermissus*, id est cuius rationem nullam pater habuit. GOTHOFREDVS.

(r) *Sicut inofficiosum testamentum*, Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(s) *Vacuetur* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTII Imp. hæc lex est, eaque pars prolixioris constitutionis ad Olybrium (P. V. scilicet) datæ A. D. 361. super querela, inofficiosæ tam donationis, quam testamenti, vt patet tum ex *hac l.* tum ex *l. 4. sup. de inoff. test.* quæ ex eadem constitutione desumpta huic coassanda venit. Ea certe constitutione Constantius querelam inofficiosi coarctatum iuit, & quidem inofficiosæ donationis ad exemplum omnino prorsus inofficiosi testamenti: Quomodo & in vniuersum inofficiosæ donationis querelam ad similitudinem que elæ inofficiosi testamenti inductam fuisse *h. l.* profitetur: idque firmat
P.185. & *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* seu constituta est iuxta formam de inofficioso testamento, *l. 1. Cod. Iust. eod. tit.* ad instar inofficiosi testamenti *l. 1. & 8. dicto tit.* ad exemplum *l. 6. eod. tit.* seu literis ad Claudianum Iulianum Præfectum vrbi (quem Capitolinus *in Maximo & Balbino sub fin. Claudium Iulianum* vocat) introductam primum fuisse ex *l. 87. §. 3. & 4. D. de legat. 2.* discere licet: Quod quidem rescriptum, non minus quam hæc lex ideo Præfecto V. inscribitur; quia apud Præfectum Vrbis instituebantur querelæ seu accusationes officii male præstiti, veluti si liberti sui officia debita non exhibuisset Patrono, Patronique liberis, *l. 1. §. 10. D. de off. Præf. V.* vide & quæ dicam ad famosam *l. 3. inf. de reuoc. donat.* Sic & querela inofficiosæ donationis instituta fuerat apud Claudianum Iulianum Præfectum vrbi, quia noua hæc erat querela, dubitabatque Præfectus vrbi, num esset reuocanda donatio, & pro qua parte, & ob id

id consuluit Imperatorem. Ita & in *huius l.* & *d. l. 4.* specie, cum apud Olybrium P. V. circa inofficiosi querelam de quibusdam aliis dubitatum fuisset, Principem Constantium sibi consulendum duxit Olybrius: vt cæteroquin in hoc argumento donationum quatuor leges *inf. tit. de donationibus* occurrunt, Præfectis vrbi inscriptæ: sed & duæ aliæ puta *l. 3.* & *4. inf. tit. de reuoc. donat.* de cuius rei causis ibi dicam. Itaque *hac l.* rescribit Imperator, inofficiosæ donationis querelam omnem inofficiosi testamenti querelæ omnino exæquandam & quidem & *in temporibus*, id est, vt & post mortem donatoris exerceatur, & eodem tempore, quinquennio puta expiret & elidatur, & *in Moribus*, id est, conditione: & sic nominatim in Quartæ supplemento: videlicet vt filius legitima minus habens, querela inofficiosi cessante ad supplementum tantum agat, si videlicet vel in cohæredem fratrem immodica donatio collata fuerit, vel si pater quartam suppleri, etiam in extraneum collata donatione, arbitratu boni viri cauerit: Id enim est omnino, quod exaudiri oportebit *huius l.* verbis; *Et sit* IN HOC *actionis vtriusque vel vna causa, vel similis æstimanda*: habent enim hæc verba relationem *ad d. l. 4. sup. de inoff. test.* cui lex hæc vti dixi, coniungenda est. Ad supplementum igitur filius aget aduersus donationem inofficiosam, si minus ei Quarta relictum duobus his casibus fuerit: Quo pertinet omnino Symmachi locus, *lib. 10. Ep. 32. Cæpit*, inquit, *exigere, vt petitor ediceret, ex quibus nominibus proposita descenderent actiones. Tunc e diuerso veniens ex Placidiani V. C. nomine, qui Pater adulta fuit, immodicarum donationum causa manasse respondit*: SVPPLEMENTVM *vero vnciarum ab hærede Placidiæ, cui soror Martiana successit, asseruit postulari.* Extra hos igitur duos casus si effusum in extraneum patrimonium fuerit immodica donatione, paterque testatus fuerit, immodicæ donationis querela non minus quam querela inofficiosi testamenti, vniuersam donationem reuocari *ex hac l.* constat, iuncta illi *d. l. 4.* Et certe leges omnes quæ de supplemento Quartæ agunt, immensam donationem non in extraneum verum in filios vel nepotes factam proponunt, vt puta *lex 5. 7. 8. Cod. Iust. hoc tit.* Et hæc quidem, etiamsi testatus fuerit parens, & aliquid reliquerit aliis filiis: Nam ab intestato in totum donatio inofficiosa reuocatur in alterum ex liberis facta: quo pertinet Alexandri rescriptum: vbi non fero *dimidiam partem* accipi, pro Quartæ partis dimidio, vt loquitur *d. l. 7. Cod. Iust. h. t.* Quod tamen voluit Cuiacius *V. Obs. 14.* Atque ita componi oportet vetus dissidium Bulgari, Azonis, Hugolini, Martini, & aliorum, de quo alioquin late vide Molinæum, *tractatu de inoff. donat.* & Antonium Fabrum, *3. coniect. 17.*

DE * INOFFICIOSIS DOTIBVS.

TITVLVS XXI.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXX.

(*) Item de iniustis dotibus in fraudem Legis Papiæ, de quo est pars *legis 2. h. tit.*

PARATITLON.

INOFFICIOSA Dos, est immodica dos *l. 1. h. t.* qua vel exhausta est omnis hæreditas, *l. ead.* vel quæ vltra dodrantem constituta est, *l. 2. h. tit.* veluti a parente, *l. 1. h. t.* vel ab vxore marito, filiis ex priore matrimonio existentibus, *l. 2. h. t.* Ad eam igitur repetendam, *l. ead.* filiis conquerentibus, ad exemplum inofficiosi testamenti exercendæ actionis copia tribuitur, vt emolumenta debita eis deferantur, *d. l. 1. h. t.* Quartæ nimirum, *d. l. 2. h. t.*

P. 186 CONSTANTII *Imp. prima constitutio de dote inofficiosa.*

I. (a) Imp. Constantinus (b) A. ad Maximum Præsidem Ciliciæ. (c)

CVM omnis (d) hæreditas (e) dote (f) dicatur exhausta, (g) concordare Legibus (h) promptum est, vt ad exemplum inofficiosi testamenti, aduersus dotem immodicam exercendæ actionis copia tribuatur, & filiis conquerentibus emolumenta (i) debita deferantur. (k) Dat. XIIII. (l) Kal. Ianuar. Sirmio, Datiano, & Cereali (m) Coss. [358.]

INTERPRETATIO. *Quoties per dotem ita omnis hæreditas euacuata probatur, vt* (n) *quarta hæreditatis ipsius non fuerit reseruata, liceat filiis ad similitudinem inofficiosi testamenti contra dotem agere, & debitam sibi portionem ex lege repetere.*

NOTAE.

(a) Lex VII. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *γρ. Constantius*, vt etiam Codex Iust. recte habet. IDEM.

(c) *Ciliciæ* Præsidem nota: cuius fit mentio quoque, *l.* 24. *infr. de appellat. l.* 5. *infr. de suscept.* IDEM.

(d) *Cum omnia bona a matre tua dote dicantur exhausta:* ita Tribonianus; de quo mox. IDEM.

(e) Parentis, qui dotem filiæ dixit. IDEM.

(f) Ita quoque MSS. Iustinianei: hodie vulgo, *in dotem.* IDEM.

(g) *Explicata, expleta, & euacuata, exhausta* Edit. Sichard. & ad marginem ex Codice Augustensi *exhausta*. *Exausta* Cod. Wurceb. RITTER.

(h) Ita quoque MSS. omnes Codices Iustinianei: at vulgo hodie, *Leges legibus.* De quo mox. GOTHOFREDVS.

(i) Irrepsit hic parenthesis in Edit. Sichardin. sequens: *emolumentum dicitur fructum lucrum, præmium vel merces laboris, siue fructus laboris.* RITTER.

(k) *Conferantur* in Cod. Iust. GOTHOFR. Ita etiam edidit Sichardus. RITTER.

(l) al. III. al. XIII. al. XV. GOTHOFREDVS. Cod. Wurceb. *XVI. Kal. Iunii.* Cod. Iust. *IV. Kal. Iun.* & ita edidit Sichardus, Cuiac. *IV. Kal. Ian.* & ad marginem *XIIII.* RITTER.

(m) *Cereale* Cod. Wurceb. & Iust. IDEM.

(n) *Vt si* Edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

CONSTANTII Imp. (non *Constantini* vt præfert *huius leg.* inscriptio, quomodo etiam vulgo ea allegatur) duæ constitutiones de inofficiosis dotibus hoc titulo proponuntur: Nempe, sicut rescripto suo Alexander Imp. inofficiosæ donationis querelam ad exemplum querelæ inofficiosi testamenti, cum primum de ea quæri cœpisset, constituit, inuexit: ob *eandem* videlicet *vtilitatem*, id est, æquitatis rationem: eo quod non minus inofficiosis donationibus liberorum iura, debitaque ipsis pietas læderentur, quam per testamenta inofficiosa, imo ad eludendam inofficiosi querelam, post mortem, a parentibus donationes inter viuos fierent: Ita quoque cum per immensas dotes liberorum pariter iura læderentur, atque in præiudicium legitima liberorum tenderent, Constantius Imp. Maximo (Præsidi Ciliciæ) sciscitanti vel consulenti, ex eadem vtilitatis seu æquitatis ratione, *eodem æquitatis auxilio*, vt loquitur *leg. 2. Cod. Iust. de inoff. donat.* hac *l. 1.* rescripsit, de inofficiosis dotibus idem quod de inofficiosis testamentis iudicandum esse: seu vt ipse ait, *ad exemplum* (pari formula qua in simili *l. 1. Cod. Iust. de interdict.* de qua mox) inofficiosi testamenti aduersus dotem immodicam exercendæ actionis copiam tribuendam, & filiis conquerentibus emolumenta debita deferenda. Et sic quadantenus recedere videatur *h. l.* & *l. prox.* a *l. 4. C. Iust. de iure dot.* qua cauetur, nulla lege prohibitum esse omnia bona sua in dotem dare. Quod non ita est, nam id nihilominus quoque post inductam inofficiosæ dotis querelam fieri potest: dum ne proprietas in fraudem liberorum alienetur, stipulatione seu repromissione pactoque dotali: de quo pacto *ad l. prox.* Ergo *ad Exemplum* inofficiosi testamenti id nunc induxit Constantius aptato (quod Accursius recte dixit) ad hunc nouum casum eo iure quod Legibus obtinebat in inofficioso testamento. Idque est etiam, quod his verbis Imperator iudicatum voluit, *Concordare legibus promptum est:* vbi Codex Iustin. hodie inepte habet, aduersus Manuscriptorum fidem (quomodo etiam id ferme ab Interpretibus vsurpatur) *Leges legibus concordare.* Concordare legibus hic est *ὁμονοεῖν, συλλογίζειν*, concordantes similesque casus legibus aptare, assimilare, *συμφωνεῖν, συμφρονεῖν, συγγνωμονεῖν, ἀρθμεῖν, συνέρχεσθαι*, & sic quæ officii Iudicis pars est, puta vt ipse velut *νόμος ἔμψυχος* faciat, legibusque concordet, sequendo scilicet mentem & æquitatem legis, remque ad æquitatem reducendo: Idque facile & incunctanter Iudici faciendum venit, quod his verbis indicatum voluit Imp. *promptum est:* id est, incunctanter. Quæ locutio quoque familiaris Tacito & Symmacho. Quintilianus, *in expedito positum*, dixit. Sic Iurisconsultus eandem formulam vsurpat *in l. vlt. in princ. D. de adimen. leg.* opposite ad id quod difficilius est & obscurum. Pro quo *in promptu* esse quid dicitur in *l. 72. §. 1. de solut. l. 19. D. de adquir. possess. l. 10. §. 1. D. de captiuis:* pro facili, quodque in procliui est, statimque occurrit & occurrere debet. Ergo, vt omittam alios Scriptores verborum istorum; *concordare legibus promptum est*, sensus hic reuera est, a similibus ad similia procedendum esse, officio & *συμφωνίᾳ* Iudicis. Quare idem iam omnino horum verborum sensus est, qui Pedii *in leg. 13. D. de legib.* *Quotiens*, inquit, *lege aliquid vnum vel alterum* INTRODVCTVM *est*, BONA OCCASIO EST: (*promptum est*, ait lex nostra) *cætera quæ tendunt ad eandem* VTILITATEM, *vel interpretatione, vel certe* IVRISDICTIONE *suppleri.* Vel vt Iulianus *in l. præced. 12. Non possunt omnes articuli sigillatim in Legibus aut Senatusconsultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum* MANIFESTA *est, is qui* IVRISDICTIONI *præest, ad* SIMILIA PROCEDERE, *atque ita ius dicere debet.* Eademque sententia Alexandri Imp. in *l. 1. Cod. Iust. de Interdictis: Cum proponas*, inquit, *radicibus arborum in vicina Agathangeli area positis crescentibus, fundamentis domus tuæ periculum afferri, Præses* AD EXEMPLVM *Interdictorum quæ in Albo proposita habet Prætor, si arbor in alienas impendebit: item si in alienum agrum impendebit: quibus ostenditur, nec arboris quidem occasione vicino nocere oportere, rem ad suam* ÆQVITATEM *rediget.* Vlpiani *in l. 8. §. 1. D. de reb. eor. qui sub tut.* Adde & Pauli *l. 34. §. 7. D de contrab. empt.* Ergo *concordare legibus* dicitur Iudex seu Magistratus, cum *κατὰ συλλογισμὸν*, syllogismo vel ratiocinatione vt Rhetores vocant, concordantes seu similes casus Legibus aptat, assimilat, ex scripto ducit quod scri- p. 187
ptum non est, vt ait Quintilianus, Interpretatione sua, vel Iurisdictione, id est decreto, *ψηφίσματι*. *συλλογισμός ἐστι*, inquit Hermogenes *partit. sect. 4. p. 16. edit. Geneu. 1614.* *ἀγράφου πράγματος πρὸς ἔγγραφον παράθεσις, εἰς ταυτὸν συνάγοντός τινος τὸ ἄγραφον τῷ ἐγγράφῳ: est enim ratiocinatio, rei quæ scriptis non continetur, cum scripta compositio, colligens in unum & accommodans non scriptum cum scripto.* sic vt promptum id sit Iudici & facile protinusque & incunctanter id facere possit. Et plane videtur Constantius his verbis Maximum (Præsidem Ciliciæ) quodammodo perstringere, quasi non debuerit in casu proposito *hærere* (quomodo Impe-

Imperatores sæpe rescribere solent, etiam Traianus consultus apud Plinium *lib. 10. ep. 86.*) seu dubitare: imo debuisse eum Iurisdictione sua seu officio suo hunc casum *in promptu*, incunctanter decidere, exemplo similis alterius legis, eique hunc aptare, assimilare: *Legibus*, inquit, *concordare promptum est:* neque de eo ad se Principem referre debuisse, cum manifeste in proposita specie eadem vtilitas versetur seu æquitas, quæ in testamento inofficioso. Neque appositum magis ad *d. leg. 12.* & *13.* exemplum afferri possit quam ex *hac leg.* vt & ad locum Topicum *a simili* in Legibus & statutis interpretandis, applicandis, de quo vid. vel Euerardum *loco 13.* vbi varias tamen addit Exceptiones; & *a Pari, loco 14.* Quare valeat iam Brocardicum illud, quod ex *hac leg.* hactenus educitur, *correctionem legum esse vitandam*, & ideo *concordandas*, id est conciliandas, si fieri potest inter se leges, in speciem inter se pugnantes & enantiophanas. Imo enim est hic locus de concordia Iudicis συμφωνία cum legibus seu ἁρμονία & similibus seu concordantibus casibus ad leges aptandis.

Quare neque Antonii Fabri 99. *Error.* 3. interpretatio admittenda est, qui hæc verba, prout Cod. Iust. hodie leguntur (aduersus Manuscriptorum, vt dixi fidem) ita interpretatur: quasi media quædam via his verbis indicetur inter duas leges vel duo contraria: inter ius videlicet, quod dictat, dotem marito non auferri, qui vxorem aliter ducturus non erat: *l. 5. §. pen. D. de doli mali except.* (quique cum suum negotium gerat, nihilque dolo facit, nec decipiendus est) *l. 9. §. 1. D. de condict. causa data*: & inter ius, vt legitima ex bonis parentum liberis relinquitur: *l. vlt. de bonis damn.* sic ergo leges legibus concordari hac constitutione, vt dotis constitutio quæ omnium bonorum fuit, non quidem tota infirmetur, sed hactenus, vt filii legitimam saluam habeant, imminuatur. Quæ quidem ratiocinatio, etsi quoad rationes dubitandi & decidendi recte adferri posset, non tamen verbis illis, *concordare Legibus promptum est*, recte aptatur. Neque enim ea de collisione pugnaue Legum inter se, vel commissione rationum accipienda sunt; imo contra de concordantium seu similium casuum ἁρμονία deque officio Iudicis, qui emergente nouo aliquo casu, similis Legis exemplum aduocare seu sequi eique concordare debet. Nunc ad rem.

Ergo dotem quoque inofficiosam, pariter vt inofficiosum testamentum a filiis argui posse definit *hac leg.* Constantius Imperator. Sed iam quæritur, in specie *huius leg.* de qua inofficiosa dote ea accipienda sit? num de dote inofficiosa a *Parente* filiæ, seu *pro filia* data in filiorum necem; an vero *de muliere* quæ *pro se* inofficiosam dedit dotem secundo marito suo, in necem liberorum. De quo sane posteriore est manifeste posterior *huius tituli* lex. Sane nihil in *hac l.* ferme occurrit, quo liquido hanc quæstionem decidere possimus, quamlibet attente singula eius verba consideraueris. Quare hic ἐπέχω Tribonianus certe abdicata *l. 2. huius tit.* ad matrem eam referri voluit, hac interpolatione sua, *cum omnia bona a matre* TVA *dicantur exhausta*, quo in errorem inducti nonnulli id Constantino ipsi accepto ferunt. Insigniore etiam Triboniani facinore ne, an errore: quandoquidem *hac lex* non ad priuatam aliquam personam directa est, verum *ad Præsidem Ciliciæ.* Et tamen si coniecturæ locus est, malim ego hanc leg. accipere de dote immodica a parente filiæ data, qua omnis hæreditas eius exhausta fuerit, in necem filiorum; FILIIS, inquit, *conquerentibus emolumenta debita deferantur?* Nempe, mortuo parente filii conquesti videntur, cum viderent parentis hæreditatem omnem ea dote exhaustam: *exhaustam*, inquam, dote filiæ inofficiosa data, sic vt nihil in hæreditate parentis superesset: quomodo & *legatis exhausta hæreditas* dici solet.

Secunda quæstio ad *hanc leg.* est *quatenus* inofficiosa dos reuocetur? Nempe, non vt tota reuocetur, vt inofficiosum testamentum in totum irritum est: verum hactenus, vt filiis conquerentibus DEBITA EMOLVMENTA, vt *hac l.* dicitur, deferantur: Et vt Interpres id explicat, *vt filii debitam sibi portionem ex Lege repetant; si* videlicet *Quarta hæreditatis ipsis non fuerit reseruata.* Quomodo & *l. 2. prox.* definitur, filios ex priori matrimonio, inofficiosam dotem repetere non posse, *si non vltra* DODRANTEM *constituatur: constituatur*, pacto scilicet addito vt maritus vxore mortua eam dotem lucretur, vel potissimam partem eius: id enim necessario ponendum est, vt *ad eam l.* dicetur. Ex his iam apparet, hodieque in Praxi *huic l.* locum esse posse, si de patre agatur, qui dotem inofficiosam filiæ dedit, in præiudicium filiorum.

CONSTANTII *secunda constitutio, de dote inofficiosa, vel in fraudem Legis Papiæ, a muliere secundo marito data.*

II. (a) Idem A. & Iulianus Cæsar Pomponiano. (b)

DOTE ab uxore marito data, filios ex priori matrimonio, si neque vltra dodrantem, neque (c) in fraudem legis Papiæ, constituatur, de hac repetenda nullam constat (d) habere actionem. Dat. XV. (e) Kal. Ian. Syrmio, (f) ipso Augusto X. & Iuliano Cæs. IIII. (g) Coss. [360.]

INTERPRETATIO. *Si mulier marito secundo dotem dederit, & ex priore marito filios habuerit, & non eis tres vncias, id est, quartam portionem de* P.188 *rebus suis reseruauerit, dos quæ contra legem Papiam secundo marito data est, non valebit.* Hic de IVRE *addendum quid sit lex Papia.* (h)

NOTAE.

(a) Abest *hac lex* a *Cod. Iust.* transfusa eius specie *in l. 1.* propter legem Papiam quæ Iustiniano displicuit; Sed & antiquata ea per *l. 6. Cod. Iust. de secund. nupt.* GOTHOFREDVS.

(b) Forte hic *Pompeianus* est, quem ἄρχοντα ἐν Νικομηδείᾳ, Rectorem Bithyniæ fuisse discimus ex Himerio Sophista apud Photium *n. 165.* & ex ineditis Libanii *epistolis.* IDEM.

(c) *Nullus* Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) In MSS. nonnullis inuerso ordine, *habere constat.* *GOTHOFREDVS.* Inuerso quoque ordine hæc leguntur in Cod. Wurceb. *RITTER.*

(e) al. XVI. al. III. *GOTHOFREDVS.* *XVI. Kal. Ian.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) Forte *Syrimio*, de quo mox. *GOTHOFR.*

(g) MSS. nonnulli melius III. *IDEM.* Absque numerali nota legitur in Cod. Wurceb. *ipso A. & Iuliano.* *RITTER.*

(h) Desiderantur hæc in Edit. Sichardin. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

SECVNDA hæc eiusdem Constantii Imp. constitutio est de inofficiosis dotibus: Et ea quidem nominatim, de dote ab vxore secundo nubente marito data, seu a MATRE pro se data (quam speciem Tribonianus transfudit in *l. 1. sup.* quam vnicam in Codicem suum transtulit.) Eaque definit, dotem ab vxore marito datam, constitutam, filios ex priore matrimonio repetere non posse, nisi duobus casibus: duobus, inquam, non vt Interperes, vnico: duobus videlicet pro vno sumptis. *Primus* casus est, si dos vltra dodrantem constituatur, & sic inofficiosa sit, *arg. Rubrica* in fraudem Legitimæ, & vt recte Interpres, si filiis ex priori matrimonio tres vncias, id est Quartam portionem de rebus suis non reseruauerit. Finge enim quod vtique fingendum est, pacto dotali seu repromissione, conuentum fuisse, vt maritus mortua vxore vniuersam dotem vel pene totam lucraretur, vt in *l. 72. D. de iure dot.* Quæ ipsa conuentio sæpe in Legibus nostris præsupponenda est, vt *hac leg.* ita & *l. 73. de euictionib. l. vlt. §. 1. D. vt legat. nom. cau.* vt inquam dos tota, vel pene tota, mortua vxore, penes maritum remaneret. Quare hoc casu, si filii dodrantem seu legitimam non habeant, de dote repetenda actio his datur. Quod Interpres ita hic explicat, *dos non valebit.* Vnde colligeret quis, id ita intelligendum; quasi tota dos a filiis repeti posset. Quod ego non admitto: Nam vt cæteroquin dos inofficiosa hactenus reuocatur vt filiis legitima, salua sit, de quo ad *l. 1. sup.* ita & hoc proculdubio quoque casu: quo pertinent illa, *si neque vltra dodrantem.* Hodie certe *huius leg.* atque adeo *l. vn. Cod. Iust. eod. tit.* vsus in Praxi non est amplius, verum sequenda *lex 6. C. Iust. de secundis nupt.* (De quo tamen vid. Albericum *hic* post Cynum, Iacobum de Rauenna, Iacobum Butrigar.) Certe in Gallia, vbi *d. legi 6.* locus est, ad suum modum reducitur: de quo vid. singularem speciem & Arrestum quod memorat Fraxinus *in Arrestis c. 2.* Et hæc quidem de primo casu *huius leg.* quo filiis prioris matrimonii dotis repetendæ ius est. Quod & ipsum inter secundo nubentium siue pœnas, siue fibulas, ponendum est. Quibus sane Constantius odium suum & alias indixit: inter alia, adempto his reuocandæ donationis a filiis ob ingratitudinem iure, *l. 1. & 4. inf. de reuoc. donat.* quarum posterior eo ipso anno 358. data est, quo lex 1. *sup.*

Secundus casus, quo repetendæ dotis filiis ex priore matrimonio ius seu actio tribuitur: est si dos ab vxore marito data, constituta in fraudem Legis Papiæ sit. Quem casum Interpres cum superiore confudit, eundemque fecit; qui tamen idem, quid lex Papia sit, EX IVRE antiquo scilicet seu veteris Iurisprudentiæ, addendum recte monet. Quomodo & aliis pluribus locis eo sese refert. Cuiacius *passim* in fraudem Legis Papiæ dotem ab vxore constitui *hac l.* putat: quasi certa quædam quantitas dotibus ritu antiquo, & quidem Lege Papia, præstituta fuerit: & quidem, vt non liceret mulieri plus quam decies centena millia in dotem dare. Quæ sane Cuiacii sententia a viris Doctis iam diu profligata est. Nam, quod Iuuenalis dixit *Satyr. X. v. 335.* (hæc enim erroris eius causa est.)

—— Et RITV *decies centena dabantur Antiquo.*

id recte explicat vetus Scholiastes, nempe ritum antiquum in hoc esse, quod dos dicta sit: nam sine dote olim vix nuptiæ censebantur: non vero de certæ quantitatis modo id accipiendum est. In fraudem igitur Legis Papiæ in sp. *huius l.* constituta dos, est dos constituta in fraudem Legis decimariæ, quæ Legis Papiæ pars fuit: scilicet vir & vxor si liberos communes nullos haberent, solidum inter se per eam legem capere non poterant, verum decimas tantum iis capere ius erat, puta, matrimonii nomine; item liberorum superstitum ex alio matrimonio, vt & communium liberorum nomine, post nonum diem amissorum; de quibus legibus Decimariis dicam plene ad *l. 2. inf. de iure liberor. & l. vlt. inf. de legitim. hæredit. l. 7. inf. de nauicul.* Præter has igitur decimas communium liberorum iure non subnixi coniuges, nihil ex bonis alterutrius capere poterant; *Capere*, inquam, id est quoquo modo capere, non tantum hæreditatis aut legati titulo, verum & mortis causa capionis donationisue. Eoque pertinet, quod Marcellus *lib. 1. ad Legem Iuliam & Papiam in l. 38. D. de mortis causa donat* & Terentius Clemens *lib. 5. ad Leg. Iul. in l. 25. D. de donat. inter vir. & vx.* de mortis causa donationibus & capionibus tractant: Idque confirmat etiam lex 1. *inf. de bonis proscript.* Itaque & quod conditionis implendæ causa datur, modo *hac l.* concesso imputatur, vt definit Vlpianus *lib. 8. ad eandem Legem Papiam* in *l. 36. D. de mortis causa donat.* Adde; neque donationis inter viuos, quæ morte confirmatur, titulo, *d. l. 1. inf. de bonis proscript.* Addendum denique ex *hac l.* neque dotis titulo seu pacto dotali, quod iam ante annos plures *Notis ad cap. 12. L. Iulia Papia de maritandis ordinibus* monueram. Sed & postea hoc ipsum probauit doctissimus Merillius *libris obseruationum.*

Vt proinde hæc species a nobis constituenda sit: Mulier ex priore matrimonio liberos habens, omnia vel pleraque bona sua secundo marito in dotem dedit, seu constituit, conuenitque, (nam proponen- est, vt iam ostendi,) *vt, etsi communem filium non haberent, dos nihilominus integra apud virum remaneret.* Conuentio hæc, *Repromissio dotis* vocatur *l. 72. D. de iure dot.* Sane hac dote dotalique pacto prioris matrimonii filiis fraus fit, vtpote quadrante illis, seu legitima non salua. Fit & fraus *Legi Papiæ*, vtpote solidum capiente marito, eo casu, quo P.189
ei ex *Lege Papia* solidi capiendi ius non est, puta communi filio non interueniente. Quare iam si ex *hac l.* statuendum est; ne quidem dotis, dotalisue pacti titulo, plus quam Lege Papia Decimaria præstitutum erat, virum ex coniugis bonis capere posset: alioquin si dos huiusmodi constituta fuerit, duplici iure a liberis prioris matrimonii, & quidem iure liberorum reuocari potest: siue quia legitima illis salua non est, siue quia in fraudem Legis Papiæ dos data est. Et quidem hoc posteriore casu, non minus, quam priore, *vt liberi*, non velut delatores, dotem fisco caducam reuocabunt (quod credidit doctissimus Merillius, *Obseruat. lib. 5. capit. 15.*) Nam de

de dote a filiis reuocanda, non de fisco nuntianda bat l. agitur. Et sane caduca liberi ad tertium vsque gradum hæredes sibi ex *l. Papia* vindicabant; vt testatur Vlpianus *fragm. tit. 18.* & Iustinianus *l. 1. in fin. principii, C. Iust. de caduc. toll.* Idque est, quod *ius antiquum* vocatur, *d. l. vn.* (a) & apud Vlpianum *in fragm. tit. 1. §. 16.* & *tit. 17. §. 2.* & *tit. 18.* & apud Celsum *in l. 29. in fin. D. de legatis 2.* Quod vero Honorius Imperator postea omnibus legitimis hæredibus ius capiendi caduca concessit, *lege 30. infr. de petitionibus.* id de bonis vacantibus accipiendum est, quam vocem etiam Tribonianus substituit, *l. 4. Cod. Iust. de bonis vacan.* quæ inde desumpta est. Et hæc ad sensum *huius leg.* sufficiant. De *subscriptione* videndum superest: vbi & loci adiectio. *Dat. Syrmio.* & Consulatus *ipso Augusto X. & Iuliano Cæs. IV. Coss.* suspecta & inemendata videntur. Sane cum hæc lex superiori quæ data est A. D. 358. subiiciatur, necesse est hanc tempore posteriorem esse, & ideo ad A. 357. hæc referri non potest, quo sane anno Constantius Syrmii fuit. Ergo posteriorem tempore esse oportet, quod res ipsa quoque clamat: *dicta* quippe *l. 1.* inofficiosæ dotis querela *primum* introducta fuit eo anno 358. de qua ipsa cum sit hæc lex, eam tempore posteriorem esse oportet. Recta proinde videtur MSS. nonnullorum scriptura, vbi *Iuliano Cæs. III.* expressum est: sic vt referenda sit hæc lex ad A. D. 360. quo Constantius in Oriente versabatur Persico bello illigatus: vnde *Antiochiam* hoc anno exeunte regressus est, vt in *Chronol.* ostendi. Quare reponam hic *Syrimio*, quod prope Antiochiam in Cynegica regione erat; cuius mentio apud Nicephorum & Euagrium: (Σιριμὶς, σιρίμιος vocatur) vbi hæc lex data fuerit: quomodo & anno proximo 361. data dicitur *Gyphiræ lex 12. de Prætoribus*, quæ sane ipsa ab Antiochia 22. lapide distabat: de quo *ad eam leg.*

(a) *Lex vn* a nostro hic excitata, nimirum *Cod. Iust. de Cad. toll.* non *ius*, *sed statum antiquum* renouari dicit; Celsi & Vlpiani loca *ius antiquum* nominant. Idem vero vult *antiquus status.*

DE HÆREDITATIS PETITIONE.

TITVLVS XXII.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXXI

PARATITLON.

HÆREDITATIS PETITIO, seu disceptatio, vel hæreditaria controuersia est, qua hæreditas alicuius, qui munere lucis excessit, vindicatur. In Latinis hoc peculiare est, vt eorum peculia non vt hæreditaria filiis eorum cedant, verum ea Patroni vel liberi vindicent.

LIBERTORVM *qui e Ciuibus Romanis Latini facti fuerunt, hæreditas ad quos pertineat.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS (b) A. & Cæsar (c) ad Maximum PF. V. (d)

SI is qui dignitate Romanæ Ciuitatis amissa Latinus fuerit effectus, (e) in eodem statu munere lucis (f) excesserit, omne peculium eius a patrono, vel patroni filiis, siue nepotibus eius, qui nequaquam ius agnationis (g) amiserint, vindicetur. Nec ad disceptationem, veluti hæreditariæ controuersiæ filiis (h) liceat accedere; cum eius potissimum status ratio tractanda sit, non quem beneficio libertatis indultæ sortitus acceperit, sed (i) is in quo munere lucis (k) excesserit. Dat. III. (l) Kal. Febr. Serdicæ, ipso Augusto VII. (m) & Cæs. Coss.

INTERPRETATIO. *Si quis Ciuis Romanus libertus, intercedente culpa, Latinus libertus fuerit effectus, si in eadem Latinitate, sine reparatione prioris (n) status, ab hac luce discesserit, facultates (o) illius patronus, vel patroni filii, vel nepotes, qui tamen per virilem lineam descendunt, & emancipati non fuerint, sibimet vindicabunt. Nec si filios, (p) quos Ciuis Roma-*

nus generauit, fortaſſe dimiſerit, aliquid de eius hæreditate præſumant: quia non requirendum (q) *eſt, in qua libertate nati fuerint, ſed in qua pater eorum poſitus conditione defecerit.*

P.190

NOTAE.

(a) Abeſt hæc lex a Cod. Iuſt. vtpote ſublatis Libertorum differentiis: Eadémque cauſa fuit interpolandæ, *l. 3. Cod. eod. pro quib. cauſ. ſeru. pro præm.* quæ alioquin deſumpta eſt ex *l. 1. infr. de rapt. virg.* Quanquam poſtrema pars *legis 2. Cod. Iuſt. de libertis & eorum lib.* ex ea ipſa conſtitutione, ex qua hæc deſumpta videatur: eandem enim inſcriptionem præfert *ad Maximum P. V.* Et forte iungenda huic *l. 3. infr. ad SC. Claudian.* etſi illius inſcriptio ſit *ad populum*: Conſtitutiones nempe ad Magiſtratus ſcriptæ proponi iubebantur populo, maxime illæ quæ *edicti* vim & nomen tenerent. Certe & illa de Latinis pariter aliquid cauet. *GOTHOFR.*

(b) *Conſtantius* male in nonnullis MSS.

(c) Notanda hæc inſcriptio: qua *Criſpus Ceſar* indicatur, non vero *Iulianus*, vt quidam opinati, qui Conſtantio hanc leg. vindicabant. *IDEM.*

(d) *Maximus* hic P. V. fuit A. D. 319. 320. 321. 322. 323. v. *Proſopogr. Præfectus Vrbi* Patronis ius dicebat: dicam *infr. tit. de liberali cauſa. IDEM.*

(e) *Intercedente culpa*, vt recte Interpres hic addit. *IDEM.*

(f) Sic etiam *Functus lucis* officio. *IDEM.*

(g) V. & Ciceronem *lib. 1. de Oratore c.* 38. 39. *IDEM.*

(h) Etiam iis, quos cum ciuis Romanus eſſet, generauit, vt ab interprete recte notatum. *IDEM.*

(i) *Is vindicetur* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(k) Forte *legis 1. Cod. de his qui ſibi adſcribunt in teſtamento.* Seneca in Hypolito, v. 589. *Cur dulce munus reddita lucis fugis?* *GOTHOFREDVS.*

(l) Vl. *in d. l. 3. IDEM.*

(m) Vl. vid. quæ dicam *ad l. 2. infr. ad L. Corn. de falſo. IDEM.* Retrahit enim *hanc legem*, *cit. leg. 2. ad Leg. Cornel.* & *3. ad SC. Claudian.* noſter ab anno 326. ad an. 320. quod in Notitia Præfectorum Vrbi non apparet, *Maximum* Præfectum Vrbi fuiſſe hoc anno, ſed iis tantum quos *not. d.* citauit. *RITTER.*

(n) *Primi* Edit. Sichard. & Guiac. *IDEM.*

(o) *Facultatem* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(p) *Nec ſibi filios* Edit. Sichard. ad margin. *filii. IDEM.*

(q) *Quarendum* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

LIBERORVM Ciuium Romanorum (ob ingratitudinem ſcilicet intercedente culpa, vt recte addit Interpres) in Latinorum gradum regradatorum bona, non liberi eorum etiam ante contractum ingrati vitium ſuſcepti hæreditatis iure vindicare poſſunt, verum ea Patrono eiuſue liberis peculii iure cedere iubet Conſtantinus M. A. D. 326. (320) *hac leg.* Quod vt intelligatur, res altius repetenda eſt. Ac primo quidem LIBERTORVM non vnum fuiſſe genus notum eſt, atque adeo neque vnam conditionem: Præcipua erat, quod *Ciues Romani* liberti & filios ſuos ab inteſtato hæredes habebant, teſte Vlpiano, *in fragm. tit. 29. de bonis libert.* vt & teſtamenti condendi ius; quod non minus notum eſt. Saluiani locus eam in rem alioquin elegans, *lib. 3. ad Eccleſiam Catholicam aduerſ. auaritiam c. 7. In vſu quotidiano eſt, vt ſerui etſi non optimæ, certe non improbæ ſeruitutis, Romana a Dominis libertate donentur: in qua ſcilicet & proprietatem peculii capiunt, & ius teſtamentarium conſequuntur; ita vt & viuentes cui volunt res ſuas tradant, & morientes donatione tranſcribant.* Et mox: *Domini teſtamenti faciendi arbitrium dant libertis. At Latini* deteriore conditione cum eſſent, meliore tamen quam ſerui, mediam inter hos fortunam tenebant, *l. 3. ad SC. Claudian.* Seruorum liberi & ſpurii liberorum erant, vt *d. lex 3.* loquitur: Nam etſi ſeruitutis neceſſitate ſoluerentur, Patroni tamen priuilegio tenebantur, *d. l. 3.* & vt Tacitus 13. *annal. c. 27.* loquitur, *velut vinculo ſeruitutis attinebantur*: Siquidem vt liberi vitam peragebant, at cum ſpiritu ſimul libertatem amittebant, *§. vlt. Inſt. de ſucceſſ. libert. & l. vn. in fin. proœm. C. Iuſt. de Latina libert.* Bona proinde eorum non hæreditatis titulo cenſebantur, ſed peculii: *hac l.* vel quodammodo peculii iure, *d. §. vlt. Inſtit.* Teſtamentum igitur de his condere non poterant: Gaius *Inſt. tit. 1. §. 4.* Neque hæredes in iis filios habebant, *hac l.* & Paul. *4. ſent. tit. 10. §. 3.* Verum ea Patronis Patronorumque liberis peculii iure cedebant, *hac l.* ex lege videl. Iunia Norbana ſcil. *d. §. vlt. Inſt.* Et ſic quaſi locupletes quidem viuebant, ſed quaſi mendici moriebantur; vt Saluianus loquitur *d. lib. 3. c. 6.* ad hos Latinos reſpiciens: ideoque etiam Vlpian. *in fragm. tit. vlt.* de ſucceſſione libertorum agens, Ciuium Romanorum libertorum nominatim meminit. Denique elegantiſſimus hanc in rem Saluiani locus *d. l. 3. c. 7.* ſine religione præteriri non poteſt. *More ergo*, inquit, *illorum veteris, qui ſeruos ſuos non bene de ſe meritos, quia ciuitate Romana indignos iudicant, iugo Latinæ libertatis addicunt: quos ſcil. iubent quidem ſub libertorum titulo agere viuentes, ſed nolunt quicquam habere morientes: Negato enim his vltimo voluntatis arbitrio, etiam quæ ſuperſtites habent, morientes donare non poſſunt. Ita ergo & tu religioſos filios tuos quaſi Latinos iubes eſſe libertos, vt viuant ſcil. quaſi ingenui & moriantur vt ſerui, & iuri fratrum ſuorum quaſi per vinculum Latinæ libertatis adſtricti, etiamſi videntur arbitrii ſui eſſe dum viuunt, quaſi ſub illorum tamen poſiti poteſtate moriantur.*

Secundo illud ſummopere ex *hac l.* notandum, Ciues Romanos, libertos propter ingratitudinem *intercedente culpa*, (vt Interpres loquitur) Latinos effectos, & ciuitatis Romanæ iure in Latinitatem eiectos, iam ſub Conſtantino M. deturbatos. Qui locus ſingularis admodum eſt: Quinimo eandem mentem intermicantem internoſco *fine l. 2. Cod. Iuſt. de libertis & eor. lib.* quæ ex eadem conſtitutione, ex qua hæc noſtra lex deſumpta eſt, et inſcriptio eius arguit, quomodocunque tandem eam Tribonianus interpolauerit: *Sane ſi is, qui in noſtro conſilio vindicta liberatus eſt, poſt coërcitionem pœnitentia dignum ſe*

se præstiterit, vt ei ciuitas Romana reddatur, non prius fruatur beneficio libertatis, quam si hoc Patronus eius oblatis precibus impetrauerit. Viceuersa Latinos libertos pro meritis ius ciuium quandoque consecutos meliore auspicio (vt loquitur Plautus *in Menaechmis Act.5. scen.9. v.88.*) ad *l. 1. inf. de rapt. Virginum* fusius ostendam. Singularis, inquam, hic locus est: nam anxie hactenus quæri solet, quænam libertorum ingratorum iure Romano antiquo ante *huius Cod.* tempora pœna fuerit: Itaque & de eo certius aliquid notare nunc animus est, tum ad *huius l.* tum ad *l. 1. inf. de libertis.*

Intellectum sic primum statuo; ex *lege Ælia Sentia* ingrati liberti accusationem inductam: quod docet Vlpianus, *lib. 4. ad l. Æliam Sentiam*, vnico fragmento quod superest *in l. 30. D. qui & a quibus manum.* & Paulus *in l. 70. D. de V. S.* Ex Tacito sane *lib. 13. Annal. c. 26. & 27.* etiam sub Nerone, in commune discimus nil aliud *læso patrono* CONCESSVM, *quam vt vicesimum vltra lapidem in oram Campaniæ libertum releget.* Quod ab Augusto institutum Lipsius suspicabatur, argumento Dionis *lib. 55.* vbi ait, Augustum constituisse τὰ δικαιώματα, οἷς οἵτε ἄλλοι πρὸς τὺς ἐλευθερωμένυς, καὶ αὐτοὶ οἱ δεσπόται σφῶν γενόμενοι χρήσωντο: *iura, quibus erga libertos cum alii, tum ipsi patroni vterentur.* Quo loco quærunt Viri docti, cur Liberti in oram Campaniæ relegarentur, cum tamen neque hanc solam oram in id delectam verisimile sit, neque tutum id consilium fuisset, si tot perditi homines eo conuenissent: tandem neque exilio hanc oram opportunam, vt quæ amœnissima foret? Quare eum locum refringunt, velut Petitus, (a) *in leges Atticas p. 83.* Ego
P.191. nil mutari volo, nempe eo loco id exprobrantis vice vel exempli gratia ponitur: nempe quod liberti in eam oram amœnissimam relegationis specie mitterentur. Nempe clarissimi quoque Proceres Romani per Campaniam fundos habebant, eoque etiam libertos suos ingratos ab oculis suis non minus quam filios aut seruos relegabant, quasi hæc indignationis, & comminationis pœna sufficeret: Quæ tamen pœna tanti non visa nonnullis delictis libertorum. Obiter tantum totum illum Taciti locum ita constituo. *Nec deerant, qui censuerant: Sed Consules relationem incipere non ausi ignaro Principe, perscripsere tamen consensum Senatus:* (in eo) *ille auctor constitutionis fieret, vt inter paucos, & sententiæ aduersos: Quibusdam coalitam libertate irreuerentiam eo prorupisse frementibus, vt re iam æquo cum patronis iure agerent, sententiam eorum confutarent, ac verberibus manus vltro intenderent, impulchre vel pœnam suam dissuadentes. Quid enim aliud læso patrono, &c.* (b) Nempe tria ibi irreuerentiæ libertorum in patronos argumenta proferuntur, 1. Quod æquo cum patronis iure agerent: & vt postea dicetur, Actiones inter eos *promiscuæ*, & pares essent. 2. Quod *sententias* eorum iussaque confutarent, seu aduersus iussa eorum contumaces se præberent. 3. Imo, quod verbera manusque his intentarent, vel vltro, & impulchre, & inuerecunde, vel vt Patronos a pœna sui absterrerent, & quidem adhuc quali? Ad rem. Ex ea certe *lege Ælia Sentia*, ciues Romanos libertos ingratos in latumias missos, docet Dositheus *lib. 3. §. 3. Sententiar. Hadriani Imp.* cuius hæc verba sunt: δι' ἐπιστολιδίυ αἰτῦντός τινος, ἵνα τὸν ἴδιον ἀπελεύθερον ἀπολέσῃ, ὃν πρὸ χρόνυ κελεύσει ἐπάρχυ γαζοφυλακίυ κατὰ νόμον Αἴλιον Σεντίον εἰς λιθοτομίας βέβληκε, καὶ νῦν τὴν ἐπίδοσιν αὐτῦ ἠτεῖτο Ἀδριανὸς εἶπεν, Τί ζητεῖς ἄνθρωπον ἀπολέσαι, καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἀφαιρεῖσθαι, ἀφ' ἦ ἤδη ἐξεδικήθης, ἀναιδὴς εἶ, id est, *Petente quodam per libellum, vt suum libertum perderet, quem antea decreto Præfecti ærarii, secundum legem Æliam Sentiam, in latumias miserat, & modo congiarium huius peteret, Hadrianus respondit: Quid quæris hominem perdere, eique congiarium auferre, cum iam iudicatus sis? improbus es.* Ciues enim Romani tantum libertini in tribus vrbanas relati, congiarium de publico ex liberalitate Principis ferebant, quod iam notum est. De eodem quoque pœnæ genere accipi possit, quod in *l. 6. D. liber. agnosc.* Commodus rescripsisse proponitur, *Libertum ingratum in potestatem Patroni adigi & ministerium ei præbere cogi.* In ergastula igitur liberti quoque damnati: Id quod docet etiam Spartianus *in Hadriano, c. 18.* eum ait: *Hadrianum ergastula seruorum & libertorum tulisse.* (seu, sustulisse.) Quem locum perperam nonnulli sollicitant. Sic & apud Athenienses in ἀναγκεῖα pariter vt serui ita & liberti ingrati in seruitutem retracti, detrusique, de quo mox. In *seruitutem* certo ciues Romanos libertinos ingratos reuocatos, post L. Æliam Sentiam statim, casu quodam singulari, qui a Claudio Imp. inductus fuit, reperio; puta si Libertus accusatores, seu delatores Patrono submisisset, qui ei status quæstionem facerent, cuius mentio fit, *in L. 5. D. de iure patron.* Atque ita restringenda videantur Suetonii verba, de hoc Claudii facto agentis, *in eius vita, cap. 25.* qui generaliter alioquin, laxe, & ἀπεριορίςως, vt viri docti iam obseruarunt, ingratos de quibus patroni quererentur, in seruitutem reuocasse Claudium scribit. Hic, inquam, vnicus casus tam expressus reperitur. Certe sub Nerone, quamquam in Senatu efflagitatum fuisset, aduersus libertos male meritos; *vt reuocandæ libertatis ius Patronis daretur, praualuit tamen sententia aliter disserentium, scripsitque Cæsar Senatui, priuatim expenderent causam libertorum, quoties a Patronis arguerentur, in commune nihil derogent:* Arbitrorum igitur, & extraordinariæ cognitionis id esse voluit Nero. Post hæc deinceps libertos *in seruitutem*, quandoque vindictæ gratia redactos, & de statu suo periclitatos, & quidem sub Seuero, & Antonino, item sub Alexandro Seuero, & vicinis Impp. legimus, *in l. 2. C. Iust. de operis libert. l. 6. D. de integr. restitut. & l. 21. D. quod metus causa.* quo referri potest & *l. 98. §. vlt. vers. nec admissum, D. de solution.* Vt miren scribentes, & in his Cuiacium *Obs. X. 33.* atque alios deinceps, nullo Pandectarum loco liquido comprobari posse, libertos ingratos in seruitutem reuocari tum potuisse. Eo quoque pertinet Græci ICti fragmentum a P. Pithoeo editum, vbi dicitur *Prætorem non permittere manumissum seruire, nisi aliter lege peregrina confirmatum fuerit.* Vbi Pithoeus, non vero fragmenti illius Auctor, ad vocem *peregrino*, vocem ἑλλήνων ad marginem adscripsit, vnde nescio quid

(a) *Moram Campaniæ* ille legit; sed recte notat *Cl. GRONOVIVS* ad hunc locum Taciti sequentia: *Moram Campaniæ* latine quid sit ignoro. *Centesimum vltra lapidem* scribendum vicisse mihi videntur Lipsius & Camillus Peregrinus in opere docto de Capua. Mirum tamen in oram Campaniæ libertos relegari. Sed sciendum neminem relegatum proprie in Campaniam; nedum omnes, & nusquam alio. Relegatio fiebat vltra centesimum. At locum vltra centesimum quilibet sibi legebat ipse, qui solum vertebat. Ex his igitur aliquos, præcipue lautiores Campaniam prætulisse, atque huic inuidiæ occasionem dedisse satis est verisimile. In exemplo est Etruscus apud Statium tertio Syluar. *molles Campani litteris oras. Et Diomedeas concedere iussus in urces.* Itaque isthæc ἐπεξήγησις, ita explicanda est: *centesimum vltra lapidem*, puta *in oram Campaniæ:* quæ pœna quanta sit, ex eo noscas licet, quod profugi delicati in Campania subsidere possunt, & subsederunt quidam. Nam & ora Campaniæ vltra centesimum est.

(b) Occisum hunc locum vocat *Lipsius*, & vespillones tantum non medicos ad hoc funus se afferre reliquit. Restitutionem sollicitarunt *Pichena*, *Acidalius*, *Grotius* & *Harlæus*, qui proxime ad nostrum accedit. Vulgatam vero lectionem tuetur *Boxhornius*, aliter distinguens verba, secutus *Cl. Gronouium*, quem vide *Obseruat. I. 28.*

quid efficere tentabat Doctiss. Petitus *lib. 2. Obseruat. 5.* Loci illius sensus hic est, etsi peregrinus manumittens seruum, Latinum facere non possit, quoniam lex Iunia, quæ Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos, attamen Prætorem (qui scilicet iuris stricti seueritatem temperare solet,) *non permittere manumissum seruire.* Quomodo idem Græcus ICtus paulo ante similiter scripserat, cum ante leg. Iuniam ii qui Domini voluntate, in libertate erant, manerent serui, eosque manumissores auderent in seruitutem denuo per vim ducere, interuenisse Prætorem, & non permisisse manumissum seruire. Sequentia ita emendanda, *nisi aliter peregrino, lege confirmatum fuerit*, id est, peregrinum tamen non posse seruum in seruitutem reuocare, nisi *ex concessis causis.* Nempe vocem, vel βεβαιῶσθαι, vel κυρῶν, vel κυρῶσθαι vsurpauerat Iurisconsultus, quæ significant auctoritatem alicuius rei facere, dare, ratihabere, adprobare, firmare, decernere, confirmare, authoritate sua aliquid comprobare: Quin, & ἐπικυρῶν νόμον pro legem sciscere, rogare. Ad institutum redeamus; Sub Diocletiano, & Maximiano pariter liberti quandoque in seruitutem retracti, & ad seruiendi necessitatem redacti, *l. 30. Cod. Iust. de liberali causa, & l. 12. seu penult. Cod. eod. de operis libert.* Imo & Constantinus Imp. quoque, cum seruitutis pœnam, ingratis libertis constituit, in *l. 1. inf. de libertis*, attamen satis indicat, iura quædam de eo antiquiora fuisse. Verum tenebimus, ni fallor, si dixerimus, in libertis ciuibus Romanis, seruitutis pœnam ordinariam non fuisse, verum certis, & grauissimis tantum de causis inflictam, vt ex Claudii Edicto & Neronis oratione, ad senatum liquido constat. Ex aliis causis enim, libertos, 1. vel in sequiorem gradum libertinitatis, & sic in Latinorum statum regradatos, vt ex *hac l.* discimus. 2. vel metalli pœna affectos *l. 1. §. 10. D. de offic. Præf. vrb. & l. 1. in f. D. de iure patron.* inque latumias, seu ergastula damnatos, quod Dositheus nos docuit, itemque Spartianus. 3. vel alia pœna pro modo querelæ, aut ingratitudinis, *d. §. 10.* de quibus vide *l. 6. §. 1. D. de agnosc. liber. leg. 1. & 7. §. 1. de iure patron.* Itaque quod de regradationis pœna hic dicitur, id in ciuibus Romanis obtinuisse existimo, non in Latinis (in Dedititiis certe, quorum pessima, seu vltima conditio erat, obtinere non potuit.) Proinde quibus ex causis ciues Romani, in Latinos regradabantur, cæteros Libertos in seruitutem passiuus retractos, verisimile est, quemadmodum ante legem Iuniam Norbanam Libertos non iustos, citra ingrati vitium manumissoribus licebat in seruitutem denuo per vim ducere,
P.192. vt docet fragmentum ex eodem Dositheo, & alterum illud a Pithœo erutum; Eoque pertinet Taciti locus *cit.* cum ait: *Manumittendi duas species institutas, vt relinqueretur* POENITENTIÆ, *aut nouo beneficio locus. Quos vindicta Patronus non liberauerit; velut vinculo seruitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet, quod datum non adimeretur;* sed & antiquissimum illud Plauti *in Menæch. Act. V. scen. 9. v. 88.* apud quem inter amicos manumissus subiicit, *sed meliori est opus auspicio, liber* PERPETVO *vt siem.* Sane post Iustiniani quoque tempora, iure Gothico, ita quosdam manumitti solitos, vt a Dominis in seruitutem trahi possent, docet *lex 9. lib. 5. Visigoth. tit. 7. & can. 5. D. 54.* Proinde non de libertis Latinis quæsitum fuit, an ob ingrati vitium in seruitutem reuocari possent, qui & citra vitium aliquod olim possent: verum de ciuibus tantum Romanis. Et tamen vt ciues quoque Romani Liberti in seruitutem reuocari possent, tandem constitutionibus inductum fuit, cum antea non nisi ex grauissimis causis reuocarentur. Quo pertinet etiam *lex 2. 3. inf. de libert. & eor. lib.* & *§. 1. Instit. de capitis diminut.* & insignis Ambrosii locus: *lib. 1. de Iacobo, & vita beata, cap. 3. in f. Ita libertatem*, inquit, *accepisti, vt meminisse manumissoris tui debeas, vt Patrono tuo noueris legitimum obsequium deferendum, ne ab ingrato reuocetur libertas.* Sane in hoc quoque prælusit vt in multis aliis, Iuri ciuili, Ius Atticum: apud Athenienses quippe ἀποστασίου δίκη erat; qua Liberti ingrati in seruitutem reuocabantur, τοὺς ἁλόντας δεῖ δούλους εἶναι, *victos manet Seruitus*; cuius meminerunt Oratores veteres, & in his Pollux; *lib. 3. cap. 8. Sect. 83. 1.* & Harpocration *in voce ἀποστασίου.* (a) Suidas *in voce ἀπόστασις, & in ἀποστασίου δίκη*, & Etymologicus, in *ἀποστάσιον.* Agit quoque de ea apud Athenienses, actionemque simul, & formulam, qua dominus ingratum libertum iure libertatis exuebat, proponit Valer. Maximus *lib. 2. cap. 6. §. 6.* & rursum *lib. 5. cap. 3. §. externorum 3.* Sed & Donatus cum ad palliatam Terentii Comœdiam (Andriam scilicet, *Act. 1. sc. 1. ad vers. 15.*) scribit: *An secundum ius*, inquit, (*loquitur*) *quod aduersus libertos ingratos est, vt in seruitutem reuocentur?* Liberti vero ita in seruitutem retracti, in ἀναγκαῖα coniiciebantur, vel etiam vendebantur: quod & Oratores veteres, & Suidas testantur. Et hæc de pœnis libertorum ingratorum dixisse sufficiat, & inter alia quidem, de Regradationis pœna, cuius alias vsus quoque fuit in Ecclesia, & in militia: de quo est Hieronymi locus, *epist. ad Pammachium, aduersus Ioannem Hierosolymitanum.* De ciuili regradatione dicam *ad l. 1. inf. ad l. Iul. repetund.* Vt ad speciem, & sententiam *huius l.* tandem reuertamur; finge libertinum, ciuem Romanum, liberis, antequam ingrati vitium contraheret, & regradaretur, susceptis, in Latinorum postea gradum, ob ingrati vitium redactum decessisse; quæritur, vtrum huiusmodi liberis noceat sequens patris casus, seu culpa, an vero Patronus, Patronique liberi in Patris etsi Latini postea facti peculio seu bonis eis præferantur; id est, vtrum hac parte attendendum sit tempus, quo liberi isti nati susceptique fuerunt ex patre libertino ciue Romano, an vero eius temporis ratio habenda sit, quo pater iam ob ingrati vitium Latinus factus est? Quod posterius *hac l.* statuitur, atque adeo præferendos patroni liberos liberti liberis, in eius peculio definitur; quod vtique singulare est. Alioquin enim, quod ad statum filiorum liberti, pertinet, filii eo tempore nati quo pater libertate potiebatur, statum suum retinent: neque enim illis delicta parentum hac parte nocere æquum est, vt eleganter loquitur *l. 2. Cod. Iust. de libertis, & eorum liberis.* Sed & in commune nota patri adspersa filium, aut filiam non pertingit, & calamitas patris liberis nocere non debet. Quare & Senatorum liberi illi censebantur, quorum pater postea Senatu motus fuit: quæsita quippe liberis prærogatiua propter casum Patris liberis auferenda non est: *l. 9. D. de Senatoribus.* Verum bonorum paternorum hic alia ratio est, quam honorum & status: nam quod ad bona paterna attinet, *eius potissimum status ratio tractanda est, non quem beneficio libertatis indultæ sortitus acceperit* (libertus seu pater) *sed is in quo munere lucis excesserit:* vt hic eleganter loquitur Constantinus. Hoc scilicet metu libertos in obsequio contineri oportuit, politico schemate, seu telum istud patronis tribui, quod sperni nequiret, vt Tacitus in hoc argumento loquitur, *d. loco.* Cæterum, quod de Patroni filiis dictum fuit, id ita accipiendum est, *nisi agnationis ius amiserint*, id est, vt recte Interpres explicat, nisi emancipati fuerint: cuius agnationis solutæ similem effectum vidimus in *l. 1. sup. de inoffic. testam.* Quare filii, regradati Liberti, emancipatis patroni liberis in vindicanda patris liberti Latini successione, siue peculio præferentur.

DE

(a) Ad hunc consule *Maussacum.* Adde Thomam Magistrum, Ammonium, & quem noster citauit Petitum in Commentar. ad Leg. Att. pag. 181.

DE REI VENDICATIONE.

TITVLVS XXIII.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXXII.

Adde l. 9. infr. de infirm. his quæ sub Tyr.

P.193. OCCVPATORIOS *agros militum, perpetuo iure proprios eorum esse.*

I. (a) Imp. HONORIVS & Theodosius AA. Crispino (b) Comiti & Magistro Equitum.

QVISQVIS armatæ militiæ stipendiis communitus, (c) in solo publico (d) vel ædificium aliquod construxerit, vel septis quibuslibet spatia (e) certa concluserit, (f) perpetuo iure, & firmo dominio; eadem ex nostra generali (g) auctoritate possideat: nec per subreptionem aliquis postea eadem loca a Nostra Clementia audeat postulare. Illud quoque (h) sancimus, si quisquam Militum simili conditione *ante hoc tempus* loca publica possidenda detinuit, ac postea eadem per alias competitionum (i) nebulas (k) detectus fuerit amisisse, (l) reformari (m) eadem; Ita tamen, si probatum fuerit, a nullo antea possessum solum hac (n) qua ostendimus á milite ratione (o) detentum, vel si (p) in alios forte eorum militum voluntate translatum fuisse, quod tenuerat, (q) potuerit perdoceri. (r) Ne quis sane post (s) hanc definitionem nostri numinis surripiendo (t) postulare audeat hæc spatia, de quibus præsens Oraculi (v) nostri forma (x) comprehendit, pœnam XX. librarum auri iubemus adscribi. Dat. V. (y) Kal. Mart. Rauennæ, Asclepiodoto & Mariniano Coss. [423]

INTERPRETATIO. *Quicumque militans (z) in solo publico ædificium fortasse extruxerit, aut aliquid pro vtilitate sua crediderit faciendum, per nullius calumniam penitus repellatur, sed hoc perpetuo in eius iure permaneat: Idem si miles nostris vtilitatibus seruiens, (a) si locum publicum construxerit, vel ad excolendum fortasse tenuerit: si hoc tamen nullus antea tenuit, cui miles ipse peruasor extiterit, simili ratione possideat. Contra quam rem (b) etiam si subreptum Principi fuerit, non solum impetrata non valeant, verum etiam improbus petitor XX. libras auri fisco cogatur exoluere.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iustin. *GOTHOFREDVS.*

(b) Alii *Crispioni*; ad marg. Til. edit. in An. Reg. & Put. *Castino. IDEM. Crispioni* legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) Male hic Cod. Wurceb. *commonitur. IDEM.*

(d) *Limitaneos* agros accipio, de quibus *suo tit.* deque iis est & Nouella *Theodosii* 11. aut vacantes terras; de quibus *l. 3. inf. de veteran.* seu vagantes *l. 8. d. t.* rura vicina Barbariæ, vt loquitur Lampridius *Alex. Seuer. GOTHOFREDVS.*

(e) Vide & *l. 1. inf. de terris limitan.* & *l. 9. inf. de Censitor. IDEM.*

(f) Pro vtilitate sua ad excolendum ἀποτειχίζειν. *IDEM.*

(g) Sic vt speciali non egeat. *IDEM.*

(h) Supra de his Honorius egit, quæ nunc primum militibus occupanda concedit: Deinceps de his agit, quæ iam antea concessa fuerant. *IDEM.*

(i) Vide *inf. titulum, de petitionibus & vltro datis.* *IDEM.*

(k) Vide *Gloss. Theod.* *IDEM.*

(l) *Admisisse* male Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) *Reformari*, id est, reddi, & (vt in eadem re loquitur Maiorianus *in Nouell.* 6.) redhiberi: Hinc *celeris reformatio*, de quo alibi. *GOTHOFREDVS.*

(n) Occupatoria. *IDEM.*

(o) *Simili ratione* Edit. Sichard. & ad marg. *a milite.* *RITTER.*

(p) *γρ. Nisi*: vide *d. Nou.* 31. *versicul. In his etiam.* *GOTHOFREDVS.*

(q) *γρ. tenuerant*: vt etiam vidi in MSS. Notandum autem hanc exceptionem ab Aniano prætermissam. *IDEM.* *Tenuerant* recte Cod. Wurceb. *RITTER.*

(r) *Edoceri*, ita MSS. quidam. *GOTHOFREDVS.* Et ita habet Cod. Wurceb. *RITTER.*

(s) *Per hanc* male Cod. Wurceb. *IDEM.*

(t) Id est, obripiendo, & per obreptionem. vide *Gloss.* *GOTHOFREDVS.*

(v) *Oraculum.* v. *Gloss.* *IDEM.*

(x) Forte allusum ad formas agrorum, de quibus scriptores limitum. Quanquam forte eadem ratione dictum, qua *forma Iuris*, & *forma legum.* *IDEM.*

(y) XV. An. And. *IDEM.*

(z) *Militum* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(a) Cod. Wurceb. *Idem miles nostris vtilitatibus seruilis.* Displicet *seruilis.* Potuit tamen hoc seculo vox pro *seruiens* & *inseruiens* ab ignaris adhiberi. *Seruiens* ubi loco *seruilis* legeris, accuratiorem senties Codicis Wurceb. lectionem reliquis. *IDEM.*

(b) *Contrarius rem etiam* Cod. Wurceb. Quando intueor Honorianam constitutionem interpretem suspicor scripsisse: *Contra ius remedium.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

MILITIBVS loca publica, seu agros quandoque Principis auctoritate concessos, vt aliunde notum est, ita speciali suo titulo plene videbimus *lib. 7. tit. 15. de terris limitaneis.* Varia autem olim ratione huiusmodi agri militibus concedebantur: vel enim limitibus actis inter eos diuidebantur, ex mensuris actis certo terrarum modo Principis adnotatione concesso, *l. 9. inf. de censitorib.* (qui quidem agri *dati assignati* dicebantur: Item *limitati*, de quibus etiam agitur in *l. 16. D. de acquir. rer. dom.*) Alii vero ea conditione concedebantur, *vt*, seu *prout* in cuiusque militis potestatem venirent, prout quisque agri modum aliquem occupasset, vt quisque virtute colendi occupasset, id est, vt ædificium in eo construxisset, vt septis spatia certa inclusisset, vt *h. l.* dicitur: Qui & ideo *Occupatorii agri* dicebantur, seu *Arci-finales* quod videlicet a septo suo & spatio seu finibus finalem, id est, vicinum arcerent, vt constat ex Siculo Flacco *de condit. agror. pag. 3. & 4.* Frontino *de coloniis pag. 84. 92. 99. 111. 116.* inter auctores finium regundor. *ex edit. Rigaltii.* Hi igitur occupatorii agri fuerunt, hæc eorum conditio apud Romanos: cuiusmodi plane similes fundi deinceps fuere collapso imperio Romano, apud Francos aliasque Nationes: Nam & ibi fundorum genus fuit concessum & indultum per occupationem, quod genus *Adsumptus* dicebatur: quod scilicet quisque sibi eos adsumeret. Capitularia Caroli Calui *tit. 6. c. 20.* *Aut præreptione in beneficiario iure, aut in Alode adsumptus habetur.* Huiusmodi genus vulgo vocabatur, *Irriprisio, Aprisio, & Purprisio*: sed communius *Aprisio*, quod voci *Adsumptus* respondet *sumere*, & *prendere*, idem. Sic *res perprisæ*, pro rebus vsurpatis, & occupatis, Capitul. Caroli M. *lib. 5. cap. 140.* Caroli Calui *tit. 39. c. 8.* Eademque vox vsurpata apud Scotos, v. *Regiam maiestatem l. 2. & c. 75.* & *ibi* Ioan. Skenæum *in Notis.* Ergo hi fundi occupatoriorum agrorum similes fuere: de quibus sequentia loca notari cupio. Instrumentum Caroli M. ex tabulario Narbonensi in gratiam militis cuiusdam, cui nomen *Ioannes*, qui præclare sese aduersus Saracenos gesserat: *Concedimus ei*, &c. *quantum ille cum hominibus suis in villa Fonteiontosa occupauit vel occupauerit, vel de heremo traxerit, vel infra suos terminos siue in aliis locis, vel villis, seu villare occupauerit, vel Adprisione fecerit cum hominibus suis.* Et in aliis: *Quicquid ille occupatum habebat, aut Adprisionem fecerat, vel deinceps occupare & prendere petebat.* Instrumentum Caroli Calui in Biterrensibus Archiuis, *quas quidem Aprisiones proprietario iure possederunt.* Item aliud in gratiam Barcinonensium: *Omnes eorum possessiones seu Aprisiones inter se vendere, concambiare, seu donare, posterisque relinquere liceat.* Eademque vox restituenda ex MSS. in actis Narbonensibus, quæ Pithœus in *fragm. histor. Franc.* edidit: vbi male editum *quam adportionem vocant*, reponendum enim *adprisionem*: vbi & occupandi quoque vox occurrit. (a) Et in vita Ludouici Pii *per*

P. 194

CAROLVS DV FRESNE in Glossar. ad scriptor. med. & infim. Latin.

(a) *APRISIONES*, & *Apprisiones*, in Chartis Caroli M. Ludouici Pii & Caroli Cal. pro Hispanis, quæ dictæ fuerint, non adeo bene constat. Anton. Dominic. *libr. de prærogatiu. allodior. cap.* 11. *num.* 1. 2. Iacob. Gothofredus *ad Leg. vn. Cod. Theodos. de rei vindicat.* Casanoua, & aliquot alii censuere, ita appellata noualia, seu nouales, rupturas, arua proscissa, ac *aperta*, quasi *apertiones*, quomodo vulgo dicimus *ouurir la terre*, pro *agrum proscindere*: nam & Itali, *aprire* pro *aperire*, etiamnum dicunt, ita vt agri isti inculti & in solitudinem redacti a regiis ipsis marchionibus, vt est in Constit. Ludouici Pii, Hispanis, qui se de potestate Saracenorum subtraxerant, a Carolo M. excolendi dati fuerint. Sed longe ni fallor, absunt a vero, cum *Aprisiones* dicti ii fuerint agri, tanquam *adportiones*, hoc est *in portionem*, seu sortem dati, quos ii postmodum ex eremis & incultis ad cultum traduxerunt: quod sane inprimis euincit præceptum laudatum Ludouici Pii pro Hispanis, descriptum in *tom. 2. Hist. Franc. p.* 321. in quo hæc habentur: *Et si quispiam eorum in partem, quam ille ad habitandum sibi occupauerat, alios homines vndecunque venientes, attraxerit, & secum in portione sua, quam adportionem vocant, habitare fecerit &c.* Infra: *Et si aliquis ex his hominibus, qui ab eorum aliquo attractus est, & in sua*

per auunculi sui impressionem rectius *imprisionem*. Et hæc quidem ita quoque notata ab auctore *de l' Instruction pour le Franc. Alod.* post quem vid. & quæ Dominicus *de prærog. allod. cap. 10.* & *c. 11. num. 1. 2.*

Nos ad legem nostram redeamus. Ad hos igitur occupatorios fundos pertinet hæc lex cuius hæc sententia est, si solo aliquo publico, seu agro a Principe vniuersaliter militibus concesso, milites huiusmodi agri spatium aliquod, quodcumque aut ædificio occupauerint, aut septis colendi animo concluserint, in perpetuum huiusmodi spatiorum dominos eos manere, sic vt deinceps peti ab alio postea illa non possint, *hac l.* competitionum nebulis (vt hæc lex loquitur) sublatis, de quibus petitionibus, seu competitionibus *suo tit. lib. 10.* & Nouella Maioriani *6. de ædific. public.* neque retineri, *l. 1. inf. de terris limitan.* cuiuslibet temporis præscriptione, *Nouella Theodosii 31. de ambitu, & locis limitaneis inibi redhibendis*, quæ de hac ipsa re est. Duabus tantum exceptionibus additis. Nisi si miles ipse, peruasor extiterit, (vt recte Interpres explicat) id est nisi cum ab alio iam occupatum fuisset, miles id peruaserit. Item nisi (ita enim in *hac l.* legendum est) in alios militum voluntate translatum id fuerit, quod & ipsum cauetur, *d. Nou. Theodosii 31. circa finem:* Et hæc est apertissima *huius leg.* sententia, vbi obiter notanda sunt propria Agrimensoriæ artis vocabula, quæ hic occurrunt plurima. Primum, vox *septorum*; sic apud Spartianum quoque. Secundo, vox *spatiorum*, quæ vox etiam vsurpatur *in l. 1. inf. de terris limitan. & in d. Nou. 31.* pro modo videlicet certo agrorum, vt vocatur in *l. 9. inf. de censitor. v. & l. 2. infr. fin. regund.* iuncta interpretatione. Pro quo *sortem* quoque dixere, de quo Dominicus *cap. 5.* Tertio, vox *conditionis*, in his verbis, *si quisquam militum similiter ante hoc tempus loca publica possidenda detinuit*, vbi *conditio* non est certa lex quædam quæ ius aliquod determinet, verum qualitas agri: Itaque qualitates agrorum dixit Frontinus, quas Siculus Flaccus *conditiones agrorum* vocat. Proinde his verbis intelligitur conditio occupatoria, vt a Siculo Flacco vocatur, *p. 17. ed. Rigalt. cap. de quæstoriis agris. Pene iam itaque fit, vt occupatoria conditione recedant*; Ita enim eo loco lectio retinenda est; & rursum paulo post; *Ita confuderunt possessores, vt ad occupatoriorum conditionem reciderint.* Et Hyginus *de limit. constit. pag. 213. edit. Rigalt. Vetustas tamen longi temporis plerumque pene similem reddidit occupatorum agrorum conditionem.* Nunc ad *huius l.* historiam accedamus. Primo, si coniecturæ locus est, existimare licet, in inscriptione *huius leg.* pro *Crispino* reponendum *Castino*, vt ita hæc lex ad Hispaniam, & milites, in Hispania aduersus Vandalos, hoc tempore constitutos, pertineat: superiore quippe anno 422. Castinum ex Comite Domesticorum, Magistrum militum cum magno exercitu, & auxiliis Gothorum, ex Gallia in Hispaniam, contra Vandalos missum, testatur Hieroymus in *Chronico*, & Idacius. De hoc Castino v. & Renatum Profuturum, Frigeridum apud Gregorium Turonensem *lib. 2. cap. 9.* De eius Castini Clade, in Hispania, fugaque ad Taraconam videndus idem Idacius: nisi ad Africam potius hæc lex pertinet. Secundo, quicquid huius sit, illud certum, Honorium *h. l.* militum animos incensum alicubi iuisse, hac occupatoriorum agrorum conditione, siue deinceps occupandorum, siue iam occupatorum proposita, eorumque iure, & possessione stabilita, aduersus nouos competitores, & inuasores; *competitionum nebulis*, vt eleganter loquitur, id est obtenta petitionis a Principe, *sublatis*: de quibus petitionibus, seu competitionibus *suo titulo inf. lib. 10.* & *Nouella Maioriani de ædific. public. 6.*

---

portione collocatus, locum reliquerit &c. Vbi viri iidem doctissimi *Aprisionem* pro *adportionem* legendum contendunt, quod ita legi in aliquot aliis similis tenoris diplomatibus aduerterint. Verum nemo erit sane omnino ingenii, qui iis serio inspectis ac perpensis, præsertim quæ pronuper edidit vir doctissimus Stephan. Baluzius in *Adpendice ad Capitular. Reg. Franc.* non continuo pedibus eat in nostram sententiam: quod quidem, vt facilius de hac controuersia iudicet eruditus lector, locos hic proponere operæ pretium visum est. Præceptum Caroli M. pro Hispanis: *Nullum censum superponere præsumatis, neque ad proprium facere permittatis: sed quoadusque illi fideles nobis aut filiis nostris fuerint, quod per triginta annos habuerunt per Aprisionem, quieti possideant.* Præceptum aliud eiusdem Coroli M. ex Tabulario Narbonens. *Nos vero concedimus ei ipsum villarem, & omnes suos terminos & pertinentias suas ab integro, & quantum ille cum hominibus suis in villa Fonteioncosa occupauit, vel occupauerit, vel de heremo traxerit, vel infra suos terminos, siue in aliis locis vel villis seu villare occupauerit, vel aprisione fecerit cum hominibus suis.* Aliud Diploma Ludouici Pii: *Postulans idem Ramo Comes Clementiam nostram, vt eum cum prædicto monasterio & monachis ibi degentibus, vna cum rebus, quæ tum ipsi ex heremo traxerunt, vel ex Adprissionem acceperunt, sub mundeburdo & defensione atque immunitatis tuitione constitueremus.* Aliud Caroli Calui: *Quas siquidem Aprisiones præfatorum Hispanorum progenitores per licentiam, seu concessionem aui nostri Karoli ac post obitum illius genitoris nostri Augusti Ludouici, ex deserti squalore habitabiles frugumque vberes proprio labore fecerunt.* Infra: *Cum dictis Aprisionibus, siue hereditatibus, id est, domibus, vineis, &c.* Aliud eiusdem Caroli: *Habuerunt per Aprisione cultum vel incultum. &c.* Aliud eiusdem principis pro Barcinonensibus apud *Diago* in Histor. Comit. Barcinonens. *Lib. 2. c. 4: Placuit etiam nobis illis concedere, vt quicquid de eremi squalore in quolibet comitatu ad cultum frugum traxerint, aut deinceps infra eorum Aprisiones excolere potuerint, integerrime teneant atque possideant.* Alia denique charta eiusdem Caroli apud Catellum in *historia Occitana pag. 559.* & Casanouam *lib. de Franco Alodio pag. 300.* pro iisdem Hispanis: *Quas si quidem Aprisiones præfatorum Hispanorum progenitores per licentiam seu concessionem Imperatoris aui nostri Caroli, ac post obitum genitoris nostri Augusti Ludouici, ex deserti squalore habitabiles frugumque vberes proprio labore fecerunt, &c.* Vetus placitum ann. 876. *Et vos præfati iudices me interrogastis, si potuissem per legitimos placitos habere scripturas, aut legitimos testes, aut quodlibet verum documentum, per quod probare potuissem, vt sæpe dictus locus per beneficia, vel adprisionem comiti regalem seruitium persolui debeat, &c.* Charta Ludouici Regis anno 866. *Et donum S. Cucuphatis & S. Felicis ad locum Octauianum, cum Aprisionibus adiacentiis & omnibus ibidem pertinentibus.* Aliud iudicatum anno 884. *Ad propriu iste Andreas retinet ad Aprisione pro partibus de villa, que dicitur, &c.* Infra: *Non eas teneo iniuste; sed per legis ordinem eos teneo per Aprisione, & per preceptum regis, & pro partibus de supra dicta villa.* Stephanus VII. PP. in Epist. ad Archiep. Narbon. apud *Catellum lib. 5. Rer. Occitan. pag. 773. Statuentes... vt nulli vnquam paruo aut magno homini liceat quamlibet forciam vel apprisionem in omnibus rebus eius facere, aut potestatem aliquam habere, &c.* Vbi videtur accipi pro vsurpatione Ecclesiæ prædiorum incultorum, quæ in *Aprisionem* tanquam derelicta vulgo a regibus concedebantur. Charta donationis factæ a Berengario Comite Barcinonensi ciuitatis Tarraconensis Ecclesiæ Romanæ anno 1090. apud *Baronium anno 1091. num. 9. Et vt principes vniuersi, vel omnes alii, qui mecum insudauerunt ad præfatæ vrbis instaurationem, habeant in confinio huius vrbis, paraladium, suam Aprissionem, vel quod acceperint per manus nostræ largitionem, non inde persoluentes aliquam pensionem, nisi forte compuncti amore Dei voluerint ipsi persoluere sua gratuita voluntate.* Ex quibus perspicue patet, *Aprisiones* non fuisse duntaxat *terras eremas*, sed eos potissimum *agros*, reuera *incultos*, quos Hispani ab regibus nostris dono accepere, Et inter se in varias portiones diuisere: proindeque recte scribi in laudato Diplomate Ludouici Pii *Aportionem.*

DE * FAMILIA HERCISCVNDA.

TITVLVS XXIV.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXXVI. *Familiæ herciscundæ.*

* *De Familiæ herciſcundæ* Cod. Wurceb. *RITTER.*

P. 195 DIVISIO *bonorum a* PATRE *inter ſuos hæredes, non inter viuos tantum, verum etiam Teſtamento imperfecto, facta valet.*

I. (a) Imp. Conſtantinus A. ad Verinum. (b)

CVM (c) diuidendæ res erunt, (d) dubitari non poteſt, ab (e) hæredibus ſuis (f) conſenſum (g) ſine vlla controuerſia commodandum. (h) Quod vero (i) ad huiuſmodi ſpectat (k) ſcripturas, in quibus talis defunctorum mens fuiſſe inuenitur, vt de *Teſtamento* intelligatur tantummodo cogitatum, (l) etſi repugnare ius videatur, huiuſmodi quoque conſcriptiones (m) inter ſuos (n) duntaxat hæredes, valere oportet: quemadmodum valent ſcripturæ, ſimpliciter inchoatæ, quas nulla ſolennitatis adminicula defendunt, ſolis nixæ radicibus (o) voluntatis: Licet enim, ſub *Teſtamenti* vocabulo, cœptæ, cum perfectæ non ſint, neque appellari aliter vllo modo poſſint, euanuiſſe videntur, tamen diſpoſitiones vltimæ, coloratam (p) iuris imaginem referentes, iuſtius (q) in ſe legum procliuem fauorem debent (r) prouocare. Quamobrem, cum filiis ac nepotibus, (s) ciuili iure, vel auxilio Prætoris vt ſuis hæredibus, defuncti ſucceſſio deferatur, (t) etiamſi inceptum, (v) neque impletum teſtamentum eſſe memoretur, vel ſi ab vtilitate (x) verborum, vel ſolemnitate (y) iuris inanis ſcriptura eſſe dicatur, conſiderari ſpecialiter voluntatem placet, & obſecundari protinus cum res diuidentur, nec retineri amplius, quam quod ſingulorum perſonis detegatur (z) adſcriptum, *vt & memoria defuncti non violetur parentis*, (a) *& occaſiones litium dirimantur.* Dat. IIII. (b) Kal. Septemb. Criſpo II. (c) & Conſtanino II. Coss.

INTERPRETATIO. *Quando facultas patris inter filios vel nepotes diuiditur,* (d) *ſpecialiter voluntas patris vel aui paterni debet in omnibus cuſtodiri, cuius teſtamentum etiam ſi non fuerit perfectum, aut ſi non legitimo numero teſtium ſubſcribatur, nec geſtis allegetur, tamen ſi agnoſcitur defunctus, de quo ſupradictum eſt, de facultate ſua aliquid ordinaſſe, quicquid* (e) *vnumquemque de filiis ac nepotibus cuiuſcumque ſexus habere voluerit, hoc ſibi ſine conſortis repetitione defendat: nec præſumat aliquis, quod alteri* (f) *conſorti auctor ille dimiſerit. Sed hoc inter filios ac nepotes ex filiis maſculis obſeruetur, quod voluntate auctoris per quamcunque ſcripturam probabitur ordinatum.*

NOTÆ.

NOTAE.

(a) Lex *vlt. C. Iust. eod. t.* hinc & ex Theodosiana *l. 21. §. 1. Cod. eod. de testam.* & duabus Diocletianeis (puta *l. 16. & 21. Cod. eod. h. t.*) miro flagitio a Triboniano interpolata est; inscriptione etiam mutata *ad Bassum PP.* Sane & illius iam ita interpolatæ sub Constantini nomine meminit Iustinianus *initio Nouell. 107.* GOTHOFREDVS.

(b) *Verinus* hic an *Vicarius Africæ*, ad quem anno 319. Constantinus de Donatistis ab exilio relaxandis literas scripsit, de quibus Augustinus *post collationem lib. 1. c. 33. & Epist. 152. & in breuiculo collationis die 3. cap. 22.* Non. Quid igitur? Præfectus V. Romæ hic Verinus fuit: vide quæ scripsi ad *l. 1. sup. de his qui veniam ætat.* ex Consularibus. IDEM.

(c) *Prima* huius *leg.* sententia, de *Diuisione familiæ inter viuos*, quam recidit Tribonianus, magno legis detrimento. IDEM.

(d) Inter viuos scilicet, id est, cum Pater ipsemet inter liberos familiam suam ercíscere vult: Quare errat Anianus, cum hanc sententiam ad testamentum Patris quoque refert, atque ita vnicum *huius l.* caput constituit, cum duo omnino sint. IDEM. *Diuidundæ* Cod. Wurceb. RITTER.

(e) *Ac heredibus*, male Cod. Wurceb. IDEM.

(f) *Filiis & Nepotibus*, Anianus recte. GOTHOFREDVS.

(g) *Concessum* Edit. Sichard. RITTER.

(h) Testatori, vel de rebus suis ante mortem disponenti. GOTHOFREDVS.

(i) *Alterum* huius *leg.* caput. IDEM.

(k) *Expectat* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. RITTER.

(l) Quod ex scripturæ præfatione apparere poterat, de quo mox. GOTHOFREDVS.

(m) *Inscriptio* in Cuiacii edit. IDEM. *Inscriptiones* edit. Sichard. RITTER.

(n) Imo & inter quoscunque liberos, non modo suos ex constitut. Theodosii *l. 21. §. 1. C. Iust. de testam.* Ideo Tribonianus ex eius sensu in *l. vlt. Cod. Iust. h. t.* (quam hinc interpolauit) addidit, *vel emancipatos.* Et tamen iam Constantino nominatim id tribuere audet Iustin. *init. Nou. 107.* de quo mox. GOTHOFREDVS.

(o) Ita Eumenius, Constantini Imp. cuius hæc lex est, coætaneus, in Panegyrico, quem ipsimet Constantino dixit: *Solis*, inquit, *virtutis nixa radicibus, ad tantum potentiæ robur inualuit.* IDEM. *Solis nexæ* &c. Cod. Wurceb. RITTER.

(p) *Coloratam imaginem*, id est, adumbratam: *Imago*, est veritatis adumbratio. GOTHOFREDVS.

(q) *Iustius*, pro iuste. IDEM.

(r) *Debeat.* Cod. Wurceb. RITTER.

(s) Quiniam hi? GOTHOFREDVS.

(t) Defertur, *deferetur.* IDEM. *Defunctis accessio deferretur* Cod. Wurceb. RITTER.

(v) *Imperfectum*, Cuiacius: male: sic supra, *cœpta, cum perfectæ non sint.* GOTHOFREDVS. *Etiamsi cœptum* Cod. Wurceb. RITTER.

(x) *vg. a subtilitate* vel *a futilitate.* Fuit enim Constantinus M. magnus priscarum & inanium formularum antiquator: de quo dixi iam ad *tit. 3. sup.* GOTHOFREDVS.

(y) Id est, si testamentum non fuerit perfectum, si non legitimo numero testium subscribatur: vt Anianus recte notauit. IDEM.

(z) *Detegetur*, ita in nonnullis. IDEM Et ita in Cod. Wurceb. RITTER.

(a) *Non violentur parentes* ita edit. Sichard. IDEM.

(b) Ita MSS. Cod. & Editiones omnes: Nonnulli MSS. III. GOTHOFREDVS.

(c) *vg.* III. *& Constantino* III. *Coss.* id est A. D. 324. pariter vt *d. l. 1. sup. de his qui ven. ætat.* vbi vide quæ ex Consularibus notaui. IDEM. Cod. Wurceb. *Crispo II. & Constantino C.* RITTER.

(d) *Diuidetur* Cod. Wurceb. IDEM.

(e) Referuntur hæc Aniani verba apud Auctorem veterum formularum secundum legem Romanam *formula 21.* cuius hic titulus est: *Charta qualiter pater filium vel nepotem de rebus suis meliorare potest.* GOTHOFREDVS.

(f) *Alterius*, ita edidit Sichardus. RITTER.

COMMENTARIVS.

A PATRE, inter hæredes suos rerum bonorumque diuisionem, vt inter viuos ita & testamento imperfecto factam, ratam esse iubet hac constitu-
P. 196 tione Constantinus M. A. D. 324. Notum scilicet iam olim diuisionis arbitrio Patres (inter viuos) fungi potuisse, vt eleganter loquitur Papinianus, *l. 33. D. h. t.* Cogitatione scilicet futuræ successionis, officium arbitri diuidendæ hæreditatis præueniendo, vt eleganter quoque loquitur Imp. *in l. 21. Cod. Iust. hoc tit.* vt scilicet occasiones litium dirimantur; quod *huius l. fine* etiam indicatur: & (vt Nouella pariter Iustiniani loquitur 18. *cap. 7.*) ὅπως ἂν ἀδελφικῆς αὐτοὺς ἀπαλλάξειεν ἔριδος, *vt a fraterno certamine eos præseruent.* Verecunda ideo & solicita hæc Patris cogitatio litibus occurrentis præcipuum fauorem meruit; id quod etiam his *huius leg.* verbis indicatur, *Iustius in se legum procliuem fauorem debent prouocare.* Porro vt non vna ratione id parentes facere soliti, ita non omnes statim admissæ fuerunt: Diuisio enim inter viuos primum recepta fuit rataque, siue sine scriptura, siue cum scriptura, quibuscunque verbis, qualicunque iudicio voluntas patris declarata fuisset, vt docet diserte *d. l. 16. & 21. Cod. Iust. h. t.* Quo pertinet *huis l.* initium ab In-

Interpret e perperam neglectum, & *lex prox. inf.* Quo sane casu suos hæredes consensum commodare oportere ait Constantinus M. *sine vlla controuersia*; id est sic, vt post mortem Patris aduersus eam diuisionem venire liberi non possint. Quod & rursum constituitur *d. l. prox. inf.* Et hæc ita quidem, vt Constantinus M. de eo dubitari non posse, *huius l. initio*, dicat. Nempe quia id & ante Constantinum M. obtinebat, quod ostendit *lex 20. §. 3.* vbi *supremi iudicii diuisio* ab Vlpiano vocatur, & *l. 39. §. 5. D. hoc eod. tit.* & *l. 16. 21. Cod. Iust. h. t.* At non & testamento imperfecto diuisio ita a Patre facta rata ante Constantinum erat: verum & hoc Constantinus M. *hac l.* admittit: puta, vt etsi imperfecto testamento, & solennibus iuris destituto, diuisio in, seu inter liberos suos facta fuerit, valeat: puta, si cum pater de testamento cogitasset, non tamen solenniter id perfecerit: *Cogitasset*, inquam; id quod ex ipsa scriptura & præfatione colligi poterat: Nam qui testabatur, solennem hanc formulam ferme præmittebat; *Ego N.* &c. *testamentum hoc meum condidi*, vel *feci*, διεθέμην τὴν διαθήκην μου ταύτην, vt est in Gregorii Nazianzeni *testamento*. Idque est, quod hæc l. ait, *licet sub testamenti vocabulo cœpta*, de quo dicam etiam aliquid *ad l. 5. inf. de testam.* Voluntas & scriptura scilicet quæuis Patris, licet solennitatibus destituta, inter liberos suos valet, quocunque modo, quibuscunque verbis aut indiciis inueniatur, (vt additum *in d. l. vlt. Cod. Iust. h. t.* quam pro parte ex hac interpolauit Tribonianus) & vt *hac l.* Constantinus M. eleganter loquitur; *valent inter suos scripturæ*, parentum scilicet *solis nixa radicibus voluntatis: & coloratam iuris imaginem referentes.* Sane ius hoc qua ampliatum postea a Theodosio Iun. *Nou. de testamentis. 9.* (vnde lex *21. Cod. Iust. de testam.* desumpta est) qua coarctatum a Iustiniano *Nou. 18. cap. 7. & 107. cap. 1.* (vbi hæc lex *Constantinianea* citatur.) Inter liberos igitur Patrem voluisse sat est: & dummodo naturæ solennibus Pater satisfaciat, abunde hac parte est: Denique pietatis pars est, suos hæredes inter se Parentum voluntates, licet minus solemnes, tueri: Contra, memoriam Parentis violat, qui voluntatem eius ad iuris subtilitatem reuocat. Idque est etiam, quod *fine huius l.* dicitur, *vt memoria defuncti non violetur Parentis.* Sunt nonnulli qui hunc casum notant inter eos, quibus sine iure Prætorio factum testamentum, obiecta doli exceptione obtinet: atque adeo ad hanc speciem referunt sententiam illam Pauli, quæ extat apud Auctorem Collationis Legum Mosaicarum *tit. 16. Sine iure Prætorio*, inquit, *factum testamentum*, *obiecta doli exceptione obtinebit*: De quo monuit V. C. Petrus Pithœus *ad illum locum.* Verum huc ea sententia male trahitur; cum Constantinus M. *hac l.* primus huiusce iuris auctor sit: sed & ipso iure testamentum hoc valere velit, non obiecta doli exceptione: denique valere velit, non promiscue vt testamentum, sed inter *suos*, vt diuisionem, & cum de solo iure liberorum agitur, præueniendo arbitrum familiæ erciscundæ, quod & titulus hic ostendit, sub quo lex hæc posita est.

Verum de hac Constantini M. constitutione penitius plenius nunc & accuratius videndum nobis est. Primo obseruandum; *Nouum* ius hac Constantini M. constitutione induci: quod etiam ostendit Iustinianus *initio Nou. 107.* Nempe vt diuisio a Patre inter liberos suos etiam testamento imperfecto facta valeat; quæ hactenus non valebat: etsi iam citra testamentum diuisio actu aliquo inter viuos a Patre facta valeret, siue sine scriptura, siue cum scriptura, quibuscunque verbis voluntas eius declarata esset, qualicunque iudicio suam voluntatem declarasset, vt *initio huius leg.* ostenditur, & docet diserte *lex 16. lex 21. Cod. Iust. h. t. lex 20. §. 3. l. 39. §. 5. D. h. t.* Nondum tamen imperfecto testamento facta diuisio valebat. Verum id nunc Constantinus M. constituit; a minus solemni alio actu, ad minus solemne testamentum iure producto. Sic idem Constantinus M. iam antea A. 315. etiam Traditionis solemnitatem & necessitatem remiserat, *l. 4. inf. de donationib.* in donationibus inter liberos & parentes: si nuda tantum voluntas claruerit, quæ non dubium consilium teneat, nec incertum, sed iudicium animi tale præferat, vt nulla quæstio voluntatis possit inrepere. Hoc primum.

Secundo notandum, huiusmodi imperfectum testamentum, seu diuisionem imperfecto testamento factam, Constantinum M. tantum valere velle *inter suos hæredes:* quod non semel inculcat; initio legis, *ab hæredibus* SVIS; mox, *inter suos* DVNTAXAT *hæredes*; tertio, *cum filiis ac nepotibus ciuili iure, vel auxilio Prætoris, vt suis hæredibus.* Vides præcisa & taxatiua verba. Quare lectori fucum facit Tribonianus, cum in *l. vlt. C. Iust. h. t.* (quam ex *hac* pro parte interpolauit) etiam inter emancipatos, quos Prætor ad successionem vocat, hanc diuisionem valere velle iubentem Constantinum M. inducit: satis incondite etiam retentis illis initio legis, *inter omnes duntaxat hæredes* SVOS. Quod non adeo mirum, cum Tribonianus merum imperium in interpolandis anteriorum Principum constitutionibus exercuerit. At, quis credat tantum Iustiniani stuporem, vt iam sua constitutione, *Nouella 107.* vbi nullus interpolationi locus, id nominatim a Constantino M. constitutum dicat, ET HOC, inquit, *in suis & emancipatis filiis.* Nempe hæc erroris & imposturæ efficacia est, & ἐνέργεια τῆς πλάνης, vt etiam Auctori suo tandem imponat. Si hoc non est, quæ tanta securitas dici fingive potest? Quare iam hac parte cautius loqui discant Nostri, & in his Antonius Faber 25. error. 1.

Tertio obseruandum, nullos omnino testes in huiusmodi diuisione in testamento imperfecto a Patre facta requiri a Constantino M. Quid enim apertius illis, *quas nulla solennitatis adminicula defendunt*, *solis nixa radicibus voluntatis*: & rursum, *etiamsi solemnitate iuris, inanis scriptura esse dicatur.* Vt mirer Doctores iam olim de eo dubitasse, imo testes saltem aliquos hoc casu desiderasse, quorum sententiam Cuiacius quoque *consultatione prima* statim, Hotomannus *cons. 15.* Maynardus *lib. 5. cap. 15.* secuti, quorum errori profligando, *huius leg.* prærogatiua nemo adhuc vtitur; etsi aliis alii argumentis eum P. 197 perstrinxere, & in his Antonius Faber, 25. *error. 2.* Neque contra facit, subdita ad *hanc l.* Interpretatio: ibi, *aut si non legitimo numero testium subscribatur.* Quibus verbis nonnulli indicari putant, aliquos saltem testes requiri; Nam imo contrarium *hic* indicatur. Nempe nil obstare, si testes non interuenerint, qui alioquin legitimo numero requiruntur. Tandem in hac quoque sententia fuere iam olim Doctores *ad l. fin. Cod. Iust. de fideic.* Iason, Benedictus, Chassaneus in *consuetudines Burg.* Quibus accedat & *Nouella Iustin. 107.* variaque Inclyti Senatus Parisiensis Consulta, quæ vide apud le Prestre *cent. 2. c. 65.*

Quarto & ex *huius l.* verbis decidi potest, (etsi inanis) illa Quæstio Doctorum magna animorum contentione agitata; Num hæc diuisio in testamento imperfecto valeat iure testamenti, an iure intestati? Aperte enim *iure intestati* valere hæc ingerunt: *Licet enim sub testamenti vocabulo cœpta cum perfecta non sint, neque appellari aliter vllo modo possint, euanuisse videri possunt, tamen dispositiones vltimæ coloratam iuris imaginem referentes, iustius inse legum procliuem fauorem debent prouocare.* Vides dispositionem vltimam, nec tamen testamentum: Ergo ab intestato. Neque tamen huc quicquam faciunt illa *d. legis vlt. Cod. Iust. famil. ercisc. licet ab intestato ad successionem liberi vocentur*, quæ inducit Anton. Faber 25. *error. 1.* quia verba illa, transcripta ex *l. 16. 21. Cod. Iust. eod. tit.* pertinent ad diuisionem factam actu aliquo inter viuos, non testamento imperfecto, quod illarum legum tempore, Constantino antiqui-

orum

orum, non valebat. Sed quid apertius Nouella Theodosii Iun. *de testamentis 9.* vnde *lex 21. Cod. Iust.* desumpta est: *Nisi*, inquit, *testator eos scribere instituit, qui ab intestato ad eius hæreditatem vocantur: Eo enim casu licet imperfecta videatur scriptura, eius voluntatem, non quasi testamentum, sed quasi voluntatem intestati valere censemus.*

Quinto ex *huius l.* pariter verbis decidi potest quæstio Doctorum non minori contentione agitata; Vtrum diuisio & tum valeat, si inæqualis a Patre facta proponatur. Nam præterquam quod inanis hæc quæstio sit (quis enim alioquin effectus esset ferme confirmatæ huius a Constantino M. diuisionis) non hæc aperta sunt verba: *& obsecundari protinus cum res diuidentur, nec retineri amplius, quam quod singulorum personis detegatur adscriptum, vt & memoria defuncti non violetur Parentis, & occasiones litium dirimantur.* Quare nec eorum distinctio probanda, & in his Clari, num inæqualitas sit magna, an modica.

Sexto & ex *hac l.* defendi potest, vt maxime de scripto testamento imperfecto quæsitum specialiter fuerit in specie *huius l.* etiam in Nuncupatiuis testamentis imperfectis ex Constantini mente hoc obtinere potuisse: quandoquidem solius voluntatis rationem habet: *Dispositiones*, inquit, *vltima, coloratam iuris imaginem referentes, iustius in se legum procliuem fauorem debent prouocare*; Item, *considerari specialiter voluntatem placet.* Quomodocunque igitur, quocunque actu, dum de voluntate constet. Quare errare puto & in his Anton, Fabrum. 25. *error.* 4. qui aliter sensit.

Septimo & ex *hac l.* liquido constat, Constant M. in *Naturalibus* liberis non idem statuisse: aperte enim, *in suis duntaxat* id obtinere voluit; *quibus*, inquit, *ciuili iure vel auxilio Prætoris vt suis hæredibus defuncti successio defertur*: quod recte tuetur Antonius Faber 35. *Error.* 5 In suis, id est, qui in potestate parentum sunt, & ab intestato successuri: cuiusmodi sane nullo modo fuerunt Constantini sæculo naturales.

Octauo & inter liberos *Legitimatos* hanc diuisionem ex Constantini mente valere certum est: Nam & hi sui sunt: & præterea *hac l.* aperte dicitur, *cum filiis ac nepotibus, ciuili iure vel auxilio Prætoris vt suis hæredibus defuncti successio deferatur.* Eamque etiam Constantinus reddit suæ constitutionis huius rationem. Et hanc sententiam etiam recte tuetur aliis rationibus Antonius Faber 35. *Error.* 6.

Nono, neque hic omittere possum solennem Ant. Fabri errorem, qui passim non aliud ius nouum hac parte a Constantino M. introductum agnoscit, quam quod, cum sub Diocletiano iam quibuscunque verbis facta a Patre diuisio valeret, Constantinus M. addiderit, vel *quibuscunque indiciis.* Male: nam vti initio distinxi, actu inter viuos diuisionem huiusmodi factam a Patre admiserunt iam olim ICti, & Principes Constantino antiquiores: at primus Constantinus, eam quæ imperfecto testamento facta esset.

Postremo loco nunc apponenda est *lex* illa *vlt. C. Iust. famil. ercisc.* quam miro flagitio Tribonianus ex *hac* interpolauit, vt liqueat deinceps, quid Constantini in ea sit, quid non sit.

Imp. Constantinus A. ad Bassum P.P.

*INter (omnes) duntaxat hæredes suos, (qui ex quolibet venientes gradu, tamen pares videntur esse, vel emancipatos, quos Prætor ad successionem vocat:) siue cœptum neque impletum testamentum, (vel Codicillus, seu Epistola) parentis esse memoretur, (siue quocumque alio modo scripturæ, quibuscunque * verbis vel indiciis inueniantur relictæ: iudicio * familiæ herciscundæ (licet * ab intestato ad successionem liberi vocentur) seruato * Senatusconsulti auxilio) defuncti dispositio custodiatur, etiamsi solemnitate legum huiusmodi dispositio fuerit destituta. (Si * vero in huiusmodi voluntate designatis liberis alia sit mixta persona, certum est, eam voluntatem, quantum ad illam duntaxat personam permixtam, pro nulla haberi.) Dat. Romæ Kalend. * Crispo II. & Constantino Cæs. II. Coss.*

* ex *l.* 16. 21. *Cod. Iust. familiæ hercisc.*
* ex *d. l.* 16.
* ex *d. l.* 16.
* ex *d. l.* 16.
*Hoc ipsum Theodosianæ constitutioni adsuit *in l.* 21. §. 1. *Cod. Iust. de testam.*

P. 198 DIVISIO *bonorum matre iubente inter liberos facta, inque ea voluntate decedente, omnino valet.*

II. (a) Idem A. ad Constantinum (b) PF. P. (c)

NVLLI (d) quidem de bonis vsurpandis (e) viuorum, nec diuidendi contra bonos mores (f) concessa licentia est: Sed si præcipiente (g) Matre bona eius inter se liberi diuiserint, placuit, (h) omnifariam, nobis, huiusmodi diuisionem durare: si modo vsque (i) ad extremum eius viuendi spatium voluntas eadem perseuerasse doceatur. Dat. IIII. (k) Kalend. Iun. Constantinopoli, Constantio (m) & Maximo Coss. [327.]

INTERPRETATIO. *Licet viuorum bona, vt diuidantur iniustum sit, tamen si mater viuens facultates suas filiis præceperit & permiserit diuidendas,* (n) *& vsque ad exitum vitæ suæ in eadem voluntate perstiterit, diuisio inter filios facta perduret.* (o)

NOTAE.

(a) Hanc l. inter cæteras innuit Iustinianus *in l. vlt. Cod. Iust. de pactis* vbi & eius verba quidem vsurpat, ac nominatim in verbis *Et in ea vsque.* GOTHOFREDVS.

(b) γϱ. *Constantium*: vt in An. Put. *IDEM.*

(c) *Proc.* An. Put. *IDEM.*

(d) Regulam iuris pro dubitandi ratione proponit, cuius nota vniuersalis est hæc vox, *Nulli.* *IDEM.*

(e) *Vsurpandi*, vt mox *diuidendi.* *IDEM.*

(f) Alioquin qui hoc facit, indignus ea successione est, *l. 2. §. vlt. D. de his quæ vt indignis.* *IDEM.*

(g) Præceptum requiritur, non nuda permissio. Itaque & Iustinianus *in d. l. vlt.* non nudam scientiam, sed *iussum* requirit: Quanquam scientia tantum requiri videatur *in l. 2. §. vlt. D. de his quæ vt indign.* *IDEM.*

(h) *Placuit* vox, nota est exceptionis ab Imperatore aduersus Regulam iuris inductæ: de qua vide *Glossar.* *IDEM.*

(i) *Quoque* Cod. Wurceb. rectius hoc nostrum. *RITTER.*

(k) γϱ. III. *Id. Iun.* vt in MSS. nonnullis, & add. in marg. C. Cuiac. *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. *III. Idib. Iun.* *RITTER.*

(l) Irreptitia vox: occasione sequentis vocis; *Constantinopolis* enim triennio tantum post fundata fuit. Idem error *hoc Codice* reperitur in pluribus aliis *legibus*, veluti *l. 12. inf. de appellat. l. 8. inf. de Decurionib.* quas *leges* omes quidam Licinio ideo adscribit, quod hic *Constantinopoleos* nomen repositum censeat ab *huius Codicis* conditoribus, loco *Byzantii*; quod hoc tempore Licinio parebat. *GOTHOFR.*

(m) γϱ. *Constantino* (vt in MSS.) *Cæsare V. IDEM.* *Constantino* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(n) Cod. Wurceb. *Facultatem suam &c. permiserit diuidendam.* *IDEM.*

(o) *Perduat* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

VIVENTIS Matris bona diuidere inter se liberi matre iubente possunt: adeo vt postea matre in ea voluntate decedente, liberi aduersus eam venire vetentur a Constantino M. *hac constitutione*, quam inter alias intelligit Iustin. *l. vlt. Cod. Iust. de pact.*

Regulariter de viuentis hæreditate quid vsurpare, pacisci, vel aliquid disponere eamque diuidere, equidem nulli licere, contraque bonos mores esse, *hac leg.* Constantinus præfatur, & notius est quam vt probatione egeat. Verum excipitur hac Constantini M. constitutione hic casus, pariter vt alter similis *initio leg. 1. sup.* Si matre forte præcipiente liberi bona eius inter se diuiserint: adeo vt neque hanc diuisionem post mortem matris aliqui ex filiis forte ea non contenti reuocare possint, atque ad intestati causam rem deducere: hoc videlicet prætextu, quod ea diuisio de viuentis hæreditate facta fuisset (viuentis quippe volentis hæreditas est *h. l. & l. vlt. Cod. Iust. de pactis*) quæ huius rescripti emittendi causa fuit, ad Constantii Præfecti P. ea de re dubitantis consultationem; id quod ostendunt illa verba, OMNIFARIAM *placuit nobis huiusmodi diuisionem* DVRARE; Idem indicatur & superiore eiusdem Constantini constit. puta *l. 1. sup. cum diuidendæ res erunt, dubitari non potest, ab hæredibus suis consensum* SINE VLLA CONTROVERSIA *commodandum.*

Additur tamen hæc limitatio, si modo mater, quæ hanc diuisionem præcepit, in ea voluntate decesserit; quod etiam adiectum est (& quidem ex *hac leg.*) a Triboniano *in d. l. vlt.* Videlicet ne huiusmodi pactione cuiquam auferatur libera testandi facultas, quæ imminuta debet esse & integra: eiusque libertas nulla pactione minui tollive potest, ne quidem dotali: *l. 15. Cod. Iust. de pactis.* Quod tamen ius in desuetudinem abiit, & a Leone extinctum est: *Nou. 19.* & Moribus hodie ferme nostris displicuit: ac nominatim in pactis dotalibus, seu conuentionibus, matrimonialibus.

Cæterum obseruandum illud, Iustinianum *d. l. vlt.* hanc constitutionem, ad omnes porrigere, de quorum hæreditate pactum est, si voluntatem suam accomodauerint, & in ea vsque ad extremum vitæ spatium perseuerauerint generali videlicet constitutione, cum lex hæc specialis sit in *matre*, reuocata hypothesi ad thesin, quo forte pertinent illa Iustiniani: *Quod etiam anterioribus legibus, & constitutionibus, non est incognitum, licet a nobis clarius est introductum*; Sed neque illud omittendum, inter hanc *l. & l. 1. sup.* id interesse inter alia, quod hæc lex sit de diuisione facta a liberis præcipiente matre; illa vero de diuisione facta inter liberos a Patre.

DE

P.199

DE COMMVNI DIVIDVNDO.

TITVLVS XXV.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXXVII.

PARATITLON.

COMMVNE diuiditur, quod integrum in vnum redactum & permixtum, vt Anianus loquitur, in ius diuersum & dissociatum trahitur, diuiditur.

CONIVNCTAS *seruorum personas in locandis per diuersos fundis diuidi non oportere.*

I. (a) Imp. Constantinus A. Gerulo Rationali (b) trium (c) Prouinciarum.

IN * Sardinia (d) fundis Patrimonialibus, (e) vel Emphiteuticariis, (f) per diuersos nunc dominos distributis, oportuit sic possessionum fieri diuisiones, vt integra apud possessorem (g) vnumquemque seruorum (h) agnatio (i) permaneret: *Quis* enim *ferat* (k) *liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris coniuges segregari?* Igitur, qui (l) dissociata in ius diuersum mancipia (m) traxerunt, in vnum redigere eadem cogantur. Ac * si cui propter redintegrationem (n) necessitudinum serui cesserunt, vicaria (o) per eum qui eosdem susceperit (p) mancipia reddantur. Et (q) inuigilandum, ne per prouinciam aliqua (r) posthac querela super diuisis mancipiorum affectibus (s) perseueret. Dat. III. Kal. Maii. (t) Proculo (v) & Paulino Coss.

INTERPRETATIO. *In diuisione* (x) *patrimoniorum*, (y) *seu fiscalium domorum*, (z) *siue priuatorum*, (a) *obseruari specialiter debet, vt quia* iniustum est filios a parentibus, vel vxores a maritis, *cum ad quemcunque possessio peruenerit*, sequestrari, *vt* (b) *mancipia, quæ permixta fuerint, id est vxor cum marito suo & filiis*, (c) *datis vicariis, ad vnum debeant pertinere, cui necesse fuerit commutare, quod sollicitudo Ordinantium debet specialiter custodire, vt separatio fieri omnino non possit.*

NOTAE.

(a) Lex II. *Cod. Iust. Communia vtriusque iudicii:* sub quo tit. a Triboniano collocata est. Certe, quod hac l. statuitur, non minus commune esse potest familiæ herciscundæ, quam communi diuidundo iudicio. *GOTHOF.*

(b) *Rationali*, ideo lex hæc inscribitur, quia de Patrimonialibus fundis in ea agitur, quorum cura *ad Rationales* pertinebat; de quo *ad l. 1. infr. de domibus ad rem priuatam pertinentibus. & l. vlt. infr. de conlat. fund. patrim. IDEM.* *Ierule* & ad marg. *Cærulo* edidit Sichard. *RITTER.*

(c) Id est, Siciliæ, Sardiniæ, Corsicæ; vt ex *Notitia Imperii* constat, & a Cuiacio recte adnotatum fuit *ad l. 1. Cod. Iust. de susceptor.* De *Sardinia*, certe nominatim hæc lex fidem facit. Habuerunt scil. hæ tres Prouinciæ suum & peculiarem Rationalem, iunctaque ita trium harum Prouinciarum administratio fuit, a speciali *Italiæ* appellatione distincta, & a Suburbicariis Regionibus; de quo *ad l. 9. infr. de extraordin. mun.* dicendum erit. Rationali trium prouinciarum inscribitur quoque lex 5. *infr. de petitionib. lex 2. infr. de susceptorib.* De eo v. *Notit. Imperii.* *GOTHOFREDVS.*

* Omissum hoc legis principium Historicum in *C. Iust.* vsque ad illa verba, *possessionum fieri diuisiones:*, duplici ratione, ne alioquin hoc ius vel locale, vel non in omnibus pariter possessionibus obtinere crederetur. Vir doctus perperam hæc *in Sardinia* ad inscriptionem retrahebat: etsi ita habenat An. Reg. & Put. *IDEM.*

(d) Non quod non idem ius vbique obtinere debeat, verum quia ita casus tulerat. *IDEM.*

(e) Idem tamen in omnibus possessionibus obtinet, *v. l. vn. infr. de inquilin. & colon. IDEM.*

(f) *Enfiteuticariis* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(g) *Successorem*, C. Iust. De quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Vel colonorum adscriptitiæ conditionis, seu inquilinorum proximorum*, hoc addit Tribonianus; optime: *v. l. vn. inf. de inquilin. & colon. IDEM.*

(i) *Vel affinitas*: Et hoc a Triboniano additum. *IDEM.*

(k) *Qui ferat* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(l) *Si qui sic sociata*: Ita Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(m) *Vel colonos distraxerint.* Ita in Cod. Iust. recte, vt supra dixi. *IDEM. Mancipia attraxerunt.* Edit. Sichard. *RITTER.*

* Reliqua a Triboniano sunt omissa, quia præteritum respiciunt, & sic ius perpetuum non continent. *GOTHOF.*

(n) Consolidationem. *GOTHOFREDVS.*

(o) *Vicaria* mancipia V. *Glossarium. IDEM.*

(p) *Susceperint* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(q) *Sed. GOTHOFREDVS.*

(r) *Aliquam* Edit. Sichard. *RITTER.*

(s) *Affectus* sunt liberi, parentes, fratres, sorores, coniuges: vt hæc lex ostendit. v. quæ plura *in Glossis*: vocantur & supra, *necessitudines. GOTHOFR.*

(t) *Dat. VII. Cal. Iul.* edit. Sichard. & Cuiac. in vtraque nostra lectio ad marginem notatur. *RITTER.*

(v) *γρ. Pub. Optato.* Nullum enim tale par Consulum & quidem sub Constantino M. occurrit. Et male omnino qui antehac legum huius Codicis Chronologiam texuerat, hanc legem retulit ad *Acyndinum & Proculum* Coss. i. e. ad A. D. 340. quo etiam tempore non Gerulus, verum Callepius Rationalis erat trium Prouinciarum, vt docet lex 5. *infr. de petitionib.* Quod Blondellus quoque indicauit, cuius tamen emendatio, *de primatu p.* 705. minus placere debet, qui reponebat, *Proculo & Sabino Coss.* i. e. A. D. 316. *GOTHOFREDVS.*

(x) *Definitione.* Edit. Sichard. *RITTER.*

(y) *γρ. Patrimonialium. GOTHOFREDVS.*

(z) *Dominorum* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(a) Hoc additum ab Aniano: In omnibus enim possessionum diuisionibus, idem obseruare oportet. Ob quam ipsam rationem Tribonianus inducta prima *huius l.* sententia, quæ de Patrimonialibus & Emphyteuticariis tantum loquitur, de possessionibus indistincte hanc legem concipere voluit. *GOTHOFREDVS.*

(b) Abest *vt* in Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) *Cum filiis & marito suo* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

P.200 CONIVNCTÆ seruorum personæ, necessitudines, affectus, in diuersa trahi, seu per diuersos distribui dominos, diuulso quamlibet & distributo per diuersos dominos fundo, cui serui cohærebant, non debent. Et vero cum id in patrimonialium & emphyteuticorum fundorum distributione per Sardiniam nominatim euenisset, atque eo nomine querelæ ad Constantinum M. perlatæ fuissent, *h. l.* redintegrari has seruorum necessitudines iussit: vicario inuicem seruo alio accepto.

Coniunctæ scil. seruorum personæ in possessionum diuisione distrahi, diuelli, aut diuidi a se inuicem nequaquam debent: *Pietatis intuitus* id non patitur, vt ad rem loquitur ICtus, in *l. 41. §. 2. D. de legat. 3.* Et vt *h. l.* Constantinus M. profitetur: *Quis ferat liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris coniuges separari?* Adde & quæ mox sequuntur ex *Nouella* Valentiniani. Ita neque testator filios a Patre separare, verum filios ad Patrem pertinere voluisse præsumitur. Ideo in ambiguo voluntatis testatoris hæc pietatis coniectura passim admittitur *l. 12. §. 7. D. de instruct. vel instrum. legat. l. 9. & l. 41. §. 2. D. de legat. 3. & similib.* Ideo quoque hæredi conceditur, vt Patris, matris, vel fratris naturalis æstimationem legatario officio Iudicis præstet, non etiam ipsos præstare cogatur, *l. 71. §. 3. D. de legat. 1.* Sed & nota sunt, quæ de vsu ædium legato in *l. 2. §. 1. l. 4. §. 1.* & *l. 5. 6. D. de vsu & habitat.* tractantur. Eleganter etiam dictum a Seneca, *controuers. IV. 26. & in auctione fratres hostilis hasta non diuidit.* Quanquam & hæc altera quandoque ratio hic militat, ne alioquin diuisi affectus depretientur, ideo Seneca subiicit: *Plus quiddam est, geminos esse, quam fratres: perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est.* Qua altera de causa quoque vno ex fratribus emptis redhibito, alterum quoque redhiberi oportet, sicut fit pari vel iugo, vel quadriga empto *l. 34. 35. 38. §. 13. 14. l. 39. 40. D. de aedilit. edicto.* v. & *l. 22. §. 1. D. ad Leg. Aquil.* Neque omitti debet Victoris Vticensis locus *lib. 1. de persecut. Vand.* vbi de Vrbicis, id est, vrbis Romæ captiuis egit. *Qua dum multitudo captiuitatis Africanum attingeret littus,* DIVIDENTIBVS *Vandalis & Mauris ingentem populi quantitatem, vt moris est Barbaris, mariti ab vxoribus, liberi a parentibus separabantur. Statim sategit vir Deo plenus & carus, vniuersa vasa ministerii aurea vel argentea distrahere, & libertatem de seruitute Barbarica liberare, & vt coniugia* FOEDERATA *manerent, & pignora genitoribus redderent.*

Cæterum, si verum fateri volumus, non adeo bene hæc lex a Theodosiani Cod. conditoribus sub hoc *tit. de communi diuidundo*, collocata fuit: Neque enim ea ad iudicium communi diuidundo, quod priuatis redditur, pertinet; & melius in *librum 10.* coniecta fuisset. Est enim de fundis patrimonialibus & Emphyteuticariis, ad Principem seu rempriuatam pertinentibus, per diuersos dominos (puta conductores) distributis, de quibus *suis titulis* puta *lib. 10. Tit. 3. de Locatione fundor. iur. emphyt. & lib. 11. tit. 19. de conlat. fund. patrim. vel emphyt. & rei priuatæ.* Itaque hoc vult Constantinus, ita debuisse huiusmodi fundos a Rationalibus *elocari*, vt ne serui agnati, fundis illis adstricti, ad diuersos dominos hac locatione, vel si quis alius titulus fingi potest, peruenirent. At Tribonianus, vt hanc leg. suo tit. recte accommodaret; *titulo*, inquam, *communia*

vtriusque iudicii, loco *possessorem, successorem* hic supposuit; vt ita aptaretur ea iudicio familiæ herciscundæ, & communi diuidundo. Certe, Interpres quoque ad *hanc leg.* in priuatorum diuisionibus & seruis id pariter obtinere recte iudicauit: Et diserte in colonis quoque originariis, seu iuris priuati, admissa Vicariorum præstatione simile ius duobus casibus constituitur in *sp. l. vn. inf. de inquil. & colon.* (vbi Interpres nominatim hanc rationem reddit: *ne separatio fiat coniugii*) quod etiam Tribonianus legi II. *Cod. Iust. communia vtriusque iudicii.* quam hinc alioquin desumpsit, recte inseruit. Vt & a Valentiniano III. *Nouella de colonis vagis 9.* vbi in duobus aliis casibus in eodem argumento de Originariis colonis, eandem Vicariorum præstationem, compensationem, seu commutationem pro liberis & vxore inducit, ad euitandam affectuum diuisionem additis rationibus: *Ne, quod impium est, filii a parentibus diuidantur.* Et mox: *quia in eiusmodi personis salua & inconuulsa debet coniunctionis affectio permanere.*

Cæterum tria necessitudinum genera quæ hic enumerantur, obserua, quia & summa, Quæ & ipsa pariter omnino memorantur *d. l. 35. D. de adil. edicto:*

Tandem perquam suaues sunt hic Interpretes nonnulli, qui *hanc l.* trahunt ad conciliandos coniugum & fratrum animos.

FINIVM * REGVNDORVM.

TITVLVS XXVI.

LIB. III. COD. IVST. TIT. XXXIX. In Ann. Put. præfixa vox *De.*

* Hic titulus integer hinc excerptus extat in corpore *de limitib.* seu *finium regundorum.*

PARATITLON.

FINIVM REGVNDORVM actio seu petitio *l. vn. infr. de action. certo temp. fin.* (quæ & finalis causa dicitur *l. 3. h. t.* finalis controuersia *l. 1.* & *3. h. t.* finalis quæstio, *l. 2. h. t.* finale iurgium, *l. 4.* & *5. h. t.* est, qua fines agrorum confinium regi, id est, disterminari, constitui postulantur. Controuersia autem hæc finalis duplex *hoc tit.* occurrit. Prima, de spatio quinque pedum, quod præscriptum fuerat inter vicinos fundos, *l. 3. 4. 5. h. t.*
P. 201 Veteri scil. iure *d. l. 5. h. t.* (id est, Lege XII. Tab. & L. Mamilia,) ita quidem, vt a nullo quacumque prolixioris temporis præscriptione præscribi posset, *d. l. 4. h. t.* & *d. l. vn. inf. de action. certo temp. finiend.* Hos rursum fines *congruos præstabat*, id est, discernebat, *Limes* inclusus, cum signis aliquibus erudita arte confectis, *d. l. 4. h. t.* ex quibus scil. postea si de finibus controuersia esset, probationes sumerentur, *l. ead.* Ad hanc autem controuersiam, *Arbiter* dabatur, *l. 3.* & *l. vlt. h. t.* Et in id artis huius periti *d. l. 4. h. t.* id est, Agrimensores ire præcipiebantur ad loca, vt patefacta veritate ex fideli inspectione *l. 1. h. t.* fideli arbitratione *l. 4. h. t.* controuersia postea terminaretur *d. l. 1. h. t.* At si de maiore spatio quam quinque pedum ageretur, *l. 3. h. t.* si loca in controuersiam venirent, *d. l. vlt. h. t.* si agri modus, *l. 2. h. t.* non finalis causa proprie, sed proprietatis erat, *d. l. 3. h. t.* & locorum intentio dicebatur; *l. 4. h. t.* quanquam & hæc quoque finalis quæstio, seu controuersia, & finale iurgium dicitur, *l. 3. 4.* & *vlt. h. t.* Ideoque apud ipsum Iudicem, seu Rectorem Prouinciæ terminabantur, *dict. l. 3.* & *l. vlt. h. t.* Et cum antea præscriptioni hac parte locus esset, id postea mutatum *l. 4.* & 5. *hoc tit. l. 5. sup. de pactis*, *l. vn. de action. certo temp. finiend.*

De finibus quoque inuasis v. *l. 1. infr. de accusationib.*

Cæterum hoc titulo aliquid desiderari ex eo apparet, quod ad *tit. 16. lib. 1. sentent.* in veteribus exemplaribus annotatur ad hanc Pauli sententiam, *in eum qui per vim terminos deiecerit, vel amouerit, extra ordinem animaduertitur;* annotatur inquam, idem statui in Cod. Theodos. *lib. 2. sub. era 26.* vt annotauit Petrus Pithœus *in tit. 13. collation. Leg. Mosaic.* Quare nisi *legem 1. huius tit.* indicari putemus hic aliquid desideretur necesse est.

DE ORDINE *finalis iudicii*, *Constantini M. lex.*

I. (a) Imp. Constantinus A. ad Tertullianum P. V. (b) Comitem (c) diœceseos (d) Asianæ.

SI quis super inuasis (e) sui iuris locis prior detulerit (f) querimoniam, quæ finali (g) cohæret cum proprietate controuersiæ, prius super (h) possessione quæstio finiatur; & tunc Agrimensor ire præcipiatur ad Loca, vt patefacta veritate huiusmodi litigium terminetur. Quod si altera pars, locorum * adepta dominium, subterfugiendo moras attulerit,

ne possit controuersia definiri ad (i) locorum ordines, directus, (k) Agrimensor dirigatur ad Loca, vt si fidelis inspectio tenentis locum esse probauerit, petitor victus abscedat: & si (l) controuersia eius claruerit, qui primo detulerit causam, vt inuasor * ille pœnæ (m) teneatur addictus, si tamen ea (n) loca eundem inuasisse constiterit: nam si per errorem aut incuriam domini *Loca* data *(o)* ab aliis possessa sunt, ipsis solis cedere debent. *(p)* Dat. VIII. (q) Kal. Mart. Gallicano & Symmacho Coss.

NOTAE.

(a) Lex 3. *Cod. Iust. eod. tit.* & lex, 5. *Cod. eod. vnde vi.* (quam repetiit Menochius *de recup. poss. remed.*) hinc desumptæ sunt, interpolatæ. Aberat a *Cod. Til.* Extat autem integra inter *leges* quæ de *controuersiis agrorum* inter *Scriptores de limitibus*, collacantur; & ex ea sententiam allegat Aggenus Vrbicus *de controuersiis agrorum, pag. 72. edit. Rigalt.* Sed & Boëtius *lib. 2. de Geometria*, partem eius vsurpat. *GOTHOFREDVS.* Abest hæc lex a Cod. Wurceb. & edit. Sichardin. *RITTER.*

(b) Id est, *Perfectissimum virum*: de qua dignitate *suo tit.* dicam inf. quo etiam titulo Eumenius noster Præsidem Lugdunensis primæ cohonestat. In Cod. Iust. & in MSS. *Corp. de Limitib.* inuerso ordine melius V.P. *GOTHOFREDVS.*

(c) V. quæ dicam de his *Comitibus Diœceseon*, ad *l. vn. inf. de Consular. & Præsidib.* *IDEM.*

(d) *Diœcesis* est iuncta plurium inter se Prouinciarum administratio, de quibus dicam alibi plene. *IDEM.*

(e) Abest hæc vox a *l. 3. Cod. Iust. eod tit.* Verum reiecta ab eodem Triboniano in *l. 5. Cod. eod. vnde vi.* & ad interdictum, *Vnde vi*, relatum. Cæterum *inuasio* proprie est rerum immobilium, *Inst. de vi bonor. rapt.* §. 1. *vers. quod non solum.* Inuasa autem Loca in *huius leg.* specie a vicino præsupponendum est. *IDEM.*

(f) *De finibus detulerit*, ita Tribonianus: non modo frustra, si sequentia voluisset intacta: verum etiam male, mox vt dicam. *IDEM.*

(g) *Quæ proprietatis controuersiæ cohæret*, ita Tribonianus. *IDEM.*

(h) *Possessionis*, ita Tribonianus. *IDEM.*

* Sequentia vel omisit, vel immutauit Tribonianus. *IDEM.*

(i) Vox hæc abest a *Corpore de limitibus. IDEM.*

(k) *Et directus*; ita recte in *Corpore de limitibus*: de quo mox. *IDEM.* *Et delectus* Cl. Goesius legit. *RITTER.*

(l) Est qui legat, *si ex conuerso.* Nil mutandum: id est, si querimonia ab eo delata vera esse apparuerit: forte tamen melius. *At si.* *GOTHOFREDVS.*

* *Lex 5. C. Iust. vnde vi*: hinc interpolata est. *IDEM.*

(m) *Pœna*, in Corpore *de limitibus. IDEM.* *Pœna teneatur edicti*, ita emendat Goesius, quem vide. *RITTER.*

(n) Cod. Iust. *Si tamen vi loca eadem inuasisse.* In corpore de Limit. *Si tamen vi ea loca eundem. IDEM.*

(o) Abest hæc vox *a d. l.* 5. de quo mox dicam. Aliquando ita constitutum, vt LOCA absentium squallida, & situ dissimulationis horrentia, Veteranis exercere, etsi non occupare iure dominii liceret, *l. 11. inf. de Veteranis.* *GOTHOFREDVS.* *Loca dicta*, Goësio placet. *RITTER.*

(p) Id est, sine pœna restitui possessio debet: quæ verba paulo clariora horum loco Tribonianus substituit: *seu lo-*
P. 102 *cis tantum decedere, eaque dominis vacua relinquere citra pœnam vllam debent.* Male autem in *Corpore de limitibus* editum est, *debet.* *GOTHOFREDVS.*

(q) Ita etiam editum in *Corpore de limitibus*; at in *l. 3. Cod. Iust. h. t.* ita scriptum XVI. *Kal. Mart.* & in *l. 5. Cod. eod. vnde vi*: VI. *Kal. Maii. IDEM.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. tres ordine circa iudicium finium regundorum constitutiones sequuntur. Vt hæc prima intelligatur, sciendum est, cum vicinus aliquis, (veluti *miles* in sp. *huius l.*) inuasa a *vicino* iuris sui loca queritur, triplicem hanc controuersiam, quæstionem continere: Non enim ea tantum est de *iure* seu proprietate vel possessione, verum querimonia illa cum proprietate, id est, præter causam proprietatis, seu loci (de quo ad *l. 3. inf.*) cohæret insuper finali quoque controuersiæ, id est, secum tacite trahit finium regundorum actionem, seu petitionem. Nam vbi possessio reformata fuerit, fines postea regendi, constituendi, declarandi, ad dominorum deinceps distinctionem & proprietatem, per Mensorem, erunt. Aggenus Vrbicus, *Commentario in Frontinum pag. 72. edit. Rigalt. pag. 56. edit. Goes.* sensum *huius l.* & verba expressit scribens; *De possessione fit controuersia, quoties de totius fundi statu per interdictum; hoc est, Iure ordinario litigatur: hoc non est disciplinæ nostræ iudicium, sed apud Præsidem Prouinciæ agitur; & ex lege restituitur possessio cui poterit adtinere: In his secundum locum habet disciplina nostra, sicut lex ait; Nisi de possessionis statu quæstio fuerit terminata, non licet Mensori praire ad loca.* Quemadmodum igitur proprietatis quæstio, finalis quæstionis consequens est: ita contra possessionis quæstio, finalem præcedit. Finali proinde quæstioni cohæret plerumque proprietatis seu *de iure* (vt etiam loquitur Symmachus *lib. 10. ep. 41.*) controuersia. Quo pertinet etiam Apuleii locus, *lib. 6. Metamorphos. circa fin. Sic nos diuersa*, inquit, *tendentes, & in causa finali de proprietate soli contendentes.* Et recte Boëtius, *lib. de Geometria*, monet; In his controuersiis quærendum esse prius originem causæ, quibus verbis legis nostræ verba subiicit; hæc inquam, *prius super possessione quæstio finiatur*, vsque ad illa verba, *quod si.* Possessionis itaque seu momenti causa finita, Agrimensor ad loca mittendus erit, qui scilicet in re præsenti fines regat & declaret; Quo facto *inuasionis* atque adeo proprietatis causa sponte fluit & diiudicatur; ita quidem, vt si possessor sese subducat, id nihilominus fieri, & interdum pro absente iudicari possit; At si victus fuerit, pœna inuasoris tenebitur; nisi forte aut per errorem, aut incuriam Domini, Loca aliena possederit: Alienas quippe possessiones non vt inua-

sor

ſor tantum, neque vi ſemper, ſed & aliter poſſidere quis poteſt, de quo iam dixi ad *l. 8. ſup. de Iuriſdict.* & dicam adhuc *ad l. 2. inf. vnde vi.*

Et hæc quidem huius difficillimæ legis, & maxime intricatæ, ſententia eſt, quam & ideo variis Emendationibus multi paſſim contaminarunt, cum tamen vndequaque ſana ſit. Verum id ab eis factum, ſiue interpunctionum vitio, ſiue quia complurima artis Agrimenſoriæ vocabula ab iis minus intellecta ea continentur, ac nominatim quia ad *data*, aſſignata Militum loca (de quibus etiam ad *l. vn. ſup. de rei vendic.* egi,) eandem proprie pertinere neſciuerunt. *Ad aſſignata*, inquam, *loca*, eam pertinere ex inſcriptione primum legis colligitur; inſcribitur enim ea *Comiti*, (rei militaris ſcilicet qui militibus præerat) deinde expreſſe ex poſtremis legis verbis, ibi; *Nam ſi per errorem aut iniuriam* LOCA DATA *ab aliis poſſeſſa ſunt:* 1. Loca *data* ſcilicet, ſunt loca & centuriæ militibus aut veteranis, vel ciuibus aſſignata, vt teſtatur Hyginus *de limitibus*, non vno loco; & hoc nominatim *pag. 201. edit. Rigalt. pag. 193. edit. Goeſ. Omnes*, inquit, *ſignificationes & formas æris tabulis inſcribemus* DATA, ASSIGNATA, *conceſſa excepta, reddita, commutata.* & iterum *pag. 214. edit. Rigalt. p. 206. edit. Goeſ. Diuiſi & aſſignati agri ſunt, qui veteranis aliiſue perſonis per centurias certo modo adſcripto aut dati ſunt, aut redditi, veteribus poſſeſſioribus redditi, commutatique pro ſuis ſunt.* Sed & ICtus in *l. 16. in f. D. de acquir. rer. dom. Agrum*, inquit, *manucaptum* (puto legendum *mancupatum*) *limitatum fuiſſe, vt ſciretur, quid cuique* DATVM *eſſet, quid veniſſet, quid in publico relictum eſſet.* Atque ita quidem noua hac prorſus interpretatione donanda eſt vox *Data*, quam & Tribonianus omiſit, & in qua interpretanda Cuiacius 19. *Obſ. cap. 16.* fruſtra fuit

2. Alia nunc *huius leg.* Agrimenſoriæ arti propria vocabula expendemus. Et primo quidem occurrit *Locorum* appellatio, quorum *h. l.* octies mentio fit, vt & *l. 3. 4. 5. Ordines locorum* proprium quoque in limitibus conſtituendis ſignificatum habent, & quidem in adſignatis ſeu datis locis, Aggenus Vrbicus, *pag. 145. edit. Rigalt. pag. 66. edit. Goeſ. Secundum ſigna in formis nominata, locus quicunque erat, reſtituatur, aut artificio ſignorum* LOCA *requirantur; ſi erunt, (vt frequenter euenit) turbata, docere nos angulorum poſitiones poterunt. Sic erit, vt & artis ſinceritas ſeruetur, &* ORDO *veteris* ADSIGNATIONIS *non prætermittatur.* Vbi etiam Codex quidam habet, ORDO veteranis ADSIGNATVS. Idem Aggenus *pag. 77. edit. Rigalt. pag. 61. edit. Goeſian. Propterea hæc* LOCA, *quod* ASIGNATA *non ſint, relicta appellantur, & extra cluſa quod extra limitum* ORDINATIONES *ſint, & tamen ſine cludantur.* Vnde & collectioni cuidam ex variis Auctoribus *de limitibus*, titulus hic adſcribitur, ORDINES FINITIONVM; indeque *ordinati limites, termini ordinati, ordinationes limitum*, paſſim apud Scriptores *de limitibus.* Ad *Locorum* igitur *ordines* hoc loco, eſt in re præſenti: neque id, immutandum, quod Leoninus fecit, *2. Emendat.* per Locorum ordines, etſi eandem ſententiam teneat. Neque eius coniectura diſplicet in *l. 11. D. fin. regund.* legendum *ordinatim*; Verum alio ſenſu quam ipſe facit: Nempe *ordinatim*, id eſt, ordinibus locorum inſpectis, dixerit Papinianus voce Agrimenſoria propria.

3. *Directus* quoque vox Agrimenſoriæ arti propria eſt, pro reſtituta. *Directuram* dixit Innocentius, (Innocentius, inquam, Agrimenſor ille, cuius, vt primus indicauit Sichardus, meminit Ammianus Marcellinus *lib. 19.*) in libello de literis notis iuris exponendis *pag. 251. edit. Rigalt. pag. 244. edit. Goeſian. Ipſum terminum*, inquit, *& ipſum locum directura trifinium facit.* Alii *Recturam* vocant, Hygenus inquam, Aggenus, Frontinus *vid. indicem Goeſian.* & in lege Tiberii Cæſaris *pap. 347. edit. Goeſ. pag. 47. ed. Rigalt. Dirigi* ſane *fines* dicuntur etiam in *l. 2. §. 1. D. fin. regund.* In Nouella Theodoſii & Valentiniani *Agrimenſor pro laborum viciſſitudine, ſi limitem* DIREXERIT, *volumus vt per ſingulas poſſeſſionis vncias ſingulos aureos accipiat, pro intentione, qua inter partes ſopietur.* &c. Aggenus *Comment. in Frontinum pag. 68. edit. Rigalt. pag. 52. ed. Goeſ.* de rigore agens: *Termini quoque quibuſdam locis poſiti ſunt, vt ab vno ad vnum* DIRIGANTVR *per pedes a* CCCXX. *& ſupra vſque ad* CCCCLXXX. *& infra hoc ſi licet.*

4. *Fidelis quoque inſpectio* proprie dicitur vt fidelis arbitratio, *l. 4. inf.* loco ſcilicet oculis ſubiecto, vt loquitur lex 8. §. 1. *D. eod. tit. Fideles* enim *oculos* dixit etiam Horatius de *Arte poëtica v. 181.*

Quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus.

At proprie *fidelis inſpectio* hic eſt, quæ fit ex fide P. 203
terminorum: Siculus Flaccus *pag. 5. edit. Rigalt. & Goeſ. Vt ſecundum conſuetudinem regionum & terminorum* FIDEM *conſtent fines.* Vide eundem & *pag. 19. ed. Rigalt. pag. 16 ed. Goeſ. cap. de diuiſis & aſſignatis.*

5. Sed & *Inſpectionis* vocabulo hac in re vtitur Aggenus *in Frontini librum 1. de controuerſiis agrorum pag. 79. ed. Rigalt. pag. 62. ed. Goeſ.* INSPECTIO, inquit, *artificis eam finiet.* Indeque Inſpectores, in *lege Baiuariorum tit. 11. §. 3. & 4.* Tandem Caſſiodori epiſtolam 52. conſuli volo *lib. 3.* quæ tota eſt de finali huiuſmodi controuerſia, ſigniſque quibus ea definiri ſolet; deque agrimenſoris inſpectione ad Loca, accuratam continet deſcriptionem.

WILELMVS GOESIVS in not. ad ſcriptor. Rei agrar. pag. 183. ſeqq.

Imp. Conſtantinus Aug. Hæc Conſtantini lex & aliquot ſequentes, prius editæ fuerunt ſub nomine Frontini, quaſi is eas ſuo libello ſubiecerit. Quod quam factum ſit abſurde non puto rationem a me flagitari, cum ipſo Frontino multo ſint poſteriores.

Si quis ſuper &c. Huius legis explicationem ſuſcepit Cuiacius *XIX. Obſeruat.* 15. & Iacobus Gothofredus *ad Cod. Theod. tit. Fin. regund.* Hanc autem legem idem Gothofredus merito difficillimam prædicat, vt nulli veterum intellectam, imo ſi verum fateri velimus ne ipſi quidem Gothofredo perſpectam ſatis: licet vir fuerit multæ eruditionis & diligentiæ accuratæ. In eo enim primum is mihi hallucinari videtur, quod ipſa legis verba vt ſana amplectatur, quæ mihi tamen non abſque ratione ſuſpecta videntur. Nam quamuis omnes Codices ſcripti & excuſi habeant: *Quod ſi altera pars locorum adepta dominium ſubtrahendo* (ſubterfugiendo) *moras attulerit*, non tamen proba mihi ea lectio videtur. Quoniam is qui fundum alienum inuaſit dominium adeptum eſſe dici non poteſt. Non magis ſane quam fur, pirata, vel latro. Id enim ſi eſſet quid inter hos & iuſtos rerum poſſeſſores reſtaret differentiæ? Scio ſane eſſe qui dominium eſſe ſtatuunt poſſeſſionis, vſusfructus, & cuiuſuis iuris incorporei, de quo nunc non diſputo. Verum hoc vbi fit, aliter ſtatui tamen non poteſt quam vt eis competat qui iuſtam poſſidendi, vtendi, fruendi cauſam habent: non iis qui contra iuris normam res alienas peruadunt. Quapropter ſcriptum potius cenſemus: *Quod ſi altera pars, locum adepta, dominum ſubterfugiendo moras attulerit.* Præterea placere non poteſt, quamuis placeat Gothofredo, *ad locorum ordines directus Agrimenſor dirigatur ad loca.* Præſertim cum *locorum ordines* interpretetur de limitibus. Quam enim belle hæc conueniunt? *Agrimenſor directus dirigatur*, ac ſi diceres, *miſſus mittatur.* Et iterum, *dirigatur ad locorum ordines, ad loca*, ſiue, *ad locorum limites; ad loca.* Quod nemo non videre poteſt quam ſit inconueniens. Porro, fidem MSti ſequutus excudendum curaui, *fœna teneatur edicti*, cum habeant alii, *pœnæ teneatur addictus.* Quod an recte a me ſit factum, infra videbitur commodius, cum ipſius legis mentem perpendemus. Denique cum in fine legis haberetur: *Si per incuriam domini loca data ab aliis poſſeſſa ſunt*, viſum mihi rectius imo neceſſarium legere, *loca dicta*, cuius mox ratio apparebit. His ita de verborum conſtitutione præmiſſis, hoc hic nunc etiam addemus, exiſtimare Gothofredum hanc legem intelligendam eſſe de agro aſſignato, tum quod agatur *De locis*, præcipueque *De locis datis*, tum etiam quod Imperator hic vtatur verbo *dirigere*, quod rei Agrimenſoriæ exiſtimat proprium. Sed vt de poſteriori prius dicam, verbum ego illud neſcio Agrimenſori-

bus magis quam aliis familiare. Nam & Modestinus dixit l. 65. ff. de procurat. *litteras ad aduersarium dirigere*: & Imperator l. 3. c. Th. de superexact. *deprehensos ad iudicium dirigere.* & sic alii alibi sæpius. Quod autem *De loco* hic agitur, id vel maxime contrarium euincet; fietque manifestum, cum *De loco* controuersia mouetur non de assignatis, sed de arcifiniis aut occupatoriis disquiri. Id autem vt demonstrem paulo altius res repetenda, recurrendumque erit ad id quod supra dixit Frontinus, & cum eo Aggenus, quod omnis controuersia moueatur *De fine*, aut *De loco*. Quod cum dicunt *Finis* & *Loci* verba generis locum obtinere faciunt, quæ & postmodum cogunt specierum vicem subire. Prius autem genus sub se comprehendit controuersiam *De positione terminorum*, *De rigore*, *De fine* in specie, nec alias præterea, quibus nunquam De loco litigatur. Fini enim quamuis lex Mamilia pedes quinos præscripserit, loci tamen nomine finis non comprehenditur. Sed genus aliud quod *De loco* est, habet controuersiam *De proprietate*, *De possessione*, *De loco*, *De modo*, pluresque alias, quæ quod huc non faciant merito nunc omittuntur. Verum hæ secundi generis quas proposui explicandæ erunt, ut huie legi hinc aliquid lucis addamus. *De proprietate* igitur & *De possessione* controuersiæ locum habent cum de toto agitur, *De loco* & *De modo*, cum de parte. Et iterum hæ posteriores duæ ita distinguuntur, ut *De loco* disputetur in arcifiniis vel occupatoriis, *De modo*, in assignatis cæterisque diuisis, qui alio quam assignationis modo possidentur; quæstoriis scilicet & iis qui vectigalibus subiiciuntur. de quibus latius ad Modestinum agetur. Quomodo autem differant *Proprietas* & *Possessio*, atque item controuersiæ quæ de his mouentur, indicari puto necesse non esse, cum id cuique ex ipsis iuris principiis notissimum non esse non possit. Sed discrimen potius cæterorum persequemur, cuius etiam aliqua superesse videntur apud Vlpianum vestigia in *l. 60. ff. de V. S.* vbi definit, *Locum esse non fundum*, seu integrum quid, *sed portionem aliquam fundi*: *fundum autem integrum aliquid esse.* Adde ex eodem Iurisconsulto, *fundum quidem suos habere fines*, vt solet, quod modo integri naturam habeat, *locum vero latere posse quatenus determinetur & definiatur.* Quæ obseruatio inutilis foret, si non & cum temporis aliquem habuisset effectum. Et quem alium quam eum qui a nobis iam est indicatus? certe *de possessione fieri controuersiam*, scribit Aggenus, *quoties de totius fundi statu per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur.* Proprietatis autem controuersia totum quid peti duobus exemplis demonstrat Frontinus, quorum prius est de sylvis quæ in Campania debebantur agris assignatis, posterius de compascuis, cum quæritur ad quos fundos pertinere debeant videri. Ita ergo de toto agitur siue versemur in agro assignato, siue in occupatorio, & arcefinali. Sed *De modo controuersia est in agro assignato*, ait Frontinus, itemque, vt addit Aggenus, *in Quæstoriis & vectigalibus subiectis.* Non vero de toto, sed de parte agi Frontinus hoc docet exemplo: *si L. Titius acceperit sortis suæ partes tres*, quarum nulla sit hæsitatio, *sed proximam habeat in quacunque proxima centuria*, de qua parte ambigitur. Nam accepta L. Titii totius cuiusdam naturam sortita est, quæ vniuersa in controuersiam non deducitur, sed parte tenus tantum. Similiter partis alicuius tantum moueri controuersiam cum *De loco* disceptatur, idem Frontinus docet, qui hanc incidere dicit, *cum quid excedit latitudinem* quinque pedum, lege Mamilia finibus tributam. Et cum De modo agitur *qui ære* scriptura comprehensus est, semper erit ad formam *respiciendum* ex doctrina Aggeni. Verum *De loco si agitur*, vt idem perhibet, *res ea hanc habet quæstionem, vt nec ad formam, nec vllum scripturæ referatur exemplum. Mihi tantum* in hac quæstione *hunc locum hinc dico abesse.* Non ergo hic de toto agi constat, quoniam qui *hinc*, siue ex hoc fundo aliquid *sibi abesse*, & a vicino detineri queritur, non potest de alio quam de parte questus intelligi. Hæc necessario hic dicenda fuerunt vt intelligeremus quid sit *De locis deferre querimoniam*, & an verum sit, quod voluit Gothofredus, *De loco* controuerti in agris assignatis. Nunc ergo ad reliqua legis nostræ reuertamur, in qua refertur ab actore non accusatio criminalis apud Præsidem de termino moto instituta, sed refertur *delata querimonia*, & *delata super inuasis sui iuris locis*, remedio scilicet extraordinario recuperandæ possessionis, ad exemplum interdicti. Verum cum hæc possessionis quæstio dicatur *cohærere finali cum proprietate controuersia*, facile est decernere, non hic præcipue quæstionem *de possessione*, sed *de fine* fuisse motam, quæ semper ad se trahit aliquam proprietatis, quandoque & possessionis sequelam. Et ita hic principaliter nec de proprietate, nec de possessione quæsitum fuit (hoc enim fit cum agitur de toto) sed *de fine*. Vt cum *quidam arbores antemissas extra fossam habent*, quod quandoque contingere ait Siculus, *& in controuersiam deducuntur*, vtrum nimirum arbores illæ finem faciant, cum & plurimis locis fines obseruari fossis sit consuetudo. Cum enim talis de fine quæstio mouetur, simul quæstio non moueri non potest de proprietate inter fossam & antemissas: & si ego me pulsum querar spatio intermedio, accedit & recuperandæ possessionis controuersia. Ea igitur facti specie quæ hic proponitur agrum arcifinalem vel occupatorium dedisse huic controuersiæ occasionem certum est, quandoquidem *De fine* & *De loco* controuerti tantum in huiusmodi agris certum est. Et in illo actionum concursu prius terminari voluit Imperator possessionis controuersiam. Quod & olim rescripsisse Thessalis vulgo existimatur Diuus Pius. Ita enim hac de re Marcianus *l. 5. D. de vi publ. Si de vi & possessione vel dominio quæratur, ante cognoscendum de vi quam de proprietate rei D. Pius* τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν *rescripsit.* Nam de vi & possessione agi existimant, cum de possessione controuertitur, qua quis vi deiectus esse dicetur, secundum edictum Prætoris: *Vnde tu illum vi deiecisti iudicium dabo.* Et quamuis Cuiacius *V. Obseruat.* 15. non eam rescripti sententiam esse notauerit, certum tamen est, post hanc Constantini legem de possessione cognoscendum prius ei qui Prouinciæ præest, & vbi ea controuersia fuerit terminata, eundem illum debere Agrimensorem dirigere seu mittere, vt is de fine cognoscat, aduocatis auditisque vt æquum est, vtrisque partibus. Verum si reus qui loci adeptus est possessionem, sui non faciat copiam, sufficere existimans se possidere, non iubebit Præses rem contentiosam quod non defendatur, ab aduersario possideri, sed cum delecto Agrimensore diriguntur siue mittuntur etiam *Locorum* siue Coloniarum Municipiorumue *Ordines ad loca* controuersa, vt cum finali quæstione terminetur & ea quæ est de possessione & proprietate mota. Sed quid causæ quod hac facti specie mittantur cum Agrimensore & Locorum Ordines, qui non mittuntur alia? An vt vna cum Agrimensore de possessione aut proprietate iudicent? Non opinor. quoniam non eius magistratus hoc est iudicium, sed eius qui Prouinciæ præest. Quid ergo? quâ hic obibunt illi partes? Si quid video, quoniam absentia rei hoc efficit, vt illi in rem præsentem aduocentur, non aduocandi si reus ipse rebus suis superesset, non eos vt iudices aduocari, sed vt testium vice fungentes de conditione loci & finium, quorum notitiam, si qui alii, habere præsumuntur, Agrimensorem informent, ne veritatis ignorantia decipiatur. Et ita quædam etiam velut defensio absenti reo accommodatur. Nam iam antea idem etiam Constantinus, cuius hæc est lex quam tractamus, iusserat *l.* 1. *C.* si per vim vel al. mod. *iudices tueri etiam absentes, & auctoritatis suæ formidabile ministerium obiicere.* Solus itaque sed præsentibus locorum Ordinibus, habita fideli inspectione terminos in re præsenti constituit Agrimensor, atque vt constituerit Præsidi renuntiabit. Et ita hanc renuntiationem, vt mihi sane videtur, sequetur, vt secundum id quod renuntiatum est, decernat ipse Præses super possessione & proprietate, etiam absque vlla litis contestatione. Nam post illam *fidelem inspectionem* Agrimensoris, nulla alia iudicii intercedunt solemnia, sed vel *petitor victus abscedit*, vel reus vt *inuasor* damnatur *pœna edicti.* Et hic nunc simul apparet differentia controuersiæ quæ *De loco* quæque *De modo* est. Nam quomodo in illa absente reo procedatur, iam demonstratum est abunde, quæ ratio in hac locum non habet. Non enim cum mensore Locorum Ordines diriguntur ad loca controuersa, sed *quoniam in ære scriptura modus comprehensus est, semper ad formam respiciendum*, ait Aggenus. Nam, vt idem parte altera Controuersiarum; de modo si agitur, *conuenire omni homini restitutione formarum omnia debent, vt secundum signa in formas nominata locus quicunque erat restituatur, aut artificio signorum loca requirantur. Et si erunt vt frequenter accidit turbata, docere nos angulorum positiones poterunt*, an termini formæ conueniant. Nam *vt aliquid verum approbari possit, minime ei quicquam falsi potest interuenire.* Et, vt est apud Simplicium, *nulla potest veritas adprobari si quid vel exiguum falsi interueniat.* Nam *falsum si quid est, multa varietate confunditur*, modo, specie, angulisque loci controuersi non per omnia conuenientibus. Faciunt ergo in controuersia *de modo* omnia hæc formæ, quæ faciunt in illa *de loco* missi Locorum Ordines: id est, aut confirmant aut redarguunt locorum faciem quæ est eorum de quibus controuertitur. Hæc ergo sententia est huius legis nostræ, sed quam nescio an intellexerit, an vero malitiose truncauerit Tribonianus, resecta ea parte quæ est de mittendis Locorum Ordinibus. Sic enim eam retulit sub titulum Cod. fin. reg. *Quod si altera pars me huiusmodi quæstio terminetur se subtraxerit, nihilominus Agrimensor in ipsis locis iussione rectoris Prouinciæ, vna cum obseruante parte, hoc ipsum faciens perueniet.* Et ita quod erat in Constantini lege quam maxime humanitati & rationi conueniens plane sustulit.

Pœna teneatur edicti. Sic potius legendum censuimus auctoritate libri MS. quam *pœna* vel *pœnæ teneatur addictus.* Quanquam enim qui vi alium deiecit teneatur lege Iulia de vi priuata: & quanquam termini moti pœna fuerit extraordinaria ex rescripto D. Hadriani, quod est *l. 2. D. de term.*

term. mot. & Collatione leg. Mosaicar. *tit.* 13. huc tamen animum Imperatorem non intendisse opinor, quoniam hic quæstio est de caussa ciuili. Nam respexisse censeo potius illam pœnam, quæ ex edicto Prætoris descendit. Quippe *qui vi deiectus est, quicquid senserit damni ob hoc quod deiectus est, reciperare debet.* Vnde fit, vt etiam vltra id quod ad eum peruenit restituere teneatur qui vi deiecit. *Pristina enim causa restitui actori debet, quam habiturus erat, si non esset deiectus*, vt notauit Vlpianus libro sexagesimo nono ad Edictum, Pœna ergo est, cum quis restituere tenetur quod non percepit, qualis est hæc quæ descendit ex Edicto, vt & actiones ex lege Aquilia, Noxales, & de pauperie, quæ inter pœnales numerari solent. Ita vt sit erroneum quod vir magnus existimat, ab Imperatore hac lege iuberi, vt prius agatur de possessione & proprietate ciuiliter, criminaliter post ex lege Iulia de vi, atque in eo introduci ius nouum contra rescriptum Diui Pii, quod is ad Thessalos direxerat. Non enim de alia hic pœna agi puto, quam quæ a nobis iam est indicata, putoque id etiam satis liquere ex ipsius legis dispositione. Duæ enim in ea proponuntur species, quarum vna est cum *petitor victus abscedit*, altera huic opposita cum *controuersia clarverit* actoris siue *eius qui primo detulerit causam.* Vt ergo species ciuilis est quæ præcedit, ita & ciuilem esse oportet eam quæ sequitur, atque ea adiudicari id solummodo quod diximus, non pœnam legis Iuliæ, neque extraordinariam termini moti. Sed neque hæc lex intelligenda erit etiam de pœna quæ decernitur lege sequenti, quoniam huic illa tempore est posterior. Vt cum hanc legem ferret Imperator, de illa cogitasse non possit videri.

Si tamen vi. Nam & Edictum Prætoris ei tantum proponitur qui vi deiectus est. Imo ad solam *atrocem vim pertinere hoc interdictum* notauit Vlpianus *L.* 1. *D. de vi.* Quapropter similiter in hoc extraordinario remedio vim intercedere oportet, vt scilicet pœnæ locus sit. Nam ipsius loci restitutio etiam locum habebit licet vis non intercesserit. Nam *ipsis solum is locis* quæ occupauerit secundum legem nostram, *cedere debet.* Iustinianus tamen *l. f. C. vnde vi. eos qui vacuam possessionem absentium sine iudiciali sententia detinuerunt sanciuit vt prædones intelligi. Ridiculum* enim visum ei *est dicere quod per ignorantiam alienam rem quasi propriam occupauerit.* Cum *omnes scire debeant quod suum non est, hoc modis omnibus ad alios pertinere.* Ita vt inter prædonem & bonæ fidei possessorem nihil reliquerit medii.

Locu dicta. Ita ex coniectura emendauimus, cum legeretur *data.* Quoniam ex superioribus iam certum est non hic de locis datis & assignatis agi, sed de occupatoriis.

De POENA *rem alienam vsurpantis pendente iudicio finali.*

II. (a) Imp. Constantinus (b) A. ad Bassum PF. V. (c)

SI constiterit, eum, qui finalem (d) retulerit (e) quæstionem, (f) priusquam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam vsurpare voluisse, non solum id quod male petebat, amittat, sed (quo magis *vnusquisque* (g) *contentus suo, rem non expetat iuris alieni,*) is qui inreptor (h) agrorum fuerit in lite superatus, tantum *agri modum* quantum diripere (i) tentauit, amittat. Lecta apud acta, (k) Dat. (l) XII. (m) Kal. Iul. Gallicano & Symmacho Coss. [330.]

INTERPRETATIO. *Si quis peruasor finium* (n) *fuerit approbatus, eo* (o) *quod priusquam aliquid iudicio finiretur, id quod alter tenuerat inuasisset,* (p) *non solum illud quod male præsumpsit, amittat, sed vt non vnusquisque rem alienam occupet, cum fuerit in causa deuictus peruasor iuris alieni, tantum* spatii *restituat, quantum præsumpsit inuadere.*

NOTAE.

(a) Lex 4. *Cod. Iust. eod. tit.* Et extat quoque repetita in *collectione legum, de controuersiis agrorum.* Sed & idem postea constitutum a Valentiniano Secundo *in l.* 3. *infr. vnde vi*: Vnde desumpta est *l.* 7. *Cod. Iust. vnde vi.* GOTHOFREDVS.

(b) Rescribendum *Idem Augustus.* IDEM.

(c) Ita habet & Collectio Legum, quas dixi (vbi & subscriptio ita habet, *Lecta apud Senatum*) & Codex Iustinianeus. Quanquam non Bassum, verum *Petronium Probianum* his Consulibus Præfectum Vrbi fuisse Auctor Consularium testatur. Bassum vero Gallicano & Basso Coss. i. A. 317. Quare haud improbabili coniectura videatur in Coss. *huiel.* subscriptis error residere: rescribendumque *Gallicanum & Bassum Coss.* quibus vt dixi, Auctor de Præfectis vrbi ab Idibus Maii Septimium Bassum P. V. fuisse ait. Et sane alias quoque circa hos duos Consulatus error admissus. Chronicon quippe Alexandrinum adsignat, anno 317. *Gallicanum & Symmachum Coss.* Sed mendose pro *Gallicano & Basso*, & eosdem rursum anno 330. IDEM.

(d) De loco: Finalis controuersia *h. l. & l. seq. & l. vlt.* complectitur causam de loco inter confines. IDEM.

(e) *Detulerit*, Cod. Iust. vt *in l.* 1. *supra.* IDEM. *Detulerit* Cl. Goesius edidit. RITTER.

(f) *Finalis quæstio.* Ita quoque vocatur a Papiniano *l.* 11. *D. eod. tit. &* a Symmacho *lib.* 4. *ep.* 72. GOTHOFREDVS.

(g) Abest hæc vox a dicta Collectione. IDEM. *Sed & vt vnusquisque contentus* Edit. Sichard. RITTER.

Codices quosdam *direptor* exhibere notat Goesius ad margin. IDEM.

(i) *Adimere*, ita Cod. Iust. GOTHOFREDVS. Et ita MS. Cod. Auctor. Rei agrar. notante Goesio. Cod. Wurceb. *quam diripere* librarii negligentia. RITTER.

(k) Ita quoque Cod. Iust. At in Collectione Legum, *Lecta apud Senatum*; Vnde colligitur, Bassum *Præfectum Vrbi* fuisse. GOTHOFR.

(l) *Dat.* Abest a Cod. Wurceb. Iustinian. Collection. Leg. inter script. Rei agrar. & Edit. Sichard. atque Cuiacian. RITTER.

(m) *XIII.* Cod. Iust. IDEM.

(n) Abest

(n) Abest hæc vox a Cod. Wurceb. IDEM.

(o) *Eum* Cod. Wurceb. IDEM.

(p) *Inuasisse* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

PENDENTE finali iudicio rem alienam seu modum agri controuersum, id est Locum, vsurpans, seu occupans, eum restituere & tantundem de suo præstare iubetur *hac* Constantini M. *lege*.

Species hæc sit: De finibus seu agri modo, de *Loco* breuiter, quæstionem mihi mouisti: pendente iudicio locum illum vsurpas, mox in lite superatus es: Non tantum id quod vsurpasti restitues, sed & tantundem mihi praeterea præstabis *hac l.* seu in hac specie tantum agri modum ἀντιτόπιον. Basilica quoque *L.58.tit.9.*& Synopsis Basilicon, ad *hanc l.* διδότω ἕτερον τοσοῦτον τόπον τῷ νενικηκότι, id est, *Locum alterum similem*; Ἀντιτόπιον vocant Græci: de quo Forner. 5. *Quotid.* 15. Quod etiam admittit Interpres *ad l. 3. inf. vnde vi*: Theodoricus quoque Rex apud Cassiodorum *III. Var. 20. Decernimus, vt si Faustus ea quæ Castorius possidebat, vel titulis ingrauauit, vel priuata vsurpatione detinuit, mox ei prædium, cum alio eiusdem meriti a peruasore reddatur.* Idemque fuerit, etiamsi nondum mota controuersia vsurpaueris: *l.3. inf. vnde vi*: *Nouell. Valentin. inter Theodosianas 19. de inuasoribus.* Cui autem ἀντιτόπιον hoc præstandum sit, hic non exprimitur: verum facile coniicere licet, eidem ἀντιτόπιον istud præstandum cui agri modus ereptus fuerat: *Tantum*, inquit, *agri modum quantum diripere tentauit, amittat*, vbi vides omnia hæc inter actorem, & reum transigi. Et Græci superiore loco testantur; τῷ νενικηκότι, inquiunt, & Cassiodorus, *ei* (Castorio) *prædium cum alio eiusdem meriti a peruasore reddatur.* Et Iustinianus §. *6. Instit. de interdict. l. 10. Cod. Iust. vnde vi: l. 34. Cod. eod. de locato.* Alioquin si fisco incorporatam rem aliquam quis inuadat, æstimationem fisco rependere iubetur. *l. 3. inf. vnde vi*: Et hæc de eo *qui rem male petebat*, vt hæc lex nominatim loquitur, id est de eo qui in lite superatus est: cui, vt dixi concinit *lex 3. inf. vnde vi: Nouella* Valentiniani *inter Theodosianas 19. de inuasorib. l. 10. Cod. Iust. vnde vi:* Cassiodor. *III. Var. 20.* Nam si rem bene petierit, id est, agri modum seu locum ad eum pertinere pronuntiatum fuerit, dominio tantum rei suæ, quam vsurpauit, cadet, *l. 3. inf. vnde vi.* vnde sumpta est *lex 7. Cod. Iust. vnde vi.* quemadmodum & creditor ius crediti sui amittit: Quo pertinet Decretum D. Marci, quod extat in *l. 13. D. quod metus causa.* & *l. penult. D. ad Leg. Iul. de vi priuat.* videnda & lex 2. *inf. si certum petatur de suffragiis.* Occupare sua auctoritate rem etiam suam, vel sibi debitam nemo debet, alioquin re sua cadit: multo minus alienam; Notum est illud, *Alieno abstinendum*, quæ formula in hac eadem finali controuersia vsurpatur ab Vlpiano, non veteri illo, verum recentiore multo Iurisconsulto *libris opinionum in l. 8. D. fin. regund.* P. 204 Et Siculus Flaccus, in eadem re *de conditionibus agrorum, p. 10. edit. Rigalt. pag. 9. edit. Goes. Vt possessores suos fines teneant, non* ALIENOS *lacessant.* Et Frontinus quoque *in expositione mensurarum*, circa finem, *Ideoque monemus, vt vnusquisque suos fines teneat, non* ALIENOS *lacessat.* Sed & Phocylides *v. 32.*

Ἀγροῦ γειτονέοντος ἀπόσχεο, μηδ᾽ ἄρ ὑπερβῇς
πάντων μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίαι δ᾽ ἀλεγειναί.

Ab agro vicini abstine, neque transeas.
Omnium optimus modus est: transgressiones vero vitiosa.

Qui loci omnes *huius l.* sententiæ & verbis apprime respondent: Sed & hic Aggeni, *Commentario in Frontinum, pag. 70. edit. Rigalt. pag. 54. edit. Goes.* vbi de controuersia de LOCO agens; *Præterea*, inquit, *cui contributi sunt vicini, non* CONTENTI *suis finibus, tollunt terminos, quibus possessio eorum finitur, & eos qui inter fundos vnius domini sunt, sibi defendunt.* Non adeo absimilis *l. 15. inf. de metatis.*

MAGI-

WILELMVS GOESIVS in not. ad script. Rei agrar. pag. 188.

Qui finalem detulerit quæst. Finalem quæstionem interuenire, vt in superioribus, interpretabimur, in agris arcifiniis & occupatoriis. Nam, vt Frontinus ait, *De fine controuersia est, quum quid pertinet ad flexus quibus arcifinii agri continentur.* Exemplo autem & hic vti poterimus, quod & supra exhibuimus. Nimirum cum arbores haberentur antemissæ extra fossam, & hinc L. Titius, illinc possideret C. Sempronius, inter eos de fine disconuenit, quia hic antemissas, ille fossam facere finem debere existimarat. Quæstio igitur orta de fine, sed cui & petitio rei inesset, quoniam & ea de loco controuertebatur, qui est inter fossam & antemissas. Dum enim de fine quæritur, quæritur vna etiam, cuius sit illud spatium quod est inter fossam & intermissas medium, quod forte habet in frontibus pedes quinque in finibus quingentos. Talem puta L. Titium ad Præsidem detulisse quæstionem, hunc autem misisse Cilicium Saturninum mensorem, qui finalem hanc controuersiam arbitrio suo terminaret. Sed non expectato mensoris arbitrio L. Titium occupasse locum, quem ad se pertinere contendebat, & in controuersiam erat deductus. Cilicium autem Saturninum inspectis finibus, auditaque parte vtraque deprehendisse nullo iure L. Titium causam detulisse ad Præsidem. Præsidi renunciabit ergo Cilicius Saturninus: *Non antemissas sed fossam inter L. Titium & C. Sempronium finem facere videri, & illum seruandum esse.* Et quamuis ita pronunciatum non sit quam de pedibus quinque, qui sunt inter fossam & intermissas, vi tamen istius arbitrii obtinebit C. Sempronius ex hac lege alios quinque de agro L. Titii vltra fossam. Similis namque ratio est eius qui de crimine cognoscit, si quidem si ille pronunciauit CALVMNIATVS EST, *condemnauit Eum. Et quamuis nihil de pœna subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur. Nam, vt Papinianus respondit, facti quidem quæstio in arbitrio est iudicantis, pœnæ vero persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis auctoritati seruatur.* Ita enim Marcianus loquitur ad SC. Turpellianum. Quocirca & in finali quæstione eandem rationem seruari oportere omnino censemus. Cæterum ad legis huius exemplum, quæ extra finalem controuersiam extendi non poterat, nec poterat locum habere nisi inter affines, Imperatores Valentinianus, Theodosius & Arcadius constitutione sua, quæ est *leg. 7. Cod. vnde vi*, insserunt, vt dominus constitutus possessionem quam abstulit restituat possessori, & dominium eiusdem rei amittat. *Si vero quis possessionem rerum alienarum inuasit, non solum vt eam possidentibus reddat, verum etiam æstimationem rerum earundem restituere compellatur.* Et secundum hanc legem refert Christinæus 2. Decis. 185. Senatum Mechliniensem aliquando censuisse, non modo restituendam possessionem, sed & loci æstimationem. Verum nos huiusmodi pœnalibus constitutionibus non vtimur vt nec iis, quæ sunt *l. 7. l. 8. D. de vi priuat.*

MAGISTRATVS *in controuersia finali quando ipse iudicare debeat, quando vero* ARBITROS *dare possit.*

III. (a) Idem A. ad vniuersos Prouinciales. Post alia.

SI finalis (b) controuersia fuerit, tunc demum Arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur apud Præsidem, esse constiterit; cum de maiore spatio (c) causa quædam non finalis, sed proprietatis, apud ipsum Præsidem debeat terminari. Et * si socius quid petat a socio, ante Præses iudicet, an præstari aliquid oporteat, & tunc demum illud per Arbitros restituatur, quod constiterit esse soluendum. Dat. Kal. Aug. Basso & Albauio Coss.

NOTAE.

(a) Abest. *hæc lex* a *Cod. Iust.* vt & posterior pars *legis vlt. huius tit*, quæ huic concordat; de causa mox viderimus. Coniungendæ autem huic sunt *lex vn. inf. de litigiosis: lex 16. 17. infr. de appellat. lex 1. inf. de his qui per metum iud. non appell.* Quæ omnes leges de Iudicibus, seu Præsulibus & appellationibus contra eorum sententias agunt: Imo *& d. lex vn.* de Arbitris, pariter agit *in fin.* Quinimo & iungenda *lex 1. supr. de offic. Rector. Prou. l. 3. Cod. Iust. eod. tit. lex 4. C. eod. de iurisdict. omn. iudic.* GOTHOFR. Abest hæc lex a Cod. Wurceb. & edit Sichard. *RITTER.*

(b) *Finalis* controuersia complectitur etiam controuersiam de loco; quæ scil. inter confines est, *hac l. & l. 2. supr. & l. vlt. inf.* GOTHOFREDVS.

(c) Id est, de loco, non de quinque pedum spatio, vt *ad l. prox. inf.* dicam. *IDEM.*

* Fugitiua hæc posterior *huiusce leg.* pars est; sicut & posterior pars *d. l. vn. inf. de litigios.* quam huic inter alias plures coniungendam dixi, fugitiua quoque est, & vtraque ad titulum *de iudiciis* referri debuit: quo etiam prior *huius l.* pars referri potest: v. quæ notabo ad *d. l. vn.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE IVDICE & Arbitro finalis controuersiæ est hoc caput Constantinianei Edicti: (pariter vt) Theodosii M. *lex vlt. inf.* Constantinianei, inquam, Edicti, *de Iudiciis* accuratissimi; cuius leges illæ omnes, quas huic coniungendas dixi, capita sunt. Inter cætera autem eo ad Iudicia pertinentia, & in hac parte quoque cauendum credidit Constantinus M. quibusnam videlicet in causis Arbitri seu Iudices dandi essent: quando viceuersa ipsi Præsides de causa cognoscere deberent. Quo pertinent tria eius Edicti Constantinianei capita: puta duo *huiusce legis*: tertium vero continetur in *d. l. vn. in f. inf. de litigiosis*: quæ huic inter alias coassanda est.

Primum huius leg. caput est de Iudice & Arbitro finalium quæstionum. Controuersiarum de agris duo genera esse ex *hac l.* & *d. l. vlt.* obseruandum: Vnum est de fine: alterum de loco: *Quinque pedum,* (inquit lex sequens) *præscriptione summota* FINALIS *iurgii, vel* LOCORVM *libera peragatur, intentio:* Quanquam ibi LOCORVM vocem speciali significatu accipi oportet. Lex *vlt. huius tit.* id ita effert, vt controuersiam aliam de spatio quinque pedum faciat, aliam de *locis*. Eodem sensu quo *lex 4.* Lex nostra aliam finalem, aliam proprietatis causam facit; quæ omnia eodem ferme recidunt; *Materiæ controuersiarum sunt duæ*, (inquit Frontinus *de controuersia agrorum pag. 52. edit. Rigalt. pag. 39 edit. Goes.*) FINIS *&* LOCVS, *harum conditio alterutra continetur, quicquid ex agro de his interuenit.* Quanquam & laxius sumpta finalis quæstionis siue controuersiæ & iurgii appellatio, etiam quæstionem de loco seu modo agri complectitur *huius l. initio, & l. 2. sup. & l. vlt inf. h. t.*

Controuersia igitur de finibus proprie est intra quinque pedes: de maiore spatio controuersia, est *de loco*, seu proprietatis. Idem Frontinus *pag. 53. edit. Rigalt. pag. 40. edit. Goes. de rigore controuersia est finitimæ conditionis, quoties inter duos pluresue terminos ordinatos siue quæ alia signa, secundum Legem Mamiliam intra quinque pedes agitur. De fine similis est controuersia, nec dubium est, quin supra de finis conditione dixerim. Nam & eadem lege continetur, & de quinque pedum agitur latitudine.* Et paullo post: *De loco controuersia est, quicquid excedit supra scriptam latitudinem.*

Quinque pedum scilicet spatium, seu semita modica, lata pedes quinque, inter fundos confines olim vacua relinquebatur, de quo sunt tres leges *huius tituli*: puta *hæc lex*, & *duæ sequentes 4. & 5.* Ciceronis locus *lib. 1. de legib. c. 21.* de eodem & Siculus Flaccus, Frontinus & Aggenus Vrbicus, Paulus *in senten. lib. 1. tit. 16.* loco quem Cuiacius ex duobus MSS. restituit. Præscriptum vero id veteri iure ait *lex vlt. infr.* Veteri iure, id est, lege XII. Tabularum. In Mamiliam postea legem id transfusum fuit: Itaque hoc spatium *Mamiliæ legi* accepto ferunt Siculus Flaccus *de conditionibus agrorum pag. 9 edit. Rigalt. pag. 8. edit. Goes.* & Frontinus de limitibus agrorum *cap. de controuers. duob. locis pag. 53. edit. Rigalt. pag. 40. edit. Goes.* & Aggenus Vrbicus ad illum Frontini locum scribens *pag. 68. edit. Rigalt. pag. 53. edit. Goes.* Fuit tamen etiam hoc spatium sex pedum, vt testatur Aggenus Vrbicus *d. pag.* *De* FINE, inquit, *lex Mamilia, quinque aut sex pedum latitudinem præscribit.* Quidam enim existimabant passum siue P205
gradum Geometricum habere pedes sex: sed communis ratio fuit quinque pedum, quam etiam hæ leges seruant. *Communis*, inquam, *ratio:* quomodo & quidam volunt apud Siculum Flaccum *pag. 9. edit. Rigalt.* legendum, *signantur vtrinque, id est, ex vtraque possessione intra pedes quinos, vt legis Mamiliæ communem rationem habeant*; communem rationem, loco *commemorationem.* (a) Rationem huius spatii hanc reddit Aggenus Vrbicus *d. pag. 68. edit.*

(a) *Commemoratæ rationem* emendat Cl. Goesius Quamuis enim, inquit, in prioribus nihil de lege Mamilia legamus, plura tamen scripsit Flaccus, quam quæ nunc habemus.

edit. Rigalt. *Quoniam*, inquit, *hanc latitudinem, vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri*: Paulus, 1. Sentent. 16. *vt fines terræ per terminos regantur, ne dissipentur, vt ab vtrisque quinque pedum loco* (vacuo) *teneantur*. (a) Ad versuram igitur, seu versum peragendum (vt loquitur Plinius *lib. 18. c. 19.*) spatium hoc relictum fuit, quod & ideo *limitare iter* Varroni dicitur, *lib. 4. de ling. Lat. Interfines*, Glossis μεθόρια. Alia longe ratio fuit spatii quinque pedum quod a riuis & specubus vacuum relinqui oportebat ex veteri Senatusconsulto, quod extat apud Frontinum *de Aquæductibus*.

Igitur si de fine, seu de spatio quinque pedum ageretur, Præses *Arbitrum* adigere seu dare debebat: Arbitrum, inquam, vnicum; vnde caute *huius l. initio* dicitur, *Arbiter non negetur*: nempe quia ex Lege Mamilia singuli Arbitri dabantur, cum antea ex XII. Tabulis tres dari solerent. Cicero 1. *de legibus, c. 21.* de se, Attico, & Quincto loquens; *Controuersia nata est de finibus: in qua quoniam vsucapionem XII. Tabulæ inter quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus: nec Mamilia Lege* SINGVLI: *sed ex his tres arbitri fines regemus*. Quanquam *lex vlt. inf.* plurali numero *Arbitros* dicat. At si de loco, seu modo & proprietate spatii alicuius controuersia esset, Præses seu Iudex ipse de ea iudicare debebat, non etiam Arbitrum dare poterat. *hac l. & l. vlt. inf. h. tit.* vbi dicam adhuc. Et incertus Auctor *de limitibus* ineditus: *Solent enim quidam per imprudentiam mensores, Arbitros conscribere aut sortiri Iudices, finium regundorum causa, quando in præsenti plus quidem, quam de finium regundorum agatur. Sic fit, vt possit iam irritum fieri & rescindi, quod aut Iudex aut arbiter pronunciauerat, neque vllum commissum faciat, qui sententiam non sit secutus, quando de alia re Iudicem aut Arbitrum sumpserint*. Verum hoc iure Iustinianeo immutatum fuit, & ideo *lex hac* in Codicem Iustiniani relata non fuit; non magis quam pars posterior *legis vlt. boc tit.* quæ huic concordat.

Altera *huius legis* sententia (vt ante monui) ab hoc titulo fugitiua est: cuius sensus hic est: In SOCIETATIS iudicio Arbitros ab initio Præsidem dare non oportere; verum tum demum, cum ipse indicauerit, an aliquid præstari oporteat. Quod idem prorsus cauetur de iudicio Tutelæ in *l. vn. inf. de litigios.* quam huic nostræ coniungendam dixi: Quo casu sane Arbitri dati post Iudicis examen non tam arbitri, quam *Executores* putandi sunt, *d. l. vn. inf. de litigiosis*: vbi dicam plene: *Arbitri*, inquam, seu *commissarii*, vt loquimur, ad liquidationem faciendam.

(a) En verba, quæ Cuiacius in duobus libris scriptis ad Tit. Pauli *de finium regundor.* addita obseruauit. Pertinere ea ad legem Mamiliam, ex qua sententias apud Paulum deesse, conicit in not. ad cit. loc Vid. Schulting. *Iurispr. Ante Iust.*

WILELMVS GOESIVS in not. ad scriptor. Rei agrar. pag. 189.

(a) *Si finalis.* Quod nunc aliquoties diximus, controuersiam *de fine* pertinere ad agros occupatorios, id vel maxime hac confirmatur lege, quæ finale mensoris arbitrium intra pedes quinos coercet. Nam in assignatis limites intercedunt his finibus multo laxiores, subrunciuorum atque actuariorum nomine, qui & ipsi mensoribus subiiciuntur. Quod ergo spatium quinque pedum excedit, si in occupatoriis versemur, Præsidis ipsius cognitioni solemni subiicitur. Hoc mutasse Iustinianum ait Iacobus Gothofredus, ideoque hanc legem eum quoque in Codicem suum non retulisse. Cum quo ego sentire non ausim, quandoquidem de tali abrogatione nusquam liqueat. Et ideo abrogatum ius censere, quod hæc constitutio in Codice non extet, argumentum nimis est debile. Præsertim cum ex Vlpiano in Pandectas retulerit sub tit. fin. regund. *Ad officium de finibus cognoscentis pertinere, mensores mittere, & per eos dirimere ipsam finium quæstionem.*

Causa quædam non finalis sed proprietatis. Finis ergo non est proprius, sed communis affinium, atque ita vt & vsus sit vicinorum.

Et si socius quid petat a socio. Non iudicio pro socio, aut societatis, vt hoc loco opinatur idem Gothofredus, sed communi diuidundo, quod iudicio finium regundorum est affine. Nam socii tum in iure tum alibi sæpissime ii vocantur, qui extra conuentionem quid habent commune. Si quid enim ex contractu societatis, cuiquam adiudicatum est, non magis id per arbitrum restituitur, quam quod ex contractu emptionis aut locationis. Idem quod in specie hic expressa erit dicendum, si quis dicat se emisse, verbi gratia, fundi sui trientem aut quadrantem. Nam prius Præses cognoscet, an tu vendideris, quod actor intendit, & post mittet mensorem, per quem adipiscetur ille, quod adiudicauit Præses.

PRÆSCRIPTIONI *longi temporis locum non esse in quocunque tandem finalium controuersiarum genere, seu de quocunque* SPATIO *agatur.*

IIII. (a) Imppp. VALENT. Theod. & Arcad. AAA. Neoterio PF. P. O. K. N. (b)

QVINQVE pedum præscriptione (c) summota, (d) finalis iurgii, (e) vel locorum (f) libera (g) peragatur intentio. (h) Sola * sit igitur huiusmodi legibus (i) vna præscriptio, (k) quæ improbi (l) petitoris refrenare possit inuidiam, (m) si (n) veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit: Nec vero prolixioris temporis in huiusmodi (o) locum habebit vlla præscriptio, cum diuturno otio alienum rus quisque asserat se diligentius coluisse: quando omne huiusmodi iurgium solo præcipimus iure discingi, (p) quo artis huius peritis omne commisimus,

mus (q) sub fideli (r) arbitratione (s) iudicium. Dat. (t) VII. Kal. Aug. Arcadio (v) Augusto & Bautone Coss. [385.]

NOTAE.

(a) Lex 5. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc desumpta est, & interpolata: prima quippe tantum *huius l.* sententia eo relata est; cæteris, quæ & multo plura sunt, resecatis: De cuius facti ratione mox dicam. Concordant porro huic *legi* tres aliæ constitutiones hoc Codice: puta *lex 5. in fin. sup. de pactis: lex 5. infr. prox. & lex vn. inf. de actionib. certo tempore finiend.* *GOTHOFREDVS.* Abest etiam hæc lex a C. Wurceb. & impressis libris Anian. *RITTER.*

(b) Id est, *Præfecto Pretorio Orientis Karissimo nobis*: quod etiam Iuretus notauit ad Symmachum, *lib 5. ep.* 30. De quo inscriptionis genere, vid. *in Prolegomenis nostris.* *GOTHOFREDVS.* In auctorib. Rei agrar. legitur; *P.P.O.C.V.* *RITTER.*

(c) *Præscriptio* hic est determinatio a Lege facta: de quo mox plene. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Submota*, id est, reiecta, repulsa: sic & *inf. tit. prox.* sequestrationis necessitate submota: & *l. 7. Cod. Iust. de agricolis*, longi temporis præscriptione submota. Sic contra aliquid submoueri dicitur temporis præscriptione, *l.* 11. *Cod. Iust. de excus. tutor.* vel non submoueri: *l.* 21. *C. eod. de euictionib.* *IDEM.*

(e) *Iurgii*, vox *hac l. duob. locis, & l. prox.* hac in re *propria*: de quo mox. *IDEM.*

(f) *Loca* quid hic significent, iam dixi ad *l. superior.* & dicam adhuc mox. *IDEM.* *Veluti locorum* edidit Cl. Goesius, quem vide infra. *RITTER.*

(g) *Libera* intentio, id est, sine vllo metu temporalis præscriptionis. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Intentio*, id est, actio, petitio: de quo mox. *IDEM.*

* Sequentia omnia recidit Tribonianus. De cuius facti ratione mox. *IDEM.*

(i) *Legibus:* In corpore finium regundorum, *Legis:* male. *IDEM.* *Legibus* recte edidit Cl. Goesius. *RITTER.*

(k) *Præscriptio*, id est, exceptio, qua actor, seu actio repellitur; *intentioni* opposita. *GOTHOFREDVS.*

(l) *Improbi* vox hac in re propria: de quo mox. *IDEM.*

(m) *Inuidia* in petitore, & quidem vicino: de quo mox. *IDEM.*

(n) *σύγχυσις* hic magna: vnde hunc locum aliter atque aliter refingere conati sunt Viri docti. Sed euoluenda tantum hic constructio ita *S limes, cum veteribus signis inclusus, finem congruum erudita arte præstiterit.* Concilium Hispalense 2 ita explicat: *Si veteribus signis limes præfixus, monstrauerit reo ius esse retentionis.* Singula huius sententiæ verba *in Commentario* expendemus. *IDEM.*

(o) *Huiusmodi questione* edidit Goesius. *RITTER.*

P. 206 (p) De hac *discingendi* voce, v. *Glossar.* *GOTHOFREDVS.*

(q) Et committimus. *IDEM.*

(r) Sic supra *l.* 1. *fidelis inspectio.* *IDEM.*

(s) *Arbitratio*, pro arbitrio. *IDEM.* Codices nonnulli, *arbitrio notionem*, exhibent, quod obseruat Cl. Goesius ad margin. *RITTER.*

(t) *PP. Alexandriæ*, Ita MSS. nonnulli in corpore scriptorum finium regundorum. Sed male. *GOTHOFR.*

(v) Hæc vox supplenda in dicto corpore. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

PRÆSCRIBI longo tempore omnem super finibus controuersiam, de quocunque tandem spatio agatur, non modo si de quinque pedum spatio, quod veteribus Legibus præscriptum, determinatum fuerat; verum & si de alio quocunque vlterioreque spatio controuersia sit, nullo discrimine, vetat *hac l.* Valentinianus Iun. Quæ quidem constitutio inter famosissimas vexatissimasque est in *Cod. Iust.* quia & ibi interpolata, potissimaque sui parte mutilata: Atque inter difficillimas ibi habita; sic vt, quod refert Accursius, Petrus quidam Bailardus (de quo etiam plura habet Odofredus, ad *hanc leg.*) qui se iactabat, quod ex qualibet quantumcunque difficili Litera, seu Lege, sensum aliquem sanum trahere posset, de *hac l.* rogatus obmutuerit, & responderit, *Nescio.* Non temere porro dixi *Valentiniani Iun.* hanc legem esse: perperam enim ea Theodosio M. a nonnullis tribuitur: Neotherius quippe PP. cui hæc lex inscribitur, hoc anno 385. in Imperio Occidentis, & sub Valentiniano Iun. fuit, quod prolixe ostendo *in Prosopogr.* *Quare* vitium est in *Corpore finium regundorum*, vbi subscriptio in MSS. nonnullis habet. *PP. Alexandria.*

Ea vt recte intelligatur, Primo, breuiter & hic repeti oportet, quod ad *leg. super.* monuimus, *veteri Lege XII. Tabul.* mox & *l. Mamilia*, iter limitare seu quinque pedum spatium inter confines agros vsucapi non potuisse. De quo vt sunt tres leges *hoc Codice*, (præter hanc scilicet lex superior *sup.* & proxima *infr.*) Ita de eo sunt varia loca Ciceronis, *lib. 1. de Legib.* Siculi Flacci, Frontini, & Aggeni Vrbici. De cuius etiam spatii ratione iam dixi *ad legem superiorem.* Et hæc est illa quinque pedum PRÆSCRIPTIO, quæ *hac l.* submouetur: *Præscribere* est περιγράφειν, περιορίζειν, limitare; ita *Præscriptio* est præfixio, limitatio a Legibus facta: Quæ vox hac in re, propria. Sic & *l. prox inf.* in hoc ipso argumento, de quinque pedum spatio: *de eo tantum spatio, hoc est pedum quinque, qui veteri iure* PRÆSCRIPTI *sunt:* & initio eiusdem Legis; *Finalibus iurgiis omnem modum quem* PRÆSCRIPSIMVS. Sic & Aggenus Vrbicus, in hac ipsissima re, *pag. 68. edit. Rigalt. pag. 53. edit. Goes.* *Lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem* PRÆSCRIBIT. Sic & Frontinus, *de controu. agr. pag. 56. edit. Rigalt. pag. 43. edit. Goes.* PRÆSCRIPTVM *agri finem* dixit. Inde & *præscriptum* ὅρος, ὑπογραφή. Ita Siculus Flaccus, PRÆSCRIPTVM *Lege latitudinis* dixit *p. 22. & 23. edit. Rigalt. p. 19. ed. Goes.* loco alioquin corruptissimo, quem ita restituo: *Ergo Centuriarum, quæ limitibus clausa,*

a limitibus excipiuntur, a PRÆSCRIPTO *Lege latitudinis datæ, incipiant mensuræ oportet: At centuriarum, in his* (limitibus scilicet) *a quibus non excipiuntur* PRÆSCRIPTO *Lege latitudinis, ab linea mensurali per limitem omnis modus in mensuram centuriæ cadit.* (a) Ergo *præscriptio* hoc loco est, præscriptio Legis, seu præfixio, determinatio, limitatio a Lege facta, & quidem in spatio determinando. A quo multum abit PRÆSCRIPTIO TEMPORIS; de qua mox, altera *huius l.* parte. Quare erroneæ sunt aliorum quorundam explicationes.

Sunt scilicet, qui eam vocem ad vsucapionis differentiam ibi positam censent; quasi Imp. primis his verbis voluerit, non tantum vsucapionem, verum etiam præscriptionem itineris illius limitari, seu quinque pedum inter confines seu vicinos prohiberi. Qua sane ratione Theodosius Iun. Imp. postea licet cæteras omnes actiones quæ perpetuæ antea erant, annis 30. continuis extingui voluerit, petitionem tamen finium regundorum excepit. *l. vn. inf. de actionibus certo tempore finiendis.* Quam interpretationem tota *legis* series respuit: qua non ab vsucapione ad præscriptionem extensio fit, verum a quinque pedum spatio Legibus olim præscripto ad controuersiam de loco, seu ad maius spatium inter confines vicinum proceditur. Alii ita accipiunt, quasi ea exceptio hic damnetur, qua quidam arbitros respuebant finium regundorum, ideo quia ageretur de modico tantum quinque pedum spatio. Quæ interpretatio omnium futilissima est.

Sunt & aliæ, & duæ quidem, interpretationes, quæ etsi ad scopum colliment, attamen in *præscriptionis* voce interpretanda labuntur. Prima est veterum Interpretum ante Alciatum, qui *præscriptionis* vocem pro exceptione accipiebant: ita nempe in specie *huius l.* eam exceptionem remoueri, qua possessor locorum vicinum ea a se vindicantem remouere nitebatur, quod spatium illud vltra quinque pedum spatium situm esset, atque adeo, recte se in his sibi retinendis vsucapionis seu præscriptionis titulo munitum. Quæ sententia etsi vera sit, attamen in *præscriptionis* voce interpretanda erronea est. Pariter vt altera illa, eorum qui verba illa prima *huius l.* ita accipiunt, possessorem non magis tueri se posse in locis sibi vindicandis, quam in quinque pedum spatio præscribendo, vt ita *præscriptio quinque pedum submoueri* dicatur, quæ locorum præscriptioni quoque communis est. Quid igitur? vt iam dixi, *præscriptio*, hic pro præscripto, limitato, præfinito, præfixo, & determinato Lege spatio, puta *Lege XII. Tabul.* & *Lege Mamilia* accipienda est: vt ita significet Imp. nolle se amplius in finalibus iurgiis id spectari, num de spatio tantum quinque pedum Legibus illis præscripto, præfinito, præfixo agatur; an vero de finali spatio aliquo maiore, seu de loco.

Locorum scilicet appellatione, quod secundo hic prænoscendum, *hac l.* intelligenda est, quod etiam Accursius recte vidit, portiuncula aliqua fundi: quo etiam sensu accipitur in *l. 60. D. de verbor. sig.* passim a fundo vel agro separatur, seu pars a toto. Et cum generali quandoque locorum appellatione veniant omnes illæ controuersiæ, quæ aliquam fundi proprietatis causam, cuiuscunque modi illa sit, continent, (de quo plenius dixi ad *l. 3. sup.*) & vt Frontinus ait, *pag. 52. edit. Rigalt. pag. 39. edit. Goes. duæ sint controuersiarum materiæ, finis & locus*, ita speciatim in finalibus controuersiis, *locus* est spatium quodcunque vltra quinque pedum spatium, de quo inter confines agitur: vnde & apud Agrimensores *finale iurgium*, & *locorum intentio* hic separantur. *De loco controuersia finalis*, a controuersia de modo, de proprietate, aliisque id genus distinguitur, vt testatur Frontinus, *libro de controuersiis agrorum, pag. 52. 53. 54. edit. Rigalt. pag. 39. 40. edit Goes.* Aggenus Vrbicus *commentario in Frontinum, pag. 69. edit. Rigalt. pag. 53. edit. Goes.* vbi & istud nominatim ad rem nostram addit, LOCA *illa fere vsucapi, quæ biennio possessa fuerint.* p. 209 Ergo obseruetur, finalem controuersiam duplicem esse, duplex iurgium, vel de quinque pedum spatio *Legibus* olim præscripto; vel de loco, *vt hac l. & l. 2. 3. sup.*

Ad rem ipsam, & ad *huius l.* definitionem. Ergo Valentinianus Iun. hac constitutione sua. in finalibus controuersiis indistincte præscriptioni longi temporis locum esse noluit, pariter vt Valentinianus Sen. *d. l. 4. sup. de pactis*: Theodosius M. *l. vlt. inf.* Theodosius Iun. *l. vn. inf. de action. certo temp. finiend.* Accedat his & quod Interpres ad *Nouellam 12. de Episcopal. iud.* Valentiniani III. notat, *fine Interpretationis suæ.* Sed Iustiniano seu Triboniano alia mens fuit, finalem quippe quæstionem 30. annorum præscriptione elidi voluit: *l. vlt. Cod. Iust. finium regund.* quæ alioquin desumpta est ex *d. l. vlt. inf.* Quæ causa illi interpolandæ *huius l.* & *d. l. vlt.* Vnde iam patet, contrario plane sensu hanc leg. vbi posita truncataque est Codice Iustin. *in l. 5. fin. regund.* accipiendam: nempe id proculdubio voluit Iustinianus, promiscue accepta finalis iurgii & locorum appellatione, quinque pedum, seu loci finalis intra quinque pedes spatium præscindi non posse: sic vt quinque pedum præscriptionem submotam dixerit, quæ temporis præscriptione excludi non potest opposite ad vlterius spatium: quod ipse 30. annis præscribi voluit. Contra Valentinianus Iun, *hac l.* vtramque controuersiam exæquat; sic vt non magis loca præscribi longo tempore possint, quam quinque pedum spatium. Quam quidem mentem suam posteriore *huius l.* sententia, quæ abest a *Cod. Iust.* elegantissimis & σημαντικοῖς plane verbis plenius aperit: Quæ & ideo singula vna cum iis quæ in priore adhuc sententia occurrunt, *hic* expendenda sunt, quæ alioquin in *Notis*, & in *Glossario* illustrare satis fuisset: quia & ad rem pertinent, & Agrimensoriæ artis plane propria sunt.

De quinque pedum spatio, de *præscriptionis* voce, de *Locis* iam supra diximus: Quarto igitur notanda adhuc in priore sententia vox IVRGII *finalis:* & mox in altera, *huiusmodi iurgii*: quæ & ipsa vsurpatur *l. proxima: Iurgii* scil. vox, in his finalibus controuersiis, atque adeo in agrimensoria, Finibusque regundis propria est. Ita enim quoque *iurgandi* voce hac in re vsa est lex XII. Tabul. Testis Cicero *lib. 4. de Republica*, de ea agens: *Admiror*, inquit, *nec rerum solum, sed verborum etiam elegantiam.* SI IVRGANT, *inquit* (Lex) *beneuolorum concertatio, non lis, inimicorum* IVRGIVM *dicitur.* Et idem in sequentibus. IVRGARE *igitur Lex putat inter se vicinos, non litigare.* Quos Tullii locos adnotauit Nonius Marcellus *cap. 5. in verbo, Iurgium & lis num. 34.* Scriptor eo nomine magni faciendus, quod, etsi inter Grammaticos censeatur, egregia tamen nobis passim antiquitatis fragmenta, eaque optimæ sæpe frugis seruarit.

Quinto notanda vox INTENTIONIS, ibi, *finalis iurgii vel locorum libera peragatur intentio.* Nam vt maxime *intentionis* vox generaliter actionem, petitionem, vindicationem, persecutionem omnem denotet, de quo etiam ad *tit. de R. I.* iam diximus; Videndus & Iuretus ad Symmachum *lib. 4. ep. 69.* & *intendere* passim dicatur, pro *agere*, attamen & in Agrimensoria, seu finium regundorum disciplina propria hæc vox est. Aggenus *p. 67. edit. Rigalt. pag. 52. edit. Goes.* Et *circuiri agrum ante omnia oportet, de quo* INTENTIO *vertitur, & redintegrato suis*

(a) Cl. Goesius ita legendum censet: *Ergo centuriæ limitibus clausæ, quia limites excipiuntur, a præscripta lege latitudine.* Vide eum in not. pag. 139. vbi de Gothofredi nostri emendatione iudicat, eumque auctoris mentem assecutum non esse, pronuntiauit.

suis fundo limitibus, *&c.* Auctores incerti *de limitibus*, *pag. 304. edit. Rigalt. pag. 297. edit. Goes.* De *quibus possessionibus* INTENTIO *vertitur*, *& sic veritas agnoscitur*: & *pag. 296. edit. Rigalt. pag. 290. ed. Goes. Terminis testimonia finium intelliguntur*, *& agrorum* INTENTIO, *& certamen aufertur*. Symmachus quoque qui sub Valentiniano Iun. *huius leg.* authore scripsit, & quidem illam Epistolam anno 386. proximo post *hanc l.* vel altero 387. in eadem re *lib. 4. epist. 69. Vt improbissimus inquilinus* LOCORVM INTENTIONE *pellatur*: Vbi pariter *locorum intentio*, pro vindicatione dicitur, qua quis locum sibi vindicat, non vero pertinax retentatio, vt Iuretus voluit. Vt nec audiendi sunt, qui *intentionis* loco, ibi subiiciunt vocem *tentionis*, vel *detentionis*, id est possessionis vel occupationis. Obiter etiam notanda vox *peragendi*, & *liberæ* intentionis: quæ vt propriæ in iudiciis voces, ita haud absimiliter Quintilianus dixit *declam. 250. Neque enim vlla præscriptio inchoata iudicia peragi vetat.*

Sexto notetur vox LEGVM, ibi, *sola sit igitur huiusmodi Legibus vna præscriptio*: quo loco in *Corpore de Limitibus*, habetur male, *Legis*, vt & nonnulli perperam substituunt vocem *litibus*. *Leges* scil. hoc loco sunt in genere actiones legitimæ seu a legibus proditæ. Hoc sensu Seneca *3. de benef. cap. 7.* de Ingrati actione agens. *Adiice nunc*, inquit, *quod huic vni* LEGI *omnia fora vix sufficient*, speciatim vero *Leges Agrariæ* seu *Leges agris limitandis* positæ hic indicantur: cuiusmodi etiam leges ex pactionibus descendebant, Aggenus *pag. 68. ed. Rigalt. pag. 52. edit. Goes. Lex limitum eas prædamnauit.* Incertus Auctor, quem ego Baldum censeo, *libello de Coloniis in prouincia Tuscia*, *pag. 92. edit. Rigalt. pag. 111. edit. Goes. Lex*, inquit, *agrorum ex commentariis Claudii Cæsaris*, *Lex agris limitibus* (limitandis) *metiundis partis Tusciæ*, &c. Frontinus *de coloniis*, *pag. 117. edit. Rigalt. pag. 132. edit. Goes. Legem posuerunt mensores agris limitandis, metiendisve partis Tusciæ prius & Campaniæ, & Apuliæ.* Denique huc pertinent Leges Colonicæ, de quibus passim Scriptores *de limitibus*.

Septimo obseruetur vox IMPROBI, ibi: *quæ improbi petitoris refrænare possit inuidiam.* Improbi quippe vox, & ipsa hac in re propria, inque actionibus finium regundorum: Neque tantum de petitoribus, vt *hac leg.* verum etiam de possessoribus & peruasoribus finium & agrorum: sic & *l. 5. sup. de denunciat. ne peruasionibus improborum protelandæ cognitioni præbeatur occasio.* Iuuenalis Satyra 16. *v. 36.*

——— *Conuallem ruris auiti*
IMPROBVS, *aut campum, mihi si vicinus ademit.*

Sic & improba possessio: *l. 7. Cod. Iust. de acquir. poss.* id est, improbitas incubatoris apud Augustinum *homil. 30.* v. & Cassiodorum. Denique *litigatores improbi*, *l. 2. §. 6. Cod. eod. de iureiur. propter cal. §. 1. Inst. de pœn. temer. litig.* Quintil. *decl. 319.*

Octauo notetur vox INVIDIÆ, *ibidem*: Nempe *Inuidia* petitoris, non tantum in genere de quolibet actore, verum inuidia, & æmulatio speciatim inter vicinos & possessores, atque inde iurgium: Quod & diuerbio notum, καὶ γείτονι γείτων. Symmachus *lib. 2. ep. 30. Qui in præiudicium vel* INVIDIAM *possessionis meæ parui agelluli retentionem cessit.* Idem *lib. 4. ep. 72.* de finali quæstione agens, *eam pignori meo exemit* INVIDIAM.

Tum maxime notentur illa, quæ Agrimensoriæ artis propria summopere, *si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit*: quæ inuoluta iam *supra* euoluimus. Ea ita immutauit Concilium Hispalense *2. cap. 2.* & ex eo Burchardus, & Innocentius *c. 6. c. 16. q. 3. si veteribus* (al. *veris*) *signis limes præfixus* (al. *præuisus*, vel *peruisus*) *monstrauerit*, *reo ius esse retentionis* vbi initio notandum, quod Nonum *hic* est, quod ait de *veteribus* signis. Sic sane & Papinianus *l. 11. D. eod. tit. finium regund.* dixit; *in finalibus quæstionibus* VETERA *monumenta*, *census auctoritatem ante litem inchoatam ordinati sequendam esse.*

Decimo obseruandus hic locus non tantum de *Limite*, id est, termino agri: verum de SIGNIS terminalibus seu finalibus scilicet, de quibus, quanquam varia ea fuerint, consulendi scriptores finium regundorum: Cassiodorus quoque *III. Var. 52. Aut terminis testibus, aut iugis montium, aut fluminum ripis, aut arcaturis constructis, aliisque* SIGNIS *euidentibus constat esse definitum.* Indeque & *signandi* vox hac in re. Virgilius *1. Georgic. v. 126.* P. 208

Nec SIGNARE *quidem aut partiri Limite campum.*

Quem locum imitatus nescio quis Vegoia Aruntius, *inter auct. de limit. p. 265. ed. Rigalt. Cum Iupiter terram Hetruriæ sibi vindicauit, constituit iussitque metiri campos, signarique agros.* Ouidius *1. Metam. v. 136.*

Cautus humum longo signauit limite mensor.

Vndecimo notandum quod de *Limite* INCLVSO dicitur, *cum signis veteribus*, sic Siculus Flaccus *pag. 22. edit. Rigalt. pag. 19. edit. Goes.* loco superius quoque laudato: *Ergo centuriæ limitibus* CLAVSÆ, *qui a limitibus excipiuntur*, &c. Sic Aggenus *pag. 79. edit. Rigalt. p. 62. ed. Goes. Dumque riuus ille limite* INCLVDITVR. Contra *ager extraclusus* apud Frontinum *p. 52. & 77. edit. Rigalt. pag. 39. & 60. ed. Goes.* Hygenum *p. 196.* qui scilicet vltra limites finitima linea clauditur: *d. p. 52. & 77.* Et idem Frontinus *p. 52. Quidquid inter quatuor limites minus quam* INTERCLVSVM *est*, *fuerit adsignatum*, *in hac* (subsesciuorum) *remanet appellatione*: *ideo quod is modus qui assignationi superest*, *linea* CLVDATVR, *& subsecetur.*

Duodecimo notetur CONGRVI *finis* appellatio, quem præstari dicitur limes inclusus cum signis veteribus, erudita arte. Vbi *finis congruus* est loco conueniens, aptus: Nempe, pro loci qualitate alii atque alii termini, seu limites, alia signa in finibus posita erudita arte, de quibus Auctores *de limitib.* passim: qui ideo limites finem congruum præstabant.

Decimo-tertio obseruetur vox PRÆSTANDI; quæ & ipsa hac in re propria: *Finem*, inquam, *præstare*, est finem facere, constituere. Aggenus *p. 79. edit. Rigalt. p. 62. ed. Goes. Nam plerumque via*, &c. *finem* PRÆSTAT: *regammante vero via vel limite dum a se vtrique discesserint desit via* FINEM PRÆSTARE, *erit controuersia*, *sed inspectio artificis eam finiet.*

Quarto-decimo obseruentur illa, ERVDITA ARTE: Mox & ARTIS *peritis*. Nempe vt Agrimensoria ars erudita in ponendis signis & limitibus, iisque internoscendis; ita & ipsi limites erudita arte præstant finem: De quo, Agrimensoriæ artis Scriptores passim. Cassiodorus quoque *III. Var. 52. Quapropter Agrimensorem peritissimum cui ab* ARTE *nomen est*, *vestra nihilominus adhibeat magnitudo.* Et mox. *Videant huius* ARTIS PERITI, *quid de ipsis publica sentit auctoritas.* Peritiam quoque mensoris dixit Aggenus in *Frontin. d. pag. 79.* & Artifices idem vocat: *pag. ead. & pag. 81. ed. Rigalt. pag. 64. Goes.* Platonis locus huc facit *Lib. 8. de Legib. pag. 648. edit. Lugdunens. 1590. f.* Τούτων δὲ καὶ ἁπάντων τῶν τοιούτων ἐπιγνώμονές τε καὶ δικασαὶ καὶ τιμηταὶ γιγνέσθων ἀγρονόμοι. *Cognitores vero & iudices censoresque huius rei agrorum curatores sint.*

Decimo quinto notetur OTII vox: ibi, *cum diuturno* OTIO *alienum rus quisque asserat se diligentius coluisse.* *Otii* scil. vox propria possessioni agrorum rurisque, eiusque fruitioni pacificæ, imo & secessui. Hoc sensu sub eodem Valentiniano Iun. crebro hanc vocem vsurpat Symmachus. Ergo aduersus petitorem asserere, se otio diuturno alienum rus dili-

gentius coluisse, est obtendere diuturnam & pacificam possessionem, & sic præscriptione longi temporis sese tueri.

Decimo-sexto notetur vox IVRIS, ibi; *Omne huiusmodi iurgium solo præcipimus IVRE discingi.* Vbi *Ius* quomodo & alias possessioni, quæ facti est, opponitur. Alioquin & *Ius ordinarium resque Iuris* in finium regundorum disciplina dicebatur, cum Interdicto ageretur de possessione vel totius fundi statu, vel de proprietate possessionis, opposite ad finalem tantum controuersiam, professionem mensorum & arbitrorum finium regundorum.

Postremo notetur hac in re FIDELIS *arbitratio:* quomodo & *l.1. sup. hoc tit. fidelis inspectio* dicitur. Alioquin & *fides* terminorum, possessionis, signorum, apud Scriptores finium regundorum.

Posteaquam singula verba discussimus, ad sententiam Legis redeamus; Igitur quocumque tandem finali spatio agatur, prolixioris temporis præscriptio locum non habet: neque possessori quidquam aduersus intentionem petitoris prodest, quod asserat se diuturno otio alienum rus diligentius coluisse. Quid igitur? vt petitorem repellat, vt refrænare possit petitoris inuidiam, necesse est iure contendat, necesse est limes inclusus cum veteribus signis, congruum finem erudita arte præstet: Hæc SOLA VNAQVE est hac in re *Præscriptio*, seu iusta exceptio. Atque ita huius constitutionis interpretatione defunctos nos abunde arbitramur: vbi inter alia ostendimus, quomodo Iustinianus ab hac sententia abierit, atque adeo hanc quoque Legem interpolauerit. Neque enim id a me expectandum est, vt quæ circa contrariam Iustiniani sententiam, in Scholis, vel in praxi agitantur, hodie quæstiones & controuersiæ a me nunc tractentur: id enim a scopo meo prorsus alienum est: satis enim habemus, simpliciter notare in quibus, & quare Iustinianus ab huius Codicis constitutionibus abierit: non vero quod alienum ab hoc loco est, in Iustinianei iuris controuersias excurrere: id enim foret Codicem Iustinianeum illustrare velle, quod nobis propositum non est, nisi quatenus id ipsum ad huius Cod. illustrationem facit. Neque illud etiam a me quis exigat, vt vltra id quod iam supra retuli, omnes aliorum Interpretationes hic pluribus vel memorem, vel refellam: vt est ea, quam Alciatus refutat *in lib. de quinque pedum præscript.* vt est P. Criniti, *lib. 25. de honesta discipl. cap. 4.* vt est, quæ aliquando Panciroli fuit *II. Variar. 197.* vt est ea quam is memorat & amplectitur tandem Iunii Niphii ad Benestum scribentis: quæ sane falsissima est: Nam etsi is recte viderit *hac leg.* (quam etiam *ex hoc Codice* non refert, sed ex Iulio Frontino, insulsissime) tolli discrimen inter spatium quinque pedum, & alias partes seu alia loca, attamen falsissimum omnium est, quod ait, sublatam hanc ab Imp. differentiam ideo, quasi vellet iam eodem temporis spatio vtrumque præscribi, cum antea diuersis temporibus præscriberentur: Nam imo vtrumque præscribi vetat *hac l.* Imperator, vt diserte verba *huius l.* ostendunt, cum antea nonnisi quinque pedum spatium præscribi non posset.

WILELMVS GOESIVS in not. ad Auctor. Rei agrar. pag. 189. seqq.

Quinque pedum &c. Hæc etiam lex exstat sub tit. C. Th. fin. reg. quam recisis pluribus legis verbis, ita contraxit Tribonianus: *Quinque pedum præscriptione submota finalis iurgii vel locorum libera peragatur intentio.* Sed vitiose tum hic tum ibi omnes codices habuere hactenus *vel locorum*, cum legi necessario debeat, *velut*, siue *veluti locorum*, errore peruulgari scribentium *vel* pro *velut* seu *veluti*. Nam idem error commissus erat supra p. 5n vbi legebatur: *Rigor est quidquid inter duo signa vel in modum lineæ rectum p. ospicitur.* Et p. 62. *Satis dilucide genera controuersiarum vel primum agri qualitatem exposui.* Item *l. 7. D. ad l. Iul. Maiest.* *Crimen maiestatis facto, vel violatis statuis, vel imaginibus maxime exacerbatur in milites.* Vt enim duobus prioribus locis e coniectura nos restituimus *velut*, ita posteriore idem verbum recte restituit Heraldus Obser. II. vbi recte demonstrauit legendum esse, *veluti violatis statuis.* Atque ita legendum ergo censemus hoc loco, *finalis iurgii veluti locorum libera peragatur intentio.* Sed cum integra huius legis verba hactenus non extiterint, nec mirum videri debet si dicam, neque hactenus a quoquam intellectam esse penitus: vt neque eam quam ex hac contraxit Tribonianus, quæ æque vt hæc vitiosa laborauit scriptura. Certe Petrus Bailardus, qui ætate Accursii omnes se leges intelligere iactabat, hac ei proposita palam obmutuisse narratur. Eiusque exemplo Laurentius Valla, vir eximius & qui Accursianis vtiliores commentationes se daturum promittebat, inscitiam suam excusasse dicitur. Accursius ne nihil diceret nescio quam vana hic commentus sit. Fingit enim, si olim de quinque pedibus controuersia fuisset, agentem præscriptione siue exceptione submoueri solitum, quia de re minima actio non daretur. Eam vero præscriptionem siue exceptionem hac lege sublatam, proque re quantumuis exigua actionem non denegari. Et tamen hæc interpretatio perhibetur receptissima a Iohanne Brunnemanno ad istam *l. Quinque C. fin. reg.* Petrus Crinitus, qui primus hoc quod hic habemus Imperatorum rescriptum videtur habuisse integrum atque adeo plenius quam in Codice Iustinianeo extat, a superiori interpretatione recessit, negauitque hic de exceptionibus agi, sed huius legis præscriptionem esse longi temporis, quam a quinque pedibus Imperatores submouerunt. Verum errat tamen in eo quod legem hanc referat ad illam Solonis quam habemus *l. f. D. fin. reg.* qua modus præscribitur ei qui quid molitur circa fines prædii vicini. Quem errorem indicauit etiam Alciatus peculiari libro, quem de quinque pedum præscriptione edidit. Quo & hoc carpit in Crinito, quod ille vsucapionem quinque pedum legibus XII. tabularum esse voluerit, in cæteris vix quicquam a Crinito recedens. Et quamuis hi ad veritatem propius multo accesserint, Brunnemannus attamen has meras coniecturas opinatur, quas aliis ventilandas se dicit relinquere. Cum Accursii opinio quam ipse amplectitur non modo in coniecturis, sed in manifesto consistat & fundetur errore. Cum plane falsum sit, *olim de re modica, id est de quinque pedibus iudicium datum non fuisse.* Nam certe Impp. Arc. & Honor. *l. 8. C. Th. de iurid.* rei minimæ actionem concessisse constat: Quin & negamus quinque pedum spatium, quod quaquauersus fundum ambit, rem modicam aut exigui momenti esse. Quoniam hac latitudine iter est ad culturas accedentium, quæ commoditas non exigui est momenti. Non erubescimus itaque si Alciati aliorumque coniecturas, quoniam ita eas appellat, perscrutemur, quandoque etiam manifesto errori nuntium mittimus. Pergamus ergo videre etiam an Nicolaus Valla, qui cum multa laude *De rebus dubiis* commentatus est, quicquam verisimilius ad hanc rem attulerit. Is itaque Quæstione octaua scribit in hunc modum: *Præscriptione illa quinque pedum submota vel dilata quæstio finalis prius discutienda atque terminanda est. Constat enim iudicem vel arbitrum non posse cognoscere quantum arbor distet ab extranea regione, nisi prius & liquido cognouerit de finibus locorum & limite.* Sed si hanc meram dixero coniecturam, æque vt illam Accursii, nullo stabilitam fundamento, a veritate non aberrauero. Quod vel hinc constat, quod quæstionem quinque pedum, & quæstionem finalem duas esse res diuersas credidit, quæ sit una atque eadem. cum alibi demonstrauerimus latitudinem finium lege Mamilia fuisse pedum quinque. Atque eo fundamento subducto necesse est vt in fumum abeant quæcunque ei Valla superinstruxerit. Vt ergo post tot viros præclaros & nos nostram sententiam in medium proferamus, hoc certo præmittendum est, quondam quinque pedum siue finium vsucapionem non fuisse, & quidem vt liquido apparet, lege Mamilia. Sic enim iubent hæc Aggeni verba: *De fine lex Mamilia quinque pedum latitudinem præscribit. quoniam banc latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circum actus aratri, quod vsucapi non potest.* An idem legibus XII. tabularum cautum esset, inter omnes non conuenit, siquidem id Alciatus cum multis aliis affirmat, negat vero Crinitus, nec solus Cuius rei causa videtur, quod non eodem modo verba Ciceronis legantur quæ habemus hac de re libro primo De legibus; & supra a nobis sunt recitata. Sunt enim codices qui habent: *Vsucapionem XII. tabulæ intra pedes quinque esse voluerunt.* cum habeant alii: *esse noluerunt.* Sed priorem lectionem adstruit Gruterus vetustissimorum codicum auctoritate, quæ & vera omnino est. Est enim sensus: quinque pedes in fundi ambitu relinqui pro fine, quod autem intra aut citra illos quinque pedes, siue intra finem illum est, vt est tota priuata possessio,

sio, eius esse vsucapionem. Vnde sequitur quinque pedum siue finium vsucapionem non esse. Altera lectio, quæ habet *esse voluerunt* plane absurda est. Sequeretur enim possessionis quæ est intra quinque pedes, siue intra fines, nullam esse vsucapionem, sed tantum finium, quod nemo sanus dixerit: Vt ut sit, verum est, post legem Mamiliani finium siue quinque pedum non fuisse vsucapionem quæ iure veteri fuit biennii. Neque hæc coniectura est, sed res certa & indubitata. Verum quod vsucapi tempore non poterat, ad se traduxisse quosdam longioris temporis præscriptione manifestum est ex lege nostra, adeo quidem vt hi mores in consuetudinem abiisse videantur, & multæ hinc lites sint ortæ: aliis iure scripto, consuetudine, quæ & legis vim habet, contendentibus aliis. Quæ causa fuit cur imperatoribus visum sit consuetudinem eam abrogare, reducto non modo iure scripto, sed addita etiam aliqua accessione, de præscriptione finium. Non dissimili ratione & factum olim, vt vsucapio seruitutum consuetudine fuerit introducta contra rationem iurisperitorum, qui vt non patiuntur iura possideri, ita nec vsucapi. Sed cum tamen consuetudo præualuisset, successit *Lex Scribonia*, quæ, vt est *l.* 4. *in f. D. de vsuc. sustulit eam vsucapionem quæ seruitutem constituebat.* Vt ergo lex Scribonia vsucapionem seruitutum, ita hæc præscriptionem finium sustulit. Vnde factum, vt de solo fine controuersiam nemini dehinc mouere licuerit, qua contenderet præscriptione se eum acquisiuisse. Sed contra si quis diceret vicinum finem colendo obtinere, finalis iurgii liberam peragere intentionem vt ei esset integrum. Nec oberit ei quod vicinus dicat diu se possedisse, & diuturno domini otio rus alienum multos annos diligentius coluisse. Nam veluti locorum quisque liberam peragit intentionem, ita & finium, & non præscripto aliquo fundi loco cum fine, non etiam finis præscriptus intelligetur. Et vt verbo dicam, poterit finis cum loco præscribi, sine eo non item. Verum vt ipsa loca siue portiones aliquæ fundi præscriptione quærantur, cautionem hic adhibent Imperatores veteri iure incognitam. Neque enim solam sufficere voluerunt, possidentis alienum, culturam; sed hoc insuper requirunt, vt his quæ præscripta dicentur limes signis terminisue inclusus congruum quinque pedum finem præstet, qualem eruditi mensores ex artis præceptis dirigere solent. Atque vt ita loco pedum quinque qui prius inter vicinos congruum præstabant finem, congruus substituantur quinque alii. Hoc enim est quod volunt hæc verba: *Si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit.* Hæc in aduersaria conieceram multo ante tempore quam Gothofredi commentarius in Codicem Theodosianum lucem aspiceret. Sed cum hæc publici iuris essem facturus, & eum quoque consulere visum esset, deprehendi eum, in longe aliam a nobis aliisque omnibus abire sententiam. Nam *præscribere* ei hic est περιγράφειν, & *præscriptio*, definitio, præfixio, & determinatio a lege facta. Vt *quinque pedum præscriptio submota* hic non sit aliud, quam abolitio & subuersio iuris quod olim inter spatium quinque pedum & loca interesset. Et Imperatores *nolle amplius in finalibus iurgiis spectari an de spatio quinque pedum, an vero de loco ageretur.* Sed hæc obseruatio cum verbis & sententia legis pugnat manifesto. Nam volunt Imperatores *finalis iurgii liberam peragi intentionem.* Sed & comparatio instituitur inter *finalis iurgii* & inter *locorum intentionem.* Tertio, quod hac lege quorundam fit, quorundam autem non fit præscriptio. Id enim ipsis verbis liquido apparet: *Sola fit igitur huiusmodi legibus vna præscriptio*: &, *Nec vero in huiusmodi quæstione locum habebit vlla præscriptio.* Quod non esset, si locorum & finium sublata esset distinctio. Quarto, manifesta hic est antithesis inter *præscriptionem quæ petitoris refrenare possit inuidiam*, & inter *præscriptionem submotam finalis iurgii.* Sed illa cum palam sit præscriptio longi temporis, necesse est & hanc itidem longi temporis esse præscriptionem. Denique, hac lege etiam *artis huius peritis* siue Agrimensoribus *commissum est sub fideli arbitratione iudicium*, scilicet quinque pedum, siue finalis controuersiæ. *Cum de maiori spatio controuersia apud ipsum Præsidem debeat terminari*, vt est in lege antecedenti. Et lege sequenti: *De eo tantum spatio hoc est pedum quinque sine obseruatione temporis arbitros iussimus iudicare. Quod si loca in controuersiam veniunt, solemniter iudices recognoscent.* Vt ex his omnibus iudicem, longe hic a vero aberrare Gothofredum, vt & in cæteris omnibus quæ huic obseruationi superstruxit. Veram autem esse Criniti & Alciati sententiam, qui præscriptionem, de qua in hac lege agitur, asserunt eam esse quæ sit longi temporis. Verum iidem illi tamen non perspexerunt, quid sit finium liberam peragi solummodo intentionem veluti locorum: vt neque quomodo loca illa, quæ dicentur cum quinque pedum spatio præscripta, nouo fine circumdari debere.

Limes inclusus quis sit forte quispiam dubitabit, cum magis includat quam includatur ipse. Sed vt is includit possessionem, ita eum quoque includunt signa & termini. Pari ratione pag. 244. *limes* dicitur *circumdatus*, nimirum signis: & statim ipse etiam *fundus* dicitur *circumdatus limitibus.* Hoc loco tamen Imperatores voce limitis abutuntur, cum nullibi is sit quam in agro diuiso, quippe hic de eo non agi apparet, quod de fine & loco agatur.

Prolixioris temporis, ne quidem triginta aut quadraginta annorum. Triginta tamen placuit Iustiniano *l.* 3. *C. fin. reg.* Et hinc factum videtur vt tempore fines quinque pedum aboliti sint. Nunc enim fines non alios agnoscimus quam lineares.

Solo iure, exclusa facti quæstione, siue longi temporis præscriptione. Infra dicetur, *sine obseruatione temporis.*

Discingi. Al. *discindi.* Sed recta est vulgata lectio, v. *Sidon.* 3. *ep.* 9. & ibi Sauar.

P.209 V. (a) Imppp. THEODOSIUS, ARCADIUS, Honorius (b) AAA. Rufo (c) PF. P. O.

CVNCTIS motionibus, (d) & machinis amputatis, finalibus (e) iurgiis (f) omnem (g) modum quem (h) præscripsimus: (i) ac de eo tantum spatio, hoc est, pedum quinque, qui Veteri (k) iure præscripti sunt, sine (l) obseruatione temporis, (m) Arbitros (n) iussimus iudicare: Quod * si Loca in controuersiam veniant, solenniter iudicare cognoscas, (o) & seu ciuilis (p) seu criminalis (q) actio competit, (r) tribuetur: (s) ita vt causa cognita, & redhibitione (t) obnoxius decernatur, nec pœnam conuictus aufugiat. (v) Dat. prid. (x) Non Nouemb. Constantinop. Arcadio II. & Rufino Coss. [392.]

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. eod. tit.* hinc a Triboniano in alium plane sensum interpolata. Extat quoque in collectione legum *de controuersiis agrorum*, *p.* 46. *ed. Rigalt. pag.* 342. *ed. Goes.* Denique concordat huic, *lex* 3. *sup* GOTHOFREDUS.

(b) *Honorii* nomen inducendum: Honorius enim nonnisi IV. Id. Iun. sequentibus Coss. Augustus creatus est, teste Socrate *lib.* 5. *c.* 24. & Marcellino *in Chronico.* vid. *Chronol. Theodos.* IDEM.

(c) Ita quoque in Corpore *de limitibus.* Sed male: reponendum *Rufino*, quomodo etiam habet Codex Iustin. de hoc *Rufino* PP. Orientis, vid. *Prosopogr.* IDEM.

(d) *Molitionibus* in *Cod. Iust.* neque ideo melius: de quo mox. IDEM. *Molitionibus* edidit W. Goesius. RITTER.

(e) *Fina-*

(e) *Finalis* iurgii, quæstionis, controuersiæ appellatione venit etiam controuersia de loco, de modo, &c. *hac l.* & *l. 2. 3. sup.* GOTHOFREDVS.

(f) Dixi ad leg. superiorem. IDEM.

(g) Quid si, *ordinem modumque præscripsimus?* IDEM. Et ita a Cl. Goesio editum est. RITTER.

(h) Abundare videtur hæc vox: nisi legamus hic *iam*: vel *quidem*: & mox, *at*, non *ac*. Quod omnino existimo: vel etiam nullo alio mutato, pro *quem*, repones *quidem*. GOTHOFREDVS.

(i) *Præscribimus*, in collectione legum de controuersiis agrorum; male: nam & inf. similis vox præteriti temporis, *iussimus*, occurrit. IDEM. *Præscripsimus* recte restituit Cl. Goesius. RITTER.

(k) XII. Tabularum, quo sensu *ius vetus* variis locis exaudiri oportet, de quo dixi *lib. 2. XII. Tabb.* GOTHOFRED.

(l) *Sine obseruatione temporis.* IDEM.

(m) *Cuiuscunque* ex *hac l.* Triginta annorum præscriptionem excepit Tribonianus, quæ causa illi interpolandæ huius leg. fuit. IDEM.

(n) V. quæ notaui *ad l. 3. sup.* IDEM.

* Non tantum superiorem sententiam Tribonianus interpolauit, verum & hanc penitus sustulit, quia promiscue in omnibus fere causis Arbitrum dari posse Iustinianus voluit. IDEM.

(o) *Iudicare cognoscens*, in Corpore *de limitibus*: non melius. Reponendum puto, *Iudicans cognoscat*: vel *Iudices recognoscant*. Præsidis quippe & Magistratus siue Iudicis ordinarii & solennis cognitio hæc fuit, *l. 1. sup.* & aperte *hac leg.* Imperator *arbitros*, id est, Iudices datos a *Magistratibus* ipsis qui *Iudicantes* dicti, distinguit. Qua voce vtitur *lex 1. sup. de Iudiciis: lex vlt. sup. de denuntiation. lex 109. inf. de Decurion.* IDEM. *Iudices recognoscent* edidit W. Goesius. RITTER.

(p) Finium regundorum. GOTHOFREDVS.

(q) De termino moto. IDEM.

(r) *Competet*, in Corpore *de limitibus*. IDEM.

(s) Repone, *tribuatur* scilicet actio; quanquam & hoc ferri potest. IDEM.

(t) *Redhibitioni*: de hac voce porro, v. *Gloss. Theod.* IDEM.

(v) *Effugiat*, in Corpore *de limitib.* IDEM.

(x) III. in Cod. Iustin. IDEM.

COMMENTARIVS.

DE IVDICE, ARBITROVE in finalibus controuersiis dando, addicendo, est hæc Theodosii M. lex: eandem prorsus in sententiam, cum Constantini M. *lege 3. sup.* idemque fatum in *Codice Iustinianeo* passa, quod illa: Imo hæc alium plane in sensum detorta, vt ibi videre est. Huius igitur sententia pariter vt *dictæ legis 3.* ea est, quando Iudex in controuersiis finalibus Arbitros dare possit, quando vero ipsemet cognoscere debeat: nempe si de spatio quinque pedum agatur, Arbitrum dari posse: si vero Loca in controuersiam veniant, Iudicem solemniter cognoscere oportere. Cuius explicatione iam *supra ad d. l. 3.* defuncti sumus: ibi enim ostendimus quid per *Loca* intelligendum sit.

Nos hic singularia tantum quædam quæ *hic* occurrunt, subnotabimus. Primum est, quod Theodosius *hac l.* indicat, sese hac de re iam antea cauisse, modumque præscripsisse: quæ tamen lex alibi non occurrit, nam *d. lex 3.* est Constantini.

Secundo notanda illa, *cunctis motionibus & machinis amputatis*: vbi Codex Iustin. pro *motionibus*, habet *molitionibus*: quæ vox & *hic* substituenda videatur: quomodo & *l. 1. inf. de prædiis & mancip. curial.* dicuntur *occultæ molitiones*: quod & sequens vox *machinis* suadere videatur. Sed tamen *motionis* quoque vox forte retinenda: secretiore significatu, & Agrimensoriæ artis; cuiusmodi plures notabamus *ad l. superiorem*: quo sensu & actio *de termino moto*, περὶ ἀποκινηθέντων ὅρων: & fines extra gradum suum MOVERI dicuntur, *l. vlt. princip. D. de termino moto.* Lex Mamilia, *cap. 5. pag. 340. ed. Goes. Quique termini hac Lege statuti erunt, ne quis eorum quem eiicito, neue* COMMOVETO *sciens dolo malo: si quis aduersus ea fecerit, is in terminos singulos quos eiecerit locoue* MOVERIT, &c. Hic & mouere possessionem suam, *mouere terminos* vel bodones, & motores apud Vegoiam Arruntium *pag. 265. ed. Rigalt. pag. 258. ed. Goes.* Si vox *molitionibus* hic substituenda esset, tum de ædificiis seu operum molitionibus id accipiendum foret: de cuiusmodi molitionibus seu ædificiis vltra decem pedes, v. Symmachum *lib. 6. ep. 9.* & *tit. inf. de ædific. priu.*

Tertio notandum, *Ius vetus* allegari *hac leg.* id est Legum XII. tabularum, (quæ eo nomine & alibi sæpe designatur, de quo in δωδεκαδέλτῳ nostro,) & Legem Mamiliam de quibus *supra*.

Quarto cum maxime obseruetur a Theodosio M. *hac leg.* definiri quinque pedum spatium, nominatim præscribi non posse: *De eo tantum spatio, hoc est pedum quinque*, SINE OBSERVATIONE TEMPORIS *arbitros iussimus iudicare.* Vnde colligi videtur, Theodosium loci præscriptionem non similiter inhibere: quod tamen Valentinianus pariter inhibuit ante septennium, *superiore leg. 4.* Imo & Valentinianus Senior *l. 5. sup. de pactis.* Addatur his Quarta constitutio Theodosii Iun. nempe *lex vn. inf. de act. cert. temp. fin.* vbi a Tricennali præscriptione quam ea *lex* inuexit, diserte excipit actionem finium regundorum. Verum Iustiniano alia mens fuit: In finali quæstione non longi equidem temporis, sed triginta tantummodo annorum præscriptionem locum habere. Eaque interpolandæ huius *legis*, & *legis 4. sup.* Triboniano caussa fuit: imo & *d. l. vn.* Interpreti sane quoque *Nouella* Valentiniani *vlt. (12.)* eadem cum Triboniano mens est.

Quinto, notetur duplex actio seu controuersia de loco, ciuilis & criminalis: de quo *ad l. 8. sup. de Iurisdictione*: de qua vtraque iuxta Theodosius magistratus ipsos iudicare, actionemque *tribuere*, non vero Arbitros iudicare iubet: a quo recessum aliquatenus ab Honorio, *d. l. 8.* Vbi obseruandum sexto loco actionem tribui solitam, si ipse Magistratus cognosceret, non vero si Arbitri darentur. Tandem obseruetur pœna inuasoris, præter restitutionem loci inuasi.

WIL-

WILELMVS GOESIVS in not. ad script. Rei agrar. pag. 193.

RVFO. P. P. C. In MSto est: RVFO. PP. O. id est Præfecto Prætorio Orientis Alias, RVFO PP. K. id est Præfecto Prætorio Carissimo. Sic enim sæpe alias Imperatores. vt *l. 6. D. de vi pub.* vbi Diuus Pius: *Gemine carissime.* Et *l. 1. §. f. D. de quest.* vbi Diui fratres, *Saxa carissime.* Sed in C. Iust. non est RVFO sed RVFINO, Nam non Rufum, sed Rufinum Præfectum fuisse prætorio orientis commemorat Sozomen. *Hist. Eccl. lib.* 8. *cap.* 1.

Molitionibus ita in MSto & *l. f. C. fin. reg.*

Ordinem modumque præscripsimus. Non dubito quin scripserint Imperatores, *ordinem modumque præscripsimus.* Oratio enim alioqui manca est.

Pedum quinque. Sic etiam lege superiore mentio tantum pedum quinque nec plurium, sic apud Simplicium. Vt error omnino sit apud Aggenum vbi legitur, *quinque aut sex.* quod & notatum supra.

Veteri iure moribus introducto contra XII. tabulas. Errat itaque hic Iac. Gothofredus, qui per ius vetus intelligit XII. tabb. & legem Mamiliam quoniam his legibus finium vsucapionem non esse demonstrauimus supra.

Sine obseruatione temporis. Quandoquidem enim nemini duos illos pedes cum semisse, quos fini debet de suo relinquere, ferendo licet occupare, non mirum si nec vsus ei permittatur eiusmodi spatii de fundo vicino. Cuius autem vsum lex prohibuerit, conueniens est vt & inhibuerit eius præscriptionem. Fecitque Iustinianus contra rationem iuris veteris contraque mentem horum Imperatorum, qui hac lege distorta & mutilata præscriptionem triginta annorum in finibus introduxerit *l. f. C. fin. reg.*

Arbitros iuss. Hi arbitri vocantur lege superiore *periti huius artis*, id est Agrimensores.

Iudices recognoscent. Sic edidimus ex MSto, cum legebatur antea *iudica recognoscens.* Vnde tamen efficere facile erat, *iudicia recognoscet.*

Competet actio. Termini moti actio ciuilis competit domino fundi, quiue pro domino est: criminalis cuique de populo, sed ita vt pluribus agere volentibus, iudex ipse eligat quem velit. Vt autem criminalis actio nihil aliud persequitur quam pœnam, ita ciuilis rei restitutionem seu redhibitionem desiderat. Quæ cum ita sint, qua ratione hic definitur, non aliter aut ciuilem aut criminalem tribui actionem quam vt vtrauis infestata reus & pœnæ subdatur, & redhibitioni decernatur obnoxius? Hanc difficultatem submouere se quidam existimant, cum dicunt, termini moti actionem ciuilem & criminalem apud eundem iudicem terminari oportere atque id hac lege iuberi. Sed hoc cum dicunt nihil dicunt, quoniam & ante hanc legem de termino moto & ciuiliter apud Præsidem agebatur, & criminaliter. Et hac tamen lege constitutum aliquid oportet fateri, quod non fuerat ante. Verisimilius itaque est hac lege introductum, contra rationem iuris veteris, vt alterutra tantum actio non intentetur sola, sed eum qui vna agere velit debere agere, vel saltem cauere actum iri, & altera. Et huius rei ratio etiam hæc potest reddi: quod scilicet qui termini moti actionem mouet, sceleris improbissimi vicinum arguat. Vt impunitum illud transmitti non debeat si verum sit; nec impunita insimulatio, si falsum. Et hinc scilicet non sola ciuilis *tribuetur actio*, siue hac sola Præses agere quenquam non permittet. Criminalis item actio non tribuetur sola, cessante scilicet domino fundi, qui vicinum propellere terminum scit videtque & dissimulat. quoniam volenti vt furtum non fit, sic nec iniuria.

Obnoxins decernatur, forte *obnoxius reus decernatur.*

SI (a) CERTVM PETATVR DE CHIROGRAPHIS. (b)

TITVLVS XXVII.

(a) Hic titulus allegatur ab Interprete *l. vn. C. Hermog. de cauta & non num. pec.* A primis Edicti perpetui verbis hic Titulus ita concipitur, vt *hoc Codice*, ita & *Iust.* & in *Pandectis*: Scilicet rebus creditis, ex formula seu actione impetrata vel certum petebatur, vel incertum: *Certum*, inquam, cum certam rem, vel quantitatem actione proposita quis complectebatur, hac formula, CENTVM, &c. Incertum vero, cum hac formula indefinita, QVIDQVID *te mihi oportet*, &c. Idque pro varia contractuum natura, quæ hanc distinctionem induxit: Quare actiones, quibus certum petebatur, *stricti iuris* dicebantur, ideo quia Iudex a Magistratu datus de certa illa re tantum iudicandum, reumque in eam quantitatem præcise vel condemnandum, vel absoluendum habebat: E contra, actiones quibus incertum petebatur, *bonæ fidei* dicebantur, quia scilicet datus a Magistratu arbiter ex bona fide quantum melius æquius reum in hanc vel illam summam, remue, prout eius iudicio seu arbitrio, sedisset, vel condemnare, vel absoluere poterat: Quam in rem sunt duo loci insignes, Ciceronis *pro Quinto Roscio*: & Senecæ *3. de beneficiis cap. 7.*

(b) Certum petebatur variis ex causis & obligationibus: inter alias. 1. ex pecunia fœnori data. 2. mutuo data. 3. vel ex alio quolibet titulo, in literarum obligationem facta cautione translato, de quo insignis est sup. locus *l. 6. de denunciat. vel editione rescripti*, id est, in Chirographum relato. 4. vel ex suffragio: Vnde titulus hic, *Si certum petatur de Chi-*

rographis, & proximus, *Si certum petatur de suffragiis*, generali titulo scil. expresso, mox speciali. Codice vero Iustin. tituli ita concepti, *Si certum petatur*, recisis illis, *de Chirographis*, quia ibi agitur de omnis generis certi petitionibus: contra, titulus *de suffragio*, recisis illis *Si certum petatur*, breuitatis causa. Porro, in MSS. nonnullis additum hic, *mortuorum*. Male: nam & de viuentibus agitur posteriore *Legis* parte,
P.211. De euidenti *Chirographo*, *sup. l. 3. de denunciat.* GOTHOFR.

Breuiarium Leg. Roman. Guelferbyt. titulum præfert: *Si certum petitur chirographis.* Et *petitur* quoque interpres laudatus ad *cit. leg. vn. Cod. Hermogen.* scripsit. *Si certum petatur chirographis* edidit Sichardus. *RITTER.*

Vt ex CHIROGRAPHIS *priuatis aduersus hæredes, vel debitores ipsos, agi possit, variæ cautelæ inductæ ab Honorio aduersus calumniosas partim Veteratorum actiones, partim debitorum cauillationes.*

I. (a) Imppp. HONORIVS & Theodosius, & Constantius (b) AAA. Palladio PF. P. (c)

SVPER chirographis (d) MORTVORVM hanc seruari volumus perpetua obseruatione sententiam, Vt (e) qui (f) inter absentes intra hoc iuge quinquennium, inter præsentes vero biennium, Iudiciis competentibus non publicauerit (g) cautiones, (h) nec conuenerit debitoris hæredes, actione priuetur. (i) 1. Hic (k) tamen si intra tempora constituta processerit, absque vllo sequestrationis (l) obiectu, prius manum (m) defuncti probare iubeatur, (n) hoc enim toto iure cantatum (o) est, *Vt scripturam* (p) *prolator affirmet*: Quam tamen astrui non sola manus collatione conueniet (*Quid* enim *aliud falsarius* (r) *agit, quam vt similitudinem veritatis imitetur?*) sed aliis multiplicibus documentis, vt probet, magnæ securitatis (s) fuisse quod soluit. Nam si publicam Iudiciorum aditionem amicitiarum forsitan impediuit affectio, priuatam saltem conuentionem testes (t) audierint, libertus aut seruus agnouerit: (v) admonere etiam potuit sub mortis vicinitate languentem. Quod si se forsitan causetur absentem, maioribus astrui potest (x) conuentio longinqua documentis, promisisse (y) solutiones epistolari (z) rescripto. (Ac ne idipsum qui cautionem fingit imitetur, producat in medium portitores, (a) qui alternæ (b) partis scripta confirment, a quibus tamen verum vel sacramento (c) dignitas, vel suppliciis terror exploret. Et (d) quamuis ad illuminandam (e) hæreditarii debiti fidem, & causas oporteat fœnoris (f) approbari, & pecuniæ baiulos (g) hinc (h) inde produci. His ac talibus (i) si destituetur taciturnitas longinqua (k) documentis, in euidenti est, veteratorum (l) calumnias non solum repetitione (m) priuandas, verum etiam seueritate cohibendas. 2. Sed * si VIVENTIS ante hanc legem (n) facta cautio, (o) proferatur, quam suam neget ille qui petitur, (p) sequestret pecuniam, litigaturus ex (q) falso: *Cauendum est* enim, *ne inficiandi fomitem ministremus obnoxiis.* Quod tamen tunc conueniet custodiri, si inter præsentes vtrosque viuentes necdum XX. anni, inter absentes necdum XXX.

doce-

doceantur emensi. Alioqui si chirographi fides sub silentio Iudiciariæ conuentionis statutum tempus excesserit, probari prius debitum conueniet, tunc reposci, sequestrationis necessitate submota. 3. Sin vero suam quidem manum (s) fateatur obnoxius, sed *nihil sibi numeratum pro hác obligatione* causetur, tunc chirographi discuti oportebit ætatem, (t) vt si iure delata (v) contestationibus (x) tempora (y) debitor taciturnus exegit, (z) cauillationis istius perdat obstaculum. De cætero vero sancimus, vt omnes deinceps cautiones intra duodecennium vim contestationis (a) accipiant, quam debitor facta nouatione promittat. (b) Sed si mediis temporibus peregrinetur obnoxius, quo nouationi longior obsit absentia, volumus creditorem ante duodecennium præstitutum aditi (c) Iudicis Edictum mereri, auctoritatemque (d) postibus debitoris affigere, domesticas etiam conuenire personas: nullus enim per tanta contestationum poterit documenta mentiri. Quod ideo ante duodecennium iubemus agitari, vt per interualla temporis longioris inclamatus, aduertat (e) confutari debere, si fides non agnoscitur petitorum; nec obesse iam post adscripta tempora creditori, si post has contestationum (f) voces longa debitoris absentia vel redhibitio (g) proteletur, (h) vel nouatio iusta ludatur. (i) Et quamuis nescire promulgata non liceat, per omnem hunc annum pendere iubemus Edictum. Dat. V. Kalend. Aug. Rauennæ, Eustasio & Agricola Coss. [421.]

INTERPRETATIO. *De cautionibus mortuorum hoc præcipimus obseruari, vt si debitor absens defunctus fuerit, & mortuum eum creditor esse cognouerit, cautionem suam intra quinquennium Iudici non differat publicare. Si vero præsente creditore defecerit, intra biennium defuncti publicet cautionem. Ita tamen, vt manus mortui conferatur, & agnosci possit illius esse subscriptio, aut conuenisse (k) illum dum viueret aliquibus scientibus valeat approbare: & causas ipsius debiti vnde pecuniam contraxit, exponat. Quod si supra personam mortui detegitur fortasse mentiri, non solum pecuniam non recipiat, sed etiam seueritatem legis incurrat. Nam de reliquo inter viuorum personas hæc obseruanda decernimus, vt omnes cautiones debitorum intra duodecim annos debeant contestari: ita vt a debitoribus renouentur.* P. 211 *Quod si forsitan ante duodecim annos debitorem peregrinari contigerit, Iudicis mereatur edictum, quod in postibus debitoris sui pro contestatione debiti affigere, & homines illius conuenire non desinat, vt cum fuerit taliter (l) debitum contestatum, excusationem qui peregrinatur longi temporis habere non possit. Nec ideo se excuset, quod non renouauerit cautionem. Sane si debitor suam esse dixerit cautionem, sed nihil se de ipsa cautione adserat accepisse, tempus debet inspici cautionis, vt si intra quinquennium cautio conscripta cognoscatur, & probatum fuerit, quod in cautione continetur acceptum, debitor suam impleat cautionem. Si vero quæ in cautione scripta sunt intra quinquennium tradita non probantur, is cuius cautio est non teneatur obnoxius: Nam transacto quinquennio, si de cauta & non consignata pecunia debitor dixerit, nullatenus audiatur.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Allegatur ab Interprete *l. vn. C. Hermog. de cauta & non num. pec.* GOTHOF.

(b) *Constantius.* An. And. *IDEM.*

(c) P. V. An. Put. *IDEM.*

(d) PRIMVM huius Legis caput, de MORTVORVM Chirographis, tribus sententiis constans. *IDEM.* *Cyrografis* legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(e) *Sententia.* GOTHOFREDVS.

(f) Creditor. IDEM. *Quod* edit. Sichard. recte ad margin. *qui.* RITTER.

(g) *Publicauerit*, id est, insinuauerit. GOTHOFREDVS.

(h) *Cautiones* & hic & infr. sunt chirographa. v. *Gloss. Theod.* IDEM. *Cautionem* legit edit. Sichard. RITTER.

(i) *Priuentur* Cod. Wurceb. IDEM.

(k) *Hic tamen.* GOTHOFREDVS.

(l) De *sequestratione* dicam ad *tit prox.* IDEM.

(m) *Manus* pro Chirogapho, & Chirographis *h. l. & l.* 15. *D. de probat.* Artemidorus. 1. Ονειροκ. 44. χειρόγραφα ὅτι καὶ αὐτὰ χεῖρες λέγονται. Pollux *lib.* 2. *cap.* 4. *Segm.* 152. *ex Hyperide*, ὀνομαζόμενον χειρόγραφον χεῖρα ὠνόμασεν εἰπὼν, οὔτε τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα δυνατὸν ἀρνήσασθαι. *Quod chirographum vocant, manum nominauit, sic dicens, neque propriam negare manum possibile est.* IDEM.

(n) *Cogatur* edit. Sichard. RITTER.

(o) *Cantatum*: recte: nam & sua sunt Iurisconsultis carmina & ᾄσματα, vt sunt Philosophis. Ita *l. vlt. inf. de pignorib.* Et *Iuris & Legum authoritate decantatur.* Quare non debuit Vir doctus istud in *cautum* mutare. GOTHOFREDVS.

(p) *Scriptura*, pro chirographi scriptura seu Chirographo & chirographi literis. IDEM.

(q) *Affirmet*, id est, eius fidem adstruat. IDEM.

(r) *Causator* in MSS. quibusdam. IDEM. Ita etiam legit Cod. Wurceb. RITTER.

(s) Id est, adeo securum & certum se fuisse de fide defuncti, vt ideo eum conuenire supersederit. GOTHOF.

(t) *Testis audiuit.* Ita MSS. IDEM.

(v) *Agnouit:* ita MSS. quidam. IDEM. Non male ita. Certe lectionem firmat Cod. Wurceb. in quo: *priuatus saltim conuentionem testis audiuit, libertus aut seruus agnouit.* RITTER.

(x) Debet. GOTHOFREDVS.

(y) Istud ex coniectura ita restitutum a Cuiacio. Nam alioquin Til. & Cuiaciana editio habent, *promisse solutionis, epistolare rescriptum*; Ego reponam, *promissæque solutionis.* IDEM. Locus vexatus. Cum Til. & Cuiac. facit etiam Edit. Sichard. Cod. Wurceb. *maipribus adstrui potest conuentio longinque que documentis promisse solutionis epistulare rescriptum.* Ego certe, cum accuratius singula verba pensito, atque in primis τὸ *potest*, non dubito legendum: *maioribus adstrui potest conuentio longinqua documentis, promissæque solutionis expostulari rescriptum.* Id enim voluit legislator, vt per literas defuncti probaret creditor, atque rescriptum produceret, quod debitor sæpius interpellatus dederat. Hinc dicit, posse creditorem, qui absentiam causatur, sollicitum esse de *maioribus documentis*, atque hunc in finem *vrgere, expostulare*, rescriptum a debitore, quo promittat se soluturum, hocque *rescripto* vti, ad fidem hæredibus faciendam, se defuncto peniam credidisse. RITTER.

(z) Per Epistolam. GOTHOFREDVS.

(a) *Portitor*, ita portitor Præcepti, *l.* 7. *inf de executorib.* Alia exempla collegit Doctiss. Sauaro in Sidonium 6. *ep.* 24. v. & *l.* 2. *inf. de litt. & itin. custod.* IDEM.

(b) Amœbeas epistolas. IDEM.

(c) Ita ex coniectura, nam editiones habent, *sacra dignitas.* Ego totum hunc locum ita restituo: *vel sacramenti dignitas, vel supplicii terror.* IDEM *Sacra dignitas* Cod. Wurceb. RITTER.

(d) Abundat hæc vox, quæ irrepsit, ex superioris vocis occasione. GOTHOFREDVS.

(e) De hac *Illuminandi* voce v. *Gloss.* & Iuretum in *Symm. lib.* 4. *ep.* 71. IDEM.

(f) *Fœnus* hic non pro vsura, verum pro ipsa pecunia fœnerata. Sic apud Symmachum, *lib.* 1. *ep.* 20. *At nunc Eruditissimus Imp. & opum largus & honorum, quasi pro vsura tibi prima* (præmia) *detulerit, ita semper ad sortem fœnoris redit.* (reddit) Iuuenalis *Satyra IX. v.* 140. *viginti millia fœnus pignoribus positis.* Sic & Vlpianus *l.* 5. §. 10. *D. de rebus eorum qui sub tut. vel cur. Ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quam quod opus sit ad soluendum æs alienum.* IDEM.

(g) Baiuli. v. *Gloss.* IDEM.

(h) A creditore ad debitorem. IDEM.

(i) *His bastalibus* Edit. Sichard. manifesto librarii errore. RITTER.

(k) *Longinqua*, id est, ex longinquo. GOTHOFR. *Longinquitas* Cod. Wurceb. error hic ex occasione antecedentis vocis. RITTER.

(l) *Veteratores.* v. *Gloss. Theod.* & Iuretum, *in Symm. lib.* 5. *ep.* 64. GOTHOFRED.

(m) Id est petitione. IDEM.

* *Secundum* caput huius legis, de VIVENTIVM chirographis. IDEM.

(n) Male Cod. Wurceb. *hac lege* RITTER.

(o) *Cautio* hic, & sup. & inf. pro chirographo; Glossæ veteres *cautum* χειρόγραφον. Sic & in *l. lecta, D. de rebus creditis*, item cautio ἀσφάλτα. Indeque proprie *caueri* pecunia dicta. GOTHOFREDVS.

(p) *Peti aliquis* dicitur, pro, *aliquid ab eo peti.* IDEM.

(q) De *falso.* IDEM. Ita puto genuinos Codices habuisse, qua de re & fidem mihi facit Cod. Wurceb. in quo est, *id falso.* RITTER.

(r) *Obnoxii* hic, & inf. pro debitoribus. GOTHOFREDVS.

(s) *Sua manu* Cod. Wurceb. videntur tamen lineolæ superinductæ deletæ. RITTER.

(t) Æta-

(t) *Ætas*, id est, vetustas instrumenti, vt vocatur *l. 2. inf. de longi temp. præscript.* sic ætas Libri Gellio Ætas vini, papyri, ædificiorum quoque: *L. 1. ne quis in palatio.* *GOTHOFREDVS.*

(v) *Delata*, id est, concessa, præscripta. *IDEM.*

(x) *Contestationibus*, exceptionibus. *IDEM.*

(y) Id est, quinquennium, *l. vn. C. Hermog. de cauta & non numerata pecunia*, quam legem Interpres profitetur, sese collectioni suæ seu Codici Alariciano inseruisse, ad huius legis intellectum. *IDEM.*

(z) *Exegit*, id est, impleuit, seu præteriri siuit. al. *causationis.* *IDEM.*

(a) Id est, vt earum nomine debitor conueniatur. *IDEM.*

(b) *Quam debitæ facta nouationi promittant*, Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) *Aditis Iudiciis*, in Cuiaciana edit. verum istud rectum est. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Auctoritas* pro Iudicis mandato, iussu, *hic & l. 17. inf. de palatinis.* L. v. *Gl.* *IDEM.*

(e) *Aduersarium confutari debere* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) In Cuiac. edit. *constitutionum.* *GOTHOFREDVS.* Ita etiam legimus in Sichardin. *RITTER.*

(g) *Redhibitio*, id est, solutio. v. *Gl.* *GOTHOFREDVS.*

(h) *Protelare* est differre v. *Gl.* *IDEM.*

(i) *Ludi*, pro eludi *h. l. & l. 5. de denunciat.* *IDEM.*

(k) *Se illum* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(l) *Contestatione debita* Cod. Wurceb. errore scribentis *IDEM.*

(m) *Aliter* Edit. Sichard. & Cuiac. accuratum hoc. Typographi errorem *taliter* innuit. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

De CHIROGRAPHARIA pecunia, & actione si certum petatur de chirographis, est hæc Honorii Imp. constitutio, diligentissima simul & elegantissima: quæque multa habet ad praxin vtilissima (quam totam tamen repudiauit Tribonianus:) 1. Cohibentis partim veteratorum qui se creditores asserunt, calumniosis actionibus & falsitati, partim debitorum cauillationibus & inficiationibus. 2.
P.113 Quibus item probationibus chirographo fides fieri possit. 3. Intra quæ tempora hæc actio moueri. 4. quis denique processus in hac actione seruandus. 5. quæ tempora. Rem igitur hanc omnem ita distinguit Honorius. Vel ex chirographo mortui alicuius debitoris hæredes conueniuntur, vel viuentis chirographum profertur. De vtroque distinctis capitibus.

Igitur si MORTVI chirographum proferatur, vt ex eo hæredes recte conueniri possint, veteratorumque adeo calumniis occurratur, petitorem tria facere oportere definit, seu tria his iniungit. Primo, vt debitoris hæredes conueniat, si inter absentes res vertatur intra iuge seu continuum quinquennium; si inter præsentes intra biennium: alioquin si id non fecerit actione priuari eum oportere; & sic præscriptione temporis submouendum. Qua parte notanda & notabilis hæc, primo quidem, Præscriptionis species, qua actio ex chirographo defuncti aduersus hæredes extinguitur: simul & proportio præscriptionis inter præsentes & absentes, nempe vt hoc casu quinquennii præscriptioni locus sit, illo biennii.

Alterum notandum, quod de ipsa conuentione hæredum dicitur: nempe vt intra illud quod dixi tempus actio ex chirographo in tutum redigatur; chirographum seu cautionem Iudiciis competentibus publicandum, & exinde hæredes debitoris conueniendos. Qui quidem perpetuandæ actionis modus notandus est, per publicationem seu insinuationem apud acta Iudicis competentis, & secutam inde conuentionem; Quæ quidem publicatio seu insinuatio inducta, ad præcidendam falsi materiam. Hoc primum. Secundo, vt creditor ex mortui chirographo hæredes recte conuenire possit, & antequam vlla re hæredes prægrauentur, prius manum defuncti probare eum oportere definit addita ratione, ex decantata iuris regula; (hoc enim, inquit, *toto iure cantatum est*) *vt scripturam prolator affirmet*; id est, vt qui chirographum profert, vel ex eo agere intendit, id verum esse prius probare teneatur, & probationibus confirmare. Antequam vero creditor id præstiterit, sequestrationi locum non esse definit, id est, non cogendos hæredes debitoris pecuniam petitam sequestrare (quod tamen facere tenetur ipse debitor si conueniatur, *vers. sed si viuentis:* de quo postea.) Nempe, hæredum iusta ignorantia est, neque improbabilis hæsitatio: quibus proinde nihil præiudicii fieri debet, antequam de debito constet: est enim magnum sequestrandæ pecuniæ præiudicium, vt interim videl. quis pecuniæ suæ vsu & possessione defraudetur: de quo *suo titulo infra prox.* Tertium quod creditori debitoris hæredes ex defuncti chirographo conuenienti *hac l.* iniungitur, est ipsum probationis genus: quomodo, inquam, defuncti manum probare debeat: *Non sola* scilicet *manus collatione*, seu comparatione literarum, cui alioquin locus esse solet; *l. 20.* (addita *l. 16.* quam Cuiacius restituit) *Cod. Iust. de fide instrumentorum.* *Nouella Iustin. 73.* quæ aliis *49. & 50.* & *ibi* Iulianus; Et rationem addit Honorius, *Quid enim aliud falsarius agit, quam vt similitudinem veritatis imitetur?* Nempe id vult, insufficiens hic esse probationis genus, quod ex collatione manus seu comparatione literarum petitur, quando manum seu literas facile falsarius imitari possit: In eo enim occupatum esse falsarii studium, vt *similitudinem veritatis* imitetur, atque hoc præsidio ad falsam & calumniosam actionem prorumpat. Atqui Honorio id propositum *hac leg.* vt falsariis, quib. fieri potest, rationibus, occurrat. Ergo nequidem comparatio literarum fidem plenam facit: vt nec facere voluit Iustinianus generaliter in chirographo seu δανείσματος συμβολαίῳ trium testium subscriptione non munito: d. Nouell. 73. (& *ibi* Iulianus) vbi hunc *huiusce legis* locum omnino citare videtur Iustinianus. Ἴσμεν τοὺς ἡμετέρους νόμους οἳ βούλονται ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν γραμμάτων τὰς πίστεις δίδοσθαι τοῖς συμβολαίοις· καὶ ὅτι τινὲς τῶν αὐτοκρατόρων ἐπιπολασάσης ἤδη τῆς κακίας, τοῖς νοθεύουσι τὰ συμβόλαια, τὰ τοιαῦτα ἐκώλυον· ἓν ἐκεῖνο σπούδασμα τοῖς παραποιοῦσιν εἶναι πιστεύοντες, τὸ πρὸς τὴν μίμησιν τῶν γραμμάτων ἑαυτοὺς ὅτι μάλιστα ἐγγυμνάζειν· διότι μηδὲν ἕτερόν ἐστι παραποίησις εἰ μὴ τῶν ἀληθῶν μίμησις, id est, *Nouimus nostras leges, quæ volunt, ex collatione literarum, fidem dari*

documentis; & quia quidam Imperatorum superexcrescente iam malitia eorum, qui adulterantur documenta, hac talia prohibuerunt: illud studium falsatoribus esse credentes, vt ad imitationem literarum semetipsos maxime exercerent, eo quod nihil est aliud falsitas nisi veritatis imitatio. Quid igitur? aliis præterea multiplicibus documentis scripturæ fidem adstruere petitorem vult; vt exinde iam liquere possit, *magnæ securitatis fuisse quod siluit*, id est, non aliunde processisse silentium eius, seu a conueniendo defuncto debitore abstinuisse, quam quod vndique securus esset, veroque chirographo munitus foret; atque adeo *publicam iudiciorum aditionem, amicitiarum forsitan impediuit affectio*, id est, ob id tantum debitorem iudicio non conuenerit, non exegerit, quod amici essent. Non igitur ad fidem chirographo adstruendam, & vt debitoris hæredes petitor conuenire possit, præcise requiritur vt defunctum in iudicio conuenerit: quando multi a iudiciis & iudiciaria conuentione abstinent amicitia ducti, pudori debitorum ita parcentes, seu consulentes. Quid igitur? Triplici probationi locum *hic* esse definit, seu tribus rationibus fidem chirographi atque adeo debiti adstrui posse, vel debere: vel enim coram testibus conuenire potuit defunctum, & vt *hic* loquitur, *priuatam saltem conuentionem testes audierunt.* Hæc igitur prima probationis species *hic* est per testes, qui videl. deponant se coram defunctum a debitore conuentum. Altera probationis ratio, non iam per testes, ingenuos scilicet, verum per *libertos & seruos*, eodem scilicet fine: Multa siquidem quod aliunde notum, non modo per seruos, sed & per libertos fiebant, qui internuntii in multis actibus & geruli sæpe erant: vel de Diuortio, seu Repudio per libertos misso, res notissima. Tertia probationis species hæc notatur, puta *si defunctum sub mortis vicinitate languentem admonuit.* Nempe enim, & qui publice debitorem suum in iudicio appellare erubescit, vel etiam priuatim saluum sanumque debitorem non conuenit, saltem cum iam debitorem sub mortis vicinitate languentem nouit, admonere solet. His igitur tamq; multiplicibus documentis & rationibus, de fide chirographi liquere potest, seu veritas chirographi probari, Manus collatione, Publica conuentione, Priuata coram testibus, interpellatione: Tandem & admonitione moribundi. Quæ omnia, vt aliis iuris textibus egregie firmantur, ita ad praxin summopere faciunt, elegantissimis etiam sententiis & verbis adornata. Et hactenus quidem si res inter præsentes transacta sit, hæ inquam probationum species ad fidem chirographo faciendam desiderantur.

At quid si petitor ABSENS fuerit, id est alio loco is quam defunctus, quem debitorem suum intendit, cuiusque hæredes hodie ex chirographo conuenit, constitutus chirographum acceperit (nam & chirographum seu γραμματεῖον creditore absente scribi potuit, quod iuxta hanc l. docet Theo-
P. 214 philus *tit. de liter. obligat.*) & neque publice eum coram positus conuenerit, neque priuatim coram testibus exegerit, neque moribundum admonuerit? *Maioribus*, inquit Honorius, *adstrui poterit conuentio longinqua documentis*: id est, conuentio debitoris e longinquo facta, debebit aliis documentis probari, & quidem maioribus, id est, operosioribus. Quænam vero probationes illæ maiores? *Probare* scilicet id poterit *per epistolare rescriptum*, quo defunctus *solutionem promisit*, id est, per literas defuncti: quibus ipse a petitore forte interpellatus, promisit ei sese soluturum propediem. Per epistolam igitur defuncti debitum ita probatur. Neque tamen adhuc hanc probationem sufficientem esse definit Honorius: nempe quia idem semper falsitatis metus subesse potest in ementienda videl. defuncti manu, non minus in ipsa debitoris epistola, quam in chirographo subesse diximus; & vt *hac l.* dicitur, *id ipsum qui cautionem*, id est, chirographum *fingit*, seu finxit, *imitari potuit.* Quid igitur? *Portitores in medium adduci* vult, *qui alternæ partis scripta adfirment*, id est, qui deponant, qui testentur, amœbeas sese inter defunctum & petitorem literas illas portasse. Per portitores igitur seu gerulos epistolæ fidem adstrui vult: Ita tamen adhuc, vt non nudæ eorum simpliciue assertioni credatur, verum si in dignitate constituti sint, sacramentum seu iusiurandum ab his exigatur: alii vero quæstioni subiiciantur (de qua testium quæstione *suo titulo infra*) & vt *hac l.* loquitur, *a quibus tamen verum, vel sacramento dignitas, vel suppliciis terror exploret.* Vbi notandum discrimen in materia testium. Neque hactenus etiam probationem consistere vult Honorius, vt ex defuncti chirographo hæredes conueniri possint a petitore, qui alio loci versabatur quam defunctus: Imo & *hæreditarii debiti fidem illuminari vult*, id est, fidem fieri de ipsomet mutuo, vereque numeratam debitori pecuniam. Et quomodo? dupliei ratione: Nempe primum *caussis fœnoris adprobatis*, id est, expressa, designata causa, tituloque ob quem pecunia mutua seu fœnori data fuerit: quod vtique singulare est, vt videlicet causa fœnoris adprobetur, quamlibet chirographo creditor munitus sit: Deinde *pecuniæ baiulis hinc inde productis*, id est, productis iis qui pecuniam a creditore acceperint, & ad debitorem pertulerint, atque adeo qui de numerata reuera pecunia fidem faciant. Tot scilicet tamque multiplicibus documentis chirographi fidem seu contractæ inter absentes mutuæ pecuniæ veritatem adstrui voluit Honorius, vt hæredes defuncti recte conueniri possent. Alioquin *si his ac talibus destituatur taciturnitas longinqua documentis*, id est, si qui longe positus debitorem defunctum scilicet non conuenit, chirographo fidem superioribus rationibus & probationibus non adstruxerit, seu chirographi fidem non probauerit, hunc ceu veteratorem & calumniosum non solum petitione seu actione priuari iubet, verum etiam seueritate cohiberi, & vt Interpres ait, seueritatem legis incurrere. Et hæc de chirographis mortuorum, ex quibus hæredes defuncti conueniuntur; & sic de primo *huius l.* capite.

Secundum *huius l.* caput, (quod incipit, ibi, *sed si viuentis:*) est de chirographis VIVENTIVM, ex quibus ipsi debitores conueniuntur. Qua parte Honorius Imp. ita distinguit: vel de chirographis ante *hanc legem* conscriptis agitur, & tum rursum subdistinguit; vel enim qui velut debitor ex eo conuenitur, chirographum suum esse negat, vel pecuniam non numeratam excipit: quæ duo vtique triconum suffugia sunt, manum inquam negare, & pecuniæ non numeratæ exceptionem opponere. Priore casu, si nondum viginti anni inter præsentes, triginta inter absentes elapsi sint, iubet Honorius debitorem pendente iudicio pecuniam chirographo comprehensam sequestrare, litigaturum ex falso, seu de falso: si vero chirographi fides sub silentio Iudiciariæ conuentionis prædictum tempus excesserit, id est si creditor intra id tempus ex chirographo debitorem in iudicio non conuenerit, tunc sequestrationi locum non esse pendente iudicio, verum debitum prius probari oportere, & tunc debitum posci. Vbi duo singularia notanda veniunt. Primo, 20. vel 30. annorum præscriptione chirographi vim hoc æuo non extinctam, (quod postea demum a Theodosio Iun. constitutum triennio post A. D. 424. *l. vn. inf. de act. certo temp. fin.*) verum meliorem tantum debitoris causam in eo hactenus factam, quod sequestrationis necessitate liberaretur, cui priore casu locus erat, quod secundo loco hic obseruandum: Casus, inquam, singularis; quo sequestratio pecuniæ a debitore fieri debet, quoties videlicet conuentus chirographum de falso impugnat conuentus intra 20. vel 30. annos, quæ facienda non est hoc temporis spatio elapso, vt nec a defuncti hæredibus, vt dictum *superiori capite.*

Quin-

Quinimo & mox anno proximo idem Honorius omnem omnino sequestrationis necessitatem prohibuit, *l. vn. inf. tit. prox. de pecun. sequestr. prohibita*: nisi ab ea lege *huius l.* casus excipiendus videbatur, vbi videlicet debitor cautione, id est, chirographo premitur: cuius etiam rationem hic reddit: *Cauendum enim est*, inquit, *ne inficiandi fomitem ministremus obnoxiis*. Et hæc quidem aduersus primam debitorum cauillationem; Quæ vox hic propria, & retinenda: neque substituenda vox *causationis*. Altera cauillatio est exceptio ἀναργυρίας, seu cautæ non numeratæ pecuniæ: vbi Honorius iubet inspici, vtrum tempora contestationibus iure delata præterierint: id est vtrum non quinquennium excesserit? nam hæ huic exceptioni metæ positæ erant, quod præter Interpretationem *ad hanc leg.* ostendit quoque *lex 14. Cod. Iust. de non numerat. pecun.* & *Instit. de literar. obligat. lex vnic. C. Hermogen. de cauta & non. numer. pecun.* vbi Interpres ad *hanc leg.* se refert, simul & profitetur sese legem illam ex Hermogeniano adiunxisse, vt expositioni suæ de quinquennio, quam *hic* addidit, fidem faceret. *Secundum legem*, inquit, *ex corpore Theodosiano si certum petitur de chirographis, quia de quinquennio habetur expositum, ideo hanc legem ex Hermogeniano credidimus adiungendam, qua tempora, intra quæ contestari conuenit de cauta, & non numerata pecunia, id est intra quinquennium, euidenter ostendit.* Id vero quinquennium triennio postea mutatum a Iustiniano *d. l. 14. & d. tit. Instit. de lit. obl. & §. 2. de exception.* Et hæc in præteritum.

In futurum vero constituit Honorius, vt creditor intra 12. annos debitorem super chirographo conueniat, idque ab eo renouari faciat. Quod nouandi chirographi ius intra 12. annos ad perpetuandam actionem notandum est: quomodo & idem Honorius omne testamentum non renouatum decennio infirmari voluit *l. 6. inf. de testamentis*: vbi v. quæ dico. Viceuersa notanda hæc 12. annorum præscriptio, qua pecuniæ chirographariæ exactio submouetur, pariter vt exactio dotis cautæ non numeratæ in sp. *Nouell. 100. c. 2.* vnde desumpta *Auth. si minor, C. Iust. de tempo. in int. restit.* Vti viceuersa rursum si debitor propter absentiam intra duodecennium conueniri non possit, chirographum pro agnito
P.215 & nouato haberi iubet, si modo creditor eum *inclamauerit*, id est, citauerit Edicto a Iudice impetrato, & postibus debitoris affixo, & domesticis eius conuentis (de quo alioquin more, Edicti postibus debitoris affigendi, & in aliis causis frequentato, egit Cuiacius *VII. Obs. 15.* nos vocamus *Affiches*,) ad eum effectum videlicet, vt contestationis loco cedat, præscriptionemque impediat. *Nouationis* denique fictæ tacitæque speciem obtineat; fictæ, inquam, iis obseruatis solemnibus, quæ iam indicauimus: Quæ quidem tria sunt, nempe *Edicti* a Iudice impetratio, quo debitor citetur: Eiusdem Edicti seu *auctoritatis* postibus debitoris affixio: Domesticarum personarum conuentio. Hæc, inquam, *contestationum documenta*, & *tanta* quidem, hæ *contestationum voces* hic requiruntur. Eo scilicet fine: vt per interualla temporis huius longioris *inclamatus*, id est citatus, *aduertat*, accedatque ad confutandum chirographum, *si fidem eius non agnoscat*, id est improbet: Post quæ tempora iam creditori *longam debitoris absentiam* nocere, vel *redhibitionem*; id est, solutionem *protelari*: *nouationem* denique *iustam ludi* seu eludi æquum non est. Et hæc quidem ita de *Nouatione*, vt ter *hic* vocatur, id est *Renouatione* Chirographi: cum quo nil commune habet, quod tamen Viri docti minus pense scribunt, *Nouatio* illa per chirographum, seu vnius debiti in aliud renouatio, τὸ παλαιὸν χρέος εἰς καινὸν δάνειον μετασχηματιζόμενον, vel vt Mich. Psell. *Synops. p. 159.* ἀγωγὴ τὸ χρέος μεταφέρουσα τὸ παλαιὸν εἰς νέον. de qua meminit Theophilus *Inst. de literarum obligationib.* vt & Gaius, vel potius Anianus *in fragmentis*, & de qua dixi ad *l. 6. sup. de denunciat. vel edit. rescripti*: In illa quippe nouationis specie præcedens obligatio, veluti ex vendito, &c. in chirographum & καινοτέραν ἐνοχὴν, priore extincta, μετασχηματίζεται, καὶ καινοτέρα τίκτεται: Hic vero eiusdem tantum Chirographi *renouatio* fit, ad interrumpendam præscriptionem. Haud aliter atque in testamenti materia, *l. 6. inf. de testam.* dicitur *recentibus vetustas innouari temporibus* id est vetus testamentum renouari. Et sic tenemus iam hac partitione & μεταφράσει pene, *huius leg.* sententiam: quæ etsi neque iuri Iustinianeo omnino congruat, quam ideo etiam Tribonianus a Codice suo abesse voluit, eique nominatim refragantur Iustiniani *l. vlt. Cod. Iust. si certum petatur*, & *Nouella 73.* attamen & summa æquitate tum nixa ea procuIdubio fuit, est & vbi reduci quandoque vtiliter possit: ad *Probationum præscriptionumque* & *Falsi* certe materiam quamplurima longe vtilissima suppeditat: hinc *veteratorum* creditorum *calumniis* retundendis: inde debitorum *inficiandi fomiti cauillationibusque* restinguendis; qui duo *huius l.* fines sunt circa Chirographorum materiam.

Ex his interim quoque omnibus colligitur, *chirographa*, proprie ita dicta, priuata prorsus debitoris, vel alterius pro ipso scriptura, nullis ferme testibus adhibitis confecta (quo enim alioquin tot his temporibus scrupulosæ obseruationes ad illuminandam chirographi veritatem?) Quomodo certe Iustinianus postea ferme chirographo testes adhiberi & interuenire voluit *d. Nou. 73.* & antiquissimo iure Græco & Romano in pecunia credenda testes aduocabantur v. vel Aristophanem, ἐν νεφέλαις.

Illud postremo in fine *huius legis* seu constitutionis obseruandum, quod Honorius iubet hanc leg. per totum hunc annum pendere, quod & alias factum: de quo *suo tit. de Constit. Princip.*

DE PECVNIÆ SEQVESTRATIONE PROHIBITA.

TITVLVS XXVIII.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. IV. Est autem hic Titulus recte positus ceu sequela Superioris, cui ideo cohæret, quia in eo agitur de ordinaria magis

magis certi petitione: Codice vero Iustinianeo positus est post titulum proximum, ceu vtrique titulo, & speciei vtrique actionis communis, *Si certum petatur de Chirographis: & si certum petatur de Suffragiis.* *GOTHOFREDVS.*

In Breuiario Leg. Rom. Guelferbyt. titulus ita conceptus: *De Sequestracione. RITTER.*

PARATITLON.

SEQVESTRATIO de qua agitur *hoc tit. & l. vnic. supr. tit. prox. & l. 2. infr. de liberali causa*, est, cum res qua de agitur, possessori detrahitur, & idoneo (alii scilicet sequestro) in deposito collocatur, reddenda ei parti pro qua cognitor iudicauerit, *l. 25. infra, quorum appellationes:* seu vt loquitur *l. 2. in fine, infr. de liberali causa*, cum res ab vtroque litigatorum diducuntur, atque in medio iure locantur, interea dum ad proprietatem eorum vterque contendit. Huic Sequestrationi an & quando locus esse debeat, definitur, vt *l. vn. hoc tit.* ita & cæteris illis legibus, puta *d. l. vn. sup. tit. prox. si cert. pet. de Chirogr.* & *d. l. 2.* & *d. l. 25.* hæ enim quatuor tantum leges de sequestratione occurrunt *hoc Codice.*

P. 116

SEQVESTRATIO *pecuniæ lite pendente ex quolibet contractu remissa, seu prohibita.*

I. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius AA. Ioanni PF. P. (b) Post alia.

QVOTIES (c) ex quolibet (d) contractu pecunia (e) postulatur, sequestrationis necessitas (f) conquiescat: oportet enim debitorem primo conuinci, & sic (g) solutioni succumbere: (h) Quam rem, cum (i) iuris ratio, tum ipsa æquitas persuadet, vt probationes secum afferat, debitoremque conuincat, pecuniam petiturus, &c. Dat. VII. (k) Id Iul. Rauennæ, Honorio XIII. & Theodosio X. AA. Coss. [422.]

INTERPRETATIO. *Quoties ab aliquo pecunia repetitur, non prius cogatur* (l) *sequestrare pecuniam ille qui petitur, quam ille qui repetit debitorem suum certa prius probatione conuincat, & sic pecuniam, quam se dedisse conuicerit,* (m) *adhibita approbatione* (n) *recipiat.*

NOTAE.

(a) Lex *vn. Cod. Iust. eod. tit.* Iungenda huic, *lex vnica sup. de actionibus ad Potentes translatis: lex vnic. infr. quod iussu: l. vn. infr. de peculio: lex 2. infr. de pignoribus: lex 10. infr. de executoribus*, quibus omnibus, vt iam antea monui, creditorum voracitati occurritur. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Ioannes* PP. Italiæ sub Honorio vid. *Prosopogr.* Male alii *Iouiato.* *IDEM.*

(c) *Quotiens.* Codice Iustin. *IDEM.*

(d) Non mutuo tantum, verum alio quocunque. *IDEM.*

(e) De hac *Pecuniæ* appellatione mox dicam. *IDEM.*

(f) Ita quoque *superiore titulo*, versf. *alioqui si.* *IDEM.*

(g) *Et sic deinde*, Codice Iustin. Quo nil opus erat: *Et sic*, id est, & sic deinde, & ita postea. *IDEM.*

(h) *Ad solutionem pulsari*; Ita Tribonianus satis incondite. *Ad aliquid pulsari*, nuspiam legi: *pulsari* enim absolute pro conueniri. v. *Gloss. Theod.* *IDEM.*

(i) *Non tantum iuris ratio, sed & ipsa æquitas:* Ita Tribonianus. Nostrum hoc elegantius. *IDEM.*

(k) *γρ.* V. Male quoque in Iustinianeo VI. in Sichard. & Cuiac. VIII. *IDEM.*

(l) *Cogantur* male in Cod. Wurceb. *RITTER.*

(m) *Conuincitur* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(n) *Probatione* Cod. Wurceb. edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

COM-

COMMENTARIVS.

SEQVESTRANDÆ pecuniæ necessitatem, ex quocunque tandem contractu petitæ, lite pendente remittit Honorius Imp. *hac l.* Quæ pars est prolixioris constitutionis Honorianæ, qua is multiplici Creditorum voracitati & iniquitati occursum iuit; vt patet ex *l. vn. sup. de actionibus ad potent. transl. l. vn. inf. quod iussu: l. vn. inf. de peculio: l. 2. inf. de pignoribus: l. 10. inf. de executor.* quæ omnes vna cum hac nostra vnius & eiusdem constitutionis partes sunt, atque adeo omnes illæ huic coassandæ seu coniungendæ veniunt. Nempe Honorius Imp. *integra illa constitutione* Actiones seu cautiones in potentes transferri a creditoribus vetat eo capite, quod continetur *d. l. vn. sup. de actionibus*, addita ratione, quod aperta hæc credentium voracitas sit, qui alios actionum suarum redimunt exactores. Item iis nominatim creditoribus occurrit, qui alienis seruis, conductoribus, procuratoribus pecunias credebant, *d. l. vn. inf. quod iussu: d. l. vn. inf. de peculio: l. 2. inf. de pignorib. l. 10. inf. de executoribus.* Ergo & hoc quoque capite Petitorum, seu eorum qui se creditores dicerent, iniquitati cuidam occurrit Honorius, qui non probato prius iure suo, seu lite pendente *pecuniam* ab eo vnde petebatur, seu a reo sequestrari volebant: Quam sequestrationis necessitatem ei penitus nunc remittit. Contra petitoribus probationis prius necessitatem iniungit: *Oportet enim*, inquit, *debitorem prius conuinci, & sic solutioni succumbere*: Item *pecuniam petiturus probationes secum afferre, debitoremque conuincere debet.*

Et *Rationem* tum in iure tum in æquitate fundat. *Quam rem*, inquit, *cum iuris ratio, tum ipsa æquitas persuadet.* Ergo duplicem rationem indicat Honorius: Priorem iuris, alteram Æquitatis. Iuris ratio hæc est, vt videl. actor intentionem suam ante omnia impleat, seu probet: *Æquitas* vero non permittit, vt commodum possessionis reo auferatur, vel vt ab executione incipiatur, vt denique re sua forte vel ad tempus spolietur is, qui conuictus vel iudicatus non est: Sequestratio executio quædam est possessionisque turbatio, quæ ante sententiam fieri non debet. *l. 58. D. de re iudic. l. 1. Cod. Iust. de execut. rei iudic.* Calumniosisque adeo actionibus vela laxarentur, si rei pecunia resque ante probationes in medio iure locarentur, vt loquitur *lex 2. in f. inf. de lib. causa:* vel vt Græci *ad l. 5. Cod. Iust. quorum appell.* ἐν μέσῳ τοῦ δικαίου. Denique voracitas hæc nimia foret, creditores sese asseuerantium, qua voce vtitur *d. l. vn. sup. de actionib.* quam cum hac l. inter cæteras coniungendam docui. Et ita quidem explicandæ sunt huius l. rationes.

Nunc de ipsa *huius l.* prohibitione. *Pecuniæ* igitur petitæ sequestrandæ lite pendente necessitatem reis remittit Honorius *hac l.* Sed quæritur, quidnam pecuniæ appellatione *hic* veniat, num quantitas tantum siue summa ex contractu debita, an vero alia qualibet res mobilis petita? Istud censent communiter, nempe sequestrationis huius necessitatem lite pendente remissam in omni re & controuersia. Illud putant Robertus 1. *sent. Iuris. c. 5.* & Cuiacius *non vno loco.* Ego rem ita compono. Hypothesin *huius leg.* proprie pertinere ad pecuniam seu quantitatem & summam ex contractu debitam. Quod apertissime ostendunt tria. Primo nexus huius tituli cum superiore, qui tanquam pars est & sequela superioris, quo etiam de sequestratione agitur, pariter eodem pertinet, nempe titulus *si certum petatur de chirographis:* Secundo argumentum constitutionis Honorianæ totius, vnde hæc lex petita est, quæ tota est de pecuniæ seu quantitatis Creditoribus: Postremo id ostendunt apertissima *huius legis* verba, quæ agunt de pecuniæ *solutione.* Neque tamen id impedit, quo minus idem & in omni alia re & controuersia obtinere debeat. Rationes quippe duæ illæ quas iam expendi & explicaui, in omnibus contractibus & quasi contractibus æque obtinent; Nam quod Cuiacius *rationem iuris* hic ita explicat, quasi id indicetur, P.217 nullum quantitatis corpus subesse, seu quantitatem non posse perire, & ideo in quantitate tantum *huius l.* prohibitionem locum habere, iam antea refutatum est; Ergo maneat, pecuniæ cuiusque, seu rei sequestrandæ necessitatem pendente lite regulariter remissam, ante adhuc iudicium redditum.

Atenim post iudicum semel redditum, sequestrationi sæpe locus est. Hinc adeo, si condemnatus ab executore sententiæ ceu modum iudicationis excedente appellet, sequestratio interim facienda est, in sp. *l. 25. inf. quorum appellat.* Hinc si possessor condemnatus a sententia appellaret, fructus agri & pensiones, mercedes, vecturas medii temporis deponi oportebat: teste Paulo, *5. sent. 36. §. 1. & vlt.* & Symmacho, *lib. 10. ep. 46. Hinc orta est prouocatio* &c. *Intera constitutionis memor sequestrari mobilia fructusque præcepi, ne medii temporis vsurpatio abutatur indebitis.* Imo & si petitor appellauisset, & fructus a victore possessore populitarentur *l. 21. §. 3. D. de appellat.* Item post iudicium liberale, ad separationem faciendam, *l. 2. inf. de liberali causa.* Et ita quidem hac parte distinguendum est, inter litem pendentem, & iudicium iam redditum: Nempe pecuniæ sequestrandæ necessitas remissa est illo casu: hoc vero sæpe vsurpata, vt proinde ferenda non sit distinctio Roberto-Cuiaciana, vt *hanc leg.* cum *dictis l.* & casibus componant, inter pecuniam numeratam, & cæteras res mobiles. Et occurrit tamen hoc ipso Codice casus, quo pecuniam lite pendente idem Honorius anno superiore sequestrari voluit: nempe *l. vn. sup. tit. prox. si certum pet. de chirogr.* puta si cautionem seu chirographum creditor proferret, isque suam cautionem negaret: addita ratione: *Cauendum est enim*, inquit, *ne inficiandi fomitem ministremus obnoxiis* (id est debitoribus.) Quod & ipsum in praxi hodie obtinet, si quis ex *cautione* sua & instrumento conuentus quid excipiat; sequestratione quippe nonnisi prius facta, ad excipiendum admittitur. Quam alioquin exceptionem Honorius *h. l.* antiquare videatur, cum indefinitis & generalibus verbis sequestrationis necessitatem reo remittat: *Ex* QVOLIBET, inquit, CONTRACTV *pecunia petatur.*

Ergo regulariter neque pecunia petita, neque alia res mobilis ante iudicium, sequestranda venit. Certis tamen casibus extra ordinem hodie adhuc ea sequestranda sæpe venit. Possessor scil. rei mobilis, si eius fides suspecta sit, & non satisdet iudicio sisti, iudicatumue solui, res pendente lite si hoc Iudici sederit, apud officium deponi debet, *l. 7. §. 2. D. qui satisdare cog.* Item nulla lite existente dos sequestratur constante matrimonio, vel fructus dotalium prædiorum, si dissipentur a maritis, etsi interueniant alia quæ sunt *l. 22. §. 8. verb. sin vero dotem. D. soluto matrim.* Item, propter pudicitiæ rationem donec res iudicetur, fœminam, prætextatum, eumque qui proxime prætextati ætatem accedit, interim apud matremf. deponi Prætor iubebat; *l. 3. §. 6. D. de liber. exhib.* cui addatur & casus *cap. 14. X. de sponsal.* Hactenus ergo inter pecuniam numeratam seu quantitatem summamque, & alias res mobiles fuerit, quod illa nunquam lite pendente vel ante iudicium, sequestranda veniat, hæc vero certis casibus: Hac ratione (quam *hic* admitto) quia qui rem aliam petit, ipsum corpus petit, & in id agit; non vero qui pecuniam numeratam petit, quæ functionem in genere suo recipit: neque enim ipsa corpora petentur.

SI CERTVM (a) PETATVR DE SVFFRAGIIS. (b)

TITVLVS XXIX.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. III. *De suffragio* simpliciter, recisis illis, *si certum petatur:* tanquam superfluis; eo quod superiori titulo generali hic ibi cohæreat velut specialis, & ceu filia matrem sequatur.

(a) Dixi ad Rubricam *tit. 27. sup. si cert. petatur de chirograph.*

(b) Suffragium est non modo auxilium, intercessio, commendatio, verum & præmium seu remuneratio, seu id quod suffragii nomine datur suffragatori, aut promittitur. Glossæ Iuris in Carol. Labbæi *Glossar. ad fin.* σȣφράγιον (γρ. σȣφραγάτωρ) βοηθὸς, ὅθεν καὶ τὰ παρεχόμενα ἐπὶ τῷ βοηθῆναι τινὰ σȣφράγια καλεῖται. Glossæ Philoxen. *suffragium* δόσις. Agrœcius *suffragia, quæ donantur.* vid. & *Nouell. Iust. 8. l. vlt. Cod. Iust. de silentiariis: l. 7. in pr. Cod. eod. de Aduoc. diuers. iudicum.* GOTHOFREDVS.

Si certum petetur &c. ita se titulus habet in Cod. Wurceb. *RITTER.*

PARATITLON.

SVFFRAGIVM est, quod honorem, vel actum aliquem in Republ. aucupantes, *l. 1. h. t.* vel desideria sua explicare cupientes, *l. 2. h. t.* suffragatoribus, *l. 1. h. t.* id est iis a quibus ferri sibi suffragium postulant, *l. 2. h. t.* ob referendam vicem dant, promittuntue, *l. ead.* Suffragium igitur est, quod donatur, *l. 1. h. t.* promittitur, *leg. 2. h. t.* Suffragii nomine, vt *infr. lib. prox. tit. 5. & 6.* Sponsalia dicuntur, quæ sponsaliorum nomine vel titulo donantur. P.218

Ob HONORVM *suffragium ante hoc Edictum data, repeti vel inuadi rursum vetat Iulianus Imp.*

I. (a) Imp. IVLIANVS A. Ad populum. (b)

FOEDIS (c) commentis quæ (d) bonorum (e) merito (f) deferuntur quidam (g) occupare (h) meruerunt, (i) & cum meruissent in Rep. quolibet pacto versari, (k) repetendam sibi pecuniam, quam inhoneste soluerant imprudentius (l) atque inhonestius arbitrantur: alii etiam quæ tunc (m) donauerant, vel potius (n) proiecerant (o) ob immeritas (p) causas, inuadenda denuo (q) crediderint. (r) Sed quia Leges (s) Romanæ huiusmodi Contractus penitus ignorant, omnem repetendi eorum quæ prodige nepharieque proiecerint (t) copiam prohibemus. Qui itaque repetere nititur, vel repetisse (v) conuincitur, & quod dedit apud suffragatorem (x) eius manebit, vel extortum restituet, & alterum tantum fisci viribus (y) inferre cogatur. Dat. Kal. Febr. (z) Constantinop. Mamertino, (a) & Neuita Coss. [362]

INTERPRETATIO. *Aliquanti pro sua voluntate suffragia dedisse probantur, & postea cum ad militiam peruenerint, ea quæ dederant, repetere vel auferre contra rationem inhoneste & illicite præsumpserunt. Ideoque prohibemus, (b) vt quicumque aliquid pro præstandis sibi quæ petiit dedisse dinosci-*

ſcitur, non habeat licentiam repetendi: qui vero repetere fuerit conatus, hoc ille habeat qui accepit, aut certe ſi ſublatum ei fuerit, reformetur, & aliud tantum ille qui abſtulit fiſco cogatur inferre.

NOTAE.

(a) Abeſt *hæc lex* a *Cod. Iuſt.* ea ratione, quam mox dicam. Memorat vero hanc leg. Ammianus Marcellinus *lib.* 22. *c.* 6. & ad eius hiſtoriam pertinet quæ Libanius ſcribit, *Orat.* 7. *ad Iulianum Imp. pro Ariſtophane p.* 222. 223. *ed. Morell.* GOTHOFREDVS.

(b) Edictum iſtud eſt ad populum emiſſum. IDEM.

(c) *Fœda* commenta: de hac voce dicam mox. IDEM.

(d) *Ea quæ*: & intelligit honores ſeu dignitates & officia. Quod etiam Interpres recte intellexit & per *militiam* expreſſit. IDEM.

(e) *Bonorum*, virorum ſcilicet, quam *bonorum* vocem in hoc ipſo argumento vſurpat Conſtantinus *l.* 1. *inf. de honor. codicill.* in eadem re, *bonorum*, inquit, *virorum ſuffragio* & *l.* 4. *inf. de proximis. Bonorum adteſtatio & conſenſus accedat.* Symmachus quoque non vno loco ita abſolute, veluti *lib.* 4. *ep.* 71. *lib.* 10. *ep.* 32. & Symmachus pater *lib.* 1. *epiſt.* 2. Libanius *Orat.* 9. *funebri in Iulianum*, *pag.* 251. τιμαὶ μὲν οἴχονται τῶν ἀγαθῶν, *honores certe bonorum faceſſunt*. Male qui tentant hic, *bonorum*. IDEM.

(f) *Nullo alio præter* MERITA *ſuffragante*, vt ex alia eiuſdem Iuliani lege, de qua mox, refert Am. Marcellinus *lib.* 20 *c.* 5. ſuffragio, *d. l.* 1. IDEM.

(g) Ægyptii nominatim in hypotheſi *huius leg.* Porro Til. & Cuiac. editiones habebant hic, *quam*. IDEM. *Quam* etiam legit Cod. Wurceb. & edit. Sichard. RITTER.

(h) *Occupandi* verbum proprium de iis quæ non iure adquiruntur, deferuntur. GOTHOFRED.

(i) *Meruerant*, id eſt, impetrarunt; his occupare contigit Lampridius *in Alex. Seuero, c.* 36. *Turinuſque ab illo qui meruerat fumi venditor ingentia præmia percepiſſet.* Qui locus ſollicitari non debuit: Idem ſane paulo ante *impetrandi* voce vtitur: verum de hac voce *merendi* plene in *Gl.* IDEM.

(k) Id eſt, actum aliquem quemcunque tandem Reipublicæ adminiſtrare: quod *Militiæ* appellatione expreſſit Interpres. IDEM.

(l) Tentat forte etiam quis *impudentius*. Sed tamen iſtud non muto. IDEM.

(m) Sub Conſtantio Imp. IDEM.

(n) ἐπανόρθωσιν hic nota, ad indignitatem rei augendam. IDEM.

(o) *Proiiciendi* verbum hic & rurſum *inf.* de donato & ſoluto inhoneſte, prodige, nefarie, vt *inf.* IDEM.

(p) *Immeritæ* cauſæ, ſunt inhoneſtæ, turpes. IDEM.

(q) Hodie demum me imperante. IDEM.

(r) *Crediderant* legit Cod. Wurceb. RITTER.

(s) An intelligit veteres leges, Calpurniam, Iuliam, ſimileſque? Dicam mox. GOTHOFREDVS.

(t) *Proiecerant* Cod Wurceb. RITTER.

(v) Forte *rapuiſſe*, quod ſuadent illa *ſup. inuadenda denuo crediderint*: & infra, *extortum reſtituet.* Ego nil mutem temere, *repetiiſſe*, id eſt ab eo cui datum fuerat, quacunque tandem ratione recuperaſſe. GOTHOFR.

(x) *Suffragator.* Ammianus quoque Marcellinus *lib.* 22. *c.* 6. *huius l.* ſententiam exprimens: *Nullam interpellari ſuffragatorem ſuper his*, ac Suetonius, *Veſpaſiano cap.* 23. *Quendam e charis miniſtris diſpenſationem cuidam, quaſi fratri, petentem cum diſtuliſſet, ipſum candidatum ad ſe vocauit: exactaque pecunia quantam is cum* SVFFRAGATORE *ſuo pepigerat, ſine mora ordinauit.* Capitolinus *in M. Antonino, c.* 29. *ſuffragatoribus non cito credidit.* Vide & quæ ad *Rubr.* item notaui & in *Gl.* IDEM.

(y) *Viribus* recte. v. *Gloſſ.* Male qui mutant, in *iuribus.* IDEM

(z) γρ. *Kal. Ian.* vt in Aniano optimæ notæ: de quo mox. IDEM.

(a) *F. Mamertino* Cod. Wurceburg. RITTER.

(b) *Præcipimus* Cod. Wurceb. IDEM.

COMMENTARIVS.

De HONORVM ſuffragiis eſt hoc Iuliani Imp. Edictum, quo is, ob HONORIS ſuffragium ante hoc Edictum ſub Conſtantio Imp. ſuffragatori προσηγόρῳ, συνηγόρῳ dati repetitionem denegat: imo repetentem vel extorquentem, alterum tantum fiſco inferre iubet. Sub Conſtantio ſcilicet Imperatore, cuius Imperium Iulianus ſuſcepit, vt & alias ſæpe, apud Imperatorem παραδυναστευόντων Palatinorum, Aulicorum ope ſeu ſuffragio quidam ad honores & officia peruenerant, pecuniamque, (quæ & ipſa inde *ſuffragium* dicta) ſuffragatoribus ſuis dederant, quæ cum ibi iam ſub Iuliano repoſcerent, P. 119. occuparentve, Iuliano *hoc Edicto* id prohibere viſum, ea quoque quam dixi propoſita pœna, & repetitionis facultate denegata. Vt & alias ſi iuris ratio quæritur, cum vtriuſque, dantis (inquam) & accipientis, turpitudo verſatur, potior ſemper eſt accipientis & poſſidentis ratio, ſiue cauſa; *l.* 3. & 4. & 8. *D. de condict. ob turpem cauſam*: & *l.* 2. *Cod. Iuſt. eod. tit.* Et vt *hac l.* dicitur, *inhoneſte ſolutum inhoneſtius adhuc repetitur.* Inhoneſta ſcilicet eſt honorum nundinatio, ἀργυρολογία τῶν ἀρχῶν, vt Iuſtin. vocat *Nouella* 8. ſeu vt eleganter Iulianus, *Leges Romanæ huiuſmodi contractus penitus ignorant.* Vt omittam priſcas leges Calpurnias, Iulias, &c. quæ tamen non huc proprie faciunt; Ideo & Conſtantinus *l.* 2. *inf. de honorariis codicillis*, *ab honoribus mercandis per ſuffragia vel qualibet ambitione* qua-

quærendis certa multa prohibuit. Pluresque adeo constitutiones hoc Codice eam in rem occurrunt, & vt ne honores vel gradus aliis debitos per suffragia alii emerentur. Imo & Iulianus biennio iam ante hanc leg. latam, eo ipso die, quo PARISIIS Augustus declaratus fuit, de honorum suffragiis, imo aduersus ea, aliquid cauerat: vti refert Ammianus Marcellinus, *lib. 20. c. 5.* vbi Iulianum ita loquentem inducit: *Vt autem rerum integer ordo seruetur, præmiaque virorum fortium maneant incorrupta, nec honores ambitio præripiat clandestina, id sub reuerenda Consilii vestri facie statuo, vt neque ciuilis quisquam Iudex, nec militiæ Rector, alio quodam præter* MERITA SVFFRAGANTE *ad potiorem veniat gradum, non sine detrimento pudoris eo qui pro quolibet petere tentauerit, discessuro.* Sed & Mamertinus, huius ipsius anni Consul, qui & huic l. subscriptus, ad Iulianum ipsummet, & de eo sic scribit *in gratiar. action. c. 21. At nunc quisquis prouincias, Tribunatus, Præfecturas, Consulatus cupit, nihil necesse est, pecuniam per fas & nefas quærat,* &c. *Fœda* ideo *commenta* hac l. vocat quoque, cum ea *quæ bonorum merito deferuntur, quidam occupare merentur; occupare merentur*, id est, vt occupare possint, impetrant. Quare sæpius quoque deinceps ea res repressa prohibitaque ab Arcadio *l. 1. infr. ad l. Iul. de ambitu*, vbi plura adhuc dicam, a Theodosio Iun. *l. vlt. Cod. Iust. ad Leg. Iul. repetundarum:* & a Iustiniano *Nouella 8. cap. 1.* a Tiberio altera *Nouella*, inter Iustinianeas, 161. Adeo sæpe malum hoc inoleuit, pront scilicet Principes libertis, Eunuchis, Palatinis suis obnoxii fuere: quod de Constantio testatur Ammianus Marcellinus, non vno loco; & *lex 3. inf. de honorar. codicillis*: & in partem quoque *lex 5. Cod. Iust. qui testam. facere poss.* Imo Libanius diserte, *in Legatione ad Iulianum*, Antiochensium nomine hoc anno ipso *pag. 167. ed. Morell.* scribit, *Magistratus sub Constantio venales fuisse.* Quo testimonio quoque paulatim ad huius constitutionis argumentum, ferendæque eius causam deducimur. Sed quid moramur? Ammianus Marcellinus (cuius testimonium Alciatus primus puto ad suffragii vocem explicandam recte notauit 1. *Paradoxor. 24.* ignarus tamen *huius leg.*) hanc legem eiusque ferendæ causam memorat his verbis *lib. 22. c. 6. Per hoc idem tempus*, inquit, *rumoribus exciti variis Ægyptii venere complures, genus hominum controuersum, & adsuetudine perplexius litigandi semper lætissimum, maximeque auidum* REPOSCERE *si quidquam dederit. Hi omnes densati in vnum Principem ipsum & Præfectos Pratorio, gracculorum more strepentes interpellabant incondite, modo non ante septuagesimum annum* EXTORQVENTES, *quæ dedisse se iure vel secus plurimi affirmabant.* Et mox. *Vnde velut Æquitate ipsa dictante* LEX *est promulgata, qua cauetur* NVLLVM INTERPELLARI SVFFRAGATOREM *super his quæ eum recte constiterit accepisse.* Vbi quod Am. Marcellinus ait RECTE accepisse, factum respicit magis quam ius; hoc enim respectu non recte accepta fuit pecunia, vt hæc lex docet. Hæc vero lex non alia est, quam hoc Edictum nostrum: Cuius etsi Libanius diserte non meminerit *Orat. ad Iulianum Imp. pro Aristophane*, attamen eam ipsam Historicam causam, Ægyptiorum inquam hoc tempore data a se reposcentium, memorat ea *oratione, pag. 222.* & *p. 223. ed. Morell.* cum eodem prorsus elogio seu indicio de Ægyptiis. Καὶ ταῦτα Αἰγυπτίους, οὓς οὐκ ὀκνοῦντας ὁρῶμεν ὧν ἔδωσαν μνησθῆναι. ἀλλὰ μάλ' εὐχερῶς εἰς πράττοντας ἃ μὴ δέδοται, id est, *Ægyptios nequaquam lentos in commemorandis quæ dederunt, esse; imo potius ea quæ nunquam dederunt acriter exigere.* Quod illud ipsum est quod Marcellinus ait, *Ægyptios genus hominum esse maxime auidum reposcere si quidquam dederit:* & vt eodem libro *22. c. 16. in fine* ait, Ægyptios, *controuersos &* REPOSCONES *acerrimos esse.* Nunc iterum de Lege ipsa. Vult igitur *hoc Edicto* Iulianus, datum pro honoris suffragio sub anterioribus Imperatoribus (sub Constantio potissimum) repeti non posse: & si extortum occupatumue fuerit, restitui id, & insuper tantundem pœnæ nomine fisco inferri: de qua alioquin dupli pœna in interdicto *Vnde vi*, iam aliquid dixi ad *l. 2. sup. finium regundorum:* dicam adhuc *inf. tit. vnde vi.* Ex his iam apparet omnibus, hoc Edictum in præteritum tantum promulgatum, quo scilicet tempore honorum nundinatio permissa fuerat, atque adeo suffragiorum commercium. Atenim in præsens & in futurum vt honorum nundinatio sub Iuliano prohibita fuit, ita & suffragiorum vsus interdictus: sic vt pactum suffragium iam suffragatori petere non licuerit, quia nec suffragio locus fuit, vbi *bonorum meritis, honores deferuntur*, vt initio *huius leg.* dicitur, iudicio scilicet Principis, suffragio iam locus esse non potest: *fœdisque* adeo *commentis*; vbi *fœda commenta* sunt emendicata ad honores suffragia. Quo ipso sensu in *l. 26. inf. de decurion. & l. 27. eod. tit.* dicitur de his qui dignitates pretio consecuti sunt, eos *fœdare honores:* item, *indebitæ dignitatis infulas familiaris rei vexatione mercari.* Ideo obseruandum *hanc leg.* a Cod. Iustin. abesse, (non etiam *sequentem* de desideriorum suffragiis) eo quod hæc lex in præteritum, vt dixi, directa sit, & ad horum temporum rationem spectet: denique quia nec suffragiis his tum vllus locus fuit. Ergo deinceps mercatura honorum & promotionum sæpe vetita, cum increbesceret: & quidem pœnis propositis. Tandem etiam cohibita, administrationum nominatim prouinciarum nundinatio frequentissima sub Arcadio etiam, quod docet præter *l. 16. Cod. Iust. si certum pet.* Synesius *ep. 72. in fin.* & Theodosio Iun. qui tandem *iureiurando* proposito & exacto ab Administratoribus huic modo primus obuiauit, *l. vlt. Cod. Iust. ad leg. Iul. repetund.* & post eam Iustinianus *Nouella 8.* Huius porro *Legis* argumento vti possumus in aliis quoque quæstionibus, vbi certe inhoneste soluti repetitio non est: non soluti vero petitio denegatur.

In hoc ipso tamen argumento olim Vespasianus inter deformia lucra & illud fecisse memoratur a Suetonio, *cap. 23. Quemdam e charis Ministris dispensationem cuidam quasi fratri petentem cum distulisset, ipsum Candidatum ad se vocauit: exactaque pecunia, quantam is cum* SVFFRAGATORE *suo pepigerat, sine mora ordinauit: interpellanti mox ministro, Alium tibi, ait, quære fratrem; hic quem tuum putas, meus est.* Cum hæc vero lege multa communia habet Epistola seu Edictum Athalarici R. ad Ioannem Papam, & SC. quod ibi memoratur, apud Cassiod. *IX. Var. 15. 16.* aduersus suffragia promissa, datave, ob adipiscendum Episcopatum Romanum: vbi certe *suffragii* vox quoque tribus locis occurrit. P. 220
Omitto alia de venalitate & simonia Episcopatuum & Ecclesiasticorum officiorum, de quo est alioquin canon Chalcedon. Concil. *l. 31. Cod. Iust.* de *Episcopis & cler.*

Tandem emendanda nobis venit *huius leg.* subscriptio, vbi dies hic vulgo adnotatus *Kal. Feb.* Reponendum enim, *Kal. Ian.* vt clarissimis literis in Aniano optimæ notæ legitur: Et ex Ammiano Marcellino *Lib. 22. c. 7.* quoque colligere licet, vbi statim post ea quæ commemorauimus, subiicit: *Allapso itaque Kalendarum Ianuariarum die, cum Mamertini & Neuitæ nomina suscepissent paginæ Consulares*, &c. Dicam quoque aliquid ad *l. 1. inf. de longi temp. præscript.* Et hæc quidem de Dignitatibus, Honoribus & Magistratibus, quos pro alio PETERE prohibitum a Iuliano. Quod scholas sane Palatinas attinet, suffragandi petendique licentia nonnullis patuit: vt docet *lex 7. & 8. inf. de Agentibus in rebus.*

De

De DESIDERIORVM *suffragiis: seu de promissione, vel traditione suffragatori facta ob desideria apud Principem explicanda, Theodosii M. constitutio.*

II. (a) Imppp. THEODOSIVS, Arcadius, & Honorius AAA. Rufino (b) PF. P.

SI qui desideria (c) sua explicare (d) cupientes, ferri sibi a quoquam suffragium (e) postularint, & ob referendam vicem se sponsione (f) constrinxerint, promissa restituant, (g) cum ea quæ optauerint consequantur: Si artibus moras nectent, (h) ad solutionem debiti (i) coarctandi sunt. 2. Sed (k) si quid eo nomine in auro, vel argento, vel in cæteris (l) mobilibus, datum fuerit, traditio sola sufficiet, & contractus habebit perpetem (m) firmitatem: Quoniam collatio (n) rei mobilis inita integra fide, ac (o) ratione cumulatur. (p) 3. Quod si prædia rustica vel vrbana placitum continebit, scriptura quæ ea in (q) alium transferat emittatur, sequatur (r) traditio corporalis, & rem fuisse completam (s) gesta testentur: aliter enim ad nouum dominum transire non possunt, neque de veteri iure discedere. 4. Quod si quis, dum solo commonitorio (t) de (v) suffragio nititur, bona duxerit occupanda, reus temeritatis (x) ac violentiæ retinebitur, (y) atque in statum (z) pristinum possessio reducetur, eo a petitione excluso, qui non dubitauit inuadere, quod petere non (a) debuisset Dat. IIII. (b) Non. Martii Constantinop. Arcadio III. & Honor. II. AA. Coss. [394]

INTERPRETATIO. *Si quis dum necessitates suas expedire desiderat, aliquid se commodi (c) daturum esse promiserit, perceptis quæ voluit, constrictus hoc sine vlla dilatione implere cogatur. Quod si aliquid in auro, vel in argento, vel in ceteris rebus mobilibus obtulerit, (d) firmum sine scriptura (e) permaneat: quia res mobiles in suffragiis scripturam penitus non requirunt, sed sola traditione firmantur. (f) Quod si loca vrbana vel rustica dare placuerit, scriptura sequatur, atque traditio, & de completis omnibus, vel re tradita gesta confecta proferantur, nam aliter possessio ad alterum dominum transire non poterit. Sane si quis sine tali scriptura possessionem alterius crediderit occupandam, reus violentiæ teneatur, & integrum quod inuaserit (g) reddat, omni sua repetitione damnata. (h)*

NOTAE.

(a) *Lex vii. Cod. Iust. de suffragiis.* GOTHOFREDVS.

(b) *Rufinus* PP. Orientis scil. sub Theodosio M. v. *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Desideria* quid hic proprie sint, dicam *in Commentario.* IDEM.

(d) *Explicare*, ita recte quoque C. Iust. etsi MSS. ibi nonnulli male, *explere*, Forte etiam hic recte legas *explicari.* IDEM.

(e) *Suffragium* hic est commendatio, intercessio, auxilium, fauor quem quis alteri præbet alicuius rei obtinendæ causa, (non tamen honoris in sp. *huius leg.* vt mox dicam) *Præsidium* dicitur Lampridio, *in v. Alexandri Seueri c.* 36. IDEM.

(f) *Sponsio*; mox *placitum* dicitur: item *Commonitorium de suffragio.* IDEM.

(g) *Restituere*, est præstare: quo etiam sensu restituendi vox accipitur. *l.* 16. 18. *inf. de annona & trib. l.* 3. *inf. de vsuris. l.* 90. *inf. de Decurionib. l.* 34. *in f. inf. de erog. mil. ann.* vid. *Gloss. Theod.* IDEM.

(h) *Nectant.* C. Iust. Porro *Moras nectere*, est defugere, detrectare. IDEM.

(i) *Promissum* cadit in *debitum.* IDEM.

(k) *Et*, Cod. Iust. forte vtrumque stare possit. *Sed &.* IDEM.

(l) *Vel ceteris rebus mobilibus*: ita Cod. Iust. quo nil opus erat: *mobilia*, sunt res mobiles. IDEM.

 (m) *Per-*

(m) *Perpetuam*, C. Iust. At nostrum hoc elegantius, & huius æui: v. vel Symmachum *lib.* 3. *ep.* 20. & *lib.* 10. *ep.* 47. vbi perpes cura. vid. *Gloss. Theod.* *IDEM*.

(n) *Collatio* pro traditione. *IDEM*. *Conlocatio rei movilis*. Cod. Wurceb. *RITTER*.

(o) *vel hac ratione*: & vero MSS. quædam Cod. Iust. ita quoque habent. *GOTHOFREDVS*. Ita & præfert Edit. Sichard. *RITTER*.

(p) *Cumulari*, est perfici, ad cumulum perduci; de quo vid. *Gloss. Th.* & Symmachum passim. *GOTHOFRED*.

(q) *Quæ in alium* Cod. Wurceb. *RITTER*.

(r) *Sequetur* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *IDEM*.

(s) *Completa* Cod. Wurceb. *IDEM*.

(t) De hac *Commonitorii* voce mox in *Commentario*. *GOTHOFREDVS*.

(v) Abest hæc vocula, *de* a Cod. Iust. perperam. *IDEM*.

(x) *Temeritatis* vox propria de vi, seu violentia. *IDEM*.

(y) *Retinebitur*, pro simplici *tenebitur*: vt Interpr. neque ideo tamen ita hic legendum, quod voluit Donellus. *Retineri*, passim pro *teneri* v. *Gloss. Th.* *IDEM*.

(z) *Ad statum* Cod. Wurceb. *RITTER*.

(a) Inducenda hæc vox: quæ etiam abest a MSS. nonnulis, & a Cuiaciana editione, & a Cod. Iust. Et vero sensus huius *l.* apertus eam omnino respuit. *GOTHOFREDVS*.

(b) III. C. Iust. omisso loci nomine, *Constantinop.* *IDEM*.

(c) *Commodum*, pro mercede, & salario in pecunia. *IDEM*.

(d) *Obtulerit*, id est tradiderit: vt mox *sola traditione*: quod mutari nolo, vt nonulli faciunt, *in sola conventione*. *IDEM*.

(e) Cod. Wurceb. *firmitate sine scriptura*, Edit. Sichard. & Cuiac. *sine ulla scriptura*. *RITTER*.

(f) *Firmatur* Cod. Wurceb. *IDEM*.

(g) *Inuasit* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM*.

(h) *Calcata* Edit. Sichard. *IDEM*.

COMMENTARIVS.

P. 221 DE SVFFRAGIO deque suffragatoribus, qui desideria aliena apud Principem explicant, est hæc Theodosii M. Imp. (nam huic hæc lex tribuenda est, etsi pro more tum recepto Arcadii quoque & Honorii nomina præferat) constitutio, data ad Rufinum PP. Orientis, qua definitur, si quid suffragii huius nomine, & *ad referendam vicem* cui promissum traditumve fuerit, quamnam id vim habeat, quamque actionem producat? Idque duplici fine, partim vt suffragatoribus, partim ac potissimum quidem, vt miseris clientibus atque in necessitate constitutis consulatur, aduersus suffragatorum voracitatem & temeritatem. Quæ quidem lex, vt multis nominibus singularis est & famosa, ita ad generalem tractatum *de salario & honorario*, de quibus olim commentabamur, pertinet: eoque multa ex *hac l.* deriuari possunt.

Eius constitutionis sententiam, singulasque eius partes priusquam illustrem, quædam præmonenda sunt, præter *huius tituli* imo & *legis* cum *superiore* continuationem; cuius ratio iam superius a nobis demonstrata fuit. Vt omittam quæ *de suffragii* appellatione notissima sunt, quæque habet etiam Glossarium, & nos iam sup. *ad l. 1.* Primo præsupponendum, *de suffragatione, seu opera, & officio suffragatorum*, hac tempestate, qui quid a Principe impetratum vellent, aliorum ferme, qui auctoritate, vel gratia apud eum valerent, suffragationem, interuentum, officium, intercessionem, commendationem adhibere solitos: vt officium ipsum, *suffragium* dictum; ita intercessores suffragatores. Quorum exemplum vide quoque Philumeni apud Optatum Mileuitanum *lib. 1.* Certe ex *hac leg.* confici satis possit, definitio suffragatorum: nempe quod sint *qui desideria sua explicare cupientibus suffragium ferunt, vt quæ optauerint consequantur*. Cuius rei, morisque vsus hoc tempore plurimus fuit, ac pene nimius: haud postrema ista huius sæculi labe, vbi aliena gratia magis quam meritis aut iustitia plerique in Aula Principum nitebantur: & παραδυναστεύοντες apud Principem, atque in summa Reipublicæ arce constituti, pleraque versabant. Eo quidem etiam, vt honorum quoque suffragia sæpe crebrescerent, quæ subinde legibus repressa: quo pertinent variæ huius Codicis constitutiones: & inter alias, Iuliani *d. lex superior 1. h. t.* Quin & Claudiani locus de hoc ipso Rufino PP. cui hæc lex inscribitur. *Lib. 1. in Rufin. v. 178. seq.*

> *Illicet ambitio nasci; discedere rectum;*
> *Venum cuncta dari, profert arcana, Clientes*
> *Fallit, & indeptos* (ambitos) *a Principe vendit honores.*

De quo ipso vide & quæ Zosimus initio *lib. 5.* & quæ indicat Synesius *de regno pag. 30.* Vt omittam quæ alii scribunt, de venalibus hac Theodosii tempestate prouinciis & Magistratibus. Et de his tamen honorum suffragiis, seu de honoribus & suffragatoribus per suffragia mercandis hæc lex accipienda non videtur: de quibus fuit *lex 1. sup.* & nos plene diximus *ad l. 1. inf. ad leg. Iul. de ambitu.* Et certe, quod secundo loco hic præmonendum, de *Desideriis* nominatim explicandis atque in id suffragiis, & suffragatoribus, *hac l.* agitur; ac proinde in *h. l.* obiectum suffragiorum sunt *Desideria*, non ambitus honorum. *Desideria* in commune non dicuntur preces, ἀξιώσεις, supplicationes, δεήσεις, quæ Principibus offerebantur: quæque consequi optabantur, vt *h. l.* dicitur, seu *optata*: quomodo passim ea vox effertur etiam apud Suetonium ita speciatim pro necessitatibus quibusdam vrgentibus, ad finem seu viam, vt loquuntur, *iustitiæ*, vel *gratiæ*: sic etiam in Glossis, *desiderium* ὠφέλεια: item, *suis desideriis* τῇ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ. sic quod huic proximum titulo *de Legatis*, *infra*, *l.* 6. 7. 8. 9. 12. 16. & *l.* 9. 96. *de Decurionibus*: & apud Symmachum, *lib.* 6. *ep.* 52. desideria non iam priuata, vt in specie *huius leg.* sed publica dicuntur petitiones, seu ea quæ in communi consilio ciuitatis, prouinciæ, Diœceseos a Principe pro rerum ne-

necessitate postulari conuenerat, legatisque adeo ad Principis comitatum missis tradebantur, perque eos explicabantur, vt *hic* dicuntur desideria explicari: *Si qui desideria sua explicare cupientes, ferri sibi a quoquam suffragium postularint*, sic enim *hic* recte legitur, non vt Codices quidam Iust. *explere*. *Explicare*, est vel expandere, *estaller*, vel expedire, conficere, peragere, adimplere: quo sensu alia multa explicari dicuntur, & in his nominatim desideria, non *hac* tantum *lege*, sed *d. l. 7. infr. de legatis*. Et desideria explicare cupientes dicuntur, quomodo pariter *d. l. 7. cum desideria sua singulæ ciuitates cupiunt explicare, non viritim Legatos mittant ad nostri Numinis Comitatum*. Quænam vero desideria, seu desideriorum obiecta iusta sint, quæ apud Principem explicari possint, quæ contra preces Principi offerri non possint, non huius est loci tractare, de eo actum *tit. de diu. rescriptis*: Nam quæ *hac l.* memorantur, proculdubio iusta præsupponuntur, vtpote cum in ea, qui desideria sua explicari cupiuerant, quæ optauerint consecuti dicantur: eoque nomine pro suffragiis promissa, dataue, iure peti, retinerique iudicentur. Vel ex his interim, ac nominatim ex proprio illo vocis *desideriorum* significatu, etsi *desideria honorum* quoque dicantur, vt apud Symmachum *lib. 10. ep. 15.* confici satis posse putamus, neque de *honorum* suffragiis nominatim *hanc leg.* accipiendam, & de desideriis apud Principem tantum explicandis, suffragatoribusque ibi *hac leg.* agi: etsi *Principis* nulla expressa hic mentio fiat. Quæ alioquin duæ quæstiones Interpretes maxime exercitos habent, num videlicet ad honorum quoque suffragia hæc lex spectet: eademque de suffragatoribus apud alios quam Principes, veluti apud Summates, & Optimates, pertineat? Quandoquidem vt dixi, *Desiderii* vox ἐξαιρέτως effertur, de necessitatibus publicis, priuatis, & petitionibus super iis apud Principem: Vnde etiam colligere satis licet quinam hi Suffragatores essent, seu e quo hominum genere, nempe ex Aulicis, Palatinis, gratia apud Principes præualentibus, eorum amicis, & comitibus παραδυναστεύουσι; de quibus alibi. Et hæc quidem dicta sint breuiter de suffragiis & suffragatoribus, deque obiecto suffragiorum, quæ sunt desideria.

Sequitur iam quod tertio loco præmonendum est, *de Remuneratione*, seu salario, vel potius honorario *Suffragatorum*, nempe suffragia illa, quæ modo dixi, & de quibus *h. l.* agitur, non tantum blandiri, verum etiam emercari, beneuolentiamque adeo & intercessionem, liberalitate aliqua protectare, ad *vicem remunerandam*, ait lex, hac tempestate mos, iusque fuit: vt ex *h. l.* discimus: *Ad referendam* scilicet *vicem*, vt *hac l.* dicitur pro suffragio, seu commendatione, solicitatione nonnulla suffragantibus ἀντιδώρῳ, & redhostimenti specie, modo promittebantur, modo statim repræsentabantur, seu tradebantur: his enim duobus modis pro suffragio, certa merces, vel salarium constituebatur, conuentione inquam, & traditione: conuentione, seu *sponsione*, vt *initio leg.* dicitur; siue per scripturam, *commonitorio de suffragio*: de qua voce postea: siue sine scriptura nuda sponsione, dummodo certa, & legitima, nam eo quoque pertinent *sponsionis* & *promissionis* voces. Et certe in salario constituendo, scriptura nil opus esse liquet. Verum de hac *spondendi* voce plura *ad l. 13. Cod. Iust. de fideiussoribus*. Et hæc quidem de forma remunerationis, seu honorarii. Quod *materiam* attinet, non pecunia modo, puta aurum, argentum, aliaue quæ mobilia; verum prædia etiam vrbana, & rustica, pro vt res esset, pro suffragio, suffragatoribus quandoque promittebantur, vel tradebantur, huius sæculi Iurisprudentia moreque id non improbante. Hæc Suffragatorum hoc tempore cupiditas fuit, quæ & in aliis cernebatur. Quare vt ab vna parte iustis suffragatoribus Theodosius M. *hac Constitutione* aduersus clientum susceptorum versutiam consulendum credidit, ita & retro cupiditati, eorum periculis pretia imponentium, vt Quintilianus de Aduocatis *lib. 12. cap. 7.* loquitur, temeritatique occurrendum putauit, quatuor huius legis capitibus, quæ nunc ordine explicanda sunt: Quibusque, & sic *hac l.* seu Tractatu insigni ferme absoluitur tota materia de *suffragiis*.

P. 222.

Primo capite definit Imperator, eos, qui quid suffragatoribus promiserint, ad promissa præstanda teneri, & si solutionem detrectent, ad solutionem debiti coarctari posse: & sic huic petitioni forum aperit suffragatoribus, actionemque velut pro debito tribuit, certi videlicet condictionem, *si certum petatur*, vt docet Rubrica *huius tituli*, *si certum petatur de suffragiis*; haud aliter, atque *superiore* altero abhinc *titulo*, altera certi petitio continetur, *si certum petatur de chirographis*, vbi vide quæ dixi. In honorum suffragiis aliter cautum a Iuliano *l. 1. sup.* ibi quippe dati quidem retentio est, at non & petitio. Qua oppositione vnica absoluitur æstus Interpretum, variæque distinctiones circa quæstionem de actione ob suffragium, & honorarium competente: sub hac tamen expressa conditione; hæc actio, seu condictio tribuitur, si cliens, vel susceptus, *ea quæ optauerit, consecutus fuerit*; id est, si per suffragatorem voti compos factus fuerit, & vt Interpretatio ad *hanc leg.* habet, *perceptis quæ voluit*. Nempe suffragatoribus hactenus fauendum est, & vero *h. l.* fauet Theodosius M. qui rem effectam dedere, non fumi venditoribus, de quibus sunt notissima iam apud Historiæ Augustæ Scriptores Loca. Et sic lex, obligationis vim, & effectum ad euentum secundum & prosperum nominatim restrinxit: etsi sint qui hæc eludere conantur. Ergo contra proculdubio Theodosius M. voluit, si susceptus spe votoque excideret, condictionem ei competere, *condictione scilicet causa data, causa non secuta*. Et hæc quidem ita in sp. *huius leg.* & pro more huius æui. Etsi non abnuam & illud conueniri non improbo more posse, vt pro sola opera & suffragio actuque & ad vicem remunerandam quid detur, etsi cliens desiderio vel voto exciderit, vt ita conatus in laude sit, neque ἀντιδώρῳ careat, etsi effectu careat. Prima igitur hæc iam fibula notetur, quæ cupiditati suffragatorum ponitur.

Sequuntur aliæ circa res suffragii nomine traditas, quando videlicet dominium earum ad suffragatorem transeat: vbi res mobiles ab immobilibus separantur seu distinguuntur. Finge igitur, quod *secundum* iam *huius l.* caput est, rem mobilem a cliente seu suscepto suffragatori traditam? Definit Theodosius Imp. *h. l.* ad translationem dominii solam traditionem sufficere, etiam nulla scriptura interueniente: contractumque perpetem firmitatem habere: denique hoc casu, *collationem*. id est, traditionem rei mobilis, *initam*, seu factam, *integra fide*, id est plena perfecta animi contestatione (quomodo mera fide & integra veritate dicitur *l. 12. inf. de censitoribus*, mera fide, *l. 19. Cod. Iust. de testam.* de quo v. not. *ad l. vlt. sup. de inoff. testam.*) nullaque circumscriptione, *hac ratione cumulari: hac ratione*, (nam ita *hic* reponendum, vt nonnulli iam & in his Cuiacius, recte monuere; & Manuscripti quidam Iustinianei habent) id est sola traditione perfici, neque alia re indigere, non scriptura, non gestis publicis. *Cumulari* ea dicuntur, quæ ad plenum & ad summum perducuntur, quæ suum modum finemque adsequuntur, nullius præterea rei indiga. Et ita quoque hæc verba recte accepit Interpres *ad hanc leg.* nempe hoc casu, *oblatum*, seu traditam rem mobilem, *firmum* sine scriptura permanere. Ergo casus hic notetur, quo sola traditio cumulate sufficit, eaque negotium peragitur, neque scriptura requiritur, in honorario & donatione videlicet rei mobilis pro suffragio.

Retro finge, quod Tertium *huius l.* caput est, prædium siue rusticum, siue vrbanum, pro suffragio placito contineri, id est, pro suffragio in placitum deductum fuisse: Constituit Imperator, non aliter dominium eius ad suffragatorem, seu *nouum Dominum* transire, & *de veteri iure discedere*, id est a veteri domino & cliente recedere, quam his tribus concurrentibus, quæ ad formam actus præscribuntur. Primo *Scriptura* requiritur, qua prædium in alium transferatur; scriptura scilicet vt in aliis multis casibus, & negotiis magni momenti, pro forma seu ad formam actus requiritur (de quo alibi, etiam in *Diatriba de Chorepiscopis*, & ad *l. 1. sup. de mandatis Principum:*) Ita & hoc casu vbi de prædiis agitur in alium transferendis pro suffragio, seu salario. Secundo requiritur *Traditio corporalis*, Vt dominium eius transferatur, non ficta forte. Postremo requiruntur *gesta* (iudicialia scilicet) seu acta publica: quæ *rem completam* fuisse testentur: id est, negotium rite peractum secundum leges: Errant enim, qui eodem referunt hæc verba, quo superiora illa, *cum ea quæ optauerint consequantur:* Hæc enim verba indicant complementum gestorum, non euentum suffragii. *Aliter*, si horum vnum deficiat, prædium suffragatori adquiri non potest, seu, vt hæc lex loquitur, ad *nouum dominum transire non potest, neque de veteri iure*, seu a veteri domino *discedere:* & sic ratione accipientis & tradentis actus inefficax est: vt cæteroquin cassa sunt & inutilia, quæ peraguntur non obseruata forma essentiali legibus præscripta. Præscripta autem hæc triplex forma, summa ratione, hoc casu: Non tam facile scilicet, prædiorum pro suffragio, salario, honorario, alienationes permittendæ fuerunt, vel sunt, quas miseri ferme, vel certe in necessitate constituti, desideria sua apud Principem explicare, atque ab eo quid impetratum cupientes, per suffragatores, quod ipsi vel explicaturi, vel impetraturi non viderentur, temere inconsultaque facilitate effunderent, quasque suffragatores a miseris inque necessitate constitutis facile extorquerent. Nihil est, quod inconsultæ facilitati, effusæque liberalitati magis modum ponat, quam triplex hæc forma & obseruatio: *Scriptura, Traditio, & Gesta publica.* Quæ si tria perficiantur, iam de mera fide, & vt hæc lex loquitur, *de integra fide*, non extorta vi, metu, aut necessitate, liquere potest. In summam alioquin effusis huiusmodi in necessitate constitutorum liberalitatibus P.223. occurrere, modumque posuere legum decreta: vid. *l. 8. inf. de Medicis & Professorib.* & *l. 3. D. de extraord. cognit.* ne quid dicam de Litium redemptoribus, ergolabis, deque pacto, de quota litis. Certe in donationibus aliis triplex quoque hic modus positus, & fibula imposita, & quidem rei immobilis: puta scriptura *l. 1. 2. 3. 8. inf. de donationib.* Traditio corporalis, *d. l. 1. 4. 5. in fin. 6. 7. 8. d. tit.* & Gesta publica, *d. l. 1. in fin. l. 3. 5. 6. 8. d. tit. l. 1. 3. vlt. de sponsalib. l. 9. infr. de infirm. his quæ sub Tyrannis.* Et hæc quidem de rei siue mobilis, siue immobilis, pro suffragio donatione, & remuneratione; & quatenus per eam dominium ad suffragatorem transferatur. Atque ita quoque de tertio *huius leg.* capite, multiplicique adeo fibula, quæ huiusmodi suffragatoribus, eorumque remunerationi ponitur.

Sequitur quarto seu vltimo *huius leg.* capite noua fibula. Finge, intra nudæ promissionis, sponsionis, pollicitationis terminos rem stetisse: atque vt *fine leg.* dicitur, solo forte commonitorio de suffragio suffragatori dato? *Commonitorio*, inquam, *de suffragio:* quomodo hic diserte habetur, & in MSS. Iustinianeis; at non & editis, vbi vox, *de*, male omissa est: id est, scriptura clientis qua quis suffragium suscipere rogatur, eidemque pro labore, suffragio, ad referendam vicem, si ea quæ optauerit consequatur, aliquid promittebatur: Duo enim hæc huiusmodi commonitorio continebantur, mandatum scilicet suscipiendi suffragii, & ἀντιδώρου promissio, sponsio; id quod *Commonitorium de suffragio* dicitur, ad differentiam commonitorii super seu de alia re, id est super suffragio præstando: neque enim audiendi sunt qui hoc postremo loco *suffragium* accipiunt pro dono & munere, etsi alibi eo sensu id accipi non negem. *Commonitorium* est libellus, quo velut memoriali & monitorio negotium aliquod committebatur: ὑπομνηστικὸν Glossis, ἐπιστολὴ προστατικὴ in *Glossario Nomico:* quo implenda quædam mandantur, vt testatur quoque Symmachus *lib. 1. ep. 69.* & *lib. 5. ep. 26.* Ammianus Marcellinus quoque qui sub Theodosio *huius l.* auctore scripsit, *lib. 28. cap. 1. Commonitorium*, inquit, *repertum est manu scriptum Hymetii* (ad Amantium Haruspicem) PETENTIS, *vt obsecrata ritu sacrorum solemnium numina erga se Imperatores delinirent.* Horum commonitoriorum priuatorum exemplum alterum elegans extat *l. vlt. in fin. infr. de accusationib.* De Commonitoriis in commune dicam ad *l. 10. inf. de curiosis:* & ad *l. 27. infr. de erogat. milit. ann.* vide & interim quoque Iuretum in Symmachum, *lib. 5. ep. 22.* Finge ergo, suffragatorem solo huiusmodi commonitorio de suffragio seu sola sponsione nixum, quo scilicet certa quædam possessio pro suffragio promittitur? Sane suapte auctoritate possessionem occupare non potest: viaque facti moras nectente cliente forte eam ingredi: quin si id fecerit, reus temeritatis & violentiæ *retinebitur*, id est, tanquam vim fecerit, punietur: non criminali vt puto actione, quod nonnulli censent, in id vocem *retineri* inter alia perperam vrgentes: verum hac duplici ratione & sanctione, quæ hic ἐξηγητικῶς subiiciuntur: Nam & *possessio in pristinum statum reducetur*, id est, restituetur pristino domino; & suffragator *a petitione excludetur: eo quod non dubitauit inuadere quod petere debuisset:* Ita enim legendum hic, *debuisset*, sublata negatiua, *non*, quæ etiam recte abest a Cuiaciana huius Codicis editione, & a Codice Iustinianeo. Id quod omnino congruit cum *l. 2. sup. de finibus regund.* vbi dixi, & alioquin tralatitium est in iudicio de vi inque omni inuasione, qua quis sibi ius dicit. Vnde iam apparet, Interpretem *huius leg.* & alios ex recentioribus largiter falli, cum verba hæc, *solo commonitorio*, de suffragio interpretantur sine scriptura; & sic nudam exhortationem, tacitam conuentionem, nudas preces de suffragio suscipiendo: nam imo contra, vt ostendi, *commonitorium* est ὑπομνηστικὸν scriptum, & ἐπιστολὴ προστατική.

Atque hæc quidem plana est & aperta *huius l.* sententia. Vnde primo patet male a Roberto *2. sentent. 21.* hanc legem dumis virgultisque obsitam dici. Patet secundo perperam a Duareno *2. Disp. cap. 21.* Aulicam vocari: quasi in Aulicorum gratiam latam: imo enim Aulicorum cupiditati cohibendæ lata magis ea fuit. Patet tertio, hanc *leg.* male accipi *de salario Aduocatorum* ab Azone, Accursio, & sequacibus, imo & a Recentioribus nonnullis, qui & ideo plures hic formant quæstiones de salariis Aduocatorum, hancque velut sedem eius materiæ habent. Vnde & Cynus suo tempore scripsit hanc *leg.* esse intellectam multum in fauorem Aduocatorum: & Iacobus de Rauenna in hanc adductus est suspicionem, quasi ipsimet Aduocati eam glossauerint: quam sententiam iam recte impugnarunt multi, & in his, Pancir. *II. Var.* 198. qui tamen ipse in eo errat, quod ad honorum suffragia hanc l. refert. Et vero illi sententiæ refragantur quæ supra diximus de *desideriis explicandis*, apud Principem scilicet, quod Aduocati munus non fuit, etsi desideria illi scriberent, *vt l. 2. Cod. Iust. de error. Aduocat.* at non *explicarent*, id est, vrgerent, prosequerentur apud Principem. Refragatur & *suffragii* appellatio, quæ de munere seu opera Aduocati nunquam vsurpatur; Refragatur ipsa legis dispositio, & quidem in tribus. Nam & Aduocato eiusque

eiusque hæredibus salarium debetur, etsi cliens voto potitus non sit, & Aduocatus in causa succubuerit, vel defecerit ante finem Iudicii, *l. vlt. Cod. Iust. de condict. ob causam dat. l. 38. §. 1. D. locati.* Neque ea obseruantia requiritur, quæ hic desideratur, vt Aduocatus Salarium petere, aut seruare possit. Imo & sponsione, vel Commonitorio, aut traditione cessante salarii exigendi Aduocato ius est. Quanquam non diffiteor nonnulla ex his quæ *h. l.* occurrunt, ad salaria Aduocatorum porrigi posse. Patet quarto, non esse hanc *leg.* accipiendam, quod multi male opinati sunt, de *bonorum suffragiis*, de quibus fuit *lex super.* vt recte iam monuere Alciatus, Cuiacius, Duarenus, Robertus: & vel sola vocis *desideriorum* proprietas refutat, & quod nulla hic Magistratuum, seu Iudicum mentio fiat, vel ambitus eorum, tandem & dispositio integra scopusque huius leg. Patet proinde quinto, hanc *legem* non recte abrogatis legibus accenseri a plerisque, etiam a Cuiacio, quandoquidem ea in Codicem quoque Iustinianeum relata est. Neque ea a Iustiniano per Novellam 8. c. 11. & 29. c. 2. abolita (non magis quam a Tiberio *Nouella 161.*) quia Nouellæ illæ pertinent ad suffragia honorum, *ἀργυρολογίαν τῶν ἀρχῶν*: quam Iustinianus improbauit; vnde etiam Codice Iustinianeo omissa est *lex 1 huius tit.* quæ est de his honorum suffragiis; quæ & ideo quoque omissa, quod temporaria tantum ea esset, atque in præteritum spectaret. Denique neque hodie hæc constitutio inutilis aut adeo abroganda, si modo fumi venditores hinc arceas, & modus aliquis, & iustus hac in re ponatur, & Reipublicæ periculum absit; ne alioquin Principes hoc obtentu obsideantur, venalisque eorum gratia prorsus fiat, neque quidquam iam iustitiæ, sed omnia pecuniæ peruia relinquantur. His cessantibus, num Aulicis suffragantibus, quorum pollucibilis opera fuit, ad vicem remunerandam honorarii genus aliquod inuideatur? P. 224. horumque beneuolentia aliqua liberalitate non protestetur. Certe non interiisse hanc l. gratulandum nobis est, cum tam multa egregia hinc desumi, & ad alia traduci possint.

DE PIGNORIBVS.

TITVLVS XXX.

LIB. VIII. COD. IVST. TIT. XIV. Similiter Paulus libris sententiarum *lib. 2. tit. 5.* simpliciter titulum *de Pignoribus* inscripsit. At enim Iustinianus *de Pignoribus & hypothecis:* Certe, *pignorum* appellatione *hoc titulo* non modo pignus rei mobilis continetur, verum etiam nexus prædiorum: vt docet *lex 2. hoc tit.* De pignoribus præter leges *huius tit.* vid. *l. 9. infr. de infirm. his quæ sub Tyr. l. 1. de Administr. tutor.*

De ARATORIBVS *seruis vel bubus non pignorandis ob fiscale debitum.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad vniuersos Prouinciales. (b)

INTERCESSORES, (c) a Rectoribus (d) Prouinciarum dati, ad exigenda debita ea quæ ciuiliter (e) poscuntur, non (f) seruos aratores, aut boues (g) aratorios (h) pignoris causa de possessionibus abstrahant, (i) ex quo tributorum inlatio retardatur. Si quis igitur Intercessor, aut Creditor, (k) aut Præfectus pacis, (l) vel Decurio, in hac re fuerit detectus, a Rectoribus Prouinciarum capitali (m) sententiæ subiugetur. Dat. IIII. (n) Non. Iunias, Sirmio, Constantino A. & Licinio IIII. Coss. (o) [315.]

INTERPRETATIO. *Multi pro fiscali debito seruos cultores, aut boues aratorios de possessionibus causa pignoris auferre præsumunt, de quorum laboribus tributa redduntur, & ideo si quis creditor vel curam pacis,* (p) *vel curialis, aut quicumque exactor hoc facere præsumpserit, a Prouinciæ Iudice puniatur.*

NOTAE.

(a) *L. 7. Cod. Iust. quæ res pignori obligari possunt vel non:* sub quo titulo num recte posita, sit mox disquiram. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Edictum* istud est, ad vniuersos prouinciales emissum. *IDEM.*

(c) *Executores*, ita Tribon. *d. l. 7.* qui tamen idem in sequentibus vocem *Intercessoris* retinuit. De his *Intercessionibus* mox in *Commentario.* *IDEM.*

(d) *A quocunque iudice dati*, ita Tribonianus *d. l.* *RITTER.*

(e) Interpres explicat pro *fiscali debito*, recte: vt in altero Anianeo Codice optimæ notæ *pro tributo aut functionibus publicis.* *GOTHOFREDVS.*

(f) Si vocem, *abstrahunt*, retinemus; tum hæc vox abundat: quod & suadet Interpretatio: si vero infr. legimus *abstrahant*, tum retinenda eadem est. *IDEM.* Cod. Wurceb. *Poscuntur, seruos aratorios pignoris caussa de possessionibus abstrahunt.* Nulla hic mentio *boum*. Satis inepte in edit. Sichard. exstat, *non seruos aratorios vercararios* &c. *abstrahant*, Miror Cl. Sichardum ad margin. notasse: *legendum haut dubie verrucarios: nam multarum verrucariarum alicubi meminit Pomponius.* *RITTER.*

(g) Istud de *boue aratorio* aberat a Basiliensi & Tiliana & Parisiensi editione, verum & Codices Anianei, & Interpretatio ipsa huic subdita hoc addendum ostendunt: quod & Codex Iustiniani habet, & Cuiacius quoque indicauit *IV. obseru.* 20. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Aut instrumentum aratorium* hoc additum Cod. Iust. Forte in sp. *huius l.* id non additum, quod de eo constaret: de quo mox. *IDEM.*

(i) De hac voce iam supra ad vocem, *non.* *IDEM.*

(k) Hanc vocem retinet quoque Codex Iustin. & Interpretatio huic legi subdita, de quo mox. *IDEM.*

(l) Hanc scripturam retinuit Interpretatio, cum *Curam pacis* appellet De quo *in Comm.* Codex Iustin. *in d. l. 7. quæ res pignori:* habet, *Præfectus pagi.* *IDEM.*

(m) *Æstimando a Iudice supplicio*, ita Cod. Iust. *IDEM.* Cod. Wurceb. *capitali sententia.* *RITTER.*

(n) III. in Aniani Codicib. optimæ notæ, & in Cod. Iust. in quo Consules ex *hac l.* emendandi sunt. *GOTHOFR.*

(o) Cod. Wurceb. *Constantino A. IIII. & Licinio.* Edit. Sichard. & Cuiac. *Constantin. A. IIII. & Licinio IIII.* ita & L. 1. C. I. *de lucris aduocat.* Vid. *Petr. Reland. in fast. ad h. a.* *RITTER.*

(p) *Curator pacis* edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

NOTAE.

ARATORES seruos, bouesque aratorios, pignori capi, ἀγωγίμως fieri, vt Græci loquuti, pro debito ciuili vetat *hac leg.* Constantinus M. pariter vt Honorius *l. 8. Cod. Iust. quæ res pignori:* & Fridericus Imp. *Auth. Agricultores*, quæ ei subtexta est. Et quidem Constantinus M. nominatim pœna capitali proposita. Ait lex, *seruos aratores*, & vt Interpres hic, *seruos cultores:* alia enim mancipia pignori capi potuerunt ex eiusdem Constantini M. constitutione, *l. 1. inf. de distrab. pignor.* vt & *l. 2. eod. tit.* Ait lex *Boues aratorios*, quomodo Hesiodus, *lib. 2. v. 403. oper. & dier.* βοῦν ἀροτῆρα vocat, βοῦν ἀρότην
P. 225. Ælianus, *V. Var. 14.* Ait lex *pro ciuil. debito*, & vt ipsa lex loquitur, *pro debitis quæ ciuiliter poscuntur*, id est, ne quidem pro fiscali debito, vt recte Interpres: vel vt altera Interpretatio habet in Anianeo Codice optimæ notæ *pro tributo, aut functionibus publicis:* idque confirmant *Intercessorum* & *Exactorum* nomina, de quibus mox *pour les deniers du Roy*, vt Galli loquuntur. A Triboniano ad cætera additum, neque *instrumentum aratorium* ἄροτρον pignori capi posse, de quo vetus alioquin exstat lex apud Diodorum *lib. 2.* & Quintilianum, *lib. 7. cap. 8.* vt Recentiores omittam. Omne igitur instrumentum aratorium pignori capi non potest: non *mutum*, quod instrumentum aratorium proprie dicitur, in quo sunt plaustra: non *semiuocale*, in quo boues sunt, quæ Galli vocant *les vifs nan[illegible]* non *vocale*, id est, serui: sic enim Veteres instrumentum rusticum diuisisse tradit Varro *de re Rustica cap. 17.* Et quis scit an non hæc forte huius legis ferendæ causa fuerit, vt videlicet liqueret, non tantum instrumentum aratorium pignori capi non posse, sed neque seruos, aut boues aratorios? His sane similes memorantur ordinationes Caroli VI. Francisci I. Henric. IV. Regum Francorum quas & Aufrerius retulit, quæ idem statuunt: quarum meminit Guill. Bened, *in cap. Raynutius, verbo, & vxorem. decis. 5. num. 343.* quæque continentur *Codice Henriciano lib. 9 t. 3.* & quidem in eadem specie, ne instrumenta rustica & *ostilia*, sic enim loquitur Aufrerius ad laborandum & cultiuandum deputata caperentur *etiam pro denariis Regis.* A qua æquitate discessum aliquatenus *constitutione* Caroli IX. an. 1572. qui in triennium duntaxat securitatem tribuit pro debitis fiscalibus. Meminit & similis iuris Speculator *tit. de pr. decret. §. restat.* Bart. *l. 1. C. de colon. Thrac.* Est & similis consuetudo Britanniæ Gallicæ *art. 239.* vbi vide quæ Argentræus. Porro sicut ob tributa boues capi Constantinus M. *h. l.* vetat, ita & idem hoc ipso anno 315. paulo ante vetuit boues aratris deditos & culturæ seruientes ad cursum publicum abstrahi, quamlibet deficientibus iis, qui cursu publico destinati essent, *l. 1. inf. de cursu publico:* Quam legem, notandum est, ad Sardiniam pertinere, quæ Romæ nutricula erat, de quo dicam *alibi.* Et hæc quidem omnia ea *Ratione*, ne cessante agricultura, illatio tributorum retardaretur vt *hac l.* exprimitur. De eorum quippe laboribus (vt Interpres notauit) tributa redduntur. Ideoque etiam ius istud probatum, non tantum iure Burgundionum, *additamento 1. tit. 18.* sed & omni hodie iure. Eadem in summam ratione fineque idem Constantinus, (& nominatim per eandem Sardiniam Anno 321.) feriarum obseruationem rusticis remisit, *l. 3. Cod. Iust. de feriis:* Eadem ratione postea Valentinianus vetuit, ne Officiales Præsidis seruum vel bouem rusticum in vsus proprios necessariosque conuerteret, *l. vn. inf. ne damna Prouincialib.* Eadem ratione fineque, operas a rusticanis exigi vetitum, ne videlicet ipsas vrbes perderet tristis abductio rusticorum, *d. l. 2. inf. ne opera a collatorib. & d. l. vn. inf. ne damna prouincialib. & l. 4. inf. de extraordinariis munerib.*

Verum ad *leg.* nostram redeamus, & ad *Bouem* aratorium: In magna eum iam olim apud veteres æstimatione fuisse notum est: nempe quia bos socius hominum in rustico opere esset, & Cereris minister vt eum vocat Varro, 2. *de re rustica cap. 5.* & Columella *lib. 6. in præfat.* vocat eum humani laboris & operis consortem, participem, laboriosissimum hominis socium: Æliano dicitur, *V. Variar. 14.* τῶν ἐν ἀνθρώποις καμάτων κοινωνός, *humano generi laborum socius.* Lege quoque DEI bouem aratorium surripiens, grauius puniebatur, quam cæteri fures, *Exodi cap. 22.* imo & Antiqui capite sanxerant, si quis bouem occidisset, vt scribit Varro, *de re rustica lib. 2. cap. 5.* idque nominatim

tim apud Atticos obtinuisse idem testatur *eodem loco.* Et Ælianus *dicto cap.* qui idem addit, *lib. 8. cap. 3.* cum in sacrificiis bos mactabatur, cultro iudicium pronunciari solitum, tanquam homicidæ: vide & Pausaniam *in Atticis*, vbi de sacerdote quodam agit βουφόνῳ. Sed & apud Phryges pariter morte multabatur qui aratorium bouem occiderat: testis idem Ælianus *lib. 12. de animalib. cap. 34. Et Stobæus serm. 42.* De Romanis quoque testis Plinius *lib. 8. cap. 45.* iudicio populi Romani in exilium actum quendam, qui bouem aratorium occiderat, *tanquam colono suo*, inquit, *interempto:* qui locus in memoriam mihi reuocat locum Ouidii 15. *v. 141. seq. Metamorphos.* Vbi expostulans aduersus eos qui boues immolabant sic scribit.

Cumque boum dabitis cæsorum membra palato,
Mandere vos vestros scite & sentite COLONOS.

Vide & Arnobium *lib. 7.* Et Plutarchium *in Solone.* Eadem denique ratione Valens Imperator legem per Orientem tulerat, teste Hieronymo *lib. 2. aduersus Iouinianum Epist. 55. Tom. II. p. 53. edit. Francof.* ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati scilicet agriculturæ prouidens. Neque illud omittendum Virgilii *2. Georgic. v. 527.*

Impia quæ cæsis gens est epulata iuuencis;

cuius etiam Domitianus recordatus, edicere destinauit, *ne boues immolarentur*, teste Suetonio *in Domitiano c. 9.* Sed & Poëtæ fingunt, postquam homines boues manducare cœpissent, sæculum tum æreum illuxisse, & Iustitiam ad cœlos remeasse. Arati versus sunt *in Phænomenis v. 131.*

Οἱ πρῶτοι κακοεργὸν ἐχαλκεύσαντο μάχαιραν
Εἰνοδίην: πρῶτοι δὲ βοῶν ἐπάσαντ' ἀροτήρων,
Καὶ τότε μισήσασα δίκη κείνων γένος ἀνδρῶν,
Ἔπταθ' ὑπουρανίη.

Qui primi maleficum fabricarunt gladium
Viatorium: primi etiam boues edere ceperunt operarios,
Atque tunc exosa iustitia illorum genus hominum
Volauit sub cælum.

ad quem locum videndus Theon, vbi & causam subnectit. De Ægyptiis res nota, boues ab iis adoratos; de quo videndus Diodorus. Verum hæc iam nimis multa, quia & obuia satis.

Nos de hac *leg.* nostra accuratius adhuc videamus. Primo tenendum, hanc *leg.* seu eius speciem, proprie non esse de pignore conuentionali, verum de *Iudiciali* pignoris-capione, ἐνεχυριασμῷ: pariter vt Honorii lex de eodem est, puta *lex 8. Cod. Iust. quæ res pignori obligari:* vbi pariter dicitur, *Pignorum gratia aliquid quod ad culturam agri pertinet auferri non conuenit.* Quæ lex ad fiscalia debita vt dixi pariter pertinet: quod docet eius inscriptio; inscribitur enim ea *Probo Comiti S. L.* Quare perperam Theodosiani Codicis conditores, & Tribonianus ipse hanc *leg.* & *d. legem 8.* in eum *titulum* conicere, qui est de conuentionali pignore.

Secundo, quod iam antea dixi, docuique, est hæc lex de pignoris capione, non ob priuata debita, verum ob *publica & fiscalia*, proque functionibus publicis. Quod vt duobus iam argumentis adstruxi, ita (quod Tertium hic notandum est) comprobant Præfectorum pacis, Decurionumque nomina, de quibus nunc sigillatim, vt & de Intercessoribus.

INTERCESSORES in genere sunt Executores: quare & initio *huius l.* loco, *Intercessores*, Tribonianus vocem, *Executores*, supposuit; & Interpres ad *hanc leg.* Intercessorem, *Exactorem* interpretatus est: & in *l. 8. Cod. Iust. de offic. Rector. prouinciæ*, παραλλήλως ista ponuntur *Intercessorem, id est, Executorem.* Hinc & militaris Intercessio, *l. 1. inf. de lucris officiorum*, quæ executio militaris dicitur, *l. vn. sup. de off. Iudicum militarium:* sic & intercessio in *l. 4. inf. de Principib. agentium:* quæ initio legis, *Executio.* Ambrosius *lib. 2. officiorum, cap. 29. in fin. Interpellante enim eo, qui sibi illud Imperiali Rescripto vindicare cupiebat, clerici non tenebant auctoritatem, Honorati quoque &* INTERCESSORES *dati, non posse præceptis Imperatoris obuiari ferebant. Legebatur Rescripti forma directior, Magistri officiorum statuta, Agens in rebus imminebat. Quid plura? traditum erat.* Intercessores igitur erant Executores, qui a Rectoribus prouinciarum dabantur: & nominatim etiam ad exigenda debita ciuilia fiscalia, publicasque functiones. Neque tamen promiscui; ideo enim hic iunguntur Præfecto pacis & Decuriones: & quidem primi. Et apud Ambrosium *Honoratis* iunguntur. P. 226.

Sequuntur *hac leg.* post Intercessorem, tres alii: puta Creditor, Præfectus pacis, & Decurio: quibus pariter vt Intercessoribus seruos aratores, vel boues aratorios pignori capientibus pœna capitis imponitur. Quod CREDITOREM attinet, valde dubito num hæc vox hic stare possit, etiamsi eam agnoscat seu retineat quoque Codex Iustinianeus, vt & Interpretatio *huic legi* subdita: Est enim hæc lex aduersus publicos executores lata, non aduersus creditorem priuatum, qui neque ipse Executor esse potest: aduersus illos, inquam, qui a Rectoribus prouinciarum ad exigenda debita dabantur, vt diserte *initio l.* dicitur: quo in censu stare non potest creditor, vt recte stant reliqui, Intercessor, Præfectus pacis, & Decurio. Quare *Curatoris* potius nomen hic substituam: idque accipiam de *Curatore ad cogendas angarias* creato: cuius mentio fit in *l. 1. Cod. Iust. quemadm. mun. ciuil. indicuntur*: & in *l. 1. Cod. eod. sumptus iniuncti muneris.* seu de Curatore cursus publici, quod suadere videtur *lex 1. inf. de cursu publico:* vbi pariter hoc ipso anno, vt iam antea dixi, vetitum, boues aratris deditos & culturæ seruientes ad cursum publicum abstrahere.

Sequitur PRÆFECTUS PACIS: quam scripturam quoque Interpretatio *huic l.* subdita agnoscit, cum *Curam pacis* vocat, sed & Basilica agnoscunt, cum εἰρηνάρχον vertunt. At Codex Iustinianeus in *d. l. 7. Cod. Iust. quæ res pignori:* hinc desumpta hodie habet, *Præfectus pagi*, (vbi Tribonianus insuper addidit, *vel vici*) vel *pagis:* Quare & hic ita reponendum videatur, itidemque in *l. 49. inf. de Decurionib.* ad Irenarchas quippe, de quibus erit infra titulus peculiaris, pertinebat tantum cura pacis publicæ tuendæ in prouinciis: Erant enim οἱ τῆς τοῦ δήμου εὐταξίας ἐπιστατοῦντες: at non etiam executiones his committebantur, non cura exigendorum debitorum his incumbebat, verum Præfectis pagorum & Decurionibus: quare videas Præpositos pagorum, susceptoribus & Præpositis horreorum iungi: *l. 1. inf. de erogat. mil. ann. l. 49. inf. de Decurionib.* & *l. 8. inf. de susceptoribus.* Quare & *hac leg.* pariter Intercessoribus & Decurionibus iunguntur. Horum Præpositorum pagis fit quoque mentio apud Eusebium *lib. 9. histor. Eccl. c. 1. circa medium:* προεστῶτες τοῦ πάγου ἑκάστης πόλεως. *Præfecti cuiusque ciuitatis & pagi.* Iidem & παγάρχαι dicti apud Isidorum Pelusiotam *lib. 2. ep. 91.* imo & *l. 1. inf. de iis quæ administrantibus:* in *Nouellis* Iustiniani, & in *Edicto 13. in præfat.* Magistri pagorum apud Siculum Flaccum *pag. 29. edit. Rigaltii.* Verum de his adhuc plenius ad *d. l. 1. inf. de erogat. mil. ann.* & ad *d. l. 1. de iis quæ administr.*

ALIENA *veluti domina, possessio ab actoribus, &c. hypothecæ necti non potest.*

II. (a) Impp. HONORIVS, & Theod. AA. Ioanni (b) PF. P. Post alia.

NEXVM (c) non faciat (d) prædiorum, nisi persona, quæ iure potuit obligari: (e) Per seruum autem, (f) vel Procuratorem, (g) Colonum, (h) vel Actorem, seu Conductorem, præiudicium possessioni, inuito vel inscio domino imponi non posse, & iuris (i) & legum auctoritatibus decantatur, (k) &c. Dat. Id. (l) Iul. Rauenn. Honor. XIII. & Theod. X. AA. Coss.

INTERPRETATIO. *Non obliget possessionem, nisi ille, qui proprius dominus esse dinoscitur: nam neque per seruum, neque per procuratorem, siue colonum, aut actorem, aut conductorem, si res fuerit obligata, præiudicium domino non poterit exhibere.* (m)

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. si res aliena pignori data sit:* eiusque pars recte quoque repetita, *l. 17. Cod. eod. de agricolis censitis & colonis.* Iungendæ autem huic quinque aliæ: de quo *in Commentario.* GOTHOFREDVS.

(b) *Ioannes* PP. Italiæ sub Honorio. vid. *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Nexum* facere, & *obligare*, vt mox vocatur; & in *ipsa l.* & in Interpret. *oppignorare.* *Necti* proprie dicuntur quæ tantum obligantur: Nexumque idem quod obligatum, oppignoratum, obstrictum, obnoxium. v. Varronem, *de L. L. L. 6.* & Festum. ad vocem: *Nexum.* Lex XII. Tab. *Qui nexum faciet mancipiumue vti lingua nuncupasset, ita ius esto:* Gloss. *Nexam.* ὑποκειμένην v. & *l. 1. D. ne vis fiat ei:* &c. Sic & Græcis Italiotis ὑποδῆσαι, id est, ἐνέχυρα θεῖναι, ὑποδέσματα ἐνέχυρα. ὑποδέσμιος, ὑποτεθέν, apud Hesychium. Qui Hebraica callent, notant pignus *chabal* a nectendo vocari: v. Salm. *de modo vsur. c. 14. pag. 580. & c. 18. pag. 838. & 839.* IDEM.

(d) *Facit.* Cod. Iust. Hoc nostrum modo Imperatiuo legi conuenientius. IDEM.

(e) *Obligare.* Cod. Iust. IDEM.

(f) Cod. Wurceb. *per seruum aut procuratorem.* Edit. Sichard. *per seruum autem procuratorem colonumue.* RITTER.

(g) Prædiorum scil. *l. vn. inf. de peculio:* quæ huic inter alias iungenda, seu possessionis: *l. vn. inf. tit. prox.* quæ & ipsa iungenda: de quo etiam haud absurde accipi potest, *lex 1. Cod. Iust. si res aliena pignori:* verum, horum Procuratorum multa mentio *hoc Codice.* GOTHOFREDVS.

(h) De *Colonis* passim *hoc Codice*: dico plene inf. *Paratitlo, de fugitiuis colonis.* IDEM.

(i) *Iure*, Cod. Iust. Hoc nostrum melius. *Iuris auctoritates* sunt veteris iuris regulæ: de quo ad *l. 8. sup. de diuers. rescript.* IDEM.

(k) *Declaratur.* Cod. Iust. Hoc nostrum elegantius, *Decantatur*, id est, pro certo, constituto, definito, tralatitio, passiuitus nota. Similiter *l. vn. sup. si certum pet. de chirogr. toto iure* CANTATVM *est.* Sua scilicet sunt ICtis quoque carmina & ἄσματα, quomodo & Philosophis; quo sensu illud: *Nobis vt carmina dicunt.* In hac vero ipsa re *lex. vn. inf. ne colonus*, &c. ait, *dubium non est:* & *lex 2. Cod. Iust. in quib. caus. coloni censiti dominos accusare: id sæpissime decretum.* IDEM.

(l) V. Id. ita MSS. omnes, & leges quæ *huic* iungendæ. IDEM.

(m) Cod. Wurceb. *poterit exhibere.* quæ sana lectio est. RITTER.

COMMENTARIVS.

P. 227 PIGNORI seu hypothecæ obligare, seu nectere fundum, inuito vel inscio domino non posse, Procuratores possessionum, vel Colonos aut Actores Conductoresue earum, præmissa generali regula, definit *hac* quoque *lege* Honorius Imp. etsi id iam aliunde certum esset, & vt ipsemet ait, *iuris & Legum auctoritatibus decantatum*, quæ verba iam in Notis illustraui. Hac inquam *leg.* quæ pars est Honorianæ constitutionis, vnde desumptæ sunt quinque præterea leges aliæ, puta *lex vn. sup. de actionib. ad potentes transl. lex vn. sup. de pecunia sequestratione: lex vn. inf. quod iussu: lex vn. inf. de peculio: lex vlt. inf. de executoribus.* qua constitutione in genere Honorius Imp. Creditorum voracitati & iniquitati occursum iuit, non vna ratione; inter alias contractibus initis cum alienis fundorum Procuratoribus, Colonis, Actoribus & conductoribus, quo pertinet hæc lex, & tres posteriores e superius designatis. Quod autem hic de pignorandi iure illis adempto definitur, idem & de iure alienandi, si qua propria haberent, pariter refertur, simili formula; *non dubium est, in l. vn. inf. ne colonus inscio domino.* Denique indubitati id iuris est, per personas illas *nullum possessioni domini inscio vel inuito domino præiudicium imponi posse*, vt hac ipsa *lege* dicitur. Quæ res vlteriorem non requirit illustrationem.

Illa modo quatuor hominum genera *hac leg.* notentur, in alienis possessionibus constitutorum, easque colentium vel administrantium; puta, *Procuratores, Coloni, Actores, Conductores:* quorum passim mentio fit *hoc Codice*, & apud alios Scriptores. Addan-

Addantur & quinto loco *serui*, qui & ipsi quatuor superioribus sociantur, *d. l. vn. inf. tit. prox. quod iussu: & d. l. vn. inf. de peculio.* De *Procuratoribus* certe his alienorum prædiorum, eorumque cum seruis adæquatione dico *infra ad l. 92. de Decurionibus*: vid. & quæ de his Saluianus Massiliensis. De *Colonis* plenissime *inf. paratitlo de fugitiuis colonis.*

QVOD * IVSSV.

TITVLVS XXXI.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. XXVI.

(*) Cod. Wurceb. *Quo iussu* librarii negligentia. *RITTER.*

QVANDO *actione quod iussu dominus teneatur.*

I. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Ioanni PF. (b) P. Post alia.

DOMINOS ita (c) constringi manifestum est actione Prætoria, (d) quæ appellatur, QVOD (e) IVSSV, Si *certam* (f) *numerari* præceperint *seruo actoriue pecuniam.* Igitur in perpetuum Edictali lege sancimus, Vt qui Seruo, Colono, (g) Conductori, Procuratori, Actoriue (h) possessionis pecuniam commodat, (i) sciat dominos possessionum, cultoresue terrarum, obligari non posse: neque familiares epistolas, quibus homines plerumque commendantur (k) absentium, in id trahere (l) conuenit, vt pecuniam quoque, quam non rogatus fuerat, impendisse se (m) pro prædiis mentiatur; cum nisi specialiter, (n) *Vt* (o) *pecuniam commodet*, (p) a domino fuerit postulatus (q) idem dominus teneri non possit; creditaque quantitate multari volumus creditores, si huiusmodi (r) personis, non iubente domino, nec fideiussoribus specialiter acceptis, fuerit commodata (s) pecunia. Dat. VII. (t) Id. Iul. Rauennæ, Honorio XIII. & (v) Theod. X. AA. Coss.

INTERPRETATIO. *Nullus dominum* (x) *ad reddendum debitum*, sicut (y) hucusque fiebat, *adstringat, nisi seruo suo, vel actori pecuniam rogante domino præstitisse* (z) *conuicerit. Et ideo si quis seruo, colono, conductori,* (a) *procuratori, vel actori pecuniam non rogante domino dederit, sciat dominos terrarum propter hoc debitum nullatenus posse teneri. Sed qui non rogante domino pecuniam talibus personis crediderint, aut fideiussores non acceperint,* (b) *ea quæ commodata sunt se nouerint perdituros, nec a domino posse reposci.*

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. quod cum eo qui in aliena potestate est*, ex *hac l. & l. vn. inf. tit. prox.* conflata est: Quænam autem coniungendæ sint leges aliæ, iam dixi ad *superiorem titulum.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *Ioannes* sub Honorio PP. Italiæ scil. v. *Prosopogr.* *IDEM.*

(c) Id est, ita demum. *IDEM.*

(d) Prætoris Edicto comprehensa. *IDEM.*

(e) Cod. Wurceb. iterum legit: *Quo iussu.* *RITTER.*

(f) An idem fuerit, si incertam? Mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(g) De Colonis *v. inf. de fugit. col.* *IDEM.*

(h) In Cuiac. edit *procuratoriue* omissa voce actori. *IDEM.* Ita & Cod. Wurceb. & edit. Sichard. habent. *RITTER.*

P.228 (i) *Commodare*, hic, & rursum infra bis, & sic ter in vniuersum *hac l.* vt & in Interpretatione, pro mutuum dare; *commodatum*, & *mutuum* promiscue dicuntur, quomodo & apud Græcos χρῆσαι vtrumque contractum demonstrat

ſtrat. Eſt enim mutuum, commodatum ad abuſum, ſicut commodatum, mutuum ad vſum. Plautus in *Perſa Actu* 2. *ſc* 5. *creditur, commodabo.* Vetus colloquium Schol. *χρῆσόν μοι πέντε δηνάρια. commoda mihi quinque denarios* Gloſſæ. *commodatum δανειακόν; commodator δανειακός*, Cornelius Fronto *de different. lat. ſerm.* inter aut. Lat. Ling. edit. Gothofr. p. 1330. *commodat mutuam pecuniam, accomodat, aptat.* Iſidorus ex vetuſtiore aliquo, *promittere, commodato reſtitutionem dixit:* Sidonius Apoll. 4. *Ep.* 24. *vt commodata ſumma ſoluatur.* Canone 16. Cod. *Eccleſ. African. T. l. Concil. Harduin. p.* 874. *commodare pecuniam*, vid. & *l.* 1. *Codice Iuſt. de his quæ ex public. conlat.* Cicero pro *Cælio cap.* 13. vbi errat Lambinus qui aliter accipit, v. & Acron *in Horat.* videatur & vetus Interpres *Pſalmo* 120. *Benignus homo qui miſeretur & commodat.* Aurelianenſis Synodus tertia, *cap.* 26. *ne clericus pecuniam commodet ad vſuras.* At Tribonianus vitandæ obſcuritati, ter hanc vocem, *hac l.* immutauit, & hic quidem ſubſtituit *mutuam dat:* vt *inf.* mox *pecuniam præſtet*, loco *pecuniam commodet:* & *inf. pecunia credita.* pro *commodata.* Diatribæ auctor de *Mutuo*, *p.* 26. obſeruat, Atticos ſimiliter *χρᾶν*, & *χρωννύειν*, vel *χρηννύειν* dixiſſe, de omni quod vtendum alicui datur, ſiue id mutuum ſit, ſiue commodatum. Plura vide apud eundem *diſquiſ. de mutuo*, *pag.* 360. & hic quidem ſubſtituit, *mutuum dat.* GOTHOF.

(k) *Commendant abſentes.* Ita Tribonianus *homines* videlicet pro dominis hoc loco accipiens, cum *homines* ſint in *hac l.* ipſi ſerui actores, de quibus dicam *infr. ſuo tit. lib.* 10. *de conductoribus, & hominibus domus Auguſtæ.* *IDEM.*

(l) Cod. Wurceb. *in his tradere conuenit.* *RITTER.*

(m) Abeſt hæc vox a Cod. Iuſtiniani, quod factum *non oportuit.* *GOTHOFREDVS.*

(n) *Specialiter*, id eſt expreſſe; non ſufficit ſcilicet commendaſſe. *IDEM.*

(o) Cod. Wurceb. *prout pecuniam commodatam dominus fuerit poſtulatus.* *RITTER.*

(p) *Præſtet*, ita Cod. Iuſtin. *GOTHOFREDVS.* Edit. Sichard. & Cuiac. *commodaret domino fuerit poſtulatus.* *RITTER.*

(q) *Vel poſtulatum.* *GOTHOFREDVS.*

(r) Seruis colonis, &c. alienis. *IDEM.*

(s) *Credita* ita Tribonianus. *IDEM.*

(t) *γρ.* V. vt eſt in MSS. Anian. & in Cod. Iuſtin. & in Legibus quas *huic* coniungendas eſſe dixi. *IDEM.* Cod. Wurceb. VI. id. Iul. *RITTER.*

(v) XVI. in An. Reg. male, *GOTHOFREDVS.* XVI. etiam habet Cod. Wurceb. *RITTER.*

(x) Male *Dominus* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(y) Abeſt *ſicut* a Cod. Wurceb. *IDEM.*

(z) *Præſtare pecuniam*, pro mutuam dare, quod & hodie dicimus: ſic quoque in legibus Salicis Francicis, imo & apud Saluianum. *GOTHOFREDVS.*

(a) In Cuiacii edition. (& Sichard) *cultori.* *IDEM.*

(b) *Fideiuſſores acceperit*, Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

PRætoria QVOD IVSSV, actione non teneri dominum definit *hac leg.* Honorius Imper. Si quid citra eius mandatum ſeruo, Colono, Conductori, Procuratori, actori, creditum quaſi pro prædiis fuerit, creditoremque adeo creditam pecuniam omnino amittere, ſi citra mandatum crediturus fideiuſſores non accepit: (nam ſi accepit, fideiuſſores conuenire poteſt) quæ lex, vt ad *ſuperioris tituli leg.* 2. iam oſtendi, prolixæ Honorianæ conſtitutionis pars eſt, qua Creditorum voracitati potiſſimum occurrit, qui in necem dominorum ſeu fundorum cum illis contrahebant. Claudicat proinde hic contractus, & fideiuſſio tenet, vbi principalis nullus eſt. Neque inutilis prorſus hic contractus eſt; verum domini tantum reſpectu: dominus enim non tenetur, niſi duobus his concurrentibus. Primum, ſi nominatim, & vt hæc *lex* loquitur, SPECIALITER CREDI IVSSERIT, *φανερῶς, ἰδικῶς*. Neque enim ſufficit dominum abſentem per *familiares Epiſtolas* (de quibus alioquin dixi ad *leg.* 5. *ſupr. de pactis*,) homines ſuos alteri commendaſſe. Nam qui hoc facit, commendat magis hominem, quam credi mandat; *l.* 12. §. 12. *D. mandati.* *Commendandi* verbum, ad crediti cauſam trahendum non eſt: Aliud eſt *commendare*, aliud mandare. Ita ſi quis in teſtamento ſcripſerit, *Illum tibi commendo*, non ideo fideicommiſſum his verbis inducitur. Aliud enim eſt perſonam commendare, aliud voluntatem ſuam fideicommittentis heredibus inſinuare, *l.* 11. §. 2. *D. de legat* 3. *l.* 12. *Cod. Iuſt. de fideicommiſſ. libert.* Et Paulus 4. *ſentent. tit.* 1. §. 6. Verbum *commendo*, nullam parit neque fideicommiſſi, neque crediti actionem; vt nec qui alium commendat, quaſi idoneum cui pecunia credatur, ideo obligatur. Alterum quod requiritur, vt dominus actione *Quod iuſſu* teneatur, eſt vt CERTAM (*ῥητὴν*) pecuniam *ποσότητα* credi mandauerit: Id enim *hac l.* nominatim exprimitur. Et certe Honorio propoſitum fuit vt dixi hoc Edicto, creditorum voracitati occurrere, vt docuit iam nos exerte *lex vn. ſupr. de action. ad potent. tranſlatis*, quæ *huic* noſtræ inter alias coniungenda eſt. Certam igitur pecuniam exprimi mandato dominico voluit, ne alioquin colluſioni creditorum cum ſeruis, aut actoribus in necem domini locus eſſe poſſet: Et vt lex noſtra loquitur, *impendiſſe ſe pro prædiis mentirentur;* CALLIDITATEM ſerui in ſimili prorſus vocat *lex* 3. §. 9. *D. de in rem verſo.* Quæ ratio non tantum ſuperiori requiſito, verum & huic quoque aptari debet. Vt proinde fallatur Bulgarus, quique eum ſecuti ſunt, qui pecunia indefinite a domino credi ſeruo vel actori mandata, dominum actione *Quod iuſſu* teneri in ſolidum putant. Ex ſuperioribus enim conſtat liquido, abrogatam hac parte *legem primam* §. 1. *D. eod. tit.* *Certa* denique non incerta ſeruorum nomina probat hæc lex.

Cæterum, quod de pecunia prædiis credita nominatim *hac l.* cauetur, inde ſic colligi poſſe videtur, humanitatis ratione, ſi quid in morbum aut aliam huiuſmodi rem is cui commendatus eſt, ſeruus impenderit, eius nomine dominum commendantem teneri, & quidem ipſa actione *quod iuſſu*.

P. 219

DE PECVLIO.

TITVLVS XXXII.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. XXVI.

HONORII *Lex, de actione de peculio.*

I. (a) Impp. HONOR. & Theodoſ. AA. Ioanni PF. P. Poſt alia.

HOC QVOQVE (b) creditoribus non negamus, Vt ſi liber a rationibus (c) fuerit quas regebat (d) inuentus Actor, Seruus, Procuratorue prædiorum, vtilis actio pateat de peculio, &c. Dat. V. Id. Iul. Rauennæ (e) Honor. XIII. & Theodoſ. X. AA. Coss.

INTERPRETATIO. *Hoc* ſane *creditoribus volumus eſſe præſtandum, vt Actor, vel Seruus, ſiue Procurator poſſeſſionis, qui pecuniam a creditore ſuſceperit, ſi nihil de rationibus ſuis domino debuerit, pro pecunia, quam accepit de peculio quod habet creditoribus reddat.*

NOTAE.

(a) Legis *vltime Cod. Iuſt. quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt*: poſtrema pars hinc deſumpta eſt. Coniungendæ autem *huic* leges quædam præter *l. vn. ſup. quod iuſſu*, & *l. vlt. ſup. de pignor.* (qui duo tituli hunc proxime præcedunt) nempe *lex vn. ſup. de act. ad pot. transl. lex vn. ſup. de pec. ſequeſtr. lex vlt. inf. de executor.* Ita quidem vt *hac* ſuperiori illi *l. vn. quod iuſſu*, ductim iungenda ſit; quomodo & Tribonianus eam illi ſubtexuit *d. l. vn. quod cum eo.* GOTHOFREDVS.

(b) Non tantum illud quod *ſine legis vnic. ſup. tit. prox.* creditori conceditur. Tribonianus hoc initium immutauit; de quo mox. IDEM.

(c) *Liber rationibus* Cod. Wurceb. & ita habent nonnulli Codices Iuſtin. *d. l.* RITTER.

(d) *Regebat.* GOTHOFREDVS. Edit. Sichard. *quas inuentas actor regebat, ſeruo procuratoriue prædiorum* &c. RITTER.

(e) Abeſt a Cuiac. edit. GOTHOFREDVS. Abeſt etiam a Cod. Wurceb. & Sichardin. RITTER.

COMMENTARIVS.

QVI SINE IVSSV domini Actori, Seruo, Procuratoriue prædii alieni credit, credito ſuo regulariter cadit. Hæc creditorum voracitati pœna propoſita *hac* Honorii *Conſtitutione* (qua in vniuerſum creditorum voracitati occurſum iuit, cuiuſque *hæc* noſtra vna cum *leg. vn. ſup. tit.* pars eſt) confirmatur: Exceptionibus tamen ex iure veteri pariter ſubiectis ſeu repetitis. *Hoc* inquit, *creditoribus non negamus.*

Primum ſcilicet *fideiuſſores*, ſi qui acceſſerunt, recte conueniri poſſunt, *l. vnic. in fin. ſup. tit. prox. quod iuſſu*: (quæ huic inter alias iungenda eſt) cui ſtatim ſubiicitur hæc altera exceptio (quæ his verbis indicatur, *Hoc* QVOQVE *creditoribus non negamus*:) ſcilicet etſi creditor aduerſus dominum ipſum actione, *Quod iuſſu*, experiri non poſſit, poteſt tamen de peculio ſaltem agere vtili actione, ſi videlicet Actor, vel Seruus, vel Procurator (idem de colono dicendum, cuius mentio fit & in *d. leg. vn. quod iuſſu*:) liber a rationibus fuerit: Peculium enim ſerui ſemper intelligitur deducto eo quod domino debetur a ſeruo rationibus obnoxio: lex & definitio peculii hæc eſt, *l. 5. §. vlt. l. 9. §. 2. & vlt. D. de pecul. l. 53. D. ſoluto matrim.*

Atque ita hæc *lex* cum *leg. vnic. ſup. tit. prox. quod iuſſu* coniungenda eſt, ductimque ſubiicienda; quomodo etiam fecit Tribonianus in *d. l. vlt. Cod. Iuſt. quod cum eo qui in al. pot. eſt*: Sed tamen vinculo iſto, *Hoc* QVOQVE, omiſſo; quod inſertum magnam vim habet non tantum ad ſeriem orationis, verum etiam ad ſenſum. Sane his coniunctis, copulæ iſtius HOC QVOQVE & ratio elucet: quæ alioquin ſi ſola legatur, non habet quo referatur. Nam & hoc exemplum eſt incogitantiæ eorum qui Codicem hunc concinnarunt, de quo *in Prolegomenis*. Vice verſa cum Tribonianus hoc *huius leg.* initium immutauit, elegantem eius cum ſequente connexionem & συνέχειαν ſuſtulit. Ex hoc interim loco ſatis apparet, Tribonianum non ad manum habuiſſe integras Imperatorum conſtitutiones, cum Codicem ſuum conficeret; verum ſecutum & ſectatum eum huius Codicis Theodoſiani ἀποσπασμάτια ſeu ſegmenta, quæ deinde ipſe pro lubitu ſuo refinxit, interpolauit.

Illud tandem notandum, etſi Colonorum *hac leg.* mentio non fiat, de quibus tamen eadem conſtitutione alibi actum, vt docet *lex vlt. ſup. de pignor.* & *l. vn. quod iuſſu*: (quæ *huic* inter alias ſociandæ ſunt) idem tamen in his obtinere: nam & hi quandoque peculium habebant: de quo vid. Paratitlon, *infr. de fugitiuis colonis*, & *tit. ne colonus inſcio domino ſuum alienet peculium.*

P. 230

DE VSVRIS

TITVLVS. XXXIII.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. XXXII. Vbi tamen omnes huius tituli Leges absunt. De causis dicam ad singulas. Huc pertinet quoque titulus *libri 4. infr. de vsuris rei iudic.*

PARATITLON.

VSVRÆ: *Rubr. & l. 1. 3.* & *4. h. t.* seu fœnus, *d. l. 4. h. t.* & *l. 18. Inf. de lustrali conlat. l. vn. de vsur. rei iudic.* (a quo & fœneratores, *d. l. 18.*) quibus opponitur caput seu summa capitis, *d. l. vn.* summa crediti, *l. 1. h. t.* & comparate ad eam sunt, & dicuntur accessio: *l. vlt. infr. de administr. & peric. tutor.* (indeque crescentis in dies singulos pecuniæ accessio, *d. l. 18. infr. de lustr. coll.*) commodum vsurarum, *l. 1. h. t.* incrementum, *d. l. vlt.* Compendium Interpreti, *ad d. l. vlt.* superflua pars vsuræ nomine *d. l. 1. h. t.* Iure scil. permissa: *l. 2. h. t.* seu definita, *l. vlt. h. t.* quam in stipulationem deductam, *l. 3. 4. h. t.* vid. & *l. vn. de vsur. rei iud.* creditores pro summa crediti, *d. l. 1. h. t.* pro capite, *d. l. vn.* pro sorte, *l. 3. & 4. h. t.* mutua data, *l. 1. h. t.* pro debiti quantitate, *l. ead.* a debitoribus consequuntur & accipiunt, *l. ead.* quandiu creditores, ad recipiendum debitum non conueniuntur, in sp. *l. ead.* (id est, quamdiu debitores debitum non offerunt,) si inquam debitor vel iudicio eam non offerat, vel apud Iudices obsignatam locet, *l. vn. de vsur. rei iud.*

2. MODVS porro vsuris certus, hoc potissimum iure, definitus fuit: vltra quem stipulari quidquam, vel cuiquam sub occasione necessitatis, vel emere seu poscere, aut flagitare non liceret: *l. 2. & 4. h. t.* Senatores quippe nullas aliquando, exceptis minoribus Senatorii Ordinis, vt docet *lex. 3. h. t.* mox semisses tantum vsuras stipulari potuerunt, *l. vlt. h. t.* Et regulariter, ex Constantini M. constitutione, fœneratores pro pecunia singulas tantum centesimas accipere potuere *l. 1. & 2. h. t.* pro frugibus vero mutuo datis, tertiam partem superfluam vsuræ nomine non vltra consequi potuere: *d. l. 1. h. t.* Pœna alioquin quadrupli modum excedenti imposita: *l. 2. h. t.* atenim *l. vlt. h. t.* non vltra pœna constituta, quam vt quod modum excederet, in sortem imputaretur.

3. Peculiaris quoque quædam quarundam vsurarum ratio habita: veluti pupillarium, de quibus, *l. vlt. inf. de admin. & peric. tutor.* item rei iudicatæ; de quibus *suo tit. 19. inf. lib. 4.* & quæ duplices centesimæ erant.

4. Tandem & illud obseruandum fœneratores quoque, qui fœnori studentes crescentis in dies pecuniæ accessione lætabantur, haud aliter ac negotiatores lustrali collationi obnoxios fuisse: *d. l. 18. inf. de lustr. coll.*

De MODO vsurarum, Constantini M. constitutio.

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Dracilianum, (b) Agentem (c) Vices (d) P. P.

QVICVNQVE fruges (humidas vel (e) arentes) indigentibus mutuas dederint, vsuræ nomine tertiam partem superfluam (f) consequantur; (g) id est, vt si summa crediti (h) in duobus modiis fuerit, tertium modium amplius consequantur. Quod si conuentus creditor, propter commodum (i) vsurarum, debitum recuperare (k) noluerit, non solum vsuris, sed etiam debiti quantitate priuandus est. Quæ Lex ad solas pertinet fruges: Nam pro pecunia vltra singulas Centesimas creditor vetatur (l) accipere. PP. (m) Cæsareæ (n) XV. Kal. Maias, Paulino & Iuliano COSS. [325.]

INTERPRETATIO. *Quicunque fruges humidas, (id est vinum, & oleum,) vel quodcunque annonæ genus alteri commodauerit, (o) non plus ab eo propter vsuram quam tertiam partem accipiat, id est, vt supra duos modios qui accepit (p) tertium reddat. Quod si conuentus fuerit ille qui commodat, & pro maio-*

maiore vsura voluerit debitum suum, adiecto tertio modio, a debitore recipere, etiam debitum perdat. Quam rem ad solas fruges praecipimus pertinere. Nam quando pecunia fuerit commodata, nisi vnam tantum centesimam a creditoribus exigi non (q) *iubemus.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* Ideo, quia frugum fœnerationi Iustinianus centesimæ modum imposuit, *l.* 15. §. 1. *C. Iust. h. t.* Qui modus eidem placuit *Nouella* 32. 33. 34. *cap.* 1. vnde desumpta est *Auth. ad hæc*, *Cod. Iust. de vsuris.* GOTHOFREDVS.

(b) In Cuiac. edit. male *Tracilianum*, Dracilianο huic inscribitur quoque anno proximo 326. (verum dignitate omissa) *lex* 1. *inf. de hæreticis.* Eiusdem fit mentio in epistola Constantini M. ad Macarium Ep. Hierosolymitanum apud Auctorem *vitæ Constantini*, *lib.* 3. *cap.* 31. (quam etiam refert Baronius anno proximo 326. *n.* 31.) & Socratem *lib.* 1. *c.* 9. Theodoretum *lib.* 1. *cap.* 17. vbi diserte dicitur, διέπων τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων (male apud Auctorem illum *vitæ Constantini* ὑπαρχιῶν) τὰ μέρη, opponiturque τῷ τῆς ἐπαρχίας (id est, *singularis Prouinciæ*, Palæstinæ scilicet) ἡγεμόνι. Quem etiam locum est assecutus Interpres. IDEM.

(c) Per Orientis diœcesim aliquam: sicut *huius l.* subscriptio docet, vt & subscriptio *d. l.* 1. *inf. de hæreticis*: quæ sic habet *PP. Generoso*, de quo ad *eam leg.* in qua & Palæstina erat, quod ex prædicta Constantini M. epistola liquet. IDEM.

(d) *Agentem Vicarium PF. P.* ita MSS. quidam. Hoc nostrum melius. Agens vices Præfecti prætorio, pro *Vicario*: de quo ad *l.* 4. *inf. de proximis*: & mox *in Commentario.* IDEM. Cod. Wurceb. *Vicar. Pref.* Edit. Sichard. *agentem Vicaria Prefectum.* RITTER.

(e) *Frugum* duæ species, aliæ humidæ, aliæ arentes: *humidæ* sunt vinum oleum: vt Interpres etiam hic recte explicat; *arentes* vero sunt messes, puta frumentum, hordeum, & quodcunque annonæ genus, vt idem Interpres recte. Dicuntur & *aridi* fructus *l.* 15. *infr. de susceptor.* & *l. vlt. in f. D. de iure fisci*: *l. vlt. Cod. Iust. de seruit.* & *aqua* ξηροὺς καρποὺς vocat Nouella 32. 34. Varro 1. *de re rustica*, *cap.* 11 *Fructus aridos vt est faba, fœnum.* Augustinus *ep. ad Victorianum* 122. bene distinguit: *Fructus aridos*, inquit, *diripiunt*, *humidos fundunt.* Eandem fructuum diuisionem proponunt & qui de mensuris & ponderibus scripserunt, & in his Claud. Galenus. GOTHOFREDVS.

(f) *Superfluum* est quod sortem excedit, seu sorti accedit; breuiter, vsura. Alioquin in genere additamenta vsurarum dicuntur: *l.* 16. 23. *Cod. Iust. h. t.* accessio & incrementum. *v. Paratitl.* τὸ πλέον Græcis, quod τῷ ἴσῳ, id est, mutuo opponitur, Aristot. 8. *de morib.* 15. & 5. ethic. ad *Nicom.* 3. προσθήκη, Basilio *in Psalm.* 141. *Superabundantia & abundantia*, Hieronymo *loco* quem mox laudabo: Sidonius quoque 4. *Ep.* 24. *superpositam medietatem* eleganter vocat, cum sortem vsura æquat. IDEM. Abest hæc vox ab Edit. Sichard. RITTER.

(g) Id est consequi possint. GOTHOFRED.

(h) Summa capitis *l.* 1. *de vsuris rei iud.* IDEM.

(i) *Commodum*, de vsuris proprie Volusius Mæcianus. *Centesima quæ commodi aut vsurarum nomine ad sortem applicaretur*: sic & Acroni in *Horat.* 2. *Epodon.* v. 67. *commoda fœnoris*, vbi de Alphio fœneratore. Huc alludere videtur Papianus *tit.* 30. IDEM.

(k) *Reciperare.* in MSS. quibusdam *recipere.* IDEM. *Recipere* Cod. Wurceb. RITTER.

(l) *Vetetur.* GOTHOFREDVS.

(m) Absunt hæc ab Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(n) *Cæsarea* proposita hæc lex. Quænam vero Cæsarea hæc? num Cæsarea Cappadociæ, an Palæstinæ? De hac id accipiendum, de qua plura mox: & ad *l.* 1. *inf. de hæreticis.* GOTHOF.

* In Leges Visigothicas hæc Interpretatio recepta est *lib.* 5. *tit.* 5. *l.* 9. Media tamen sententia eius omissa, ab illis verbis, *Quod si*, ad illa vsque, *Quam rem.* Quod cum Vir doctus non attenderet, tradidit hanc Visigothorum legem ad exemplar Constantinianeæ formatam. Imo enim pura est Interpretatio hinc desumpta, vbi ideo *Antiqua* vocatur. IDEM.

(o) *Commodare*, pro mutuo dare: sic & alibi passim. IDEM.

(p) *Accipit* Cod. Wurceb. RITTER.

(q) *Non iubemus*, pro Inhibemus v. *Gloss. Th.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. constitutio isthæc est *de modo vsurarum*: qua Christianus Princeps, & quidem inter Imperatores primus, vsuris seu fœnebri malo, modum fibulamque impositum iuit, A. D. 328. ita quidem vt *Frugum* vsuras maiores longe, pecuniæ vero minores faciat; sed tamen minores vtrasque quam hactenus praue vsurpabantur. Frugum scilicet seu specierum annonariarum vsuræ iam olim quam pecuniæ maiores erant. Vnde fraus illa creditorum, qui pecunia mutuo data, frugum tamen vsuras, & *additamenta* stipulabantur: cui fraudi occurritur *l.* 16. *Cod. Iust. de vsuris.* In tantum vero maiores erant, deque iure esse poterant, vt immodicæ nulloque certo modo definitæ essent, vt præter hanc *leg.* testatur quoque *d. lex* 16. & *l.* 23. *Cod. eod. de vsuris* (vbi *additamenta*, pariter vt *d. l.* 16. proprie de frugum vsuris dicuntur:) & quæ *ibi* recte Græci notant. Pecuniæ vero centesima quidem de iure tantum esse poterat, sed tamen mores in potestatem suam alicubi Leges perduxerant, maioresque iam in vsu erant: verum Constantinus M. vt veterem & centesimariam pecuniæ vsuram *hac l.* firmatam, ita primus frugum vsuris modum præstitutum iuit; quantum videlicet dimidia pars sortis esset, sic vt vsura sorti adiecta tertiam partem totius constitueret, seu (vt *hac l.* dicitur, *tertiam partem superfluam*: superfluam, id est sorti accedentem, quomodo & πλεονασμὸν vocat Basilius,) v. g. *si summa crediti in duobus modiis fuerit, tertium amplius creditor consequatur*; vt expresse Constantinus *h. l.* definit: vel, vt Interpres apertissime quoque, *sic vt supra duos modios qui accepit tertium reddat.* Eas igitur frugum vsuras tulit Constantinus M. quæ dimidiam partem sortis æquarent: Quas tamen dam-

damnauit postea Hieronymus *in Ezechielem*: cuius verba mox consignabo.

Atque hæ sunt omnino vsuræ illæ ἡμιολίαι, quæ Clericis nominatim interdicuntur hoc ipso anno 325. Concilii Nicæni *canone 17. pag. 330. Tom. I. Concil. Harduin.* (cuius verba sub finem *Commentarii* sternam,) vt & *canone 4.* Concilii Laodiceni: vt Thomas Aquinas recte exposuit *de vsuris, cap. 2. in f.* recteque etiam asseruit Contius *2. subcesiu. cap. 2. in fin.* & ex parte quoque vidit Doctor Parisiensis *tract. de vsuris, q. 1. num. 37.* Franciscus Balduinus pro certo asserere ausus non fuit. Nicæni canonis verba hæc sunt: Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν τῷ κανόνι ἐξεταζόμενοι τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν αἰσχροκερδίαν διώκοντες, ἐπελάθοντο τοῦ θείου γράμματος λέγοντος, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ καὶ δανείζοντες ἑκατοστὰς ἀπαιτοῦσιν, ἐδικαίωσεν ἡ ἁγία καὶ μεγάλη σύνοδος, ὡς εἴτις εὑρεθείη μετὰ τὸν ὅρον τοῦτον τόκους λαμβάνων ἐκ μεταχειρήσεως, (μεταχειρίσεως) ἢ ἄλλως μετερχόμενος τὸ πρᾶγμα, ἢ ἡμιολίας ἀπαιτῶν, ἢ ὅλως ἕτερόν τι ἐπινοῶν αἰσχροῦ κέρδους ἕνεκα, καθαιρεθήσεται τοῦ κλήρου, καὶ ἀλλότριος τοῦ κανόνος ἔσται, id est. *Quoniam plerique qui in canone recensentur, auaritiam & turpem quæstum sectantes, obliuiscuntur diuinæ scripturæ (Psalm 14.) dicentis, qui pecuniam su-*
P.232 *am non dedit ad vsuram: & fœnerantes* CENTESIMAS *exigunt, æquum censuit sancta & magna Synodus, vt si quis inuentus fuerit, post hanc definitionem, vsuras sumere ex mutuo, vel aliter eam rem consectari,* (Dionysius vertit, *ex adinuentione aliqua, vel quolibet modo negotium transigere*) *aut,* SESCVPLA *exigere, vel omnino aliquid aliud excogitare turpis lucri causa: a clero deponatur, & alienus a canone existat.* Id ita reddidit Rufinus *c. 19. p. 334. T. I. Concil. Harduin. Ne quis Clericus aut vsuras accipiat, aut frumenti vel vini ampliationem quod solet in nouo datum, vel* SESQVIPLVM, *vel etiam duplum recipiat.* Canonis Laodiceni *4. pag. 782. T. I. Concil. Harduin.* verba sunt ista: περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἱερατικοὺς δανείζειν, καὶ τόκους καὶ τὰς λεγομένας ἡμιολίας λαμβάνειν: Quæ ita recte Dionysius Exiguus, & Codex Ecclesiæ Romanæ vertunt: *vel quæ dicuntur sescupla, id est, & summa capitis, & dimidium summæ.* Hemioliæ scilicet istæ nil aliud sunt, quam cum tertia pars sorti vsurarum nomine accedit, seu vt Dionysius Exignus, *cum ad summam capitis dimidium summæ accedit.* Quod vel nominis indicio manifeste apparet. Hesychius expresse ἡμιολία, ἡ δίκροτος ναῦς τὸ ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου. Et rursum ἡμιόλιος δίκροτος καλεῖται δὲ καὶ ἀριθμὸς καὶ λόγος τὸ ἓν καὶ ἥμισυ. & Suidas, ἡμιολία τὸ ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου. *Dimidia pars sortis* & rursum ἡμιόλιος ἐστὶν ἀριθμὸς ὁ ἔχων ὅλον καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ: *est numerus sesquialter, s. qui totum & præterea dimidium eius continet.* Indeque & ἡμιολιασμὸς apud Harpocrationem, & eundem Suidam. Quin & Gellius quoque *lib. 18. cap. 14.* inter vocabula numerorum Græca, quæ paria in lingua Latina non haberent, hemiolion ponit, & definit: *Est autem,* inquit, *hemiolios, qui numerum aliquem totum in sese habet, dimidiumque eius vt tres ad duo, quindecim ad decem, triginta ad viginti.* Idemque addit ita quoque *Epitriton* dici, *qui habet totum aliquem numerum & eius partem tertiam.* Sic sane speciatim quoque ὀψώνιον ἡμιόλιον apud Suidam: δίδοσθαι τὸ ὀψώνιον στρατεύειν αἱρουμένοις παρ' αὐτῷ ἡμιόλιον τοῦ νῦν διδομένου: *Stipendium apud ipsum militare volentibus dimidium illius, quod nunc datur, dari iussit.* Ita & περόνες ἡμιολίαι, *fibulæ hemioliæ* Herodoto *lib. 5. cap. 88. edit. Francof. de a. 1608.* vbi agit de Argæis & Æginensibus mulieribus, νόμον εἶναι παρὰ σφὶ ἑκατέροισι τὰς περόνας ἡμιολίας ποιέεσθαι τοῦ τότε κατεστῶτος μέτρου: *apud quorum vtrosque mos est fibulas faciendi sescuplas mensura, quam tunc consueuerat.* Et mox: περόνας ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἐφόρεον μέζονας ἢ πρὸ τοῦ. *ad meam vsque ætatem fibulas gestauerunt, quam antea grandiores.* Vbi recte Interpres ἡμιολίας περόνας interpretatur fibulas sescuplas, mensura quam tum consueuerat dimidio maiores. Sic in Musica quoque Symphonia ἡμιόλιον appellatur sesquitertia proportio, quam duo faciunt ad tria collata, teste Censorino, *de die natali, cap. 10.* Hemioliæ igitur vsuræ, vbi tertia pars sorti accedit. Quod *sescupla* recte vertunt Interpretes canonum illorum, & Dionysius Exiguus: Glossæ veteres ἡμιόλιον *sescuplum.* Quomodo & *sescuplares,* vel *sescuplarii milites,* Vegetio & Hygino *in Gromatico,* qui sescupla cibaria accipiebant: vt *duplicarii,* seu *duplares,* qui duplicem annonam consequebantur. Possis & *sesqualtera* exponere: Glossæ veteres, *sesqualtera* ἡμιολία. Eaque est proportio sesqualtera, de qua Theonis commentarii ad *lib. 7. Euclidis. Ses, & sesqui* scilicet ἡμιόλιον significat: de quo vid. & quæ Budæus *initio libri de Asse.* Hæc cum ita sint, canonis Laodiceni Interpretis error est, qui ἡμιολίας interpretatus est centesimas, Contrarius Græcorum, Zonaræ, Balsamonis, & Blastaris error est, cum *prædicto canone Nicæno 17.* vsuras ἡμιολίας pro semissibus tantum vsuris, seu dimidia centesimæ accepere, quasi τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου τόκου, quæ alias dimidia Centesimæ dicitur *l. vlt. Cod. Iust. de fiscalibus vsuris.* Item lapsus est Cuiacii, *recitat. ad l. 20. Cod. de* qui *vsuris,* ἡμιολίας vsuras besses interpretatus est, quæ & ipsæ, inquit, etsi moderatæ essent & leniores, atque ab aliis vsurparentur, Clericis interdictæ fuerint. Namimo ἡμιολίαι maximæ omnium vsuræ erant, sed quæ tamen tolerabiliores multo videbantur, ea ratione qua de mox plura. Neque melius alii, & in his quoque Hotomannus, & postumus Scalig. *de re nummaria pag. 95.* cum ἡμιολίας interpretentur vsuras sesqualteras, sesquicentesimas, id est, cum 18. in centum per annum præstantur, ac proinde centesima cum dimidia centesimæ. Male, inquam, & ex eodem erroris fonte quo Zonaras, Balsamo, & Blastares inducti sunt, qui ἐλαφροτέρας ἀπαιτήσεις τοῦ τόκου seu κουφότερον τόκον, ἥττονα dixerunt: neque enim ἡμιολίαι dictæ fuerunt, centesimæ respectu: ecquis enim centesimam ὅλον dixit? verum respectu fortis, capitis, summæque: quæ sane ὅλον est & κεφάλαιον, τὸ πᾶν, *summa, caput,* seu ἀρχαῖον, ac proinde, *hemiolia* vsura est, cum vsura τοῦ ὅλου seu τοῦ κεφαλαίου ἥμισυ, seu sortis dimidiam partem constituit, quod est ἥμισυ τοῦ παντὸς, vel cum vsura sorti iuncta, ὅλον, & ὅλου τὸ ἥμισυ conficit: non vero vsura semissis; non bessalis, non centesima, non sesquicentesima. Describit porro eas quoque Chrysostomus *homilia 61. edit. Sauil. p. 390.* Paris. *62. in Matthæum, pag. 667.* vbi agens de diuitum in agricolas immanitate, inter alia hæc scribit: Καινὰ δὲ καὶ γένη τόκων ἐπινοοῦσι, καὶ οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ἑλλήνων νόμοις νενομισμένα καὶ δανεισμάτων γραμματεῖα, πολλῆς γέμοντα τῆς ἀρᾶς συντιθέασιν; οὐδὲ γὰρ ἑκατοστὴν τοῦ παντὸς, ἀλλὰ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς ἀπαιτεῖν βιάζονται: *Fœnoris inaudita excogitant genera, quæ nec gentilium quidem legibus comprobantur, mutui literas maledictionis plenas conscribunt. Non enim centesimam totius partem, sed medietatem flagitant.* Vbi vides Chrysostomum hemiolias vsuras vocare τὸ ἥμισυ τοῦ παντός. Sed & alter hic de iisdem vsuris eiusdem Chrysostomi locus videri possit, *sermone 1. de Anna*: qui incipit ἐπειδὰν ξένον, tomo

tomo Parif. 2. p. 795. καὶ καθάπερ πολλοὶ τῶν γηπόνων ἐν πενίᾳ ζῶντες ἐσχάτῃ, καὶ ἀργύριον ἐκ ἔχοντες ὥςε μόσχον ἢ πρόβατον πρίαϑαι, ἐφ' ΗΜΙΣΕΙΑ παρὰ τῶν δεσποτῶν αὐτὰ λαμβάνεσιν ἀπὸ τῶν μελλόντων καρπῶν τὴν τιμὴν ὑπισχνέμενοι καταβαλεῖν, &c. *Et quemadmodum saepe multi agricolae, summa pressi egestate, cum tantum pecuniae non suppetat, vt vitulum possint aut ouem coëmere, hac conditione a dominis ea accipiant animalia, vt semissem fructuum reddant, seque pretium ex futuris deductum fructibus persoluturos promittant.* Verum hic locus ad pauiarium potius colonum referendus est. Hieronymi certe de his frugum vsuris egregius est locus *in Ezechielem, lib. 6. c. 18.* qui etiam refertur in Concilio Parisiensi *6. cap. 53.* quo has hemiolias vsuras graphice describit simul & proscribit: Qui ad hanc *leg.* & vel maxime facit, quod haec lex ad Palaestinam pertinet (mox vt ostendetur) & ipse Hieronymus Palaestinae incola fuerit: verba eius haec sunt; *Solent in agris frumenti & milii, vini & olei, caeterarumque* SPECIERVM *vsurae exigi, siue, vt appellat sermo diuinus, abundantiae: verbi gratia, vt hyemis tempore demus* DECEM MODIOS: *& in messe recipiamus* QVINDECIM, *hoc est*, AMPLIVS PARTEM MEDIAM: *Qui iustissimum se putauerit, quartam plus accipiat portionem. Et solent argumentari*, & quae sequuntur quae in ratione harum hemioliarum reddenda, mox apponemus. Vbi vides ἡμιολίας graphice describi non minus quam *hac l.* nempe cum vltra sortem media pars amplius pro vsura datur: eandemque proportionem quae *hac l.* obseruari lex nostra ait: vbi *duobus modiis datis tertius modius* vsurae nomine praestatur. Hieronymus ait, vbi *decem modiis datis quindecim* praestantur. Atque vt ipsa vsura Graece *hemiolios* dicta, ita Latine *sesquiplum*, vel *sescuplum*, vt iam antea ostendi. Dici potuerunt & *sesqua*, Glossae *sesquas*, ἐν ἥμισυ ἀσσάριον. & Didymus, τὸ δὲ σησκυὰς συνθετόν ἐςὶ ἀπὸ τοῦ ση, καὶ τοῦ κυμ, καὶ τοῦ ἀς, καὶ ἐςὶν ἥμισυ σὺν ἀσσαρίῳ. τυτ' ἔςιν ἓν ἥμισυ ἀσσάριον. Eadem ratione, quod Budaeus res notauit *sescunx*, & *sescuncia*, hemioliam rationem ad vnciam habet, & *sesquipes* ad pedem.

Atque haec quidem ita de modo hemioliarum vsurarum aduersus erroneas aliorum interpretationes, iam olim in specimine huius Codicis scripseram, quod & praestantissimus vir Hannibal Fabrotus *in enarratione ad 4. Paratitlorum Cuiacii in Codicem p. 319.* retulit: antequam controuersia de hemioliis vsuris inter Viros doctos postea oriretur. Et deinceps tamen Vir doctus iuris Canonici alioqui peritissimus *in dissertationibus Canonicis, p. 216. 217. 218.* Cuiacii sententiam defendere conatus, & ipse hemiolias, besses vsuras interpretatus est. 1. Quasi Canonum Nicaeni & Laodiceni hic sensus sit, non tantum centesimas, id est grauissimas vsuras clericis prohiberi, verum etiam leuissimas & modestas, vt scirent omnino sibi foenerari non licere. 2. Addito secundo loco, Latinos errare, qui ad vnam tantum speciem vsurae, frugum scilicet, verba illorum canonum coarctant, quae de pecunia dicuntur in illis Canonibus. Ac proinde putat ipse, ἡμιολίας quoque pecuniae vsuras fuisse. 3. Tertio, ἡμιολίας ita dictas censet, quod superentur a toto, id est a centesimis vsuris, quae instar assis se habent, in octo & dimidia insuper sui parte, id est in quatuor; Quae omnia manifestissime erronea sunt. Primum enim, vt iam monui, canonum illorum sensus est, non tantum pecuniae numeratae centesimas clericis interdici, & sic non hanc tantum πλεονεξίαν & αἰσχροκερδίαν ex pecunia numerata, quae turpior visa, vtpote quae percipitur ex pecunia per se sterili, verum etiam illam quae paulo aequior visa, etsi modo superaret, puta ex frugibus mutuo datis seu commodatis, quae sane per se steriles non sunt, verum foeneratae soloque mandatae progenerant. Et sic in illis canonibus non proceditur argumentando a maioribus ad minores quantitates seu leuissimas & modestas vsuras, verum a magis odiosis ad minus alioquin odiosas; vti scirent clerici & ab his quoque sibi abstinendum, & sic omni Clericorum πλεονεξίᾳ & αἰσχροκερδίᾳ illis canonibus *negotiatione* occursum fuit, atque adeo πραγματείᾳ omni, per quam ex mutuo compendium aliquod quaererent: variis speciebus expressis, siue inquam pecunia numerata data acciperent foenus, τόκυς ἐν μεταχειρήσεως: siue aliter ex negotiatione, ἢ ἄλλως μετερχόμενοι τὸ πρᾶγμα, id est, vsuras proprie dictas seu quaestum ex quacunque causa siue negotio & negotiatione persequerentur, sectarentur: denique omni negotiatione quaestuosa, vnde vsurae, accessioue quae alia accederet Clericis interdictum πραγματείᾳ omni: id enim est πραγματεία, indeque πραγματευταὶ & πραγματεύεϑαι. Eamque ipsam sententiam continet *canon 16.* Codicis Ecclesiae Africanae *Tom. I. Concil. Harduin. pag. 874.* ὁμοίως ἤρεσεν, ἵνα κληρικὸς ἐὰν χρήματα δῷ ἐν χρήσει, τὰ χρήματα λάβῃ ἐὰν εἶδος ὅσον δέδωκε λάβῃ. *Placuit vt clericus, si commodauerit pecuniam, pecuniam accipiat* (solum scilicet sine foenore) *si speciem, eandem speciem, quantam dederit, accipiat.* Qui quidem locus emendationem nullam desiderat; contra quam Viris doctis visum & vt *can. 5.* habet: *nec omnino clericorum cuiquam liceat* de qualibet re foenus accipere. Μετέρχεϑαι τὸ πρᾶγμα est sectari, persequi negotiationem vsurariam, remque foenebrem. Sic apud Firmicum quoque *lib. 3. cap. 8. & lib. 4. cap. 7. Mensarum & foenerationum negotia tractare*: item *fanorum negotiationibus praepositi* dicuntur: πρᾶγμα, πραγματεία passim speciali significatu pro vsuraria negotiatione quacunque: quomodo & apud Lucam *C. 5.* πραγματεύσαϑαι, pro *pecuniam foenori occupare.* Caeterum ideo Patres Nicaeni & Laodiceni τόκυς & ἡμιολίας separatim nominandas prohibendasque credidere, τόκυς καὶ τὰς λεγομένας ἡμιολίας, item τόκυς λαμβάνειν, καὶ ἡμιολίας ἀπαιτεῖν, quod pecuniae tantum vsuras multi prohiberi putarent. Testis huius Hieronymus *d. loco in Ezechielem. Putant quidam vsuram tantum esse in pecunia, quod praeuidens scriptura diuina omni rei aufert superabundantiam, vt plus non recipias quam dedisti.* Quare recte Interpres canonum illorum qui has duas species expressere a se inuicem diuersas; & Rufinus omnium distinctissime, *cit. can. 19. Ne quis clericus aut vsuras accipiat, aut frumenti, vel vini ampliationem quod solet in nouo datum, vel sesquiplum, vel etiam duplum recipi.* Vbi tamen Rufinus haesitasse videtur circa modum hemioliarum. Certe verba eius, ibi, *in nouo datum*, emendari non patior: scilicet post messem hyberno ferme tempore nouum frumentum dari foenori solet, vtpote aptissimum. Ad rem; manifestarius igitur error est Viri illius docti, qui etiam pecuniae hemiolias censuit. Quod tertio loco idem addit de ratione nominis ἡμιολίων, id manifestum est; iam enim supra ostendimus ἡμιολίας dictas, quod τοῦ ὅλυ, τοῦ παντὸς, seu sortis, dimidiam constituerent, seu quod ἡμιολίας τὸ ὅλον καὶ ἥμισυ praeterea continerent: Duplici enim significatu ἡμιολίαι dictae vel accessione separatae a toto vel sorte, & sic ἥμισυ τοῦ ὅλυ κεφαλαίυ, vel coniunctim & coaceruatae cum ipso toto, ipsa sorte: quasi τὸ ὅλον, & praeterea τὸ ἥμισυ, vt ex Gellio, Hesychio & Suida iam ostendimus. Quod Arabis interpretis foedum errorem attinet, qui in *canone Laodiceno*, hemiolias interpretatus est pro anathemate & maledictione, *ne maledictio*, inquit, *quae dicitur hemiolia sit super eum in aeternum*, id ne refutatione quidem eget: De eo tamen, vt & complu-

P.233

plura alia de hemioliis vide apud Cl. Salmasium, *de modo vsurarum* vt alibi sparsim, ita & *cap. 8. a pag. 311. ad fin. cap.* Et hæc de ipsis hemioliis, vbi scilicet si summa crediti in duobus modiis fuerit, creditor tertium amplius modum consequitur: & iure quidem ex hac Constantini M. constitutione.

Ratio porro harum hemeolion seu immodicarum istarum vsurarum, quæ tolerabiliores eas faceret, quam pecuniæ alioquin leuiores, iam vulgo cognita est: nempe, quod fructuum & incertum & inconstans sit pretium, & incertus eorum prouentus, seu vt loquitur Ambrosius *ep. 24. incerti euentus quadam, vt dicitur vulgo, alea:* cum fieri possit, vt crediti tempore constent magno solutionis vero paruo. Incerti denique pretii ratio id facit, quod diserte ait Philippus Imp. *in d. l. 23. Cod. Iust. de vsuris.* Græci aiunt, τὸ ἄδηλον τῶν καρπῶν & inde Synopsf. Basil. *lib. 23. tit. 3. de vsuris, c. 6.* vbi videndum est insigne σχόλιον. Ob eandem sane quoque rationem frugum vsuræ ex nudo pacto peti poterant & præstari debebant, *l. 12. Cod. Iust. de vsuris.* (quæ etiam lex emendationem non desiderat:) quæ alioquin ex nudo pacto pecunia credita non debebantur, *l. 3. Cod. eod.* & Paulus 2. *sent. tit. 14.* §. 1. Addatur & hæc ratio, quam ita affert Hieronymus. *Et solent* (fœneratores) *argumentari ac dicere; Dedi vnum modium, qui satus fecit decem modios, nonne iustum est, vt medium modium* [ἐν ἡμιολίας] *de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate nouem & semis de meo habeat.* Imo ea est alicubi soli fertilitas, vt cum quinquagesimo vel etiam septuagesimo fœnore messes reddat, imo & centesimo: quod etiam in Euangelio adumbratur: deque eo vide Herodotum, *lib. 4. c. 198. edit. Francof. de anno 1608.* Plinium *lib. 5. cap. 4.* & *lib. 18. cap. 17.* Hieronymum *ep. ad Eustochium.* Denique in commune opum quærendarum ratio naturæ magis consentanea semper visa, quæ est ἀπὸ τῶν καρπῶν, quam pecuniæ, quæ natura sua sterilis est, & Philosophorum confessione, vt Aristot. 4. *Ethic. 1. & 1. Politic. 6. 7.* & Iurisconsultorum, §. 2. *Inst. de vsufructu. l. 1. & toto tit. de vsufr. ear. rer. quæ vsu.* & Patrum, vide Auctorem *operis imperfecti in Mathæum* in *cap. eiiciens, 11. dist. 88.*

Ergo ἡμιολίας frugum vsuras tulit Constantinus non maiores; creditorum voracitati ita hac prima ratione occurrens: Imo & hoc altero quoque remedio: Nempe huiuscemodi frugum creditoris duriore in quibusdam conditione quam cæterorum; facta: Nam si is conuentus debitum recipere no-
P. 234 luerit, i. si dulcedine vsurarum inescatus, sortis solutionem recipere detrectet, vult Constantinus, vt *Conuentio sola creditoris*, id est, oblatio sola, vsurarum cursum sistat, quinimo & debito suo creditor cadat. Quæ duo admodum singularia sunt: Nam alioquin regulariter oblatio sola a debitore vsurario facta, ad sistendum vsurarum cursum ex conuentione debitarum non sufficit, verum post oblationem obsignatio præterea & depositio sortis cum vsuris requiritur, *l. 2. 6. 9. 11. 19. Cod. Iust. de vsuris* (de quo dicam *infr. ad l. vn. de vsur. rei iud.* v. & *l. 7. D. de vsuris.*) Item quam sortem creditor alias non amitteret ob vsuras illicitas, eam amittit hoc casu ob non receptum videlicet sibi oblatum debitum.

Cuius rei ratio hæc est, quod pinguius lucrum ad creditorem ex hoc fœnore redeat. Quare eo seueriori lege creditor habendus videatur; Nam & ita quoque oblatio sola ἀντίχρησιν sistit & consumit, *l. 11. Cod. Iust. eod. tit.* quia ἀντίχρησις grauior est quam alia vsura. Ob eandem quoque rationem, cum post rem iudicatam elapsis duobus mensibus iudicato faciendo præstitutis, debitor duplices centesimas soluere cogatur, si tamen creditor intra tres menses a sententia pecuniam ex re iudicata sibi debitam exigere neglexerit, nullæ ei vsuræ debentur, *d. l. vn. infr. de vsur. rei iud.* Nempe creditores, qui vsurarum cursum nutrire reperiuntur, iure multantur: quoque maiores eæ sunt, eo seuerius quoque coërcendi veniunt, vt quorum maior auiditas & voracitas sit. Contra eleganter dictum *l. 1. inf. de curatorib. Calendarii: Debitoribus commodum esse, cumulum debiti minime nutriri:* Qua formula Persius quoque dixit, *Satyra 5. v. 149. 150.*

Quid petis, vt nummi, quos hic quincunce modesto
NVTRIERAS, PERGANT *auidos sudare deunces.*

Et ita quidem versiculus, *Quod si conuentus h. l.* accipiendus est, quem paulo aliter accepit D. Parisiens. *tract. de vsur. n. 37.*

Et hæc quidem ita Constantinus M. *hac lege.* Verum huiusmodi quoque tandem frugum, agricolis mutuo datarum vsuræ ad centesimarum modum redactæ sunt a Iustiniano, *l. 26.* §. 1. *Cod. Iust. h. t.* ibi: *In traiectitiis autem Contractibus, vel* SPECIERVM (ita quoque Hieronymus,) id est, καρπῶν vt recte Græci, FOENORI *dationibus vsque ad centesimam tantummodo licere stipulari, nec eam excedere, licet veteribus legibus hoc erat concessum;* quæ causa est cur *hanc l.* a suo Codice abesse voluerit Iustinianus: qui & in eadem sententia perstitit, & *Nouell. 32. 33. 34. cap. 1.* vnde desumpta est *Auth.* subdita *d. leg. 16. Cod. Iust. de vsuris.*

Et hæc quidem de frugum vsuris. Nam quod ad pecuniam attinet, intra veterem *Centesimarum* modum eas concludit Constantinus *h. leg.* Centesimam scilicet vsuram legitimam pecuniæ vsuram olim fuisse, vt aliunde notissimum est: & inter alias, ex *l. 4.* §. 1. *D. de naut. fœn. l. 26. Cod. Iust. de vsur.* deque eo accurate Brisson. *in selectis*, aliique, ita & *hac l. in fin.* & *l. 2. inf.* ea firmatur: de qua etiam videndus Galen. 2. *de dogmat. Hippocr. & Plat.* Volusius Mæcianus *de ponderibus*, Dositheus *l. 3. c. 5. v. Schultingii Iurispr. antei. p. 864.* Chrysostomus *homil. 2. in cap. 1. Genes. p. 26. Paris. homil. in Mathæum 76. p. 362.* & *d. hom. 61.* Sidonius *lib. 4. ep. 24.* & alii. Exploratum & illud, Centesimam vsuram fuisse quæ in nummos centenos singulos nummos singulis mensibus præstaret: vel vnus Blastares adducatur, ἑκατοσιαῖος δὲ λέγεται τόκος τὰ διδόμενα δώδεκα νομίσματα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ὑπὲρ ἑκάστου χρόνου. Vsuræ quippe olim vt apud Græcos ita & apud Romanos Menstruæ, vt docet vel *l. 40. D. de rebus credit.* atque adeo vt Basilius eleganter loquitur in ψαλ. 14. *pag. 108.* edit. Parisf. Iulian. Garnier. μῆνες τόκων πατέρες, *menses fœnoris parentes*, fuere & *p. 111.* & mox, *p. 113.* ἑκατοστολόγοις καὶ δεκατολόγοις, *centesimatoribus & decimatoribus*, & μηνιαίους ἀπαιτητάς, *Menstruos repetitores;* comparat dæmonibus qui epilepticos faciunt, dum videlicet pauperes ad Lunæ periodos inuadunt κατὰ τὰς περιόδους τῆς σελήνης ἐπιτιθέμενοι τοῖς πτωχοῖς: *ad lunæ periodos in pauperes inuadunt.* si ad annos vt hodie computes, centesima ἑκατοστολογία est, quæ duodecim annua in centum præstat: quomodo etiam Plinius *lib. 10. ep. 62.* computat. Quomodo δεκατολογία cum decem in centum menstrua accipiuntur, quæ ferme frugum vsura est: Neque enim hæc vocabula apud Basilium ad Publicanos pertinent: quod vulgo censent. Dicta hæc vsura a Græcis, τόκος ἐπίδραχμη cum pro mina quot mensibus drachma pendebatur, quod drachma esset centesima pars minæ: item ἑκατοστή, seu τόκος ἑκατοσιαῖος. Denique eius exemplum extat quoque in veteri inscriptione, apud Gruter. *p. CLXXXV. n. 4.* DONVM DEDIT X. V. VT EX VSVRIS CENTESIMIS EIVS QVANTITATIS, QVÆ EFFICIT ANNVOS X. DQ. DIE VIII. KAL. OCTOBR. NATALI DIVI AVGVSTI EROGENTVR EX ARK. At postea, vno semisse aucta fuit centesima,

Cente-

Centesima tamen nomine durante, sic, vt ea in duodecim menses duodecim solidos & semissem præstaret; Interpres quippe ad *l. 2. inf.* centesimam definit, eam *quæ per singulos solidos tres siliquas penderet*, vt & Græci (52. *βασιλικῶν tit. 5.*) *κεράτια τρία τῷ νομίσματι;* At solidus habebat viginti quatuor siliquas, vt testatur *Nou. Iust. 130.* & Isidorus *Orig. l. 16. c. 24. Siliqua vigesima quarta pars solidi est;* in centum solidos itaque trecentæ siliquæ annuæ erant, quæ duodecim solidos & semissem conficiunt: Et certe hanc computationem centesimæ sequitur quoque Iustinianus *Nou. 32. c. 1.* & Leo *Nou 83.* & Visigothorum leges *lib. 5. tit. 5. l. 8.* Quin & Sidonius Apollinaris *lib. 4. epist. 24.* cum ait; *Centesimam per bilustre tempus perductam modum sortis ad duplam adduxisse:* i. vsuram sorti adæquatam: & paulo post, *Superimpositam medietatem per vsuræ nomen accreuisse: vbi caue ἡμιολίας* vsuras accipias; Bilustri scilicet, id est, Octennio dicit centesimam vsuram sorti exæquari; additis quippe octo semissibus octies duodenis conficitur summa æquans sortem, i. centum. Atque hic est genuinus Sidoniani loci illius sensus, quem non ceperunt, alioque traduxerunt viri docti, & in his viri clarissimi Sauaro & Sirmondus: de quo rursum aliquid *ad d. l. vn. inf. de vsur. rei iud.* Illud ambigo, vtrum vsquequaque verum sit, quod Cuiacius prodidit, *III. Obseru. 35.* Constantini M. iam temporibus hanc posteriorem centesimæ definitionem inoleuisse, sic quidem etiam, vt *hac l. 1.* id confirmari plane putauerit: hoc argumento, quod Constantini M. mens hæc sit *h. l.* vt legitimam pecuniæ vsuram, id est, centesimam, accessio frugum tribus centesimis amplius excederet: atque ideo idem *quadruplicem centesimam* frugum semper appellat. Hanc enim Constantini M. mentem nuspiam video, quæ hanc proportionem & oppositionem vnius centesimæ & quatuor centesimarum, (vt alioquin videre est apud Ciceronem 6. *ad Attic. 1.* & 2.) suadeat. Illud enim hactenus Constantino M. propositum fuit *hac l.* pecuniæ vsuram ad veterem singularum centesimarum rationem reuocare, frugum vero vsuris modum aliquem ponere, quibus nullus satis certus hactenus positus erat. Ergo Constantinus hic nullam vsurarum singularium & quadruplicium centesimarum proportionem induxit, verum vsuris in genere modum posuit. Quid igitur? si coniecturæ locus est, aucta mihi videtur centesimæ ratio sub Valentiniano Sen. sub quo etiam auri æstimatio aucta fuit: de quo plene dicam, *ad l. vnic. infr. de oblat. votorum.* & *l. 13. inf. de susceptorib.* collata *l. 2. Cod. Iust. de veteris nu-*
P. 235. *mismatis potestat.* Tandem immutata adhuc magis postea centesimæ appellatio fuit; Harmenopulus quippe *lib. 3. tit. 7.* in singulas libras, id est, in septuaginta duos solidos centesimam seu duodecim præstita refert; idque confirmat etiam Zonaras in *Synodi Nicænæ can. 17.* vbi tamen quod addit, libram auri fuisse olim centenariam seu centum solidorum, erroneum prorsus est. Ad legem nostram redeamus. Ergo pecuniæ singulæ centesimæ quas *simplas* vocat *lex vn. de vsur. rei iudic.* modum imponit Constantinus *hac leg.* Nam & quibusdam casibus duplices centesimæ locum habebant, seu duplum fœnus, rei iudicatæ scilicet, *l. vn. de vsur. rei iudic.*

Hactenus de *legis* huius sententia: Nunc historica eius sectemur: vbi illud primo notari cupio, *hanc leg.* eodem anno vnico tantum mense ante Concilium Nicænum latam fuisse, cuius *canone 17.* & vsuræ centesimæ, & *ἡμιολίαι* iuxta, Clericis interdicuntur, vt iam vidimus. Vt ita exinde appareat conspirasse hoc tempore Constantinum M. & Patres Nicænos post eum mox, vt in multis aliis, ita & in coërcendis vsuris, & illum quidem in commune, ceu *τῶν ἔξω* Episcopum modo iis imposito quibuscumque creditoribus, sed tamen intra eum modum fœnerandi licentia tributa: hos vero Clericorum nominatim respectu, fœnore quocunque iis interdicto, vt eorum *αἰσχροκερδίᾳ* modum ponerent; vt non inanis coniectura sit, cum hæc *lex* ad Patrum Nicænorum notitiam peruenisset, eos ab ea excepisse.

Secundo notandum *hanc leg.* ad Syriam *Palæstinam* proprie pertinere, & sic Constantinum ea occursum voluisse malo per Palæstinam gliscenti: Nam & Cæsarea, vbi hæc lex proposita dicitur, Cæsarea Palæstinæ hic exaudienda est; Et Dracilianus (quod Tertio notandum) cui lex hæc inscribitur, per Palæstinam quoque vices Præfecti Prætorio egit; vti docet diserte Constantini M. epistola ad Macarium Episc. Hierosolymitanum, apud Authorem *vitæ Constantini lib. 3. cap. 30.* Socratem *lib. 1. cap. 9* Theodoretum *lib. 1. cap. 17.* de quo plura *in Notis & ad l. 1. inf. de hæret.* quæ & ipsa Draciliano huic inscripta est, & PP. dicitur *Generasto.* Ergo ad Palæstinam *hac lex* proprie spectat. Quo sane pertinet quoque Hieronymi locus quem supra retuli eamque coniecturam iuuat quoque non parum, quod vrbes Palæstinæ (& nominatim *Cæsarea*) frumento, vino, oleo abundarent; quod diserte testatur Vetus Orbis Descriptio (quam ipse extuli) scripta sub Constantio & Constante Impp. *c. 17. §. 12.* Vt proinde ibi facilius immodicæ vsuræ frugum tolerarentur, vbi maior frugum copia esset.

Quarto notandum, præter *hanc l.* alias quoque Constantinum M. de *Vsuris* Constitutiones promulgasse: Quo numero est quoque Edictum eius ad Populum, cuius pars continetur *l. 25. de vsur. Cod. Iust.* in hæc verba: *Pro auro & argento & veste, facto chirographo, licitas solui vel promitti vsuras iussimus;* vbi, si quid iudicii mei est, scripserat Constantinus M. *Centesimas*, pro quo Tribonianus *licitas* supposuit: de qua *leg.* dixi ad *l. sup.*

Postremo loco omittere non possum Dignitatis & officii nomen, quod Draciliano huic in inscriptione tribuitur; nempe *Agentem vices Præfecti Prætorio* vocat ea; quomodo Constantinus eum vocat *διέποντα τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων μέρη.* Quomodo & Magdalianus in Constantii & Constantis *l. 2. de paganis*, Agens vicem Præfecti Prætorio vocatur. Vbi *Agens vices PP.* idem est cum *Vicario:* quique & alias *Pro-Præfecto* regere, vel *Pro-Præfectis* agere alibi dicitur. Error enim est scriptoris qui hæc distinguebat, *lib. 2. de officio Domus Augustæ, cap. 6* & in Amm. Marcellinum. Sic quem Alexandrum Sextus Aurelius Victor apud Pœnos *Pro-Præfecto gerentem*, vocat; Zosimus sic describit *Hist. L. 2. c. 12.* *Ἀλέξανδρος τόπον ἐπέχειν τοῦ ὑπάρχου τῆς αὐλῆς ἐν Λιβύῃ καθισταμένος. Alexander, qui præfecti pratorio Africæ munere fungebatur.* Sic apud Ammianum Marcellinum, *lib. 23. cap. 1.* de Alypio, *qui olim Britannias curauerat Pro-Præfectis:* *lib. 29. c. 1. Asiam rexerat Pro-Præfectis:* Et *lib. 27 cap. 8. Ciuilem nomine recturum Britannias Pro-Præfectis.* Idem *lib. 14. cap. 5. Martinus regens illas prouincias Pro-Præfectis:* quem mox *Vicarium* vocat Rutilius Numatianus *L. 1. Itiner. v. 500. Præfectorum vicibus frænata potestas.* Ita *Pro-Præfectis* Diœceses sibi creditas temperare, *l. 4. infr. de proximis.* Ad eundem modum *vices agentes Magistri militum quidam dicti.* Item agentes vicem Rectoris armaturarum. Cledonii vero *in Arte, p. 1866.* sententiam minus probo. *Sæpe quæsitum est, vtrum* VICARIVS *dici debeat etiam, is cui Magnificentissimi Præfecti vices suas in speciali causa mandaverunt? Nequaquam: nam* VICARIVS *dicitur is qui ordine codicillorum vices agit Amplissimæ Præfecturæ: Ille vero cui vices mandantur propter absentiam Præfectorum, non Vicarius, sed* VICES AGENS; *non Præfectura, sed Præfectorum dicitur tantum.*

De POENA *vſurarii, legitimum vſurarum modum excedentis.*

II. (a) Imppp. Valentinianus, THEODOSIVS, & Arcadius AAA. Cynegio (b) P. F. P.

QVICVMQVE vltra centeſimam Iure (c) permiſſam aliquid (d) ſub occaſione neceſſitatis (e) eruerit, (f) quadrupli pœnæ obligatione (g) conſtrictus, ſine ceſſatione, ſine requie, protinus ablata redhibebit. (h) Hi vero, qui antea pari furore graſſati vſpiam detegentur, in duplum extorta reſtituant. Dat. VIII. Kal. Nouemb. Conſtantinopoli, Honorio N. B. P. & Euodio V. C. Coſs. (i) [386.]

INTERPRETATIO. *Si quis plus quam legitima centeſima continet, id eſt tres ſiliquas* (k) *in anno per ſolidum amplius a debitore ſub occaſione neceſſitatis accipere vel auferre præſumpſerit, poſt datam legem ſine vlla dilatione ea quæ amplius accepit conſtrictus quadrupli pœna reſtituat. Ea vero quæ ante legem tali ratione data ſunt, in duplum volumus reformari.*

P.236.

NOTAE.

(a) Abeſt *& hæc lex* a *Cod. Iuſt.* Nempe, quia quadrupli pœna Iuſtiniano diſplicuit. Iungendaque huic, *lex 2. ſeu vlt. infr. de fugit. colonis.* GOTHOFREDVS.

(b) De hoc *Cynegio* PP. iam dixi ad Libanium κατὰ τῶν εἰσιόντων, *p.* 25. 31. 32. & dicam alibi plene, ac nominatim ad *l. 15. inf. de accuſationib. l. 19. infr. de petitionib.* v. *Proſopogr.* IDEM.

(c) Iam inde a Lege XII. Tab. de qua mox. IDEM.

(d) Cod. Wurceb. *Quicquid.* RITTER.

(e) Firmicus *lib. 2. c. vlt. Nunquam pecuniæ fœnus exercens, nec alienis in* NECESSITATIBVS *miſerum tibi pecuniæ conferatur augmentum :* Hinc quoque fœneratorem Demoſthenes κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυριῶν, ait, τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς καὶ ΧΡΕΙΑΣ εὐτυχήματα αὑτοῦ νομίζειν. Hinc non ſemel Chryſoſtomus, *homil. in Matthæum 6. p. 35. & 56 p. 362.* fœneratores ait τὰς ἀλλοτρίας πραγματεύεσθαι συμφορὰς καὶ πρόσοδον τὴν ἑτέρου δυσημερίαν ποιεῖσθαι. Et Baſilius *homil. in* Ψαλ. 14. *p.* 158. quæ tota eſt in fœneratores ἐπινοεῖν ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ πένητος προσόδους ἑαυτῷ καὶ εὐπορίας συνάγειν. Videnda & *Nouella* Iuſtin. 32. 33. & 34. GOTHOFREDVS.

(f) De hac *Eruendi* voce, vide Iuret. *in Symmach. 7. ep. 109.* v. & *l. 15. infr. de Agentib.* IDEM.

(g) Cod. Wurceb. *Quadrupli pœna & obligatione.* Et ita legit. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(h) De hac *Redhibendi* voce v. *Gloſſ. Theod.* GOTHOFREDVS.

(i) Cod Wurceb. *Honorio VIII. & Euodio VC. Coſſ.* Edit Sichard. & Cuiac. *Honor. IX. & Euod. VC. Coſſ.* Verum ſubſcriptionem hanc ſe male habere, teſtatur & *Cynegius* P. F. P huius anni per orientem, de quo vid. *Chronol.* & alter Conſulum *Euodius*, qui tantum cum *Honorio N. B. P* prodiit Octauo enim *Honorii* Conſulatu, qui incidit in *an.* 409 aut ſi nono, qui incidit in *annum* 412. lex hæc data fuiſſet, tum iungendus in vtroque Conſulatu *Theodoſius*, & inducendum quoque *Cynegii* nomen, quod tamen conſtanter habent codices omnes. RITTER.

(k) V. de hoc loco quæ dixi *ad leg. 1. ſupr.* Siliqua, eſt 24. pars ſolidi: Centeſima vſura, tres ſiliquæ in anno per ſolidum. Atenim vna ſiliqua poſtea pro ſolido præſtituta *Nouella* 34. *c. 1.* vnde deſumpta *Auth. ad hæc, Cod. de vſuris.* GOTHOFRED.

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. hæc lex eſt: qua is quoque fœnebri malo modum ſeu fibulam impoſitum iuit A. D. 386. per Præfecturam Prætorianam Orientis, grauiſſima quadrupli ſcilicet pœna propoſita, & enixis admodum verbis ſtudii ſui in id teſtibus: *ſine ceſſatione*, inquit, *ſine requie, protinus :* & mox, *qui pari furore graſſati detegentur.* Idque vel ad ſuggeſtionem Cynegii PP. Orientis, cuius ſuggeſtioni actiſque quantum detulerit Theodoſius M. liquet vel ex *l. 15. inf. de Accuſationib. l. 19. inf. de petitionibus*, & ex Libanio *oratione* κατὰ τῶν εἰσιόντων, vel ad Nectarii Ep. Conſtantinopolitani perſuaſionem, cum hoc menſe ipſo Theodoſius poſt victoriam de Grothingis Conſtantinopolim reuerſus fuiſſet: de quo conſule *chronolog.* cuius Nectarii Theodoſius M. alias conſilium ſecutus: veluti anno 383. in his quæ narrant Socrates *lib. 5. cap. 10.* Sozomenus *lib. 7. cap. 12.* cuius etiam fidem, protypo fidei propoſuit, *l. 3. inf. de fide Catholica.* Vltra centeſimam igitur iure permiſſam Theodoſius vſuræ nomine quidquam exigi vetat *hac l.* ſub pœna Quadrupli in futurum: Dupli in præteritum. *Hac* inquam *leg.* quæ pars eſt prolixioris conſtitutionis Theodoſianæ, qua duplici malo tum temporis gliſcenti occurſum iuit: puta fœnebri malo ſeu vſuris immodicis, de quo eſt *hac lex :* tum fugæ colonorum, eorumque ſollicitationi & occultationi, ſeu patrocinio & προστασίᾳ; de quo eſt *lex 2. inf. de fugitiuis colonis*, quæ ex eadem conſtitatione deſumpta *huic* coaſſanda venit: Imo forte vni colonorum fugæ, tum immodicis vſuris quibus miſeri coloni atterebantur, repreſſis; tum ſollicitatoribus & ſuſceptoribus eorum ſeu occultatoribus & patronis coërcitis. Quanquam vix putem ipſe colonos iſtos vſuris attritos, etſi alias ſuperexigerentur ſæpe, de quo *v. l. 1. & 2. Cod. Iuſt. in quibus cauſis coloni cenſiti dominos accuſare poſſint.* Igitur, eum qui legitimum vſurarum ſeu centeſimæ modum deinceps egrederetur,

tur, Quadrupli pœna multari iubet. Quæ sane pœna, pariter, vt centesimæ modus, fœneratoribus maius legitimo fœnus exercentibus, antiquo iure proposita fuit: & quidem iure in XII. Tabulas relato: de quo est vulgatus iam Catonis locus *proœmio librorum de re rustica: Maiores nostri sic habuerunt, itaque in Legibus posuerunt, furem dupli condemnari, fœneratorem Quadrupli: Quanto peiorem ciuem existimauerint fœneratorem quam furem, hinc licet æstimare.* Meminit & Asconius Pædianus, *in Diuinatione c. 7. Alii dicunt Quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui conuicti Quadrupli damnari soleant: vt aleæ aut pecuniæ grauioribus vsuris fœneratæ quam pro consuetudine.* Sic itaque Theodosius M. *hac l.* prisco iuri, quod libera Republ. iam obtinuerat institit, & quoad modum centesimæ seu vnciarium fœnus, & quoad pœnam immodici fœnoris: Quod proculdubio vtrumque hoc tempore exoleuerat, ab eo vero reductum. Et certe hac potissimum quoque tempestate inuecti passim Patres & Episcopi in vsurarum vsum. Testis Ambrosius *ep. 70. & libris officiorum:* Testes Basilius & Chrysostomus qui in eo multi sunt. Et hæc ipsa tamen lex pœnaque Iustiniano postea displicuit, qua causa & *hanc leg.* a Codice suo abesse voluit, soliqueadeo anatocismo, improbo scilicet fœnori hanc pœnam proposuit: *l. 20. Cod. Iust. ex quib. causis inf.* neque postea ea obtinuit: debiti enim hactenus iactura fœnus improbum multatum: ὁ δὲ παρὰ ταῦτα δανείζων, ἐκπιπτέτω τοῦ χρέους, vt habent Græci in *collectione legum Leonis, Basilii, & Constantini.* Istud non omittendum, neque *hac* Theodosii *leg.* immodico fœnori infamiæ pœnam proponi, quæ etiam neque Edicto neque anterioribus constitutionibus continebatur, sed vsuras vsurarum tantum exigenti a Diocletiano imposita fuit.

De Senatoribvs *ætate Minoribus vtrum iis vsuræ permittantur.*

III. (a) Impp. Arcadivs, & Honorius AA. Eutychiano PF. P. (b)

Frvstra debitores in annis minoribus constitutorum (c) vsuras se restituere (d) non debere contendunt, quia (e) *Senatoria* eos (f) dignitate præditos esse testantur. (g) Vnde sortem cum vsuris in stipulationem deductis restituant. Dat. IX. (h) Kal. Decemb. Constantinopoli. Cæsario, & Attico Coss. [397.]

Interpretatio. *Sine causa Senatoribus in annis minoribus constitutis, debitum cum vsuris reddere dissimulant debitores, propter hoc quod Senato-* P. 237. *rio genere nati debitum cum vsuris integris recipere non* (i) *iubentur: & ideo quod cautione per stipulationem promissum est, reformetur.*

NOTAE.

(a) Abest & *hac lex* a *Cod. Iust.* quia Senatoribus tum vsuræ non vetitæ. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Eutychianus* PP. Orientis sub Arcadio fuit: de quo iam *ad l. 3. ad leg. Corn. de Sicar. num. 2. 6. & ad l. 19. Cod. Iust. de nuptiis.* & plene *in Prosopogr. IDEM.*

(c) Al. *Constitutis* in Til. & An. Reg. *Constituti.* Sed hoc nostrum legitimum est: & illa lectio cum magno veritatis præiudicio. *IDEM. Constituti* legit & Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *Constitutis* Cuiacius edidit. *RITTER.*

(d) *Restituere* hic, & mox *fine l.* iterum, pro simplici præstare. vid. *Gloss. Theod. GOTHOFR.*

(e) Hoc prætextu, *propter hoc*, vt Interpres, quod Senatoribus fœnore interdictum sit. *IDEM.*

(f) Minores creditores suos. *IDEM.*

(g) Aiunt, obtendunt. *IDEM.*

(h) *VIII.* Cod. Wurceb. edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(i) *Non iubere*, hic, & in Interpr. *l. 1. sup.* pro inhibere, vetare, pariter vt in *ipsa l. vlt. infr. quib. equorum vsus.* vide *Gloss. Theod. GOTHOFREDVS.*

Senatoribvs *semisses vsuræ permittuntur.*

IIII. (a) Imppp. Arcadivs, Honorius & Theodosius AAA. Optato (b) P. F. V.

Senatores sub medietatem (c) centesimæ vsuræ ad contractum creditæ pecuniæ censemus (d) admitti. Itaque omnes intelligant, nullum Floren-

Florentissimo (e) Cœtui sociatum fœnus exercentem, vltra medietatem centesimæ vel iure stipulari, vel poscere (f) posse vsuram. Quinetiam si quid præter moderatam nostri Numinis (g) definitionem fuerit flagitatum, imminuendæ sorti (h) pro huius Legis auctoritate, cessurum. Dat. Pridie Id. Iun. Niciæ, (i) Stillicone (k) II. & Anthemio V. C. Coss. [405.]

INTERPRETATIO. *Senatores, qui pecuniam ad centesimam* (l) *præstare* (m) *voluerint, non amplius vsuræ nomine quam medietatem legitimæ centesimæ a debitoribus suis* (n) *accipiant, nec amplius vt caueant, aut se cautione constringant,* (o) *qui commodatam suscipiunt pecuniam, forte cogantur. Nam si amplius ab eis fuerit requisitum, sciant se Senatores hoc quod commodauerint perdituros.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a *Cod. Iustin.* propter *l.* 26. §. 1. *Cod. eod. hoc tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Optatus* P. V. Constantinopol sub Arcadio A. D. 405. Meminit Socrates *lib.* 6. *cap.* 18. *in fin.* in gestis anni 404. & Theodorus Diaconus apud Palladium *in Dialogo in v. Chrysost.* IDEM.

(c) In media seu dimidia centesimæ, *sub medietate.* ita MSS. quidam. IDEM. *Sub medietate* Cod. Wurceburg. edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(d) *Censemus*, id est, iubemus, concedimus: quo sensu passim in constitutionibus v. *Gloss. Theod.* GOTHOFR.

(e) *Florentissimus* Cœtus, pro Senatorio. v. *Gloss.* IDEM.

(f) *Petere* Cod. Wurceburg. RITTER.

(g) *Nominis* male est in Cod. Wurceb. IDEM.

(h) *Sortis* male edidit Sichardus. IDEM.

(i) *Niciæ* hoc tempore constitit Arcadius. v. *Chronol.* de nomine ipso Niciæ dixi ad *l.* 3. *sup. de diu. rescr.* GOTHOFREDVS. *Niceæ* edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(k) *Stilicone* vno *l.* in MSS. GOTHOFREDVS. Vid. *Chronolog.* ad an. 400. RITTER.

(l) *Centesimas* Cod. Wurceb. IDEM.

(m) *Dare* edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(n) *A debitore* Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(o) *Etiamsi se cautione constringere* Edit. Sichard. forte *constrinxere.* IDEM.

COMMENTARIVS.

ARCADII duæ constitutiones sequuntur de Vsuris, & quidem de SENATORIIS, quatenus videlicet eæ Senatoribus licitæ sint: & hæ quidem constitutiones, octo ferme inter se annorum spatio distantes: Nobis vtraque eadem fidelia illustranda venit, non modo quia eiusdem Imperatoris Arcadii sunt, & in eodem argumento versantur, verum ne ad alterutram dicta ad alteram quoque repetamus, & quia altera ad alterius illustrationem maxime facit. Et a priore quidem initium faciemus. Ea igitur Arcadius Senatoribus ætate MINORIBVS vsuras permittit. Cuius quidem Legis varias hactenus, sed nondum veras interpretationes adferri video: prout etiam varias Lectiones in MSS. Codicibus ea præfert. Putauit Hotomannus constitutione aliqua Senatorum filiis fœneratione interdictum fuisse, atque hac ratione in *huius l.* specie debitores illa constitutione subnixos vsurarum in stipulatum deductarum solutionem detrectasse, iamque constitutionem *hac nostra* abrogari: Verum pessima hæc interpretatio est; Qua enim quæso ratione filiis Senatorum, ac maxime Minoribus, negatum id vnquam fuisset, quod Hotomannus ipsis Senatoribus permissum fuisse putat? Nulla certe probabilis ratio fingi potest; imo inuita Iurisprudentia id omne dicitur. Balduinus contra, de debitoribus Senatoribus id accepit *in Iustiniano suo, p. 83.* Sic enim putat, cum quidam debitores, eo quod Senatores essent, contenderent, sese nullas vsuras debere, Arcadium rescripsisse, frustra id eos facere.

Quæ Interpretatio *huius l.* verbis omnino repugnat: in qua apertissime Minores ipsi Senatores, non debitores ponuntur, verum contra, *creditores*, alii vero *eorum debitores*: quod Interpres etiam *hic* recte vidit.

Genuina igitur *huius l.* sententia hanc ad diem incognita, isthæc est; Minoribus Senatoribus vsuras in stipulatum deductas deberi, licet alioquin Senatoribus regulariter fœnus exercere hoc Arcadii tempore omnino non licuisset, ex anteriore aliqua *constitutione*: Denique Senatoribus fœnus diffamia erat; de quo insignis extat Ioannis Chrysostomi locus, *homilia in Matthaeum 57. sub finem, editionis Comelin. p. 508.* vbi in fœneratores inuehens: Καὶ τι λέγω τὸν τȣ̃ θεȣ̃ νόμον, ȣ̓χὶ καὶ ὑμεῖς ῥύπον αὐτὸ καλεῖται, εἰ δέ οἱ κερδαίνοντες ταῦτα ψηφίζεσθαι ἐννόησον τίνα ὁ Θεὸς περὶ ὑμῶν οἴσει τὴν ψῆφον; εἰ δὲ βȣ́λει καὶ τȣ̀ς ἔξωθεν νομοθέτας ἐρέσθαι, ἀκȣ́- P. 238. ση ὅτι κἀκείνοις τοῖς ἐσχάτης ἀναισχυντίας τὸ πρᾶγμα δεῖγμα εἶναι δοκεῖ; τȣ̀ς γοῦν ἐν ἀξιώμασιν ὄντας, καὶ εἰς τὴν μεγάλην τελȣ̃ντας βȣλὴν (ἣν σύγκλητον καλȣ̃σιν) ȣ̓ θέμις τοιȣ́τοις κέρδεσι καταισχύνεσθαι; ἀλλὰ ΝΟΜΟΣ ἐςὶ παρ' αὐτοῖς, ὁ τὰ τοιαῦτα ἀπαγορεύω κέρδη. πῶς ȣ̓̃ν ȣ̓κ ἄξιον φρίκης, εἰ μηδὲ τοσαύτην ἀπονέμοις τῇ τῶν ȣ̓ρανῶν πολιτείᾳ τιμὴν, ὅσην τῇ βȣλῇ Ρωμαίων οἱ νομοθέται, id est, *Et quid dico legem Dei? non enim*

& eos

& vos vsuras, sordes appellatis? Quod si qui lucrum percipiunt ita censent, cogita iam qualis de hoc Dei sententia sit. Quod si externos vel sæculi legum conditores interrogare volueris, disces quod illis quoque extremæ inuerecundiæ signum fænus videtur. Quare in Dignitatibus constitutis, & in magnum Consilium cooptatis, quem Senatum vocant, fas non est huiusmodi lucris fœdari, sed lex posita est apud ipsos, huiusmodi lucra prohibens. Quomodo igitur non honore dignum si non tantum honorem cœlesti politiæ deferas, quantum SENATVI *Romanorum* LEGES?

Hinc interim apparet, hanc Chrysostomi homiliam hoc ipso tempore, ante Annum Domini 405. habitam. De huius porro interdictionis ratione *ad l. proximam* viderimus, quæ septennio & sex mensibus post *hanc leg.* lata est, quaque huic iuri, ab Arcadio quadamtenus derogatum est. Ergo quia Senatoribus fœnore interdictum erat hac tempestate, ideo dubitatum in sp. *huius l.* num minoribus ætate saltem Senatoribus id liceret, hac dubitandi ratione: *Quia*, inquit, *Senatoria eos dignitate præditos esse testantur.* Et tamen definit Arcadius, minoribus Senatoriæ dignitatis fœnus exercere, & exigere permittit, etsi Senatoribus alioquin fœnore interdictum esset: Duplici, vt equidem censeo, ratione: Primum ætatis fauore: deinde, quia in Minoribus ratio illa cessat, ob quam Senatoribus fœnore interdici aliquando, & hoc quidem tempore placuit: de qua ad *l. prox.*

Hæc cum ita sint, deleatur quoque subdita *huic legi* interpretatio. Et hæc quidem ad priorem Arcadii constitutionem seu *legem 3.* dicta sint. Cuius argumento alibi viderimus, num regula de vsuris, vltra alterum tantum, seu vltra duplum prohibitis, vel sisti iussis in pupillaribus vsuris fallat? de qua alioquin quæstione aliis argumentis disceptant interpretes. Sequitur nunc *posterioris*, seu *l. vlt. hoc tit.* explicatio.

Ea igitur iam Arcadius Imp. constitutione videlicet ad Optatum P. V. data, A. D. 405. octennio ferme post legem superiorem, Senatoribus semisses vsuras stipulari permittit, sortique vltra semisses, acceptum imputari iubet. Minores igitur quam cæteris vsuræ, & quidem dimidiatæ, Senatoribus permittuntur. Et certe illud semper in Republica Romana obseruatum videre licet, vt quo honestioris quisque loci esset, & in debitores sæuire pro dignitate, vel pro censu magis posset, eo arctior fœnerandi licentia ei pateret. Itaque, & Alexander Seuerus Imper. *cum vsuras fœneratorum ad Trientes contraxisset pauperibus consulens, Senatores si fœnerarentur vsuras accipere primo vetuit, nisi aliquid muneris causa acciperent: postea tamen iussit in semisses acciperent, dono munere tamen sublato*, vt refert Lampridius *in eius vita. c. 26.* Cuius loci sensus hic est, Senatores eo tempore quo veriti erant vsuras accipere, aliquid muneris causa accepisse seu donum munus: Quomodo & Hieronymus in *cap. 18. Ezechielis*, tradit suo tempore quosdam munera vice vsuræ pro credita pecunia accipere solitos, qui eo nomine sibi blandiebantur, quasi contra scripturam non facerent, quæ vsuram exigere vetaret: verum cum hoc nomine illicitum improbumque fœnus iam agitarent, tegerentque, vt ferme solent huiusmodi dona munera, munusculorum modum egredi, satius visum Alexandro Seuero, dono munere sublato, vsuras aliquas in semisses videlicet Senatoribus concedere: *in semisses:* ita enim ibi editum, etsi membranæ, & vetus editio exhibeat, *vt semisses.* Et tamen pro *semisses* putet quis ibi *sextantes* legendum, vel *Semunces* vel *Semisemisses*, vel tale aliquid potius quam *semisses*. Nam cum aliorum fœneratorum vsuras Alexander ad Trientes contraxisse ibi dicatur, minores vtique Trientibus, Senatoribus indulsisse oportet: atquin maiores indulsisset, si semisses indulsisset, quæ vtique Trientibus maiores sunt: quod ab eius instituto alienum est. Quare hoc loco mendum vti dixi, videatur. Et vero id alii residere putant in voce, *Trientes:* quandoquidem Imperator, *fœnus publicum Trientarium exercuit*, eodem Lampridio teste: atquin ridiculum foret exegisse eum a fœneratoribus, (quorum is quæstus vnicus erat,) vt non alia fœnus conditione exercerent, atque ipse Imperator. Sane de Antonino Pio, & quidem non Imperatore, sed priuato, id refert Capitolinus siue Spartianus *in eius vita, c. 2. Idem fœnus Trientarium, hoc est minimis vsuris, exercuit, vt patrimonio suo plurimos adiuuaret.* De Alexandro etiam Lampridius, *c. 21. Fœnus publicum Trientarium exercuit, ita vt pauperibus plerisque sine vsuris pecunias dederit.* Verum vt respondere incipiam, de *publicæ pecuniæ fœnore* id Lampridius diserte ait: publicæ, id est, fiscalis: non de priuatæ ad Imperatorem pertinentis, quod credidit vir doctus minus pense. Nam alioquin fiscalis vsura semissalis fuit, vt & ciuitatum: vt ostendit *lex 1. Cod. Iust. de his quibus vt indign. l. 17. §. 6. D. de vsuris. l. 10. D. de pollicitat.* Quare nihili saltem ratio illa, qua in voce *Trientes* vitium residere putauit. Quid igitur? videatur, pro, *ad Trientes*, legendum *ad Dodrantes.* Nempe quod centesima nimis grauis visa Alexandro, & ad Dodrantem redacta; Senatorum, ad semissem; Publica ad Trientem. Dici possit & illud, communis & vulgaris fœneratorum vsuræ modum ab Alexandro non accisum fuisse, verum centesimam semper relictam. Quid igitur? *Pensionem* tantum, id est, solutionem vsurarum, quæ hactenus menstrua fuit, id est, singulis mensibus fiebat, *ad Trientes pensiones contractam*; id est, tribus, seu quadrimenstruis solutionibus, in anno fieri voluisse: & sic singulis quatuor mensibus (quomodo & quadrimenstruæ tributorum solutiones fuerunt, tripertita satisfactione, per quaternos menses, tribus vicibus in anno, *l. 15. 16. inf. de annona & trib. l. 11. inf. de exactionib. l. 15. 27. inf. de susceptorib. l. 173. inf. de Decur. & l. vn. inf. de quadrim. breuib.*) Trientes igitur pensiones, id est, tripertita satisfactione, solutione. Qua re Lampridius dixerit, Alexandrum *etiam pauperibus consuluisse.* Nempe, vt vsurarum cumulum non nutriri diu debitorum interest: ita sane menstrua solutione vrgeri longe grauissimum & amarum erat. Qua causa, quod iam protritum, *Tristes misero venere Kalendæ:* dictæ Horatio 1. *Satyra 3. v. 87.* & Plutarchus, *de non fœnerando: Nefandos & execrandos ab vsurariis redditos Kalendarum seu Neomeniarum dies*, ait: & Basilius μηνας τόκων πατέρας dicit. Sed quid moror? Nihil in Lampridio mutari oportet, nempe cæteris trientes vsuras permisit, Senatoribus semisses, scilicet dimidiatas Trientes: nam quia trientarium fœnus vulgare erat, eaque fœnoris in commune ratio & computatio, *quatre pour cent*, vtique semisses respectu earum dimidiam partem Trientis constituebant, & sic reuera Senatoriæ vsuræ erant sextantariæ, seu duorum in centum, *deux pour cent*. P. 239. Ergo *semisses*, relatione ad Trientes, non vero ad centesimas.

Verum ad legem nostram redeamus. Eodem igitur exemplo Arcadius nunc Senatoribus minores quam cæteris vsuras permisit: & semisses quidem; quæ vsura & iam olim quoque *ciuilis & modica* dicta a Plinio, *lib. 14. cap. 4.* quomodo & Persius Quincunces vsuras, *modestas* dixit. Etsi alioquin semisses vsuræ & ipsæ quandoque certo contemplato leuioribus opponantur: *l. 5. D. de operib. publicis.* Has inquam vsuras Senatoribus Arcadius *hac l. vlt.* permisit, & hactenus fœnerandi licentiam eis tribuit, cum alias quod iam notaui, per hæc tempora

Senatoribus fœnus diffamia esset, quod scribit Augustinus, *in quæstionibus veteris Testamenti*. Et sane hæc ipsa quoque lex satis indicat, aliquo tempore Senatoribus fœnore penitus interdictum fuisse: & clarius adhuc *l. 3.* superior: vt ad eam ostendi: & expressissime omnium Chrysostomus singulari illo quem superius exhibui loco, qui proinde ab eo habitus ante A. D. 405. At nunc, vt dixi, Arcadius hac constitutione sua cum Centesimæ vsuræ locus esset in commune Romanis legibus, vt testatur quoque Chrysostomus *d. homil. 57.* sub medietate Centesimæ Senatores ad fœnus ADMITTI CENSET. Quo exemplo & Iustinianus postea cum mercatoribus besses permitteret, cæteris Semisses, Illustribus & Superillustribus Trientes tantum concessit, *l. 26. §. 1. Cod. Iust. de vsuris*.

Ad Chrysostomi locum, & ad *huius leg.* historiam reuertamur. Est ille eo magis notandus de fœnore Senatoribus interdicto: quod superiore anno 404. ipse Ioannes Chrysostomus, Arsacio ei suffecto, ab Arcadio in exilium trusus fuit. Optatusque Præfectus Vrbi, cui hæc lex inscripta est, Chrysostomo, eiusque Sectatoribus, qui ab eius nomine *Ioannitæ* dicebantur, infestissimus fuit; teste Socrate *lib. 6. Histor. Eccles. c. 18. in f.* qui quidem passim in fœneratores inuehi solitus fuerat, fœneratoribusque bellum indixerat: vt proinde iure optimo inducar vt credam, amoto iam Chrysostomo, solutisque velut repagulis, Senatores, id agente Optato, imo & Arsacio Ep. aliquam fœnerandi licentiam impetrasse. Quomodo & alias Arcadium video nonnulla recantasse, Arsacio Constantinopoli Episcopante, quæ antea sub Ioanne Chrysostomo, & sub Nectario Episcopo Arsacii fratre obtinuerant: quod exemplo nuptiarum inter consobrinos modo vetitarum, modo permissarum, nuper ostendebam *ad l. 19. Cod. Iust. de nuptiis*.

Ad legem nostram redeamus. Hactenus tamen Senatoribus hoc fine vsurarum seu fœnerandi ius *hac l.* tribuit Arcadius, vt si quid præter hanc *moderatam definitionem*, seu vltra hunc modum flagitauerint, id *imminuendæ sorti cedere*, id est in sortem imputari velit. Quod & alias tralatitium est, videlicet, vt vsuræ supra legitimum modum solutæ, sortem minuant, vt testatur Paulus *lib. 2. Sentent. tit. 14. §. 2.* Neque creditores ideo sortem amittant, quod immodicas vsuras stipulati sint, vel exegerint, *l. 9. in pr. l. 20. l. 29. D. de vsuris. l. 26. §. 2. Cod. Iust. eod. tit.* Lege Gabinia equidem sunt qui notarunt ex Cic. *l. 5. ep. 21. & 6. ep. 2. ad Atticum*, eum qui fœneratus esset supra modum legitimum, sortis petitionem amisisse. Quibus adde quæ *ad l. 2. supra*, notauimus. Quare erronea est interpretatio *huic l.* subdita, qua dicitur, Senatores si amplius ab eis fuerit requisitum, hoc quod *commodauerint*, id est, crediderint, stylo Gothico ferme, perdituros: *Gothico* certe iure, secundum quod ea interpretatio accipienda est, creditor qui vltra legitimam vsuram quid a debitore credidit poscendum, sortem amittit ex edicto Theodorici *cap. 134.*

CODI-

P.240

CODICIS THEODOSIANI

LIBER TERTIVS.

QVO AGITVR DE TRIBVS:

I. De Emptione-Venditione.

II. De Nuptiis.

III. De Tutelis.

HVIVS LIBRI TITVLI.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE.

TITVLVS I.

LIB. IV. COD. IVST. XXXVIII. *Cæterum lex 5. h. t. ad* ECCLESIASTICAM *historiam pertinet.*

PARATITLON.

EMPTIO-VENDITIO est contractus, *l. 1. 2. & 7. h. t.* quo res *l. 2. h. t.* propria, *l. 6. h. t.* seu familiaris, *l. 4. h. t.* a domino seu proprietario, *l. 2. h. t.* in alterum, definito pretio, *l. 1. 2. 4. 7. 8. h. t. & Interpres ad l. 1. & 4* transfertur. De hoc contractu sequentes Regulæ teneantur. I. Inter personas Maiores legitimas, rerum suarum administrationem habentes iniri debere, *l. 4. & 7. h. t.* Non sunt autem legitimæ, Minores, siue viri, siue fœminæ, *l. 3. & 4. h. t.* vt nec alii qui administrandis familiarum suarum curis idonei comprobati non sunt, *d. l. 4. h. t.*

P. 241 II. Rem in commercio esse debere; sunt enim quæ vendi, emi simpliciter a priuatis, vel ab aliquibus prohibentur, quantumuis etiam dominis. In administratione scil. aliqua, vel officio publico positis administrationis vel officii tempore, comparare quid prohibiti: vid. *lib. 8. tit. 15. de his quæ administr.* Delator vagum mancipium a se delatum, ab alio impetratum, emere non poterat, *l. 1. infr. si vagum pet. mancip.* Pistores prædia quæ priuato iure possidebant, vendere Senatori, officiali non poterant, cum cæteris possent: *l. 3. de pistorib.* Nominator, ex susceptorum & præpositorum bonis nil emere potuit: *l. 8. inf. de susceptor.* Popularis vendere Annonas suas, seu panes gradiles, cæteraque quæ de publico gratuito percipit, non poterat: *l. 7. de annonis ciuicis*, vt nec Scholaris, *l. 9. eod.* quod tamen abrogatum, *l. 10. eod.* Equi Palmatii & Hermogenis in curuli certamine debiles facti vendi a factionariis, vetiti: aliud in equis Hispani sanguinis: *l. 1. de Equis Curulib.* Euectiones vendere-emere non licuit, & commercium euectionum interdictum, *l. 4. & 41. de cursu publ.* Fidicinam emere-vendere prohibitum: *l. 10. de scenicis*: Leones vt venari, ita & venundare priuatis, prohibitum: *l. 1. de venat fer.* Litigiosa res vendi non potest: *l. vnic. de litigiosis.* Pecunias emere nulli licuit, pecunias enim pretium oportet esse, non mercem: *l. 1. si quis pecun. conft.* Purpuræ quoque nundinæ prohibitæ: *l. vlt. de murilegulis.* Reliquiarum martyrum commercium interdictum: *l. vlt. de sepulch. viol.* Seruos alios quam Iudæos Iudæi emere prohibiti, *l. 5. h. t.* & *l. 2. 4. & 5. ne Christ. manc. Iud.* Stationes suas Principes cornicularii aliis vendere non potuerunt; *l. 10. de cohortalib.* sine censu vel reliquis fundus vendi non potuit *l. 2. h. t.* & peculiari infra *tit. sine censu, &c.* vt & sine colonis, vid. *Parat. inf. de fugitiuis colonis*: vt & sine panibus ædes vendi: *l. 1. de annonis ciuicis.* Curialium prædia & mancipia sine decreto vendi comparari non poterant: *tit. de præd. curial.* De Nauiculariorum prædiis vide & tit. peculiarem *lib. 13.* Atenim solidos vendere licuit: de quo v. *l. vn. si quis solidi circulum*: *l. 1. si quis pec. conft. l. 1. de ponderator.*

III. De pretio aliquo in emptione conueniri oportet, aliquo, inquam: nam licet viliore eius obtentu venditio rescindi non potest, *l. 1. 4. 7. h. t.*

IV. Bona fide & mero consensu venditionem emptionem fieri oportet; alioquin si aliqua circumscriptionis violentia, *l. 1. h. t.* si per potentiam extorta sit venditio, *l. 9. h. t.* si in fraudem publicam inita, *l. 2. & 8. h. t.* rumpitur, *d. l. 1. h. t.* infirmatur, *d. l. 9. h. t.*

V. Arbitratu suo quisque quærere vel probare potest emptorem, *l. 6. h. t.* excipe sp. *l. 1. de Lenonib.* Sed & certis casibus quis fisco vel publico vendere cogitur: vt in sp. *l. 3. de metallis. tit. de publ. compar. l. 50. 51. & 53. de operib. publ.* Contra, neque vilioris pretii obtentu, *d. l. 1. 4. & 7. h. t.* neque absentiæ rei, atque adeo virium eius ignorantiæ prætextu, *d. l. 4. h. t.* neque partis tantum distractæ velamento, *d. l. 4. h. t.* venditio rescindi potest: Postremum, de simulatis venditionibus, v. *l. 33. infr. de Decur.* vt & de commentitiis & fraudulentis tutorum venditionibus, v. *l. 1. de integr. rest.* item de his quæ sub Tyrannis factæ, *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr.*

PRETII VILIORIS *obtentu venditionem rescindi non oportere.*

I. (a) Imp. Constantinus (b) ad Profuturum PF. Annonæ. (c)

VENDITIONIS atque emptionis fidem, (d) nulla circumscriptionis violentia (e) factam, rumpi minime decet: Nec enim sola pretii vilioris querela, contractus, sine vlla culpa celebratus, litigioso strepitu turbandus est. PP. (f) Id. Aug. Constantino A. V. & Licinio (g) Coss. [319.]

INTERPRETATIO. *Cum inter ementem & vendentem* (h) *res fuerit definito pretio comparata, quamuis plus valeat quam ad præsens venditur,* (i) *hoc tantummodo requirendum est, si nihil fraudis vel violentiæ egit ille qui comparasse probatur. Et si voluerit reuocare qui vendidit,* (k) *nullatenus permittatur.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. de causa mox viderimus. Iungenda illi, *l. 1. infr. de pistoribus.* Concordant illi *lex 4. & 7. hoc tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Cod. Wurceb. *Constantinus A.* RITTER.

(c) *Profuturo*, huic Præfecto annonæ hoc ipso anno inscribitur præter *d. l. 1. de pistor. l. 2. infr. de relationibus.* & anno superiore 318. *lex 3. Cod. Iust. de dilationib.* GOTHOFREDVS.

(d) De huius loci lectione mox. IDEM. Edit. Sichard. & Cuiac. *Venditiones atque emtiones.* Abest vox: *fidem* in

in vtraque, cuius loco editum, *id est nulla.* Nostri vero lectionem firmat Cod. Wirceb. atque prior Cuiacio olim iam suspecta, quod docet nota ad marginem adiecta. *RITTER.*

(e) Neque hic locus sollicitandus, de quo mox. Circumscriptionis violentia, vt *sup.* vel vt Interpres; fraudis vel violentiæ. *GOTHOFREDVS.* Cod. Wurceb. *violentia facta.* Edit. Sichard. & Cuiac. *factas.* *RITTER.*

(f) *Data.* Ita habent MSS. Codices ferme omnes. *GOTHOFREDVS* Edit. Sichard. *Pridie Idus Aug.* Occasionem lectioni dedit rudis librarius, a quo *PP.* in *Pridie* mutatum. *RITTER.*

(g) *Licinio C. Coss.* *GOTHOF.* Cod Wurceb. *Licino C. Coss.* *RITTER.*

(h) Edit. Sichard. & Cuiac. *emtorem & venditorem.* In vtraque nostra lectio ad marginem notatur. *IDEM.*

(i) Cod. Wurceb. *vendita.* *IDEM*

(k) Cod. Wurceb. *reuocare rem venditam.* *IDEM.*

P. 242

COMMEMNTARIVS.

CONSTANTINI M. duæ constitutiones sequuntur: quarum priore venditiones legitime factæ firmantur: posteriore contra fraudulentas venditionibus occurritur. PRETII igitur VILIORIS obtentu factam iure venditionem non ideo infirmari seu reuocari oportere definit *hac l.* Constantinus, cui coaffanda venit *lex 1. inf. de pistoribus:* vti pariter constituitur duabus insuper huius tituli legibus, puta *l. 4. & 7. & l. 4. 8. Cod. Iust. de rescind. vend.* Naturaliter scilicet hoc licet, mutuo se in pretio decipere, *l. 16. §. 4. D. de minorib. l. 22. §. vlt. D. locati:* (vt loquitur Iustinianus *Nou. 97.*) ἐμπορικῶς, (*negotiatiue*) circumscriptio hæc iure permissa est: denique substantia hæc contractus emptionis & venditionis est, *d. l. 8. Cod. Iust. de rescind. vendit.*

Et quidem indistincte & absolute tribus *huius tit. legibus* id definitur, ob solam pretii vilioris querelam, seu pretii vilioris nomine, ob minorem adnumeratam pretii quantitatem, venditionem non rescindi. Vt proinde exceptio *legis 2. & 8. Cod. Iust. de rescind. vend.* hoc iure nostro (Codicis inquam istius Theodosiani) obtinuisse minus videatur. Est enim hæc lex nostra indefinita, pariter vt *d. lex 4. & 7. inf.* Vt hæc etiam ratio fuisse videatur, cur *hanc l. & l. 7* Tribonianus a Codice suo abesse voluerit: *& l. 4.* vno verbo addito, *paulo,* ita, *paulo vilioris*, mitigauerit.

Illud summopere notari cupio hanc leg. *Præfecto Annonæ* inscribi: Præfectus scilicet annonæ negotiatoribus, itemque pistoribus annonam Vrbis Romæ adiuuantibus, præerat, & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoscebat *l. vlt. D. quod cum eo qui in aliena potest.* idque inter cætera curabat, ne quis annonam flagellaret, *l. vlt. §. vlt. D. ad Leg. Iul. de annona: & l. 13. D. de accusat.* id est, ne res annonariæ immenso pretio venderentur, verum vt iusto. Itaque & peræquatores victualium rerum in vrbe constituebat, vt testatur Cassiodorus, *lib. 6. Epist. 6.* Sub eiusdem dispositione erant & Pistores vrbis Romæ, vt ostendit *lex 3. & 6. inf. de pœnis. lex 4. de canone frumentario vrbis Romæ & lex 1.* (quæ huic nostræ coniungenda est, & argumento respondet: nam & de venditionibus possessionum ad pistores pertinentium agit) 3. 12. 14. 15. 21. 22. aliæque complures *inf. de pistorib.* Dubitatum igitur videtur, a Praefaturo Præfecto annonæ, num sicut res annonarias immenso pretio vendi prohibere debebat, eadem quoque ratione viliore pretio vendenti succurrere deberet? Ac maxime si a Pistore forte Vrbis Romæ possessiones viliore pretio venditæ fuissent? Quod *hac l. & d. l. 1. in f. de pistorib.* quæ huic, vti dixi, coniungenda est, negatur: Vnde species propria ad *hanc l.* aptanda venit in pistore, qui possessiones suas viliore pretio vendiderat. Magnus equidem pistorum vrbis Romæ fauor esse debet, annonæ vrbicæ seruientium, de quibus erit *inf.* titulus peculiaris, propter annonæ videlicet vrbis Romæ vtilitatem; sed non tantus vt contractum fide bona initum propterea, ob vilius inquam pretium, dummodo fraus visque absit, infirmari oporteat.

Quod *huius leg.* verba seu lectionem attinet: sunt qui ea sollicitent duobus locis, atque adeo *huius leg.* initium ita legi velint: *Venditiones atque emptiones, fide nulla circumscriptionis aut violentiæ facta:* fide facta, id est, non probata aut circumscriptione, aut violentia. Verum sustinenda est lectio vulgata, *venditions atque emptionis fidem nulla circumscriptionis violentia factam;* Fides scilicet est firmitas contractus & stabilitas: sic & placiti fides, *l. 5. sup. de pactis:* contractus, pacti conuentionis fides, infinitis locis: quorum nonnulla vide quoque in Glossario Theod. Ac nominatim *l. 2. Cod. Iust. de communium rerum alienat. & l. 1. Cod. eod. finium regundorum.* venditionis fides: *Emptor, quod secundum venditionis fidem ad se peruenit.* Item *si a fisco facta sit venditio* FIDEM *eius* INFRINGI *minime rationis est.* Qui locus huic nostro geminus est: sic & fides sponsionis, Symmacho, *lib. 9. ep. 39.* fides placiti, eidem *lib. 7. ep. 108.* Quod vero illa attinet *circumscriptionis violentia,* sustineri quoque possit: nam & vis dolo inest. Et tamen si quis reponat *circumscriptione aut violentia,* non multum renitar.

II. (a) Idem Aug. ad Gregorium. (b)

QVI comparat, censum rei comparatæ cognoscat: (c) neque liceat alicui rem sine censu vel comparare, vel vendere. Inspectio autem publica vel fiscalis esse debebit, hac lege, vt si aliquid sine censu vendiderit, (d) & id ab alio deferetur, (e) venditor quidem possessionem, comparator vero id quod dedit pretium, fisco vindicante, perdat. Id * etiam placuit, Neminem ad venditionem rei cuiuslibet accedere, nisi eo tempore, quo inter venditorem & emptorem contractus solemniter explicatur, (f) vt certa & vera proprietas a vicinis demonstretur: Vsque eo Legis istius cautione decurrente, (g) vt etiamsi subsellia, vel [vt vulgo aiunt] *scamna*

 ven-

vendantur, ostendendæ proprietatis probatio compleatur: Nec inter emptorem & venditorem solemnia (h) in exquisitis cuniculis (i) celebrentur, sed fraudulenta venditio penitus sepulta depereat. Dat. Prid. Non. Feb. Constantinopoli, Feliciano & Titiano Coss. [337.]

INTERPRETATIO. (k) *Quicunque villam comparat, tributum rei ipsius, sicuti & ius possessionis se comparasse cognoscat, quia non licet* (l) *vlli agrum sine tributo vel solutione fiscali aut comparare, aut vendere. Quod si suppressa fiscali solutione aliquis vendere ausus fuerit, vel comparare præsumpserit,* (m) *nouerint inter quos talis fuerit secreta transactione contractus, quod & ille pretium perdat qui emptor* (n) *accesserit, & venditor possessionem amittat, quia iubetur* (o) *vt vicini rei, quæ venditur, testes esse debeant & præsentes, in tantum vt etiam de mediocribus rebus si quid in vsum venditur,* (p) *ostendi vicinis placeat, & sic comparari, ne aliena vendantur.*

P.243

NOTAE.

(a) Et hæc lex a Cod. Iust. abest, priore tantum eius sententia vsque ad, *Inspectio*, excepta, quam, interpolatam etiam Tribonianus subtexuit, *legi* 2. *C. Iust. sine censu vel reliquis*, quæ alioquin desumpta est ex *leg.* 1. *infr. eod. tit. lib.* 11. *tit.* 3. GOTHOFREDVS.

(b) *Gregorius* hic, cui pariter inscribitur dignitate similiter omissa anno superiore 436. lex 1. *Cod. Iust. de naturalib. liberis*, Præfectus Prætorio nominatim dicitur eodem anno, *l.* 3. *inf. de annona & trib.* Hic idem Gregorius Præfectus est: de quo Optatus Mileuitanus *lib.* 3. vbi Donati in eum conuicium memorat. Ex hac quoque lege de dignitate eius coniectura duci potest: quandoquidem de re tributaria in ea agitur, cuius cura ad PP. pertinebat. Italiæ porro PP. sub quo & Africam fuisse tum ex dicto Optati loco colligitur, tum ex subscriptione *d. l.* 1. *de natur. liber.* vbi *Data* pro Acc. vel Propos. Karthagine ea dicitur: Nam quod ibi Phœniciarchiæ & Syriarchiæ mentio fit, id a Triboniani procul dubio manu est. IDEM.

(c) *Cognoscere* censum id est agnoscere *h. l. & l.* 4. *de censitorib. v. Gloss. Theod.* IDEM.

(d) Aliquis: supra enim, *neque liceat alicui.* IDEM.

(e) De *Delationibus* erit infra, *titulus*, *lib.* 11. IDEM. Edit. Sichard. *defertur.* RITTER.

* *Secunda* pars *huius leg.*

(f) Inducenda vox hæc, quæ irrepsisse videtur occasione vocis superioris, *explicatur.* GOTHOFREDVS.

(g) Cod. Wurceb. *currente.* Ita & edit Sichard. & Cuiac. RITTER.

(h) *Solemnia* emptionis; & sic emptio. GOTHOFREDVS.

(i) De hac *Cuniculorum* voce, ad *l.* 1. *inf. de repudiis.* IDEM.

(k) Cod. Wurceb. *Homo quicunque.* RITTER.

(l) Cod. Wurceb. *nulli.* male. IDEM.

(m) Abest hæc vox ab Edit. Sichard. cum reliquis vsque ad verba *quod &* inclusiue. IDEM.

(n) Cod. Wurceb. *quod & ille pretium ipsum, qui emptor. &c.* IDEM.

(o) Cod. Wurceb. *quia iubentur vicini rei, que venditur, testes esse, ut debeant & præsentes, vt etiam &c.* In margine edit. Sichardi: *quia iubet.* IDEM.

(p) Cod. Wurceb. *Venditor ostendit.* IDEM.

COMMENTARIVS.

FRAVDVLENTÆ (vt *fine legis* diserte vocatur) siue in fisci siue in priuati necem, venditioni hac constitutione occurrit Constantinus M. In fisci, inquam, necem; (quæ prior *huius leg.* pars est:) Nempe, CENSVM emptorem possessionis necessario sequi iubet, non etiam eum in venditione venditorem in se recipere: *Censum*, inquam, id est, tributum, seu solutionem fiscalem (vt recte quoque Interpres) breuiter, publicam pensitationem: quod onus est agrorum, non personarum; de quo dicendi locus erit suo & peculiari *tit. inf. sine censu vel reliquis fundum comparari non posse*, *lib.* 11. *tit.* 3. vbi duæ aliæ eiusdem Constantini M. super hoc constitutiones occurrunt; puta *lex* 1. & 2. Nempe fraudulenti partim, partim inopes venditores sæpe cauebant, sese fundorum onera agnituros: partim voraces emptores captatis aliquorum momentariis necessitatibus sub hac conditione fundos opimos & electos comparabant, vt ostendit *d. lex* 1. *inf. sine censu*: Pœnæ porro quæ *hac l.* imponitur seueritas magna est: nempe vt si fundus venditus ea lege fuerit, *Ne onus census emptorem sequatur*, venditione rescissa emptor pretium, venditor possessionem amittat, vtroque in fiscum redacto: Alioquin, ex anteriore eiusdem Constantini M. mente, seu constitutione, conuentione huiusmodi tantum rescissa, citra vllam pœnam emptor tributa agnoscere cogitur, *d. l.* 1. *inf. d. tit. sine censu*: Quæ causa etiam est, cur Tribonianus hanc *huiusce leg.* Sententiam & pœnam, prælata *dicta l.* 1. in codicem suum non retulerit. Verum, hæc huiusce Constantinianeæ, & seueræ Constitutionis, ratio hæc videatur, quod in eius specie, venditores, & emptores fraudis consilium participauerant, ideo videlicet, censum penes se retinentibus venditoribus, vt ita sui inopia, inutilem redderent fisci conuentionem. At in sp. *l.* 1. & 2. *inf. sine censu*:

ſu: quæ eiuſdem Conſtantini ſunt, & quidem anteriores, non tam fraudis conſilium participaſſe, videtur venditor, quam neceſſitate adactus. Niſi malimus ita credere, in eadem ſpecie Conſtantinum etiam ſeueritatem intendiſſe *hac poſteriore*. Et hæc de priore *huius leg.* Sententia, ſeu de inhibendis venditionibus, in fraudem fiſci.

Secunda eſt de inhibendis, in fraudem priuatorum. Ergo eum in finem VICINIS præſentibus & aduocatis, deque rei proprietate teſtantibus venditionem emptionem fieri, Conſtantinus M. *hac l.* iubet, non *in exquiſitis cuniculis*, id eſt, in locis abditis, & (vt Petronius loquitur) in re ſimili in *Satyrico*, in quodam angulo. Cuius rei hæc ratio eſt, vt videlicet fraudulentis venditoribus occurratur, vt indicatur *fine huius leg.* Ne forte (vt recte Interpres) aliena vendantur & furtiua: quo pertinet omnino locus iſte quem dixi Petronii: *pag. 18. edit. Lipſ. apud. Caſp. Fritſch. Veniebamus in forum deficiente iam die, in quo notauimus frequentiam rerum venalium, non quidem pretioſarum, ſed tamen quarum fidem male ambulantem obſcuritas temporis facillime tegeret. Quum ergo & ipſi raptum latrocinio pallium detuliſſemus, vti occaſione opportuniſſima cœpimus, atque in quodam angulo laciniam extremam concutere, ſi quem forte emptorem ſplendida veſtis poſſet adducere.* Quanquam ius iſtud e priſco repetitum videtur: Sic enim Pomponius quoque in Syris apud Nonium *cap. 2. num. 660.* ſcribit, *quidam apud forum præſente teſtibus mihi vendidit: nota præſente*, pro, præſentibus. Sed & idem Conſtantinus donationes pariter aduocata vicinitate & arbitris adhiberi ſieri voluit, quorum ſcilicet fide res poſtea probari poſſet donata, *l. 1. inf. de donationibus.* Huiuſmodi teſtes in nonnullis conſuetudinum Franciçarum vocantur, *teſmoins Voiſinaux.* A vicinis igitur probationem proprietatis ſeu poſſeſſionis & donationis deſumi ex *hac l.* notandum eſt. Quomodo & Nuptiarum inde deſumitur, *l. 9. Cod. Iuſt. de nupt.* & filiationis quandoque, *l. 6. D. de his qui ſunt ſui.* Et placet admodum ratio, quam *lex 11. Cod. Longobardici, titulo, de teſtibus 51. lib. 2.* ſuggerit: *Quia*, inquit, *non eſt credibile, vt de ſtatu hominis, vel de poſſeſſione cuiuslibet per alios melius veritas cognoſci valeat, quam per illos, qui viciniores ſunt.* In tantum porro vicinos adhiberi iubet Conſtantinus, vt etiamſi mediocris res in vſum vendatur (vt recte Interpres) vicinos adhiberi velit: veluti ſi *ſubſellia* vendantur, quæ vulgo *ſcamna* vocantur. Ergo ſubſellia hic idem quod ſcamna ſunt. Et hæc quidem ita Conſtantinus, ne furtiuæ alioquin res vendantur, vt iam dixi. Quæ ſane ſi vendantur, vindicari etiam pretio non refuſo a domino poſſunt. *l. 2. Cod. Iuſt. de furtis, & l. 23. Cod. eod. de rei vindicat.* Ergo fundandæ emptoris ſecuritati id ita cautum.

P.244 MINORUM *res vt &* FOEMINARUM *quamlibet mariti conſenſu & ſubſcriptione accedente, ſine decreto alienari non poſſe.*

III. (a) Imp. IVLIANVS Aug. ad Iulianum Com. Orientis. (b)

PATRVI (c) mei Conſtantini Conſtitutionem * iubemus aboleri, qua præcepit, *Minores fœminas, conſortio virorum copulatas, ſine decreti interpoſitione venditiones* (d) *poſſe celebrare, ſi viri earum conſenſum pariter atque ſubſcriptionem inſtrumentis putauerint eſſe præbendam:* Quoniam abſurdum (e) eſt, maritos eis interdum inopes obligari: cum poſſint, venditionis iure ipſo non valente, proprias res recipere ab iis, qui ſe illicitis contractibus miſcuerunt. (f) *Vetus* igitur *ius* reuocamus, vt omnis venditio, quæcunque fuerit a minore, viro, ſiue fœmina, ſine decreti interpoſitione celebrata, nulla ratione ſubſiſtat. Dat. VIII. Id. Decemb. Antiochiæ, Mamertino & Neuita COSS. [362.]

INTERPRETATIO. *Conſtantini Imperatoris fuerat lege præceptum, vt minores ætate fœminæ, ſi maritos haberent,* (g) *cum illorum conſenſu poſſent aliqua de facultatibus ſuis vendere. Sed hoc præſenti lege remotum eſt, atque id obſeruandum erit, vt in annis minoribus conſtituti, ſeu viri, ſeu fœminæ,* (h) *ſi ita neceſſitas exegerit, vt aliquid vendere velint, qui comparare voluerit, auctoritate Iudicis aut conſenſu Curiæ muniatur: nam aliter a minoribus venditio facta non valebit.*

NOTAE.

(a) Abeſt & hæc lex a Cod. Iuſt. ideo ſcilicet quia *hac l.* vetus ius reducitur, quod retinere ſatis habuit Tribonianus. GOTHOFREDVS.

(b) *Iuliano* huic Comiti Orientis inſcribuntur hoc ipſo anno *lex 51. 54. de Decurionib.* & anno proximo 363. *lex 12. ſeu pen. Cod. Iuſt. de exceptionib.* De eodem agunt Am. Marcellinus *initio lib. 23.* in actis anni 363. Julianus *in Miſopog. p. 340* & *ep. 10. ad Alexandr. pop.* & *ep. 13.* ad eum ipſum: & *in Miſopogone p. 365. edit. Spanhem. Lipſ.* Theodoretus, *lib. 3. c. 12.* & 13. Philoſtorgius *lib. 7. c. 10. 12.* Hic idem forte ad quem extant Libanii epiſtolæ 275. 285. *lib 3.* IDEM.

(c) Sic

(c) Sic rursum eum vocat Iulianus, cum alteram eius constitutionem abrogat hoc eodem anno *l. vn. sup. de dominio rei quæ posc.* Constantino quippe M. frater fuit inter alios Constantius, cuius Constantii filii duo fuerunt, Gallus & Iulianus hic. *GOTHOFREDVS.*

* Cuius duo fragmenta supersunt *in Cod. Iust.* nempe famosa lege, 22. *C. de administr. tutor.* & *l. vlt. C. eod. quando decreto opus*: de quo mox dicam plura. Imo & tertium in *l. 1. sup. de integri restitut.* seu *l. vlt. Cod. Iust. si adu. vendit.* vbi de eo iam aliquid notaui. *IDEM.*

(d) Prædiorum, aliarumque. *IDEM*

(e) V. *l. vlt. Cod. Iust in quib. caus. in integr. restitut. necess.* *IDEM.*

(f) *Implicuerunt l.* 10. *inf. de iure fisci.* *IDEM.*

(g) *Habuerint* Cod. Wirceburg. *RITTER.*

(h) *Seu vir seu fœmina* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IVLIANI Imp. hæc constitutio est, Constantini M. constitutionem veteri iure reuocato, abrogantis, de MINORVM FEMINARVM rebus, prædiisque quamlibet consensu mariti subscriptioneque eius accedente, sine decreto non alienandis. Minorum prædia sine decreto alienari iam olim non potuisse notum est: prædia, inquam rustica vel suburbana, ex Seueri scilicet oratione: Atenim idem, & de vrbanis postea Constantinus M. constituit famosa *l. 22. Cod. Iust. de administr. tutor.* quæ proculdubio Constantinianeæ constitutionis cui *hac l.* derogatur, pars est. Imo idem & res alias mobiles, seque mouentes distrahi vetuit, *d. l. 22. & l. vlt. Cod. eod. quando decreto opus non est.* Et idem tamen tres casus singulares exceperat, quibus videl. res minorum sine interpositione decreti alienari, vendi possent; Idque omne Edicto ad populum vrbis Romæ emisso, de quo egi ad *l. 1. sup. de Integri restitutione* cuius partes sunt *d. lex 22. C. Iust. de administ. tut. l. vlt. Cod. eod. quando decreto opus*: & *l. 1. sup. de integri restit.* Primum enim res quæ tractu temporis adteruntur, seruandoque seruari non possunt, sine decreto alienari permisit, veluti vestes detritas. Secundo iumenta aut pecora superuacanea minoris sine decreto quoque alienari permisit Constantinus M *d. l. 22. & l. vlt. quando decret. opus.* Tandem & (quo pertinet hæc lex) eodem Edicto exceperat Constantinus M. res *Mulieris* minoris 25. annis, quæ marito nupserat: huiusmodi quippe mulieris res sine decreto vendi permisit, adhibito tantum mariti consensu, eiusque in instrumento subscriptione; quod ius etiam in Gallia hodie obtinet. Qua parte singulare illud fuit, quod *instrumentum* in huiusmodi venditione requireretur, cum alioquin venditio instrumentum non requirat, *l. vlt. Cod. Iust. de contrab. empt. & l. 10. Cod. eod. de fide instrum.* Eodem inquam, Edicto Constantinum id cauisse oportet: cuius Edicti partes sunt quoque, vt dixi, *d. lex 22. & d. lex. vlt.* Imo & *lex 1. sup. de integri restit.* Hoc siquidem Edicto Constantinus M. Minoribus plenissime consultum voluit, & plenius quam iure veteri, aduersus temerarias venditiones rerum pupillarium nominatim a tutoribus factas, vt omnium illarum legum argumentum testatur: imo sicut etiam colligi potest *ex d. l. 1. de integri restit.* Cæterum eo Edicto Constantinum mulieri Minori aduersus maritum regressum dederat, ipsa venditione stante, atque ita emptorem securum esse voluerat. Quod *versiculo huius l. Quoniam*, indicatur.

Et hoc vero postremum nunc *hac* Iuliani *lege* aboletur, sicut idem alteram Constantini legem sustulit, *l. 1. sup. de dominio rei qua posc.* tam hic quam illic antiquo, seu veteri iure reuocato, & veteris iuris religione ductum (cuius religiosissimum fuit etiam extra religionis negotium) Iulianum, vel exinde constat: v. & quæ notabo ad *l. 4. inf. ad SC. Claudianum* & peculiari in Constantinum, eiusque actus, Constantiique odio, & vt in vulgato illo, χι, & καππα, de quo vid. *Misopog. p. 357. & 360.* p. 245

Prohibet igitur Iulianus *hac l.* mulierum quoque minorum nuptarum res sine decreto alienari, non minus quam aliorum, ea ratione, quæ vt *hac l.* ita & *l. vlt. Cod. Iust. in quib. caus. in integr. restitutio necess. non est*, indicatur: Nempe, quod satius sit, ipso venditionis iure non valente, proprias res recipere minores mulieres ab his, qui se illicitis contractibus miscuerunt, seu ab emptoribus quam aduersus inopes forte maritos frustra experiri: Denique quod satius sit, Minori rem suam persequi & seruari, quam personalem actionem tribui; quæ sæpe inopia rei inanis est: *Quoniam*, inquit Iulianus *absurdum est, maritos eis interdum* INOPES *obligari &c.* Et vero Iuliani Constitutioni potius standum videatur, quam Constantinianeæ, qui per regressum minori fœminæ satis consultum putauerat. Pariter vt pupillo in *sp. l. 3. inf. de administr. tutorum*, vbi similiter Constantinus M. regressum dat pupillo aduersus Tutorem, cuius culpa fundus emphyteuticus pupilli in commissum cecidit: & æquior videtur anterior eiusdem Constantini M. Constitutio, qua non ideo minoribus fundum eripi voluit, *l. 2. Cod. Iust. de fundis patrimonial.*

PRETIO VILIORE *facta venditio a maiore, etsi partis tantum prædii, etsi longe positi, non ideo infirmatur.*

IIII. (a) Imppp. Gratianus VALENT. & Theodosius AAA. ad Hypatium PF. P. (b)

QVISQVIS maior (c) ætate, * atque (d) administrandis familiarum (e) suarum curis idoneus (f) comprobatus, prædia etiam procul sita (g) distraxerit, etiam si * prædii forte totius quolibet casu minime facta distractio est, repetitionis in reliquum, (h) precii nomine vilioris, (i) copiam

copiam minime consequatur; neque (k) inanibus immorari sinatur obiectis, vt *Vires sibimet* causetur *Locorum incognitas*; qui familiaris rei scire vires, vel merita atque emolumenta debuerit. (l) Dat. VI. Non Maii, Mediolan. (m) Merobaude II. & Saturnino Coss. [383.]

Interpretatio. *Quaecunque persona iam perfecta* (n) *aetate domum suam regere potest, si villam, domum, vel quodlibet aliud, habita precii definitione vendiderit, & forsitan postea opponere* (o) *velit, quod minus precii acceperit, quam res valebat, quia forte agrum, quem vendidit, longe positus, ignorasse se dicat, non ideo* (p) *venditio poterit reuocari: quia aetas perfecta potuit* (q) *scire quid venderet, aut quo precio res vendenda valere potuisset.*

NOTAE.

(a) Lex 15. *C. Iust. de rescind. vend.* hinc interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(b) De *Hypatii* huius gemina Praefectura, vrbana & Praetoriana. v. *Prosopogr.* & Marcellinum, *lib. 29. c. 2.* Gregorii Nazianzeni *ep.* 192. Fuit autem haec Praefectura Italiae sub Valentiniano Iun. *IDEM.*

(c) An & mulier? Dicam postea. *IDEM.* Edit. Sichard. *vt maior.* *RITTER.*

(d) Legitima persona, *l. 7. inf.* minoris alia ratio, v. *tit. Cod. Iust. si aduers. vendit.* *IDEM.*

* Haec sententia abest a Cod. Iustin. quae tamen hic recte adiecta fuit: vt prodigi & furiosi excluderentur: & mulieres: de quo locum Symmachi mox apponam: Neque satis omnino expressit id Anianus. *GOTHOFR.*

(e) An reponendum *familiarium rerum* vt *fine leg?* Non. *Familias* dixit Imp. nempe quia in *huius l.* specie venditor in variis prouinciis diuersa praedia, & sic *familias* habebat. *IDEM.*

(f) Cod. Wurceb. *ideo comprobatur. Comprobatur* etiam Sichard. *RITTER.*

(g) *Posita*, C. Iust. *GOTHOFRED.* Facit cum Iust. Cod. Wurceb. *RITTER.*

* Et hanc sententiam resecauit Tribonianus: sicut & sequentium illarum vocum vice *in reliquum*, has substituit, *rei vendita*: Sed nec Anianus horum vllam rationem habuit, quae tamen in *huius l.* specie alteram dubitandi rationem continebant. *GOTHOFREDVS.*

(h) Edit. Sichard. *Reliqua.* *RITTER.*

(i) *Paulo vilioris*, ita Tribonianus propter *l. 2. C. Iust. de rescind. vend.* *GOTHOFREDVS.*

(k) *Neque enim*, ita C. Iustin. *IDEM.*

(l) *Ante debuerat*, ita Tribonianus. *IDEM.*

(m) Abest ab edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(n) *Profecta* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(o) *Proponere* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(p) Edit. Sichard. *nullo modo.* *IDEM.*

(q) Edit. Sichard. & Cuiac. *poterat.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

Pretio viliore factam praedii sui a maiore venditionem non ideo reuocari definit *hac l.* Valentinianus Iun. pariter vt Constantinus *l. 1. sup.* & Arcadius *l. 7. infr.* A maiore inquam, & administrandis familiarum suarum curis idoneo, vt *haec lex* loquitur; seu, vt vno verbo ait *d. lex 7. inf.* a persona legitima: Etiamsi (quae duae ampliationes sunt ad duas praeterea dubitandi in *huius l.* specie rationes, quas tamen Tribonianus omnino neglexit, Interpres autem earum vnam tantum notauit) etsi inquam, maior dicat; Primum, se praedia procul sita, quorum *vires*, id est, pretium, ignorabat, distraxisse: Pone, Romae positum praedium aliquod, quod in transmarina prouincia, (veluti Africa) vel etiam Aquileiae aut in Gallia habebat, a Maioribus suis ad se transmissum, quodque sibi nunquam visum, per seruos, libertos, actores administrabat seu exercebat (vt de negotiatione quoque testatur *lex. 10. D. qui, & a quib. manumissi.*) vendidisse, viliori longe pretio, quam reuera aestimabatur? Non ideo tamen venditio ita facta rescinditur: Non potest id opponere venditor: debuit enim *familiarum* suarum, quas per varias prouincias sparsas habebat, merita scire; *merita*, inquam, & *emolumenta*, subductis videlicet pensionibus & fructibus ex rationibus illorum qui praedium exercebant. Ignorantia scilicet virium rei familiaris, iusta non est rescindendae venditionis causa: Contra commercii & promiscui vsus fauor hoc exigit, vt ne inani ignorati pretii re- P 246
rum suarum velamento seu obiectu venditiones rescindantur. Et tamen a fraudis consilio eandem ignorantiam excusare certum est, *lege 10. D. qui & a quibus manum. & §. 3. Inst. quib. ex caus. manumitt. non lic.* Ignorantia haec a dolo excusat. Et tamen ad locationem horreorum a foemina factam rescindendam hac ipsa ratione vtebatur Symmachus *lib. 4. Ep. 69. ad Eusignium, PP. Italiae*, pariter triennio circiter vel quadriennio post *hanc leg.* cuius verba apponere iuuat: *Etiamsi petitio domestica & amica cessaret, publicus vigor iusto desiderio deesse non posset. Quid enim tam familiare iustitiae, quam vt* circumscriptor *Clarissimae & laudabilis foeminae parentis meae* astutiae *sua priuetur effectu, ne commodis illudat alienis, prouincialium patronorum fretus auxilio? quorum impotentia compulit, vt Matrona litium fugitans, ad iudicium* (tuum) *Praetoriani*

ni Culminis conuolaret. Res autem, qua de agitur, eiusmodi est. Ante paucissimos menses ille a Parente mea Horrea Aquileiensia, & C F. PROPTER LONGINQVITATEM ITINERIS INCOGNITA, *tenui mercede conduxit: atque ita abusus est, vt paruo licet tempore, iisdem locis labem consulto intulisse dicatur: Hunc vbi sæpe conuenit, vt conductione decederet, contemtu hominis & interuentu quorundam frequenter elusa est. Nunc opis indiga, geminum beneficium vestri fauoris exoptat: primo, vt improbissimus inquilinus locorum intentione pellatur: dehinc habita deterioratæ rei æstimatione sumptum iustæ instaurationis agnoscat. Cum igitur æqua poscamus, credo consore, vt meæ petitioni & vtilitatibus parentis fauor vester arrideat.* Quæ quidem Symmachi Epistola *huic l.* recte aptatur. Nam argumentum simile est; Eoque saltem colore inter alias rationes vtitur ad expellendum inquilinum conductis locis Symmachus: quod fœminam in mercede circumscripsisset conductor: quodque fœmina tenui mercede loca propter longinquitatem itineris, incognita sibi, locasset: Proinde & hac ratione improbum inquilinum locis conductis decedere cupit. Porro non iniquam rem vel hac ratione vna petere visus est Symmachus in ea specie, cum fœmina locasse & circumscripta proponatur, quæ sane administrandis familiarum suarum curis haud satis idonea est. Itaque huc initium legis omnino pertinet: QVISQVIS *maior ætate, atque administrandis familiarum suarum curis* IDONEVS &c. *Quisquis*, ait lex: quo sane verbo cum alias vterque sexus contineatur, proprie masculi accipiendi hic sunt. Item, *Idonei administrandis familiarum suarum curis*: cuiusmodi sane non sunt mulieres, quæ olim propter consilii imbecillitatem in perpetua tutela fuerunt, nullamque rem gerere, nisi cum tutore potuerunt. Maneat igitur alibi sita prædia alibi recte firmoque iure vendi; pariter vt donari: nam & gesta confici super rebus etiam alibi conlocatis vbicunque sufficit: *l. 8. inf. de donationibus.* Et hæc de priore dubitandi ratione in specie *huius leg.* quæ *hac l.* profligatur. Vnde eam in praxi allegare solet hic textus ad hoc quod venditor scientiam valoris rei suæ, & vires sui patrimonii habere præsumitur, vide saltem Menochium *6. præs. 23.*

Posterior dubitandi ratio in *huius l.* specie hæc erat, quod maior *prædii sui tantum partem distraxisset*, vt proinde facilius factam ita venditionem redintegrationis & consolidationis fauore rescindi debere, dicendum videretur; Et tamen neque hæc ratio efficere potest, vt facta a Maiore legitime venditio reuocari possit, quia scilicet sponte, suoque eam arbitratu fecit. Et tamen certum est, aliis casibus cæteroquin huius redintegrationis seu consolidationis rationem olim habitam, atque etiamnum haberi de quo dicam *ad l. 6. inf. h. t.* Proinde sic concludamus. Etsi longe viliore pretio, etsi pars prædii, etsi longe positi vendita a Maiore fuerit, venditionem non ideo rescindi. Aliud foret, si quis delatam sibi hæreditatem procul sitam, de cuius quantitate nondum certus erat, vel esse poterat, emptore falso suadente eam exiguam & minimam esse, vendiderit: *l. 4. Cod. Iust. de hæredit. vendita & l. 9. pr. D. de dolo malo, l. 13. §. 5. D. de action. empti: l. 42. D. mandati.* Quæ venditio solo ignorantiæ velamento non rescinditur, ob dolum aduersarii concurrentem reuocatur. Denique ideo expresse *l. 1. supr. Nec enim* SOLA *pretii vilioris querela, contractus* SINE VLLA CVLPA *celebratus, turbandus est.*

V. (a) Iidem AAA. (b) Cynegio (c) PF. P.

NE quis omnino Iudæorum Christianum comparet seruum, neue ex Christiano Iudaicis sacramenta adtaminet: (d) Quod si factum publica indago compererit, & serui abstrahi debent, & tales domini congruæ atque aptæ facinori pœnæ subiaceant: Addito eo, vt si qui apud Iudæos, vel adhuc Christiani serui, vel ex Christianis Iudæi (e) reperti fuerint, soluto per Christianos competenti precio, ab indigna seruitute redimantur. Accepta X. Kal. Octob. Regio, (f) Ricomere & Clearco Coss. [384.]

INTERPRETATIO. *Conuenit ante omnia obseruari, vt nulli Iudæo seruum Christianum habere liceat, certe nullatenus audeat, vt Christianum si habuerit ad suam legem transferre præsumat. Quod si fecerit, nouerit se sublatis seruis dignam pœnam tanto crimine subiturum: Nam ante legem datam id fuerat statutum, vt pro Christiano seruo, si inquinatus fuisset pollutione Iudaica, sciret sibi precium quod dederat a Christianis esse reddendum, vt seruus in Christiana lege permaneret.*

NOTAE.

(a) Repetitam hanc legem, vel potius collocatam sub suo titulo *inf. ne Christianum mancipium Iudæus habeat*, oportuit. GOTHOFREDVS.

(b) *Valentiniano, Theodosio & Arcadio* legem hanc tribui oportet, non iisdem Augustis, quibus lex superior tribuitur. v. *Chronol. Theod.* IDEM.

P. 147 (c) *Cynegius* PP. Orientis fuit per sexennium A. 384. 385. 386. 387. 388. 389. vt docent quamplures ad eum constitutiones. De eo & Zosimus *lib. 4. c. 37. & 45.* Plene in *Prosopogr.* IDEM.

(d) *Adtaminare*, id est, inquinare: de qua voce vid. *Gloss.* IDEM. Edit. Sichard. *neue Christianum iudaicis sacramentis adtaminet.* RITTER.

(e) Cod.

(e) Cod. Wurceb. *Ex Christianis serui.* Edit. Sichard. *vel Christianos Iudai.* *IDEM.*

(f) *Regium* hoc, duodecimo a Constantinopoli lapide erat: de quo vide vel *Itinerarium Augustanum*, seu Peutingerianum. *GOTHOFR.*

COMMENTARIVS.

CHRISTIANVM mancipium, quicunque tandem Iudæus emere, vel habere, a Theodosio M. prohibetur. Iudæo Christiani mancipii commercium non est: Incapax eius est, per consequentiam seu ex rei qualitate, & ex probabili causa; quomodo in simili loquitur *lex 114. §. 5. D. de legat. 1.* Quinimo nec seruum ex Christiano Iudæum factum huiusmodi Iudaicis sacramentis adtaminare (id est circumcidere) potest, alioquin in præteritum (id est *huius l.* tempore) si Iudæus huiusmodi seruum habeat, redimi is a Christianis, dominique sui dominio eripi iubetur: In futurum autem, si quid tale factum fuerit, & serui his eripiuntur, pretio nullo soluto, & pœnæ præterea subiiciuntur, de quo dicam plenius *suo tit.* Obseruandum modo, Interpretem postremam *huius l.* sententiam non intellexisse.

Porro quod ait Theodosius M. *Ne quis* OMNINO *Iudæorum*, id velle videtur, ne quidem Patriarchis Christianum mancipium habere fas esse: quod vtique nominatim proditum a Theodosio Iun. *l. 22. inf. de Iudæis.* Tandem obseruandum redimendi ius quod *Christianis.* Theodosius M. *h. l.* tribuit, vbi per Christianos, quicunque tandem Christiani, in his vero potissimum Episcopi & Clerici intelliguntur, qui hoc æuo passim prohibere nisi; imo prohibendi his potestas *legibus* data, quæ in iniuriam Religionis fierent, vel inhumaniter admittebantur: cuius rei exempla *in l. vlt. inf. de custod. reor. l. vlt. inf. de lenonib. l. vlt. inf. de postliminio: l. vlt. inf. de Expositis*: de quo ad *illas leges* plenius.

De iure PROTIMESEOS, *proximis & consortibus adempto.*

VI. (a) Iidem (b) AAA. Flauiano (c) P.F.P. (d) Illyrici & Italiæ.

DVDVM *proximis consortibusque* concessum erat, *Vt extraneos ab emptione remouerent, neque homines suo arbitratu vendenda distraherent:* (e) Sed quia (f) grauis hæc videtur iniuria, quæ inani honestatis colore velatur, vt homines de rebus suis facere aliquid cogantur inuiti, superiore Lege (g) cassata, vnusquisque suo arbitratu quærere vel probare possit emptorem. (h) Dat. VI. Kal. Iun. Vincentiæ, (i) Taciano & Symmacho Coss. [391.]

INTERPRETATIO. *Prior ordinatio legis fuerat, vt si vnus ex consortibus, quacumque* (k) *necessitate rem vendere voluisset, extraneus emendi licentiam non haberet. Sed hoc melius probatur indultum, vt quicunque de rebus suis libero vtatur arbitrio, & prætermissis consortibus vel propinquis, cui voluerit vendendi liberam habeat facultatem.*

NOTAE.

(a) *Lex 14. C. Iust. h. t.* quam vnica exceptione & sententia Tribonianus auxit. Iungenda autem huic, *lex 2. supr. de constit. principum.* Meminit *huius l.* Constantinus Porphyrogeneta, *Nouella 1.* *GOTHOFREDVS.*

(b) Iidem scilicet Augusti, quibus & lex superior tribuenda est, puta *Valentinianus, Theodosius & Arcadius*, vt etiam recte in Cod. Iust. adnotatum est. *IDEM.*

(c) *Flauianus* hic PP. Illyrici & Italiæ, ante decennium, A. 382. 383. eam dignitatem gesserat: iterum fuit hoc anno 391. 392. v. quæ not. in *Prosopographia.* *IDEM.*

(d) *Præfectum* Prætorio Illyrici & Italiæ nota: de quo dixi semel ad *d. l. 2. sup. de constitutionib. Principum.* *IDEM.* Edit. Sichard. & Cuiac. P. F. *Illyrici & Italiæ.* *RITTER.*

(e) Cod. Wurceb. *distraxissent.* *IDEM.*

(f) Cod. Wurceb. *Et quia.* *IDEM.*

(g) De *hac lege*, mox. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit.* Hæc exceptio addita a Triboniano: cui & alibi similes exceptiones legibus de suo addere solemne est. *IDEM.*

(i) *Vincentiæ* data hæc lex: vbi & eodem die data lex 13. *inf. de re militari.* *IDEM.*

(k) Cod. Wurceb. *pro quacumque.* Edit. Sichard. & Cuiac. *Ex qualibet.* *RITTER.*

COMMENTARIVS.

Πρωτοπραξίας seu προτιμήσεως ius C. de quo vid. quæ cumulauit Harmenopulus, *lib. 3. tit. 3. a num. 112. ad 131.*) PROXIMIS & CONSORTIBVS antea *Lege* concessum, quodque hactenus obtinebat, hac famosa & quotidiana Valentiniani Iun. siue Theodosii M. constitutione adimitur. De veteri equidem iure Mosaico constat, quo poterant olim gentiles agnatique suo ære ea retrahere, quæ inops dominus vendiderat, quæque postea redimere nequiuerat: de quo Leuitici *cap. 25.* Ruth *cap. 4.* Hieremiæ *cap. 32.* Nos de iure Romano nunc agimus; Quod quidem *dudum* inoleuisse Legeque inductum hæc lex testatur. Et id tamen ipsum haud adeo vetustum erat. Pandectarum quippe iure, id est, ad Gordianorum vsque ferme tempora, id non obtinuit, nisi iis casibus, de quibus mox. Adeo quidem, vt consors rem suam venditurus, alienaturus, ne denunciare quidem prius consorti suo teneretur; quo pertinet omnino regula Iuris in *l. 26. D. de regulis iuris:* qui potest inuitis alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus potest. Ad hanc inquam speciem pertinet omnino hæc regula, vtpote desumpta ex Vlpiani *libro 30. ad Sabinum*, quo, vt in commune de societate & consortibus egit, vt docet *lex 43. D. famil. ercisc. l. 3. 21. D. communi diuid. lex 7. 9. 11. 14. 16. 19. 21. 23. 31. 35. 45. 47. 51. 55. 57. D. pro socio: lex 13. D. de præscriptis verbis: lex 5.* P. 248. *D. soluto matrim.* Ita nominatim egit de arbitro familiæ erciscundæ ab vno etiam hærede & præsentibus cæteris & inuitis petendo, *d. l. 43. D. famil. erciscund.* de distrahenda item societate inuito vel absente altero socio, *d. l. 14. & 16. D. pro socio.* Verum ad rem. Eo quoque pertinet Plinii locus *lib. 7. ep. 11.* qui agri hæreditarii quincuncem sibi delatum vendiderat. *Superest vt cohæredes æquo animo ferant, separatim me vendidisse quod mihi licuit omnino vendere.* Imo ne Diocletiano quidem imperante ius istud obtinuisse docet *lex 3. Cod. Iust. de communium rerum alienat. Falso tibi persuasum est,* (ait Imp. *illa l.*) *communis prædii portionem pro indiuiso, antequam communi diuidundo iudicium dictetur, tantum socio, non etiam extraneo posse distrahi.* Quare Constantino M. ius istud tribuendum mihi ferme videri solet, qui id aliquo Mosaici iuris exemplo in Rempublicam Romanam & Christianam inuexerit: Lege certe aliqua expressa id nominatim inductum & concessum fuisse hæc *lex* testatur: *Dudum*, inquit, CONCESSVM *erat:* & iterum expressius adhuc: *superiore* LEGE *cassata.* Quam dudum vero, non ait: neque ex eo satis sciri potest: quando vox *dudum* ἐκ τῶν πρός τι est, incertumque limitem habet, & vel paucos retro annos denotare sæpe solet, vt *l. 3. inf. de incestis nuptiis: l. 5. inf. de maternis bonis: l. 1. inf. de superexactionibus: l. 163. inf. de Decurionib. l. 6. inf. de domesticis, l. 8. inf. de Senatoribus:* sic vt de biennio etiam id efferatur: de quo iam dixi ad *l. 19. Cod. Iust. de nuptiis.* Quare fors etiam ad recentiorem adhuc Principem hoc ius referri possit, veluti ad Gratianum Imp. Verum Constantino M. id tribuere malo: a cuius extremis annis, ad *huius leg.* æram, sunt 54. anni. Certe vt Constantinum M. huius iuris Authorem putem, faciunt adhuc nonnulla similia eiusdem constituta in Consortium nominatim fauorem. Ita Iulianus in *l. vn. sup. de dominio rei quæ poscitur, vel consortibus:* Constantini M. constitutionem memorat, quæ *super consortibus promulgata fuerat*, qua scilicet *consortibus* hanc præscriptionem dilatoriam tribuit, ne conuenirentur, si consortes alios habere se dicerent: quam constitutionem *ea leg.* abrogat Iulianus. Ita idem Constantinus *l. 1. & 2. infr. si petitionis socius:* petitionis socio seu consorte siue hærede deficiente, eius partem ad consortem peruenire voluit. Ita consortibus fundi patrimonialis idem permisit, vt pro portione sua singuli tributum seu canonem inferre possent: neque consortis mora, seu commissi vitium consorti noceret: *l. 1. de conlat. fund. patrim.* Ex quibus apparet, quantam Constantinus M. consortii rationem habuerit, quamque variis Consortes priuilegiis donauerit. Quibus adde & istud, quod *hac lege* aboletur. Hactenus de authore huius iuris προτιμήσεως occasione & ad interpretationem illorum, *dudum concessum erat:* item & horum, *superiore lege cassata:* quod primum *hac leg.* inquiri oportuit, & ab omnibus tamen Interpretibus prætermissum est.

Secundo nunc loco de æquitate & Ratione iuris istius inducendi videamus. Ea vero *hac ipsa leg.* aperte indicatur, cum Author *huius leg.* ait, *Honestatis colore* id *velatum* fuisse: honestatis, inquam, εὐπρεπείας colore, seu colorata ratione honestatis, aduersus communes scilicet iuris regulas, quibus nemo de rebus suis aliquid inuitus facere cogitur, vt *hac ipsa leg.* dicitur. Honestatis porro color isthic est, quod videlicet etsi summo iure, seu fori iure inspecto quilibet emptorem arbitratu suo quærere vel probare possit, attamen honestatis leges suadeant a proximo & consorte in emptione proximum & consortem præferri, si modo tantundem pretii, quantum extraneus, offerat, vel oblaturus est, offerat arg. *l. 35. D. de minoribus:* Cum nihil venditori depereat, proximitatis & consortii ratio iure habenda videtur. *Proximitatis* primum, quia magna esse ferme solet in rebus, quæ a Maioribus aut cognatione proficiscuntur, affectio: Interest scilicet nostra, res Maiorum in gente & familia seruari, de qua affectionis ratione est dicta *lex 35.* deque ea pluribus agunt Doctores *ad l. 22. Cod. Iust. de administr. tutor: Consortii* itidem magna est ratio: *Consortes* sunt, (de quibus iam aliquid dixi *ad l. vn. sup. de dominio rei quæ poscitur;*) qui alicubi *Personniers* vocantur, σύγκληροι, quibus sors aut patrimonium resue aliqua communis est: quibus vel omnia bona communia sunt, vel quædam, & quidem pro indiuiso, de quibus est etiam locus apud Sidonium Apollin. *lib. 4. epist. 24.* & accipienda quoque dicta *lex 3. Cod. Iust. de communium rerum alienat.* De consortio nominatim in rei petitione est Symmachi locus, *lib. 9. ep. 121.* Imo est & eiusdem alter locus de consortio ad ius προτιμήσεως, *lib. cit. ep. 29.* quam hic totam exscribere iuuat: *Symmachus, Leoni. Opto quidem te in tantum copiis pecuniæ familiaris affluere, vt possis opima prædia comparare, sed mallem sine amicorum noxa atque iniuria oculum te ac desiderium nouis* EMPTIONIBVS *admouere. Nam ego Postumianensem rem iure optimo, sine vlla mentione,* CONSORTII *tui, ab antiquissimo possessore mercatus, nunc primum tua* AMMONITIONE *conuenior, vt prope iam inueterata possessione decedam. Cuius pretium non eius mediocritatis est, vt emisse delectet: Adeo cum possim tibi* LEGIBVS *obuiare, & desiderio eius, cuius res aguntur, obsistere, copiam tamen facio, vt quod argenti dedimus venditori, id homini meo Euscio, cui summa comperta est, digneris expendere: si tamen præoptas nostra mercari, quam tua nexu obligationis soluere.* Ergo CONSORTII obtentu retrahere Leo emptionem a Symmacho factam volebat: cui duo opponit Symmachus: nullam scilicet emptionis tempore factam consortii istius mentionem: & iamdiu factam hanc a se emptionem. Vnde iam hæc colligo. *Primo*, Symmachum hanc epistolam scripsisse, antequam hæc lex lata fuerit. *Secundo*, in emptione fundorum inter alia consortes quoque nominari solitos. *Postremo* venditionis tantum tempore consortem prælatum, at non post peractam semel venditionem, & inueteratam possessionem. Quod & *legibus* nominatim cautum ingerit Symmachus, & vero id ex *hac* quoque *leg.* conficitur. Quæ omnia singularia sunt ad *huius leg.* illustratio-

strationem, & hactenus a nullo notata. Ad rem: Non igitur sunt consortes *hac l.* tantum vel signate ὁμόκηνσοι qui scilicet ex bonis quæ simul in censum relata fuerant, prædia possident: fieri enim potest, vt bona quæ vnius cum essent, tabulis censualibus iuncta postea plures in dominos distracta fuerint. Ad rem. Ergo siue Valentiniani Iun. siue Theodosii M. legem illam abrogantis quasi inani honestatis colore velatam mens est, vt nullam omnino hac in re proximitatis, siue consortii rationem haberi velit. Et Iustinianus tamen, siue Tribonianus familiares sibi, *huic l.* addidit exceptionem, *Nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit*, quæ tamen exceptio non ad proximos, aut consortes pertinet, & sic ad hypothesin *huius leg.* verum ad generalem saltem illam regulam, & rationem quæ *fine leg.* additur: Nam & olim & deinceps, (quod in hunc locum distulimus,) προτιμήσεως ius istud obtinuit inter conuicanos, *l. v. Cod. Iust. non licere habitatoribus Metrocomiæ* &c. In auctione item bonorum, *l. 16. D. de rebus auth. Iud. poss.* Item ex pacto *l. 122. §. 3. D. de verb. oblig. l. 16. de* P.249*pactis*, *l. 75. de contr. empt. l. 21. §. 5. de act. empti.* In Emphyteusi, *l. vlt. Cod. Iust. de Iure Emphyteutico.* Addita inquam hæc exceptio a Triboniano, quod tamen nuper negare ausus est aduersus Cuiacium, Amaya *ad tit. de prædiis Decur. &c. n. 25.* Tanta scilicet tum viri illius negligentia, vel socordia fuit huius codicis consulendi. Pariter vt Tiraquelli grauis error fuit, negantis *hanc l.* in *hoc Cod. Theodos.* reperiri, verum editam eam fuisse ab his quibus Iustinianus sui Codicis curam demandauit: Cum tamen hæc lex in omnibus Codicis Theod. editionibus extet: etiam in antiquissimis Sichardi, & Tilii, quæ tamen imperfectiores erant. Ad *ipsam leg.* redeamus, vel potius ad ius siue προτιμήσεως, siue πρωτοπραξίας quod ea aboletur. Similiter sane postea Romani Senioris Lacapeni Nouella 2. quam etiam habet Harmenop. *lib. 3. t. 3. num. 118.* &c. quinque gradus personarum constituti fuerunt, quibus ius istud προτιμήσεως competeret κατὰ τάξιν. Primus gradus est cognatorum consortium, τῶν συγγενῶν ἀναμὶξ κειμένων. Secundus consortium aliorum ἐχόντων κοινότητα. Tertius eorum, licet extranei sint ξένοι venditori, qui solum immixti sunt, οἱ μόνον ἀναμεμιγμένοι. Quartus simul censitorum, οἱ συμπεπλεγμένοι ὁμοτελεῖς. Postremus qui modo confines sunt aliqua parte οἱ ἁπλῶς ἔν τινι μέρει συναπτῶς ἡνωμένοι. Et ita quidem vt successorio Edicto hac in re locus esset: id est vt primis non offerentibus, sequentis & proximi gradus alii admitterentur. Hæc, inquam, denunciandæ venditionis ius *illa Nou.* continetur, διαμαρτυρίας, προφωνήσεως & exinde προτιμήσεως. Datum igitur hoc προτιμήσεως ius non cognationi (etsi inter cæteros cognati primi) verum *consortio*, *permixtioni*, & *viciniæ*. Porrectum & hoc προτιμήσεως ius ad alias species: sic aliquando ius fuit, vt pauperes in emendis potentiorum possessionibus præferrentur: quod abolitum Nouella Nicephori *Phocæ 3.* quam refert idem Harmenop. *n. 126.* etiamsi essent ὁμοτελεῖς οἱ ἔχοντες κοινότητα. Sed & proximo id datum in antichresi rei immobilis præ extraneo: vid. Michaëlis *Nouell.* 1. quam memorat etiam Harmenop. *d. loco num. 122.* vbi vide etiam *scholion*. Ad hoc sane, vel simile ius reditum postea communi ferme consensu: inducto *Retractu gentilitio*, vt & *feudali*, vbi sane etsi possessionem suam cuique nihilominus vendere liceat, atque adeo emptorem suo libitu quærere & admittere, factam tamen venditionem retrahere gentili & domino licet: hinc statuta varia, ne proximus hæreditatem suam vendat, nisi oblata ea proximo suo: ne quis consors communem rem aliquam habens, vel quæ alias fuerit communis, aut sub eodem contextu vel tecto, partem suam alii vendat, nisi prius requisita altera persona quæ habebit vel habuisset, vel eius auctores habuissent rem ipsam communem; alioquin in potestate huius esse rem retrahere: vid. legem Saxonum *t. 25.* Statuta Italica, veluti Bononiæ, Mutinense: circa quod vltimum, vtrum primo quoque venditori idem ius competat, si emptor eam postea rursum vendiderit, extant publicæ Consultationes. Plura ad *hanc l.* commentari desino, quando extant peculiares & prolixi ad eam commentarii, vt & tractatus *de Retractu Gentilitio*, de *Retractu feudali*, & de *Retractu conuentionali*. Tria tantum monenda adhuc supersunt: Primo *legem 2. sup. de constitutionibus Principum* huic coassandam (quæ sic habet: *Perpensas Serenitatis nostræ longa deliberatione constitutiones; nec ignorare quenquam, nec dissimulare permittimus.*) Ex qua lege & coniunctione hæc duo conficiuntur: Primo *hanc leg.* nostram in Consistorio Principis longa perpensaque deliberatione sancitam. Et certe deliberationi locus haud exiguus erat, vt tam æquabile, tam & honestum ius, quidquid hic contra dicatur, abrogaretur. Secundo, proximum & consortem ab extortæ venditionis crimine in hac specie vacuum non esse, si proximo & consorti rem suam vendituro sese medium interponat, siue scienter *hanc leg.* dissimulando, siue etiam ignorando: De quo ad *eam leg.* plenius, vt & inde peti possunt quæ faciunt ad illustrandam *huius leg.* inscriptionem, de Præfectura inquam Prætoriana Illyrici & Italiæ. Secundo & illud adhuc notari cupio, datam *hanc leg.* ad *Flauianum PP.* virum eximium, magnæque sapientiæ, sed Christianæ Religioni infestum: de quo multa apud Symmachum & Histor. Eccles. scriptores: qui etiam Eugenio Tyranno anno proximo 392. adhæsit. Vt forte exinde quoque coniecturam capere liceat huius Flauiani suasu descitum a superiore, (Constantini scilicet vt opinamur,) lege, quæ in honestate quadam Christiana fundata erat. Postremum neque illud transmittendum, ad hunc Flauianum ipsum, extare Symmachi inter alias plures *lib. 2. ep. 87.* de non rescindenda venditione bona fide semel perfecta, in alio quodam casu.

VII. (a) Iidem (b) AAA. Remigio (c) PF. P. (d) Augustali.

Semel, inter personas legitimas, (e) initus empti contractus & venditi, ob minorem adnumeratam precii quantitatem, nequeat infirmari. Dat. III. Kal. April. Constantinop. Arcadio A. IIII. & Honorio A. III. Coss. [396].

Interpretatio. *Cum inter duas quascunque personas de precio cu-*

 iuscun-

iuscunque rei conuenerit, quamuis vilius quam valebat res fuerit comparata, nullatenus reuocetur.

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a *Cod. Iust.* ea ratione quam antea iam notaui ad *l.* 1. & 4. *sup.* quæ huic concordant. Iungenda autem huic *lex* 8. *sup. de diu. rescriptis.* GOTHOFREDVS.

(b) Male: inscribendi enim sunt, ARCADIVS *& Honorius AA.* vt præter temporum rationem testatur quoque d. *l.* 8. *sup. de diu. rescr.* IDEM.

(c) *Remigio* huic Præfecto Augustali, præter hanc *l.* & *d. l.* 8. nullæ aliæ inscribuntur. IDEM.

(d) Sic quoque perperam, *d l.* 8. *PF. P.* inducendum enim Vltimum P. Idem quoque error in *l.* 2. *Cod. Iust. de officio Præfecti August.* vbi dicitur *Præfectus Pretorio Augustali.* vnde tamen Critici quidam nobis effingebant *Præfectum Prætorio Augustali,* vel *Augustalem.* IDEM.

(e) *Legitimæ personæ*, sunt maiores ætate & administrandis familiarum suarum curis idoneæ *l.* 4. *sup. h. t.* IDEM.

COMMENTARIVS.

P. 250. PRETII vilioris obtentu legitime facta venditio rescindi ex *hac* quoque Arcadii *lege* non potest: pariter vt ex Constantini M. *l.* 1. *sup.* & Valentiniani Iun. *l.* 4. *sup.* ad quas leges notata huc arcessi possunt. Illud tantum *huic l.* peculiare seu proprium, quod illi coassanda veniat *lex* 8. *sup. de diu. rescriptis:* ex qua coniunctione coniectura duci potest, in specie *huius leg.* Hæredes venditoris venditionem rescindere voluisse, & sic actionem a defuncto non motam intentasse: Quos Arcadius hac constitutione sua duplici argumento repulisse videatur: Primo quidem, quod inanis hæc ratio esset, ad rescindendam venditionem, ob vilius videlicet pretium, quæ *huius l.* sententia est: Deinde quod actio ab hærede incipere non posset, quæ testatori seu defuncto non competiit, id est, si defunctus neque litem contestatus est, neque preces Principi obtulit.

VIII. (a) Iidem (b) AAA. Messalæ PF. P. (c) Post alia.

HIi (d) qui imposita fuga, (e) Munera Ciuitatis (f) Prouinciarumque (g) destituunt, & (h) ineundos furtim existimant esse contractus, intelligant sibi nihil hæc profutura esse commenta: Et precio emptorem (i) multandum esse quod dederit &c. Dat. XII. Kal. Septemb. Theodoro V. Coss. (k) [399]

INTERPRETATIO. *Quicunque debita Curiæ seruitia, aut patriæ suæ fugientes, res suas occulte vendere voluerint, sciant non posse valere quod fecerint, & seipsos ad debita seruitia reuocandos, & illos qui emerint precium perdituros.*

NOTAE.

(a) *L.* 17. *Cod. Iust. de rescind. vendit.* Iungendæ porro *huic*, sunt *lex* 6. *inf. de Quæstionibus: lex* 161. *inf. de Decurionib.* & *l. vlt. Cod. Iust. de mod multarum.* GOTHOFREDVS.

(b) ARCADIO & Honorio hæc lex, pariter vt superior tribuenda est, quomodo etiam profert Codex Iustin. *d. l.* 17. & leges illæ quas *huic* coniungendas dixi. IDEM.

(c) *Messala* PP. Italiæ fuit sub Honorio A. D. 396. 398. 399. 400. v. *Posopogr.* IDEM.

(d) Abest *hii* a Cod. Wureeburg. RITTER.

(e) σύγχυσις: Euolutius in Cod. Iust. *hi qui imposita munera fuga destituunt.* GOTHOFR.

(f) *Ciuitatum* Cod. Iust. IDEM.

(g) Abest hæc vox a Cod. Iust. IDEM.

(h) *Vel* Cod. Iust. IDEM.

(i) *Fugæ conscium*, add. a Tribon. *d. l.* 17. IDEM.

(k) *Theod. VC.* Cod. Wureeburg. Quid sit quod *Theodorus* solus in fastis occurrat, videbis in *Chronolog. ad h. an.* RITTER.

COMMENTARIVS.

IN Fraudem MVNERVM CIVILIVM factas venditiones adeo improbat *hac l.* Honorius Imp. vt & munerum refugam non ideo minus muneribus publicis teneri velit, & emptorem pretio multari iubeat, quæ quidem lex pars est prolixioris constitutionis Honorianæ: vnde tria præterea fragmenta occurrunt, *l.* 6. *inf. de Quæstionib. l.* 161. *inf. de Decurionib. l. vlt. Cod. Iust. de modo multarum*, quæ proinde huic coassandæ veniunt: Qua quidem constitutione Honorius partim Iudicibus prouinciarum modum imposuit, circa quæstiones; quo spectat *d. l.* 6. *de quæstionib.* circa multas; quo pertinet *lex vlt. Cod. Iust. de modo multar.* Partim *Curiis ciuitatum* muneribusque ciuilibus consultum iuit: tum Curialibus

libus ab iniuria vindicatis; quo spectat etiam *d. l. 6. de Quæstionib.* tum eorum fraudibus callidisque consiliis & molitionibus in perniciem Curiarum ciuiliumque munerum punitis: cuiusmodi duæ hæ erant ad fugienda scilicet munera ciuitatum, vel prouinciarum, veluti prosecutionis, vt ostendit *d. l. 161.* puta, ad indebita officia irrependo, cui occurritur *d. l. 161.* & prædia sua furtim alienando, vendendo, vt ita a ciuilib. munerib. excusarentur: cui occurritur hac *l. furtim*, vel, vt ait *lex 1. inf. de prædiis vel mancipiis Curialium*, occultis molitionibus (qua formula alioquin etiam vtitur *d. l. 161.*) per suppositas fraude personas, nulla necessitate cogente: De qua prædiorum Curialium alienatione suo titulo peculiari *inf. lib. 12. t. 3. de præd. & mancip. Curial.* Illud interea obseruandum, complurimos per hæc Honorii tempora, munerum refugas Curiales extitisse: eique adeo rei compluribus legibus occurri ab Honorio oportuisse: Idque per Præfecturam Italiæ, vt testatur præterea *lex 157. 158. 159. 160.* & *d. l. 161.* (huic iungenda) *162. 163. 165. inf. de Decurionib.* & per Præfecturam Galliarum *lex 1. 2. 3. inf. de his qui condit. propr.* Quid autem curiales hi fuerint, quæ eorum munera, quamque grauia? suo *titulo de Decurionib.*

VIII. (a) Impp. HONORIVS & THEODOSIVS AA. ad Populum.

VENDITIONES, donationes, transactiones, quæ per potentiam extortæ sunt, præcipimus infirmari. Dat. XII. (b) Kalendas Mart. Constantinopoli, Honorio X. (c) Theod. VI. A. Coss. [415.]

INTERPRETATIO. *Sciant omnes, quicunque a potentioribus personis oppressi, aut donauerint, aut vendiderint, posse reuocari.*

P. 251. NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. de his quæ vi metusue causa,* (sub quo tit. non male hæc lex collata fuit. Potuit non male etiam referri in titulum *de iis quæ administrantibus vel officium publicum gerentibus distracta sunt, vel donata.* GOTHOFREDVS.

(b) *XIII.* Cod. Iust. Wurceburgens. & edit. Cuiac. *X.* vero Edit. Sichard. RITTER.

(c) Hinc restituenda est subscriptio Codicis Iustinianei. GOTHOFREDVS. Abest *Honorii* nomen a Cod. Wurceburg. in quo tantum *Theodos. VI. A. Cos.* Quam lectionem & seruarunt Sichardi libri. RITTER.

COMMENTARIVS.

PER POTENTIAM EXTORTA venditio, donatio, transactio, hoc Theodosii Iun. ad Populum Edicto A. D. 415. reuocari iubetur: Quod ius tralatitium cum sit, obscurum tantum est, quanam occasione Theodos. Iun. id reuocare Edicto suo voluerit; nisi quod malum istud hoc æuo frequens omnino fuit, potentioribus passim infirmiores atterentibus. De Transactione, seu pacto per potentiam extorto, iam diximus ad *l. 6. supr. de pactis & transact.* De Donatione & venditione dicemus, *inf. tit. de his quæ administrant.* Per *potentiam extorta venditio est*, cum potentiæ terrore (vt loquitur *lex 6. supr. de pactis.*) extorquetur, cum potentiores viri humilioribus (hoc ipso) vim vel metum incutiunt, *l. 6. §. 2. D. de offic. Præsidis*, id est, cum officium aliquod publicum administrantes, prouincias regentes, & his similes, cum infimis seu humilioribus personis contrahunt: Qua de causa officium publicum administrantes durante officio quicquam emere prohibebantur; de quo suo titulo: Imo & nuptias contrahere: POTENTATVS ratione (vt eleganter loquitur Papinianus *in l. 63. D. de ritu nupt.*) id est, ne per potentiam extorti huiusmodi contractus viderentur, & vi magis, metuue, seu per impressionem quam iure contracti. Itaque non male Tribonianus *hanc leg.* sub titulo *de his quæ vi, metusue causa gesta sunt*, collocauit. Quanquam *hanc l.* non de iis tantum accipiendam puto, qui in officio publico positi sunt, verum etiam & forte potissimum de iis qui factionibus, clientelis, & diuitiis potentes sunt, vel etiam nobilitate generis, atque officio publico perfuncti. Nobilitate, factione freti, vt loquitur Turpilius Thrasyleone apud Nonium *c. 4. n. 191. v. factio.* Et vero hac ipsa etiam de causa Honorius Theodosii Iun. in Imperio Collega, Nobiliores natalibus, & honorum luce conspicuos, & patrimonio ditiores, perniciosum vrbibus commercium exercere prohibuit, vt inter plebeios & negotiatores facilius esset emendi vendendique commercium, *l. 3. Cod. Iust. de commerc.* quam leg. coniungendam existimo cum *l. vlt. sup. de offic. Rector. prou.*

DE

DE COMMISSORIA RESCINDENDA.

TITVLVS II.

I. (a) Imp. Constantinvs A. ad Populum.

Qvoniam, inter alias captiones, (b) præcipue Commiſſoriæ (c) legis (d) creſcit aſperitas, (e) placet, infirmari eam, & in poſterum omnem eius memoriam aboleri. Si quis (f) igitur tali contractu laborat, hac ſanctione reſpiret, quæ cum præteritis præſentia quoque depellit, (g) & futura prohibet: Creditores enim re amiſſa (h) iubemus recipere (i) quod dederunt. Dat. (k) pridie Kalend. Febr. Sardicæ, (l) Conſtantino A. VI. & Conſtantio Cæſ. (m) Coss. [320.]

Interpretatio. Commiſſoriæ cautiones *dicuntur, in quibus debitor creditori ſuo rem, ipſi oppignoratam ad tempus, vendere per neceſſitatem* (n) *conſcripta cautione promittit: quod factum Lex iſta reuocat, & penitus fieri prohibet: Ita vt ſi quis creditor rem debitoris ſub tali occaſione viſus fuerit comparare, non ſibi de inſtrumentis blandiatur, ſed cum primum voluerit ille qui oppreſſus debito vendidit,* (o) *pecuniam reuocet,* (p) *& poſſeſſionem ſuam recipiat.*

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iuſt. de pactis pignorum, & de lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda.* Quam legem recte Tribonianus [illegible] collocauit. Et iungenda huic, *lex vn. inf. de infirm. pœnis cœlibat.* Imo & *lex 3. inf. de exaction.* & *lex 3. ad SC. Claudianum*; de quo mox. GOTHOFREDVS.

(b) De hac *Captionis* voce, mox. IDEM.

(c) *Pignorum* addidit Tribon. *d. l. vlt.* Recte: de quo mox. IDEM.

(d) *Legis*, id eſt, pactionis, ſeu *contractus*, vt mox vocatur, conditionis, conuentionis, pacti: vt periſſologia omnino laborent, qui vulgo *pactum legis commiſſoriæ* vocant. Quanquam & Innocentius *cap. 7. X. de pignorib.* ſecutus Interpretem, errorem ita quoque dicat: Cuiacius quoque *recit. in hanc l.* eam loquendi rationem defendi poſſe putet: quomodo & pactum conuentionis dici ſolet. Neque enim huc quicquam facit, quod etiam dicitur hypotheca & pignus obligatum, *l. 13. §. pen. l. 19. D. de pignoribus.* Imo & pignoris obligatio, *l. 23. §. 1. D. eod. tit.* IDEM.

(e) *Aſperitas* hæc, in quo verſaretur. mox dicam, IDEM.

(f) Debitor. IDEM.

(g) *Repellit.* Cod. Iuſt. IDEM.

P. 252 (h) Et *miſſa.* Igitur creditoris ea res facta fuerat ex lege commiſſoria ſeu ex contractu: de quo mox plura. IDEM.

(i) *Recuperare.* Cod. Iuſt. non ita recte. *Recipiendi* vox in mutuo propria, *l. 2. D. de rebus creditis.* de quo iam *ibi* dixi. IDEM

(k) *PP. Kal. April. Romæ* ſupplendum ex *d. l. vn. de infirm. pœn. cœlibatus.* IDEM.

(l) *Serdicæ.* Cod. Iuſt. & *d. l. vn.* & paſſim ita quoque hoc Cod. Iuſt. quanquam *Sardicenſis* alias Synodus. IDEM.

(m) Cod. Wurceb. hic male legit, *Conſtantino A. VI. & Theud. C. Coſſ.* RITTER.

(n) Edit. Cuiac. *conſcriptæ cautionis.* IDEM.

(o) Edit. Sichard. *vendendi.* IDEM.

(p) Præſtet, ſoluat. Et forte hic legendum *relocet*, id eſt, reddat, reſtituat: quomodo contra pecunia a creditore *locari & collocari* dicitur, quod paſſim notum. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

Commissoria lex, *in Pignoribus* ſcilicet quod a Triboniano recte hic additum eſt, (quique ideo eam recte retulit in titulum *de pactis pignorum, & de lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda*) quod & Interpretatio huic *legi* ſubdita agnoſcit, hoc [illegible] Edicto, ſeu celeberrima conſtitutione a Conſtantino M. aboletur, A. D. 320. Cuius quidem Edicti tria alia capita habentur hoc Codice: puta *lex vn. inf. de infirmandis pœnis cœlibatus: l. 3. inf. ad SC. Claudianum: l. 3. inf. de Exactionibus:* quæ proinde Leges omnes huic noſtræ coaſſandæ veniunt, velut vnius eiuſdemque Edicti prolixioris parte

tes: quod ad populum vrbis Romæ emissum, Romæque propositum fuit: Quo quidem Edicto Constantinus M. varia & iniqua complurima veterum Legum, veterisque moris iuga, *Captiones* varias ab vsu, atque Ciuibus Romanis, seu populi Romani ceruicibus, *depulsum* (qua etiam voce hæc lex vtitur) iuit. *Legum* inquam: quo pertinet *d. l. vn. de inf. pœn. cæl. d. l. 3. ad SC. Claud.* Exactorum item & fisci, *d. l. 3. de exaction.* Postremo Creditorum priuatorum *hac l.* Idque, tum ratione status personæ, *d. l. 3. ad SC. Claud.* tum ratione corporis, *d. l. 3. de exactionib.* tandem ratione bonorum, quo spectat hæc *lex, & d. l. vn. de infirm. pœn. cœlib.* Cœlibatus, inquam, orbitatisque pœnis sublatis, *dicta leg. vnic. de infirm. pœn. cœlib.* SC. Claudiano temperato *dicta l. vn. ad SC. Claud.* cohibitis suppliciis & tormentis in exactione fiscalium debitorum, *d. l. 3. de exactionibus.* Tandem commissoriæ legis asperitate, & captione in fauorem debitorum aduersus creditores priuatos in pignoribus sublata, *h l.* Quod quidem etiam Edictum est de earum Constant. M. legum seu constitutionum numero, de quibus Publius Optatianus Porphyrius hoc ipso tempore ad ipsum Constantinum scribebat, *Panegyr. v. 39. p. 349. inter Epigram. veter. Petri Pithœi.*

Permulcens ASPERA *legum*
Iustitia æterna.

vbi *Aspera legum* dixit quomodo hic, *commissoriæ legis asperitas dicitur.* Imo de earum Nouarum Legum censu, hoc Edictum est, quas *regendis moribus frangendisque vitiis constitutas* a Constantino M. anno prox. 321. scribebat Nazarius Panegyr. *cap. 38.* quibusque ait, *veterum calumniosas ambages recisas* CAPTANDÆ *simplicitatis laqueos perdidisse.* Denique hoc illud potissimum tempus est, quo Constantinus M. per quadriennium A. D. 319. 320. 321. 322. mores populi Romani in melius vertere, atque ad pietatem, humanitatem pacemque & concordiam traducere enixe instituit variis constitutionibus, quas exhibet Chronologia nostra illorum annorum. Nos de *hac l.* nunc videamus: vbi videndum est *initio:* quid in ea sit *lex commissoria,* quod quidem plurimum hactenus habet obscuritatis, & de quo serram reciprocant, contentionisque funera inter se ducunt etiam hodie Viri Clarissimi.

Igitur de Lege commissoria ex hac l. & Rubricæ seu tituli situ hæc discimus. Primo, *Contractus* speciem eam fuisse; qua certe *contractus* appellatione hic designatur: eoque etiam sensu, *Lex commissoria* dicitur, & in Rubrica absolute *commissoria* lex scilicet, lex inquam, id est, pactio: de quo in *Notis.* Secundo discimus, contractum hunc fuisse inter *creditorem* & debitorem, super mutuaticia scilicet pecunia. Id enim propria & peculiari *creditoris* appellatione hic significatur. Tertio discimus, *Asperum* hunc maxime contractum fuisse: quo scilicet miseri debitores plurimum *laborabant,* & strangulabantur, vnde & sublata hac lege commissoria *respirare* iam iubentur. Quarto discimus, *captionem* hac re summam debitores passos: id est, ζημιαν βλάβην damnum, detrimentum rei familiaris. Id enim *captionis* voce significatur hic & alibi vt *l. 200. D. de regul. iuris: l. 22. §. vlt. D. mandati: l. 6. §. 10. D. quæ in fraud. creditor.* vel etiam voracitas creditorum: vel denique veteris vsus morisque captio, cui gemina profligatur *d. l. vn. de infirm. pœn. cælib.* Interpres videtur hic legisse *Cautiones.* Quinto discimus *ex fine l.* creditores ex hac conuentione rem aliquam debitoris sibi adquisiuisse, iisque adeo commissam (vnde *Commissoriæ* nomen,) quæsitamque: quandoquidem sublata ea, iubentur creditores RE amissa, id est, missa, derelictaque *recipere,* id est, retro accipere (quæ vox etiam propria in mutuatitia pecunia pariter vt *reddendi* vox) *quod dederunt,* id est, creditam a se pecuniam a debitore recipere re debitori inuicem restituta, & sic commissoria *rescissa,* vt habet Rubrica. Tandem ex huius tituli situ & connexione cum superiore & cum proxime sequenti discimus, hunc contractum si non venditionem propriam fuisse, ad venditionis saltem speciem accessisse.

His ita positis, iam facile tenemus in quo contractus ille inter creditorem & debitorem constiterit, seu quænam hæc lex commissoria fuerit & in quo asperitas eius versaretur. Nempe vel superiora docent, non esse hanc leg. accipiendam de commissoria in contractu venditionis, cum inquam principaliter venditio ita contrahitur; *Vt si ad diem pecunia seu pretium conuentum non soluatur, res inempta sit, emptioque committatur, id est, resoluatur, & ad venditorem recurrat.* Ibi enim commissoria dicta *a committendo,* id est, resoluendo contractu: Hic, commissoria a *committenda,* id est, amittenda re. Item patet, non esse accipiendam de ea conuentione, vt venditori rem venditam intra certum tempus luere liceat. Agitur enim in *hac l.* vt dixi de contractu inter creditorem & debitorem. Neque etiam vlla in superioribus illis conuentionibus *asperitas* versatur, nulla *captio,* nihil quo venditor *laborare* dici possit: imo contra. Quid igitur? Talis omnino conuentio necesse sit, quæ inter *Creditorem & debitorem* initur, super *re quadam* debitoris, loco eius *quod dedit* mutuo scilicet certo casu amittenda, & creditori *adquirenda;* quæ proinde ad venditionis speciem accedat: vt sæpe alius contractus alium subintrat. Quod & Salmasius capere non potuit, *p. 218. 219.* qui ideo in venditione mancipationem quidem admittebat, at non in pignore. Interpres *huius leg.* Commissoriam hanc nostram ita definit: *Commissoriæ cautiones dicuntur, in quibus debitor creditori rem ipsi* OPPIGNORATAM *ad tempus, vendere per necessitatem conscripta cautione promittit.* Mox idem indicat creditorem *vi* huius *instrumenti,* seu cautionis, *possessionem debitoris sibi comparasse, debitore vendente.* Ergo ex Interpretis huius sententia commissoria lex hæc fuerit, cum debitor cautione seu instrumento promittit, se rem pignoratam creditori, vbi *debito oppressus* fuerit, per necessitatem, id est, vbi eo necessitatis adductus fuerit, vt suo tempore debitum non exsoluat, vendituram: Ita quidem Interpres, ad verum proxime, sed nondum plene. Quid igitur? Commissoria *lex* est, cum initio contractus, ita inter creditorem, & debitorem conuenit, vt cessante in solutione debitore, creditor rem pignoratam sibi commissam habeat, sine noua deinceps venditione. Vera hæc inquam legis commissoriæ in pignoribus descriptio est. Vbi iam apparet, venditionem quandam in hac conuentione intercessisse, etsi principaliter de pignore ageretur, qua causa *tit. hic,* hoc loco positus est; Et forte etiam mancipationem seu venditionem imaginariam per æs & Libram; de qua alioquin Vlpianus *tit. 19. §. 3.* (*Valerius M. 6.*) *l. vlt. Cod. Iust. de adoptionib. l. vlt. Cod. eod. de Emancipatione lib. §. 1. Inst. de testam. ordinand.* Vnde iam apparet, *Asperum* hunc omnino contractum fuisse, cum re sua, seu pignore suo miser debitor a creditore abrupte priuaretur, post diem solutioni adlapsum. Quare cum huius legis commissoriæ asperitas Romæ *cresceret,* neque iam vnus, aut alter debitor hac conuentione laboraret, non iam proportio quædam esset inter mutuam pecuniam datam, & pignus, verum passiuitus creditores Romæ haud aliter pecuniam crederent, debitoresque passim, dum pecuniam in necessitates suas extricare cupiunt, in has leges venirent, & sic nullo satis iusto pretio, inuitique rebus suis, & possessionibus magni sæpe pretii spoliarentur, eam conuentionem eiusque *memoriam omnem* Constantinus M. *hac l.* seu hoc Edicto ad populum Vrbis Romæ emisso, ibique proposito, *abolere* instituit. In tantum etiam, vt prouidentiam suam, vimque adeo huius constitutionis, quod notandum, in tria tempora diffundat: *Quæ cum præteritis,* inquit, *præsentia quoque depellit, & futura prohibet.*

Et hæc quidem ad hanc legem suffectura videbantur, nisi operosam, & controuersam hanc materiam Viri Clari fecissent, hodieque facerent: qui in varias scissi sententias, varios etiam errores hac parte admisere. Certe ex his primo satis apparet, Commissoriam sublatam a Constantino pertinere ad pignora, non ad venditiones, vt credidit Salmasius corrupto textu, & addita voce *pretium*. Secundo, quæ Cuiacii fuit, & omnium ferme nunc est sententia, non admittenda, fiduciam cum hac lege commissoria eandem non fuisse. Duas olim equidem pignorum species fuisse, & ipse censeo, vnam, quæ *fiducia* dicebatur: cuius multa mentio *ante hanc leg.* apud Ciceronem *Topic. 4. cap. 10. de officiis, lib. 3. c. 14. Orat. pro Flacco c. 21.* & *lib. 13. ep. 56.* & Liuium, Paulum item qui passim ea coniungit, *lib. 1. sent. tit. 9. §. 8.* & *lib. 2. sentent. tit. 4. in rubrica, & tit. 13. de l. commissoria septem primis §§.* & *l. 5. tit. 1. §. 1.* & *lib. 3. Sentent. tit. 6. §. 16.* & *69.* (apud quem Interpres non intellexit, quid esset *fiducia*,) item apud Tertullianum *lib. de Idololatria cap. 23.* Papianum, Modestinum, apud Auctorem *collat. Legum Mosaic. tit. 2. num. 3.* & *10. n. 2.* in veteri inscriptione, vbi *fiduciari Monumentum* prohibetur: Post hanc quoque legem, apud Ambrosium *c. 12. de Tobia.* in Honorii *l. 9. inf. de infirm. his quæ sub Tyr.* Sidonium Apollinarem, *l. 4. ep. 24.* In glossis Philoxeni, apud Boëtium, in *Topica Ciceronis, lib. 4.* Isidorum *5. orig. c. 25.* apud Interpretem Pauli *sentent. non vno loco.* In Visigothicis Legibus, & Longobardicis. Altera vero pignoris species erat, quæ *pignus* specialiter vocabatur. *Pignus* scilicet dicebatur, quod vel obligabatur tantum, vel cuius solam *possessionem* creditor ad tempus consequebatur, dominio penes ipsum semper debitorem remanente. Denique quod in dominio manebat debitoris, *l. 12. D. de distract. pign.* & *pignus simpliciter deponi* dicitur, id est, non contracta fiducia, apud Paulum *2. sent. 5. §. 1.* non vt Viri clari, sine lege commissoria. At *fiducia* erat, cum res aliqua sumendæ pecuniæ mutuæ gratia, non tantum creditori dabatur, verum insuper ei mancipabatur, vel in iure cedebatur, & sic quodammodo vendebatur, creditorque adeo dominus fiebat statim ab initio; non postea demum ex vi legis & conuentionis commissoriæ. Quod apparet ex his quæ tradit Paulus *lib. 2. sentent. tit. 13. §. 3.* & *lib. 3. tit. 6. §. 69.* Boëtius manifeste in *Topica Ciceronis*, & Isidorus *d. loco* (cuius verba Vir clarissimus perperam refingit) & Interpres Pauli *ad 3. Sentent. tit. 6. §. 69.* Hinc adeo debitor Creditori fiduciam vendere non poterat, Paulus *2. sentent. 13. §. 3.* quia scilicet in dominio eius ea iam esset: cum contra pignus a debitore creditori vendi posset, quia (inquit Tryphoninus *l. 12. D. de distract. pign.*) pignus manet in dominio debitoris. Et fallitur Vir Clarissimus, dum censet, in hypotheca, & pignore idem Iuris fuisse, vt creditori cedi non posset ante *l. 12. D. de distract. pign.* Paulus enim post illam *legem* scripsit, qui caute de fiducia sola agit. Vnde & interpres, ad *§. 7. tit. de Interdict. 6. lib. 5. Pauli sententiar.* domino creditorem æquat ratione fiduciæ. Hinc, & Creditor debitori fiduciam extraneo vendituro, eam remancipare tenebatur, *d. §. 3.* Hinc creditor fiduciam, seu rem fiduciæ datam, vni ex hæredibus, vel extraneo legare poterat, *§. 6.* Indeque etiam dubitandi ratio, in quæstione, an creditor si rem fiduciariam, seu fiduciatam, fecerit meliorem, ob ea recuperanda, quæ impendit, Iudicio fiduciæ, debitorem haberet obnoxium? id quod negandum videbatur: eo quod creditor fiduciæ dominus esset, & mancipio haberet. Et contra tamen definitum, quia non esset dominus incommutabilis. *§. 7.* & sic pignus, & fiducia, hactenus æquiparantur, vt docet *lex 8. pr. D. de pignor. action.* Quæ & in aliis quamplurimis hac ipsa ratione æquiparantur, vt ecce: Ancillis legatis a Creditore non continentur fiduciæ nomine ei datæ: Paulus *3. sentent. 6. §. 69.* cuius loci sensum non cepit Salmasius, *confutatione Thesium de Mutuo, p. 228. 3.* Neque testator, si rem a se legatam postea fiduciæ det, non magis voluntatem suam mutasse videtur, quam si pignori dedisset; *d. tit. 6. §. 16.* & quidquid Creditor per fiduciarium seruum quæsiuit, non sibi acquirit, sed sortem debiti minuit: Paulus *2. sent. 13. §. 2.* & debitor distractis fiduciis a Creditore, aduersus eum habet actionem hyperochæ nomine, vt ex *Paulo* liquet *d. t. §. 1.* pariter vt distracto pignore. Et hæc omnia, ea, quam dixi, ratione; quod Creditor quidem dominus esset fiduciæ, sed non *proprie*, perfecte, & incommutabiliter; vtpote dominio translato, at non & abalienato prorsus, vt proinde huc Iuris regula trahi possit: *Non videri id cuiusquam proprie, & perfecte esse, quod ei casu aliquo auferri potest.* Et melius adhuc illa: *Non videri rem amittere, quibus propria non fuit.* Ita scilicet fiducia mancipabatur, vel in iure cedebatur, vt duæ leges, seu conditiones, huic fiduciæ cohærerent, & vna quidem *remancipationis.* Quod vt perperam negant Viri Clarissimi, ita id exerte testatur Paulus *2. sentent. 13. §. 3. in fin.* & Boëtius *in Topica Ciceronis, lib. 4.* si videlicet debitor ad diem pecuniam solueret, & sic, quod Hotomannus recte scripsit, per P. 254. fiduciam, puta, & præsens alienatio, vel saltem dominii translatio fiebat, sed sub conditione resoluebatur; excepto vno casu, Papiani apud Auctorem *collat. Legum Mosaic. tit. 2. §. 3.* cuius proinde sententia hinc iam educenda est, cum tamen Pithœus plurimum ibi hæserit, vt mirer Virum Clarissimum aduersus tam expressa, non Boëtii tantum, aut Isidori, verum Pauli insuper testimonia negantem, in fiducia contrahenda, non tantum mancipationis sed & remancipationis nomina vsurpata; statuentemque inter pignus, & fiduciam, nihil interfuisse, nisi quod fiducia rerum immobilium proprie esset, quæ nomine *hypothecæ* postea expressa fuerit. Nam imo *Mancipationis, & Remancipationis*, in fiducia vsus fuit. Et ideo scilicet *fiducia*; quæ vox propria mancipationi temporariæ est: & *fiducia contrahi* dicitur per simulatam & temporariam venditionem apud Boëtium *in Topica*, quæ sub Mancipationis lege fiebat & Remancipationis titulo temporario, non plenæ, & perfectæ venditionis, & alienationis. Denique *fiducia* est, quod vel ipsum nomen ostendit, πεποίθησις omnis temporaria, quæ pignori specialiter dicto aptari non potest; quod nonnulli tamen censent, dum aiunt *fiduciæ* appellationem, & vocabulum de vtroque & de pignore & de fiducia specialiter aliquando poni apud Paulum, Ciceronem, & Modestinum. Verum equidem est, generali *pignoris* appellatione, venire & fiduciam, vnde Tertullianus *lib. de Idololatria cit. loc.* dixit *sub pignoribus fiduciati*, vel *fiduciatis*: at non retro. Eorundem error est, cum fiduciam inde ductam putant, quasi creditor inde fiduciam capiat recipiendæ pecuniæ suæ, seu debiti recuperandi, quod dilutum omnino est: *fiducia* enim *contrahi* dicitur passim, vbi res ita in aliquem transfertur, vel alicui mancipatur, vt remancipare postea vel eidem, vel alii, cogatur: v. g. *Emancipatio* filii fiducia contracta olim a patre fieri dicebatur, trina filii in extraneum venditione, filiæ autem, vel masculi secundi vel tertii gradus, vnica, sub remancipationis lege; Gellius *lib. 5. cap. 19. l. 2. §. 15. D. ad SC. Tertullianum, Vlpianus tit. 10. qui in potestate mancipioue sunt &c. Gaius 1. tit. 6. §. vlt.* & *§. 1. Instit. de bonorum possess.* iuncto *§. vlt. de legitima agnatorum successione.* Et inde extraneus hic emptor dicebatur fiduciarius, Gaius *d. §. vlt.* Quomodo & fiduciarium creditorem vocare possis. Inde & fiduciarii quoque *Tutores* ab eadem fiducia contracta in emancipatione, *l. 4. D. de legitimis tutor.* Vlpianus *tit. 11. de tutelis, §. 5.* & *Institut. de fiduciaria tutela.* Eadem ratione, & fiduciarius hæres dictus, *l. 46.* & *67. §. 3. D. ad SC. Trebellianum*, cuius scilicet commissum est fidei, vt restitu-

restituat: fiduciaria hæreditas, *l. 9. §. 1. D. de rebus creditis:* & *d. l. 46.* fiduciarium Regnum, apud Hirtium *de bello Alexandrino, c. 23.* & Curtium *lib. 5. cap. 9.* quod alii scilicet restituendum est: sic apud Liuium *lib. 32. cap. 38. eam* (Corinthum) *velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret, si quid aduersi accidisset, ipse haberet;* sic & Cæsar 2. *c. 17. de bello ciuili, legati operam fiduciariam* vocat. Et hæ quidem omnes species generali *fiduciæ* nomine veniebant: Iudiciumque fiduciæ hoc nomine dabatur: quod inter summa Iudicia, bonæque fidei erat, & summæ existimationis, & pene capitis: in hoc enim Iudicio de fide fracta agebatur, ibique, formula vsurpata, *vt inter bonos bene agier.* vid. Ciceronem *lib. 3. de officiis, cap. 14. & lib. 7. ep. 12. ad Trebatium.* Paulum apud Auctorem *collat. legum Mosaic. tit. 2. §. 5.* Indeque etiam Iudicium fiduciæ cum societate, tutela, & rei vxoriæ actione ambulare seu coniungi videmus: nam & in his omnibus translatio quædam dominii fit, sed sub fiducia restituendi; & sic non absoluta abalienatio.

Et hæc quidem de prima conditione seu lege fiduciæ in pignoribus, *Remancipationis* inquam quæ in debitoris gratiam addebatur; vnde apparet in summam, primo fiduciam non esse hypothecam rei immobilis, nam quid hic *fiduciæ* nomen faciat? Deinde falsum esse, quod negant, Mancipationis, & Remancipationis nomen in pignoribus vnquam vsurpatum, sed in venditionibus tantum. Et inane est, quod Vir Clarissimus scribit, in fiducia mancipationem non factam pure & in præsenti, sed in diem, cum fiducia commissa esset ex lege commissoria. Quid enim audio, mancipationem in diem factam? quod ab actibus legitimis alienum est, qui nonnisi præsenti die & momento perficiuntur: Et lex commissoria nihil commune habet cum fiducia. Verum similis huic error est eiusdem, cum, quod apud Isidorum dicitur, *fiduciam transferri in iure cessione*, de cessione bonorum accepit, quæ a miseris debitoribus & decoctoribus in iure fiebat: cessio enim apud Isidorum, est modus transferendi dominii, de quo Vlp. *tit. 19. §. 9. & 10.*

Altera lex solemnis, & ordinaria in gratiam creditoris in fiducia, hæc erat, vt si ad diem debitor pecuniam non solueret, iam tum creditor, non vt Cuiacius & Ant. Faber putarunt, & vulgo hactenus creditur, eam retineret, quantiuis ea pretii esset, velut sibi commissam (quæ commissoria sane lex & conditio est:) verum hactenus, vt iure suo sine vlla denunciatione fiduciam vendere posset, auctore Paulo *lib. 2. sentent. tit. 13. §. 5.* Etsi non nego fiduciam quoque sub lege commissoria potuisse dari: vnde Cicero pro L. Flacco *cap. 21. fiduciam creditori commissam, ab eo teneri, & possideri scribit.* In pignore simpliciter dato ius aliud erat: cessante quippe debitore, creditor allapso die denunciare prius debitori debebat, an pignus luere vellet, *l. 78. §. 6. D. ad SC. Trebell.* Paulus 2. *sentent. tit. 5. §. 1.* quo facto si debitor non lueret, distrahere pignus, auctore Iudice, poterat; in distractione ipsa, multis solemnibus obseruatis: *tit. D. & Cod. Iust. de distract. pign.* & *l. 1. Cod. eod. de iure dominii impetr.* si emptor non reperiretur, ius dominii creditor a Principe impetrabat, ea tamen adhuc lege vt intra annum debitori id luere liceret, *l. 63. in f. D. de adquirendo rer. dominio,* & *l. 3. Cod. Iust. de iure dom. impetr.* post annum demum pleno dominii iure pignus committebatur. Et hæc ita veteri iure.

Ex his iam patet, fiduciæ contractum cum lege commissoria non eundem fuisse: & retro, legem commissoriam, a fiducia ordinaria, & a mancipatione seiunctam fuisse. Nisi eo quoque nomine, sensuue, fiduciæ, commissoriam legem inhæsisse quis putet, respectu debitoris; quod & ipsum, aliqua ratione, pignori, non minus recte aptetur, vbi non soluta pecunia, ad venditionem necessario, deuenitur, & sic res debitoris committitur, eaque debitor priuatur: Quomodo *commissum* est στερέσιμον omne, quod & Glossæ docent, & merces in *commissum* cadere dicuntur, & commissa, *tit. de vectigalib. & commissis.* Verum meminisse oportet, in *commissoria* lege proprie dicta, non id satis esse, vt debitor certo casu, re sua priuetur, verum requiri, vt *ei ipsi*, cui pignus datum est, adquiratur, committatur. Et tamen Cicero quoque pro *L. Flacco cap. 21.* fiduciam *commissam* dicit, *Abduxisti Temno Apollonidem, pecuniam adolescentulo grandi fœnore, fiducia tamen accepta occupauisti: Hanc fiduciam* COMMISSAM *tibi dicis, tenes hodie, ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni, venire ad testimonium dicendum coëgisti.* Sic & idem Cicero 13. *familiar. 56.* ad Thermum ὑποθήκας COMMISSAS dicit. P. 255. *Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluuio dedit, hæ* COMMISSÆ *sunt, velim cures, vt aut de hypothecis decedat, easque procuratoribus Cluuii tradat, aut pecuniam soluat.* Nempe lex commissoria fiduciæ quandoque addita, non minus quam pignori, vnde Paulus *lib. 2. sent.* sub *tit. 13. de lege Commissoria,* & de fiducia & de pignore iuxta agit: Ergo fiducia a Lege Commissoria alia est; etsi fiduciæ lex commissoria quoque quandoque adderetur, vt sæpe in commune fiduciæ leges aliæ addebantur etiam alienæ ab eius natura, veluti vt ne liceret vendere: vt testatur Paulus *sentent. lib. 2. tit. 13. §. 5.* Rursum fiducia cum hypotheca, seu cum eo quod nexu obligatur, non traditur, rei videl. immobilis, eadem male fingitur; Et falsum est, in Rubrica *tit. 4. lib. 2. sentent. Pauli,* pignus *depositum* dici quod manudatur, ac deponitur apud creditorem; fiduciam vero, hypothecam: nam ibi *depositum* propria contractus species est; & *fiducia* ibi est, quæ dabatur Creditori. Hactenus ostendimus quid inter fiduciam, & legem commissoriam interesset, Nunc ab aliis legibus & captionibus eandem separemus.

Secundo igitur cum hac asperrima lege commissoria nil commune habet species *leg. 1. Cod. Iust. de pactis pignor.* cum videl. debitor pactus est, *Nisi intra certum tempus pecuniam quam mutuam accepit, solueret, cessurum se creditori hypothecam.* Quam tamen commissoriam legem ipsissimam voluit vir doctus. Male: Neque enim hoc pacto venditio contrahitur, seu res debitoris creditori committitur, adquiritur, verum id tantum exprimitur, *cedendi* verbo, quod ipse hypothecam, seu pignus vendere sine denunciatione possit. *Cedere hypotheca,* non est consentire vt creditori committatur, adquiratur, vt creditor eius dominium consequatur, verum ita cedere, derelinquere, *abandonner,* creditori, vt debitori luendæ eius potestas amplius non sit, vt vendi protinus possit: non quomodo Cicero dixit, *hypothecis decedere.* Illud proinde in ea specie pactoque, hactenus creditori præter ius commune, adquiritur, vt citra denunciationem, vendere pignus possit, non vt commissoria lege eandem sibi vindicet propriamque faciat. Atque ita quoque de Interpretum, & Pragmaticorum errore patet, qui superfluam hanc pactionem tradunt. Ergo neque in *hac leg.* seu specie lex commissoria vertitur, etsi suo die debitori pareat, & committatur: neque ea lex contraria est *huic* Constantini *legi,* quod vtrumque vir doctus nuper volebat.

Neque Tertio loco Commissoriæ species continetur *l. 16. §. vlt. D. de pignoribus,* cum videlicet, ita pignoris, vel hypothecæ obligatio, vel datio, facta est, *vt si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emptionis possideat* (creditor scilicet) *rem iusto pretio tum æstimandam.* Neque enim hæc commissoria est, cum non simpliciter res debitoris committatur, & creditori simpliciter relinquatur, sed conditionalis venditio est, quanti ea iusto pretio suo die æstimabitur. At Commissoria est, cum debitoris res, seu pignus simpliciter committitur in vicem debiti, eique pleno, & absoluto iure adquiritur, seu a debitore ad creditorem transfertur.

tur. Quare error est Doctorum, qui his duabus speciebus contineri aiunt, pactum commissorium, *verbis obliquis* conceptum. Vno igitur verbo in commissoria, non id tantum vertitur, quod debitor fiduciam, seu pignus amittat; verum id requiritur, vt creditori ipsi ex *ea lege* suo die, absolute pleno iure relinquatur, committatur & adquiratur, cum quo negotium gestum est, & in eum a debitore transferatur. Sic patet, neque fiduciam, neque duas illas species cum lege commissoria quidquam commune habere. Vt neque quidquam commune habet cum *hac leg.* seu cum hac Commissoria, Commissoria in venditionibus. De qua tamen vir celeberrimus hanc *leg.* nostram nuper accipiebat: & quidem apposita specie ex *d. l. 16. §. vlt. D. de pignoribus*: dicamque adeo Triboniano impingit, quod vocem *pignorum* huic *legi* addiderit. Et duobus quidem inter alia argumentis: Primo horum verborum quæ ex *hac leg.* recitat: *Creditores enim re amissa iubemus recipere* PRETIVM *quod dederunt*. Vimque adeo in voce *pretium* facit, nempe quod in pignore creditor pretium non det: Verum mirum, Virum doctum hac voce, *pretium*, niti, quæ nusquam apparet, neque in vllis Codicis Theodosiani editionibus, neque in Codice Iustinianeo: Imo contra, perspicuus illorum verborum sensus hic est, creditorem, rescissa lege commissoria, pignus debitori reddere debere, recepta mutuo a se data pecunia. Alterum argumentum desumit ex serie huius tituli, situque, qui in tractatu *de venditionibus* consistit. Sed neque hoc argumentum hic validum est: iam enim supra ostendimus huius situs rationem, nempe quod per Legem commissoriam in pignoribus venditionis species quædam contrahatur, ac proinde hac ratione lex hæc, ad Commissoriam in pignoribus, non in venditionibus spectet: Ideoque etiam Tribonianus *hanc leg.* in tractatum *de pignoribus* coniecit; & omnino recte; fiduciæ quippe, vt & legis commissoriæ in pignoribus tractatus, in tractatu quoque emptionis venditionis recte consistit: nam & fiducia creditori mancipatur, ea lege, vt creditori liceret, cessante debitore in solutione, suo iure, sine vlla denunciatione, fiduciam sibi commissam *vendere*: & lex commissoria venditionis speciem continebat. Quod quidem etiam Interpres ad *hanc leg.* ex parte vidit. Tandem igitur hic *titulus* pertinet ad Commissoriam in pignoribus, pariter vt apud Paulum in Sententiis, *lib. 2. tit. 13.* At in *Digestis* titulus *de lege commissoria* aperte est de Commissoria in venditionibus.

Quare iam sic constituamus, neque fiduciam a Constantino M. sublatam, atque adeo neque eius vim: neque in venditionibus, sed in pignoribus tantum Commissoriam legem ab eodem sublatam. Atque hoc etiam argumento, inter alia, iuri luendi pignoris præscribi non posse censeo: nam quæ lex commissoria expressa conuentione partium prohibetur, cur tacite ea ex lapsu temporis admittatur? verum de eo alibi. Sic igitur patet, a Constantino M. legem commissoriam in pignoribus sublatam.

De veteri & antiquo iure *Digestorum* quæritur, vtrum eo commissoria hæc licita fuerit, necne? Sunt certe qui antiquo iure damnatam eam pariter fuisse autumant, & cum in vsum nihilominus postea venisset, a Constantino rursum damnatam. Quam sententiam refutare videtur Paulus IC. apud quem *libris sententiarum* titulus expressus extat *de Lege commissoria*, veluti licita. Refutare item videtur hæc lex, qua Constantinus satis ostendit, se legem commissoriam improbare, quæ hactenus probata erat, sed ideo improbare quod *asperitas eius creuisset*, non quod antea veteri iure damnata fuisset. Probare denique videntur reliqua eiusdem Constantinianei Edicti capita, ac nominatim *d. l. vn. inf. de infirm. pœn. cæl.* quo tantum abest, vt *vetus* aliquod *ius* desitum in vsum ab eo reuocetur, vt contra diserte vetus lex Papia caducaria abrogetur, veterisque iuris istus imperium velut iugum quoddam ceruicibus impositum promiscue omnibus soluatur: quomodo hac lege commissoria in pignoribus *infirmatur*, *& in posterum omnis eius memoria aboletur*: P. 256
Omnis, inquam, cum tertio capite eiusdem Edicti, veteris iuris cuiusdam, puta Senatusconsulti Claudiani auctoritas, non aboleatur, verum asperitas tantum eius mitigetur, *l. 3. inf. ad SC. Claud.* quæ & ipsa lex *huic* iungenda est. His igitur tribus argumentis conuinci videtur sententia, de improbata iam veteri iure ante *hanc legem*, Commissoria in pignoribus: Quæ alioquin non satis aut recte conuincitur, eo argumento, quod Legibus *Digestorum* venditio pignoris probetur a debitore creditori facta: *l. 12. de distract. pign. l. 20. §. vlt. D. de pign. actione*: *l. 9. D. quibus modis pignus vel hyp. solu. l. 10. vers. sane C. Inst. de distract. pign.* itemque in solutum datio, *l. 13. Cod. eod. de pign.* & vtrumque quidem ita, vt licet debitor postea debitum cum vsuris offerre velit, non audiatur: *l. 34. D. de pign. act.* Hæ quippe conuentiones, neque tempore, neque re cum lege commissoria conueniunt: quandoquidem lex commissoria initio statim contractus addebatur: at conuentiones illæ postea demum fiebant & ex interuallo, quæ nihil asperi continebant, vt lex commissoria contractui addita, quo tempore necessitas pecuniæ mutuo accipiendæ miserum debitorem strangulabat, vt mirer, virum subtilem hanc tam perspicuam rationem differentiæ videre non potuisse. Quod vero contraria argumenta attinet, quibus probare nituntur alii veteribus iam Iurisconsultorum temporibus, commissoriam in pignoribus damnatam *fuisse*; ad ea responderi potest, quod dicitur in decantata *l. 38. in fin. D. de minoribus*, Imperatori legem Commissoriæ displicuisse, id de commissoria in venditionibus dicitur: neque tamen adhuc quasi ab Imp. Caracalla in totum lex commissoria in venditionibus improbata fuerit, verum in specie tantum illius legis, quæ tam præceps contractui addita fuerat: Non ergo ab Imp. damnata penitus, vt docet lex *4. D. de lege Commissoria*, non a Paulo legis illius auctore, non ab aliis. Non moueat etiam *lex vlt. in pr. D. de contrab. empt.* vbi pactum hoc inter debitorem & fideiussorem admittitur, *vt si ad diem debitor eum non liberauerit, & fideiussor creditori soluerit, prædia obligata empta habeat*. Neque enim inde sequitur: conuentio illa inter debitorem & fideiussorem probatur, ergo lex commissoria inter debitorem & creditorem improbata fuit: Item, conuentio illa, vt fideiussor prædia obligata empta habeat, hanc interpretationem admittere potest, suo pretio iustoque æstimando, vt in sp. *d. l. 16. §. vlt. D. de pignoribus*. Non moueat denique *d. lex 16. §. vlt. D. de pignoribus*: vbi venditio hæc conditionalis admittitur collata in hanc conditionem, *Vt pignus datum fiat creditoris iusto pretio tunc æstimandum*: vnde argumentum ducunt a contrario, ergo improbatum fuisse hoc pactum, quo conueniebat statim initio pignoris dandi, vt pignus pleno iure committatur sua die non soluta pecunia. Nam quod venditio & pactio illa *ea lege* admittitur, non inde infertur, Commissoriam improbatam fuisse. Id certe fateor, nullam legem occurrere siue in *Digestis*, siue in *Codice* ante hanc Constantini legem, qua Commissoriæ huius legis mentio fiat, vel qua constet, probata ea, necne fuerit.

Nos ad *Fiduciam* adhuc redeamus. Ergo fiducia cum lege Commissoria male confunditur: fiducia enim in se regulariter non continebat, nisi expresse addita fuisset; ac proinde non sublata ea a Constantino, cum Commissoria ab eo *hac leg.* rescinderetur, aboleretur; quod tamen Cuiacius credidit. Nam & eius fiduciæ inquam deinceps mentio fit, non tantum in scriptoribus post *hanc leg.* & in his apud Ambrosium *de Tobia cap. 12.* Sidonium Apollinarem *lib. 4. ep. 24.* verum etiam in Honorii Imp. *l. 9. inf. de infirm. his quæ sub Tyrannis.* Et sane fiduciæ contra-

ctæ

ctæ nullum odium, nulla tanta asperitas fuit. Quare quod de fiducia in *Pandectas* vel *Codicem* nil relatum est, id non ea ratione actum, quod lex commissoria a Constantino sublata fuerit, verum quod *mancipationum solemnia*, quæ in fiducia interueniebant, vna cum ipsa rerum mancipi, & nec mancipi differentia, vel aliis fiduciariis actibus & mancipationibus, non quidem a Constantino M. quod Viri Docti putant, verum a Iustiniano sublata fuerunt.

Cur autem hæc lex Commissoria in pignoribus a Constantino M. hoc Edicto sublata fuerit? *captionis* & *asperitatis* vocibus ipse indicat: Nempe hinc odio creditorum, inde fauore debitorum: quod hi necessitatis telo adacti in hanc conditionem venirent, cum magna sui captione, damnoque rei familiaris, dummodo pecuniam extricarent; illorum aperta voracitas hæc esset debitorum res pretiosissimas, maiorisque meriti hoc obtentu ad se trahentium, miserosque debitores rebus possessionibusque suis pretiosissimis denudantium nequidem data hyperocha, seu vt loquuntur, *plurisualentia*, cum tamen vendita etiam *fiducia*, non minus quam *pignore* vendito, debitor de superfluo, aduersus creditorem actionem haberet, teste Paulo, *lib. 2. sentent. tit. 13. §. 1.* in quo fiducia, & pignus, cum in multis discreparent, conueniebant, *l. 24. §. 2. D. de pignorat. action.* Quare non ferenda eorum est subtilitas, qui asperitatem in hoc constitisse putant, quod scilicet mancipatione pignus alienaretur, & remancipationis fiducia debitores, ad pretiosissima quæque mancipanda pellicerentur: Asperitas enim in eo vertitur, quod creditori res seu pignus simpliciter nullo iusto pretio inito, nulla denunciatione præuia, nulla hyperocha præstita, ipsi creditori committeretur, adquireretur: cum tamen in aliis illis singularibus conuentionibus, quas a lege commissoria secreuimus, & in quibus de venditione conueniebat in pignore dando, vel caueretur iusto pretio rem æstimandam, vel denunciatio adhuc requireretur, & hyperocha semper præstaretur: Quare ideo Constantinus *inter alias captiones commissoriæ legis præcipue creuisse asperitatem* dixit: Ac si diceret, neque in illis superioribus & similibus speciebus suam quandam asperitatem defuisse, verum hic PRÆCIPVE eminere: vel certe eam indies excrescere, res pretiosissimas passim debitoribus *hac lege* pignori dantibus. Et quidem in vrbe Roma, (quod notari cupio) vbi velut in capite mundi luxu celsius & acerbius dominante (& hoc quidem æuo, de quo vide Amm. Marcellini duos excursus *lib. 14. c. 6. & lib. 28. c. 4.*) vt luxui suo facere quique satis possent, res pretiosissimas in quasuis conditiones pignori dabant. Retro creditores nonnisi hac conditione mutuam dare pecuniam vellent, eo quod debitores, etiam ferme Senatores cum adigerentur vt redderent mutuum, ita cothurnati essent & turgidi, vt Heraclidæ illi Cresphon & Temenus, qui contra mutuum petentes soccos & Miconas & Lachetas repræsentauerunt: vt ait Marcellinus *lib. 28. c. 4.*

Illud quoque monendum circa nomen ipsum Legis *Commissoriæ*, errare toto cœlo virum doctum qui ex commissoriæ nomen re ipsa deriuat, quod fiducia per mancipationem creditoris facta, soluente debitore remancipetur & recurrat ad dominum, & sic prior mancipatio resoluatur, committatur. Nam vt antea diximus, commissoria in pignoribus, sic dicta, quod ex conuentione pignus creditori committeretur; quomodo *in commissum res cadere* dicuntur: aliter atque in commissoria in venditionibus: ibi enim a committendo, id est, a resoluendo contractu. Pag. 297

Postremum hinc iam patet, quam inepta sit eorum sententia, qui commissoriam in venditionibus & non in pignoribus odiosam fuisse volunt: contra quam hic aperte dicitur: etsi & illa suo casu haud adeo probabilis semper iam olim visa, vt apparet ex *l. 38. D. de minoribus.* Et hæc quidem ad *hanc leg.* dicta volui, aduersus Antonium Fabrum quoque *Decade 21.* eiusque Censorem *tract. de pignorib. lib. 1. c. 15. & 16.* denique aduersus nonnulla quæ hanc in partem commentatus est Salmasius: Cuius sedecim errores hac in re numerare licet: vt cum ait. 1. in Fiducia non intercessisse mancipationem & remancipationem. 2. Fiduciam eandem fuisse cum hypotheca rei immobilis. 3. Legem commissoriam nunquam ita fuisse; vt creditori absolute committeretur. 4. Commissoriam additam fiduciæ qua promittebatur eam postea mancipandam. 5. Mancipationem quandoque in diem factam. 6. Cessionem item in *l. 1. Codic. Iustin. de pactis pign.* male interpretatur. 7. Tertulliani locum corrumpit. 8. Legem de Commissoria rescindenda, ad Commissoriam in venditionibus pertinere. 9. vocem *pretium* falso addit *in l. vn. de Commiss. rescind.* 10. Boëtii & Isidori fidem eleuat. 11. Fiduciæ vocis vim non perspexit. 12. Fiduciæ nomen etiam pignori specialiter dicto aptat. 13. Rationem nominis fiduciæ inanem reddit. 14. Non vidit, cur inter bonæ fidei indicia iudicium fiduciæ censitum fuerit. 15. Commissoriam legem male statuit in *d. l. 1. Cod. Iust. de pactis pignorum.* 16. Triboniano dicam impingit, quod vocem *pignoris* huic *leg.* addiderit.

Post hæc ita a me longe ante conscripta incidi in tractatum singularem Honorati Leotardi *de vsuris*, vbi *quæstione 69.* de *hac lege commissoria* ex professo tractat aduersus Antonium Fabrum: & *quæstione 70.* decem exceptiones quas Interpretes quidam ad *hanc l.* adferunt, profligat, ostenditque nullo casu commissoriæ huic legi locum esse posse. Quod & ipse censeo, ob generalem *huius leg.* prohibitionem: *Omnem*, inquit, *memoriam eius aboleui*: generalem etiam rationem, quæ *initio leg.* præmittitur: tandem ob generalem definitionem: *creditores enim, re amissa, iubemus recipere quod dederunt.*

DE PATRIBVS QVI FILIOS (a) DISTRAXERVNT. (b)

TITVLVS III.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. XLIII.

(a) *Suos* additum Cod. Iust. vt in *Nouella* Valentiniani II. Concordat porro huic *titulus 8. lib. 5. inf. de his qui sanguinolentos emptos acceperint.* Et *titulus 27. lib. 11. de Alimentis quæ inopes parentes de pu-*

blico petere debent. Et *Nouella* Valentiniani, 11. *de parentibus qui filios suos distraxerint. GOTHOFRED.*

(b) *Distraxerint* legit Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. quam lectionem firmat *dict. Nouell.* Valentiniani. *RITTER.*

I. (a) Imppp. Valentinianus, THEODOSIVS, & Arcadius AAA. Tatiano PF. P. (b)

OMNES, quos Parentum miseranda (c) fortuna, in seruitium, dum victum requirunt, (d) addixit, ingenuitati pristinæ reformentur: (e) Nec sane remunerationem (f) precii debet exposcere, cui etiam minimi temporis spatio seruitium satisfecit ingenui. (g) Dat. V. (h) Id. Mart. Mediolani, (i) Tatiano & Symmacho Coss [391.]

INTERPRETATIO. *Si quenquam* (k) *ingenuum pater, faciente egestate, vendiderit, non poterit in perpetua seruitute durare, sed ad ingenuitatem suam, si seruitio suo satisfecerit, non reddito etiam precio, reuertatur.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. ea ratione quam mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Tatianus* hic PP. Orientis fuit sub Theodosio M. A. 388. 389. 390. 391. 392. 393. de quo *v. Prosopogr.* & inter alios Zosimum, *lib. 4. c. 45. & 52. IDEM. Titiano* habet Cod. Wurceb. male. *RITTER.*

(c) Paupertatis vel egestatis: v. quæ dicam ad *l. vn. infr. de ingen. qui tempore Tyranni*: dum victum requirunt. *h. l. GOTHOFREDVS.*

(d) *Acquirant* Sichardus edidit. *RITTER.*

(e) An quolibet postulante? arg. *l. 2. Cod. Iust. de patrib. qui fil. distr. GOTHOFREDVS.*

(f) Forte rectius *renumerationem*, id est, vt Interpretatio recte habet, *non reddito etiam pretio. IDEM.*

(g) Cod. Wurceb. hic ita: *cui non minimi tempus spatio satisfecit ingenuus.* Accurata forte lectio, & nostræ anteponenda vbi loco tempus, *temporis spatio* substitues. Videtur enim mihi *Theodosius* in tantum fauisse ingenuitati, vt in seruitium detrusum, liberum pronunciauerit, licet pretium quod quandoque obtinuit, neque numeratum neque vel minimo temporis spatio præstitis operis emptori satisfactum sit. Et hæc constitutio ita conuenit optime cum illa, quam *Diocletian. & Maximian.* Leg. 1. Cod. Iust. *h. t.* dederunt, vbi pronunciatum est, parentes liberos nullo modo aut titulo in alios transferre posse. *RITTER.*

(h) Abest *nota numeralis* ab Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(i) *Mediolani* hoc tempore constitutus erat Theodosius M. vid. *Chronolog. Theod. GOTHOFREDVS.*

(k) *Quemcunque* Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

P. 258 FILIOS a patribus ob paupertatem venditos, etiam non refuso pretio, ingenuitati suæ restitui iubet *hac l.* Theodosius M. A. D. 391. Iure Romano parentes filios suos etsi regulariter vendere, vel oppignorare non possent, *l. 1. Cod. Iust. h. t. & l. vlt. D. quæ res pignori:* vendere tamen poterant necessitatis seu egestatis extremæ causa, *dum victum requirerent*, vt *hac l.* dicitur. Quod vtique factum vel hoc potissimum æuo Constantini M. Theodosiique M. eiusque filiorum: de Constantini sæculo, testis *lex vn. de his qui sanguinol. lex 2. de alimentis quæ inopes parentes*: de Theodosii M. *hac lex* cuiuscunque scilicet necessitatis causa, quod docet Basilius *homilia in illud, destruam horrea mea : pag. 46. seq. Tom. II. edit. Iulian. Garnier*, & quæ exinde pro parte desumpta est, *homilia 6. περὶ πλεονεξίας. p. 498. T. III.* Ac nominatim fiscalis debiti causa id sæpe factum: testis Libanius *Oratione περὶ τοῦ προςασιῶν* (quam habuit is hoc anno, vel certe proximo) *p. 9. ed. Gothofr.* De eodem est & Hieronymi locus in *vita Paphnutii. Mihi est maritus qui fiscalis debiti gratia sæpe suspensus est & flagellatus, ac pœnis omnibus cruciatus seruatur in carcere: Tres autem nobis filii fuerunt, qui pro eiusdem debiti necessitate distracti sunt.* Factum id & alias a parentibus si liberis alendis non sufficerent: sic quidem vt sanguinolentos ferme (& a matre rubentes) venderent, *d. l. vn. de his qui sanguinol.* vnde desumpta est *lex 2. C. Iust. de patribus qui filios: & d. l. 2. inf. de alim. quæ inopes par.* Quod quidem parentibus olim concessum non magis vt sibi consulerent, quam vt liberis: Hactenus tamen, vt hac venditione filiorum ingenuitati seu libertati non præiudicaretur *h. l. & l. 2. inf. de liberali causa*: & *d. Nouella Valentiniani 11.* & Paulus *lib. 5. sent. tit. 1. §. 1.* Libertati scilicet vt Constantinus ait *in d. l. 2.* in tantum a maioribus impensum est, vt patribus quibus ius vitæ in liberos necisque permissum esset, eripere non liceret. Interim quidem *in seruitio* erant, vt hæc lex loquitur, seruique, sed serui non manebant: de quo adhuc ad *d. l. vn. de his qui sanguinol.* & ad *d. l. 2. de alim. quæ inop. par.* & ad *l. 2. inf. de postliminio.* Et in eo quidem Imperatorum constitutiones congruebant, nempe vt filii ita venditi, in libertatem eriperentur. In modo tantum variatum. Constantinus scilicet pretium renumerari voluit, vel alium, seu vicarium pro eo seruum præstari: *d. l. vn. de his qui sanguinol.* quam legem hæc nostra innuere & abrogare

rogare videtur, his verbis: *nec sane remunerationem*, vel *renumerationem* (vtrouis enim modo legi possit) *debet exposcere*. Id quod Theodosio M. humanissimo Principi *hac l.* displicuit: nam & pretii renumerationem remittit, eiusque loco vel minimi temporis seruitium cedere iubet: vt in simili casu, quinquennii operæ vice λυτρῶ cedunt: *d. l. 2. inf. de postliminio*. Quod & ipsum iam olim placuerat Traiano circa Expositos, θρεπτὰς, vt videl. in libertatem adseri possent, non reddito pretio alimentorum: vid. *epistol.* Plinii *lib. 10. ep. 72.* Verum Valentiniano III. postea rursum placuit, venditos equidem filios per obscœnissimam famem quæ per totam Italiam desæuierat, ingenuos manere: verum emptorem pretium recipere, & quod magis est, sub quintæ adiectione, hoc est, vt quinto solido vnus adiiciatur: decem duo: hac ratione vt neque illum rebus afflictis ac desperatis emisse pœniteat, qui amplius recipiat, quam ad pretium dederat: neque pereat distracta libertas: *d. Nouella 11.* Iustiniano tandem Constantini constitutio placuit, *l. 2. Cod. Iust. de patrib. qui filios*: hac prætermissa. Et ita quidem, diuersæ constitutiones illæ in hoc argumento conciliandæ sunt. Vtrique sane sententiæ sua non desunt argumenta: Si pretii recuperandi spem tollas, vix quisquam erit, qui rebus afflictis & desperatis manum auxiliarem porrigat, quæ ratio Valentiniani *Nouella* continetur: contra si pretii renumerandi necessitate impingas, relegendæ libertatis spem sæpe tollas; momentaneæque necessitatis obtentu, vel luendæ pecuniæ necessitate impacta, rem inæstimabilem, cuiusmodi est libertas, pretio addicas. Ego prout sunt tempora resque, ita quoque ius hoc varium & mutabile esse censeo: & vero ita mutarunt Principes. Illud omnium æquissimum, ne vendi quidem inter Christianos quenquam necessitatis obtentu debere, etsi in seruitium dari, non seruitutem.

DE ÆDILITIIS ACTIONIBVS.

TITVLVS IV.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. LVIII.

De FVGITIVO *seruo empto, redhibendo.*

I. (a) Imppp. Valentinianus, THEODOSIVS, & Arcadius AAA. Nibridio (b) PF. V. (c)

HABITO semel bonæ (d) fidei contractu, mancipioque suscepto, & (e) precio dissoluto, (f) ita demum repetendi (g) precii potestas est ei qui mancipium comparauerit (h) largienda, si illud, (i) quod dixerit *fugitiuum*, potuerit (k) exhibere: Hoc enim (l) non solum in Barbaris, (m) sed etiam in Prouincialibus seruis iure * præscriptum est. (n) Dat. III. Kal. Iul. Constantinopoli, Honorio NP. IX. (o) & Euodio V. C. Coss. [386.]

P.259 INTERPRETATIO. *Cum inter emptorem ac venditorem de mancipii precio conuenerit,* (p) *&* (q) *fuerit conscripta venditio, nullatenus poterit reuocari, nisi forte ille qui emit mancipium, probauerit fugitiuum,* (r) *& tunc habebit licentiam precium recipere, si mancipium reddiderit venditori.*

NOTAE.

(a) Lex 5. seu *vlt. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Nebridio*, C. Iust. & melius. IDEM. *Nimbridio* Cod. Wirceb. RITTER.

(c) Alias PP. male. Nebridio huic P. V. Constantinop. sub hoc eodem Imp. Theodosio M. inscribitur hoc ipso quoque anno 386. *lex vnica inf. de honorat. vehic.* vt & sine die & Consule *lex vn. Cod. Iust. de offic. Praef. Vigil.* Meminit eius quoque Palladius *in Lausiaca, in Olympiade, pag.* 139. Nebridio quoque inscribitur in Cod. Vaticano Libanii *ep. 202. lib. 4.* Forte hic idem quoque est de quo Hieronymus *ad Viduam ipsius Saluinam tom. 1. ep. 9.* vbi honorum CVLMEN, Apparitorum cateruas, honoris insulas ei tribuit. Hic antea Comes R. P. fuerat A. 382. 383. GOTHOFREDVS.

(d) Vel *bona fide*. IDEM.

(e) *Suscepto*, id est, accepto, seu tradito: tum demum scilicet de periculo emptionis venditionis agi, quærique potest. IDEM.

(f) *Dissoluto*, pro *soluto*: quod habet vel substituit Tribon. Cod. Iust. IDEM.

(g) Redhibitoria agendi. IDEM.

(h) *Comparauit*, Cod. Iust. IDEM.

(i) Man-

(i) Mancipium. *IDEM.*

(k) *Poterit.* ita Cod. Iust. *IDEM*

(l) *Et hoc non solum, &c.* ita debuerunt huius Codicis conditores decurtatum hunc locum ex integra lege efformare. *IDEM.*

(m) Fuit hæc dubitandi ratio in *hac leg. Barbari* serui sunt, non mancipia nostra ab hostibus capta, vt perperam Accursius voluit, verum serui ab hostibus capti: quo sensu etiam accipitur *lex vlt. inf. de excusat. artific.* vid. & *leg. 2. Cod. Iust. de Eunuch.* Barbaros autem hic accipe, Gothos, vel Sarmatas, cum quibus Theodosio M. hoc tempore res fuit. *Prouinciales* igitur contra, serui sunt apud Romanos nati. *IDEM.*

* Nota *ius hoc*, cuius nullum alibi vestigium extat. *IDEM.*

(n) *Perscriptum est* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(o) Delendum hoc: quod tamen etiam habet Cod. Iust. ita A. IX. omisso etiam N.P. *GOTHOFREDVS.*

(p) Simul & pretium solutum fuerit. *IDEM.*

(q) Istud de suo peculio addit Interpres. *IDEM.*

(r) *Aut furiosum* additum in Sichardin. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

FVGITIVVM seruum qui vendidit, & tradidit, pretiumque accepit, vitium eius regulariter præstat; ita quidem vt si sciens consilioque fraudis vendiderit, non tantum Redhibitoria teneatur, seu pretium recepta re reddere, verum etiam, quanti emptoris interest, & sic damnum insuper præstare cogatur, *l. 58. in pr. &* §. *1. D. de ædilit. edict. l. 13. §. 1. D. de act. empt. l. 1. §. 1. D. de ædilit. edict.* & Paulus *2. senten. tit. 17. §. 11.* In quo fugitiui serui ratio eadem est, quæ furis venditi. Si vero ignorans seu bona fide fugitiuum vendidit bonis conditionibus, etsi Redhibitoria non teneatur, seu pretium restituere non cogatur, attamen æstimatoria tenetur, quanti minoris empturus fuisset, (quod in fure secus est) *l. 13. §. 1. D. de act. empt.* Et vnus tamen adhuc casus *h. leg.* excipitur, quo venditor etiam bonæ fidei Redhibitoria tenetur, hactenus scilicet vt pretium restituat, ita demum *si emptor fugitiuum potuerit exhibere*: quibus verbis quid significetur, dubitari non parum video. Interpretes ad *hanc leg.* positam in *Cod. Iustin.* Accursius, aliique, *exhibendi* verbum, pro *probandi* accipiunt, huncque locum ita interpretantur, si emptor potuerit probare, seruum, cum venderetur, fugitiui vitium in se habuisse, atque adeo ex veteri seu priore pristinoque vitio non hodie fugitiuum esse, Redhibitoria agere posse. Quæ quidem de probando veteri vitio sententia, vera est; vt docet *lex 3. Cod. Iust. eod. tit. lex 4. D. de probat. l. 54. & d. l. 58. D. de ædil. edict.* Paul. *2. sentent. tit. 17. §. 11.* vid. & quæ notabo ad *leg. 6. de desertorib.* nempe is in hoc argumento *fugitiuus* est, qui ex veteri vitio fugit: atque adeo veteris seu prioris fugæ vitium, id est si ante fugit, præstat venditor, id est, si *in domo venditoris fugit*, vt loquitur *d. lex 58. §. vlt. D. h. tit.* apud priorem dominum, *l. 3. C. Iust. h. tit.* non futuræ, seu quæ secuta venditionem; vid. *lex. 11. D. de euict.*

Verum id ad præsentem speciem & legem nil facere videtur: Quare Græci, eosque secutus Cuiacius, itemque Interpretatio *huic legi* subdita ex parte (quæ tamen & ipsa de probatione agit) *exhibendi* verbum in *hac leg.* accipiunt pro *sistere, reddere*, παραστῆσαι; hoc sensu: Tum demum hoc casu emptorem Redhibitoria agere, seu pretium repetere posse a venditore bonæ fidei, si fugitiuum ipsum exhibuerit, id est, stiterit. Verum equidem est, *Exhibendi* verbum pro *sistendi*, seu *repræsentandi*, accipiendum hic esse; verum alio plane & secretiore sensu quam hactenus fit: Nempe distincte ita res proponenda est. Duæ scilicet differentiæ *hac leg.* continentur: Prior, inter actionem Redhibitoriam, & æstimatoriam: Posterior inter venditorem bonæ fidei, seu ignorantem qui simpliciter vendidit, vt ait *lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* bonis conditionibus, *l. 54. D. eod.* & inter scientem seu malæ fidei & consilio fraudis *d. l. 1.* hoc sensu: Malæ fidei venditor semper & indistincte tenetur actione Redhibitoria, id est, totum pretium restituere debet, imo simul etiam quanti interest, siue adsit, siue absit seruus. At si *habitus semel fuerit bonæ fidei contractus* (vt *hac l.* expresse dicitur) vel *bona fide*, id est, si venditor ignorans seruum fugitiuum bona fide simpliciter vendidit, regulariter is non tenetur actione Redhibitoria, vt scilicet integrum pretium serui restituat, sed æstimatoria tantum tenetur, id est, illud emptori præstare debet quanti minoris emisset, si eum sciuisset esse fugitiuum. Quam ad rem textus est, vt antea dixi, expressus in *l. 13. §. 1. D. de action. empt.* Et tamen excipitur *hac leg.* casus, quo venditor etiam bonæ fidei Redhibitoria tenetur, id est, pretium restituere cogitur, si videl. emptor habeat ad manum ipsum fugitiuum seruum, eumque exhibere possit. At cur exhiberi? an ideo quia non aliunde emptor priorem fugam probare possit, quam seruum sistendo, ex cuius quæstione vel responsione id probaretur? Ita enim ius erat, vt si aliter emptor priorem fugam liquido probare non posset, serui responsioni crederetur, *d. l. 58. §. vlt. D. de ædil. edict.* & Paul. *2. senten. 17. §. 13.* imo & quæstioni eo nomine subiiceretur, *l. 7. D. de probat.* de quarum *legum* conciliatione, alibi: vid. interim Merillium *3. obseru. 30.* verum id ad *hanc leg.* non pertinet. Quid igitur? Exhibendi serui necessitas desideratur, vel potius æquitas hic admittitur; quia hac ratione, nulla fit iniuria etiam bonæ fidei venditori, si seruum a se venditum recipere cogatur, & ipse vicissim pretium restituere. Viceuersa venditori bonæ fidei, nisi ei seruus restituatur, si fugitiuum seruum habere non liceat, vt ferme habere non licet, *l. 13. §. 1. D. de act. emp.* maxima fieret iniuria, si serui pretium integrum restituere teneretur: Iusta scilicet ignorantia venditoris & bona fides eum regulariter liberant ab actione redhibitoria, sed non liberant ab actione quanti minoris; Translato quippe dominio bona fide a venditore in emptorem, periculum ad emptorem spectat quod etiam *h. l.* indicatur. Sed intrinseci vitii ratio habetur, quasi dolo in re ipsa hac parte versante, etsi non sit dolus ex proposito. Vno verbo: Dolus ex proposito facit locum actioni redhibitoriæ, siue seruus fugitiuus venditus absit, siue adsit: siue exhibeatur, siue non. Dolus in re, actioni æstimatoriæ, non redhibitoriæ; nisi seruus ipse exhibeatur.

P. 260

Et hæc quidem de ipsa Thesi. Nunc de hypothesi. Quærebatur, vtrum id etiam in *prouinciali* seruo fugitiuo vendito locum haberet, vt videl. bonæ fidei venditor, non teneatur Redhibitoria seu integrum pretium restituere, nisi qui fugitiuus dicitur, exhibeatur? Et *h. l.* id a Theodosio affirmatur. Ratio dubitandi, atque adeo differentiæ alicuius constituendæ inter seruum, fugitiuum Barbarum, & fugitiuum Prouincialem venditum, (quasi

illo quidem, id est, Barbaro vendito bona fide, venditor Redhibitoria non teneatur, nisi emptor seruum, quem fugitiuum dicit, stiterit: at hoc, id est, Prouinciali vendito, indistincte teneri deberet) hæc præcipua inter alias fuisse videtur: quod prior dominus seu venditor, Barbarum qui vendidit, *iustam* ignorantiæ, & sic bonæ fidei, *causam* habeat, vt qui nesciuerit, & nescire potuerit, vitium istud fugitiui; vnde enim id scire potuisset? cum forte Barbarus seruus ille nunquam antea ipsi visus fuisset, vel etiam recenter captus aut emptus forte a Fœderato, vel Dedititio (vt suos illi seruos habuere: *l. 16. de tyronib.*) aut transfugisset in Romanum solum. At qui prouincialem vendit, in prouincia natum, forte vernam, seu vernaculum & domi natum, inter Romanos educatum, vix iustam ignorantiæ causam habere videatur, qui vtique probabiliter rescire potuit, num fugitiui vitium in seruo resideret, scit enim hoc ferme vicinia, sciunt conserui, scit fama: Denique scitur & aliunde qui custodiendi sint, *l. 5. §. 6. D. commodati, l. 21. D. de rei vind. l. 23. D. de regulis iuris.* Et hac tamen etiam dubitandi ratione non obstante, idem in prouinciali, atque in Barbaro seruo fugitiuo, vendito, a bonæ fidei venditore, a Theodosio M. statuitur *h. l.* Imo *iure.* Et sic æquum ius in omnib. seruis statuitur iam *præscriptum*, id *fine l.* indicatur. Quomodo & *l. 4. inf. de excus. artificum* idem ius statuitur in vtroque seruo Barbaro & prouinciali: sed contraria argumentatione, a prouincialibus seruis, ad Barbaros. Rationem decidendi hanc puto: quod in tanto tot seruorum grege, per tot, & diuersos dominos seruis ambulantibus, & quamplurimis fugitiui vitio quod ipsis innatum laborantibus, difficile admodum, imo pene impossibile fuerit, frugi seruos a fugitiuis dignoscere, vel certa relatione rescire, non modo Barbaros, sed etiam prouinciales. Ex his iam patet clare non agi *hac l.* de probatione prioris fugæ. Et sic vna spongia deleatur Interpretatio *huic leg.* subdita, simul & Interpretum Glossæ deleantur. Quare sic tandem status causæ ponatur, casusque figuretur. Ego tibi seruum vendidi bona fide, ignarus eum fugitiuum: tibique eum tradidi, & pretium ipse accepi; & sic perfecta emptio-venditio est, ac proinde exinde ædilitiæ actioni locus esse potest, cui esse non potest ante perfectam venditionem. Nunc finge post perfectam ita venditionem seruum statim forte fugisse. Tibi Emptori vtique aduersus me aliqua actio competit sed magno discrimine, quia bona fide vendidi. Sed quatenus? Tu emptor prætendebas, tibi a me pretium restitui oportere: Ego contra dicebam, id a me iure non peti, nisi seruum fugitiuum exhiberes, vt sic redhibitoriæ vtique locus esset, id est, ego reddito pretio seruum recuperarem, quæ redhibitoriæ vis est. Instabas, tu emptor, hoc quidem verum esse, teque admittere facile in seruo Barbaro vendito, vtpote cuius alioquin recuperandi a me spes vlla vix esset: verum in prouinciali aliud dicendum videri, quandoquidem ego facto vel fato aliquo eum facile recuperare ipse possem: vel etiam, quia vt iam dixi vix probabilis ignorantiæ causa in prouinciali vendito esse videatur. Et fuit hæc res tractata apud Præfectum vrbi, qui de eo ad Imperatorem cum retulisset, hoc rescriptum a Theodosio impetrauit.

P. 261

DE SPONSALIBVS ET ANTE NVPTIAS DONATIONIBVS.

TITVLVS V.

LIB. V. Cod. IVST. TIT. I. De sponsalibus, & arrhis sponsalitiis, & proxeneticis. De ante nuptias donationibus peculiaris est *tit. 3. eiusdem libri.*

PARATITLON.

SPONSALIA *hoc tit.* dicuntur, modo pacta de nuptiis, *l. 6. 7. h. t.* seu de futuro matrimonio, *l. 2. h. t.* pactæ denique nuptiæ, *l. 4. h. t.* modo omnis generis liberalitates, *l. 1. h. t.* pignora, *l. 6. h. t.* & *l. vn. inf. tit. prox.* Arrhæ *d. l. 6.* & *d. l. vn.* arrharum nomine data, *l. vn. inf. si nuptiæ ex rescripto petantur:* commoda *l. vlt. h. t.* quæ futuri matrimonii causa, *d. l. 2. h. t.* sponsaliorum titulo, *l. ead.* & *5. h. t.* seu iure, *l. 1. 2. inf. de secund. nupt.* futuri coniuges, *l. 3. h. t.* sponsus vel sponsa, *l. 1. & 2. h. t.* mutuo largiuntur, *d. l. 2. h. t.* nam & hæc sponsalia dicuntur, *l. 6. h. t.* & *tit. 6. inf. & tit. 10. inf.* vbi sponsalia ipsemet Imperator interpretatur arrharum nomine data, qua ratione & *suffragium* dicitur, quod suffragii nomine donatur, *leg. 2. tit. 29. lib. 2. sup.*

De priori *sponsalium* genere sequentia ex *hoc tit.* notentur. I. Contrahi sponsalia a filiisfamilias & minoribus, patris, tutoris, aut curatoris voluntate, *l. 4.* & *6. h. t.* & patris quidem in tantum, vt mortuo eo tutor vel curator pupillam vel adultam in matrimonium alii coniungere non possit, quam cui Pater eam despondit *l. 7. h. t.* II. Trahi contracta sponsalia vltra biennium non posse, alioquin vni desponsatam, alii in matrimonium tradi post biennium recte posse, *l. 4. h. t.*

Quæ de DONATIONIBVS ante nuptias hoc Codice constituuntur, ad quatuor capita referri possunt. I. Primum est, de earum insinuatione de quo sunt *lex 1. 3.* & *vlt. h. t.* Igitur regulariter donationes inter sponsum & sponsam insinuationem requirunt, *l. 1. h. t.* non excipiuntur insinuatæ donationes factæ fœminis minoribus, *l. 3.* & *d. l. vlt. h. t.* vbi & quæ intra ducentorum solidorum quantitatem sunt, *d. l. vlt.* II. Alia ratio est traditionis; hanc quippe donationes ante nuptias nunquam requirunt, *d. l. vlt.* III. Tertium caput est de

lucro, vel reuocatione donationum ante nuptias, non secutis nuptiis; de quo agitur *l. 2. 5.* & *6.* IV. Notandum, in sponsam profectam largitionem sub Tyranno valere: *l. 9. de infrm. his quæ sub Tyr.*

De INSINVANDIS *quoque donationibus sponsalitiis.*

I. (a) Imp. Constantinus A. ad Rufinum PF. P. (b)

PATER noster (c) *nullam voluit liberalitatem valere, si actis inserta non esset.* Nos etiam inter sponsos quoque (d) ac sponsas, omnesque personas, eam solam donationem, ex promulgatæ Legis (e) tempore valere sancimus, quam testificatio actorum secuta est. Dat. III. (f) Id. Maii, Sirmio, Constantino A. V. & Licinio Cæs. Coss. [319.]

INTERPRETATIO. *Ante tempus legis istius, (g) donationes etiam sine gestorum testificatione valebant. Nunc vero post hanc legem, nec nuptialis, nec quælibet alia inter quascunque personas donatio, de quibuscunque rebus, valere potest, si gestis non fuerit allegata.*

NOTAE.

P.262

(a) Abest hæc lex a C. Iust. Eandem innuere videtur *lex 5. inf. de donat.* Et restringitur hæc *lex* duobus casibus *l. 3. & l. vlt. inf.* quæ causa fuit, vt puto, huius *legis* in *C. Iust.* amittendæ. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Rufinus* PP. v. *Prosopogr. IDEM.*

(c) *Constantinum Chlorum* intelligit, vel certe Maximianum, cuius filiam Constantinus M. desponderat, si lex hæc Constantini M. est: Nam Constantini liberi *in l. 9, inf. de donation.* a parente suo id constitutum aiunt, id est a Constantino M. quod ipse Constantinus *hac l.* patri suo tribuit. Et certe referenda potius hæc lex videtur ad A. D. 352. & Constantio tribuenda. v. *Prosopogr. IDEM.*

(d) Abest *quoque* ab edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(e) An huius? an paternæ? *GOTHOFRED.*

(f) *IV. Calend. Mai.* edit. Sichard. quæ & male Coss. exhibet: *Constantino A. & Licinio V. C.* nota numerali ab ignaro librario cum dignitate Cæs. confusa. A Cod. Wurceb. abest *Cæs. RITTER.*

(g) Vna ferme litura inducenda, mox vt videbitur. Et certe primam huius interpretationis sententiam non agnoscit Codex optimæ notæ. *GOTHOFR.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. quinque Constitutiones de sponsalibus, & ante nuptias donationibus ordine sequuntur: quibus in vniuersum Christianus Princeps, & honesti amantissimus (quo elogio eum prosequitur Martianus, *Nouella 4. de matrim. Senatorum*) morumque sanctissimus censor, tum Donationum inter sponsos leuitati occurrendum putauit: quo pertinet lex 1. 2. 3. 5. tum Repudiorum inter sponsos licentiæ, quo spectant *lex 2. & 4.* Nempe honestatis Christianæ est: ne effusis liberalitatibus per amoris illecebras, quibus facile sponsi sese mutuo spoliare possent, locus sit: viceuersa, ne sponsalia rite iureque contracta dissoluantur. Hac prima igitur *lege*, Donationes inter sponsos INSINVARI apud Acta oportere definit: tracta videl. generali Patris sui constitutione, *de insinuandis donationibus* ad hanc quoque speciem. Ante hanc scilicet quoque constitutionem insinuari donationes omnes oportuit, & quidem ex *Lege*, quam Constantinus Patri suo *hic* adscribit: Quam tamen ipsimet Constantino filii eius tribuunt, *l. 6. inf. de donat.* Imo sibi ipsi quoque Constantinus eam arrogat, non tantum *l. 3.* verum expressius adhuc *l. 5. eod. tit.* vt proinde his argumentis videri possit hæc lex potius tribuenda Constantini M. liberis, emendata legis subscriptione: Quod suadeat & Rufini PP. nomen in *inscriptione*: qui sane sub Constantio & Constante fuit: de quo plene ad *l. 6. inf. de annona & trib.* etsi tres quoque aliæ *leges* occurrant sub Constantino *ad Rufinum PP.* datæ, verum nil temere assero. Vt ad sententiam *leg.* redeamus: Cum antiquo iure insinuatio in donationibus non requireretur, paulo ante *hanc leg.* id iussum fuit: sic vt mortis quoque causa donationes insinuari oporteret, ex Constantini, siue Constantii *l. 1. inf. de donationibus*: quod vltimum tamen postea abrogatum, de quo ad *illum titulum.* Sed quæri cœpit, num & inter *proximas quoque personas*, ac nominatim; an inter sponsos ac sponsas factæ donationes insinuationem pariter requirerent? Id quod *hac l.* affirmatur & de proximis & coniunctis personis repetitur ab eodem Constantino (si modo Constantinus *huius l.* Auctor est) *in l. 5. inf. de donat.* Et quidem si de illis personis quæritur hac ratione; quod vel maxime inter necessarias coniunctissimasque personas insinuatio necessaria sit, siquidem clandestinis ac domesticis fraudibus quiduis pro negotii opportunitate confingi potest, vel id quod vere gestum est, aboleri; vt loquitur *d. lex 5. inf. de donat.* Nempe, quod lex ait, *Omnesque personas*, id est, etiam inter necessarias & coniunctissimas: ne liberis quidem aut parentibus exceptis, vt expresse definit ipsemet Constantinus *d. l. 5.* Imo cuiuscunque quantitatis summæ aut æstimationis quarumcunque rerum donationes essent, hac constitutione Constantinus eas insinuari voluit, vt recte etiam Interpres vidit, quod ius in Gallia etiam hodie obtinet. Imo & rei mobilis facta donatio hac constitutione comprehendi videtur, quod item iure Gallico obtinet. Quomodo autem hæc lex seu sponsalitiæ donationis insinuan-

dæ

dæ neceſſitas poſtea reſtricta fuerit, docent *lex 3. & l. vlt. inf.* & *lex 17. Cod. Iuſt. de donat. ant. nupt.* quæ ex *d. l. vlt.* deſumpta: *l. 34. §. 1. Cod. eod. de donat. l. vlt. §. 1. Cod. eod. de iur. dot. Nou. 119. c. 1. & 127. c. 2.* vnde deſumpta *auth. Eo decurſum, Cod. Iuſt. de don. ant. nupt.* Item quatenus inſinuandæ in vniuerſum donationis neceſſitas accisa fuerit a Iuſtiniano, docent *lex 34. 35. in fin. l. 36. in f. Cod. Iuſt. de donat. & §. 3. Inſt. de donat. l. vlt. Cod. eod. de don. cauſ. mort.* vid. & Iuliani *Epitomen*: Quatenus a Leone, vid. *Nou.* eius 50. Denique formulam donationis in ſponſam factæ iuxta hanc legem, Vide 14. *formulam* apud Auctorem *veterum formularum ſecundum legem Romanam.* Cæterum, quod Ranchinus *II. Var. 7.* putabat, inducta a patre Conſtantini M. inſinuandarum donationum neceſſitate, abrogatam Cinciam legem, ſeu *modum* ea *leg.* definitum, ita vt iam ſupra modum Cinciæ legis donare liceret, modo donationes inſinuarentur, id nullo modo probandum eſt. Certe ex interpretatione *huic legi* ſubdita, id non probatur: nam quod ait *de quibuſcunque rebus donationem valere non poſſe ſine actorum teſtificatione.* tantum abeſt, vt aggeres, ſic vt dicam, Cinciæ legis ruptos indicet, vt contra indicet, quamcunque rem cuiuſcunque generis vel minimam inſinuari oportere. Multo minus ex *l. 4. inf. de donationibus*, vbi per verba illa *cuiuslibet rei*, intelligi oportet res, ſiue mancipi, ſiue nec mancipi.

II. (a) Idem A. ad Maximum Præfectum V.

CVM Veterum (b) ſententia diſpliceat, quæ *donationes in ſponſam,* (c) *nuptiis quoque non ſecutis*, decreuit *valere*, ea quæ largiendi animo inter ſponſos & ſponſas iure celebrantur, redigi ad huiuſmodi conditiones (d) iubemus, vt ſiue (e) in poteſtate patris degere, ſiue vllo modo proprii (f) videantur (g) eſſe iuris, & tanquam futuri cauſa matrimonii (h) aliquid ſibi ipſi, vel conſenſu parentum, mutuo largiantur, ſiquidem (i) ſponte (k) *Vir* ſortiri NOLVERIT vxorem, id quod ab eo donatum (l) fuerit, nec repetatur traditum, & ſi quid apud donatorem reſedit, ad ſponſam (m) ſub-
P. 263 motis ambagibus transferatur. Quod ſi (n) matrimonii non contrahendi (o) cauſa ab *Sponſa*, (p) vel in cuius agit poteſtate (q) detegatur extitiſſe, tunc ſponſo, eiuſque hæredibus ſine aliqua diminutione redhibeantur. (r) Quæ ſimiliter obſeruari oportet, & ſi ex parte ſponſæ in ſponſum donatio facta ſit: * Nullis cauſis vlterius requirendis, ne forte mores aut origo dicatur, vel quicquam aliud opponatur, quod ſibi quiſquam non conuenire exiſtimat, (s) cum longe antequam ſponſalia contrahantur, (t) hæc cuncta proſpici (v) debuerint. Sola igitur indagetur voluntas, & immutata (x) animi ſententia, ad reſtitutionem, ſeu repetitionem rerum donatarum ſufficiat: cum vniuerſis cauſationibus (y) pulſis, nihil amplius conſtare debeat, niſi vt appareat, qui ſibi contrahendum matrimonium dixerit diſplicere. Et quoniam fieri poteſt, vt MORIATVR alter adhuc incolumi voluntate prius quam nuptiæ contrahantur, congruum duximus, eo (z) in quem fuerat facta donatio, ante matrimonii diem functo, quæ ſponſaliorum titulo vel data, vel vllo (a) genere donata ſunt, ad eum qui donauerat reuocari: Eo etiam qui donauerat ante nuptias mortuo (b) mox infirmari donationem, & ad eius hæredes ſine aliqua difficultate detrahi (c) res donatas. Quod beneficium vſque ad perſonam patris ac matris, filiorum etiam, ſi qui de (d) priore matrimonio fuerint, ſtare decernimus, ſi quocunque modo ex his perſona aliqua defuncto ſucceſſerit. Quod ſi ex his nulla perſona defuncti hæres erit, (e) ſed ex reliquis gradibus quiſquam ſuccedat, donationes conuenit, etiam non inſecutis ex cauſa mortis nuptiis, conualeſcere, quoniam illis tantum perſonis credimus conſulendum. Dat. XVII. (f) Kal. Nouemb. Prop. VI. Kalendas Septembres, (g) Romæ Conſtantino Auguſto V. & Licinio Cæſ. (h) Coss. [319.]

INTERPRETATIO. (i) *Quoties inter ſponſos & ſponſas de futuris nuptiis ſpecialiter fuerit definitum, & donationem ſponſalitiæ largitatis vir in ſponſam ſuam aut ex conſenſu parentum, aut ipſe ſi ſui iuris eſt, propria volunta-*

te conſcripſerit, & omni eam ſcripturarum ſolennitate firmauerit, ita (k) *vt & geſta legitime facta doceantur, & introductio locorum, vel rerum traditio ſubſequatur: quicquid tali, & tam ſolenni donatione ad ius dominiumque ſponſæ tranſierit, ſi vir poſtea* (l) *ſponte eam quam depectus* (m) *eſt, factis ſupra ſcriptis* (n) *ſolennibus chartis, accipere noluerit vxorem, omnia quæ ſunt tradita non repoſcat.* (o) *Et ſi quid de nominatis tam ſolenniter rebus & traditis, apud ſe habere dinoſcitur, ad ſponſæ dominium, quam accipere noluit, ſine dilatione aliqua transferatur.* (p) *Reliquum Legis iſtius opus* (q) *non fuit explanare, quia ſequentibus legibus vacuatur.*

NOTAE.

(a) *Lex* 15. *Cod. Iuſt. de donationibus ante nuptias* hinc deſumpta & interpolata eſt. *GOTHOFREDVS.*

(b) Sponſalium, ſiue ſponſalitiorum mos vetus eſt; at non etiam donationis ante nuptias, §. 3. *Inſt. de donat. IDEM.*

(c) De his tantum & nominatim Veteres egiſſe videntur: quia donationes in ſponſum a ſponſa raro accidere ſolent, *l.* 5. *inf. IDEM.*

(d) Id eſt, diſtinctiones. *IDEM.*

(e) *Vt ſiue adfinitatis coëundæ cauſa, ſiue non ita, vel in poteſtate,* &c. ita Tribonianus. *IDEM.*

(f) Male *propriis* habet Cod. Wurceb. *RITTER.*

(g) Id eſt, ſint. *GOTHOFREDVS.*

(h) *Cauſſa mancipii* Cod. Wurceburg. iterum male. *RITTER.*

(i) *Siquidem ſponſus vel parentes eius ſortiri filium noluerint vxorem*: ita Tribonianus. *GOTHOFREDVS.*

(k) Id eſt, voluntate mutata: neque enim cauſa mutationis hic attenditur. *IDEM.*

(l) *Datum fuerit* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. Noſter Codicem Iuſt. ſecutus eſt. *RITTER.*

(m) *Et heredes eius*; hoc addidit Tribonianus. *GOTHOFREDVS.*

(n) *Quod ſi ſponſo, vel is in cuius agit poteſtate cauſam non contrahendi matrimonii præbuerit*: ita Tribonianus, recectis omnibus quæ ſequuntur, de cuius rei ratione mox dicam. *IDEM.*

(o) *Tradendi* legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(p) *Ad ſponſam* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(q) *Poteſtatem* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(r) *Per condictionem, aut per vtilem actionem in rem*: hoc addidit Tribonianus: & *condictionis* voce intelligit condictionem cauſa data, cauſa non ſecuta. *GOTHOFREDVS.*

* *Secunda* huius leg. *pars.* quam Tribonianus omiſit, prælata diſtinctione *legis* 5. *inf.* Itaque & Anianus recte monet, *hoc ſequentibus legibus vacuari*, id eſt, abrogari. *IDEM.*

(s) Edit. Sichard. *quo ſibi ea non conuenire extimat. RITTER.*

(t) Integra, non mutata. *GOTHOFR. Contradantur* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(v) *Perſpici* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(x) *Mutata* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(y) *Cautionibus* Cod. Wurceburg, *IDEM.*

(z) *Eum* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(a) *Vno* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *IDEM.*

(b) Sed etſi matrimonium iuris auctoritas impediat, idem videtur dicendum *arg. l.* 1. *Cod. Iuſt. de condict. ob cauſam. GOTHOFREDVS.*

(c) γρ. *Retrahi. IDEM.*

(d) *Siquidem e priore* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(e) *Heres habetur* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(f) XVI. in Aniano optimæ notæ, & in Cod. Iuſt. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Prop. VI. Kal. Mai. Rom.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(h) *Licinio VC.* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *IDEM.*

(i) Hanc Interpretationem laudat & ſequitur Auctor formularum ſecundum legem Romanam, *form.* 14. & 17. *GOTHOFREDVS.*

(k) *Aut & geſta* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(l) Abeſt *poſtea* a Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(m) *Depactus* Edit. Sichard. *IDEM.*

(n) *Sole-*

(n) *Subscriptis* Edit. Sichard. *IDEM.*

(o) *Tradita reposcuntur* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(p) *Confertur* Edit. Sichard. *IDEM.*

(q) *Necessarium non fuit* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

CONDITIONEM seu NATVRAM donationis sponsalitiæ simpliciter factæ, non secutis nuptiis determinat *hac l.* Constantinus M. veteri iure nominatim antiquato: Eo videlicet fine, ne nuptiis non secutis tam facile ea apud donatarium resideret: Quæ interim altera ratio notanda est qua sponsalitiarum donationum leuitati is occursum voluit. Non secutis scilicet olim nuptiis donationes inter legitimos sponsos simpliciter factæ penes donatarium indistincte manebant. Et hæc est Veterum sententia, quam memorat Constantinus *hac l.* id est, veterum Iurisconsultorum: quo sensu passim *Veteres* dicuntur: veluti *l. 1. §. 16. D. de adquir. poss.* &c. Mera nempe hæc olim puraque & irreuocabilis liberalitas censebatur non ob causam facta, nulla etiam personarum impedimentique seu casus ob quem nuptiæ secutæ non sunt, distinctione facta: duo tantum casus olim excipiebantur, si videlicet id expresse conuenisset, vt si nuptiæ non sequerentur, propter nuptias data repeterentur, quod omnino suadet *lex 7. Cod. Iust. de donat. ante nuptias*; vel si non sponsæ, verum parentibus eius prouocandi matrimonii gratia procus munera dedisset, *l. 2.*
P.264 *Cod. eod. de donat. ante nuptias.* At Constantino M. secus *hac lege* visum: nempe donationem inter sponsos simpliciter factam, videri tamen factam contemplatione nuptiarum, & negotium donationi isti inesse, tacitam denique nuptiarum conditionem in se habere: vide *§. 3. Inst. de donat. & ibi* Theophilum. Et sic hunc casum *non adiectæ causæ* illi exæquat, quo *adiecta causa est.* Et id quidem ita Constantino M. placuit, partim aduersus repudiorum leuitatem, vt ita scirent ii per quos stetisset ne nuptiæ consummarentur, donationis sponsalitiæ commodo sese priuandos: contra, iis per quos non stetisset, donationis commodum seruandum. His ita positis, agi *hac l.* de sponsalitia donatione simpliciter facta, citra vllam conditionem: posito item corrigi *hac l.* iuris antiqui iniquitatem, seu hanc *leg.* veteris iuris correctoriam esse: posito item, non distingui a quo donatio facta fuerit, an a patrefamilias, an vero a filiofamilias patris consensu: fineque tandem *huius leg.* perspecto; de ipsius sententia videamus: & quando hanc donationem reuocari voluerit Constantinus M. & ad donatorem recurrere, quando non. Nempe & impedimentorum, per quæ nuptiæ secutæ non sunt, & personarum distinctiones has inducit æquissimas: *Impedimentorum*, inquam; scilicet nuptiæ secutæ non sunt. Vel ob mutatam ab alterutro sponsorum voluntatem, vel ob mortem alterutrius: Si ob mutatam voluntatem, quæ prima *huius leg.* pars est, iam personarum distinctionem facit: vel enim donans mutauit, & tum donatio donatarii commodo cedere debet; idque siue donatio reuera tradita fuerit, siue apud donatorem ea resedit, id est, penes donatorem remansit: ita vt ad sponsam id transferatur (conditione scilicet ex hac lege: *arg. l. vn. D. de condict. ex lege*) *submotis*, inquit, *ambagibus.* Si vero donatarius voluntatem mutauit, tum ad donatorem ea recurrere debet. In quæstione igitur de restitutione seu retentione sponsalitiæ largitatis non impleto matrimonio illud tantum superstitibus sponsis attendi spectari, iubet Constantinus M. vter ex sponsis voluntatem mutauerit, renuntiauerit, *dissenserit*: Nihil aliud præterea attendi vult; Causam, inquam, mutandæ voluntatis spectari non vult: quam olim tamen spectatam hinc aperte colligitur: Veluti si sponsus mores sponsæ suæ, aut originem, vel simile quid aliud sponsalium tempore incognita sibi fuisse hodie dicat. Serum scilicet est istud, mores sponsæ, vel originem accusare, quæ despondendo eam probauit, sicut in *l. 13. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adult.* dicitur, maritum sero accusare mores, quos vxorem ducendo probauit. Prius denique oportuit ista fieri. Quod quidem a Constantino M. constitutum, vt ita *Sponsalium* quoque sanctitatem & vinculum seu fœdus sponsalitium, spem denique matrimonii sanciret: & Repudiorum temeritati seu sponsalium discussioni obuiam iret. Verum cum Iustinianus hoc non probaret, aliasque præterea matrimonii non consummandi causas attendi vellet, probata constitutione Leonis & Anthemii *l. pen. C. Iust. de sponsalib.* hanc sententiam penitus mutauit & interpolauit.

Et hæc de priore distinctionis & legis parte. Altera pars est de nuptiis non secutis per *Mortem* alterutrius, quæ hac sententia absoluitur. Si moriatur alteruter e sponsis, ad donantem vel eius hæredes filios aut parentes donatio remanet. Et hanc vero sententiam Tribonianus quoque omisit, prælata distinctione *legis 5. inf.* quæ causa etiam fuit Interpreti, cur eam interpretari noluerit, vt ipsemet profitetur: Notetur interim hic casus quo priuilegium fœminis indultum ad exteros hæredes non transit, verum ad filios: pariter vt *l. 12. & seq. & l. 18. D. soluto matrim. l. 1. Cod. Iust. de priuilegio dotis.* Quod etiam multi traducunt ad eam quæstionem, vtrum liberis quoque competat priuilegium mulieris, vt præferantur omnibus creditoribus anterioribus.

Illud igitur in hac sententia summopere notandum, retrahendæ donationis ius ad donatoris tantum præmortui patrem ac matrem filiosque, ex priore matrimonio pertinere, non ad vlterioris gradus vel extraneos hæredes: cui similis differentia inter hæredes filios, & extraneos occurrit in *l. 12. & l. 18. D. soluto matrim. & l. vn. Cod. Iust. de priuil. dot. & Nou. 91. & l. 6. D. de seruitute legata.* Excipe nisi pactione expressa conuenerit, vt penes donatorem & HÆREDEM eius res donata remaneret, si quid alterutri ex coniugibus fatale accidisset; hoc enim casu sine discrimine hæredum mortuo alterutro ab hærede cuiuscunque gradus; imo & extraneo condicetur, vel vtiliter vindicabitur: Et huc ita referri potest *d. lex 7. Cod. Iust. de donatione ante nuptias*, eamque vim erit habitura. Denique est hæc Constantini M. constitutio vna de earum *Nouarum Legum* numero, quibus hoc toto quadriennio, & hoc potissimum Constantinus M. populi Romani moribus regendis, frangendisque vitiis enixe incubuit, quod hoc ipso anno testatur Nazarius *panegyrico*: fidemque præterea faciunt tot aliæ per hoc quadriennium eius constitutiones, quas v. *in Chronol.*

III. (a) Idem A. Valeriano, (b) agenti Vicariam Præfecturam.

QVAMVIS (c) *in lucro nec* (d) *fœminis ius* (e) *ignorantibus subueniri soleat*, contra ætatem (f) adhuc imperfectam (g) locum hoc non habere retro Principum statuta declarant. Ne igitur soluta (h) matrimonii caritate inhumanum aliquid statuatur, censemus, (i) Si futuris coniugibus (k) [tempore (l) nuptiarum (m) intra ætatem (n) constitutis] res fuerint donatæ & traditæ: (o) non ideo posse eas reuocari, quia actis consignare donationem quondam maritus noluit. (p) Data IIII. Kalend. Maii, Gallicano & Symmacho Coss. [330.]

INTERPRETATIO. *Quanquam & fœminis, quæ per fragilitatem interdum excusari possunt, in aliquibus causis, si negligentes fuerint, lex subuenire noluerit,* (q) *hic tamen specialiter voluit esse consultum, vt si qua in pupillaribus* (r) *annis marito fuerit copulata, & sponsalitiam largitatem per negligentiam actis non allegauerit, huius legis beneficio, & si gesta desint, inuiolabilem in suo dominio donationem nouerit permanere.*

NOTAE.

P.265 (a) *Lex* II. *Cod. Iust. de iuris & facti ignorantia*, priorem *huius l.* Regulam continet: Omissa posteriore eius sententia a Triboniano, prælata ab eo vltima sententia *legis vlt. inf.* cuius eadem mens est: & quæ hanc confirmat. Sed & de ea iam dictum aliquid ad *l. 3. sup. de integri restitutione*: Denique *hac l.* restringitur *lex 1. sup.* GOTHOFREDVS.

(b) Hic idem est cum Paterno Valeriano, cui inscribitur sine die & Consule Constantini M. *lex* VII. *de perfectissimatus dignitate*, vbi causas addo. *IDEM.*

(c) Ratio dubitandi ex Regula Iuris: quam etiam Papinianus *lib. 1. definit.* proponit *leg. 8. D. de iuris & facti ignor.* *IDEM.*

(d) Nequidem. *IDEM.*

(e) Hæc vox abest a Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) Supplenda hic vox *tamen*: quemadmodum & Codex Iust. habet. *GOTHOFREDVS.*

(g) Vid. inf. quæ noto ad voces, *intra ætatem.* *IDEM.*

(h) Per diuortium, vel morte. *IDEM.* *Solutam matrimonii caritatem.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(i) *Censemus*, id est statuimus, iubemus: de quo vide *Glossarium.* *GOTHOFREDVS.*

(k) Id est, sponsis, &, quidem tum minoribus. *IDEM.*

(l) Ipso momento adhuc. *IDEM.*

(m) Vel *nuptiarum* appellatione sponsalia hic intelligas, vel hæ voces *tempore nuptiarum* loco motæ fuerunt, ita vt post vocem *traditæ* collocentur; hunc in modum: *Si futuris coniugibus intra ætatem constitutis res fuerint donatæ & traditæ tempore nuptiarum:* Vel denique hæc sententia, *tempore nuptiarum intra ætatem constitutis*, parenthesi includenda fuerit. Quod existimo. *IDEM.*

(n) *Intra ætatem*, hic idem, quod initio legis *imperfecta ætas* dicitur. *Intra ætatem constitutæ*, id est, in pupillaribus annis constitutæ, vt Anianus recte interpretatur, seu, quod eadem ratione vulgo dicitur, minores ætate *l. vlt. h. t.* nihil enim interest, dicas *intra ætatem*, an *minorem ætate.* Ætas imperfecta intra XXV. annos, vt in *l. 1. Cod. Iust. in quibus causis in integrum restitutio.* Ex contrario ætas perfecta annorum XXV. *l. vlt. Cod. eod. de his qui ven. ætatis*: & *aliis locis quamplurimis.* Quanquam *perfectæ ætati* (quæ semper est annorum XXV.) nonnunquam opponitur pupillaris, quæ dicitur imperfecta, §. *vlt. Inst. de Attiliano tutore.* Itaque tam pupillus quam minor imperfectæ ætatis dicuntur, *l. 25. §. 1. D. de probation.* & *l. 13. §. 10. Cod. Iust. de iudiciis.* *IDEM.*

(o) De hoc dicam ad *l. vlt. inf.* *IDEM.*

(p) Supersedit. *IDEM.*

(q) *Voluerit.* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(r) Pupillares anni hoc loco sunt anni XXV. anni restitutionum, vt ex *ipsa lege* apparet. Neque enim proprio significatu pupillares anni hic accipi possunt: nam in pupillaribus annis nuptiæ non contrahuntur. *GOTHOF.* *In puellaribus annis.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

MINORI fœminæ factam donationem sponsalitiam, etsi NON INSINVATAM soluto matrimonio, non ideo minus valere constituit *hac l.* Constantinus M. A. D. 330.

Insinuari scil. regulariter sponsalitiam quoque donationem seu donationem in sponsam collatam, oportere ipsius Constantini, (si Constantini) lege constitutum fuerat *leg. 1. supr.* Et quidem insinuari ante nuptias; vt testatur *lex vlt. inf. h. tit.* Quare non insinuata ante nuptias donatio non valet, & soluta matrimonii caritate (per diuortium vel aliter) donator eam donationem reuocare potest. Insinuari

nuari autem donationem ante nuptias lex voluerat, non constante matrimonio; siue ne fraus fieret donationibus inter virum & vxorem prohibitis; siue quia mulier maritum iam vix eo pertrahere initum posset, vt eam donationem insinuet.

Sed de *Minore* fœmina quæsitum fuit, an & quoque noceret neglecta vel non secuta insinuatio. Et vero *hac l.* a Constantino M. rescribitur. 1. factam Minori fœminæ ante nuptias donationem, constante matrimonio recte insinuari. 2. Et si insinuari eam non fecerit, & minore ea adhuc constituta contractum fuerit matrimonium, nihilominus donationem non insinuatam valere. 3. Imo & si in matrimonio maior annis facta fuerit, dummodo minor adhuc fuerit momento nuptiarum, etsi postea maritus eam insinuare noluerit, donatio valet. Requiritur igitur ex *hac l.* vt minor adhuc sit mulier momento nuptiarum, *tempore nuptiarum* (ait lex) *intra ætatem constitutis*: alioquin si vel tempore sponsalium vel ante nuptias saltem maior facta fuerit, neque donationem ante sibi factam insinuari fecerit, donatio non valebit. Quod Triboniano displicuit: Qua causa postremam legis sententiam (interpolata etiam postrema sententia *legis vlt. inf.*) abdicauit.

Species igitur *huius l.* hæc omnino fuerit. Minori fœminæ sponsalium nomine donatio facta fuit: insinuari eam non fecit: adhuc minore ea constituta, matrimonium consummatum fuit: mox maiore facta, & fortassis etiam maritum de insinuatione donationis interpellante, donatio insinuata non fuit; Mox dissoluta matrimonii caritas fuit, id est, diuortio solutum matrimonium: *Quærebatur*, an donationem huiusmodi non insinuatam soluto matrimonio quondam maritus a fœmina repetere posset? Rescribit Constantinus M. insinuationis omissionem huiusmodi mulieri minori non nocere. *Ratio dubitandi* hæc erat, quod mulier de lucro certaret; Cæterum mulieri ius ignoranti in lucro non subueniri. Quam iuris definitionem siue Regulam Papinianus quoque inculcat, in *l. 8. D. de iur. & facti ignor. Iuris error*, inquit, *nec fœminis in compendiis prodest.* Compendium seu lucrum est donatio ante nuptias: Iuris error siue ignorantia est, cum quis eam insinuari non facit; vel non insinuatam valere putat. Similiter compendium est vsucapio: Iuris error est, cum quis a pupillo sine tutoris auctoritate rem emit; emptam igitur ita rem mulier vsucapere non potest, *l. 31. pr. D. de vsucap. l. 2. §. 15. D. pro emptore.* Aliud simile exemplum occurrit in *l. 12. Cod. Iust. qui potiores in pignore:* Et vero hæc ita locum obtinent in fœminis maioribus; at, (quæ decidendi ratio est) non etiam in *minoribus*, quibus etiam in lucro ius ignorantibus subuenitur. Vt minoribus quid indulgetur, quod vt fœminis non indulgetur, de quo dixi etiam ad *l. 3. sup. de integri restitut.*

Hæc autem lex ita demum quoque videtur obtinere, si puella defuncto patre nupserit, & donationem sponsalitiam acceperit. Alioquin si pater eam elocarit, non idem priuilegium aduersus maritum ei tribuitur; id enim indicat finis *legis vlt. inf. Illa manente lege*, inquit, *qua minoribus ætate fœminis etiam actorum testificatione omissa, si patris auxilio destitutæ sint, iuste consuluit.*

In genere de restitutione minorum aduersus omissam insinuationem donationis, vide Chenu *q. 70. 71.* Le Prestre *cent. 1. cap. 44.* Charond. *63.*

P. 266

IIII. (a) Idem (b) A. ad Pacatianum Præf. V. (c)

PATRI, (d) aut matri (e) puellæ, aut Tutori, vel Curatori, aut cuilibet eius Affini non (f) liceat, cum prius militi (g) puellam desponderit, eandem alii in matrimonium tradere. Quod si (h) intra biennium, vt perfidiæ reus in insulam relegetur. Quod si pactis nuptiis transcurso biennio, qui puellam desponderit, alteri eandem sociauerit, in culpam sponsi potius quam puellæ referatur, nec quicquam noceat ei, qui post biennium puellam marito alteri tradiderit. Dat. pridie Id. April. Martianop. (i) Pacatiano & Hilariano Coss. [332.]

INTERPRETATIO. *Si quis aut priuatus, aut militans, postquam sponderit, & cum patre,* (k) *Tutore, vel Curatore puellæ, vel propinquis de puellæ coniunctione definierit, debet post definitionem si* (l) *ætas permittat intra biennium nuptias celebrare. Quod* (m) *si tarditate aut negligentia sponsi biennii tempus excesserit, & alio* (n) *viro se puella coniunxerit, absoluta erit a calumnia, vel ipsa, vel quicunque suorum eam tradiderit: quia culpa est illius, qui differendo coniunctionem suam alteri nubendi locum patefecit. Nam si intra biennium data fuerit, quid obseruetur, euidentius sequente* (o) *lege cognoscetur.*

NOTAE

(a) *Lex 2. Cod. Iust. eod. tit.* hinc mire interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(b) Recte. Male in Cod. Iust. Impp. Constantius A. & Constans C. *IDEM.*

(c) PF. P. in Cod. Iust. Anno quoque 334. inscriptæ eidem *lex 1. inf. de suariis: & l. 2. inf. de Aduocato fisci:* quibus locis nominatim *PF. P.* vocatur: Quod & verius est. Nam & verus Auctor Notitiæ Præfectorum vrbi his Coss. collocat Præfectum Vrbis Anitium Paulinum. *Pacatiano & Hilariano Consulibus Anitius Paulinus Præfectus Vrbis fuit.* Et rursum A. D. 334. *Optato & Paulino Coss. V. Cal. Maii. Anitius Paulinus Præfectus Vrbi.* Præfectus itaque Prætorio fuit hic Pacatianus, & quidem Italiæ (sub quo & Illyricum, & quidem totum) vt colligi potest *ex d. l. 1. inf. de suariis.* Et sane ad Illyricianum militem *hanc l.* non inani coniectura traho, mox vt dicam. *IDEM.*

(d) Perse-

(d) Personae hae ferme sunt, a quibus elocatae sponsae: Pater, Mater, Tutor, Curator, Affinis. *IDEM.*

(e) *Matri.* Non habet Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(f) Abest *Non* a Cod. Wurceb. *IDEM.*

(g) Facti species haec erat. Idem vero fore, si priuato puella desponsa *Interpres* putat: De quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(h) Quod si *fecerit.* vel *Quod si fiat.* *IDEM.*

(i) *Martiano & Hilariano Coss.* male in Edit. Sichard. vrbis nomine cum Consulis confuso. *RITTER.*

(k) *Et cum patrem tutorem, vel curatorem, vel propinquis.* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(l) Absunt haec verba ab aliis Codd. quae tamen recte addita sunt. *GOTHOFREDVS.*

(m) *Quodsi tarditatem per negligentiam* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(n) Ita constanter omnes Codd. barbarismo Anianei saeculi. *GOTHOFREDVS.*

(o) Puta *l. 6. inf.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

VT REPVDIORVM temeritati (pariter, vt *l. 2. supr.*) & sic perfidiae, (vt haec lex loquitur) ita & viceuersa TRAHENDIS & differendis nimis diu sponsalibus, & sic votis sponsarum eludendis, intercedit *hac l.* Constantinus M. A. D. 332. Repudiorum, inquam, temeritati seu leuitati: Nempe id, sub poena in insulam relegationis, statuit, vt qui semel puellam Militi desponderit, eam alteri in matrimonium tradere intra biennium non possit. MILITI inquam: nam hoc disertis verbis a Constantino M. *hac l.* constituitur, non pro facti tantum contingentia, vt Interpres credidit, qui idem in priuato admittit, verum quia in priuatis seu paganis, quorum necessaria non est absentia, vetus ius relinquit. Nempe hactenus sponsa sponsum nullo tempore expectare legibus cogebatur, quin nuntium remittere poterat, etiamsi praesente illo consilium mutare voluisset, ac multo minus absentem, peregrinantem vltro expectare tenebatur, *l. 2. Cod. Iust. de repudiis:* Nam quod *eius l. initio,* de *tribus peregrinationis annis* dicitur; *Liberum est filiae tuae, si sponsum suum post tres peregrinationis annos, expectandum sibi vltra non putet, omissa spe huius coniunctionis matrimonium facere, ne opportunum nubendi tempus amittat, cum posset nuntium remittere etiamsi praesente illo consilium mutare voluisset.* Id inquam ex facti contingentia & scrupulo mulieris, quae Principem consuluerat, accipiendum esse, tota lex ostendit, ac nominatim extrema *legis* verba. At primus Constantinus M. militem, etsi vltroneum, excipiendum credidit, quia etsi militia vltronea sit, attamen Reipubl. intuitu necessariam absentiae causam contineat. Igitur & hac ratione Constantinus M. paulatim *Repudiorum* leuitati occurrendum putauit. Militem itaque sponsum biennium a sponsa expectari iubet: post biennium, non item sic, vt iam alterius conditione vti possit, & alteri nubere. Trahi scilicet sponsalia etiam ab eo, cuius conditio & professio necessariam absentiam facit, vltra biennium a sponso non debent; alioquin sponsa alteri impune nubit: intra biennium vero, si nubat, ii quibus auctoribus nupsit, in insulam relegantur *hac l.*

Perperam autem plerisque videtur, & mihi olim visus hic riuulus e lege Iulia & Papia a Constantino M. traductus; Cum qua tamen nil commune habet haec lex. Admonendi sumus, praemia quae maritis ab Augusto Iuliis rogationibus, quae L. Papiam praecesserunt, indulta fuerant, ad sponsos quoque pertinuisse: Verum legibus illis fraus, statim vt latae fuerunt, facta fuit: Sponsi quippe, vt vim & finem earum legum eluderent, sponsalia aliquando etiam cum immaturis puellis contrahebant, quo diutius videlicet maritorum priuilegiis fruerentur; interim vero τὸ ἔργον τῶν γεγαμηκότων (vt Dio, *lib. 54. ad an. V. C. 736.* hac in re loquitur) non complebant. Huic fraudi igitur & imaginariis fraudulentisque sponsalibus obuiam itum posteriore L. Papia (& quidem, vt existimo, *tertio eius capite*) qua videlicet tempus sponsas habendi coarctatum fuit, vt Suetonius *in vita Augusti cap. 34.* testatur & loquitur; *Cum,* inquit, *immaturitate sponsarum vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctauit.* Biennium autem huic rei praefinitum fuisse Dio *d. lib. 54.* testatur. Et hinc igitur factum, vt cum legitimus nuptiarum annus in foeminis duodecimus esset, decenni minorem, si maritorum praemiis frui quis vellet, frustra sibi desponderet, vt ex hoc Legis Papiae P. 267
capite idem Dio refert: Quod quidem propalam Lege Papia comprehensum fuisse nunc censeo, loco *Suetonii* adductus, ibi, *immaturitate sponsarum:* Tum etiam argumento ex *Gellio* desumpto. Huc enim procul dubio pertinet, quod ex Labeone Antistio nominatim refert *lib. 1. cap. 12. virginem vestalem, minorem quam annos* VI. (lubens reponam VII.) *maiorem quam annos decem natam capi fas non fuisse.* Nempe quia iam tum ex L. Papia desponsabilis est decennalis virgo. Igitur voluerit L. Papia Augustus virginem Vestalem capi, antequam desponsabilis esset. Et vero iam hinc discere licet, cur eadem Papia Lege virginum Vestalium sortitionis forma praescripta fuerit; vt idem Gellius refert. Atque ita sentio. Alioquin contrahendis sponsalibus nulla certa aetas praefinita erat, auctore Modestino *lib. 4. differentiarum, in l. 14. D. de sponsalib.* Sponsa quippe & a primordio aetatis intelligens quid agat, fieri potest. Sponsalia legitima sunt etiam a septimo aetatis anno; at priuilegiata sponsalia, nonnisi a decimo: Nam vt priuilegiis Legis Papiae frui quis posset, sponsa decem annis minor esse non poterat: Vt in commune sponsalia omnia vltra biennium trahi fraudis consilio vetabantur: fraudis, inquam, consilio illo quod dixi: quo pertinet quod Gaius scribit *lib. 1.* ad *eam Leg. Iul. & Pap.* scribens in *l. 17. D. de sponsalib.* *Saepe,* inquit, *iustae ac necessariae causae non solum annum, vel* BIENNIVM, *sed etiam triennium & quadriennium & vlterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsaeue, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quae ex necessitate fiunt.* Iam igitur, cum haec ita se habeant, liquet, Legem Papiam illam quam dixi, cum hac Constantiniana nil commune habere. Haec repudiorum leuitati occurrit: Illa autem repudiorum leuitati non occurrit, quae passim tum fuere & deinceps, vt docet *lex 1. Cod. Iust. de sponsalib. lex 2. in f. Cod. eod. de repudiis:* sed fraudis consilio & imaginariis sponsalibus occurrit. Quare desinant deinceps Nostri haec miscere. Etsi fateor eadem aequitate niti *hanc l.* qua nititur id, quod Gaius superioribus verbis scribebat. Nos ad hanc nostram redeamus.

Constantinus M. igitur *hac l.* militi desponsatae potestatem facit, post biennium a sponsalibus, alterius conditionis quaerendae, seu alteri nubendi, neque

que vlterius ſponſum expectandi: Nempe, etiam militem ſponſum non vltra biennium ſponſa expectare cogitur. Non eſt ſcilicet tam perpetua & ſine miſſione militia, vt non intra biennium, miles ſponſalia nuptiis mutare poſſit.

Et Tribonianus tamen *in l. 2.* (quam hinc alioquin interpolauit) *Cod. Iuſt. eod. tit.* hanc legem ad præſentem ſponſum traxit his verbis. *Si ſponſus in eadem prouincia degeret:* nempe indicans præſentem ſponſum biennio expectari: Quod ab hac Conſtantini M. mente alieniſſimum eſt. Et idem Tribonianus tamen rationem, cur ſponſa vltra biennium expectare non teneatur, recte ſubiecit his verbis. *Si eius ſpatii fine decurſo in alterius poſtea coniunctionem puella peruenerit, nihil fraudis ei* (ſponſo) *fit, quæ nuptias maturando vota ſua diutius eludi non paſſa eſt.* Cui & Aniani quoque interpretatio accedit: Accedat & ratio *legis 2. C. Iuſt. de repudiis.*

Cæterum, non inani coniectura ductus cenſeo, id quod *hac l.* de milite dicitur, ad *Illyricianum Militem* nominatim pertinere. Sane, vt Pacatianum, cui *hac l.* inſcribitur, Præfectum Prætorio Italiæ & Illyrici fuiſſe iam *in Notis ad hanc l.* docui, ita hoc ipſo menſe victi *Gothi* a Conſtantino M. in terris Sarmatarum, vt docet Auctor Conſularium Idacio ſubditorum: quare & *Martianopoli* Conſtantinus M. conſtitit, vnde hæc lex data ab eo.

De tempore, quo *Vxor* maritum Militem abſentem expectare tenetur, vt non hic prodigo dicendi locus eſt, ita ſciendum vel hoc eſſe, non vt hactenus creditur de eo Conſtantini M. verum filiorum eius, & vt exiſtimo, *Conſtantii*, quinquennio, poſt *legem 7. Cod. Iuſt. de repudiis:* qua duplicatum tempus ſtatuitur: Scilicet ſponſa militis, ſponſum biennio expectare tenetur *hac l.* vxor vero militis, quadriennio maritum expectare certa ſolemnitate præcedente tenetur *d. l. 7.* quæ & ipſa ad *Illyricianum* militem forte pertinet.

V. (a) Idem A. ad Tiberianum Vicarium Hiſpaniarum. (b)

SI ab *Sponſo* rebus ſponſæ donatis, interueniente oſculo, ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad ſuperſtitem pertinere præcipimus, dimidiam ad defuncti, vel defunctæ hæredes, cuiuslibet gradus ſint, & quocumque iure ſucceſſerint: vt donatio ſtare pro parte media, & ſolui (c) pro parte media videatur. Oſculo vero non interueniente, ſiue ſponſus, ſiue ſponſa obierit, totam infirmari donationem, & donatori ſponſo, ſiue hæredibus eius reſtitui. Quod ſi *Sponſa*, interueniente, vel non interueniente oſculo, ſponſaliorum (d) titulo [quod raro accidit] fuerit aliquid ſponſo largita, & ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata, ad donatricem ſponſam, ſiue eius ſucceſſores donatarum rerum dominium transferatur. Dat. Id. Iul. Conſtantinopoli. (e) Accepta XIII. (f) Kal. Maii. Hiſpali (g) Nepotiano & Facundo Coss. [336.]

INTERPRETATIO. *Si quando ſponſalibus celebratis, interueniente oſculo, ſponſus aliqua ſponſæ donauerit, & ante nuptias forſitan ſponſus moriatur, tunc puella quæ ſupereſt, mediam donatarum ſolenniter rerum portionem poterit vendicare, & dimidiam mortui hæredes acquirunt,* (h) *quocunque per gradum ſucceſſionis ordine venientes. Si vero oſculum non interuenerit ſponſo mortuo nihil ſibi puella de rebus donatis vel traditis poterit vindicare. Si vero a puella aliquid ſponſo donatum eſt, & mortua fuerit, quamuis aut interceſſerit, aut non interceſſerit oſculum, totum parentes puellæ, ſiue propinqui, quod puella donauerat, reuocabunt.*

P. 268. NOTAE.

(a) *Lex 16. Cod. Iuſt. de donation. ante nuptias.* GOTHOFREDVS.

(b) De Vicariis Hiſpan. *inf.* & alibi *ſuo loco.* IDEM. *Hiſpaniæ* legit Cod. Wurceb. RITTER.

(c) *Reſolui,* Cod. Iuſt. GOTHOFREDVS.

(d) *Donationis,* ita Tribonianus. IDEM.

(e) Abſunt hæc a Cod. Iuſt. RITTER.

(f) Ita habet *Cod. Iuſt.* verum in Wurceb. & Edit. Sichard. & Cuiac. *XIIII.* IDEM.

(g) Cod. Wurceb. *Hiſpalis Neputiano &c.* falſo *Spalis* Codices, quos Sichardus vidit. IDEM.

(h) *Acquirant.* Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

COMMENTARIVS.

CONDITIONEM Donationis sponsalitiæ, non secutis per MORTEM alterutrius nuptiis *hac l.* rursum determinat Constantinus M. aliter iam, quam *l. 2. supr.* sancita noua ratione sponsalium religione & Sanctitate. Non secutis scilicet nuptiis per mortem alterutrius e sponsis, quod sponsus donauit sponsæ, ad sponsum, eiusue hæredes recurrere iubet, nisi interueniente *osculo* sponsæ donatum fuerit; quo casu, dimidium ad sponsam eiusue hæredes pertinere vult: Hæredes, inquam, cuiuslibet gradus, & quocumque iure successerint, cum *l. 2. sup.* non nisi patri, matri ac filiis hoc ius tribuisset. Delibatam scilicet quadantenus & pro parte dimidia, sic vt dicam, sponsæ pudicitiam, osculo interueniente, vt inter Romanos, ita inter & Christianos maxime creditum. Cui sponsus osculum præbuit, plusquam sponsa censeri debet; Sane Quintilianus etiam, *in Declamat. 279.* ait, *vxorem aut maritum tantum osculo putari*; & iam olim apud Romanos notum, osculum libatum mulieribus fuisse *σύμβολον καὶ κοινώνημα τῆς συγγενείας*. Ius igitur osculi auxit ius sponsalium. Nam & alioquin Tertullianus *lib. de velandis virginibus*, *cap. 11.* scribit, *resignari pudorem spiritus per osculum & dextras*, de quo mox: Neque male oscula *libidinis antecœnia* Angelus IC. vocauit. Et notum alioquin illud Ouidii; *Oscula qui sumpsit* &c. Omitto alia: Sed quod huc eximie facit, & vnde ius illud propagatum, & alias inter Christianos magna osculi reuerentia fuit: Nam & *Pacis osculo* sese salutabant passim, & orationem nominatim *osculo obsignari* mos fuit, (extra ieiuniorum dies) Ideo Tertulliano *lib. de oratione*, *cap. 14.* Osculum *signaculum Orationis* vocatur. Iustinus Martyr *pro Christian. Apolog. 2. pag. 97. edit. Colon.* *ἀλλήλυς φιλήματι ἀσπαζόμεθα παυσάμενοι τῶν εὐχῶν.* *A precibus finitis mutuis nos inuicem osculis salutamus.* Denique osculum instar pignoris ac symboli communionis ac fœderis inter Christianos erat; vt proinde cui osculum tulisset sponsus, ea arctiore fœdere & communione sociata crederetur. Atque huc pertinet Chrysostomi locus (*homilia de proditione Iudæ.*) *Sanctum osculum teneamus, quod animas sociat, reconciliat mentes*, & VNVM CORPVS *ostendit, quia vnum Corpus videmur esse sortiti: & ideo misceamus nos in Corpore vno, non in corporum mixtione, sed* ANIMORVM CHARITATE *deuincti, vt sic diuinæ mensæ fructibus possimus satiari.* Imo exerte Tertullianus *lib. de velandis virginib. cap. 11.* de osculo sponsalitio: *Si autem ad desponsationem velantur, quia & corpore & spiritu masculo mixtæ sunt per* OSCVLVM *& dextras, per quæ primum resignarunt pudorem spiritus, per commune conscientiæ pignus, quo totam condixerunt confusionem, quanto* &c. Ex hoc igitur osculi inter Christianos more & significatu deriuatum hoc Constantini M. ius, quod *hac l.* continetur, religionem & sanctitatem sponsalium sancientis. Osculo interim interueniente quandoque sponsalia contrahi solita ex *hac l.* liquet. Imo Alexius *Nou. de sponsalib. 3.* voluit, sponsalia *ἐκτελεῖσθαι μετὰ τῶν συνήθων παρατηρήσεων ἤγουν τοῦ ἀῤῥαβῶνος καὶ τοῦ φιλίου τοῖς μνηστῆρσι φιλήματος*, perfici & confirmari data arra & osculo. De quo vid. & Zonaram & Balsam. in *Synod. Trull. c. 98.* Matthæum monachum in Freheri *iuris Gr. Rom. tomo I. lib. 8. p. 510.* Basilica apud Crusium *in Turcogræc. lib. 4. pag. 331.* Imo quorundam hæreticorum is fuit error, vt dicerent, osculum mortale esse peccatum; quod damnatur *cap. vlt. Clementinarum*, *de hæretic.* Imo iure Longobardico Vasallus ob solum osculum vxori Domini latum, feudo priuabatur, *Feud. 1. tit. 5. quibus mod. feudum amittitur.* Verum hæc, & his similia his hodie moribus non obtinent, vbi oscula non tam caro venduntur. In Gallia certe *hac l.* non obseruatur, de quo *v. Bugnon des loix abregéez cap. 33. lib. 4.* Neque illud indistincte quod IC. Itali scribunt, ex solo osculo adulterii præsumptionem induci: Alciatus, *παρέργων 4. cap. 10.* & Menochius *5. præsumpt. 41.*

Illud non prætermittendum, quod *hæc lex* ad HISPANIAS pertineat. Quanquam vestigium istius iuris aliquod etiamnum videmus in consuetudine Rupellana, *artic. 46.* qua cauetur, *mulierem post mariti obitum inter cætera sibi habere, quod donato accepit pro iure osculi*, vulgo (*pour son* OVSCLAGE.)

Et hæc de donatione facta a sponso: Nam si a sponsa quid donatum fuerit, & alteruter sponsorum decesserit, donatio semper ad sponsam vel eius heredes recurrit: nec distinguitur, osculum interuenerit, nec ne. Huius rei ratio hæc, vt mihi quidem videtur, est; quia pudor Virginalis, vel muliebris, non admittit hanc distinctionem: Nec enim mulier viro, sed vir mulieri osculum ferre, & auferre seu carpere præsumitur, & osculum viri gratia non mulieris interuenire. Possit & hæc ratio reddi: quod Muliebri sexui impotenti & ad amores cœco, licet alias ad liberalitates non adeo prono (quod & *hac l.* Constantinus ipse indicat; *quod raro*, inquit, *accidit*) succurri oportere visum fuerit. Certe Donationes mulierum sunt de raro contingentibus: quia auara est mulier, inquit Gloss. Et auarissimum genus mulierum: ideo mulier quia donare non facile solet, si donet, Velleiano non iuuatur: *l. 4. §. 1. D. ad S. C. Velleian.* Non tam solemne est, vt mulier quid donet, *l. 33. §. 1. D. de donat. int. vir. & vxor.* propter hanc vt puto tenaciam, citius mulieres veniam ætatis ad administranda bona sua impetrare possunt, quam masculi de quo ad *leg. vn. sup. de his qui ven. ætat.*

Tandem vt hæc lex ad Hispaniam, eiusque Historiam pertinet, ita duo in eius Inscriptione & subscriptione eo pertinentia, obseruanda sunt. Primo notandum, *hanc leg.* inscribi Tiberiano Vicario Hispaniarum (de Vicariis Hispaniarum agam ad *leg. 14. inf. de accusat.*) Tiberianus vero hic Vicarius primus Hispaniarum mihi occurrit, post comites. Idemque Tiberianus videtur, qui Comes per Africam fuit An. D. 326. & 327. *l. 1. inf. quemadm. mun. ciuil. & l. 15. inf. de Decurion.* Imo hoc ipso anno Præfectum P. Galliarum fuisse eum scribit Hieronymus *Chronico: An. Constantini 30. Tiberianus vir disertus Præfectus Prætorii Gallias regit*, vbi male quidam Codd. habent, *Titianus.*

Secundo notandum *hanc leg.* acceptam dici Hispali. Hispali morabatur Vicarius Hispaniarum, vt ex hac subscriptione apparet. Sane & poëmate Ausonii, quo ordo Nobilium vrbium continetur, *v. 81.* quo loco vulgati *Emeritam* præferunt, vetus liber *Hispalis* nomen præfert, ita. P. 269

Clara (Iure) *mihi post has memorabere nomen Iberum,*
HISPALIS; (Emerita) *æquoreus quam præterlabitur amnis:*
Submittit cui tota suos Hispania fasces:
CORDVBA, *non: non arce potens tibi* TARRACO *certant.*
Quæque sinu pelagi iactat se BRACARA *diues.*

Etsi id falsum putet Scaliger *lib. 1. Auson. cap. 23.* & *lib. 2. cap. 30.* quod non Hispalim præterlabitur *æquoreus amnis*; sed *Emeritam*: Quare & alibi dicat idem Ausonius;

Emeritaque amnes, lataque fluenta Garumnæ.

Ana enim fluuius, quem *Guadianam* vocant, eam alluit. Prudentius in *Eulalia virgine. v. 199.*

Nunc locus Emerita est tumulo,
Clara colonia Vectonia:
Quam memorabilis amnis Ana
Præterit, & viridante rapax
Gurgite mœnia pulchra lauit.

Æquorei

Æquorei enim amnes dicuntur, quorum ostia, quia in Oceanum exonerantur, æstum Oceani patiuntur. Æstuaria λιμνοθάλατίας vocat Strabo: idem Ausonius ita Garumnam vocat:

Æquoream liqui te propter, Amice, Garumnam.
Verum de Hispali omnino Ausonium sensisse censeo: nam & hanc præterlabitur æquoreus amnis *Bætis*, nobilissimum Hispaniæ flumen quod vulgo *Guadalquiuir*. Et quis vnquam audiuit, aut prodidit, *Emeritam* totius Hispaniæ Metropolim fuisse? Imo Hispalim fuisse certissimum est. Sane & Ildefonsus *supplemento ad Isidori Chronicon*, Primatis Hispaniæ dignitatem Hispalensis olim præsulis fuisse testatur, donec Theodiselus Isidori successor, regnante Chintilane Gothorum R. hæresi infectus, Archi-Episcopatus honore deiectus fuit, Toletumque sic dignitas translata, ibique in hoc æuum permansit. Porro illis verbis: *Submittit cui tota suos Hispania fasces*, non id innuitur, in ea Vrbe Proconsulis Tribunal fuisse (quod vir doctus putauit) qui sane eius poëmatis Ausoniani tempore nullus erat, vtpote cum ad Vicarium reditum esset, vt probaui ad *legem 14. inf. de accusat.* Sed eam primam Vrbem totius Hispaniæ esse.

VI. (a) Imppp. Gratianus, Valentinianus, & THEODOSIVS AAA. Eutropio PF. P.

I. PATRI, (b) matri, Tutori, vel cuicunque ante decimum puellæ annum datis sponsalibus, quadrupli pœnam remittimus, etsi nuptiæ non sequantur. Et si interea puella decesserit, sponsalia iubemus sponso restitui. II. Quod si decimo anno vel vltra, pater quisue alius, ad quem puellæ ratio (c) pertinet, ante duodecim annos, id est, vsque in vndecimi (d) metas, suscepta crediderit pignora (e) esse retinenda, (f) deinceps aduentante tempore (g) nuptiarum a fide absistens, quadrupli fiat obnoxius. III. Viduæ autem ratio diuersa est, cui auxilium non suffragatur ætatis; scilicet vt ea matrimonium non implens, ad quadruplum ex veteri Constitutione teneatur. IV. Duodecimo autem anno impleto, quisquis de nuptiis paciscitur, si quidem pater, semetipsum obliget; si mater, (h) curatorue, aut alii parentes, puella fiat obnoxia. Cui quidem contra matrem, Tutorem, (i) Curatorem, eumue parentem, actio ex bono & ex æquo integra reseruatur eorum pignorum, quæ ex propriis iuxta pœnam iuris, reddiderit facultatibus, si ad consensum accipiendarum arrarum ab hiis se ostenderit fuisse compulsam. Dat. XV. Kal. Iul. Thessalonicæ, Gratiano A.V. & Theodosio A.I. (k) COSS. [380.]

INTERPRETATIO. *Pater vel* (l) *mater puellæ, aut si defuerit pater, Tutor, Curator, vel aliquis ex propinquis, si antequam decimum annum puella contingat, de nuptiis pacti fuerint, & sponsalia susceperint, si postea mutata voluntate renuere voluerint, quem* (m) *prius susceperant, non addicuntur ad quadruplum, sed ea tantum, quæ sunt suscepta, restituant: Nam &* (n) *si puella mortua fuerit, hoc tantum quod acceperant reddunt. Sin vero* (o) *iam puella decimum agens annum vsque ad vndecimum plenum, susceptas arras vel ipsa, vel parentes, Tutores Curatoresue tenuerint, id obseruandum est, vt si fidem placiti mutare voluerint, & illum renuant cuius sponsalia suscepit, ad quadrupli pœnam sine dubio teneatur persona, quæcunque de puellæ nuptiis placitum fecit. Quod si antequam annus vndecimus impleatur, pignora suscepta reddiderint, nullam de susceptis arris calumniam pertimescant. Nam si vidua fuerit, nihil per ætatem poterit excusare, si animum alibi diuerterit, & priorem sponsum renuere voluerit. Tunc* (p) *quæcumque suscepit sponsaliorum titulo, in quadruplum reddat. Puella vero post duodecimum ætatis suæ annum, si pater de nuptiis illius aliud facere voluerit quam promisit, ad quadrupli pœnam & ipse tenendus est. Si pater mortuus est, & de nuptiis puellæ mater, Tutor, aut Curator, aut propinquus aliquis definierit, & puella alteri nubere maluerit, ipsa sponso priori de propriis facultatibus satisfaciat in quadruplum quod accepit: hac tamen conditione seruata, vt post-*

postmodum contra prædictas personas agere possit, si illius arras quem renuit, illis cogentibus inuita suscepit.

NOTAE.

P. 270 (a) Lex 3. *Cod. Iust eod. tit.* hinc mirum in modum interpolata est, seu deformata. Et iungenda huic legi *lex vn. inf. si prouinciæ Rector, vel ad eum pertinentes sponsalia dederint.* & *lex vn. inf. de vsuris rei iud.* & *lex 2. inf. ad L. Iul. repetund.* & *lex 8. & 9. de bonis proscript.* Imo & *lex vn. inf. si quacumque præditus potest. nupt. petat inuitæ*, & *lex 6. de iis quæ administr.* vt & *lex 16. Cod. Iust. de testam.* Ex quibus *lex vn. si prouinciæ Rect.* pariter vt hæc nostra de arrhis & quadrupli pœna agit. De arrhis enim vna tantum hæc lex *hoc tit.* occurrit, quæ multum differunt ab altera illa donationis ante nuptias seu sponsaliorum specie, de qua agitur *in l. 1. 2. 3. 5. & 8. h. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Vt *l. 4. sup.* IDEM.

(c) Et inter alia desponsatio. IDEM.

(d) Sichardus edidit, *ad vndecimum annum ætas suscepta* &c. accepta interpretatione in textum. RITTER.

(e) *Pignora* sunt arrhæ: Iuuenalis de annulo pronubo, *Satyr. VI. v. 27.*
- - - - *Et digito pignus iam forte dedisti.*
Hieronymus in *laudibus virginitatis: Humanorum sponsaliorum pignoribus subarratur.* GOTHOFREDVS.

(f) *Esse reddenda* legit Cod. Wurceb. RITTER.

(g) Post biennium a contractis sponsalibus. Tempus nuptiarum post sponsalia fatale, est biennium, de quo ad *l. 4. supr.* GOTHOFREDVS.

(h) *Siue mater* est in Cod. Wurceb. RITTER.

(i) Male in Cod. Wurceb. *Tutorum Curatorumue parentum.* IDEM.

(k) Omissa nota numerali edidit Sichardus: *Gratiano & Theodosio AA.* IDEM.

(l) *Aut* edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(m) Male *quam* edidit Sichardus. IDEM.

(n) Abest & ab edit. Sichard. IDEM.

(o) *Si quid vero* Cod. Wurceb. IDEM.

(p) Male *nunc* in edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

DETRECTANTIS nuptias fœminæ post arrhas acceptas pœnam, quadrupli scilicet, Theodosius M. hac constitutione temperat, quatuor casibus & fœminarum generibus distinctis. Hac constitutione inquam, quæ prolixæ constitutionis Theodosianæ portio est, quæ in duobus versatur, de *Matrimoniorum* libertate & religione, & de *Caducariis* legibus, quæ duæ alioquin Legis Iuliæ & Papiæ capita fuerunt: Et ita quidem, vt simul veteris iuris rigorem alicubi mitiget. Ad libertatem Matrimoniorum scilicet ex ea constitutione pertinet *lex vn. inf. si quacunque præditus potest. & lex vn. inf. si prouinciæ Rector.* (Quibus & argumenti paritate cohærent *lex 6. inf. de his quæ administrant. lex 16. Cod. Iust. de testamentis l. 2. inf. ad L. Iul. repet.*) Ad *religionem* matrimonii *conuenti* aduersus Repudiorum lenitatem, pertinet hæc lex. Ad mitigationem legum *Caducariorum* pertinet ex eadem constitutione *lex 8. & 9. inf. de bonis proscriptor.* vbi & Legis Papiæ nominatim fit mentio. Imo tandem & alia parte vetus ius sectatur, puta *l. vn. inf. de vsuris rei indic.* Ad rem.

Detrectantis iam olim nuptias sponsæ pœna fuit quadrupli *h. l.* & *l. vn. inf. si nupt. ex rescr.* & *d. l. vn. inf. si prouinciæ Rector.* Iam olim, inquam: qua causa *pœnam iuris* vocat *hæc lex.* Et rursum ex veteri constitutione esse, pariter vt *d. l. vn. inf. si nupt. ex rescript.* quæ huic inter alias coniungenda est, dicuntur arrhæ *præcepto legum* cum quadrupli pœna reddi. Vt omnino credam, pœnam hanc quadrupli *Lege Iulia & Papia* inductam fuisse. Nam & hæ leges sæpe in iure simpliciter *leges* vocantur, nullo præterea addito. Quinimo & qui Iurisconsultorum libri, puta Gaii, Marcelli, Mauritiani, Pauli, Terentii, Clementis, Vlpiani *ad leges* libri in veteri indice Græcanico Pandectarum vocantur, non alii sunt quam libri ad Leg. Iuliam & Papiam, & sane de Lege Papia quoque tractat *lex. 9. inf. de bonis proscript.* quæ *huic* coniungenda est. Porro quadrupli pœnam hanc mixtam fuisse, id est in quadrupli ipsas arrhas comprehensas fuisse, ait *lex penult. Cod. Iust. de sponsalib.* & tamen contrarium euidentissime docet *d. lex vn. inf. si nuptiæ ex rescripto petantur*, quæ nominatim ait arrharum nomine data, reddi præcepto legum CVM *quadrupli pœna.* Imminuta autem postea fuit hæc pœna, & dupli facta, Leonis & Anthemii constitutione, *d. l. penult.* qua nominatim hæc quadrupli pœna abrogatur. Et hoc causæ est, cur Tribonianus non tantum hanc *legem* interpolauerit, verum etiam *legem vnicam, inf. si Rector Prouinciæ : & l. vn. inf. si nuptiæ ex rescripto*; cum videlicet statutam pœnam, pro quadrupli pœna supposuit, non tamen ita antiquata est, quin possit adhuc ex conuentione reduci, & obtinere, *d. l. penult.* eo colore quod quadrupli pœnam ius aliquando probauerit.

At enim quia iniquum videbatur, sponsam, cui alioquin nihil imputari potest: quadrupli pœna semper teneri, ideo hac Theodosii M. constitutione quatuor casus distinguuntur : quorum duobus prioribus, prioribus puella impune renunciat sponsalibus. Primus est de puella *nondum decennali* desponsa: Huic igitur si arrhæ datæ sint, eaque postea, vel qui eam desponderunt, nuptias detrectent, quadrupli pœna locum non habet; Hac scilicet ratione, quia necdum legitima ætas illa est, per eam ipsam L. Iuliam, & Papiam ad sponsalia contrahenda, quare commodis, seu pœnis lex illam multabat. Nempe sicut hoc casu legis illius præmia cessant, ita & pœnæ cessare debent. Præmia autem cessare ante decimum annum, præter ea quæ diximus, ad *l. 14. supr.* docet Dionis locus *lib. 54. ad an V. 736.* δεκέτην πάντως ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ᾽ αὐτῆς (ἐγγύη) ἀπολαύσοντα, id est, *vt omnino decennem desponderet, si quis sponsalium istorum fructum aliquem*

con-

consequi vellet. Secundus casus, seu altera sententia est de *decennali* iam puella. Igitur decimo & deinceps anno ad duodecimum vsque arrhæ datæ sint, & postea puella quiue eam desponderunt, nuptias detrectent, ii equidem qui eam desponderunt, quadrupli pœna tenentur, at non ipsa puella, quia scilicet eo tempore datæ sunt arrhæ, quó ipsa necdum vllius iudicii erat. Et hæc de duobus prioribus casibus, quibus puella impune conditioni seu sponsalibus renunciare potest.

Posteriores casus sunt, quibus ipsa iam mulier renuncians sponsalibus multatur. Tertius igitur casus seu tertia sententia *huius leg* est *de Vidua.* Hæc scilicet si acceptis arrhis matrimonium detrectet, quadrupli pœna tenetur: neque ei ætatis auxilium suffragatur: ita enim hæc lex accipienda est, vt recte quoque fecit Interpres. Quarta seu postrema sententia est de *puella iam duodecennali*: vbi distinguitur rursum: vel sine consensu eorum, ad quos eius desponsatio pertinet, arrhæ datæ fuerunt, & tum quia illegitima sunt sponsalia, nulla pœna puella tenebitur, *h. l. & l. penult. Cod. Iust. eod. tit.* At si eorum voluntate acceperit, quadrupli pœna tenetur, nullo aduersus patrem vel tutorem regressu: Nisi si puella compulsa fuerit ab iis in sponsi alicuius conditionem consentire, in quam si sui arbitrii fuisset, non consensisset, vt loquitur Celsus *in l. 22. D. de ritu nuptiar.* hoc enim casu aduersus eos regressum habebit: Non debuit scilicet filiafamilias, vel pupilla cogi, non magis quam filius vxorem ducere cogitur: *Nec filium*, (inquit *lex 12. Cod. Iust. de nuptiis*) *quidem familias inuitum ad vxorem ducendam cogi* LEGVM DISCIPLINA PERMITTIT. Legum, vt existimo, Iuliarum & Papiarum: Sic enim Terentius quoque Clemens *lib. 3. ad L. Iuliam & Papiam* scribit, in *l. 21. D. de ritu nuptiar. Non cogitur filiusfamilias vxorem ducere.* Ex superioribus interim tria Legis Papiæ capita ni fallor, tenemus: de tempore videlicet sponsaliorum, de arrhis in quadruplum restituendis, & de filiis aut puellis ad p. 271 matrimonia non cogendis. Præmiis scilicet equidem ad matrimonia contrahenda Lex Papia ciues inuitauit, de quibus plene dixi *in nostris ad L. Papiam. notis*: non etiam vi a quoquam ad ea quem adigi voluit.

A PATRE *desponsa filia, mortuo patre conditionem neque suo, neque tutoris arbitrio mutare potest.*

VII. (a) Impp. HONORIVS, & Theodosius AA. ad Marinianum (b) PF. P. Post alia.

SI pater pactum (c) de nuptiis filiæ inierit, & humana sorte consumptus, (d) ad vota (e) non potuerit (f) peruenire, id inter sponsos (g) firmum ratumque permaneat, quod a patre docebitur definitum: (h) Nihilque permittatur habere momenti, quod cum defensore, (i) ad quem minoris (k) commoda pertinebunt, docebitur fuisse transactum: Periniquum (l) est enim, vt contra patriam (m) voluntatem redempti (n) forsitan Tutoris aut Curatoris admittatur arbitrium: *Cum plerumque etiam ipsius feminæ (o) aduersus commoda propria inueniatur laborare consilium.* &c. Dat. IIII. (p) Non. Nouemb. Rauennæ, DD. NN (q) Honorio XIII. & Theodosio X. AA. Coss. [422.]

INTERPRETATIO. *Vbi de coniunctione filiæ patris sententia (r) fuerit definitum, si humano casu, antequam puella iungatur, mortuus fuerit pater, mutare placitum nulla poterit ratione, nec habebit puella licentiam aliud faciendi, etiamsi mater, aut Tutor, aut Curator, vel propinqui alium fortasse voluerint suscipere quam pater elegit.* (s) *Sed patris promissio circa sponsum, quem ipse suscepit, firma permaneat: Nec ipsi puellæ suo consilio contra voluntatem patris aliud velle vlla ratione permittitur.*

NOTAE.

(a) Lex 4. *Cod. Iust. eod. tit.* Iungenda autem est huic legi, *lex 3. inf. de dotibus.* GOTHOFREDVS.

(b) Ita quoque *in d. l. 3.* In Cod. Iust. male, *Martianum*: similis error in *lege vlt. Cod. eod. soluto matrimonio*, quæ desumpta ex *d. l. 3.* IDEM.

(c) *Pactum* in hac lege est desponsatio, vt illo Iuuenalis loco, *Satyra. 6. v. 25.*

Conuentum tamen & PACTVM & sponsalia nostra
Tempestate paras. ———

Item *v. 200.*

Si tibi legitimis PACTAM iunctamque tabellis
Non es amaturus. ———

Et Virgilius —— *Et gremiis abducere PACTAS.*

Tacitus *lib. 12. Annal. c 5.* PACTVM *inter Claudium & Agrippinam matrimonium.* Vide & Nonium *in speratam. c. 5. num. 69.* Arnobius 4. *aduersus gentes: Habent speratas, habent* PACTAS, *habent interpositis stipulationibus sponsas.* Pacta puella, *l. 7. Cod. Iust. de donat. ante nupt.* IDEM.

(d) Male *consumptis* Edit. Sichard. *RITTER.*

(e) *Vota.* *GOTHOFREDVS.*

(f) *Poterit* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(g) *Sponsum & sponsam*, in Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(h) Ita quoque nonnulli Codices Iustinianei: vulgo tamen *destinatum.* Melius, *definitum*: Neque enim *hac lege* agitur de nuda patris destinatione (de qua agitur *in l. 36. & 66. D. de ritu nupt. & aliis legibus*, quod plerumque fit testamento citra conuentionem) verum agitur de *pacto*: vt ex initio *legis* constat. *IDEM.*

(i) *Defensore*, id est, Tutore vel Curatore. Vide *Gloss.* *IDEM.*

(k) *Minora* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(l) *Iniquum* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(m) *Paternam* Cod. Iust. *GOTHOFR.*

(n) *Redemptus* Tutor est prece vel pretio corruptus: ad conditionem videlicet nouam admittendam: quo sensu etiam *nuptiæ redimi* dicuntur, *l.1. inf. de nuptiis* de quo plura dicam in *Glossario.* *IDEM.*

(o) *Familiæ* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(p) Ill. in *d. l. vlt.* & in *d. l. 4. Cod. Iust.* *GOTHOFRED.* Et ita quoque Sichardus edidit. *RITTER.*

(q) *DD. A.* Cod. Wurceb. *IDEM.*

(r) Id est, placito, promissione: vt mox ipsemet Interpres vocat. *GOTHOFREDVS.*

(s) Cod. Wurceb. *Alium voluerint, quam pater elegit fortasse suscipere.* *RITTER.*

COMMENTARIVS.

PATRIS PACTVM seu desponsationem filiæ, post mortem eius obseruari oportere, neque Tutorem aut Curatorem aduersus Patris arbitrium venire posse, nequidem ipsa muliere pupilla vel adulta consentiente, Honorius Imperator *hac constitutione* A. D. 422. definit. Liberorum desponsationi a Patre factæ adeo standum est: ideo nempe quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit, *l. 22. §. vlt. D. ad L. Iul. de adult.* Patris consilium Tutoris iudicio potentius est, & incorruptum magis. At facile Tutores redimi possunt ad nouam conditionem amplectendam. Item mulieris ipsius plerumque consilium aduersus commoda propria inuenitur laborare. Quæ duæ rationes nominatim *hac l.* designantur: Et hæc de desponsatione a patre facta, de quo nominatim hæc lex est.

Idem non omnino obtinet & in nuda destinatione a patre facta. Quæ sane ideo distinguitur aperte & in *l. 36. & l. 66. D. de rit. nupt.* Nam & Tutori Patris destinationem certis quoque casibus negligere licet, si id pupillæ vtilitas exigat. Quod & idem obseruatur in aliis patris destinationibus circa tutelam *l. 3. §. 3. l. 5. §. 9. D. de administr. tut. l. 8. 10. D. de confirm. tut.* Non temere igitur a Patris destinatione tutor recedet, sed si vtilitas pupillæ id exigat, ob quam videlicet Pater ipse, si victurus hodie esset, sententiam mutaret. Quam in rem videndus est quoque Seneca *4. de benefic. 35.*

Tandem obseruandum *huic l.* coniungendam *legem 3. inf. de dotibus*: qua pariter Honorius mulieribus consulit: Nempe vt hac circa *desponsationem* patris conditione prælata, tutoriæ, & propriæ: ita illa, circa dotis regressum, & recuperationem mortuo marito.

P. 272 VIII. (a) Impp. THEODOSIVS, & Valentinianus AA. Hierio PF. P. (b) Post alia.

SI donationis instrumentum (c) ante nuptias actorum solemnitate firmatum sit, de Traditione, vtrum nuptias antecesserit, an secuta sit, vel penitus prætermissa, minime perquiratur: In illa donatione, quæ in omnibus intra ducentorum solidorum est quantitatem, nec actorum confectione quærenda: Hæc enim commoda, nec mariti fraude, nec successorum eius improbitate, nec scrupulositate iuris, nec (d) si & imperite vel callide *rerum offerendarum in dotem* habeat donatio mentionem, denegari vxoribus deceptis non (e) patimur, vel hiis qui in earum iura succedunt: Sed a marito, vel ab hæredibus eius exacta restitui. Illa (f) manente lege, quæ minoribus ætate fœminis, etiam actorum testificatione (g) omissa, si patris auxilio destitutæ sint, iuste consuluit. (h) &c. Dat. X. Kal. Mart. Constantinopoli, Tauro & Felice Coss. [428.]

INTERPRETATIO. *Si donatio sponsalitia ante nuptias gestis inseritur, etiamsi res donata non traditur, non potest (i) infirmari. In illa vero donatione, cuius summa infra ducentorum solidorum precium inuenitur, etiamsi gesta*

gesta defuerint, nulla fœminis poterit sub quacunque calliditate aut obiectione calumnia commoueri, sed qualiscunque cum die & tempore scriptura sufficiet. Et ideo seu illa donatio, quæ sine traditione gestis habetur inserta, seu illa, quæ infra ducentorum solidorum summam consistit, nullis calumniarum argumentis in aliquo vacuentur, sed a marito, vel ab hæredibus eius fœminis iubentur exacta restitui. Illo tamen beneficio legis circa eas fœminas, quæ, in minoribus annis defuncto patre nuptæ sunt, permanente, vt de quantalibet summa fuerit conscripta donatio, etiam si gestis allegata non fuerit, omni firmitate subsistat.

NOTAE.

(a) Fostrema tantum *huius l.* sententia, omissis cæteris, extat *in l. 17. Cod. Iust. de donat. ante nupt.* Et iungendæ huic, *lex vn. sup. de omissa actionis impetrat. lex vlt. inf. de nuptiis: lex vlt. inf. de dotibus: lex vlt. inf. de natural. filiis. lex vlt. inf. de legitim. hæredit.* Iungenda & *lex 2. Cod. Iust. de bonis quæ liberis.* GOTHOF.

(b) *Hierius* PP. fuit Orientis sub Theodosio Iun. v. *Prosopogr.* IDEM.

(c) Vide de donationis instrumento *d. legem vlt. inf. de nuptiis*, quam inter cæteras *huic* coniungendam dixi. IDEM.

(d) Abest hæc vox ab Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(e) Abest *non* ab edit. Sichard. In Cod. Wurceb. integer locus ita legitur: *nec scrupulo si fuit iuris, si & imperite vel callide rerum offerendarum dotem habeat donationem, denegari vxoribus patimur.* Recte abesse *non* nemo non videt, reliqua vero obscuriora videntur, nisi loco *dotem* legeris *in dotem*. IDEM.

(f) *Lege 3. supr.* Et vero hæc sententia est, quam solam Tribonianus retinuit *in d. l. 17.* GOTHOFREDVS.

(g) *In ante nuptias donatione ad eas facta:* Hoc additum a Triboniano. IDEM.

(h) *Iuste consulitur, vt firma donatio sit:* ita Tribonianus. IDEM.

(i) *Poterit* legit Cod. Wurceb. RITTER.

COMMENTARIVS.

SCRVPVLOSAS quasdam conditiones in donationibus sponsalitiis antea requisitas relaxat hac constitutione Theodosius Iun. excussis hac parte VETERVM legum & superiorum constitutionum frenis. Vt cæteroqqin in aliis quamplurimis, subtilitates, solemnitates, scrupulositates, asperitates veteris iuris superiorumque constitutionum abrogatum iuit, expressa in id prolixa constitutione, cuius hæc pars est: puta in actionibus impetrandis, *l. vn. supr. de omissa action. impetrat.* in nuptiis celerandis, *l. vlt. inf. de nupt.* in dotibus promittendis *l. vlt. inf. de dotib.* circa naturales liberos, *l. vlt. inf. de natural. fil.* circa legitimas parentum successiones, *l. vlt. inf. de legit. hered.* Quæ leges omnes *huic* nostræ iungendæ sunt, vna cum *l. 2. C. Iust. de bonis quæ liber.* Denique, quod ipsemet Theodosius Iun. profitetur, *d. l. vlt. inf. de donationibus*, obseruantiam iuris contrahendam censuit.

In duobus igitur donationibus ante nuptias habenas laxat *hac l.* Theodosius Iun. tum circa *Traditionem* eius tum circa *Insinuationem*. Primo scilicet *Traditionis* necessitatem omnino remittit: quod aliter hactenus obseruabatur, vt *hæc lex* docet. Idque etiam indicat *lex 3. supra* his verbis: *Si futuris coniugibus res fuerint donatæ & traditæ*, Donationes scilicet ante nuptias siue sponsalia pariter vt aliæ donationes traditionis necessitatem olim requirebant, & quidem ante nuptias: hac nempe ratione; ne improuida alioquin facilitate atque inani iactatione & pollicitatione, suadente amore, sponsi bonis suis temere euoluerentur. Verum *hac* Theodosii Iun. *lege* id aboletur; sic quidem vt Traditionis necessitatem non tantum ante nuptias remittat, verum etiam penitus relaxet, dummodo insinuata donatio fuerit. Exæquata proinde *hac l.* donatio in sponsam collata, donationi inter coniunctissimas personas factæ: Ex constitutione quippe D. Pii donationes huiusmodi, traditionis necessitatem non requirebant, *l. 4. 5. 7. inf. de donationib.* Et Paulus *5. sent. tit. 11. §. 2.* Quemadmodum in insinuationis necessitate hæ donationes quoque exæquatæ fuerunt, *l. 1. supr.* Et hæc de Traditione.

Secundo, circa *Insinuationis* pariter necessitatem habenas quadantenus laxat Theodosius Iun. etsi regulariter eam & ipse requirat. Regulariter scilicet Insinuari ante nuptias donationes oportuisse, & quidem ante nuptias ex *l. 1. & 3. supr.* didicimus; (quarum postrema *huius l. fine.* indicatur & firmatur.) Atque vt donatio ante nuptias exigi possit, donationis instrumentum actis insinuatum requiritur (etsi absque donationis instrumento nuptiæ non eo minus consistant. *l. vlt. infr. de nuptiis:* quam *huic l.* inter cæteras coniungendam esse dixi.) Verum duo casus *hac* Theodosii Iunioris *lege* notantur, seu excipiuntur, quibus donatio ante nuptias siue sponsalia non insinuata valent. Primus est, & nouus quidem respectu *Quantitatis*: puta si donatio intra ducentos solidos consistat: Cuius constitutionis meminit & Iustinianus *§. 2. Iust. de donation.* P. 272. Verum id postea ab ipso Iustiniano porrectum ad trecentorum solidorum quantitatem, *l. 34. Cod. Iust. de donat.* illo etiam addito, vt id non tantum in donatione ante nuptias (de qua proprie *hac l.* agitur) verum etiam in cæteris donationum speciebus obseruetur, vt si trecentos aureos non superent, necesse non sit eas insinuari. Tandem idem Iustinianus ad quingentorum solidorum summam id porrexit *l. 36. §. vlt. Cod. Iust. de donation. & d. §. 2. Inst. de donationib.* Quæ causa fuit, cur Tribonianus hanc *huius l.* sententiam a *suo Codice* abesse voluerit. Cæterum doctissimo Ranchino *2. variar. 7.* accedere non possum, qui censebat, si non iam antea, saltem hac, vel simili constitutione abrogatum modum Cincia lege in donationibus positum, imo totam Cinciam legem. Neque enim hæc lex modum quantitati donationum ponit, verum Insinuationis necessitatem aliquatenus relaxat pro modo videl. seu quantitate eius, ratione Personarum.

Alter casus quo donatio sponsalitia insinuationis necessitatem non requirit, ex *l. 3 supr.* hic rursum inculcatur & confirmatur, vt videlicet Minoribus ætate fœminis patris auxilio destitutis, facta ante nuptias donatio, absque insinuatione valeat, si videlicet momento nuptiarum minores adhuc ætate sint: Id enim

nim *d. lex 3.* nominatim exigit: At non etiam Tribonianus, qui abdicata *illius l. 3.* Sententia, *legis huius* verba in suam sententiam interpolauit: Vt proinde Iustinianeo Iure non iam requiratur, an nuptiarum momento minor adhuc fuerit fœmina in quam donatio collata est, sed tantum, vtrum minor fuerit tempore factæ sibi donationis. Sic enim habet *lex 17. Cod. Iust. de donat. ante nupt.* quæ hinc interpolata est; *Minoribus ætate fœminis etiam actorum testificatione in ante nuptias donatione ad eas facta, omissa, si Patris auxilio destitutæ sint, iuste consulitur, vt firma donatio sit.* Quod vero ex hoc loco idem Ranchinus *d. loco* colligebat, indicari eo, ante hanc Legem quoque latam, aliquam legem fuisse super modo donationum, qui Insinuationem non requireret, plane erroneum est: id enim hic indicatur, anteriore alia, fœminis hac parte succursum fuisse ætate minoribus, licet donatio his facta insinuata non fuisset. Et certe quod dixi, indicatur apertissime Constantini M. *leg. 3. sup.*

Et hæc quoque de Insinuatione. Vbi etiam illud notandum, Insinuationem ante nuptias fieri oportuisse, ne alioquin legibus, quibus donationes inter virum & vxorem constante matrimonio prohibitæ sunt, fraus fieret.

SI PROVINCIÆ RECTOR, VEL AD EVM PERTINENTES. (a) SPONSALIA (b) DEDERINT.

TITVLVS VI.

LIB. V. COD. IVST. TIT. II. Huic autem titulus est geminus; *Si quacunque præditus potestate nuptias petat inuitæ:* cuius tit. *lex. vnic.* huic legi iungenda est.

(a) προσήκοντες Græcis, id est, filii, nepotes, propinqui, participes, domestici.

(b) *Sponsalitia* in Cod. Iust.

I. (a) Imppp. Gratianus, Valent. & THEODOSIVS AAA. Eutropio P. P. (b) Post alia.

SI quis in potestate publica positus, atque honore prouinciarum administrandarum, qui parentibus, (c) aut Tutoribus, aut Curatoribus, aut ipsis quæ matrimonium contracturæ sunt, potest (d) esse terribilis, (e) sponsalia (f) dederit, iubemus, vt deinceps, (g) siue parentes, siue (h) eædem mutauerint voluntatem, non modo iuris laqueis (i) liberentur, pœnæque (k) expertes sint, quæ quadruplum statuit, sed extrinsecus (l) data pignora (m) lucratiua (n) habeant, si ea non putent esse reddenda. Quod ita late patere volumus, vt non solum circa Administrantes, sed & (o) circa Administrantium filios (p) nepotes, propinquos, Participes (q) Domesticosque (r) censeamus, (s) quibus tamen administrator operam dederit. (t) Impleri autem id postea (v) matrimonium non vetamus, quod tempore potestatis ob (x) eas personas de quibus locuti sumus, arris fuerat obligatum, si sponsarum consensus accedat. Dat. XV. Kal. Iul. Thessalonicæ, DD. NN. Gratiano A. V. & Theodosio (z) A. I. Coss. [380.]

INTERPRETATIO. *Iudex prouinciæ cuiuslibet, vel quicunque in administratione constitutus, si habeant aliqui adultos filios secum, in prædicto honore positi, aut propinquos, vel qui ipsis in consortio administationis videntur adiuncti, si per potestatem, aut comminando parentibus, aut terrendo forte Tutores, siue Curatores, vel ipsas quoque puellas sponsaliorum nomine aut arrharum, ad obligandam cuiuslibet domum aliqua dederint, si contra hanc voluntatem aut parentes, aut ipsæ puellæ resultare voluerint, habeant liberam facul-*
P. 174.

cultatem renuere, quod ita suscepisse videntur. Nec pœnam sibi nouerint quadrupli exigendam, sed etiam ea quæ sub terrore visæ sunt accepisse, in lucrum suum si voluerint retinebunt, nec constringi possunt nisi forte ex suo arbitrio reddere voluerint. Nam si post administrationem, aut parentum, aut puellarum, circa eos qui sponsalia dederint, voluntas nubendi permanserit, sequatur electa coniunctio. (a)

NOTAE.

(a) Lex vnica *Cod. Iust. eod. tit.* Quæ leges *huic* coniungendæ sint, dicam mox. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Eutropius* hic PP. Orientis fuit sub Theodosio M. v. *Prosopogr. IDEM.* Editio Sichard. *Eutropio Præfecto. RITTER.*

(c) Hæ scilicet personæ sunt, quarum consensus in nuptiis requiritur: parentes, Tutores, Curatores, & ipsæ mulieres. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Ratio* hæc est harum nuptiarum prohibitarum, de qua mox plenius. *IDEM.*

(e) *Terribilis*, qui terrorem metumque iniicit, parentique necessitatem ingerit. *IDEM.*

(f) *Sponsalia*, id est, *arrhas sponsalitias*, quod hic Tribonianus substituit, vitandæ ambiguitati, spreta huius aui voce. *IDEM.*

(g) Sic infra *postea*, id est, post administrationem finitam: *l.* 38. *D. de ritu nuptiarum. IDEM.*

(h) Edit Sichard. *hæc eadem. RITTER.*

(i) *Iuris laqueis*, id est, pœna quadrupli. *GOTHOFREDVS.*

(k) *Statuta*, substituit Tribon. quia scilicet recessum a quadrupli pœna v. quæ dixi ad *l.* 6. *sup. de sponsalibus.* Similis immutationis exemplum videbimus *inf. leg. vn. tit. si nuptiæ ex rescripto. IDEM.*

(l) *Extrinsecus*, id est, præterea, insuper. *IDEM.*

(m) *Pignora*, supra *sponsalia*, sunt donationes sponsalitiæ: alias arrhæ: vt in illo, Iuuenal. *Satyr. VI. v.* 27. ——— *Digito pignus iam forte dedisti. IDEM.*

(n) *Lucratiua* habeant, id est, lucrentur, lucrifaciant: Alias *lucratiua*, quæ titulo lucratiuo quæsita, seu liberalitate: vnde *tit. de impon. lucrat. descript. IDEM.*

(o) Desunt in Edit. Sichard. sequentia verba: *circa administrantium filios. RITTER.*

(p) Caute *filios*: de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(q) *Participes id est consiliarios* recte Tribon. de quo mox. *IDEM.*

(r) De *Domesticis* his fuit supra *titulus vlt. lib.* 1. vbi dixi: v. & *l.* 3. *inf. ad leg. Iul. repetundarum. IDEM.*

(s) *Censemus* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(t) *Operam dare alicui* proprie, id est fauorem exhibere: vt *l. vn. inf. si quacunque prædit. potest.* iuuare: vt apud Plautum sæpe & quidem in conciliandis nuptiis. *GOTHOFREDVS.*

(v) Id est, finita potestate. *IDEM.*

(x) *Ob eas personas*: Ad marginem Paris. edit. appositum ad vocem *ob*, *inter*. Male: *ob* eas personas, vetuste & venuste dictum; & quidem in hac ipsa re vxoria & sponsalitia. Plautus *Epidico* 5. *sc.* 2. *v.* 18. *Dedin tibi minas triginta ob filiam*: Et *Rudente* 3. *sc.* 6. *v.* 23. *quin* ARRHABONEM *a me accepisti ob mulierem*: vt hic, *matrimonium ob eas personas* ARRHIS *obligatum.* Omitto alia. *IDEM.*

(y) *Obligatum*, pro *ligatum. IDEM.*

(z) Cod. Wurceb. male *Gratiano A. V. & Honorio I. Coss. RITTER.*

(a) Vitiosum hoc Interpretamentum, de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

De RECTORIBVS PROVINCIARVM, & sponsalibus, seu sponsalitiis donationibus ab his, vel horum interuentu, datis, est hæc Theodosii M. constitutio: qua id definitur in summam, mulierem, seu sponsam prouincialem sponsalia a Rectore prouinciæ sibi data, vel ab eius filio, nepote, propinquo Adsessore, Domestico, interuentu ipsius Rectoris, impune sibi retinere posse, etsi nuptias ea detrectet. Est scilicet hæc pars, seu caput prolixæ constitutionis Theodosianæ, qua is Iudicum, seu Rectorum prouinciarum nominatim furtis, concussionibus, vexationibus, impressionibus, enixe admodum occursum iuit, miseros prouinciales concutientium: vt & libertati sanctitatique sponsaliorum & matrimoniorum consultum iuit: ad quem duplicem finem præter *hanc leg.* pertinent *lex* 2. *inf. ad leg. Iul. repetundarum*: *l.* 6. *sup. de sponsalibus*: *l. vn. inf. si quacunque præditus potestate*: *l.* 6. *inf. de iis quæ administr.* quæ leges omnes ex eadem constitutione desumptæ, vna cum *l.* 8. & 9. *inf. de bonis proscriptor. l. vn. inf. de vsuris rei iudic. l.* 3. *Cod. Iust. de litigiosis*, etsi inscriptiones nonullarum varient, huic nostræ coassandæ veniunt: e quibus duæ ad idem quoque cum *hac leg.* argumentum omnino pertinent, simulque considerandæ ductimque explicandæ veniunt: puta *lex* 6. *sup. de sponsalibus*: & *l. vn. inf. si quacunque præditus potestate.* Pertinent scilicet hæ tres leges, ad prohibitas Nuptias inter Rectorem prouinciæ, aliosue ad eum pertinentes, & fœminam prouincialem. Nos ea quæ ad hanc *legem* nostram pertinent, illustremus; quæ tribus capitibus constat.

Præmittendum saltem, vt aliis *legibus* innumeris, ita & *hac* quoque *Lege*, & *d. l. 6.* & *d. l. vn.* Nuptias inter eum qui officium vel potestatem in prouincia gereret, & prouincialem mulierem, interdictas fuisse: *Ratione* notissima, quæ & *hac ipsa leg.* perstringitur, his verbis: *qui potest esse terribilis*: & *d. l. vn.* hisce: *si quis occasione potestatis vtatur, & minacem fauorem situm exhibere detegitur.* Papinianus egregie, vt alia omnia, *potentatus* rationem dixit, *l. 63. D. de ritu nuptiarum, quem* δεσποτικὸν φόβον Philo *de charitate* vocat. Ipsa scilicet potestate publica, atque honore prouinciæ administrandæ Rector terribilis est, vel vt *hac lex* loquitur, *terribilis esse potest.* id est sola potestatis suæ vi formidinem & terrorem metumque & vim iniicit. Neque enim minæ aut vis hic exigitur, quod interpres ad *hanc leg.* putauit; verum sufficit, vt terribilis esse possit: quomodo & militares in specie *l. 1. inf. de Salgamo.* vbi dicam adhuc. Certe si vim adhibuerit, maior adhuc pœna ei imponitur, *d. l. vn. si quacunque præditus potest.*

His ita præmissis, de *huius l.* sententia videamus, quæ tribus partibus constat. Prima continetur *Regula*, qua id constituitur, mulierem prouincialem acceptis a Rectore prouinciæ, vel eius interuentu, sponsalibus, nihilominus pœnitere, nuptiasque detrectare posse, quod & ipsum alioquin definitur *l. 38. in pr. D. de ritu nuptiar.* in tantum vt arrhas acceptas in quadruplum restituere non cogatur: quæ alioquin sponsalibus acceptis matrimonium detrectantis pœna est, (de qua, *leg. 6. sup. de sponsalib.* quæ *huic*, vt dixi, inter alias coniungenda est) seu qui *iuris laquei* sunt, vt hic vocantur, vt contra, data huiusmodi pignora si velit, retinere possit; &
P. 275 vt hæc lex loquitur, *lucratiua habeat, si ea putet non esse reddenda.* Arrhas igitur reddet Prouincialis sponsa, si volet: retinebit, si malit: Quod quidem veteri iure non obtinebat: Sic enim Paulus *in d. l. 38. Si post officium*, inquit, *depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arrhis tantummodo redditis quas acceperat.* Quod igitur illo iure necessitatis erat, factum est *hac l.* meræ voluntatis. Et ita quidem statuendum est *hac l.* ius vetus abrogari. Quod sane passim prolixa illa constitutione, cuius hæc pars est, facit Theodosius M. vt iam ostendi *ad l. 6. sup. t. prox. de sponsal.* (quæ huic, vt dixi quoque coniungenda est.) Frustra igitur in concordiam *hac lex* cum Paulo reducitur: Et perperam *Cyrillus*, Præsidem a cæteris officium administrantibus separat, quasi his arrhæ restitui debuerint, iis non debuerint, quia scilicet Præses magis delinquat: quod recte iam refutauit Ræuard. *2. var. vlt.* Perperam etiam alii,) & in his Brissonius *lib. de iure Connub. p. 51.* (qui hanc *leg.* nostram de nuptiis contractis & consummatis accipiunt, quasi contra mandata, Prouincialis mulier, officium administranti nupta, arrhas retinere possit, si abire ac recedere a marito velit, quod ei liceat: Sponsa tantum non possit, quia sponsalibus interdictum non sit. Perperam, inquam, triplici ratione: Primum, quia si in *huius l.* specie nuptiæ contractæ fuissent, procul dubio arrhæ caducæ factæ fuissent, cum & dos ipsa caduca fieret, *d. l. 38. §. 1. & l. 61. 63. D. de rit. nupt.* Secundo aperte *titulus hic* seu *hac lex* ad sponsam tantum pertinet; quod & *titulorum* ordo & series satis indicat. Denique sponsalia huiusmodi, vt *sup.* docui, non simpliciter permissa fuerunt, sed sub ea tantum conditione, si desponsam conditionis non pœniteret: adeo vt pœnitentia ducta ne quidem arrhas restituere cogatur. Itaque contrarium eius, quod Brissonius putauit, iam verum est, atque ita habendum; arrhas videlicet nuptæ non lucro cedere; sponsæ, si eam pœniteat, & velit, cedere. Et hæc de prima *huius leg.* parte seu Regula. Additur secunda parte *Ampliatio*: nempe hanc sanctionem ita late patere vult, vt ipsemet loquitur, vt non solum circa Administrantes ipsos seu Rectores prouinciarum id obseruetur, si ipsi sponsalia dederint, verum & circa Administrantium filios, nepotes, propinquos, Participes, Domesticos, quibus tamen Administrator operam dederit. Nos de singulis videamus. Ac primo de *Filiis*, vbi caute lex ait *Filios*: Filio scilicet prouincialem despondenti, ducenti, operam dare seu consentire Administrator prohibetur, vt *hac l.* ita *& l. 57. D. de ritu nuptiarum*: at idem filiam prouinciali collocare potest. *l. 38. §. vlt. D. de ritu nupt.* quod Leo mutauit *Nouella 23.* Rationem huius differentiæ Enantiophanes *lib. 28. Basilic. tit. 4. de ritu nupt.* hanc reddit, quoniam non ita solet gener socerum reuereri, sicut nurus: Cuius rationis sententia hæc est, mulierem, seu nurum futuram ex verecundia muliebri non facile vim & impressionem sibi factam contestaturam, seu ex facilitate muliebri facilius remissuram: nam vt vel commemoramentum stupri eas pudere solet, vt loquitur Cæcilius apud Nonium *cap. 2. num. 115.* quod alias congruit *legi 39. D. ad. leg. Iul. de adulter.* ita & impressionis sibi factæ contestatio eas pudere solet: Ideoque Nurui succurri oportuit: At quia vir, gener inquam, non tam facile illatæ sibi vis contestationem remissurus est, ideo Rector prouinciæ generum filiæ suæ conciliare non prohibetur. Et vero hæc ipsa ratio est, cur tutor pupillam suam filio suo collocare non possit, pupillo suo filiam suam possit: *l. 64. in fin. D. de ritu nuptiarum: l. 5. Cod. Iust. de interdicto matrim.* Viri denique constantia maior est, vimque a se amoliri facilius potest. Alias huius differentiæ rationes reddit Brissonius *de iure connubiorum*, *p. 52. 53.* illa superiore, quam verissimam puto, omissa. Et tamen discrimen hoc sublatum postea *Nouella Leonis 23.* (sua quadam ratione) cuius sententiam refert Harmenopulus, *lib. 4. tit. 2.* Et hæc quidem quoque de filiis, quibus nepotes, & propinqui iunguntur: Nunc de cæteris.

Idem vero obtinere iubet Theodosius M. *hac l.* etsi Administrator *participibus* suis & *domesticis* sponsalia contrahentibus, pignoraque dantibus operam dederit, seu sponsalia conciliauerit. *Participes* hac leg. sunt, quod Tribonianus recte interpretatur, Consiliarii. Consiliarii scilicet seu Adsessores administrantium participes sunt, & dicuntur, vt *hac l.* ita & *l. 5. inf. de iis quæ administrantibus*: socii, *d. l. 5.* & quædam vniuscuiusque portio videtur Adsessor. Ita *participatus* & *consilium* iunguntur *l. 3. inf. de incestis nupt.* quam coniunctionem sustulit Tribonianus *l. 6. Cod. Iust. de incestis nuptiis*, remota scilicet *Participatus* appellatione. Et Plautus quoque *in milite glorioso, Act. 4. scen. 2. v. 22.* dixit, *Consiliorum socium & participem.* Ad hæc sicut supra, *titulo vlt. lib. 1. Adsessores & Domestici* iunguntur, ita & hic *participes & domestici*, vt & *l. 6. inf. de his quæ administrantibus.* Huc pertinet & quod Libanius *Orat.* κατὰ τῶν εἰσιόντων *pag. 83.* adsessores vocat τὸν αὐτὸν θρόνον κατειληφότας, id est, tribunal idem cum Magistratu sortitos: & rursum οἷς ἡ κοινωνία τοῦ θρόνου, vt & quod Sidonius Apollinaris *lib. 1. ep. 3. Vnde te etiam par fuerit priuilegio consiliorum Præfecturæ in quam participandam deposceris* &c. vbi vide etiam nonnulla notata hanc ad rem a Doctiss. Sauarone *lib. 1. ep. 3. p. 24.* Et hactenus de Ampliatione.

Sequitur postrema *huius l.* parte *Limitatio* quædam: Nempe sponsalia durante officio contracta, finito eo impleri posse, si sponsa velit: & vt *hac lex* loquitur, *si sponsæ consensus accedat.* Impleri igitur nuptiæ possunt post finitam administrationem, velut ex nouo iam consensu, qui nullus fuisse videtur durante administratione adhibitus.

DE

P.276

DE NVPTIIS.

TITVLVS VII.

LIB. V. COD. IVST. TIT. IV.

PARATITLON.

NVPTIÆ *Rubr.* & *l.* 1. & 3. *h. t.* (seu matrimonium *l.* 2. & 3. *h. t.* coniugium, *d. l.* 2. *h. t.* coniunctio, *d. l.* 1. *h. t.* consortium, *d. l.* 3. *h. t.* quænam legitimæ sint, *huius tituli legibus* definitur. Sunt scilicet illæ legitimæ, quas lex nulla impedit: *l.* 3. *h. t.* Impedit autem lex nonnullas nuptias, veluti inter Iudæum & Christianum, *l.* 2. *h. t.* inter impares honestate personas, *l.* 3. *h. t.* Citra consensum patris, propinquorum, tutorum, in specie, *l.* 1. *h. t.* citra amicorum fidem, & frequentiam contractas, in specie, *d. l.* 1. & 3. *h. t.* Decurio item ancillæ, seu seruæ connubio iungi non potest, *l.* 6. *de Decurionib.* Connubiumque in genere cum seruilibus personis esse non potuit, & ex huiusmodi contubernio serui nascebantur, *d. l.* 6. De Æquali etiam coniugio, vid. *l.* 1. *de collegiatis* vt & de colonorum v. *infr. parat. de fugit. col.* At enim citra instrumentum dotis aut donationis ante nuptias, & citra pompam, aliamue celebrationem nuptiæ contractæ, non improbantur, *d. l.* 3. *h. t.*

De VIDVÆ *minoris XXV. annis, & quidem Senatoriæ nuptiis.*

I. (a) Imppp. VALENT. Valens, & Gratian. AAA. ad Senatum. (b)

VIDVÆ intra XXV. annum degentes, etiamsi emancipationis libertate gaudent, tamen in secundas nuptias non sine (c) patris sententia conueniant. (d) In (e) oppugnationem cessent itaque sequestres, (f) atque interpretes, taciti nuntii, renuntiique (h) corrupti. Nuptias nobiles (i) nemo redimat, nemo sollicitet, sed publice consulatur affinitas, adhibeatur frequentia (k) Procerum. (l) Quod si in condicionis (m) delectu (n) mulieris voluntas certat (o) sententiæ propinquorum, placet admodum, (p) vt in pupillarum (q) coniunctionibus sanctum (r) est, habendo (s) examini auctoritatem (t) quoque Iudiciariæ cognitionis adiungi, vt si pares sunt genere ac moribus petitores, (v) is potior æstimetur, (x) quem sibi consulens mulier adprobarit. (z) Sed ne forte hii, qui gradu proximo ad viduarum successiones (a) vocantur, etiam honestas nuptias impediant, si huius rei suspicio processerit, (b) eorum volumus auctoritatem (c) iudiciumque succedere, ad quos etiamsi fatalis sors intercesserit, tamen hæreditatis commodum peruenire non possit. Dat. XVII. (d) Kal. Aug. Grat. A. II. & Probo V. C. (e) Coss [371.]

INTERPRETATIO. *Viduæ intra vicesimum & quintum annum si fuerint constitutæ adhuc* (f) *viuis parentibus, tametsi emancipatione adquisierint libertatem, si ad secundas nuptias venire voluerint, nouerint coniunctionem suam in patrum potestate,* (g) *non in propria voluntate consistere. Et eorum electione, non quorumcunque amicorum, aut familiarium sequendum esse consensum. Si vero patres mortui sint, nec sic quoque ex suo singulariter arbitrio nubendi habeant potestatem, sed pro honestate coniunctionis iudicium sequendum* (h) *est propinquorum. Quod si duo petitores extiterint, consulendi sunt quidem parentes, nec prætermittendus est etiam Iudex, qui voluntatem fœminæ pro honestiore duntaxat parte prospiciat. Nec illis tantum propinquis præstet adsensum, qui suspicione hæreditatis vtuntur, qui forte dum nu-*

nuptias differunt, pro successione hæreditatis mulieris mortem expectare videntur: sed illorum magis, si talis conditio (i) intercedit, electio sequenda est, qui nihil possunt de ipsius hæreditate conquirere.

NOTAE.

(a) *Lex 18. Cod. Iust. eod. tit.* Hæc vero lex æque recte relata fuisset *in tit. prox. de secundis nuptiis.* GOTHOFR.

(b) De hac inscriptione mox. IDEM.

(c) *Sine patris sententia non conueniant:* Ita Cod. Iust. quod præcisam necessitatem adhuc magis indicat. IDEM.

(d) *Conuenire* in nuptias. v. *Gloss. Theod.* IDEM.

(e) Abest hæc sententia a Cod. Iust. vsque ad ea verba: *Quod si:* Quæ tamen *huius leg.* rationem ingerunt. IDEM. Cuiacius notat ad marginem, legendum, *aut in oppugnationem. Cessent.* RITTER.

(f) *Sequestres & Interpretes,* id est, pararii & proxenetæ: de quo mox. GOTHOFREDVS.

(h) *Internuntii* vocantur *l. vlt. D. de sponsalibus.* IDEM.

(i) *Nobiles,* id est Senatorias: de quo mox. IDEM.

P. 277 (k) *Frequentia,* seu fides, *l. vlt. inf.* conscientia, Interpres ad *eam leg.* testimonium: non enim pertinet hoc ad pompam nuptiarum sine qua legitimæ nuptiæ sunt. IDEM.

(l) *Proceres:* de his mox. IDEM. *Procorum* Sichardus notat in margin. RITTER.

(m) *Conditionis* vox hac in re propria, quam cum *conuentionis* voce hic immutauit Tribonianus: quam tamen aliis locis retinuit, *l. 36. D. de ritu nupt. l. vlt. D. de proxeneticis: l. vlt. D. de sponsalibus: l. 65. D. de iudiciis:* & alibi. GOTHOFREDVS.

(n) *Delectum* legit Cod. Wurceburg. RITTER.

(o) *Patris repugnat sententiæ & propinquorum.* Ita Tribonianus: vbi tamen Cuiacius emendabat, *Matris: lib. 3. obseruat. 5.* GOTHOFREDVS. Cod. Wurceburg. *certas K sententiæ.* Litera illa quid velit, diuinare non audeo. RITTER.

(p) *Ammodum* Cod. Wurceburg. IDEM.

(q) *Virginum,* ita Tribonianus: de quo & Cuiac. 3. *obseru. 5.* de cuius rei ratione, mox. GOTHOFRED.

(r) *Sancitum,* Cod. Iust. sancitum autem puta *l. 1. Cod. Iust. de nuptiis.* IDEM.

(s) *Habendum examen,* Edit. Sichard. RITTER.

(t) *Auctoritate* Cod. Wurceburg. IDEM.

(v) *Competitores* Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(x) *Existimetur.* Cod. Iust. IDEM.

(z) *Approbauerit.* Cod. Iust. IDEM.

(a) *Successionem.* Cod. Iust. IDEM.

(b) *Processerit.* Cod. Iust. male. IDEM.

(c) Iterum *auctoritate* exhibet Cod. Wurceburg. sed videntur lineolis superinductæ deletæ, quod sæpe iam monui. RITTER.

(d) XVIII. Ita Anianus Opt. notæ. GOTHOFREDVS. *VI.* Cod. quidam, quem vidit Sichardus. RITTER.

(e) *VC.* Abest a Cod. Iust. Wurceb. & Edit. Sichard. & Cuiac. Neque Fastorum collectores habent, sed est in Marmore apud Gruterum, quod vid. in *Chronol. ad h. a.* IDEM.

(f) *Et adhuc* Cod. Wurceburg. IDEM.

(g) *Potestatem* Cod. Wurceburg. IDEM.

(h) *Consequendum,* Cod. Wurceburg. IDEM.

(i) Abest hæc vox a Cod. Wurceburg. IDEM.

COMMENTARIVS.

DE VIDVARVM (Senatoriarum scilicet & Nobilium Romæ, vt mox probabo) quæ minores sunt 25. annis, secundis nuptiis est hæc Valentiniani Sen. Oratio ad Senatum emissa, honestati Senatoriarum familiarum consulentis: *Senatoriarum,* inquam, & Nobilium Romæ quod *huius leg.* arcanum est, quod vulgo non animaduertitur: Id quod patet primum ex eo, quod hæc oratio data est ad Senatum Vrbis Romæ: Orationes scilicet huiusmodi ad Senatum, ipsos ferme Senatores tangebant: de quo *in Paratitlo de Constitut. Princip.* Secundo, id ingerunt manifestissime hæc *huius leg.* verba: *Nuptias* NOBILES *nemo redimat, nemo sollicitet, sed publice consulatur adfinitas: adhibeatur frequentia* PROCERVM. *Nobiles* sunt Senatorii: Ita Curia nobilior, pro Senatu, *l. 155. de Decur.* Ita apud Ammianum Marcellinum *lib. 28. cap. 1.* hoc ipso anno *Nobilitatis decreto Legati* ad Valentinianum Imper. *huius leg.* auctorem missi dicuntur, id est, Senatus decreto. Apud eundem *lib. 28. cap. 1. Nobilitatis Curia,* pro Senatu: item *l. 1. c. 4. Nobilitatis & plebis errata,* id est Senatus & populi: Eodem sensu dicitur in Theodosii M. *l. 1. inf. de secund. nupt.* honestior Nobilisque persona. Quæ & ipsa lex proprie ad viduas Senatorias pertinet. Sic & *Proceres* qui generaliter alias ἔξαρχοι, πρωτοπολῖται, πρωτάρχοντες, Principes ciuitatis, teste Charisio 1. *Institut. Gramm.* & Seruio *sub finem 1. Æneid.* & Glossis *Philoxeni,* sunt hic Senatores: quo sensu Symmachus, *amplissimæ Curiæ Proceres, lib. 3. ep. 63.* & Proceres pari sensu dixit *l. 12. inf. de Pratoribus:* & apud Symmachum filium *in Auctario, ep. 6. & 11.* Neque Senatores adhuc simpliciter, verum inter Senatores Illustres ferme & potissimi: vt *d. l. 12. inf. de Pratoribus:* & apud Cassiodorum *VI. Var. 10.* in lemmate: & *VI. Var. 12.* & *VII. Var. 7.* Neque alio pertinent tot illi, qui *hac l.* indicantur in oppugnationem, seu ad conciliandas huiusmodi nuptias interuenisse: *sequestres scilicet interpretes, taciti nuncii renuntiique corrupti:* per quos nuptiæ huiusmodi Nobiles redimebantur, sollicitabantur: etsi in genere hi aliis quoque nuptiis conciliandis interueniebant, nempe Pararii, Proxenetæ, *Sequestres:* quomodo Firmicus, *lib. 6. cap. 31.* SEQVESTRES, aut turpium libidinum ministros facient, ita vt ex tali quæstu quotidiana illis vitæ præsidia comparentur: & *Interpretes* ἑρμηνευταὶ, quorum salarium ἑρμηνευτικὸν, dicebatur, *l. vlt. D. de proxeneticis:* de cuius modo fuit constitutio quædam Græca, *Cod. Iust. tit. de sponsalibus,* cuius summa extat apud Harmenopulum *lib. 4. t. 3. §. vlt.* dicuntur hi conditionis Proxenetæ, *d. l. vlt.* dicuntur & interpositæ personæ, *l. vlt. D. de sponsalib.* vbi IC. *plerumque conditiones interpositis personis expediuntur.* In hoc censu fuere seruuli, de quo Hieronymus *ad Furiam de viduitate seruanda, ep. 10. t. 1.* item nutrices, de quo mox.

De

De ipsa nunc constitutione. Nempe cum Senatoriarum viduarum minorum adhuc nuptias hac tempestate, impares subinde & indigni genere inhonestis artibus per Sequestres & Interpretes tacitos nuntios renuntiosque redimerent, sollicitarent, cum insigni Senatoriarum familiarum dedecore, & huiusmodi minores viduæ ad indigna & imparia matrimonia properarent, huic rei modum imponere, *hac Oratione ad Senatum emissa*, Valentiniano Iun. visum; hoc videlicet constituto, vt vidua Senatoria minor 25. annis, licet emancipata, tamen *in secundas nuptias, non sine patris sententia conueniat*, vel, vt Tribon. ad præcisam necessitatem, magis adhuc effert, *sine patris sententia non conueniat.* Quæ quidem verba, contra quam nonnulli censent, non quid honestum sit, aut paternæ reuerentiæ consentaneum continent; verum præcisam necessitatem important: adeoque imperatiua sunt. Quod agnoscit etiam recte Interpretatio *huic leg.* subdita. Sic vt proinde aliter contractæ nuptiæ, pro nullis sint: de quo v. Cuiacium *3. obseruat. 5.* Hotom. *19. quæst. illustr.* Brissonium *de iure connub.* alios, Chenu *qu. 15.* etsi certis casibus aliter iudicatum, vid. *les arrests de* Bouchel, & Iol. *lib. 1. cap. 85.* Quod quidem in sp. *huius l.* magis adhuc propter familiarum dignitatem statuendum est, quod tamen Tribonianus abdicauit. Et hæc de patris consensu, in viduæ maioris 25. annis nuptiis: si patrem vero non habeat, citra consensum quoque propinquorum, adfinium, nuptias contrahere vetatur: *publice*, inquit, *consulatur affinitas, adhibeatur frequentia Procerum:* mox, *sententiæ propinquorum*, &c. Sane iam olim quoque Seueri constitutione id sancitum fuerat in pupillis, id est impuberibus, *l. 1. Cod. Iust. de nuptiis*, vt ne citra propinquorum (quod etiam Interpretatio huic legi subdita recte agnoscit) consensum nubere possent, quod etiam *hac l.* indicatur, & in argumentum adsumitur: De puellis adultis minoribus 25. annis forte idem constitutum: At enim de *viduis* minoribus adhuc, & quidem emancipatis, nihil dum constitutum: quod *hac l.* fit, ac nominatim de minoribus viduis emancipatis Senatoriis, ne videlicet vt antea dixi, præter, seu contra generis dignitatem, vel in prioris mariti iniuriam impari nuberent, tacitis ac ferme clandestinis redemptis sequestribus, interpretibus, & Internunciis. Sane & in Constantini *l. 1. inf. de raptu virginum*, redempti hi discursus pariter perstringuntur, ac nominatim *nutricum* fabulæ, & prauæ suasiones: quo pertinet & Chrysostomi locus homilia *περὶ τοῦ ποίας δεῖ ἄγεσθαι γυναῖκας, tomo Sauiliano* 8. vbi huiusmodi proxenetas seu *μεσίτας* perstringens, *οὐ γὰρ*, inquit, *δεῖ μαστρωποὺς καλέσαι γυναῖκας, καθάπερ οἱ νῦν, οὐδὲ προμνηστείας, οὐδὲ γραΐδια μυθεύοντα ἀλλὰ τὸν οἰκέτην τὸν ἑαυτοῦ, τούτῳ τὸ πρᾶγμα ἐνεχεί-*
P. 278 *ρισεν.* Eodem pertinet & Hieronymi *locus cit. ad Furiam de viduitate seruanda. Caue Nutrices & gerulas & istiusmodi venenata animalia, quæ de corio tuo saturari ventrem suum cupiunt: non suadent quod tibi, sed quod sibi prosit, & sæpe illud obganniunt:*

Solane perpetua mærens carpere iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?

Sane & Ammianus Marcellinus hoc ipso tempore notat, *lib. 28. cap. 1. Marinum quendam causarum defensorem supplicio lethali damnatum, ausum Hispanillæ cuiusdam artibus prauis adfectasse coniugium.* Quod tamen ad magicas artes magis pertinet, de quo dicam *ad l. 3. inf. de maleficis & Mathemat.* Et hæc quidem ita honestati Senatoriarum familiarum a Valentiniano Sen. constituta. At enim & retro, ne hoc obtentu viduæ huiusmodi cum propinquorum fastidio depugnandum haberent, nihil viduarum istarum arbitrio propinquis deferentibus, vel etiam ob successionis spem cuilibet conditioni intercedentibus, nuptiasque impedientibus, duabus conditionibus propinquorum fastidium refrenare & cohibere Valentiniano visum. Prima est, vt si in delectu conditionis mulieris voluntas certet cum propinquorum sententia, Iudicis arbitrium & examen adhibeatur: Atque in hoc examine, si inter pares petitores, siue preces, propinqui in hunc, fœmina in illum inclinet, potior ille videri debeat, quem ipsa fœmina adprobauerit. Mulierum scilicet affectibus & consiliis, vt non semper, ita nonnunquam cedendum est. Et hoc quidem Valentinianus, argumento ducto a pupilla, seu a *d. l. 1. Cod. Iust. de nuptiis*, cuius hæc sunt verba: *Cum de nuptiis* PVELLÆ, inquit, *quæritur, nec inter tutorem & matrem & propinquos de eligendo futuro marito conuenit, arbitrium Præsidis Prouinciæ necessarium est.* Et postea etiam id in Adultis quibuscunque constitutum ab Honorio, *l. 20. Cod. eod. de nuptiis. In coniunctione*, inquit, *filiarum in sacris positarum, patris expectetur arbitrium. Sed si sui iuris puella sit, intra quintum & vicesimum annum constituta: ipsius quoque adsensus exploretur. Si patris auxilio destituta: matris & propinquorum, & ipsius quoque requiratur adultæ iudicium. Si vero vtroque orbata parente, sub Curatoris defensione constituta sit, & inter honestos competitores matrimonii oriatur forte certamen, vt quæratur, cui potissimum puella iungenda sit: si puella cultu verecundiæ propriam noluerit voluntatem depromere coram positis propinquis, Iudici deliberare permissum, cui melius adulta societur.* Secunda conditio hæc a Valentiniano additur, vt si forte propinqui gradu & ordine succedendi proximi, ne spes eorum diminuantur, in honestorum virorum conditionem consentire nolint, tum remotiores propinqui a spe successionis remoti auctoritatem suam interponant. Proximiores scilicet ordine succedendi ob spem successionis proximam, proximis suis sæpe sunt timendi & suspecti, & ex spe successionis in suspicionem proniores, *l. 2. vbi pupillus educari.* Notum est illud apud Persium votum *Sat. 2. v. 11. 12.*

- - - Pupillumue vtinam, quem proximus hæres
Impello expungam. - - -

Neque tantum cita mors proximorum illis in voto est, sed quod potissimum, vt illiberes moriantur; eamque ob causam quantum in ipsis, oblatas conditiones matrimonii defugere & impedire solent. Verum de eo plura Interpretes ad *tit. 1. D. & Cod. Iust. vbi pupillus educari.* & ad *tit. de pupillari substitutione.*

Notandum interim de Matris consensu nihil *hac l.* imo toto hoc Codice Theodos. caueri, de quo tamen non minus quam de propinquorum consensu, *d. l. 1. & d. l. 20. Cod. Iust. de nuptiis*, cauetur. De eo certe insignis est locus apud Augustinum Epist. 233. ad Benenatum; *Puella*, inquit, *fortassis quæ nunc non apparet, apparebit & mater, cuius voluntatem in tradenda filia omnibus, vt arbitror, natura proponit, nisi eadem puella in ea iam* ÆTATE *fuerit, vt iure licentiori sibi ipsa eligat quod velit.*

Et hæc quidem ad *hanc Legem* de consensu Patris, &c. in viduæ etiam filiæ nuptiis dicta sint. Nam de consensu in puellæ filiæ nuptiis dicetur ad *l. 1. inf. de raptu virginum.*

IVDÆO *cum Christiana connubii ius, proposita adulterii pœna, a Theodosio M. interdicitur.*

II. (a) Imppp. Valent. THEOD. & Arcad. AAA. Cynegio PF. (b) P.

NE quis Christianam mulierem in matrimonium Iudæus accipiat, neque Iudæam (c) Christianus coniugio sortiatur: nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huius (d) crimen obtinebit: libertate (e) in accusandum publicis quoque vocibus (f) relaxata. Dat. Prid. Id. Mart. Thessal. (g) Theod. XII. (h) & Cynegio V. C. Coss. [388.]

INTERPRETATIO. *Legis huius seueritate prohibetur, vt nec Iudæus Christianæ matrimonio vtatur, nec Christianus homo Iudæam vxorem accipiat. Quod si aliqui contra vetitum se tali coniunctioni miscuerint, nouerint se ea pœna, qua adulteri damnantur, persequendos, & accusationem huius criminis non solum propinquis, sed etiam ad persequendum omnibus esse permissam.*

NOTAE.

(a) *Lex 6. Cod. Iust. de Iudæis.* Repetitur ea totidem verbis *l. 5. infr. ad L. Iul. de adulteriis.* Iungenda etiam *huic*, cu videatur, *lex 5. Cod. Iust. de incest. nupt.* Quod non temere affirmo. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Cynegius* PP. Orientis scilicet sub Theodosio M. v. *Prosop.* *IDEM.*

(c) *Iudææ coniugium*, ita & in *d. l. 5. inf. ad l. Iul. de adulter.* & in *d. l. 6. Cod. Iust. de Iudæis.* *IDEM.* *Iudea coniugium* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(d) Ita quoque *in d. l. 5.* At in Cod. Iust. *huiusmodi.* *GOTHOFREDVS.*

(e) *Libertatem* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(f) Vide Gloss. *Vox*, de accusatione proprie hic & *l. 3. 4. inf. ne præter crimen maiestatis.* & *l. vn. inf. ad L. Iul. Maiestatis.* *GOTHOFREDVS.*

(g) Indidem data paulo post *lex vn. inf. de priuati carc. cust.* & paulo ante *lex 14. inf. de hæretic.* vide quæ scripsi ad Consularia Theodos. *IDEM.*

(h) γε. II. vt habet *d. l. 5. inf. ad l. Iul. de adulter.* & Cod. Iust. & euincunt Fasti Consulares. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

P. 279

IVDÆO cum Christiana, & viceuersa Christiano cum Iudæa connubii ius interdicitur *hac* Theodosii M. *constitutione* A. D. 388. quæ totidem verbis repetita extat *l. 5. inf. ad Leg. Iul. de adulter.* Hæc *huius leg.* sententia est. Sequuntur sanctiones duæ, nempe huiusmodi connubium adulterii vicem obtinere iubetur, id est, contrahentes, veluti adulteri damnari, vt recte Interpres. Quæ causa est, cur hæc *lex* sub *tit. de adulteriis*, repetita *hoc Cod.* fuerit: quare vt adulterium, capitali pœna plectitur, *l. 6. inf. de Iudæis*: Sed &, quod alterum additur, quoque huius facti atrocitas configitur, publica eius est accusatio, *hac l.* seu vt loquitur, ea libertas in accusandum publicis vocibus relaxatur, id est, quod & ipsum recte Interpres, accusatio huius criminis non solum propinquis, sed etiam omnibus ad persequendum est permissa, instar adulterii, *l. 2. inf. ad Leg. Iul. de adulteriis.* Vbi obiter notandum, atrocioris delicti speciem facto alicui illegitimo indui, ad configendum id, quod & alias Principes fecere: quod multis exemplis & Legibus *in Paratitlo, de pœnis*, comprobatur.

Plenior vero *huius l.* interdictio est, quam Constantianæ *legis 6. inf. de Iudæis.* vbi Iudæo quidem Christianam ducere interdicitur: at non pariter ἀντιστρόφως Christiano Iudæam. Quod hic a Theodosio ex æquo prohibetur.

Cæterum huc pertinet omnino Ambrosii locus *lib. 1. de Abrahamo, cap. 9. num. 84.* *Caue Christiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere: caue, inquam, gentilem, aut Iudæam, atque alienigenam, hoc est, hæreticam, & omnem alienam a fide tua vxorem accersas tibi.* Paganorum eadem hac tempestate ratio fuit, Augustinus *Epist. 234. ad Rusticum.* *Cum certissime noueris tradi a nobis Christianam nisi Christiano non posse, nihil tamen mihi tale de filio tuo, quem adhuc paganum audio, promittere voluisti.*

Cum autem huius prohibitionis plures sint *Rationes*, ea hic proposita fuit Imperatori, periculum seductionis: qua ipsa ratione Iudæus Christiani educationem habere non potest, arg. *l. 15. §. 6. D. de excusat.* Item nec Christianum mancipium Iudæus habere potest, de quo *suo tit.* plenius, & *l. 5. sup. de contrahenda emptione.*

Porro existimare quoque quis possit *huic legi* iungendam *l. 5. Cod. Iust. de incest. nupt.* quæ eidem Cynegio PP. inscribitur, qua prohibetur quis fratris vxorem ducere, vel etiam vxoris suæ sororem: nec dissoluto quocunque modo coniugio (quod & ipsum prohibitum antea *l. 2. inf. de incest. nupt.*) nempe quod inter Iudæos solemne fuit, de quibus *hac l.* agitur. Quo etiam argumento *huic l.* dictam *legem 5.* iungendam quis putet: quod ipse non existimo.

Sed & cum subscriptam huic legi *Thessalonicam* video (vbi scilicet hoc tempore Theodosius M. hærebat, mox aduersus Maximum Tyrannum inde profecturus) hinc colligere mihi videor, Acholium Ep. Thessalonicensem *hanc leg.* suasisse; cuius vtique familiaritate Theodosius summopere gaudebat, quem συνεργὸν habuit ad fidem & sanctitatem Catholicam firmandam; denique, vt Ambrosius eum vocat, *ep. 15. num. 5. murum fidei gratiæ & sanctitatis.* Eidemque tribuo legem, *2. inf. de fide Cathol.* & *leg. 4. inf. de quæstionib.* vbi vide quæ dixi. Cæterum, non vna hac constitutione Theodosius M. testatum fecit, quantum pudori & verecundiæ in nuptiis seu coniun-

coniunctionibus tribueret, verum & d. l. 5. qua vt dixi fratris vxorem ducere, vel etiam vxoris suæ sororem inhibuit: & tertia famosa constitutione, de vetitis consobrinorum nuptiis, de qua ad Libanium, iam & ad l. 19. Cod. Iust. de nupt. Atque adeo tres hæ Theodosii M. constitutiones notandæ, de prohibitis ab eo nuptiis: pudoris eius & verecundiæ hac parte indices. Quinimo & quarta, quæ hos ipsos Iudæos respicit, l. 7. Cod. Iust. de Iudæis, qua vetat Iudæos morem suum in coniunctionibus retinere, vel iuxta legem suam nuptias sortiri, vel in diuersa sub vno tempore coniugia conuenire.

III. (a) Impp. THEOD. & Valent. AA. Hierio PF.P. (b)

SI donationum (c) ante nuptias, vel dotis instrumenta, defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur, nullus æstimet (d) ob id deesse, recte (e) alias inito matrimonio, firmitatem, vel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri, si (f) inter pares honestate personas, nulla Lege impediente, fiat (g) consortium, quod ipsorum consensu, atque amicorum fide, firmatur: &c. Dat. X. Kal. Mart. Constantinop. Felice & Tauro Coss. [428.]

INTERPRETATIO. *Si occasio talis emerserit, vt nuptiæ solennitate debita careant, aut etiam donationes sponsalitiæ* (h) *fieri, aut dos celebrari non possit, sed conuenientibus animis se matrimonio copulauerint, sufficiet æqualibus personis conueniens electio atque consensus, sic tamen, vt conscientia intercedat amicorum, & tunc si ita res cesserit, & coniunctio stabilis, & filii legitimi probabuntur.*

NOTAE.

(a) *Lex 22. Cod. Iust. eod. tit.* Et iungendæ huic, *lex vn. supr. de omissa actionis impetratione, & lex vlt. sup. de sponsalib. lex vlt. inf. de dotibus: lex vlt. inf. de naturalibus filiis: lex vlt. inf. de legitimis hereditatib.* GOTHOFREDVS.

(b) *Hierius* hic PP. Orientis fuit sub Theodosio Iun. vide *Prosopogr.* IDEM.

(c) Cod. Wurceb. *si donatio.* RITTER.

(d) *Existimet.* Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(e) *Rectam.* Cod. Wurceb. RITTER.

(f) *Si* abest a Cod. Iust. IDEM.

(g) *Fiat.* Abest a Cod. Wurceburg. & Iust. IDEM.

(h) *Sponsalitiarum.* Cod. Wurceb. IDEM.

COMMENTARIVS.

SOLEMNIVM νομίμων Nuptialium, & quatuor quidem, necessitatem *hac l.* remittit Theodosius Iun. Donationum, inquam, ante nuptias, vt & Dotis instrumenta seu tabulas, Pompam item nuptialem, aliamque Nuptiarum celebritatem omissam,
P.280 matrimonium alias recte contractum, neque infirmare, neque ex eo natis liberis iura legitimorum auferre, *hac constitut.* definit. De *Tabulis* sane dotalibus id iam scripserat Papinianus, *in l. 31. D. de donation.* tabulas videlicet non facere matrimonium: vt & Gaius *in l. 4. D. de pignorib.* Idque etiam scriptum extat *l. 9. & 13. Cod. Iust. de nupt.* Donationis vero ante nuptias par ratio. Nam etsi insinuatio ad eius validitatem regulariter requiratur, quod & ipse Theodosius Iun. probauit, *l. vlt. sup. de sponsal.* (quæ huic inter alias iungenda est,) attamen ad nuptiarum validitatem necessaria non est. De *Pompa* denique aliisque nuptiarum celebritatibus idem a Theodosio Iun. *hac leg.* constituitur. *Pompa*, est frequentia affinium & amicorum ad solennem sponsæ in domum deductionis ritum, quod veteres *Officium* dixere: de quo more egerunt quibus hæc specialis cura Ritus nuptiarum excutere. Huius sane æui pompam nuptialem, in quibus & cantus, & scænici, & fescennina verba, Lampades, Choreæ; Chrysostomus subinde exagitat, ac nominatim *Homilia 48. in cap. 24. Genes. in fin. & Homil. 56. in pr.* Denique solennium horum omnium necessitatem præcidit, *h. l.* Theodosius Iun. vt cæteroquin formarum & formularum veterum complurima antiquauit, *hac ipsa constitut.* cuius partes quoque sunt *lex vn. sup. de omissa action. impetr. & lex vlt. sup. de sponsal. & lex vlt. inf. de dotib.* Quibus sane *legibus* qualiacunque verba ad exactionem dotis sufficere Theodos. Iun. iubet: Item impetrandæ actionis necessitatem remittit, seu formulas actionum: Item donationis ante nuptias (de qua *initio huius l.*) traditione non secuta insinuatio *quocunque tempore facta fuerit*, valere iubetur? Imo & certis casibus, neque insinuata. Denique Theodosius Iun. & alias quod ipsemet profitetur *l. vlt. inf. de donationib.* obseruationem iuris contrahendam censuit.

Viceuersa quatuor conditiones in Nuptiis *hac l.* requirit Theodosius Iun. quarum prima est, vt inter pares honestate personas eæ celebrentur, seu æquales, vt Interpres habet, *que ce soit vn Mariage aduenant, que la fille soit* emparagée, *comme en la coustume d'Anjoux, & du Maine*: Impares scilicet nuptiæ legitimæ non sunt, vt etiam Apuleius *lib. 6.* scribit: *Innupta ego, frustra filium dicam: impares enim nuptiæ, & præterea in villa, sine testibus, & patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri; ac per hoc spurius iste nascetur.* Cæterum de imparibus nuptiis consuli possunt, quæ ad *leges decemuirales*, & quæ ad *Legem Papiam de maritandis ordinibus*, notari solent. Secundum requisitum est, vt *nulla lex huiusmodi nuptias* impediat: Non enim inter omnes pares honestate personas connubii ius est, veluti inter Iudæum & Christianum, *l. prox. supr.* Inter Prouincialem, & officium in Prouincia administrantem, *tit. 6. supr. & tit. 11. inf.* Inter proximas personas *tit. 12. inf.* inter prouinciales & gentiles,

gentiles, *tit. 14. inf.* Tertium requisitum est consensus partium: De quo est quoque Chrysostomi locus *d. Homil. 56. p. 607. edit. Francof.* vbi pompam nuptialem damnans Leges quoque aduocat. τοῦτο καὶ οἱ ἔξωθεν ἴσασι νόμοι καὶ ἀκούσῃ τῶν περὶ ταῦτα ἐσχολακότων λεγόντων, ὅτι συνοικέσιον οὐδὲν ἕτερον συνίστησιν ἢ συνήθεια. *Nouerunt hoc etiam externæ leges: & audies, qui his studuerunt, dicere: Coniugium nihil aliud constituere, quam consuetudinem.* Postremum, vt nuptiæ amicorum fide firmentur, id est, vt Interpres habet, vt conscientia amicorum intercedat: de quo ad *l. 1. sup.* Clandestinæ proinde nuptiæ his verbis prohibentur: Breuiter igitur in Nuptiis, dummodo honestas seruetur, dummodo leges non intercedant, duo hæc sufficiunt, Consensus partium, & amicorum fides seu interuentus & præsentia. Illud hic omittere non possum, quod Ambrosius notat *ad virginem lapsam, c. 5.* de Decem testibus in sponsaliis conficiendis, & nuptiis consummandis: *Nam si inter decem testes confectis sponsaliis, nuptiis consummatis, quæuis viro fœmina coniuncta mortali, non sine magno periculo perpetrat adulterium; quid quod inter innumerabiles testes Ecclesiæ coram Angelis, & exercitibus cœli facta Copula spiritualis per adulterium soluitur?* Qui quidem etiam decem testium, quibus publice denuntiandi potestas esset, numerus quibusdam legibus & Edicto Prætoris præstitutus, veluti *cap. 5. legis Mamiliæ, pag. 340. apud Goesium in auctor. Rei agrar.* & apud Valerium Probum *in notis edicti Prætorii, pag. 1477. inter auctor. Lat. lingu. Gothofred.* de quo v. Brisson. *2. select. cap. 17.* Sed quid de εὐλογίᾳ seu ἱερολογίᾳ dicemus, quæ hic non exprimitur? De paganico ritu, vbi sacrificium & Auspices adhibitos notum est, non quæro: verum de sacra benedictione in Christianorum nuptiis. Certe eius hoc Codice nulla mentio occurrit: Neque Theodosius Iun. id *hac leg.* requirit: neque Valens Imp. *leg. 6. inf. de tyronibus.* Neque etiam vllus est hac de re apud Iustinianum locus expressus, etsi *l. 24. Cod. Iust. hoc tit.* nuptiarum festiuitas, & vota requirantur. Et veterem tamen Ecclesiam & in his Africanam ea vsam colligitur, non ex vno Tertulliani loco. Primus occurrit *fine libri 2. cap. 9. ad vxorem: vnde sufficiamus ad enarrandam felicitatem eius matrimonii; quod Ecclesia* CONCILIAT, *& confirmat oblatio, & obsignat* BENEDICTIO, *Angeli renunciant, Pater rato habet.* Quo quidem loco Ecclesia matrimonium conciliare dicitur: quia, quod alia loca mox ostendent, ab Ecclesiasticis ferme coniuges postulabantur, superque matrimonio hi consulebantur, apud hos matrimonii professio fiebat: benedictione denique Ecclesiastici coniuges dabant: Et in summam illo loco Tertullianus alludit ad quinque ritus Gentilitios qui in Nuptiis interueniebant: Conciliatores scilicet seu proxenetas nuptiarum, de quibus ad *l. 1. h. t.* oblationem osculi et arrarum, obsignationem tabularum, Amicorum testiumque fidem (vt *hac l.* vocatur) præsentiam, Parentis denique consensum si de Liberorum nuptiis ageretur: Quibus Tertullianus totidem quæ in matrimonio Christiano interueniebant, opponit: Conciliationem Ecclesiæ seu Ecclesiasticorum, oblationem precum, obsignationem quæ fit benedictione Ecclesiasticorum, Renunciationem, fidem, testimonium Angelorum, Ratihabitionem patris nostri cœlestis. Secundus Tertulliani locus exstat, *lib. de pudicitia cap. 4. Ideo penes nos occultæ quoque coniunctiones, id est, non prius apud Ecclesiam* PROFESSÆ *iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur: nec inde conserta obtentu matrimonii crimen eludant.* Vbi *Professæ* rursum *apud Ecclesiam*, sunt professæ apud Ecclesiasticos. Tertius Tertulliani locus est, *de monogamia, cap. 11. Vt igitur in Domino nubas, secundum Legem & Apostolum, (si tamen vel hoc curas,) qualis es id matrimonium* POSTVLANS, *quod eis a quibus postulas, non licet habere? Ab Episcopo monogamo, a Presbyteris & Diaconis eiusdem sacramenti* (id est, monogamis pariter) *a viduis, quarum sectam in te recusasti? Et illi plane sic* DABVNT *viros & vxores quomodo buccellas, Hoc enim est apud illos, omni petenti dabis, & coniungent vos in Ecclesia virgine, vnius Christi vnica sponsa.* Sic & in Italia vsurpata benedictio, vt discimus ex B. Ambrosii loco, *ep. 19. c. 7. cum ipsum,* inquit, *coniugium velamine sacerdotali, & benedictione sanctificari oporteat, quomodo potest coniugium dici, vbi non est fidei concordia?* Imo ex epistola quoque ad Polycarpum, quæ Ignatii dicitur quinta, idem discimus: πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι, καὶ ταῖς γαμούσαις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἕνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾖ κατὰ Κύριον καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν. Id est, *Decet autem ducen-* P. 281. *tium & nubentium coniunctionem fieri cum Episcopi sententia, vt ita nuptiæ secundum Dominum sint, non autem secundum concupiscentiam.* Est & hac de re Nazianzeni locus *ep. 57.* vbi ait, nuptiis Olympiadis adfuisse Episcoporum gregem, καὶ παρῆν ἐπισκόπων ὅμιλος: & de se mox subiicit. ἐπεὶ τῷ γε βούλεσθαι καὶ πάρειμι καὶ συνεορτάζω καὶ τῶν νέων τὰς δεξιὰς ἀλλήλαις τε ἐμβάλλω καὶ ἀμφοτέρας τῇ τοῦ θεοῦ. Id est, *nam & ego animo & voluntate adsum, simulque festum celebro, iuuenilesque dexteras inter se iungo, atque vtrasque Dei manui.* Ex Concilio quoque Carthaginensi 4. hic locus adfertur, *canone 13. t. 1. pag. 980. Concil. Harduini. Sponsus & sponsa, cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus suis vel paranymphis offerantur: qui cum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reuerentia ipsius benedictionis, in virginitate permaneant.* Ex his locis omnibus patet, professionem nuptiarum apud Episcopos & presbyteros factam, interuenisseque adeo in nuptiis Ecclesiasticas personas, benedictionisque proinde ritum in nuptiis apud veteres Christianos vsurpatum. Nondum tamen sub facie Ecclesiæ totius, verum domi. Imo & hæc ipsa benedictio postea neglecta, quam ideo reuexit, nuptiasque adeo huic benedictioni præcise subiecit in Oriente Leo Imp. *Nouella 89.* περὶ τοῦ τὰ συνοικέσια ἄνευ τῆς ἱερᾶς εὐλογίας μὴ ἐρρῶσθαι: (Eiusdemque idem meminit *Nouella 74.* περὶ τοῦ μὴ τελεῖσθαι τὰς εὐλογίας πρὶν ἂν ὁ νόμιμος τοῦ γάμου συμφθάσῃ καιρός.) & *Nouella* Alexii Comneni, *cap. 9.* vide & Scholiasten Harmenopuli *lib. 4. t. 4.*

DE SECVNDIS NVPTIIS,

TITVLVS VIII.

LIB. V. COD. IVST. TIT. IX.

PARATITLON.

AD SECVNDAS NVPTIAS transire, *l. 2. h. t.* migrare, *l. 3. h. t.* in secundas nuptias conuenire, *l. 4. infr. de reuoc. donat.* in secundi matrimonii fœdus innubere, *l. 1. infr. de reuoc. donat.* perdito,

perdito marito, seu defuncto coniuge, *l. 1. h. t.* alteri innubere, *l. ead.* intra anni (id est, XII. mensium) spatium fœminæ prohibentur, *l. ead.* alioquin infamia notantur, & omnia quæ de prioris mariti bonis consecutæ sunt, amittunt; *l. ead.* Imo etsi emenso tempore ad secundas nuptias transeant, modis tamen quibusdam coërcentur. Primo enim fuit hæc secundo nubentium pœna, ex Constantii mente, vt factam a se donationem in filium ob ingratitudinem reuocare non possent, *l. 1. & 4. infr. de reuoc. donat.* Secundo, si filios seu liberos ex priore matrimonio extantes habeant, *l. 2. & 3. h. t.* quidquid ex facultatibus prioris mariti quoquo titulo pleno proprietatis iure adsecutæ sunt, vel etiam ex successione vnius liberorum, ad filios transmittere debent: possidendi tantum ea in dies vitæ iure, seu vsufructu concesso, non etiam abalienandi facultate, sed salua liberis ex priore matrimonio proprietate, *l. 2. & 3. h. t.* Quod ipsum patribus secundas nuptias contrahentibus non imperatur, sed suadetur: *d. l. 2. in fin. h. t.* Certe si nullos habeant huiusmodi fœminæ ex priore matrimonio liberos, plenum proprietatis ius in omnibus illis bonis habent, *leg. ead.*

I. (a) Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Eutropio. PF. P. (b)

Si qua ex fœminis perdito marito, intra anni spatium alteri festinarit innubere (c) [parum (d) enim temporis post x menses seruandum adiicimus, tametsi idipsum exiguum (e) putemus] probrosis inusta (f) notis, honestioris (g) Nobilisque personæ & decore & iure priuetur; atque omnia, quæ de prioris mariti bonis, vel iure sponsaliorum, vel iudicio (h) defuncti coniugis consecuta fuerat, amittat: Et * sciat nec de nostro beneficio, vel adnotatione, sperandum sibi esse subsidium. Dat. III. Kalend. Iun. (i) Constantinop. Eucherio & Syagrio Coss. (k) [381.]

Interpretatio. *Mulier*, (l) *quæ post mortem mariti, intra annum alteri viro nupserit, sciat se infamiæ subiacere, & notabilem vsque adeo reddi, vt quæcunque sponsalitia largitate percepit, vel si per testamentum ipsi aliquid prior maritus donauit, amittat, & totum illius filiis cedat. Si filii non fuerint, illis profuturum personis,* (m) *qui priori marito gradu proximiori iunguntur, & hoc sibi per successionem poterunt vindicare.*

P. 282

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Eutropius* hic PP. Orientis fuit sub Theodosio M. IDEM.

(c) *Nubere*, ita Tribonianus: *Innubere* ait Nonius *cap. 2. num.* 431. positum pro *transire*, quod hæ quæ nubunt, ad domos maritorum transeunt. Lucilius 6. *Satyrarum*,

Suam enim inuadere atque innubere censent.

Hac voce rursum vtitur *lex . inf. de reuocand. donation.* IDEM. *Nubere* legit Edit. Sichard. & Cuiac. Cod. Wurceb. *festinarit iam nubere.* RITTER.

(d) *Paruum enim tempus*, ita Tribonian. GOTHOFREDVS.

(e) Paruum & exiguum tempus, annuum. IDEM.

(f) Ita in *l. 1. sup. de inoff. testam.* Cui *inustæ notæ detestabilis turpitudinis.* Ita quoque forte legendum *l. 7. inf. de hæretic. sub perpetua inustæ infamiæ nota:* non *iustæ:* quæ lex eiusdem Theodosii est, eodem anno & mense. IDEM.

(g) *Infamis* definitionem nota. IDEM.

(h) Vltima voluntate, testamento. IDEM.

* Sequentia omisit Tribonianus, vt & Anianus: de cuius rei ratione mox viderimus. IDEM.

(i) *III. Kal. Ianuar.* Cod. Wurceburg. RITTER.

(k) His ipsis Coss. & hoc mense habita Synodus Constantinopolitana. GOTHOFREDVS.

(l) Abest hæc vox a Cod. Wurceburg. RITTER.

(m) *Illius profutura personis* Cod. Wurceburg. IDEM.

COMMENTARIVS.

Theodosii M. duæ constitutiones *initio huius tituli* de secundis Nuptiis proponuntur: Hac priore immatvris secundis viduarum, ac ferme Senatoriarum, nuptiis fibulam imponit; & tempore, & pœnis simul auctis. Quod *Tempus* attinet, anno integro maritum elugeri iubet ab vxore, antequam ad secundas nuptias transeat: Anno, inquam, integro, id est, duodecim mensibus; quod hac Theodosii M. primum constitutione inductum puto (quod etiam Cuiacius & post eum Ræuardus, *I. Variar. 20.* recte tutatur) cum hactenus legitimum luctus tempus decem tantum mensium foret iam inde a Romuli temporibus, (de quo notus est *Ouidii* locus *Fast. I. a. v. 27. ad 36.*) sub quo scilicet annus quoque decemmestris erat. Nam etsi mox a Numa annus duobus mensibus auctus fuerit, non ideo tamen *luctus tempus* auctum fuit, verum decemmestris perstitit. Testatur id Lex Iulia Miscella, quæ hanc conditionem *si iterum non nubat*, remittit intra annum nubenti, quod non faceret si integer annus luctu explendus fuisset: Vide *Nouellam 22. cap. 43. & tit. Cod. Iust. de indicta viduitate:* Idque nominatim etiam testatur Seneca, *libro de consolatione ad Heluiam cap. 16.* Itaque quod idem Seneca *alibi ep. 63.* & Liuius *lib. 2. c. 7.* & Cornelius Nepos, *in lib. de viris illustribus*, & Apuleius *lib. 8. Metamorph. p. 144. edit. Lugdun. apud Ioan. Maire*, (qui sub Diuis Fratribus vixit, non post Theodosium Magnum, quod Cuiacius alicubi putauit;) de anno scribunt, de Romuleo intelligendum est: Propterea etiam Tribonianus *tempus decem mensium*, quod edicto perpetuo comprehensum fuerat, expunxit, eiusque loco,

loco, & in ipso edicto, & *in l. 15. Cod. Iust. ex quibus causis infamia:* hæc verba substituit: *Tempus quo elugere virum moris est:* vt & *in l. 8. 10. 11. D. de his qui notantur infamia:* hæc verba subiecit, *legitimum tempus.* Denique id hæc lex euidentissime testatur, qua Theodosius aperte profitetur, se ad Decem menses seu *post decem menses parum temporis adiecisse.* Additum vero hoc duorum mensium tempus a Theodosio M. non, quod vir doctus censebat, propter turbationem sanguinis, quasi intra illud tempus turbatio sanguinis timeretur: Neque quia id tempus Christiani obseruabant ad Anniversaria celebranda: de quo est Tertulliani locus *lib. de Corona militis cap. 3.* verum, quod ex *hac l.* satis colligere licet, studio tantum refrænandæ muliebris libidinis.

Duas autem *pœnas* Theodosius M. *hac lege* proponit viduis ante annum ad secundas nuptias festinantibus: Prima est *infamiæ*, quæ etiam edicto perpetuo comprehensa iam fuerat: *leg. 1. D. de his qui notantur infamia*, & *l. 15. Cod. Iust. eod. tit.* idque ius notissimum vocat *lex 1. Cod. eod. de secundis nuptiis*, & *lex 4. Cod. eod. ad S. C. Tertull.* Altera pœna est, vt cuius mariti defuncti memoriam hoc facto vidua neglexit, bona quoque omnia quæ ab eo quomodocunque consecuta est, amittat.

Et hæc quidem in tantum, vt ne Principis quidem beneficio has pœnas euitare possit mulier: quod tamen Interpres omisit, & Tribonianus resecauit; prælata *lege 10. D. de his qui notantur infamia:* vt & *l. 4. Cod. Iust. ad SC. Tertullianum.* Solet enim a Principe impetrari, & potest, vt intra legitimum tempus mulieri nubere liceat, quod a Senatu antea impetrari solitum Plutarchus *in Antonio* testatur, si modo prægnans illa non sit: quemadmodum Caligulam legitimi huiusce temporis gratiam aliquando fecisse Dio *lib. 59. ad an. V. C. 790.* scribit, sub hac nominatim conditione, ἂν γε μὴ ἐν γαστρὶ ἔχωσιν. *Siquidem non essent prægnantes.* Sed & si absque indulgentia Principis vidua nuptias intra annum luctus repetierit, Principi tamen postea fas est, (vt Cassiodorus *III. Variar. ep. 46.* loquitur,) *maculosas notas vitiatæ opinionis abstergere*, pœnasque immaturi matrimonii remittere. Cæterum neque illud prætermittendum, de Senatoriis & Nobilibus ferme viduis hanc Theodosii M. legem esse: quod indicant illa, *honestioris* NOBILISQVE *personæ & decore & iure priuetur.* Nempe horum potissimum cupiditatibus frænos subinde imponi oportuit, aduersus honestatem ad secundas nuptias festinantium: quod etiam docuit lex Valentiniani Sen. puta *lex 1. sup. de nuptiis.* Etsi & ad alias quoque viduas hæc lex pertineat.

Neque illud transeundum, datam *hanc legem* a Theodosio M. tempore Concil. Constantinopol. vt non dubitem ex Patrum Constantinopolitanorum sententia hanc ipsam legem a Theodosio M. sancitam.

II. (a) Iidem AAA. Floro PF. P. (b)

FOEMINÆ, quæ susceptis ex priore matrimonio filiis, ad secundas (c) transierint nuptias, quicquid ex facultatibus priorum maritorum sponsaliorum (d) iure, quicquid etiam nuptiarum solemnitate (e) perceperint, quicquid aut mortis causa donationibus factis, aut testamenti (f) iure directo, aut fideicommissi, vel legati titulo, vel cuiuslibet munificæ liberalitatis præmio ex bonis (g) maritorum fuerint adsecutæ, id totum,
P. 283 ita vt (h) perceperint, integrum ad filios, quos ex præcedenti coniugio habuerint, transmittant, vel ad quemlibet ex filiis [dummodo ex hiis tantum, (i) quos tali successione dignissimos, iudicamus] in quos (k) contemplatione meritorum liberalitatis suæ iudicium mater crediderit dirigendum. Nec quidquam eædem (l) fœminæ ex iisdem facultatibus abalienandi (m) in quamlibet extraneam personam, vel successionem ex alterius matrimonii coniunctione susceptam, præsumant. Atque habeant potestatem possidendi tantum (n) in diem vitæ, non etiam abalienandi facultate concessa. Nam si quid ex iisdem rebus per (o) fraudem sæuioris (p) animi in alium quemlibet fuerit a possidente (q) translatum, maternarum (r) redintegrabitur compensationibus facultatum: quo inlibata ad hos quos statuimus hæredes (s) bona, & incorrupta perueniant.

Illud (t) etiam addimus legi, (v) vt si aliquis ex iisdem filiis, quos ex priore matrimonio susceptos esse constabit, forte decesserit, (x) qui sorores (y) vel sororem, non etiam fratrem relinquens, Senatus consulti beneficio matri simul ac sororibus successionis locum fecisse videatur, seu etiam filia, quæ nullo existente fratre, & superstitibus matre ac sororibus tantum, (z) adeundæ hæreditatis locum matri pro dimidia portione seruabit, quod successionis beneficio (a) mater videbitur consecuta, in diem vitæ pro sibi debita portione sola tantum possessione delata; omne hiis qui supererunt ex priore suscepti (b) matrimonio filiis (c) relinquat, nec super istiusmodi facultatibus testandi in quamlibet aliam (d) extraneam personam, vel quicquam abalienandi (e) habeat potestatem.

Quod (f) si nullam ex priore matrimonio habuerit (g) successionem, vel natus natiue decesserint, omne quod quoquomodo percepit, pleni (h) proprietate iuris obtineat, atque ex (i) iis nanciscendi dominii, (k) & testandi circa quem voluerit liberam habeat potestatem.

Similiter (l) etiam admoneri *Maritos* volumus, & pietatis & Legis exemplo, quos etsi vinculo non astringimus, velut impositæ seuerius sanctionis, religionis tamen iure cohibemus, vt sciant id a se promptius sperari, contemplatione iustitiæ, quod necessitate proposi-

ſitæ obſeruationis matribus imperatur : ne ſi ita neceſſitas perſuaſerit, (m) circa eorum perſonam ſubſidio ſanctionis exigi ab eis oporteat, quod optari interim (n) ſperarique condeceat. Dat. VI. (o) Kal. Ian. Conſtant. Antonio & Syagrio Coss. [382.]

INTERPRETATIO. *Mulieres, quæ amiſſis maritis ad alias poſtea nuptias legitimo tempore, id eſt, expleto anno, venerint, ſi ex priori marito filios habuerint, quicquid per ſponſalitiam largitatem, vel nuptiarum tempore conſecutæ ſunt, totum filiis conſeruabunt, nec in alias vel extraneas perſonas nouerint transferendum. Quicquid vero prior maritus per teſtamentum, ſeu fideicommiſſum,* (p) *ſeu legati titulo, vel mortis cauſa vxori donauerit, de his rebus quas tali* (q) *mulier donatione percepit, ſeu omnibus filiis, ſeu in unum pro merito ſeruitii, ſi conferre voluerit, liberam habebit facultatem, ita vt ei de bonis prioris mariti a filiis* (r) *ipſius quicquam alienare non liceat. Quod ſi præſumpſerit, de propriis facultatibus nouerit compenſandum. Hoc ſpecialius huic legi credidit* (s) *inſerendum, vt mulieri, cum ad alias nuptias venerit, ſi de filiis quos ex matrimonio priore ſuſceperat, maſculus moriatur, eo caſu vt matrem & ſorores, aut certe ſororem ſuperſtitem dimittat, & fratrem non dimittat, qui matrem poſſit excludere, tunc beneficio legis, mater, cum filiabus, vel filia, æquali ſorte ſuccedat. Si vero filia moriatur, & matrem & ſorores tantum dimittat, dimidiam defunctæ filiæ hereditatem mater adquirat, & media ſororibus ſeu vna, ſeu plures ſint, proficiat : Ea tamen ratione, vt dum* (t) *aduixerit mater, adquiſitam ex hac filii aut filii medietatem tantummodo in vſufructu poſſideat. Et reliquis, ſi ſupererunt ex priore matrimonio, filiis, poſt obitum derelinquat, ad alias perſonas in transferendo nec per teſtamentum, nec per donationem habitura licentiam. Cui mulieri ſi de priore marito filii non ſuperſint, tunc quæcunque, quæ ſub hac occaſione percepit, ſibi velut propriam vindicet facultatem, & in quemcunque voluerit iure tranſmittat. In hac etiam lege ſimilem & patribus* (v) *mortuis vxoribus condicionem, ſi ad alias nuptias venerint, voluit obſeruari, vt ſi de priore vxore filii vel filiæ fuerint, ex quibus aliqui moriantur, & in ſuam portionem locum patri faciant, poſt illius obitum fratribus vel ſororibus, qui ſupererunt de ipſo coniugio, portio relicta proficiat, nec poterit per patriam poteſtatem ad alias transire perſonas.*

NOTAE.

(a) *Lex 3. Cod. Iuſt. eod. tit.* & forte *huic* iungenda eſt *lex 3. inf. de abolitionibus.* Meminit huius leg. *lex 3. proxime ſequens:* ſed & *lex vn. tit. proximo:* & Theodoſius Iun. *Nouella de paternis ſeu maternis bonis 7.* GOTHOFRED.

(b) *Florus* PP. ſub Theodoſio M. vid. *Proſopogr.* IDEM.

(c) *Poſt tempus luctui ſtatutum*: id additum a Triboniano: quomodo & *l. proxima, emenſo tempore,* id eſt, vt Interpres ea verba interpretatur, poſt tranſacta luctus tempora. Legitime igitur ſeu legitimo tempore, id eſt, expleto anno, vt recte Interpres hic. IDEM.

P.284 (d) Obſerua ſeptem liberalitatis maritalis in vxorem genera: 1. Sponſaliorum tempore, 2. Nuptiarum ſolemnitate, 3. Mortis cauſa donatione, 4. Hæreditate, 5. Fideicommiſſo, 6. Legato, 7. Donatione, morte ſcilicet confirmata. IDEM.

(e) *Solemnitas* nuptiarum. IDEM.

(f) *Teſtamento.* Cod. Iuſt. *Teſtamenti* iure directo, melius. IDEM.

(g) *Vt, dictum eſt, priorum maritorum,* ita Tribonianus. IDEM.

(h) Male *aut* in Cod. Wurceb. RITTER.

(i) *Sit,* hoc vinculum amplius in Cod. Iuſt. GOTHOFREDVS.

(k) *In quem:* ita Cod. Iuſt. & forte melius. IDEM. Lectionem Cod. Iuſt. ſeruat Cod. Wurceb. RITTER.

(l) *Eædem* fœminæ, pro *eidem.* GOTHOFREDVS.

(m) *Alienandum*: Cod. Iuſt. *Abalienandi* vox hic, & mox; hic propria magis: *Abalienare,* eſt in fraudem eius, cui res deſtinata eſt alienare. IDEM.

(n) *Atque fruendi:* hoc amplius Tribonianus pro interpretamento: *Poſſidendi* poteſtas, id eſt, fruendi. IDEM.

(o) Abſunt hæc verba a Cod. Iuſt. Quod non oportuit: de quo mox. IDEM.

(p) Eſt, qui legat *ſcæuioris*; quæ vox etſi alibi legitima ſit, eam tamen hic reponi nil neceſſe eſt. IDEM. *Scebioris* certe legit Cod. Wurceb. RITTER.

(q) *Ab ea,* ita Tribonianus: quod eodem redit. GOTHOFREDVS.

(r) Sublata verborum ambage pompaque, ita Tribonianus, ex *maternis redintegrabitur facultatibus.* IDEM.

(s) *Liberos,* ita Tribonianus: Quo nil opus erat: *Heredes* hic ſunt liberi. IDEM. *Quos inſtituimus heredes* legit Cod. Wurceburg. RITTER.

(t) SECVNDA primi capitis ſententia, *de bonis quæ ex ſucceſſione vnius ex liberis ad matrem peruenerunt.* GOTHOF.

(v) *Huic legi:* ita Tribonianus, addita ſcilicet voce *huic* quo nil opus erat. IDEM.

(x) *Forte deeſſent* Cod. Wurceburg. *deeſſet* Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(y) Tota hæc periodus, vſque ad ea verba, *in diem vitæ,* a Triboniano prorſus immutata eſt. De cauſa mox viderimus. IDEM.

(z) Cod. Wurceb. male, *tantum ad eundem hereditatis locum.* RITTER.

(a) *Beneficium* Sichardus edidit. IDEM.

(b) *Suſceptis* Cod. Iuſt. male. GOTHOFREDVS.

(c) *Filiis,* id eſt, filiabus: vid. quæ dicam ad *l. 8. inf. de legitim. hered.* IDEM.

(d) Hæc vox abeſt a Cod. Iuſt. IDEM.

(e) *Alienandi* rurſum Cod. Iuſt. IDEM.

(f) TERTIA primi capitis ſententia, *de muliere nullos liberos ex priore matrimonio habente.* IDEM.

(g) *Habuerint* edit. Sichard. *RITTER.*

(h) *Pleno proprietatis iure* Cod. Iust. Et hoc nostrum tamen rectum est: *Proprietas pleni iuris*, est pleno iure proprietas. *GOTHOF.* Cod. Wurceburg *omnem, quoquo modo perceperint, proprietatem iuris obtineat. RITTER.*

(i) *In*, Cod. Iust. Et hoc nostrum tamen legitimum est. *GOTHOFR.*

(k) *Dominos* male edidit Sichardus. *RITTER.*

(l) SECVNDVM caput *huius leg. de* PATRIBVS, *seu de maritis*, quam Tribonianus penitus omisit, propter *Nouellam* Theodosii Iunioris *de paternis seu maternis bonis* 7. qua Theodosius Iunior Theodosii Magni Aui sui consilium, quod *hac lege* continetur, in legis necessitatem transtulit. *GOTHOFREDVS.*

(m) *Necessitas erit* Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(n) *Interim*, v. & *l.* 2. *inf. de desertoribus. GOTHOFR.*

(o) XV. Ita Anianus optimæ notæ. *IDEM. Dat. XVII. Kal. Iun.* Cod. Wurceburg. *XVI.* etiam exhibuit Cod. quem vidit Cuiac. vt ad margin. notat. *RITTER.*

(p) *Fideicommisso* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(q) *Talis* edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(r) *A filiis alienare* v. *Gloss. GOTHOFREDVS.*

(s) *Credimus* edit. Sichard. notata nostra lectione ad margin. *RITTER.*

(t) *Dum advixerit.* vid. Cuiacium 8. *obs.* 36. *GOTHOFRED.*

(v) *Patres* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

MATVRIS etiam seu legitimis & Tempestiuis post luctus tempus emensum secundis nuptiis, vt ex parte recte vidit Interpres, fibulæ quædam *hac l.* a Theodosio imponuntur; Ac nominatim mulieribus eorumque legitimæ quodammodo intemperantiæ fibulam Theodosius M. *hac l.* imponit: Non equidem, ne quis erret, secundarum nuptiarum odio, vel execratione vlla, verum vt liberis prioris matrimonii consultum esse possit. Denique Liberorum priorum commodum tota hæc lex spectat: Nempe quod alias (vt eleganter post BasiliumM. D. Ambrosius *in 6. Hexaemeron l.4.§.22.* scribit) mutato concubitu parentes a sobole deprauentur, & præferant liberos posterioris copulæ, prioris autem negligant. Dicitur itaque *hæc lex* nonnisi bonis, quæ aut a priore marito, aut ab aliquibus ex priore coniugio liberis, ad matrem peruenerunt. Vult nempe Theodosius M. *hac leg.* liberis ex priore coniugio susceptis ea bona, quæ dixi, omnia seruari, solo vsusfructus titulo penes mulierem ad secundas nuptias conuolantem, remanente: Nisi quod electio adhuc mulieri a Theodosio M. conceditur, vt cui maluerit ex liberis ea bona, quæ diximus, relinquere possit, *h. l.* & *Nouella* Theodosii Iun. *de paternis, seu maternis bonis*, *l. 5. Cod. Iust. de secundis nuptiis*, quæ ex *ea Nouella* desumpta est: Satis videlicet, & abunde visum Theodosio M. si ea bona ad extraneos non deferrentur: iniquum visum, si electionis ius matri, liberorum affectum retinendi, adimeretur. Quod ius tamen postea immutatum fuit, adempta etiam huius electionis matri potestate, siue in secundas nuptias venerit, siue non; *Nouella*, inquam, *Maioriani de sanctimonialibus, & viduis 8. & Nouella Seueri 1.* quæ illam hac parte confirmat, *Nouell. Iustiniani 2.c.1. & 22. c. 29. & 48.* Iuuat hic apponere Seueri elegantissima hanc in rem verba: *Sint sane, si ita libuerit, pro impensis obsequiis in filiorum electione liberales, vsumfructum suum cui voluerint largiantur, proprietatis commoda cunctis pariter filiis deputata non minuant.* Et argumentatur *ibidem* a vi verborum illorum A FILIIS ALIENARE, quæ in *Lege* aliqua fuisse oportet: *Nam quid est aliud a filiis alienare, si hoc non est, cum proles numerosa contigerit prætermissis cæteris, vni vel alii praua velle intentione largiri?* Ergo Maiorianus, Seuerus, & Iustinianus *æqua lance* filios in hæc bona succedere voluere, quomodo Maiorianus loquitur: contra quam *hac l.* Theodosius M. Et hæc quidem de bonis quæ a marito ad vxorem seu ad matrem peruenere, vnde desumpta est *Auth. lucrum.* De bonis vero quæ vnius e liberis successione proueniunt, illud notandum, quod *h. l.* indicatur, ex Senatusconsulto Tertulliano, fratres consanguineos, a fratris successione matrem exclusisse, de quo vid. & *l. 2. inf. de legit. hæredit.* cum sororibus vero matrem ius liberorum habentem, in filii successione concurrisse, quod etiam docuit *l. 2. sup. de inofficioso testamento, & lex 2. 7. 8. inf. de legitim. hæreditatib.* Et quidem cum sororibus concurrisse in dimidiam partem bonorum, sic vt mater semissem, sorores alterum semissem caperent, quod etiam a Iustiniano primum confirmatum est, *l. vlt. Cod. Iust. ad SC. Tertullianum.* Verum vtrumque ipsemet Iustinianus immutauit; Nam & matrem cum fratribus consanguineis in virilem concurrere voluit *d. l. vlt.* quæ causa Triboniano fuit immutandæ huius periodi, illum, quem superius notaui, in modum. Et idem *Nouella 22. c. 47.* matrem cum sororibus, pariter vt cum fratribus, in virilem succedere voluit. Sane olim multo magis, etiam maternus Auus, matrem secundo nubentem liberorum iure non subnixam excludebat, de quo est insignis locus apud Libanium *epistola in MS. Regio, ad Iulianum 571.* qui *hic* adscribi meretur, velut insignem veteris iuris stricturam continens, quæ alibi non occurrit: *γαμεῖ γυναῖκα Μακεδόνιος, ᾗ παιδίον ἦν ἐκ προτέρων γάμων· τὸ δὲ οἴχεται· βουλόμεθα δὴ κληρονόμων ἀντὶ τοῦ πάππου τῶν τοῦ παιδίου, γενέσθαι τὴν τοῦ παιδίου μητέρα, πειθομένου γε τοῦ πάππου χρήσασθαι φιλοτιμίᾳ, καὶ τὸν μὲν* NOMON *ἀφιέντος, πρὸς δὲ τὸν ἔπαινον βλέποντος. Σὸν τοίνυν ὁ ἆθλος πεῖσαι τὸν ἄνθρωπον* p. 285 *ὅτι μεῖζον κέρδος μὴ λαβεῖν τὰ τοιαῦτα, ἢ λαβεῖν. ἔσῃ δὲ ἀμφοτέρωθεν πιθανὸς ἔκ τε τοῦ δύνασθαι λέγειν, καὶ τοῦ σχήματος τῆς ἀρχῆς. ἀκούω δὲ τὸν πρεσβύτην εὐφημίᾳ τε χαίρειν, καὶ σκοπεῖν οὐχ᾽ ὅτι κτήσεται μᾶλλον ἢ ὅτι ἀκούσεται· μὴ τοίνυν ὀκνήσῃς καὶ καλέσαι καὶ διαλεχθῆναι καὶ κατασκευάσαι πρᾶξιν φιλανθρωπότερον* NOMOY. mox. *πόῤῥω τε γὰρ αἰσχύνης εἰ τῇ τεκούσῃ μὴ χρημάτων, τῷ πατρὶ δὲ ἐκείνης αἴτιος γένοιο δόξης*, id est, *Ducit Macedonius vxorem, cui prioribus ex nuptiis filiolus erat, is vero mortuus est: bonorum autem pueri hæredem matrem aui loco fieri volumus persuaso auo liberalitate vti, & omissa* LEGE *ad laudem respicere. Tuus proinde labor est homini persuadere eiusmodi res non accipere maius lucrum esse, quam eas accipere: vtrinque autem ad persuadendum eris idoneus tum ob dicendi facultatem, tum ob imperii vim. Audi vero senem & gloria gaudere, & considerare non tam quid quantumue adquiret, quam quomodo audiet. Non itaque pigebit te & vocare & colloqui & disponere actionem* LEGE *humaniorem*, mox: *porro enim procul abest, si diuitiarum quidem matri, illius vero patri gloriæ author fueris.* Vides legem memorari a Libanio: cui tamen obloqui videatur *lex 2. §. 15. D. ad SC. Tertull. §. 3. Inst. eod.* verum vel casus hic pertinet ad *l. 5. §. 2. D. eod.* vel peculiare id in matre secundo nubente & ius liberorum non habente. Cæterum quæ de vsusfructus iure ad mulierem tantum, secundas nuptias contrahentem, pertinente dicta sunt, de ea accipi non oportet quæ

nullos

nullos ex priore matrimonio liberos habet. Plenum quippe proprietatis ius, matrem binubam in iis quæ dixi bonis, obtinere vult Theodosius M. Nempe cum tota hæc lex liberorum commodum spectet, sane vbi liberi nulli, nulla fibula matri opus. Et hæc de binubis matribus Theodosius M. Non eadem est Patrum ad secundas nuptias conuolantium ratio: Suadet equidem Theodosius Magnus *h. l.* patri, vt si nouercam liberis superduxerit, quidquid ex bonis matris eorum quocumque titulo consecutus fuerit, eis seruet; optare id interim, & sponte mauult Theodosius, quam patres vinculo, aut necessitate adstringere, pietatis tantum religionis, iustitiæ iure & legis exemplo, eos inuitat, verecundia plenissima, & elegantissima sententia, vt pudoris, & verecundiæ religiosissimus fuit Theodosius M. Præsumebat scilicet Theodosius M. patres haud itam facile nouercalibus cessuros delinimentis, & instigationibus, quam facile sequior sexus, seu matres, mutato concubitu a sobole deprauantur, sed & paterni nominis reuerentia, legem hanc sibi statui vix admittit. Itaque cum a matre fideiussor exigatur, in specie *legis 5. Cod. Iust. de secundis nuptiis*, patri tamen remittitur, vt & in specie (*legis 1. D. vsusfructuarius quemadmodum caueat, l. inter 39. D. de damno infecto. l. 4. §. vlt. D. de verborum obligation. legis vlt. §. proculdubio, Cod. de bonis quæ liberis:*) Ita secundo nubenti matri, donationem ex ingratitudine reuocare non licet, *l. 1. & 4. inf. de reuoc. donat.* quod non ita in patre constitutum. In commune sane ita; & alias suadere sæpe Principes boni, prius, & interim in experimentum malunt, quod Theodosius *fine legis* indicat, & hac prius via tentant: qua si non succedat, ad leges tandem & necessitatem deuenire necesse est. Ita quod Veteres, hæredi, & iis qui per potestatem coniuncti sunt, testamenti dictionem in testamento concedentes suadebant, ne hoc iure abuterentur, tandem in legis necessitatem quod ab illis suasum fuerat, translatum fuit: *§. 10. Instit. de testament. ordinandis.* Suasionis, & suasoriæ huiusmodi cum nulla virtus sit, & nudis præsumptionibus nitatur, quæ plerumque infirmæ sunt, in necessitatem eas trahi tandem opus est. Itaque & hac parte quod Theodosius Magnus veritus erat de patribus constituere, id postea nepos eius Theodosius Iun. allegata hac Aui sui constitutione constituit, eidem necessitati obstrictis patribus, & suasione iam versa in Legem & necessitatem, *Nouella Theodosii 7.* ex qua desumpta est lex 5. *Cod. Iust. de secundis nuptiis.* Quæ causa est, cur suasoriam *huius l.* illam Tribonianus omiserit *in l. 3.* quæ alioquin ex *hac lege* desumpta est, vt & Interpres *huius l.* obseruat. Proinde hac parte hodie non sunt separandi mares a fœminis, patres a matribus, verum omnes æqua lege tenentur, vinculoque Legis subiiciuntur. Huius interim legis suasoria, aliis suasoriis legibus connumeretur: quæ non tam νόμος sunt, quam παραθέσις, & συμβυλὴ quæ duo quoque Chrysostomus recte distinguit, (*homil. 17. tit. 5.*) & Theophilus *§. 10. Inst. de testam.*

III. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Ioanni PF. P. (b)

NVLLI videatur ambiguum, eorum quæ nuptiarum tempore mulieres accipiunt, (c) etiamsi ad secundas nuptias, extantibus ex priore matrimonio liberis, emenso tempore (d) forte migrauerint, in diem vitæ vsumfructum circa eas debere durare, salua iis proprietate, quibus ius integrum post earum obitum Leges * sacratissimæ (e) reseruarunt, vt (f) manifestum est, quod (g) delatum ex priori coniugio liberis constat. Dat. X. Kal. Iul. Rauenn. DD. NN. Honor. VIII. (h) & Theod. V. AA. Coss. [412.]

INTERPRETATIO. *Notissimum* (i) *valde est, has facultates quas tempore nuptiarum mulieres a maritis accipiunt, suo dominio vindicare: Et si maritum mori contigerit, qui tamen filios derelinquat, & post transacta luctus tempora legitime ad alias nuptias venerint, in diem vitæ suæ donatarum rerum teneant vsumfructum. Post obitum vero earum, ad prioris mariti filios omnia reuertantur, nec exinde aliquid matribus viuis filiis in aliorum* (k) *iura transferre permissum est.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. quæ tamen hic non frustra locum occupat: de quo mox plura. Memorat *hanc leg.* Papianus *resp. tit.* 18. GOTHOFREDVS.

(b) *Ioannes* PP. Italiæ sub Honorio. v. *Prosopogr.* IDEM.

(c) A maritis scilicet, vt recte etiam Interpres. IDEM.

P.286 (d) *Luctus* vt recte Interpres notat vide *legem 1. sup.* IDEM.

* Puta *lex 2. sup.* IDEM.

(e) *Sacratissimæ leges* v. *Paratitlon de Constitutionib.* IDEM.

(f) *Id quod.* IDEM.

(g) Postrema hæc sententia corrupta videri possit; sed non est: de quo mox. IDEM.

(h) *γρ.* VIIII. vt præfert etiam Anianus Codex optimæ notæ, & Fasti Consulares euincunt. IDEM.

(i) Gothicus stylus. IDEM.

(k) *Alia* Edit. Sichard. RITTER.

COMMENTARIVS.

VSVMFRVCTVM saltem eorum bonorum, quæ a priore marito profecta sunt, ad mulierem binubam pertinere (saluo liberis proprietatis iure) definit *h. l.* Honorius. Quod quidem non frustra ab eo constitutum, seu repetitum est. Nam vt superiorem legem extorsit matrum improbitas per occasionem, secundarum nuptiarum, bona in necem communium prioris matrimonii liberorum, abalienantium; ita hanc legem extorsit filiorum iniquitas, qui matribus suis secundo nubentibus vna cum proprietate vsumfructum quoque ereptum volebant: Quibus *hac lege* occurritur, eaque *huius legis* ferendæ causa fuit; Neque alia etiam est mens Arcadianæ *legis vnicæ inf. tit. prox.* Id vero apparet ex toto

to filo *huius leg.* tum ex illis nominatim verbis *nulli* VIDEATVR *ambiguum*, &c. ETIAMSI *ad secundas nuptias, migrauerint*, mox *in diem vitæ vsumfructum circa eas* DEBERE DVRARE, vbi & argumento a conuerso vtitur Honorius: *vt*, inquit, *manifestum est, quod delatum ex priore coniugio liberis constat*, id est; Quemadmodum vero manifestum est, quidnam iure delatum sit liberis ex priore coniugio susceptis, ita vicissim nulli ambiguum videri debet, quid eodem iure, eademque lege (Theodosii M. scilicet *l. 2. supra*) mulieribus binubis relictum fuerit: vt proinde hoc argumentum sit, a conuerso, seu contrario, & ab authoritate legis, cuius capita connexa, diuellenda non sunt. Denique rem, & sententiam manifestam, cum altera æque manifesta comparat, & quidem ex *eadem lege*. Quare argumenti vim non cepit hic Interpres, etsi sententiam teneat. Tribonianus etiam, eam superfluam putauit, atque ideo abdicauit.

SI SECVNDO NVPSERIT MVLIER, CVI MARITVS VSVMFRVCTVM RELIQVERIT.

TITVLVS IX.

LIB. V. COD. IVST. TIT. X.

I. (a) Impp. ARCAD. & Honor. AA. Asterio (b) Com. Orientis.

APERTA definitione signamus, (c) longe aliud esse quod de rebus ante nuptias a Nostra Mansuetudine constitutum (d) est, aliud (e) quod de iis quæ ex patrimonio proprio vir suo arbitrio ad vsumfructum vxori derelinquit: nam in eo vsufructu, quem vir extrema constituens voluntate, (f) de rebus propriis vxori dimiserit, statim post secundas nuptias mulieri volumus imminere iacturam, secundum eam Legem, (g) quæ de hoc articulo non dubitatur emissa: De * vsufructu vero rerum ante nuptias donatarum, ea seruari, quæ Lex saluberrima (h) anterior plena definitione decreuit. Dat. XVI. (i) Kal. Mart. Constantinop. Honorio A. IIII. & Eutichiano Coss. [398.]

INTERPRETATIO. *Clara interpretatione has duas sententias explanauit, vt præter sponsalitiam donationem, si maritus moriens de matrimonio suo vsumfructum reliquit vxori, iuxta voluntatem eius relicta possideat,* (k) *ita vt si mulier postea alio viro nupserit, mox vsumfructum ex testamento adquisitum filiis eius refundat, aquo vsumfructum fuerat consecuta: vsumfructum vero de sponsalitia largitate vsque ad obitum suum sicuti superius* (l) *alia lex locuta est, merito retinebit. Vnde hæc ipsa post obitum matris, ad illius mariti filios, qui donauit, proprietas reditura est.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. prælata altera illa, & anteriore quidem, quam hæc ipsa memorat & comprobat, ibi *secundum eam legem quæ de hoc articulo non dubitatur emissa*, puta *l. vn. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Asterio* huic Comiti Orientis inscribitur superiore anno 397. *lex* 36. *inf. de operib. publ. & lex* 7. *inf. de Aquæductu.* quæ duæ leges inter se coniungendæ sunt: Meminit eius & Sozomenus *lib.* 8. *c.* 2. de eo plura *in Prosop.* IDEM.

(c) Vide *legem* 90. *inf. de Decurionib. & l.* 5. *inf. de annona & trib.* IDEM.

(d) Arcadii hæc lex non extat: verum Theodosii M. patris in eandem sententiam *lex* 2. *sup. tit. prox.* IDEM.

(e) *Vt quod de his* Cod. Wurceb. RITTER.

(f) *Extremus constituens voluntatem.* Cod. Wurceb. IDEM.

(g) Non extat *hac lex* hoc Codice: sed extat *l. vn. Cod. Iust. eod. tit.* cui subtexta vltima *huius l.* sententia a Triboniano. GOTHOFREDVS.

* *Legi vn. C. Iust eod. tit.* hæc sententia a Triboniano addita. IDEM.

(h) Intelligit forte *legem* 2. *sup. tit. prox.* IDEM.

(i) *XVII. Kal. Mart.* Cod. Wurceb. RITTER.

(k) *Possideat.* abest a Cod. Wurceb. Non dubito, quin negligentia librarii. IDEM.

(l) *Superior* Cod. Wurceb. IDEM.

COMMENTARIVS.

P. 287 DIFFERENTIAM *hac l.* constituit Arcadius Imp. quoad mulierem secundo nubentem, inter sponsalitiam largitatem mariti, & inter ea quæ idem maritus vsusfructus titulo vxori testamento reliquit. VSVMFRVCTVM scilicet rerum *ante nuptias donatarum* matribus quamlibet binubis seu secundo nubentibus (aduersus liberorum prioris matrimonii molitiones) tuetur seu conseruat *hac constitut.* Arcadius Imp. pariter vt Honorius frater simili occasione conseruare necesse habuit, *l. vlt. sup. tit. prox. de secund. nuptiis.* Nempe posteaquam semel proprietas donationis istius matribus binubis adempta fuit, etiam adimendi vsusfructus occasionem liberi auide arripuerunt; Vt ferme euenire solet, vt ii quibus leges consultum eunt, eorum inexplebili auiditati fauces aperiantur. Ratio tamen *dubitandi* ex eo oriebatur, quod Arcadius cum Theodosio patre, *l. vn. Cod. Iust eod. tit. si secundo nupt.* constituisset,

constituisset, vsumfructum, quem maritus vltima voluntate vxori reliquisset, relictis liberis ei secundo nubenti auferri oportere. Quare, & de vsufructu rerum ante nuptias donatarum, idem dicendum, iam nonnullis videbatur, & hunc videlicet ei adimi oportere. Verum *hac Constitut.* Arcadius, hæc duo *vsusfructus* genera misceri non oportere definit, verum longam, & latam inter ea intercedere differentiam; Scilicet ea, quæ maritus vsusfructus titulo vxori testamento relinquit, alio iure censeri debent, quam quæ pleno proprietatis iure a marito vxori semel donata fuerunt, etiamsi lex ea ad vsumfructum aliquo casu postea reducat, vt est donatio ante nuptias. Donatio enim hæc pleno proprietatis iure fit, sed susceptis postea liberis, vi & potestate iuris, ad vsusfructus titulum reducitur. Itaque si secundo nubat mulier, liberis ex priore matrimonio susceptis, diuerso iure hæc bona censentur. Vsumfructum quippe donationis ante nuptias, mulier ad secundas nuptias conuolans retinet, *l. 2. sup. tit. prox. & l. 3. eod. tit.* at iis quorum vsumfructum maritus illi testamento reliquit, nihil retinet. Et ita quidem aptissime cohæret hic *titulus* cum *superiore*. Et Iustinianus tamen hoc ius seu discrimen istud postea abrogauit *Nouell. 22. cap. 32.* Vsumfructum quippe secundo nubenti mulieri, vt & marito, earum rerum quas coniux coniugi vsusfructus tantum titulo reliquisset, ad secunda vota festinanti seruari voluit: atque adeo secundas nuptias hoc pœnæ genere soluit.

SI NVPTIÆ EX RESCRIPTO PETANTVR.

TITVLVS X.

LIB. V. COD. IVST. TIT. VIII.

I. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Theodoro (b) PF. P.

QVIDAM vetusti (c) iuris ordine prætermisso, obreptione (d) precum nuptias quas se intelligunt non mereri, (e) de (f) nobis æstimant (g) postulandas, *Se* (h) *habere puellæ consensum* confingentes: Quapropter tale sponsaliorum (i) genus præsentis (k) Legis definitione prohibemus. Si quis igitur, contra hanc definitionem, nuptias precum subreptione meruerit, amissionem bonorum, & pœnam deportationis subiturum se esse non ambigat: (l) Et amisso iure matrimonii, quod prohibita vsurpatione meruerit, filios se iuste (m) hac ratione susceptos non habiturum, nec vnquam postulatæ indulgentiæ adnotationisve Principis (n) indulto efficacem se veniæ effectum meruisse. Exceptis (o) his, quos Consobrinorum, hoc est quarti (p) gradus, coniunctionem, lex * Triumphalis memoriæ Patris nostri exemplo indultorum, (q) supplicare non vetauit: Exceptisque his, qui parentum sponsionem de nuptiis filiarum (r) impleri desiderant, vel sponsalia, (s) hoc est arrarum data nomine, reddi sibi præcepto legum cum quadrupli (t) pœna deposcunt. Nos (v) enim peti de nobis nuptias supplicatione prohibemus, quas deceat de voluntate parentum, vel (x) ipsis adultis puellis, aut mulieribus impetrari: Nam si negato coniugio, quod fuerat ante promissum, lis aliqua Legum præcepto, nascatur, de iure nos consuli non vetamus. Dat. Kal. Feb. Rauennæ DD. NN. Honorio VIII. & Theod. III. AA. Coss. [409.]

INTERPRETATIO. *Fit aliquoties a quibusdam, vt obliti seueritatem* (y) *legum, obrepere Principis audeant Maiestati, & coniugia sibi expetant ex præcepto, quæ consequi non merentur, vt de consensu parentum, vel puellæ mentiantur: qua de causa huiusmodi audaciam* (z) *interdicit. Quicunque ergo sub tali obreptione matrimonium se obtinere putauerit, & amissione bonorum, & exilii relegatione se nouerit esse damnandum: nec matrimonium quod taliter quæsierit, habiturum, nec filios tali ordine & ambitione susceptos legitimos appellandos: nec etiam per supplicationem huius præsumptionis veniam promereri. His vero quos in tertium &* (a) P. 283 *quartum gradum originis coniunctio præsumptiua copulauerit, quia notabile est, tamen si supplicauerint, veniam relaxauit.* (b) *Nec his interdici, vt præceptum expetant* (c) *Maiestatis, qui parentum placito copulantur. Illi vero qui pactis sibi viuis parentibus puellis,* (d) *ab ipsis puellis post parentum obitum contemnuntur, præcepti tenore, in quadruplum arrharum nomine data vel donata recipiant: nam de reliquo si ante definita non fuerint, per supplicationem coniugia postulari omni seueritate prohibuit. Cæterum si cum parentibus puellæ, aut cum ipsa puella quis de nuptiis pactus fuerit, & vnus ex his voluerit de placito* (e) *eius resilire, nos ab eo qui dispicitur* (f) *consuli non vetamus. Reliqua* (g) *pars legis istius alibi iam habetur exposita.*

NOTÆ.

NOTAE.

(a) Lex 1. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc interpolata est. *GOTHOFREDVS.*
(b) *Theodorus* hic PP. Italiæ fuit sub Honorio A. D. 408. & 409. v. *Prosopogr.* *IDEM.*
(c) *Vetustum iuris ordinem* vocat, parentum de nuptiis filiarum sponsionem, vt probat versiculus. *exceptisque his:* item versiculus *nos enim*: Vt & consensum ipsius puellæ *ibi, se habere, &c.* & versiculo, *nos enim. IDEM.*
(d) *Subreptione* infra, *versiculo, si quis. IDEM.*
(e) *Mereri*, id est, impetrare a parentibus non posse: vt *fine l.* vide *Gloss.* *IDEM.*
(f) *A nobis* Cod. Iust. *IDEM.*
(g) Cod. Iust. *existimant*, Edit. Sichard. *extimant. RITTER.*
(h) *Sæpe* Cod. Iust. Precibus hoc ferme inserebant; *Quod de puellæ voluntate securi satis aduersos tantum experirentur parentes, itaque Principes authoritatem suam interponerent. GOTHOFRED.*
(i) *Sponsaliorum* vox pro *nuptiis*: antecedens pro consequenti. *IDEM.* *Sponsalium genus* legit Cod. Iustin. & Wurceb. *RITTER.*
(k) *Præsenti* exhibet Cod. Wurceburg. *IDEM.*
(l) *Non ambigat.* ἀπὸ τῦ κοινῦ. *GOTHOFREDVS.*
(m) *Filios se ex hac coniunctione susceptos non habiturum.* Cod. Iust. omissa inter alia voce *iustæ. IDEM.* Minus accurate noster Codicem Iust. inspexit, in quo omnino legitur: *filios se iustos non habiturum. RITTER.*
(n) Abest hæc vox a Codice Iust. *GOTHOFREDVS.* Male hic librarius *Wurceb. ad principisue. RITTER.*
(o) Abest & hæc sententia integra a Codice Iustinianeo, ideo quia consobrinorum matrimonia sine vlla rescripti impetrandi necessitate prorsus legitima Iustiniano visa sunt: de quo mox. *GOTHOFREDVS.*
(p) Graduum computationis iure Ciuili singulare exemplum: Consobrini igitur quarto gradu fuere. Anianus tamen ita scribit, *quos in tertium & quartum gradum, &c. IDEM.*
* Theodosii M. lex de qua mox. *IDEM.*
(q) *Insultarum* Cod. Wurceburg. *RITTER.*
(r) *Filiorum* Cod. Wurceburg. *IDEM.*
(s) *Sponsalitia* Cod. Iust. *GOTHOFR.*
(t) *Cum statuta*, ita Tribonianus: Caussam huius immutationis & geminum eius exemplum repetere licet *ex l. vn. supr. si prouinciæ Rector. IDEM.*
(v) Reliqua desunt a Cod. Iustin. *IDEM.*
(x) *Vel de ipsis* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*
(y) *Seueritate* Cod. Wurceburg *IDEM.*
(z) *Eiusmodi audax*, Cod. Wurceb. *IDEM.*
(a) *In tertium* abest a Cod. Wurceburg. *IDEM.*
(b) *Relabit* hic Cod. Wurceburg. γϱ. *relaxabit*, vt est in Sichard. & Cuiac. *IDEM.*
(c) *Expetat* Cod. Wurceb. *IDEM.*
(d) *Pactas* &c. *puellas* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *IDEM.*
(e) *Placitis* Cod. Wurceb. *IDEM.*
(f) *Despicitur.* Cod. Wurceb. *displicet* Edit. Sichard. *IDEM.*
(g) Absunt sequentia a Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

PRINCIPIS interuentu, auctoritate, Rescripto, an & quando nuptiæ contrahi vel consummari possint, vel non, hac vt accurata, ita æquissima Honorii constitutione definitur. Et vero ita in summam distinguit Imp. Vel quæritur de nuptiis extorquendis Rescripto Principis, consensu eius, cum qua matrimonium contrahi postulatur; non accedente; vel quæritur de impedimentis legis, aut hominis, inter consentientes auctoritate Principis amouendis, & de eo quod semel placitum fuit, inter volentes consummando. RESCRIPTO scilicet Principis nuptiæ peti non possunt, citra parentum, aut puellarum consensum: Sua nempe sponte matrimonia decurrere oportet, & suo Marte, non Principis authoritate extorqueri: alioquin qui huiusmodi rescriptum impetrauerit, Rescripto necquiquam nititur, (vtpote obreptitio) quin, bonis suis mulctatus deportatur; filios iustos non suscipit, veniæque spes ei omnis in posterum præciditur. Has scilicet quatuor pœnas huic facto proponit Imp. Ad eam vero interdictionem pertinet etiam quod Priscus Rhetor *in Excerptis Legationum p. 56. edit. Hoeschelii.* ὀ θέμις παρὰ Ρωμαίοις ἄκȣσαν γυναῖκα κατεγγυᾶσθαι ἀνδρί. *Nec apud Romanos fas esse, mulierem inuitam viro collocare.* Et hæc quidem ita obtinent, vbi consensus parentum aut puellæ deficit: Nam vbi semel consensus interuenit, ex Rescripto Principis nuptiæ vt impleantur peti possunt: peti enim potest ea quam pater despondit, item peti potest quadruplum arrarum datarum: de quo plene dictum *ad l. 6. sup. de sponsalib.* Inter promissas igitur nuptias, & non promissas, hac parte differentia est: Illæ, vt *impleantur*, rescripto peti potest, hæ vt spondeantur, non potest. *h. l.* Item, nuptiæ nonnullæ alias non ita legitimæ consensu partium rescripto Principis impetrari possunt: Veluti, cum tutore & curatore sunt permissæ nuptiæ ex rescripto Principis, si mores hominis is probauerit neque interuersorem rationum eum esse agnouerit. *l. penult. Cod. Iust. de interdicto matrimonio.* Item, cum ea quæ mihi est impar dignitate, etiam permittitur connubium ex Principis Rescripto *l. 23. §. 1. Cod. Iust. de nuptiis & l. vlt. D. de Senatoribus*, qua de re extat quoque formula apud Cassiodorum, *lib. VII. formula* 40. Item, quod vnum exemplum hic apponitur, cum *Consobrina*: Quas quidem nuptias Theodosiii M. patris sui constitutione prohibitas fuisse Honorius *hac leg.* ait, & tamen eundem eas impetrari non vetuisse addit. Quam coniunctionem quarti gradus vocat, ex latere videl. seu linea transuersali: eamque Principis indulgentia legitimam fieri. De aliis coniunctionibus quarti gradus non idem dicitur, licet ex transuerso veniant, quia aliquam similitudinem ascendentium & descendentium obtinent.

De hac vero ipsa Theodosii M. constitutione paulo prolixius nunc agere nobis libet, eaque omnia quæ ad eam spectant hac occasione in vnum congerere, de qua etiam nonnulla habet Eminentiss. Baronius *in Annalibus Ecclesiasticis* A.D. 390.

Ante omnia vero, cum ea ipsa Theodosii M. constitutio nusquam hodie exstet, veterum de ea testimonia hic κατὰ λέξιν apponenda sunt: Quæ quidem sex occurrunt qua Scriptorum, qua Imperatorum, qui intra quadraginta quaduor ferme annorum spa-

ſpatium ab ea lata illius meminere: Vnde nonnulla poſteà conficiemus, quæ a ſuſcepta materia haud adeo aliena videbuntur. Antiquiſſimus igitur & coætaneus quidem Scriptor occurrit Libanius Orator Antiochenus, *Oratione*, quam nos primi edidimus, ὑπὲρ τῶν γεωργῶν περὶ τῶν Ἀγγαρειῶν, quamque is ad ipſummet Theodoſium ſcripſit: Ibi, poſt exempla anterioris cuiuſdam Imperatoris, imo & poſt alterum ipſiuſmet Theodoſii exemplum, quibus illi veteris conſuetudinis moriſque recepti ratione inſuper habita, leges nihilominus ſalutares tulere, ſubiicit. *Μὴ δὲ ἔσωσαν ἀνεψιῶν γάμοι γέγραφας, ἐν ἐξουσίᾳ πολλῇ τοῦ πράγματος ὄντες, καὶ τῶν φαι-*
P.289 *νομένων δικαίων οὐκ ἦν ὁ τοῦ ἔργου χρόνος δυνατώτερος,* i. e. *Edixiſti etiam ne Conſobrinorum nuptiæ eſſent, cum id paſſim liceret: neque iis, quæ tibi iuſta videbantur, temporis obſeruantia validior fuit.* Meminit eiuſdem Theodoſianæ conſtitutionis Ambroſius Mediolanenſis ex Liguriæ Conſulari Epiſcopus ab A. D. 374. ad Cæſarium & Atticum COSS. ideſt, A. D. 397. *epiſtola ad Paternum 60. nu. 8.* ad eiuſdem Paterni conſultationem. *Sed ſi diuina* inquit, *te prætereunt, ſaltem Imperatorum præcepta, a quibus ampliſſimum accepiſti honorem, haud quaquam præterire te debuerunt: Nam* THEODOSIVS *Imperator etiam patrueles fratres & conſobrinos vetuit inter ſe coniugii conuenire nomine, & ſeueriſſimam pœnam ſtatuit, ſi quis temerare auſus eſſet fratrum pia pignora: Et tamen illi inuicem ſibi æquales ſunt, tantummodo quia propinquitatis neceſſitudine & fraternæ ſocietatis ligantur vinculo, pietati eos voluit debere, quod nati ſunt.* Eandem Conſtitutionem indicat, ſimul & temperat, Auctoris tamen nomine non expreſſo, Theodoſii filius Arcadius Orientis Imp. anno poſt mortem patris altero A. D. 396. (conſtitutione ad eundem Eutychianum PP. cui & *l. 19. C. Iuſt. de nuptiis* inſcribitur, data,) *l. 3. inf. de inceſtis nuptiis: Manente,* inquit, *circa eos ſententia qui poſt latam dudum* LEGEM *quoquomodo abſoluti ſunt aut puniti, ſi quis inceſtis poſthac Conſobrinæ ſuæ vel ſororis aut fratris filiæ vxoriſue, vel eius poſtremo cuius vetitum damnatumque coniugium eſt, ſeſe nuptiis funeſtarit, deſignato quidem* LEGE *ſupplicio, (hoc eſt ignium & proſcriptionis) careat, proprias etiam quandiu vixerit teneat facultates: ſed neque vxorem neque filios,* &c. Honorius item, alter Theodoſii filius, Occidentis Imper. paternam conſtitutionem expreſſe memorat *hac leg.* A. D. 409. *Exceptis his,* inquit, *quos Conſobrinorum, hoc eſt quarti gradus, coniunctionem* LEX *Triumphalis memoriæ Patris noſtri, exemplo indultorum, ſupplicare non vetauit.* Succedit Victor, non ille quidem Sex. Aurelius Victor elegantiſſimus ſcriptor, quem V. C. Andreas Schottus edidit, quique ſub Conſtantio & Iuliano vixit, verum poſterior alter, quem Victorinum alii vocant: Is, eumque ſecutus Paulus Diaconus, *Hiſtoriæ miſcellæ lib. 13.* de hac Theodoſii conſtitutione ita ſcribit: *Tantum pudori tribuens & continentiæ, vt Conſobrinorum nuptias vetuerit, tanquam ſororum.* Sequitur tandem B. Auguſtinus, *libro de Ciuitate Dei 15.* (quem librum ſcripſit is circa A. D. 428. vt colligere eſt ex *lib. 18. cap. 54.*) *cap. 16.* quo quidem loco agens de Connubiis, quæ etſi licita aliquando eſſent, more tamen melioreque conſuetudine abhorrebantur, *Experti ſumus,* inquit, *in connubiis Conſobrinorum etiam noſtris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat quod fieri per Leges licebat, quia id nec diuina prohibuit, & nondum prohibuerat* LEX *humana: verumtamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti, & quod fiebat cum conſobrina pene cum ſorore fieri videbatur, quia & ipſi inter ſe propter tam propinquam conſanguinitatem Fratres vocantur & pene germani ſunt.* Et mox. *Verum quis dubitat hoc tempore etiam Conſobrinorum prohibita eſſe coniugia?* Et hactenus quidem teſtimonia de lege Theodoſiana.

Nunc ſingularia quædam circa eam conſtitutionem quærere libet. Primo quæri poteſt, *quonam Imperii ſui anno* eam Theodoſius tuliſſe videatur, quod quidem per ſedecim annos is obtinuit, ab A. D. 379. ad A. D. 395. Arcadius equidem filius eius, altero poſt mortem patris anno 396. eiuſce Legis mentionem faciens, *d. l. 3. de inceſtis nuptiis*, eam Legem DVDVM latam ait. Quamdudum vero lata ea fuerit, ex eo ſatis ſciri non poteſt, quando dictio DVDVM ἐκ τῶν πρός τι eſt, incertumque limitem habet: Et vero Arcadius ipſe diuerſimode ea vtitur in aliis conſtitutionibus ſuis. Sic eodem anno 396. in (*l. 4. inf. de maternis bonis.*) agens de (*l. 3. eod. tit.*) quæ lata eſt anno Domini 389. id eſt, ante octennium, eadem voce vtitur: *Quam Legis*, inquit, DVDVM *lata ſanctio comprehendit.* Sic idem A. 397. *l. 1. infr. de ſuperexactionib. pœnam Diui Valentiniani ſanctione dudum definitam* ſcribit. Sic & anno 399. in *l. 163. de Decurionibus*, agens de *l. 121. eod. tit.* quæ data eſt anno 390. *iuxta legem*, ait, *dudum latam.* Et idem tamen alibi, citerius eam vocem vſurpat: Ita A. 395. *l. 6. inf. de domeſticis*, agens de Theodoſii patris ſui *l. 5. eod. tit.* quæ data eſt anno 393. hac ipſa voce vtitur: *Diuale*, inquit, *præceptum, quod ſupplicantibus Domeſticis* DVDVM *deuotiſſimis, laborioſos prætulit otioſis.* &c. Sic & A. D. 397. agens in *l. 9. de Senatoribus*, de ſuamet conſtitutione *l. 5. eod. tit.* quæ data eſt anno 395. ait, DVDVM *præcepimus.* vide & quæ noto ad *l. vn. inf. de manum. in Eccl.*

Aliunde igitur ſubſidia conquiramus. Ambroſius in hac inquiſitione aliquid iuuare videatur, *dict. epiſt. 60.* qua Theodoſianæ conſtitutionis vt dixi meminit. Eſt ea ſcripta ad *Paternum*, in ampliſſimo honore conſtitutum. Is vero proculdubio Paternus eſt, ad quem alioquin data extat eiuſdem Theodoſii M. conſtitutio Conſtantinopoli A. D. 393. puta lex 14. *inf. de metallis*: & ad quem ipſum extant nouem Symmachi epiſtolæ *lib. 5.* Eum vero Comitem S. L. fuiſſe colligere licet ex *d. l. 14.* vt & ex Symmachi *epiſtolis tribus, 62. 63. 64.* Inde igitur iam conficias, eam conſtitutionem ſaltem a Theod. M. latam ante A. D. 393. niſi ad Paternum eam epiſtolam datam putemus, ſed ſub Honorio demum. Vlterius igitur & ad certiora adſurgamus. Libanium primum Theodoſianæ Legis meminiſſe ſuperius oſtendimus, ea quam dixi & eduxi ad Theodoſium ipſummet Oratione ὑπὲρ τῶν γεωργῶν περὶ τῶν ἀγγαρειῶν. Illud modo videndum, quo anno eam Orationem Libanius ſcripſerit, vt ita poſtea de conſtitutionis Theodoſianæ, quam ibi velut recenter latam memorat, æra liquere poſſit. Quatuor igitur characteriſmos in id ſuppeditat ea Oratione Libanius. Primum ſcilicet, ait, eo tempore annonæ difficultate per Orientem & Antiochiæ quidem laboratum; de quo agit idem & *Oratione aduerſus Icarium p. 462.* (quæ illi περὶ ἀγγαρειῶν in quamplurimis παράλληλος eſt) vt & *de vita ſua p. 64. 69.* Hæc porro fames Antiochiæ fuit, durauitque ſub tribus Comitibus Orientis anno 382. 383. 384. vt prædictis locis idem teſtatur: ſub Philagrio, inquam, qui ſane Comes Orientis fuit A. 382. vt docet *lex 41. inf. de curſu publico*; ſub Proculo, qui Comes Orientis fuit eodem anno 382. & 383. vt docet *lex 90. inf. de decurionib. lex 14. inf. de cohortalibus*: *lex 103. inf. de decurionib.* imo & *l. 22. de operibus publicis*: cuius eiuſdem meminit idem Libanius non vno loco, etiam *Oratione ad Icarium p. 455. 458. edit. Morell.* & in *ſupplemento* MS. *eius Orationis* quod penes me eſt: Tandem & ſub Icario qui poſt Proculum Comes Orientis fuit v. & Libanium *de vita ſua p. 69.* Secundo memorat Libanius eadem Oratione περὶ ἀγγαρειῶν, *dict. p. 36.* & continuo quidem filo, alteram Theodoſii M. conſtitutionem, *Ne quis ad munera ferarum inuitus ſeu neceſſitate cogatur.* Κἂν τοῖς ἐπαίνοις τοῖς περὶ σοῦ τῶν μεγάλων καὶ τοῦτό ἐστιν, ἐπὶ τὰς τῶν θηρίων λειτουργίας ἀνάγ-

καὶς ἤγετό τις πρότερον, συγγνώμης τοῦτο ἐποίησας, οὔτε κωλύων βουλομένοις, οὔτε ἕλκων ἄκοντας; &c. id est. *Sed & maximarum laudum tuarum numero istud est: Ad publica ferarum munera necessitate* P.290 *quis antea tenebatur, id vero tu indulgentiæ fecisti, nec prohibens volentes, neque trahens nolentes.* Id vero constitutum a Theodosio M. A. D. 383. *d. l. 103. de decurionibus*, Constitutione data ad Proculum, illum ipsum de quo modo dixi, Comitem Orientis, in hæc verba: *Voluntate propria vnusquisque Syriarchiæ munus suscipere debet, non necessitate imposita.* Syriarchia scilicet munus erat ferarum exhibendarum per Syriam, & nominatim Antiochiæ, de quo alibi plenius. Cuius eiusdem Theodosianæ constitutionis meminit idem Libanius, *Oratione ad Tisamenum p. 447.* Idque ipsum rursum constituit idem Theodosius fine mensis Aprilis anni 385. *l. 109. inf. de decurionibus*, quæ data est ad Cynegium PP. *Nec cogi*, inquit, *ad Agonothesiam volumus inuitos.* Tertio meminit Libanius Oratione illa *περὶ τῶν ἀγγαρειῶν* Immunitatis Decurionum a tormentis quæ his antea tributa fuerat, quamque tum constitisse docet *d. p. 36.* quæ sane stabilita quoque fuit a Theodosio M. mense Septembri A. D. 384. *l. 4. inf. de tabulariis.* Certe idem Libanius quoque *Oratione aduersus Icarium p. 464.* latæ super ea re a Theodosio constitutionis, & recenter quidem, meminit. Atenim infracta mox ea immunitas aliquatenus ab eodem Theodosio A. D. 385. *l. 15. Cod. Theod. de accusationibus*: & A. D. 387. *l. 117. de decurionibus.* & A. D. 392. *l. 126. 127. eod. titulo.* Tandem ostendit ea Oratione Libanius, eo tempore Theodosium repellendis hostibus occupatum fuisse. Quod quidem ego de Scythicis gentibus accipiam, Scyris, inquam, Carpo-Dacis, Hunnis; Grothingis, quibuscum Theodosio res fuit, etiam A. D. 384. quo is ex vrbe Constantinopolitana Heracleam Thraciæ ideo profectus est mense Iunio, vbi & Iulio mense constitit: quod docent nos subscriptiones nonnullarum *legum hoc Cod.* nempe *l. 7. de Palatinis S. L. l. 106. de decurionibus*: *l. 11. de murilegulis. l. 1. de expensis ludorum*, cui & iungenda est *lex vn. Cod. Iust. de Senatusconsultis.* Fuit & anno 385. & 386. de quo videndus vel Zosimus *lib. 3. cap. 35. 38.* &c. Vt proinde ex his omnibus conficiatur, eam Orationem *περὶ ἀγγαρειῶν* a Libanio scriptam A. D. 384. vel 385. idque sementis tempore, argumento eorum quæ *ibidem* scribit *p. 48.* Ac proinde ante id tempus lata a Theodosio M. constitutio de vetitis Consobrinorum nuptiis, & recenter tamen, pariter vt altera de inuitis ad ferarum munera non cogendis: nam id proculdubio voluit Libanius, qui diserte *ibidem p. 37.* NOVARVM Theodosii constitutionum meminit: *ἐλαύνων γὰρ δὴ σὺ τοὺς πολεμίους, καὶ νόμοις καινοῖς ἐνποιεῖς τοὺς ἀρχομένους, ὧν ἕκαστος λύει τὸν πάλαι κείμενον, εἰκότως ἀμείνων δεικνύμενος.* Quare definire iam licet, eam Theodosii M. constitutionem de Consobrinorum nuptiis latam circa initium Anni Domini 384. vel 385. Et quidem, vt existimare licet, emissa ea fuit ad Cynegium PP. qui ab eo anno D. 384. mense iam medio Ianuario Præfectus Prætorio reperitur in *l. 5. inf. de auro coronario*: *l. 23. de operibus publicis*: *l. 13. de hæreticis.* Nam & ad eundem Cynegium PP. sine die tamen & Consule, extat altera quoque Theodosii M. constitutio, vel potius interdictio similis, puta *lex 5. Cod. Iust. de incestis nuptiis*, qua is pariter *licentiam submouet, Fratris vxorem ducendi, vel duabus sororibus coniungendi*: Quam quidem legem ipsam (quod secundo notandum) illi de qua nunc agimus cohæsisse puto, atque adeo vtramque vnius eiusdemque Constitutionis partem constituisse coniicio, non inani argumento: imo neque argumenti tantum similitudine, vel vicinitate, verum etiam expresso satis Arcadii filii ipsius testimonio: Is quippe Theodosianæ constitutionis de Consobrinorum nuptiis summam memorans, eandemque temperans, sic scribit *l. 3. de incest. nupt.* *Manente circa eos sententia, qui post latam dudum* LEGEM *quoquomodo absoluti sunt, aut puniti, si quis incestis postbac* CONSOBRINÆ *sua, vel* SORORIS *aut* FRATRIS *filiæ*, VXORISVE, *vel eius postremum cuius vetitum damnatumque coniugium est, sese nuptiis funestarit, designato quidem* LEGE *supplicio, hoc est ignium & proscriptionis, careat, proprias etiam quamdiu vixerit teneat facultates: sed neque vxorem, &c.* Quæ cum ita sint, hinc simul liquet, quæ tertia iam circumstantia circa Theodosianam Constitutionem notanda venit, eiusce suasorem fingi non posse Ambrosium Episc. Mediolanensem, quod quidam ariolantur, quandoquidem ea lex condita promulgataque fuit, antequam Theodosius Imperator in Occidentem profectus fuisset. Et hæc quidem de circumstantiis nonnullis Constitutionis Theodosianæ. Nunc quæ eius Constitutionis continentia, qui contextus fuerat, accuratius paulo videndum est.

Primum, quod prohibitionem ipsam attinet, vetitæ ea Lege *Patruelium fratrum & Consobrinorum nuptiæ*, vt Ambrosii locus aperte indicat. Scilicet; a Consobrinorum appellatione patrueles fratres *ea l.* distincti a Theodosio: quia *consobrinorum* appellatio diuerso sensu effertur: modo generalissimo, modo generaliore, tandem & speciali: Speciali notione apud Grammaticos consobrini sunt, ex fratre & sorore nati; a quibus & sororini distinguuntur. Ita Donatus Hieronymi præceptor exerte, *in Hecyram Actu 3. sc. 3. Consobrinus quasi Sororinus: Sobrini sunt ex duabus sororibus: consobrini ex fratre & sorore.* Et mox, *Cum de fratre natus est alter & alter ex sorore, consobrini, cum ex fratribus Patrueles dicuntur.* Item Donatus, *in Andriam Actu 4. sc. 5. Sobrini sunt, vt alii putant de sororibus nati, vt sint sobrini quasi sororini.* Apud Iurisconsultos nostros Consobrini sunt ex duabus sororibus nati: Patrueles, ex duobus fratribus: Amitini, ex fratre & sorore, de quo textus sunt notissimi. Generalissimo sensu *Consobrini*, pro omnibus iis qui siue ex duobus fratribus nati, siue ex fratre & sorore, siue ex duabus sororibus. At generaliore paulo significatu *Consobrini*, qui ex fratre & sorore: vel qui ex duabus sororibus nati: Et hoc iam sensu in Theodosii M. constitutione ipsa Consobrini a Patruelibus fratribus distincti. Etsi alioquin qui *Theodosianam l.* memorant, *Consobrinos* tantum vocent, Arcadius in *l. 3. inf. de inc. nupt. & l. 19. C. Iust. de nuptiis* & Honorius *hac l.* & Victor alter, & Augustinus. *Ἀνεψιοὶ* Græcis, qua voce vtitur Libanius quoque Theodosii constitutionem exprimens. Inter hos igitur omnes Theodosius connubium ex æquo interdixit: vti contra Arcadius *d. l. 16.* inter hos omnes exerte connubium legitimum esse voluit.

Secundo, *Rationem* quoque ipsam prohibitarum inter Consobrinos nuptiarum Theodosius M. constitutione sua expressisse videtur: Victor alter enim, Theodosium consobrinarum nuptias vetuisse ait, *tanquam sororum.* Ad quam alioquin mentem Ausonius *in Parentalibus ep. 28. v. 4.* de Iulia Idalia Consobrina,

Quæ genita est mihi pene soror,
Filia nam fuit hæc amitæ.

Ambrosius item, vbi de *hac* Theodosii *leg.* agit, *Tantummodo quia* inquit, *propinquitatis necessitudine & fraternæ societatis ligantur vinculo, pietati eos voluit* (Theodosius) *debere quod nati sunt.* Tandem & Augustinus: *quod fiebat cum consobrina, pene cum sorore fieri videbatur, quia & ipsi inter se propter tam* P. 291 *propinquam consanguinitatem fratres vocantur, & pene germani sunt.*

Tertio notandum, Theodosii M. constitutione seuerissimam *Pœnam* comprehensam fuisse, vt diserte prodit Ambrosius, *d. ep. 60. nu. 8. Et seuerissimam*, inquit, *pœnam* (Theodosius) *statuit, si quis temerare ausus esset fratrum pia pignora.* Vbi *seuerissima pœna*

na est summum supplicium, & quidem ignis cum bonorum proscriptione. Quam pœnam *ea* Theodosii *l.* diserte comprehensam fuisse Arcadius Imper. filius eius testatur *d. l. 3. infra de incestis nuptiis: Designato*, inquit, LEGE *supplicio, hoc est ignium & proscriptionis*. Quo magis mirari libet ἀβλεψίαν eorum, qui e Gothico iure ea verba, *hoc est ignium & proscriptionis*, illi legi infarta existimant: cum alioquin etiam ignis pœna hoc iure vsurpetur, vt *l. vn. inf. de parricid.* & passim alibi. Has sane pœnas Arcadius *ea l. 3.* altero post patris mortem anno aboleuit, confiscationis tantum bonorum certis casibus pœna indicta. Et hæc quidem *calumniarum fomenta* sunt, quæ *l. 19. Cod. Iust. de nupt.* abolentur, bonorum inquam proscriptionis, confiscationisque, quæ Theodosii Arcadiique lege constitutæ fuerant, atque adeo delationis petitionisque horum bonorum vsus: De proprio autem huius *calumniarum* vocis, & συκοφαντίας significatu, plura *ad d. l. 19.* Quid vero in simili memoret & aboleat Iustinianus; vide *Nouell. 3.* Quod vero Baronius scribit A. D. 390. num. 73. Theodosium ideo seuerissima lege hanc disciplinam sanxisse, quia Constantini constitutione, lege inquam *2. inf. de incestis nuptiis*, decreta effrœnis libido violasset, id minus admitto, quandoquidem vt nulla de vetito consobrinorum coniugio ante Theodosium lex extabat, ita lex *illa 2.* nominatim lata fuerat aduersus nuptias cum fratris vxore, duabusque sororibus, non vero cum consobrino.

Quemadmodum neque illud eiusdem Baronii admitto, quod censet, Gentilibus signate hoc coniugii genere Theodosii constitutione interdictum, cum Christiani iam satis ipsi ab hisce nuptiis abstinerent: Generalem enim eam fuisse oportet, cohibendis etiam Christianis, quorum multi eas nuptias lege diuina interdictas negabant, quod Augustinus certe sensit, contra quam Ambrosius: imo & Athanasius *in synopsi sacræ Scripturæ*, ad *lib. Numer. sub finem Tom. II. Edit. Weidmannianæ pag. 10.* scribit, γίνεται πρόσταγμα κυρίου καὶ νόμος, νόμιμον εἶναι γάμον τὴν πρὸς ἀνεψιὸς συζυγίαν: *Mandatum Domini datur, & lex ponitur, qua pro legitimis decernuntur cum consobrinis inita coniugia.* Et vero generalia sunt verba hac parte scriptorum omnium, qui Theodosianam legem commemorauere.

Illud tandem quæri potest, quod ad *hanc l.* proprie facit, vtrum in Theodosii constitutione hæc *Exceptio* addita fuerit, *Præterquam si huiusmodi nuptiæ ex Rescripto petitæ fuerint?* Quod quidam asserunt. Certe Ambrosius *d. ep. 60. nu. 9.* supplicari, nuptiasque has a Principe impetrari potuisse testatur: *Sed dicis, alicui relaxatum: Verum hoc Legi non præiudicat: Quod enim* (non) *in commune statuitur, ei tantum proficit, cui relaxatum videtur.* Testatur idem & Symmachus, *ep. 11. lib. 10.* seu *ep. 14.* Iuretiani Auctarii, quæ eam in rem tota est. Fidem facit & hæc Honorii Imp. *lex*, quæ data est anno 409. Idque deinceps quoque Gothico iure a Romanis deriuato, obtinuit, vt patet ex Cassiodori super eo formula *VII. Var. 46.* Atenim Honorius, *h. l.* de hac venia seu Indulgentia ita loquitur: *Exceptis his, quos Consobrinorum, hoc est quarti gradus coniunctionem,* LEX *Triumphalis Patris nostri exemplo Indultorum, supplicare non vetuit.* Vbi quod ait, *Exemplo indultorum*, id est, exemplo aliorum actuum quorundam, & negotiorum in commune quidem vetitorum, quorum tamen nomine Principi supplicare licet: sunt enim alia de quibus supplicare fas non est, de quo v. vel *tit. Cod. de precib. Imp. offer.* Id quod etiam legibus sæpe exprimi solitum, ad atrocitatem facti augendam: veluti a Theodosio M. ipsomet, in *l. 14. in fin. inf. de hæreticis*, quæ A. D. 388. ad Cynegium PP. quoque data est: *His etiam illud nectimus, vt supra memoratis omnibus adeundi atque interpellandi Serenitatem nostram aditus denegetur.* Et ab Arcadio *l. 10. C. Iust. de vectigalibus. Neque vllam contrariam supplicantium super his molestiam formidari.* Et *l. 167. inf. de Decur. Intercludi iussimus licentiam supplicandi.* An igitur & Theodosium id sua *lege* complexum Honorius superioribus verbis indicare voluerit? Certe ait is, patrem suum supplicare Lege NON VETVISSE. Quæ sane verba id expresse ingerunt, Theodosium *lege sua* neque id vetuisse, neque etiam permisisse. Et vero quis sibi persuadeat, Theodosium eadem Lege, post confossam tanta pœnarum atrocitate Consobrinarum coniunctionem, illico eademque constitutione supplicandi sibi nihilominus easque nuptias a se petendi potestatem fecisse? Tandem (quod *tertium* hanc ad rem argumentum habeo) non Theodosiana lege id expresse permissum fuisse, ostendunt satis Ambrosius & Symmachus *dictis locis*: qui cum huius Indulgentiæ meminere, non Legem, verum EXEMPLA tantum in id allegant. Symmachi en verba: *per Epistolam summis precibus obsecrauit, vt impetrata sacri auctoritate Rescripti filia eius fratris sui filio copuletur, quod multis esse concessum manifesta testantur exempla.*

Et hactenus de Theodosii M. constitutione, quam *hac l.* Honorius Imp. probauit: vt & Arcadius *l. 3. inf. de incestis nuptiis*: qui idem tamen eam postea improbauit, *l. 19. Cod. Iust. de nuptiis*: De quo ad *d. l. 3.* plenius. In commune vero id ex *hac l.* notandum vetitas quasdam olim nuptias, hactenus tamen, nisi ex indulgentia Principis: Exemplum quoque præter superiora in Senatore libertinam vxorem ducente, *l. 31. D. de ritu nupt.* (quod Constantinus postea prohibuit, *l. 1. C. Iust. de natur. lib.*) Aliæ enim ita vetitæ, vt ex Rescripto præcedente Principis legitimæ essent. Alia vero & aliena ab hoc obseruatio est de illegitimis & incestis nuptiis iam contractis, quibus quandoque ex singulari quadam ratione a Principibus venia data: etiam ciuitatibus & prouinciis integris, vt Iustinian. *Nouell. 12. 139. 154.* & Iustini *Nouella 3. l. 57. §. 1. D. de ritu nupt.*

P. 292.

SI QVACVNQVE PRÆDITVS POTESTATE, NVPTIAS PETAT INVITÆ.

TITVLVS XI.

LIB. V. COD. IVST. TIT. VII.

I. (a) Imppp. Grat. Valent. & THEOD. AAA. Neoterio (b) PF. P.

SI quis Ordinaria, (c) vel qualibet (d) præditus potestate, circa nuptias inuitis ipsis vel parentibus (e) contrahendas [siue pupillæ, siue apud patres virgines siue viduæ erunt,

erunt, siue & (f) sui iuris viduæ, denique cuiuscunque sortis] occasione potestatis (g) vtatur, & minacem *fauorem* (h) suum inuitis iis quorum vtilitas agitur, exhibere, aut exhibuisse detegitur, hunc (i) & multæ librarum auri decem obnoxium statuimus, (k) & cum honore abierit, (l) peractam dignitatem vsurpare prohibemus. Tali scilicet pœna, vt si circa honorem (m) eum quo male vsus est vindicandum statuti (n) nostri sanctioni parere noluerit, semper (o) eam prouinciam, in qua sibi hoc vsurpauerit, habitare per iuge biennium non sinatur. Qui (p) tamen contra latentem malitiam parum (q) quasdam domos, vel quosdam parentes, intelligimus (r) muniendos, iubemus, vt quicumque iis, (s) & quæcunque erit latentibus per Iudicem promissis, minisve tentata (t) ad eius (v) matrimonium cui aspernatur præstare consensum, confestim contestatione proposita, cum sua suorumque domo ad iurisdictionem eius desinat pertinere: Curaturis (x) hoc vniuscuiusque ciuitatis vindicibus, (y) & eiusdem Iudicis Apparitoribus. Equidem (z) si hæc prauitas Ordinarii Iudicis erit, vniuersa eius domus ratio, atque omnia vel ciuilia, vel criminalia negotia, quamdiu idem in administratione fuerit, Vicario (a) competant. Sin autem Vicarius, vel similis (b) potestatis, vim (c) eiusmodi contrahendo matrimonio molietur, vicissim Ordinarius Iudex intercessor existat: Sin erunt vterque suspecti, ad Inlustrem Præfecturam specialiter talium domorum, quamdiu idem (d) administrauerit, tutela (e) pertineat. Dat. XV. Kalend. Iul. Thessalonicæ, Gratiano A. V. & Theod. A. I. Coss. [380.]

INTERPRETATIO. *Si aliquis de hiis Iudicibus, qui prouincias administrant, vel etiam hiis quibus ciuitates, vel loca commissa sunt, per potentiam inuitis parentibus virgines, aut etiam viduas, si sui iuris sint, per potestatem ad nuptias suas addixerint: aut si pupillæ sint,* (f) *&* *earum vtilitatibus obuiantes per terrorem,* (g) *aut per quorumcumque conludium addicantur, vt his personis, de quibus loquitur, inuite iungantur, quicumque hoc præsumpserit, decem pondo* (h) *auri se nouerit condemnandum,* (i) *& in ea Prouincia, in qua Iudex fuerit, dignitate amissa biennio prohibeatur accedere. Beneficium tamen lex ista aduersus eiusmodi homines parentibus, vel ipsis mulieribus, quæ in suo iure sunt, vel qui minorum* (k) *ætates tuentur indulsit, vt contestationes ad alios Iudices, vel ciuitates proximas deferant, & eorum patrociniis defendantur. Vt si in eadem prouincia sit alia potestas, vtpote si sint duo Iudices, vnus priuata, & alius dominica iura gubernans, si ab altero sub hac conditione quæcunque persona prematur, alterius tutela debeat defensari, aut certe ad magnificam potestatem, quæ Principis auribus hoc possit intimare, recurrat.*

NOTAE.

(a) *Lex vn. Cod. Iust. eod. tit.* Quænam autem leges *huic* coniungendæ sint, dixi iam ad *l. vn. supr. si Prouinc. Rector.* GOTHOFREDVS.

(b) *Theodoro* Cod. Iust. Male. In cæteris ferme *Legib.* quæ *huic* coniungendæ sunt, *Eutropio PP.* IDEM.

(c) Iudex postea vocatur. IDEM.

(d) *Qualibet*, id est, qua alia. IDEM.

(e) *Earum*, additum Cod. Iust. IDEM.

(f) *In sui.* Cod. Wurceburg. RITTER.

(g) Ratio hæc huius prohibitionis, de qua dixi ad *l. vn. supr. si Prouinciæ Rector.* GOTHOFR.

(h) *Feruorem:* Cod. Iust. male. Metum & vim fauor potentium continet, blando vis latet imperio. *Fauori* huic & intercessioni inest vis & permixta necessitas πειθανάγκη. Interim ex hac voce liquido constat, *h. l.* agi de nuptiis alterius quam eius qui in potestate est. IDEM.

(i) *Licet prohibitas nuptias non peregerit, attamen pro tali conamine,* hoc additum a Triboniano, de quo mox. IDEM.

(k) Integra verba in Cod. Wurceburg. ita leguntur: *Statuimus haberi qui peractam dignitatem vsurpare prohibemus.* RITTER.

(l) *Abiret.* Edit. Sichard. IDEM.

(m) *In eum.* Edit. Sichard. *In eo quod.* in margine. IDEM.

(n) *Et nostris statutis parere noluerit.* Ita Tribonianus. GOTHOFREDVS.

(o) Abest hæc vox a Cod. Iust. IDEM.

(p) Sustineri potest: quanquam apertius legatur. *quia.* Cæterum hic locus ita a Triboniano immutatus est, *illo videlicet adiiciendo vt & in potestate adbuc constituto liceat personæ quam huiusmodi ambitu circumuenire tentauerit, confestim contestatione proposita cum sua suorumque domo iurisdictionem eius euitare.* IDEM.

(q) *Præterea enim quasdam domos.* Cod. Wurceburg. quæ lectio est accuratior. Et olim iam suspicabatur Cuiacius legendum, *quia præterea.* RITTER.

(r) Præuidemus, hac ratione nondum satis muniri posse. GOTHOFREDVS.

(s) *His.* Cod. Wurceburg. RITTER.

P.293. (t) *Tentata:* de hac voce dicam ad *l. 2. inf. de raptu, vel matrim. sanctimon.* GOTHOFREDVS.

(v) An Iudicis, an alterius? Dicam mox. IDEM. *Ad id matrimonium.* Cod. Wurceb. RITTER.

(x) *Curatores* male. Edit. Sichard. IDEM.

(y) *Defensoribus*, ita Tribonianus: non male: Ciuitatis cuiusque *vindices* sunt defensores, de quibus *suo tit supr. lib. 1.* GOTHOFREDVS.

(z) *Et quidem* ita in Cod. Iust. non melius. *Equidem*, pro enimuero. IDEM.

(a) *Vicariæ competant.* Cod. Wurceburg. RITTER.

(b) Specta-

(b) Spectabilis, veluti Proconsules, Comes Orientis, Præfectus Augustalis. *GOTHOFREDVS.*

(c) *Vim in huiusmodi.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(d) *Ibidem.* Cod. Iust. male. *GOTHOFREDVS.*

(e) *Tuitio* Cod. Iust. Hoc tamen rectum. *IDEM.*

(f) *Pupillæ species* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(g) *Errorem.* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *IDEM.*

(h) *Libras.* Edit. Sichard. *IDEM.*

(i) *Se nouerint condemnandos.* Edit. Sichard. *IDEM.*

(k) *Minores etates.* Edit. Sichard. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

POTENTATVI, officium in prouincia gerentium, veluti nuptias inuitarum extorquentium, occurrit hac constitutione Theodosius M. A. D. 380. pariter vt *l. vn. sup. si prouinciæ Rector.* quæ *huic* coniungenda est vna cum tot illis, quas iam ad eam indicaui. Et in summam, occursum iuit prolixa constitutione sua (cuius hæc pars est) Theodosius M. officium publicum gerentibus, nihil non a miseris prouincialibus potentatus ratione extorquentibus; puta nuptias, quo pertinet *hac l.* & *d. l. vn.* donationes, aliaque quo spectat *lex 6. inf. de his quæ administr. l. 2. inf. ad Leg. Iul. repetund. lex 16. Cod. Iust. de testam.* quæ huic omnes iungendæ sunt, atque etiam argumento recte respondent. Officium igitur siue potestatem quamcunque in Prouincia gerens, non tantum ipse Prouincialem vxorem ducere, filioue, assessoribus, aut domesticis ducturis operam præbere prohibetur: (de quo dictum fuit *d. l. vn. tit. 6. sup.*) sed & aliis ducturis quibuscunque minacem fauorem suum inuita muliere vel eius parentibus exhibere a Theodosio M. *hac l.* prohibetur. Breuiter: Quacunque præditus potestate nuptias petere prohibetur *hac l.* non tantum pro se aut domesticis; sed & pro alio, inuitæ scilicet. Pro alio dixi: Nam in eo differt *hic tit.* siue *hac l.* a *tit. 6. supr.* seu *l. vn. si prouinciæ Rector.* (quæ *huic* iungenda est.) Et labitur Interpres, cum *hanc l.* accipit de nuptiis, quas sibi ipsis conciliant potestate præditi. Quod sola FAVORIS voce refutatur. Rursum *inuitæ* dixi: Volentis enim non prohibetur: qua parte rursum hic *titulus* a *titulo sexto supr.* differt; vt ostendit *lex 6. Cod. Iust. de nuptiis*. Pœna igitur hæc & duplex quidem *hac l.* sancitur, vt si huiusmodi matrimonium *inuitæ* potestate præditus pro alio extorserit, decem libris auri mulctetur, & cum potestatem deposuerit, eam dignitatem vsurpare prohibeatur, quod alioquin facere poterant, qui honesta administratione se commendassent. Potestate functis dignitas nihilominus seruabatur. Alioqui si potestate deposita dignitatem ante gesti magistratus vindicauerit, biennio ei Prouincia quam administrauit, interdicitur. Et hæc quidem, si nuptiæ secutæ sint. Et sic de prima *huius l.* parte. Quinimo (quæ secunda iam huius legis pars est) etsi potestate præditus optato nondum potitus fuerit, id est, etsi *inuitam* ad matrimonium euentu ipso non adegerit, tamen si mulierem latentibus promissis, vel minis saltem *tentauerit*, non impune id omnino feret. *Tentasse* hac parte crimine non vacat: quemadmodum & virgines sacras matrimonii causa attentare, vel inuitare etiam (ad libidinem scilicet) scelus est: *l. 2. sup. de raptu vel matrimonio sanctimonialium*, vt & alienum matrimonium solicitare, & interpellare: *l. 1. D. de extraordin. criminib.* ambire, *l. 1. inf. ad L. Iul. de ambitu.* Quanquam, si de pœnæ genere & modo quæritur, non semper pari sorte, qua scelus, sceleris voluntatem leges puniunt; de quo dicam plene ad *d. l. 1. sup. ad leg. Iuliam de ambitu.* Itaque & hac in re alia pœna *conatui* infligitur, quam eandem tamen postea Iustinianus infligi voluit, quæ causa Triboniano fuit interpolandæ huius sententiæ. *Remedium* porro aduersus *conatum* hunc *hac l.* istud proponitur, vt liceat ei quæ promissis aut minis tentatur, impressionem & violentiam a Rectore sibi factam contestari: *Contestari* inquam, id enim hactenus Prouincialibus durante Rectoris administratione licet: contestatio patet, non accusatio. Huius autem contestationis hic effectus erat, vt in huiusmodi personam quæ attentata fuisset, & in eius domum iurisdictionem nullam haberet is, qui attentasset. Qui scilicet occasione potestatis suæ abutitur, eum in modum, potestate, iure decidit. Itaque si *Ordinarius Iudex*, id est, Rector Prouinciæ, id attentauerit, attentatæ tutela ad *Vicarium* totius diœceseos, vel *similem potestatem* (id est Proconsulem, & Præfectum spectabilem, qui sub administratione sua plures prouincias habet) pertinet: Et vicissim si Vicarius id attentauerit, Ordinarius Iudex ei rei intercedet: si vterque suspectus erit, Præfecti prætorio partes succedent. Hi scilicet, qui in Imperio Romano erant, Magistratuum, quibus Prouinciarum cura mandata erat, gradus tres erant: *Iudices Ordinarii seu Clarissimi* (puta Præsides, Consulares,) *Spectabiles* (id est Vicarii, Proconsules, Comites, & Præfectus Augustalis) Denique *Illustres*, vt Præfecti Prætorio. Ex his igitur apparet, ad Vicarium pertinuisse tutelam eorum qui oppressionem paterentur a Rectore prouinciæ; & vicissim: at Præfecti Prætorio proprium fuisse ab vtrorumque iniuriis Prouinciales vindicare. De *Tuitione Ciuili* interim hic locus notetur; de qua est & *lex vn. inf. de quinquennii præscriptione.* De militari quippe tuitione iam dixi ad *l. vn. supr. de officio iudicum militarium.* Iniungitur denique huius rei exequendæ cura ciuitatis cuiusque *Vindicibus*, id est Defensoribus; quam vocem *hic* Tribonianus substituit: De quibus consulendum est *paratitlon Tituli de defensoribus ciuitatum, supr.* Et quomodo ab his Vindicibus differant alii, quorum Iustinianus meminit in Nouellis, & tractat. Cuiac. 3. *obs.* 4. Tandem ex *h. leg.* & cæteris ferme, quas *eidem* coniungendas docui, liquet Theodosii M. studium hoc tempore enixum, vt potentatui, concussionibus Iudicum prouincialium occurreret: de quo dicam plene ad *l. 2. inf. ad Leg. Iul. repetund.* quæ & ipsa *huic* iungenda est, etsi inscriptio variet.

P.294

DE INCESTIS NVPTIIS.

TITVLVS XII.

LIB. V. COD. IVST. TIT. V. Vbi Titulus paulo plenior ita extat: *De incestis & inutilibus nuptiis.*

PARATITLON.

INCESTÆ nuptiæ, *Rubr.* & *l. 3. 4. h. t.* seu illicitæ, *d. l. 3. h. t.* quæ & vetitum seu damnatum coniugium dicuntur, *d. l. 3. h. t.* contubernium, *l. 4. h. t.* sunt, si quis filiam fratris, vel sororis, vxorem fecerit; *l. 1.* & *3. h. t.* Si fratris vxorem, nuptiis fratris solutis, *l. 2. h. t.* si prioris vxoris sororem, post eius mortem, aut diuortium; *l. 2.* & *4. h. t.* Et vicissim si fœmina cum mariti prioris fratre nuptias contraxerit, *l. 4. h. t.* Item nuptiæ inter Consobrinos, *l. 3. h. t.* Incestarum autem nuptiarum effectus hi sunt, vt neque vxor sit, neque dos, verum fisci commodis ea ipsa cedat, *l. 3. h. t.* neque legitimi liberi ex hoc consortio procreentur, *l. 2.* & *4. h. t.* non in sacris patris sint, non paternam vt sui suscipiant hæreditatem, *d. l. 4. h. t.* Sed spurii sint, *l. 2. h. t.* Item, vt huiusmodi vxori vel filiis ex ea editis maritus nihil donare possit, *l. 3. h. t.* vt huiusmodi coniuges testamento extraneis nihil relinquere possint, *l. 3. h. t.* Capitali denique pœna eos teneri voluerat *lex 1. h. t.* forte aliæ *leges* similes, quas pœnas tollit *lex 3. h. t.*

De incestis nuptiis cum FRATRIS *vel* SORORIS *filia Constantii lex.*

I. (a) Impp. CONSTANTINVS (b) & Constans AA. ad Prouinciales Fenices.

SI quis, filiam fratris, sororisue, faciendam crediderit abominanter vxorem, aut in eius amplexum, non vt patruus aut auunculus, conuolauerit, capitalis sententiæ pœna teneatur. Dat. Prid. Kal. Apr. Antiochiæ, Constantino (c) & Constante AA. Coss. [339.]

INTERPRETATIO. *Quicumque hominum cum fratris filia, vel sororis incestam coniunctionem se habere crediderit, capitale periculum* (d) *se nouerit subiturum, & Spurios* (e) *esse conuenit qui de tali coniunctione nascentur.*

NOTAE.

(a) Abest a plerisque Aniani Breuiariis, & Tiliana Editione. Item abest *hec lex* a Cod. Iustin. quia plures *ibi* similes occurrunt. *GOTHOFRED.* Neque hæc lex legitur in Cod. Wurceb. atque Sichardus reliquit, in omnibus exemplaribus, quæ viderat ille, eam deesse; in Codice vero Argentoratensi, quo vsus est, interpretatio sola apparuit. *RITTER.*

(b) *γρ.* CONSTANTIVS: vel *Constantinus*, CONSTANTIVS *&* *Constans*; quemadmodum, & in subscriptione pro *Constantino* reponendum *Constantio.* *GOTHOFREDVS.*

(c) Constantio. *IDEM.*

(d) *Capitalem sententiam.* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(e) Hoc aliunde ab Interprete additum, puta ex *l. 2. infr.* *GOTHOFR.* Quicquid additum putat Gothofredus, abest ab Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTII duæ de incestis nuptiis constitutiones *hic* habentur, Priore FRATRIS, aut sororis filiam, patruo vel auunculo vxorem ducenti, vel in eius amplexum ruenti, per Syriam, Phœnicen Prouinciam nominatim: quo etiam hoc ipso anno, & mense, pertinet *lex 4. infr. de maternis bonis.* Imo & *l. 1. Cod. Iust. de formulis*, A. D. 339. capitalem pœnam imponit, ipse in Syria Antiochiæ constitutus, quo ex eadem Phœnice paulo ante digressus, vt ostendit *lex 25. infra, de Decurionib. lex 9. Cod. Iust. qui admitti ad bonorum possess. lex 4. hoc Cod. de maternis bonis.* De quo iure quia id sæpe admodum variauit, paulo plenius nobis videndum est. Igitur cum & antiquissimo iure, non minus fratris, quam sororis filiam vxorem ducere nefas esset, postea tamen discrimen inductum fuit, inter fratris filiam, & sororis filiam, videlicet vt illam patruo ducere liceret, hanc auunculo non liceret. Quod quidem Claudius Imperator Agrippinæ amore correptus primus impetrauit, quo scilicet iustæ inter patres fratrumque filias nuptiæ in posterum SC. statuerentur, quæ ad id tempus incestæ habebantur, vt Tacitus *l. 12. Annalium, c. 7.* & Suetonius *in vita Claudii cap. 26.* diserte testantur. Seneca *in Octauia, actu 1. v. 140. 142.* & vetus Schol. Iuuenalis. Hoc exemplo postea Domitiano fratris Titi filia in matrimonium oblata fuit, vt idem Suetonius, *in eius vita* scribit *c. 22.* Verum paulo post hoc discrimen, iure veteri restituto, sublatum fuit; Nerua quippe mox sanxit, *μὴ ἀδελφιδῆν γαμεῖν*, quod Xiphilinus ex Dione notat *p. 338. Edit. Sylburg. ἀδελφιδῆν*, id est, P.295 non tantum sororis, sed & fratris filiam ne ducere ius esset. Præter Pollucem, Hesychium, & Glossas Cyrilli, Moschopulus *ὁ ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς υἱὸς καὶ θυγατὴρ αὐτῶν ἀδελφιδῆ.* Quanquam V. C. Petrus Pithœus *ad coll. ll. Mosaic. tit. de incestis nuptiis* constitutionem D. Neruæ ad fratris potius filiam perti-

pertinuisse putat, nam & hæc ἀδελφιδῆ dicitur. At post Neruam discrimen illud rursum reductum, puta, vt fratris equidem filiam ducere liceret, sororis non liceret: Quod Vlpianus, Antonini Caracallæ coæuus disertis verbis testatur, non in iis tantum *Regularum* fragmentis, quæ Anianus nobis seruauit, *tit. 6. §. 5.* verum & apud Licinium Rufinum, *tit. de incestis nupt. 6. Inter cognatos*, inquit, *ex transuerso gradu olim quidem matrimonia contrahi non poterant: nunc autem ex tertio gradu licet vxorem ducere, sed tantum fratris filiam, non etiam sororis.* Idemque euincunt complures Digestorum leges, quæ nuptiarum inter auunculum & sororis filiam prohibitarum signate meminerunt, puta, *lex 39. lex 56. D. de ritu nupt. l. 38. §. 1. l. 11. §. 1. D. ad Leg. Iul. de adult.* Itaque & quod in Gaii *Institutionibus* de nuptiis cum fratris filia prohibitis extat, Aniani procul dubio facinus est. Et stetit hoc ius etiam deinceps sub Diocletiano & Maximiano. Extat enim apud Licinium Rufinum *d. t. 6.* Edictum illorum Impp. datum, (id est, propositum,) Damasco Phœnices ex *lib. 5. Codicis Gregor.* desumptum, A. D. 295. vnde & desumpta lex *17. Cod. Iust. de nuptiis*, quo matrimonium cum sororis filia, non etiam cum fratris filia prohibetur. Secuti tandem sunt Christiani Principes. Certe, etsi Sozomenus *lib. 1. cap. 8.* scribat, Constantinum M. coercuisse τὰς ἀκολάσους καὶ καταβεβλακευμένας μίξεις πρὸ τούτου μὴ κωλυομένας, *intemperantes & dissolutos concubitus, antea minime prohibitos*, & addat, id ex *legibus* ab eo latis facile intelligi: nulla tamen huiusmodi Constantini M. constitutio hodie extat; Filii certe eius *Constantii* hæc lex est, qua is veteri scilicet iure reducto, non minus fratris, quam sororis filiam vxorem ducere prohibet: Et quidem sub capitali pœna. Incestæ itaque ciuili iure deinceps indistincte, siue auunculi, siue patrui, cum nepte nuptiæ fuerunt, vt testatur Ambrosius *Epist. 60.* & *lex 3. inf. h. t.* & *lex vlt. Cod. Iust. de incestis nupt.* & *§. 3. Inst. de nupt.* v. & Firmicus *lib. 3. mathes. c. 7. lib. 4. cap. 1.* Ideo Tribonianus quoque *in l. 17. Cod. Iust. de nupt.* (quæ alioquin ex illo, quo dixi, Diocletiani Edicto desumpta est) hæc verba inseruit, *præterea fratris filia, & ex ea nepte*, ex hac partim constitutione, partim ex æui sui vsu. Neque tantum ea capitali pœna incestum hoc coniugium Constantius persequitur, sed & incestum quoque complexum extra nuptias, quod illis verbis indicatur, *aut in eius complexum, non vt patruus, aut auunculus, conuolauerit.*

Sane notari illud maxime cupio, emissam hanc a *Constantio* constitutionem *ad Prouinciales Phœnices*, ad quos Edictum quoque illud, quod dixi, Diocletiani, potissimum pertinere antea probaui: Prouinciæ nempe *Persis* viciniores, (aduersus quos bellum hoc ipso tempore parabat Constantius) corruptos ab iis mores facile imbibebant, a Romanis legibus diuersos. Et cæteroquin vagos Syrorum concubitus arguunt & aliæ leges veluti *lex 18. Cod. Iust. ad leg. Iul. de adulter.* cui iungenda *lex 5. Cod. eod. de donat. ante nupt.* Et sane obseruandum hoc quasi altero pedato a Constantio Phœnicum mores & ritus circa coniugia componi: Vagos enim iam antea *Heliopolitanorum* Phœniciæ concubitus (ad quos Heliopolitanos pariter hoc ipso vt videtur anno & mense pertinet *lex 4. inf. de maternis bon.* quæ *PP. Heliopoli* dicitur) Constantinum M. compescuisse auctor est scriptor vitæ Constantini *l. 3. c. 58.* & insigni loco Socrates *lib. 1. cap. 18.* Ἑτέραν δὲ ἐκκλησίαν ἐν ἡλίου πόλει τῆς Φοινίκης κατασκευασθῆναι προσέταξε, δι' αἰτίαν τοιαύτην. οἱ ἡλίου πολῖται, τίνα μὲν ἔσχον ἐξ ἀρχῆς νομοθέτην οὐκ ἔχω εἰπεῖν· ὁποῖος ἦν τὸ ἦθος, τὸ δὲ ἦθος, ἐκ τῆς πόλεως δείκνυται. κοινὰς γὰρ εἶναι παρ' αὐτοῖς τὰς γυναῖκας, ἐγχώριος νόμος ἐκέλευε. καὶ διὰ τοῦτο, ἀμφίβολα μὲν ἦν παρ' αὐτοῖς τὰ τικτόμενα. γονέων γὰρ καὶ τέκνων οὐδεμία διάκρισις ἦν. τὰς δὲ παρθένους τοῖς παριοῦσι ξένοις παρεῖχον πορεύεσθαι. καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχαίου κρατοῦν παρ' αὐτοῖς, λῦσαι ἐσπούδασε. νόμῳ γὰρ σεμνῷ τῶν αἰσχρῶν ἀνελὼν τὸ μῦσος, τὰ γένη ἑαυτὰ ἐπιγινώσκειν παρεσκεύασεν. ἐκκλησίας τε κλίσας, καὶ ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι παρεσκεύασε, καὶ κλῆρον ἱερόν. οὕτω τὰ ἡλίου πολιτῶν κακὰ μετριώτερα ἀπειργάσατο: id est, *Alteram vero Ecclesiam in Heliopoli Phœniciæ ædificari mandat, idque tali causa adductus. Heliopolitani quem olim habuerint legislatorem, non habeo quidem dicere: sed quomodo moratus ille fuerit, ipsi mores ciuitatis aperte declarant. Nam vxores apud illos communes esse lex patria iubet: & propterea de liberis nihil certi posse sciri. Etenim parentum & liberorum nulla distinctio est. Virgines etiam peregrinis, qui eo aduentant, constuprandas tradunt. Illud institutum iam apud illos inueteratum, Imperator penitus abrogare laborauit. Nam sublato illo turpitudinis flagitio, lege quadam sacra & seuera sanciuit, vt genera ac familiæ se inter ipsas agnoscerent. Ecclesiis denique extructis, Episcopum designandum, & sacrum Clerum constituendum accurat. Sic ergo Heliopolitanorum status, malis illis perpurgatis, ad modestiam ab eo traductus est.* Memorat & Sozomenus, *lib. 5. cap. 10.* Tandem & *legem 1. inf. de lenonib.* qua lupanaribus iam ab eodem Constantio modus quidam adhibetur, ad eandem Syriam proprie pertinere censeo. Eodem pertinet apertissime eiusdem Constantii *lex 7. inf. quorum appellat.* qua adulterii, vel Raptus conuictis appellandi ius denegatur.

Illud quoque notari cupio, *hanc l.* a Constantio datam ad Prouinciales Phœniciæ: quorum mores, ipse nuper admodum, introspexerat, hoc anno, & fine superioris, in Phœnicia constitutus, modo Emesæ, modo Laodiceæ, modo Heliopoli; vt docet subscriptio *legis 25. inf. de decurionib. legis 9. Cod. Iust. qui admitti ad bon. poss. l. 4. inf. de maternis bonis.* Quo scilicet concesserat repellendis Latronum Arabum incursionibus: de quo v. quæ Iulianus *Orat. 1. p. 37. 38. in 4.* Neque dubium mihi ad Berytiorum Iurisconsultorum suggestionem, *hanc legem* latam, pariter vt *legem 1. Cod. Iust. de formulis*, quæ mense Ianuario huius ipsius anni data ad Præsidem Phœniciæ, & legem *4. inf. de maternis bonis*, quæ & ipsa data Heliopoli ad Dionysium Comitem Phœnices.

P. 296 *De illicitis nuptiis cum* FRATRIS *vxore, & cum vxoris* SORORE, *Constantii lex.*

II. (a) Impp. CONSTANTINVS (b) & Constans AA. (c) & Iulianus Cæsar, ad Volusianum Vicarium Vrbis. (d)

ETSI licitum Veteres (e) crediderunt, nuptiis fratris solutis, ducere fratris vxorem: licitum etiam, post mortem mulieris, aut diuortium, contrahere cum eiusdem (f) sorore coniugium: abstineant (g) huiusmodi nuptiis vniuersi: (h) nec æstiment, posse legitimos

mos liberos ex hoc consortio procreari; nam spurios esse conuenit, qui nascentur. Dat. (i) Prid. Kal. Maii, Romæ, Arbitione & Lolliano Coss. [355.]

INTERPRETATIO. *Fratris vxorem ducendi, vel vni viro duas sorores habendi* (k) *penitus licentia denegatur, nam ex tali coniugio procreati filii, legitimi non habentur.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. prælata *leg. 5. Cod. Iust. de incest. nupt.* in eandem Theodosii sententiam. Concordat ei quoque Theodosii Iun. *lex 4. siue vlt.* & ex parte *lex 3. infr.* GOTHOFRED.

(b) γϱ. *Constantius.* IDEM.

(c) γϱ. & Constans Cæsar, (Constantius) i.e. Gallus. IDEM.

(d) *Volusianus* Vicarius Vrbis *hic.* P.V. *l. 6. Cod. Iust. qui testam. fac. PP. l. 2. de his qui per metum. l. 26. de appell. l. 12. quorum appellat.* IDEM.

(e) Hebræi: *Deuteron. 25. verſ. 5. & Ruth. cap. 4. verſ. 7.* Ægyptii, *l. pen. Cod. Iust. de incest. nupt.* Imo & Romani veteres. IDEM.

(f) Mulieris. IDEM.

(g) Ita interpungendus hic locus, qui hactenus nouam sententiam inchoabat. IDEM.

(h) Etiam Iudæi, quorum caussa forte etiam hæc lex lata videtur. Erant enim & in Vrbe Roma hac tempestate Iudæi: De quo plura mox. IDEM.

(i) Id est, accepta vel reddita. *Mediolani* quippe hoc tempore subsistebat Constantius. Vide Consularia Theodos. Nisi quis putet hanc leg. referendam ad A. D. 357. quo sane anno Constantius Romam ingressus est IIII. Kal. Maii, id est, biduo ante subscriptum *huic l.* diem: de quo vide consularia Theodos. Fidem facit & subscriptio *legis 5. infr. de Numerar.* Iuuat & Iuliani Cæsaris nomen *huic l.* inscriptum, qui vt A. D. 355. initio nondum Cæsar fuit; ita sane fuit iam inde a mense Nouembri eius anni. IDEM.

(k) *Vel duobus fratribus vnam mulierem nubendi,* legit Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. RITTER.

COMMENTARIVS.

EADEM duobus fratribus successiue nubere, IDEMQVE duas sorores successiue ducere: vel (quod idem valet) frater fratris sui vxorem ducere, & idem vxoris suæ sororem ducere prohibetur a Constantio Imp. *hac l.* A. D. 355. pariter vt a Theodosio M. *l. 5. Cod. Iust. eod. tit. de incestis nuptiis:* ab Arcadio, *l. 3. h. t.* a Theodosio Iun. *l. vlt. h. t.* a Zenone, *l. pen. Cod. Iust. eod.* & Anastasio *l. vlt. Cod. eod. h. t.* Et sic sex omnino hac de re & interdictione constitutiones extant: sic quidem, vt hæc nostra ad vrbem Romam pertineat; est enim ea data *ad Vicarium Vrbis*, vbi proculdubio huiusmodi coniunctiones seu nuptiæ adhuc vsurpabantur: quo tempore Liberius Episcopus Romanus erat, quo forte instante hæc lex a Constantio lata fuit. Cæteræ omnes leges Orientem spectant. Adeo nuptiæ hæ ibi subinde percrebuere, vt toties eas interdici oportuerit: Quibus adde & Basilii Cæsariensis Ep. 197. de quo mox plene. Et vtrarumque quidem nuptiarum illarum par & similis ratio habita: vt expresse testatur *d. l. vlt. h. t.* & Basilius *d. epist.* Vnde & de vtrisque ferme simul agitur *h. l.* & *d. l. vlt. h. t.* & *d. l. 5. Cod. Iust. eod. tit.* & quidem indiscrete, modo prius de vna, mox de altera: de priore coniunctione prius *h. l.* & *d. l. 5.* prius de posteriore, *l. vlt. h. t.* modo de vnica tantum, *l. 3. h. t. l. pen.* & *vlt. Cod. Iust. h. t.* Basilii quoque epistola præcipue occupata est in hac posteriore specie, *de duabus sororibus non ducendis.* Quare & nos initium inde ducemus, etsi pleraque, quæ de hisce nuptiis dicuntur, de prioribus illis pariter accipienda sint. Duas ergo sorores eidem ducere fas non est: quod & Constantinus *h. l.* & Theodosius M. *d. l. 5. Cod. Iust.* & Theodosius Iun. *l. vlt. h. t.* interdixere: Theodosius M. inquam, honestatis in coniunctionibus amantissimus, qui & ideo consobrinorum quoque nuptias inhibuit, de quo Diatriba *ad l. 19. Cod. Iust. de nupt.* & *comm. ad l. prox.* & forte eadem constitutione ad Cynegium PP. data, & ad Nectarii Ep. Constantinopolitani suggestionem: & Basilius magno nisu eas damnauit *epistola* in id expressa 197. (160.) ad Diodorum Tarsensem Episc. occasione sumpta ex epistola quadam, seu scripto, quod sub Diodori istius nomine circumferebatur, quo huiusmodi nuptiæ probabantur argumentis: quæ ideo is refutare instituit, apertissime vocans huiusmodi coniunctionem ἄθεσμον κοινωνίαν, ἀσελγὲς ἐπιθύμημα, *illicitam coniunctionem, lasciuam libidinem*, & μήτε γάμον ἡγεῖσθαι τοῦτο, *neque id matrimonium existimetur.* Nempe, qui huiusmodi duarum sororum nuptias probabant, soluto priore matrimonio, siue morte siue diuortio, vt hæc lex docet, duobus argumentis potissimum nitebantur. Primo, auctoritate eius quod continetur *Leuitici c. 18. v. 18. sororem vxoris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec reuelabis turpitudinem eius illa adhuc viuente:* vel vt Græca habent. Γυναῖκα ἐπ' ἀδελφῇ αὐτῆς οὐ λήψῃ ἀντίζηλον, ἀποκαλύψαι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς ἐπ' αὐτῇ ἔτι ζώσης αὐτῆς. Inde scilicet a contrario colligebant, mortua vxore, sororem eius ducere licere, ὅτι συγχωρεῖται λαμβάνειν τελευτησάσης. Verum hanc collectionem & argumentationem, τὸ δ' ἐκ τῆς τοῦ ἀκολούθου ἐπιφορᾶς, *quod silentio prætermissum est*, seu ἔννοιαν τοῦ ἀκολούθου, *consecutionis intelligentiam*, refutat ibi Basilius: vt & alterum illud ex Sacra Scriptura, quo nubendi indistincte soluto matrimonio potestas fit. Et ipse quatuor argumentis has nuptias confudit. Primo quidem morem opponit, qui legis vim habeat; ἔθος νόμου δύναμιν ἔχον, & quidem morem a sanctis Viris traditum, διά τὸ ὑφ' ἁγίων ἀνδρῶν τοὺς θεσμοὺς ἡμῖν παραδοθῆναι, *eo quod nobis a Viris sanctis traditæ sunt regulæ.* Huiusque moris vim & effectum hunc esse, quod hæ nuptiæ, nec nuptiæ habeantur, neque quis (nota Canonem de quo mox) ad Ecclesiam admittatur, nisi soluto prius huiusmodi coniugio. Quare etsi nihil aliud afferri posset, suffecturum hac in re morem istum. Secundum argumentum desumit ex affinitate quæ per nuptias contrahitur: quod διὰ τῆς γυναικὸς ἡ ἀδελφὴ πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρὸς οἰκειότητα μεταβαίνει: *per vxorem soror ad viri affinitatem transit.* Atque ideo quis non magis sororem vxoris suæ, quam suam ducere possit: Eoque tertio loco trahit illud, seu regerit *eodem* Leuitici *cap.* οὐκ εἰσελεύσῃ πρὸς πάντα οἰκεῖος σαρκός σου, ἀποκαλύψαι ἀσχημοσύνην αὐτῶν; *Non ingredieris ad omnem carnis tuæ affinem, ad reuelandam eorum turpitudinem:* ostenditque id περιεκτικὸν esse seu complecti quoque hanc coniunctionem. Vrget & nominum confusionem σύγχυσιν (præsupposito quod liberi quoque sint ex priore sorore) quod videlicet ex huiusmodi concubitu seu coniunctione, eadem & matertera & mater fiat: eidem liberi

liberi ex vtroque matrimonio & fratres & consobrini. Quare tandem morem hunc quo improbatæ hæ nuptiæ; in partibus suis retineri contendit: etsi alibi nuptias huiusmodi retineri ferat. Vnde apparet, non omnium tum temporis eundem hac parte sensum fuisse, non eundem morem: Et vero ipsemet Constantius *h. l.* diserte profitetur, veteres credidisse has nuptias licitas esse. Quæ res fecit, vt non Patres tantum, verum etiam Imperatores, Episcoporum proculdubio instinctu, hasce nuptias damnare necesse subinde habuerint: quod eæ nuptiæ percrebescerent. Et vero percrebuere & obtinuere alicubi per Orientem post Basilium, vt fidem faciunt posteriores Theodosii M. & Theodosii Iunioris leges in has nuptias, post Basilium latæ. Imo & per Occidentem insigni exemplo Honorii Imp. qui duas Stilichonis filias sorores successiue in matrimonio habuit: testis Zosimus, Marcellinus Comes *in anno 408.* Paulus Diaconus *lib. 14.* & Zonaras *tomo 3. Annal.* Et hæc quidem de interdictis nuptiis duarum sororum.

Interdicuntur pariter nuptiæ cum fratris vxore & *h. l. & l. 3. & l. vlt. inf. & l. 5. 8. & vlt. Cod. Iust. h. t.* & damnantur a Basilio pariter *d. ep. 197. (160.)* eadem affinitatis ratione, *ὐδὲ τῇ γυναικὶ ἐξέςαι τοῖς οἰκείοις τῦ ἀνδρὸς συνοικεῖν; κοινὰ γὰρ ἐπ' ἀμφοτέρων τῆς συγγενείας τὰ δίκαια. Neque vxori licebit sese viri affinibus coniungere. Sunt enim vtrinque communia affinitatis iura.* Etsi non tantum hoc anno hæ nuptiæ inualescerent, verum etiam iam olim, quod *h. l.* expresse dicitur, Veteres crediderint huiusmodi nuptias licitas esse. Quod verum de Hebræis certo casu, si frater illiberis decessisset, vt notissimum; non si liberos ex ea habuisset: *Leuit. 20.* & de Ægyptiis pariter, quod Hebræorum instituto proximum, si fratrum coniuges post mortem fratris mansisse virgines dicerentur: quod & certis Legum conditoribus placuisse Zeno testatur, *l. pen. Cod. Iust. h. t.* Verum & de Romanis, vt ostendit Brissonius *de iure connubiorum*, quem non exscribo, variis exemplis ex Liuio, *lib. 1.* Dionysio Halicarn. *lib. 4.* Apuleio *in Apologia.* Quod Canones attinet, huiusmodi nuptiæ inter Christianos *Canonibus* damnatæ sub Constantino M. iam Constantii nostri patre: vt docet *canon. 2. Concilii Neocæsar. Tom. III. p. 2038. Concil. Harduin.* pariter vt & superior Basilii locus, aliique Canones, de quibus mox. Quibus vt & Principum constitutionibus non obstantibus sæpe nuptiæ hæ permissæ & indultæ etiam Rescriptis, vt testatur *d. l. vlt. Cod. Iust. hoc tit.* Retentusque proculdubio mos hic tenaciter, a Iudæis potissimum, qui per orbem Romanum erant: vt haud adeo absurdum sit credere, in hos ferme *legibus istis* actum. Certe Theodosius M. *lege lata* prohibuit, ne Iudæi morem suum in coniunctionibus retinerent, nec iuxta legem suam nuptias sortirentur. Et argumentum præbet coniunctio *legis 2. sup. de nuptiis*, seu *l. 5. inf. ad leg. Iul. de adulteris*, cum *l. 5. Cod. Iust. de incest. nupt.* Theodosius quippe cum *d. l. 2. & 5.* Iudæis cum Christianis connubii iure interdixisset *d. l. 5.* addit, ne fratris vxorem, neue vxoris suæ sororem ducere liceat: quod & ipsum Iudæos respiciebat. Verum quidquid huius sit, prohibitæ hæ nuptiæ penitus *d. l. 5.* quocumque tandem modo dissoluto matrimonio, *d. l. 5.* siue morte siue diuortio, *h. l. & l. vlt. inf.* etsi manserit virgo mulier, *d. l. 8. Cod. Iust. h. t.* quo casu tamen procliuius id nonnulli permittendum credebant, siue legis Mosaicæ exemplo, siue quia nulla reuera *συγγένεια, οἰκειότης* (quam in hac re vrget Basilius) contracta hoc casu esset. Nunc de pœnis harum nuptiarum: de Canonicis iam dixi ex Basilio; vide & *d. canonem 2. Concilii Neocæsar. & can. 19. Apostolicum: can. Eliberinum 61.* Imperatorum constitutionibus, & hæ nuptiæ tanquam incestæ haberi iussæ, *l. vlt. h. t.* & liberi ex huiusmodi nuptiis suscepti, spurii esse iubentur, & succedendi incapaces definiuntur *h. l. & l. vlt. inf.* De qua incestarum nuptiarum pœna, nota iam sunt omnia. Non ergo Capitis pœna his casibus imposita, vt in *sp. l. 1. sup.* quæ etiam aboletur *l. 3. prox. inf.* Et certe in praxi, vt video, virgindemiæ & exilii pœna huiusmodi coniunctionibus imponitur.

De POENIS *incestarum nuptiarum Arcadii lex.*

III. (a) Impp. ARCAD. & Honor. AA. Eutichiano PF. P. (b)

MANENTE (c) circa eos sententia, (d) qui post latam dudum legem (e) quoquomodo absoluti sunt aut puniti, si quis incestis posthac consobrinæ (f) suæ, vel sororis aut fratris filiæ, (g) vxorisue, (h) vel eius postremo cuius vetitum damnatumque (i) coniugium est, sese nuptiis funestarit, designato quidem *Lege* supplicio (k) [hoc est ignium, (l) & proscriptionis (m)] careat, proprias etiam quandiu vixerit teneat facultates: Sed neque vxorem, neque filios (n) ex ea editos habere credatur, vt nihil prorsus prædictis, ne per interpositam quidem personam, vel donet superstes, vel mortuus (o) derelinquat: Dos, si qua forte solemniter (p) aut data, aut dicta, (q) aut promissa fuerit iuxta *Ius antiquum*, (r) fisci nostri commodis cedat: Testamento suo extraneis nihil derelinquat: sed, siue testato siue intestato legibus ei & iure succedant, si qui forte (s) ex iusto & legitimo matrimonio editi fuerint: hoc est, de descendentibus filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis: de ascendentibus, pater, mater, auus, auia: de latere, frater, soror, patruus, amita: Testandi sane ita demum habeat facultatem, vt hiis tantum personis pro iuris ac legum, p. 298 quod voluerit arbitrio relinquat, quas succedere Imperialis præcepti tenore mandauimus: Ita tamen, vt hæreditate defuncti penitus arceatur, (t) si quis ex iis (v) quos memorauimus, in contrahendis incestis nuptiis participatum, (x) atque consilium inisse (y) monstrabitur: successuro (z) in locum illius, qui post eum gradum proximus inuenitur. Id (a) sane, quod de Viris cauimus, etiam de fœminis, quæ prædictorum se consortio (b) commaculauerint, custodiatur: Memoratis vero personis non extantibus, fisco (c) locus pateat. Ad (d) cuius legis nexum & conditionem pertinere iubemus, si qui forte iamdudum,

dum, hoc est (e) ante promulgationem huiusce legis, illicitis memoratarum nuptiarum sceleribus (f) commaculati, quoquo modo latere potuerunt. Dat. VI. (g) Kal. (h) Decemb. Constantinop. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. Coss. [396.]

INTERPRETATIO. *Post prioris legis sententiam, quæ de talibus personis lata est, id præcipit obseruari, vt districtione legis supplicio & proscriptione liberi quisque* (i) *ille aut sororis aut fratris filiam, aut certe vlterioris gradus* (k) *consobrinam, aut* (l) *fratris vxorem sceleratis sibi nuptiis iunxerit, huic pœnæ subiaceat, vt de tali consortio separetur. Atque etiam si* (m) *filios habuerint, non habeantur hæredes,* (n) *sed infamia sint notatæ vtrinque personæ, ita vt* (o) *possidere tantum proprias facultates Principis beneficio videantur. Cæterum nullum præsumant sibi* (p) *subire contractum donandi atque testandi facultate submota: sed nec ipsis fœminis,* (q) *quas taliter sortiti sunt, aliquid conferant, his* (r) *si etiam tempore nuptiarum sibi dederint, reuocetur ad fiscum: aut etiamsi filios habuerint, non per suppositam, aut per aliam personam, aut per commentitiam donationem ad illos quicquam ex eorum facultate perueniat, sed ipsis mortuis ad legitimos hæredes quoscunque gradus admittit, vsque ad certum originis locum ab intestato ipsi succedunt. Testandi etiam eis in his tantum personis, quibus lege concessum est permissa potestas, ita vt ex his quos elegerint scribant hæredes,* (s) *ita tamen, vt si qui in tali consortio consensum cum his habuisse docentur, hæreditate exclusi, aliis in proximo gradu venientibus locum faciant: Nam si desunt personæ propinquorum, quos ad successionem vacat lex, tunc in eorum facultatibus fiscus accedat.*

NOTAE.

(a) *Lex 6. Cod. Iust. hoc tit.* hinc interpolata est, & sex locis mutilata. GOTHOFREDVS.

(b) *Eutychianus* PP. Orientis fuit sub Arcadio: de quo dixi iam ad *l. 3. ad leg. Corn. de sicar.* & ad *l. 19. Cod. Iust. de nupt.* vid. & *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Prima* hæc sententia abest a Cod. Iust. vsque ad ea verba, *si quis:* vt & sequentes aliæ nonnullæ. Itaque sic *huius legis* initium effinxit Tribonianus, *Si quis incesti vetitique coniugii sese nuptiis funestauerit, proprias quamdiu vixerit,* &c. Idque duabus de causis, partim quia pleraque illorum verborum quæ immutauit, vel omisit, momentaneum ius continent, & ad illius temporis historiam pertinent, partim quia ius antiquatum continent. IDEM.

(d) Sequentia verba, vsque ad vocem *posthac* absunt a Codice Wurceburgens. & Edit. Sichard. RITTER.

(e) Dubium est, quam *legem* hic intelligat Arcadius? Credat aliquis, *legem primam h. t.* innui: sed Theodosianam legem accipio: de quo mox. GOTHOFREDVS.

(f) Versiculus hic vt dixi abest a Cod. Iust. Ac nominatim abest id quod de consobrina additum; de quo plene dixi *ad l. vn. sup. si ex rescripto nuptiæ petantur.* IDEM.

(g) Vide *legem 1. sup.* IDEM.

(h) Vide *l. 2. sup.* & *l. 4. inf.* IDEM.

(i) Male hinc librarius Wurceb. effinxit, *cuius vel tantum damnoque.* RITTER.

(k) De quo paulo post. GOTHOFREDVS.

(l) De *Ignis supplicio* sunt *hoc Codice* præterea viginti leges. vid. *Paratitl. de pœnis.* IDEM.

(m) Male *præscriptione* editum a Sichardo. RITTER.

(n) Vide *legem 2. sup.* & *l. 4. inf.* GOTHOFREDVS.

(o) *Moriturus,* Cod. Iust. melius. IDEM.

(p) Dicam ad *l. vlt. inf. de dotibus.* IDEM.

(q) Expunxit hæc Tribonianus, de quo dicam *ad d. l. vlt.* vbi eadem de causa idem facinus admisit. IDEM.

(r) Id est Leges Caducarias. IDEM.

(s) *Qui si forte* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. RITTER.

(t) Ita hæc in Cod. Wurceb. *vt hereditatem diem functi penitus arceatur.* Eadem exhibet Edit. Sichard. vbi tamen recte *hereditate* editum. IDEM.

(v) *His* Cod. Wurceburg. IDEM.

(x) Abdicauit hoc Tribonianus contentus sequenti verbo, *consilium:* de *participatu* dixi *sup. ad leg. vn. si Prouinciæ Rector.* GOTHOFREDVS.

(y) Male hinc effectum a scriba Wurceburg. *in his.* RITTER.

(z) *Successorium* edictum ita in bonorum possessionibus, de quo Titulus *in Pandectis, & Codice.* GOTHOF.

(a) *Ea sane custodiantur:* Ita Tribonianus. IDEM.

(b) *Consortium* est quælibet coniunctio, non tantum illicita, quod hic putant nonnulli. IDEM. *Consortiis* legit Cod. Wurceburg. RITTER.

(c) *Nostro fisco:* ita Tribonianus. GOTHOFREDVS.

(d) Hæc tota sententia a Triboniano abdicata est; quia scilicet in præteritum cauet. IDEM.

(e) *Hoc est* abest a Cod. Wurceburg. neque id ineleganter. RITTER.

(f) *In sceleribus* Cod. Wurceburg. IDEM.

(g) VII. In nonnullis Aniani scriptis. GOTHOFREDVS.

(h) VI. *Idus.* Ita Cod. Iust. & in editione Codicis Theodosiani Parisiana Anno 1566. IDEM. *V. Id.* Codex Wurceburg. RITTER.

(i) Hæc sententia vsque *Atque etiam,* inserta *canoni* 21. Concilii Turonensis 2. sub Chamberto R. An 567. nisi quod pro *aut certe vlterioris gradus consobrinam,* ibi habetur, *aut certe gradu consobrinam.* GOTHOFR.

(k) *Aut certi gradus* edidit Sichardus, quam lectionem etiam confirmare videtur Cod. Wurceburg. in quo est *aut certe gradus.* Genuinam hanc lectionem esse probare mihi videntur verba *citat. can.* Concil. Turonens. RITTER.

(l) *Certe* hic insertum in Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Guiac. IDEM.

(m) Hæc sententia inserta Capitular. *lib. 4. cap. 367.* &c. GOTHOFREDVS.

(n) *Heredes legitimi* Cod. Wurceburg. Sichardus & Cuiac. edidere, *non habeantur heredes legitimi, nec heredes.* RITTER.
(o) Male *aut* Cod. Wurceburg. *IDEM.*
(p) Abest *fibi* a Cod. Wurceb. & Edit. Cuiac. Sichardus vero edidit: *nullum negotium præsumant subire contractum.* *IDEM.*
(q) *In ipsis fœminis* Cod. Wurceburg. & paullo post, *aliquid transferant* pro *conferant.* Patet facile legendum *in ipsas fœminas.* *IDEM.*
(r) *Et si etiam aliquid tempore nuptiarum sibi* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. *Ei si etiam,* Cuiac. *et si aliquid.* *IDEM.*
(s) *Elegerit scribat heredes.* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

POENAE incestarum nuptiarum, quibus & nuptiæ *inter Consobrinos*, vt & cum sororis fratrisue filia vel vxore, connumerantur, hac Arcadii Imper. constitutione data A. D. 396. temperantur: Temperantur, inquam, abrogata videlicet sæuissima sanctione, qua ignis proscriptionisque pœna incestis nuptiis præstituta fuerat: Ea nempe Theodosii constitutione, cuius pars fuerat famosa illa de vetitis consobrinorum nuptiis, lex (de qua, deque pœna ad *ea l.* sancita dixi *sup.* plene ad *l. vn. si nuptiæ ex rescripto pet.*) & forte *lex 5. Cod. Iust. de incestis nuptiis.* In solo igitur pœnæ genere paternæ constitutioni *hac l.* derogat Arcadius: iisdem semper nuptiis interdictis ac nominatim inter consobrinos. Cui postremo tamen obstare videtur *lex 19. Cod. Iust. de nuptiis:* quæ eundem Arcadium auctorem habet, quaque nuptiæ inter consobrinos legitimæ P.299 esse iubentur. Quare ideo quoque nonnulli *dictæ legi 19.* status controuersiam mouent, cum eam pugnare videant cum hac eiusdem Arcadii *leg.* & *d. l. vn. sup. si nuptiæ ex rescripto*, (quæ ipsa quoque eorundem Arcadii & Honorii nomina præfert) Qua vtraque Consobrinorum coniugia ab Imperatoribus illis improbantur: Vt proinde minime consentaneum videatur, vt *d. lex 19.* ab iis edita sit: Qui enim, inquiunt, par est credere, duos istos Principes, qui primo (imo secundo) Imperii sui anno consobrinarum nuptias Patris exemplo interdixerant *h. l.* suam ipsorum legem post nouem annos rescidisse, atque iterum quarto post anno velut immemorem sui Honorium contrariam huic *legem vnicam, si nuptiæ ex rescripto petantur*, condidisse, qua paternam legem de vetitis consobrinarum nuptiis mutato rursus consilio comprobauit. Præcipuum istud contrariæ sententiæ patronorum argumentum est, ex multiplici errore conflatum, dum neque Imperatores ipsos satis distinguunt, neque temporum rationem quam præ se tamen ferunt, exactam habent. Enimuero, e tribus illis legibus quæ Arcadium & Honorium Impp. ex æquo inscriptos præferunt, puta A. D. 396. *hac lex 3.* A. 404. *lex 19. Cod. Iust. de Nuptiis.* Anno vero 409. *lex vn. sup. si nuptiæ ex rescripto:* duæ Arcadium Orientis Imper. signate auctorem habent, puta *d. lex 3.* & *d. l. 19.* tertia, Honorium Occidentis Imp. puta *d. l. vn.* Nam vt maxime vtriusque Imperatoris nomina præferant tres illæ leges, pro more videlicet tum recepto, quo Imperatorum omnium qui eodem tempore imperabant, diuisis tamen Imperii partibus, nomina, constitutionibus ab vno latis ex æquo inscribebantur, attamen suos reuera singulosque Imperatores auctores eæ habent: quod ex eorum partim nominibus quibus inscriptæ sunt leges illæ, partim ex loci subscriptione vbi eæ datæ sunt, colligere licet: Arcadius inquam auctor est *d. legis 3.* & *d. l. 19.* quæ vtraque data est ad Eutychianum PP. Orientis scilicet de quo iam dicere memini ad *l. 3. ad leg. Corn. de sicariis: seu ad l. 5. Cod. Iust. ad l. Iul. maiestatis*, quæ & ipsa eidem Eutychiano PP. inscribitur: quin *d. lex 3.* data Constantinopoli: Honorium vero auctorem, habet A. D. 409. *d. lex vn. si nuptiæ ex rescripto*, vtpote data ad Theodorum PP. (Italiæ scilicet) idque Rauennæ.

Hoc posito, conciliatio iam in procliui, omni hæsitatione cessante: Arcadius scilicet Orientalium partium Imperator initio quidem A. D. 396. *hac l. 3.* patris Theodosii exemplo Consobrinorum coniugium inter illicita habuerat, sic tamen vt pœnam tantum a patre statutam temperaret: Idem vero postea mutato consilio A. D. 405. in *l. 19. Cod. Iust. de nuptiis.* nuptias illas prorsus pro legitimis haberi voluit: Hactenus Arcadius per Orientem. Atque adeo *legis 19.* auctor solus Arcadius, non Honorius, neque vterque fingendus est. Quid Honorius igitur per Occidentem? Is anno 409. & sic post *d. l. 19.* a fratre latam, *d. l. vn. si nuptiæ ex rescripto*, nonnisi ex rescripto legitimas hasce Nuptias esse voluit. His ita distinctis, nulla hic ἀντινομία intercedit, neque Honorius vllo modo sui immemor, vel, vt quidam scribunt, tertium mutasse fingendus est, quandoquidem is nunquam ante *d. l. vn.* Consobrinorum nuptias pro legitimis haberi voluit: neque in eo vlla consilii mutatio fingenda, verum in Arcadio. Hæc si ita quoque distinxissent Contius & Brissonius, non illi frustra sese torsissent: Contius animi anceps primum putabat, *subsecíuarum lectionum lib. 1. cap. 9.* Legem 19. ab Arcadio & Honorio (hoc semper male addit) minime scriptam fuisse, falsoque eam illi in *Cod. Iustin.* adscribi: Mox idem mutata sententia *lib. 2. cap. 1.* pronunciat, legem illam reuera Arcadium & Honorium auctores habere, sed tamen vel non ita ab iis scriptam, vel certe ab Honorio rursum abrogatam *d. l. vn.* Brissonius vero *libro singulari de Iure Connubiorum*, censuit, Theodosii M. legem illico ab vtroque filio Arcadio & Honorio protinus abrogatam: duasque illas leges, quibus ea confirmatur, puta, *hanc legem 3. de incestis nuptiis*, & *l. vn. si nuptiæ ex rescripto pet.* non sic ab illis scriptas fuisse, vt nunc in hoc *Cod. Theod.* leguntur, verum quomodo in *Iustinianeum* translatæ sunt, sine clausulis illis quibus nuptias illas pro illegitimis habent, ac proinde clausulas illas duabus illis legibus in *hoc Cod. Theod.* præter auctorum seu Imperatorum mentem ex Gothorum moribus insertas. Ita contrario plane errore percelli Leges illas videmus: Ab illis videlicet Tribonianus insimulatur, quasi auctor & architectus *legis 19. Cod. Iust. de nupt.* ab his vero in Gothos falsi suspicio transfertur, quasi duas alias leges inserto emblemate corruperint. Quod vtrumque inane, quando vtrique, & Tribonianus & Gothi hac parte culpa suspicioneue omni vacui sunt, sola Imperatorum annorumque distinctione facta. Cæterum Arcadium hac parte sententiam mutasse nil mirum. Nam vt hic Arcadio contigit a priore sententia Theodosiique lege, imo & sua, migrare, ita & idem, ne cæterorum exempla hic aduocem, quibus Codex hic Theodosianus abundat, alias sæpe consilium mutasse in rebus grauissimis deprehenditur. Tria tantum exempla hic apponam. Eunomianis ille Theodosii patris iudicium (quod exstat *l. 17. inf. de hæreticis*) secutus, testamenti factionem dederat A. 395. *l. 27. eod. tit.* At idem postea ademit: mox rursum reddidit A. 399. *l. 36. eod.* Maiumæ item spectaculum antea ademptum reddiderat An. 396. *l. 1. inf. de Maiuma:* ademit idem A. 399. *l. 2. dicto tit.* Vsurarum denique stipulatione Senatoribus interdixerat, seu fœnus exercere eos prohibuerat (minoribus exceptis) A. 397. *l. 3. sup. de vsuris*, (de quo interdicto extat quoque insignis Chrysostomi locus, *homilia* in

in Matthæum 57. sub fin. ἐν ἠθικῷ editionis *Commelin. pag. 508.*) Atenim idem octennio post, amoto iam Chrysostomo A. 405. (eodem anno quo *dicta lex 19.* ab eo lata est) medias centesimas his permisit. Nunc de *lege nostra*.

Pœnæ igitur incestarum nuptiarum hæ *hac l.* ab Arcadio constituuntur: Primum, vt huiusmodi vxor, vxor non sit: vt filii, filii non sint, id est, vt legitimi non sint, sed spurii: de quo vide etiam *l. 1. sup. & l. 4. inf.* atque adeo in potestate patris non sint, seu vt *lex 4.* loquitur, in sacris patris non sint, nec paternam vt sui suscipiant hæreditatem: vt huiusmodi vxori liberisque coniux, vel pater, nihil omnino vel inter viuos, vel mortis occasione donare possit. Secunda pœna est, vt *Dos* caduca fiat: Nempe, vbi matrimonium non est, nec dos est: *l. 3. D. de iure dot. l. 20. Cod. Inst. de donat. ante nupt.* Addatur & §. 12. *Inst. de nuptiis.* Tertio, vt Extraneis quoque testamento nihil relinquere possint, sed eos tantum successores habeant, iisque testamento aliquid relinquere possint, qui legitimi alioquin eorum hæredes sunt, ex legitimo videl. matrimonio editi, quique in contrahendis incestis nuptiis participatum vel consilium non præbuerunt.

P. 300 *De incestis nuptiis cum* SORORE *vxoris, & cum* FRATRIS *vxore, Theodosii Iun. lex.*

IIII. (a) Impp. Honor. & THEOD. AA. Aureliano (b) II. PF. P.

TANQVAM incestum commiserit, habeatur, qui post prioris coniugis amissionem, sororem eius in matrimonium proprium crediderit sortiendam. (c) Pari ac simili ratione etiam, si qua post interitum mariti in germani eius nuptias crediderit aspirandum. Illo sine dubio insecuturo, quod ex hoc contubernio nec filii legitimi habebuntur, nec in sacris (d) patris erunt, nec paternam vt sui suscipient hæreditatem. Dat. XVII. (e) Kal. Iun. (f) Constantinop. DD. NN. Honor. X. (g) & Theod. VI. AA. Coss. [415.]

INTERPRETATIO. (h) *Quæcunque mulier sororis suæ maritum post illius mortem acceperit, vel si quis ex viris mortua vxore, sororem eius aliis nuptiis sibi coniunxerit, nouerint tali consortio se esse notabiles, & filii qui exinde fuerint procreati, ex successione excludantur, nec inter filios habebuntur.*

NOTAE.

(a) Et hæc lex abest a Cod. Iust. prælata simili & breuiori lege Theodosii M. *l. 5. Cod. eod. hoc tit.* Huic concordat & *lex. 2. 3. sup.* GOTHOFREDVS.

(b) *Aurelianus* PP. Orientis sub Theodosio Iun. & quidem secundum: vid. alias *leges* ei inscriptas *in Prosopogr.* Meminit & superiore anno 414. huius Aureliani II. PP. Chronicon Alexandrinum. IDEM.

(c) Edit. Sichardin. *Sororis eius matrimonium proprium crediderit sortiendum.* Codex etiam Wurceburg. *sortiendum* legit. RITTER.

(d) V. *l. 1. 9. inf. de maternis bonis:* & *Gloss. Th.* GOTHOFREDVS.

(e) VIII. Ita An. optimæ notæ. IDEM.

(f) *Iun.* ita editio Parif. anni 1566. IDEM. *Kal. Ian.* quoque legit Cod. Wurceb. RITTER.

(g) Male hic exhibet Cod. Wurceb. *Constantino X. & Theud VI. AA.* Confundebat librarium vrbis Constantinopolitanæ nomen. IDEM.

(h) Interpretatio hæc, vsque ad illa, *& filii:* inserta est Concilio Turonensi 2. quod habitum sub Chariberto R. A. D. 567. *can.* 21. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

EADEM huius constitutionis sententia est, quæ *legis 2. sup.* vbi dicta sufficiunt, hucque arcessi possunt.

DE DOTIBVS.

TITVLVS XIII.

LIB. V. COD. IVST. TIT. XI. XII. XIII. XIV. & XV. hi enim tituli omnes huic vnico respondent. Potest & ad hunc *Titulum* referri *Titulus de inofficiosis dotibus* supra.

PARATITLON.

DOs aut datur *l. 3. h. t. & l. 2. supr. de inofficiosis dotibus,* [hinc *dos data, l. 3. supr. de incestis nuptiis*] aut præstari cum tantum placet, id est, conuenit, *l. 4.* seu *vlt. h. t.* seu pollicitatio rerum dotalium fit, *leg. ead.* & quidem duplici modo. Vel enim pollicitationem dictio subsequitur, vnde dos dicta, *l. 3. supr. de incestis nuptiis,* & dotis dictio, *l. vlt. h. t.* vel stipulatio, *leg. ead.* vnde dos promissa dicitur, *d. l. 3. supr. de incestis nuptiis,*

ptiis, idque non qualibuscumque verbis olim fiebat, *d. l. vlt. h. t.* sed solemniter, *d. l. 3. de incestis nupt.* quod Theodosii Iun. constitutione abrogatum fuit. Datur autem dos aut promittitur ex vxoris plerumque facultatibus, *l. 3. h. t.* Cæterum pacta quoque quædam de dote reddenda interueniebant, *l. 2. h. t.* Certe constante matrimonio dos a marito vxori refundi non potest, non magis quam aliud quid ei donari, *l. 3. h. t.* Soluto matrimonio obitu maritali dos ad vxorem reuertitur, *leg. ead.* at defuncta vxore, apud maritum dos remanet, vel promissa præstari debet, sic vt a liberis ex ea susceptis proprietatem is alienare non possit, *leg. ead.* Facto autem diuortio, dotem reddi vxor postulabat *l. 2.* sic tamen, vt retentiones ex iure venientes quasdam maritus, quandoque opponeret *leg. ead.* & in his quidem actionem de moribus, *l. 1. h. t.* vt & pacta, si quæ legibus consentanea intercessissent
P. 301 *d. l. 2. h. t.* His adde de dotis collatione, *tit. vnde liberi:* de dote vxoris proscripti, *l. 15. de bon. proscript.* de Dotis repetitione, *l. 7. ad leg. Iul. de adulter.*

De MORIBVS *actionem personalem neque hæredi, neque in hæredem dari.*

I. (a) Impp. CONSTANTIVS & Constans AA. Ad Philippum PF. P. (b)

DE *Moribus actio* vltra personam extendi non potest: nec in hæredem dabitur, (c) nec tribuetur hæredi. Data XII. Kal. Octobr. Liminio & Catulino Coss. [349.]

INTERPRETATIO. *Si de moribus maritus vxorem accusat, hoc est in maleficio, in adulterio,* (d) *similibus aliisque criminibus, si mortua vxor fuerit, hæredes eius accusari non possunt: quia* Crimina cum auctore deficiunt: *Tamen & si maritus mortuus fuerit quia* (e) *accusabat vxorem, ab hærede mariti mulier non potest accusari.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. De cuius rei ratione mox viderimus. Coniungenda autem est huic legi *lex 1. & 2. inf. de reuoc. donat.* quæ prima etiam argumento *huic l.* conuenit. Male autem *hæc lex* a nonnullis passim, quasi *superioris tituli, de incestis nupt. postrema* allegatur. *GOTHOFREDVS.* Cum Titulo superiori hanc legem coniunxit Sichardus. *RITTER.*

(b) *De hoc Philippo* PP. vid. quæ plene dicam *ad l. 20. infr. de appellat. & Prosopogr.* *GOTHOFREDVS.*

(c) *In heredem habetur* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Hoc est in manifesti adulterio* legit Cod. Wurceb. *IDEM.*

(e) *Qui* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. Accuratius hoc. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE MORIBVS actionem personalem esse, neque in hæredes, vel ad hæredes transire definit *hac l.* Constantius Imp. pariter vt actionem Ingrati ad reuocandam donationem *l. 1. inf. de reuoc. donat.* quæ vna cum *l. 2. eiusdem tit.* huic coassandæ veniunt, ceu vnius eiusdemque Constantianæ constitutionis partes. Vt sciatur quid sit *de Moribus* actio, tenendum est, sicuti vxori ad repetitionem dotis soluto matrimonio duæ actiones iure Rom. competebant, puta actio, seu arbitrium rei vxoriæ, & actio ex stipulatu, si videlicet stipulatio *dotem reddi* intercessisset: ita vicissim marito *Retentiones*, seu Compensationes, vt proprie vocantur *l. 15. §. 1. D. soluto matrim.* (*Pensationis* etiam verbo vtitur Papin. *l. 39. D. soluto matrim.*) ex dote competebant, quinque ex causis, vt docet Vlpianus, *in fragm. tit. 6. §. 9.* (de quo *ad l. prox.*) quasi pignoris nomine dote retenta, *l. 5. D. de dote prælег.* Inter cætera, Morum vxoris nomine: *Morum*, inquam, hoc enim temperamento Maiores dicebant *Mores*, non iniurias, non crimina: Ideoque etiam *crimina*, & *mores*, opponuntur; *l. 2. inf. de repudiis:* Sic & Auctor ad Herennium *lib. 2. Sin c. 3. nihil eorum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud Censores: sed de criminibus aduersariorum apud Iudices dicere.* Pariter & in argumento de delictis Ecclesiasticorum Ambrosius *Epist. 21. de Valentiniano Sen. Quin etiam si alias quoque argueretur Episcopus, & morum esset examinanda causa, etiam hanc voluit ad Episcopale iudicium pertinere,* cum quo loco componenda est *lex 23. inf. de Episcopis:* vbi v. quæ dicam. Quam in rem actio *de moribus* marito competebat, cuius *hac l.* mentio fit: *& l. vn. inf. victum ciuil.* eodemque pertinet *lex 2. inf. de repudiis:* Eiusque etiamnum vestigia extant *in l. 5. D. de pactis dotal. in l. 15. §. 1. l. 39. 47. D. soluto matrim.* & de ea agitur *in l. 11. §. 2. Cod. Iust. de repudiis & iudic. de morib. subl. & l. vn. §. 5. Cod. eod. de rei vxor. act.* Ea actione maritus vxoris mores accusabat, eosque repudio causam dedisse: *d. l. 39.* qua illud efficiebatur, vt si secundum vxorem pronunciatum esset, omnem dotem suam vxor reciperet, *l. 1. inf. de repudiis:* contra, si secundum maritum pronunciatum fuisset, is ob mores vxoris, seu morum nomine *compensaret*, id est, rei vxoriæ seu dotis partem retineret, *d. §. 5. & d. l. 47.* & Vlp. *fragm. tit. 6. §. 9. & 12. & l. 11. §. 3. D. ad Leg. Iul. de adult.* vbi hoc, *lucrum ex dote, & commodum dotis*, vocatur. Ob mores videlicet grauiores (adulterium nempe) *sextam:* ob leuiores, id est, reliquos, *octauam*, Vlpianus *d. §. 12.* Etsi aliud obtinuisse videtur iure vetustissimo, vt videlicet ob mores grauiores, qui tum habiti, mulier tota dote multaretur. Neque enim tantum Horatius ait, *Lib. 3. Od. 24. v. 22.* deprensam doti metuere: Et Cato, *oratione de dotibus*, apud Gellium *lib. 10. c. 22. Si quid peruerse tetreque factum est a muliere, multatur,* (dote scilicet) *si vinum bibit, si cum alio viro probri quid fecit, condemnatur:* Verum etiam Plinius nominatim, *lib. 14. c. 13.* Eam quæ vinum bibisset, dote multatam scribit. *Cn. Domitius Iudex pronunciauit, mulierem videri plus vini bibisse, quam valetudinis causa, viro insciente, ac dote multauit.* De probro siue adulterio confirmat etiam Gaii Titinii exemplum apud Valerium Maximum. *lib 8. cap. 2.* Sane hoc morum iudicio stante, insidiis & aucupiis maritorum ad vindicandam dotem, magna fenestra patuit. Quo refero & illud Varronis in Mysteriis: *In id virgo (re. viro) dos a fœmina vt auferatur, quæ mihi postea quam ad Concordiam*

dicta est, &c. Et hæc quidem de ipsa actione, de moribus iuxta Veteres leges & Responsa prudentum: quæ etiam Iulianus retinuit *l. prox.* & Theodosius Iun. *Nouella 17. de repudiis.* Nunc de eius natura quæ *hac l.* indicatur.

Huiusmodi scilicet actio personalis erat, vt *hac l.* ostenditur; ideoque nec hæredi, nec in hæredem dabatur, *hac l. & d. l. 15. §. 1. D. soluto matrim.* vbi Iurisconsultus quoque ait, *hæredem mariti morum vxoris coërcitionem non habere*: sicut nec viceuersa hæres mulieris coërcetur propter mores mulieris: *hac l.* Quia scilicet hæc actio ad pecuniariam causam non respicit, sed coërcitionem publicam continet, *d. l. 15. §. 1. D. soluto matrim. & d. l. 5. D. de* P.302 *pactis dotal.* vindictam persequitur, causam doloris agit; pœnalis est, accusatio denique est; (sic enim etiam hæc actio vocatur, in *d. l. 39. & 47. D. soluto matrim.*) Neque tamen criminalis actio est; (quod Interpres credidisse videtur.) Quinimo criminali ea opponitur, *d. l. vn. inf. victum ciuil. & d. l. 11. §. 3. D. ad L. Iul. de adulter.* Sic tamen, vt qui iudicio de moribus victus esset, criminalem adulterii accusationem instituere non posset, *d. l. vn inf. & l. 47. D. soluto matrim.* Simili ratione ingrati actio, ob quam donatio reuocatur, hæredi & in hæredem non competit, quia *vindicationis*, id est, vindictæ tantum effectum habet, *l. 1. inf. de reuoc. donat.* (quam vna cum *l. 2. eiusd. tit.* huic nostræ coniungendam dixi) Simili ratione & iniuriarum actio, *l. 2. §. 4. D. de collat. bonor. & l. 10. §. 2. D. si quis cautionibus:* Nam qui iniuriarum agit, causam doloris agit, vt Valentinianus *in Nouell. de libertis & successoribus eorum*, scribit: vel vt Cicero *pro Cæcinna* loquitur *cap. 13. Actio iniuriarum dolorem iudicio pœnaque mitigat?* vel vt Iurisconsultus, *In actione iniuriarum agitur vt vindicetur, non vt damnum sarciatur, l. 7. §. 1. D. de iniuriis.* Idemque de actione inofficiosi dicendum est; de quo *alibi.* Aliud adhuc his simile exemplum peti potest ex *l. pen. D. de in ius voc.* Simili ratione hæres mariti vxori dotem repetenti impudicitiæ & adulterii crimen mariti tempore admissi impingere non potest, si maritus superstes de eo conquestus non fuerit: de quo vide Pragmaticos nostros, & in his Iudicii sublimis Louëtium *Arestorum lit. 1. num. 4.* & quæ præterea apud eundem noat Scholiastes. Et in eo differt morum causa a cœteris causis; puta, rerum amotarum, donatarum, impensarum factarum. Harum enim causarum nomine hæredes si non retentionem, petitionem saltem, seu actionem habent, de quo dicam *infr. l. 3. h. tit.* Et hæc quoque de Natura istius iudicii.

Nunc de vita eius & fine sub Christianis Imp. Nempe cum Constantinus M. repudiorum causas ad grauiores mores & crimina tria reduxerit, puta adulterii, veneficii, lenocinii, *l. 1. infr. de repudiis.* & extra hos casus omnem dotem restitui idem iusserit, necesse est, & iudicium de moribus sublatum voluisse Constantinum M. Verum, quicquid Constantinus voluerit, hæc lex nostra aperte docet, Constantini M. legem non obtinuisse, quin iudicium de moribus stetisse, diuortiorum causis aliis, quam quas Constantinus definiuerat, pro iure veteri, permanentibus, & sic diuortiis frequentatis. Ac multo magis id ostendit Iuliani *lex 2. infr.*

Verum sublatum tandem postea fuit iudicium istud *de moribus*, atque adeo retentionis seu compensationis modus ille ob mores sublatus, Honorii Imp. constitutione *l. 2. inf. de repudiis.* & post eum constitutione Iustiniani, nempe *l. 11. §. 2. C. Iust. de repudiis, & iudicio de moribus sublato*; & *l. vn. §. 5. C. eod. de rei vxoriæ act.* Quod iudicium & antea minus frequentatum fuisse idem Iustinianus *in d. l. 11.* ait. Et hæc causa est, cur Tribonianus hanc constitutionem a *Codice suo* abesse voluerit; & *leg. vn. inf. victum ciuil.* ea parte, qua de hoc iudicio agit, decurtauerit. Hodie igitur, repudiis videlicet cohibitis, morumque iudicio sublato, quo casu diuortium iure factum est, mulier, cuius culpa diuortium sit, tota dote & lucro nuptiali multatur.

RETENTIONES & PACTA *dotalia super reddenda dote legitima seruari iubet Iulianus Imp.*

II. (a) Imp. IVLIANVS A. ad Mamertinum PF. P. (b)

In dote reddenda, & retentiones ex iure venientes, (c) & pacta quæ legibus consentanea esse monstrantur, placet, etiam ex huius sanctionis auctoritate, intemerata inuiolataque seruari. Dat. IV. Kalend. Mart. Iuliano A. IIII. & Sallustio (d) Coss. [363.]

INTERPRETATIO. *Pacta inter maritum & vxorem, quæ de dote inita sunt, & cum lege concordant, hæc lex sicut reliquas pactiones valere præcepit. De retentionibus* (e) *vero, quia hoc lex ista non euidenter ostendit, in iure, hoc est, in Pauli Sententiis, sub titulo*, De Dotibus, *requirendum:* (f) *aut certe in Pauli responsis sub titulo*, De re vxoria.

NOTAE.

(a) Et hæc lex abest a C. Iust. propter retentiones ex dote a Iustiniano abrogatas, excepta retentione propter impensas necessarias. Iungendæ autem illi videntur *lex vn. infr. de longa consuetud. lex 3. & 4. infr. fine censu:* etsi ad alios datæ sint. GOTHOFRED.

(b) *Mamertinus* hic PP. fuit & sub Iuliano A. D. 362. 363. & sub Valentiniano A. 364. 365. & 369. vid. *Prosopogr.* Ammianum Marcellinum, *lib. 21. cap. 12. & lib. 26. cap. 5.* & ipsummet Mamertinum *in Panegyr.* IDEM.

(c) *Venientibus.* Cod. Wurceb. RITTER.

(d) *P. Sallustio* Cod. Wurceb IDEM.

(e) *Retentationibus* Edit. Sichard. IDEM.

(f) *Reliquendum.* Cod. Wurceburg. IDEM.

COMMENTARIVS.

RETENTIONES iuris, & PACTA legitima, quæ doti reddendæ modum faciunt, intemerata, inuiolata seruari iubet *hac l.* Iulianus Imp. Quod vt intelligatur, breuiter sciendum est, vxore dotem repetente soluto matrimonio, reddendæ illi duo modum fecisse, id est, effecisse, ne soluto matrimonio dos omnino, vel saltem tota a marito redderetur, sed vt eam vel totam, vel eius partem retinere maritus posset: Duo, inquam; puta Retentiones ex iure venientes & pacta. *Retentiones ex iure venientes*, id est, quas ius induxit certis casibus, & quidem quinque. Propterea mores scilicet de quo proxime dictum fuit ad *l. 1. supr.* Propter Liberos, de quo agitur, *l. vlt. in fin. inf. de repudiis.* De tribus reliquis nulla *hoc Cod.* mentio extat: Sunt autem hæ: Propter impensas in res dotales factas: Propter res Amotas: Propter res Donatas, de quo dicam aliquid ad *l. 5. inf. de reuoc. donat.*

p.303 *donat.* De quibus notum est, quicquid notari potest. Interpres certe ad *hanc l.* Auctor est, Paulum *in Sententiis*, de his retentionibus plenius egisse sub *tit. de dotibus*, qui *titulus* quidem est 21. *libri secundi*; sed in eo nihil tale hodie extat.

Igitur de his retentionibus & pactis Iulianus Imp. duo *hac l.* constituit. Primum, huiusmodi Retentiones intemeratas & inuiolatas seruari oportere. Vnde apparet, eas iam obsolescere cœpisse, non tam, quod pignoris genus hoc minus æquum nonnullis videretur, (vt quia reddendæ doti, cuius causa publica est, moram facerent, præsertim cum & marito aliunde cautum esse posset) verum quia Retentio illa nominatim *ob mores*, minus æquabilis Christianis videretur, prælata etiam Constantini M. *lege 1. inf. de repudiis.* Nempe quia castigatior disciplina Christiana, repudiorum εὐκολίαν, leuitatem, & sic iudicium de moribus improbaret: aduersus eam leuitatem repudiorum, Patribus passim declamantibus, de quo plene *ad l. 1. & 2. inf. de repudiis.* Et vero non alia fuit, vt quidem existimo, Iuliano Apostatæ *huius l.* promulgandæ causa: vt veteris moris cæteroquin retinenti, ita Christianæ disciplinæ & Constantini M. hosti internecino. Quinimo & hac, inter alias, ratione Iulianus Christianæ religionis processum interturbare voluisse mihi videtur. Nempe cum eo maxime angeretur, quod audiret, vxores passim, etiam multorum Sacerdotum, fidem Christi profiteri, quod diserte prodit ipse *Epistola ad Arsacium*, & ex eo Sozomenus *lib. 5. cap. 16.* hunc ob mores Christianos dotis amittendæ metum his obiicere voluit, vt ita Christianam fidem eierarent. Quare dicendum fuerit, Iulianum & hanc legitimam diuortii causam probasse, si maritus Gentilis Christianam haberet vxorem, & viceuersa. Et vero huc etiam pertinet illud, quod vetus Auctor apud Augustinum *in quæst. ex vtroque testam. q. 115. & 144.* scribit; *Ante Iuliani Edictum, mulieres viros suos dimittere nequibant, accepta autem potestate cœperunt facere, quod prius facere non poterant: cœperunt enim viros suos libenter dimittere.* Et inferius: *Hic enim in vrbe Roma & finibus eius (quæ sacratissima appellatur) licet mulieribus viros suos dimittere, cum cautum sit lege diuina, vt ne viri quidem hac potestate vterentur, excepta fornicationis causa.* Sub Gentilibus sane Principibus hæc morum & Christianæ religionis susceptæ ratio passiua diuortiorum causa fuit: quod docet Tertullianus *Apologetici cap. 3.* (Tertullianus, inquam, qui in hoc ipso negotio *lib. 1. ad Nation. cap. 4.* dicebat: *Scio maritum anxium retro de vxoris suæ moribus*, &c. Et Apologetici *cap. 6. vbi est illa felicitas matrimoniorum, de moribus vtique prosperata?*) Verba eius sunt hæc: *Vxorem iam pudicam* (Christianam) *iam non Zelotypus eiecit: filium subiectum, pater retro patiens, abdicauit: seruum iam olim fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit. Vt quisque hoc nomine emendatur, offendit: tanti non est bonum quanti est odium Christianorum.* Vxorem, inquit, EIECIT: nam ita recte habet MS. Fuldensis: Nempe vxoris eiiciendæ; filii abdicandi, serui relegandi causa iusta fuit Christiana religio. Et vt a capite rem arcessam: Singulare est admodum, quod Asterius, *homilia, An liceat dimittere vxorem ex qualibet causa;* coniicit, non alium Scopum, Pharisæos, Dominum nostrum tentantes, in illo προβλήματι, *An liceret viro qualibet ex causa coniugem repudiare*, habuisse, quam quia fœminæ plures Christum sequerentur, eique adhærerent. Et hæc de Retentionibus, quibus locum esse voluit Iulianus.

Secundo & Pacta dotalia legibus consentanea Iulianus *hac l.* confirmat. Quibus verbis infirmari puto nominatim pacta dotalia retentionibus, quæ ex iure veniunt, contraria: Ac si dixisset, Retentiones ex iure venientes inuiolatas seruari intemeratasque iubeo; viceuersa pacta his contraria aboleri volo. Quod sane confirmat in hoc ipso argumento Paulus *lib. 7. ad Sabinum l. 5. D. de pactis dotalibus*: & idem *l. 20. in princ. D. eod. tit.* Eodemque pertinet Pomponii *lib. 16. ad Sabinum, lex 27. D. de reg. iur.* Scilicet pactiones hæ erant illicitæ, veluti ne dos retineretur ob Mores, ne de Moribus ageretur, *d. l. 5.* quia publica coërcitio morum non potest priuata pactione tolli: Simile in furto, *l. 17. §. 1.* & *l. 7. §. 14. D. de pactis.* Item pactio illicita ex Gentilium disciplina erat, si quis pacisceretur, vt ob mores dotis totius retentio fieret, vel minus exigeretur quam *legib.* cautum erat, quia pœnis legum contenti esse debemus, & publica coërcitio priuata pactione tolli non potest: de quo expressus ad hanc ipsam rem textus est *in d. l. 5. in princ. l. 19. D. de V. O.* Rursum pactio illicita erat, ne ob res donatas, amotas, vel impensas factas retentio fieret, *d. l. 5. & 20.* Ob res donatas scilicet, quia hæc pactio impugnat ius ciuile, quo inter coniuges interdictæ sunt donationes *dict. l. 5. §. 1.* Ob res amotas, quia hæc pactio inuitat mulierem ad furandum, *dict. l. 5. §. 1.* Ob necessarias impensas, quia ipsum ius has vult minuere dotem *dict. l. 5. §. 2.* quod sane potentius est pactis priuatorum: Sed & ipsius mulieris interest, pactum hoc non stare: ne alioquin eo stante mariti studium in tuendis rebus dotalibus refrigescat: Tandem ne *propter liberos* retentiones fierent, licuisse pacisci putat Cuiacius. Quod alius non temere admittat, ne alioquin publica parentum priuilegia priuata pactione interuertantur: attamen non video cur hæc pactio non licita fuerit, cum liceat cuique fauori pro se tantum introducto renunciare. Et hactenus quidem de *huius leg.* sententia, quæ pars videtur maioris constitutionis Iulianeæ, vnde desumpta quoque est *lex vn. inf. de longa consuetud. l. 3. & 4. inf. sine censu*: quæ proinde huic coassandæ videntur, etsi ad diuersos datæ: Ex quibus omnibus id efficiatur, Iulianum id velle, vt vetera instituta omnino valeant, *dict. l. vn.* veluti retentiones ex dote, *h. l.* Itemque pactiones secundum vetera instituta initæ: at non & pactiones publicæ causæ aduersas: veluti, ne censum emptor agnoscat, *d. l. 3. & 4.*

III. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Mariniano (b) PF. P. Post alia (c).

SI constante matrimonio maritus fatali fuerit sorte consumptus, dos, quæ data dicitur vel promissa ex eius vxoris facultatibus, ad fœminam (d) reuertatur, nihilque sibi ex hoc defuncti hæres audeat vindicare, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis. Et * si fortasse constante matrimonio a marito vxori dos refusa (e) est, quod *Legibus* stare
p.304 non potest, quia donationis instar perspicitur (f) obtinere, eadem vxore defuncta, marito ab eius hæredibus cum fructibus ex die refusæ dotis restituatur, ita vt proprietas eiusdem a (g) liberis ex eadem susceptis alienari (h) a marito non possit, &c. Dat. III. (i) Non. Nouembr. Rau. Honor. XIII. & Theod. X. AA. Coss. [422.]

INTERPRETATIO. *Si contigerit,* (k) *vt maritus vxore superstite moriatur, quæcunque a mu-*

a muliere marito in dotem data fuerant, ad ſuum dominium fœmina reuocabit, (l) *nec hæredes defuncti mariti hoc vindicare præſumant: Nam ſi maritus dum aduiueret,* (m) *hoc ipſum quod a muliere in dote perceperat, fortaſſe refuderit, quia ſimilitudo donationis eſt refuſio, nullam obtinet firmitatem. Si mortua fuerit mulier, non poterunt eius hæredes hoc ſibimet vindicare, ſed marito etiam cum fructibus hoc iubetur debere reſtitui: ſic* (n) *tamen, vt ſi erunt filii, non ſibi hoc dum aduixerit pater eorum, quaſi ex bonis maternis vindicent, ne* (o) *pater aliquid aliud, niſi vſumfructum exinde habere debebit, nec transferendi in aliam perſonam habebit liberam poteſtatem,* (p) *ſed omnia poſt obitum eius, ad communes filios reuertantur.*

NOTAE.

(a) Diuulſa hæc l. eſt in duas partes a Triboniano: quarum prior continetur *in l. vlt. Cod. Iuſt. ſoluto matrim. quemadmodum dos petatur*: poſterior *in l. vn. Cod. eod. ſi dos conſtante matrim. ſoluta fuerit.* Eſt autem huic iungenda *lex 7. ſup. de ſponſalib. & lex. 4. Cod. Iuſt. de ſecund. nupt.* GOTHOFRED.

(b) Ita quoque *in d. l. 7. & in d. l. vn.* At male *in d. l. vlt.* Martiano. Similis error in *l. 4. Cod. Iuſt. de ſponſalib.* quæ alioquin deſumpta eſt ex *d. l. 7.* IDEM.

(c) *Poſt alia*, abeſt a Cod. Wurceburg. RITTER.

(d) *Ad eandem*, Cod. Iuſt. GOTHOFREDVS.

* Pars ſecunda *huius l.* vnde deſumpta eſt *d. lex vn.* IDEM.

(e) *Sine cauſa legitima:* Addidit Tribon. Sunt enim certæ cauſæ ex quibus manente matrimonio dos vxori non perituræ refundi ſeu reddi poteſt, *l. 73. §. 1. & l vlt. D. de iure dot. & l. 20. D. ſoluto matrim. & Nou. 22. cap. 31.* Neque enim donat, qui neceſſariis oneribus ſuccurrit, *l. 21. D. ſoluto matrim.* IDEM.

(f) *Perſpicitur*, id eſt, perſpicuum eſt: non, vt Gloſſa expoſuit, *præſumitur:* Græci recte verterunt θεωρεῖται. IDEM. *Præſpicitur* Cod. Wurceb. RITTER.

(g) *Liberis competens*; ita Tribon. vitandæ ſcil. vt volebat, obſcuritati. Venuſtum tamen & elegans illud eſt, *a liberis alienare*, pro in necem & fraudem liberorum quid alienare. Quam loquendi formulam etiam vſurpat Seuerus Imp. *in Nou. 1.* & Anianus noſter *ad l. 2. ſupr. de ſecund. nuptiis.* Eadem formula dicitur a liberis nubere, *l. 62. §. 2. D. de condit & demonſtr.* id eſt, ab iis diſcedere, *l. 72. in pr. D. d. tit.* GOTHOFREDVS.

(h) *Contra leges*; addidit Tribonianus. IDEM. *Alienari marito.* Cod. Wurceb. RITTER.

(i) IIII in *d. l. 7.* Maior diuerſitas in Cod. Iuſtin. GOTHOFR.

(k) *Conſtiterit*, Cod. Wurceburg. Adnotatum etiam eſt in margine Edit. Sichard. RITTER.

(l) *Foeminæ reuocabunt.* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. IDEM.

(m) Dum aduiueret: De hac loquendi formula dicam *ad l. 1. in fin. infr. de legit. hæredit.* GOTHOFR.

(n) *Si tamen.* Male Cod. Wurceb. RITTER.

(o) *Nec pater* Cod. Wurceb. IDEM.

(p) *Liberam facultatem.* Cod. Wurceb. IDEM.

COMMENTARIVS.

MORTVO alterutro e coniugibus & ſic ſoluto per mortem matrimonio, quid de dote fieri oporteat, hac Honorii conſtitutione definitur: cui iungi oportet & *legem 7. ſupr. de ſponſalibus.* Et duæ nominatim ſingulares quæſtiones *hac l.* deciduntur, circa *hæredes coniugum.* Duæ igitur hæ ſint ſententiæ; de hæredibus mariti prior: de hæredibus vxoris poſterior.

Priore ſcilicet definitur I. Mortuo MARITO ſolidam ſine vlla diminutione dotem ad vxorem adeo recurrere, ſeu redire, vt hæres mariti nihil ſibi ex ea audeat vindicare & demordere. Et hæc ita ſi ex mulieris ipſius facultatibus dos data vel promiſſa fuerit, quod *hac l.* nominatim additur. Profectitia quippe dos & aduentitia, mortuo eo qui dotem dederat, apud maritum, eiuſue hæredes manebat, niſi ſtipulata eſſet vxor eam ſibi hæredive ſuo reddi: *l. 5. Cod. Iuſt. ſoluto matrim.* Hodie tacita ſtipulatio ſemper inducitur, *l. vn. pr. C. eod. de rei vxor. actione.* Cæterum quod *hac l.* dicitur, hæredes mariti nihil ex dote ſibi vindicare poſſe, id haud abſurde ad Retentionis ſpecies quaſdam referatur, quaſi id indicetur, retentiones ex dote ſoli marito ſoluto matrimonio competere; at non etiam eius hæredibus ex quibuſcunque cauſis, quibus non retentio dotis, ſed petitio ſeu actio poſt dotem competebat, ex illis cauſis reſtitutam ex quibus maritus retentionem habuiſſet: excepta tamen etiam actione de moribus, quæ in hæredes omnino non tranſibat; *l. 1. ſup. h. t.* etſi hodie quoque ex Iuſtiniani conſtitutione puta *l. vn. §. 5. Cod. Iuſt. d. tit.* maritus quoque retentionem nullam habet, ſed petitionem & actionem tantum Videntur igitur maritorum hæredes hac tempeſtate aliquid ex dote demordere voluiſſe, forte ob liberos: verum id *hac l.* definitur; NIHIL ſibi ex hoc defuncti hæredem vindicare audere. Et hæc de morte Mariti, & hæredibus eius.

II. Mortua vero VXORE, liberis *communibus* relictis, dotem apud maritum remanere vſusfructus titulo, proprietate liberis ſalua definit *hac leg.* Honorius: ſic, vt poſt obitum Patris ad communes filios reuertatur, vt Interpres recte adiecit. Nunc finge, quæ ſpecies in *hac l.* nominatim vertebatur, Maritum dotem conſtante matrimonio vxori reddidiſſe, ſine legitima videlicet cauſa (quod a Triboniano recte additum iam notaui) Certe præmatura huiuſmodi dotis *repræſentatio*, donationis inſtar obtinet, (vt lex noſtra loquitur) vel, vt Interpres dotis refuſio eſt ſimilitudo donationis. Proinde legibus ſtare non poteſt, quibus videlicet donationes inter virum & vxorem conſtante matrimonio prohibitæ ſunt. Qui donare ſcilicet prohibetur, neque ante diem ſoluere poteſt. Quid igitur fiet, ſi poſt redditam ita a marito vxori dotem mortua fuerit mulier, & quidem relictis liberis? Hæredes mulieris dotem ita præmature ſolutam vna cum fructibus ex die refuſæ dotis reſtituent marito, qui onera matrimonii ſuſtinuit, quem non æquum fuit fructibus priuari. Idque (vt & hoc dicam) de omni fructuum genere accipiendum puto, non tantum de induſtrialibus, verum etiam de naturalibus, qui abſque cura & labore proueniunt, quos terra ſua ſponte ſine opera & diligentia noſtra educat, vel educit. Quod generalia *huius l.* verba ſuadent: imo & ratio iuris ipſa: Fructus quippe omnes dotis ſine vlla diſtinctione marito repenſandis matrimonii oneribus cedunt; proinde neque naturalium conſtante matrimonio donatio valet.

Illud non omittendum, in specie *huius l.* non eosdem fuisse videri hæredes, & liberos mulieris: quinimo videri mulierem extraneos sibi hæredes fecisse, legitima liberis relicta. Quanquam forte & iidem hæredes in specie *huius l.* & liberi esse potuerunt.

IIII. (a) Impp. Theod. & Valent. AA. Hierio PF. P. (b) Post alia.

Ad exactionem dotis, quam semel præstari placuit, qualiacunque sufficere verba censemus, etiamsi dictio, (d) vel stipulatio in pollicitatione rerum dotalium minime fuerit subsecuta, &c. Dat. X. Kal. Mart. Const. Felice & Tauro Coss. [428.]

Interpretatio. *Ad implendam vel exigendam dotem, hoc est, quæ a muliere tempore nuptiarum viro datur, etiamsi desit stipulatio promittentis, & verba iuridica, dos valere iubetur.*

NOTAE.

(a) Lex *6. Cod. Iust. de dotis promissione*, hinc interpolata est: Iungendæ vero huic nostræ sunt *lex vn. sup. de omissa actionis impetrat. lex vlt. sup. de sponsal. lex vlt. supr. de nuptiis: lex vlt. inf. de legitim. hered. lex vlt. inf. de natural. fil.* Iungenda & *lex 2. Cod. Iust. de bonis quæ liber.* GOTHOFREDVS.

(b) *Hierius* hic PP. fuit sub Theodosio Iun. 425. 426. 427. 428. v. *Prosopogr.* & quidem Orientis, vt diserte præfert inscriptio *l. vn. ne sine iussu:* Eius mentio in *Chron. Alex. A.* 427. vbi δὶς ἔπαρχος vocatur: & Interpres male *Præfectum Vrbi* interpretatus est. IDEM. *Pierio* Cod. Wurceburg. negligentia scribentis. RITTER.

(c) *Siue scripta fuerint, siue non:* Hæc Tribonianus addidit. GOTHOFREDVS.

(d) Duas has dictiones, *dictio vel*, Tribonianus expunxit; pariter vt *in l. 3. sup. de incestis nupt.* voces has, *aut dicta*. De ratione mox viderimus. IDEM.

COMMENTARIVS.

Scrvpvlositatem & necessitatem veterem, seu observationem Iuris dotis dicendæ, vel in stipulatum deducendæ, vt dos exigi posset, *hac l.* abrogat Theodosius Iun. qui in vniuersum prolixa constitutione (cuius hæc pars est) id vel vnum egit, vt varias subtilitates, solemnitates, scrupulositates, pompas, celebritates, asperitates veteris iuris superiorumque constitutionum cunctorum actibus insidiantes, abrogatum iret: puta in actionibus impetrandis, *l. vn. sup. de omissa act. impetr.* in sponsalibus, seu sponsalitiis donationibus, *l. vlt. sup. de sponsalib.* in nuptiis celebrandis, *l. vlt. sup. de nupt.* item circa legitimas parentum successiones, *l. vlt. inf. de legit. hæredit.* circa naturales liberos, *l. vlt. inf. de natural. fil.* quæ leges quinque omnes huic nostræ coniungendæ seu coassandæ sunt, vna cum *l. 2. Cod. Iust. de bon. quæ lib.* tanquam vnius & eiusdem Constitutionis partes, quæ Theodosium Iun. authorem habet: qui Princeps in commune obseruationem iuris contrahendam omnino censuit, *l. vlt. inf. de donationib.* Tandem circa dotes *hac leg.* nempe olim vt dotis, si data non esset, solemniter conuentæ exactio competeret, vt hæc *lex* nostra loquitur, *dictionem, vel stipulationem, in pollicitatione rerum dotalium subsequutam* oportuit: vel vt loquitur *lex 3. sup. de incest. nupt.* dictam eam vel promissam oportuit. Inter dictionem autem dotis, & promissionem, de qua agitur *hoc Cod. hac leg.* & *d. l. 3.* & alibi passim, hoc intererat; *Dicebatur* dos solemnibus equidem verbis (de quo mox) sed nulla præcedente interrogatione, seu non interrogatus vltro dotem pollicebatur, teste Gaio *Inst. L. 2. T. 9.* §. 4. veluti hac formula: *Centum*, vel *Mille tibi doti erunt:* vel *Quod mihi debes, doti tibi erit*: quales formulæ proponuntur in *l. 25. l. 44. §. 1. l. 46. §. 1. l. 57. l. 59. D. de iur. dot. l. 125. de verb. sig.* cuius vltroneæ dictionis seu pollicitationis exempla formulæque passim occurrunt apud Comicos, Terentium, Plautum, &c. Vbi autem hæc pollicitatio seu dictio præcessisset; ex parte mariti sequebatur *Acceptio*: quod confirmat Terentianum Chremetis exemplum; *Andr. Act. 5. sc. 4. v. 48.* ibi enim dote sibi dicta, confestim Pamphilus respondet, *Accipio*: vbi Donatus. *Ille nisi dixisset, Accipio, dos non esset: datio enim ob acceptum confirmatur; nec potest videri datum id, quod non sit acceptum.* Seneca *in controu. Lib. 1. 6. Multi duxere sine dotibus vxores: quidam dictas non accepere dotes.* At *promittebatur* dos, interrogatione seu stipulatione præcedente, teste Gaio *d. loco & hac leg. nostra.* Item dictione dotis tres tantum personæ legitime obligabantur, id est, tres tantum personæ dotem dicere poterant, puta mulier ipsa quæ nuptura erat; debitor mulieris, si iussu mulieris diceret; parens denique mulieris, virilis tantum sexus & per virilem sexum cognatione iunctus, cuiuscunque gradus, veluti Pater, Auus paternus, Gaius *d. tit.* & Vlpian. *in fragm. tit. 6. §. 2.* cognatione iunctus, inquam; vnde colligitur etiam emancipatæ a patre dictam fuisse dotem; nam emancipatione non tollitur cognatio, *§. 6. Inst. de capit. diminut.* At promittere dotem omnes poterant, cuiuscumque sexus & conditionis essent, Gaius *d. loco*, & Vlpianus *d. tit. 6.* & Paulus in *l. 41. in pr. D. de iur. dot.* Ideoque communi iure obligati dicuntur apud *Gaium.* Vtraque solemniter fiebat, vt ex præmissis constat, & testatur *d. lex 3.* certo scilicet verborum ritu, vt ex *hac leg.* liquet, quæ hanc verborum solemnitatem remittit, & ex *Gaio*, qui dotis quoque dictionem recenset inter contractus qui verbis celebrantur. Et certe *Dictionis* vox id quoque ostendit. Neque dubito quin testibus ciuibus Romanis id fieret, imo & a Ciue Romano: (Cornutus ad Persium *satyra 2. Dos enim a Ciue Rom. data, non patrio dicta nomine &c.*) Erat igitur actus Quiritarius atque solemnis.

Nunc ad rem: *Ex nuda igitur pollicitatione*, seu nudo pacto dos olim exigi non poterat, solenniter enim dictam, vel promissam eam oportuit, *d. l. 3. sup. de incest. nupt.* Solemnia quippe verba non qualiacunque eam in rem prodita erant, quod *hac l.* docemur: quæ ideo Interpres *Iuridica verba* vocat; Theophilus, τυπικὰ diceret. Verum hac p. 306
Theodosii Iun. constitutione ex nuda pollicitatione, ex nudo pacto dos peti potest, *& qualiacunque* verba, id est tralatitia τυχικὰ ad exactionem dotis sufficiunt, remissa necessitate dotis solemniter vel dicendæ, vel promittendæ. Ratione iniecta, quod satis sit eam promissam fuisse, *quam semel*, inquit, *præstari placuit.* Non tamen ideo, (quod Cuiacius putabat) dotis dicendæ solemnitas *hac leg.* sublata vel

vel prohibita fuit: sic enim & impetrandæ actionis necessitas sublata hac eadem Theodosii Iun. constitutione quidem fuit, non ideo tamen *impetratio actionis* prohibita aut sublata est: verum, vt more fit humano, vt quæ necessitate nulla adstringuntur, ea lapsu temporis sponte facileque exolescant; ita & dotis dictio quoque ab hominum vsu recessit, & retenta dotis *promissio*, quæ communis (vt antea dixi) iuris erat. Et vero propter hanc desuetudinem Tribonianus dicendæ dotis memoriam & vestigia vbique suppressit; Quod non tantum in *hac l.* & *l. 3. sup. de incestis nupt.* verum etiam ex *l. 1. Cod. Iust. de iur. dot.* & ex Prudentum rescriptis in *Pandectas* relatis patet: Itaque quibus locis Prudentes vel Imperatores scripserant, *doti dicere*, vel quibus scripserant, *dotis dictionem*, Tribonianus vel ea verba omnino sustulit, vel pro eis reposuit, *promittere* & *promissionem*. Et hæc quidem breuiter de Dotis dictione: de qua plene & accurate M. Aurelius Galuanus IC. Patauinus, *de vsufructu dissert. 15. pag. 143. 144. 145. 146. 147.*

DE NVPTIIS GENTILIVM.

TITVLVS XIV.

Abest hic Titulus a Cod. Iust. *Gentiles* quippe isti Iustiniani sæculo in Imperio Romano amplius non erant.

I. (a) Impp. VALENT. & Valens AA. ad Theodosium (b) Magistrum equitum.

NVLLI prouincialium, cuiuscumque ordinis aut loci fuerit, cum Barbara sit vxore coniugium: nec vlli Gentilium prouincialis fœmina (c) copuletur. Quod si (d) quæ inter prouinciales atque Gentiles affinitates (e) ex huiusmodi nuptiis extiterint (quod in iis susceptum (f) vel noxium detegitur) (g) capitaliter expietur. Dat. V. (h) Kal. Iun. (i) Valent. & Valente AA. (k) Coss. [370.]

INTERPRETATIO. *Nullus Romanorum barbaram cuiuslibet gentis habere præsumat vxorem, neque Barbarorum coniugiis mulieres Romanæ in matrimonio coniungantur; quod si fecerint, se capitali sententiæ nouerint subiacere.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iustinianeo: De cuius rei ratione, mox. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Ad Theodosium*; Ita in omnibus ferme Aniani Codd. melioris notæ; Quemadmodum etiam nomen istud apud Claudianum *lib. 1. v. 51. in Rufinum* effertur. Porro de hoc Theodosio v. *Prosopogr.* & de eo tamen mox aliquid. *IDEM.* *Theudorum* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(c) *Prouinciali foeminæ.* Cod. Wurceb. Recte, si *vllus* legas. *IDEM.*

(d) *Nisi quæ* Cod. Wurceb. *Quo si quæ* Edit. Sichard. *IDEM.*

(e) *Affinitas* ex nuptiis. *GOTHOFREDVS.*

(f) γρ. *Suspectum*: mox vt ostendam. *IDEM.*

(g) Id est, apparet, est. *IDEM.*

(h) XV. Til. *IDEM.*

(i) *Ianuar.* Anian. Reg. *IDEM.* Ita etiam legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

(k) III. vel IIII. addendum, mox vt ostendam. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

GENTILI, seu Barbaro, cum Romano prouinciali, cuiuscunque is ordinis vel loci, connubii ius denegat hac constitutione Valentinianus Sen. *Gentiles* hoc titulo, siue *hac l. vn.* vt & *l. 1. inf. de terris limitaneis.* & *l. 62. inf. de appellationibus:* & *l. 5. inf. de Legatis*, (a quibus & mos Gentilitius, *l. vlt. inf. de patrociniis vicor.*) non dicuntur respectu fidei, seu Religionis, seu non sunt Pagani, vel infideles, quod plerique credunt, aduersus quorum equidem nuptias Ambrosius inuehitur, *lib. 1. de Abrahamo, cap. 9. & ep. 19.* verum respectu Romanorum, *Barbari*, quomodo & *hac l.* promiscue vocantur: & speciatim quidem etiam, qui ex variis gentibus felicitatem Romanam sequentes se ad Imperium Rom. contulerant, vt loquitur *lex 9. inf. de censitorib.* Itaque & *Prouincialibus* opponuntur *hac l.* id est Romanis, non etiam Christianis: pariter vt famosa *l. 3. §. 1. ad leg. Corn. de Sicariis*: Barbari eo ipso sensu accipiendi sunt; vt ad *eam l.* ostendi. Breuiter, Gentiles erant Barbari, qui Romanis militabant, quique ad Romanos transierunt, & in leges Romanas recepti, seu suscepti fuerant deditione. Ausonius *Gratiarum actione Cap. 4. Voca Germanicum deditione Gentilium: Alemannicum traductione captiuorum: vincendo & ignoscendo Sarmaticum.* Horum quoque Gentilium non vna mentio occurrit apud Am. Marcellinum. Et quidem per Orientem cum de Gallo Cæs. loquitur. *lib. 14. cap. 7. solisque scholis iussit esse contentum Palatinis & Protectorum cum Scutariis & Gentilibus*: vbi *Scutarii a Gentilibus* tanquam diuersi separantur: quomodo & in *Not. Imperii p. 42.* P. 3c sub magistro officiorum, *scholæ scutariorum*, & *scholæ Gentilium* diserte separantur. In Gallia pariter apud Marcellin. *l. 15. c. 5.* vbi *Malarichi Gentilium Rectoris* meminit: & *l. 16. c. 4.* sub Iuliano C. vbi meminit pariter *Scutariorum*, & *Gentilium*, tanquam diuersorum:

ideo

ideo confidentes quod nec Scutarios adesse, prodentibus perfugis didicerant, nec Gentiles, per municipia distributos, vt commodius vescerentur. Et iterum lib. 20. c. 4. De Scutariis autem & Gentilibus excerpere quemque promptissimum & ipse perducere Sintula iubetur, Caesaris stabuli tunc Tribunus. Et mox in sequentibus eos voluntarios Barbaros militares vocat, ibidemque, quod notatu dignum, velut singulare, addit, eos saepe sub eiusmodi Legibus transire ad nostra, (id est in Romanum imperium) adsuetos, seu relictis partibus Transrhenanis sub hoc venisse pacto, ne ducerentur ad partes vnquam Transalpinas: in Menologio quoque Graecorum de Sergio & Bachio: πριμικήριος ἦν τῆς σχολῆς τῶν γεντηλίων. Eodem pertinet & locus Suidae, Γεντιλίων σχόλη εἶδος ἀξιώματος. Eodemque sensu apud Ambrosium epist. 33. dicuntur Gentiles Gothi milites bellatores, qui in Comitatu Principis Valentiniani Iun. erant. Caeterum, quod d. lex 9. de censitor. ait, ex multis gentibus hos se ad Imperium Romanum contulisse, id eleganter comprobat Breuiarium Theodosii Iun. quod vulgo Notitia Imperii inscribitur; ea quippe inter numeros militares memorat Gentiles Sueuos, Gentiles Sarmatas, & Gentiles Taifalos, qui numeri singuli suos & proprios habuere Rectores, seu Praefectos. Quod postremum non tantum praedicta Imperii Notitia, verum etiam d. lex 62. infr. de appellat. testatur, & per varias Imperii Rom. partes siue prouincias dispersi fuere: per Africam, scil. vt ostendit d. lex 1. infr. de terris limitan. & d. lex 62. infr. de appellat. per Gallias item, & per Italiam, quod ostendit praedicta Imperii Notitia.

Erant autem hi Gentiles per varias ciuitates & castra dispersi circa curam fossati & tuitionem limitis occupati d. l. 1. Ideoque quaedam terrarum spatia, seu quidam terrarum modus his administrandus & colendus concedebatur d. l. 1. & d. l. 9. quae terrae alicubi Laeticae dicebantur d. l. 9. (vbi de his terris & de Laetis dicam plene vt & ad. l. 12. inf. de veteranis.) vt de foederatis & deditítiis (qui iidem cum Gentilibus sunt) ad l. 16. inf. de tyronib. Item de colonis homologis ad tit. de patrociniis vicorum. Sunt enim hi omnes inter se similes.

Caeterum ad Gentiles per Galliarum & Italiae limitem, qua Alemannos & FRANCOS respiciebat dispersos, hac l. referenda videri possit. Auctor enim est Ammianus Marcellinus, lib. 28. cap. 5. Theodosium ea tempestate (Augustis ter COSS. id est A. D. 370.) Magistrum Equitum Alemannos per Rhetias aggressum pluribus caesis, quoscunque coepisset, ad ITALIAM iussu Principis misisse, vbi fertilibus agris (forte legendum infertilibus: simili errore, quo apud Vopiscum in Aureliano) acceptis, tributarii Padum tum circumuoluerint. Quod si ita est, tum in subscriptione huius leg. Valentiniano & Valente III. reponendum fuerit, & sic annus 370. adsignandus vitiosam sane esse liquet. Nam Theodosius iste nonnisi confecto bello Britannico Magister Equitum renuntiatus fuit in locum Valentis Iouini, vt Ammianus Marcellinus indicat lib. 28. cap. 4. Quanquam & videri cui possit haec lex referenda ad Gentiles per Africam constitutos; atque ita ad A. D. 373. quo scilicet Theodosius in Africa Firmum subegit cum fratre Mazuca, vt testatur Ammianus Marcellinus lib. 29. cap. 5. Verum priori sententiae adhaereo & hanc leg. ad A. D. 370. referendam omnino censeo: atque ad limitem Gallicanum & Italicum sparsosque per eum Gentiles refero. Et sane Zosimus lib. 4. cap. 12. in horum ipsorum temporum historia Auctor est, Valentinianum ad Galliarum securitatem limitis, etiam maximam iuuenum multitudinem de Barbaris Rheni accolis numeris, militaribus adscripsisse. Imo Marcellinus superiore loco, vt vidimus, diserte hoc anno 370. scribit, Theodosium Magistrum Equitum pluribus Alamannorum per Rhetias caesis, quoscunque coepisset ad Italiam iussu Principis misisse, vbi &c. Vt proinde videri possit Valentinianus h. l. ad Theodosium Magistrum militum emissa, formulam & modum traductioni isti Alamannorum in Italiam Galliamue dedisse.

Vt ad huius legis sententiam redeamus. Romanis seu prouincialibus cum Barbaris, etsi Gentilium numero sint, seu in numeros relati Romanos, connubii tamen ius nullo modo esse hac l. definitur. De connubio equidem cum peregrinis Barbaris hostibus interdicto constabat: verum dubitari poterat, & forte dubitatum, an cum his saltem peregrinis Barbaris connubii ius esset, qui videlicet in Romana Romanosque exercitus recepti fuissent. Et videbatur quod sic, quasi iam Romani habendi essent, non vero ea dubitandi ratione (vt nonnulli perperam tradunt) quod huiusmodi Gentiles ciuium Romanorum numero videri deberent, ex famosa illa Antonini constitutione, quae memoratur in l. 17. D. de statu hom. quae nonnisi vere Romanos spectabat. Et nihilominus tamen Valentinianus Sen. hac constitutione, vt cum caeteris Barbaris, ita & cum Gentilibus connubii ius Romanis interdicit: idque, quod mirum magis, sub poena capitali. Sane Claudianus quoque de bello Gildonico, huiusmodi connubia aperte improbat, a v. 189. seq.

Quaerenda Ratio, cur has nuptias Valentinianus, & tam atroci quidem poena, capitali puta, prohibuerit. Nempe suspecta haec coniugia visa: ne per affinitates paulatim, iisque subnixi, Gentiles, aduersus securitatem Imperii Romani quid de caetero molirentur seu attentarent, quomodo & factionibus oportunos eos fuisse postea docet famosa Arcadii lex 3. ad leg. Cornel. de Sicariis: Et vero eam rationem hac l. contineri, his verbis, (quod in iis susceptum vel noxium detegitur) semper existimaui: si modo pro susceptum reponamus, quod omnino censeo, suspectum. Eadem sane causa Ammianus Marcellinus fine historiae suae queritur, suis temporibus Rectores horum Gentilium non fuisse Romanos, vt antea; sed Gentiles ipsos. Caeterum cuiuscunque ordinis vel loci prouinciali seu Romano connubium id interdicitur, quacunque dignitate is sit. Et tamen ab hoc Valentinianeo iure postea recessum. Nam & huiusmodi nuptiae ex Rescripto peti & indulgeri coeperunt: Auctor est Eunapius in Excerptis Legationum p. 14. edit. Hoeschelii, Frauittae Gentili ita conciliatam ab Imperatore Theodosio M. prouincialem seu Romanam vxorem. Γυναῖκα δὲ ᾔτησε Ῥωμαίαν εὐθύς· καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψε τὸν γάμον, καὶ ὁ πατὴρ τῆς κόρης, ἐτρέφετο γὰρ ὑπὸ πατρὶ, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐθαύμασε μακάριον ἑαυτὸν ὑπολαμβάνειν, εἰ τοιοῦτον ἕξει γαμβρόν. Et Prudentius postea lib. 2. contra Symmachum v. 612. cum peregrinis & Gentilibus suo iam aeuo, id est, sub Honorio & Arcadio connubii ius fuisse ostendit his versibus:

Distantes regione plagae, diuisaque Ponto
Littora conueniunt: - - - -
- - - nunc per genialia fulcra.
EXTERNI (conueniunt) *ad ius connubii: Nam sanguine misto*
Texitur, alternis ex GENTIBVS *vna propago.*

Quae Alciatus in Parergis ad hanc leg. notauit, vna litura ceu vere parerga deleantur. P. 308

Tandem, omittere hic non possum fabulosam licet, vel certe fabulis contaminatissimam Constantini M. constitutionem, quam refert Constantinus Porphyrogeneta Imp. libro de administrando Imperio, cap. 12. ad Romanum Porphyrogenetam filium suum, his verbis:

Εἰ γὰρ ποτὲ ἔθνος τὶ ἀπὸ τῶν ἀπίστων τούτων καὶ ἀτίμων Βορείων γενῶν αἰτήσεται συμπενθεριάσαι μετὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων· καὶ ἢ θυγατέρα αὐτοῦ εἰς νύμφην λαβεῖν, ἢ ἐπιδοῦναι οἰκείαν θυγατέρα, ἢ γυναῖκα χρηματίσαι βασιλέως, ἢ βασιλέως υἱοῦ, χρῆσαι τοιούτοις ῥήμασι, καὶ τὴν τοιαύτην αὐτῶν παράλογον ἀποκρούσασθαι αἴτησιν λέγονται. Ὅτι καὶ περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως παραγγελία καὶ διάταξις φοβερὰ, καὶ ἀπαραποίητος τοῦ μεγάλου καὶ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐναπογέγραπται ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ τῆς Καθολικῆς τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Σοφίας, τοῦ μηδέποτε βασιλέα Ῥωμαίων συμπενθεριάσαι μετὰ ἔθνους παρηλλαγμένοις καὶ ξένοις ἤθεσι χρωμένου τῆς Ῥωμαϊκῆς καταστάσεως, μάλιστα δὲ ἀλλοπίστου καὶ ἀβαπτίστου, εἰ μὴ μετὰ μόνων τῶν Φράγγων. τούτους γὰρ μόνους ὑπεξείλετο ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ Κωνσταντῖνος ἅγιος, ὅτι καὶ αὐτὸς τὴν γένεσιν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἔσχε μερῶν, ὡς συγγενείας καὶ ἐπιμιξίας πολλῆς τυγχανούσης Φράγγοις τὲ καὶ Ῥωμαίοις. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τούτων μόνων προσρέψατο συνιστᾶν γαμικὰ συναλλάγια τοὺς βασιλεῖς Ῥωμαίων, διὰ τὴν ἄνωθεν τῶν μερῶν ἐκείνων καὶ γενῶν περιφάνειαν καὶ εὐγένειαν. Μετὰ ἄλλου δὲ τοῦ οἱου δήποτε ἔθνους μὴ δυναμένους τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' ὁ τοῦτο ποιῆσαι τολμήσας, ἵνα ὡς παραβάτης πατρικῶν εἰσηγήσεων, καὶ βασιλείων θεσμῶν, ἀλλότριος κρίνοιτο τῶν Χριστιανῶν καταλόγων, καὶ τῷ ἀναθέματι παραδίδοιτο. id est:

Si vnquam gens quæpiam ex infidelibus & inhonoratis Borealibus affinitatem contrahere cum Romano Imp. voluerit, & vel filiam eius sponsam accipere, vel suam illi elocare, vel Imperatoris, aut eius filii vxorem capere, huiusmodi te verbis indecoram hanc petitionem propulsare oportet. Etiam hac de re **Interdictum,** *Constitutioque metuenda immutabilisque a M. & sancto* CONSTANTINO *scripta extat in sacra mensa Catholicæ Christianorum Ecclesiæ Sanctæ Sophiæ, ne vnquam Imper. Romanus affinitatem contrahat cum gente, quæ peregrinis, & a Rom. statu diuersis morib. vtatur, maxime quæ fidei alterius, & baptizata non sit, exceptis duntaxat* FRANCIS. *Hos enim solos excepit magnus ille vir Sanctus Constantinus, cum quod ex illis partibus ipse oriundus, tum quod propinquitas isti genti & commercia magna essent cum Romanis. Quapropter etiam cum his solis contractus matrimoniales permisit, propter partium illarum gentiumque splendorem ac nobilitatem quam iam annotaui: Cum alio autem quocunque populo omnino probibuit: Quod vero si quis facere ausus fuerit, tanquam patriarum Constitutionum Imperialiumque Legum transgressor & inter Christianos censeri indignus, diris deuoueatur.*

Hæc vero lex velut iam abolita, a Triboniano omissa fuit.

DE FIDEIVSSORIBVS DOTIVM.

TITVLVS XV.

LIB. V. COD. IVST. TIT. XX. Ne fideiussores vel mandatores dotium dentur.

I. (a) Imppp. Valent. (b) THEOD. & Arcad. AAA. Martiniano (c) Com. Orientis.

OMNIVM sponsorum, (d) vel (e) fideiussorum deinceps, in cauenda dotis sponsione, promissiones (f) absoluimus. Dat. III. (g) Id. Nouemb. Constantinop. Arcad. A. II. & Rufino Coss. [392.]

INTERPRETATIO. (*) *Si quis implendæ dotis causa pro muliere fideiussor accesserit, pro hac fideiussione non teneatur* (h) *obnoxius.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. de cuius rei ratione mox viderimus. Iungenda autem huic, *lex 7. supr. de iurisdictione.* GOTHOFREDVS.

(b) Valentiniani nomen hic expungendum, vt *d. l. 7.* iam enim obierat is idibus Maii huius anni. vid. *Consul. Theod.* IDEM.

(c) Martiano, *d. l. 7.* & *l. vlt. Cod. Iust. de incolis:* & *l. 13. Cod. eod. de dignitatibus.* Sed præferam *Martiniano*; his enim idem videtur cum eo qui sub Arcadio postea Comes S. L. fuit A. D. 396. v. *Prosopogr.* IDEM.

(d) De his *sponsoribus* mox aliquid. IDEM.

(e) *Vel* pro *&*. IDEM.

(f) *Promissionis.* Edit. Sichard. RITTER.

(g) Hinc quoque emendanda est subscriptio *dictæ legis 7.* GOTHOFREDVS.

(*) Nihili falsa & erronea, mox vt ostendetur. IDEM.

(h) *Retineatur.* Codex Wurceburg. RITTER.

COMMENTARIVS.

FIDEIVSSORES & SPONSORES omnes dotium promissione sua, absoluit seu liberat hac constitutione sua Theodosius M. Quæ quidem lex, quod primo loco hic notandum, pars est prolixioris Theodosianæ constitutionis: e qua superest prætereà *lex 7. sup. de Iurisdictione*, quæ proinde huic coassanda

assanda venit, & argumento quoque respondet: nam & ea quoque ad matrimonii causam & *mulieres* pertinet, de quo mox plura.

Secundo in *hac l.* notandum, *sponsores* a fideiussoribus hac adhuc Theodosii M. tempestate legeque distingui, quorum scrupulosæ differentiæ mox postea abolitæ: qua causa vt huius discriminis vestigia alibi passim sublata sunt a Triboniano, vt constat ex *l. 48. D. de minorib.* collata cum Paulo *lib. 1. Sentent. t. 20. §. 5.* & ex *l. 1. Cod. Iust. de bonis maternis*,
P.309 collata cum *l. 1. inf. hoc Cod. eod. tit.* Ita & hanc legem ob hanc quoque causam a Codice suo idem abesse voluit.

Sed *tertio loco*, quod potissimum hic, quæri potest, de quibusnam fideiussoribus hæc lex accipienda sit? num de iis qui dati sunt a parte mulieris pro dote promissa soluenda, an vero de fideiussoribus datis a parte mariti pro dote seruanda, suaque die, quod eodem recidit, reddenda restituenda? Inanis enim & suauis Interpretum labor est hæc duo inter se distinguentium. Putet quis, accipiendam eam de prioribus, id est, de fideiussoribus datis a parte mulieris, pro dote promissa soluenda: idque quatuor argumentis; Primo quidem, argumento vocis vniuersalis *Omnium:* quasi id dicere voluerit Theodosius, non eorum duntaxat qui a parte mariti exiguntur, de quibus extat iam constitutio nostra anterior, puta *lex 1. Cod. Iust. ne fideiussores dot.* Secundo, argumento verborum illorum, *in cauenda dotis sponsione:* vt ita *cauere dotis sponsionem* mulier dicatur, quæ pro dote quam spopondit soluenda, fideiussore dato caueat. Tertium argumentum desumat quis iam ex coniunctione quam modo indicaui, *legis 7. sup. de Iurisdictione*, quæ & ipsa est de mulierum prærogatiuis. Postremo, præiudicio Interpretis *huius leg.* qui eam diserte explicat de fideiussore *pro muliere dato*, *implendæ*, id est, soluendæ *dotis* causa. Verum his necquicquam obstantibus, accipienda omnino hæc lex est, non minus quam *lex 1. & 2. Cod. Iust. eod. tit.* de fideiussoribus datis a parte mariti. *Promissiones* scilicet *fideiussorum in cauenda dotis sponsione*, sunt promissiones fideiussorum quæ interponuntur in sponsione dotis, de seruanda ea suaque die restituenda: siue dicamus *sponsionem dotis* hic dici sponsionem de dote reddenda: reddenda, inquam, vel eodem sensu, *danda:* non minus scilicet *sponsio dotis* recte dicatur de dotis reddendæ sponsione, quam de dotis promissione: vtrobique enim sponsio intercedebat: Quomodo *fideiussores* quoque *dotium* non minus recte dicuntur, pro dote reddenda quam pro soluenda: *tit. Cod. Iust. ne fideiussores dotium.* Et sic *cauere dotis sponsionem*, fuerit cauere pro sponsione facta dotis reddendæ, pro dote seruanda, vt loquitur *lex 1. Cod. eod. cit. tit.* Eoque etiam pertinet, vox *cauendi*, nempe ad dotis restitutionem: *cauere*, est repromittere, vt *cautum* pro repromissione. Altera tamen mihi magis arrideat interpretatio, vt *caueri dotis sponsio* dicatur, pro securam reddi dotem quæ spondetur atque in tuto locare. *Cauere*, est rem in tuto locare, sic cauere pecuniam *l. 3. §. 2. D. de admin. rer. quæ ad ciuit.* Quod vero coniunctionem *d. l. 7. sup. de Iurisd.* cum *hac l.* & argumentum quod inde peti posset, attinet, imo ea quoque ad interpretationem nostram potius faciat: hic enim illi sensus aptari potest eleganti cum *hac l.* συναφείᾳ, fideiussores a maritis non recte exigi, præstari, quandoquidem tot alioquin prærogatiuis mulieres ipsæ per maritos gaudeant & fruantur. Quod quidem si verum est; quæ quarta iam obseruatio in hoc argumento notanda est, tum hæc altera iam ratio & argumentatio deinceps addenda erit ad eam, quæ redditur *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* cui etiam vicina est quæ redditur *l. 8. Cod. eod. de pact. conuent.* cur inquam fideiussores dotium a maritis præstari vel exigi non debeant: Cui alioquin & tertia hæc ratio succenturiari potest: quod & alias *contumelia* quædam satisdationis sit, vt etiam vocatur *l. 17. §. 2. D. de testam. tut.* vnde & *l. pen. §. 1. D. de pignoribus*, quidam siue rogasse se ait, siue gratias agit creditori suo, quod pignoribus contentus fideiussores non exegerit, παρεκάλεσά σε μὴ βεβαιωτὴν, ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν. *Rogaui, ne sponsorem, sed pignus a me acciperes.* Quare & econtra in securitatem dotis pignus dari potest: *l. 7. §. 6. D. de donat. inter vir. & vxor. l. 17. §. 1. D. ad S. C. Velleianum.* His omnibus addi potest & hæc ratio ipsorummet fideiussorum contemplatu: Nempe visa hæc fideiussionis species in Republ. permolesta: qua multorum res familiæque conturbabantur, tot inter nuptias, tamque frequentibus fideiussionibus, & in re tam lubrica, vbi hodie locuples maritus, derepente facultatibus labebatur. Adde, inciuilem hunc tractatum, & a sanctitate fœdereque matrimonii alienum. Verum ad rem & quæstionem propositam. Quod Interpretem attinet, eum vt alias sæpe, ita & hic nil moror. Et sane toto iure etsi fideiussores a parte mariti non obligentur, ex parte mulieris vtique dati tenentur: *l. 5. §. 6. 7. l. 55. D. de iure dot. l. 60. §. 1. D. mandati:* quicquid contra Cuiacius prætendat, & Duarenus ab vno ad aliud argumentetur. Non est igitur alius *huius leg.* sensus, quam legis 1. quæ eundem Theodosium M. auctorem habet & *2. Cod. Iust. eod. tit.* quæ cum apertioribus adhuc verbis conceptæ essent, quam hæc nostra, ac præterea hæc *sponsorum*, qui tum aboliti, mentionem faciat, ideo Tribonianus eam a Codice suo, vt iam dicere cœpi, abesse proculdubio voluit.

Vt Interpretatione *h. l.* penitus defungamur, quinto loco notandum venit generaliter *Omnium* sponsorum vel fideiussorum pro dote reddenda promissiones *hac l.* absolui, & aboleri; pariter vt *l. 1. Cod. Iust. eod.* siue eæ ex *iure*, siue ex *consuetudine* proficiscerentur, vt dicitur *d. l. 1.* Nempe olim ante has Theodosii M. constitutiones, fideiussores huiusmodi in vsu erant, partim ex *Iure*, veteri scilicet hactenus ferme recepto (ita enim hæc vox hic & alibi sæpe accipienda est) quo scilicet certis casibus fideiussores dotis restituendæ accipiebantur; vt in sp. *l. 24. §. 2. D. soluto matrimonio, & l. 7. D. de except.* partim ex *Consuetudine*, hoc æuo inolita, quo vix aliter matrimonia contrahebantur, propter perditos huius sæculi mores, & maritorum nepotatum, ac nominatim post Orientis Diœcesim, & Antiochiam, quæ luxu diffluebat, in viris & mulieribus, quarum luxui mariti vix sufficiebant illis obnoxii maxime, vt ex *Misopogone Iuliani* discimus *pag. 356. edit. Lips. Spanhemii* quo pertinet hæc lex nostra data ad Comitem Orientis; neque minus *lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* quæ data est ad Cynegium PP. Orientis scilicet. Qua causa etiam συναλλάγματα, & γράμματα περὶ γάμου cum maxima cautione scribebantur, vtpote cum multi per fœminas amplasque dotes ditarentur: quod testatur Chrysostomus hac ipsa tempestate. Ex hoc duplici, inquam, fonte, *Iuris* scilicet veteris, & *consuetudinis*, lex illa fideiussoris a parte mariti dandi profecta fuerat; *lex* inquam, id est conditio, pactio, ius; quomodo & apud Græcos νόμος vsurpatur. Atque ita quoque interea explicanda est quomodo hactenus non sit, *d. lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* imo & defendenda recepta eius lectio contra prauam emendationem P. Fabri *1. semestr. 24.* Verum ius hoc omne, omnis hæc consuetudo, omnis lex hæc, vt *hac l.* ita & *dict. l. 1.* aboletur, omniumque adeo fideiussorum a marito dandorum vsus & conditio, lexque, & consuetudo antiquatur.

Postremo notanda, hæc *huius l.* verba, *fideiussorum promissiones* ABSOLVIMVS: quæ vt omittam nunc argumenta alia, quæstionem illam absoluunt, hodie vexatam; vtrum, etsi fideiussores dotium exigi non

gi non possint, si tamen *vltro* dati fuerint, conueniri possint? Quod hæc lex iis, quæ dixi, verbis P.310. omnino repudiat, obligatio scilicet & promissio hæc ipso iure nulla est, & nullius momenti, vt multæ aliæ, quia constitutionibus interdicta est: quod etiam firmat Iustiniani *lex 2, Cod. Iust. eod. tit.* Quare hac parte *huius leg.* velut in *hoc Codice*, at non & in *Iustinianeo* positæ, auctoritatem eleuare non debuit Duarenus: nam etsi hæc *lex* non sit authenticata in *Codice Iust.* seu corpore Iuris Iustin. inclusa, attamen eas, quæ ibi extant, optime explicat, cumque iis amice coniurat: nam vt hac voce indefinita ABSOLVENDI vtitur: ita *lex 1. Cod. Iust. eod.* ABOLENDI quacunque lege, siue ex iure, siue ex consuetudine fideiussio interponatur. Sed & *lex 2.* diserte ait, *nullam esse satisdationem.* His addatur &, quod titulus hic Codice Iustinianeo negatiuis & prohibitiuis verbis conceptus est: *Ne fideiussores dotium dentur:* ex quo apparet legis prohibitionem contractui resistere.

DE REPVDIIS.

TITVLVS XVI.

LIB. V. COD. IVST. TIT. XVII. *De Repudiis & iudicio de moribus sublato.*

CONSTANTINI M. *Constitutio de iustis Repudii causis: deque iniusti pœnis.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Ablauium (b) PF. P.

PLACET, mulieri non licere propter suas prauas cupiditates marito repudium mittere, exquisita causa, velut ebrioso, aut aleatori, aut mulierculario: Nec vero maritis per quascunque occasiones (c) vxores suas dimittere. Sed in repudio mittendo a *fœmina* hæc sola crimina inquiri, si homicidam, vel medicamentarium, vel sepulchrorum dissolutorem (d) maritum suum esse probauerit, vt ita demum laudata omnem suam dotem recipiat: Nam si præter hæc tria crimina repudium marito miserit, oportet eam vsque ad aculam (e) capitis in domo mariti deponere, & pro tam magna sui confidentia in insulam deportari. In *masculis* etiam, si repudium mittant, hæc tria crimina inquiri conueniet, si mœcham, vel medicamentariam vel conciliatricem repudiare voluerit: (f) Nam si ab hiis criminibus liberam eiecerit, (g) omnem dotem restituere debet, & aliam non ducere. Quod si fecerit, priori coniugi facultas dabitur eius domum inuadere, & omnem dotem posterioris vxoris ad semetipsam transferre pro iniuria sibi inlata. Dat. III. Non. Maii, (h) Basso & Ablauio Coss. [331.]

INTERPRETATIO. *Certis* (i) *rebus & probatis causis, inter vxorem & maritum repudiandi locus patet; nam leui obiectione matrimonium soluere* (k) *prohibentur: quod si forte mulier dicat maritum suum aut ebriosum, aut luxuriæ deditum, non propterea repudiandus est, nisi* (l) *forte eum, aut homicidam aut maleficum, aut sepulchri violatorem esse docuerit, quibus criminibus conuictus sine culpa mulieris merito videtur excludi, & mulier recepta dote discedit: Nam si hæc crimina mulier non potuerit adprobare, hac pœna multatur, vt & dotem quam dederat, vel pro ipsa data fuerat, & donationem quam percepit amittat, atque etiam exilii relegatione teneatur. Quod si a viro mulier repellatur, nec ipse, nisi certis criminibus ream docuerit, pro leui, vt adsolet, iurgio, repudiare* (m) *permittitur, nisi fortasse adulteram, aut maleficam, aut conciliatricem eam* (n) *probare sufficiat. Quod si docere non potuerit, dotem mulieri restituat, & aliam ducere non præsumat vxorem. Quod si forte tentauerit, habebit mulier liberam facultatem, quæ innocens eiecta est, domum mariti sui, atque omnem eius substantiam sibimet vindicare. Quod dignoscitur ordinatum, vt etiam secundæ vxoris dotem repudiata iniuste mulier iubeatur adquirere.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. de causa mox viderimus. Memorat eam Papianus *lib. Respons. tit.* 22. Sublatæ sunt *huius l.* vt & proxime *sequentis* pœnæ, *Nouella de repudiis* 17. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Ablauius* hic PP. fuit sub Constantino M. A. D. 326. 330. 331. 333. v. *Prosopogr. Theodos.* De eo Eunapius *in vita Ædesii*, Zosimus, *lib. 2. cap.* 40. Hieronymus, *Chronico.* Domum eius Constantinopoli memorat Synesius *ep.* 61. De eiusdem Consulatu. vid. *Consularia. IDEM.*

(c) *Per quascunque occasiones.* Abest a Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(d) In MSS. Seld. *violatorem. GOTHOFREDVS.* Ita & Interpres. *RITTER.*

(e) *Acli-*

(e) *Acticulam* in MSS. Seld. male. GOTHOFR. *Aciculam* Edit. Sichard. RITTER.

(f) *Voluerint*. Cod. Wurceburg. IDEM.

(g) *Aliquis*. add. MSS. Seld. GOTHOFREDVS.

(h) Magna diuersitas in MSS. circa hunc diem: alii, III. *Kal. Iul.* alii X. *Kal. Iun.* IDEM. Data Cod. Wurceb. relicto spatio ad substituendum diem. RITTER.

(i) Hanc primam Interpretationis sententiam vsurpat *formularum secundum legem Romanam* Auctor. GOTHOFR.

(k) *Solui*. Edit. Sichard. RITTER.

(l) *Quod si* Cod. Wurceburg. IDEM.

(m) *Repudiare non permittitur*. Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. Quam lectionem rei propositæ ratio omnino non improbat. IDEM.

(n) *Eam* abest a Cod. Wurceburg. IDEM.

COMMENTARIVS.

P. 311. CONSTANTINI M. hæc de legitimis repudii mittendi caussis, pœna omni soluti, & retro de pœnis iniusti repudii missi constitutio est. Ex *qua* statim vt & ex *leg*. proxima, aliisque deinceps Principum constitutionibus discimus, licuisse semper Principibus nouas Diuortiorum leges, dummodo iustas, & graues condere: Quanquam verum illud non eas omnes semper Patribus æquas visas. Sed, vt dixi, de Iure hinc liquet. Ad rem. Cum apud Romanos magna repudiorum licentia esset, modus aliquis tandem his adhibitus & quidem Lege Iulia, & ab Augusto Imp. testis Suetonius *cap. 34. l. vn. in fin. D. vnde vir & vxor: l. 9. D. de diuortiis:* Sed quæcunque tandem formæ legibus inductæ fuerint, coërcendæ diuortiorum leuitati, veluti solemnium & testium interpositio, *caussæ* tamen repudii eodem iure vel moribus Romanis nullæ satis certæ definitæque deinceps quoque fuere: quinimo leui obiectione, ob mediocres culpas, vt loquitur *lex 2. inf.* κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, vt dicitur Matthaei. 19. *v. 3.* ψυχραῖς αἰτίαις, vt loquitur Asterius, *in homilia huius argumenti*, matrimonia passim dissoluebantur: de qua repudiorum leuitate vide vel Senecam, *3. de benef. 16.* Iuuenalem *satyra 6.* Martialem *10. ep. 40.* Tertullianum *Apolog. cap. 6.* aliosque innumeros: veluti, vt omittam quæ de primorum diuortiorum in vrbe Roma caussis vulgata sunt, quod mulieris ingenium odiosum esset, quod præceps lingua, quod domicola non esset, quod ad rem familiarem minus attenta, μύσυς ἄξιον τὸ ἦθος τῆς γυναικὸς, καὶ ἡ γλῶσσα προπετὴς, καὶ ὁ τρόπος ὐκ οἰκιρὸς, καὶ ἀνοικονόμητος ἡ διοίκησις, *malum odiosumque mulieris ingenium lingua temeraria ac præceps mores a domo rebusque domesticis alieni, nec ipsa bona aut frugi rei familiaris administratrix*, vt idem Asterius deinceps loquitur. Vt & a parte vxoris, quod vir ebriosus, aleator, muliercularius esset; vt ex *hac l.* discimus. Sed neque pœnæ iniusti repudii satis graues erant. Quare vtrique malo Constantinus M. Imp. mederi in animum induxit suum: Constantinus inquam, feliciori iam schola, Christiana inquam religione imbutus, Princepsque honesti amantissimus, vt de eo Maiorianus Imper. loquitur *Nouella 4.* diuortiorum scilicet caussis & quidem paucissimis expressis pœnisque iniusti diuortii intensis. Et hac quidem constitutione ad Ablauium PP. emissa, cui iungenda videri posset ad eundem data *lex 1. inf. de Episcop. iudicio*, si ea γνήσιος esset: quod V. C. Seldenum de vxore Hebræa, *lib. 3. cap. 28.* minus pense adseuerantem deprehendi. In qua etiam illud notandum, agi ea de repudio priuata auctoritate misso: Neque enim pertinent eæ ad eam diuortii speciem, quæ Magistratus cognitione fit.

Nunc de CAVSIS repudii mittendi videamus. Igitur, huius quoque constitutionis indicio leues admodum caussas diuortii hactenus seu repudii mittendi, fuisse ad Constantinum M. vsque discimus. Et quidem ab vxoris parte marito mittendi tres hæ inter alias ψυχραὶ fuere; si maritus ebriosus, si aleator, si muliercularius esset: Nempe quia istæ haud vltimæ vxoribus irarum erga maritos caussæ videbantur, quod his tribus potissimum viri a domus vxorumque cura abducantur, si vino scilicet, si aleæ, si mulieribus dediti sint. A parte vero maritorum leuiores adhuc repudii mittendi caussæ erant, sic vt mulier pro leui quoque iurgio caussaque repudiari more posset, vt Interpres quoque hic recte notat. Hæc quidem ita ad Constantinum M. vsque: verum is, pro instituto suo, & Antistitum quoque Christianorum proculdubio consilio, vt recte quoque coniecit Seldenus *de vxore Hebr. lib. 3. c. 28.* legitimas repudii mittendi caussas definitum iuit: vti similis subinde cura secutos imperatores incessit: Honorium *l. 2. inf.* Theodosium Iun. *l. 8. Cod. Iust. de repudiis:* & Iustinianum *non vna constitutione*, Iustinum nepotem eius *Nou. 140.* Leonem. Exquisitas igitur caussas illas tres repudiat *h. l.* Constantinus, id est, quæsitas tantum, arcessitas, ac proinde iniustas, fucatas, coloratas, leues, inanes: quomodo exquisita ars dicitur, *l. 15. inf. de pœnis:* exquisita defensio, *l. 4. de Apostatis*, exquisita pœna, *l. 3. ad leg. Iul. de adulter.* exquisiti cuniculi, *l. 2. de contrah. empt.* exquisita remedia *l. vlt. de naucul.* exquisitum suffragium, *l. 6. inf. de appellat.* &c. Exquisiti scilicet vox arcessitum quid denotat, ac sæpe colorem, fucum, inanem leuemque prætextum, titulum, caussamque, frigidas caussas, ψυχρὰς αἰτίας, vt ex Asterio iam notaui. Quænam vero tres caussæ illæ? Ebriosus, Aleator, Muliercularius. 1. *Ebriosus* est non qui semel ebrius, sed qui studium quasi ebrietatis exercet: ganeo, cui modulus vitæ est culina, qui tantum semper bibit, quantum spongia deletilis, qui in omni vita sua heluo est, neque osculo vxoris olfacere temetum potest, quæ omnia in hoc genus hominum scribit Varro *in Satyris*. Denique ebriosus, & similia huiusmodi verborum inclinamenta, vt vinosus, mulierosus, &c. signant copiam quandam immodicam rei, habitumque: vide Nigidium Figulum apud Gellium *lib. 4. cap. 9.* & Nonium *cap. 5. num. 90. v. Iracundus*. 2. *Aleator* est, non qui semel aut iterum relaxandi animi gratia ludit, quod nulli bono vitio verti potest nisi a praua muliere; verum qui artem exercet, qui ludit per omnes dies, quique forum aleatorium calefacit, vt de se Augustus prædicat apud Suetonium, *cap. 71.* Aleonem Næuius vocat apud Festum. Quorum nomen fuit infame *l. 26. D. de iniuriis: l. 225. D. de V. S.* ideoque ipsimet aleatorum nomen euitabant, tesserariorum nomen ambientes, teste Am. Marcellino 28. *cap. 4.* 3. *Muliercularius*, qui mulieres adsectatur; qui idem & mulierosus: de quo v. Nonium *cap. 1. verb. mulierosi num. 116.* & *verb. mulierositas, cap. 2. num. 570.* In Glossis Isidori mulierarius & fœmellarius vocatur. Interpres hic luxuriæ deditum interpretatur. Muliercularius ea forma qua *vxorius*, qui propriam vxorem amat, ancillarius, ancillariolus, qui ancillas adsectatur. Ergo neque hanc caussam iustam diuortii a muliere viro mittendi esse voluit Constantinus M. cum ea hoc tempore recepta esset, de quo mox plura. Quid igitur? Constantinus M. *h. l.* tres tantum vtrinque legitimi repudii mittendi caussas admittit: & ipsas tamen diuersas ferme: A parte scilicet vxoris, has tantum, neque alias, *hæc sola crimina*, si maritus homicida sit, si medicamentarius, si sepulchrorum dissolutor, id est, violator: A parte

parte vero mariti, has; si Mœcha seu adultera sit vxor, si medicamentaria, si conciliatrix: vbi *Medicamentarius* est maleficus, vt Interpres hic explicat, id est, veneficus, qua voce vtitur Imp. in *l. 8. Cod. Iust. de repudiis*, medicamentum enim pro veneno: vt in illo Varronis apud Nonium *cap. 4. verb. Medicamentum, num. 297. Quærit ibidem ab Annibale cur biberit medicamentum: Quia Romanis*, inquit, *me Prusiades tradere volebat. Conciliatrix* est læna, productrix, saga denique pretio conducta; Lucilius *Satyr. 7. apud Nonium c. 1. num. 86. Ætatem & faciem vt saga & bona conciliatrix.* Cicero 1. *de nat. Deor. lib. 1. cap. 27. Quam blanda conciliatrix, & quam sui sit læna ipsa.* Plautus *in milite, Act. 5. v. 17. Itaque ancilla, conciliatrix quæ erat, dicebat mihi.* Ita & Vopiscus, Carino, *c. 16. Præfectum Prætorio, veterem conciliatorem fecit. Vnum ex his notarium*
P. 312. *quem Stuprorum & libidinum conscium semper atque adiutorem habuerat inuito patre consulem fecit.* Isidorus, *Leno, conciliator stupri.* Inde & Atta titulum fecit fabulæ suæ *Conciliatrix.* Alioquin *conciliandi* vox vt & medicamenti ἐκ τῶν μέσων ἐςὶ. In Glossis Philoxeni. *Conciliatrix* προξενήτρια. Ergo conciliatrix, id est, læna: pro quo in Theodorici *edicto*, vbi hæ tres causæ pariter inseruntur, vox *aggagulæ* supposita. Glossæ Isidori *Agagola, lenocinator, pantomimus:* Inde Mediol. *Aggula.* Ad rem. Sic igitur Constantinus M. causam vnam vtrique coniugum communem, commune ob quod crimen coniux ab altero diuertere posset, proposuit, veneficii scilicet, quod sane in vtrumque sexum ex æquo cadit. Atenim duo alia crimina singulis peculiaria, ferme sunt, homicidium scilicet & sepulchrorum violatio, seu euersio, virorum ferme sunt crimina; vtpote in quibus vi aperta res agitur: Et istud postremum quidem sepulchri violatio, peculiare & passiuum huius Constantinianei sæculi crimen nimietate scilicet quadam, vel cupiditate Christianis tum in sepulchra ruentibus: de quo *suo titulo, inf. lib. 9.* quod & ideo nunc Constantinus M. inter iustas diuortii causas posuit primus: Quanquam & in lege Burgundionum hæc ipsa causa in muliere ponatur. Adulterium vero, & lenocinium mulierum crimina ferme sunt. Illa vix in fœminas cadunt; hæc, & quidem adulterium ab antiquo iam, per leges humanas & Romanas in viris inulta ferme fuere: νόμῳ licet ἀνίσῳ καὶ ἀνομάλῳ, vt Patres volunt, quod notissimum. Et vero Constantinus M. ipsemet *h. l.* in viris inultum tacite esse voluit, ne ideo scilicet mulier diuerteret; qui Princeps alioquin, mores Romanorum in melius vertere modis omnibus sategit, & peculiare adulterio odium indixit. Certe aliæ quoque Constantini leges *tit. de adulteriis*, de mulierum tantum adulteriis agunt: puta *lex 1. & 2. eod. tit.* Non quiuit scilicet Constantinus inter hæc initia simul & semel huc viros adigere, & castitatem hanc ab his impetrare. Quod postea robustiores iam liberi eius potuere. Etsi veteri quoque aliquando iure hanc a viris quoque diuertendi iustam causam fuisse, aliquot exemplis & documentis discimus, vel ex *hac l.* & exemplo, quod ex Apologia Iustini refert Eusebius *lib. 4. hist. Eccles. cap. 17.* & ex Antonini rescripto, quod ex Codice Gregoriano memorat Augustinus *lib. 2. ad Pollent.* & *lib. de bono coniugii.* Eodemque alludit, quod Iurisconsultus scribit, *in l. 13. §. 5. D. ad leg. Iul. de adulteriis.* Atenim, quidquid Legibus hanc in partem subinde sancitum fuerit, licentia tamen recruduit. Eaque Patribus querelarum materies fuit: Lactantio *lib. 6. diuin. Instit. cap. 23.* Gregorio Nazianzeno *Orat. 31.* Asterio, qui sub Arcadio legibus Romanis scortationem πορνείαν in viris crimine vacasse scribit, *homilia, an liceat dimittere vxorem suam quacunque ex causa, sub finem.* Similiter Chrysostomus, *homilia 19. in cap. 7. prioris ad Corinthios, pag. 482.* & *homilia 5. in primam ad Thessalonicenses, pag. 1442. ed. Com.* legibus Romanorum μοιχείαν in viris impunitam fuisse queritur: Græcique adeo *ad can. Apost. 48.* & Basilius *resp. 9. (forte Regul. 73. cap. 1. seq.)* viri scortantis vxorem eam ob causam discedere a marito non potuisse, obseruatum perpetuo inter Christianos notant. Idemque in Occidente obseruatum apparet ex Concilio Eliberino *cap. 9.* Id ipsum etiam colligi potest ex *l. 4. inf. ad leg. Iul. de adulteris.* Hieronymus etiam ad *Oceanum in Epitaphio Fabiolæ tomo 1. pag. 128. edit. Francof.* suo sæculo viris impudicitiæ fræna laxata, soloque stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libidinem fuisse permissam scribit; omnesque adeo Patres hac parte publicum ius Romanorum, Cæsarum, Papiniani leges, Christi legibus aduersas, hoc æuo proscribunt: Vti retro viceuersa querentes de diuortiorum leuitate Romanas adeo leges vexant, & reprehendunt velut Christianis legibus aduersas: vt Gregorius Nazianzenus *ep. 176. ad Olympium, ep. 181. ad Verianum, & ep. 211. ad eundem Olympium.* Theodosius iun. certe postea vt alias plures, ita & hanc quoque diuortii causam, ob viri scilicet adulterium admisit, *in l. 8. Cod. Iust. de repudiis*, vt & Iustinianus, si cum aliena muliere vir fuisset, *Nou. 117. cap. 9.* & *134. cap. 12.* Ad causas dimittendæ seu repudiandæ vxoris hic expressas redeamus, quas etiam insecuti Principes (aliis insuper additis) probauere. Certe tres illæ ipsæ solæ hinc transfusæ in Gothicum Theodorici Edictum *cap. 54.* & ferme in Legem Burgundicam, *t. 34. §. 3. 4.* Quidquid *hac l.* Constantinus M. aduersus diuortiorum leuitatem sanxerit, quidquid etiam insecuti Principes, certe ex singulari Asterii *homilia* in hoc argumento, *an liceat dimittere vxorem suam quacunque ex causa*, discimus: quonam hæc repudiandarum vxorum leuitas & quidem sub Arcadio Imp. processerit: nempe ait is, maritos velut mulierum institores, mulieres ceu vestes subinde mutasse; οἱ τούτων κάπηλοι καὶ τὰς γυναῖκας ὡς ἱμάτια εὐκόλως μετενδυόμενοι. *Vos mulierum institores qui ceu vestes subinde de eas mutatis.* Et thalamos tam facile mutasse, atque ergasteria in nundinis οἱ τὰς παςάδας πολλάκις καὶ ῥαδίως πηγνύντες ὡς πανηγύρεως ἐργαςήρια. *Qui thalamos tam sæpe & facile struitis quam nundinarum tabernulas.* Ex *hac* sane *lege* discimus, Constantinum noluisse coniugia dissolui solo consensu seu contraria voluntate: quod vt iure Rom. olim obtinuerat, ita postea quoque reuectum, verum abolitum rursum a Theodosio Iun. in *dict. l. 8.* a Valentiniano Tertio *Nouell. vlt. cap. 7. vers. in ipsorum* (vbi addit, seruari se velle intemerata ea quæ a Diuo Constantio decreta sunt: vbi forte legat quis Constantino, sic etiam vt *ad hanc leg.* Valentinianus respexisse videatur) sed postea id rursum aliquando reuectum sub Anastasio *l. 9. Cod. Iust. h. t.* sub Iustiniano *Nou. 22. cap. 4.* prohibitum ab eodem *Nouella 117. cap. 10.* & *134. cap. 11.* Iustino Iun. quoque *Nouella 140.* diuortium permissum causa cognita, si δυσμένεια esset τῶν ἀμηχάνων. Et hæc quidem de causis repudiorum, quas tres neque alias admitti voluit Constantinus, vt præcisa eius verba ostendunt: vt mirer Salmasium *de trapezitico fœn. p. 311.* scribentem, licuisse ex *hac l.* Constantini etiam ob alias causas repudium vxori mittere; sed in repudianda vxore propter illa sola crimina, dotem maritum lucratum: cui aperte renituntur & verba Legis & scopus Imperatoris. Hac certe parte quomodo deinceps variatum, & quænam aliæ plures legitimæ diuortii causæ fuerint, non huius loci est pluribus exponere. Certe ab arbitrio Principum hæc res pependit. Quibus reclamat Saluatoris nostri dictum, causam vnicam adulterii scilicet admittentis in repudio quod priuata auctoritate mittitur: nam

eo pertinet id, non ad id quod causa cognita a Iudæis permitti & decerni potest, de quo alibi prolixe. Iustinianus certe *h. l.* a Codice suo abesse voluit, prælatis aliis, quibus plures causæ admittuntur.

Sequuntur Poenæ seu ἐπιτίμια iniusti repudii missi: Et primo quidem, a parte mulieris viro missi. Nempe Constantinus M. mulieri repudium iniuste mittenti, propter *prauas suas cupiditates*, *confidentia nimia*, vt hæc lex loquitur, ob causas exquisitas nullas vel iniustas duplicem pœnam imponit: Quarum prior hæc est, quod oporteat eam vsque ad acuculam capitis in domo mariti deponere: quod ita Interpres & Honorius Imp. *l. prox.* explicat, vt & P.313. dotem quam dedit, vel pro ipsa data fuit, & donationem quam accepit, amittat. Quæ & ipsæ pœnæ postea probatæ ab insecutis Imperatoribus: donationem, inquam, omnem a viro profectam, cuiuscunque rei vel minime. *Acucula*, quæ & *Acuncula* in *veteri Glossario* Ακίςρα *Acus*, *Acuncula*, vbi litera, *N*, abundat, & in quibusdam codicibus Suetonii *in Nerone cap. 56.* in Glossario alio, *Acucla* ῥαφίς, & in aliis Glossis βελόνη *acucla* (sic enim scribendum) *acus*; *Acucla* scilicet pro *acucula*, vt poclum, seclum, &c. est parua acus, mundi muliebris pars: de qua multa alii. Alteram iniusti repudii pœnam mulieri Constantinus imponit, in insulam deportationem: de quo ad *l. prox.* plenius. Marito pariter geminam pœnam iniungit: nempe *omnem* dotem vxori restituere oportet: *omnem*, id est integram sine vllo retentionis alicuius iure (de quo *superiore titulo*: & *l. 2. prox.*) & aliam vxorem ducere prohibetur. Hæc scilicet iniusti repudii a marito missi duplex pœna est: Et hæc postrema quidem cœlibatus pœna, quam si perfringat, aliamque vxorem ducat, mulier ex *hac* Constantini *leg.* quæ innocens eiecta est, seu iniuste repudiata, & *domum mariti*, id est, vt Interpretatio habet, omnem mariti substantiam vindicare potest, & secundæ vxoris dotem. Quæ singularis admodum pœna est, ac nominatim aduersus ipsammet secundam vxorem ductam, vt quæ sciens thorum perperam repudiatæ occupauit. Ex *hac* interim *leg.* ibi: *& aliam non ducere*, a contrario discimus, iuste repudiata vxore a marito, veluti ob adulterium, alteram ei vxorem ducere licuisse: de quo ad *l. prox.* plenius: de quo etiam fidem facit Canon Arelatensis Concilii (si γνήσιον) sub Constantino M. & ante Auctor, non Origenes, *homil. 7. in Matthæum*: & postea Ambrosius *in 1. ad Corinth. 7.* Epiphanius *hæresi 59. sect. 4.* Neque etiam omnino abnuit Hieronymus, *ep. ad Amandum*, *Tom. 3. pag. 90. Edit. Francof.* & *ep. ad Fabiolam pag. 38. Tom. eod.* Augustinus *de fide & operibus cap. 19.* Neque enim repudio locus factus, nisi vt alteram vxorem ducere liceret. Verum ab hoc Canones desciuere, qui vinculum iusto quamlibet diuortio solui, nouoque connubio locum denegant. Ad rem. Et hæ quidem nouæ præter ius antiquum & retentiones veteris iuris, pœnæ a Constantino M. *hac l.* impositæ iniusto repudio fuere, pariter vt ab Honorio *l. 2. prox.* Quæ Theodosio Iun. etsi nunc probatæ, eo ipso quod *hanc l.* in Codicem suum retulerit, duriores postea visæ, quique ideo ad veterum legum moderamen, & retentiones ob malos mores rediit, *Nou. 17. de repudiis.* Ex his interim pœnis discimus, etsi Constantinus M. *hac l.* iniustas repudii causas excluserit, attamen repudia ex causis iniustis facta stetisse, neque ipsa matrimonium solutum fuisse. Quod & ipsum admisit Honorius *l. prox.* At enim melior sanctiorque Iurisprudentia, vt paulo ante ostendi, repudiis & dissolutioni matrimonii, nisi iustis ex causis, locum esse noluit: ac multo magis solo dissensu, vel consensu contrario matrimonia solui vetuit.

Honorii *Imp. constitutio, de Pœnis iniusti repudii: Iusti contra, præmiis.*

II. (a) Imppp. Honor. & Theod. & Constant. (b) AAA. Palladio P.F. P. (c)

Mvlier * quæ repudii a se dati oblatione (d) discesserit, si *Nullas* (e) probauerit diuortii sui *causas*, abolitis donationibus, quas sponsa perceperat, etiam dote priuetur, deportationis addicenda suppliciis: cui non solum secundi viri copulam, verum etiam postliminii (f) ius negamus. Sin vero *Morum* vitia, ac mediocres culpas mulier matrimonio reluctata conuicerit, perditura (g) dotem, donationem viro refundat, nullius vnquam penitus socianda (h) coniugio, quæ ne viduitatem stupri procacitate commaculet, accusationem repudiato marito iure deferimus. Restat vt si *Graues causas*, atque inuolutam criminibus magnis conscientiam probauerit, quæ recedit, dotis suæ compos, sponsalem quoque obtineat largitatem, atque a repudii die post quinquennium nubendi recipiat potestatem: tunc enim videbitur, sui magis viri id execratione, quam alieni appetitione fecisse. * Sane si diuortium prior maritvs obiecerit, (i) ac mulieri *graue crimen* intulerit, persequatur legibus accusatam, impetrataque vindicta & dote potiatur, & suam recipiat largitatem, & ducendi mox alteram, (k) liberum sortiatur arbitrium. Si vero *Morum* est culpa, non criminum, donationem recipiat, & (l) dotem relinquat, aliam post biennium ducturus vxorem. Quod si matrimonium *solo* maluerit separare *dissensu*, *nullisque* vitiis peccatisque grauetur exclusa, (m) & donationem vir perdat & dotem, ac perpetuo cœlibatu insolentis diuortii pœnam de solitudinis mœrore sustineat, mulieri post anni metas nuptiarum potestate concessa. Super Retentionibus autem (n) dotium *propter liberos* iuris antiqui præcepimus cauta seruari. Dat. VI. (o) Id. Mart. Rau. Eustasio & Agricola Coss. [421.]

Interpretatio. *Si mulier prior marito repudium intulerit, & statutas lege non docuerit*

cuerit causas, amittat & sponsalitiam largitatem, nec id (p) *repetat quod marito in dotem dedit, atque insuper exilio relegata, nec nubendi locum habeat, nec ad propria reuertendi. Nam si leues culpas edocuerit, quibus diuortium videatur adpetere, & dote careat, & donationem refundat, neque alteri viro nubendi habeat potestatem. Si vero postea maritum dimittens, adulterio se forte miscuerit, maritus etiam post repudium habeat licentiam persequendi.* (q) *Quod si mulier quæ discedit, in virum grauia crimina & certa probauerit, & dotem reuocabit, &* P.314. *quod ei maritus in sponsalitiam largitatem* (r) *contulerat, vindicabit, & post quinquennium nubendi habebit* (s) *liberam facultatem. Nam si maritus repudium prior intulerit, probatis causis, vindicta percepta expulsæ vxoris dotem vindicet, donationemque recipiat, & continuo si voluerit aliam ducat vxorem: nam si crimina certa non fuerint, sed vt solet fieri, femina morum leuitate displiceat, maritus donationem suam reuocet, & illi quicquid ab ea perceperat* (t) *mox refundat,* (v) *& post biennium aliam ducat vxorem. Quod si nec morum culpa docebitur, & sola est dissensio animorum, mulier quæ innocens expulsa est a marito, & donationem a viro factam sibi vindicet, & suam dotem reuocet. Ille vero* (x) *in perpetuum solitarius permanebit, nec præsumat alterius mulieris coniugio sociari: mulier vero post annum ad aliud* (y) *coniugium si voluerit transire permittitur. Propter communes vero liberos,* (z) *si fuerint, ea præcepit obseruari, quæ in iure* de Retentionibus *statuta sunt pro numero filiorum, quod Paulus,* in libro Responsorum *dicit, sub titulo,* De re vxoria.

NOTAE.

(a) Et hæc lex abest a Cod. Iust. excepta vnica eius sententia. *GOTHOFRED.*

(b) *Et Constantius.* Recte hoc additum: de Constantio hoc Placidiæ marito Valentiniani III. Imp. patre, in Imperium adscito, vid. Chronicon nostrum. *IDEM.*

(c) *Palladius* hic continue sub Honorio PP. fuit per septennium, A. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. & quidem Italiæ, vid. *Prosop.* *IDEM.*

(*) *Lex 35. C. Iust. ad leg. Iul. de adulteriis,* hinc desumpta est. *IDEM.*

(d) Indicat libellum repudii τὸ ἀποστάσιον. *IDEM.*

(e) *Nullus.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(f) De hac *Postliminii* voce mox. *GOTHOFREDVS.*

(g) *Per iura dotem vero donationem* &c. Cod. Wurceburg. Male. *RITTER.*

(h) *Sociam de coniugio.* Cod. Wurceburg. Iterum male. *IDEM.*

(*) SECVNDA pars *huius leg.* de *Marito* repudium mittente. *GOTHOFREDVS.*

(i) *Aut mulieri.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(k) In Cod. Wurceb. duo hæc inter vocabula aliena manu additum *Qui.* *RITTER.*

(l) *Et* abest ab edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(m) *Exclusa est,* Sichardus edidit. *IDEM.*

(n) *Aut.* Edit. Sichard. Vitiose. *IDEM.*

(o) XII. *Kal. Mart.* Ita Cod. Iust. in *d. l. 35.* In Aniano, & aliis MSS. quibusdam Codicib. VII. Id. Nouemb. *GOTHOFREDVS.*

(p) *Id* abest ab Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(q) *Licentiam habeat consequendi.* Cod. Wurceb. *Habeat potestatem persequendi.* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(r) *Sponsalitia largitate.* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(s) *Habeat.* Edidit Sichardus. *IDEM.*

(t) *Praeceperat.* Edit. Sichard. *IDEM.*

(v) *Refundat statim.* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(x) *Viro* Cod. Wurceburg. negligentia librarii. *IDEM.*

(y) *Viri coniugium.* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(z) *Filios* Cod. Wurceburgens. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

HONORII Imperatoris hæc constitutio est de *Repudiis*, ac nominatim de Iniusti repudii pœnis: contra, de iusti præmiis; de quo fuit quoque superioris *legis* Constantinianeæ pars: Ita quidem, vt & hac ipsa *lege* matrimonia *dissolui* ex leuissimis, imo nullis causis ψυχροῖς αἰτίαις patiatur Imper. Honorius, pœnis tantum iniusto repudio propositis. Quæ vt Constantinianei, ita & Honoriani sæculi labes fuit. De Iniusti igitur repudii pœnis, est hæc lex: & quidem initio ducto a muliere, pariter vt *l. 1. sup.* quia scilicet grauius id crimen est in muliere quam in viro, vt mox quoque patebit.

Iniusti porro seu irrationabilis repudii duæ species constituuntur *hac l.* non vt *superiore leg.* vna: Prior quæ nullis de causis fit, solo dissensu, nullis vitiis peccatisque: altera, quæ ob mores tantum, seu ob morum vitia & mediocres culpas. Priore casu, Mulier si nullis inquam causis repudium mittat, quinque pœnis adficitur: 1. nam & dote, 2. & donatione multatur; 3. & deportatur, de qua pœna mox: 4. & perpetuo cœlibatu damnatur, 5. omneque postliminii ius ei denegatur, id est, restitutionis & beneficii Principalis spes: *Postliminium* scilicet cum de captiuis proprie dicatur, hoc verbo abutitur

tur Honorius *h. l.* vt & Antoninus in *l. 1. Cod. Iust. de re militari*: vtrobique enim Postliminium accipitur pro regressu & restitutione Principis: perpetui proinde exilii seu perpetuæ deportationis pœna hic iniungitur, quod etiam Interpres recte vidit. Alioquin deportati non omnem restitutionis spem amittebant: *l. 59. D. de condit. & demonstr.* nisi vt in sp. *huius leg.* ea conditione seu exceptione deportati fuissent. Maritus vero dote tantum & donatione multatur, at non & deportatur, verum perpetuo cœlibatu damnatur, mulieri post annum nubendi potestate concessa. Qua parte in eadem re duæ differentiæ inter maritum & mulierem notandæ sunt. Hæc deportatur, ille non item: huic iniuste repudiatæ post annum nubendi potestas conceditur (quæ tralatitia secundis nuptiis contrahendis a muliere meta est, vt post mortem ita & post diuortium: vt docet quoque *lex 8. & 9. Cod. Iust. eod. tit.*) illi iniuste repudiato, proculdubio illico, etsi hic expressum non sit. Quod deportationis pœnam attinet, ea pariter mulieri soli, sed ex quacunque iniusta causa repudium mittenti imposita *l. 1.* non vt hic ex nulla tantum causa: pariterque mulieri tantum imposita: Denique vt soli mulieri hæc pœna *hac* Honorii *leg.* imposita fuit, ita vnico casu, si ex nulla causa repudium miserit. Et hæc de priore Iniusti seu irrationabilis repudii specie, ob nullas videlicet causas.

Altera iniusti repudii species est, puta si *Morum* tantum vitia sint, seu morum culpa, mediocres culpæ, non crimina. Hoc scilicet casu Honorius *hac leg.* ita definit; quod mulier repudians, multetur dote & donatione pariter, vt superiore casu: perpetua etiam viduitate hoc casu non minus quam Superiore damnetur, data marito potestate accusandæ vxoris, si viduitatem stupro commaculauerit: at non & deportetur, vt superiore casu *h. l.* & vtroque casu Constantini M. *l. 1. sup.* Hinc igitur apparet, pœnam illam ipsam, quæ marito imposita fuit propter repudium missum ob nullas causas, vxori impositam ab ea misso repudio ob non satis graues. Quod Iustiniano in partem displicuisse videtur: *l. 35. Cod. Iust. ad leg. Iul. de adulter.* quæ alioquin hinc desumpta est. At si maritus ob morum vitia tantum, non ob crimina vxorem repudiauerit, donationem quidem recipit, sed dotem reddit, & post biennium vxorem ducere potest. Quæ tertia & quarta iam differentia inter maritum & mulierem notanda venit. Ex his interim patet, ex huius sæculi disciplina diuortia etiam nullis ex causis vel leuibus facta, dissociataque ita coniugia, sed pœnas tantum impositas. Quæ sane magna huius æui labes fuit. Diuino enim præcepto conuenientius non ita dissociari coniugia quam pœnas imponi.

Sequitur tertia seu postrema repudii species, iusti videlicet & rationabilis, ob Graues scilicet causas, ob graue crimen & inuolutam magnis criminibus conscientiam, non expressis tamen hic causis & criminibus: vnde omnia crimina publica, quæ publicis legibus vindicabantur, his verbis contineri putant viri docti. Hoc igitur casu Honorius hæc
P. 315. præmia iuste repudiantibus proponit: & primo quidem Mulieri hæc tria vt dotem suam recipiat, vt sponsalitiam largitatem retineat, vt a die repudii post quinquennium alteri nubere possit: Marito vicissim si iusta ex causa repudium miserit, hæc tria: vt dotem vxoris retineat, vt suam largitionem seu donationem recipiat: in quibus duobus vir vxori æquatur: Sed in hoc tertio vir ab vxore differt, (quæ quinta inter eos differentia notanda) quod ille vxorem statim a repudio ducere possit, illa nonnisi post quinquennium: Quorum prius confirmatum, posterius vero anno mutatum a Theodosio Iun. *l. 8. §. 4. C. Iust. eod.* etsi & ibi quinquennalis præscriptio certo casu imponitur, quomodo & alio casu memoratur *l. 9. C. Iust. eod.* Et additur hic ratio quinquennalis istius præscriptionis, quod mulier ita sero nubens, tamdiu vidua, testatum faciat, se diuertisse magis viri execratione, quam alieni appetitione. Nempe quæ cito etiam post iustum repudium a se missum nubit, cupiditatem suam prodit. Cui simile est quod Augustinus scribit *lib. 1. de serm. Dom. in monte. cap. 48. pag. 185. Tom. III. part. 2. edit. Benedictin.* *Si ipsa* (fœmina) *virum dimiserit, & alteri nupserit, videtur cupiditate mutandi coniugii virum priorem reliquisse, quæ sine dubio adulterina cogitatio est.* Et hæc quidem ita Honorius *hac l.* cum alioquin diuortio ex iusta causa seu ob crimen facto, nulla secundis nuptiis contrahendis posita mora esset: verum absolute secundo nubere liceret. Ex superioribus iam liquet, quam diuerso iure olim habiti fuerint in hac repudiorum materia vir & vxor, circa nubendi nominatim facultatem post repudium, 1. Nempe repudio ob nullas causas misso ab vxore, vir repudiatus statim vxorem ducere poterat. mulieri post annum tantum nubere licebat. 2. Ob morum etiam vitia repudium mittens mulier, perpetuo cœlibatu multabatur, vir repudians post biennium vxorem ducere poterat. 3. Ob crimen repudians mulier, post quinquennium tantum nubere poterat, vir statim vxorem ducere poterat. In eo conueniebant, quod vterque & mulier & maritus, qui nulla ex causa repudium fecisset, perpetuo cœlibatu puniebatur. Et hæc quidem ita euoluenda sunt, de pœnis iniusti repudii. Quo alioquin etiam pertinet insignis Chrysost. (*tom. 5. p. 338.*) locus; vbi posteaquam dixit, etiam externas leges τὰς ἔξωθεν νόμους, non absolute οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ προηγουμένως repudiorum licentiam probasse, *imo punisse*, subiicit: ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κολάζουσι τὸ πρᾶγμα: ὥστε καὶ αὐτόθεν δείκνυται, ὅτι ἀηδῶς πρὸς ταύτην ἔχουσι τὴν ἁμαρτίαν, τὴν γοῦν αἰτίαν τοῦ ἀποστασίου γινομένην γυμνὴν καὶ ἔρημον χρημάτων ἐκβάλλουσι, καὶ ὅθεν ἂν γένηται τῆς διαλύσεως ἡ πρόφασις, καὶ τῇ ζημίᾳ τῆς οὐσίας τοῦτον κολάζουσιν. *Nam & ipsæ puniunt factum; Vnde, cum, qui fuerit auctor repudii, nudum & spoliatum facultatibus eiiciunt: vt vnde fuerit dissolutionis occasio, facultatum sit iactura.* Illud ferri non potest, quod quidam *ad Cresconii breuiarium pag. 183. 184.* censet Chrysostomum ad *hanc l.* nominatim respexisse: est enim hæc *lex* Honorii Imp. in cuius orbe Chrysostomus non vixit: verum sub Arcadio. Quomodo etiam inepta est eorum sententia, qui hanc *leg.* vna cum superiore abrogatam tradunt *Nouella* Theodosii 17. *de repudiis*: est enim *ea Nouella* non de pœnis iniusti repudii, vt *hac lex*, verum contra de pœnis coniugum, qui diuortio causam dedere.

Et hactenus quidem de priore *huius l.* capite seu de iniusti repudii pœnis, iustique præmiis: in quo Honorius Imper. ab antiquo iure abiit, a Retentionum inquam iure propter mores, de quo *ad l. 1. & 2. sup. de dotibus*: nempe soluto matrimonio maritus propter mores vxoris certam partem ex dote ferebat & retinebat: at enim ex *hac l.* dotem totam relinquere iubetur, vt & mores mariti soluto matrimonio aliter plectebantur. Porro idem Imper. secundo *huius l.* capite iuris antiqui cauta seruari præcipit, *circa Retentiones dotium propter liberos*, de quo præter Ciceronem *in Topicis* Vlpianus *in fragmentis, tit. de dotibus 6. §. 9. 10.* scribit culpa mulieris, aut patris, in cuius potestate est, diuortio facto, maritum singulorum liberorum nomine sextam retinuisse ex dote: non plures tamen quam tres sextas retinere potuisse: & sic mediam partem dotis, vt ex Pauli Sent. *lib. 2. tit. de dotibus*, refert Boëtius *comm. in Topica lib. 2.*

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS CREANDIS.

TITVLVS XVII.

In Breuiario Legis Romanæ Guelfferbytano. Tit. est. *De Tutoribus & Curatoribus segregandis. RITTER.*

PARATITLON.

TVTORES, *rubrica* & *l.* 4. *h. t.* seu defensores, *l.* 3. & 4. *in fine*, *h. t.* & *l.* 1. *supr. de denunciatione*. & *l.* 2. *infr. de administrat. & periculo tutorum*, *l.* 1. *de liber. caus.* Vnde & defensio pro tutore, *in l.* 2. *infr. de distrahendis pignoribus*, sunt vel testamentarii, seu testamento dati, *l.* 3. *h. t.* & *l. vn. infr. tit. prox. l.* 1. *de denunciat.* vel legitimi, *l.* 2. 3. & 4. *h. t.* & *d. l. vn.* vel denique deficientibus illis, *d. l.* 3. & 4. *h. t.* per inquisitionem dati: Decreto dati, *d. l.* 1. *de denunciat.* Legitimi sunt, veluti consanguineus & patruus, *l.* 2. *h. t.* Dantur vero tutores & Curatores in Vrbe Roma a Præfecto Vrbi, adscito Prætore Tutelari & Decemuiris a Senatu adhibitis, *l.* 3. & 4. Item Prætor Tutores & Curatores dabat, *l.* 16. *de Prætor.* In Prouinciis vero a Iudicibus qui in Prouinciis iura restituunt, *d. l.* 4. *h. t.* id est, a Magistratibus vel Prouinciæ Rectoribus, *l.* 7. *inf. de nauiculariis.* Datus porro Tutor vel Curator sub Tyranno valebat, *l.* 9. *de infirm. his quæ sub Tyr.* Matres sane ætate maiores tutore legitimo deficiente tutelam liberorum postulare possunt, actis tamen
P.316 prius professæ se ad alias nuptias non venturas, alioquin ad filiorum tutelam non admittuntur, *d. l. vlt. h. t.* Liberantur autem tutores tutelæ necessitate variis ex causis. Quidam enim priuilegio a tutela excusantur, *l.* 3. & 4. *h. t.* Veluti nauicularii, *d. l.* 7. *infr. de nauiculariis.* Quidam velut suspecti a tutela submouentur, *d. l. vlt. h. t.* Alii denique quia per animi aut corporis valetudinem idonei non existant, *d. l. vlt. h. t.*

Quod officium & Administrationem Tutorum, vel Curatorum attinet, v. *l.* 1. *de donat. l.* 1. *de denunciat. l. vlt. vnde vi.* De actione tutelæ id quoque notandum, in ea denunciationum ambages non seruatas, *l.* 6. *de denunciat.* De eo qui eam, cuius tutor fuerat, corrupit: v. *lib.* 9. *tit.* 8. De fraudulentis & commentitiis eorum venditionibus, v. *l.* 1. *de integri restit.*

I. (a) Imp. Constant. A. & Cæs. (b) Ad Bassum PF. P. (c)

IN vniuersis litibus placet, non prius puberem iustam (d) habere personam, nisi interposito decreto, aut administrandi patrimonii gratia, aut ad (e) litem fuerit Curator datus: vt iuxta (f) præcedentia nostræ prouisionis (g) statuta, legitime initiatæ litis (h) agitatæ (i) in iudiciis controuersiæ finiantur. Dat. IV. (k) Id. Octob. (l) Aquileiæ. Constantino A. V. & Licinio Cæs. Coss. [319.]

INTERPRETATIO. *Si pupillis actio inferatur, quamuis adulti videantur, ad litem venire non possunt, nisi forte ætas eorum Curiæ testificatione firmetur, aut certe prouisus Curator patrimoniorum* (m) *pupilli, vel negotium tueatur.*

NOTAE.

(a) Lex 11. *C. Iust. qui dare tutores.* GOTHOFREDVS.

(b) *Et Constantinus Cæsar*; ita Cod. Iust. Quanquam *lex* 2. *Cod. Iust. si ex pluribus tutoribus*, quæ desumpta est ex *l.* 1. *supr. de denuntiatione*, hoc ipso anno data, *Licinium* Cæsarem Constantino iungit. Quid si, de Crispo hoc accipiamus pariter vt biennio post, *lege* 3. *infr. de maleficis*? IDEM.

(c) PF. V. ita Cod. Iust. Quod hic non admittat quis: ostendunt equidem aliæ plures huius anni 319. constitutiones Bassum hunc P. V. fuisse hoc anno 319. puta *lex* 8. *inf. de appellation. l.* 1. *de emendat. seruor. l. vn. de his qui a non domino*: *l.* 4. *infr. de donat.*: *l.* 3. *infr. ad leg. Iul. de vi*: verum vetus Auctor Notitiæ Præfectorum vrbi, notat, *Bassum* hunc P. V. fuisse ab Idibus Maii A. D. 317. ad Kal. Septemb. A. D. 319. Quare nisi mensis in *huius leg.* subscriptione mutetur, tuendum hic videatur PF. P. IDEM.

(d) Iusta persona. vid. & *l.* 4. *sup. de denunciat.* IDEM.

(e) *In litem.* Cod. Iust. IDEM.

(f) *Vt ita iuxta* Cod. Iust, IDEM. Abest *vt* ab Edit. Sichard. RITTER.

(g) *Pietatis.* Tribon. GOTHOFREDVS.

(h) *Litis*, pro *lites*: quomodo habet Cod. Iust. Quanquam & istud defendi potest IDEM. *Initiator litis* Cod. Wurceburg. Quæ lectio defendi non potest. RITTER.

(i) *Agitata controuersia.* Cod. Iust. GOTHOF.

(k) III. Cod. Iust. IDEM.

(l) Alius mensis *huic legi* subscribendus videtur: Maximus enim iam a Kal. Septembris huius anni post Bassum P. V fuit

fuit: vt testatur *Vetus notitia Praefectorum Vrbi.* Sed & ex aliis *legibus* discimus, Constantinum M. *Aquileiae* (vbi *haec lex* data) A. 319. constitisse mense Iunio, & Iulio: non vero Octobr. *IDEM.*

(m) *Patrimonium* omnes Codices legunt. *Patrimoniorum* (quod noster praefert) Typothetae errorem arguit. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. duae de Tutoribus & Curatoribus constitutiones, hoc titulo primo loco proponuntur: quibus addendae sunt tres aliae praeterea de Tutoribus eiusdem Constantini M. constitutiones, *inf. tit. de administr. tutor.* addatur & sexta eiusdem *l. vn. in fin. inf. de Litigiosis*, ex quibus apparet, quantam Princeps iste pupillorum Minorumque vtilitatis curam gesserit. *Hac l.* id definitur, Adultum IN IVDICIO STANDI *iustam*, id est legitimam personam *non prius* habere, quam *decreto interposito*, aut veniam aetatis impetrauerit, quam quidem veniam aetatis hic vocat, *administrandi patrimonii gratiam* (Interpres vero ex aeui sui vsu interpretatur) vel ad litem ei fuerit Curator datus. Haec quidem *huius l.* in genere sententia est. Atenim species seu hypothesis eius, quam ignorauit Interpres *huius leg.* ignorant & Codicis Iustin. Interpretes, ita constituenda est, quod omnino ingerunt voces istae fine Legis, *initiatae lites finiantur.* Impuberis nomine litem Tutor initiauerat: post inchoatam ita litem, inter moras lite pendente pupillus *pubes* factus fuit, quaerebatur, an litem ita coeptam adultus ipse solus iam peragere posset? Quod Constantinus M. *hac l.* negat: Verum alterutro opus esse definit, vt iustam habeat adultus in iudicio personam: puta, vt aut veniam aetatis impetrauerit, aut Curatorem ad litem acceperit: Qui vtique ei inuito datur, id est non expectata ipsius petitione. Quod si ita est, vti est, tum vel eo ipso euertitur eorum sententia, qui, vt *pr. Inst. de Curatoribus*, cum *l. 1. D. de minorib. in fin.* concilient, distinguendum putant inter eum qui iam habeat Curatorem, vel eo mortuo habere desierit: Nam vt maxime post litem initiatam adoleuerit is, de cuius re agitur, nihilominus curatorem in litem accipere ex *hac l.* cogitur. Adultus scilicet inuitus curatorem in litem accipere cogitur, non tantum si nondum lis antea initiata fuerit, verum & si iam inchoata fuit eo impubere existente. Breuiter adultus non modo litem inchoare sine curatore, verum etiam neque inchoatam persequi dextre potest, seu finire. Et haec quidem *huius l.* species est, quam vt dixi neque Interpres hic, neque *legis huius* in Codicem Iustin. relatae Interpretes viderunt: Consequenter nouus hic ad *illam l. 11.* intellectus deinceps adhibendus venit.

Nunc porro videndum est, quo sensu *lis legitime initiata* hac *leg.* dicatur, quae item eius ferendae occasio fuerit. Igitur *lis legitime initiata* dicitur, quae denuntiata erat, & quidem in sp. *huius l.* Tutori: quod hoc ipso anno mense Februario idem Constantinus requirebat, *l. 1. sup. de denunciatione.* Et haec vero illa ipsa lex est, quam *fine legis* Constantinus indicare mihi videtur, & cuius occasione haec lex lata est. Nempe post *eam leg.* statim quaeri coepit, vtrum legitime semel denuntiata Tutori lite, ipsa controuersia in iudicio cum solo deinceps adulto agitari posset? Id quod *h. l.* negat Constantinus: Non prius enim puberem iustam habere personam, quam venia aetatis impetrata, vel Curatore ad litem accepto: *Vt*, inquit, *iuxta praecedentia nostrae prouisionis statuta legitime initiatae litis, agitatae in iudiciis, controuersiae finiantur.* Quae verba recte habent. Nempe denuntiatione facta *lis initiari* dicebatur. Idque est, quod Valentinianus Iun. *l. 4. supr. de denunciat.* ait, *Post celebratam denuntiationem litis exordium auspicatur; inter iustas videlicet legitimasque personas.* Et in eadem omnino specie Honorius *l. vlt. inf. vnde vi*: seu *l. vlt. C. Iust. qui legitimam personam standi in iudicio habent. Obreptitia*, inquit, *petitio, alteri obesse non debet, maxime cum absque conuentione legitimae personae* (id est denuntiatione) INITIATVM *iurgium videatur: Nihil autem opitulatur conuentio circa minorem habita, cum id rectius circa Curatorem debuerit custodiri.* Simili quoque ratione post editionem rescripti negotium exordium sortiri dicitur, *l. 5. sup. de denunc.* Ad praxim *huius l.* vide inter alios Bouchel & Ioly *lib. 1. c. 13.*

p. 317

De FOEMINARVM *seu muliebri Tutela legitima consanguineo patruo deferenda.*

II. (a) Idem A. & Caes. (b) ad Populum. (c)

IN feminis (d) tutelam legitimam consanguineus (e) patruus non recuset. Dat. pridie (f) Kal. Ian. ipso A. VII. & Caes. Coss. [326.] *Ista interpretatione* (g) *non indiget.*

NOTAE.

(a) Abest haec lex a Cod. Iust. de causa mox viderimus. Eius meminit Leo Imp. A. 469. *in l. 3. Cod. Iust. de legit. tutela.* Caeterum eodem die data est ad Volusianum PF. V. *l. 5. inf. de iure fisci.* vt haec ad Populum. *GOTHOFR.*

(b) *Constantinus* scilicet vt arguit subscriptio *d. legis 5. IDEM. Valentem* Codex quidam praetulit, visus a Sichardo, vti adnotauit in margine. *RITTER.*

(c) Vrbis Romae. *GOTHOFREDVS.*

(d) *In foeminas. IDEM.*

(e) Vertranius Maurus, *de iure liberorum c. 31.* male *consanguineus vel patruus. IDEM. Et sanguinios patruos.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) *I. Cal. Ian.* Edidit Sichardus, qui nostri etiam lectionem in margine notauit. *IDEM.*

(g) *Expositione* Edit. Sichard. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

MVLIEBREM Tutelam Patruus consanguineus acceptare hoc Edicto a Constantino M. iubetur. Foeminas in perpetua quondam tutela, quamuis puberes, fuisse; res nota est, propter sexus videlicet infirmitatem, & propter rerum forensium ignorantiam: quod vt ex Catone apud Liuium, *lib. 34. cap. 2.* Cicerone *pro Murena c. 12.* & *pro Flacco c. 30.* liquet, & Boëtio *ad 2. Topic.* ita VlPianus quoque & in *fragmento Pithoeano*, & *in fragm. tit. 11. de tutelis, §. 1.* nominatim scribit. Proinde cum *muliebrem* tutelam audis, adultae mulieris tutelam intellige. Quae & ideo pupillari tutelae a Sabino *lib. 3. Iuris ciuilis*, opponitur apud Gellium, *lib. 5. c. 13.*

Porro haec muliebris tutela *Legitima* erat, vt *hac*

l. vocatur, & apud Ciceronem & Vlpianum *in fragm.* id est legitimis seu agnatis proximis deferebatur. De qua duo notari nunc cupio. Primo, ne perpetuo tutela illa proximus agnatus, cui legitima illa tutela muliebris delata fuerat, toto forte vitæ suæ tempore grauaretur, oneraretur, contra quam alii tutores qui ἕως προθεσμίας alicuius tutores sunt, rursus huic agnato certo tempore permissum fuisse, alteri proximo in gradu in iure tutela muliebri postea cedere, Vlpian. *in fragm. d. tit.* 11. §. 8. *Permissum*, inquit, *erat in iure cedere tutela fœminarum.* Nulli scilicet alia legitima tutela alteri cedi potuit: quam quæ in FEMINIS est, id est, quam fœminarum tutela. Itaque hac tutela *Cessitia* dicebatur, & Tutor, cui cessa erat, *Cessicus*, Vlpianus *d. loco.* Hac tamen lege seu conditione (quod & ipsum singulare est) cessio fiebat, vt agnatus ille qui cesserat, legitimus tutor semper maneret: & ad illum, si cessitius aliquo casu tutor esse desineret, onus tutelæ muliebris recurreret; Vlpian. *d. tit.* §. 7. Nam vt *ibidem* ait Vlpianus, *Legitimus tutor in iure cedere potest, abdicare se non potest.* Abdicare hic plus est quam cedere: cum alioquin in iure cedere, & abdicare, paria sint; vt docet *lex 66. D. de iure dot.* in quæstione scilicet de vsufructu extraneo cedendo. Nempe iure singulari ad degrauandum legitimum tutorem id inductum, vt cedere posset, sic tamen, vt ne prorsus a se abdicaret: cum alias & in aliis, quæ vtilitatem cedentis respiciunt, idem sit, *cedere in iure*, & *a se abdicare.*

Atque ita obseruatum fuit ad Claudium Imp. vsque: Is enim postea lege promulgata, muliebris tutelæ cessionem *sustulit*, & legitimæ muliebris tutelæ onus penes agnatum proximum, cui semel delata fuisset, *permanere* voluit. Id enim est, quod Vlpian. *in fragm.* ait *d. tit.* §. 8. *Feminarum legitimas tutelas lex Claudia* SVSTINET. *Sustinet* in Glossis Philoxeni ὑπομένει, id est, *prorogat*, continuat, sic vt cedi nolit. *Sustinere* est continuare, prorogare, vt *l. 42. D. de noxal. act.* Albinouanus de fortuna *Elegia 1. v. 372.*

Illa rapit iuuenes, sustinet illa senes.

Ouidius. *Fast. lib. 1. v. 35.*

Per totidem menses post funera coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Ita & sustinere solutionem Ciceroni *ad Atticum 12. ep. 51.* Claudius scil. Imp. muliebrem tutelam non sustulit, sed *sustinuit*, id est, eam cedi noluit. Breuiter, Cessitiam tutelam muliebrem sustulit: at muliebrem tutelam legitimam sustinuit. Et vero id Vlpianus aperte comprobat: Posteaquam enim dixit, *suo tempore cessitiam hanc tutelam non processisse:* statim subiicit hanc rationem, *Quoniam feminarum legitimas tutelas lex Claudia sustinet.* Non fuit igitur causa cur Cuiacius locum illum sollicitaret, quem ita sustinendum seu defendendum puto, cui proxime accedunt quæ Ræuardus *1. Var. 10.* Et hactenus quidem de vno legis Claudiæ capite circa muliebrem tutelam. Fuit & alterum, quo aduersus antiqui iuris auctoritatem patruo consanguineo legitima tutela muliebris non deferebatur, quod a Constantino M. *hac l.* sublatum, antiqui iuris auctoritate reducta, quod testatur nominatim Leo Imp. in *l. 3. Cod. Iust. de legit. tut.* cuius hæc verba sunt: *Constitutione diuæ memoriæ Constantini, lege Claudia sublata, pro antiqui iuris auctoritate saluo manente agnationis iure, tam consanguineus, id est frater, quam patruus cæterique legitimi ad pupillarum fœminarum tutelam vocantur.* In qua quidem *leg.* duo obseruo: primo male infartas voces, *id est*: Consanguinei enim appellatio etiam ad patruum pertinet, vt hæc lex aperte ostendit: de quo ad *l. 2. inf. de legitimis hæredit.* Secundo infartam quoque ibi vocem *pupillarum:* nisi pupillas vocare libeat omnes quæ sub Tutoribus agunt. Ad rem. Constituit igitur *hac l.* Constantinus M. ne consanguineus patruus legitimam tutelam muliebrem recusare possit. Ex his proinde apparet, *lege Claudia* non fuisse sublatam muliebrem tutelam, neque a Constantino M. reductam, quod vtrumque tamen Cuiacius credidit: Manente quippe semper muliebri tutela seu perpetua, in eo tantum ius variauit, vt ex *Lege Claudia* ea cedi non posset, quod mox sublatum: Item vt ne consanguineus patruus mulieris tutor legitimus esset, quod *hac l.* sublatum, veteri iure reducto. Aliena vero prorsus sunt quæ Ræuardus, & alter quidam aduersus Cuiacium hac de re scripsere. Vt ad remipsam redeam. Claudia *lege* muliebris tutela consanguineo patruo non deferebatur: quia scilicet & fœminæ vltra consanguineas (fratrum) successiones ex *leg. Voconia* non capiebant, seu vltra consanguineas (fratrum) hæreditates legitimæ successiones mulieribus non deferebantur, quod Paulus & Vlpianus *in sententiis* & *fragmentis* scriptum reliquere. Et sic tutela ad hæreditatis exemplum hac parte comparata erat: vt retro quo tutela redit, eo & hæreditas peruenit: notissima Regula: quæ & ipsa ad Cessitiam tutelam pertinet, vt ostendo *in nostro ad tit. de Regulis Iuris, Commentario.* Ex his quoque iam patet, quam verum sit quod Interpres hic aiebat, *hanc leg.* Interpretatione non indigere: a cuius etiam manu lex ipsa non plane immunis videtur, verum ab eo decurtata & deminuta, quod suadet *dicta lex 3. Cod. Iust. de legitima tutela:* Certe impolitias eius redolere videantur illa, *in fœminis tutelam recusare:* nisi potius, quod censeo id ita dictum Constantino, quomodo *tutela in capite libero:* & in XII. Tab. *in ea, pecuniaque eius, potestas esto.*

III. (a) Imppp. Valent. THEOD. & Arcad. AAA. Proculo PF. V. (b)

INLVSTRIS (c) Præfectus vrbis, adhibitis Decemuiris e numero Senatus Amplissimi, & Prætore Clarissimo viro, qui tutelaribus cognitionibus præsidet, Tutores Curatoresue ex quolibet Ordine (d) idoneos faciat retentari: & sane id libero iudicio, expertesque damni (e) constituent Iudicantes: Et si regendis pupillaribus censibus (f) singuli creandorum pares esse non possunt, plures ad hoc, secundum *Leges Veteres*, conueniet aduocari, vt quem cœtus ille administrandis negotiis pupillorum dignissimum iudicarit, sola sententia obtineat Præfecturæ. (g) Itaque hoc modo remoti a metu, qui consilio adfuerint, permanebunt, & paruulis adultisque (h) iusta defensio sub hac Prudentium deliberatione proueniet. (i) Quod (k) tamen circa eorum personas censuisse nos palam est, quibus neque testamentarii defensores, neque legitimi (l) vita, ætate, facultatibus suppetunt: Nam vbi forte huiuscemodi homines offerentur, (m) si nihil ad defensionem sui (n) priuilegiis (o) comparabunt, vt (p) teneri possint iure præscribimus. Cæterum alia quæ in causis Minorum *antiquis Legibus* cauta sunt, manere intemerata decernimus. Dat. VI. Kal. Ian. Mediolani, Timasio & Promoto Coss. [389.]

INTER-

INTERPRETATIO. *Quoties de pupillorum tutela tractatur, debent primi patriæ cum iudice, secundum ætates minorum, aut Tutorem aut Curatorem eligere, vt ille qui susceperit tutelam, tali electione possit esse securus. Quæ tamen electio circa eas personas obseruabitur, quæ nec testamento decretæ sunt, nec propinquitate ad id officium adducuntur. De aliis sane minorum commodis legum priorum statuta præcepit obseruari.*

NOTAE.

(a) *Lex* 1. *Cod. Iust. de Tutoribus, vel Curatoribus Illustrium, vel Clarissimarum personarum.* GOTHOFREDVS.

(b) *Proculo* huic *P. V.* inscribuntur hoc anno 389. quoque *lex* 25. *inf. de oper. publ. l.* 9. *inf. de annon. ciuic. l.* 2. *inf. de testamentis*, anno 390. *lex* 6. *inf. de agentib. in reb.* & anno 391. *l. vn. de possess. ab eo qui prouoc.* Et anno 392. *lex* 10. *inf. de annonis ciuicis*, fit eiusdem mentio, *l.* 12. *d. t. de annonis ciuicis.* Meminit & Zosimus *lib.* 4. *cap.* 45. & 52. & Chronicon Alexandrinum. Hic capite truncatus A. 392. teste Zosimo *d. loco cap.* 52. & Chron. Alexandr. filius fuit Tatiani PP. vid. Zosimum *l.* 4. *cap* 45. cui tribus ferme post mensibus inscribitur *lex prox.* 4. *inf. h. t.* vbi de eadem re agitur *inf.* Constantinopolitanæ porro vrbis Præfectus fuit, vt ostendit Zosimus *d. lib.* 4. *cap.* 45. & diserte præfert inscriptio *leg.* 25. *inf. de operib. public.* & *legis* 9. *inf. de annonis ciuicis.* Neque turbet te, quod *Mediolani* hæc lex data dicitur: Theodosius quippe etsi Orientis Imperator, in Italia tamen hoc tempore agebat: Vide *Consularia Theod.* & quæ noto ad *leg.* 13. *inf. de pœnis.* IDEM.

(c) *Illustribus* in C. Iust. de quo mox plenius.

(d) Senatorio, Equestri; de quibus *inf. lib.* 6. *tit.* 2. & 36. Ræuardus tamen *I. Var.* 10. id exponit de ordine cognatorum, si videlicet nulli sint ex ordine agnatorum: quod minus probo: etsi eo sensu *in fin. legis prox.* ordo accipiendus sit. Nam ait hæc lex, *ex quolibet ordine*: igitur non ex vnico, vt Ræuardus opinatur.

(e) Id est, Actionis subsidiariæ. IDEM. *Ex litis quæ damni constituent.* Cod. Wurceburg. RITTER.

(f) *Substantiis*, C. Iust. *Census* nihil aliud est, quam substantia. GOTHOFREDVS.

P. 319 (g) Subiicit hæc Tribonianus, *super cuius nomine solemnitate postea seruata per Prætorem interponatur decretum*: de quo mox. IDEM

(h) *Clarissimis*, additum a Triboniano: eadem ratione, qua superius vocem, *Illustribus* reposuit. IDEM.

(i) *Peruenerit*, C. Iust. IDEM.

(k) Res nota; datiuo non locum esse nisi testamentario & legitimo deficiente, v. & *leg. prox. in fin.* IDEM.

(l) In legitimo tutore tria requiri hinc nota: vitam, ætatem, facultates; & circa hæc tria inquisitionem versari. Ac maxime quod de ætate dicitur, de quo vide etiam *legem vlt. C. Iust. de legitima tutela.* & *versic. vlt. Inst. de fiduciaria tutela*: & *l. prox.* IDEM.

(m) *Offeruntur*, C. Iust. IDEM.

(n) *Suis*, ita Cod. Iust. IDEM.

(o) Id est, si non excusationem promeruerint aliquo priuilegio, v. *tit. de excusat. tutor.* & *leg. prox. inf.* IDEM.

(p) *Vt* abest ab Edit. Sichard. RITTER.

(q) III. *Kal. Ianuar.* ita in Cod. Iust. exerte. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

ORDO partim nouus, partim vetus in tutoribus & curatoribus (in vrbe Constantinopolitana adhibendus) hac Theodosii M. constitutione definitur, & quidem duplici fine: tum vt electores metu liberi esse possint, simul & pupillis & adultis recte consultum esse queat: quod indicatur *vers.* & *sane:* & *vers. itaque hoc modo.*

Ordo igitur nouus hic constituitur. *Primo* nempe vt Præfectus vrbis, adhibitis decem Senatoribus in consilium, vt & Prætore Tutelari, Tutores & Curatores constituat. 1. Ad Præfectum Vrbis sane iam olim quoque pertinebat, in Vrbe Tutores & Curatores dare (quod etiam constat ex §. 4. *Inst. de Attiliano tutore*, & *l.* 45. §. 3. *D. de excusat.* vid. & *l. prox. inf.*) 2. At Decemuiros præterea in consilium Præfecti Vrbis tutorem dantis Theodosius M. *hac l.* adiungit; sicut olim quoque in consilium Prætoris Romæ Decemuiros adhibitos auctor est Vlpian. *in fragm. tit.* 1. §. 13. & Theophilus §. 4. *Instit. quib. ex causis manum.* quemadmodum & ex *Lege Attilia* Prætor cum maiore parte Tribunorum plebis, qui vtique decem erant, tutorem dabat; quod Theophilus paulo expressius adhuc enarrat, *tit. de Attiliano tutore*, quam aut Vlpianus, aut Tribonianus. 3. Insuper & *Prætorem Tutelarem* adiungi vult Theodosius M. *hac l.* pariter vt tribus ferme post mensibus *l.* 4. *prox. h. t.* quæ Tatiano PP. inscribitur, qui pater fuit Proculi P. Vrb. ad quem *hæc lex* data est. Erat scilicet olim, vt de libertatibus Prætor specialis, qui Prætor *Liberalis* dicebatur, ita & tutelaribus cognitionibus & tutoribus dandis qui præesset, erat Prætor specialis constitutus; & quidem a M. Antonino, (quod Capitolinus *in eius vita* refert *cap.* 10.) institutus, qui Prætor *Tutelaris* dicebatur: Eum Paulus 5. *sentent. tit.* 16. §. 2. *Iudicem Tutelarem* vocat; hæc *lex* nostra vocat *Prætorem tutelaribus cognitionibus præsidentem*; lex proxima, *Prætorem qui impertiendis tutoribus præsidet*: Deque eius officio librum singularem olim scripserat Vlpianus, e quo tria tantum fragmenta hodie supersunt, puta in *l.* 3. 5. 9. *D. de excusat.* vt & Paulus. Nam vt libertates, ita & tutelæ ad publicam curam pertinent; ita conueniens visum tam tutelis quam libertatibus proprium Prætorem adsignari. Verum ad rem. Potuit olim etiam, vt dixi, Præfectus Vrbi dare tutores, vt ex *d. l.* 45. *seu penult.* constat: verum ex *hac l.* non constituit is tutorem, citra *Prudentium* (vt *hac l.* dicitur) illorum deliberationem & consilium vt *supra* dictum, vid. & *l.* 16. *inf. de Prætoribus.* Et hæc quidem de his qui dare tutores & Curatores debeant.

Secundo Tutores *qui dari* quoque possint, *hac l.* definitur: Nempe ex quolibet Ordine idoneos retentari, dari posse ait: Quod & ipsum argumento mihi est, proprie *hanc l.* pertinere ad *Senatorios* pupillos, vel adultos. Nempe quæsitum fuerat, vtrum Senatoriis istis pupillis & adultis ex alio quam Senatorio Ordine Tutores & Curatores dari possent? Id quod *hac leg.* Theodosius M. probat. Itaque nec male Tribonianus, qui diserte hanc constitutionem retulit ad impuberes & adultos Illustres vel Clarissimos, vel vt Iustinianus quoque nominatim expressit, ad *Nobiles:* atque ita *hanc l.* sub peculiari tit. collocauit, *de Tutoribus vel Curatoribus illustrium vel clarissimarum personarum.* Et ratio istius rei hæc est, quia dignitas cum fide nil commune habet, quam si præstet tutor, quid interest Tros, Rutulusue fuat, quo sanguine cretus. Ex quolibet igitur Ordine, etiam Equestri, etiam plebeio, Senatori pupillo tutor dari potest: Non ideo tamen quilibet ex quolibet Ordine. Curialibus enim necessitatibus occupati ad Senatorum tutelam idem Theodosius vocari vetuit, *l.* 2. *Cod. Iust. d. tit. de tutorib. vel Curat. Illustr.* Quare Ræuardi error est, *lib.* I. *Var.* 10. qui hæc verba, *ex quolibet Ordine*, acce-

accepit de Ordine cognatorum, legitimis deficientibus. *Ordinis* enim appellatio *hic* denotat gradum dignitatis, non cognationis, quo significatu passim hæc vox *hoc Codice* accipitur. Etsi fateor *l. prox.* id ita ferme accipi.

Tertium hac *leg.* sequitur de *administratione* vni ex pluribus tutoribus datis committenda, idque secundum leges veteres; sic etiam vt id decernatur a prædicto Decemuirali cœtu. & sententia Præfecturæ sola. Et Tribonianus tamen post Præfecti Vrbis sententiam, Prætoris decretum requirit. Ex quo Triboniani emblemate, sententia decretum præcedit, vt ait recte *lex vlt. C. Iust. de magistratibus conuen.* & Papinianus *in l. 5. D. de confirmando tut.* Itaque Salicetus exclamat, *Mirabile:* quod alius Nominatum confirmet, & alius ei administrationem decernat. Hæc cum ita sint, de eorum errore liquet, qui hoc *huius l* caput eo referunt, ad id, quod & *lex 2. Cod. Iust. qui petant tutor. & lex 6. Cod. eod. qui dare tutores.* dicit de tutore ex pluribus nominatis eligendo: Est enim hoc caput non de pluribus eligendis, sed administratione vni decernenda.

Quartum caput est, & hoc ipsum secundum leges veteres, datiuis huiusmodi tutoribus locum non esse, nisi testamentariis & legitimis deficientibus. Tandem & generali clausula antiquas leges confirmat in causis Minorum. Quare iam dicamus, quod & *initio* diximus, *hac l.* nouum tantum ordinem a Theodosio M. induci circa dandos Senatoriis pupillis tutores, duplici illo, quem dixi, fine: In cæteris antiquis legibus cauta in causis Minorum confirmari.

P. 320 *De Tutela liberorum* MATRI *nonnisi sub sex conditionibus deferenda, Theodosii M. constitutio.*

IIII. (a) Iidem AAA. Tatiano PF. P. (b)

MATRES, quæ amissis viris tutelam administrandorum negotiorum in liberos postulant, (c) priusquam confirmatio (d) officii talis in eas iure veniat, (e) fateantur (f) actis, *Ad alias se nuptias non venire.* (g) Sane, in optione (h) huiuscemodi nulla cogitur, (i) sed libera in conditiones quas præstituimus voluntate descendat: (k) nam si malunt alia optare matrimonia, tutelas (l) filiorum administrare non debent. Sed ne (m) sit facilis in eas, post tutelam iure susceptam, irruptio, bona eius primitus, qui tutelam gerentis affectauerit nuptias, (n) in obligationem (o) venire, & teneri (p) obnoxia rationibus paruulorum (q) præcepimus, (r) ne quid incuria, neque (s) fraude depereat. Hiis illud adiungimus, vt mulier, si ætate maior est, tum demum petendæ tutelæ ius habeat, cum Tutor legitimus (t) defuerit, vel priuilegio (u) a tutela excusetur, vel suspecti genere submoueatur, vel ne suis quidem per animi aut corporis valetudinem administrandis facultatibus idoneus inueniatur. Quod (x) si feminæ tutelas refugerint, & præoptauerint nuptias, neque * quisquam legitimus ad pares (y) possit causas vocari, (z) tum demum Vir Illustris Præfectus Vrbi, (a) adscito (b) Prætore (c) qui impertiendis tutoribus præsidet, siue Iudices qui in prouinciis iura restituunt, (d) de alio ordine, (e) per inquisitionem dari minoribus defensores (f) iubebunt. Dat. XII. Kalend. Feb. Mediolan. Valentiniano A. IIII. & Neoterio Coss. [390.]

INTERPRETATIO. *Mulieres mortuis maritis si ipsæ voluerint tutelam suscipere filiorum, priusquam hoc adsumant, actis* profiteantur *se non esse nupturas. Sed hoc ipsum non* extorquendum *est, sed si maluerint hoc voluntate propria fateantur: nam si ad alias nuptias migrare voluerint, tutelam filiorum administrare non possunt. Sciant hoc etiam viri, qui sibi iungendas matres postulant paruulorum, quod si mulieres tutelam* administrare cœperint filiorum, & postea nupserint, ille qui in consortio recipitur maritali, bona sua nouerit obligata, & se ad rationem reddendam minoribus obnoxium esse futurum. Additur etiam illud, quod mulier nisi* (g) *maiore ætate fuerit, tutelam suscipere prohibetur. De his vero, qui cum lege veniunt ad tutelam, si quis ex his videbitur aut* deceptus (h) *facultatibus, aut moribus vilis, admitti non poterit, ne minorum bona depereant: sed illi accedant in tutelam, qui integritate mentis & certa propinquitate iunguntur. Nam si defuerint personæ quas diximus, & mater tutelam suscipere voluerit, tunc sicut prius* (i) *constitutum est, electio* (k) *Iudicis vel prouincialium Tutores minoribus deputabunt.*

NOTÆ.

(a) Lex 2. *Cod. Iust. quando mulier tutelæ officio fungi potest*; hinc descripta est. *GOTHOFREDVS.*
(b) *Tatianus* hic PP. Orientis fuit sub Theodosio M. de quo vid. *Prosopogr. IDEM. Praefect.* Cod. Wurceb. *RITTER.*
(c) An a Principe? vt *l. vlt. D. de tutelis?* An a Magistratu? *GOTHOFRED.*
(d) De *confirmando* Tutore v. *tit.* D. & *Cod. Iust. IDEM.*
(e) *Eueniat.* Cod. Iust. male. *IDEM.*
(f) *Fateantur*, pro *profiteantur.* Addit autem Tribon. *sacramento præstito*: de quo mox. *IDEM.*
(g) Id est, se non venturas. *IDEM.*
(h) Tutelæ, eiusque postulatione. *IDEM.*
(i) *Cogatur* Cod. Iust. *IDEM.*
(k) *Descendat*, pro condescendat. *IDEM.*

(l) Tute-

(l) Tutelam Cod. Inst. voce *filiorum* expuncta. IDEM.
* m) *Ne* abest a Cod. Wurceburg. RITTER.
(n) Nuptias secundas scilicet. GOTHOFREDVS.
(o) *In obligationem venire*, id est, hypothecæ necti. IDEM.
(p) *Tenere* Edit. Sichard. RITTER.
(q) *Paruuli* sunt pupilli. GOTHOFREDVS.
(r) *Praecipimus*. Cod. Wurceb. RITTER.
(s) Duo hæc Tutorum vitia, duæ culpæ: Incuria & Fraus: vid. *l. 3. inf. de administr. tut.* GOTHOFREDVS *Nequid fraude* Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.
(t) *Vel testamentarius, vel legitimus*, ita Cod. Iust. quod nil adeo necesse fuit: *Legitimus* enim hic & mox non opponitur testamentario, verum qui iustus tutor esse potest: & sic *Legitimi* appellatione venit & testamentarius, vid quæ scribo *ad l. 7. de nauicul.* GOTHOFREDVS.
(v) V. *l. 3. sup. in fin.* IDEM.
(x) De hoc dixi ad *d. l. 3.* IDEM.
* Abest hic versiculus a Cod. Iust. IDEM.
(y) Id est ad tutelas. IDEM.
(z) *Et demum* Cod. Wurceburg. RITTER.
(a) Vid. *sup. l. 3.* GOTHOFREDVS.
(b) *Accito* C. Iust. male. IDEM.
(c) De *Pretore* hoc *Tutelari* dixi ad *d. l. 3.* IDEM.
(d) Id est, reddunt. IDEM.
(e) Quam legitimorum & adgnatorum. IDEM.
(f) *Defensores* sunt Tutores. IDEM.
(g) *Si maior etate* Cod. Wurceb. RITTER.
(h) *ye. Defectus.* GOTHOFREDVS. Ita emendauit Cuiacius in margine. RITTER.
(i) *Prioribus constitutum* Cod. Wurceb. IDEM.
(k) *Electione* Cod. Wurceb. IDEM.

COMMENTARIVS.

P. 321 MATRI liberorum tutelam postulanti, quibus eam ea conditionibus deferri possit: Quando item DATIVO tutori locus fit, definit hac constitutione Theodosius M. De priore prius, de Matris inquam tutela. Igitur huic Tutelæ sex conditiones processusque adeo omnis in ea deferenda *hac l.* proponuntur.

Prima conditio est, quod ea *Matribus* nominatim deferri dicitur.

Secunda, quod hæc tutela non *Inuitis* matribus impingatur; & vt *hac l.* eleganter dicitur, *in optione huiusmodi nulla cogatur, sed libera in conditiones has voluntate descendat.* Et sic postulantibus tantum seu petentibus: idque etiam continetur *l. vlt. D. de tutelis.*

Tertia conditio, quod non ante tutela matri conferatur, confirmetur, quam actis professa sit, *se ad alias nuptias non venturam:* vt proinde *optio* hæc matri detur, vel *praeoptare nuptias*, vt mox dicitur, seu ad secundas nuptias conuolare, & tutelam filiorum non administrare, vel tutelam affectans secundis nuptiis renunciare.

Quarta conditio est, vt si post tutelam susceptam mulier nupserit, secundi mariti bona, & sic vitrici, tacito iure priuignis obligentur: quod comprobatur & *Nouella* Theodosii *de Tutoribus 5.* vnde desumpta est *lex 6. Cod. Iust. in quibus causis pignus vel hyp. tacite contrahitur.*

Quinta conditio est, vt *Maiori* tantum matri ea tutela deferatur. Nempe cum minores quoque ipsi per, seu propter liberos rem suam non ideo administrandam recipiant, *l. 2. D. de minoribus:* multo minus minores matres liberis ipsis tutrices dari oportet. Neque tantum affectui materno tribuendum est, tutelam liberorum solatii cuiusdam loco petenti, vt ideo minoris fragilitati res liberorum committatur.

Sexta conditio est, vt deficiente demum *Tutore legitimo* mater liberorum tutelam petere possit. *Legitimo*, id est, iusto, siue is a lege tutor sit (qui alias specialiter *legitimus* dicitur) siue testamento datus. Porro quatuor modis legitimum ita tutorem deficere *hic* ait Imp. siue in totum is deficiat, siue priuilegio a tutela excusetur, vel vt suspectus submoueatur, vel ne suis quidem facultatibus administrandis idoneus inueniatur per animi aut corporis valetudinem. Qui locus egregius est & summam continet eorum quæ in *Digestis*, *Codice*, *Institutionibus*, plenius proponuntur.

Et hæ quidem sex conditiones Matris tutelæ a Theodosio M. *hac leg.* ponuntur: quæ vel immutatæ postea ferme, vel auctæ, partim Theodosii Iun. partim Iustiniani constitutionibus. Enimuero, vt superius propositum ordinem sequamur. Primo *Auiæ* quoque tutela hæc a Iustiniano delata fuit, textibus *vulgatis*. Secundo *Postulari*, seu Impetrari eam hodie nil opus est, vel confirmari. Tertio iuramentum, non nuda promissio, a matre desideratur, de non repetendo matrimonio, ex Nou. Theodosii *Iun. 5.* & ex Iustiniani mente: Quare & *d. legi 2. Cod. Iust. quando mulier. tut.* quæ hinc alioquin desumpta est, Tribonianus hæc verba *sacramento præstito* addidit: Quanquam ipsemet Iustinianus mox sententiam recantauit, *Nouella 94. cap. 2.* remisso matri iureiurando, propter periuriorum videlicet frequentiam. Quarto, mater & auia legitimis specialiter ita dictis hodie præferuntur, solisque testamentariis postponuntur: *Nouella 118. cap. 5. & Authentica Matri aut auiæ, Cod. Iust. quando mulier tutelæ off.* Supersunt duo, in quibus nouo iure cum hac Theodosii M. lege conuenit: Nempe, quod maiori tantum hæc tutela deferatur: quodque vitrici bona tacito iure obligentur. Et hæc de *Matris* Tutela: qua deficiente, Datiuo tutori locum facit *hac l.* Theodosius Imp. & sic matris tutela inter legitimum generaliter dictum, & datiuum medium *ordinem* (qua voce hæc lex vtitur) seu locum occupat. Quod formam dandi Tutoris attinet, quam *fine leg.* præscribit, de ea iam dictum *ad legem superiorem.*

QVI PETANT. (a)

TITVLVS XVIII.

(a) Tutores scilicet, quomodo etiam plenius conceptus est titulus Codicis Iustin.

Iustin. *lib. 5. tit. 31. qui petant Tutores*: vbi additum, & *Curatores*, de quo dicam ad *l. 27. inf. de Episcopis*.

I. (a) Imp. Constantius A. & Iulianus Cæs. Haue Orphite (b) carissime nobis.

AVos quoque (c) & auias Tutoris (d) necessitas postulandi teneat obligatos, si nepotibus pupillaris ætatis testamentaria vel legitima tutela defuerit: nam si Tutor forte petitus non fuerit, secundum ea, quæ *priscis* (e) *Legibus* statuta (f) sunt, emolumentum successionis amittant, ad quos (f) poterat hæreditas peruenire. Dat. Id. Iul. Constantio A. VIIII. & Iuliano Cæs. II. Coss. [357.]

INTERPRETATIO. (h) *Si auus paternus defuerit, auos maternos etiam, atque auias, tam paternas quam maternas iubet ad Tutores paruulorum petendos legis præceptione constringi, si tamen testamentarii vel legitimi deesse probantur. Quod si nepotibus paruulis Tutores prouidere despexerint, iubet eos huiusmodi dispendio subiacere, vt si forte cesserit luctuosa hære-*
P. 322 *ditas, de successione minorum, quibus Tutores, aut non petierint, aut noluerint prouidere, habeantur extranei.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. De quo mox. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Orphitus* hic Præfectus Vrbi fuit, & iterum quidem fuit primum A. 353. a 6. Idus Decembris eamque continuauit A. 354. vt testatur vetus Notitia Præfectorum vrbi. v. plura in *Prosopogr.* Fuit & A. 355. 357. 358. 359. De eo Ammianus Marcellinus, & Symmachus. Certe hoc ipso anno 357. ad eundem extat *lex 2. inf. de gladiatoribus.* & quidem secundum: Vide Ammianum Marcellinum, *lib. 16. cap. 10. & 27. cap. 3.* in gestis huius ipsius anni, & sequentis & Symmachum *lib. 9. ep. 125. lib. 10. ep. 47.* *IDEM.* *Haueorphito charissimo nobis.* Edit. Sichard. Quæ lectio adeo corrupta est, vt mirer, Sichardum non emendasse. *RITTER.*

(c) Non tantum matres. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Tutela* Codex Wurceburg. *RITTER.*

(e) Id est Epistola Seueri quæ extat *l. 2. §. 2. D. eod. tit.* *GOTHOFR.*

(f) *Instituta.* Edit. Sichard. *RITTER.*

(g) *Amittat, ad quem* Edit. Sichard. *IDEM.*

(h) Hanc Interpretationem secutus est, vetus formularum auctor secundum L. Rom. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

AVI quoque & AVIÆ liberis suis Tutores petere hac Constantii constitutione iubentur. Nempe Matres (quod hic initio *legis* supponitur, voce QVOQVE) ad petendos liberis tutores ex officio pietatis iam olim obstrictas fuisse notum est; sed & illud notum, ob non petitos tutores matres multari iussas. D. Seueri Epistola: (quam *priscarum Legum* appellatione Constantius hac *l.* indicat) Multari inquam, *luctuosa* hereditate (vt eleganter hic loquitur Interpres, de quo dixi ad *l. 2. sup. de inoffic. testam.*) liberorum, quibus tutores non petierant, id est, emolumentum successionis (vt lex nostra loquitur) amittere, quæ ad eas alioquin ab intestato erat peruentura. Quod & ipsum sequitur Theodosius Iun. *Nouella sua de tutoribus 5.* Quinimo constitutum aliquando quoque vt mater, si pupillis, vel minoribus, legitimam defensionem non petierit, vel relictarum rerum inuentarium non fecerit, intestata decedat, id est, testandi iure priuetur. Quam Constitutionem Theodosius Iun. *d. Nouella sua de tutoribus 5.* velut amaram, & matres immoderata pœna plectentem antiquauit, reducta superiore. Et notandum, amaram illam Constitutionem in hoc Cod. extitisse, vt Interpres ad illam *Nouellam* notat. Quinimo idem addit, eadem lege comprehensum fuisse vt insuper notaretur infamia. At Constantius Imp. *hac l.* hoc ipsum ius ad auos QVOQVE (vt diserte loquitur) & auias extendit: ad auos, inquam maternos, & auias tam paternas quam maternas, quod recte admodum Interpres obseruauit. Idque etiam in auia iam obtinuisse antea comprobat *l. 2. §. 28. D. ad SC. Tertull.* Vt mirer, neque rationem comminisci possim vllam, cur Tribonianus hanc l. omnino a suo Cod. abesse voluerit. Ex *d. l. 2.* interim colligas, nisi Triboniani facinus ibi suspicere, id quod de Auia hac l. statuitur, non a Constantio primum constitutum fuisse. Certe, quod de auo hic constituitur, id nouum est. Nempe de facili quidem, id quod de matre constituitur, id & ad auiam extenditur (etiam sola sæpe Prudentum interpretatione) Sic, tutelam liberorum matri primum, mox & auiæ delatam *ad l. vlt. superioris tit.* diximus: (Videndi sunt & Interpretes, ad Nouellam, *vt sine prohibitione matres 94.*) At vt quod de matre statutum est, ad auum licet maternum extendatur, non tam facile fit.

DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM.

TITVLVS XIX.

LIB. V. COD. IVST. TIT. XXXVII.

PARATITLON.

ADMINISTRATIONIS Tutorum & Curatorum partes in his quoque, quantum hic Codex & titulus nobis suggerit, consistunt. *Inuentarium* tutor adito iudice eodem momento, quo ordinatus fuit, facere debet, *l. 4. h. t.* Mobilia, quæ vetustate temporis non mutantur, in tutissima custodia collocare, *leg. ead.* nisi si in hæreditate mobilia tantum sint, & ex reditibus fundorum familia pupilli sustineri non possit.

PERI-

PERICVLVM administrationi coniunctum est: Nam Tutor & Curator rei negligentia sua amissæ periculum præstat: veluti si conditionem donationis neglexit, *l. 2. h. t.* vel possessiones iuris emphyteutici vitio commissi minor amiserit; negligentia aut proditione tutoris vel curatoris, *l. 3. h. t.* ac multo magis, si nomine pupilli vel adulti rem debitoris propria auctoritate peruaserit, *l. 2. inf. vnde vi: & l. 1. & 4. in fin. inf. de liberali causa.* Bona sane ipsa Tutorum & Curatorum pro officio administrationis, pignoris iure obligata sunt, *l. 1. h. t.*

P. 323 ## I. (a) Imp. Constant. A & Iulianus (b) Cæs. (c)

PRO officio administrationis, Tutoris vel Curatoris bona, si debitores existant, tanquam pignoris titulo obligata, minores sibimet vindicare minime prohibentur. (d) Dat. VII. (e) Kal. April. Treueris, Volusiano & Aniano Coss. [314.]

INTERPRETATIO. *Quicunque Tutor siue Curator negligentia administrationis suæ, debitor minoribus comprobatur, nouerit facultates suas ita obligatas, vt si non satisfecerit, ratione deducta bona sua a minoribus loco pignoris teneantur.*

NOTAE.

(a) *Lex 20. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Absunt hæc a C. Iust. Et certe vitiosa sunt. Itaque loco *Iuliani* reponendum existimo *Licinius.* IDEM. Abest a Cod. Wurceburg. *Iuliani* nomen, qui ita legit: *Imperat. Constant. A. & C.* RITTER.

(c) *Eufemianæ*; hoc additum inscriptioni in Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(d) *Idem est etsi Tutor vel Curator quis constitutus res minorum non administrauerit:* Hæc in Cod. Iust. subiiciuntur. IDEM.

(e) Ita quoque habet Cod. Iust. At MSS. quos viderim, omnes, VI. IDEM.

COMMENTARIVS.

PIGNORIS titulo Tutorum & Curatorum bona pupillis & minoribus obligari, vt res est decantata, ita id ipsum hac Constantini M. constitutione cauetur: *pro officio* videlicet *administrationis, si debitores existant*, id est pro administratione male gesta: Imo & pro omnino non gesta: Quod postremum Tribonianus *huic l.* nominatim addendum credidit. Certe proprie *hæc lex* ad priorem speciem pertinet: *Pro officio*, inquit, *administrationis, si debitores existant.*

Illud paulo prolixius nunc inuestigandum venit, num primus Constantinus M. & hac quidem constitutione hanc taciti pignoris speciem inuexerit, qui Princeps cæteroquin nouam subinde rationem adinuenit pupillis subueniendi, atque adeo veteri Iurisprudentiæ tacita hæc hypotheca incognita fuerit, quæ Balduino stetit sententia *secundo commentarii de legib. Constantini*, quamque deinceps acriter defendit Antonius Faber *Iurisprudentiæ Papin. tit. 12. princ. 3. illat. 11.* Verum contraria sententia mihi omnino placere cœpit. Argumenta hæc habeo: Primum est ex iis *huiusce l.* verbis, *vindicare minime prohibentur*: Quæ vtique verba non esse nouum ius inuehentis Constantini; verum id ius quod in ipsis rerum argumentis iam obtinebat, firmantis, palam subiacet: Quinimo ex illis ipsis conicere licet, cum hæc taciti pignoris species iam obtineret; in singulari tamen quadam specie dubitatum, num & in ea tacito isti pignori locus esse deberet. Id enim omnino sonant hæc verba, *minores sibi vindicare minime prohibentur;* forte quia in specie proposita aut fideiussores Tutorum locupletes erant, vel alia adhuc Tutores bona habebant, ex quibus pupillo consultum esse posset, vt proinde a Tutore alienata, minime vindicari debere viderentur: Quibus nil obstantibus, Constantinus rescribit, bona Tutoris, si debitor existat, tanquam pignoris titulo obligata, Minores sibimet vindicare minime prohiberi. Et hoc primum argumentum esto ex *hac ipsa leg.* Quinimo & si vera est *huius l.* inscriptio *in Cod. Iust.* vbi hæc lex inscripta proponitur *Eufemianæ*, & alterum argumentum inde desumi possit: quandoquidem constitutio hæc non ad Magistratum aliquem directa, verum ad priuatum, & quidem feminam, vt proinde ius nouum ea non contineatur. Verum in hoc vim non pono. Iam igitur prodeant leges anteriorum Principum & Prudentum, quibus id aperte comprobatur: Non quidem *lex 7. in pr. D. qui potior. in pign.* quia in specie *illius l.* res ex pecunia pupilli comparata fuerat; neque ad generalem hanc, de qua quærimus, hypothecam quicquam pertinet; quæ vt *hac l.* diserte dicitur, pro officio administrationis pupillo competit, sed ad singularem illam æquitatis speciem, qua ex pecunia pupillari res empta pupillaris censeri debet: Quæ alioquin æquitatis species cum promiscue non obtineat, (Neque enim regulariter ex pecunia mea res empta, mea est, *l. 17. Cod. Iust. de pignorib. l. 7. Cod. eod. qui potiores in pign.* eodemque pertinet *lex 3. Cod. eod. arbitrium tutel.*) Tamen & hoc ipsum priuilegium militi ex eadem æquitate obtentu militiæ tribuitur *l. 8. Cod. Iust. de rei vindicat.* cui tamen alioquin generalis huiusmodi tacita hypotheca non tribuitur. Non etiam vtar nunc *l. vlt. D. qui pot. in pign.* quia in specie *illius l.* tutor condemnatus expresse bona sua pignori obligasse proponitur. Non vtar etiam argumento *legis 1. §. 9. D. de falsis*: *l. 49. D. locati*: *l. vn. Cod. Iust. ne tutor vel Curator*: quæ alioquin vtrinque trahitur, vbi tutores prohibentur, antequam officio deposito restituerint tutelam, πρὶν ἐκτίσαι τὰς τῆς κηδεμονίας, siue tutelam adhuc administrent, siue ea deposita eius administrationis rationem nondum reddiderint, cum filio contrahere, vectigalia conducere: quia de priuilegio personali prælationis pupillo competenti id accipi debet: cui sane priori, etiam fiscum (etsi aduersus tertium tacitæ hypothecæ ius habeat) cedere necesse erat: & quia cedere necesse erat, falsi tutor tenebatur, qui dissimulata obligatione pupillari cum fisco contraxisset. Istud scilicet est, quod ignoratum a plerisque, priuilegium fisci priuilegio pupillari vinci, si prius tempore sit: vt maxime alias priuilegium fisci inter omnes creditores priorem locum teneat. Quid igitur? Primo aperta est *lex vn. C. Iust. rem alienam gerent. non interdici rerum suarum alienatione*, vbi Seuerus & Antoninus in hæc verba rescribunt; *Non est interdictum Tutoribus vel Curatoribus, etsi ex eo titulo iudicati debitores sunt constituti*, CVM SVA CAVSA *res*

res suas alienare. Potuit ergo Curator tuus fundum suum cum suo onere obligare fisco nostro: nam & priuato potuisset. Ecce Tutori & Curatori iudicato debitori res suas alienare permittitur, sed *cum sua causa;* & rursum, *cum suo onere.* Atenim quænam quæso illa causa sua, quod onus suum fingi potest, vbi nihil expresse conuentum proponitur, nisi sua, & inhærens tacita lege pignoris causa onusque? Nam alterutro opus, vel vt expressum sit, vel tacitum onus. Cum illud non est, tum hic necessario est. Alioquin & Pomponius *lib. 39. ad Qu. Mucium, in l. 67. D. de contrah. empt.* dixit; *Alienatio cum fit, cum sua causa dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mansisset:* idque toto iure ciuili ita se habere. Quæ sane lex, siue regula, non ad statuliberos tantum pertinet, de quibus eo libro egit Pomponius, vt docet *lex 57. D. de condit. & demonstr.* Verum & ad pignus fisci: quod ostendit *lex 205. D. de R. I. Plerumque fit, vt etiam ea, quæ a nobis abire possunt, proinde in eo statu sint, atque si non essent eius conditionis, vt abire possent: & ideo quod fisco obligamus, & vindicare interdum, & ALIENARE & seruitutem prædio imponere possumus.* Adde *l. 12. Cod. Iust. de distract. pign. l. 14. 15. Cod. eod. de pignorib. l. 10. Cod. eod. de remiss. pign. l. 15. §. 2. D. de pignor.* Secundo, aperta est *lex 17. Cod. Iust. de administr. tutor. De successione sua,* inquit, *Tutores frustra timent, cum his, qui Tutelam administrauerunt, testamenti factio non denegetur, nec de bonis suis donare aliquid prohibentur.* Nempe & hic quænam esse potuit dubitandi ratio, nisi quia Tutor credebat vano metu testandi ius & donandi forte sibi interdictum de bonis suis, quæ tacito iure pupillo iam obligata erant. Tertio hinc quoque est, quod tutor non posset vectigalia fisci conducere & viceuersa, qui conductor fisci est, non recte creatur tutor: *l. vn. Cod. Iust. ne tutor. vel. cur. l. 1. §. 9. ad leg. Cornel. de fals. l. 49. D. locati,* quia alteri ab altero periculum imminet, cum hypotheca vtraque ex tempore præferatur. Duo supersunt nobis agenda. Primum dispiciendum, a quo tempore tacitum istud pignus, & Iurisconsultorum, & Constantini seculo pupillo competierit: nam hoc illud est, quod non perspectum vtrinque fraudi fuit. Id quod ex *hac l.* decidi non potest, *pro officio* equidem *administrationis,* si tutores debitores existant, eorum bona pignoris titulo obligata *hac lege* definitur, sed non exprimitur a quo tempore. Ego vero ita comperio, non inde ab initio administrationis tacitum istud pignus competiisse: verum post depositam demum tutelam, reliquatore debitore Tutore iudicato. Quod sane primum *d. lex vn. Cod. Iust. rem alien. gerentib.* apertissime testatur his verbis: *Non est interdictum Tutoribus vel Curatoribus, etsi ex eo titulo IVDICATI DEBITORES sunt constituti, cum sua causa res suas alienare.* Quorum verborum hic sensus est, Tutores non tantum durante tutela res suas alienare posse, quod indubitatum, vtpote bonis eius pupillo iure tacitæ hypothecæ nullo modo nexis: verum etiam finita iam tutela & iudicato debitore, qua causa & onus hypothecæ bonis eius iam complexum est, sic tamen, vt cum hac sua causa alienet. Et vero hactenus stetit tacitæ hypothecæ huius pupillaris & aliarum ferme ius ad Iustinianum vsque, quod docet singularis eius constitutio *l. 6. in fin. Cod. Iust. de bonis quæ lib. Sed cum,* inquit, *tacitas hypothecas tam veteres leges in quibusdam certis casibus introduxerunt, quam nos in Maternis cæterisque donationibus, quas seruare necesse est, & dubitabatur EX QVO TEMPORE hypothecas competere oporteret; vtrumne ab initio, an ex eo tempore, ex quo male aliquid gestum est, compendiosa narratione interpretamur, initium gerendæ vel deferendæ administrationis, vel obseruationis esse spectandum, & non tempus ex quo male aliquid gestum fuerit.* Et vero *hanc leg.* diserte quoque pertinere ad tacitam pupilli hypothecam ostendit *lex vlt. vers. discretis. Cod. Iust. de legitima tutela.* quæ cum *illa leg.* coniungenda est, velut vnius & eiusdem constitutionis pars.

P.324

Contrariis nunc argumentis respondendum est, quibus efficere nonnulli conantur hanc tacitam pupillorum hypothecam incognitam fuisse veteribus Iurisconsultis & a Constantino primum inductam fuisse. Primo, non mouet quicquam *l. 19. §. 1. D. de reb. auctor. iud. possid.* vbi prælationis ius & priuilegium exigendi, seu personale pupillo quidem tribuitur, sed nulla facta tacitæ hypothecæ mentione: Non mouet, inquam, quia neque condemnatus tutor in *ea l.* proponitur: & vt *titulus ille* ad priuilegium exigendi pertinet, inter creditores, non ad pignorum vindicationem aduersus tertium; ita quoque in specie *eius leg.* de concursu tantum creditorum agitur; non de concursu emptoris & pupilli. Ergo id ad negandam tacitam hypothecam non sufficit: alioquin eadem opera negabis eam etiam ei, qui eam credidit in refectionem ædium: eodem argumenti genere ex *l. 24. §. 1. eod. tit.* imo & fisco negabis arg. *l. 34. eod.* Secundo non mouet *lex vlt. D. qui potiores.* vbi Tutor tutelæ condemnatus pupillæ quondam suæ pignori obligasse bona sua proponitur; vnde infert Faber, inde apparere tacitam non competiisse: quo enim alioquin expressa in *specie illius leg.* cum tacita parem cum expressa vim habeat: Non mouet, inquam, quia primo (quod dissimulat Faber) in sp. *illius l.* non simpliciter Tutor proponitur bona sua pignori obligasse; sed *omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset:* quæ vtique plenior est in futurum hypotheca. Item nihil impedit tacitæ adiicere expressam: nam & in eadem specie proponitur etiam debitor fisco obligasse bona sua, qui sine dubio tacitam habet hypothecam. Tertio non mouet, quod regulariter per solam sententiam non adquiratur ius pignoris in bonis condemnati, quousque reuera ventum sit ad capionem pignorum in executione iudicati, verum ex iudicato actio tantum personalis adquiratur: Non mouet, inquam, quia id ita speciatim in Tutore condemnato constitutum. Quarto non mouet *lex vlt. D. in quib. caus. pign. tacite.* quia ea lex est non de Tutore ipso, verum de hærede eius, cuius bona sane liquet tacito pignori non obligari. Quinto, & sexto non mouet, quod ait Faber, tam sollicite tractare Iurisconsultos de Tutoribus, qui ab initio fuerint soluendo, postea esse desierint lapsi facultatibus: cui quæstioni vix locus esse posset, si bona Tutoris essent tacite obligata: item quod alienata demum ad fraudem suam a Tutore reuocari dicuntur; quæ reuocatoria necessaria non esset, imo nec vtilis pupillo, si tacitæ hypothecæ iure munitus esset. Hæc, inquam, non mouent, quia non nisi condemnato Tutore tacitam hypothecam pupillum habuisse iam docui: Illa etiam Tutore non condemnato, locum habeat. Septimo non mouet, quod priuilegium pupilli ad successores pupilli non transiret, quod vtique (inquit Faber) transisset, si tacitæ hypothecæ priuilegium competiisset: Non mouet, inquam, & fallaciter hoc allegat Faber, quia vt illud verum est de personali priuilegio: ita & hoc successoribus procul dubio competit, velut reale, quodque rem afficit. Non mouet *lex 17. Cod. Iust. de adm. tutor.* vbi dicitur, tutores posse libere donare bona sua: Nec enim inde infertur, quod sine onere: sed bene, quod sine crimine furti: *l. 66. in pr. D. de furtis.* Postremo non mouet, quod ait Faber, frustra personale exigendi priuilegium datum olim fuisse pupillo, si tacitam hypothecam habuisset: Non mouet, inquam; quia vt diuerso tempore hæc priuilegia pupillo competunt, ita aduersus diuersos vim suam exerunt singula: exigendi priuilegium aduersus creditores alios: tacitæ hypothecæ aduersus possessores rerum.

II. (a) Idem

II. (a) Idem A. ad Maximum (b) PF. V. Post alia.

P. 325.

Minorum (c) defensores, si per eos donationum conditio neglecta est, rei amissæ periculum præstent, & cetera. Dat. IIII. (d) Kal. Nouemb. Romæ, Sabino (e) & Rufino Coss. [316.]

Interpretatio. * *Si in his, quæ minoribus donari possunt, per Tutoris negligentiam siue conludium, donationis solennitas* (f) *impleta non fuerit, id quod minori deperierit,* (g) *de proprio cogitur exoluere.*

NOTAE.

(a) *Lex* 21. *Cod. Iust. eod. tit.* Iungenda huic *lex* 1. *sup. de pactis,* & *l.* 1. *infr. de donationib.* (vnde hæc nostra excerpta est, & *l.* 25. *Cod. Iust. de donat.* deformata.) GOTHOFREDVS.

(b) *Maximus* P. V. Romæ fuit sub Constantino, verum non iis quos hæc lex subnotatos habet Consulibus anno 319. 320. 321. 322. vt testatur vetus Auctor Notitiæ Præfectorum vrbi. vid. *Prosop.* IDEM. *Maximo Præfecto Pratorio* habet Cod. Iust. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(c) *Pupillorum, seu Minorum:* ita Tribon. Quo nil opus erat, *Minorum,* scil. appellatione, vt *hac l.* ita & *l.* 1. *supr.* & *l.* 3. *sup. de tutorib. & curatorib. creandis:* & *l.* 1. *supr. de integri restitut.* & *l.* 2. *infr. vnde vi:* tam pupilli, quam adulti continentur. Neque tamen improbem quod Tribonianus dubitationi tollendæ addidit. GOTHOFR.

(d) III. *Kal. Febr.* ita Cod. Iust. At *lex* 1. *infr. de donationib.* vnde hæc deflorata est habet III. *Non. Febr.* quomodo etiam reponendum est *in d. l.* 1. *supr. de pactis.* IDEM. *VII. Kal. Nouemb.* Cod. Wurceburg. *III.* in margine edit. Sichard. RITTER.

(e) *γρ. Sebero, id est, Seuero & Rufino Coss.* id est, A. D. 323. quo sane etiam Maximus, cui hæc lex inscribitur ad mensem Septembrem vsque fuit: vt testatur Notitia Præf. vrbi. Et vero ita diserte habet in Codice Iustinianeo subscriptio *d. l.* 25. *de donationib.* GOTHOFREDVS.

* Addatur hic & altera Interpretatio, quæ subiicitur *d. l.* 1. *infr. de donationib.* vnde hæc desumpta est. IDEM.

(f) *Solennitas vel conditio impleta.* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(g) *Deperiet.* Cod. Wurceb. IDEM.

COMMENTARIVS.

Donationvm conditione neglecta a Tutore vel Curatore, periculum ad eos rei amissæ pertinere definit Constantinus M. *hac lege:* quæ pars est prolixioris Constantineæ constitutionis super donationibus: ex qua supersunt duo præterea fragmenta: puta, *lex* 1. *sup. de pactis:* & *lex* 1. *inf. de donation.* vnde hæc ipsa deflorata est. Quonam porro sensu hic conditio donationis neglecta dicatur, videndum est: neque enim vna ratione, verum quadruplici conditio donationis negligi potest. Primum negligi potest: cum videlicet bona & vt *d. lex* 1. *de donationib.* loquitur, *complacita* repudiatur: Secundo, retro cum onerosa, & vt loquitur eadem *lex* 1. *molesta* admittitur. Tertio, cum admissæ conditioni Tutor & Curator non paruit. Quarto, cum tutor donationem legitime factam aut acceptare aut insinuare neglexit: & sic inutilem & cassam reddidit. Ergo conditio donationis neglecta dici potest, non tantum cum conditio a donatore addita vel addenda negligitur, verum & cum Leges quæ donationi iure implexæ sunt non implentur: est enim alia conditio quæ ex voluntate hominis proficiscitur, alia quæ a iure promanat: Item neglecta conditio dici potest, non tantum cum initio aut respuitur probabilis, aut admittitur molesta seu grauis, verum & cum admissa postea non traditur effectui, non expletur. Et ita quidem ex æquo hæc lex accipi possit: verum cum ordinem seu filum totius legis attendo, in duabus prioribus interpretationibus potius adquiescam: quomodo Cuiacius 20. *Obs.* 4. alteram amplectitur, casumque adeo ponit in eo qui grauem conditionem admisit, veluti *vt minor æs alienum debitoris, quod maximum est, dissolueret.* Viuianus contra in prima omnium adquiescit; puta cum tutor bonam & probabilem conditionem aspernatur. Interpres ad *hanc leg.* & *ad d. l.* 1. *inf. de donat.* tertiam secutus est, vel etiam quartam, si videlicet tutor *donationis solemnitatem non impleuerit,* vt hic ait: *si quid firmitati donationis desit, & donatio ad effectum perducta non fuit,* vt loquitur ad *d. l.* 1. Ex *hac* interim *lege* apparet, minorem non restitui aduersus neglectam a Tutore vel Curatore conditionem, verum actionem hactenus ei dari aduersus Tutorem vel Curatorem, qui forte donationem nulliter acceptauit. Quam in rem solemne est Curiæ Parisiensis Arrestum de anno 1603. quod memorat Louetius *lit. D. Arr.* 68. *de la donation faite a vn mineur non valablement acceptée par son Tuteur.* & Chopinus *lib.* 3. *in consul. And. cap.* 2. *tit.* 3. *num.* 15. *in fin.* Item si forte donationem insinuari non fecit: de quo vide pariter Louetium *lit. D. Arr.* 68.

III. (a) Idem A. Felici. (b)

Qvoniam per negligentiam, (c) seu proditionem, (d) Tutorum & Curatorum, possessiones iuris Emphyteutici, (e) vitio intercedente commissi, e Minorum fortunis auelluntur, placet, vt tutor Curatorue, cuius officio manente possessio minoris iuris Emphyteutici prærogatiuam, commissi offensa, perdiderit, tantum de facultatibus propriis, censura imminente, minoribus restituat, quantum rem valere potuisse constabit. Dat. XIIII. (g) Kal. Maii. Constantinop. Dalmatio & Zenophilo (h) Coss. [333]

Interpretatio. (i) *Si forte cesserit, vt minores possessionem iuris emphyteutici, hoc est, quod ex fisci bonis parentes eorum habere meruerant, sub qualibet præstatione tenuerint, & hoc per negligentiam siue proditionem* (k) *Tutoris, aut imminutum fuerit, aut certe sublatum, quicquid perierit, a Tutore vel Curatore esse reddendum.*

P.326

NOTAE.

(a) *Lex* 13. *Cod. Iust. hoc tit.* hinc mire interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Felix* hic PP. fuisse videtur, eique Africa paruisse, vt colligo anno prox. 334. ex *l.* 1. *inf. de excusat. artif.* & *l.* 6. *de nauicular.* & anno 335. ex *l.* 21. *inf. de Decurionib.* An. 3,7. *l.* 5. *de Iudæis*, & *l.* 1. *ne Christ. mancip.* *IDEM.*

(c) *Culpa* Cod. Iust. quo nil opus erat. Incuria *sup. l.* 4. *de tutorib.* *IDEM.*

(d) *Dolo* Cod. Iust. quo nil opus erat: imo hoc proprium magis in tutoribus. *Proditio* scilicet, Fraudes, *sup. d. l.* 4. *de tutoribus*; & Symmachus *lib.* 6. *ep.* 6. Multiformis perfidia in varias se frequenter artes vertens, Symmach. *lib.* 7. *ep.* 65. Insidiæ, *l.* 1. *sup. de integri restit.* Fauces Symmachus *lib.* 5. *ep.* 50. conludia tutorum & curatorum, *l.* 2. *inf. vnde vi*: vbi vide quæ dicam simili in re. *IDEM.*

(e) De *Emphyteuticis* possessionibus dicam suis titulis *inf. lib.* 10. *de locat. fund. iuris emphyt.* & *lib.* 11. *tit. de collat. fund. patrim. vel emphyt.* *IDEM.*

(f) *Commissum* quid, mox dicam. *IDEM.*

(g) *XIII.* apud Sichardum in margine. *RITTER.*

(h) *Azemopilo.* in margine Edit. Sichard. *IDEM.*

(i) Inepta ferme. *GOTHOFREDVS.*

(k) *Proditione* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

De COMMISSI offensa, seu vitio contracto per Tutorum vel Curatorum negligentiam seu proditionem, id est, culpam, vel fraudem, perfidiamque, est hæc Constantini M. constitutio, quam non intellexit Interpres. *Commissi* vitium, in genere est, quoties quid in publicum cadit ob factum aliquod, vel non factum, veluti ob merces non professas, vel ob canonem non solutum: In *huius* vero *leg.* specie proprie vitium *Commissi* est, cum videlicet possessore prædii *Emphyteutici* in canone soluendo cessante, possessio iuris emphyteutici ideo e fortunis eius auellitur, iurisque emphyteutici prærogatiuam perdit, vt *hac l.* dicitur. Emphyteutici scilicet fundi de quibus *duobus titulis infra*, plene, tum fisci (quod Interpres quoque hic suboluit) tum ciuitatum vel Rerumpublicarum erant, priuatisque concedebantur sub certa canonis annui vel collationis lege & præstatione, quam si quis non dependeret, ii rursum fisco, vel Reipublicæ committebantur, seu ad Rempubl. redibant: & quidem, vt quidam ex *hac l.* colligunt *ipso iure*, ex natura Commissi, quod statim rem vel ius adimit, & in alium transfert, eique vindicat: *l.* 14. *l. vlt.* §. 8. *D. de publicanis & vectigal.* Nunc finge igitur, Tutoris vel Curatoris siue negligentia, siue proditione, (quæ duo vitia sunt Tutorum vel Curatorum, de quo dixi iam in Notis) canonem huiusmodi non solutum, atque ideo fundum minoris emphyteuticum in Commissum cecidisse: Certe periculum hoc præstare tenetur Tutor vel Curator, vt & alias incuriæ & negligentiæ crimen in Tutorem redundat, perfidiæque: *l.* 2. *sup.* & *l.* 2. *inf. vnde vi*: *l.* 4. *inf. de falsa mon.* Quæ *huius leg.* sententia est: geminaque eiusdem Constantini ante duodecim annos *l.* 2. *Cod. Iust. de fundis patrimonial.* quæ iungenda est cum *l.* 1. *inf. de collat. fund. patrim. emphyt.* Hoc tantum discrimine inter vtramque legem: quod Constantinus *illa l.* non ideo, ob canonem inquam non solutum, fundum minori eripi velit: hac constitutione iam velit, saluo tantum minori aduersus Tutorem vel Curatorem actione seu regressu. Quæ Constantini M. tempore quidem posterior sententia est, at non ideo æquior. Similem sane regressum idem Constantinus M. mulieri minori dederat, quæ accedente mariti consensu & subscriptione sine decreto fundum vendiderat. Quod & ipsum aboleuit Iulianus, *l.* 3. *sup. de contrab. empt.* vbi ratio elegans & vera: *Quoniam absurdum est, maritos eis interdum inopes obligari, cum possint, venditionis iure ipso non valente proprias res recipere ab iis, qui se illicitis contractibus miscuerunt.* Denique satius est intacta minoris iura seruari, quam post causam vulneratam, remedium & frustra sæpe, quæri. Ergo incuriæ iniuriæque periculum ad Tutorem & Curatorem pertinet, quod & ipsum spectatur in sp. *l.* 2. *sup. l.* 2. *in fin. inf. vnde vi*: *l.* 4. *inf. de falsa moneta.* De minore vero ipso qui in Commissum vectigalis incidit, vide *l.* 9. §. 5. *D. de minorib.* & *l.* 7. §. 1. *D. de public. & vectigalib.*

IIII. (a) Impp. ARCAD. & Honor. AA. Eutichiano (b) PF. P.

TVTORES, eodem momento quo fuerint ordinati, mox audiant (c) Cognitores, vt (d) præsentibus Primatibus, (e) Defensore, (f) Officiis etiam publicis, *Inuentario* solenniter facto, omne aurum argentumque, & quicquid vetustate temporis non mutatur, (g) si in pupilli substantia reperiatur, Iudicum & Senatorum, Officiorum etiam publicorum inustum (h) signaculis, (i) in tutissima, publicæ auctoritate sententiæ, (k) sine spe aliqua vsurarum, custodia collocetur: non prius qualibet occasione mutilandum, quam adultus legitimam ingressus ætatem, non tam litibus vacare incipiat, quam integro mox gaudeat se (l) patrimonio restitutum. Et quoniam etiam mediocris pensanda fortuna est, si cui forte in hæreditate mobilia tantum relinquantur, nec aliqui fundorum reditus supputentur, ex quibus vel familia pupilli sustentari valeat, vel pupillus, ex mobilibus aut prædia idonea comparentur, aut si forte, vt adsolet, idonea non potuerint inueniri, iuxta *Antiqui iuris* formam, (m) vsurarum crescat (n) accessio, (o) vt, & hic, (p) vnde fundorum reditus non sperantur, ex incrementis rei mobilis minoris necessitas adiuuetur, & ibi (q) sine periculo Tutoris, vsuræ penitus non petantur. Dat. VI. (r) Kal. Mart. Constantinop. Arcad. IIII. & Honor. III. (s) AA. Coss. [396.]

INTER-

INTERPRETATIO. *Mox ad tutelam quis accesserit, adhibitis continuato* (t) *Primatibus ciuitatis, vel Defensore cum officio suo,* (u) *suscepta* (x) *pupilli bona facto rerum conscribat inuentario: & si quid erit in pecunia vel argento, vel quæ non possunt vetustate perire, prædi-* p.327 *ctorum annulis obsignata reponat, & nulla occasione minuatur, neque* (y) *id pupillo, dum in annis minoribus fuerit, pro litibus aut aliis caussis nouerint committendum, sed vsque ad perfectam ætatem omni integritate seruetur. In reliquis rebus proficiente diligentia: Nam si minores* (z) *eius sunt facultates, vt non sit patrimonium illis, &* (a) *tantummodo substantia in rebus mobilibus inuenitur, sciant Tutores sibi esse permissum, vt vendere præsumant mobilia, & agros comparare, vt minoribus in ea parte prospiciant:* (b) *si vero non est eiusmodi substantia, vnde prædium comparetur, hanc iubentur habere diligentiam, vt pecunia colligatur, & compendiis vsurarum, aut quibuslibet aliis rebus, commodum pupillis* (c) *adquirant: aut si forte tenuitas substantiæ erit, exinde salua re pupillis substantia ministretur; & si ita egerint, a Tutore pupillus non erit quæsiturus vsuram.*

NOTAE.

(a) *Lex* 24. *Cod. Iust.* hinc interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Eutychianus* hic PP. fuit Orientis sub Arcadio Imp. anno 396. 397. 398. 399. vid. *Prosopogr.* Hoc vero anno ipso 396. eidem inscribuntur *lex* 3. *sup. de incestis nuptiis: & lex* 19. *Cod. Iust. de nuptiis.* Meminit eius & Socrates *lib.* 6. *cap.* 2. *in fin. IDEM.*

(c) *γρ. adeant. IDEM.*

(d) *Cognitores* sunt Rectores prouinciarum. v. *Gloss. IDEM.*

(e) De *Primatibus* his, vid. *inf. paratitlon. de Decurionib. IDEM.*

(f) De *Defensoribus.* v. *sup. tit.* 11. *lib.* 1. *IDEM.*

(g) Facile scilicet, vere enim omnia tempore mutantur. *IDEM.*

(h) *Obsignatum annulis* ait Interpres. *IDEM.*

(i) *Signaculi* publici vsum nota, cuius & alias multus vsus hodie, veluti in rebus hæreditariis in tuto locandis. *IDEM.*

(k) *Publicæ autoritatis sententia* Edit. Sichard. *RITTER.*

(l) *Gaudeat se* omisit scriba Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(m) Id est Senatusconsulti & orationis D. Seueri, quæ exstat *l.* 1. *D. de rebus eorum qui sub tutela. GOTHOFR.*

(n) *Capiat* Cod. Wurceb. Mutilus hic fuit Codex, quo vsus est Sichardus, in quo verbum plane defuit: quod restitutum iuit vir doctus in margine. *RITTER.*

(o) *Accessio* vsurarum: & mox, *Incrementa* vsuræ vocantur de quo vid. paratit. *de vsuris, supra. GOTHOF.*

(p) Hoc posteriore casu. *IDEM.*

(q) Priore casu cum fundorum reditus suppetunt. *IDEM.*

(r) VIII. Cod. Iust. *IDEM.*

(s) *Honorio VI.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(t) *Continuo.* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(v) *Primatibus ciuitatis, vel Defensore cum officio suo.* Desunt hæc in Cod. Wurceb. *IDEM.*

(x) *Præcepta.* Cod Wurceburg. *IDEM.*

(y) *Ne quid.* Edidit Sichardus; qui nostri lectionem ad marginem scripsit. *IDEM.*

(z) *Minoris.* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(a) *Sed.* Ita apud Sichardum in margine. *IDEM.*

(b) *Proficiant.* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

(c) *Vt illis.* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DVÆ partes administrationis tutoriæ hac Arcadii constitutione fundantur: ita quidem, vt prior posterioris ferme ergo præmittatur. Prior igitur pars est, *Inuentarii confectio*: de quo duo constituit Arcadius. Primo, vt Tutor eodem momento quo ordinatus fuerit, mox adeat Iudicem seu Rectorem prouinciæ ad Inuentarium conficiendum: quod etiam probatur *l. vlt.* §. 5. *Cod. Iust. de curatore furioso l.* 27. *Cod. eod. de Episcopali aud.* Ait lex, *eodem momento & mox*: quorum prius illud Tribonianus recidit, laxamentum proculdubio aliquod hac in re tribuens. Ex Harmenopuli sane sententia *lib.* 5. *tit.* 11. §. 25. vt & Accursii, dantur tres menses Tutori ad conficiendum Inuentarium, exemplo hæredis, *l. vlt.* §. 2. *Cod. Iust. de iure delib.* Quod tempus ipsum & mulieri conceditur *Nouella Leonis* 110. Secundo formam Inuentarii conficiendi præscribit Arcadius: nempe Inuentarium solemniter confici oportere præsentibus Primatibus, Defensore, & officiis publicis: *Primatibus*, Decurionum scilicet, qui inter Curiales πρῶτοι ἔξαρχοι erant, de quibus *tit. de Decurionib.* Item *Defensore*, ciuitatis scilicet, ad quem tenuiorum & in his pupillorum defensio pertinebat: de quo *suo titulo supra*, *libro* 1. Denique *officiis publicis*, id est scribis, & id genus aliis: Error enim est Interpretis ad *banc leg.* qui Officium, seu Officiales Defensoris interpretatur, cuiusmodi nulli Defensori fuere. Tribonianus recte sub præsentia publicarum personarum, id est Tabulariorum, vt exponitur in *l.* 32. *Cod. Iust. de Episcopis*: & Scribæ viri clarissimi, vt constat ex *Nouella Leonis* 72. Et hactenus quidem de ipsa Inuentarii confectione. Nunc consequentia eius, ad quem scilicet finem Inuentarium ita confici oportet: Scilicet, cum antiquo iure, ex Senatusconsulto inquam & Oratione D. Seueri, quod *hac l.* Iuris antiqui appellatione significatur, Tutores *pecuniam* in bonis pupilli repertam, vt & illam quam ex mobilibus cuiuscunque generis publice distractis redegissent, deponere tenerentur ad comparationem prædiorum si reperirentur: sin minus, fœnori occupare: Constantini primum constitutione id coarctatum fuit: *l.* 22.

l. 22. Cod. Iust. eod. tit. nempe enim aurum, argentum, gemmas, vestes cæteraque mobilia a tutoribus vendi noluit, eo quod pecuniæ, in qua robur omne patrimoniorum consistit, fœnerandi vsus vix diuturnus, vix continuus & stabilis est: quo subsecuto, intercidente sæpe pecunia ad nihilum minorum patrimonia deducuntur. *Hac* vero Arcadii *leg.* hæc distinctio inducitur, vt si pupillus fundorum reditus habeat, ex quibus pupillus eiusque familia sustentari possit, tum aurum & argentum cæteraque mobilia quæ vetustate temporis non mutantur, (cætera enim ex veteris iuris forma auctionari tutor debet) in tutissima custodia collocentur: publicæ sententiæ auctoritate, iniusta signaculis Iudicum, Senatorum, & Officiorum publicorum, otiosa, donec adultus legitimam ætatem ingressus fuerit. At si fundorum reditus non sint, vel etiam non sufficientes pupillo, tum ex mobilibus illis prædia idonea comparentur: vel si idonea reperiri non potuerint, tum demum *iuxta antiqui iuris formam fœnori* occupentur. Quæ ab Arcadio ita constituta sunt, pupillorum fauore. Priore scilicet casu, vbi fundorum reditus habet pupillus, satius putauit Arcadius otiosam pecuniam haberi, cum nulla collocandæ eius necessitas esset: eo quod maxima sit bene collocandæ pecuniæ alea: & quidem etiam vt hic dicitur, *periculo tutoris*, vt quam collocatam tot *lites* sequi solent: Quam rationem hic indicat Arcadius: *Non prius*, inquit, *qualibet occasione mutilandum, quam adultus legitimam ingressus ætatem, non tam* LITIBVS *vacare incipiat, quam integro mox gaudeat se patrimonio restitutum.* Quæ verba Interpres non cepit: Quibus alioquin respondent hæc ex *Nouella* Iustiniani 72. *cap. 6.* (quæ & dispositione alioquin concordat) *κάλλιον ὄν τὴν ἐπὶ τοῖς ἀρχαίοις αὐτοῖς ἀσφάλειαν μένειν, ἢ τῇ τῶν τόκων ἐφέσει καὶ τῶν ἀρχαίων ἐκπεσεῖν. καὶ κινδυνεύειν μὲν τὸν κηδέμονα*
P.328 *εἰ μὴ δανείσοι: αὖθις δὲ εἰ δανείσοι κινδυνεύειν, ἀποτυχίας ἴσως ἐπὶ τοῖς χρέεσι γενομένης.* Id est. *Sancimus nullam necessitatem ex legibus esse curatoribus minorum pecunias fænerare, sed caute reponere & reseruare: quoniam melius est eis in antiquis tutamen manere, quam vsurarum appetitione etiam antiqua pecunia cadere, & periclitari quidem Curatorem si non mutuauerit, rursus autem si mutuauerit, periculum sustinere, facto forsan in debitis detrimento.* Et hæc de priore casu: posteriore vero casu, id est si pupillus fundorum reditus non habeat, æquum imo necessarium visum Arcadio, vt pupillus saltem ex vsuris nobilium sustentari posset. Atque ita tertium hoc ius hac in re, ex hac Arcadii constitutione obseruetur. Atenim quartum ius obseruandum ex Triboniani mente, qui hanc *leg.* miro flagitio interpolauit, in *l. 24. Cod. Iust. eod. tit.* cuius verba hic ideo opponere iuuat. *Tutores, vel Curatores, mox quam fuerint ordinati, sub præsentia publicarum personarum Inuentarium rerum omnium & instrumentorum solemniter facere curabunt: Aurum argentumque & quidquid vetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutissima custodia collocent, ita tamen vt ex mobilibus aut prædia idonea comparentur, aut si forte vt adsolet idonea non potuerint inueniri, iuxta antiqui iuris formam vsurarum crescat accessio, quarum exactio ad periculum tutorum pertinet.* Ingens vero hæc mutilatio & mutatio multiplex: Et quidem circa Inuentarii confectionem triplex. Primum scilicet, quod & antea dixi, hæc de tempore Inuentarii conficiendi, *eodem momento quo fuerint ordinati*, recidit, retenta quamlibet voce *mox*: quia scilicet laxamentum aliquod Tutori vel Curatori ordinato ad Inuentarium conficiendum tributum voluit, quod hic nullum tribuitur: nempe *mox* ea fieri quoque dicuntur, quæ interiecto aliquo temporis interuallo fiunt, vt *l. 22. §. 4. D. ad SC. Trebell. l. 1. in fin. D. de reb. cred. l. 24. D. quæ in fraud. credit. l. 15. §. 2. D. de re iudic. l. 23. D. de captiuis: l. 8. pr. D. de bonis libertor. l. 12. & l. 25. §. 2. D. de vsufr. & quemadm. l. 7. §. 1. D. de donat. inter vir. l. 11. §. 12. D. ad leg. Iul. de adulter.* etsi non eodem momento fiant. Secundo recidit Tribonianus illa de adeundis cognitoribus seu Iudicibus ad inuentarium conficiendum: id hactenus volens, vt sub præsentia publicarum personarum inuentarium conficiatur. Tertio aliarum quoque personarum enumerationem instituit, sub quarum præsentia Inuentarium confici debet. Et hæc circa Inuentarii confectionem: Quod consequentia attinet: Primum recidit Tribonianus illa de signaculis Iudicum, Senatorum, Officiorum. Secundo recidit illa, de interuentu publicæ auctoritatis & sententiæ in depositione facienda, quarum mutationum ratio a sequente petenda est. Iam enim potissima sequitur interpolatio: Cum enim Arcadius *hac l.* distinguat inter pupillum habentem reditus fundorum, & non habentem; vt videlicet priore casu otiosa prorsus relinquenda sit pecunia pupilli, in tutissima tantum custodia ea collocata: posteriore demum casu prædia ex his emi velit, his vero non repertis, eam fœnori collocari: Tribonianus hac distinctione sublata, aurum, argentum, in tutissima custodia collocari iubet, ita vt aut prædia inde comparentur, aut his deficientibus, vsuræ ex his percipiantur. Nullo igitur casu otiosam pecuniam relinqui vult Tribonianus penes alium auctoritate Iudicis depositam. Et magna fuit hac parte Triboniani ἀβλεψία, qui cum numquam otiosam pecuniam pupilli haberi vellet, eam tamen in tutissima custodia retentis *huius leg.* verbis, collocari velit: cum tamen non alio spectet hæc custodia, quam vt otiosa relinquatur: e contra, quis custodiæ & quidem tutissimæ vsus, si eam aut in emptionem prædiorum impendi, vel fœnori occupari oportet? Ecce enim apertissima *huius l.* verba: *In tutissima publicæ auctoritate sententiæ, sine spe aliqua vsurarum, custodia collocetur:* NON PRIVS *qualibet occasione mutilandum, quam adultus legitimam ingressus ætatem non tam litibus vacare incipiat, quam integro mox gaudeat se patrimonio restitutum.* Et ista quidem nunc Iustinianus: postea enim, quod quintum ius notandum, *Nouella 72. cap. 6.* (vnde desumpta est *Authentica, Nouissime, Cod. Iust. de administr. tutor.*) pecuniam fœnerari vetuit, nisi ex summa necessitate.

CODI-

P. 329

CODICIS THEODOSIANI

LIBER QVARTVS.

QVO AGITVR DE OCTO: puta.

I. De Successionibus Prætoriis, Testamentariis. *tit. 1. 2. 3. & 4.*
II. De Litigiosis, *tit. 5.*
III. De Status causis, *tit. 6. 7. 8. 9. 10. & 11.*
IV. De Publicanis & Vectigalibus, *tit. 12.*
V. De Præscriptionibus, *tit. 13. 14. & 15.*
VI. De Re iudicata, *tit. 16. 17. 18. 19.*
VII. De Cessione bonorum, *tit. 20.*
VIII. De Interdictis, *tit. 21. 22. 23. 24.*

HVIVS LIBRI TITVLI.

DE CRETIONE, VEL BONORVM POSSESSIONE.

TITVLVS I.

Abest hic titulus a Cod. Ivst. vtrumque enim postea sublatum: puta cretionis & bonorum possessionis petendæ necessitas, quod etiam Interpres recte notauit. Cæterum obseruandum bonorum possessionem sub Tyranno admissam, & ad effectum adeundæ hæreditatis, Tyranno profligato valere: *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr.* Notandæ & species hæredum & successionum: *l. 107. de Decur. l. 20. de Episcopis.*

I. (a) Impp. Theod. & VALENT. AA. ad Senatum. Post alia.

PATREM aliqua ex parte minorem (b) esse matribus non sinemus: (c) Nam cum etiam (d) infantis (e) filii morientis mater bonorum solatia (f) consequatur, cur de eius ætate (g) pater graues patiatur tendiculas, (h) non videmus: Et cum legitima successio (i) non modo in matre, verum etiam in successoribus (k) longius constitutis, non bonorum possessionis petitionem, non cretionis, (l) solemnitatem cogitur (m) custodire, qualicunque (n) contenta aditæ, vel adeundæ hæreditatis indicio, (o) quanto magis pater talibus est vinculis (p) exuendus? Atque ideo hac *Oratione* (q) sancimus, Vt (r) pater etiam infantis filii successionem, siue ille (s) matre eius moriente, adeundæ hæreditatis, vel petendæ bonorum possessionis (t) fuerit executus officium, siue ista neglexerit, morienti filio infanti in qualibet ætate sine ambiguitate succedat. Dat. VII. (v) Id. Nouemb. Rauennæ, DD. NN. Theodosio XII. & Valent. II. AA. Coss. [426.]

INTERPRETATIO. *Cretio, & bonorum possessio antiquo iure a Prætoribus petebatur. Quod explanari opus non est, quia legibus vtrumque sublatum est. Et ideo infans, licet loqui non possit, tamen hæreditatem sibi debitam capit, cui morienti pater, aut is qui proximus fuerit, ex lege succedit.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. quænam ei iungendæ sint, mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(b) Patres matribus hoc capite exæquantur, vt vicissim matres patribus alio capite, nempe *d. l. 8. inf. de legitimis hæreditat. IDEM.*

(c) Sinimus. *IDEM.*

(d) Repetitur postea rursum hæc vox: quam mox vrgebo. *IDEM.*

(e) *Infantis* nomine significatur minor septenni, *l. 18. Cod. Iust. de iure deliber. IDEM.*

(f) Bonorum solatia, *h. l.* sicut duræ fortunæ solatia, *in l. 4. Cod. Iust. ad Senatusconsultum Tertullian.* de quo plura ad *l. 2. sup. de inofficioso testamento. IDEM.*

(g) Puta, quod infantis filii nomine bonorum possessionem non petierit. *IDEM.*

(h) Vide Glossarium. Interim huc conuenit illud Ciceronis pro Cæcinna *c. 23. Aucupia verborum, & literarum tendiculas in inuidiam vocant, tum vociferantur ex æquo & bono non ex callido versutoque iure rem iudicari oportere. IDEM.*

(i) *Legitima successio*, id est legitimi successores. *IDEM.*

(k) Forte *in successionibus*? Nil muto. *IDEM.*

(l) *Cretionis solennitas, h. l. & l. 5. inf. de maternis bonis*: vinculum, *h. l.* scrupulosa solennitas, *l. 8. inf. de maternis bonis*: obseruantia *l. 4. inf. de maternis bonis*: commentum, *l. 1. d. t. IDEM.*

(m) *γρ. cogatur. IDEM.*

(n) *Qualicunque indicio*, id est, citra testationem solennem, quod aliquando requisitum fuit, *l. 8. inf. de maternis bonis.* aditione simplici, arrepto quolibet rerum corpore, vel animi destinatione patefacta, *l. 1. inf. de legitimis hæreditat.* Græci Interpretes vertunt, οἵαν δήποτε ἔμφασιν τῆς καταβολῆς: recte: quod & ipse Iustinianus probat *in l. vlt. Cod. Iust. qui adm. ad bon. poss. & in §. vlt. Inst. de bonorum possessionibus*, vbi videndus Theophilus. *IDEM.*

(o) *Hereditatis in iudicio* legit Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(p) *Vincula; tendiculas* superius vocauit. Iuris solennitates sunt instar *vinculorum*, quibus soluti esse debent, quos natura simul & lex vocant ad successionem. *GOTHOFREDVS.*

(q) *Oratione*: Ita legendum esse, probat satis *huius legis* inscriptio: Omnes enim constitutiones inscriptæ *ad Senatum*, Orationes Principum sunt. Quod aperte confirmat *d. l. 3. Cod. Iust. de legib.* quam huic nostræ con ungendam esse dixi. *Leges*, inquit, *quæ missæ a nobis ad venerabilem cœtum* ORATIONE *conduntur. IDEM.* Male præferebant *ratione* Codices quos videre Sichardus & Cuiacius. *RITTER.*

(r) Sic hunc locum restituendum puto: *Atque ideo hac Oratione sancimus in patre, etiam infantis filii successionem; vt siue ille, &c. Sancimus in patre*, id est, successionem ei tribuimus, & firmamus. Vel, *vt pater etiam in infantis filii successione. GOTHOFREDVS.*

(s) *Si de illo* Edit. Sichard. *RITTER.*

(t) *Possessione* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(v) *VIII. Id. Nouemb.* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

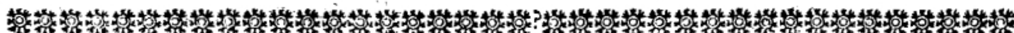
COMMENTARIVS.

PATRI, pro filio infante delatæ ei hæreditatis cernendæ, vel bonorum possessionis pro eo petendæ necessitatem, remissa pœna successionis filii amittendæ, remittit hac constitutione Valentinianus III. Placidiæ filius: quæ, vt vel hæc lex ostendit, *Orationis* ad Senatum Vrbis Romæ pars est, vt & plures aliæ, quæ exinde desumptæ huic coniungendæ sunt: puta *l. vn. sup. de Respons. Prud. l. 8. inf. de legitim. hær. l. vlt. de reuoc. don. l. pen. & vlt. de matern. bonis: l. vn. de bonis quæ filiisf.* Quin & ex Cod. Iust. *l. 3. de legib. l. 7. de precib. Imp. off. l. 18. Cod. eod. de iure delib.*

Quæ oratio vt de variis capitulis fuit, ita aliquam multa continuit de bonis maternis, legitimis hæreditatibus, quo in censu præter *hanc l.* stat *lex 9. 10. inf. de matern. bon. l. vlt. inf. de reuoc. donat. lex 8. inf. de legit. hæred. lex vn. infr. de bonis quæ filiis familias.* Altero *eius Orationis* capite continebatur Iuris *ἀνάκρισις*, de quo ad *l. vn. sup. de Respons. Prud.*

Hæc lex vt intelligatur, sciendum est, Tempus certum adeundæ hæreditati a testatore plerumque statutum. Item petendæ bonorum possessioni certum quoque a Prætore tempus præstitutum fuisse. Itaque si intra tempus præstitutum aut creta hæreditas, aut petita bonorum possessio non fuisset, hæreditas & bonorum possessio intercidebat. Dixi, p. 331. *creta hæreditas*: Extraneo quippe hæredi tempus ad deliberandum a testatore hac ferme formula constituebatur: *Cernito in diebus centum proximis.* hoc plerumque addito; *nisi ita creueris, exhæres esto, & Titius hæres esto.* Et ne de cæteris, quæ ad cretiones pertinent, dicam, fiebat cretio solennibus verbis;

bis; hinc cretionem dicere, *l. 5. in fin. inf. de maternis bonis.* Et hæc quidem cretionis solemnitas in solis extraneis hæredibus institutis locum habebat; quod testatur Vlp. *t. 22. §. 25. seq.* At in legitimis successionibus, cretionis solemnitas non requirebatur, *h. l. vers. & cum.* vt & bonorum possessionis petendæ necessitas, *hac l. & l. 1. sup. de inofficioso testamento,* & *l. 1. inf. de legitim. hæredit.* & *l. 3. Cod. Iust. ad Senatusconsultum Orfitian.* Excipiebatur tamen iure antiquo legitima hæreditas filiofamilias delata: Nam si filiofamilias delata fuisset legitima hæreditas, iussu Patris eam cernere debebat, & bonorum possessionem petere: alioquin hoc non facto, si filius decessisset nihil iuris in ea hæreditate Pater habebat. Eius autem rei ratio hæc erat, quia Pater in ea hæreditate etsi filio delata, per filium tamen sibi acquisita, extraneus erat. Non habebatur igitur ratio personæ filii, sed Patris, subducta filii persona: de quo *infr. lib. 8. tit. de bonis maternis:* & quidem *l. 9.* & *10. eius tit.* quæ *huic* inter alias coniungendæ sunt. Et ita quidem ad Constantini vsque tempora obseruatum fuit. Verum Constantinus maternas successiones filiisfamilias delatas excepit: nam in his quoque cretionis & bonorum possessionis petendæ necessitatem remisit, quia scilicet materna bona idem Imperator vsusfructus tantum titulo liberis delata, ad patres pertinere voluit: *l. 1. inf. de maternis bonis,* Constantius secutus est, qui *l. 4. inf. de maternis bonis,* vt & Arcadius *l. 8. d. t.* non tantum si materna, sed & si alia qualiscunque materni generis hæreditas, aut bonorum possessio filiofamilias delata fuisset, cretionis & bonorum possessionis petendæ necessitatem remiserunt, *d. l. 8.* & *h. l.* ibi, *qualicunque.* Excepta tantum hæreditate, vel bonorum possessione filiofamilias infanti (id est, minori septem annis) delata. Nam si intra septimum annum infans v. g. sub cretione ab extraneo institutus decessisset, nihil ad parentem potuit transmittere, quia intra ea tempora fari non potuit, atque adeo verba cretionis dicere. Tum quia in vulgari Cretione hæredes ita instituerentur, *intra centum dies, quibus scieris, potuerisque, cernito.* Quod certe tractatum aliquem desiderat, ideoque ad infantes porrigi nulla iuris ratione potuit, vt intelligere & scire viderentur; *l. 1. Cod. Iust. ad SC. Tertullian.* Pariter bonorum possessionem si filio minori septem annis pater non petiisset, filio decedente nihil iuris ad patrem transibat: *l. 8. inf. de maternis bon.* & *h. l.* quia filii nomine bonorum possessionem petere debuit, vt certe potuit, *l. 7. §. 1. D. de bonorum poss. l. 3. Cod. Iust. qui admitti ad bonorum possessionem: l. 2. Cod. eod. de bonorum possessione contra tabulas.* Et hæc quidem in patribus obtinuerunt. Matres enim delatam filio legitimam hæreditatem, etsi creta ab infante non fuisset, & bonorum possessionem, etsi petita non fuisset, filio moriente, nihilominus consequebantur: *l. 1. Cod. Iust. ad SC. Tertull.* & *h. l.* Id, inquam, ita in Matre sola constitutum. Verum *hac* Valentiniani III. nunc *Oratione* idem iuris Patri, quod matri tribuitur; sublata ita patris & matris, item ætatis filii distinctione: si modo pater qualicunque *indicio* hæreditatis adeundæ infantis nomine pro hærede gesserit, qualicunque inquam indicio, circa testationem, aditione simplici, arrepto quolibet corpore, vel animi destinatione patefacta, vt loquitur *lex 1. inf. de legitimis hæreditatib.* vbi dicam, idque probauit in omni bonorum possessione Iustinianus *l. vlt. Cod. Iust. Qui adm. ad bonorum poss.* & §. *vlt. Instit. de bonorum possessionib.* Et duobus quidem argumentis ad id constituendum descendit Valentinianus. Primum argumento a simili, id est a Matre ad Patrem. Secundo a minus fauorabili ad maius: Nempe cum legitimi successores quique Cretionis solemnitate & necessitate non onerentur quanto magis huiuscemodi vinculis Cretionis, aut solennis petitionis bonorum possessionis Pater exemptus esse debet? qui vtique si quis alius (maiori sane ratione quam aut mater, aut successores longius constituti) infantis filii legitimus est successor.

VNDE LIBERI.

TITVLVS II.

LIB. VI. COD. IVST. Tit. XIV.

I. (a) Impp. ARCADIVS & Honorius AA. Aureliano PF. V. (b)

FILIA quæ dote a patre suscepta, (c) matrimonio sociata est, intestato (d) patre mortuo, si hæreditatem velit adire cum fratribus, dotem quam susceperat, miscere (e) cogatur paternæ substantiæ: atque ita in subeunda (f) hæreditate sociari cum fratribus. Dat. pridie Non. Octob. Constantinop. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. Coss. [396.]

INTERPRETATIO. *Filia, si tempore nuptiarum a patre fuerit dotata, & postea pater intestatus moriatur, si in reliqua patris substantia vult cum aliis fratribus æqualis accedere, dotem [vel quicquid accepit tempore nuptiarum] hæreditati paternæ cum fratribus diuidendam confundat. Quod* (g) *si noluerit, sit his* (h) *quæ percepit pro sua portione contenta.*

NOTAE.

P. 332.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. & iungenda *huic* est *lex 5. inf. de legitimis hæreditatib.* GOTHOFREDVS.

(b) PF. P. in *d. l. 5.* & in Cod. Til. IDEM. Ita etiam edidere Sichardus & Cuiacius. RITTER.

(c) Id est, profecta, vel accepta. GOTHOFREDVS.

(d) Testato enim patre, filia dotis collatione non fungitur, *l. 3. D. de dotis collatione.* Quod tamen sublatum Iustiniani *Nouell. 18. cap. 6.* IDEM. *Ab intestato* legit Cod. Wurceb. RITTER.

(e) *Miscere* hic, & *d. l. 5.* est conferre seu iungere, vt etiam dicitur *d. l. 5.* proinde dotem conferre sic recte definiri, conferre esse miscere, seu confundere; vt Tribonianus ait, seu iungere dotem cum paterna substantia in subeunda hæreditate. GOTHOFREDVS.

(f) *Subire* hæreditatem, pro *adire* hic dicitur, vt *in l. 181. D. de R. I.* Nam & ita promiscue Græci προσιέναι & ὑπεισιέναι; Item & προσελθεῖν, & ὑπεισελθεῖν τῇ κληρονομίᾳ. v. alia in Gloss. IDEM.

(g) Hoc amplius habet Interpres, quam in textu continetur, cui simile continetur *in fin. d. l. 5.* IDEM.

(h) Male *is* Cod. Wurceburg. RITTER.

COMMENTARIVS.

DOTEM a patre profectam filia, si patris intestati hæreditatem cum fratribus adire velit, fratribus conferre ab Arcadio *h. l.* iubetur: Dotem inquam a patre profectam (id enim hac constitutione nominatim cauetur) cum antea aduentitiam quoque dotem filia fratribus in potestate retentis conferre teneretur; vt docet *lex 4. Cod. Iust. de collationib.* quod ius Iustiniano magis placuisse constat: cum illa lege retenta, hanc a suo Codice abesse voluerit. Iustinianeo itaque iure filia dotem, etiam aduentitiam, confert: etsi contrarium Cuiacio visum fuerit. Neque eius sententiam iuuat *lex vlt. Cod. eod. de collat.* quæ non est de dote, sed de bonis aduentitiis, quæ vt antiquo iure patri adquirebantur, ita ex ea constitutione non adquiruntur: Cæterum dos aduentitia iure veteri patri nunquam quæsita fuit, in quo etiam errauit Hotomannus. Porro quam dotem soror fratribus conferre tenetur, eandem & nepotes, ex filia auunculis conferre iubentur: *l. 5. inf. de legitimis hæredit.* quam huic nostræ coniungendam dixi. Denique *huic l.* iungenda est *lex 5. inf. de legit. hæredit.* quæ etiam ipsa est de Dotis collatione, deque bonorum possessione, vnde liberi. Nam quod ius *hac l.* tribuitur sorori in patris successione cum fratribus concurrenti, idem ius *illa l. 5.* tribuitur nepotibus ex filia, si cum auunculis concurrant.

DE CARBONIANO EDICTO.

TITVLVS III.

LIB. V. COD. IVST. TIT. XVII.

I. (a) Imppp. Valent. (b) THEOD. & Arcad. AAA. Rufino PF. P. (c)

CARBONIANVM Edictum, (d) sub personis legitimis, indubitato (e) matrimonio, (f) custodito partu, & probata legitima successione, defertur; scilicet, vt in possessione nouus hæres (g) locatus, (h) vsque ad pubertatis annos, sine inquietudine rebus vtatur interdum alienis. Dat. IV. (i) Kal. Octob. Constantinop. Theod. A. IV. (k) & Abundantio Coss. [393.]

INTERPRETATIO. (l) *Si quis moriens, ex legitimo matrimonio prægnantem reliquerit vxorem, iubet lex mulierem a propinquis, quousque ad partum veniat, custodiri, quæ cum legitimo tempore ediderit, is qui natus fuerit, pro sua portione, in patris hæreditate succedat, & vsque ad quintum & decimum ætatis suæ annum, quæ a patre derelicta sunt, sine vllius* (m) *repetitione possideat: Futurum,* (n) *vt suas postmodum per Curatorem aut excipiat, aut exerat actiones.*

NOTÆ.

(a) Lex 2. *Cod. Iust. eod. tit.* Iungendæ autem huic, *lex 5. supr. de cognitorib. lex 52. inf. de appellat. & lex 5. inf. de liber. causa,* quæ pariter, vt hæc nostra, de causa status est. GOTHOFRED.

(b) Hæc lex, vt & *d. l. 5. de liber. causa & d. l. 52. de appellation.* perperam inscriptos habent *Valentinianum, Theodosium, & Arcadium.* pro quibus reponendi, *Theodosius, Arcadius, & Honorius,* vt recte etiam præfert Cod. Iust. & *d. l. 5. de cognitorib.* consule *Chronologiam.* IDEM.

(c) Rufinus PP. Orientis sub Theodosio M. v. *Prosop.* IDEM.

(d) Id est, Commodum Carboniani IDEM.

(e) *Ex indubitato,* Cod. Iust. IDEM.

(f) Vide *l. 3. §. 6. D. eod.* IDEM.

(g) *Nouus hæres,* id est posthumus, de quo mox. IDEM.

(h) *Constitutus,* sic Tribon. IDEM

(i) III. Cod. Iust. sed male. IDEM.

(k) Male hic *IV.* editum. *Theod. A. III.* omnes præferunt leges, quas noster excitauit, quibus adstipulatur Cod. Wurceb. Iustinian. Sichard. & Cuiac. Idem suadet *Chronologia,* quam consule. RITTER.

(l) Prorsus falsa. GOTHOFREDVS.

(m) *Inquietudine seu repetitione* edidit Sichard. RITTER.

(n) Hoc amplius habet Interpres quam quod in textu continetur. GOTHOFREDVS.

P. 333 COMMENTARIVS.

CARBONIANI Edicti cum magnus sit cæteroquin fauor; ne temere tamen id deferatur, quatuor *hac l.* Theodosius M. requirit; quæ pars est prolixioris constitutionis de *processu Iudiciario*, vt docent leges quas *huic* coniungendas *in Notis* iam monui. Primum igitur requirit, peti id beneficium a personis legitimis: *Sub personis,* inquit, *legitimis*: Quibus sane verbis excluditur femina. Femina scilicet, vt cæteroquin persona legitima non est; ita nullo pacto amplius ei quam sibi competit agere, seu pro alio interuenire prohibetur, *l. 5. sup. de cognitor.* quæ *huic l.* vt dixi, inter alias coniungenda est, *& l. 2. D. de R. I.* Et ita hæc *huius l.* verba, *sub personis legitimis*, accipienda sunt, quæ ab Interpretibus hactenus non vt oportet, expenduntur, id est, vulgo sic accipiuntur, quasi personæ legitimæ indicentur vteri custodes (de quo certe agitur & *in l. 1. §. 10. D. de ventre inspic. custodiendoque partu.*) Quo-

Quorum interpretationem, vt dixi, refutant & sequentia mox illa, *custodito partu:* & coniunctio *d. legis 5. sup. de cognitorib. l. vlt. inf. de liberali causa. & l. 52. inf. de appellat.* quæ vt omnes de processu Iudiciario sunt; ita nominatim de personis Iudicium constituentibus pleræque agunt. Secundo requirit Theodosius M. *vt indubitatum sit matrimonium:* Quo pertinet *lex 3. §. 6. D. eod. tit.* Constare enim debet, an ex matrimonio partus fuerit editus. Tertio requiritur, vt *partus custodiatur*, quod notum est. Quarto requiritur, vt legitima successio probata fuerit, id est, vt legitimus hæres sit illi postumus; alioquin exhæredato beneficium Carboniani non defertur, *l. 11. D. eod. tit.* Cur enim sustineatur actio, vbi defuncti iudicium manifestum est? aut cur hæreditatem illi interim addicas, quem testator nominatim hæreditate sua submouit?

Duo obiter hic notanda sunt: Postumum *h. l. nouum hæredem* vocari. Postumus certe non est alius, quam nouus defuncto hæres. Deinde notanda sunt postrema legis verba, quæ Interpres quoque non intellexit, vel saltem neglexit: Carboniani edicti beneficium hoc esse, vt *ex euentu quandoque appareat, impuberem rebus alienis vsum fuisse, interdum* videlicet, si post pubertatem abiudicatus fuerit esse filius: In possessione scilicet bonorum ex Carboniano edicto pupillus, cui status controuersia mouetur, constituitur, ne ei alimenta desint: Interim pro filio habetur, & tanquam filius ex defuncti bonis alitur. Vnde si post pubertatem filius non esse iudicetur, fiet vt retro alienis rebus vsus deprehendatur. Neque illud prætereundum, pubertatem, cum de Carboniana possessione agitur, intelligi, cum quis decimum-quartum annum excessit, quod Interpres recte indicauit *ad hanc legem.* Cui adde & quæ notat *ad l. vn. inf. de actionibus certo tempore finiendis:* Prout pupilli fauor versatur, ita pubertatis anni, vel a primo die anni decimiquinti, vel a postremo decimi quarti computantur. Veluti, si de testamenti factione quæratur, pubes intelligitur qui agit supremum diem anni decimi-quarti, *l. 5. in fine, D. qui testamenta facere possunt.* Alias decimum-quartum excessisse oportet, vt cum de nuptiis quæritur, *authore* Iustiniano: *in Nouella 100. cap. 2.* & Leone, *Nouella 74.*

DE TESTAMENTIS ET CODICILLIS.

TITVLVS IV.

Vide Lib. VI. Cod. Ivst. *tit. 22. & 23.*

PARATITLON.

Testamentvm *Rubr.* & *l. 1. 2. 3. 4. 6.* & *7. h. t.* Dicitur, & Testamenti voluntas, *l. 1.* & *5. h. t.* extrema voluntas, *l. 3. h. t.* extremum arbitrium, *leg. ead.* supremum arbitrium, *l. 5. h. t.* de patrimonio suo ad quos id post mortem suam velit, pertinere; *leg. ead.* Quod causam efficientem attinet, sunt qui testamenta facere non possunt, seu intestabiles sunt, vt Hæretici, quanquam in Eunomianis variatum, *l. 7. 9. 17. 18. 23. 25. 27. 36. 49. 50. 54. 58. de hæreticis: l. 3. de Apostatis: l. 4. ne sanctum baptisma:* De Testamento, quod Deportati filius fecit, v. *l. vn. inf. de sent. pass. & restit.*

Quod formam testamentorum attinet: duplex est; vel enim scripto, vel sine scriptura conficiuntur, *l. 5. h. t.* seu, vel per scripturam, vel per nuncupationem; *l. 2. h. t. Scripti* testamenti forma hæc est, vt septem testium vel quinque interuentum desideret, *l. 1.* & *3. h. t.* Vt eos præsentes videat testator; *d. l. 3. h. t.* Vt ii cur venerint, non ignorent, *leg. ead.* vt testamento subscribant, *leg. ead.* Hos subscripsisse oportet: non etiam eis scripturæ continentiam seu seriem recensitam, intimatam. Nil vetat etiam quin ex munificentia morientis aliquid consequi possint, *leg. ead.* Alioquin si testator decreuerit & cœperit quidem testamentum facere, sed non impleuerit, intestatus videtur defunctus: nisi dixerit, *velle se id vim Codicillorum obtinere: l. vlt. h. t.* Publicari porro, & reserari testamentum apud Officium Censuale postea oportebat, *l. 4. h. t.* Aduersus huiusmodi testamenta solennia & scripta, non scriptæ mortuorum voluntates produci non possunt: licet quis dicat vo-
P. 334 luisse defunctum, patrimonium suum ad Principem pertinere, *l. 5. h. t.* Testamenta porro ante decennium scripta vires nullas amplius obtinent ex Honorii *l. 6. h. t.* Contra testamenta sub Tyrannis etiam facta, valent, *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr.*

Testamentis autem defertur hæreditas, vel legatum, vel fideicommissum: & quidem ita, vt vtrumque eidem quandoque relinquatur. Quo casu vno electo, non licet ad aliud redire, nisi parentibus & liberis ad quartum gradum, cognatis ad tertium: *l. 7 seu vlt.* Ad mutua coniugum testamenta pertinet, *l. 6. supr. de inoff. test.* vbi vide quæ dixi. II. In Codicillis pariter & cæteris voluntatibus veluti epistolis vt in testamentis, si eos testamentum non præcedat, septem, vel quinque testium interuentus requiritur, *l. 1. h. t.* III. Tam Codicillis, quam Epistolis relicta sibi, vel suis, ab his qui superstites liberos, vel proximos habent, non agniturum se Theodosius M. profitetur: *l. 2. h. t.* de clausula Codicillari; & quam vim habent, vid. *l. vlt. h. t.* IV. De Fideicommissis vid. *l. vltimam, h. t.* & *l. 6. sup. de denunciat.*

I. (a) Imp. Conſtantinus (b) A. & Conſtans Cæſ. PF. V. (c)

IN codicillis, quos teſtamentum non præcedit, ſicut in voluntatibus teſtamenti, ſeptem teſtium vel quinque interuentum non deeſſe oportet: ſic enim fiet, vt teſtantium ſucceſsiones (d) ſine aliqua captione (e) ſeruentur. Si quando igitur teſtium numerus (f) defecerit, inſtrumentum (g) codicilli habeatur infirmum. Quod & in ceteris (h) voluntatibus placuit obſeruari. Dat XI, (i) Kal. Ian. (k) Conſtantino (l) A. VII. & Conſtante Cæſ. Coss. [326.]

INTERPRETATIO. *Si quis non fecerit teſtamentum, ſed ad vicem teſtamenti* (m) *fecerit codicillum, in quo codicillo legitima hæredis inſtitutio teneatur, & hunc ipſum eodem numero teſtium, hoc eſt, ſeptem aut quinque ſubſcriptionibus faciat confirmari, ſi minus quam quinque, valere non poterit, ſicuti & cæteræ voluntates. Nam,* * *ſecundum Legem ſuperiorem* (n) *ſi condito teſtamento poſtea factus fuerit codicillus, & in eo alium quam in teſtamento fecerat, hæredem voluerit nominare, in eo codicillo hæredis inſtitutio non valebit.*

NOTAE.

(a) Abeſt hæc lex a Cod. Iuſt. de cauſis mox viderimus. *GOTHOFRED.*
(b) *Conſtantio* malim hanc legem tribuere. *IDEM.*
(c) PP. in *Cod. Til. IDEM.*
(d) *Succeſſioni* Cod. Wurceb. *RITTER.*
(e) *Captio* hic eſt fraus, non *ζημία*, ſeu damnum. *GOTHOFREDVS.*
(f) Ille, ſeu ſuperior ſcilicet. *IDEM.*
(g) *Inſtrumentum* codicilli *hic*, & *l. 7. Cod. Iuſt. de codicill. IDEM.*
(h) Puta Epiſtolis: de quibus etiam *leg.* proxima agetur. *IDEM.*
(i) Al. v. *IDEM.*
(k) Forte *Iun. IDEM.*
(l) Malim *Conſtantio*, vt ita hæc lex referatur ad A. D. 354. *IDEM.*
(m) *Sed vice teſtamenti* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*
* Hoc amplius habet Interpres quam quod in *ipſa lege* continetur. *GOTHOFREDVS.*
(n) Vbi lex illa Conſtantini? Dicam mox. Hinc ſane apparet, Codicem hunc imperfectum eſſe. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IN CODICILLIS & EPISTOLIS ab inteſtato factis, haud aliter atque in teſtamentis, ſeptem, vel quinque teſtes requiruntur ex *hac conſtitutione.* CODICILLOS ſcilicet non ſemper teſtamentum præcedit (ſicut prima ſui origine inſpecta, Codicillos præcedentis teſtamenti *ἀναπλήρωσιν ſupplementum*, Theophilus vocauit: Moſcopulus vero *διόρθωσιν*) id eſt poſſunt etiam Codicilli ab inteſtato fieri, vt Interpres hæc verba recte accepit: de quo videnda eſt quoque *lex 4. Cod. Iuſt. de Codicillis l. 8. 13. §. 1. & l. 16. D. de iure Codicillorum, & §. 1. Inſtit. eod.* (quamquam Codicillos teſtamentum non præcedere dici poteſt, ſi ipſi teſtamentum præcedant.) Porro quoties Codicillos teſtamentum non præcedit, tòties vt valeant codicilli, ſeptem vel quinque teſtium numerum iis adhiberi oportet: ſicut in teſtamentis requiritur. Quia ſcilicet huiuſcemodi codicilli vicem teſtamenti obtinent, & ad vicem teſtamenti fiunt, vt Interpres loquitur: vel vt eleganter inquit *lex 16. D. de iure Codicillor.* ab inteſtato facti Codicilli vicem teſtamenti exhibent.

Cæterum obſcurum videtur hactenus, cur non certus & ſtatus teſtium numerus in teſtamentis & in Codicillis *hac l. & l. 3. inf.* requiratur, ſed ſub alternatiua, *ſeptem, vel quinque:* quod & ipſum circa *l. 2. Cod. Iuſt. de bonor. poſſeſſ. ſecundum tabulas*, quæri poteſt. Vbi Græci pariter in tabulis ſeu teſtamento exigunt ſeptem vel quinque teſtes, item in *Nouella* Leonis apud Harmenopulum *lib. 5. tit. 1. περὶ μυστικῆς διαθήκης*, in holographo teſtamento requiritur, *παρουσίᾳ ἑπτὰ ἢ πέντε μαρτύρων*: etſi a nonnullis editionibus *ἢ πέντε*, abſint. Sed & Papianus *lib. Reſponſorum tit. 44. Ciues Romani*, inquit, *teſtes adhibendi ſunt numero competenti, quinque aut ſeptem.* An igitur dicemus, quod in vrbe ſeptem teſtes requirerentur; ruri vero quinque ſufficerent, vt proditum eſt in *l. vlt. Cod. Iuſt. de teſtamentis?* An vero quod ex *Nouella Leon. 41.* hodie etiam in vrbe ſufficiant quinque teſtes? Non poſſunt hæ rationes eſſe ex iure nouiſſimo petitæ. Igitur Interpres recte *ad l. 3. h. t.* id ita explicat: Septem videlicet teſtes requiri, exemplo teſtamenti iure Prætorio confecti: Quinque vero, ex iure ciuili: Iure P. 335 ciuili nempe quinque tantum teſtes requirebantur in teſtamento per æs & libram facto, vbi mancipatio interueniebat præter libripendem & familiæ emptorem: Prætorio vero iure, quo nulla mancipatio interueniebat, ſeptem requirebantur: quod vel prima iuris elementa *§. 1. & 2. de teſtam. ordin.* Vlpianus *tit. 20. §. 2.* Gaius apud Boëtium, & Priſcianum, vt & Theophilum commonſtrant. Ideoque etiam *in d. l. 3. inf. Quinque teſtium* tantummodo mentio fit. Vnde diſcere licet, ex *hac* inquam *lege & d. l. 3. inf.* in arbitrio cuiuſcunque fuiſſe, vel quinque teſtibus adhibitis per æs & libram mancipatione facta teſtari: vel citra mancipationem ſeptem teſtibus adhibitis. Vt proinde ex his conſtet. Primo nondum Conſtantini, aut Conſtantii, imo nondum Arcadii (cuius eſt *d. l. 3. inf.*) temporibus, ius Ciuile & ius Prætorium in teſtamentis ordinandis in vnam conſonantiam coiiſſe. Secundo conſtat per æs & libram, atque in his Mancipationem nondum per Conſtantinum M. vel per Conſtantium abolita fuiſſe, ac proinde neque quinque teſtium numerum, qui in illis requirebatur: quod vtrumque Cuiacio tamen in mentem venit, *ad l. 20. D. qui teſtamenta facere poſſunt.* Eſt hic ſcil. ſolemnis inter alios Cuiacii error, non vno loco, *ad tit. qui teſt. facere poſſunt*, exiſtimantis teſtamenta per æs & libram a Conſtantino M. abolita fuiſſe, idque *l. 15. Cod. Iuſt. de teſtam.* Perperam. Primo enim *d. lex 15.* non eſt Conſtantini M. verum vt vel ex Coss. ſubſcriptis apparet, & ex *l. 21. Cod. eod. de legatis*, quæ

quæ ei iungenda, est ea Constantii, quicquid Author vitæ Constantini *lib. 4. cap. 26.* similem legem Constantino M. tribuat. Secundo *ea lege*, non testamenta per æs & libram, non solemnia eorum sublata fuere: quicquid eo trahat Cuiacius ea *illius legis* verba: *Ademptis his quorum imaginarius est vsus.* Nempe *ea lege* scrupulosæ & typicæ inanesque hæredum instituendorum formulæ, quas peculiari titulo exequitur Vlpianus *in fragmentis*, *tit. 21.* sublatæ fuere, vt tota *lex* ostendit; ostendit quoque *d. l. 21.* vbi pariter vetus legatorum & fideicommissorum obseruantia aboletur. Ostendunt & Auctoris vitæ Constantini verba nempe ἀκριβολογία verborum ea lege sublata fuit, vt τυχούσαις videlicet φωναῖς hæres deinceps institui posset: ademptis his quorum imaginarius est vsus; scilet imaginarius vsus eorum omnium dicitur, quæ non solidam rei veritatem, & sic vbi de testamentis agitur, testatorum voluntatem respiciunt, verum inanem verborum, non minus quam rituum & cæterorum solemnium obseruantiam spectant: hæc vis est vocis istius *Imaginarius.* Et vero, quod tertium *ex d. l. 3. inf.* eique apposita interpretatione liquido apparet, post Constantinum M. sub Arcadio adhuc quinque testium, & sic testamentorum per æs & libram vsum perstitisse. Quid igitur? Cum post Arcadium *in libris Iuris ciuilis* septem testium semper in testamentis requisitorum mentionem fieri videam, iam *in Nouella constitutione* Theodosii Iun. Arcadii Filii, nullam amplius quinque testium, nullam testamenti per æs & libram: Theodosii Iun. temporibus Ius ciuile & ius Prætorium in testamentis ordinandis in vnam consonantiam coiisse omnino existimo, atque testamenti per æs & libram vsum exoleuisse. Theodosii inquam Iunioris, qui & cæteroquin veterum solennium & rituum pleraque abrogauit; vt videre est ex *l. vn. sup. de omissa action. impetrat.* (vbi vide quæ dixi) *l. vlt. de dotib. l. vlt. de nuptiis.* Verum testamentis paulo post per æs & libram abolitis, numerus Prætorio iure requisitus in testamentis firmiter receptus fuit: in Codicillis, iure ciuili receptus: *l. vlt. §. 3. Cod. Iust. de Codicillis.*

Et hæc de solemnitate Codicillorum ab intestato factorum. Nunc de eorum vi & potestate: *Sic enim fiet*, inquit Imp. *vt testantium successiones sine aliqua captione seruentur*: quæ verba Interpres accipit de hæredis institutione: Et sic *ex hac leg.* hoc tempore codicillis ita solemniter ordinatis, nullo præcedente testamento, institutiones quoque hæredum fieri potuisse non minus quam testamento. Mox idem subiicit ex *superiore aliqua lege*, diuersum esse, si codicillus post testamentum factus fuerit: tam enim alius hæres in codicillis institui non potest, quam qui in testamento institutus fuit. Notandum igitur fuerit discrimen inter codicillos testamento iam condito factos, vtcunque septem vel quinque testibus adhibitis, & inter codicillos ab intestato factos, iisdem solennibus, quibus testamentum, ordinatos: priore scilicet casu, codicillis hæres institui non potuit, posteriore potuit. Et illud quidem Interpres subiicere se ait ex LEGE *quadam* SVPERIORE: quæ scilicet *hoc Codice* habebatur: Quod ego de ea Constantini M. constitutione accipiam, vnde desumpta est famosa *lex 7. Cod. Iust. de codicillis*, quæ data est Anno 332. In qua tamen (vt ea nunc habet) absolute *specialiter codicillis instituendi potestas iuris authoritate data non esse* dicitur, addita ibi ratione; si idem Codicilli, quod Testamenta possunt, cur diuersum his instrumentis vocabulum mandaretur, quæ vis ac potestas vna sociasset? Illud sane durum *hac l.* dici, *testantium successiones seruari*, pro, *dispositiones de successione seruari.* Neque obstat Constantini nomen *huic legi* inscriptum, vt & subscriptum, quæ suaderent *hanc l.* datam A. 326. & sic ad *d. leg. 7.* respici non potuisse, *hac lege* posteriorem: Quia vt iam *in Notis* præmonui, *Constantii* hic nomen reponendum, & sic *hæc lex* ad Annum 354. referenda videtur. Et sane Anno 332. nullus alibi cum Constantino Cæsar inscriptus, verum cum Constantio eo Anno 354. Tandem ideo *hæc lex* abest a *Cod. Iustin.* prælataque *d. lex 7.* Quia absolute hæredis instituendi ius *Codicillis* denegatum voluit Iustinianus.

II. (a) Imppp. Valent. Theod. (b) & Arcad. AAA. Proculo P.V. (c)

QVÆ Codicillis aut Epistolis, (d) Nobis Necessitudinibusue (e) nostris relinquuntur, non admittimus: Sit ille vsus inter priuatos ratus. Et sane (f) hoc loco præbemus * licentiam, vt ciuiliter, siue criminaliter, vt actor elegerit, super prolata (g) Epistola requiratur, & incumbat probatio (h) ei primitus, qui scripturam obtulerit. (i) Cæterum, quod ad Nos (k) Nostrosque attinet, Codicillos & Epistolas adeo refutamus, vt ex illis, etiamsi veras eas esse Quæstionum regula (l) approbarit, quicquid Nobis relictum, Nostrisue constiterit, ad liberos defuncti: vel si hii non sint, ad proximum quenque iu-
P.236 dicii nostri humanitate (m) pertineat. Testamenti vero scripturam legitimam, vel nuncupationem, quæ in Nomen (n) nostrum forte processerit, iure capiemus: Nec (o) in ea re distare ius nostrum a priuatis hæredibus profitemur. PP. (p) Mediol. X. Kal. Feb. Timasio & Promoto Coss. [389.]

Interpretatio. *Si quis moriens, Principi, vel propinquis, vel amicis eius aliquid per Codicillum, aut per Epistolam* (q) *crediderit relinquendum, pietatis* (r) *intuitu id præcipit non valere: Sed si quid tali modo priuatis fuerit derelictum, & de talibus chartulis* (s) *orta fuerit fortasse contentio, in Iudicis discussione consistat, vtrum possit scriptura prolata iure subsistere. Cæterum Principi, vel eius proximis, quicquid testamento aut nuncupatione dimittitur, hoc sibi legibus valere permittitur.*

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a Cod. Iustin. potissima sui parte, de ratione mox viderimus. Memorat & commendat eam Symmachus *lib. 2. ep. 13.* GOTHOFREDVS.

(b) *Theodosio* hæc *lex* tribuenda est; mox vt ostendam. IDEM.

(c) *Proculus* P. V. Constantinop. vide *Prosopogr.* IDEM.

(d) Epistolæ hæ sunt fideicommissariæ (de quibus vid. *leg. 37 §. 3. D. de legat. 3.* Eædemque indicantur *fine superioris legis*) vid. locum Symmachi, *infr.* IDEM.

(e) De

(e) De hac *Necessitudinis*, voce mox. *IDEM*. *Necessitudinibusque* legit Sichardus. *RITTER.*
(f) Et tamen adhuc. *GOTHOFREDVS.*
* *Lex vlt. Cod. Iust. ad leg. Cornel. de falsis*, hinc desumpta est. De hoc vero dicam *ad leg. 4. infr. de fid. test.* *IDEM.*
(g) *Super prolatis Codicillis, vel aliis instrumentis:* Ita Cod. Iust. *IDEM.*
(h) *Fidei instrumenti*, hoc a Triboniano additum. *IDEM.*
(i) *Deinde ei, qui stricta instantia falsum arguere paratus sit:* Et hoc Tribonianus addidit: De quo vide & *l. 2. inf. ad leg. Cornel. de falso. & l. 4. infr. de fide test. & instr.* vbi dicam. *IDEM.*
(k) *Ad nos.* Hæc verba absunt ab edit. Sichard. *RITTER.*
(l) Quæstionum regula. *GOTHOFREDVS.* *Etiamsi veras esse quæstionum regulas adprobarit*, Cod. Wurceburg. *Regulas* etiam legit Edit. Sichard. *RITTER.*
(m) *Hereditate* præfert Codex Würceburg. *RITTER.*
(n) Id est, qua nobis aliquid relictum fuerit. Ita Principes loqui amant, *Nomen* suum pro seipsis vsurpant: vt *in l. vn. infr. si quis Imperat. maledixerit.* *GOTHOFREDVS.*
(o) Abest *nec* a Cod. Wurceb. *RITTER.*
(p) Ita manuscripti omnes habent, solus Iustinianeus *Dat.* recte Erat quippe Theodosius hoc tempore *Mediolani*: vid. *Chronologiam.* *GOTHOFREDVS.* *Prop.* exhibet Cod. Wurceb. *RITTER.*
(q) *Aut epistulas* Cod. Wurceburg. *IDEM.*
(r) *Pietatis intuitum* vocat Interpres humanitatis rationem. *GOTHOFR.*
(s) *Chartulæ* vox huius æui propria, vide & *l. prox.* quæ dixi *in Prolegomenis, & in Indice harum Interpretationum.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

CODICILLIS & EPISTOLIS, fideicommissariis, etsi veris comprobatis, etiam per Quæstiones, sibi tamen suisque necessitudinibus relicta Theodos. M. *h. l.* repudiat: liberisque defuncti; vel his non existentibus, proximis condonat: vbi *Necessitudinum* appellatione intelligit vxorem *Flacillam:* liberos item, puta Bellam & Placidiam, Arcadium, & Honorium: id enim Necessitudinum appellatione intelligit Theodosius *hac l.* non etiam de libertis & seruis, quod coniiciebat P. Pythœus ad *tit. 9. §. 3. collat. leg. Mosaic.* non de amicis Principis: quod interpres habet quoque. In quo ciuilis atque humanissimi Principis exemplum elucet, qui tantum abest supra leges sese efferat, vt contra leges sibi ipsi dicat, quas priuatis remittit; cum & aliter olim hac parte obseruaretur; quod docet *lex 7. Cod. Iust. qui testam. fac. poss. & l. 1. in princ. D. de iur. fisc.* Quas leges Iustinianus, hac suppressa, probauit & prætulit. Ratio in aperto est; quia fisci locupletandi magis appetens Iustinianus fuit quam Theodosius (de Theodosio quoque fidem facit *lex 1. Cod. Iust. de secundis nuptiis.*) ideoque ei magis placuit contraria lex, & anterior; puta *d. lex 7. & d. lex 1.* Verum ad Theodosium eique similes Principes reuertamur. Non communi scilicet tantum iure boni Principes amant, in argumento nominatim de testamentis, vt docet *lex 7. Cod. Iustin. qui testam.* (quale est illud quod neque ex imperfecto testamento quicquam sibi vindicent, *l. 23. D. de legatis 3. & l. 3. Cod. Iust. de testamentis*: neque ex nuda pollicitatione aut iactantia, *l. vlt. D. qui testamenta*:) verum etiam adstrictiore sæpe lege seu conditione viuunt. Constantinus certe eleganter de se *l. 2. inf. de Aduocato fisci*, *Potior apud nos priuatorum causa est, quam fisci tutela.* Tale illud Plinii *in Paneg. cap. 36. §. 4.* *Fisci malam causam nunquam esse nisi sub bono Principe.* Et Capitolinus de Marco Antonino scribit, *cap. 12.* eum *fisco in causis compendii iudicantem nunquam fauisse.* Simile igitur quid vides in specie *huius legis.* Ita ex ignoti testamento Augustus, teste *Sueton. in Vit. c. 66.* Tiberius, *Tacit. Annal. lib. 2. c. 48.* & Adrianus *Spartian. in Vit. c. 18.* nil cepere. Omitto *l. 5. infr. h. t.* & similia hic complurima, sed omnibus obuia.

Cæterum ideo Theodosius M. codicillis vel Epistolis relicta sibi repudiat, quod minus solemnis hæc scriptura sit, & in qua facile falsum admitti potest: & quia potest, etiamsi reuera appareant per Quæstiones relicta, tamen hæc repudiet: Quæ ratio & extensio hic notanda est. Suspecta igitur compendia ista, (vt Symmachus loquitur) Theodosius *h. l.* recusat. At non etiam in quibus fraudi & suspicioni locus non est, puta quæ Testamentis solemnibus relicta ei sunt. Falsi quippe occasio maior in illis, quam in his est: & hac parte communi iure vtitur Princeps. Sed nunc de de *hac lege* Symmachum ipsum scribentem, eamque miris modis commendantem audiamus, *lib. 2. Epist. 13.* quam scripsit ad Flauianum PP. (Illyrici & Italiæ) *Cum ciuiles & bellicas laudes Domini nostri* THEODOSII *styli honore percurrerem (magis enim contigisse me omnia* (vel omnium capita) *quam satisfecisse singulis fateor) etiam* LEGES *eius bonis pacis admiscui, quas vt noueram priscis ademisse admirationem, ita reseruasse nouis parem gloriam non putabam. Verum hæc recens sanctio, de fideicommissis & codicillorum commodis ab Optimo Principe æternum repudiatis, tantum claritudine egreditur lucem superiorum, quantum augustius est, Regenti sibi quam subditis modum ponere. Atque vtinam priuata auaritia mentem Latoris intelligat, & mores de Legibus trahat. Neque enim latet, quid sponte cæteros velit facere, qui suspecta compendia primus exhorruit. Ego certe vereor, ne improborum sitis ad rem existimet pertinere quæstum caducum, fiatque innocentium causa deterior, si ad eos tantum* FALSI (vides etiam quomodo Symmachus *hanc leg.* imitatur). *redeat occasio, qui neque lege, neque pudore cohibentur. Ergo quia Dominorum conditio restrictior est, priuatis cupiditatibus medicina iuris occurrat. Frigent iamdiu apud homines criminosos vetera decreta, quorum vigor cum latoribus suis occidit. Tantum denuo legibus seueritatis addendum est, quantum flagitia creuerint. Alioquin si maioris partis deseritur emendatio; frustra se asperis sanctionibus solus Imperator adstrinxit, qui semper bonus & integer moribus fuit.* P. 337

Ergo Theodosii mens est, vt ne Princeps ex Codicillis aut Epistolis quidquam capiat, cupiditati suæ, suorumque ita modum imponens; quod vtique specimen est animi continentis, sibi negare quod aliis deferat, vt Symmachus in alia re, *lib. 10. ep. 20.* priuatorum quoque cupiditati quadamtenus modum ponit. Nam vt maxime Codicillorum & epistolarum vsum inter priuatos ratum esse velit, id est, priuato permittat capere his relicta; attamen si de fide eius scripturæ lis sit, siue ciuilis, siue criminalis (vt de falso vtrouis modo agi potest) probationem ei incumbere vult veritatis, qui scripturam profert, seu ex ea compendium quærit; cum alias & pro scriptura interim præsumatur, & actoris sit falsi probationem præstare: & si quando a reo probationes in quæstione falsi exigantur, vt *in l. 4. & 5. infr. de fide testium. l. 2. infr. ad leg. Cornel. de falsis*, attamen non ita exiguntur, vt vel primitus, vt in *h. l.* vel solus reus probationes præstet. Postremo capite seu sententia *huius l.* Theodosius iam sese priuatis æquat, qui primo capite sibi negauerat; quod priuatis defert; capiendi scilicet ius ex legitimo testamento, siue scripto, siue nuncupatiuo sibi vindicans.

III. (a)

III. (a) Impp. ARCAD. & Honor. AA. Æternali Proc. Asiæ. (b)

TESTAMENTVM non ideo infirmari debebit, quod diuersis hoc deficiens *nominibus* appellauit; cum *Superflua non noceant: Prætermissa namque* (c) *necessaria, non abundans cautela, vel contractus imminuit, vel testatoris officit voluntati.* (d) 1. Nec patimur fidem conditi arbitrii ob hoc debere (e) conuelli, si aut maiorem in principio Signatorum (f) aut minorem, aut nullum numerum conditor (g) suæ prædixerit (h) voluntati, cum quinque huic (i) non ignari subscripserint testamento: licet non eisdem series (k) fuerit recensita; sed his (l) qui extremum disponit arbitrium obsignandum porrexerit testamentum: 2. Nec enim nouum (m) promulgamus, sed Diui Constantini sanctionem, (n) & Inclytæ recordationis sententiam Patris Serenitatis nostræ, nostraque super huiusmodi, causa, quæ sunt ex antiquioribus propagata, secuti decreta, statuimus, iis qui extremas ordinant voluntates, hæc esse seruanda, vt & præsentes videant subscriptores, & ii cur venerint non ignorent, etiam si iisdem scripturæ continentia (o) non fuerit intimata: 3. Nec si quid ex munificentia morientis, fuerint consecuti infructuosum subscribentes facient testamentum; cum hoc auctorem prudentissimum Iurisconsultorem non sit ambiguum Scæuolam (p) comprobasse. Dat. XII. Kal. April. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. Coss. [396.]

INTERPRETATIO. *Si moriens, cum scribit aut dictat* chartulam *testamenti, prætermiserit forsitan,* (q) *vt vocabulum poneret, aut ciuilis, id est, quod* V. *testium, aut prætorii iuris,* (r) *quod* VII. *testium erit subscriptione firmandum; vnde si maiorem, vel minorem testium numerum se testator in principio dixerit euocasse, vsque ad quinque subscriptorum numerum, etiamsi non relegant testamentum, valere permissum est, ita vt sicut numerus minor impedit voluntatem,* (s) *sic quicquid superfuerit, non noceat testamento: quia & Lex ipsa constituit,* quod superflua iuri (t) impedire non debeant. *Hoc etiam obseruandum, vt testator signandum testibus offerat testamentum, nec ideo habeatur infirmum, si alicui de subscriptoribus testator aliquid legati nomine derelinquit.*

NOTAE.

(a) Prior *huius legis* pars coniecta est *in leg.* 17. *Cod. Iust. eod. tit.* Cæteræ a Triboniano resecatæ. Cæterum coniungenda *huic* est *lex penult. inf. de fide testium*: seu *lex* 11. *C. Iust. de petit. heredit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Æternalis* PC. Asiæ. v. *Prosop.* IDEM.

(c) Sententia hæc vt manifestior esset, a Triboniano transmutata fuit: est enim hæc intricatior. IDEM. Cod. Wurceb. corrupte hic: *premissa nam que necessaria non habundans.* RITTER.

(d) *Voluntate* Cod. Wurceb. IDEM.

(e) Vide quæ scripsi *ad l. superior.* GOTHOFR.

(f) *Signatores* infra, *subscriptores*, sunt testes, vide Suetonium *Octauiano*, *cap.* 33. & Iuuenalem *Satyra* 1. vers. 67. & *Satyra* 10. *v.* 336. & Symmachum *lib.* 10. *ep.* 55. IDEM.

(g) *Conditor*, id est, testator. IDEM.

(h) *Edicendi* verbo eodem sensu vtitur *l. penult. infr. de fide test.* quæ *huic* coniungenda. IDEM.

(i) Id est, (vt mox dicitur) qui cur venerint, non ignorent. IDEM.

(k) *Series* testamenti, mox *continentia* vocatur: de hac voce vide *Glossar.* IDEM.

(l) *Hic* Cod. Wurceb. RITTER.

(m) *Nouitatis inuidiam* a se Principes amoliri solent, & affectant videri iuris antiqui reparatores potius, quam noui Authores: vide de M. Antonino, Capitolinum. *cap.* 11. GOTHOFREDVS.

(n) Non extat hæc *Constantini* sanctio vt nec Theodosii M. quæ sequentibus verbis indicatur. Non dubito tamen Constantinianei Edicti partem videri *legem* 15. *Cod. Iust. de testam. militis.* Hic interim exemplum veteris sanctionis in alterius nomen transeuntis, notat Fornerius 1. *Quotid.* 17. IDEM.

(o) *Continentia* est series, vt paulo ante quoque vocatur, seu tenor *περιοχὴ in Glossis* Philoxeni, *le Contenu*: ita continentia venditionis *in l.* 29. *in fin. inf. de petitionibus.* Alio sensu, Edicti continentia, *l.* 41. *Cod. Iust. de liberali causa*: Continentia causæ, *l.* 2. *sup. de Iudiciis.* IDEM.

(p) *Scæuolam* Iurisconsultum, Authorem prudentissimum Arcadius *h. l.* vocat: magnum pariter eius ingenium laudat Claudius Saturninus *in l.* 109. *D. de condition. & demonstrationib.* Modestinus *in l.* 13. §. 2. *D. de excusationib.*
P. 338 eundem & Paulum & Vlpianum Κορυφαίους τῶν νομικῶν vocat. Sed & Capitolinus, M. Antoninum Imperatorem eo præcipue Iurisperito vsum scribit *in vita eius cap.* 11. *Habuit*, inquit, *secum Præfectos, quorum & authoritate & periculo semper iura dictauit, vsus autem est Scæuola præcipue Iurisperito.* Eiusdem discipuli fuerunt Papinianus, quod Sparitanus testatur, *in Caracalla c.* 8. & Paulus, & Triphoninus, qui ideo *suum* vocare solent. Et certe prudentissimi omnium Senatusconsultorum fuerunt *Scæuola, & Papinianus.* Cæterum hoc *Scæuolæ* responsum nullibi relatum est in *Digestis*; Ius ipsum tamen relatum & probatum aliis Iuris Authoribus, puta *in l.* 20. *in pr. D. qui testamenta facere*: & *in l.* 14. *D. de rebus dubiis.* IDEM.

(q) *Forsitan vocabulum ponere* Cod. Wurceburg. RITTER.

(r) Sequentia verba in Cod. Wurceb. ita leguntur: *quod septem testium numero se testator in principio dixerit euocasse.* Locus mutilus. Edit. Sichard. & Cuiac. habent: *quod VII. testium numerum erit* &c. IDEM.

(s) *Voluntati* Cod. Wurceburg. vbi sequentia ita se habent: *sic quicquid suprafuerit non noceat testamentum.* IDEM.

(t) *Iuris* Sichardus edidit. IDEM.

COMMENTARIVS.

TESTAMENTORVM firmitati seu robori consulit *hac constitutione* Arcadius Imp. variis videlicet capitibus. Primum, (quod vnicum in Codicem Iustinianeum relatum est) statuitur, etsi nominibus diuersis testamentum suum testator appellauerit, nihilominus testamenti iure id valere. Quod quidem

quidem *Interpretatio* non explicat hic: verum horum verborum hic sensus est. Si testator vel Notarius imperitus postremam voluntatem aliquam *Codicillum* quoque vocauerit, & forte statim initio testamenti ita edixerit: *Ego Lucius Titius hos meos Codicillos condidi:* non ideo minus iure testamenti valere & censeri, si modo in eo adhibita fuerint testamentorum solemnia. Et ideo huiusmodi voluntate (quam Codicillorum quoque nomine designauit) hæreditas nihilominus relicta, vel adempta valebit: de quo alioquin expressum allegatur Senatus Sabaudici decretum: Cod. Fabr. *tit. de testam. def.* 1. Neque alio pertinet, quod dicitur *l. 14. Cod. Iust. de Testamentis*, non Codicillum, sed testamentum testatorem facere voluisse, euidenter probare factam institutionem & exhæredationem. Nam etsi testator diuersa hæc nomina vsurpauerit, testamenti, & codicillorum, quorum, vt nomina, ita iura diuersa sunt: *l. 7. Cod. Iust. de Codicill.* dummodo solemnia iuris obseruauerit, testamenti iure nihilominus valebit. Plerique scilicet testatorum ita timidi erant hac tempestate, vt quia exactam a se iuris diligentiam in testamentis ordinandis obseruari posse desperabant, aliis atque aliis voluntatem suam nominibus indigitarent (imo clausulam eodem fine quandoque adhiberent *valeat iure Codicillorum, &c.*) Quo pertinet inter alia quoque insignis illa testatoris præfatio in *l. penult. §. vlt. D. de legatis 2. Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi, sine vllo Iurisperito, rationem animi mei potius secutus, quam nimiam & miseram diligentiam: & si minus aliquid legitime minusve perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas.* Superflua igitur hæc cautio, vel abundans cautela, nocere non debet: neque rite factam hæredis institutionem infirmare. Quæ Regula, vt in contractibus, ita & in testamentis obtinet: vt *h. l.* dicitur. Eaque protrita est. Paulus *3. sent. 4. §. 10. Plures quam septem ad testamentum adhibiti testes non nocent.* Superflua enim facta prodesse iuri tantum, nocere non possunt. Vlpianus *l. 94. D. de R. I. Non solent quæ abundant vitiare scripturas.* Eodem pertinet quod ait Paulus, *l. 32. §. 6. D. de auro, argento &c. Non mutat substantiam rerum, non necessaria verborum multiplicatio.* Imo adeo protrita, vt etiam Augustinus *de ciuitate Dei, cap. 27.* scribat a Iurisperitis dici, *superflua non nocere.* Et hæc de *Nomine* minus proprio quo vltimam voluntatem suam testator designauit.

Secundo pariter etsi Testium *Numerum*, initio testamenti testator, vel nullum, vel maiorem, vel minorem, quam reuera adhibuit, prædixerit, dummodo legitimum adhibuerit, nihilominus valet. Veluti si testator initio seu præfatione testamenti sui dixerit: *Ego L. Titius hoc testamentum condidi præsentibus his & illis testibus*, quorum numerus legis modum excedit: veluti si (quod post alios Ranchinus *VII. Var. IX.* quoque notat) quis ab initio dixerit se velle septem testibus adhibitis testari (id est, iure Prætorio vt ostensum est *l. 1. sup.*) si tamen quinque adhibuerit, qui iure ciuili sufficiunt, vt hæc lex docet, nihilominus valet testamentum. Ex his interim apparet, duo hæc capita in præfatione testamenti plerumque inseri solita. Primum, quodnam genus voluntatis vltimæ conditurus, quis esset, testamentum, an Codicillum, an Epistolam: de quo etiam aliquid dixi *ad l. 1. sup. de familia hercisc.* Secundo, quot numero testes adhibiturus foret, quod his verbis significatur. *Si in* PRINCIPIO *signatorum numerum conditor suæ* PRÆDIXERIT *voluntati.* Sic igitur concludatur. Præfationes has neque de voluntatis substantia esse, & testatorem ab iis facto ipso, dummodo legi satisfaciat, recedere posse: neque eo minus huiusmodi testamenta valere, etsi sibi maiorem cautelam quam quæ *lege* requiritur, imposuisse testator videatur. Quod eleganter multis casibus aptari potest. De quibus consulas velim placita Louetii *lit. T. num. 9.* eiusque interpretem *p. 1092. 1093.* vid. interim elegantes casus tres *in l. 6. §. 2. D. de iure Codicill l. 3. D. de testam. milit. l. 2. D. de hæredib. instit.* Hactenus de superfluis, quæ in testamentis vt non spectari, ita nec nocere vult Arcadius.

Tertium caput sequitur de iis quæ *necessario spectanda*, solaque requisita circa Testes: Idque iuxta anteriores Constantini M. Theodosii M. immo & suasmet ipsius Arcadii constitutiones. Vnde quidam colligebat ante Constantinum & omni tempore commendatam fuisse liberam testandi & hæredis instituendi facultatem. Perperam omnino: Est enim hic locus proprie de Requisitis circa testes. Primum *Quinque* saltem testes in vltimis voluntatibus requiri, de quo dictum fuit *ad l. 1. huius tit.* Secundo, *rogatos* testes esse oportere: & vt hæc lex loquitur, non ignaros cur venerint: quod notum est. Tertio a testatore testes præsentes videri debere. Quarto (quod præcipuum hic videtur, magnoque ambitu adstruitur) nil necesse esse testibus *seriem* vel continentiam testamenti innotescere, potest enim mysticum esse testamentum: vid. *l. 20. §. 9. D. qui test. facere:* de quo elegans & expressa est Theodosii Nouella *de testamentis 9.* quæque ex ea desumpta est *l. 21. Cod. Iust. de testam.* vid. & Plinium *lib. 2. ep. vlt.* Sueton. *Nerone cap. 17. l. 11. D. de iniusto, rupto:* Id quod etiam ostendit formula testationis seu rogandorum testium apud Vlpianum, *tit. de testam. 20. §. 9.* Quinto igitur sufficit testatorem testibus obsignandum porrigere testamentum hac ferme formula. *Lucius Titius hoc testamentum scripsi. Rogo vos Quirites vt vestris signis obsignetis, nominaque vestra subscribatis.* Denique testibus eodem testamento legari posse authoritate Scæuolæ statuitur. Quod ius etsi controuersum aliquo modo fuerit, ferme tamen ita obtinuit. Certe Trebatii hæc quoque sub Augusto sententia fuit; vt apparet ex *l. 14. D. de rebus dubiis.* Sub Nerone quoque id obtinuisse ex iis quæ Suetonius scribit, *in Nerone, cap. 17.* constat. Item sub Traiano, ex Plinii *Epistola vlt. lib. 2.* sub D. Marco pariter Scæuolæ præiudicium quod hic laudatur, suadet. Sub Valentiniano Iun. & Theodosio M. testis est Symmachus P. V. A. D. p. 339
384. 385. *lib. 10. ep. 55.* vbi & rationes huius iuris æquitatemque commendat, atque ita a se iudicatum scribit: *Cum testamenti*, inquit, *iure confecti fidem recitatio publicaret, calumnia inanis obiecta est, quod signatores nescio quid legati ex eadem voluntate cepissent. Adduntur etiam scripta Diualia, quibus adstipulatio cuiusdam remota est, qui suam iuuisse causam testimonio diceretur: Quasi vero, simile esset exemplum, vt tenuis honor, quo subscriptores ob amicitiam defunctus asperserat, legitimum posset abolere iudicium. Nam si his legibus viueremus, inimicis signatoribus tutius vteremur, quorum offensa nihil de testatore humanitatis exigeret. Piget dicere, in quinque numero solidos potissimum subscriptoris fuisse legatum. Cæteris enim magis commemoratio honesta quam pecuniæ quæstus accessit. Ergo aut extremæ paupertatis successio fuit, si putatur exiguus honor fidem legitimi iudicii sauciasse: aut si census hæreditarius existimatur vberior, aliena est a suspicionibus breuis summa legati. Quis non familiarissimum quemque signandis adhibet, cum extrema conduntur? Iam quid mirum est si in oculis positus mereatur aliquod monumentum religionis, qui meruit aduocari? Non fero signatorem, cui pars bonorum magna defertur: nam etsi integra conscientia, non tamen sincero pudore ditatur. At vero hæc leuia pignora aut amoris gratia, aut testatoris verecundia relinquuntur. Nihil huic religioni* NOVIS LEGIBVS *derogatum est, manet iste vsus, & nobis iura seruantibus semper manebit. Vnus & solus post humanam memoriam Rationalis emersit, qui exemplum noua iudicationis induceret.* Cæterum iungenda huic l. est lex *penult. infr. de fide testium*, seu *lex 11. Cod. Iust. de petit. hæredit.* quæ & ipsa est de Probationum necessitate, petitori incumbente, possessori remissa: quam vtique si velit possessor & *superfluo*, in se suscipere potest. Item est de *editione* in pri-

primordio litis, vt hæc de editione, seu prædictione, in primordio testamenti. Denique coniunctis his duabus ita legibus, videtur Arcadius plenissime Constitutione hac sua ad Proconsulem Asiæ Æternalem emissa, *Testationum* iura fundatum fuisse. Quod vtique hic summopere notandum venit.

De Aperiendo *testamento Constantinopoli apud Censuales.*

IIII. (a) Iidem AA. Africano (b) PF. V. (c)

Testamenta omnium, (d) cæteraque (e) quæ apud Officium Censuale publicari (f) solent, in eodem (g) referentur: (h) Nec vsquam (i) permittatur fieri vlla translatio: (k) *Mos* namque *retinendus est fidelissimæ vetustatis;* quem si quis in hac Vrbe (l) voluerit immutare, irritam mortuorum videri faciet (m) voluntatem. Dat. VI. (n) Kal. Octob. Constantinopoli, Cæsario & Attico Coss. [397.]

Interpretatio. * *Testamenta omnia, vel reliquas scripturas, apud Censuales in vrbe Roma* (o) *voluit publicari* (*hoc est, vt in reliquis regionibus apud Curiæ* (p) *viros testamenta, vel quæcunque scripturæ actis firmari solent, gestorum allegatione muniantur.*) *Si vero mortuorum* (q) *voluntates actis referatæ non fuerint, non valebunt.*

NOTAE.

(a) Lex 18. *Cod. Iust. eod. tit.* Meminit *huius l.* Iustinus Imp. *in l.* 23. *Cod. Iust. eod. tit.* Ad hanc *leg.* vide Contium 2. *subsecin.* 16. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Africanus* P. V. Constantinopol. scil. sub Arcadio A. D. 395. 396. & 397. vide *Ind. Pers.* *IDEM.*

(c) *Præfecto Vrbi* cur hæc lex inscribatur, mox dicam. *IDEM.*

(d) *Omnia*, in Cod. Iust. *Omnium*, id est, quamlibet in Prouinciis remotis hæredes habentium: quamlibet in dignitate constitutorum. *IDEM.*

(e) Veluti donationes. *IDEM.*

(f) *Publicari*, mox *reserari*, si bene habet hæc vox. *IDEM.*

(g) *Loco* additum a Triboniano: quo nil opus erat: *in eodem*, Officio scil. Censuali. Ita quoque *l.* 18. *infr. de Paganis*, depositis sub officio idolis. *IDEM.*

(h) *Referuentur*: in Cod. Iust. de quo mox: vide Contium 2. *subsec.* 16. *IDEM.*

(i) *Vsquam*, hic est ad quodcunque aliud officium. *IDEM.*

(k) Elegans sententia, cui similes occurrunt innumeræ: habet nonnullas inf. *in l. vnic. de longa consuetud.* *IDEM.*

(l) Constantinopolitana, vt vel ex subscriptione discimus, vide plura, *in Topogr.* *IDEM.*

* Inepta. *IDEM.*

(m) *Facit* Sichardus edidit. *RITTER.*

(n) *XII. Cod. Iust.* *IDEM.*

(o) Imo, in specie *huius l.* in vrbe Constantinopolitana, vt iam dixi. *IDEM.* *In vrbem Romam* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(p) Istud, ex sæculi sui vsu Interpres: sic etiam apud Marculphum, *lib.* 2. *cap.* 37. pariter vt *ad l.* 1. & 6. *inf. de donat.* in eadem re, de quo *in Prolegom.* Quare Contium non audio, Interpretem ideo reprehendentem: multo minus coniicientem, hoc ipsum expressum fuisse in integra constitutione. *GOTHOFREDVS.*

(q) *Mortui* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

De apertvra testamenti est hæc Arcadii Imp. Constitutio; qua aperiri, seu Reserari, Recitari, Legi, testamenta, in vrbe Constantinopolitana iubet apud Officium Censuale; in Vrbe, inquam Constantinopolitana; est enim, seruata historica veritate, hæc lex *Arcadii*, & sic ad vrbem Constantinop. ea proprie pertinet, non vero ad vrbem Romam, quod Interpres, & Cuiacius *ad hanc l.* voluere; etsi idem ius ad hanc quoque porrigi possit, & debeat; *Reserari*, inquam, vt hic legitur, pro quo habent quidam Codices Iustinianei, vbi hæc lex posita est, *in l.* 18. *eod. tit. reseruari*, quod Contius hinc quoque iam recte emendauit, *lib.* 2. *subsec. cap.* 16. & certe Interpres etiam hic *infr.* Reserandi vocem retinuit & Iustinus Imperator, *in l.* 23. *Cod. Iust. eod. tit.* (cuius pars quoque posita est *in l.* 41. *Cod. eod. tit. de Episcopis, & Cler.*) vbi hanc
P. 340 *leg.* confirmat; non tantum *intimandi*, & *insinuandi* vocibus vtitur, sed & *Aperiendi.* *Consulta*, inquit, *Diualia, quibus considerate prospectum est, ne voluntates vltimæ, & in hac Regia vrbe confectæ apud alium* aperiri *possint, quam apud V. C. pro tempore census Magistrum.* Et tamen *reseruandi*, vox hic defendi quoque possit, eodem ferme sensu retento, publicationem testamenti, & cæterorum, iam olim prisco more, apud Censuales fieri solitam, iisdem reseruandam esse, neque ad alios transferendam: Nempe, coram Magistro census, de quo alioquin ad *l.* 8. *de donat.* vt & de officio censuali Vrbis Romæ, & Const. ad *l.* 5. *inf. de Senatoribus*, vt in Vrbe Roma, ita & Constantinopoli, fieri solitæ insinuationes, seu publicationes, reserationes, lectiones, vt testamentorum, ita & cæterorum actuum, quod hæc lex ostendit, veluti donationum, *l.* 8. *inf. de donationibus*, & *l.* 30. *Cod. Iust. eod.* & 32. Aliique actus in Senatu ab his fiebant: de quo vid. *l.* 5. *de Princip. Agentium.* Quomodo & studiosi Romæ studiorum causa versantes, apud eundem nomina sua profitebantur, *l.* 1. *inf. de studiis liber. V. R.* Videtur autem hæc lex tota accipienda de publicatione, seu apertura, & recitatione testamenti post mortem testatoris, vt extrema *legis* ostendunt. Atque ita *publicandi* vox, eodem sensu accipienda quo *reserandi.* In eadem re Symmachus, 10. *ep.* 55. *cum testamenti iure confecti fidem Recitatio publicaret*; sic *l.* 2. *Cod. Iust. de testam. publicati semel testamenti fides:* vt proinde sensus sit, apud idem officium publicari, seu recitari oportere testamenta, apud quod olim, seu ab antiquo erat. Alioquin, quod neque ab *hac leg.* alienum est, (de quo sub finem) ipse testator quandoque apud gesta suum testamentum publicabat, id est, apud acta cuiuscumque magistratus, qui ius Actorum conficiendorum habebat, seu testamentum facere poterat, vt & apud Principis Con-

Consistorium; quæ formæ testandi exprimuntur, in famosa *l. 19. vers. sicut, Cod. Iust. eodem tit.* & in Nouella Valentiniani *4. de testam.* Idem &, quæ tertia publicandi testamenti species est, testator *aliquando* testamentum suum alibi conditum apud Acta publicabat, deponebat: quo pertinere videtur *lex 2. Cod. Iust. eod. tit.* Vel per alium publicari, deponi iubebat; quam in rem extat formula apud Marculphum 2. *form. 37.* Atque ita interim obiter hæ tres publicandi testamenti species, notandæ & distinguendæ sunt. Et duæ posteriores quidem ab ipsomet testatore. At prior de qua est hæc lex, cum aperiretur, recitaretur testamentum mortui, vbi vbi conditum. Ergo vt cætera, ita & testamenta apud Officium censuale publicari, reserari iubet, *hac l.* Arcadius: *apud Officium censuale*, seu in officio censuali reserari, id est apud Acta Magistri census: sic apud officium deponi, *l. 7. in fin. D. qui satisdare.* Contra, vetat Arcadius *h. l. Translationem vllam vsquam* fieri permitti, id est, publicationem hanc, & reserationem apud alios fieri: id enim est, *translationem fieri*; Non vero de vno loco in locum transferre, seu ab vna vrbe ad aliam; de quo alioquin est *lex 2. Cod. Iust. quemad. test. aper.* Neque etiam, quod Contius voluit, clam, & in priuatis cuiusque ædibus aperiri: veluti de prouincia in vrbem, vel ex vrbe in prouinciam; quomodo forte Tribonianus *hanc l.* accipi voluerit: verum ab vno Officio & magistratu, ad alium: nempe in eadem vrbe nonnulli confecti testamenti (vt diserte ait Iustinus, *d. l. 23.*) publicationem, reserationem sibi vindicabant. Sic sane insinuandorum, & referandorum testamentorum Constantinopoli sibi ius aliquando vindicauere alii Iudices aliorum Tribunalium; imo & *Defensores Ecclesiarum*, qui Clerici erant; quæ causa postea fuit recentandæ, & confirmandæ *huius leg.* Iustino Imper. *l. 23. C. Iust. eod.* vnde desumpta est quoque *lex 41. Cod. eod. de Episcopis & Cler.* Rursum *quædam* nominatim personæ id affectasse videntur, vt apud alios Magistratus potiores forte, testamenta, cæteraque insinuarentur; apud potiores videlicet quam erant Magister census, & censuale Officium, quo pertineat vox OMNIVM, in *hac l.* Quasi diceret Imper. quæcumque tandem personæ sint: pro quo Codex Iustinianeus habet, non ita clare, *omnia.* Quomodo pariter in simili re, & determinatione inter Principes officii P. V. & Censuales, Arcadius idem ait, omnium causarum atque personarum, *l. 5. inf. de Princip. agen.* Et alioquin, quod notandum, Arcadium, & alias diligentissime cauisse comperio, quinam actus ad Censuales pertinerent, vt *d. l. 5. inf. de Princip. agent. in reb. l. 6. inf. de Senatoribus.* Sic enim deprehendo, Censuales sæpe conquestos de vsurpatione quorundam, qui in actus ipsorum inuolarent, sibique creditum quid, & ad officium suum pertinens, vsurparent; de quo fidem facit *d. l. 5.* Proinde, quod dicere solemus, *Cette Loy est vn Reglement d'office*, non minus quam *ea ipsa d. l. 5.* Et *Rationem* adfert Arcadius, petitam a veteri more. Nempe quod iam olim id ita constitutum, consuetumque esset, ac proinde quod sententiose dictum (quoque vno ferme Interpretes hanc legem solemnem faciunt) hac parte, *morem retinendum esse fidelissimæ vetustatis*, cui similis est Iuliani *l. vn. inf. de longa consuetud. Venientium est temporum disciplina, instare veteribus institutis:* Quibus similia plura vide *ad eam leg.* Illud notandum (quod iam ad praxin faciet,) vetustatem, morem antiquum, in huiusmodi constitutionibus, quibus actus officiorum, & professionum distinguuntur, ne alii in aliorum actus inuolent, pro Regula, & fundamento obtendi, vt *h. l.* ita & *l. 1. de lucris officiorum:* v. & *l. 5. inf. de Princip. agen. in reb. l. vlt. de Decur. V. R. Pœnam* porro & comminationem addere videtur Arcadius, his verbis; *Quem morem, si quis in hac vrbe voluerit immutare, irritam mortuorum videri faciet voluntatem*: etsi de eorum sensu ambigi possit: hoc sensu, hæredes hanc translationem facientes, seu alibi publicari reserari mortuorum testamenta facientes, beneficio voluntatis defuncti priuandos. Hunc inquam huius loci sensum quis putet, non vero quasi in totum irrita ideo fieret defuncti voluntas: quod Contius inuita Iurisprudentia credidit. Iustinus Imper. postea *l. 23.* mulctam 50. librarum auri huic facto imponens, nescio quid tale indicare videtur. *Nec enim concedendum est, vt suprema vota deficientium* EVERSIONIS *quidquam, ex incongrua insinuatione contrahant, dum res ab incongruis vsurpantur audacter*; idque adeo emendari a Iustino *d. l. 23.* qui temeratoribus huius rei mulctam imponere contentus fuit, vt qui legem moremque temerauerint, saluo vndique testamento, sic vt id ideo nullo modo irritum esset, ob incongruam reserationem: certe hæredibus hoc publicandi, seu insinuandi testamenti onus incumbit; de quo v. Louëtii Interp. *lit. 5. arr. 3.* Monthelon. *Arr. 22.* Maynardum *l. 5. c. 75.*

Tria supersunt hic monenda præter ea quæ in *ipsa l.* continentur: *Primo*, huic legi cohæsisse videri alterum adhuc caput, quod *d. l. 23.* memoratur simul & firmatur, a Theodosianis iam abscissum, non a Triboniano, vt Contius credidit; quo scilicet vetiti, Magister Census & Censuales, pro insinuatione testamenti, quidquam mercedis, aut sumptuum accipere, si hæreditas summam centum aureorum non excederet. Eiusdem scilicet prouidentiæ erat id agere, ne promiscuis actibus officia turbarentur, aliisque creditum, alius subtraheret, vel incongrue & audacter vsurparet; quæ ratio *huius leg.* redditur *in d. leg. 23.* eiusdemque prouidentiæ, cupiditati eorum quibus actus quidam de iure reseruantur & affectantur, modum ponere. *Secundo* videndum cur iam olim & *hac l.* hæc testamentorum cæterorumque publicatio, insinuatio, intimatio, reseratio Censualibus tributa fuerit. Eam vero indicare mihi videtur *dicta lex 23. Cod. Iust. h. t.* cum Defensoribus Ecclesiarum id adimit, nempe, quod Censuales periti essent disceptationum Forensium: contra, *Clericis opprobrium sit, si peritos se velint disceptationum Forensium.* Postremo, non prætereunda Inscriptio *huius leg.* nempe data hæc lex dicitur *ad Præfectum Vrbi:* ideo scil. quia sub eius dispositione erant Magister Census, & Officium Censuale (de quo *h. l.* agitur) vt ostendit vel Notitia Imperii: Et videtur hæc lex rescriptum esse ad querelam Africani P. V. apud quem questi fuerant Censuales, id quod veteri more ad se pertinebat, ab aliis in vrbe Constantinopol. vsurpari. Quare vel exequendæ huic rei lex hæc data ad eum, vel notioni eius instruendæ. Vt ad *hanc leg.* redeamus, ambiguus adhuc huius legis sensus videri possit, propter duas voces, *referentur*, & *translatio*: Id enim quæsitum in *huius leg.* sp. quis putet, an testamentum alibi, seu apud alium, quam apud quem publicatum seu insinuatum, semel a defuncto fuerat, aperiri postea seu *reserari* eo translatum posse: & quidem siue in eadem vrbe, siue alibi (quod postremum, vox *translatio* suadere videtur.) Quo pertineat & ratio subdita: *Quem* (morem) *si quis in hac vrbe voluerit immutare, irritam mortuorum videri faciet voluntatem.* Quorum verborum hic sensus fuerit, eum qui alibi quam vbi testator voluntatem suam publicauit, insinuauit, reserari vult, voluntati defuncti aperte refragari: vtpote qui quem & voluntatis suæ sequestrem & depositarium reddidit, etiam coram eodem proculdubio reserari eum voluisse videatur.

P. 341.

De

De SCRIPTI *testamenti vi & potestate, præ* Nuncupatiuo, *quod in fauorem Principis, vel Potentiorum conditum dicitur.*

V. (a) Impp. Honor. & THEOD. AA. Edictum, ad Populum vrbis Constantinopolitanæ, & omnes Prouinciales.

NOLVMVS conuelli deficientium scriptas iure ac solemniter voluntates, dum quoddam morientis supremum, & non adscriptum (b) processisse confirmatur arbitrium, (c) tanquam patrimonium suum ad Nos deficiens maluerit (d) pertinere: Omnibus enim priuatis (e) & militantibus interdicimus, ne huiusmodi perhibeant testimonia: & falsi criminis reos teneri præcipimus, si cum scriptæ iure ac solemniter deficientium extiterint voluntates, non scriptum aliquid sub Nostrorum Nominum (f) mentione falso adstruere moliantur. Nemo itaque relictus, (g) vel Legibus ad successionem vocatus, Nostrum, vel Potentium nomen horrescat: Nemo ferre testimonia in hunc modum, vel suscipere Gestis (h) huiusmodi voces audeat, Nostrorum (i) vel etiam priuatorum Potentium nomine. Maneat * arbitrium, (k) quod vera & solemnis scriptura commendat: excludatur, si quid aduersus eam, vel deficientis animum, sub deferenda hæreditate nostræ Perennitati, (l) per testimonia non scripta, & falso contexta, (m) adseueratur: Nemo scriptis proprium auferat robur, & non scriptis, sub prætextu Nostri, vel Potentium nominis, ingerat firmamentum. Dat. IIII. (n) Id. Mart. Constantinop. Theod. A. VII. (o) & Palladio Coss. [416.]

INTERPRETATIO. (p) *Placuit voluntatem defunctorum ea ratione seruari, vt si deficiens quis non fecerit* (q) *testamentum, non potest quicumque pro perfecto* (r) *vti quod imperfectum resedit, nec admittit hanc testificationem Principis clementia, si forte dicat aliquis:* audiui morientem velle, vt (s) Principi, vel etiam his personis quæ Potestati adiunctæ sunt, vel cuiuscunque potentis taliter deputatum, *hanc vocem admitti non patitur. Et sicuti legitimas scripturas vel in suam personam, vel in quascunque alias potestates, siue in priuatos valere mandauit, ita imperfectam, & sub tali testificatione prolatam, penitus valere non voluit.*

NOTAE.

(a) *Lex* 20. *Cod. Iust. eod. tit.* Ad *banc leg.* v. integram Ant. Fabri *Decadem* 68. GOTHOFREDVS.

(b) *Scriptum* Cod. Iust. IDEM.

(c) *Arbitrium* hic & *fine l.* est testamentum. IDEM.

(d) *Maluerit,* mutata iam voluntate priore. IDEM.

(e) *Priuati* militantibus opponuntur: de quo *ad l.* 3. *ad leg. Corn. de Sicar.* & in *Gloss.* IDEM.

(f) Vide quæ scripsi *ad finem l.* 2. *supr.* IDEM. *Nominum mentionem* Cod. Wurceb. RITTER.

(g) *Heres,* hoc addidit Tribonianus: *Relictus* autem pro hærede scripto, & forte extraneo, qui legibus ad successionem vocato *hic* opponitur. GOTHOFREDVS. *Relictus heres*; ita Sichardus edidit. RITTER.

(h) Testamenta nuncupari apud Acta etiam solebant: quod docet *lex* 19. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(i) *Nostro:* ita Cod. Iust. IDEM.

* Reliqua omnia Tribon. resecauit: *Maneat* autem *hic* est, valeat. IDEM.

(k) *Arbitrium* pro *vltima voluntate,* seu testamento: vid. *Gloss.* IDEM.

(l) *Nostræ perennitatis,* ita a Sichardo editum. RITTER.

(m) *Contestata adseuerantur,* Edit. Sichard. IDEM.

(n) III. In MS. optimæ notæ. VII. in Cod. Iust. GOTHOFREDVS. *Dat. VII. Id, Mart.* Cod. Wurceburg. *III.* Sichardus & Cuiacius edidere. RITTER.

(o) *VI.* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *VII.* recte a nostro editum. vid. *Chronol.* IDEM.

(p) Non ita proba. GOTHOFREDVS.

(q) *Perfecerit* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(r) Cod. Wurceburg. ita: *non potest profecto vti, quod.* IDEM.

(s) *Hoc Principi* Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

P.342

COMMENTARIVS.

DE NVNCVPATIVI testamenti posterioris, quo Princeps vel Potens aliquis hæres institutus est, nullitate, præ solemni prius scripto est sanctissimum hoc Theodosii Iunioris edictum. Simillimum Theodosii M. aui constitutioni, quæ est secunda *huius tituli.* Vtraque enim Principes illi Seueriori lege sese quam priuatis adstringunt. Hanc certe Tribonianus in Codicem suum retulit, etsi illam abdicauerit. Sententia igitur *huius legis* est: Non ea, quam Interpres putauit, ex imperfecto testamento nuncupatiuo, ne quidem Principem hæredem esse: Non altera etiam, solemni testamento nuncupatiuo in fauorem Principis non posse vocari prius testamentum scriptum solemne, non magis quam priuatorum. Hoc postremum enim falsum est: nam de perfecto nuncupatiuo agi liquet ex voce *confirmatur,* (citra expressam prioris reuocationem: quidquid sentiat Faber *de error. Decade 68. error.* 1. & 2.) Quid igitur? Sententia hæc est præ perfecto testamento scripto anteriore Nuncupatiui testamenti nullam vim esse apud Principem, & Potentiores: Quamlibet (ita enim *hac lex* accipienda est) solenne

ne sit testamentum istud, etsi sufficienti numero testes sint, quot videlicet in nuncupatiuo testamento solemni alias requiruntur, qui deponant defunctum sibi Principem hæredem nuncupasse. Quamlibet rursum huiusmodi testamentum apud gesta nuncupatum fuerit, *vers. vel suscipere gestis.* Non admittit scilicet Theodosius Iun. hanc nuncupatæ voluntatis, aduersus scriptam, testificationem; si forte dicant testes illi, *se audiuisse morientem nuncupantem sibi hæredem Principem, vel Potentem aliquem.* Licet regulariter testamenti nuncupatiui eadem vis sit, quæ scripti; priusque adeo testamentum licet scriptum, nuncupatur posteriore, etsi non scripto (id est, facto per nuncupationem) si iure sit perfectum; tamen non vult Princeps, sui, vel Potentiorum contemplatu, testamentum prius scriptum excludi posteriore non scripto, in quo ipse vel Potentes sunt nuncupati. At Iustinianus, etsi totidem pene verbis hanc legem *Codici suo* inseruerit, eam tamen proculdubio aliter intelligi voluit. Nempe testamento nuncupatiuo, quo Princeps institutus fuit, si imperfectum id sit, prius scriptum perfectum non rumpi: atque adeo, Principem hac parte iure communi vti, neque quidquam præcipuum habere. Nam, quin iure Iustinianeo solenni posteriore testamento nuncupatiuo prius scriptum rumpatur, Principis quoque contemplatu dubium nullum est. Quandoquidem eo iure perpetua hæc Regula est, Principem in testamentis iure communi vti. Et vere ita *legem hanc* in Codice Iustinianeo recte accipiunt, Glossa & Bartolus. Ad interpretationem scilicet legum Codice Iustinianeo comprehensarum duplicem sensum haud raro afferre oportet: vnum genuinum & primigenium, qui videlicet ipsorummet Imperatorum fuit, qui leges ipsas tulerunt; alterum vero, qui proprius est Iustiniani, in quem videlicet leges illas detorsit; quod etiam alibi a Cuiacius alia occasione monitum scio. Stet igitur hæc sententia, Theodosium Iuniorem, & hac parte minus sibi iuris licere voluisse, quam priuatis, pariter vt Auus ipsius Theodosius M. in specie *legis 2. supr.* Cui addi potest & hoc tertium, quod de Augusto Tiberio & Adriano memorant Suetonius, *in vita Aug. cap. 66.* Tacitus *annal. lib. 2. cap. 48.* §. 2. & Spartianus, *in Vita Hadriani cap. 18.* Principes illos ex ignoti testamento quicquam capere noluisse. Etsi regulariter ex ignoti testamento capi possit, *l. vlt. infr. de legitim. hæredit.* vid. & quæ notabo *ad l. 5. infr. de accusat.* Non abludit alioquin, quod Pertinax *Oratione sua ad Senatum* expresserat, se non ex nuda voce hæredis nomen admissurum, *§. vlt. Instit. quibus modis testamenta infirmentur.* Cui adiungi potest quod Paulus scribit *5. sententiar. tit. 12. §. 9.* & *l. vlt. D. qui testamenta facere possunt*, eius bona, qui hæredem Imperatorem facturum esse iactauerat, a fisco occupari non posse. At Domitianus hac parte inciuilior, quo authore confiscabantur alienissimæ hæreditates, vel existente vno qui diceret, audisse se ex defuncto cum viueret, hæredem sibi Cæsarem esse, vt refert Suetonius, *in eius vita, cap. 12.* cum quo loco conferri debet quod Interpres *ad h. l.* scribit. Ratio autem huius Theodosianæ constitutionis hæc est, quæ ea ipsa satis indicatur, quo scilicet falsi materia & occasio præcideretur: Nam cum nuncupatiuum testamentum a sola fide testium pendeat, facile vtique foret in Principis aut Potentiorum gratiam (his enim communis est hæc lex) ementiri nuncupationem testamenti. Breuiter, calumniandi facultatem ex Principali Maiestate, vel Potentiorum authoritate Theodosius Iunior capi voluit (vt in simili ferme re loquitur Paulus *in l. pen. D. de hæredib. instituendis*: & *5. sententiarum 12. §. 8.*) ad euertendum prius testamentum legitime factum scriptumque.

De nonnullis nunc quæstionibus ad hanc præterea legem pertinentibus videndum est. Prima hæc sit. Vtrum vt nuncupatiuo testamento prius legitime scriptum reuocetur, requiratur, vt in eo mentio fiat prioris testamenti, seu clausula derogatoria contineatur prioris testamenti? Putauit Ant. Faber *Decad. 68. error. 1.* & *2.* omnino requiri, si priores Tabulas penes se non cancellatas testator retinuerit. Prima ratio, quam vrget, hæc est; quod qui testamentum cum tanta solemnitate conditum penes se retinuit, eo ipso noluisse id irritum fieri videatur, & si quid postea contra fecit, per obliuionem potius fecisse videri. Sed vtrumque inane est. Nam quomodo testamenti oblitus esse potuit, qui id prudens retinuit? & quis tam sui immemines, qui conditum a se testamentum non meminerit? Quod cum ita sit, sane qui meminit, qui prudens retinuit, si ad aliud testamentum properet, eo ipso priores tabulas irritas fecit. Neque enim semper qui voluntatem mutat, & priores corrumpit tabulas; & viceuersa non qui retinet tabulas, is voluntatem retinet. Secundo vrget Faber voces has *huius l. maluerit pertinere.* Scilicet ea voce significari putat expressam prioris testamenti reuocationem. Sed & hoc inanissimum est. Fateor vocem *maluisse*, comparationem & antithesin voluntatis contrariæ indicare. Sed non vbi antithesis est, eadem & verbis exprimitur. Nam vt *maluisse* quis dicatur, abunde est, si facto ipso & sic posteriore testamento a priori recedatur. *Malle*, est rebus ipsis aliquid præferre, vt docet etiam *l. 21. versic. quod si, Cod. Iust. de fide instrum.* & *l. 3. §. 2. Cod. eod. de iure dominii impetrando.* Tertio adducitur Faber authoritate *l. 27. Cod. eod. de testamento*, vbi ad euacuandum prius testamentum ante decennium confectum, requiritur simul reuocatio prioris contraria voluntate contestata. Verum dissimilia comparat. In specie quippe *illius legis*, ideo quæcunque tandem contraria voluntatis contestatio requiritur, etiam minus solennis, quia testamentum prius ipso iam decennii lapsu nutabat, vt dicitur *lege prox. infr.* Et ideo ad penitus euacuandum id, requiritur quæcunque tandem posterior voluntatis contestatio. Atenim hic agitur de testamentis duobus toto iure validis, sed quorum prius a posteriore solo tempore vincitur. P. 341

Secunda quæstio, quam Faber tractat *errore 3. 4. 5. & 6.* est, in quo differat hoc Theodosii Iunioris Edictum, a Pertinacis *Oratione*, de qua *§. vlt. Inst. quib. mod. test. infirm.* & Capitolinus *in Pertinace cap. 7.* verba, *§. vltimi* hæc sunt. *Eadem oratione expressit* (Pertinax) *se non admissurum hæreditatem eius, qui litis causa Principem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum.* Capitolini verba sunt hæc: *Ipseque professus est, nullius se aditurum hæreditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, aut legitimi hæredes & necessarii priuarentur.* Quoad hanc rem nostram, quæ Capitolinus memorat, cum textu *Inst.* comparemus. Primo, Hæreditas Principi adulatione alicuius delata, non est testamentum legitime factum, seu non est iusta voluntatis contestatio (quod Faber tamen voluit:) imo contra, est hæreditas ex nuda voce delata, seu vt loquitur Paulus, *iactantia*, & adulatione, qua quique Principi adulantes, eum se hæredem facturos iactabant. Fuit enim hæc illis temporibus adulationis species, vt docet Sueton. *in Octauiano, cap. 66.* & *in Caio, c. 38.* & *Vitellio, cap. 14.* Secundo, hæreditas Principi delata, vt legitimi hæredes, & necessarii priuentur, illud ipsum est, quod Institutiones dicunt, de tabulis non legitime factis, in quibus Princeps ob eam causam hæres instituebatur. *Ob eam causam*, id est vt non legitime factæ sustineantur Principalis nominis obtentu. Eas igitur hæreditates repudiauit Pertinax, quæ semotis & exclusis legitimis hæredibus & necessariis sibi

sibi deferebantur: Inofficiosas scilicet huiusmodi tabulas, non legitime, seu aduersus officium pietatis factas, non impugnandas priuati quique sperabant, si modo hæredem Principem instituerent: Verum Pertinax inofficiosi querelæ nihilominus locum esse voluit: Pariter vt Theodosius falsi quæstioni locum superesse voluit, etsi Principi Codicillis, aut epistolis aliquid relictum fuerit: *l. 2. supr.* Quæ cum ita se habeant, liquet, verba illa Instit. *ob eam causam,* recte omnino habere; non vt contendit Faber, delenda. Item liquet apud Capitolinum recte legi, *aut legitimi hæredes*; non vt Faber, aliique ad eum Scriptorem putarunt, vt *legitimi hæredes.* Ac proinde liquet, multo minus hæc verba, *aut legitimi hæredes, & necessarii priuarentur,* cum nuncupatiuo testamento quicquam commune habere. Tandem liquet (in quo se torsit Faber) quodnam discrimen sit huis Edicti Theodosiani & Orationis Pertinacis. Nempe Pertinax, Illegitimas tantum voluntates repudiauit, non iure contestatas: quas Principalis nominis obtentu iustas forte testantes putabant. Iam posteriore decreto, quod ad hanc rem nostram proprie pertinet, nonnisi legitimis hæredibus prospexit. At enim Theodosius Iunior hoc Edicto etiam legitimarum voluntatum compendium a se abdicauit; & scriptis hæredibus consuluit.

Tertio quærunt Interpretes, & post eos Ant. Faber, *errore 7. & 8.* quid noui pro legitimis successoribus hoc Theodosii Edicto constitutum sit. Nam ad eos quoque beneficium eius spectare, hæc verba ostendere videntur; *Nemo itaque relictus vel legibus ad successionem vocatus, nostrum vel potentium nomen horrescat. Relictus* scilicet est scriptus; *legibus ad successionem vocatus,* est legitimus. Itaque videri possit, non tantum hoc Edicto id agi, ne nuncupatiuum testamentum priori scripto solemni præferatur, sed etiam ne nullo testamento scripto existente, legitimis hæredibus nuncupatiuum testamentum in quo Princeps aut Potentes instituti, nocere possit. Denique nuncupatiui huiusmodi testamenti, quo Princeps vel Potentes instituti, vim nullam esse voluerit Theodosius aduersus scriptos hæredes, aut legitimos, de quo Pertinax nunquam cogitauerat. Verum cum videam, totam speciem *leg.* esse de cursu scripti & nuncupatiui testamenti, mihi mens ea, *relicti* appellatione extraneum hæredem institutum indicari: *legibus ad successionem vocatis* legitimum hæredem scriptum, vel in hæredis legitimi scripti locum succedentem, veluti nepotem; vt in specie *l. 34. Cod. Iust. de inofficioso testamento.*

Quarta quæstio est, quam tractat Faber *error. 9.* vtrum ex nuncupatiuo testamento in specie *h. l.* per Notarium (vt hodie fit) probato, Princeps hæreditatem capere possit? Verum inanis est hæc quæstio, siue mentem Iustiniani spectes, ex qua proculdubio Princeps ex nuncupatiuo testamento capere potest: siue mentem Theodosii, cum ne quidem ex eo testamento nuncupatiuo, quod in gesta seu acta relatum est, Principem vel potentem capere permittat. Vt hæc verba ostendunt: *Nemo ferre testimonia in hunc modum, vel suscipere Gestis huiusmodi voces audeat.*

Postrema quæstio *error. 10.* est; vtrum si Princeps non hæres, verum legatarius eo testamento sit, saltem contemplatu priuati, qui in eo hæres institutus est, testamentum illud valeat; item, vtrum Princeps, saltem legatum ex huiusmodi nuncupatiuo testamento quo priuatus hæres institutus est, capere possit? Id negat Faber. Primo per text. in his verbis: *Non scriptum aliquid sub nostrorum Nominum mentione falso adstruere moliantur.* Vnde colligit, nihil referre institutionis an legati titulo quid relictum fuerit. Verum tres *huius l.* sententiæ quæ de hæreditate nominatim agunt, huic opinioni repugnant, ibi, *Sub deferenda hæreditate Nostræ Perennitati:* item ibi, *patrimonium suum ad nos deficiens maluerit pertinere.* Item ibi, *ad successionem vocatus.* Vnde clare apparet de hæreditate & successione *hic* agi: ex quibus etiam illa, *non scriptum aliquid* interpretationem recipiunt. Rationem secundo loco addit Faber, quod hæc lex sancta sit & fauorabilis, in fauorem prioris testamenti solemniter scripti, & ideo benigna interpretatione quoque iuuanda sit. Verum inanis hæc est ratio: Vera enim *huius leg.* ratio hæc est, vt antea dixi, vt videlicet falsi materia & occasio præcideretur, & ne legitimis aut scriptis hæredibus obtentu nominis Principalis inuidiose hæreditas eriperetur. Quæ ratio vtique cessat in legatis. Postremo a concesso, & ab absurdo argumentatur: quod cum hæreditas non valeat Principi hoc testamento relicta, vtique nec possit valere legatum huiusmodi testamento nuncupatiuo relictum: Quandoquidem *h. l.* prohibeantur *testes omnino testimonium perhibere:* neque eorum testimonium pro parte valere possit, pro parte non. Fateor, indiuiduam esse voluntatem defuncti, fateor indiuiduam esse fidem testium: non posse testes pro parte veros esse, pro parte falsos; sed illud contendo, vtrumque hoc testamento relictum valere, & hæreditatem priuato relictam, & legatum Principi ibidem relictum, neque pro non scripto habendum. Atque ita indiuiduam esse fidem testium: Nam cum hæreditas nominatim Principi relicta, *h. l.* repudietur; cur hæreditas priuato relicta non P. 344
valeat? aut cur non valeat legatum Principi relictum? Quid enim commune habet hæc lex cum iure priuati? Item quid commune habet cum iure legati? Et annon tota vis testamenti hic ab institutione pendet?

De VETERI *testamento, ante decennium scripto, num valeat.*

VI. (a) Iidem (b) AA. Palladio PF. V. (c)

NE quis, post *diem* mortis, scriptis ante *decennium* testamentis, præstetur assensus, nullisque penitus viribus scriptura huiusmodi, tempore antiquata, taxetur: (d) præsertim, si (e) cum voluntas continuata perstiterit, (f) breuis mora (g) sit, recentibus vetustatem (h) innouare temporibus: Vix enim (i) fieri potest, vt (k) per hæc tempora, quæ fidei (l) amore contraximus, omnem testium conscientiam mors coniurata surripiat. (m) Et reuera (n) nefas est, vt antiquæ deliberationis ordinatio, (o) *voluntas postrema* dicatur. Dat. X. Kal. Iul. Rau. DD. NN. Honorio XII. & Theod. VIII. AA. Coss. [418]

INTERPRETATIO. *Si quis condito testamento decennio superstes fuerit, &* (p) *suam non mutauerit* (q) *voluntatem, quod ante decennium factum est, vacuum* (r) *remanebit.*

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Abest hæc HONORII lex a Cod. Iust. Quia scil. eam Iustinianus nominatim antiquauit. *l. 27. Cod. Iust. de testament.* GOTHOFREDVS.

(b) HONORIVS & Theodosius Iunior, scilicet. *IDEM.*

(c) *Palladius* sub Honorio, PP. v. *Ind. person.* rescribendum enim hic *PF. P.* id est, Præfecto Prætorio. Quod vt ex aliis superiorum annorum, ita & huius quoque ipsius anni constitutionibus pluribus apparet: v. *Prosopogr.* Et ita quoque exhibent MSS. nonnulli. *IDEM.*

(d) *Taxetur*, id est, censeatur, æstimetur. *IDEM.*

(e) Inuerso ordine legendum est: *Cum si*; sensus est. Facile cui esse, si in eadem voluntate perseueret, tanto temporis spatio vetus testamentum renouare. *IDEM.*

(f) Male, *præstiterit* Edit. Sichard. *RITTER.*

(g) *Breuis mora*; id est, facile & procliue: poëtico loquendi genere, & vt loquitur Theodosius in *l. vlt. inf. de leg. heredit. Non ita laboriosa vel sumptuosa sit testandi occasio.* GOTHOFR. *Breui mora* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(h) *Vetustatem*, id est, vetustum testamentum. GOTHOFREDVS.

(i) *Vixque etiam*, hæc secunda ratio est. *IDEM.*

(k) *γρ. Vt non.* *IDEM.*

(l) *Fidei amore:* id est, propter probationes, & probationum contemplatu: Quomodo *tit. de fide testium & instrumentorum* concipiuntur. *IDEM.*

(m) Vel hic supplenda Negatiua, NON, *non suscipiat*, vel supr. *vt non.* *IDEM.*

(n) De colore hoc, qui quidem tertius hic est, mox dicam. *IDEM.*

(o) *Ordinatio* antiquæ deliberationis, id est, testamentum vetus antiquæ voluntatis: *Ordinationis* vox hic propria: hinc & *Tit. de testam. ordinandis.* *IDEM.*

(p) *Etsi suam.* *IDEM.*

(q) *Mouerit* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(r) *Vacuum*, id est, nullum, irritum. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

DECENNIO testamentum omne infirmari iubet *hac l.* Honorius (Occidentis Imperator) quæ data est A. D. 418. ad Palladium PP. velut vetustate ipsa & tempore antiquatum. Eamque constitutionem firmat triplici siue colore siue ratione. Primam hanc obtendit, quod scilicet testatori facile fuisset, si in eadem voluntate perstitisset, testamentum a se conditum intra decennii spatium confirmare: quod quia non fecit, eius nullam ipsummet habuisse, neque ab aliis haberi voluisse, rationem. Nam ita hæc ratio & ratiocinatio accipienda est: Quæ tamen stipula leuior est: Nam imo contra, eo ipso testamentum valere debet, quod ei derogatum non est: nam quod vulgatum est, & exerte dicitur *l. 27. Cod. Iust. eod.* (quia hæc lex abrogatur) *quod non mutatur, quare stare prohibetur?* Quaue ratione, qui testamentum fecit, & nihil voluit contrarium, intestatus efficietur? Secunda ratio petita est a fide testamenti & testium: quod vix fit, *vt non* (ita enim hic legendum inserta negatione) *testium probationem omnem mors intra id tempus coniurata surripiat*, id est, vt non omnes pene testes illo temporis spatio morte subducantur, & sic fides probationum depereat. Idque est, quod profitetur *hac l.* Honorius, *se tempora hac fidei amore contraxisse*, seu coangustasse: *Fidei*, id est, probationum. Quæ ratio etsi simpliciter vera non est, fatendum tamen, (quod nemo adhuc animaduertit) ab istorum temporum ratione, quibus hæc lex lata est, eam non abhorrentem: nempe quod decennio, & eo amplius a fine Anni D. 406. Mars coniuratus, Barbaris vndique gentibus in Illyricum, Italiam, Gallias & Hispaniam immissis, omnia misceret, & mors velut coniurata demeteret: Quo pertinet omnino (vt omittam alia) Seueri Sancti Endelechii, qui per hæc ipsa tempora scribebat, carmen *de mortib. boum*, quod alibi latius expositum est. Exinde interim colligitur, Honorium pro certo posuisse & supposuisse, si testes omnes testamentarii mortui fuerint, testamentum irritari oportere. Quod recte alioquin negatur, de quo v. Viglium *Inst. de testam. ordin. §. 7.* qui tamen nonnisi de quorundam testium morte agit. Verum hæc ratio vel eo impugnari potest, quod & testes ipsi superesse possint, & quamlibet mortuis aliis, ad comparationem litterarum testibus vocatis de fide testamenti constare possit. P.315 Tertia ratio, vel color potius, quem Honorius obtendit, est, *Quod nefas sit ordinationem antiquæ deliberationis* (id est vetus ita testamentum) *dici voluntatem postremam.* Quæ sane ratio Iurisconsulto indigna omnino est. Nam cur, quæso, *postrema* voluntas non dicatur, post quam nulla alia reperitur? Sicut enim *primus* est, ante quem est nemo (quod etiam Terentius Scaurus apud Sosipatrem Charisium *lib. 2.* notat) ita *postremus* seu *supremus* proculdubio est, post quem nullus alius existit *l. 92. D. de V. S.* Ita diserte *supremæ tabulæ* in Edicto Prætoris sunt, etiam solæ, *l. 1. §. 1. D. de bonor. poss. secundum Tab.* & *l. 163. D. de V. S.* ἔσχατα μεθ' ἃ οὐκ ἔστιν ἄλλα, vt Galenus loquitur. Et sane, (vt nunc rationes contra in aciem educam, præter eas, quas rationibus Honorii opposui) Testamentorum ea ratio est, vt ex mortis testatoris tempore tantum vires capiant, quasi eo momento defunctus testatus fuerit. Secundo, antiquo iure aliter hac parte obtinuisse, aperte Vlpianus testatur, in *l. 1. §. 1. D. de Bon. poss. secund. Tab.* *Supremas*, inquit, *hoc est, eas quæ nouissime ita factæ sunt, post quas nullæ factæ sunt: supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso mortis tempore factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt*, LICET HÆ VETERES SINT. Idque etiam constat ex *l. 34. §. 1. D. de legat. 3.* Et tamen Iustinianus ipse *l. 27. Cod. Iust. de testam.* hac lege abrogata, testamenta solo decennii lapsu euacuari seu antiquari noluit: sed si testatoris insuper contraria voluntate ab eo recedere se velle testatus apparuerit, contraria voluntas ostendatur, iis quæ ibi memorantur rationibus: Et sic *tam ex contraria voluntate quam ex cursu temporali:* non aliter. Militaris equidem testamenti olim hæc ratio fuit, vt anni lapsu post missionem irritum fieret, de quo vel Institutiones monent: Verum alia longe ratione, quia scilicet priuilegium militare, quo milites citra solennia iuris testari possunt propter simplicitatem & periculum, non vltra eis competere oportere visum; cum iam in ciuitate constituti, & peritorum & testium copiam abunde haberent. Possim tamen & hanc rationem Honorii constitutionis rationibus succenturiare; Quod nullo modo fingi crediue quis possit, integro decennio in eadem voluntate perstitisse, in tanta videlicet animi varietate, qua hominum voluntates in horas mutantur. Neque enim quicquam tam dextro pede concipitur, vt non ferme conatus statim, vel paulo post saltem pœniteat, votique peracti: accedentibus præsertim nouis aliorum meritis, quæ nouam quoque testantis volun-

voluntatem prouocare solent. Viceuersa, mutata gratia, cum qua testatoris quoque voluntas mutatur. Et vero eo pertinet quoque Plinii querela; *lib. 5. ep. 5.* super Fannii testamento. *Decessit*, inquit, *veteri testamento, omisit quos maxime diligebat: prosecutus est, quibus offensior erat.* Et sane ipsemet Iustinianus, etsi hanc constitutionem antiquauerit, *dict. l. 27. Cod. Iust. de test.* eam tamen non penitus euacuauerit. Nam etsi solo decennii lapsu euacuari noluerit, attamen accedente contraria voluntate, quamlibet imperfecta euacuari voluit. Quod vtique non ita constituisset, nisi decennii lapsu testamentum huiusmodi si non cadere, aliqua saltem titubare credidisset. Cui profligando vt aliis rebus ad occasum spectantibus, vel minima commotio & contrariæ voluntatis contestatio qualibet sufficere debeat. Imo & hanc alteram priori succenturiare possem, quod veteris adeo testamenti a se conditi testator oblitus fuisse præsumi possit. Sic enim & alias lapsus decennii facit præsumptionem obliuionis, ex nonnullorum sententia: Gloss. *in l. 4. Cod. Iust. de adquir. & retin. poss.* Bald. *cons. 37. num. 6. lib. 1.* Aym. *cons. 54. num. 15.* & alii relati per Socin. Senior. *cons. 38. lib. 1.* Idem respondit Gozad. *cons. 9.* qui eiusdem opinionis retulit Bart. & alios. Idem quoque respondit Marsil. *cons. 20.* Latissime hac de re Tiraq. *tract. de præscript. §. 1. gloss. 4.* & Menoch. 2. *arbitr. 26.* Præsertim attenta qualitate personæ, in qua facilius memoriæ obliuio inducitur: vt post alios Menoch. *ib.* Quo in censu est quoque miles. Eademque ratione Baldus *in l. 27. Cod. Iust. de testam.* qua hæc antiquatur, Iason *in l. iubemus, vers. 5. fallit: Cod. eod. de testamentis*, aliique definiunt, clausulæ derogatoriæ, vt vocant, repetitionem non necessariam in posteriore testamento, si post primum testamentum essent elapsi decem anni: tum enim toleratur, & præsumitur obliuio, ex cursu diuturni temporis: iuxta ea, quæ notata sunt per Doctores, & Gloss. *in l. 7. D. ad S. C. Velleianum*, & *in l. 44. D. de adqu. possess.* vt notat quoque Guido Papa, *quæst. 127. n. 5.* Vide & Clarum 3. *recept. §. testamentum*, *quæst. 99.* plene Mantica *de coniecturis vltimarum voluntatum 12. t. 8. num. 16.* Menochium 4. *præsumpt. 166. n. 44.* Sic sane idem Honorius *l. vnic. si cert. pet. de chirogr.* Omne chirographum intra duodecennium renouari voluit. Interim igitur, vsquequo voluntas mutata probetur, vetus quamlibet testamentum, non ideo irritatur. Quomodo & Arresto, seu Senatus decreto (quod memorat Peleus *quæst. 25.* de an. 1596.) iudicatum, ne quidem ante 22. annos conditum testamentum euacuari: imo cum allegaretur insuper, hæredes scriptos testatorem prohibuisse, ne aliud testamentum conderet, nihilominus Curia decreuit, interea dum id probaretur, testamentum executioni tradi oportere: vide & de hac re Bouuotium *t. 1. par. 3. pag. 89.*

Ex *hac* interim *lege* constat, *diem & Consules* testamenti adscriptos: nam qui alioquin de decennii lapsu post testamentum conditum constare potuisset? Cuius occasione de diei & Consulum adscriptione in testamentis paulo plenius nunc videndum est.

In testamentis igitur olim Consulem & diem adscribi solitum docet *lex 2. §. 6. D. quemadm. testam. aper.* & *l. 3. Cod. Iust. eod.* &c. & Suetonius, *Octauiano cap. 101.* Nulla tamen in Digestis aut Codice Iustinianeo lex occurrit, quæ necessitatem hanc iniungat, vel inter solemnia testamenti temporis adscriptionem referat: vt apparet ex *l. 21.* & *l. 29. Cod. Iust. de testament.* Et ita quoque recte sentit Ioannes Faber *in §. 5. Inst. de testam.* Imo testamenta aliquando sine die & Consule rata fuisse Gordiani temporibus edocet singulare admodum Modestini fragmentum, e *libro eius Regularum*, quod extulit CL. P. Pithœus *sub tit. de bonis libert.* & de testamento fidem facit, *Cum in testamento*, inquit, *dies & Consul adiecti non sunt, nihil nocet, quominus valeat testamentum.* Atenim disertis verbis Ioan. Chrysostomus hoc tempore sub Arcadio Honorii fratre *homil. 2. de Osia: & verbis illis: Vidi Dominum, &c. circa fin. tomo 3. edit. Francf. p. 740.* in eos inuehens, qui in S. Scriptura numeros annorum, & nominum recensionem, velut superuacaneam negligerent, diem & Consulem adiectum omnino ostendit; ita quidem, vt initio statim addi oportuisse ostendat: ἄνωθεν προγεγραμμένους. & rursum, ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν γραμμάτων προτυποῦσι. Locum hic insignem adscribere non pigebit: Καὶ πρῶτόν γε ἀπὸ τῶν βιωτικῶν τοῦτο ἐπιδείξομαι πραγμάτων· αἱ διαθῆκαι καὶ τὰ γραμματεῖα τὰ περὶ γαμῶν, τὰ περὶ ὀφλημάτων, τὰ περὶ τῶν ἄλλων συμβολαίων, ἐὰν μὴ τῆς ὑπατείας τοὺς χρόνους ἄνωθεν ἔχῃ προγεγραμμένους, πάσης ἔρημα τῆς οἰκείας ἐστὶ δυνάμεως. τοῦτο γάρ ἐστιν ἐν ἐκείνοις τὸ ἰσχυρὸν, τοῦτο τὰς ἀμφισβητήσεις ἀναιρεῖ. τοῦτο δικαστηρίων ἀ- P. 346
παλλάττει. καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ποιεῖ. διὰ τοῦτο οἱ ταῦτα γράφοντες, ὥσπερ λύχνον ἐπὶ λυχνίας οὕτως ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν γραμμάτων προτυποῦσι τὴν ὑπατείαν, ἵνα πᾶσι τοῖς κάτω φαίνει. κἂν ταῦτα ἀνέλῃς, ἀνεῖλες τὸ φῶς, καὶ πάντα σκότους καὶ πολλῆς ἐνέπλησας ταραχῆς, διὰ τοῦτο πᾶσα δόσις καὶ λῆψις, κἂν πρὸς φίλους, κἂν πρὸς ἐχθροὺς, κἂν πρὸς οἰκέτας, κἂν πρὸς ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους γίγνηται, ταύτης δεῖται τῆς ἀσφαλείας, καὶ πανταχοῦ καὶ μῆνας καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ ἡμέρας κάτωθεν παραγράφομεν εἰ οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πολλῷ μείζων καὶ χρησιμωτέρα, Id est, *Ac primum quidem id a rebus secularibus comprobabo;* Testamenta *& instrumenta seu tabulæ nuptiales de creditis, deque aliis contractibus, nisi in principio* Consulatus *tempora præscripta habeant, & ab omni vi sua vacua sunt: Id enim est, quod in illis dominatur, id quod controuersias tollit, id quod a Iudiciis liberat, & ex inimicis amicos facit: Proinde qui talia scribunt, tanquam lucernam in Candelabro, ita in fronte instrumenti Consulatum præfigunt, vt omnibus quæ infra sunt præluceat: quæ si sustuleris, lumen sustuleris, omniaque tenebris & multa perturbatione compleueris: Propterea omnis dati accepti ratio, siue cum amicis, siue cum inimicis, siue cum domesticis, siue cum procuratoribus & œconomis agatur, hac cautione eget, & vbique menses & annos & dies præscribimus. Quod si tanta huius rei vis est in secularibus negotiis, multo maior & vtilior in spiritualibus*, &c. Vbi inter alia vides Chrysostomum dicentem, absque Consule testamenta omnibus viribus vacua esse: πάσης ἔρημα τῆς οἰκείας ἐστὶ δυνάμεως. Vt mirer virum doctum nuper scribentem, Chrysostomum *loco citato*, non dixisse testamenta esse omnino nulla, sed omissionem tantum Consulis multarum difficultatum & contentionum causam præbere. Similiaque etiam occurrunt in Libanii *Oratione Panegyrica in Iuliani Consulatum, p. 230. edit. Morelli.* Quid Iustinianus? diserte is in testamento imperfecto inter liberos temporis characterismum propria patris manu adscribi vult, & quidem principio testamenti. Πρῶτον μὲν αὐτοῖς προγράφειν τὸν χρόνον. *Nouell. 107. cap. 1.* vnde desumpta est *Auth. Quod sine, Cod. Iust. de testam.* Quicquid contra CL. Cuiacius sentiat, & vir doctus nuper quoque *obseruationum, cap. vlt.* De hac alioquin quæstione, vtrum Data requiratur in testamentis, & quidem inter liberos & holographos, vel etiam ad pias causas, vide Glossam *in l. 14. Cod. Iust. de contr. & committ. stip.* Bartolum *cons. 197.* Viuium *lib. 1. com. opin. in v. testes in Scriptura.* Alexandrum *lib. 1. consil. 123.* & *lib. 7. consil. 4.* Beroum *q. 36.* Musculum *com. opin. iuris lit. T. art. 9.* Soarem *in thesauro recept. sent. lit. 5. art. 15.* Gloss. *in* cap.

cap. inter dilectos, de fide instrum. in voce Indictionis, Baldum *in d. Auth. quod sine.* Coras. *consil. 308. vol. 3. cons. 60.* Iul. Clarum *de testam. quæst. 14.* Peleum *quæst. 62.* qui plene hanc quæstionem tractant: Gratianum *Disceptat. Forens. t. 2. c. 235.* vbi multos allegat. Illud certum, vbi de testamenti vetustate necessario constare oportet, quod vtique fit, v. g. cum duo eiusdem hominis testamenta proponuntur, quorum vno forte Titius, altero Mæuius institutus est, vel cum de statu testamenti quæritur, neque aliunde colligi potest, vtrum antiquius sit: item cum ita ius est, vt temporis lapsu testamenta infirmentur, quod vtique ius aliquando fuit, vt docet *hæc lex* nostra; tum sane necessario diem & Consulem seu *Datam* requiri.

Ad legis istius sententiam, qua decennio testamentum omne infirmari Honorius iubet, redeamus. In terminis igitur iuris placeat mihi magis Iustiniani lex; etsi tempora ea esse possunt, quibus Honorii *legi* locus esse possit: quando videlicet turbidis adeo rebus, per continuas Barbarorum irruptiones & inuasiones, vt hoc æuo; siue testator quamlibet voluntatem mutaturus esset, condendi testamenti facultatem forte non habuit, vel quod condidit, facile intercidere potuit. Atque ita exemplum luculentum hic habemus legis quamlibet abrogatæ, quæ ad suum tempus expensa, eodemque recurrente, haud iniqua videri queat.

De vi FIDEICOMMISSI, *&* CLAVSVLÆ CODICILLARIS *in testamento.*

VII. (a) Imp. Theodosius A. Asclepiodoto (b) PF. P.

SI quis agere ex testamento, quolibet modo, siue scripto, siue sine scriptura, confecto, de hæreditate voluerit, ad fideicommissi persecutionem aspirare cupiens minime permittatur: Tantum enim abest, vt aditum cuiquam pro suo migrandi desiderio concedamus, vt etiam illud sanciamus, Vt si testator faciens testamentum, in eodem PRO CODICILLIS ETIAM ID VALERE complexus sit, qui hæreditatem petit, ab ipsis intentionis exordiis vtrum velit eligendi habeat potestatem; sciens se vnius electione alterius sibi aditum præclusisse; ita vt siue bonorum possessionem secundum tabulas, vel secundum nuncupationem, (c) cæterasque similes (d) postularit, (e) aut certe ex Edicto (f) Diui Hadriani se mitti ad (g) possessionem ex more petierit, statim inter ipsa huius iuris auspicia propositum suæ (h) intentionis explanet: (i) Sicut (k) enim si * quis defuncti agnouerit voluntatem, de inofficioso agere prohibetur, & patronus * liberti muneribus (l) electis & operis, contra tabulas bonorum possessione repellitur: sic mulier in Edicto quod *De alteratro* (m) est, cum suam explanauerit optionem, ne pœnitentia possit (n) ad aliud transire, etiam satisdatione cogetur præcauere: (o) nisi (p) si ætatis iuuetur auxilio. 2. Illud quoque pari ratione seruandum est, vt testator qui decreuerit facere testamentum, si id implere nequiuerit, intestatus videatur esse defunctus: Nec traducere liceat ad fideicommissi interpretationem, velut ex codicillis, vltimam voluntatem; nisi si id ille complexus sit, VT VIM
P.347 ETIAM CODICILLORVM (q) DEBEAT OBTINERE, illo iure electionis videlicet perdurante, vt qui ex testamento agere voluerit, ad fideicommissum migrare non possit. 3. Si quis vero ex parentibus (r) vtriusque sexus ac liberis vsque ad gradum quartum agnationis vinculis alligatus, vel cognationis nexu (s) constrictus ad tertium vsque, scriptus hæres fuerit, vel nuncupatus, in eo videlicet testamento, quod testator *Vicem quoque codicillorum* voluit *obtinere*, licebit ei, si de hæreditate ex testamento secundum mortui voluntatem agens fuerit forsitan (t) superatus, vel certe ipse sponte voluerit, ad fideicommissi subsidium conuolare: *Non* enim *par eademque ratio videtur amittere debita, & lucra non capere.* (v) Dat. XVI. (x) Kal. Mart. Constantinop. Victore V. C. Coss.

INTERPRETATIO. (y) *Si quis per scripturam condiderit testamentum, & postmodum sine scriptura, hoc est, per nuncupationem suam iterandam crediderit voluntatem, vel si codicillis, quod est fideicommissum, potestatem hæredi suo commiserit, vt ex qua voluerit testatoris ordinatione succedat, tunc in primordio adeundæ hæreditatis suam publicare non desinat voluntatem, vtrum ex testamento, an per nuncupationem, an per fideicommissum hæreditatem sibi eligat vindicandam. Quod si prima electio eius fuerit superata, ad alteram ei transire non liceat: quia vnius petitione confessa, de reliquis se nouerit excludendum, quia vna petitio alias aperte & euidenter excludit.* (z) *Extrema pars legis istius ideo non habetur scripta vel exposita, quia Nouella lege calcatur.*

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. de codicillis: & lex 2. Cod. eod. de bonor. poss. con. tab. liberti*, hinc exscriptæ sunt. Iungendaque huic *lex vlt. sup. de inoff. test.* quæ ex *hac* desumpta est. GOTHOFREDVS.

(b) *Asclepiodotus* PP. Orientis scil. sub Theodosio Iun. v. *Prosop.* IDEM.

(c) *Bonorum possessio* secundum nuncupationem seu nuncupatiuum testamentum quoque defertur: sed vtilis, quia iure

iure Prætorio directo non datur bonorum possessio, nisi secundum tabulas, id est, secundum testamentum scriptum, & obsignatum septem testium signis, *l. 8. in fine, D. de bonorum possessionib. secundum tabulas, & l. vlt. Cod. Iust. eod. tit.* IDEM.

(d) Veluti bonorum possessiones: de quibus *titulo Digestorum si tabulæ testamenti extabunt*: vel de testamento militis quoquo modo facto. Nam & de ea bonorum possessione specialiter edicto cautum quoque fuit, *tit. D. de bonorum possessione ex testamento militis.* IDEM.

(e) *Postularet* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(f) Expunxit Tribonianus hæc verba: *Edicti D. Hadriani* fit rursum mentio in *l. 26. inf. quorum appellationes: & Nouella Valentiniani 4.* Huius edicti hæc summa erat. Post aperturam & recitationem testamenti scriptus hæres ex beneficio D. Hadriani intra annum, licet falsum, irritum, ruptumue testamentum diceretur, sine metu appellationis mittebatur in possessionem rerum hæreditariarum, id est, corpora hæreditaria consequebatur quæ mortis tempore testator possederat. Idque inductum fuerat, *vicesimæ hereditatum*, fisco præstandæ causa, vt Iustinianus ait *in l. vlt. Cod. Iust. de edicto D. Hadriani*: ne qua videlicet tam necessario vectigali mora fieret. Verum sublata postea Vicesima, sublatum quoque fuit a Iustiniano edictum D Hadriani eiusque loco ex Iustiniani constitutione in possessionem fit missio non intra annum tantum, sed perpetuo. Et vero hæc ratio est cur hæc *huiusce legis* verba a suo Codice remouerit, & similia quæ extant *in d. l. 26. inf. quorum appellationes.* GOTHOFREDVS.

(g) Male Cod. Wurceburg. *emitti ad possessionem.* RITTER.

(h) *Seu intentionem* Edit. Sichard. IDEM.

(i) Sequentia ad illa vsque verba, *Illud quoque*, absunt a *l. vlt. Cod. Iust. de codicillis*: quæ hinc alioquin desumpta est. Pars tamen eorum reiecta est *in l. 2. Cod. eod de bonorum possessione contra tabulas liberti.* Hinc interim forte reponendum, *sic enim*, neque enim in sequentibus ἀπόδοσις vlla continetur: imo ita quoque ibi: *sic mulier*, &c. GOTHOFREDVS.

(k) Cod. Wurceburg. *Si enim.* RITTER.

* Hinc desumpta est *lex vlt. supr. de inofficioso testamento*: vbi dixi. GOTHOFREDVS.

* Hinc desumpta est *d. lex 2. Cod. Iust. de bonorum possessione*, &c. cuius inscriptio simul & subscriptio ex hac nostra emendanda est. Sed & in Marcellini & Cassiodori Chronico *Victor & Castinus* Consules, cum *d. lex 2.* male præferat *Viatorem & Æmilianum.* IDEM.

(l) *Minoribus* male Cod Wurceburg. RITTER.

(m) De hoc Edicto dicam *infr. in comment.* GOTHOFR. *De alterutrum* vitiose edidit Sichard. RITTER.

(n) *Possit aliut transire* mendose Cod. Wurceb. IDEM.

(o) *Precauere*, id est, ante cauere, antequam scilicet ad optionem admittatur. GOTHOFR.

(p) Minoribus in his quæ prætermiserint vel ignorauerint, consulitur *l. . de integri restitutione*, vbi plura. IDEM.

(q) *Codicillorum scriptura debeat obtinere* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. quæ lectio accuratior. RITTER.

(r) *Sin vero is a parentibus* Cod. Wurceburg. IDEM.

(s) Male *sexu* Cod. Wurceburg. IDEM.

(t) Abest hæc vox a Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(v) Subiicit hoc loco Tribonianus & huic l. attexit quæ eius non sunt de numero & qualitate testium in Codicillis omnique alia voluntate præter testamentum. IDEM. In Cod Wurceburg. lectio hæc est: *Non enim par eadem videtur ratio admittere debita & lucra non capere.* Sichardus edidit: *Non enim par eademque ratio videtur admittere* &c. RITTER.

(x) In *d. l. vlt. sup. de inofficioso testam.* est VII. etsi manuscripti melioris notæ habeant VI. At in Cod. Iust. habetur *d. l. 2. de bonorum possessionib. contra tabulas liberti* XIII. In *l. vlt. de Codicillis* XV. GOTHOFREDVS. *Dat. X. Kal. Mart.* Cod. Wurceburg Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(y) Interpretatio hæc absurda. GOTHOFREDVS.

(z) *Exclusit* Cod. Wurceburg. RITTER.

COMMENTARIVS.

DE FIDEICOMMISSI, & CLAVSVLÆ CODICILLARIS vi & potestate in testamentis, est hæc singularis admodum, meramque & antiquam Iurisprudentiam spirans, Theodosii Iun. constitutio, vnde quoque decerpta est *lex vlt. sup. de inoff. test.* Quantam sane regulariter vim fideicommissa habeant & naturam pinguiorem, iam notum est: peculiaribus etiam in id tractatibus editis. Inter alia etiam, vt quæ directo iure meroque non valent, ad fideicommissi interpretationem sæpe traducantur, vt *hac ipsa l.* dicitur, de quo mox: & directa hæreditate non stante, fideicommissaria nihilominus stet & inducatur: de quo ipso mox. Quantam vim item habeat Clausula codicillaris, ostendunt *lex 3. D. de testam. milit. l. 11. Cod. Iust. de testam. manum. l. 12. §. 1. D. de iniusto, rupto.* Deque ea passim Doctores & Pragmatici: v. inter alios vel Manticam, *de coniecturis vlt. volunt.* & Communes opiniones, *lib. 6. tit. de testam. a num. 234. ad 264.* At speciatim Theodosius Iun. in duabus singularibus speciebus, quænam vtriusque vis & potestas sit, & esse possit, ostendit *hac constitutione.*

Prima species est in eo casu, quo idem testamento directo hæres institutus est, eidemque fideicommissaria hæreditas relicta est. Finge testatorem scripsisse, vel nuncupasse: *Titius, hæres esto: si hæres esse nolit*, vel sub alia conditione, *quisquis mihi hæres erit, eius fidei committo, vt Titio hæreditatem restituat?* Sane in eius arbitrio est, vtrum velit ex directo, vel ex fideicommisso hæreditatem petere. Quomodo & seruus data sibi libertate directo, & per fideicommissum, in potestate eius est, vtrum velit ex directo, an ex fideicommisso ad libertatem peruenire, *l. 56. D. de manumiss. testam.* P. 348 Sed quæritur, vtrum si de hæreditate semel agere voluerit, seu hæreditatem petierit, & sic electa vna via, ex testamento videlicet ad aliam migrare mox possit, ad fideicommissum inquam, seu ad fideicommissi persecutionem adspirare? Id quod *hac l.* negatur: Nempe enim, ab ipsis *intentionis*, id est, actionis, exordiis hæres vtrum velit, eligendi potestatem habet, & inter ipsa huius iuris auspicia propositum suæ intentionis explanare debet: sed vnius electione alterius sibi aditum præcludit, neque aditus ei pro suo migrandi desiderio conceditur: seu qui ex testamento agere voluerit, ad fideicommissum migrare amplius non potest: forte cum de hæreditate ex testamento secundum mortui voluntatem agens, fuerit superatus, vel sponte etiam ad fideicommissi subsidium conuolans: *pœnitentia* ductus. In tantum etiam, vt quæ Ampliatio seu Extensio additur, vt *Clausula codicillaris* hic nihil operetur. Nam etsi testator testamento suo iusserit nominatim, *vt si id iure testamenti non valeret, iure codicilli valeret*, hæredi tamen pœnitere seu variare non licet: vnaque via electa. ius omne suum absumpsit. Optio equidem ab initio, vt dixi, datur: sed qui semel hæres esse voluit, semper hæres est: neque fideicommissi persecutio ei amplius competit. Variantem igitur admitti hac parte noluit Theodosius Iun. etsi de fidei-

fideicommisso sustinendo ageretur, etsi clausula codicillaris addita esset. Neque fideicommissi fauor, neque clausula codicillaris, quæ magnam alioquin vim & potestatem habent ad sustinenda videlicet testamenta, supplendosque solemnitatum defectus, obliquandaque ciuilia verba, & fideicommissa inducenda; id efficere vnquam possunt, eoue porrigi debent, vt variare hæredi liceat, pœnitereque, posteaquam semel viam vnam elegit. Et tribus insuper argumentis seu exemplis similibus ex intima veterique Iurisprudentia petitis id adstruit *hac l.* Theodosius Iun. vt cæteroquin hac ætate veteris Iuris auctoritas in argumentum & exemplum adduci solita in Imperatorum constitutionibus, quod etiam testatur *lex 3. supr. h.t.*

Primum argumentum & exemplum est in eo, qui defuncti voluntatem semel agnouit; nam & is postea a querela inofficiosi excluditur: quæ sententia hinc excerpta, coniecta est *in l. vlt. sup. de inoff. test.* vbi de eo plene dixi. Secundum exemplum est in patrono. Patronus scilicet electis operis & muneribus liberti, a bonorum possessione contra tabulas liberti repellitur: quæ sententia pariter relata est *in l. 2. Cod. Iust. de bon. possess. contra tab. liberti*: quod & ipsum confirmatur *l. 20. D. de iure patronatus.* Tertium exemplum est in vxore seu in Edicto *de Alterutro*: cuius altera tantum mentio extat *in l. vn. §. 3. Cod. Iust. de rei vxor. act.* soluto quippe matrimonio & quidem morte mariti, si maritus aliquid vxori suæ testamento reliquisset, quæ dotem reddi stipulata non erat, dabatur electio vtrum vellet ex testamento agere, an vero de dote rei vxoriæ actione. Horum alterutro electo ad alterum postea migrare non poterat, sera iam pœnitentia: idque erat Edictum, *de Alterutro*. Quod vt melius intelligatur, sciendum est, soluto matrimonio duplicem olim actionem ad dotis repetitionem mulieri competiisse: ex stipulatu, si in stipulatum ea deducta fuisset: si non fuisset, actio rei vxoriæ ei competebat: vtraque actio impediebatur, si maritus aliquid vxori nominatim *pro dote* relegasset, idque mulier amplexa fuisset: *l. 20. §. pen. D. famil. ercisc. l. 46. D. soluto matrim. l. 6. §. 1. D. quando dies legator.* Sed si id testator non addidisset; vxor & dotem ex stipulatu consequebatur, & relictum sibi a marito. In actione rei vxoriæ id speciale erat, quod etsi ea verba *pro dote* maritus relicto vxori non adscripsisset, sed simpliciter; vxor relictum accipiendo, rei vxoriæ actionem amittebat pro *summa concurrente*, id est, relictum dote compensabatur: & sic deterior in eo mulieris conditio erat, quam creditorum: *l. 85. D. de leg. 2. l. 6. Cod. Iust. ad l. Falcid. l. 51. D. ad SC. Trebell.* Hoc igitur erat Edictum de Alterutro, quo scilicet electio dabatur mulieri, vel vxoriæ actionis mouendæ iure suo, vel si mallet, relicti accipiendi *iudicio mariti*, vt loquitur *lex 53. D. de legat. 2.* Horum altero semel electo, ad alterum transire vxor non poterat: *h. l. & d. l. vn. §. 3.* In tantum, vt (quæ singularis cautionis species notanda est, quæque *h. l.* additur) mulier eo nomine cauere cogeretur, ne videlicet pœnitentia ad aliud transiret. Verum hoc edictum *de Alterutro* a Iustiniano postea abrogatum fuit; *d. l. vn.* vtpote transfusa rei vxoriæ actione in actionem ex stipulatu: de quo v. & Cuiacium *3. obs. 16.* Et hæc tria quidem similia exempla sunt, quæ in argumentum hic aduocat Theodosius Iun. vbi videlicet vna via electa ad alteram transire seu migrare non licet. Et ita quidem hactenus de primo *huius leg.* capite, eius Ampliatione & Illustratione.

Sequitur duplex *Exceptio* quæ *h. l.* additur. In eo ipso Edicto scilicet *de Alterutro* mulieri minori ob ætatem succurri solitum hæc lex testatur, de quo plenius ad *l. vlt. sup. de integri restitutione.* Et in hac ipsamet *huius l.* specie personæ quædam excipiuntur, *vers. si quis vero*, quibus variare seu pœnitere licet: puta parentes & liberi vtriusque sexus ad quartum vsque gradum agnationis: ad tertium vero cognationis. Nam huiusmodi personæ hæredes scriptæ vel nuncupatæ in eo scilicet testamento quod testator vim codicillorum etiam habere voluit, si de hæreditate ex testamento egerint, superati, vel sponte, ad fideicommissi petitionem conuolare seu migrare possunt, variantesque & pœnitentes audiuntur. Variatio in extraneis tantum hæredibus aliisque præter supra nominatos non admittitur: in his admittitur, honore videlicet sanguinis: & hac ratione, *quod non par eademque ratio videtur amittere debita, & lucra non capere.* Non scilicet adeo arctandi sunt sed constringendi qui *pene ad propria bona veniunt*, vt loquitur in simili *lex 1. §. 12. D. de successorio Edicto*; Certe ita Papinianus quoque, etsi regulariter definiat, neminem posse mutare consilium suum in alterius iniuriam, *l. 75. D. de regulis iuris*, idem tamen mox scribit in *l. 8. D. de collat.* quæ illi *legi* coniungenda est, nonnunquam Prætorem variantem non repellere & consilium mutantes non aspernari: & exemplum ponit in filio emancipato, qui etsi semel de conferendis bonis cauere noluit, audiendus tamen postea est si velit cautionem offerre, vt bonorum possessionis officium exercere possit. Non sunt denique ad viuum resecanda ea in quibus de gentilitiis & cognaticis bonis agitur. Et vero hac eadem ratione *Vicesimæ* vectigal huiusmodi personis remissum erat, quam in rem videndus est Plinii panegyricus, *cap. 38. 39. 40.* Eadem ratione liberi & parentes ad tertium vsque gradum hæredes instituti, quod quis ex testamento non capiebat, seu quod eo testamento caducum erat iure antiquo ex lege *Iulia* caducaria capiebant, vt testatur Vlpianus *in fragm. tit. 17. §. 1. & tit. 18.* & Celsus *in l. 29. in fin. D. de Legatis 2.* & Iustinianus in *l. vn. princ. Cod. Iust. de caducis toll.* Simili ratione liberis & parentibus remittebatur onus filiquarum inferendarum Curiæ ciuitatis, quoties non Curiales P. 349 Curialibus succederent *Nouella* Theodosii nostri 2. *sub tit. 11. de bonis decurionum, & naturalibus filiis* &c. vnde desumpta est *lex vn. Cod. Iust. de impon. lucrat. descript.* Et hactenus quidem de duobus *huius leg.* capitibus, de primo inquam, & vltimo, seu de prima specie.

Sequitur tertium caput medio inter hæc loco positum, seu secunda species de *Imperfecto testamento*, & vtrum id fideicommissi obtentu, vel vi clausulæ codicillaris sustineatur. Et definit Theodosius Iun. imperfecto, id est non impleto testamento, cum videlicet testator qui decreuit facere testamentum, id implere nequiuit, intestatum videri defunctum: neque *traduci* id posse *ad fideicommissi interpretationem, velut ex codicillis*: Nisi id nominatim testator testamento complexus sit, seu adiecerit, se velle scripturam huiusmodi vim codicillorum obtinere. Non tanta est fideicommissi interpretationis ratio (etsi fideicommissi adscripti in testamento quandoque eadem sit vt in sp. *l. 38. D. de fideic. lib.*) quanta est clausulæ codicillaris adiectæ vis & potestas.

Et vt in vnum sub finem nunc colligam, tria illa quæ tribus *huius legis* locis de clausula Codicillari dicuntur. 1. Clausula codicillaris, vitium imperfectionis testamenti sustinet; quomodo & alias, ex Doctorum consensu defectum solemnitatis supplet. 2. Sed, vt non supplet defectum voluntatis ex eorundem Doctorum consensu, seu testamentum imperfectum ratione voluntatis non sustinet, neque supplet defectum in substantia, ita nec in hærede voluntatis mutationem sustinet, nec operatur contra mentem testatoris. 3. Exceptis parentibus & liberis ad eum quem dixi gradum vsque: his quippe, vi clausulæ Codicillaris, variare & pœnitere licet. Et sic horum respectu maior vis est clausulæ Codicillaris, quam aliorum respectu. Hinc & in praxi in testamento inter liberos clausula Codicillaris semper intelligitur apposita: Gloss. *in l. 41. §. 2. D. de vulgari*: facit *lex vlt. Cod. Iust. famil. ercisc.*

DE LI-

DE LITIGIOSIS.

TITVLVS V.

LIB. VIII. COD. IVST. Tit. 37. Rationem ordinis, & cur titulus hic hoc loco collocatus sit, mox ostendam.

I. (a) Imp. Constantinus A. ad Prouinciales. Post alia.

LITE pendente, (b) illud (c) quod in controuersiam deuocatur, in coniunctam personam, vel extraneam donationibus, vel emptionibus, vel quibuslibet aliis contractibus, minime transferri (d) oportet: Tanquam nihil factum sit lite nihilominus peragenda. * Quod si Tutelæ causa vertitur, post examen Iudicis, (e) in supplementum pronunciationis, dentur Arbitri, qui non iam arbitri, sed executores putandi sunt, &c. Dat. Kal. Aug. Basso & Ablauio Coss. [331.]

INTERPRETATIO. *Res quae proposita actione repetitur, transferri a possidente ad alterum nullis contractibus potest, neque inde aliqua fieri scriptura permittitur, nisi prius lis de qua agitur fuerit iudicio definita.* (f) VEL SIC. *Res litigiosa nullatenus ante dari nec vendi potest quam elitigetur.*

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. h. t.* hinc interpolata est. Quænam autem leges *huic* iungendæ sint, mox dicam. *GOTHOF.*

(b) *Pandente* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(c) In Cod. Iust. hoc ita immutatum fuit: *lite pendente actiones quae in Iudicium deducta sunt, vel res pro quibus actor a reo detentis intendit, in coniunctam*, &c. *GOTHOFREDVS.*

(d) *Ab eodem actore liceat:* Ita Codex Iustinianeus. *IDEM.*

* *Fugitiua* hæc *huius legis* pars est, neque ad hunc Titulum quicquam pertinet, sed ad Tractatum *de Tutoribus*, vel ad tractatum *de Iudiciis* spectat. Verum similis ἀβλεψία conditorum huius Codicis occurrit *fine l. 3. sup. finium regundorum*, quam huic inter alias coniungendam dixi. Interpres sane nullam eius in Interpretatione sua rationem habuit, & Tribonianus eandem resecauit. *IDEM.*

(e) *Iudicis*, id est, Præsidis, seu Rectoris Prouinciæ: v. *Gl. Theod.* *IDEM.*

(f) Reliqua desunt in Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

DE IVDICIIS primæ, secundæque Instantiæ, accuratissimi Edicti Constantinianei, quod ad Prouinciales emissum A. D. 331. hæc lex pars est; Pariter vt leges aliæ complures, quæ huic coniungendæ sunt: puta *lex 3. sup. fin. regund. l. 16. & 17. infr. de appellat. l. 1. infr. de his qui per metum Iudicis non appellau.* imo etiam *lex 2. Cod. Iust. vbi in rem actio.* In cuius subscriptione habetur *X. Kalend. Aug.* Inter quas *d. lex 3. finium regund.* argumenti quoque paritate huic nostræ ex parte respondet, & lucem fœneratur. Quinimo iungenda videri possit, & *lex 1. sup. de offic. Rect. Prouinc. l. 3. Cod. Iust. eod. tit. lex 4. Cod. eod. de iurisd. omn. Iud.* Quod non temere affirmo. Inter alia vero Constantinus eo Edicto cauendum credidit, ne iudicia vel retardarentur per absentiam aut contumaciam forte do-
P.350 mini, quo pertinet *dicta lex 2. Cod. Iust. vbi in rem actio:* vel facto aliquo litigatoris interturbarentur: quo spectat *huius legis* initium: vt & de *Arbitris* dandis, de quo *fine huius leg.* agitur, & *d. l. 3. fin. regund.* De priore, prius.

LITIGIOSAM igitur rem lite pendente, per contractum alienari, aut transferri antequam elitigetur, vetat Constantinus M. quocunque tandem contractus genere, & in quamcunque personam (de cuius iuris ratione & origine, qui ad leges Decemuirales scripsere, plenius agere solent occasione *legis vlt. D. de litigiosis:* quæ ad ll. XII. Tab. pertinet) Vbi primo notandum, agi de *Contractu:* Testamenti quippe alia ratio est; eo scilicet res litigiosa legari potest, neque ad hanc speciem exceptio pertinet litigiosi: quia scilicet huius alienationis occasio est mors litigatoris, non cupiditas vexandi aduersarii, *l. 2. & 4. Cod. Iust. eod. tit.* Et hac causa hic titulus collocatur hoc ordine & post titulum *de testamentis.* Secundo notandum in *quocunque contractus genere* id obtinere, veluti in donationibus, emptionibus. Quanquam excepta postea fuit in dotem datio, & propter nuptias donatio. Quid enim, si non suppetat forte alia res, quæ in dotem detur, vel propter nuptias donatur? *l vlt. C. Iust. eod. tit.* Qua ipsa constitutione excepta quoque fuit diuisio rerum hæreditariarum. Tertio notandum, id pertinere *in quamcunque personam*, contractus celebratus fuerit, id est non tantum in extraneam, verum etiam in coniunctam. De qua tamen dubitari magis poterat: & vero hæc *huius legis* occasio fuisse videtur, argumento eius iuris, quod hoc tempore in emptionibus obtinebat, quo scilicet proximi & consortes in emptione extraneis præferebantur: Quod tamen ius abrogatum fuit postea, famosa *lege, 6. sup. de contrab. empt.* Cæterum Tribonianus hanc legem ita interpolauit, vt de actore nominatim eam accipi vellet, ac proinde de actione translata: Contra, Interpretatio *huic legi* subdita, de possessore eam accepit. Quod verius est, argumento horum verborum, ILLVD *quod deuocatur in controuersiam minime transferri.* Neque enim actor, cum rem non possideat, rem alienare potest, sed ius tantum & actionem ad eam persequendam. Etsi verum sit, non magis actorem ius suum litigiosum alienare posse, quam possessorem rem litigiosam a se possessam.

Effectus autem istius rei hic est, non vt alienatio ipso iure nulla sit: (tenet enim alienatio, *l. 17.* & *seq. D. de rei vindicatione*) verum, vt lis nihilominus quasi alienatio non interuenisset, per eosdem peragatur, per quos cœpta fuit, tanquam si nihil factum fuisset, re eodem loco restituta, quo fuit ante, nec mutantur personæ litigatorum propter alienationem factam; quod etiam confirmat *lex vlt. C. Iust. eod. tit.* Et hæc de prima huius legis parte.

II. Altera *huius leg.* pars ab hoc titulo fugitiua, vt antea monui, sententiam hanc præfert, ad *Arbitros* pertinentem, quando scilicet Arbitri dandi sint, quando vero ipse Præses cognoscere debeat, quo pertinet pariter *lex 3.* & *l. vlt. sup. fin. regund.* (quæ *huic* inter alias iungenda est) & *l. 2. 8. de Iurisdict.* In TVTELÆ iudicio igitur Iudicem siue Præsidem ipsum examen suum præbere iubet Constantinus M. id est, cognitionem suam adhibere: Iudicium nempe Tutelæ magnos Iudices exigit: Idem vero in societatis Iudicio obtinet, vt & si de loco controuersia sit vltra quinque pedes, *d. l. 3. sup. finium regundorum*, quæ & ipsa *huic* coniungenda est, simul & argumento respondet. Quid igitur? Iudex siue Rector Prouinciæ iudicat, an præstari aliquid a Tutore, vel socio, oporteat. Atenim vbi hoc factum fuerit, tum demum *post examen* a Iudice Arbitri dantur: Arbitri, inquam, per quos *restituatur*, id est, præstetur, quod constiterit esse soluendum, vt ait *d. l. 3.* seu, vt hæc lex nostra loquitur, *in supplementum pronunciationis*, & non iam Arbitri, sed Executores putandi. *In supplementum pronunciationis*, id est, in consequentiam, & ad causam penitus finiendam seu terminandam: *Supplementum* ἀναπλήρωμα in *Glossis Philoxeni*. Quo simili sensu locus ille ad Colossenses *1. v. 24.* ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου, ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅς ἐστιν ἡ ἐκκλησία, &c. accipiendus est. Nempe exequi se vult Paulus *in supplementum*, id est, in consequentias afflictionum Christi, non in *substantiam salutis.* τὸ λοιπὸν, non τὸ λεῖπον vel τὰ λείποντα. Præses igitur iudicabit rei substantiam, an aliquid debeatur: Arbiter vero mox datus quid & quantum soluendum sit. Denique huiusmodi Arbiter Executori similis est: magis Executor quam Arbiter, Cæteroquin de Executore; vide quæ dixi ad *l. 4. sup. de diuers. rescript.*

DE NATVRALIBVS FILIIS, ET MATRIBVS EORVM.

TITVLVS VI.

LIB. V. COD. IVST. Tit. 27. De Naturalibus liberis & matribus eorum, & ex quibus causis iusti efficiantur. Rationem ordinis, & cur hic titulus hic collocatus, mox ostendam.

PARATITLON.

NATVRALES filii seu liberi sunt qui ex consortio cuiuslibet mulieris, seu ex muliere quam quis sibi adiunxit, suscepti sunt: *l. 1. h. t.* Quibus opponuntur ex legitimo matrimonio suscepti, *leg. ead.* seu iusti liberi, *l. 2. h. t.* Hi igitur vna cum matre, quantum ex P. 351. bonis maternis consequi possint, seu patris arbitrio, hoc titulo definitur. Igitur extantibus patri filiis iustis, vel nepotibus, vel etiam patre aut matre, naturales liberi vna cum matre vnam tantum bonorum, vel hæreditatis paternæ vnciam donationis aut relicti titulo consequi possunt: non extantibus illis, tres vncias; *l. 1.* & *2. h. t.*

I. (a) Imppp. VALENT. (b) Valens, & Gratian. AAA. ad Ampelium PF. V. (c)

PLACVIT, manentibus cunctis, quæ *de Naturalibus liberis* Constantinianis + Legibus cauta sunt, hæc tantummodo temperare, vt is qui hæredem, hæredesue (d) filios ex legitimo matrimonio, vel nepotes (e) [qui *Filiorum* loco habendi (f) sunt] patrem quoque matremue dimittit, si ex consortio (g) cuiuslibet mulieris naturales susceperit, vnam tantum bonorum suorum & (h) hæreditatis vnciam naturalibus, vel (i) mulieri, donandi, aut relinquendi (k) habeat facultatem. Si quis vero nullo, ex his quos excepimus, superstite moriatur, (l) atque ex muliere quam (m) sibi adiunxerat, naturalem, pluresue dimittat, vsque ad tres tantum si voluerit vncias, tam in mulierem quam in naturales, quo maluerit iure, transcribat. Dat. XVIII. (n) Kal. Septembr. Contionati, (o) Grat. A. II. & Probo COSS. [371.]

INTERPRETATIO. *Obseruandum de naturalibus filiis lex ista constituit, vt si quis habens ex legitimo matrimonio filios, aut filias, siue masculos nepotes ex filiis, vel patrem, aut matrem ex quacumque muliere,* [*id est ingenua,*] *nata vel facta susceperit naturales, non amplius quam*

quam vnciam vnam de facultatibus suis nouerit naturalibus conferendam. Nam si defuerint ex omni parte personæ superius nominatæ, tunc naturalibus filiis, vel mulieri de qua nascuntur, tres vncias tantum non amplius nouerit, quisque ille est, se posse conferre.

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cost Iust. Eam memorat, sub Theodosio M. scribens, Libanius *de vita sua, pag. 48. Edit. Morelli* vt & Iustinianus *Nou.* 89. *cap.* 12. GOTHOFREDVS.

(b) *Valentinianus* hic *huius legis* auctor est, quod & Ampelii P. V. (Romæ scilicet) nomen ostendit, cui hæc lex inscribitur, & locus eidem subscriptus, *Dat. Contionati.* Tandem & Libanii locus *dicta pag.* 48. IDEM.

(c) *Ampelius* hic P. V. Romæ fuit: cui inscribuntur hoc ipso Anno quinque aliæ Leges: & Anno proximo 372. ex. Meminit eius Ammianus Marcellinus *in huius anni ipsius gestis, lib.* 28. *cap.* 1. & 4. Eidem inscribitur & *lex* ... *Cod. Iust. de officio Præfecti vrbi.* IDEM.

† Vide *principium Nouellæ* 89. vbi *cap* 12. nominatim harum legum mentio fit. Sed & in *l. Diui Constantinis. C. Iust. de naturalib. liberis.* Alio vero pertinet *lex* 1. *C. Iust. de natural. liberis*, neque enim ea lex de liberis ex concubina susceptis loquitur, sed de susceptis ex iniustis nuptiis, & in figura matrimonii. IDEM.

(d) *Heredisue* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(e) *Nepotes* filiorum loco habentur. *Liberorum* appellatione contineri nepotes res est nota. Imo & *filiorum* appellatione, *l.* 220. *in fine D. de verbor. signific.* & *l.* 84 *D. eod. tit.* etsi proprie aliter res sese habeat. Verum iusta interpretatione hoc recipitur, *l.* 201. *D. de verb. signif.* si videlicet interueniat coniectura certa, vel præsumptio iusta, *d. l.* 201. & 220 *in fine.* Vbi videlicet eadem in omnibus interuenit ratio & vtilitas, vt quod constitutum est de non credenda pecunia filiisfamilias, id trahitur etiam ad nepotes; *l.* 14. *D. ad SC. Macedonian. l. penult. Cod. Iust. eod. tit.* Item quod constitutum est de pupilla sua filio suo non elocanda, trahitur etiam ad nepotem, *l.* 59. *D. de ritu nuptiar.* Et facile quidem hæc productio admittitur, quia scilicet nepotes filiorum loco habentur, vt hæc lex nostra loquitur, & significat etiam *l.* 34. *Cod. Iust. de inofficioso testamento.* Idque naturam nos docere *d. l.* 220. *in fine*, ait. GOTHOFRED.

(f) *Habiti.* Edit. Sichard. RITTER.

(g) Ex concubina natos intelligit: ad hos enim naturales liberos *hic titulus* pertinet. GOTHOFREDVS.

(h) Abest hæc vox a nonnullis MSS. IDEM. Abest etiam in Cod. Wurceb. RITTER.

(i) *Vel*, pro &, quod etiam ostendit finis *huius legis*, & *lex* 2. *in princ. inf.* vide plura exempla in *Gloss.* GOTHOFREDVS.

(k) *Relinquendi*, vltima scilicet voluntate. IDEM.

(l) *Morietur*, & mox *dimittet*: in MSS. nonnullis. IDEM.

(m) *Cum.* Edit. Sichard. RITTER.

(n) VII. in nonnullis MSS. GOTHOFREDVS. Ita habet quoque Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. RITTER.

(o) *Contionati*, vel *Concionaci* datæ pariter hoc ipso anno tres aliæ leges: puta *l.* 5. *inf. de custod. reor. l.* 47. *inf. de annon. & trib. l.* 3. *sup. de denunciat.* Fuisse autem oportet locum hunc in Gallia inter Treuerim & Moguntiacum vel circum circa, cuius nulla alibi quod sciam mentio extat. Forte *Cortionacum*, quod hodie *Kreuzenach* in Palatinatu. GOTHOFREDVS. *Contionaci* Cod. Wurceburg. RITTER.

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Senioris hæc constitutio est de liberis Naturalibus, qua is CAPIENDI ius ex vltima Patris voluntate vel donatione Naturalibus liberis aliquod, sub quadam distinctione tribuit A. D. 371. temperata hac parte anteriore Constantini M. constitutione: in cæteris quæ idem Constantinus de Naturalibus liberis cauerat, confirmatis. Quod vt intelligatur, de Constantinianeis illis legibus super Naturalibus liberis latis plenius videndum est. Quarum non *hac* tantum *lege* mentio fit a Valentiniano, verum etiam a Zenone *l.* 5. *Cod. Iust. de Natural. liberis*, & Iustiniano *Nou.* 12. *in pr.* Inquirendum, inquam, quidnam de Naturalibus liberis Constantinus M. sanxerit. De legitimatione sane filiorum Naturalium per subsequens matrimonium Constantinum M. aliquid cauisse, seu de ingenuis concubinis vxoribus ducendis, & filiis exinde suis ac legitimis habendis, testimonium perhibet Zeno *in d. l.* 5. *Cod. Iust. de Natural. liberis.* Nempe Constantinus, vt idem Zeno *ibidem* loquitur (non nudo tantum, vt vulgo creditur, elogio, verum Constantini institutum hac parte aperiens) qui veneranda Christianorum fide muniuit imperium, hac proposita legitimandorum liberorum ratione, patriæque potestatis in liberos adquirendæ modo, concubinatum in nuptias paulatim vertere sategit: vt ita, si non concubinatum omnino tollere e Republ. Christiana posset, quem sane etiam quadamtenus lege sustulit, puta *l. vn. Cod. Iust. de concubinis*, P. 352 saltem post susceptos iam liberos arctiorem & sanctiorem coniunctionem legitimo connubio mutare discerent, vt ferme alioquin solet liberorum contemplatio chariorem & sanctiorem copulam facere, & ad matrimonium contrahendum inuitare: videndus insignis hanc in sententiam Chrysostomi locus, *lib.* 2. *de prouind. Dei*, de Abrahamo & Ismaële, & *lex* 10. *Cod. Iust. de natural. liberis.* Qui sane concubinatus in matrimonium vertendi procedente affectione (vt est *in Instit. tit. de Nuptiis §. vlt.*) mos, & idem olim vsitatus, vt docet vel *lex* 31. *D. de donationib.* Atenim non ideo hac ratione liberi ante nuptias in concubinatu suscepti legitimabantur: Quod a Constantino primum inuectum fuit. Hæc inquam ita de legitimatione naturalium liberorum a Constantino M. primum constituta fuerunt, cum ante Constantinum eorum nomen Romanæ legislationi (vt barbare vertit vetus Interpres, quisquis fit, Nouellarum) non fuisset in studium. τὸ τῶν νόθων ὄνομα τῇ Ῥωμαίων νομοθεσίᾳ πρώτην ἐ διεσπούδασο. Id est, *nullo studio aut affectu Romana Iurisprudentia eos prosecuta fuerit, nulla* φιλανθρωπία, ἀλλ᾽ ὡς ἔκφυλόν τι, καὶ παντελῶς ἀλλότριον τοῦ πολιτεύματος ἐνομίζετο. Primus igitur Constantinus, eorum aliquam rationem habendam credidit. Atque hoc illud est, quod Iustinianus ait, a Constantini piæ memoriæ temporibus *Naturalium Liberorum nomen* libris Constitutionum inscribi cœpisse: non quasi nudum eorum nomen antea incognitum fuerit, naturalium, inquam, liberorum pro liberis ex concubina susceptis, cui refutando allegantur *lex* 7. *D. de confirm. tutor. lex* 45. *D. de vulgari & pupill. subst. l.* 17. §. 4. *D. ad SC. Trebell.* de quo prolixe nuper Heraldus *quæst. Iuris Quotid. lib.* 1. *cap.* 1. sed quia nullo studio aut humanitate expressa in id constitutiones dignatæ eos fuissent. Et hæc quidem perspi-

perspicua sunt: vt mirari subeat, Iustinianum ipsum id minus distincte proposuisse, sic vt ex eius verbis colligat quis, alium quam Constantinum huius legitimationis Authorem fuisse. Atenim, quid præterea de Naturalibus liberis Constantinus cauerit, obscura premitur caligine. Sane enim aliquammulta de his Constantinum cauisse, seu plures de his a Constantino leges latas, *hac lege* docemur. *Placuit* inquit, *manentibus* CVNCTIS *quæ de naturalibus liberis Constantinianeis legibus cauta sunt, hac tantummodo temperare, vt &c.* Illud saltem ex *hac ipsa l.* liquet, iis legibus de iure capiendi cautum aliquid fuisse. Quod quidem Valentinianus *hac sua lege*, se *temperare* ait. Atenim quia non minus is *temperare* dicitur, qui prioris legis asperitatem mitigat, quam qui lenitatem temperamento aliquo cohibet, dubium cui videri possit, quidnam de iure capiendi naturalibus liberis concesso hac parte Constantinus sanxerit. Quare ita quis existimare posset, maius aliquid a Constantino Naturalibus liberis hac parte tributum quam a Valentiniano *hac lege* tribuitur: Nempe vt pater pro arbitrio suo naturalibus liberis quam vellet partem relinquere, donare posset. Verum contra sentio Constantinum M. videlicet liberis naturalibus capiendi ius valde accisum tribuisse. Præter alia argumenta, quæ ex Iustiniani *Nouella 89.* & Libanio *de vita sua*, certissima suppetunt, & illud insuper accedat, quod hæc sententia Constantini M. instituto, quod aliis legibus extulit, apprime conueniat. Nempe & hac ratione Constantinus M. concubinatum in nuptias vertere sategit, pœna videlicet hac proposita: vt viceuersa legitimationis præmio proposito id ipsum efficere eum voluisse iam dixi. Quæ gemina cæteroquin ratio est, qua hominum mores vertuntur, metu scilicet pœnarum & præmiorum pollicitatione: quod videre est vel ex *l. Iulia & Papia*, quæ & ipsa est *de incapacibus*. Quatenus autem accisum fuerit a Constantino ius istud, tum ex *hac lege*, tum ex *l. 1. Cod. Iust. de natural. lib.* ex parte colligere licet. Nempe cum hac humaniore Valentiniani *leg.* naturalibus liberis capiendi ius cum filiis, & parentibus aliquod tribuatur, ex *d. l. 1.* aperte colligatur, capiendi ius illis Constantinum nullum tribuisse: *Quicquid*, inquit, *talibus liberis pater donauerit, seu illos legitimos, seu* NATVRALES *dixerit, totum retractum legitimæ soboli reddatur, aut fratri, aut sorori, aut Patri, aut Matri.* Nempe in odioso matrimonio versans *illa lege* Constantinus, liberis ex eo susceptis legitimorum ius omnino denegat, solo naturalium iure eis relicto, etsi Pater eos legitimos vocauerit. Quodnam autem ius fuit naturalium? Scilicet, vt post legitimam demum sobolem, item post Patrem, Matrem, fratrem, sororem, patruos, agnatos, capere possent; illis vero superstitibus nihil. Maneat itaque liberis naturalibus a Constantino M. legitimis omnibus demum deficientibus etiam fratribus, seu patruis, capiendi ius quoddam relictum fuisse: Erroneum enim puto quod nonnulli scribunt, Constantinum prohibuisse in vniuersum naturales filios quidquam ex patrum testatorum siue intestatorum hæreditate consequi. Maneat, hunc Constantini M. rigorem humanitate quadam a Valentiniano seniore hac lege inflexum. At quomodo? Nempe constituit, vt ex vltima voluntate vel donatione Patris, etiam existentibus liberis legitimis, aut Patre matreue, naturales liberi vna cum Matre capere aliquid possent, sed vnam tantum vnciam; superioribus vero deficientibus, tres vncias. Neque ideo tamen ad ius vetus rediit Valentinianus, quo constat, naturales liberos plenum capiendi ius habuisse, vt docet vel *lex 45. D. de vulgari substit.* Quicquid contra multis disputet Ant. Faber, qui vt naturalium liberorum nomen de liberis ex concubina susceptis ante Constantinum incognitum fuisse, pertendit, ita *h. l.* & cæteris omnibus Pandectarum locis per *naturales liberos*, non ex concubina susceptos, sed in figura matrimonii natos, id est in seruitute seu ex contubernio intelligit, quibus ille capiendi ius fuisse putat propter matrimonii figuram: at non etiam ex concubina susceptis, vtpote extra omnem matrimonii figuram natis. Quam aperte refutat *lex 14. §. 2. de ritu nupt.* vbi etiam vulgo quæsitorum respectu, pater naturalis dicitur. Quid est igitur, inquies, quod Iustinianus ait *Nouella 89.* de incognito Veteribus naturalium liberorum nomine; contra de Constantino, qui primus id legibus inseruerit: denique de Valentiniano, Valente, Gratiano, qui primi his aliquid relinqui posse voluerint? Nempe quod, vt iam dixi, Constantinus capiendi iure acciso eorum legitimandorum modum introduxerit: Valentinianus vero ius capiendi quadamtenus reduxerit: Prius illud si cuiquam non facit satis (vt mihi certe non facit) tum aperte pronuncio Iustinianum hac parte parum sibi cauisse videri: Argumento certe esse potest, quod legitimationis per consequens matrimonium alium quam Constantinum M. auctorem facere videtur: quod aperte falsum est. Illud sane quod disertis verbis Iustinianus *dicta Nouella* scribit: *cap. 12.* Valentinianum, Valentem & Gratianum (*hac* scilicet *lege* nostra) primos effecisse, vt naturales liberi ex bonis Patris aliquid capere possent, verum est de Christianis Imperatoribus: Βάλεντι μὲν οὖν καὶ Βαλεντενεανῷ καὶ Γρατιανῷ τοῖς τῆς θείας λήξεως, πρώτοις, ἐπῆλθε φιλανθρωπεύσασθαί τι p. 353 πρὸς τὰς νόθους, & quæ sequuntur de huius legis sententia. Idque ipsum & *initio Nouellæ* indicat, cum ait: εἶτα, id est post Constantinum, κατὰ μεκρὸν, id est paulatim, flexa in humanitatem sententia, Imperatores aliquid liberis naturalibus de bonis relinqui, donari posse, censuisse. Tandem huiusce constitutionis Valentinianeæ meminit diserte non tantum Iustinianus *dict. Nouell. 89.* verum & Libanius, insigni loco *de vita sua*, *pag. 48. edit. Morelli.* qui fortunam vitamque suam Valentiniano etiam & Valente Imperatoribus describens, sic scribit: σὸν ἔργον, ὦ δαίμων, καὶ τότε θεῖναι νόμον τῶν παίδων τοῖς νόθοις (ita recte habet MS. neque mutandum in νέοις) ἐπίκουρον. Τὸ μὲν οὖν ἐπινοῦν τε αὐτὸν τῷ πρεσβυτέρῳ τοῖν βασιλέοιν ἐλθεῖν, ἕνα τε τῶν κρατούντων τοῖς ἐκείνου γεγονέναι γράμμασιν, κοινῆς τοῦτο ἔσω τῆς τῶν ἐν χρείᾳ τοῦ νόμου καθεστηκότων τύχης. τὶ δὲ τὸν νεώτερον ἥκιστα αὐτὸν ἐπαινοῦντα μάλιστα ἐπαινοῦντα φανῆναι, ποιῆσαί τε κύριον ἐπειδή με ἐξουσίας τῆς ἀπ᾽ αὐτοῦ δεόμενον ᾔσθετο, πῶς οὐκ ἂν ἐν δίκῃ τῆς ἐμῆς κριθείη τύχης, ἥ με πολλῆς τε καὶ βαρείας ἠλευθέρωσεν ἀνίας ὡς τῆς αὐτῆς ἡμέρας τελευτὴν μὲν ἐμοὶ πτωχείαν δὲ ἐκείνῳ τὴν ἐσχάτην οἰσούσης, &c. *Tuum est opus, o Dæmon, quod LEX. lata fuerit, Naturalibus liberis succurrens: Sane quod hæc in mentem venerint Seniori* (VALENTINIANO) *ex Imperatoribus, alterque e Dominantibus* (Gratianus) *constitutioni eius præscribatur, communis id fortunæ esto eorum qui ea lege opus habuerunt: Quod autem Iunior* (VALENS) *qui ipsam non laudauerat, maxime collaudare visus sit, ratamque fecerit, posteaquam is me authoritate sua indigere sensit, cur non iure merito hoc mea fortunæ assignaretur, quæ me multo grauique liberauit mœrore, cum eadem dies mihi quidem obitum, illi vero* (filio meo scilicet naturali) *extremam allatura esset inopiam?* Ex hoc singulari Libanii loco liquet, quod iam aliunde probatum in Notis. *1. Valentinianum* huiusce constitutionis authorem esse. 2. Gratiani nomen illi inscriptum: quod profecto etiam hæc lex præfert. 3. Eam a Valente initio non probatam, & postea demum confirmatam. 4. Idque in gratiam Libanii, qui cum sexagenarius tum ferme, biennio

biennio scilicet post *hanc l.* A.D. 373. (natus quippe Libanius A.D. 314.) morbo grauissimo detineretur, & naturalem filium haberet, ei aliquid testamento suo relinquere volebat: Sane enim & Eunapius *in vita Libanii p. 170. edit. Commel.* scribit, Libanium coniugium respuisse, & domi habuisse concubinam. *γάμȣ δὲ καὶ ȣ̃τος ἠμέλησε, πλὴν ὅσα γε αὐτῷ γυνὴ τις ξυνῆν, ȣ̓κ ἀπὸ ὁμοίας τῆς ἀξιώσεως.* Idemque Libanius naturalis filii sui meminit *ep. ad Priscianum 533.* & *ep. 632.* (reuera 642.) *ad Alexandrum.* Quarto ex hoc Libanii loco liquet de quo *initio commentarii* dixi, Valentinianum hac constitutione liberis Naturalibus opitulatum iuisse, cum antea ex Constantini constitutione sequior eorum conditio esset: *νόμον*, inquit, *τῶν παίδων τοῖς νόθοις ἐπίκȣρον.* Eodem etiam refero, quod idem scribit *eodem de vita sua commentario, p. 61. 62.* Idemque *Orat. inedita πρὸς Θρασύδαιον* veteris hac in re constitutionis gratiam sibi factam rursum memorat his verbis: *καὶ περὶ αὐτȣ̃ς εὑρὼν παῖδα τὸν ἐμὸν καθήμενον, ὃν τὰ μὰ γνώμη βασιλέως γέγονεν, κελεύσαντος ὑποχωρῆται τὸν περὶ ταῦτα νόμον.*

II. (a) Impp. THEOD. & Valent. AA. Hierio PF. P. Post alia.

NATVRALES liberi, eorumque matres, nec parentum arbitrio (b) in successionibus, ceterisque modis, (c) quibus rei mobilis vel immobilis dominium confirmatur, passim & sine legis distinctione congrua permittantur; (d) Nec tamen Legis * quæ nuper (e) lata (f) est, asperitate premantur, cum satis sit, eos secundum priorem (g) Constitutionem, aut extantibus iustis liberis, aut etiam non extantibus, id tantum consequi, si patris deferatur arbitrio, quod per eam iusta moderatione decretum est. Ceteris, quæ de eorum matribus, libertis, libertinisque per Nouam Constitutionem decreta sunt, in sua manentibus firmitate. Dat. X. Kalend. Mart. Constantinop. Tauro & Felice Coss. [428.]

INTERPRETATIO. *Hæc lex interpretatione non eget, quia ad hoc solum intromissa est, quia posterior omnibus est, & priorem, quæ a posteriore damnata fuerat, confirmauit.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. Iungendæ autem sunt huic, *lex vn. sup. de omissa actionis impetratione: lex vlt sup. de nuptiis, lex vlt. sup. de dotibus, lex vlt. inf. de legitimis hereditatib.* Quæ postrema etiam argumento huic nostræ omnino respondet. *GOTHOFREDVS.*

(b) *D. l. vlt. de legitimis hereditatib.* *IDEM.*

(c) Veluti donatione, *l. 1. sup.* *IDEM.*

(d) *Permittantur*, id est, ius habere sinantur. *IDEM.*

* Caput hoc non extat: sed aliud caput ex eadem proculdubio lege, *l. vlt. inf. de libertis.* *IDEM.*

(e) Ante biennium. *IDEM.*

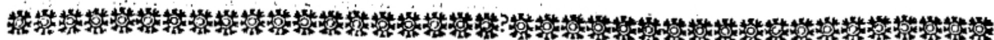
(f) In Occidente. *IDEM.*

(g) Id est, secundum *legem 1. sup.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII Iun. hæc constitutio est de Naturalibus liberis: qua is CAPIENDI IVS ex testamento, vel quacunque alia donatione, patris naturalibus liberis, iam olim a Valentiniano Sen. tributum, *l. 1. sup.* restituit: quod (a Valentiniano III. scilicet) nuper ademptum fuerat, noua aliqua constitutione, qua is reducto iure Constantinianeo proculdubio constituerat, ne quidquam Naturales liberi, eorumue matres ex patris bonis seu testamento capere possent. Nempe vt parentum arbitrio quidlibet capere naturalibus liberis licere non vult *hac l.* Theodosius Iun. ita asperum nimis Theodosio visum, si nihil omnino iis capere liceret. Proinde ei placet modus, qui Valentiniani Sen. *lege*
P.354 *illa 1. sup.* impositus & definitus fuerat. Satis id esse iudicans, idque *iusta moderatione decretum*, vt loquitur, vel, *congrua distinctione permissum.* Et sic mediam viam sectati hac parte Imperatores Valentinianus Senior *l. 1. sup.* Theodosius M. *hac lege.* Quæ quidem prolixioris Theodosianæ constitutionis pars est, qua vt inanes alias veteris iuris formulas & iniquas constitutiones sustulit, ita & capiendi ius veteri iure (quod & nuper reductum fuerat) nimis accisum ampliauit. Quo sane pertinet hæc lex. Sed & *lex vlt. inf. de legitimis hereditatibus*, quæ huic inter alias coniungenda. Nempe vt h. l. parentis arbitrio non permittitur, vt omne quod voluerit, naturalibus suis liberis donet aut relinquat, sed vt aliquid tantum eis relinquere possit; ita mutuam quoque inter coniuges ab intestato successionem extantibus propinquis prohibet Theodosius, ex testamento tamen capiendi ius coniugum arbitrio permittit. Verum ad nostram *legem* redeamus, qua vt dixi nupera (Valentiniani III.) constitutio abrogatur hac parte: alia parte confirmatur. Fuerant scilicet alia eadem constitutione comprehensa, quæ Theodosius in sua firmitate manere, *h. l.* iubet. Puta de matribus naturalium liberorum, item de libertis & libertinis. Qua in re in partem innuitur, *leg. vlt. inf. de libertis & eorum liberis:* quæ certe lex a Valentiniano III. ante biennium lata fuit, de libertis ab omni militia excludendis: libertinis autem, id est, qui ex manumissis sunt nati, ad locum vsque proximum Protectoris admittendis. *Hac* igitur *lege* Valentinianeæ constitutionis pars abrogatur, a Theodosio Iun pars maxima confirmatur. Conuenerat scilicet inter Theodosium & Valentinianum, vt quæ constitutiones in alterutrius imperio latæ fuissent, in alterius quoque partibus obtinerent. Quod suadet *Nouella de Theodosiani Codicis authoritate, 1. vers. his adiicimus.* & Nouella *de confirmatione legum Nouellarum Domini Theodosii. 2.* Theodosius igitur, cum NOVA illa Valentiniani constitutio ipsi intimata fuisset, iniquior illi & asperior in quibusdam visa fuit; atque adeo eam, qua parte de naturalibus liberis cauebat, in Partibus suis, id est in Oriente obtinere noluit, cæteris eius capitibus probatis. Ex his interim, ex *hac* inquam *leg.* & *superio-*

superiore, dictisque *ad eas* apparet, quam varie hac parte Imperatores senserint, constituerintque: Quam ideo inconstantiam, vt & in aliis constitutionibus quidam acerbe nimis inuehuntur, vt & hoc argumento constitutionum Romanarum studium omne foro pellant, in quibus est Argentræus *in consuetudines Britanniæ-Gallicæ, art. 450.* Quibus vt in genere accedendum non est; ita suæ cuique proculdubio Principi hac parte, vt in aliis iuris speciebus, quæ θέσει tantum non φύσει stant, rationes fuere, tempori aptæ.

DE MANVMISSIONIBVS IN ECCLESIA.*

* Cod. Wurceb. & Breuiar. Leg. Rom. Guelfferbyt. *De manumissionibus in Ecclesia factis.* *RITTER.*

TITVLVS VII.

LIB. I. COD. IVST. Tit. *XIII.* De *his qui in Ecclesiis manumittuntur.*

PARATITLON.

DE Manumissione in genere hæc aliis legibus occurrunt, quod Paratitli vice hic esse potest. Dicitur præmium meritæ seruitutis, *l. 8. de infirm. his, quæ sub Tyr.* meritæ libertatis concessio, *l. vn. h. t.* mutatæ conditionis beneficium, *l. 13. de infirm. his quæ sub Tyr.* Manumissionis solemnitates memorantur *h. l.* & *consuetudines* vocantur, *d. l. 13.* Coram Prætore manumissiones fiebant: *l. 16. de Prætoribus.* Manumissionis solemnia, initio Consulatus, peracta a Consulibus, & hæc solemnitas *Consulatus* vocatur *d. l. 13.* Manumissiones sub Tyranno etiam factæ valuere. *l. 5. 8. 9. 13. de inf. his quæ sub Tyr.* In testamento quoque rescisso libertates datæ valebant, in sp. *l. 28. de Iudæis.* Intra certum numerum tantum, qui legitimus dicitur testamento libertates dare licuit, *d. l. 28.* Manumissionis denique species notentur: inter alias ea qua ciuitas Rom. dabatur *h. l.* & manumissio in Ecclesia eiusdem potestatis, *hac l.*

I. (a) Imp. Constantinus A. Osio Episcopo. (b)

QVI (c) religiosa mente in Ecclesiæ gremio (d) seruulis suis (e) meritam (f) concesserit libertatem, eandem eodem iure donasse videatur, quo Ciuitas Romana solemnitatibus (g) decursis (h) dari consueuit. Sed hoc duntaxat iis, qui sub aspectu Antistitum (i) dederint, (k) placuit relaxari. (l) Clericis (m) autem amplius concedimus, vt cum suis famulis tribuunt libertatem, non solum in conspectu Ecclesiæ, ac religiosi populi, (n) plenum fructum libertatis concessisse dicantur, (o) verum etiam cum postremo iudicio libertates dederint, seu quibuscunque verbis (p) dari præceperint: ita vt, ex die publicatæ
P. 355. voluntatis, (q) sine aliquo iuris teste vel interprete, (r) competat directa libertas. Dat. XIIII. Kal. Maii, Crispo II. & Constantino II. Coss. [321.]

INTERPRETATIO. *Qui manumittendi in sacrosancta Ecclesia habuerint* (s) *voluntatem, tantum est,* (t) *vt sub præsentia Sacerdotum seruos suos velit absoluere,* (u) *nouerit* (x) *eos, suscepta libertate Ciues esse Romanos: nam* (y) *si Clerici suis mancipiis dare voluerint libertatem,* (z) *etiamsi extra conspectum fecerint Sacerdotum, vel sine scriptura verbis fuerint absoluti, manebit, sicut ciuibus Romanis, integra & plena libertas.*

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Inst. de his qui in Ecclesia manumittuntur.* Huius legis meminit Sozomenus, *lib. 1. historiæ Ecclesiasticæ cap. 9.* & ex eo historiæ tripartitæ Compilator *lib. 1. cap. 9.* & Nicephorus *historiæ Ecclesiasticæ lib. 7. cap. 16.* Hanc legem Baronius in annum suum non retulit, etsi retulerit *A. D. 316. n. 74.* *GOTHOFREDVS.*

(b) Cordubensi. *Osius* hic est ille Cordubensis Episcopus, constantissimus ætatis suæ tempore Catholicarum partium: quo etiam authore, quadriennio post *hanc legem* Synodus Nicena confecta habetur, teste Seuero Sulpicio *sacræ Historiæ l. 2. c. 40* de quo nihil attinet plura addere. Certe hunc manumissionis in Ecclesia, primum Constantino authorem non fuisse, (quod tamen nonnulli perperam tradunt,) ex iis quæ mox dicentur, constabit. *IDEM.*

(c) Laici. *IDEM.*

(d) Id est, vt mox dicitur, *in conspectu Ecclesiæ ac religiosi populi.* Galli nos id quoque vsurpamus, *Au giron de l'Eglise:* verum alia in re. *IDEM.*

(e) *Seruuli h. l. & l. 1. vnde vi.* Ita quoque Augustinus *de vita & mor. Clericor. serm. 356. tom. V. edit. Benedict p. 1387. IDEM.*

(f) Sic

(f) Sic & præmium meritæ seruitutis, *l. 8, de inf. his, quæ sub Tyr.* Reuocat porro mihi istud in memoriam quod Seruius notat, Terracinæ in templo Feroniæ in quo manumissiones peragebantur, sedile fuisse lapideum, in quo versus hic erat incisus, *Bene* MERITI *serui sedeant, surgant liberi.* Item quod Augustinus scribit in quodam sermone, *Seruum*, inquit, *tuum manumittendum ducis in Ecclesiam, recitatur libellus, & fit desiderii tui prosecutio. Dicis Te seruum tuum manumittere, quod tibi in omnibus seruauerit fidem.* Item hæc ex Patroni filii Epistola ad libertum: *ob* MERITA *tua fidemque tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem.* Vide etiam *l. 1. in fine, Cod. Iust. pro quibus causis serui pro præmio.* *IDEM.*

(g) Vindicta scilicet, de quo mox. *IDEM.* *Solemnibus.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(h) Vox hæc, *decursis*, propria in solennibus: ita *decursis hastis:* vide *Gloss. Theod.* *GOTHOFREDVS.*

(i) *ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἱερεῦσι*, Sozomenus. *IDEM.*

(k) Libertatem. *IDEM.* *Dederit.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(l) *Relaxari* id est concedi, tribui. *GOTHOFREDVS.*

(m) Clerici suos seruos habuere. *IDEM.*

(n) *Religiosi publici.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(o) *Dicantur*, id est, videantur, censeantur. *GOTHOFREDVS.*

(p) *Τυπικὰ* alioquin vetustissimo iure verba in manumissionibus vsurpata, non tantum vindicta, quod notum est, sed etiam in testamentis, quod *hæc lex* docet. *IDEM.*

(q) *Aut ex die publicæ voluntatis.* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(r) *Interpres*, pro teste. *GOTHOFREDVS.*

(s) *γρ. habuerit:* nam infra *velit & nouerit.* *IDEM.* *Habuerit* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(t) Id est tantum requiritur. *GOTHOFREDVS.*

(v) Absoluat. *IDEM.*

(x) Et nouerit. *IDEM.*

(y) Pro, *at.* *IDEM.*

(z) *Libertates* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

MANVMISSIONVM vsum & *exemplum* (quod hic præmittendum est) in Ecclesiam Christianam Constantinum M. cuius *hæc lex* est, meliore auspicio e templis, & Ecclesiis seu comitiis Gentilium, traduxisse, initio notandum est: Traduxisse, inquam: nam & ita olim in Græcia seruos super aras manumissos testatur Suidas *in v. κράτης.* *Κράτης ἀρθεὶς ἐπὶ τῦ βώμυ εἶπεν ἐλευθεροῖ κράτητα θηβαῖον κράτης.* *Crates in edito stans loco dixit: Manumittit Craterem Thebanum Crates.* Sed & in templo Feroniæ Deæ Terracinæ in Latio siue Campania seruos raso capite pileum libertatis insigne sumpsisse produnt Seruius *ad VIII. Æneid. v. 564.* ibi: Feronia mater, cui add. Liuius *lib. 2.* de *Vindicio* seruo, & Plutarchus *in vita Publicolæ.* Denique & in populi comitiis, (quæ Græci ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ vocabant) seruos olim manumissos constat. Inde igitur, vti dixi, mos in Ecclesiam Christianam traductus a Constantino M. *& religiosa mente*, vt *hac l.* dicitur, *& in conspectu religiosi populi.* vice scilicet Templi, Comitiiue, Ecclesia substituta; viceque plebis, plebe Christiana; vice Magistratuum, Episcopis. Non vero, (quod nonnulli censent) hic manumissionis in Ecclesia modus subrogatus in locum eius manumissionis, quæ olim per censum fiebat. Neque audiendi etiam qui *h. l.* per *solemnitates decursas* intelligunt comitiorum solemnitates & census. Nam per solemnitates *h. l.* intelligendæ sunt solemnitates manumissionis vindicta apud Magistratum, in quibus & solemnia verba fuerunt, & Acta interueniebant.

Igitur Constantinus M. hanc manumissionis speciem in Rempubl. Christianam inuexit. Et quidem, quod hic *secundo* loco obseruandum de *Numero* Constantini super hac re *Constitutionum*, tribus eam in rem latis constitutionibus: quod Sozomenus testatur (Scriptor Theodosio Iun. coæuus) *lib. 1. historiæ Ecclesiast. cap. 9* εἰς τῦτο δέ με προελθόντα γραφῆς ἄξιον μὴ παραλιπεῖν, τὰ νενομοθετημένα ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῦ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐλευθερυμένων ὑπὸ γὰρ ἀκριβείας νόμων καὶ ἀκόντων τῶν κεκτημένων τῆς πολλῆς δυσχερίας ὔσης περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας ἣν πολιτείαν Ῥωμαίων καλῦσι ΤΡΕΙΣ ἔθετο ΝΟΜΟΥΣ ψηφισάμενος πάντας τὺς ἐν Ἐκκλησίαις ἐλευθερυμένυς ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἱερεῦσι πολιτείας Ῥωμαϊκῆς τυγχάνειν. *Sed quoniam eo usque progressa est oratio, consentaneum fuerit ea quoque commemorare quæ ab illo constituta sunt ad vtilitatem eorum, qui in Ecclesiis manumittuntur. Nam cum ob nimiam legum seueritatem, potior libertas, quam Romanam ciuitatem vocant, etiam volentibus dominis difficile admodum acquireretur, TRES tulit LEGES, quibus constituit quicunque in Ecclesia sub testimonio sacerdotum libertate donati essent, ciuitatem Romanam consequerentur.* Quæ Sozomeni verba haud vbique feliciter reddidit Interpres apud historiæ tripartitæ Compilatorem *lib. 1. cap. 9.* Sed & Nicephorus breuiter tantum eius sententiam perstrinxit *lib. 7. cap. 16.*

E tribus porro illis Constantini M. constitutionibus, quas Sozomenus memorat, duæ tantum hodie supersunt, quod etiam Doctiss. Fornerius iam *lib. 1. select. cap. 4.* indicauit. Vna videlicet data ad Protogenem Episcopum (Serdicæ in Dacia, quod Athanasius docet, *disp. 1. contra Arianos, pag. 291. Tom. I.* & *Apol. 2. Tom. eod. pag. 767.* Et Metaphrastes, *in vit. Athanas. T. II. pag. 77. Edit. Weidmann.*) quæ constituit *legem 1. Cod. Iust. eod. tit.* (quæque data est A. D. 316.) Altera est, hæc *lex* nostra A. D. 321. scripta ad Osium Episcopum Cordubensem. Tertia vero, omnium prima, desideratur, cuius tamen meminit, simul & sententiam ipse p. 356.
Constantinus repetit, *d. l. 1. Cod. Iust. h. t.* his verbis, IAMDVDVM PLACVIT, *vt in Ecclesia Catholica libertatem domini suis famulis præstare possint, si sub aspectu plebis, adsistentibus Christianorum Antistitibus id faciant: vt propter facti memoriam, vice Actorum interponatur qualiscunque Scriptura, in qua ipsi vice testium signent.*

Vnde interim apparet, quod hic tertio loco notari oportet de *Tempore* huius manumissionis inuectæ; Nempe inter initia statim fidei Christianæ a Constantino M. susceptæ *hæc* manumissionis in Ecclesia *species* inuecta fuit: Nam cum *lex illa 1. Cod. Iust. eod. tit.* data sit An. 316. eaque dicat, *iamdudum id placuisse*, sane post A. D. 312. (quo Constantinus Christianus factus est) statim id factum, oportet: Nisi putemus eodem tempore id factum, quo & *Crucis*, & *Frontis* inscriptionis pœnæ ab eodem sublatæ fuerunt, quod Anno superiore 315. factum coniicio, quo & vox *Dudum* aptari nihilominus recte potest, vt similibus exemplis firmaui ad *l. 19. Cod. Iust. de nuptiis, p. 16.*

Subiicit vero Superiori loco Sozomenus, quod quarto *hic* obseruandum de *Actis* manumissionis istius:

istius: *ταύτης τῆς εὐσεβοῦς ἐφευρέσεως εἰς ἔτι νῦν ὁ χρόνος φέρει τὸν ἔλεγχον. ἔθους κρατοῦντος τοὺς περὶ τούτου νόμους προγράφεσθαι ἐν τοῖς γραμματείοις τῶν ἐλευθεριῶν. Huius piæ institutionis indicium ætas nostra adhuc retinet: cum moris sit, vt leges hac de re scriptæ præfigantur in tabulis manumissionum.* Nempe ait Sozomenus, actis huius manumissionis quæ de more fiebant, Constantini leges præscribi, inscrique solitas: huncque morem ad sua vsque tempora perstitisse: Item leges Constantini tres de manumissionibus, in Ecclesia Actis manumissionum præscribi solitas.

Itaque, quod *quinto* loco notari oportet (de *Vsu* huius manumissionis) vbique mos ille postea inoleuit: Et serius tamen per Africam & sub Honorio demum: quod testantur Patres Africani, in Conciliis duobus, A. D. 401. vt videre est ex *Canone Codicis Africani*, 64. & 82. & Augustinus loco quem superius notaui. Ennodius quoque Ticinensis Episcopus moris illius per Italiam egregium nobis monumentum, in Geruntio seruo præbet. Sed & postea per Gallias mos ille stetit, etiam sub Visigothis, & Francis, quod testatur Epitoma *Institutionum* sub Gaii nomine, & leges Ripuariæ, *tit. 58.* Nam quod *Ecclesiæ* vocem ibi Vir Doctus Gaii ipsius putat, & pro Concilio accipi censet, minus admitto; neque enim Gaius eam vocem Græcam ibi retenturus fuisset: Imo & Author chartarum Scenicarum, qui gesta ipsa manumissionis, & formulam vna cum memoria Constitutionum Constantini exhibet, *in formula 56.* Sed & formularum secundum legem Romanam, Author *formula 10.* Exempla qui volet recentiora huiusce manumissionis, adeat Fornerium *dicto cap.*

Notari & illud cupio *sexto* loco de *Tempore* quo manumissiones in Ecclesia fiebant, nempe manumissiones has in Ecclesia Paschali die, & tempore, velut frequentissimo conspectu, celebrari solitas docet Gregorii Nysseni locus (quem profero ad *l. 3. infr. de indulg. criminum:*) & *lex 8. Cod. Iust. de feriis.*

Tandem, vt ad *huius l.* Sententiam descendamus de *forma* simul, & *vi*, seu *effectu* huius manumissionis postremo loco videndum est. De his scilicet sequentia *h. l.* & *d. l. 1. Cod. Iust. h. t.* constituuntur a Constantino M. nempe, Duo laicis seruos suos manumittentibus propria. Tertium vero & Quartum Clericis manumittentibus peculiaria. Quintum vtrisque commune, de effectu videlicet huius manumissionis.

In Laicis igitur duo requirit Constantinus: Primum, vt in conspectu Ecclesiæ & Religiosi populi, sub aspectu Antistitum hæc manumissio fiat *h. l.* & *d. leg. 1. Cod. Iust. eod. tit.* *ὑπὸ μάρτυσι ἱερεῦσι* Sozomenus. Augustinus *sermone 53.* cui titulus, *Acta ad populum Hipponensem, de Augustini Clericis, tom. 10. pag. 1402. Diaconus Hipponensis homo pauper est, quid alicui conferat non habet: tamen de laboribus suis antequam esset Clericus, emerat aliquos seruulos, hodie illos* IN CONSPECTV NOSTRO *manumissurus est Episcopalibus* GESTIS.

Idem alio sermone: *Seruum tuum manumittendum ducis in Ecclesiam, recitatur* LIBELLVS, *& fit desiderii tui prosecutio: Dicis, Te seruum tuum manumittere, quod tibi in omnibus seruauit fidem.* Alterum, vt *Scriptura* aliqua vice Actorum, quæ olim requirebatur in manumissione per vindictam, interponatur, propter facti memoriam, in qua Antistites vice testium signent, *d. l. 1.* quod *h. l.* nostra non exprimitur. Certe huiusmodi Gestorum formulas exhibent Formularii illi, quos dixi. Sed & Augustinus *superiorib. locis*, libelli a domino oblati, lectique, mentionem facit, & verborum in id solemnium: denique Gestorum in id: Idque ita quoque postea a Francis vsurpatum, vnde & manumissi ita in Ecclesia scriptura interueniente: Tabularii dictum in lege Ripuaria, *tit. de Tabulariis:* & Chartularii passim in *Capitular. Caroli M.* Et hæc quidem duo initio indistincte Constantinus M. constituit, quod nunc ad laicos restringit. Tertium enim istud Clericis proprium *eadem l. 1.* constituitur, vt & Clerici quoque ipsi dare & relinquere possint libertatem, quo pacto voluerint, dummodo voluntatis ipsorum euidens appareat testimonium. Quod & ipsum *h. l.* exprimitur, & expressius adhuc, quod posterioribus constitutionibus ferme fieri assolet, post exortam videlicet forte super eo dubitationem aliquam, vel exigentibus id in hac specie Episcopis & Clericis, & sic in eorum fauorem. Quomodo hoc Anno 321. deprehendo, Constantinum M. in id vehementissime incubuisse, quod docent, & *l. 1. sup. de feriis, l. 2. Cod. Iust. hoc tit.: l. 4. infr. de Episcop. Eccles.* quibus tria eo fine constituuntur, & quidem duo in fauorem Ecclesiarum & Clericorum. Quarto igitur loco Clericis (qui seruos pro fratribus habere ducti, de quo vide Lactantium *lib. 5. cap. 15. & 16.* ante sexennium ferme scribentem, atque adeo ad seruos suos manumittendos proniores erant) singulare priuilegium istud tributum a Constantino, vt non solum in conspectu Ecclesiæ seruos suos manumittere possent, quod tamen eos quandoque facere solitos Augustini testimonia superius laudata ostendunt; Verum etiam soli, separati & secreti a cœtu Ecclesiæ, quo pacto ii voluerint: veluti si postremo iudicio seu ordinatione, etsi non solemni testamento, libertates dederint, seu quibuscunque verbis dari præceperint, ita quidem vt ex die publicatæ voluntatis, sine aliquo teste, aut interprete, *directa* libertas competat. In quo multa singularia occurrunt. Primum, vt solius Domini, Clerici scilicet, voluntas pro Ecclesiæ testimonio hac parte cedat, eiusque instar sit: cum alias nemo solus hunc actum legitimum celebrare posset non magis quam alios. Secundum, singulare est vt voluntas huiusmodi nulla *Acta*, nullum testem requirat: Denique, vt quibuscunque verbis relicta libertas fuerit, directa competat. Quod quidem ita interpretantur, vt quamuis precariis verbis relicta sit Clerico libertas, directa tamen competat; directam libertatem pro ea *hic* accipientes, quæ alias fideicommissariæ opponitur. Quæ sententia non placet. Directam enim *hic* libertatem recte omnino accipias pro iusta plenaque libertate: scilicet *l. 10. Cod. Iust. de contrah. & com. stipul.* solemnia p. 357.
vel directa, pro eodem posita. Et sic sensus hic fuerit, quocunque pacto, citra testes, vel Acta (vt ait *d. l. 10.* quibuscunque verbis vt *hæc lex* loquitur) Clericus seruum suum manumiserit, eum plena iustaque libertate potiri. Ac proinde & hic *quibuscumque verbis* opposite accipio ad solemnia verba, non ad directa: ad solemnia inquam verba, quæ in iustis manumissionibus olim requisita. Ergo sensus hic fuerit, Clericos seruos suos ad iustam plenamque libertatem perducere, etsi nulla solemnia adhibuerint, non conspectum Ecclesiæ, non testes vllos, non verba solemnia, quod Interpres *hic* adiecit, non Acta vlla, non scripturam.

Effectum tandem singularem tribuit *h. l.* Constantinus M. huiusmodi manumissionibus: vt eodem scilicet iure habeantur eæ, quo ciuitas Romana solemnitatibus decursis seu obseruatis dari consueuit: Plenum proinde libertatis fructum tribuit *τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας* quam *hic* directam vocari dixi, & sic haud aliter ac si vindicta libertas data fuisset. Nam & eo fine manumissionis genus hoc adinuentum Sozomenus scribit: quod huiusmodi libertas seu ciuitas Romana cum multis difficultatibus procederet, & difficile esset ad ciuitatem Romanam peruenire, nec manumissione quacunque eam serui adipisci possent. De quo alius dicendi

cendi locus erit. Videatur saltem Theophilus *tit. de libertinis*.

Ex superioribus tandem apparet, tantum abesse vt Manumissionis in Ecclesia origo *Osio Cordubensi* adscribenda veniat: quod quidam minus pense putant, vt contra nihil *hac lege*, quæ ad eum data est, contineatur, quod non iam antea constitutum fuerit *anterioribus legibus*; etsi hæc paulo expressior sit, quod Clericos spectat. Quod Osium Cordubensem cui *hac lex* inscribitur, attinet; de eo Ecclesiasticæ historiæ Scriptores consulendi: & de eo nos quoque nonnulla *ad Philostorgium*.

DE LIBERALI CAVSA.

TITVLVS VIII.

LIB. VII. COD. IVST. Tit. XVI.

PARATITLON.

Liberalis cavsa *Rubr.* & *l. 4. h. t.* liberale negotium, *l. 16. inf. de Prætorib.* libertatis iudicium, *l. 2. h. t.* est cum quis vel ex libertate in seruitutem petitur [id est cum libertate vtens, eiusque compos, *l. 1. h. t.* in libertate durans, *l. 3. h. t.* in libertatis possessione constitutus, *l. 5. h. t.* in discrimen ingenuitatis adducitur, *l. 1. h. t.* ei super statu suo quæstio mouetur, *l. 5. h. t.*] vel ex seruitute in libertatem [id est, cum quis in seruitio aliquamdiu retentus ignorata libertate, in libertatem proclamat, ad libertatem venit, libertatem relegit, *l. 2. h. t.*] In hoc iudicio Prætor ipse disceptator examinabat, *l. 16. inf. de Prætorib.* Porro siue cui status quæstio moueretur, siue is controuersiam faceret, antiqui iuris forma, *l. vlt. h. t.* Iuris hic ordo erat; *l. 16. inf. de Prætoribus*, vt statum suum non ipse tueretur, non liber assisteret, sed ab alieno penderet fastidio, id est, dandi assertoris necessitas ei incumberet; *l. 5.* seu *vlt. h. t.* qui calumniantem repelleret, persequentem redargueret; *d. l. 5. h. t.* ipsum vero defenderet: *l. 4. h. t.* In eum etiam finem, si assertor ei deesset, circumductio præbebatur, id est, circumlustratis Prouinciæ populis, assertor per literas quærebatur; Quo non reperto, desertus tradebatur ei qui seruum dicebat: sic tamen vt Assertore postea reperto, iudicium reuocaretur: *l. 1. h. t.* Assertor autem proprio id periculo faciebat, rem enim saluam fore promittebat. At inuicem satis accipiebat de multæ redhibitione, *l. 1. h. t.* Nam si pro libertate fuisset sententia lata, iniuriæ & impudentiæ causa aduersarius alterius serui addictione condemnabatur, id est, pari seruorum numero multabatur, quot scilicet erant, quos in seruitutem petierat, *d. l. 1. h. t.* Et hi *multatitii serui* vocabantur. Hæc pœna, *mancipiorum multa*, *d. l. 1. h. t.* Et tamen Adsertoris dandi necessitate quidam liberabantur, puta qui viginti annorum spatio in libertatis possessione durasset, vel quem asSererent munerum suffragia & priuilegia meritorum, quique iis præsentibus qui dominos se esse contendunt, in hominum celebritate fuerat versatus, *l. vlt. h. t.* Atque hic quidem Adsertionis & Adsertorum mos fuit: cuius mentio fit *l. 16. inf. de Prætoribus: l. 1. 2. 4. 5. h. t.*

I. (a) Imp. Constantinvs A. ad Maximum PF. V. (b)

Si quis libertate vtentes (c) eiusque compotes, inopinatos in discrimen ingenuitatis adducat, si eos (d) forte assertio (e) defecerit, Circunductio (f) præbeatur, assertorem qværi (g) titulo per literas indicante; ne causa (h) per silentium ignoretur, vel absurde etiam proclametur, vt qvi comperissent, velint (i) asserere, vel cunctantes (k) etiam cogerentur: (l) Ne (m) si assertor defuerit, victi, (n) multis eos scientibus liberos, a dominis (o) deducantur. (p) Ideoque sancimus, si quis assertore (q) inops, atque ignotus, circunlustratis prouinciæ (r) populis, (s) desertus tradatur ei qui seruum dixerit, non infracta, sed dilata libertate, assertore inuento vires recolligat; & suis renouatis defensionibus resistat in iudicio, possessoris iure priuilegiisque subnixus, quanquam e domo illius (t) processerit: Neque enim illa possessio est in tempus accepti, sed expectatio assertoris in tempore non reperti: (v) Ita (x) vt si instaurata lite, restitutisque in sua iura partibus, pro libertate fuerit lata sententia, iniuriæ impudentiæque causa aduersarius pari numero seruorum multetur, quot erunt (y) qui in seruitutem petiti sunt: iis (z) vero non condemnantur, (a) qui in ipsa fuerunt lite progeniti. Quod si quis ante assertorem repertum, vel ante sententiam fuerit mortuus hæredibus causam status probantibus, mul-

tatitius seruus traditur: & hæredes eius qui libertatem temerabat, si implacabilem animum dicant, (b) eadem maneat mancipiorum lex atque conditio: Sin (c) liberos sinent, quos *clausos* (d) repererint, occidant cum personis delicta. (e) Minorum (f) defensores eadem manebit mancipiorum multa: ac iudicio his quos defenderant reposcentibus, rei male gestæ dabitur æstimatio. Cum id proprio periculo fecerit assertor, vt REM SALVAM FORE promittat, ita (g) satis accipiat, *de multæ redhibitione.* Libertatem (h) victis hostibus victorum dominatio abstulit: Leges (i) vero iniuriosos pœna afficiunt, & (k) fama spoliant, dictumque iurgio in aduersarium immodestius iactatum, petulantiusque fusum, pœnam subire cogent, (l) atque (m) non erit impunita labefactatio, atque oppugnatio libertatis, quæ in conuictis (n) quoque punitur: (o) iniustum (p) est autem alienum; ad (q) seruum recepisse, (r) & (s) alterius serui addictione (t) condemnatur. Dat. XII. (v) Kal. Aug. Sirmio, Probiano & Iuliano Coss. [322.]

INTERPRETATIO. *Si aliquis in libertate positum, ad seruitium conetur addicere* (x) *iubet pulsatum ex ordinatione Iudicis per populos, & per publicum duci, vt* defensorem sui status *inueniat, & inuentum adsertorem per chartam petat a Iudice, ne silentio ingenuitas opprimatur. Quod si aut ipse sibi adesse, aut assertorem non potuerit inuenire, tradatur domino repetenti ad seruitium,* non ad pœnale supplicium: *ita vt non per hanc traditionem* ex integro *spem libertatis amittat, nisi cum habuerit locum, inuento adsertore libertatis suæ statum adserat legibus audiendus. Quod si tali ordine reparata lite qui pulsantur ingenuos se esse docuerint, tunc ille a quo ingenuitas iniuste fuerat adpetita, tot mancipia his, quos ad seruitutem vocabat,* eius ætatis, & sexus *dare cogatur* (y) *illis in condemnatione; non adnumerandis hiis, qui dum causa protrabitur in lite nati esse probantur. Quod si ex his, qui ad seruitutem vocantur, dum per adsertorem requirendum, aut alia occasione* (z) *causa protrabitur, aliqui moriantur, & hæredes eorum statum ingenuitatis obtinuerint, pro illius persona quæ in lite mortua est, hæredibus suis eius* compensatio, *sicut & pro viuis, a pulsante reddenda est. Si vero ille moriatur qui liberos conabatur addicere, & filios aut hæredes dimittat, si persequi voluerint causam, quam pater aut auctor* (a) *inchoauerat, & victi fuerint, ad suprascriptam* satisfactionem *tenendi sunt, vt alia tot mancipia male pulsatis satisfaciant. Si vero agere noluerint, nec persequi eos tentauerint, sed etiam* in custodiam ab auctore redactos *absoluerint, erunt a multæ condemnatione securi, quia* non in auctoris sui vitio (b) perstiterunt. *Quod si* (c) *forte minores sint, & Tutor eorum, vel Curator causas eorum aduersus ingenuitatem prosequi velit, & fuerit superatus, ipse de propria facultate ad satisfactionem tenendus est. Si vero post secundam reparationem adsertor inuentus periculo suo* (d) *addicti causam crediderit replicandam, vt si vindicatur,* (e) peculium, aut seruitia susceptorum, *vel ipsos reddere debeat: Similiter & ille qui pulsat, dato fideiussore promittat se prædictum numerum, vel* meritum *mancipiorum, vel quod ab his* (f) in peculio *reposcit,* (g) *satisfaciat cum fuerit superatus.*

NOTÆ.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. vtpote sublatis a Iustiniano Adsertionibus, & sublata Adsertoris quærendi difficultate, *l.* 1. & 2. *Cod. Iust. de adsertione tollenda*; Quæ ipsa ratio est cur *legem* 16. *inf. de Pretoribus.* Tribonianus interpolauerit. Huius ipsius *leg.* suæ meminit Constantinus M. *l.* 2. *prox.* Ad hanc respicit Papianus Respons. *t.* 41. Huic vero *legi* vel certe *legi* 2. coassanda videtur *lex* 42. *Cod. Iust. de liberali causa.* quæ subscriptione caret. GOTHOFREDVS.

(b) Quidam Codices habent, *PF. P.* Male. Meminit huius Maximi P. V. his quoque Coss. Author notitiæ Præfectorum *Vrbi.* IDEM.

(c) *Libertatem vtente.* Cod. Wurceburg. *libertate vtentem* Edit. Sichard. RITTER.

(d) *Prima* huius legis sententia, *de Perquisitione Adsertoris, & Circumductione.* GOTHOFR. *Si in eos forte,* hic legit Cod. Wurceburg. RITTER.

(e) *Assertio,* id est Assertor. GOTHOFREDVS.

(f) *Circumductio,* id est, circumlustrandæ Prouinciæ ad Adsertorem quærendum potestas. *Circumductio,* pro potestate circumducendi vel circunieundi: Vt *cursus publicus,* pro facultate vtendi cursu publico: *Seruitus,* pro seruitutis vindicandæ iure. *l.* 2 *inf.* IDEM.

(g) Sichardus edidit, *assertorque titulo* &c. RITTER.

(h) *Causas* hic Cod. Wurceburg. IDEM.

(i) *Comperisse vellent.* Cod. Wurceburg. IDEM.

(k) Sustineri hoc potest: malim tamen, *cunctanter.* GOTHOFREDVS.

(l) Poëta II. *v.* 234. *Æneidos,*

Ergo concilium magnum, primosque suorum.
Imperio accitos alta intra limina COGIT. IDEM.

P.359. (m) *Secunda* sententia, *de Effectu Adsertoris non reperti.* IDEM.

(n) Alii MSS. habent *vincti:* Certe mox *Clausi* vocantur: Et de famulatus nexu intelligi potest: de quo *l.* 3. *inf.* seu seruituris nexu, *l. vlt. inf. de libertis:* Sed & Vincti olim ferroque ligati serui fuere, *l.* 1. *inf. de fugitiuis colonis:* vbi dicam. Et tamen probum est, *Victi,* pro *Vincti.* Nam & ita Pandectæ Florentinæ in *l.* 9. *D. de incendio*

cendio, habent *Victus*, cum in editis legatur *Vinctus*. Neque tamen improbum est etiam hoc loco, *Victi*, *pro superati*. *IDEM*. *Vinctus* exhibet Cod. Wurceb. & ita edidit Sichard. & Cuiac. *RITTER*.

(o) *Domini*, id est, ii qui se dominos esse dicunt *GOTHOFREDVS*. *Ad omnes* est in Sichard. & Cuiac. cui placebat legendum esse: *a dominis desertus*. *RITTER*.

(p) *Ducantur* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM*.

(q) *Assertoris inops*: Ita reponendum videtur, sic *inops somni* apud Marcellinum: sic *inops virtutis*, Hilario contra *Auxentium*: sic *mentis inops*: nisi forte illud Ἀρχαϊσμὸν redoleat: Alii tentant, *ab Adsertore inops*. GOTHOF. Eos qui *ab adsertore &c.* tentant, iuuat Cod. Wurceburg. ita exhibens lectionem. *RITTER*.

(r) Cuius? Eius proculdubio ex qua oriundum se is de cuius statu agitur praedicat. *GOTHOFREDVS*.

(s) Id est, popularibus: vt in hoc ipso argumento loquitur Plautus *Penulo 5. sc. 2. v. 5. Tuum flagitium est, tuas populares te pati seruire ante oculos, domi quae fuerint liberae*, &c. *IDEM*.

(t) Cod. Wurceburg. hic, *quanquam homo illius*. *RITTER*.

(v) Male hic *repetiit* Cod. Wurceburg. *IDEM*.

(x) *Tertia* sententia de *Multatitio* seruo, & poena eius qui falsam vindiciam & sententiam tulit in liberali causa. *GOTHOFREDVS*. Loco *ita vt*, Cod. Wurceburg *aut*. *RITTER*.

(y) *Quot habuerunt* edidit Sichardus. *IDEM*.

(z) Id est, eorum nomine. *GOTHOFREDVS*. *Hi vero* legit Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *RITTER*.

(a) Est qui legat *contineantur*, vel *connumerentur*, vel, *computentur*, Nam & ita Interpres, *Non adnumerandis hiis*. Verum hoc legitimum est: mox vt ostendam: si modo legas *condemnatur*. *GOTHOFREDVS*.

(b) Recte qui reponunt *inducant*: Horatius, *vt nunquam* INDVCANT ANIMVM *cantare rogati. Serm. 1. Sat. 3. v. 2.* *IDEM*. *Inducant* legit Cod. Wurceburg. *indicant* edidit Sichard. & Cuiac. *RITTER*.

(c) *Si* Cod. Wurceburg. *IDEM*.

(d) Sup. *vincti*; Interpres in custodiam ab Auctore redactos, ob inopiam Adsertoris scilicet. *GOTHOFREDVS*.

(e) Male hic *electa* Edit. Sichard. *RITTER*.

(f) *Minorum defensores*, id est, pupillorum & adultorum Tutores & Curatores. v. d. & Interpretem. *GOTHOFR*.

(g) *Vt ita* Cod. Wurceburg. *RITTER*.

(h) *Libertatem enim*: Ita reponendum est. Serui fiunt bello, *l. 6. infr. ad SC. Claudianum*. *GOTHOFREDVS*.

(i) Et nominatim XII. Tabul. *IDEM*. Cod. Wurceb. *Legis vero iniuriosos poenae adficiant*. *RITTER*.

(k) γρ. *qui fama spoliant*. Legem XII. Tab. de carmine famoso innuit: etsi nescius non sim maledicti & conuitii publici condemnatum famosum effici. vid. Paulum *5. sent. t. 4. §. 19.* Quo sensu haec lectio defendi potest. *GOTHOFREDVS*.

(l) γρ. *Cogunt*. MSS. nonnulli, *cogetur*. *IDEM*. *Cogeretur* legit Cod. Wurceb. *RITTER*.

(m) γρ. *vtique non*, vel *eque non*. *GOTHOFREDVS*. *Atque non* edidere Sichard. & Cuiac. *RITTER*.

(n) γρ. *in conuitiis*. *GOTHOFREDVS*.

(o) *Ponitur* legit Cod. Wurceb. *RITTER*.

(p) *Iniustius*: Ita reponendum. *GOTHOFREDVS*.

(q) γρ. *vt seruum*: etsi alii tentant, *ad seruitium*. *IDEM*.

(r) Ob inopiam adsertoris & iudicio. *IDEM*.

(s) *Et ideo alterius*. *IDEM*.

(t) *Abductione*, verum illud legitimum est. *IDEM*. Integra verba in Cod. Wurceburg. ita se habent: *iniustum est alienus autem ad seruum recepisse & alterius serui abductione condemnatus*. *RITTER*.

(v) *XIII*. Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM*.

(x) Aliam habet lectionem Edit. Sichard. *Si quis in libertate positus, ad seruitium cogitur adiici*. *IDEM*.

(y) Ita Cod. Wurceburg. *illis non in condemnatione adnumerandis, qui dum caussa trahitur*. *IDEM*.

(z) *Aliam occasionem* Cod. Wurceburg. *IDEM*.

(a) *Actor* Edit. Sichard. *IDEM*.

(b) *Vitium* Cod. Wurceb. *IDEM*.

(c) *Nisi forte* Cod. Wurceburg. *IDEM*.

(d) *Sui* Cod. Wurceburg. *IDEM*.

(e) *Vincatur* Cod. Wurceburg Edit. Sichard. & Cuiac. recte. *IDEM*.

(f) *De peculio* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM*.

(g) Cod. Wurceburg. *reposcit satisfacere cum fuerit* &c. Edit. Sichard. & Cuiac. *cum fuerit victus satisfaciat*. *IDEM*.

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. quatuor ordine constitutiones *de liberali causa* sequuntur. Ex quibus enixum Principis istius libertatis tuendae studium elucet: quamplurimis partim nouiter, partim & accuratius eo fine constitutis. Sane neque alio animo *initio legis 2.* Maiorum in libertatem studium affert his verbis: *Libertati a maioribus tantum impensum est, vt patribus, quibus ius vitae in liberos necisque potestas permissa est, eripere libertatem non liceret.* Eodem pertinent & *extrema huius l. 1.* aduersus alienae libertatis oppugnatores. Per singulas eius leges decurrendum est. Igitur ADSERENDAE eius, qui in seruitutem petitur, vel etiam in seruitutem iam deductus est, libertati, viceuersa cohibendis coërcendisque iis, qui falso sibi huiusmodi liberos vindicare solent, & alienam expugnare libertatem, quamplurima noua & singularia hac constitutione inducit Constantinus M. eximio libertatis fauore. Quae vt intelligatur, ADSERTOREM in liberali causa iam olim requisitum fuisse praesupponendum est, id est vindicem aliquem alienae libertatis, seu defensorem status alieni (vt eum vocat Interpres) sic vt nemo posset de libertate litigare, nisi dato Adsertore, siue de libertate in seruitutem vindicaretur, siue de seruitute in libertatem prouocaret. Atque haec *antiqui iuris forma* vocatur a Theodos. M. *l. vlt. h. t.* Ratio autem dandi adsertoris haec erat, quam & Theophilus *titulo de iis per quos agere possumus*, notat & Thalelaeus, *ad l. 48. Basilicorum. t. 21.* vt Donatus *in Evnuch. Act. 4. scen. 7. v. 35.* Ne scilicet forte si seruus pronunciaretur, ex euentu iudicii seruus retro aduersus dominum in iudicio constitisse videretur: ἵνα μὴ, inquit Theophilus, κινουμένου δικαστηρίου ἀποδειχθῇ δοῦλος, καὶ συμβῇ ἐξ ἀποτελέσματος δοῦλον ἀγωνίζεσθαι πρὸς δεσπότην. *ne si probatum fuisset servum eum esse, is videretur iudicii exitus, ut servus adversus dominum consisteret.* ἵνα μὴ εὑρεθῇ δοῦλος δικαζόμενος πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην, inquit Thalelaeus. Ideo igitur is de cuius statu agebatur, per se agere non poterat; verum per alium Adsertorem; de quo praeter

Livium

Liuium lib. 3. cap. 44. Terentium, eiusque interpretem Donatum, Plautum, Varronem, Festum, Priscianum, Suetonium, Martialem, Quintilianum, Plinium *epistolis*, Glossas *Philoxeni*, multa Arrianus *in Epictetum lib. 3. cap. 24.* & *lib. 4. cap. 7.* v. & elegantem locum Tertulliani, *1. aduersus Marcionem, cap. 23.* Idque etiam lege Attica obtinuit. v. Æschinem, *contra Timarchum*, Lysiam *orat. 22. c. 3.* Hoc ita posito, huiusce Constantinianeæ legis vt difficillimæ ita corruptissimæ speciem hanc ita conficio. Ex libertate in seruitutem ab aliquo vindicaris? Sane, vt iure antiquo ita & Constantinianeo, sine Adsertore statum tuum tueri non potes. Quid si Adsertorem nondum habeas? Ex hac Constantini M. constitutione *circumduceris* per prouinciam, cum literis ad Adsertorem quærendum *h. l. in pr.* Quid si non repereris Adsertorem? Traderis ei qui te seruum dicit. *vers. ne si: & vers. ideoque.* An ideo statim seruus manebis? Minime: Adsertore quippe etiam postea reperto quandocumque lis instaurabitur; ibi, *non infracta, sed dilata libertate.* Adsertore reperto quid fiet? Adsertor promittet res, quas habet id est, peculium aut seruitia, id est, seruos suscepti, saluas fore: Et ipsi vicissim cauebitur de multa, de qua postea, *vers. cum id proprio.* Addit Interpres & de peculio vt *sup.* At quis huius iudicii exitus erit? Si pro libertate lata fuerit sententia, iniuriæ causa seruum tibi multæ nomine præstabit, qui te in seruitutem vindicare voluit. *vers. ita vt si:* At quid fiet, si qui status controuersiam mouebat, ante Adsertorem repertum vel sententiam mortuus sit? Eius quoque hæredes si Adsertore reperto clausos & vinctos ob inopiam adsertoris non liberent, & postea succumbant, eadem multa tenebuntur: *vers. & hæredes eius.* Vicissim quid si tu, cui status controuersia mouebatur, mortuus sis? Hæredibus quoque tuis statum tuum probantibus multatitius seruus tradetur: *vers. quod si quis.* Hæc huiusce *l.* species est & sententia. Verum de singulis nunc videndum est. Ac primum de *Circumductione* illa; Qua parte duo sunt notanda: Forma huius circumductionis, & Ratio. *Forma* circumductionis hæc statuitur a Constantino M. Eum scilicet cui status controuersia mouetur, potestate sibi facta a Magistratu ex ordinatione Iudicis (vt ait Interpres) per Prouinciam circumduci iubet, puta per *Prouinciam* ex qua is oriundus est, & quidem haud dubio, adiuncto aliquo Officiali, qui sese huiusmodi homini comitem
P.360 præbeat & custodem, ne forte fuga sui furtum faceret, (id enim *circumductionis* vox & ratio ipsa suadere videtur) Eidem etiam literas ab eodem Iudice dari iubet, quibus testatur, eum qui circumduceretur per Prouinciam, circumduci ad Adsertorem quærendum (ita enim hæc verba interpretanda sunt, *Adsertorem quæri titulo per literas indicante.*) Nam & ita similiter fugitiuos, inquirere volentibus, literæ a Præside dabantur & apparitor quoque vt ei permitteretur inquirere adiungebatur ex lege Fauia, SC. Modestino, Diuique Pii rescripto, *l. 1. §. 2. & l. 3. D. de fugitiuis.* Tres autem huius circumductionis Rationes Constantinus M. *h. l.* reddit profligata nuda *proclamatione*, quæ hactenus fieri solebat. Prima est ab Insufficientia proclamationis; nempe quod ea licet facta, causa per silentium ignorari facillime possit, & causa ignorata atque adeo Adsertore non reperto, is cui status controuersia mouetur, in seruitutem temere deduci. Libertas enim (quia publicam meretur tutelam, *l. 2. D. de statu defunctorum*, & *l. 3. §. 14. D. de homine libero exhibendo.*) non temere infringenda est: & ideo Adsertorem, si vltro se non sistat, quæri & inuestigari circumlustrata prouincia interest: sic vt Adsertor quilibet e populo admittatur. Secunda ratio istius circumductionis a Constantino M. desumitur ab absurdo proclamationis: Nam cum ideo Adsertor quæratur, *vt qui liberum eum esse, de quo agitur, compererit, adserere velit*, sane non exhibiti & proclamati nulla certa *notitia* esse possit (vt in hoc argumento ipso loquitur Plautus *loco* quem ante laudaui.) Quis enim Adsertorem se præberet ei, quem coram positus non prius recognouisset? Melius enim de facie & signis aliis quibusdam coram positus quis, quam de nominis proclamatione remotus dignoscitur. Facile enim est nomen ementiri: At non ita facies aliaque signa immutari, quin ex iis aliquis, a Populari suo aliquo internosci possit. Circumductio igitur certior quam proclamatio: Alioquin proclamationes & præconia aliis in rebus fieri solita, constat: veluti in fugitiuis inquirendis, indiciis tamen, quibus cognosci posset, manifeste designatis: de quo loci extant insignes apud Plautum, *in Mercatore, Actu 3. Scena 4. v. 78. sq.* Petronium Arbitrum *in Satyric. p. 20. edit. Lips.* Apuleium *lib. 6. Asini aurei, p. 103. edit. Lugd. apud Ioh. Maire.* Curium Fortunatianum *lib. 1. Rhetoricæ.* Atque hæc est *proclamatio*, quam Constantinus innuit in aliis rebus vsurpari solitam: In liberali vero causa *absurde* vsurpandam. Postrema ratio a *celeritate* desumpta, est quod huiusmodi circumductione citius Adsertores cogerentur, qui proclamatione facta cunctantes vel cunctanter euocarentur. Atque hæc de prima *huius legis* sententia, deque Circumductione.

Secunda est de *Effectu Adsertoris non reperti.* Adsertore scilicet non reperto, eum, qui seruus dicitur, ita tradi vult Constantinus M. ei qui seruum eum dicit ad seruitium, non ad pœnale supplicium (vt Interpres scribit, vinctus & clausus) vt per hanc traditionem ex integro spem libertatis amittat: Non ita, quin si postea quandocunque Adsertor sese offerat, suas defensiones renouare possit, & velut in possessione libertatis constitutus per Adsertorem in iudicio resistere possit. Nam (vt eleganter Constantinus loquitur) *ob inopiam Adsertoris non infracta, sed dilata est libertas*; & mox rursum, *non est possessio illa in tempus accepti, sed expectatio Assertoris in tempore non reperti.* In quo rursum apparet, quantum libertati fauerit Constantinus M. & quidem duplici hac in re fauore. Primus est Retractatio iudicii liberalis; nam cum petitio in seruitutem semel exclusa vel repulsa iterari ab eodem amplius non possit, *l. 4. & l. 27. Cod. Iust. de liberali causa*, libertatis repetitio *h. l.* perpetua est. Semel liber iudicatus, semper liber manet: sed non semel in seruitutem abreptus, libertatis spem amittit. Et hoc est quod Iustinianus *l. 1. Cod. Iust. de adsert. toll.* ait de adsertoriis litibus secunda, tertia vice examinari præceptis: quod ipse *ea lege* mutauit. Secundus fauor est, quod cum in rerum vindicationibus penes possessorem iudicio pendente maneat possessio *l. 62. D. de iudiciis*, in liberali causa etiam post primum iudicium & possessionem serui vindicanti addictam, & in retractationis iudicio, aliter obseruetur: de quo quidquid dici potest, iam alii occuparunt dicere, ac potissimum qui ad leges *Decemuirales* scripsere.

Tertium caput *huius l.* est de *Pœna* seu *multa* eius qui falsam vindiciam simul & sententiam tulit in causa liberali, Adsertore non reperto. Ac primum quis Modus istius multæ. Nempe hunc Constantinus M. imponit; Vt videlicet tot seruos multæ nomine præstare cogatur, quot in seruitutem petiit: & quidem ætatis & sexus (quod Interpres addit:) vnde *multatitii* serui hac eadem lege dicuntur, & *multa* mancipiorum: idque *iniuriæ & impudentiæ causa.* Iniuriæ scilicet genus est, & quidem impudentis, status controuersiam alicui falso mouere & alienum in seruitutem recipere. Itaque & alias iniuriarum tenetur, qui in seruitutem falso aliquem petiit: *l. 11. §. vlt. & l. 12. D. de iniuriis*: (cui postremæ iungenda est & *lex 26. D. de liberali causa*:) Imo & qui infamandi causa extra iudicium liberum seruum dixit: *h. l. in fine*, & *l. 9. Cod. Iust. de iniuriis.* Alterius igitur serui addictione siue multa condemnatur, qui falso alium in seruitutem petiit & recepit. Secundo: Cuius nomine hæc multa fit inferen-

ferenda, definit Constantinus in eleganti specie: Finge enim ex eo, qui in seruitutem petitur lite pendente, liberos quoque progenitos: Istorum liberorum nomine multatitios seruos non præstari vult Constantinus M. sed eius solius qui in seruitutem deductus est. Idque est quod *h. l.* dicitur his verbis: (quæ sollicitare Virum Doctum non oportuit) *iis vero non condemnantur, qui in ipsa fuerint lite progeniti.* Et certe, si mulierem in seruitutem petitam ponas, liberi ex ea progeniti postea, non alii a matre petita censentur: Partus nempe antequam edatur mulieris portio est, vel viscerum, *l. 1. §. 1. D. de ventre inspiciendo.* Ad eundem sane modum, si quis mulierem naui vehendam conduxerit, deinde infans ex ea in naui natus fuerit, pro infante vecturæ nomine nihil debetur: *l. 19. §. 7. D. locati.* Non ob eas tantum rationes, quas IC. *in ea lege* adfert, verum ob has quoque, quas Castrensis recte addit. Quod videlicet vectura pro impositis tantum rebus soluatur: cæterum infantem in hac specie nunquam fuisse impositum: Infantem quippe eo tempore matris viscerum portionem fuisse. Eadem ratione mulier commercio redempta, etsi pignoris vinculo redemptori teneatur, tamen si posteaquam redempta est, enixa sit, liberi ex ea nati, pignoris vinculo non tenentur: *l. 8. Cod. Iust. de postliminio reuersis:* Vbi hæc ratio additur, *quia pretium pro his datum non est.* Itaque similiter dicere possis in *huius legis* specie, ideo liberorum istorum nomine multatitios seruos non præstari, quia ipsi in seruitutem petiti non fuerunt, nec in iudicium liberale deducti. Tandem huc quoque pertinet eiusdem Constantini M. *lex vlt. C. Iust. eod. tit.* quæ eidem Maximo inscribitur, imo quam huic cohæsisse non dubito: *Placuit eos, qui nascuntur, matrum conditionibus vti, quarum mox visceribus exponuntur. Ante vero litem* P 361. *nati suo nomine omnes in quæstionem vocentur: quoniam, hos solos, qui* IN LITE NATI *erunt, omnem fortunam matrum complecti oportet, aut iustis tradi dominis, aut libertate cum lucis auctoribus frui.* Cui legi consentit & *lex 10. D. de vsuris.* Tertio quibus & a quibus hæc multa præstanda sit, *hac l.* definit Constantinus M. Hæredibus igitur quoque statum defuncti probantibus, hanc multam deberi, & vicissim hæredes eius *qui libertatem temerabat* (id est, qui status controuersiam alii temere mouebat) *si implacabilem animum inducant* (id est, si Adsertore reperto vinctos & clausos sub auctore ob inopiam Assertoris, non liberent) eandem multam inferre tenentur: si vero liberos sinant, quibus controuersia status a defuncto mota fuerat, ab hac multa immunes sunt, & vt hæc lex eleganter loquitur, *occidunt cum personis delicta.* Delicti successor hæres non est, nisi & ipse (vt Interpres loquitur) in auctoris sui vitio persistat. Item si Tutores vel Curatores aliquem velut seruum pupilli aut adulti ex libertate in seruitutem falso receperint, ipsismet multam hanc inferre, proprioque nomine teneri iubet Constantinus M. *h. l.* & rursum, *l. 4. in fin. infr.* & quod pœnæ nomine ob impudentem libertatis oppugnationem præstiterint, id ipsi agnoscere debent, non pupilli aut adulti: Regula quippe est, quod a quoquam pœnæ nomine exactum est, id eidem restituere neminem cogi, *l. 46. D. de Regulis Iuris.* Sic etiam procurator pœnam quam ex suo delicto præstitit, recuperare non debet: *l. 46. §. 5. D. de procuratoribus:* Vt & socius qui sui facti nomine pœnam meruit, *l. 9. D. de noxalib. actionibus.* Denique huic simile est, quod constituitur *in l. 2. infr. vnd. vi:* & *l. 3. sup. de administr. & periculo tutorum:* & *lege 2. h. t.*

Quartum caput *huius l.* est de *Ordinatione Adsertoris*, quomodo ordinanda sit adsertio, (vt loquitur *lex 4. infr. h. t.* & *l. 16. de Prætoribus.*) vel defensionis obseruatio? Adsertor scilicet *Rem saluam fore* promittere debet, id est satisdationem præstare, res saluas fore quas tenet is qui seruus diceretur, *h. l.* & *l. seq.* id est, peculium & seruitia, vt recte Interpres *huius leg.* Quod ipsum, vna cum adsertione sublatum a Iustiniano, *l. 1. Cod. Iust. de adsertione toll.* in tuto enim tantum peculium, vel alias res causasque ad eum qui ex possessione seruitutis ad libertatem prouocat, pro dispositione Iudicis collocari voluit. Itemque eum ipsum sisti testatur Liuius *lib. 3. cap. 45.* cum de liberali causa Virginiæ agit. *Placere patrem accersiri: interea iuris sui iacturam Assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur, promittat.* Et post *cap. 46. Cum instaret Assertor puellæ vt vindicaret, sponsoresque daret, manus tollere vndique multitudo, & se quisque paratum ad spondendum ostendere.* Et mox: *Ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis.* Sed & Martialis, *lib. 1. Epigrammate 53.* de hac Adsertoris satisdatione, sic ait, Libros suos Quintiano commendans.

Si de seruitio graui querantur,
Assertor venias SATISQVE PRÆSTES.
Et cum se Dominum vocabit ille,
Dicas esse meos manuque missos:
Hoc si terque quaterque clamitaris,
Impones plagiario pudorem.

Et in eo differt Adsertor a Procuratore: dominus enim non procurator hanc cautionem præstat, *l. 15. D. ratam rem haberi:* Vicissim, vt hanc cautionem Adsertor præstat, ita is qui velut seruum recepit, eidem Adsertori cauere iubetur a Constantino M. multæ (de qua superius dixi,) nomine, id est, se seruum pœnæ nomine præstiturum, si causam non teneat, si non vincat. Itaque huiusmodi Adsertoris lucro cedebat seruus multatitius, vtpote ad quem etiam periculum pertineret (excepto casu *legis 4. infr.*)

V. Postremo capite *huius legis*, Constantinus eleganter admodum ostendit, quam æquum fuerit huic multæ subiici alienæ libertatis labefactatorem, seu qui alienum vt seruum recepit. Ait igitur, alienam libertatem captiuitate iure labefactari; hoc leges & iura permittere, vt victorum dominatio victis hostibus libertatem auferat; sed *Leges* iniuriosos pœna afficere. Cæterum, si conuitium tantum, si petulans dictum in aduersarium immodestius iactatum, leges pœna afficiant; quanto magis, puniri debere eum, qui alterius libertatem falso labefactauit? Et hæc huiusce loci sententia est, alioquin obscurissimi, & intricati, atque etiam inemendati. Proculdubio autem Constantinus ad Legem Decemuiralem de conuitio petulantiore respexit, de qua hic quoque Arnobii locus est, *lib. 4. aduersus Gentes: Carmen*, inquit, *malum conscribere, quo* FAMA *alterius inquinetur, & vita, Decemuiralibus scitis euadere noluistis impune, ac ne vestras aures* CONVITIO *aliquis* PETVLANTIORE *pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniuriis.* Quem Arnobii recentissimi adhuc scriptoris locum, vel sane legem ipsam, Quæstorem, *huius legis* scriptorem, in mente habuisse prorsus existimo. Eodem pertinet & hic Vellei Paterculi locus, de Sylla loquentis. *lib. 2. cap. 28. Primus ille exemplum proscriptionis inuenit, vt in qua ciuitate* PETVLANTIS CONVITII *iudicium historiarum ex alto redditur, in ea iugulati Ciuis Reipub. constitueretur auctoramentum.* Vbi quod Velleius ait *historiarum ex alto*, id est memoria retro & longe petita ἄνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς puta ex XII. Tabulis. Neque eo loco quicquam mutandum videtur: nisi proba est lectio quæ ibi habetur *histrioni exoleto.* Huc quoque pertinet locus Catonis, *in Carmine de moribus*, apud Gellium, *lib. 11. cap. 2. Poeticæ* inquit, *artis honos non erat, si qui in ea re studebat, aut sese ad* CONVITIA (male hactenus legitur, *conuiuia*) *applicabat, grassator vocabatur.* Tandem & hæc lex iis Constantini *legibus*

bus adiici potest, de quibus Nazarius anno superiore *Panegyr. c. 38. Nouæ Leges regendis moribus & frangendis vitiis constitutæ, veterum calumniosæ ambages recisæ captandæ simplicitati laqueos perdiderunt.* Et Porphyrius *in Panegyrico v. 39. pag. 349. inter Epigrammat. vet. Petr. Pithæi. permulcens aspera Legum Iustitia æterna.*

P.362. II. (a) Idem A. ad Maximum P. V. (b)

LIBERTATI a maioribus tantum impensum est, vt patribus, quibus ius vitæ (c) in liberos necisque potestas permissa (d) est, eripere libertatem (e) non liceret. Si quisquam minor venundatus actum * maior administrauit, (f) quoniam *minoris emptio scientiam non obligat,* (g) eum ad libertatem venientem emptionis actusque a maiore administrati præscriptio non tenebit. Nec vero ille, qui apud quempiam pro seruo educatus, ac maior effectus, (h) vendenti veluti domino acquieuit, actuque administrato iam pene extremam relegit (i) libertatem, [quoniam neque maior effectus originem suam nouerat, (k) neque eam quam ignorabat, venditionem patiens deseruisse iudicandus est,) minori similis, eadem emptionis atque actus administrati præscriptione non alligabitur, sed vtrique (l) dabitur Adsertio. Paria etiam in *Libertinis* erunt, qui quæstu quodam in eandem seruitutem rursus relabuntur. Sed eorum (m) hac exceptione causa distinguenda est, vt qui impuberes intra annum quartumdecimum manumissi, ac deinceps in seruitio retenti, ignorata libertate non vtantur, maioresque venundati actum gerant, ab Assertione non arceantur: cum illi ætati tributæ libertatis ignoratio vt (n) obliuio concessa est. Qui vero memoria firma venditioni post factæ non nescius innectitur, huius legis beneficio carebit. Et (o) quoniam vicissim etiam ipsis qui rem his (p) commiserunt medendum est, si * quisquam omnium qui supra comprehensi sunt in libertatem (q) proclamauerit, id quod apud se esse eius qui se dominum dicit profitebitur, (r) quoniam (s) de eo non dubitatur, reddi ac referri Iudex protinus pronuntiabit. Quod vero petitur, si id fuerit negotiatione (t) controuersum, per cautionem Assertoris, (v) vt alia (x) Lege * comprehensum est, conseruabitur, ac (y) petititio differtur, vt si fuerit approbata propria (z) libertas, gestarum rerum ab eodem ratio atque omne quod debebitur reposcatur, vt (a) seruitute depulsus, (b) qui pro domino quondam fuerat, habeat quod vt seruo domini (c) iure largitus est, & quæ ex earum quæstu ac fructibus conciliata (d) sunt, quæ de furtiuis (e) compendiis obscure (f) capta ac parta (g) sunt, cum liberum esse non oporteat, quod apud seruum dominus peculii nomine collocauerat. Ea vero quæ testamento aut donatione quæsita sunt, aut quæ ex earum rerum emolumentis empta confectaque sunt, eidem ingenuo deputentur; Quæ tamen vniuersa exacto (h) Libertatis (i) iudicio, quo (k) a supradictis rebus discernuntur, in sequestri (l) esse oportet, vt hiis ab vtroque deductis, (m) atque in medio (n) iure (o) locatis, ad eorum proprietatem vterque contendat. Dat. XV. Kalend. Ian. (p) Thessal. Seuero & Rufino Coss. [323]

INTERPRETATIO. *Minor venditus, si post XX. & V. ætatis suæ annos, iam maior effectus seruierit, aut in rebus emptoris actor, aut cuiuslibet rei ordinator fuerit constitutus, cum de ingenuitate sua proclamauerit, sine præiudicio seruitii* (q) *quod gesserit audiatur, nec hoc ei præiudicium generet, quod eius, a quo emptus est domum, aut vtilitates in annis maioribus positus visus est ordinasse. Hoc etiam de libertis lex hæc præcepit custodiri, vt qui intra XIIII. annos fuerint manumissi, & actum in maiore ætate positi gesserint patronorum, libertati eorum actus non præiudicet seruitutis, sed cum voluerint, suas aut de ingenuitate, aut de libertinitate, intra tempora legibus constituta, proferant actiones. Sic etiam si quis minor ingenuus a quolibet fuerit educatus, & liberum esse se nesciens fuerit a nutritore distractus, & actum vel vtilitatem illius a quo emptus est, vt seruus gesserit, priusquam XXX. annorum præiudicio teneatur, potestatem habeat reclamandi, & quasi minor is, priusquam tempora suppleantur, amissam recipiat libertatem. Quicquid vero ille eis, a quo empti sunt, vel tradidit, vel donauit, vel quacunque ex rei suæ administratione profecit, totum retinendi ac reuocandi habeat potestatem. Si vero huiusmodi personis aliquid a quibuscunque aliis, aut testamento, aut donatione conlatum est, id solum sibi iam liberi vindicent: nam quod de re patroni libertus, vel emptoris ingenuus dum seruiret profecit, libertati redditus libertus patrono, ingenuus emptori restituat. Hii vero, qui in annis maioribus constituti sunt, scientes se esse ingenuos, vel libertinos, si vendi adquieuerint, in ea, ad quam scientes sua voluntate transeunt, seruitute permaneant.*

NOTÆ.

NOTÆ.

(a) Huius legis prima sententia collata est in *l. vlt. Cod. Iust. de patria potestate*: vltimum vero caput *in l. vlt. Cod. eod. quibus ad libertatem proclamare*. At prima pars tota abest, inde, *si quisquam*, vsque ad *si quisquam*. GOTHOFREDVS.

(b) Ita quoque habet *d. l. vlt. Cod. Iust. de patria potestate*. At in *d. l. vlt. quibus ad libertatem*, Præfecto Prætorio. IDEM.

(c) Vide Commentarium. IDEM.

(d) *Olim erat permissa*. ita Τριβ. immutauit: de quo mox. IDEM.

(e) De hoc quoque *infra in comment*. IDEM.

P. 363 * Seruilem. IDEM.

(f) Non inconcinne Cod. Wurceburg. *Si quidquam minor venundatus actuum maior administrauit*. RITTER.

(g) *Obliget*. Edit. Sichard. IDEM.

(h) *Ex vendendi veluti* &c. Cod. Wurceburg. IDEM.

(i) *Relegit* libertatem, qui in libertatem se adserit. GOTHOFREDVS.

(k) *Nouerit*. Cod. Wurceburg. RITTER.

(l) *Vtique*. Cod. Wurceburg. IDEM.

(m) *Sic eorum*. Cod. Wurceb. IDEM.

(n) γρ. *Aut*. GOTHOFREDVS. Non male edidit Sichardus: *cum illis ætate distributa libertatis ignoratio* &c. Mendose Cod. Wurceburg. *Illi ætati tributæ libertatis ignorantius abolitio concessa est*. RITTER.

(o) SECVNDA *huius legis* pars, de REBVS eorum qui in libertatem proclamant. Hæc vero præfatio in *Cod. Iust.* loco mota est. GOTHOFREDVS.

(p) *Qui bis*. Cod. Wurceburg. RITTER.

* Hinc sumpta est *lex vlt. Cod. Iust. quibus ad libertatem proclamare non licet; & de rebus eorum qui ad libertatem proclamare non prohibentur*. GOTHOFREDVS.

(q) *Libertate*. Edit. Sichard. RITTER.

(r) *Profitetur*. Edit. Sichard. IDEM.

(s) Apud Sichardum in margine: *Quando*. IDEM.

(t) *Negatione dubium*. Ita habet Cod. Iust. Sed hoc nostrum legitimum est: de quo mox pluribus. GOTHOFR. *Negatione*, Sichardus in margine. RITTER.

(v) Absunt hæc a Cod. Iust. causa ex superiore lege repeti potest: quæ etiam lex *hic* indicatur. GOTHOFR.

(x) Intelligit *legem* 1. *sup*. IDEM.

* Abest a Cod. Iust. IDEM. Cod. Wurceburg. *Vt aliut iuste comprehensum est*. RITTER.

(y) *Ac* abest ab Edit. Sichard. *Forte*, substituit in margine. IDEM.

(z) *Adprobat his propriata libertas*. Cod. Wurceb. IDEM.

(a) γρ. *Et*. GOTHOFREDVS.

(b) *Seruitute depulsa*. Ita Tribonianus male. *Seruitute depulsus*, id est seruitutis vindicandæ iure depulsus. *Seruitus*, pro *seruitutis vindicandæ iure*, quod similibus exemplis firmaui ad vocem, Circumductio: *l. 1. sup*. Cæterum seruitute depulsus, vt *lacte depulsus*, Virgilius *in Bucolic. Eclog. 7. v. 15*. *Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos*. Et in glossis Cyrilli ἀπογαλακτίζω *lacte depello*. IDEM.

(c) *Dominii*, Cod. Iust. Sed hoc nostrum legitimum est, *Domini iure*, id est, velut Dominus; atque adeo peculii nomine, vt mox dicitur. IDEM. *Quod vt seruus domini iure*. Cod. Wurceburg. RITTER.

(d) *Conciliandi* vox *hic* propria. Glossa Philoxeni, conciliat συναθροίζει a re vestiaria desumpta, Varro 5. *de lingua lat. cap. 6*. Vestimentum apud fullonem cum cogitur, conciliari dicitur. Et Tribonianus tamen vocem *congregata* sustulit. GOTHOFREDVS.

(e) *Quæque furtiuis*, &c. Cod. Iust. & quæ de furtiuis.

Varro Eumenidibus apud Nonium.

. . . . Denique auarus
Qui sanus, cui si stet terra & traditus orbis,
FVRANDO *tamen ac morbo stimulatus eodem,*
Ex sese aliquid quærat, cogatque PECVLI?

Nos Galli vocamus, *le tour du baston*: Itali, quod Glossa notat, vocant, *Trebellianum*. IDEM.

(f) *Furtum* fit clam & obscure, *l. 1. in pr. D. de furtis, l. 28. §. 5. D. de iureiur. l. 2. §. 23. D. vi bonor. rapt. l. 8. §. 1. D. arborum furtim cæsar*. IDEM.

(g) *Parata*. ita Tribonianus: illud melius: Quomodo & in illo de Castrensi peculio:

. . . Nam quæ sunt parta labore,
Militia, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cuius regimen pater. IDEM.

(h) *Exacto*, id est, finito, post finitum. IDEM.

(i) *Liberali iudicio*. IDEM.

(k) *Quatenus discernuntur*. ita Tribon. *Quo* hic pro *vsquequo*, vel ponendum, *quoad*. IDEM.

(l) *In sequestro*, ita Cod. Iust. IDEM.

(m) γρ. *Deductis*: de quo mox. IDEM.

(n) *In medio*, id est, in sequestro: ἐν μέσῳ τοῦ δικαίου, vt Græci habent ad *l. 5. Cod. Iust. quor. appell. non recip*. Et ita quoque habent veteres Codices Iustinianei, *d. l. vlt. Cod. eod. quib. ad libert*. at non editi. IDEM.

(o) *Iure* abest. vid. sup. *tit. de prohibenda pec. sequ*. RITTER.

(p) Mar. habet Codex Sichard. & Cuiac. & Aniani mei, & Cod. Iust. in *d. l. vlt. quib. ad libert*. Idem Cod. Iust. in *d. l. vlt. de patr. pot*. Iun. vid. *consularia*. GOTHOFREDVS. *XV. Kal. Mart*. Cod. Wurceburg. RITTER.

(q) *Seruitutis* edit. Sichard. IDEM.

COMMENTARIVS.

EXACTV SERVILI aliquo administrato, posteaquam maior quis factus est, an & quando siue libertati, siue bonis eius præiudicium fiat, hac Constantini M. constitutione definitur; Præmissa ante omnia insigni sententia de libertatis fauore, etiam apud Veteres & Maiores, vt ita suum quoque erga libertatem studium exerat. Eam vero sententiam & nos hoc initio expendere iuuat: vbiduo occurrunt:

runt: Primum de potestate vitæ & necis in liberos. Eam igitur primum *lege Regia* inductam, passim iam notum est ex Dionysio Halicarnasseo *l. 2. c. 27.* & Papiniano, *libro singulari de adulteriis:* apud Authorem *Collationis legum Mosaicarum, tit. 4. §. 8.* Mox in leges XII. Tabularum id translatum: & quidem in quartam tabulam, vt præter Dionysium docet Vlpianus *in Fragmentis tit. 10. §. 1.* Hinc & lege Pompeia de Parricidiis pater qui filium necasset; non continebatur: sed mater tantum: *l. 1. D. de leg. Pomp. de Parricid. in vers. sed & mater.* Papinianus aperte legis Iuliæ *de pudicitia* tempore, ius hoc obtinuisse testatur hoc fragmento: *Cum patri lex Regia dederit in filium vitæ necisque potestatem, quo bonum fuit lege* (Iulia) *comprehendi, vt potestas fieret etiam filiam occidendi, vellem mihi rescriberes: nam scire cupio? Respondit: Nunquid ex contrario præstat nobis argumentum hæc adiectio, vt non videatur lex non habenti dedisse,* (sed) *vt videatur maiore æquitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiæ pepercerit?* Ita enim hic locus legendus & interpungendus est; Quo bonum fuit, non *Quod bonum fuit;* id est, quid necesse erat, vt *l. 3. §. 11. D. de bonor. possess. contr. tabul. l. 13. §. 2. D. ad SC. Velleian.* vulgata lectio peruetus habet, vt hic, *quod bonum:* vid. his similia apud Fornerium *3. select. vlt.* sunt enim verba Papinianum consulentis. Durasse ius istud Ciceronis, Augusti, Neronis, Claudii æuo, ex Valerio Max. Sallustio, Seneca, Suetonio, Dione, liquet: A quo, id & quando sublatum? ambigitur: Certe Paulus quoque meminit huius iuris, verum tanquam aboliti: *quod & occidere* LICEBAT: *leg. 11. in fin. D. de liber. & posthum.* Imo & sub Hadriano quoque ius istud patrium vitæ & necis stetisse quadamtenus testis est Martianus *in l. 5. D. de lege Pompeia de parricidiis.* Quanquam & tum iam modus huius rei adhibitus, quod *d. l. 5.* aperte testatur; quomodo, & dominorum in seruos ius vitæ & necis tum quoque accisum, quanto magis in filios? Certe sub Alexandro Seuero abrogatum penitus fuisse colligitur ex *l. 3. Cod. Iust. de patria potestate,* & Vlpiano *in l. 2. D. de sicariis.* Itaque Constantinus parricidii pœnæ patrem aperte subiecit: *l. vn. inf. de parricidiis,* quæ data est A. D. 318. sexennio ante hanc legem nostram. Itaque in *hac lege* mendum hærere videatur, ibi: *ius vitæ in liberos necisque potestas permissa est:* atque adeo reponendum, *esset,* pro, *est,* vt mox, *liceret,* a maioribus *permissa esset,* vt huius *legis* initio dicitur. Certe Tribonianus horum verborum loco *permissa est,* substituit, *olim erat permissa.* Et ita quoque Paulus *d. l. 11.* occidere LICEBAT, quod & ipsum perperam Triboniano adscribitur. Verum & hæc verba ipsa *a Maioribus potestas permissa est,* commodam præteriti temporis interpretationem recipiunt, ac si dixisset, *Legibus permissa est,* pro quo eodem sensu Tribonianus habet, *erat permissa.* Itaque falluntur, qui putant Papiniani ætate ius istud vitæ & necis obtinuisse.
P. 364 Item verba illa, postrema *d. legis 11.* a Triboniano supposita esse; cum Paulus scripsisset, *licebat.* Ergo Iurisconsultorum nostrorum iam ætate, ante Constantinum diu ius istud vitæ & necis imminutum, abolitum liquet, vel ex *l. 2. D. ad leg. Corn. de sicar.* Quare error est Marsilii *ad cap. 24. Duod. Tab.* existimantis, occidendi potestatem Diocletianum demum abrogasse videri, qui & vendendi abrogauit: *l. 1. Cod. Iust. de patribus qui filios distr.* Itaque Pithœi, & Marsilii aliorumque opinioni non accedendum, quasi vox, *licebat,* in *l. 11.* a Triboniani manu sit, & Paulus ibi præsenti verbo vsus fuisset, *liceat,* vel *licet.* Neque mouere debet argumentum similis immutationis in *l. vlt. Cod. Iust. de patr. pot.* quæ hinc transsumpta est. Nam vt iam dixi, Constantini verba *hac l.* commodam præteriti temporis interpretationem accipiunt: quodque a Triboniano interpolatum est *in d. l. vlt.* id maioris tamen perspicuitatis causa factum est. Igitur Tribonianus nil immutauit in *d. l. 11.* Neque mouere nos debet, quod ex Papiniano modo protulimus: quodque (verba sunt Pithœi) frustra Papiniano hæc quæstio proposita fuisset, si non idem quoque ius eo tempore obtinuisset. Imo ex illius verbis apparet clare, quæstionem propositam Papiniano a Iuris studioso quodam & curioso: qui inter legem Regiam & leg. Iuliam de adulteriis ἀντινομίαν quandam reperisse se putabat: SCIRE CVPIO, inquit: & paulo ante, QVO BONVM *fuit lege comprehendi?* Secundo ait Constantinus, etsi patres in liberos ius vitæ & necis olim apud Maiores haberent, attamen apud eosdem Maiores his libertatem eripere non potuisse; De hoc vero dixi affatim *ad l. vn. sup. de patribus qui filios: & l. vn. inf. de his qui sanguinolentos: & l. 2. infr. de alimentis quæ inopes:* vide & Paulum *5. sentent. tit. 1. §. 1.* & *Nouellam* Valentiniani II. Vendere equidem patribus liberos licebat, & venditione filium ex potestate sua dimittebant, sed non ideo libertatem tollere: de quo *ad eas Leges.* Non qui vendere potest, in seruitutem ideo deducere potest. Quandoque tamen facto suo pater filiæ libertatem eripiebat? veluti si filiafamilias iubente Patre serui alieni contubernium secuta esset, vt testatur Paul. *2. sent. tit. 21.* in iis videlicet sententiis, quas Cuiacius e Vesuntino Codice eruit, *lib. 21. Obseruat. cap. 16.* Quæ etiam species est *legis 27. D. depositi.*

His ita præmissis a Constantino, & a nobis discussis, nunc ad propositam, quam *initio* diximus, quæstionem & sententiam *istius legis* descendamus. Rem igitur sic distinguit Constantinus.

I. Circa *Ingenuos* duos casus proponit, & definit. Primus casus hic est: Ingenuus pro seruo educatus, minor adhuc 25. annis venditus est: Licet maior factus actum administrauerit, nihilominus ad libertatem proclamare potest: Neque eum Præscriptio emptionis actusque a maiore administrati tenebit, vt *hæc lex* loquitur, seu *ea præscriptione non alligabitur,* vt mox dicitur: Nam etsi regulariter, quod quis maior factus ratum habuit, eius rescissionem postea frustra postulet, *tit. Cod. Iust. si maior factus ratum habuerit,* id tamen tum obtinet, cum quis sciens, prudens, iurisque sui non ignarus id fecit: At minor venditur, ne quidem se ingenuum venditum scire præsumitur: & vt Constantinus *h. l.* eleganter loquitur: *Emptio, minoris scientiam non obligat:* proinde ratum habuisse non præsumitur maior factus, quod minor ignorasse creditur. Vide & in hanc sententiam, *l. 5. Cod. Iust. de liberali causa: & l. 7. D. dicto tit. de liberali causa.* Et hæc de primo casu.

Sequitur secundus, *vers. Nec vero illa:* Quid si ingenuus minor pro seruo educatus, sed maior iam venditus est, & actum administrauit? Et hic haud aliter quam si minor venditus fuisset, libertatem iam pene extremam *relegere* potest: Neque ei emptionis aut actus administrati præscriptio quidquam nocebit, quia neque maior factus ingenuum se esse sciuit, neque minor eam quam ignorabat venditionem sciens prudens agnouisse iudicandus est. Minor sui venditioni sciens prudens consensisse non videtur, nisi maior 20. annis ad pretium participandum se venundari passus est: vel minor 20. annis se venundari passus est, & post vicesimum annum pretium partitus est, *d. l. 7. §. 1.* Et hæc de Ingenuis.

II. In libertinis vero Constantinus M. ita distinguit: vel impuberes manumissi sunt, vel puberes; si impuberes manumissi sunt, etsi postea, vtpote ignorantes, in seruitute retenti, maioresque venditi actum administrauerint, ad libertatem nihilominus proclamare possunt: Si vero puberes manumissi fuerint, tum ad libertatem proclamare deinceps non possunt:

possunt: Cuius distinctionis ratio hæc a Constantino M. elegans redditur, quod *pupillari ætati concessa sit tributæ libertatis ignoratio, aut obliuio*; facile scilicet quod pupillus gessit, aut accipit, eius oblitus præsumitur, at non etiam quod pubes gessit; Cuius est, vt hæc lex loquitur, *memoria firma*. Puberi manumisso conditionem suam ignorare non licet, impuberi licet. Alia est ætas firma, alia memoria firma: ætas firma est post vigesimum annum, *l. vn. supr. de his qui veniam ætatis*; memoria firma post decimum quartum. Insignis hic igitur notetur differentia, inter statum Ingenuitatis, & Libertinitatis: Ingenuitatem, quia a natura est, minor 25. annis semper ignorare præsumitur, imo & maior ignorare facile potest: At Libertum se esse non nisi impubes ignorare creditur, quia scilicet libertas hoc casu manumissione contingit, quæ facto, & scientia hominum constat. Naturæ beneficium sæpe est in occulto, manumissionis beneficium, manifestarium est. Et hæc de primo *huius Constantinianeæ legis* capite. Vnde iam apparet quam recte, & apposite Constantinus M. *huius legis* initio de *Libertatis* fauore præfatus sit, indeque superiora iam efficiat.

Alterum *huius legis* caput est de REBVS EORVM, qui actu administrato ad libertatem proclamant, quidnam videlicet de his rebus fieri debeat? Vbi Constantinus M. ita distinguit, in dominorum iam retro fauorem, vt ipsemet profitetur, *vers. & quoniam.* Si is qui in libertatem, inquit, proclamet, fateatur id omne quod apud se est, eius qui se dominum dicit esse, illico id domino reddi Iudex pronuntiabit; At si id fuerit *negotiatione controuersum* (id est, si cum seruus Institor esset, seu negotio alicui præpositus, res suas quasdam dominicis *in negotiatione* miscuit, ita enim hic recte legitur, non vt *in Iustinianeo* repositum, *negatione*, cuius occasione Interpretes de *Negatione hic* agunt, extra aleam, per quam res dubia efficitur, & quidem vnice, nullo vlteriori tractatu) per cautionem Adsertoris (de qua dictum fuit ad *l. 1. supr.* & quo se hæc lex refert) eius qui se dominum dicit petitio differetur. Cauebit scilicet Adsertor, *res saluas fore, quas qui ad libertatem prouocat, possidet*; finitoque Iudicio Liberali, & libero pronuntiato omnia illa apud sequestrem deponentur, vt ita bonorum distinctio, & separatio fiat: Nempe, *profectitia* ad eum qui se dominum dicebat, reuertentur, (id est, ea quæ vt Seruo Domini iure largitus est, seu quod peculii nomine apud seruientem collocauit) vt & quæ exinde conciliata sunt, & quæsita: Peculium proinde, cum omni causa, accessione, & fructu. Non con- P. 365
tinuo scilicet, qui liber pronunciatur, peculium quoque eius liberum est. *Aduentitia* vero, id est, quæ testamento, aut donatione, libero homini, bona fide possessa, donata, vel relicta sunt, vel quæ ex iisdem confecta, aut quæsita sunt, ea inquam omnia ipsi libero pronuntiato cedent. Vbi notanda sunt *Primo* exempla. 1. *Cautionis*, ab Adsertore præstandæ: 2. bonorum item sequestrationis. 3. mox & separationis bonorum, quæ adiicienda sunt aliis exemplis, cautionis, sequestrationis, & separationis. *Secundo* notanda etiam elegans sequestri iudicialis, cum de rei proprietate agitur, definitio, nempe id esse, cum *res ab vtroque litigante deducuntur, atque in medio iure locantur, interea dum ad eorum proprietatem vterque contendit. Diductis* ait lex, id est, ab vtroque separatis, id enim est *diducere* quomodo *diduci* dicitur hostis, miles, ciuitas, terra, & similia: vt & in studia diduci. *Diduci* est in diuersa distrahi, dirimi, & vtrinque separari, *In medio iure locari*, est sequestroponi apud sequestrum, & Sculnam.

III. (a) Idem A. ad Bassum PF. P.

Legis (b) promulgatio, quæ, *per sexdecim* (c) *annos bona fide in libertate durantes, contra eos qui inquietant præscriptione defendit*; non opitulatur hiis (d) qui ex ancillis matribus, & ingenuis patribus orti, per id tempus in libertatis affectu cum parentibus perdurarint: quandoquidem nullo præcedente iusto legitimæ possessionis initio vsurpatio libertatis (e) nuda iactetur: cum neque redemptio a (f) seruitute, neque vicarii traditio seruuli, vel peculii assignatio (g) valeat demonstrari, qui tituli possint famulatus nexibus liberare eum, qui conuenitur: si (h) quo ex iis genere vsus in libertate esset per annos sedecim demoratus. Iure enim communi maternam conditionem natum sequi necesse est; ita vt & si herilem lectulum ancilla ascenderit, non liberorum domino, sed seruorum partum suscipiat. Dat. Prid. Kal. Mart. Basso & Ablauio Coss.

Interpretatio. *Lex aliquando fuerat promulgata, vt si quis XVI. annos sine vlla molestia, nullo repetente vel pulsante vixisset, & postea in seruitium non veniret. Sed hoc illis prodesse non poterit, quos de ingenuis patribus, & colonis mulieribus, vel ancillis constiterit procreatos, nisi forte patres eorum pro filiorum capite, dominis quorum ancillas in consortio habent, aut vicaria mancipia cum peculiis, aut redemptionem status eorum soluerint. Si vero patres hoc se persoluisse non doceant, non poterint conditionem matrum mutare, aut mancipia dominis deperire,* (i) *etiamsi de propriis dominis nascantur, nisi per manumissionem seruili conditione* (k) *carere non possint. Si* (l) *quis in libertate positus, ancillam sibi copulauerit in coniugium, si filii ex ipsis nati fuerint, origo matrem sequatur: Simili modo si liberta seruum duxerit maritum, agnatio seruum sequatur: quia ad inferiorem personam vadit origo.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. quia scilicet præscriptio decennii inter præsentes, vicennii inter absentes, & hac parte Iustiniano placuit *l. 1. Cod. Inst. de longi temporis præscriptione quæ pro libertate*: & *l. 16. §. 3. D. qui & a quibus manumissi liberi non fiant.* GOTHOFREDVS.

(b) An Æliæ Sentiæ, argumento *dictæ legis* 16. §. 3. iuncta eius legis inscriptione? De hoc mox dicam. *IDEM.*

(c) *Sedecim* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(d) *Defendi non opitulatur hi* &c. Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(e) *Vsurpata libertas.* Edit. Sichard. *IDEM.*
(f) *Ex.* Edit. Sichard. *IDEM.*
(g) *Assertio.* *GOTHOFREDVS.* *Adsertio* etiam habet Cod. Wurceb. *RITTER.*
(h) *Si Tuo* Vitiose Cod. Wurceburg. *IDEM.*
(i) *De priore* Cod. Wurceb. Litteras a librario male transpositas esse quis non videt? *IDEM.*
(k) *Seruilem conditionem carere* Cod. Wurceb. *Seruilem conditionem capere* &c. Edit. Sichard. Dubio procul easdem litteras facere voluit scriba Wurceb. *IDEM.*
(l) Hæc absunt a veteribus libris, videnturque nonnullis esse ex Interpretatione alterius *Legis*, quæ desideratur. *GOTHOFREDVS.* Absunt etiam a Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

PRÆSCRIPTIONI libertatis quando locus esse possit, vt in genere, ita ad singularem quandam speciem rescribens, definit Constantinus *h. l.* Præscriptio scilicet quoque libertatis quædam est, vt docet quoque *lex vn. inf. de his qui a non dom. manum.* Et quidem hoc iure Constantinianeo sedecim annorum præscriptio hæc fuit. Quod hac constitutione Constantinus M. cuidam legi nominatim accepto fert, & vt existimare quis possit, legi Æliæ Sentiæ (argumento *legis 16. §. 3.* iuncta eius inscriptione *D. qui & a quibus manumissi:*) Quanquam malim ipse id ipsimet Constantino M. tribuere. Sed Iustiniano postea placuit hac quoque parte decennii inter præsentes, vicennii inter absentes præscriptio: *l. 2. Cod. Iust. de longi temporis præscriptione quæ pro libertate:* & *d. l. 16. §. 3.* (qui §. a Triboniano interpolatus fuit.) Porro ad hanc quoque præscriptionem, vt in cæteris præscriptionibus *h. l.* requirit Constantinus M. bonam fidem seu Titulum, & initium iustum, præterquam quod & illud præsupponit, vt præscriptio libertatis non interpellata fuerit, & vt *hæc lex* loquitur, in libertate durauerint, demorati sint. *Perdurare* dicuntur, quæ sine interpellatione durant, eaque vis est vocis, *per*, vide *legem 166. in fine, D. de verb. signif.* Nunc Finge, quæ species *huius legis* est; aliquem natum ex ingenuo & ancilla; Hic vtique seruus est. Partus sequitur ventrem & maternam conditionem. Iure enim communi (inquit Constantinus) maternam conditionem natum sequi necesse est. Quod decantatum est. In liberali scilicet causa matris, non patris inspici conditionem: *l. 28.* & *l. vlt.* quæ eiusdem Constantini M. est, *Cod. Iust. eod. tit.* Et vt Interpres hic eleganter loquitur ad inferiorem personam vadit origo, eaque est lex naturæ, *l. 24. D. de statu hominum*, seu ius commune, vt *h. l.* dicitur. P. 366 Denique Regula Iuris est, vt loquuntur Vlpianus *in fragm. tit. 5. §. 10.* & Gaius *Inst. lib. 1. tit. 4. §. 9.* Finge porro ex ingenuo & ancilla natum per sedecim annos integros cum patre durasse in libertatis affectu, an ideo libertatem præscripserit? Minime: Affectus hic libertatis nudus quamlibet per integros sedecim annos, libertatem non tribuit. Quid igitur? vnum ex his tribus factum oportet, vt iustum titulum præscribendæ libertatis habuisse videatur: puta, vel redemptum a patre filium huiusmodi, (seruum natum) oportet, vel alio seruo mutatum, id est, vt pater eius vice alium seruum domino tradiderit, (quem *Vicarium seruum*, hæc lex vocat.) Vel denique oportet dominum ancillæ, atque adeo partus huiusmodi, seruo isti peculium adsignasse, id est, peculium ei concessisse, vt eo velut liber, & tanquam proprio patrimonio vteretur. Filius seruus nisi vel redemptus, vel vicario seruo permutatus, vel denique peculio donatus fuerit, nuda vsurpatione seu præscriptione 16. annorum liber non fit. At si horum vnum factum fuerit, absque manumissione, sola sedecim annorum præscriptione liber fit: *h. l.* Cui congruit & *lex 29. Cod. Iust. de liberali causa.* At quid fiet, si non iam ex ancilla aliena, sed & propria dominus filium susceperit? Et hic proculdubio iure communi seruus est.

IIII. (a) Idem A. (b)

SI post adsertionem, defensionemque ordinatam, (c) alius in iudicium acciri (d) petiuerit, adsertio quidem & defensio inter omnes ordinetur, ipse vero tot mancipia quot petebat, fisco cogatur inferre. Quod si Adsertor defecerit, vel prædictam multam agnoscat, vel si per inopiam id implere non possit, in metallum detrudetur. Eadem circa minorum defensores, (e) cum liberalis causa agitur, forma seruanda; & cetera. Dat. VII. (f) Kalend. Nouemb. CP. Pacatiano & Hilariano Coss. [332.]

INTERPRETATIO. *Si post adsertionem, defensionemque dispositam, alius in iudicium, qui se dominum dicit, petierit exhiberi, inter omnes quidem ordinabitur assertio, sed ipse ad certam pœnam tenebitur. Idem & in adsertore vel defensoribus minorum.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. Iungenda autem huic *lex 1. inf. de fugitiuis colonis, inquilinis, & seruis.* *GOTHOFREDVS.* Desideratur etiam hæc lex in Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*
(b) *Ad Prouinciales*, hoc supplendum ex *d. l. 1.* *GOTHOFREDVS.*
(c) Ordinata adsertio, & defensio *h. l.* & *l. 16. inf. de Pretoribus*, quid sit, ex dictis ad *l. 1. sup.* constat, Vide Cuiacium *lib. 18. Obseruat. cap. 23.* *IDEM.*
(d) *ye. Adsciri*, id est, admitti. *IDEM.*
(e) Vide *l. 1. sup. verf. minorum defensores.* *IDEM.*
(f) III. *d. l. 1.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

SVPERVENIENTIS TERTII, cœpto iam inter alios liberali iudicio, iniustæ actioni: viceuersa alienum seruum iniuste aduersus hunc quoque defendenti Adsertori pœnam *h. l.* imponit *l. 1. infr. de colonis fugitiuis:* quæ vt huic iungenda est: ita eiusdem dicti Constantinianei pars est, quo Dominorum

norum securitati consultum iuit; aduersus nequam seruos & colonos, eorumque Adsertores, Receptatores & patronos. Huius sane leg. quatuor sunt sententiæ. Prima, Tertium ad iudicium liberale iam ordinatum (id est, post cautiones præstitas ab Adsertore & defensore, de quibus *l. 1. supr.* actum fuit) venientem *adsciri*, vel *adscisci*: ita enim repono; id est, nihilominus admitti, atque inter omnes iudicium reddi oportere. Quo idem & in rei vindicatione traditur *l. 57. D. de rei vindicatione*, & in hæreditatis petitione: *l. 57. D. de hereditatis petitione.* De qua tamen quæstione vide Menochium *lib. 5. cons. 488.* & Fachinæum 1. *controuers. 5.*

Secunda sententia; Adsciscendum hunc sub hac conditione, vt si defecerit, id est, victus fuerit, tot seruos quot petebat, multæ nomine fisco præstet. Fisco inquam; qua in re differt ab eo qui primus litem ordinauit, id est, qui primus seruum vindicare cœpit. Ille enim multatitium seruum adsertori præstat, *l. 1. sup.* hic vero fisco. Qui in eo sane conueniunt, quod vterque multetur: cum ex æquo vterque peccet, & qui primus iudicium ordinauit, id est, qui primus libertatem alienam oppugnatam voluit, & qui oppugnationi iam cœptæ interuenit: Nil interest Classicum canas primus, vel post primum.

Tertia sententia: Adsertorem, qui aduersus Tertium quoque superuenientem adserere sustinet, istius Tertii respectu seruo multatitio, fisco inferendo, multari: alioquin ob inopiam in metallum detrudi. Nempe maior iam est Adsertoris impudentia, qui aduersus tot Seruum diuerso iure vindicantes adserere adhuc sustinet.

Postrema sententia: hoc ipsum & in Tutoribus & Curatoribus obtinere oportere; vt, videlicet si minorum nomine aliosiniuste in seruitutem petant, multatitio seruo, suo nomine multentur: non modo si primi causam liberalem ordinauerint, de quo *l. 1. sup.* verum etsi ad ordinatam iam ab alio adsciri se petierint, vt *h. l.*

p.367 V. (a) Imppp. Valentinian. (b) THEODOS. & Arcad. AAA. Rufino PF. P.

SI cui super statu suo quæstio moueatur, qui diuturno tempore, hoc est, per XX. annorum spatia, in libertatis possessione durauit, vel quem (c) afferant suffragia munerum, & priuilegia meritorum, quiue iis præsentibus, qui dominos se esse contendunt, in hominum erit (d) celebritate versatus, nulla (e) ei dandi Assertoris (f) necessitas imponatur, sed liber assistat, & statum suum ipse tueatur, calumniantem repellat, redarguat persequentem, ne fluctuet dubius, si de alieno (g) necesse habebit pendere fastidio. De aliis vero, quos nec honor aliquis, nec (h) superscriptione prædicti temporis priuilegium militare defendit, *Antiqui iuris* forma seruetur. Dat. VII. (i) Kal. Octobr. Constantinop. Theod. A. III. & Abundantio Coss. [393.]

INTERPRETATIO. *Qui XX. annos non occulte, sed publice in libertate durauerint,* (k) *& aliquid* (l) *officii, vel militiæ præsente, & tacente petitore gesserint, Adsertorem quærendi eos necessitas non manebit, sed ipsi per se si voluerint aduersus petitorem, quod libertati eorum competit exequentur. Circa alios vero, qui nescientibus dominis latuerint, prioris legis ordo seruabitur.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. Remissa quippe omnibus promiscue Adsertoris quærendi necessitas: iungendæ quænam huic leges sint, mox dicam. GOTHOFREDVS.

(b) Idem error residet *in d. l. vn. de Carboniano Edicto, & in d. l. 52. inf. de appellationib.* sed reponendi sunt, vt in *l. 5. de cognitoribus: Theodosius, Arcadius, & Honorius.* IDEM.

(c) *Cum* legit Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(d) *Enim* hic Cod. Wurceburg. IDEM.

(e) Male *vlla* Cod. Wurceburg. IDEM.

(f) *Assertionis* Cod. Wurceburg. IDEM.

(g) *De alio* Cod. Wurceburg. IDEM.

(h) γρ. *Sub præscriptione*: vel ita, *quos nec honor aliquis, nec præscriptio prædicti temporis, nec priuilegium militare defendit*: Vel, *nec suprascriptio prædicti temporis, nec priuilegium.* *Suprascriptio prædicti temporis*: id est, suprascriptum tempus. Prior emendatio placet. GOTHOFREDVS.

(i) IIII. vt *in dictis legibus*, quas huic coniungendas dixi. IDEM.

(k) *In Libertatem duraverit* Cod. Wurceburg. RITTER.

(l) *Alicuius* Cod. Wurceburg. IDEM.

COMMENTARIVS.

ADSERTORIS dandi necessitate liberat, & sic iudicio per se standi, deque suo statu litigandi potestatem nonnullis *h. l.* facit Theodosius M. quæ maioris constitutionis Theodosianæ *de processu iudiciario*, deque personis quæ in iudicio stare possunt aut debent, portio est: vt docent tres leges illæ quæ huic coniungendæ sunt, puta *leg. 5. sup. de cognitorib. l. vn. sup. de Carbon. Edicto leg. 52. inf. de appell.* ADSERTORE igitur ad statum suum defendendum nil opus habent ex *hac* Theodosii M. *constitutione.* Primum, qui per XX. annos in libertate durarunt. Secundo, qui muneribus sunt functi. Tertio, qui præsentibus iis qui sese dominos hodie contendunt in hominum celebritate sunt versati: Diuturnitas temporis; munus publicum, scientia & præsentia, velut seruum hodie vindicantis adsertionis loco cedunt, & ab Adsertoris præstandi necessitate liberant. Magnum scilicet est temporis, magnum munerum publicorum, magnum patientiæ diutinæ præiudicium & patrocinium, vt vix metus

ille

ille sit, aut subesse possit, qui alioquin Adsertoris dandi necessitatem induxit: de quo dixi *ad l. 1. superius* ex Theophilo & Thalelæo. Hæc interim *huius l.* dispositio notetur, qua paulatim Adsertoris inueniendi, dandique necessitas infracta: qui primus videlicet gradus fuit, ad eam penitus postea tollendam: quod tandem factum a Iustiniano, *tit. Cod. Iust. de adsertione toll.* Quæ caussa est cur hanc quoque legem, vt alias, quæ & quatenus de Adsertoribus agunt, is abdicarit.

AD SC. CLAVDIANVM.

TITVLVS IX.

Absunt a IVST. COD. omnes hujus legis constitutiones, vtpote Senatusconsulto Claudiano sublato, vnde titulus huic aduersus *De Senatusconsulto Claudiano tollendo.* Est autem hic Titulus de mulieribus quæ se seruis alienis iunxerunt, *lib. 9. inf.* erit titulus de mulieribus quæ se seruis propriis iunxerunt. *GOTHOFREDVS.* Abest etiam integer hic titulus a Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. nescio quo fato; nam Romanis sub Wisigothorum ditione viuentibus in compendio legum Alaricianarum propositum fuisse, fidem facit interpretatio huius tituli legibus subiecta. Putaret quis librarium ad manus habuisse Cod. Iust. SCtumque ibidem sublatum, & Compendio Gothico abesse voluisse, quod tamen non affirmo. Forte & tum aliæ leges prouinciales obtinuere, seruorum libidinem & malitiam coërcentes, quas dederant Impp. Roman. Germ. *RITTER.*

PARATITLON.

P.368 SENATVSCONSVLTVM CLAVDIANVM *Rubr.* & *l. 4. h. t.* [de quo hoc titulo agitur, & *duabus* præterea *legibus* hoc Codice; *l. 179. inf. de Decurionibus* & *l. 10. inf. de murilegulis*] est, quo mulieres liberæ, *l. 1. 4. 6. 7. h. t.* ingenuæ, *l. 3. 5. h. t.* quæ suæ honestatis immemores, *l. 1. h. t.* & apud quas plus valuit cupiditas, quam libertas: *l. 6. h. t.* seruilis conditionis hominibus alienis iunctæ sunt: *l. 1. h. t.* [serui contubernio se coniunxerunt, *l. 1. 3. h. t.* cum seruo conuenerunt, *leg. ead.* cuilibet seruili conditione polluto se sociarunt, *l. 4. h. t.* seruilibus contuberniis sese subdiderunt, *l. 5. h. t.* postquam trinis denunciationibus ex iure pulsatæ, *l. 4. h. t.* Tertio eis ex Senatusconsulto Claudiano denunciatum fuerit, septem testibus ciuibus Romanis præsentibus, *Interpr. ad d. l. 2. h. t.* seruorum consortiis prohibitæ fuerint, *l. 7. h. t.* post legitimam conuentionem, *d. l. 10. inf. de murilegulis.* conuentæ denunciatione solemni, *l. 3. d. t. de murilegulis:* libertatem amittunt, *l. 1. h. t.* ad decoctionem natalium coguntur, *l. 3. h. t.* ingenui status damnum sustinent, *leg. ead.* Libertate amissa nexu conditionis deterrimæ adstringuntur *l. 4. h. t.* ancillæ fiunt, *l. 6. h. t.* connubio *leg. ead.* ad seruitium detinentur, *l. 7. h. t.* Earumque proinde filii, ex ea scilicet coniunctione nati, serui fiunt, domini, cuius se contubernio (id est seruo) coniunxerunt, *l. 1. h. t.* iugo seruitutis subiacent, *dict. l. 6. h. t.* Et hæc de Priuatorum & Ciuitatum seruis. Sed & in seruis fiscalibus ius idem quoque olim fuit, vti docent *l. 3. 4. h. t.* Atenim Constantinus M. duo mutauit. Nempe, si Actori vel Procuratori alieno mulier sese iungeret, trinam denunciationem expectari voluit; *arg. l. 4. h. t.* Item fiscalibus seruis iunctas, nullo modo ancillas fieri voluit, *l. 3. h. t.* Contra mox Iulianus, qui reducto iure veteri iunctas fiscalibus & ciuitatum seruis, etiam citra denunciationem ancillas fieri voluit, *l. 4. h. t.* & inter seruos priuatorum differentiam sustulit, *leg. ead.* Et postea tamen in mancipiis Gynæcii seu Gynæciariis & monetariis idem trinæ denunciationis vsus obtinuit, *l. 3. & 10. inf. de murilegulis.* Tandem & Honorius Imper. matre curiali & alieno seruo natum, curiæ addixit, infirmata in hoc Senatusconsulti Claudiani auctoritate, *l. 178. 179. inf. de Decurionib.*

I. (a) Imp. Constantinus A. ad Probum. (b)

SI quæ mulieres liberæ, vel a seruis, vel a quolibet alio (c) vim perpessæ, contra voluntatem suam seruilis conditionis hominibus iunctæ sint, competenti Legum seueritate vindictam consequantur. Si qua autem mulier suæ sit immemor honestatis, (d) libertatem amittat, atque eius filii (e) serui fiunt domini, cuius se contubernio (f) coniun-

coniunxit. Quam legem & de præterito custodiri oportet. PP. Kal. April. Volusiano & Aniano Coss. [314.]

INTERPRETATIO. *Per vim contra voluntatem seruo iuncta alieno, & vindictam consequitur. Si vero sponte, fit ancilla, & eius filii serui sunt.*

NOTAE.

(a) Concordat huic legi, *lex* 5. & 6. *infr.* Discordat *lex* 2. 3. 4. & 7. Forte *huic* iungenda *lex* 3. *Cod. Iust. de seruis fugitiuis.* GOTHOFREDVS.

(b) *Probus* hic forte is ad quem Lactantius epistolarum libros quatuor scripsit, teste Hieronymo *catalog. Script. Eccles. c.* 80. IDEM.

(c) Seruilis conditionis: de quo *l.* 4. *infr.* IDEM.

(d) Id est vltro sese alieno seruo iunxerit. Cæterum hæc ratio fuit SC. Claudiani: de quo vide *Legem vnicam, Cod. Iust. de SC. Claud. tollendo.* Neque tamen vnica, mox vt ostendam. IDEM.

(e) Vide & *leg. vlt. inf.* IDEM.

(f) *Contubernio*, id est, seruo, *h. l.* alioquin in SC. Claudiano, vt & *l.* 35. *inf. Contubernium* pro coniunctione ipsa. Hinc *contubernium serui sequi, contubernio seruili sese subdere, contubernio serui coniungi.* IDEM.

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. tres circa SC. Claudianum aduersus seruorum nequitiam constitutiones sequuntur: & *hac* quidem *leg.* SEVERITATEM intendit, tum in seruos ipsos, tum in mulieres: In seruos, inquam, a quibus mulieres liberæ vim perpessæ essent; hos enim pœnis seuerissimis subiici iubet, *principio legis.* Quomodo & idem Constantinus, alteram seruorum nequitiam, seuerissima pœna persequitur, *l.* 3. *Cod. Iust. de seruis fugit.* quæ ad Probum pariter data, *huic legi* socianda videtur. In mulieres vero liberas seruorum contubernium secutas, Constantinus M. *hac l.* pœnas quoque intendit maiores, quam quæ SC. Claudiano constitutæ fuerant: cohibendæ videlicet mulierum lasciuiæ, quæ honestatis immemores seruile contubernium secutæ fuissent: Maiores inquam, quam quæ SC. Claudiano, quod & *huius legis* verba suadent: & collata ea cum ipso SC. Claudiano comprobat; & quidem in tribus. Primum enim, cum *denuntiatio*, & trina quidem ex SC. requireretur (de quo ad *legem proximam*, casu quodam excepto) hac constitutione nullam denunciationem exigi videmus. Verum illud tantum exigitur, vt mulier suæ immemor honestatis, neque vim perpessa, sponteque sua, seruilis conditionis homini iuncta fuerit. Denique solam mulieris voluntatem inspici vult, neque extrinsecus denuntiationem attendi, cum sibi ipsi mulier verum atque honestatis leges denunciare teneatur. Verum id postea rursum triennio post eidem displicuit, *l.* 2. *proxima.* Atenim rursum placuit Valentiniano
P. 369 Seniori, *l.* 5. 6. *infr.* Displicuit tandem Arcadio *l. vlt. infr.* Sic variatum hac parte sæpe, prout mores & Principes fuere.

Secundo, & *Filios* quoque ex ea natos seruos eiusdem Domini esse iubet, & sic cum matris seruitute filiorum seruitus coniungitur: quod etiam Valentiniano Sen. placuit *l.* 6. *infr.* cum tamen ex SC. Claudiano liberi ex hoc contubernio nati, non serui, verum liberti fierent, quod suadet locus Taciti, *lib.* 12. *Annalium cap.* 53. *Inter quæ refertur ad Patres, de pœna fœminarum, quæ seruis coniungerentur: statuiturque, vt ignaro Domino ad id prolapsæ, in seruitutem sui consensisset: & qui nati essent, pro libertis haberentur.* Genuina enim hæc est apud Tacitum lectio, quam plerique solicitant; vbi, *in seruitutem sui consensisset*, pro *in sui seruitutem consensisse videretur.* Neque probanda Lipsii & Cuiacii sententia, quasi id Tacitus velit, mulierem *Sciente* Domino contubernio serui implexam libertinam factam: Nam & Pauli locus, *lib.* 4. *sentent. tit.* 10. §. 2. vbi indicat, mulierem ex Contubernio serui libertam effectam, id non ad ipsam mulierem quæ se seruo alieno iunxit, pertinet, verum ad eius filiam (pariter vt in casu *l.* 3. *infr.*) *Ad filiam ancillam, vel libertam, ex SC. Claudiano effectam, legitima matris intestata hæreditas pertinere non potest: quia neque serui, neque liberti matrem ciuilem habere intelliguntur.* Deinde, cum Theophilus testetur, non solam honestatis rationem SC. Claudiano causam præbuisse, verum etiam seruorum corruptelam, quorum etiam optimi a mulieribus huiuscemodi a ministerio suo abducebantur, sane libertinam sciente Domino sese iungentem seruo ancillam pro pœna factam vix credibile est. Nam quæ corrupti pœna esse potest domino consentiente? Et vero expresse Paulus, 2. *sent.* 21. §. 1. *Si mulier ingenua, ciuisque Romana, vel Latina alieno sese seruo coniunxerit, siquidem Inuito & denunciante Domino in eodem contubernio perseuerauerit, efficitur ancilla;* Ex contrario igitur, si volente Domino, sic iuris manet & status.

Postremo, quæ tertia *huius l.* seueritas est, in præteritum quoque Constantinus hanc sanctionem valere iubet, quod & sane nouum nouæque seueritatis indicium est, aduersus ius commune, de quo vide *l.* 3. *sup. de Constitutionib. Principum*, sed & Paratitlon *illius tituli.*

II. (a) Idem A. (b) * * *

DAT, V. Kal. Gallicano & Basso Coss. [317.]

INTERPRETATIO. *Septem testibus, ciuibus Romanis præsentibus, tertio, ex SC. Claudiano denuntiandum.*

NOTAE.

(a) Ipsa Constantini lex *hic* intercidit; sola subscriptio enatauit & eius casum tamen Interpretatio leuat. GOTHOFREDVS.

(b) Constantinus. IDEM.

COMMENTARIVS.

DENVNCIATIONEM Domini requisitam, vt mulier serui alieni contubernium secuta, ancilla fieret, ex SC. Claudiano notum, ex *hac lege* & ex Pauli fragmentis, *secundo sententiarum*, *tit.* 21.

(quem Cuiacius integrum ex Codice Vesuntino extulit *lib. 21. obseruat. 16.*) Item *ex l. 27. D. depositi*: Vlp. *fragm. tit. 11. §. 11, l. vn. Cod. Iust. de SC. Claudiano*: Tertull. *lib. 2. cap. 8. ad vxorem*: *l. 4. infr. h. t.* (vno casu excepto in quo mulier citra denunciationem ancilla efficiebatur, de quo vid. Paulum *d. t. 21. §. 14.* & *l. 4. infr.*) Id quod *l. 1. sup.* ab eodem Constantino abrogatum, *h l.* restituitur. Etquidem ita vt cum denunciationibus multæ leges dictæ (quod ex Paulo discere licet) ex iure fuerint, hæ tres nominatim ex eodem SC. (quod testatur Interpretatio) & *h. l.* requirat Constantinus: Ne tam facile alioquin & temere statu suo priuentur. Nempe prout tempora fuere & mores, ita & seueritatem intendit, vel remisit Constantinus M. *Prima* igitur hæc lex denunciantibus dicitur, vt coram 7. testibus fiat; quod etiam Theophilus docet *tit. de success. sublat ex SC. Claud.* Secunda, vt testes illi ciues Romani essent, quod & ipsum in aliis testibus requisitum. Postrema, vt trina denunciatio fieret, quod & Paulus *d. tit. 21. §. 17.* docet. Qui denunciationis trinæ numerus frequens & aliis in rebus & causis, vt in specie *l. 4. D. de pignorat. act. Nouellæ 117. cap. 15. l. 53. D. de re iudicata*: *l. 8. 9. Cod. Iust. quomodo & quando*: vid. & *cap. 2.* & *6. X. de cohabitatione Clericorum.* Nempe non tam facile liberas mulieres libertate sua multari Veteres voluere: Verum solemni admodum quam dixi contestatione, iure solemni decurso, vt Paulus loquitur *2. sent. 21. §. 5.* Quare Ciues Romanos hanc in rem tantum testimonium perhibere visum, seu huic officio interuenire, pariter, vt aliis quamplurimis, de quo accipienda *lex 175. in pr. D. de R. I.* quia & de libertate & ciuitate Romana sæpius adimenda ageretur. Neque libertinorum heri seruorum, hodie liberorum fides satis tuta visa (Latinorum inquam, quos idem Constantinus proxima lege, *seruorum liberos & spurios liberorum* eleganter vocat.) Item optimum testium numerum esse voluerunt; ad rem tanti momenti amittendam, qui vtique septem testium est, quo etiam numero supremæ hominum voluntates sustinentur. Postremo optimam denunciationem, id est trinam exegere. Vno verbo: optimus testium status, optimus testium numerus, optima denunciatio hac parte requiritur: cum in statu hominum, optimus sit status ciuium Romanorum: in numero testium, optimus septem: in numero actuum, & denunciationum trinus. Cæterum, si recte coniicio, hæc illa videtur constitutio, qua discrimen inductum fuerat inter eam quæ Actori se iunxisset, & alii seruo. Quod Iulianus abrogat, *l. 4. inf.* pariter vt derogat *legi 3. infr.*

P. 370

III. (a) Idem A. ad Populum.

CVM *ius Vetus* (b) ingenuas, fiscalium seruorum contubernio coniunctas ad decoctionem natalium cogat, nulla vel ignorantiæ venia tributa, vel ætati, placet, coniunctionum quidem talium vincla vitari: Sin vero mulier ingenua, vel ignara, vel etiam volens, cum seruo fiscali conuenerit, nullum eam ingenui status damnum sustinere. Sobolem vero, quæ patre seruo fiscali, matre nascetur ingenua, mediam tenere fortunam, vt seruorum liberi, & spurii liberorum, Latini sint; qui licet seruitutis necessitate soluantur, patroni tamen priuilegio tenebuntur. Quod ius & in fiscalibus seruis, & in patrimoniorum (c) fundorum origine (d) coërcentes, & ad emphyteuticaria prædia, & quæ ad priuatarum rerum nostrarum corpora pertinent, seruari volumus. Nihil enim Rebuspublicis (e) ex antiquo (f) iure detrahimus, nec ad consortium huius legis volumus Vrbium quarumcunque seruitia copulamus, vt Ciuitates integram teneant *interdicti Veteris* potestatem: (g) vel error improuidus, vel simplex ignorantia, vel ætatis infirmæ lapsus, in has contubernii plagas depulerit, hæc nostris sanctionibus sint excepta. Dat. VI. Kal. Feb. Sardicæ (h) Constantino A. VII. (i) & Constantio Coss. [320.]

INTERPRETATIO. *Ingenua quæ se fiscali seruo iunxerit, siue sciens, siue ignara ipsa manebit libera, filii vero eius & Latini & spurii erunt, qui quamuis liberi sint, iuri tamen obtingunt patronorum. Idem est & si seruo emphyteuticario se sociarit ingenua, vel patrimoniali, aut ex priuata re Principum; excepto iure Reip. quod lex præsens voluit obseruatum.*

NOTAE.

(a) Forte iungenda huic, *lex vn. sup. de hereditatis petitione*, quæ certe & ipsa de Latinis aliquid cauet. Imo iungenda etiam forte *lex vn. sup. de commiss. rescindenda*, & *l. vn. inf. de infirmandis pœnis cœlibatus.* Vt autem Constantinus hoc anno pœnas mulierum alienis se seruis iungentium, *h. l.* imminuit, ita hoc eodem anno earum, quæ seruis propriis se iunxerunt. GOTHOFREDVS.

(b) V. SC. Claudianum, mox vt dicam: vt mox ex antiquo iure item interdicti veteris. IDEM.

(c) *γρ. Patrimonialium.* IDEM.

(d) *Origine*, id est seruis. IDEM.

(e) Id est, vrbibus vt mox *inf.* IDEM.

(f) Repono *vllatenus.* IDEM.

(g) *Si vel*, accuratius edidit Cuiacius. RITTER.

(h) *γρ. Serdicæ.* GOTHOFREDVS.

(i) γρ. VI. id est A. D. 320. IDEM.

COMMENTARIVS.

MITIOR & hæc Constantini lex est mulieribus, pariter vt superior, duplici conditionis scilicet ipsarum mulierum & seruorum discrimine inducto, abrogato iure veteri, id est, Senatusconsulto Claudiano. Est autem hæc lex pars Edicti Constantinianei quod ad populum vrbis datum, ibidem propositum, cuius tria insuper alia ἀποσπασμάτια hoc Codice supersunt: puta *l. vn. infr. de infirm.* pœnis

pœnis cœlib. l. vn. sup. de commiss. rescind. lex 3. inf. de exactionib. quæ proinde huic legi coassandæ veniunt. Scilicet eo Edicto humanitatis plenissimo, Constantinus M. varia iuga a populi ciuiumque ceruicibus depulsum iuit, tum legum, quo pertinet *hæc lex. & d. l. vn. infr. de infirm. pœnis cœlib.* tum creditorum, quo spectat *d. l. vn. sup. de commiss. rescind.* tum exactorum, fiscique, *d. l. 3. inf. de exactionibus.* Rursum varia iuga tum ratione status personæ, quo spectat *hæc lex;* tum ratione corporis, quo refertur *d. l. 3. inf. de exaction.* tum ratione bonorum, quo spectat *dicta lex vn. inf. de infirm. pœnis cœlib. & l. vn. de commiss. rescind.* Quo pertinet omnino quod Publius Optatianus Porphyrius *Panegyrico ad Constantinum* canebat hoc ipso tempore *v. 39. pag. 349. inter Epigrammat. veter. Petr. Pithœi.*

- - - - Permulcens aspera Legum
Iustitia æterna. - - - -

Imo quod Nazarius anno proximo 321. scribebat a Constantino nouas leges regendis moribus & frangendis vitiis constitutas. Primum igitur, cum ignorantiæ, errori, vel ætati infirmæ iure veteri hac parte non ignosceretur, quod hæc lex aperte testatur, Constantinus his veniam dari iubet. Quanquam quod de veteri iure ait, reclamare videtur Paulus *lib. 2. sent. tit. 21. §. 14. Mulier ingenua, quæ se sciens seruo Municipum iunxerit, etiam citra denuntiationem ancilla efficitur. Non idem si nesciat. Nescisse autem videtur quæ comperta conditione, contubernio se abstinuit, aut libertum putauit.* Verum in Municipum seruis id veteri quoque iure obtinuisse, & non etiam in fiscalibus, *ex hac* quoque *lege* colligi posse videtur. Excusant igitur hæ causæ a pœna SC. Claud. sicut excusant a pœna incestarum nuptiarum, *l. 4. Cod. Iust. de incestis nupt.* Item excusant a pœna adulterii, *l. 38. §. 7. D. ad leg. Iul. de adulteriis.* Secunda differentia inter fiscales seruos Municipum hæc inducitur, vt videlicet etiam *volens*, ingenua fiscali iuncta, libera maneat: etiam volens inquam, id est etiam denunciata. Errant enim qui hic *nolens* restituunt: quam emendationem manifestissima *huius l.* sententia respuit. Constantinus scilicet tantum fisci sui commodis detraxit, vt nec volentem, id est, etsi ter ei denunciatum fuerit fiscali seruo iunctam, ancillam fieri velit. Item adeo (quod tertium discrimen obseruandum est) vt liberos exinde susceptos non seruos, verum Latinos esse iubeat: de quorum Latinorum conditione eleganter ait, eos mediam tenere fortunam inter liberos & seruos, eos inter seruos, liberos esse; inter liberos, seruos, vel potius spurios. Denique eos seruitutis quidem necessitate solutos, patroni tamen priuilegio teneri. De quo dixi plenius *ad l. vn. sup. de hæredit. petitione*, quæ *huic nostræ* proculdubio iungenda est. P. 371. At enim in cæteris seruis & quidem Rerumpub. seu Vrbium & Municipiorum vetus ius intactum reliquit Constantinus: nempe vt ingenua quæ sciens se seruo Municipum iunxerit, ancilla efficiatur. Non tam facile Constantinus ciuitatum iuri detractum voluit, quam fisco suo: quibus adfinia quædam vide quæ notaui *ad l. 2. & 5. sup. de testament.* Atenim Iulianus mox Imperator fiscales seruos Municipiorum seruis exæquauit, *l. prox. 4.*

IIII. (a) Imp. Iulianus A. * II. (b) PP.

SC. Claudianum firmum esse censemus, omnibus Constitutionibus, quæ contra id latæ sunt, penitus infirmatis: vt libera mulier, siue Procuratori siue Actori priuato, siue alii cuilibet seruili conditione polluto, fuerit sociata, non aliter libertate amissa nexu conditionis deterrimæ adstringatur, nisi trinis fuerit denunciationibus ex iure pulsata. Quod quidem circa priuatas personas conuenit obseruari. Nam eas mulieres, quæ fiscalibus vel Ciuitatis seruis sociantur, ad huius sanctionis auctoritatem minime pertinere sancimus. Data & PP. in Foro Traiani (c) Id. (d) Decemb. Mamertino & Neuitta Coss. [362.]

INTERPRETATIO. *SC. Claudiani auctoritas confirmatur etiam circa eas quæ Procuratoribus & priuatorum iunguntur, exceptis his quæ seruis fiscalibus vel ciuitatum sociantur.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Secundum* Præfectum Prætorio hic reponendum existimo. Cui complures hoc anno *leges* inscribuntur. Librarius vocis homonymia delusus, putauit indicari aliquem, qui secunda vice Præfectus Prætorio fuisset: vide *& l. 6. inf. IDEM.*

(c) Vide Prolegomena *cap. de legum subscriptionibus. IDEM.*

(d) *V. Id.* Ita Cuiacii editio. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

TRINÆ DENVNCIATIONIS vsum veterem, constitutionibus (proculdubio Constantini M. & Constantii) infractum, accisum, immutatum, Iulianus infirmatis iis constitutionibus *hac lege* reuocat. Vt solemne alioquin Iuliano fuit, tum a Constantino M. & Constantio dissentire, quod ex compluribus legibus videre licet, vt apparet, vel ex *lege 1. sup. de dominio rei quæ poscitur. l. 3. sup. de contrahend. empt.* tum antiquo iuri insistere, & veteribus instare institutis, quod ipsemet profitetur, *l. vn. inf. de longa consuetud.* ad quas *leges* dicta huc quoque arcessi possunt. Primum itaque *Actorem*, vel *Procuratorem*, ab alio seruo hac parte distingui vetat: sic vt promiscue cuiuscunque conditionis seruus sit, cui mulier iungitur, trinam denunciationem requiri velit: Serui scilicet etsi officiis & ministeriis distinguantur, æque tamen serui sunt, neque minus aut magis honestatis immemor est, quæ Actori, quam quæ alii seruo se iungit: Seruitus enim est ἄτομος, neque magis, neque minus recipit; quod eleganter a Theophilo notatum *tribus titulis: tit. de iure personarum §. 5. tit. de libertinis proœm. tit. de his qui sui vel alieni iuris proœm.* Atenim inductam, siue a Constantino, siue a Constantio, differentiam fuisse inter Actorem, Procuratorem, & cæteros seruos, ex *h. l.* colligitur: nempe vt trina denunciatio non requireretur, si mulier ingenua Actori alieno sese iungeret: Actor scilicet erat, siue Procurator, cui omnium rerum summa credita erat a Domino, vt Comicus *in Asinaria*, ait, *actu 2. scen. 4. v. 53.* seu cui cunctam familiæ tutelam Dominus permisit, vt Apuleius loquitur 8. *Metamorph.*

tamorph. pag. 152. edit. Lugd. Ioan. Maire. cuius ideo iactura ad totius domus euersionem pertinet: *l. vlt. D. de officio Præsidis*, quem ideo *Columellam* Veteres dixere, quod Donatus notat in *Phormionem, Actu 2. scen. 1. ad v 57.* & ibidem Lucilius *22. satyrarum.*

Seruus neque infidus domino: neque inutilis cuiquam
Lucilli columella hic situs Metrophanes.

Græci πραγματευτὴν dixere: vide Dositheum *lib. 3. sentent. §. 10.* Ideoque etiam legato generaliter hominis relicto, Actor eligi non poterat, *l. 37. D. de legatis 1.* Denique etiam iniuriæ æstimatio aliter in Actore, aliter in medii actus homine, aliter in vilissimo æstimabatur: *§. 7. Inst. de iniuriis.* Eodem igitur exemplo circa denuntiationes Constantinus & Constantius actorem ab aliis distinxere, & vt existimo, nulla denuntiatione exacta. Nempe quod eius corruptio & ab actu suo abductio, quæcunque tandem, ad totius domus euersionem pertineat; & totius domus vtilitas hoc exigat, vt ne denunciationum circuitus expectandi sint. Verum vt dixi, mens alia Iuliano hac parte est: Hoc primum & de priuatorum seruis. Atenim, quod secundum, circa fiscales & ciuitatis seruos, non idem obseruari sancit. Quid igitur? Nempe vt in his denunciatio nulla exigatur. Quod vtique & ipsum iure veteri conueniens est. Sane Paulus diserte *2. sent. 21. §. 14.* de municipum seruis scripsit, iis iunctam mulierem, etiam *citra denuntiationem* ancillam fieri. In fiscalibus seruis idem constitutum hæc lex ostendit. Qua parte rursum abrogatur Constantini M. constitutio *l. 3. sup.* qui fiscali seruo iunctam, ancillam nullo modo fieri *ex leg.* voluerat.

P.372 V. (a) Impp. VALENTIN. & Valens AA. Felici Consulari Campaniæ. (b)

SI seruilibus contuberniis sese mulieres quondam ingenuæ subdiderint, & nunc, contemnentes dominum (c) minoris ætatis, seruitutis iugum conantur effugere, Grauitas Tua his, qui seruilem conditionem non statim in ipsis coniunctionis (d) primordiis refugerunt, necessitatem subeundæ seruitutis imponat. Dat. XIIII. Kalend. August. Mediolani, ipsis AA. Coss.

NOTAE.

(a) Memorat *hanc leg.* veteris Consultat. Auctor *c. 9.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *Macedonia* hic substituit *veteris Consultationis* Auctor: & præstare videatur argumentum: *l. c. sup. de Iurisdictione.* vbi *Vicarius Macedoniæ* vocatur. Sed male: Nam subscriptio *huius legis* ostendit *hanc l.* Mediolani datam a Valentiniano, Occidentis Imp. & sic *hanc leg.* ad Occidentem pertinere, non ad Orientem; in quo *Macedonia.* Nisi putemus in Imperii diuisione Macedoniam Valentiniano cessisse. *IDEM.*

(c) Nouum hæredem. *IDEM.*

(d) Recte habet hæc vox: neque mutanda in *cognitionis*, vel *condictionis*, id est, denunciationis: mox vt ostendam. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

PERPETVAM seruitutem mulier serui contubernium secuta semel seruire tenetur: neque pœnitere ei amplius licet, quæ sese ita Domino semel subdidit ex hac Valentiniani Sen. constitutione. Pœnitere inquam, vt postea eam conditionem defugiat, quocumque tandem prætextu. Forte contemptu vel contemplatu noui domini. Nempe libidinosæ mulieres seruili contubernio facile acquiescebant, ob mitem in præsens Dominum. Atenim mutato mox Domino, puta hærede minoris ætatis, libertatem relegere satagebant. Verum id eis *h. l.* denegatur, vtpote quæ semel in sui seruitutem consenserint. Semel ancilla iure facta semper ancilla maneat. Quæ enim seruitutem euitare vult, statim in ipsis coniunctionis primodiis seruilem conditionem seu coniunctionem fugere debet. Sane & olim quæ mulier ancillam se putans, alieni serui contubernium secuta est, posteaque comperit se ingenuam esse, si statim atque id cognouit, si in ipsis cognitionis primordiis hanc coniunctionem refugerit, nihil contubernium illud eius libertati nocebit. Aliud vero fuerit si hoc comperto sese subdiderit. Nam Domini, cuius seruo sese iunxit, ancilla manebit, neque pœnitentia postea ducta, seruitutis iugum effugere poterit. Quo pertinet locus ex Pauli sententiis *lib. 2. tit. 21. §. 12.* *Errore quæ se putauit ancillam, atque adeo alieni serui contubernium secuta est, postea liberam se sciens in contubernio eodem perseuerauerit, efficitur ancilla.* Et mox §. 14. *Nescisse autem videtur, quæ comperta conditione contubernio se abstinuit.*

Cæterum cum video, *h. l. & sequenti*, solam contubernii seruilis rationem hac parte a Valentiniano spectari, non inani ducor coniectura, denuntiationem hac tempestate non expectatam, cuius vsum Arcadius *l. vlt. infr.* reduxit in Oriente.

VI. (a) Impp. VALENTINIANVS, Valens, & Gratianus (b) AA. ad Secundum PP.

SI apud libidinosam mulierem plus valuit cupiditas, (c) quam libertas, ancilla facta est, non bello, non præmio, (d) sed connubio; ita vt eius filii iugo seruitutis subiaceant: Manifestum est enim ancillam esse voluisse eam, quam liberam esse pœnituit. Dat. Prid. Non. April. Treueris. (e) Gratiano NB. P. & Dagalaipho Coss. [366.]

INTERPRETATIO. *Si mulier ex contubernio serui fiat ancilla, filii quoque eius seruierunt.*

NOTAE.

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. GOTHOFREDVS.
(b) *Gratiani* nomen *hic* inducendum est, qui proximo demum mense Augusto, Augustus factus est: vide *Consular. Theodos.* IDEM.
(c) *Cupiditas*, id est, libido. IDEM.
(d) Pro capite suo scilicet accepto: neque hæc vox mutanda in *pretio*. IDEM.
(e) *vg. Remis*, vide *Consular. Theodos.* IDEM.

COMMENTARIVS.

SERVITVS matris, seruitus est filij. Hæc *huius leg.* est sententia potissima, de quo ad *l. 1. sup.* Nempe vt mulieres liberæ a seruilibus contuberniis retraherentur, nominatim hæc e re nata a Valentiniano constituta fuit: & perpetuam ipsarum seruitutem futuram: de quo *l. supr.* atque in filios propagandam. Duo hæc scilicet inter cætera efficacissima visa, ad retrahendas liberas mulieres a seruorum contuberniis. Neque alio pertinet etiam singulare illud (quod vix *alibi* occurrat) de tribus seruitutis inducendæ modis: ancillam (& sic seruum) fieri bello, præmio, & connubio. 1. *Bello*, quia, vt *l. 1. supr. de liberali causa*, quoque dicitur, P. 373. libertatem victis hostibus victorum dominatio abstulit: Iustinianus, *in l. vn. Cod. de SC. Claud.* dixit hostium ferocitatem. 2. *Præmio*, id est, præmio & pretio accepto. 3. Denique *Connubio*, ex SC. Claud. de quo *hoc tit.* Nempe hæc ideo adiecta sunt, vt exinde inferatur, matre ancilla facta, filios quoque iugo seruitutis subiacere oportere, non minus connubio, atque ex SC. Claudiano, quam duobus illis prioribus modis, qui magis communes sunt.

VII. (a) Impp. ARCADIVS & Honorius AA. ad Anatolium (b) PP. Illyrici.

CVNCTI prouinciales agnoscant, nisi trinis denuntiationibus liberæ feminæ seruorum consortiis arceantur, nullo modo posse eas ad seruitium detineri. Dat. II. Non. Mar. CP. Honorio A. IIII. & Eutichiano Coss. [398.]

INTERPRETATIO. *Sine trina denunciatione mulier seruo iuncta non fit ancilla.*

NOTÆ.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. GOTHOFREDVS.
(b) Huic inscribuntur adhuc An. 397. *l. 12. inf. de Iudæis*: *l. 3. inf. de conditis in publ. horr.* & Anno sequente 399. *l. 6. inf. de Princip. agent.* IDEM.

COMMENTARIVS.

DENVNTIATIONIS trinæ vsus & necessitas, de qua iam sæpe, ab Arcadio, per Præfecturam Illyrici nominatim firmatur: adempta cunctis Prouincialibus potestate, vllo modo liberas mulieres ob seruorum consortia & contubernia ad seruitutem detinere, nisi post trinas denunciationes.

DE HIS QVI NON A (a) DOMINO MANVMISSI SVNT.

TITVLVS X.

LIB. VII. COD. IVST. TIT. X.

(a) Non a suo Domino. Ita MS. nonnulli. GOTHOFR. Cod. Wurceb. legit; *a non domino* &c. Quo modo & exhibet *Codex Iustin.* in Cod. Wurceb. præterea est hic titulus ordine IX, vt in aliis compendiis Alaricianis imo & in edit. Guiac. vbi, titulus antecedens, cohæret cum illo, *de liberal. causs.* RITTER.

I. (a) Imp. Constantinus A. ad Bassum. (b)

SI non (c) a dominis libertas detur mancipio alieno, si quidem ab hiis Iudicibus impetrabitur (d) quibus (e) dandi (f) ius est, sine vlla trepidatione pœnæ (g) facilis dissolutio est. Si vero iubentibus Nobis quicquam (h) *lege* (i) *actum* esse doceatur, &

 non

non dominus, vt alienum mancipium manumitteretur, petisse, (k) tunc eodem, qui in conspectu nostro libertatem monstrabitur consecutus, (l) ei protinus, ad cuius proprietatem pertinet, restituto, is qui mancipium alienum, fallendo Principis conscientiam, manumisit, mancipia duo cogatur domino eius dare, cuiusmodi (m) sexus, ætatis, atque artis constiterit esse manumissum: & alia tria (n) eademque ratione similia. Quæ multa non semper imponitur, sed potius conquiescit, si forte manumissus inferentem sibi quæstionem status, obiecta legitima præscriptione potuerit excludere; cum sibi amissi mancipii damna debeat imputare, qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmauerit. Prop. (o) Id. Iul. Constantino A. V. & Licinio Cæs. (p) Coss. [319.]

INTERPRETATIO. (q) *Si aliquis mancipium manumittere præsumpserit alienum, & id sub præsentia Principis, vel* (q) *in Ecclesia fecerit, hac pœna tenebitur, vt & manumissus a domino reuocetur, & alia duo mancipia eiusdem ætatis aut sexus, aut certe artificii quod ille qui est manumissus scierit,* (r) *dare cogatur. Si vero ille, qui manumissus dicitur, repetentem dominum sub hac præscriptione superauerit, vt iam firmitatem* (s) *status sui temporibus tueatur tunc ille qui manumisit, non est constringendus ad pœnam, dum* (t) *ille qui repetit, præiudicium domini* (v) *sui incurrerit, aut taciturnitate nutrierit.* (x)

P. 374

NOTAE.

(a) *Lex 7. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) P. V. v. hoc ipso anno, *l. 8. inf. de appellationib. l. 2. & 3. inf. ad Leg. Iul. de vi: l. 4. inf. de donat.* Male in Cod. Iust. *Præfectum Pretorio.* IDEM.

(c) Inuerso ordine in Cod. Iust. *si a non dominis.* IDEM.

(d) Tentet quis, *imperabitur*, vt infra mox, *iubentibus nobis.* Vnde formula, *iubere lege agi*: Verum hoc retineri potest: *Impetratur* libertas, quæ petitur, quæque datur: Ita mox, *vt alienum mancipium manumitteretur*, PETISSE. IDEM.

(e) Id est. Quibus specialiter hoc ius tributum est, veluti Consulibus *l. 13. inf. de infirmandis his quæ sub tyrannis.* Et Ammianus Marcellinus *lib. 22. c. 7.* Item Prætoribus, Proconsulibus, Præsidibus, & Ciuitatum Magistratibus, *l. vlt. Cod. Iust. de vindicta libertate*: Non etiam Legato Proconsulis, *l. 2. §. 1. D. de officio Proconsulis.* IDEM.

(f) *Dare* dicuntur Iudices *libertatem*, qui solemnia manumissionum peragunt, & apud quos ea peraguntur: sic manumittere dicitur Consul, *l. 1. D. de off. Consulis*; Quinam vero hi Iudices sint? v. *l. vlt. Cod. Iust. de vindicta libert.* IDEM.

(g) De qua mox infra. IDEM.

(h) *Quibus*, Codice Iust. IDEM. Quid hic noster velit, non intelligo, *Codices* enim Iustiniani impressi non variant. An MS. Cod. ad manus hic habuerit, diuinare non audeo. RITTER.

(i) Hinc *legis actio*, manumissio dicitur: *l. 3. D. de officio Proconsulis.* & Paul. 2. *sentent. tit. 25. §. 4.* Sed & Magistratus, apud quem legis actio erat, manumittendis inductis lege agi iubebat, seu lege agi dicebat; vt Ammianus *prædicto* quoque *loco* testatur. GOTHOFREDVS.

(k) *Probetur*, hoc amplius C. Iustinianeus: Quo nil opus: hic enim ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda vox, *doceatur*. IDEM.

(l) *A non domino consecutus.* ita plenius Iustinianeus. Quo nil opus. IDEM.

(m) *Eiusdem cuius.* Ita Cod. Iust. verum hæc vox proba; *cuiusmodi*, id est, cuiuscunque tandem. IDEM.

(n) *Fisco eadem ratione.* Ita Iustinian. Quam vocem, *fisco*, hic deesse videri, iam editio Parisiensis monuit. Quid si ego legam, *& alia tria*, eademque ærario ratione similia, de quo mox. IDEM.

(o) Rom. vt *d. l. 8. inf. de appellationib. & d. l. 3. inf. ad Leg. Iul. de vi*: IDEM.

(p) Abest *Cæs.* a Cod. Wurceburg. RITTER.

(q) In multis falsa vel semiplena. 1. Nam & omittit agere de obreptitia manumissione coram iudice, 2. & de manumissione in Ecclesia addit. 3. & pœnam tripli omittit, quæ hic fisco seu ærario inferri iubetur. GOTHOFR.

(r) *Sciret* edit. Sichard. RITTER.

(s) *Firmitate* Cod. Wurceburg. IDEM.

(t) Id est, cum, quandoquidem, quia. GOTHOFREDVS.

(v) γρ. *Dominii.* IDEM.

(x) *Nutrire* taciturnitate. IDEM.

COMMENTARIVS.

INIVSTÆ Libertati seu OBREPTITIÆ manumissioni, a non domino collatæ, occurrit *h. l.* Constantinus M. de qua sunt alioquin plures, & anteriores leges multæ, tum in *Codice*, tum in *Pandectis*. Constantinus igitur *hac l.* si a NON DOMINO libertas seruo alieno collata fuerit, manumissionem tantum solui, seruumque Domino restitui iubet: si Iudicis interuentu collata sit libertas, eique obreptum sit, *sine vlla praterea* (vt *hæc lex* loquitur) *pœnæ trepidatione.* At si in conspectu Principis, eique obreptum sit, tum manumittentem, præter serui restitutionem, multæ nomine duo mancipia paria domino serui præstare vult, & alia tria insuper fisco: *Fisco* inquam, quam vocem *hic* Codex Iustinianeus supplet, pro quo hic eodem sensu lego, *& alia tria, eadem ærario ratione similia:* omissa scilicet ibi vox *ærario*, ob similitudinem, & repetitionem earundem litterarum *eadem* ÆRARIONE *similia.* Nempe, *eadem ratione similia*, in eiusdem ætatis, sexus, artis, *ærario*, pariter vt domino serui. Grauius multo scilicet est, conscientiam Principis fallere, eique obrepere, quam Magistratus, vel Iudicis cuiuscumque, veluti Consulis, Prætoris, & similium. Alienum denique seruum, sub conspectu Principis manumisisse eique obrepsisse, pœnalius est. Alio vero sensu dicitur, conspectum Principis delictum augere: Hic enim conscientiam Principis fefellit, non dominus. Pariter vt in specie *l. vn. infr. de his qui num. liberor.* is, qui vt vacationem a Principe personalium munerum impetraret, alienos pro suis liberis Principis conspectibus obtulit, quo casu tamen Constantinus indulto tantum priuile-

priuilegio eum priuari iubet. Interea circa *pœnam*, hic duo notanda. *Primo*, duplicem *hic* pœnam imponi ex vno facto; vnam, quæ priuato, alteram quæ fisco infertur. *Secundo*, notanda in vniuersum Quintupli pœna in hac specie. Quanquam & Octupli etiam pœnam Prætorum Edictis constitutam nouimus, vt de Caii Verris iudicio, in Octuplum aduersus Decumanos, qui plus ab aratoribus exegissent, testatur Cicero *in III. Verrina. c. 10.* Iustinianus certe §. *21. Institut. de Actionibus*, vltra Quadruplum, nullam actionem priuatam extendi vult. *Exceptionem* tamen huic *legi* subiicit Constantinus M. qua scilicet alieno seruo libertas collata non reuocatur, neque multa infertur, puta, si manumissus præscriptione, se tueri possit; de qua præscriptione, *l. 5. Cod. Iust. de liberali causa.* Ratio hic assignatur omnibus præscriptionibus aptanda, *sibi amissi damna debet imputare, qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmauit*, vel vt Interpretatio habet, *cum ille qui repetit, præiudicium dominii sui incurrerit, aut taciturnitate nutrierit:* Nam & hæc ratio omnium vsucapionum seu præscriptionum est negligentia & taciturnitas Domini.

P. 375.

DE LIBERTIS ET EORVM LIBERIS. *

TITVLVS XI.

LIB. VI. COD. IVST. TIT. VII.

* Al. *Moribus*, vt in Tiliana editione; male. *GOTHOFR.* Seruat hanc lectionem etiam Cod. Wurceb. caussam non video, cur malam noster hanc lectionem pronunciauerit, cum integro hoc titulo de libertorum moribus, & in primis neglecta referenda gratia agatur. Ego si quid video, tituli inscriptionem, *de libertis & eorum liberis*, quam seruabant Codices, quos ad manus habuere *Sichardus, Cuiacius & Gothofredus* noster, desumptam censeo ex Iustiniani Codice, qui recte ita habet: nam & *Leg. 2.* quam Tribonianus multis additamentis auxit, & *leg. 4.* quæ itidem ex *leg. 3. h. t.* ab eodem exscripta de filiis libertorum agit, quorum tamen hoc Codice nullam omnino inuenio mentionem: mores autem libertorum hic accusari, nemo dubitat. *RITTER.*

PARATITLON.

LIBERTI, *Rubr.* & *l. 1.* & *2. h. t.* Id est quibus data libertas, *d. l. 2. h. t.* qui & manumissi, *l. 3. h. t* seruitutis nexu liberati, *leg. ead.* dicuntur libertinæ conditionis homines, *leg. ead.* libertorum etiam liberi, *Rubr. h. t.* [& *l. 3. h. t.*] Reuerentiam non patronis seu manumissoribus, *leg. 2. h. t.* libertatis auctoribus, *l. 1. inf. ne præter crimen. maiest.* ipsis modo, sed & eorum hæredibus præstare, conseruare tenentur; *l. 2. & 3. h. t.* Delatores, accusatoresue eorum extra crimen maiestatis esse non possent, *d. l. 2. h. t.* & *l. vn. in fine, inf. ad Leg. Iul. Maiestatis, l. 1. 2. inf. ne præter crimen maiestatis.* Alioquin si datæ libertatis immemores nequitiam seruilis ingenii receperint, *l. 2. h. t.* i. e. quadam iactantia vel contumacia ceruices erexerint, aut leuis offensæ culpam contraxerint; Ingrati denique fuerint; *l. 1.* & *3. h. t.* Ingrati actio vtique competit: *l. 2, h. t.* id est a patronis, *l. 1. h. t.* eorumque hæredibus, *l. 2. h. t.* [abrogatum hoc postea *Nouella Valentiniana 6.*] rursus sub imperia ditionesque mittuntur, *d. l. 1. h. t.* ad seruitutis nexum reducuntur, *d. l. 3, h. t.* etsi militantes, *leg. ead.* Illud etiam de libertis notandum, ipsos libertos, ad nullum, quamuis humilis militiæ locum admitti posse, eorum filios vsque ad proximum Protectoris tantum locum *leg. ead.* Sed & illud, instituto a fratre liberto hærede, inofficiosi querelam fratri competere: *l. 3. sup. de inofficioso testamento.* Tandem & illud, Libertinos Catabolensium corpori sociatos, *l. 9. 10. inf. de Pistorib. & Catabol.*

I. (a) Imp. CONSTANT. A. ad Concilium (b) Byzacinorum.

LIBERTIS ingratis in tantum iura aduersa sunt, vt si quadam iactantia, vel contumacia ceruices (c) erexerint, aut (d) leuis (e) offensæ contraxerint culpam, a patronis rursus sub imperia ditionemque mittantur. Dat. VI. (f) Kalend. August. Coloniæ Agrippinæ, (g) Pacatiano & Hilariano Coss. [332.]

INTER-

INTERPRETATIO. *Quæcunque persona seruilis a domino suo fuerit consecuta libertatem, si postea superbire cœperit, aut patronum, id est manumissorem suum læserit, amissa libertate quam meruit, in seruitium merito reuocatur.*

NOTAE.

(a) Principium *legis 2. Cod. Iust. eod. tit.* hinc desumptum est. Iungenda autem *huic* est *lex 3. supr. de inofficioso testam.* quæ & ipsa de libertis, deque LEVI nota, vt hæc nostra, de leui offensa agit: v. quæ dixi ad *d. l. 3.* GOTHOFREDVS.

(b) Bizacinorum *d. l. 3.* IDEM.

(c) *Ceruices erigere*, superbire, Interpres *hic.* v. his similia apud Interpretem Sidonii *lib. 4. ep. 22.* IDEM.

(d) Fornerius pater *ad l. 70. D. de verb. signif.* putat legendum, *haud:* Male, mox vt probabo. IDEM.

(e) *Leuis culpa* offensio: ita quoque in *l. 1. inf. de primicerio Notar.* IDEM.

(f) VII. *in d. l. 3. de inoff. test.* Etsi manuscripti hic nonnulli præferant V. IDEM. *V.* habet Sichardus in margine. RITTER.

(g) *78. Adrimitinæ*: de quo plenius ad *d. l. 3.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

LIBERTOS hac constitutione sua ad Concilium Byzacinorum emissa, & in vrbe Metropolitana Coloniæ Adrimitinæ reddita, insequitur Constantinus M. cuius & alterum caput continetur *l. 3. sup. de inoff. test.* quæque adeo *huic* iungenda est. Et duplici quidem ratione duobus his capitibus libertos insequitur. Hoc, ad libertatis eorum reuocationem, ob ingrati vitium: Illo, ad bona eis perperam a patronis relicta eripienda: *Perperam*, inquam per libertorum scilicet qui in deliciis Patronorum erant, insidias, blanditias, in necem sanguinis. Vt de hoc capite nunc agamus. Etsi notissimum sit, ingratos libertos in seruitutem a patronis reuocatos, de quo etiam plenissime dictum ad *legem vn. sup. de hereditatis petitione:* Quod & sequentes omnes *huius tituli* leges ostendunt. Quare P. 376. & Constantinus ipse *hac lege* antiquiora iura super eo memorat. Sic vt nil nisi ea memorare *hac lege* videatur. Duo tamen adhuc singularia *hac l.* contineri obseruandum est. Primo nulla libertorum distinctione facta libertos ingratos in seruitutem reuocari dici; cum tamen anteriore eiusdem Constantini constitutione, puta *d. l. vn. supr. de hered. petit.* Libertorum distinctio fiat. Nempe libertos ciues Romanos ob ingrati vitium non in seruitutem reuocatos, verum in sequiorem tantum Latinorum gradum regradatos. Quod & ipsum colligi potest ex *l. 2. Cod. Iust. de libertis & eorum liberis*, quam Tribonianus ex *hac* quoque *leg.* pro parte interpolauit, vt & ex ampliore constitutione, vnde *dicta lex vn.* desumpta est. Secundo obseruandum, *leuis offensæ culpam*, hac lege sufficere ad ingrati vitium contrahendum, & vt data libertas reuocari possit. Et tamen id plerisque haud adeo fit verosimile; itaque substituunt illi, *haud leuis offensæ:* Itemque opponunt *legem 30. Cod. Iust. de liberali causa*, vbi dicitur, solo non præstiti obsequii velamento datam libertatem non rescindi: (cui tamen etiam legi aduersatur hic Ambrosii locus *lib. de Iacob, & vita beata, cap. 3. in fine. Ita libertatem accepisti, vt meminisse manumissoris tui debeas, vt patrono tuo nouieris legitimum obsequium deferendum, ne ab ingrato reuocetur libertas:*) Verum dicendum est, non omnem omnino culpam hic intelligi, sed offensam; & quidem in committendo, & faciendo consistentem: Item offensam omissionis in specie *legis 6. §. 1. D. de agnoscendis liberis.* Quare & LÆDENDI verbo hic vtitur Interpres. Ingrati igitur crimen contrahit libertus ex leui offensa: quod in aliis ingrati actionibus non æque obtinet, puta in ea quæ patri in liberos emancipatos competit: *l. vn. infr. de ingratis liberis.* Vel donatori aduersus donatarium, vide *infr. tit. de reuocandis donationibus.* Coercendi scilicet magis visi sunt Constantino M. liberti, qui plerumque datæ libertatis immemores nequitiam recipiunt seruilis ingenii, vt loquitur *lex 2. prox. inf.* Idque est etiam quod hæc lex indicat his verbis, *Libertis ingratis* IN TANTVM *iura aduersa sunt, vt*, &c. Plauti locus, *Persa, Actu 5. Scena 2. v. 57.* huc facit: *Sed ita pars libertinorum est, nisi patrono qui aduersatus est, ni illi officit, ni id efficit, ni ei maledixit, ni grato* INGRATVS *repertus est, nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi, nec satis honestus.* Quo loco Versus duo postremi in nonnullis inuerso ordine positi. Cæterum vt *h. l.* leuis offensæ, ita & in *l. 3. supr. de inoffic. testam.* quæ huic nostræ coniungenda est, *leuis* pariter *notæ* mentio fit. Et nihilominus tamen leuem offensam Græci *δικαίαν* hic recte interpretantur. Certe Actio hæc *Ingrati*, extraordinaria dicitur: *l. 1. Cod. Iust. eod. tit.* & iuri communi opponitur in *Nouella Valentinianea 6. de libertis, & successionibus eorum.* Tandem & sic, in rebus fidei, *vel leui argumento* a Iudicio Catholicæ Religionis & tramite deuiantes, hæretici sunt, & hæreticorum pœnis subcumbunt: *l. 28. infr. de hæreticis.* Atenim non vt ad reuocandam libertatem, ingratitudo liberti requiritur, *h. l.* ita & ingratitudo quoque requiritur ad reuocanda bona eis relicta per querelam inofficiosi his institutis: Fratre enim præterito, indistincte fratri querela tribuitur aduersus libertum a fratre institutum, *d. l. 3. de inoff. test.* quæ *huic*, vt dixi coniungenda est, cuiusque sententia quoque ita *huic* aptanda venit.

II. (a) Impp. HONORIVS & Theodosius AA. Consulibus, Prætoribus, Tribunis plebis, Senatui suo Salutem dicunt. Post alia.

LIBERTI aduersus patronos non modo (b) audiantur, verum etiam eandem, quam patronis ipsis, (c) reuerentiam præstent hæredibus patronorum, quibus ingrati actio, sicut ipsis manumissoribus deferetur, si illi, datæ sibi libertatis immemores, (d) nequitiam receperint seruilis ingenii. Quod (e) si delatores accusatoresue manumissorum, hæredumue esse præsumpserint, eodem (f) quo serui supplicio tenebuntur, luituri pœnas ante adhibita delationis exordium: (g) *& cætera.* Dat. VIII. Id. Aug. Rauenn. Asclepiodoto & Mariniano (h) Coss. [423.]

INTERPRETATIO. *Libertos non solum contra patronos, sed & contra patronorum hæredes audiendos non esse. Ingratos etiam ab hæredibus in seruitutem reuocari. Delatores etiam contra patronorum hæredes, antequam audiantur, puniendos.*

NOTAE.

(a) *Lex 3. Cod. Iust. eod. tit.* Iungenda autem huic legi est *lex vlt. sup. de iurisdictione, & lex vlt. inf. de accusationibus.* Et *lex vlt. inf. ne præter crimen maiestatis.* GOTHOFREDVS. Hæc & proxima lex absunt a Codice Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(b) *vt. Non modo non audiantur,* vt Cod. Iust. quoque habet. Recte. Cæterum de hoc dicetur *ad d. l. vlt. inf. ne præter crimen maiestatis.* GOTHOFREDVS.

(c) *Ipsis debent.* Ita habet Cod. Iust. quod addi nil necesse fuit. IDEM.

(d) V. quæ notaui *ad d. l. 1. sup.* IDEM.

(e) Sequentia Tribonianus abscidit. IDEM.

(f) Liberti eodem supplicio puniti, quo serui: *h. l. & l. vn. inf. ad Leg. Iul. maiest. & l. 1. 2. inf. ne præter crimen maiest.* IDEM.

(g) Aliter visum Theodosio, *l. 17. inf. de petitionib.* IDEM.

(h) *Mariano.* edidit Cuiac. RITTER.

COMMENTARIVS.

HONORII Imp. hæc constitutio est: qua libertis Accusatione, seu delatione patronorum, eorumque hæredum interdicit. HÆREDIBVS scilicet patroni eandem libertus, quam ipsi patrono reuerentiam debet. Quæ quidem lex pars est prolixioris Honorianæ ad Senatum vrbis Romæ Orationis super Iudiciis criminalibus & Accusationibus, vt ostendit *lex vlt. sup. de iurisdictione: lex vlt. infr. de accusat. lex vlt. inf. ne præter crimen maiest.* quæ huic iungendæ sunt omnes: & illa quidem postre-P.377 ma, in eodem argumento versans. *Hæredibus* inquam patroni eandem libertum quam patrono reuerentiam debere, *hac l.* definit Honorius; idque in duobus ostendit. Nempe & illis aduersus liberos *Ingrati* actionem (de qua ad *superiorem legem* dictum est) non minus quam patrono competere. Item vt patronos, ita & eorum hæredes accusari, deferri a libertis non posse pœna proposita (de quo, eiusque rei pœna dicendi locus erit *infr. tit. ne præter crimen Maiestatis:* ac nominatim eius tituli *lege vlt.* quæ huic nostræ socianda est:) quaque id de patronis ipsis cauetur: seu aduersus eos audiri, interrogari. Libertorum aduersus patronos, inquit, inlicitas atque improbas voces pœnæ obiectione præcludimus: atque ita vt non modo sponte prodere non audeant, sed ne vocati quidem in iudicium venire cogantur. Quæ lex *Cod. Iust. sub tit. de testibus,* posita est, *l. 12.* Cæterum de quibusnam hæredibus *hac lex* accipienda sit, quæritur? Accursius ipsam ad filios tantum hæredes coarctauit. Placentinus vero ad omnes hæredes etiam extraneos eam retulit. Ille recte ad Iustiniani mentem; hic vero recte ad Honorii veterisque iuris disciplinam, vtpote cum generali voce hæredum pariter vt Valentinianus III. *l. prox.* vtatur. Quod & ipsum videre est ῥητῶς in Valentiniani III. *Nouella de libertis, & success. eorum 6.* vbi id abrogatur. Valentinianus enim *ea Nouella* quod *Ingrati* actionem attinet, hæredes patroni liberos ab extraneis non distinguit. Vtrisque enim *Ingrati* actionem adimit relicto communi iure, actione inquam iniuriarum, *cap. 1.* Quod vero accusationem attinet, distinguit liberos ab extraneis hæredibus, nempe aduersus illos tantum libertos in nullis causis testimonium dicere vult: *cap. 3. vers. sed ne, in fin.* Lege equidem Ælia Sentia filiis tantum hæredibus proximis libertum paternum, vt ingratum accusare permissum erat, vt testatur Paulus *in l. 70. D. de verbor. signif.* Verum hæc *lex* de omnibus hæredibus generaliter accipienda est. Certe ita quoque iam olim in ius vocare etiam extraneos patroni hæredes libertus, nisi venia Edicti petita non poterat *l. 2. Cod. Iust. de in ius vocando.* Et hæc quidem de *Ingrati* actione, quam Honorius etiam hæredibus patroni competere voluit. Verum Valentinianus III. postea *d. Nouell. 6.* soli patrono *Ingrati* actionem tribuit: hæredibus patroni omnibus indulto iure communi: Sed Iustinianus rursum filiis patroni hanc *Ingrati* actionem restituit *Nouell. 78. cap. 2.* Interim notandum, *Ingrati* actionem *hac lege* illam proprie dici, qua liberti in seruitutem reuocantur, quod Anianus recte vidit.

II. (a) Impp. Theodosius & VALENTINIANVS AA. Basso (b) PP. Post alia. (c)

LIBERTINÆ conditionis homines nunquam ad honores vel Palatinam aspirare militiam permittimus. Sane hanc distinctionem volumus custodiri vt ex manumissis nati ad locum vsque proximum Protectoris, (d) [licitum (e) nullatenus,] adire mereantur; Ita, vt patronis patronorumue hæredibus (f) reuerentiæ (g) priuilegia conseruentur: Nam si militantes etiam docebuntur ingrati, ad seruitutis nexum proculdubio reducentur. Ipsos vero qui manumissi sunt, nulla ratione ad vllum, quamuis humilis, militiæ locum sinimus admitti. Dat. III. (h) Kal. April. Rauennæ, Theodosio A. XII. (i) & Valentiniano A. II. Coss. [426]

INTERPRETATIO. *Libertos ad nullos honores militiamque aspirare: Eorum filios ingenuos vsque ad Protectoris locum posse conscendere: Etiamsi militantes, ingratos in seruitutem reuocari.*

NOTÆ.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. eod. tit.* hinc interpolata est, cuius hæc sunt verba: *Libertinæ conditionis homines vel eorum filii, etiamsi militantes docebuntur ingrati, ad seruitutis nexum proculdubio reducentur.* De quo mox plura. Cæterum

terum hanc legem proculdubio intelligit Theodosius, *in fine legis vlt. sup. de naturalibus filiis*: mox vt ostendam. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Bassus* PP. sub Valentiniano III. ab *A. D.* 426. v. *Prosopogr.* *IDEM.*

(c) Quæ de naturalibus liberis eorumque matribus erant. Sed abrogata fuerunt, *d. l. vlt.* *IDEM.*

(d) De *Protectoribus* est *tit. 24. inf. lib. 6.* vbi dicam. *IDEM.*

(e) Locus corruptus. Eum ita restituo: *licitum his nullatenus.* Nempe Protectoris. *IDEM.*

(f) Dixi ad *legem superiorem.* *IDEM.*

(g) Cuius pars est, ne liberti eos accusare possint. *l. prox. sup.* Item vt ingrati in seruitutem reuocari possint, *h. l.* & *d. l. prox. sup.* *IDEM.*

(h) *Kalend.* Cod. Iust. omisso III. *IDEM.*

(i) XI. Cod. Iust. male: eo quippe consulatu Bassus Comes tantum R. P. erat, non PP. v. *Prosop.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

HONORIBVS & PALATINA militia omni, liberti siue manumissi ipsi, *hac* Valentiniani III. constitutione, primo & vltimo eius capite arcentur. At libertini, (id est, ex libertis seu manumissis nati) non omnibus honoribus, non omnibus militiis interdicuntur. Ad proximum quippe vsque Protectoris locum adspirare iis permittit. Proprie loquendo, olim *liberti* erant ipsi manumissi: *libertini*, qui ex his nati, vt testatur Suetonius *in Claudio, cap. 24.* Ac vt nominibus distincti erant, ita & ferme in honoribus & militiis diuerso iure habiti fuerunt liberti, & libertini: Ita in Curiam seu Senatum liberti non admissi, libertini recepti fuerunt: testis Dio *l. 48. ad an. V. 715.* de Cæsare: *καὶ παμπληθεῖς μὲν ἐπὶ τὴν γερουσίαν, μηδὲν διακρίνων, μήτ' εἴ στρατιώτης, μήτ' εἴ τις ἀπελευθέρου παῖς ἦν ἐσέγραψεν,* id est, *Multos in Senatum allegit, nihil diiudicans vtrum quis miles esset, vtrumue filius liberti.* Et apud Tacitum Claudius *lib. 11. Annal. cap. 24. Libertinorum filiis Magistratus mandari, non, vt plerique falluntur, recens, sed priori Populo factitatum est.* Sub Claudio quoque Suetonius, *in eius vita, cap. 24. Latum clauum*, inquit, *quamuis initio affirmasset, non lecturum Senatorem, nisi ciuis Romani abnepo-*
P. 378. *tem, etiam libertini filio tribuit, sed sub conditione, si prius ab Equite Romano adoptatus esset: ac sic quoque reprehensionem veritus, etiam Appium Cæcum generis sui Proauthorem, Censorem, libertinorum filios in Senatum allegisse docuit: Ignarus temporibus Appii & deinceps aliquamdiu Libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.* Et sub Nerone Suetonius *in eius vita, cap. 15. In Curiam*, inquit, *libertinorum filios diu non admisit, admissisque a prioribus Principibus, honores denegauit.* Sed & quod ad militiam armatam attinet, vt liberti, ita libertorum filii antiquitus a militia remoti fuerunt, sed bello Italico, Libertini primum militare cœperunt, vt testatur Florus *in Epitoma T. Liuii lib. 74.* Et Cæsar libertino milite raro vsus est, de quo vide Suetonium, *in Octauiano cap. 25.* In libertis igitur, *hac* Valentiniani Tertii *lege* antiquum ius reductum fuit, in eorum filiis coangustatum.

Secunda *huius legis* sententia obiter tantum interiecta constituitur, vt etsi libertorum filii aliqua sint militia decorati, eos tamen vt ingratos in seruitutem reuocare possint. Honor scilicet tributus aut gestus, ingrati vitium aut pœnam non tollit. Et libertis honores conferuntur hactenus, vt Patronis ius suum sit saluum, vt cæteroquin nemini hominum ius suum detrahi oportet. Ita militibus pietatis ratio in parentes constare debere dicitur: *l. 1. D. de obsequiis parentibus:* Item liberto honesta semper & sancta persona patroni videri debet: *l. 9. D. d. t.* Sed nimium profecto errant Græci, qui libertum militantem, eo ipso ingratum videri ex *h. l.* colligunt. Tria adhuc ad *h. l.* obseruentur. Primo, hanc legem indicari & confirmari biennio post a Theodosio Valentiniani collega in Imperio per Orientem, *fine legis vlt. supr. de naturalib. filiis:* In qua *libertorum* & *libertinorum* discrimen indicatur. Secundo obseruetur, huic legi alterum caput cohæsisse de Naturalibus liberis: vt videlicet ex parentum testamento nil capere possent: quod docet *d. lex vlt. sup. de naturalib. filiis.* Vt ex his iam de Valentiniani Tertii mente *h. l.* liqueat, nempe Rempubl. liberare eum sategisse inhonestis viris, puta naturalibus liberis simul & libertorum heri seruorum, hodie liberorum fæce. Tandem obseruetur Iustinianum promiscue tam libertos quam libertorum filios ad quamcunque militiam admisisse, eamque fuisse causam interpolandæ huius legis, primique & postremi capitis abdicandi.

DE VECTIGALIBVS ET COMMISSIS.

TITVLVS XII.

LIB. IV. COD. IVST. TIT. LXI.

PARATITLON.

I. VECTIGALIA 1. sunt functiones, *l. 3. inf. de immunit. conc.* præstationes, *l. 23. 24. inf. de nauicul.* quas omnes, qui negotiationis, seu transferendarum mercium habent curam, æqua ratione dependunt, *d. l. 3.* vel fisco, *leg. ead.* vel Reipublicæ, *l. vlt. inf. de Alexandr. pleb. primatib.* Recte etiam Interpres sic definit: *Vectigalia sunt, quæ fisco* [pro] *vehiculorum subuectione præstantur, aut in Littoreis locis, nauibus, per diuersa loca, vehiculis merces deportant.* 2. Vectigalium variæ species fuerunt, inter alias decimæ vectigal, ex metallis saxorum a priuatis effossorum, *l. 10. 11. de metallis.* 3. Vectigalium locationes

nes fiebant, & vt Interpres ait, *conductela* [vide conductores diuersorum portuum, & vectigalium, *l. 3. inf. de indulg. deb*] licitatione facta, sic vt penes illum manerent, ei collocarentur, qui superior in licitatione extitisset: *h. l.* Et quidem locatio hæc triennii fine concludebatur. Hoc tempus exigendis vectigalibus præstitutum erat, *h. l.* 4. Conductores vectigalium publicorum, ne quidem minimorum, curiales esse poterant: *l. 97. de Decurionibus.* 5. Immunes etiam quidam a vectigalibus erant, velut Veterani, *l. 2. inf. de veteranis:* Nauicularii, *l. 23. 24. de Nauicular.* 6. De publicanis vid. *l. 2. de veteranis: l. 17. de lustrali conlat.* 7. De Præpositis vectigalium, v. *l. 5. de nauicul.*

II. Commissvm, de quo nihil *hoc tit.* Præter Rubricam occurrit, est quod Græcis κλεπτοτελώνημα, dicitur, quoties videlicet res, siue merx, ob vectigal non solutum, ob omissam apud publicanos professionem, fisco vindicatur: A quo genere commissi non multum recedit, cuius mentio fit *in l. 3. sup. de administratione & periculo tutorum.*

III. Retro, capitali pœna sancitum, si qui plus quam oportet, a prouincialibus exigeret, *d. l. 1.*

P. 379 *De* licitationibvs temporeqve *locationum, & de* svperexactorvm *pœna.*

I. (a) Imp. Constantinvs A. ad Iunium Rufinum (b) Consularem Æmiliæ. (c)

Penes illum vectigalia manere oportet, qui superior (d) in licitatione extiterit; ita, vt non minus quam triennii fine locatio concludatur, nec vllo modo interrumpatur tempus exigendis vectigalibus præstitutum; Quo (e) peracto tempore, licitationum iura conductionemque (f) recreari (g) oportet, (h) & hanc simili modo aliis conlocari: (i) capitali sententia subiugandum, (k) quem plus aliquid quam statutum est a prouincialibus exegisse constiterit. Dat. X. (l) Kalend. Iul. Crispo II. Constantino II. Coss. [321.]

Interpretatio. Vectigalia (m) *sunt quæ fisco vehiculorum* (n) *subuectione præstantur; hoc est aut in litoreis locis nauibus,* (o) *aut per diuersa vehiculis merces deportant,* (p) *cuius rei conductelam* (q) *apud strenuas* (r) *personas triennio esse præcipit, & continuo hanc exactionem aliis iterum permittendam, qui maiorem summam præstationis obtulerint.* (s) *Ex qua conductione aut exactione, si quis plus quam præceptum fuerit, exigere tentauerit,* (t) *aut mercatorem, aut prouincialem sub hac exactione grauare cœperit, periculo capitis se nouerit esse damnandum.* (v)

NOTAE.

(a) *Lex 4. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) *Rufum;* in Cod. Iust & in Aniano Andegau. IDEM.

(c) *Æmiliæ & Liguriæ:* ita idem Anianus Andegau. de quo mox. IDEM.

(d) *Le plus offrant & dernier encherisseur.* IDEM.

(e) *Cum peracto* Cod. Wurceburg. RITTER.

(f) *Conductionumque,* ita Cod. Iustinianeus; & hoc tamen retineri potest. GOTHOFREDVS.

(g) *Recreari,* id est renouari. IDEM.

(h) Aberant sequentia vsque ad verba *quem plus,* errore typographi, cum & lector illa verba a Gothofredo nostro notis instructa videre potest. Nos lacunam suppleuimus ex Cod. Wurceburgens. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(i) *Conlocari aliis,* id est collocari penes alios. Reliqua Tribonianus recidit propter *l. 4. Cod. Iust. vectigalia noua,* &c. GOTHOFREDVS.

(k) γρ. *Subiugando.* IDEM.

(l) Ita quoque Cod. Iust. sed Manuscripti omnes simpliciter *Kal. Iul.* IDEM. Cod. Wurceburg. simpliciter etiam, *Dat. Kal. Iul. Crisp. II. & Constantino.* RITTER.

(m) Vectigalium definitionem nota. GOTHOFREDVS.

(n) *Pro vehiculorum,* &c. IDEM.

(o) *Locis conductoribus* Cod. Wurceb. RITTER.

(p) *Deportantur.* GOTHOFREDVS.

(q) *Conductela,* pro conductione. IDEM.

(r) *Strenuæ personæ,* pro idoneis. IDEM. *Extraneas personas* legit Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(s) *Obtulerit.* Cod. Wurceburg. IDEM.

(t) *Ita vt mercatorem vel prouincialem* Cod. Wurceburg. IDEM.

(v) *Nouerint esse damnandos* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. *se nouerit subiturum.* IDEM.

COMMENTARIVS.

IVstæ VECTIGALIVM *Locationi*; Iustæque item *Exactioni* (proculdubio turbatis tum in perniciem publicam) per Æmiliam nominatim, consulit *h. l.* Constantinus M. quatuor sententiis. *Vectigalium* inquam, id est, eorum quæ vltra tributorum rationem, fisco & publico penduntur a prouincialibus, qui negotiationi scilicet seu transferendis mercibus incumbunt, *l. 3. inf. de immunitate concessa*, seu vt Interpres definit, *quæ fisco* (pro) *vehiculorum subuectione præstantur, hoc est* pro mercibus quæ *aut in litoreis locis, nauibus, aut per diuersa vehiculis deportantur.* LOCATIONIS igitur seu *conductelæ* (vt loquitur Interpres) vectigalium forma Constantino M. hac constitutione hæc placet.

Primum, vt ei collocentur siue addicantur, qui plus obtulerit: quod alioquin protritum: Vectigalia scilicet publice & ad hastam locari solita, & licitationes tam diu ambulasse, donec in vno vincente consisterent, id est, in eo qui plus obtulisset: *l. 9. D. de Publicanis.* vnde & calor licitantis, *d. l. 9.* & in locatione vectigalium *immoderatius licitari*, apud Suetonium *in vita Iulii, cap. 20.* Procul dubio autem id a Constantino *h. l.* inculcatur, quia scilicet Iudicum ambitione & gratia alicubi vectigalia addicerentur, quod in publicam perniciem fiebat.

Secundo iubet Constantinus M. vt locatio vectigalium in *Triennium* fiat, non minus. In quo a iure veteri receditur. Olim enim cum locationes huiusmodi a Censoribus fierent, quorum munus erat quinquennale, in lustrum seu quinquennium locationes vectigalium fiebant: *l. 3. §. 6. D. de iure fisci: l. 30. §. 1. D. de legatis 3.* & *l. 7. Cod. Iust. locati.* Et Varro *libris de lingua latina:* de quo infiniti sunt loci. Addatur saltem hic Tertulliani, e *lib. 1. ad Nationes cap. 10. Quos* (Deos) *in hastarium regessistis, publicanis subditis, omni quinquennio inter vectigalia vestra proscriptos addicitis.* Atenim in triennium vectigalia locari iubet *h. l.* Constantinus M. vt priuata quoque ædificia triennio locari solita ostendit *lex 3. inf. de conlat. don.* Ac vt in triennium locari iubet, ita sane non minus quam in triennium: atque ita vt non ante interrumpantur: Procul dubio aduersus Iudicum impotentiam, qui vectigalia per ambitionem aut gratiam, modo in hunc, modo in illum, nullo tempore obseruato, transferebant. Quod & ipsum in publicam perniciem cedebat.

Tertio, Exacto iam triennio mutari publicanos & locationem recreari iubet. Valde inhumanum quippe esset, si iidem conductores retinerentur exacto tempore, *d. l. 3. §. 6.* (etsi casus quoque excipiatur in *d. l. 3. §. 6. d. l. 9. §. 1. l. 11. §. vlt. D. de publicanis & d. l. 7. Cod. Iust. de locato.*) Sed & quia publice inutile est, eosdem publicanos continuari, iisque tempora prorogari.

Quarto, Superexactoris publica pœna capitalis a Constantino M. *hac eadem lege* constituitur: competentem seueritatem imponit *lex 1. inf. de concuss. Aduocat.* & *l. 1. inf. de exactionib.* quæ duæ leges inter se coassandæ sunt: pariter vt eadem pœna a Valentiniano statuta, mox & ab Arcadio, in superexactores alios: *l. 1. inf. de superexact.* vbi dicendi locus erit. Et tamen in *l. vlt. Cod. Iust. vectigalia noua instituí non posse*, quæ eidem Constantino tribuitur, perpetui exilii pœna postea imposita. Quæ causa est, cur Tribonianus hanc *huius legis* sententiam postremam reciderit *in l. 4. Cod. Iust. de vectigalibus.* P. 380

Superest *huius leg.* inscriptionem illustremus. Dicitur in ea, *Iunius Rufinus Consularis Æmiliæ.* in MS. Anianeo, *Æmiliæ & Liguriæ.* Et certe biennio post hanc legem, *Vlpius Flauianus Consularis Æmiliæ & Liguriæ* vocatur in *l. 2. inf. de extraordinar. siue sordidis munerib.* Sed & An. 385. *Romulus Consularis Æmiliæ & Liguriæ* etiam vocatur in *l. 4. sup. de denunciat. vel editione rescripti.* Et quamlibet *leg. 3. inf. de censu*, Anno 357. *Dulcitius* dicatur tantum *Consularis Æmiliæ*, nihilominus *Consularis Æmiliæ & Liguriæ* accipiendus est, absorpto nomine Liguriæ, sub Æmiliæ nomine; quod & aliis prouinciis euenit: verum Liguriam mox ab Æmilia separatam, docet *lex 4. inf. vnde vi*: quæ data est Anno 396. Quod factum puto propter nouam Liguriæ prouinciæ dignitatem, posteaquam videlicet ea ordinaria ferme Principum sedes facta est. Certe Symmachus quoque, qui per ea tempora vixit, ab Ambrosio Liguriam gubernatam scribit, *lib. 3. ep. 34.* de quo vide Socratem *lib. 4. cap. 30.* Sozomen. *lib. 6. cap. 24.* & Paulinum *in vita Ambrosii num. 2. 3. in append. Opp. Ambros. Tom. II. edit. Benedictin. pag. 2.*

DE LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONE.

TITVLVS XIII.

LIB. VII. COD. IVST. TIT. XXXIII.

PARATITLON.

LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIO *Rubr.* est temporis exceptio, *l. 2. h. t.* seu vetustas, *leg. ead.* puta decennii, *l. 1. h. t.* & quadraginta annorum, *l. 2. h. t.* possessionis sine aliqua interpellatione, *l. 1. h. t.* & *l. vn. de quinquennii præscriptione*; qua obiecta, *l. vn. sup. de his qui a non domino manumissi sunt*, actiones, non tamen personales, finiuntur: *l. 2. h. t.* excluduntur, *d. l. vn.* ob quam actio moueri non debet, *d. l. 2. h. t.* His adde, de præscriptione, *l. 1. in fin infr. de maternis bonis*: de præscriptione longi temporis, *l. 15. infr. de iure fisci*: De finium & loci præscriptione, v. *l. 5. sup. de pactis: l. pen. & vlt. sup. fin. regund.*

I. (a) Imp.

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Vetium Rufinum (b) P.V.

EX donatione Principum, (c) aut quocunque (d) modo, rem ad fiscum pertinentem, vsque ad nostra Decennalia (e) sine aliqua interpellatione possidentes (secundum ius enim hæc intelligitur esse possessio) securi possideant. PP. X. (f) Id. Ian. Romæ, Sabino & Rufino Coss. [316.]

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. Est enim horum temporum rationi adstricta. *GOTHOFREDVS.* Abest hæc & sequens lex a Cod. Wurceburg. & aliis compendiis Alaricianis. *RITTER.*

(b) Romæ P.V. *Vetius Rufin.* sub Constantino M. Auctor vetus Notitiæ Præfectorum Vrbis, qui incidunt in superiorem annum D. 315. Constantino IV. & Licinio IV. Coss. XIII. Kal. Sept. *Vetius* inquit *Rufinus Præfectus Vrbis fuit.* Idemque porro P.V. fuit hoc anno vsque ad prid. Non. Augusti, vt ex eadem Notitia colligere est. *GOTHOFREDVS.*

(c) Diocletiani & Maximiani scilicet. Sexto Aurelio Victore, Zosimo *lib. 2. cap. 5. 6.* Hieronymo *in Chronico* & Chronico Alexandrino. Non etiam Maxentii, quem Principis honore Constantinus non dignatur, sed Tyranni nomine, *l. 1. inf. de ingenuis*, *l. 1. inf. de cohortalibus.* Quique etiam quadriennio ante hanc legem superatus & occisus fuit. *IDEM.*

(d) Id est, quocunque alio modo, sine titulo, iusto scilicet & legitimo. *IDEM.*

(e) Characterismus hic certissimus Imperii Constantiniani, de quo mox plura. *IDEM.*

(f) Reponam lubens *Kalend.* id est, Kalendis: Verosimile enim Constantinum has quoque velut strenas Senatui, Populoque vniuerso Romano elargitum, donata possessoribus securitate a fisci calumniis. Cui simile exemplum occurrit in *l. 1. sup. si certum petatur, de suffragiis.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

FISCI per varias a superioribus Principibus concessas donationes, vel quo alio legitimo titulo, sine interpellatione ad hæc vsque tempora (in quæ decennalia Constantini M. incidunt) possessas, Constantinus M. hoc Edicto confirmat, ratasque esse iubet; Bonorum scilicet aliorum Principum exemplo, qui beneficia & liberalitates superiorum Principum vno confirmare soliti sunt Edicto. P.381. Quod factitatum a Tito testis est Suetonius *in vita eius, cap. 8.* & Dio *apud Xiphilin. in vit. init.* & post eum a Nerua; Cuius etiam de eo Edictum extat apud Plinium *lib. 10. ep. 66.* Galbæ dissimiles qui liberalitates Neronis non plus decimis concessis reuocandas curauit, exigendasque, vt scribit Suetonius *in vita eius, cap. 15.* Et Plutarchus simul & Tacitus *Histor. 1. cap. 20.* Et de Patre quoque suo Marco Antonino Philosopho testatur Commodus apud Modestinum I. C. in *l. 6. §. 8. D. de excusationibus.* ὁ θειότατος, inquit, πατήρ μου παρελθὼν εὐθὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν διατάγματι τὰς ὑπαρχούσας τιμὰς καὶ ἀτελείας ἐβεβαίωσεν: id est, *Diuus Pater meus Principatum ingressus, edicto concessa priuilegia atque immunitates firmauit.* Hoc igitur exemplo Constantinus M. vt semel fisci calumnias reprimeret & possessorum securitatem in tuto locaret, hoc Edicto suo prospexit. Atque vt cæteri Principatus initio id facere soliti (quod ex *d. l. 6. §. 8.* discimus) ita & nunc Constantinus decennalibus suis id præstitit: quasi nouo tum quodammodo Principatus initio. Notum enim, Augustum Imperatorem decennalibus exactis nouum velut Principatum inchoasse, atque Imperium renouasse. Vnde etiam mos apud secutos Principes decennalia celebrandi, quasi Imperio abscisso, denuo reuocato; quod, Dio *lib. 53. Hist. Rom.* his verbis testatur: οἱ αὐτοκράτορες εἰς πάντα, καθάπαξ τὸν βίον ἀποδεικνύμενοι ὅμως διὰ τὸν δέκα ἀεὶ ἐτῶν ἑώρτασαν ὡς καὶ τὴν ἡγεμονίαν αὖθις τό τε ἀνανεούμενοι. *Posteriores quoque imperatores, etsi non ad certum tempus, sed per omne vita spatium iis imperium deferatur, tamen singulis decenniis festum pro eius renouatione agunt, quod hodie etiam fit.* (*) Hinc rursum mos decennia omni ludorum genere celebrandi. Sed & iisdem decenniis vincti Edicto Principis carceribus soluebantur: de quo locus extat apud Sozomenum, *lib. 1. cap. 20.* atque inuicem Principes decennalibus suis a Senatu munera accipere solitos, testatur Symmachus, *lib. 10. epist. 26.* Quare & Constantinum hac indulgentia cum S. P. Q. Romano pariare voluisse verosimile est. Quinimo peculiaris hæc quoque Constantino huius Edicti decennalibus suis promulgandi ratio fuit, quod tum demum Imperium eius in tuto locatum videretur, non modo post Maxentium directum, verum post initum iam cum Licinio fœdus.

Atque hæc quidem est *huius leg.* sententia, quam nonnulli perperam ad *ordinariam* longi temporis præscriptionem, & quidem ad vicennalem (verbis illis, *vsque ad nostra decennalia*: de duobus decennalibus acceptis) trahunt: Quod fecit etiam doctissimus Galuanus *tract. de vsufructu, dissert. 11. p. 92.* Est enim lex hæc de decennalibus Imperii Constantinianei, quæ tum ingruerant: Et sic momentaneum istud beneficium est, horum temporum rationi adstrictum. Interim locus hic admodum singularis est, ad characterismum annorum Imperii Constantini, de quo alioquin non parum quæri solet. Constantio quippe Chloro, Patre Constantini defuncto, 25. Iulii A. D. 306. Constantinus illi successit; vt proinde in hunc annum decennalia incidant. De quo etiam aliquid notaui in Chronologia huius anni. Et quidem sic, vt quamlibet nondum completis decem annis, Decennalia tamen iam hoc tempore censerentur, ab huius anni initio. De quibus decennalibus egit, & Auctor vitæ Constantini *lib. 1. cap. 48.* Ex *hac* certe *leg.* liquet ea non recte referri a Baronio ad annum superiorem 315. Huic Edicto denique similis est eiusdem Constantini M. *lex 2. & 3. infr. de iure fisci*, quæ datæ sunt triennio post, A. D. 319. ac nominatim prior illa, quæ & ipsa est de donationibus rerum fiscalium a se ipso factis. Neque his etiam absimiles sunt indulgentiæ debitorum, itemque indulgentiæ criminum, vt & edicta Tyrannis cæsis promulgari solita, de quibus *tit. infr. de indulgentiis criminum: tit. de indulgentiis debitorum: tit. de infirmandis his quæ sub tyrannis.* Quod argumentum *huius legis* attinet, quod est de præscriptione in causis fiscalibus, dicam de eo plene *ad leg. vnic. infr. de quinquennii præscript.* De præscriptione interim in commune, quatuor ex *hac leg.* notentur.

Primo, *iustum titulum* requiri in præscriptione *ex donatione Principum*, inquit, sed additur, *aut quocunque*

(*) Huc pertinent quæ ab eruditissimo ANTON. PAGI *Dissert. hypat. Part. II. cap. 2. & c. 7. num. 16.* item in *Critica ad Annal. Baron. an. 316.* obseruata sunt.

cum me modo, id est quocunque alio modo sine titulo iusto scilicet & legitimo. Quanquam sunt, qui hæc de mala fide accipiunt: quando vicennalis præscriptio contra fiscum currit cum mala fide, vt *l. 2. Cod. Iust. de requir. reis.*

Secundo, in præscriptione requiritur, vt *interpellata possessio non sit*, vt legitima sit præscriptio: *l. 2. Cod. Iust. de præscript. longi temp.* Vide & *leg. vnic. infr. de Quinquennii præscript. & l. 10. Cod. Iust. de acquir. & retin. possess.*

Tertio igitur, requiritur vt *secundum ius* possessio sit, iusto scilicet titulo munita, neque interpellata; breuiter, legitima: Illegitima contra, cum quis non secundum ius possidet, sed vitio nactus est possessionem, vel post interpellationem sibi factam possidet: argum. a contrario *huius leg.* Possessio non tantum corporis, sed & iuris est: *l. 49. §. 1. D. de acquir. & amitt. possess.* & vt Imper. loquitur *in l. 10. Cod. Iust. de acquir. & retin. poss.* quæ omnino videnda est, possessionis duplex est ratio.

Postremo, *effectus & ratio* præscriptionum notetur, ibi, *securi possideant*: qua de re vide *l. 1. D. de vsurpat.* sic & *leg. 7. Cod. Iust. de præscript. longi temp.* diuturnitate possessionis parta securitas. Quod vero ex his verbis & similibus alibi quidam colligunt, præscriptione non adquiri dominium, sed securitatem perpetuam possidendi, inane est: Quid enim aliud est *securitas possidendi*, quam dominii inconcussi, βεβαίας, ἀσαλεύτου, adquisitio.

II. (a) Impp. Constantinus (b) & Constans AA. Argyrio Præsidi.

ANNORUM XL. (c) præscriptio [quam *Vetustatem* (d) leges ac iura nuncupare voluerunt] admittenda non est, cum actio personalis (e) intenditur. Quare in præsenti (f) & in cæteris causis id potissimum seruabis (g) atque custodias: nisi iure (h) veteri comprehensum sit *Actionem quæ mouetur, propter vetustatem non debere moueri.* (i) Sed quamuis actio pecuniæ postulatæ exceptione temporis non finiatur, Iudex tamen debet inspicere, quæ temporis interualla nullis iustis causis existentibus fluxerint, & instrumenti vetustatem: (k) vt diligentius his consideratis ex officio iudicantis quid pronuntiari super huiusmodi actionibus oporteat, æstimetur. Dat. X. Kal. Iul. Limenio & Catulino Coss. [349.]

P. 382

NOTAE.

(a) Abest *hæc lex* a Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Constantius.* *IDEM.*

(c) XX. ita reponit Cuiacius 18. *Obseruat. cap. 28. & Recit. in Codicem ad l. 5. de præscript. 30. vel 40. annorum.* Etsi alibi a se dissentiat: puta *Recitationibus ad l. 7. D. de Iust. & iure.* Item ad *caput 8. X. de præscriptionib.* *IDEM.*

(d) *Vetustas*, pro 40. annorum spatio, *hic* & in *l. 57. §. 1. D. de ritu nuptiarum*, de quo mox plenius. Vetustas longi temporis, Hyginus *p. 153.* & Aggenus *in Frontinum, p. 79. edit. Rigalt.* longinquitas temporum. *IDEM.*

(e) Veluti pecuniæ postulatæ, *vers. sed quamuis inf.* *IDEM.*

(f) Intelligit actionem pecuniæ postulatæ, qua de agebatur, & quæ huic rescripto occasionem præbuit. *IDEM.*

(g) Ne scilicet admittas præscriptionem etiam 40. annorum aduersus actionem personalem. *IDEM.*

(h) Exemplum poni potest, ex *d. l. 57. §. 1. D. de ritu nuptiar.* *IDEM.*

(i) Ita reposui ex editione Cuiaciana. Male enim hic errore forte typographico editum tantum: *deberi* neglecta voce *moueri.* *RITTER.*

(k) Vetustas instrumenti, *h. l.* vt ætas chirographi, *l. vn. sup. si certum petatur de chirographis.* *GOTHOFRED.*

COMMENTARIVS.

PERSONALES actiones, ne quidem XL. annorum præscriptione, etsi in quibusdam causis hæc præscriptio locum olim obtineret, elidi vult Constantius; quadraginta inquam annorum (sic enim recte *in h. l. legitur.*) Nec *de 20. annorum* præscriptione, sed de 40. dubitabatur, an ea saltem in personalibus locum haberet? Et erant hæ duæ dubitandi rationes: Prima, quod hoc spatium annorum leges & iura *Vetustatem* nuncuparent: Deinde, quod iure veteri quædam actiones personales hac præscriptione extinguerentur. Verum dubitanti Præsidi rescribit Imperator: Extra eas actiones quæ propter vetustatem iure veteri nominatim non moueri iubebantur, cæteras actiones personales, & nominatim pecuniæ postulatæ, 40. annorum præscriptione non tolli. Æternam scilicet actionis personalis, & pecuniæ nominatim postulatæ auctoritatem siue actionem Imperator *h. l.* esse iubet. Quod tamen postea sublatum fuit Anastasii constitutione, puta *l. 4. Cod. Iust. de præscriptione 30. vel 40. annorum.* Itaque Cuiacii emendationem non admitto substituentis *in h. l.* 20. annorum, pro 40. Cuius etiam rationibus omnibus quibus mouetur, nil mouear. Primum mouetur Rubrica *huius tituli*, quæ est *de longi temporis præscriptione.* Verum *longi temporis præscriptio*, quodcunque longi temporis spatium significat, non decem, aut 20. tantum annorum, quod Cuiacius putauit: Nam & eadem ratione sub *titulo* Codicis Iustinianei *de longi temporis præscriptione, quæ pro libertate in l. vlt.* de 60. annorum præscriptione agitur: *Sola*, inquit, *temporis longinquitate etiamsi 60. annorum curriculum excesserit, libertatis iura minime mutilari oportere congruit æquitati.* Secundo mouetur Cuiacius, quod Anastasii primum constitutione inducta fuerit præscriptio 40. annorum. Verum & hic Cuiacii lapsus est. Nam & 40. annorum præscriptionem veteri iure in quibusdam causis obtinuisse, fidem facit iuxta *h. l. lex 57. §. 1. D. de ritu nuptiarum:* Neque Anastasius author est præscriptionis 40. annorum, id enim hactenus præstitit constitutione sua, abrogata hac lege, vt eæ actiones quæ ante quadam interpretatione temporis præscriptione non elidebantur, sed perpetuæ erant, omnes illæ 40. annorum præscriptione extinguerentur. Tertio mouetur Cuiacius re ipsa; Quod scilicet falsum sit, 40. annorum præscriptione actionem personalem non tolli. Verum prochronismi vitio laborat hæc ratio, & probationem a posteriori continet. Verum est enim quod Cuiacius ait, si Anastasii constitutionem respicias, verum hoc iure verissimum est actiones personales 40. annorum præscriptione non tolli. Quarta

ta & postrema Cuiacii ratio est, quod *vetustatis* appellatione in legibus spatium 20. annorum intelligatur, vt in *l. 1. §. vlt. l. 2. in pr. l. vlt. D. de aqua, & aqua pluuia arcenda.* Verum *vetustatis* non vna est, aut certa in iure præscriptio: Certe non ea, quam Cuiacius *illis legibus* affingit; In *legibus illis* dicitur, in conditionibus agrorum, in aquæductibus, vetustatem pro lege haberi. At quænam illa sit vetustas, illis locis non exprimitur. *Vetustas* inibi est, cuius memoria non extat. Nam quam vetustatem, item longam consuetudinem, vt & diutinum vsum vocant IC. in legibus illis, ac nominatim Paulus in *d. l. 2.* id idem Paulus non ita multum post, §. 7. ita describit, *Cuius memoria non extat.* Et Pomponius in *l. 3. §. 4. D. de aqua quotidiana: cuius origo memoriam excessit.* Non igitur *vetustas* est præcise decem aut viginti annorum spatium, quod Cuiacius voluit; Sane in rescripto D. Marci & Lucii Imperatorum temporis diuturnitas 40. annorum spatio clauditur, *l. 57. §. 1. D. de ritu nuptiarum.* Et hæc de antiquissimo hoc iure. Nam posteaquam præscriptio 40. annorum aduersus quascunque actiones, quæ perpetuæ antea fuerant, recepta est, quin *vetustatis* appellatione 40. anni venerint, nemini dubium esse amplius potest, *l. vlt. Cod. Iust. de fundis rei priuatæ.* Quæ lex licet Theodosii sit, Triboniani tamen ἐμβλημα continet, vt apparet ex *Nouella* Theodosii *de rescindendis venditionib. rei dominicæ 28.*

Sententia igitur *huius legis* hæc est: Præscriptionem etiam 40. annorum, etsi in quibusdam causis locum habeat, non admittendam, cum *actio personalis* intenditur. Qua ipsa ratione Constantinus quoque cum 60. annorum præscriptio in quibusdam causis locum haberet, tamen rescripsit, temporis longinquitatem, id est 60. annorum curriculum, aduersus libertatem non opponi: *d. l. vlt. Cod. Iust. de longi temporis præscriptione qua pro libertate & non aduersus libertatem opponitur.* Et tamen hæc exceptio *h. l.* additur: Licet stricto iure pecuniæ postulatæ actio 40. annorum præscriptione non finiatur, tamen si Iudex deprehenderit, nullis *iustis de causis* tanti temporis interualla effluxisse, veluti quia in eadem ciuitate debitor versabatur, cuius conueniendi copiam quotidie creditor habuerit, Iudicem æstimaturum quid super huiusmodi actione & chirographo pronuntiari oporteat. Cæterum in *Personalibus* actionibus, vetustatem seu 40. annorum præscriptionem obtinere non vult *h. l.* nominatim Constantius: nempe quia in realibus actionibus specialibus, 30. annorum præscriptionem obtinere voluit. Et quidem, vt non inaniter censeo, ea ipsa constitutione cuius hæc lex pars est. Quare hæc illa fuerit lex non Constantinianea, verum Constantiana: cuius mentio fit *l. 2. Cod. Iust. de præscript. 30. vel 40. annorum. Cum lex Constantiniana* (male ita relatum, sed forte errori causam præbuit vitiosa *h. l.* inscriptio *γρ. Constantiana*) *iubeat ab his possessoribus initium non requiri, qui sibi potius quam alteri possederunt.* Ait lex initium non requiri, id est vetustate annorum seu præscriptione tutos esse: Vetustas scilicet est, quod & *supra* ostendi, cuius initium non extat. Quare & his argumentis liquet p. 383. legem illam Constantianam non fuisse de 60. annorum præscriptione. Tandem hoc fortassis illud Edictum sit, cuius alia capita indicat ipse Constantius: *l. 7. inf. de iure fisci.*

DE ACTIONIBVS CERTO* TEMPORE FINIENDIS.

TITVLVS XIV.

* Scil. 30. annorum spatio. Congruit Valentiniani III. *Nouella 8. de Triginta annorum præscriptione omnibus causis apponenda:* vbi *hanc* Theodosii *legem vnic.* memorat, firmatque.

I. (a) Imp. Theod. (b) A. Asclepiodoto (c) PF. P.

SICVT in rem speciales, (d) ita ad (e) vniuersitatem, ac personales actiones vltra XXX. annorum spatium minime protendantur: Sed si qua res, vel ius aliquod postuletur, vel persona qualicumque actione vel persecutione pulsetur, nihilominus erit agenti triginta annorum præscriptio metuenda. Eodem * etiam in eius valente persona, qui pignus vel hypothecam, non a suo debitore, sed ab alio possidente (f) nitetur vindicare: Nam * petitio finium regundorum, in eo scilicet, quod (g) nunc est, iure durabit. Quæ ergo ante (h) non motæ sunt actiones, triginta annorum iugi silentio, ex quo competere iure cœperunt, viuendi (i) vlterius non habeant facultatem. Nec * sufficiat Precibus oblatis speciale quoddam, licet per Adnotationem, meruisse Responsum, vel etiam iudiciis allegasse, nisi allegato sacro Rescripto, aut in iudicio postulatione deposita, fuerit subsecuta conuentio. (k) In eandem * rationem illis (l) proculdubio recasuris, quæ post litem contestatam in iudicium actione deducta, habitoque inter partes de negotio principali conflictu, triginta denuo annorum deuoluto curriculo, tradita (m) obliuioni ex diuturno silentio comprobantur. * Non sexus fragilitate, non absentia, non militia,

contra

contra hanc legem defendendam; (n) sed pupillari ætate duntaxat, quamdiu (o) sub Tutoris defensione (p) consistit, huic eximenda sanctioni: (q) nam cum (r) ad eos annos peruenerit, qui ad sollicitudinem pertinent Curatoris, necessario ei similiter, vt aliis (s) annorum triginta interualla seruanda sunt. Hæ * autem actiones annis triginta continuis extinguantur, quæ perpetuæ videbantur, (t) non illæ quæ antiquitus (v) fixis temporibus limitantur. Annorum autem curricula ita numerari conueniet, vt & illa in demensionem tempora reducantur, (x) quæ ante nostræ Mansuetudinis sanctionem iugi taciturnitate fluxerunt. Verum * ne qua ocioso nimis ac desidi querimonia relinquatur, ei qui se fiducia perpetuitatis actionem non mouisse commemorat, decem post hanc legem annorum spatia continua superioribus addi præcipimus, vt si quidem ante sanctionem hac (y) lege præfinitos annos decurrisse patuerit, præter ea tempora quæ manarunt, decem actori annorum spatia prorogentur, ita vt tempus illi hoc continuum ex legis tempore numeretur. Quod si decem illi anni superesse videbuntur, aut amplius, vlterius eum nihil desiderare conueniet, sed proprio lapsu temporis decurrente ad triginta vsque consummationem debere suo spatio esse contentum: Si (z) in annos quidem præstare non dubium est, sed infra (a) decem eorum interualla concludi, nihilominus etiam sic eum spatium tantum oportebit accipere, vt decem (b) integer numerus impleatur. Postquam (c) hac definitione nulli mouendi vlterius facultatem (d) patere censuimus, etiamsi se legis ignorantia excusare tentauerit. Dat. XVIII, Kalend. Decemb. Constantinop. Victore V. C. & Symmacho (e) Coss. [424.]

INTERPRETATIO. *Hæc lex, licet in reliquis rebus* (f) *fuerit abrogata, propter hoc tamen vt poneretur oportuit, quia de tricennio loquitur, quod pupillis, quamdiu sub Tutoribus agunt, non debeat imputari,* (g) *sed vbi ad eos annos peruenerint, quibus Curatores habere possent, id est vir ad XV. & puella ad XIII. annum, ex eo in causis eorum tricennalis actio, quemadmodum omnibus, supputetur; sicut & Nouella Valentiniani testatur: quæ videtur hæc obscu-*
P.384 *rius inter cetera posuisse, quæ tamen ita dicit.* (h) Excepto priuilegio pupillaris ætatis, quod diui (i) memoriæ patris nostri Theodosii lege concessum est, intra eadem tempora terminentur. *Nam &* (k) *hoc lex ista euidenter exponit, vt sicut illa, quæ perpetua erant, ad tricennium iussa sunt reuocari, ita omnes causæ, quibus infra tricennium tempora constituta sunt, suis quibusque locis & temporibus obseruentur, hoc est,* (l) *vt quæcunque seu de vicennio, seu de decennio,* (m) *seu de quinquennio, seu de anni spatio posita sunt, & his similia, nullatenus ad tricennium perducantur.*

NOTAE.

(a) *Lex* 3. *Cod. Iust. de præscriptione* 30. *vel* 40. *annorum* hinc interpolata est. Et iungenda huic, *lex vlt. sup. de cognitorib. & Procuratoribus.* Meminit *huius leg.* Valentinianus III. *Nouella* 8. *de præscript.* 30. *annorum.* *GOTHOFREDVS.*

(b) Addendu[illegible] *d. l. vlt.* & *Valentinianus Cæsar*, quod etiam ipsa temporum ratio euincit. Male in Iustinianeo *Honorio* [illegible]*heodosio* tribuitur: vel, vt Haloander vult, *Arcadio & Honorio.* vide Contium ad *hunc titulum, Cod. de præscript. longi temporis, p.* 453. *IDEM.*

(c) *Asclepiodotus* PP. Orientis sub Theodosio Iun. v. *Prosop.* *IDEM.*

(d) *Sicut in re speciali est*, Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. *Sicut in rem speciale est.* *RITTER.*

(e) *De vniuersitate*, ita Tribonianus. Interim obserua, in rem actiones esse vel speciales, vt puta, rei vindicationes; vel ad vniuersitatem, vt est hæreditatis petitio. *GOTHOFREDVS.*

* *Secunda* sententia, de *Hypothecaria actione.* *IDEM.*

(f) *Per longum tempus possidente.* Ita Tribonianus. Quod Contius *comment. in hanc leg.* male in *possidendo* mutauit. *IDEM.*

* *Tertia* sententia de *Finium regundorum* actione a Triboniano omissa. *IDEM.*

(g) *Quo* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(h) *Aut*, ita habet Cod. Iust. sed male. *GOTHOFREDVS.* Hæc nota quid velit non intelligo. Codex enim Iust. *antea* exhibet, quod male non est. *RITTER.*

(i) *Viuere* dicuntur Actiones, suaque Actionibus vita tribuitur, vt Vetustas instrumentis: *l.* 2. *sup. tit. prox.* Ætas Chirographis, *l. vn. sup. si certum petatur de chirographis.* *GOTHOFR.* *Mouere* Edit. Sichard. *RITTER.*

* *Quarta* sententia de *Interpellatione* præscriptionis 30 annorum. *GOTHOFREDVS.*

(k) *Per executorem conuentio*: ita Tribonianus. *IDEM*

* *Quinta* sententia, de *Renouatione* interruptæ præscriptionis quam Tribonianus remouit. *IDEM.*

(l) *Illius* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(m) *Tradite* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

* *Sexta* sententia, de iis aduersus quos præscriptio 30 annorum currit, vel non currit. *GOTHOFREDVS.*

(n) *vg. Defendenda.* *IDEM*

(o) *Quamuis consistat*, ita Tribonianus. *IDEM.*

(p) *Defensionem* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(q) *Eximenda sunt* edidit Sichardus. *IDEM.*

(r) *Etiam cum ad eos* &c. Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(s) Vt

(s) *Vt illis*, Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*

* *Septima* sententia, in *quibus causis* hæc præscriptio 30. annorum locum obtineat. *IDEM.*

(t) *Videbantur*, pro erant: vt infr. *Quod si decem illi anni superesse videbantur.* plura v. *in Gl.* *IDEM.*

(v) *Antiquis temporibus limitabantur.* ita Cod. Iust. *IDEM.*

(x) Tentat nonnemo *redigantur.* Nil necesse. *IDEM.*

* *Postrema* sententia, de erepta præscriptione huius legis tempore, quam Tribonianus recidit. *IDEM.*

(y) *Ac* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(z) γρ. *Sin annos quidem* (vel quosdam) *restare.* Ita reponendum est. *GOTHOFREDVS.* *Si annos* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(a) *Intra.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *Decimus.* *IDEM.*

(c) γρ. *Post quem* scilicet numerum. *IDEM.*

(d) *Facile patere* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(e) In MSS. nonnullis & Cod. Iust. solus *Victor* nominatur. Et certe reliquæ omnes huius anni constitutiones *Symmachum* collegam Victoris non habent. Alioquin Marcellinus *in Chronico* Castinum Victori collegam adiicit. Certe hoc etiam ab Aniano Andegauensi abest. *GOTHOFRED.* Solius etiam *Victoris* nomen habet Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) *Legibus* Edit. Sichard. *IDEM.*

(g) *Importari* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(h) Hæc habentur non in *d. Nouella* 8. verum in *Nouella* 12. *de Episcopali iudicio*: *verf. sane sicut.* *GOTHOFRED.*

(i) *Diuæ memoriæ* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(k) *De* Edit. Sichard. *IDEM.*

(l) *Hoc est quicunque* Edit. Sichard. *hoc est quæcunque* Edit. Cuiac. *IDEM.*

(m) *Seu de decennio* absunt a Cod. Wurceburg. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

DE PRÆSCRIPTIONE triginta annorum est hæc Theodosii Iunioris constitutio, quam sequitur multisque laudibus prosequitur, Valentinianus Tertius, *duabus Nouellis*: *Nouella* inquam *8. de 30. annorum præscriptione omnibus causis opponenda* & *Nouella 12. de Episcopali Iudicio.* Qua constitutione humano generi profunda quiete prospexit; quæque pars est maioris constitutionis Theodosianæ, vnde desumpta est quoque *l. vlt. sup. de Cognitoribus & procuratoribus*, quæ proinde huic coassanda venit: Qua integra constitutione Theodosius Iun. id egit, vt lites breuiore spatio terminarentur, neue eæ *protenderentur*, qua etiam voce nominatim in *vtraque lege* vtitur: Et sane eodem, seu ad eundem finem pertinet id quod *ea l. vlt.* continetur, vt ad eam ostensum est. Hæc vero illa est famosa & *venerabilis* Theodosii constitutio, qua per Præscriptionem XXX. annorum, omnes cuiuscunque tandem generis actiones, hactenus perpetuas, extingui voluit: *Omnes*, inquam, cuiuscunque generis, sicut in rem speciales ita & vniuersales in rem, personales, hypothecarias, cum hactenus æternæ illæ essent, nulloque annorum spatio interirent: id quod de actione personali docuit nos iam *lex 2.* siue *vlt. sup. tit. prox.* Sola enim in rem specialis actio iam antea 30. annorum præscriptione consumebatur. Quod vt *huius legis* initio satis indicatur, ita expresse colligitur ex Symmacho, cuius verba postea referemus. Verum, sicut in rem speciales, ita & cæteras quoque actiones vltra 30. annorum spatium minime protendi nunc demum voluit Theodosius Iun. Neque alia, aut antiquior vlla hac de re constitutio nobis quærenda est. Primus, inquam Theodosius Iun. 30. annorum præscriptione actiones antea perpetuas elidi voluit (idque *hac constitutione*) non Theodosius M. (quod Cuiacius etiam credidit 18. *obseruat. 26.* & *Recit. in tit. C. de præscriptione 30. vel 40. annorum*, etsi *hanc leg.* idem Theodosio Iun. recte restituit; de quo v. Merillium nostrum in *Variantibus* & Contium ad *hanc Codicis Iust. legem* & Iuretum *ad Symmachum*, *lib. 5. ep. 64.* vt omittam alios.) Quod etiam Interpres *huius leg.* recte perspexit, puta *Nouella* Valentiniani *hanc legem* indicari. Idque etiam a Doctissimo Sauarone Sidonii interprete, mox & a Sirmondo, *ad Sidonii epist. 16. lib. 8.* recte monitum scio; deinceps etiam a præstantissimo Dominico *de prærogatiua allodiorum*, *cap. 6.* a Cironio *obseruat. iuris Canonici lib. 1. cap. 15.* Rationes Cuiacii hæ tamen erant. Primum, quod Valentinianus *ea Nouella* præscriptionis 30. annorum authorem Theodosium *patrem suum* vocet: Cæterum Imperatores antecessores suos *Patres* appellasse, eoque more in ea ipsa *Nouella* Valentinianum, Honorium *parentem* suum vocare. Proinde de Theodosio M. superiora illa verba accipienda esse. Verum attendisse debuit Cuiacius: primum *ea Nouella* Theodosium vocari a Valentiniano *Dominum Patrem*: *Dominum*, inquam, non *Diuum* (quemadmodum *Diuum Honorium* vocat, quem & p. 385. alibi *Diuum Auunculum* nominat *Nouell. 4.* & rursus Diuum Honorium *Nouell. 10.*) *Diuos* scilicet vocabant, qui inter homines esse desierant: At *Dominos* etiamnum superstites. Ita Valentinianus ipse, quem Theodosius adhuc superstitem *Dominum Patrem* vocauerat, illa ipsa *Nouella 8.* Anno 449. eum ipsum triennio post, Anno 452. & quidem de eadem præscriptione agens, & *huius legis* sententias quasdam memorans, *Diuæ memoriæ patrem suum* vocat *Nouella, de Episcopali iudicio 12.* Nempe quia biennio ante (puta Anno 450.) Theodosius obierat. Deinde, quod *Patrem suum* Theodosium Valentinianus vocat, non ideo Theodosium M. intelligit, sed omnino Theodosium Iuniorem, collegam suum in Imperio, quem scilicet & socerum & authorem Imperii habebat. Nam & ita eum *quatuor* præterea *locis* vocat, *d. Nou. 12. & Nouella*, inter *Theodosianas, 20. 25.* (& *35.*) sic etiam Theodosius ipse Valentinianum hunc *filium suum* vocat, se vero *Patrem*; *l. vlt. inf. de Decurion. & silentiariis*: & *Nouella 1. de Theodos. Codic. Authorit. & Nouella 2. de confirmatione legum, Nouellarum Domini Theodosii.* Eoque exemplo compluribus aliis *legibus* Imperatores *Parentes suos* vocant, quos in Imperio decessores atque ipsi in pretio habuere: Veluti Constantinus, Aurelianum Parentem suum vocat, *l. 1. Cod. Iust. de omni agro deserto* & Diocletianum, *l. 2. inf. de Censu.* Valentinianus Sen. Constantinum, *l. 17. de Pratoribus*: & *l. 12. de pistoribus.* vbi quoque dicam. Valentinianus Iun. Constantinum & Constantium: *l. 2. inf. ne sanctum Bapt.* Theodosius M. Valentinianum & Valentem, *l. 90. 105. inf. de Decurionib.* Honorius, Valentinianum Seniorem, *l. vn. inf. qui conduct. rei pr. l. 33. de operib. publ. l. 22. de erog. mil. ann.* & retro Principes, *l. 181. inf. de Decurion.* Anthemius Leonem, *Nouella sua 2.* & vicissim Leo Anthemium *filium suum*: Nouella inter *Anthemian. 3.* vtpote quem creasset, & Imperatorem constituisset. Ita denique Marius Victorinus *lib. 2. de Trinitate*,

nitate, Constantium Valentiniani Imp. *Patrem* vocat. Quod tamen Baronius non cepit. Altera Cuiacii ratio erat, quod Valentinianus *d. Nouell. 8.* peremptorium vocabulum, *Omnia*, in Theodosii Patris sui constitutione adscriptum fuisse referat; id vero *hac lege* non reperiri: proinde aliam, & quidem Theodosii M. constitutionem quærendam & intelligendam esse. Verum Primo, sunt in *hac lege nostra* verba, quæ illi vocabulo peremptorio æquipollent: Nempe *si qua res, vel ius aliquod:* mox, *qualicunque actione;* deinde, *quæ actiones:* denique *nulli mouendi vlterius facultatem patere.* Quibus formulis & vocibus non minus quam voce *omnia* generalitatis designatio fit, eaque vniuersa consumuntur, nec aliquid potest esse exceptum. Deinde sciendum est, exiguam tantum portionem Theodosianæ constitutionis superesse *in hac lege*, a qua etiam diuulsa est *lex vlt. sup. de cognitoribus.* in qua certe ipsa lege hoc ipsum vocabulum peremptorium occurrit, *Omnes Actiones.*

Maneat igitur, Theodosium Iuniorem *h. l.* huius præscriptionis, omnium actionum peremptoriæ, authorem esse. Et quidem, sequentibus adhuc, præter superiores rationibus. Primo, quia in hac ipsa constitutione Theodosius Iun. aperte significat, se primum huius præscriptionis peremptoriæ authorem esse. Secundo, quia Valentinianus *in d. Nouell. 8.* Theodosii legem memorans, pupillaris ætatis exceptionem *eadem lege* factam scribit, quæ *h. l.* omnino continetur. Tertio, quia in *cap. 5. X. de Præscript. 30. annorum.* Alexander Papa, *Ephesinum* Legislatorem Primum huius præscriptionis tricennalis authorem nominatim facit: Vbi *Ephesinus* ille *legislator* non alius est, quam Theodosius Iunior, quod Cuiacium fugit, qui, quæ de Ephesino legislatore *ibi* dicuntur, inter cassa palearum adnumerari volebat. Sed & Bernardum Circam, Papiensem Præpositum, qui in *Collectione sua prima, tit. de præscript.* hunc Ephesinum Legislatorem, vel vt *ibi* habetur, *Euphegium*, pro quo Sauaro *Eugenium* Theodosii M. coætaneum, summam rerum sibi vindicantem substituendum perperam putabat, Origenis Patruum facit. Vnde se etiam Ant. Augustinus extricare non potuit. Ephesinus scilicet Legislator vocatur Theodosius Iun. a Scriptoribus Ecclesiasticis, quia Ephesini concilii Oecumenici author fuit & promotor. Adde quod idem singularem affectum erga Ecclesiam Ephesinam habuit S. Ioannis occasione, vti refert Nicephorus *lib. 14. cap. 58.* quod & Cironius notauit *d. cap. 15.* Quare ferenda non est Marani sententia, qui Hermodorum illum esse contendit Ephesinum exulantem in Italia, de quo I.C. in *l. 2. §. 4. D. de origine iur.* & quem Tullius 5. *Tusculanar.* Ephesiorum Principem vocat; re scilicet altius repetita, propter viciniam præscriptionis cum vsucapione, quæ est a *legibus 12. Tabul.* quarum ferendarum authorem Hermodorum Ephesium faciant.

Neque etiam admittenda D. I. a Costa emendatio *in Collectione prima*, vbi pro illis, *Ephesinus enim Legislator Origenis patruus*, legendum asserebat *Theodosianus enim Legislator Orientis partis:* quam emendationem premens Dominicus *pag. 50.* reponit ipse, *Theodosius enim Legislator Orientis partibus:* vbi Theodosianum legislatorem dici ait, argum. desumpto ex *can. 35. c. 11. quæst. 1.* vbi dicitur Constantini lex esse ex Theodosianis legibus: quod recte refutauit Cironius *d. cap. 15.* Addatur & validissimum ad superiora argumentum, ex Honorii Theodosii Iun. collegæ *l. vn. si certum petatur de chirographis*, quæ triennio ante *hanc legem* lata est; vbi definitur, præscriptione 30. annorum a reo non repelli agentem condictione certi ex chirographo. Quod sane aliter foret, si a Theodosio M. iam lex aliqua de præscriptione 30. annorum dudum lata fuisset. Etsi fatendum, *ea lege* prælusorium priuilegium 30. annorum præscriptioni tribui (ad euitandam videlicet pecuniæ sequestrationem) non tamen vt actio per eam elidatur. Cæterum, quod apud Symmachum legitur, qui sub Theodosio M. Imperatore exigit de præscriptione 30. annorum *lib. 5. Epist. 52.* ad actiones in rem speciales pertinet; quo præter initium *huius leg.* etiam pertinet *lex vn. sup. de inquilinis & colonis.* Sic enim scribit: *Ampelium paruas ædes emisse reminisceris, 30. annorum diebus incanuit ætas possessionis: nunc Procurator inueterata iura supplicationibus quatit, non possessionis antiquitatem sinit inconcussam manere.* Sed & de eadem re agens rursum *Epist. 64. Contractus istius origo*, inquit, *iusta ætas prope secularis qua intentata possessio est:* vbi *secularem ætatem* vocat 30. *annorum spatium*, ex quorundam opinione, qui *seculum* hoc spatio definiebant, vt refert Seruius *ad 8. Æneid. v. 508.* ibi, *seclisque effæta senectus.* Egregius interim quoque locus extat apud Procopium *libro primo Vandalicorum, cap. 3.* de hac tricennali præscriptione sub Honorio Imper. quo loco de Vandalis agit, qui in Hispania, sub Honorio Imper. consederant. τότε ξυμβαίνει Γοδιγίσκλῳ Ὁνώριος, ἐφ᾽ ᾧ δὴ οὐκ ἐπὶ λύμῃ τῆς χώρας ἐνταῦθα ἱδρύσονται. ΝΟΜΟΥ δὲ ὄντος Ῥωμαίοις, ἢν τινες οὐχ᾽ ὑπὸ ταῖς οἰκείαις χερσὶ τὰ σφέτερα αὐτῶν ἔχοιεν καὶ τρίβοιτο χρόνος εἰς τριάκοντα ἐνιαυτοὺς ἥκων, τούτοις δὲ οὐκέτι εἶναι P.386
κυρίοις ἐπὶ τοὺς βιασαμένους ἰέναι, ἀλλ᾽ ἐς παραγραφὴν αὐτοῖς ἀποκεκρίσθαι τὴν ἐς τὸ δικαστήριον εἴσοδον νόμον ἔγραψεν, ὅπως ὁ τῶν Βανδίλων χρόνος, ὃν ἐν γε τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ διατρίβοιεν ἐς ταύτην δὴ τὴν τριακοντοῦτιν παραγραφὴν ἥκιστα φέροιτο. *Tunc inter Honorium & Godigisclum conuenit, vt illis partibus nihil nocerent. Cum autem hæc esset Romana lex, si qui sua non possiderent, spatiumque effluere annorum triginta, illis non esse amplius actionem aduersus malæ fidei possessores, at præscriptione desiisse ius adeundi ad iudicem, lege cauit Honorius, ne tempus quo Vandali in Rom. Imperio commorarentur, ad eam XXX. annorum præscriptionem euaderet.* Cæterum quam Theodosius Iunior tricennali præscriptione constitutionem per Orientem primus promulgauerat, *h. l.* A. D. 424. etiam vigintiquinque annis post demum Valentinianus III. per Occidentem A. D. 449. ASTERIO & Protogene COSS. non modo proquiritauit *d. Nouell. 8.* verum etiam iusta interpretatione donauit aduersus quorundam prauas Interpretationes, quibus hæc sanctio non sufficiebat, dum minutias iuris & captiosa verba sectantur. Ac nominatim per *Gallias*, quæ tum Romanis supererant, vt testatur Sidonius Apollinaris, illorum temporum Scriptor *lib. 8. epist. 6. Cum Pater meus*, inquit, *Gallicanis Tribunalibus præsideret, sub cuius videlicet Magistratu Consul* ASTERIVS *anni sui fores votiuam trabeatus aperuerat.* Et post: *Per ipsum* FERE *tempus (vt decemuiraliter loquar) lex de præscriptione Tricennii fuerat proquiritata, cuius peremptoriis abolita rubricis, lis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur: Hanc intra Gallias ante nesciam* (nescitam) *primus quem loquimur Orator* (Nicetius) *indidit Prosecutionibus, edidit Tribunalibus, prodidit partibus, addidit titulis frequente conuentu, raro sedente paucis sententiis, multis laudibus.* Et confirmauit eam rursus Valentinianus A. D. 452. *d. Nouell. de Episcopali iudicio 12.* Et inualuit ea præscriptio sic constanter, vt non iam quasi ex instructione humana, sed veluti ex ipsa rerum natura processisse videretur, vt loquitur *lex 4. Cod. Visigothorum lib. 10. tit. 2.* Secuti igitur eam Visigothi, vt ex prædicto loco liquet. Inualuit & apud Ostrogothos, vt testatur Theodorici Edictum, *cap. 12.* Cassiodorus *lib. 1. epist. 18. lib. 2. epist. 27. lib. 3. epist. 31. & lib. 5. epist. 37.* vbi etiam eleganter Tricennalem hanc præscriptionem vocat *humano generi patronam*, eandemque ipsis Iudæis

dis *æquo iure* (nam ita repono) seruari voluit. Quomodo Valentinianus *d. Nouell. 8.* Theodosium hac Tricennali præscriptione *humano generi profunda quiete prospexisse*, ait, quod proculdubio imitatus est Cassiodorus. Videndus est quoque Author *formularum secundum legem Romanam formula 40.* & Concilium Aurelianense 1. *Canon. 25. apud Binium in Concil. T. 2. P. 1. pag. 562.* Et Aruernense apud eundem *T. 2. P. 2. pag. 32. ex vetusto Codice quinque librorum partialium L. 1. cap. 20.* Imo ea plerisque locis adeo inualuit, & quidem moribus nostris, vt in omnibus causis necessaria sit præscriptio 30. annorum, abolita præscriptione 10. vel 20. annorum. Eadem præscriptio in Ecclesiasticis deinceps negotiis obtinuit *can. 18. Chalced.* v. & Facundum in *ep. contra Vigilium*, quæ postea mutata in quadragenarium a Iustiniano, & passim deinceps recepta in Ecclesia, a qua Gregorius neque Romanam excepit. Et quanquam quadragenariam Canones alii agnoscant, & vero Alexander III. firmauit *cap. 8. X. de præscriptionib.* attamen alibi tricenaria mansit in Hispania *c. 3. 4. 6. &c. c. 16. quæst. 3. & c. 2. c. 16. quæst. 5.* qui Canones ex Conciliis Hispaniæ desumpti sunt, vbi non Iustinianeus, sed Theodosianus hic Codex vim & authoritatem obtinebat. Quod etiam aperte colligitur ex *d. can. 6.* qui desumptus est ex *h. l.* maxime vero ex *l. 4. sup. fin. regund.* cuius ipsius verba in dictum Canonem translata sunt, etsi sensu paulum inflexo. Nunc de lege nostra videamus, cuius octo sunt sententiæ. *Prima* proponitur *Regula* generalis: Omnes actiones, etiam personales, & in rem vniuersales, quæ antea perpetuæ erant, exemplo actionum in rem specialium triginta annorum præscriptione extingui. Ergo 30. annorum præscriptio antea in vsu fuit in actionibus in rem specialibus, & ad pecuniæ sequestrationem euitandam, quod superius ostendimus. Atenim Theodosius Iun. eam omnium actionum peremptoriam inuexit esseque voluit. Notanda vero Interpretatio ad *Nouell. Valent. 12. in fin.* vbi commemorantur hæ actiones: *Quæ vero actiones*, inquit, *perpetuæ fuerint, & ad tricennium reuocatæ sunt, placuit adnecti, id est, hæreditatis petitio: si tamen ab auctore, cui competebat, fuerit inchoata, finalis actio, homicidii, furti, tutelæ gestæ, de fugitiuis, de Curialibus, vel de Collegiatis reuocandis, empti & venditi, locati & conducti, negotiorum gestorum, mandati, pro socio.*

Secunda Sententia, *vers. eodem etiam* continetur *ampliatio* Regulæ simul & determinatio, nempe Hypothecariam actionem pariter aduersus Tertium possessorem eadem præscriptione extingui. Vnde duo colliguntur; Primum, Hypothecariam actionem aduersus ipsum debitorem perpetuam Theodosium Iuniorem esse voluisse, vt nullis expiraret lustrorum cursibus: quod sane etiam testatur *lex 7. C. Iust. de præscript. 30. vel 40. ann.* Qua id a Iustiniano immutatum fuit. Quadraginta quippe annorum spatio hypothecariam aduersus ipsum debitorem eiusue hæredes extingui voluit. Secundo exinde colligitur, Ius luendi pignoris perpetuum semper mansisse: de quo alioquin altercantur IC.

Tertia sententia quæ continetur *vers. Nam petitio*: proponitur *Exceptio* singularis: nempe Finium regundorum actionem perpetuam manere Theodosius *h. l.* iubet: de quo sunt pariter tres Constitutiones *supra*, Valentiniani Sen. *lex 5. sup. de pactis:* Valentiniani Iun. *lex 4. sup. fin. regund.* Theodosii M. *lex vlt. eod. tit.* Verum Tribonianus hanc sententiam omisit: Voluit enim Iustinianus & hanc quoque actionem triginta annorum spatio concludi, *l. 1. §. 1. C. Iust. de annali exceptione tollenda*, quæ ipsa ratio fuit, cur Tribonianus *legem vlt. sup. finium regundorum* interpolauerit. Quomodo & Interpres quoque ad *Nouell.* Valentiniani *12. in f.* actionem finium regundorum aliis actionibus connumerat, quæ olim perpetuæ ad tricennium postea reuocatæ sunt.

Quarta sententia, *vers. nec sufficiat*, est de *Interpellatione* huius præscriptionis: nempe Interpellari seu vsurpari 30. annorum præscriptionem per conuentionem seu per libellum conuentionis, non solo libello Principi oblato, etiamsi Principis adnotationem præferat, & in iudicio postea insinuatus sit: Item non interrumpi postulatione in Iudicio deposita. Breuiter; Quicquid fit μονομερῶς inconuento possessore, siue apud Principem, siue in Iudicio, nihil proficit ad interpellandam præscriptionem hanc 30. annorum: de quo dixi iam aliquid *ad l. 8. sup. de diuersis rescriptis.*

Quinta Sententia, *vers. in eandem*: est de *Resuscitanda* hac præscriptione interrupta. Interruptam scilicet præscriptionem per litem contestatam, 30. denuo annorum curriculo elapso, ex silentio diuturno resuscitari. Quæ sententia omissa est a Triboniano. Vult enim Iustinianus omissam post litem contestatam actionem, non nisi 40. annorum spatio præscribi, *l. vlt. Cod. Iust. de præscript. 30. annorum.* Et *l. 1. §. 1. Cod. eod. de annali exceptione:* Quia scilicet minor eius, qui saltem litem contestatus fuisset, foret negligentia.

Sexta sententia, *vers. non sexus fragilitate:* Ampliatio simul & *exceptio* ratione personarum continetur: nempe aduersus mulieres quoque absentes, milites, adultos, præscriptionem 30. annorum currere: Soli pupilli excipiuntur. Quam *huius legis* p. 387 sententiam nominatim confirmat Valentinianus *d. Nou. 12.* Qui idem Valentinianus tamen ab hac præscriptione pariter excepit tempus hostilitatis.

Septima sententia, *vers. hæ autem actiones*, continetur limitatio huius præscriptionis ratione subiectæ *Materiæ:* nempe non pertinere hanc præscriptionem 30. annorum ad eas actiones, quæ certis temporibus antiquitus inclusæ erant, sed ad eas tantum actiones, quæ perpetuæ videbantur, seu quæ perpetuis aut infinitis sæculis seruabantur. Quod ipsum d. Nouell. Valentin. 12. confirmatur. Quod etiam Interpres hic recte assequutus est his verbis: *Nam & hoc lex ista euidenter exponit, vt sicut illa, quæ perpetua erant, ad tricennium iussa sunt reuocari, ita omnes causæ, quibus infra Tricennium tempora constituta sunt, suis quibusque locis & temporibus obseruentur: hoc est, vt quæcunque seu de vicennio, seu de decennio, seu de quinquennio, seu de anni spatio posita sunt, & his similia, nullatenus ad tricennium perducantur.* Inofficiosi igitur querela etiam post hanc constitutionem quinquennio finitur *l. vn. sup. de dolo malo*, seu biennio ex iure Iustinianeo.

Postrema sententia quæ habetur *vers. annorum autem: & vers. verum*, est de præscriptionibus *huius legis* tempore iam cœptis; de quibus istud cauetur: si triginta anni penitus effluxerunt ante *hanc legem*, decem adhuc annos ad præscriptionem complendam vel interpellandam concedi: si de triginta annis supersint decem, vel plures, ad præscriptionem interpellandam, tempus quod superest sufficere: si vero minus quam decem annorum spatium supersit, ad præscriptionem interpellandam decem annorum spatium repleri. Post hæc nemini spatium prorogandum, etiamsi legis ignorantiam obtendat: nempe enim perpensas longa deliberatione Imperatorum constitutiones nulli ignorare licet *l. 2. sup. de constitut. Princip.* vbi v. plura.

DE QVINQVENNII PRÆSCRIPTIONE.

TITVLVS XV.

LIB. VII. COD. IVST. TIT. XXXVII. De quadriennii præscriptione.

I. (a) Impp. HONOR. & Theod. (b) AA. Palladio PF. P. Post alia.

COMPETITOREM (c) quinquennii possessor eliminet: debet enim iuxta Constantinianæ † Legis indultum, hoc priuilegio (d) petitor arceri, quo fiscus noster excluditur. Quod si quando fortassis emerserit, Iudices (e) competitionis obreptione rescissa, tuitionem (f) pulsatis (g) præstare iubemus enixam, quibus tamen lustralis (h) aderit absque interpellatione (i) possessio. Dat. VIII. Id. Iul. Rauenn. Eustasio (k) & Agricola Coss. [421.]

INTERPRETATIO. *Quicunque rem fiscalem per quinquennium possedisse probatur, ita vt exinde a nullo fuerit expulsus, & hanc ipsam rem aliquis sibi petere a Principe voluerit, possidenti in tantum lege consultum est, vt etiam tuitionem ferre possessori Iudicem iusserit, & competitionis Constitutionem ordinauerit rescindendam, si tamen ille qui possedit sine vlla inquietudine per quinquennium se docuerit possidere, quia hoc spatio temporis ab eo, qui sine molestia possedit, etiam fiscum suum excludi iussit.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. quia scilicet *competitiones* bonorum postea sublatæ fuerunt *Nouell.* Theodosii 41. *de competitionibus* (vnde desumpta est *lex* 2. *Cod. Iust. de petitionibus bonorum sublatis*) Quænam autem huic iungendæ sint? mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Et Constantius.* Hoc addendum esse præter ipsam temporis rationem docent *infr. de petitionibus lex* 29. & 30. quæ huic nostræ coniungendæ sunt. Et *lex* 2. *sup. de repudiis.* *IDEM.*

(c) *Competitor* est, qui bona mortuorum, vel proscriptorum, vacantia, vel caduca, a Principe petit & impetrat: de quo *inf. de petition.* *IDEM.*

† Forte intelligit *l.* 3. *inf. de iure fisci* seu *l.* 6. *Cod. Iust. eod. tit.* *IDEM.*

(d) Priuilegium possessionis, seu præscriptionem quinquennii intelligit. *IDEM.*

(e) *Ordinarios iudices.* Cod. Wurceb. *RITTER.*

(f) *Tuitionis* ciuilis exemplum alterum vide *in l. vn. sup. si quacunque præditus potestate.* *GOTHOFREDVS.*

(g) Possessoribus conuocatis. *IDEM.*

(h) *Lustralis possessio* est quinquennii præscriptio: *Lustrum* in libris iuris est quinquennium absolutum, seu quinque anni solidi, vt ex *h. l.* & interpretatione apertissime liquet: Quod vt dupondiis notissimum, ita a Petauio recte hinc quoque notatum *in Notis add. ad Iuliani Imp. ep.* 36. *p.* 417. 418. 419. *IDEM.*

(i) De hoc dictum ad *l. vn. sup. de longi temporis præscriptione.* *IDEM.*

(k) *γρ. Eustathio.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

P. 388

COMPETITORVM, id est, eorum qui vacantia & caduca, vel etiam proscriptorum bona a Principe petere solent (de quibus erit *infr. lib.* 10. *titulus de petition.* & aliquot sequentes) auiditati modum prolixa constitutione impositum fuit Honorius: cuius hæc pars est, vna cum tribus aliis hoc Codice: puta *l.* 23. *infr. de bonis proscript. l.* 29. 30. *infr. de petition.* quæque adeo *huic* coniungendæ sunt, vnde desumptæ quoque tres aliæ quæ Cod. Iust. occurrunt: puta *l.* 4. *de bon. vac. l.* 10. *de iure fisci*: *l.* 3. *de requir. reis.* Et sic vnius eiusdemque constitutionis septem partes supersunt. Inter cætera igitur *h. l.* quinquennii præscriptione obiecta competitorum auiditati modum imponit, & quidem, 1. Constantinianeæ legis præiudicio, 2. prælatoque ipsius fisci sui exemplo. VACANTIVM scilicet bonorum vel caducorum denunciationem, occupationem quinquennio præscribi voluit Constantinus M. (constitutione sua, quæ videri cui possit esse *lex* 3. *infr. de iure fisci.*) quod & *hac* Honorii *constit.* probatur. id est, si intra quinquennium a die vacationis vel caducitatis bona non fuissent fisco nunciata, fiscum a possessore Constantinus repelli voluit. Quanquam veteri, & Iustinianeo deinceps iure non quinquennii, verum quadriennii præscriptioni locum fuisse constet ex *l.* 1. §. 2. *D. de iure fisci*: & *l.* 1. *Cod. Iust. de quadriennii præscriptione.* Non admittitur itaque Constantinianeo & Honoriano iure inspecto, is qui post quinquennium, veteri qui post quadriennium, fisco bona vacantia quæ scilicet quinquennio, vel quadriennio vacarant, nunciat, neque fisco ea post quinquennium vindicantur. Ita sane commissi quoque causa quinquennio pariter finitur: *l.* 2. *Cod. Iust. de vectigalib. & commissis.* Et has suas causas intelligit *lex* 13. *D. de diuersis temporalib. præscriptionib.* & *l.* 3. *D. de requirendis, vel absentib. damnandis*: Cæteræ causæ fiscales finiuntur præscriptione 20. annorum *d. l.* 3. & *l.* 1. §. 3. *D. de iure fisci.* Huc vero conuenit querela Symmachi *lib.* 10. *ep.* 55. vbi agit de Martiano quodam Protectore, qui a Gratiano Imp. Aggariæ cuiusdam tanquam bona vacantia postularat, & ad cuius postulationem Gratianus statuerat, vt si ea hæreditas scriptum successorem, vel legitimum non haberet, in ius fisci tanquam domino nuda concederet, & tunc insinuato per Rationalem patrimonii modo, opperiretur

petitor

petitor quod ei sacra deferret humanitas. Querela Symmachi hæc est: *Annus fere secundus est: vt per Defensores & Rationales Augustissimæ domus, cum iustitia solemnis Oraculi, scripti fatigantur hæredes; Licet iam* SEXTVS ANNVS *a testamenti recitatione numeretur.* Aliud vero est ab eo quod hic statu illud quod definitur *l. 27. 30. 31. infr. de petition* de anno vel sex mensibus pro ratione locorum ad huiusmodi controuersiam finiendam.

Porro quemadmodum fiscus intra quinquennium vacantia bona non denunciata post quinquennium petens, quinquennii præscriptione a possessore repellitur, ita & eorum competitorem, id est qui ea a Principe impetrauit, repelli nunc vult Honorius. Quæ præscriptio scil. fiscum repellit, eadem competitorem quoque repellere debet. Quod axioma ad praxin hinc educi potest. Exceptiones scil. quæ aduersus donatorem locum obtinent, eædem proculdubio donatarium repellunt. Breuiter; Donatarius donantis iure vtitur: vt cæteroquin nemo plus iuris in alium quam ipse habeat, transferre potest; & vt Seneca loquitur *5. de benefic. 12. Nemo potest, quod non habet, dare.* Non debeo denique melioris esse conditionis quam Author meus a quo ius in me transiit. Cæterum quemadmodum Honorius fundandæ possessorum securitati aduersus petitorum inhiationem præscriptione quinquennii competitorem repelli voluit, *h. l.* Ita & Valentinianus Iun. *l. vn. infr. de petit. & desistent.* itemque Honorius *l. 31. infr. de petition.* certas temporis metas petitionibus fixere, ad terminandam litem cæptam.

DE RE IVDICATA.

TITVLVS XVI.

LIB. VII. COD. IVST. TIT. LII.

PARATITLON.

RES IVDICATA ea demum dicitur, sententiæque nomen meretur, cum iudiciali sententia, *l. 1. h. t.* sententia a suo Iudice dicta, *l. 2. h. t.* causa deciditur; *d. l. 1.* sententia iurgium terminans, *l. 25. de appellat.* Quam etiam sola prouocatio suspendere potest: *l. 1. h. t.* non etiam impetratum (prouocatione non interposita) a Principe Rescriptum *leg. ead.* Et in genere de rebus iudicatis non reuocandis, vid. *l. 15. inf. de pistoribus:* Sententiæ certe Tyrannorum Iudicum nullius momenti habitæ seu Tyranno deuicto infirmatæ, *l. 12. 13. infr. de infirm. his quæ sub Tyr.* Item sententia a Curia liberatus retrahebatur si originem Curialem traheret, *l. 68. 77. 89. 172. de Decurionib.* Actio tandem *iudicati non* procuratori, vel in procuratorem datur, sed domino & in dominum *l. vlt. de cognit. & procur.*

P. 389 I. (a) Imp. Constantinus A. ad Proculum. (b) .....

IMPETRATA Rescripta non placet admitti, si decisæ semel causæ fuerint Iudiciali sententia, quam prouocatio nulla suspendit: sed eos qui tale (c) Rescriptum meruerint, etiam limine iudiciorum expelli. Dat. VII. (d) Kal. Ian. Constantino A. V. (e) & Licinio Coss. [319.]

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. sententiam rescindi non posse.* Eademque sententia est *legis 17. infr. de appellation. & l. 1. in fin. de his qui per metum Iudicis.* Hæc lex aberat a Tiliana edit. *GOTHOFREDVS.* Abest etiam a Cod. Wurceb. & edit. Sichard. *RITTER.*

(b) *Proculus* hic Proconsul Africæ erat, vt probant hoc ipso anno *lex 1. inf. de itinere muniendo:* Et *lex 2. inf de Priuilegiis eorum qui in sacro Palatio.* Eidem inscribitur hoc ipso anno VII. Kal. Maii *l. 2. Cod. Iust. quæ sit longa consuetudo:* vbi forte reponendum pariter vt hic, VII. *Kal. Ian.*

(c) *Talia rescripta*, Cod. Iust. *IDEM.*

(d) VI. Cod. Iust. male. *IDEM.*

(e) Hoc omissum in Cod. Iust. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

RESCRIPTIS rem iudicatam (non interposita appellatione) retractari vetat Constantinus *hac constitutione:* pariter, vt idem vetat *l. 17. infr. de appellationib. & l. 1. infr. de his qui per metum iudicis:* (quæ duæ leges inter se coniungendæ sunt, vel ut vnius & eiusdem Constantinianei Edicti partes) sententiis denique finita negotia rescriptis reuocari non oportet: *l. 3. Cod. Iust. de errorib. aduocatorum:* Sententia scilicet rescindi non potest, nisi remedio appellationis, aut restitutionis in integrum: Alioquin qui huiusmodi Rescriptum impetrauit, *hac* Constantini *lege Iudiciorum limine expelli* iubetur, id est, ne audiri quidem debet. Imo eum repelli velut infamem voluit Tribonianus in *l. vlt. C. Iust. vt lite pendente.* Cum alioquin deportationis pœna *dict. l. 17. infr. de appellationib.* (vnde *lex illa* exscripta est, & *d. l. 1.*) infligatur, vbi dicam adhuc plenius.

Obseruetur interim ex *hac lege*, rerum iudicatarum apud Constantinum M. Auctoritas, quam Principali auctoritate euerti noluit: Sicut viceuersa, legum Principalium auctoritatem *consuetudinis* prærogatiua seu auctoritate vinci idem noluit, *l. 2. Cod. Iust. quæ sit longa consu.* quæ hoc ipso anno, eidem *Proculo* inscribitur, VII. Kal. Maii: vbi forte VII. *Kal. Ian.* rescribendum, vt ita *huic legi* coniungatur. Quod si ita est, eum dicendum fuerit, eadem constitutione Constantinum ab vna parte Legum Principalium, ab altera vero, Rerum rite iudicatarum auctori-

auctoritatem sancitum iuisse; aduersus Rescriptorum & consuetudinis auctoritatem. Quod in genere attinet, de Rescriptorum inualiditate variis ex causis, v. *Paratitlon, de diu. rescript.*

II. (a) Imppp. GRATIANVS, Valent. & Theod. AAA. ad Potitum Vica. (b) Post alia.

IN (c) priuatorum causis huiusmodi forma seruetur, Ne quenquam litigatorum sententia non a suo Iudice dicta constringat. Dat. (d) X. Kal. Octob. Rom. Ausonio (e) & Olibrio Coss. [379.]

INTERPRETATIO. *In causis priuatorum talis ratio obseruetur, vt nullus* (f) *alterius Iudicis, nisi sui sententia teneatur.*

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. si a non competente iudice iudicatum esse dicatur.* Memorat hanc *legem* e Cod. Iust. Gregorius M. *lib.* 11. *ep.* 54. Infarta & *huius legis* verba, nonnullis recisis & mutatis, in Zephyrini *ep.* 1. *Tom. I. Concil. Hard. p.* 105. Fabiani *ep.* 3. *Tom. eod. p.* 129. Et Eusebii 3. *p.* 241. *T. eod.* & Iulii *I. ep.* 2. *c.* 34. *Tom. I. p.* 561. GOTHOFREDVS.

(b) Vrbis Romæ: de quo mox. Male apud Gregorium, *ad Pontium Mutium.* IDEM.

(c) *Et in priuatorum.* Ita Cod. Iust. IDEM.

(d) Rescribendum est, vel *Reddita,* vel *Proposita:* vt *l.* 1. *qui bonis ex Leg. Iul. ced.* vel Accepta, vt *d. l.* 1. *de Princip. Agent.* vel sane, *Data,* pro reddita accipiendum. IDEM.

(e) *Auxonio* Cod. Wurceburg. RITTER.

(f) Infarta hæc interpretis verba, Calisti *I. ep.* 2. *c.* 3. *p.* 111. *Tom. I.* Sixti *II. ep.* 2. *c.* 3. *p.* 182. *Tom. I.* Iulii I. *ep.* 2. *c.* 6. *p.* 564. *Tom. I.* GOTHOFR.

COMMENTARIVS.

A NON SVO IVDICE dicta sententia litigatores non constringi, atque adeo (nam id inde consequitur) ipso iure nullam eam esse citra appellationem, vt iuris notissimi est, idque inter alias leges probat quoque *lex* 6. §. 10. *D. de iniusto, rupto test.* ita & *hac* quoque Gratiani *lege* constituitur. Idque nominatim in sp. *huius l.* in *Priuatorum* litigatorum causis definitur. Quare Græci in exemplo ad *hanc leg.* apponendo lapsi sunt: & Tribonianus quoque leui licet mutatione, historiæ veritatem interpolauit. *Græci* inquam speciem ponunt in Procuratore Cæsaris, seu Rationali, a quo si datus fuerit Iudex inter priuatos, dicta ab eo sententia ipso iure non
P. 390 valet. Quod etsi verum sit, huc tamen proprie non facit, mox vt ostendam. Tribonianus vero vnica vocula, ET, addita, *huius legis* sententiam inuertit, quasi isthæc ea sit non solum in fiscalibus, sed etiam in priuatorum causis sententiam ab incompetente Iudice dictam, nullam esse. Quod & ipsum, etsi verum sit, attamen ad speciem seu hypothesin *huius leg.* nil facit. Quid igitur? In specie *huius leg.* de priuatis litigatoribus tantum agebatur, vt verba eius testantur. Quare exemplum apponendum venit in Iudice, qui ipse quidem inter priuatos Iudex est: verum inter aliquos incompetens est. Quo etiam facit inscriptio legis, data ea quippe est ad Potitum *Vicarium*, vrbis Romæ scilicet, vt probat *lex* 1. *infr. de Princip. agent. in reb.* ac præterea *huius leg.* subscriptio, *Dat.* (id est redd.) *Romæ.* In vrbe Roma scilicet varii Magistratus, seu Iudices, erant priuatarum causarum Iudices, seu inter priuatos, quorum distincta iurisdictio erat, & separata ratio: quod etiam indicatur *l. vn. de his qui ven. ætat.* Erat *Præfectus Vrbi*, qui Senatorum proprius Iudex erat, de quo *sup. tit. de Iurisdict.* Erat *Vicarius Vrbis*, qui vices Præfecti Prætorio ibi gerebat. Erat *Præfectus annonæ*, qui & ipse causas priuatorum audiebat, & discingebat, vbi de annona inter eos ageretur, deque rebus in foro venalibus, vt docet vel *lex* 1. *sup. de contrab. empt.* Erat *Præfectus Vigilium*, qui Equitum Romanorum Iudex erat, *dict. l. vn. sup. de his qui ven. ætat.* Erant *Prætores*, ad quos ordinaria iurisdictio inter priuatos pertinebat. Igitur Gratianus *hac l.* Iurisdictionis cuiusque FORMAM in vrbe SERVARI voluit: siue quia contra euenerat, siue ne id deinceps eueniret. Et si coniecturæ locus est, forte ipsimet Vicarii vrbis, huic legi occasionem præbuere, aliique Magistratus Prouinciarum, qui sub Vicarii vrbis dispositione erant. Paucorum certe ante annorum historia exemplum suppeditat, de Maximino Vicario vrbis mox & PP. ad cuius nutum & voluntatem, ab his qui Vicariam Præfecturam in vrbe curabant, multa contra quam oportuerat gesta fuere, per eorum iniquitatem, velut Ministris & Apparitoribus Maximini istius, & quidem aduersus Senatores, quod prolixe memorat & deflet Amm. Marcellinus *lib.* 28. *c.* 1. Certe cum & ipse, & Vicarii vrbis, aliique sub eo constituti, aliquandiu sese intoleranter extulissent, Gratianus primum ad Senatus Romani querelam non vna ratione & constitutione modum his posuit, iam Anno 376. *l.* 13. *infr. de accusationibus*: vbi *Vicarii* inter alios de capite *Senatoris* sententiam ferre vetantur: *l.* 2. *Ne præter crim. Maiest. l.* 3. *de quæstionibus: l. vn. ne in sua causa.* Mox & ipsum Maximinum gladio iugulari fecit, eo ipso Anno 376. Valente V. & Valentiniano Iun. Coss. Ergo simili vsurpationi *hac* Gratiani *lege* occurritur, intra eandem Vrbis Vicariam: sic vt parum absit, quin credam, hanc partem esse *Mandatorum*, quæ a Gratiano data Potito, eum ei Vicariam Vrbis crederet: *In priuatorum*, inquit, *causis huiusmodi* FORMA SERVETVR: quod & ipsum FORMÆ nomen suadere videatur. Certe *formæ* vox pertinet ad constitutiones: vnde passim in iure, *forma Iuris, Edicti, Constitutionum, Rescripti, Senatusconsulti.* &c. v. *Gloss.* Imo & quod ad *hanc leg.* proxime accedit, *forma Iurisdictionis, l.* 31. *D. ad leg. Cornel. de falsis: l.* 5. §. 1. *D. vt legatorum: l.* 9. *Cod. Iust. de Legatis: l.* 6. *C. eod. vt in poss. legator.* Vulgari igitur idiomate nostro, *cette Ordonnance est vn Reglement de Iurisdiction.*

DE

DE SENTENTIIS EX PERICVLO (a) RECITATIS. (b)

TITVLVS XVII.

LIB. VII. COD. IVST. TIT. XLIV. *De Sententiis ex periculo recitandis.* Huius vero Tituli quinque legibus, addatur & sexta hoc eodem Codice, puta *l. 40. inf. de appellationibus.* tota ratio absoluitur.

(a) De hac *Periculi* voce dico plene ad *l. 2. h. t.* *GOTHOFR.* Ex *pariculo* legit Cod. Wurceb. & iterum *leg. 2. h. t.* de qua voce noster ad *leg. eand.* add. DESIDER. HERALDVS *Obseruat. c. 50. & in animaduers.* ad *Ius Att. Salmas. lib 2. c. 7.* *RITTER.*

(b) *Recitandis*, Cod. Iust. quod melius. *GOTHOFR.* *Recitandis* Breuiarium Leg. Rom. Guelferbyt. etiam exhibet. *RITTER.*

PARATITLON.

SENTENTIAS suas, *Rubr. & l. 1. 2.* & *3. h. t.* & *l. 40. infr. de appellationibus.* omnes, *d. l. 40.* vltimas definitiones, *l. 1. h. t.* decreta, *leg ead.* præcepta, *l. vlt. h. t. & l. 28. infr. quorum appellationes non recip.* quod Iudices senserint, *l. 3. h. t.* cognitis causis, *l. 1. h. t.* Iudices vniuersi, *leg. ead.* tam ciuiles *l. 1. 2. 3. & 4. h. t.* quam militares, *l. vlt. h. t.* etiam illustres, puta Præfectus vrbi, *dict. l. 2. h. t.* in omnibus negotiis, *leg. ead,* scribere & relegere, *l. 3. h. t.* dein deliberationis plenas, *d. l. 2. h. t.* quæ iurgantibus ad plenum recensere possit, quidquid negotiis fuerit inlatum, *l. 3. h. t.* ex periculo, *Rubr. & l. 2. h. t.* de scripti recitatione, *d. l. 1. h. t.* scriptas *leg. ead.* ex libello, seu de libello, *l. 4. h. t. & l. 40. infr. de appellat.* recitare, *Rubr. & dict. l. 40.* proferre, *l. 1.* & *3. h. t.* dicere, *d. l. 1. h. t.* promere, *l. 2. h. t.* dare, *l. 4. h. t.* debent partibus præsentibus, *l. vlt. h. t.* Ne videl. per errorem Iudicis iterum a primordio nouæ litis sortiantur euentus, *l. 3. h. t.* Alioquin absque libelli documento & recitatione quod decernitur, præiudicii tantum loco iuste ac probabiliter putatur: P. 391 *d. l. 40.* non vt sententia valet, *l. 4. h. t.* sententiæ ne quidem nomen habere meretur: *d. l. 1. h. t.* nec ad rescissionem eius appellationis solemnitas requiritur: *d. l. 1. h. t.* & *d. l. 40.* Vicissim præceptum seu sententia, eum quem dixi in modum, præsentibus partibus dicta, immutari amplius non potest. *l. vlt. h. t.*

NVLLAM *esse ipso iure sententiam, quæ de scripto non recitatur.*

I. (a) Imppp. VALENT. Valens & Grat. AAA. ad Probum (b) PP.

STATVTIS † generalibus iusseramus, (c) vt Iudices vniuersi, quibus reddendi iuris in prouinciis permittimus (d) facultatem, *cognitis* (e) *causis* vltimas definitiones de scripti recitatione proferant. (f) Huic adiicimus sanctioni, vt sententia quæ dicta fuerit, cum scripta non esset, ne nomen quidem *Sententiæ* habere mereatur; nec ad rescissionem perperam decretorum, appellationis solemnitas requiratur. Dat. III. Non Dec. Treu. (g) Grat. A. III. & Equitio V. C. Coss. [374.]

NOTAE.

(a) Lex 3. *seu vlt. Cod. Iust. eod. tit.* Aberat hæc lex a Til edit. Concordat vero huic legi, *lex 4. h. t. & l. 40. inf. de appellat.* *GOTHOFREDVS.* Abest hæc lex ab omnibus codicibus legum Alarici Regis. *RITTER.*

(b) Eidem *Probo PP.* inscribitur *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* de quo mox *GOTHOFREDVS.*

† Intelligit legem suam 2. *Cod. Iust. eod. tit.* quæ quadriennio ante hanc leg. ad eundem Probum PP. data est A, D 371 *IDEM.*

(c) *Iussimus.* C. Iust. Hoc melius: *iusseramus*, ante quadriennium scilicet. *IDEM.*

(d) *Permisimus.* C. Iust. *Permittimus* vero, id est, committimus, concedimus, tribuimus. *IDEM.*

(e) Id est, post cognitas causas. *IDEM.*

(f) Et quidem ipsi per se: de quo mox. *IDEM.*

(g) *Valentinianus* cuius hæc lex est, post fœdus prope Mogontiacum cum Macriano Alamannorum R. impletum, *Treueros* ad hyberna reuertit, teste Am. Marcellino *lib. 30. c. 3. in gestis huius anni* 374. In Cod. Iust. male hic editum, *Iribus*, pro *Triberis.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Senioris constitutio isthæc est, de sententiis ex periculo seu scripto recitandis. Qua quidem partim confirmat anteriorem super hoc quandam legem suam generalem; puta *l. 2. Cod.*

Cod. Iust. eod. tit. partim vero ei quid per consequens adiicit. Nempe ea, quæ data est ad eundem Probum PP. ante quadriennium, statuto generali iusserat omnes, *quos cognoscendi & pronunciandi necessitas tenet*, (vt *illa l.* dicitur,) id est, Iudices vniuersos, vt *hac l.* id effertur, quibus reddendi iuris in prouinciis facultas tributa est, imo etiam Illustres, & in his ipsos Præfectos Prætorio, sententias de scripto recitare oportere: & quidem Spectabiles & Clarissimos, per se & ipsosmet ore suo: Illustres vero si vellent per officium suum, & eos qui ministerium suum eis adcommodant, (de quo *ad. l. 2. inf.* plenius.) Id inquam ita statuerat *illa l.* Valentinianus, si non Tribonianus de suo ei aliquid adtexuit. At enim illi legi, seu sanctioni, id nunc adiicit, in tantum sententiam a Iudice de scripto recitari oportere, vt si id factum non fuerit, ne sententiæ quidem nomen mereatur: i. ipso iure nulla sit, de quo v. Scaciam *de sentent. Gloss. 12.* neque ab ea appellare necesse sit (vt cæteroquin a sententia nulla appellari nil necesse est, de quo suo *tit.* ac nominatim *l. 53. de appellationib.* v. & *tit. Cod. Iust. quando prouocare non est necesse.*) Quod & ipsum iam antea statutum fuerat a Valeriano & Gallieno *l. 1. Cod. Iust. eod. tit.* & a Valentiniano Iun. postea *l. 40. inf. de appellation.* Inter hæc interim *huius tituli* initia, notandum, alios quoque scriptores, huius iuris morisque meminisse. In Actis *collat. Carthag. die 3. an. 584. Interlocutio. Si nihil superest quod legatur, debere partes exire, vt scribi possit sententia plena.* Eodem etiam ferme pertinet *Nouella* Leonis 45. qui præterea manu Iudicis sententiam obsignari voluit, διασεσημασμένη οἰκείᾳ χειρί. Notandum & illud, apud Iulianum duas exceptiones occurrere, in quibus sine scripto sententia ferri potest: quas suppeditat *Nouella 17. cap. 3.* & *Nouella 83. in princ.* quam vtramque complexus est Irnerius *Authentica, nisi, Cod. Iust. hoc titulo.*

P.392 PRÆFECTVM VRBIS *vel* PRÆFECTVM PRÆTORIO *quoque in omnibus negotiis sententiam ex periculo recitare debere.*

II. (a) Imppp. Gratianus (b) Valentin. & THEOD. AAA. Clearcho PF. V. (c)

PARERE Sublimitatem Tuam nostris Legibus † conuenit, Vt in omnibus negotiis ex periculo (d) promatur *deliberationis* (e) plena (f) sententia. Dat. XVI. (g) Kal. Ian. (h) Constantinop. Antonio & Siagrio Coss. [382.]

INTERPRETATIO. *Obseruare Iudices specialiter debent, vt in omnibus causis sententia quæ deliberata fuerit constitutis pariter partibus recitetur, vt ab his, a quibus causa dicta est, ad integrum quæ data fuerit sententia, cognoscatur.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. de cuius rei ratione mox. *GOTHOFREDVS*

(b) Male in Til. edit. *Valentinianus, Valens & Gratianus. IDEM.* Hanc etiam lectionem habent Cod. Wurceb. & editio Sichard. *RITTER.*

(c) In Cuiac. & Sichard. edit. PP. de quo mox. *GOTHOFREDVS.*

† Leges Theodosii anteriores nota super hac re. *IDEM.*

(d) De hac *periculi* voce mox. *IDEM.*

(e) Eadem voce vtitur *l. 2. Cod. Iust. eod. tit. IDEM.*

(f) Sic *l. 3. inf.* quæ iurgantibus AD PLENVM recensere possit, quidquid negotii fuerit inlatum. *IDEM.*

(g) Abest ab Aniano optimæ notæ. *IDEM.*

(h) *Iun.* in eodem Aniano optimæ notæ. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. constitutio isthæc est, de sententiis ex periculo recitandis; qua generaliter iubet, eum quoque cui hæc lex inscribitur, puta PRÆFECTVM VRBIS, vel PRÆFECTVM PRÆTORIO sententias suas ex periculo promere, & quidem quod secundum in omnibus negotiis. Dixi, *Præfectum Vrbis*, vel *Præfectum Prætorio:* nempe enim Clearcho P. V. hæc lex inscribitur, vt habent Codices, vt *Cuiaciana edit.* pariter, vt *l. 3. prox.* Eidemque Clearcho Præfecto vrbis præterea inscribitur hoc ipso anno *l. 3. inf. de Aquæductu;* At PP. habet *lex 3. prox.* & *lex 93. infr. de Decurionib.* vt & anno prox. 383. *l. 1. vt dignitatum ordo:* & anno 384. vbi *l. 3. de Senatorib. & glebali collat.* Extat tandem ad eundem, sine die, & Cos. & sine dignitate *lex 5. Cod. Iust. de dignitatibus.* Vbi agitur de Præfecto Vrbis diserte. Certe idem sub Valente ante duodecennium ferme P. V. fuit, cui ideo inscribitur A. D. 370. *l. vn. de iure Italico an. 372. l. 7. de annonis ciuicis, l. 20. de Prætoribus:* cuius Clearchi P. V. sub Valente meminit Socrates *lib. 4. cap. 8.* & Hieronymus *Chronico.* Ad hunc eundem denique extant plures Libanii Epistolæ. Ergo sic liquet, hanc *legem* Clearcho Præfecto Vrbis, vel Præfecto Prætorio inscribi, quod vtique scire plurimum iuuat, quia dispositio *huius legis* non in genere tantum *Iudices*, quod Interpres habet, verum nominatim eum respicit: *Parere*, inquit, *Sublimitatem Tuam nostris Legibus conuenit.* Ergo Præfectus quoque vrbi, vel Præfectus Prætorio *hac l.* iubetur, in omnibus negotiis ex periculo deliberationis plenam sententiam promere: vbi sane *Sublimitatis* Titulus vtrique, & Præfecto Vrbis, & Prætorio conuenit: qui & omnibus Illustribus communis est. Vnde iam conficitur, *Illustres* quoque de periculo sententias suas promere debuisse: Quod in Præfecto Vrbis quoque obtinuit: In Præfecto Prætorio aliquando aliter obseruatum; suo certe tempore Cassiodorus in formula Præfecturæ Prætorianæ *Lib. VI. Var. 3.* iura cum Principe Præfecti Prætorio communia edisserens, inter alia quoque ponit: *verbo sententiam dicit*, & subiungit: *Quid quod non habeat commissum, cuius est vel ipse sermo iudicium?* Quomodo & alias in nonnullis Præfectus Vrbis, & Præfectus Prætorio diuerso iure aliquando egere: sic enim a Præfecto Vrbis appellari potuit, cum a Præfecto Prætorio aliquando non posset: de quo dicam ad *l. 25. & 30. infr. de appellationibus:* quod & ipsum Cassiodorus

dorus testatur *in prædicta formula*. Atenim hoc tempore atque hac in re Præfectus Vrbis, & Præfectus Prætorio pari passu ambulasse videntur: imo Illustres omnes, *arg. l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* Illudque tantum Illustribus vniuersis *ea l.* ne quis erret, pro priuilegio concessum fuit, vt etiam per Officium suum, & eos qui ministerium eis suum accommodant, sententias recitare liceret: *d. l. 2.* quæ ad Probum PP. data est, quod & ipsam forte indicari videatur, *l. 1. sup.* quæ ad eundem *Probum* PP. data est: Est enim ea de Iudicibus id est, Rectoribus Prouinciarum, qui *ipsi* proferre sententiam de scripto *ea leg.* iubentur. Et hæc de prima Ampliatione *huius leg.* ratione personarum, seu Magistratuum. Altera est ratione negotiorum: nempe in omnibus negotiis hanc Regulam obtinere vult Imperator; ad quam tamen limitationes plures adferunt Doctores, de quibus Scaccia *de sententiis, & de re iudicata, Gloss. 12.*

Nunc vero tempus est, vt de voce *Periculi* hic agamus, cuius præter Rubricam, hac vnica Theodosii constitutione *hoc Codice* mentio fit: de quo tot hactenus sententiæ extant: & ante Alciatum, quod ipsemet dixit, *Dispunct. lib. 1. cap. 21.* meræ ἐπιφυλλίδες καὶ σωμύματα erant. Mentio vero eiusdem fit quoque in *Notis Iuris Magnonis*, vbi ita scriptum: & continuo quidem ductu sic: *D. P. De periculo: D. L. De libello.* Nempe de eodem hæc dicuntur, *de periculo*, inquam, & *de libello:* Quodque hic dicitur de sententia *ex periculo* promenda, alibi dicitur *de*, vel *ex libello*, *l. 4. hoc tit. & l. 40. infr. de appellat.* de scripti recitatione *l. 1. supr.* vnde & scriptæ sententiæ, *d. l. 1. sup.* Scriptores alii, *Tabellam* vocant: Tertullianus *Apologetico c. 2. Quid de tabella recitatis illum Christianum.* Apuleius *Floridorum 1. pag. 493. edit. Lugd. apud Ioan. Maire. Enimuero ipse Proconsul moderata voce rarenter & sedens loquitur, & plerumque de Tabella legit.* Et P. 393 mox: *Proconsulis Tabella, sententia est*, Alludit & *lex vlt. Cod. Iust. de præd. Decurionum.* Huiusque rei plenæ sunt Martyrum vitæ, actaque Proconsularia. Sic rem tenemus. At de voce, ingens hodie disputatio, cuiusnam æui ea fuerit, seu quam antiqua, quæue nominis istius ratio sit. Nobis certe placet, hanc huius primum æui vocem hac in re esse, neque antiquiorem: cuius etiam antiquissima mentio occurit in *hac* Theodosii M. *leg.* A D. 382. Et tamen Ciceronis iam locus affertur, *lib. 1. de legibus c. 4.* verum falso: clare enim ibi MSS. præferunt, in *isto libello*, (forte *in isto opusculo*) non *in periculo.* Adfertur & locus eiusdem ex *Frumentaria siue lib. 3. in Verrem c. 79.* Verum aliter eum accipiendum recte docuit Hotomannus *III. Obseruat. 20.* Tabulas scilicet publicas Magistratuum pericula, eo loco vocat Tullius, eo quod Magistratuum administrationis tabulæ a Scribis diligenter conficerentur, ex quibus postea ratio administrationis Senatui reddi posset: & sic si repetundarum arguerentur, accusatoribus satisfieret, quod passim ex *Verrinis* constat. Ideo aptissime quibus illarum tabularum custodia committitur, *periculum Magistratuum* committi dicitur; eodem sensu, quo ipse Cicero *suum scelus & periculum committere* dixit *pro Cluentio c. 62.* Adfertur & tertio Ciceronis locus, vbi de Poemate *de Mario* agit. Adfertur quarto loco Æmilii Probi locus *in Epaminond. c. 8.* verum de eo Aldinus Codex sententiam fert: vbi legitur, non *suo periculo*, sed *sepulchro*: & recte: periisse enim proponitur eo loci Epaminondas, vt sepulchro suo seu cippo inscriberetur id quod eo loco indicatur. Et certe Plutarchus *in apophț.* & Ælianus, *lib. 13. variarum cap. 42.* στήλην, id est, columnam, titulum vocant. Adfertur quinto loco locus ex collatione Carthaginensi *2. c. 68.* Et id male: ibi quippe *periculi* vox proprio significatu effertur. (a) Capitolini, qui hoc Constantini sæculo vixit, locus, *in Marco Antonino, cap. 11.* huc magis facere videatur: vbi scribit, *Marcum habuisse secum Præfectos, quorum & autoritate & periculo semper iura dictauit:* Loci enim illius sensus non est, qui *legis 2. D. quod quisque iuris:* Neque etiam est ille, quasi Præfectis suis potestatem iudicandi absque prouocatione concessisse Marcus indicetur, quod alienissimum est: nam & inauditum, *periculo suo iudicare*, seu *periculi sui iudices*, dici eos a quibus non appellaretur: sed & Marcus *dicto loco* ipse *iura dictasse* dicitur, non vero Præfecti, etsi eorum auctoritate & periculo: denique *Iura dictare* non est Iudicium exercere, verum Principis iure leges & constitutiones promulgare, vel Rescripto edere. Quare huius loci hic sensus fuerit, Marcum non modo Præfectorum consilium in dictando iure secutum, verum insuper & *formulam* ab his præscriptam. Et in hac quoque sententia Amayam postea fuisse vidi. Et ita quidem de his sentiendum puto, etsi dissentiat in plerisque Cuiacius, *V. Obseru. 25. & Paratitlis*, vt & *Recitationibus in Codicem, tit. de sent. ex periculo recit.* & Sauaro *in Æmilium Probum, ad p. 78.* & Salmasius in multis, *de modo vsurarum, cap. 15.* Vnus superest Ammiani Marcellini locus *lib. 31. c. 4.* expendendus: vbi *sui periculi Iudices* vocantur: *Nam, (vt alia omittamus, quæ memorati, vel certe sinentibus iisdem alii, perditis rationibus in commeantes peregrinos adhuc innoxios deliquerunt) illud dicetur, (quod nec apud sui periculi Iudices absoluere vlla poterat venia) triste, & inauditum: cum traducti Barbari*, &c. Agit hoc loco Marcellinus de Lupicino & Maximo Ducibus rei militaris, qui per auaritiam multa nefanda aduersus Gothos siue Scythas, qui in Thraciam a Valente Imp. fuerant recepti, admiserant: vbi vnum inter alia exemplum triste & inauditum memoraturus præfatur; *id neque apud sui periculi Iudices vllam veniam absoluere posse;* id est excusari, crimineque liberari ab vllo Iudice posse, *nequidem a sui pericul. Iudice*: vbi recta Valesii interpretatio est, quod *sui periculi Iudices* a Marcellino dicantur ipsi, qui facinus admiserunt, in sua causa & proprio periculo Iudices constituti. Ita certe Cicero, quem subinde imitatur & exprimit Marcellinus plusquam *20. locis:* & vero Cicero quoque expressit *pro Rege Deiotaro cap. 2. Nemo enim fere est qui sui periculi Iudex, non sibi se æquiorem quam reo præbeat:* vbi *sui periculi Iudicem* pariter vocat Iudicem, cuius periculum in causa vertitur.

Neque probanda sententia CL. Salmasii *in Hist. August. & de modo vsurar. cap. 15. pag. 672. &c.* vbi *sui periculi Iudices* vocari censet, a quibus appellare non liceret, quibusque liberum esset quam vellent ferre sententiam, & sic *sui periculi iudicem* id est, suæ sententiæ ἰδιογνώμονα, αὐτογνώμονα; & ideo *sui periculi*, quia ex periculo sententiæ recitabantur.

Ergo Ammiani Marcellini sensus est, nequidem eum qui in re sua & causa iudicaturus esset, cuiusque periculum in causa verteretur, triste illud facinus excusare posse. Id quod per *concessionem* ab eo dictum est. non quasi publice quisquam in causa sua Iudex constituatur, vel esse possit: quod vtique vetitum generaliter eo quoque ipso anno 376. in quem incidunt ea quæ Marcellinus narrat; *leg. vnic. sup. ne in sua causa quis iudicet.* Denique hoc ferme voluit Marcellinus in ea specie, quod in genere Ouid. *de Ponto, lib. 3. ep. 6. v. 9. 10.*

Huic ego, qui patior, nil possem demere pœnæ,
SI IVDEX MERITI *cogerer esse* MEI.

Iudex *meriti sui*, id est Iudex *periculi sui*, vt recte omnino Valesius: & Iuuenalis Satyra 13. *v. 1. seq.*

Exemplo quodcunque malo committitur, IPSI
Displicet AVTHORI: *prima est hæc vltio, quod se*
IVDICE *nemo nocens absoluitur.*

Nunc tandem de nominis ratione. Omitto Bu-

(a) Conferas velim CL. BOSIVM *ad loc. Æmil. Prob. cit.* qui hic a nostro dissentit, & late accurateque de *periculi* voce disserit.

dæum, Alciatum, Hotomannum, Langlæum, qui vocem *breuiculo* hic substituebant, atque ideo *titulum* hunc ita refingebant, *de sententiis ex breuiculo recitandis.* Omitto ioculares aliorum, & in his Accursii interpretationes. Mitto quoque eos qui *ex periculo recitare*, interpretantur *de memoria*, seu *memoriter*; nam imo plane contrarium: si quidem de periculo recitare, est de scripto, vt *supra* ostensum est. In genere quidem recte illi qui *periculum* hic *libellum* interpretantur; sed male cum hanc rationem nominis reddunt; quod videlicet ex sententia semper aliquis periclitetur, aut Reus, aut Iudex si male damnauit: quod Cuiacius quoque probat. Quid igitur? Periculum nihil aliud est quam cuiusque rei πεῖρα experimentum (vt recte etiam Nonius Marcellus *c.3. n.172. in voce, Periculum*) tentamentum, (quod Alciatus etiam tentauit) specimen, Proba (quæ ipsa huius æui vox est) seu formatio & protocollon & sententiæ non ad memoriam vt voluit Alciatus, *disp unct. 21.* sed ad iudicium certius formandum, ad sententiam probe concipiendam. *Periculum* scilicet *facere*, alias quoque est, quid prius tentare, ne per errorem quid porro fiat. Nos *minutte* vocamus. Et vero hoc illud est, quod dicitur *l. 2. Cod. Iust. hoc tit. sententias non subitas, sed deliberatione habitâ post negotium ponderatas sibi ante* FORMARE & EMENDATAS *statim in libellum secutâ fidelitate conferre Iudices debere, scriptasque ex libello partibus legere.* Hoc illud, est, quod *hac leg.* dicitur *Iudicem in omnibus negotiis ex periculo promere debere* DELIBERATIONE *plena sententiam.* Hoc illud est, quod *l. 3. prox.* dicitur, *Iudicem in proferenda sententia, quæ*
P.394 *iurgantibus possit ad plenum recensere quidquid negotii fuerit inlatum, quod senserit scribere & relegere debere, ne per* ERROREM *Iudicis iterum a primordio litis sentiantur euentus:* Ergo *periculum* hic est, tabella, libellus, in quem Iudex post causæ cognitionem plena deliberatione quod sentit, in scripturam redigit, quoque sibi format sententiam, eam sedulo relegendo, ne quid erroris admittatur. Vbi vides, quam recte *periculi* vox huic rei omni aptetur: ab actu videl. seu a periculo faciendo, tracta significatione ad ipsam rem & materiam, in qua periculum fit, seu sententia tentatur, formatur. Vt mirer quoque *periculum* cum *Indice* a nonnullis confundi: nam *Index*, & *per Indicem* est, summatim & διὰ συντόμε, quod Cuiacius recte probauit, *V. Obseru. 25.* At *periculum* hic plenam deliberationem continet, ad plenum recensere dicitur quidquid negotii fuit inlatum. Miror & *periculum* hic a nonnullis accipi, pro argumento & probatione, & ἐλέγχῳ cuiusque rei. Periculum enim est ipse libellus sententiæ, non probatio, non argumentum eius. Et hæc quidem hactenus. Sed nouæ nunc nuper duæ emerserunt sententiæ. Prior est V. CL. Iacobi Sirmondi coniectura, quæ in communem iam ferme sententiam abit, nisi in tempore occurritur, (adeo nouitatis studium placere solet) quam sequuntur quoque clarissimi viri Heraldus, *Obseruat. c. 50.* & Ampl. Grotius, *in Florum sparsione, p.396. edit. Hatens.* legendum hic, *ex pariculo*: eandemque vocem restituendam contendunt apud Ciceronem, *in frumentaria l. c.* & apud Probum, *in Epaminonda cap. cit.* & in Magnonis Notis: *Pariculum* alio pro ἰσοτύπῳ, & Exemplari accipiant: quomodo *paricla*, & *paricula charta* dicitur apud Marculphum. De Ciceronis, & Probi locis iam ante diximus: sed quis quæso primum *pariculi* vocem huic æuo tribuat Marculpho auctore? Deinde, quid τῷ ἴσῳ, seu τῷ ἰσοτύπῳ hac in re? *Paricula* enim est τὸ ἴσον, τὸ ἰσότυπον, exemplum vel ἀπόγραφον, ex authentico descriptum. Atqui non ex exemplo vel exemplari recitata sententia, verum ex ipsamet *scheda*, & *prototypo*, seu *protocollo*, quod sane vnum erat, non vt Heraldus vult, pluribus exemplaribus, seu ἰσοτύποις: quomodo & ἀντίγραφα & ἰσότυπα testamentorum sæpe facta, quando formato libello statim sententia recitabatur. Illud non abnuo, in MSS. Sirmodi, quem ipse vidi, cum in Comitatu Regis Christianissimi nuper agerem, hanc vocem ita expressam, etiam in *Rubrica huius tituli.* Sed proculdubio, illius æui Librarii hanc vocem admisere, quibus *periculi* vox minus intellecta erat.

Tandem Interpres vel adsecutus non est quid esset hic *ex periculo promere sententiam*, de suo hæc addidit, sententia constitutis pariter partibus recitetur vt ab his, a quibus causa dicta est, ad integrum quæ data fuerit sententia cognoscatur. *Altera* nouaque est Salmasii interpretatio *in obseruationib. ad ius Atticum & Romanum, cap. 6.* periculum idem esse quod *titulum*, & *indicem*, quo res aliqua probatur & demonstratur: a voce *perior*, cuius composita *experior*, & *comperior*, quæ proprietates simplicis exolere ostendunt. Ergo quod breues admodum fuerint sententiæ Iudicum quæ in tabulis scribebantur, ideo nomine *periculi*, quasi *tituli* aut *indicis* ipsas tabellas dictas, qua plerique vel singulas literas, vel paucula aliquot verba complectebantur. Verum & hæc absurda est sententia: Nam imo formatæ sententiæ totidem verbis in *periculo*, & ad plenum: neque periculum Index est, aut titulus.

PLENAM *sententiam scribi*, RELEGIQVE, *antequam ea proferatur, oportere.*

III. (a) Idem AAA. Clearcho PP. (b)

IVDEX in proferenda sententia, quæ iurgantibus possit ad plenum (c) recensere quicquid negotii (d) fuerit inlatum; Quod senserit scribat, & relegat, ne per errorem Iudicis iterum a primordio nouæ litis sentiantur euentus, Dat. X. Kal. Sept. CP. Antonio & Syagrio Coss. [382.]

NOTAE.

(a) Et hæc abest a C. Iust. Forte etiam illi iungenda lex 4. *inf. ad leg. Iul. Repetundar.* emendata alterutrius legis inscriptione; & quidem, quod magis existimo huius nostræ: facilis enim lapsus fuit Librarii, vt Clearchi nomen inscriberet ex memoria *legis superioris.* Nisi eodem exemplo ad vtrumque & Florum & Clearchum hæc constitutio emissa fuerit. *GOTHOFREDVS.*

(b) De hoc *Clearcho* dixi ad *leg. super.* *IDEM.*

(c) Dicam mox. *IDEM.*

(d) *Negotium*, de lite & controuersia, v. *Gloss.* & Symmachum. *IDEM.*

COM-

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. Secunda iam *hoc titulo* hæc constitutio est: eodem die data, & ad Iudicum officium pertinens, pariter vt *lex 4. inf. ad l. Iul. repet.* Est autem hæc: non tam de recitanda, ex periculo sententia, quam de ea recte formanda, & periculo sententiæ probe concipiendo. Nempe iubet Theodosius hæc duo: Primum vt plena sit Iudicis sententia, *vt ad plenum inquit, recenseat iurgantibus quidquid negotii fuerit inlatum:* id est, omnem omnino causam, vt loquitur *lex 4. inf. de relationibus*: sic & *superiore leg. deliberationis* PLENAM *sententiam esse* iubet: sic quoque in *Collat. Carthaginiensi die 3. c. 584. Interlocutio. Si nihil superest quod agatur, debere partes exire, vt scribi possit sententia* PLENA. Ergo sententiæ periculum & sententiam διηγηματικὴν, πραγματικὴν esse iubet, quæ scilicet factum, factive meritum ad plenum enarret. Vnde & facta τὰ διηγηματικὰ in *Gloss. vet.* & actiones *in factum*, seu *facto* conceptæ διηγηματικῶς.
P.395. Cui concinit omnino, quod Constantinus statuit, *l. vlt. Cod. Iust. comminationes epistol. Id quod magno conflictu sententia decerni solet, paucis literis temere descriptis definiri fas non esse. Paucis literis descriptis*, id est, per indicem, summatim, παχυμερῶς, διὰ συντόμε, ἐν σηλογραφίᾳ, vt Gregorius Nazianzenus loquitur, temerario scripto, tumultuario, & Aduersariorum instar magis quam sententiæ. Cui proinde opponitur dictis locis plena sententia, quæ ad plenum omnia recenset. Quare & ex hoc loco liquet, quod iam diximus *ad leg. super. periculum & Indicem* opponi, quæ tamen etiam Viri Docti commiscebant. Alludit quoque Augustinus, in Breuiculo *collationis coll. 3. Legibus Iudex prohibetur semiplenam proferre sententiam.* v. & *Collationem ipsam Carthagin. die 3.* Ad eundem sane modum (vt ad *similia* procedamus) plenam Arbitri sententiam esse oportet *l. 19. D. de receptis qui arbitr:* sic & inquisitio Iudicis plena esse debet vt dicitur *l. 1. sup. de Iudiciis.* sic & Relatio instructioque plena sit oportet *l. 4. 5. inf. de relation. l. 1. 8. 11. 24. inf. de appellat.* & *d. l. 1. supra, de Iudiciis.* Et hæc duo quidem postrema, eo fine vt ad iudicium recte procedi possit: nostrum hoc vero, vt iudicium ipsum quod semel placuit recte formetur. Eum vero in finem sententiæ periculum a Iudice relegi, sedulo scilicet iubet Theodosius: subtexta ratione, *Ne per errorem Iudicis iterum a primordio nova litis sentiantur euentus.* Quod vt eleganter dictum, ita rebus ipsis nimio plus sæpe verum est, male concepta sententia per errorem Iudicis lites instaurari. In eum igitur finem plenam sententiam & accuratam esse oportet: Quo spectat accurata *lex 2. Cod. Iust. eod. tit. Iudices*, inquit, *non subitas, sed deliberatione habita post negotium sententias ponderatas sibi ante firment, & emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferant.* Quod vero de Quæstoris relectione, subscriptione, in Constitutionibus Imperialibus requisita cauetur *Nouella 114.* id ab hoc loco alienum est.

NVLLAM *esse sententiam, de libello non recitatam.*

IIII (a) Iidem (b) AAA. ad Symmachum P. V. (c).

SENTENTIA non valeat, (d) quæ ex libello data non fuerit. Dat. Kal. (e) Dec. Mediol. Ricomere & Clearcho Coss. [384.]

NOTAE.

(a) Et hæc lex abest a Cod. Iust. Iungendaque ei proculdubio *lex 44. inf. de appellationibus:* de quo mox. GOTHOFREDVS.

(b) Imo VALENTINIANVS, *Theodosius & Arcadius AAA.* iam enim Gratianus superiore anno 383. decesserat. IDEM.

(c) *Symmachus* hic P. V. Epistolarum scriptor est de quo mox plura. IDEM.

(d) Id est, ne nomen quidem sententiæ habere mereatur *l. 1. sup.* IDEM.

(e) III. *Kal.* Decemb. in *d. l. 44. de appellationibus.* IDEM.

COMMENTARIVS.

VALENTINIANI Iunioris hæc constitutio est, de eodem semper, id est de sententia ex libello danda: Quæ quidem pars videtur maioris constitutionis, vnde desumpta est quoque *lex 44. inf. de appellationibus*, quæ proinde huic coassanda venit: emendato alterutrubi tantum die: nam quoad cætera conueniunt, etiam argumento, mox vt ostendam. Huius porro *leg.* eadem sententia est quæ *legis 1. sup.* sententiam videlicet nullam esse, quæ ex libello data non fuerit: Vnde etiam iam sequitur: ab hac sententia appellare nil necesse esse: Quod vt *illa l. 1.* nominatim cauetur; ita *hac l.* eo ipso satis indicatur, quod sententia *non valere* dicatur. Sed & id ipsum argumento *dict. l. 44.* quæ huic conjungenda videtur, conficitur: Vbi agitur de appellatione recipienda etiam a præiudicio interposita. Contra eiusdem Valentiniani Iun. altera super hoc ipso constitutio extat, puta *lex 40. inf. de appellat.* qua iubet, *Omnem, quæ de libello scripta recitatur, dici, atque esse sententiam*: neque præiudicii loco haberi, & ideo ab ea appellari posse. Breuiter ex libello vel periculo recitata sententia, sententiæ nomen meretur; non recitata, non meretur.

Vnum monendum superest, hanc Valentiniani Iun. *leg.* & *d. l. 44.* datam ad *Symmachum* P. V. esse, cuius epistolæ hodie leguntur, & quidem *libro decimo* datæ ab eo in Præfectura Vrbana. Quam etiam Præfecturam Vrbanam sibi delatam a Valentiniano Iun. profitetur, *lib. 10. epist. 15. (al. 22.)* eamque a se gestam indicat sub *Valentiniano, Theodosio, Arcadio Imppp.* vt ex inscriptionibus ipsarum Epistolarum apparet: Quorum ideo nomina quoque in inscriptione *huius legis* restituenda veniunt, quod iam *in Notis* monui. Id vero a me monitum quoque hic oportuit, quod Viri Docti alterum Symmachum, huius patrem, eundemque Præfectum Vrbi, sub Valentin. Sen. A. D. 364. 365. cum hoc commiscent.

MVTARI *sententiam semel dictam non posse.*

V. (a) Iidem (b) AAA. Timasio Comiti & Magistro Equitum (c)

CONDITIO (d) præceptorum, (e) partibus præsentibus habita, (f) non potest immutari.

tari. Dat. X. Kalend. April. Constantinop. Honorio N. P. & Euodio Coss. (g) [386.]

INTERPRETATIO. *Quicquid præsentibus partibus in causis fuerit ordinatum, plenissimam habebit firmitatem, nec poterit immutari.*

P.396

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. siue quia obscurior ea est, siue quia plures aliæ in eandem sententiam occurrunt. *GOTHOFREDVS.*

(b) Qui scilicet inscribendi legi 4. *sup.* puta *Imppp. Valentinianus* THEODOSIVS, & *Arcadius.* *IDEM.*

(c) De *Timasio* hoc Magistro Militum plene in *Prosopographia.* *IDEM.*

(d) Tentaret hic quis *cognitio*: verum nil mutandum: de quo mox. *IDEM.*

(e) *Præceptum* hic est sententia: de quo mox. *IDEM.*

(f) *Haberi* conditio præceptorum dicitur. *IDEM.*

(g) Cod. Wurceb. *Honorio VIIII. P. & Euodio C. Coss.* & ita quoque Sichardi Codices habebant. Cuiacius etiam edidit *Honorio IX. N. P.* facile numerus nouenarius ab ignaris librariis ex nota *NB.* fingi poterat. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

THEODOSII M. tertia hæc *hoc titulo* constitutio est: *de vi & stabilitate sententiæ* semel partibus recitatæ, puta, vt ea præsentibus partibus semel lata, amplius immutari non possit. Quam huius leg. sententiam Interpretatio quoque *huic l.* subdita agnoscit. Et tamen, in ea, quamlibet breuissima multa obscura occurrunt, quæ ratio etiam forte fuit omittendæ eius in Codice Iust. Triboniano. Illud primo notandum, *hanc leg.* pertinere ad Iudices, & litigatores militares: Inscribitur enim ea *Timasio Comiti & Magistro Equitum*: de quo plene alioquin semel dico *in Prosopographia*: Meminere eius quoque (Ambrosius, *lib. 10. ep. 89*) Symmachi quoque quatuor ad eundem epistolæ extant, *lib. 3. ep. 70. 71. 72. 73.* De eo agit & Asterius, *in homilia*, Hieronymus *in epitaphio Nepotiani Tom. I. Oper. pag. 15. edit. Francof.* Zosimus, *lib. 4. c. 49. 51. 57. lib. 5. c. 8. 9.* Philostorgius, *lib. 10. c. 8.* Sozomenus, *lib. 8. c. 7.* Suidas duobus locis, *in v.* Παιδεία, & *in v.* Τιμάσιος. Hoc primum.

Secundo videndum, quidnam voce *Præceptorum*, *hac leg.* significetur? *Præceptum* hic est sententia Iudicis, seu iussio quæcumque Iudicis inter partes cognoscentis: quomodo & *l. 28. infr. quorum appellat. Propter neglectorum contumaciam præceptorum obnoxios, beneficio prouocationis exclusos, pœnam inferre sine aliqua procrastinatione præcipimus*: Quæ quidem lex est eiusdem Theodosii M. Eodem sensu Paulus dixit, *l. vlt. D. quæ sent. sine appell. Impossibile præceptum Iudicis* quam mox *sententiam* vocat, *cui pareri rerum natura non potuit*: Neque enim V. Cl. Cuiacio adsentiri possum, qui hæc a se inuicem distinguit: Nempe enim de impossibili sententia duo responsa Pauli *ibi* referuntur: primo, eam nullius esse momenti: secundo, quod prioris responsi consequens erat, & tamen secundum responsum constituit, sine causa ab ea appellari; id est, ita nullam esse, vt ab ea appellare nil necesse sit. Neque alio sensu apud Modestinum dicitur *Præceptum, siue Interlocutio Iudicis l. 11. D. de exceptionibus.* Nam & ibidem *sententia Iudicis* vocatur. Eodem sensu *præceptum* Præsidis prouinciæ, *l. vlt. §. 1. D. de appellat.* Præsidis præceptum *l. 2. Cod. Iust. de tutore & curatore qui satis non dedit.*

Quid vero quod tertio quærendum est, *conditio præceptorum* est & *conditio partibus præsentibus habita*? Conditio præceptorum nihil aliud est, quam tenor (vt vocatur *l. 46. D. de re iud.*) textus & forma, qualitas sententiæ; sic quoque *l. 10. inf. de diu. off.* conditio sententiæ *vt a conditione sententiæ non recedant.* Eodemque sensu & conditiones agrorum dicuntur, *l. vn. sup. de rei vindicat.* & apud *finium regundorum* scriptores, & *l. 1. §. 23. D. de aqua & aquæ pluuiæ arcendæ*: & *l. 12. infra, de pœnis*: de quo *ad eam legem*: Habita vero conditio præceptorum, id est, facta; sic enim & *Iudicium habere*, pro *facere* dixit quoque Symmachus *lib. 4. ep. 65.*

Nunc de ipsamet *Legis* sententia: Definit igitur Theodosius M. tenorem præceptorum seu sententiæ coram partibus habitum, immutari non posse: Quod vt aliis complurimis legibus firmatur; & quidem *l. 2. Cod. Iust. eod. tit. de sent. ex periculo recit. l. 14. l. 45. §. 1. l. 55. D. de re iudicata, l. 1. §. vlt. D. de quæstionibus, l. 6. pr. l. 27. D. de pœnis*: *l. 1. Cod. Iust. sent. rescindi non posse*: *l. 15. Cod. eod. de pœnis*: ita ab aliis quoque scriptoribus indicantur: Præter Senecam, *3. controu. 23.* Apuleius *libri 1. Floridorum pag. 493.* edit. *Lugd. Ioan. Maire. Proconsulis tabella, sententia est: quæ semel lecta neque augeri litera vna, neque autem* MINVI *potest: sed vtcunque recitata est, ita Prouinciæ instrumento refertur.* Et in eo distat sententia, seu præceptum partibus præsentibus lata, a iussione alia seu Interdicto Prætoris: *dict. l. 14. D. de re iudicata*: quæ vtique contrario Imperio tolli, & repeti seu reuocari potest. Neque alia est sententia *l. 3. Cod. Iust. comminationes, epistolæ, &c.* qua dicitur, *Ea quæ causa cognita statuuntur, subscriptionibus reuocari non posse*: vbi *subscriptiones* alio sensu accipiendæ sunt quam in *l. 5. eiusdem tituli*: Subscriptio quippe in *d. l. 5.* est ea quæ fit ad libellum, causa inter partes, non cognita: Atenim subscriptio, de qua in *dict. l. 3.* est postscriptio, post rem causa cognita inter partes iudicatam: quando videlicet tenor sententiæ seu conditio immutatur subscripto, vel postscripto aliquo. Denique *subscriptio* est additio, adiunctio, postscriptum; Apostilla, vt loquuntur. Ergo siue præceptum, siue sententia partibus præsentibus lata, immutari amplius non potest: De quo v. & Codicem Henricianum *lib. 5. t. 17. art. 6.* Actorum vero alia ratio est: quæ vtique emendare, tenore sententiæ perseuerante, non est prohibitum: *l. 46. D. de re iudicata.*

Cæterum signate agitur *hic* de præscripto *præsentibus partibus* dato: quomodo & alias vt sententiæ vim & effectum Iudicis præceptum habent, requiritur: vid. *l. 2. infr. de fructib. & litis expens. l. 47. D. de re iudicata.* Paulum *lib. 5. sentent. tit. 5. §. 6.* & titulum Codicis Iust. *Quomodo & quando Iudex sententiam proferre debeat præsentibus partibus.*

DE

P.397. # DE FRVCTIBVS ET LITIS EXPENSIS.

TITVLVS XVIII.

Lib. VII. Cod. Ivst. Tit. LI. De fructibus & litium expensis.

PARATITLON.

Cognitor, *l. 2. h. t.* Iudicans, *l. 1. h. t.* non de principali tantum negotio; *l. 2. h. t.* seu rei petitæ redhibitione, *l. 1. h. t.* Sententiam promulgat, *d. l. 2. h. t.* Sed & de fructibus *Rubr.* & *l. 1. h. t.* & litis expensis, *Rubr.* impensis, sumptibus *d. l. 1.* & *d. l. 2.* Fructus sane possessor victus siue malæ, siue bonæ fidei, non perceptos tantum, sed & percipiendos, duplos exoluere tenetur: *l. 1. h. t.* Sed hoc inter vtrumque distat, quod bonæ fidei possessor, a die rei in iudicium deductæ; malæ fidei a die inuasi loci ad exitum litis, eos præstat: *leg. ead.* Expensas litis si possessor victus fuerit, petitori pariter præstare tenebitur: *d. l. 1. h. t. vers. addemus etiam:* at si petitoris intentio improba fuerit iudicata, ipse sumptus possessori præstabit. Et olim quidem vtrumque hoc, etiamsi sententia iudicantis id expressum non fuisset: *d. l. 1. in fine.* Hodie sumptus repeti non possunt, nisi cognitor de expensis pronuntiauerit: *l. 2. h. t.*

I. (a) Impp. Valent. & Valens (b) AA. Olybrio PF. Vrbi. (c)

Litigator victus, quem (d) inuasorem alienæ rei prædonemue constabit, sed & qui post conuentionem rei incubarit (e) alienæ, non in sola rei redhibitione (f) teneatur; nec tantum simplorum (g) *fructuum* præstationem, aut ipsorum quos ipse percepit, agnoscat: sed duplos fructus, & eos quos percipi oportuisse, (h) non quos eum redegisse constabit, exoluat. Et (i) prædoni quidem ratio a die inuasi loci vsque ad exitum litis habeatur: ei vero qui simpliciter (k) tenet, ex eo quo re in iudicium deducta scientiam malæ possessionis accepit. Hæredis (l) quoque succedentis in vitium par habenda fortuna est. Addemus (m) etiam, vt *Impensas* sumptusque litis, re ad finem deducta, petitoribus præstent. Ac ne ipsos quidem petitores, qui inanes lites, & iurgia non mouenda ingerunt possidentibus, ab ipsius cautionis (n) merito segregamus: iubemus enim vt si intentio petitoris improba (o) iudicetur, præstet possessori sumptus, præstet impensas, quas eum toto litis tempore sustinuisse claruerit, (p) etiamsi (q) super hac re expressior cessit (r) sententia iudicantis. Dat. VII. (s) Kalend. Maii. Treu. Valentiniano NB. P. (t) & Victore Coss. [369.]

Interpretatio. *Quisquis rem alienam male possederit, si in iudicio fuerit superatus, quod sibi rem non debitam occupare præsumpsit: sed & ille qui conuentus a certo domino reddere peruasa noluerit, non solum pro hac ipsa reddenda, cum superatus fuerit, teneatur, sed fructus rei ipsius duplos ex eo tempore, quo res peruasa est, cogatur exoluere, non quales se ipse dixerit collegisse, sed quales per diligentem culturam consequi proprii domini vtilitas potuisset. Ille etiam, qui rem alienam scienter vsurpare præsumpserit, a die inuasi loci vsque ad consummatam litem simili ratione exigatur. Nam qui simpliciter sine præsumptione aliquam rem tenuerit, ex eo similiter soluat, ex quo re in iudicium deducta, quod rem male possideat conscientiam ipsius cœperit non latere. Hæredes quoque eorum in his damnis, si victi fuerint quibus auctor ipsorum simili modo succumbant. Addemus quoque, huiusmodi personis vt & sumptus & expensas litis, ex eo die a quo de tali re cœperint litigare,* (v) *vsque dum finiatur pulsantibus reddant: nam & ipsi, qui alios possidentes pulsare tentauerint, si ea in iudicio repetant quæ sua probare non possint, similiter sumptus, & expensas litis pulsatis possessoribus reddant, quantum eos toto litis tempore perdidisse constiterit.*

NOTÆ.

P. 398
(a) *Lex 2. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.
(b) Cod. Wurceburg. *Imp. Valentin. & Theud.* male. RITTER.
(c) Præfecto Prætorio. Et in Cod. Iust. Et in Aniani quibusdam Codicibus, sed male, vt ostendunt Ammianus Marcellinus *lib. 28. cap. 1. & 4.* & complures superioris, itemque huius anni constitutiones, sed & sequentis. GOTHOFREDVS.

(d) *Quem inuasorem alienæ rei, prædonemue constabit, sed &*, Hæc verba Tribonianus abscidit: causam mox tenebimus. *IDEM.* Cod. Wurceburg. *rei alienæ prædonem constabit.* *RITTER.*

(e) *Incubarit.* Pro hac voce reposuit Tribonianus *incumbit.* Quod minus est. *Incubandi* vox male fidei possessionis index, & incubator pro inuasore & iniusto detentatore. Seruius (*in l. Æneid. Incubare proprie dicitur, per vim rem alienam tenere.*) Hinc & *incubatio diuturna*, pro possessione longi temporis malæ fidei, *l. 15. inf. de iure fisci.* Et fructus *ab incubatoribus* exigi, *l. 20. inf. de paganis:* Similium locutionum exempla qui volet, ex Iureti *Miscellaneis* repetat ad *Epist. 2. lib. 10. Symmachi.* *GOTHOFREDVS.*

(f) *In sola rei mineratione*, Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(g) Abest a Cod. Iust. hæc vox. Sed & tota hæc sententia ita immutata est: *Nec tantum fructuum præstationem eorum quos ipse percepit agnoscat, sed etiam eos, quos percipere potuisset.* Iustiniano quippe duplorum fructuum præstatio displicuit. *GOTHOFREDVS.*

(h) Per diligentem culturam. Anianus recte. *IDEM.*

(i) Et hæc sententia a Triboniano rescissa est. *IDEM.*

(k) *Simpliciter tenere* dicitur qui locum non inuasit, qui rem tenet sine præsumptione: vt Anianus recte explicat, bona fide non interpellatus, non conuentus. *IDEM.*

(l) Vide *l. 5. inf. vnde vi*; vbi dicam. *IDEM.* *Heredes quoque succedentes*, Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(m) Reliqua omnia Tribonianus rescidit, prælata lege sequente: interim pro *addemus*, repone *addimus.* *GOTHOFREDVS.*

(n) *Ab istius cautione merito*, Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(o) Vide *Gloss.* ita improbus petitor *l. 4. sup. finium regundorum.* Improbæ petitiones, *l. 1. inf. de Episcopali iudicio.* *GOTHOFREDVS.*

(p) *Sustinuisse crediderit* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(q) Abrogatur hæc sententia, *l. 2. inf.* *GOTHOFREDVS.*

(r) *Cesset*; ita recte Contius: alii legunt *nec sit*, eodem sensu. *IDEM.*

(s) Al. VII. *Kal. Mart.* *IDEM.*

(t) *Valentiniano VIIII. P. & Victore*, Cod. Wurceburg. eadem ratione, qua lege vltima antecedentis tituli scriptum: quod magis confirmat sententiam, quam ibi exposuimus. *RITTER.*

(v) *Litigari* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

IMPROBIS litigatoribus, possessoribus, petitoribus, occurrit hac constitutione Valentinianus Senior: Et quidem duplici ratione, tum ratione fructuum, tum ratione impensarum. FRVCTVS scilicet non simplos tantum, verum duplos malæ fidei possessorem præstare iubet: pariter vt iubetur: *l. vn. inf. de vsuris rei iudicatæ tit. prox.* Quæ lex ait hocius *ex iuris prisci formulis esse*, id est ex duodecim tabulis, in quibus sane *lex* ita habet apud Festum *in voce, Vindiciæ, Si vindiciam falsam tulit, rei siue Stlitis arbitros tris dato, eorum arbitrii fructi duplione decidito:* ad cuius legis explicationem pertinuit quod Gaius *lib. 6. comment. ad leges XII. Tabul.* tractat *in l. 19. D. de vsuris & fructibus.* Item quod *in l. 9. §. 6. D. ad exhibendum*, dicitur, vt fructus secundum legem æstimentur; id est secundum legem XII. Tabularum. Meminit &, horum duplorum fructuum Paulus *l. 5. sent. de stipulationib. 9. §. 1. 2.* & D. Ambrosius *ep. 82. num. 4. ad Marcellum: Cum aduerterem etiam graui conditione illum si vicisset acturum de duplis fructibus, & de sumptibus annosæ litis.* Et hi ipsi fructus sunt, qui duobus locis dicuntur maiores fructus, *l. 12. §. 1. D. de distract. pignorum: & l. 6. §. vlt. D. mandati.* Quod Petrus Pithœus recte notauit. Eodem etiam pertinet *lex 6. D. de negotiis gestis.* His ita præmissis de his duplis fructibus hac Valentiniani Sen. constitutione hæc constituuntur. Primum a malæ fidei possessore non tantum perceptos fructus duplos præstari, sed etiam qui percipi potuerunt per diligentem culturam. Secundo, etiam bonæ fidei possessorem per litis contestationem in mala fide constitutum duplos hos fructus præstare. Hoc tamen discrimine inter vtrumque, quod malæ fidei possessor ex eo tempore quo res in iudicium deducta est. Quo pertinet hæc Pauli sententia, Ex die accepti iudicii dupli fructus computantur. Quanquam iure veteri ante hanc legem neque bonæ fidei possessor duplos fructus præstitisse videtur: malæ autem fidei possessor non nisi a die accepti iudicii. Proinde hæc noua admodum lex est. Interim notetur, post litem contestatam, quod attinet ad causam fructuum, omnes intelligi malæ fidei possessores, *l. 22. Cod. Iust. de rei vindicatione:* Cuius rei ratio *h. l.* his verbis redditur, quia scientiam malæ possessionis accepit. Tertio etiam hæredes authorum suorum nomine duplos fructus præstare, *h. l.* & Paul. *5. sent. tit. 9. §. 2.* Hæres scilicet in vitium succedit, *h. l.* seu vt loquitur *lex 5. inf. vnde vi:* Vitia a maioribus contracta perdurant, & successorem authoris sui culpa comitatur, vbi dicam plenius. Tandem notetur hos duplos fructus Iustiniano displicuisse: quæ causa etiam fuit interpolandæ huius legis.

II. EXPENSAS litis vt possessorem petitori, ita petitorem possessori, si succumbat, præstare iubet Valentinianus. De qua præstatione duo obseruentur. Primum, cautionem eo nomine interponi solitam de impensis ab eo qui victus fuisset præstandis *h. l.* Imo & cautionem pariter duplorum fructuum nomine, de quibus ante actum fuit, Prætoriam, seu iussa Prætoris interponi solitam, Paulus *predicto loco* indicat. Secundo, etiamsi Iudex de expensis nihil pronunciauerit, sumptuum adhuc nomine agi posse. Quo pertinet etiam superior Ambrosii locus, verum id abrogatum, *l. 2. prox.* vbi dicam.

II. (a) Impp. Honor. & THEOD. AA. Asclepiodoto PF. P. (b)

TERMINATO transactoque negotio, posthac (c) nulli actio, neque ex Rescripto, super sumptuum repetitione (d) præstetur, nisi Cognitor, (e) qui de principali negotio sententiam promulgauit, comminus (f) partibus constitutis iuridica pronunciatione signauerit, (g) *Victori causæ restitui debere expensas*, aut *super hiis querelam iure competere:* Post absolutum enim dimissumque iudicium, nefas est litem alteram consurgere, ex litis primæ materia. Dat. III. Kalend. April. Constantinop. Asclepiodoto & Mariniano COSS. [423.]

INTER-

P. 399 INTERPRETATIO. *Posteaquam inter partes fuerit definitum iudicio, intercedente negotio,* (h) *quæcumque actio propter repetendos sumptus, vel expensas litis obtenta fuerit, nullam habeat firmitatem, quam iudicati forma non continet: quia quicunque quod in Iudicio aduersario præsente non petiit, postea de eadem re litem aliam non poterit inchoare.*

NOTAE.

(a) *Lex 1. Cod. Iust. eod. tit.* Iungenda autem huic, *lex 67. inf. de appellationib.* & *l. vlt. inf. de reparationib. appellation.* GOTHOFREDVS.
(b) *Asclepiodotus* PP. Orientis sub Theodosio Iun. v. *Prosop.* IDEM.
(c) Antea ius aliud erat, *l. 1. sup.* IDEM.
(d) *Petitione* Cod. Iust. IDEM.
(e) *Iudex* Tribonianus. IDEM.
(f) Vide *legem vlt. sup. tit. prox.* & *l. vlt. Cod. Iust. de legib. in pr.* IDEM.
(g) *Significauerit.* Cod. Iust. IDEM.
(h) *Negotium* Cod. Wurceburg. accuratius id. RITTER.

COMMENTARIVS.

EXPENSARVM litis nomine, terminato semel principalis negotio, ne quidem Rescripto Principis, nisi earum Iudex rationem aliquam habuerit, victor agere potest, ex hac Theodosii Iun. constitutione. Quod veteri iure aliter obtinebat; ac proinde abrogatur hac parte *lex 1. sup.* Quod nouum ius etiam Iustinianus prætulit. Cuius rei ratio hæc redditur, *Quod nefas sit*, id est non oporteat, *litem alteram consurgere ex litis primæ materia.* Cæterum lex ait, *neque ex rescripto:* ac si diceret, non tantum ordinario appellationis remedio expensas, quarum Iudex rationem non habuit, victor consequi non potest: Quod sane expresse cauetur *l. vlt. Cod. Iust. quando prouocare non est necesse:* & suadet argumentum *legis 67. inf. de appellat.* & *l. vlt. inf. de reparat. appellat.* quas huic nostræ coniungendas esse dixi. Sed ne quidem extraordinario remedio, Rescripti videlicet a Principe impetrati. Vt expensarum nomine Victori appellare non licet, ita nec Rescriptum eo nomine impetratum valet. Et hæc ita nisi expensarum rationem Iudex habuerit, id est nisi victori expensas, restitui debere pronunciauerit; vel nisi victori actionem earum nomine reseruauerit.

DE VSVRIS REI IVDICATÆ.

TITVLVS XIX.

LIB. VII. COD. IVST. TIT. LIV.

THEODOSII M. *Constitutio de vsuris rei iudicatæ.*

I. (a) Imppp. Gratian. Valent. & THEOD. AAA. Eutropio (b) PF. P.

QVI post iudicii finem, exceptis (c) duobus mensibus, [quibus per Legis (d) solutionem nonnunquam est concessa dilatio,] moram afferent solutioni, a die patrati (e) iudicii, quo obnoxii redditi sunt, in duplicium centesimarum conueniantur vsuras, [extrinsecus scilicet medietatem debiti, de quo litigatum est, sicut prius constitutum est inferentes] vsque in id tempus, quo debitum solutione diluerint. (f) Quod a nobis exemplo æquabili ex iuris (g) prisci est formulis (h) introductum, vt quia malæ fidei possessores in fructus duplos conueniuntur, æque malæ fidei debitores simile damni periculum persequatur. (i) Sed tamen creditor ternis interiectis mensibus, post sententiam contestari moram debebit adhibitæ tarditatis, vt ei centesimarum duplicium fructus possit acquiri. Cauendum quippe ex diuerso est, etiam contra illam malitiam (k) creditorum, ne iudicatis ad solutionem cunctantibus, incipiant spe (l) dupli fœnoris (m) imminere. (n) Quanquam (o) iudicatum, si hanc pœnam a se remouere festinet, (p) contractam pecuniam vel apud iudices obsignatam locare, vel iudicio conueniat offerre, vt periculum duplicium vsurarum incurrere ex ea die, qua obnoxius esse cœperit, desistat. Distinguendum (q) vero hoc quoque arbitrati sumus, vt si contractus debiti ex stipulatione descendit, & casu (r) vsuræ per annorum curricula summam capitis (s) impleuerint [scilicet vt quantitas (t) sortis, quantitati fœnoris adæquetur,] post sententiam vsuræ duplices (v) non vtrisque

P. 400 usque debiti currant, sed capitis (x) quidem duplæ, vsurarum vero simplæ. Dat. XV. Kalend. Iul. (y) Thessal. Gratiano V. & Theod. I. AA. Coss. [380.]

INTERPRETATIO. *Debitor, qui post emissum iudicium, a quo victus fuerit, debiti summam implere neglexerit, transactis duobus mensibus, duplam* (z) *centesimam debiti ipsius, vsque in diem solutionis se nouerit redditurum; ita tamen, vt medietatem rei iudicatæ mox cogatur inferre: quia non immerito sicut malæ fidei possessor duplos fructus, ita & qui post iudicium tardior ad reddendum fuerit, duplam centesimam reddat. Sed tamen & hoc contra creditorum* (a) *malitiam, quibus debitores addicti fuerint, ordinamus, vt non velint* (b) *pro spe duplicandæ centesimæ suo vitio tardius exequi quod fuerit iudicatum: vnde debebit creditor, ternis interiectis mensibus, post datum iudicium contestari, vt sic* (c) *duplam centesimam possit exigere. Nam si collectam pecuniam habuerit debitor & oblatam; & ille qui vicit noluerit* (d) *pro lucro duplandarum centesimarum accipere signatam, eam debitor apud idoneas faciat sequestrari personas, vt damnum vsurarum postea non possit incurrere. Hoc quoque præcipimus obseruari, vt si debitoris cautio cum omni firmitate proferatur, & vsuræ per annos plures cum* capitali debito *se æquauerint, a debitore amplius non petatur. Sane post iudicium, duplam centesimam, quam reddi iussimus, taliter soluat, vt de capitali debito tantum duplæ vsuræ reddantur: De illo vero quod in vsuris ante iudicium creuit, simpla tantum centesima detur.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. Iustinianus enim eam abrogauit. Quænam autem Leges *huic* coniungendæ sint, mox dicemus. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Eutropius* PP. Orientis scilicet sub Theodosio M. v. *Prosopogr.* *IDEM.*

(c) Id est, elapsis duobus mensibus. *IDEM.*

(d) γρ. *Per leges, solutionum,* in MSS. sæpe ita; *is,* pro *es*: vide exempla in libris Tertulliani, *ad Nationes*: *IDEM.* *Per locis* Cod. Wurceburg. in hoc autem Codice videbis haut raro, quod obseruatum a nostro, nimirum *is* & *es* confusa, quomodo & habent antiquissimi Angliæ Codices. *RITTER.*

(e) *Patratum* iudicium, id est finitum sententia. *GOTHOFREDVS.*

(f) *Diluerint,* id est luerint, soluerint. *IDEM.*

(g) *Ius Priscum* vocat leges XII. Tabularum, de quo dictum fuit ad *l. 1. sup. tit. prox.* *IDEM.*

(h) *Formulæ* sunt non verborum formulæ, sed formæ, de quo *alibi.* *IDEM.*

(i) *Secunda* sententia, de interpellatione creditoris. *IDEM.*

(k) *Malitiam creditorum.* Theodosius *h. l.* vocat, quam Honorius postea *l. vn. sup. de actionib. ad potentes translatis,* voracitatem nominat. *IDEM.*

(l) *Spem* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(m) *Fænus duplum,* id est vsura duplex. *GOTHOFREDVS.*

(n) *Tertia* sententia de consignatione & ablatione debitoris. *IDEM.*

(o) *Quitquit iudicatum,* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(p) *Festinent* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(q) *Quarta* sententia de vsuris vsurarum. *GOTHOFREDVS.*

(r) Casus hic maxime dubitabilis. *IDEM.*

(s) *Implere debiti summam,* est satisfacere: quomodo & *promissa implere,* qui promissioni satisfacit. Sic & Græci *πληροφορίαν* pro satisfactione & debiti solutione ponunt: eodem sensu & [illegible] apud Philostratum *lib. 6.* *IDEM.*

(t) Melius ita legas: *Scilicet vt quantitati sortis quantitas* fænoris adæquetur. *IDEM.*

(v) *Vsuræ duplicis* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(x) *Capitis est* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(y) *Iun.* *GOTHOFREDVS.* *XV. Kal. Iun.* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(z) *Duplam* abest a Cod. Wurceb. *IDEM.*

(a) *Debitorum* male Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(b) *In spem* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(c) *Vt si* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(d) Cod. Wurceburg. *noluerit pro duplandarum centesimarum modo.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

REI IVDICATÆ vsuras hac vnica *hoc titulo* constitutione determinat Theodosius M. tum in debitorum mercatorum, tum in creditorum voracium odium; Iure veteri partim hac parte probato, partim vero veteribus pœnis auctis: neque id sine veteris iuris præiudicio. Quæ quidem *lex* est coassanda cum sex aliis legibus: puta cum *l. 6. sup. de sponsalibus: l. vn. si prou. Rector. l. vn. si quacunque. l. 2. inf. ad leg. Iul. repetund. l. 8. 9. de bonis proscriptor.* velut vnius & eiusdem constitutionis partes: qua id Theodosius M. egit, vt veteris iuris, & quidem etiam L. Papiæ, vel eius occasione introducti seueritatem mitigaret, vel moderationem ampliaret. Et quidem circa quatuor, vt ipse colligo, capita 1. Circa contumaciam debitorum iudicatorum, & inhiationem creditorum; quo pertinet *hæc lex*: 2. Circa officium & potestatem in prouincia agentium actus reprimendos, qui potentatus ratione nihil non a priuatis extorquebant, puta donationes, nuptias, quo pertinet *d. lex vnic. sup. si quacunque præd. pot. l. vn. si prouinc. Rector: l. 2. ad leg. Iul. Repetund. l. 16. Cod. Iust. de testam. l. 6. de his qui administr.* 3. Circa proscriptorum bona, quo spectat *lex 8. & 9. de bon. proscript.* 4. Circa matrimoniorum sanctitatem, quo pertinet *lex 6. de sponsal.* vt & duæ illæ leges, puta *d. lex vn. si quacunq.* & *lex vn. si prou. Rector*: Quæ quidem etiam leges sunt de pœnis, & duæ nominatim ex his de duplarum arrha-

arrharum pœna, vt hæc nostra de pœna duplicium centesimarum.

Nunc de *huius legis* sententia; vbi initio præsupponendum, Iudicatis seu condemnatis, ad iudicatum faciendum, id est, ad soluendum id in quod condemnati fuerant, tempus aliquod humanitatis gratia concessum; vt ex *hac leg.* liquet, & ex *l.16. §.1. D. de compensat.* quas & ideo *Inducias* Iustinianus vocat, & laxamentum, *l.3. Cod. Iust. eod. tit.* nempe vt interea pecuniam contrahere, explicare, facere Iudicati possent: & vt Harmenopulus loquitur *lib.1. Tit.4. in fin.* Πρὸς περίθαλψιν; ac si diceres, *ad respirationem* & refrigerium. Cæterum laxamentum hoc ab initio triginta dierum fuit, ex notissima *XII. Tabular.* lege. *Æris confessi, rebusque iure iudicatis triginta dies iusti sunto.* Cuius meminit Gellius *lib.15. cap.13.* Et *lib.20. cap.1.* Eodemque pertinet *lex 4. §.5.* & *lex 7. D. de re iudicata.* Modicum hoc tempus, & sine cuiusquam indignatione visum, vt in cuius mora non magnum esset detrimentum seu damnum. Quod ipsum tamen quandoque iustis de causis prorogabatur: *l.2.* & *l.31. D. de re iudicata.* Postea vero duorum mensium spatium iudicatis indultum fuit per Leges (vt hæc testatur) per leges inquam, vt existimo Constantini M. Prorogati quippe ita temporis ab eodem Imperatore iam aliquot exempla vidimus; *l.vn. sup. de dolo malo:* & *l.2. sup. de integri restitutione.* Neque tamen præcise duo menses hi inducti fuerunt, ad iudicatum faciendum, sed *nonnunquam* tantum,
P.401 vt hæc lex loquitur. *Nonnunquam:* quia Laxamentum hoc duorum mensium, reis ipsis tantum, ac non etiam eorum fideiussoribus competebat, arg. *leg.1. D. iudic. Solui:* fideiussores enim statim exigi poterant, vt testatur Iustinianus, *in l.3.* seu *vlt. §.1. Codice Iust. eod. tit.* (quod *ibidem* a Iustiniano abrogatur.) An potius hæc vox, *Nonnunquam*, addita, quia hoc tempus, iusta ex causa contrahi possit, veluti si lis fit de alimentis, *l.2. D. de re iudic.* vti retro protrahi potest, iusta ex causa? Istud mihi magis placet, nam de ipso iudicato *hic* agitur.

His ita præsuppositis, nunc de pœna videamus moratorum, post tempus iudicati faciendi, quæ quidem duplex *hic* proponitur. Elapso scilicet iudicati faciendi tempore, vsuras rei iudicatæ condemnatus præstat, & quidem duplices Centesimas ipsius sortis, id quod Theodosius M. *hac lege* primum a se introductum testatur: *Præter ipsam videlicet debiti medietatem;* Quæ verba magnam præferunt obscuritatem. Interpres *huius leg.* vt & Alciatus 1. *Parergon 32. in f.* ea sic accepere, quasi medietatem ipsius rei iudicatæ, iudicatus mox cogatur inferre: Male; Pertinet enim hoc ad pœnam moræ. Igitur hunc sensum puto, moratori post rem iudicatam, impositam pœnam, *medietatis debiti*, ita vt si condemnatus deberet centum, inferret ob moram 150. Hæc igitur illa est, quæ appellatur hoc loco, *medietas debiti.* Quomodo ἡμιολίαι vsuræ dictæ, quæ medietatem sortis efficiebant, de quibus prolixe ad *l.1. sup. de vsuris.* At Sidonius *lib.4. epist.24.* vsuras, quæ temporis lapsu, bilustri inquam, id est, octennii, paria cum sorte fecerunt, *medietatem* appellat *superpositam.* Nam compositæ, cum æqua sorte, medietatem sortis efficiunt. Cæterum postremum hoc a se, non primum constitutum, testatur Theodosius ibi, *sicut primo constitutum est.* A quo vero id constitutum, diuinare non possumus. Et hæc de sortis medietate. Ad vsuras redeamus, seu ad alteram pœnam: Duplices item centesimas, præstat Iudicatus sortis debitæ, seu rei iudicatæ, ex *hac* Theodosii *constitutione.* Idque, quod ipsemet Theodosius ait, *exemplo iuris prisci*, quo scilicet malæ fidei possessores duplorum fructuum pœna multabantur; vt proinde æqua sit, & æquabilis ratio, malæ fidei possessoris, & malæ fidei debitoris; de quo dictum fuit, *ad l.1. sup. de fructib. & litis expensis.* Cum hoc vero nihil commune habet, quod tamen quidam scribunt, dupli pœna, quæ inficiantibus olim quandoque imposita. Et tamen, quæ *secunda* iam est sententia *huius legis*, quoque modus quidam superiori pœnæ apponitur: Vt duplices vsuræ centesimæ porro debeantur, debitor post tres menses a sententia debitorem sibi condemnatum interpellare debet. Nisi enim id fecerit, vsuras sibi non adquiret: Contestatio, interpellatio a creditore facienda est. Cuius rei ratio hæc est, quia sicut grauis hæc duplicium vsurarum pœna frustratoribus iure imponitur, ita nimia & aperta creditorum siue malitia siue voracitas cohibenda fuit, qui scilicet spe harum vsurarum nunquam debitores suos exacturi essent, *h. l.* & in simili sp. *l.2. D. de nautico fœnore.* Quo maius scilicet debitori periculum imminet, eo seneriore lege creditores haberi oportet. Qua eadem ratione creditores frugum conuenti, si propter commodum vsurarum immodicarum (quæ in eo crediti genere permittuntur) debitum recipere noluerint, non solum vsuris, verum etiam ipso debito multantur, *l.1. sup. de vsuris.*

Vicissim quæ *tertia* sententia est huius leg. vt debitor vsurarum cursum sistat, ipse pecuniam vel apud iudices obsignatam collocare, vel in iudicio offerre debet. Consignatio vel saltem oblatio iudicialis hac parte requiritur, ad sistendum vsurarum illarum cursum; quod etiam notum est ex *l.2.6.9.11.19. Cod. Iust. de vsuris.* Vnico casu excepto, quo nuda & extraiudicialis oblatio sufficit in specie *d. l.1. sup. de vsuris.*

Postremo *huius legis* capite *Theodosius M.* in debitorum fauorem alterum quoque modum pœnæ superiori adiicit, nam *distinctionem* quandam constituit inter vsuras sortis, & vsuras vsurarum; scilicet, etsi vsuras vsurarum, pariter vt sortis, præstari quoque velit hoc casu; attamen modum earum vsurarum diuersum facit a sortis vsuris. Sortis nempe duplices vsuras post tempus iudicati faciendi elapsum, a condemnato deberi vult: At vsurarum ex stipulatu debitarum, post sententiam, simplas tantum; Veluti si ante rem iudicatam huiusmodi vsuræ sortem æquauerint, & debiti medietatem constituant (de quo sub finem mox.) De quo tamen iure dubitari potuit, ideoque hunc casum velut maxime dubitabilem Theodosius *hac lege* sibi proposuit; quia scilicet vsuræ ita sorti iam consolidatæ & in vnum calculum coadunatæ & consummatæ, naturam sortis omnino sortiri viderentur. Et nihilominus tamen simplas tantum vsuras earum nomine præstari voluit.

Hinc interim apparet de duobus. Primo, *Anatocismum* seu nouationem, id est vsurarum in sortem redactionem, tocoglyphion, in rei iudicatæ vsuris legitimum hoc iure fuisse.

Secundo, in *hac* quoque *leg.* vestigium haberi videatur eius iuris, quo vsuræ, postquam annorum curricula summam capitis impleuerunt, & quantitati sortis quantitas fœnoris adæquatur, sistuntur, neque vltra duplum ita exiguntur. Quod sane Interpres *huius leg. diserte vers. hoc quoque*, sensit, deque suo peculio addidit. De quo alioquin vsurarum modo, ne μακρότεροι τῶ ἀρχαίω τόκοι, exigerentur, vt loquitur Plutarchus, ne διὰ τόκω τὸ κεφάλαιον πλέον fieret ἢ διπλάσιον, dictum affatim alias. Illud tuto ex *hac leg.* efficitur, si non vsurarum cursus hoc æuo stetit, cum vsuræ sortem, seu alterum tantum æquassent, saltem eiusmodi rationem aliquam habitam: Quandoquidem huiusmodi vsurarum, post legitima iudicati faciendi tempora, nonnisi simplas vsuras Theodosius M. *h. l.* præstari voluit, sortis vero ipsius duplices pendi. Quin & illud clarum, non *hic* agi de vsuris particularibus, quæ per tempora perque vices solutæ, ad sortem ascenderunt; verum de vsuris sortem æquantibus *debitis* vna cum

forte: *si*, inquit lex, *casu vsuræ per annorum curricula, summam capitis impleuerint, post sententiam vsuræ duplices, non vtriusque* DEBITI, *currant, sed capitis quidem dupla, vsurarum vero simpla.* Sic & *l.* 10. *Cod. Iust. de vsuris. Vsuræ per tempora solutæ, non proficiunt reo ad dupli computationem: tunc enim vltra sortis summam, vsuræ non exiguntur, quoties tempore solutionis, summa vsurarum excedit illam computationem.* Neque ratio obscura esse potest; nam vt maxime dici possit, videri potius debitori fauendum, qui sponte sua suoque tempore bonam fidem agnouit, & vsuras particulares per tempora soluit, quam ei qui creditorem suum tamdiu frustratus est, eas non soluendo; attamen in contrarium tendit æquitas, nempe quia hoc casu difficilis debitori fit huiusmodi cumulatarum vsurarum solutio, & creditoris voracitati quid imputandum, quod tamdiu vsurarum cursum nutrierit: Cui rationi plane accedit, quod dicitur hac ipsa *lege* nostra, *verf. cauendum: Cauendum quippe ex diuerso est, etiam contra illam malitiam creditorum, ne iudicatis ad solutionem cunctantibus incipiant spe dupli fœnoris* P.402 *imminere.* Nempe creditores qui fœnus nutriunt (vt Poëta quoque loquitur) odio maiore digni visi sunt, quandoquidem sua die exacti debitores, non ita ære alieno strangulantur, vt quibus patientiæ, & humanitatis cuiusdam obtentu fœnus nutritur. Quare falluntur qui inani æquitatis specie contrarium censent: Imo qui aiunt *hac leg.* vsurarum per tempora solutarum æquam rationem haberi, atque debitarum: & sic *hac leg.* derogatum *d. legi* 10. quod verba, quæ iam vrsimus, refellunt. Iidemque falluntur, cum interpretationem etiam *huic legi* subditam eo trahunt, argumento vocis *amplius*, ibi *a debitore amplius non petatur:* quasi id indicetur, fuisse aliquas vsuras exactas: Imo enim, *amplius*, id est non vltra sortis modum, seu alterum tantum.

Tandem obseruandum huic toti legi pene Iustinianum derogasse *l.* 2. & 3. *Cod. Iust. de vsuris rei iud.* Nam & Anatocismum in re iudicata sustulit (generaliter antea prohibitum, *l.* 28. *Cod. eod. de vsuris:*) Item laxamentum iudicato faciendo quatuor mensium dedit: idque non reo tantum sed & fideiussori: Denique nonnisi centesimas sortis eo tempore elapso præstari voluit. Ergo, vt in pauca contraham, Iustinianus nonnisi post quatuor menses iudicati faciendi, nonnisi centesimas, nonnisi sortis deberi voluit: Theodosius, post duos menses, duplices centesimas sortis, simplas vsurarum.

QVI BONIS EX LEGE IVLIA CEDERE POSSVNT.

TITVLVS XX.

Lib. VII. Cod. Ivst. Tit. LXXI. *Qui bonis cedere possunt.* Abesse ab hoc *titulo* quiddam indicat Papianus *lib. Resp. tit.* 38. *Quod si de vi*, inquit, *& metu is qui* CESSET *queri voluerit, intra annum similiter instituat & peragat actionem, secundum Theodosii legem lib.* 4. *tit. Qui lege Iulia cedere possunt.* Est autem hic pariter vt Cod. Iust. Rubrica angustior quam nigrum.

PARATITLON.

I. Bonis cedere ex lege Iulia non possunt seu cessionem bonorum facere non possunt, *l vlt. inf. de fisci debitor.* debitores tam fisci quam alienæ rei, &c. retentatores ac debitores, *l.* 1. *hoc tit.* (veluti susceptor, exactor, vel debitor fisci duntaxat, *d. l. vlt.*) Nec liberum ab omni repetitione nomen seu debitum effugiunt, imo ad debiti solutionem acerbissimis suppliciis coguntur, *d. l.* 1. *h. t.* nisi propria bona aut latrociniis, aut naufragiis, incendio, vel quolibet maioris impetus infortunio amiserit, *leg ead.* II. Quod *Formam* cessionis attinet, ad cessionem bonorum sola voluntatis professio sufficit: *l.* 2. *h. t.*

Qvibvs *cessionis bonorum beneficium competat, vel non.*

I. (a) Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. ad Basilium Consul. (b)

Ne quis omnino, vel fisci debitor, vel alienæ (c) rei in auro (d) atque in argento diuersisque mobilibus, (e) retentator ac debitor, bonorum faciens cessionem, liberum (f) a repetitione plenissima nomen effugiat, sed ad redhibitionem (g) debitæ quantitatis, congrua atque dignissima suppliciorum acerbitate, cogatur: Nisi forte propriorum dilapidationem bonorum, aut latrociniis abrogatam, (h) aut fortasse naufragiis incendioque conflatam, vel quolibet maioris impetus infortunio atque dispendio docuerit afflictam. Prop. Rom. prid. Id. Octob. Ausonio (i) & Olibrio Coss. [379.]

Inter-

INTERPRETATIO. *Nullus, qui aut fiscali debito, aut priuato probatur obnoxius, sed* (k) *si aurum, argentum, vel mobile quodcunque debuerit, ob hoc se credat a debito excusandum, quod dicat de rebus suis se facere cessionem, sed pœnis adflictus quæcunque debuerit cogatur exoluere: nisi forte huiusmodi persona sit, quæ se probet omnem substantiam suam, aut naufragio, aut latrocinio, aut incendio, aut cuiuslibet maioris violentiæ impetu perdidisse.* (l)

P.403

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. causam mox dicam. *GOTHOFREDVS.*

(b) Ita MS. neque amplius: vnde *Consulem* effecere peiores Editiones. vid. *Commentarium. IDEM.*

(c) An *æternæ rei*, id est largitionalis? mox dicam. *IDEM.*

(d) Vide *l. 2. sup. si certum petatur de suffragiis*, & *l. 2. inf. de incorporatione. IDEM.*

(e) Vide *l. 2. inf. de thesauris. IDEM.*

(f) Id est, debitor esse desinat. *IDEM.*

(g) *Redhibitionem*, id est, solutionem v. *Gloss. IDEM.*

(h) Quid si legamus *adrogatam*. Nam quid alioquin vellet sibi *dilapidatio* bonorum abrogata? Quod sustineri non potest: vti recte sustinetur *l. 3. ad L. Iul. de vi, bonis omnibus abrogatis.* Adrogata autem, id est, *irrogata, adserta, conflata*, vt mox dicitur. *IDEM.*

(i) *Auxonio* Cod. Wurceburg. quod nomen ibi semper ita scriptum leges. *RITTER.*

(k) Abest hæc vox a Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(l) Male hic scriba Wurceburg. Cod. *perdisse*, qui & inscriptionem sequentis legis *aput acta* cum his ipsis interpretationis verbis negligenter coniunxit. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

CESSIONIS BONORVM miserabile auxilium, flebile adiutorium lege Iulia ad euitandam carceris molestiam, aliosue cruciatus, & vt hæc lex ait, *ad consequendum liberum a repetitione plenissima nomen*, introductum fuisse cuiuis notum est. Illud modo obseruandum, huic beneficio deinceps fraudem, non vno modo fieri cœpisse: atque inter cætera, versutos & vafros debitores, rebus in abdito locatis, vel certe luxuriosos, bonis dilapidatis, bonis cedere solitos. Huic igitur rei Gratiano quoque seu Valentiniano Iun. hac constitutione obuiam ire visum: qui bonis cedentes non ideo securitate potiri volunt, nisi non suo, sed fortunæ vitio, veluti latrociniis, naufragiis, incendio, vel quolibet alio maioris impetus infortunio & dispendio sese decoxisse docerent, liquidoque probarent. Quibus similiter Ambrosius *l. Off. 30. Si non vitio suo*, inquit, *sed aut latrociniis, aut proscriptione, aut calumniis, quæ habebat, amisit.* Alioquin debitores, si nil tale probant, cessione facta, suppliciorum acerbitate nihilominus ad debiti solutionem cogi possunt. Probatio nempe casus maioris post cessionem factam in eo qui bonis cedit, *hac l.* requiritur: sic deinde securitas plena ei tribuitur. Quam ipsam casus maioris probationem Iustinianus quoque *Nouella 135. cap. 1.* requirit: Sed tamen remissa hoc casu cessionis iniuria, dummodo iuret sese parem, & soluendo non esse; id est si bonam copiam eieret. Quod vtique antiquo iuri conuenit, cuius meminit Varro *lib. 6. de lingua latina.* Hoc tantum creditoribus pro extremo subsidio concesso, vti quantum potuerint bonorum debitoris requirere & vindicare, debitoresque debitoris conuenire possint. Sic vtrisque, tam debitoribus quam creditoribus Iustinianus *illa Nouella* consuluit: illis inquam, eos a contumelia cessionis liberando: Nam etsi cessio bonorum infamiam non importet, non tamen caret hæc res suggillatione aliqua, seu infamia facti, *Nouell. 4. cap. 3. in fine.*

Nos ad hanc *legem* redeamus. Igitur Gratianus Imperator sicut ab vna parte, cessionis adhuc vsum, in debitoribus non suo vitio decoquentibus retinuit; ita prauos, & malitiosos decoctores suppliciorum acerbitate, ad solutionem adigi vult. In quo demum clementiores fuere Constantinus, & Constantius, qui supplicia in debitorum solutionibus non admisere, *l. 3. & 7. inf. de exactione.* Idque etiam Iustiniano placuit. Eaque huius *legis* omittendæ, proculdubio in Codice suo, quoque causa fuit.

Illud singulare, quod hæc lex id nominatim statuat *in fisci debitoribus:* de his enim est hæc *lex*, vt ostendunt expressa *huius leg.* verba, tum & inscriptio, de qua mox. Fisci scilicet debitores seuerius olim hac parte habiti, quod vt aliunde constat, ita Ammianus quoque Marcellinus, *lib. 27. cap. 7.* fidem facit, vbi ita de Valentiniano Sen. huius nostri parente; eum *debitores* (qua voce, publicos, & fiscalium titulorum cum Valesio accipio) egestate obstrictos, qui nihil reddere posse dicebantur, *interfici debere* pronunciasse. Et hanc etiam Valentiniani, acerbitatem & rigorem, in exigendis tributis, quam Zosimus etiam reprehendit, *lib. 4. cap. 3.* filius hic secutus. Imo & *hac l.* adhuc intendisse videri possit, cum insuper addit; *vel alienæ rei, in auro, atque in argento, diuersisque mobilibus retentator ac debitor.* Id enim quidam accipiendum putent, & vero Interpres accepit *de priuatorum* quoque debitoribus. Quod ego verum non puto. His enim verbis indicari censeo omnes, qui quocunque genere sacris, priuatisque *Largitionibus*, quid aliud, quam tributa, veluti arcæ vinariæ reliqua, fisci rationibus debent. Theodosio M. quoque postea circa fisci tantum debitores, eadem mens stetit, *l. vlt. inf. de fisci debitorib.* Vide & exemplum apud Augustinum, *de sermone Domini in Monte.* Quare per *alienæ rei*, & *retentatores:* hic intelligi videntur Præfecti Thesaurorum, Comites Vestiarii, Comites auri, Præpositi thesaurorum, Procuratores monetarum, Procuratores Gynæciorum, Linificiorum, Baphiorum, Barbaricariorum, seu Argentariorum, Præpositi Bastogarum, & Officiales Scriniariique sacrorum scriniorum, qui omnes sub Comite S. L. erant: de quibus videnda Notitia Imperii, quique largitionibus obnoxii erant. Id quod tum ex connexis illis, *vel fisci debitor*, colligo: tum ex vera *huius legis* inscriptione, vbi scilicet vox, *ad Basilium Consul.* nihili est; vt vel subscripti Consules ostendunt. Reponendum enim videtur *ad Basilium Com. S. L.* Quod vel *huius legis* argumentum suadet. Est enim ea de fisci debitoribus. Sed & diserte ad hunc ipsum *Basilium Com. S. L.* extant quadriennio post, A. D. 383. duæ constitutiones: puta *lex 101. inf. de Decurionib.* & *l. 40. inf. de appellation.* Et alioquin idem error in hoc nomine admissus in aliis huius codicis locis: veluti *l. 3. inf. de murilegulis* & forte etiam *in l. 91. inf. de Decurion.* vbi nomen *Comitis S. L.* in *Consulis* vel *consularis* nomen compulsis literis Librarii errore pariter migrauit: Nisi hoc tempore Basilium hunc nondum

dum Comitem S. L. sed *Comitem discussionum* tantum fuisse putemus, atque adeo rescribendum hic *ad Basilium Comit.* Ille vero forte ipse *Basilius* est, quem arcæ vinariæ reliquorum excutiendorum a *Gratiano* Imp. præpositum, personis *Iudicum* non pepercisse, & *Primiscrinios vrbani officii* qui *exigenda curauerant*, *vel soluendo nomini* (id est, *reliquis*,) *vel edendis rationibus fecisse obnoxios*, ait Symmachus, *lib. 10. ep. 47.* Vt forte hæc quoque lex eodem pertineat: nam & ea dicitur *Proposita Romæ*. Denique eo proprie spectare videantur illa; *Alienæ rei in auro atque in argento diuersisque mobilibus retentator ac debitor.* Quæ proprie de reliquatoribus pecuniæ, vel rei alicuius titulique largitionalis accipienda sunt. Quod vocem *Alienæ rei* attinet, pro ea legendum putet quis *alteræ*, vel, *aliæ rei*, scilicet P. 404 fiscalis, largitionalis: *Altera*, inquam: nam sic quoque Veteres locuti. Terentius *Heautontim. actu 2. sc. 2. v. 30. Hæc ipsa alteræ dum narrat, forte audiui*, vt Priscianus obseruat, *lib. 6. cap. 11.* & *lib. 13. p. 959.* Cornelius Nepos in *Eumene*, *c. 1. Præfuit etiam alteræ* (al. habent *alteri*) *Equitum alæ.* Vel etiam putet quis reponendum, *aliæ rei:* Nam ita quoque Veteres *alius alii: alia aliæ:* Iurisconsultus *in l. 156. D. de R. I. cum quis in alii locum succedit.* Cecilius *in 5. Nullius aliæ rei, nisi amicitiæ eorum causa.* M. Cato in censura de vestim. & vehiculis. *Tum vti eos* (mores) *mutem, atque alii modi sint.* C. Licinius in *2. Peruersum esse alii modi postulare:* Quæ Priscianus obseruauit, *lib. 6. p. 717.* Gellius quoque tersissimus scriptor, *lib. 9. c. 4. Nulli aliæ causæ obnoxia.* De quo vid. CL. Vossium, *de arte Gramm. lib. 2. cap. 3. lib. 4. cap. 6.* Legat etiam forte quis *alicuiæ rei*, vel, *Æternæ rei*, id est, rei Largitionalis Principis, proprie, vt *l. 5. inf. de locat. fund. iuris emphyt.* vt ita *fisci*, id est, annonarum & tributorum debitor hic opponatur *æternæ* rei in auro atque argento &c. debitoribus & retentatoribus. Fisci debitor est proprie tributorum debitor: Ærarii, cui certa res quædam, certum corpus largitionale, ad largitiones Principis pertinens commissum est, quod penes se retinet: etiam mobilia diuersa, vt vestes, arma, equi &c. quæ, omnia ad sacras largitiones pertinebant: sic æternabilis Domus dicta, *d. l. 5.* Tandem retinenda videtur vox *alienæ*, pro *alterius*; sic Nepos *in Eumene*, *cap. 1. Multum ei detraxit viuenti quod alienæ erat ciuitatis*, id est, alterius: Vt vt sit, cum hæc lex *Comiti* S. L. inscribatur, & prioribus verbis de fisci debitoribus nominatim agatur, ad publicos ea debitores solos pertinet: neque enim priuati eorumue debita quidquam ad eius officium pertinebant. Et quanquam *Basilium* hunc hoc anno Comitem S. L. nondum fuisse putaremus, certe Comes discussionum fuerit, cuius hæc curæ incumbebant.

De FORMA *cessionis.*

II. (a) Apud acta (b) Imp. THEODOSIVS A. dixit.

In omni cessione (c) professio sola quærenda est. *Idem dixit.*

IN omni cessione sufficit voluntatis sola professio. Dat. VIII. (d) Kal. Maii. Honorio NB. P. (e) & Euodio Coss. [386.]

INTERPRETATIO. *Quæcunque aliquis alteri cesserit, profiteatur se tantum rem cessisse, vel causam, hoc est aut gestis, aut scriptura, aut testibus, & sola voluntatis illius professio, pro omni firmitate sufficiat.*

NOTAE.

(a) *Lex 6. Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) Vide *l. 5. & 8. inf. de fide testium*: Item *l. 1. inf. de iis quæ administrantibus.* Sed dicam plene *in Prolegomenis.* IDEM.

(c) Duo addit Tribonianus: Primum, *bonorum ex qualibet causa facienda*; deinde hæc verba, *scrupulositate priorum legum explosa.* IDEM.

(d) Abest a Cod. Iust. IDEM. Abest etiam a Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(e) Cod. Wurceb. *Honorio VIIII. PC. & Euodio.* Edit Sichard. ita ferme *Honorio NB. P. C.* hæc vnde efficta sint, facile quis indagare poterit, singularibus enim literis *NB. P. C.* indigitabant librarii antiqui, *nobilissimo puero Consule & Euodio*, quod sequiorum temporum scribæ capere non poterant. De nota numerali nouenaria, quæ semper in Cod. Wurceburg. loco *NB.* occurrit, memini me supra dixisse. IDEM.

COMMENTARIVS.

DE FORMA Cessionis, est hæc Theodosii M. lex. CESSIO BONORVM ex lege Iulia olim in iure fiebat, & solennibus verbis: In iure inquam, quomodo cessiones alias in iure factas Author est Gaius *apud Boëtium lib. III.* vide & quæ notaui *ad l. 2. sup. de tutoribus.* Et sane cum cedentem bonis vel condemnari, vel debitum confiteri prius necesse fuerit: confessio autem non nisi in iure facta teneret, in iure quoque bonorum cessionem factam oportuit. Proinde quod *in l. vlt. D. de cessione bonorum* dicitur, bonis non tantum in iure cedi, sed etiam extra ius posse, Triboniani facinus est. Cui simile etiam obseruare licet *in l. penult. eius tit.* Hinc & *apud Prætorem soluere* dicitur apud Plautum, qui bonis cedit. Scrupulositates item quasdam, seu solemnia quædam in bonorum cessione olim obseruata, ostendit *hæc lex:* & adhuc apertius Tribonianus, cum hæc verba huic legi addit, *scrupulositate priorum legum explosa.* Verum hæ scrupulositates *hac* Theodosii M. *constitutione* tolluntur: sola voluntatis professione admissa: Attamen in *iure* semper, seu apud Acta, quod vel *professionis* vox suadet: Idque etiam ex constitutione Ludouici XII. obtinet, qua coguntur naufragi, miserique debitores præsentes in iudicio discincti apertoque capite bonis cedere. Certe iam olim quoque verbum *bonorum cessionis* temere prolatum, pro bonorum cessione haberi non debere, constitutum fuit a Philippo Imp. *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* & causæ cognitionem expetit lex superior. Quare & scripturam omnino, ex *huius* vt puto *legis* sententia, exigit Papianus *Respons. tit. 38.* At Interpres hic sufficere etiam testes, & solam voluntatis professionem putauit: cuius hic etiam error est, quod de alio *Cessionis* genere *hanc leg.* accepit. Verum, de hac quæstione, quomodo & qualiter cessio fieri debeat, vid. Matthæum

thæum Brunum *tractatu de cessione bonorum.* Addit Papianus *prædicto loco: Quod si de vi, & metu, is qui cessit queri voluerit, intra annum similiter instituat, & peragat actionem secundum Theodosiani legem 4. tit. Qui lege Iulia cedere possunt.* Quare necesse est, *hic* legem aliquam intercidisse seu desiderari: Ex qua interim discimus, pariter ex *Nouella* Iustiniani 135. quorundam creditorum *μεθοδείαν*, qui statim debitoribus quibusdam *ἀνάγκην* cessionis ingerebant, eosque adigebant *βιαίως*, metu cruciatus, & sic ad redimendam vexationem. Hoc tamen discrimine, quod *lex* illa quæ *hic* intercidit, fuisse videatur de vi metu adacto a priuato forte creditore; *Nouella* illa, de metu vique incussa a Iudice.

P.405

QVORVM BONORVM.

TITVLVS XXI.

LIB. VIII. COD. IVST. TIT. II.

Hinc Tituli de Interdictis incipiunt: de quibus alioquin v. adhuc *l. 9. de infirm. his quæ sub Tyr. l. 8. de Iurisdict. l. 1. de integri restitut. l. 5. 6. de denunciat.*

QVIBVS & ADVERSVS *quos hoc interdictum competat eiusque obiter* DEFINITIO, & REQVISITA.

I. (a) Arcadius Impp. & HONORIVS AA. Petronio (b) Vicario Hispaniarum.

QVID * tam planius, (c) quam vt hæredibus traderentur, (d) quæ (e) in vltimum (f) vsque diem defuncti possessio vindicasset, (g) etiamsi quod (h) possit tribui de proprietate luctamen? (i) Constat * autem virum ab intestatæ (k) vxoris bonis, superstitibus consanguineis, (l) esse extraneum; cum Prudentium omnium (m) responsa, tum (n) lex ipsa naturæ successores eos faciat. Insuper (o) etiam, mansura perpetua sanctione iubemus, vt omnibus frustrationibus amputatis, (p) in petitorem (q) corpora (r) transferantur, secundaria (s) actione proprietatis non exclusa. Dat. VI. Kalend. August. Mediolani, Olibrio & Probino Coss. [395.]

INTERPRETATIO. *Iustum esse decernimus, vt quodcunque auctor (t) vsque in diem vitæ suæ tenuerit, petentibus hæredibus debeat consignari, illi postea, cui competit, actione seruata: Virum quoque intestatæ vxoris suæ facultatem, quæ sine filiis recessit, (v) consanguineis eius qui legitimi sunt, tradere mox sine vlla dilatione præcipimus, & maritum proponere minime prohibemus, si quas sibi competere putauerit actiones.*

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. eod. tit.* hinc mire interpolata est. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Petronius* Vicarius Hispaniarum. Ad eum extant sequentibus duobus annis *lex 151. inf. de Decurionib. & l. 5. inf. tit. prox. vnde vi.* Et hic ipse est, (quod virum alioquin doctum fugit) ad quem scribit Symmachus *lib. 7. Epist. 102. 103.* Et ad eundem pertinere videtur *Epist. 9 Auctarii. IDEM.*

* Prima hæc sententia a Triboniano omissa est in *d. l. vlt. IDEM.*

(c) Insolita loquendi formula; forte legas, *Quid tam plani iuris*, id est, quid tam manifesti iuris est, vel *quid iam planius:* vel, *Quidnam planius.* Verum nil muto: pleonasmus hic est, quo comparatiui eleganter augentur per pleonasmum. v. vel Plautum sic, *magis dulcius, magis maior, magis contentior. IDEM.*

(d) *Tradantur.* Verum nil *hic* immutandum: est enim hæc sequela superioris orationis, quæ hinc resecta, & videtur his verbis factum Iudicis & decretum. *IDEM.*

(e) Corpora *in fine huius legis*: non etiam *debita, l. vlt. D. eod. IDEM.*

(f) Sic *l. 2. Cod. Iust. quorum bonorum, quæ cum moreretur eius fuerunt. IDEM.*

(g) *Vindicauit* Edit. Sichard. *RITTER.*

(h) Aliquod. *GOTHOFREDVS.*

(i) *Luctamen.* v. *Gloss. IDEM.*

(k) *Incontestatæ* Cod. Wurceburg. male. *RITTER.*

(l) *Consanguineis*, id est, parentibus, proximis, *l. vlt. inf. de legit. hered. GOTHOFREDVS.*

(m) *Omnia.* Cod. Iust. *IDEM.*

(n) *Et lex ipsa* Cod. Iust. *IDEM.*

* *Secunda* hæc species & sententia est. *IDEM.*

(o) *Ergo iubemus*, ita Cod. Iust. Male, est enim hic alter casus. *IDEM.*

(p) *Per interdictum Quorum bonorum*, hoc additum a Tribon. *IDEM.*

(q) De hac voce, mox. *IDEM.*

(r) *Corpora*, ita quoque Paulus IC. *l. 2. D. quorum bonorum. Interdicto quorum bonorum debitores hæreditarii non tenentur, sed tantum* CORPORVM *possessores.* De hac *Corporum* voce ad *l. 17. inf. de Prætoribus. IDEM.*

(s) *Secunda* Ita Cod. Iust. Est autem causa proprietatis hæc *lex vn. infr. si de momento. IDEM.*

(t) *Auctor*, a quo ius descendit. v. *Gloss. IDEM.*

(v) Pro, *decessit. IDEM.*

P.406

COMMENTARIVS.

QVORVM bonorum interdicto, proprietatis causam a nullo opponi, neque vlla alia frustratione moram ei iniici posse, definit in summam Honorius Imper. hac constitutione sub variis *Ampliationibus*, tum ratione personarum aduersus quas id petitur; tum ratione earum a quibus id postulatur.

QVORVM BONORVM interdictum quid sit, vt aliunde notum est, ita definitio eius ex *hac* quoque *lege* confici potest. Quod *Primum* huius legis *Notabile* est, Interdictum scilicet *Quorum bonorum* est, *quo hæredibus ea, quæ in vltimum vsque vitæ diem defuncti possessio vindicauit* (id est a defuncto possessa sunt) *traduntur, corporaque ab eo, qui pro hærede vel pro possessore possidet, in eos, non obstante proprietatis causa, transferuntur.* Possessionis scilicet reformatio, & hic prima est, & esse debet: Secundaria seu secunda, proprietatis actio est. Proinde nil impedit, quominus possessio ex hoc interdicto hæredi interim reformetur, etsi de proprietate lis esse possit, aut sit; & vt *hæc lex* loquitur, *etiamsi quod possit tribui de proprietate luctamen.* Quæ verba aperte impugnant communem illam post Bartolum sententiam (de qua videndus Menochius *de adquir. & retin. poss. remed. 4. n. 104. q. 29.*) quod interdicto *Quorum bonorum* agens exceptione dominii possit repelli, si modo illud in continenti probari possit, & titulus ostendi: v. Bursatum *consil. 49. n. 15. lib. 1.* Quæ sententia merito Fabio displicuit ad *l. naturaliter*, §. *nihil commune, num. 62. de adquir. poss.* Respuit enim id non tantum interdictorum omnium per se natura, quæ nullius alterius quæstionis occursum admittunt, quæ nullius occursu, quamlibet iustissimus videri possit, retardari aut impediri possunt: Sed & clare *lex* hæc nostra, OMNIBVS, inquit, FRVSTRATIONIBVS *amputatis.* Quibus verbis illud aperte definitur, possessionis interim causam in hoc Interdicto causam proprietatis præuertere; nullamque illi moram iniici posse, sub quacunque frustratione, vel minimam: quin mandatum vt loquuntur de manutenendo, hæres impetrare possit. Atque ita hac *Frustrationis* voce exceptio quoque dominii in continenti etiam probandi excluditur. Quam alioquin perperam de denuntiationum ambagibus inter alia *Cuiacius* & eius exemplo Raguellus accepit, vel de dilationibus quæ longam habent cognitionem, vt Menochius credidit: Alioquin etiam *Frustrationum* voce Appellatio continetur: sic sane & *l. 22. infr. quorum appell.* diserte cauetur, in interdicto *Quorum bonorum* cessare licentiam prouocandi. Et frustrationis vox in eadem re propria, vt docet *lex 1. 3. 8. 9. 10. infr. quorum appellat.* Exceptio igitur dominii huic Interdicto moram nullam vel minimam facit: neque vlla alia frustratio. Eadem certe ratione, in Interdictis denunciationum ambages & moræ non requiruntur, *l. vn. infr. vtrum vi:* de quibus denunciationibus superius *suo tit.* dictum fuit, *ad leg. 6. de denunciatione vel editione rescripti.* Et hæc de huius Interdicti natura & definitione.

Sed & illud secundo obseruandum, vt huic Interdicto locus esse possit, duo necessario requiri: nempe primo vt bona quæ petuntur, a defuncto possessa fuerint in vltimum vsque diem; quod & ipsum statuitur *l. 2. Cod. Iust. quor. bonorum.* Secundo, vt constet eum, qui Interdictum hoc petit, hæredem esse: *constat autem*, inquit, *&c.* quod & ipsum definitur *leg. 1. Cod. eod. quorum bonorum*, & quidem nominatim in eo qui vt filius præteritus hoc Interdictum postulat: & in fratre, *l. 2. Cod. eod. h. t.*

Nunc, quod & Tertium, de *huiusce legis* speciebus & Ampliationibus videamus. Species sane duæ sunt, non vna, vt vulgo creditur: Prior est de hæredibus vxoris: Posterior, de petitore seu de eo, cui a fisco bona quædam donata sunt, vnica tamen sententia: vtrisque videlicet non minus quam aliis Interdicto *quorum bonorum*, ea quæ a defuncto possessa fuerunt, in diem mortis præstari oportere, etsi de proprietate eorum controuersia moueatur. Nunc finge (quæ quidem prima *huius legis* species est) *Vxorem* ab intestato decessisse, superstitibus consanguineis, & superstite marito; Certe *consanguinei* eius, id est fratres (sic enim hæc vox hoc loco accipi potest) vel propinqui & proximi omnes, viro eius in successione præferuntur, *h. l.* & *tit. Digest.* & *Cod. Iust. vnde vir. & vxor. Consanguineos*, vt *hac lege* dicitur, *cum prudentum omnium responsa, tum lex ipsa naturæ successores facit*, eosque adeo viro præfert, *constatque* adeo *virum hoc casu ab intestatæ vxoris bonis extraneum esse.* Naturæ scilicet lex, ciuili potentior est, & vinculum naturale legitimo fortius. Denique vir in successione vxoris fiscum tantum excludit, ab aliis consanguineis proteritur, excluditur. De quo fusius ad *l. vlt. inf. de legitimis hæreditatib.* vide & *d. l. vn. Cod. Iust. vnde vir. & vxor.* Quid hinc iam sequitur? Interdicto *quorum bonorum* vxoris hæredes consequi posse ea omnia, quæ in vltimum vsque diem ea possedit, vt maxime maritus res aliquas ex iis ad se spectare contendat, easque sibi vindicet & occupet. Illud enim tantum hac parte spectandum venit, vt hæc lex definit, vtrum ea corpora in vltimum vsque diem defuncti possessio vindicauerit, id est, vxor defuncta tenuerit. Proinde, quod primum πόρισμα hinc efficitur, seu prima *Ampliatio* notanda, ne *Maritus* quidem res quasdam suas inter vxorias a se forte agnitas vindicans, impedire potest, quominus vxoris hæredes interim Interdicto *quorum bonorum* etiam illa consequantur. Et hæc quidem de prima *huius legis* specie, vbi minor dubitandi ratio suberat: quod Imperator his verbis initialibus legis & generalibus indicat. *Quid tam planius*, quam Tribonianus tamen in *Cod. Iust.* omisit.

Atenim maior iam dubitandi ratio in altera specie versabatur in eo, videlicet cui bona forte ceu vacantia, vel etiam proscripta a fisco donata fuerant: eo enim pertinet pars altera huiusce legis, vt & *petitoris* vox: de quibus alioquin *petitoribus*, infra *lib. 10. tit. peculiari:* sed cuius nullam hic rationem habuit Interpres; contra, Tribonianus, qui *petitorum* alioquin, & *petitionum* memoriam, propter sublatas eas, alibi abolere laborauit, hic alio perperam traduxit, ad priorem videlicet speciem, *petitoris* voce accepta pro Actore quocunque & hærede. Igitur quæ altera *Ampliatio* hic continetur, in hac quoque specie idem ius obtinere vult Honorius, quo vocibus, INSVPER ETIAM indicatum voluit. Finge, vacantia quædam bona & ἀκληρονόμητα, vel proscripta, ad fiscum delata: eaque petitori alicui a Principe donata. Certe & hic petitor seu donatarius interdicto *quorum bonorum* omnia defuncti bona vindicare sibi potest, inque eum corpora transferri oportet, secundaria actione proprie-

proprietatis dilata. Vnde alterum πόρισμα, seu altera Ampliatio *hac leg.* notanda, bonorum quoque donatarium, interdicto *quorum bonorum* experiri posse, hæredis exemplo: Est enim, quod & ipsum singulare, & hic defuncti vel proscripti *successor* P407 quidam, non lege quidem aut natura, verum Principis beneficio: In tantum, vt res forte suas quasdam a proscripto raptas agnoscens, vel repetens, Interdicti beneficium frustrari, seu morari non possit. Ergo quocunque iure quis in defuncti ius succedat vt hæres, hoc interdicto fruitur. Quæ quidem omnia ab interpretibus nondum animaduersa, ad Interdicti *quorum bonorum* explicationem & illustrationem deinceps adferri vtiliter poterunt. Iam igitur in summam hæc *huius l.* sententia, seu argumentum generale conficiatur; Neque *maritum*, ab vxore forte spoliatum, neque *Prouincialem* a Iudice, vel Officiali forte concussum, direptum Interdictum *quorum bonorum* impedire, morari, frustrare posse. Cum alias hisce duobus maxime fauendum videretur, maritis, inquam, miserisque prouincialibus, vtpote qui quotidianis hinc *vxorum*, quod rapax & miluinum genus est; inde Iudicum prædis subiacerent. Denique quod ex *hac l.* vtiliter colligimus, nullus tantus cuiusquam fauor est, aut esse potest, nullius tam speciosa proprietatis vindicatio, vt Interdictum *quorum bonorum* interim frustrari possit, vel impedire; Idque quocunque tandem successore eius beneficium implorante.

VNDE VI.

TITVLVS XXII.

LIB. VIII. COD. IVST. TIT. VNDE VI. IV. & TIT. V.

Si per vim vel alio modo absentis perturbata sit possessio. Hoc Interdictum vocamus, *Reintegrande: Saisine de happée, en la somme Rural.* Huius tituli meminit Interpretatio *l. 3. inf. ad leg. Iul. de vi.*

PARATITLON.

VNDE VI [Interdictum] *Rubr. h. t.* dicitur & momentum *l. 4. h. t. & l. 2. inf. ad Leg. Corn. de falsis: l. vn. inf. si de momento fuerit appellat,* momenti actio, *l. vlt. h t.* momentaria possessio, *l. 1. h. t. & l. 6. sup. de denuntiat.* momentariæ possessionis interdictum, *l. 8. sup. de Iurisdictione.* Est autem id iuris suffragium, *l. 5. sup. de denunciat.* actioque recuperandæ possessionis, *l. 1. h. t.* redintegratio fortunæ, *l. 4. h. t.* qua quilibet & absens nominatim (de quo *l. 1. 4. & 5. h. t.*) qui quolibet pacto peregrinatur, *d. l. 1.* vel in militia constitutus, *dict. l. 4.* quietus possessor, *l. 2. h. t.* cuiuslbet rei, *l. 1.* & *l. 3. inf. ad leg. Iul. de vi:* fundi, *d. l. 3.* siue ipse possederit, siue alius sub eius nomine, sub quocunque nomine vel titulo, *l. 4. h. t.* veluti seruus, propinquus, amicus, colonus, libertus; *d. l. 1.* & *4. h. t.* possessione priuatus, *d. l. 1. h. t.* deiectus, *leg. ead* dominio suo turbatus, *l. 2. h. t.* cuius possessio ablata, *l. 1. h. t.* per iniuriam sublata, *leg. ead.* temerata possessio, *l. 1. in fin. infr. ad leg. Iul. de vi.* cuius possessionis status perturbatus, *l. 4. h t.* seu interpellatus, *l. 5. h. t.* cuius ius improba temeritate peruasum, *l. 2. h. t.* cuius momentaria possessio peruasione violata, *l. 6. sup. de denunt.* a quo ablata possessio, *d. l. 2. h. t.* possessioni restituitur, *l. 1. h. t.* possessionis iura ei reparantur: *d. l. 3. ad leg. Iul. de vi:* possessio redditur, *l. 2.* & *4. h. t.* restituitur, *l. 1. h. t.* reformatur status, qui per iniuriam sublatus est; *leg. ead.* Idque intra spatium legibus præstitutum, *leg. ead.* intra id tempus quod recuperandæ possessioni legibus præstitutum est, *leg. ead.* id est infra anni spatium. Interpres *ad l. 1. & l. vlt. h. t.* Illibatis interim atque omnibus integris causæ principalis internis, *d. l. 1. h. t.* omnibus quæ supersunt ad disceptationem litigii immutilatis permanentibus, *leg. ead. in fin.* seu sic vt integra omnis proprietatis causa seruetur, *l. vn. inf. si de momento.*

Magnus vero, siue huius interdicti fauor, siue ingens spolii odium in sequentibus cernitur: vbi, spoliatus semper restituendus venit.

Primo, *ilico & sine dilatione:* scilicet hoc, dilatione non suspenditur; *l. 4. h. t.* celeri redhibitione deiecto consulitur: *leg. ead.* protinus *l. 3. inf. ad l. Iul. de vi* ilico, *l. 2. h. t.* Vnde & momentum, momenti actio, momentaria possessio dicta, de quo *sup.* iurisque suffragium quod in celeri reformatione consistit, *l. 5. sup. de denunc.*

Secundo citra *Appellationis ius*; Appellatio scilicet in hoc iudicio non admittitur: *l. 14. inf quorum appellat. non recip. l. vn. inf. si de momento:* Symmachus *lib. 10. ep. 41.* quod & in Interdicto *quorum bonorum* obtinet, *l. 22. inf. quorum appell.*

Tertio, *Quolibet postulante*, exerceri scilicet potest hoc iudicium, *l. vlt. h. t.* seu peti, *l. 4. h. t* per quamcunque personam, *l. vlt. h. t.* per minorem, *leg. ead.* sub cuiuslibet personæ repetitione *l. 4. h. t.* Et quidem, quod Quartum, in fauorem absentium per eos quibus minime causæ dictio mandata est, *l. 1. h. t.* vt & per huiusmodi quoque conditionis homines, quibus alioquin causas orare fas non est, puta seruos, *leg. ead.* per parentes, proximos, propinquos, amicos, colonos, libertos absentium, *d. l. 1. & 4. h. t.*

Quinto, Tantus hac in re absentium fauor est, vt & post elapsa spatia recuperandæ possessioni *legibus* præstituta, aliis absentium nomine litigium inferentibus, id largiri conueniat, eosque momentariæ possessioni restitui, ac si reuersus dominus litigasset. Sed & Domino quolibet tempore reuerso actio recuperandæ possessionis indulgeatur, *l. 1. h. t.*

Sexto; & *requisiti* Iudices ipsi monentur, *l. 1. & 4. h. t.* absentium, qui cuiuslibet rei possessione priuati sunt, suscipere in iure personam, & authoritatis suæ formidabile ministerium obiicere, atque ita tueri absentes; *d. l. 1. h. t.* Absentium commoda tueri, *l. 4. h. t.*

Septimo non obstante Rescripto, vel Interlocutione in hac specie, obtinet scilicet huius interdicti beneficium simul & pœna, etsi quis Rescripto, quo precibus poposcit se audiri, *l. 2. h. t.* [ab extraordinario videlicet Iudice] quod litigator supplicatione obtinuit, *l. 5. h. t.* munitus, vel Iudicis interlocutione, iis tamen non vulgatis, non aduersario solemniter intimato, sed suppressis, quietum possessorem huiusmodi terrore dominio suo turbauerit, & violentia præoccupauerit, *l. 2. & 5. h. t.*

Octauo, Locum habet hoc interdictum, vt in priuatis negotiis, ita & si inter Proscripti bona, priuatus rem suam agnoscens eam inuadat: nam & a retentatoribus erepta sociari iubentur ærario, *l. 3. h. t.*

Nono. In hoc Interdicto seu iudicio, id solum inquiri debet, vtrum possessio ablata sit, *l. 1. h. t.* seu in eo requiritur, quis ad quem venerit possidentem, *l. 3. infr. ad leg. Iul. de vi.*

Decimo: Etsi violentiæ antiquioris & ipse in eadem re argui possit: Nam & qui antea spoliasse dicitur, vltimum tamen spoliatus restituendus venit, *d. l. 3. ad Leg. Iul. de vi:* seu *l. 7. Cod. Iust. eod.*

Vndecimo: Etsi *Falsi* accusatio prolato instrumento in ciuili controuersia inferatur, *l 2. infr. ad leg. Cornel. de falso:* nihilominus enim momentum petitori possessoriue prolatorum instrumentorum authoritas confert, & secunda falsi actio ciuilis iurgio terminato subsequitur,

Postremo, Pœnæ grauissimæ & multiplices violento huiusmodi possessori olim impositæ. De criminali sane violentiæ iudicio erit *infr.* titulus *ad leg. Iul. de vi:* Quod rerum dispendium attinet, variæ sunt Imperatorum constitutiones: Aliquando violentus dimidia parte multatus, *l. 3. inf. ad leg. Iul de vi: l. 14. infr. quorum appellat.* aliquando tota lite, seu re cadebat, & in perpetuum multabatur, *l. 2. & 3. h. t.* etiamsi bonam causam foueret; si malam causam, æstimationem insuper rei exoluere cogebatur, *l. 3. h. t.* Neque illud abs re fuerit monere, quænam cuiusque Imperatoris *hoc titulo* lex sit: Constantini est *lex 1.* Gratiani, *lex 2.* Valentiniani Iun. *lex. 3.* Honorii *lex. 4. 5. & 6.* Vt neque illud, casus ferme singulares huius tituli constitutionibus decidi. De absentium possessione vi vsurpata est, *lex 1. 4. & 5.* De iis qui auctoritate Rescripti, vel Interlocutione Iudicis ad vim abutuntur, *l. 2. & 6.* De his qui ex Publicati bonis aliquid vsurpant, *l. 3.* De Minore, *l. vlt.* Tandem & illud de *locis* notandum, pertinere *legem 1. & 2.* ad Vrbem Romam: *legem 3.* ad Gallias: ad Italiam vero, & Liguriam nominatim, *l. 4.* ad Hispaniam, *l. 5.* ad Africam, *l. 6.*

De ABSENTIVM *possessione aduersus vim tutanda recuperandaque, inque id Iudicis officio.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. Seuero. (b)

IVDICES, (c) *absentium*, qui cuiuslibet (d) rei possessione priuati sunt, suscipiant in iure personam, (e) & auctoritatis (f) suæ formidabile (g) ministerium (h) obiiciant, atque ita tueantur absentes. Hos (i) tamen Iudices, quos absentium iussimus subire (k) personam, intra hos terminos ministerii retinemus, vt (illibatis, atque omnibus integris causæ principalis (l) internis) (m) id solum diligenter inquirant, vtrum eius qui quolibet pacto (n) peregrinatur, possessio ablata est, (o) quam propinquus, (p) vel amicus, vel seruulus (q)
P. 409 quolibet titulo (r) retinebat: Nec hos (s) qui deiecti sunt, absentium nomine possidentes, quia minime ipsis (t) causæ dictio (v) mandata sit, ab experiunda re (x) secludant: Nec si serui sint; eorum reiiciant (y) in iure personas, quia huiuscemodi (z) condicionis hominibus causas orare (a) fas non sit: Sed, (b) post elapsa quoque spatia, (c) recuperandæ possessioni Legibus præstituta, litigium eis inferentibus largiri conueniet, (d) vt eos momentariæ (e) perinde possessioni restituant, (f) ac si reuersus dominus litigasset. Cur (g) tamen quolibet tempore reuerso, actionem recuperandæ possessionis indulsimus: (h) quia fieri potest, vt restitutio propter seruulos (i) infideles, vel negligentes propinquos, (k) vel amicos, & colonos, (l) interea differatur: absenti (m) enim officere non debet tempus emensum, quod recuperandæ possessioni Legibus præstitutum est: Sed reformato (n) statu, (o) qui per iniuriam sublatus (p) est, omnia quæ supererunt, ad disceptationem litigii immutilata permaneant; iudicio (r) reseruato (s) iustis legitimisque (t) personis: cum valde sufficiat, possessionem tenentibus absentium nomine, contra præsentium violentiam subueniri. Dat. X. Kalendas Nou. Mediol. Constant. A. VII. & Constantio Cæs. (v) Coss. [326.]

INTER-

INTERPRETATIO. (x) *Omnes Iudices specialiter admonemus, vt nullus absentibus dominis res eorum præsumat inuadere, sed contra improbos homines omnia per personam Iudicis vindicentur, saluo principali negotio. Quod* (y) *si quis se aduersus absentem negotium habere causatur, & si cui illi qui peregrinantur rem suam commiserint gubernandam, nec Actor, nec Procurator eorum, aut aliquis seruorum ad dicendam causam domino aut absente, aut non iniungente* (z) *cogatur, sed si quid eis fuerit sublatum, mox hiis qui domino absente exclusi sunt, cum interpellauerint reformetur. Ipse vero dominus si forte per negligentiam seruorum res recepta non fuerit, cum de* (a) *peregrinis redierit, possessionem suam momenti beneficio, etiamsi annus excesserit,* (b) *nullatenus recipere prohibetur, sed restitutis in integrum omnibus quæ eo absente sublata sunt, integra causæ actio proponatur: inter legitimas duntaxat, & integra ætate personas: quia dignum est, vt contra malitiam eorum qui præsentes sunt taliter absentibus iubeamus esse consultum.*

NOTAE.

(a) Lex 1. *Cod. Iust. si per vim vel alio modo absentis perturbata sit possessio.* Hanc legem memorat simul & confirmat Honorius Imp. *l. 4. inf. h. t.* Eandem intelligit Interpres ad *l. 3. inf. ad leg. Iul. de vi*: Eam interpretatur Menochius *remed. 6. de recuper. poss.* GOTHOFREDVS.

(b) P. V. scilicet. Acilius hic *Seuerus* est, qui P. V. fuit a Pridie Nonas Ianuar. A. D. 325. ad Idus Nouemb. A. D. 326. vt testatur vetus Auctor Notitiæ Præfectorum vrbi. Eidem inscribitur A. 325. *lex 3. sup. de diuers. rescript. l. 2. de Iudiciis*, addita vtrobique dignitate *P. V.* Hoc vero anno 326. eidem inscribuntur dignitate expressa *lex 3. inf. de bonis vacantibus*, sed dignitate omissa, *lex 2. inf. de filiis milit. apparit.* IDEM.

(c) *Iudices* in specie *huius legis* sunt Iudices ordinarii: intra Præfecturæ vrbanæ diœcesin, præter Præfectum Vrbis ipsum: spolii scilicet causa ab ordinario Iudice cognoscitur. IDEM.

(d) *Rei cuiuslibet.* De hoc *in commentario.* IDEM.

(e) *Personas*, in plurali Cod. Iust. IDEM.

(f) *Auctoritas* Iudicis, vide *Gloss. Theod.* & quæ noto *ad l. 6. inf. de exactionib.* IDEM.

(g) *Formidabile* Iudicis ministerium: quantum ad violentum, vt Azo recte. (D. Paulus ad CV.) IDEM.

(h) *Ministerii* vox hic, & mox rursum, de officio Iudicis. IDEM.

(i) Hæc sententia, vsque ad, *vt id solum*, recisa *Cod. Iust.* propter repetitionem quæ infra occurrit. IDEM.

(k) *Subire sup.* suscipere. IDEM.

(l) *Principalis* causa, causa proprietatis, negotium principale, vt *l. 3. inf. ad l. Iul. de vi: & l. 14. inf. quorum appell.* & Interpres *ad hanc legem.* Principalis quæstio: *l. 2. sup. de Iudiciis*: Cassiodorus *IV. Variarum 44. si partibus vestris in causa momentaria vel principali iustitiam adesse cognoscitis.* Idque est quod Isidorus 5. *originum c. 25.* scribit, *momentum quam cito quam statim saluo negotio reformari.* Vbi *negotium* pro causa principali & proprietatis. Quomodo & *fine huius legis: Omnia quæ supererunt ad disceptationem litigii immutilata permaneant, iudicio reseruato iustis legitimisque personis.* IDEM.

(m) *Interna* principalis causæ, *h. l.* interna negotii, *l. vn. sup. de off. Præfect. Prætor.* interna causæ, *l. 2. inf. si vagum petat. mancip.* vide *Gloss. Theod.* IDEM.

(n) *Modo*: ita Cod. Iust. IDEM. Cod. Wurceburg. *quolibet pacto qui peregrinatur.* RITTER.

(o) *Sit*, Cod. Iust. GOTHOFRED.

(p) *Propinquus, vel parens, vel proximus, vel amicus, vel colonus, vel libertus seu seruus*: ita plenius Cod. Iust. ex *l. 4. inf.* ferme, quam ideo omisit Tribonianus, mutuato tantum inde quod ibi plus continetur. IDEM.

(q) *Seruulus* hic, & mox rursum ὑποκοριστικῶς Constantino. IDEM.

(r) Velut actor, aut conductor. IDEM.

(s) *Eos*, Cod. Iust. IDEM. *Ore hos* male Cod. Wurceburg. RITTER.

(t) *Ipsius* Cod. Wurceb. IDEM.

(v) Ita quoque recte meliores Cod. Iust. in nonnullis *decisio.* GOTHOFRED.

(x) *Experiundo rei* Cod. Wurceburg. RITTER.

(y) Cod. Wurceb. *requirant.* IDEM.

(z) *Huiusmodi* Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(a) *Perorare* in Cod. Iust. non ita recte: *Orare*, proprie. Poëta, *Orabunt causas melius.* Terentius Phormione *Act. 1. scen. 5. v. 62. Seruum hominem causas orare leges non sinunt.* Quem locum forte in animo habuit Constantini Quæstor. Ita Tullius & Seruius Sulpitius a Pomponio *l. 2. §. 34. de origine iuris, causas orasse* dicuntur. Omitto alia. IDEM.

(b) *γρ. Sed &.* IDEM.

(c) Anni vtilis scilicet, *l. 2. Cod. Iust. vnde vi*: & Interpres ad *hanc legem*, & ad *l. vlt. infr.* IDEM.

(d) *Conuenit*, Cod. Iust. IDEM.

(e) *Momentaria* possessio, *h. l. & l. 8. sup. de iurisdict.* momentaria causa apud Cassiodorum *l. c.* vide *Gloss.* De momenti beneficio, dixi iam ad *l. 8. sup. de iurisdictione & l. 5. sup. de denunciat. Momentaria*, Cod. Iust. IDEM.

(f) *Sine vlla cunctatione.* add. Cod Iust. IDEM.

(g) *Domino* scilicet, quod & Tribonianus addidit. IDEM.

(h) *Indulgemus*, Cod. Iust. IDEM.

(i) *Seruos*, Cod. Iust. IDEM.

P. 410 (k) *Vel parentes vel proximos*, Cod. Iust. add. ex *d. l. 4. inf.* IDEM.

(l) *Vel libertos*, add. Cod. Iust. ex *d. l. 4. inf.* IDEM.

(m) *Absentibus* Cod. Iust. IDEM.

(n) *Reformandi* vox hac in re, possessionis videlicet propria vide *Gloss. Theod.* & Symmachum *lib. 1. ep. 74. lib. 3. epist. 53 lib. 6. ep. 11. lib. 10. ep. 41. 46.* Ambrosium *ep. 16.* IDEM.

(o) De hac *Status* voce: ad *l. 4. inf.* IDEM.

(p) *Ablatus.* IDEM.

(r) Iudicium de causa principali, de quo iam *sup.* IDEM.

(s) *Seruato*, Cod. Iust. IDEM.

(t) *Absentibus personis.* Cod. Iust. IDEM.

(v) *Ces.* abest a Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER

(x) Non cepit *huius l.* sensum. *GOTHOFRED.*
(y) Neque hic legem intellexit. *IDEM.*
(z) *Iubente* Cod. Wurceb. *RITTER.*
(a) *A peregrinis* Edit. Sichard. *IDEM.*
(b) *Annos excesserint* Cod. Wurceb. *annos excesserit* Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. hæc constitutio est, quam Honorius Imp. iterat *l. 4. inf.* in Inuasores alienæ rei & possessionis: cuius alioquin Principis plures in Inuasores constitutiones occurrunt, puta *lex 1. 2. 3. inf. ad leg. Iul. de vi: lex 1. 2. sup. finium regundorum: lex 1. inf. de accusationib.* Hæc vero speciatim est de ABSENTIVM possessione inuasa, interuersa, quam absentium nomine alii tenebant, veluti propinqui, amici, serui, coloni. Absentibus scilicet aduersus præsentium violentiam validis remediis Constantinus consultum voluit. Præsentium, inquam, qui captata aliorum absentia in possessiones eorum sæpe inuolabant, velut destitutas iam, vel certe aliis personis siue contemnendis, siue negligentibus commissas: propinquis, amicis, seruis, colonis. *Hac enim ferme occasione absentium facile iura turbantur, quod a possessionibus suis absint, vel abesse cogantur, qui quamdiu præsentes sunt, nec quicquam turbantur.* Quod etiam ex variis aliis huius ferme æui scriptoribus discimus: ex Symmacho, *lib. 3. ep. 53. 69. lib. 5. ep. 19. lib. 9. ep. 24. in fin.* & *lib. 7. ep. 66. Agris meis quos in Cæsariensi Mauritania possidemus,* (VT FIERI AMAT, *per dominorum absentiam) nihil reliqui facit officii Præsidalis improbitas.* Libanii quoque locus huc pertinet, *ep. 5.* ad Paulinum in Magistratu constitutum (forte Paulinum Præf. Augustalem) in Codice Regio: qua possessionem *Thalassio* cuidam absenti ereptam reformari postulat. ἔξεστι δὲ σοι μετὰ τῆς τῶν νόμων φυλακῆς ἀποδοῦναι γῆν ἧς ὑπ' ἀνδρὸς ἐστέρηται τῶν θρασυτέρων τινος, πάλιν αὐτὸν ποιήσαντι δεσπότην. καλὸν δὲ τὸν ἀδικοῦντα μαθεῖν, ὡς ἔστι καὶ ἀπόντα τῶν δικαίων τυχεῖν. Valentinianus 3. de Auxiliari V. ILL. qui absens domus suæ possessione Romæ ab ILL. V. Apollodoro *absentia eius occasione captata* depulsus fuerat *Nouella Theodosii 19. de inuasoribus: Quæ patrimoniorum potest esse securitas, si totiens insidietur inuasor, quotiens possessores esse contingit absentes?* Eodem pertinet apud Cassiodorum, *lib. I. Variar. 15.* Theodoricus R. epistola ad Festum V. ILL. atque Patricium, qua mandat vt tueatur facultates absentis, nec permittat eas a quoquam peruadi: vbi inter alia hæc: *Peruiæ sunt enim semper iniuriis facultates absentium, & quodammodo videtur occasio homines in delictum trahere, quæ non potest animum peruadentis de resultatione terrere.* Igitur & *hac l.* Constantinus M. & post eum Honorius, qui *hanc l.* firmauit, *l. 4. inf.* absentium securitati enixe consultum voluit multiplici ratione & cautione, variisque *beneficiis*, vt ea vocantur *d. l. 4.* Quod sequentia ostendunt. Primum enim spectanda sunt illa statim *initio l.* quibus absentium tutelam Iudicibus iniungit: *Iudices*, inquit, *absentium, qui cuiuslibet rei possessione priuati sunt, suscipiant in iure personam, & auctoritatis suæ formidabile ministerium obiiciant, atque ita tueantur absentes.* Quomodo & Honorius *l. 4. inf. Iudicem quoque absentium commoda tueri oportet, atque in his quæ comprobantur ablata celeri redhibitione consulere.* Quæ sane Constantini prægnantia admodum verba sunt. Symmachus quoque *lib. 10. ep. 7.* *Noueris pro absentibus dominis Rectorem suscipere debere partes defensionis:* cuius eiusdem non vna eam ad rem est epistola, veluti ad Richomerem *lib. 3. ep. 69.*

Secundo, *Quorumcunque* absentium commodis *hac l.* consulitur, pariter vt *l. 4.* scilicet etiam ex non necessaria causa absentium, vt recte Glossa notauit: Non tantum, ob generalem & indefinitam *absentium* appellationem, verum etiam ob ea quæ diserte addit Constantinus *h. l. eius*, inquit *qui* QVOLIBET PACTO *peregrinatur*, pro quo Tribonianus, *qui quolibet modo*: Et Honorius similiter *d. l. 4. vt quæ in militia constitutis vel absentibus.* Vnde iam conficitur ea Interpretum quæstio, quam recte decidit Menochius *de recuper. poss. remed. 6. a n. 12. ad 19.* num absentibus ex voluntaria causa hoc beneficium comperat: Quod vtique & incunctanter dicendum est. Et vero, præter ea quæ iam notauimus, vt & illa quæ recte ibidem Menochius obseruat, historica horum temporum ratio id euincit, nempe, quod hac tempestate Proceres & Senatores vrbis Romæ, atque in dignitatibus constituti, per diuersa varias possessiones habeant, quas non pro necessitate tantum, sed & pro voluntate subinde obire his contingebat, neque omnes tamen, aut simul, velut longe positas, in quibus suos actores, colonos, seruos habebant: Cuius rei exempla vel apud Symmachum complurima. Et vero hæc causa ipsa est cur *Præfecto vrbis* hæc lex, vt iam *in Notis* ostendi, inscribatur: qui vtique Procerum & Senatorum Præsul erat, cuiusque diœcesis suburbanas seu suburbicarias prouincias complectebatur: intra quas Romani proceres varias possessiones habebant, easdemque quandoque obibant, quod ex eodem Symmacho rursum discerte est. Et hæc de personis.

Quod *res* attinet; *Tertio* hic obseruandum, *hanc leg.* vt & Honorii *l. 4.* etsi ad possessionum seu fundorum ad absentes pertinentium Inuasores potissimum pertineat, ad aliarum tamen quoque rerum inuasores pertinere. Nam vt maxime interdictum *vnde vi*, quo hæ constitutiones pertinent, ad res mobiles olim non porrigeretur, & his quoque legibus passim *possessio ablata* ponatur, quam alius absentis nomine retinet: item *deiectus* dicatur qui absentis nomine possidebat, seu possessionem tenebat, attamen *in vtraque l.* occurrunt, quæ suadent earum beneficium ad res alias quoque absentium direptas pertinere. Ita enim Constantinus *hac l.* initio statim; *Absentium, qui* CVIVSLIBET REI *possessione priuati sunt.* Ita Honorius, *l. 4. si perturbatus possessionis status sit*, VEL DIREPTVM ALIQVID. Iterum *ad repetendum momentum, redintegrationemque* FORTVNÆ, quorum illud certe pertinet ad possessiones, istud ad res alias. Et in fine: *quæ comprobantur* ABLATA: Item *Qui vtendæ rei habuit facultatem: & quæ in militia constitutis, vel absentibus*, EREPTA *esse constiterit, reddantur.* Quæ omnia omnis generis res complectuntur. Et sane cum Absentium tutelam *his legibus* Con- P. 411.
stantinus & Honorius in se tam enixe recipiant, eamque Iudicibus adeo inculcent, in hanc quoque partem consultum oportuisse quis neget? Certe & olim eorum quoque nomine quæ immobilibus cohærent, seu rei soli accedunt, interdictum *vnde vi* dabatur: *l. 1. §. 6. l. 3. §. 15. D. de vi, & vi armata.* Sic & mobilia occupans incidit in pœnam *legis 7. Cod. Iust. h. t.* seu *l. 3. inf. h. t.* quod & Glossa probat, quam sequuntur omnes. Tandem Iustinianus quoque has Constantini & Honorii constitutiones ad vacuam absentium possessionem vsurpatam extendens, *l. vlt. C. Iust. vnde vi*, res & possessiones coniungit: *Nos non concedentes aliquem alienas res vel possessiones per suam authoritatem vsurpare*: de quo Menochius *ad eam leg. remedia recup. poss. 12. a n. 14.*

Quarto

Quarto Constantinus *vers. id solum:* Iudicem id solum inquirere iubet, vtrum eius qui absens est possessio ablata fuerit, quam alius absentis nomine retinebat: Quod & alias tralatitium est: nempe in hoc iudicio id vnum quæri debet, & vt idem Constantinus ait *l. 3. inf. ad leg. Iul. de vi:* ante omnia violentiæ causa examinanda venit, & in ea requiritur, *Quis ad quem venerit possidentem*, vt ei quem constiterit expulsum amissæ possessionis iura reparentur, possessioque penitus restituatur; scilicet & solum id inquirendum & ante omnia: Quæ in commune huius momenti & Interdicti natura est. In tantum, vt etsi vetus violentia opponi possit, attamen prior violentia per secundam ex interuallo factam absumatur, & vltimo spoliatus restituendus veniat: quæ expressa sententia est *d. legis 3. inf. ad l. Iul. de Vi.* vbi de ea quæstione plura.

Quinto Constantinus, *vers. nec hos:* eos qui possessione deiecti sunt, absentium nomine possidentes, hoc iudicio experientes admitti a Iudicibus iubet, quolibet titulo possessionem absentis retineant, ait lex: vel vt Symmachus *lib. 3. ep. 69.* in eadem re, *tueantur absentium* facultates: homines denique absentium: Idque etsi *Mandatum* ad id non habeant, etsi minime ipsis causæ dictio mandata sit; etsi alioquin regulariter nemo sine mandato alieno nomine agere possit: *l. 6. §. vlt. D. de negotiis gestis.* Simili sane ratione olim ex *lege Hostilia* actionem furti sine mandato cuicunque exercere licebat, eius nomine qui apud hostes erat, quiue Reipubl. causa aberat, quiue in eorum alicuius tutela esset: *pr. Inst. tit. de iis per quos agere.*

Sexto, *seruos* quoque admitti a Iudicibus Constantinus iubet; *vers. nec si serui:* etsi alioquin huius conditionis hominibus causas orare fas non sit. Quod etiam repetitur *l. 4. inf.* & *l. vlt.* & nominatim seruum qui possessione absentis expulsus fuit: Cum antea seruo in corporali possessione relicto, eoque deiecto dominus tantum experiri posset *l. 1. §. 22. D. de vi, & vi armata.* Non est in casu *huius l.* minor addendus, cum alias minor *hic* admittatur *l. vlt. inf.* nam de præpositis possessioni *hac l.* agitur, cuiusmodi certe minor non præponitur. Serui igitur persona *hic* legitimatur: atque adeo hac quoque parte noua est hæc constitutio. Quæ cum ita sint, hinc apparet Interpretem *huius leg. versic. Quod si quis*, hunc locum non intellexisse.

Septimo, neque *Tempora* seu spatia, recuperandæ alioquin possessioni *Legibus* præstituta, hoc casu seruari vult Constantinus *vers. sed post.* id est, anni spatium, vt Interpres recte *ad hanc l. & l. vlt. inf.* v. & Cassiodorum *lib. IV. Variar. 39.* Quin & superioribus omnibus etiam seruis, post elapsa tempora, seu spatia illa, litigium inferentibus momentariæ possessionis interdictum debetur, haud aliter ac si dominus ipse reuersus litigasset.

Octauo: Imo & *domino* quolibet tempore reuerso actionem recuperandæ possessionis indulgeri vult Constantinus *vers. cui tamen:* hac ratione reddita, quia fieri potest, vt restitutio propter seruos infideles, (Actores absentium infideles, v. & Symmachum *lib. 9. ep. 6. & lib. 5. ep. 87.*) vel negligentes propinquos, vel amicos & colonos interea differatur: atque adeo absenti officere non debeat tempus emensum. Eadem ratione & Cassiodorus *VII. Var. 8.* scribit, *Vigilibus iura momenti esse dilatata:* quia Vigiles vice absentium sunt, *l. 15. §. 3. D. ad leg. Iul. de adulter.*

Et hactenus quidem Beneficia, quæ in hoc negotio Absentibus tributa voluit Constantinus, hac *noua* constitutione: quæ non ad Interdictum in genere *de Vi* pertinet, verum ad *Absentium* nominatim tutelam.

Sequuntur nunc *Limitationes* seu termini, intra quos Iudicis officium, in hac quoque specie, includit Constantinus. *Hos tamen*, inquit, *Iudices, quos absentium iussimus subire personam, intra hos terminos ministerii retinemus, vt,* &c. Intra terminos, inquam, ordinarios huius Interdicti.

Primus terminus est, vt id omne fiat illibatis atque integris omnibus causæ principalis internis, vt *initio l.* dicitur: vel, vt *fine leg. reformato statu, qui per iniuriam sublatus est, omnia quæ superarunt ad disceptationem litigii immutilata permaneant:* Quam in rem vid. & *l. vn. inf. si de momento fuerit appell.* id est, Citra præiudicium causæ principalis: Quomodo & exerte Symmachus, *lib. 10. ep. 41. Quare de possessione secundum documenta Scirtii, & Principalium testimonia iudicaui*, &c. *principalem vero causam saluis allegationibus partium futuro examini reseruaui.*

Secundus terminus seu secunda limitatio est, vt iudicium iam principale reseruetur iustis legitimisque personis: De momento scilicet agere possunt etiam serui: in iudicio principali iustæ tantum & legitimæ personæ, non etiam serui, quorum iusta & legitima persona non est: vt neque aliorum sine mandato. Interpres ad *hanc l.* ita: *Inter legitimas duntaxat & integra ætate personas.* Cassiodorus *VIII. Var. 28. in f. Ita tamen, vt legitima persona disceptantibus non desistat.* Hactenus scilicet Constantinus absentibus fauit, vt ne possessio eorum turbaretur: *cum valde*, inquit, *sufficiat, possessionem tenentibus absentium nomine contra præsentium violentiam subueniri.* Quod Interpretatio *huic l.* subdita non plane assequitur, cum ita explicat, *quia dignum est:* debuit dicere, *quia satis est*, *valde sufficit*, id est, abunde est.

P. 412 NON EXCVSARI *quem a vi.* 1. *Rescripto Principis non vulgato, non intimato.* 2. *neque interlocutoria Iudicis.* 3. *neque Tutorii officii obtentu.*

II. (a) Imppp. GRATIAN. Valent. & Theod. AAA. ad Potitum (b) Vicarium Vrbis.

QVISQVIS, neque vulgato *Rescripto*, neque aduersario solenniter intimato, possessorem quietum, domino suo, huiusmodi (c) terrore, (d) turbauerit, (e) ea in perpetuum lite multetur, quam præoccupauerit violentia, cum precibus poposcisset *audiri.* Quæ * non minus etiam eum tenebit condicio, qui Iudicis *Interlocutione* suppressa, sub specie iudicati, ius alienum improbs (f) temeritate peruasit: (g) ita vt, neuter reparationem interfecti (h) hoc pacto semel negotii audeat postulare. Si * autem habito plerumque (i) conludio, Curatores vel Tutores minorum his rem debitam ea (k) occasione peruadant, vt pupillis vel adultis iurgandi copia & fructus adimatur, iis eatenus subuenimus, vt eosdem

non atterat (l) damno culpa temeritatis alienæ, ſed ilico quidem poſſeſſio ei, a quo eſt ablata, reddatur: Curatores autem vel Tutores æterna deportatione punitos, bonorum (m) quoque publicatio perſequatur. Dat. prid. Idus Octob. Treueris, (n) Siagrio & Euchério Coss. [381.]

INTERPRETATIO. *Quicunque cauſam ſuam non ita agere voluerit, vt aduerſarium ſuum publice patefacta actione conueniat, & dominum poſſeſſionis* (o) *aliqua ratione conturbauerit, ita negotio ipſo careat, vt eam cauſam nunquam valeat reparare, qui prius rem voluit auferre, quam ſperare a Iudice vt deberet audiri. Similiter & ille omni cauſa priuetur, qui Iudicis ordinatione ſuppreſſa, iudicium ſe habere dicens, alienam poſſeſſionem ſua præſumptione peruaſerit. Quod ſi Tutores etiam vel Curatores minorum, conludio aliquo pro eorum negotiis alienam rem ſub ea quam diximus temeritate peruaſerint, vt minorum cauſa depereat, nullum minoribus præiudicium fieri ex Tutorum vel Curatorum temeritate permittimus,* (p) *ſed proprietatem ſuam ſine dilatione recipiant. Curatores autem vel Tutores amiſſis rebus ſuis perpetuo exilio deputentur.*

NOTAE.

(a) Lex 6. *Cod. Iuſt. hoc tit.* hinc mire interpolata eſt. Hanc *leg.* repetit Menochius *de recuper. poſſeſſ. remedio* 8. Concordat huic legi *lex* 5. *inf.* *GOTHOFREDVS.*

(b) *Potito* huic Vicario vrbis inſcribitur quoque anno 379. *lex* 1. *inf. de Princip. agent. in reb. lex vlt. inf. de re iudicata*: *lex* 3. *inf. de executoribus. Potiti* quoque meminit Symmachus (*lib.* 13. *ep.* 13.) *IDEM.*

(c) Reſcripti ſcilicet impetrati. *IDEM*

(d) *Terrore* reſcripti facile terrentur poſſeſſores. *IDEM.*

(e) *Turbandi* vox hic propria, vt & perturbandi, *l.* 4. *inf.* & *tit. Cod. Iuſt. per vim, vel alio modo abſentis perturbata ſit poſſeſſio*: quæ vim expulſiuam denotat, etſi natura ſua inquietationem omnem ſignificet. Sic & Symmachus *lib.* 5. *ep.* 17. *Ne ius prædii noſtri violenta perturbet irruptio.* *IDEM.*

* *Secunda* ſententia *huius leg.* *IDEM.*

(f) Improbi vox *hic* propria v. *Gloſſ. Theod.* ſic & *l.* 5. *ſup. de denunciat. vel edit. reſcripti*, peruaſione improborum. *IDEM.*

(g) *Peruadendi* vox *hic* propria: & mox *inf.* rurſum. Sic & *d. l.* 5. *ſup. de denunciat.* & *l.* 6. *eod. tit. momentaria poſſeſſio peruaſione violata.* Indeque *peruaſionis* actio, *Nouella* Valentin. 12. *de Epiſcop. iud.* *IDEM.*

(h) *Interfectum* negotium. Plautus *Menæchmis*, *Actu* 3. *ſc.* 2. *v.* 46.
Interfecta (occiſa) *hæc res eſt.*
Et *Mercatore*, *Actu* 5. *ſc.* 1. *v.* 3. 4.
Vſus, fructus, victus, cultus iam mihi harunce ædium
Interemptu'ſt, interfectu'ſt, alienatu'ſt, occidit.
v. & *Captiuis* & *Pſeudolo.* Apuleius *interficere virginitatem* dixit. Apud Ariſtophanem, τὸ τρυβλίον τέθνηκέ μοι. Simili translatione *vulneratum negotium*: *l.* 15. *inf. de appellat.* & apud Symmachum *lib.* 2. *ep.* 30. & *l. vlt. C. Iuſt. in quib. cauſis in integr. reſtit. neceſſ. non eſt*: & apud Auguſtinum *in breuiculo collat.* 3. *diei.* *IDEM.*

* Tertia ſententia. *IDEM.*

(i) Id eſt, vt ferme colludio euenire ſolet. *IDEM.*

(k) Reſcripti occaſione. *IDEM.*

(l) *Alteri* damno. v. *Gloſſ.* *IDEM.*

(m) Dicam ad *l. vn. inf. de ſentent. paſſis*: v. & *l.* 3. *inf. ad leg. Iul. de vi.* *IDEM.*

(n) Hinc apparet, *hanc leg.* Gratiano Imp. adſcribendam. Ibidem vero hoc anno data *lex* 6. *inf. de ſcenicis.* *IDEM.*

(o) *Poſſeſſoris* Cod. Wurceb. & Edit. Cuiac. quam lectionem & ſeruabat Codex, quem Sichardus vidit, vt notat in margine. *RITTER.*

(p) *Permittitur* Cod. Wurceb. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

GRATIANI hæc conſtitutio eſt, vt ex ſubſcriptione *huius leg.* conſtat: dicitur enim ea data *Treuiris*, quæ ſane tum Galliarum metropolis, & Imperatorum ſedes in partem Imperii Gratiano ceſſerat. Eſt vero hæc *lex*, non de Interdicto *vnde vi*, in commune; verum de ſingularibus caſibus quibuſdam, in violentiæ crimine, quibus nihil obſtantibus, quis Interdicto *vnde vi* teneri definitur: de quibus itidem eſt & Honorii Imp. conſtitutio, *l.* 5. *inf.* Et ita quidem ſingulares *huius l.* ſpecies ſunt, vt eam Interpretes hanc ad diem non perſpexerint,
P. 413 & Tribonianus in aliam omnino ſententiam verterit, forte quia & ipſe eam minus perſpectam habuit. Denique *hac l.* occurritur duplici obtentui, & prætextui, vel potius *terrori*, quo obiecto peruaſores aliena iura reſque turbabant.

Prior huius l. pars eſt de Reſcripto Principis, quo Princeps, interpellatus a quodam, qui ſe poſſeſſione deiectum querebatur, atque adeo auxilium Principis depoſcebat; denique qui ſeſe *precibus audiri popoſcerat*, (vt *hac l.* diſerte dicitur) ad extraordinarium forte Magiſtratum, eum remiſit, ſupplicemque in poſſeſſionem reſtitui iuſſit, ſi appareret eum vi deiectum, & vt recte Accurſius interpretatur *in voce, Vulgato*, illos debere venire ad iudicium iſti reſponſuros. De quo Reſcripti genere eſt Valentiniani Iun. *l.* 5. *ſup. de denunciat. vel edit. reſcripti*: *Si quis*, inquit, *poſſeſſione deiectus auxilium noſtri poſcat oraculi.* Et *lex* Honorii 5. *inf. hoc tit.* *nec Imperiale*, inquit, *reſponſum, quod ſupplicatio litigatoris obtinuit.* Sæpe ſcilicet eueniebat vt a Potente forte poſſeſſione deiectus, & ab Ordinario Iudice ſpretus, vel etiam obtentu Iudicii ſpoliatus ad Principem querelas ſuas deferret, mox Princeps Magiſtratui alicui, maiori ſeu ſublimiori forte, huiuſce rei notionem deferret extra ordinem, vt cæteroquin reſcripta multa ad extraordinarios Iudices impetrabantur: de quibus, *l.* 1. *ſup. de dilationib.* *l.* 9. *ſup. de Iuriſdictione*: *l.* 7. *inf. de Nauiculariis*: *l.* 2. *ſup. de off. Iudicum omnium*: *l.* 4. *ſup. de denunciat. vel edit. Reſcripti.* Et vero de hoc ipſo Reſcripti genere eſt quoque Symmachi locus, *lib.* 10. *ep.* 46. triennio tantum poſt hanc leg. *Cum ex Reſcripto*, inquit, *Numinis veſtri ſtatum quem Theodoſio Abſenti ademerat reformaſſem: Mota enim veſtra Clementia ſupplicationibus & querelis, breui examine iuſſit inquiri,*

vi, an Theodosio extra conflictum locato, ac deinde ne rebus excideret prouocante, possessionem corporum Constantius esset indeptus. Allegata igitur Praeceptione diuina, primo cognitionem totius negotii (quamuis speciatim mihi Tranquillitatis vestræ delegatione mandatam,) V. C. Vicarii præsentiæ reseruaui: & mox, *cum iam participem Iudicii non haberem, turbatæ possessionis querelam Rescripto obsecutus audiui. Et quia Theodosium iudicio non interfuisse constabat, quo sibi demptas questus est facultates, nec vlla precum mendacia Constantius detegebat, executus sum circa germanum supplicatoris hæredem Cæleste iudicium, reformato statu, quem claruit mox proposita appellatione defensum,* &c. De hoc igitur Rescripti genere est *hæc lex:* De cuius sententia priusquam agimus, illud repetendum, eum qui Rescriptum impetrauerat, id edere, vulgare, aduersarioque solemniter intimare debuisse: quod præter *hanc l.* docuit *sup.* peculiaris in id titulus *lib. 2. de denunciatione vel editione rescripti. Vulgare* enim hic non est passim ostentare, vt nonnulli scribunt; verum edere, apud Iudicem intimare, vt Accursius recte in altera Interpretatione: promulgare, vt *l. 5. Cod. Iust. de diu. rescript.* quæ quadriennio ferme post *hanc l.* data est. Id quod etiam in huiusmodi rescripto, de quo *hac l.* necessario requirebatur: Nam vt maxime de momenti beneficio seu restituenda possessione ageretur, attamen remissa Rescripto ad Iudicem super hac re cognitione, non ideo μονομερῶς iudicium peragi poterat, verum partem audiri oportuit, de quo querela ad Principem perlata fuerat; atque ideo rescriptum in id aduersario vulgari intimarique. Rescripto Principis scilicet solemnia iuris, vel ordo iuris, non ideo remissa censentur, vt in *sp. l. 6. sup. de inoff. test.* & *l. 30. Cod. Iust. eod.* cum qua nil commune habet species, *l. 2. sup. si certum petatur de suffrag.* Imo enim cum huiusmodi Rescripto, cognitio tribuitur, iusta cognitio parte altera audita delata censetur. Nunc finge: Aliquem huiusmodi Rescripto non vulgato, neque aduersario solemniter intimato, eius terrore, possessorem quietum dominio suo turbasse, & sic litem præoccupasse violentia, cum precibus poposcisset audiri: Huiusmodi violentum inuasorem Gratianus *hac leg.* lite multari iubet: *præoccupantis* litem hæc pœna est. *Præoccupare,* est præpostere, præmature occupare: suaque sponte inuadere quod a Iudice sperare debuerat: & vt loquitur *lex 3. inf. hoc tit.* qui cum litem inferre potuisset, noluit expectare iudicium, imo maluit spernere victoriam, quam iustitiæ præscripsisset euentus, vt amplecteretur quod dedisset audacia. Hegesippus quoque *lib. 2. de excidio Hierosol.* Præposterum litigatorem vocat, vbi & causa eum cadere scribit. *Non petendo,* inquit, *quæ petitione consisterent etiam in pecuniariis causis...... solet, vt præposteri litigatores causa cadant.* Et hæc de Rescripto Principis & sic de primo *huius leg.* capite.

Secundum, superiori simile caput est de *Interlocutione Iudicis.* Si quis scilicet suppressa ea, id est non intimata ea aduersario, vel eo absente (vt in *l. 5. inf.*) qua forte interlocutus fuerat Iudex, de causa possessionis cognoscendum, sub specie iudicati, ius alienum improba temeritate peruasit. Quod etiam cauetur *l. 5. inf.* vbi ratio hæc redditur: Quia negotiorum merita partium assertione panduntur, id est, vt recte *ibi* Interpres, quia prius conueniri debet ille qui possidet, & nisi inter præsentes iudicium dari non potest, nec negotium terminari. Et hæc quidem est *huius l.* sententia: Quam Tribonianus *in l. 6. Cod. Iust. h. t.* (quam hinc miro flagitio interpolauit) in eam sententiam refinxit, quasi id definiatur, eum qui Rescripti auctoritate nititur, vel re iudicata, non ideo propriæ executionis ius habere, verum prius conuenire debere possessores, vel his absentibus Actores eorum, vel procuratores: & ideo istum si spreto iuris ordine in executione iudicati peruaserit bona debitoris, amittere ius suum. Nam vt iam dixi in sp. *huius legis,* Rescripto vel sententia Iudicis causa decisa nondum fuerat, vt ex toto *legis* contextu apparet: & vel illa clare docent, *cum Precibus poposcisset audiri,* item *Iudicis interlotutione suppressa.* Ergo hactenus Rescriptum processerat, vt audiretur is qui supplicauerat: Hactenus Iudex Interlocutus fuerat. Et sane aduersarius vbique in *hac l. dominus* adhuc fuisse præsupponitur, quod vtique non diceretur, si rescripto vel iudicio dominium ei abiudicatum fuisset, ibi, *dominio suo priuauerit:* Item, LITE, inquit, *multetur quam* PRÆOCCVPAVERIT *violentia:* Item, *Ius alienum improba temeritate peruasit:* & mox: *negotium* per violentiam interfectum ait. Neque quicquam contra mouere debent, illa, *sub specie iudicati:* horum enim sensus est, peruasorem quasi iudicata re, cum tamen Interlocutio tantum processisset, *terrorem* aduersario iniecisse, resque peruasisse. Cæterum, quod *hac l.* improbatur factum eius, qui neque vulgato rescripto, neque aduersario solemniter intimato, possessorem quietum turbauit: non hunc sensum habet, quasi post vulgatum statim Rescriptum, & aduersario solemniter intimatum, liceat ilico possessorem quietum dominio suo turbare ante cognitionem Iudicis, ad quem Rescripto examen remissum est. Verum ex contingentia id ita accipiendum est: & quia post vulgatum rescriptum aduersarioque intimatum cognitio statim sequebatur: de quo ad *l. 5. sup. de denunciat. vel edit. rescripti.*

Superest *tertium caput* huius legis, *de Curatoribus & Tutoribus* rem minoribus debitam inuadentibus: P. 414. vbi notandum initio, quod Imper. ait, Curatores & Tutores habito plerumque colludio id fecisse, vt pupillis vel adultis iurgandi copiam & fructum adimerent: Cuiusmodi Tutorum vel Curatorum colludium aliud, seu proditio perstringitur *l. 3. sup. de Administr. tutorum.* Ergo hoc casu, vt eleganter dicitur, minores culpa temeritatis alienæ non atterit damno, verum restituta ilico re possessori, Tutores & Curatores in perpetuum deportari, bonaque eorum publicari iubentur. De aliis tutorum culpis *dicto tit. de Administr. tutorum.* Et *hac* tandem *lege* hoc summarium conficiatur. *Neque Rescripti aut sententiæ Interlocutoriæ obtentu, neque Tutorii officii prætextu, quem a vi excusari.*

PROSCRIPTI *bonis immixtas res suas occupantis pœna.*

III. (a) Imppp. VALENT. Theod. & Arcad. AAA. ad Messianum (b) Comitem RP. (c)

PLEROSQVE (d) detectum (e) est, in (f) rem priuatam nostram, quam publicatio (g) celebrata (h) quæsiuerat, inuasisse: quam nos a retentatoribus (i) ereptam sociari iubemus ærario; (k) punientes, contumacius (l) quam decus (m) publicum sinebat erectos, (n) vt qui (o) litem inferre potuissent, nollent expectare iudicium, ac spernerent

victoriam quam iustitiæ præscripsisset euentus, (p) & (q) amplecterentur quod dedisset audacia. (r) Cadat (s) igitur lite quisquis operiri noluerit litis euentum, & quod recipere lege potuisset, contemptor examinis (t) violentus amittat. Illi * vero, quos in tantum furorem prouexit (v) audacia, vt quod iurgaturi apud examinis fidem sperare non possent, ante euentum (x) iudicialis arbitrii illicita præsumptione temerarent, æstimationem rei, de qua litigari conuenerat, (y) cogantur exoluere. [Quod quidem etiam in priuatis obseruandum negotiis generali Lege sancimus.] Illud autem ab Officio Magnificentiæ (z) Tuæ cauendum esse decernimus, (a) vt Sacratissima domus nostra litem expectare, (b) non inferre cogatur, neque expetat, sed patiatur examen. Dat. (c) XVIII. (d) Kal. Iul. Treueris, Timasio & Promoto Coss. [389.]

INTERPRETATIO. *Cognouimus rem fisci nostri violenter aliquos inuasisse, sed nos euidenti lege præcipimus, vt si quis aut fiscalem rem, aut priuatam, ante sententiam a Iudice prolatam inuaserit, & noluerit expectare litis euentum, perdat negotium qui contempsit expectare iudicium. Ille vero qui hoc præsumpsit inuadere, quod per iustitiam apud Iudicem non poterat obtinere, habita æstimatione talem rem aliam illi domino restituat, qualem noscitur ante iudicium peruasisse.*

NOTAE.

(a) Abest prima *huius l.* sententia a Cod. Iust. vtpote historica. Hanc leg. inter alias intelligit Valentinianus *Nouella inter Theodosianas 19 de Inuasoribus.* Concordat illi *lex 14. infr. de bonis proscrips.* Eam plene repetit Menochius, *de recuper poss. remedio 9.* GOTHOFREDVS.

(b) *Messiano* huic Comiti R. P. inscribitur quoque anno 395. *lex 20. infr. de extraordinar.* IDEM.

(c) *Comiti R. P.* cur hæc lex inscribatur, mox dicam. IDEM. *Ad Messianum* cesp. habet Cod. Wureeburg. Edit. Sichard. *CC. SP.* scribebant enim antiqui mox *C. R. P.* mox *Co R. P.* vid. *not. Iur.* Magnonis, quod vero horum temporum librarii vix capiebant. RITTER.

(d) Abest, vt dixi, hæc sententia a Cod. Iust. de quo mox. GOTHOFREDVS.

(e) *Depectum est rem*, librarii negligentia, Cod. Wurceb. RITTER.

(f) *Inuadere in rem.* v. *Gloss. Theod.* Nonnulli hanc vocem tollunt. GOTHOFR.

(g) *Maximi Tyranni*, eiusque satellitum publicationem intelligo. IDEM.

(h) *Celebrari* dicitur publicatio, vt cætera quæ publice & solemniter fiunt, v. *Gloss.* IDEM.

(i) *Retentatores.* v. *Gloss. Theod.* IDEM.

(k) Locus hic ita interpungendus, *sociari iubemus ærario : punientes contumacius quam decus publicum sinebat erectos.* IDEM.

(l) *Contumacia*, de his qui eriguntur aduersus decus publicum. IDEM.

(m) *Decus* publicum. IDEM.

(n) *Erectos*: sana hæc vox, quam in *ereptos* mutari neutiquam oportet: etsi id MS. nonnulli habeant. *Erectos*, vocat audaces, superbos, violentos, contumaces, resupina ceruice, vt *l. 6. inf. de custod. reor.* Ita liberti aduersus patronos ceruices erigere dicuntur *l. 1. sup. de libertis:* ad insolentiam erigi, *l. 1. Cod. Iust. de reuoc. donat.* IDEM. *Ereptos* placebat Cuiacio, sed Sichardo *delectos* mala coniectura. RITTER.

(o) *Vt qui, cum litem, &c.* GOTHOFR. Abest *qui* a Cod. Wurceburg. RITTER.

(p) Ita & inf. *litis euentum : item, ante euentum iudicialis arbitrii.* GOTHOFREDVS.

(q) Reponunt hic nonnulli, *vt*, male. Tria enim *hic* de retentatoribus dicuntur : 1. quod cum litem inferre potuissent, iudicium expectare noluerint: 2. quod spernerent victoriam quam iustitiæ præscripsisset euentus : 3. quod contra amplecterentur, quod dedisset audacia. Similiter Valentinianus *Nouella*, inter Theodosianas, 19. *de inuasoribus: Cum ea quæ disceptationis examinatione decussa posset recuperare legibus, poscenti, festino cupiditatis ardore peruaserit.* IDEM.

(r) *Audacia*, de violentis possessoribus : vt inf. *quos in tantum furorem prouexit audacia.* IDEM. *Audaciæ* legit Cod. Wurceburg. RITTER.

(s) *Cedat* Cod. Wurceburg. *accedat* Edit. Sichard. male. IDEM.

(t) *Examinis.* Sic & *d. Nouella* Valentiniani, *disceptationis examinatione.* Sic inf. *ad examinis fidem : & in f. neque expetat, sed patiatur examen.* GOTHOFREDVS.

* *Lex 7. Cod. Iust. eod. tit.* hinc interpolata est. IDEM.

(v) Eleganter hoc: præ quo Tribon. *Si quis in tantam furoris peruenerit audaciam.* *Furoris* autem vox *hic* propria. Sic & Valentiniano Iun. *l. vlt. inf. de leg. Iul. de vi.* MS. nonnulli habent *furor prouexit audacia.* IDEM. Et hanc lectionem quoque seruat Cod. Wurceb. quam & Cuiacius in *MS.* vidit. RITTER.

(x) *Aduentum*, Cod. Iust. male. GOTHOFREDVS.

(y) Id est. *oportuerat.* IDEM.

(z) Titulum Comitis R. P. obserua. v. *Notitiam.* IDEM.

(a) *Officium* Comitis R. P. obserua. v. *Not.* IDEM.

(b) *Expectare* abest a Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(c) *Dat.* hic accipiendum pro tradita, vel reddita; mox vt ostendam. GOTHOFREDVS.

(d) *XVII. Kalend. Iun.* Cod. Iust. IDEM.

COMMENTARIVS.

P415. VALENTINIANI Iunioris in inuasores rei alicuius FISCO incorporatæ proprie hæc constitutio est, vt ostendit eius subscriptio, *Dat. Treueris:* hæc enim vrbs Valentiniano cesserat, vna cum reliqua Gallia: Etsi non sine consilio forte Theodosii, qui tum res Valentiniani turbatas (de quo mox) administrabat & corrigebat, vt proinde hoc sensu quoque Theodosio accepta ferri possit : quam & Valentinianus III. inter alias intellexit *Nouella inter Theodosianas 19.* cuique concordat egregie Arcadii Imper. *lex 14. inf. de bonis proscriptorum.* Nobis vero inspicienda illustrandaque ea tanto accuratius, quod famosa *lex 7. Cod. Iust. eod. tit.* hinc miro flagitio interpolata est, omnique decore luceque spoliata:

lata: quam hinc deinceps repetere fas erit. *Historicam* potius causam eius eruere iuuat. Ait quidem initio Imp. *plerosque*, seu quamplurimos, tum *detectos*, *in rem Priuatam Principis*, *quam* PVBLICATIO *celebrata quæsiuerat*, *inuasisse:* Quibus omnino horum temporum ratio suadet indicari MAXIMI Tyranni, eiusque Iudicum proscriptionem: Maximus quippe qui iam inde ab A. D. 384. Gratiano Imp. cæso, Imperium eius occupauerat superiore Consulatu seu anno 388. apud Aquileiam a Valentiniano & Theodosio debellatus fuit, capiteque damnatus: vt & Victor filius eius intra Gallias: de quo Chronicon nostrum Theodosianum. Proinde, Tyrannide eius depulsa, hinc honores Iudicibus eorum abrogati, iudiciaque rescissa: *l. 6. 7. 8. inf. de infirm. his quæ sub Tyrannis:* inde bona eorum, nonnullorumque aliorum qui his adhæserant, PVBLICATA, seu proscripta fuerunt: Quod tralatitium in aliis Tyrannis, de quo *inf. tit. de bonis proscriptor.* Quanquam Latinus Pacatus *panegyrico ad Theodosium*, *cap. 45.* scribat, post Maximi cædem, paucosque alios cæsos, reliquos omnes veniam complexam: hoc addito: *Nullius* BONA PVBLICATA, *nullius mulctata libertas*, *nullius præterita dignitas imminuta*; *nemo affectus nota*, *nemo conuitio*, *aut denique castigatione perstrictus culpam capitis aurium saltem molestia luit: Cuncti* DOMIBVS *suis*, *cuncti coniugibus ac liberis*, *cuncti denique* (*quod est dulcius*) *innocentiæ restituti sunt.* Quidquid Panegyristes iste dicat, de quo etiam *ad l. 6. inf. de infirm. his quæ sub Tyrann.* quis dubitare possit, quorundam bona publicata? Saltem Maximi, Victoris, Iudicumque eius, qui miseros prouinciales spoliauerunt, & quidem intra Gallias? His proinde prædonum & publicatorum bonis immixta multa priuatorum bona: de quo insigne testimonium exstat huius ipsius Latini Pacati *ep. 25. 26. 27. 28. 29.* Et quidem intra Gallias (quibus Maximus Tyrannus Gratiano cæso incubuerat:) Quo pertinet hæc *lex:* quæ *data* dicitur *Treuiris*, reddita seu accepta: hoc enim tempore Valentinianus Iun. cum Theodosio in Italia degebat: sic quidem vt paucis post *hanc l.* diebus Mediolano Romam sese contulerit, de quo *Chronologia Theodosiana.* Igitur *Data Treuiris*, non quod ibi Valentinianus ageret, verum loco reddita vel accepta pariter, vt hoc ipso anno, altera adhuc *lex 5. inf. de proximis*, quæ data dicitur *6. Id. Nouemb.* Neque audio Valesium *in Francicis*, *p. 72.* hic reponentem *Kal. Ian.* loco *Kal. Iun.* vt inde efficiat nobis Valentinianum Roma digressum, in Gallias hoc tempore profectum: nam reliquum huius anni tempus, vt & annum proximum exegit Valentinianus in Italia, Mediolani ferme: vt fidem facit vel subscriptio *l. 3. de Tutorib.* & *l. 12. de Palatinis*, &c. fine huius Anni, & initio sequentis data. Et Valesii grauis error est, qui ea quæ Sulpitius Alexander *lib. 4. histor.* apud Gregor. Turon. *lib. 2. cap. 9.* de Arbogaste scribit. *vers. post dies pauculos. Marcomere & Sunnone Francorum Regalibus*, *transacto cursim conloquio*, *impetratisque ex more obsidibus*, *ad hiemandum Treueris concessit.* ad Valentinianum transfert. Eadem sane quoque interpretatione donanda subscriptio *legis 1. de his quæ ex publica l. 5. de veteranis*, *l. 2. de Numerar.*

Ad rem. Eo igitur procul dubio pertinet hæc *lex*, ad proscriptorum inquam, post Maximi Tyrannidem, bona: Quomodo similis ab Arcadio constitutio emissa, post Rufinum cæsum: *l. 14. inf. de bonis proscriptorum.* quæ huic gemina germana est: Ea quippe pariter statuitur, ea quæ Rufinus quondam cum viueret QVOCVNQVE PACTO possederat, in eodem statu INTERIM manere oportere, nec quenquam post eius obitum spontaneam vindicandi potestatem habere, verum fiscum sine præiudicio possidere pati oportere. Et hæc vero ipsa huiusce constitutionis sententia est: Nempe quod *fine huius l.* dicitur, *sacratissimam domum*, id est, fiscum, seu rem priuatam Principis litem expectare non inferre cogi: neque expetere, sed pati examen: Quare priuatos bona sua publicatis bonis immixta vindicare, inuadere non posse: Publicatio fiscum interim iustum possessorem facit: eumque, qui quid ex his bonis velut suum prætendit, petitorem constituit: *Le fisc plaide en ce cas la main garnie.* Igitur in eos, qui quid ex his bonis inuaderent, hæc *lex* lata est: cuius breuis hæc coniectio, seu summa est: Occupantem seu inuadentem quid ex his bonis; si iure nitatur, id est etsi res inuasa ad eum pertineat, lite tamen seu dominio eius excidere: si vero ad eum non pertineat, eamque is occupauerit (quem *furorem* & *audaciam* vocat lex) æstimatione eius rei multari: id est, eam æstimationem seu pretium fisco inferre, quanti res perperam occupata valebat. Perperam enim Interpres, de *simili* re eiusdem æstimationis id accipit. Quod certe in sp. *l. 2. supr. fin. regundorum*, obtinet: de quo *ad eam leg.* ex Græcis quoque Interpretibus & Cassiodoro, *III. Var. 20. Fisco* autem id præstandum in sp. *huius leg.* at priuato spoliato, in sp. *d. l. 2.* vt recte Græci, & Cassiodorus *ibid.* & Iustinianus §. *6. Instit. de interd. l. 10. Cod. Iust. vnde vi:* & *l. 34. Cod. eod. de locato.*

Quare etiam (quæ secunda *huius l.* pars, & *Ampliatio* hac *leg.* additur,) in priuatis negotiis idem obseruari iubet Valentinianus, puta vt eadem pœna in violentum inuasorem exerceatur: Quam in rem certe sunt quoque *d. lex 2. sup. finium regundorum:* vbi iam dixi, *Nouella* Valentiniani, *inter Theodosianas*, *19. de Inuasoribus: d. l. 10. Cod. Iust. vnde vi:* & Cassiodorus. *III. Variar. 20.* Et hæc quidem est *huius l.* sententia.

Tandem *fine l.* (quod tertium *huius l.* caput est) monentur Officiales Comitis R. P. ne repetentibus priuatis quasi res suas confiscati bonis immixtas, sua sponte tradant vel relinquant: verum vt *excipiant* actiones: *Sacratissima* (inquit) *Domus nostra litem expectare*, *non inferre cogatur: neque expetat*, *sed patiatur examen:* vbi Historicam eius causam vidimus, breuemque eius coniectionem, Ampliationem item, pœnam denique. Quæ & tota mira verborum elegantia scatet, quibus & ratio *huius leg.* continetur, simul & odium inuasorum. Quæ omnia ferme recidit Tribonianus in *l. 7. Cod. Iust. eod. tit.* quam vt dixi hinc interpolauit. Ad cuius deinceps intellectum ea quæ nunc diximus omnia afferri poterunt: explosis, quæ ad eam vel otiose tractan- p. 416.
tur, vel perperam cumulantur: Quæ vicissim conferent ad decidendas nullo negotio plerasque quæstiones, quæ alioquin ad *d. l. 7.* congeruntur etiam a Menochio, *de recup. possess. remedio 9.*

Vnum adhuc quærendum est, num Valentiniani constitutio in peruasores, quam memorat Athalaricus apud Cassiodorum *IX. Var. 18.* hæc nostra sit? quod Cuiacius putauit. Verba eius hæc sunt: *Statuentes*, *vt sanctio D. Valentiniani aduersum eos diu pessime neglecta consurgat*, *qui* PRÆDIA VRBANA VEL RVSTICA *despecto iuris ordine per se suosque præsumpserint expulso possessore violenter intrare*, *nec aliquid de eius districtione detestabili volumus temperatione mitigari: Insuper addentes*, *vt si quis ingenuorum ad satisfaciendum legi superius definitæ idoneus non habetur*, *deportationis protinus subiaceat vltioni.* Certe Athalaricus ea constitutione seueram quidem pœnam impositam indicat, & *districtionis* voce, & dum de ea quidquam mitigari *detestabili* temperamento vetat: sed tamen *deportationis* pœna inferiorem, quam ipse tantum addit in subsidium, si videlicet legis Valentinianeæ pœnæ seu sanctioni ad satisfaciendum non sit idoneus: Quare necesse est, *ea l.* multam pecuniariam, sed grauem impositam fuisse. In eam vero sententiam est, non tantum *hæc* Valentiniani Iun. *lex*, verum etiam Valentiniani Tertii *d. Nouella 19. de Inuasoribus:* quam ego potius ab Athalarico indicari putem, vtpote cum ea

ex

ex professo de *priuato possessore expulso* agat, deque *prædio rustico, vrbanoue*: Quomodo & de iisdem diserte Athalaricus. Hæc vero *lex* nostra præcipue occupata est circa eos qui rem fisco incorporatam peruadunt: qua causa hæc *lex* data est *ad Comitem rerum priuatarum*, ad quem rerum priuatarum, & publicatorum bonorum incorporandorum cura pertinebat: de quo *infra, lib. 10. tit. de incorporat.* & *lib. 9. de bonis proscriptorum*; etsi obiter ibidem eius vis ad priuata negotia porrigatur. Quanquam & huius quædam ibidem imitatio in posterioribus videatur: cum ait; *Quod si quis in tantam raptatus amentiam tyranico spiritu iuri publico parere neglexerit, viribusque præpotens destinati Officii spreuerit paucitatem*, &c. Verum hæc de συνειστηπλόντων numero esse possunt. Tandem neque Iustinianus §. *1. Inst. de vi bonorum raptorum*, & §. *6. de interdictis*, hanc tantum *legem* nostram intellexit, quod idem Cuiacius putauit; verum & reliquas illas in eandem sententiam Diuales constitutiones: veluti *d. l. 2. sup. finium regundorum*: & *d. Nouell.* Valentiniani 19. & si quæ sunt aliæ similes.

IIII. (a) Impp. Arcad. & Hon. AA. Arriano Consulari Liguriæ. (b)

LEGIS * iteranda sunt beneficia, quæ tantum *absentibus* detulerunt, vt si perturbatus possessionis (c) status (d) sit, vel direptum aliquid, ad repetendum (e) momentum, (f) redintegrationemque fortunæ, Seruis etiam præbeatur facultas, amicis præterea, parentibus, proximis, vel libertis. (g) Iudicem quoque absentium commoda tueri oportet, atque in his quæ comprobantur ablata, celeri (h) redhibitione consulere, nec iudicium dilatione suspendi. Sub quocunque igitur nomine, vel titulo, possidenti, repetendi copia præbeatur, qui vtendæ rei habuit facultatem, vt quæ in militia (i) constitutis, vel absentibus erepta esse constiterit, sub cuiuslibet personæ repetitione, reddantur. Dat. XV. Kalendas Ianuar. Mediolani, Arcad. IIII. & Hon. (k) AA. Coss. [396.]

INTERPRETATIO. *Propter absentes legem volumus iterare, vt quicquid fuerit eis a qualibet persona sublatum, totum amicis eorum, vel proximis, vel seruis, cum Iudicem interpellauerint, sine dilatione reddatur: vt res quas discedens dominus in sua proprietate dimisit, integra ab actoribus domini quousque redeat vindicentur. Quæcunque autem in militia constitutis, vel absentibus peruasa fuerint, sine aliqua iubemus dilatione restitui.*

NOTAE.

(a) Abest hæc *lex* a Cod. Iust. vtpote cum ea nihil aliud sit quam repetitio *legis* 2. quæ relata est in Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(b) Vid. quæ dixi *ad l. vn. supra, de vectigalib.* IDEM.

* *Legem* 1. *sup.* intelligit. IDEM.

(c) *Eorum*, id est, absentium scilicet. IDEM.

(d) *Status* possessionis: *hic* & *l. 5. inf.* Symmachus non vno loco in eadem re: *lib. 10. ep. 41.* bis: *Cum integrationem status quem amiserat, impetrasset* Et mox: *cum ad pernoscendum possessionis statum.* Et *ep. 46. Cum ex rescripto Numinis vestri statum quem Theodosio absenti ademerat, reformassem.* Et *lib. 1. ep. 74. Quæso igitur temeratæ possessionis statum iubeas reformari.* Sic & *l. 1. sup. reformato statu.* IDEM.

(e) Id est petendum: *Petere momentum*, est actionem momenti poscere, postulare: vt fortuna, possessio redintegretur. IDEM.

(f) *Momentum*: De hac voce v. *Paratitlon* & Symmachum. *lib. 10. ep. 41.* IDEM.

(g) Hoc non extat in *d. l. 1.* de quo mox. IDEM.

(h) *Celeris redhibitio h. l.* celeris reformatio, *l. vn. inf. vtrum vi*: celeris executio, *l. vn. inf. de inquilinis & colonis.* IDEM.

(i) De hoc mox. IDEM.

(k) Supple *III.* IDEM.

COMMENTARIVS.

HONORII hæc constitutio est: pro ABSENTIVM tutela aduersus Peruasores: Qua quidem Constantini M. *legem 1. sup.* beneficiaque Absentibus hac parte tributa, iterat, confirmat: sic tamen vt non omnia quæ *ea leg.* continentur, *hac* repetantur: contra, nonnulla exprimantur, quæ vi ipsa, non tamen ita expresse ibi continebantur. Quod prius attinet: Duo hæc ex ea *hic* nominatim iterat: Quibuscunque personis petentibus possessionem absentis interuersam vsurpatam reformari oportere: Iudicem quoque absentium commoda tueri oportere. De quibus duobus *ad eam leg.* Peculiaria vero hæc quinque expressius *h. l.* continentur. Primo beneficium *huius l.* pertinere non tan-
P.417. tum si possessionis status turbatus sit, verum & si *direptum aliquid*: de quo iam *ad d. l. 1.* Secundo, inter cæteras quoque personas, quæ absentium nomine hoc interdictum exercere possunt, nominantur *liberti*, quorum *d. l. 1. sup.* nulla mentio fit. Tertio Iudicem *celeri redhibitione* absentibus consulere, neque iudicium *dilatione* ὑπερθέσει suspendere iubet Honorius: quod etiam *d. l. 1.* subindicatur: Eoque etiam pertinet *momenti* vox, & beneficium, de quo omni *Paratitlon.* & *ad l. 8. sup. de Iurisdict.* Ipse tamen absens vim passus, deque ea admonitus in reditum suum dilationem recte petit: cuius rei exemplum occurrit apud Basilium *ep. 366.* (*137. edit. Benedict.*) *ad Antipatrum.* Quarto sub *quocumque nomine vel titulo possidenti* pro absente hoc Interdictum tribui: Ergo & conductoribus, actoribus, procuratoribus colonis, cuiusmodi homines alienis possessionibus vtuntur, seu vt *hac l.* dicitur, *vtendæ rei habent facultatem.* Postremum est, quod *in militia constitutos*, absentibus coniungit. Id quod iam expendi ad *l. 1. sup.* At quo sensu? Siue quia absentes quoque alii quam qui in militia constituti: siue quia in militia quidam constituti, præsentes licet sint, attamen his ipsis beneficiis omnibus fruuntur. Præsentes scilicet in militia constituti, vice absentium habentur, vt Vigiles, *l. 15. §. 3.*

D. ad

D. ad leg. Iul. de vi. Eoque pertinet Cassiodori locus *VII. Var. 8.* de Præfecto Vigilum vrbis Rauennæ, *Officium*, inquit, *quoque tuum non paruo constat munere subleuatum, quando & ipsis momenti iura dilatata sunt, qui pro securitate ciuium militare noscuntur.*

V. (a) Iidem AA. (b) Petronio (c) Vicario Hispaniarum.

NEC Imperiale Responsum (d) quod supplicatio litigatoris obtinuit, nec Interlocutio Cognitoris (e) interpellare (f) possessionis statum, eo qui rem tenet absente, permittitur; Quia negotiorum merita (g) partium assertione panduntur. (h) Vitia * autem a maioribus contracta perdurant, & successorem auctoris (i) sui culpa comitatur. &c. Dat. XV. Kal. Ian. Mediolani, Cæsario & Attico Coss. [397.]

INTERPRETATIO. *Nec per Principis præceptionem, si a litigatore fuerit obtenta: nec per responsum Iudicis, si fuerit interpellatus, absente domino possessio vllius auferatur, quia prius conueniri debet ille qui possidet, & nisi inter præsentes iudicium dari non potest, nec negotium terminari. Nam quicunque alienam, vel absentis rem crediderit occupandam, nouerit etiam hæredes suos similiter pro hac auctoris præsumptione obnoxios esse mansuros.*

NOTAE.

(a) Hæc lex Cod. Iust. in duas partes diuulsa est. Prior eius & potissima pars relata in *l. 2. Cod. Iust. si per vim, vel alio modo absentis perturbata sit possessio.* Hanc vero legem omisit Menochius. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Idem A.* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(c) *Petronio* huic Vicario Hispaniarum inscribitur quoque anno 395. *lex vn. quorum bonorum*: & A. 396. *l. 151. inf. de Decurionib.* v. de eo in *Prosopogr.* *GOTHOFREDVS.*

(d) *Responsum*, id est, rescriptum. *IDEM.* *Imperiale rescriptum* legit Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(e) *Cognitor* est Iudex v. *Gloss.* *GOTHOFREDVS.*

(f) *Ex quacunque parte innouare.* Cod. Iust. Quia non tantum vi, sed & aliter possessio absentis turbatur, vt docet quoque *l. vlt. Cod. Iust. vnde vi:* & titulus sub quo hæc lex *Cod. Iust.* locata est. Cæterum perperam hæc vox sollicitatur ad marginem Cod. Paris. *Interpellare* enim *hic*, est turbare, vt *l. 2. sup.* priuare, *l. 1.* auferre, *d. l.* peruadere, *l. 2.* inuadere, *l. 3.* perturbare, *l. 4.* *IDEM.* *Interpolare* notauerat Cuiacius ad marginem, quam lectionem etiam seruat Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(g) Merita negotiorum, *h. l.* & *l. 46. inf. de appellationib. l. 3. sup. de pactis: l. vn. sup. de his qui potentiorum nomine;* vt causæ merita *l. vn. sup. de officio Iudicum ciuilium*, & *l. 2. inf. de exhib. reis: l. 13. inf. de iure fisci.* *GOTHOFREDVS.*

(h) Ita *l. vn. sup. de off. Iudic. ciuil. his horis quibus causarum merita vel facta panduntur.* *IDEM.* *Conduntur* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

* *Lex 11. Cod. Iust. de adquir. vel retin. poss.* vbi Tribonianus vocem *possessionum* addidit: ita, *vitia possessionum.* *GOTHOFREDVS.*

(i) *Auctor*, a quo ius in successorem deriuatur. v. *Gloss.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

RESCRIPTI, aut INTERLOCVTIONIS obtentu absentis possessionem interpellans *hac* Honorii *constitutione*, quæ ad diœcesin Hispaniæ proprie pertinet, non excusatur.

SENTENTIA igitur *huius legis* eadem est, quæ *legis 2. supr.* nisi quod tria *hic* specialia continentur. Primo scilicet hypothesis variat: Illa est de *præsentis* possessione turbata: hæc vero, de *absentis*: Etsi de vtroque idem ius statuatur; Nempe, possessionem alterius turbari, vel interpellari non posse, obtentu rescripti a Principe impetrati, vel interlocutionis Iudicis. Secundo ratio *h. l.* additur, *Quia negotiorum merita partium adsertione panduntur.* Cui similis locutio occurrit *l. vn. supr. de officio Iudicum Ciuilium*, id est, vt Interpres recte, *Quia prius conueniri debet ille qui possidet, & nisi inter præsentes iudicium dari non potest, nec negotium terminari.* *Audiri* scilicet partes cominus prius oportet ex ordine iuris & stato condictoque die disceptari de causæ merito, non autem temere statim transferri possessionem, aut haberi pro translata solo Principis rescripto, aut iudicis interlocutione. Ergo *assertione partium*, id est, partium allegationibus hinc inde auditis. *Sermonem litigantium* quidam vocari putant in supposititia, *l. 1. de Episcop. iudicio.* Subiicitur tandem *hac lege* quod etiam relatum in *l. 11. Cod. Iust. de adquir. & ret. poss.* *Vitia a maioribus contracta perdurare, & successorem authoris sui culpam comitari.* Quæ sententia superioribus ita omnino cohæret. Vitium possessionis prætextu rescripti, vel interlocutionis vsurpatæ etiam ad hæredes transire; etsi maxime hæredes bona fide possideant. Hæres scilicet in vitia defuncti succedit, nec ea excludit sua ignorantia. Hæredis Succedentis in vitium par habenda fortuna est, *l. 7. sup. de fructibus & litis expensis.* Cuius rei effectus hic est, vt hæres vsucapere, vel longa possessione adquirere p. 418. non possit, quod defunctus vitio aliquo possedit, quod per vim & contra iuris ordinem occupauit, cum, exordium ei bonæ fidei ratio non tueatur, vt eleganter loquitur Papinianus *in l. 11. D. de diuersis temporal. præscript.* Etiam in hærede malam defuncti fidem & principium possessionis spectamus. Initium iustum in præscriptione requiritur. Et ita quidem hanc postremam sententiam superiori cohærere Interpres recte perspexit. Sed & Tribonianus qui & *possessionum* vocem adiecit, & hanc sententiam sub titulo *de adquirenda & retinenda possessione* constituit.

A MINORE etiam, non aduersus Minorem, momenti actio seu interdictum exerceri potest.

VI. (a) Impp. HONOR. & Theodos. AA. Iuliano II. (b) Proconf. Africæ.

MOMENTI (c) actio exerceri potest per quamcunque personam: Sub colore autem adipiscendæ (d) possessionis obrepta (e) petitio alteri obesse non debet, maxime cum absque conuentione personæ legitimæ initiatum iurgium videatur. Nihil autem opitulatur (f) conuentio circa minorem habita, cum id rectius circa Curatorem debuerit custodiri. Dat. Prid. Non. Mart. Rauennæ Constantio & Constante Coss. [414.]

INTERPRETATIO. *Ad recipiendum momentum, id est, infra (g) anni spatium cuiuslibet persona agere potest. Si per obreptionem fuerit facta petitio, alterius parti præiudicare non poterit. Præterea cum legitima persona non sit, nihil valet (h) actio contra ætatem minorem, quæ contra Curatorem suum potius debuit iusta ratione proponi.*

NOTAE.

(a) *Lex vlt. Cod. Iust. qui legitimam personam standi in iudiciis habeant, vel non.* Iungendaque huic, *lex 3. sup. de integri restitut.* GOTHOFREDVS.

(b) Iulianus hic sub Honorio Proconsul Africæ fuit iam Anno 411. vt docet *lex 64. inf. de appellationibus.* Et iterum Anno 413. *l. 176. inf. de Decurionib.* & 414. hæc *lex* & *d. l. 3. de integri restitut.* & *l. 5. 55. de hæreticis.* IDEM.

(c) *Momentaneæ possessionis actio*: ita Tribon. De hac voce iam *supra* & in *Paratitlo.* IDEM.

(d) An *adipiscendæ*, pro recuperandæ: quomodo proprie, *l. 1. sup.* An vero *in sp. huius leg.* de adipiscenda possessione agebatur? IDEM.

(e) *Obreptitia.* Cod. Iust. IDEM. *Obreptitio petitionis* Edit. Sichard. RITTER.

(f) *Opituletur* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. IDEM.

(g) *Intra* Cod. Wurceburg. IDEM.

(h) *Valeat* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

COMMENTARIVS.

HONORII Imper. altera hæc constitutio est in interdicto vnde vi seu circa *Momenti* actionem, pro *adipiscenda*, id est, recuperanda possessione: Quæ quidem pars est prolixioris Honorianæ constitutionis, de mulierum & minorum restitutione, vt patet ex *l. 3. sup. de integri restitutione*, quæ huic coassanda venit. Qua quidem constitutione Honorius Imper. nonnulla complexus est, in quibus mulieres & minores pari passu ambulant, puta in restitutionibus in integrum aduersus ea quæ prætermiserunt vel ignorauerunt, quæ sententia est *d. legis 3.* Alia vero, in quibus mulieres & minores differunt: Quo pertinet hæc lex quoad legitimam videlicet personam standi in iudicio: Mulier enim legitimam in iudicio standi personam habet, at non & minor. Quo pertinet hæc lex: quæ & ideo non male posita est Cod. Iustin. sub titulo, *qui legitimam personam standi in iudicio habeant, vel non.* Cuius rei exemplum ponitur *his* in momenti actione, seu interdicto *unde vi.* Minor scilicet etsi hoc interdictum exercere possit, pariter vt alia quæcunque persona, vt mulier, libertus, seruus, colonus &c. *l. 1.* & *4. sup.* non tamen aduersus eum & quouis modo impetrata valet. Impetrantis quidem persona, quæ vna ex duabus dubitandi rationibus in specie *huius l.* erat, quæuis legitima est, etiam minoris sine curatoris auctoritate, quod momentaneæ possessionis fauor, & violentiæ odium induxit. At non etiam quæuis persona legitima est aduersus quam impetretur: Neque omnis etiam modus legitimus est. Fauore & colore adipiscendæ seu recuperandæ possessionis, non quælibet momenti petitio, non cuilibet possessori obesse debet. Nam vt recte impetretur, alterique obesse possit, primum petitio obrepta, seu obreptitia esse non debet, quid enim si Iudici falsa allegatione obreptum sit? deinde personam legitimam esse, eamque conueniri oportet, quæ legitimam personam habeat standi in iudicio: cuiusmodi non est minor indefensus, id est, curatore destitutus. Huic enim denunciari lis non potest, seu conueniri is nequit, *h. l.* & *l. 4. sup. de denunciat.* & *l. 1. sup. de tutoribus vel curatoribus datis*: conuentio & denunciatio iustæ & legitimæ personæ fieri debet: Non igitur minori, verum ipsius Curatori lis etiam in Momenti interdicto denuncianda est. Breuiter, *conuentio*, vt hæc *lex* loquitur, *rectius circa curatorem habenda est*, id est, nonnisi circa curatorem recte fit, vel, vt Interpres; *actio hæc contra Curatorem potius debuit iusta ratione proponi.* Et ita quidem hæc *lex* intelligenda est, quam Veterum nemo intellexit: & ita quoque dubitandi, decidendique rationes colligendæ.

P. 419

VTRVM * VI.

TITVLVS XXIII.

* Ita quidem constanter omnes manuscripti. Et tamen legendum est *Vtrubi*. Ausonius quoque in *Grypho* de ternario numero *v. 63. seq.*

Interdictorum trinum genus, VNDE *repulsus*

VI: *aut* VTRVBI *fuerit:* QVORVMVE BONORVM:

qui Ausonii locus tribus huius libri titulis postremis respondet.

I. (a) Impp. Arcad. & HONOR. AA. Vincentio (b) PF. P. Galliarum. Post alia.

SI coloni, quos bona fide quisque possedit, ad alios fugæ vitio transeuntes, necessitatem (c) conditionis propriæ declinare tentauerint, bonæ fidei possessori primum oportet & celeri (d) reformatione succurri, tunc (e) causam originis & proprietatis agitari, non (f) expectatis temporibus, nec denunciatione solenni, quæ locum in iis (g) negotiis non habebunt. Dat. IIII. Id. (h) Iul. Mediol. Stillicone & Aureliano Coss. [400.]

INTERPRETATIO. *Si coloni rei alienæ ad alios dominos forte confugerint, primum est vt fugitiuos suos de cuius re exisse noscuntur, momenti beneficio possessor sine dilatione recipiat, & sic de eorum origine audiatur, nec requiratur in iudicio, vt prius titulum litis petitor scribat, quia initium litis ad momentariam non pertinet actionem.*

NOTAE.

(a) *Lex 14. Cod. Iust. de Agricolis censitis & colonis.* Iungenda autem huic legi videtur *l. 1. 2. 3. infr. de his qui conditionem propriam reliquerunt.* GOTHOFREDVS.

(b) *Vincentius* PP. Galliarum sub Honorio: de quo plene in *Prosopogr.* IDEM.

(c) *Necessitate* Cod. Wurceburg. RITTER.

(d) Vide sup. *legem 4. tit. prox.* Et quæ notaui *ad l. 8. sup. de iurisdictione:* vide & *l. vn. inf. de inquilinis & colonis*, in hoc eodem argumento de colonis. GOTHOFREDVS.

(e) *Hanc caussam* Cod. Wurceburg. RITTER.

(f) Sequentia omnia absunt a Cod. Iust. Sublata quippe omnis temporum obseruatio & denunciationum solemnia. De quo dictum fuit ad *l. 5. 6. sup. de denunciatione.* In omnibus interdictis denunciatio non requiritur, quod nominatim de interdicto *quorum bonorum* indicatur *l. vn. sup. quorum bonorum.* GOTHOFREDVS.

(g) *In hiis negotiis* Edit. Sichard. Cod. Wurceburg. autem, *locum in his non habebunt & cetera.* Quæ lectio expresse docet hanc legem coniungendam cum *leg. 2. c. 3. de his qui condit. propr. reliq.* RITTER.

(h) *7e.* Kal. vt ita iungatur hæc lex, *legi 1. 2. 3. inf. de his qui condit. propr. reliqu.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

FVGITIVI coloni (de quibus *Colonis* & fugitiuis quidem est infra peculiaris titulus, vbi de colonis plenissime dixi) nomine, bonæ fidei possessori, interdictum *Vtrubi*, Momentique beneficium celeri reformatione & redhibitione tribui iubet *hac l.* Honorius: quæ maioris Honorianæ constitutionis portio est ad Vincentium PP. Galliarum emissæ, vt apparet ex *l. 1. 2. 3. infr. de his qui condit. propriam.* quæ *huic* iungendæ sunt omnes; qua in vniuersum colonis, collegiatis, curialibus fugitiuis, quorum ingens hac tempestate per Gallias numerus fuit (de cuius ratione alibi dico) occursum voluit. De *hac l.* nunc saltem videamus. VTRVBI interdictum ad rerum se mouentium, & mobilium possessionem pertinere notum est, atque adeo & coloni ab alio possessi eo recuperantur: veluti si colonus bona fide ab aliquo possessus, ad alium, velut dominum confugerit: confugerit inquam, vt necessitatem eius conditionis, in qua fuit apud bonæ fidei possessorem euitaret, non quasi colonariæ conditionis sese neget, & ingenuum se esse contendat, sed vt dominum mutet. Ita enim *huius l.* species quoque poni potest. Etsi Cuiacius speciem ponat in sola controuersia inter colonum, & bonæ fidei possessorem: Quem arguere videntur ista verba; *Tunc causam originis & proprietatis agitari:* Quibus vtique ostenditur, causam de proprietate huius coloni inter bonæ fidei possessorem, & eum, ad quem seruus velut dominum confugerat in *sp. huius l.* agitari, cuiusnam videl. colonus ille originarius esset, non autem illud verti, an Originarius esset. Et ita quoque recte Interpres. hanc *legem* intellexit. Dilata igitur in aliud tempus proprietatis quæstione, colonus, qui a bonæ fidei possessore ad alium velut dominum sese contulit, Momenti beneficio, seu celeri redhibitione veteri possessori a quo recessit, restituendus est. Idque per Interdictum *Vtrubi.* Quod vt Cynus *in l. 1. q. 3. vbi causa stat.* recte diuinauit, arg. *l. 1. D. Vtrubi:* idque postea etiam Cuiacius probauit: ita *Rubrica* hæc sub qua hæc *lex* posita est, id aperte ostendit. Secundo non expectatis temporibus, nec denunciatione exacta, quæ locum in his negotiis, id est, Interdictis non habet: De quo omni dixi *ad l. 1. sup. de iurisdictione:* & ad *tit. sup. de denunciatione.* Fugitiui ergo nomine non minus Interdictum, seu Momenti beneficium tribuitur, quam Erepti: nam & fugitiuus non sui modo furtum facit, verum & nisi alio ferme sollicitante fugitiuus non est. Quare paria sunt eripuisse, & sollicitasse, & fugisse.

Cæterum notandum, hanc *legem* inscribi *Vincentio PP. Galliarum*, ad quem Vincentium, hoc quadrien-

P. 420 driennio editæ constitutiones plures occurrunt, nempe A 397. 398. 399. 400. Ad hunc ipsum sunt tres Epistolæ Symmachi *lib. 9. Epist. 7. 9. & 25.* Ex qua postrema etiam apparet, eum Præfectum Prætorio fuisse, & quidem Galliarum. *Illud* nunc, inquit, *de te impetratum volo, vt literis & APPARITORE decreto iuuare digneris curam meorum, quibus emendas ex HISPANIA Curules quadrigas in apparatum Prætoriæ functionis iniunxi. Oro præterea vt equorum TRACTORIIS quas Vir illustris THEODORVS emisit, consummatione per epistulam præstes, ne MVTATO IVDICE benefici lentescat authoritas.* In dignitate igitur positum virum Illustrem, tractoriarum item ius habuisse, & per Hispaniam authoritate polluisse. Denique Theodoro viro Illustri in Magistratu successisse Vincentium, Symmachus *hoc loco* testatur, atque adeo omnibus his in vnum collectis Præfectum Prætorio Galliarum fuisse ostendit. Nam & Theodorum in ea præfectura huius Vincentii decessorem fuisse, ex Claudiani Panegyrico *in Theodori Consulatum ad l. 140. infr. de Decurionibus*, ostendam. Denique de hoc ipso Vincentio ita Sulpitius Seuerus *Dialogo 1. cap. 16. Vincentium*, inquit, *Præfectum, virum egregium, & quo nullus sit intra Gallias omni virtutum genere præstantior*, &c.

DE ÆDIFICIIS PRIVATORVM.

TITVLVS * XXIV.

* Titulum hunc *de ædificiis priuatorum* hoc libro desiderari docet Papianus *libro Responsorum Tit. 18. de clausis itineribus, vel aliis seruitutibus, in fine*, his verbis: *Secundum legem Theodosii lib. 4. sub tit. de ædificiis priuatorum.* Cæterum hoc ordine & loco titulum hunc constituendum exemplo Codicis Iustinianei censeo: In quo post superiora interdicta, *Quorum bonorum*, inquam, *Vnde vi*, aliaque, proponitur Titulus *de ædificiis priuatis.*

Imp. THEODOSIVS A.

Constitutionis verba desiderantur.

SVMMA eius hæc a Papiano proponitur, vt & *in additamento primo Legis Burgundionum, Tit. 1. de clausis itineribus, vel aliis.*

De seruitute luminis vel aëris similiter constitutum est, vt inter priuatorum fabricas decem pedes; inter publicas, quindecim dimittantur, secundum legem Theodosii *lib. 4 sub tit. de ædificiis priuatorum.*

COMMENTARIVS.

INTERVALLVM, seu spatium inter vicinas ædes legitimum fuisse iam olim aliquod, decantatum est, iam inde a lege XII. Tabularum, in qua *lex* hæc fuit (Tabula vt equidem censeo, octaua) *Ambitus parietis sestertius pes esto;* id est, inter vicinorum ædificia locus duorum pedum, & semipedis ad circumeundi facultatem vacuus relinqui debebat. De quo videndus Varro 4. *de lingua Latina, n. 4. edit. Dionys. Gothofred.* Volusius Mæcianus *in distributione ad Censorem*, & Festus *in voce ambitus* & ex eo totidem verbis Isidorus 15. *Originum, cap. vlt.* Et de eo egit Brissonius 1. *Selectar. cap. 2.* Et hoc quidem spatium ita constitutum, propter incendiorum metum. Qua causa priuatorum ædificia Romæ non continentia fuerunt ab initio, sed *insulæ* ferme, propter eundem incendiorum metum. Inter priuata ædificia & publica amplius seu maius spatium & interuallum præstitutum fuit, de quo dicam *ad l. 4. & 46. inf. de operibus publ.* Et hæc vt dixi solo incendiorum metu. Atenim Luminis quoque & aëris causa; ne scilicet lumen aut aër præriperetur. Postea recentiorum Imperatorum legibus constitutum fuit maius aliquod spatium: puta decem pedum inter priuatorum ædificia, quindecim vero inter publica. Cuius interualli mentionem iam facit Symmachus *lib. 6. Epist. 9. Cum*, inquit, *fratri meo Censorino satisfecerit præterita iudicationis adsertio, tunc operi eius & molitionibus nouis DECEM tantum PEDVM vltra ædificia sua permittatur adiectio. Ita vt partium fines & placito comprehensus adsensus, & constructio interiecta discriminet.* Sed & in eandem sententiam extat Codice Iustinianeo constitutio Theodosii Iunioris A. D. 423. ad Seuerinum Præfectum Vrbi puta *lex 11. Cod. Iust. de ædificiis priuatis.* Eiusque iuris velut veteris postea meminit Leo Imperator *in Nouell. sua vlt.* Huius certe nostræ constitutionis memoriam nobis seruauit, vt paulo ante notaui, Papianus & Additamentum primum legis Gundebaldicæ vel Sigismundicæ seu Burgundionum.

Neque adeo improbandum est, quod viro docto in mentem venit, hanc *legem*, eandem videri cum *d. l. 11.* quæ est Theodosii Iunioris. Quanquam & argumento Symmachi ductus quis hanc *legem* nostram Theodosii M. existimare possit. Quin & argumento aliquo *legis 46. inf. de operib. publ.* in qua Arcadius quoque iam Theodosii Iun. pater Theodosii M. filius, sancit, vt quindecim pedum interuallum inter publica & priuata ædificia Constantinopoli interiiciatur. Quod rem ipsam attinet, ex superioribus illud colligi potest, iam ante Arcadium & Theodosium Iun. Romæ hoc spatium constitutum. Atenim ab Arcadio & Theodosio Iuniore Constantinopoli sancitum.

CODICIS

P. 421

CODICIS THEODOSIANI

LIBER QVINTVS.

QVO AGITVR DE TRIBVS:

I. De Succeſſionibus Legitimis, *Titulis 4. prioribus.*

II. De his quorum ſtatus immutatus fato aliquo factoue, *Titulis 7. ſequentibus:* puta, *tit 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.* nempe I. Captiuitate, *tit. 5.* II. Tyrannide, *tit. 6.* III. Facto Parentum, vel dominorum: puta, Expoſitione, *tit. 7.* Venditione, *tit. 8.* IV. Colonatu, vel Inquilinatu, *tit. 9. 10. 11.*

III. De Conſuetudine, *tit. vlt.*

HVIVS LIBRI TITVLI.

DE LEGITIMIS HÆREDITATIBVS. (a)

TITVLVS I.

LIB. VI. COD. IVST. TIT. LIV. *De ſuis & legitimis liberis.*
(a) Al. *hæredibus.*

PARATITLON.

LEGITIMÆ hæreditates ſucceſſiones ſunt, quæ legis ſeu conſtitutionis beneficio, *l. 1. 2. h. t.* priuilegio, *d. l. 1.* & *7. h. t.* auxilio, *d. l. 1. h. t.* indulgentia, *leg. ead.* ipſo iure, *l. 8. h. t.* ex lege, *l. vlt. h. t.* ſecundum legum ordinem *l. 6. de Decur.* ab inteſtato deferuntur, *l. 1. 3. 4.* & *l. vlt. h. t.* competunt, *l. 1. h. t.* conceduntur, *leg. ead.* capiuntur, *l. vlt. h. t.* vindicantur, *l. 5.* & *l. vlt. h. t.* veniunt, *d l vlt h. t.* Legitimi hæredes dicuntur ſecundum legum ordinem ad ſucceſſionem vocari *l. 6. de. Decur.* eos gradus legitimæ ſucceſſionis adtingere *l. 49 de Decurion.* In his legitimis ſucceſſionibus, primus gradus eſt *Liberorum.* Aduerſus omnes quippe legitimo gradu ad ſucceſſionem venientes, in hæreditatibus parentum, prima eſt ſucceſſio liberorum *l. 2. in pr. h. t. l. 3. in fine h. t.* id eſt, filiorum, filiarum, *l. 2. 3 h. t.* nepotum, pronepotum, *l. 8. h. t.* Neque, iis exiſtentibus, defuncti patri aut matri conceditur inteſta-

testatæ successionis hæreditas, *d. l. 3. h. t.* & *l. 8. infr. h. t.* vllo casu. Licet defuncta a patre emancipata fiduciæ nomine obstricta fuit, *d. l. 3. h. t.* vel etiam suffragio [id est iure liberorum] nixa non fuerit, *leg. ead.* Ita etiam, vt filius non consanguineus modo, sed & per adoptionem quæsitus, nulla capitis diminutione intercedente, matrem excludat: *l. 2 in pr. h. t.* Succedunt autem nepotes ex filia in filiarum locum. Nam si nepotes ex filia cum auunculis & materteris concurrant, pro ea parte succedunt, qua & mater, collata dote sua patris sibi cum fratribus hæreditatem vindicaret: Detracta tantum tertia parte eius quæ eorum matri dotem conferenti, debebatur: *l. 4. & 5. h. t.* At defuncto aliquo sine liberis, filiave, *l. 8. h. t.* fratribus, matribus, sororibus, agnatis intestati successio deferebatur. De MATRE videndum. Ea, vel cum fratribus, vel cum sororibus vel cum adgnatis aliis defuncti concurrit. Mater intestato defuncti, si fratres consanguinei defuncto essent, iique capitis diminutionem passi non fuissent, id est, adgnati manerent, mater, inquam, a fratribus his excludebatur, nec quicquam iuris in filii successione habebat: *l. 2. & l. 7. h. t.* & *l. 2. sup. de inoff. testam.* & *l. 2. supr. de secundis nuptiis.* At si capitis diminutionem passi fuissent, fratres consanguinei, puta, quia emancipati fuerant, mater fratres penitus excludebat: *l. 2. h. t.* Quod vltimum ad Valentiniani Tertii tempora obseruatum, a Valentiniano immutatum est. Tertiam quippe hæreditatis fratres capite minutos cum matre concurrentes accipere voluit, patrui exemplo, de quo paulo post *l. 7. vers. emancipati.* At si mater ius liberorum habens in successione filii, cum eius sororibus concurreret, dimidiam bonorum partem mater ferebat, alteram sorores: *l. 8. h. t.* & *l. 2. sup. de inoff. testam.* Et hæc de matre cum fratribus vel sororibus defuncti concurrente. At si mater his deficientibus, cum Adgnatis defuncti concurreret, res ita ex Constantini constitutione distinguebatur; vt si adgnati capite minuti non essent, cuiuscunque gradus illi forent, matri tertia portio deferretur, etsi ius liberorum non habenti *l. 1. h. t.* At Valentinianus Tertius præter patruum, filium eius & nepotem, omnibus reliquis adgnatis personam matris haberi potiorem voluit *l. 1. & 7. in pr. h. t.* At si adgnatio minime duraret, id est, capite minuti essent, patruus tantum eiusque filius & nepos non vltra, cum matre in partem tertiam admittebantur, licet ius liberorum habente: *l. 1. & l. 2. in fin. & l. 7. in pr. h. t.* Deficientibus parentibus & propinquis omnibus, quos natura legisque pariter prærogatiua defendit, CONIVGES in capiendis hæreditatibus ab intestato fisco præferuntur. Nam quamdiu aliquis de propinquis successionem mortui vindicare potest, coniuges nullam spem successionis ab intestato delatæ habere possunt. *l. vlt. h. t.*

De MATRIS *successione in bonis filii, vna cum patruis cæterisque adgnatis filii, Constantini M. lex.*

I. (a) Imp. CONSTANTIN. A. ad Bassum PF. V. (b)

MATRI, * ius liberorum (c) non habenti, interueniente licet patruo, cæterisque inter quos agnationis incorrupta (d) iura per ordinem (e) porriguntur, & quicunque deinceps adgnati erunt, a quibus consanguinitatis (f) iure mater poterat excludi, placet omnium filii bonorum, quotiescunque ab intestato venitur, deferri tertiam portionem. Et * tam patruo eiusque filio, (g) quam & nepoti, agnatione minime durante, [si forte per emancipationem cuiusquam fuerit consanguinitas diminuta (h)], beneficio pari deferri tertiam portionem, licet habeat mater ius liberorum. Nec immerito, si quando supradicto subnixa mater fuerit priuilegio, agnatione dirempta vltra nepotis gradum nostrum (i) beneficium minime placuit extendi, ne (k) multis personis vocatis, plus ablatum matri, minus additum videretur. Siue igitur vnus extiterit pluresue patrui eorumque filius aut etiam filii, & nepotes neptesue, non amplius quam sola tertia vniuersorum bonorum simul, omnibus, vel singulis pro suis quibusque gradibus deferenda est. Et eodem (l) genere, si plures erunt a quibus mater possit excludi, non plus quam tertia bonorum matri aduersus omnes competere debebit. Supradictæ ergo originis existentibus personis agnatis in infinitum, matri aduersus omnes censuimus subueniendum, licet non omnibus aduersus matrem, sed certis superius comprehensis personis hoc auxilium tribuatur. Ita vt nec petita bonorum possessione, [quoniam huius legis, non Prætoris, est beneficium,] illico vt sibi delatæ (m) portionis dies extiterit, aditione simplici, adrepto rerum quolibet corpore, vel animi destinatione patefacta, plenum dominium delatæ sibi portionis consequentur: (n) facultate eis perpetua dum aduixerint (o), tribuenda in adeunda concessa sibi parte successionis. Nec enim ad eos qui eorumdem successores erunt, nisi ipsis (p) prius, quos indulgentiæ nostræ ratio complectetur, (q) quæsita fuerit hæreditas, transire quicquam iubemus, (r) sed penes eos manere, apud quos (s) ante istam legem residere potuis-

tuissent. (t) PP. (v) XIIII. Kalend. Ian. (x) Rom. Crispo II. (y) & Constantino II. Cæs. Coss. [321.]

INTERPRETATIO. *Si mater ius liberorum non habeat, hoc est, si ingenua tres partus viuos, libertina quatuor non* (z) *ediderit, & vnicum filium intestatum fortasse perdiderit, & filius moriens patruum vnum, vel plures, aut certe patrui, vel patruorum filios, vel nepotes plures cum matre reliquerit, qui tamen emancipati non fuerint, mater in tertia portione in filii intestati hæreditate succedat, & duas partes patruus, vel si plures patrui fuerint, aut filii, vel nepotes sibimet vindicabunt. Quod si mater liberorum ius habeat, & patruus vel patrui cum matre superfuerint, etiamsi emancipati sunt, duas partes de bonis filii intestati morientis mater consequatur, quæ ius liberorum habet, & tertiam patruus vel patrui: qui si defuerint, filii patruorum quanti fuerint æquales sibi per capita faciant portiones. Quod si filii patruorum defuerint, simili etiam nepotes patruorum diuisione succedant. Sed in hac successione sola Constitutio præsens sufficit, vt inter matrem, patruos, eorumque filios & nepotes, bonorum possessio præsumatur, quæ si fortasse adita non fuerit hereditas* (a) *& hii qui adire debuerant moriuntur, hæredes eorum a successione non aditæ hæreditatis excludit: quia euidenter lex ista constituit, vt non adita hæreditas non transeat ad hæredes.* (b)

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. eam quippe emendauit Iustinianus, *l. vlt. in fine Cod. Iust. ad SC. Tertullianum*, cuius etiam meminit §. 5. *Inst. de SC. Tertull.* Sicut hac Constantini constitutione ius antiquum temperatur, vt testatur *lex* 2. *inf.* quæ huius *legis* meminit. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Bassi* huius P. V. non meminit notitia Præf. vrbis: quare malit quis hic *PP.* verum id non patitur *l. 2. prox.* qua nominatim dicitur, hanc *leg.* emissam ad *Bassum Præfectum vrbis. IDEM.*

* *Prima* sententia, de *Agnatis capite non minutis*, & matre ius liberorum non habente. *IDEM.*

(c) De iure liberorum suo titulo agetur *inf. lib.* 8. *tit.* 17. *IDEM.*

(d) *Incorrupta agnationis iura*, id est capitis minutione non extincta. *IDEM.*

(e) Transmittuntur ad hæredem seu sequentem semper gradum & ordinem. *IDEM.*

(f) *Consanguinitas* pro omni agnatione hoc loco: pro omni cognatione *in l. vn. sup. Quorum bonorum.* Hinc quoque consanguineus filius & consanguinei fratres *l. 2. infr.* vbi dicam adhuc; & consanguineus patruus, *l. 2. sup. de tutorib.* consanguinei igitur omnes ὁμαίμοι ὁμοπάτριοι & *h. t. in l. 1. Cod. Iust. de impon. lucr. descript.* Alioquin proprie *consanguinei* ab *agnatis* separantur, & pro fratribus germanis ex eodem patre. Vide Paulum 4. *sent. tit.* 8. §. 15. & *collect. Legum Mosaicar. tit. vlt.* §. 2. *IDEM.*

* *Secunda* sententia, *de Agnatis capite minutis.* Et matre ius liberorum habente. Et tam patruo, id est, & vniuersa tam patruo, vt inf. & eodem genere. *IDEM.*

(g) *Filio & duntaxat nepoti*, Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(h) *Consanguinitas diminuta*, id est agnatio emancipatione soluta: vide *l.* 7. *D. de capite minutis. GOTHOFR.*

(i) Agnatis indultum, *h. l. IDEM. Iurium beneficium* Edit. Sichard. *RITTER.*

(k) Vide Interpretationem. *GOTHOFREDVS.*

(l) *Eodem genere*, id est, eadem ratione. *IDEM.*

(m) *Vt si datæ* Edit. Sichard. *RITTER.*

(n) *Consequantur. GOTHOFREDVS.*

(o) *Aduiuere*, pro simplici, *viuere.* Quod locis quamplurimis a Cuiacio allatis *VIII. Obs.* 36. firmari potest: qui tamen idem vbique diuisim legit, dum ad vixerint, & donec ad vixerit. Et putat donec ad, dum ad, dicta pro *donec*: quod mihi non persuadet Plinius *lib.* 15. *cap.* 18. *Fortuito sata aduiuit in medio foro.* Et vetus inscriptio, *qui aduiuente eo &c. testamento honorati sunt.* Capitolinus *in Antonino Pio cap.* 5. *Patri dum aduixit religiosissime paruit. GOTHOFREDVS.*

(p) *Ipsi* Cod. Wurceburg. male. *RITTER.*

(q) *γρ. Complectitur. GOTHOFREDVS.* Hanc lectionem habet Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(r) *Iubemus*, pro permittimus, concedimus: vt contra, non iubemus, pro vetamus: *l. vlt. inf. quib. equor. vsus*: & neque iusserimus, pro vetuerimus: *l.* 14. *inf. de operib. publ. GOTHOFREDVS.*

(s) Id est, agnatos. *IDEM.*

(t) *Potuisset. IDEM.*

(v) *Dat. XIV.* An. opt. not. *IDEM.*

(x) *Iun.* An. Rhem. *IDEM.*

(y) Cod. Wurceb. *Crispo II. Cæs. Coss.* negligentia librarii. *RITTER.*

(z) *Non* abest a Wurceburg. Cod. *IDEM.*

(a) Aberat male hæc vox, quam impressi & MS. Cod. seruant. *IDEM.*

(b) Additum in Cod. Wurceburg. *Hic de iure addendum. IDEM.*

COMMENTARIVS.

MATER in legitima filiorum successione hac Constantini lege partim adiuuatur, partim prægrauatur, vt loquitur Iustin. §. 5. *Inst. de SC. Tertull.* Olim scilicet mater ex SC. Tertulliano, si ius liberorum haberet, (ingenua scilicet trium, libertina quatuor) liberis suis succedebat; agnatis liberorum penitus exclusis. Si vero ius liberorum non haberet, a liberorum suorum successione ab agnatis prorsus excludebatur, *l. 2. sup. de inoff. testam.* Hoc ius hac Constantini M. leg. temperatur, vt loquitur *lex 2. prox.* quæ *huius legis* meminit. Ex *hac* quippe *leg.* mater, si ius liberorum non habeat, adgnati duas Tertias, mater tertiam bonorum partem intestati filii habet: sic adiuuatur mater *hac l.* Vicissim si mater ius liberorum habeat, in filii equidem successione duas Tertias bonorum adquirit, sed tertiam partem adgnati vsque ad patrui nepotes, etiam adgnatione soluta consequuntur: Sic mater *hac leg.*

leg. prægrauatur. Breuiter, liberorum ius non habens mater, cum adgnatis omnibus in tertiam partem concurrit; liberorum verò ius habens, in tertiam partem adgnatos admittit. Neque tamen omnes, sed vsque ad patrui nepotes tantum, quod ipsum confirmatur, *l. 2. & 7. inf.* Hac scilicet ratione, ne multis personis vocatis plus ablatum matri, minus additum videretur. Quorum verborum hæc sententia est; Constitutionem hanc eo fine promulgari, vt matri aduersus SC. Tertullianum consulatur: matri, inquam, ius liberorum non habenti, quod vt faceret & agnatis persuaderet, & ipsis aliquid in casu contrario largiendum fuisse: verum intra certum gradum, ne effectu ipso plus matri adimeretur *h. l.* quam adderetur. Quod vtique fieret, si vlteriores adgnati cuiuscunque gradus cum matre ius liberorum habente admitterentur. Satius enim fore matrem ius liberorum non habentem ab adgnatis penitus excludi, quam cum ea quæ ius liberorum haberet, adgnatos indistincte omnes concurrere.

Primum igitur hoc matri *h. l.* priuilegium tribuitur, quod vt immutatum postea auctumque fuerit, videnda est *lex vlt. Cod. Iust. ad SC. Tertullianum: & lex vlt. Cod. eod. de iure liberorum.*

Alterum priuilegium matri vt & Adgnatis *h. l.* tribuitur, vt bonorum possessionis petitio eis necessaria non sit, ad legitimam hanc successionem amplectendam. Sane ita viceuersa matri intestato defunctæ citra bonorum possessionem filius pro hærede gerendo succedit, *l. 3. Cod. Iust. ad S. C. Orficianum*: Imo generaliter Valentinianus Tertius *in l. 1. supr. de cretione vel bonorum possessione* legitimos successores omnes, etsi longius constitutos, bonorum possessionis petitionem non cogi custodire scribit. Bonorum scilicet posseisio *Vnde legitimi*, necessaria non est. Cuius rei ratio *h. l.* hæc redditur, quia legitima successio, *legis est, non Prætoris beneficium.* Illis igitur tantum bonorum possessio necessaria est, qui Prætoris beneficio ad bona admittuntur. Proinde aditio simplex legitimis hæredibus sufficit *h. l.* sola animi destinatione patefacta: seu qualecumque aditæ, vel adeundæ hæreditatis indicium: *d. l. 1. supr. de Cretione.* Vt filii matribus intestatis ipso iure succedunt, *l. 8. inf. h. t.* ita & mater filiis. Cæterum hæreditatis aditionis argumentum *h. l.* dicitur, si rerum hæreditariarum quodlibet corpus vel minimum arreptum fuerit, sic vel vna gleba fundi in ius delata, in ea tanquam in toto fundo vindicatio apud Prætorem fieri solebat: de quo more videndus Gellius *lib. 20. cap. 9.* Quem ipsum etiam postea Alemanni seruarunt, qui cespitem illum, seu glebam auulsam, *Zurbam* vocabant: vt constat ex *tit. 84. legum Alamanicarum.* Vindicationis igitur, & aditionis hac parte eadem est ratio; nam & aditio, vindicatio est: *l. vlt. D. de adquirend. hæredit. & l. 15. Cod. Iust. de captiu. & postlim.* Similis etiam Daciæ mos fuit, cuius mentio fit *cap. 2. X. de consuetudine*, Quo donator fundos Ecclesiæ donatos tradidisse fingitur vna gleba fundi in Ecclesiam delata, vel Altari imposita, vel tradita in manum Prælati Ecclesiæ, vel Episcopi. Etsi igitur bonorum possessio legitimis hæredibus necessaria non sit, aditio tamen requiritur: Non adita, non agnita legitima hæreditas non transmittitur: *h. l. in fine*, iuncta interpretatione, & *l. vn. §. 5. Cod. Iust. de caducis tollendis & l. 2. Cod. Hermogen. de successionib.* & aliis. Ita filii ex S. C. Orficiano non aliter adquirunt matris hæreditatem, quam si eam adierint vel pro herede se gesserint, Paulus *4. sentent. tit. de S. C. Orficiano, §. vlt.* Ita nec matres filiorum ex S. C. Tertulliano *h. l.* Sui tantum hæredes semper excipiendi sunt, & casus *legis vn. sup. de cretione.* Aditio igitur requiritur, & quam hæreditatem mater, vel agnati ita non acquisiuerunt, in heredem non transmittunt, sed deficientis portio penes matrem, & agnatos manet, seu agnatis adcrescit. Quod ipsum in S. C. Orficiano obtinet, id est, in successione materna liberis delata, *l. 2. Cod. Iust. ad S. C. Orficianum, & l. 9. D. de suis & legitimis.* Non adita scilicet hereditas ad heredem non transmittitur: *h. l. & l. vn. §. 5. Cod. Iust. de caducis tollendis*: *l. 6. & 7. D. de inofficioso*: *& l. 2. C. Hermog. de successionib.* Cæterum & hæc lex est de earum Constantini constitutionum numero, de quibus Nazarius *in panegyr. c. 38.* hoc anno ipso: *Nouæ* inquit, *leges regendis moribus, & frangendis vitiis constitutæ, veterum calumniosæ ambages recisæ, captandæ simplicitatis laqueos perdiderunt.* Quomodo & Porphyrius de eodem Constantino *in Panegyr. v. 39. pag. 349. inter Epigram. veter. Petr. Pithæi.*

- - - - - Permulcens Aspera Legum
Iustitia æterna. - - - - - -

De MATRIS *successione in bonis filii, si Fratres ei existant; Valentis lex.*

II. (a) Impp. Valent. & VALENS AA. ad Auxonium (b) PF. P.

QVIA (c) non solum filius (d) consanguineus, sed etiam per adoptionem quæsitus nulla (e) capitis diminutione intercedente, eius matrem excludit, si (f) quidem patiatur mater defunctorum excludi (g) a fratribus, consanguineis (h) existentibus, (i) quibus ipsa præferatur intercedente capitis diminutione, proximior (k) gradus ineatur. Nam Constitutio (l) Diui Constantini ad Bassum Præfectum Vrbis emissa, patrui tantummodo ius antiquum temperauit, (m) vt si vnus patruus, seu duo, pluresue sint, siue (n) filius filiive eorum vsque ad nepotem extiterint, beneficio Constitutionis (o) in partem tertiam componant. (p) De consanguineis vero fratribus nullam fuisse (q) mentionem cognouimus euidenter, licet (r) antiquo iure seruato, ac Diualis memoriæ Constantini Constitutione comprobata prospectum esse videatur a nostra Clementia, vt (s) in huiusmodi litibus, qui frater consanguineus debet excludi secundum ius antiquum, præferatur iuxta memoratam destinationem: (t) vel (v) certe si patrui persona intercesserit, vsque ad nepotem ius Constitutionis temperatum, suum teneat robur atque firmitatem. Dat. IIII.
P. 425 Kalend. Ian. Constantinop. Valent. NB. Puero, & Victore V. C. Coss. [369.]

INTERPRETATIO. *Si moriatur quis, & relinquat matrem & fratrem consanguineum id est, vno patre natum, vel etiam adoptiuum, id est, gestis ante Curiam adfiliatum* (x) *qui consangui-*

sanguinei loco habendus est, consanguineus frater, vel adoptiuus matrem in totum (y) a successione mortui fratris excludunt. Quod si emancipatus fuerit consanguineus, aut adoptiuus, & moriatur frater superstitibus emancipatis fratribus, & matre, patruos eorumque filios vel nepotes etiam emancipati fratres euidenter excludunt: ita tamen, vt si ius liberorum *mater habuerit, duas partes de morientis filii hæreditate præsumat, & tertiam emancipati fratres, quos constat esse superstites. Quod si mater ius* liberorum non habuerit, *tertiam mater consequetur, & duas partes etiam emancipati filii exclusis patruis possidebunt.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. ideo, quia per *l. vlt. Cod. Iust ad SC. Tertullian.* antiquata est. GOTHOFR.

(b) *Ausonium*, ita Codex Rhem. Vtrouis certe modo scribas, ab Ausonio Burdigalensi nostro diuersus est: Hic enim Præfectus Prætorio Orientis erat, quod præter huius *legis* subscriptionem ostendit *lex vn. infr. de Classicis, & l. 15. infr. de erogatione militar. annonæ.* De quo videndus elegans locus Zosim. *lib. 4. c. 10.* IDEM. *Auxanium* legit Cod. Wurceb. *Auxilium* edidit Sichardus. RITTER.

(c) Hæc vox ostendit his verbis argumenti speciem contineri, non etiam quod Cuiacius credidit, rem ipsam, cuius causa hæc lex lata fuit: sed & emendationem nostram in verbis illis, *siquidem*, firmat. GOTHOFR.

(d) Cuiacius *lib. XV. Obseru. cap. 36. & Recitationib. ad tit. Cod. ad SC. Orfician.* substituit hoc loco *frater.* Perperam omnino. De quo mox. De hac interim re, v & *l. 3. 8. infr.* IDEM.

(e) Hæc verba ad filium adoptiuum pertinent, hoc sensu: Filius etiam adoptiuus matrem excludit, nisi capite minutus, id est, emancipatus sit. Nam filii consanguinei, id est naturales, etsi capite minuti nihilominus ad bonorum possessionem *vnde liberi* vocantur: at non & adoptiui *l. 4. D. vnde liberi*: Quibus concinit *lex 13. 14. D. de adoptionib.* IDEM.

(f) *γρ. Sic idem*, de quo mox pluribus. IDEM. *Vt quidem* edidit Sichard. RITTER.

(g) *Excludi scilicet.* GOTHOFREDVS. *Excludi se fratribus*, Edit. Sichard. RITTER.

(h) De consanguineis fratribus *ad l. proxim. sup. dixi.* GOTHOFREDVS.

(i) *Existentibus* id est, etiamnum manentibus, neque capite minutis: vid. & *initium legis 1.* IDEM.

(k) *γρ. Et proximior*, id est, patruus cum matre concurrat. IDEM.

(l) Intelligit *legem 1. sup.* quæ huic occasionem dedit. IDEM.

(m) *Temperauit* scilicet ius antiquum *lex 1. supr.* dum patruum, &c. cum matre liberorum iure subnixa concurrentem, quæ penitus eum excludebat, in tertiam partem admisit. IDEM.

(n) *Sine filiis* edidit Sichard. male. RITTER.

(o) *Compositionis* Edit. Sichard. IDEM.

(p) *Componendi* vox hac in re propria, vt *l. 7. infr. compositionis nomine*, & *l. vlt. infr. Comparandi* voce, vel *compariandi.* GOTHOFREDVS.

(q) *Factam* in constitutione Constantini. IDEM.

(r) *γρ. Ilicet*, vel quid simile. Nouam certe hinc sententiam inchoari oportet. IDEM

(s) *Aut* Cod. Wurceb. animaduerto librarium sæpenumero *aut* & *vt* confundere. RITTER.

(t) *γρ. Distinctionem*, Valens Imperator scilicet fratrem a matre excludi, si capite minutus sit, iubet: si non sit, matrem excludere vult. GOTHOFREDVS.

(v) Confirmat *constitutionem 1. sup.* IDEM.

(x) *Adfiliatus*: pro adoptato *hic*, & in Gaii *Institutionib. Lib. 1. tit. 4. §. 1.* v. Cuiac. *VII. Obs. 16. in fin.* IDEM.

(y) *In toto* Cod. Wurceburg. *In tota successione*, Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

COMMENTARIVS.

MATER CVM FRATRIBVS DEFVNCTI FILII in eius successione ex hac Valentis constitutione non concurrit, sed vel ab iis penitus excluditur, vel ipsa eos excludit. Excluditur, inquam, si fratres consanguinei existant, id est, maneant: vicissim excludit, si fratres capite minuti sint. Hæc huiusce legis est sententia. De quo tamen vtroque dubitari cœperat occasione Constantinianeæ *legis 1. sup.* eo quod videretur, patrui & cæterorum *ea lege* nominatorum exemplo, mater cum fratribus consanguineis defuncti pro parte admittenda, & vicissim ipsi capite minuti cum matre admittendi. Verum vtrumque Valens *hac constitutione* remouet. Iure primum matrem a fratribus consanguineis excludi asserens, quia omnimodo (vt loquitur *lex 8. inf.*) per filios mater excluderetur: per filios, inquam, adoptiuos quoque (non tantum per filios consanguineos) cum tamen adoptiuus filius plus iuris habere non debere videretur, quam frater consanguineus. Proinde a filio adoptiuo ad fratrem consanguineum Valens argumentum ducit. Quam argumenti vim Cuiacius, atque insolentem *filii consanguinei* appellationem minus attendens, loco *filii*, *fratrem* reponendum *hic* duxit. Nam etsi *consanguinei* appellatio & quidem simpliciter elata, fratrem ferme germanum significare soleat, attamen *filium consanguineum* dici nihil vetat, & quidem κατ' ἀντίῤῥησιν filii adoptiui. Sane & consanguineus, patruus dicitur, *l. 2. supr. de tutorib.* & in summam, consanguineus est ὅμαιμος. Verum equidem est de fratre defuncti, *h. l.* quæri, an matrem excludat? Sed illud nihilominus verum est, a filio ad fratrem argumentum duci. Sic enim hæc *lex* legenda est: QVIA *non solum filius consanguineus*, SED ETIAM *per adoptionem quæsitus, nulla capitis deminutione intercedente, eius matrem excludit;* SIC IDEM, (ita legendum est, non *siquidem*, vt hactenus male legitur) *patiatur mater defunctorum excludi a fratribus consanguineis existentibus.* Neque in hac sententia explicanda Interpres felicior fuit: Apud quem tamen hæc duo notentur. Primum, quod ait, adoptiuum consanguinei loco habendum esse. Quod ipsum confirmat *lex 1. §. vlt. D. de suis & legitimis:* Consanguineus enim improprie est, *§. 2. Inst. de legitima agnatorum successione.* Alterum quod *adfiliatum* vocat adoptiuum, de qua voce alibi dictum. Et hæc de prima quæstione eiusque ratione. Alteram hac ratione firmat Valens quod *in l. 1. sup.* fratrum nulla fiat mentio, sed tantum patrui eiusque filiorum vsque ad nepotem. Hos videlicet cum matre in tertiam partem concurrere capite minutos; consanguineis fratribus capite minutis, non idem iuris ea lege tribui. Quæ quidem ratio, verum vt fatear, omnium est ἄτεχνος, ne dicam absurda. Cur enim minus iuris habeant fratres in fratris successione, quam patrui? Et certe Valentinianus III. æqui obseruantior, exemplo Patrui, fratri quoque ius idem postea concessit: *l. 7. vers. emancipati infr.*

p 425 *De* FILIORVM *in bonis Matris emancipatæ ſucceſſione, præauo emancipatore, Valentiniani Iun. lex.*

III. (a) Imppp. Gratian. VALENT. & Theod. AAA. ad Hilarium (b) PF. P.

QVOTIES de emancipatæ filiæ ſucceſſione tractatur, ſeu eam *fiduciæ* nomen obſtrinxit, ſeu etiam nulla comitantur (c) ſuffragia liberorum filiis ex ea genitis, etiamſi talis occaſus (d) auo viuente contingat, intacta pro ſolido ſucceſſio deferatur, neque vlla defunctæ patri matrique concedatur inteſtatæ ſucceſſionis hæreditas: (e) cum (f) ſatis ſuperque ſufficiat, aduerſus omnes legitimo gradu ad ſucceſſionem venientes, in hæreditatibus matrum [incolumes (g) ac ſuperſtites optabili ſorte geniti] ſucceſſio liberorum. Dat. XI. (h) Kal. Mart. Mediolani, Merobaude II. & Saturnino Coss. [383.]

INTERPRETATIO. *Filia, quam* fiduciatam *nominauit, hoc eſt emancipata, ſi inteſtata moriatur, & relinquat ſuperſtitem* (i) *patrem, matrem & filios excluſo patre & matre, etiamſi ius liberorum defuncta non habeat, filii ſoli in eius hæreditate ſuccedunt. Hic de iure addendum quid ſit fiducia.*

NOTAE.

(a) *Lex* 4. *Cod. Iuſt. ad SC. Orfician.* hinc interpolata eſt, & quidem hunc in modum. *Quotiens de emancipati filii filiæue ſucceſſione tractatur, filiis ex his genitis deferatur intacta pro ſolido ſucceſſio: neque vlla defuncti, defunctæue, patri, matriue concedatur inteſtatæ ſucceſſionis hæreditas.* Huic legi reſpondet in partem principium *l.* 2. *ſup.* & finis *l.* 8. *infr.* GOTHOFREDVS.

(b) *Hilarianum P. V.* ita Cod. Iuſt. IDEM.

(c) *Comitante* Cod. Wurceburg. RITTER.

(d) *Occaſus*; pro morte. GOTHOFR.

(e) Vide de hoc ſpeciatim *infr. l.* 8. IDEM.

(f) Id eſt, præualeat & potentior ſit omni alio iure legitimo. IDEM.

(g) γϱ. *Si incolumes ac ſuperſtites optabili ſorte geniti ſint. Geniti*, id eſt nati vel filii. IDEM. Tentabat Cuiacius, *incolumis ac ſuperſtitis optabili ſorte genitoris.* RITTER.

(h) XV. Cod. Iuſt. GOTHOFREDVS.

(i) *Superſtites* Cod. Wurceburg. eleganter ita. RITTER.

COMMENTARIVS.

IN EMANCIPATÆ Matris ſucceſſione, filii eius, auo emancipatori præferuntur, ex hac Valentiniani Iun. conſtitutione: ſub duplici ampliatione: *Etſi eam fiduciæ nomen obſtrinxit.* Vel vt Interpretatio habet, & ſi mater *fiduciata* fuerit, id eſt contracta fiducia emancipata fuerit. Item etiamſi mater liberorum ius non habuerit. Antiquo ſcilicet iure, ante hanc *legem*, liberi ex filio emancipato nati Auum ſuum a patris ſui ſucceſſione prorſus excludebant, etſi is contracta fiducia emancipatus fuiſſet. Item etſi iura liberorum non haberet, id eſt liberos quidem aliquos haberet, ſed non tres, aut quatuor, verum pauciores; Atenim ſi filia emancipata fuiſſet, auus in filiæ ſuæ emancipatæ ſucceſſione partem ferebat, atque ita cum liberis, id eſt, nepotibus ſuis in filiæ ſuæ ſucceſſione concurrebat. Verum hoc ius & diſcrimen *hac* Valentiniani Iunioris *conſtitutione* tollitur, atque hic, ſiue aui, ſiue auiæ cum nepotibus concurſus abrogatur, & pro ſolido ſeu in ſolidum liberis matris ſucceſſio tribuitur. *Satis ſcilicet ſuperque ſufficit*, inquit Valentinianus, *aduerſus omnes legitimas ſucceſſiones in hæreditatibus matrum ſucceſſio liberorum*, vt eleganter hæc lex loquitur; id eſt, potentior eſſe debet omnibus aliis legitimis ſucceſſionibus ſucceſſio liberorum. Vt enim potiorem non admittit, ita & æqualem qui cum concurrat, recuſat.

Notanda interim hic duo. Primo, *fiduciæ* olim contractæ effectus. Pater ſcilicet qui filium ipſe manumiſerat, iura patronatus in filii bonis conſequebatur, & legitima eius hæreditas ad patrem manumiſſorem pertinebat, eaque fiducia contracta dicebatur; quod notius eſt, quam vt demonſtrari oporteat. Locus ex veteri Gloſſario interim obſeruetur: Contracta, inquit, fiducia ὅταν πατὴρ τὸν υἱὸν ποιῶν emancipatum προαναφώνει, ἵνα ἐν διαθήκῃ ὁ υἱὸς τελευτήσας καταλείψει τὸ τρίτον τῷ πατρί. εἰ γὰρ οὐ προαναφώνει περὶ τούτου, οὐδὲν αὐτὸ κατελαμβάνετο ἐκ τοῦ υἱοῦ. Verum hanc fiduciæ contractæ & non contractæ differentiam ſuſtulit Iuſtinianus, *l.* 4. *Cod. Iuſt. de bonis libertorum*, & *l. vlt. Cod. eod. de emancipat.* Eaque inter alias interpolandæ huius *legis* Triboniano cauſa fuit.

Secundo notandum Iuris liberorum priuilegium quod *hac l.* memoratur ſemel & antiquatur: de quo iure *ſuo inf. titulo, lib.* 8. *tit.* 17. De hac *lege* tandem dicam adhuc aliquid etiam *ad l. vlt. de maternis bonis.*

De NEPOTVM *ex* FILIA *in aui materni bonis ſucceſſione, in concurſu auunculorum & materterarum vel adgnatorum Valentiniani Iun. lex.*

IIII. (a) Imppp. VALENT. Theod. & Arcad. AAA. Conſtantiano (b) PF. P. Galliarum.

SI * defunctus cuiuſcunque ſexus aut numeri reliquerit filios, & ex filia defuncta cuiuſcunque

cunque sexus aut numeri nepotes, eius partis, quam defuncti filia superstes patri inter fratres suos fuisset habitura, duas partes consequantur nepotes ex eadem filia; tertia pars fratribus, sororibusue eius quæ defuncta est, id est, filiis filiabusque eius de cuius bonis agitur, auunculis scilicet, siue materteris eorum, quorum commodo legem sancimus, accrescat. (c) Quod * si hic defunctus, de cuius bonis loquimur, habebit ex filia nepotes, sed (d) præterea filios non habebit, sed, (e) qui præferri nepotibus possint, (f) habebit *agnatos*, in (g) quandam (h) Falcidiam, & in dodrantem nepotes iure succedant. Hæc eadem quæ de aui materni bonis constituimus, de auiæ maternæ siue etiam paternæ simili æquitate sancimus. Nisi forte auia elogia (i) inurenda impiis nepotibus iusta semotis ratione monstrauerit. Non * solum autem si intestatus (k) auus auiaue defecerit, hæc de (l) nepotibus quæ sancimus iura seruamus, sed etsi auus, vel auia, quibus huiusmodi nepotes erant, testati obierint, & præterierint * nepotes, aut exhæredarint eosdem, & de iniusto * auorum testamento, & (m) si quæ filiæ poterant (n) vel de re, vel de lite competere actiones, nepotibus deferemus, secundum iustum nostræ † legis modum, quæ de parentum inofficiosis testamentis competunt filiis. Dat. v. Kal. Mart. Mediolani, Timasio & Promoto Coss. [389.]

INTERPRETATIO. *Si aliquis moriatur* intestatus, *& filios vel filias superstites, vel nepotes ex filia mortua derelinquat, filii in sua portione succedunt: Nepotes ex filia* (o) *de portione matris suæ tertiam perdunt, quæ superstitibus auunculis eius, & materteris proficit. Si vero quis moriatur intestatus, & relinquat ex filia nepotes, & filios non dimittat, sed fratrem & sororem superstites derelinquat, tres partes hæreditatis aui materni sibi nepotes ac* (p) *neptes ex filia vindicabunt, quartam frater vel soror aui defuncti, iuxta legis huius ordinem consequentur. Si vero* mulier, *id est paterna vel materna auia intestata moriatur, & relinquat filios, & ex mortuo filio vel filia nepotes, æqualiter de patris vel matris portione nepotes vel neptes tertiam perdunt, quam* (q) *patruis & amitis ex auiæ paternæ bonis, auunculis & materteris ex auiæ maternæ bonis, sicut & de aui materni conquirunt: nam si patruus & amita, vel auunculus, & matertera fortasse defuerint, ad fratres vel sorores* (r) *auiarum tres vnciæ, & ad nepotes nouem perueniant. Nam in aui paterni hæreditate, nepotes vel neptes ex filio mortuo de patris sui portione nihil perdunt. Si vero auus vel auia, nepotes ac neptes ex filia in testamento suo præterierint, aut non* (s) *probatis causis exhæredauerint, actio illis de inofficioso contra testamentum aui vel auiæ, quæ matri eorum competere potuit, legis beneficio tribuetur.*

NOTÆ.

(a) Lex 9. *Cod. Inst. de suis & legitimis*, hinc a Triboniano mutilata, expuncta parte, quæ est de Quarta agnatorum; quam sustulit *l. vlt. eod tit. de suis & legit.* Sed & huius *legis* meminit Iustinianus §. 15. & 16. *Inst. de hæreditat. quæ ab intestato.* Meminit & Arcadius *sequente lege.* Meminit & Papianus *Respons. tit.* 10. & 23. *GOTHOFREDVS.*

(b) Ad eundem hoc ipso anno extat *lex* 8. *infr. de infirmand. his quæ sub tyrannis*: Et *lex* 5. *inf. de proximis*: in quarum priore Constantianus vocatur non aliter ac in *h. l.* Perperam Constantius *in d. l.* 5. Constantinus *in dict. l.* 9. & in *l. vlt. Cod. Iust. de officiis diuers. Iudicum.* *IDEM.* *Constantiniano* legit Cod. Wurceb. *RITTER.*

* Prima sententia de concursu Nepotum ex filia cum Auunculis & materteris in Aui materni successione legitima ab intestato. *GOTHOFRED.*

(c) Accretionis speciem obserua. *IDEM*

* Secunda sententia, de concursu nepotum ex filia cum agnatis. *IDEM.*

(d) *Et* Edit Sichard. *RITTER.*

(e) *Sed si qui præferri*, Cod. Wurceb. *IDEM.*

(f) Id est, qui hactenus nepotibus præferebantur, iure veteri: nisi legas hic, *possent.* *GOTHOFRED.* *Nepotibus non possint*, edidit Sichardus. *RITTER.*

(g) *γε. ii in*, agnati scilicet. *GOTHOFREDVS.*

(h) Est qui legat, *in quartam Falcidiam*: alius ita, in ☰ (*quanta Falcidia est*) nota scilicet superior Quadrantem signat: Sed nil mutandum; quædam Falcidia, est cuiusdam Falcidiæ species, Falcidiæ scilicet nomine omne Quartarum genus designatum, vt *hac l.* ita & §. 16. *Inst. de hæredit. quæ ab intestato.* vide Contium 2. *subcis.* 4. *in fin.* *IDEM.*

(i) Male *delogia* Cod. Wurceburg. & paullo post *semotus*, exhibet. *RITTER.*

* Tertia sententia, de concursu nepotum ex filia vel filio cum patruis, amitis, auunculis, & materteris, in Auiæ maternæ & paternæ successione. *GOTHOFREDVS.*

(k) *Intestatus cum auus auiaue*, Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(l) Abest *de* a Cod. Wurceburg. *IDEM.*

* Quarta sententia, de exheredatione nepotum. *GOTHOFREDVS.*

* Quinta sententia, de inofficiosi querela. *IDEM.*

(m) Delenda vox, *&*. *IDEM.*

(n) *Poterunt* Edit. Sichard. *RITTER.*

† Lex illa non extat, nisi eam intelligas, cuius pars erat *lex* 5. *sup. de inoffic. testam.* Nisi potius hanc ipsam *legem* intelligat. *GOTHOFREDVS.*

(o) *Ex filia*, abest ab Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(p) *Vel neptes* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(q) *Pro patruis* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(r) Male hic Cod. Wurceb. *sorores aui eorum tres vncias & abnepotes.* *IDEM.*

(s) *Reprobatis causis* Cod. Wurceb. *IDEM.*

P.428

COMMENTARIVS.

NEPOTIBVS EX FILIA, cum ii antiquo iure Auo materno, cum Auunculis & materteris nullo modo succederent, Valentinianus Iunior hac constitutione succedendi ius aliquod tribuit pro ea videlicet parte, qua mater eorum successisset: tertia tantum parte minus quam Auunculis & materteris accrescere vult. Quod etiam Iustinianus sequitur, *l. 19. Cod. Iust. de collat.* & hanc ipsam constitutionem memorat *§. 15. Instit. de hæredit. quæ ab intestato*, his verbis: *Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui, quaue ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iure agnatorum eos anteponebat: Nepotes autem qui ex filiabus nati sunt & pronepotes qui ex neptibus cognatorum loco commemorans, post agnatorum lineam eos vocabat, tam in Aui vel Proaui materni, quam in Auiæ vel Proauiæ siue paternæ siue maternæ successionem. Diui autem Principes non passi sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt; ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam veteris iuris suffragiis muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel Auia fuerat acceptura, vel pater eorum vel Auus paternus, siue maternus, quando femina mortua sit, cuius de hæreditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim Tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel pronepotes in locum patris sui ad successionem Aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ vel auiæ, eos cum designata partis tertiæ diminutione vocat.* Et hæc quidem ita Valentinianus noster qui auiaticæ successionis tertiam partem nepotibus ex filia detraxit: Quare & deinceps codicillis, seu testamento opus erat, ne vllam diminutionem paterentur: vnde in veteribus formulis, secundum legem Romanam extat formula, *qualiter nepotes in loco filiarum instituantur ab auo*: vt scilicet ius integrum repræsentationis haberent: similisque legitur apud Marculphum *lib. 2. cap. 10.* Item, cum antiquo iure Adgnati quoque his ex filia nepotibus præferrentur, hac eadem constitutione Valentinianus eos cum adgnatis concurrere iubet: sic vt nepotes in dodrantem succedant; adgnati in Falcidiam tantum. Quam constitutionem memorat rursum prolixe Iustinianus *de hæredit. quæ ab intestato. Sed nos* (inquit Iustinianus §. 16.) *cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem constitutionem a nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutione promulgata, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, agnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto iure descendunt*, &c. Vetustas scilicet cum ex masculis progenitos plus diligeret (vt ait Iustinianus *d. §. 15.*) familiarum videlicet contemplatione, quo ius Ciuile plurimum respexit, nepotes ex filio cum patruis & amitis ad successionem pro ea parte admisit, pro qua eorum pater admissus fuisset, atque ita iure repræsentationis inducto, de quo Vlpianus *tit. 25. §. 2. de legitimis hæredibus* & Gaius *Inst. Lib. 2. tit. 8. §. 2.* Et Paulus *apud Authorem collationis legum Mosaic. tit. 16. §. 3. & d. §. 15.* At nepotes ex filia iure antiquissimo ad Aui materni successionem non vocabantur, neque inter suos cum Auunculis & materteris, neque cum adgnatis. Quia scilicet alienæ familiæ procreantur, vt loquitur *lex 5. inf.* Quare Nepotibus huiusmodi agnati præferebantur, *h. l.* ibi, *sed qui præferri* & *d. §. 15.* Cognatorum denique tantum numero erant. At Valentinianus iunior *h. l.* eos pariter vocat inter suos & inter agnatos eo quem dixi modo: inter suos, cum deminutione trientis: inter Agnatos cum deminutione quadrantis. Atenim ius istud a Iustiniano postea immutatum est, aucto videlicet ampliatoque nepotum ex filia iure. Primum enim adgnatorum concursum cum nepotibus ex filia sustulit, & nepotes huiusmodi solos admisit, agnatisque praetulit expressa constitutione, *l. vlt. Cod. Iust. de suis & legitim.* quam memorat *d. §. 16.* ac proinde Falcidiam hanc agnaticam sustulit seu Quartæ deductionem, sublata nominatim hac constitutione, vel saltem hac constitutionis huius parte, quæ est de Quarta agnatorum: ac proinde Trientis diminutione illa sublata. Secundo idem Iustinianus eosdem Nepotes ex filia, concurrentibus auunculis & materteris, eodem prorsus iure, sine vlla diminutione, integro repræsentationis iure succedere voluit, quo eorum mater successura esset. Non quidem vlla Constitutione Codicis etiam repetitæ prælectionis, quo hodie vtimur: vtpote cum *hæc lex* hac parte *eo Codice* intacta extet; idemque ius Iustinianus sequatur: *l. 19. Cod. Iust. de collation.* Neque etiam Institutionib. *d. §. 16. vers. ita tamen.* Est enim versiculus ille accipiendus non de concursu nepotum ex filia cum Auunculis & materteris, verum cum nepotibus ex filio; Sed *Nouellis suis*, puta *Nouella 18. c. 4.* & *Nouella 118. c. 1.*

Huius legis interim *Exceptio* hæc notetur, Nepotes ex filia a matre exheredatos, non repræsentare vicem matris suæ. Exhæredatio scilicet de qua *h. l.* agitur, non ab auia facta fuit, vt Accursius putauit, (cum ab intestato exhæredatio fieri non possit:) vt etiam Cuiacius recte animaduertit *XVIII. Obseru. 17.* Mens igitur huius loci hæc est, vt in successionem auiæ maternæ non veniant nepotes ex filia, si a matre iusta ex causa exhæredati sint; Quod summe notandum est, vt videlicet exclusus materna successione, ea quoque exclusus censeatur, quam per matris repræsentationem tantum capere potest: Et hæc quidem *huius legis* exceptio est.

Extensio sequitur duplex. Prima, Quæ de Aui materni successione dicta sunt, eadem & de Auiæ maternæ & paternæ accipienda sunt, simili æquitate, vt videlicet nepotes ex filia, vel etiam ex filio, in Auiæ maternæ & paternæ successione idem iuris habeant, quod nepotes ex filia in aui materni. Secunda extensio, Nepotibus, de quibus dictum fuit, non tantum legitima Aui materni, Auiæ maternæ vel paternæ hæreditas, eo quem diximus modo competit; Sed & aduersus eorundem testamenta inofficiosi querelam, vel actionem mouere possunt, si præteriti vel inique exhæredati fuerint, quæ videlicet matri eorum competere potuisset. Quod & ipsum summe notandum est. Nam si mater ipsorum ab hæreditatis iure submota fuisset, nepotibus inofficiosi actio non competeret. Duo igitur hæc de nepotibus ex filia singularia obseruentur:

P.429 tur; Exhæredatos a matre in Auiæ successione nil iuris habuisse. Item si ipsa filia exhæredata iure fuisset. Scilicet hoc totum, quod iuris habent nepotes huiusmodi, ex persona matris habent, vt frustra hæreditatem petant, matre ipsorum exhæredata, vel ipsimet a matre exhæredati.

V. (a) Impp. ARCAD. & Honor. AA. Aureliano PF. P. (b)

NEPOTES ex filia auis pro rata (c) parte hac (d) condicione succedant, qua & matres, si viuerent, hæreditatem patrum sibi cum fratribus vindicarent, scilicet vt mixtis (e) matrum suarum dotibus, aui hæreditatem pro rata parte, quam lex (f) Diualis censuit cum auunculis (g) partiantur: Nec amplius his quidquam de auitis facultatibus tribuatur, quam legis dudum (h) latæ sanctio comprehendit; scilicet detracta tertia partis eius, quæ eorum matri, si dotem iungeret, (i) debebatur. Si vero dotem matris (k) miscere noluerint, maternis ac paternis facultatibus oportet esse contentos, quos constat alienæ iam familiæ esse procreatos. Dat. Pridie Non. Octob. Constantinop. Arcadio IIII. & Honorio III. AA. Coss. [396.]

INTERPRETATIO. *Hæc lex similis est superiori: sed hoc amplius habet, quod dotem pro filia in generum factam, vel quidquid filia accepit tempore nuptiarum, post mortem aui intestati nepotes confundere iubet, ita vt de dote in hæreditatem confusa duas partes de eo quod mater eorum erat habitura percipiant: aut si noluerint confundere nepotes, sint acceptis tempore nuptiarum rebus, vel sola dote contenti.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. cuius tamen mentio fit in *l. 19. Cod. Iust. de collation.* Iungenda autem huic, est *lex vn. sup. vnde liberi:* quæ & ipsa de dotis collatione est, & legitima liberorum successione. Denique quod ius *illa lege* constituitur de sorore, in patris successione cum fratribus concurrente, idem quoque *h. l.* constituitur de nepotibus ex filia: si cum Auunculis concurrant. *GOTHOFREDVS.*

(b) PF. V. *in d. l. vn.* *IDEM.*

(c) Cum detractione Trientis videlicet, de quo *superiore lege*, vt mox *versiculo, quam lex Diualis:* & *vers. nec amplius.* *IDEM.*

(d) Id est, eadem conditione & lege succedant. *IDEM.*

(e) Mixtis, id est collatis *h. l.* & *d. l. vn.* vbi dixi plenius. *IDEM.*

(f) Id est lex superior 4. *IDEM.*

(g) Huius occasione dubitationem vide *l. 20. Cod. Iust. de collat.* *IDEM.*

(h) Ante octo annos. *IDEM.*

(i) *Iungere*, id est, conferre dotem, vide quæ dixi ad *d. l. vnic.* *IDEM.*

(k) *Dotem maternam* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

NEPOTES EX FILIA in Auorum successione quod iuris habent, id ex matrum suarum persona habere duobus argumentis ad *superiorem legem* ostensum fuit. Tertium *hæc* Arcadii *lex* suppeditat, quæ & ipsa superiorem *legem* confirmat: (eo capite, quo statuitur Trientis diminutionem pati nepotes ex filia.) Argumentum igitur hoc est, Quod nepotes ex filia, si cum auunculis in Aui successione concurrant, dotem matrum suarum conferre teneantur; non aliter, ac ipsa mater, si cum fratribus concurreret, dotem conferre teneretur; quod statuitur *l. vn. vnde liberi*, quæ huic legi coniungenda est. In sola igitur *Trientis* deductione filia, & nepotes ex filia differunt; in cæteris ferme ac nominatim in collatione dotis exæquantur: Ideoque vt filia non aliter admittitur quam si dotem conferat, *d. l. vn.* & si non conferat, his quæ perceperit pro sua portione contenta esse debet, vt recte Anianus notauit *ad d. l. vn.* ita nepotes ex filia pariter, si dotem matris conferre noluerint, maternis facultatibus contenti esse debent, id est, acceptis tempore nuptiarum rebus & sola dote, vt rursum Anianus *ad h. l.* recte subiicit. Illud interim notetur, recte *in fine legis* dici *nepotes ex filia alienæ familiæ esse procreatos:* nam & ipsæ *filiæ* dicuntur ἀλλότριον χρῆμα. Cæterum huius *legis* occasione quæ de concursu nepotum ex filia *cum auunculis* tantum agit, subtilem dubitationem enatam Iustinianus decidit, *in d. l. 19. Cod. Iust. de collationibus.*

De EMANCIPATÆ *filio, num ad* Auiæ *successionem admittatur, Honorii lex.*

VI. (a) Impp. HONORIVS & Theodosius AA. Maximo P. P. (b)

VBI Auiarum successio casu (c) interueniente discutitur, capitis diminutio materna (d) quærenda non est: Tunc (e) enim huiusmodi hæreditatibus, filiorum status (f) aut persona spectatur, (g) quoties (h) de eius bonis qui (i) potestatem familiæ potuit habere tractatur. Dat. V. (k) Kalend. Octobr. Rauennæ, Theodosio A. IX. (l) & Constantino III. Coss. [420.]

P. 430 INTERPRETATIO. *In bonis auiæ emancipatio* (m) *patris ac matris nepotibus non impediat: sed perdito* triente, *in ea, quam lex eis tribuit, portione succedant.*

NOTAE.

(a) *Lex* 10. *Cod. Iust. de suis & legitimis.* GOTHOFREDVS.

(b) *vel P.V.* vt testatur vetus Inscriptio Romæ *apud Gruter. p.* 449. *num.* 7. v. *Prosopogr.* Maximino P.V. IDEM. *Maximinu* legit Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(c) *Morte* Cod. Iust. quod eodem recidit. GOTHOFR. *Occasu* edidit Sichardus. RITTER.

(d) Ita quoque Basilica habent *lib.* 45. Cod. Iust. habet *paterna*: vbi tamen Cuiacius præfert materna XVIII. *Obseru. cap.* 17. Anianus vtrumque probat. GOTHOFR.

(e) Hæc ratio, siue Regula, ostendere videatur nil interesse, paterna, an materna legamus. IDEM.

(f) Status, id est an in patris potestate positus fuerit, filius, filiaue; an vero emancipatus. Status pro patriæ potestatis iure. IDEM.

(g) Male *expectatur* Edit. Sichard. RITTER.

(h) *Quotiens*, Cod. Iust. GOTHOFR.

(i) Abest *qui* ab Edit. Sichard. Cod. Wurceburg. *Si potestatem.* RITTER.

(k) XV. Cod. Iust. GOTHOFREDVS.

(l) Perperam in *Iustinianeo Codice*, Theodosio XIII. Et Valentiniano III. AA. IDEM.

(m) *Emancipati* negligentia librarii Cod. Wurceburg. RITTER.

COMMENTARIVS.

EMANCIPATÆ FILIVS, a successione *Auiæ* (quæ vtique emancipatam nunquam habuit in potestate) non excluditur ex hac Honorii Constitutione. Finge, Auus meus maternus matrem meam emancipauit: post emancipationem matris meæ natus sum; Nihilominus ad Auiæ successionem admittor cum suis, cum deminutione tamen trientis (vt Interpres recte hanc *legem* explicauit) Nil interest, cum de Auiæ successione quæritur, mater mea emancipata fuerit, nec ne. Tum demum enim interesset, si de Aui successione ageretur: Inter suos enim non admitterer ex emancipato natus: Quia tum status Nepotis spectatur, id est, ex emancipato natus sit, nec ne; quoties de eius bonis agitur, qui potestatem familiæ habere potuit, id est, de Auo: At si de Auiæ successione agatur, frustra quæritur, an mater fuerit emancipata, quia Auia vt quæuis mulier alia familiæ potestatem non habet; *h. l.* & *l.* 8. *Cod. Iust. de praescript. longi temp.* Et *l.* 13. *D. de suis & legitimis.* Et Leo *Nouell.* 25. Non eo minus igitur nepoti ex filia emancipata inter suos Auiæ succedet, etsi mater ipsius emancipata fuerit. Et hæc quidem obscurissimæ huius legis sententia est, adscita interpretatione *l.* 4. & 5. *sup.* Quanquam & idem dici potest de *Nepotibus ex filio emancipato*, in specie sequente, quam Cuiacius non vidit. Nam etsi pater capite minutus fuerit, id est emancipatus a patre suo, nihilominus nepos ex eo Auiæ paternæ inter suos succedet, cum diminutione Trientis *vers. hac eadem: l.* 4. *sup.* Vt proinde recte Interpres *hic* de emancipatione patris quoque agat, atque adeo de Auiæ quoque paternæ successione tractet: nilque adeo intersit, *paterna*, an *materna* legas. Nam etsi Græci quoque *lib.* 45. *Basilicarum*, videantur, *Materna* legisse, vt in *h. l.* non ideo tamen sollicitanda est lectio *Codicis Iustinianei*, quod Cuiacius fecit *XVIII. Obseru. cap.* 17. & *Recit. in Cod. de suis & legitimis.* Est enim vtriusque eadem ratio & communis illa, quæ *h. l.* continetur. Sed & Accursio idem visum fuit, ad ea verba *vbi Auiarum.* Certe in Auia paterna maior dubitandi ratio esse videtur. Tandem hoc axioma teneatur: Emancipationis rationem tum haberi in successione liberorum, vbi de eius Adscendentis successione agitur, in cuius potestate olim emancipatus fuit; & ita effectus causæ adhæret, eamque sequitur: non vero vbi de successione alterius, in cuius potestate pater, vel mater nunquam fuit.

De MATRIS *successione in bonis filii, in concursu patrui, vel fratris filii, Valentiniani III. lex.*

VII. (a) Impp. Theod. & Valent. AA. Albino PP. (b)

SICVT (c) Mater, quæ liberorum iure subnixa (d) est, patruo capite diminuto, dare iussa est tertiam portionem, ita (e) etiam quæ nullo huiusmodi fulcitur auxilio, patruo (f) quatuor cedat vnciis facultatum. In (g) illa quoque parte matris (h) non est priuilegium transeundum [in qua Constantinianæ (i) legis potissimum constitutum tenendum esse censemus] vt sicuti nulli vnquam, vel ex superioris (k) generis parte venientium, vel ex consequenti sanguine probatorum, agnationis, compositionisue (l) nomine de successione filii iusta cum matre potuit esse contentio, præterquam patruo, filio patrui, & eius nepoti, ita omnibus (m) reliquis, sicut custoditum hactenus arbitramur, persona potior matris habeatur. Emancipati (n) quoque fratris merita tractamus, qui vt agnationis iure integro matrem in totum a successione filii decedentis excludit, ita capite diminutus nihil penitus consequitur; (o) Exemplo igitur patrui, etiam huic cum matre hanc volumus esse rationem, vt quatuor vncias hereditatis accipiat. Lata (p) vero decernimus sanctione, vt statuta nostra non solum futurarum ambigua quæstionum, verum etiam pendentium (q) negotiorum hoc ordine fata distinguant. (r) Dat. III. Kalend. Feb. Romæ (s) Theod. XII. & Valent. II. AA. Coss. [426.]

p. 431. INTERPRETATIO. *Similis est hæc lex superiori, sed quia euidentior est, & istam inserimus:* (t) *Nam illa quod amplius habet, hoc de adoptiuo filio loquitur.*

NOTAE.

(a) Abest & hæc lex a Cod. Iust. *GOTHOFREDVS.*
(b) Quædam editiones habent PF. V. *IDEM.* Ita habet Cod. Wurceb. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*
(c) *Prima* sententia qua emendatur *lex* 1. *sup.* *GOTHOFR.*
(d) *Subnexa* Cod. Wurceburg. *RITTER.*
(e) Male hæc lectio sollicitatur a nonnullis, mox vt ostendetur: Vt & inf. mox. *GOTHOFR.*
(f) Pro *patruo*, male reponitur *patruus.* *IDEM.*
(g) *Secunda* sententia qua confirmatur *lex* 1. *sup.* *IDEM.*
(h) *Matri* Cod. Wurceburg. *RITTER.*
(i) Id est *legis* 1. *sup.* *GOTHOFREDVS.*
(k) *Prioris.* *IDEM.* Ita legit Cod. Wurceburg. & ediderе Sichard. & Cuiac. *RITTER.*
(l) De compositionis voce dixi *ad l.* 2. *supr.* *GOTHOFREDVS.*
(m) *Contra omnes reliquos.* *IDEM.* Hanc lectionem exhibet Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *RITTER.*
(n) *Tertia* sententia, qua emendatur *lex* 2. *supr.* *GOTHOFR.*
(o) Id est, *hactenus consequebatur.* *IDEM.*
(p) Cuiacii editio præfert *laxa.* *IDEM.* *Laxa* habet Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. *RITTER.*
(q) Singulare hoc est, vt constitutiones pendentibus negotiis ferantur, de quo dixi *ad l.* 3. *sup. de constitution. Principum.* *GOTHOFREDVS.*
(r) *Discingant* melius: de quo vide *Glossar.* *IDEM.* Cuiacius hanc vocem ad marginem editionis posuerat, nescio an coniectura an auctoritate Codicis cuiusdam adductus. Eam recte exhibet nobis Codex Wurceburg. cuius loco in margine Edit. Sichard. ex alio Codice, *discindant*, adscriptum. *RITTER.*
(s) *Romæ* abest a Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *IDEM.*
(t) Cod. Wurceburg. *nam illa hoc amplius habet quod de adoptiuo.* & ita edidit Cuiacius atque Sichardus vbi præterea, *quod & de adoptiuo* &c. Præferenda omnino hæc lectio nostræ. *IDEM.*

COMMENTARIVS.

MATER quemadmodum filio succedat, si cum patruo aut fratre filii concurrat, Valentinianus Tertius hac constitutione diligentius retractat: emendata partim *l.* 1. & 2. *sup.* partim vero confirmata: rursum aucto partim matris, partim fratris priuilegio, iureque. Illud igitur *l.* 1. constitutum confirmat, vt *Agnati*, non alii, in filii successione cum matre concurrant, quam patruus, filius, & nepos patrui, ceteros agnatos mater excludat: quod ius *leg.* quoque 2. memoratur. *Quomodo* autem successio filii inter matrem & patruum diuidi debeat? item quomodo inter matrem & fratrem? nouum ius Valentinianus constituit: vult scilicet, Matrem cum *Patruo* concurrentem siue liberorum ius habeat, siue non habeat, vtroque casu bessem hæreditatis ferre, quatuor vnciis, seu Triente *patruo* relicto; cum antea ex constitutione Constantini, id est, *l.* 1. *supr.* mater ius liberorum non habens, Trientem tantum ferret, patruus bessem: Proinde abrogatur hac parte discrimen matris ius liberorum habentis, & non habentis. Idque hac ratione & argumento; quod quemadmodum ex *l.* 1. Constantini inter patruum capite minutum, & non minutum, non distingueretur, quominus patruus capite minutus Trientem ferret, ita inter matrem ius liberorum habentem, & non habentem, distingui non oporteat, quominus bessem semper ferat. Et ita quidem prima *huius leg.* sententia accipienda est, quam frustra quidam sollicitant, & in contrariam mutant: non attendentes hac parte Matris ius & priuilegium augeri, atque adeo *legem* primam emendari. Et *hæc* de matris cum Patruo concursu, auctoque ea parte matris iure. At si emancipati *fratres* cum matre concurrant, ex *l.* 2. *sup.* penitus a matre excluduntur. Quod *hac* Valentiniani Tertii *lege* immutatur, & quidem exemplo patrui cum matre concurrentis: quod Valens non ausus fuerat *ea lege* 2. superstitiose & mordicus adhærens *dictæ l.* 1. Sic itaque *h. l.* constituitur, vt emancipatus quoque frater cum matre concurrens Trientem ferat.

De MATRIS *successione in bonis liberorum vna cum sorore defuncti, Valentiniani Tertii lex.*

VIII. (a) Iidem AA. ad Senatum vrbis Rom. Post alia.

MATER, quæ habens ius (b) liberorum, defuncto filio sine liberis filiaue, (c) cum eius sorore succedit, patri (d) sortis paternæ teneatur exemplo, vt si thorum priorem secundo non mutarit amplexu, omnia filii morte delata pleno iure conquirat: (e) Si vero alterius elegerit coniugium mariti, extrinsecus quidem quæsita filio, filiæue simili firmitate possideat: Rerum vero paternarum defuncti solo vsufructu humanitatis contemplatione potiatur, proprietatem fratribus (f) transmissura (g) defuncti. Si (h) vero filius qui moritur, (i) filium vel filiam derelinquit, omnimodo (k) patri suo matrique ipso iure (l) succedant: Quod sine dubio & de pronepotibus (m) obseruandum esse censuimus. (n) Dat. VII. Id. Nouemb. Rauennæ, (o) Theod. XII. & Valent. AA. Coss. [426.]

INTERPRETATIO. *Mater ius liberorum habens, mortuo filio vel filia, si superstites alias filias habuerit, &* filium (p) *non habuerit, cum filiabus æquali sorte succedat, hoc est, vt mater*

mater mediam, (q) *& filiæ quantæ fuerint, mediam vindicent portionem: ita vt si alium maritum non acceperit, portionem quam consecuta est faciendi de ea quod voluerit, habeat potestatem. Si vero alium maritum acceperit, quicquid filius vel filia mortui aliunde adquisitum reliquerint, mater perpetuo iure vindicet. De bonis vero prioris mariti portionem, quam ex hæreditate filii morientis fuerit consecuta,* sorores *mortuorum fratrum sibi post matris obitum vindicabunt.*
P.43. *Quod si filius aut filia, qui moriuntur, matrem ius liberorum habentem superstitem dimiserint & sorores, sed tamen filios habeant, filii eorum in integra patris vel matris facultate succedunt, ita vt mater vel sorores ab hac successione habeantur extraneæ. Hoc & de nepotibus & pronepotibus filiorum lex ista constituit.*

NOTAE.

(a) Abest prior pars *huius legis* a Cod. Iust. posterior extat interpolata seu deformata in *l. 5. Cod. Iust. ad SC. Tertullian. & in l. 11. Cod. eod. de suis & legitimis.* GOTHOFREDVS.

(b) Absunt hæc verba a Cod. Iust. Causa notissima, vt *suo* quoque *titulo* dicetur. IDEM.

(c) Et hæc vox abest a Cod. Iust. Et sequentia interpolata omnia. Hinc interim notandum liberorum appellatione filios proprie accipi, & filiabus opponi. IDEM.

(d) *γρ. Pari:* Illi scilicet quod constituitur *l. 4. h. t.* Anianus enim hæc verba pessime accipit. IDEM.

(e) Id est, *adquirat.* IDEM.

(f) *Et Sororibus & fratribus,* ita Tribonian. De cuius rei ratione postea viderimus. Certe *hic* legi oportet, vt etiam Anianus legit, *sororibus*, vt superiora ostendunt: vel sane intellige de emancipatis fratribus, qui Quartam habent in successione fratris, vt dictum est ad *legem* superiorem. Tentari etiam potest, recantatam videri *legem* superiorem, & reductam *legem 2. sup.* De quo mox plura. IDEM.

(g) *Transmissuram* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. RITTER.

(h) Vide *l. 2. & 3. sup.* Hinc interim sumpta est *lex 11. Cod. Iust. de suis.* GOTHOFR.

(i) Edit. Sichard. *Si vero filius qui moritur filiaue, filios derelinquit.* RITTER.

(k) Huc omnino spectat *lex 3. sup.* GOTHOFREDVS.

(l) Id est citra cretionis solennitatem, citra bonorum possessionem: De quo dictum *ad l. 1. sup.* imo & citra aditionem, *l. 14. D. de suis.* IDEM.

(m) Sana lectio, & quam tuetur quoque Cod. Iust. & confirmat non parum *finis legis 9. inf. de maternis bonis,* quam huic nostræ coniungendam dixi. Sed & res ipsa omnium maxime, etsi Anianus apertius videatur loquutus. IDEM.

(n) *Censuimus & cetera,* accurate Cod. Wurceburg. RITTER.

(o) Abest a Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(p) *Filios* Cod. Wurceburg. IDEM.

(q) *Dimidiam & filii quanti fuerint,* Edit. Sichard. *dimidiam* habet & Edit. Cuiac. IDEM.

COMMENTARIVS.

DE MATRIS successione in bonis liberorum cum sorore defuncti est hæc, Valentiniani Tertii Placidiæ F. constitutio: cui *lex vn. sup. de responsis Prudent. lex vn. supr. de cretione: lex 9. & lex vlt. inf. de matern. bon. lex vlt. inf. de reuoc. donation. lex vn. de bonis quæ filiisfam.* quæ omnes sunt vnius & eiusdem Orationis a Valentiniano Tertio ad Senatum Vrbis Romæ missæ capita, quæque omnes, vnica excepta, puta *l. vn. de Respons. prudent.* de parentum successionibus & donationibus in filios collatis tractant: Imo & his omnibus iungenda est *lex 3. Cod. Iust. de legib. & lex 7. Cod. eod. de precib. Imper. offerend. & lex 18. Cod. eod. de iur. deliberandi.* Cæterum inter has omnes maxime notanda est *lex vlt. infr. de maternis bon.* quæ huic nostræ argumento respondet, mox vt ostendam. Nunc de sententia *huius leg.* MATER, sicut a fratribus defuncti capite non minutis excluditur, (de quo dictum *ad l. 2. sup. h. t. & ad l. 2. sup. de secund. nupt. & ad l. 2. sup. de inoffic. testam.*) ita ipsa ius liberorum habens, fratribus capite minutis exclusis, cum sorore succedit & concurrit: Hac tamen lege & conditione, quæ patri quoque communis est. Quod his *huiusce legis* verbis indicatur; *pari* (sic enim legendum) *sortis paternæ teneatur exemplo:* De quo scilicet agitur *l. 10. supr. de maternis bonis,* quam huic coniungendam ostendi. Sicut enim pater, qui filio cum fratribus successit, si nouercam liberis superducat, ea bona quæ ex defuncti filii bonis ex matris patrimonio filio quæsita fuerant, vsusfructus tantum titulo possidet, cætera extrinsecus quæsita, perpetuo iure & pleno: Ita mater quæ filio cum sorore successit, ad secundas nuptias conuolans, extrinsecus filio quæsita perpetuo iure possidet; res vero a patre profectas solo vsusfructus titulo: (De qua secundarum nuptiarum pœna dixi *ad l. 2. supr. de secundis nuptiis.*) Proinde mater proprietatem *fratribus* defuncti seruabit, & transmittet. *Fratribus* inquam, (sic enim habet *hæc lex*) & tamen Anianus legit *sororibus*, id quod etiam res ipsa suadet. Dicitur enim *mater successisse cum sorore*, nulla fratrum mentione facta, etsi Tribonianus *sororibus & fratribus* habeat. Quod eo quidem magis facere potuit, memor *l. vlt. Cod. Iust. ad SC. Tertullian.* qua mater cum fratre defuncti quoque ad successionem filii admittitur. Cæterum hoc loco ex causis superioribus, vel pro *fratribus*, Viri docti *sororibus* reponendum putant; vel sane (quod Cuiacio *Recit. in Cod. ad SC. Tertull.* visum fuit,) *fratrum* appellatione sorores intelligendas. Cuius sententiam præter supra dicta firmare quis possit simili plane exemplo *ex l. 2. supr. de secundis nuptiis:* Vbi aperte *filiorum* appellatione, in hoc eodem argumento, *filiæ* accipiendæ sunt, in *§. illud etiam.* Potest tamen tentari, in specie *huis legis*, fratres quoque extitisse, sed propter emancipationem, a matre & sorore, fratris successione exclusos fuisse. Quo certe casu dubium non est, quin mater fratribus defuncti, id est, filiis suis paterna bona ex filii defuncti successione quæsita, seruare debeat. Nam etsi fratres emancipati ex *lege 2. supr.* quæ hoc tempore fortassis obtinuerit, a matre excludantur, non ita tamen excluduntur, nisi solo temporario vsusfructus titulo, proprietate filiis suis salua. Et hæc de prima *huius legis* sententia.

Posterior, longe apertior est; nam & eo pertinet in partem *sup. lex 2.* & maxime *lex 3.* Illud tantum notandum dici *h. l.* omnimodo filios & filias patri suo & matri succedere, *omnimodo:* exclusa scilicet

licet penitus matre defuncti, defunctæue, (quod etiam Accursius recte notauit) vt *huius l.* argumentum ostendit, atque adeo filiorum respectu auia exclusa. Cuius vicissim respectu filii hi sunt nepotes. Vnde liquido iam apparet, quis illorum verborum sit sensus, & quam recte legantur, *quod sine dubio & de pronepotibus obseruandum esse censuimus.* Mirantur scilicet nonnulli, Nepotum, *h. l.* mentionem nullam fieri, atque adeo tentant hæc verba inserere, *de nepotibus:* perperam omnino, quod etiam bonus Accursius eos docere potuit: *Pronepotes* enim, quorum hoc loco mentio fit, sunt omnino nepotes defuncti, sed pronepotes eius respectu cui præferuntur, id est, proauiæ. Liberi scilicet in infinitum omnes Ascendentes omnimodo excludunt. vid. *d. l. 3. sup.*

P.433. VNDE VIR & VXOR: *seu de legitima* CONIVGVM *successione, quando ei locus esse possit, Theodosii Iun. lex.*

IX. (a) Iidem AA. Hierio PF. P.

PRIDEM (b) latæ constitutionis pars quædam (c) abroganda est, ne vllis parentibus (d) aut propinquis, quos (e) naturæ (f) legisque pariter prærogatiua defendit, in capiendis ab intestato hæreditatibus præferantur coniuges, vel etiam comparentur: (g) cum si sanctitas (h) in eos sit digna fœdere coniugali, non (i) ita laboriosa vel sumptuosa est testandi occasio, vt desiderio suo quisquam subuenire differat, quod (k) interdum ita sensu leuiore concipitur, vt antiqui (l) nec * quod extraneis, ac sæpe ignotis, in donationibus * successionibusque tribuatur, coniugibus concesserint, reprimendum (m) inter hos potius, vt in loco ancipiti, quam incitandum feruorem (n) mutuum arbitrati. Verum lex * alia, quam pridem tulimus, vt matrimoniis (o) auxilium impartiret, deficientis hoc totum credidit arbitrio permittendum. Nunc vero parentibus extantibus vel propinquis, ab intestato venire coniuges prohibemus. Itaque nulla mentio prioris Legis fit, si qua hoc medio breuique tempore contigisse alicui dicatur coniugis (p) ab intestato hæreditas; & Lege proposita diuulgetur, omnem huiusmodi spem successionis quæ ab intestato defertur, coniugibus deponendam: nisi si ille casus emerserit, vt nemo de propinquis successionem mortui vindicare possit ex Lege, cum fisco nostro qualiacumque iura (q) matrimonii præponamus, &c. Dat. X. Kalend. Mart. Constantinop. Tauro & (r) Felice Coss. [428.]

INTERPRETATIO. *Hæc lex id constituit, vt omnes propinqui vxorem ab intestati mariti successione prohibeant, & maritum similiter a successione intestatæ vxoris excludant. Sed si propinqui omnino defuerint, tunc sibi inuicem, excluso fisco, maritus vel vxor succedant.*

NOTAE.

(a) *Lex vn. Cod. Iust. vnde vir & uxor.* hinc interpolata omnino mihi videtur. Iungendæ huic sunt *lex vnica, sup. de omissa actionis impetratione: lex vlt. sup. de sponsalib. lex vlt. sup. de nuptiis: lex ult. sup. de dotibus, & lex vlt. sup. de naturalibus filiis.* Quarum postrema *huic nostræ* etiam argumenti paritate respondet, quaque pariter ius antiquum reducitur, recentiore constitutione abrogata. *GOTHOFREDVS.*

(b) Quampridem mox viderimus. *IDEM.*

(c) *Quidem* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. *RITTER.*

(d) *Parentes* iidem cum *propinquis.* *GOTHOFREDVS.*

(e) Abest *quos* a Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(f) Id est, successio legitima, vel naturalis; vt loquitur *lex vn. Cod. Iust. vnde vir & vxor.* *GOTHOFR.* *Naturæ legisque pariter prærogatiua donatis,* Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

(g) *Comparentur,* id est, concurrant, seu componantur, *l. 2. & 7. sup.* forte etiam legas, *comparientur.* *GOTHOFR.*

(h) *Sanctitatis* vox etsi in testamentis ordinandis quoque propria: Seneca 4. *de Benefic.* 11. de testamentis agens; *Nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.* Attamen *sanctitatis* voce coniugalis affectio *hoc loco* denotatur: Vnde elogium illud *sanctissimæ coniugi.* v. quæ noto ad *l. 2. inf. ad leg. Iul. de adulteriis.* *IDEM.*

(i) *Breuis mora est:* vt in simili re loquitur *lex 6. sup. de testamentis.* *IDEM.*

(k) *Quo* Cod. Wurceburg. male. *RITTER.*

(l) *Legem Papiam Deciariam* indicat: Sed & ius moribus receptum donationum inter virum & vxorem prohibitarum. *GOTHOFREDVS.*

* Hinc desumpta est *lex 11. Cod. Iust. de hæredib. instituendis.* *IDEM.*

* Hinc desumpta est *lex 29. Cod. Iust. de donationib.* *IDEM.*

(m) Locus & ratio elegans: De qua mox plenius. *IDEM.*

(n) Alii & in his Cuiacius *III. Obs. 12.* legunt *fauorem:* Malim retinere *feruorem:* Alioquin hæ voces alibi quoque commutantur: vide *l. vn. sup. si quacunque præditus potestate.* *IDEM.* *Fauorem* legit Cod. Wurceburg. corrupte Codex Sichardi *quam incitantium filiorum mutuum arbitrati.* *RITTER.*

* Intelligit *legem 2. inf. de iure liberorum,* quæ data est A. 410. *GOTHOFREDVS.* Librarius Wurceb. contractis duabus vocibus scripsit, *lex aliquam.* *RITTER.*

(o) *Matrimonia*, pro coniugibus: De quo vide *Gloss.* GOTHOFREDVS.

(p) Cod. Wurceb. *Coniugis ab intestato deferatur. coniugibus deponendum.* Edit. Sichard. *dicatur aut coniuge ab intestato deferetur coniugibus deponendum.* Intermedia omnia librariorum incuria omissa sunt. RITTER.

(q) *Iussa* Edit. Sichard. IDEM.

(r) Et *qui fuerit nunciatus*, in Til. & Reg. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

CONIVGES sibi inuicem ab intestato, nisi propinquis aut proximis defuncti coniugis penitus non extantibus, succedere, *hac constitutione* vetat Theodosius Iunior. Reducitur scilicet *h. l.* ius antiquum, vt nominatim ait *lex vn. Cod. Iust. vnde vir & vxor*, quæ ex hac interpolata est (quod adhuc obtinebat An. 395. vt docet *lex vn. supr. quorum bonorum*) quo scilicet coniuges ab intestato sibi inuicem non succedebant, superstitibus quibuscunque tandem consanguineis, quos lex ipsa naturæ successores facit, & tum demum vocabantur, quotiens deficeret omnis propinquorum legitima successio, vt loquitur *d. l. vn.* Atque ita recte Cuiacius *III. Obs. 12.* ius antiquum in *ea l.* accepit: perperam Thalelæus *de lege Papia decimaria*, quæ ad testati tantum caussam pertinebat: sed & hoc tempore iam antiquata fuerat *l. 2. infr. de iure liber.* quod ipsum & *hac l.* indicatur. Atenim hoc ius antiquum antiquatum aliquando fuerat constitutione quadam: inter cuius capita alia & hoc quoque fuerat, vt coniuges sibi inuicem ab intestato succederent, vna cum propinquis quibusdam, defuncti coniugis: immo propinquos quosdam excluderent. Cum propinquioribus nempe comparari coniugem *lex* illa voluerat: comparari, id est, in partem concurrere, adæquari, componi, remotioribus autem propinquis coniugem superstitem præferri voluerat. Quamnam autem legem Theodosius Iun. hic intelligat, controuerti video. Theodosius *h. l.* ipsemet profitetur statim initio, *pridem* latam hanc constitutionem, & ipse tamen mox ab ea lata ad hoc tempus *breue*
P.433 *ue tempus* vocat, vt proinde non ita pridem latam oportuerit, atque adeo *initio legis* legendum videatur, *non ita pridem.* Cuiacius certe conicit *III. Obseru. 12. & in tit. D. & C. vnde vir & vxor.* superiore anno latam illam fuisse, cuius proinde portio sit *lex vn. Cod. Iust. vnde vir & vxor.* Verum tantum abest, lex illa vnica portio fuerit nouæ illius legis, vt contra cum hac lege nostra Theodosiana concordet. *Maritus*, inquit ea lex, *& vxor ab intestato inuicem sibi in solidum pro antiquo iure succedant, quotiens deficit* OMNIS *parentum, liberorumue, seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso.* Vt potius videri debeat *lex illa vn.* ex hac nostra deformata, & a Triboniano in arctum conclusa, suadente id etiam inscriptione & subscriptione, solis consulibus discrepantibus. Longe itaque verius est, Valentiniani Tertii legem nouam innui, cuius alterum & geminum prorsus caput pariter abrogatur, antiquo iure reducto, in successionibus, pariter *l. 2. siue vlt. supr. de naturalib. filiis*, quam huic nostræ coniungendam esse dixi; atque adeo legem a Valentiniano ante biennium latam, cuius portio est *lex vlt. infr. de libertis & eorum liberis:* vt latius ostendi *ad d. l. vlt. de naturalib. filiis.* Ad rem: Non aliter igitur mutua inter coniuges successio est ab intestato, quam deficientibus omnibus parentibus & proximis. Non tam facile scilicet coniugis defuncti bona coniugi superstiti addicenda sunt, idque ab intestato: Quod duabus elegantissimis rationibus hac ipsa *lege* Theodosius Iun. confirmat. Prima ratio, quod non adeo laboriosa res sit & sumptuosa testandi occasio, id est quod si coniux coniugi factum, vel fautum velit, abunde id possit testamento condito. Neque tam facile intestati successio inducenda sit, inter personas nullo sanguinis inter se vinculo iureque deuinctas. Altera ratio, quod etiam vbi expressa est coniugis voluntas, Antiqui noluerint promiscue & passim coniugem ex coniugis bonis quiduis capere, vel donatione inter viuos, vel successione testamentaria, cum tamen extraneis ac sæpe ignotis id pateat. *Reprimendum* scilicet, vt eleganter hæc *lex* loquitur, *inter coniuges potius vt in loco ancipiti, quam incitandum seruorem motuum arbitrati sunt Antiqui.* Cui geminum est, quod Constantius scribit *in l. vn. inf. de infirmandis pœnis cœlibatus*, Maritorum & vxorum fallaces plerumque blanditias vix etiam opposito iuris rigore prohiberi. Nempe quo facilius quid fit & procliuius, eo maiore iuris rigore opposito cohiberi id oportet. Et quo plenior est affectio & dignitas coniugalis, eo fuit refrænanda magis: alioquin nullum facerent finem donandi inuicem & spargendi munera: Cuius rei exempla alibi alia notabo. Cæterum, quos *Antiquos* Theodosius *h. l.* vocat, videamus. Primum ius moribus receptum intelligit, quo scilicet donationes inter virum & vxorem constante matrimonio prohiberi notum est. Idque est quod de donationibus *h. l.* dicitur. Possis tamen & id referre ad *sp. l. vlt. sup. de inoff. dotib.* & *l. 1. inf. de bonis proscript.* Rursum *Antiquorum* appellatione *h. l.* intelligitur lex Papia Decimaria, de qua dicendi locus erit ad *l. 2. infr. de iure liberor. ad l. 7. infr. de nauicularii.* Idque est quod *h. l.* de successionibus dicitur: Coniuges scilicet lege Papia Decimaria si orbi essent (id est, liberos communes non haberent) ex testamento inuicem nil capere poterant præter Decimam vnicam matrimonii nomine, & pro numero liberorum ex alio matrimonio susceptorum, totidem Decimas. Hæ orbitatis pœnæ erant iure antiquo: De quibus late quoque dixi ad leges Decimarias, seu ad *caput 12. legis Iuliæ, de maritandis ordinibus.* Et his quidem argumentis Theodosius vtitur, qui tamen ipse profitetur, legem Papiam Decimariam sibi displicuisse. Quod notari valde cupio aduersus antiqui iuris contemptores; nempe Theodosium Iuniorem hic sententiam suam suffulcire eo iure, quod sibi displiceat: Scilicet non vt ius aliquod antiquatur, ita & ratio ilico abrogatur, quin potius ab antiquo & antiquato iure rationes & argumenta recte sæpe & vtiliter arcessuntur, & quidem Romane. Promiscue scilicet pro coniugis deficientis arbitrio superstitem coniugem ex testamento, abrogata lege Papia Decimaria, capere Theodosius voluit, *l. 2. inf. de iure liberorum* lata A. D. 410. quam *h. l.* indicat, *verf. verum lex alia.* Maneat igitur, coniugem post omnes propinquos ad coniugis intestati successionem vocari. At vice versa, coniugem fisco præferri. Bonorum possessio *vnde vir & vxor.* caducariam præuertit, & vt a propinquis coniux proteritur, ita fiscum proterit: *Fisco*, vt eleganter hæc lex loquitur, *qualiacunque iura matrimonii praeponuntur: Qualiacunque* (non *qualiscunque*, vt Cuiacii editio præfert) id est, etsi iura coniugum non naturæ prærogatiua defendat, aut sanguinis; verum alio, affinitatis scilicet contractæ.

DE

DE BONIS DECVRIONVM.*

TITVLVS II.

LIB. VI. COD. IVST. Tit. vlt. *De hæreditatib. Decurionum, naviculariorum, cohortalium militum & fabricensium.*

* ID EST CVRIALIVM; *additum in Cod. Wurceburg. in Breuiario vero Leg. Rom. Guelferb.* item Curialium. *RITTER.*

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. Rufino PF. P.

SI Decurio sine liberis intestatus diem vitæ soluerit, cui (b) neque voluntas postrema legibus fulta, neque alio quo (c) iure gradu proximo hæres extiterit, bona eius, Curiæ suæ commodis cedant, id est Ordinis vtilitati proficiant, cuius corpori fatali necessitate exemptus est: Nulli præbenda licentia postulandi (d) hæc bona vt vacantia (e) P.435. de nostra Clementia, etiamsi reuera & testamentum, & successor deesse legitimus adprobetur; Omni etiam beneficio, si quod fuerit impetratum, protinus infirmando. Dat. Kal. Decemb. Sirmio, Constantino A. V. & Licinio Cæs. (f) Coss. [319].

INTERPRETATIO. *Si curialis intestatus moriens, neque filios neque proximos derelinquat, curia, cuius ordine subducitur, quicquid reliquerit vindicabit, ita vt nullus audeat ea quasi bona caduca a Principibus postulare: quod si fecerit, non valebit: nam* (g) *testamentum faciendi Curialibus Lex ista tribuit potestatem.*

NOTAE.

(a) Abest a Cod. Iust. propter petitiones bonorum sublatas. *GOTHOFREDVS.*

(b) Id est qui testamento legitime condito non decessit. *IDEM.*

(c) Abest hæc vox a Cuiacii editione. *IDEM.* Abest etiam a Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(d) De his petitionibus vide *inf. titulum de petitionib. lib. 10.* & similia *infr. tit. prox.* *GOTHOFREDVS.*

(e) Vide *infr. tit. de bonis vacant. lib. 10.* *IDEM.* *Aut vacantia* Cod. Wurceburg. & Edit. Sithard. male, Interpres enim recte *quasi caduca.* *RITTER.*

(f) *Cæs.* abest a Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(g) Hæc ex superioribus elicit Interpres. *GOTHOFREDVS.*

COMMENTARIVS.

DECVRIONIS intestati sine testamentario vel legitimo herede decedentis bona, Curiæ, cuius Decurio fuit, ex hac Constantini M. constitutione cedunt: neque vt vacantia fisco ea adquiruntur, vel ab eo peti possunt. Regulariter equidem vacantia & ἀκληρονόμητα fisco adquisita notum est; vbi scilicet quod hæc lex ait, *reuera & testamentum & successor legitimus deesse adprobatur.* De quo suo titulo *inf. de bonis vacantib.* Et certi tamen casus sunt, quibus non illico eius qui intestatus & sine herede legitimo decessit, bona fisco quæruntur; quin potius fisco excluso certis ea non tantum personis, veluti coniugibus, *l. vlt. sup. tit. prox.* verum etiam Corporibus deferuntur. Quo pertinent tres casus qui *hoc titulo & duobus sequentib.* continentur. 1. *Decurionum* bona sine hærede decedentium, Curiæ seu Ordini adquiruntur ex *hac* prima Constantini M. *lege.* 2. *Clericorum* & *Monachorum* bona Ecclesiæ vel Monasterio cui fuerant destinati seu dedicati. *tit. prox.* 3. *Militum* item bona, vexillationibus & cuneis in quibus militauerunt, ex Constantii *l. vn. tit. 4.* seu *l. 2. Cod. Iust. d. t.* Et *l. 6. §. 7. D. de iniusto, rupto.* His tribus casibus, adde & tres alios, 4. *Nauiculariorum* scilicet ita quoque bona, Nauiculariorum corpori ex quo fatali sorte subtracti essent, delata, *l. 1. Cod. Iust. eod. tit.* quæ & ipsa est Constantini M. & *Nouell.* Valentiniani *inter Theodosianas, 36. de nauiculariis amnicis.* 5. *Cohortalium*, id est, Officialium Præsidis Prouinciæ, cohorti: ex Constantii *l. 3. Cod. Iust. dicto tit.* 6. *Fabricensium* denique fabricæ *Nouell. de bonis Fabricensium, Theodosii Iun. 13.* vnde desumpta *lex vlt. Cod. Iust. dict. tit.* Non sunt igitur huiusmodi bona vacantia; neque vt fisco quæsita, a Principe peti seu impetrari possunt: *h. t.* & *tit. prox. infr.*

Notandus vero huius iuris progressus. Constantinus scilicet primum curiæ detulit bona Decurionum, A. 319. mox nauiculariorum corpori A. 326. *Constantius* Filius eius idem detulit Legionibus & vexillationibus An. 347. & cohortibus officialium A. 349. *Theodosius* Iun. Ecclesiis & Monasteriis A. 434. tandem & Fabricis A. 438.

Nos ad hanc *leg.* nostram redeamus, atque adeo ad hanc extraordinariæ successionis speciem, qua bona Decurionum Curiæ deferuntur: De ea hæc notanda sunt. Primo, Constantinum M. primum eius auctorem *hac l.* fuisse. Cui non absimile est, quod Nicensibus olim concessa ab Augusto intestatorum suorum vindicatio bonorum: de quo extat Traiani *epistola 88. Lib. 10.* apud *Plinium.* Secundo notandum, duas alias exstare ea de re constitutiones: puta Theodosii M. *l. 123. infr. de Decurionib.* Theodosii Iun. *l. 4. Cod. Iust. de hæred. Decur.* Imo & quartam, sed anteriorem suam, laudat ipse Theodosius M. *d. l. 123.* Tertio notandum, quando huic siue successioni, siue bonorum a Curia vindicationi locus sit. Ait Constantinus *h. l.* si Decurio sine liberis intestatus diem vitæ soluerit, cui neque voluntas postrema legibus fulta, neque alio quo iure gradu

proximo hæres extiterit; id est, testamentario vel legitimo hærede nullo existente. Theodosius M. *d. l. 123. inf.* vacuas & inanes sine naturali successione fortunas ideo vocat. Vacuæ scilicet sunt & inanes, quæ iusto hærede dominoque carent. Theodosius Iun. *in d. l. 4.* ait, Intestatorum bona, si sine herede moriantur: Ergo in defectum omnium hæredum, Tandem ratio notetur, quæ redditur *d. l. 123. Habitura* (Curia) *solatium facultatum, cui desit in functionibus numerus personarum.*

P. 436

DE BONIS CLERICORVM ET MONACHORVM.

TITVLVS III.

Non est singularis hac de re Titulus in Cod. Iust.

I. (a) Impp. THEOD. & Valent. AA. ad Taurum PF.P. (b) & Patric. (c)

SI quis Episcopus, (d) aut Presbyter, (e) aut Diaconus, aut Diaconissa, aut Subdiaconus, vel cuiuslibet alterius loci (f) Clericus, aut Monachus, aut mulier quæ (g) solitariæ vitæ dedita est, nullo condito testamento decesserit, nec ei parentes vtriusque sexus, vel liberi, vel si (h) qui agnationis cognationisue iure iunguntur, vel vxor (i) extiterit, bona quæ ad eum (k) pertinuerint, Sacrosanctæ Ecclesiæ, vel Monasterio, cui (l) fuerat destinatus, (m) omnifariam (n) socientur; Exceptis iis facultatibus, quas forte Censibus adscripti, (o) vel iure (p) patronatus subiecti, vel Curiali condicioni obnoxii, Clerici vel Monachi cuiuscunque sexus (q) relinquunt: Nec enim iustum est, bona seu peculia, (r) quæ aut patrono legibus debentur, aut domino possessionis cui quis eorum fuerat adscriptus, aut ad Curias pro tenore dudum latæ Constitutionis + sub certa forma pertinere noscuntur, ab Ecclesiis (s) detineri: Actionibus videlicet competenter (t) sacrosanctis Ecclesiis (v) reseruatis, si quis forte prædictis (x) condicionibus obnoxius, aut ex gestis negotiis, aut ex quibuslibet aliis Ecclesiasticis actibus (y) obligatus obierit. Ita*, vt si qua litigia ex huiusmodi petitionibus (z) in iudiciis pendent, penitus sopiantur, nec liceat petitori post huius legis publicationem iudicium ingredi, vel Oeconomis, (a) aut Monachis, aut Procuratoribus (b) inferre molestiam, ipsa petitione antiquata, & bonis quæ relicta sunt, religiosissimis Ecclesiis, vel Monasteriis, quibus dedicati fuerant, consecratis. Dat. XVIII. (c) Kal. Ian. (d) Ariouindo & Aspare Coss. [434.]

INTERPRETATIO. *Si quis Episcopus, vel quos lex ipsa commemorat, aut quilibet religiosi, vel religiosæ intestati sine filiis, propinquis, vel vxore decesserint, qui tamen nec Curiæ quicquam debuerint, nec patrono quicquid dereliquerint, (e) ad Ecclesias, vel monasteria, quibus obsecuti fuerint, pertinebit: Qui (f) si testari voluerint, habebunt liberam potestatem.*

NOTAE.

(a) Lex 20. *Cod. Iust. de Episcopis.* Meminit *huius l.* Baronius *A. D.* 434. *n.* 14. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Taurus PPi* Orientis & Patricius sub Theodosio Iuniore. v. *Prosopogr.* cui inscribitur hoc ipso Anno eadem duplici dignitate addita, *lex* 15. *infr. de indulgent. deb.* & anno superiore 433. eidem Tauro PP. duæ aliæ leges, puta *lex* 16. *eod. tit.* & *l.* 17. *inf. de Numerariis:* imo & *lex* 9. *Cod. Iust. de Adsessoribus* omissa dignitate. Ad hunc eundem *Taurum Patricium* exstat Theodoreti *epist.* 88. vbi summam eius dignitatem tribus locis indicat. *IDEM.*

(c) Ita pariter *d. l.* 15. *inf. de indulgent. debit.* Præfectis Prætorio addita Patriciatus dignitas, vide quæ dico *ad l.* 1. *de consulibus, & Patriciis. IDEM.*

(d) Abest hoc a Cod. Iust. de quo mox dicam. Ordinem hic interim seu ὑποβαθμὸν obserua: Episcopus, Presbyter, Diaconus, Subdiaconus. De Subdiacono vide & *l.* 7. *inf. de Episcopis. IDEM.*

(e) *Presbyteri* nomen, Episcopi nomini proximum; *l.* 5. *inf. de hereticis.* Nam & Episopus primus Presbyter Diuo Augustino *in Quæst.* 10. Vicissim Presbyter secundi ordinis Sacerdos Sidonio dicitur, *lib.* 4. *Epist.* 25. seu Antistes in ordine secundo, eidem *lib.* 4. *in carmine Epistolæ* 11. In secundo sacerdotio constitutus, Optato Mileuitano *lib.* 1. *Quid commemorem,* inquit, *Diaconos in tertio: quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos, ipsi Apices & Principes omnium,* &c. Clericorum scilicet primo in ordine sunt Episcopi, in secundo Presbyteri, in tertio Diaconi, de quo vide plura *infr. tit. de Episcopis,* & ad *l.* 5. *infr. de hereticis.* Apud Manilium non absimiliter *Astronom. lib.* 5. *v.* 339.

. . . . Tem[illegible] colentes
Atque authoratos in TERTIA IVRA *Ministros.*

id est νεωκόρους qui Tertii sunt in ordine ἱερατικῷ: sunt enim [illegible]φάνται, ἱερεῖς, νεωκόροι. *IDEM.*

(f) *Locus,* pro ordine ἱερατικῷ veluti *Lector. IDEM.*

(g) *Mulier*

(g) *Mulier* solitariæ vitæ dedita. *IDEM.*
(h) Deest a Cod. Iust. id est, *si qui forte.* *IDEM.*
(i) *Vxores* Ecclesiastici quidam hoc adhuc æuo habuere: vide *l. 10. 14. 44. inf. de Episcopis*: ad quam vltimam est dicendi locus. *IDEM.*
(k) *Vel ad eam*, hoc amplius Cod. Iust. *IDEM.*
(l) *Cui forte fuerat*, Cod. Iust. *IDEM.*
(m) *Aut destinata*: additum Cod. Iust. *IDEM.*
(n) Omnimodo. *IDEM.*
(o) *Coloni*, adscriptitii de quibus Paratitlon consule *de fugitiuis colonis.* *IDEM.*
(p) *Iuri* Cod. Iust. *IDEM.*
(q) *Sint sexus* Cod. Iust. *IDEM.*
P. 437 (r) Peculia. Ita quoque vocantur in *l. 34. & 50. Cod. Iust. de Episcopis.* *IDEM.*
† Constitutio hæc quærenda sub *tit. de Decurionib.* Nulla vero alia ibi occurrit quam *lex. 172.* *IDEM.*
(s) Recte hoc expresse additum ab Interprete. *IDEM.*
(t) *Competentibus* ita nonnulli restituunt, etsi nil opus. *IDEM.*
(v) *Vel Monasteriis*, hoc additum Cod. Iust. *IDEM.*
(x) *Supradictis* Edit. Sichard. *RITTER.*
(y) *Actionibus*: Non ita bene Cod. Iust. Cæterum indicantur Oeconomi, & Procuratores Ecclesiarum & monasteriorum, de quibus *fin. l. GOTHOFREDVS.*
* Sequentia omnia absunt a Cod. Iust. propter petitiones bonorum sublatas, de quibus *fin. tit. inf. lib. 10.* Deinde quia horum temporum historiæ & rationi hic versiculus adstrictus est. *IDEM.*
(z) Nempe petebantur hactenus ea bona tanquam vacantia a Principe. *IDEM.* *Competitionibus* legit Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*
(a) Edit. Sichard. *vel hac omissa, aut monachis* &c. *IDEM.*
(b) Monasteriorum, *GOTHOFRED.*
(c) XIIII. Cod. Iust. *IDEM.*
(d) Iun. in Aniano Rhem *IDEM.*
(e) Tertiam conditionem seu exceptionem hic omittit interpres, si censibus adscripti. *IDEM.*
(f) Illud hoc loco additum ab Interprete: ex initio *huius l.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

CLERICORVM quorumcunque; Episcoporum, inquam, Presbyterorum, Diaconorum; Diaconissarum, & Subdiaconorum, vel alterius loci, veluti Lectorum (ad quos omnes extant passim hoc ipso tempore, Theodoreti, & Isidori Pelusiotæ epistolæ) Monachorum item, Monialiumque ad quas extant hoc tempore, Isidori Pelusiotæ epistolæ *lib. 1. ep. 51. & 367.* bona, deficientibus successoribus testamentariis, legitimis agnatis, cognatis, imo & vxoribus, non *fisco*, & per eum petitoribus, vt hactenus factum; verum Ecclesiæ, & Monasterio, quibus fuerant destinati dedicatique, a Theodosio Iun. hac Noua Constitutione per Orientis Imperium deferuntur: saluo tantum iure patronorum, Dominorum, quibus forte seu possessionibus, & censibus adscripti (qui Adscriptitii inde coloni dicti, de quibus *paratitlo de fugit. col.*) quorum etiam mentio, in eiusdem Theod. *l. 14. Nou. de amot. milit. fori præscript.* Curiæ item.

Singula expendamus, quæ & in Annales Ecclesiasticos referri merentur. Primum ex *hac lege* discimus, Ecclesiasticos, & Monachos testabiles fuisse, seu testamenti factionem habuisse, suos denique habuisse in bonis suis, non tantum ab intestato, sed etiam ex testamento hæredes. Quod etiam Interpres in subiecta *huic legi* interpretatione sub finem expressit. Idque firmant varia Episcoporum testamenta: inter alia id quod memoratur apud Basilium *ep. 221.* & exemplar testamenti Gregorii Nazianzeni, modo germanum sit, nam sequioris æui exempla nunc omitto. Secundo discimus ex *hac leg.* testamento deficiente legitimos heredes eis successisse: neque tantum parentes, aut liberos, verum & adgnatos & cognatos, Imo & vxores.

Vxores inquam; Et vero Tertium istud hic notandum occurrit; nempe Clericis nonnullis hac tempestate adhuc licuisse coniugatos esse: quod docent *tres* præterea *leges* tituli *inf. de Episcopis*, puta *l. 10. 14. 44.* vbi dicendi locus amplior erit: & quidem hoc quinto adhuc seculo iam adulto per Orientem.

Quarto obseruandum, quod *huius l.* titulique proprium est, Testamentariis & legitimis heredibus deficientibus, huiusmodi Clericorum & monachorum bona velut vacantia, non iam fisco, atque adeo petitoribus qui ea a fisco impetrassent, quod hactenus obtinuisse *hac lege*, *vers. vlt.* (qui & ideo abest ad Cod. Iustinian.) docemur; Verum Ecclesiæ & monasterio deinceps Theodosium Iuniorem antiquato eo iure adquiri velle, quibus videlicet Clerici & Monachi dedicati fuerant. De quo vide & *l. 34. Cod. Iust. de Episcopis & Clericis*, & Photium. vide & ἐντολμα πατριαρχικὸν, in eandem sententiam quod edidit Habertus, & illustrauit *Obseru. VI. p. 534. 535.* videantur & Placita Louetii eiusque Interpres *lit. E. num. 4. & lit. R. num. 42.* Non alio videlicet iure, quam quo bona Decurionum, Curiæ: militum legioni, vel vexillationi: Nauiculariorum, Corpori eorum; Cohortalium, Cohorti: Fabricensium, fabricæ: legitimis & testamentariis hæredibus deficientibus vindicabantur: de quo omni ad *l. vn. sup. de bonis Decurionum.*

Quinto obseruandum, hac adhuc lege & conditione Ecclesiæ & Monasterio bona Clericorum & Monachorum sine herede decedentium deferri, vt Dominorum, & Patronorum, Curiæque iura intacta sint, id est, vt si forte qui Clericus fuit aut monachus, libertus erat, aut Curialis, aut colonariæ originis & adscriptitius, Patronorum, Curiarumque & Dominorum iura intacta esse debeant. Scilicet sub obtentu Ecclesiæ, aut Ecclesiastici vel Monastici nominis, nemini ius suum detrahi voluit Theodosius Iun. non Patronis, non Curiis, non Dominis possessionum: *Nec enim iustum est* (inquit Theodosius Iun. *h. l.*) *ab Ecclesiis detineri*, &c.

Sexto obseruetur, Curialium, qui Clerici facti fuerant, facultates obnoxias Curiæ fuisse, sub certa forma vt *h. l.* dicitur, pro tenore dudum latæ constitutionis: Non tantum ab aliis retro Principibus, verum ab ipsomet Theodosio Iun. A. D. 410. puta *l. 172. inf. de Decurion.* scilicet pro temporis consideratione & gradu: De quo est & tertia eiusdem Theodosii Iunioris constitutio, puta *lex 21. C. Iust. de Episcop.* (quæ coassanda est *l. 187. 188. d. l. de Decurionibus.*) Et gradu, inquam, Nam qui ad summum Episcopi &c. gradum semel peruenerunt, Curiali nexu omnino liberantur. De quo omni dicam

ad d. l. 172. Inde etiam ex parte factum, vt Tribonianus Episcopi hic mentionem subduxerit.

Septimo obseruandum, vicissim si qui Clerici aut Monachi (prædictis conditionibus obnoxii) negotia vel actus aliquos Ecclesiasticos gesserint, veluti si *Oeconomi*, aut Procuratores (quorum *fine legis* mentio fit) fuerint, atque eo actu obligati decesserint & reliquati fuerint, ita Curiis, Patronis & Dominis, vel successoribus testamentariis aut legitimis bona Clericorum & Monachorum deferri, vt suas Ecclesiis & Monasteriis reseruari Theodosius Iun. actiones velit, aduersus eorum hæredes testamentarios aut legitimos, Patronos item, Curias, & possessionum Dominos.

Octauo obseruetur, ex *h. l.* pariter vt *l. 32. infr. de Episcopis:* hac adhuc tempestate Monachos extra Clerum fuisse: de quo ad *eam legem 32.*

P.438 Nono notetur, *hac l.* agi quoque de Monialibus vitæ solitariæ deditis; & sanctimonialibus: de quibus dicam *inf. tit. de Episcopis, Eccles. & Clericis, & l. 1. inf. de raptu vel matrim. sanctim. virgin. vel viduar.* Tandem obseruandum memorari hac lege *Oeconomos Ecclesiarum*, pariter vt *l. 3. inf. de his qui ad Eccles.* vbi ita definiuntur, qui Ecclesiasticas consuerunt tractare rationes, qui τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων πρόνοιαν subibant; de quibus est & Gangrensis Concilii *c. 7. 8. Tom. I. Concil. Harduini p. 536.* & sunt Canones Chalcedonenses *2. 25. & 26. Tom. II. Concil. p. 601. seq.* seu (*canon. Cod. Eccles. vn. 180. 203. 204.*) vide & quæ de his nonnulla notaui ad *d. l. 3.* Alia mitto. Item Procuratores Monasteriorum, siue paramonarii, quorum mentio fit *d. can. 2. & l. 46. C. Iust. de Episcopis*, quos *Villicos* alii interpretantur. Μονὴ est monasterium apud Codinum quoque *de officiis Constantinopolitan.* a quo est παραμονή: vnde iam *paramonarius.* Quod effictum, vt parabolanus *l. 42. inf. de Episcopis*, Telonarius, forte, *l. 21. infr. de prætorib.* Charonarius, *l. 17. d. t. de prætorib.* & similia. Cæterum quia de *bonis Monachorum* hic res est, de quibus aliquid etiam ad *l. 63. inf. de Decurionibus*: omittere non possum, ea a censu immunia fuisse τύπῳ seu Edicto & Constitutione publica: de quo Basilius *epist. 304. (284 edit. Benedict.)* Κηνσίτορι περὶ μοναζόντων, ὥςε αὐτοὺς τῶν συντελειῶν διαφεῖναι. *Ad censitorem causa monachorum, vt eos a tributis eximat.* Tandem obseruandum *hanc leg.* quæ ad rem historiamque Ecclesiasticam pertinet, datam ad Taurum PP. neque dubium ad eius suggestionem latam eam; velut qui Ecclesiarum commodis faueret. Vnde, & commercium epistolarum cum præcipuis huius æui Episcopis, & Presbyteris, Theodoreto, & Isidoro Pelusiota; quorum epistolæ ad eum extant, commendationem quoque eius & laudes præferentes, de quibus *in Prosopogr.*

DE BONIS MILITVM.

TITVLVS IV.

Hic titulus in Cod. Iust. partem facit *tituli de Hæreditatibus Decurionum, Nauiculariorum, Cohortalium, Militum, & Fabricensium, lib. 6. tit. vlt.*

I. (a) Imp. CONSTANTIVS A. ad Bonosum Magistrum Equitum. (b)

VNIVERSIS, tam Legionibus, (c) quam Vexillationibus Comitatensibus, seu Cuneis, (d) insinuare debebis, vti cognoscant, cum aliquis (e) fuerit rebus humanis exemptus, atque intestatus sine legitimo hærede decesserit, ad Vexillationem (f) in qua militauerit, res eiusdem necessario peruenire. Dat. V. (g) Id. Maii. Hierapoli, (h) Rufino & Eusebio Coss. [345.]

INTERPRETATIO. *Si milites sine legitimo hærede intestati decesserint, & proximos non habuerint, eorum bona, qui in eodem officio militant, vindicabunt.*

NOTÆ.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de hereditat. Decurion. Nauicularior. Cohort. militum.* GOTHOFREDVS.

(b) *Militum.* Ita Anianus Rhemens. Til. Forte non male. Nam & de legionibus, quæ peditum erant, non tantum de vexillationibus Equitum *h. l.* agitur. IDEM.

(c) De *Legionibus & Vexillationibus* & quidem Comitatensibus seu cuneis, dicendi locus erit *lib. 7. l. vlt. de re militari, & l. 22. de erogatione militaris annonæ.* Interim notandum, legiones peditum, Vexillationes Equitum fuisse. vide Vegetium *lib. 2. cap. 1.* IDEM.

(d) De *Cuneis*, vide quoque *inf. l. 17. de tyronibus.* In Notitia Imp. sub Magistro militum per Orientem, ponitur inter vexillationes Comitatenses, *Cuneus Equitum secundorum Clibanariorum Palmerinorum*: & sub Magistro Equitum præsentali in Occidente, *Cuneus Equitum promotorum* sub *Ducibus*, multa eorum mentio: sic quidem vt ibi primo semper loco ponantur ante omnes alios. IDEM.

(e) *Eorum aliquis.* Cod. Iust. Satis inepte, neque enim habeas quo referas vocem illam, *eorum*: Ergo *aliquis*, absolute, pro *aliquis miles.* IDEM.

(f) Ad vexillationem, & Legionem, seu cuneum. IDEM

(g) *Kal. Maii*: vel *Id. Mai.* Ita in Aniani quibusdam codicibus. IDEM. *Dat. VIII. Id. Mai.* Cod. Wurceb. RITTER.

(h) Pertinet hæc lex ad milites, qui in expeditione Persica hoc tempore erant: Nam & ideo Constantius *Hierapoli* hoc anno substitit, pariter vt anno 343. Singarena clades insecuta. De quo vide Iulianum *1. Orat. p. [illegible] edit. Lips.* Sextum Rufum Festum, Eutropium, Ammianum Marcellinum, & Hieronymum *Chronico.* GOTHOFR.

COM-

COMMENTARIVS.

Militis intestati, sine legitimo hærede decedentis, bona, non fisco, verum legioni & vexillationi seu cuneo, vbi, scilicet is qui decessit, militabat, vindicari *h. l.* iubet *Constantius* Imp. non *Constantinus* (vt præfert Codex Iustin. & quomodo eam citat Interpres,) A. D. 345. in expeditione Persica Hierapoli constitutus: vt proinde pertineat hæc lex ad militem Persis oppositum. Ius autem hoc priscum esse, singularis ea de re locus docet in P.439 *l. 6. §. 7. D. de iniusto, rupto, irrito testam.* ex epistola D. Hadriani. Atque ea vero sunt quæ *Caduca Legionum* vocantur, in *l. 4. §. 17. D. de fideicommissar. libertat.* his verbis: *Quare & si caducis legionis bona delata sint, idem erit probandum.* Sic enim retinenda illa lectio est: Neque (vt Cuiacius credidit *in Notis ad Vlpiani fragm. tit. 28. §. 7. & ad l. 3. Cod. Iust. de bonis vacantibus*) reponendum *caducariis legibus*. Quod etiam Græci recte agnouerunt, & ex *d. l. 6. D. de iniusto, rupto*, optime explicuerunt. Nam etsi existente ab intestato herede libertates testamento datæ non competant regulariter, in legione tamen id singulare est, vt si legio intestato militi successerit, libertates nihilominus competant. Atque vt *Caduca legionum* dicuntur, ita quoque qui Caducorum istorum rationes scribebant & seruabant, *librarii Caducorum* appellantur in *l. vlt. D. de iure immunitatis*, quæ tota ad rem militarem pertinet, vt *eius leg.* inscriptio docet. Et hæc quidem ita accipienda sunt si miles sua morte decessisset. Nam si miles capite damnatus fuisset, ab intestato in bonis castrensibus cognati ad quintum vsque duntaxat gradum succedebant, & post eos fiscus *l. 2. D. de veteran. & militum success.* Et hanc etiam distinctionem agnoscunt Græci *lib. 45. Basilicorum*. At cum hoc tractatu nihil commune habet *lex 4. Cod. Iust. de castrensi peculio*. Neque enim huius iuris ratio ea adsignari debet, quam tradit Vir alioquin doctus 4. *Quotid. 7.* Legioni namque & vexillationi militis intestati sine legitimo herede bona, non affectionis ratione deferuntur, verum longe alia: quia scilicet leges æquum crediderc, penes legionem & vexillationem in qua miles meruit bona militis manere, vtpote cuius occasione ea miles quæsisse præsumatur.

Duo porro *h. l.* singularia adhuc notantur. Primo mirum illud, cum *initio legis* non tantum de vexillationibus, seu cuneis, verum etiam de *Legionibus* agatur, in dispositione tamen ipsa *legis*, nonnisi *de Vexillationibus* agi, statuique adeo videri, vt militis Legionarii & Equitis intestati bona ad vexillationem pertineant. Verum dicendum 1. Vel de Vexillatione tantum in huius *legis* specie dubitatum, & ideo de ea nominatim *fine legis* caueri. 2. Vel hanc legem hac parte mutilam esse. 3. Vel cum hæc lex non tantum ad Bonosum Magistrum Equitum directa fuisset, verum etiam ad alium *Magistrum peditum*, in huius *legis* fine relatum tantum fuisse id, quod ad officium Magistri Equitum pertinebat. 4. Vel si Aniano Rhemensi stamus, Bonosum hunc non Equitum tantum Magistrum fuisse, verum & peditum. Vel denique videatur, quod omnium mihi maxime vero simile sit, id *hac leg.* definiri, & Cuneis (Equitum scilicet) aliquo decedente, bona eius non ad Legionem, verum ad Vexillationem pertinere: cum tamen Legiones id sibi vindicarent, hoc obtentu quod Cunei Equitum, legioni, seu pedestrium copiarum lateri adiunctæ erant, & legionum partem faciebant, de quo Ammianus Marcellinus *Lib. 16. c. 12.* & Vegetius. *lib. 2. c. 1.*

Secundo illud *hac l.* obseruandum, de *Comitatensibus* hic nominatim agi. Vnde colligat quis (quod certe faciunt nonnulli) non eodem priuilegio Pseudocomitatenses hac parte potiri debuisse, quo Comitatenses. Sane Comitatenses & alias potiore loco habitos docebo plenissime *ad l. 18. infr. de re militari*, ex ea ipsa *leg. 18. & l. 22. infr. de erog. milit. ann. l. 10. infr. de Numerariis*, *l. 7. infr. de tyronibus. l. 17. infr. de cohortalibus*, *l. 8. infr. de filiis militar. appar.*

DE POSTLIMINIO. (a)

TITVLVS V.

Lib. VIII. Cod. Ivst. Tit. LI. De postliminio reuersis & redemptis ab hostibus. Ab hoc vero titulo incipit tractatus, de his quorum status immutatus fato aliquo factoue.

(a) In Aniano Rhem. hæc verba addita leguntur, *id est* per captiuitatem reuersis. *GOTHOFREDVS.* Codex Wurceb. legit, *id est post captiuitatem regressis*, quomodo & a Sichardo editum. Breuiar. Leg. Rom. Guelferbyt. *post captiuitatem reuersis. RITTER.*

PARATITLON.

Postliminivm, ius est *l. 1.* & *l. 2. h. t.* [vnde & postliminii ius *d. l. 1. h. t.*] quo iis quos partim necessitas captiuitatis abduxit *leg. ead.* qui hostilis irruptionis necessitate transducti *leg. ead.* denique qui cum barbaris fuerunt coacti, *leg. ead.* partim ad exteras sedes transuecti a propriis sedibus, *l. 2. h. t.* [iuncta *l. 25. infr. de petit.*] ad proprias terras festinare, *d. l. 1. h. t.* ad propria redire licet, *l. 2. h. t.* & sedibus propriis redduntur, & incolumia eis cuncta seruantur, *leg. ead.* sic vt recipiant ea quæ in agris vel mancipiis ante tenuerunt a quocunque illa possideantur, *d. l. 1. h. t.* & quidem sine vlla mora *leg. ead.* ilico, etsi bona eorum fiscus, aut qui ab eo impetrauit possideat, *leg. ead.* item etsi in vsum vestium, vel alimoniæ aliquid eis præstitum sit, *d. l. 2. h. t.* Redemptionis tantum pretium vel restituere debent, vel labore seu obsequio aut opere quinquennii vicem beneficii referre, *leg. ead.*

Valen-

P440 VALENTINIANI *lex de Postliminii iure ab hostibus captis, at non & Transfugis, competente.*

I. (a) Imppp. VALENT. (b) Valens., & Grat. AAA. ad Seuerianum (c) Ducem.

SI quos forte necessitas (d) captiuitatis abduxit, sciant, si non transierunt, (e) sed hostilis irruptionis necessitate transducti (f) sunt, ad proprias terras (g) festinare (h) debere, recepturos iure postliminii ea quæ in agris vel mancipiis, (i) ante tenuerunt, siue (k) a fisco nostro possideantur, siue in aliquem Principali liberalitate transfusa sunt: Nec timeat quisquam alicuius contradictionis (l) moram: cum hoc solum requirendum sit, vtrum (m) aliquis cum Barbaris (n) voluntate fuerit, an coactus. Dat. XVI. (o) Kalendas Iul. (p) Remis, (q) Grat. A. I. (r) & Dagalaifo CONSS. [366.]

INTERPRETATIO. *Quicunque necessitate captiuitatis ducti sunt, & non sua voluntate, sed hostili deprædatione ad aduersarios transierunt, quæcunque in agris, vel mancipiis antea tenuerunt, siue a fisco possideantur, siue aliquid ex his per principem cuicunque donatum est, sine vllius contradictione* (s) *personæ, tempore quo redierint, vindicent ac præsumant, si tamen cum aduersariis non sua voluntate fuerint, sed captiuitate se detentos esse probauerint.*

NOTAE.

(a) Lex 9. *Cod. Iust. eod. tit.* GOTHOFREDVS.

(b) In Cod. Iust. *Imppp. Gratianus Valentin & Theod.* Perperam & hic, & illic. Hic *Gratiani* nomen inducendum: nondum enim is Augustus hoc tempore erat. IDEM.

(c) Seuerinum habet Cod. Iust. & Anianus Rhem. Sed hoc nostrum legitimum est, de quo mox. IDEM.

(d) Alio sensu *captiua necessitate*, inf. *l.* 2. IDEM.

(e) *Transire* dicuntur, mox, *cum barbaris voluntate esse.* *Transducti* qui coacti & inuiti: Illi transfugæ, hi captiui. IDEM.

(f) *Transuecti* alii, inf. *l.* 2. IDEM.

(g) *Terræ* sunt fundi. IDEM.

(h) *Se debere* Cod. Iust. IDEM.

(i) *Seu aliis rebus.* Hoc amplius Tribonianus. IDEM.

(k) *Etsi*: ita Tribonian. inductus scilicet sequentibus illis, *siue in aliquem principali liberalitate transfusa sunt*, partim propter petitiones bonorum sublatas; cuius omissionis similia exempla vidimus *sup. de bonis Decurionum, & sup. de bonis Clericorum.* IDEM.

(l) *Contradictio*, id est, exceptio, vt *l.* 1. *inf. de inquilinis.* IDEM.

(m) *Vtrum forsitan*, ita Tribonian. IDEM.

(n) Id est, *Alemannis.* IDEM.

(o) Alii XVII. alii XVIII. IDEM.

(p) Ita quoque Cod. Iust. at Manuscripti omnes *Iun.* quod præfero. IDEM.

(q In Cod. Iust. male *Romæ.* vide *Chronolog. huius Cod.* & Ammianum Marcell. *lib.* 26. *c.* 5. Idem error admissus in sequentis anni constitutionibus tribus: puta *in l.* 3. *inf. de indulgentiis criminum, in l.* 4. *inf. de metallis, in l.* 13. *inf. de susceptoribus.* Nam & ibi non *Rom.* Sed *Rem.* legendum est. IDEM.

(r) Et hoc male: neque enim ita hic Consulatus signatur in Fastis, verum *Nob. Puero, vid Chronologiam*: nondum enim hoc tempore Gratianus Augustus erat. IDEM.

(s) Male *conditione* librarius Wurceb. RITTER.

COMMENTARIVS.

CAPTIVO tantum, non vero TRANSFVGÆ, de quo ad *l.* 1. *inf. de re militari* postliminii ius competere, definit *h. l.* Valentinianus Sen. pariter vt definitur *l.* 19. §. 4. & *l.* 20. *D. de captiuis & postlim. reuers.* & *l.* 14. *D. ex quibus caussis maiores.* Transfugæ, inquam, id est, ei qui non hostilis irruptionis necessitate transductus, sed sua voluntate cum Barbaris fuit. Nam ita hic *transfuga* definitur, cui similem definitionem tradit Paulus *d. l.* 19. §. 8. *D. de captiuis.* Captiuis igitur reuersis postliminii ius ad res suas recuperandas, siue a fisco possessas, siue priuato a Principe donatas, tribuit *hac lege* Valentinianus. Quod & alioquin in commune postliminii ius est, puta vt reuersi recipiant bona sua, a quocunque tandem possideantur: etiamsi a fisco, vel ab eo qui ius habet a fisco, vt quia ea a Principe petitione impetrauit: de cuiusmodi impetrationibus & donationibus est quoque lex 25. *inf. de petitionibus* quæ *legi prox.* coniungenda est. Ne quidem fiscus postliminii ius adimit captiuitate reuersis: adimit tantum transfugis reuersis. Transfugarum interim bona confiscari hinc notandum est: qui & ipsi capite minuti censebantur, viui comburebantur, vt & hostes publici: *l.* 8. §. 2. *l.* 38. *D. de pœnis*, de quo *ad l.* 1. *inf. de re militari*, *l.* 5. §. 1. *D. de cap. min.* eos occidere fas cuique erat, *l.* 3. §. 6. *D. ad L. Cornel. de sicar.* Et hæc quidem huiusce *legis* ferendæ caussa fuit, quod scilicet petitor bonorum captiuum reuersum hac exceptione seu præscriptione repelleret, quod a Principe sibi bona illa donata fuissent. Verum hæc *contradictio* (vt vocatur *hac lege*, & *l.* 1. *inf. de inquilinis*) eliditur vt *d. l.* 25. ita & *h. l.* & donatarius qui bona a Principe impetrauit, non ideo statim securus est: De quo late tractant Interpretes *ad* §. *vlt. Inst. de vsucapione.* Tribonianus certe, quæ de donatario *h. l.* dicuntur, consulto omisit, tum propter petitiones bonorum sublatas (cui simile quid obseruabamus ad *Tit. de*

bonis

bonis Decurionum 2. & ad *Tit. de bonis Clericorum* 3.) Partim vero propter Zenonis constitutionem, qua is qui a fisco quid impetrauit etiam donatione, sta- P.441 tim tutus & securus est, *l.* 2. *Cod. Iust. de quadrienni præscriptione: & d. §. vlt.* Cæterum, pertinet hæc Valentiniani lex, ad hostilem *Alamannorum in Gallias* hoc tempore *irruptionem*, de qua consulendus Ammianus Marcellinus *lib.* 17. *c.* 1. ac nominatim eo loco, quem modo sternemus, in qua operam nauasse suam etiam hunc ipsum *Seuerianum* (cui *lex* hæc inscribitur) idem Ammianus docet, quæque profligata a Iouino Magistro Equitum, Rege Alamannorum capto, & a Tribuno patibulo suffixo. *Barbari* igitur in sp. *huius legis* sunt Alamanni. Et Seuerianus Dux, Alamannis oppositus. Seuerianum hunc Comitem vocat Ammianus *lib.* 27. *c.* 1. in huius Anni gestis, *Alemanni* inquit *Gallicanos limites formidati iam persultabant: statimque post Kal. Ianuarii cum per glaciales tractus hyemis rigidum inhorresceret sidus, cuneatim egressa multitudo licentius vagabatur. Horum portioni primæ Charietto tunc per vtramque Germaniam, Comes occursurus cum milite egreditur ad bella ineunda promptissimo, adscito in societatem laboris Seueriano itidem comite, inualido & longæuo, qui apud Calidona* (forte Salisona) *Diuitensibus præsidebat & Tungricanis.* Et mox, *Cum Seuerianum vidissent equo deturbatum, missilique telo per os fixum.* Dicam adhuc aliquid ad *leg.* 9. *infr. de re militari.*

HONORII *lex.*

II. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Theodoro (b) PF. P. (c)

DIVERSARVM (d) homines prouinciarum, cuiuslibet sexus, conditionis, ætatis, quos Barbarica (e) feritas captiua (f) necessitate transuexerat (g) inuitos, (h) nemo retineat; (i) sed ad propria (k) redire cupientibus libera sit facultas: [Quibus * si quicquam in vsum vestium vel alimoniæ impensum est, humanitati (l) sit præstitum (m), nec maneat (n) victualis sumptus repetitio.] Exceptis * iis, quos Barbaris vendentibus emptos esse docebitur, a quibus status sui precium, propter vtilitatem publicam, emptoribus æquum est redhiberi: Ne quando enim damni (o) consideratio, in tali necessitate positis, negari faciat emptionem, decet redemptos aut datum pro se precium emptoribus restituere, aut labore (p), obsequio, vel opere quinquennii (q) vicem referre beneficii, habituros incolumem eam (r) in qua nati sunt libertatem. Reddantur igitur sedibus (s) propriis, sub moderatione qua iussimus, quibus iure postliminii etiam veterum Responsis (t) incolumia cuncta seruata sunt. Si * quis itaque huic præcepto fuerit conatus obsistere Actor, conductor, Procuratorque, dari se metallis cum pœna deportationis non ambigat: Si vero possessionis dominus, rem suam fisco, (v) nouerit vindicandam, seque deportandum. Et * vt facilis executio proueniat, (x) Christianos * proximorum locorum (y) volumus huius rei sollicitudinem gerere: Curiales quoque proximarum ciuitatum placuit admoneri, vt emergentibus talibus causis, sciant legis nostræ auxilium deferendum; ita vt nouerint Rectores vniuersi, decem libras (z) auri a se, & tantundem a suis Apparitoribus exigendas, (a) si præceptum (b) neglexerint. Dat. IIII. (c) Id. Decemb. Rau. Honor. VIII. (d) & Theod. III. AA. Coss. [409]

INTERPRETATIO. *Hi qui ab hostibus tempore captiuitatis ducti sunt, si ab aliquibus vel ad victum, vel ad vestitum aliquid acceperunt, cum redire ad propria voluerint, minime* (e) *aliquid pro eorum requiratur expensis: Tamen si pretium pro captiuo suo prædator acceperit, quod dedisse* (f) *emptor probauerit, sine dubitatione recipiat. Quod si pretium non habuerit, quinquennio seruiat captiuus emptori, & post quinquennium sine pretio ingenuitati reddatur, qui cum ad propria redierit, omnia sua integra & salua recipiat. Si quis itaque huic tam iustæ præceptioni resistere tentauerit, nouerit se in exilio deputandum.* (g) *Si vero possessor fuerit, facultatem suam fisci viribus addicendam. Sane Christianos, qui redemptioni studere debent, pro captiuis, volumus esse sollicitos. Ad Curiales etiam ista sollicitudo pertineat, ita vt omnes Iudices sciant, decem libras auri fisco se daturos, qui huius legis præcepta neglexerint.*

NOTAE.

(a) Lex *vlt. Cod. Iust. eod. tit.* Eam vt *hic* habetur omisit Baronius in Annales Ecclesiasticos referre, etsi extremam eius sententiam ex *l.* 11. *Cod. Iust. de Episc. aud.* retulerit. Iungenda autem huic, *lex* 25. *infr. de petition.* & *lex* 1. *infr. de littor. & itiner. custod.* Imo & *lex* 3 *Cod. Iust. de commerciis.* Forte etiam *lex* 8. *C. eod. de Episc. audient.* Huc omnino pertinet Sozomeni locus *lib.* 9. *c.* 4. Socratis *lib.* 7. *cap.* 10. Inserta hæc lex constitutioni quam ex Cod. Lugdunensi edidit Sirmondus in append. Cod. Theod. *n.* 16. *GOTHOFREDVS.*

(b) *Theodorus* sub Honorio, PP. & quidem hoc tempore Italiæ, cuius inter alias diœcesis erat Illyricum, quo hanc legem pertinere mox docebo *ex d. l.* 25. *IDEM.*

(c) Illyrici scilicet. vide Sozom. *lib.* 9. *cap.* 4. *& d. l.* 25. *IDEM.*

(d) Scytharum & Gothorum scilicet. *IDEM.*

(e) *Feritas* Barbarica *h. l. & l.* 2. *de litor. & itin. cust.* *IDEM.*

(f) *Captiuitatis*, Cod. Iust. *vt l.* 1. *sup.* *IDEM.*

(g) *Transduxerat*, in constitutione edita a Sirmondo. *IDEM.*

(h) *Ad sedes externas*, vt loquitur *d. l. 25. de petitionibus.* seu possessiones alienas *vers. si quis itaque infr.* a sedibus propriis, id est possessionibus, *vers. reddantur*, *infr.* *IDEM.*

P.442 (i) Ita distinguitur hic locus in Cod. Iust. *Transuexerat*, *inuitos nemo retineat.* Hic ita *Transuexerat inuitos*, *nemo retineat*; quasi scilicet captiuus (vel saltem hostem fugiens) a transfuga voluntario rursum distinguatur, vt *superiore lege.* Vtrumque sustineri potest. *IDEM.*

(k) Proprias sedes *infr.* *IDEM.*

* *Secunda* sententia de sumptibus victualibus. *IDEM.*

(l) Ratio his verbis continetur. *IDEM.*

(m) *Præstitutum* Edit. Sichard. *RITTER.*

(n) Prætextu sumptuum victualium. *Nec maculet boni facti gloriam auara victualis sumptus repetitio.* Ita supposititia constitutio a Sirmondo edita. *GOTHOFR.*

* *Tertia* sententia de redemptis & redemptionis pretio. *IDEM.*

(o) Id est pretii, seu λύτρυ non recuperandi. *IDEM.*

(p) *Laboris obsequio*, Cod. Iust. *IDEM.* Ita Sichardus quoque edidit. *RITTER.*

(q) Id est, distinctione & quinquennalis operæ obseruatione. *GOTHOFRED.*

(r) *Si in ea nati sunt*, Cod. Iust. *IDEM.* Cod. Wurceburg. *in vicem referre beneficii habituros incolumem, si in ea qua nati sunt libertate.* *RITTER.*

(s) *Ædibus*, Cod. Iust. male: quem errorem nonnulli quoque *in tit. Inst. de milit. test.* intrudunt, de quo plene dixi ad Theophili *lib. 2. Instit. tit. 11.* Ita quoque *d. l. 25. inf. de petition.* quæ huic coniungenda est, *sedes quæsiuit externas.* *GOTHOFREDVS.*

(t) Vide *tit. D. de captiuis, & postlim. reuersis.* *IDEM.*

* *Quarta* sententia, qua sanctio *huius leg.* continetur. *IDEM.*

(v) *A fisco*, Cod. Iust. *IDEM.*

* *Quinta* sententia, de Executione *huius leg.* quam in Annales Ecclesiasticos Baronius e Cod. Iust. retulit. *IDEM.*

(x) *Proueniat*, id est, procedat; *Perueniat*, Cod. Iust. *IDEM.*

* Lex 11. *C. Iust. de Episcopali aud.* hinc desumpta est quæ sic habet: *Christianos proximorum locorum volumus sollicitudinem gerere, vt Romanos captiuos qui reuersi fuerint nemo teneat, nemo iniuriis aut damnis afficiat.* Porro in constitutione edita a Sirmondo ita hæc habent: *Christianæ sacerdotes, vicinorum & proximorum locorum Ecclesias tenentes.* *IDEM.*

(y) *Loca proxima*, id est sedes proximæ, in quibus profugi retinentur, vt mox: *proximæ ciuitates.* *IDEM.*

(z) *Librarum* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(a) *Exigendum.* Cod. Iust. *GOTHOFR.* Cod. Iust. lectionem seruat Wurceburg. Cod. *RITTER.*

(b) *Præceptum nostrum*, C. Iust. *GOTHOFR.*

(c) Ita quoque *d. l. 25.* III. Cod. Iust. *d. l. vlt. & d. l. 11.* III. Nonas Decembris *in dicta constitutione Sirmondi.* *IDEM.*

(d) Sic habent MSS. omnes, sic Cod. Iust. *dict. l. vlt. & d. l. 11.* Et tamen substituendum proculdubio *Basso & Philippo* Coss. vt apparet primum ex duabus *legibus* illis; quas huic coniungendas dixi, quæ certe etiam argumento prorsus conueniunt, & ex iis nominatim *lex 25. infr. de petition.* Deinde ex Theodori Præfectura Prætorii id constat: cui hoc anno 409. Cæcilianum in Præfectum Prætorii Italiæ suffectum iam diu ante mensem Decembr. 409. fuisse docent nouem huius anni constitutiones: de quo vide & Zosimum *lib. 5. c. 44.* Et vero tandem ita habet constitutio, cui hæc inserta quam Sirmondus edidit: *Dat. III. Nonas Decembris Rauennæ, Basso & Philippo VV. CC. CONSS. Accepta. XVI. Kalendas Ianuarias.* *IDEM.* *Honorio V. & Theodosio III.* edidit Sichardus. *RITTER.*

(e) *A nemine aliquit* Cod. Wurceburg. Edit. Sich. & Cuiac. *IDEM.*

(f) *Dedisse se* Cod. Wurceburg. *IDEM.*

(g) *Deportandum* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. Cuiacius, *in exilium deportandum.* *IDEM.*

COMMENTARIVS.

PRÆSTITVM, ei qui hostium feritatem euasit, a prouinciali, an, quando & quomodo imputari, vel repeti possit, hac Honorii constitutione definitur A. D. 408. quæ prolixioris Honorianæ constitutionis pars est, vt docent *lex 25. inf. de petitionibus: & l. 1. inf. de litor. & itin. cust.* quas *huic legi* coniungendas esse iam ostendi vna cum *l. 3. Cod. Iust. de commerciis.* Qua constitutione in vniuersum, Barbaris iam Imperium lacessentibus, communioni, communicationi, & charitati Christianæ in orbe Romano consultum iuit. Quo vt pertinent prædictæ tres leges illæ, ita & hæc quarta quoque. Igitur quod in vsum vestium & alimoniæ hostium potestatem euaso præstitum est, id repeti vetat: contra humanitati id præstitum vult Honorius. Humanitati nempe & pietati cæteroquin quod præstatur, eius repetitio non est: *l. 27. §. 1. D. de negotiis gestis, & l. 15. Cod. Iust. eod. tit.* *Humanitati*, id est, humanæ conditionis & cognationis contemplatu. Quo sensu *humanitatis* vox accipitur & *in l. 6. inf. de sepulchro violato, & l. 16. inf. de pœnis, & l. 57. inf. de appellationibus & l. 6. D. de appellationibus & relationibus.* Ac proinde huiusmodi humanitatis obtentu nemo hostium potestatem euasus retineri potest, quin ad proprias sedes redire cupienti libera sit facultas. Aliam vero rationem haberi vult Honorius τῶν λύτρων seu redemptionis. Pretium scilicet redemptionis commercio redemptum seu datum pro se pretium restituere iubet, *Publica* nempe *vtilitatis ratio id exigit, ne quando damni consideratio in tali necessitate positis negari faciat emptionem.* vt eleganter *hac l.* ait Honorius: quomodo pariter *lex 6. Cod. Iust. eod. tit.* ait, id communis vtilitatis rationem exigere. Denegata quippe repetitionis spe, tardiores redderentur homines ad huiusmodi officia. Proinde commercio redemptus pretium pro se datum reddere debet, vel quinquennalem laborem, obsequium, opus, in vicem præstare; sic beneficii vicem abunde retulerit. Opera scilicet quinquennalis in specie *huius legis* liberi hominis pro pecunia hostimentum est & pretii velamentum: vide *& l. vn. sup. de patrib. qui filios distr.* & Plin. *lib. 10. ep. 72.* & quæ notabo *ad l. 1. inf. de expositis.* Ambrosii quoque locus huc omnino pertinet, *lib. 2. officiorum, cap. 15. Summa etiam liberalitas, captos redimere, eripere ex hostium manibus: subtrahere neci homines* &c. *Nota sunt hæc nimis Illyrici vastitate & Thraciæ, quanti vbique venales erant toto captiui orbe, quos si reuoces, vnius prouinciæ numerum explere non possint. Fuerunt tamen qui & quos Ecclesiæ redemerunt in seruitutem reuocare vellent, ipsa grauiores captiuitate qui inuiderent alienam misericordiam. Ipsi si in captiuitatem venissent, seruirent liberi: si venditi fuissent, seruitutis ministerium non recusarent, & volunt alienam libertatem rescindere, qui suam seruitutem non possent rescindere, nisi forte* PRETIVM EMPTORI *placeret: in quo tamen non rescinditur seruitus, sed redimitur. Præcipua est igitur libera-*

beralitas redimere captiuos, & maxime ab hoste Barbaro, qui nihil deferat HVMANITATIS *ad misericordiam, nisi quod auaritia reseruauerit ad redemptionem.* Interea igitur, dum horum alterutrum factum sit, redemptus in seruitute est, & veluti pignoris naturalis vinculo tenetur, vt loquitur *lex 2. Cod. Iust. de postliminio reuersis*: & *lex 21. pr. D. de captiuis.* Quod ius de Atheniensium fontibus deriuatum docet Demosthenes ad *Nicostratum.* Extra hanc solum τῶν λύτρων seu redemptionis causam, & hoc ipso etiam casu vltra tempus *hac lege* praefinitum, nemo retineri potest, hostium potestatem elapsus, quin ad sua, suosque remeare, suaque omnia recuperare possit. Atque eam in rem Honorius iis qui retinere conati fuerint grauissimam poenam imponit, quin & Rectoribus Prouinciarum, eorundemque Apparitoribus qui id neglexerint. Quinimo huiusce rei exequendae sollicitudinem Curialibus proximarum ciuitatum & Christianis proximorum locorum demandat: Scilicet vt haec constitutio Christiana est, atque humanitatis & moderationis plenissima, ita eius exequendae curam Christianis commissam voluit: *Christianis* inquam, id est, Episcopis (quod etiam *Viuiano* in mentem venit,) seu Clericis, qui Ecclesiae ministerio destinati, dedicatiue sunt. Quo sensu etiam *Christianorum*, & *Christianitatis* vox pro Clericatu & Clericis accipienda est in *l. 50. 123. inf. de Decurionibus*: Et *l. 11. infr. de pistoribus.* sicut in Francia iam olim *Curia Christianitatis*, pro Episcopali Audientia dicebatur, *la cour de Chrestienté.* Sic *Clericorum* nomen, quod commune olim omnium Christianorum erat, vsus & authoritas fecit proprium illorum, qui diuino cultui ministeria religionis impendunt: factum & idem Papae nomini, quod cum omnibus Episcopis commune foret, Episcoporum coryphaeo tandem proprium vsus idem & authoritas fecit. Quare & in *ea constitutione*, quam Sirmondus edidit *in append. Cod. Theod. n. 16.* cuique haec lex inserta, locus hic ita expressus: *Christiani sacerdotes vicinorum & proximorum locorum Ecclesias retinentes, quorum moribus congruit effectus talium praeceptorum.* Christianis igitur hanc sollicitudinem iniungit *h. l.* Honorius, non quia Romanum nomen eo vsque viluisset, contra Barbaricum nomen inualuisset, vt pro illorum libertate vindicanda oportuerit constituere vindices Christianos: verum quia saeuitiae & inhumanitati inter Romanos gliscenti cohibendae, solum iam ferme *Christianorum*, id est, Episcoporum & Clericorum, intercessionem momenti aliquid habituram, solutis iam omni ferme Christianae charitatis vinculis Honorius credidit. Quare saeuitiae isti cohibendae Episcoporum & Ecclesiasticorum sollicitudo aduocata ab Honorio tribus constitutionibus *h. l.* & gemina germana constitutione ad Caecilianum, Theodori (cui *haec lex* inscribitur) in Praefectura Praetoriana successorem, puta *l. vlt. sup. de custod. reor.* & ad Melitium A. 412. *l. 2. inf. de Expositis.* Aduocata & a Theodosio Iun. *l. 2. seu vlt. inf. de lenonibus.* Imo ab eodem Honorio eodem fine Episcopali iudicio & arbitrio delecto, summum robur tribuit, *l. 8. Cod. Iust. de Episcopali aud.* quae mihi videtur huic quoque iungenda. Sunt autem ad *banc leg.* haec duo praeterea obseruanda. Primum est, occasio Historica *huius leg.* Quemadmodum scilicet superior *lex* pertinet ad Alemannorum in Gallias irruptionem, ita haec ad Scytharum & Gothorum in Illyricum impetum: de quo vide Sozomenum *lib. 9. c. 4.* & quae dicam *ad l. 1. infr. de Lit. & itiner. Cust.* quae huic coniungenda est, & Socratem *lib. 7. c. 10.* Quod apertissime quoque docet *lex 25. infr. de petition.* quam huic nostrae coniungendam esse dixi: *Cum per Illyrici*, inquit, *partes Barbaricus speraretur incursus, numerosa incolarum manus sedes quaesiuit externas, in cuius ingenuitatem adsidua petitorum solet libido grassari, eique inlicite iugum seruitutis inponere. Igitur Praescriptum Tua sublimitas recognoscat, vt Illyricanos omnes, quos patria complectitur, vel alia qualibet terra susceperit, petere non liceat.* Qui locus ostendit incolas Scytharum & Gothorum terrore perculsos & impetu perterritos, cum ad externas sedes & terras sese contulissent, atque suscepti fuissent, praeiudicio postea habitationis in seruitutem petitos, quo pertinet *d. l. 25.* & locus Saluiani *lib. 5. de gubern. Dei. num. 150. 151. edit. Bremens.* Vel praeiudicio alimentorum in seruitute retentos quo spectat haec *lex.* Vide etiam quae notabo *ad l. 8. inf. de tironib.* Igitur vtrique malo occurrendum, miserisque Illyricianis consulendum putauit Honorius eadem constitutione: vnde desumptae sunt haec *lex*, & *d. l. 25. inf. de petition.* Quare (quod Alterum ad hanc legem notandum, idque ope *d. l. 25. infr. de petition.*) principium huius constitutionis, non vt vulgo creditur, de captiuis accipiendum videri possit. Verum de iis qui cum Barbarorum (Gothorum) incursus *sperararetur* (id est, timeretur) desertis *sedibus suis*, id est, agris, possessionibus, ad externas sedes, a Barbarorum videlicet incursu vel tutiores, vel remotiores, sese contulerant, ne in captiuitatem & Barbaricam feritatem inciderent: Breuiter de profugis intelligendum videri, quos alii sedibus suis & possessionibus susceperant. Idque fuerit quod *h. l.* dicitur, *Quos Barbarica feritas captiua necessitate transuexerat*, id est, qui ne in captiuitatem inciderent, sedes transtulerant alio suas: & sponte transducti, vt loquitur *lex vn. infr de inquilinis & colonis.* Verum etsi vtrumque non improbabiliter defendi possit, attamen priori quam proposui Interpretationi adhaerendum puto.

P. 443

DE INGENVIS, QVI TEMPORE TYRANNI (a) SERVIERVNT.

TITVLVS VI.

Commodissime hic titulus superiori connectitur, cui & argumento respondet.

(a) MAXENTII in Sp. *legis* sub hoc *titulo* positae.

I. (a) Imp. CONSTANTINVS A. ad Volusianum. (b)

VNIVERSI (c) deuotionis (d) studio contendant, si quos ingenuis natalibus procreatos, sub *Tyranno* (e) ingenuitatem amisisse, (f) aut propria contenti (g) conscientia, aut aliorum indiciis (h) recognoscunt, natalibus suis restituere, (i) nec (k) expectata Iudicis interpellatione. Nam si quis contra conscientiam (l) suam, vel certissima testimonia plurimorum, in eadem auaritia & tenacitate permanserit, seuerissima poena multabi-
P 444 tur. Placet autem etiam eos periculo subiugari, qui scientes ingenuos seruitutis necessitatem per iniuriam (m) sustinere, dissimulant. (n) Prop. (o) VIII. (p) Kal. Maii. (q) Rom. Volusiano & Anniano Coss. [314.]

INTERPRETATIO. *Ingenui qui temporibus Tyranni addicti sunt seruituti, ingenuitati reddantur. Quod si quis hoc ordine sciens addictum ingenuum in seruitute tenuerit, nouerit in se legibus vindicandum.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. nam temporarium ius non perpetuum ea continet, & ad horum temporum rationem & historiam pertinet. GOTHOFREDVS.

(b) Quis *Volusianus* hic fuerit, vide *comment.* IDEM.

(c) Priuati. IDEM.

(d) Deuotio pro affectu quoque in rem publicam, & vbi publice quid interest *h. leg. & l. 7. de famos. lib. l. 37. de operib. publ.* vide *Gloss.* IDEM.

(e) MAXENTIVM intelligit; vide *Consul. Theod.* pariter vt *l. 1. inf. de cohortalib.* Quæ duo loca sunt *hoc. Cod Theod.* ad *Maxentium* exerte pertinentia. IDEM.

(f) *Ingenuitate amissa* Sichard. edidit. RITTER.

(g) Non mutandum in, *conuicti.* IDEM.

(h) Indiciis, quæ *certissima plurimorum testimonia firmant*, *infr.* GOTHOFR. *Iudiciis* Edit. Sichard. RITTER.

(i) Liberos dimittere. GOTHOFR.

(k) *Nec*, id est, *non.* IDEM.

(l) Id est, cum sciret quem ingenuum. IDEM. *Contra id conscientiam*, exhibet Cod. Wurceburg. RITTER.

(m) *Incuriam*, Cuiaciana edit. male. GOTHOFR. *Incuriam* etiam edidit Sichardus. RITTER.

(n) Dissimulans punitur quandoque: dixi *ad l. 2. sup. de constitut. Princip.* GOTHOFREDVS.

(o) Pertinet scilicet hæc lex ad plebem Rom. IDEM.

(p) Dat. XVIIII. An. And. IDEM.

(q) *Mar.* Anian. opt. not. IDEM.

COMMENTARIVS.

IS qui INGENVVM in seruitutem prolapsum sub Maxentio Tyranno detinet, cum eum ingenuum esse scit (per se videlicet & propria conscientia aut aliorum indiciis & plurimorum certissimo testimonio edoctus) etiam non interpellatus, neque coram Iudice conuentus, eum in libertatem dimittere, suisque natalibus restituere a Constantino *h. l.* A. D. 314. iubetur, sub seuerissima poena. Sed & dissimulans ingenuum prodere puniri iubetur. Dissimulans scilicet quid, sæpe punitur, vt nonnullis exemplis iam ostendi ad *l. 2. sup. de constitut. Princip.* Sed & propria sæpe conscientia sufficit in nonnullis, sic vt Iudicis interpellationem expectari non oporteat. Cæterum pertinet *hæc lex*, vt iam indicaui, ad MAXENTII TYRANNIDEM, *Tyrannus* qui *h. l.* dicitur, pariter vt altera Constantini M. lege anno prox. 315. *l. 1. inf. de cohortalibus*, Maxentius est. Sub eo scilicet e plebe nonnulli ingenuis natalibus procreati, ingenuitatem amiserant: sicut Senatores sub Licinio Tyranno aliquando ad nauicularium munus deiectos testatur *lex 4. inf. de infirm. his quæ sub tyran.* quorum pariter status reformari iubetur. Et quidem nonnulli e plebe Romana: quod ostendit non tantum subscriptio legis, *P. P. Romæ*, verum etiam *Volusiani* nomen, cui hæc *lex* inscribitur: Hunc enim *Rufum Volusianum* esse existimo, qui sub Maxentio Tyranno Præfectus Prætorio fuit, teste Victore Schotti *c. 40.* In Fastis Capitolinis nomina eius sic plene: *C. Ceionius Rufus Volusianus.* Ad eundem est hoc ipso anno *l. 1. infr. de nauiculariis*: nulla pariter magistratus ab eo tum gesti mentione facta. Idemque hoc anno consulatum gessit. Certe incertus Autor de Præfectis vrbi, eum hoc, & superiore anno, quin & sequentis anni 315. principio Præfectum Vrbi fuisse scribit (quod & *l. 2. infr. quorum appellat. non recip.* testatur) vsque ad 13. Kal. Sept. cui Rufinus postea suffectus est. Hinc igitur hæc lex *P. P. Romæ.* Porro factum forte id propter famem: cum Author Panegyrici (Ann. 316. habiti) scribat disertis verbis, PLEBEM ROMANAM *a Maxentio fame enectam.* Et Author vitæ Constantini *lib. 1. c. 36.* diserte, de hac fame grauissima, Romæ per Maxentium procurata agens, addit: τὰς ὑπηκόους κατεδαλετο. Vnde fit verosimile, in seruitutem sese plures alimentorum causa addixisse, vel etiam a parentibus liberos addictos, quod & alias factum docet *lex vn. sup. de patribus qui fil. distrax.* & *lex vn. infr. de his qui sanguin.* Et elegantissima *Nouella* Valent. 11. *de parentibus qui filios suos distraxerint per necessitatem.* Tandem haud absimilis hoc eodem anno & mense altera pro libertate constitutio Constantini M. extat in *l. vlt. Cod. Iust. de longi temp. præscript. quæ pro libertate*: ad Dionysium Vicariam Præfecturam agentem, his verbis: *Sola temporis longinquitate (etiamsi sexaginta annorum curricula excesserit) libertatis iura minime mutilari oportere, congruit æquitati.* Quam legem putaret quis huic nostræ iungendam: si, quod haud adeo absurdum, inscriptio ita emendaretur *ad Volusium Vir. Clariss. Præfecturam agentem*, vel, *Vrbicariam Præfecturam agentem.* Certe huic *legi* socianda videtur *lex 2. Cod. Iust. de dignitatib.* eidem Volusiano inscripta, qua famosis dignitatum portæ præcluduntur, quibus vt videtur nonnullis a Maxentio ex collatæ fuerant. Ab *hac* tandem *lege* non abludit Constantini Edictum illud, quod memorat Auctor vitæ Constantini, *lib. 1. c. 41.* Tandem non absimilis Constantini *lex 1. infr. de cohortalibus.* Rursum haud absimile eiusdem Maxentii Tyranni factum.

DE

P.445

DE EXPOSITIS.

TITVLVS VII.

LIB. VIII. COD. IVST. TIT. LII. *De infantibus expositis liberis & seruis, & de his qui sanguinolentos emptos vel nutriendos acceperunt.* In vnicum proinde *Cod. Iust.* titulum duo huiusce Codicis, hic videlicet & sequens, coaluere. Huic etiam respondet titulus *Decretalium Lib. V. tit. XI. de Infantibus & languidis expositis.*

PARATITLON.

EXPOSITI sunt pueri, puellæ, siue serui siue liberi, proiecti de domo, *l. 1. h. t.* quos pater vel dominus recens natos domo abiecit, *leg. ead.* quique adeo quodammodo ad mortem expositi sunt, *l. 2. h. t.* Hos igitur, aliis voluntate misericordiæ amica colligere licebat; sic, vt si is qui collegit suis alimentis ad robur expositum prouexerit, patribus & dominis nullus expositi repetendi aditus relinqueretur: *l. 1. & 2. h. t.* Quinimo is qui collegit, eum sub eodem statu retinere posset, quem apud se collectum vellet agitare: id est, siue filium, siue seruum: *d. l. 1. h. t.* si modo coram testibus fecerit, & Episcopus loci id subscriptione sua firmauerit: *d. l. 2. h. t.*

I. (a) Imp. CONSTANT. A. (b) ad Ablauium (c) PF. P.

QVICVNQVE puerum vel puellam, proiectam de domo, patris vel domini voluntate (d) scientiaque, collegerit, (e) ac suis alimentis ad robur (f) prouexerit, eundem retineat, sub eodem statu quem apud se recollectum (g) voluerit agitare, hoc est, siue filium, siue seruum eum esse maluerit; Omni repetitionis inquietudine penitus submouenda, eorum, qui seruos aut liberos scientes propria voluntate domo recens (h) natos abiecerint. Dat. XV. Kal. Maii Constantinop. Basso & Ablauio Coss. [331.]

INTERPRETATIO. *Quicunque expositum recenti partu sciente patre vel matre vel domino collegerit, ac suo labore educauerit, in illius a quo collectus est potestate consistat, seu ingenuum, seu seruum quem nutriuit esse voluerit, & si adoptare voluerit in filium vel libertum aut in seruitium permanere, propria vtatur potestate.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. Antiquatur quippe seu abrogatur ea a Iustiniano *l. vlt. Cod. Iust. eod. tit.* Hanc *leg.* intelligit Author formularum secundum L. Rom. *in formula collectionis 11. pag. 181. edit. Bignon.* ibi, *ipsum in seruitiis suis ac sola. tiis secundum Legis ordinem retineat.* GOTHOFREDVS.

(b) *Idem A.* Cod. Wurceburg. & Edit. Sichard. respectu ad antecedent. tit. habito. RITTER.

(c) Vide *sup. l. 1. de repudiis, & l. 2. infr. de Iudeis.* GOTHOFREDVS.

(d) Quacunque ratione, siue impietate quadam aut inhumanitate, siue egestate & fame compulsus. De quo mox plura. IDEM.

(e) *Collecti* inde, seu *collectitii*: Recollecti *infr.* & collectio. Cuius formula extat apud Authorem *Veterum formularum secundum Legem Romanam formula* 11. & editionis Lindenbrogian. 138. vide & *Capitularium lib. 6. tit.* 142. IDEM.

(f) *Ætatis.* IDEM. *Ad robur* abest a Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. RITTER.

(g) *Collectum* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(h) *Sanguinolentos*, dicam fusius *tit. prox.* Nempe vt venditi, ita expositi a parentibus sanguinolenti seu recens nati, οἱ κομιδῆ νήπιοι ἄρτι παρεληλυθότες εἰς φῶς καὶ ἀνθρώπινον βίον, *infantes recens in lucem ac vitam editi*, vt Philo loquitur de hoc more exponendorum agens *lib. de special. legib. pag. 795. edit. Francof.* χαμαιυρέτους Iustinianus hos appellat, & Suidas in voce χαμεύρετος. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

CONSTANTINI M. hæc constitutio est de *Expositis* Collectitiis, id est, qui expositi ab aliis collecti sunt: de quibus expresso capite Firmicus, *lib. 7. cap. 1.* qua Collectorem infantis expositi sciente vel volente patre aut domino, siue puer is sit, siue puella, ac maxime si eum eamue educauit, eius potestatem nancisci iubet: tum Parentibus & dominis repetitionis iure adempto: tum ipsi collecto Adsertionis iure denegato: sic vt collector pro arbitrio suo collectum infantem filii vel serui loco prout maluerit, habere possit, vel etiam liberti loco, quod Interpres addit. Neque distinguit Constantinus M. egestatene, aut fama compulsus pater, aut dominus filium, filiam vel seruum exposuerit, an vero nulla necessitate adigente. Nam & illo casu hoc obtinere se velle generalibus verbis indicat. Illud tantum requirit Constantinus, vt pater vel dominus scierit, aut voluerit: vt etiam requiritur *l. 1. 2. 3. Cod. Iust. eod. tit.* Quæ quidem noua est admodum Constantini M. constitutio. Olim quippe neque Pater ius suum amittebat, sed filium solutis alimentis recuperabat. Quo pertinet *lex 16.* P.446

Cod. Iust. de nuptiis : & Quintiliani locus *Declamat. 278.* Cuius titulus est *Expositor. Vis scire*, inquit, *quam pater non fueris? Recipere illum nisi solutis alimentis non potuisti. Lex tibi dicit, alienus est, & tibi, vt pater esse incipias, emendus* : & infra, *alimenta soluisti, computasti mecum, vt expositum reciperes.* Item olim ipsimet collecto assertio competebat, quod Traiano olim placuerat. Is quippe Plinio dubitanti rescribit, *lib. 10. Epist. 72.* Assertionem non esse denegandam θρεπτοῖς, id est, iis, qui liberi nati expositi ab aliis, sublati, collecti tanquam serui educati fuissent: Nec ipsam libertatem pretio alimentorum redimendam, id est, non cogendos pretium alimentorum susceptoribus suis reddere. Cui postremo simile est etiam quod statuitur *l. vn. sup. de patribus qui filios distraxerunt.* & *l. 2. sup. de postliminio.* Noua igitur hæc Constantini M. constitutio est. At non ideo aut sæua, aut iniqua his moribus. Hoc scilicet saltem modo, metuque Constantinus M. improbo exponendorum liberorum mori occurrendum putauit, atque adeo parentes & dominos ab exponendis liberis & seruis deterrere voluit; quandoquidem & his parentibus egentibus de publico alimenta petentibus præberi iam ante idem Constantinus iusserat, constitutione emissa ad eundem Ablauium PF. P. *l. 1. infr. de alimentis quæ inopes parentes de publico petere debent.* Metu inquam, Assertionis iure denegato, & amittendi dominii & patriæ potestatis metu. Patriæ denique potestatis ius hoc facto adimi voluit Constantinus, non minus quam dominii ius: si sciente, aut volente patre filius expositus fuerit. Idem sane ab eodem Constantino constitutum in liberis & seruis propter egestatem distractis, *l. vn. inf. de his qui sanguinol.* ante biennium. Idemque multo magis Honorius Imperator statuit de dominis & patronis, si seruos aut libertos suos exposuerint; vt inquam omnis repetitio eis denegetur: *l. 2. infr. eod.* Idemque denique synodis Gallicanis comprobatum, si intra decem dies a collectione nemo esset, qui repeteret, qua de re est *can. 51.* Synodi Arelatensis 2. *Tom. 2. Concil. Hard. pag. 777.* & Vasensis 1. *can. 9. Tom. 1. pag. 1790.* vide & *capitular. lib. 6. cap. 142.* At Iustinianus tandem *l. vlt. Cod. Iust. de infant. expositis* : & *Nouell. 153.* assertionem concessit, repetitionem denegauit, voluit scilicet Expositos esse liberos & ingenuos, licet serui nati essent, nec vindicari posse ab eo qui exposuit, nec ab eo qui emit, vel sustulit, ne ex pietatis officio lucrum faciat. Nos ad Constantinum redeamus. Frequens scilicet cum ante tum Constantini seculo mos increbuerat, liberos, egestate forte victus atque alimoniæ vel vendendi, vel oppignorandi, vel etiam interficiendi; vt ostendunt *lex 1. & 2. d. tit. de alimentis quæ inopes, & lex vn. infr. tit. prox. de his qui sanguinolentos.* Certe de Constantini seculo, vt retrorsiora omittam, (ex Tertulliani quoque *ad Nationes* libris a me editis) testis est luculentus, Firmicus, qui & *lib. 7. cap. 1.* peculiarem Expositorum genituram, late explicat. Lactantius Constantino coæuus, *lib. 6. Diuinar. Instit. cap. 20.* *Quid illi, quos falsa pietas cogit exponere? Non possunt innocentes existimari, qui viscera sua in prædam canibus obiiciunt, & quantum in ipsis est, crudelius necant, quam si strangulassent. Quis dubitet quin impius sit, qui alienæ misericordiæ locum non tribuit? qui, etiam si contingat ei, quod voluit, vt alatur, addixit certe sanguinem suum vel* AD SERVITVTEM, *vel ad lupanar. Quæ autem possint, vel soleant accidere in vtroque sexu, vel per errorem, quis non intelligit? quis ignorat? Quod vel vnius Oedipodis declarat exemplum, duplici scelere confusum. Tam igitur nefarium est exponere, quam necare. Atenim parricidæ facultatum angustias conqueruntur, nec se pluribus liberis educandis sufficere posse prætendunt: quasi vero aut facultates in potestate sint possidentium, aut non quotidie Deus ex diuitibus pauperes, & ex pauperibus diuites faciat. Quare si quis liberos ob pauperiem non poterit educare, satius est, vt se ab vxoris congressione contineat, quam sceleratis manibus Dei opera corrumpat.* Quo Lactantii loco notari oportet *falsam pietatem* ab eo vocari parentum; ob facultatum angustias liberos exponentium, ad Constantini mentem *hac lege* proxime. Cui prætextus ille pariter, vt antea monui, displicet. Secundo, quod ait, expositos ad *seruitutem* addici; vel serui loco nutritos; & id ipsum ad Constantini mentem: quod etiam Firmicus ostendit *lib. 7. cap. 1. Expositi nutriuntur laqueis seruilibus implicati*: de quo & hic Senecæ locus, *lib. 5. controu. 33. Expositi in nullo numero sunt,* SERVI *sunt, hoc Legumlatori visum est.* Cæterum *in hac leg.* obseruandum adhuc, collectori alumnum filii loco sæpe habitum: quod vt comprobat *d. lex l. 11.* ita & Firmicus ipse, horum temporum scriptor ostendit *d. lib. 7. cap. 1. Expositi ab aliis colligentur,* (perperam editum, *coniungentur*) *& in libertatem redditi, filiorum loco nutrientur.* Sic idem *cap. 5. Nati serui libertatis præmia consequentur, aut filiorum loco nutrientur.* Quod duplici sensu accipi potest, partim eo sensu quo educator alumnum suum, quem liberaliter educauit, *filium* fere vocat, vt apud Senecam *lib. 4. Controuers. 26.* etsi reuera ius filii non habeat, *l. 1. §. 10. D. de SC. Syllaniano*: ne quidem emancipati: Partim si eum adoptauerit; Quo sensu Interpres *hic* accepisse videtur. Alio tamen, pertinet Tertulliani locus *lib. 1. aduersus Nationes, cap. 16. Inprimis cum infantes vestros aliena misericordia exponitis, aut in adoptionem melioribus parentibus,* &c. Paulo aliter *Apologetici cap. 9. In primis filios exponitis suscipiendos ab aliqua prætereunte misericordia extranea: vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis.* Alio, inquam hæc Tertulliani loca pertinent: ad parentum inquam expressum factum liberos suos in adoptionem aliis dando, quod Tertullianus quoque in Nationibus carpit, & quidem atroci *exponendi* verbo: quod & eos liberos parentes quodammodo exponant, quos in adoptionem aliis dant: vtpote quorum curam & solicitudinem iam deponant: quinimo & incestis materiam præbeant, non minus quam expositis liberis. Et hæc quidem de *Infantibus* expositis siue filiis, siue seruis. Alius, etsi non absimilis omnino casus, de ægris & affectis mancipiis tædio medendi expositis in insulam forte Æsculapii, quos Claudius Imp. liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini voluit, teste Suetonio in *Claudio, c. 25.*

P. 447 II. (a) Impp. HONOR. & Theod. AA. Militio (b) PF. P. (c)

NVLLVM dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus, si expositos quodammodo ad mortem (d) voluntas misericordiæ (e) amica collegerit: nec enim dicere suum poterit, quem pereuntem contempsit; si (f) modo testes Episcopalis subscriptio fuerit subsecuta, de qua nulla penitus ad securitatem (g) possit esse cunctatio. Dat. XIIII. (h) Kal. April. Rauen. Honor. NB. P. (i) IX. & Theod. V. AA. Coss. [412.]

INTERPRETATIO. *Qui expositum puerum, vel puellam sciente domino vel patrono miseri-*

misericordiæ causa collegerit, in eius dominio permanebit: si tamen contestationi de collectione eius Episcopus, clericique (k) *subscripserint, quem postea suum dicere quisquam non poterit,* (l) *quem proiecisse probatur ad mortem.*

NOTAE.

(a) *Legis 2. Cod. Iust. de infantib. expositis* pars hinc desumpta est & Valentiniani constitutione subiecta. Sic enim habet lex illa: *Imppp. Valentin. Valens & Gratian. AAA. ad Probum PF.P. Vnusquisque sobolem suam nutriat. Quod si exponendam putauerit, animaduersioni quæ constituta est subiacebit. Sed nec dominis* : & cætera quæ *h. l.* sequuntur, vsque ad ea verba: *Si modo &c.* GOTHOFREDVS.

(b) *Melitio*, alibi. IDEM.

(c) An Italiæ? an Galliarum? IDEM.

(d) De hac locutione in *comment.* IDEM.

(e) De hac quoque locutione vide *comment.* IDEM.

(f) Sequens sententia a Triboniano omissa est de quo mox. IDEM.

(g) Vide locum Arelatensis Concilii 2. in *commentar.* IDEM.

(h) *XV.* in margin. Edit. Sichard & Cuiac. RITTER.

(i) *NB. P.* Inducenda sunt ista. Hunc enim Nobilissimi Pueri titulum Honorius ante 26. annos gerebat. GOTHOFREDVS. Cod. Wurceburg. *Honorio VIIII. & Theud. V. AA. Coss.* & ita edidit Cuiacius, recte. vid. *Chronol.* male in Sichardin. *Honor. VIII. &c.* RITTER.

(k) *Clerique eius* Cod. Wurceburg. in Sichardina. *Episcopus, Presbyteri, Clericique* editum, quam tamen lectionem Codex Morbacensis, quo vsus est, non agnouit. IDEM.

(l) *Quisque non potest*, Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

COMMENTARIVS.

HONORII isthæc constitutio est de *collectitiis*, qua is EXPOSITOREM dominum vel patronum serui aut liberti, dominii & patronatus iure multari vult: Contra expositi collectorem eum sibi adquirere: Nulla pariter exponendi causa inspecta, vel distinctione facta. Et tamen nulla de patre exponente facta mentione, sed domini tantum aut patroni; vt videri possit Honorius de Parentibus liberos exponentibus peculiare ius aliquod probasse, & forte seuerius. Cuiusmodi sane ius continetur Valentiniani Sen. *l. 2. in pr. Cod. Iust. eod. tit.* cui *huius legis* verba subtexta sunt a Triboniano: Puta, vt non tantum iure patrio excideret, verum etiam animaduersioni subiaceret quasi homicida, vt loquitur *Capitularium lib. 6. cap. 142.* Et ex ratione *legis 4. D. de agnoscendis liberis.* In dominis & patronis abunde visum eos iure dominii aut patronatus multari. Cui proximum est Edictum illud Claudii Imperatoris, quo serui ægri & affecti a domino eiecti & derelicti, tædio medendi, liberi fiebant: *l. 2. D. qui sine manumission. l. 1. §. 3. Cod. Iust. de Latina libertate:* Et Suetonius *in vita Claudii, cap. 25.* Et Dio, & Suidas. Vt autem is, qui expositum seruum aut libertum collegit, suum tuto faciat, id conuocatis testibus facere *hac* Honorii *lege* iubetur, idque in testationem redigere, & sic instrumentum super eo conficere: quomodo & Constantinus confici voluit in emendo sanguinolento, *l. 1. infr. tit. prox. de his qui sangu.* eamque offerre Episcopo subscribendam (Anianus addit & Clericis.) Rationem eius rei *hæc lex* hanc assignat, ne vlla penitus ad securitatem possit esse cunctatio: id est (vt loquitur Concilium Vasense) vt ab omni calumniarum metu collector in posterum liberetur, nec a quoquam possit plagii aut furti deinceps insimulari. Nam & hac contestatione apparebit, eum collegisse expositum, non malo more, aut mala fide quæsiuisse, captasse (de quo captandi more inter alia vide Tertulliani locum *lib. 1. ad Nationes, cap. 16.*) Quod ius Synodis Gallicanis receptum fuit, hanc Constitutionem sequutis, Vasensi inquam primo & Arelatensi secundo. Illius verba sunt hæc, *can. 9. T. 1. Conc. Hard. pag. 1790. De Expositis id obseruandum est, vt secundum statuta fidelissimorum Augustorum piissimorumque Principum, quisquis expositum colliget, Ecclesiam contestetur: post contestationem colligat.* Huius hæc verba sunt, *can. 51. T. 2. pag. 777. Si Expositus ante Ecclesiam cuiuscunque fuerit miseratione collectus, contestationis ponat Epistolam; & si is qui collectus est, intra decem dies quæsitus agnitusque non fuerit,* SECVRVS *habeat qui colligit.* Qui Canon totidem verbis repetitur *lib. 6. capitularium cap. 142.* Et vero formula collectionis istius extat apud Authorem *veterum formularum secundum legem Romanam.* Illud itaque mihi obserua, quod Episcopalem interuentum hac in re Honorius requirit: quod & duabus aliis *legibus* in simili exposcit: puta *l. vlt. sup. de postliminio*, *l. vlt. inf. de custod. reor.* & Theodos. Iun. *l. vlt. inf. de Lenonibus.* Nempe hoc illud seculum est, quo collapsa iam omni iuris reuerentia & charitate Christiana, sæuientibus in se inuicem Christianis, Barbarorum in morem Episcopalis reuerentiæ vnus ferme obex reliquus erat. Quare subinde Principes eius interuentum aduocare necesse habuerunt. Et hæc de *huius leg.* sententia.

Verum id omne postea Iustiniano displicuit. Nam etsi exponentem dominio expositi aut patronatu multari voluerit, non tamen collectori eum adquiri voluit, sed liberum huiusmodi expositum esse maluit, *l. vlt. Cod. Iust. eod. tit.* Quæ ratio est cur vltimam *huius legis* sententiam omiserit. Illud monendum est, hanc legem pertinere videri posse ad famem in Italia hoc tempore grassantem, posteaquam scilicet a Gothis Italia deuastata fuerat & Tyranni nonnulli commeatus intercluserant, adeo vt ad infames escas coacti fuerint, pretiumque carni humanæ deposcerent: De quo videndi Orosius, Zosimus *lib. 5. cap. 40.* Olympiodorus *apud Photium non procul ab init.* & Sozomenus *lib. 9. cap. 8.* Hæc proinde exponendorum seruorum & libertorum infantium caussa hoc tempore fuerit: cum maiores serui ad Barbaros transfugerent, teste Sozomeno *lib. 9. c. 6.* Quanquam id ipsum & ad Gallias referri possit, a Tyrannis & Barbaris hoc tempore infestatas. De quo certius aliquid dici posset, si liqueret, quamnam Præfecturam *Militius*, cui hæc *lex* inscribitur, gesserit. In quod tamen inquiro ad *l. 41. infr. de Episcopis*, atque in id pronior sum, P. P. Galliarum fuisse. P448

Tandem & illud obseruandum, constitutionem Honorii & Theodosii ad Proiectum consularem editam ex *Cod. Anicienši* a Sirmondo *num. 5.* datam, Monaxio & Plinta Coss. qua collectitii vel empti famis causa vendentibus dominis aut patronis eorum esse qui collegerint, vel emerint, iubentur, aut pretii duplum & expensas sic numerari. Verum iure falsi suspecta est hæc constitutio, vna cum cæteris quæ in appendice continentur, de quo in *Prolegomenis* semel.

Omitti interim non debent hæc *huius leg.* verba: Primo, *Expositos quodammodo ad mortem:* In quam sententiam multa Patres, & in his Athenagoras *in*

fin.

fin. Apol. qui eandem τῶν ἐκτιθέντων καὶ τεκνοκτονούντων conditionem facit, & ICtus *in d. l. 4. de liber. agnosc.* *Necare videtur non tantum is qui partum perfocat, sed & is qui abiicit & qui alimonia denegat, & is qui publicis locis exponit.* Et Lactantius *lib. 6. cap. 20. tam nefarium est exponere, quam necare.* vide & *Nouell. Iust.* 153. & Forn. 1. *Quotid.* 20. Secundo illa: *voluntas misericordiæ amica collegerit.* Similem hac in re locutionem alibi passim obseruare licet apud Philonem, *de specialibus legibus* Tertullianum *lib. 1. aduers. Nationes, cap. 16.* *Cum infantes*, inquit, *vestros alienæ misericordiæ exponitis, aut in adoptionem melioribus parentibus.* &c. Vt & Apologetici *cap. 9.* *Filios exponitis suscipiendos ab aliqua prætereunte misericordia extranea.* Et Minucius Felix, *Octauio c. 31: Dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis.* Et Lactantius *lib. 6. cap. 20.* *Quid illi*, inquit. *quos falsa pietas cogit exponere?* Et mox: *Quis dubitet quin impius sit qui alienæ misericordiæ locum tribuit.* Et *Capitularium lib. 6. cap. 142. si Expositus ante Ecclesiam cuiuscunque fuerit miseratione collectus.* Vide & *can. 51.* Synodi Arelat. 2. Vasensis *1. c. 9.* Mariscens. apud Burchardum *c. 6.* Vandelb. *in V. B. Goaris.* Sed & ICtus *in l. 4. D. de agnoscendis liberis.* *Qui publicis*, inquit, *locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.* Vnde eleganter Quintilianus, Collectores Expositorum, *Obuios patres* vocat, *Declam. 306.* *Alia tamen conditio*, inquit, *est eorum, quibus obuium patrem quærit exponentium paupertas.*

DE HIS QVI SANGVINOLENTOS EMPTOS VEL NVTRIENDOS ACCEPERINT.

TITVLVS VIII.

Respondet huic titulo, *titulus 3. lib. 3. sup. de Patribus qui filios distraxerunt.* Et *titulus Cod. Iust. de infantib. expositis liberis & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt.*

I. (a) Imp. Constantin. A. Italis (b) suis.

SECVNDVM statuta * priorum Principum, si quis a (c) sanguine quoquo (d) modo legitime comparauerit, vel (e) nutriendum putauerit, obtinendi eius seruitii habeat potestatem [: Ita, vt si quis (f) post seriem annorum ad libertatem eum repetat, vel seruum (g) defendat, eiusdem modi alium præstet, aut pretium quod potest valere exoluat:] Qui (h) enim pretium competens instrumento (i) confecto dederit, ita debet firmiter possidere, vt & distrahendi pro suo debito causam (k) liberam habeat: Pœna subiiciendis iis, qui contra hanc legem venire tentauerint. Prop. (l) XV. Kal. Septemb. Serdice, Constantino VIII. & Constantio IV. (m) AA. Coss. [329]

INTERPRETATIO. (n) *Si quis infantem a sanguine emerit, & nutrierit, habendi eum & possidendi liberam* (o) *habeat potestatem: sane si nutritum dominus vel pater recipere voluerit, aut eiusdem meriti mancipium nutritori dabit, aut nutritor pretium, quantum valuerit, qui nutritus est, consequetur.*

NOTAE.

(a) *Lex 2. Cod. Iust. de patrib. qui filios distrax.* hinc desormata est. Eandemque innuere & abrogare videtur *lex vn. sup. de patrib. qui filios distrax.* GOTHOFREDVS.

(b) Prouincialibus salutem, *d. l. 2.* IDEM.

* Statuta hæc priorum Principum ante Constantinum, super venditis sanguinolentis, notanda, quorum alibi nec vola, nec vestigium extat. IDEM.

(c) Quid sibi hæc verba velint? mox dicam. IDEM.

(d) *Quemquam eiusmodi comparauerit*, edit. Sichard. RITTER.

(e) *Vel*, pro &. GOTHOFREDVS.

(f) Quicunque tandem sit: de quo mox. IDEM.

P449 (g) Suum esse scilicet. IDEM.

(h) Emptor. IDEM.

(i Instrumentum igitur hac parte necessarium? Dicam mox. IDEM.

(k) Ius, facultatem, potestatem, titulum. IDEM.

(l) [illegible]. in Aniano Rhem. Rectius. Neque enim Sardicæ proponi potuit. Constantini lex data ad Italos. Et sane hoc Anno Serdicæ fuisse Constantinum docet quoque *lex 16. infr. de Decur.* IDEM.

(m) Abest numerus quaternarius a Cod. Wurceburg. male etiam a Sichardo editum, *Constantio III.* RITTER.

(n) Hanc interpretationem paucis omissis habet Author *formularum veterum secundum Legem Romanam* ex corpore Theodosiani Libri Quinti, de quo *in Prolegomenis.* Et quidem *in Epistola collectionis* 11. *pag.* 181. *edit. Bignon.*

Ideo

Ideo quia Expositi a matriculariis collecti, aliis nutriendi vendebantur, ea conditione, vt qui emerent eos, in solatiis ac seruitiis suis secundum legis ordinem seruarent. *GOTHOFREDVS.*

(o) *Liberam* abest a Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

INFANTIS Sanguinolenti emptorem pleno iure eius dominium consequi iubet *hac l.* Constantinus M. firmatis in eo superiorum ante se Principum Constitutionibus: sic quidem vt eum nemo aut ad libertatem retrahere, aut tanquam seruum suum vindicare possit, nisi vicario seruo pro eo præstito, aut pretio quod valere potest, refuso: Imo qui emit eum pro arbitrio suo distrahere possit. Plenum igitur ex hac Constantini Magni quoque Constitutione empti infantis dominium consequitur emptor, etsi non perfectum, vtpote qui ab eo recedere potest, vel refuso pretio, vel vicario in vicem dato. Atenim Theodosius M. postea restitui filium citra pretii restitutionem voluit, *l. vn. sup. de patribus qui filios distraxer.* Contra Valentinianus Tertius *Nouella de parentibus qui fil. XI.* emptores pretium sub quintæ adiectione recipere voluit. Vt Valentiniano ita & Constantino M. ratio hæc proposita fuit, ne rebus desperatis & afflictis emisse pœniteret; & emptoribus non repertis, necesse esset infantes exponi, aut fame enecari. Quod ne fieret, alia etiam ratione iam præuiderat ante *banc leg.* Constantinus: nempe vt alimenta de publico inopibus parentibus darentur: *l. 1. & 2. inf. de alim. quæ inop. par.* Et tamen cum nihilominus id fieret, ad hanc constitutionem descendendum credidit. Et quidem per Italiam, quod notandum: pariter vt per eandem Italiam alimenta de publico inopibus parentibus præberi iusserat, *d. l. 1. inf. de alimentis:* quod ostendit malum istud sub Constantino M. per Italiam plurimum inualuisse. Sub quo in vniuersum exponendorum, vendendorum, oppignorandorum, occidendorum infantum piaculum percrebuisse præter *hanc l.* & *d. l. 1. 2. infr. de alim.* docet *lex 1. 2. supr. de expositis:* & Lactantii locus *lib. 6. cap. 20.* Ergo huic malo enixe, & perpenso studio occurrendum ratus Constantinus M. ne inquam quisquam infantum fame periret, emptores & nutricios spe dominii alliciendos inter alia credidit. Pœna etiam proposita iis, qui postea horum dominium interturbarent: Quiqui illi essent. Quam quidem constitutionem Tribonianus in substantia retinuit, nisi quod eam nominatim de filiis concepit, cum hæc lex communis sit tam seruis quam liberis venditis. Sed & non tantum parentibus verum & extraneis quibusque redimendi huiusmodi filiis, vel vicarii eius loco dandi potestatem facit: Quomodo & publice cuique prostitutas redimendi facultas datur: *l. vlt. Cod. Iust. de spectaculis.*

Ex *hac* interim *Lege*, vt & *l. vn. supr. de patribus qui filios:* decidi potest illa quæstio, vtrum huiusmodi filius venditus seruus reuera fiat, an vero tantum seruiat? Vera scilicet est Ioannis sententia existimantis, eum vere seruum factum; etsi ex accidenti postea in libertatem pretio vel vicario præstito eripi possit. Quomodo & aliis quibusdam casibus, qui seruus factus est, liberari nihilominus potest, *§. 3. Inst. de noxal. action. l. 24. Cod. Iust. de Episcopali audientia: l. vlt. Cod. eod. de captiuis.* Id vero apertissime ostendunt *huius l.* verba, ibi, *ad libertatem eum repetat.* item ibi, *debet firmiter possidere:* rursum ibi: *vt & distrahendi pro suo debito causam liberam habeat.* Illud etiam notandum, *Instrumentum* hoc casu a Constantino M. requiri, pariter vt in collectione Expositi, *l. 2. supr. de expositis:* vt inquam constare possit, huiusmodi infantem ab emptore emptum ab hoc, vel illo fuisse: vt ita patre vel domino iam ad meliorem fortunam reuerso, ad redimendum infantem, siue filium, siue seruum suum, veniente, nulla dubitatio esse possit: Ex quo illud magis magisque constat, redimendi facultatem *hac l.* a Constantino M. tantum datam venditoribus ipsis, quorum nomina instrumento comprehensa essent. Atque hac de causa instrumentum hoc casu requiritur: quod ipsum & aliis casibus sæpe desideratur, alias non necessarium. Porro agitur *hac l.* nominatim de Infantibus *sanguinolentis* venditis. *A sanguine comparare, h. l.* est sanguinolentum emere. Quod docet primum Rubrica *huius tituli, de his qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperint.* Secundo *lex 2. Cod. Iust. de patrib. qui fil.* quæ cum ex *hac l.* deformata sit, a Triboniano, *sanguinolentos emptos* ait, loco *emptorum a sanguine.* Tertio & *d. l. 1. infr. de alim. quæ inop. par.* quæ ad eundem scopum pertinet, *nascens infantia* vocatur. Tandem & antiquus Auctor *veterum formularum secundum leg. Romanam*, qui Interpretationem Aniani *huic legi* subiectam refert, *l. c.* sanguinolentum pannisque inuolutum dixit. Ergo *sanguinolenti* potissimum venditi. Quomodo & expositi sanguinolenti, seu recens nati, vt ex *l. 1. supr. tit. prox.* constat, vbi aliquid dixi: Britto Armoricus Philippo contigit, vt pareret ibi quædam fœmina, cuius fœtus adhuc a matre rubens, calidoque cruore: διὰ τὸ ἀφ' αἵματος τὸ βρέφος ἀποβεβλῆσθαι, vt loquitur Artemidorus. Quorum & alibi mentio. Ita Prudentius (contra Symmachum.) *Quos Sanguinolentos edendi mos iuuat.* Donatus in Andriam, *Actu 3. sc. 2. v. 6. A matre Sanguinolentum, non pulchrum sed scitum pronunciat.* Iuuenalis *Satyra 7. v. 196. Adhuc a matre Rubentes* vocat: Marius Victorinus *in Genesin, a matre recentes: Lex 1. sup. de expositis, recens natos.* Tertullianus *aduer. Nationes, lib. 1. c. 15. Infantem totum præcoquum vocat.* Quare inane est quod olim Azo, Hugolinus, & Accursius, & e Modernis nonnulli, Scipio Gentilis *de bonis maternis, cap. 2.* Bachouius *de pignoribus lib. 2. cap. 12.* malunt in *d. l. 2. Cod. Iust. de patribus qui filios, sanguinolentus*, non, *sanguinolentos:* quasi non de Filio sanguinolento vendito id accipiendum sit, verum de patre ipso, qui ita vocetur, quasi pater sanguinis, & sangnine siue capitaliter puniendus: vel, vt nonnemo vult, quasi qui τὰ σπλάγχνα, seu viscera sua vendere videatur, vt Basilius loquitur *homilia in illud, Destruam horrea mea: & Sermone*, qui exinde partim desumptus est περὶ πλεονεξίας, *in Appendice.* Quos vt superiora argumenta refutant, ita & ratio ipsa. Nempe ita mos ferme erat sanguinolentos seu recens natos siue exponere, siue vendere, vt maiore siue necessitatis appulsu, siue facilitate, ita impietate: vt iniquam omnino censuram exerant, qui ex *illis* quas dixi *legibus* nimis frigide inferri definiunt, sanguinolentos P. 450 vendi solitos, etiam hac ratione addita, quod alias nimis stricta & angusta fuisset hæc vendendorum sanguinolentorum permissio, cum pauciores sint, quibus sub ipsum famis tempus vxor commode filium pariat. Diceres ex horum sententia priuilegii hoc genus quoddam datum fuisse parentibus inopibus, quod eos adigeret ad liberos suscipiendos, quos mox venderent: Cum considerare debuerint, famem inopibus parentibus tum ferme auctam, cum liberos susciperent; & ideo eo momento statim de liberis exponendis, vel vendendis patres cogitasse. Neque tamen ideo negandum, alios quam sanguinolentos quoque vendi solitos; quod ex *prædicto Basilii loco* liquet, vbi pater inducitur secum deliberans, quemnam ex filiis suis, propter inopiam distrahat, seniorem an iuniorem.

DE FVGITIVIS COLONIS,* INQVILINIS ET SERVIS.

TITVLVS IX.

LIB. XI. COD. IVST. TIT. LXIII. *De Fugitiuis Colonis patrimonialibus, & emphyteuticis, & saltuensibus.* Hunc titulum laudat, & ex eo *legem vltimam* Papianus *tit. 6. Respons.* Pertinet autem hic *titulus*, vna cum duobus sequentibus, ad tractatum de his quorum status immutatus fato aliquo, factoque iniurioso, qui cœpit iam a *titulo de postliminio*: Quo spectat quod Saluianus *lib. 5.* scribit de huiusmodi Colonis vel Inquilinis: *Suscipiuntur vt aduenæ, fiunt præiudicio habitationis indigenæ: exemplo quodam illius maleficæ potentis, quæ transferre homines in bestias dicebatur, ita & isti omnes quasi Circæi poculi transfiguratione* MVTANTVR.

*De his est *l. vlt. h. t.* quam Papianus memorat. Et peculiaris *titulus inf. lib. 10. si vagum pet. mancip.*

PARATITLON.

Plenissimum *de Colonis*, confectum, propter eos qui hodie *Talliabiles*, vel *Manus mortuæ* vocantur, quibus hi Coloni vicini sunt, & de quibus multa quotidie quæruntur.

COLONI, non vno significatu, etiam *hoc Codice*, accipiuntur. Primum enim generali *Colonorum* appellatione comprehenduntur omnes rusticani, agricolæ, qui agros colunt, vt *l. 1. inf. de patrocin. vicorum.* qui liberi coloni dicuntur, *l. 1. Cod. Iust. de præd. Tamiacis.* De his v. & *Nouellam Iust. 80. cap. 1. in fin.* Secundo, coloni dicuntur quicunque qui aliena prædia quocunque titulo excolunt, quo sensu colonatus rei priuatæ dicitur *l. 33. inf. de Decurionib.* constituti sub dominis ὑπὸ δεσποτείαν τελοῦντες, vt *Nouell. 80. cap. 2.* Tertio *Colonorum* appellatione quandoque veniebant & inquilini, qui alioquin ab his distabant: de quibus postea, vt *l. 2. si vagum pet. mancip. l. vn. Cod. Iust. de colonis Illyr.* & apud Sidonium, *lib. 5. epist. 19.* cuiuscunque proinde conditionis, vt loquitur *lex 20. pr. Cod. Iust. de Agricol.* Quarto significatu speciali *Coloni* dicebantur, qui conditionem debebant genitali solo propter agriculturam sub dominio possessorum; quomodo eos definit Augustinus *lib. 10. de Ciuitate Dei, cap. 1.* Cui descriptioni iungenda est altera in *Nouella* Iustiniani 162. *cap. 2.* De his vero est hic titulus, vna cum *duobus proxime sequentibus*, vt & plures aliæ leges sparsim per *hunc Codicem*; puta *lex vn. sup. de bonis clericorum: l. vn. vtrum vi: l. 2. de pignoribus: l. vn. quod iussu: l. 8. de desertor. l. 2. de falsa mon. l. 7. de bon. proscript. l. 3. de actorib. procurator: l. 10. de murilegulis: l. 1. de Equorum conlat. l. 2. si vagum pet. mancip. l. 7. 14. 26. de annona & trib. l. 2. l. 5. de extraordin. muner. l. vlt. de patrocin. Vicor. l. vn. de mendic. non inual. l. 3. 8. 10. de lustrali: l. 33. de Decurion. l. 1. 2. de his qui cond. propr. l. 52. 54. de hæreticis & tres* Valen-
P. 45. tiniani Tertii *Nouellæ, 8. de triginta annor. præscr. 9. de colonis vagis, & 12. in fin.* Theodosii *Nouella 41. vers. colonus:* Nouellæ Iustiniani *22. cap. 17. & 52. cap. 1. & 162. cap. 2. 3.* Edictum Iustini *de Adscriptitiis & colonis.* Occurrunt & alibi de his testimonia seu loca, apud Augustinum passim, Saluianum *lib. 5.* Sidonium Apollin. *lib. 5. ep. 19.* Gregorium *tertio Epistolarum.* Frequens etiam horum memoria in Francicis scriptoribus & monumentis primæ & secundæ stirpis: inter alios v. *Formularum scriptores.*

Igitur, vt de his plenius pergam: Certus olim *plebis* numerus sub vno domino prædiis singulis affixus & assignatus erat: *l. 26. de annona & tribut.* seu vni cespiti: *Nouella Valentin. 8.* pluresque adeo consortes erant, *l. vlt. Cod. Iust. de Agricolis & mancip. domin.* qui glebis inhærebant: *l. 23. Cod. eod. de agricol.* terris inseruiebant nomine & titulo colonorum, *l. vn. Cod. eod. de Colonis Illyric.* arua subigebant, *l. vnic. ne colonus inscio domino*, agros colebant, *l. 1. Cod. Iust. de fugit. col. l. 2. Cod. eod. de agricol. & mancip. dom.* [vnde & *Culturæ*, id est, cultorum nomine hi designantur: *l. 7. Cod. Iust. de Agricolis:* officia implebant, *l. 1. h. t.* Eos agrorum vinculis fortuna tenebat adscriptos: *l. 3. seu vlt. Cod. Iust. de fugitiu. colonis:* vomerem & ligonem versabant, *l. vlt. Cod. eod. de mancip. & colon. patrim.* iuri agrorum debitæ personæ erant: *l. 10. de murilegulis.* Indeque ab his colonis, ipsa quoque terra *Colonia* dicta, *l. 13. Cod. Iust. de Agricolis:* obnoxiique adeo erant, & dicuntur *Nouella Valent. 9.* Quomodo etiam accipio *l. 1. de equorum conlat.*

Alienis

Alienis vero prædiis officia hæc præstabant, *l.1.h.t.* seu operas, *l.vn.Cod.Iust. de colon. Illyric.* vnde coloni iuris alieni dicuntur: *l.1.2.h.t.* coloni alieni, *l.vn.tit. prox. de inquil. & colonis:* vnde colona possessionis alienæ, *l.10. inf. de murilegulis*, indeque nexus colonarius, *d.Nou.Valent.9.* colonario iure seruientes, *d.Nou.Valent.9.* indeque & homologi coloni in Ægypto dicti *l.vlt. de patrocin. vicorum.* Designanturque per homines iuri proprio subditos, *l.4.ne sanctum baptisma.* Possessoresque adeo & coloni opponuntur, *l.vlt. inf. de pascuis.* Idque conditione personæ suæ, *l.vn. de inquilinis: l.vn. vtrum vi:* vnde hos agrorum vinculis fortuna adscriptos tenere dicitur, *l.3.Cod.Iust. de fugitiuis:* conditionem debere dicuntur ab Augustino: seu conditionem loci debere, Gregorio 3. *Epistol.* & *conditio* his tribuitur, *l.vn.inf.de inquil.& colonis*, conditionis debito obnoxii dicuntur: *l.2.Cod.Iust. in quib. causis coloni:* necessitas conditionis propriæ his tribuitur: *l.14.Cod.eod. de Agricolis:* & conditionis oracula: *l.vlt.Cod.eod. hoc tit.* Indeque & conditionale instrumentum, *l.22.pr.Cod. eod.de Agricolis:* vbi male Cuiacius ex Græcis, *conductionale* reposuit. Et quidem origine sua, *l.1.h.t.* iure originis; *Nouell.Valent.12.in fin.* vnde originis causa: *l.vn.sup. vtrum vi:* in rure alieno originis agnationisque merito immorabantur: *l.vn.Cod.Iust. de col. Illyr.* genitali solo, *l.vn.de inquil.& col.* & Augustinus *d.loco:* loco cui nati, *l.vn.de inquilinis.* Vnde Coloni Originales dicti, *l.14. de annon. & trib. l.vn. de inquilinis: l.1.Cod.Iust. de Agricolis & mancip.dom.* indeque etiam originalis inquilinatus, Sidonio 5.*ep.19.* Originarii absolute, *l.7. Cod.Iust. de Agricolis:* Originarii coloni, *l.11. Cod. eod. tit. eod.* in suis conscripti locis, *d.l.14. de annona.* Indeque originaria mulier, seu fœmina; *d.l.vn. de inquilinis, d.l.10. de murilegulis*, vbi dicitur originaria seu colona possessionis alienæ, vt dixi *sup.* Nou. Valent. 12. *in f. l.16.Cod.Iust. de Agricolis:* Nati terræ, *l.vn.Cod.Iust. de col.Thrac.* ἐκεῖσε γεννηθέντες. *Nou.162. cap.2.* penatibus, vbi censiti, educati, natique sunt; *l.6.Cod.Iust.de Agricolis:* Quanquam est, vbi *Originarii* a colonis separantur, *Nou.Valent.12.in fin.* colonis inquam, de quibus infra postremo loco. Erant porro huiusmodi coloni non priuatorum modo hominum, vel Senatorum, *l.7.de ann.& tribut. l.3.de lustrali:* & Decurionum, *l.2. de exactionib.* Sed & priuatæ rei [Principis scilicet] *l.5.infr. de extraord. muner. l.3. infr. de actorib. procuratorib. l.8. 10.de lustrali: l.11. de iur. fisc. l.1.Cod.Iust. de agricol. & mancip.dom.* priuati Principis, *l.2. Cod.eod.tit.eod.* patrimoniales, *l.2.h.tit. l.1 & 2.Cod.Iust.eod.tit.de fugit.colon.Rubrica* & *l.3. Cod eod.de mancip.& colonis patrimonial.* & *d.Nou.Valent.8.* seu dominici, *l.5.Cod.Iust.de agricol.& mancip.domin.* & *l.1.Cod.eod de prædiis Tamiacis.* Tamiaci coloni *d.l.1.Cod.eod.de præd. Tamiacis*, rei dominicæ, *l.2.inf.de his qui cond.propr.* qui quidem singularibus quibusdam fruebantur, vid. *l.33.de Decurion.* & *l.5. de extraord.* Emphyteuticarii item, *Rubr.* & *l.1.Cod. Iust. de mancip. & col.patrim.* &c. & *Nouell.Valent.8.* Reipublicæ, *d Nouell.8.* Saltuenses, *Rubr.* & *l.1.Cod.Iust. de fugit.colon.* & *d.Rubr.Cod.eod. de mancip.& colon.patrim. Saltuensium.*

Horum *domini* dicebantur, fundorum, seu terræ possessores, *Rubr.inf.ne colonus inscio domino* &c. *l.2. de pignorib. l.vn.sup. quod iussu: l.5. inf. de tyronibus: l.52. de hæreticis, d. l.vn. inf. de inquilinis, d.Nouell.9.* & *12.in fin. l.16.Cod.Iust. de Episcopis: l.12.18.19.Cod.eod. de Agricolis: Rubr.* & *l.1.2.Cod.eod. in quibus causis coloni censiti dominos accusare possint: l.vn.Cod.Iust.de col.Thrac. Nouell.Iustin.22.cap.17.162.cap.3.* Vel etiam patroni, *d.l.vn. infr.ne colonus inscio domino:* patroni scilicet sollicitudine, domini potestate: *d.l.vn.Cod. Iust.de col.Thrac.*

Neque tamen coloni hi, seu homines, conditione sua serui erant possessorum; 1. Imo ab his diserte separati, *l.2.de pignorib. l.vn.sup. quod iussu: l.vn.inf.de mendic. non inualid.* 452 *l.52. de hæreticis, l.7.Cod.Iust.de Agricolis: l.4.ne sanctum baptisma: l.3.4.Cod.Iust. de agricolis & mancipiis.* 2. Et conditione videbantur ingenui, *l.vn.Cod.Iust. de col.Thrac.* 3. Liberique erant, *l.1.h.t.* 4. Et vero liberi coloni dicuntur, *l.vn. in fin.Cod.Iust. de col.Illyr.* natalium libertas eos prosequebatur, *d.l.vn. de mendic.non inualid.* 5. & vt seruis ita & libertis opponuntur, *d.l.vn.Cod.Iust. de colon.Illyric.* 6. Quod etiam ex eo patet, quod fugitiui coloni pro pœna in seruilem conditionem ferro ligati officia quæ liberis congruebant, merito seruilis condemnationis compellebantur implere, *l.1.h.t.* 7. Vt & ex eo quod vxores haberent, seu horum nuptiæ essent, seu matrimonium: *l.vlt.Cod.Iust. de Agricolis.* 8. Item quod manumissio in eos non caderet: *l.21. in fine Cod.eod. de Agricolis:* Excepta sp. *l.12. in fin.Cod.eod. de fund.patrimon.*

Et tamen 1. *Serui* quoque dicuntur *Nouella Valent.9.* 2. diciturque de his pene esse, vt quadam dediti seruitute viderentur, *l.2.Cod.Iust. in quib.causis coloni censiti:* 3. & libertatem nascendo non habuisse, *leg.vn.Cod.Iust.de colon.Thracens.* 4. liberisque, & sui iuris opponuntur, *l.16.& vlt.Cod.eod. de Agricolis:* seu *l.vn. in fin. inf. de inquilinis & colonis.* 5. Nempe quia [vt hæc in concordiam adducuntur] licet conditione viderentur ingenui, serui tamen terræ ipsius, cui nati erant, existimabantur: *d.l.vn.Cod.Iust. de colon.Thrac.* terris inseruiebant, *d.l.vn.Cod.eod. de colonis Illyric.* prædiis adscripti, *d.l.26.infr.de annon & trib.* seu possessioni, *l.vn. de inquilinis: l.vn.sup. de bonis Clericorum*, agrorum iuri seu solo, *d.l.1. de inquilinis.* adscripti censibus, *d.l.vn.sup. de bonis cleric.* vnde & *Adscriptitii* dicti, de quo *infra:* & domino vel fundo [quod idem est] suberant, *l.11.Cod.Iust. de agricolis:* proprietas in his vindicabatur, *l.vn.sup.vtrum vi:* Et sic [hoc sensu] vix vlla differentia inter hos adscriptitios & seruos intelligebatur, cum vtrique in domini sui positi essent potestate, *d. l.21.Cod.Iust.de Agricol.* 6. Et ideo poterant domini, sicut seruum cum peculio manumittere,

tere, ita & adſcriptitios cum terra dominio ſuo expellere: *d. l. 21. Cod. eod. de Agricolis.* 7. Quin & domini poterant eos quandoque verberibus modice caſtigare, *l. 52. 54. inf. de hæreticis;* quod pariter cauetur Iuſtiniani *l. vlt. Cod. Iuſt. de Agricolis: l. vn. Cod. eod. de SC. Claud.* quibus legibus *adſcriptitii* vocantur, pariter vt *Nouella 22. cap. 17.* 8. Eoſque cum terra alienare. 9. Tandem & ipſi illi more ſeruorum peculia ſua habebant; de quo *mox.*

Erant proinde Coloni prædiis adſtricti, non hominibus: *l. 26. de annona & tributis;* ſolo debebantur, *l. vn. de inquilinis:* quanquam idem dominus adſcriptitii & terræ dicitur, *l. pen. §. vlt. Cod. Iuſt. de Agricolis:* & retro idem colonus domino vel fundo reddi: *l. 11. eod. tit.* Erantque quædam terræ ſeu agri membra: *l. 23. ſeu pen. in pr. C. Iuſt. de Agricol.* agrorum iuris pars, *l. vn. inf. de Inquilinis:* Neque poterant ab his momento amoueri, *l. 15. Cod. Iuſt. de Agricolis:* Cum agris ſeu poſſeſſionibus diſtrahebantur, vendebantur: *l. 2. Cod. eod. in quib. cauſis coloni:* non abſque terra, *l. 7. Cod. eod. de agricolis:* Quin & cum pars fundi venderetur, pro portione quoque coloni tranſibant: *d. l. 7. Cod. eod. de agricolis:* Non poterant auferri ab eo prædio, cui ſemel deputati erant: neque in vendendo fundo retineri: *d. l. 26. inf. de annon. & trib. l. 3. de cenſu: l. 2. ſine cenſu:* non ad alium transferri, *d. l. 3.* niſi ab eodem domino diuerſorum agrorum: is enim colonos ab vno fundo ad alium transferre poterat: *l. 13. Cod. Iuſt. de Agricolis. Nouella Valent. 12. in fin.* Non poterant alii in eorum locum ſubrogari, *l. 3. Cod. eod. de mancip. & colon. patrimon.* Non poterant recedere ad alienum prædium, ſeu ad aliam perſonam, *l. vn. inf. de Inquilinis:* verum apud dominos ſuos remanere debebant, *l. 12. Cod. Iuſt. de Agricolis:* [in quo recedunt ab his qui hodie *Talliabiles*, vel *Manus mortuæ* dicuntur] quodam æternitatis iure lex eos detinebat, *l. vn. Cod. eod. de colonis Palæſtinis:* Palæſtini tantum coloni aliquando excepti, qui ad aliorum exemplum reuocati, *d. l. vn. Cod. eod. de colon. Palæſtin.* Non poterant item per exactores a terris diuelli: *l. 15. Cod. eod. de Agricolis:* atque ita glebæ inhærebant, vt ne puncto quidem temporis amoueri deberent, *d. l. 15.* Imo neque clerici, niſi dominorum conſenſu ordinari poterant: *l. 16. l. 37. Cod. eod. de Epiſcopis:* Ex Iuſtin. *Nou. 123. cap. 17.* [vnde deſumpta eſt *Authen. Adſcriptitios, eo titulo,* quæ ſubdita eſt *dictæ legi 37.*] etſi ſine conſenſu domini: attamen duabus ſub conditionibus: puta vt in eadem poſſeſſione cui addictus erat, Clericatum exerceret, & ſubrogato alio culturam adimpleret. Nullis priuilegiis, nulla dignitate, nulla cenſus auctoritate, excuſari poterant: *l. 11. Cod. Iuſt. de Agricolis: l. vlt. Cod. eod. de fugit. colon.* Ad nullos honores, aut officia ciuitatumque munera, ad nullam militiam, etiam armatam, quamuis humiliorem, admitti, *l. 1. 3. Cod. eod. de Agricol. & mancip. domin. l. 19. Cod. eod. de Agricolis,* ſeu *l. 3. Cod. eod. de appar. Magiſt. mil. l. 1. 3. Cod. eod. de fugitiuis colonis: l. vlt. Cod. eod. de mancip. & col. patrim.* Non temporis præſcriptione ab hac conditione liberari, niſi ea quæ definita *l. vn. de inquilinis: l. 1. 2. 3. de his qui condit. propr. l. 22. 23. Cod. Iuſt. de Agricolis: Nouella Valent. 9.* Non item rem priuatam cuiuſquam gerere, aut aliquid adminiſtrandum ſuſcipere, *l. 2. Cod. Iuſt. de Agricol. & mancip. dom.* verum vni terræ ſemper obnoxii erant, nexu colonario: *d. Nouell. Valent. 9.* quodam æternitatis iure detinebantur, &c. *l. vn. Cod. Iuſt. de colon. Palæſt.* colonario nomine ſemper tenebantur, *d. Nouell. Valent. 9.* vnde perpe-
P. 453. tuus colonatus dicitur, *l. vn. inf. de mendicantib. non inualid.* Hinc & Inuentario ſeu deſcriptione bonorum & fundorum deſcribebantur, numeruſque eorum deſignabatur: non minus quam mancipia & caſarii, *l. 7. inf. de bonis proſcript.* Hinc & cenſibus coloni adſcripti, *l. 2. Cod. Iuſt. in quib. cauſis coloni: l. vn. ſup. de bonis Clericorum.* annotati, *l. 16. Cod. Iuſt. de Epiſcop.* vna cum terra ſeu fundis & penatibus, *l. 2. inf. ſine cenſu: l. 18. Cod. Iuſt. de Agricolis.* Cenſiti proinde *Rubr.* & *l. 6. 13. Cod. eod. de Agricolis,* in iiſdem locis ſeu fundis dominorum cenſi, *l. 14. infr. de annona & tribut.*

Liberi quoque eorum, ſeu Origo, Agnatio, Poſteritas, eadem conditione adgnationis merito tenebantur: *l. vn. infr. de Inquilinis: l. 1. de his qui cond. propr.* de quibus vt & colonorum coniugiis ſpecialius agitur *Nouella* Valentin. 8. 12. *in fin. l. 13. 16. 21. 22. 23. 24. Cod. Iuſt. de Agricol. & cenſitis. l. 1. Cod. eod. de fugitiuis colonis.* (*l. vn. Cod. eod. de col. Illyr.*) *l. 1. Cod. eod. de præd. Tamiacis, Nouella* Iuſtin. 22. *c. 17.* & *54.* & *162. c. 2.* & *3.* Edicto Iuſtini, *de adſcriptitiis & colonis:* & altera, *de filiis liberarum,* & Tiberii *pragmatico:* Quarum quidem legum & Nouellarum nonnullis definitur, quamnam conditionem ſequantur filii colonorum nati ex impari matrimonio.

Fugitiui ſeu profugi, ſi genitales terras deſererent, quod ſæpe eueniebat, retrahebantur, mutabantur vt & ſuſceptores ſeu receptatores eorum, de quo eſt hic *titulus,* inque eo poſitæ *Leges* tres: & ſimilis *titulus Cod. Iuſt.* qui & ipſe tribus *Legibus* conſtat: Item *l. vn. infr. de Inquilinis: l. 7. de ann. & trib. l. 2. de his qui condit. propr. l. vn. ſupr. vtrum vi: l. 6. 8. 12. 23. Cod. Iuſt. de Agricol. l. vn. de col. Palæſt, l. vnic. de col. Thrac. l. vn. de colon. Illyr. Nouella Valentin. 9.* Et hæc de ipſis colonis.

Hi in iiſdem locis cenſiti, *d. l. 14. de annon. & tribut, l. 6. Cod. Iuſt. de agricolis & cenſit.* cenſibus adſcripti, de quo mox; munia quædam & functiones agnoſcebant, *d. l. 14. infr. de annon. & tribut.* publice primum fiſcalia, *l. 7. de ann. & trib.* tributa, *l. 2. ſi vagum pet. mancip.* nam obnoxii erant emolumentis tributariis, *l. 8. C. Iuſt. de agricol.* Capitationi, *l. 1. h. tit.* Capitationis ſarcinæ, *l. 16. Cod. Iuſt. de Epiſcopis:* capitis normæ, *l. 10. Cod. eod. de agricolis;* humanæ capitationis cenſui, ſeu tributariæ ſortis nexibus, *l. vn. Cod. eod. de colon. Thrac.* ſeu Capitali illationi, *l. 23. ſeu pen. pr. Cod. eod. de agricol.* functiones ſiue terrenas ſiue animales infere-

inferebant, *d. l. pen. §. vlt. in fin.* annuis functionibus obnoxii debito conditionis erant, *l. 2. C. eod. in quibus cauſ. coloni*: *& Nouella Valent. 9.* humanæ capitationis cenſum & iugationem terrenam ſoluebant, *l. vn. C. Iuſt. de colonis Thrac.* Tributa eos ſubiectos faciebant, *l. 2. infr. ſine cenſu: l. 2. C. Iuſt. in quibus cauſis coloni:* Tributarii erant, qua etiam voce deſignabantur, de qua mox. Cenſum denique & capitationem humanam ſoluebant: a qua tamen humana capitatione poſtea alicubi ſoluti, *l. vnic. C. Iuſt. de col. Thrac. l. vn. C. eod. de col. Illyric.* quæ humana capitatio, Tributariæ ſortis nexus vocatur, *d. l. vn. C. eod. de col. Thrac.* Tributarius nexus, *d. l. vn. de col. Illyr.* Si vero coloni ea non ſoluerent, domini pro his tributa implebant, *d. l. 14. infr. de annon. & tribut.*

Dominis etiam ipſis coloni priuatorum reditus per certa tempora præſtabant, dependebant, *l. 20. §. 1. l. 23. §. 1. verſ. Caueant autem. C. Iuſt. de agricolis.* partem ſcilicet fructuum pro ſolo debitam: *l. 8. Cod. eod. de Agricolis:* quæ terra præſtabat, *l. 5. Cod. eod. de agricolis.* Neque vltra exigi a dominis poterant: *d. l. 23. §. 1. eod. tit. l. 1. & l. 2. ſeu vlt. Cod. Iuſt. in quibus cauſis coloni:* ſed veterem conſuetudinem in reditibus præſtandis obſeruare debebant *l. 23. §. 1. Cod. eod. de agricolis.* De his quæ coloni rei priuatæ præſtabant, ad *l. 11. de iure fiſci.*

Habebant tamen & ipſi ſæpe coloni propria quædam, *l. vn. inf. ne colonus inſcio domino: l. 2. Cod. Iuſt. in quibus cauſis coloni*: Terras quaſdam ſeparatas a dominicis, *l. 7. inf. de annona & trib.* aliquam poſſeſſionum partem *l. 14. de annona:* proprias poſſeſſiones, *Nou. Iuſtin. 128. c. 14.* ἰδιοκτητάριοι, *l. 20. Cod. Iuſt. de agricol.* ſeu quibuſdam erat terrarum quantulacunque poſſeſſio, *d. l. 14. de ann. & tribut.* in ſuis locis conſcripti proprio nomine libris cenſualibus detinebantur, *d. l. 14.* Peculium denique quoddam habebant: cuius *peculii* mentio, *Rubr. & l. vn. ne colonus inſcio domino peculium ſuum*, &c. *l. vn. ſup. de bonis clericorum: l. 54. de hæreticis l. 2. Cod. Iuſt. in quibus cauſis coloni: l. vn. Cod. eod. de colon. Thrac. l. 18. & 23. ſeu pen. §. 2. ſeu circa fin. Cod. Iuſt. de Agricolis. Nouella Valent. 8. & 9.* Poſt partem ſcilicet fructuum pro ſolo dominis debitam, præſtitam, cætera proprio peculio reſeruabant: *l. 8. Cod. Iuſt. de Agricolis*: ex fructuum negotiatione, quæ etiam a luſtrali collatione immunis erat, *l. 3. 8. 10. de luſtrali collat.* vt & mercedes pro impenſis operis aliis, *d. l. 1. Cod. Iuſt. in quibus cauſis: d. l. 8. Cod. eod. de agricolis.* Quo vero iure id peculium eſſet, *vid. l. 2. Cod. eod. in quib. cauſis coloni*: & quæ dicam plene ad *l. vn. inf. ne colonus inſcio dom.* Sane peculium ſuum coloni ignaro domino vendere, alienare, non poterant, *d. Rubr.* & *l. vn. inf. ne colonus inſcio domino ſuum alienet peculium: & d. l. 2. Cod. Iuſt. in quib. cauſis: & l. vn. Cod. eod. de col. Thrac.* hocque ſenſu peculia eorum dominis competebant, *l. 18. Cod. eod. de Agricolis*: omnia ipſorum dominorum erant: *l. 2. Cod. eod. in quib. cauſis:* Et nonnulli tamen coloni proprio omnino iure peculium habuere: *l. 18. Cod. eod. de Agricolis*, veluti ex adſcri-
P.454 ptitio & libera nati: ii quippe ex *Nou. 162. c. 2.* liberi omnino erant, vno tantum excepto, quod a terra recedere non poterant. Quin & eo coloni quandoque, vel ſaltem parte eius, ſi deliquiſſent, publice multabantur; *l. 54. de hæreticis.*

Litem dominis ſuis coloni regulariter inferre non poterant, de quo eſt altera pars Tituli, *ne colonus inſcio domino:* & Titulus integer Codicis Iuſt. *In quibus cauſis coloni cenſiti dominos accuſare poſſint.* Exceptis quatuor caſibus; 1. ſi de ſtatu ſeu de conditione ſua quæſtio eſſet: *l. vn. ſup. vtrum vi:* ſeu ſi quæſtio colonatus verteretur, *l. 2. inf. de his qui conditionem propriam:* vbi probationibus locus erat: quænam vero probatio legitima eſſet, definit *lex 20. & 22. in pr. Cod. Iuſt. de Agricolis.* 2. ſi de Proprietate agrorum inter dominum & colonum quæreretur, in *l. 20. Cod. eod. de Agricolis:* 3. ſi de ſuperexactione dominorum coloni quererentur, *l. 1. 2. Cod. eod. in quib. cauſis: l. 23. §. 1. verſ. caueant, Cod. eod. de Agricolis: l. 5. Cod. eod. de Agricolis & mancip. dominic.* 4. & poſtremo criminum publicorum accuſatio colonis patebat propter ſuam ſuorumque iniuriam: *d. l. 2. in fin.*

Crimina colonorum hæc ferme erant: quod Primo *Fugerant* paſſim terras, dominoſque; de quo *ſupra.* Secundo, quod ad Patrocinia potentiorum ſeſe conferrent, de quo eſt in commune Titulus *de patrociniis vicorum,* & diſerte Libanii locus, *Orat.* περὶ προστασιῶν *p. 10. edit. Gothofr.* Tertio, quod Reis latebras præberent, *l. 8. de deſertorib. l. 2. infr. de falſa moneta, l. 54. de hæreticis, & Nouel. Theodoſii 41.* Quarto. Et ipſi hæreticis quandoque adhærerent, *l. 52. de hæreticis:* Quinto. Sed & relictis agris, validi quamuis, mendicarent; *l. vn. de mendic. non inual.* viceuerſa, Domini quandoque eos originali colonatu ſoluebant, & libertatem eis tribuebant: de quo vid. Sidonium Apollinarem, *lib. 5. ep. 19.* Et publice ab extraordinariis & ſordidis muneribus coloni rei priuatæ immunes erant: *l. 5. infr. de extraordin.*

Nunc ad ipſos colonos redeamus, & quinam ab his ſepararentur diuerſique eſſent, etſi affines, reſpiciamus: & retro quibus aliis appellationibus deſignati fuerint, videamus. Separantur igitur ab his, præter ſeruos, 1. Caſarii, *l. 7. de bonis proſcriptorum:* 2. Vicani propria poſſidentes, *l. 5. infr. de patrociniis vicorum.* 3. Conductores, procuratores, Actores fundorum, *l. 2. de pignoribus, l. 8. de deſertorib. l. vn. ſupr. quod iuſſu: l. 3. de actor. procurat. l. 2. de falſa mon. Nou. Theod. 41.* Quarto ſeparantur, & Incolæ, *d. l. 2. de falſa mon.* ſeu Inquilini, *Rubr. h. t. & Rubr.* cum *l. vn. infr. de Inquilinis & Colonis*, vbi dicam ex profeſſo: & *l. 1. 2. de his qui condit. propr.*

Contra iidem cum Colonis his erant, Tributarii, *l. 2. infr. de exaction.* (vbi, *vel*, ἐξηγητικῶς accipiendum eſt) & *l. 12. Cod. Iuſt. de agricolis:* vbi ſerui Tributarii & Inquilini ſeparantur: quanquam & Inquilini erant ſub Tributariis, teſte Sidonio *lib. 5. ep. 19.* Iidem & cum colonis Adſcriptitii ἐναπόγραφοι, cuius vocis nulla *hoc Cod. Theod.* mentio occurrit: etſi dican-

dicantur Adſcripti cenſibus & poſſeſſionibus, *in* Theodoſii Iun. *leg. vn. de bonis clericor. & l. 18. Cod. Iuſt. de agricolis:* & eiuſdem Theodoſii *Nouella de amota militant. fori præſcript: l. 4.* & *in anteriore* Arcadii *leg. 2. Cod. Iuſt. in quib. cauſ. coloni: in* Zenonis *leg. 1. Cod. eod. de prædiis Tamiacis:* Indeque etiam Adſcriptitii ex publici cenſus deſcriptione inter alios probabantur, *l. 22. Cod. eod. de agricol.* Iidem, inquam, coloni erant cum Adſcriptitiis, vt clare patet vel ex *d. l. 22. C. eod. de agricol.* vnde & adiuncto peculiari Adſcriptitii coloni, *d. l. 22.* Quibus tamen obloqui videatur, quod alibi Adſcriptitii, Coloni, & Inquilini exerte diſtinguantur, *l. 6. C. eod. de Agricolis:* quomodo & *l. 37. C. eod. de Epiſcopis,* Adſcriptitii a cæteris colonis ſeparantur: & exerte rurſum Adſcriptitii & Coloni, *l. 18. 23. §. 2. C. eod. de Agricolis:* & in Iuſtini *Edicto de adſcriptitiis & colonis*, ſicut Originarii a Colonis ſeparantur *Nou. Valent. 12. in fin.* Res hæc igitur componenda ex Anaſtaſii *l. 18. C. Iuſt. de Agricol.* cuius leg. mentio fit & *l. 23. §. 1. eod. tit.* vbi duo colonorum genera ſua ætate conſtituit (pariter vt Iuſtinianus *Nou. 162. c. 2.*) vnum eorum, quorum peculia ad Dominos pertinebant, puta in terra nati: alterum eorum qui in ea conditione per 30. annos poſſeſſi erant, quorum peculia ad Dominos non pertinebant. Qui etiam poſtremi coloni, *liberi coloni* dicuntur: *l. 1. C. Iuſt. de prædiis Tamiacis.* Quid igitur? Adſcriptitiorum nomen adinuentum, tributumque primis illis, quos antea deſcripſimus, colonis Originariis, vnde & Originarii a colonis ſeparantur, *Nouel. Valent. 12. in fin.* cum alia videlicet iam Imperio labente, vel collapſo, Colonorum ſpecies in ſpeciem tolerabilior inuehi cœpit, quam originis iure: ſic vt in his *Colonorum* nomen remanſerit, quia hi terram tantum colerent, eique adhærerent, & canonem tantum præſtarent, neque cenſibus vt illi adſcripti forent. Quo pertinet etiam Taxatiua illa in *l. 2. C. Iuſt. in quibus cauſis coloni &c. Coloni cenſibus DVMTAXAT adſcripti:* ad differentiam ſcilicet horum poſtremorum. Quæ quidem quarta & poſtrema Colonarum appellatio notanda eſt, de quibus *l. 18. 20.* & *23. C. eod. de agricolis;* quæ enata ex ea occaſione quam refert Saluianus *lib. 5. num. 159. 160. edit. Bremenſ.* nempe ex eo quod ingenui exules & peregrini qui rebus ſuis exu-
P.455 ti fuerant, vel derelictis iis fundos alienos expetebant, & coloni diuitum fiebant: vbi & graphice eos deſcribit, cum inter alia ait, *eos præiudicio habitationis Indigenas factos, & habitos quaſi proprios, verſoſque in ſeruos & captiuos ita factos, & præiudiciis temporum ingenui ſtatus homines circumuentos & iugo ſe inquilinæ abiectionis addixiſſe.* Quod congruit optime *dictæ* Anaſtaſii *legi 18. Cod. Iuſt. de Agricolis.* Quod *Cenſitorum* appellationem attinet complectebatur ea & colonos & inquilinos, *l. 13. Cod. eod. de Agricolis.*

Mens ea tandem mihi, *Colonos*, de quibus prolixe nunc egimus, & de quibus eſt hic *Titulus* cum *duobus proximis*, fuiſſe *Dedititios* (quo pertinet forte quod dicitur *l. 2. C. Iuſt. in quib. cauſis coloni*, pene eſſe, vt coloni quadam DEDITI ſeruitute videantur) qui ſcilicet cum ſeſe ex Barbaris Nationibus dedidiſſent, alienis fundis colendis operam ſuam addixerant, ſub certa cenſus & capitationis lege: Inquilini vero, qui ex Romanis iam olim eodem tamen quo coloni iure & conditione, ſic vt quoad hoc nihil inter hos diſcriminis eſſet: de quo ad *l. vn. inf. de Inquilinis.* Certe *Titulus* hic & *ſequentes duo*, qui ſunt de Colonis, poſiti ſunt hoc loco inter alios, quibus agitur de his, quorum ſtatus immutatus eſt ſiue fato, ſiue facto aliquo: puta captiuitate, *tit. 5. ſup.* per Tyrannidem, *tit. 6.* facto parentum vel dominorum, veluti expoſitione, *tit. 7.* venditione, *tit. 8.* quibus ſubiicitur hic de Colonis tractatus, velut vicinus.

Tandem, tenendum, haud inanem aut inutilem eſſe hanc de Colonis & Inquilinis inquiſitionem, quandoquidem ad hos proxime accedunt, qui hodie *Talliabiles*, vel *Manus mortuæ* vocantur: ad quos ſæpe, quæ de illis dicuntur, transferri vtiliter poſſunt.

CONSTANTINI *M. conſtitutio in fugitiuorum Colonorum receptatores, ipſoſque colonos fugitiuos.*

I. (a) Imp. Conſtantinus A. ad Prouinciales.

APVD quemcunque Colonus iuris (b) alieni fuerit inuentus, is non ſolum eundem origini ſuæ reſtituat, verum ſuper eodem capitationem (c) temporis agnoſcat. (d) Ipſos etiam Colonos, qui fugam meditantur, (e) in ſeruilem conditionem ferro ligari conueniet, vt officia quæ liberis congruunt, merito ſeruilis condemnationis compellantur (f) implere. Dat. III. (g) Kal. Nouemb. (h) Pacatiano & Hilariano Coss. [332.]

INTERPRETATIO. *Si quis alienum colonum ſciens in domo ſua retinuerit, ipſum prius domino reſtituat, & tributa eius quamdiu apud eum fuerit cogatur exoluere: ipſe vero qui noluit eſſe quod natus eſt, in ſeruitium redigatur.*

NOTAE.

(a) Abeſt hæc lex a Cod. Iuſt. Iungenda autem illi *lex 4. ſup. de liberali cauſa.* GOTHOFREDVS.

(b) Vide & *l. 2. inf.* Alii ab his, Agricolæ vel Vicarii, propria poſſidentes, de quibus *l. 5. inf. de patroc. vicor.* IDEM.

(c) Capi-

(c) *Capitationem*, id est, tributum recte Interpres; de quo *suo tit. de Censu.* IDEM. Male *captationem* edidit Sichardus. RITTER.

(d) *Agnoscant* Cod. Wurceburg. IDEM.

(e) *Meditabantur:* Ita forte reponendum; verum hoc tueor. GOTHOFREDVS.

(f) *Cogantur* Edit. Sichard. *compellantur* Codex alius, quod notat ad marginem. RITTER.

(g) VII. *d. l.* 4. GOTHOFREDVS. *VI. Cal. Nou.* in Edit. Sichard. & Cuiac. *III.* ad margin. vtriusque. RITTER.

(h) Supplendum ex d. l. 4. *Constantinopol.* GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

FVGITIVVM Colonum alienum defendentibus, vel occultantibus, patrociniumque his & latebram præbentibus, itemque fugitiuis ipsis colonis, occurrit hac Constitutione Constantinus M. pariter vt prauis alieni serui Adsertoribus, *l. 4. sup. de liberali causa*: quæ huic iungenda est, & vtraque eiusdem Edicti pars est: quo Dominorum securitati Constantinus M. consultum iuit inter alia aduersus prauos seruorum Adsertores, & Colonorum receptores, ipsosque adeo colonos fugitiuos. FVGITIVI igitur COLONI receptator, eum & origini suæ restituere, & capitationem insuper *temporis* pro eo soluere a Constantino M. iubetur *h. l.* pariter vt *l. 8. 23. Cod. Iust. de agricolis. Temporis* inquam, id est vt recte Inrerpres, quamdiu scilicet apud eum fuit, atque adeo eius temporis, quo eum suscepit, aut celauit. At ipse Colonus fugitiuus pœnæ loco ferro ligatus & constrictus opus exercebit: Id enim volunt sibi hæc verba, *in seruilem conditionem ferro ligari conueniet:* potius, quam quod Interpres, huiusmodi colonum in seruitutem (absolute scilicet) redigi: *In seruilem conditionem*, id est, instar serui, vt *in fœminam*, pro instar fœminæ, *in l. 3. infr. de adulteriis.* Seu merito seruilis condemnationis, vt mox *hac eadem lege* dicitur. Vincti igitur coloni ex hac causa quasi serui, de quo dictum aliquid ad *l. 1. sup. de liberali causa.* Quomodo & rei alioquin ferro ligati; de quo *infra tit. de custod. reorum.* Imo est & Libanii locus *in orat.* περὶ προστασιῶν, *pag. 11. Gothofr. edit.* huic geminus, de colonis quibusdam Iudæis qui patrocinia quæsiuerant, & aduersus eum ceruices erexerant, Iudicis Sententia ferro ligatis, τοὺς μὲν ἔδησε, διπλῷ δεσμῷ τῷ τε δικήματι, καὶ σιδήρῳ. Et hæc quidem de *huius leg.* sententia, quæ vt & proxima est de fugitiuis colonis, de quibus sunt alioquin plures aliæ tum *hoc Codice*, tum in *Nouellis*, tum in *Codice Iustinianeo* peculiari etiam *ibi* Titulo: quæ repete ex *Paratitlo*, vbi pariter illustrata reperies ea omnia quæ hic de colonis indicantur. Nempe. 1. colonos iuris alieni fuisse. 2. Et quidem origine sua, 3. & tamen liberos. 4. Capitationem eos soluisse. 5. fugitiuos denique ad conditionem suam retractos. p. 456

THEODOSII *M. constitutio in fugitiuorum colonorum receptatores.*

II. (a) Imppp. Grat. (b) Valent. & THEOD. AAA. Cynegio (c) PF. P.

QVISQVIS colonum (d) iuris alieni (e) aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celauerit, pro eo qui priuatus erit sex auri vncias: pro eo qui patrimonialis, libram auri cogatur inferre. Dat. VIII. Kal. Nouemb. Constantinop. Honorio N. P. (f) & Euodio Coss. [386.]

INTERPRETATIO. *Si quis colonum alienum aut sollicitauerit, aut occultauerit, si priuati (g) hominem sua sollicitatione susceperit, sex auri vncias domino reddat; si fiscalem sollicitatum tenuit, libram auri cogatur implere.* (h)

NOTAE.

(a) Lex 2. *Cod. Iust. eod. tit.* hinc interpolata est. Iungenda autem illi *lex 2. sup. de vsuris.* GOTHOFREDVS.

(b) Perperam: reponendi quippe, vt etiam habet *d. lex 2. Valentinianus Theodosius & Arcadius.* IDEM.

(c) *Remigio* in margine *edit. Parisiens.* male. IDEM.

(d) *Patrimonialem:* ita Tribonianus: Illud enim tantum quod de patrimoniali colono *hac lege* definitur in *d. legem* 2. retulit Tribonianus, reliquis amputatis, & prælata *lege* 12. *Cod. Iust. de agricolis.* IDEM.

(e) Alieni iuris; id est vel priuati vel patrimonialis, *h. l.* eodemque sensu *l. 1. sup. qui bonis ex Leg. Iul. cedere poss.* IDEM.

(f) *Nob. Puero.* Ita MS. Rhem. *Honorio* VIII. *& Theodosio* Coss. ita ad marginem *edition. Parisiens.* IDEM. Vide, quæ de subscriptione Coss. noto ad *leg.* 2. supra de vsuris. RITTER.

(g) *Priuatum hominem*, Edit. Sichard. & Cuiac. IDEM.

(h) *Inferre* Cod. Wurceburg. IDEM.

COMMENTARIVS.

SOLLICITATORI & RECEPTATORI coloni alieni, si colonus priuati sit, multa sex auri vnciarum: Si patrimonialis, auri libræ hac Theodosii M. constitutione, imponitur: Hac inquam constitutione quæ prolixioris constitutionis Theodosianæ pars est, sicut est lex *2. sup. de vsuris* (vbi vide quæ dixi) quæ huic coniungenda est, qua duplici malo tum maxime gliscenti, inter alia occursum voluit: nempe Fœnori, & Alienorum Colonorum susceptioni, & προστασίᾳ patrocinio, quibus ex æquo res aliena atterebatur, si quo atteritur.

In colonis sane patrimonialibus (de quibus plenius dicetur ad *l. vlt. inf. de actorib. Procuratorib. & conductorib. rei priuatæ*) ius hoc probauit Tribonianus, at non etiam in colonis priuatorum: vt docet *lex 12. Cod. Iust. de agricolis.* Errat Interpres tandem qui patrimoniales cum fiscalibus confundit a quibus omnino diuersi sunt. Cæterum, quando-

quidem

quidem hæc lex Theodosii M. est aduersus susceptores colonorum iuris alieni; ad eam notari cupio, Libanium quoque *oratione περὶ προςασιῶν, pag.* 14. docere nos, colonos sub Theodosio M. desertis agris, ad Potentum patrocinia sese contulisse: Potentum inquam: quare vniuersali voce, QVISQVIS, *hac l.* potentes, & vel maxime comprehenduntur, cuius etiam orationis *fine* ab Imp. iam editam constitutionem aduersus hæc colonorum patrocinia memorat, eamque executioni mandari postulat, vt forte etiam de *hac ipsa leg.* sensisse potuerit.

Non est etiam hoc loco omittendum, tres alias præterea Theodosii M. constitutiones occurrere *Codice Iustinianeo*, sine die tamen & Consule, ad hunc ipsum Cynegium PP. datas, de colonis: puta *l.* 10. *Cod. Iust. de Agricolis*: *l.* 1. *de colonis Palæst. l. vlt. de mancipiis & colonis*: quæ quidem duæ posteriores ipsæ sunt de fugitiuis colonis, fugitiuis, inquam, siue dum se ad alia loca dirigunt, vel ad militiam conuolant, vel ad castrensia stipendia: vt videantur omnino illæ quoque cum hac coniungendæ: sicut & prima illa, puta *lex* 10. *Cod. eod. de Agricolis*, quæ est de modo capitis, seu census & Capitationis eorum nomine.

P. 457 VLT. Impp. Theodosius & Valentinianus AA. ad Florentium (a) Com. S. L.

* * * * * * * *

Meminit *huius legis* Papianus *Respons. tit.* 6. *Quod si*, inquit, *seruum aut colonum alienum Nationis duntaxat nostræ, sciens in domo vel in agro consistentem iudicibus non præsentat, aut admonitus a fugitiui domino eum adsignare dissimulat, multam retentatoris incurrat, sicut vltima Theodosiani lege de fugitiuis colonis, inquilinis & seruis constitutum est ad Florentium Com. S. L. lata.* Sane Rubrica *huius tituli* ostendit, hoc titulo actum etiam de *seruis fugitiuis*: de quo sane est quoque *hac lex vlt.* GOTHOFREDVS.

(a) *Florentinus* vel *Florentius* Comes S. L. sub. Valentiniano Iun. A. D. 385. *l.* 46. *inf. de appellationibus*: *l.* 30. *quorum appellat.* sine die & Cos. *lex* 4. *Cod. Iust. de agricolis & mancip. dom.* (variant tamen hic Codices, & impressi plerique *Florum* præferunt.) Quam legem huic omnino coniungendam puto. IDEM.

DE INQVILINIS ET COLONIS.

TITVLVS X.

In MS. optimæ notæ Titulus ita habet. *Si quis colonum alienum in re sua triginta annos habuerit, ac si suum vindicet.*

I. (a) Impp. HONORIVS & Theodos. AA. (b) Palladio P. F. P.

SI quis colonus originalis, vel (c) Inquilinus, ante hos (d) triginta annos de possessione discessit, neque ad solum genitale silentii continuatione repetitus est, omnis ab ipso, vel a quo forte possidetur, (e) calumnia penitus excludatur (quem annorum numerum futuris quoque temporibus volumus obseruari.) (f) Quod (g) si quis originarius intra hos triginta annos de possessione discessit, siue per fugam (h) lapsus, seu sponte seu sollicitatione transductus, (i) neque de eius condicione dubitatur, eum contradictione (k) submota, loco cui natus est cum origine (l) iubemus sine dilatione restitui. * Quod si forte ipse, de cuius proprietate certatur, fatali sorte consumptus est, eius posteritatem agrorum (m) iuri cum omni peculio atque mercedibus, velut eo superstite qui decessit, celeri (n) iubemus executione reuocari. * In *Feminis* sane obseruationem volumus esse diuersam. Itaque mulierum, quæ fuisse originariæ docebuntur, si ante vicesimum annum de solo cui debebantur abscesserint, (o) vniuersa repetitio cesset. Earum vero, quarum intra comprehensum tempus discessio comprobatur, ac de condicione nulla dubitatio est, prorsus dominis perire (p) non sinemus: Ea tamen condicione seruata, vt vicaria (q) cum agnatione (r) partis tertiæ non negetur, quæ de colono suscepta est alieno, ita vt pro filiis quoque contrarii (s) præbeantur. Quod * si non ad alienum prædium, sed cuiuscunque liberi hominis ac (t) sui iuris secuta consortium, in vrbibus, vel in quibuscunque locis victura consistit, si modo intra præfinitum tempus reposcitur, eius omnem originem, (v) secundum

Vete-

Vetera constituta, conueniet reuocari. Contestatas (x) autem lites, si tamen quisquam docebitur solenniter fuisse conuentus, (y) saluas repetentibus esse decernimus. (z) Dat. VI. Kal. Iul. Rauenn. Monaxio (a) & Plinta Coss. [419.]

Interpretatio. *Si quis colonum alienum in re sua, vel in fuga lapsum, vel sua voluntate migrantem triginta annos habuerit, ac si suum vindicet. Qui si intra triginta annos inuentus fuerit a domino, cum filiis secundum legem sibi debitis & omni peculio reuocetur. Quod si forte mortuus fuerit, filii eius cum mercedibus suis, vel patris mortui a domino reuocentur. Colona etiamsi XX. annis in alieno dominio & iure permanserit, a priore domino non requiratur.* (b) *Si tamen intra XX. annos inuenta fuerit, & de alieno colono filios susceperit, cum agnationis parte tertia reuocetur: quia colonum duæ partes agnationis sequuntur. Sane ne separatio coniugii fiat, illum, cuius colonus est, vicariam mulierem &* (c) *pro tertia agnatione* (d) *mulieris domino compensare præcipimus. Si vero mulier iuris alieni ingenuum maritum duxerit, omnis mulieris agnatio ad eius dominium pertinebit. Quod hic minus est de colonæ agnatione, in* Nouellis (e) *legibus inuenitur.*

P.458

NOTAE.

(a) Huius *legis* meminit, eamque simul confirmat Valentinianus Tertius *Nouella* 8. *de triginta annorum præscriptione omnibus caussis opponenda; & Nouella de colonis vagis* 9. *& Nouella de Episcopali iud.* 12. *in fin.* GOTHOFREDVS.

(b) Corrupte antea aliquando in *hoc Codice* legebatur in edit. Tiliana *Constantinus A. & Iulianus Cæs.* quod præter ipsam temporum rationem impugnat *dicta Nouella* Valentiniani, eamque *Honorio* adscribendam comprobat. IDEM. Corruptam hanc lectionem quam ex Tiliana noster citat, non tantum Sichardina habet Edit. sed & seruat Cod. Wurceburg. RITTER.

(c) An hoc vult, colonorum alios esse originales, alios esse inquilinos? Certe mox *Originarii* apellatione vtrosque complecti videtur. GOTHOFR.

(d) Id est ante annum 389. Quo tempore Maximus tyrannus a Theodosio & Valentiniano apud Aquileiam debellatus fuit. IDEM.

(e) Quoquo modo. IDEM.

(f) *Futuris aliisque temporibus volumus conseruari*, Sichardus edidit. RITTER.

(g) *Secunda* sententia, de colono intra trigesimum annum a fuga repetito. GOTHOFREDVS.

(h) *Siue perfuga* Edit. Sichard. RITTER.

(i) Ad alienas sedes, vel alienam possessionem; vide quæ notaui ad *l.* 2. *sup. de postliminio.* GOTHOFR. *Seu sponte, seu sollicitatus, vel transductus.* Edit Sichard. RITTER.

(k) Id est præscriptione seu exceptione: vt supra *l.* 1. *de postliminio.* GOTHOFR.

(l) Id est, cum eius *progenie. Origo* hic, & mox *in fin.* pro progenie. IDEM.

* *Tertia* sententia de colono intra trigesimum annum mortuo. IDEM.

(m) Hinc quoque apparet colonos, seu Originarios, agros pro domino habuisse, vt inf. mox, *de solo cui debebantur.* IDEM.

(n) Celeris executio *h. l.* quæ celeris reformatio, celeris redhibitio dicitur in *l.* 5. *sup. de denuntiatione: in l.* 4. *sup vnde vi: & l. vn. sup. vtrum vi.* IDEM.

* SECVNDA pars huius legis de fæminis originariis. IDEM

(o) *Discesserint* Sichardus edidit. RITTER.

(p) Repetitionem ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. GOTHOFR.

(q) Vicaria fœmina quæ vice alterius fungitur & datur. IDEM.

(r) *Agnatio* hic, quæ supra & inf. *origo*, id est, progenies & progeniti ex originaria. Interim locus hic ita inuerso modo legendus videtur: *cum agnationis parte tertia:* quomodo etiam Anianus scribit. IDEM.

(s) *Contrarii* sunt vicarii: qui contra & vice alterius præstantur. IDEM.

* Hinc desumpta est *lex* 16. *Cod. Iust. de agricolis.* IDEM.

(t) *Ac sui iuris.* Hæc non habentur *Cod. Iust. d. l.* 16. IDEM.

(v) Id est, *sobolem*, quam vocem hic substituit Tribon. *d. l.* 16. Interpres *Agnationem* dixit. Tria hæc scilicet de eodem dicuntur: *Soboles, Origo, Agnatio.* IDEM.

(x) Excipit ab *huius legis* præscriptione lites contestatas Honorius, id est, etiamsi triginta, vel viginti anni elapsi fuerint, ex quo Originarius, vel Originaria a solo genitali recesserant, si modo lis aduersus eos ante hanc legem contestata fuerit, repetentem præscriptione 30. vel 20 annorum hac constitutione introducta repelli non posse. IDEM.

(y) *Conuictus* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. & Cuiac. RITTER.

(z) *Esse docemus* Cod. Wurceb. & Edit. Sichard. IDEM.

(a) *Maximo* Cod. Wurceburg. Edit. Sichard. atque Cuiac. quomodo & subscripta est *l.* 16. *Cod. Iust.* de *agricol. & censit.* & Prosper quoque hunc annum signauit, *Maximo & Plinta*, male. Recte Cuiacius emendauit *Monaxio* ad margin. Edit. add. *Chronolog.* IDEM.

(b) *Queritur* Cod. Wurceburg. rectius ad margin. Sichard. *queretur.* IDEM.

(c) Abest & a Sichard. IDEM.

(d) *Agnationem* edidit Cuiacius. IDEM.

(e) Intelligit Nouellam Valentiniani 9. GOTHOFREDVS.

COMMENTARIVS.

PRÆSCRIPTIONE 30. vel 20. annorum colonariam quoque vel inquilinatus conditionem euitari posse definit Honorius, vt hac Constitutione ita & anterioribus *l. 2. infr. de his qui condit. propriam* & Valentinianus *Nouella 9.* Cum hactenus conditiones istæ præscribi non possent. Regulariter enim aduersus malæ fidei possessorem actio in rem perpetua erat, nulloque annorum spatio præscribebatur. Verum 30. aut 40. annorum præscriptioni hac in re locum, primus fecit Honorius *d. l. 2.* Hac vero *lege* cuius meminit & Valentinianus *d. Nouella, de colonis vagis 9.* nouendecim post annis, 30. vel 20. annorum præscriptioni pro diuersitate sexus: Quæ quidem ipsa 30. annorum præscriptio, quinquennio post a Theodosio Iuniore ad omnes actiones protracta fuit, *l. vn. sup. de actionib. certo tempore finiendis*, ad quam prolixius egi. Quæ quidem constitutio & præscriptio an & quomodo, *ad manus mortuas*, vt hodie vocantur, porrigi possit, quæri potest. De eo v. Griuellii *decis. Dol. 104.* Sententia ergo *huius legis* hæc est: Colonum originarium & inquilinum quacumque tandem ratione a solo genitali recesserit, repetentem triginta annorum præscriptione repelli: ante hoc temporis vero vna cum sobole sua ad genitale solum reuocari. Quinimo sosam sobolem cum peculio eius omni & mercedibus si ipse decesserit, idque celeri executione seu celeri reformatione, vt in hoc eodem argumento loquitur *lex vn. sup. vtrum vi.* Si vero Colona sit, quæ a genitali solo recesserit, viginti annorum præscriptione repetentem repellere potest. Cuius rei & diuersitatis ratio in obscuro videri possit, cur scilicet citius femina quam vir ab originaria conditione sua præscriptione liberetur. Verum hæc ratio omnino videtur: quod scilicet femina, ipsa sexus muliebris ratione alieno solo facilius coalescat, quod vix fieri possit tanto tempore elapso, quin contubernio alieno adhæserit, liberos exinde susceperit. Imo & si ante viginti annos expletos repetatur, si ad alienum prædium transiit, seu alieno colono sese iunxit, tum non equidem ipsam, sed aliam eius loco seu vicariam feminam præstari oportet. Ea ratione quam Interpres recte reddit; NE SEPARATIO fiat CONIVGII. Item si quis alterius domini colonus liberos ex colona aliena susceperit, pars tertia liberorum veteri domino cedit: & sic inter duos dominos agnatio diuiditur, id est, coloni dominus duas partes filiorum, tertiam colonæ dominus sibi vindicat: sic tamen vt & horum nomine vicarii præstentur. Ergo duo hic singularia notanda de diuisione sobolis: quod & ipsum allegata *hac l.* firmat Valentinianus Tertius *Nouella 12. in fin.* & de vicario præstando. Pariter vt aliis duobus casibus in eadem ratione vicariorum compensatio & commutatio admittitur: *d. Nouella Valentiniani 9.* Si videlicet colona intra 20. annum nupta fuerit & liberos susceperit; nam & tum & pro liberis susceptis a Colono & ante vicesimum annum commutatio admittitur, *ne quod impium est*, inquit, Valentinianus, *filii a parentibus diuidantur:* & pro ipsamet illa, *quia & in eiusmodi personis salua & inconuulsa debet coniunctionis affectio permanere.* Huc vero pertinet quod eleganter constitutum extat in *l. vn. sup. de communi diuidundo. In Sardinia fundis patrimonialibus, vel emphyteuticariis per diuersos nunc dominos distributis, oportuit sic possessionum fieri diuisiones, vt integra apud Possessorem vnumquemque seruorum* AGNATIO *permaneret. Quis enim ferat liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris coniuges segregari? Igitur qui dissociata in ius diuersum mancipia traxerunt in vnum redigere eadem cogantur. Ac si cui propter redintegrationem necessitudinum serui cesserunt, vicaria per eum, qui eosdem susceperit mancipia reddantur. Et inuigilandum ne per Prouinciam aliqua posthac querela super diuisis mancipiorum affectibus perseueret.* Ad quam *legem* vide quæ noto plura, de hac videlicet affectus ratione deque non diuellendis a se inuicem charitatibus. Sed & illud obseruandum, Tribonianum, cum *legem 11. Cod. Iust. communia vtriusque iudicii*, ex *d. l. vn.* deformaret, illi inseruisse *de colonariis pariter affectibus* a se inuicem non diuellendis. P. 453 Si vero mulier non ad alienum prædium sese contulerit, sed liberi hominis consortium secuta fuerit, & intra viginti annos repetatur, eius origo omnis ad pristinum & genitale solum reuocabitur secundum vetera constituta hoc casu: quam *huius l.* sententiam retulit Tribonianus in *l. 16. Cod. Iust. de agricolis:* secundum quæ etiam post 20. annos olim reuocabatur. Natus scilicet ex colona & libero, matrem sequitur: *l. 21. & vlt. C. Iust. de agricolis, l. 4. Cod. eod. de agric. & mancip.* Notandum illud postremo, hanc constitutionem confirmari a Valentiniano Tertio *tribus Nouellis*, puta *Nouella 8. de 30. annor. præscript. circa fin.* & *Nouell. 12. de Episcop. iudicio, in fin.* qua posteriore ad *hanc legem* omnino redit: Eodem pertinet & *Nouella 9.* Atque hoc est illud, quod Interpres *huius l.* ad *Nouellas leges* lectorem remittit.

Hoc vero loco agere iuuat de *Inquilinis*; vnde & Inquilinatus, *l. 2. de his qui cond. prop.* qui his Colonis coniunguntur, & de quibus agitur, non hoc tantum titulo, sed & *Rubrica tituli superioris, & l. 1. 2. de his qui condit. propr. l. 11. C. Iud. communia vtriusque iudic. l. 6. 12. 13. C. eod. de Agricolis l. vn. C. eod. de colon. Illyric. l. 112. D. de legat. 1. l. 4. §. 8. D. de censibus.* Dicitur equidem *d. l. 13.* inquilinorum Colonorumue, quantum ad originem pertinet vindicandam, indiscretam eandemque pene videri esse conditionem, licet discrimen sit in nomine. Verum duæ illæ taxatiuæ, *Quantum ad originem pertinet vindicandam:* & mox, *pene*, sed & ipsum nominis discrimen, satis arguunt, a colonis alios fuisse; vnde ab illis separantur: quomodo & Tributarius, qui idem cum colono, & Inquilinus distinguuntur, *l. 2. si vagum mancip. pet. & l. 12. C. Iust. de Agricolis*, pariter vt adscriptitii, coloni, & inquilini, *l. 6. Cod. eod. de Agricolis.* De his duo apud Scriptores alios loca occurrunt: Saluian. Massil. Prior locus est *lib. 5. de gubern. Dei num 159. edit. Bremens.* vbi notat, miseros tum quosdam agellis suis nudatos, vel his derelictis, *fundos* maiorum, vel *vicanorum* expetiisse, & Colonos diuitum factos: & perdito ingenuæ incolumitatis statu, *iugo se inquilinæ adiectionis addixisse*, in hanc necessitatem redactos, vt exactores non facultatis tantum, sed etiam conditionis suæ, atque exulantes non a rebus tantum suis, sed etiam a se ipsis, & secum perdentes omnia sua, & rerum proprietate carerent, & ius libertatis amitterent. Et subiicit. Et quidem, quia ita infelix necessitas cogit, ferenda vtcumque erat extrema sors eorum, si non esset aliquid extremius. Illud grauius & acerbius quod huic malo additur seruilius malum: nam suscipiuntur vt aduenæ, fiunt præiudicio *habitationis indigenæ*; exemplo quodam illius maleficæ potentis quæ transferre homines in bestias dicebatur: Ita & isti omnes qui intra fundos diuitum recipiuntur, quasi Circei poculi transfiguratione mutantur. Nam quos suscipiunt, vt extraneos & alienos, incipiunt habere *quasi seruos*: quos esse constat ingenuos, vertunt in seruos: & miramur si nos Barbari capiunt, cum fratres nostros nos faciamus esse captiuos: & mox. Præiudiciis temporum ingenui status homines circumuenimus. Ex hoc loco apparet, inquilinos quoque colonorum genus fuisse, qui scilicet ingenui miseriis eo adacti, rebusque suis amissis vel derelictis, diuitum colonatui & inquilinatui sese addicebant. & sic quodammodo ius libertatis amittebant. Inquilinus

nus ergo fuit Romanus, qui fundum proprium non habens, in alieno, eumque colit, & incolit, non iam vt liber, sed vt seruus operam præstans. Quare & *incola* dici videtur *l. 2. inf. de falsa moneta*. Quo ferme alias sensu Inquilini & Incolæ, qui in aliena regione fundoque habitant, quasi in aliqua sede, & domicilio. Id proinde discriminis ferme fuisse videtur, quod coloni, ex Barbaris nationibus dediti essent, de quo v. quæ dixi *ad l. vlt. inf. de patroc. vic.* vbi de *homologis colonis*: Inquilini vero, ex Romanis, quomodo olim ciuibus Romanis probro datum, si aliorum inquilini essent. Salustius *in Coniuratione Catilinæ cap. 31.* de Cicerone, *M. Tullius inquilinus ciuis vrbis Romæ.* Neque aliud discrimen puto inter colonos, seu tributarios & inquilinos. Par amborum conditio erat: Nam vt dixi quantum ad originem pertinet vindicandam, indiscreta eademque pene erat conditio, *d. l. 13. Cod. Iust. de agricolis*, inquilini censiti *l. 13. Cod. eod. de Agricolis*, & generali colonorum appellatione veniebant *l. 2. inf. si vagum*: *l. vn. h. t. l. vn. Cod. Iust. de colon. Illyr.* & a plebeiis & liberis distincti *d. l. 2.* & prædiis & solo genitali adhærebant, *l. 112. D. de legat. 1. & h. l.* In Rure pariter originis agnationisque merito immorabantur, inde abeundi pariter licentiam non habebant; *l. vn. C. Iust. de col. Illyr. & d. l. 2. si vagum*: Dominum habebant, *d. l. 2.* Eadem temporis præscriptione conditionem suam amittebant, *h. l. & l. 2. de his qui cond. propr.* Sidonius tandem Apollinaris *lib. 5. ep. 19.* Originalem Inquilinatum, tributarium, & colonariam personam promiscue vocat.

His omnibus inspectis, apparet, errare Cuiacium in duobus, dum scilicet colonos proprie prædio rustico, inquilinos prædio vrbano seruisse ait; quem refutat vel *l. vn. Cod. Iust. de col. Illyr.* & Inquilinos, colonos liberos fuisse, quod etiam Sirmondus sequitur. Alii pariter male qui Colonos fuisse aiunt, qui inhabitabant, & colebant fundum eundem, inquilinos, qui alibi colebant, alibi inhabitabant.

Porro, vt *hac lege*, 30. annorum præscriptione colonaria conditio euitatur: ita retro, 30. annorum tempore Coloni fiunt ex Anastasii *l. 18. C. Iust. de Agricolis.* Et Saluianus *lib. 5. de Gubern. Dei, num. 159. 160. edit. Bremens.* de his siue Colonis, siue Inquilinis agens; *Nam suscipiuntur vt aduenæ, fiunt præiudicio habitationis indigenæ.* Et mox, *Præiudiciis temporum ingenui status homines circumuenimus. Ecce ipsi nuper quidem in alieno solo viuere cœpimus, sed præiudicia iam timemus.*

P 460

NE COLONVS INSCIO DOMINO SVVM (a) ALIENET VEL (b) PECVLIVM, VEL LITEM INFERAT EI (c) CIVILEM.

TITVLVS XI.

Rubrum amplius est nigro: Neque enim quicquam in *lege huius tituli*, hac de re agitur. Scilicet mutilos & mutilatos hos Gothorum facinore titulos habemus. Huic vero titulo respondet *titulus* COD. IVST. *Lib. XI. Tit. XLIX. In quibus causis coloni censiti dominos accusare possint.* Quæ huc pertinent, repete ex *Paratitlo, de fugitiuis colonis.* *GOTHOFREDVS.*

(a) *Suo* in Breuiar. Leg. Rom. Guelferbyt. Edit. Sichard. & Cuiac. Et certe ita titulum hunc citat Papianus *Responsor. tit. 16.* *RITTER.*

(c) *Vel* abest a Breuiar. cit. Edit. Sichard. & Cuiac. neque exstat apud Papianum *l. c.* *IDEM.*

(c) *Ei* abest a Cod. Wurceb. & Breuiar. citat. *IDEM.*

I. (a) Impp. Valent. & VALENS AA. ad Clearcum (b) Vic. Asiæ. (c)

NON (d) dubium est, colonis arua quæ subigunt (e) vsque adeo alienandi ius non esse, vt & si qua propria (f) habeant, inconsultis atque ignorantibus patronis (g) in alteros transferre non liceat. Dat. VI. Kal. Feb. Valentiniano & Valente AA. Coss. [365]

INTERPRETATIO. *In tantum dominis coloni in omnibus tenentur obnoxii, vt ne scientibus dominis nihil colonus neque de terra, neque peculio suo alienare præsumat.*

NOTAE.

(a) Abest hæc *lex* a Cod. Iust. Simile tamen quid extat *in l. 2. verf. cum enim sepissime, Cod. Iust. in quib. causis coloni dominos accusare* : Memorat *banc leg.* Papianus *Respons. tit.* 16. qui ait *banc leg.* datam *ad Nebridium Vic. Asie.* GOTHOFREDVS.

(b) Ad *Clearchum* hunc ipsum titulo tamen dignitatis omisso, est hoc ipso anno, *l. 9. infr. de numerariis* : Eunapius de hoc *in vita Maximi*, sub his Impp. *p.* 105. *edit.* Commelin. τῆς Ἀσίας ἁπάσης καὶ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὁ Κλέαρχος ἐπεστάτει ὅση κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἀφ' Ἑλλησπόντου διὰ Λυδίας καὶ πισιδίας ἐπὶ παμφυλίαν ἀφορίζεται. *Toti tunc Asie cum imperio præfuit Clearchus, qua ab Hellesponto per Lydie & Pisidie fines in Pamphiliam excurrit.* Postea Proconsul Asiæ factus: testis idem Eunapius *p.* 106. & Libanius *de vita sua* (*p.* 52.) IDEM.

(c) *Vic. Carie* Edit. Sichard. ignorantia librarii. RITTER.

(d) Quia id sæpissime decretum legibus, vt ait *d. l.* 2. Iuris & legum auctoritatibus decantatur: vt in hoc eodem argumento loquitur *lex* 2. *sup. de pignor.* GOTHOFREDVS.

(e) *Subigere arua.* Poëta 1. Georg. v. 125. Quem imitatur hæc lex: *Ante Iouem nulli subigebant arua coloni.* Et Ammianus Marcellinus *lib.* 14. *cap.* 4. *Aut arua subigendo quæritat victum* : Eodem sensu exercendi vox: vide *Gloss.* IDEM.

(f) *Propria*, hic sunt peculia, vt vocantur *in Rubr. & l. vn. sup. tit. proximo.* IDEM.

(g) *Patronus*, hoc loco, & *l. vn. Cod. Iust. de colon. Thrac.* qui dominus alias, *d. l. vn. de inquilinis*, & alibi, v. *Paratitlon de fugitiuis colonis.* Alio sensu *patronus* respectu Originalis inquilini, vel Tributarii, aut Colonarii dicitur a Sidonio *lib.* 5. *ep.* 19. nempe qui ea conditione eum liberauit, seu soluit. Quæ duo tamen confudit Savaro *ad Sidonium.* IDEM.

COMMENTARIVS.

DE PECVLIO Colonorum, quo iure id apud colonos sit, vel quodnam in eo ius habeant, vel non; est hæc Valentis Imper. constitutio. De ipso primum peculio. *Peculium* scilicet quoddam coloni ferme, qui serui quadamtenus erant, habuere, de quo vide quæ congessi in *Paratitlon, de fugitiuis colonis* : cuius peculii mentio occurrit, non hic tantum, *sed & l. vn. supr. de inquilinis: l. 1. de bonis clericor. l. 54. infr. de hereticis, l. 2. Cod. Iust. in quibus causis coloni: l. vn. Cod. eod. de colon. Thrac. l. 18. 23. §. 2. Cod. eod. de Agricolis, Nouella* Valent. 8. (& 9.) Quo vero iure id habuerint, definitur *hac leg.* Nempe, & aliis sæpe Constitutionibus vetiti coloni, (quod initio *huius leg.* indicatur his verbis, *non dubium est*, & diserte dicitur *d. l. 2. Cod. Iust. in quibus causis Coloni:*) & hac Valentis constitutione, inscio domino peculium alienare. Nam etsi propria eorum sint, & dicantur peculia, vt *hac leg.* ita & *d. l. 2. & l. vn. Cod. Iust. de colon. Thrac.* non tamen sui iuris, id est pleno iure habebant, vt dicitur *d. l. 2.* Quare inconsultis & ignorantibus dominis, quidquam ex iis alienare prohibiti. Cui haud absimile videatur, quod de emponematis & meliorationibus emphyteuticariis decantatum est. Imo diserte *d. l. 2.* additur, colonis adquirendi tantum, non etiam transferendi peculii potestatem permissam, dominoque & adquirere & habere. Quod quidem amplius quid est, quam quod *hac leg.* definitur: Multi quippe insciis & ignorantibus aliis quid alienare vetantur: vt ita πρωτοπραξίας ius illis tribuatur, vel alienatæ rei retrahendæ ius, iure retractus, vt vocant; sed non ideo his alienandi potestas adempta est: quomodo etiam alias quid nonnulli facere vetiti, citra scientiam quorundam aliorum, at non ideo agendi potestas omnis & absolute interdicitur. Certe *lex* quoque 21. *Cod. Iust. de Agricolis*, ostendit, peculia colonorum dominis competiisse: Aliæque leges cum de restituendis domino colonis agunt, cum peculio & agnatione restitui iubent. p. 461 Denique ab intestato eorum bona, seu peculia dominis debebantur, *l. vn. de bonis Cleric.* Et nihilominus tamen, coloni si delinquerent, peculio suo, eiusue parte, publice quandoque multati, *l. 54. de hereticis.* Sed & Anastasius Imp. in *d. l. 18. Cod. Iust.* distinguit, adscriptitios a colonis: illos, quorum peculia dominis competerent: hos vero, nempe qui coloni facti sunt 30. annorum spatio, liberos cum rebus suis: sed & Iustinianus *Nouell. 162. c. 2.* definit, natum ex adscriptitio & matre libera, colonum quidem esse, id est, a prædio recedere non posse. Sed quæsita ab eo, seu peculium eius proprium esse, non domini: Qui duo casus singulares notantur. Superest notanda *initio huius leg.* argumentatio negatiua a minori ad maius: cuius sensus hic est, tantum abesse vt coloni arua seu prædia quæ colunt, id est, cespitem, glebam domini, cui adscripti sunt, alienare vllo pacto possint, (vel obligare, quod cauetur & *l. 2. supr. de pignoribus*,) vt contra, ne peculia quidem sua, quæ alioquin propria his videntur, alienare insciis dominis possint.

DE LONGA CONSVETVDINE.

TITVLVS XII.

LIB. VIII. COD. IVST. TIT. LIII. vbi titulus ita concipitur, *Quæ sit longa consuetudo.*

I. (a) Imp.

I. (a) Imp. Constant. (b) A. ad Maximum. (c)

VENIENTIVM (d) est temporum disciplina, (e) instare veteribus institutis. (f) Ideoque cum nihil per causam publicam interuenit, (g) quæ diu (h) seruata sunt permanebunt. Dat. IV. (i) Kalend. Mart. Constantinop. Iuliano A. IV. & Sallustio (k) Coss. [363.]

INTERPRETATIO. *Longa consuetudo, quæ vtilitatibus (l) publicis non impedit, pro lege seruabitur.*

NOTAE.

(a) Abest hæc lex a Cod. Iust. iungendam huic puto *l. 3. & 4. inf. sine censu, vel reliquis: & l. 2. sup. de dotibus.* GOTHOFREDVS.

(b) Temporum ratio satis ostendit, hanc legem non Constantio, multo minus Constantino, vt nonnulli volunt, verum IVLIANO tribuendam esse: Imo & ipsum etiam quodammodo legis argumentum id euincit, mox vt ostendam. *IDEM.*

(c) *P. V.* Constantinop. *IDEM.*

(d) *Venientium*, id est, sequentium: futurorum. vt *Venientes anni* apud Poëtam. Claudianus *in Conf. Olybrii & Probini v. 158. annique futurum denoueas venientis iter.* Cassiodorus *VIII. Var. 14. Quæstorem per quem venientium dignitatum culmina decenter exirent. Venientium indictionum* in Maior. Nouell. 4. *IDEM.*

(e) Id est, sequentia & posteriora tempora decet Disciplina temporum, vide Briss. *formul.* *IDEM.*

(f) Maiorum, *l. 5. inf. de sepulchris viol.* quæ lex est eiusdem Iuliani. *IDEM.*

(g) Quamdiu publicæ vtilitatis ratio non impedit, vt Interpres quoque recte interpretatur. *IDEM.*

(h) Diu seruata etiam quæ ex scripto descendunt πάλαι κρατοῦντες νόμοι. Libanius *in Iuliani necem, pag. 298. edit. Morell.* *IDEM.*

(i) Ita quoque *d. l. 2. sup. de dotibus:* & *d. l. 4.* III. *d. l. 3.* XIII. *IDEM.*

(k) *Iuliano*, IIII. & *P. Sallustio* Cod. Wurceburg. *RITTER.*

(l) Vtilitatibus publicis non impedire: stylus Gothicus. GOTHOFREDVS. *Vtilitates publ.* edidit Sichardus & Cuiac. *RITTER.*

COMMENTARIVS.

CONSVETVDINI, vel potius, vt *hac lege* dicitur, *veteribus institutis, diuque seruatis instari*, inque his permaneri, iubet Iulianus Imp. hac constitutione. Limitatione tamen addita: *cum nihil per causam publicam interuenit*; id est, quamdiu publica vtilitas contrarium non suadet, vel deposcit: Potior scilicet tum est vtilitatis publicæ ratio, quamlibet veteribus institutis diuque seruatis. Quod de consuetudine eleganter quoque definitur *l. 2. Cod. Iust. eod. tit.* Hac contra cessante, veteribus institutis standum est, & vt loquitur Iulianus *h. l. Venientium est temporum disciplina instare veteribus institutis. Venientium*, id est, posterorum, sequentium, futurorum: *Disciplina*, id est, secta temporum: *veteribus institutis*, vbi Instituta vetera vocat πάτρια ἐπιτηδεύματα quæcunque etiam scripto legibusque comprehensa sunt, non consuetudinem quæ semper legibus opponitur, a Cicerone. Tertullianus *lib. 2. ad Nationes, cap. 1. Aduersus hæc igitur nobis negotium est, aduersus* INSTITVTIONES *Maiorum, authoritates receptorum, leges Dominantium, argumentationes Prudentium, aduersus vetustatem, consuetudinem, necessitatem*, &c. *Instare*, id est, ἐμμένειν insistere ἀμεταβλήτως. Cui simile est illud Arcadii *in l. 4. sup. de testamentis. Mos retinendus est fidelissimæ vetustatis.* Similesque sententiæ plures occurrunt non tantum *in libris Iuris nostri*, sed & *alibi.* Apud Suidam insignis sententia est, nescio cuius Authoris, forte Constantii, de quo mox: (γενναίων ἐστὶν ἀνδρῶν τοῖς τῶν παλαιῶν ζηλώμασιν ἐμμένειν,) quæ cum *huius leg.* initio omnino pariant. Cæterum, cum in variis rebus & Negotiis consuetudini standum esse leges definiant; quæri potest, ad quamnam speciem hæc Iuliani definitio pertineat? In re primum Tributaria, seu in descriptionibus, oblationibus, vectigalibus, & tributis consuetudinem seruandam, non vna leg. huius Codicis definitur, veluti *l. 23. inf. de annon. & trib.* *l. 15. de exactionibus: l. 10. de extraordin.* quæ & ipsa Iuliani Imper. est: *l. 131. de decurionibus: l. vn. de impon. lucrat. descript. l. 5. de auro coronario:* Quibus adde *l. 4. Cod. Iust. de canone largit. titul. l. 13. in f. D. de pollicitat. l. 4. §. 2. l. 9. §. 6. D. de publicanis:* cuius *legis 4.* hæc verba sunt: *In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet, idque etiam Principalibus constitutionibus cauetur:* Imo, quod Iulianus ipsemet dixit *d. l. 10. inf. de extraordin. Ea quæ consuetudo amplectitur possessores implere pariter compelli.* An igitur eo referenda & hæc Iuliani *lex*, seu definitio? Id putet quis: arg. *l. 4. inf. sine censu:* quæ *huic* coniungenda videatur. Secundo hæc eadem definitio nonnunquam obtinet & inculcatur in his quæ ex iure descendunt, seu in iuris decisionibus nempe & hic consuetudini veteribusque institutis & constitutis insistendum. Quo Iulianum respexisse *h. l.* quis putet, arg. *d. l. 3. & 4. inf. sine censu:* & *l. 2. supr. de dotibus:* quæ omnes *huic* coassandæ videntur, etsi ad diuersos Magistratus & personas emissæ: vt ita Iulianus voluerit hac definitione, retentiones dotis veteri iure probabiliter inductas, inuiolatas manere: *d. l. 2. de dotibus:* item pactiones secundum easdem veteres leges initas, *d. l. 2.* at non & iniquas, *d. l. 3. & 4.* vt proinde si id ita est, hæc *lex* velut præfatio vel clausula fuerit omnium illarum sententiarum, quæ tribus illis legibus continentur. Quod si ita est, tum ex superioribus appareat, quod & verba suadent, non proprie *hanc leg.* esse de Consuetudine proprie dicta, atque ideo Rubrum & Nigrum hic non omnino respondere, verum de constitutis potius expresse veteri iure, vt sunt retentiones dotis, & pactiones secundum leges. Tertio, sunt & alii iuris articuli, in quibus mori seu consuetudini standum definitur, veluti, quæ tertia iam species est, in rebus Municipalibus, ciuitatum, & curiarum iuribus; quo pertinet *lex 5. 68. 101. inf. de Decurionib. l. 22. de susceptorib. l. vn. de impon. lucrat. descript.* Quarto obtinet

P.462

net ea & in solemnibus, vt & officiorum singulorum prærogatiuis, & actibus, *En reglement d' Estats*, vt *l. 4. de Testamentis*, *l. 1. de lucris officiorum*, vid. & *l. 5. de Princip. agent.* Quinto, In negotiis etiam quandoque Ecclesiasticis, *l. 45. inf. de Episcopis*, & *l. 3. de Religione.* Postremo in his quæ ad Politiam pertinent: veluti, quoad aquæ vsum, *l. 7. infr. de Aquæ ductu.* Viarum munitionem, *l. 2. de itinere muniendo*: Spectaculorum editiones, *l. 1.* & *3. de spectaculis.* Et hæc interim omnia sunt, quæ *hoc Codice* occurrunt de veteri consuetudine seruanda, quæ hic semel congesta, velut in vnam lineam, sic vt Paratitli vice esse possint, oportuit: Quo quidem hæc Iuliani definitio referri ex æquo possit: De quo mox adhuc aliquid. Quidquid huius sit, illud diligenter obseruandum, menteque tenendum, priuatis Iuliani moribus atque instituto hanc legem nostram propius conuenire. Nam & idem alibi subinde Maiorum instituta vrget, *l. 5. inf. de sepulchris violat.* Ius vetus reducit, *l. 4. sup. ad SC. Claudianum*, & *l. 2. sup. de dotib.* auctoritatem seu morem priscum sequitur, *l. 2. infr. de itinere muniendo*: Veterum Principum statuta indulta confirmat, *l. 4. infr. de Medicis & profess.* & *l. 51. infr. de Decurionib.* Constantinianisque legibus antiquatis, antiquum ius reducit, *l. vn. sup. de dominio rei quæ posc. l. 3. sup. de contrah. empt.* Itemque Constantii. Quo nomine, Libanius Gentilis Iulianum Apostatam laudibus effert, quod quas Constantius Veterum leges antiquasset, ipse reduxisset: *in orat. funebri Iuliani, p. 298. edit. Morell.* τὲς νόμες, inquit, πάλαι κρατὲντων λελυμένες δὲ ὑπὸ αὐθαδείᾳ δυνάςε (Constantii) πάλιν κυρίες ἀπέφηνε· τὸ τοῖς εὖ ἔχεσι συμφέρεσθαι, τὲ μάτην τῶν κειμένων ἐπιλαμβάνεσθαι, κάλλιον εἰς φιλοτιμίαν ἡγέμενος. *Leges quæ iamdudum inualuerant, Principis superbi peruicacia solutas, denuo ratas declarauit: cum multo præclarius ad gloriæ studium esse censeret, recte sancitis conferre, quam frustra culpare conditas, iisque temere derogare.* Ac nominatim in nonnullis Religionem spectantibus, *l. 10. inf. de operib. publ. l. 5. inf. de sepulchr. viol.* Refert quoque Amm. Marcellinus *lib. 21. cap. 10. Iulianum, memoriam Constantini vt nouatoris turbatorisque priscarum legum & MORIS ANTIQVITVS recepti, vexasse.* Vt cæteroquin commune Gentilium, seu Paganorum aduersus Christianorum fidem telum istud fuit. Gentilis scilicet Scriptoris est illud apud Minucium Felicem, *in Octau. c. 5. Quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis Maiorum excipere disciplinam? religiones traditas colere?* Gentilium Principum est istud apud Authorem, *collat. leg. Mosaic. tit. 15. §. 3. Maximi criminis esse retractari quæ semel ab Antiquis tractata & definita suum statum & cursum tenerent ac possiderent.* Pagani est & hoc Symmachi ad Valentinianum, *lib. 10. ep. 54. Si longa ætas authoritatem Religioni facit, seruanda est tot seculis fides, & sequendi sunt nobis parentes, qui secuti sunt feliciter suos.* Videnda quædam & in hanc sententiam apud Arnobium *lib. 2. aduersus Gentes*, & Porphyrium, in libro περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. Et tamen Constantii quoque Imperatoris dictum fertur apud Sozomenum, *lib. 4. cap. 14.* (quod etiam Nicephorus repetit *lib. 9. cap. 36.* ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργον, τὴν πίςιν τῶν πατέρων συζῆν: *bonorum virorum officium est, fidem, patrum perpetuo retinere.* Sanum profecto, sane acceptum. Inde cantatum illud iam Concilii Nicæni, circa disciplinam saltem Ecclesiasticam, & Episcopales Diœceses: τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω. Atenim Iuliano peculiaris semper ratio fuit, vt retinendæ consuetudinis & moris, etiam in vitæ tenore, quod ipsemet profitetur *in Misopogone pag. 341. seq. edit. Lips.* ita & commendandorum veterum institutorum ad pessundandam fidem Christianam, contra ad Gentilitiam superstitionem firmandam. Vt non absurde quoque videri possit hæc *lex* ad *Maximum* Philosophum emissa, cui sapientiam & Sophisticen professo, & iuuentutem docenti hoc inculcauerit, vetera Instituta, diuque seruata in docendo sequenda ei esse. Sane quo loco Maximum habuerit Iulianus, discere est ex Ammiano Marcellino *lib. 29. cap. 1.* Libanio *in Iuliani necem, p. 299.* & ipsius Iuliani *epistolis 15. 16. 38. 39.* & Eunapio *in Maximo.* Quanquam & hic potius accipiendus videatur *Maximus P. V.* quem Ammianus Marcellinus, *lib. 21. cap. 12.* Tertullo in P. V. a Iuliano substitutum ait, cuius meminit & Symmachus, *lib. 10. ep. 47.* Certe ex limitatione *huic legi* addita, *cum nihil per causam publicam interuenit*, colligam potius ad Magistratum aliquem quemcunque tandem, publicæ rei præpositum, hanc *legem* emissam: & sic *Maximum*, cui *hæc lex* inscribitur, Magistratu aliquo functum.

FINIS TOMI PRIMI.

Emendanda & corrigenda.

In Chronologia Codicis.

Pag. 4. col. b. lin. 8. lege *Theodosio* 9. & Constantio. pag. 5. lin. 7. pro sed quem, lege *ad quem*. pag. 12. sub an. 316. lin. 14. lege, *L. 1. de pact. & transact.* pro L. 1. de feriis. pag. 13. in Chron. histor. col. a. lin. 5. lege, *Auct. vit. Constant lib. I. cap.* 48. pag. 15. sub. an 319. lin. 4. lege *Reland. in Fast.* pag. 23. an 324. abundat lin. 18. qua indicatur subscriptio leg. un. de his qui ven. ætat. ex Cod. Iustin. pag. 33. in Chron. histor. col. a. lin. 9. lege, *urbs fuit Mysiæ*, loco Nysiæ. pag. 35. sub an 355. lin. 17. lege *falso* loco faso. pag. 49. sub an. 351. in Chron. histor. col b. lin. 10. scribe, *Socrates Lib. 2. c.* 28. pag. 144. lin. 32. lege, *seu ult. de transactionib.* pag. 158. lin. 6. lege, *corrupte*, pro compte. pag. 161. colum. b. lin. 27. lege, *constituisse*, pro consuluisse. pag. 152. col. b. lin. 7. lege, *cladem Alarici*, pro Marici. pag. 171. col. a. lin. 15. lege, *lex 46*, pro 48. pag. 203. in Chronico col. b. lin. 16. leg. *triennio*, pro triennis. pag. ead. sub an. 438. lin. penult. lege, *quo Theodosius*, pro Theodosio.

In Prolegomenis.

Pag. 211. in not. lin. 9. col. b. Vox *emanaverint* claudatur parenthesi. pag. 223. in not. col. a. lin. 9. leg. *Variar.* pro Varior.

In Codice.

Pag. 30. col. a. lin. 37. ibi: epistola Faustinæ ad Marcum in vita Cassii. pag. 44. adde, *inter Script. hist. August. edit. Salmas. in f. Paris.* 1620. pag. 37. sub tit. de Præfect. Præror. not. a. lin. 2. leg. *Breviarium*, loco Breueriarium. pag. 46. in Comment. leg de Iud. pedan. col. a. lin. 3. lege. *lex ult. de excusat. artif.* pro accusat. pag. 77. col. b. lin. 48. nonnulla exemplaria præferent, supra nebis exscripte, ubi substituendum, *supra a nobis exscripta.* pag. 160. col. b. lin. 41. lege, *Astronom. 5. v.* 415. pro 405. pag. 173. col. b. lin. 8. scribe, orat. 6. in Verrem *cap.* 5. pro. 6. pag. 234. in not. Goes. col. a. lin. 17. lege, *misisse Cilicium.* pag. 246. not. y. lin. 9. lege *pecuniam* pro peniam. pag. 455. col. a. lin. 42. scribe, Hegesyppus Lib. 2. c. 1. de excid. Hierosol. locus tamen citatus in variis exemplaribus varie legitur. pag. 471. emenda Coss. in l. 6. de legit heredit. & scribe, *Constantio*, licet impressi & MS. omnes Constantino præferant. vid. Chronol.